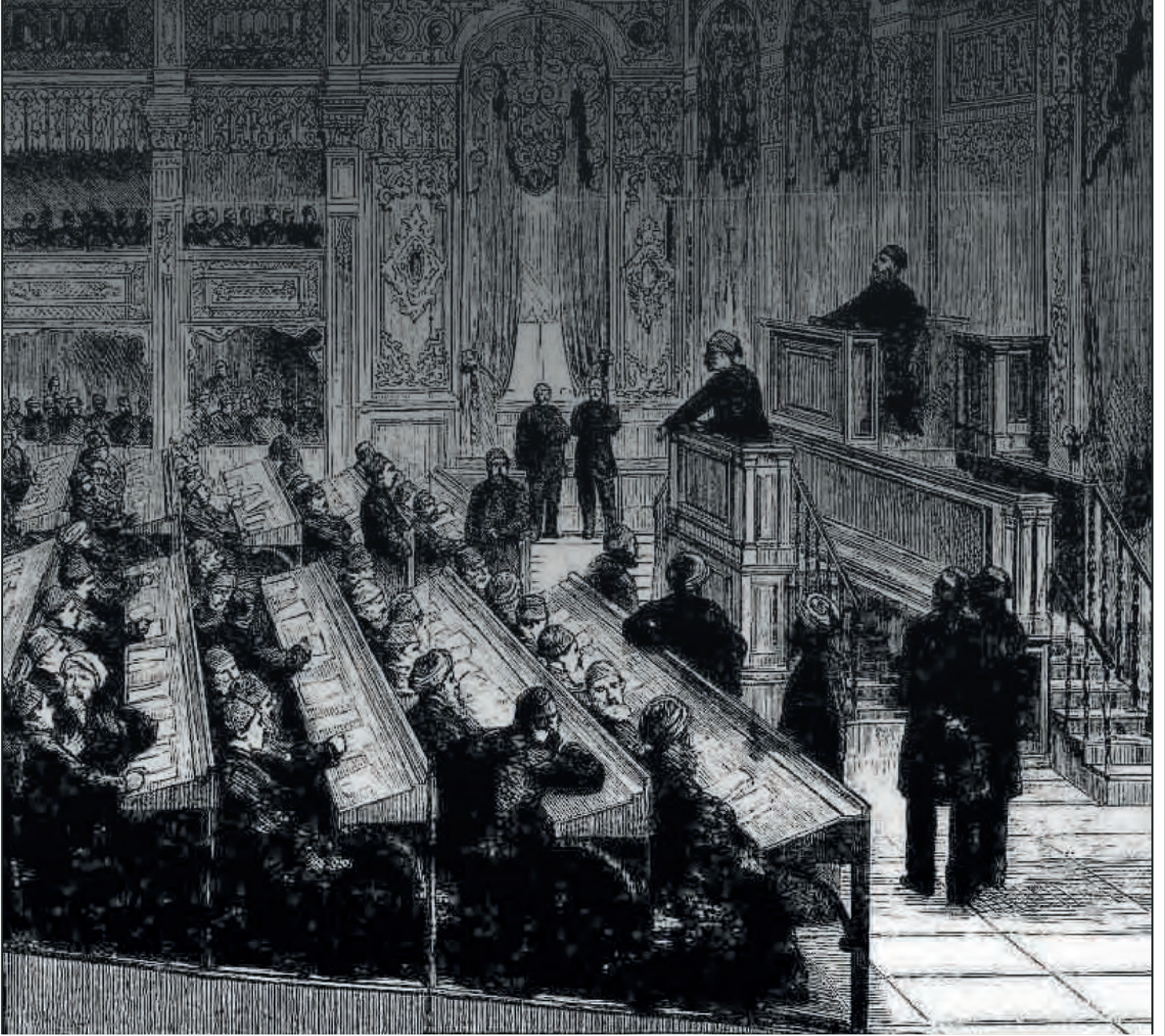

Meclis-i Mebusan 1293 / 1877 Zabıt Ceridesi

Meclis-i Mebusan
1293 / 1877
Zabıt Ceridesi

Meclisi Mebusan 1293 / 1877 Zabıt Ceridesi

Yayın Sahibi

TBMM adına
Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
TBMM Genel Sekreteri

Yayın Koordinatörü

Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı

Editör

Dr. Halil İbrahim ERBAY
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkan Yardımcısı

Yayın Yönetmeni

Ömer TAŞDELEN

Redaksiyon

Dr. İlona BAYTAR
Dr. Fatih AKYÜZ

Yayın Hazırlığı

Nurten ÖZTÜRK
Naciye UÇAR
Birsen ÖZEN YILMAZ
Ceylan AYDIN
Dr. Onur ÇAPAR

Grafik Tasarım

Eren Fahri ÖTÜNÇ

TBMM Basımevi - Nisan 2023

ISBN 978-605-2089-85-9 Baskı 500 Adet

Bu kitap TBMM yayını olup tüm hakları TBMM'ye aittir.

İçindekiler

Takdim	XVII
Giriş	XIX
Hakkı Tarık Us	XX
Açılış Töreni	1
Nutk-ı Hümayun (Açış Nutku)	3
Açılış Nutkuna Cevablar	7
Meclis-i Âyan'ın Cevabı	7
Meclis-i Mebusan'ın Cevabı	10
Birinci Cild	14
Birinci İnikad	15
İkinci İnikad	16
Üçüncü İnikad	17
Dahili Nizamname	17
Dördüncü İnikad	21
Beşinci İnikad	23
Gelen Evrak	23
Dahili Nizamnamenin Müzakeresi	23
Altıncı İnikad	28
Padişahın Nutkuna Cevab	28
Yedinci İnikad	31
Karadağ Meselesi	31
Padişahın Nutkuna Cevab	31
Sekizinci İnikad	33
Padişahın Nutkuna Cevab	33
Karadağ Meselesi	33
Dokuzuncu İnikad	41
Onuncu İnikad	43
On Birinci İnikad	50
On İkinci İnikad	54
On Üçüncü İnikad	61
Gizli Celse	70
Meclis-i Mebusan'ın Tasvibnamesi	72
On Dördüncü İnikad	73
On Beşinci İnikad	82
İkinci Celse	86
On Altıncı İnikad	87
On Yedinci İnikad	95
1- Zabıt Hulasası	95
2- Müzakere Edilen Maddeler	95
1- Vilayat Nizamnamesi	95
On Sekizinci İnikad	99

1- Geçen Zabtın Hulasası	99
2- Müzakere Olunan Maddeler	99
1- Belediye Nizamnamesi	99
2- Bütçe Müzakeresinin Tacili Hakkındaki Teklif	105
3- Matbuat Nizamnamesi	105
4- Memurların Unvan ve Maaşları	105
5- Donanmanın Ziyareti	107
6- Gelen Evrak	107
7- Zabtın Tashîhi	107
On Dokuzuncu İnikad	109
1- Geçen Zabtın Hulasası	109
Arzuhal Encümeninin Mazbatası	109
2- Müzakere Olunan Maddeler	109
1- Belediye Nizamnamesi	109
İkinci Celse	113
Yirminci İnikad	117
Müzakere Olunan Maddeler	117
1- Vilayat Nizamnamesi	117
Yirmi Birinci İnikad	125
1- Geçen Zabtın Hulasası	125
2- Müzakere Olunan Maddeler	125
1- Rusya'nın Harb İlan Edişi	125
2- Matbuat Nizamnamesi	126
3- Rusya'nın Harb İlanı Dolayısıyla Söylenilen Nutuklar	126
Yirmi İkinci İnikad	135
1- Riyasetin Maruzatı	135
2- Geçen Zabtın Hulasası	135
3- Müzakere Olunan Maddeler	135
1- Rusya İle Muharebe	135
2- Arzuhaller	138
3- Meclisten Seçilmiş Bir Tebrik Heyeti	140
Yirmi Üçüncü İnikad	141
1- Geçen Zabtın Hulasası	141
2- Müzakere Olunan Maddeler	141
1- Vilayat Nizamnamesi	141
Mebusların Tersaneyi Ziyareti	146
22 Nisan 1209 Tarihli Basiret Yazıyor	146
Basiret'in 24 Nisan Tarihli Nüshasından	146
Yirmi Dördüncü İnikad	148
1- Geçen Zabtın Hulasası	148
2- Müzakere Olunan Maddeler	148
1- İntihab-ı Mebusan Nizamnamesi	148
2- Matbuat Nizamnamesi	148
İkinci Celse	151
Yirmi Beşinci İnikad	156
1- Geçen Zabtın Hulasası	156
2- Müzakere Edilen Maddeler	156
1- Matbuat Nizamnamesi	156
İkinci Celse	162

Yirmi Altıncı İnikad	168
1- Geçen Zabtın Hulasası	168
2- Gelen Evrak	168
3- Müzakere Edilen Maddeler	168
1- Matbuat Kanunu	168
Yirmi Yedinci İnikad	173
1- Geçen Zabtın Hulasası	173
2- Müzakere Olunan Maddeler	173
1- Matbuat Kanunu	173
2- İntihab-i Mebusan Nizamnamesi	174
Yirmi Sekizinci İnikad	175
1- Geçen Zabtın Hulasası	175
2- Âzâ Teklifleri	175
3- Müzakere Edilen Maddeler	176
1- İngiltere Sefirine Mektub	176
2- Matbuat Kanunu	176
İkinci Celse	180
3- Ağnam Rüsümünün Artırılması	180
Yirmi Dokuzuncu İnikad	184
1- Riyasetin Maruzatı	184
2- Müzakere Edilen Maddeler	184
1- Matbuat Kanunu	184
İkinci Celse	186
2- Maliye Nezareti'nden İstizah	186
3- İntihab-ı Mebusan Kanunu	187
Otuzuncu İnikad	190
1- Geçen Zabtın Hulasası	190
İkinci Celse	193
1- İngiltere Sefirine Hitabe	193
2- İntihab-ı Mebusan Kanunu	193
3- Yeni Meclis Binası Yapılması	194
Otuz Birinci İnikad	195
1- Gelen Evrak	195
Otuz İkinci İnikad	196
1- Geçen Zabtın Hulasası	196
2- Müzakere Olunan Maddeler	196
1- Belediye Nizamnamesi	196
2- İdare-i Örfiye Kanunu	197
İkinci Celse	197
3- Usul-ı Muhakeme	198
4- Kavaim-i Nakdiye Kanunu	198
Otuz Üçüncü İnikad	199
1- Geçen Zabtın Hulasası	199
2- Müzakere Olunan Maddeler	199
1- Kavaim-i Nakdiye Kanunu	199
2- Padişaha Tebrik Arızası	202
3- Padişaha Gazilik Unvanının Tebriki İçin Ariza	202
Otuz Dördüncü İnikad	203
1- Geçen Zabtın Hulasası	203

2- Hersek'e Yardım Teklifi	203
3- Müzakere Edilen Maddeler	205
1- Vilayat Belediye Kanunu	205
2- Teşekkür Teklifi	206
3- Dahili Nizamname	206
4- Mahmud Nedim Paşa'nın Muhakemesi	206
Otuz Beşinci İnikad	207
1- Geçen Zabtın Hulasası	207
2- Ardahan Hakkında İstizah	207
3- Müzakere Edilen Maddeler	207
1- Vilayat Belediye Kanunu	207
Otuz Altıncı İnikad	210
1- Geçen Zabtın Hulasası	210
2- Müzakere Olunan Maddeler	210
1- İntihab-ı Mebusan Kanunu	210
Hadisenin Tafsîlâtı	214
Aynı Tarihli Basiret Gazetesi'nden	216
İlan-ı Resmî 15 Mayıs Tarihli Gazetelerden	216
Otuz Yedinci İnikad	217
1- Geçen Zabtın Hulasası	217
2- Müzakere Edilen Maddeler	217
1- İntihab-ı Mebusan Kanunu	217
Otuz Sekizinci İnikad	220
1- Geçen Zabtın Hulasası	220
2- Âzânın Teklifi	220
3- Müzakere Edilen Maddeler	220
1- Vilayat Belediye Kanunu	220
İkinci Celse	222
Otuz Dokuzuncu İnikad	225
1- Geçen Zabtın Hulasası	225
2- Müzakere Edilen Maddeler	225
1- Muvaffakiyetlere Teşekkür	225
2- Vilayat Belediye Kanunu	225
Kırkıncı İnikad	227
1- Geçen Zabtın Hulasası	227
2- Müzakere Edilen Maddeler	227
1- Vilayat Belediye Kanunu	227
2- Arzuhal Encümeninin Mukarreratı	230
Kırk Birinci İnikad	231
1- Geçen Zabtın Hulasası	231
2- Âzânın Teklifi	231
3- Müzakere Edilen Maddeler	231
1- Vilayat Belediye Kanunu	231
Kırk İkinci İnikad	234
1- Geçen Zabtın Hulasası	234
2- Müzakere Edilen Maddeler	234
1- Muvazene-i Maliye Kanunu	234
İkinci Celse	237
2- Müslim Olmayanların Askerliği	237

3- İntihab-ı Mebusan Kanunu	238
Kırk Üçüncü İnikad	239
1- Geçen Zabtın Hulasası	239
2- Müzakere Edilen Maddeler	239
1- Muvazene-i Maliye Kanunu	239
Kırk Dördüncü İnikad	242
1- Geçen Zabtın Hulasası	242
2- Âzâ Teklifleri	242
3- Müzakere Edilen Maddeler	243
1- Muvazene-i Maliye Kanunu	243
2- Arzuhaller	244
Kırk Beşinci İnikad	245
1- Müzakere Edilen Maddeler	245
1- Bûdce	245
2- Mecburi Dahili İstikraz	245
Kırk Altıncı İnikad	247
Bağdad Mebusunun Teklifi	249
Kırk Yedinci İnikad	252
1- Geçen Zabtın Hulasası	252
2- Müzakere Edilen Maddeler	252
1- Muvazene-i Maliye Kanunu	252
Kırk Sekizinci İnikad	263
Kırk Dokuzuncu İnikad	264
1- Geçen Zabtın Hulasası	264
2- Âzâ Teklifleri	264
3- Müzakere Edilen Maddeler	266
1- Vilayat Belediye Kanunu	266
Ellinci İnikad	268
1- Geçen Zabtın Hulasası	268
2- Âzâ Teklifleri	268
3- Müzakere Edilen Maddeler	271
1- Belediye Kanunu	271
2- İntihab-ı Mebusan Kanunu	271
İkinci Celse	273
3- İntihab-ı Mebusan Kanunu	273
4- Tenkih Teklifi	273
Elli Birinci İnikad	276
1- Geçen Zabtın Hulasası	276
2- Müzakere Edilen Maddeler	276
1- Âzâ Teklifleri	276
İkinci Celse	279
2- Muvazene-i Maliye Kanunu	279
Elli İkinci İnikad	280
İkinci Celse	280
Elli Üçüncü İnikad	281
Elli Dördüncü İnikad	283
Elli Beşinci İnikad	284

Elli Altıncı İnikad	287
Hasan Fehmi Efendi'nin Nutku	287
Reis Paşa'nın Kapanış Nutku	291
İkinci Cild	292
Birkaç Söz	293
Açılış Töreni	294
Nutk-ı Hümayun (Açış Nutku)	297
Açılış Nutkuna Cevaplar:	299
Âyan'ın Cevabı	299
Meclis-i Mebusan'ın Cevabı	299
Âyan Meclisi Üyeleri	301
1293 / 1877 Seçim Çevreleri	303
Mebuslar	304
İlk Çalışmalar	309
Birinci İnikad	314
1- Reislik Seçimi Üzerine	314
2- Geçen Zabtın Hulasası	314
3- Müzakere Edilen Maddeler	315
1- Mersin Vapuru Hakkında İstizah Teklifi	315
2- Mecliste Hafiye mi Var?	315
3- İstizah Müzakeresinin Devamı:	318
4- Muharebenin İdaresi ve Sulh Teşebbüsü Hakkında İstizah	318
5- Açış Nutkuna Cevab	319
6- Bir İzin İsteği	324
7- <i>La Turquie</i> 'nin Yayını Hakkında	325
İkinci İnikad	326
1- Müzakere Edilen Maddeler	326
1- Ürgüç Kaymakamının Hareketi Üzerine Suâl	326
2- Açış Nutkuna Cevap	327
Üçüncü İnikad	332
Birinci Celse	332
1- Geçen Zabıt Hulasası	332
2- Müzakere Edilen Maddeler	334
1- Açış Nutkuna Cevab	334
İkinci Celse	337
Dördüncü İnikad	344
Birinci Celse	344
1- Geçen Zabıt Hulasası	344
2- Müzakere Olunan Maddeler	344
1- Açış Nutkuna Cevab	344
2- Osman Paşa'ya Telgraf	349
3- Muharebe Olayları Hakkında İstizah	350
4- Arzuhal Encümeni Kurulması	353
5- Ek Tahsisat İsteği: (Umur-ı Maliyeye Dair Gelen Tezkire-i Samiye Kiraat Olunur.)	354
6- Mersin Vapuru Hakkında İstizah	354
7- Muharebe Durumu Üzerinde Suâl	355

İkinci Celse	356
8- Encümenler Teşkilî	356
9- Muharebe Durumu Üzerine	358
3- Gelen Evrak	359
Beşinci İnikad	361
Birinci Celse	361
1- Geçen Zabıt Hulasası	361
2- Suâller, İstizahlar	362
1- Kaime Üzerine Oynayanların Cezalandırılması	362
2- Mersin Vapuru Hadisesi	365
3- Tayin Meselesi	370
İkinci Celse	372
3- Müzakere Edilen Maddeler	372
1- Muhasebat Layihası	372
2- Bir İzin İsteği	375
Altıncı İnikad	376
1- Geçen Zabıt Hulasası	376
2- Müzakere Edilen Maddeler	376
1- Muharebe Durumu	376
2- Ziraat Müfettişleri Tayini	378
3- Süleyman Paşa'nın Durumu	378
4- Divan-ı Muhasebat Kanunu	378
3- Suâller, İstihzalar	379
1- Maliye Nazırından Suâl, Cevab	379
Gizli İnikad	381
1- Müzakere Edilen Maddeler	381
Yedinci İnikad	382
1- Geçen Zabıt Hulasası	382
1- Şevket ve Mehmed, Ali Paşalar Hakkında	382
2- Suâller, İstizahlar	383
1- Müzakere Usulü	383
2- Evvelki Meclis Evrakı	383
3- 1294 Bütçesi	383
4- Divan-ı Muhasebat Kanun Layihası	384
Sekizinci İnikad	386
1- Geçen Zabıt Hulasası	386
2- Müzakere Olunan Maddeler	386
1- Memurlar ve Hâkimler Meselesi	386
Gizli Celse	391
Dokuzuncu İnikad	392
Reis'in Heyete Tebliği	392
1- Geçen Zabıt Hulasası	393
2- Gündem Dışı	393
1- Mehmed Ali Bey (Yanya)nın Sözleri	393
2- Şura-yı Devlet Âzâsının Sözleri	393
3- Muhacirlere Yardım Teklifi	399
4- Devam Meselesi	399
5- Muharebe Durumu	399
6- Müzakeratın İntizamı	400

7- Ağnam Resminin, Gazete Pullarının Kaldırılması, Emlak Vergisinin Tadili	400
8- İşkodra Mebusanının Sözleri	401
3- Müzakere Edilen Maddeler	402
1- Vilayat Kanunu Layihası	402
2- Menekşelizade'nin Teklifi	403
3- Suriye Vilayetinin İkiye Ayrılması Teklifi	404
4- İzin İstekleri	405
5- Sadık Paşa-Menekşelizade Çatışması	405
6- Nikşiklilerin Fedakarlığı	406
7- Edirne Muhacirleri	406
Onuncu İnikad	408
1- Geçen Zabıt Hulasası	408
2- Müzakere Edilen Maddeler	408
1- Muhacirlere Yardım	408
2- Müzakerede İntizam ve Devam Bahsi	411
3- Maarif ve Islahat Bahsi	413
4- İzmir Belediyesinde Bir İltizam Yolsuzluğu	417
5- Bir Zahire Hırsızlığı	418
6- Konya'dan Bir Şikayet Telgrafı	418
7- Muharebe Durumu:	418
8- Kavaim-i Nakdiye Layihası	420
On Birinci İnikad	422
Birinci Celse	422
1- Geçen Zabıt Hulasası	422
2- Müzakere Edilen Maddeler	424
1- Muhacirlere Yardım Bahsi	424
Heyet-i Mebusan Tarafından	425
2- Usul-ı Muhakemat Kanun Layihası	428
İkinci Celse	429
On İkinci İnikad	430
1- Geçen Zabıt Hulasası	430
2- Reis'in Heyete Tebliği	430
3- Gündem Dışı	432
1- Muhacirlere Yardım	432
2- Bulgar Dağı Maden Müdürü Hakkında	433
3- Yanya Mebuslarının Teklifi	433
4- İzmir Belediyesi Yolsuzlukları	437
5- Meclisin Çalışma Şekli	438
6- Rusya'nın Doğudan İstekleri	440
7- İzmir Palamut Tüccarının Şikayeti	441
4- Müzakere Edilen Maddeler	443
1- Kavaim-i Nakdiye Kanununa Ek	443
2- Usul-ı Muhakeme Kanununu	443
On Üçüncü İnikad	444
1- Geçen Zabıt Hulasası	444
2- Gelen Evrak	444
3- Gündem Dışı	445
1- Malî Duruma Dair Yanya Mebusunun Sözleri	445
2- Muhacirlere İane Encümeninin Tebliği	447
Suret-i Defter	447

Meclis-i Âyan-ı Kiramın Ber-Vech-i Zîr İaneleri	447
3- Aydın Vilayetinin İdaresi	448
İkinci Celse	449
4- Müzakere Edilen Maddeler	449
1- Arzuhal Encümeni Kararları	449
On Dördüncü İnikad	450
1- Geçen Zabıt Hulasası	450
2- Gündem Dışı	450
1- Menfi Mahir Bey ve Başka Menfilere Dair	450
2- Edirne'den Muhaceret	456
3- Ankara Mebusunun Sözleri	457
4- Zât-ı Şahaneye Teşekkür	458
Gizli Celse	458
On Beşinci İnikad	459
1- Geçen Zabıt Hulasası	459
2- Gelen Evrak	459
1- Hezargırad'dan Bir Telgraf:	459
2- İzin İsteği:	459
3- Burdur Mutasarrıfından Şikayet	459
3- Gündem Dışı	465
1- Beklenen Cevab ve Katibler:	465
2- Aydın Vilayetine Aid İsnadlar:	465
3- Posta ve Telgraf Nezaretinde Altınla Ödeme	466
4- Maliye İşleri ve Âşar	467
5- Karadenizdeki Ganimet Tuz ve Buğday ve Zarifi'nin Aldığı İhraç Müsaadesi	469
6- Harb İçinde İç Emniyetine Dikkat Lüzumu	470
7- Batumlulardan Gelen Yazı	471
4- Müzakere Edilen Maddeler	471
1- Usul-ı Muhakeme Layihası	471
On Altıncı İnikad	472
1- Geçen Zabıt Hulasası	472
2- Gündem Dışı	472
1- Zabıta Memurları Hakkında Bir Teklif	472
2- Gayr-i Menkul Tasarrufundaki Güçlükler	473
3- İstanbul'un Zahire İhtiyacı:	478
4- Kadri Bey'in Sözlerinin Münakaşası	478
5- Âşar Meselesi	479
6- Rusçuk'daki Yolsuzluklar	479
7- Muhacirlere Yardım	480
8- Bir Liman Ücreti Meselesi	481
9- Ne Kadar Okuyan Var?	481
10- Devlet Erkanında Sebat Lüzumu	481
11- Batum'luların Arzuhali	482
12- Bir Seçim Mazbatası	482
On Yedinci İnikad	483
1- Geçen Zabıt Hulasası	483
2- Gelen Evrak	483
1- Bedel-i Nakdiye Hakkında	483
2- Damga Resmî Hakkında	483
3- Bolu'da Bir Arazi İhtilafı	484

4- Elbistan'da Kur'a İşinden Şikayet	484
5- Trabzon'da Askerlik İşleri	484
6- Zahir İhracına Müsaade İsteği	485
7- Mardin Tahrirat Müdüründen Şikayet	486
8- Bartın Kerestecilerinin Dileği	486
3- Müzakere Edilen Maddeler	487
1- Suriye Mebusunun İsteddiği Müsavat	487
2- Menfiler Bahsi	489
3- Encümenlerden İş Çıkarma	490
4- Yalnız Günün Davasına Alaka	491
5- Çapulculuk Eden Başıbozuklar ve Çerkesler Üzerine	492
6- Hükmü İcra Edilmeyen Bir İlam?	494
7- Mebusan Hizmetlilerin Maaşları	495
On Sekizinci İnikad	496
1- Geçen Zabıt Hulasası	496
2- Müzakere Edilen Maddeler	496
1- Posta Nazırının Maaşını Altınla Alması	496
2- Memurların Hukuku Kanunu Lazım	497
3- Âşar Vergisinin Islahı	499
4- Tahsil Memurlarını Tasarruf Teklifi	503
5- Kötü Memurların Tasfiyesi	504
6- Tütünden Resim Alma Yolu	507
7- Burgaz Hadisesi	508
8- Tıbbiye İmtihanına Davet	508
On Dokuzuncu İnikad	509
1- Geçen Zabıt Hulasası	509
2- Reis'in Heyete Tebliği	510
3- Gündem Dışı	511
1- Ermenilere Dair Bir Söylenti	511
2- Âşar Meselesi	511
3- İstanbul'un Zahir İhtiyacı	512
4- Müzakere Usulü ve Zabıt Bahsi	513
4- Gelen Evrak	514
1- Yardım, İsteyen Telgraf	514
2- İzmir'den Bir Maliye Memurunun Dilekçesi	515
3- Bir Menfinin Şikayeti	515
4- Suriye'nin İki Vilayet Olması	515
5- Abdürrezzak Efendi (Bağdad)'ın Seçim Evrakı	516
6- İntihab-ı Mebusan Kanunu	517
Yirminci İnikad	518
1- Geçen Zabıt Hulasası	518
2- Gündem Dışı	518
1- Meclis ve Gazeteler	518
2- Matbuat Müdürü Macid Bey'in Bir Mektubu	519
3- Gelen Evrak	522
1- Zahir İhtiyacı, İzmir Salhanesi	522
2- Yanya'dan Asker İsteği	522
4- Müzakere Edilen Maddeler	524
1- İyi Memur, Kafi Maaş Lüzumu	524
2- Yabancı Uzmanlardan İstifade Teklifi	526

3- Suriye'nin İki Vilayete Ayrılması	529
Yirmi Birinci İnikad	531
1- Gündem Dışı	531
1- Vükelanın Meclise Daveti	531
2- Geçen Zabıt Hulasası	532
3- Müzakere Edilen Maddeler	532
1- Trabzon'dan Abdülhalim'in Dileği:	532
2- Aynaroz'da Arazi ve Peksimet Meselesi	533
3- Bağdad Naibinin Menfiligi:	533
4- Adana Vali ve Defterdarından Şikayet	534
5- Mütakaidlikten Hizmete Geçmek İsteyen Binbaşı	535
6- Haleb'in Ağnam Rüsümü ve İçel'den Dilekçe	536
7- Adana'da Bir Sancak Merkezinin Değiştirilmesi	537
8- Beyoğlu'ndan Toros'un Arzuhalı	537
9- Dersim'deki Durumdan Şikayet	537
10- Suriye Hakkında Bir Teklif	538
İkinci Celse	538
Yirmi İkinci İnikad	539
Birinci Celse	539
1- Geçen Zabıt Hulasası	539
2- Reis'in Heyete Tebliği	539
3- Gelen Evrak	540
1- Muş Mutasarrıfı Hakkında	540
2- Çerkeslere Atfedilen Çapulculuk	540
4- Müzakere Edilen Maddeler	542
1- İlan Edilen İdare-i Örfiye	542
2- Yafa - Kudüs Demiryolu	545
3- Dahili Nizamnamenin Tatbiki	546
4- Adli Nizama Dikkat	547
5- Toprak ve Kaime Meselesi	548
İkinci Celse	550
5- Arzuhal Encümeninin Kararları	550
1- Hüdavendigâr Vilayetinde Zeytin Öşrü	550
2- İzmir'de Bir Katil Maddesi	550
3- Maden İmtiyazları	550
4- İzmit Kışla Memuru Hakkında Şikayet	551
5- Âşar Mültezeminden Şikayet	551
6- Drama Defter-i Hakani Memurunun Dileği	551
7- Bir Yalan Yere Yemin İddiası	552
8- Şumnu Göçmenlerinin Şikayeti	553
Yirmi Üçüncü İnikad	554
1- Geçen Zabıt Hulasası	554
2- Müzakere Edilen Maddeler	554
1- Divan-ı Âlî ve Divan-ı Harb Teşkili Teklifi	554
2- Madenlerimizin İşletilmesi	560
3- Rey Verme Usulü	562
4- Menfilere Dair İstizah	562
5- Afyon Öşrüne Dair Teklif	562
6- Dahili Nizamnamede Kalan Yanlışlık	564
7- Emlak Tahriri İş ve Vergi Bakayası	565

Gizli İnikad	568
Yirmi Dördüncü İnikad	571
1- Gelen Evrak	571
1- Bir tezkire(?)	571
2- Müzakere Edilen Maddeler	571
1- Bir Binbaşyı Takdir Teklifi	571
2- Madenlerimizi İşletme	572
3- Yafa-Kudüs Demiryolu İş Neden Uzuyor	573
4- Yanya Mebuslarına İzin	580
5- Muhacirlere Yardım	580
6- Toprağımızın Servetinden Faydalanma	581
7- Gene Muhacirlere Yardım	583
8- Madenlerimize Dair Teklif	583
9- Meclisin Çalışma Zamanları	584
10- Hırsızlık Eşya Satışı ve Muhacir Çerkeslerin İskan Şekli	585
11- İzmir Tahrir-i Emlak Memuru Hakkında Şikayet	587
Yirmi Beşinci İnikad	590
Birinci Celse	590
1- Geçen Zabıt Hulasası	590
2- Gündem Dışı	590
1- Çerkeslere Olan İsnadlarda Düşman Parmağı	590
3- Müzakere Edilen Maddeler	593
1- Bağdad'dan Zahire Çıkartılmaması Teklifi	593
2- Geri Gelen İdare-i Örfiye Kanun Layihası	594
Reis: Reis Vekili Ohannes Hüdaverdi Efendi (Dersaadet)	600
İkinci Celse	605
1- Üç Arzuhal	610
Yirmi Altıncı İnikad	611
Birinci Celse	611
1- Müzakere Edilen Maddeler	611
1- Burdur Mutasarrıfından Şikayet	611
2- Kaime Kalıbı Üzerine Bir Arzuhal	614
3- Temyiz Mahkemesini Protesto	614
4- Maden İşleri	614
5- Hapsedilen Mutasarrıfın Dileği	614
6- Türkçe Bilmeyenlere Vazife Verilmesi	615
7- Eski İslahiye Kaymakamı İçin	615
8- On Liralık Bir Rüşvet Şikayeti	616
9- Madenleri İşletme	617
İkinci Celse	621
10- Yine Çerkesler Davası	621
11- Arzuhal Encümeninde Biriken İşleri Çıkartma Yolu	624
12- Maden İşleri Hakkında Yazılacak Tezkire	624
13- Sadaret Unvanının Başvekalete Çevrilmesi Kanun-i Esasi İle Telif Olunamıyor	626
14- Layiha Encümeni Mazbatası	627
15- Ayvalık Kaymakamının Zulmü	628
Yirmi Yedinci İnikad	629
Birinci Celse	629
1- Geçen Zabıt Hulasası	629
2- Müzakere Edilen Maddeler	629

1- Serasker Rauf Paşa'dan İstizah Teklifi	629
2- Divan-ı Harbin Alenî Olması	634
3- İlmiye Tarikinin Islahı	634
4- Tersaneye Kömür Satın Alınmasında Yolsuzluk	639
5- Haksız Yere Altı Ay Habs Olunan Mutasarrıf	640
6- Matbuat Müdürü Macid Bey Meselesi	640
7- Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesine	641
8- Menfi Mahir Bey Hakkındaki Suâlin Tekidi	642
9- Malî Kanunlarla İntihab Kanunu	642
İkinci Celse	643
10- Selanik Mebuslarına İzin	643
11- Süleyman Paşa'nın Bir Telgrafı	643
Gizli Celse	646
1- Başvekilin İzahları	646
Yirmi Sekizinci İnikad	647
1- Geçen Zabıt Hulasası	647
2- Gelen Evrak	647
1- İlan Edilen İdare-i Örfiye	647
2- Kosova'ya Silah Gönderildi mi, Gönderilmedi mi?	648
3- Çeşmelilerin Telgrafı	649
4- Muhacirlere Yardım Listesi	650
Yıldız Sarayı'nda Bir Toplantı	652
<i>La Turquie</i> Gazetesi'nin 14 Şubat 1878 Sayısından	652
Yirmi Dokuzuncu İnikad	657
Resmî İlan	657
1- Meclis-i Vükela Mazbatası	658
2- Meclis-i Vükela Mazbatası Üzerine Çıkan İrade	658
Meclis Kapatıldıktan Sonra Mebuslardan Bazılarının İstanbul'dan Çıkarılması	659
1- Mebus Yusuf Ziya El-Halidi'nin Başvekile Mektupları	659
2- Üç Hafta Sonra Alınmış Bir İrade	662

Takdim

Yaklaşık 150 senelik parlamento tarihimizin ilk halkası olan Meclis-i Umumi, 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde meşruti monarşiye geçişi ifade eden Kanun-ı Esasi ile kurulmuştur. Seçilmiş mebuslardan müteşekkil Meclis-i Mebusan ile padişah tarafından atanan Meclis-i Âyan üyelerinden oluşan ve çift meclisli bir parlamento özelliği gösteren Meclis-i Umumi, 19 Mart 1877 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nın görkemli Muayede Salonu'nda çalışmalarına başlamıştır.

1877-1920 yılları arasında aralıklarla 7 dönem yasama faaliyeti yürüten Meclis-i Umuminin kullandığı ilk parlamento binası, Ayasofya civarındaki Darülfünun binasıdır. Sonradan bu binanın ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalması üzerine Çırağan Sarayı, parlamento binası olarak Meclis-i Umumiye tahsis edilmiştir. Çırağan Sarayı'nın Meclis çalışmalarına ev sahipliği yaptığı dönemde büyük bir yangın geçirmesi üzerine ise bu kez 1920 yılına kadar hizmet verecek Fındıklı'daki Cemile Sultan Sarayı (Çifte Saraylar) parlamento binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu yapılardan ilki günümüzde tamamen ortadan kalkmış; diğerleri ise maalesef, bugün itibarıyla parlamento tarihimizi temsil edebilecek izleri muhafaza edememiştir.

1910 yılında, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan'a parlamento binası olarak hizmet verdiği dönemde Çırağan Sarayı'nda meydana gelen yangın, saray binasına büyük zarar vermesinin yanı sıra binada bulunan parlamento arşivinin büyük kısmının yok olmasına sebebiyet vermiştir. Yaklaşık 35 yıllık bir döneme ait meclis belgelerinin bu şekilde kaybı, yasama çalışmalarını düzenli olarak yayımlayan Takvim-i Vekayi gazetesi ile dönemin diğer mevkutelerini parlamento arşivinin hafızası konumuna getirmiştir.

1923-1939 yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Giresun Milletvekili olarak görev yapan gazeteci ve yazar Hakkı Tarık Us (1889-1956), Meclis-i Umumi tutanaklarını başta Takvim-i Vekayi olmak üzere zamanın gazetelerinden tarayarak, parlamento ve demokrasi tarihimizin bu ilk meclisinde konuşulanları iki cilt hâlinde yayımlamıştır. 1939 ve 1954 yıllarında zamanın Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanları Abdülhalik Renda ve Refik Koraltan'ın himayelerinde gerçekleş-

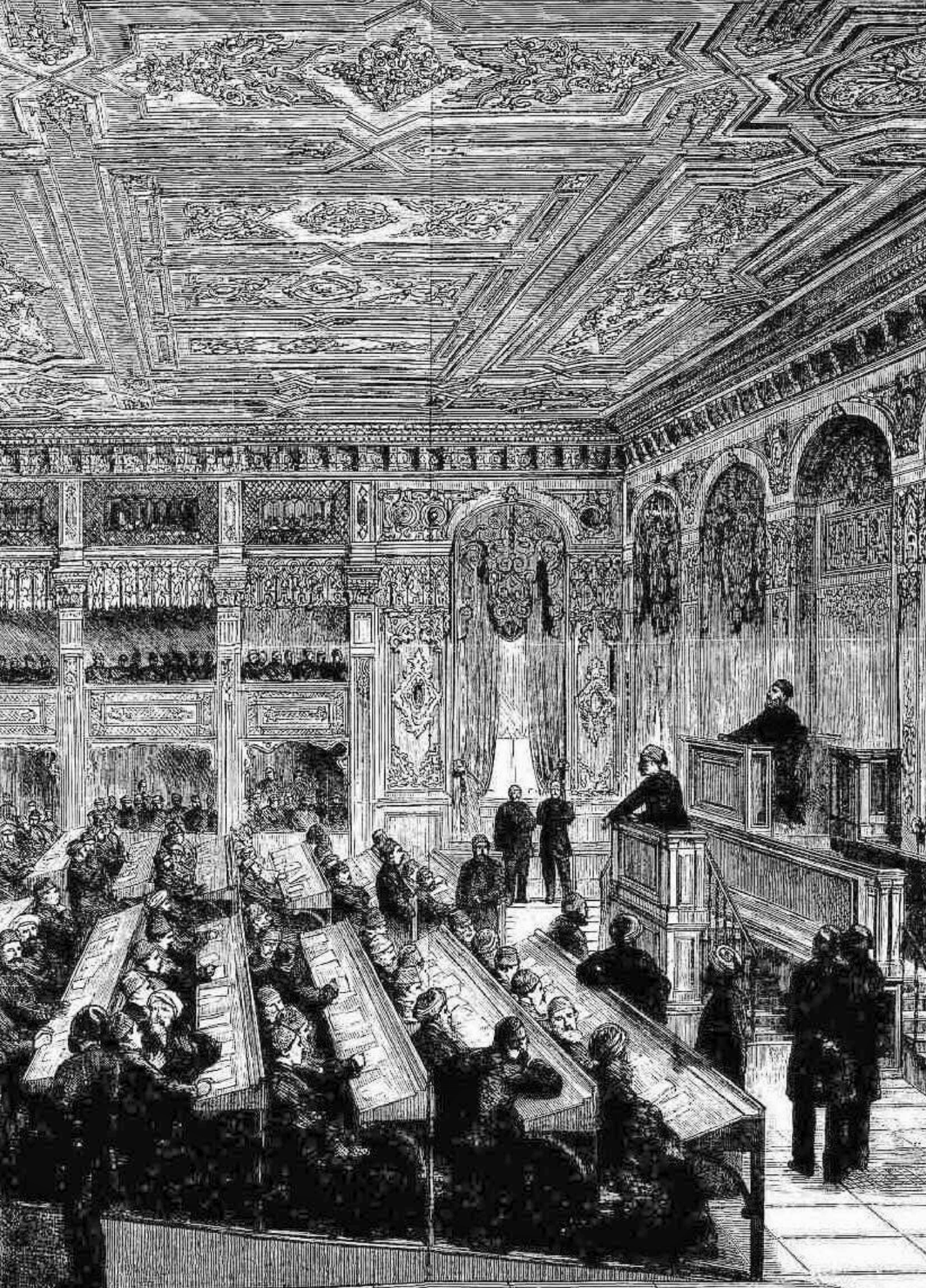
tirilen çalışma sonucunda Meclis-i Umumi tutanakları "1293/1877 Meclis-i Umumi Zabıt Ceridesi" başlığıyla yayımlanmış; bu çalışma, uzun yıllar alanında tek kaynak olma özelliğini korumuştur.

Bugün açılışının 103'üncü yılını kıvançla kutladığımız Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Meclis-i Mebusan'ın devamı olarak nitelendirmeyi mümkün kılan faktörler, şüphesiz Meclis-i Umumi'nin faaliyetlerinin parlamento tarihimiz açısından taşıdığı önemi artırmaktadır. Bu kapsamda örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündemine aldığı ve onayladığı ilk kanun olan Ağnam Resmi Kanunu, Meclis-i Mebusan'da görüşülen son kanundur. Yine İstanbul'da 11 Nisan 1920'de lağvedilen son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın üyeleri, 23 Nisan'da Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'nin doğal üyesi kabul edilmiş ve Ankara'ya ulaşan pek çok mebus vazifesine devam etmiştir. Bu durum, 1910 Çırağan yangınında kurtarılamayarak yanmış bulunan Meclis-i Umumi arşivini Türkiye Büyük Millet Meclisi arşivinin bir parçası telakki etmeyi kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu çerçevede elinizde bulunan bu çalışma, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı olarak parlamento tarihimize ilişkin henüz yayımlanmamış veya yayımlandığı dönemde hak ettiği ilgiyi görememiş belge ve yayınları okuyucu ile buluşturma yönündeki gayretlerimiz kapsamında, Meclis-i Umumi Zabıt Ceridesini daha rahat okunur bir hâle getirerek okuyucu ile buluşturmak maksadıyla vücuda getirilmiştir. Bunun için ciddi bir ekip çalışması yürüten arkadaşlarımız, araştırmacılar için kolay ulaşılır, derli toplu bir eseri literatüre kazandırmışlardır.

Demokrasi tarihimizin farklı dönemlerinin geniş kitlelerce daha kolay anlaşılmasının sağlanması açısından bu kıymetli eserin okuyucularla buluşturulmasını son derece önemli buluyorum. Bu vesileyle eserin hazırlanma ve yayım aşamalarında emeği geçen personelimize teşekkür ediyor; çalışmanın araştırmacılar ve parlamento tarihimize ilgi duyanlar açısından faydalı olmasını temenni ediyorum.

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Giriş

TÜRKİYE Büyük Millet Meclisi olarak, siyaset kültürümüzün sağlıklı gelişmesi, tarihsel süreçlerin kayda geçirilmesi ve gelecek kuşaklara doğru aktarılması kurumsal sorumluluklarımızdandır. Parlamento tarihimizi konu alan temel kaynak ve kitapları yayımlayarak literatürümüze dahil etmek her zaman hedeflerimiz arasında olmuştur.

Kuruluşundan itibaren mutlakiyetle yönetilen Osmanlı Devleti'nin parlamenter sisteme geçiş tarihi Meşrutî dönemin başlangıcı olan 23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasî'nin ilanı ile başlar. Devlet işleyişinin daha iyi bir hale getirilmesi ve yönetimde farklı görüş ve düşüncelere yer verilmesinin amaçlandığı parlamento, Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebusan'dan oluşur. Dolayısıyla iki meclisli sistemin hâkim olduğu Osmanlı parlamentosunda Meclis-i Mebusan vilayetlerden seçilen üyelerden; Meclis-i Âyan ise padişah tarafından doğrudan atanan üyelerden oluşur. Âyanların çoğu İstanbul'dan katılırken mebusların çoğunluğu taşradan gelir. Her iki meclisin de çalışmaları iki devre devam eder. İlk devre 19 Mart 1877'de başlar ve 28 Haziran 1877'de son bulur. İkinci devre ise 13 Aralık 1877-13 Şubat 1878 dönemine tarihlenir. Bu dönem mebus sayısı ilk döneme göre daha azdır. Osmanlı-Rus savaşının en şiddetli olduğu dönemde tekrar çalışmaya başlayan meclis, bir süre sonra Sultan II. Abdülhamid tarafından süresiz tatil edilir.

Bilindiği üzere Meclis-i Mebusan tarafından parlamento binası olarak kullanılan Çırağan Sarayı'nda 1910'da büyük bir yangın yaşanmıştır. Bu yangında sadece bina değil, arşiv kayıtları da zarar gördüğünden bir dönemi aydınlatacak birincil kaynaklar tamamen yok olmuştur. Hakkı Tarık Us'un zamanın gazetelerinden tarayarak oluşturduğu bu külliyat, demokrasi tarihimizin ilk meclisine dair eşsiz bir kaynak olarak önemini korumaktadır.

TBMM'de 1923-1939 yıllarında Giresun Milletvekili olarak bulunan Hakkı Tarık Us (1889-1956) tarafından hazırlanan ve 1939 ve 1954'te zamanın TBMM başkanları Abdülhalik Renda ve Refik Koraltan'ın sahiplenmeleriyle iki cilt halinde yayımlanan *1293-1877 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi* uzun yıllardır alanındaki tek kaynaktır. Son yıllarda kitap müzayedelerinde bile çok nadir rastlanan söz konusu külliyatı, editoryal işçilikle daha rahat okunur/yararlanılır biçimde, yeni baskısıyla ulaşılabilir kılmak, önemli bir boşluğu dolduracaktır. *1293-1877 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi* yayıma hazırlanırken baskı hataları düzeltilirken, isim ve kavramların yazımında günümüz imla kurallarına uyulmuş, metnin özgünlüğünün bozulmamasına özen gösterilmiştir. Bu çalışmanın da demokrasi tarihimizin bilinmesi ve doğru bilgilerle aktarılması açısından önemli bir kaynak olarak gelecek kuşaklara aktarılması doğrultusunda önemli bir yayın olacağını düşünüyoruz.

Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı

HAKKI TARIK US (1889- 21 Ekim 1956)

Osmanlı Devleti'nin son dönemine, Milli Mücadele yıllarına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna tanıklık etmiş bir Türk aydını, yazar, siyasetçi, öğretmen ve koleksiyoncudur. Hakkı Tarık Us, Gördes'te doğmuştur. Asıl adı İsmail Hakkı olup, Hacı Hasan Hulusi ve Sıdika Hanım'ın üçüncü çocuğudur. İlk ve ortaokulu Gördes'te bitirir. 1903'te Gördes Telgraf ve Posthanesi'nde mülazım olarak çalışmaya başlar. 1906'da Gördes Belediyesi'nde kâtip tayin edilir. Gördes Kaymakamı Şair Eşref tarafından şiirleri beğenilince bunları İzmir ve İstanbul gazetelerine göndererek basın hayatına ilk adımını atar. İstanbul'daki ağabeyi Mehmed Âsım'ın teşvikleriyle Dârülfünun Hukuk Fakültesi'ne kaydolar. Bu yıllarda kitap ve basın dünyası ile ilişkileri daha da artar. Çarşıkapı'da oturduklarından her gün Beyazıt kitapçıları, Hakkâklar Çarşısı (bugünkü Sahaflar Çarşısı) ve Kapalıçarşı içindeki sahafları ziyaret etmeden duramaz. Ağabeyinin yardımıyla *Tanin*'de çalışmaya başlar. Ağabeyi Mehmed Âsım, Abdülhak Hamit'in tiyatro eseri *Târık yahut Endülüs Fethi*'nden esinlenerek bazı yazılarında "Târık"ı mahlas olarak kullanırken, kardeşinin Tarık'ı sevdiğini fark edince mahlası

ona verir. O da "Hakkı Tarık" şeklinde kullanır. *Tanin*'deki tecrübelerinden sonra *Tercüman-ı Hakikat*'e, oradan da *Tasvîr-i Efkâr*'a geçer. *Tasvîr-i Efkâr*'da yazı işleri müdürlüğü yapar. 1911'de Hukuk Fakültesi'ni bitirir. İttihat ve Terakî'ye olan yakınlığından dolayı, cemiyetin Anadolu'daki muhaliflerine karşı etkili bir yayın haline getirmek istediği *Hakikat* gazetesinin yönetimi için Eskişehir'e gönderilir. Bir yıla yakın bu gazetede çalıştıktan sonra İstanbul'a döner.

Ağabeyi Mehmed Âsım'ın tedavisi için İsviçre'ye gitmesi üzerine 1913'te Dârülmualimîn-i Âliye'de verdiği dersleri üstlenir. 1914'de İstanbul Sultânîsi'nde (bugünkü İstanbul Erkek Lisesi) başladığı öğretmenliği aralıksız on yıl sürdüren Hakkı Tarık, bir yıl İstanbul Mercan Lisesi ve üç yıl da Galatasaray Lisesi'nde hocalık yapar. Galatasaray Lisesi'ndeki öğrencileri arasında Hilmi Ziya Ülken, Yunus Kazım Koni, Nâşit Hakkı Uluğ ve Ekrem Şerif Egeli (daha sonra özel doktoru oldu) de bulunmaktadır.

1919'da Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ne girer ve ilk kongrede yönetim kuruluna seçilir. Bu kongrede cemiyetin adı Türk Matbuat Cemiyeti olarak değiştirilir. 1921'de yapılan kongrede gazetecileri temsil eden genel sekreter olarak seçilir. O yıllarda azınlık basınının ayrı oluşum çalışmalarını önlemek için cemiyetin adı Matbuat Cemiyeti olarak değiştirilir.

Muallimler Cemiyeti, Matbuat Cemiyeti ve Türk Basın Birliği başkanlığı yapan Hakkı Tarık Us, Yeşilay ve Türk Maarif Cemiyeti'nin (Türk Eğitim Derneği) kuruluşunda, Türk Ocağı başta olmak üzere Çocuk Esirgeme Kurumu ve birçok hayır kurumunun da idare heyetlerinde bulunur.

İşgal yıllarında kurtuluş mücadelesi için oluşturulan cemiyetlerde çalışır. *Vakit*'te Millî Mücadeleyi destekleyen yazılar yazar. Çerkez Ethem ile ilk röportajı yapar. Müdafaa-i Milliye Grubu'nun Anadolu ile haberleşmelerinde aktif şekilde görev alarak büyük hizmetlerde bulunur. Bu çalışmaları karşılığında kendisine İstiklâl maddalyası verilir. 1943'te Yazı Hayatında Elli Yılına Dolduranlar Jübilesi'ni, 1944'te Ahmed Midhat Efendi Jübilesi'ni düzenler.

Cumhuriyetin ilanını müteakip, Atatürk'ün önerisiyle 1923'te Giresun'dan milletvekili seçilir ve 1939'a kadar dört devre Giresun milletvekilliği yapar. TBMM'de milletvekili olarak, hem eğitim hem de hukuk alanındaki tecrübelerini

her fırsatta aktarır. Yeni inşa sürecindeki Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim ve hukuk alanlarına dair politikalarında etkili olur. Tek Parti iktidarında Cumhuriyet Halk Partisi'nin milletvekili olması-na rağmen savunduğu görüşler nedeniyle zaman zaman partisi ile fikir ayrılığına düştüğü de görü-lür. Birçok konuda itirazlarda ve cesur karşı çıkış-larda bulunması dolayısıyla "mûteriz" lakabıyla anılır. Aynı dönemde tartışılan Basın Kanunu'na ret oyu veren tek milletvekili de Hakkı Tarık Us olur.

Hakkı Tarık Us, kazancının büyük kısmını bir kütüphane kurmak amacıyla eski kitap, gazete ve dergi satın almak için harcar. Özellikle Basma, Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu (1934) hazırlanmadan önce çıkmış gazete, dergi ve kitapların hemen tamamını toplayarak bunları Vakıf Yurdu binasında kurduğu kütüphanesinde araştırmacıların istifadesine sunar. Sahafılar Çarşısı'nın 1949 yangınından sonra yeniden kurulması için büyük çaba gösterir. Çarşıdaki esnafın kitap ve ilgili malzeme dışında bir şey satmasının önüne geçilmesini sağlar. Dostlarına vefası ve yayın hayatına katkılarıyla tanınan Hakkı Tarık Us, 21 Ekim 1956 tarihinde vefat eder ve 23 Ekim'de Beyazıt Camii'nde kılınan öğle nâmazından sonra Merkezefendi Kabristanı'nda annesinin yanında defnedilir.

Hakkı Tarık Us, vasiyetinde kitapları için Cemal Nadir sokağında bir kütüphane binası yapılmasını, bu arada kitaplarının Vakıf Matbaası üzerindeki ahşap binadan kaldırılarak daha iyi bir yere konulmasını istemiştir. Kütüphaneyle ilgili bütün ayrıntıları 22 madde halinde vasiyetine ekleyen Us'un bu isteği, vefatının 9. yılında 21 Ekim 1965'te kitaplarının Beyazıt Camii Külliyesi'nin Sıbyan Mektebi'ne taşınmasıyla geçici olarak yerine getirilmiş; ancak kurduğu tesis ilgisizlikten dolayı vakıf özelliklerini kaybedince 1995'te kapatılmış, koleksiyon ise 2003'te Kültür Bakanlığı'na devredilerek Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne taşınmıştır.

Mehmet Asım, Hakkı Tarık, Hasan Rasim Us kardeşlerin birlikte çıkardığı *Vakit* gazetesi, Hakkı Tarık'ın çıkardığı *Kitap ve Kitapçılık*, Hasan Rasim'in çıkardığı *Son Saat* gazetesi (1 Eylül 1939-1953) gazetecilik dünyasında, Dün ve Yarın Külliyesi başlığı altında yayımladıkları 60 kitap ise Cumhuriyet dönemi kültür hayatında önemli bir yer tutmuştur.

Vakit gazetesi 24 Nisan 1950 tarihli 11691-939. sayısını Manisa özel sayısı olarak çıkarmış, 21 Ekim 1965 tarihli 13147. sayısını Hakkı Tarık Us'a ayırmış, bu iki nüshada sadece Hakkı Tarık'la ilgili yazılara yer verilmiştir.

Eserleri

Kitapları:

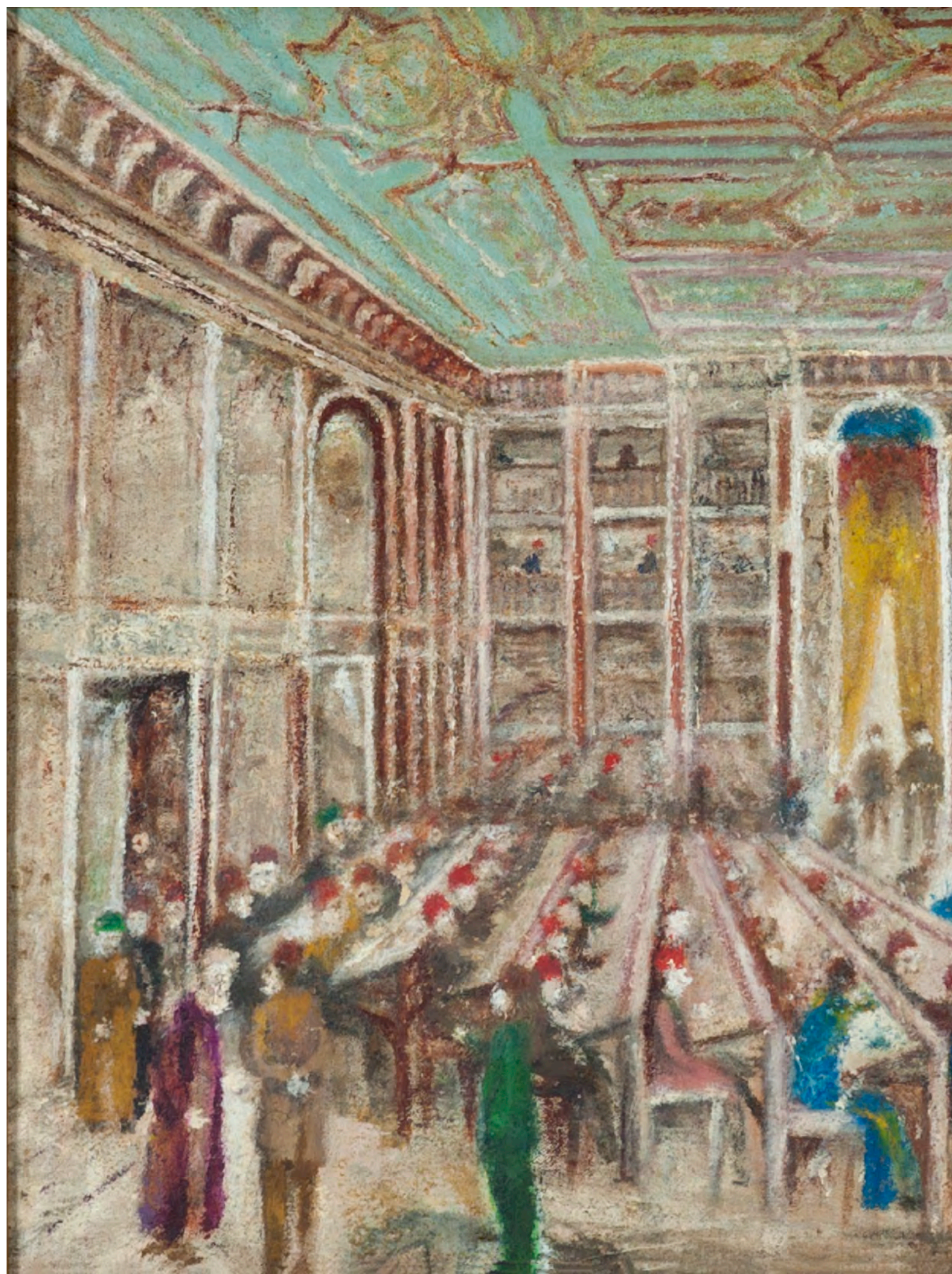
Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi (der. Hakkı Tarık Us, cilt I İstanbul 1939).
Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi (der. Hakkı Tarık Us, cilt II, İstanbul 1954).
50 Yıl (İstanbul 1943), Aynı yıl 2. baskısı yapılmıştır
C.H.P. Kurultay Üyelerine Bu Toplantıda Düşen Büyük Vazifeler İstanbul 1947).
Ahmed Mithat Efendi ile Şair Fıtnat Hanım (İstanbul 1948).
Bir Jübilenin İntibâları: Ahmed Midhat'ı Anıyoruz (İstanbul 1955).
İstanbul Fethi'nin 500. Yıldönümünde Fatih (İstanbul 1953).

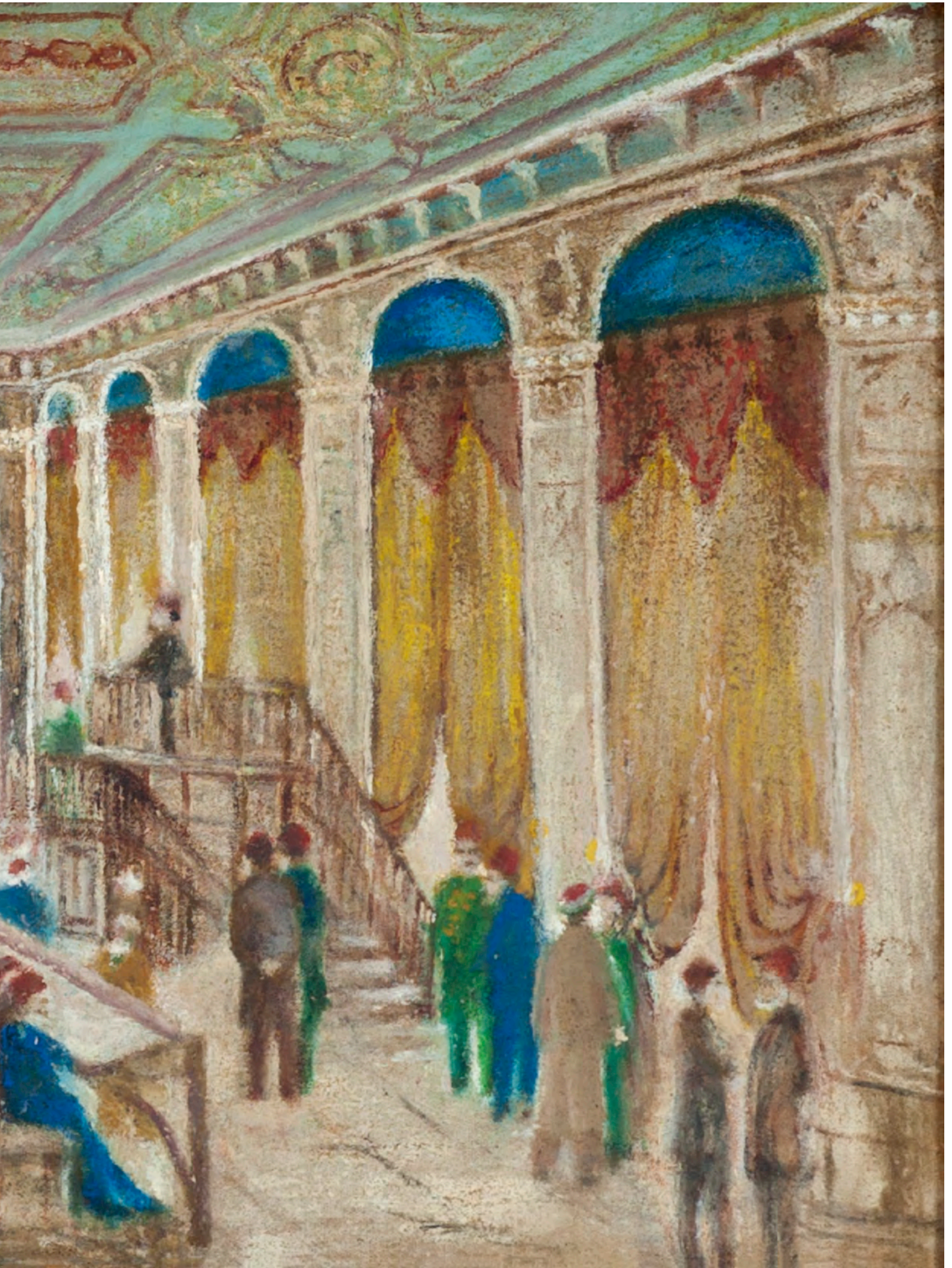
Neşirleri:

Nâmık Kemal'in Kaniye Muhasarası (İstanbul 1941).
Ahmed Midhat, *Henüz 17 Yaşında*: Roman (İstanbul 1943).
Nâbizâde Nâzım, *Karabibik* (İstanbul 1943).
Nâmık Kemal'in *Silistre Muhasarası: Kalede Bulunan Gazilerden Yüzbaşı Ahmed Nazif'in Hatıraları* (İstanbul 1946).
Ahmed Midhat, *Dürdane Hanım*: Roman (İstanbul 1951).
İzmit Körfezi'nde Bir Gezinti-Ahmed Midhat Efendi Merhumdan Nakil (İstanbul 1952).
Tefrikaları:
Ahmed Midhat / *Karnaval* (çeviri) 1948, Yeni Gazete.
Ahmed Midhat/ *Dünyaya İkinci Geliş* (çeviri) 1955, Vakıf Gazetesi.

Sürelî Yayınları:

Kitap ve Kitapçılık (I-II, sy. 1-30, İstanbul, 1 Kânunusânî 1936 – 15 Nisan 1937).
Vakit – Yevmî Gazete (22 Teşrîniyyel 1333/1917-15 Nisan 1963). Sâhib-i imtiyaz: Mehmed Âsım [Us]; Hakkı Tarık [Us], Mesul müdür: İsmail Ramiz; Hüseyin Necatî, Müdür-i mes'ûl ve başmuharriri: Ahmed Emin [Yalman]; İsmail Ramiz, Hüseyin Necatî; Ahmed Şükrü [Esmer], Muharrirleri: Mehmed Âsım [Us]; Hakkı Tarık [Us]; Ali Ekrem, Refik Ahmed [Sevengil]. –İstanbul: 22 Teşrîniyyel 1333/1917– 15 Nisan 1963, I- XLIV, 1-19927 (11828-13115) = 23413. Gazete 1934-1938 yılları arasında *Vakî'*in Türkçesi olan *Kurun* adıyla yayımlanmıştır.

Anonim, *Meclis-i Mebusan*, Tuval üzerine yağlıboya, 45x67cm. Mustafa Taviloğlu Koleksiyonu.

Meclis-i Mebusan
1293 / 1877
Zabıt Ceridesi

Açılış Töreni

Açılış Töreni

4 Rebiülevvel 1294 — 19 Mart 1293 / 6 Mart 1877
PAZARTESİ

Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın ilk yıla mahsus olarak 1-14 Mart 1293/1877 Salı günü açılması neşir ve ilan olunan “Muvakkat Talimat” hükümlerindendi; lakin, merkezden uzak vilayetler mebuslarının gelememiş olmalarına bakılarak, talimatın aradığı üçte iki ekseriyet olmayacağı anlaşıldı ve açılma töreninin geciktirildiği resmen ilan olundu. 1 Rebiülevvel tarihli bir resmi ilan ile de Meclis-i Mebusan'ın 6 Mart Pazartesi günü açılacağı, ertesi gün vazifesine başlayacağı bildirildiği gibi hangi gün açık müzakereye başlayacağını da sonradan gazetelerle bildirileceği ilan edildi.

Meclis, yazıldığı üzere pazartesi günü yedi buçuk (ezani saatle iki buçuk) sularında, İstanbul'da Beşiktaş'ta, Dolmabahçe Sarayı'nın -sonraları Muayede Salonu adını alan- Divan Mahalli'nde açılıyordu.

Gazeteler, başta devletin resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi*, “mülk ü milletin bahtiyarlığı sebeplerinin en ileri geleni olacağından tek kimsenin şüphe etmediği bu büyük işten uzun uzağıya malumat vermekte zerre kadar gecikmeğe cevaz olmadığı” mukaddimesiyle bir ilave çıkarıyor ve şu haberleri veriyordu:

Kapı ve pencereleri, -hava pek yumuşak olduğu için- büsbütün açık. İran'dan gelme altın taht o gün için Topkapı Sarayı'ndan çıkarılıp getirilmiş ve Divan Mahalli'nin garb tarafına, yüzü şarka doğru konulmuş. Tahtın cenub, yani sağ yanında Sadrazam Edhem Paşa, Serasker Redif Paşa, Vükela¹ Müşirler: Halim (Şura-yı Devlet'te âzâ), Ahmed

Muhtar (Dördüncü Ordu Müşiri), vezirler: Abdullatif Suphi Paşa (o zaman İstinaf Mahkemesi'nin Birinci Reis), Kamil Paşazade Samih Paşa (Girid Valisi), İrfan Paşa (Temyiz Mahkemesi Birinci Reisi), Mustafa Efendi (Defter-i Hakani Nazırı, Netaicü'l Vukuat sahibi), Ohannes Efendi (Ticaret Nazırı), Ahmed Bey (Seraskerlik Müsteşarı), Aleksandır Karatodori Efendi (Hariciye Müsteşarı), Mahmud Bey (Divan-ı Hümayun Amedcisi), Şefkati Efendi (Adliye Mektubcusu) Niyazi Efendi (Beylikçi), Şevket Bey (İcra Cemiyeti Reisi), Kostaki Adosidi Bey (Dahiliye Müsteşarı), Nazmi Bey (Bahriye Müsteşarı), Zühtü Bey (Maliye Müsteşarı), Ali Bey (Ticaret Meclisi Reisi), Odyan Efendi (Nafia Müsteşarı), İzzet Efendi (Posta ve Telgraf Nazırı), Ohannes Efendi (Maarif Müsteşarı, Eski İstinaf Mahkemesi Reisi) birinci sırayı vücade getiriyorlardı.

Bu birinci sıranın arkasında da ruhani reisler vardı: Rum Patriki Yoakim, Ermeni Patriki Nerses Varjabetyan, Katolik Patriki Küpelyan Ohannes, Bulgar Eksarhı Entim, Protestan vekili Matosyan, Hahambaşı Kaymakamı Musa Levi, iki Rum Metropolit, Katolik Episkoposu, Eksarha Episkoposu Parteni, Haham Avram Eşkenazi ve bunların ardınca Devlet Şurası üyeleri² kendi rütbelerine göre yer almış bulunuyordu.

2 O tarihlerde Şura-yı Devlet reis ve âzâları şunlardı:

Şura-yı Devlet reisi Kadri Paşa, Başkatib âzâdan Ali Fuad Bey. Muhakemat Dairesi: Reis-i Sani Seyfeddin Efendi, âzâ Ali Şefik, Rıza, Bilal, Ahmed Hikmet beyler; Bohor, Nodyan efendiler. Mülkiye Dairesi: Reis-i Sani Said Efendi, âzâ Halim, Avnürrefik, Celal, Mansur paşalar, İzzeddin Bey, İslöyanço Efendi. Tanzimat Dairesi: Reis-i Sani Besim Bey, âzâ Kemal, Besim, Ali, Necib, Midhat beyler, Lütfi, Yanko efendiler. Nafia Dairesi: Reis-i Sani Rauf Bey, âzâ Necib, Bedros, Konstantin efendiler, Ekrem, Hamid, Kalyadı beyler, Kamil Paşa. Maliye Dairesi: Reis-i Sani Edib Efendi, âzâ Mahmud Paşa, Sahib, Fazıl beyler, İzzet, Serkiz efendiler.

1 O zamanki Meclis-i Vükela'ya şunlar dahildi: Damad Mahmud Celaleddin (Tophane Müşiri), Saffet (Hariciye Nazırı), Cevdet (Dahiliye), Asım (Adliye), Kadri (Şura-yı Devlet reisi), Kemal (Evkaft), Yusuf (Maliye), Hamdi (Hazine-i Hassa), Said (Bahriye), Kani (Rüsumat Emini), Hürşid (Sadaret Müsteşarı), Galib (Şehremini), Ahmed Hamdi (Zabtiye Nazırı) paşalarla Münif Efendi (sonra paşa) (Maarif), Ohannes Çamiç Efendi (Ticaret).

Tahtın sol tarafından Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi, Şerif Hüseyin Paşa ile ilmi-rütbenin en yükseğinde olan Anadolu ve Rumeli sadırları³ ve fiilen İstanbul Kadısı Bodrumi Ömer Lütfi Efendi ve bunlardan sonra Temyiz mahkemesi Heyeti,⁴ Ticaret-i fevkalade divan-ı reisi, sonraları paşa ve Rumeli-i Şarki valisi olan Gavril Efendi, birinci sırayı teşkil ediyor, bunların ikinci sırasında da Askeri Dar-ı Şura Reisi Hasan Paşa ile İstanbul'daki kara ve deniz ferikleri⁵ sıralanıyordu.

Açılma törenini görmeğe gelmiş olan dost büyük devletler elçilikleri heyeti⁶ (elçiler ve maslahatgüzarlar)de bu sol yanın baş tarafında tahtın arkasında yer tutmuşlardı. İran Devleti elçisi Muhsin Han en önlerinde idi. Yalnız Rusya ile Almanya maslahatgüzarları yoktu.

Resmi tezkerelerle davet edilmiş olan bu zatların hepsi büyük üniformalarını giymişler-

di. Yukarda yazdan iki cenahın ortasında kalan açıklıkta, tahta bakan vaziyette Âyan ve Mebusan meclisleri âzâları⁷ duruyor ve Âyan âzâları sağ, mebuslar da sol cenah yakınında bulunuyordu.

İki meclis grubunun en arkasında da padişahın karinleri, (Hademe-i Hassa)sı bir yarım daire teşkil ediyordu.

Al ve sırma işlemeli üniformaları giymiş teberdaran dahi salonun etrafında bir daire teşkil ediyordu. Herkes yerine gelip durduktan sonra, tahtın üzerindeki örtü kaldırıldı.⁸ Padişah II. Abdülhamid'in bulunduğu oda kapısını, Teşrifat-ı Umumiye Nazırı Kamil Bey açarak kendisini tahtın önüne getirmiş ve "Hademe-i Hassa" tarafından alkışlanmıştı. Bu sırada padişahın solunda kardeşi Veliahd Mehmed Reşad Efendi ile Şehzade Kemaleddin Efendi, müşir üniformalarıyla hazır bulunuyorlardı.

Padişah da üniforması üzerine siyah bir peletin almış, sağ elinde okunacak nutku tutuyor, sol eliyle kılıca dayanıyordu.

Abdülhamid, nutkunu sadrazama, sadrazam da mabeyin başkatibi (sonradan sadrazam) Said Paşa'ya verdi. Said Paşa nutku açtı ve okudu. Okuma yarım saat kadar sürdü. Nutuk okunduğu müddetçe padişah da ayakta durdu -ve bir düzüye eliyle alnını ve sakalını okşadı. Bitince hiçbir şey söylemeden ve hiçbir hareket yapmadan kısa bir selam vererek yerine oturdu. Meclis dağılırken -şehrin muhtelif yerlerinden ve karakol gemilerinden toplar atılıyordu.

3 O tarihteki, Rumeli suduru: Reisülüema Zeynelabidin Efendizade Mehmed Cemaleddin Efendi, Arif Efendizade Mehmed Siddık Efendi, Arabzade hafidi Mehmed Erib Efendi, Ali Paşazade Ahmed Aziz Bey, Mehmed Necib Efendi, Arabzade Mehmed Ata Bey, Dağıstanizade Mehmed Muhiddin, Uryanizade Ahmed Esad, padişahın eski birinci imamı Mehmed Ali Rıza, Hasan Fehmi Efendizade Ali Haydar, Bahaeddin Efendizade Hüsameddin Efendi oğlu Hüseyin Agah efendiler. Anadolu suduru: Mehmed Şem'i Efendi, Ali Sati Efendizade Mehmed Kadri Bey, Dürrizade Mehmed Dürrî, Ders vekili Filibeli Halil, Kütahyalı Halil Efendizade Yakub Asım, Harputlu Abdurrahman Efendizade Mustafa Tefvik, İsmail Seyfeddin, Mes'ud Efendizade Ahmed Hıfzı Şirvanizade Ahmed Hulûsi, Şehri Hacı Mustafa Nazif, Ahışalı Mehmed Şerif, Bodrumlu Ömer Lutfi, Kastamonulu Ahmed Hilmi, Müneccimbaşı Hacı Ahmed Tahir efendiler.

4 O tarihteki Temyiz Mahkemesi Heyeti şöyle tereküp ediyordu: Ceza Dairesi: Reis İrfan Paşa, âzâ: İzzet, Ekyadis, Vasıf, Mustafa, Karabet efendiler.

Hukuk Dairesi: Reis-i Sani Ahmed Hilmi, âzâ Mazhar, Rıza beyler, Yorgiyadis, Şefik, Şahbazyan efendiler.

5 O tarihteki ferikler şunlardı: Nafiz (Serkarin), Hüsnü (Harbiye Dairesi Reisi), Hurşid (Harbiye Dairesi âzâsı), Hasan (Levazım Dairesi Reis Vekili), Mahmud (Nizamât Dairesi Reis Vekili), İbrahim (Muhakemat Dairesi Reis Vekili), Nuri (Sıhhiye Dairesi Reis Vekili) Said (Tophane İmalat Reisi), Eyub (Tophane Meclis Reisi), İsmail (Tophane Harbiye Dairesi Reisi), Cemaleddin (Tophane Harbiye Dairesi âzâsı), Ahmed (Tophane Levazım Dairesi Reis-i sani-si), Necib (Hademe-i Hassa Feriki), Said (Mabeyin Feriki), Selim (İstihkam Alayları Kumandanı), Salih (Şura-yı Bahriye Reisi), Mehmed (Şura-yı Bahriye âzâsı), Hüseyin (Bahriye İmalat Dairesi âzâsı), Hacı Rasim (Liman Reisi), Hüseyin (Akdeniz Kumandanı), Zihni (Tuna Feriki), Hasan (Zırhlı Donanma Kumandanı), Hasan (Liman Kumandan Muavini), Ahmed (Süne Kumandanı) Hobert (Seyyar Filo Kumandanı), Zekeriyâ, Yusuf paşalar.

6 O tarihte elçiler heyeti şunlardan toplanıyordu: Rusya fevkalade murahhas büyükelçisi General İgnatiyef, İngiltere fevkalade murahhas büyükelçisi Sir Henry Layard (Elyot), Avusturya Elçisi Kont Ferenc Zichi, Almanya Elçisi Baron dö Verler, Fransa Büyükelçisi Kont Jean Francois Guillaume Bourgoing, Belçika fevkalade murahhas Orta Elçisi Kont Roje Helman dö Girimbreg, İran fevkalade murahhas Orta Elçisi Muinülmülk Hacı Mirza Muhsin Han, İtalya fevkalade murahhas Orta Elçisi Kont Luigi Corti, Portekiz Orta Elçisi M. Savral, Yunan Orta Elçisi Andreas Koundurotis, İspanya fevkalade murahhas Orta Elçisi Augusto Conte, İsveç Norveç Mukim Elçisi M. Selim Ruhren Hol, Felemenk Mukim Elçisi M. De Heldon, Amerika Elçisi M. Mainar.

7 Âyan Reisi Server Paşa, âzâlar: Mustafa Nuri, Rıza, Namık, Ahmed, Sami, Arifi, Kabuli, Halet Derviş (Ankara esbak valisi), İbrahim (Cezair-i Bahr-i Sefid Valisi), Ahmed Celal paşalar, Uryanizade Esad, Fetva Emini Halil, Meclis-i Maarif Reisi Hacı Tahir efendiler, Tefvik (Deavi Nazırı Esbakı), Rıza (Temyiz Mahkemesi âzâsından), Arif efendiler, Mihran Bey (Şura-yı Devlet âzâsı), Emin Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı), Ferik Tahir Paşa, Marko Paşa (Tıbbiye Mektebi Nazırı), Emin Bey (Mabeyin Esbak Baskatibi), Logofet Bey (Şura-yı Devlet âzâsından), Yorgaki, Daviçon efendiler (Şura-yı Devlet âzâsı), Serviçen Efendi, Halim paşa, Şerif Hüseyin Paşa, İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet âzâsı), Kostaki Mosoros Paşa (Londra Sefiri), Ahmed Hilmi Efendi (Temyiz Hukuk Dairesi sabık reisi), Kostaki Efendi (Temyiz âzâsından).

8 Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı.

Nutk-ı Hümayun (Açış Nutku)

Âyan⁹

Mebusan¹⁰

Devlet-i Aliyyemizde birinci defa olarak ictima eden Meclis-i Umumi'yi küşad etmekle beyan-ı memnuniyet ederim.

Cümlemenizin malumudur ki devlet ve milletlerin terakki-i şevket ü mikneti ancak adalet vasıtasıyla olur; hatta Devlet-i Aliyyemizin evail-i zuhurunda kudret ve kuvvetinin aleme münteşir olması emr-i hükumette adaletine ve tebaanın her sınıfının hak ve menfaatine riayet olunmasıyla meydana geldi. Ecdad-ı ızamımız Fatih Sultan Mehmed Han merhumunu temin-i hürriyyet-i serbesti-i din ü mezhep hakkında gösterdiği müsaadat cümlelerin malumudur.

Sair eslaf-i ızamımız dahi o isre süluk ile hiçbir vakitte serbesti-i ayin ü mezhebe halel getirmemiştir. 600 seneden beri sunuf-i tebaamızın milliyetlerini ve lisan ve mezheplerini muhafaza eylemeleri dahi bu kaziyye-i adilenin netice-i tabiiyyesi olduğu kabil-i inkâr değildir.

Hasılı, o asır ve zamanlarda, adaletin himayesi ve Kanunların vikayesi sayesinde devlet ve milletin servet ve saadeti tarakki bulmuş iken, giderek, ne şer'î şerife ve ne kavanin-i mevzuaya inkıyad olunmaması sebebiyle husule gelen tarakkiyat tedenniye yüz tutup evvelki kuvvet za'fa mübeddel olmuş idi. Nihayet büyük pederim Sultan Mahmud Han merhum, devletimizin birkaç asırdan beri uğradığı inhitat ve tedenninin başlıca illet-i gaiyyesi olan nizamsızlık ve ondan neşet eden yenice gailesini ortadan kaldırıp cism-i devlet ü milleti rahnedar eylemiş olan

fesad ve ihtilal dikenlerini ayıklamış ve Avrupa medeniyet-i hazırasının en evvel mülkümüze idhali için bir kapı açmış idi. Valid-i macidim Abdülmecid Han merhum dahi o isre giderek, ahalimizin muhafaza-i can ü mal ve ırz-u namusunu mütekeffil olan Tanzimat-ı Hayriye esasını ilan etmişti. İşte o günden sonra memalikimizin ticaret ve ziraat tevessü etti, devletimizin az vakitte varidatı birkaç kat arttı. Muhtaç olduğumuz ıslahata medar olacak kanun ve nizamlar yapılp tahsil-i fünün-ı maarif dahi oldukça tevessü eyledi. Bu mukaddemat-ı haseneden ve alelhusus, emniyet-i dahiliyeden devletimizce ümid-i terakki hasıl olmuş iken Kırım mecburisinin zuhuru tanzim-i ahval-i mülk ü tebaa hakkında olan mesainin devamına mani oldu. Ol vakte kadar hazine-i devletimizin harice bir akçe deyni yoğiken, masarif-i mübreme-i harbiyeye varidatımızla karşı durmak mümkün olmadığından hariçten istikraz ile def-i ihtiyac ü zarurete mecburiyet göründü. Bu sebeble borç kapısı açıldı. Vakıa o meselede hukukumuzun meşruiyetini tasdik eden düvel-i mufahhama-i müttetikânın sahayif-i tevarihi ile lebed tezyin edecek olan muavenet-i kamile-i fiiliyeleri inzıamıyla harbin müntiç olduğu musalaha¹¹ dahilen işimizi yoluna koymak ve hakiki bir tarik-i terakki¹² hazırladığı zann-i kavisi hasıl olmuş idi; lakin ahval-i müteakibe bütün bütün o ümid ve intizarın aksini meydana getirdi; yani bir takım tahrikat ve tesvilat ile dahili hadiselerin yekdiğerini vely ederek zuhura gelmesi mülkümüzün ıslahat ve tanzimatına bakmağa meydan vermedikten maada, her sene fevkalade ordular cem'iyle, ahalimizin en ziyade işe yarayan sınıfı silah altında tutmağa mecburiyetimizden dola-

9 Bu açış nutku o gün *Takvim-i Vekayi* ilavesi olarak resmen neşrolunduğu gibi bu ilavede çıkan metni de başka gazeteler nakletmişlerdi. Buraya aldığımız metin *Takvim-i Vekayi*'nin 8 Mart 1293 tarihli ve 1867. sayısındadır ki, ilk neşrinden sonra bazı taşihler gördüğü anlaşılmaktadır. Nutkun ilk neşrinde hitab: "Heyet-i Âyan" suretindedir.

10 Nutkun ilk neşrinde hitab: "Mebusan efendiler" suretindedir.

11 Nutkun ilk neşrinde burada şu ibareler görülüyor: "Devletimizin tamamiyet-i mülkiyesini ve istiklalini düvel-i Avrupa'nın zaman-ı ahdisi altına almış ve bu musalaha".

12 Nutkun ilk neşrinde burada şu ibare görülüyor: "tutmak için istikbalimizce bir zaman-i müsaid".

yı, ziraat ve ticaretimiz azim sektelere uğradı. Bu kadar müşkilat ve mevania tesadüf olunmuşken gene tarik-i terakkide manen ve maddeten hayli mesafe kat' olunduğu lisanûm ve müsellemdir. 20 seneden beri varidatımızın alet-tevali artması dahi memleketin terakkiyatına ve ahalinin refah-i hallerinin tezayüdüne delildir.

Eğerçi müzayaka-i hazıra şu tadad olunan ahvalden tevellüd etmiş ise de idare-i maliyece bir meslek-i dürüstiye süluk ile gaile-i zarureti tahfif ve itibar-i maliyi hıfz eylemek kabil olur idi. Feemma ıslahat suretinde ittihaz olunan tedbir-i maliler ıslah-ı hal etmek şöyle dursun işi bütün bütün ağırlaştırmış ve istikbalin ne olacağı düşünülmeksizin halden istifade edilmek istenilmiştir ve işte bir yandan şu gailelerin devam ve teakükü ve bir yandan dahi devletimizin azam-i esbab-ı şevket ü kudreti olmak üzere edevat ü esliha-i cedide-i harbiyenin¹³ tedarük ve inşası ve bununla beraber varidat ve masarifatımızın bir muvazene-i mütasarrifane altında tutulmaması idare-i maliyemizin derece derece bozulmasını ve borcumuzun çoğalmasını istilzam ve içinde bulunduğumuz müzayaka-i fevkaladeyi intaç eyledi. Müteakiben Hersek vukuatı bir takım tahrikat ve ifsadat eseri olmak üzere zuhur edip¹⁴ ve birdenbire Sırbistan ve Karadağ muharebeleri açılıp politika aleminde büyük büyük karışıklıklar dahi nümayan olmasıyla devletimiz buhran-ı azime uğramış olduğu bir zamanda Cenab-ı Hakk'ın irade-i lemyezeliyyesiyle ecdad-ı ızamımız tahtına cülusumuz vuku buldu. Ahval-i umumi-yemizin şu derece tesadüf eylediği müşkilat ve muhatarat devletimizin şimdiye kadar uğradığı gavailin hiç birine kıyas ve tatbik kabul edemeyeceğinden evvel be-evvel hukukumuzun vika-yesi için ordularımızın taraf taraf teksiriyle 600 bin kadar asker silah altına aldirmaya mecbur oldum.¹⁵ Ve bu karışıklığın bi-avnillahi teala külliyyen defi ve izalesine devletimizce başlı ıslahat ile çare aramağı ve o tarak ile istikbalimizi emniyet-i mütemadiye altına almağı fariza-i zimmet addeyledim. Çünkü Hak Teala'nın mülkümüze ihsan eylediği kabiliyet ve ahalimizin muttasıf oldukları istidat iktizasınca bir idare-i hasene tariki

tutulduğu halde az vakitte pek çok ilerliyeceğimiz derkar iken alem-i medeniyetin terakkiyat-ı hazırasına yetişememekliğimiz mücerred mülkümüzün muhtaç olduğu ıslahat ve onlara müteallik kavanin ve nizamatin devam edememesinden ve bu dahi yapılan şeyler hükümet-i istibdadiye elinden çıkıp kaide-i meşverete müstenid olmasından neşet eylediği sabit ve mütehakkaktır. Halbuki düvel-i mütemeddinenin terakkiyatı ve memleketlerinin emniyet ve mamuriyeti mesalih-i kavanin-i umumiyele cümlelerin rey ve ittifakı ile vaz' ve tesis olunmak semeresi olduğu mevadd-ı müsellemedendir.

Binaenaleyh bizce dahi esbab-ı terakkinin o yolda aranılmasını ve kavanin-i memleketin arayı umumiyeeye istinadını elzem gördüm ve Kanun-i Esasi'yi ilan eyledim.

Kanun-i Esasi'yi tesisten maksadımız ahaliyi rüyet-i mesalih-i umumiyede hazır olmağa davet etmekten ibaret olmayıp belki memaliki-mizin ıslah-ı idaresine ve su-i istimalat ile kaide-i istibdadın imhasına bu usulün vesile-i müstakille olacağı cezm-i yakınındayım. Kanun-i Esasi kavaid-i asliyesinden başkaca beynel-akvam¹⁶ husul-i ittihad ü uhuvvet esasını temhid ve halkça bir ömr-i saadet ü evvel be-evvel hukukumuzun vikayesi için ordudeb¹⁷ tesis eylemek maksadını dahi camidir. Çünkü ecdad-ı ızamımız muvaffak oldukları fütuhât ile bu devlet-i vesiatül-memalikte birçok akvamı taht-ı hükümetlerinde cem' ettiler; fakat edyan ve ecnasca bu derece muhtelif olan işbu akvamı bir kanun-i münferid ve bir hiss-i müştereke rabt etmek emrinin icrası kalmış idi; mademki eltaf ü mukadderat-ı ilahiyesine nihayet olmayan Cenab-ı Hakk'ın avniyle bu emr dahi müyesser olmuştur. Bundan böyle kaffe-i tebaamız bir vatanın evladı olarak ve cümlesi bir kanunun cenah-ı himayeti tahtında yaşayarak 600 seneden beri hanedan-i saltanatımızın unvanı olan ve sahaif-i tevarihde bunca asar-ı şevket ü şanı mazbut bulunan nam ile yad olacaklardır. Şimdiye kadar kudret ve miknetinin alem-i müşteheri olan Osmanlı namının ba'de-zîn kaffe-i tebaamız beyninde mevcud olacak menafi-i mütekafilenin dahi devam ve muhafazasına şamil olacağını ümid ederim.

İşte şu esbab ve makasıda binaen ittihaz ettiğim

13 Nutkun ilk neşrinde burada şu kelimeler de vardır: "ilk zırlı donanmamızın".

14 Nutkun ilk neşrinde burada şu ibareler görülüyor: "ve muahharan kesb-i cesamet ü ehemmiyet edib".

15 Nutkun ilk neşrinde altı değil yedidir.

16 Nutkun ilk neşrinde bu kelime "beynelenam" şeklindedir.

17 Nutkun ilk neşrinde "edeb" kelimesi "uhuvvet"dir.

tarikte hareket etmeye ve bunu an be-an teşyid ve ihkam eylemeye kaviyen azmetmişimdir. Kaide-i adalet ü selamete mübteni olan Kanun-i Esasi'nin asar-ı meşruasından istifade için sizin muavenet-i fiiliye vü akliyenizi beklerim.¹⁸

Şimdi, sizlere lazım olan uhde-i hamiyetini ze muhavvel vezaif-i kanuniyeyi hiç kimseden çekinmiyerek ve devlet ve memleketimizin selamet ve saadetinden başka bir şey düşünmeyerek sadıkane ve müstakimane ifa eylemektir. Zira bugünkü günde muhtaç olduğumuz ıslahat ve mülkümüzce ittihazına her taraftan intizar olunan tanzimat gayet mühim ve mutenadır. Ve bunların peyderpey mevki-i icraya konulması ise mücerred sizin ittifak-ı efkar ü ârânıza merhun olduğu için Şura-yı Devletçe lazım gelen kavanin layihaları bir yandan tanzim olunmaktadır. Bu seneki ictimamızda meclisinizin nizam-ı dahiliyesi ve intihab kanunnamesi ve vilayat ve idare-i nevahi kanun-i umumisi ve devair-i belediye kanunu ve usul-i muhakemat-ı medeniye ile mehakimin teşkilatı ve hükkamın suret-i terakki vü tekaüdleri ve umum memurunin vezaifi ve hakk-ı tekaüdü kanunnameleri ve matbuat ve divan-ı muhasebat kanunlar ile sene-i sabıkanın¹⁹ bütçe kanunu layihaları li-eclil-müzakere meclisinize havale olunacağından işbu kanunların sırasile müzakere ve mütalaası ve kararlarının itası nezdimizde matlub-i kat'idir. Ez-cümle umurun temini hukukuna vasıta-i müstakille olan mahakimin ve asakir-i zabtiyenin acilen ıslahat ve tanzimatına bakılmak elzem olduğu gibi bunların vücade gelmesi tahsisat-i mukarrerelerinin tevsî ve tezyidine mütevakıftır.

Halbuki meclisinize verilen bütçeden dahi malumunuz olacağı veçhile idare-i maliyemiz pek ziyade müşkilat ve teessürata duçar olduğundan evvel be-evvel bu müşkilattan kurtulmaklığımıza ve itibar-ı malimizin iadesi esbabına delalet edecek tedabirin ve o sırada, ıslahat-ı müstacileyi meydana getirecek tahsisatın tayin ve ittihazına müttefikân sây ve ihtimam etmenizi tavsiye ederim.

Mülk ve tebaamızca azam-i ıslahat ü ihtiya-

cat olan ziraat ve sınaatın terakkisiyle medeniyet ve servetin mertebe-i kemele vusulü ancak ulum ve maarif kuvvetiyle olacağından katibin ıslahiyle derecat-i tahsilin tanzimine dair kavanin layihaları bi-mennihi Teâlâ gelecek sene ictimamızda meclisinize verilecektir. Gerek yukarda zikri geçen kavanin ve gerek bâdema mevki-i icraya konulacak kanunlar ahkâmının usul-i tamami-i tesirâtı memurin-i idarenin intihabı maddesinin ehemmiyet-i azime tahtında tutulmasına mevkuf olduğundan heyet-i devletimiz bu noktaya ve iffet ü istikametle muttasıf olan memurin hakkında Kanun-i Esasi'nin zâmin olduğu suver-i mukafat ü himayeye bir suret-i mahsusada dikkat edecektir.

Cultisumuzdan beri işbu²⁰ intihab-i memurin maddesinin²¹ ehemmiyetini takdir eylediğimizden masarifi hazine-i hassamızdan tesviye olunmak üzere bir mekteb-i mahsus tesisiyle idare-i umumiye için memur yetiştirmeyi tasmin eyledim. Bu mektebin evvelce ilan olunmuş olan nizamname-i esasiden dahi malum olacağı veçhile mekteb-i mezkur şakirdanı idare ve politika memuriyetlerinin en büyük derecatına kadar kabul olunacak ve bunlar tebaamızın, mezheb istisnası olmayarak, her sınıfından alınıb, terakkileri derece-i ehliyeteye göre olacaktır.

İki seneye karib zamandan beri uğradımız gavail-i dahiliye ve alel-husus Sırbistan ve Karadağ ile muharebe esnasında umum tebaa-i sadıkamız taraflarından izhar olunan asar-ı hamiyet ve askerimizin her türlü meşakk u metaibi ihtiyar ile ibraz eyledikleri gayret ve besalet nezdimizde fevka'l-gaye mucib-i takdir oldu. Bu hadiselerce mücerred hukukumuzu muhafazadan ibaret olan teşebbüsümüz neticesi olarak Sırbistan maslahatının kararı istihsal olunduğu gibi Karadağ ile cereyan eden müzakere²² üzerine ittihaz edeceğimiz muamele meclisinizin birinci ictimamızda mütalaanıza havale olunacağından kararını tacil eylemenizi tavsiye ederim.

Düvel-i mütehabbe ile münasebat-i dostane vü riayetkaranede bulunmak devletimizce en mutena muamelat-ı melufeden olmağla el-yevm

18 Nutkun ilk neşrinde buraya şu ibareler eklenmiştir: "ve hukuk-ı hürriyet-i müsavat-i tebaanın teminiyle hükümet-i istibdadiyenin imhasını ve kavanin ü mesalih-i devlet ü memleketin ârâ-yı umumiye tahtında tesis ve icrasını, velhasıl esas-ı idaremizin kaide-i meşrua-i meşveret ü meşrutiyete rabtını elzem gördüm ve ol babda bilhas-sa ibraz ettiğim arzu-yı halisane üzerine Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusandan mürekkeb olan meclisinizi teşkil eyledim."

19 Bütün metinlerde "sabıka" dır.

20 Nutkun ilk neşrinde "işbu" kelimesi yoktur.

21 Nutkun ilk neşrinde burada bir de "dahi" kelimesi var.

22 Yukardaki Sırbistan kelimesinden buradaki müzakere kelimesine kadar olan ibare nutkun ilk neşrinde şöyledir: "Sırbistan emareti ile akd-i müsalemet olunduğu gibi Karadağ ile cereyan eden müzakerat".

gene bu kaide-i müvalatperveriye riayet eylemekteyiz.

İngiltere devleti, bundan birkaç ay evvel mesail-i hazıra için Dersaadetimizde bir konferans teşkilini talep ederek düvel-i saire-i muazzama dahi teklif olunan esasları terviç ettiklerinden işbu konferansa Babıalimiz tarafından muvafakat olundu. Eğerçi bu ictimada bir ittifak-ı kat'î hasıl olmamış ise de devletlerin ahkam-ı muahedata ve kavaid-i hukuk-ı milele ve hal ve hukukumuzun muktezat-ı mübremesine tevafuk edebilecek arzu ve nasihatların icraatında müsabakat-ı halisanemizi isbat ve izhar eyledik.

Adem-i ittifakın esbabına gelince: Bu hal esasta olmayıp belki icraatın suver ve eşkalinde vuku bulmuştur. Zira Tanzimatın bidayetinden şimdiye kadar memleketimizin ahval-i umumiyesinde ve devletimizin her bir şube-i idaresinde vukua gelmiş olan terakkiyyat-ı külliyei daha ziyade hal-i mükemmiliyete götürmek lüzum-ı esasısını takdir ettiğimiz gibi el-yevm bütün mesaimiz bu maksada masruftur; fakat bu maddede memle-

ketimizin şan ü istiklalini muhil olan ahvalden tevakkı etmeyi vazifeden addeyledim ve niyatımın sıdk u selametinin cümleye isbatını zamana havale ettim.

Şu halin tevlid ettiği netaiç ziyadesiyle teessüfümü mucib olmağla bunun bir an evvel mündefi olması kemal-i memnuniyetimi istilzam edecektir.²³

Ve maamafih her zamanda maksadımız hukuk-ı istiklalimizin muhafazası mesleğinde devama matuf olduğundan hareket-ı atiyemizde dahi gene bu meslek nokta-i nazar ittihaz olunacaktır.

Gerek konferansın inikadından evvel ve gerek sonra devletimizce ibraz olunan measir-i itidal ü hüsn-i niyet saltanat-ı seniyyemizi Avrupa devletleri cemiyetine rabteden münasebat-ı dostî vü hüsn-i muâşereti bir kat daha teyid eyliyeceği memulüneyim.

Hak Teala hazretleri cümlemizin mesaisini mazhar-ı tevfiğ buyursun.

23 Bu ibare nutkun ilk neşrinde yoktur.

Açılış Nutkuna Cevablar

Meclis-i Âyan ile Mebusan'ın açılış nutku üzerine hazırladığı cevapları Sadrazam Edhem Paşa ile birlikte Mebusan Reisi Ahmed Vefik Paşa ve Âyan Reisi Server Paşa 24 Mart 1293

de Mabeyn'e götürmüşler ve padişah tarafından kabul olunub, meclislerin cevaplarını takdim etmişlerdir. (*Vakit*, 25 Mart 1293)

Meclis-i Âyan'ın Cevabı

Bil-irs-i velistihkak hilafet-i kübra-i İslamiye ve saltanat-ı uzma-i Osmaniyyeye revnaksaz-i eşfak olan zat-ı kerim-ül ahlak-ı hüdavendigarilerinin şiar-i meali ayar-ı memalikperveri vü tebaa-nevazide fitri ve hakiki olarak berkemal bulunan hüsn-i niyet ü ulüvv-i himmeti- tacidarileri cülus-ı muvaffakiyet-menus-i şehriyarilerinden beri meşhud olan asar-ı hayriye ve efkar-ı neyyire-i şahaneleri şehadetiyle meserret-ferma-yi enam olmakda olup hususa Kanun-i Esasi'nin, kariha-i ilham sariha-i hümayunlarından olmak üzere tesisine sezavar buyurulan meyl ü müsaade-i seniyye-i padişahileri delaletiyle devlet ve millet hakkındaki dilhah-ı atifetpenahi mülukaneleri cümleye ıyan olmağla bu babda bila-istisna mefruz-i uhde-i tabiiyet olan teşekkürat-ı kamile vü bi-nihayenin ittihad-i lisan ve incizab-i vicdan ile arzu ve takdimini sermaye-i şeref ü mübahat addederiz.

Tevarih-i müdevvene-i ruzigar ile teslim, kerde-i ütil-ebsardır ki, ecdad-ı izam-ı şahanelerinin menakib-i alem-ârâlarından en ehemm ve akdemi hikmet-i ilmiye vü ameliyeyi cami olan şer'-i şerife itisam ve kanun-i adl ü dada sami-mi ihtimam ile mefarik-i enamda ittihaz ve ibraz buyurdıkları measir himayet ü eşfak taht-ı tabiiyetlerine iltihak eden bunca milel ve akvama badi-i ittihad ü vifak olduğu müselle-i afak olarak, böyle bir heyet-i muazzama-i ictimaiyenin mabihil-kıvamı olan idare-i hakimane ve hikmet-i siyasiyenin illet-i gaiyesi bulunan kuvve-i kahirenin muhayyir-i ukul derecesinde tenasüb ve tevazüniyle fevka'l-gaye bir cazibe-i müessireye sahib olmasıdır, ki, bu şan-ı bülend-unvan-ı giranbaha eslaf-i şevket-ittisaf-i mülukaneleri

olan selatin-i güzün-i rahmetkarin hazeratının tanin-endaz-i aktar ü emsar olan kaide-i cihan-pesend, adl ü hakkaniyyet ve serbesti-i ayine riayet hususunda haiz oldukları fazl ü takaddüm ü müsabakatlerinin semere-i nasafat-behresi olduğunda şüphe yoktur.

Hükm-i zaman ve kavaid-i kevn ü mekan iktizasınca sonraları, yani hayli zamandan beri birbirini vely ve takib eden enva'-i gavail-i dahiliye vü hariciyenin mevani-i adidesi şu esas-i metnin furuat ve fiiliyatınca zaruri bazı mertebe tegayyür ve teahhur iras etmiş iken, cedd-i azam ve valid-i muazzam-ı şehriyarileri cennetmekan Sultan Mahmud Han Gazi ve Abdülmecid Han Gazi hazeratı canib-i celilül-menakiblerinden icrasına mübaşeret buyurulan mebadi-i tanzimiye vü tensikiye ve tesavi-i hukuk-ı umumiye ve tesisat-ı saire ile icabat-ı vakte tevfikân, asl-i sahihe müracaat yolunda tashih-i mesleke ağaz olunup, egerçi, bu tarik-i medeniyete insilakten muntazar olan asar-ı ümran etrafımızda usule gelen terakkiyat ile nokta-i vahidede iktiran edib de temamiyyet-i matlaba muvasalat edememiş ise de gene hayli mesafe katolunarak derece-i tefevüt, yalnız kavanin ü nizam-ı cariyenin kifayetsizliğine mahmul ve münatıf olmayıb, indel-insaf itiraf olunur ki, buna dair teşebbüsât ve icraat ve ikmal-i levazım ü ihtiyacat arasında gene bir takım mesail ve meşagil ikaile ikmal-i islahata fırsat-ı کافیye bulunamadığı misillü müluk-i izam hazeratının ber-vefk-i tasmim tamim-i madelet ve tetmim-i maamuriyet emrinde arzu-yı hakikiyelerinin müheyyiç ve mürevvici olan efkar-ı yek-ci-hetiye dahi bazı ilkaat ve su-i tesirat hudusünden

neşet ederek bu sahada hadis olan teşettüt-i idare ve sarfiyat-ı zaide düyun-ı hariciye ibtilasiyle beraber bazı ahval-i esef-iştimali müeddi olmuştu. Binaberin, telafi-i mâfat yolunda olan ümniyye-i emniyet-bahşanın medar-ı istinadı mecmu-i tebaanın usul-i ittifakiyle bir nokta üzerinde idare-i perkar-i efkar ve iclale-i miyar-ı enzar etmeleri esas-ı metanetmemasına mübteni olduğu, bizzat ve bilhassa nezd-i hümayun-ı şehriyarilerinde teemmül ve teyakkun ile Kanun-i Esasi'nin ilan ve iradı ve kanun-i mezkur hükmünce Âyan ve Mebusandan mürekkeb Meclis-i Uminin huzur-ı iltifat-neşur-i hilafet-penahilerinde küşad-ı akabinde kıraat buyurulan ve her fıkra-i münifesi nece mezaya-yi hikmet-ihativayı havi olan nutk-ı hümayun-ı padişahileriyle bir kat daha teyid-i bünyan-ı madelet buyurulduğunun hakikiyle ifa-i şükr ü senası haric-i havsala-i iktidardır.

Asr-i hümayun-ı hazret-i şahanelerine hasisa-i mümtaze olan işbu muzafferiyet-i maneviye şimdiye kadar vukua gelen fütuhât-i maddiyyeye mukabil teshir-i kulub yüzünden bir muvaffakiyyet-i fevkalade vü bi-muadildir ki, bununla kûteh-binlik yerine mesluk-i hümayunları olan müsavat-i hukuk-ı amme ve adl ü hakkaniyet üzerine müesses nazariyat-i vasia ve hürriyet-i tamme vücude gelir ve efkar-ı umumiyeye usul bulacak ittihad ve itimad ile bir hısn-i hasin olur ki, memleketimizin saadet ve tamamiyeti aleyhinde hiç bir gûna teşebbüsât, onu ihlal ve rahnedar edemez.

Memalik-i vesiatül-mesalik-i şahaneleri menabi-i latuhsa-i servete ve tebaa-i mülukaneleri her türlü istidad ve kabiliyete malik olmakla taraf-ı pürşeref-i şehriyarilerinden idare ve politika memurlarına menşe olmak üzere mekteb-i mahsus teşkil buyurulduğu misillü sair ulum-i funun-i nafiyanın dahi suhulet-i intişarı zımnında taraf taraf darüt-tahsiller tertibiyle, katib-i mevcudenin teksirine ve ahalinin vesait-i talim ü terbiyelerinin tezyidine itina ve dikkat ve menabi-i servet-i tabiiyenin işletilmesine ve teşebbüsât-ı hususiyenin teshiline himmet buyuruldukça bugünkü gün asar-ı imardan hali olan yerlerde bi-lutfihi teala az vakitte esbab-ı refah ü mamuriyet meydana gelir. Ve efkar-ı ihtilafkarî ve bi-huzurî makamında vifak ve emniyet görülür. İşbu semerat-i hasenenin zaman-ı iktitafına canib-i eşref-i hümayunlarından ne derece intizar buyurulur ise, tebaa-i şahaneleri dahi o rütbe muntazır ve müterakkıb olur.

Efrad-ı tebaanın hukuk-ı mütenevvia vü müteferrikası bu usul-i mahasin-şümûlün sevk-i tabiisiyle nokta-i yek-dilî vü yek-cihetîde ittihad ederek cümlesi birden en mukaddes bildikleri serir-i şevket-semir-i şahanelerini ırvetül-vüska-yı necat ü selamet ittihaz edecekleri ve terakki-i imarat ü ıslahata müttefikân sarf-ı makdur eyliyecekleri misillü saltanat-ı seniyyelerinin şân ü istiklal-i alîsine dokunur cüz'î ve küllî bir temayül vukuu takdirinde men' ü imhasını akdem-i amal edinerek kalb ve lisan ile cümlesi birden her türlü fedakarlığı ihtiyar ve bu uğurda bezl-i can etmekle dahi iftihar ederler. Bu nimet-i amimeye teşekküren bilcümle tebaa-i şahanelerinin geçende asar ve alaimini gösterdikleri mahabbet ve sadakatleri ve hususa, zat-ı hümayun-ı hazret-i mülkdarilerinin ahkam-ı kanuna tebeiyet usul ve esasının vaz'ı hakkında olan azimet-i kaviye-i şahaneleri karşısında müşkilat-i hazıra-i maliye ve usul-i idarece tekevvün eden suubat-i haliyenin zaman-ı yesir içinde mahv ve zail olur müşkilat-ı ariziye kabilinden olduğu itikadındayız.

Zimmet-i sadakatimize mütehattim olan ve zaif-i nezaifin biri de asakir-i nusret-measir-i hazret-i padişahilerinin vukuat-ı ahire esnasında ibraz ettikleri asar-ı dilirî vü şecaatleriyle aktar-ı aleme arz eyledikleri temaşa-yı mübahat efzanın, yani saltanat-ı seniyyelerinin muhafaza-i hukuk-u tamamiyeti vazife-i mukaddesesi uğrunda ve bunca fevz ve nusretle şa'saa-i iştiharı alemgir olan rayet zafer gayeti- Osmanî altında, her din ve mezhebde bulunan tebaa-i şahanelerinin yek-cism ve yek-vücûd gibi darb-ı adaya kıyam ve meydan-i azm ü rezimde gıpta-ferma-yi dil-averan-i ıslaf olmaya nasab-i nefis-i ihtimam ederek min-küllil-vücuh itminan-bahş-i kulub-i enam olmuş olduklarının lisan-ı teşekkür ü mahmedetle yad ve tezkârı maddesidir.

Zat-ı bihemta-yi şahane ve hükümet-i seniyye-i mülukanelerinin metbuiyet-i muazzamalarına aid olan şeref-i azim ve şân-ı bülendin kemal-i ehemmiyet ü ihtiram ile muhafaza-i hukuk-i mukaddesesi ve tebaa-i padişahilerinin vezaif-i asliye-i tabiyet ve şerait-i esasiye-i mutavaat arasında meclis-i âyanı, kavaninin ve âdab-ı umumiyyenin muhafız ve nighbanı olmak üzere tayin ve masalih-i umumiyenin temşiyet ve müzakeresine memur ve mezun buyurmuş olduklarından meclis-i mezkurun taraf-ı hümayun-ı şehriyarilerinden bakemal-i muvaffakiyet tesis buyurulan

usul-i mehasin-şümül-i idareye iktidarı derecesinde hizmet ve tebaa-i sadıka-i mülukanelerinin ve etrafında bulunanların kariben tezhib ü tasbih-i ahlakına gayret edeceği misillü Babialilerin de tanzim ve Meclis-i Mebusan tarafından kabul ve Heyet-i Âyanın müzakeresine havale olunan nizamat ve kavanin layihalarının cihet-i lüzum ve hakkaniyetini hadde-i tedkikden geçirmekde ve Kanun-i Esasi ile kendisine ihsan buyurulan vazife icabınca ifrat ve tefrit yolun da göreceği her türlü mübalagatın tadilinde ve sair vezaif-i mürettebede tecviz-i terahi vü kusur etmiyece-

ği derkardır. Hiçbir halde ve hususiyle derece-i liyakatımız, vazifemizin ehemmiyetine kifayet etmeyen işlerde bile, umumun hayr ve menfaatine ve zat-ı şevket-simat-i hazret-i tacidarilerine mefruz olan sadakatimize mugayir harekette bulunmayacağımızı paye-i serir-i madelet-masir-i şehriyarilerine arz ve beyana ictisar ve ifa-yi vecibe-i şükrüzariye ibtidar eylediğimiz muhat-ilm-i alem-şümül-i cenab-ı mülkdarileri buyurdukda her halde emr ü ferman veliyyül emr-i vel-ihsan efendimizindir.²⁴

24 *Takvim-i Vekayi*, S. 1881, 28 Mart 1293.

Meclis-i Mebusan'ın Cevabı

Cenab-ı Rabb-i ibad zib-i evreng-i hilafet-i kübra-yı İslamiye ve ziver-efza-yı serir-i saltanat-ı Osmaniye veli-nimet-i bi-minnetimiz padişah-i adalet-iktinah efendimiz hazretlerinin eyyam-ı ömr ü afiyet ü şevket-i cenab-ı şehriyarilerini müzdead buyursun.

Mücerred tecdid-i bünyan-ı devlet ü saltanat ve ez-ser-i nev teşyid-i rabita-i mülk ü millet niyet-i hayriyesiyle kariha-i ilham-sabiha-i cenab-ı padişahilerinden ihsan buyurulmuş olan ve umum millet-i Osmaniye'nin vikaye-i hukuk-i meşrua-i hürriyeti ile her bar terakki-i hal-i refah ü saadetine kafil ve zamin bulunan Kanun-i Esasi ile ol babda şeref-sadır olan hatt-ı hümayun-ı cenab-ı şehinşahileri ahkam-ı celilesince derbar-i madelet kararda ictima etmesi lazım gelen Meclis-i Umu-mi'nin işbu 94 senesi Rebiülevvelinin üçüncü pazartesi günü huzur-ı mehabet-neşur-i cenab-ı mülukanelerinde bil-yüm-i vel-iclal resm-i küşad-ı icra buyurulduğu esnada kıraat olunan nutk-ı ali-i cenab-ı padişahileri cümlemizin ziynet-sazi sımah-ı mefhareti olmuştur. Nutk-ı hümayun-ı mülukanelerinde irade buyurulduğu üzere Devlet-i Aliyye'nin evail-i zuhurunda filhakika emr-i adalet ve icra-i serbesti-i âyin ü mezheble sunuf-i tebaanın muhafaza-i hukuk-u menafi-i kavmiyelerine fevkalade dikkat ve riayet olunmasıyla şa'şa-i şan ü şevketi aks-endaz-ı rub'-ı meskun ve hatta nece akvam mazhar-ı muavenet-i gûnâ-gûn olmuş iken sonraları gerçi serbesti-i vicdan kaidesi hiçbir vakit halel-pezir olmayıp, bilahare, giderek, daha ziyade teekküd eylemiş ise de emr-i adalet ve idare-i umur-ı memleketle ahkam-ı şeriye vü kanuniyeye mutavaat hususlarında kayıdsızlık gösterilmesi bir hayli uygunsuzluk ve umur-ı idare-i mülkiyece bir takım nizamsızlık zuhuriyle ahval-i mülk ü milletin enva-ı müşkila-ta düçar olmasına sebebiyet vermiş ve binaberin Devlet-i Aliyye'nin malik olduğu şan ve şevketi tedenniye yüz tutmuş idiğini müşahade buyur-

muş olduklarının üzerine cedd-i emced-i padişahileri Sultan Mahmud Han hazretleri şu ahval-i gayr-i muntazamaya Vak'a-i Hayriye ile hitam vererek saltanat-ı seniyyenin iade-i kudret ü miknetiyle terakki-i ahval-i memleket için bir tarik-i medeniyet açmış olduğu misillü valid-i macid-i kesirül-mehamid-i cenab-ı mülukaneleri Sultan Abdülmecid Han hazretleri dahi Tanzimat-ı Hayriye ile emniyet-i can ü mal ve muhafaza-ı ırz-u namus esasının teşyidini ilan ile cism-i devlet ü milletin bir kat daha tecdid-i hayatına sarf-ı inayet buyurmuş ve bu suretle nam-ı nami-i hümayunlarını sahaif-i tevarih-i alemde en büyük müceddidler sırasına geçirip Kırım Muharebesi gibi gaile-i azimede dahi, bi-havlillahi teala mazhar-ı muvaffakiyet olmuşlardı.

Gerçi, gavail-i mezkure hengamında, bizzature, bâb-ı istikraz açılmış idiye de memalik-i Devlet-i Aliyye'nin vusât ü servet-i tabiiyesiyle ahalisinin istidad ü kabiliyet-i fitriyesine nisbetle o aralık mevcut olan düyunu laşey mesabesinde olduğu halde, sonraları bir taraftan teksir-i duyun-ı devlet medar-ı selamet-i mülk ü millet addolunmak gibi bir kaide-i gayr-i makulenin düstürülamel hükmüne girmesi ve diğer taraftan eser-i tesvilat olarak birbirini müteakib bir çok gavail-i dahiliyenin zuhur eylemesi ve bu sebeble ahalinin en ziyade işe yarayan sınıfının hemen beher sene silah altında tutulmasına mecburiyet hasıl olması ve her devletin esbab-ı vikaye-i şan ü şevketi olan edevat ü esliha-i cedide-i harbiyenin Devlet-i Aliyyece dahi bilicab tedarik ve istihzar kılınması ve bunlarla beraber usul-i tasarrufiye riayetle varidat ve sarfiyatın müvazene-i sahiha altında cereyan ettirilmemesi ve umur-ı idare-i mülkiye ile mesalih-i adliyenin vesait-i icraiyesince hakkiyle ehemmiyet verilmeyip memurân ve hükkam için de pek meslek ve iktidar aranmaması gibi bir çok esbab-ı maniaya mebni, vakıa, mülk ü milletçe Tanzimat-ı Hayriye'den

muntazar olduğu derece terakkiyat-i maddiyye vü maneviye vücade gelmemiş olduğu gayr-i münkerdir. Tanzimat-ı Hayriye'nin asar-ı celilesi ve memalik-i şahaneleriyle ahalisinin kabiliyet-i tabiyesi semeresi olarak gerçi sabıkına nisbetle, memleketimizce hasıl olan terakkiyat-i madiye vü maneviye yar ve ağıyarca kabil-i inkar olmadığı aşıkâr ise de işbu derece-i terakkinin asır ve zamanın istediği mertebede bulunmaması devlet ve milletin birçok müşkilata düçar olmasını istilzam eylemiştir.

Maamafih, memalik-i şahaneler ile ahalisinin kabiliyet-i tabiyesine nazaran usul-i istibdadın ref'ile emr-i adaletin neşrolunması gavail-i mevcude ile beraber bünyan-ı saltanat-ı Osmaniye'nin def'aten teceddüdünü mucib olacağı ümid ve itikadında kibar ü sığar-i ahali hem efkâr ve binaenaleyh şu ümidin hayyiz-i usule vusul için umumen zuhur-i eltaf-i hafiye-i ilahiyeye çeşm-daşt-i intizar iken cenab-ı rabb-i mennan vücud-i mekarim-alûd-i hümayunları bu mülk ve millete atiyye-i celile-i samedaniyesi olan zat-ı ali-i cenab-ı padişahilerinin taht-ı ali-baht-ı Osmaniye cülûs-ı meymenet-me'nus-i hilafet-penahileri şeref-vukuu ile bilcümle tebaa ve zirdestanı garik-i lücce-i menn ü ihsan buyurmuşlardır.

İtikad ü efkâr-ı umumiyenin sıhhat ve isabeti işte vukuat ile sabit olmuştur; çünkü cülûs-ı hümayun-ı mülükaneleri Hersek ve Sırbistan ve Karadağ'da eser-i tahrikat ü ifsadat olarak zuhur eden gavail-i ihtilaliyenin mucib olduğu müşkilat umur-ı maliyenin ve hususiyle sevabıkına kıyas kabul etmez bir suret-i fevkaladede nümayan olan enva-ı şurişin en şiddetli zamanına tesadüf etmiş bulunduğu halde zat-ı celalet-sıfat-ı hazret-i padişahileri bir taraftan muhafaza-ı hukuk-ı meşrua-i istiklal-i devlet ve vikaye-i menaf-i mülk ü millet emr-i celilinde ibraz-ı kemal-i metanetle ifa-i vezaif-i hilafet ü saltanata bezl-i inayet ve diğerk taraftan dahi numune-i kainat denmeye seza memleketimize bahşayış-i Cenab-ı Huda olan servet ü kabiliyet-i tabiyesinden intizar olunan hâl-i refah ü saadetin usulüne perdekeş-i haylulet olan usul-i istibdadın ref'ile idare-i hükümeti kaide-i meşrua-i meşrutiyete bittahvil sunuf-i tebaa-i sadıkanın hürriyetini kafil olan Kanun-i Esasi ilan olunmak gibi bir emr-i azimin vücade getirilmesiyle kuva-yı devlet ü milletin bir esas-i adimülindirasa rabt ve bu suretle Osmanlı nam-ı namisiyle umum tebaa-i sadıka-ı padişahilerinin bir kanun-i

adalet-meşhu altına cem'ine sezavari-i lutf ü atıfet buyurmuşlardır.

Nutk-ı ali-i hümayunlarında irade buyurulduğu üzere her devlet ve milletin beka-i şân ü şevketi adalete menut ve emr-i adaletin fi zamanına hâzâ temami-i cereyanı hükümetin kaide-i meşrua-i meşrutiyet altında bulunmasına merbut olduğuna ve şu kaide-i meşrua ise lazım-melzum kabilinden olan devlet ile milletin selamet ve sadetini temin eden kavaid-i celile vü salimeden bulunduğuna binaen Kanun-i Esasi ile usul-i istibdadı bil-ilga kaide-i meşrutiyetin ilanı müceddid-i bünyan-ı devlet unvaniyle nam-ı nami-i hazret-i padişahilerini gıpta-bahş-i memalik ü bülâdan eylemiştir. Gerek idare-i umur-ı mülkiye vü adliye ve gerek mesail-i mühimme-i maliyenin bulunduğu hal ve derecesi gerçi bazı kûtehbînana göre korkulacak ve bununla beraber hilaf-i kavaid-i milel ü düvel meşhud olan müdahalat-i ecnebiye, altından çıkılamıyacak gibi bir mertebede görünür ise de, zat-ı hazret-i padişahilerinin azim ve sebatlarının derece-i metanetine ve Kanun-i Esasi ile nutk-ı ali-i mülükaneleri ahkamınca bilcümle ahali için usul-i meşrutiyetten layıkıyla istifade tarik-i açılmış bulunduğuna nazaran biraz zaman içinde bi-inayetillahi teala ne müşkilat-ı dahiliyenin bir eseri ve ne de muğayir-i kaide vü hakkaniyet müdahalat-ı ecnebiyenin bir hükm ve tesiri kalmıyacağı bedîhîdir.

Çünkü, taraf-ı eşref-i şehinşahilerinden irade ve tavsiye buyurulduğu üzere Heyet-i Mebusan muhafaza-i hukuk-ı saltanat ü millet ile maddi ve manevi terakkiyat-i memleket emrine hizmet edecek her türlü esbab ve vesailin usulüne ve usul-i istibdadın bıraktığı suistimalat âsârının tamami-i ref' ü imhasıyla telafi-i mafat edilmesine her an nasb-i nefsi-i ihtimam ve fevka'l-gaye ikdam eyliyecektir.

Binaberin, Heyet-i Mebusana havale buyurulacak levayih-i kanuniyenin sırasıyla ve layıkıyla müzakere ve usul-i idare-i mülkiye ve muvazene-i maliye ve kavanin-i sairenin tedkikiyle icab-ı hale ve hükm-i zamane ve lüzum ü ihtiyac-ı mekana göre ifa-yi vazâif-i mevkuleye sa'y edeceğiniz misillü ihsan alel-ihsan olarak nutk-ı ali-i hazret-i padişahileriyle ita buyurulan ruhsat ü salahiyet-i kamilenin dahi başkaca kadr ü kiymetini bilerek kemal-i sıdk u istikametle doğruyu söylemekten bir an geri durmaksızın devlet ve millete ibraz-ı hüsn-i hizmet ve lasiyyema gavail

mevcude filhakika sevabık-ı ahvale makis olmadıgından vatan ve milletin istihsal-i vesail-i selamet ü saadetine sadıkane ve gayurane bilittihad sarf-ı nakdine-i gayreti cümle-i fariza-i zimmet bildiğimiz müstagni-i arz u beyandır.

Vakıa, umur-ı adliye ile zabtiye hukuk-ı ibadın teminine vasıta-i müstakille olduğundan ve ahali tamamıyla huzur-ı bale ve layikiyle emniyet-i can ü mala mazhar olmadıkça memleketin terakki-i maddi vü manevisi kabil olamayacağından ahval-i mahakim ile asakir-i zabtiyenin ber-vech-i matlub ıslah ve tanzimlerine lazım gelen esbab ve vesailin istikmaline müracaat akdem-i vazaif-i mevkuleden addolunacağı misillü hasbe'z-zeman her birinin yekdiğerinden ehemmiyeti müsellem olduğundan heyet-i acizanemize havale buyurulacak ve ba'dema tanzim olunması talep olunacak kavanin layihalarının hemen müzakere ve tedkikiyle cümlesinin sürat-i mümkün ile netice-i kararlarının arzına mübaderet olunacak ve maamafih bunların içinde binnisbe takdimül-e-hemm alel-mühimm kaidesine de riayet edilecektir.

Muvazene-i maliye nizamnamesi bahsine gelince: çünkü, her devlet ve milletin hukuk-ı meşruasıyla şân ü şevketinin esbab-ı muhafazasının mevkufün aleyhi akçe olduğundan ve emr-i adaleti kema yenbagî bilicra memleketimizde ber-vech-i matlub emniyet ü hürriyet-i şahsiye ile terakiyat-i maddiye vü maneviyenin istihsaliyçin sarfolunacak mesaideki cümle-i makasıddan biri hazine-i devletin vüs'at-i hal ve itibar-ı malisi olup işbu matlabın usuliyçin mutlaka varidat ve sarfiyatın kaide-i tasarrufiyeye riayetle beraber daima bir muvazene-i sahiha vü salime tahtında cereyan ettirilerek hazine-i devletin beher sene malen hâl ü mevki-i sahihinin malum olmasıyle müvazene nizamnamesinin ifritine çıkılmamasına menut idiğinden heyet-i acizanemizce en ziyade ihale-i nazar-ı dikkat edilecek kanunlardan biri dahi irade vü tavsiyeyi mülükaneleri mucibince zikrolunan müvazene nizamnamesi olacağı gibi vücade gelecek suver-i islahiye vü tasarrufiyenin itibar-ı malimizin hadd-i layıkına iblağına kafil bulunacağı hüveydadır.

Memalik-i mahrusa-i Osmaniye'nin servet ü kabiliyet-i tabiiyesinden istifade olunmak filhakika sınaat ve umur-ı ziraat ü ticaretin tevsiine ve bu da vesail-i mukteziyenin istikmaline menut olduğuna ve şu hususlarda vesait-i lazimenin ek-

dami ise neşr ü tamim-i ulum ü maarif ve tevsi ü tanzim-i turuk u maabir idiğine ve milel-i mütemeddeninin bulundukları derece-i servet ü medeniyete mücerred vesait-i mezkure delaletiyle vasıl oldukları aşariyle rehin-i mertebe-i bedahet bulunduğuna binaen meclis-i acizanemizce şu uğurda dahi sarf-ı mahasal-i iktidar olunacaktır.

Müstagni-i arz u beyan olduğu üzere vaz'ı kavaninden maksad tamami-i cereyan-ı ahkamından ibaret olduğuna ve kavanin-i mevzua ahkâmının hüsn-i icrası memurin-i devletin uhde-i kifayetlerine havale olunmuş bir vazife idiğine ve bu babda usul-i maksad ise her nevi memuriyette meslek ve iktidar aranmasıyle beraber mükafat ve mücazat kaidesinin suret-i daimede düstürül-amel tutulmasına bulunduğuna mebni bu babda devletce suret-i mahsusada dikkat edileceğini mübeşşir-şeref-sadır olan emr ü irade-i hazret-i tacidarileri mucib-i enva-ı fahr ü sürur olmuştur.

Her sınıf memurîni yetiştirmek niyyet-i hayriyesiyle masarifi hazine-i hassa-i şahanelerinden tesviye olunmak üzere bir mekteb-i mahsus tesisi ile nizamname-i esasisi mucibince bu mekteb-i feyz-meksebe tebaa-i şahanelerinin mezheb istisnası olmayarak her sınıfı duhul edebilip oradan çıkacak şakirdanın idare ve politika memuriyetlerinin en büyük derecatına kadar kabul olunacakları irade ve tebşir buyurulmuş olduğundan dolayı vecibe-i teşekkürün ifasına müsaraat ederiz.

İki seneden beri eser-i iğfalat ü ifsadat olarak devlet ve milletçe düçar olunan gavail-i dahiliye ve hususiyle Sırbistan ve Karadağ muharebeleri esnasında umum tebaa-i sadıka-i şahaneleriyle asakir-i mülükanelerinin bitevfikihi teala ibrazına muvaffak oldukları gayret ve besaletlerinden dolayı nutk-ı ali-i cenab-ı padişahilerinde meşhud-i basira-i iftiharımız olan asar-i takdir ü mahzuziyet-i seniyye doğrusu cümlece bais-i meserrat-i azime olduğu misilli hukuk-ı mukaddese-i devlet ü milletin muhafazası uğurunda her bâr umum millet-i Osmaniye'nin her suretle hazır ve amade bulunduklarını kemal-i şükrânî vü sadakatla arz eyleriz.

Sırb emaretinin düçar olduğu beliyye-i iğtılal akıbet ahalisini enva-ı perişanî vü ıztıraba giriftar etmiş olduğuna ve emaret-i mumailiyha memalik-i Devlet-i Aliyye'nin ecza-i mütemmimesinden olduğu gibi afv ü eman-i hazret-i padişahilerine dehalet eylemiş idiğine mebni bu kere nail olduğu müsaadat-ı celile-i hazret-i padişahilerini

elâf-i sabıkaya bir nimet ü inayet-i lahika bileceği ümidindeyiz.

Nutk-ı hümayun-ı tacidarilerinde heyet-i acizanemize havale olunacağı irade buyurulan Karadağ meselesine dair evrak vürudunda müzakerat-i mukteziyesini bittacil hâsıl olacak kararın arzına müsaraaat olunacağının beyaniyle beraber Kanun-i Esasi ahkâmına tatbikan hukuk-ı mukaddese-i mülk ü milletin temami-i muhafazasını Meclis-i Mebusan ile umum Heyet-i Osmaniyan bil-ittihad nihayet-i arzu ve hülâsa-i efkar edinmiş olduğundan şimdiden imasına mücaseret ederiz; ol vakit netice-i kararın arzına müsaraaat kılınacaktır.

İngiltere Devleti ile düvel-i sairenin arzuları üzerine mesail-i hazıra için Dersaadet'te teşkil olunan meclis-i mükaleme esnasında ahkâm-ı muahedat ile kavaid-i hukuk-ı düvel ü millete muvafık bir meslek-i hakkaniyetkarane ile istiklal-i memleketi halelden vikayeye sezavarî-i inayet buyurulduğu misillü badema dahi işbu meslek-i mülûkanenin nokta-i nazar ittihaz kılınacağı hakkında mazhar olduğumuz vaad ü tebşirat-ı celile-i cenab-ı mülûkaneleri umum Osmanlılarca müstelzim-i enva'-ı şadımanî vü mefharet olmuştur.

Devlet-i Osmaniye her asırda ve her türlü ahvalde muahedat-i mevcudeye cidden riayet etmekle şöhrat bulmuştur. Her zaman şu tarik-i müstakimde devam edecektir; bununla beraber millet-i muazzama-i Osmaniye temami-i istiklal-i devleti her türlü vesail ile muhafazaya kaviyyen azmetmiş ve cümleten bu uğurda can ve baş koymuş olduğuna şehadet ederiz. Heyet-i Osmaniye'nin

bekasına üss-i hakiki bir istiklal hakk-ı mukaddesi, bir de tamami-i mülk kavaid-i müsellemesidir. Burasını ecnebi taarruzundan vikaye ve her türlü taadiyattan muhafaza, hakk-ı insaniyettir.

İşte, şu farizada milletimiz kat'a müsamaha edemediği cihetle umum milletin bu babda olan niyet ve temenniyâtını atabe-i bülend-mertebe-i şehinşahilerine kemal-i huzû' ile arza istical birle eda-i vecibe-i memuriyetimize mecbur bulunuyoruz. Bu babda Devlet-i Aliyye'nin ihtiyar buyurduğu uslub-i harekette sebat edeceğine dair taraf-ı eşref-i şehinşahilerinden nail olduğumuz vaad-i âli-i can bahş, kulub-i tebaa-i sadıkayı ol mertebelerde ümid ve sürur ile meşhun eylemiştir ki bunun için arz-ı teşekkürü mahmedetin tekrarını kendimize vecibe-i mahsusa bilmişizdir.

Hukuk-ı milî ü düvel kavaidi ile muktezayât-i tabiat i beşeriye icabınca padişah ile tebaası arasında ve idare-i mülkiyenin suver-i idare-i dahiliyesi tafsilatında müdahale-i ecnebiyeyi mütevekilen alellah katiyen ve müttehiden reddederiz.

Heyet-i Mebusan millet-i Osmaniye hakkında mebzul ve rayegân olan inayeti ihsan-i âlül-âl-i cenab-ı mülûkanelerine cümleten şu suretle arz-ı teşekkürü mahmedetle ba-kemalî huzû' eda-i farıza-i sıdk-ı ubudiyete mücaseret eylemiş olduğumuz muhat-ilm-i kainat-ârâ-yi cenab-ı hilaft-penahileri buyuruldukta, ol babda ve katibe-i ahvalde emir ve ferman padişah-i farukî-şiyem ve şehinşah-i maali-himem efendimiz hazretlerini-²⁵nindir.

25 Müzakeresi 6. İnikad zabıtlarında başlıyor.

Meclis-i Mebusan
1293 / 1877
Zabıt Ceridesi

Birinci Cild

Birinci İnikad*

5 Rebiülevvel 1294 — 20 Mart 1293 / 7 Mart 1877
SALI

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1868, 8 Mart 1293)

Düinkü salı günü Meclis-i Umuminin Âyan ve Mebusan kısmı birinci defa olarak ictima eylediler.

Bu ictimada icra olunan kısmen usul-ı tahlif olup bunun icrası zımnında zât-ı hazret-i sadrazam ile hariciye ve dahiliye ve bahriye ve adliye nazırları ve devletlu Kâni Paşa (Rüsumat Emni) ve âmedi-i divan-ı hümayun atûfetlu Mahmud Beyfendi hazretleri maksusen Meclis-i Umumi dairesine azimet eylemişlerdir.

Meclis-i Mebusan reisi atufetlu Ahmed Vefik Efendi hazretleri Dersaadet'ten mebus olan zevat meyanında dahil olduğu ve bununla beraber Meclis-i Mebusan'ın reisi dahi bulunduğu cihetle evvel emirde kendileri tahlif edilmişler ve efendi-i müşarünileyh hazretlerinden sonra bilcümle âyan yegân yegân mevki-i tahlifde ifâ-i resm-i kâsem etmişlerdir.

Tablîfin sureti şudur:

(Zât-ı hazret-i padişahiye ve vatanıma sadakat ve Kanun-i Esasi ahkâmına ve uhdeme tevdi olunan vazifeye riayetle hilafından mücanebet eyleyeceğime kasem ederim.)

Meclis-i Mebusan'ın usul-i tahlif bu suretle icra olunduktan sonra emr-i tahlife memur olan zevat-ı fiham-ı müşarünileyhüm beyetçe üst katta vaki Âyan dairesine giderek orada Meclis-i Âyan âzâsınca dahi usul-ı tahlif icra buyurmuşlardır.

Yine bu defaki ictimada Meclis-i Mebusan'ın evvelce ilan edilmiş bulunan nizamname-i dahilisinde tafsilatı zikredildiği vechile beş şube-i müfrezesi dahi taksim ve tayin edilerek bâdema ictima-ı umumi için muayyen olan günlerden mâadâ işbu hususi şubelerin ictimaina mahsus günlerde âzâ buralarda bil-ictimâ mehamm-ı memureleri üzerinde muhakemat-ı hususiyede bulunacaklardır.

İkinci İnikad*

6 Rebiülevvel 1294 — 21 Mart 1293 / 8 Mart 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1869, 9 Mart 1293)

Dünkü çarşamba günü Meclis-i Mebusan ikinci defa olarak ictimaya eyledi.

Bu ictimada meclis için bir reis-i sani ile bir de âzâların kendileri içinden başkatib ve katib-i sani intihabına şüru olundu

Reis-i meclis atufetlu Ahmed Vefik Efendi hazretleri şu maksadı âzâya arz eyledikte:

Mebusandan birisi: —Efendim, bunu güzelce anlayamadık. İkinci reis kanun mucibince mi olacak, yoksa başka talimat var da o talimat üzerine mi hareket edeceğiz.

demesiyle, Reis Efendi hazretleri dahi “Bunu dahili nizamname mucibince icra edecekleri”ni beyan buyurdular.

Reis-i sani ile katiblerin emr-i intihabında âzânın ârâ-yı mahsusasına müracaat edilerek herkes kendi reyini bir kağıda yazıp Reis Efendi hazretlerine ita eylemişlerdir.

Bundan sonra Reis Efendi:

—Yarınki gün müzakere-ı aleniye başlayacak. Saat 5’te umumen cümlemiz burada mevcut bu-

lunmalıyız. Bugün âzâdan üç kişi izinsiz olarak burada değildir. Bu ise nizamında dahil değildir; çünkü nizamname mesağ verir ki mezun olmaları icab edenler akşamdan kaydolunsunlar; keza nizam iktizasınca herkes, söyleyeceği var ise ihtar ederek riyaset tarafından sıra ile kaydolunur, ismi çağırıldığı vakit söz söyler izinsiz söz söylemek caiz değildir. Yine nizamnamesine bakarız.

demiş ve salı günüünden verilen karar üzerine nizamname tekrar okunmuştur.

Nizamname okunduktan sonra Reis Efendi: “Bu nizamnameye itirazı olanlar var ise itirazatını daha bugünden kaleme alarak yarınki meclis-i alenide okunmasını ve daima her âzâ söyleyeceği sözleri evvelce tertib ederek badehu arz etmesini” dermiyan eyledi.

Hasılı bu defaki ictimada bir müzakere ve mübahase cereyan etmeyip işbu perşembe günü akdedilecek meclis-i alenide meydan-ı müzakereye konulacak olan mevaddın tertibiyle bil-istigal meclise hitam verilmiştir.

Üçüncü İnikad*

7 Rebiülevvel 1294 — 23 Mart 1293 / 10 Mart 1877
PERŞEMBE

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1870, 12 Mart 1293)

Ervelce beyan olunduğu veçhile Heyet-i Mebusan perşembe günü üçüncü defa olmak üzere suret-i aleniyede akd-ı encümeni meşperet eylemiştir. Bir gün evvel tevzii olunan duhuliye biletleri ile âyandan, süferadan, şehir müntehiblerinden, havastan, gazetecilerden ve avamdan bir hayli zevât mevcut olup, vükeladan dahi zât-ı hazret-i sadrazamı, Dahiliye Nazırı devletlu Cevdet Paşa; rüsumat emini devletlu Kâni Paşa Maliye Nazırı devletlu Yusuf Paşa hazeratı ile Âmedi-i Divan-ı Hümayun atufetlu Mahmud Beyfendi, âyandan dahi devletlu Rıza Paşa hazretleri mevaki-i mahsusalarında bulundular.

Dahili Nizamname

Müzakerata saat altıya on kalarak mübâşeret olunup çarşamba günü ekseriyyet-ı ârâ ile²⁶ tayin olunan reis-i evvel ile katiblerin esamisini mübeyyin mazbata kıraat olundu. O günkü ictimada verilen karar mucebince nizamname-i dahili-nin kıraatı reis tarafından bitteklif ilk üç maddesi kıraat olunduktan reis bu maddeler üzerine beyan-ı mütalaa edeceğini çarşamba günü deftere kaydettiren zevatın isimlerini istedi. Evvela ismi muharrer olan

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —(*Kürsi-i hitabete çıkararak*) Efendiler, padişahımızın ihsanı olan Kanun-i Esasi mucebince şu mecliste bulunan mebuslar yalnız kendi memleketlerini mebusları değil, bütün memalikin mebuslarıdır. Nizamname-i dahilide şube reisleri ile reisi-i sanilerinin en müsinnlerden intihabı lazım geleceği zikredildi.

Ben buna itiraz ederim, çünkü bizde ihtiyarların ekserisi riyaset hizmetini ifa edemez. Gençlerimiz mekteb gördüklerinden her şeyi bilirler. Mebusu olduğum Kudüs Sancağı'nda 120 bin nüfus vardır. Görmüşüm ki ekser erbab-ı istidad gençlerdendir. Bunun için en müsinni yerine, en dirayetlisi diye yazılmalı. Bir de gelecek sene âzânın terceme-i hali yazılıp herkes meclise girmeden okumalı; çünkü şimdi birbirimizi bilmediğimizden İntihablar alelâmya oluyor. Hepimiz birbirimizi bilelim, iktidar lazım, sin lazım değil; muktedir olduktan sonra kafidir.²⁷

Bir de nizamnamede kitabet hizmetini sinnen en küçüğü ifa edeceği musarrah olup kitabeti sinnen en küçüğü ifa edeceğine en muktediri etsin.

Benim ikinci itirazım da budur ki; beş şubenin ne ile meşgul olacağı tayin edilmeli, âzâsı kura ile intihab olunacağına, terceme-i hal yapılır ise âzânın iktidarı anlaşılacağından her şubenin meşgulliyetine göre âzâ intihab etmeli. Tüccarın, ticaret ve zürraın ziraat işine bakması gibi. *dedi.*

Reis Efendi: —Bu nutka cevaben nutuk edecek var mıdır? *deyinçe:*

Rasim Bey (Edirne): —(*Kıyam ile*) Her mebusu 50 bin kişi intihab ediyor, bunun için ihtiyarlara iktidarsız nazariyle bakılmak müsellemler değildir. Çünkü ihtiyarlar da dahi iktidarlı olanlar vardır. *badehu:*

²⁷ Yusuf Ziya Efendi kürsi-i hitabette ilk defa olarak nutka ağaz ile reis ve reisi-i sanilerin en müsinn olanlardan intihabına itiraz eyledi; "şimdiki halde ihtiyarlarımızın en çoğu efkar-ı atika erbabından ve bir Heyet-i Mebusana riyaset için gayri müsteid takımından bulunduğu ve fikr-i hürriyet ve Kanun-i Esasi taraftarlığı ise aglebiyet ve belki umumiyetle genç takımında görüldüğü beyanıyla riyasetler için en müsinn lafzı yerine en dirayetli lafzının istimalini tavsiye eyledi. *Üss-i İnkılâb*, s. 231.

26 Şubelerde.

Ahmed Efendi (Aydın): —(*Kıyam ile*) Şubeleri beşe hasretmek azdır. Zira âzâ pek çok olacağından her şubeye çok âzâ isabet eder. Şubelerin vazifelerini tayine dahi hacet yoktur, zira şubelere ictima-ı umuminin kendilerine havale edeceği her işe bakacağından mesalihi tayin lazım gelmez. *dedi.*

Reis Efendi: —Şube reislerinin iktidarını düşünmek lazım gelmez; çünkü nizam her vazifeyi tayin ediyor, işi heyet ve şube görecek, reisi yalnız delalette bulunacak. *dedi.*

Hüdaverdi Ohannes Efendi (İstanbul): —*Kıyam ederek* Ehl-i iktidarı arıyacak olsak vakit zayi edeceğimizden bu bendin ibkasını reca ederim. *dedi.*

Rasim Bey (Edirne): —Dört sene sonra gelecek mebusların hepsi okumak yazmak bilmeleri nizam iktizasından olduğundan Ziya Efendi'nin itirazını ben dahi cerhederim. *deyip.*

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Riyaset ve sair hidematı ifaya memur küçük memur da bulunur. *dedi.*

Reis Efendi: —(*Müzakereyi cem*) ile bu nizamlar memleketimizde güya yüz yıldan beri müesses gibi kaleme alınmıştır. Bizce kapıdan giren âzânın cümlesi iktidarcı müsavi görünür. Bunun için âzâ riyasete kimi intihab eder ise o adam iyidir. En ihtiyar demekten murad intihab hususunda ızae-i evkat olmamak içindir. Reisin işi nizamda muayyen olmadığından iktidarını düşünmek pek de mühim değildir. Katibler ise en genç olmak lazım gelir. Vazifeleri de kaleme alıncak şeylere nezaretten ibarettir. Bunun için ben bu ibarede mahzur görmem. İcab eder ise ekseriyete müracaat ederim. Hacet var mıdır? Yoksa öyle kalsın mı?

demeleri üzerine, bir iki kişi ekseriyete müracaatı rey ettiler ise de,

Âzâdan birçoğu: —Böyle kalsın! *dedi.*

Reis Efendi: —Şube reisleriyle sanilerinin mutlaka ihtiyarlardan olması ekseriyetle kabul olduğunu ilan ederim. *deyip, şubeler hakkında ber-vech-i âti izahatı verdi:*

Reis Efendi: —Şubeler her işi taksim için değildir, ictima-ı umumide 300 kişi bir kağıda yaklaşamazlar; binaenaleyh bir iş evvela birinci şubeye verildikten sonra ikinciye ve üçüncüye... hasılı hepsine verilir. Bu suretle yine her işi âzânın hepsi görmüş olur. Nizamnamenin alt tarafında buna dair sarahat vardır.

Manok Karaca Efendi (Haleb): —*İzahat taleb ederek* bu intihab işleri için yapılacak kanunları biz mi yapacağız, yoksa hazır var mı? *demesi üzerine:*

Reis Efendi: —O kanunların hazırları da vardır. Burada yapılacakları da vardır. Olanları tedkik, olmiyanları tanzim bize aiddir. Hatt-ı hümayunda tasrih buyurulduğu üzere intihab kanunlarını tanzim edeceğiz. *dediler.*

*“4. madde evrakın ihzârı hakkında olmakla bunun için fasl-ı mahsus tertibine ekseriyetle karar verildi.”*²⁸

Nizamname-i dahilinin 5. maddesinde mebus olanlar kabul olunmazlarsa yerine diğerlerinin intihab olunması kaydı üzerine:

Mustafa Bey (Yanya): —Tekrar intihab edilmesinden yeniden gene intihab anlaşılıyor; çünkü bizde demiryol arabaları olmadığından halk her vakit toplanıp intihab edemezler.

diye “Bu halde birinci mebus kabul olunmaz ise memleketinde ikinci ekseriyet kazananın kabul olunmasını ve tekrar intihaba hacet kalmasını ve nizamın ona göre tashih olunması”nı taleb eyledi. *Meclis tarafından dahi kabule şayan olmiyan mebusun yerine diğerinin intihabı müzakeresi sonraya tehir edildi. Bunun üzerine:*

Rupen Efendi (Edirne): —İntihab Kanunu icabınca yapılmıştır. *demekle;*

Mustafa Bey: —O kanun görülür ve ihtiyaca kafi bulunur ise itirazımı geri alırım. *dedi.*

Manok Karaca Efendi (Haleb): —Eğer birinci mebus kabul olunmadığı zaman yerine ikincisi kabul olunursa o halde ikinci ekseriyet kazananlar birinciye düşürmek için daima ifsad ederler. *dedi.*

Âzâdan birisi: —“Kabul olunmiyan mebus adem-i kabulünün sebebini sormağa haklı olup olmayacağı”nı sual etmesi üzerine;

Reis Efendi: —Bunu kanun bilir, biz bilmiyiz; biz karışmayız. Elbette kanun esbabını gösterir. *cevabını verdi.*

Rupen Efendi (Edirne): —Belki halk, yine eski ettikleri zâtı intihab ederler; bunun için bu maddenin tashihi lazımdır. *deyip;*

Reis Efendi: —Bu meselede iki mülahaza vardır. Birisi, mademki mükemmel intihab nizamı yapılacak, bu müzakereyi o zamana tehir etmek; ikincisi şimdi müzakere eylemek.

Birinci mülâhaza bana kalırsa usule daha muvafıktır. Ekseriyet ne der? Kanun geldiği zaman mı, şimdi mi? *diye sual etmesi üzerine ekseriyet kanun geldiği zamanı rey eyledi.*

Hüdaverdi Ohannes Efendi (İstanbul): —4 nefer katibden başka kestör tayin olunmasını teklif etti.

Reis Efendi: —Bunların dün icra edildiğini ve şu halde matlub olan şey bunların vezaifini mübeyyin birkaç fasıldan ibaret bir nizamname yapılması olacağından her şubede ikişer kişi tefrik olunarak bu nizamı kaleme alması ve ictima-ı umumide müzakere edilmesini *ityan eyledi ve buna dahi ekseriyet hasıl oldu.*

Ahmed Efendi (Aydın): —Şube reislerinin intihabı bir günde olmasın. Buna bir müddet vazolunsun; çünkü birbirimizi derakab öğrene-meyiz. O vakite kadar meclis muvakkat reis marifetiyle idare olunsun. *dedikte:*

Reis Efendi: —Asıl nizam iktizasınca üçer namzed intihab edilecek, her reis ve reis vekili için üçer, işbu müntahab namzedlerin içinde üç encümenden dahi adam bulunacağından âzânın bunları tanıması lazım gelir. *diyerek nizamın bu kıtası ibka edilip edilmemek suretini ekseriyetten sual ile ekseriyet ibkasına karar verdi.*

Nizamnamenin 14. maddesi üzerine “Şubelerde verilecek kararların zabtolunacakları mazbatalarda âzâ-i mevcudenin yalnız adedi yazılmak” *kararına âzâdan birisi itirazla; “isimleri dahi yazılması”nı rey eyledi. Ekseriyete müracaatla bazıları bu reyî tasvib eylediler ise de nihayet esaminin tasrih olunmamasında ekseriyet hasıl oldu.*

Hüdaverdi Ohannes Efendi (İstanbul): —“Nizamın 20. maddesinde şubelerin iki ayda bir tecdidi ve beherinin onar âzâdan mürekkeb iki encümene tefriki” hususu üzerine izahat istedi.

Ziya Efendi (Kudüs): —Encümenler için 10 kişi azdır. Memalik-i Şahanede vilayet çoktur. Onun için herkes her vilayetin ahvalini bilmez. Encümenlerde çok adam olur ise her vilayetten adam bulunmuş olur. *demesiyle;*

Rasim Efendi (Edirne): —Şubelerde bakılacak iş davaya ve verilecek arzuhallere filana aiddir. Vilayatin ve ahalinin ahvalini bilmeye hacet yoktur. İbka *dedi.*

Ahmed Efendi (İzmir): —Bu zaten 16. bendde musarrah olup âzâ 10 da olur, 15 de olur, tasrihe hacet görmem. *dedi.*

Ekseriyete müracaat olundukta hacet görülmeyeceğine karar verildi.

Nizamnamedeki “bir mebusun iki encümene âzâ olduktan sonra bir üçüncü encümene âzâ olamayacağı” *fıkrası üzerine izah istediler.*

Reis: —Üçüncüye dahi âzâ olmamasından maksad eşgalin adem-i tekessürü olduğundan bahisle izah verdi.

Nizamın ilk üç faslı okunup bittikten sonra.

Reis Efendi: —“Şu üç fasıl içinde yalnız katiblerin genç olmayıp gençlerden olması suretinden ibaret bir tashihten mâadâ sair ahkamı kabul olunup olunmadığını” *sual eyledikte, umumin “kabul” cevabı verildi.*

28. maddede “Heyet-i Mebusana arz olunan veyahud tanzim veya tadili teklif edilen kanunlar reddedildikten sonra bir daha mevki-i müzakereye konulması için iki ay müruru lazım geleceği” *fıkrası üzerine:.*

Ahmed Efendi (İzmir): —28. madde iyice anlaşılamadı. Reddolunan bir kanun iki aydan evvel tekrar mevki-i müzakereye konulamaz, diyor.

demesi üzerine arada cereyan eden müzakereattan sonra;

Reis Efendi: —Bundan maksad bugün reddolunan bir şey yarın tekrar müzakereye konulmayıp, aradan biraz vakit geçmesinden ibarettir.

dedi ve bu izah üzerine ekseriyete kanaat geldi.

Hüdaverdi Ohannes Efendi (İstanbul): —Bu babda iki ay münasibdir. *dedi.*

Nizamın 5. babında “Vükela-yı devletten birinin bazı istizah için Heyet-i Mebusana davet olunması mebusandan birisi tarafından teklif edildikte heyetçe bu teklif bâdet-tensib o vekile tezkere yazılacağı” meselesi üzerine “O tezkerede hangi maddeden dolayı davet olunduğu izah edilmek mukayyed ise de izah edilmemesi” Nafi Efendi (Haleb) *tarafından rey edildi.*

Nafi Efendi (Haleb): —Tezkerede izah-ı madde olunmamalıdır. Çünkü gelecek zât veya vekili söyleyeceği sözü evvelce hazırlamış olur.

demiş ise de;

Reis Efendi: —Vakit zayi etmemek içindir; bunda bir beis yoktur.

*demesiyle*²⁹ *ekseriyet tarafından izah-ı madde olunması sureti karar verildi.*

Nizamın “meclise davet olunan vükelanın vereceği cevaba yalnız kendisini davet teklifini

²⁹ Meclis-i Mebusan adlı eser.

eden mebus mukabele edip mebusan-ı sairenin mukabele edememesi” *fıkrası*³⁰ üzerine,

Mustafa Bey (Yanya): —Vükeladan birinin, izahat alınmak üzere celb olunmasını teklif eden adam mı, yalnız o zât, geldiği zaman söz söyleyecek, yoksa sairleri de mi?

demesi üzerine, sair mebusanın dahi söyleyebilmesi ve söyleyememesi hakkında birkaç söz teatisinden ve fıkra-i mezkurenin kıraatinden sonra:

Reis Efendi: —Herkes reisten ruhsat alarak ertesi günü bu babda söz söyleyebilecek.

dedi.

Hüsni Efendi (Haleb): —Bu sözün bend-i mezkure ilavesi lazımdır.

*dedi ise de alt tarafındaki bend, bu meseleyi izah ile “davet olunan vükeladan alınacak cevap badehu mecliste müzakereye konulacağı”nı gösterdiğinden ve o halde herkes rey’ini verebileceğinden bu izaha hacet olmadığına ekseriyetle karar verildi; maa-hâzâ nizamın ilk dört faslı kabul olunduğu halde şu fıkranın bir daha tedkiki için beşinci faslı ictima-ı atiye terkolundu.*³¹

Saat yedi buçuğa geldikte, müzakere-i aleniye-ye hitam verilerek badehu meclis müzakere-i hafîyesine şüru eyledi.

30 30. Meclis-i Mebusan

31 Burası *Vakî’in* 502. sayı ve 11 Mart 1293 tarihli nüshasından şöyle hülasa edilmiştir: “30. madde üzerine İstanbul mebusanından Allahverdi-zâde Ohannes Efendi (Vükeladan, istifsar olunacak madde üzerine) esna-i istizahta mebusandan birinin hatırına bir şey gelirse Meclis-i Mebusan’a davet olunmuş olan vükeladan o zâta bazı maddelerin kün ve keyfiyetini mebusından sairi dahi sual etmeklik salahiyeti) şu bende ilave olunmasını irad ve beyan eylemiş ise de. Reis Efendi: —Bu maddeye ilave olunacak o ibareyi bir kağıda yazın da müzakere edelim. dedi. Burası diğer müzakereye talik olunarak saat dahi yedi buçuğa gelmekle müzakere-i hususiyeye başlamak üzere heyet teneffüs dairelerine dağıldılar.

Dördüncü İnıkad*

8 Rebiülevvel 1294 — 12 Mart 1293 / 24 Mart 1877
CUMARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1871)

Düinkü ictima Heyet-i Mebusan reisi atufetlu Ahmed Vefik Efendi hazretlerinin taht-ı riyasetlerinde vuku³² bulmuştur.

Ervel emirde evvelki ictima-i hafide tatil eyyamına dair sebkât eden müzakerenin mazbatası okundu. Reis Efendi evvel emirde tatile razı olmadığı halde yalnız cuma günü tatile muvafakat gösterdiği, fakat ekseriyet-ı ârâ ile pazarın dahi tatilde dahil olduğu ilan kılındı.

Reis Efendi: “Âzâdan üç zâtın şubelerde meşgul ve üç zâtın mezun ve diğer üçünün dahi nâmizaç bulunduğu”nu beyan ederek bugünkü bâb-ı müzakereyi küşad eyledi.

Vasilâki Efendi (İstanbul): —Bir işimiz olduğu, yahud hasta bulunduğumuz zaman ruhsat almak lazım mı? *Sualini irad etmesi üzerine:*

Reis Efendi: —Bunun nizamnamede musarrah olduğunu,

Vasilâki Bey (İstanbul): —Nizamnamenin daha orası gelmediğini,

Reis Efendi: *Nizamnamenin orası okunup da “tadil veya ibka edileceği zamana kadar fıkra-i mezkurenin lazımül-itâa olacağı”nı bil-ityan, ekseriyet dahi buna karar verdi.*

Reis Efendi: —Şimdi nizamnamenin alt tarafını okuyalım. âzâ-i kiram hatıra gelen şeyleri zabtetsinler. Nutuk isteyenler, ileriki ictima-ı ale-nide irad-ı nutk için hazırlansınlar. *dedi.*

Âzâdan Birisi: —Şimdi okunan mazbata, evvelki ictimain yalnız kısm-ı hafisi mazbatasıdır; alenisinin mazbatası okunmıyacak mı? *demesi üzerine:*

Reis Efendi: —“Onun dahi sonra okunacağı”nı beyan eyledi.

6. faslın 32. maddesinden bed ile nizamname okunmağa başladı. Bu fasıl vükela-yı devlet hakkında mesuliyeti müstelzim olacak şikayet bahsi olup “Böyle bir teklif hangi şubeye aid olacağı bil-müzakere oraya gönderileceği” fıkrası üzerine:

Âzâdan Birisi: —Şubeye mi, yoksa encümene mi gönderilecek? *Sualini irad ve Reis Efendi tarafından: “Şubeye gönderilecek” cevabı üzerine:*

Âzâdan Birisi: —Şubelerin ayrı ayrı memuriyetleri var mıdır? *diye ikinci suali dermiyan eyledikte;*

Reis Efendi: —Hayır, hangisine münasib olacağı kararlaşacak ve ondan sonra birer birer şubelerin hepsinden geçecek. *dedi.*

Nizamnamenin 23. maddesinden 40. maddesine kadar mevaddı sırasıyle okundu. Bunlar içinde yalnız Reis lafzının makam-ı riyaset diye tashihinden ibaret bir eksiklik görüldü.

43. madde “Bazı mevâdd-i mühimme vü müstacilenin müzakeresi yalnız bir defada hitam bulması lazım geleceği” meselesi üzerine âzâdan birisi söz isteyip ileriki ictimada nutketmesi için kaydolundu.

44. madde üzerine dahi Kudüs mebusu Yusuf Ziya Efendi nutuk istedi ve kaydolundu.

45. ve 46. ve 47. maddeler okundukta: “Meclis-i Mebusan’a verilecek arzuhaller üç kısma taksim olunacağı” fıkrası üzerine atadan birkaçı istizah eylediklerinde, suret-i istizahları “vükela-ya tebliğe şayan olmıyan arzuhallerin ne gibi şeyler olacağı” kaziyesinden ibaret idi.

Yine âzâ meyanından “bunların Kanun-i Esa-

32 Hafi olarak: Vakıf Gazetesi

si'ye muhalif veyahud sair mahalle takdimi lazım gelirken Heyet-i Mebusan'a takdim olunmuş arzuhaller demek olacağı"nı irad edenler bulundu.

Bunu takiben "zikrolunan arzuhaller yalnız havale edilmekle mi iktifa olunacağı veyahud bir de karar verilip verilemeyeceği" dermiyan edildi.

Reis Efendi: "İstek edenlerin nutuk için kaydolunmaları"nı teklif etmekle, *Dersaadet mebusu Vasilaki Bey ile Haleb mebusu Manok Karaca Efendi kaydolundular.*

49. ve 50. maddelerde "vükela-yı devletten edilecek suallere on güne kadar cevap verilmezse taraf-ı riyasetten istical edileceği" fıkrasına Konya mebusu Simonaki Efendi itirazı olduğundan bahisle defterine ismini kaydettirdi ve âzâdan Aydın mebusu Rakım³³ Bey dahi mumaileyha peyrev oldu. Şu aralık:

Reis Efendi: —Heyet-i Mebusan'ın işi bu nizam ile yürüyeceğinden bahisle bunlara güzelce dikkat olunmasını tavsiye eyledi.

10. fasla kadar olan bendlere hiçbir şey denilmeyip 10. fasılda aranın suret-i istihsaline dair olan 58 ve 59. bendlere üzerine Suriye'den Nikolaki Efendi nutuk istedi.

61. maddede "bir meselenin ya lehine veya aleyhine rey verenlerin isimleri resmî gazeteye darc ile ilan kılınacağı" meselesi, Reis Efendi hazretleri tarafından tekrar bit-tefhim heyetin reyi soruldukta kabul cevabı verilip:

Reis Efendi: —Bu halde gelecek mecliste herkes ismini yazsın. Bunları kırmızı veya beyaz kağıd üzerine bastıralım. Rey-i aleni bunlarla verilecektir, icabına göre herkes ismini keser, verir dedi. 11. fasıl meclis müzakeratının suret-i akdi olup,

Reis Efendi: —Dünkü mecliste kestörler yani idare memurlarının vazifelerini mübeyyin bir şey kaleme alınsın, demiştik; onu buraya dercedeceğiz. dedi.

84. maddede "mecliste gürültü olursa icabına göre bir saat tatil olunup ondan sonra gürültü tekerür ederse o gün tatil edileceği" fıkrası üzerine:

Reis Efendi: —İnşallah, biz bunları görmeyiz. demesi üzerine:

Umum Âzâ: —İnşallah, inşallah!

diye mecliste o gibi gürültülerin vukua gelmeyeceğini temin eylediler. Yine bu arada; "Her mecliste müzakereye konulacak olan mevad ev-

velce bir levhaya yazılması ve resmî gazete ile ilan edilmesi" fıkrası üzerine:

Reis Efendi: —Bana kalırsa bu 10 sene sonraya kalır; maa-hâzâ bunu ayrıca bir şubede bakalım. dedi ve ittifak-i ârâ o merkezde hasıl oldu. Bu ictimada nizamın 88. maddesine kadar okunarak;

Reis Efendi: —Biz bunları üç çeyrek saatte yalnız okuduk, önümüzdeki mecliste müzakeresi ancak 14 çeyrekte biter; binaenaleyh burada kalalım. dedi. Ve evvelki meclis-i âlînin mazbatasını okundu. Mazbata-ı mezkurede "Meclise davet olunan vükelaya yalnız o teklifi eden mebusun mukabele edip sairlerinin edememesi" fıkrası katiyen kararlaştırılmak üzere bir diğer ictimaa tehir edilmiş iken nasılsa kararlaştırılmış gibi gösterildiğinden,

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Biz buna kabul yüzü göstermedik.

demesiyle kendisine dahi bir takım iştirak edenler bulunduğundan nizamın bu fıkrası için suret-i tashihi havi yapılacak layihalar üzerine tashih keyfiyeti gene derdest bırakıldı. Saat yediyi çeyrek geçerek meclise hitam verildi.

33 "Ragib" olacak H. T. .Us.

Beşinci İnikad*

11 Rebiülevvel 1294 — 13 Mart 1293 / 25 Mart 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1872.)

Atufetlu Ahmed Vefik Efendi hazretlerinin Riyaseti tahtında meclis bugün saat altıda küşad olunarak evvel-i emirde geçenki ictimain mazbatası katib-i resmî ve Haleb mebusu Cabirizade Nafi Efendi tarafından kıraat olundu.

Gelen Evrak

Reis: —Bu mazbataya dair bir mülahaza var mı? Beyan olunsun. *Mazbata hakkında diyecek bir şey olmadığı heyet tarafından beyan edildi.*

Reis: —Madde beyaniyle şayan-ı istima olan arzuhallerden bugün iki dane zuhur etti. Bunları arzuhal encümeninize havale eder misiniz?

Heyet: —Evet.

Reis: —Bir de telegram vardır. Maslahat üzerine olduğu için o da arzuhal demektir. Bunu da şubeye havale ediyorum. Malumunuz olsun da ona göre kaydedilsin.

Heyet: —Evet.

Dahili Nizamnamenin Müzakeresi

Reis: —Tertib-i müzakerat iktizasınca 5. faslın 2. müzakeresi olacak.

Bunun üzerine fasl-ı mezkur tekrar okundu. Mesele istizah için Heyet-i Mebusan'a davet olunacak vükelaya yalnız davet teklifini eden satın cevap vermesi ve mebusan-ı sairenin mukabeleye hakkı olamaması kaziyesidir. Bu bâbda Sebu Efendi makale-i âtiyeyi irad eyledi:

“İzahat üzerine sair mebusun cevap vermesi hakkı yok denilmiş ise de mevadd-i âtiyede vükeladan alınacak izahat üzerine reye müracaat olunacağı yazılmış. Bu rey biraz izah ister. Reye müracaattan evvel mevki-i müzakereye konulacağı yazılsa kifayet eyler.”

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Alt tarafındaki izahat kafidir.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —30. madde için bir şey ilavesi evvelki içtimamızda mukarrer idi. Hatta mazbatada sehven kaydolunmamış idüğinden sonra tashih edildi. Ben yine o fikirdeyim ki, buraya davet olunacak vükelaya söz söylemekten sair mebusan dahi mahrum olmamalı. Herkes söylemeli. Aşağıdaki izahat kafi görülemiyor.

Birisi: —İzahat kafidir. Sair mebusanın söyleyeceği ve soracağı bir şey varsa onu ayrıca bir istizah gibi terviç edebilir.

Diğer birisi: —Bence o kafidir. Alınacak izahat dinlenir. Badehu tarafeynden işitilen sözler mevki-i müzakereye konulur.

Bu madde üzerine her taraftan nizamda olan izahatın kafi olduğuna veya olmadığına dair birkaç söz teati edildi. Her mebusa hakk-ı sual verilir ise o halde vükeladan bir zâtın koca bir heyetle mukabele etmesi lazım geleceği ve bu işin uzayıp gitmesini istilzam eyliyeceği, söylendi. Mebuslardan birisi eğer sair âzânın soracakları şeyler muhtasar olursa sualinde bir beis olmadığını ve yalnız uzun uzadıya isticvaba müsaade edilmemesi lazım geleceğini dermiyan etti.

Reis Efendi: —Ben de bir mebus sıfatıyla kendi reyimi arzedeyim. Bu nizamlar bir zaman için masnu olmayup hükmü her zaman cari olacaktır. Binaenaleyh ona göre düşünülerek yapılmıştır. Mebuslardan birisi vükeladan istizah edeceği mevaddı elbette evvelce düşünülmüş ve istizahat-i lazimeyi mütalaa eylemiştir. İş oyuncak değildir. Binaenaleyh benim reyim Sebu Efendi'nin reyidir gibidir. Eğer badel-müzakere tashih edilir ise ka-

fidir. Nizam bir kere kullanılmakla bitmiyecek. Vükeladan daha başka sual olunacak şeyler olur ise yine o nizam iktizasınca başkaca sorarlar. Zaten bu gizli bir şey değil ya, vükelanın vereceği cevap ilk teklifi eden zâtın kendi itikadınca kafi olur ise ne âlâ. Olmazsa yine sual olunabilir.

Reis Efendi bu kelimadan sonra rey-i umumiye müracaatla kendi reyini tasdik edenler ekser olduğu görüldü ise de Yenişehirliâde Ahmed Efendi itirazda ısrar ile rey-i hafî talebinde bulunduğundan keyfiyet ilerde müzakere edilmek üzere kaydolundu.

Nizamın 32. maddesinde vükela-yı devletten bir zât hakkında mesuliyeti müstelzim olacak şikâyet mebusan tarafından arz ve vekil-i müşarüniyleh isticvab edildikte vereceği izahat üzerine muhakeme talebini müş'ir mazbata tanzimi sülûsân-ı ekseriyet-i ârâ ile kararlaştıracağı fıkrası üzerine Reis Efendi şu sözünü söyledi: "İşte bu bend deminki istizah bendinin bir kat daha tafsili demektir. Eğer dediğiniz gibi madde yalnız istizah ve isticvab ile bitecek değil ise bu bende müracaat olunur. Bu bend evvelkinin mükemmelidir.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —Ekseriyet-i mutlakanın sülûsân demek olması maslahatı tas'ib ediyor.

Reis: —Evet, bu gibi maddelerde yalnız bir ekseriyet-i mutlaka kifayet eder.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —Bana kalırsa sülûsânı kaldırıp, ekseriyet-i mutlaka demek kifayet eder. Sebuh Efendi bu iş için 32. madde üzerine hazırladığı makaleyi kıraat etmek ister.

Reis: —Siz 43. madde üzerine nutketmek üzere mukayyedsiniz.

Sebuh Efendi: —Hayır, 32. madde üzerine. Hatta mazbatasında öyle okundu, *diye ber-vech-i âti makalesini kıraat eyler:*

Mebuslardan biri veya birkaçı vükeladan bir zât hakkında şikayeti mübeyyin bir takrir îtâ eylediklerinde heyet-i umumiyede kıraat olunduktan sonra onu tedkik için şubelerin birine havale olunacağına, mahsus bir encümene havale olursa, daha münasib gibi görülür. Zira şubelerin birine havale olunmasında iki mahzur görürüm. Birincisi Kanun-i Esasî'nin 31. maddesinde her ne kadar, ol takrir bu misillü mevaddın müzakeresine memur olan şubeye havale olunur denmiş ise de bizim şubelerin hiçbirinin vezâifi ayrıca muayyen değildir. İkincisi şubelerimizin âzâsı bu sene 20 mebustan ibaret ise de çünkü bu nizamın ileride de şümülü olacak ve heyetimizin taksimi ik-

tizasınca sinin-i âtiyede bir şube 60 mebustan mürekkeb olacak. Böyle bir cemiyette bu gibi şikâyetin layıkı ile tedkik ve istizahı pek müşkildir. Onun için bendenizce böyle bir şikayet vukuunda Heyette badel-kırae âzâsı yine heyetten ya umumi yahud şubelerden ekseriyet-i ârâ ile müntahab ve maslahatın ehemmiyetine göre 5 veyahud 10 mebustan mürekkeb ve o işe mahsus olmak üzere bir encümene havale edilmeli.

Bir de yine bu 32. maddesinde şubece tahkikat-ı lazime icra ve iştika olunan zât tarafından izahat-i kafiye istihsal olunduktan sonra şikayetin heyetce şayan-ı tedkik ü müzakere olduğuna ekseriyet-i ârâ ile karar verildiği halde bir kararname tertip olunup heyetçe iktisasi icra olunur denmiş ve şayan-ı tedkik olmadığına karar verildiği halde ne yapılacağı dercolummamış olduğundan bundan, bendenizin anladığım; mezkur şubede ol şikâyetinin esassız olduğuna karar verilir ise maslahat ol halde heyete gelmiyerek red-dolunacaktır.

Halbuki, madem, ol takrir evvela heyette okunacaktır. Havale olunan şube olmayıp, bir mahsus encümen olmak lazım gelir.

Ol encümenin kararı her ne olursa olsun şikayeti cerh etsin yahut tasdik etsin, tekrar şikayet takriri ile beraber heyete avdet etmeli heyetçe mezkur encümenin hülâsa-i kararı şikayetin lehine olsun yahud aleyhine olsun mevki-i müzakereye konulup ekseriyetle verilecek karara göre iktisasi icra olunmalı. Velhasıl, ol şikayetin takriri bir şubeye yahud encümene gönderilmek maslahata hükmolunmak için olmayup, ancak heyete bir suhulet olmak üzere tedkik-i madde ve hülâsasının beyanı için olmalı. Her halde şikayetin cerh yahud teyidi ve karar-ı kat'î hakkı heyet-i umumiyeye aid olmalı."

Reis Efendi: —Buna mukabele edecek var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Var. Şubelerde âzânın kalabalığını müzakereye mani addedemem. Fakat, muhakeme icab eder ise kim muhakeme edecek?

Reis: —Nizamda sarahat vardır.

Nizamın 33'ten 42. maddesine dair okunan mevad üzerine bir gûna itirazları olup olmadığı taraf-ı riyasetten sual edildikte heyet tarafından "pek âlâ, pek âlâ" denildi.

43. madde varidat ve masarifat bütçesine ve tahsisat tertibine ve menafi-i mahalliyyeye aid kavaninin iki defa müzakere kaidesinden müstesna

tutulması ve def'a-i vahidede kararlaşması fıkra-sı üzerine Nevfel Efendi itiraz için ismini evvelce kaydettirmiş olduğundan makalesini ber-vech-i âti kıraat eyledi:

“Heyet-i Mebusan nizamname-i dahilisi 7. faslının 43. maddesinde varidat ve masarifat bütçesine ve muhasebe-i katiyeye ve tahsisat tertibine ve menafi-i mahalliyeye aid kavanin iki defa müzakere kaidesinden müstesna olup katiyen kabulü hakkında ekseriyet-i ârâya müracaat olunmak için bir defa müzakere kafidir. Bunlara aid layihaların ve bunlar için teklif olunan tadilatın ekseriyet-i ârâ ile kabul veya reddi mevadd-i müstacileye dair 9. fasılda tayin olunan usule tevfikân icra olunur, diye musarrah bulunması ve 9. fasla bil-müracaâ layihaların madde be-madde ve bunlar için teklif olunan tadilatın birer birer müzakeresine devam olunmak beyan kılınmakla beraber ol müzakerenin yalnız bir defa cereyan etmesi dermian olunmuş.

Halbuki malum buyurulduğu veçhile mevzu-i bahs olan levayih, umur-ı maliyeye dair olup bu işe saltanat-ı seniyyenin en mültezem mehamm-i aliyesinden ve im'an-ı nazar ile tedkiki meclis-i acizanemizin uhdesine muhavvel vezaifin külliyyatından ve ezher cihet celb-i nazar-ı dikkat eden mevaddın bulunduğu cihetle müzakeresinin bir defa kifayet etmediği takdirde arız ü amîk mütalaa ile matlub-i âlî veçhile bahs ve tedkik olunmak üzere kaideye tevfikân iki defa müzakere olunması tabirinin ilavesi elzem görünür.” *Makale-i mezkure üzerine bazı taraftan beyan-ı fikir edilmek istenildiği sırada* Manok Karaca Efendi Haleb dahi makale-i âtiyesini okudu:

“Mücerred kariha-i sabiha-i hazret-i şehriyâriden olarak ihsan buyurulan Kanun-i Esasi ahkam-ı münifesi iktizasınca her mebusun serbestçe ifade-i re'y ü meram etmeğe hakk ü salahiyeti müsellemler bulunduğuna mebnî bugün mevzu-i bahs olan mevadd-i nizamiye hakkında mebusu bulunduğum millet-i muazzama-i Osmaniyyenin menafine hayırlı bildiğim bazı efkâr ü mülâhazatımın beyanına kendimi borçlu gördüm.

Nizamname-i dahilimizin, kanun layihalarının heyet-i umumiyede usul-i müzakeresi hakkında olan 7. faslının 43. maddesinde “varidat ve masarifat bütçesine ve muhasebe-i katiyeye ve tahsisat tertibine ve menfaat-i mahalliyeye aid kavanin iki defa müzakere kaidesinden müstesna olup katiyen kabulü hakkında ekseriyet-i ârâya

müracaat olunmak için bir defa müzakere kafi olduğuna” dair tasrihat-i mahsusa varsa da bunun ne sebebe mebnî idüğü ve ne esas üzerine müesses bulunduğuyca-i sual ü istizahtır.

Çünkü, varidat ve masarifat bütçesi ve muhasebe-i katiyeye dair olan kavanin ve hususiyle tahsisat tertibi ve menafi-i mahalliyeye gibi şeyler, cism-i idarenin ruhu mesabesindedir. Ve bunların derece-i ehemmiyeti sair mevadda kıyas olunamaz.

Bunlara dair vazolunacak kavanin ve nizamât layihalarının daire-i müzakeresi mümkün ise sair kavanin müzakeratından daha ziyade tevsi olunmalıdır. Nizamname-i dahilimizin 33. maddesi ahkamınca “her kanun layihası lâ-ekal 5 gün fasıla vermek şartıyla ayrı ayrı kamilen kıraat ve müzakere olunmadıkça kabul veya reddi hakkında ekseriyet-i ârâya müracaat olunmamak” lazım gelir iken memleketimizin hayat ve mematı meselesi olan mevzu-i bahs kavanin layihalarının tacil ü tahdid-i müzakerelerinde mülkçe bir faide veya menfaat göremem. Bilakis ilerde mazarratı mucib olacağını dahi mülâhaza ederim. Zikrolunan kavanin layihaları hakkında nizamname-i dahilimizde mevadd-ı müstacile için tayin olunan usul ve nizamına ittiba olunmaktan maksad eğer bunlara mevadd-ı müstacile nazariyle bakılmak mülâhazasına mebnî ise nizamname-i dahilimizde mevadd-ı müstacile hakkında ayrıca bir fasıl ve kanun bendleri mevcuddur. İndel-iktiza zikrolunan bendler ahkamınca bunların lüzum-ı tacilleri Meclis-i Mebusan reyî ile tasdik ettirildikten sonra mevadd-ı müstacile gibi taht-ı tezekküre alınabilecekleri derkardır. Bu suretçe dahi mevadd-ı mebhüsün anhanın nizamnamece umur-ı müstacile sınıfına idhal olunmasının adem-i lüzumu tebeyyün eder. Ve şu usul-i istisnaiyenin ittihazına hacet messetmiyeceği aşîkar görünür.

Hususa ki, Heyet-i Mebusan'ın böyle mühim bir maddede arız ü amîk tedkik ve mütalaaasına meydan verilmesi ve mükellef oldukları vezaif-i mukaddese ve menafi-i mülkü millete tevafuk edercesine rey beyan edecek bir halde bulunulması matlub ve mültezem olup böyle mühim ve nazik mesailde suret-i müstacilede ita-i rey etmeye icbarları ve daire-i müzakerelerinin tahdidi tarafına gidilmesi netayic-i haseneyi müntic olmayacağından bend-i mezkurun lüzuma ıslahını arz ve ityan ederim.

Eğerçi, ıslahını arzylediğim 43. bendin ahkamı Avrupa'da ol bâbda cari olan usule müta-

bık olduğu dermiyan edilir ise de buna cevaben yalnız şurasını beyan ve tekrar ederim ki bu makule kavanin ve nizamat vaz'ında evvel emirde memleketimizin bulunduğu ahval taht-ı tedkik ü tecessüse alınarak ve Avrupa memalikiyle mukayese edilerek hasıl eylediğimiz neticeye göre onların nizamatını tadil ve badehu kabul ve icraya müsaraat edelim. Yani, vaz' eyleyeceğimiz kavanin ve tesis eyleyeceğimiz nizamat memleketimizin ihtiyacatına tamamiyle mutabık ve ahalimizin tahammül ve iktidarına her veçhile muvafık olmasına dikkat ve gayret edilmekle beklenen neticeyi istihsal edebilelim. Vezaif-i mevkulemizi bihakkın icra etmiş olalım.

Hülasa: Memalik-i mütemeddine ahalisi tarafından kemal-i müşkilat ile destres olunagelen kaide-i meşrutiyet ve kavanin-i esasiye padişah-i hürriyet-küster ve şehinşahi tebaa-perver efendimiz hazretleri tarafından mücerred avatıf-i celile-i şahanelerine bir ilave-i cemile olarak millet-i Osmaniyeye ihsan ve inayet buyurulmuş olup ancak memalik-i mütemeddineye mahsus olan usul-i meşveretin mevkufün aleyhası olan dirayet ve ehliyeti haiz zevâtın Avrupa'ya nisbeten memleketimizde killeti müsellemler ve alel-husus ileride vuku bulacak intihabatta ekserisi ehl-i zürre olan ve umur-ı siyasiyede bulunmayan zevâtın mebusan intihab olunması muhtemeldir. Bundan hasıl olacak nakayisi tadil ve ikmal edecek bir şey varsa o da derece-i matlubede ve belki daha ziyade mebusanın teemmül ve tezekkürlerine meydan vermek kaziyesidir ki bu da daire-i müzakeratın tevsi ile olur, imdi, esbab-ı zafımızdan biri ve en başlıcası olan idare-i maliyemize merbutiyet-i kamilesi bulunan 43. bendde musarrah fikarat-i nizamiyenin adem-i kabulüne dair her mebusun müttefikane rey vereceğini ve madde-i mezkurenin ıslahı teklifinde bulunacağını kaviyen memul ederim.”

Reis Efendi: —Buna cevap var mı?

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Var. Bu pek nazik bir meseledir. Bütçeye ve tahsisata ve menafi-i mahalliyeye aid kanunlar evvelce encümenlerde dolaşacaktır. Onlarda layıkile tedkik olunacaktır. Yalnız heyet-i umumiyede müzakeresi bir defaya mahsus olacak. Böyle olmazsa işin arkası alınamaz. Teşvişi mucib olur. Belki de bir fenalık zuhur eder. Avrupa'da bu yolda cereyan ediyor. Bunun 20 senedir faidesi ve başka suretlerde mazarratı görüldüğü için böyle yapılmıştır. Ben bu bendin ibkasını isterim.

Âzâdan birisi: —Bu pek mühim ve calib-i dikkat bir maddedir. Müzakeresi bir defada olmaz. Elbette iki defada olacağını ilave etmeli.

Reis Efendi: —Bunun aleyhinde rey var mı?

Hersekli İbrahim Efendi (Bosna): *Makale-i âtiyeyi serdeyledi:*

“Varidat ve masarifat bütçesine ve muhasebe-i katiyeye ve tahsisat tertibine ve menafi-i mahalliyeye aid kavanin iki defa müzakere kaidesinden müstesna olup katiyen kabulü hakkında ekseriyet-i ârâya müracaat olunmak için bir defa müzakere kafi olduğu nizamname-i dahilide şart kılınmış. Fillakia bir müzakere ile karar-ı kat'i itası eğerçi cümlece mülzem mevaddandır. Lakin böyle varidat ve masarifat bütçesinin tedkiki ile tahsisatın tertibi gibi mevadd-ı dakika-i muazzamaya bir defa müzakere ile karar-ı kat'i verilemez. Çünkü bir maddeye bir dereceye kesb-i itila olunmadıkça verilecek karar rehin-i savab olamaz. Bendenize kalsa, bu madde hakkında matlub olan istitlaatin kesbi hususi ve aleni olarak arız ü amîk birkaç defa müzakere ile ancak hasıl olabilir. Mevadd-ı müstacileye dair 9. fasılda taleb-i tacilin kabul ve adem-i kabulü heyetin reyine muhavvel olduğuna bakılınca bu suret eğerçi müzakerenin temdidini caiz olduğunu işrab etmekte ise de efkar-ı acizaneme göre şu 43. bendin ruy-i hakikatinden ref'-i perde-i isti-bah olunmak üzere iki defa müzakere kaidesinden müstesna kaydının kaldırılması yahud herkes şüpheden vareste olmak üzere mevadd-ı mezkurenin iki defa müzakere kaidesinden müstesna tutulmasının sebebi nedir? İzah buyurulması munasibdir.”

Reis: —Bu okunan nutukların aynı verilsin ki yanlış olmasın. Aynen kaydolunsun.

Birisi: —Bu gûna mevadd-ı mühimmede teahhur caiz değildir. Bend baki kalsın.

Reis: —Bu henüz birinci okunuştur. Daha okunacak. O cihetle daha mülahaza caizdir. Lakin şunu da mülahaza etmeli ki kanunlar müzakeratı teshil için yapılmıştır. Hatıra bir fenalık gelmesin. Bunda kaybedecek vakit olmadığı için gayetle sürat lazımdır. Biz sene başında ictima edeceğiz. Üç, beş gün zarfında bu gibi işleri yapıp bitirmezsek devlet memurlarını dahi işlerinde tehir ederiz. Mademki baş başa verip kanun yapacağız. Bunda muradımız mutlaka şiddet ve sürattir. Bütçe vesaire hakkında ne söyleyecek iseniz birinci müzakerede söyleyiniz. Elhasıl bu madde burada kalsın. İkinci kiraatte reye baktığımız zaman yine bu sohbeti ederiz.

44. maddede heyete verilecek arzuhaller bir cemiyet tarafından getirilir veya gönderilir ise kabul olunmayacağı fıkrası üzerine Yenişehirlizade Ahmed Efendi (İzmir) itiraz ederek:

“Getirilirse, cemiyetle geleceği için kabul olunmasın. Fakat, gönderilirse niçin kabul olunmasın? Hükümetleri ve valileri hakkında şikayetleri olan ahali arz-ı mahzar etmesinler mi?”

demesi üzerine cereyan eden müzakerede maked sad cemiyetle takdim edilmemesinden ibaret olduğu ve ne kadar mühür ile mehmur olsa zarar etmeyeceği kararlaştırıldı.

Vükelaya havale edilen arzuhallere ve hususat-ı saireye 15 günde cevap gelmez ise taraf-ı riyasetten tekid olunacağı fıkrası üzerine Simonaki Efendi (Konya) nutk-ı âtiyi irad eyledi:

50. madde vükela-yı devletten bir zâta tebliğ olunan arzuhale dair, nihayet 15 gün kadar cevap zuhur etmez ise reis tarafından tekid ve ihtar olunur, diye yazılmıştır.

Evvela 15 gün müddet ziyade olup tehir-i maslahata sebep olacağından tebliğ olunacak istidanın ehemmiyeti Meclis-i Umumiyece karar verildiği halde üç günden ziyade müddet ita olunmuyarak cevabı istenilmelidir. Cevab vermez ise ikinci defa tekid olunması gösterilmiş ise de ikinci tekidde cevap vermez ise ne olmak lazım geleceği hakkında sükut olunmuş. Vakıa Kanun-i Esasi’nin 38. maddesinde Meclis-i Mebusan’da mebuslardan birinin iddiası üzerine ekseriyetle karar verilerek istizah-ı madde için vükeladan biri davet olundukta mesuliyetini üzerine alıp cevabını tehir etmek salahiyetini haiz olacağı musarrah ise de istida tebliğinin dahi ikinci tekidde cevabı verilmeyecek olur ise kezaalik mesul olacağının ve artık cevap gözetilmiyerek mesuliyeti havi makam-ı sadarete ba-mazbata beyan olunması iktiza edeceğinden dahi ilavesi elzem gibidir. Saniyen mesuliyet-i mezbureden dolayı olunacak muamele neden ibarettir ve ne olmak elzem gelecektir? Eğer yalnız mesuliyet lafızda kalırsa hiç birisinin neticesine nail olunamayacağından şu hususta dahi ne olmak lazım idiği bâbında rey-i acizanem beyanına nizamname-i mezburun 2. maddesi ahkamına nazaran ictisar olunamadı. Çünkü, bend-i mezbur ile Kanun-i Esasi’nin 31. bendinde mebusanın dahil-i daire-i vazifesi olan ahvalden dolayı deye yazılmış olup şu vazifenin ne gibi maddeler idiği birer birer tadad olunmamış idiğinden ne derecelere kadar rey vereceğimi bilmiyorum.

Vazifenin ise derece-i ûlâda bilinmesi elzem olup bilinmediği halde karanlıkta yol yürümek gibi olacağından mezkur nizamname-i dahilinin her bendinin dahi münasib veçhile tashihi güç olacağı rey-i acizanemce anlaşılmaktadır. Şu hallere nazaran bend-i mezburun tashihinde, Vazifenin tamamıyla bilinmesi keyfiyetlerinin Heyet-i Mebusan’ın reyine müracaat, arz olunur.”

Bunun üzerine, bir hayli müzakere cereyan ile vükeladan gelecek cevabın mükemmel olması için taharriyat-i lazime icra edilmek üzere 15 gün zaman verilmesi lazım geleceği ve bazıları içinde dahi kifayet edeceği söylendi. Nihayet

Cabirizade Nafi Efendi (Haleb): —Vükelaya havale olunan şeylere 15 gün zarfında cevap verilmez ise tekid olarak bir 15 gün daha mürur eyler ve bu suretle mürur edecek 15’er günler nihayet Heyet-i Mebusan’ın müddet-i ictimai olan üç veya dört ayı tecavüz eder. İş bit-tabii sene-i âtiyyeye tehir olunur. Hasılı bu müddetin bir haftaya tenzil ve tadili maslahata daha muvafık olur gibi tahattür ederim. *demiş ve müzakerenin nihayetinde bu rey ekseriyetle tasdik olunmuştur.*

Birisi: —Havale edilen işlere cevap gelmezse edilecek muameleye dair nizamda sarahat yoktur. Yalnız tekid, diyor. Bu tekidlerin nihayeti ne olacak?

Reis: —O halde, vükelayı davet ederiz. Buraca sorarız. Fakat inşallah her işi 15 günde görmeliyiz. Günde 15’er tanesini yazarak peyderpey gelecek cevablar üzerine icra ederiz. Bu cihetle, ben bunda mahzur görmem. Bu böyle kabul olunsun mu?

Ekseriyet: —Olunsun.

Bir maddenin lehine veya aleyhine tayin-i esami ile rey verenlerin isimleri resmî gazeteye derc olunacağı fıkrası üzerine Nafi Efendi (Haleb) “bunu gazeteye derçten maksad ne?” demesi üzerine Reis Efendi “herkes reyinden mesul olsun için” cevabını verdi. Nizamın 15. faslına gelindikte Reis Efendi bugünkü işin bu kadar olduğunu ve yalnız iki mesele muhtelifün-fih kalıp onlara da bakılacağını ihtar ile meclise hitam verdi. Meclisin hitamı saat sekize çeyrek kala vuku bulmuş ve ondan sonra âzâ şubelere dağılıp umur-ı hususiyeleriyle işigale başlamışlardı.

Altıncı İnıkad*

12 Rebiülevvel 1294 — 14 Mart 1293 / 26 Mart 1877
SALI

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1873.)

Bugün meclis devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celilerinde inikad eyledi.

Reis: —Saat altıda birinci müzakere-i umumiye açılmıştır. Şubelerde iş çok olduğundan bugünkü ictima kısa olacak, bazı evrak vardır. Dinleyelim, yine alelacele şubelere avdetle işe bakalım. Bugünkü tertibimiz böyle olsun mu?

Heyet: —Evet, olsun.

Padişahın Nutkuna Cevab

Reis: —O halde, bir kere burada ictima edelim. Mütalaat beyan olunsun, yine şubelere avdet olunsun. Müzakere-i aleniye de perşembe gününe kalsın. Nutk-ı hümayuna cevaben heyet tarafından bir teşekkürname tanzimi için şubelerden birer zât alınarak bir encümen teşkil edilmiş idi. Bunlar bir müsvedde kaleme almışlar. Heyet-i mecmuanızda dinleyiniz. Zihinlerde yerleştikten sonra nutuk isteyenler hazırlansın. Deftere kaydolunsun. Kitabetçe bazı tabiratin sonra da tashihi mümkündür. Onlara şimdi dikkat etmemenin zararı yoktur. Maddelere bakmalı. Mebusan tarafından takdim olunan teşekkürnameler beşinci günü takdim olunmak âdettir. Biz, pek geç kaldık. Bari 10. günü aşırıyalım. Esaslı maddelere dikkat olunsun. Nutuk edecekler hazırlansın. Suretleri şubelere verilir, orada tedkik edilir, buyurunuz.

demesiyle Hasan Fehmi Efendi “Dersaadet” hazırlanmış olan teşekkürname müsveddesini kıraate başladı. Bir hayli yer okunduktan sonra Reis Paşa hazretleri kıraate fâsıla verdirip, hatıra bir şey gelip gelmediğini sordu. Heyet tarafından “Pek âlâ, pek güzel” cevabı verildi. Cennetmekan

Sultan Abdümcid Han hazretlerinin neşir buyurdukları Tanzimat Ferman-ı Hümayununda herkese emniyet-i mal ü can inayet buyurulmuş olması bahsinde mal ve ırz ve canca emniyet esası o zaman icad edilmiş gibi gösterildiğinden Rasim Bey (Edirne) burasının tashihini reyle: “Bizde emniyet-i ırz ve mal ü canın esası en eski zamanlardan beri mevcut idi. Burada yeniden icad olunmuş gibi gösteriliyor. Tashih edilsin” dedi.

Reis: —Pek âlâ, pek güzel. Bir kelime ile tashih edilsin.

Heyet: —Pek âlâ, tashih edilsin.

Müsveddenin kıraatinde devam ile diyyun me-selesine gelindikte Reis Paşa hazretleri yine fâsıla verdirip dedi ki: “Burada hatıra bir şey geliyor. Nutk-ı hümayunda aynen munderiç olan hususatı burada tekrar etmemeli. Ol kadar tafsilata hacet yoktur. Cevaben arzı lazım gelen sözleri muhtasar ve münakkah söylemeli.”

Heyet: —Evet, öyle olsun.

Müsveddede kaide-i meşveret ü meşrutiyet tabirine bir de meşrua lafzı ilave olunması Reis Paşa hazretleri tarafından teklif ve heyet canibinden kemal-i tahsin ile kabul edildi.

Zât-ı şevketsimat-i hazret-i padişah-ı bünyani devletin müceddid-i samsi diye tavsif edilen yerde yine Reis Paşa hazretlerinin ihtarı ve heyetin ittifakı ile sam lafzı kaldırılarak müceddid-i bünyan-ı devlet unvan-ı mefharet-nişanı hasren zât-ı şevketsimat-i cenab-ı padişahiye tashih kılındı.

Reis: —Hatırıma bir şey daha geldi. Zât-ı şevket-simat denilmiş, yani gaibe hitab eder gibi yapılmış. Zât-ı şevket-simat-i padişahiniz diye tashih edilmeli. Bu esası bozmaz. Lafızdan ibaret bir tas-

hihtir.

Bu ihtar dahi kabul olunarak müsveddinin kıraatinde devam edildi. Yakın zamana kadar müdahalât-ı ecnebiyenin arkası alınacağı fıkra-sına gelindikte Reis Paşa hazretleri şu ihtar ettiler.

“Müdahale niçin kalmıyacak? Burada bir sebeb beyan etmeli, izah etmeli. Devlet ve milletin inzibatiyle müdahale kalmıyacak. Fakat, bu inzi-bat dahi kendi kendisine olmayacak, bizim gay-retimizle, cümlelerin gayretiyle olacak. Buraya bir tashih ister.”

Heyet: —İzah olunsun.

Büdcce bahsine gelindikte, büdce kanunnamesi lafzının muvazene nizamnamesi lafzına tebdili kararlaştı. Bu aralık müsveddeyi okuyan katib bi-raz fâsıla verdiğinden Reis Paşa hazretleri dedi ki:

“—Bitti mi? Zannıma göre Bazı vukuat-ı har-biye lakırdıları var idi. Asıl buna dikkat etmeli. Malum olmalı ki Devlet-i Aliyye ıslahat yapıyor diye 100 sene zarfında beş büyük muharebe vuku bulmuştur. Müdahalât-ı ecnebiye bundan neşet etmiştir. Müdahalâtın bundan böyle dahi devamına razı olup olmayacağımızı şimdiden düşünmeliyiz de suret-i fikrimizi ona göre hissettirmeliyiz. Nasıl? Razı olacak mıyız?”

Reis Paşa hazretlerinin şu sualleri üzerine heyet-i meclis müdahalâta kat’a razı olmayacaklarını bir suret-i katiye vü müttehidede beyan ettiler. Bazı taraflardan “bir adamın hanesi içine kim karışabilir. Bu meşru mudur?” gibi sözler dahi işitildi. Ve müsveddeyi okuyan zât kıraatinde yine devam eyledi. Gelecek sene maarif nizamnamesi-nin her Heyet-i Mebusan’a havalesi bahsine gelindikte,

Rasim Bey (Edirne): —Nutm-ı hümayunda nizamnamenin gelecek sene havale olunacağı vaad buyuruluyor. Bunun için, bu sene biz bundan bahsetmiyelim.

dedi.

Reis: —İlimsiz memleket olamaz. İlimsiz memlekette hiçbir hüner, bir marifet bulunmaz. Rençber bile çıkmaz. Bağdadî bile olmaz. Hasıl olan zahire çerçöp addolunur.

Heyet: —Bahsedelim, bahsedelim. Maariften de bahsedelim.

Hasan Fehmi Efendi (Dersaadet): —Bana kalırsa, bahsetmeliyiz. Zira, nutk-ı hümayunda bu nizamın gelecek sene havale olunacağı yazılmış ise de bu hitab-i padişahi bizim meclisimi-

ze aiddir. Zatımıza değil. Meclisimiz ise bakidir. Binaenaleyh bu maddeye biz de meclis nâmına cevaben arz-ı teşekkür edebiliriz.

Sırbie ve Karadağ muharebatında gerek asker-in ve gerek milletin gösterdiği hüsn-i hizmet bahsinde denilecek bir şey olup olmadığı taraf-ı riyasetten soruldukte Sadi Efendi (Haleb) söyleyeceği var olduğunu dermiyan etti.

Reis Paşa: —Şimdi söylersiniz.

Sadi Efendi (Haleb): —Hayır, efendim, yarın söyleyeceğim. İsmim kaydolunsun.

Sırbie ile edilen musalaha bais-i şükran olduğu fikrasına gelindikte, Reis Paşa hazretleri şu izahatı verdiler:

“Bana kalırsa, bais-i şükran dememeli. Haklarındaki inayet-i padişahinin kadrini takdir edeceklerine bizce dahi emniyet hasıl oldu demeli. Çünkü bu muharebede bizim bir emelimiz olup da onu tervice çalışmadık. Şimdiye kadar Sırp-ların her metalibine müsaade olunduğu halde yine isyan ettiler. Bi-günah 150 kişiyi boğazladılar. Hücum ettiler, biz de müdafaa gösterdik. Ne ise hamdolsun geçti. Böyle tashih olunsun mu?”

Heyet: —Olunsun.

Reis: —Karadağ maddesinin meclisimize havalesi bahsinde neticesini arz edeceğimizden ibaret olan cevaba lüzum göremem. Biz, şimdi ne yapacağımızı düşünerek yani Karadağ meselesine dair efkarımız ne olacağını mütalaa ederek onu manidar kelime ile beyan etmeli.

Birkaç kişi: —Burasını anlıyamadık.

Reis: —Bir daha okunsun. Bu iş meclise havale olundukta neticesine bakacağız, dememeli. Efkarımız ne olaksa onu şimdiden hissettirmeli. Onlara da Bazı müsaadât ile muamele edilecek ise ve yahud başka bir şey düşünülecek ise bunu işrab etmeli.

Bir efendi: —Bu efkar şubelerde mi söylenecek?

Reis Paşa: —Nerede isterseniz. Devlet Karadağ’a ne muamele edecek ise, padişahımızın inayet buyurduğu kanun iktizasınca bir kere de bizden soracak. O zaman ne fikirde bulunacak isek, şimdiden rengini göstermeli.

Bunun üzerine Rasim Bey (Edirne), Yenişehirli Ahmed Efendi (Aydın), Yusuf Efendi (İşkodra), İbrahim Efendi (Hersek), Salim Efendi (Kastamonu), Mustafa Efendi (Yanya), Sadi Efendi (Haleb), Sami Bey ve Ahmed Hilmi Efendi (İşkodra), Hüseyin Çelebi (Konya), Hacı

Mustafa Efendi (Kozan), İbrahim Bey (Selanik) *nutuk için isimlerini deftere kaydettirdiler. Âzâdan iki zât Karadağ mesailinin derecatı henüz meclisçe malum olmadığı halde nasıl beyan-ı fikir etmek mümkün olabileceğini dermiyan eylediler ise de Reis Paşa hazretleri tarafından ileride söylenecek sözler söylendiği zaman itirazı olanların beyan-ı mütalaa edebilecekleri ihtar ve hatta her mesele hakkında muhalifler zuhur ederse mesailin daha güzel hallolunacağı münasebetiyle memnuniyet hasıl olacağı tezkar edildi. Müsveddede söz konferansa geldikte, buna konferans denilmeyip, meclis-i mükaleme denilmesi tercih edildi ve konferans hakkındaki fıkara kemaliyle dikkat edilip taraf-ı riyasetten “ne dersiniz? Tashih olunacak bir şey var mıdır?” suali daima tekrar edilip yalnız tarik-i istikamet lafzı tarik-i müstakim ve arz lafzı arza isticâl diye tashih edildi. Bu münasebetle taraf-ı riyasetten “Padişah ile tebaası ve devletin umur-ı dahiliyesi hakkında müdahaleyi yalnız reddederiz dememeli, katiyen reddederiz demeli.” denildikte âzânın cümlesi bil-ittifak “Evet, katiyen reddederiz, kabul etmeyiz.” dediler.*

Ahmed Efendi: —Malımızla, canımızla redde çalışırız.

Reis: —Reddetmemek kabil değildir. Devlet ne demektir? Devlet istiklal ile devlettir.

İstiklal bulunmazsa devlet olmaz. Bu halde müdahale kaide-i düveliyeye muğayirdir. Yani müdahaleyi kabul etmemekle inad ve ısrar etmiş olmuyoruz. Kaide budur. Hele şubelerde müzakere olunsun.

Birisi: —Efendim, burada avn-i ilahiye istinad edeceğimizi de izah etmeli.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Ben bu cevabın heyet-i mecmuası hakkında bazı mütalaaat beyan edeceğim. İsmim yazılsın.

Bundan mâadâ işbu müsveddeye taalluku olmayarak fakat, memurîn hakkında Rasim Bey ile İşkodra’dan Yusuf Efendi nutuk istediklerinden isimleri kaydolundu.

Reis: —Şubelerden tayin olunan encümenimiz güzel hizmet etmiş, güzel kaleme almış, teşekkür ederim. Fakat, yarından sonra saat dörtte gelmeği ve müzakereye saat altıda başlamağı usul ittihaz edelim. Günler uzuyor. Sıcakta bu dairede ictimâ ile müzakere güç olur. Erken gelir de öğleye kadar üç saat çalışılırsa güzel olur. Ziyadeye tahammül güç olur. Perşembe günü müzakereye beşte başlayalım. İş becerelim.

Heyet: —Güzel olur.

Bu karar üzerine âzâdan birisi yarın yevm-i mevlud olduğunu ihtar eyledikte. Reis Paşa hazretleri “Bunu sonra müzakere edelim. Bakalım, kapıdan ne gelir. Size söyleyim ki, yalnız bana bir davet gelirse gitmem. Eğer heyet için bir şey gelirse onu da müzakere ederiz.” dediler.

Meclis saat yedide dağıldı. âzânın yarısı çıktıktan sonra Reis Paşa hazretleri uhde-i istihallerine tevcih olunan rütbe-i samiye-i vezareti tebrik eden mebuslara hitaben şu nur kaleyi serdeyledi:

“Efendiler, 20 seneden beri bu rütbe-i celileyi bana dört, beş kere teklif eylediler. Arz-ı mazeret ettim. Bu kere edilen atfet-i seniyye ise heyet-i meclisimiz hakkında teveccühât-i hümayunun bir alamet-i bahiresi olduğu için maal-memnuniye ve maat-teşekkür kabule müsaraat gösterdim.”

Yedinci İnikad*

13 Rebiülevvel 1294 — 15 Mart 1293 / 27 Mart 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1874.)

Bugün Heyet-i Mebusan'ın müzakere-i mahsusası devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında olarak saat sekiz buçukta küşad edilmiştir.

Reis: —Bugün müzakere-i mahsusamız saat sekiz buçukta açıldı.

İbtida, geçen meclisin mazbatası okunsun. Ondan sonra şubelere havale olunan evrak görülsün. Badehû yarınki meclisin işleri görülecek.

Karadağ Meselesi

Evvəlki meclisin mazbatası okunmağa başlandı. Karadağ meselesine dair nutuk etmek istiyen zevatın isimleri tezkir edilmeye başlandıkta, Manok Karaca Efendi (Haleb) “benim de ismimi yazınız” dedi.

Reis: —Siz dün kaydolunmadınız mı?

Manok Efendi: —Dün bendeniz bulunamıştım. Şimdi kaydolunmaklığımı talep ederim.

Salim Bey (İşkodra): —Benim de ismim yazılsın.

Reis: —Yazınız efendim, yazınız. Yarın dahi diğer esamiyi yazmak mümkündür.

Padişahın Nutkuna Cevab

Mazbatada nutk-ı hümayuna cevaben kaleme alınan teşekkürnamenin heyet-i umumiyesi hakkında Hasan Fehmi Efendi'nin itirazı olduğu kaydedilmiş bulunmasıyle mumaileyh kıyam ederek: “Ben itirazım olduğunu beyan etmedim. Mütalaam olduğunu beyan ettim. Böyle tashih olunsun.” dedi.

Reis: —Evet, söylenen sözler zaten itiraz değildir. Muhalif surette söylenen sözler dahi işlerin taayyün etmesi için mütalaa demektir. Nizamna-

memizin bundan mukaddem okuyup kabul etmiş olduğumuz bendleri içinde nutk-ı hümayuna cevaben meclis tarafından tanzim olunacak teşekkürnamelerin beş gün zarfında yetiştirilmesi fıkra-sında tashih olunacak bir yer var idi. Müsveddesi yapılmıştır, okunsun. Kaçınıcı bendde idi.

Birkaç zât: —3. bendde.

Nafi Efendi (Haleb): *Mezkur 3. bendi okudu. Nutk-ı hümayun cevabının beş gün zarfında yetiştirilmesi suret-i katiyede bırakılmayıp beş gün zarfında takdimine ihtimam edilecek diye tashih edilmiş olduğu görüldü ve bu suretle kabul olundu.*

Reis: —Bir de idare memurları hakkında bir fıkra var idi.

Nafi Efendi bu fıkrayı dahi okudu. Heyet için reis-i sanilerle dört de katib nasbı zikredildiği sırada “meclisin inzibatu muhasebat-ı dahiliyesi-ne bakmak için üç idare memuru vardır.” fıkrası dahi okundu.

Reis: —Bu da böyle kabul olundu mu?

Heyet: —Kabul olundu.

Reis: —Okunup kabul olunan fasıllarda başka ilave edilecek bir şey var mı?

Birisi: —Şubelere dair bir şey var idi.

Reis: —Şubeler bahsi nerede idi?

Heyet: —Mebusanın ictima-i müddeti üç ay olacak. Masalih çok olur ise bu müddete zam-medilecek. Şubeler yapmaktan meram âzânın rahatça birleşip ve görüşüp iş yapabilmeleri içindir.

Reis: —Bunu da ikişer ayda değişmeyip bir ay zarfında değişmek üzere karar vermiştik. Böyle kabul olunacak mı?

Heyet: —Olunacak.

Reis: —Bugün müzakeremizde istical edil-

sin. Nutk-ı hümayun cevabı şubelerde bir daha okunsun da hemen yetiştirilsin. Fakat, bugün şubelere gayet mühim birkaç madde göndermiştim. Şubelerde görüldü mü?

Birçok zevat: —Görüldü.

Reis: —Bu bir mühim maddedir. Alelacele encümen yapılsın. Her şubeden adam alınsın. Alelacele bu işe bakılsın, içinde mühim şeyler vardır. Alehusus Kosova vardır. Bu bir yeni Vılayettir. Merkezi olacak, sancakları olacak. Encümende oraların ahvalini bilenler bulunmalı. Babıali'den birkaç layiha gönderildi. Bunlara bakılacak. Binaenaleyh derhal tab edilsinler mi?

Heyet: —Tab edilsinler.

Reis: —Biraz nüshaları var imiş. Eğer nüshaları kafi değil ise basalım. Matbuları okunsun. Herkes işi anlasın da ona göre mülahaza edilsin.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Evet, ibtida madde ne olduğu bilinmeli de ona göre düşünölmeli. Lakin bunların matbuları vardır. Bundan sonrası için bunu usul ittihaz etmeli.

Reis: —Evet, usul de budur. Fakat, bu misillü layihaların tab olunup olunmaması evvelce heyetçe kararlaşımak dahi lazımdır. Başka bir şey var mı? Unutacaktım ha! Bina meselesi var. Gelecek sene Heyet-i Mebusan'ın ikameti için bir bina meselesi vardır. Bu büyük iştir. Çünkü böyle bina işleri üç ayda bitmez. Bazı âzâ-ı kiram bir kağıd tanzim etsin ve bakılsın.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bu bina işini anlıyamadık, efendim?

Reis: —Gelecek sene Heyet-i Mebusan daire-si ittihaz edilecek bina.

Ahmed Efendi (Aydın): —Biz bina istemeyiz, efendim. Biz çadır altında otururuz. Bize bir baraka kafidir.

Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Efendim; takvimde yazılmış: Bir meselenin lehine veya aleyhine rey verenlerin esamisi gazeteye derc olunmasından maksad ne olacağı Nafi Efendi (Haleb) tarafından sorulması üzerine herkes reyinden mesul olmak için diye taraf-ı riyasetten cevap verildiği ilan olunuyor.

Reis: —Evet, mesuliyet-i maneviyemiz yok mu ya? Bu bir mesuliyet-i maneviyedir. Herkesin reyi ne olduğunu umum bilecek. Mesela Yenişehirlizade Ahmed Efendi biz bina istemeyiz diyorlar ki, bize bir mesken lazım olduğu için bu rey doğru görölmeyecek. Maa-hâzâ bu bina meselesi için imzalanacak olan kağıda istek etmeyenler mühür basmazlar. Herkes serbesttir.

İbrahim Bey (Selanik): —Efendim, buraya havale olunacak nizamlar ve layihalar evvelce tab olursa da öyle gelse olmaz mı?

Reis: —Olmaz. Tab olunması lazım gelip gelmeyeceği burada tezekkür olunacak. Karar verilirse tab olunur. Başka bir sözünüz var mı?

Heyet: —Yoktur, efendim.

Reis: —Pek iyi öyle ise; meclisimiz tamam oldu. Şubelerde ictima edilip müzakere oluncak şeyler müzakere olunsun.

Bunun üzerine saat dokuzda müzakere-i umumiye tatil edilip âzâ şubelere dağıldı.

Sekizinci İnikad*

14 Rebiülevvel 1294 — 16 Mart 1293 / 28 Mart 1877
PERŞEMBE

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1875.)

Bugün Heyet-i Mebusan'ın müzakere-i aleniyesi devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında olarak küşad olunmuştur.

Padişahın Nutkuna Cevab

Reis: —Müzakere-i aleniyemiz saat beşte küşad edildi. Dünkü karar üzerine mazbata okunduktan sonra nutk-ı hümayuna cevaben takdim edeceğimiz teşekkürname ikinci defa olarak bir kere daha kıraat edilecek. İnşallah kararımız ve usulümüz veçhile hakipay-ı şahaneye takdiminde kusur etmeyiz.

Ervelki meclisin hülasa-i müzakeratını mübeyyin mazbata riyaset katibi izzetlu Münir Efendi tarafından kıraat edildikten sonra nutk-ı hümayun cevabı dahi mebusandan katib-i resmî Hasan Fehmi Efendi tarafından kıraat edilmeye başlandı.

Reis: —Bu ibare-i mütekaddemeye bir diyecek var mı? Eğer icab ederse mana değiştirmek değil, yalnız ibarece bir iki kelime değiştirelim. Pek uzun olmasın.

Birisi: —Burada tashih var idi.

Reis: —İbtida nutuk için yazılan Sadi Efendi (Haleb) idi. Sırası gelmedi mi?

Vasilaki Efendi (İstanbul): —Padişahlarımız şimdiye kadar salt mezheb ve milliyeti muhafaza ile kalmadılar. Her milletin lisanını da himaye ettikleri ilave olunsun. Hakikaten yalnız tebaasının değil, ecnebilerin bile lisanını Devlet-i Aliyye muhafaza etmiştir.

Reis: —Bir heyette bir lisan olur, iki lisan olmaz. Kendi reyim olarak söylerim. Eğer böyle bir rey var ise, kanun cihetine gitmeli. Bu ise mutabık-ı Kanun-i Esasi olmadığından caiz olamaz.

Vasilaki Efendi (İstanbul): —Anlamadınız, efendim.

Reis: —Sizi sözden men ederim izinsiz söylenmez.

Vasilaki Efendi (İstanbul): —Efendim.

Reis: —Sizi üçüncü defa olarak sözden men ederim. İşte sual ediyorum: Söz söyleyecek var mı?

Vasilaki Efendi (İstanbul): —Var efendim. Benim buraya vermiş olduğum proseverbal da neşrolunsun ki bu sözü söylemişim.

Sebuh Efendi (İstanbul): —(*Kürsi-i hitabete gelerek*) Vasilaki Efendi'nin söylediğine göre anladığım şey sair devletlerde âyin serbest olmadığı gibi lisan için dahi serbestlik yoktur. Görülüyor ki milletlerin lisanlarını mahva çalışıyorlar. Devlet-i Osmaniye'de ise lisanlarını dahi muhafaza hakkı vermişler. Vasilaki Efendi buna teşekkür beyan eylediğinden bunun yazılması kulunuzca da münasibdir.

Rasim Bey (Edirne): —Kanun-i Esasice Türkçe bilmek lazımdır. Binaenaleyh lisandan bahsa hacet göremem.

Reis: —Bu efendinin sözü cevabdır. Bu lakırdıları kuyudumuza yazarız. Himaye öteden beri görülüyor. Bundan sonrası için maarif nizamnamesi vardır. Lisan meselesi geldikde ona bakılır.

Karadağ Meselesi

Karadağ meselesine nakl-i kelam edildikte:

Sadi Efendi (Haleb): —(*Kürsi-i hitabete çıkarak*): Vakit buldukça bunların hududu tecavüz ile taaddiyat ettikleri görülüyor. Bendeniz bu bâbda bir parçacık tafsilat olmasını isterim.

Reis Paşa: —Ne gibi?

Sadi Efendi (Haleb): —Çünkü bu kadar tafsilata kafi denilemez. Nutk-ı hümayunda vaad buyurulduğu veçhile Karadağ meselesinin evrakı meclisimize derdest-i itadır. Ona destres olduğumuz zaman nutkumuzu serbestçe söyleyebiliriz. Maa-hâzâ bu bâbda biraz tafsilat isterim. Şu evrakın serian meclisimize ihsan buyurulması izah olunsun demek isterim. Bu da derc olunsun.

Reis: —Evet, reye müracaat ederiz. Lakin şu kadcılık haber vereyim ki o kağıtlar da müzakerededir. Müzakeresi bitmeden buraya gelmesi muvafık-ı usul değildir. Bitmiş olsa gelir. Henüz gelmemiş ise bitmemiştir. Eğer isterseniz reyi soralım.

Sadi Efendi (Haleb): —Rey-i umumiye bir kere müracaat olunsun, efendim.

Reis: —Tekrar ederim ki henüz gelmediği bitmediği içindir.

Sadi Efendi (Haleb): —Gazetelerde gördüğümüze nazaran...

Birisi Karadağlılar imtiyazat-ı kadimeleriyle iktifa ederler ise affolunacakları ve etmezlerse bir daha bu edebisizliği edemiycek kadar terbiyeleri lazım geleceği izah olunsun.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Nutm-ı hümayun cevabında Karadağ hakkında yazılan fıkrâ üzerine şimdiden efkar beyan etmek doğru değildir. Gazetelerin dediklerine ehemmiyet verilmez. İş buraya havale olunup geldikte, meselenin en doğrusu malum olacağından o zaman beyan-ı efkar ederiz. Şimdi ileride buna dair mütalaamızı arz edeceğimiz gösterilse ki fayet eder.

Mustafa Bey (Yanya): —Şimdi söz söylemek, fikir göstermek belki zaid görülür. Fakat, beni söylemeye mecbur eden şey bazı yerlerin ve limanların verilmesi gibi Karadağlıların bir takım mutalebatta bulundukları gazetelerde görülüyor da işte odur. Bunun ne kadar muzır olacağı. İş meclisimize havale edildiği zaman söylenecekse de şimdi dahi istiklal ve menfaatimizi muhafazada mal ve can feda edeceğimize dair cevabda sarahat göstermek lazımdır.

Bunun üzerine Yusuf Efendi (İşkodra) kürsi-i hitabete çıkarak makale-i âtiyeyi serdetti:

—Gazetelerde görüldüğüne ve öteden beri işitildiğine nazaran Karadağlılar sulhu, 50 bin nüfustan ibaret bulunan Kuç nahiyesi ve mülha-

katile İspuji ve Zibyak³⁴ kazalar ile Selçe ve Kırnitsa ve Şestan-i Bala ve Şestan-ı Zir ve Gurra³⁵ ve Reyka ve Zeviçe ve Tögimil-i Bala ve Tögimil-i Zir ve Şuşan ve Birçe karyelerinin ve iki kaleyi havi İspiç nahiye ve limanının kendisine terkinde yani hatt-ı imtiyaz Moraça Nehri itibar ve ittihaz olunmasına talik ediyormuş. Bendeniz İşkodra mebusu bulunduğum ve zaten Podgoriçeli olup oralarını karış karış gezmiş ve görmüş olduğum cihetle bu bâbda bazı izahat vermek isterim. Vereceğim izahat tamamen anlaşılacak üzere Karadağ haritasının mütalaasına himmet buyurulmasını tavsiye eylerim. 20 karyeden ibaret olan Kuç nahiye-i cesimesi Karadağlıya bırakıldığı ve Moraça Nehri hatt-ı imtiyaz itibar olunduğu halde Medon ve İspuji ve Zibyak ve Aleksandıra ve İspiç ve Sotorman kalelerde her birisi kale cesametinde bulunan ve pek çok lira sarfiyle vücade getirilmiş ve eşkıyanın tecavüzüne sedd-i İskender gibi hail bulunmuş olan birinci ve ikinci ve üçüncü ve dördüncü ve beşinci ve Derviş Paşa ve İsmail Paşa ve Pazarišta ve Bron ve Bluçe ve Serdar ve Hıfziye ve Avniye ve Aziziye ve Şevketiye ve Çengel ve Soğuksuy ve Stenoglaf ve Maksud Kırmijur ve Manastır ve Tuğla ve Rebnak³⁶ ve Çırnikan ve Belibrik ve Ploça kuleleri ve İspuji ve Zibyak kasabalarile Kırba ve Dilam ve Levşan³⁷ ve Memşik³⁸ ve Vidanik ve Leşkopole-i Zir³⁹ ve Leşkopole-i Bala ve Kokot ve Lefik ve Gırbaççe ve Kokça-i Zir ve Korpoçe ve Bunar ve Baniye ve Durmişe ve Yeriş ve Viranina karyeleri onlara terk olunmuş olacaktır. Bunun akabindeki vahameti müsaadenizle beyan edeyim:

Karadağlılar, bu ana kadar kuvve-i cebriye ile ele geçirmeye muktedir olamadıkları mahaller için birer ikişer memur Dersaadet'e izam ederek ve imal-i desais-i akıl-firibane ile re's-i idarede bulunanları ikna eyliyerek, böylelikle pek çok yerlerimizi almışlardır. Ancak saye-i hazret-i padişahide o kapılar kapanmış ve bütün Osmanlılar hemdest-i vifak u ittihad olarak tâ Basra'da bulunan bir Osmanlı hudud-ı garbiyemizin bir avuç

34 Oralari bilenlerden biri (Jablak) olabileceğini söylemiştir. H.T. Us

35 Oralari bilenlerden biri (Kuruta) olabileceğini söylemiştir. H.T. Us

36 Oralari bilenlerden biri (Jablak) olabileceğini söylemiştir. H.T. Us

37 Oralari bilenlerden biri (Leşyan) olabileceğini söylemiştir. H.T. Us

38 Orijinal çalışmada dipnot numarası verilmiş; ancak açıklaması verilmemiştir.

39 Orijinal çalışmada dipnot numarası verilmiş; ancak açıklaması verilmemiştir.

toprağının muhafazası uğurunda feda-yı mal ü canı gözüne kestirmiş olduğu zamanda o gibi metalibe kulak asılmıyacağından emniyetimiz berkemaldir.

Zikri sebkât eden ve Karadağlının eline geçirmek arzusunda bulunan kale ve kuleler her kimin olur ise olsun mülhakatiyle beraber İşkodra vilayeti onun olmak tabiidir. Zira tadad olunan yerler Karadağlı eline girer. Çünkü Maluyer dotnesine toplar getirip Podgoriçe kasabasıyla ovayı döveceğinden Podgoriçe’de oturmak mümkün olamayacaktır. Podgoriçe’yi ele aldıktan ve Kovaç nahiyesi ona kaldıktan sonra Kuruta ve Hot ve Kalimand ve Kosrat ve Hoblik ve Jiceloha ahalisi -ki bunlara cibal-i sitte mallisiyası tabir olunur- dahi biz-zarure Karadağlı’ya arz-ı inkıyad ederek ve Şala ve Şoşe ve Postadebye bunlara peyrev olup zaten isyana meyyal ve saî olan Mirdita bu suretle Karadağlı ile birleşerek ateş-i ihtilal ü isyan cüzi bir zaman içinde Prizren sancağına ve körfez deniz sahiline kadar tevessü eder ki o halde Karadağlılar hariçten her türlü imdad ve içmeye nail olur. Aleksandıra ve Kırmijur ve Manastır ve Maksud ve Tuğla kale ve kuleleri ki bunlar Karadağlıya İşkodra gölünde icra-i habaset etmeye meydan bırakmıyor. Karadağlıya verildiği halde bî-perva gölü istila ederek İşkodra şehrine dahi isal-i dest-i hasar edeceklerinden ve salifüz-zıkr Şelçe ve Kamiçe ve sair karyeleri ve İspiç Limanı ellerine geçtiği surette Morik ve Kırabine dahi dayanamıyarak onlarla ittifaka mecbur olacaklarından bar tarikiyle gidib gelmek gayr-ı kabil hükmüne girer. Ve Rusya Devleti dahi Bahrisefid’de bir liman ittihaz etmiş olur. Ve Bayana Nehri’nin denize munsab olduğu mahal dahi zabıtlarına geçerek Karadağlının matlubu hasıl olur.

Bu mehazir meydanda ve Karadağlının metalibinde ısrar edişi ol havaliyi bu suretle istila edebileceği imkanını derkeylediğinden ileri geldiği gün gibi Âyanda iken metalibine ihale-i güç-i itibar olunmamak zaruridir.

Karadağ’ın metalibi reddolunursa tekrar muharebe etmek iktidarına mâlik mi zannediyorsunuz? Velevsüllim muharebeye mübaşeret etse bile bir şey kazanmıyacağı şöyle dursun bi-nusratihi teala pek büyük zayıata düşar olacağı şüphesizdir. Bunların bu derece şımarmalarına, sebebiyet veren bazı memurînden istizaha hakkımız var ise de onları ileriye talik eyledim. Hülâsa; Karadağlıya heyet-i sabıkasından başka bir karış yer verilir ise

mülhakatiyle beraber İşkodra kadısına terk olunmuş olacağından bu bâbda tekrar nazar-ı dikkatinizi celbederim. Karadağlılar fakr ü zarureten bahsederlerse birkaç sene evvel Kavaya kazasında iskan olunan elli hane kadar Karadağlıların saye-i hazret-i şehriyaride saadet-i hallerine, aramış-i hallerine bakıp ibret alsınlar da şakaveti terkedib devlet-i metbualarının damen-i şefakatine sarılsınlar. Ol vakit devlet onları münbit yerlerde iskan ettirir. Acaba taşlıktan ibaret olan ve her halde idare ve taayyüşünden âciz bulunan Kuç nahiyesiyle Selçe ve Kırnista ve sair buna benzer karyeler ve göl içinde Aleksandıra ve Sotorman ve İspiç ve Zibyak ve Medon ve İspuji kaleleri ile 30 kadar cesim ve metin kaleler kendisine bırakılır ise neden zengin olacak imiş? İşte bundan anlaşılıyor ki bunların istedikleri mahalleri def-i zaruret için değil, belki mülhakatiyle İşkodra’yı zabt ve istila etmek ve hududunu Bulgaristan ve Sirbistan ile birleştirmek içindir. Emin olunuz ki Hüdanekerde cüzi bir metalibine muvafakat yüzü gösterilir, yani yalnız Koç ve yahut Kamiçe kendisine verilir ise pek az zaman içinde buna müyesser olur. Sıdk-ı ifademi oralarını bilir ve fenn-i harbe aşına ümera-yı askeriyeye sorulsa tasdik eder kanaatindeyim. Bu cümle ile beraber gerek Pokgoriçe ve gerek İspuji ve Zibyak ve saîr yerlerde hiçbir adam yoktur ki babasından kalmış bir odalık haneye Rumeli ve Anadolu ve Arabistan gibi mahallerde elli odalık bir sarayı tercih edip de maskat-ı re’sini terk eylesin. Çünkü, o değersiz hanenin muhafazası uğurunda pederini ve biraderini al kanlar boğmuş olduğu halde teslim-i can ettiğin görmüştür.

Şimdi, o haneyi bıraktıktan başka onların mübarek mezarlarını düşmanın ayaklarının altında bırakmazlar. Mutmain olunuz ki vatanları uğurunda çoluk çocuğa varıncaya kadar cümle Karadağlıların kurşun ve yatağanlarına göğüslerini germek ve peder ve biraderleri gibi şanlı, kanlı ölmek şerefinden bir vakit çekmeyeceklerdir. Muhakkak bilesiniz ki bu madde pek mühim bir maddedir ki evvel be-evvel cümlemizin aramıza havale buyurulmuştur. Ne olur ve nasıl karar verilirse millet bizden bilecektir. Tekrar ederim ki haritalara güzelce ve dikkatlice bakınız. Bu nikat Rumeli’nin kilidi mesabesindedir. Ümid ederim, göz göre düşmanın kazdığı kuyuya düşmiyeceğiz. Bu bâbda muvafakatinizi temenni ve reca ederim.

Reis: —Güzel tafsilat var.

Heyet: —Aferin, aferin.

Reis: —Stenograflara veriniz de suretlerini çıkarsınlar. Diğer suretini de biz kaydedelim. Rasim Beyefendi sıra size geldi.

Bunun üzerine Rasim Bey kürsi-i hitabette makale-i âtiyeyi kıraat eyledi:

Karadağlıların bir karış yer mutalebesine hakları yoktur. Çünkü 1858 tarihinde düvel-i muazama süferasından mürekkeb olarak Dersaadet'te teşekkül eden meclis-i mükalemede Karadağ'ın hudud-ı imtiyaziyesi tahdid ve haritası tasdik olduğundan Dağlılar bu hudud-ı musaddakayı tecavüze yol aramakta yalnız bize karşı değil, Avrupa'ya karşı da haksızdırlar.

Dağlılar, teshil-i taayyüşe muhtaç olmuşlar ve meziyet-i medeniyete kesb-i kabiliyet etmişler ise beylerinin 8 Eylül 1862 tarihinde metbu-i mufahhamı tarafından vaki olan emir ve teklifi kabul ederek Karadağ içinden mürur etmek üzere İşbuzi'den Nakşin'e, sekiz saat tulunde bir yol küşad için verdiği sened hükmünün icrası onların teshil-i havayicine kafidir.

Ve eğerçi bu yolun temin-i istikbali için tarafeynin yarımşar saat mesafesine kuleler inşasıyla asakir-i şahane ikamesi tarih-i mezkurda mukayyed iken muharran Rusya ve Fransa ve Prusya düvel-i fahimelerinin tavassutlarıyla Babıali kayd-i mezkurdan sarf-ı nazar eylemiş ise de yolun küşadı şartı mevcud ve baki kalmıştır.

Mezkur 8 Eylül 1862 tarihli sened mucebince küşad olunan mezbur tarikten müddet-i medide gelip geçtiğimiz cihetle gasbolunan hakk-ı mürurumuzun istirdadını talep ve ısrarda haklı olduğumuzu kimse inkar edemez.

Ve Kanun-i Esasimizin birinci bendi hükmünce hudud-ı imtiyaziyenin tefrik ve tahvili katiyen caiz olamayacağından kanunun tenfiz ve icrası için bezl-i mahasal-i iktidar etmekteliğimizin lüzumu derkardır.

Buralarını iyice derpiş edip, nutk-ı hümayunda; ferman buyurulduğu üzere Karadağ meselesi meclisimize havale buyurulduktan tacil-i kararına fedakarane ve cansiparane ikdam edelim.

Ârâ-yı umumiyeye tevafuk eyleser nutk-ı hümayuna cevaben takdim eyliyeceğimiz teşekkürnamemizde bir nebze arz-ı efkar edelim.

Badehu Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (İzmir) makale-i âtiyeyi serdeyledi:

Devlet-i Osmaniye'nin bilcümle tebaa-i sadıkası hakkında zuhura gelen enva-i eltafi bi-

gayâtı işbu sinlerimize kadar aynen müşahede ettiğimiz gibi umum tevarihde dahi mübeyyen olmakla tafsile hacet görmem. Fakat, böyle eltaf ve inayâta mazhar olmak hakikaten sadakatla mevsuf tebaa-i şahane haklarında olup, Karadağlılar ise idrak ettiğimiz üç defa ve mütekaddemde tekerrür eden isyan ve şakavetleri bilumum tebaa-i Osmaniye'nin unudulmaz derecede ciğerlerini hûn ettiğinden kendilerine gayzetmemek kabil değildir. Zira, bilcümle tebaa-i Osmaniye padişahımız efendimiz hazretlerinin uğur-ı hümayunlarında ve baka-i saadeti için en aziz kanlarımızı feda ederiz. Ve buna, feda demeğe haya ettiğimiz gibi mâ-bihil-iftiharımız olduğunu arz ederiz. Eğerçi Karadağlılar dahi sahihen sadakatta metbu-i mufahhamlarını tanıyıp hakikatten iltica etmiş olsaydılar zât-ı melek-simat-ı şehriyari haklarında avatıf-ı padişahanelerini diriğ etmeyib her türlü ihtiyaçlarına kifayet edeceği emsaliyle müsbet olduğu gibi bilumum tebaa-i Osmaniye dahi beyinlerinde cereyan etmekte olan muamele-i uhuvvetkaranede kusur etmez idi. Ne çare kendilerinin şu şakavet ve isyanları cümlemizi kemal-i derece müteessir kılmıştır. Ve şu şakavelerine nihayet verilecek zaman dahi geçmiştir çünkü bir hanenin mensubatından birinin fesadının önü kestirilmez ise, o hanenin intizamına halel geleceği kaide-i akl ü hikmettir, işte bu sebeplerden dolayı mebusan taraflarından takdim edilecek nutk-ı hümayun teşekkürnamesinde tebaa-i Osmaniye'nin hiddet-i gayzleri teskin olamayıp bu yolda her türlü fedakarlığa müheyya bulunduğumuzun ilavesini istirham ederim. Ve bu bâbda rüfekamın dahi ittihadını ümid ederim.

Bunu müteakip İbrahim Bey (Hersek) şu nutku serdetti:

“Cümlelerin malumu olduğu üzere 78 senesi tarihinde vuku bulan muharebede Karadağlılar, tamamiyle mağlub oldukları halde mücerred tararruzat-ı tasallutkaranelerini kat'ı ve da-i taassublarına bir deva-i nafi olmak üzere Devlet-i Aliyye, bir çok arazi terk ve bir takım eşya-yı giran-baha ihsan buyurarak ol hengamda akdolunan şuruta tamamiyle riayet edeceklerdir, diyerek düvel-i selase-i malume konsolosları tarafından Babıali'ye vuku bulan teklifleri üzerine her bir taşı bir lira ile vaz olunmuş kuleleri hedmederek her suretle mazhar-ı müsaadât eylemiş olduğu halde Dağlılar tıynet-i asliyelerinde merkuz olan şakavet ve tasallut icabınca mazhar buyuruldukları âtîfetin

kadrini bilmeyip bu kere dahi ilan-ı muhasama ile hareket-ı tecavüzkarane bulunduklarına nazaran bu suret, haklarında müsaadât ile muamele olunması caiz olmadığını işrab etmektedir. Binaenaleyh, hiçbir suretle Dağlılara müsaadât ile muamele olunması caiz olmayıp terbiyeleri yoluna gidilmesi hususunun lazım olduğu itikadındayım. İrade-i seniyye-i hazret-i padişahi mucibince, Karadağ meselesinin meclis-i acizaneimize havale buyurulduğunda vatan-ı aziz-i çakerinin Karadağ'a kurbiyeti cihetiyle vukufum bulunmakla arz-ı mütalaaya hazır ve âmâdeyim.

Ondan sonra Sami Bey (İşkodra) makale-i âtiyeyi arz eyledi:

“Mebusu bulunduğum İşkodra eyaleti Karadağ emaretinin hatt-ı imtiyazına mülâstıktır. Bu suretle emaret-i mezkure saltanat-ı seniyyeden tevsi-i arazi ve tebdil-i hudud gibi müsted'ayâta kıyam edecek olur ise enva-i mahzurâtı mucib olmakla mecburen ifade-i hale ictisar ederim.

Şöyle ki: İşkodra eyaletinin hudud ve nikat-ı mühimmesi malum ve mazbut olup şu noktalardan en ehemmiyetsiz itibar kılınacak noktanın bile tebdiline müsaade buyurulacak olsa Karadağlıların şimdiye kadar maruf olan tabiat-ı tasallutkaraneleri iktizasınca bir sene zarfında İşkodra malisesini yani cibali-i mülhaka nevahisini istila edecekleri edna mülhaza ile aşıkardır. Hüda göstermesin, böyle bir hadise vuku bulur ise temin-i istikbal için Devlet-i Aliyye daima orarlarda bir mükemmel ordunun istihdamına mecbur olacaktır. Böyle asker ile dahi hasbel-mevki temin-i istikbal vücade gelmiyerek nihayet İşkodra, mülhakatı az bir müddet içinde giriftar-ı pençe-i istila olur. Bu bâbda olan ifadatın haklı olduğunu bütün heyet tasdik buyuracağını memul ederim.”

Manok Efendi (Haleb) *dahi nutk-ı âtiyi okudu:*

“Efendiler, Nutk-ı hümayunda zikrolunan mevaddan birisi ve belki muamelat-ı hariciye cihetine birincisi Karadağ meselesidir. Kanun-i Esasi ve bu kanunda ittihaz olunan kavaid cümlemiz indinde mukaddes olduğundan ve Karadağ Beyliği tarafından vuku bulan teklifât ise henüz suret-i resmiyede tekzip olunmamış bir takım neşriyat iktizasınca kanun-i mezkurun ilk bendlerini bir dereceye kadar ihlal eder surette bulunduğundan bu keyfiyet dikkat-i mahsusamızı celbetse gerektir.”

“Efendiler, memalik-i Osmaniye'nin tamami-

yetini ve saltanat-ı seniyyenin istiklaliyetini muhafaza etmek, mükellef olduğumuz vezaifin en mühimmidir. Binaenaleyh her ne taraftan olur ise olsun millet-i Osmaniye'nin hukukuna taarruz vuku bulduğu halde ol taarruzun men ve def'i zımında devletimizin idaresi başında bulunan zevat-ı kirama muavenet eylemek lazımdır. Ve def'i imkan haricinde esbab-ı mücbire mevcut olduğu tahakkuk etmeksizin zevat-ı müşarünileyhüm tarafından bu bâbda Kanun-i Esasi ahkamı hilafında bir gûna teşebbüsât ittihaz olduğu görülürse iktiza eden ihtaratın ifasına mübaderet etmek borcumuzdur. Umur-ı politikaca bulunduğumuz hal-i müşkilin meydana getireceği bu gibi mesail meclisimizce peyderpey tedkik ve müzakere olundukça meselenin suret-i mahsusasına nazaran tafsilata girileceği bediidir. İşte bunun için Karadağ Beyliği'nin teklifâtı hakkında etraflıca beyana rey tarafına gitmeye şimdilik lüzum göremem. Fakat, bu teklifâtın şeraiti vaad-i şehinşahi iktizasınca muhakkak ve resmî surette ileride malumunuz olacağından buna muntazıran şimdilik memalik-i Osmaniye'nin tamamiyetinin muhafazası hususunda olan eşed arzu ve emelimizi beyan ile iktifa etmek lazım gelip hakipa-yi şahaneye arz ve takdim olunacak mazbatada dahi Karadağ meselesine dair derc olunacak fıkra bu arzumuzun sarahatan beyan olunmasını enseb görürüm.”

Reis: —Elhamdülillah Osmanlılarımız Osmanlı masalihini hep bir yolda hissediyor. Lakin şunu haber vereyim ki Karadağ meselesi zannolunduğu gibi değildir. Ben söylediğim lakırdıyı alenen söylerim. Maslahat iştirildığından daha pek çok ehvendir. Maa-hâzâ karar memurları yani icra memurları devlet neye karar verir ise bu raya göndereceklerinden, o zaman, tahkik edilir. Şimdi bahsi pek ziyade uzatmağa hacet yoktur. Söz sırası Hilmi Efendi'ye (İstanbul) geldi. Buyurunuz Hilmi Efendi.

Hilmi Efendi (İstanbul): —Burada uzun uzadıya bir şey söyleyemeyiz. Fakat, evvel emirde ordu kumandanlarından keyfiyet ba-telgraf istizah olunur ise müzakere için hal ve mevkie daha muvafık bir netice hâsıl olur zannederim.

Reis: —Bu söze cevap var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Ordu kumandanlarından istizaha ne hacet var? İş oraya düşer ise milletçe bire kadar kırılıncaya değin fedakarlığa hazırız. İstizaha hacet yoktur.

Birisi: —Mademki Karadağ meselesi buraya havale olunacaktır. Havale olunup da malumat kesbedilmedikçe ol bâbda beyan-ı ihtar etmek lazım gelmiyeceği gibi havale olundukta dahi o zamana kadar derdest olan evrak ve telgraflar birlikte geleceğinden reyi o zaman düşünülür. Şimdi istizah ve düşünmek lazım gelmez.

Mustafa Bey (Yanya): —Biz burada meseleyi tafsil etmiyoruz. İş buraya havale olunur ise ne-tice neye münce olacağı bir nebze işrab edilsin diyoruz. Çünkü bu Karadağ işinde bütün Osmanlıların reyi ve fikri birdir.

Mustafa Efendi (Kozan): *Kürsi-i hitabete çıkarak nutk-ı âtiyi irad eyledi:*

“Efendiler, evvela Karadağca izahat isterim. Saniyen Karadağca icmal-i efkar beyan olunsun gibi buyurulmuştu. İcmal-i efkar budur.

Bu Karadağ’ın muradı ne olmalı? Egerçi Karadağ vazifesiz olarak tevsi-i hudud gibi ve yahud başka teklifat gibi bir şeyler ister ise malum ki biz, padişah hazretlerinin kendi ülkesinden böyle cihetten dolayı bir teklifi kabul ve bir karyesinin hududunu taşıyır etmeden ise cümlemiz baş ve canı, evlad ve malı yoluna koyup bütün feda etmemiz bize çok hayırlıdır. Zira, bu teklif neden kabul olunacak? Egerçi bu kabul olunmaz ise bizimle muharebe mi edecek? Muharebe etmek lazım gelirse niçin mukabele-i mefruzayı eda etmiyeceğiz? Bi-hamdillahi teala neyimiz eksik? Vakıa maliyemizin müzayaka-i haliyesi var. (Hoca Efendi, senin oralara aklın varmaz) denilir ise, neden aklımız varmıyor? Milletimiz sağ olsun. Türkçe bir söz derler ki: “Başın verdiği bayur; buyruğu olur.” Maliyemizi meydana koyalım; birli birli ikili ikili, azdan az, çoktan çok var. Malımızı feda edelim. Böyle muhataralı zamanda devlet ve millet uğuruna feda olunmayan malı şer’an nefsimize haram kılmak lazımdır. Bizim şeriatimizde sabır da meşru, saltanat da meşru. Hazret-i Ömerül-Faruk efendimiz bir post üzerinde yatar idi. İmam-ı Âzâm efendimiz hazretleri bir muayededede 30 bin dirhemlik libas-i fahire telebbüs buyurur idi. Böyle bir düyun için düşmana müdara etmeden Hazret-i Ömerül-Faruk radiyallahü teala hazretlerinin tarik-i âlisini biraz vakit için ihtiyar edelim. Ol bir vakitten sonra gene İmam-ı Âzâm hazretlerinin tarik-i âlisini ihtiyar edelim. Amma benim bu sözüm muhayyerdir. Egerçi vükela efendilerimiz saltanat bize meşru derler ise, onunla dahi iftihar ederiz. Biz, boz cübbe de giyebiliriz, biz yayan da

yürüyebiliriz. Milletimizin minnet altında yaşatmayı ister miyiz? Herhalde milletçe iane ederiz, gene düşmana bir avuç toprak vermeyiz. Zannedirim ki, bu söze bizim mebusandan İslam karındaşları razı olduğu gibi Osmanlı nâmını hamil olan Hıristiyan arkadaşlarımız dahi razı olur. Zira, onlar dahi bu serbestliği ve rahatı bu vatanda gördüler. Tabii elbette bu vatan gayretini bizden ziyade çekecekleri bedîhîdir.

Efendi-i mummaileyh, bu nutku yalnız kiraatle kalmayıp, her fıkrasını şifahen dahi şerh ve izah eylediğinden evvela İslam âzâya hitab ile muvafakatlarını sorduğu zaman umumen el çırparak kendisini tahsin ettiler. Badehu, Hıristiyan âzâya tevcih-i hitab eyledikte onlar tarafından dahi bu alkışı gördü. Gerek âzâ ve gerek hariçten mevcud olan huzzar efendiler, mummaileyhe aferin dediler.

Ondan sonra **Nikolaki Nevfel Bey** (Suriye) dahi makale-i âtiyeyi irad eyledi.

“Karadağ meselesinin tafsilatı henüz meclis-i acizanemize gelmemiş ise de mebusu olduğum Suriye vilayeti Osmanlı ahalisinin bu bâbda bakûre-i efkarlarını bizâtihi arz ve beyan eylerim.

Dürr-i yekta-yi efser-i saltanat-ı uzma olan sülale-i Osmaniye’nin meftur olduğu şime-i adl ü dâd ve mütehallik bulunduğu seciyye-i afv ü imdadın kadr ve keyfiyeti tarih-i umumide ve bilhassa meşahir-i âlemden büyük Petro ve 12. Şarl gibi müluk-i izamın suhuf-i tevarihinde dahi bedidar ve buna nazaran ahali-i Sırbıye hakkında elan zuhure gelen afv ü ihsan, cenab-ı mülkdar (el-afvü min siyem-il-kiram) mebdinden naşı olduğu emr-i aşikardır.

Karadağ meselesine gelince: Ahalisinin nail oldukları imtiyazat-ı mezkure cay-i gıpta bulundukları halde şükran-ı nimet vecibesinden gafil olub da mağruren tarik-i müstakimden çıkmaları dinen ve dünyaen takbih olunur hareketin en fenasından olduğu muahharan kendilerince dahi tebeyyün etmiş olmalıdır. Elhaletühazihi, ber-mukteza-i feraiz zir-i destan ahali merkumun fûrugerdan-ı itaat olarak dakk-i bâb-ı merhamet ederler ise, zât-ı ulya-i hazret-i şehriyarının mekarim-i ahlak-ı pür-nı-tak-ı raiyyet-perveraneleri iktizasınca mazhar-ı afv ü ihsan olacakları müsellemler bulunduğ gibi suret-i aharla yani hukuk-ı düveliyeye ve şerait-i tabiiyete muğayir bu gûna teşebbüsata zahib oldukları takdirde adem-i kabulü ile büsbütün reddi mültezimdir.

Şu mütalaanın nutk-ı hümayun-ı hikmet-meşhun-i cenab-ı tacidariye cevaben takdim olunacak teşekkürnamede dermiyan edilmesini istida eylerim.”

Meclisten 15-20 kadar zevat bu makaleyi de el çırparak alkışladılar.

Mustafa Bey (Yanya): —*Dahi nutk-ı âtiyi irad eyledi:*

“Karadağ meselesi elan heyetimize havale olunmadığından buna dair şimdiden söz söylemek belki zaid gibi görünür ise de bugün bu bâbda beni söz söyletmeye icbar eden sebep devletimizden Karadağ’ın Bosna tarafından Nakşin ve Kulaşin cihetlerinin kendilerine terki ve İşkodra tarafından Moraca nehrinin hadd-i fâsıl olması ve Karadağ’ı bahre isal etmek için İspic Limanı’nın kendilerine terkedilmesi gibi bir takım metalibi gayr-i makulede bulunduklarını her gün gazetelerde gördüğüm maddesidir. Bu gibi metalib ise bütün Osmanlılara ne suretle dokunmakta öldüğü cümlelerin malumu olduğu misillü, aradıkları yerlerin terkinde devlet ve vatana maddi ve manevi ne kadar mazarrat olacağı Karadağ meselesi resmen heyetimize havale olduğunda inşaallah tafsilen arz ve beyan edilecekse de şimdiden cevap-i kat’imiz bu olsun ki, tamamiyet-i istiklal ü mülkümüze olan bu, ve bu gibi mevadın heyetimiz tarafından hiç bir vakit kabul olunmayıp, hayatımızı, malımızı feda ederek makarr-i devlet-i muazzama-ı aliyenin istiklal-i âlisini muhafaza etmek hususunda sabit-kadem olduğumuzu bir nebzecek olsun, şimdiden ihtar etmek münasib gibi görünmektedir.”

Fehim Efendi (Bosna): —*Dahi nutk-ı âtiyi irad eyledi:*

“Şevketlu efendimiz bu defa Karadağ meselesinin halli için iktiza eden esbabın pek âlâsını bilirler.

Şu hususu, meclis-i acizanemize havaleden murad-ı hümayunları emr-i meşru-i meşverete riayet-i mülükanelerini beyan ve tebşirden ibaret olmasıyla maat-teşekkür ol bâbda birkaç söz söylerim: Karadağlıların umur-ı idare-i dahiliyelerine kat’a müdahale olunmadığı ve Devlet-i Aliyye tarafından pek çok müsaadât ve imtiyazata nail oldukları halde bu defaki isyanlarıyla kabulü bilvücuhü muhal olan teklifat da mücerred ecanibin ilkaat-i mefsedet-karanaleri eseri olduğunda şüphe yoktur. Bu ana kadar mükerreren cüret ettikleri isyanlarına karşı müstahak olduk-

ları mücazat-ı layikaları icra, olunmamasından ye bilakis haklarında şefakat ve merhametle beraber bazı mertebe müsamaha olunmasından ileri gelmiş olduğu derkardır. Hatta bu husus Avrupa erbab-i siyasiyesi nezdinde dahi müsaddaktır itikadındayım. Eğerçi; bu misillü âsîler hakkında şimdiye kadar lüzumsuz ve mevkisiz merhamet buyurulmayıp da terbiyeleri emrinde müstahak oldukları mücazât ve muamelat-ı adalet-karane bi-hakkın ifade ve icra buyurulmuş ola idi bu suretle keyfe ma-yeşa bulundukları hali-i asayiş-i öyle ecnebi entrikalarına kolaylıkla kapılıp da ihlal etmezlerdi ve o kadar bi-günah adamların kanlarını bila-mucib döktürmeğe sebep olmazlardı. Bina-berin Dağlının bu defaki teklifâtından en ehemmiyetsiz bir şeyin kabulü tarafına gidilmiş olsa evvelki hallerden daha eşna fenalıkları kendimiz davet etmiş oluruz zann-i kavisindeyim. Bu işin irade-i padişahı mucebince meclis-i acizanemizce müzakeratına bed’ olunduğu sırada malumat-ı mahalliyem cihetiyle bu bâbda olan mehaziri ve mütalaat i acizanemi izahen beyana hazırım.

Reis: —Nutuk pusulamız tamam oldu. Cevab verecek var mı? Söylenen sözleri temin değil, cevap verecek var mı?

Ohannes Efendi (İstanbul): —Cevabım var, efendim. Herkes istiklalimize hâlel gelmemesini ez-can ü dil arzu ediyor. Evrak gelip de devletçe derecatı bilinmez ise kulunuz beyan-ı fikir edilmesini münasib görmem.

Müsveddeden ıslahat bahsi geldikte Rasim Bey (Edirne) ıslahatın âdat-ı milliyemize tevafuk edecek surette olmasını ilave lüzumunu dermiyan eyledi.

Reis: —Buna lüzum var mıdır?

Nikolaki Bey⁴⁰: —Asrımız, asr-ı cediddir. Eski âdata hiç lüzum yoktur.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Ben Rasim Bey’in fikrini teyid ederim.

Reis: —Islahat, demek her görülen yeni şeyi taklid değildir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Müsveddede icab-ı hale ve lüzum ü ihtiyac-ı mekan ve hükm-i zamana muvafık olacağı mukayyed oldukça başka izahata hacet göremem.

Heyet: —Evet kafidir. *(diye bütün eller yukarıya kalktı)* Nizam ve memurların ehliyeti bah-

40 İstanbul mebusu Nikolaki olacak. H. T. US

sinde Dimitraki Efendi (Tuna) *makale-i âtiyeyi okudu*:

“Kanun-i Esasi’nin 39. maddesinde bilcümle memurîn nizamın tayin olunacak şerait üzere ehil ve müstahak oldukları memuriyetlere intihab olunacaktır. Ve bu veçhile intihab olunan memurlar kanunen mucib-i azl hareketi tahakkuk etmedikçe veya kendisi istifa eylemedikçe veyahud devletçe bir sebep-i zaruri görölmedikçe azl ve tebdil olunamaz ibaratiyle nail olduğumuz inayât ü müsaadat-i seniyyenin teşekküründen aciziz. Çünkü öteden beri memurîn gerek idare ve gerek su-i idaresine bakılmıyarak ve derece-i ehliyyet ü dirayetleri aranmayarak hemen nasb ve azil olunmaları asayiş ihlale ve bir takım kıl ü kâle sebebiyet vermekte idi. Bundan sonra, müstahak oldukları memuriyetlere intihab olunan memurlar mucib-i azl hareketi tahakkuk etmedikçe tebdil olunmayacağı tasrih buyurulduğuna nazaran her veçhile muhassenat-ı adide ve fevaid-i kesire müşahede olunacağı ve kimsenin artık bir diyeceği olamayacağı bedihi olup ancak elyevm müstahdem olan memurların derece-i liyakat ü ehliyetleri taharri olunacağına veyahud öylece ibka edileceğine dair kulları mezkur bendde bir gûna sarahat göremediğinden istif-sar-i keyfiyete cesaret ediyorum.

Reis: —Buna bir diyecek var mı?

Birisi: —Müzakeresinde beyan ederiz.

Reis: —İdare-i mülkiye nizamnamesi de gelmiştir. O bahsi de müzakere edelim. Buna muvafakat var mı?

Heyet: —Münasibdir.

Birisi: —Memurlar için istikamet dahi ilave olunsun.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Kanun nazarında herkes müstakim görülür. Sonra adem-i istikamet görülürse kanun ceza eder. Kimsenin batını bilinmez. Bu cihetle istikameti ilaveye lüzum göremem.

Müşveddenin mabaadı meclisçe muvafık görüldü.

Reis: —Efendim, teşekkürnamenizi Kırat-ı ahîresi tamam oldu. Bend bend kabul edildiği gibi, Suret-i umumiyesi de kabul olundu mu?

Heyet: —Kabul olundu.

Reis: —Bu alelacele beyaz olunsun. Reisleriniz yediyle hakipa-yi şahaneye takdim olunacaktır. İfa-i memuriyyetten sonra netayici beyan ederiz. Saat yediyi çeyrek geçerek müzakere-i aleniyemiz hitam bulmuştur.

Yedimizde mühim evrak vardır. Şubelerde bakılması mukarrerdir.

(Meclis bundan sonra gizli celse müzakeresine geçmiştir: *Vakit*, 18 Mart 1293)

Dokuzuncu İnikad*

16 Rebiülevvel 1294 — 19 Mart 1293 / 31 Mart 1877
CUMARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1876.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i mahsusası saat beşte devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında olarak küşad edilmiştir.

Reis: —Müzakere-i mahsusamız saat beşte küşad edildi. Geçen ictimain mazbatası kıraat edilmezden evvel size şunu resmen beyan edeyim ki riyaset-i saniye için geçende intihab eylemiş olduğunuz veçhile Anadolu tarafından Bursalı Şeyh Bahaeddin Efendi hazretleri ve Rumeli tarafından dahi Hüdaverdizade Ohannes Efendi'nin riyaset-i saniye-i memuriyetleri hususuna irade-i seniyye-i hazret-i padişahi şeref-müteallik buyurulmuştur. Bunu hem size resmen haber veririm hem de kendilerini tebrik eylerim.

Bunun üzerine heyet zabıt katiblerinden Ramiz Efendi geçen ictimain mazbatasını hulasasını kıraat eyledi. Mazbatanın hükmünü bozmaya-
cak mertebede bazı tashihat taraf-ı riyasetten vuku bulan ihtar ve canib-i heyetten gösterilen muvafakat üzerine icra edildi.

Reis: —Bu mazbata kabul olundu mu?

Heyet: —Olundu. Pek güzel.

Reis: —Malumunuzdur ki, arzuhal verenler her gün cevaba muntazır olurlar. Arzuhal şubesine havale edilen arzuhalleri fevkalhad tedkike hacet yoktur. Orada bir kere muayene olunup badehu iktizası buraya bildirileceğinden şayan-ı tedkik ise burada bakılacaktır. Bunun için arzuhaller encümünde beklemeyip, haftada iki gün, peyderpey buraya verilmeli. Sahihleri beklemesinler. Hemen cevaplarını alıp, müsterih olsunlar.

Bugün de bir arzuhal var. Bursa'da Hamza Bey Karyesi hakkındadır. Kaydolunsun. Girid

eytam idaresine dair bir arzuhal daha var. O da havale edilsin. Bir saata kadar umum âzâya tebliğ edilmek üzere hazır olacak. Vilayat nizamnamesi yetişeceğinden, bu pek mühimdir. Bir kere okunmakla bitmez. Nizam, geldikten sonra, herkes kendi nüshasını şubesinde okur. Rumeli kıt'asına dair şurada bir de harita vardır. Daha mufassalını bulur isek getiririz. Şimdilik buna müracaat etsinler.

Kürsi-i hitabetin sağ tarafında bir büyük Rumeli haritası yere serilmişti. Hasan Fehmi Efendi (İstanbul) Vilayat nizamnamesi hakkında Şura-yı Devletçe kaleme alınmış bulunan mazbatayı okumaya başladı. Bu aralık devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretleri Şeyh Bahaeddin Efendi hazretleri (Bursa) ni makam-ı riyasete davet ve ik'ad ederek kendileri ictimain ibtidasında hazır bulunan Dahiliye Nazırı devletlu Cevdet Paşa ve Şura-yı Devlet reisi devletlu Kadri Paşa ve Adliye Nazırı devletlu Asım Paşa hazeratının yanlarına giderek oturdular. Mazbatanın bir hayli yeri okundukda:

Feyzi Efendi (Sofya): —Bunu okumakta faide yoktur. Asıl nizamı okuyalım da buna tatbik edelim. dedi.

Reis-i Sani: —Şubelerde hepsi okunacak. Bu karar mazbatasıdır. Nizamname layihası okunduğu vakit efkar beyan olunur.

Zikrolunan mazbatanın kıraatinde gene devam edildi. Nizamın birinci ve ikinci bâbları; üzerine mazbatada serd edilen efkar kıraat edilip bittikten sonra:

Âzâdan birisi: —İşte iki bâb bitti. Mündericatını anladık. Tatbik için nizamın da bâb-ı evvel ve sanisi okunsun. dedi.

Reis-i Sani: —Şubelerde okunacak. O zaman ikisi dahi karşılaştırılır.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Evet, doğrudur. Şubelerde arız ü amîk mütalaa olunacağından efkar ve mütalaa olanlar, orada beyan-ı efkar edebilirler.

Mazbata-ı mezkurenin okunup okunmaması hakkında söz çoğaldı.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (Aydın): —Biz bu mazbata ile vaktimizi beyhude geçiriyoruz.

Birisi: —Nüshası hepimizde yok ki, dinliyelim.

Feyzi Efendi (Sofya): —Nizamname nüshaları gelip de tevzii olunduğu zaman, hepimiz okumak biliriz, okuruz.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bari dahiliye nizamnamemizin bâkî kalan fasıllarını okuyalım.

Reis-i Sani: —Bunu, iki defa heyet-i umumiyyede okumak borcumuzdur. Bugün ileriki vaktimiz mühimdir; zira, demincek dediğim gibi vilayet nizamnamesi nüshaları basılmak üzere bulunduğundan şimdilerde gelecektir. Bana kalırsa Şura-yı Devlet'in şu mazbatasını okunmakta devam olunsun.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bu mazbata üzerine icab eden izahatı vermek üzere Şura-yı Devlet'ten bir zâtın burada bulunması lazım gelir itikadındayım.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Sebuh Efendi'nin mütalaa doğru ise de işbu mazbata bir kere burada okunduktan sonra encümene girecek. Encümende hin-i tedkikte izaha ihtiyaç görülür ise, Şura-yı Devlet'ten bir zât oraya davet edilir.

Reis-i Sani: —Ne dersiniz? Okuyalım mı? Bu sual üzerine bazıları okunmasını ve bazıları okunmamasını rey eylediler.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —*Her halde mazbatayı okumakda devam eyledi ve mazbatayı nihayete kadar okudu.*

Reis-i Sani: —Umum vilayetlerin idaresi halında, her birerleriniz kendi memleketlerinizi bilirsiniz. Olan müşkilatı da görüyorsunuz. Binaenaleyh, şubelerde layıkıyla müzakere ederek, ona göre icabını müzakere eylersiniz.

Heyet: —Pek âlâ; pek âlâ. Nizam layihası bakılsın; gelsin de bakalım.

Birisi: —Vilayetler için en büyük ıslahat bu olacaktır.

Ahmed Vefik Paşa hazretleri (*makam-ı riyasetlerine gelerek*): —Şimdi, yedi arzuhal daha vuku buldu. Bir tanesi, açıkta kalan bir zâtın, bir memuriyet ile kayırılmasını müsted'i olduğundan ve böyle işler bize aid olmadığından onu reddeyledim. Diğer altı tanesi kayd için havale olundu. Demincek dahi dediğim gibi bu arzuhal işlerinde şube istical etmelidir. Ziyade tedkike hacet yoktur. Yalnız arzuhalin şayan-ı mütalaa olup olmadığı tefrik edilecek. Vilayet nizamnamesi layihasının bir saate kadar, bir saatten evvel basılıp geleceği haber verilmişti. O cihetçe, boş vaktimizde, Şura-yı Devlet mazbatasını okuduk, bitirdik. Şimdi nizamın nüshaları gelince, şubelerde okunur.

Aliş Paşa: —Efendim, nizamname-i dahilimizi bitirmedik. Birkaç fasıl kaldı. Az kaldı; şunu da ikmal etsek.

Reis: —Ona da bakalım, onu da ikmal ederiz. Pazartesi günü müzakere-i aleniyemiz vardır. Hazır olan mikdarını söyleşiriz. Bugünkü müzakere-i mahsusamız hitam buldu.

Saat yedide müzakere-i mahsusa hitam bulunmakla âzâ şubelere dağıldı.

Onuncu İnikad*

18 Rebiülevvel 1294 — 21 Mart 1293 / 1 Nisan 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1877.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i aleniyesi devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında olarak küşad edildi.

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz, saat beşte ibtida etmiştir. Zuhur eden ve şayan-ı istima gibi görünen üç kıt'a arzuhal encümen-i mahsusuna arz olunsun mu?

Heyet: —Olunsun...

Reis: —Kıraatine geçen gün bed ettiğimiz kanunnameyi okuyalım, dinleyelim. Her kimin mütalaası var ise, kısa söyler. Uzun olduğu surette ismini nutuk defterine kaydettirir.

Halil Efendi (Girid): —*Vilayet kanunnamesini okumaya başlar ve ilk 5 maddesini okur*

Reis: —Bu 5 maddeye dair mülahaza var mı?

Nafi Efendi (Haleb), Rasim Bey (Edirne) ve Rıza Efendi (Bosna) isimlerini nutuk defterine kaydettirdiler.

Fasih Efendi (Konya): —Nahiye maddeleri, biraz uzun mütalaaya muhtaçtır. Şu cihetle ki: Zabitler falan olduğundan, bu bir hükümet değilse de hükümet olmaktan harice çıkıyor. Öyle olacağına birer küçük kaymakamlık suretinde umur-ı tahririyesi falan olsa da hükümet şeklini alsın.

Reis: —Birer nahiye reisi falan olacak ya?

Fasih Efendi (Konya): —Fakat, o reis, be-dava olarak işe bakmaz. Maaşsızdır. Köylü bir adam hüsn-i idareye muktedir olamaz gibi hatırıma geliyor.

Reis: —Buna bir cevap var mı?

Birisi: —İşitemedik...

Feyzi Efendi (Sofya): —Ben de bu reydeyim...

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Bence de rey budur.

İbrahim Bey: —Daha talimatı okumadık. Layihayı almadık.

Birisi: —Talimat hepimizde yok.

Reis: —Ben bu reydeyim. Bir kere okunsun, dinliyelelim de konuşuruz. 9. maddeye bir diyeceğiniz var mı?

Hacı Mahmud Efendi: —(Mamüretülaziz) 9. madde üzerine nutketmek için ismini kaydettirdi.

Birisi: —Nizamda, teklifin tevzii deniliyor. Tekalif denilen şey vergi ise, o muayyendir. Tekrar tevziye hacet yoktur. Binaenaleyh. Tevzi-i tekalif demek ne olduğu anlaşılamıyor.

Rasim Bey (Edirne): —Büdc kanunu müzakeresinde teklifin ne yolda tevzii edileceği anlaşılır.

Reis: —Münasib ise, ben dahi reyimi söyleyeyim. Bir memleketin muayyen ve mukarrer olan vergisi ve onları verecek olan zevatın esamisi malum olduğu halde, gene mahallî meclisleri her sene tekrar tevzi ederler. Fakat, gene o meblağı, gene o halka tevzi ederler. Falan yerden 10 kuruş alınacağı muayyen iken sene başında gene o 10 kuruşu falan yere tevzi ederler. 11. bend üzerine diyecekleriniz var mı?

Nafi Efendi (Haleb): —Var. 11. maddede nahiye reislerinin merkezden alacağı emir ve tenbihata tevfiğ-i hareket edeceği gösteriliyor. Fakat, burada kavanine müsteniden alacağı emre tevfiğ-i hareket edeceği tasrih olunsun.

Reis: —Buna cevap var mı?

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Nizamın tarafında sarahat var.

Birisi: —Nahiye maddesidir. Nahiyeler kararlaşmalı ki rey verebilelim.

Reis: —Bu birinci müzakeredir. İkinci müzakerede gene bakarız.

Ahmed Muhtar Efendi: —Beyan edecek bir fikrim var. “*Varidatını istifa reisin vezaifinden-dir.*” deniliyor, öyle ise reislerden kefil alınmalı.

Feyzi Efendi (Sofya): —Nizamat-ı mahsusa görülmeksizin, bir şey söylenemez. Onu görelim.

Reis: —Bu, birinci müzakeredir. Herkes hatırına geleni söylesin. Amma çok ısrar etmesin. Sonra, gene müzakere edilecektir.

Bu aralık vilayet nizamnamelerinin nüshaları vürud etmekle, bir hademe vasıtasıyla takdim edilir.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —13. maddede bekçi ve korucuların mercii reis olduğu gösteriliyor; âzâ dahi denilse.

Reis: —Dört, beş kişiden ibaret olan bir heyet merci olamaz. Nizamen böyledir. Bir vilayetin koca bir heyeti olur. Gene, merci ve mesul olan validir. Zât mesul bulunur, zât merci olur. âzâ, makul söz söyler, reis dinlemezse o zaman reise mesuliyet vardır.

Nafi Efendi (Haleb): —İtirazım var, efendim. Şimdi mi söylüyeyim, yarın mı?

Reis: —İsterseniz şimdi, isterseniz yarın.

Nafi Efendi (Haleb): —14. maddede tahsildarların medyuna müracaat etmiyecekleri gösteriliyor. Şimdiye kadar tahsil işi vasıta-i terhib olan zabtiyelerle görüldü. Tahsildarlar ise vasıta-i terhib değildirler. Muhtarlar da acizdir. O halde tahsil işi geri kalır.

Feyzi Efendi (Sofya): —Mahsus tahsildarlar nizamnamesi vardır. Birinci, ikinci ve üçüncü defa, suubet görüldüğü vakit, her biri için dereceler muayyendir.

Reis: —Buna bir diyecek var mı?

Birisi: —Bunların cümlesi nahiye maddesinde görülecek.

Nakkaş Efendi (Suriye): —16. maddede ahali, muhtar için kefil ve zâmin olduğu gösteriliyor. Bu halde muhtarların ayda bir kere hesabı görülsün.

Reis: —Buna bir diyecek var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Vergi, 48 defa tevzii edilmez ki her ay hesabı görülsün. Senede bir defa tevzii, 6 ay, yada senede bir kere hesap görülmek kafidir.

Reis: —Bu, bizim bildiğimiz mahalle muhtarı değildir. Kanunen tayin olunacak muhtardır. Vazifesi de kanunen muayyen. Bu halde, ahali zâmin olur.

Manok Efendi (Haleb): —Ahali zâmin olamaz, mesul olamaz. Muhtardan kefil almalıdır.

Reis: —Diyecek var mı?

Nafi Efendi (Haleb): —Her vilayette görülen emsalinden malum olduğu üzere her tarafta muhtarların zimmetine birçok paralar geçiyor. Esasen, muhtarın kabza salahiyeti olmamalı.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Muhtar, ahalinin intihabı ile olduğundan ve taht-ı zamanda bulunduğundan, tahsil işi gene muhtar vasıtasıyla olmalıdır.

Aliş Paşa: —Rasim Bey: “Ahali gene birbirine zâmin olsun; fakat, kendilerini temin için muhtarın her ay hesabı görülsün.” diyor. Amma, defa-i vahidede tevzi olunan vergi, gene bir kerede tahsil olunmaz. Peyderpey ve bir sene zarfında tahsil olunur.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Gerek tahsildarlar gerek hükümet, dikkat ederse tabii her ay hesap görülür.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —İşler, her vilayette bir, başka türlü olmuyor. Bunların topunu bir kaide-i külliye altına almak müşkildir. Bizde bir nahiye teşkil edilirse, yazı bilen adam bulunmaz. Bir imam yazı bilir, o da mürekkebi kuruduktan sonra yazdığını okuyamaz. Ben derim ki, bizde nahiye memurlarının hüsn-i idaresi mümkün olamaz. Bu yalnız bizim Aydın’a mahsustur. Başka yerleri bilmem.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu mahzur, Arabistan’da dahi böyledir. Fakat, bunlara bakılmazsa, para telef olur. Vilayetten istilam olunsun: Baka-ya, hep muhtarlar üzerindedir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —İhtimal ki, Haleb ve Aydın böyledir. Lakin Suriye böyle değildir. Her köyde üç, beş okur yazar bulunur.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Âzâ ve reisin okumak, yazmak ve kara cümle bilmesi şart konularak yazılsın.

Salim Efendi (Kastamonu): —Nahiyelerde okur, yazar elbette bulunur. Lakin bunlar ne suretle tavzif olunacak, bu yük onlara ne mukabilinde tahmil edilecek?

Danyal Efendi (Erzurum): —Şimdiye kadar, her mahallede karyeler ihtiyar meclisi vardı. Reis ve âzâsı muvazzaf olmadıkları için toplanıp bir iş gördükleri yoktur. Her biri bir yerde. Bu nahiyelerin riyasetinde muvazzaf bir memur olmazsa, tayin olunan günlerde tecemmu edemezler, bir işe bakamazlar.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Tahsilat için, memurlar tayinine hacet görmüyorum.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bizim cihetlere bakılınca, herhangi köyde bir adam muhtar olsa yanıyor. Ne okumak biliyor ne yazmak. Sandık emini bunları batırıyorlar. Arabistan başka imiş. Biz de ise 5-10 köyde bir imamdan başka yazı bilen yoktur.

Hacı Mehmed Efendi (Mamüretülaziz): —Islahat-ı umumiye esnasında elbette bunlara da bakılacaktır.

Reis: —Faraziyyat ile iş görmek olmaz. Memuriyet ile 270 bu kadar nahiye gezdim. Her birisinde okuryazar adam buldum. Ve muhtar tayin ettim ve zimmetinde kalan paraların kaffesini tahsil eyledim. Her yerde bana lüzumu kadar okur, yazar buldum. Daha ziyade bulamadığıma esef ederim.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Hiçbir yerde ücretsiz muhtar yoktur. Usul, mütehalif olduğundan, ittifak yok. Bir usul konulsa, muhtarlar tavzif edilse; iş yoluna girer.

Sadi Efendi (Haleb): —Ahali, işin etrafını kemaliyle bilirler ise, işlerini yoluna koyarlar. Şimdiye kadar, ahali bilmezlerdi. Şimdi, işin kemaliyle kendilerine raci olduğunu bilirlerse, iş yoluna girer sanırım.

Birinci bâbın kıraatı tamam olduğundan, bâb-ı mezkurun, umumuna bir diyecekleri olup olmadığı, reis tarafından sual edildikte, Yusuf Ziya Efendi, Nafi Efendi (Haleb), Hasan Efendi ilerdeki mecliste, bâbın umumu üzerine nutketmek için isimlerini deftere kaydettirdiler ve kaza memurlarına dair olan ikinci bâbın kıraatına başladılar.

Reis: —19. maddeye dair bir söz var mı?

Süleyman Efendi (Ankara): —Var, efendim. İsmimi kaydetsinler;

Sadi Efendi (Haleb): —21. maddede, kazanın umur-ı maliyesinden, malmüdürü ile kaymakam müştereken mesul olacağı gösteriliyor. Heyetçe bilittifak mesul edilse olmaz mı? Zira işleri heyet dahi tasdik edecektir.

Reis: —Demincek müzakere olundu. Heyetler mütalaa ve tedkik ile reyden mesuldür. İcraya karışmazlar. İcraya ba-ferman, ba-irade memur kimse o karışır. Bir vali, bir kaymakam 30 mazbata çıkarıp da “bunlarla icra ettim.” dediği halde, kurtulamadığını ben gördüm. Nizamın iktizası, memurun mesuliyetidir. Gene ilerde müzakere ederiz.

Fasih Efendi (Konya): —Sandık emini malmüdürü ile mesul olsa.

Danyal Efendi (Erzurum): —Sandık emini, senedler ve evrak mucebince parayı vermeye memurdur. Mecliste değildir ki yolsuzluğu görülsün.

Reis: —Bakalım, sandık emini bahsi gelsin de orada görürüz. 24. maddeye diyecek var mı?

Feyzi Efendi (Sofya): —Kaza meclis idarelerine, memurîn-i ruhaniyenin âzâ-i tabiyeden oldukları gösteriliyor. Ruhaniyet ile umur-ı cismaniye arasında bir münafât görülüyor. Hem bunlar sair kendi ruhani işlerinden uzak kalıyor. Bunlar idare meclislerine girmesinler.

Reis: —Buna bir cevap var mı?

Rupen Efendi (Edirne): —Mecliste mervadd-ı ruhaniye dahi rüyet olduğundan bulunmak lazımdır. Evvelden beri böyle idi.

Danyal Efendi (Erzurum): —Memurîn-i ruhaniye bulunmaz ise, evamir-i devletten malumat alamazlar, cemaatlerine tebliğ edemezler.

Nikola Nakkaş Efendi (Suriye): —Öteden beri bulunuyorlar. Fakat bazı yerlerde pek çok cemaat-i muhtelifedir. Bunlardan hepsi bulunsa meclis dolar. Münasib ise ekseriyet bulunan milletlerden, üç kadarına müsaade olunsun.

Reis: —Cevap var mı?

Yaver Efendi (Bosna): —Her milletin reis-i ruhanisi bulunsun. Nizamâtı cemaatlara tebliğ etsinler.

Manok Efendi (Haleb): —Yalnız Haleb’de 11 cemaat vardır. Hepsini bulunursa meclis dolar.

Reis: —Meclislerde, müftiler reis-i ruhani gibi bulunmazlar. Onlarda papazlık ruhaniyeti yoktur. Onlar, kanun memurudurlar. Sair milletler dahi müftileri memurîn-i ruhaniyeden addederek, kendi memurîn-i ruhanisini meclise koymakta iseler de bu zanları yanlışdır Manok Efendi’nin dediği gibi, Haleb’de 11 cemaat vardır. İçinde bazıları beş hânen ibarettir. Meclislerde ruhanice hiçbir iş yoktur. Reis-i ruhanilere de ihtiyaç yoktur. Mecaliste ahali tarafından müntahab âzâ vardır. Kanunca düşünürsek, bu âzâdan mâadâsını tanımıyoruz.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bunun üzerine şimdilik şu kadar derim ki: Bu kaza meclisleri kaymakamın riyaseti altında olmamalıdır. Ahali tarafından müntahab birer reis olmalıdır. Zira, meclis icra memuru değildir. Müzakere mahallidir.

Rasim Bey (Edirne): —Meclislerde malmüdürlerinin de lüzumu vardır. Zira, meclisler umur-ı maliyeye de bakmaktadır.

Salim Efendi (Kastamonu): —Meclis-i idareler, hususi meclis değildir; umumi bir meclistir. Devletle ahali arasında bir vasıtaadır. Binaenaleyh, kaymakamın orada reis olması münasibdir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —(*Nizamda tapu fıkрасını okur*) İdare meclislerine tapu mahkemeleri geliyor. Fakat münasib ise tapu umuruna denilmeyib tapu muamelesine denilse.

Reis: —Tapudan neşet eden davaları mı murad ediyorsunuz?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Tapu hakkında her şeyi havi olmak için daha umumi olurdu. Bir de teamül-i kadimi veçhile deniliyor, bu ne demektir? Bir de cemaat meclisleri var. Bu meclisler reis-i ruhanisinin riyasetinde olmak lazım gelir. Bir mecliste reis olmazsa, o meclis idare olunamaz.

Reis: —Buna cevap var mı?

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Tea-dül lafzı zaidir. Bir de hayrat ve berati mevcut olmiyan vakıfların hasılatı verilmesin.

Reis: —Gelecek müzakerede bakarız. 30. maddeye diyecek var mı?

Nafi Efendi (Haleb): —Var. Livanın kaffe-i umur-ı tahririyesi bir tahrirat müdirine muhavveldir. Kaffe-i muhaberati ü kuyudu ona havale olunacak dememeli. Adliye mesaili bunda dahil olmiyacaktır. Sonra, vilayetin divan-ı temyiz kuyudu ile muharrerat dahi mektubcuya tabi olmak lazım gelir.

Reis: —Bu idare-i mülkiye nizamnamesidir. Bu adliyeye ne karışır. adliye nizamnamesi de vardır. Zihnimizde bir kanun, usul vardır ki, ondan harice çıkmamalıdır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Livanın memuriyetleri tadad edildiyse, tercüman zikri görmedim. Bazı livalarda tercümanın lüzumu mühimdir. Birçok defalar Babialı bunun için taciz olunmuştur. Ben Suriyeye söylerim. Beyrut, Kudüs tercümansız olamazlar. Bazı livalara lazım, bazılarına değildir. Dahiliye nazırı paşa hazretleri hazır buradadırlar. Sorulsun.

Reis: —Evet. Eğer mümkün ise cevap ihsan buyursunlar.

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Burası da komisyonca müzakere olunmuştur. Şimdiye kadar tercüman olan yerlerde gene bulunsun. Lüzumu olan mahallerde dahi, ketebe sıfatında ve onlar meyânında istihdam edilebilirler.

Reis: —Bunlar umur-ı tabiyedendir. Bir vilayette defterdar bulunacaktır. Tayinine hacet yok-

tur. Tabii böyledir.

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Komisyonda bu fıkranın tayinine lüzum görülmediği için gene ekseriyetle tayı olunmuştur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bir vilayette defterdar kadar tercüman dahi lazım olsun. Bu kadar konsoloslar var.

Reis: —Onlar dahi tercüman kullansınlar. Kanun usulünce pek icab etmez. Maa-hâzâ bu mütalaa zabtolunsun. İlerdeki müzakerede bakarız.

Rupen Efendi (Edirne): —Meclis-i idarelerin haftada iki gün akdolunacağı söyleniyor. İki gün azdır. Bakılsa dört gün olmalı. Lâ-ekal üç olsa...

Nakkaş Efendi (Suriye): —Meclis-i idare, yalnız umur-ı mülkiye vü milliye değil; ferağ ve intikal dahi ona muhavvel olduğundan, her gün ictima etmeli. Hiç olmazsa dört gün olsun.

Reis: —Zannım, meclis-i idare âzâları bunu kabul etmezler.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Yalvarırlar bile...

Manok Efendi (Haleb): —Nizamda ictima için ledelhace kaydı varken başka izaha hacet yoktur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Hacet vardır, efendim.

Birisi: —Tabiatıyla âzâdan birkaçı hükümet dairesinden eksik olmazlar.

Reis: —Lakin suret-i gayr-i muntazamada. Bu ise nizamnamedir. Adem-i intizamı tanımaz. Vali maiyetinde bir müsteşar bulunacağına diyecek var mı?

Fasih Efendi (Konya): —Bu vazife mektubculuğa ilave olunsun.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bunun için ilerki ictimada bir nutkum vardır, ismim kaydolunsun.

Manok Efendi (Haleb): —36. madde hakkında benim de nutkum vardır. Kaydolunsun.

Rasim Bey (Edirne): —38. madde hakkında ismim kaydolunsun.

Nakkaş Efendi (Suriye): —41. madde de nafia müdüründen de bahsediliyor. Bu pek mühim bir maddedir. Fakat bu nafia müdürünün vezaifi nedir? Ne suretle hareket edecek. Mademki Dahiliye Nazırı devletli Cevdet Paşa hazretleri buradadır, öyle bir kanun yazılı mı; yoksa tezekürde mi? Münasib ise bir kere sual buyurulsun?

Reis: —Eğer, bugün cevabı kabil ise inayet buyurulsun...

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): — Bu nevi vilayet nizamnameleri iki kısma münkasımdır. Heyet-i Mebusan’a takdim olunan iş bu nizam teşkilat nizamnamesidir. Bundan sonra bilmümla vilayat memurlarının suret-i vezaifini mübeyyin diğer bir nizam dahi derdest-i tanzimdir.

Reis: —Nafia nizamı da mevcut mudur, efendim?..

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): — Derdest-i tanzim bulunan vezaif nizamnamesinde sair memurların vazifeleri münderictir. Lakin nafia memurlarının vezaifi henüz derc edilmedi.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Öyle ise burada vaad buyurulsa, efendim.

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): — Vali ve sairenin vezaifi yazıldı. 100 maddeden ziyadesi kaleme alınmıştır. Yakında Heyet-i Mebusan’a takdim kılınacaktır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Haniya, böyle şeyler vaad olunmuştur da...

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): — Takdim olunacaktır.

42. madde üzerine Rasim Bey (Edirne) *nutuk için ismini kaydettirdi.*

Rıza Efendi (Bursa): —Meclis-i idareler valinin riyasetinden tefrik olunsun.

Rupen Efendi (Edirne): —45. maddede; vilayet meclis-i idareleri haftada iki gün münakid olacağı yazılıyor. Liva meclisleri gibi bunun da iki gün olması azdır.

Reis: —Bu mütalaalarda bir esas vardır. Onu unutmamalı. Bakalım, bu mecalisin âzâsına maaş verilecek mi? Verilmiyecek mi? Belki, iki gün olmasında hikmet budur. Ziyade çağırıyorlar. Bakalım, nasıl olacak?

Nizamın meclis-i maarifden bahsettiği fasıl üzerine Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa) *ismini nutuk defterine kaydettirdi.*

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): — Nizamda meclis-i maarif mutlak olarak zikrediliyor. Bu da valilerin nezareti altında mı olacak?

Reis: —Vazife bâbı gelecek ya.

Ahmed Efendi: —Burası talimatta yoktur.

Reis: —Zabtolunsun.

Nizamın fıkra-i âtiyesinde meclis-i maarifin vazifesi tasrih olunacağı görüldükte;

Reis Paşa Hazretleri: —İşte efendim, sarahat varmış. *dedi.*

Nakkaş Efendi (Suriye): —Vilayet meclis-i umumilerinin merkez-i vilayette ictimâ edecek-

leri gösterilmiyor. Fakat valinin münasib gördüğü yerde, diye tasrih edilse, münasib olur. Suriye için söylüyorum. Cemi, (Cemi’) sancaklar Şam’a gidecek olursa, Beyrut’a geleceklerdir.⁴¹ Onun için sebkât eden meclisler Beyrut’ta oldu.

Reis: —Kanunlar ya şöyle olsun ya böyle olsun dememelidir. Mutlaka böyle olsun, demelidir. Muhayyer olmaz. Kat’i olmalı. Mecalis-i umumiyenin merkez-i vilayette ictimâi katiyen yazılmalı. Yeni nizamnamenin revîşi budur.

Maa-hâzâ gene müzakere ederiz, 51. madde üzerine diyecek var mı?

İbrahim Efendi (Hersek): —Var, efendim diye *kürsi-i hitabete çıkararak makale-i âtiyeyi serd eyledi:*

“41. madde senede bir defa olmak üzere ve müddet-i müzakeratı nihayet 40 günü tecavüz etmemek üzere merkez-i vilayette tecemmu edecek olan meclis-i umumi-i vilayet âzâlarının teklif ve mürettebat-ı miriye’nin tevzii ve istifasında ve muamelat-ı sairede kavanin ü nizamât-ı mevzuahkâmına muhalif gördükleri ahvalin müteallik olduğu makam ve bu mevkilere tebliğiyle tashih ve ıslahı zımında iştika edebilecekleri nizamnamede musarrah ise de böyle bir tebliğ vukuunda, yani meclis-i mezkur âzâları, bir mahallin mürettebatı miriye’nin tevzii ve istifa ve hukuk gibi muamelat-ı sairesinin kavanin ü nizamât-ı mevzuaya muvafık yolda cereyan etmekte olduğundan, bahisle ıslahını, müteallik olduğu makam ve mevkilere tebliğ ettikleri halde, müsmir olmazsa, tashihi tebliğ olunan hususâtın ıslahı yoluna gidilmediğini, dahiliye nezaret-i celilesine arz edebilmek üzere meclis-i umumi âzâlarına mezuniyet ita buyurulduğu halde, bunda vuku bulacak tebligattan dolayı matlub olan ıslahatın usulüne pek güzel medar olacağından; şu kaydın, efkar-ı bendeganemize göre, bend-i mezkure ilavesi münasibdir.”

Reis: —Bu reyi zabtediniz. Sonra da suretini neşri için veriniz. Buna cevap var mı?

Heyet: —Yoktur.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —52. maddesi meclis-i umuminin umur-ı tahririyesi meclis-i idare heyet-i tahririyesine havale olunacağı gösteriliyor. Halbuki meclis-i idarelerin yalnız bir başkatibi vardır. Onun için meclis-i umumi hizmet-i tahririyesi kaleme havale edilse...

⁴¹ Bu cümle zabıtta böyledir. H.T. Us.

Reis: —Orası, henüz gelmedi.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Gelmedi diyorsunuz, efendim. Fakat, geldiğini görmediğimiz halde nasıl rey verebiliriz?..

Reis: —Bâb-ı rabi bitti. Ona dair sözünüz var mı?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Maadin umuru dahi nafia müdüriyetine havale olursa.

Reis: —Zabtolunsun,

Nizamın 5. bâbı, yani vilayatın Unul-i intihabiyesi kıraat edilmeye başladı.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —60. maddede taksiratlı manalar tabiri anlaşılmıyor. Hileli denilse.

Reis: —Bu kanun kanuncadır. Ona dokunamayız.

Nakkaş Efendi (Suriye): —64. maddede intihab için her gün merkez nahiyeye gelecek adamların nihayet 300 nefer olacakları tasrih ediliyor. 500 olsun.

Aliş Paşa: —500 gelirse nereye sığar.

Rupen Efendi (Edirne): —500 adam birden gelecek değil. Her karyeninki ayrı ayrı günlerde gelecek.

Birkaç zât: —Bir günde gelecek, bir günde.

Rupen Efendi (Edirne): —Hayır, peyderpey gelecek. Alt tarafında sarahat var.

Reis: —Gene bakarız. Zabtolunsun.

Danyal Efendi (Erzurum): —72. maddede intihab işini meccanen gördürmek için hamiyetli adam zuhur ederse, denileceğine, öyle adamlar bulunacak ve istihdam edilecek, dense daha kuvvetli olur.

Reis: —Zabtolunsun. Müzakere ederiz.

Aliş Paşa: —Kaza meclisi âzâlığına intihab olunacakların, senevî 100 kuruş vergi vermesi şart konuluyor. 100 kuruş vergi veren vardır da iktidarı yoktur.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Muktedir diye tasrih edilsin.

Reis: —Kanun diyor ki; her muktedir adam olmasın. 100 kuruş vergi veren muktedirlerden olsun; 100 kuruş vergi vermiyenler içinde acaba malumatlı adamlar bulunur mu?

Heyet: —Bulunur.

Reis: —Öyle ise kaydolunsun. Müzakere ederiz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Cemaat meclisleri birinin taht-ı riyaşetinde olmak lazım gelir. Reis ruhani mi olur; ne olur. Bana kalırsa bunlar olmalı.

Feyzi Efendi (Sofya): —Bunun talimat-i mahsusası vardır. Onda reisi de var; âzâsı da müretteb.

Reis: —Amma, hangi meclis biliyor musunuz?

Feyzi Efendi (Sofya): —Evet efendim; cemaat meclisleri.

Sadi Efendi (Haleb): —Meclis-i idare âzâları için iki sene müddet azdır. İki senede ancak usulünü tahsil eder. Yenisi acemi olur. Bir sene daha zammedilmeli.

Reis: —Cevab var mı?

Nakkaş Efendi (Suriye): —İki sene kafidir. Herkes meclise sırasıyla girecek, hizmet-i devlette bulunacak. Tekrar intihab dahi caizdir.

Mehmed Efendi (Sivas): —Kulunuz da bu efkardayım.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Meclisler için yeni âzâyı gene, eski âzâ tensib edecek, diyorlar. Bu fenadır. Münasib olanlarını ahâli kendisi intihab etsin.

Aliş Paşa (Tuna): —Âzâ zaten ahali tarafından müntahabdır.

Manok Efendi (Haleb): —Âzânın iki senede bir değişeceği yazılıyor. Halbuki, bizde dahi olduğu veçhile bazı yerlerde dört sene kadar uzuyor da intihab olunmuyor.

Nakkaş Efendi (Suriye): —87. maddede, dört müntehib. Dördü de bir adam mı intihab edecek; yoksa, herkes istediğini mi, burası anlaşılamıyor.

Reis: —Elbette, herkes bir adamı.

Sadi Efendi (Haleb): —Bir sandık olsa da herkes reyini oraya atsa.

Manok Efendi (Haleb): —Müntehiblerin reyi, halkın reyi demek olduğundan, halktan dahi ayrıca rey almaya hacet yoktur.

Sadi Efendi (Haleb): —Meclis-i temyizler intihabı için.

Reis: —Dahiliye nezaretinden سوال olunsun. Fakat, meclis-i temyiz bir büyük kanunu vardır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Meclise âzâ olacak zevat lisan-ı devleti bilmek lazımdır. Hiç olmazsa okumak bilsin. Bazı yerlerde âzânın Türkçesi asla yoktur. Ve mademki devletin kaffe-i muamelatı Türkçedir. Oranın vücudu ve adem-i vücudu müsavidir.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Vereceği vergi gibi iktidarı dahi bulunacağım rey vermiştim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bana kalırsa, âzâ olacakların vereceği vergi, 1000 kuruş bile olma-

lı. Ve bunların re's-i vilayetten gelmesi şart değildir. Hem bila-maaş geleceklerdir. Sair livalardan da gelmeli; fakat, züğürden olursa ne yapar? Zengin olsun ki, iradından idare olsun. Ve ille beherine 3'er, 4'er bin kuruş maaş verilmeli.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): — Zenginlik ne lazım? Bank teşkil edecek değiliz, ya okumak, yazmak bilmeli, memleketin ıslahına muktedir olmalı.

Reis: —Parası olmiyan bir adam böyle bir masrafa girişebilir mi?

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): — Şimdiye kadar oluyordu ya.

Mustafa Efendi (Kozan): —Vergi, ehemmiyet verilecek şey değildir, ilim, hakkaniyet şarttır. Fakir nasıl eder ve edecek, diyorlar. Hakk-ı intihaba mâlik olsun da idare edemezse istifa etsin.

Sadi Efendi (Haleb): —500 kuruş, 1000 kuruş vergi veren demek lazım gelmez. Ahali kendi hukukunun muhafazası için kimi intihab ederlerse, etsinler.

Nevfel Bey (Suriye): —Bu sıfat, hem ehli-i servette hem fakirde vardır. Fakat zengin olursa irtikab etmez. O cihetle, ehl-i servet demeli.

Reis: —Nizam da böyle söylüyor. Zengin olmayan ukalayı denize atalım, demiyor. Buna ikinci kiraatta bakarız. Fakat efendim, şimdi müstacel bir telegram var. Bir dakika bu müzakereyi keselim de buna bakalım. Resülayin'den ahali şikayet ediyorlar. "Hükümet bizi âsî diye vurdu" diyorlar. Arzuhal encümenine havale etsek, tehhiir eder. Bu aşiret Zor Sancağı'na mülhakdır. Vergilerini vermiyorlar, âsîdirler diye asker çekip vurmuşlar, acele imdadımıza yetişiniz, diyorlar.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Dahiliye nezaret-i celilesine gönderilsin. Derhal validen istilam olunsun.

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Buna dair nezarete dahi bir telgraf geldi. Zor kıtası müstakil bir mutasarrıflık iken, bunlar oraya ilhak edildiler. An-asıl Mardin'e mülhak idiler. Telgraf yanımda yoktur. Babıali'dedir. Eğer tensib buyurulursa sorulsun.

Nakkaş Efendi (Suriye): —89. maddede, intihab kazananlardan âzâ-i matlubenin iki misline müsavi olanların yazılması zaidir. Sair intihablar gibi, bu da lüzumu kadar olsa.

Rupen Efendi (Edirne): —Diğer intihablarda iki misli sözü yok mudur? Yukarıda yoktur, amma alt tarafındaki bendde vardır.

Reis: —Bu meseleyi ikinci kiraata bırakalım.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —92. maddede *üzerine beyan-ı efkar ederek*, Hacı Mahmud Efendi (Mamüretülaziz) merkeze merbut karyeler hakk-ı intihabdan sâkit olduklarını ve bu ise, belediye âzâsının kasabalardan intihab olunmasından neşet eylediğini *dermiyan eyledi*. *Ve binaenaleyh, belediye âzâsının suret-i intihabı hakkında itiraz yollu bir hayli söz söyledi*.

Reis: —Belediye nizamatını da biz yapacağız. Bu mütalaatımız üzerine gene müzakere ederiz.

Fasl-ı sabia kadar okundu. Reis Paşa hazretleri kiraatı tatil ederek, geçen meclisin mazbatası okunmasını emreyledi. Ve riyaset katibi izzetli Münir Beyefendi mazbatayı, okumaya başladı.

Geçen ictimada lisan meselesine gelindikde Vasilaki Efendi (İstanbul) ruhsat istiyerek makale-i âtiyeyi irad eyledi:

"Nutm-ı hümayuna cevaben takdim olunacak teşekkürnamemizde ilavesini teklif ettiğim, lisan maddesi hakkında bazı izahat vermeyi borcum addederim.

İfadatımı, o gün makam-ı riyaset, lisan-ı resmî için zannederek, caiz olmadığını beyan eylemiş ve ekseriyet bunu kabul etmiş ise de muradım, bilakis lisan-ı resmîden bahis değildi. Çünkü lisan-ı resmî Türkçe olduğunu Kanun-i Esasi söyledikten mâadâ, cümle âlem bunu bilir ve en budalası inkar ve itiraz edemez.

Maksadım; nutk-ı hümayunda Osmanlı padişahlarının kendi tebaasını her cihetçe muhafaza ve himaye buyurmuş oldukları gibi lisanlarını dahi himaye ve muhafaza eyledikleri bi-hakkın makam-ı iftiharda beyan buyurulmuş olduğuna hasbel-vazife mukabeleten teşekkür etmeye borçlu olduğumuzu bildirmek idi. Bütün meşrut olan, memalikde heyet-i devletin usul-i hareketini mübeyyin olan nutk-ı padişahane, mebusan her bir ifadesine mukabil cevap vermesi şarttır. Çünkü, ifadatin birisinden bahs olunmaz ise, onu kabul ve tasdik etmemek çıkar. Bizim ise, tebaa-i Osmaniye'nin muhafaza-ı lisanına dair olan ifadeyi tasdik etmemekte bir hakkımız yoktur. Bilakis teşekkür etmeliyiz. Çünkü nutk-ı hümayunun bu parçasını tekzib edemeyeceğimiz gibi, sükutumuzla biz Osmanlılar kendi elimizle tarihimizin en parlak bir sahifesini yırtmış oluruz." Bu izahatın lütfen mazbataya dercolunmasını istida ederim."

Bunun üzerine saat yedi buçukta meclise hitam verildi.

On Birinci İnikad*

19 Rebiülevvel 1294 — 22 Mart 1293 / 2 Nisan 1877
SALI

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1878.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimai, devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında olmak üzere müzakere-i mahsusa suretinde küşad edilmiştir.

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız, saat yedide küşad edilmiştir Geçen meclisin hülasa mazbatası kıraat edilsin de dinleyiniz.

Mazbata hülasası okundu ve muvafık bulundu.

Reis: —Müceddeden üç arzuhal gelmiş, şayan-ı istima mevaddan olduğundan kaydolunsun da encümen-i mahsusuna gitsin. Eski arzuhal-lerin hülasasını söyleyeniz. Buyurunuz, Manok Efendi.

Bunun üzerine, Manok Efendi arzuhalleri okumaya başladı. 27, 28 kıta arzuhalin hülasaları okundu. İçlerinden bazıları, meclisin kabul edemeyeceği şeyler olduğu ekseriyetle hükmedilerek eshabına iade edilmesine karar verildi. Kusu-ru, aid oldukları mahallerden istilam olunmak üzere kararlaştı. Okunan arzuhal-lerin meyanında Zor Sancağı'na mülhak millî ve sair iki aşiret tarafından çekilen ve evvelki ictimada ba-telegraf mahallinden istilamı kararlaştırılan şikayetna-me telgrafi üzerine:

Reis Paşa Hazretleri: —Bunlar 24 yıldır vergi vermiyen âsilerdir. Tâbi oldukları sancaktan, diğer sancağa iltihakı istida edişleri ve aşiretleri oradan oraya kaldırışları, herhangi taraftan memur gelse; biz size mülhak değiliz, vergimizi size vermeyiz, demek içindir. Anlaşılan bunların İstanbul'da bir müzevvir vekilleri var. Bunlar maruf adamlardır. Maa-hâzâ mahallerinden telgraf ile sorduk cevap gelir ise malum olur.” demesi üzerine:

Oseb Efendi (Diyarbakir): —Aşair-i mezku-re hakkında kendisinde malumat-i sahihe olduğunu beyan ile ilerdeki ictimada buna dair nutk edeceğini söyledi.

Arzuhal işi bittikten sonra, derdest bulunan nizamname-i dahili Nafi Efendi (Haleb) tarafından okunmağa başlandı. 73. maddede geçen meclislerin zabtu mebusandan müntahab kati-b-i resmîler tarafından okunarak imzalanacağı fıkrası üzerine Reis Paşa hazretleri —İşte bundan sonra katib-i resmîler imzalayacak. Şimdiye kadar ben imzalamakta idisem de bundan sonra koymıyacağım” dedi.

Birisi: —Reis de koyacak.

Reis: —Bakalım, görürüz.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —77. madde-de, kelam için âzânın ruhsat istiycekleri yazılı. Ruhsat ne tarik ile olacak?

Reis: —İşte oluyor ya.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —Karışık oluyor. Alameti olsa, el kaldırılrsa.

Reis: —Alameti, istediğiniz gibi olabilir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bir mebus ruhsatsız söyleyse.

Reis: —Bahsi gelecek.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Âzâ reise hitab ettiği gibi, reis de, heyete hitab edecek.

Reis: —O da gelecek.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Şimdi vilayet nizamnamesi okunuyor. Halbuki bir nizamın mütalaası evvel emirde encümenlerde olacak, Sonra, heyet-i umumiyede müzakere edilecek.

Reis: —Vilayet nizamnamesini daha müzake-reye başlamadık.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Dün müzakere olundu ya. Beyan-ı efkar edenler de oldu.

Reis: —Beyan edilmedi. Beyana efkar için nutuk istiyenler kaydolundu.

Rasim Bey (Edirne): —Zaten, encümende bunun mazbatası hazırlanmaktadır.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Nizamda diyor ki: Kanunların layihasını kaleme alanlar, Heyet-i Mebusan'da her türlü söz söyleşmeğe muktedir olacaklar. Buna neden müstahak olsunlar?

Reis: —İzahat için. Ve bu kanun nasıl kaleme alındı. Her fıkrası ne mütalaa üzerine yazıldı, izah olunsun. Nizamlarda bu gibi şeyler bir tertib-i tabiidir.

Halil Bey (Suriye): —Burada bir cümle vardır ki, kalksa fena olmaz.

Reis: —Niçin ruhsatsız lakırdı söylüyorsunuz. Oturunuz, efendim.

Halil Bey (Suriye): —Söz için ruhsat isterim.

Reis: —Buyurunuz efendim, şimdi.

Halil Bey (Suriye): —İstizah için meclise gelen zevattan, 30. maddede muharrer olduğu veçhile, âzâ tarafından edilen istizahtan gayri mevadda, herkes söz söylemeye hakkı olacağı gösteriliyor. İstizahtan gayri mevaddın kaydı zaiddir. Bunun kalkmasını isterim.

Reis: —O cümle kalkarsa nasıl olur?

Halil Bey (Suriye): —Sadece, hangi mebus ruhsat isterse verilir, demeli.

Reis: —Bunlar, malumat ve tecrübe üzerine yapılmıştır. Buna denilecek bir şey yoktur. Müzakereyi teshil için böyle yapılmıştır.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —İki surette göstermekten murad, kim isterse soracak ve söyleyecek, demek.

Reis: —30. fıkrada yalnız vükeladan istizah eden zâtın mukabeleye salahiyeti olacağını görmüştük. Burada daha ziyade serbeslik veriyor.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Evet amma, burada o maddeye matuf olarak söylemiş. Lakin o mesele henüz hallolunmadığından, bunu da mesele-i mezkurenin halline kadar tehir lazımdır.

Mustafa Bey (Yanya): —Ben de bu efkardayım. 30. madde tashih olunursa, bunun da tasahihi lazım gelir.

Reis: —Bakalım. O maddeyi tekrar okuyalım. *Nizamın 30. maddesi tekrar okundu.*

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bu madde evvel de okundu. Buna, bir badel-müzakere kaydı ila-

ve edilerek umumen kabul olunmuştu. Binaenaleyh, burası da ona göre tashih olunmalı. Efendilerin dediği gibi istizahın gayri tabiri buradan kalkmalı.

Reis: —Canım, 30. maddede; söze başkası karışmayacak, denilmiş idi. Burada herkes sorabilecek deniliyor. Demek ki, o başka, bu başka. Bu, ona mani değildir.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Manidir efendim. İstizahdan gayri mevadda deniliyor. Demek oluyor ki, vükeladan edilen istizahta gene kimse karışmayacak.

Reis: —Bunlar, birbirine mani değildir. İstizah olunacak madde evvelce tayin olunacak. O istizahı kim teklif etmiş ise, vükelâ geldiği zaman, yalnız o mukabele edecek. Alacağı izahat muahharan heyetçe kafi görünmez ise, sonra gene, o adam soracak.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Burada, istizahdan mâadâ, deniliyor, öyle ise vükeladan edilen istizaha gene kimse karışmayacak, demek oluyor. Bu, gene evvelkini tekid ediyor.

Oseb Efendi (Diyarbakir): —İstisna edilince öyle oluyor. Tashih olunmalıdır.

Halil Bey (Suriye): —Hiç kimse mukabele edemeyib de yalnız teklif sahibi mukabele edecek, denilen yerde evvel emirde, teklif sahibi istizah edecek, diye tashih olunsun kafidir.

Reis: —Evvelinde de edemeyecek, ahırında da. Vakıa, mukaddema badel-müzakere kaydı söylenmiş idi; çünkü âzânın kendi beyinlerinde edecekleri müzakere, mukabele değildir. Müzakereden sonra, icab ederse, gene o meseleyi evvel soran adam, alt tarafını da tekrar sorar.

Mustafa Bey (Yanya): —O, badel-müzakere kaydı, evvelce dahi kabul olunmamıştı. Rey-i hafiye bırakılmıştı.

Reis: —Hayır. Kabul olunmuştu.

Birkaç ses: —Hayır. Kabul olunmamıştı. Rey-i hafiye bırakılmıştı. Meclisin müzakeresi resmî gazetede, takvimde mündericidir.

Reis: —Öyle ise bakarız.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bu mesele bu bendde bitmiyor. Alt tarafta bir bend daha geliyor. Binaenaleyh yeniden müzakere ile bir faide hâsıl olmaz. Vükeladan alınacak cevap üzerine heyet müzakere edecektir. Mücerred vükelaya hitab lazım gelmez.

Birisi: —Rey-i hafiye müracaat lazım.

Reis: —Rey-i hafiye müracaattan vaz geçil-

mişti. Mademki gene şimdi isteniyor. Gene müracaat edeceğiz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Geçenki karar zabtolunmuştu ya. Ona müracaat olunsun. O zaman ne karar verildi ise, o karardan nükul edilmesin, iki defa karar olmaz.

Reis: —Bendi değiştirmek lazım gelirse değişmiyecektir. Mahallinden bir zât çağıracağız. Onunla mücavebe edeceğiz.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (Aydın): —Buraya gönderilen bir nizamı mahv ve isbata muktedir değilsek niçin müzakere ediyoruz.

Reis: —Maslahat budur.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bizim başka bir itirazımız yoktur. Vükela da gelsin, söyleşelim. Onlar hak kazanırlarsa biz de kani oluruz.

Reis: —Mademki rey-i hafî yapacağız. Artık sözü uzatmak ne lazım?

Bu aralık rey-i hafî ahzı için âzânın mikdarı kadar beyaz yuvarlaklar çıkarıldı. Onlar taksim olunurken:

Reis Paşa Hazretleri: —İnebolu ahalisi vekili tarafından bir arzuhal gelmiş, kaydolunsun.

Diye bir arzuhal verdi. Her âzâya bir yuvarlak verildikten sonra üzeri delikli iki çekmece çıkarıldı ki, bu yuvarlaklar bu yuvarlaklar bunun içine atılacaktır. 30. madde alâ halîhi baki kalmasını istiyenler bu yuvarlakları çekmeciye atmak, istemiyenler atmayıp elinde hıfzetmek lazım geleceği beyan edildi. Yalnız 11 âzâ attılar. Aglebiyet atmadığı için bend-i mezkurun tebdili tarafında bulundukları anlaşıldı.

Reis: —Perşembe günü, huzur-ı hümayuna gidilecek. O cihetle meclisimiz aleni olamayacak. Yarın yapsak, müzakeremiz var.

Birisi: —Meclisin aleni ve hususi günleri evvelce kararlaştırmıştı.

Reis: —Haber veremedik. Yalnız, ben söylemistim. İş olursa aleni yapalım. Olmazsa şubelerde daha mühim işlerle meşgul olalım. Mani zuhur etmezse pazartesi ve perşembe günleri yaparız. Yarın, perşembe günü vilayet nizamnamesi müzakeratını hazır etmeli. Kabil olursa, her şube layıhasını hazırlamalı. cumartesi günü müzakere-i aleniyeye bakarız.

Bundan sonra, nizamın 80. maddesi okundu. Mesele, âzânın umur-ı zâtiyesi için dahi heyette söz söylemeye, hakkı olacağı kaziyesi idi. Bu salahiyet, sırf umur-ı şahsiyesi için mi olacağı, hak-

kında bazı taraftan istizah edildi. Ve birkaç söz teati olundu ise de nizamda (zatiye) tabiri izah-ı kafi olacağından haliyle ibka kılındı.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Demin de sual eylemiştim. Sonra gelecek denildi. Bir adam ruhsatsız söz söylerse?

Heyet: —Var efendim, var. İşte geliyor.

Reis: —Bakınız. Bu bendde müzakerenin hitam bulduğunu reis ilan eylediği zaman yalnız, bu ilanın aleyhinde söz isteyenlere müsaade olunacağı ve başkasına ruhsat verilmeyeceği beyan olunuyor. Buna ziyade dikkat etmeli.

Heyet: —Makbul, makbul.

Reis: —Nizamda derdest bulunan işlerin ehemmi mühimminden ayrılacak ve her mecliste bakılacak işler bir levhaya yazılıp talik edilecek, diyor. Bunu şimdi yapamayız. Elimizde 20-25 iş olmalı ki, bu cedveli yapabilelim. Şimdi o kadar işimiz yoktur.

Rasim Bey (Edirne): —Meclisin hafiyen cereyan edecek müzakeratı dahi takvim ile ilan olunacak mı?

Reis: —Onu, âzâ rey ederler.

Rasim Bey (Edirne): —Sarahat yok.

Reis: —Müzakere hafî olur ise o zaman zabıt bile olmaz. Bazı meseleler vardır ki, bilindikten sonra ehemmiyeti kalmaz. O zaman rey ile o da ilan olunur.

11. fasıl bitti. Diyecek var mı?

Heyet: —Yoktur.

Muhtar Efendi (Erzurum): —Âzânın müzakeresi, başta izin isteyen mebuslar heyetten istizan edecek, denildikten sonra bazı ahvalde reisten ruhsat alabilecek, deniyor.

Reis: —Evet. Kısa bir zaman için ise, izin verir ki, o da heyetin vekili demektir. Sonra, heyete gene beyan eder.

Beş, altı kere gelmiyen âzâ hakkında olunacak muamele bahsinde mebusandan birisi (özü-i şer'i kaydını idhal) etmeyi rey eyledi.

Reis: —Bunun neden neşet ettiğini anlayamadım. Bunu, önümüzdeki sene gelenler düşünsün. Her yiğidin bir pilav yiyişi vardır. Biz, bu kayıtlar olmasa bile işimizi biliriz. İşimizden geri kalmayız. Bunun için, bu makule şeyler de ziyade tedkikat alamet-i ihtimam değildir. Vakit kaybetmiyelim, efendim. İşimize bakalım. Gelecek sene gelenler düşünsünler. Hem bu, bir esaslı kanun değildir. nizamname-i dahiliden aramızda mezun zuhur ederse reye bakarız.

Gene nizamnamenin kiraatine devam olunduğunda ve okunan bir fıkra az adamın elinde bulunan nüshalarda görülmediği için birkaç kişi tarafından “yanlış, yanlış” diye sesler işitildi.

Reis: —Kanun, tesvidhanesinden üç ibare geldi. Üç mü ya, iki. Birisi buraya derç olunuyor.

Ali Paşa (Tuna): —Âzânın müzakerede gürültüsü hakkında muhalif-i kaide hareket irtikab edenler, diye yazmıştır.

Reis: —Resmî nüsha, buradaki nüshadır. İrtikab kaydı yok. Hareket eden, diye yazılmalı.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Gürültü halinde edilecek ihtarın ne olacağını tarif etmişler de takbihin ne olacağını tarif etmemişler.

Birkaç zât: —O da gelecek.

Reis: —İhtar ve takbih zevaidir. İnşallah, bunlar bizde olmiyacak.

Heyet: —İnşallah, İnşallah.

Nafi Efendi (Haleb): Heyet-i Âyan hakkında söz söyleyenler takbih olunacak, diyor. Bu ne demek.

Reis: —Adını koymadan malum olacak bir şey. İzaha ne hacet?

Bunun üzerine, Hüdaverdi Efendi (İstanbul) beyan-ı fikir etmek istedi ise de “Reis Paşa haz-

retleri. Bu bizim kendimiz için, kendimizin vaz ettiği bir nizamdır” diye mukabele eyledi.

Reis: —Mecliste hariç olanların müzakere-i mahsusada bulunamayacağına dikkat etmeli. Vükelada ve onların vekillerinde mebusluk sıfatı olduğu için kabul olunabilirler. İlla kimse kabul olunamaz. Müzakere-i aleniye günlerinde dahi kimse söz söyleyemez. Müzakere-i aleniyede mezunen gelenler burasını bilmelidir ki burada her kim olursa olsun, söz söylemek caiz değildir. İçerinin hariç ile ve haricin içeri ile selamı, sabahı caiz değildir. Burası divan-ı resmîdir.

Nizam bitti. Heyet-i umumiye hakkında bir söz var mı? Yalnız bir bend kaldı. Onun için me-mur gelir, söylenir.

İşte, Çemişgezek ahalisinin bir şikayeti. Arzuhal encümenine havale olunsun. Buna dikkat edilsin ki, arzuhal sahihlerini şikayet ettirmemek için, arzuhaller de burada, nihayet dört gün kalmalı. Yarın şubelerde müzakere olunacak. Yanlışlıkla müzakere-i aleniye için tezkire verilmesin. Eğer, şube layihasını hazırlarsa, müzakere-i mahsusamız olur. Cumartesi günü müzakere-i aleniye yaparız. İşte, saat dokuzu geçerek müzakereye hitam verdik.

On İkinci İnikad*

23 Rebiülevvel 1294 — 26 Mart 1293 / 7 Nisan 1877
CUMARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1881.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimai devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyasetlerinde olarak akdedilmiştir.

Reis: —Bugünkü müzakere-i umumiyeimiz saat beşte küşad edildi. Geçenki müzakerenin hülasasını dinliyelim de kabul olunursa defterine kaydolunsun. *Riyaset katibi izzetlu* Münir Beyefendi geçen ictimain mazbatasını okudukda, mutabık bulunduğu heyet tarafından tasdik edildi.

Reis: —24 kıta arzuhal ve üç dört layiha ve üç de arzuhal kılıklı telegram var. Şubeye havale ederseniz, kaydolunsun.

Heyet: —Olunsun.

Reis: —Yalnız birisi memuriyet istiyor. Onu reddettik. Dahili nizamımız iktizasınca âzânın cümlesi tahlif kılınacak. Bazıları henüz tahlif olunmadı. Mademki nizam iktizasınca emr-i tahlifde sadrazam hazretlerinin bulunması meşruttur. Kendileri buraya geldiler. Âzânın isimleri okunsun da tahlif edilsin.

Bir katib, 19 nefer mebusanın her birine tahlif ibaresini okutarak usul-ı tahlif icra edildi.

Reis: —Vilayet kanunnamesinin ikinci müzakeresine bed olunacaktır. Okunsun dinliyelim.

Sebuh Efendi (İstanbul): Kanunnameyi okumaya başladı.

Reis: —Şu okunan üç maddeye dair söz var mı? Yazılan kimse var mı?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Encümenin buna dair kaleme aldığı mazbata da hazır olmalı ki bahsolunsun.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Mazbatanın birer nüshası âzâya dahi tevzi edilmek nizamı iktizasındandır.

Rasim Bey (Edirne): —Yalnız 5. maddeye kadarı tedkik olunarak mazbatası kaleme alındı.

Reis: —Efendim, ilk ibtida, buna vilayet kanunnamesi denilmiş. Belki müsveddenizde vardır. Bu kanun olacaktır. Teşkil-i vilayet kanunu denilecektir. Çünkü bizim yapacağımız şey ya nizam olacak, yahud kanun.

Rasim Bey (Edirne): *Encümenin 5. maddeye kadar olan tedkikatını mübeyyin mazbatasını okudu ve daire-i belediye umur-ı nafiaya, maarif ve sairye bakacağından bunu hükümet işinden ayırmak ve vergi tevzi ve tahsili gibi işleri ihtiyar meclislerine vermek lazım geleceğini dermiyan eyledi.*

Reis: —Buna dair müzakere var mı?

Birkaç kişi: —Mütalaaya muhtaç.

Rıza Efendi: —Bu bâbda benim bir makalem var, diye makale-i âtiyeyi irad eyledi:

“Vilayatin hin-i teşkilinde bazı kazalar nahiye olarak idaresine karar verilip, bunun suver-i icraiyesi yalnız bir müdir ve beş nefer zabtiye ile sandık eminleri, ahali tarafından intihab olunarak idare olunmakta iken, ahalice hayli suubet çekmekte olduğu müşahade olunmakta idi. Şimdi bu kazalar ittihaz buyurulan kaideye tevfikân, nahiye teşkil olunduğu halde, bir kazanın havi olduğu kurâsı kurbiyet ve budiyeti gözetilerek nüfus itibariyle nahiyelere tefrik olunması kabil ise de ekserisinin kaymakamlık ve vilayet merkezlerine 20 saatten 10 saate kadar budiyetleri olup her bir müracaatta düçar-i meşakkat olacaklarından mâadâ, gerek erar-i tahaffuzide ve gerek kazanın cesametine göre istihsal-i emval-i miride ve istifa-i hukukda ziyadesiyle meşakkati mucib olacağından ve bu makule kazalar ekser

cibal-i müteselsilede ve baidce mahaller buluna-
cağından, yekdiğerine münasebeti bulunan mez-
kur kazaların havi olduğu karyelerin birbirine
olan kurbiyeti itibariyle nahiyeler teşkil olunarak
bunlar da kaymakamlık itibariyle birer merkez
ittihaz olunmuş olsa, mucib-i yüsri suhulet ve
müstevcib-i adalet olacağı mütalaa-i aciziden
bulunmuştur.

Reis: —Demek ki, tahriren bir şey. Zabto-
lunsun. Şubelerde müzakere edilir. Dahiliye
nezaret-i celilesinden veyahud kanun tertibine
memur heyetten red ve kabule dair cevap varsa
tahriren bildirilsin de ona göre devam edelim.

Heyet: —Evet, evet...

Reis: —Birinci bâb hakkında başka mütalaa
var mı?

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —Var, efen-
dim. 3. maddede (mutasarrıf) lafzı eski kitaba
yakışır. Eski idareye uyar, hürriyet lisanına yakış-
maz. Mutasarrıflara (müneffiz) ve kaymakamlara
(müdür) denilsin. Bir de karyelerin baidi üç saat-
ten beş saate kadar olsun. Bir de mahalleler 50
haneden 100 haneye kadar olsun.

Reis: —Bu bahsin müzakeresine girişelim mi?
Yoksa şubelerde mi bakılsın?

Heyet: —Şubelerde.

Reis: Mutasarrıf lafzının manası yanlış anlaşılmış.
Orasını de bilenler söylesin. 7. maddeye bir
diyecek var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Var. Nizamen muay-
yen olan vazifesi dairesinde demek icab eder.

Reis: —İzah olunsun demek.

Rasim Bey (Edirne): —Evet efendim, encü-
mende de bu yolda tezekkür olunmuştur.

Reis: —Bu tashihe cevap var mı?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Geçende
bazı tadil ve ıslaha dair sözler olmuştu. Bu tadi-
lat ve ıslahat lazım gelirse encümenden verilecek
olan mütalaaatın tedkik edilmesi lazım, gelir. Ve
illa rey verilemez.

Reis: —İttifak olursa reyleri badel-mütalaa
dahi verir.

Heyet: —Evet, evet. Encümen müzakeratı
müzakere olunsun.

Reis: —9. maddeye bir diyecek var mı?..

Rasim Bey (Edirne): —Belediye meclisleri
tabiri cümlesi hakkında tamim edilmiş. Nahiyeler
belediye meclislerinin 15 günde bir ictimai
nizama derc edilince şehirlerdeki belediyelerin
dahi bunlara kıyas olunması lüzumu anlaşılacak.

Burayı tashih etmek lazım. Kurâda olan meca-
lis-i belediyenin haftada bir kere ictimai lazım
gelir. Şehirlerdeki bir kaç defa.

Reis: —Burası da müzakere olunsun. 9. mad-
deye diyecek var mı?

Mihalaki Efendi (Selanik): —Müslim, gayri-
müslim tabirini kaldırmalı.

Reis: —Buna cevap verecek var mı?

Argiri Kantarcı Efendi (Yanya): —Var efen-
dim, *diye hitabe-i âtiyeyi serd eyledi*:

“9. bend, nahiye meclislerinin âzâsı, nısfî müs-
lim, nısfî gayrimüslim olmasını beyan ediyor.

Birincisi; zannıma göre bu bend Kanun-i Esa-
sî’ye mugayirdir. Hepimiz Kanun-i Esasî’ye mu-
tabık hareket edeceğimize yemin ettik. Kanun-i
Esasî müslim, gayrimüslim demeyip ve bir milleti
öbüründen ayırmayıp, hep tebaa-i şahaneyi Os-
manlı nâmiyle birleştirdi. Ve hiçbir millete ayrıca
imtiyaz vermedi. Cümlesini müsavi, bir siyakta
ilan etti. Bunun için bu bend değişmeli ve âzâlar
millet ve mezheb demiyerek bila-tefrik ekseriyet
kim kazanırsa onlar nasb olunmalı.

İkincisi; bila-fark intihab olunur ise en layık
olanlar intihab olunur. Çünkü, bir nahiyede müs-
teid ve işe yarar olanlar, hepsi müslim veyahud ahar
milletten olabilir. Bendin dediği usul ise intihabı
serbest bırakmaz. Mesela; bir nahiyede altı âzâ in-
tihab olunacak. O nahiyede asayişe yarar ehl-i ırz
adamlar beş müslim ile bir gayrimüslim, yahud
onun mugayiri olabilir. Bendin iktizası yarı yarıya
olacağından, müsteid olanlar intihab olunmaz da
erbab yerine na-ehil ve layık olmayanı ister istemez
intihab etmeye mecbur olurlar. Bunun için de bu
bend tebdil olunmalı ve tefrik kaldırılmalı.

“Üçüncüsü; kanunnameyi kaleme alanlar, hep
milletlerin memleket işlerine müşterek olmaları-
nı, yani hep milletlerden de vekiller bulunması-
nı murad ettilerse o halde milletlerin nüfusuna
göre nahiye meclislerine âzâ intihab olunacak
demeli idi. Böyle düşünüldükte hakkaniyet bu-
dur; fakat, bu da kanun-i mugayirdir.”

Nihayet, mademki muhafazasını yemin etti-
ğimiz Kanun-i Esasî hepimizi Osmanlı ve müs-
savi etmiştir; bunun haricinde kanun yapamayız.
Hep âzâ, müslim, gayrimüslim demiyerek, bi-
la-fark, herhangi milletten olursa olsun, intihab
olunmalı. Âcizane, benim reyim budur.

Reis: —Bu söze cevap verecek varsa buyursun.

Vasilaki Bey (Selanik): —Bende var. Müsaa-
denizle kürsi-i hitabete çıkıp arz eyleyeyim.

Mumaileyh kürsi-i hitabette makale-i âtiyeyi serd eyledi:

“Efendiler, bizim şu dairede bulunmaklığımız padişah-i tebaa-perver Sultan Abdülhamid Han efendimiz hazretlerinin kariha-i sabihalarından ihsan buyurdıkları Kanun-i Esasi sayesinde.

Kanun-i Esasi nedir?

Kanun-i Esasi bir hükümetin mübteni olduğu esas ve usulün, kavaid-i külliyesini şamil, temelli bir kanundur ki usul-i idareyi teferruatından tayin etmek üzere yapılacak bilcümle kanun ve nizamların tamamıyla Kanun-i Esasi’nin havi olduğu kavaid-i külliye muvafık ve mutabık olması şart-ı mutlak.

Kavanin-i Esasiye’nin şamil olduğu kavaid-i külliye’nin biri ve belki birincisi bir memleket ahalisinin bila-fark u istisna bir siyakda ve bir derece hukuk-ı siyasiyeyi haiz olmasıdır. Bu kaide-i külliye bizim Kanun-i Esasi’nin 8. ve 17. maddeleriyle musarrahdır.

Kanun-i Esasi’nin 8. Maddesi: “Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine her hangi din ve mezhebden olursa olsun, bila-istisna, Osmanlı tabir olunur.” diyor.

14. Maddesi dahi: “Osmanlıların kaffesi huzur-ı kanunda ve ahval i diniye vü mezhebiyeden mâadâ memleketin hukuk ve vezâifinde mütesavidir.” diyor.

Taht-ı müzakeremizde bulunan vilayat kanunnamesi Kanun-i Esasi’ye rubar (rûberû ve tatbik demek) olundukda kemal-i teessüfle görülür ki, vilayat kanunnamesini kaleme alanlar Kanun-i Esasimizin havi olduğu mezkur kaide-i külliye’den büsbütün sarf-ı nazar ederek, Kanun-i Esasi’nin ilanından evvel, memleketimizde cari ve meri olan eski usulü esas ittihaz etmişlerdir ki, bu usul de memleketimizin ahalisini, müslim ve gayrimüslim, iki fırkaya taksim etmekten ibarettir.

Bu müddeamı mevki-i tezekkürde bulunan kanunnamenin 9 ve 24 ve 32 ve 43. maddelerinin maalleri tasdik ederler.

İşte, 9. madde ne diyor:

“Nahiye meclisi âzâsı nahiyenin cesametine ve nüfusunun kesretine göre nısfı müslim ve nısfı gayrimüslim 6’dan 12’ye kadar olur.”

Şu madde ile öbürlerinin ahkâmıyla Kanun-i Esasi’nin zikrolunan maddelerinde beyan olunan ahkam arasında mübayenet ve zıddiyet-i tamme vardır ve ittihad-i siyasimize delil-i mahsus ola-

rak bütün ahalinin altında birleşmiş olduğu Osmanlı nâmı hükümsüz kalmış olur.

Efendiler, bu sebeplerden dolayı zikrolunan kavaid-i külliye’ye şu kanunnamenin hangi maddesi mugayir ise onu tadil etmeliyiz. Çünkü nasıl ki yukarıda söyledim ise bizler Kanun-i Esasi’nin ahkamına mutabık nizam yapmaya memuruz. Ve ahkâmın haricinde hiçbir nizam tasdik etmeye mezuniyetimiz yoktur. Hatta, böyle bir iş yapmayacağımıza yemin ettik. Eğer; şimdi bu kanunnameyi olduğu gibi kabul eder isek rey-i acizanemce yeminimizi bozmuş oluruz. Bu hususta başka gûna bir takım mülahazat dahi hatıra gelir. Kanun-i Esasi’nin ihsan buyurulmasından maksud-i âli ahalinin hukukunu temin etmekle beraber usul-i atikanın müntiç olduğu hâlât-i nâ-marziyenin ortadan ref’i, memalik-i şahane ahalisinin yekvücut olmasıyla tefrikasından neşet eden mazarratın def olunması bulunmuştur.

“Bizi, buraya mebus diye gönderen 40 milyon ahali ıslah-ı idaresini bizden beklediği gibi âlem “Bakalım şu Osmanlılar, padişahlarının ihsan buyurduğu Kanun-i Esasi’nin ahkâmını anlayabildiler mi ve anlamaya iktidarları var mı ve anlayıp da icrasını isterler mi” diye gözlerini bize diktiler. Şimdi, ahali arasında tefrikayı ibka eden bu gibi ahkâmı kabul eder isek, hakkımızda peyda olan hüsn-i niyet ve ümidleri tekzib etmiş olacağız. Mesuliyet vahimdir, iyi düşünelim.

Efendiler,

“Kanun-i Esasi’nin vaz ettiği mezkur kaide-i külliye’nin mugayirinden olarak, şayed bazıları eder ve derse ki; kanunname her bir cins ve milletin hukukunu vikaye etmek istedi; yoksa ekseriyet kazanıp azlık olan ahali hukuk müsavatından mahrum olur. Mesela İslam çok ve gayrimüslim az olan mahallerde serapa müslüman intihab olunur da müslüman olmayanlar memleketin idaresine hissemend olmazlar. Bu gibi itiraz vahidir. Çünkü, ahalinin hukukunu vikaye eden âzânın sıfat-ı kavmiye vü milliyesi olmayıp, onun kanunun talep ettiği evsaf-ı siyasiye ile muttasıf olması ve mesuliyet tahtında bulunmasıdır. Varsın hangi kavimden ve hangi mületten olur ise olsun.

“Bu esbaba mebni, vilayat kanunnamesinin Kanun-i Esasi’ye tatbiken tadilini teklif ederim.

Naki Bey (Yanya): —Meclis-i idare ile Meclis-i Umumi yekdiğerine kıyas olunamaz. Meclis-i Umumi kendi işini kendi görür, meclis-i idare ise

böyle değildir. Hiç âzâsı olmasa veyahud âzâsının hepsi İslam ve hepsi Hristiyan bulunsa, yine işini yürütür. Bu bend kanuna mugayir değildir.

Nevfel Efendi (Suriye): —Söyledikleri söz kanunun birer birer manalarına göre sahihtir. Ve onunla müttefiktir. Fakat, meclis hakkında yazılan layiha, Kanun-i Esasi'ye mugayir gibi zannolunmuş ise de ben, böyle görmem. Asıl olan huruf değildir. Asla bakmalı. Kanun-i Esasi madeletin şümülü demektir. Madelet olursa her cemaate şamil olur. Bazı vilayatta bir cemaat ekser olsa ve âzâ yalnız ondan alınsa, azlık bulunan cemaatler bu haktan mahrum kalırlar. Bu ise müsavata sığmaz. Bu suretle bu bend kanuna mugayir görülmez.

Reis: —Vasilaki Bey'e bu cevap olmadı. O da azlık olan cemaatten âzâ alınmasın demiyor. Müslim ve gayrimüslim diye tasrih etmek münasib değildir, diyor.

Nevfel Efendi (Suriye): —Mesela Girid'de ekseriyet Hristiyanıdır. Hristiyan ise İslamı âzâ intihab etmez. Bu halde İslamdan âzâ olmasın mı?..

Reis: —Kendisini beğendirsın diyor. Bir memlekette beş milyon Hristiyan ve beş İslam varsa, o beş İslam kendisini beğendirebilmeğe çalışsın, diyor.

Nevfel Efendi (Suriye): —Ahad-i nassı intihab edecekler. Ahali buralarını farkedemez. Onlar mutlaka kendi cemaatlerinden intihab edecekler.

Reis: —Benim meramım istizahtır.

Nevfel Efendi (Suriye): —Sözümü tekmil edeyim efendim. Hepimiz Osmanlıyız. Fakat, malumunuzdur ki her cemaatin ismi yine baki kalır. Osmanlı ismi cemaat ismini kaldıramaz.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Nikolaki Efendi'ye derim ki, mademki hepimiz Osmanlıyız, mademki Osmanlılar beyninde fark yoktur. Mezhepleri, camilerde kiliselerde aramalıdır. Burada hepimiz Osmanlıyız, hepimiz bir vücuduz.

Salim Efendi (Kastamonu): —Osmanlı nâmi altında kaffe-i milel dahildir. Teşkil-i mecalisten maksad; nizamı bilip adalet etmektir. Ekser taşra Hristiyanlarında Osmanlıca okuyup yazmak bileni yoktur. Eğer nizamda bu sarahat verilmez olur ise, Hristiyanlar meclise hiç alınmaz. O halde âzânın nısfı İslam, nısfı Hristiyan olmak lazımdır.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Ufak bir cevap vereyim. Mendi hazretleri dediler ki Hristiyanlar

okuyup yazmak bilmiyorlar. Öğrensinler efendim. Osmanlı olmak isterlerse Osmanlı lisanı öğrensinler.

Salim Efendi (Kastamonu): —Bu cevap bana verildi. Ben de derim ki; her ne vakit öğrenirlerse, bu bahsi o zaman mevki-i müzakereye alalım.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Vasilaki Bey Kanun-i Esasi'yi anlamamış. Kanun-i Esasi bize ittihad bahşetmiş, lakin nahiye ve mecalis-i idare ne demektir? Onu bilmeli. âzâ hükümetle ahali beyninde bir vasıta-i tariftir. Böyle bir vasıta-i tarif için her milletin adamı olması becadır. Hatta Kırımlı, Buharalı Müslümanlar da olsa onlardan da birer adam almalıdır ki hükümetin efkarını cemaatlerine anlatmağa muktedir olsunlar.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Kanuna mugayir görülen şeyin, bendeniz aksini görüyorum. Burada tefrik zannolunuyorsa da bu aynı ictimadır. Devletin muradı intizam olmaktadır. Nısfı müslim ve nısfı gayrimüslim denilmiş ise yine kanuna muvafıktır. Çünkü her milletin ihtiyacı malum olacaktır. Hasılı ben, bu bendi muvafık görmekteyim.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Ben, hiç demedim ki Kırımlıların âzâsı olmasın. Osmanlı oldu mu herkes âzâ olur. Kanun-i Esasi'yi okudum, efendim.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Âzâ lisan-ı tariftir diyorduk, yani hükümetle ahali beyninde tercümandır. İki tarafın ahvalini birbirine bildirecek âzâdır. Her kavmin kendi cinsinden âzâsı olmazsa nasıl anlatabilir?

Rupen Efendi (Edirne): —Efendim, milletler beyninde noksanı-i terbiyeden naşi şimdiye kadar az çok taassub eserleri vardı. Saye-i padişahide bu kere Osmanlı nâmının tamimi bunun da def'ine kifayet edecektir. Ancak bu def' senelere muhtaçtır. Şimdiye kadar mektebler ayrı idi. Madem devletimiz katibi himayesi altına alacak, o zaman evladlarımız bir yerde terbiye görecekler ve bir efkara hizmet edecekler.

Bu olmadıktan sonra her millet bittabi kendi menfaati için çalışacak ve milletler arasında kıl ü kâl eksik olmayacak.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Kanun ve nizam bir gün, bir ay ve bir sene için değildir. Kanunu değiştirmek kolay değildir. Şimdilik böyle olsun denilemez.

Rasim Bey (Edirne): —Ruhsat varsa encümenin bu bâbdaki müzakeresini arz edeyim.

Reis: —Bir cevap daha var. Sebuhan Efendi'nin.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Tefrik-i mezheb bir vakitte caiz olamaz. Cümlemiz bu fikirdeyiz. Kanun-i Esasi dahi bunu teyid etmiştir. Bundan evvel dahi bu müsavata riayet olunurdu. Taşralarda bu esasa henüz riayete başlanmamıştır. Riayet için daha vakte muhtaç. bendenizce dahi burası ilerde bakılarak şimdilik bendin haliyle ibkası lazımdır.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Müsaade olunursa ufak bir cevap vereyim. Ahali şimdiden alıştırmaz ise ne zaman alıştırılır, işe şimdiden başlamalıdır ki az vakitte maksat hâsıl olsun.

Reis: —Bir de encümenin mülahazasını dinleyelim.

Rasim Bey (Edirne): —(*Encümenin mazbatasından bu bâbdaki fıkrayı okuduktan sonra*) Vasilaki Bey ve Sebuh Efendi, İstanbullu oldukları ve intihablar içine yalnız bu sene girmiş bulundukları için bu işi bizim kadar bilemezler. Biz taşralıyız. Bu işi elbette daha iyi biliriz. Şimdiye kadar âzânın nısfı müslim, nısfı gayrimüslim idi. İslam Hristiyan bir yere gelip sizden kimi intihab edelim, bizden kimi intihab edelim diye kararı müzakere ederdik. Böyle olmazsa, bâde-ma herkes kendi milletinden intihab etmeye çalışacak. Biz 55 senesinden, yani ibtida-i Tanzimattan beri intihablar içindeyiz. İstanbul daha bu sene intihaba girdi. İşte bunun için, encümen müttefikan nısfı müslim ve nısfı gayrimüslim olmasına karar verdi.

Reis: —Bu madde hayli sürüklenecek. Bu ibareyi haliyle ibka veyahud tebdil tarafına mı gitmek lazım geleceğini kanunu kaleme alanlardan sual etsek malum olurdu.

Çanaka Efendi (Yanya): —Bunun için evvelden söz istemiştin. Türkçem noksan ise de affinizi rica ederim, *diye makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“9. madde, âzânın nısfı müslim ve nısf-i diğeri gayrimüslim olması hakkındaki kayıd, Kanun-i Esasi’nin 8. maddesinde efrad-ı milletin ittihad-i tanımını calib bulunan bila-istisna teba-i Osmaniye nâmiyle itibar hükmüne münafı geldiğinden söze mahal kalmamak için şu kaydın ref’i veyahud diğer bir tabir-i münasibin vaz’ıyla Kanun-i Esasi’nin mezkur sekizinci bendine tatbiki iktiza eder, zannederim.

Salim Efendi (Kastamonu): —Mebusu olduğum Kastamonu’da 500 bin İslam vardır. Topu 4000 Hristiyan bulunur. Eğer nısf nısfı tabiri olmazsa, sonra Hristiyanlardan hiç âzâ olmaz. Bu bend böyle kalsın.

Çanaka Efendi (Yanya): —Ben Hristiyan, İslam fikrinde değilim. Kanun-i Esasi’ye mugayir bulunduğu için söylüyorum. Başka bir tabir bulunsun.

Rupen Efendi (Edirne): —Dahiliyeye gönderelim denildi. Buna hacet yoktur. Zira bu kanun layihası Dahiliye’den ve Şura-yı Devlet’ten geçmiştir.

Reis: —Gönderelim denilmedi, soralım denildi.

Rupen Efendi (Edirne): —Sormaya da hacet görmem.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Ben bunu Kanun-i Esasi’ye mugayir göremem. Kanun-i Esasi’den maksad her kavmin hukukunu muhafazadır. Her kavmin âzâ vermesini isterim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Efendim, burada ekseriyet görünüyor. Fakat mademki dahiliye nazırı devletlu paşa hazretleri buradadır. Kendilerinden bir kere sorulsa.

Reis: —(Cevdet Paşa Hazretlerine) Bugün mesele sorulur ise cevaba hazır mısınız, yoksa başka gün mü?..

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Evvel de bu işin komisyonlarında bulunduk. Birçok mübahaselar geçti. Komisyonlarda âzâlıkla, riyasetle pek çok bulundum. Sorulsa cevap verebilirim.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Efendim, bir kere şubelerde müzakere olunsun. Birbirimizi anlayabilirdik.

Nevfel Efendi (Suriye): —Heyet efraddan mürekkebdir. Osmanlı nâmı efradın yekunu olduktan sonra, müfredat yine bakı kalır. Osmanlı nâmı bizi cami ise de cemaat isimlerini imha etmez.

Reis: —Demincek dinlediğimiz şey.

Mustafa Efendi (Kozan): —Başka yerleri bilmem. Fakat, Anadolu’yu iyi bilirim. Birçok yerlerde Hristiyan İslama nisbetle sülüs, rub’u derecesinde bile kalamaz. Eğer bu kayıd kaldırılırsa İslam Hristiyanları intihab etmez diyemem. Fakat, her halde Hristiyanlara gadrolur.

Mike Efendi (Ankara): —Devlet-i Aliyye bu meclisi dahi İslam ve Hristiyanlardan mürekkeb olarak teşkil etmiş.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Çoktan, beri âzânın nısfı müslim, nısfı gayrimüslim idi. Bundan kimse teşekki etmedi ki değişsin. Kema-fissabık kalsın. Ne vakit bir mahzur çıkarsa bakılır. Saye-i şahanede mahzur yoktur. Herkes kardeşi gibi geçiniyor. Şimdi bunu bozmak teşviş-i efkârı mucib olur.

Reis: —Benim de mebus sıfatıyla reyim şu oluyor ki, beyan-ı efkar eden zevattan ikisi güzel fikir beyan etti amma, anlaşılamadı. Kanunen bu tabiri kullanalım mı, onu düşünelim. Bu tabir kanunca bir tabir değildir. İtikadımca onların hakkı var. Müzakere başka yere çekilmesin. Falan cemaatten âzâ alalım mı, almıyalım mı değil. Her cemaatten alınacak, her ahaliden alınacak. Başka bir söz var mı? Yoksa geçelim mi?..

Heyet: —Geçelim, geçelim...

Nizam okunmağa başladı.

Salim Efendi (Edirne): —Nahiyeler merkez kazaya uzak oluyor. Kışta kıyamette ahali zahmet çekmemek için idarelere birer sandık emini konulsa.

Reis: —Reyinizi yazınız da bakılsın.

Rasim Bey (Edirne): —15. maddede, 50 henden ziyade mahaller için iki muhtar, diyor. Bu ise mesuliyetin taaddüdünü icab edeceğinden, her cemaat ve mahalle için birer muhtar olması encümünde tezekkür kılındı.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Hastalık var, falan var. Cesim mahalle olur ise muhtarlara birer refik lazım.

Reis: —Muhtarlar için birer nizam var mı?

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Muhtarların da vezaifi vardır, efendim.

İbrahim Paşa Hazretleri: —Evet, vezaifi muhtaran nizamı da vardır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Öyle ise nizam gelsin de sonra bakarız.

Reis: —16.'ya bir diyecek var mı?

Sadi Efendi (Haleb): —Muhtarların maaşlı vazifesi yok, ahali intihabiyledir. Ahali muteber zannettikleri adamı muhtar nasbederler, sonra da ona kefil olurlar.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Devlet emindir diye bir vali, bir defterdar nasbeder. Ma-a-hâzâ ondan kefil alır. Muhtarların kefil bulunursa bir zararı yoktur. Bulunmazsa, belki zararı olabilir.

Reis: —Encümünde düşünülecek bir şey. 17. madde hakkında bir şey var mı?..

Rasim Bey (Edirne): —Hep nafia ve maarif işini tahsilat gibi hükümet işinden ayırmak zaruri gösteriliyor.

Süleyman Refik Efendi (Ankara): *Makale-i âtiyeyi serd eyledi:*

“Teşkil-i vilayat için kaleme alınan ve derdest-i müzakere vü tedkik bulunan kanunname müsved-

desinin ikinci bâbının fasl-ı evvelinin 19. maddesinde her kazada idare-i umur-ı mülkiye vü maliye vü zabtiye irade-i seniyye ile mansub bir kaymakama muhavvel olduğu münderiç bulunmuştur.

Arz u beyandan müstagnidir ki, her bir devletin kıvam ü terakkisi üç vasıta ile olabilir. Bunlardan birincisi emr-i icraatın eyadi-i iktidar ü istikamete tevdi ve ikincisi ihtiyacat-ı zamaniyeye muvafık kavanin ve nizamatin tanzimi ve üçüncüsü mülkün idaresine kafi kuvve-i maliyenin vücudu olduğu kazaya-yi müsellemedendir. Acizleri bugün ikinci ve üçüncünün tafsil ve izahını ileriye talik ile birincisinden bahsedeceğim. Şöyle ki; devlet-i muazzama-i Osmaniyenin ibtida-i teşkilinden bu ana gelinceye kadar tevarih-i mevcude mütalaasıyla görülüyor ki ezmeye-i maziye de mevzu olan kavanin ve nizam hep ol vaktin ihtiyacatına bit-tatbik yapılmış şeylerdir.

Mülkümüzde tevellüd edegelen birtakım fenalıkların ekserisi, büyük ve küçük memurînin su-i hal ü ef'alinden ve kavanin ü nizamata tevfi kan mücazat ve mükafat muamelesinin icra olunmamasından ve hükm-i kanun kağıd üzerinde kalmasından ve mefasid ve bedhahane meydan verilmesinden neşet eylemiş bir keyfiyet bulunduğunu içimizde tasdik etmeyen bir kimse yoktur, zannederim.

“Hal böyle oldukça; mevki-i mütalaaya aldığımız ve alacağımız her ne kadar efkar-ı amîka sarfolunarak kabil-i itiraz-ı yâr ü ağyar olmaya-
cak bir surette tanzim olunması ve hatta ayn-ı hikmet ü isabet denilecek derecede bulunsa bile, infaz ü icra muamelesi tamamıyla ifa olunmadığı halde ne aranılan makasid ve matlub-i âli ve ne de arzu-yı vicdan-ı ahali hâsıl olamayacağı emsali delaletiyle müsbet olduğundan, bugünkü günde en ziyade nazar-ı dikkate alacağımız mevaddan birisi ve belki en birincisi memurînin intihabı keyfiyetidir. Mesmuatıma göre Babıalî’de el-yevm icra olunmakta olan intihabat muamelesi derece-i kifayede bulunmadığı ecilden benimle arkadaşım Abdi Bey ve Mike Efendi mührü ile mehtum intihabat-ı memurîn hakkında olan efkarı teyide delalet edecek bazı mütalaayı havi işte makam-ı riyasete bir layiha takdim ediyorum. Ümid ederim ki, bu layiha, devlet ü milletin hukuk ve emniyetini hâsıl ve heyet-i umumiyemizin nazar-ı dikkatini celbedecektir.

Reis: —Münasib ise bu layihayı encümenlerden birisine havale ederiz.

Heyet: —Münasib.

Nakkaş Efendi (Suriye): —19. maddede; kaymakamların nasbi için, lisan-ı devletten mâadâ lisan-ı ahaliyi de bilmesi tasrih edilmeli. Çünkü tercümanlar için geçende dahi söylemiştim. Vali ve mutasarrıf bulunan mahallerde tercüman bulunur. Ahaliden dahi lisan-ı devleti bilenler bulunur. Fakat, kaymakam bulunacak yerlerde bulunmaz. Kaymakamın maaşı tercüman istihdamına da kifayet etmez.

Salim Efendi (Kastamonu): —Bunu intihab nizamnamesinde düşünürüz.

Rasim Bey (Edirne): —O nizama burada bir de kaymakamlar kapıcıbaşı forması giymeye me-zundurlar. Bunlardan başka sair memurların da hangi rütbede tanınacakları yazılsa.

Dimitraki Efendi (Tulçi): —Nizamda aşar için bir şey yazılmamış. Mültezimler zulmediyorlar. Emaneten idare olursa masraf çok gidiyor. Tulçi'nin 40 yük kuruş aşarı varken 12 yük kuruşu masraf oldu. Buna büyük ıslah lazım. Ya çift üzerine, yahud tarla üzerine bir şey olsa. Dönüm diyemem. Çünkü bizde henüz kadastro yoktur.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Becadır amma, sırası şimdi değil. Bütçe müzakeresinde bakarız.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Öyle bir nizam matlub ise, 15 imza toplanmalı, kanun merkezine göndeririz.

Şakir Efendi (Varna): —Livalarda hâlâ aşar memurları bulunup maaş alıyorlar, beyhudedir. Bunu şimdiden men etmeli.

Reis: —Bunu bir yere yazıp da 15 imza ile tasdik ettirir iseniz, merkezine gönderelim.

Birisi: —Taşralarda kaime muayenesi memurları da zaidir. Mal müdürleri var ya...

Reis: —Bunu da 15 imza ile tasdik ettirmeli. İşte, fasl-ı sani bitti. Burada kalmak münasibdir. Çünkü şubelerde hayli işler var.

Bundan sonra birkaç kıta arzuhal üzerine şubenin kararı okundu ancak şube âzâsından bir takımı işbu arzuhaller hakkında verilen karardan malumatları olmadığını beyan etmekle tekrar müzakereye havale olundu. Ve bundan sonra meclisin saat dörtte küşâdı Reis Paşa hazretleri tarafından ilan buyurularak saat yediden sonra müzakereye hitam verildi.

On Üçüncü İnikad*

28 Rebiülevvel 1294 — 31 Mart 1293 / 12 Nisan 1877
PERŞEMBE

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1886.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimayı devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyasetlerinde ve suret-i aleniyyede vuku bulmuştur.

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat dört buçukta küşad edildi. Evvelki müzakerenin hülasası dinlensin de kabul buyurulursa tasdik edilsin.

Mazbata-i mezkure riyaset-i celile katibi izzetlu Münir Beyfendi tarafından kıraat edilmekle muvafık bulunarak kayd-ı rey edildi.

Reis: —Bugün vilayat nizamnamesinin birinci bâbının fasl-i sanisinden aşağısı okunacak. Encümenin bu bâbda kaleme aldığı layiha varsa, onu da sırası geldikçe dinliyeceğiz.

Rasim Bey (Edirne): —Buradadır efendim.

Halil Bey (Girid): *Vilayet nizamnamesini okumaya başladı.*

Reis: —19. madde üzerine bir diyecek var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Var efendim. Kaymakamın taht-ı riyasetinde bulunan idare meclisinde mal müdürleriyle tahrirat katibinin âzâ-i tabiiyeden addolunacakları gösterilmiş ise de encümen bunların âzâdan addolunmamasını rey etti *diye encümen layihâsından o fıkrayı okudu.*

Reis: —Buna bir diyecek var mı?

Vasilaki Bey (İstanbul): —Bu mahalde âzânın nısfı müslim ve nısfı gayrimüslim olacağı layihada gösteriliyor. Halbuki geçen gün dahi uzun uzadıya müzakere olundu. Ve şimdilik haliyle bırakıp dahiliye nezaret-i celilesinden gelecek cevaba göre kararlaşıcağı söylendi. Diğer cihette mal müdürü ile tahrirat katibilerinin âzâ-i tabiiyeden olacakları gösteriliyor ki bunu anlayamadım.

Tahrirat katibi mecliste ne istiyor? O bir ka-

tibdir. Bir mektub gelirse ona bakacak. Devlet ona maaşı bunun için veriyor. Mal müdürü de umur-ı maliye ve hesaba bakmak için devlet tarafından memurdur. Fakat, meclis-i idarede mademki ahali kendi işini görecektir. O halde müfti efendiye de lüzum göremem. Müfti efendi kendi vazife-i mahsusasını göreceği yerde otursun. Rüesa-i ruhaniyeye de lüzum görmem. Onlar dahi kiliselerinde otursunlar. Hâsılı bu işte iki cihet vardır ki birincisi Dahiliye'den gelecek cevaba kadar tehir olundu. Ve ikincisi müfti efendi, mal müdürü ve tahrirat katibi ve rüesa-i ruhaniyenin meclis-i idarelerde bulunmamasıdır.

Sadi Efendi (Haleb): —Meclis-i idarelerin emr-i teşekkülü taraf-ı devlete müfeyvazdır. Taraf-ı devletten ne emir olunursa kabul etmek lazımdır. Hele ferağ ve intikal ve bunlara müteferri işler meclisin vezâifindendir. Ezcümle arazi fıkraları oraya gelecektir. Bu halde müftilerle hakimlere lüzum görünüyor. Bu makule şeylerden dolayı bunların vücudu ehemdir. Reis-i ruhanilere gelince; idare meclislerinde bunlara vazife yoktur. Hukuk cihetince olan maddelerde nısfı müslim ve nısfı gayrimüslim âzâlar ve taraf-ı padişahiden muayyen olan zâtlar vardır, onlar yaparlar.

Reis: —Sizin ifadeniz de buna muvafık. Yani, demek istiyorsunuz ki burası münfehab bir heyet olduğundan gayri müntehab olan zevatın burada işleri yoktur. Müfti efendilerin de yeri vardır. Kendilerine müracaat lazım geldikte yerlerine giderler.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Kanun Osmanlı nâmiyle cümlemizi bir noktada cem eyledi ama, mezheplerde cem

olunmadı. Nizamda nısfı müslim ve nısfı gayri-müslim denilmesi, yine adaleti ibka içindir. Bunun için bu bend lazımdır.

Reis: —Amma biz cevabı buna vermiyecek idik. Bunun cevabı Dahiliyeden gelecektir.

Ahmed Efendi (İstanbul): —Evet, asıl cevabımı da vereceğim. Müftiler reis-i ruhaniler demek değildir. Biz de reis-i ruhaniler aranırsa tekke şeyhleri olmak lazım gelir.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Mademki arazi işleri gibi işler meclise gelecektir. Ben derim ki öyle bir madde olduğu vakit mal müdürü oradadır, tahrirat katibi oradadır. Her işin aid olduğu zât oraya çağırılabilir, tafsilat alınabilir.

Reis: —Encümen bunu kabul etmiş. Tahrirat katibi ile mal müdürü âzâ-i tabiiyeden olmamalıdır, demiş. Öbürleri yani reis-i ruhaniler de bulunmayacak, diye kabul olunmuş.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Bu meclislerde her gün üç dört ferağ ve intikal işi gelir. Her iş için müftiyi çağırarak uzar. Âlemin işi tatil olunur. Müfti ve hakim mecliste huzuru bir ziyan götürmez. Buna göre eğer İslama aid ruhanice bir iş olursa ulema ve fudalâ ve meşayih davet olunacağı gibi Hıristiyanca ruhani bir iş olursa, rüesa-i ruhaniye dahi davet olunabilir.

Reis: —İntihabda herkes kimi isterse âzâ yapar. Burada bila-intihab ve bi-hakkın girecek diyorlar, işte, bu nizamsızdır. Ahali isterlerse intihab edecekleri âzâyı tek mil papazlardan intihab etsinler.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Halbuki naib, müfti rüesa-i ruhaniyeden addolunmazlar.

Nafi Efendi (Haleb): —Mal müdürü ile tahrirat katibi âzâ-i tabiiye sıfatıyla bulunmaya hacet yoktur. Naibin dahi divan-ı temyizde meşguliyeti vardır. Deavi ve mesail şer'-i şerife mevcut olduğundan müftinin bulunması lazım gelir. Müfti İstanbul'dan tayin olunmayıp, intihab-i ahali ile olur.

Danyal Efendi (Erzurum): —Rüesa-i ruhaniyenin meclislerde bulunmamaları ve müfti efendinin bulunmaktığı ferağ ve intikal işleriyle umur-ı şer'iyeden dolayı olduğu gösterilir. Ancak, meclis-i idarelerde umur-ı şer'iyeye bakılmayıp, umur-ı nizamiyeye bakılır. Umur-ı şer'iyeye başka yerlerde bakılır. Müfti efendi ahali tarafından intihab olunduğu gibi, reis-i ruhaniler dahi kendi milletleri tarafından müntahabdır. Mademki meclislerde şer'an işe bakılmayıp o mi-

sillü işler şer'-i şerife havale edilecek ve mademki istifta için müfti efendinin mahall-i mahsusuna gidilecektir. Mecliste reis-i ruhaniler ile müfti efendinin dahi bulunması lazım gelir.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Müfti efendiler nizam için lazım denildi. Bendeniz bu cevabı vahi görürüm. Umur-ı nizamiye için adliye var, divan-ı temyiz var, meclis-i idarelerde âzâ nizamı mugayir hareket ederlerse onların nizamı var, bakarlar. Âzâ nizamın haricinde hareket mi edecekler? Etseler bile bunu müfti efendiden sormiyacaklar, dahiliye nezaretinden soracaklar.

Mahkeme-i şer'iyeye yine bakıdır. Despot efendi dahi karı boşatmak ve saire gibi davalara bakmak için despothanede otursun.

Mustafa Efendi (Kozan): —Meclis-i idarede taraf-ı ahaliden müntahab olanlar bulunsun, olmayanlar bulunmasın deniliyor. Demek oluyor ki nısfı müslim, nısf-ı diğeri gayrimüslim olması...

Reis: —Öyle değil. Daha kararı verilmedi efendim.

Mustafa Efendi (Kozan): —İslam, Hıristiyan cümlelerinin muktedası bulunan müfti efendilerin orada bulunmaları bir bakıma müntahab, bir bakıma tabii surettedir. Hususa ki şimdi cümlemiz Osmanlı nâmı altında birleştik. Bunu Hıristiyan mebuslarımızdan rica yollu söylerim; mal müdürü ile tahrirat katibi tabii ve gayri tabii âzâ olabilirler. Ona karışmam, ben yalnız müfti efendileri çok görmemelerini iltimas yollu söylerim. Kabul olmazsa rey-i hafiye müracaat olunmasını isterim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Encümenin kararı makbuldür. Âzâ-i müntahabeden başka kimse bulunmasın. Ferağ ve intikale aid bir iş gelirse; kanun diyor ki: Ferağ ve intikalde arazi memurlarının bulunması lazım gelir. Binaenaleyh benim reyim encümenin reyine münzamdır. Şu kadar var ki, yalnız âzâ-i müntahabeye münhasır kalırsa, dört âzâ azdır; altı olsun.

Reis: —Burada şimdi ne kadar diyor, 12 demiyor mu?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Kazalar için dört diyor, mutasarrıflıklar için altı.

Reis: —Bu mesele başka mesele zabtolunsun da bir suretle karar veririz.

Salih Efendi (Kastamonu): —Bu meclis devlet tarafından mansub memurlar ile ahali tarafından müntahab âzâdan mürekkebdır. Bu halde âzâ-i tabiiye demek, devlet tarafından olan zâtlar ve müntahabe halk tarafından müntahab adam-

lar demektir. Fakat, mecliste âzâ-i tabîye ile müntahabe birbirine müsavi olmalıdır ki ekseriyet bir tarafta bulunmasın. Asıl aranacak budur.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): — Şimdiye kadar arz olunan müzakerat zaten encümenin mazbatasında mukayyedir. Anlaşılamayan bir şey varsa o da müftilerin, patrik gibi, despot gibi ruhani tanınmalarıdır. İslamda rüesa-i ruhaniye aranır, şeyhlerdir. Müftilerin bulunmasına lüzum vardır. Onlar taraf-ı meşihatten şer'in ahkamını icraya memurdurlar.

Reis: — Müftiler icraya karışır mı ya ?..

Ahmed Efendi (İzmir): — Tebliğe memurdurlar.

Danyal Efendi (Erzurum): — Müftiler niçin ruhani olmayıp, nizam memurlarıdır, deniliyor. Müfti efendiler ne cihetle nizam memuru oluyorlar? Onlar istiftaya gidenlere fetva verecekler. Mecliste şer'an iş olmayacak ki, orada bulunsunlar. Müfti memur oluyorsa, rüesa-i ruhaniye dahi ba berat-i âli memurdurlar. Milletlerince nizam memurları tanılıyorlar. Şimdiye kadar hükümetlerde bulunmuşlardır. Onların sıfat-i ruhaniyesiyle müftilerin ulemalık sıfatı birdir. Mecliste bulunacaklarsa cümlesi bulunsunlar, bulunmayacaklarsa hiç birisi bulunmasın. Ahali beyninde dahi garib görünmesin.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): — Meclis-i idare hakkında beyan edeceğim bazı mütalaat var. Müsaade buyurursanız arz edeyim. *diye makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

İdare-i vilayet meclisi hakkında evvelki gün mütalaa ve rey-i acizanemi beyan edeceğimi kaydettirmiştim. Bu bâbda beyan edeceğim maddeler her ne kadar mufassalca görünürse de mebusu bulunduğum mevkice olan müşahede ve malumatımın tafsilatına girişilemiyerek, ancak bu kadarca hülasa edebilmiş olduğumdan, bundan noksan beyanda mazur ve heyetimizin müsaade ve affine mağrur ve mecburen beyan ve ifadesine cüret ve mübaşeret eylerim.

Evvela; meclis-i idare-i vilayetin intihab hususu: yalnız elviye meclisi tarafından intihab olunması mahzurdan salim olamaz, zannedirim. Şöyle ki; elviye meclis-i idaresi âzâsından nafiz bulunanlar diğer refiklerini kendi efskarları tâbi ederek, liyakatli ve liyakatsiz aranılmıyarak merkez-i vilayette bulunan bildik ve istediklerini intihab edebilecekleri misillü merkez-i vilayette bulunan bazı ehil ve na-ehiller dahi müntehib-

lerinin ekalliyeti ve tervic-i meramlarının esheliyeti cihetiyle taraf, takribini bularak kendilerini intihab ettirmesi, ve ekseriyet kazanmak için işbu usul-i intihabiye fesad karıştırılması mümkün ve melhuz olup ve buna tâbi ederek, liyakatli ve liyakatsiz aranılması dahi çok kere müşahede olduğundan mümkün olduğu halde, nahiye mecalisi misillü kaza ve liva ve vilayet mecalis-i idaresi âzâlarının dahi umum efrad-ı ahali tarafından, münferiden intihab olunmaları, ezher cihet muhassenatı mucib olur. Zira, devlet ve velinimetimizin bu bâbda her tebaasına müsaade ve tevsî buyurduğu hakk-ı intihabları toplanarak, teselsülen nihayet 10 ve 15 zât cem'inde aranılan muhassenat dilhah-i âli vü ahali vechile icra olunamayacağı bedihi ve aşıkardır. Şayed, bu suret müşkilat ve tasibatı mucib denilir, ve başka gûna dahi mahzur mütalaa ve beyan kılınırsa 67. madde ahkamına tevfikân evvel-i emirde nahiye mecalisi bil-intihab tayin olunduktan sonra kazaları nevahiler meclisinin ve livayı dahi yine nahiye mecalisiyle kazalar meclis-i idarelerinin ve vilayet meclis-i idaresini dahi nevahi ve yine kaza mecalisiyle elviye meclis-i idarelerinin intihab etmeleri ve merkez-i vilayette bulunan şehir ve kasaba, mahallat dairesi meclisleriyle beledi meclislerinin dahi başka başka intihab etmeleri yalnız livalara tahsis kılınan intihab hususunun, da karıştırılması melhuz olan ifsadatın önünü almış olur.

“İkincisi; meclis-i idarelerde beş altı kadar memurîn ile ve ekser mahalde ekallî beşten ona kadar rüesa-i ruhani dahi bulunabileceğinden, âzâ-i müntahabe içlerinde pek az kalıp yine meclis-i tabiinin taht-ı tahakkümünde bırakılmış olacağından âzâ-i tabiyyeden meclis-i idarelerin tefrik ve tahlisi lazımdır. Şöyle ki; meclis-i idareler rüyet edeceği mesalih için hükme mezun edilip badel-hükm tanzim ve valiye takdim olunacak mazabıtın yalnız temyizi hususuna bakılmak üzere, valinin riyaseti tahtında erkan-i vilayetten mürekkeb bir meclis bulunmalıdır. Ve işbu meclis, erkan-i vilayete takdim olunan mazabıtı bil-mütalaa tahkik ve tedkik ederek, muvafık-ı hal ü maslahat gördüklerini makarr-i saltanat-ı seniyyede merci ittihaz edilecek makama takdimi lazım gelenlerini bit-tasdik takdim olunmalı ve icrasına mezun bulunan mesalih-i âdiye vü cariyeye dahi badet-tasdik vali tarafından icra-yı icabına bakılmalıdır. Ve nevakısını gördüklerini dahi zirine esbab-ı mucibesini bil-beyan ikmalî için

meclis-i idareye iade olunarak meclis-i mezkur da bil-mütalaa serd ü beyan olunan illet ü esbabı itiraf ve kabul eyledikleri halde, ıslah ve ikmal edilerek tekrar valiye takdim olunmalı. Eğerçi beyan olunan esbab, mugayir-i hal ü maslahat addiyle meclis-i idare tarafından kabul olunmadığı surette mukaddemce vaki olan kararlardan nükul edemeyeceklerini bil-beyan ve yine valiye takdimle vali tarafından dahi keyfiyetin beyaniyle mazbata-ı mezkurü leffen merciine inha ve irsal ve alınacak emre göre icabı icra kılınmalıdır. Ve şayed tasarrufa riayetle divan-ı temyiz-i vilayetin lağvi halinde, işbu meclis erkan-i vilayet temyiz meclislerine dahi mahall-i istinaf olabilirler. Ve bir de meclis-i idare-i kazanın dört ve livanın altı âzâsı olduğu halde, meclis-i idare-i vilayetin âzâları sekize iblağ olunarak ve içlerinden en ehliyetli ve haysiyetlisinden biri de reis intihab ve tayin olunmalıdır.

“Üçüncüsü; işbu vilayet nizamnamesinde meclis-i idare-i vilayat için bir merci gösterilerek usul ve kaideye tevfiğ olunmamış zannederim. Çünkü, kazalar meclis-i idaresi, nevahilerin ve livalar meclis-i idaresi dahi kazaların ve vilayet meclis-i idaresi dahi elviye meclis-i idaresinin mercii olduğu misillü makarr-i saltanat-ı seniyye dahi usul ve kaideten umum meclis-i idare-i vilayatin mercii bulunmak üzere dahiliye nezareti tahtında vilayet nizamnamesine tevfiğ u tatbikan bir meclis-i idare-i müntehabenin teşkil-i varid-i hatır bulunmuştur.

“Dördüncüsü; meclis-i idarelere iki vazife daha verilmelidir. Biri; tekmiil olunacak nahiyeye meclisine intihab olunacak reislerin yerine maaşlı bir müdür, meclis-i idare marifetiyle intihab ve tayin olunarak nevahinin âzâları ahali tarafından intihab olunmalıdır. Esbab-i mucibesi şunlardır ki, evvela 5. maddede 5000’den on bine kadar nüfusu cami olması beyan olunan nahiyeler buud-i mesafe ve nüfusça şimdiki bazı kaymakamlıklar cesametinde demek olacağından bila-maaş kariye ahalisinden bir reis ile bu gibi nahiyelerin inzibat ve idaresi mümkün olamayacağı, okur yazar olarak eshab-i liyakat ü dirayetten kimseler dahi bulunamayacağı, velev bulunsa bile bu yolda fahrî hizmet etmeyip de daima istifadelerini düşünecekleri cihetle, pek çok suisimalat zuhura geleceği aşikardır. Zira, bu yolda verilecek maaş masarif-i zaideden olmayıp masarif-i zaruriye vü cüz’iyedendir. Ancak, vilayet-i

aharda mechulül-ahval kimselerden tayin edilmeyip, cüz’i maaşla yerliden, okur yazar ve ehil erbab kimselerden olmak üzere kaza ve liva idare meclisleri intihabiyle ba mazbata vilayete beyan ve iş’ar olunarak meclis-i vilayette dahi bir kat daha tahkikiyle tensib olunan bit-tayin, olunmayanların yerine evsaf-i muharrereyi cami kimseler bil-intihab tayin olunmalıdır. Ve nahiye daireleri saat ve nüfusa nisbet olunmayıp hal ve mevki-in icab ve tahammülüne göre teşkil kılınmalı ve işbu nahiyenin müdiriyeti ve meclis maiyetinde bulunmak hem nüfus mukayyidliği ve hem de sandık emniyetinin ilavesiyle nahiyenin umur-ı tahririyesi için bir katib verilmelidir.

İkincisi; kaymakamlıkların intihab ve tayini hususu dahi meclis-i idare-i vilayete terk ve havale kılınmalıdır. Kaymakamlar şimdiye kadar Deraliye’de bulunan komisyon-ı mahsusundan ve bazı kere de tavsiyename ile gelmekte olduklarından, halbuki işbu kaymakamlık silkinde bulunanların kaffesi taşra ahalisinden bazı mahaller halkı olup birçok vakitler Dersaadet’te ârâmla bu gibi memuriyetleri sanat ve medar-ı maaş itihaz ederek istifade ve menafi-i zâtiyelerini mazarrat-i devlet ü millete tercih ve tarifi na-kabil derece harekete ictisar eylerler. Ve nihayetül-emr bin türlü mihan ve meşakkatle ancak istifa veya azilleriyle bil-iktifa geçirtililerek, her nasılsa kaza meclisinden ve mucebince dahi meclis-i idare-i liva vü vilayetten yalnız zimmet-i miriyeden tebrilerine dair mazbata alıp doğruca Dersaadet’e gelerek, bir takım hilaf-i vaki terceme-i hâl ve hüsn-i hizmet beyaniyle daha büyüğünü alır, diğer tarafa daha giderler.

İşte; bu hal ile memalik-i mahrusa-i şahaneyi devreder. Eğer kaymakamlar, dahil-i vilayet ahalisinden, ashab-i istikamet ü liyakattan bit-taharri intihab ve tayinleri hususu meclis-i vilayete verilir ve havale olunursa, işbu uygunsuzlukların önü alınmış olur. Çünkü dahil-i vilayet ahalisinden, eshab-i iktidara tahvil ve tahsisten görülecek muhassenatın birincisi ahval-i mevkii bilir; ikincisi, hizmet-i devlet ü maişetten dūr olmamak için lekedar olmaktan ihtiraz ve ictinab eyler. Şayed, bu gibi memurların yerli ahaliye bulunmasında bazı mahzur mütalaa olunursa, dahil-i vilayette bulunan bir sancak ahalisinden olanlar ol sancağa dahil olan kazalara tayin olunmayıp, diğer sancakta bulunan kazalara tayinleri şart kılındığı halde, bu mahzur dahi kalmamış olur. Ve şimdi kayma-

kamlık silkinde bulunanlar dahi salîfûz-zikr taşra halkı olduğundan, bunların içlerinde dahi ehliyet ve istikametlileri de bulunabileceğinden bu gibiler boşta kalmayıp kendi vilayetleri dahilinde tayinleri tabii idiğinden, kendileri bir takım zahmet ihtiyarıyla buraya gelmekten ve makamat-i âliyeler dahi bu gibi taciz ve işgalden kurtulmuş olur. Zira kaymakamlar, hükümetlerin birinci mertebede vasıta-i icraiyesi olup inzibat ve ıslahat ve her bir tesri-i umur-ı hususat bunların ikdam ve gayretleriyle vücude geleceğinden bu hususa itina ve dikkat lâbüd ve lazım olup, kaymakamların mektebi mahsusundan yetiştirilinceye kadar meclis-i idare-i vilayetlere terkine müsaade ve havalesi ez-her cihet muhasenatı mucib olur. Zira, umur-ı devletin sekleden halas ve vikayesi ve teba-i Osmaniye'nin refah ü selameti ancak her halde zâta maslahat aranmayıp, her bir işe ehil ve erbabının bit-taharri tayinleri ile ve evvel emirde memurînin ıslahiyle hâsıl olur, der ve beyan-ı rey ü mütalaa ederim.

Reis: —Bu pek güzel. Fakat biz deminden beri yalnız intihab suretine dair beyan-ı rey ediyoruz. Müfti bahsindeyiz, vazife bahsinde değiliz. Vazife bahsi gelsin de o zaman bu mütalaa-tı serd ediniz. Vazife bahsinde göreceğiz ki bu çektiğimiz yorgunluklar beyhudedir. O zaman herkesin yapacağını göreceğiz. Benim kendi reyimce encümenin kararı güzeldir.

Birisi: —Ferağ ve intikalatın meclis-i idarelerde icrası nizamı iktizasındandır. Bunun için de dahi müftinin huzuru lazımdır.

Reis: —Her kazada müftinin mahall-i mahsususu yok mu, oraya müracaat edilemez mi? Bakalım bunun üzerine nizamı kaleme alan heyet reisinin efkârı nedir?..

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Halbuki 25. madde geldiği zaman görülecektir ki bunların vazifesi devlete aid olan işleri görmektir. Emval-i miriyeyi tahsilde, umur-ı zabtiyede, umur-ı mülkiyede mal müdürü, müfti efendi gibi zevatın bulunmaları lazımdır. Burası devlete aid bir haktır. Ahaliye aid yeri yoktur. Devlet kendi işini gördürmek için işbu âzâ-i tabiiyeyi koymuştur. Muhasebeci bulunmazsa umur-ı maliye ve hesaba aid işlerde âzânın vereceği reyler hiçbir vakitte mükemmel olamaz, bir işe yaramaz. Hâsılı idare meclisi ahaliye aid bir mahal değildir. Meclis-i idarelerin umur-ı belediye aid bazı işlere de bakacağı için, oraya âzâ-i müntahabe kabul olunur. Yoksa bu mec-

lisler esasen devletin işi içindir. Onun için devlet her istediği memuru oraya koyar.

Reis: —Ruhanilerin bulunmaları için dahi elbette bir fikri vardır. Onların da orada bulunmaları lazımdır.

İbrahim Paşa⁴² (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Mademki encümenin kararı; bizce makbuldür.

Reis: —Bu sözünüzü encümene havale edelim, bildikleri gibi bir şey kaleme alsınlar.

Rasim Bey (Edirne): —Ruhsat buyurulursa bazı şeyler arz edelim.

Reis: —Geçti efendim, encümende müzakere olunsun.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Bu işlere salt encümen mi cevap verecek?

Reis: —Encümen size cevap verecek, siz de sonra bakacaksınız.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Pek âlâ.

Reis: —25. madde üzerine bir şey var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Meclis-i idare memurîn muhakemesinden mâadâ umur-ı adliye müdahale edemez, demiş. Memurîn umur-ı şahsiyesi değildir ya. Binaenaleyh, sırf umur-ı hükümete aid memurîn muhakemesinden mâadâ, diye tashih etmeli.

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Encümenin şu düşündüğü pek variddir. Memurîn muhakemesi sırf umur-ı memuresine aid olacak ve bu tabir tashih edilsin.

Reis: —26. maddeye bir diyecek var mı?..

Rasim Bey (Edirne): —Cemaat meclisleri için evkaf mütevellilerinden âzâ intihab olunması encümende kararlaştı.

Reis: —Bu ibareye muhalefet var mı?

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Pek âlâ.

Sadi Efendi (Haleb): —Âzânın adedi tasrih olunmamış, bir de bu meclislerin talimat-i mahsusai cedidesi var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Var. Aşağıda gelecek.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Taamül-i kadimi lafzını zaid görüyorum. Anlaşılmıyacak bir lafız. Bir de bu cemaat meclisleri reis-i ruhanilerin taht-ı riyasetlerinde olmak elzemdir. Reissiz meclis yürümez.

Reis: —Taamül gibi lakırdılar için ilk mecliste karar vermiştik Böyle mübhem ve gayr-i muayyen lakırdılar olmasın.

42 Zabıtta bu ifade reise atfolunuyorsa da reise birbiri ardınca iki defa söz kayıd etmek yanlış ve siyaka göre söz hükümetindir. H.T. Us.

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): — Bu taamül lafzı Kanun-i Esasi'de harfiyen vardır. Bunun içinden çıkamazsınız. Çünkü, taraf-ı şahanedan konulmuştur, istenilirse ol bâbda izahat dahi verebilirim.

Reis: —Biz, bunun şerhini istiyoruz. Mademki Kanun-i Esasi'de taamül lafzı varmış, yani diye bunu izah etmeli.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Bu cemaat meclislerine reis lazım. Reis-i ruhaniden lazım değil. Âzâ kimi intihab ederlerse o olsun. Bununla beraber bazı yerler var ki, evkafın şart-ı vakfi malum değildir. Bunları da meclis bil-ittifak ve bil-ekseriye yapsınlar

Reis: —Malum olmayan şerait ne gibi şeyler ise bir pusulaya dercederek encümene verirsiniz de orada müzakere edilir.

27. maddeye diyecek var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Mutasarrıf vali tarafından tahriren alacağı evamirin icrasına memurdur, deniliyor. Nizamen muayyen olan memuriyeti dahilinde alacağı emir diye tasrihi encümende müzakere edildi.

Heyet: —İyi, iyi.

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): — Pek âlâ.

Reis: —28. maddeye diyecek var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Muhasebecinin mercii defterdardır denilmiş. Mercii defterdar olursa, hazineye gönderilen poliçeler evvel-i emirde vilayete gönderilmek icab edeceğinden iş uzar. Bunların mercii doğrudan doğruya maliye nezareti olmalı. Zira, maliyede her sancağın mukayyidi vardır. Vilayetlerde beyhude yere maaş verilir. Sancakların cedvelleri vilayet muhasebelerinde birleştirilirse de maliye nezaretinde mukayyidler onları sancak sancak ayırıp yine başka başka kaydediyorlar. Bu halde eyalet usulünde olduğu gibi, muhasebeciler doğrudan doğruya maliye nezaretine müracaat etmeli. Tahsilat falan işi için vilayet nezaret etsin.

Reis: —Bunlar umur-ı maliyeden oluyor. Maliye nazırı paşa hazretlerinden soralım. Teshil-i muamelat-ı maliye için her türlü cedavil ve sair evrakın vilayet merkezlerine gitmiyerek, doğrudan doğruya gönderilmeleri hakkında mütalaanız var mı?

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Mutasarrıflıkların ayrı ayrı tanınmaması ve livaların cedvelleri vilayette toplanmaması, valiye vilayetin umur-ı maliyesinden tamamiyle malumat vermemek demek oluyor.

Reis: —Defterdar bakacaksa baksın. Mücmelen yine valiye malumat versin. Vilayet muhasebelerinde umum elviye cedvellerinin birleştirilmesine ne ihtiyaç var ki, burada maliye nezaretinde yine paralanacakmış.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Paralanmaz. Vakıa mutasarrıflık, mutasarrıflık kayd olunur ise de hepsi bir deftere kaydolunur.

Reis: —Hayır, yine vilayete göndersinler. Lakin orada zaid mumale icra edilmeyip hemen kayd ve irsal edilsin.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Bir araya toplamadan yollasınlar. Maksud bu mu?

Reis: —Evet. Hem de bir zaman-ı mahdud içinde göndermeye mecbur olsunlar. Çünkü encümen diyor ki hesaplar altı ay kalıp teehhür ediyor.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Cümlelerin efkariyle şunu istizah ederiz ki, her vilayetin havi olduğu livalar için burada mukayyidler var mıdır, yok mudur? Var ise mukayyidler istihdamı devleti birçok masarife sokuyor. Eyalet iken bir mal müdürü ve iki katible idare ediliyordu. Şimdi birçok kalem var. Eğer teşkilat-ı vilayet üzerine maliye nezaretinden memurlar azaldıysa ne âlâ; eğer yine çok ise zaid masraf.

Reis: —Burada mukayyidler var. Vilayette kaç mukayyid varsa, hep sancak sancak kaydederler. Bu halde buraya bakmayıp vilayete bakmalı.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Muhasebecinin re'sen maliye nezaretine müracaatı iktiza ederse, defterdara hiç lüzum kalmaz. Defterdar kalkarsa, pek çok mazarrat görülür. Çünkü defterdar muhasebecinin mercii olduğundan işler yine başka suretle muamele eder.

Reis: —Encümenden soralım.

Muhtar Efendi (Erzurum): —Encümen muhasebe-i vilayetin umur-ı maliye-i livaya bakmamızı göstermiyor. Vilayet muhasebatın tedkikati evveliyesi ile meşguldür. Tedkikat-i saniyesi maliyeye kalıyor. Bu ahval iyidir. Amma taklil-i masarif hakkındaki efkara diyeceğim yoktur.

Rasim Bey (Edirne): —Buna dair encümende müzakere olundu. Her sancağın masarifatı başka başka kaydedilir. Vilayette bunları tekrar keydetmekten dolayı şehriye 15'er, 25'er bin kuruş maaş veriliyor. Bununla beraber poliçe ve nukud merkeze giderek oradan İstanbul'a gönderilmek teehhürü mucib oluyor. Mademki maliyede kayıd vardır. Sancaklardan doğruca oraya müracaat olunsun, poliçeler ve nukud ve havalat

doğrudan doğruya teati edilsin. Umur-ı vilayetin tedkikatı yine taraf-ı vilayetten bakılır.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Taraf-ı vilayetten bakılır demek, ne demek olduğunu anlayamadım.

Rasim Bey (Edirne): —Tahsilatına irsalatına hep valiler tarafından nezaret olunuyor. Defterdar bey yalnız defatiri tedkik ediyor.

Reis: —Bu vazife nasıl ve ne suretle icra olunursa bir kere maliye nezaretinden bir pusulası gelse, ona göre müzakere olursa münasib olmaz mı?

Heyet: —Münasib, münasib.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Baş üstüne. Fakat, vilayetlerin valilerini kaldırıp da mutasarrıflar ile idare etmek nasılsa, defterdarları kaldırıp da muhasebeciler idare etmek dahi öyledir.

Şeyh Bahaaddin Efendi (Bursa): —İş henüz şubelere gelmedi. Bakalım müzakere olunsun da sonra görürüz. Müzakeresiz olursa zihnimize yanlış efkar girer. 29. madde üzerine bir şey var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Umur-ı maliye ve hesabiyede mutasarrıf ve muhasebeci müştereken mesul gösteriliyor. Mesuliyet taaddüt etmemek için tahsilattan ve irsalattan mutasarrıf ve hesabattan muhasebeci mesul olmalı.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —İşte, bu pek doğru.

Aciman Efendi (İstanbul): —*Makale-i âtiye-yi serd eyledi:*

“Meclis-i Mebusan’ın nizamname-i dahilisi- nin 27. maddesi hükmüne tevfikân idare-i vilayet kanunnamesinin ibaresi ve ona ilave olarak lüzum gördüğüm bir madde hakkında meclisin nazar-ı dikkatini celb için işbu takrirî makam-ı riyasete takdim ederim, kanunname-i mezkurun (29. maddesinde (umur-ı maliye vü hesabiyede vali ve defterdara aid vezaif, nizamname-i mahsusı ile tayin olunmuştur) ibaresi muharrer olduğu halde 38. maddesinde: (umur-ı maliye ve hesabiyede mutasarrıf ve muhasebeciye aid vezaif nizamname-i mahsusı ile tayin olunacaktır, diye yazılmıştır. Bu iki madde tayin olunacaktır.) diye yazılmıştır. Bu iki madde umur-ı maliye vü hesabiyeden dolayı müştereken mesul olacak memurlara-müteallik olduğu halde, Şura-yı Devlet, merkez-i vilayet için bir nizam yapmış olduğu (olunmuştur) tabirinden ve merkez-i liva için ileride bir nizam yapacağı “olunacaktır” kelimesinden istidlal olunuyor. Bunun sebebi nedir, ne için merkez-i vilayet hakkındaki nizam, merkez-i liva nizamına takdim olunmuştur? Bendenize

kalırsa, adeta merkez-i vilayet ve liva için bir tek nizam yapıp bu iki maddede olan “olunmuştur ve olunacaktır” ihtilafı görülmemek lazım gelir idi. Her ne ise elde bulunan kanun veya onun hükmünce umur-ı maliye vü hesabiyeye dair yapılmış olan veya yapılacak nizamlardan hangisine münasib ise âtîdeki maddenin dere ve ilavesini teklif ederim:

“**Madde**: —Vilayetin kaffe-i varidat ü masarifatının müfredat veçhile hesab defterleri vali tarafından musaddak ve mumzâ olarak meclis-i umumi-i vilayetin zaman-i ictimainin ihtidalarında tab ile neşir ve ilan kılınacaktır.”

“Memurlardan hesab istemek heyet-i umumiye-ye aid bir haktır. Hesabların neşir ve ilanı ise su-i istimalatı önünü alır. Hukuk-ı milleti muhafaza eder. Memurların ifa-yi vezaif-i memurelerinde bir kat daha dikkat ve basiret üzere olmalarını müstelzim olur. Böyle bir maddenin ilavesi, Kanun-i Esasî’ye ve maliye nezaret-i celilesinin istiklal-i hareketine münafî değildir, zannederim. Binaenaleyh, bunun lüzum-ı ilavesi hakkında meclisin reyine müracaat olunmasını makam-ı riyasetten rica ederim.”

Reis: —Bu maddeyi de encümene havale etsek, orada dercini kabul ederlerse ne âlâ, etmezlerse...

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Mebus efendinin hakkı vardır. Olunacaktır tabiri sehvi-kalemdir. Hatta burada tashih olunmuştur.

Reis: —Bu lakırdıyı zabtediniz de encümen- de görülecektir. 30. maddeye bir diyecek var mı?

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Tahrirat kaleminde iki veya üç katib bulunacağı muayyen olsun.

Reis: —Bu mütalaayı zabtediniz. 31. madde üzerine bir diyecek var mı? Buna yalnız bir kelime vardır. İhtidasına müceddeden yapılacak zabtiye kanun-i mahsusı denilsin. Kanun hazırdır. Üç beş güne kadar müzakeresine bağlıyacağız.

32. madde, liva meclis-i idareleri bahsi. Buna bir diyecek var mı? Lakin nısfî müslim, nısfî gayrimüslim meselesini tekrar etmiyelim. Ona ne karar verilirse sonra bakacağız. Bizim için bir ibare lazım, intihab ile mi olacak, berat ile mi olacak; ne olacaksa onu söylemeli.

Rasim Bey (Edirne): —Mutasarrıfın müddet-i gıyabında bırakacağı vekil, muhasebeciden mâadâsı mı olmalı ve nizamın 32. maddesinde böyle tasrih etmeli: “Emval-i miriye umur-ı hesabiyenin muhasebesi için.”

Heyet: —Güzel.

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Müsaade buyurursanız, bu bahis öteki meclise kalsın. Zira, Dahiliye Nazırı devletlu Cevdet Paşa hazretleri dahi hazır bulunurlar. Ve mütalaaları olursa söylerler.

Rasim Bey (Edirne): —33. maddede, meclis-i idare, usul-i müzakeratı nizamname-i mahsusa ile tayin olunacaktır, diyor. Tayin olunmuştur demeli.

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Tayin olunmuştur, denilemez. Zira, o nizam henüz yapılmamıştır. Onun için tayin olunacaktır, demiş.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Haftada iki gün kifayet etmez. Meclis-i idare dört gün ictimaa etmeli.

Rasim Bey (İstanbul): —Ledel-icab diyor.

Reis: —İctima günleri ziyade olup da işsiz geçirilirse muzirdir. Biz memuriyette gezdiğimiz zaman meclisi ictimaa davetle değil, ictimadan men ile meşgul olduk.

Manok Efendi (Haleb): —35. maddede devletçe lüzum görülen yerlerde vali müsteşarı bulunacağı tabirini muğlak gördüm. Muhafaza-i hukuk için ise her yerde müsteşar bulunmak lazım; başka bir şey varsa dahiliye nezaret-i celilesinden istizah edilse...

Rasim Bey (Edirne): —Müsteşarlar lüzum tahakkuk ettiği zaman olacak ve ahali çok yerlerde demek. Kastamonu gibi ufak bir vilayette müsteşar ne lazım? Bunu encümen aynıyle kabul etti.

Reis: —Müsteşarın ismi üzerinde. İş çok olan yerlerde lazım. Devlete raci olan maslahat için nasbolunur, halka raci olan maslahat için değil.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Ben buna hacet görmüyorum. Ziyade beyhude masraf. Aşağıda görüyorum ki vali bir yere giderse istediğini vekil bırakacak. Müsteşarlar ya valinin muavini olsun ya hiç olmasın.

Reis: —Cevab verdim, amma dinlemediniz. Müsteşar devletin işi içindir. Halkın işi için değildir. Devlete lazım olursa istediği yere birer müsteşar irsal eder.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Heyet rica ediyor ki, çok masraf olmasın.

Nakkaş Efendi (Suriye): —*Makale-i âtiyeyi serd eyledi:*

“Bazı vilayetlerde müsteşarın vücudu mühim ve elzemdir. Devlet bu memuriyeti abes icad etmeyip

badet-tecribe semere-i nafiasını iktitaf etmiş olmalı ki işbu nizam-i cedide dahi idhal etmiştir.

“Filhakika memuriyyet-i mezkurenin menafi-i maneviyesinden mâadâ menafi-i maddiyesi dahi olup tafsiline ibtidar olunur.

“Şöyle ki; beyana hacet olmadığı üzere vilayetlerin teşkilinden evvel, yani eyaletlere münkasim iken her bir valinin maiyetinde müsteşar manasinde bir kethüda bulunurdu. Badehû, nasılsa bu kethüdalık memuriyeti lağvolunup, işlerin kesretine nazaran vilayetin işleri kesb-i suubet ve tevhür etmekte bulunduğu mütalaa olduğunda şu müsteşarlık memuriyeti bazı mühim vilayetlerde ihdas olunmuştur. Filhakika vilayetlerin kesret-i iştigaline nazaren, bir vali, ne kadar müsteid olsa yine bir muavine muhtaçtır. Çünkü, merkez-i vilayetin derkar olan umur ve hususatından mâadâ sancağın birinde, bir mühim iş zuhurunda veya tefek, kud-i ahval-i sancak maksadında vali tarafından müsteşar izam olunabileceğinden, idare kesb-i muhassanat edeceği misillü, vali bizzat merkez-i vilayetten çıkması icab ettiğinde tevkil edeceği memur her kim ise evvela memur-i mumaileyhin memuriyet-i asliyesinin mehamına ve vilayetin hususat-ı umumiyesine bakacağı cihetle irtibat hâsıl olup umur-ı vilayet matlub-i âlî veçhile ruyet olunamayacağı emr-i zahirdir. Saniyen; vekil olacak zât, ne kadar malumatlı ve dirayetli olsa vilayetin cereyan eden kaffe-i muamelatından vukuf ve malumatı sebkat etmemiş olacağı ecilden müsteşar bulunmazsa umur-ı idare-i vilayet de hâlel ve teşviştan salim olamayacağı gibi bilakis müsteşar bulunursa cereyan eden muhaberat ve idareden malumat-i sabıkası bulunmuş olacağı cihetle malumatını vekil olan zâta tebliğ ile işlerin hüsn-i suretle tesviye olunacağı memuldür. Şu müsteşarlık memuriyeti mektubcu veya erkan-i vilayetin birine tahvili hakkında her ne kadar bu meclisin âzâ-i kiramından bir zât geçende rey vermişse de iki memuriyetin bir zâta bulunmasından türlü türlü sakamet hâsıl olması derkar olduğundan iki memuriyetin bir zâta ictimaini devlet katiyen ve bi-hakkın men eylemiştir. Şu tasavvurat tasarruf ve menafi-i hazine cihetine mübteni ise, memuriyetin menafi-i kesiresi ol masraftan ercah bulunduğundan, şu tasarrufa bakılmıyarak müsteşarlık maddesinin alâ-haliha ibkası ve hatta umum vilayetlerde dahi tamimini çakerleri muktezi görürüm.

Reis: —Cevab var mı?

Birisi: —Bu müsteşarların vazifeleri malum değildir. Vazifeleri malum olmayınca ne kabul ve ne de red olunur.

Reis: —Encümende beyan olunsun. Vakit olur ki bir yerde müsteşar olur da üç sene sonra lüzumu kalmaz. Ne mektubçu ne de sair memur

müsteşarlık yapamaz, iki saat sonra yine birleşeceğiz. Arzuhaller gelmiş, Kayseriye’de darb ve cerh olduğu rivayet edilen ve hakkında telgram ile sorduğumuz sualin de cevabı gelmiş. Encümende kaydolunsun.

Bunun üzerine saat altı buçuğa doğru meclise hitam verildi.

Gizli Celse

28 Rebiülevvel 1294 — 31 Mart 1293 / 12 Nisan 1877
SALI — PERŞEMBE

O zamanki gazetelerin verdikleri malumat

30 Mart-2 Nisan 1293 tarihli gazeteler Meclis-i Mebusan'ın Karadağ meselesi üzerine birkaç gizli celse akdetmiş olduğunu bildiriyorlar ki, bu haberleri *Takvim-i Vekayi*'nin 2 Rebiülahir 1294 — 4/15 Nisan 1293/1877 tarihli ve 1882 sayılı nüshası (Meclis-i Mebusan'ın Tasvibnamesi) başlığı altında neşrettiği vesika teyid eder.

Türkçe gazetelerin bu haberleri umumiyetle Beyoğlu gazetelerinin tercemelerinden ibarettir.

Buna göre (*Far dö Bosfor*), (*Levand Herald*), (İstanbul) Karadağ meselesi 29 Mart 1293 Salı günü Meclis-i Mebusan'da gizli olarak müzakere edilmiş, bunlardan (*Far dö Bosfor*), *Basiret* gazetesinin 2 Nisan sayısında yazılı olduğuna göre şu malumatı vermiştir:

Geçen salı günü Meclis-i Mebusan'da vuku bulan müzakere-i hafiyede Karadağ meselesi mevki-i müzakereye konulmuş ve devletlu Cevdet Dahiliye Nazırı ve Saffet Hariciye Nazırı paşalar hazeratı dahi bulunmuştu.

Saffet Paşa (Hariciye Nazırı): “Karadağ hakkında bir suret-i muslihanede mütalaa olunması”*ni dermiyan buyurmuşlarsa da mebuslardan bazıları* “Babıali tarafından Karadağ’a bir karış yer verilmemesi tarafına gidilmesini ihtar ile beraber ehali böyle bir şeye razı olmaktan ise her türlü fedakarlığı ihtiyar edeceği”*ni dermiyan etmişlerdir.*

Badehü nazır-i müşariünileyh (Saffet Paşa) “Meclis-i Mebusan’ın bu husus hakkında Heyet-i Vükela’ya mezuniyet-i kamile vermesi”*ni talep etmişlerdir.*

Vakit’in İstanbul gazetesinden aldığı habere göre de müzakere sırasında:

Nafi Efendi (Haleb): *Orada hazır bulunmuş*

olan devletlu Saffet Paşa hazretleri Hariciye Nazırından:

Karadağ ile tekrar muamelat-ı hasmaneye mübaderet olunursa Rusya ile muharebe etmek lazım gelecek mi? *diye sual eyledikte, müşariünileyh* (Saffet Paşa) *hazretleri:*

—Bu madde muhakkak değilse de muhtemel olup bundan zuhur edebilecek muhatara ile beraber umur-ı maliyece tahaddüs edecek müşkilatı arız ü amîk mülahaza etmek lazımdır. *demış ve bunun üzerine reye müracaat edilerek bu muharebe-i cesimeye lazım gelen her nevi fedakarlığa hazır olduklarına dair 93 mebusdan 75 mebus rey vermiş ve 18 âzâ bu reye karşı bulunmuştur.*

Müsavat gazetesinin 31 Mart 1293 nüshasın (*Levand Herald*) dan naklettiği haber, muhalif reyin 18 olduğunu kaydettiği halde “Karadağ emaretinin metalib-i vakiasının kaffesini reddet karara 65 reyin iştirak ettiğini bildirmektedir. (*Far dö Bosfor*) un neşriyatına bakılırsa “Rum ve Ermeni mebusların bazıları Karadağ taleblerinin kabulü tarafında bulunmuş iseler de Müslüman mebuslardan bir zâttan mâadâ cümlesi reddi tarafında olmuşlardır.

Bu müzakere 4,30’dan 7’ye kadar 2,5 saat sürmüştür.

Far dö Bosfor’un ifadesine göre âyandan Sami Paşa da bulunmuştur.

1 Nisan 1293 tarihli *Vakit*, İstanbul’dan bir başka fıkra nakletmiştir. Bu fıkra Karadağ meselesinin çarşamba günü (30 Mart 1293) âyan meclisine havale olunduğunu, âyandan çıkan kararın mebusan kararına muvafık olmadığı ilaveyle bildiriyor. Ve “Heyet-i Âyan, Heyet-i Vükela’ya emniyetleri ber-kemal olduğunu ve Heyet-i

Vükela'nın reylerini kabul edeceklerini beyan etmişlerdir.” diyor.

Müsavat gazetesi çarşamba günü mecliste yine Karadağ meselesinin müzakere olunacağını yazmışsa da 12 Nisan tarihli *Vakit*'in başka bir yerine bakarak, bu müzakerenin perşembe günü tekrar olunduğuna da hükmetmek mümkündür. Gazete diyor ki:

Haber alındığına göre Karadağ metalibi, diünkü gün (31 Mart Perşembe) dahi Meclis-i Mebusan'da müzakere olunup katiyen reddine karar verilmiştir.

Gene aynı tarihli gazetede şu haber vardır:

Diünkü gün (perşembe) Karadağ murahhasları hariciye nazırını konaklarına azimetle nazır paşa hazretlerinin cevab-i kat'isini almak istemişlerse de Saffet Paşa hazretleri (Bu bâbda Meclis-i Mebusanca verilen karar bugünkü meclis hasta tezekkür olunduktan sonra size tebliğ olunacaktır) dedikleri mesmudur.

Karadağ meselesi hakkında Meclis-i Mebusan'da geçen müzakereye, Abdülhamid'in *Evail-i Saltanatı* adlı ve 1326'da Mısır'da basılmış bir eserle *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı* adlı kitabda temas etmiştir. Fakat, her ikisi de padişahın açılış nutkuna meclisten verilen cevap dolayısıyla Karadağ istekleri üzerindeki ilk tezahür celsesini, Londra protokolünün reddile neticelenen gizli toplantıdan ayırmamışlar, birbirine karıştırmışlardır.

Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı'nın 120. sayfasında: “Karadağlılar İşkodra tarafında birkaç köy ve kaleleri istiyorlardı. Babiali kendi başına şu meseleyi halletmek istemeyip Karadağlıların matlubatını Meclis-i Mebusan'a takdim etti.” dedikten sonra *Jurnal de Deba*'nın 5 Nisan 1877 sayısından alındığını anlatan bir notla:

“Şu madde hakkında Meclis-i Mebusan'da vukua gelen müzakereyi ecnebi gazetelerinden istihracen karilerimize takdim etmeyi müna-sib görüyoruz.” diyor ve “Çünkü her ne kadar müzakerat-ı mezkure hafî idiye de ecnebi muhbirlerinden birkaçı o gün mecliste bulunmuş, umum müzakeratı ve burada vukua gelen ahvali aynen müşahede etmişlerdir.” ilavesinde bulunuyor.

Bundan sonra verilen tafsilat, başında ve sonunda, gilzi celsenin müzakeresine aid yukarıda arzettiğimiz malumatı tutuyorsa da mesela, İşkodra mebusu Yusuf Efendi'nin 15 Mart 1293

inikadındaki nutku bu arada söylenilmiş gibi gösteriliyor. *Jurnal de Deba*'nın 29 Mart celsesi müzakeresini 5 Nisan'da vermesi mümkündür; fakat red kararı 10 Nisan 1877'den sonra verilmiştir. Yanlışlık meydandadır. Ve kitabın “müzakere gizli ise de yabancı gazete muhabirleri takib etmiştir.” suretindeki hükmü, bu iki celseyi birbirine karıştırmamanın eseridir.

Bununla beraber burada bu gizli celseye aid bazı tamamlayıcı malumat buluyoruz:

“Meclis açıldıkda Saffet Paşa bir nutuk irad ederek Karadağ'ın matlubatını izâh ve nutkun hitamında Devlet-i Aliyye sulh arzusunda bulunduğu cihetle Karadağ'a (Bugana) nâm mevkii terke razı olduğunu anlattı.

Saffet Paşa'nın nutku mebuslara ve bilhassa meclisin Müslüman âzâlarına pek fena tesir etti. Bunlardan birkaçı söz söylemek müsaadesini istediler. Müsaade aldıklarında şiddetli şiddetli nutuklar söyliyerek Karadağ'ın teklifini katiyen reddetmekte idiler.”

“Meclis sükute karar verdikten sonra Hariciye Nazırı Saffet Paşa nutka başlayarak: (Meclisin Karadağ matlubatına karşı aldığı vaziyet en sonra Rusya ile bir muharebeyi intaç edebileceği)ni ve (halbuki başka hükümetlerin hiç birisiyle ittifakta bulunmayan, iki seneden beri Sırbıye ve Karadağ muharebesiyle Rumeli isyanlarından dolayı mütemadiyen pek zaif düşmüş olan Devlet-i Aliyye Rusya ile başa çıkamayacağı) nı beyan ettiyse de Müslüman âzâlardan bir kaç hariciye nazırına cevaben: (Millet-i Osmaniye hiç bir tehlikeden havfedip ricat etmiyeceği)ni, (milletin en büyük fedakarlığı ihtiyar ederek Karadağ'a bir karış arazi vermeye razı olmadığı)ni suret-i katiyede beyan ettiler.

Bundan sonra artık mübahase bitmiş bulunmakla reis, âzâların reylerini toplıma karar verdi; fakat daha bir kere olsun, hükümetin arzusunı kabul ettirmek üzere, meclise hitaben:

Karadağ ile uyuşmak ve bunun için muhabere etmek üzere meclisin hükümet Heyet-i Vükela-sına emniyet-i tammesi olup muhaberata geçmek mezuniyeti var mıdır?

diye sordu.

Reisin bu sual ve teklifi pek büyük bir ekseriyetle reddolundu. Yalnız bu cihet muvafık olacağını 18 nefer Rum ve Ermeniler beyan ettiler.

Badehü meclis, Karadağ'ın matlubatını katiyen red ve (hükümeti emaret-i mezkure ile muha-

beratı dahi kesmek lazım olduğu) nu orada mevcud vükelaya bildirdi.

İşe bu yolda netice verildikten sonra Dahiliye Nazırı Cevdet Paşa *meclise hitaben:*

Hükümet-i Osmaniye Karadağ'a bir şey vereceğini vaddetmedi. Mademki Millet Meclisi bir karış toprak vermiyor. Meclisin kararı hükümet için düsturül-ameldir. *diye söze hitam verdi. Meclis dağıldı.*

Şu malumattan çıkaracağımız netice Karadağ meselesinin 29-31 Mart 1293 de meclisin

gizli celselerinde müzakere olunduğu ve Babıali'nin ittihaz ederek Mebusana getirdiğini aşağıya naklettiğimiz tasvibnameden anladığımız red kararı bu müzakerelerden mülhem olarak hazırlandığıdır.

Bununla beraber, bu aradaki gizli celsenin zabıt hülasası sayılabilecek tek resmî vesikanın bu tasvibnameden ibaret olduğuna işaret icab eder.

H.T. Us

Meclis-i Mebusan'ın Tasvibnamesi

Mesele-i hazıraya dair Babıali'ye tebliğ olunan mükaleme mazbatasıyle İngiltere hariciye nazırı tarafından ve Londra'da mukim Rusya ve İtalya sefirleri tarafından tanzim edilen beyannamelelerin ve onun üzerine Babıali canib-i samisinden kaleme alınan reddiyenin birer suretleri Heyet-i Mebusan'a irsal buyurulduğunu havi vürud ederek heyet-i umumiyenin ictima-i hafisinde kıraat olunan fi 26 Rebiülevvel sene 1294 ve 30 Mart sene 1293 tarihli tezkere-i samiye ile zikrolunan evrak-ı melfufe kemal-i dikkatle mütalaa olundu.

Salifül-beyan mükaleme mazbatasıyle evrak-i müteferriası üzerine Babıali'den kaleme alınan mezkur reddiyede münderic ifadat ve mülahaizat doğrusu saltanat-ı seniyye ve umum millet-i Osmaniye'nin her an ve zaman ezher-cihet muhafaza ve vikayesi matlub ve mültezem olan hukuk-ı mukaddsesiyle istiklal ve tamamiyet-i

mülkiyesine şayan bir surette idiği anlaşıldı. Binaenaleyh; Babıalice mezkur mazbatanın reddi hakkında müttehez olan meslek-i muhik ile azm-i kavi, Heyet-i Mebusan'ın pek aşırı takdir ve memnuniyetini mucib ve fevka'l-gaye şükranıyet-i azimesini müstevceb olduğunun ve Karadağ meselesine dair olan fıkra tarafından verilen karar mukaddem arz olunmuş olduğundan tekrara hacet olmayıp hemen padişah-i hürriyet-perver ve şehinşah-i madetel-küster efendimiz hazretlerinin muvazabatını fariza-i zimmet ü ubudiyet bildiğimiz daavat-i füzuni-i eyyam-i ömr ü şevket ve ed'ıye-i hüsn-i muvaffakiyet-i cenab-i mülükanelerinin ez-ser-i nev tilavetine müsaraat kılınmıştır.

Fi 31 Mart 1293

On Dördüncü İnıkad*

30 Rebiülevvel 1294 — 2 Nisan 1293 / 14 Nisan 1877
CUMARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1886.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimayı devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaseti celilelerinde küşad edilmiştir.

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat dörtte açıldı. Geçenki hülasa-i zabtı dinliyeceğiz

Riyaset katibi izzetlu Münir Beyfendi zabıt hülasesini kıraat etmekle, heyet tarafından tasvib edildi. Bundan sonra yedi, sekiz kadar arzuhal hülusalari okundu. Mebusandan birisi arzuhal-lerin birer cedvele taksim edilmesini teklif eyle-dikte Reis Paşa hazretleri, arzuhal encümeniyle bil-müzakere nizamname tatbikine karar veril-mesini dermiyan eyledi.

Reis: —Nizamname-i dahilide bir bend var ki ona dair bir sual olunacaktı. O, bugün aradan çıkmalı.

Nafî Efendi (Haleb): —Nizamın 9. maddesini kıraata başladı.

Reis: —Buna dair kimin mütalaası vardı. Dahiliye nazırı hazretlerinin burada bulunması dahi kararımız iktizasından idi.

Birisi: —Bu madde için ekseriyete müracaat olunmuştu.

Reis: —Karar verildi, bitti mi, öyle ise tekrar bunda ne var ki soracağız?

Mebus: —Aman efendim, lütfediniz, ne yolda karar verildi?

Reis: —Karar verildi, demek tebdil olunmasın, demektir.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —İşte o ibare yapılınsın. Bu maddeye dair mebusan da irad-i kalam etmelidir. İstizah için celbolunan vükelaya hiçbir kimse irad-ı kalam edemiyecek denildiği yere ilave olunacaktı.

Reis: —O maddeyi bir daha dinliyelim.

Tekrar okunur.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —İşte, buradan vükeladan hiçbir kimse müdahale edemiyecek tabiri çıkacak, onun yerine bir münâsib tabir konulacak.

Reis: —Buna dahiliye nezareti tarafından cevap var mı?

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —İş anlaşılmıyor efendim, mukabele edemiyecek demek, müdafaa edemiyecek demektir. Vükela ne için celbolunuyor? Maddeyi istizah için. Mukabeleye girildi mi, ibare münharif olur. Öte taraftan müdahale olursa, mübahase çıkırından çıkar. O cihetle mukabele olmamalı.

Reis: —Buna bir şey var mı?

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —İstizah hengamında kimse müdahale etmemeli buyuruyorlar. Yalnız istizah eden zât söyleyecekmiş. Güzel. Vakıa her taraftan müdahale edilemez. Lakin istizahın aksi gelirse, bunu da niçin sormiyalım ?..

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Ruhsat buyurunuz efendim. 79. maddede ber tafsil beyan olunmuş; müdafaa, mukabele yok. Müdahale başka, elfaz başka. Burası şimdi meydana çıktı. Heyetçe müdafaa, istizah maddesi olduğu için istizaha muhtaç olacak.

Reis: —Buna bir söz var mı?

Bir mebus: —Müsaade buyurur musunuz efendim. Mukabele, ne yolda ıstılah olduğu malumdur. Ve ağırca bir tabirdir. Zaten o tabir yakışmaz. Bununla beraber diğer taraftan sual olunacak olursa müdafaa yolunda değil, istizahı

noksan gördüğü halde tekrar istizah edip keyfiyeti iyice anlamak için soracaktır. Müdafaa, mukabele sözlerine hiç hacet yoktur.

Reis: —Bu surette, bende ne yazmalı?

Mebus: —Münasib bir madde ile ifade etmeli; ruhsat alarak istizah etmeli.

Reis: —Pek iyi. Alt tarafını okuyalım da başka bir söz varsa söyleyiniz.

79. madde okunur.

Reis: —Burada yanlış bir şey var. Vükela burada müdafaa etmeyecektir. Müdafaa edecek kimse yok. Biz onu mütalaa edeceğiz. Bir de şüphe edersek soracağız. Rey olmayacak ise sorup bitirdikten sonra diğeri de sorsun.

Cedvet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Burada bir (bile) lafzı kalmıştır, istizahın gayri mevadda bile denilse matlub hâsıl olur, zannederim.

Salim Efendi (Kastamonu): —Bile lafzı işi pek çok tağyir ve tadil eder.

Reis: —Bu bâbda söz var mı?

Yaver Efendi (Bosna): *Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Şura-yı Devlet’te kaleme alınıp, Meclis-i Umuma havale buyurulan dahiliye ve vilayet nizamnamesi, hulus-i niyetle ve usul ü kavaid-i mülkiyeye tatbikan ve mukteza-yı vakt ü hale göre yapıldığı erbabı indinde malum ve musadaktır. Bunun tecrübesi sebkât etmeksizin sellemehüs-selam madde be-madde tadiline kalkışmak zann-i acizaneme göre beyhude vakit izaa etmektir. Çünkü, şevketli padişahımız efendimiz hazretleri, saadetle cülus buyurduklarının akabinde ihsan buyurdukları Kanun-i Esasi hükmünce Meclis-i Mebusan, bu gibi nizamâtı her vakit tadile salahiyeti vardır, ilerde, edilecek tecrübe üzerine saye-i şahanede, daha güzel tadil olunur. Bizim için ehemm ü akdem olan müvazene-i maliye nizamnamesinin bir an evvel tadil ve ıslahıdır. Vakıt nakiddir, beyhude kaybetmiyelim.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Bir layiha devlet tarafından gelince bir encümen yapılır. Onu mütalaa eder. Sonra heyetçe müzakereye konur. Bu iş için de bir encümen yapıldı. Onun bir de kararı vardır. Burada o kararı göremiyorum. Zannederim ki bütün şubeler burada müttefikler.

Reis: —Encümen ne diyecek?

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bunun için encümen yoktur. Nizamname-i dahiliyi heyetçe yapacağız.

Mustafa Efendi (Yanya): —Cevdet Paşa hazretleri (Dahiliye Nazırı) nın buyurdukları gibi (bile) lafzı kifayet eder. Bizim de kararımız ibarenin tadilidir. Malumdur ki bir şeye ekseriyetle karar verilince onu tekrar değiştirmek olamaz.

Reis: —Nasıl yapalım? Bu iş bugün bitecek. Bir (bile) kelimesini teklif ediyorlar.

Manok Efendi (Haleb): —31. maddede bu iş için izahat vardır. Biz de karar vermiştik ki badele-müzakere diye tashih olunsun, bir daha okuyalım.

Reis: —Bir kararımız daha vardı ki, o da bir münasib vakitte dahiliye nezaretinden sormak idi. Sorduk; alt taraftaki bendi gösterdi. Orada izah var, dedi. Şimdi de bir (bile) lafzı teklif ettiler. Artık işin bakiyesi şubeye kaldı. Şimdi vilayet nizamnamesinden sorulacak olan şüpheyi soralım.

Halil Bey: —*Vilayat nizamnamesinin 39. maddesini okudu ki; “nahiye meclislerinin cemasetine ve nüfusunun ekseriyetine göre nısfı müslim ve nısfı gayrimüslim olarak 6’dan 12’ye kadar âzâsı olacağı” meselesinden ibarettir.*

Reis: —Buna dair ne demiştik? Bunun üzerine dahiliye nezaret-i celilesinden ne sorulacaktı?

Vasilaki Bey (İstanbul): —Kanun-i Esasi’ye mugayir olduğundan müslim ve gayrimüslim tabirini kaldıracaktık.

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Buradan kaldırılmasında bir beis yoktur efendim. Nahiye meclisleriyle idare meclislerinin mahiyeti bir siyakta da değildir. Fakat, nahiye meclislerinden bu tabir kaldırıldığı gibi idare meclislerinden de kaldırılacak mı?

Reis: —Bu lakırdı nerede gelirse kaldırmak istiyorlar. Ne türlü münasib ise yapalım.

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Geçende, bir yerde mübahase geçti. Lakin o mübahase idare meclisleri hakkında idi. Nahiye meclislerine dair değil. Eğer nahiye meclisleri birbirinden bahiste ayrılrsa, âzâ-yı kiramın reylelerine müracaat daha münasib olur.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Burada bir mesele var. Nısfı müslim, nısfı gayrimüslim demek Kanun-i Esasi’ye mugayir midir; değil midir? Onu tayin etmeli. Mugayir ise nahiye olsun, idare meclisi olsun kaldırmalı.

Reis: —Buna bir cevap var mı?

Sebuh Efendi (İstanbul): —Nahiye meclisleri ile idare meclisleri hep bir yolda olur. Fakat,

mukaddema ekseriyet bu kaydın Kanun-i Esasi'ye mugayir olmadığı ve şu halde kalması lüzumu müzakere olunmuştu. Böyle olmazsa mazaratı olacağı söylendi. Nihayet buna dair dahiliye nezaretinden istizah edilmek meselesi meydana çıktı. Mademki şimdi nezaret-i celilesi tarafından mahzur olmadığı gösteriliyor. O halde kaydın değiştirilmemesinde de bir gûna mahzur olmayacağı derkardır.

Reis: —Bu henüz birinci kıraat. Asıl kararı ikinci kıraatte verilecek.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bu Kanun-i Esasi'ye asla mugayir değildir. Harfiyen mutabıktır. Kanun-i Esasi bize Osmanlı diyor. Fakat, ben Hristiyanlıktan çıkmadım, öteki de Müslümanlığında bakidir. Devlet ise cümlesinden hizmet istiyor. Eğer bir cemaatin ekseriyetine göre intihab olunursa bir takım milletlerden hiç intihab olunmaz. Lütfen bu bend böyle kalsın.

Çanaka Efendi (Yanya): —Kanuna mugayirdir. Hem yarısı İslam, yarısı Hristiyan, deniliyor. Hristiyanlık bir değil, türlü türlü mezhepleri vardır. Yahudiler de vardır. Oldu üç...

Reis: —Ben size muhtasar bir cevap vereyim: üç değil, 13'tür.

Çanaka Efendi (Yanya): —İşte, ben de böyle demek istiyorum. O halde, cemaat, milliyet ayırmamalı; ekseriyeti kim kazanırsa o olsun.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Kavi bir hesab üzerine malumdur ki; tebaanın yarısı müslim, yarısı gayrimüslimdir. O halde gayrimüslim her ne tarafta ziyade olursa meclis-i idare âzâlarının hemen hepsi o taraftan olur, Kanun-i Esasi'ye dokunmadığının sebebi de bunun idarede hissedar olmasından ibarettir. Her cemaat kendi ahâlisinin idarece hisse-i ihtiyacını yine kendisinden olan vekili ile anlayacak ve anlatacaktır.

Cevdet Paşa Hazretler (Dahiliye Nazırı): —Demin arz ettiğim şeyin bir azı daha kaldı. Bahis hem nahiye hem de idare meclisleri hakkında beraber cereyan ediyor. Arz etmiştim ki, nahiye ile idare meclisleri bir değildir. Bu iki meclisin bahisleri birbirinden ayrılrsa da ona göre söz söylene. Nahiye meclisleri için müdafaaya söz bulamam. Onda, nısf müslim, nısf gayrimüslim kaydına vakıa lüzum olmasa beis yoktur. Ancak idare meclislerine bu bâbda müdafaaya daima hazırım.

Reis: —İdare meclisleri hakkında olan efkârı da beyan buyurunuz.

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —

Nahiye meclisleri, umur-ı belediye gibi her halde ahaliye aid ve raci olacak işler ile iştigal edecektir. O halde ahâlinin kendi hukukuna aid demektir, idare meclisleri ise, ahali hukukuna aid bir şey değildir. Devlet kendi memurlarına muavenet için ahâliden adam istiyor. Onları da siz intihab ediniz diyor. Yalnız bu derecesiyle, bu işe halk karışamaz. Nahiye bahsini meclis-i idare bahsinden ayırmalı. Nahiyeler, âzâ-yı kiramın dedikleri gibi olsun; ancak meclis-i idareler, mademki devletin kendisine aid bir şeydir, onlar dahi devletin dediği gibi olsun.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Nısf müslim, nısf gayrimüslim lakırdısı yeni nizama konmuş lakırdı değildir. Öteden beri mevcuddur. Ve bu mesele mahzurdan dahi salimdir. Şimdiye kadar bundan hiçbir şikayet olmadı.

Reis: —Sahih, amma cevabı dinlediniz mi? Nahiye meselesinin daha ziyadesi ahaliye aid ve mecalis-i idare maddesinin daha ziyadesi devlete raci diyorlar.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Ben dahiliye nazırı paşa hazretlerine cevap vermiyorum.

Çanaka Efendi (Yanya): —Vakıa şimdiye kadar böyle idi. Lakin şimdi sorarım ki, bu tabir kanuna mugayir midir, değil midir? Eğer bu nizamı zât-ı şahane tasdik buyurur da nizam olursa, artık eski nizamın hükmü kalmaz.

Reis: —Yani meramınız?..

Çanaka Efendi (Yanya): —Tadil olunsun.

Reis: —Ne denilsin?

Çanaka Efendi (Yanya): —Bir tabir bulunsun. Düşünelim.

Bunun üzerine Manok Karaca Efendi (Haleb) *makale-i âtiyeyi serd eyledi:*

“Her mecalis âzâlarının nısf müslim ve nısf gayrimüslim olacağına dair geçenki ictimada haylice mübahaset cereyan etmişti. Muhterem refiklerimizden bazıları ve Vasilaki Bey (İstanbul) bunun suret-i tarifi aleyhinde bulunarak, müslim ve gayrimüslim tabirinin Kanun-i Esasi'ye muhalif olduğunu ifade ile bu tabirin Osmanlı lafzına tahvilini iddia etmiştir.

“Mir-i mumailayhin şu iddiasının ne derecelerde kabule şayan idüğünü bilmek için Kanun-i Esasi'den dermiyan eylediği mevaddın bir nebzecek tedkik ve tamik tarafına gidilmesi kafidir zannederim. Kanun-i Esasi'den maksad-i asli her ferd-i milletin huzur-ı kanunda hukuk ve vazifede müsavi tutulması kaziyesinden ibaret-

tir. Bu esas muhterem refikimizin dermiyan eylediği Kanun-i Esasi'nin 17. maddesiyle takdis kılınmıştır.

“Osmanlı nâmiyle yad olunmak bahsine gelince; bu dahi Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'ye tabiiyetimizi alel-umum tavsif ve tarif etmek ve 17. benddeki tesavi-i hukuk ve vezaif kaziyesine bir alamet-i aleniye olmak üzere her sınıf tebaa-i şahaneyle ihtilaf-i mezhebe bakılmıyarak verilmiş bir imtiyaz olduğu azharü mineşşems ve bu takdirce tesava-i hukuk kaziyesi asıl olup, Osmanlı tabiri ise onun fûruundan bulunduğu rütbe-i bedahattedir. Devlet-i Aliyyeyi teşkil eden Heyet-i Osmaninin akvam-i muhtelifeden müretteb bulunduğu Kanun-i Esasi'de münderiç buyurulduğu gibi, nutk-ı hümayunda dahi teyid buyurulmuş olup, Osmanlı nâmı ise akvam ve milel-i muhtelif-i mezkurenin birbiriyle irtibat ve ittihadları için ittihaz olunan rabitadır ki bunda milel-i mezkurenin Kanun-i Esasice mukaddes olan tesavi-i hukuklarına muzir olacak surette istimali bir veçhile caiz görülemez.

“Kanun denilen şey, ekseriyetin ekalliyet üzerine tabii bulunan galebe ve tesirini vaki ve ashab-i iktidarın zuafa ve aceze üzerlerine melhuz bulunan tazyik ve infazını rafî bir alet-i hakkaniyet olduğu nezd-i ulil-ebarda malum olup, bu takdirce hiç bir mahalde adedce müsavi bulunmayan ve fakat herbir hal ve mekanda hukukça müsavi tutulmaları Kanun-i Esasi iktizasından bulunan milel-i muhtelifeden adedce ekall olanların hukuku ekser olanların kuvvetine payimal ettirilmemek her vazî-i kanunun vazife-i mukaddesidir.

“İmdi, mecaliste âzâ intihabında tesavi-i hukuk kaziyesini muhafaza için ve intihab olunan âzâlar muntahib olan ahaliye hakkıyla takdir etmek için müslim ve gayrimüslim gibi bir tabir kullanılması icab eder ki, bunun milliyete mahsus olan Osmanlı tabirine bir hâlel ettirmeyeceği ve fakat mezhebe aid bir tabir olduğu gibi kanunname-i esasinin ruh ve ibaresine her cihetle mutabıktır. Muhterem refikimiz der-hatır etmelidir ki, mebusu bulunduğu İstanbul intihabatı dahi bu tabir ve usule tevfiikan icra olunmuştur. Ve yukarıda beyan olunduğu gibi bundan Kanun-i Esasi ahkamına hiçbir hâlel gelmiş olmayıp yemin bozmak gibi vicdan tefrik edecek sebepler mülâhazasına mahal yoktur. Vasilaki Bey şurasını dahi der-hatır etmelidir ki imtizaç ve ittihad te-

savi-i hukuk ile olur. Tesavi-i hukuk dahi tesavi-i vezaifi icab ettirir. Teşkil olunan kaffe-i mecaliste her milletin, tarafından âzâ intihabına olan arzusu hiçbir veçhile haksız görülemez. İstanbul intihabatında, hakkında gadrolmuştur zanniyle bir milletin ettiği nabeca feryad tâ Avrupa'ya aksetmiş ve büyük kıl ü kâli mucib olmuştur.

“İmdi, Kanunname-i Esasice mukaddes olan tesavi-i hukuk kaziyesine hâlel getirmemek ve beynelmilel nifak ve ihtilafa sebebiyet verilmemek üzere müslim ve gayrimüslim tabirinin ibkasını teklif ediyorum.”

Reis: —Yani ibka.

Manok Efendi (Haleb): —Evet efendim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Efendim, müzakere pek uzadı. Reye müracaat edelim.

Reis: —Nutm için yazılanlar varsa, çare yok dinliyeceğiz.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Manok Efendi (Haleb) diyor ki, bu Heyet-i Mebusan bile bu sene böyle oldu. Fakat, Kanun-i Esasi de diyor ki; bu sene müstesna olarak böyle oldu. Bu kayıd olmasa idi, İstanbul'dan yine on mebus çıkardı. Amma ziyadesi Hıristiyan veyahud ziyadesi Müslüman olacak imiş, beis yok, hep Osmanlıyız, cümlemiz biriz. Bizi yalnız böyle tabirler birbirimizden ayırıyor.

Manok Efendi (Haleb): —Bundan 20 sene sonra maarif sayesinde fikirler birleştikten sonra olur. Şimdi ise her sınıf ahalimizin bazı fikirleri vardır ki meydana koyamayız.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Görüyoruz ki sâdedin haricine çıkıyoruz. Esas mesele bu tabirin olup olmamasından ibarettir, iş, encümende mütalaa olunur. Nahiye ve idare meclisleri hakkında bu tabirin lüzum ve adem-i lüzumu orada düşünölsün.

Yenişirli Ahmed Efendi (İzmir): —Dahiliye nazırı paşa hazretlerinin dedikleri veçhile meclis-i idarenin devlete aid ve raci olması bizce de müsellemdir, isterse müslim âzâ koyar, isterse gayrimüslim. Nahiye meclisleri için de Kanun-i Esasi bizi bir noktaya cem etti. diyorlar. Bu da böyledir. Eğer biz, yalnız Osmanlı nâmiyle âzâ toplarsak işte o zaman aramıza tefrika düşer. Vec-hi şu ki; Anadolu'da en çok yerlerde nüfus-i İslam galibdir. İstanbul en mütemeddin yerimiz iken, intihablar hususunda bu kadar kıyametler koptu. Kendilerince az âzâ alındığı için şikayet eden halk bulundu. Sonra vilayetler dahi bu müşkilata düşer

olacak, tefrika düşecek, Kanun-i Esasi'nin arzu eylediği veçhile ittihad olamayacak.

Bir Rum: —Kanun-i Esasi'nin 8. maddesi şerh ve izah edilmeyince bu iş anlaşılmayacak. Bu da âyanın vazifesidir. Âyan bend-i mezkuru şerh etsin, sonra da biz bakalım.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —İşi âyana göndermek lazım gelmez.

Reis: —Efendi, işi şubeye havale ettik. Orada bahsediniz. Artık bu bahsi geçelim mi efendim.

Heyet bu bahsi geçmeye muvafakat etmesiyle Bâb-ı rabi okunmağa başlandı.

Reis: —35. maddeye dair bir söz geçmiştir. Karar vereceğimiz zaman reye bakarız.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Valilerin müddet-i gaybubetinde her kimi isterlerse vekil bırakmaları müsteşar bulunan yerler için haksızdır. Validen sonra en büyük memur müsteşardır. Deniliyor ki, vali kendi mesul olacağı için vekaleti emin olduğu adama verecek. Fakat müsteşarlar da devletçe emindir. Emin değilse, vali Babialî'ye yazıp tebdilini ister.

Birisi: —Ben derim ki, Sebuh Efendi (İstanbul) nin yanlışı var. Vali yerine kimi vekil edeceğinde serbest kalırsa daha âlâ. Zira, mutlaka müsteşarı vekil eder. Amma müsteşarı da bir yere göndermek isterse o zaman başkasını vekil etmeğe müktedir olabilmelidir.

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Valinin yalnız bir zâtı vekil bırakmaya mecburiyeti idareyi tas'ib eder. Bu nizamlar tevsi-i mezuniyet için yapılır. Valinin mezuniyetini darlaştırmamalı. Tabiidir ki, ekseriya vekil, yine müsteşar olur. Belki gizli bir işi vardır da müsteşarı vekil bırakmıyacak ise, vali diğerini vekil bırakmakta serbest kalmalıdır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Valinin tevkil edeceği şahıs bir zâta münhasır kalmamalı, ihtimal ki müsteşarı da tevkil eder. Hem de müsteşarın mücerred büyük olması şart değildir. Müsteşar saniye mütemayizi olur da defterdar ulâ evveli bulunur.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bu da vazife nizamları gelirse o zaman bahsolunsun.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Müsteşarların beyan-ı vazifesi bu bende dokunmaz.

Yenişehirli Ahmed Efendi (İzmir): —Efendim, valiler vilayetin her tarafıyla meşgul olacakları cihetle hangi memurların kafi olacağını yine kendileri bilirler. Sözü uzatmak lazım gelmez.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Vali gaybubeti halinde mesul değildir. Bu bend vazife nizamnamesinde bulunmak lazım gelir. Orada müzakere olunsun.

Reis: —Bunu burada bitirelim, ikinci kıraatte karar verelim. Zira söz artık zaid oldu. 38. maddeye diyecek var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Mesuliyet taaddüd etmemek için tahsilat ve irsalattan vali ve sarfiyat ve hesabattan defterdarın mesul olması encümende kararlaştı.

Hamzasb Efendi: —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“38. madde, umur-ı maliyede vali ve defterdarın müştereken memur ve mesul oldukları muharrer olduğundan, mademki ikisi de bir umur-ı mühimmede müştereken mesuldürler, valinin gaybubetinde defterdarın vekaleti münasib görünmüyor. Çünkü, mahzurdan salim değildir. Defterdardan mâadâ erkan-ı vilayetten tensib edeceği zâte tefviz-i emr-i vekalet eylemesi denilse daha iyi olmaz mı?

“Mutasarrıf ve muhasebecinin bu bâbda olan mesuliyeti taaddüd etmemek için tahsilat ve irsalattan mutasarrıf ve hesabattan muhasebeci mesul olacakları münasib görülürse, merkez-i vilayetlerde dahi vali ve defterdarın umur-ı maliyece olan vazifeleri nizamden tefrik ve tasrih bulunduğu halde defterdarın vekaletinde dahi mahzur görünmüyor. Çünkü; yalnız valinin umur-ı maliyece valiye aid olacak vezaifini hasbel-ve kale müddet-i muvakkatede ifaya mecbur ve yalnız müddet-i vekalette valiye aid olan vezaif ile mesuldür. Hususa ki valinin giyabında, emr-i vekaleti icra edecek zât hiç olmazsa erkan-ı vilayetin mütehayyizanından olması elzemdir. Ve defterdar olacak zevat, işbu evsafi cami bulunduklarından onların emr-i vekaletleri de münasibdir.

Reis: —İkinci müzakerede reyine bakarız.

Rasim Bey (Edirne): —Maliyeden bir memur göndereceklerdi de encümende müzakere olunacaktı.

Reis: —(Yusuf Paşa hazretlerine Maliye Nazırı) Maliyeden memur bugün gelsin efendim.

Yusuf Paşa Hazretleri (Maliye Nazırı): —Pek iyi efendim.

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Bu ibarede bir tashih lazım geldi. Tayin olunacaktır yerine, olundu demeli. Zira nizam mevcuddur.

Salim Bey (Kastamonu): —Her vilayette mektubcuya refakat eder bir evrak müdürü ile ketebe, saire vardır. Nizamda ise buna dair sarahat yok, tasrih etmelidir.

Reis: —Yerleri gelecek. Maa-hâzâ zabtolunsun.

Yenişehirli Ahmed Efendi (İzmir): —Ben mektupcuya hiç lüzum görmem. Her yerde bir muktedir adam vardır. Fazla masrafa vaktimiz yok, tenkih etmeli.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Vakıa mükemmel memurlar vardır. Amma bir baş ister. Dümensiz gemi yürümediği gibi, başsız ketebede olmaz.

Reis: —Bu söz Ahmed Efendi (İzmir) ye cevab olmadı. Ahmed Efendi diyor ki: birer başkâtib vardır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bir mümeyyiz ile iş görülmez.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Ahmed Efendi (İzmir)'nin pek hakkı vardır. Mümeyyiz varken mektubcuya lüzum ne ?..

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bahis maaşındadır. Mektupcu lafzı kalsın. Bütçe geldiği zaman maaşını tenzil etmeli.

Reis: —Demek ki tarafeynin meramı malum oldu. Mektupcu İstanbul'dan giden bir memurdur. 5000'den aşağı giderse hiçbir iş görülmez, fena olur. 7500 bile olmalı. Mümeyyiz yerlidir ne verilirse kanaat eder. Bunu isteyiniz, şunu istemeyiniz, diye söylemiyorum. İşi biliniz de öyle bahsediniz, diyorum.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Nizamda, Vilayet matbaaları için söylüyorum. Bu matbaalar yalnız hükümetin evrakını basmayıp birer de jurnal bassa, dahili, harici havadis yazsa.

Hamzasb Efendi: —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Mademki matbaa nezareti idare meclisine muhavvel gösteriliyor. Mektupcu ile defterdarların üzerlerine bu husustan münferiden vazife atfeylemeğe hacet mesetmez. Çünkü, matbaa varidat ve masarifatı devletin diğer varidat ve masarifatına karışmayıp ayrıca idare olunacaktır. Gerek umur-ı tahririyece ve gerek umur-ı maliyece olan vezaif-i müstakille dahi tayin olunacak müdir-i mahsus üzerine bırakılsa, daha münasib görünür. Ve müdür dahi yalnız meclis-i idareye karşı mesul olsun. Çünkü; idarenin vazife-i müçtemiası tefrikan bir iki memur münferiden ihale olursa, işçe suubeti intaç ve o idarenin terakki-i hali ne mani olacağına iştibah yoktur.

Rasim Bey (Edirne): —Matbaalarda hükümet için tab olunan evraka kaç kuruşluk kağıd sarf olunuyor ise o mikdarda ücret-i tabiye alırlar. Bu ücret yine verilmek üzere matbaalar bil-müzayede talibine ihale edilse.

Reis: —Biz tanzim-i umur için müzayedeleri kaldırmak istiyoruz. Böyle en mühim işlerde matbaalardan bahsolunmaz. Bu esaslı bir kanun layihasıdır. Bana kalırsa, şu matbaa işini buradan çizivermeli.

Heyet: —Pek âlâ olur.

Nizamnamede nafia, ziraa bahsi geldikte âzâdan birisi bunların suret-i islahına dair güzel bir layiha kıraat etmesiyle bunun suretleri ihraç olunarak nezaretlerine gönderilmesi kararlaştı.

Manok Efendi (Haleb): —Bu ziraat müdürlerinin maiyetlerinde âzâsı en müteber zürra ve tüccardan olmak üzere bir meclis teşkili lazımdır. Fahri hizmet ederler.

Nafia memuriyetinin mülk ü milletçe en mu-tena olduğu cümlelerin musaddakı bulunduğundan bu bâbda tafsilatiyle tasdiata hacet göremem fakat, teessüf ile beyan edebilirim ki, işbu madde vilayet teşkilatından beri vilayet kanununda yalnız hurufat-ı mevta hükmünde kalmış. Lazım gelen memurlar tayin olunmamış ki fiiliyat ve icraatiyle semerat-i hasenesi görünsün. Filhakika, ibtidalarında bazı mahallere tayin olunmuş ise de hayfâ ki muahharen lüzumsuz gösterilip kaldırılmış. Elyevm âlemin hasedini isticlab eden memleketimizin münbit ve mahsuldarlığı bize ne faideyi mucib olur ki, mahsulat-i vafiremizin bir mahalden diğer mahalle ihracat ve idhalatına tariklerimiz mesduddur. Anadolu'da öyle mahaller vardır ki, en büyük şehirlere 10-12 saat mesafesi bulunan kasabalar beyninde âdî şose tariklerimiz bile olmadığından araba ile mürur ü ubur gayr-i mümkün ve hayvanat arkasile nakli zaruri bulunmakta ve anbarlar mahallinde eshab-i ziraatin hasılatları bulunan zahireler anbarlarında çürüyüp kalmakta ve kendileri ise borç altında perişan olmaktadırlar. Şimdiye kadar bunlara ehemmiyet verilmediği cihetle ziraat ve felahat ve ticaretten memleketimiz matlub veçhile terakki etmediği ve bu yüzden memul ve muntazarımız olan nice nice servet ü sâmandan mahrum kalındığı runüma ve bu maddenin ehemmiyeti cümlelerin mukarr ve muterefi olduğundan bunun üzerine yevm-i aharda mecliste mübahase mi etmek münasib

görülür, yoksa merci-i mahsusuna havalesiyle icra-i icabının talebiyle mi iktifa olunur, meclisin reyine havale buyurulması; vilayetlerde tayin olunacak nafia müdürlerinin taht-ı riyasetlerinde bulunmak üzere meclis-i idare-i vilayetin intihabiyle bir kaç kişiden mürekkeb bir meclis heyeti dahi bulunsa münasib olmaz mı? Her ne kadar idare-i umumiye-i vilayetin fasl-ı sanisinin 46. maddesinde, nafia ve ziraata dair mevaddın suver-i icraiyesini ruyet ve müzakeresi meclis-i idare vezaifine munzam gösterilmiş ise de meclis-i idarelere atfiyle semere-i matlube hâsıl olmayacağı emsali delaletiyle müsbettir.

Reis: —Bu kağıdı alınız, okuyunuz da ona göre bir şey yapınız. 42. maddede zabtiye ahvaline dair diyecek var mı?

Rasim Bey (Edirne): —*Zabtiye kanununun henüz kaleme alınmakta bulunduğunu beyan ile o kaleme alınmaya kadar sancak ve vilayatta bulunacak zabıtların tabur ağı ve alay beyi diye tayin olunmaması encümenin kararı iktizasından olduğunu haber verdi ise de bu rey kabul olunmayıp ala-hâlihi nizam ibka edildi.*

Reis: —Meclis-i idarelerde âzâ-i tabiye ile müntahabe bahsine diyecek var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Sancak meclis-i idaresi hakkındaki müzakere, işbu vilayet meclis-i idareleri hakkında caridir.

Reis: —Dahiliye nezaret-i celilesinden bir mülhaza var mı?

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Meclis-i idarelerde devlet memurları bulunmayıp da yalnız âzâ-i müntahabe bulunursa o halde bütün bütün ahali tarafından bir meclis olmuş olur. Halbuki, devlet meclis-i idareleri kendi umurunu gördürmek için teşkil ediyor. Niçin kendi memurlarını da koymasın. Hiç müntahab âzâ olmasa bile devlet yine kendisine bir meclis-i idare yapar. Meclis-i idarelerde memurlar bulunmasın, demek hiçbir yakışık almaz. Faraza, âzâ bulunmasın denilmiş olsa belki o yakışık alırdı.

Reis: —İşte, cevabımızı aldık ya. Sonra beynimizde karar verimiz.

Rıza Efendi (Hüdavendigâr): —*Ber-vechi âti bir makale irad eyledi:*

“Vülat-i izamın, meclis-i idare-i vilayet riyasetinde bulunmalarının mahzuru kaffe-i devaire ve vilayetin her bir umuruna nezaret-i kamileleri bulunduğu cihetle bittabi meşguliyetleri ziyadeleşip, meclis-i idareye vakit ve zamaniyle kudum-

larına mani olacağı derkar ve bu sebeble mecliste ruyet-i mesalih, ve müzakerat-i evrak-ı mühim-me kesb-i tehhür ederek vaktile suver-i icraiyesine ibtidar olunamamasına badi ve bundan tevellüd edecek ahval müstagni-i arz ü beyan bulunduğundan meclis-i idarenin riyaseti, yine valinin taht-ı nezaretinde olarak erkan-ı vilayetten bir zâta tahvilinde pek çok yüs ü suhuleti mucib olacağı mütalaa ve varid-i hatırdır.”

Reis: —Pek güzel lakırdı, şayan-ı mütalaadır. Malum olmak üzere bir sureti dahiliye nezaret-i celilesine takdim olunsun.

Şeyh Bahaaddin Efendi (Bursa): —Şubede müzakere edilsin.

Nakkaş Efendi (Suriye): “45. maddede, vilayet meclis-i idaresinde, haftada iki gün ictima az olduğu *dermiyan edilip Heyet-i Mebusan içinde idare âzâlığı etmiş olanların reyleri sorulduktaki*, “bu mikdarın azlığına ve çokluğu”na dair bir hayli sözden sonra Reis Paşa hazretleri “lakırdı uzamaması için bunun kararı dahi şubelerde verilmesi” ve badema irad edilecek makalelerin kaleme alınarak söz uzamaması için kürsi-i hitabette şifaken irad edilmesini reyeyledi. Bundan sonra meclis-i idarelerde memurların muhakemesinden başka umur-ı adliye müdahale olunmayacağı meselesine Rasim Bey (Edirne) nin ihtarı üzerine “sırf umur-ı hükümete aid muhakeme-i memurîn” diye izah edilmesi tensib edilip; Nakkaş Efendi (Suriye): “Mesela bir mültezim ile hükümet arasında tekevvün eden davaların dahi bazı yerlerde meclis-i idareler tarafından ruyet edildiği”ni *dermiyan eyledise de*; Hasan Fehmi Efendi (İstanbul); “Nizam-ı cedide iktizasınca böyle eşhas ile hükümet arasındaki davaların mahakim-i umumiye ruyet olunacağı” cevabını ita eyledi.

Yusuf Paşa Hazretleri (Maliye Nazırı): —İdare meclislerinde defterdar, mektubcu ve sair memurîn bulunmasın, diyorlar. Demek oluyor ki meclisin vazifeleri anlaşılmamış. 46. bendde buna dair sarahat vardır. Meclis-i idareler mülkiye ve nafia ve sair bu makule umura bakacaklar. Hem de icra memuru oldukları için o makule umurun icrasına bakacaklar, icraya nezaret edecekler, yeniden bir şey yapamayacaklar. Şu halde asıl icra memurları olan memurîn orada bulunmazlarsa nasıl olur?

Reis: —Her işte bir amir ile bir müsteşar vardır. Hangi meclis olursa olsun, ma-fevkine değil, küçüklere bile emir edemez. Meclisler yalnız istişare

mahallidir. O cihetle bir işi, şöyle icra olursa mı diye, istişare eyledikleri zaman o işin taalluk eylediği adam orada bulunmadığı halde müzakere edilmelidir. Âzâ-yı kiramdan bazıları valilerin dahi bulunmasını rey eylediler. Âzâdan birisi daimi suretle veyahud her biri münavebe ile riyaset etmesini rey ettiler. Bu da bir güzel şeydir. Lakin size yalnız haber veriyorum; ben karışmam. Meclisler istişare yeridir, dedim. Oralarda kaideten amirler bulunmaz. Hem zannım, bu müzakere artık büyüdü.

Her taraftan: —Evet, evet...

Reis: —(*Sözünde devamla*) Yine bunlara karar verilmedi. Müzakerenin neticesi olmak üzere haber veriyorum.

Yusuf Paşa Hazretleri (Maliye Nazırı): —Bu meclislerde mevcut olan nizamların suret-i icrası müzakere olunacak. Yani defterdar hangi işe bakıp nasıl icra edecek, diye söyleşilecek. Devlet demiş ki, bunun müzakeresi için de ahaliden birkaç kişi bulunsun. Şu halde, devletin kendi işinde kendi memurları bulunmasın demek olabilir mi?

Reis: —Beynimizde müzakere ederiz de ikinci kiraatte kararını söyleşiriz.

Rasim Bey (Edirne): —Encümende dahi karar verilmediği veçhile, meclisler muhasebeyi tasdik edecekler. Mal memurları meclislerde olursa kendi kendini tesdik etmiş olur.

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Meclis-i idarelere memurların hiç karışmaması arz olunuyor. Geçen gün de demiştim ki bunlar sırf devlet işi içindir. Farz edelim ki, vali ve memurın bulunmayacak. O halde, bir yolsuzluk olursa, mesuliyet kime raci olacak?

Reis: —Meclislerin yapacağı şey karar değildir. Müzakeredir, icradan yine vali mesuldür. Müzakere istişare demektir.

İbrahim Paşa (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Pek doğru. Lakin âzâ vali reyini verecek, icra edip etmemekte mesuliyet de sana aiddir diyecek. İşte bunda mantık yoktur.

Reis: —Kabası budur ki, o mesuldür.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —İdare meclisi, devletin yed-i icrasıdır. Ahalinin hiç hakkı yoktur. Büsbütün hükümete aid bir şeydir. Meclis kararının icrası valinin reyine kalırsa vali bir şey yapamaz.

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Âzânın gayrisi bulunmak lazım gelmez. Eğer meclis nizamı mugayir bir şeye karar verirse onu ihtar etsin.

Rasim Bey (Edirne): —Şimdiye kadar mec-

lis-i idareler hem bir mahkeme hem de idare suretinde idi. Usul-i muhakeme nizamı kaleme alındı. Bundan sonra meclis-i idareler mahkeme gibi hükmedemeyecek. Vazifesi vali ile istişarenden ibaret kalacak. Vali isterse icra eder, isterse etmez. Mesuliyet yine valiye aiddir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu işe şubede bakılacak. Vali reis olup olamayacağı o zaman anlaşılacak.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bu bahis pek de-
kik bir maddedir. Münasib ise yalnız bunun için bir encümen olsun.

Heyet: —Var ya.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Madem nizamname-i dahili hükmünce evvela encümeninde bakılacak, mademki encümenlerimiz de vardır. Yeniden encümen lazım değil gibi mütalaa ederim.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (İzmir): —Vükela hazeratıyla maksadımız müttehiddir. Ve müttehid olmalıyız. Her birimiz 10-12 günlük yerlerden geldik. Şu mülke, şu devlete hizmet için. Defterdarların valilerin meclislerde bulunmalarından dolayı görülen mahzurları, mazarratları açıp ortaya koymalıyız. Vükela hazeratı da sözü açıp ortaya koymalı. Defterdarların devlete ettiği hakareti, mazarratı, ziyarı ortaya koyarsak haya edilir. Bizim defterdar hakkında gelen evrakı, Hurşid Paşa hazretlerinin zamanında yapılan evrakı istemeli, bakmalı, illallah artık, bu defterdarların elinden, illallah!

Bu söz meclisin heyet-i umumiyesi tarafından⁴³ alkışlandı.

Birisi: —Memurlar hem hâkim hem müsteşar olamazlar.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bir defterdardan edilen şikayet, umumun fenalığına raci olamaz. Devletin kapısı açıktır. Fenalarından şikayet olunur. Hepsisi fena olamaz ya.

Birçok sesler: —Ekserisi, ekserisi.

Yusuf Paşa Hazretleri (Maliye Nazırı): —Efendi hazretleri İzmir defterdarından şikayet ediyorlar. Birçok evrak geldi. Nazar-ı dikkate alındı. Halbuki edilen şikayetler, Hristiyanlardan bedel-i askeri tahsil olunmaması ve ikincisi de 20 yıllık bakayanın tahsil edilmemesidir. Bunların ikisi de defterdarların işi değildir. Bir de muhbir zuhur etti. Kendisini azlettik. Muhbir

⁴³ *Basiret* ve *Müşavir* gazetelerinde buraya "kemal-i tahsin ile" terkibi ilave edildiği görülmüyor. H.T. Us.

ile muhakeme olacağım diyor. Hatta azlolmadan muhakeme istedi. Onu dinlemedik, belki memuriyet kuvvetiyle bir şey kazanır diye azlettik. Tebrî-i zimmet ederse yine istihdam olunur. Daha nerelerde böyle bir şey varsa haber verilir.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): — Nazır paşa hazretleri ya ifademizi anlamadılar veyahud anlamak istemediler. Defter aleyhine olan söz hazineyi korumak içindi. Defterdar efendinin zaman-i idaresinde sandık eminleri zimmetinde 20 bin lira para kaldı. Bir adamın hapis ve tevkifine mazbata yaptılar, hapis olunmadı. Herifi kaçırdılar.⁴⁴

44 Müsavat gazetesinin 5 Nisan 1293 sayısında çıkan (Meclis-i Mebusan zabtı) başlıklı bir fıkra, bu zabta taalluk ediyor. Gazete diyor ki: “Şu hizmeti ifaya memur olan zâtlar uhdelere ihale olunan hizmeti yani vazifelerini ya layikiyle ifa etmemelerinden yahud bilmediğimiz başka bir şebekten dolayı meclisin resmi zabıtlarında pek çok tahrifat ve nakayis görülüyor.

Ezcümle cumartesi günü aleni icima zabtının ekser mahallerinde pek çok noksanlar ve hususiyle İzmir defterdarı hakkında tekevün eden sözlerde pek çok tagayyürat ve tahrifat görüldü. Hacı Ahmed Efendi hazretlerinin âşar keyfiyetinden beyan buyurduğu 30 bin altın büsbütün aralığa atılmış olduğunu kemal-i esefle gördük; yoksa Hacı Ahmed Efendi hazretlerinin buyurdıkları 30 bin altının ehemmiyeti yok mudur?”

Vakit gazetesi müzakerenin bu kısmını, 524. sayısında şu suretle nakletmiştir: Mebuslardan bazıları meclis-i idare riyasetlerinin valilerden alınması ve defterdarlar âzâdan madud olmayarak, meclis müzakere ile reylerini ba-mazbata beyan ederek, valiler bunun sureti icrasından mesul olması reyinde bulundu.

Bunun üzerine Maliye Nazırı devletli Yusuf Paşa hazretleri meclis-i idarelerin sureti icrayı müzakere edeceklerinden bahs ile defterdarların orada âzâ sıfatında bulunmaları lüzumunu dermiyan ettiler.

Müteakiben İzmir’den Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi ruhsat isiterek kıyam ile: “Vülkela-i fiham hazeratıyla mebusların maksadı müteahhidir. Biz birkaç yüz saatlik mahallerden şedd-i rahl ederek buraya geldik. Maksudımız şu mülkün saadet-i haline hizmet etmektir. Her iki taraf malumatını meydana koysun; lakin biz bildiğimiz şeyleri tamamiyle beyan edersek haya olunur. Defterdarların gördüğümüz su-i istimalatını söylersek yürekler acır; İzmir defterdarının yaptığı fenalıklar hakkında bir senedir şikayetnameler gönderilir. O evrakı dahi isteyeceğiz; ne malumat olduğunu da soracağız. Bunların meclis-i idarede bulunmaları uyamaz.” dedi. Yusuf Paşa hazretleri (Maliye Nazırı) buna cevaben: “İzmir defterdarı hakkında bazı evrak geldiğini ve nihayet bir muhbir zuhur etmekle muhakeme olmak üzere azledildiğini ve hatta defterdar bila-muhakeme azlolanmasını talep etmişse de memur bulunduğu halde muhakeme olunursa mahallince bazı memurlarla uyuşabilmek ihtimaline dahi mahal kalmamak ve tebrî-i zimmet ederse diğer bir mahalle gönderilmek üzere azledildiğini ve “şu hale nazaran bunlara bakılmıyor söz kabul olunmayıp bakılmakta olduğunu”nu ve “muhakeme lüzumu”nu söyledi.

Hacı Ahmed Efendi cevabında ifadatı sabikasından bazısını tekrar ile beraber: Burada meclis-i idarede âzâlık etmiş üç zât vardır, malî miriden zimmetine şu kadar 1000 lira geçirdiği tebeyyün eden bir adamın mesuliyeti üç kere mazbata olundu; defterdar efendi hapis bile etmiyerek, herif firar etti.

İki sancakta birkaç sandık emini zimmetin de devletin 30 bin lirası gitti. Ne varmış? Varsın, gitsin! Falan yerde şu kadar para zayı olmuş. Ne beis var? Varsın olsun! gibi bazı imalarla “defterdarların su-i istimalatı hadden aşmış maksad ise artık emval-i devlet ü milleti muhafaza vücubundan ibaret olduğunu”nu ve “buna hizmet edecekleri”ni söylemesi üzerine mumaileyhin bu rey ve mütalaatı el çırpılarak umum heyet tarafından tahsin olunarak, müteakiben Yusuf Paşa hazretleri (Maliye Nazırı) “ne varsa dava edilmesi”ni ve Reis Paşa hazretleri dahi “bu gibi şeyleri bir tarafa kaydederek ve evrakı talep olunarak icabına bakılmak lazım geleceği”ni beyan etmekle Ahmed Efendi dahi “işbu ifadatı hukuk-i devlet ü millete dair mühim mevaddan olarak şahsi bir şey olmadığı”nı ifade edip, bu cihetle nizamın o bendi müzakere-i mahsusa-i âtiyeye talik olunarak, müzakere-i aleniye hitam-pezir oldu.”

Reis: —Bunu kağıd üzerine koymalı. 47. maddeye diyecek var mı?

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Bu meclisin reisi kim olacak?

Reis: —Encümende söylenir.

Vilayet nizamnamesinin bu parçasını bitirdik. Gelecek ictimada alt tarafını okuyalım.

(*Ervelce âzâya, şubelerin işbaşı intihabı için numaralar tevzi edilmmişti*) ictimaimiz bir aya vardığından şubelerin yeni intihabı için numaralar dağıtıldı. Birden 18’e kadar birinci, 36’ya kadar ikinci ve hakeza, şubeler içindir.

Bundan sonra saat yedide meclise hitam verildi.

On Beşinci İnikad*

2 Rebiülahir 1294 — 4 Nisan 1293 / 16 Nisan 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1887.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimai devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celilerinde küşad edilmiştir.

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dörtte açıldı. Geçenki hülasa-i zabtı dinleyelim.

Ramiz Efendi: —*Geçen ictimain hülasa-i mazbatasını kıraat eyledikte muvafık bulunmakla kayd ve imza edildi.*

Reis: —Arzuhal cemiyeti her ay bir cedvel yapacaktır. Arzuhaller nerelere havale edilmiş ve hangilerine cevab gelmiş, cümlesini oraya kaydedecektir. Nizamname-i dahilinin bir maddesine bir kelime ilave olunacak idi. Şubede yapıldı mı?

Birkaç kişi: —Hayır.

Reis: —Bugün bitecektir. Basmahaneye gidecektir. Bir kelime kalmasın.

Rupen Efendi (Edirne): —42. madde kalmıştı.

Reis: —İşte, o madde ikmal edilsin. Nizamnamenin bakiyesini gelecek sene müzakere ederiz.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Buna hangi şubede bakılacaktır.

Reis: —Her şubede.

Rasim Bey (Edirne): —Şubelerden birisine havale olunsun. Zira her birinden başka başka birer kağıd gelir ise iş karışır.

Reis: —Evvela birinci şubede bakılsın, bir şey yazılsın. Sonra her şubeden sırasıyla görürler. Belediye nizamnamesinin birinci kıraatına başlanıyor. Hatıra gelenler mufassal ise kaydolunsun. Muhtazar ise ifade edilir.

Şeyh Bahaaddin Efendi (Bursa): —Kanunname-i Esasi'de memleketlerin birbirinden farkı

olmadığı gösteriyor. Bu kanunun bâlâsında Dersaadet'e mahsus gibi görülüyor.

Seyyid Abdullah Efendi: —Mademki İstanbul bilad-i saireden farkı yoktur. O halde bu kanun Dersaadet'e mahsus olsa bile sair yerlerde icra olunabilir.

Reis: —Vilayata nizamı içinde belediye nizamı dahildir. Bu kanun da onun zeyli gibi olacaktır. İstanbul'un işi taşralara benzemez. Müsavat kaidesinden hariç değil. İstanbul'un bazı mesalih-i zaidesi vardır. Bu da vilayet kanununa zeyl olacaktır. Bir kere birinci müzakereyi yapalım da vilayet kanununa mugayir bir şey görülürse kaydolunur.

Rasim Bey (Edirne): —İstanbul belediye kanunu bizim vilayet kanununa zeyl olacak ise İstanbul'un dahi onlara tâbi olması lazım geliyor.

Birisi: —Bugünkü ictimada dahiliye nizamı ile arzuhaller okunacağı yazılmış. Belediye kanunnamesi yarınki müzakere-i aleniyeye bırakılmış.

Reis: —Evet, dahiliye nizamına bahane bulundu. Bugün belediye kanununun birinci müzakeresine bakacağız. Kanunname lafzından name kalkacak.

Halil Efendi kanun layihasını okumağa başladı.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —İstanbul'un 20 daireye taksimi biraz çoktur. Bir de Üsküdar İskeleyi'nden Çamlıca'ya giden tarikin bir tarafı Üsküdar ve diğer tarafı Beylerbeyi dairesinde kalıyor. Halbuki bu cadde Üsküdar'a aid oluyor. Ve bir de Beylerbeyi'ne ilhak olan İcadiye gibi mahaller Üsküdar menafiine müşterektir.

Reis: —Menafi ne demek, anlıyamadım.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Su yolları ve lağım ve saire gibi şeylerdir. Hüdaneke-de İcadiye’de bir harik zuhur ederse, Beylerbeyi uzaktır, mümkün, olursa bunların birbirine iltisakleri ve iltihakları münasib olur.

Reis: —Daha.

Ahmed Hilmi Efendi: —Bu dairelerin her biri ayda 20 bin kuruş masrafla olur. Şehremanetin senede 20 bin kese iradı var. Bu iradın 5000 kesesi şehremanetinde kalıp dairelere kalacak yalnız 15 bin kesedir. Halbuki, bundan %20 memurlara verilecek olursa adam başına 150 kuruş düşer, böyle idare gayr-ı kabildir.

Reis: —Ne yapmalı?

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Bunu yedi, sekiz idareye hasredersek idare mümkün olur.

Reis: —Beylerbeyi’nden Üsküdar’a çıkamayan memur Bulgurlu’ya nasıl çıkar? Hadd-i fasıl olan caddenin ahvali ne olacak? Başka söz varsa söylensin, buna bence bir söz vardır ki, mev’ud olan harita gelmediğinden haritaya bakıp da ona göre lakırdı edelim demektir.

Heyet: —Pek âlâ.

Reis: —3. maddeye bir diyecek var mı?

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —Burada ceza-i nakdiye dair sarahat göremiyorum. Eksik ziyade satanlardan alınacak ceza?

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Fukaraya bakılacak diyor. Onlara saye-i şahanede medar-ı maaş tayin olursa da dilenmeseler...

Reis: —Âzâ-yı kiram ne buyurur?

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Bu nizam bitinceye kadar devlet tarafından bir şey bağlansa... Zira sokaklardan geçilmiyor.

Reis: —Buna başka türlü çare aramalı. İstanbul’da mevcut fukaranın 500 mislini besliyecek varidat 500 yıldan beri tahsis olunmuştur. Bunlar hüsn-i suretle bakılsa kafidir. İstanbul’un şedit nizamı vardır. Sâillik yasaktır, cerrar olana hapis vardır, fakir olana mahsus mahaller vardır. Bunu bir kağıda koymalı, âzâ imza etmeli, icrasını istemeli.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Devlet tarafından mansub reis deniliyor, halbuki âzâ müntahab olacak. Hariçten gelen bir reis o dairenin ahvalini öğreninceye kadar hayli vakit geçer. Bakılsa, yine o müntahab âzâdan bir reis olmalı.

Sadi Efendi (Haleb): —Buyurdıkları doğru-

dur. Bir daire için bu kadar mühendis, memur çoktur.

Reis: —Başka söz var mı? 7. maddeye denilecek var mı?

Sadi Efendi (Haleb): —Şehremini ve belediye ayrı ayrı yoktur. Memurları teksir ederlerse iş görülmedikten başka tas’ib edilmiş olunur. Bunlar bir suret-i sahihe vü sâlimede olsa men iş görülür, hem de tasarruf hasıl olur.

Reis: —Bunlar ahalinin memurlarıdır, devletin değildir. Mahalleli kendileri beyinlerinde şu kadar kuruş veriyor. Bunlar mahallenin hakkıdır. Şubelerde müzakere olunsun. Hazineye aid değildir. Hazine evvelki aldığı hasılat-ı safiye-i memleketliye terketmiştir. Onunla işlerini yapacaklar.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Efendim, diyecek çok var, şubelerde sözleşip ikinci müzakerede bakarız. Şimdi kıraatini biraz ileriye sürelim.

Reis: —14. maddeye diyecek var mı?

Memurîn-i saire fazla olduğu gibi mektubçular da fazladır.

Reis: —16. maddeye denilecek var mı?..

Bahaaddin Efendi (Bursa): —Bu olmaz. Taşralarda pek müşkilat çekiliyor.

Sadi Efendi (Haleb): —Eğer belediye ise bu surette ceza-i nakdi alınmaz da devair-i saireye de gitmez ise haysiyetine hâlel gelir. Bir suret-i sâlimede alınmalı.

Reis: —Zannım belediyenin ceza-i nakdi alması hüküm değildir. Nizamın cezasını icra demektir. Âdeta mahsulün tahsili gibi. Parayı veren haksızlık görürse mahkeme-i ibtidaiyeye gider. Kapısı açıktır. Belediyenin adamı nizamı mucibince parayı alır.

14. ve 18. maddelere diyecek var mı?

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Efendim bu nizamın taşraca lüzumunu göremem. Diyorsunuz ki, belediyenin parasını versin de sonra mafevkine şikayet etsin. Taşrada fakir fukara için bu güçtür. Ahali buna talibane muvafakat edemez.

Reis: —Bazı yerlerde öyledir. Lakin bazı yerlerde ahali taleb ederler. Bakalım müzakere olunsun da...

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Efendim, nisbetinden ziyade maaşa ihtiyacı olan daireler esbab-ı mucibe gösterebilir. Bu olmaz. Sonra hep esbab-ı mucibe gösterirler. Yine memurlar ve maaşlar dolar. Ev-

velki fikra kafidir. Hasılatın zammı kadar olsun diye kat'ı olmalı.

Reis: —Mal ahalinin malı. Her esbab-ı mucibe üzerine malını zayı ettirmesin?

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —26. maddede evrak müdürü diyor, başkatib de olduktan sonra evrak müdürünün hiç lüzumu yoktur.

Salim Efendi (Kastamonu): —Bila-maaş reis-i sani var iken daire-i belediyelere muvazzaf birer reis-i evvel hiç lazım değil.

Reis: —Bedava olursa, hiçbir daireye bir işe yarar reis bulunamaz.

Salim Efendi (Kastamonu): —Eshab-i hamiyetten bulunur, efendim.

Cabirizade Nafi Efendi (Haleb): —*Kürsi-i hitabete çıkarak:* “Evvela, bir taraftan masarifatın kesretinden şikayet edip durduğumuz bir zamanda İstanbul 20 daireye taksim ediliyor. Bir de her daire-i belediye bir vilayet gibi muvazzaf bir reisi, muhasebecisi, başkatibi, komiseri, mühendis-i hususisi, nazırı, bilmem nesi oluyor. Ve bunların maiyetlerinde lâyuad memurîn ve ke-tebeye lüzum gösteriliyor ve koca bir bank gibi istikraz dahi akdedecektir. Bu kadar gürültü, hepimizin mültezemi olan kaide-i tasarrufa pek mübayindir. Hele bunlara istikraz için salahiyet vermek aklımca hiç uyar şey değildir. Saniyen İstanbul şehri sair memalik-i şahaneden Kanun-i Esasi iktizasınca cihet-i istisnaisi olmayacağından merkezleri büyük olan vilayet şehirlerinde ne yapılırsa, İstanbul şehri ona kıyas ve tevfiğ olunur.

“Vilayet beledi nizamnamesi gelsin de onun müzakeresini edelim ve ondan sonra İstanbul için şaz bir kaide ittihazına lüzum görülürse, ondan sonra İstanbul için şaz olarak bir iki bend ilave eyliyelim.” dedi.

Birisi: —Bu dairelerin varidatı nereden?

Reis: —Dedik. Devlet bir takım varidat-ı sabıkayı bunlara terk etmiş.

Salim (Kastamonu): —62. maddede buna dair sarahat vardır. Hasılatını gösteriyor.

Rasim Bey (Edirne): —Kanun umumi olmak iktiza eder. Belediye kanunu da umum üzere kalem alınmak iktiza eder. Belediye daireleri falan, sonra hep ahali tarafından taksim edilmeli. Biz müzakere edeceğimiz kanunu umumiyet üzere suretinde esaslar üzerine müzakere etmeliyiz.

Reis: —İkinci kere olarak söylüyorum ki, umumi olan kanuna bu zeyl olacaktır. Bu kanun İstanbul daire-i belediyesinin zevaidini havi olacaktır.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —İstanbul daire-i belediyelerinin umumi intihabı vilayet meclis-i umumileri intihabı demektir.

Reis: —Meclis-i beledi Meclis-i Umumi değildir.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Buna kanunname denilmiş, nizam denilse...

Reis: —Kanunname lafzını çizdik; bakalım, mülahaza edelim. 40. maddeye diyecek var mı?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Taksiratlı müflis olanların intihaba adem-i kabûlünü haber veriyor. Kanunen müflis üç türlüdür: Birincisi hakiki müflis, ikincisi hilekar müflis, üçüncüsü de taksiratlı müflistir. Nizamın gidişine göre iki evvelkisi müstesna tutulup iş, yalnız taksiratlı müflise hasrediliyor. Alel-ıtlak müflis demeli. Müflis borsalara giremediği, hiçbir iş göremediği gibi memleketinin işini görmek demek olan bu şerefli işe dahi girmemeli. Halkın parasını yemiş olan adam nasıl olur da belediyeye girebilir?

Sebuh Efendi (İstanbul): —Ben de bu reydeyim. Yalnız müflis demeli veyahud iade-i itibar etmemiş diye kaydetmeli.

Manok Karaca Efendi (Haleb): —Bir sene cünha ile mahkum olanlar da kabul olunmayacaktır, diyor. Üzerinden dört beş sene geçip de hüsn-i hali sübut bulur ise yine kabul edilse... Bir de İstanbul ahalisi medreselere girmiş, mütemeddin ve söz anlar olduklarından onlar için müddet-i intihab 25 yaşından yukarı olmayıp, 21 yaşında olanlar haklı olsunlar.

Birisi: —Hile-i iflas cinayetten maduddur. Cinayet erbabı olanlar ise zaten kabul olunmayacaklar.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Taksiratlı müflis kabul olunmadıktan sonra, ötekilerin de kabul olunmaması evlâ bit-tarikdır. Bunun için nizamı tashihe lüzum görmem.

Reis: —Bu insan deryası içinde bu zahmetlere ne hacet, müflis girmesin.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Emval-i miriyeden para yemiş olanlar da girmesin, efendim.

Reis: —Onlar kabahatli değil, canidir. Vacibül-katlin kardeşleri demek...

Manok Karaca Efendi (Haleb): —Bazı mecburiyet tahtında iflas olur ki, müflisin elinde değildir. Kazaya uğramak, falan gibi. Eğer bunlar hukuk-ı medeniyeden mahrum edilirlerse, biçareye daha ziyade fenalık gelir. Bunlara biraz

meydan verelim ki yine namuslu adamlar sırasına geçmeye muktedir olsunlar.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —İade-i itibar eden müflislerin kabul olunmaması demiyor. İade-i itibar etmiş olmayanlar dahil olmayacak diyor. Hâlâ müflis ise onun öyle bir mecliste bulunmasını tecviz etmemelidir. Bu kadcıkcık manevi bir mücazat görsünler ki işlerine dikkat ederek şunun bunun malını yemesinler.

Birkaç ses: —Alâ, alâ...

Rasim Bey (Edirne): —Bu belediye intihabları encümünde müzakere olundu idi. Her mahalle ve karye meclisleri intihab edeceklerdi. Sonra, belediye âzâsı için umum ahaliyi toplamak derecesindeki suubetten kurtulmak için bunları da ihtiyar meclisleri icra etse.

Reis: —Bu iki kat intihab kaide-i muzır-ra-i makduhasını göstermek demektir.

Rasim Bey (Edirne): —43. maddedeki encüme riyaşet maddesinde de kendi içlerinden reis intihab etseler diye yine müzakere olundu, tâ ki işin içine hükümet nüfuzu girmesin...

62. maddede dairelerin varidatı sayıldığı sırada okturuva nâmiyle yad edilen bir nevi iradın ne olduğu anlaşılamaması mülabesesiyle sual edildi

Reis: —Bizim eski bildiğimiz rüsum-i ihtisa-biye demek. Bu lafzı söylemek zürefaya güç geldiğinden adına “okturuva” diyorlar.

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Bari bu tabir Türkî olsa da anlasak.

Bundan sonra, patent rüsumu ne demek olduğu bazı âzâ meyanında söylenmiş ise de yine bazıları bunun esnaf tezkeresi olduğunu ityan eylediler.

Mebusandan birisi: —İstanbul’un 20 daireye inkısamı tezyid-i masarifi mucib olacağı cihetle biraz daha tadili hakkında *mukaddemce dermiyan edilen fikri teyid eyledi.*

Reis: —Buna demincek cevap verildi. Benim borcum doğruyu söylemektir. İstanbul 20 daire ile de olamaz. Yakında 30 daire olması için düşünülecek. Her daire içinde 100 binden müteca-viz nüfus var. Devlet altıncı daireye 17 müntahab adam koydu. İçinden üç tanesini hüsn-i idareye muktedir bulamadı. Bu iş pek de tamamiyle bize aid değildir. İlerde İstanbul memurları bunu isterlerse değiştirsınler, azaltsınlar. Amma, bunu şöyle düşününüz ki, her daireye devlet kendisinin en muktedir adamlarından birisini vermezse bir iş yapılamaz. Eski Köprü’den Dolmabahçe’ye ka-

dar bir daire olmuş. Ben, bunu idare edecek pehlivan isterim. Benim reyime kalırsa, 20 daireye inkısamı az olmuştur. Bunlar tecrübe ile bilinecek, tecrübe ile yapılacak şeylerdir. Bunlar içinde yalnız iki daire vardır ki hüsn-i idaresi kolaycadır. Onlar dahi Tarabya ile Yeniköy’dür. Çünkü kendi işlerini kendileri görecektir... Bir şeyi bilip de söylemeli. Kasım Paşa’nın fukara mahalleleri var. Beyoğlu’nda dakikası beş liraya verilen dükkanlar ile bunların münasebeti nedir? Onlar gaz isterler, bunlar kaz bile bulamazlar. Benim bildiğim budur.

Birkaç ses: —Münasib, münasib...

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Burada birçok vergiler sayılıyor ki, yeni şeylerdir. Bunların cümlesi bir yerde toplansa, hesap olursa da verenler vereceğini, alanlar alacağını bilse. 75 türlü memur halkın yakasına sarılmasa.

Reis: —Bir kere verenlerden sorunuz.

Salim Efendi (Kastamonu): —Kantar ve esnaf rüsumu burada daire-i belediyeye idhal edilmiş. Taşralarda maliyeye aiddir.

Reis: —Bu şeyleri yapanlar bilir. Elbette danışmışlardır. Yeni tahrirden sonra Bazı mahallerde müteferrik olarak alınan 30 kalem vergiyi devlet terketti sırada ahaliye ilan edildi. Bunlardan hangisini isterseniz ibka ederek, memleketinizin tathirine sarfediniz. Bu hasılat, bazı en ufak kazalarda 150 bin kuruş oluyor.

Manok Efendi (Haleb): —Emlak vergisinden daireye olan borcunu vaktinde veremeyenlerin kefil göstermeleri 63. maddede beyan olunuyor. Eğer vakt-i muayyeninde teklif olunurda, üç defa resmî pusla gönderilerek gelmezse polis tarafından eşyası satılıp sairlerine ibret olmak için deyni istifa olunsun. Muhakemeyi gitmek için vakit kazanmayı vesile edinenler bundan korkarlar parayı vaktiyle getirirler. Ve illa tahsilat teraküm eder, bakaya çoğalır, müşkilat hâsıl olur. Avrupa’da dahi bu usule riayet olunur.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Memurından ise maaşlarından kat’ olunacak, diyor. Fakat ekseriya ecnebiler de var. Yazılan şeyler umuma raci olmalı. Böyle bir kayd ecnebiler hakkında olamazsa, yerliler hakkında da olmamalı.

Reis: —Hele bir kere müzakere ediniz.

Bazı arzuhal var. Onlara da bakalım.

Bundan sonra, 14 kıt’a arzuhal ve kararları

okunup saat sekiz buçukta yine ictima edilmek kararıyla saat altıda meclise bitam verildi.

İkinci Celse

Saat sekiz buçukta meclis tekrar ictima eyledikte belediye kanunu hakkında Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nin layihasiyle şura-yı mezkur heyet-i umumiyesinin mazbatası tamamıyla okunup dinlendi.

Reis: —Bu layihadan evvelce beyan olunan şüphelerin birazı hallolundu. Her dairede defteri açılmalı. Nüfus kaydında veladet ve vefeyatı oraya kaydetmeli. Muamelatını daima yürütmeli. Tahrir demek, bu demektir. Bu bâbda mezheb ihtilafı asla mani değildir, işi o dereceye götür-

meli ki bir adamın davası olursa ismi tahrir defterinde mukayyed olduğunu isbat etmeğe mecbur edilmeli, böyle olmazsa matlub hâsıl olmaz. Birkaç yerlerde binlerce kese masraf edilerek tahrir edilmiş, yine olmamış. Anadolu'da, Bolu Sancağı'nda ben kendim gördüm ki tahrir ile nüfus-ı mevcude arasında 14.000 nüfus tehalüf var.

Fukara ve mazlumîn arzuhalleri gelmiş.

Bundan sonra, birkaç arzuhal daha okundu ve patent rüsumu ne olacağına dair vuku bulan sual üzerine Reis Paşa hazretleri bunun esnaftezkeresi demek olduğunu tekrar ile onun mahsusan bir büyük kanunu olduğunu haber verdi ve işbu salı günkü müzakere-i aleniyede vilayat kanunu okunacağı haber verilerek ikinci ictima da nihayet verildi.

On Altıncı İnıkad*

3 Rebiülahir 1294 — 5 Nisan 1293 / 17 Nisan 1877
SALI

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1888.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimayı devletlu-Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celilelerinde küşad edilmiştir.

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat dördte bed etti. Geçende başladığımız vilayet nizamnamesinin alt tarafı okunsun.

Fasl-ı rabide 49. madde Hasan Fehmi Efendi (İstanbul) *tarafından kıraat olundu.*

Reis: —Bunun hakkında encümenin bir mülahazası var mı?

Hacı Vasil Efendi (Cezair-i Bahrisefid): —Var efendim.

Reis: —Buyrun.

Hacı Vasil Efendi (Cezair-i Bahrisefid): —*Makale-i âtiyeyi irad eder:*

“Vilayet nizamnamesinin 43. bendi ahkâmı hususunda bir rey beyan edeceğim. Müslim, gayrimüslim hakkında heyet-i meclisimizde defeatle müzakere olundu ise de bu mesele üzerine bir kısa numune göstereceğim. Cezair-i Bahrisefid vilayeti merkezi olan Rados cezaresine mülhak adalardan Meyis kazasında müslim 25 hane mik-

darı ve gayrimüslim 2000 haneye karib olub bu kazanın idare meclisine müslimden iki ve gayrimüslimden dahi iki âzâ tayni münasib midir? Ve Rados karşısında olup Menteşe'ye mülhak olan Köyceğiz kazasında 4000'e karib müslim hanesi ve 25 kadar gayrimüslim hanesi olup, bu kazada dahi âzâların yine nısfı müslim ve diğer nısfı gayrimüslim olmak münasib midir? Bu meseleye tadil yolunda, hatırıma gelen reyim kabul olunursa budur ki vilayet ve sancaklar ve kazalar meclis-i idarelerine tayin olunacak âzâlara bir adet dahi zamolunsa ve bu zamolunacak âzâ, müslim ve gayrimüslim hangisinin nüfusu çok ise o taraftan zammolunsa, iki taraftan hiç birisinin itirazlarına mahal kalmaz zanederim.”

Reis: —Buna cevap yok mu?

Ali Naki (Yanya): —Bunda ahalinin bir medhali yoktur. Bu efkarda kalanlar üç beş kişiden ibaret olduğundan ekseriyete müracaat edilmelidir.

Hacı Vasil Efendi (Cezair-i Bahrisefid): —Bu buna cevap olamaz.

Reis: —Eski lakırdı, buna cevap olmadı.

Birisi: —Müslim ve gayrimüslim lakırdısı olmasın da cümlemize Osmanlı denilsin.

Birisi: —Kanun-i Esasi'nin defaat ile bu mecliste müzakeresi cereyan etti. Buna bir cevap iktiza etmez. Müslim ve gayrimüslim tabiri yine kalsın.

Yaver Efendi (Bosna): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Vilayet nizamnamesinin...⁴⁵ maddesinde intihab-i âzâ hususunda olan bazı tabiratin Kanun-i Esasi'ye lafzen mübayeneti vardır iddiasıyla heyeti meşgul gördüğüm cihetle, birkaç söz söylemeye mecbur oldum. Bu kanun-i adalet meşhun her sınıf tebaa-i hazret-i padişahiyi bir kelime-i vahide ile müttehid etmiş ve ahkam-ı celilesinden her sınıfın mütesaviyen müstefid olmasını emreylemiş olduğundan bunun müteferriatı olan kavanin ve nizamata layihaları dahi kanun-i mezkurun bi-tamamiha icra-i ahkâmını mutazammın olmak ve âtide melhuz olan her nevi mahazir ve kıl ü kâli dâfi bulunmak üzere kaleme alınmış olduğu edna mütalaa ile malum olur. Her ne kadar sıfat-ı tabiiyet haysiyetiyle Hıristiyan arkadaşlarımız ile Kanun-i Esasi hükmünce müttehid olmuş ve inşallahı teala bunun teşekkürünü bil-ittihad ibrazını sahihen arzu eylediğimiz ıslahata muvaffakiyetle ifa edeceğimiz derkar bulunmuş ise de mezhebce ittihadımız her bir sınıfın efkarına tevafuk etmeyeceği cihetle kabil olamayacağından ve memalik-i mahruse-i hazret-i padişahinin her cihetinde her sınıf tebaa-i Osmaniye bulunduğundan şimdi intihab-i âzâ hususunda nizamname-i mezkurde tasrih olunduğu veçhile sunuf-i muktazaye mikdar-ı muayyen üzere gösterilmemiş olsa bazı mahallerde İslam ve bazı yerlerde Hıristiyan âzâ intihab olunmamak gibi haller vukuu melhuz olarak bu suret ise hasbel-cehale umum tebaa-i Osmaniye beyninde burudeti istilzam edeceği gibi hükm-i kanun iktizasından olan müsavat kazıye-i mühimmesine dahi mugayir olacağından şu de-kaike umurun nazar-ı dikkatini celb ve davet ile beraber böyle beyhude şeylerle bu kıymetli vaktimizin kaybedilmemesini bütün arkadaşlardan rica ederim.

Birisi: —Ruhsat isterim.

Reis: —Buyrun.

Mebus: —Nısfı müslim ve nısfı gayrimüslim tabiri umumca kabul olunduğundan bir kere ekseriyete müracaat edilmelidir.

Reis: —Efendim, bu meseleyi kat' etmek üzere ekseriyete koymalı.

Heyet: —Koyalım.

Kantarçı Efendi (Yanya): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Müslim ve gayrimüslim meselesi hallolunmak üzere ekseriyete müracaat olunamaz. Çünkü kimimiz bu tefrik Kanun-i Esasi'ye mugayirdir der ve kimimiz mugayir değildir deriz. Bu halde Kanun-i Esasi'nin 114. maddesi ahkâmınca bu kanunu tefrika Âyan meclisinin salahiyeti vardır. Bunun için bu madde ekseriyete konulmayıp, Meclis-i Âyana havale olunmasını teklif ederim. Vilayet maarif meclislerinin vazifesi neden ibaret olacağı işbu kanunnamede beyan olunamayacağından bu meclisin teşkiline dair olan 47 ve 48. maddeler müzakeresinin şimdilik tehirini teklif ederim.

Reis: —Bundan ekseriyetsiz bir iş çıkmaz. Bu rey ile tamam oldu. Artık müzakere olunmamak üzere karar verildi.

Heyet: —Karar verildi.

50. madde kıraat olunur.

Reis: —Encümenin buna bir cevabı var mı?..

Rasim Bey (Edirne): —Var efendim.

Reis: —Bir şey ilave etmek mi istersiniz?..

Rasim Bey (Edirne): —40 günü tecavüz etmiyecektir, ibaresi yerine 40 gün olacaktır. Desek iyi olmaz mı?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Valinin münasib göreceği zaman ve mahalde olsa ya merkez-i vilayette veya diğer bir sancakta.

Reis: —Cevab var mı? Burasını tekrar beyan edelim.

Karaca Manok Efendi (Haleb): —Valinin reyine havale mahzurdan salim olamaz.

Reis: —Bunlar kaza ile konmuş şeyler değildir. Malumat ile yazılmıştır.

Hüdaverdi Ohannes Efendi (İstanbul): —Bendeniz, valinin reyine havale olunsun derim. Meclis-i Umumi mutlaka senede bir kere tecemmü etmek üzere valinin yerine bırakalım.

Nafi Efendi (Haleb): —Ben de bu reydeyim.

Reis: —Bu kanundur. Söylediğiniz hep yanlıştır.

Birisi: —Nakkaş Efendi demek ister ki, meclisin merkez-i vilayete hasrı, işi tas'ib eder. Çünkü Beyrut'tan Şam'a gitmek suubetli olur. Halbuki saye-i şahanede demiryolları var ve yapılmaktadır. Bu gibi suubet ortadan kalkar.

Reis: —Bunlar boştur. Biz nizam yapmıyo-

45 Ele geçirilebilen bütün zabıtlarda burası açık bırakılmıştır. H.T. Us.

ruz, bu kanundur, esastır, esası böyledir. Yine düşününüz.

Devletlu Kadri Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet reisi): —Makam ve zaman muayyen olmalıdır. Merkez-i vilayette olmalıdır.

Nevfel Efendi (Suriye): —Burada müddet tayin olunmuş, zaman tayin olunmamış.

Reis: —Bizim yaptığımız kanundur, nizamnamesi gelecek. Şimdi meclisin 40 günden ziyade olmaması matlubdur. Kabul edelim mi, bu veçhile zamanı da tayin olunur.

Heyet: —Kabul edelim.

Reis: —Buna başka bir söz var mı?

Heyet: —Hayır.

51. madde okundu.

Simon Efendi (Konya): —*Bil-istizan makale-i âtiyeyi irad eyler.*

“Vilayetlerde bulunan büyük ve küçük bazı memurlar hakkında gerek ahali tarafından ba-mahzar ve gerek şahs-i vahid veya bir kaç kimse tarafından ba-arzuhal vuku bulan şikayetler, doğrudan doğruya kendilerinden istilam olunmakta idiğinden tebric eyledikten başka aleyhinde iştika edenlere pek çok hakaret etmekte oldukları için zavallı ahali memurînin mugayir-i nizam örf ve keyf üzere olan hareketlerini beyan ve iştikaya cesaret edemeyip devletimizin âmâl ve efkarı veçhile ıslahat dahi tamamile icra olunamıyor. Ve efkar-ı devlet ise müstakil Osmanlıların refah-ı halleri olup bu da yalnız memurînin ıslahına menut idiğinden “bâdema memurîn hakkında olan şikayetler, memurînden sual olunmayıp vilayetlerde daimi bulunmak üzere Meclis-i Umuminin bir encümeni bulunarak memurîn için olan şikayetler oraya istilam ve havale olunmalıdır. Ve senede bir kere ictima edecek Meclis-i Umumiler Mebusanın ictimaından iki mah evvelce tecemmü edip mugayir-i nizam hal ve hareketlerde bulunan memurîn ile dirayet ve liyakatsizlikleri anlaşılan memurlar hakkında izahlıca layihalar tanzim edip gelecek mebuslara teslimen irsal ve mebuslar dahi şikayet olunan memurlar hakkında ahzedebildikleri malumat-i sahihayı ba-takrir layihalara leff ile makam-ı riyasete takdim edip tedkik için şubelerden intihab olunacak encümene reylerini beyan eder bir kıt’a mazbata ile mebusan heyet-i umumisinde kiraat olundukta iştika olunanlar azline ekseriyetle karar verildiği halde Babıali’ye bildirilerek Babıali’den dahi arz olunmalıdır. Ve

şayed şikayet olunan maddeler irtikab gibi ve sair ağırca bir cinayet kabilinden ise iltimastan âri bulunmak ve herkes bildiğini serbestçe beyana cesaretleri olmak üzere evvel memurîn azlonup bâdema istinafi caiz olmamak şartıyla Meclis-i Umumi encümenleri hazır bulundukları halde divan-ı temyizlerde aleni surette tahki katları bil-icra tebeyyün eylediği halde nizamden hükmolunacak cezayı çektikden başka fima-ba’d memuriyetlerde kullanılmamak bi-iştibahdır. Ve eğer tebric ederlerse başka bir mahalle derakab tayin olunmalıdırlar. Bu bâbda rey-i acizamence vilayet meclis-i umumilerine bu yolda mezuniyet ita olunursa ol vakit memurîn ileride vuku bulacak muameleyi hesap ederek daimi havf edip mugayir-i nizam su-i muameleye cesaret edemeyeceklerinden emval ve ahali memurînin şu su-i hareketinden halas olur memulündeyim.

Şu halde, daha münasebetli bir tedbir ve muamele mümkün ise ifade olunmasını Heyet-i Mebusan’dan rica ederim. Zira, efkar-ı acizanem bazı memurînin su-i hareketlerinden âzâde olunmaktır.

Reis: —Bunun cevabı birkaç yere dokundu. Ben ki meclisin reisiyim, birinci bana dokundu. İkincisi kanun heyete böyle bir teklif ile olmaz. Ona da kanun heyeti cevap versin.

Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Müştekiler için bâb-ı adalet her vakit meftuhdur.

Reis: —Devletin usulü, kanunu var; teklif ile ona dokunulmaz.

Başka kim var?

Birisi: —Öyle bir fenalık zuhur ederse?

Reis: —Bizim nizamnamemiz ne diyor? Arzuhal verecek, mebusanın işini bu kanuna karıştırsak makul olur mu, olmaz mı?

Heyet: —Olmaz.

Nevfel Efendi (Suriye): —Bu ruhsat kafidir. Nizamın Meclis-i Umumi’ye verdiği salahiyet ki-fayet eder.

Reis: —Cevab var mı?

Simonaki Efendi (Konya): —Bendeniz buranın şerhini isterim.

Reis: —Mugayir-i kanundur, isterseniz birkaç kere daha okunur.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —*Makale-i âtiyeyi irad eder.*

“Mustağni-i beyan olduğu üzere turuk ve meabirin tesviyesi ticaret ve felahatin teshili, maarif-i umumiye ve terbiyenin intışarı gibi mevadd-i mutenayı müzakere ve mütalaa et-

mek Meclis-i Umumi'nin vezaifi cümlesinden-
dir. Ancak, Meclis-i Umumi beyan-ı reye me-
mur olup bunun icrası hükümet-i seniyyeye aid
olacağından Meclis-i Umumi'nin müzakeresi-
ne aid olduğu hususatin kararını mutazammın
olan mazbataların mündericatı valinin mezuni-
yeti dahilinde ise kendisi icra eder, değilse mer-
kez-i hükümet-i seniyyeye arz edip alacağı emir
üzerine vaz olunacağı 54. maddesi iktizasından
bulunmuştur. Bu ise bir suretle Meclis-i Umu-
mi'nin vezaifini mahdud etmek demek oluyor.
Çünkü, emsali delaletiyle müsbet olduğu üzere
evailde vilayetlerde ictima eden Meclis-i Umu-
mi'de menafi-i umumiyyeyi müstevcib haylice
müzakerat ve mütalaat sebkate ederek icraatı va-
liye ba-mazbata beyan olunlunmuş ise de fiili-
yatı görülmemiş ve icraatınca olan madudiyet
bundan neşet etmiş, şöy icrası için bir mikdar
akçanın sarfı iktiza edeceğinden ve bu ise valinin
mezuniyeti dahilinde olmadığından hükümet-i
seniyyeye istizan-i keyfiyet eylemiş ve her na-
sılsa müsaade olunmadığından Meclis-i Umu-
mi'nin ictima ve müzakeratı keenlem-yekün
hükümünde kalarak faideyi müstevcib olamamış
ve bundan dahi matlub ve muntazar olan se-
merat görülmemiş. Emsali tecrübeler ve reviş-i
ahvale nazaran Meclis-i Umumi'nin vezaifinde
bunu dahi ilave etmek münasib gibi mütalaa
olunur. Şöyle ki, vilayetçe turuk ve meabirin
tesviyesiyle hüsn-i halde tutulmasına, sanayi ve
ticaret ve felahatin teshili, maarif ve terbiye-i
ammenin intişarı hakkında vilayet varidatından
hazine-i celile senevi ne mikdar akça tahsis ede-
cek veyahud bunlar için Meclis-i Umumi'ye ne
mikdar akçanın sarfına mezuniyet verebilecek,
bunların izahından o kadar faide var ki, Meclis-i
Umumi mezuniyeti olabilecek akçaya nisbeten
mevki-i icraya konulacak hususat, müzakeratın
fiiliyat ve icraatı dahi kolaylıkla olur. Yoksa, bu-
raları bilinmediği halde çok şeyler müzakere ve
mütalaa eyler ise ledel-istizan icabına müsaade
buyurulmayıp meclisin ictima ve müzakeratın-
dan kemafissabık faide hasıl olamaz.

Meclis-i Umumi'nin vezaifini havi kıraat olu-
nan 51. madde müzakeresi ve mütalaasına me-
zun olduğu mevad ile diğer meclis dahi mükellef
oldukları rünüma yani meclis-i idare vü nafia vü
maarif ve cemaat meclisleri böyle olduğu tak-
dirde salifülbeyan meclis müzakerat ve icraat-i
vakıalarınca Meclis-i Umumi nezdinde mesul

kalmaları icab eder ve böyle izah edilse daha mü-
nasib olmaz mı?

Reis: —Bunlar encümünde ifade olunmadı
mı? İfade olunmalıdır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bunun irad etti-
ği makale ikiye munkasımdır: Biri icraat, birisi
de umur-ı nafia için müdirler tayin olunacak. Bu
makule işler, onlar vasıtasıyla icra edilecek, tahsi-
sat bahsine gelince, burasını bütcenin vüruduna
talik etmeliyiz.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Valilerden
ve defterdarlardan şikayetler vuku bulursa, mer-
cileri Babıali değildir.

Reis: —Adalet kapısı her vakit açıktır.

Birisi nutuk irad etmek ister

Reis: —Bu bendi geçelim. Karar verdik, kay-
da veriniz.

52. madde okunur.

Reis: —Âzâ kürsiye çıkıp da nutuk irad etse-
ler daha suhuletli olur.

Rasim Bey (Edirne): —Yalnız meclis-i idare
heyet-i tahririyesine bırakılırsa ya heyet-i tahriri-
yenin işi sektedar veyahud Meclis-i Umumi'nin
müzakeratı tehhürata düşar olur. Bunun için,
meclis-i idare heyet-i tahririyesiyle mektubi kale-
mi ifa eder denilmesi münasibdir.

Rıza Efendi (Bursa): —Pek münasibdir.

Ahmed Raif Efendi⁴⁶: —Ben de bu reydeyim.

Reis: —Bu kanunnamedir. Muamele defteri
değil. Burası mektubi kalemi falan düşünmez.
Bunlar mahallinde yapılır şeylerdir.

53. madde okunur.

Reis: —Bir söz var mı, kanun heyeti ne diyor?

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Bu ben-
din tamamıyla ibkasına karar verildi.

Rasim Bey (Edirne): —Erbab-ı vukufdan denil-
miş. Bundan anlaşılıyor ki hariçten adam alınacak.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Mebusan
meclise âzâ alınacak zannediyor. Halbuki, âzâ
alınacak değildir.

*Mebusandan bazıları meclise mühendis ve ta-
bib gibi erbab-ı fenn ü sanatın lüzumu olacağını
dermiyan eyledi.*

Reis: —Encümene tabibin, mühendisin lüzü-

46 *Takvim-i Vekayi, Vakıf, Basiret, Müsavat* zabıtlarında isim Ahmed Raif'dir. Nerenin mebusu olduğu yazılı olmadığından Ahmed Raif adlı mebusun kim olduğunu anlamak mümkün olmamıştır. Adında Ahmed olduğu kayıtlarda görülebilen mebuslar, reisten başka, şunlardır: Ahmed Muhtar (Erzurum), Ahmed (Aydın), Ahmed (Hicaz), Ahmed Hilmi, Hacı Ahmed, Ahmed (İstanbul), Ahmed (Sivas). Bir de (Rauf) adlı Erzurum mebusu vardır. Raif'e yakın imlada bir isim de Ragıb'dır ve Aydın vilayeti mebusudur. H.T.Us

mu olursa, encümen celb edebilir. Binaenaleyh bu madde ibka edilmelidir.

Heyet: —Pek âlâ, pek âlâ.

54. madde okunur.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —*Makale-i âtiyeyi okur:* “Vilayet Meclis-i Umumi âzâsının dahi mahallerinden vilayet merkezine gelinceye dek mahallerinin mesafelerine nisbeten masarîf-i rahiyelerine mukabil olmak üzere ya harcırah nâmiyle, yahud maaş nâmiyle bir mikdar akçanın dahi verilmesi münasib gibi mütalaa olunur. Çünkü böyle olmadığı halde bu memuriyet yalnız ashab-i servet ü nüfuza münhasır olur. Onların iktidarları yerinde olacağından merkez-i vilayete gidip gelinceye kadar vuku bulacak masarifatı bir şey mesabesinde adederler, zekavet ve dirayetleri indel-ahali malum ve musaddak olacak bir takım zevat her ne kadar ahalinin reylerini dahi kazansalar, masarifat ihtiyar etmemek için işbu memuriyetten tabii ihtirazla vatanın terakkiyat-i maliye vü mülkiyesine mütedair olan hizmetten zaruri hissemend olamayacaklar.”

Reis: —Buna cevap var mı?

Üç dört zât: —Evet.

Murad Bey (Bosna-Hersek): —Bu madde haliyle kalmalıdır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Evet, ben de bu reydeyim.

Reis: —Geçenki müzakerede reislere maaş ita olunmamasını teklif etmiştiniz. Bu para bahsi değil, hizmet bahsi. Bu bahsi geçelim.

Fasl-ı evvel 55. madde okunur.

Reis: —Buna bir mütalaanız var mı?

Heyet: —Yok.

56. madde okunur.

Manok Karaca Efendi (Haleb): —20 bir yaşındaki adam hakk-ı intihaba mâlik olsun ve hukuk-ı medeniyeden mahrum edilmesin. Çünkü, kanun-i ticaret dahi 21 yaşında olan adama müs-takillen ticaret etmeğe hak ve salahiyet veriyor ve beynen-nas emniyete şayan gösteriyor, onun için böyle bir adam yine kendi gibi şayan-i intihab bir adam intihab eder.

Reis: —25 rey var. Bu lakırdıyı kat’ edelim.

57. madde okunur.

Reis: —Encümene sual edelim.

Rasim Bey (Edirne): —İhtiyar meclisleri için reis intihabı tasvib olunmuştu.

Reis: —Cevap var mı? Müddet-i intihabiye

gösteriliyor. Layiha ne demiş? Tanzim dairesinden soralım da cevap alalım.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Bizce bir sene tensib olunmuştu. İki sene de olsa beis yok.

Birisi: —Her köy kendi işine bakacak. Sene ziyade olduğu gibi hesablarda karışır. Bir sene iyidir.

Reis: —İkinci sene olan intihabı nasıl gösteriliyor?

Birisi: —Muhtarların iki sene kalmasında beis vardır. Muhtarın her sene tebdili lazımdır.

Reis: —Bu maddeyi ibka edelim mi?

Heyet: —Edelim.

58. madde okunur ve kamilen ibkası hakkında ittîfak-ı ârâ hasıl olmakla 59. ve 60. maddelere nakledilir.

Reis: —Bir söz var mı?

Rupen Efendi (Edirne): —Buraya sade müflis olub iade-i itibar etmeyen demeli. Taksiratlı sözünü kaldırmak isterim.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Ticaret kanunnamesinde üç türlü müflis gösteriliyor. Taksiratlı, hileli, hakiki. Hileli olursa itibardan sâkıttır.

Rasim Bey (Edirne): —Taksiratlı olsun olmasın, müflis intihab olunmasın.

Reis: —Yani iflastan iade-i itibar ederse kullanılsın, diyor nizam.

Birisi: —Ne suretle olursa olsun, müflis meclise intihab olunamaz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Taksiratlı olan müflis iade-i itibar ettikten sonra yine kullanılmalıdır. Bu hâl benim başıma geldi. Bir vakit ben de ilan-ı iflas ettim. Lakin bir müddet sonra iade-i itibar eyledim.

Birisi: —Hileli ve taksiratlı müflis iade-i itibar etse dahi kabul olunmasın.

Reis: —Kanunu bozmiyalım.

Rupen Efendi (Edirne): —Vakıa kanunca öyle amma, bunlara devlet ve millet işleri ihale olunacağından emniyet edilmemesi münasibdir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bu bendenize dokunur.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bir müflis herkesin parasını verdikten sonra mademki hukuk-ı umumiye dokunacak hileli iflas gibi sirkatten ad-dolunmayacağından ve taksirat ise paraları verdikten sonra kalmayacağından iade-i itibar ettikten sonra dahi istihdam olunmaması reyimce evladır.⁴⁷

⁴⁷ Dört yerde çıkan zabıtta hüküm “olunmaması evladır” suretinde ise de mütalaanın cereyanına göre burada bir zabıt yanlışlığı olacaktır. H.T. Us.

Reis: —Şu ibareyi aynıyle ibka edelim yahud değıştirelim. Buna ekseriyet bulamadım.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Şura-yı Devlet'in bu bâbda mütalaası müntehiblerin hürriyetini tazyik etmemektir.

Reis: —Tamam oldu.

Birisi: —Nahiye olsun, kaza olsun, Vilayet olsun, bulunduğu mahalde vergi veren âzâ sair yerden intihab etmemelidir. Faraza Diyarbekir'den birisi orada vergi verip de Suriye'den âzâ intihab etmemelidir.

61. madde okunur.

Reis: —Buna bir mülahaza var mı?

Çanaka Efendi (Yanya): —*Makale-i âtiyeyi irad eder:* “Madde 61: Merkez-i kazanın idare meclisi ile belediye heyetinden gidecek zevat için müstakil bir masraf vuku bulmamak ve bunların gitmeleri ahalice, hükümetin bir nevi müdahalesi anlaşılmamak için emr-i intihabın kaymakam tarafından kurâ muhtarlarına doğrudan doğruya tebliğat-i lazime ile icra ettirilmesi fikr-i acizane muvafık geliyor. 64. maddenin hükmüne dair vuku bulacak ifademde memurîn-i mumaileyhümün izamı lüzumsuzluğunu bir kat teyid edeceğimdir.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Asıl itirazı anlayamadık.

Reis: —Nahiyelere, zabtiyeler gitmesin de kaymakamlar yazsın demektir.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Nahiye meclislerine böyle bir şey havale olursa, onlar yapamazlar. Hükümetin ise bunda hiç müdahalesi yoktur. Çünkü, bu iş idare meclislerine havale olunuyordu. İdare meclislerini ise ahali intihab ediyor.

Reis: —İbka edelim mi? Bazı yerlerde mevani beyan ederler. Cevaz gösterilir mi, gösterilmez mi, buna nasıl cevap vereceğiz? Memleketin meşgalesi için kim dermiyan olunuyor. İbka ettik mi? (biraz tevakkufla) buna ekseriyet yok galiba?..

62. 63. maddeler okunur.

Rasim Bey (Edirne): —İhtiyar meclisi âzâları intihabla olacağı kabul olunursa, buna lüzum kalmadı.

Reis: —O bende müracaat etmeli.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bu bendin ibkası lazımdır.

Reis: —Bu ibareyi ibka edelim mi, ekseriyet yok.

Rasim Bey (Edirne): —Kabul olunan madde

62. madde idi. İbka ve adem-i ibkasında ekseriyet yok. Müzakereye bırakalım.

64. madde okunur.

Çanaka Efendi (Yanya): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:* “Mevsim-i intihabın kış ortasına tesadüfü cihetiyle, böyle 300 nefer barındıracak mahal ve hanlar bir köyde bulunamaz. Bazı yerlerde bulunsa dahi, ahalinin nahiye merkezine gitmeleri mucib-i meşakkat olacağından başka fakir kısmı işlerinden kalmalarıyla beraber müstakil bir masrafa da koyacağından intihab reylerinin ihtiyar meclisleri marifetiyle toplatdırılıp yapılacak mazbatanın doğruca merkez kaza daire-i belediyesine takdimini daha muvafık ve eshel görürüm.”

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Öyle olduğu halde su-i istimalattan hali olunamaz.

Reis: —Bunu kısa kessek. 300 adam 20 eve sığar.

Salim Efendi (Kastamonu): —Nahiyenin dairesi zaten üç saat olduğundan ekserisi gelir, döner.

Çanaka Efendi (Yanya): —Her ne kadar üç saat olsa da kışın sabah geç olduğu gibi, kar yağmur da olacağından gidib gelemezler.

Reis: —Buna dair bir şey yapalım mı, yoksa geçelim mi?

65. madde okunup kabul olunmakla, 66. maddede nakledilir.

Birisi: —Aynıyle kabul olunsun.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Hıristiyan köylerinde katib tutub da lisan-ı resmîyi yazdırmak için külfet edilecek. Köylerde çok kimse okumak, yazmak bilmez. Her karye kendi lisanı üzerine yazsın.

Nakkaş (Suriye) ve Karaca (Haleb) efendiler bunun tasdik ettiler.

67. madde okundu.

Reis: —Buna bir cevap var mı?

Sadi Efendi (Haleb): —Onun mazbutu yok. Kazada bir defter yapıp da herkesin mühürü bastırılrsa ve intihab zamanında tasdik ettirilse, mazbutiyet olmak için münasib olur.

Reis: —Mühür kullanılırsa daha ziyade şüpheyi davet eder. Maamafih, encümene müracaat edelim, ikinci kıraatinde bakalım.

68. madde okunup kabul edilmekle 69. maddede geçilir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Mahzurdan salim olmak için bir defter denilecek yerde iki defter denilse.

Reis: —İkinci kıraatte bakarız.

70, 71, 72, 73, 74. *maddeler kıraat olunup, kabul olunur.*

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —İntihab-ı mebusan nizamnamesi de bitti. Yakında gelecektir.

Reis: —Pek muntazırız. Çabuk gelmeli.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Gelecek efendim.

75. *madde okunur.*

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Bu vergi maddesi nerede olursa olsun, intihabdan mahrum kalmamak için her adam müntehib olmalıdır. Bir adam bir kazadan diğer bir kazaya gider, çıktığı kazada emlakı var, bu makule intihabdan mahrum olmasın.

76. *madde okunur.* 77. *maddeye nakledilir.*

Rasim Bey (Edirne): —Bazı ufak kazalarda bir ve iki belediye dairesi olacak. Bunun sekiz âzâsı olacağından bu halde umumu kazanın âzâsını 18 kişi intihab edecek olur. Bana kalırsa ihtiyar meclisleri intihab etmeli.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Umum âzâlar için mi olacak?..

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Bu haliye suhulet olmak içindir. Nahiye meclisleri ahalisini umum ahali intihab edeceğinden, bunlar da kazayı intihab edecek ve müteselsilen bu yolda vaki olacak.

Reis: —Sekiz kişi intihab edecek olursa.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —O kadar büyük kaza yoktur.

Devletli Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Nizamnamenin esası nahiye meclisleri üzerinedir.

Reis: —Ahali kanunu bilecektir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Nahiye meclisinin reisine yazılsa daha iyi olur. Memura lüzum yok.

Rasim Bey (Edirne): —Bu bend 85. madde de anlaşılabilecek.

78. 79. 80. 81. *maddeler okunup kabul olunur.*

Reis: —Bu maddelerin umumuna bir söz kaldı mı?..

Heyet: —Hayır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Cemaat meclisinin lafızlarına bir de taife lafzı ilave etsek.

Reis: —Taife lafzı olamaz. Kanuna mugayirdir. Devletçe başka manaya istimal olunur.

85. ve 86. *maddeler okunur.*⁴⁸

Rasim Bey (Edirne): —İhtiyar meclisleri denilmişti.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Vergileri tasrih olunduğu gibi malumatları da tasrih olunsun.

Mustafa Efendi (Kozan): —Liva civarında bulunan kurâ hakk-ı intihaba nail olamayacak gibi anlıyorum.

87. *madde kıraat olunur.*

Bir mebus, merkez liva daire-i belediyesi yalnız kaza tarafından intihab olunacağına dair beyan-ı efkar eder.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Şura-yı Devlet'ten encümene vekil gönderilsin de uzun uzadıya bahsolunsun.

Rasim Bey (Edirne): —Maliyeden gelecekti. Hâlâ gelmedi.

Reis: —Haber gönderdim.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Dün gelmiş, beklemiş.

88 ve 89. *maddeler kıraat olunur.*

Reis: —Bu fasıl tamam oldu. Bir diyecek var mı?

Birisi: —Hayır.

Heyet: —İkinci kıraatte bakarız.

Nevfel Bey (Suriye): —Kürsi-i hitabete çıkıp makale-i âtiyeyi irad eyledi: “Arz edeceğim mütalaa işbu heyet-i şerifenin nazar-ı dikkati altına alınmasını rica ederim. Bu vilayet kanununu tedkik edip dururken daimi su gibi akar ve senevi 100 milyon kuruş verir bir altın madeni gözüme ilişmiş. Dağlarda, derelerde değil, işte elimdedir. Muayenesini irade ederseniz bana ruhsat buyurun ki, göstereyim. Malumdur ki bundan 15 sene evvel vaz olunan ve elyevm baki kalan teşkilat mahza memurların teksiriyle unvanları ve maaşlarının terakkisine badi olmuştur. Şöyle ki nahiye memuruna müdir ve kaza müdirine kaymakam ve merkez kaymakamına mütasaraf ve mal müdirine muhasebeci ve tahrirat katibine müdiri tahrirat unvanları takılmış ve bugüne kadar şaşaalı unvanlara mukabil maaşlar dahi bila-mucib ikişer kat tezyid kılınmış. Hasılı hedmolunan eski tertibatın ankazı saire için han ve haneler inşasına edevat olmuştur. Muhtasarcası senevi 100 milyon akça kazanılması yalnız sancaklar memurlarının unvanlarıyla maaşlarını kablet-teşekkül buluna geldiği hal ve dereceye iadesinden ele getirilir. Altı yedi rakamdan ibaret yedimde bulunan müvazene pusulasına nazar buyuruldukda belli olur. Ve bunun gibi nice madenler daha vardır ki, avn-i hakla bit-tedric keşf ü muayene olunması memul-i kavidir.

48 82. 83. 84. maddeler için bir kayıd yoktur. H.T.U.s

Ber-vech-i zir sarf olunmakta olan maaş:

İcmal	Senevi	Şehrî	Mütasarrıf	Naib
Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
25.542.000	158.000	20.500	10.000	3000
	Kaymakam	Muhasebeci	Tahrirat Müdürü	
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	
172.800.000	3000	2500	2000	
198.342.000				
99.171.000	sarfi lazım gelen bit-tenzil kusur kalan sa'y-i miridir.			
99.171.000				

Senevi 99 milyondur.

Reis: —Bahsimizden hariç ise de yine cevap var mı? Sancaklar evvelden ne kadar idi, ahval-i sairesi ne idi, bilip ona göre söylemeli. Siz hesabınızda yanılıyorsunuz.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Masrafın tenkihi lazımdır. Fakat, memurînin nâmı küçülmemelidir. Maaş tenkih edilmelidir.

Reis: —Memurînin maaşı tenkih değil, tezyid edilmelidir.

Nevfel Bey (Suriye): —Sadedden hariç söylemiyorum. Mutasarrıfın ismi kat' edilip kaymakam denilse, 10 bin kuruşla idare olunacak yer 4000 kuruşla idare olunur.

Bir mebus: —Nevfel Bey eski müvazene nasıl ise onu meydana koysun.

Nevfel Bey (Suriye): —Evvelden kaymakama 4000 kuruş verilirdi.

Reis: —Lakin yedi eyalet şimdi iki vilayetle idare olunur. Siz sayınızda pek yanılıyorsunuz.

Nevfel Bey (Suriye): —Söylediğimi isbatamuktedirim.

Reis Paşa hazretlerinin *emriyle geçenki bendin müzakeresini havi olan hülasa* izzetli Münir Beyfendi tarafından okundu.

Bir mebus: —Vilayetlerde valilerin riyasetlerinde mahzur olacağı hakkındaki mülahazam dercolunmamış.

Bir mebus: —Kanun-i Esasi'ye mugayirdir. Nısfı müslim ve nısfı gayrimüslim....

Reis: —Dinlemeye mecbur değiliz. Dercedilsin. *Meclis saat altı buçukta hitam bulur.*

On Yedinci İnikad*

4 Rebiülahir 1294 — 6 Nisan 1293 / 18 Nisan 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1889.)

Meclisin bugünkü ictimayı devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

1- Zabıt Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dördü çeyrek geçerek küşad edildi. Geçenki ictimanın hülasası okunsun. Kabul olunursa tasdik edeceğiz.

Hülasa okunduktan sonra birkaç mahalde tabirattan ibaret tashihler yapılarak bakisi muva-

fık bulunmakla katib-i resmîler tarafından imza ve tasdik kılındı.

Reis: —Vilayet nizamnamesinin alt tarafını okuyacağız ve devair-i belediye nizamnamesi hakkında edilen müzakerat üzerine şubelerce dahi iktiza-i hal icra olunursa cumartesi günü müzakere-i aleniyesine bakacağız.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Vilayet Nizamnamesi

Vilayet kanunu fasl-ı sadisinden bed ile okunmaya başlandı

Reis: —90. madde hakkında denilecek var mı?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Geçende dahi arzolunduğu veçhile vilayet meclis-i idaresi âzâlığına intihab olunacakların senevi devlete 200 kuruş vergi vermeleri azdır.

Vilayet âzâlarının vergisi 500 olsun, bir de bunların mâlik olacakları emlak bu vilayet dahilinde bulunsun, nasıl ki dün bunu kazalar için söyledik. Ol suretle tashih ettik.

Sadi Efendi (Haleb): —Böyle 100 veya 500 kuruş vergi tahsisi bendenizce ahalinin hukukunu kordon altına almak demek olur. Çünkü hürriyeti münseleb olmak lazım geliyor ki bu bâbda ahali serbest olarak icra etmek lazımdır.

Emr-i intihab kendilerine racidir. İstediklerini yaparlarsa, onlar kendilerine lazım olan adamı

bilirler. Fenalarını istemezler, bunun için şu benden tashihini isteriz.

Birisi: —Ahali münasibini bilirlerse de pek aşağı adam olmamak için 200 kuruş kaydının bakası münasibdir.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —500 kuruş olacaktır hiç olmamak da olmaz. 200 münasib olur.

Reis: —Kanunen böyle şeylerin hikmeti vardır. Hiç olmazsa 200 olsun demek, âzânın bazı nüfuzlu adamlara hizmetkar olmaması içindir.

500 kuruş dememişler, zira bazı dirayetli adamlar olur da o mikdar vergi veremezler. Diğer nizamlarda intihabçıların 400 ve intihab olunanların 200 kuruş vergi vermeleri niçin yazılmıştır? Çünkü müntehibler için dirayet lazımdır. Hasılı bunlar hikmet tahtındadır.

Rasim Bey (Edirne): —Kanunnamenin şu tabirinden bir adamın âzâ olduğundan dolayı senevi 200 kuruş vergi vermesi lazım gelecek gibi

anlaşıyor. Burası tasrih edilsin. Ya 200 kuruştan ziyade vergi verenler veyahud 200 kuruşa kadar vergi vermekte bulunanlar diye izah olunsun.

Reis: —Bu kanun tabiridir.

Rasim Bey (Edirne): —Bari 200 kuruş vergi verir diye tasrih olunsun.

Heyet: —İbka, ibka.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Fakat bu emlakın vilayet dahilinde bulunup bulunmamasına bir diyecek var mı?

Reis: —Bu ibareden çıkıyor. Emlakın vilayet dahilinde olması anlaşılıyor.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Kaza bahsinde değişmişti efendim. O kaza dahilinde olması lazımdır, denilmişti.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Nizam vergi vermesi lazımdır, diyor. Elbette vergi emlak için verilir. Emlakın dahi o vilayet dahilinde olması lazımdır.

Birisi: —Bu bendde idare âzâsının nahiye meclisi âzâlığı şeraitini cami olacağı hakkındaki ibare kafidir.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Vereceği vergi 200'den ziyade olursa mani değildir, diye ilave olunmalı.

Reis: —Tabii.

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Emlakın kendi bulunduğu yerde olması lazımdır.

Reis: —İşte, onu dava ediyorlardı. Kayıd bulduk, zannım 200 kuruş verenlerden olmalıdır.

Heyet: —İbka, ibka.

Sadi Efendi (Haleb): —91. maddede meclis-i idare âzâsı için iki sene müddeti az görüyorum. Çünkü bir heyete hariçten birisi intihab olunup da devam ederse bir seneye kadar encümen o heyetin mesalihini tahsil edebilir. Binaenaleyh, şu müddete bir sene daha ilave olunsun.

Salim Bey (Kastamonu): —Çıkanları tekrar intihab caizdir.

Mehmed Ali Bey (Sivas): —İki sene iyidir. Ziyadesi muzır olur. Ziyade olursa diğerleri intihabdan mahrum kalır. İkincisi müddet uzanırsa su-i istimalata sapar. O halde de tebdili uyamıyor. İki seneden ziyadesi iyi değil.

Rasim Bey (Edirne): —Nısfı çıkacak, diğer nısfı kalacak, demek olur ki yine eshab-ı malumattan adam bulunacak.

Reis: —Hakikat manası bu ki, biz kanunen her kim alınırsa onu her şeyi bilir belliyeceğiz ve onda hiçbir tecahül tecviz etmiyeceğiz. Haddi varsa tecahül etsin. Bu zaman, kanun zamanıdır.

Mademki meclise giriyor, nizamı, kanunu vazifesini, her bir hizmeti bilmeli, bilmiyorsa intihab kabul etmesin. Kanun böyle demiş. Biz kanun adamıyız. Bunun sahîh cevabı budur. 92. maddede heyet bir şey söylemiyor mu?

Rasim Bey (Edirne): —Vilayatta ve elviyede idare âzâlarını belediye âzâları intihab ederse? Çünkü, belediye âzâları şehir halkının müntahabı olduklarından, bu halde, kurâ ahalisinin hakk-ı intihabları iskat edilmiş olur.

Reis: —Bunun için memur gelecekti. O memuru istemeli. Ayrıca bir müzakere yapmalı.

Şahinyan Agob Efendi (Sivas): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Vilayet nizamnamesinin 92. bendinde beyan olunan vilayet âzâlarını elviye idare âzâlarıyla belediye meclisleri tarafından intihab olunması muharrer olup, şu veçhile, vilayet idare meclisinin intihabı fesaddan âri olamaz, diye addederim; zira emsali müşahede olunmuştur.

İşbu vilayet âzâları intihabı, liva meclis-i idare âzâları ile mülhakatta bulunan kaffe-i kaza ve nevahi âzâları da, zeman-i intihabda nısfı müslim ve diğer nısfı gayrimüslim, kendi istedikleri ve emniyet edecekleri zâtlar için rey-i hafî olarak, ayrı ayrı varaka üzerine yazılarak mühürleyib ve bir zarf derunune vaz ederek üzerini temhirle vilayet merkezine gönderilmesi, gerek liva ve gerek elviye ve kazalardan gelecek varakalar bir münasib müddet zarfında tekmil toplandıkda vali ve erkan-ı vilayet ile reis-i ruhaniler hazır bulundurulularak zarfın üzerindeki mühürleri muayene ederek zarflar küşad ve derunundaki evrak-ı intihabiyeyi tatat ile cedvel kılıklı bir varakaya yazılıp ekseriyet-i ârâ kazanmış olanlar tefrik olunarak âzâlığa tayin kılınmalarını münasib görürüm.”

Reis: —Bu makaleyi encümene vermeli de encümen bundan bir şey alırsa ne âlâ, almazsa, kanun değiştirmek olamaz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Meclis-i idare âzâlığı için matlub olan adedin iki misline müsavi âzâ intihab olunacağı kaziyesi müşevveştir. Aded-i matlubun iki misli adamı ne yapacaklar? Sair meclisler için böyle olmadı. Adedin bir misli olmalı.

Reis: —Bunun için esbab vardır; hem de esbab-ı mücbiredir. Amma söylemek benim işim değil, soralım.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Bir misli deftere kaydolunacak, diğer misli dahi vefeyat vukunda alınmak üzere ibka edilecek.

Reis: —Kaide budur ki, iki misli yaparlar, onun içinde bir takımı nizama muvafık olmamış bulunur. Bir takımı hasta olur. Kimisi istifa eder. Hasılı ihtiyat demektir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bu tabiidir. En ziyade rey kazananlar en evvel alınırlar, ikinci mertebede olanlar ihtiyat kalır. Kaza ve liva bahislerinde de böyledir; fakat tasrih edilse.

Rupen Efendi (Edirne): —Buyurduğunuz madde, aşağıda 3. maddede tekmi yazılı ve müsarrahtır; onun için yukarıki bendde şu (iki misline) sözü zaidir. Demek oluyor ki vali ve ümera bu 12'den kimi isterse onu alacak.

Reis: —Biz, şimdilik yalnız müntehibleri söylüyoruz. Bakalım, alt tarafında iş noksan kalırsa görürüz.

Rasim Bey (Edirne): —71. ve 89. maddeler bu şüpheleri kamilen izale ederler. Okuyalım da dinlesinler *diye maddeleri okur.*

Nakkaş Efendi (Suriye): —Cevabım var.

Reis: —Hacet yok, efendim; şu maddeler gel-sin de orada bakalım. Tekrar tekrar olunca zihinler karışır. Hele benimki karışıyor. Geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

93. madde okunur.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —İşte, efendim; bu bend her şüpheyi izale etti.

Salim Efendi (İşkodra): —Kaza ve liva intihablarında alınacak âzâ, yalnız aded-i matlub kadar oluyordu, burada iki misli olunca kaide bozulur.

Reis: —Başka türlü olmaz. Vilayet dairesi kaza ve liva gibi değildir. Büyüktür.

95. maddeye encümen ne demiş?..

Rasim Bey (Edirne): —45. madde mucebince Meclis-i Umumi'ye tayin olunacak âzâların nısfî müslim ve nısfî gayrimüslim olmak üzere her kazadan bir âzâ intihab olunacağı takdirde bir adamın nısfî müslim ve nısfî gayrimüslim olamayacağından ahalisi bir millet olan kazalar bir ve milel-i muhtelifeden mürekkeb olan kazalar biri müslim ve diğeri gayrimüslim olarak iki zât intihab edib kur'a keşidesiyle, hangisine isabet ederse onun gönderilmesi hususunun ilavesi tensib kılınmıştır.

Reis: —Söz var mı?

Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —San-cak itibariyle bu âzâlar intihab olunacak; yoksa her kaza bir âzâ vermiyecek. Bu halde, şu ilaveye hacet yoktur.

Rasim Bey (Edirne): —Her kazadan bir âzâ olursa, o meclis elbette daha iyi olur.

Reis: —İyi amma, kazâ İntihabı maddesi kabul olundu. Geçti. Burada yukarıki bahis tekrar edilmemelidir.

Danyal Efendi (Erzurum): —Her kazadan birer adam alınmasını tasrih ediyor.

Reis: —Kaza intihabları geçti.

Danyal Efendi (Erzurum): —Kaza intihabları için değil, efendim, meclis-i umumi-i vilayet için...

Reis: —Bunun da nasıl olacağı kazalar bahsinde geçmedi mi? Maa-hâzâ unutmamalıdır: şu-belerde müzakere etmeli.

96. maddeye bir şey var mı?..

Rasim Bey (Edirne): —Şura-yı Devlet'ten bir zât gönderilecekti, bu bende lüzum görünüp görünmiyeceği o zaman anlaşılacak...

Reis: —Peki; ikinci kıraatte ekseriyete bırakırız.

Birisi: —Kazalardan gelecek âzâlar hakkında (ehl ü liyakati olmak meşruttur) gibi bir şey ilave olunsun...

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Âzânın kendi mahallinde şu kadar vergisi olması şart olunuyor; kazada emlakı bulunan adamın merkez-i vilayette emlakı bulunamayacak.

Reis: —Kazadan gelen adam ne sıfatla gelecek?

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Meclis-i Umumi'ye mebus sıfatıyla.

Reis: —Kimin mebusu?

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Bütün vilayetin.

Reis: —O halde, nahiye deyince bütün vilayet dahil oldu.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Âzânın okur-yazar olması da lazımdır.

Reis: —Yukarıki bir yerde dirayet, ehliyet dair bahis geçmedi.

Rasim Bey (Edirne): —Mevadd-ı mahsusada tayin olunan sıfat dediğiniz şey, eshab-ı cünha vü cinayetten olmamak gibi şeylerdir. Dirayete dair bahis geçmedi.

Reis: —Şimdilik bazı kimseler müstesna tutulmak içindir; çünkü bir adam pek dirayetli olur da okumaz, yazmaz; mesela, Aydın'da Kara Osmanoglu Hacı Eyüb Ağa gibi. Kendi pek dirayetli adam idi de okumak bilmezdi; amma, gerçekten büyük adamdı.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Okur, yazar olmak şarttır. Mazbata mündirecatını anlamak lazım.

Rasim Bey (Edirne): —Encümenimizde 15 âzâ vardı. Yalnız birisi okumak şart olsun dedi, 14 ehliyetin lüzumu ile iktifa eyledi.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Kanun-i Esasi’de musarrahdır ki, gelecek sene âzâ okur, yazar olacak.

Birkaç ses: —Dört sene sonra, gelecek sene değil.

Reis: —Öyle ise Kanun-i Esasi’nin tayin bu yurduğu had dahilinde imiş.

Rasim Bey (Edirne): —Hayır, efendim; kanunun o tabiri mebusan içindir.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —O da devletin meclisi, bu da devletin meclisi... Okumak, yazmak her meclis için şarttır. Kanun-i Esasi böyle diyor.

Reis: —Kanun-i Esasi böyle demiyor, demez. Kanunun söylediği kabilül-icra şeylerdir. Bu meşkuktur. Siz de eyalâtı bizim gibi bilerseniz, her tarafını gezseniz, siz de bizim gibi söylersiniz.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Fakat, efendim, bir had gösterilse, mesela beş sene, altı seneden sonra okumak, yazmak bilecek denilse.

Rasim Bey (Edirne): —Encümenin mazbatası bitecek, her yere verilecek, o zaman görülecek...

Reis: —Âzâ-yı encümene söyleyiniz de mazbatayı verirken müzakerelerinde vuku bulacak itirazları kendileri izah etsinler.

98. 99. maddeler okunur. 100. madde, meclis-i idarede baba ile oğul, iki kardeş gibi yakın akrabanın birlikte bulunmayacağı meselesidir.

Rasim Bey (Edirne): —Yalnız meclis-i idarede değil, akrabasının her mecliste beraber bulunması caiz olamaz. Peder ile evlad reyce ihtilafda bulunamazlar.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Bir şey daha ilave olunsun: Sanatça, ticaretçe ortak olanlar dahi mecliste bulunmasın. Menfaatlerinden naşı, akraba hakkında olan mahzur bunlarda da vardır.

Reis: —Buna ne dersiniz?

Rasim Bey (Edirne): —Şirket-i müfevveza olursa? Vakıa kardeş gibi birbirinden ayrılmazlar. Bu ise pek nadirdir. Sair suretle ortak olanlar bugün bir madde üzerine müşterek olurlarsa yarın ayrılırlar.

Reis: —Kanunca şirket denilen şey beş altı türlü olur. İki ortağın gelecek sene ne olacağı bilinmez. Kanunun hükmü bakidir. Sonra nizalara sebebiyet vermiş oluruz. İlerde şeriklerin şerik olup olmadıklarını hükmetmek için müşkilat açılır.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Mecliste yalnız âzâlık sıfatıyla bulunmak caiz olmasın; yoksa iki kardeşin birisi âzâ, diğeri katib olabilir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu vilayet kanunudur. Mecalis-i saire ahvali bu kanuna girmez. Oralarda iki kardeşin bulunup bulunmayacağına dair sarahat vardır. Mecalis-i saire âzâsının bu kanunda tasrihi münasib olmaz.

Rasim Bey (Edirne): —Belediye meclisleri bu kanunda teşkil olunur. Bu kanun yalnız idareye müteallik değildir. Cemaat meclisleri, Meclis-i Umumi, hep bunda dahildir.

Reis: —Bu sözün manası var amma, yeri neresidir? Mesela bir kanunun esası zikrolunur da umumen mehakimin teşkili için: (falan sıfatta bulunanlar orada bulunsun ve falan sıfatta bulunanlar orada bulunmasın) denilecek. Bu söz usuldendir, amma yeri neresidir?..

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Efen-dim, burada idare meclisleri diyor, kaza ve liva demiyor; bu suretle tahsis bizzikr yok. Bu fasıl, mevadd-ı şettâ faslıdır. Mutlak olarak zikrolunuyor. Belediye meclisleri sırf umur-ı memlekete aiddir. Bunların vazifeleri de başkadır.

Rasim Bey (Edirne): —Belediye meclisini teşkil eden yine bu kanundur. Vakıa mutlak olarak zikretmiş; lakin belediye meclisleri, nahiye meclisleri, hep bu kanunda bulundukları halde, hüküm cümlesine şamil olur.

Birisi: —Kainpeder ile damat birleşemeyince, enişterler dahi bulunmasın.

Reis: —Hele bunlara bir çare bulalım da enişterler sonraya kalsın.

Mademki, müsarrah değil, o halde idare ve devair meclislerinde, diye tasrih etmeli.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Âzâlık sıfatıyla bulunacaklarını da tasrih etmeli.

Reis: —Ne hacet? Tarik-i idareden olan birinci, ikinci, üçüncü, beşinci derece meclisler dedik. Şüphe kalmadı.

101. madde dahi kıraat olunarak denilecek bir şey bulunmadı ve vilayet kanunnamesi bitti.

Reis: —Belediye nizamnamesinin dahi müzakeresi bitmiştir. Memurlar gelsin. Encümen de şüpheleri bütün bütün hallolunsun. Şüpheler pek manidar, pek ağır şeyler değildir. Gelecek Müzakere-i aleniyemizde meydana çıkaralım. Ona göre müzakere olunsun.

Şubelerin bugün müzakere edecekleri şey yine bugün söylenen mesaildir ki, layıkıyla söylensin de zaid söze hacet kalmasın. İşte bununla meclisimiz hitam buldu.

On Sekizinci İnikad*

7 Rebiülahir 1294=9 Nisan 1293/21 Nisan 1877
CUMARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1891.)

*Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimai devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tah-
tında olarak teşekkül eylemiştir.*

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat
dörtte küşad olundu.

Evvelki meclisin hülasası okunsun.

*Katib-i riyaset izzetlu Münir Beyfendi geçen
meclisin hülasasını okuyarak, kabul olundu.*

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —

Efendim, salı günü mezunen bulunamamıştım. O
gün okunan hülasada güya ben cemi defterdarlar
sârik olduğunu söylemişim diye gösterilmiş; hal-
buki böyle değildir, ihvanımızdan sorulsun.

Reis: —Zabtolunsun da müzakereden sonra
bakarız.

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- Belediye Nizamnamesi

Sebuh Efendi (İstanbul): —*Belediye nizam-
namesini baştan okumaya başladı, ikinci bende
kadar okudu.*

Reis: —Bu maddeler hakkında encümenin
bir kararı var mıdır?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Vardır
efendim.

*diye encümen-i maksus tarafından kaleme al-
man mütalaanameyi kıraat eyledi ki, hülasası
kanunun 1. maddesinin fıkra-ı ulâsı Dersaadet
hududunu mübeyyin görülmekle ibka ve fıkara-i
sairesi haritaya müracaata mütevakkıf oldu-
ğu cihetle tedkik edilmesi ve 2. maddeye gelince;
(Dersaadet mebusanından Ahmed Hilmi Efen-
di'nin Dersaadet'i 20 daireye taksimde büyük
mahzur olacağına ve bunlarda 25'er muvazzaf
memur olup cümlesi senevi 12.000 kese akça ile
idare olunacağına ve bu masraf belediye hasılatı*

kısımından tesviye edilecek olup şu halde beledi-
yelerin senevi 60.000 kese varidatı olması lazım
gelecekse de bu varidatın nisfi bile mevcut ol-
madığına ve saireye dair serdetmiş olduğu itira-
zat)ın hikayesinden sonra encümenin bu fikirde
olmadığından ve İstanbul şehrinin cesametine
nisbetle nizamın bu fıkrası encümende bir reye
karşı dokuz rey ile ibka edildiğinden ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —Memleketlerince
belediye riyasetinde ve âzâlığında bulunmuş
olanlar içimizde haylice mevcuddur. Bunlardan
mürekkeb bir encümen yapılsa zannederim ki
İstanbul'un 20 daireye inkısamı az bile görünür.
Masarife gelince, ondan korkmak lazım gelmez.
Masarif daima dairenin büyüklüğüne, küçüklü-
ğüne göre olur.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —İstanbul,
cesametine ve ileride daha ziyade büyüyeceğine
nazaran, ileride 20 daireden ziyadeye dahi ihti-

yaç görülecektir; fakat şimdiki halde 20 daireyi çok görmemeli, az da görmemeli. Kafidir.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Devair-i belediye masrafla olur. Bu da ahaliden çıkacak. Şimdiki halde bu masrafın karşılığı görülemiyor. Bunu nereden bulacağız? 500 muvazzaf memur meydana gelirse, karşılık göstermeli. Karşılık bulunsun da isterse 40 daire yapılsın.

Ben taksime de itiraz ederim; ezcümle Paşa Limanı'ndan başlayarak Üsküdar'ın büyük iskelesine kadar üç dairenin hududu var. Araları 500 adımdır. Bir tablakar mahalle içinden geçecek olsa, bu üç hududu geçmedikçe bir şey satamaz. Bu da herifin üç taraftan tazyik görmesini mucib olacak, bu da erzak ve havayış hususunda ahalice suubet gösterecek.

Sadi Efendi (Haleb): —İstanbul'un cesame-ti ve nüfus kesafeti malum. Buraya her taraftan gelen, giden adamlar malum. 20 daire çok görülemeyiz; fakat memurları lüzumundan fazla bulundurmayarak tasarrufata riayet olunması lazımdır; bunun için Rasim Bey'in dediği gibi, belediye umurunda bulunmuş adamlarla İstanbul'un ahvaline vukuf-ı tammı olanlardan bir encümen teşkil edip işi müzakere etmek lazım.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Nizamımız mucbince her şubeden intihab olunacak zevattan mürekkebe bir encümen teşkil olunur. Bu resim icra olunmuştur. Diğer encümene ihtiyaç kalmaz. Bundan sonra, eğer şubelerden geçerek birer kere müzakere olunmasını isterlerse nizamın hakkı olabilirler. O halde nihayet kararı verilir; fakat bazı mütalaat beyan olunuyor ki, henüz harita gelmemiş olduğundan onlar kararlaştırmadı.

Reis: —O mütalaat taksimin hududuna itiraz değildir. Devairin taaddüdüne itiraz olunuyor.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Ahmed Hilmi Efendi dairelerin adedine itiraz ettikleri gibi, taksimine de itiraz ettiler. Hatta bakılsa devairin 40 olması gibi sözlerde encümenin reyine iştirak gösteriyorlar. 20 daire ifa-i hizmete başlayıp da derece-i istidad ü iktidarları görüldükçe zammına, falana bakılır.

Bir de tasarrufata riayetden bahsolunuyor. Burası vezaif-i dahiliyeye aid bir şeydir. Vezaif nizamnamesinde tayin olunur. Daha başka bir mütalaa varsa beyan olunsun.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Ahmed Hilmi Efendi'nin efkârı şundan ibaret oluyor ki, devair-i belediye maaşatı olarak hası-

latın humsü nisbetinde bir mikdarı sarfolunacak; şimdiki hasılatın humsü ise buna kifayet edemeyecek; işte asıl buna cevap vermeli.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Anlaşılan dairelerin adedi şu dereceye getirilmesi, bu yolda varidat bulunuyor da ondan neşet ediyor zannolundu. Belediye denilen şeyin varidatı ne olacağı dahi vazifesi bahsinde görülür. Her daire kendi hasılatıyla iktidarı nisbetinde adam kullanacak. Vakıa bir dairenin iradı çok, diğeri az olabilir. Varidatı az olan diğerkiler kadar imar edemez; lakin bunun için muktedir olanları mahrum etmek de olamaz. Taşralarda sabit olmuştur ki, dairenin bir para varidatı olmadığı halde erbab-ı hamiyet birleşip bir hayli tanzimat vücude gelmiş; binaenaleyh varidatı düşünüb de ona göre teşkili lazımdır, denilemez.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Hasan Fehmi Efendi varidat-i mevhumeye razı oluyor; fakat hangi vicdan razı olur ki, varidat-i mevhumeye üzerine 500 kişi tanzif olunsun. Daireler iradi malum: Kantar, çeki ve saire rüsumiye ki 25.000 kese eder. Şehremaneti kaldığı halde 75.000 keseye ihtiyacı vardır. 500 adım yerde üç daire var. Birisi tanzime muktedir olduğu halde diğeri olmazsa ne faide hasıl olur?

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Esnaf tezkeresi ve temettü vergisi hazinenin başlıca varidatı olup taşralarda hazineye aiddir. Bunları daireye terk etmek olamaz, geçende dahi söylemiştim.

Rasim Bey (Edirne): —Esnaf tezkeresi diyorlar; işte lafzen, manen belediyeye aid olduğu anlaşıyor. Ahmed Hilmi Efendi'ye cevabım var: Daire kendi varidatını kendi teşkil eder. Edirne belediyesi 5000 kuruş varidatla başladı. Şimdi 45 bin kuruş varidatı vardır. Bir daire ne kadar küçük olur da güzel iş görürse varidatını kendisi arttırır ve ahaliye bâr olmaz, büyük olursa bâr olur.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Rasim Bey Edirne'yi İstanbul'a kıyas ediyor; halbuki Beyoğlu, Galata, Tarabya, Kadıköy gibi İstanbul'un bazı mahalleri zengin ise de bazı mahalleri de vardır ki beş altı hane aç yatar.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bir adamın aç yatması başka bir meseledir, bir dairenin teşkili de başka! Aç kalan olabilir; lakin daire heyeti şu kadar para vereceksin diye kimseyi tazyik etmez. Ahali tarafından müntehab heyet tensib eylediği surette birer mikdar şey meydana getire-

cek. Bu halde demek oluyor ki fakire, ganiye bir şey yoktur. Şehremaneti ne muvaffakiyet göstermiş olduğu malumdur. Bir taraftan tanzim ederse, diğer taraftan açık kalır. Bunun sebebi vüsatı ziyade olduğundan işe yetişememesidir.

Manok Karaca Efendi (Haleb): —*Makale-i âtiyeyi irad eyler:*

“Memurînin memuriyetlerini bi-hakkın ve sadakatle ifa etmek için evvel-i emirde onların taayyüşünü temin etmelidir; zira zaruretin hükmü yoktur. İhtiyacat insanı her türlü uygunsuzluğa sevkeder. Su-i istimler vuku bulmamak üzere evvel be-evvel varidat teminat altına alınıp hazırlanmalıdır. Şimdilik hükümet-i seniyyenin gösterdiği varidat, masarife kifayet edemediği görünüyor. Eğer mümkünse devlet birkaç sene için bir mikdar emlak vergilerinden belediyelere terk etmelidir ki meclislerin teşkilini müteakib, bila-zülm, varidatının tezyidinin yolunu bulmaya çalışsınlar, emlaklar vergisine bedel, varidat hazırladıkları gibi, meblağ-i mezbur, tekrar hazineye terk olunmalıdır ve zaten emlak vergisi memleketin ihtiyacına ve tanzimine sarf olunmak için icad olunmuştur. Sair devletlerde de böyle sarf olunuyor. Böylelikle maksadımıza süratle vasil olabiliriz.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Hasan Fehmi Efendi arkadaşımız devair rüsumatının ahalice tesiri yoktur diyor. Acaba, bu rüsumat ahaliden çıkmayıp da gökden yağmur gibi mi yağacak? Yoksa ahalinin meşrubat ve havaic-i zarurîyesinden mi alınacak?

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bazı dairelerin kudretsiz olmasından bahsediliyor. O da düşünüldü: Şehremanetinin umumi vergileri var. Onlar tahsil olunacak ve her daireden tayin edilen ikişer kişiden mürekkebe Meclis-i Umumi, muhtac-i iane olan dairelere, iane olmak üzere, hasılat-i umumiyyeden bir mikdar şey verecek.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Bunun yeri gösterilse... Bir de hangi daireye ne mikdar verilecek? Onu da anlamak lazım.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Mütalaa olunacak madde varidatın ne derecede olacağı kaziyesi değildir. Devletçe bir takım şeyler belediye-ye terk olunmuş. Bunlar mevhum değil, mevcuttur. Aklen dahi teslim olunur ki intizam halinde varidat birkaç kat artar. Kanunlardan maksad, terakkinin usulü ve teşkil olunacak devairden muntazar olacak şey dahi varidatın tezyididir. Hatıra, gönüle bakılmayarak, yolu ile idare olunursa vari-

dat nisbetinde tanzimat dahi tezayüd eder; binaenaleyh her yerde olduğu gibi evvela daire teşekkül edip, varidatı az ise yavaş yavaş çoğalır.

Reis: —Başka rey var mı?

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Hasan Fehmi Efendi'nin böyle ileride olacak varidata nisbetle, “bir beis yoktur, memurların tayin ve istihdamı lazımdır” demesi bedahate karşı bir şeydir. Uzun mütalaa hacet göremem.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Zât-ı şahane, hasılat-ı belediyeyi ahaliye terketmiş. Bu kanun iktizasınca bundan da %20'si maaşata verilecek. Ahali gözünü açsın, ziyade bir şey sarf ettirmesin, %80'ini de tanzimata sarf ettirsin. Hasan Fehmi Efendi diyor ki nezafetsizlik memurînin killetinden değil vazifelerinde müsamahalarından ileri geliyor. Matlub onları taht-ı inzibata almakla usule gelir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Evet, öyledir. Şehremanetinin tanzimat vücude getiremediğine sebep dairenin vüsatıdır. Amma, su-i istimali varsa, o müzakerenin yeri bu değildir.

Feyzi Efendi (Sofya): —Devair-i belediye yeni ve emsalsiz bir şey değildir. Emsali taşralarda icra olundu, varidatı da gösterildi. Beyan olunan ihtimalat, ihtimal-i akliden ibarettir. Mevki-i icraya koymadıkdan sonra nakisesi anlaşılamaz. Bir kere icraya koymalı da mahzurları görülürse sonra ıslah edilmeli.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Esnaf tezkeresi ve sair hasılat az ise emlak vergisinden de ilave olunsun deniliyor. Taşralarda bunlar da hazineye aiddir. İstanbul'da niçin belediyeye aid olsun? Bu müzayaka zamanında hazinenin beş parası bir yere verilmemesini arzu ederim, başka bir şey tanımam.

Nakkaş Efendi (Suriye): —İstanbul için söz bana düşmez; çünkü müfredatını bildiğim bir şey değildir. Min-haysül-mecmu şunu söylemek isterim ki İstanbul'un bir milyon nüfusu olup 20 daireye taksim olunursa beher daireye 50 bin nüfus düşer. Bu kadar nüfusun bir daire itibari elzemdir; yalnız müstahdemîn çok olmasa ve dolgun maaş verilmese ve dairesine göre memur kullanılsa, fena olmaz.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Bir daireye 50.000 nüfûs isabet eder diyorlar; halbuki Üsküdar 30.000 nüfustur. Üç daireye taksim olunmuş; binaenaleyh ihvanımız ne kadar itiraz etseler hep beni tasdik çıkıyor.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —İstanbul ahalisi bir milyon farz olunuyor. Haydi 800.000 diyelim. O halde bir daire içinde 40.000 nüfus bulunur. Taşrada böyle 40.000 nüfuslu şehir varsa iki üç daireye taksim ediyorlar.

Reis: —Üsküdar nüfusu 30.000 midir?

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Evet, efendim; İstanbul intihabı maddesinde haneleri kamilen gördük. Altı bine varmıyor. Coğrafyaca bir haneye beş nüfus itibar olunur; yekun 30.000 eder. Ben vehmü hayal etmiyorum, hesab üzere söz söylüyorum.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Bir kere encümene verilmiş, şubelere de verilsin; müzakere edelim.

Reis: —Bu 2. kiraattir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Mademki 2. kiraattir. Münasib ise rey-i umumiye müracaat olunsun.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Reye konulamaz. 20 daire ve bunların masrafı çoktur, deniliyor; eğer daire daha azalırsa vüsati artar, işe bakılamaz. Böyle kalması pek münasibdir. Uzaklığında, yakınlığında, vüsatinde münasebetsizlik görülüyorsa onu haritadan ıslah etmeli.

Salim Bey (Kastamonu): —Bahis masraf cihetindedir. İradı, Hasan Fehmi Efendi mevcut ve Ahmed Hilmi Efendi mevhum gösteriyor. Şu halde görüyorum ki, birazı mevhum ve birazı mevcut olmak lazım gelir; binaenaleyh masrafın biraz tenkihiyle kabul etmeli.

Reis: —Sıra geldiyse, ben de şahsımca olan reyimi söyleyeyim: 20 daire çoktur, deniliyor; bunu biz dememeliyiz, ahali demelidir; çok görenler olursa yanlarındaki daireye iltihak etsinler, az görenler olursa başlı başlarına bir daire teşkil etsinler, bizim ne hakkımız vardır? Devlet bu hakkı ve bir takım varidatı ahaliye terk etmiş. Elvermezmiş; bu bizim ne vazifemiz? Varidat gökden mi yağar, deniliyor; evet, bir daire içinde adam gibi adam bulunursa varidat gökden yağar. Herif süprüntüyü satar, taş kırıntılarını kullanır, batakları doldurur, para hasıl eder. Tecrübe ile görüyoruz ki iki, üç dairemiz olup bunlar cümleden ziyade para sarf ederek mahallelerini tanzif ediyorlar. Siz bunlara bir büyük daireye iltihak ediniz diye akıl öğretirseniz sonra bir para vermezler. Ahali kendi işlerine gelen adamı bilir. O adamlar dahi gökden altın yağdırır... Hakikat budur. Eğer daire küçük olursa aç kalanlara da

bakar. Karagümük'teki, Salmatomruk'daki fakiri görebilir misin? Onlara dahi himmet eder. Benim şahsi reyim budur. Münasib ise birinci bendi kabul edelim.

Bunun üzerine ağılebiyet-i ârâ ile 1. ve 2. maddeler kabul olunur ve 3. madde okunur.

Reis: —Buna encümence bir şey denilmiş mi?..

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Aynıyle kabul olunmuş.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Bu bend belediyenin vezaifini tadad ediyor. Her vazifesi yolunda; lakin gazler için de vazife olmalı. Gaz yaptılar. Şehremaneti gaz hesabını temizlemeli, ahaliye emniyet gelmeli.

Rasim Bey (Edirne): —Su yolları masarifatının aid olduğu mahalden tesviyesi) diyor. Bu mahal hangi mahaldir? İzah olunsun.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet'ten): —Evkaf hazinesinden yapılan Bazı su yolları vardır, onların masarifi aid oldukları vakıftan veriliyor. Bir de hususi sular vardır.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Rasim Bey fikrimi yanlış anladı. Su yolu demedim, gaz dedim.

Rasim Bey (Edirne): —Ben su yolunu sordum, efendim.

Hüsni Bey (Edirne): —Bir mütalaa-i mahsus vardır; müzakerenin nihayetinde arz edeceğim.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Belediye vezaifi meyanında kayıkçılar, vapurcular ve saireye nezaret bahsi var. Bunlar şehremanetinin vazifesi olup yine emanete ihale edilmeli.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet'ten): —Bu vazifeler vezaif-i umumiye-i belediyedir. Daireye mahsus değil. Aid olduğu mahalle havale kılınır.

Bu sırada reis tarafından maddelerin katiyen kabulü veya ademi kabulü rey-i umumiye havale kılınmakla bir daha müzakeresi caiz olmamak üzere ağılebiyet-i ârâ ile kabul olundu.

4. maddenin kiraatine başlandı.

Reis: —4. maddeye encümen ne demiş?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Komiser lafzı yerine müfettiş tabir edilmesine karar vermiş.

Rasim Bey (Edirne): —Vilayet usulüne nazaran idare âzâlarını belediye âzâları intihab edecek. 4. maddede ise şehremini âzâsının taraf-ı devletten nasbolunacağı gösteriliyor. Bu halde şehremaneti âzâsını dahi İstanbul'un 20 daire-i belediyesi intihab etmeli; zira vilayat kanunu müzakeresinde söylendi ki idare işiyle belediye işi birbiriyle ka-

rışmıyacak. Şehremaneti umur-ı belediye içindir. Hükümet sıfatında değildir. O halde âzâlarını mükellefen belediye âzâları intihab etmeli.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Şehremini İstanbul valisi midir? Yoksa başka vali var mı?

Reis: —Hem İstanbul valisidir hem şehremini.

Sadi Efendi (Haleb): —Meclis-i idare vü adliye âzâları devlete ve devair-i belediye âzâları ahaliye aid olup istediklerini nasb ü intihab edecekleri müzakere olunmuştu. Şehremaneti belediye aid olduğundan burada tasrihi icab eder.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Daire-i belediyenin iki cins vazifesi vardır: Birisi sırf ahalinin işidir ki, tanzif ü tanzim suretleridir. Biri de umum zabıtaya aiddir ki devlet bundan vazgeçmez; mesela sokaklarda selamete gidip gelmek gibi. Bu vazifeler yalnız ahali tarafından müntahab bir heyete havale olursa onların vukufları olmadığından ve haftada bir tecemmu edeceklerinden yapamazlar.

O halde 20 daire üzerine merci ve onlara muavin olmak için şehremaneti yanında bir meclis bulunmak lazım gelir.

Ahmed Hilmi Efendi (İstanbul): —Şehremanetinin bu meclisi yalnız nezaret etmek içinse bu adeta belediye umuru demek olur. Zabıtaya bakmak içinse o da zabitanın vazifesidir; binaenaleyh taşralarda küçük meclisler büyük meclisleri intihab ettikleri gibi kaideten şehremaneti âzâsını dahi devair-i belediye âzâsı intihab etmek lazım gelir.

Sadi Efendi (Haleb): —Zabtiye vezaifi ile belediye vezaifi ayrı ayrı nizamlarında gösterilmiştir, bahs oraya gelince beyan-ı mütalaa edilecek mahaller ayrı ayrı gösterilir. Burada rey şudur ki, taraf-ı devletten rüesa tayin edilir; âzânın intihabı ise ahalinin hukukudur, ahali kendi hukukundan istifade etmelidir.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Şehremaneti belediyenin merciidir; taraf-ı devletten mansub âzâ almalıdır ki mesalih yolunda cereyan edebilsin.

Sadi Efendi (Haleb): —Âzâ intihab suretiyle tayin olursa yine kendi vazifelerini ifa ederler. Eğer ifadeleri veçhile hükümet tarafından nasbedilse hükümetin hukuk-ı ahaliye tecavüz etmesi lazım gelir. Devletin hakkı başkadır; ahalinin hakkı başka. Devletin bize bahşettiği hak mucebince ihale eylediği işi kendimiz yaparız.

Reis: —Mademki burası payitahttır ve koca bir zabtiye nezareti olup umur-ı zabtiyeyi icra ediyor ve mademki şehremaneti ahali idaresine bakıyor; o halde başka türlü nasıl olabilir?..

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Şehremaneti bir heyet olarak teşekkül ediyor; eğer bu teşekkül umur-ı belediye içinse belediye kanunu mucebince teşkil olunmalı, vilayet suretiyle değil.

Salim Bey (Kastamonu): —Şehremaneti bir belediye ise, âzâsını ahali intihab edeceği bellidir. Yok eğer bir vilayet meclis-i idaresi ise onun âzâsını yine ahali intihab etmek nizamı iktizasındandır.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Şehremini taraf-ı devletten nasbolununca âzâsı ahali tarafından intihab edilse daha âlâ olur.

Reis: —Efendim, bu müzakereyi geçelim mi, yoksa tedkik lazım mı?

Heyet: —Tedkik lazım.

Reis: —Zabtolunsu da Şura-yı Devlet'e sorularak tekrar müzakere edilsin.

5. maddede okundu.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Daire-i belediye reislerinin taraf-ı devletten mansub olacağı gösteriliyor; halbuki belediyeler ahali işiyle iştigal edeceğinden reislerinin dahi intihab-ı ahali ile nasbolunması ve belediye âzâsı mansub olmayıp müntahab olduklarından bu lafzın tashihi encümen kararındadır.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Belediye meclisleri⁴⁹ ahalinin intihabı ile olsa muvafık olamaz; çünkü o meclisin kaide-i mevzuasına tatbikan idare etmek ve muamele-i vakıayı kanuna tatbik eylemek ehliyet ve tecrübe ve mümareseye muhtaçtır. Hükümet-i seniyye memuriyetleri daima ehliyetlilere tevdi eder. Hukuk-ı ahali zayi olmamak mülahazasına mebni yazılmıştır.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu mütalaa, zannederim ki hiçbir vakit kabul olunamaz ki ahali kendi içlerinden muktedir bir reis intihab edemesin. Memurîn denilen zevat-ı kiram dahi ahaliden alınmıştır; gökden inmemiştir. Devlet ahaliden işine yarayanı istihdam eder. Halk pek âlâ muktedir, dirayetli ve itimad olunacak bir kimse bulur ve reis nasb eder.

Vakıa umur-ı belediyeye vukuf ve o bâbda mümarese kaziyesi şayan-ı mütalaa; mademki iş ahalinin sırf kendi işidir, bu da kolaylaşır. Hasılı

⁴⁹ Sözün gelişine göre (reis) olmak icab ediyor; fakat üç zabtın içinde de böyledir. H.T. Us.

heyet-i kanuniye tarafından beyan olunan müta-laa encümenince kabul olunamaz.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Hasan Fehmi Efendi'nin buyurduklarına göre Midhat Bey'in sözünü yanlış anladılar. Muktedir reis bulamazlar demedik; lakin kanunda gördüğümüz veçhile bunlar iki senede tebeddül etmek üzere teşekkül eylediklerinden tebeddül ettikçe yerine gelecek olanlar acemi olurlar. Orada bir memur daimi surette bulunursa faideden hali olmaz.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Devlet hakkında daima emniyetimiz vardır. Hiçbir vakitte işti-bahımız yoktur; fakat ahali kendi bulduğu adamdan daha ziyade emin olur. Hükümetin hakk-ı vasayeti her vakit üzerimizdedir; fakat bu hukuku da bize padişahımız ihsan etti. Kendilerinin ruhsatı üzerine bu yolda beyan-ı efkar ediyoruz. Ahalinin yapacağı şey sırf kendi tanzimatıdır. Hükümete aid olan şeyi deruhte etmez, hakkına tecavüz eylemez, zabtiye işine karışmaz; bir de reisin daimi veya muvakkat olması bahsi vardır. Reis intihab-ı ahali ile olursa işine bakmadığı zaman derhal tebdil olunur, hatıra gönüle bakılmaz; amma devlet memuru olursa azli için 1000 tekellüf ister; onun için reislerin intihabı ahali elinde olmalı.

Salim Bey (Kastamonu): —Şehremanetinin 8'den 12'ye kadar âzâsı olacakmış; bunların içinden münasib olanı reis olsun.

Rasim Bey (Edirne): —Reis ister âzâdan olsun ister âzâ bir reis intihab etsin; fakat bu reis maaşlı mı olacak? Taşralar da bila-maıştır. Bu nizam taşralara da tamim edilecek.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Encümen bunu uzun uzadıya müzakere etti; lakin İstanbul'da bila-maaş olursa müşkilat olur, muvazzaf olmalı.

Sadi Efendi (Haleb): —Şu belediye reisi olacak zât idarenin umurunu tesviyeye muktedir olmak icab eder. Ahali intihab ederse derece-i ehliyet de taraf-ı devletten tedkik olunur ve muhassenatı görülür. Muhasebeci ve mühendis ve sair memurîni devlet tayin etsin.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Böyle olursa intihabda ehemiyet kalmaz. Mutemed bir adam intihab olunsun. Ondan sonra tedkik la-kırdısı kale alınır olamaz; zira bazı adam fazıl olur da icraya muktedir değildir. Sair memurîne gelince; bir dairenin memurlarını yine daire intihab etmelidir derim. Ve illa işin içine iltimas girerek iş bozulur.

Rasim Bey (Edirne): —Benim de reyim budur.

Heyet: —Hepimizin reyî budur.

Reis: —Bu bendi geçelim mi, yoksa müzakere mi edelim ?..

Heyet: —Şubelerde müzakere olunsun.

6. bend *tamamiyle kabul olunub* 7. maddeye *geldikde* Hasan Fehmi Efendi (İstanbul) *encümenin kararını okur ki hülasası* (lüzumuna göre şehremini Meclis-i Umumi'yi feshettirebileceği) *musarrıh ise de bu mezuniyet gayr-i muayyen olduğundan* (fevkalade işler için Meclis-i Umumi'nin kararını Babiali'ye arzemesi) *lüzumundan ve bir de (bütçe) lafzı (müvazene-i umumiye) diye tashihinden ibarettir.*

Rasim Bey (Edirne): —Bu Meclis-i Umumi vilayet meclis-i umumileri gibi mi olacak, yoksa mahsus bir Meclis-i Umumi mi? Zira soracak başka şeylerim de var.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Vilayetlerde bulunan meclis-i idareler gibi bir şeydir.

Sadi Efendi (Haleb): —Hayır, öyle olmamalı. Şehremaneti riyasetinde olan meclis böyle mübhem olamaz. Ya idare demeli ya belediye demeli.

Rasim Bey (Edirne): —Deminki şehremini meclisine meclis-i idare denildi; şimdi bu Meclis-i Umumi'ye de idare deniliyor.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —İdare denilen şehremaneti meclisidir. Bu Meclis-i Umumi başka; adeta belediye meclislerinin istinaf mahallidir.

Rasim Bey (Edirne): —Öyle olunca münasib.

Reis: —Geçelim mi?

Heyet: —Hayır, bu geçilemez.

Reis: —Öyle ise ne dersiniz?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu bir mübhem surettedir. Meclis-i Umumi'nin şehremaneti inhasıyla feshi olamaz; eğer bir şeyin ekseriyetle müzakeresi lazım gelirse yine mümkün olabilir.

Reis: —Bu fikra üzerine mülâhazanız var mı?..

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Daima bu hakkı muhafaza ederiz.

Reis: —Tadil edilmesin mi?

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Haliyle kalsın.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Esbab-ı mücibesi izah edilirse biz de kani oluruz.

Sebuh Efendi (İstanbul): —İşbu belediye nizamı taşra meclisleri nizamına muhalıftır. İstanbul için bu istisna neden lazım gelsin? Şeh-

remaneti ahali tarafından müntahab bir meclisi neden dağıtabilsin?

Reis: —Müzakereye kalsın mı?

Heyet: —Kalsın.

8. *maddede okunur.*

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu bend encümünde bahsolunmaya kalsın.

Rasim Bey (Edirne): —Şehremanetiyle daire-i belediyeler hakkında... Sırf umur-ı memuriyetlerine müteallik ise bu bend pek güzeldir. Hükümetle eşhas arasındaki muhakeme ise Kanun-i Esasi'ye mugayir olacak. İzah isteriz.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Memuriyetlerine aid olacağı derkardır.

Reis: —Öyle ise tashihden vaz geçelim. Ve artık burada kalalım.

2- Bütçe Müzakeresinin Tacili Hakkındaki Teklif.

Bunun üzerine Hüsnü Bey (Edirne) *makale-i âtiyeyi irad eyledi*: “Meclis-i Mebusan’ın müddeti üç, dört mah olduğu Kanun-i Esasi iktizasından olup şimdi bizim ictimamız da bir mah şu kadar gün mürur eylediği halde yalnız vilayetin talimatı okunup şimdi Dersaadet belediyesine başladık, halbuki müddetin sülüsünden ziyadesi mürur edip henüz vilayetin talimatı okunmuş ve bir daha okunması müddetin az inkızasından evvel hitam bulacak ve sonra Kanun-i Esasi’de havale buyrulacağı irade buyurulan bütçe gibi mevadd-ı esasiyeye vakit kalmayacak gibidir. Bana kalırsa bu hafif nizamata hakkında encümenlerde verilen kararlar, şubelerde bil-mütalaa tasdikle, kalmış olan vaktin ruhlu meselelere sarfı lazım geleceği itikadındayım. Bunun üzerine bir söz olup olmadığı reis tarafından *ledes-sual*:

Pek doğru!..

olduğu cevabı taraf-ı heyetten verilmekle iş istizaha kaldı.

3- Matbuat Nizamnamesi.

Ve (bera-yı tedkik matbuat nizamnamesi meclise gönderilmiş olduğu) *taraf-ı riyasetten beyan olundu.*

4- Memurların Unvan ve Maaşları:

Nikola Nakkaş Efendi (Suriye): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi*:

“Efendilerim, geçende bu meclis âzâ-yı kiramından bir zât, fevaid-i devlet ü vatan için, bir nutuk irad eylemiştir; nutuk-ı mezkurun fezle-

ke-i meali şu ki: Umum elviye dahilinde bulunan mutasarrıf ve naib ve tahrirat müdiri ve muhasebeciler ile vilayetlerde bulunan alay, beyleri gibi başlıca memurların tagyir-i elkabiyle, yani mutasarrıf yerine kaymakam ve muhasebeci yerine mal müdiri tesmiyesiyle, maaşlarının ona göre tedenni ve zabtiye tayinat ve maaşlarının tensik ettirilmesinden ibarettir. Zât-ı mumaiyleh hazretlerinin efkar-ı mücerred hayr-i devlet ü vatana mübteni olduğuna asla iştibahım yoktur.

“Ancak, mütalaa-i mezkure bendenizin reyine muğayir görüldüğünden bu yolda varid-i hatır-ı acizanem olan bazı mütalaatın arz ü iradına mücaseret olunur; şöyle ki:

Zât-ı mumaiylehin nutkundan fakat isim tebdil olunmak murad ise bundan hiç bir semere hasıl olamayacağı derkardır; yok hem isim ve hem de şahsın değişmesi, yani mutasarrıflığa beca olan zât livada kullanılmayıp yerine yalnız kaymakamlığa salih olabilecek bir zât nasbolunsun murad ise, bu bütün bütün işleri mihver-i sahihinden ihraç edip idare-i mülkiyeyi 150 sene geriye döndürür; çünkü iş erbabına verilmemiş olur ve bundan tekevvün edebilecek vehamet ve sekamet onu mütalaa ile zahire çıkar. Ne gibi? Bir adamın yalnız 40 batman taşımağa iktidarı olduğu halde ona 80 batman yükletilirse, yük asla yerine vasil olamayacağı bedihiyattandır.

Maaş bahsine gelince: Bendeniz zannedirim ki el’an verilmekte olan maaşat zaid derecede değildir. Mesela mutasarrıflara verilmekte olan, yerine göre şehri 7000 kuruştan 10 veya 15.000 kuruşa kadardır. Bu maaş ise sair devletlerde bir mutasarrıfa değil bir konsolosa bile verilir, bundan aşağı tenzil olamaz; zira mutasarrıf zaruri olan masrafını tahsil edemezse maslahat mahazir-i adideden salim olamayacağından mâadâ mutasarrıfın-i kiram denaet ve sefalet halinde yaşayacak olurlarsa devletin namusuna dokunur; bu da tecviz olunamaz ve keza naib ve tahrirat müdiri ve muhasebecilerin maaşları bu kabil-dendir. Bu ne demek? Mutasarrıfın maaşı 5000 ve kaymakam ve naibin 1500 ve muhasebecinin 1200 kuruşa tenzil edilirse, demektir ki biz ruhsat veriyoruz: Gidin, başınızın çaresine bakınız!.. Yoksa nasıl idare edeceklerdir? Ve böyle şeylerden mülk mamur ve ihya olmaz; binaenaleyh hatır-ı acizaneme gelir ki bu maaşat ya alâ-halihâ ibka, veyahud mümkün mertebe zammolunması iktiza eder; zira memurun gözü tok olmalı ki

başkasına ihtimam etmeyib uhdelerine muhavvel olan mesalihin mihver-i layikiyle idaresine teşebbüs etsinler ve şu züğürtlük beliyesine mübtela olan zâtler bilirler ki bir adam ihtiyaçta bulunursa asla elinden iş gelmez.

Ve işbu maaş killeti maddesinden dolayı âzâ-i mecalis bahsine gelince: Bunun vacib-i dikkat ü itina bir madde olduğunu zannederim; çünkü bunların maaşı 300, 400 kuruştan ibarettir. Fi zamanına, her nerede olursa olsun ve her ne kadar adam edna halde taayyüş etmek istesin, bu kadar cüzi mikdar ile hiçbir kimse geçinemeyeceği derkardır. Musibet şu ki ekser-i mahalde âzâ-yı mecalis evasıt-ı nasdan alınırlar. Herifin ne malı var ki kendi iradından taayyüş olunsun? Ve ne de maaşı kafi verilir ki o maaştan idare olunsun. Tuhaf bu ki mecalis-i temyiz âzâları her gün sabahdan akşama kadar çalışacaklardır. Yani hizmetleri iktizasınca başka bir iş yapmağa muktedir değildirler; binaenaleyh bi-çare başka yola sapmağa mecbur oluyor. Bu halde âzâlar bir fena yolda bulunurlarsa mazur tutmuyorum; fakat iş ekser-i mahalde bu vechile cari olduğunu arz ediyorum; halbuki ibadullahın kaffe-i hukukları bu zâtlara teslim olunmuştur; binaberin mecalis âzâlarının maaş kaziyesine nazar ve tedkik olunmak iktiza eder.

Zabtiyenin tayinat ve maaşları bahsine nakl-i kelim olununca: Bunlar zavallı mecalis âzâlarından daha beterdirler; çünkü bunların maaşı gayet dün olduğundan ve çoğunu da âmme-i nasdan almakta olduklarından zaruri olarak masariflerini çıkarmak için bazı yerlerde etmedikleri hezeyan kalmadı. Ve bunların yedine tevdi olunan mesalih cümle indinde muhakkaktır; binaenaleyh bunların da maaşları hadd-i layıkına iblağı iktiza edecek ise de bu bahsin şimdi sırası olmayıp varidat ve masarifat müvazene cedvelleri bu meclise vürudunda icabına bakılacaktır.

Efendilerim, nutk-ı şerif-i âlîde ve Kanun-i Esasi'nin bazı mahallerinde beyan buyurulduğu üzere devletü milletin imar ve esbab-ı takaddümü hayli esbaba mevfuks olup memalik-i mahrusa-i şahanede medfun bulunan enva-i ma-âdinin zahire ihracı ve ziraat ve sınaat ve ticaretin takaddüm ve tervici, esbab-ı fününü maarifin neşir ve tamimi ve turuk ve meabirin ıslah ve imali gibi şeylerden ibarettir; bunları, filhakika, kuvveden fiile çıkarabilirsek o vakit definelere bulundu denilse caizdir; fakat çakerleri bu defaki hitabında buna dair bir şey söylemeyip, sırası gelir ise,

tahattur olunacak şeyler bu heyet-i şerifeye arz olunacaktır. Şimdiki makalemde yine refikimiz bulunan mumaileyh zât-ı muhteremin irad ettiği nutkun dairesinde bulunarak memurîn-i mülkiye hakkında ne yolda muamele olunmak iktiza edeceği bahsinde bulunacağım. Şöyle ki:

Bu hitabda arzu beyan olunduğu üzere maaş-ı memurînin kesretine bakılmayıp layikiyle idare edecek kadar memura maaş tahsis olunması iktiza eder ve bu memurların mehmâ-emken lisan-ı devletten mâadâ lisan-ı ahaliden dahi bilmeleri iktiza eder ve ahali-i vatandan memur olmasının lakırdısı bertaraf edilmesi ehem ve elzemdir; fakat o memur kim olursa olsun:

Evvela memuriyetinden emin olacaktır; yani Kanun-i Esasi'de beyan buyurulduğu üzere bi-gayr-i hakkın memuriyetinden azil olunmayacaktır, her bir memurun memuriyetinden ihracı ya istifasına veya kendisinin muvafakatiyle diğer daha büyük bir memuriyete veyahud hata-i vahimesi veya adem-i iktidarı bi-hakkın tebeyyün etmesine mebni olacaktır. Ve memuriyeti lağvolunan memurun ona muadil olan başka bir memuriyet var ise ona, yoksa ilk açılacak memuriyete alınması iktiza edecektir.

Saniyen; tekaüdlük kaidesi, nizam-ı askeriye de cari olduğu gibi, memurîn-i mülkiye hakkında dahi tamim olunacaktır.

Salisen; bir memurun cünha ve kabahati zühur ederse asla ve kat'a müsamaha olunmayarak ber-muceb-i kanun ceza tedibi fiilen icra olunmak kaziyesidir.

Ve rüşvet beliyeye-i vahimesinin bahsine gelince: Şu musibet, kimse inkar etmez ki, bazı yerlerde bila-mübalat caridir. Bunun kanunen şedid cezası varsa da memurun maaş killetine ve devam-i vazifesinden dolayı emin olmadığına binaen nâs gözünde nevumma mağdur bakılırdı; ancak, bâlâda arz olunan nizam vaz olunup tamamı tamamına icra olunursa artık memurların diyecekleri kalmayacağından, bir memur böyle bir hatada bulunursa mazeret nazariyle bakılmayıp, herkes: (Allah canını alsın, şedid ceza görmeğe ve sairilere ibret olmağa müstehak) diyeceğinden itirazi ceza bu misilliler hakkında bila-merhamet icra olunacaktır. Bu suretle iş cereyan ederse herkes emin olacağına ve mesalih-i mülk ü vatan suret-i hasene vü muntazama ile yürüyeceğine asla iştibahım yoktur.

Bu efkar hatır-ı acizaneme vürud ettiğinden bu heyet-i şerifeye iradına ibtidar eyledim.

Nezd-i âlînzde dahi tensib buyurulduğu halde yine burada badel-mütalaa Meclis-i Âyan'a takdim olunmak üzere Şura-yı Devlet marifetiyle bu şeylere dair kavanin ü nizamât tecdidine emr ita olunmak üzere bu mütalaatın vükela-yı izam hazeratına takdimini münasib görürüm.

Nevfel Efendi (Suriye): —Nakkaş Efendi'nin okuduğu takrir ikiye münkasımdır: Birisi geçen-de benim verdiğim takririn cevabı, ikincisi Devlet-i Aliyye tarafından tayin-i memurîn hakkında bir tadilat göstermekten ibarettir.

Zannederim ki takririmin esasına dikkat buyurulmadı; çünkü böyle ise, şöyle ise diye beyan tahayyür ediyor. Ben hem tasarrufa riayet etmiş hem de umur-ı âvâmmı düşünmüştüm. Maaşların taklili enfar için değildi. Ben bunu söylemedim; büyük memurlar hakkında idi. Neferler için 75 kuruş azdır bile; fakat bir tahrirat müdiri, maiyetinde bu kadar ketebe dahi varken, 5000, 7500, en aşağı 2500 kuruş maaş alır. Bu maaşlar düşman önünde feda-i can edecek olan dört bölüğün maaşıdır. Ben tasarrufu bunlar için söyledim; neferler için değil.

Memurların isimlerini değiştirmekten maksad zaman-i fetihten 15, 20 sene evveline gelinceye kadar olan unvan ve maaş ile olsun, kaymakam valinin kaymakamı demektir. Bunların 4000 kuruş maaşı vardı. Hem devletin kanunlarını hem de ahalinin işini icra ederlerdi. Şimdi isimleri değişti. Yalnız maaşları arttı.

Reis: —Geçende bir güzel karar verdiniz ki bu makul şeyleri defter-i müvazene geldiği vakit bile söyleyelim, dediniz.

Ali Naki Bey (Yanya): —Memurînin maaşı azdır diyorlar. Ben şimdi bir misal göstereyim: O da Kosova valisi Rıfat Paşa'dır. Pek muktedir, pek afif bir zâttır, iki sene evvel Tırhala'da idi. 9000 kuruş maaşı vardı. Pek âlâ arabasıyla ve gayet istikametle idare olunurdu; şimdi, mesmuata göre 40 bin kuruş maaş veriyorlar. Buna iktidarımız varımdır? İdare-i maliyemizi muhafaza edelim. Konsolid düştü. Kaimenin itibarı kalmadı. Biz hâlâ masrafi düşünmezsek daha fena oluruz. Böyle vermekle idarece müşkilat daha çoğalacaktır.

Reis: —Bunlar güzel fikirlerdir, efendim; lakin daha bu bahsin vakti gelmedi.

Mustafa Bey (Yanya): —Müvazene dahi bizim işimiz değil mi? Cümleden müreccah ve mukaddem iş müvazene işi olduğu için ona cümleden evvel bakmalıyız.

Heyet: —Hep bu reydeyiz.

Birisi: —Kanun-i Esasi'de Meclis-i Umumi'nin küşadı akabinde bütçeye bakılacağı فرمان buyuruluyor.

5- Donanmanın Ziyareti:

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Padişahımız efendimiz hazretlerinin devlet ü millet hakkında mebzul olan inayatına bir lahika-i faika olmak üzere bahriye nezaret-i celilesinden gelen tezkere ile Heyet-i Mebusan donanma-yı hümayunu görmeye davet buyurulmuş olduğundan vapur-i mahsus ile heyetce Büyükdere'deki donanma-yı hümayuna gidildi, görüldü; zabitan ve efrad-ı asakir-i şahane tarafından pek büyük riayetler edilmesiyle memnuniyetimiz derece-i gayeye vardı; binaenaleyh teşekkürname arızası kaleme alınarak hakipay-ı hazret-i padişahiye takdim olunmasını lazimedden görmekte olduğumdan bunun heyet-i umumiyyeye tavsiyesini zât-ı riyaset-penahiden rica ederim.

Heyet: —Pek münasib, pek lazım.⁵⁰

6- Gelen Evrak:

Reis: —Aydın'da kesretle çekirge zuhur etmiş. Çaresine bakılmak üzere emirler gitmiş. Bu raya bildiriyorlar. Encümene havale edelim.

Bu sene ictimaimiz binası muvakkat olduğundan gelecek seneki mahall-i ictima için varaka-i resmiyesi gelmiş. Bir encümen tayin olunmalı da bir an evvel işe bakmalı.

İki üç arzuhal var ki içlerinde mühim sözler vardır. Bir de bir madde-i mahsusa üzerine Aydın mebusu Ahmed Efendi'nin söyleyeceği vardı. Onu da dinliyalım.

7- Zabtın Tashihi:

Ahmed Efendi (Aydın): —Salı günü mezun olduğum cihetle gelememiştim; okunan zabıt hülasasında (bütün defterdarlar hırsız demiş olduğum) yazılmış. Bu yanlışdır. Tahkik edilsin; ihvanımız böyle bir söz söylediğime şahadet ederlerse razıyım.

Birçok sesler: —Söylemedi, söylemedi.

Reis: —Bu sözleri söylediniz mi, söylemediniz mi?

Ahmed Efendi (Aydın): —Söylemedim, efendim.

⁵⁰ Bu karar üzerine hazırlanan teşekkürnamenin verildiği ictimaya sonundaki nutuktan anlaşılıyor. H.T.U.s.

Reis: —Öyle ise söylemedim demek kafidir.

Bugünkü meclisimiz tamam olmuştur.

Evrak-ı mühimme zuhur ederse iki saat sonra bir ictima daha yaparız; zuhur etmezse şubelerde bugünkü işlerle iştigal eyleriz.

On Dokuzuncu İnikad*

9 Rebiülahir 1294 — 11 Nisan 1293 / 23 Nisan 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1892.)

*Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimai devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tah-
tında olarak teşekkül eylemiştir.*

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dörtte başladı.

Geçen ictimai mazbatası okunsun.

Rıdvan Bey *mazbatayı okuyarak birkaç ma-
halli tashih edildikten sonra kabul edildi.*

Arzuhal Encümeninin Mazbatası

*Riyaset katibi izzetlu Münir Beyfendi arzuhal-
ler üzerine encümenin verdiği kararları okudu.*

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- Belediye Nizamnamesi

Nihayet Sebuhan Efendi (İstanbul) belediye ni-
zamnamesini 9. bendden bed ile okumaya baş-
ladı.

Reis: —Encümenin bu bende diyeceği var
mıdır?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Büdcce
lafzını müvazene cedveli diye tashihden ibaret.

Rasim Bey (Edirne): —Bu bendde defter ve
bütçeleri muhasebecinin tasdik edeceği gösteri-
liyor. Bu tasdik muhasebecinin vazifesi mi olma-
lı, yoksa meclisin vazifesi mi?

Sebuhan Efendi (İstanbul): —Muhasebeci tas-
dik ettikten sonra meclise de konulacaktır.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Sar-
fiyata dair verilecek paralar daima surete müstenid
olurlar; bu da meclisten tasdik olunarak geçer.

Rasim Bey (Edirne): —Surete müstenid olan
masarif maaşlardır. Gaz ve su yolu ve sair bu ma-
kule masarif suretsizdir. Tasdiki muhasebeciye
aid olamaz, meclise aiddir.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Dere-
ce-i ülâda muhasebeden bit-tasdik, sonra meclise
verilir.

Reis: —Bir kelime ile izaha ihtiyaç var mı?

Sebuhan Efendi (İstanbul): —Veznedar bahsi-
ne gelince izah görülecek; veznedarlar muhase-
beci ile meclisin tasdiki olmayınca para vermesin.

Reis: —10. madde hakkında meclisin bir ka-
rarı var mı?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Hayır.

Reis: —11. maddeye diyecek var mı?..

Rasim Bey (Edirne): —Sermühendislik vazi-
fesi bahsinde (hususat-ı fenniyyeye müteallik işle-
rin iktizalarını icra edecek) deniliyor. Mühendis
icraya memur değildir. İş fenne tatbik edecek,
icrasına meclis bakacak.

Sadi Efendi (Haleb): —Mühendis işin arka-
sına düşüp yaptıрмаğa mecburdur; mesela bir
resim yaptı, meclise götürdü, tehhür ederse
kendisinin de mesul olması lazım gelir; arkasını
bırakmamalı.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Mühendis vazifesini icradan sonra meclisin icrasından mesul değildir. Burada maksad kendisince olan işlerin iktizasını icra demektir; tağyire hacet göremem.

Reis: —Meclis mühendise ne havale ederse mühendis onu yapacak. Şu resmi yap derler, şunu bina et derler. Onu da icra eder. Reyler müttefikdir. Geçelim mi?..

Heyet: —Geçelim.

12. madde kabul olunup, 13. madde kıraat edildi.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —Burada veznedarlar için müddet tayin olunmamış. Tayin edilse fena olmaz.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Veznedarın vereceği akçalar reis ile muhasebecinin işaretleri üzerine verileceği beyan olunuyor; fakat meclisin tasdikiyle verilse daha âlâ olur.

Rasim Bey (Edirne): —Taşra belediyelerinde meclisin tasdiki olmadıkça veznedar bir para vermez.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bunlar vezaife dair şeylerdir. Bu nizam ise esaslı bir nizamdır. Vazife bahsi gelirse buna dahi bakılır.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Masarifi iki türlüdür. Birisi ba-irade muhassas olan maaşlar olup bunlar için reis ve muhasebecinin işareti kafidir; fakat masarifi saire için meclisin tasdiki lazımdır.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Vazife bahsi gelince deniliyor; fakat mademki veznedarın vazifesi tayin ediliyor, meclisin vazifesi olunca, para verilmemesi burada tasrih edilmelidir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Veznedar reisi tanıyacak. Reisin muamelatı ise meclisin reyine muvafık olacak. Reisin vezaifine bakılırsa, anlaşılıyor ki, her icrası, meclisin kararına mütevakıftır.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Muhasebeci ve reis su-i istimal edebilirler; o cihetle veznedar mesul olmak için burada arz eylediğim tasrihe ihtiyaç vardır.

Sadi Efendi (Haleb): —Sandık eminleri beher gün bir yevmiye pusulası tanzim ederek reis ile muhasebeciye takdim ederler. Burada o var mı?

Birkaç ses: —Var, var.

Salim Bey (Kastamonu): —Tashih etmeli. Masarifi fevkalade için meclis tarafından tasdik olunmadıkça verilemez demeli.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —

Hasan Efendi pek doğru söylediler. Muhasebeci ile şehreminin işaretleri kafidir. Meclis mazbata yapsa bile veznedar para vermez. Memur-i mesulün verilesini görmeli.

Manok Karaca Efendi (Haleb): —Veznedarlar zaten verecekleri akça için muhasebecinin tasdikına dikkat etmeye borçlu değil mi? Meclisin de tasdikına dikkat etmeyi kendisine borç addetsin. Su-i istimalat olmamak için burada bir tasrih ister.

Rıza Efendi (Bursa): —Tasrih, masarifi hakika vuku bulup bulmamasıdır.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Evrakın nevi tasrih edilmek lazım gelirse uzun olur; çünkü evrak pek mütenevvi olabilir. Nizamda evrak üzerine para verilecek diye tasrih olunacaksa bu nasıl olmak lazım gelir? Aşağıda da izahat vardır; amma su-i istimale gelince: Bunu yaptırmamak için nizam kifayet etmez. Yapanları tedib etmeli.

Manok Karaca Efendi (Haleb): —Akça sened ile alınırsa, âdet, senedin arkasına mazbata yaparlar, öyle yalnız muhasebecinin işareti ile olmamalı, bir heyet marifetiyle olmalı.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Encümen mutlak böyle olmasın demiyor. Lakin kabil değildir. Meclisin tasdiki bir mazbata ile olacak ise onun üzerinde yine reisin işareti bulunacak; demek oluyor ki reis lüzumsuz bir kağıda buyurur da gönderirse veznedar vermeli mi vermeme mi, diye bir müzakere olacak ise o zaman reisin ne makule kağıdları buyuracağı tasrih edilmeli.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bu müşkilatın def'i kolaydır. Evrakı tasrih etmemeli. Ne makule masrafın tasdiki lazım geleceğini tasrih etmeli, yahud şu mikdar masraf tasdika muhtacdır demeli.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Sarfiyattan şehreminiyle muhasebeciler mesuldür; masarifi nizama muvafık olmak şartıyla tasdik edecekler, bu halde izah istemez.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —Yarım saat kadar beyhude zaman sarf ettik; alt tarafında bunun izahı var

diye nizamın aşağı tarafında bazı izahatı havi diğer bendi okur.

Danyal Efendi (Erzurum): —Mademki masarifi aslı malumdur. Burada meclisin tasdiki üzerine emanet ve muhasebeci tarafından işaret edilmek kifayet eder.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Şehremini mesuldür, icra memurudur; yanında bir meclis var, bir de devair-i belediye âzâsın-

dan mürekkebi bir Meclis-i Umumi var. Meclis-i Umumi devairden gelen bütçeleri tasdik eder. Eminin yanındaki meclis kendisine muavindir. Kararı kat'î değildir. Şehremini mesuliyeti kendi üzerine alarak bu meclisin kararı hilafına da icra eder. Masarifi meclise havale etmeye mecburdur; fakat meclisin reyile icrasına mecbur değildir, zira mecbur olursa şehreminin mesuliyeti ve mezuniyeti kalmaz.

Rasim Bey (Edirne): —Paranın sarfindan sonra müzakerenin faidesi yoktur. Sarfolunmazdan evvel meclisten tasdiki her halde lazımdır. Her halde meclisten musaddak evrak üzerine para vermeli.

Danyal Efendi (Erzurum): —Evet; fakat meclisten musaddak olacak evrakın öyle 100 kuruşluğa kadar evrak olması lazım gelmez.

Manok Efendi (Haleb): —Mademki âzânın sarfiyat için malumatları vardır. Tasdik etmeleri de lazımdır. Niçin mesuliyeti yalnız şehremini üzerinde bırakalım?..

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bahis sadedden çıkıyor. Veznedarın vereceği paranın evrakı üzerinde meclisin kararı olsun mu, olmasın mı? Bahs bunda idi. Hali ile meclisten geçmiş olan ve kararı verilen masarifin akçasını veznedar verecek. Şu zaten mukarrer olan parayı veznedar vermiyerek: (Bunu meclise koymayınca vermem) derse idare yürür mü? Hangi yerde böyle iş görülür?

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Mademki belediye ahalinindir. Ahalinin her yüzden malumatı olmalıdır. Münasib ise rey-i umumiye müracaat olunsun.

Feyzi Efendi (Sofya): —Masrafa evvela mecliste karar verilir, sonra vezne müfredatiyle akça sarfeder. Bunlar ise birer verile ile sarfedildikten sonra umumu yine arz olunur.

Sebah Efendi (İstanbul): —Şura-yı Devlet memurları tarafından verilen izahatta iki şey gösterildi. Birincisi, masrafın zaten meclisçe musaddak olması; ikincisi, veznedar şehremini maiyetinde iken meclisin rey-i olmayınca para vermem, demesinin hakimiyet gibi bir surete hamlolunmasıdır. Bahs birincisi ise ona göre düşünelim, ikincisi ise bence bunda hiçbir beis yoktur.

Reis: —Mesele tekerrür ediyor. Tekrar tekrar hep o söyleniyor.

Vakıa mesele zaten tekerrüre binmiş olduğu gibi bundan sonra dahi hep söylenen sözlerin tek-

rarından ibaret bir takım efkar teati edildikten sonra, bir aralık mesele-i mezkurenin şubede müzakeresi teklif edilmiş ise de Reis Paşa hazretleri “zaten şimdiye kadar zaman kaybedildiği cihetle rey-i umumiye müracaatı” teklif eyledi. Ve veznedarın vereceği para meclisin tasdiki üzerine mi, yoksa yalnız reis ve muhasebecinin işaretleri ile mi verilmek lazım geleceği hususunda rey-i umumiye müracaat edildikde, tasdik ile verilmesine karar verildi. Bu aralık:

Şahinyan Agob Efendi (Sivas): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Belediye nizamnamesinin 30. bendinde veznedar vazifesi dermiyan olunmuş ise de işbu şehremaneti ve belediyenin varidat ve hasılatının ekserisi fevkalade bulunacaktır. Şunun da bir mazbutiyet altına konulmasını elzem görüyorum. Şöyle ki; varidat ve masarifat için iki kıta defter tanzim ile biri veznedar ve diğeri muhasebecinin yedinde olup yevmiye her ne cihette akça tahsil olunur ve şehremaneti ve belediye sandığına tealim kılınırsa veznedar kabz ve ne türlü varidat olduğunu onun defteriyle muhasebecinin defterine kaydolunduktan sonra bir kıta ilmühaber tanzim, veznedar ve muhasebeci ve reis taraflarından temhir ile akçayı teslim eden adama ita olunub veznedar her gün varidat ve masarifatın pusulasını reise takdimi sırasında muhasebeciyle defterlerini mukabele ederek ve defterini temhir ettirerek reis-i belediye dahi ikisinin defterini temhir etmek münasib olur.

Reis: —İsterseniz bu fıkrayı da encüme ne verelim. Zira, idare ve hesaba aid bir şeydir.

Heyet: —Pek âlâ.

Reis: —14. maddeye diyecek var mı?

14. ve 15. maddeler kabul olunarak geçib, 16. madde dahi kiraat olundu ki; hükmü ceza kanunnamesinin üçüncü faslında muharrer kabaihten umur-ı belediyeye aid olanların mütecasirleri ve tenbihat-ı belediyeye mugayir hareket edenler haklarında lazım gelen mücazatın belediye reisiyle başkatib ve başmühendislerden mürekkebi bir heyette tayin ve icra olunacağından ibarettir.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu mücazatın belediyeden tayin edilmesi olamaz. Mecalis-i ibtidaiye-i cezaiyeye havale edilmeli.

Rasim Bey (Edirne): —Belediye bu mücazatı icra eder. Fakat kendi tarafından değil. Eksik ve bozuk eşya satanları getirir, belediye cezasını hükmü ve tahsil eder ve onun davacısı çavuştur. Şu

kadar var ki, burada yalnız reis ile muhasebeci ve başmühendisin hükmedeceği anlaşıyor. Hüküm meclis vermeli.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Nafi Efendi'nin dediği gibi, cezayı mahkemelere havale etmeli. Rasim Bey'in dediği tekellüflüdür. Çünkü her dakika bu gibi zuhurat olur, meclis işi uzatır, ahali bekler. Eğer zikrolunan üç zât su-i istimal ederlerse cezayı verenler bir mahkemeye müracaat edebilirler.

Nafi Efendi (Haleb): —Hükmolunacak adam cezayı kabul etmezse, şehreminine mi müracaat edecek, mahkeme-i cezaiyeye mi?

Reis: —Burasına encümen ne demiş?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Hayli sözler söylendi, amma nihayetinde haliyle kalmasına karar verildi. Hilaf-i kanun hükmolunursa ebvab-i mahakim açıktır.

Nafi Efendi (Haleb): —Sualime cevab olmadı. Ben sordum ki, gördüğü cezadan şikayet edecek adam şehremanetine mi müracaat edecek, muhakemeye mi?

Reis: —Elbette mahkemeye gider. Şehremaneti mahkeme değildir. Orası icra mahallidir.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Şehremaneti belediye'nin merciidir. Amma yalnız idare hususunda mercidir, cezaya karışmaz.

Danyal Efendi (Erzurum): —Belediye meclisi haftada yalnız iki gün ictima edeceğinden ve bu ceza işleri ise her gün çıkacağından meclise havalesini rey ile tehhür ettirmemeli. Bu yine haliyle kalsın.

Rasim Bey (Edirne): —Taşralardaki meclis iki gün ictima eder. Sair günler zuhûr eden vukuat bir yere kaydolunur. İcabları icra edilmez. Hükümler mecliste verilir, paralar orada tahsil olunur.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bu cezalar evzanca noksan ve eşyaca bozukluk görünmesi gibi sırf belediyeye aid şeyler olup sabahdan akşama kadar 1000 tanesi gelir. Buna ayrıca bir mahkeme olamaz. Bir adamın da elinde kalmamak için üç memurdan bir heyet intihab olunmuş.

Mustafa Efendi (Kozan): —Ben Rasim Bey'in reyindeyim. Vakıa bunların alacakları ceza küçük şeylerle de taşra halkının gözüne büyük görünüyor. Eğer nizam İstanbul'a mahsus ise ona diyeceğim yoktur.

Reis: —İstanbul'a mahsustur.

Hilmi Efendi (İstanbul): —Heyet-i kanuniye, cezai heyet üç kişiden mürekkeb bir heyet olacak diyor. Amma bu kafi değildir. En ziyade su-i istimalat buradadır. Meclisin malumatı olmadıkça bir para alınmamak icab eder.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Bu cezaların mahsus nizamı vardır. Nizamı üzere para alınır. Bunların nesine acımalı, bunlar sarik makulesidir.

Rasim Bey (Edirne): —Cezanın alınması cihetinde acımıyoruz. Yolu ile alınsın. Bir lazım gelirken, elli alınmasın. Para doğruca sandığa girsin.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu üç zâtın suret-i tayini tedkik olunmalı. Bunlar da mutemed ve emin bildiğimiz adamlar olacak, koca bir dairenin idaresini kendilerine tefviz edip de öte taraftan 5 kuruş ceza-i nakdî almak hususunda emniyet etmemek olur mu?

Rasim Bey (Edirne): —Vakıa reis emindir. Fakat, katib ile mühendis erbab-i fenn olduklarından fende olan maharetlerine nisbetle intihab olunacaklardır. Bizim reyimiz böyledir, efendim. Cezaları, meclis tayin etmeli.

Reis: —Müzakere elvermedi mi? Bunu tashih edelim mi, geçelim mi?

Bu bend ekseriyetle kabul olunduğu gibi, 17. ve 18. ve 19. ve 20. ve 21. bendlere kadar okunub kabul edilir. Burada Rasim Bey "eski kanunda meclise müdavemet etmeyen âzâdan ceza-i nakdî alındığını ihtar ederse de âzâ üç kere meclise gelmedikleri halde istifa etmiş sayılacakları dermiyan olunarak badehu 22. ve 23. ve 24. bendler dahi okunub kabul edilir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —5. maddede gösterildiği veçhile, reisin nasbi taraf-ı devletten mi olacak, yoksa ahali tarafından mı intihab edilecek? Burası müzakereye talik edilmişti. 24. bendde reis-i sanilerin intihabı meyanına asıl reisin intihabını dahi idhal etmek için bu bendi 5. madde üzerine edilecek müzakereye talik etmeli.

Reis: —Münasib.

26. maddede bir küçük sehvi kalemin tashihinden sonra 27. ve 28. ve 29. maddeler dahi okunub kabul edildi.

Burada **Acıman Efendi** (İstanbul) *makale-i âtiyeyi irad etti:*

Dersaadet devair-i belediyesi kanunnamesinin tahrir-i nüfusa dair olan fıkrası hakkında mütalaa-i âtiyenin iradına lüzum gördüm. Şöyle ki, kanun-i

mezkurun 29. maddesinde şehremaneti tahrir-i nüfus kaleminde bir nüfus defteri bulunacağı sat-hice beyan olunmuş ise de tahrir-i nüfus maddesi gayet mühim ve mutena bir şey olduğu cihetle bunun için bir kanun-i mahsus yapılması bendenizce elzemdir. Zira böyle bir kanunun fıkdanıyla her gün birtakım hileler, bir takım su-i istimaller vuku bulur. Mesela ecnebilik iddiasında bulunan bir adamın aleyhine bir dava ikame ediliyor. Eğer o adam davasını kaybederse istinaftan istifade etmek için tabiyet-i Osmaniye'yi ihtiyar ediyor. Bendeniz birisini bilirim ki hem Rusya ve hem de İtalya tebaasından geçinir ve icabında tabiyet-i Osmaniye iddiasında dahi bulunurdu. Dersaadet mebuslarının intihabı esnasında teba-i ecnebiyeden iki kişi kendilerini mebus intihab ettirmek daiyesinde bulunduklarını suret-i mevsukada işitmiştim.

Bereket versin ki müntehibler hazm ü ihtiyata riayetle öyle tabiyeti meşuk olan namzedleri reddetmiştir. Birçok teba-i ecnebiye vardır ki, teba-i Osmaniye'den olduklarını iddia ederek rütbe dahi tahsil ediyorlar. Bu hal devam etmek lazım gelir ise bir gün Vükela ve Meclis-i Âyan âzâsı meyanında teba-i ecnebiyenin sokulduğunu dahi görebiliriz. Buraları dikkate şayandır. Şura-yı Devlet esbab-ı mucibe mazbatasında Bâb-ı Seraskeri'nin tahrir-i nüfus kuyudundan bahsediyor. Bunlar yalnız kur'a usulünün temin-i hüsn-i cereyanı için yapılmış olduğu cihetle suret-i umumiyede bir tahrir-i nüfusa olan ihtiyacımıza medar olamaz.

Binaenaleyh, âtideki teklif-i acizanem için meclisin reyine müracaat olunmasını makam-ı riyasetten rica ederim.

Teklif de şudur:

“Meclis-i Mebusan memalik-i mahrusa-i şahanenin her tarafında cari olmak üzere mükemmel bir tahrir-i nüfus kanunu yapılmasının ehem ve elzem olduğu cezminde bulunduğu cihetle bu kanunun sürat-i mümkin ile tanzim ve irsalini Şura-yı Devlet'ten iltimas eder.”

Reis: —Usulü veçhile bil-imza gönderilmeli.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Nüfus maddesini beyan ettiler. Nizamda, her nevi emlakın de cins ve kıymeti deniliyor. Bunun için muhamminler bulunacak mı?

Hilmi Efendi (İstanbul): —Emlak vergisi maliyeye aid olduğundan, maliye tarafından buna memurlar konuldu.

Reis: —Üç sene oldu. Tahrir olunmuştur.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Emlak üzerine ferağ ve intikal gibi vukuatın yürütülmesi için memurlar lazım.

Sadi Efendi (Haleb): —Bu emlak vergisinin kaydı ile defteri ve sair usulü hakikaten taşralarda bir suret-i muntazamada değildir. Şayan-ı dikkattir. Bir suret-i hasenesi bulunsa iyi olur.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —İstanbul'un tahriri pek yolunda oldu. Katibler geldi, mahallelerden âzâ nasbolundu. Taşraları bilemeyiz.

İşbu madde dahi rey-i umumiye ledel-müracaa aynıyle kabul olunur. 39. madde kabul edildikde, hükmü veznaderlar vazifesinden ibaret olmakla 13. maddeye dair sebkat eden müzakere mucbince maddeye dahi meclisin tasdiki olmadıkça bir para verilmemesi lazım geleceği tasrih edildi ve 31. ve 32. maddeler tamamen kabul olundu.

Reis: —İki fıkradan mâadâsı tamamen kabul olundu, öyle değil mi?

Heyet: —Evet, efendim, kabul olundu.

Reis: —Meclis tamam oldu. Kabil ise saat sekiz buçukta bunun aşağı tarafını okuyacağız. Mümkin olursa vilayet nizamından dahi okuruz.

İkinci celse

Cumartesi günü Heyet-i Mebusan ber-mutad sabahleyin saat dörtte ictima eyledikten sonra saat sekizde bir kere daha ictima eyleyib müzakerat saat ona kadar devam eylemiştir.

Rusya Devleti'nin mesail-i hazırada beyan eylediği vesail Bulgar ahalisinin âmâl ü efkar-ı mahsusalarına muvafık olmadığına ve eğerçi Bulgaristan'da bazı mertebe harekat-ı isyaniye görülmüş ise de onlar mahza, devlet-i müşariinileyh tarafından edilen tahrikatın semeresi olarak bazı sebük-mağzân-i meclubîn canibinden îka edildiğine dair, âzâdan bir takım zevatın tertib eylemiş oldukları beyanname kiraat edilerek heyet tarafından, kemal derece alkışlar ile tahsin olundu.

Rasim Bey (Edirne): —Bunu resmî gazete ile ilan etsek olmaz mı?

Reis: —Bakalım...

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Bizim şubeden mühürlenmemiştir.

Reis: —Mühürlenmek istenirse, mühürlensin.

Bundan sonra belediye nizamnamesinin mabadi okunmaya başladı ve 31. ve 32. ve 34. maddeler kabul olundu.

Reis: —35. maddeye diyecek var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Reis-i evvelin taraf-ı devletten mi, yoksa ahali canibinden mi nasbolunacağı takarrür edinceye kadar bu da talik edilsin.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Meclis-i Umumi müzakeresini ve bir de meclis-i mezkurun ruyet edeceği bir senelik muhasebeyi, resmî gazete ile ilan etmek encümenin mütalaası iktizasındandır. Bunu 36. maddenin ahirine ilave etmeli. Eğer, ekseriyet tarafından rey verilirse Meclis-i Umumi'nin müzakeratı ilan olunmaz. Amma muhasebatının ilanı münasib görüldü.

Reis: —Bu bâbda bir mülâhaza var mı?

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Devletçe, bunun ilanında mahzur olup olmadığı hakkında, bir müzakere geçmedi. Müsaade buyurulursa, talimat alındıktan sonra buna cevap vereyim.

Bir mebus: —Meclis-i Umumi'de müzakere olunacak mevadda, ekseriyet-ı ârâ ile karar verilecek, deniliyor. Ekseriyet-i ârâ, suret-i hafiyede olsa...

Reis: —Bunun kaide-i mahsusası var. Meclis isterse, ârâyı suret-i hafiyede yapabilir.

39. maddeye bir mülâhaza var mı?

Manok Efendi (Haleb): —Efendim, hakk-ı intihab meselesindeyiz.

Geçende dahi arz etmiştim ki, bizim memlekette 21 yaşına vasil olanlar 30 yaşında bir âzâyı intihab hakkından mahrum olmamalıdır. Vakia, Avrupa nizamında böyle yapılmış ve nizam-ı mezkure pek büyük tedkikatın neticesi olarak meydana çıkarılmış ise de şimdi, biz burada iklimlerin insanlar üzerindeki tesiratine dahi dikkat edeceğiz. Bizim memlekette 15-16 yaşında olan bir çocuk gurbete çıkararak, ahz ü ita eyler. Para kazanır. 18-20 yaşında iken tehhül eder. Hasılı, 21 yaşındaki adamlar, adeta familya babası olurlar ki, bunlar henüz çocuk ad ile hakk-ı intihabdan mahrum etmeye vicdan razı olmaz. Avrupaca böyle 21 yaşındaki adamların hakk-ı intihabdan mahrum edilmeleri haklıdır. Zira, onlar henüz mektebden çıkmış ve daha familya babası olmak derecesine gelmemiştir. Bizde hakikat bunun hilafıdır. Binaenaleyh, bu bendin o suretle izah ve tashih buyurulmasını isterim.

Reis: —Buna karar verildi.

Manok Efendi (Haleb): —Bir de intihab için, cinayetle mahkum olmamak lüzumu dermiyan ediliyor. Bendeniz diyorum ki, mahkumiyetinin

üzerinden yedi sene mürur eder de o adam, teziye-i nefsetmiş bulunursa, yine hakk-ı intihaba mâlik olsun. Bütün bütün hukuk-ı medeniyeden iskat etmek, o adamı bil-küllüye meyyus eder.

Reis: —Küçük şeylere cinayet denilmez. Ceza kanununun baş tarafında onun izahı vardır. Onlara cünha denilir. Bu bahs, evvelce müzakere olunmuş ve kararı da verilmişti. Bu bahsi geçelim mi?..

Birçok zevat: —Geçelim.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Taksiratı müflis olanların intihabı meselesinde, geçenki reyim yanlış zabtolunmuş. 40. maddede yine ondan bahsediliyor. Taksiratlı tabiri kalkmalı. Manası, eğer iade-i itibar ederse, yine intihab olunsun. Etmezse, taksiratlı olsun. Halkın parasını vermeyen adam intihab edilmemelidir.

Manok Efendi (Haleb): —Burada, hileli müflis hakkında izah yok. Onlar iade-i itibar etsin, etmesin yine intihab edilmemelidir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —İade-i itibar demek, ne demek olduğu bilinmiyor, efendim. Bir adam yine para sahibi olursa, iade-i itibar eder, zannolunuyor. Müsaade buyurursanız, bu bahsi izah ve tarif edeyim...

Reis: —Kanunda, buna dair sarahat vardır. İade-i itibar ne demek? Bu, güç şeydir. Kanunda mütalaa olunsun.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Cihet-i iltizam ve kefaletten dolayı miriye medyun olanlar dahi intihab olunmasın.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Zimmetinde mal-i miri olduğundan dolayı hakk-ı intihabdan iskat edecek olursak, hile için bir büyük meydan açmış oluruz. Sonra herkes bir pusula çıkarıp falan adam medyundur, diye Dava eder. Tahkik için zaman lazım. İntihab işi de tehhür eder.

Nafi Efendi (Haleb): —Miriye medyun olan iki nevi olur. Birisi; memur olub zimmetine para geçirmiştir, bunu intihab etmemeli; ikincisi, cihet-i iltizam ve kefaletten dolayı olur. Bunu intihabda beis yoktur.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Bir adamın zimmetinde miri parası bulunmak, cinayet değilse bile, cünha addolunur.

Reis: —Lakırdı uzuyor, öyle değildir. Zimmet başka, borç başkadır. Zimmet kabahattir, geçelim, efendim.

Bundan sonra 42'den 53. bende kadar okunup

cümlesi muvafık bulunarak tasdik kılınır. Ve 53. maddede kayıd lafzı, caize lafzına tebdilden ibaret bir küçük tashih yapılab 54. maddede tutulması bahsedilen bir defter yerine, karşılıklı olmak üzere iki defter tutulması, rey edilip Bedros Efendi, “*bunda bir beis olmayacağını ve Midhat Beyfendi “muamelatı daha ziyade temin edeceği”ni dermiyan etmeleriyle kabul ve tasvib edildi.*

55. ve 56. ve 57. bendler okunub aynen kabul ederler. “Bir adamın iki daire için intihabı vukua gelirse, sekiz gün zarfında ikisinden birisini; terketmesi lazım geleceği” fıkrasında

Danyal Efendi (Erzurum): —“40. madde de her âzânın kendi dairesi dahilinde mütemekkin olacağı musarrah iken, bu fıkra ya hiç lüzum olmadığı”ni dermiyan etmesi üzerine Reis Paşa hazretleri “Bu fikranın Dersaadet’e mahsus olduğunu ve burada bir adamın, altı ay yalıda ve alt ay konağında oturması gibi iki daire dahilinde temekkün edebileceği”ni makam-ı izahda dermiyan buyurdular. 63. maddede, devair-i belediye rüsumunun enva-i mikdar⁵¹ edilir.

Manok Karaca Efendi (Haleb): —Dersaadet ahalisini gücendirecek isem de fakat burada bir pencere rüsumu ihdasını tavsiye ederim.

Sebuğ Efendi (İstanbul): —İki seneden beri emlakden bir vergi almıyor. Nısfı daire-i belediyeye verilir. 6. dairede böyledir.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Bunun için esbab-ı mucibe gösterilmiş. Umuma sirayet edeceği cihetle emlak vergisi kamilen hazineye alınmış.

Reis: —Münhasıran, benim kendi reyimce İstanbul’da esnaf tezkeresi rüsumu pek büyük bir şeydir. Verginin üç, dört katına balığ olur. Devlet onu vermiş. Eğer tahsil olunabilirse, mikdarı pek çoğa varır. Hatta kabil olsa birazını da hazineye almalı.

Salim Bey (Kastamonu): —Tadad olunan rüsumat taşralarda da belediyelere terk olunacak ise ayn-ı adalet olur. Terk edilmeyecek ise İstanbul için bir istisna hasıl olur.

Reis: —Siz de İstanbul gibi bir şehir yaparsanız, olsun.

Rasim Bey (Edirne): —(Rüsum-ı ihtisabiye ne demek olduğunu istizah ederek) haniya, şu okturuva denilen rüsum ki, ihtisabiye diye terceme edildi.

Reis: —Bu en eski bir tabirdir. Şehir kapısından girerken alınan rüsum yok mu, işte o demek. Fakat, 10, 15 sene evvel bindiğimiz arabaların

hayvanları için bir resim verirdik de bu resim kaldırım tamiratına karşılık ittihaz olunur ve kaldırım masrafı yalnız piyade yürüyenlerin üzerinde kalmazdı. Şimdi, bu resmin adı batmış. Şehirlerde asıl varidatı yoktan var etmelidir. Varidatları batırmamalı. Biz de âdet olmuş ki, her daire varidatını kaybeyledikçe para az diye hazineden para ister. Bundan evvelce dahi dediğim gibi, insan muktedir olursa, parayı gökden yağdırır.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Ben, patent rüsumunun belediyeye terki tarafında değilim. Vakıa, bunun en çoğunu ecnebler verecek diyorlar. Ancak onların memleketlerine gitmiş olsak rüsum vermiyecek miyiz?..

Reis: —Efendim, muahedemiz var. Biz ahdimize vefa ederiz. O cihetle, onlar dahi şimdi para verecekler. Fakat, tezyinat-i belediyeye sarf edilmek şartıyla verecekler. Hem bu muahedat yeni bir şey değildir. Tâ Sultan Süleyman vermiş.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Pencere rüsumu denildi. Burada bahis teşkilattandır, daireler ictima eyledikten sonra ne olacak ne münasib görecektir ise yine kendilerine havale olunacak.

Manok Efendi (Haleb): —Bunlar bir esastır. Odun, çeki falan diye burda şubeleri nasıl zikrediyorlarsa, bu da zikredilsin.

Reis: —Bu patent nizamı yapılabı iki sene oldu. Şehremaneti nizamnamesinin yapılmasına talik edildi. Sair rüsumat dahi hem mevcut ve yapılmış şeylerdir. Henüz yapılmamış şeyleri yapmasınlar denilmiyor.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Zannolunuyor ki, İstanbul az vergi verir, içtiğimiz suya kadar vergi veririz. Galiba taşra halkı suyu bedava içiyor da şimdi bir de pencerelerimize vergi koymak istiyorlar.

Manok Efendi (Haleb): —Ben, evvelden dedim ki. İstanbul halkını gücendireceğim. Fakat, bu irad, yine sokaklarınızı tevsie, tanzife, tathire sarf olunacak.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —İnşallah, bundan sonra İstanbul halkı da vergiler verirler de taşra halkı ile müsavi olurlar.

Reis: —İstanbul vergisini, verenler bilmezler, alanlar da bilmez ya. Fakat mikdarı 88.000 bu kadar kesedir.

Rasim Bey (Edirne): —Nizamda diyor ki, “sairelerin iradından bir daireye muavenet...” Bu para verilebilecek. Ben bunun aleyhindeyim. Her daire kendi kendini idare etmeli. Fazlasını

51 (Tadad) olacak. H.T.Us.

da emniyet sandığında faizle vererek arttırmalı, çoğaltmalı. Sonra, daha büyük işler yapmak için sermaye peyda etmiş olmalı.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Devair-i belediye'nin teksiriyle, memleket halkının hemşerilerle rabıtalarnı kat' etmiş oluyor. Bir daire kendi iradiyle idare edemez ise, teavün ve tenasür kaidesiyle diğerleri ona iane etmelidir.

Reis: —Burada dahi biraz bana müsaade ederseniz, kestirmesini ben söyleyeyim. İstanbul gibi büyük şehirlerde bir daire civarındaki daire ile uzlaşamaz ise, hiçbir şey yapamaz, birisi der ki su yolu yapacağım, sizin daireden de geçecek. Öteki derki, benim param yok. Mutlaka uyuşmak için elbette birbirine yardım etmeleri lazımdır.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Ben-deniz dahi, efendimizin dediklerini diyecektim.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Şehremaneti ile belediyelerin varidatı, birbirine karışmış görüyorum. Bunların varidatı böyle karışık mı olacak?

Midhat Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Efendi, onu Meclis-i Umumi tefrik edecektir.

Manok Efendi (Haleb): —63. madde hakkın-da uzun uzadıya arz edecek mütalaatım var.

Reis: —Buyurunuz, söyleyiniz.

Manok Efendi (Haleb): —Hayır, söylemiyeceğim. İlerdeki ictima-i alenide söyleyeceğim. Kaydolunsun.

Reis: —Şimdi söylemelisiniz.

Manok Efendi (Haleb): —Hayır, hayır. Bu bend reye konulmasın. İtirazatım var, mütalaatım var.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Nizamda rüsumatın tahsil tarafı pek mükemmeldir. Tahsil için belediyeler her surete müracaat edecekler. Lakin müstecirler, mülk sahibine kirayı vermezlerse, onu teshil edecek bir şey yoktur.

Reis: —Sekvestiro usulünü icra için mahalli-ne müracaat eder.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Hayır. Emlak sahibi müstecirden kirayı alamadığı halde ona ne muamele olunacak?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu nizam dairenin kendi varidatının tahsilini tayin

ediyor. Mülk sahibi kirasını alamazsa, mahkemeler açıktır. Müracaat eder.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Mademki konturato harcını daire alıyor. Buna daire bakmalı. Bir suret-i teshil göstermeli. Her türlü vergi bir hizmete mukabil değil midir? Konturato vergisinden halkın ne istifadesi olacak?

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Şu, patent rüsumunu belediyeye terk ile devlet büyük varidat kaybedecek. Bari, ecnebilerin verecekleri belediyeye terkolunsun, teba-i şahanenin verecekleri hazineye alınsın.

Rasim Bey (Edirne): —Zaten, patent rüsumunu ecnebler verecektir. Yerlinin rüsumu başka yoldadır.

Reis: —Ya kanun âleminde yaşıyoruz, yahud kanun âleminde değiliz. Eğer kanun âleminde isek, kanunda istisna olmaz.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Konturato hakkında bahsediyorduk. Bunun pek çoğu alınmıyor. Vergi üzerine yine zammolunsa da maliye hazinesi tahsil etse.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Mademki konturato harcını mülk sahibi veriyor. Dairenin de ona mukabil bir hizmet göstermesi lazımdır.

Reis: —Daire-i belediye hükümet değildir. Hükümet, kendisinin bile, bir şahıs ile davası olursa mahkemeye havale ediyor. Şimdi, diğer bir fikir dahi konturato harcının vergi meyânında hazineye gitmesini rey eyledi. Biz bunu zaten kabul eylemiştik.

Birkaç zât: —Evet.

Reis: —Demek oluyor ki, Sebuh Efendi bir konturato nizamı yapılmasını istiyor. Zira, bura-ya bir küçük fıkra ilavesi matlubu hasıl edemez.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Evet.

Nizamın alt tarafı nihayete kadar okundu ve “yalnız dört bendden mâadâ, nizamın kaffesi kabul olunduğu” Reis Paşa tarafından ifade olunduğunda heyet tasdik cevabı verdiler. Ondan sonra, diğer üç arzuhal havale olunub saat onu çeyrek geçerek meclise hitam verildi.

Yirminci İnıkad*

10 Rebiülahir 1294 — 12 Nisan 1293 / 24 Nisan 1877
SALI

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1893.)

Meclisin 20. ictimai devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında olarak vuku bulmuştur.

Müzakere Olunan Maddeler:

1- Vilayat Nizamnamesi:

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dörtte başladı. Teşkil-i vilayat kanununun layihası okunacak.

Layiha-i mezkurenin birincisinden beşincisine kadar maddeler okunur.

Rasim Bey (Edirne): —(5. maddeye dair encümenin kararnamesini okuyarak ber-vech-i âti izah eder) Nahiyelelerin teşkili hakkında mesafeye yekdiğere karib ve muamelatta müşterek olan köyler, bir nahiye itibar olunacağı ve bir nahiye-nin 5000'den 10.000'e kadar nüfusu şamil olub, o mikdar nüfusu olan kariye ve kasabanın bir nahiye itibar edileceği gösteriliyor.

Encümenin kararnamesi ise, nahiyelelerin en uzak köyleri merkeze üç saat olmak ve şu halde nahiye dairesinin kutru altı saat bulunmaktır. Nahiye merkezinde bulunacak belediyenin hem umur-ı naflaya ve hem de tahsil gibi umur-ı mülkiyeye bakacağı gösteriliyor ise de bu iki vazife birbirinden ayrılmak lazımdır. Biz bu vazifeleri encümünde tasdik ettik. Tahsil işini ihtiyar meclislerine, nafia ve maarif işlerini belediyeye havale eyledik. Bazı âzâ biraz masrafı göze alarak kazaları küçültmeyi ve belediye nahiyelelerini kaza suretine koymayı rey eylediler. Çünkü, nahiyelelerde temşiyet-i umura muktedir adamlar güç bulunur. Şimdi, buna ekseriyet ne karar verirse, onu göreceğiz.

Taraf-ı riyasetten mezkur 5. bendin tekrar okunması teklif edilerek okunur.

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Küçük kazalar için bu suret mümkün olur amma, büyük kazalar için olamaz. Küçüklerle bir kasabayı ilhak ile cümlesini bir nahiye itibar ediyorlar. Vuku bulan itiraza bu ibare kafidir. Zannederim, Rasim Bey'in buyurduğu üçer, dörder saat kadar mesafeye hududu şamil edersek, memleketimizin tabiat-ı coğrafyası buna mani olur. Bazı mahallerde müteselsil ve azim dağlar ve bazı yerlerde vasi çöller vardır. Ahali, yeni iltihak eylediği merkeze yol bulmak için zahmet çekerler.

Rasim Bey (Edirne): —Hayır, yine kadimden beri mülhak olduğu yere iltihak edecektir. Bunun dahi yolu vardır.

Rıza Efendi (Bursa): —Bizim Bursa'da olduğu gibi 105 pare köy, bir nahiye itibar olunursa, 12, 15 saatlik mesafede köyler bulunur. Bunda ahali için büyük suubet var. Bunu iki nahiyeeye ayırmak hayırlıdır.

Reis: —Bu da Rasim Bey'in sözüne tevafuk ediyor, öyle değil mi?

Rasim Bey (Edirne): —Ediyor, efendim.

Yeniden bazı kazalar teşkili üzerine, ekser vilayetlerde üç, beş, sekiz kadar yeni kaza vukua gelecek.

Sadi Efendi (Haleb): —Böyle, ayrıca devair teşkili için, ayrı memur, ayrı meclis olduğu hal-

de, masarîfîn inmesi lazım gelir. Çünkü, yalnız bir müdir kullanılıp da idaresine nezaret kaymakama havale edilemez.

Rasim Bey (Edirne): —Yeniden kaza teşkil olunacak.

Sadi Efendi (Haleb): —Böyle olduğu halde, ufak ufak merkezleri kaymakamlık teşkil edip de masarîf-i külliyyeye düşer olmakta ben muhasse-nat görmem. Asıl maksad, masarîfîn taklilidir. Bu da memurînin tenkihini icab eder ki, yeniden masraf kapısı açmak caiz değildir. Şimdiki teşkilat dahi değil. Fukaranın umuru hüsn-i cereyan ile cereyan ettirilirse zarar yok.

Reis: —Başka bir rey yoksa, burası malum oldu.

Mustafa Bey (Yanya): —Reye müracaattan evvel, bir kere bunu iyice düşünelim. Zira, yeniden Teşkilat oluyor.

Manok Efendi (Haleb): —Böyle şeyler, şubelere gelmeli. Orada mütalaa olunduktan sonra buraya gelmeli.

Birkaç ses: —Münasib, münasib.

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Âzâ-yı kiramdan bazılarının mütalaası şayan-ı takdir ise de bazıları yalnız kendi vatanlarına tatbik ile söz söylüyorlar. Ez-cümle, birisi 105 pare kurâyı havi kaza vardır, dedi. Fakat, malumdur ki, bu kanun, bir vilayet veya bir sancak için değildir. Memalik-i mahrusanın kaffesi içindir. Umum memalik-i şahanede 40.000 kurâ ve kasabat vardır. Birazı da vezifeden bahsediyorlar. Umur-ı mülkiyeyi, umur-ı belediyeden ayırmak istiyorlar. Onların da nizamı var. İradesi bile şeref-taalluk etmiştir. Yapılan nizamât umur-ı ahaliyi teshil içindir. 40.000 kurâ ve kasabatı göz önüne getiriniz. Arzu olunduğu gibi kaymakamlıklar yapılırsa, 2500 kaymakamlık olur. Bu da senevi 1.800.000 lira masraf ister. Ahval-i hazıranın buna Müsaadesi yoktur. Bazıları tahsilat işini reis yapacak zannediyorlar. Hayır, mahsus tahsilatlar vardır. Bazıları diyorlar ki, vergiyi ihtiyar meclisleri tevzi edecektir. Hayır, tahrir icra olunan memleketlerde vergi tevzi olunmuştur. Zira reisler ile ihtiyar meclisleri yalnız mülazemette bulunacaklar. Eğer böyle 2.000.000 lira masrafa mebusan-ı kiram razı olurlarsa, ona diyecek yok.

Reis: —Bu mütalaat göz önüne alınarak, şubelerde ona göre müzakere olunsun.

Hüsnü Bey (Edirne): —Ben de bu efkardayım ki, memurların çokluğu masarîf-i kesireyi

istilzam eder. Memurları çoğaltmaktan ise, ahvalini ıslah etmeli. Ruhsat buyurulursa, o bâbdaki mütalaatı arzedeğim. *diye ber-vech-i âti makaleyi irad eder.*

“Defterdarın idarede bulunmasına asla lüzum göremem. Vali, meclis-i idarede reis olmadığı vakitte meclisin işinden mesul olmaması tabidir.

Şu halde meclis-i idarenin vereceği rey ve kararın icra ve adem-i icrası onun yed-i iktidar ü ihtiyarına havale olunması lazım gelir.

Halbuki, bu kaide, valilerden selbetmek istediğimiz madde-i istibdadı takviyet etmiş olur; binaenaleyh, valinin behemehal riyasette kalması reyinde ısrar ederim. Defterdarlar ise umur-ı hesabiye ile meşgul olacağından, mecliste bulunmasına asla lüzum göremem. Mektubcu ise, yalnız idare-i vilayetin ketebesine hakk-ı nezareti olabilir. Naibler, divan-ı temyiz, mahkeme-i şeriyenin işleriyle meşguldürler. Onun için, idarede bulunmalarına hacet yoktur.

Müftilerle rüesa-i ruhaniyeyi kaldırırsak, ahalice bir garabet hasıl olur. Onun için müfti ile bir reis-i ruhaniyenin bulunması lazım gelir.

Sarfıyatın teksir ve taklili için arkadaşlarımızdan Nakkaş Efendi ile Nikola Efendi beyninde, birkaç gündür birçok mübayenet-i efkar hasıl olarak lüzumsuz yere meclis işgal olunuyor. Benim bu bâbda beyan edeceğim fikr-i mahsus ile zannıma göre bütün mebus arkadaşlarım teşrik ederler. Fikrim şudur ki, Nikola Bey’in dermiyan eylediği tesviye, milyonluk definenin ameliyat-i tasarrufiye icrasıyla istihracı, idarenin şiraze-i nizamını ihlal edecektir. Çünkü, varidatımız eski gibi kalmayıp menabi-i varidatımız tevessü ve mecarisi teferru ettiğinden, her nevi varidat için memurîni mahsusa tayini lazım geleceğini kimse inkar edemez.

Nakkaş Efendi’nin memurîni mevcudenin maaşatı istiksar olunacak derecede olmadığını beyan edişi yok mu, vuku-ı hale ve heyet-i umumiye-i mebusan efkarına pek mübayin olduğunda hiç şüphe etmeyiz. Yarın tedkik olunacak bütceden anlaşılacağı veçhile lâyuad ve lâyuhsa memurîni zaide ve sarfıyat bi-faide görüleceği şüphesizdir. Binaenaleyh, bu müzakeremizi bütcenin tedkikine talikan şimdilik vaktimizi mütalaasında bulunduğumuz vilayet kanunnamesine hasretsek daha evla görürüm.

Reis: —İşi şubeye havale etmek hakkındaki kararımız baki, öyle değil mi?

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Bu esastır, buna bir karar vermeden diğere bakılamaz. İbrahim Paşa hazretlerinin ifadesi pek yolundadır. Bu bende böylece karar vermeli.

Rasim Bey (Edirne): —Anadolu'dan, Rume-
li'den, Arabistan'dan gelen mebuslar hazır oldu-
ğu halde müzakere olundu. Bazı kazalar vardır
ki, 2000 nüfusdan ibarettir. Halbuki, bunlar
dört nahiye olmuş. Bunların ekserisi diğelerine
iltihak edecek.

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet
ikinci reisi): —Müzakerede her taraftan mebus
bulunduğunu tasdik ederiz. Vakıa, bazı kazalar
2000 nüfustan ibarettir.

Lakin, oranın devlet nazarında öyle bir ehem-
miyeti vardır ki, orasının kaza olmasına lüzum
gösterir. Buna mukabil Yanya mebuslarından so-
runuz ki, orada 60.000, 70.000 nüfuslu kazalar
da vardır. Ezcümle birisi benim kendi vatanım.
Vüsat cihetine gelince, Arabistan'da, Kürdis-
tan'da 150 saat vüsatında kazalar vardır. Bu ka-
nun şimdi, bidayet olarak yapılmadı.

Devlet-i Aliyye'nin teessüsünden beri malum
olan taksimat ve defter-i hakani kayıtları göz
önüne alınarak yapıldı. Vakıa mebusan-ı kiram
bozabilirler. Lakin, 4000 köy ve kasabayı nazar-ı
dikkate almalı ki, Fransa'nın üç büyüklüğünde-
dir. 2.000.000 masrafı da göze aldırmalı.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Hal-i ha-
zır, masrafa müsaid değildir. Reyime kalırsa, ha-
liyle ibka etmeli.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —
Bir mülkte hükümetler ne kadar çoğalırsa, elbet-
te menafi artar. Lakin, paşa hazretlerinin dedik-
leri gibi külli masrafa iktidârımız yoktur. Nafia ve
maarif işleri için bir şey ilave etmeli. Bir, iki, üç
nahiyeye bir seyyar katib koymalı.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Seyyar ol-
sun, sabit olsun. Katib konulursa, şüphesiz ma-
sarif olur. Biz, şimdiki halde teksir-i varidatı dü-
şünmeliyiz. Nizam haliyle baki kalsın.

Hüsnü Bey (Edirne): —Haliyle kalmalı. Eğer
kaymakamlık teşkili için masraf göze aldırılırsa,
bu masrafı maarife sarf etmeli.

Birisi: —Nahiyeleri kaza etmek masraflı olur.
Mülkiye ile belediye işlerini birbirinden ayırmak,
hükümette kuvvet bırakmaz. Binaenaleyh, nahi-
ye baki kalmalı. Yalnız nahiyelerde birer sandık
emini olmalı ki, ahali kazaya kadar para vermek
mecburiyetinde bulunmasın.

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet
ikinci reisi): —Ahali borcunu sandığa getirmi-
yecek. Devletin tahsildarı var. Ahalinin ayağına
gidecek, amma, umur-ı zabıta bahsine gelince:
Devlet-i Aliyye zabıtasını ıslah ediyor. O kadar
dikkat ediyor ki, zabtiyeden mâadâ bir de polis
teşkil ediyor. Bundan maksad ahalinin emniye-
tidir. Nahiye bahsine gelince: Teşkil-i nevahi
yeni bir şey değildir. 86 tarihinde kanunu yapılmış.
Vakıa bazı vilayetlerde himmet olunmamış
ise de kasaba yerlerde icra dahi edilmiştir. 92
tarihinde bir daha tekid edildi. Şimdi, bu nizam
üçüncüdür. Kaffe-i devletlerde böyle yapılmış,
medeniyet bunu iktiza ediyor. Osmanlılar mi-
l-i saireden aşağı mıdır? Hamiyetli, maarif-
perver olan Osmanlılar bunu kabul etmiyecek
mi? Biz, Avrupa'dan aşağı değiliz. İnşallah daha
ileri gideceğiz.

Salim Bey (Kastamonu): —Nahiyeler yapıldı
amma, meclisleri yoktu. Bunların meclisi olacak,
sandık eminleri yoktur. Tahsildarın makamına
kaim olamaz ise pek büyük müşkilatı görünür.

Rasim Bey (Edirne): —12. ve 14. madde-
lerde tahsildar için sarahat vardır, (okur) herhal-
de, belediye reisleriyle muhtarlara da müracaat
edecek, diyor. Evet, çok masraf etmemeli, lakin
lüzumu da düşünmeli. Hırka yerine kürk giyme-
meli amma, çıplak olub da soğuktan donmamalı.

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet
ikinci reisi): —Bu teşkilat kanunudur. Mücmelen
beyan eder. Tafsilatı vezaif nizamındadır. Rasim
Beyfendi belediye reisinin tahsil işini kaza müdiri
gibi zannediyor. Vezaif nizamında görülecek ki,
tahsildar yalnız reisin idaresine tabi olacaktır. Bu
da zulm olmamak içindir. Yoksa reis para tahsil
etmiyecek.

Nevfel Bey (Suriye): —Buyurdukları gibi ol-
duğu halde, burada vezaif tayinini terketmeli.

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet
ikinci reisi): —Başka bir tabir bulunabilirse, mü-
nasib olur.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Mademki
söz çok oluyor, şubelerde bakılsın.

Manok Efendi (Haleb): —Biz, anlamak is-
teriz ki, ahali borcunu verdikten sonra, kimden
sorulacak. Ahaliden bir daha para istenmemesi
için ne yapılacak?

Salim Bey (Kastamonu): —Anlaşıyor ki, pa-
rayı her halde muhtar götürecektir. 10, 15 saatlik
yere muhtarı bila-rıza göndermek, bir vergi ka-

dar parayı da ona vermeli. Biraz masrafla ahali kurtulsa. Bir sandık emini konulsa, fena olmaz.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Yeniden kaza teşkili masraflı olur. Nahiye için emniyet edilecek reis de bulunmaz. Ali Kahya, Artin Kahya bu işi yapamaz. 500 kuruş maaş ile birer nahiye müdiri koymak kafidir.

Rıza Efendi (Bursa): —İbrahim Paşa hazretlerinin dedikleri yolundadır. Lakin 16 saat, 20 saatlik mahalden merkeze para götürmek ne kadar tehlikeli olur. Zabıta yok, bir şey yok.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Nahiyelere bir müdir lazım, 200 kuruştan 500 kuruşa kadar maaşlı bir müdir konulsa, ahalice emniyet olur.

Rupen Efendi (Edirne): —Anladığıma göre, vezaif kanunu gelince, şüphelerimizin en çoğu hallolunacak. Binaenaleyh şimdi beyhude vakit geçirmiyelim.

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Söylenilen sözlerden birkaç netice hasıl oluyor. Evvela paranın nasıl tahsil olunacağı ve ahaliden mükerrer para alınmaması yolunu soruyorlar. Bunun için idare-i maliye nizamnamesi vardır. Tafsilatı görülür. Saniyen sandık emini bulunsun diyorlar. Fakat, maliyece ne kadar cüzi bir iş olsa kontrol altında bulunmak lazımdır. Nahiye sandıklarının kontrolünü kim yapacak? Salisen zabıtanın bahsolunuyor. Devlet bunun nizamını yapıyor. Rabian zabıta müdirleri diyorlar, el'an birçok yerde, birçok zabıta müdirleri vardır. Bu teşkilat üzerine devlet onları kaldırmıyor.

Naki Bey (Yanya): —Paşa hazretlerinin iza-hından bu bendin haliyle kalması icab ediyor. Şubeye kendileri de teşrif buyururlar. Müzakere ederiz.

Reis: —Ekseriyet ne der? İbka mı?

Bu suale ekseriyet muvafakat cevabını vermez.

Reis: —Ekseriyet yok, demek?..

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Heyet tarafından ne vakit irade buyurulursa, bendeniz hazırım.

Nevfel Bey (Suriye): —Bir takririm var. Dün müsaade buyurmuştunuz. Hazır müzakere fasıla verdi, okuyacağım. *diye makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Âzâ-yı kiramdan arkadaşımız Nakkaş Efendi'nin geçen cumartesi günü bendenize cevaben okuduğu nutkun pek müsehhep olduğu cihetle yalnız bir fikrasına muhtasarca cevap vermiştim.

Şimdi yine, ihtisar kaidesini bil-iltizam cevabımın tetimmesini arz eylerim:

Nutk-ı mezkurun ikinci fıkrası, tayin-i memurînin keyfiyeti ve sıfat-ı لازمelerinin beyanı ve arazi derununda meadin bulunmasının hayr-ı ve icra-i madelet ile ahkam-ı kavanin ifasının lüzumu gibi bazı ihtarattan ibaret olup bu ise mahalli bahsolmadığından tayyolunur.

Birinci fikrasına gelince; benim söyleyişim basit ve zahir ve manası (...lâ-tusrifü) müeddasına münhasır bulunduğu halde efendi-i mumailayh ya layikiyle dikkat etmemiş veyahud tecahül-i arifane kabilinden hod-be-hod nutkuma o dürlü tevilat ve zabtiye neferatı maaş ve tayinatlarının tenkisi gibi tefsirat arz eylemiş ve sancak merkezinde 5'er bin kuruş maaşla tayin olunacak kaymakamı, yalnız 40 batman yük kaldırır hamala benzeterek idare-i mülkiyeye dair uzun uzadıya güftüğü eylemiş. Cevab vermemek sezadır.

Fakat, bir daha anlaşılmanmaya mahal kalmamak için ikonomi denilen tevfiat bâbında söylediğimi telhis ve izah edeyim. Sancaklarda bulunan büyük memurların maaşları ile asakir-i zabtiye, beş on kat daha iyi hizmet eylemek için cümle yerli yerinden olmak üzere adedlerinin tasnifi olduğu gibi 100 milyon kuruş sa'y-i miri hasıl olur, işte, bu kadar. Başka tevil ve tağyire hacet yoktur.

Maaşların tenkihi yerine tezyidi lazım gelir ve 15 bin'den 7500'e kadar mutasarrıflara verilmekte olan maaş ise sair devletler tarafından bir mutasarrıfa değil bir konsolosa veriliyor demesi ve kaymakam ve muhasebeci ve tahrirat müdiri gibi sair memurlara zamm-ı maaş dahi tensibi, doğrusu mahz hulus-ı kalb ve sufüvv-i niyet olduğuna iştibah yoksa da şurada da götördüğü nisbet ve müşabehetin bil-vücut münasebeti olmadığından başka vuku-ı hale dahi muvafık gelmemiştir. Zira masdar-ı tasavvuru olan Suriye vilayeti ise dahilinde vaki sancakların kaffesinde bulunan konsoloslar cümlesi maaşsız olarak, fahri icra-i memuriyet etmektedirler. Artık şu yolda irad eylediği kıyas sehviyattan olduğuna şüphe kalmamıştır.

Maaşlar tenkih olunursa, memurlar güya irtikab ederlermiş, demesine cevap budur ki, sıfat-ı hasene-i meşrute ile muttasıf olanlar, bit-tabii irtikab madde-i kerihesinden münezzehdirler ve bilakis mal-i karuna mâlik olsalar meluf ve mutadı olageldikleri irtikabdan vaz geçmeleri

kabil değildir. Bu makule adamlar ise bade-zin istihdam olunmiyacıklar, inşallah. Saniyen irtikab edenler olursa, Kanun-i Esasi meydandadır. Ahkamınca muamele olunur. İş budur. Salisen mutasarrıf için 5000, öbürlere de 1500'er kuruş kafi, vafı olduğu varest-e-i tarif ise de ziyadeten fil-beyan bir delil göstereyim:

Payitaht olan İstanbul'un hasbel-mevki masarifat-i zaruriyesi, taşraya nisbetle üç, dört kat ziyade olduğu halde, ülke-i celile-i saltanat-ı seniyyenin maşrik ve mağrib taraflarından gelen ve ümmet-i muazzama-yi Osmaniyenin güzidesi olan Meclis-i Mebusan âzâ-i kiramına kaime olarak, 5'er veya 3'er bin kuruş maaş tahsisıyla iktifa edildi.

Arkadaşımız mumaileyh, şu tenkih-i maaş maddesinde nice sekamet ve vahamet görür. Ve devletin işini mihverinden çıkarır ve idare-i mülkiyeyi 100 seneler geriye döndürür. Velhasıl gözünde dünya harab olur. Halbuki, fi-zamanına dahi sudur-ı izam ve vükela-yı fiham ve hatta zât-ı şahane bile kendi tahsisatlarını tenkih eylediler. Lehül-hamd, muhassehattan gayri bir şey vaki olmamış.

Netice-i makal, ayn-ı basıramız önündeki ahval-i hazıraya karşı maliyece bedidar görünen şiddet-i ihtiyaç üzerine kaide-i tasarrufa riayetden irae eylediğim tevfirattan dolayı mülk ve milleti-ni samimi seven bana zerre kadar mugberül-hattır olmayacağını itikad eylerim.

Amma, olacak olursa ne çare ki, devlet ve vatan hizmetine geldik ve ondan başkasına bakmıyarak ve kimseden çekinmiyerek hakkiyle sadakat edeceğimize kasem eyledik. Efkâr-ı acizanem bu yoldadır. Yanlışım varsa âzâ-yı kiramın ârâlarına müracaat olunur.

Bu makale heyet tarafından alkışlandı.

Reis: —Encümen, teşkil-i vilayat kanununun daha neresine mülâhaza beyan ediyordu?

Rasim Bey (Edirne): —21. maddede, mesuliyet neşet etmemek için tahsilat ve irsalattan kaymakamların ve masarifat ise umur-ı hisabiye-den mal müdirlerinin mesul olmasına karar verdi. Maliyeden gelen memur bu kararda hazırды.

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Pek beca, pek münasib.

Rasim Bey (Edirne): —24. ve 25. maddelerden anlaşıldığı üzere meclis-i idareler umur-ı mülkiyeyi müzakereye memur olduklarından ve halbuki, hükümet memurları orada mevcut

olurlarsa, kendi işlerini yine kendileri tasdik etmiş olacaklarından ve Kanun-i Esasi'de âzâ-i tabiiyesi sözü bulunmadığından, kaymakam, mal müdiri, katib, müfti ve papazların âzâ-i tabiiye sıfatiyle mecliste bulunmalarına⁵² karar verildi.

Naki Bey (Yanya): —Reyim buna muvafık değildir. Mezahib reisleri bulunmasında muhassehatta vardır. Devletin efkarını anlarlar, cemaatlerine haber verirler. Bunlar müzakere olunmuştu ya.

Sadi Efendi (Haleb): —İcra memurlarının vazifesi ayrıca kendine verilirse, işler suret-i muntazamada cereyan eder. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar mecliste bulunurlarsa teşviştan hali olmuyor (olmaz). Onlar icra memurlarıdır. Makamlarında otursunlar. Meclise gelince: Kadı ve müfti ve reis-i ruhaniler bulunmak lazımdır. Zira, cemaatler bunların reyine kanidir.

Rasim Bey (Edirne): —Devlet kendi emin olacağı memurları tayin ededek. Meclis-i idare müşavere makamıdır. Devletin bütün umur-ı maliyesini onlara havale etmek olamadığı için meclis-i idareler teşkil olunmuş. Bu halde memurlar bulunursa kendi kendilerini tasdik etmiş olurlar.

Panayot Efendi (Edirne): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Meclis-i idare, hükümetle ahali beyninde vasıttadır. Hükümetin her nevi emirlerinin tamim ve infazı ve her cemaatin terbiye-i umumiyesine ve ibadethanelerine müteallik hususatın son kararı meclis-i idareye aiddir.

Yeniden bir cami yapılsa, yahud bir kilise tamir olursa icabı meclis-i idarece karargir olur. Hatta tebdil-i mezheb edenlere meclis-i idare nezaret ve hükmeder.

Şimdiye kadar, meclis-i idare vasıtasıyla tesviye olunan umur-ı nazike, müftilerle, reis-i ruhanilerin himmetleriyle hasıl olub âzâ-yı mün-tehabenin o kadar tesirâtı olmadığını daha açık söylemeye hacet görmem.”

Ancak, müftilerle, reis-i ruhanilerin kel-evvel meclis-i idarede bulunmalarının elzem olduğunu tavsiye eylerim.

Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Bu kadar vakitten beri meclis-i idareler şu halde devam etmiş ve hiçbir mahzuru görülmemiştir. Bunların tebdilini reyeden zevat hazretleri dahi isbat etmelidir.

⁵² Zabıtlar böyledir; fakat müteakib itiraza bakılınca bu kelimenin (bulunmamaları) olacağı anlaşılıyor. H.T.U.s.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Mademki ahalinin emniyeti için kendileri tarafından âzâ intihab olunuyor, o halde âzâ-yı tabiiye hiç bulunmamalı veyahud bu meclis, icra meclisi ise ahalinin hiçbir hakkı olamayacağından, o halde hiç âzâ bulunmamalıdır. Zira, ahalinin başka meclisleri vardır.

Hakkı Bey⁵³: —43. maddede rüesa-i ruhaniyenin de mecliste bulunacakları cemi surette beyan olunuyor. Halbuki bazı vilayetlerde on millet vardır. Hepsinin rüesasını bulunacak mı?

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Rüesa-i ruhaniye iktiza ederse, bulunsun, iktiza ederse bulunmasınlar.

Manok Efendi (Haleb): —Meclis-i idare sırf umur-ı devlete bakacaktır. Onun için memurlar bulunmalı. Müftiler ile rüesa-i ruhaniye bulunmasalar iyidir.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —İdare meclisleri, hükümete aid işlere bakacağından, memurların bulunması lazım gelir. Bulunmazlarsa işler yüz üstüne kalır.

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Âzâ-yı kiram idare meclisini ahali meclisi zannediyorlar. Bu doğru değildir. Birisi meclis-i umumi-i vilayet ve diğeri Meclis-i Mebusan olmak üzere ahalinin iki büyük meclisi vardır. Ve devlet ahaliye öyle bir hürriyet vermiştir ki, en küçük memurundan en büyüğüne varıncaya kadar, cümlesinden şikayete herkesin hakkı vardır. Hem münferiden hem de müctemian şikayete hakları vardır. Bundan sonra, devlet kendi memurlarına muavenet için ahalden adam istemiş. Şimdi, buna karşı, biz o hizmeti yaparız. Amma, senin memurların çekilsinler, demek eğer muvafık-ı mantık olursa, kabul edelim. Reis-i ruhaniler için, dahi devletin mütalaası vardır, icab ederse izah ederim. Böyle şeylerde mutlak olsun, yahud olmasın dememeli. Niçin? diye bir sual varid olunca, o suale cevap vermeli. Tahrirat katibi bulunmasın, diyorlar. Bu bir dereceye kadar beca olabilir. Zira, onlar, zaten kendi işleriyle meşguldürler.

Bir mebus: —Paşa hazretleri devlet tarafından cevap veriyorlar. Halbuki, devlet ve ahali ikisi birdir, ayrı değildir. Valilerin mecliste bulunması işlere sekte veriyor. Bunlar icra memurlarıdır. Meclise bir takım evrak ve telgraf kendilerini işgal ediyor.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum):⁵⁴ —Nizamname-i vilayetin bâb-ı rabinin ikinci faslının 44. maddesinde (vilayet meclis-i idaresi valilerin tahti riyasetinde olacak) diye muharrerdir; bu bâbda bazı mütalaat-ı acizanem olub şöyle ki:

Valilerde riyaset olmayıp, meclis ü devair-i saireye olan nezaretlerinin meclis-i idareye de şümülü tabii olduğundan, her meclis ve daireden beher gün çıkacak evrak o meclis ve daireye mahsus mühür ile temhir edilmeyip, efrad-ı heyetin mühür-i zâtîleriyle memhur bulunduğu halde, valilere bit-takdim, eyleyeceği tedkikte hilaf-ı adl ü kanun bir şey görülürse hemen tahkik-i keyfiyetle, mücerred ve zühul veya dikkatsizlikten ileri geldiği gereği gibi anlaşıldığı halde, def'a-i ülâ için vesaya ve tenbihat ve bu halin tekerrüründe taan ve takbih misillü muamelat ile iktifa ve eğer öyle olmayıp da mahza ağraz-ı şahsiye veya menfaat-i zâtiye veyahud himayet ve sahabet misillü, ahval-i zemimeden birinin eseri olduğu badel-muhakeme tahakkuk eylediği takdirde mürtekibi hakkında bila-ifate-i vakt ceza-i kanuni tertib ve icra edilmelidir; çünkü, izahdan müstagni olduğu üzere tabiat-i beşeriye ilcaatından olarak çok yerlerde maiyet memurlarıyla âzâların bir takımları amirlerin velasiyyema merkez-i vilayetlerde valilerin efkarını tervice ve daha doğrusu mizaçlarına göre hizmete bir dereceye kadar mecbur ve eğer mücbir denilebilecek amirler muhik ve müstakim olub da mücerred tamik-i efkar etmiyerek, hükmü icab-ı maslahatın aksine verir, veyahud tamamın mağlubu olub da bilerek iş böyle olmalıdır der ve ısrar da ederse ol halde salifüz-zikr maiyet memurları ve âzâ kendilerini mağdur gibi gösterir ve maamafih istihsal-i memnuniyet-i amire muvaffakiyetinden dolayı bazı emel ve ümidlere de düşerler. Pek çok tecrübelerle bilindiği veçhile gerek hazine-i devlete ve gerek ibâd ve millete aid mevad, bil-havale bahs ve müzakere edildiği dairede ne kadar ihtilafat-ı reye tesadüf edilse ol kadar mecra-i sahîh ve matlube karib olur. Ve bu da o dairede mücbir denilemeyecek ve mizacına hizmet bir suretle emel ve ümide düşüremeyecek bir amirin reis olmasıyla usul bulur; binaenaleyh meclis-i idare riyasetlerinin valilerden alınmasıyla ya memurîn-i saire maaşlarından âlâ-vechil-münasib tenkih edilerek maaş-ı mutedil ile birinin riyasete tayini veyahud

⁵³ Bu mecliste Hakkı adlı mebus yokdu. Hüsnü (Edirne) olacaktır. H..T. Us.

⁵⁴ *Takvim-i Vekayi*, S. 1897.

memurin-i vilayetten makam cihetiyle en büyük her kim ise kat'a zamm-ı maaş gibi bir güne külfet ihtiyar edilmeksizin ona tefvizi münasib olacağını zannedirim.

Feyzi Efendi (Sofya): —İbrahim Paşa hazretleri muradımızı layikiyle anlıyamamışlar. Taraf-ı devletten mansub olan vali, reis olacakmış. Olsun. Mal müdiri ve defterdar kendilerine müteallik işlere bakmak için bulunacaklarmış, bulunsunlar. Mektubçu ve tahrirat katibinin kezalik işleri varmış, onlar da bulunsun. Müftilere lüzum görüldükçe çağırılsınlar. Lakin, reis-i ruhanilere ne diyelim? İşte, bunların isimlerinde müsemmaları dahildir. Onlar umur-ı ruhaniye memuru. Hükümet ise emr-i cismanidir. Aralarında tefavüt var. İkisi birbirine münafidir.

Sebah Efendi (İstanbul): —Onlarda ruhani değildirler, murahasadırlar. Kendi cemaatlerinin işleri için lazımdırlar.

Sadi Efendi (Haleb): —Anlaşıldı ki, idare meclisleri devletin kendi işleri içindir. İstedğini bulundurabilir. Müntahab âzâ bulunuşu bir kat daha temin için oluyor. Fakat, yalnız bir şahsın mesul olması münasib görülemez. Valiler, 8, 10 daireye nezaret edecekler. Bunlar mecliste bulunmazlarsa, memurların bulunması yolundadır.

Rasim Bey (Edirne): —Âzâ-i tabiiye onu tecavüz ediyor. Âzâ-i müntahabe yalnız dört kişi kalıyor. Ekseriyette bu dört kişinin hiç rey-i olmaz. Bu halde, emvale müteallik işlere gelince: Defterdar ve vali kendi kendilerini tasdik etmiş oluyorlar.

İbrahim Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet ikinci reisi): —Mebus efendilerden bir kısmı devlet ile ahali bir şeydir demişti, doğrudur. Lakin, 30 milyon halk bir yere gelib de iş görebilir mi? Hikmet-i hükümet kaidesince, memurlar derece derece büyüyerek, cümlelerin fevkında zât-ı şahane vardır. Herkes irade-i seniyyesi mucebince hareket eder. Reis-i ruhaniler hiç bulunmasın, diyenlere sorarım ki, acaba niçin bulunmasınlar? Bir kere ihtida işi düşünölsün. Rasim Bey diyor ki, âzâ-yı müntahabe dört, âzâ-yı tabiiye 12 olacak. Halbuki, vali, defterdar, mektubi ve müfti yani dört kişidirler. Hakim yoktur. Âzâ-yı müntahabe de yine bunlar kadar vardır. Metropolitler ise, idare memurları değil, ahali taraftarıdır. Kazalarda topu iki memur vardır. Mübayaat ve ferağ ve intikal için müfti efendinin bulunması lazımdır. Bu nizamlar bunca hükemanın kitabları okunarak yapılmıştır.

Ben, devlet tarafından her söylediğim şeye edille beyan ediyorum. Âzâ-yı kiram dahi fikirleri için edille beyan etmelidirler.

Mustafa Bey⁵⁵: —Efendim, vali ve mektubçu ve defterdarların bulunmamasına dair cereyan eden sözler ne hikmete mebnidir, bir kere bunu düşünmeli. Beni böyle söylenmeye mecbur eden nedir? Şimdiye kadar valilerin vazifelerine hiç riayet etmediklerini gördük de onun için söylüyoruz; eğer valiler işlerini bihakkın görürlerse, biz meclislerde hiç bile bulunmayız; mademki bundan sonra ehliyetli memurlar tayin buyurulacak, deniliyor; biz de sesimizi keseriz. Bunu göze alınız da ona göre düşününüz.

Bu söz meclis tarafından alkışlandı.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Meclisler haftada iki gün oluyorlar. Arazi ve emlak için gelen köylüler, tevhür ederler. Hem bu iş sırf müftiye aîd değildir; taraf-ı devletten sahib-i arz hakkınca bulunan arazi memuru izin verecektir.

Reis: —Söz pek uzuyor; bu kadar tafsilat kifayet eder mi? Bana kalsa, alınan izahat kafidir. Bakiyesi şubelerde müzakere edilir.

Bunun üzerine İbrahim Paşa hazretleri meclisten çıkarlar.

Reis: —24. maddeyi bir daha okusanız. (Rasim Bey okur) Meclis-i idareler, kaymakamın taht-ı riyasetinde olması kabul edildi mi? Ekseriyet var mı?

Heyet, ekseriyet ile kabul eder.

Reis: —Âzânın nısfı müslim ve nısfı gayrimüslim olmasına ekseriyet var mı?

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum)⁵⁶: —Vilayat nizamnamesinin 9. maddesindeki müslim ve gayrimüslim tabirinin Kanun-i Esasi'ye mübâyin olduğu arkadaşlarımızdan bazıları tarafından beyan olunuyor; halbuki Kanun-i Esasi ile bu madde beyninde kat'a mübâyet olmadığına esbab-ı adidesi olup yalnız bir ikisini bildireyim:

Bunların biri şu ki: Biz şimdi Osmanlı olmadık, tâ 600 seneden beri Osmanlı oğlu Osmanlıyız. Bu Osmanlılık nâmını Kanun-i Esasi'de veliyyünnimetimiz padişahımız teyemmünen tekrar buyurdular.

Ve biri de Osmanlılık adeta cümlemizin ismi cinsidir, müslim ve gayrimüslim bunun neville ridir; binaberin bu tefrik değil, taksimdir. Hat-

55 Kastamonu mebusu Hacı Mustafa Bey olduğuna göre, bu zât Yanya mebusu Mustafa Bey olacaktır. H. T. Us.

56 *Takvim-i Vekayi*, S. 1897.

ta müslimin dahi nevileri vardır; mesela Arab ve Türk ve Kürd ve Arnavud ve Laz vesaire gibi... Biri bendenize demiş olsa ki: (Sen Türksün); böyle denmenin benim müslim olmaklığıma kat'a dokunur ciheti yoktur ve keza gayrimüslimliğin de envai mevcuddur: Ermeni ve Katolik ve Rum ve Latin vesaire gibi... Biri Ermeni'nin birine (Sen Ermenisin) demiş olsa o adamın gayrimüslim veya Hristiyanlığına bir dokunur mahalli olamaz; onun için bu madde ile Kanun-i Esasi'nin beyinlerinde asla mübayenet olmadığından bu maddenin haliyle ibkası münasibdir.

Heyet bunu da ekseriyetle kabul eder.

Reis: —Müfti-i beldenin mecliste bulunması-na ekseriyet var mı?

Vasilaki Bey (İstanbul): —Söz isterim, efendim.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Biz, buna mukaddema ekseriyetle rey vermiştik; tekrar müzakeresi caiz değildir.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Vakıa kabul ettik; fakat kabulümüz Kanun-i Esasi'ye mugayirdir. Birinci ve ikinci kıraatlerde heyetçe iki rey oldu: Bazıları (mugayirdir) ve bazıları (değildir) dediler; fakat Kanun-i Esasi'nin 117. maddesinde diyor ki: Kanun-i Esasi'de yine kanuna müteallik bir maddeye iki mana verilirse, Meclis-i Âyan'dan istifsa edilecek; evvela oraya müracaat etmelidir.

Birkaç ses: —Bu müzakere olundu, bitti; tekrar müzakere olunmamak üzere karar verildi.

Sadi Efendi (Haleb): —Bu işi, yani 24. maddeyi, yalnız Vasilaki Bey (İstanbul) den başka, umumumuz bil-ittifak kabul ediyoruz; şu kadar var ki, dört âzâ-i müntehabeye iki daha zammolunsa...

Vasilaki Bey (İstanbul): —Vakıa şimdiki hal-

de benden başka kimse yok; lakin bundan mukaddem vardı.

Çanaka Efendi (Yanya): —Bir değil, birkaç adam vardır; cümlemiz Osmanlıyız, mademki bu Kanun-i Esasi'ye dokunmuyormuş, yine dokunmasın; fakat kim ekseriyet kazanırsa o intihab edilsin.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bir kere karar verilen maddenin iadesi nizamına muvafık olacak mı?

Bu suale heyet tarafından muvafık olmaya-cak cevabı verilip eğerci birkaç mebus tekrar bahsi uzatmak istemişlerse de heyet dinlenmiyeceğini dermiyan ile men etmişlerdir.

Ondan sonra rüesa-i ruhaniyenin bulunub bulunmayacakları bahsinde söz sadeden pek çok ziyade uzandı: Bazıları (yalnız Rum ve Ermeni ve Katolik gibi patrikhaneleri muayyen cemaat papazları bulunması)ni ve bazıları (her cemaat memurîn-i ruhaniyesinin bil-münavebe meclise gelmesi)ni reye başladılar.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad), Rasim Bey (Edirne) tarafından nakiblerin dahi bulunub bulunmayacaklarına dair olunan suale:

Bahis müftilerdedir. Nakibler bulunacak zannederim, bulunmalarında ihtilaf yoktur.

Birkaç defa söz karıştığı cihetle Reis Paşa hazretleri suret-i mahsusada iskata mecbur oldular. Rey-i hafî için edilen teklif üzerine, yuvarlaklar dağılmış olduğu halde kıl ü kâlin arkası kesilmediğinden, encamkâr, Reis Paşa hazretleri bugüne bir meselenin tatili lazım geleceğini haber vererek, üç ve beş saat müzakereden sonra saat yedi buçukta meclise hitam verildi.

Yirmi Birinci İnikad*

11 Rebiülahir 1294 — 13 Nisan 1293 / 2 Nisan 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1895.)

Meclisin bugünkü müzakere-i aleniyesi devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü meclis-i alenimiz saat dört-te küşad edildi.

Geçen müzakerenin mazbatası okunsun.

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- Rusya'nın Harb İlan Edışı

*Mazbata okunub, muvafık bulunarak imza edildikten sonra, Rusya Devleti'nin kendisini saltanat-ı seniyye ile muharib addeylediği Prens Gorçakof tarafından Petersburg sefareti seniyyesi-ne beyan olunduğuna dair maslahatgüzar tarafından gelen telgrafname kıraat olundu.*⁵⁷

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

57 Hariciye Nezareti'ne Petersburg Sefareti'nden gelen 24 Nisan 1877 tarihli telgraf şudur:

"Gorçakof, bu defa bendenize gönderdiği notada Rusya kabine-tosunun Babıali ile şarkta bir sulh-i daimiyi istihsal maksadiyle icra etmiş olduğu mübahaset-i mühimme arzu olunan ittifakı intaç etmediğinden, imparator dahi kuvve-i cebriyeye müracaata kendisini mecbur gördüğünü beyan ve Rusya hemen bugünden itibaren kendisini Devlet-i Aliyye ile muharebe halinde addederek, binaenaleyh münasebat-ı diplomasiye münkati olmuş olmakla keyfiyeti Babıali'ye arz etmekteğini tavsiye eyledikten sonra, Rusya memalikinde kalmak isteyen tebaa-i Osmaniye himaye-i kanuniyeye tamamıyla nail olacaklarından emin olduklarını ilave-i makal eylemiştir."

Abdulhamid'in evail-i saltanatı adlı eser de bu telgrafi şu satırlarla kaydediyor:

"Bu esnada Petersburg'da Devlet-i Aliyye sefiri yoktu. Sefarette yalnız Tevfik Bey nâmında bir müsteşar-sonraları sadrazam olan Tevfik Paşa- vardı. Prens Gorçakof küçük bir tezkere yazarak:

"Rusya hükümeti Babıali ile barışmak ve uzun bir müddet sulh muahedesi yapmak için her türlü çareler aradığı halde bu maksada muvaffak olamadığından şevket-meab imparatorum kendi maksadını lra ettirmek üzere ilan-ı harbe karar verdiğini, binaenaleyh, şu tarihten itibaren Rusya hükümeti Devlet-i Aliyye ile muharib olduğunu bildirdi.

Efendilerim, minel-kadim Devlet-i Osmaniye'nin ve belki bütün âlem-i medeniyetin hasm-i kavisi olan Rusya Devleti gerek dün ve gerek bugün alınan haberlere göre ve ba-husus şu telgrafnamenin mealinden anlaşıldığı üzere, Osmanlıların canlarından aziz bildikleri vatan-ı mukaddesin hâk-i pakine tecavüz etmek istemiştir.

Bir buçuk seneden beri devletimizi bir takım gavail ile işgal ederek tervic-i emeli için her nevi hileler tasni ve tervicinde kusur etmediği gibi, bu hal bütün Avrupaca dahi derece-i subuta varmıştır. Eğerçi, Avrupa, bazı muamelat-ı vakiasında, hakaik-i ahvalden müteğafil ve mütehayyir gibi görünüyorsa da gerek Avrupa matbuatından ve gerek sair tahkikattan, Avrupa efkarının ahvalle yine vâkıf olduğunu anlamaktayız. Maa-hâzâ Rusya Devleti onları dahi aleyhimizde tahrik ve igvadan istifade için her türlü vesaitten geri durmadı ve durmuyor.

Amma, (elhakku ya'lû velâ yu'lâ aleyh) medlulünce, yakında hakkın zahir olacağında şüphe-miz yoktur; Zira, sebebi meşru ve makul olmadığı halde hukuk-i saltanat-ı seniyyeye taarruz eylediği cümleye malum olmuştur.

Rusya Devleti şimdiye kadar vatandaşlarımızdan yalnız bir sınıfını lisan-ı vesileye almakta iken muahharen umum Hristiyanları himaye efkarını kendisine bir sebep ve medar ittihaz ederek, hemşerimiz bulunan kaffe-i ahali-i Hristiyanıyeyi, kendi nezdinde bulunan halkdan daha rahatsız imişler gibi bir vehm ile bir takım behaneler îkâ eylemektedir.

Bugünkü gün padişah-i hürriyet-perver efendimiz hazretlerinin saye-i şahanesinde cümlemiz efkar ve lisanımızda hür olduğumuzdan kemal-i serbesti ile dermiyan ederim ki, gerek zât-ı şahane ve gerek vükela-yı fiham ve kaffe-i Osmanıyan harb gibi bir büyük felaketi sefk-i dima ve ihlal-i hukuk ve tecavüz maksadiyle ihtiyar etmiyoruz; kendi hukukumuzda bigayr-i hakkın tecavüz edildiğini gördüğümüz cihetle muhafazasına kıyam ediyoruz; zira bu bâbda zerre kadar tecviz-i kusur eden adamlar derecesinde alçak bulunamaz, bulunmasını tasavvur bile edemem. Bigayr-i hakkın ilan edilen bir tasallut ve hakarete mukabeleden kaçınmak, şaaire-i insaniye vü medeniyeden olmadığı gibi Osmanlılar kadar âli-cenab ve kahraman-tıynet, bahadır-cibillet bir halka hiç yakışmaz. Her türlü müdahalat-ı ecnebiyeyi reddetmek dahi mahza istiklal ve hukuk-ı meşruamızı muhafaza maksadından ibarettir. Taannüd ve mükabere gibi bizi istihfafa medar olabilecek bir halden neşet etmemiştir.

Binaenaleyh, Devlet ve millet-i Osmanıyenin böyle bir zamanında, padişahımız, Allah ömrü ikbal-i şahanelerini firavan etsin, bugün şu heyeti teşkil ve Kanun-i Esasî'yi ilan buyurmuş ve biz ki, milletin mebusanı olmak üzere burada kemal-i serbesti ile idare-i efkar ediyoruz, gerek heyet-i umumiyede ve gerek şubelerde efkar ve âmâlimiz muhafaza-i hukuktan ibaret bulunduğu cihetle böyle bir harbin muhtaç olduğu esbabın ne yolda icrası lazım geleceğini vükela-yı fiham ve müşiran-i kiram hazeratına havale ve şimdiye kadar mesbuk olan hizmetlerine teşekkür ile beraber biz dahi her tarafça aşırı gayret etmeliyiz.

Madem ki harbin müddet-i devamı malum değildir ve karşımızda kavi bir hasım bulunub epeyce bir müddet devam edebilmesi dahi maznundur, bûdcenin bir an evvel gelmesini ve askerinin yiyecek ve içecek ve atacaklarını vakit ve zamanıyla yetiştirmek için ne tedbir lazım ise düşünmeliyiz. Böyle bir azametli günde yalnız kalen değil fiilen dahi hizmette kusur etmemeli-

yiz; Binaenaleyh, eğer tensib buyurulursa, taraf-ı riyasetten bir tezkere ile mi olur, yoksa bir haber mi gönderilir, muvazene-i maliye cedvelini Babıali göndersin; heyetimiz dahi icabatını bilittihad düşünerek, ne yapmak lazım ise, meydana koysun.

İkincisi, bugün müzakere olunacağı haber verilen matbaa nizamnamesi hakkında bir iki söz söylemek isterim. Matbuat esbab-ı terakkinin en başlıcalarındandır. Nizam layihasını yukardan aşağıya kadar okudum. Pek çok muhtac-ı ıslah şeyler gördüm. Matbuat ne kadar serbest bırakılırsa ol kadar istifade olunur. Demek istemem ki bazı gazeteciler gibi daire-i edebi tecavüz etsinler; istemem ki zâtiyata girsinler, madem ki kanun herkes için mahkeme kapılarını açmıştır; matbuat tarafından tecavüz görenler mahakime müracaat edebilirler. Memurînin muamelatına dair beyan-ı efkar edilmezse Matbuatın faidesi kalmaz, zemm ü kadh değil... Hasılı öyle 50 bin kuruş, 25 bin kuruş kefalet akçası istenilirse esbab-ı terakkinin en başlıcalarından addettiğimiz gazetelerin terakkiyatına hâlel gelir. Daha matlubatım vardır. Encümeninde tedkik edildikten sonra onları da arz ederim.

Heyet: —Pek âlâ, pek güzel.

2- Matbuat Nizamnamesi

Bundan sonra matbuat nizamnamesi baştan aşağı kadar kıraat olunub fakat icab eden müzakerat encümen ve şubelerde icra olunduktan sonra heyet-i umumiyede beyan-ı mülâhaza edilmesi mukarrer olduğundan kimse ilave-i efkar etmedi.

3- Rusya'nın harb ilanı dolayısıyla söylenilen nutuklar

İlan-ı harb meselesi üzerine Manok Efendi (Haleb), *makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Dünkü okunan, Petersburg’dan, maslahatgüzarımız tarafından keşide olunan telgrafdan anlaşıldığına göre, Rusya Devleti’nin verdiği notasında, Devlet-i Uzma-i Osmanıye’ye karşı muharebeye hazırlanmış ve hatta kendisini muharib sıfatıyla ortaya koymuştur. Bu devlet, devletimiz aleyhine hücum etmek için haylice senelerden beri hazırlanmakta ve vesileler aramaktadır. Ve hususiyle, Rumeli kıtasında Hristiyan vatandaşlarımıza son defa olarak bulunduğu vesile İslav himayesi maddesi idi. Şimdi, telgrafdan anlaşıyor ki, umum Hristiyanları dahi himayeye kalkışmış. Ben, Hristiyan ve memalik-i Osmanıyede bu-

lunan Hristiyanların büyük kısmı olan Ermeni milletinden bulunduğum için, umum Hristiyanlara da dahilim. Ve binaenaleyh, ol bâbda beyan-ı efkara hakkım vardır.

Ermeni milleti, 500 senelerden beri Devlet-i Aliyye'nin zir-i cenahında olup, her vakit aramakta olduğu hukuka devlet sayesinde nail olmuştur. Vakıa, bazı eyaletlerce, uygunsuz hâlât zuhur eylemiş ise de ol bâbda vuku bulan istidatlarının devletimiz tarafından vakt ü hale göre icabına ve muktezasına bakılmıştır.

Biz, Ermeni ve Hristiyan bulunduğumuz münasebetiyle ilan ederim ki, Rusya Devleti'nin himayesine muhtaç değiliz. Bu sözüm milletim ve alel-husus Haleb vilayeti dahilinde bulunan kaffe-i mil el nâmına ilan ve neşir olunmasını isterim. Rusya'nın iddia eylediği himayeyi asla ve kat'a kabul etmeyiz ve ne de muhtacız ve onun taarruzatına-meşruası aleyhine mal ve canımızla, hasılı her türlü fedakarlıkla ilâ yevmin-nihaye çalışıp reddederiz. Ve en evvel yüzüne parlıyacak silah, makasid ü mefasid-i mahsusası için sahte olarak himayesini talep ettiği Hristiyan dindaşlarımızın silahıdır. Biz, bir zamanda Müslüman arkadaşlarımızdan ayrılmadık ve ayrılmayız.” (*Fevkalhad alkışlar*)

Bulgaristan mebusanından, zîrde esamisi münderiç zevat tarafından bil-imza taraf-ı riyasete takdim olunan beyannamedir:

“Rusya Devleti tarafından vuku bulan teklif ve Avrupa devletlerinden bazılarının kuyud-ı malume ile muvafakat ve imza edip, Babıali canib-i samisine tebliğ ve vükela-yı zişan ve Heyet-i Âyan ile Heyet-i Osmaniye'nin terceman-ı efkar ü vicdan olan Meclis-i Mebusan taraflarından müttefiklik hukuk-ı mukaddese-i devlet ü milletin muhafaza ve siyaneti zımında merdud olan, mahud, mükâleme mazbatasının bir fıkra-i mübtaleesi zir-i cenah-i kesirül-felah-i Osmaniye'ye iltica ve 500, 600 seneden beri kemal-i sıdk-ı tavîyet ü ubudiyyetle vazife-i raiyet-i, düşmen-i devletle harbeden Müslüman vatandaşlarımızla müttefiklik ifa etmiş ve 20 seneye gelinceye kadar bu yolda hareketi levazım-ı raiyetten bilmiş ve bilerek icraya hazırlanmış olan Bulgar tebaa-i şahanenin iğfali için, devlet-i müşarünileyhanın 20 ve 21 seneden beri enkaz-ı ağraz ile imal edip iki senedir çevirmekte olduğu dolab-i fesad ü ihtiyaline bazı safdil ve ahmak ve cehl-i mutlak olanlar düşmüş oldukları halde bile, padişah-i

adalet-küster ve şehinşah-i tebaa-perver efendimiz hazretleri, meşmul-i âfak olan merahimü eşfak-ı seniyyeleriyle muamele buyurmuş ve bunun için kimsenin söz söylemesine mahal bırakılmamış iken, zikrolunan devlet, mükâleme mazbatasında memalik-i mahrusada tebaa-i sadıka-i şahane olan Bulgarların himayeti ve güya mazlumiyeti gibi bazı sözlerde bulunarak adalet-i ca'liye-i musannaa-i kazibeye bürünmüş ise de tebaa vü zir-destan-ı Osmaniyan olan Bulgarlar, bu türrehati kamilen ve külliye ibtal ve redde mübaderet ve mahz-ı inayet-i cenab-ı mülkdari olan Kanun-i Esasi ahkam-ı celilesi mucbince sıdk u ihlasa mübteni bulunan bünyan-ı milliyet-i camia-i Osmaniye'yi tahkim ve teşyide müsararat etmekte olduklarını arz ederiz.”

İmzalar:

Edirne mebusanından	Selanik vilayeti
Karamihal oğlu Yorgi	mebusanından
	Dimitri
Sofya mebusanından	Sofya mebusanından
Sofyalı Mişo Todori	Samakovlu Zahari
Tuna mebusanından	Tuna mebusanından
Tulcalı İstefenaki	Tulcalı Dimitraki

Sırbistan mebusanından zîrde esamisi münderiç, üç zâtın takdim eyledikleri diğer beyannamedir:

“Rusya Devleti tarafından vuku bulan teklif, Avrupa devletlerinden bazılarının kuyud-i malume ile muvafakat ve imza edip, Babıali canib-i samisine tebliğ ve vükela-yı fiham-ı zişan ve Heyet-i Âyan ile Heyet-i Osmaniye'nin terceman-ı efkar ü vicdan olan Meclis-i Mebusan taraflarından müttefiklik, hukuk-i mukaddese-i devlet ü milletin muhafaza vü siyaneti zımında, merdud olan mahud mükâleme mazbatasının bir fıkra-i mübtaleesi, zir-i cenah-i kesirül-felah-i Osmaniye'ye iltica ve 500, 600 seneden beri kemal-i sıdk-ı tavîyet ü ubudiyyetle vazife-i raiyeti düşmen-i devletle harbeden müslim vatandaşlarıyla müttehiden ifa etmiş ve 20 seneye gelinceye kadar bu yolda hareketi levazım-ı raiyetten bilmiş ve bilerek icraya hazır bulunmuş olan Bulgar tebaa-i şahanenin iğfali için devlet-i müşarünileyhanın 20 ve 25 seneden beri ankaz-ı ağraz ile imal edip iki senedir çevirmekte olduğu dolab-i fesad ü ihtiyaline bazı safdil ve ahmak ve cehl-i mutlak olanlar düşmüş oldukları halde bile, padişah-i adalet-küster ve

şehinşah-i tebaa-perver efendimiz hazretleri meşmul-i âfâk olan merakim ü eşfak-i seniyyeleriyle muamele buyurmuş ve bunun için kimsenin söz söylemesine mahal bırakılmamış iken, zikrolunan devlet, teşebbüsât-ı vakıa ve efkar-ı istila-cuyanesini icradan geri durmadığına delalet eden, zikrolunan mükaleme mazbatasında memalik-i mahrusada tebaa-i sadıka-i şahane olan Bulgarların himayesi ve güya mazlumiyeti gibi bazı sözlerde bulunarak adalet-i ca'liye-i musannaa-i kazibeye bürünmüş ise de tebaa vü zir-destan-ı Osmaniyan olan Bulgarlar bu türrehatı kamilen ve külliye-i ibtal ve redde mübaderet ve mahz-ı inayet-i cenab-ı mülkdari olan Kanun-i Esasi ahkam-ı celilesi mucibince sıdk u ihlasa mübtteni bulunan bünyan-ı milliyet-i camia-i Osmaniye tahkim ve teşvide müsaraat etmekte olduklarını arz ederiz.”

Trabzon mebusu Sivas mebusu Suriye mebusu
Petraki Agob Nevfel

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Bunlar malum şeylerdir: Rusya’nın himayeden garazı ne olduğunu umum bilir. Binaenaleyh, benim de tafsilime hacet yoktur. Manok Efendi (Haleb) yi harfiyen bit-tasdik, ben de teklif ederim ki, Babialı’dan bir layiha istenilsin. Hıristiyanlardan malen ve canen her ne hizmet istenilirse beyan olunsun. Cümlemiz hazırız, (*alkış*)

Fakat haricden müstemi sıfatıyla dahi alkışladıklarından Reis Paşa hazretleri bunları men eyledi.

Reis: —Bu makule meclisler, kendi müzakerat-ı vakiasında müstakildirler. Heyetin hiçbir şeriki yoktur. Dinliyen zavatın ne tahsine ve ne cevaba hakları yoktur. O cihetle işimize karışmamalarını ve kemal-i sükunetle dinlemelerini rica ederiz.

Nevfel Bey (Suriye): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Rusya Devleti’nin, öteden beri tenfiz ü temsil-i âmâl için bulduğu vesail Hıristiyanların himayesidir.

Ben de Hıristiyan olduğumdan, Hıristiyanların efkarını beyan edeyim. Vakıa kendim Suriye ahalisindenim; lakin, bir buçuk aydan beri burada vatanımızın her tarafından gelen Hıristiyanlar ile görüştüm, konuştum. Cümlesinin halini, etvarını bu siyakta buldum. Şimdi, bütün Hıristiyanların lisanından olarak, Rusya’ya hitab ederim ki, himaye denilen şey nedir? Manası nedir?

Bir meşru sebep olur da himaye aranırsa, malum. Fakat, biz vakt-i saadetten beri vatandaşlarımız bulunan Müslümanlarla beraberik. Kur’an-ı Azimüş-şanda Hıristiyanlar hakkında bunca âyet-i kerime vardır ve o kadar ehadis-i şerife vardır ki, ulema-yı kiramın malumudur.

Şimdiye kadar, hükümet ü milel-i İslamiyeden adl ü re’fetten başka bir şey görmediğimiz gibi, bilhassa Devlet-i Aliyye’den pek büyük inayat ve atıfet gördük. Eğer Hıristiyanlar rahat ve huzur bulmamış olsalardı, İslam toprağında kalırlar mı idi? Ne hacet, yanı başlarında deniz vardır. Avrupa’ya, Atina’ya giderlerdi. Madem ki gitmemişlerdir, bu bir delil-i vazıhdır ki, ehl-i İslam vatandaşlarından ve hükümetlerinden hoşnud olmuşlardır.

Evet, tarih isbat eder ki, Hıristiyanlar hükümet-i İslamiyeden rahat görmüşlerdir. Hem de bazı cihetlerce millet-i müslimeden bile ziyade rahat görmüşlerdir. Hasılı Rusya için himayet lafzı, mücerred bir siperdir. Bu siperin arkasında gizli olan emeli ise, tevsi-i memalik ve teshir-i nüfustur.

Bu cihetle cemi Hıristiyanların lisanı ile, bunu reddederim. Hem sözüm yalnız bir kavilden ibaret değildir. Bürhan ve delil getirmekteyim. Kavuk da sallamıyorum, müdahene olsa idi birkaç dua ile sözü keserdim. Zeman-i saadetten beri olan vukuat ile delil irad ediyorum. Rusya’nın himayesi manasızdır. Bizi, ateş tutmak için maşa makamında istimal etmek istiyor.” (*Alkış*)

Reis: —Tebrik ederim, Nevfel Bey.

Selanik mebusanından Mihalaki Efendi tarafından *dahi nutk-i âti irad olundu:*

“Can ve yürekle teşekkür ederim arkadaşlarıma. Çünkü, ictima alenidir. Devlet-i Aliyyemizin ve vatanımızın hukuk-ı istiklaliyeti ve şerefleri muhafazasında kaffe-i tebaa-i Devlet-i Osmaniye’nin ne derecede fedakarane bulunacaklarını layıkıyla beyan ettikleri gibi bendeniz dahi, şahsen ve Selanik vilayeti ahalisinden bil-ve kale, kalblerimizde olan sevda ve itikadlarımız tamamıyla muvafık olduğu için cümle nutukları kabul ve tasdik ettikten sonra, canen ve malen, her daim fiilen dahi tebeyyün etmeye hazırız.

Şevketli padişahlarımızın fetihdenberi din ü mezheb ve lisan ve mal ü can ve ırzımızı vikayesi aşıkardır. Veli-nimetimiz efendimizin ihsan ettiği Kanun-i Esasi’nin icrasıyla ecnebinin himayesi safi desise ve muzır ve entrika olduğu Avrupaca bile malum oldu.

Padişahımız bin yaşa. Vatanımız mamur ve sa-
ye-i şahanelerinde istiklaliyet-i tammeye mazhar
olsun.” (Alkış)

İmzalar:

Bahr-i Sefidden	Hüdavendigardan
Hacı Vasil	Pavlaki Efendi
Selanikli Papazoğlu	Vani ⁵⁸ İstefan
Vasilaki	

Nakkaş Efendi (Suriye): —*Makale-i âtiyeyi
irad eyledi:*

“Efendilerim;

Arkadaşlarımız irad ettikleri makalede Rus-
ya’nın âmâl ü efkari ne olduğunu izah eylediler.
Bunları ben de tasdik ederim. Fakat, ben yalnız
tasdik değil, daha öte tarafına da geçerim. Ben
Suriye mebusu isem de milletim Marunidir. Bu-
rada Marun ya pek azdır veyahud hiç yoktur.
Maruni mezhebi Katoliktir, Papaya tabidir.

Biz, Rusya’ya deriz ki, biz, sizin himayeniz-
den vazgeçtik. Bir kere Siberya’da bulunan bizim
papazları getiriniz. Onları nefyetmeyiniz. Acaba
sizin memleketinizde bir Katolik papazı istediği
gibi vaaz edebilir mi? Ederse o gece beka-i haya-
tından emin olabilir mi? Bir adam evladına kendi
milliyetinin terbiyesini verebilir mi? Ruslar, Rus-
dan mâadâsını vatandaş tanır mı? Ne kadar Kato-
lik varsa, hayvan gibi muamele ediyorlar.

Rusya Devleti, Hristiyanları himaye edece-
ğim derken, evvela kendi Hristiyanlarını himaye
etsin de sonra sairlerini düşünsün. Biz, onların
himayelerini istemeyiz. Bizden uzak geçiniz, ey
Ruslar.

Ben de heyetten rica ederim ki, Hristiyanla-
rı devletimize ne güna hizmet edebileceklerse
onu düşünelim. Vakıa biz, şimdiye kadar silah
kullanmadık. Ben kendim için söylüyorum, sa-
irlerini bilmem. Akça ve sairece ne hizmet lazım
ise, her türlü fedakarlığa hazır olduğumuzu arz
ederim.” (Alkış)

Sebuh Efendi (İstanbul): —Silah kullanmaz-
lar tabirini reddederim. Biraz evvel söylediğimi
tekrar ederim ki, bir layiha yapılsın. Hristiyanlar,
muhafaza-i vatana umumen hazırdırlar. Mal ile,
can ile, silah ile hizmet edebilirler.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Ben kendi nefsim
kıyas ediyorum. Başkaları yapamazlar demedim.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bununla beraber
şunu da dermiyan edeyim ki, Rusya Devleti bu
muharebeye Hristiyanların ıslah-ı ahvalini vesi-
le ittihaz ediyorsa da bunu hiçbir Hristiyan asla
kabul edemez. Biz, vakıa ıslahata muhtacız. La-
kin saye-i şahanede bir hürriyetname gibi elde
tutmakta olduğumuz Kanun-i Esasi ile kendi
kendimizi ıslah ederiz. Haricin müdahalesine
ihtiyacımız olmadıktan başka reddine dahi hazı-
rız. Babialı hemen nizamını yapsın,

Hamzasb Efendi (Erzurum): —*Makale-i
âtiyeyi irad eyledi:*

“Öteden beri ettiği gibi, iki seneden beri,
Rusya Devleti’nin Hristiyan milleti himaye vesi-
le ve desisesiyle meydana çıkıp ettikleri enva hile
ve desiseler malum ve Hristiyanların ise, saye-i
madelet-vaye-i hazret-i padişahide memalik-i
mahrusada ne derece emn ü asayiş haliyle yaşayıp
hoşnud bulundukları ve asla himayeye ihtiyaçla-
rı olmadığı rüfeka-i kiram tarafından mufassalan
beyan ve iyma olunduğundan bu bâbda tafsiyle
tasdie hacet görmem; ancak şu kadar söyleyece-
ğim var, şöyle ki:

“Ermeni milletinin 500 seneyi mütecaviz ta-
biiyet-i Devlet-i Osmaniye’de gördükleri emn ü
asayiş ve himaye tarif kabul etmez ve ben dahi
Erzurumlu ve Erzurum mebusuyum: 48 sene
mukaddem Rusya işgalatiyle Erzurum’dan hicret
eden 100 bin nüfusla müttefikane hicret ve Rus-
yanın sun’ u desiselerini anlayıp, sonra madelet-i
Devlet-i Osmaniye’yi arzu ile zîr-i cenah-i salta-
nat-ı seniyyeye avdet eden tebaa-i sadıka-i Dev-
let-i Osmaniye’den bulunan bir pederin evladı-
yım ki, elyevm millet mebusluğu sıfatıyla burada
bulunmak şerefini haiz olmuşum; müttefikane ve
müttehiden vatan-i mukaddesimizin muhafa-
zasına hazır bulunmak üzere teşebbüs eylemek
bazı rüfeka-i kiram tarafından arzu olunduğuna,
memleketim tarafından şöylece cevap veririm:
Memleketimiz bulunan Erzurum serhad oldu-
ğundan malen ahali-i Hristiyanıye her güna fe-
dakarlık etmekte bulunduğu gibi çend mahdan
beridir Ermeniler dahi İslam kardeşleriyle birlikte
milliye taburları teşkil ve elyevm müttehiden si-
lah-bedest olarak vatan-i mukaddesimizin muha-
fazasına hazır ve müheyya bulundukları vükela-yı
fıham hazeratiyle Meclis-i Mebusan ve rüfeka-i
kirama tebşir eylerim.” (Alkışlar)

Mustafa Efendi (Kozan): —Hristiyan arka-
daşlarımızın gösterdikleri muamele-i ittihad-cu-

58 Selanik mebusu (Yani) olması muhtemel. H.T. Us.

yaneye izhar-i memnuniyet etmekliğime müsaade buyurmanızı rica ederim. Rusya Devleti, güya Hristiyan arkadaşlarımızı himaye edecekmiş. Biz, bu himayenin manası ne demek olduğunu pek âlâ biliyoruz. Onun arzusu İslam ile Hristiyan arasını bozarak bizi birbirimize düşürmektir. Düşmanın şu emeline mukabil Hristiyan arkadaşlarımızın ortaya çıkıp da bizden memnuniyet göstermiş olmalarını şayan-ı tebrik görürüm. Ben dahi, cümle Müslümanlar tarafından kendilerine beyan-ı memnuniyet ve teşekkür ederim. (*Ziyade alkışlar*).

Dimitraki Efendi (Tuna): —*Kelimat-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Rum taifesinden bulunduğumdan bendeniz dahi millet-i acizanemin nâmına makalat-i meşruhayı tasdikcan can ve malımızı uğur-ı meyamet-mevfur-i sultanide feda etmeye hazırız.

Çanaka Efendi (Yanya): —Türkçemin noksan olduğunu itirafıla affinizi rica ederim; ben dahi Dimitraki Efendi’yi tasdik ederim. Vatânımıza edilen taarruza mukabil cümlemiz hazırız. Rusya Devleti bu muharebeyi Osmanlılar aleyhine ilan etti. Bu isim bize de şamildir. Biz de Osmanlıyız, mukabeleye hazırız.

Simon Efendi (Konya): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Bendeniz Konya mebusu bulunduğumdan, beyan ederim ki Konya’da Rum ve Ermeni’den başka millet olmayıp, bunların ikisi tarafından vekilim, işte, bil-ve kale arz ediyorum ki, Rusya’nın himaye filan gibi davalarını kabul etmeyiz. Biz şimdiye kadar himayeyi Devlet-i Aliyye’den gördük, devletimizin bundan sonra dahi çok lutfunu göreceğimizi kemal-i emniyetle ümid ediyoruz. Şimdiye kadar malımızla muavenetten geri durmamış devletimize yalnız canımızla hizmetten geri kalmıştık. Bundan sonra hem malımızla hem canımızla fedakarlıktan geri durmayacağız. Memleketimizin istiklalini muhafaza edeceğiz.

Yenişehirli Ahmed Efendi (İzmir): —Mebuslardan, Hristiyan arkadaşlarımız fikirlerini pek serbest ve pek güzel beyan eylediler. Biz dahi kendilerinin böyle bir ittihad ve uhuvvet fikirlerinde olduklarını bilirdik. Kendileri vilayetlerinin en güzidesi oldukları cihetle söyledikleri söz bütün vilayetlerin sözü hükmünde bulunduğuna şüphe etmem. Nevfel Bey’in dediği gibi asr-ı sadetten bugüne kadar millet-i İslam ve bilhassa eslaf-ı Osmaniyan Hristiyan vatandaşlarımızın

hürriyet-i diniyelerini ve beka-i millilerini muhafazada kusur etmediler.

Allah için itiraf etmelidir ki, akvam-ı Osmaniyanin Müslümanlardan gördüğü lütfu hiçbir yerdeki kavimler görmemişlerdir. Zât-ı şevket-simat-ı cenab-ı padişahi ise mücerred avatıf-ı seniyyelerinden olarak ihsan buyurdıkları Kanun-i Esasi ile bizi bir kat daha ihya buyurdular. Vükelamızın efkârı dahi padişahımızın efkârına peyrevlik ediyor. Vakıa İslamiyan ve Osmaniyan kadimden beri hür idi. Bir aralık bu hürriyete riayet edilmedi ise, o noksan dahi ahalide idi; şimdiki halde padişahımız Müslümanlığın ve Osmanlılığın kaffe-i mahasin ü mehamidini tecdid suretiyle teyid ve ifa buyurdular. Biz bu nimetin kadrini bilmeliyiz. Bunun kadrini dahi, padişahımız ve devletimiz yolunda ve gerçekten can ve mal feda ederek fiilen ifa etmeliyiz. Rusya tarihi okunsun: Devletimize her zaman ettiği hakaretler görülür; işte, bu defa dahi harbi kendisi ilan eyledi, nakz-ı ahd etti, hakkın haricine çıktı; biz ise mazur ve mağduru. Cenab-ı hakkın onu mağlub ve münhezim ve bizi muvaffak ve muzaffer edeceğine hiç şüphe etmiyelim. Bugünkü gün fedakarlık günüdür. Osmanlılar ise hiçbir fedakarlıktan geri durmayacaklardır.” (*Alkış*)

Rupen Efendi (Edirne): —Cümlelerin malumudur ki, Ermenilerin ekserisi Anadolu kıtasında olup yalnız pek küçük bir kısmı Rumeli’nde ve onun da bir mikdarı Edirne’dedir. Ben oranın mebusuyum. Edirne’deki nüfusumuza nisbetle mebusluk şerefine nail olamamalıydım. Madem ki müslim ve gayrimüslim vatandaşlarımız beni intihab ettiler; demek ki bizde matlub olan ittihad-ı tam hasıl oldu. Ve bu suret beni sevdiklerine ve emniyet ettiklerine delalet eyledi. Şu halde katiyen beyana hakkım vardır ki, Hristiyan vatandaşlarımızın Devlet-i Osmaniye’den şikayete hakları yoktur. Rumeli’nde bulunan milletim nâmına olarak Rusya’nın dava eylediği himayeyi reddederim. Her ne kadar fakir isek de malımızla, hayatımızla bu yolda fedakarlığa hazırız.

Abdurrahman Vasfi Bey (Bağdad): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Mebus ve müntahabı bulunduğum hitta-i Irakiyenin ehemmiyet-i mevkiye ve istidad ü kabiliyet-i tabiiyesinin muhtaç olduğu ıslahatın suver-i teati vü icraatına ve istihsal-i mamuriyet ü servetiyle el’an haymenişin olan urbanın ne veç-

hile iskan olunmak icab edeceği ve daha buna müteferri bir hayli icraatın lüzum ve teatisine dair takdimini tasavvur etmekte bulunduğum la-yihanın ileriye talikini icab-ı halden gördüm.

Dünkü gün Meclis-i Mebusan'a şeref-vürud edib makam-ı celil-i riyasetten kıraat buyurulan tezkere-i samiye ile melfufu bulunan telgrafname devlet-i kaviyyüş-şevket-i aliyye Rusya Devleti'nin ilan-ı harb etmesi mesele-i dilhıraşı-nı mutazammındır. Tafsilata lüzum görmediğim mahud tesvilat-ı ecnebiyenin esesen ve fer'an istilzam ettiği gavail-i dahiliyenin def-i mazarratı zımnında saltanat-ı seniyye ve alel-infirad milel-i Osmaniye'nin ihtiyar eyledikleri her türlü fedakarlık herkesin sine-i hamiyetinde mestur ve menkuştur; halbuki zaman-ı sabıka nisbetle bugünkü bulunduğumuz nokta fevkalade mühim ve muhataralıdır; çünkü, zaman-ı sabık her ne kadar müdahalat-ı fiiliye-i ecnebiye ile usul-pezir olmuş bir fesadın mahvı teşebbüsatiyle mürur etmiş ise de, bugünkü gün haricen muharebeye başlamış gibi ehemmiyet-i mevkiyedeyiz.

Rusya ile muharebeye başlanılacağı sırada pek de sıhhatinden emin olamadığım bazı havadisata nazaran İran devleti dahi hıttı-i Irakiye hududuna asker sevki gibi bir muamele-i ahd-şikaneinde bulunmak lazım gelse ahali-i Irakiyenin masebakte ibraz eyledikleri hıdemata faik olmak üzere hal ve müstakbelin temini arzusu ile gösterilecek nümayişe karşı duracağı ve bi-avnihi teala her hal galib ve muzaffer olacağı tabii ise de millet-i İraniyenin İslamiyet cihet-i camiasıyla bizim ile diyaneten ve kıbleten müşterek olduğundan car, civar seyyiesile başına dahi çökeceği mesai-b-i tecavüzden ihtirazen böyle desayise kapılıb öteden beri Devlet-i Aliyye ile iltizam eylediği meslek-i makul ü mukaddeseyi paymal etmek ve hususiyle uleması tarafından (lehak) kaziyesi kabul olunmak hakikaten akla baiddir. Gerçi ebna-i vatanımın bu kereki Rusya muharebesinde bulunub de i'lâ-i kelime-i cihadda muvaffak olamayacağından dolayı müteessir ve müteessif isem de bi-gayr-i hakkın ilan-ı husumet ü cidale kalkıştığı halde Rusya'dan aşağı kalmamak lazım gelen Devlet-i İraniyeye karşı sell-i seyf-i müdafaa etmekle kesb-i mefharat ve o arazi-i mukaddesede isale-i dem-i hamiiyet-i diyanet ü milliyetle şan ü şerefini bir kat daha cihana i'lâ ve musaraat edeceğinden müteselli ve müteşekkirim.

Rusya'nın ilan-ı harb etmesi üzerine Heyet-i

Mebusan biraderlerimin gösterdiği besalet ve hamiyet ve sadakat ve gayret elhak bendenizi büyük müftehir etti; hamiyet-i mücesseme denmeye seza olan arkadaşlarımı tebrik ederim ve kendilerinden gördüğüm bu measir-i celileyi ebna-i vatanıma tebşir ve iş'ar ve bulundukları mevkiin muhafazası ehemmiyetinden ve bu muharebenin göstereceği masarif i mübrem vü mühimmeye medar olmak üzere muavenet-i nakdiyede bulunmaları lüzumundan bahisle kendilerine vesaya-i lazime beyan ve ihtar eylerim.

Cenab-ı hayrün-nasrın millet-i Osmaniye'yi galib ve muzaffer buyursun.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Bendeniz layikiyle Türkçe söyleyemiyorsam da özrüm makbuldür.

Efendilerim, bendeniz Suriye'den mebusum. Her yerden ziyade Suriye'de milel-i muhtelif vardır; ba-husus Hristiyanların her nevi vardır, fakat saye-i şeriatı ve saye-i saltanatı kardeş gibi yaşamaktayız. Sair memalik-i mahrusanın dahi böyle olduğunu anladım, İslav himayesi, Hristiyan himayesi gibi bahaneler bir buçuk seneden beri görülüyor. Bunun ne garaz üzerine musanna olduğunu Suriye; Hristiyanları bilirler. Diyorlar ki, biz himaye istemeyiz; bizim padişahımız vardır, şeriatımız vardır, kanunlarımız vardır; rahatsız olursak, bunlardan himaye isteriz ve nail oluruz. Buraya geldim, gördüm ki lillah-ilhamd memalik-i mahrusanın hepsi bu fikirdedir, işte, bugün âzâ-yı kiram, bu heyet-i aliyye dahi mazhar ma-filbatın eylediler. Teşekkür ederim, padişahımız, vükelamız, askerimiz sayesinde istiklalimizi muhafaza edebiliriz.

Canım, efendim, Hristiyanlar tarafından Rusya'ya bir arzuhal mi gitti, bir mebus mu gönderildi, himaye mi istenildi ki, devlet-i mezkure bu davaya kalkışıyor? Rivayete göre birkaç müf-sid gitmişlermiş; fakat, Fransa, İngiltere, Almanya gibi muazzam devletlerin hepsi hamiyetsiz de yalnız bir Rusya mı hamiyetlidir? Evvela o kendi evini temizlesin de sonra harice baksın.

Bu aralık âzâ-i kiramdan birkaçı dahi söz söylemek istemesiyle:

Reis Paşa Hazretleri: —Sözünüz altındır; fakat sıra ile söyleyelim, usul-i mükalemeyi asla bozmayalım. Buyurdular.

Nakkaş Efendi (Suriye): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Hacı Hüseyin Efendi hazretlerinin ifadat-ı

vakiasına teşekkür ederim. Demincek arz ettiğim makalenin hükmünü teyid buyurdular. Beyrut'un ve Suriye'nin böyle en müteber bir mebusu tarafından görülen hüsn-i şahadetin makbul olacağı derkardır. Kendilerinin sözü nutkumda riya ve müdahane olmadığını isbat eyledi. Yalnız şimdi değil, bu mesele başlıyalıdan beri Suriye ahalisinin ağzında şu lakırdı vardır: Biz Rusya'yı istemeyiz, devletimizden hayırdan başka bir şey görmeyiz."

Sami Bey (İşkodra): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

"Efendiler, bendeniz dahi vekaleten beyan-ı hal ederim:

"İşkodra eyaletinde sakin bilcümle millet-i Hıristiyanıye Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'den gördükleri adalet sebebiyle İslam kardeşleriyle beraber o derece müttehiddirler ki, Kosova vakasından beri devlet düşmanları aleylerinde İslam ile müttefiklik mukabele ve feda-i can ederek mukatele ede gelmişlerdir; bunun için Rusya himayetini, hâşâ ki, kabul etsinler! Himayet değil, Rusya lafzını istima etseler bile o kadar nefret ederler ki, beyan edebilemem; maa-hâzâ bu zamanda böyle bir padişah-ı adalet-bahşâ ve vükela-yı izam-i şecaat-nüma efendilerimizin zamanlarında eyledikleri gayret ve hizmetlerinden ziyade, vatan düşmanları aleyhlerinde, İslamla beraber, silah-bedest olarak kıyam ve sadakatle hizmet ve gayret edeceklerini kaviyen teahhüd ve beyan ederim."

Nafi Efendi (Haleb): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

"Mebus efendilerim, Rusya Devleti bir müddetten beri vatan-ı azizimizi istila ve can ve mal ve namusumuzu tehlikeye ilka için etmediği hile, yapmadığı desise kalmadı.

Ezan cümle iki senedir Hersek, Bosna, Sırb, Karadağ, Bulgar... tebaa-i şahaneyi igva ve ihlal ederek bu kadar ifsadat ve desais ve tahavvülat bu mahallatın menafii için olmıyarak Rusya çarı Büyük Petro'nun mahud vasiyetnamesini mevki-i fiile getirmek, hep tezvîr ve fesad şebekeleri olduğunu hiçbirimiz şüphe etmesin. Ne çare ki, bunların hafifül-akılları düşman-i medeniyet olan bu ilkaat ve ifsadat dâmlerine düşürerek kendilerini harab ediyorlar.

Ne ise, ahiran şu gavail-i dahiliye aradığı neticeyi bulduğundan, her türlü renklere girerek ve her nevi hıyel-i politikîye ve desais-i diplomati-

ye imal ederek Avrupalılara ettiği iknaat istediği semereyi intaç etmediğinden, işte vatan-ı aziz ü mukaddesimize bila-hak ilan-ı harb etmiştir.

Bizler muhik olduğumuz için nusrat-i hayrîn-nâsırın bize muindir, zahirdir, nâsırdır. Bunda kimseniz şüphe etmesin; fakat galibiyetin esbab-ı zahiriyesinden birisi, vatanımızı sahil-i selamete çıkaracak tarik-i selamet-refik, ittihad ve ittifaktır. Bu da hasıl olduğu, zaten daire-i emel ü itikadımız dahilinde olmak üzere, Hıristiyan arkadaşlarımızın vatan-ı müşterekimizi muhafaza için bizimle beraber mal ve can ve cihanlarını feda edeceklerini Devlet-i Aliyye'nin zîr-i cenah-ı adaletinde yaşayan Hıristiyanların vekili addedilen Hıristiyan mebusları arkadaşlarımızın lisanlarına getirdikleri hissiyat-i kalbiyelerinden malum oldu.

İşte, bu fedakarane ve vatandaşane hareketlerine kendi nâmına arz-ı memnuniyet ve bil-umum millet-i İslamiye nâmına beyan-ı şükranıyet eylerim. El-minnetü lillahi teala millet-i Osmaniye tûbâ sümme tûbâ ki böyle bir muharebe, böyle bir padişah-ı âlî-cahın zaman-ı celale-ittisam-ı saltanat-ı mesudesine ve emniyet-i milleti kazanmış öyle bir vükela-yı padişahilerin de res-i umur-ı muazzamada bulundukları hengame tesadüf etmiştir. Cenab-ı hak her suretle avn ü inayetine istinad eden bizleri mansur, âdâmızı makhur edeceğinden şüphe etmeyiniz. Melaîke-i müsevvemîn ü mükerremîn ile imdad olacağımızı size tebşir ederim.

Heyetimizden ibaret olan Heyet-i Mebusan'ın ne hizmet ve muavenet ve harekette bulunmaları lazım geleceğinin ihtarını umum nâmına Heyet-i Vükela'dan rica ederim.

Vatan-ı akdesimizin muhafazası yolunda düşman karşısında feda-i can ü cihan için gaza ve cihada hazırlanmış ve girişmiş olan asakir-i zafer-measir-i Osmaniye kardeşlerimize medar-i şevk olmak ve badel-memat familyaları dahi saye-i şahanede infak olunacaklarını bilmek üzere evvel-be-evvel arâmil ve eytamlarına ve sakat olacak olanlara Devlet-i Aliyye bütcesinden tefrik olunan muhassesata şimdiden bir kaç kat ilavesi lüzumunu teklif ve bunun asker arkadaşlarımıza tebliğ ve tebşirini dermiyan eylerim.

Ârâ-i umumiye bu fikirle beni teşrik edeceklerini emel ederim. Arkadaşlar mal ve can ve cihan fedası için şu zemandan âlâ ve eazz ü muhterem bir zaman olamaz. Nusrat-ı zülcelali vel-ikram ve ruhaniyet-i enbiyi izam hazeratına istinad ve

tevekkül ederek ve sefk-i dimain âlem-i insaniyete olacak su-i tesirâtını medeniyet davasında bulunan devletlere bırakarak, cenab-ı hakkın yer yüzünde ihsan ettiği vatanımızın muhafazası için elden gelen gayreti el ele vererek ifa edelim.

Arş, vatandaşlar, vatan imdadına!”

Danyal Efendi (Erzurum): —Rusya Hıristiyanları vikaye edeceğim diyerek, iki seneden beri bir takım asdikayı iğfale çalıştığı gibi şimdi de umum Hıristiyanların muhafazası vesilesiyle ilanı harb etmiş.

Arkadaşlarımızın beyan ettikleri gibi biz Hıristiyanlar, öyle bir devletten hiçbir vakit himaye istemeyiz. Ben Erzurum mebusuyum. Rusya himayesi ne demek olduğunu pek âlâ biliyorum. Başka mahaller ahalişi, bunu bizim kadar bilmezler. Öyle bir himaye bize lazım değildir. Biz, o himayeye karşı asakir-i milliye teşkil eyledik. Küçük, büyük, elimize silah alarak, hazırlandık. Ben, saye-i şahanede şu rütbeyi haiz olduğum halde bil-iftihar bu hizmete başladım. Teşkil ettiğimiz bölükler büyüye büyüye taburlar oldu. Onun bize arzylediği himayeye, biz süngü ile mukabele edeceğiz. (*Ziyade alkışlar*)

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Ey Müslimîn, ey Nasârâ, ey Beni İsrail arkadaşlarımız, tarih okuyanlar, Rusyanın hareketi daima istila-i memalik olduğunu bilirler. Devlet-i mezkure herhangi mahalli istila edecek olursa nice desais ve hile ile o mahal ahalişi beyrinde nifak ve ihtilaf hasıl eyler. Rusya Kırım, Kazan, Asya-i vusta, Buhara ve Maverâünnehr vilayetlerinin cümlesini hep bu vesile ile istila eyledi. Şimdi, Rumeli ve daha ilersini dahi yine bu vesile ile istila etmek istiyor. Ben, ehl-i Hicaz mebusuyum. Orada Hıristiyanlar, Yahudiler yoksa da buraya geldim, Hıristiyanları, yani Osmanlı olan Hıristiyanları ve Yahudileri gördüm ki pek müttehid yaşıyorlar; pek çok memnûn oldum. (Velâ tenazeû) âyet-i kerimesiyle kendilerine tavsiye ederim. Rusya karşısında müttehid ve müttefik durmalı. Madem ki menfaat-i vatan cihetiyle müşterekiz. Mukabelde dahi müşterek bulunmalı. O bize bi-gayr-i hakkın ilan-ı harb eyledi. Bizim, Hak teala hazretlerinin ianesine itimadımız vardır. İnşallah, yakında birçok beşareten birbirimizi tebrik ve teşekkür edeceğiz. (*Ziyade alkışlar*)

Nakkaş Efendi (Suriye): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Şu irad eylediğimiz nutuklar hemen birden

bire söylendi. Bir gün, beş gün evvel malum olub da düşünülerek, taşınılarak söylenmedi. Herkes hissiyat-ı hazırası ne ise onu arz eyledi; bu isbat eder ki, işin içinde iğva ve teşvik yoktur. Binaenaleyh bu nutuklar birer vaka üzerine alınıp, her lisana terceme olunarak dahiliye ve hariciye neza-retleri vasıtasıyla, her tarafa neşrolunsun. Şu ittifakımızı dahilde ve haricde görsünler. Bu sözümü Hacı Hüseyin Efendi ile müştereken arz ediyorum.”

Reis: —Münasib mi?

Heyet: —Münasib.

Reis: —Öyle ise şubenizde bir pusula yapın da icabına bakılsın.

Manok Efendi (Haleb): —*Makale-i âtiyeyi serd eyledi:*

“Ben nutkumda efkarımın bütün Hıristiyanlar nâmına olmak üzere ilan olunmasını tavsiye eylemiştim; şimdi tekrar ederim ki âlemin her tarafına, her lisan ile ilan olunsun; âlem görsün ki, Ermeni milleti 500 seneden beri Devlet-i Aliyye’nin zîr-i idare-i adilanesinde mesulen yaşamıştır. Bu milletin sair akşamı bazı düvel-i mütecavire içinde bulundukları halde nâmları unutulmak derecesine gelmiştir. Devlet-i Aliyye ise kendisini teşkil eden her milletin milliyet ü kavmiyet-i kadimesini muhafaza eylemiş olduğu gibi milletin dahi mezheb ve lisanını ve serbesti-i imtiyazatını muhafaza etmiş, hatta milletimiz terakkیات-ı milliyeyi burada bulmuşlardır.

Hasılı, efendim, bu muharebede devletimize yolda hizmet edebileceğimizi vükela-yı fiham hazeratı beyan buyursunlar; her türlü fedakarlığa hazır olduğumuzu Ermeniler, bütün Hıristiyanlar tarafından beyan ederim.”

Fasih Efendi (Konya): —*Nutk-ı âtiyi irad eyledi:*

“Bendeniz Konya vilayeti mebusu olup bazı memuriyetle vilayetin her cihetini görmüş olduğum cihetle dahili vilayette bulunan bilcümle Hıristiyanın saadet halinde olup tebaa-i sadıka-i hazret-i padişahiden olduklarına ve Rusya Devleti’nin hiç bir suretle himayesini kabul etmediklerine şahadetle beraber, Konya’da iane-i cihadıye komisyonunda bulunarak gönüllü askerliğine yazılmak üzere hayli Hıristiyan talib oldukları ve eshab-ı iktidardan bulunanların kendi hahişleriyle bila-taleb haylice gönüllü süvari askeri tedarik ve teçhiz eyledikleri meşhud ve malum olması delaletiyle arkadaşım Simonaki Efendi Hıristi-

yanların uğur-ı meyamen-menfur-i hazret-i padişahide mallarından başka canlarını dahi fedaya ve cümleten, komşuca bil-ittifak, muhafaza-i vatan ü hukuka hazır bulunduklarına dair vaki olan ifadesini tasdik ve bil-cümle vatandaşlarımızın irad eyledikleri nutuklarında minel-kadim vaki olan ittihadı şimdi fiilen ibraza olan himmetlerine teşekkür ederim.”

Oseb Efendi (Diyarbakir): —*Nutk-ı âtiyi irad eyledi:*

“Bu bendeleri, Diyarbakir vilayetinin mebusuyum. Vatanımda iken Karadağ meselesi meydanda idi ve iş o raddeye varacağını umum vatandaşlarım mütalaa eylediklerinden buraya azimet ettiğim sırada efkarlarını bendenize tevdi eylediler, şöyle ki: Maal-iftihar tabi bulundukları Devlet-i Aliyye ve vatan-ı mukaddes uğurunda malen ve bedenen fedakarlık etmeye hazır ve amadededirler. Bu bâbda taalluk buyurulacak iradeye bil-intizar ifadesini istirham eylerim.”

Şahinyan Agob Efendi (Sivas): —*Makale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Ben dahi Sivas vilayeti cümle Hristiyanları tarafından mebus bulunduğum cihetle vilayetim kaffe-i Hristiyanları tarafından beyan ederim ki, cümlesi malen ve bedenen hizmet etmeye hazır olduklarını tebşî ederim. Ve Rusya’nın himaye cevaplarına asla kabul etmeyiz.”

Panayot Ağa (Edirne)⁵⁹: —Hristiyanları himaye edeceğim diyen Rusyalı Edirne vilayetinin Sofya cihetindeki köylü adamları iğfal ederek cümle ahaliyi rahnedar eylediği halde ittihadımız sayesinde derhal indifana vatandaşça bezli iktidar ederek başımızı beliyeden kurtardık ve bil-cümle vatandaşlarımızla imtizacımızı isbat eyledik. Biz Rusya’nın himayesini değil, sözünü bile istemeyiz. Faydasından geçtik, belasından padişahımıza sığınırız. Rahatımız saye-i padişahide pek mükemmeldir. Rusya, Hristiyanlara merhamet eder olsa Lehistan ahali-i Hristiyanıyesine ederdi.

Hasılı, biz Rusya’nın ismimizi söylediğinden bile memnun değiliz, bize karışmasın.

Feyzi Efendi (Sofya) ile Süleyman Bey (Niş) *makale-i âtiyeyi irad eylediler:*

“Rüfekamızdan Hristiyan mebusan efendilerin bugünkü ictimada ahval-i hazıra hakkında irad eyledikleri nutuklardan bedhahımız olan

Rusya Devleti’nin nice senelerden beri memleketimize tohum-i fesadı ekmek için vuku bulan mesai-i desayiskarisinden biri ve belki birincisi addolunan Bulgar himayesi sözünün nasıl şiddetle reddolunduğu anlaşılmış olduğundan tekrara hacet görülmemiş ise de çakerleri dahi Rumeli’nin nikat-ı mühimmesinden addolunan ve Rusya’nın nazar-ı itmaina almak istediği Bulgaristan’dan Sofya ve Niş mebusanından bulunduğumuz cihetle zaten ve vicdanen tasdikımızda bulunan ifadat ü efkar-ı mebsutaya iştirak etmekte bulunan Hristiyan refiklerimizle beraber bazı efkar ü malumat-ı sabıkamızın efkar-ı ammeye vazına müsaraat eyleriz:

Rusya’nın bil-fiil tahrikiyle Sofya ve civar Balkanların’da vukua gelen Bulgaristan ihtilalini meydana çıkaran eşkıya ve reislerinin derdestiyle ifsadat-i vakıanın men-i tevessuuna kavlen ve fiilen hem-dest-i vifak İslam ve Hristiyan vatandaşlarımızla yekdil ve yekcihet nasıl sa’y ü gayret ve vatana hizmette kusur olunmamışsa, şimdi dahi devlet-i mebhusenin muharib sıfatiyle ortaya çıkmasında devlet ve milletçe icab edecek fedakarlığa her suretle ve her cihetle vekili bulunduğumuz ahali-i Osmaniye’nin hazır bulunduklarını ve Rusya Devleti’nin muharebat-ı diplomatiyeye koyduğu himaye sözü lafz-ı bi-mana addolunduğunu arz ile hissemize düşen vazife-i teahhüdü ifaya ibtidar edeceğimizin ilanını arzu ederiz.”

Reis: —Bu hamiyet-i Osmaniye’niz zaten malum idi; müzakere ile bir kat daha malum oldu. Doğrusu teşekkür olunur.

Matbuat nizamnamesine şubelerde alelacele bakılmalı; bir de memur vardır, onunla da müzakere etmeli.

Cevdet Paşa Hazretleri (Dahiliye Nazırı): —Mebusan-ı kiram hazeratının gösterdikleri measir-i hamiyet zaten kendilerinden memul ve mutazar olan bir keyfiyetti; maa-hâzâ heyet-i vükela-yı devlet tarafından bil-ve kale mahsusan teşekkür ederim; zira bu kadar hamiyet üzerine teşekkürden başka söylenilecek söz bulunamaz.

Heyet-i Mebusan, kıyam ederek müşarüniyleh hazretlerini uzun uzadıya alkışladılar; badehu meclis dağıldı.

⁵⁹ Edirne mebusunun sözleri *Basiret*’in 2080 sayısında görülmüştür. H. T. Us.

Yirmi İkinci İnikad*

12 Rebiülahir 1294 — 14 Nisan 1293 / 26 Nisan 1877
PERŞEMBE

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S.1896.)

Meclis-i Mebusan'ın 22. ictimai devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celilelerinde suret-i mahsusada vuku bulmuştur.

1- Riyasetin Maruzatı

Reis Paşa: —Müzakere-i mahsusamız saat dört buçukta bed etti. Mazbata hülasasının kıraatinden evvel şunu beyan edeyim ki Aliş Paşa (Tuna) bazı mesalih için müzakere-i mahsusada

bulunmayacak 20 gün kadar memleketi canibine gitti. Kaydolunsun.

Heyet: —Münasib efendim.

2- Geçen Zabtın Hülasası

Riyaset Katibi Münir Beyfendi mazbata hülasasını kıraat eyledi.

3- Müzakere Olunan Maddeler:

1- Rusya ile Muharebe:

Reis Paşa: —Evet, bu kaydolunsun mu, başka bir şey var mı?

Babialı'den bir varaka-i matbua aldım. Zât-ı hazret-i padişah-ı canib-i âlîsinden ordu kumandanlarına irsal buyurulan telgrafnamelerin suretiyle leffen Babialı'den gelen varakadır.

Okunsun, dinliyelim⁶⁰:

Telgrafname-i Hümayun

Serdar-ı ekremimiz ve müşir-i hamiyet-semirimiz Abdi Paşa, Tuna ordu-yı hümayunumuz kumandanı müşir-i hamiyet-semirim Ahmed Eyüb Paşa, Dördüncü ordu-yı hümayunun müşiri müşir-i hamiyet-semirim Ahmed Muhtar Paşa, Batum ordu-yı hümayunum müşiri hamiyet-semirim Hasan Paşa,

“Rusya Devleti devletimizle kat’-ı münasebat ile ilan-ı harb eylemiş olduğundan bizim dahi Hak tealanın inayetine ve bu ümmet-i Muhammediye bais-i rahmet olan peygamberimizi şanın imdad-i manevisine sığınarak sığınarak silaha sarılmamız lazım geldi.

Malumunuzdur ki, biz sulh ve asayişe adavet etmedik ve hatta şimdiye kadar elimiz, silah ve kalbimizde sulh arzularını tuttu. Hayırhahımız ve dostumuz olan devletlerin muhafaza-i asayiş için ettikleri nasihatleri dinleyib o yola birlikte çalıştık; lakin düşman maksadı, hukukumuzu ve istiklalimizi ve memleketimizi mahvetmek olduğunu ve bunlar feda olunmadıkça arzusunu istihsal etmek mümkün olmadığını isbat etti ve hiçbir hakka ve hiçbir sebep-i meşrua mebni olmaksızın üzerimize hücumu azmeyledi.

Cenab-ı ahkemül-hâkimi hakk-ı adlin hamisi olduğundan zafer ve selametimiz takdir-i ilahiye mazhar olmak memuldür. İnşallahu teala aske-

⁶⁰ Telgrafların suretleri *Vakit* gazetesinin 14 Nisan 1293 sayısından nakledilmiştir. H. T. Us.

rimizin ikdam ve gayreti ve tebaa-i sadıkamızın maddi ve manevi ittifak ve muaveneti ile düşmanımız nail-i meram olamaz; hazret-i hayrûn-nâsırından ümid ederim ki askerimiz Osmanlılığın şeref ve şanını ve cedlerinin mesleğini muhafaza edib beni mahcub etmez.

Ve kumandanızda bulunan kaffe-i ümera ve zabitanı ve evladım olan asakirime selam-ı mahsusumu ihda eyle; devlet ü millet kendilerini bugün için büyütmüş olduğundan memulumuz olan gayret ve hamiyet ve şecaati bugün hakkıyla ve tamamıyla isbat etsinler; kumandanıza mevdu olan askerimizin muhafaza ettikleri mevkilerin her bir taşı ve her bir toprağı atalarından ve vatan kardeşlerinden nice bin gazi ve şehidin gazası ve ömrü cevheriyle satın alınmıştır; o yerleri düşmanın tasallutundan ve Osmanlıların pek âli ve canlariyle müsavi olan haklarını ve namuslarını ve istiklallerini düşmanlarının taaddisinden hıfzetsinler. Askerimiz vazife-i muhteremesini ödedikçe Allahın nusrati ve peygamberimizin imdad-i ruhaniyeti kendilerine rehber ve dua-i hayrımız daima onlarla beraberdir.

Osmanlı milleti, asker kardeşlerinin memleketlerinde kalan evlad ve iyallerinin haris ve hâdimidirler. Padişahları dahi her şeyde kendileriyle beraber olub hin-i hacette hilafet ve saltanatın en büyük ve mukaddes sancağını alıb kendilerine yetismeye ve asker ile beraber vatanın namus ve hakkı ve istiklali uğurunda canını feda eylemeye hazırdır.

Allah nusrat ihsan etsin, amin.”

Telgrafname-i Hümayun

Donanma-yi hümayunların kumandanları paşalar,

“Rusya Devleti devletimizle kat’-ı münasebat ile ilan-ı harb eylemiş olduğundan bizim dahi Hak tealanın inâyetine ve bu ümmet-i Muhammediyeye bais-i rahmet olan peygamber-i zîşanın imdad-ı manevisine sığınarak silaha sarılmamız lazım geldi.

Malumunuzdur ki, biz sulh ve asayişe adavet etmedik ve hatta şimdiye kadar elimizde silah ve kalbimizde sulh arzularını tuttuk. Ve hayır-hahımız ve dostumuz olan devletlerin muhafaza-i asayiş için ettikleri nasihatleri dinleyib o yola birlikte çalıştık. Lakin düşman, maksadı, hukukumuzu mahvetmek olduğunu ve bunlar feda olunmadıkça arzusunu istihsal etmek mümkün

olmadığını isbat etti ve hiçbir hakka ve hiçbir sebep-i meşrua mebni olmaksızın üzerimize hücum eyledi.

Cenab-ı ahkemül-hâkimîn hakk u adlin hamisi olduğundan zafer ve selametimiz takdir-i ilahiye mazhar olmak memuldür. Ve inşallah askerimizin ikdam ve gayreti ve tebaa-i sadıkamızın maddi ve manevi ittifak ve muaveneti ile düşman nail-i meram olamaz.

Hazret-i hayrûn-nâsırından ümid ederim ki, askerimiz Osmanlılığın şeref ü şanını ye cedlerinin mesleğini muhafaza edib beni mahcub etmez.

Kumandanızda bulunan kaffe-i ümera ve zabitanı ve evladım olan efrad-ı asakirime selam-ı mahsusumu ihda eyleyiniz ve devlet ü millet kendilerini bugün için büyütmüş olduğundan memulumuz olan gayret ve hamiyet ve şecaati bugün hakkıyla ve tamamıyla isbat etsinler.

Kumandanıza mevdu olan donanmamızın gideceği sevahil düşmanın en mühim mevkileridir ve oraların her bir taşı ve her bir toprağı atalarımızdan nice bin gazi ve şehidin gazası ve ömrü cevheriyle satın alınmış iken şimdi oralara düşman hükmediyor ve içerlerde olan din kardeşlerimizle el ele vermeye, bu sahillerde olan kaleler ve istihkamlar mani ve sed oluyor; bu kadar emeklerle vücade getirdiğimiz donanmanın hedef ve maksadı evvel be-vvel bu kaleleri, istihkamları lutf-i hakka dayanarak zabt etmek olmalıdır. Oralarda nice din kardeşlerimiz bizi bekliyorlar ve hukuk-ı meşrualarından gördükleri mahrumiyeti bizimle birleştikten sonra bertaraf edeceklerdir. Donanmamız o yerlerde tekrar Osmanlı sancağının mevc-hîz olmasına çalışsınlar; Osmanlıların âli ve canlariyle müsavi olan haklarına ve namuslarına ve istiklallerine kasdeden düşmana mukabeleye şitab etsinler.

Askerim vazife-i muhteremesini ödedikçe, Allahın nusrati ve peygamberimizin imdad-ı ruhaniyeti kendilerine rehber ve dua-i hayrımız daima onlarla beraberdir.

Osmanlı milleti asker kardeşlerinin memleketlerinde kalan evlad ve iyallerinin haris ve hâdimidirler. Padişahları dahi her şeyde kendileriyle beraber olub, hin-i hacette hilafet ve saltanatın en büyük ve mukaddes sancağını alıb kendilerine yetismeye ve askerleriyle beraber vatanın namus ve hakkı ve istiklali uğurunda canını feda etmeye hazırdır. Allah nusrat ihsan etsin.”

Varaka ile telgrafnameler kıraat olundukda:

Nakkaş Efendi (Suriye): —Ruhsat buyurun, efendim, cevap vereceğiz.

Reis Paşa: —Hak teala bizi de vatan uğrunda edeceğimiz hizmette muvaffak buyursun.

Heyet: —Amin.

Nakkaş Efendi (Suriye): —(Padişahımız çok yaşa!) duasından başka hiçbir şey diyemem.

Allah muvaffak eylesin!..

diyerek kürsi-i hitabete çıkıp nutk-ı âtiyi irad eylemiştir:

“Millet-i Osmaniye alel-umum ne güna müttehid olduğunu ve alâ-ihtilafa mezahibihâ yek-vücut bulunduğunu dünkü gün irad olunan müteaddid nutuklardan âleme isbat eyledik; Binaenaleyh Rusya’nın muharebesi yalnız âlem-i İslam ile değil, himaye edeceği iddiasında bulunan mesihîler ile dahi olduğu derkardır.

Her ne hal ise, bu yolda dünkü irad olunan nutuklar kafidir. Fakat, unutmamalıyız ki, düşmanımız gayet muktedir, uyanık bir hilekardır. Bu asırda, esna-i muharebede güna gün şaşudlar kullanıyor. Gözlerimizi açmalıyız; zira adûmuz dahiliyemizden enva-i desais icra ettirmesiyle bir fesad ve ihtilal ihdas etmesine çalışacağı ve bunun ile hem idaremizi bir kat daha tas’ib etmiş ve hem de devletin vaad buyurduğu ıslahatın güya aksi halinde bulunduğunu Avrupa’ya göstermiş olacağı derkar ve bundan dolayı tekevvünü melhuz olan mehazirin tafsiline hacet göremem; Binaenaleyh bu mütalaa-i mutena devlet tarafından vülat-ı izam hazeratına bildirilmesiyle işbu mevadd-i mühimme umum ahaliye layıkıyla ve suret-i hasene ile tefhim edilerek ittihaz olunabilecek tedabiri bil-icra mesuliyeti yine valilere ve meclislere ve vücuh üzerine bırakılması iktiza eder, zannederim.

Muharebe meselesine gelince: Birinci Napolyon’un dediği gibi muharebe para ile olur; ancak devletimizin el’an akçaca olan müzayakası malum olduğu gibi evrak-ı devlet dahi ne halde ve ne kessadda olduğuna malumdur. Yani haricden kat’i ümid ederek derdimize bir derman bulmalıyız. Ahalinin dahi hal-i müzayakası malum ise de onunla beraber el’an hamiyet vaktidir. Hubbül-vatan min-el-iman fehvasınca indimizde ne ki aziz varsa devlet ve vatanın uğuruna feda etmeliyiz; Binaenaleyh bu bâbda hatır-ı acizaneme gelen tedabirin arz edilmesine mübaderet eylerim:

Evvela, iane-i vataniye veyahud diğer bir nâm

ile kaffe-i memalik-i Osmaniyyede bir iane iktinabı küşad edib, biz ki mebusan-ı millet bu ianenin kapısını açarak herkes haline göre bila-ivez devlete bir hizmet etmek icab eder.

Saniyen, sınıf-ı askeriyeden mâadâ cemi-i memurîn-i devlet, tâ vükelay-ı izam hazeratından 1000 kuruşluk maaş sahibine kadar, bundan böyle nısf maaş alıb nısf-ı diğeri dahi muharebe nihayetine değin muvakkaten hazinede mevkuf tutulması iktiza eder.

Salisen, vergi-yi emlak bu sene iki kat olarak tahsil olunub, bir katı sene-i hazıra ve ikincisi sene-i âtiye için, ahali yedine makbuz senedatının itası lazım gelir. Yahud kaime ile lira beyninde vaki olan farka mukabil olmak üzere bila-ivez nısf vergi verilmek şikkından birisi, nezd-i devlette her hangisi, münasib görünürse icra olunması.

(İstitrâd) şu verginin zikri burada geçmiş olduğundan bundan dolayı Suriye vilayetinde pek çok yerlerde vaki olan ahalinin mağduriyetini beyan etmeye kendimi borçlu eddediyorum. Yani bir takım arazi ve çiftlikler vardır ki, 70.000 kuruş eden şey 15 yük baha ile takdir olunmuş. Ne hacet? Dün arzuhal encümenine bir arzuhal ihale buyurulmuş ve maali Sur ahalisinden ilvas-el-kıbtinin 180.000 kuruşa aldığı Burcül-kablî nâmiyle maruf araziye 38 yük baha vaz olunmuş ve bunu mazabıt ve evrak-ı saire ile isbat eder. Ve bu muamele sebebsiz değildir. Suriye vilayeti eskiden öşür vermeyib ma-i maktu verirdi. 83 tarihinde öşür ihdas olundukda, öşre mukabil mal-i maktûun sülûsanı tenzil olduğu gibi tahrir-i emlak kaidesi icra olununcaya değin kalmış olan sülûs-i ahiri vergi nâmiyle bırakılmıştır. Tahrir-i emlak icra olundukda memurlar sadakat göstereceğiz diyerek zikrolunan mal-i mürettebden tedenni olmamak üzere böyle pek çok mehalde fahiş surette baha takdir eylemişlerdir. Demek oluyor ki, Suriye vilayeti dahilinde bulunan ekser arazi için verilmekte olan vergi öşrünün sülûsü mikdarına muadildir ve bu ise pek çok mağduriyet-i ahaliyi mucib olduğu derkardır. Ve ahali dahi o vakitten beri sızlanmakda bulunmuşlarsa da hâlâ icabı icra buyurulmamıştır. Bu mazarrat ise, bir ucu da hazineye aid oluyor, çünkü bunların ekser vergileri bakaya kalmakda olduğundan, binaen aleyh hem miri mal vaktiyle tahsil olunmak ve hem ahali mağduriyetten kurtulmak için madelet-i seniyye iktizasınca bu misilli mağduriyetin hakk u adle tevfikân arazilerinin fiati kıymet-i sahihası mucebince takdir ve tesviye-

si zımnında dahiliye nezaret-i celilesinden Suriye vilayet-i celilesine mezuniyet ita buyurulmasını ihtar eylerim.

Siyak-ı sabıka dönelim: Hizmet-i devlet hakkında olan mütalaat-i abidanemi bu heyet-i şerife nezdinde münasib görünürse Babıali'ye arz edelim ki, orada dahi tensib buyurulduğu halde badel-istizan icra-yı icabına emir versinler."

Reis Paşa: —Bunlar lazımlı lakırdılardır. İsticab için encümenlerin birine havale olunsa da çabuk yapılsa, ondan sonra söz söylense...

Heyet: —Pek güzel, efendim.

Reis Paşa: —Bizim yapacağımız inhadır; şimdi inhamızın bir müsveddesi müzakere olunsun.

Mustafa Bey (Yanya): —Bize lazım olan budur.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Dün söylüyordum.

Reis Paşa: —İşte, geldi: Bir kere encümen baksın; çünkü asıl madde şudur ki, her vilayette malumunuzdur ki vergi kalemi vardır. İşaret olunan ve bazı adamlar üç beş sene memleketin varidat usulünü oraya inha ederek (vergi nasıl olur?) (Orada neden oluyor?) bunları bilenler söylemeli de yollu şey yapmalı. Bir vilayete mahsus değil, her vilayette vardır; lakin şimdi sırası olmadığından layık değildir. Dünkü gün bir müzakere yapıldı. Gitsin; bir ihtar olmuş olur.

Dünkü pusulaların mealine göre bazı zevat ismini koyacak. Onları okuyalım da dinlesinler. Onlar mıdır, daha var mıdır? Bunu acilen dinleyelim, ufacık bir şeydir. (Hasan Fehmi Efendi kiram eyledi.) Şimdi, efendim, maslahat mühim; bugün maslahatımıza mani olacak. Acilen şu arzuhalleri dinliyalım, vakit zayi etmiyalım. Cumartesi müzakeresi mi münasibdir, yoksa şubelerde acilen yine bu işe mi bakılacak?

Mustafa Bey (Yanya): —Bu işe bakılsın, efendim.

Reis Paşa: —Bugün bir encümen yaparsınız. Nasıl olur? Encümen teahhüd eder mi? Cumartesine biraz iş vereceğini?..

Birisi: —Bu kabil değil.

Reis Paşa: —Burada değil, şubelerde müzakere olunmalı; amma encümen de hülasa layıhasını bir taraftan tertib etsin. Acele hazırlamalı. Öyle bir encümen olmalı. Ondan sonra pazartesi günü başka bir müstacel şey olmazsa vilayet işine bakılsa. Buna bakarız, salı günü için de o vakit düşünürüz. Böyle oldu mu?

Heyet: —Oldu, efendim.

2- Arzuhaller

Reis: —Arzuhalleri dinliyalım.

(*Ve bunun üzerine bir iki arzuhâl okunur ve Reis Paşa bunların hakkında böyle bir mütalaa beyan eder:*)

Reis Paşa: —Köy kavgası. Oradan oraya gelecek. Acaba aslı var mı? Bu dahiliyeye gidecek, değil mi? Serian göndermeli, isticab olunsun.

(*Diğer bir arzuhâl üzerine:*)

Reis Paşa: —Mucib-i gadri kaldırmalı bizim lisanımız değil. Acaba niçin tevkif olundu? Gadr falan öyle şey değildir.

(*Diğer bir arzuhâl üzerine:*)

Reis Paşa: —Bunun, malum ya, kanunen cezasını tezyid ederler, nerede kaldı ki müsaade!

(*Diğer bir arzuhâl üzerine:*)

Reis Paşa: —Fakat, buna bir şey vardır.

Babıali'de iki odacı vardır, iki kere nefyettiller, başa çıkamadılar. Bunlar mıdır, bilmem? Bütün Anadolu'yu harab edip, altını üstüne getirmiştir; ez-cümle Karahisar sancağında, eğer bu adam ise tard olunsun!

Umum: —Tard olunsun.

Reis Paşa: —(*Yine devam ederek*) O zaten Babıali odacısı! İşe ne karışır? Mahkeme yok mu? Memleketlisi, hemşerisi burada yok mu? Bu pek fena şey, sancak harab oldu! Bilenler söylesin. Bu, iki kere nefyolundu. Eğer, o ise, belli! Odacılar! Mutlaka ya işe karışmasın ya tard olunsun!

Umum: —Pek âlâ!..

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Hakikaten, bu adam zalim adamdır, âsî adamdır. Gerek vilayette gerek nefs-i şehirde hem o taraf ahalisi ve hem bu taraf ahalisine gadretti. Bunun tardı pek lazımdır.

Reis Paşa: —O aşiret için mi? Ona karar vermişler. Ona başka bir şey demedik.

Rasim Bey (Edirne): —Bu böyle... Yeniden kaza teşkili hakkında derdest-i müzakere idi ya, nizamname daha neşrolunmadı, yanlış olacak.

Reis Paşa: —O adama diyoruz ki, karışmasın, işi varsa valiye söylesin. Buranın mesalihini ona bildirecek değiliz. Bildirmek cebir değil...

Rasim Bey (Edirne): —Olunacağından demiyelim, olduğundan diyelim.

Reis Paşa: —Eskiden vardır ya, öyle emir, name?..

Rasim Bey (Edirne): —Her zaman pek ziya-

de düçar-ı zaruret oluyor, her vakit ahali düçar-ı taziyik oluyor. Geçende telgrafla bildirilmişti. Bunun için geçen gün bir takrir yapmıştık. İstedigi mahkemeye gidebilsin.

Diğer bir mebus: —Ahali hükümetten ruhsat almağa neden mecbur olsun? Davaya kıyam ile mahkemeden hüküm ilamı yapıldıktan sonra, o vakit icra memuru icab eden yere icrasını havale etsin.

Reis Paşa: —İlave olunsun. Ya kağıda yazın da... O kadar tafsilata girilmemeli; fakat bir şey ilave olunsun, geçende buna dair pusula gönderdik. Onun mealine tevfiikan... Şimdi de malumunuz olsun ki telgrafhaneye gayet kıskanarak hizmet göstermeliyiz. Hizmet zimmeti var. Hatta dün gece 20-30 telgraf aldık. Kendime mahsus. Hepsini yarı yarıya yanlış... Ve müdir kenarına şerh yazmış ki, bu yanlışları tashih etmeye vaktimiz yoktur, Müsaade ediniz! demiş; çünkü mühim işler var. O cihetle ilave olunsun ki, bade-zin telgraf böyle hizmetlerin icrasından mahrum olacaktır. Bir kere şediden yazılsın etrafı. Hak ihtiyacdan masun olsun.

Rasim Bey (Edirne): —Bu dahiliye nezaretine verilecek.

Reis Paşa: —Pek iyi.

Rasim Bey (Edirne): —Bu istida şimdi bundan evvelki idi...

Reis Paşa: —Dahiliye nezaretinden cevabını isticel edelim de bize cevab versinler, biz bilelim. Ne yaparlarsa yapsınlar, biz bilelim ne olduğunu.

Heyet: —Pek iyi, efendim.

Reis: —(*Devamla*) Bu bir haksız davadır. Lakırdı arasında bu adam ne dediğini bilmez. Öbürü de umum hakkında zalim bir adamdır. Oranın işlerini de bilenler vardır. Devlet... Zannederim... Yok mu?

Birkaç mebus: —Var, efendim.

Reis: —(*Devamla*) Bir devlet başa çıktı, azletti, nefyetti. Bu adam ne dediğini bilmez. Vaktiyle hizmet etmemek şartıyla kendine bir rütbe vermişler. Memlekette hanedandandır diye... Üç ay sonra pişman olmuş, acele işe kalkmış. Kendi işini bilmez, iradını batırmış (*yine devamla*) bu cevab oldu mu? Çünkü mahallin de bakamazlar onu...

Rasim Bey (Edirne): —Arazi... Başka türlü olmaz mı?

Reis Paşa: —Yedine bir kuru tavsiye verilse... Çünkü olmadıkça gitmez buradan.

Umum: —Evet, pek âlâ!..

Bir mebus: —Dört seneden beri burada oturuyor.

Sadi Efendi (Haleb): —Rasim Bey'in buyurdukları gibi sahib-i istida doğrudan doğruya davasının aid olduğu mahkemelere gitseler, teshilat-i umur için âlâ olur; zira hükümet memurları, hakk-ı istidayı buyurdukları halde vermiyorlar. Bir takım müşkilata düçar oluyorlar. Sahib-i istidalar doğrudan doğruya davalarının aid olduğu mahkemelere gidilmesi beyan buyurulursa, bunda bir mahzur görürüm.

Bir mahkeme diğer bir mahkemenin işine karışıyor. Bu istida için ayrıca vilayetlerde ve sancaklarda bir encümen olarak istidaları oraya havale etseler. Yoksa davası temyize aid, mahkeme-i ticaret...

Reis Paşa: —Efendim, müzakere için pek âlâ olur; zira geçende bir şey gönderdiniz, ona şimdi cevab gelmiş mi? Gelmiş ise onun üzerine mütalaa olunsun, yaparız, geçer.

Umum: —Geçer.

Reis Paşa: —Efendim, birinci okunan 107 numaralı arzuhalde deniyor ki: Malatyalı Abdülvehhab istida ediyor, işe bakılmadı, diyor. Mustafa Paşa'nın müddeileri ile taht-ı muhakemeye alınması denmiş. Bizim tarafımızdan muhakeme lakırdısı yazıldı mı, ya? Bana kalırsa bilelim, neyin nesidir, bilelim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Madem ki dava ediyorlar. Bu adamlar haklı ise niçin mahkemeye koymamışlar?

Reis Paşa: —Muhakemeye konulsun demek bizim işimiz değildir.

Nafi Efendi (Haleb): —Hakkı olup olmadığı badel-muhakeme... Ne diye gelmiş bakalım? İkinci derecede olacak şey. Muhakeme istiyor.

Reis Paşa: —Maliyeye dair olan diğer evrak kaydolunsun da katib-i resmîmiz Hasan Fehmi Efendi şubede bir kere baksınlar: Nedir pusulaları? Zabtolunsun, malum olsun.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Efendim, ruhsat isterim.

Reis Paşa: —Buyurun.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Şimdi bizlere tevzi olunan vezne cedvellerinden anlaşıldığına göre masarif-i fevkalade ki, elde olan muharebe masrafıdır, 2.900.000 kesedir. Bu mikdardan müvazene-i âdiyeden fazla görünen 480 bin kese tenzil olundukda, baki 2.400.000 kese mikdarı lazım. Buna duyun-ı gayr-i muntazama cedvelinde görünen mühimmat-i askeriyeden dola-

yı 250 bin kese mikdarı hemen tediyesi elzem olan mikdarı dahi ilave olundukda 2.700.000 kese mikdarının hemen tedariki ehemdir. Buna karşılık, müvazene kanununun 7. maddesinde gösterildiği üzere, bir istikraz-i dahili ile kapatılacaktır. Bu müvazene cedvelleri uzun uzadıya tedkike muhtaçdır. Ancak muharebe masrafi için istenilen fevkalade mikdarın vakit geçirilmeksizin istihsali ehem olduğundan zikrolunan istikraz-ı dahilinin suret-i tedariki ve ona karşılık gösterilecek varidatın şeraitini havi bir kanun layihası buraya gönderilmesini Babıali'den isticat olunmasını teklif ederim.

Reis Paşa: —Efendi, şimdi bu işi uzatmak evan-ı azizemize yazık olur. Bir kere beyninizde danışınız, bir şey yapın.

Heyet: —Bir daha okunacak. Anlamadık ki cevap verelim.

Reis Paşa: —Karar malum oldu: Şubeler müzakere edecek.

Bugün meclis bununla tamam oldu. Müzakeremiz malum oldu. Pazartesi günü, eğer başka mühim bir şey olmazsa, vilayet nizamnamesini okuruz. Cumartesi günü şubelerde bakılacaktır.

Meclis saat altıya yirmi kalarak hitam buldu.

3- Medisten Seçilmiş Bir Tebrik Heyeti

İngiltere'nin Dersaadet sefir-i muvakkati mösyö Layard cenabları dün (16 Nisan 1293) vükela ve memurîn-i saltanat-ı seniyyeyi üniformalarıyla Beyoğlu'ndaki sefarethanede kabul etmiştir.⁶¹

61 Mösyö Layard cenablarını tebrik için Mebusan Meclisi'nden Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa) ve Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir), Hacı Fasih Efendi (Konya) ve Sadi Efendi (Haleb) den mürekkep bir Heyeti Mebusan intihab olunmuştur. *Basiret*, 17 Nisan 1293

Yirmi Üçüncü İnikad*

19 Rebiülahir 1294 — 21 Nisan 1293 / 3 Mayıs 1877
PERŞEMBE

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S.1901.)

Meclis-i Mebusan işbu 1294 senesi Rebiülahirinin 19. perşembe gününü devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celilelerinde suret-i mahsusada olarak ictima eylemiştir.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis Paşa: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dört buçukta bed etti.

Hülasa kıraat olunsun da dinliyelim.

Zabt katiblerinden Muhsin Bey hülasayı bad-el-kırae;

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Zabtiye işi kabul olundu mu, olunmadı mı?

Rasim Bey (Edirne): —Bendin ibkası kabul olundu idi.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Evkafa aid olan şeyi geçende dediğim gibi okuyacağım *diyerek makale-i âtiyeyi kıraat eyledi:*

“Geçende mecliste evkafa dair vuku bulan müzakere üzerine bazı mütalaat-i acizanem olub sonra beyan edeceğimi ifade etmiştim; şöyle ki:

Evkaf, birkaç vecih üzere bulunub bir kısmı vakfedildiği mahallin masarifatından sonra fazlası evlad ve inkırazlarında, akreb-i nesle ve hayrat ve meberrata şartolunmuş,

Ve bir kısmı dahi yalnız vakfolunduğu cami ve medrese ve sebilhane ve bu misillü sair guna mahallere tahsis kılınarak ol mahallerin masarifatından fazla düşdüğü halde bir mikdarı lüzumu zuhur edecek tamirat için tevkif olunmakda ve bir mikdarı muhtacin erbabına maişet kalmakta bulunmuş,

Ve ahar kısmı zât-ı akdes-i risalet-penahi, evliya-i kiram ve taraik-i aliye dergah-ı şeriflerine ve it'am-ı taama ve sülale-i tahireye merbut olarak onların dahi ekseri hukuk-perver ve atıfet-küster olan Devlet-i Aliyye'nin berevat-i âlîşanı mucibince muhasebeden müstesna tutulmuş idiğine mebnî (el-kadim alâ kâdemih) fehvasınca bunların hal ü teamül ü kadimesi üzere ibkasını ihtar eylerim.”

Rasim Bey (Edirne): —Başka takrirler verilmişti. Daha kalem göndermedi

Reis: —Evkafa gitmiş mi? Yoksa kalemde mi kalmış? Hepsini bir yere getirib de öyle yapmalı. Şimdi tamam malum oldu ya, kaç tane olduğu? Hepsi toplansın da...

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- Vilayat Nizamnamesi

Vilayat nizamnamesinin fasl-ı sabinin 94 maddesi okundu.

Reis: —Meclis-i umumi-i vilayete dair encümenin bir sözü var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Dört sene için intihabdan sonra ahali düçar...

Reis: —Hayli müzakere olundu idi. Şubelerde müzakere olundu mu? Söylenildi mi? Şimdi bu iki sene için, yahud dört sene için diye müzakere olundu mu?

Rasim (Edirne): —Meclis-i idareler iki sene için kabul olunuyor idi.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —İdare liva hakkında dermiyan olunmuştur, sonra iki seneye

Reis: —Biz aynıyle böyle geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

95. *madde okunur.*

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bunun bir noksanı var, arz edeyim: Meclis-i Umumi âzâsı iki sene için intihab olunmuştu; halbuki daha yeniden intihab olunmak caiz midir, değil midir? İyi-ce intihab olunduktan sonra layık mı, değil mi? Onun için bir bend ilavesi lazımdır.

Reis: —Yukarda bir kaide gösterildi idi, pek iyi. Böyle edin de...

Nevfel Bey (Suriye): —Meclis-i umumi-i vilayet her kaza meclisinden gönderilince sancaklar da gönderecek. Burada bir malum aded yoktur. Her bir kazanın adedi nisbetince, istizah ederim, ne demek oluyor?

Reis: —Her kazadan kaç âzâ gönderileceği malumdur da faydası mahallinden ya ahalisinin her...

Nevfel Bey (Suriye): —Ya her kazadan intihab olunacak bir adam...

Reis: —Bir adam, demiyor. Mahalli var. Mahallinde gösteriliyor ki kaç adam olacağı. Şimdi burada diyor ki kaç kaza var göstermeli. Ona göre, bu nizamca intihab ederek gönderilecekse o kazaların her birinden ne kadar göndereceği, her biri ne kadar intihab edecek? Onu mahallinde aramalı.

Mustafa Bey (Yanya): —Efendim, bu geriye kalıyor. Demek oluyor ki, kazalar hakk-ı intihaba nail olamıyorlar; yalnız nahiye meclisleri ediyor, niçin kaza meclisleri intihab etmiyor?

Rasim Bey (Edirne): —Bunu kazanın yalnız meclis-i idaresi intihab eder. Bir kazanın iki meclisi var. O kazanın havi olduğu nahiye meclisleri intihab edecek ki her kaza sekiz on kadar meclis intihab edecek, hatta dört rey verilmekten murad da... İntihabında haylice güçlük olacak...

Reis Paşa: —Onlar, kaza meclisinin müfredatı demek. Kaza meclisi daha kalabalık!

Mustafa Bey (Yanya): —Kulunuz demiyorum ki intihab nahiye meclisleri ile olsun; yoksa hakk-ı intihab yalnız kaza meclisinin... Kulunuz daha ziyade tahmil etmek için söylüyorum. Nahiye meclisleri intihab edeceği gibi, kaza meclisi de hakk-ı intihaba nail olsun, şunu demek isterim; çünkü, niçin kazanın bir hükmü yoktur? Meclis-i Umumi'nin yerine nasıl kaza meclisleri ilave

edecek olursak... Madem ki kaza meclisi yalnız âzâya vardır; bu halde vilayet meclisleri âzâlarının intihabı kalmıyacak. âzâ-i tabiiye demek, malum-i âliniz ki, intihab maddesi yalnız âzâ-i tabiiye memuru olması yalnız intihabla olacak. Sebuh Efendi'nin dediği gibi, intihab olunduğu vakit âzâları nahiye meclisleri âzâlarıyla beraber kaza meclislerinin müntahab âzâları birleşir ki bu pek doğrudur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Hem kaza meclisi müştereken bu intihabda olacak ve hem de liva meclisleri intihabda bulunacaklar. Bu asıl başlıca liva meclisi intihab olundu.

Reis: —Şimdi, efendim, bu ibareye ne deniliyor? Asıl ibareyi okuyalım: Bunda bir kaide var; çünkü kaza meclisi dediğimiz bir ayrı vücut değildir. Şu dairenin içinde dört nahiye meclisi var; oranın ahalisinin hukuk veya hizmetini icra edecek. Demek ki hiç kimse mahrum kalmıyacak; halbuki dörtte biri ayrıca kaldığı halde adı kaza meclisi. Bu kaza meclisi intihaba karışmakla intihaba karışmış olması ahalice sıfatları yani karışmamış olur. Bu heyetin o vakit adı kaza olacak, ilk müzakerede bakıldı. Yoktur; çünkü müzakerede böyle bir söz söylendi de sonra bu bend kabul olundu. Bu söz ne ise, hemen hatırında ise, göründü ise...

Bir mebus: —Vakıa buyurduğunuz gibi faraza bir kaza o kazanın eczasıdır. O kaza nefsi kaza olur.

Reis: —Şimdi nefsi kaza yok, yalnız orası.

Mebus: —Nefsi kasaba yok mu?

Reis: —O da nahiye demek, elbette nahiye-dir. (Bu aralık gürültü oldu) Şimdi, eğer vilayetin tepesine gitsek de dursak, orası nahiye olur. Böyledir, orası nahiye-dir. Nahiye bir yere gelse kaza terki edecek. Kazalar bir araya gelse liva terki edecek.

Bir mebus: —Peki, kaza meclisi nahiye meclisi, nahiye meclisi nahiye meclisi ile yalnız şu şey ile tesmiye olunur.

Reis: —Amma yukarda nahiye ile devairin bir olduğunu söyledik. Unutmayın ki nahiye ne demek ise orası o demektir. İkisi de bir. Böyle olursa yine bir. Dairesi demek, daire demekse, şehir içi olan mahallin nahiyesi demek. Onun üzerine bu bend kabul olundu.

Bir mebus: —Nahiye meclisleri, birinin meclisine meclis-i kaza diyor, efendim; nahiye meclisi başka olur, kaza meclisi başka.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Meclis-i kazanın ve idare meclisinin usul-i intihabı gibi, orası da olduğu gibi, malum olur. Bu surette intihab yine kurâca nahiye, yani her belediye gibi, tashih etmek istediğimiz yolda, ne suretle idare meclisine intihab ediyor ise, aynıyle eder. Meclis-i umumi-i vilayet o yolda intihab eder ki...

Reis Paşa: —Şurasını unutmamalı: İcra etse demiyor ya! Hepsinde birkaç kere kazanın işini nahiye görse, tashih nahiye desek, nahiye dediğimizle her iş, eyaletin ahalisinin hukukunu değil. Orada hiçbir şey de hacet kalmaz. Bölüğün tabur olması gibi, nefer yine o neferdir, yine bölük, o efraddir.

Mustafa Bey (Yanya): —Fakat sonra nahiye-de olan nüfus hesab olunmıyordu. Hasan Fehmi Efendi'nin dediği gibi olursa...

Reis Paşa: —O bozuldu.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Demek oluyor ki, kazalarda bulunan belediye meclisleri ihtiyar meclisleri addolunur. Re's-i vilayette bulunan re's-i kazada dahi yine nahiye meclisinin olur.

Reis Paşa: —Amma hacet yok. Nahiye birer birer tereküb ederse kaza olacak. Bunun için hatırıma gelir ki, müddet-i medide, mesela merkez kaymakamı ve hatta bazı merkezlerde mutasarrıf olmadığından, nefis-i vilayet deyiverir onu... Âdi tabirle o kaza vilayetin merkezi bir veya iki nahiyedir. Başka şey değildir ve orada idare eder. Vali olursa memur, yoksa nahiyenin memuru sıfatıyla o hizmeti görür. Başka bir şey değil.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —İştilmedi.

Reis Paşa: —Yukardaki her kazadan bir kişi gelir, işte öyle söylüyor, izahat soralım. Eğer cevab hazırsa daha iyi anlaşılır, izahat var mı?..

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Kazalar için mi, efendim? Bir sancak, bir kaza, birer nefer intihab edecek; o halde her kazaya bir âzâ düşecek.

Simonaki Efendi (Konya): —Bu Meclis-i Umumi âzâlarının memurından intihabları caiz midir? Ve olduğu halde bununla mevkilerinden sâkit mı olacak, yoksa muvakkat mı gelecekler?

Reis Paşa: —Buna bir mülahaza var mı, yani memurından olsa veya olmasa bir şey var mı? Cay-ı mülahaza mıdır?

Birisi: —Olmaz.

Mustafa Bey (Yanya): —Hacet yok, efendim. Madem ki olmaz, diyorlar, (sâkit olur) kaydı yok; (memuriyetten sâkit olur) kaydı olmadığı halde caiz olacak mı, olmiyacak mı?

Reis Paşa: —(Caiz olmaz) demedikse de nasıl olur? Olur mu, olmaz mı? Size sorarım. Falan caiz olmaz demiş. Sebebi yok; çünkü bir adam bir kazanın hem âzâsı olabilir. Başka şey var mı? Bu bend kabul olundu mu? Aynıyle geçen defa da kabul olunmuştu; buna bir sözünüz var mı, kabul olundu mu?

97. madde kıraat olunur.

Reis: —Buna bir kelime ilave olundu idi. Dahiliye nezareti tarafından dahi teşekküren kabul olundu idi ki, zimmet-i miriyesi olmiyacaktır.

Heyet: —Evet, efendim.

Bir mebus: —Kaymakamlara dair mütalaaları?

Reis: —Yine kaymakamların memur... Olsun amma, bunu bir yere zabtettmeli.

Heyet: —Bunun nizamı var, efendim.

Bir mebus: —Nizamı var amma, icra olunmuyor.

Reis: —Bu bizim eski kararımızdır. Olmaya karar verdik.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Buna geçende karar verildi.

Reis: —Dün karar verilen başka türlüdür.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bu zimmet-i miriye ne güne zimmettir?

Reis: —Söylendi: Zimmet-i umumiye ne olursa olsun, kaybolmaz; na-malum bir zimmettir.

Bir mebus: —Binaenaleyh, iktizası var ki, her kaza mal memuru, mal müdürü bir defter çıkarılmalı, herkese ilan etmeli. Bunlardan intihab etmeyin diye söylenmez a! Çünkü intihab olunub da zimmet-i miriyesi çıkarsa alınmiyacağından müntehiblerin o vakit bir hakkı sâkit olmuş gibidir ve diğer bir adam intihab ederdim; bunun için diğer bir adam intihab olunsun.

Reis: —Bu malum şey. Başka türlü nasıl malum olur? Zimmeti olan intihab olunmasın, dediğimizden bunu nasıl kabul etmeli?

Nakkaş Efendi (Suriye): —İşte, bunu çıkarılmalı, ilan etmeli.

Reis: —Amma başka yok, ondan ibaret pek iyi.

Bir mebus: —Zimmet-i miriyesi olanlar kendi kendine her tarafa haber versinler ki mahçub düşsünler.

Reis: —Bu sözden hariç. Şimdi kararımız vaciyle izah istedik. Her taraftan kabul olundu. O tabir ile geçtik. Geçmedik mi?

Heyet: —Geçtik.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Tayin olunacak âzânın bir takımı...

Reis: —Dün yaptık, madem ki kabul...

Manok Efendi (Haleb): —Sade zimmet-i miriyesi değil, cihet-i kefaleti olursa?

Reis: —O da zimmet demektir. Zimmet-i miriye dediğimiz kafidir. Ne olursa olsun.

98. madde okunur.

Reis Paşa: —Evvel de kabul olunmuş. Şimdi de kabul olundu mu?

Sebuh Efendi (İstanbul): —Vilayet meclis-i umumisi hakkında bir fikir yoktur. Yalnız bu ayrı ayrı cemaat meclisleri... Gelmemiş olduğu halde vilayet meclis-i idareleri âzâları meydanda kalmış olurlar. Tekrar intihab caiz olmuş olmaz.

Reis Paşa: —Amma yukarda ne eliyor? Buna dair vilayet nizamnamesine bir bakınız. Hatırda yok mudur? Ne diyor vilayet meclisi hakkında başka sözünüz kaldı mı?

99. madde kabul olundu.

100. madde:

Reis Paşa: —Geçendeki müzakerede dendi idi ki idare ve meclis-i idarede...

Bir mebus: —Âzâlık sıfatıyla böyle demiştik. Buralarda olan idare meclisi ve meclis-i saireden bulunması caiz oluyor.

Reis Paşa: —Bunu bilmiyorum. Âzâlıkda mı oldu, yoksa katiblikte. Memurînin sözü oldu amma buna dair söz icab itmez. Yalnız söylendi. İdare meclisi ve sair meclislerde buna bir rey var mıydı?

Tekrar o mebus: —O vakit bendeniz idim.

Reis Paşa: —Böyle dendi, böyle geçelim mi?

Umum: —Geçelim.

101. madde:

Reis Paşa: —Böyle geçelim mi. Encümenin bir sözü kaldı mı? efendim?

Rasim Bey (Edirne): —Hayır efendim, yoktur. Malum ya işleri var.

Reis Paşa: —Bu vilayet nizamnamesinin alt tarafına umumun bir bahsi var mı? Bu fasla dair bir söz var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Hayır, bu fasla dair bir söz yok. Yalnız ilave edelim.

Reis Paşa: —O malum ya, yukarıda bazı şey ilave ettik. Onlar malum. Başka kalmadı mı? İşte, o yalnız 45. madde mi? Onlar ayrıca müzakere olunur.

Rodos mebusu: —Efendim, taşralarda vergi marttan marta tahsil olunur. Tahsildar zabtiye ile gider, muhtarı bulur. Fakat bir kere değil, on kere gider. Bunların bir senelik masarifini fukara verir.

Reis Paşa: —Zabtiye yoktur.

Bir mebus: —Zabtiye yoksa kim gidecek?

Reis: —Bunlar iyi bildiğimiz şeyler; fakat bunu size havale ettik. Böyle şeyleri yaptırmayın diye zabtiye nizamı yapacaksınız, onunla men edeceksiniz. Şimdiden sonra olursa kabahat sizdedir. Söylüyorum size amma, şu söylediğiniz hayırlı lakırdı... Fakat encümende bir kere müzakere edin de eğer icab ederse bir kağıd üzerine alın.

Hacı Vasil Efendi (Cezair-i Bahrisefid): —Bir kaymakamlığın gerek sancaktan gerek merkez-i vilayetten 40-50 saatlik mesafesi vardır. Âzâlar kalkarlar köylerine giderler, mühürleri orada kalır. O vakit kaymakam işleri nasıl isterse yapar.

Reis: —Böyle güzel; fakat bunu kim yapar: Ya (Patnos) kaymakamı yapar, ya (Kalimnos).

Yine o mebus: —Bir de rüşvet için arz edeceğim: Bir adam gerek işi bitmek için gerek korkudan rüşvet vermeyi inkar eder; halbuki rüşvet vermese hakkı ibtal olunacaktır. Verdiği halde söylese üç sene verenin, üç sene alanın cezası var. Nasıl verdim diyebilisin.? Ba-husus ki, rüşvet isbat ile verilemez ki, isbat edebilsin. Bunun için mebus bulunduğum halde reyimi beyan ediyorum ki hiç olmazsa rüşvet veren adamın cezası tahfif olunsun yahut hiç olmasın ki söyleyebilisin. Bu reyim kabul olunursa ne âlâ. Bu da fukarayı zulümden kurtarmak içindir.

Reis: —Bu başka yerde, mümkün değil, olmaz. Ben gördüm: Olmamış; onun için olmaz derim. Söylediğiniz şeyler mühim şeylerdir. Hayırlı şeyler; fakat iki üç satır kağıd üzerine bir şey yazın, şubenizde okuyun bakalım. Sonra eğer münasib ise müzakere olunur.

Bir mebus: —Cezair-i Bahrisefid mebusu efendinin mütalaatı pek yolundadır. Bu da dava etmesi lazım gelse, sonra müfteri cezasına uğrar.

Reis Paşa: —Efendim, bu lakırdılar, bu bahis sadedden hariçtir. Bu nizamnameyi kabul ettik. Burada bazı mazlumîn arzuhalleri, var. Dinliyelim de...

Sebuh Efendi (İstanbul): —Efendim, ortada dört beş bend kaldı; onları da bitirmeliyiz.

Reis Paşa: —Kaldı amma, onlar müzakereye muhtaçdır. Şura-yı Devlet'ten memur gelecek idi. Böyle karar vermedik mi? Encümende karar veçhile biz burada dinliyeceğiz.

Bir telgrafname okunur.

Reis Paşa: —Sonra cevap vermeli, şimdi olmaz, çünkü bunlar nizamî şeydir, Kanun değil. Bakılsa, yalnız Babıali'ye tavsiye etmeliyiz.

Reis: —Babialı'den bir ay evvel yine, zannım, bu adam hakkında bir şey gelmişti. Yine karar verdik. Bu nizam işidir; kanun ve mahkeme karışmaz.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Şimdi aynıdır. Pek münasib olmuş.

Reis: —Evet, buna yalnız bu kadar karar vermeli ki, bu sırf nizamîdir. Bunda hak ve adalet yoktur. Babialı'ye gitsin. Bize de malumat verilirse o vakit yazarız.

İkinci arzuhal okunur.

Reis: —Buna şimdi, (Bunlar haklı olduğu halde, 22 seneden beri malum olan, olduğundan.... diyen ahaliye) demeli. Biz hükmetmeyelim.

Belediyeden bir bend kalmıştı, tamam olmadı mı?

Elde bir işimiz yoktur. Diğer encümenlerde iş var. Ve mevadd-i mühimme var. Öğleden sonra yine müzakere ederiz.

Bununla meclisimiz beş buçukta hitam buldu.

Mebusların Tersaneyi Ziyareti

20 Rebiülahir 1294 — 22 Nisan 1293 / 4 Mayıs 1877
CUMA

22 Nisan 1209 Tarihli Basiret Yazıyor

Dünkü gün, Meclis-i Mebusan âzâsı rükublarına tahsis olunan vapur-ı mahsus ile tersane-i amireye gidib fabrikaları ve inşa olunmakta olan zırhlı Nusratiye fırkateyn-i hümayununu muayene ve temaşa ederek kemal-i şükran ü takdir ile avdet etmişlerdir.

Basiret'in 24 Nisan Tarihli Nüshasından

Şeref-sudur buyurulan irade-i seniyye üzerine Heyet-i Mebusan'ın tersane-i amireye vuku bulan azimet ve avdetleri tafsilatına dair Haleb mebusanı Cabirizade izzetli Nafi Efendi tarafından kaleme alınan varakanın sureti maat-teşekkür zirde dercolunmuştur:

Tersane-i amire ile fabrika ve makinelerinin Meclis-i Mebusan âzâsı tarafından seyr ü temasına müsaade-i seniyye-i cenab-ı padişahi erzan ve şayan buyurulmasıyla cuma günü heyet-i mecmuamızla divanhaneye azimet edilmekle iskeleden bizi istikbal eden bahriye yaveranından izzetli Hakkı Beyefendi'nin delaletiyle istirahatimize tayin kılman daireye gidilmiş ve orada bir mikdar oturulduktan ve harita ve sair hendesiyat-ı bahriye tersimile meşgul olan erkan-ı harb heyetine vizite verildikten sonra rükubumuza tahsis buyurulan iki kıta vapurda liman kumandanı mirliya saadetli Hasan Paşa ile birlikte rakiben fabrikaların bulunduğu mahallin iskelesine gidilerek evvel emirde inşaiye kaymakamı Ali Beyefendi'nin marifetiyle 900 beygir kuvvetinde olarak havuzda derdest-i inşa olan Nusratiye zırhlı fırkateyn-i hümayunu suret-i inşasıyla keyfiyet ü mebadi-i imali seyredilmiş ve bütün amelesi Osmanlı sıfat-ı celîlesini haiz efraddan bulunduğu ve bunun cemi-i levazimat-ı hadidiyesi memalik-i Osmaniye madenlerinden alınarak

yine tersane-i amire fabrikalarında imal edildiği re'yel-ayn görülmüş ve anlaşılmış olmasından naşi her birimize mesruriyet ve mahzuziyet elverdiğini müteakib fabrikalar müdürü, üç anbarlı süvarisi Hüsnü Beyfendi marifetiyle kazganhane ve imalat-ı hadide ve tamirat ve haddehane ve çekiç ve bakırhane ve dökümhane fabrikalarıyla atik demirhane ve makaravare ve sair makineler birer birer görölüb esna-i temaşada her fabrika ve makinelerin kuvvet ve ebadına dair tefhimat-i lazime ve ameliyat-i fenniyelerine müteallik mülumat-i mükemmele müdür-i mumaileyh Hüsnü ve Miralay Ali Beylerle Binbaşı Arif ve Adil ve Mustafa Beyler ve diğer zabitan-ı askeri taraflarından pek güzel bir surette ifa edilmiş ve cesamet ve sıfatları ve âlât ve edevattan hayret-bahş-i ukul olan bu makinelerin ekserisi asakir-i bahriye-i şahane büyük zabitlerinin himmet-i üstadaneleriyle yeni yetişmiş ve ameliyat ve nazariyat-i hendesiye vü hikemiyeye bi-hakkın kesb-i vukuf etmiş olan model muallimi Necmeddin ve hendese dairesi memuru ressam kol ağası Ahmed Efendiler ve bunlar gibi sair genç zabitlerin maharetleri ile tersane-i amirece usule gelmiş ve bu fabrikalarda işleyen amele bir tabur asakir-i Osmaniye ile teba-i Osmaniye olmak üzere beş altı yüz neferden ve akşamları derslerine çalışmak ve gündüzleri okudukları derslerin fiiliyatını görmek ve her birerleri bir bürhe-i cüziyeden sonra saye-i şahanede bir üstad-ı mükemmel olmak üzere bir kaç yüz mekteb şakirdanından ibaret ve en ufak ameliyatta müstahdem beş, altı adi amele-i ecnebiyeden kinayet olarak bu cihet, yani ecnebi muallim ve amelenin müstahdem olmaması meselesi, her bir ferd-i Osmani için başkaca medar-ı mesarr ü mefharat addedilse seza bulunmuş ve gayet cesim, bir kaç bin kıyye ağır-

lğında bir ham demirin ne suretle ocağa atılıb mâ-i mayi gibi eridilerek mevcut makineler vasıtasıyla ve beş on dakika zarfında istenilen kad ve kalıbdaki kesilib yapıldığından hepimiz mütehayyir ve müftehir ve tarz ve cesametlerinin tavsif ve tarifi müstahilül-imkan olan bu fabrikaların mülkümüzde vücudu ile beraber bunların istimali için ecnebi ustaların himmetine müracaattan varestede olduğumuzdan her birimiz müteşekkik bir halde kalmış olmakla bundan sonra Aynalıkavak

Kasr-ı Hümayununa gidilerek bir saat kadar istirahat ve millet-i Osmaniye mebusanı hakkında mütetabi'uz-zuhur olan bu lutf-i celil-i hazret-i mülkdariye karşı zaten zeynestsaz-i lisan-ı umumi olan daavat-i nusrat ü tezayüd-i ömr ü afiyet-i hazret-i hilafet-penahilerini bir kat daha tilavet ve mahsus vapurlarla avdet edildiğinin milli ve muteber gazeteniz vasıtasıyla Heyet-i Mebusan nâmına tebşir ve ilanı mütemennadır.

Mehmed Nafi

Yirmi Dördüncü İnikad*

23 Rebiülahir 1294 — 25 Nisan 1293 / 7 Mayıs 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S.1903.)

Meclis-i Mebusan işbu 1294 senesi Rebiülahirinin 23. pazartesi günü devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celilelerinde suret-i mahsusada olarak ictima eylemiştir.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis Paşa Hazretleri: —Bugünkü müzake-re-i mahsusamız saat dörtte bed eyledi. Geçen ictimanın hülasası okunsun da dinleyelim.

Hülasa okunduk da eksik ziyade bir şey olup olmadığı taraf-ı riyasetten ledes-sual Vasilaki Bey (İstanbul) Cevdet Paşa hazretleri (Dahiliye

Nazırı) nın umur-i devlete güzel edildiğinden dolayı Heyet-i Mebusan’a teşekkür eyledikleri kaziyesinin bu hülasada eksik olduğunu dermi-yan eylemiş ise de sair mebuslar zikrolunan te-şekkürün o gün olmadığını ihtar eylemişlerdir.

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- İntihab-i Mebusan Nizamnamesi:

Reis: —İntihab-i mebusan nizamnamesi gelmiş ve savarif-i matbuası şubelere verilmişti. Usulümüz veçhile birinci defa olmak üzere oku-yalım. Badehu müzakeresine bakarız. Bu intihab nizamı için encümen yapıldı mı?

Birkaç mebus: —Hayır, henüz yapılmadı.

Reis: —O encümeni de yapmalı.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Zikrolu-nan nizamı 43. maddesine kadar okudu.

Reis paşa hazretleri ibarelerdeki (kanunname) la-fızlarının (kanun) diye tashih edilmesini rey eyledi.

İlk bendlerde mevadd-ı müzakereye dair mü-lahazat olup olmadığı taraf-ı riyasetten sual edildikde heyet tarafından “bir kere baştan başa okunması ve mülahazatın badehu beyan edilme-si” rey edilmekte beyan-ı mülahaza eden bulun-madı. 43. maddeye gelindikde:

Reis paşa hazretleri, “bu nizamın bakiyesi sonra okunacağı”nı dermiyan ederek, matbuat

nizamnamesini kıraat etmesi için Halil Bey’e işaret buyurdular. Mir-i mumailayh dahi mezkur nizamı okumaya başladı.

2- Matbuat Nizamnamesi:

Reis: —1. madde üzerine matbuat nizamı encümeninin bir mülahazası var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Var, efendim. Nizam-da “evvelce isim ve şöhrat ve ikametgahı ile şüre-kasının esami ve ikametgahlarını mübeyyin Der-saadet’te, dahiliye nezaretine ve taşralarda valiye istida takdimile ruhsat-i resmiye istihsal etmeyen kimse matbaa küşad edemiyecektir.” diyor. Bu bir cümle-i nafiye-dir. Nizama cümle-i nafiye ile baş-lanmamak için “ruhsat istihsal eden matbaa küşad edecektir.” diye tashihi encümende kararlaştı.

Reis: —Lafzı tashih demek. Buna bir müla-haza var mı?

Sadi Efendi (Haleb): —Encümenin bu ka-rarı pek yolunda görülemiyor; zira matbaa deni-

len şeyde dahili ve harici her şeyden bahsolunur. İstanbul'da dahiliye nezaretinin ve taşralarda valilerin riyaset ve nezareti altında bulunmazsa, şayed, yoldan çıkarlar, tahdiş-i ezhan gibi mazar-ratı mucib olurlar. Matbaalar her halde hükümet memurlarının nazarı altında bulunmalı.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Rasim Bey'in dediğini kabul ederim; fakat bir şartım var: Matbaa küşad edecek olan adam yalnız key-fiyet-i küşadı hükümete haber vermeli; ruhsat istihsaline mecbur olmamalıdır.

Reis: —Yani, ibareden “istihsal-i ruhsat” ta-biri kalksın da “haber versin” ibaresi konulsun, öyle mi?

Nafi Efendi (Haleb): —Hüdaverdi Efendi “istihsal-i ruhsat” kaydı kaldırılсын diyor. Halbuki nizamı muvafık olur ise ruhsat verilecek. Şu kadar var ki: Hükümet, o matbaanın küşadında mahzur görür de ruhsat vermeyecek olursa es-bab-ı mucibe beyan etmeli. O matbaanın hangi lisan, huruf istimal edeceği dahi tasrih olunmalı.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Matbaayı açsın da sonra hilaf-i kanun hareketi görülürse cezası verilsin.

Reis: —Haber vermek ile açmanın farkı nedir?

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —İstihsal-i ruhsat mecburiyeti matbaayı bağlamaktır.

Reis: —Niçin bağlamak olsun?

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Matbaalar ziyade serbest olsun. Evvel emirde küşadı için yalnız bir haber versin, badehu muamelat-ı va-kıasını dahi nizamına, kanununa tatbik eylesin. Hilaf-i nizam hareket eder ve yalan söylerse ce-zasını çeksin.

Sebuğ Efendi (İstanbul): —Bence de böyle-dir. Yalnız haber vermelidir. Hilaf-i nizam hare-ket ederse lazım gelen muamele icra olunacak. Artık ruhsat ne lazım?

Nafi Efendi (Haleb): —Ruhsat ile açılma-sında matbaanın hürriyeti men edilmemiş olur. Mahzur görmezse, hükümet izin verecek.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Haber ve-rib de hükümet dahi kabul eylediği halde o mat-baada gazete neşri caiz olacak mı?

Reis: —Ruhsatsız olur ise hükümet men eder. Matbaa küşadında dahi, mahzur görür de men edecek olursa, erbab-ı istidayı bekletmeyip 15 gün zarfında cevabını verir. Başka söz var mı?

Nikolaki Solidi Efendi (İstanbul): —Bura-da matbaadan bahsolunuyor. Matbaa başkadır,

Matbuat başkadır. Matbuatın kanunu ve cezası var. Matbaa ise zarar ve ziyarı olmayan şeyleri de basar. Mesela tüccar kambiyailleri tabeder. Mat-baaların hizmetine memleket muhtaçtır: binae-naleyh matbaa küşad edecek olanlar yalnız haber versin. İlerde o matbaa sahibi nizamına mugayir bir şey yaparsa cezasını görür.

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Ruhsat-sız açsın diyorlar; halbuki şeraiti yerinde olunca, hükümet yine ruhsat verecek, men etmiyecek, matlub hasıl olacak.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Matbuat kanunna-mesi serbest olmalıdır. Matbuat nerede serbest ise orada terakki hasıl olur. Bu layiha ise, bize geldiği zaman görenler bunu matbuat kanunu değil, ceza kanunu zanneylediler. İçinde ceza-i nakdiden, ha-pisten başka bir şey yok. Bizim ceza kanunumuz var, fena yazdıkları vakit o kanuna müracaat olu-nur. Matbuat serbest olmalıdır. Amerika'nın bu kadar ileriye gidişine herkes taaccüb ediyor. Orası yeni bir memleket; fakat taaccüb edenler bilmi-yorlar, iki Amerikalı bir yerde bulunursa yanların-da bir matbaa, bir de gazete bulunur. Biz elbet Amerikalılar gibi olamayız; çünkü biz henüz yeni başladık. Amma, başlamakla beraber, bu misillü layihalar serbest olmalı.

Manok Efendi (Haleb): —Matbaalar adeta mağaza gibidir, küşadı için ruhsat istemez. Kü-şadını ilan etmesi kafidir.

Reis: —Demin bir lakırdı oldu ki, pek nizami bir söz idi. Âzâ-yı kiramdan birisi matbaa başka, matbuat başkadır, demişti.

Manok Efendi (Haleb): —Evet, gazete için, kitab için başka nizam vardır. Hakikat, bunlar serbest olmalıdır ki, memlekette terakki olsun.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Serbest olmalıdır, diyorlar. Serbestten faide gelirse, mah-zur dahi vardır. Ruhsatsız küşad olamaz.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Mesele izah edilirse, mütalaa ve müzakerece daha sü-hulet olur. Efendim, bahsolunan şey matbaadır. Matbaa demek, kitab ve gazete basmaya mahsus makine ve edevat demektir. Serbest olsun deni-len şey dahi matbaalardır, matbuat değil. Mesela, birisi kitap basacağı vakit hangi kitapları bila-ruhsat basmaya mezun ise basacak. Bunun mebahis-i mahsusası vardır; amma bir kimse matbaa küşad ettim derse, bu küşad mugayir ve muhalif değil-dir. Sonra orada tab olunmak üzere gelen şey-lerde hilaf-ı kanun hareket görünürse icabı icra

edilir. Bila-ruhsat basılmıyacak olan şeyler ruhsatsız götürülürse matbaacı beyan-ı mazeret ederek basmaz. Bu halde matbaalar terzi dükkanı, yazıhane, arzuhalci dükkanı gibi bir şey olurlar. Vakıa bunların başka bir ehemmiyeti vardır; amma nizamata riayet etmez ise o ehemmiyet o zaman görülür. Matbaalar bir takım teklifata düşer olurlarsa, ebna-i vatanın istifadesi güçleşir. Binaenaleyh, yalnız bir haber vererek açsın.

Reis: —Eski ibarede mevzu-ı bahis olan yer neresi idi?

Rasim Bey (Edirne): —“Ruhsat istihsal etmeyen küşad edemeyecek” cümle-i nafiyesi yerine “ruhsat istihsal eden küşad edebilecek” cümlesini koymak. Bir de 15 gün zarfında...

Reis: —O başka. Şimdi, bu kaydı ibka mı edelim, yoksa tahvil mi?

Heyet: —Tahvil edelim.

Reis: —O halde, yalnız cümle-i nafiye kalıdırıp isbatı mı koyalım, yoksa başka bir şey?

Heyet: —Yalnız haber versin.

Reis: —Ekseriyet var mı?

Bu bâbda ekseriyet hasıl olur.

Reis: —İbarenin ikinci parçası ne idi?

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bu halde ikinci parçanın hükmü kalmadı.

Rasim Bey (Edirne): —(İstidanın takdimi tarihinden 15 güne kadar) diyor.

Reis: —Bana kalsa, bunun lüzumu vardır. 15 gün zarfında hükümet kabulünü haber verecektir, demeli. Çünkü kabul etmeyib de men’e hakkı vardır. Böyle olur ise, yukarki ibarenin hükmünü değiştirmez.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Matbaa küşad edecek olan nizama muvafık olduğunu görerek her şeyi bit-tedarük matbaayı küşad eder. Bir de hükümet bunu muvafık bulmayıp red ve men eylerse zarar ve ziyanı kim verecek?

Reis: —Bazı adamlar vardır ki, gökden inmiş olsa, ona matbaa izni vermemelidir. O adam memlekete muzırdır. O cihetle hükümet onu men eder. 15 günde ne cevap verecek ise verecek. O cihetle matbaa küşad edecek olan adam nafie dökülüb saçılmadan müracaat edilebilir.

Nafi Efendi (Haleb): —Hükümet men edecek ise yalnız men etmekle kalmayıp, esbab-ı mucebesini dahi dermiyan etmeli.

Reis: —Başka söz var mı?

Manok Efendi (Haleb): —Matbaanın küşadında mahzur yok, dedik. Şimdi tekrar ruhsat

ahzi yoluna gidersek, şimdi verdiğimiz kararın hükmü kalmaz.

Reis: —Bir adam, 15 sene evvel kalpazanlık etmişse, ona matbaa açtırmamalı. Biz kanunları vâzıh yapmazsak, hakkaniyetin icrası müşkil olur.

Danyal Efendi (Erzurum): —Matbaalar yalnız ihbar ile küşad olunsun, denildi. Hükümet mahzur görürse zaten men edecek. Onun için 15 gün demeye hacet yoktur. Esbab-ı mucibe göstermeli.

Sadi Efendi (Haleb): —Matbaa küşad edecek olanların, evvela, ne makule adamlar olacağı görülmeli. Hükümetin ne gibi ahval üzerine men edeceği de bilinmeli. Âlemde iyi adamlar da var, fena adamlar da. Mesela fena bir adam matbaa küşad eyledi, mazarratı mucib olacak bir şey yaptı. Buraları der-hatır edilirse, İstanbul’da dahiliyeden ve taşralarda validen ruhsat almak lazımdır. Uygunsuzluk görünürse derhal men etmeli.

Danyal Efendi (Erzurum): —Yolsuz bir şey yaparsa mücazat görecektir. Bu halde ruhsat verilsin, verilmesin demek icab etmez. Yolsuzluk edecek ise, ruhsat ile açar yine eder; etmiyecek ise, ruhsatsız açar, yine etmez. Matbuat serbest olmalı.

Rasim Bey (Edirne): —Terakki matbaada değil, matbuattadır. Matbaa durduğu yerde terakki hasıl edemez; bir kağıd basar ise, terakki ondadır. Gazetelerin sahib-i imtiyazları ve müellifler güzel adam olmaları aranır. Maa-hâzâ, matbaa sahiblerinin dahi emin ve layık adamlar olması kitab ve gazete tab ettirecek olanlar hakkında dahi nafidir. Aşağıda, kitablar, gazeteler hakkında uzun uzadıya sözler var. Encümende dahi müzakereleri edildi. Aşağıda hepsi gelecek.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Matbaa icadı, ticaret nevinden bir şeydir. Dikkat ve ihtiraz edilecek şey matbuattır. Mesela, ben firengistandan bir matbaa getirtsem, basmak için değil, satmak için. Kimse beni men edemez; amma bir şey basacak olursam, ona bakarlar. Gazetelerin ve kitabların nasıl olacağı kanunda beyan olunuyor. Matbaa küşadı bu kadar külfete değerli değildir.

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Her şeye malumatı olmak hükûmet şanındandır. Bazı adamların zahiri iyi, bâtını fena olur. Hükümet emniyet ederse ruhsat vermeli.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Matbaa bir vasıta. Açılmasında hiçbir beis yoktur. Açacak adam muzır olursa, o adamın derece-i mazarratına göre ceza tayini lazımdır. Yalnız malumat versin, kafidir.

Nevfel Bey (Suriye): —Bu layihada bir bina var, bir esas var; bu bendler birbirine merbuttur. Bir bendi hedmedince, ekseriyetine dokunur. Biz de kavim bir değil; ecnebler var. Onlar için bir şart var ki, tabiiyeti kabul edecekler. Asıl matlub matbuatta ise, matbuat yolunda muvafık olmadığı ve ecnebler şartı ifa etmediği halde müşkilat çıkar. Mutlaka hükümete müracaatla istihsal-i ruhsat lazımdır.

Nafi Efendi (Haleb): —Ruhsat alınmalı. Madem ki ekseriyet karar verdi. Ben fikrimi geri aldım:

Sadi Efendi (Haleb)'nin efkârı fena değildir. Matbaa küşad edecek olan adam ne sıfatta olmak lazım gelir ise, onu tayin etmeli.

Manok Efendi (Haleb): —Matbaa başka, matbuat başka denildi. Bahis beyhude uzanıyor, matbaa bir makinedir. Basılacak şeylere dikkat etmeli. Bu da sonra gelecektir.

Bu aralık heyette söz karışır.

Reis: —Dinliyelim, dinliyelim. Üçüncü ihtarımdır, dinliyelim.

Manok Efendi (Haleb): —Paramla değil mi? Bir makine getiririm; amma basacağım şeyde mugayir bir şey olursa Cezasını çekerim. Demir edevatı üzerine ceza olmaz.

Nafi Efendi (Haleb): —Ruhsat, tesviye için değildir; o demir edevatını istimal içindir.

Danyal Efendi (Erzurum): —Matbuatın terakkiyata medarı olduğu için ruhsat alınmasından sarf-ı nazar olundu. Bahis, hükümetin 15 gün evvel vereceği cevabda kaldı. Ben şöyle mütalaa ederim ki: Hükümet her muzır gördüğü şeyi hiç zikrolunmaksızın dahi men eder. Burada hükümete biz mi mezuniyet vereceğiz? Kendisi men etmek isteyince men eder, zikri de icab etmez.

Reis: —İcap etmese, kanun heyeti bu kaydı koymazdı. İkincisi; kavanin-i mevcude, vukuatı badel-vuku cezalandırır. Matbuat ise, öyle değildir. Muzır adamı men edeceğiz.

Danyal Efendi (Erzurum): —Zaten men olunacak, kanunu yok mu?

Reis: —Bundan başka kanunu yoktur.

Nevfel Bey (Suriye): —Bana cevap vermediler: Bizde akvam-i muhtelif vardır, dedim. Ecneblere nasıl muamele edeceğiz?

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —2. maddeyi okursanız, müşkilinizi halledersiniz, efendim.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Ecnebiye de bu

ruhsatı vermeli. Birçok ecnebi türlü türlü sanayi için buraya geliyorlar. Onlara ruhsat verilir de matbaaya niçin ruhsat verilmesin?

Reis: —Öyle değil. Sabık mevcud olan nizamda ecnebi için memnuniyet-i kaviye vardır. Eğer bu kaydı buraya koymazsanız olmaz. Evvelden beri, kavi kefil ve sened veriyorlar.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Görüyorum ki matbaa, dükkan gibi değildir; büyük şeydir. Amele ve huruf ve makine ve kağıd lazım. Bu halde evvelce hükümetten ruhsat isterse, ne zararı olur? Eğer malzemeyi tedarikten sonra hükümet ruhsat vermezse kendisine daha çok zarar olur. Ruhsat almakta muhasenattan başka bir şey yoktur.

Reis: —Bu müzakere-i saniyedir. Bunu bitmiş olduğu halde terk edelim, alt tarafını okuyalım.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Efendim, bu nizam hâlâ encümenededir. Şubelere gelib de mütalaa olundu. Alsak, şubelerde bir okusak da sonra bahsetsek.

Reis: —Saat altıya geldi. İsterseniz, bir daha toplanıp bakalım. Şimdi şubelerde okunsun. Karar verdiğiniz kelime unutulmasın, alt tarafına saat sekizde başlayalım.

İkinci Celse⁶²

Encümende 16. maddeye kadar müzakere olunmuş bulunduğu cihetle saat sekizde tekrar ictima edildiği zaman, bugünkü müzakere-i mahsusada bu 16. maddeden kaçına karar verilebilirse verilip, kusurunu dahi yarınki müzakere-i aleniyyede müzakere etmeye karar verilerek işe tekrar başlandı. Ve 1. madde tekrar okundu.

Reis: —Evvelki müzakeremizde bir şey kalmıştı, neydi?

Rasim Bey (Edirne): —Haber vermek meselesine henüz karar verilmemişti. Bila-ruhsat mı matbaa küşad edecek, yoksa ruhsat ile mi? Daha buna karar verilmedi. Biz encümende işi tekrar müzakere ettik. Âzânın mütalaalarına nazaran, ruhsatsız açılmasına ekseriyet hasıl olamayacak gibi anladım.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Sabahki ictimada, bu ibarenin kalkmasına ekseriyet hasıl olmuştur.

Birkaç mebus: —Olmamıştı, olmamıştı.

Reis: —Ekseriyet olup olmadığını ben beyan

62 Takvim-i Vekayi, S. 1904.

edecegim; halbuki ibareyi birer birer okumayınca beyan edemem. İbareyi birer birer okuyalım. Birinci ibare hangisi idi?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —*1. maddesi okudu.*

Reis: —Oraya ne dedik?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Encümende ruhsat istihlal eden küşad edebilir, dedik.

Reis: —Buna karar verdik.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Ayniyle, yine evvelki ibareyi tasdik etmiş oluyoruz. Bundan bir şey çıkmaz, halbuki ruhsata hacet olmasın, denilmişti. Yalnız bir haber verilsin, diye karar verilmişti. Matbaa bir fabrika olub kanunca hareket etmezse cezasını görür, denilmişti.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Kabul olunmasında veya değişmesinde bir mahzur olub olmadığı, Şura-yı Devlet memurlarından istizah olunsun.

Reis: —Hangi kelime izah olunsun?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Encümence cümle-i nafiye ile başlamakta ise cümle-i müsbete ile başlanmış, matbaa küşadı için ruhsat istemez, denilmişti. Matbaaların fevaid-i adidesi gösterilmişti. Yalnız bir ihbar ile iktifa edilmesi kararlaştırmıştı. Bu ihbar üzerine, hükümetçe dahi, bir müddet-i mahdude zarfında cevap verilsin. Encümende tensib olunan ibare dahi arzettiğim vechiledir. Yalnız ihbar ile iktifa meselesinde Şura-yı Devlet memurlarının bir mütalaaları var mıdır, yok mudur? Burası izah edilsin.

Reis: —Bu bâbda Şuranın bir mütalaası var mı?

Macid Beyefendi (Matbuat Müdürü): —Yalnız ihbar ile iktifa edilemez. Sonra, matbaa küşad edecek olanlar kendilerini ruhsat istihsalıyla mükellef bilmiyerek matbaa levazımını tehyie ederler. Etmiyecek olsalar bile, tehyie ettikleri bahanesiyle tazminat davasına kıyam ederler. Mesela, bir ecnebi istida eder; edevatı dahi tehyie eyler. Hükümeti icbara kalkışır. Hükümet ruhsat vermiyecek olursa, kanunun bu bendini sened ittihaz ederek, ruhsata ihtiyacım yoktur, diye, matbaayı açmakta ısrar eyler.

Reis: —Başka bir mütalaa var mı?

Macid Bey (Matbuat Müdürü): —Matbaa küşad eden, ya gazete veya kitab tab'ı için küşad eder; eğer bunun küşadı için suhulet gösterecek olursak, bir takım kütüb-i muzırre basarlar. Bu cihetle mazarrat olur; çünkü efrad-ı Osmaniye

içinde uhuvvet mevcuddur. Kanun-i Esasi sayesinde bu uhuvvet bir derece daha teekküd eylediyse de memleketimiz içinde a'dânın tahrikatı devam edecek, yani biz müttehid iken bizi birbirimizden ayırmaya çalışacaklar. O yolda fedakarlıklar ihtiyar edecekler. O cihetle matbaa küşadını istida vü istihlal-i ruhsata talik etmeli. Yalnız ihbar kifayet etmez.

Manok Efendi (Haleb): —Ruhsatı istida ve istihlal ettikten sonra fenalık yapmayacakları neden malum? Yine yaparlar; eğer vazifeleri muayyen olur ise yapacakları fenalığa göre ica-bına bakılır: Gazete küşadı için ruhsat alınacaktır. Ecnebi olursa, yine bizim kanunumuza tabi olacaklar. Fesad hiçbir vakitte eksik olmaz. İş basacakları şeylerdedir. Bunlara nizam koymak, uhuvvetimizi istikmal etmeli.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Ben de Manok Efendi'nin efkarındayım. Şunu ilave ederim ki, Kanun-i Esasi'nin 12. maddesinde (Matbuat Kanun dairesinde serbesttir) denildikten sonra, böyle matbuatı zincirlerle bağlasak, hürriyet kalır mı?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Ben de Kanun-i Esasi'den bahsedecektim. Bu nizamın evvelki nizamdan serbest olacağını herkes ümid ederdi. Bize bir nizam verildi ki evvelkinden daha dardır. Bir de biz 15 gün maddesini yanlış anlıyoruz. 15 güne kadar cevap verileceği kaziyesi matbaanın küşadı hakkında değildir. Küşad için (ruhsat olmaz ise küşad edemiyecektir) dedi, o işi bitirdi.

15 gün meselesi matbaa eshabı değiştiği zaman, sahib-i cedid içindir; şimdi burada ruhsat istihsalı ne gibi şartlara mütevakıf olduğu gösterilmeli; mesela, validen bir matbaa küşadını istida ettim, keyfi isterse verecek, istemezse vermiyecek. Nizamda (şu mahzur olmazsa ruhsat verilsin ve şu mahzur olursa ruhsat verilmesin) diye izah etmeli. Yalnız valinin keyfine kalmasın. Kitap ve gazete için dahi nizamda sarahat vardır.

Nafi Efendi (Haleb): —Benim sözüm Hüdaverdi Efendi'nin sözü üzerinedir; dediler ki: Kanun-i Esasi'de (matbuat kanun dairesinde serbesttir.) buyurulmuş iken şimdi zincir ile bağlıyorlar. Bu tabir adeta hatadır. Ruhsat istihsalı o hürriyeti men etmez.

Nikolaki Solidi Efendi (İstanbul): —Macid Bey (Matbuat Müdürü)nin sözünden anlaşılıyor ki, hükümet istediğine ruhsat verecek, istemediğine vermiyecek. Matbaa denilen şey

faideli bir sanattır. Sanat halinde mazarratı olamaz. Marangoz dükkanı ile matbaa arasında fark yoktur. Onların teksiri matlubdur; zira matbaalarımız az olur ise kitaplarımız bahalı olur. Evrak-ı muzırre hariçde de tab edilebilir, buraya idhal olunur; binaenaleyh yalnız ihbar ile matbaa küşad olunsun. Zecriyat matbaa için değil, matbuat içindir. Bunlar hakkında aşağıda bendler var.

Sadi Efendi (Haleb): —Şura-yı Devlet memurlarının verdiği izahat güzeldir. Sıhhat-i bedeniye için hekimler lazım olduğu halde, o hekimlere diploma dahi veriyorlar. İzinsiz matbaacı, diplomasız hakim gibi olur. Hükümet bir adamdan emin olmazsa matbaa açtırmamalı. Uygunsuz bir şey yapar. Vakıa hükümet bunun cezasını verir, amma tesiratını men edemez.

Süleyman Bey (Niş): —İstida vermek işi tas'ibe düşürür. Bendeniz matbuatın serbest olması tarafındayım. Mülkümüzde her menfaat matbaalardan çıkmıştır. Bunu herkes itiraf edeceği cihetle tafsili lazım değil. İkinci fıkra tazib gibi görünüyor. Hükümet kanun dairesinde icra-i hareketle müsted'ye 15 gün zarfında cevap vermesini muvafık görünüm. Encümenin ilavesi gibi tashih münasib.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Hükümetin bir vazifesi vardır: Bir kere memleketin, bir kere de eşhasın idaresidir. Bu iki idareyi hüsn-i icra etmeli. Bir ekmekçi, bir berber dükkanı açacak olsak hâkyadan izin istiyoruz. Hükümetten bir izin almak derecesinde, hakkı hükümeti kaldırmakta mana yoktur. Matbaaların ne kadar menfaatleri var ise o kadar da mazarratı olur. Ruhsat istemeli, fakat 15 günde cevap değil, ruhsat vermeli. Kanun-i Esasi (matbuat kanun dairesinde hürdür) diyor, işte o kanun budur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Demincek de demiştim ki; 15 gün kazıyesi matbaa küşadı için değildir. Mevcud bir matbaa küşad edecek olan adam hükm-i kanuna itaat edeceği hakkında bir de sened versin; bununla matlub hasıl olur.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Hacı Ahmed Efendi'nin sözü doğrudur. Bir bina yaptıracak olsak tezkere alırız; amma ruhsat bir şarta mahsus olmalı. O şart mevcud olursa ruhsatı dahi mevcuden vermeli. Matbaa açacak olan adamın sıfatı muayyen olmalı. O sıfatı havi olana ruhsat verilmek mecburi addedilmeli. Hükümetin keyfine bırakmak münasib değildir.

Reis: —Teklif ettiğiniz ibare ne ise, söyleyiniz de soralım.

Manok Efendi (Haleb): —Ruhsatın yerine ihbar demeli.

Sebuh Efendi (İstanbul): —İstida takdimi tarihinden 15 gün zarfında sahibi istidanın şerait-i lazimeyi icra etmiş olduğunu bit-tasdik kabul cevabı verilecektir, diye tashih etmeli.

Reis: —Şerait nedir?

Rasim Bey (Edirne): —Ruhsat buyurulursa encümenin mütalaatını bir daha tafsil edeyim.

Reis: —Bu maddeyi talik edelim.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Eczaya semmiyeyi kemal-i serbestiyle sattırmak, bila-ruhsat matbaa küşadından daha ehvendir.

Reis: —Bu bahis matbaa bahsi; matbuat bahsi değil.

Mehmud Efendi (Mamüretülaziz): —(Ruhsat lazım değil) diyorlar. O adam hukuk-ı medeniyeden mahrum ise nasıl açar? Bu şerefli hizzettir. Her adam o şerefe nail olamamalı.

Nafi Efendi (Haleb): —Haleb'de birisi vardır; matbaa küşadı için hükümete bir istida vermişti. Keyfiyet maarife yazıldı. Tam üç sene uğraşıldı.

Reis: —Demek ki, ruhsat vermiyeceklermiş.

Nafi Efendi (Haleb): —Hayır, verdiler. Fakat uzun uzadıya zemin geçti. Sebuh Efendi (İstanbul)'nin dediği gibi matbaacıya lazım gelen sıfat tayin olunarak hükümet dahi 15 güne kadar ruhsat vermeye mecbur olmalı. Encümen bir ibare yapsın.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Buraya bir bend daha ilave edelim, (matbaacılar şu evsafı cami olsunlar) diyelim.

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Akşama kadar bahis devam etse bitmiyecek. Rey-i hafiyeye müracaat edelim.

Reis: —İki şey soracağım: Birisi ibarenin ahırına matbaacılık şeraitini ilave ederek o şartları haiz olana ruhsat verilmesi hakkında encümen bir fıkra yapsın mı? Buna ekseriyet var mı?

Ekseriyet hasıl olmadı.

Reis: —Ekseriyet yok. Şimdi şunu soracağım: Bu bend haliyle ibka edilsin mi? Ekseriyet hasıl oldu.

Nafi Efendi (Haleb): —Ekseriyet hasıl oldu. Benim deminki fikrim üzerine (ruhsat alınsın) diye ekseriyet var. Bir de (şerait-i lazime dercedilip de bir adam onları haiz olursa hükümet ruhsat vermeye mecbur olsun) diye rey istenilsin.

Reis: —Biz bu bendin haliyle ibkası için reye müracaat eyledik. Ekseriyet-i külliye haliyle ibkasını rey eyledi.

Heyet: —Evet, evet!

Reis: —Bir kere daha okuyalım.

Heyet: —Hacet yok, geçti.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Nizamda (vuku bulan istidaya 15 gün zarfında cevap verilecek) diyor. Bunu “istidalar” diye tashih etmeli ki hükmü her nevi istidalarla şamil olsun.

Bunun üzerine bahis uzadı. Evvelce karar verilmişken (bila-ruhsat yalnız ihbar ile matbaa küşadı ve 15 güne kadar cevap verilmesi) liüzumu ve istida lafzına bir de(ler) ilavesi hakkında hep yekdiğerinin tekrarından ibaret hayli sözler söylendi. Nihayet (matbaacılığın müfid bir sanat olması) hakkında dermiyan edilen fikre mukabil Şura-yı Devlet’ten Bedros Efendi mütalaat serd eyledi. Şöyle ki:

“—Matbaa açacak adamın evsaf-i matlubesi tamamıyla tayin edilebilmek mümkün olaydı, Şura-yı Devlet bunu tayin ederdi. Memleketimizde bazı adamlar vardır ki, eserleriyle malum olduğu üzere devlet onların eline bir alet veremez. Deniliyor ki, matbaacılık bir sanat-ı müfidedir. Evet, hem de pek faideli bir sanattır. Fakat barut yapmak dahi faideli bir sanattır. Barut yalnız adam öldürmek için imal edilmez, yol yaparlar, onunla tüneller, kanallar açılır; maden hafriyatı ameliyatında kullanılır: Hasılı terakkiyat için pek faideli bir şeydir, maa-hâzâ bunun imalini herkese terk ediliyor mu? Hangi devlette barut imali serbesttir? Bizim memlekette matbuat işleri barut yapmaktan daha mühimdir; binaenaleyh devlet bunu bir intizam altına almakta mazurdur.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Eслиha dahi muhataralı ise de hangi devlette esliha satılması memnudur? Herkes silah alır. Adam satılması memnudur? Herkes silah alır. Adam öldürürse, devlet onu tutar, cezasını verir.

Bedros Efendi (Şurayı Devlet âzâsı): —Silah satılması her yerde yasaktır.

Kostaki Paşa (Dahiliye müsteşarı): —Deniliyor ki, iş valilerin keyfine kalırsa izin vermezler. Buna ne hacet? Kanun-i Esasi hürriyet vermiş. Başka teminata ihtiyaç kalır mı? Vali men edermiş! Hayır, hiçbir şey edemez. Ruhsattan meram bu nazik işe olur olmaz adamı sokmamaktır. İş istidaya kalırsa bir muzır adam bu istidayı etmeye bile cesaret edemez. Hükümet bir ehl-i ırza niçin izin vermesin?

Manok Efendi (Haleb): —İşte, biz dahi pa-dışahımızın vermiş olduğu hürriyete istinaden ve ondan aldığımız cesaret üzerine diyoruz ki, matbaalar bağlı olmasın. Haleb’de üç, dört sene istida ettiler. Muvaffak olamadılar. Böyle niyet ü hizmet-i hayriyede bulunanları men etmemeli. Vali ruhsat vermezse, müsted’i ne yapsın? Buna bir çare bulmalı. Vali ehl-i ırza ruhsat verir, di-yorsunuz. Ya vermezse ne yapmalı?

Kostaki Paşa (Dahiliye müsteşarı): —O vakit Kanun-i Esasi yoktu.

Manok Efendi (Haleb): —Devlet vardı ya!

Bahis yine hep şu vadiden harice çıkmamak üzere biraz daha uzandı, nihayet bir daha reye müracaat edildi. (Bende bir şey ilavesi lazım gelib gelmiyeceği) hakkında rey istenildikde ekalliyet hasıl olduğu gibi geçmek ve (ler) lafzını ilave etmek için dahi yine akalliyet hasıl olduğundan tahriren rey toplanmak iktiza edib bu halde istida lafzına bir de(ler) ilavesiyle bendi geçmek hususunda ekseriyet bulundu. Ve nizamın ikinci bendi okunmaya başlandı ki; hülasa-i hükmü matbaa küşad edecek adam ecnebi ise vezaif ve teklifat ve mücazatça işbu kanun ahkâmına tabi olacağı ve bunun için sened vereceği ve matbaa küşadı vilayet ve liva merkezlerine mahsus olacağı suretinden ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —Matbaa küşadının vilayet ve liva merkezlerine münhasır olması, bir mesele-i umumiye olduğundan onu birinci bende ilave etmek ve kaza merkezlerinde dahi küşad edilebileceğini ilave eylemek encümenin cümle-i mütalaatındadır.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —10. maddede tebaa-i ecnebiye gazete ihracından men olunuyor. Bu bendde matbaa için bunlara cevaz veriliyor. Onda görülen mahzur, bunda da yok mudur?

Rasim Bey (Edirne): —Matbaa başka, gazete başkadır. 10. maddeye gelince göreceğiz.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Ben başkadır, diyemem. Şura-yı Devlet memurlarından sorulmasını isterim.

Reis: —Bunu Şura-yı Devlet memurlarından soralım mı?

Bir mebus: —Liva ve vilayet merkezlerine münhasır kalması münasibdir. Merkez-i kazada matbaa açılırsa havadis almaya muktedir olamayacağı cihetle bir takım münasebetsiz şeyler neşreder.

Reis: —Buna cevap var mı?

Nafi Efendi (Haleb): —Her matbaa gazete basmaya mecbur değildir. Müsteid kazada ihtimal ki kitab basmak için bir matbaa açarlar.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —Bana kalırsa her yerde matbaalar açılsın, köyler de bile...

Reis: —O müsteid kaza hangisidir?

Nafi Efendi (Haleb): —Mesela Antakya... Orada bu kadar şairler, fazıllar var.

Reis: —Orada ev bile kalmadı.

Nafi Efendi (Haleb): —Hayır, efendim, marmurdur. Sadi Efendi (Haleb) ile beraber oradan geçib geldik. Antakya'da olan kitaplar bir vilayeti idare eder.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Madem ki matbaalar bu kadar mühimdir, madem ki baruttan beterdir, diyorlar; onu güzelce saklıyalım. Onu kaza merkezlerine kadar tamim etmiyelim.

Nafi Efendi (Haleb): —Ciddi olarak mı söylüyorsunuz?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Pek ciddi söylüyorum.

Reis: —Matbaaları kazalara kadar tevsi edelim mi?

Ekseriyet: —Edelim.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —Gelecek sene, inşallah köylere kadar tevsi ederiz.

Kanunun bu fıkrası "merkez-i kazaya" lafzının ilavesiyle tashih olundu. Bunun üzerine (kazalara kadar matbaa açmakta mahzur olup olmadığı)na dair yine sözler teatisinde devam edilib hatta silsile-i müzakere karıştı ise de Reis Paşa hazretleri (bu maddenin bittiğinden bahisle 3. maddeye geçilmesi)ni dermiyan eyledi. Ve 3. madde kiraat olundu. Hülasa hükmü, ulum ve sanayiye dair tab olunan kitaplar için ruhsat almaya hacet olmayıp, yalnız ikişer nüshasını neşrinden sekiz gün evvel hükümete teslim etmek lazım geleceği ve politikaya ve edebiyata ve edyana dair kitapların Dersaadet'te dahiliye nezaretinden ve taşralarda validen ruhsat alınması lazım geleceği ve her nevi ilan ve resimlerin aid oldukları daire-i belediyeden tasdik ettirileceği ve aksi halinde mücazat-i muayyenesi icra olunacağı suretlerinden ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —Bu bendde ceza-i nakdi yalnız kanuna itaatsizlikten dolayı alınacak. Bu halde 5 altından 25 altına diye derecatı tayin etmemeli; çünkü nev-i kabahat birdir. Ceza dahi bir olmalı.

Reis: —Büyük şehirlerde olur ise matbaacı günde 10 kere fesad yaptırıp 10 kere de ceza

vermeye razıdır. Küçük şehirlerde bu cezayı veremezler. Kanunda böyle şeyler mertebe mertebe olur. Bir deynek ile birisi vefat eder, diğerinin ise yalnız tozu çıkar. Ceza bir türlü olamaz, adamına göre olur. Basmacı vardır ki 10.000 lira sermayesi vardır. Diğerinin 10 lira sermayesi yoktur. Herkes haline göre cezalandırılmalı.

Heyet: —Yolunda, yolunda! Buraya kadar ibka etmeli.

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Fünun ve sanayi kitaplarını basmadan evvel gösterson.

Reis: —Hayır, basılmışını görmeli ki, hükümet men edebilsin...

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Ya hükümete verilecek kitab bir tarafa atılırsa? Binaenaleyh matbaacı bir makbuz ilmühaberi almakta haklı olsun.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Münasib olur, öyle tashih edilsin.

Rasim Bey (Edirne): —Edyana müteallik kitaplar... Müslüman kitapları ise makam-ı meşihata ve Hristiyan ve Yahudi kitapları ise patriklere ve hahamlara havale olunarak badet tedkik dahiliye nezaret-i celilesi tarafından ruhsat verilmesi dahi encümen kararındandır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —(Din kitaplarının tab'ı öteden beri patriklerin ruhsatiyle serbest serbest icra oluna geldiğinden yine öyle devam edilmesi)ni iltizam ederek (bunları dahiliye nezaret-i celilesinden istizan ile basmak öteden beri kiliselerin sahib oldukları hürriyeti kaldırmak demek olacağı)ni dermiyan ile bu bahsi musırrane uzattı ve (bundan maksad hürriyeti kaldırmak demek olmadığı ve edyan-i mer'iyeye aleyhinde neşriyat ile teşviş-i ezhan edilmemesi matlub olduğu) her tarafta teati edilen kelimat ile tefhim edilmek istenildiği halde Nakkaş Efendi (Suriye) yine iltizamında sebat eyledi. Reis Paşa hazretleri, (söylenen sözlerin hep tekrardan ibaret olduğu)nu ve (bu ise âzâ-yı kiramın yekdiğeri tarafından söylenilen sözleri anlamıyorlar gibi görünmesi)nden neşet eylediğini dermiyan ile (bir mezhebin, mezahib-i saire hakkında yazacağı şeyler mübahasa-i ilmiye ve mücadele-i fenniye-i hikmiye olur ise ona bir şey denilmiyeceğini ve maksad mezahib-i mevcudeyi li-garazin ve bi-gayri hakkın tahkir ve teşniden muhafaza olduğu)nu dermiyan eyledi; ancak bu mübahasanın bitmesi katiyen ele alınmayıp behsin yarınki meclise talikiyle meclise hitam verildi.

Yirmi Beşinci İnikad*

24 Rebiülahir 1294 — 26 Nisan 1293 / 8 Mayıs 1877
SALI

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1905 ve 1906.)

Heyetin bugünkü ictimai devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileri tahtında vuku bulmuştur.

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat dörtte küşad edildi. Geçen ictimain hülasasını dinleyelim.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Riyaset katibi izzetlu Münir Bey hülasayı kıraat etmekle tarımın ve muvafık olarak kabul ve imza kılındı.

Abdürrahman Efendi (Bağdad), Ahali-i Irakiye'nin geçen Sırbıye ve Karadağ meselesinde fedakarane bir suretle ettikleri ianeye ve bu defaki meselede dahi hazır bulundukları fedakarlığa dair bir makale okuyarak, (Bu varakanın usuli vechile şubelerde dolaştırılması ve lüzumu kadar

imza toplanması) taraf-ı riyasetten beyan buyruldu.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Encümende bir iş görülmüyor. İşler geç kalıyor, vakitler geçiyor.

Reis: —Bunu ben de ihtar edecektim; geç kalan işleri istical etmenizi söyleyecek idim. İşlerin arkasını bırakmamalı.

Matbuat nizamnamesinin aşağı tarafını okuyalım.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Matbuat Nizamnamesi:

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul), nizamın 4. maddesini okudu ki: (kendi ismini ve matbaanın mahallini yanlış haber verenlerden 10 Osmanlı altınından 70 altına kadar ceza-i nakdi alınacağı) na dairdir.

Reis: —Bu bâbda encümenin bir mülahazası var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Ceza-i nakdi ziyadece görünüyor... 50 altına kadar olması müzakere edildi.

Nikolaki Solidi Efendi (İstanbul): —Her memlekette matbuat hakkındaki cezalar cüz'idir. En ağır Fransa'daki cezalar olub onun dahi en çoğu 300 franktır. Biz bu nizamı ceza ile dolduruyoruz. Burada 2'den 5 liraya kadar ceza-i nakdi almak kifayet eder.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bu kanun hiçbir yeri Fransız kanununa muvafık olarak yapılmamıştır. Ceza-i nakdinin ağır olmasında beis yoktur. Yanlış haber vermesinler.

Rasim Bey (Edirne): —Yanlış haber vermek, yarılmaktan neşet ediyorsa bu ceza ağırdır. Eğer doğru haber vermek demek ise nizamı öyle tashih etmeli.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Ve mahallini yanlış haber veren sahtekardır.

Reis: —Nevbet-i kelam sizin değildir, efendim.

Nikolaki Solidi Efendi (İstanbul): —Sahtekar ise ceza kanununda yeri vardır. Bunun da burada lüzumunu görmüyorum. Sehv ise bu ceza ağırdır.

Nafi Efendi (Haleb): —Kanun-i cezada ismini yanlış haber verenler için bir bend yok; bi-naenaleyh bu bend burada lazımdır.

Manok Efendi (Haleb): —Böyle bir fikra-i kanuniye lazımsa, kanun-i cezaya zammolunsun; bu matbuat kanunudur. Burada böyle şeyin lüzumu yoktur.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Matbuatın kabahatleri ve o kabahatlerin cezaları burada tayin olunur. Bend yerindedir.

Reis: —Demek oluyor ki, bu ceza ağır mıdır, değil midir? Buna karar vereceğiz.

Bunun üzerine ceza-i nakdinin taklili hakkın-da reye müracaat olundukda evvel emirde ekseriyet hasıl olmayıp bendin haliyle ibkasında ise hiç rey bulunmadığından, Vasilaki Bey (İstanbul)'ın ihtarı üzerine taklil için bir daha reye müracaat edildi. Ve 68 mebustan 39'u rey vermekle ekseriyet bulunmuş oldu. Ceza 10 altından 25 altına kadar olmak üzere tayin olundu.

Reis: —Bunun üzerine bir ifade var mı?

Macid Beyfendi (Matbuat Müdürü): —Cezanın takliline ekseriyetle karar verildi. Taklilde esas kabul olunduğu halde mikdarında, yani 25'e tenziline beis yoktur. Biz evvelki mikdarın muhafazasına sa'y edersek de ekseriyetle karar verildi, bitti.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Kanunun diğer fıkralarında da cezalar pek ağırdır. Burada tahfif edildiği halde diğerleri dahi tahfif edilmezse kanunun bazı cezaları hafif, bazı cezaları ağır olur.

Reis: —O fıkralar gelince keyfiyetin icabına göre müzakeresini ederiz.

Muhtar Efendi (Erzurum): —Söz için ruhsat isterim.

Reis: —Bu bendi müzakeresi tamam oldu, ruhsat veremem.

5. bend okundu ki, hülasa-i hükmü müellifin ismi olmıyarak veya sahte bir isimle neşrolunacak şeyler için matbaa sahibi mesul olacağı ve imza altında basılacak şeylerin mesuliyeti imza sahiblerine aid olacağı hususlarından ibarettir.

(Buna dair mülahaza olup olmadığı) **Reis Paşa** tarafından sual edildikçe ittifak ile kabul olundu.

Badehu 6. madde okundu. Hükmü mevadd-i mahsusasında gösterilen esbabdan dolayı bir hükmü lâhik oldukda o hükmü icab eden matbuanın müsadere-i mahkeme tarafından emredilebileceği hususundan ibarettir.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bu hükmün itasını icab eden mevaddı, yani 25. ve 26. ve 27. ve 28. ve 29. maddeleri okundukdan sonra bunu dahi müzakere edelim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —O maddelerde zât-ı şahnenin ve hanedanın ve sair lazımül-ih-tiram mahallerin ve zâtların hukuk ve haysiyetleri mezkurdur; binaenaleyh bu bendin ibkası lazımdır.

Nafi Efendi (Haleb): —Bunlardan ceza-i nakdi alındıktan sonra bir de müsadere icab etmez. Muzır değilse bırakmalı.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bu madde tefsir kabul etmez. Zât-ı hümayun-ı mülükaneye aid muzır şeyleri, basanların elinde bırakmamalı.

Macid Beyfendi (Matbuat Müdürü): —Kanun da (müsaderesini emredebilir) diyor. (Bilir) kelimesi keyfiyeti mahkemenin reyine tank demektir. Muzır ise, müsadere-i emreder, demiyor, edebilir.

Reis: —Müzakere tamam oldu mu? Bu bendi ibka edelim mi?

Heyet: —Evet...

7. madde okunur ki, mesahif-i şerife ve ecza-i Kur'aniye temsili münhasıran maarif nezaretine aid olacağından ibarettir.

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Delail-i hayrat tab'ını da buna ilave etmeli.

Nafi Efendi (Haleb): —Bir faide-i zaide olmak için bunların hediyesi masarif-i tab'iyesi de-recesini geçmese...

Solidi Efendi (İstanbul): —Edyan-i saire ki-tabları dahi kendi patrikhanelerine aid olacağı ilave edilse...

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bu mesele 3. maddede vardır.

8. madde kıraat olurdu ki, hülasa-i hükmü (hukuk-ı şahsiye ve medeniyesine sahip ve 25 yaşını mütecaviz olan ve cünha cezalarında bir seneden ziyade hapis ve ona muadil cezalardan biriyle ve cinayetle mahkum olmıyan her Osmanlı tebaasının kanuna tevfi-k-i hareket şartıyla eyyam-i muayyene ve gayr-i muayyenede gazete neşir edebileceği ve memalik-i Osmaniyede mi-zaha mahsus gazeteler memnu olduğu) kaziyelerinden ibarettir.

Reis: —Bu bâbda encümenin bir müzakeresi var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Son fıkraya, mizah bah-sine kadar bir şey yok. Aynıyla kabulü kararlaştı.

Nafi Efendi (Haleb): —Fakat sahib-i im-tiyaz edebiyat ve siyasiyatta muktedir olmalı. Olmazsa muharriri bir bend verir. O da anlamı-yarak derceder. Vakıa cezasını çekecektir; fakat

gazete basılmış olur. Su-i tesirâtı münteşir olmuş bulunur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bunu ben de diyecektim. Meclis-i maarifde mi olur, nerede olur ise, bil-imtihan iktidar ve mahareti tebeyyün edenlere ruhsat vermeli.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu maddede hükümeti seniyye her Osmanlı'ya birkaç şart mukabilinde bu hukuku tamîmen bezletmiş. Buna teşekkür etmeli; yoksa birisi zengin olur, kudret-i kalemiyesi bulunmaz; birisinde kudret-i kalemiye bulunur, kuvve-i maliye bulunmaz; binaenaleyh matbuat işi müşkilata düşer olur. Asıl matlubumuz terakki olduğu halde, 100 geri kalır. Şerait-i kanunu cami olan her Osmanlı'nın gazete çıkarması caizdir.

Süleyman Bey (Niş): —Bu bendi maarifin tevessüü için açık bir yol görürüm; matbuatta hizmet edecek olan zevatı kudret-i ilmiye ve kalemiye ile takyid edersek, Hasan Fehmi Efendi'nin dediği gibi, matlubun usulünü müşkilata düşer etmiş oluruz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Kudret-i maliyesi olan bir katibe müracaat eder, onunla bil-ittifak gazete çıkarır; fakat sonra o katibden ayrılır, başka birisine müracaat eyler ki, evvelki kadar iktidarı yoktur. Maazallah, bundan bin mahzur çıkar; halbuki matbuat işi servet istemez, ehliyet ister. Bunu erbabına vermek lazımdır.

Reis: —Ya, maazallahi teala, erbabına verilmezse, ne zarar görülür?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Beyan ettim, efendim.

Reis: —Nöbet bana geldiyse, ben de söyliyim: Basmacıların onda birisi okumak, yazmak bilmez; okumak, yazmak bilmiyenlerden diğerleri pek ziyade memnun olurlar; zira çıkardıkları şeyi kimse okumuyacağından idaresi yanar. El-yevm gazete yazanların bir öşrü okumuş yazmış ve iki öşrü edib ve efsahdır; amma imla bilmezler. İsterseniz bu bahsi geçelim.

Heyet: —Geçelim.

Nafi Efendi (Haleb): —Cevabım var.

Reis: —Geçtik, efendim, karar verdik.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Bu bendede gazete ruhsatı almak için tâbiyet-i Osmaniyyede bulunmak lüzumu gösteriliyor. Münasib olur ise hizmet-i ecnebiyyede bulunanlara da gazete ruhsatı vermemeli.

Birkaç mebus: —Ecnebilerin mahall-i mahsusu var.

Nafi Efendi (Haleb): —Tebea-i ecnebiye için sarahat vardır; fakat Hacı Hüseyin Efendi terceman, filan gibi hizmet-i ecnebiyyede bulunanları arz ediyor.

Reis: —Tamam. Bu fikrayı da ecnebler ben-dine koymalı.

Rasim Bey (Edirne): —Şimdi bendin ikinci fıkrasına geldik. (Mizaha mahsus gazeteler memnudur) diyor. Memalik-i sairede mugayir-i edeb olmıyan mizah gazeteleri bulunduğu için burada da bulunmasına ruhsat vermeli.

Nafi Efendi (Haleb): —Evvla mizah gazetelerinin men-i neşri ne efkara müstenid olduğu meydana konulsa...

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Rasim Bey'in dediği gibi Londra'da, Paris'te, Berlin'de... Hasılı her yerde bu gazeteler vardır. Bunlar hisse alacak bir yolda nükteli şeyler yazarak halkı terbiye ederler; şimdiye kadar bulunduğu gibi, bundan sonra da bulunsun.

Süleyman Bey (Niş): —Politika gazeteleri ve neşriyat-i ilmiye kanun tahtında intişar edecekleri gibi mizah gazetelerinin dahi kanunla devamı lazımdır.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Bizim terbiyemiz gazetelere kaldıysa, vay halimize! Biz gazete terbiyesini istemeyiz.

Reis: —Bu bâbda bir mütalaa var mı?

Macid Beyfendi (Matbuat Müdürü): —Efendim, mizah gazeteleri lüzumsuz ve faidesiz olduğu gibi, bunların mazarratı da vardır. Keyfiyeti isbat edeyim.

Malum olduğu vechile gazetelerin vazifesi iki türlü olacak: Birincisi muhafaza-i hukuk ve ikincisi mürebbilik vazifesidir.

Muhafaza-i hukuk aksamını nazar-ı itibare almalı. Birincisi hukuk-ı şahsiye ve ikincisi hukuk-ı umumiye ve üçüncüsü hukuk-ı siyasiyedir ki, bir milletin ve devletin milel ü düvel-i saireye karşı olan hukukudur.

Hukuk meseleleri mesail-i müsbededendir. Hukuk-ı şahsiyyede ve hukuk-ı umumiyyede kanunlar ve hukuk-ı siyasiyyede muahedeler vardır ki, mesail-i mezkurede bunlar esastır. Bu misillü mesail-i mühimmede yâve-güylüğün hiç lüzumu yoktur. Hukuk-ı şahsiye metanete mütevakkıf ise hukuk-ı umumiye ve siyasiye daha ziyade metanete mütevakkıfdır. Bu işlerde teeddüb ederim amma adeta soytarılığın hiç lüzumu yoktur. Terbiye bahsine gelince: Bunun da dört sınıfı vardır ki, terbiye-i

zâtiye, terbiye-i beytiye ve terbiye-i umumiye ve terbiye-i siyasiyedir.

Bunların cümlesi vezaif-i mühimmedendir. Bunlarda dahi yâve-güylüğün, soytarılığın lüzumu yoktur. Vakıa bazı faidesiz şeyler vardır, amma zararı yoktur. Bunların ise mazarratı da vardır.

Vakıa Avrupa’da mizah gazeteleri var, diyorlar. Biz, onları taklide mecbur değiliz. Biz, Avrupa’nın tecaribinden istifade etmeliyiz. Bakalım, Avrupa’nın ukalası, hukeması bu mizah gazetelerinden memnun mudur? Benim acizane bilişime göre memnun değillerdir. Mizah gazeteleri resimden ârî olamazlar. Resim denilen şeyi bir kere tefekkür etmeli. Resimin insana olan tesiratına bakmalı.

Resim insanın havass-i maddiyesine hitab edermiş. Resim hüzn-engiz ve fazilet-âmir bir vaka irae ederse havass-i zahireyi teskin eder. Efkar-ı âliye üzerine icra-i hükme başlar. Bu yolda resimler âsâr-ı ilahiyenin ulviyetini göstermişlerse faideden hâlî kalmazlar. Bunlar faideli olduğu gibi aksi halinde olan resimler ve emsalini zikirden teeddüb edeceğim surette açık saçık resimler havass-i zahireyi iğra ederler. İnsanın havass-i zahiresi isyan eder. Aklın cisim üzerine olan hükmü gider. Sultan-i akl mağlub olur. Gençlerin, müsinlerin iradesi elden gider. Bir iki misal ile isbat edeyim: Avrupa’da bir takım deniz hamamları falanlar vardır ki, o misillü mahallenin vukuatından olarak bir takım açık saçık resimler yaparlar. Hukema bundan müştekidir. Irz u edeb sahibi olan familya babaları bunların adını bile söylemezler. İşte, bu suret terbiye-i beytiyeye aittir. Gelelim terbiye-i siyasiyeye: Devletlerden birisi bir büyük hezimete uğradı ki, netice hanedanın inkırazını mucib oldu. O esnada ben, kendi gözümle gördüm ki galib olan devletin askeri şeklinde bir kocaman asker yapmışlar, mağlub olan devletin askeri onun bacakları arasından geçib o devlet-i galibenin payitahtına kadar gidecekleri davasında bulunuyorlar. Böyle şeyler, terbiye-i siyasiyeyi bozar. Geçenlerde bir gazete kanadlı bir merkeb yazıp uçurmuştu. Öyle kanadlı ve uçar gibi görünen resimlere herkes başka mana verir. Bazı dinler de sahib-i ecniha mahlukat anlar.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Verilen şu izahattan meselenin asıl muhtaç olduğu nokta anlaşıldı, diyemem. Bazı fena resimler olabilir. Lakin zât-ı mesele, böyle bir mizah gazetesi neşrinde ne mazarrat olduğunu bilmektir. Terbi-

ye bahsine gelince: Bir gazete, resimlerinden ve mündericâtından mesul olacak. Hukuk-ı hükûmete, hürriyete dokunur ise mesul olacak, cezasını görecektir kanun, gazetelere bu terbiyeyi vermek için yapıldı. Ve illa kanunun zevki kalmazdı. Şimdiye kadar neşrolunan mizah gazetelerini nazarı tedkike alalım: Bunlardan ne mazarrat hasıl oldu? Amma birisi birkaç defa yolsuz bir madde yazmış, o da cezasını çekmiştir.

İnsan bir tüfek atarsa birisini öldürebilir, amma böyle bir mahzuru olduğu için tüfeğin vücudunu kaldıramayız. Pek çok zevat vardır ki, ciddi gazete okumaz da mizah gazetesi okur. Eğer mizah gazeteleri başka memalikte bulunmasalar bile bunları biz kendimiz yapmalıyız. Bunların çocuklar için dahi faidesi vardır. Her vakit ciddiyat ile uğraşmaktan tabiata yorgunluk gelir. Bunların tuhaf tuhaf fıkraları çocuklara talim-i huruf için medar olur. Hasılı mizah gazetelerinin neşrinde bir güna mazarrat olup olmadığı anlaşılamadı. Bazılarının yolsuzluğuna bakıp da cümlesini fena görmek lazım gelmez. Bunlar devletçe, milletçe muzır mı, değil mi, bunu anlamalı. Bana kalırsa mazarratları olamaz. Matlub olan şey terakki olup bunların kasrı ve mahvı değildir. Terakki-i maarif mültezem mi, değil mi? Her halde kanun dairesinde hareket şartıyla matbuat tevsî olunursa, maarif dahi o derece tevessu eder. Maarif tevessu ettikçe servet-i sairece dahi terakki hasıl olur. Matbuat ne kadar serbest olursa o kadar faide hasıl edeceğine hiç şüphe etmemelidir. 20 sene evvelki hâlimiz ile şimdiki hâlimiz kıyas edilirse, şimdiki halimiz pek âlî görülür. Vakıa elyevm Avrupa’ya nisbetle gerideyiz. Lakin eski halimize nisbetle pek çok terakki ettik. Bu da matbuat sayesinde; binaenaleyh, ben mizah gazetelerinde bir güna mazarrat göremem.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bir ufak söz söyliyeyim: Şura-yı Devlet bu gazeteler hakkında envadan bahsetmiş, Hasan Efendi (İstanbul) ise efraddan bahsediyor.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Burada mevzu-ı bahis olan şey mizah gazeteleridir, resim değildir. Mizah da zarar var mı, yok mu? Onu düşünmeli.

Nafi Efendi (Haleb): —Fikrimi beyan için evvel emirde Şura-yı Devlet memurlarından istizah eylemişim. Aldığım cevabda gördüğüm mahzurlar, evvelce hükmettiğim muhasenattan

daha büyük çıktı. Bendeniz buralı değilim; binaenaleyh İstanbulca bu gazetelerin mucib olduğu muhassenatı anlayınca kadar reyimde bi-taraf kalırım.

Solidi Efendi (İstanbul): —Macid Bey (Matbuat Müdürü)’nin bu cevabı Gizo hakkında riva-yet edilen bir fıkraya müşabihdir. Gizo reis-i vü-kela iken gazeteciler gidib kendisine bir şey arz etmişler. Gizo buna bir suretle cevap vermiş ki, o cevap kendisinden memul ve muntazar değil imiş. “Sizden bu cevabı beklemezdik!” denil-dikçe Gizo dahi “bu cevabı size Gizo vermiyor, bir reis-i vükela veriyor.” diye mukabele eylemiş. İşte, Macid Bey gibi bir zât-ı âlî-kadr dahi bugün kendi cevabını vermiyor, bir matbuat müdürü cevap veriyor.

Reis: —İsim lazım değildi.

Solidi Efendi (İstanbul): —Mizah gazetele-rinin lüzumu malumdur, müsellemdir. Ciddi ga-zeteler icad olunmaksızın mizah gazeteleri icad olunmuştur. Dünyadan komedyâ ile mizah kal-karsa, fenalığı tepelemek için elimizde bir silah kalmaz. (Bunlara lüzum yoktur) diyenlere taac-cüb olunur. Ciddi gazetelerin yapamadıkları şeyi mizah gazeteleri yapar. Mesela hasislik üzerine birkaç bend yazar ise maraz-ı hissete düşer olan adamları bu bendler ıslah eder. Şahsiyata dair olur ise, nizam vardır. Yolunda ve nizamında git-mek şartıyla hizmeti büyüktür.

Mustafa Efendi (Kozan): —Bizim şeriat-i-mizde bunlara dair bahis vardır. Bunlar şer’an memnudur; amma denilecek ki bu memnuiyet hocaca memnudur; fakat işte Macid Bey’in de-diğine bakılırsa, bunların memnuiyeti lüzumu-nu ukala dahi isbat ediyor. Bir takımları bunun menafinden bahsediyorlarsa da ben şer’an değil aklen diyorum ki, bunların lüzumu yoktur.

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Mizah gazetele-rinin lüzumsuzluğundan bahsoluyor; halbuki bunların mazarratı yoktur. Edebiyata ve politikaya dair sair kitaplar derecesine varamazlarsa da bun-lardan istifade edenler dahi bulunur. Zaten buraca biz men edecek olsak yine Avrupa’dan gelir. Şu hale göre men’i caiz değildir. Bunlar kaldırılacak ise tiyatro gibi, kazino gibi eğlence mahallerinin cümlesini kaldırmalı, böyle şeylerin Heyet-i Me-busan tarafından men’i hiç caiz değildir.

Manok Efendi (Haleb): —Gerek sıbyan ve gerek büyük adamlar için meşguliyetler lazımdır. Fakat daima ciddiyat ile meşgul olanlar yorulur-

lar. Eğlenceye lüzum görürler. Çocuklar ise 12 yaşını geçmeyince ciddiyat ile meşgul olamazlar; binaenaleyh, çocukları eğlendirerek terbiye et-mek lazımdır.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Macid Beyefen-di’ye pek uzun cevap vermiyeceğim. Buyurdul-ar ki, her hukukun muhafazası için bir kanun vardır. Öyle ise hiçbir gazeteye lüzum kalmaz. Bana bir devlet gösterson ki, o devlette terakki olduğu halde mizah gazeteleri muzır görülmüş-tür. Mizah gazeteleri yalnız Rusya’da memnu-dur. Ondan mâadâ her yerde çıkar, biz de Rusya gibi mi hareket edeceğiz?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Müzakerenin su-ret-i cereyanında görülüyor ki, bu gazetelerin muhassenatı da vardır, vehameti de. Bu halde yalnız muhassenatından istifadeye çalışmalı, ve-hametini dahi muamelat-ı şedide ile men etme-li. Bu gazeteleri tiyatroya, komedyaya pek yakın görüyorum. Tiyatroların, komedyaların muhas-senatını inkar edemeyiz. İnsanları hem eğlen-dirirler hem de ibret alınacak şeyler gösterirler. Vakia bazı komedyalar edebe mugayir olur ise de biz iyisini ihtiyar edelim.

Hamazasb Efendi (Erzurum): —Gazetele-rin mensub oldukları milletlere efsarca hizmet-leri vardır. Mizah gazeteleri o yoldadır. Şimdiye kadar tecrübe ettiğimize göre, gazetelerden ma-zarrat hasıl olmamıştır. Mizah gazeteleri fesada dair bir şey yazdı mı, ceza edilsin.

Rupen Efendi (Edirne): —Bizim mizah ga-zetelerini yasak ettiğimiz halde, Avrupa’dan ge-lenleri de yasak edecek miyiz? Madem ki men edemiyeceğiz, sonra bizde müstamel olan lisan-lar üzerine mizah gazeteleri basıp gönderirler. O halde Avrupalılara vereceğimiz paraları, bari kendi ahalimize verelim.

Rıza Efendi (Bosna): —Muvafık-ı edeb olur-sa bir beis yoktur.

Bir mebus: —Gazetelerden maksad ebna-i va-tan için cidden istifadedir. Mizah ise böyle de-ğildir. Rusya’nın her icraati fena ise, şu mizah gaze-telerini men edişi iyidir. Bendin ibkası lazım gelir.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —2000 sene-den beri şiir ve inşada ileri giden milletler, hep komedyâ ile ileri gitmişlerdir. Mizah dahi bir nevi komedyâ demektir.

Reis: —Evvelce dahi söyledik; amma dinle-miyorlar ki. Bendi tashih edelim mi, yoksa ibka edib geçelim mi?

47 rey tashihi cihetinde bulunmakla ekseriyet hasıl oldu.

Reis: —Sizce başka bir izah var mı?

Macid Beyefendi (Matbuat Müdürü): —Var, amma tashili için ekseriyet hasıl olduktan sonra arz edilebilir mi?

Reis: —Olur. Buyrunuz, izahatınızı veriniz.

Macid Beyefendi (Matbuat Müdürü): —Gazetecilik ciddi bir şeydir; nevammâ halk için hocalık ve nevummâ avukatlık demektir. Kimse bir soytarı hoca istemez. Kimse bir soytarı avukata davasını emniyet edemez. Ciddiliği seven bunları kabul etmez. İnsan daima ciddi şeylerle meşgul olamaz, dediler. Pek doğrudur; ancak yalnız bizde değil, umum milel-i mütemeddinede, mizah gazetecileri vak' u haysiyetlerini muhafaza edememişlerdir. Yalnız para kazanmağa bakmışlardır. Mesela, bir encümen-i danış olur, erbab-i maarifden adamlar bulunur, birisi neşeli olurda, hoş lakırdılar söyler; amma vak' u namusu ile söyler, âdâba muhalif söylemez. Böyle şeyler inbisatı mucib olmakla pek muvafıktırlar. Lakin mizah çılar buna dikkat etmemişlerdir. İnsanda hezle, terbiyesizliğe bir temayül-i cibil vardır. Böyle olmasa, terbiye için mektebler yapılmazdı. İnsan muhtac-i terbiyedir. Gazeteciler, halkı mâlâyânî ile işgal ederler ise terbiyeye hizmet etmemiş olurlar. Çocukların istifadesinden bahsedildi. Eğer hükümet resmin aleyhinde bulunsa idi bu mütalaa beca olurdu; halbuki hükümet resimli gazeteler aleyhinde değildir. O bâbda teşvikat bile icra etmiştir. Hatta resmin tesir-i ruhanisinden dahi bahsettim. Bir misal daha zikredeyim:

Dün ehlibamdan birisinin elinde Fransızca bir resimli gazete gördüm. Haya, ederim, amma isbat-ı müddeâ için yine söylemeliyim: Bir çocuk eline bir tenkiye marpuçu almış, valdesinin sualine cevaben: muzıka çalışıyorum, diyor. Bu resim bi-edebanedir. Bir sözüm daha var: Bazı şeyler vardır ki, doğrudan doğruya söylenemez. Bu şeyler vakt-i istibdadın ahvalidir. Vaktiyle bir takım mecnunlar varmış ki, cinnat nikabı altında hakikatler beyan ederlermiş. Böyle şeyler vakti istibdadda muvafık olabilir. Hamdolsun, şimdi adalet-i padişahi var, kanun var, hürriyet var. Öyle vesait-i habiseye hacet yoktur.

Reis: —Başka bir mütalaa var mı?

Kostaki Paşa⁶³ (Dahiliye müsteşarı): —Miza-

hın faidesi yoktur, denilemez. Bu yolda olur ise faidesi münker değildir. Tesislerinden maksad, mücerred memlekete muzır ve âdâba münafi olan kubhiyatı rumuz ile ihtar ve izale etmektir. Fakat bizde buna muktedir adamlar olmadığından aksi hasıl olur. Faideyi celb ve mazarratı def edecek yerde, yalnız mazarrat hasıl eder. Halkın, familyası ahvaline kadar yürürler. Rumuz ile günagün tecavüzlerde bulunurlar. Her gün şikayetler edilir. Evliya-yı umur yalnız bunlarla meşgul olur. Dava ediniz, denilir ise işimizi gücümüzü bırakalım mı? İşte, devlet şu esbaba mebni bunların feshini vacib görüyor.

Manok Efendi (Haleb): —Bilmiş olacaksınız ki bu işin kararı verildi, bitti.

Sebuğ Efendi (Haleb): —Soytarılık diyorlar. Mizah soytarılık değildir. Bu matbuat kanunu geleliden beri acaib acaib şeyler işitiyoruz: Matbuat barut imiş, yok mizah soytarılık imiş! Bu fikra tamamiyle kalkmalı...

Manok Efendi (Haleb): —Eğer mizah soytarılık ise, karagözcüleri dahi kaldırmalı. Mizah gazetecileri bu sanat-ı gayr-i layika ile para kazanmaya bakıyorlar, deniliyor. Eğer bundan dolayı bu sanat-ı menetmek lazım gelirse, bundan daha dîn ve eşna sanaatlar da vardır.

Resimlerin mazarratından bahsolunuyor. Mizah gazetelerini kaparsak, ressamın elini tutabilecek miyiz? Edebsiz terbiye edilsin; lakin mizahın men'i muvafık olur itikadında değilim.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Mizah gazetelerinin faideden hâlî olmadığını itiraf buyurdular. Bazı gazetecilerde görüldüğü vechile, halkın ef'al-i mahsusasına aid tecavüzatı menetmeli; fakat sair cihetlerde serbest yazabilmeli.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Dün de müzakere-i mahsusamızda beyan ettim ki, bu layiha geldiği zaman herkes buna ceza kanunnamesi nazariyle baktılar. Birinci bendden sonuna kadar hapis ile ceza-yı nakdiden başka bir şey yok. Gazeteler ne kadar çok olursa o kadar faide verir.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Madem ki bunlar edebsizlik ediyor, men etmelidir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Men'ini, adem-i men'ini müzakereye hacet kalmadı. Devamları için 47 rey bulundu.

Reis: —Macid Bey'den işittik ki, firengistan'da çıkan mizah gazetelerinden memalik-i mez-kure ukalası memnun değildirler. Öyle ise, acaba devletler niçin men etmiyorlar?

63 O tarihdeki başka neşriyatta (bey) olarak yazıldığı da görüldü. H. T. Us

Nevfel Efendi (Suriye): —Mülâhazam şudur ki, haddi tecavüz ederlerse muhakeme var, amma bir şarivarı gazetesi ile muhakemeye çıkışmak insanın canına dokunur. Şanına dokunmayacak olsa isbat-ı müddeâ mümkün olamaz. Rumuz ile dokundurur. Mesela; “leyte ayneyhi sivâ” demiş. İki gözü de iyi mi olsun, yoksa kör mü olsun, anlaşılmaz. Avrupa’yı bir dereceye kadar taklid lazımdır; amma her halde terbiyemize muvafık gelmez. Yalnız memduhu taklid etmeliyiz. Amma Avrupa’dan buraya gelecek olan gazeteleri men edemiyeceğimiz dermiyan olundu. Eğer o gazetelerde ırza, şerefede dokunur bir şey varsa?.. Onlar bize aid olamaz. Bizi tanımazlar bile.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs): —Bu efkar doğru değildir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Rumuz ile söyleyib namusa dokunur, diyorlar. Rumuz ile söylenen söz üzerine muhakemeye girişilse isbat-i müddeâ edilemez, dediler. Bunda bir kaide vardır: Bir menfaat, ekseriyet üzere menfaat ise onun içinde, üç beş kişi kendisine muzır addetse bile yine menfaat tercih olunur. Bir gazete 1000 nüsha satılır. İhtimal ki yalnız iki kişi bunu kendisine muzır addeder. İnsaf mıdır ki, bir iki kişi için 999 kişi kendi hissiyatını men etsin. Ahlakı bozar diyorlar. Karagöz var, komedyalar var, gazinolar var, sair enva-i lu’biyat var ki hakikaten ahlakı bozarlar. Onları da defetmeli. Halbu-

ki bunların hepsinde bir menfaat görülüb ibka ediliyor. Mizah gazetelerinde hiç olmazsa elif be öğreniliyor ki, bu da faidelidir. Karagözde ne öğreniliyor? Kanun denilen şey herkesin itaate mecbur olduğu bir şeydir. Bunlar namusa halel getirecek olurlarsa tedib ediliyorlar.

Heyet: —Geçelim, geçelim, bunun kararı verildi.

Bu vadide birkaç söz daha teati edildise de mizah gazetelerinin ibkası için verilen evvelki karar bozulmadı. Ve 9. madde kiraat olundu ki, hülasa-i hükmü (istida takdimiyle ruhsat istida olunmadıkça gazete ihdas olunmayacağı)ndan ibaret olub istidanın suret-i takdimi izah edilmiştir.

Rasim Bey (Edirne): —Bu ruhsat matbaa küşadı hakkında olan ruhsat gibidir. Hükümet ruhsat ne surette verecek ve ne gibi ahvalde vermeyecek, buraları izah edilmemiş.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu evsaf 8. maddede mezkur idi.

Manok Efendi (Haleb): —Ruhsat itası için bir vakit tayin olursa, münasib olur.

Reis: —Bu bendi ibka edelim mi, yoksa tayin-i vakta lüzum var mı?

Heyet: —Vakit tayin olunmalı.

Reis: —Bu bâbda bir izah, bir mütalaa var mı? Mesela 15 gün desek yahud 31 gün diye müddet tahdid eylesek...

Bunun üzerine reye müracaat edildikde 30 için ekseriyet hasıl olmayib, 15 gün için ekseriyet nasıl oldu. Ve bu 9. maddede meclise hitam verildi.

İkinci Celse

Bugün saat sekizde heyet bir daha ictima eyledi. 9. madde bir daha okunur.

Reis: —Encümenin bir müzakeresi oldu mu?

Rasim Bey (Edirne): —Encümen bu bendi tamamıyla kabul etti, efendim.

Reis: —Heyetin bir mülâhazası var mı? Ayniyle kabul olundu mu?

Heyet: —Kabul olundu.

10. madde kiraat edildi ki, hülasa-i meali (ecnebilere badema gazete ruhsatı verilmeyeceği ve elde ruhsatı bulunan ecnebilere dahi kanun ahkamına riayet edeceklerine dair sened verecekleri) hususlarından ibaretti.

Reis: —Buna bir mütalaa var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Şimdi mevcut olan ecnebi gazetecilerine ruhsat verildiği halde bundan sonra ruhsat verilmemek münasib değildir

diye müzakere olundu. Madem ki Devlet-i Aliye tebaası gibi gazete neşredecekler, sened verecekler ve kendi sefaretleri dahi tasdik edecekler; o halde cümlesine bir siyak üzere ruhsat verilmesi münasib görülmüştür.

Nafi Efendi (Haleb): —Bendenizce, encümenin kararı pek münasibdir. Fakat bir kat daha kuvvetlendirmek üzere (vezaif ve teklifat ve mücazata, velhasıl gazeteye müteallik her türlü muameleye lüzum görüldüğü takdirde) diye bir şey ilave edelim.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Efendim, gazetenin ecnebi marifetiyle basılmasında bir mazarrat çıkmaz, yani teba-i Devlet-i Aliye hakkındaki şeraiti kabul edib de sefaret tarafından dahi tasdik olunduğu halde bir mahzur kalmaz gibi görünüyor; lakin iyice düşünülecek olur ise yine mahzurdan salim değildir.

Çünkü bu gazeteci, gazetesine müteallik her bir hususatta teba-i Osmaniye gibi muhakeme olunacak ise, şahıs daima ecnebi olduğundan, kendisine şahsiyetçe bir muamele olunmak lazım gelirse imtiyazat ü hukuk-ı malume ahkâmınca sefaretten müdahale olunur. Madem ki kendi imtiyazları ile kendi şahısların muhafaza ediyorlar, şahısları teba-i Devlet-i Aliyye gibi muamele-ye düşer olmaktan daima beridir. Bir ecnebinin gazete çıkarmaktan ise çıkarmaması daha hayırlıdır. Avrupa'ya gidenler daha iyi bilirler ki, orada bir ecnebi asla gazete çıkaramaz. Bunu iyi biliyorum. Çıkarsa bile, o adamın şahsı da hukuku da kanun-i memlekete tabidir, ondan ayrılmaz. Eğer bizde (kapitülasyon) belası olmasaydı, her kim olursa olsun kavanin-i memlekete tâbi olurdu. Biz de her şeyi yapmış olurduk; fakat ne çare ki bu bela başımızda olduğça, Allah deffetsin, her vakit ecnebi, imtiyazdan müstefid olacağı için mahzurdan salim olamaz.

Rasim Bey (Edirne): —Emlak ve arazi almak için ecnebilere verdiğimiz müsaade, aynı teba-i Devlet-i Aliyye misillü muhakemesi cereyan etmek üzere karar verildi. Ve herkes de kabul etti. Şimdi görüyoruz ki, başka yolda müdahale ediyorlar. Aynı teba-i Devlet-i Aliyye gibi muhakemesini kendisi istida ediyor. Arazi ve emlake müteallik davada konsoloshaneler, sefarethaneler o zât-ı aynı teba-i Devlet-i Aliyye gibi tanımak üzere tasdik ediyor. Encümen de böyle mütalaa olundu.

Reis: —Zannım, meseleyi yanlış anladık. Ruz-namenin sahibi imtiyazı ecnebi olsun, tebaadan olsun, müdiri mesul diye imza koyan adamın bir şeyden haberi yoktur. Amma ecnebi, aynıyle Osmanlı tebaası gibi, muhakemeye razı olduğuna dair sened dahi verse, yine olamaz. Mesmu değildir. Tecrübeye hacet yok. Bunu kanun bilir, nafile uzatmayalım.

Heyet: —Uzatmayalım.

Nafi Efendi (Haleb): —Memalik-i şahanede arazi ve emlak temellük edecek olanların dahi teba-i Osmaniye gibi muamelesi görülecek idi. Halbuki yine su-i istimalattan hâlî olmuyor.

Reis: —Onun için, söyledik ya, işte bu yanlıştır. Bu gazete maddesidir. Biliyorsunuz ki neticeye kadar ben bahse karışmadım. Şimdi ise verdiğiniz rey bitti. Biz kanunu tehzip-i ahlak için düşünüyoruz, başkası ne vazifemizdir?

Manok Efendi (Haleb): —Binlerce tecrübeler vuku bulmuştur ki, haklarında Osmanlı tebaası

gibi muamele edilecek olan binlerce davalarda ecnebilerin birçok zararları meydana çıkar. Kavanine söz ile tebaiyet ederler amma, filen etmezler.

Reis: —Bana şunu beyan ediniz ki ecnebilere niçin mahrum edelim? 250 kuruş maaşla bir sandıkkâr alır, onun namına imtiyaz çıkarır; fakat hükümet dahi daima kanunu icra eder, bir fenalığını görürse hemen gazeteyi tatil eyler.

Manok Efendi (Haleb): —İmtiyaz sahibi Osmanlı olmalıdır. Esas budur.

Rasim Bey (Edirne): —10. maddede (ecnebilere bir kimse gazete ihraç etmiyecek) diyor, pek güzel, bunu tasdik edelim; fakat (gazete çıkaracak olan ecnebilere, teba-i Devlet-i Aliyye gibi tanıtılıp çıkaracaklar) diyor. Şimdi onlara dahi ruhsat vermiyelim mi?

Reis: —Vermeliyiz. Şu şartla ki, hin-i muhakemede cezayı kabul etmem, dinlemem, der ise o vakit devletin dahi o, adamdan imtiyazı ref etmeye hakkı olur, kurtuluruz. Şimdi efendim, daha söz var mı? Geçelim mi? Bu bendi tamamen kabul edecek miyiz?

Heyet: —Kabul edeceğiz. Makbul. İbka.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Ecnebilere yedlerinde bulunan imtiyazları satabilecek midir?

Vefat vukuunda vereseğe intikal edecek midir? Bir kere tezekkür olursa da bu da tashih edilse.

Rasim Bey (Edirne): —İmtiyazın böyle irsen intikal etmiyeceği malum bir şeydir. Bir adam gazete çıkarmak için hükümeti temin ettikten sonra imtiyaz alabilecek, bunun için sarahat var.

Bir mebus: —Nizamdan anlaşıldığına göre intikal maddesi teba-i Devlet-i Aliyyeden olanlar hakkındadır.

Reis Paşa: —Buna dair izahat soralım mı?

Bir mebus: —Bir mani yoksa, soralım.

Reis: —Malumat var mıdır?

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Şimdi bu yeni nizam tahtında olursa, buyurdukları gibidir; fakat izahat yoktur. Nakkaş Efendi'nin buyurdukları gibi o madde izah olunursa fena olmaz; fakat bu bâbda talimatım yoktur.

Reis: —Demek oluyor ki, bunun müzakeresi bitmiştir. Bu bend kabul olundu. Fakat bu mesele üzerine verilecek kararın sözü bitsin de ona da bakalız; çünkü, benim bildiğime göre, Türkçe gazetelerden birisi iki vereseğe kaldı. El'an veresinin yedindedir. O da "Ceride-i Havadis" dir. Her halde yanlış etmiyelim, bu bend kabul olundu mu?

Heyet: —Olundu.

11. madde okundu ki, hülasa-i hükmü (vefat veyahud ahar bir suretle bir gazetenin sahibi tebeddül edecek olur ise yeni sahib 30 güne kadar şerait-i kanuniyeyi icra edeceği)*nden ibarettir.*

Reis: —Buna bir mülahaza var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Bu madde aynıyle müzakere olunacak. Teba-i ecnebiyeye dair olan cihet dahi buradadır. Bunu müzakereye havale edelim de...

Reis: —Bunun o bende hiç dokunduğu yoktur. Öbür bendi aynıyle kabul ettik. Bu bendi müzakerede tashih edebiliriz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bu bendin aslına diyeceğimiz yoktur; fakat bu bend ecnebilere şamil olacak mı? Orası tasrih edilmeli?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Tasrih etmek, gazetelerin vereseyle veyahud saire intikal edib edemeyeceği kaziyesi olacak. Efendim, devlet bir kanun koymuş ki o kanun hükmünce müddet-i imtiyazı gerek irsen ve gerek ahar suretle sairlerine intikal edebilir.

Bu kanun, gazetelerin dahi keyfiyeti intikalini bir dereceye kadar açıyor. Gazeteler dahi intikal edebilir; zira diyor ki: (İntikal lazım gelirse sahib-i cedid şerait-i kanuniyeyi yerine getirecek.) Bundan anlaşılıyor ki, intikal edebilecektir.

Reis: —Evet, intikal edeceği hükm-i kanundan anlaşılıyor.

Sadi Efendi (Haleb): —Bu nasıl intikal edecek? Acaba bu imtiyaz musaddak mı denecek veyahud musaddak olmasa bile bil-fiil gazeteci mi tanılacak?

Reis: —30 gün zarfında beyan edecek, deniyor. Bunu anlayamadım. Yahud soralım, 30 gün zarfında gazete çıkacak mı? Alt yanında ruhsatsız olduğu halde gazete kapanacaktır, diyor, amma bu ibareyi anlayamadım. O halde bir kabahat etmeden gazetesini kapanacak mı? Meram nedir, onu izah lazımdır. Eğer meram, ruhsat almadıkça çıkmasının demek ise bildirmeli. Yoksa çıkadursun da kabahati olursa kapansın demek mi olacaktır?

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Vefat yahud intikal vuku bulursa tayin olunan 30 günde gazete çıkarmayacak. O müddet zarfında istihsal-i ruhsat edib de gazetesini çıkarmaya mezdur.

Reis Paşa: —Anlaşıldı mı, efendim? İşte, bunu bilmeli de ona göre müzakere etmeli.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Zannedirim ki 30 gün çoktur. Bir gazete filhakika,

sahib-i imtiyaz vefat eder de 30 bu kadar gün kapalı kalırsa müşterisi kalmaz. Ve o matbaa zaten iradiyle idare olunduğundan intikal edecek yalnız hakk-ı neşirdir. Bunun için bu kadar zaman çoktur. Üç gün mü olur, her ne olursa bir müddet-i kalile zarfında arzuhalini vermeli, ruhsat alıb işe başlamalı.

Nafti Efendi (Haleb): —Eğer şeraiti ifa etmeden çıkarsa, 10 lira ceza-i nakdi alınacak. Bu 10 lira ceza-i nakdi mücazat olmuş olur; binaenaleyh ondan sonra gazeteye müddet tayini lazım değildir.

Nevfel Bey (Suriye): —Şimdi ecnebi hakkında bir türlü, teba hakkında bir türlü muamele ediyoruz da külfetlere düşüyoruz. İbtida şu gazeteci imtiyazını almak bir takım şeraite mütevakkıftır. O şeraite razı olacağına dair o adam da sened verecek, vefatı vukuunda dahi tekrar ruhsat-i resmiye alınacaktır. Zaten gazetecilik bir ruhsata menut idi.

Mebus: —Yine o ruhsatı tekrar tecdid edecek, demek oluyor. Evvelki vefat eden adamın ruhsatından bir faide kalmayacak, hakk-ı intikal vefat vukuu ile bitecektir.

Reis: —Bu sair mala benzemez; elbette intikal edecektir. İntikal edeceğini bilmek için kanun yapıyoruz. Hakkı olduğuna hiç şüphe yoktur.

Biz, onu bir parça kaide altına almak için kime intikal edecek ise onun nasıl adam olduğunu hükümete tanıtacağız.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Müşkilat ruhsattan neşet ediyor. Bu cihetle hiç olmazsa bu bâbda ruhsat resmini kaldırmalı. Madem ki ruhsat verildikten sonra intikal edecektir, yalnız haber vermek kifayet eder.

Reis: —Başka söz var mı? Şimdiki müzakere-den şu hasıl oldu ki basmahane ve basmahanecilerin imtiyazı varisine intikal eder. Öyle olunca o adam şerait-i lazimeyi haiz midir, değil midir? Bunu veresele hükümete haber vermeli, hükümet de onları aramalı. Bu malum oldu. Sonra denildi ki, sahib-i cedid için 30 gün müddet çoktur. Bunu taklil etmek için dahi izahat soralım. Başka bir şey kaldı mı?

Rupen Efendi (Edirne): —Mücedded gazete ihdas etmek için sabahki ictimamızda 15 güne karar verdik; şimdi intikal maddesi için 30 gün müddet çok değil mi?

Reis: —Ne diyelim?

Rupen Efendi (Edirne): —10 gün diyelim.

9. maddede musarrah olan şeraiti 30 gün zarfında icra edeceğine 5 gün zarfında icra ederse bir şey yok mu? 32 gün zarfında icra ederse yine men edecekler mi?

Reis: —Bu suret sahib-i imtiyaz hakkında bir mecburiyet değil, bir müsaadedir. Başka bir mülahaza var mı? Tekrar okunsun da dinleyelim.

11. madde okundu.

Reis: —Bunu aynıyle kabul edelim mi? Rey tamam oldu mu?

Heyet: —Kabul edelim.

13. madde okunur ki, hülasa-i meali (gazetelerin kefalet akçası verecekleri)nden ibarettir.

Reis: —Encümenin buna dair bir sözü var mı?..

Rasim Bey (Edirne): —Para depozito etmeye muktedir adam az bulunacağı gibi paranın mevkufl kalması da caiz değildir. Para alınmamak üzere kefalet-i kaviyeye rabtı lazımdır. Gazetelerden para alınacak olursa, diğer yolda gitmeye bakar. Bunlara ne kadar serbesti verilirse faidesi hasıl olur.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Avrupa'da kefalet akçası alındığı gibi burada dahi alınır. Sonra gazeteleri birer birer kaparız. Halbuki, biz, gazeteleri çoğaltmalıyız ki, onlar da memurînin su-i hareketini ve ahalinin ihtiyacatını hükümete haber versinler.

Solidi Efendi (İstanbul): —Evvvel, Fransa'da kefalet akçası vardı; amma şimdi lağvolundu. Bizde gazeteler kendilerine lazım olan haruf tedarikinden bile acizdirler. Şimdiye kadar pek çok gazeteci meydana çıktı; bir hafta sonra tatil etmeye mecbur oldu.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Bu depozito bir nev'i temin içindir. Ecnebilere de alınmalı; zira kuş vuracağım diye attığı tüfekte belki bir adam öldürür⁶⁴; fakat bu depozito zenginlerden alınmalı. Birkaç aceze toplanıp bir matbaa açacak olurlarsa onlardan alınmaya kalkışıldığı halde tazyik etmek olur.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu depozito bizim anladığımız gibi midir? Bir kere Şura-yı Devlet memurlarından istizah etsek...

Reis: —Bunun üzerine mütalaa her ne ise dinleyelim.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Gazeteci olmak isteyenler şayed bir cinayet ve kabahatleri vuku bulduğu takdirde ceza-i nakdi vermeye muktedir adamlar olmalıdır.

Nafi Efendi (Haleb): —Öyle ise, benim itikadım yanlış imiş. Bedros Efendi'nin buyurduklarına nazaran bundan sarf-ı nazar edilmelidir.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —İstanbul'da 20-30 seneden beri gazete basılmaktadır. Hükümet-i istibdadiye zamanında bile böyle bir kanun yoktu; şimdi ise saye-i şahanede hükümetimiz öyle değildir. Ahaliyi gazete okumaktan men etmek için öyle ağır ağır tekalif vaz'ının büsbütün kalkmasını isterim.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bedros Efendi gazetelerin eshab-i servet üyesinden bulunanlara hasredilmesini beyan ediyor. Halbuki bu muzırdır. Malumatlı adamlar olsun da cezaya layık olursa, para vereceği yerde hapsolunsun. Yalnız kefalet kafidir. Encümenin bu bâbdaki kararı pek doğrudur.

Solidi Efendi (İstanbul): —Gazete çıkarmak adamlar ceza-i nakdi vermeye muktedir olmazsa o kefalet akçesinden ceza-i nakdi istihsal olunmak suretini söylüyorlar. Ceza-i nakdi ihraç bulunduğu gün, (depozito akçası nâkıs kalmış) denilmeye mecburiyet geleceğinden madem ki depozito akçasını ikmal etmeye icbar edilecek, ceza-i nakdi vermeye icbar olunursa daha iyi olur.

Reis: —Yine o demek. Ettiği habaset hazineye yıkım olup da eğer kefil olacak olan parayı ikmal etmeyecek ise kefalet akçasından alınacak demek. Biz oraya gitmeyelim. Bahis bu değildir. Zengin adam züğürt adamla ortak olur. 100 bin kuruş para korlar; inadımıza bir gazete yaparız, derler. Bu bizim sadedimizden hariç. Biz diyeceğiz ki, mutlak yazan adam bir şey koymaya mecbur olsun. Böyle olsun mu?

Heyet: —Olsun.

Reis: —Bu cihetle kefil almak lazım değil mi? Ne diyeceğiz, şimdi? İzahatı dinledik. Memurun başka izahatı yok mu? Biz şimdi buna karar verdik: Bir mikdar depozito tertibi elzemdir. Encümenin tertibi ne idi? Encümen ne dedi?

Rasim Bey (Edirne): —Kefalet-i kaviyeye rabtı tezekkür olundu. Kefalet-i kaviye iraesî hem kendisinin oldukça güzel adam bulunmasına ve hem de sonra, ceza-i nakdi vermemesine delalet eder.

Danyal Efendi (Erzurum): —Gazeteciliğe ehliyeti sabit olacak, diye mütalaa olundu. Sahihan da öyledir. Kefalet denilirse, daha ziyade ağırca olacak. Bir kimse birisinden 100 altın istese belki itibar eder, verir. Ben gazeteci olacağım,

64 *Ceride-i Havadis* sahibi İngiliz Çörçil'e telmih. H. T. US

bana kefil ol, derlerse; nasıl kefalet edebilir? Sonra cezası vardır. Hükümet o gazetecinin cezasını vermeye muktedirdir. Onun için ne kefalet ve ne de kefalet akçası olmamalıdır.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Saye-i şahanede kefalet eden bulunur ve kefil olacak adam gayet-i muhakemede 50-60 lira verir. Bu adamın fena olduğu tebeyyün ederse gazete lağvolunsun.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Efendim, şu zamanda kendini bilen adam için kefalet akçası vermekten müşkil bir şey olamaz. Kefalet için vereceğime sandığıma atar, saklarım, der. Kefaletin büsbütün lağvolunmasını teklif ederim.

Nevfel Efendi (Suriye): —Efkarımı arz etmeye müsaade buyurmanızı niyaz ederim. Bütün bütün depozito, kefalet vermemek de olmaz. Depozito sair yerlerde vardır.

Reis: —Depozitoya karar verirsek, kefil olan adam o kadara kefil olur. Onu tekrar kefaletle rabt ile şu kadar akçanın tediyesine kefil oldu, demek de mana yoktur. Müzakere bitti ise bu bendin aynı ile kabul olunub olunmayacağını soracağız. Tashih edilecek yer var mı?

Birkaç mebus: —Tebdil edelim.

Mustafa Efendi (Kozan): —Gazeteler bir nevi muhbirdir. Bunlar boş boş soylemezler ya, elbette bir malumat üzerine söylerler. Bazıları da yalan söylerler. Onları ileride başka bir suretle men etmeli. Gelelim bakisine: Benim dediğim gibi, şimdi iş buraya kalırsa birtakım adamlar rast geldiğine yalan söyler. Bu cihetle nefisine kefil verir ise bunun muhassenatı vardır.

Reis Paşa: —Efendim, depozito meselesi bittikten sonra kefalet istiyecek miyiz?

Heyet: —Hayır.

Reis: —Bu 13. maddenin neresi sağ kalıyor? Demek ki 14. madde, 13. oluyor.

Umum: —Evet.

14. madde okunur ki, hülasa-i hükmü (gazetelerin her nüshasından mümza olarak ikişer tane hükümete takdim kılınacağı)ndan ibaretti.

Reis Paşa: —Buna bir şey var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Müdürü mesul kendi hatt-ı destiyle iki nüsha gönderecek; fakat bunun makbuzunu müş'ir bir de ilmühaber alsın.

Reis: —Evet, mukaddema bendin birisi bu yolda tashih olundu. Şimdi bunu aynıyle geçelim mi?

Bir mebus: —Gazeteyi basan müdürü mesulün gaybubet etmesi ihtimali de vardır.

Reis: —Değildir. Eğer hasta olursa yerine birisini tevkil eder. Resmen o, sahib-i imtiyaz demek olur. Velhasıl bu bendi böyle geçelim mi?

Heyet: —“İlmühaber” ilave ederek geçelim.

Reis: —İlave ederiz.

15. madde okunur ki, hülasa-i hükmü matbu nüshaların her birinde müdür-i mesulün imzası bulunmasından ibaret olup bu bend aynıyle kabul olunur. Badehu, 16. madde okunur ki, hülasa-i hükmü, (bir muzır şeyi bir veya birkaç kişi imzasıyla neşretmiş ise onların dahi mücazata iştirakleri)nden ibarettir.

Reis: —Encümenin buna bir mülahazası yok mu?

Rasim Bey (Edirne): —Encümen hem gazeteci hem imza sahibleri, birlikte mesul olmasınlar, diyor. Yalnız imza sahibleri mesul olmak üzere tashihini münasib görüyor; fakat burasının ilavesi tezekkür olundu ki gazeteci, imza sahibinin imzasını koymaya mecbur olmalıdır. Yalnız imzalı kağıdı göstermekle olmasın. Falan yerde, falan adamdır, diye tashih etsin.

Reis: —Bunun kanun beyan etmiyor mu?

Rasim Bey (Edirne): —Kanun gazeteciyi mesul tutuyor. Maruf imza ile olduğu halde gazeteci mesul olması lazım gelmez.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Efendim, bu bir esastır. Hiçbir vakit esastan ayrılmak olmaz. Gazeteler vasıta-i intişardır ki pek çok kendini bilmez veya cüz'i bir şey için diğerine ilişen bir kimse bile imzalar ile gazeteye bend verir ve efkar-ı umumiye tahdişe bais olacak birçok şeylere cesaret eder. Vasıta-i intişar olan gazete mesul olmadıkça hiçbir vakit önü alınmaz. Bunun için bendin haliyle ibkasını münasib görürüm.

Manok Efendi (Haleb): —Encümende dahi reyimi beyan ettim. Eğer bu usul böyle olursa, yani ahalinin yazdıkları şeylerden gazetecileri mesul tutarsak, olabilir ki, bir hamal büyük bir adam aleyhinde kalkar, iftira eder. O adam dava etmek üzere bir serrişte bulamadığı halde nasıl dava edecek? Madem ki ahalinin namusunu vıkaye etmek hükümetin vecibe-i zimmetidir, (sahib-i imtiyazı) kelimesini zikretmelidir. Sahib-i imtiyaz ehliyetli bir adam olup da neşriyatı sahih olduğu takdirde hiçbir mazarrat görülmez, şayed birine iftira edecek olursa menfaatleri için eder. Bir kimsenin namusu için bir şey söyleyecek olursa o kimse mahkemeye davet ettirerek ikmal-i namus edecek esbabı istihsal etsin.

Reis: —Bu bendi geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

17. madde de okunur ki hülasası, (Heyet-i Mebusan azasından hiç birisi bir gazete müdiri mesulü olamayacağı)ndan ibarettir.

Reis: —Malumdur ki, mebuslar her türlü imtiyaza naildir. Ve gazetecilerin dahi kanuna her an tabi olması lazımdır. O cihetle, bu olamaz.

Bugünkü müzakeremiz dahi tamam oldu.

Yarın erkence gelib bu işe bakarız.

Yirmi Altıncı İnikad*

25 Rebiülahir 1294 — 27 Nisan 1293 / 9 Mayıs 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1908.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimai devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celile-rinde vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasesi

Reis: —Bugünkü müzakeremiz saat dörtte küşad edildi. Geçen ictimain mazbatası okunsun.

Zikrolunan mazbata Ramiz Bey tarafından kı-raat edilerek muvafik bulunmakla tasdik kılındı.

2- Gelen Evrak

Reis: —Bugün bazı mevadd-i mühimme zuhur eyledi. Münasib görülürse mevcut olan encümenlere havale olunsun... Çabuk bize bir cevap hazırlasınlar ki ikinci, üçüncü müzakeresi için dahi zaman kalsın.

Reis Paşa Hazretlerinin haber verdiği mevadd-i mühimme, kavaim-i nakdiye hakkında bir kanun layihasiyle evrak-ı müteferriasi olup Riyaset Katibi izzetlu Münir Beyfendi tarafından kıraat olundu.

Reis: —Maliyeye müteallik bir maddedir. Münasib ise umur-i maliye encümenine havale olunsun. Encümen-i mezkurden dört, beş kişi ayrılarak buna baksınlar.

Badehu ağnam rüsumu hakkında bir layiha dermiyan edildi.

Reis: —Buradan bazı hülase müzakereleri yapıp lüzumu kadar imzalarla gönderilmişti. İşte bu müsvedde onlardan birisidir. Bu da umur-i maliyeye aid olduğundan maliye encümenine havale olunsun.

Bunun üzerine umur-i maliye encümenine birkaç âzânın daha zammı teklif olundu ise de encümen-i mezkurda (15 nefer âzâ bulunduğu) taraf-ı riyasetten beyan edilerek matbuat kanunu müzakeresine mübaderet edildi.

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Matbuat Kanunu;

18. madde okundu ki, (gazetelere resmen irsal olunan tashihname ve cevabnamelerin ilk veya ikinci neşrolunacak nüshaya meccanen dercedilmesi mecburiyeti)nden ibarettir.

Buna heyetce asla; itiraz edilmiyerek kabul olundu.

Badehu, gazetelerin efrad hakkında yazdıkları hususata dair gönderilecek cevabın dahi der-ci mecburiyetine müteallik olan 19. bend kıraat olundu.

Reis: —Bu bâbda encümenin bir mülahazası var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Var, efendim, bir kimse-nin memuriyetine müteallik olan mebahis 37. maddede musarrah olduğundan burada bir kimsenin sıf kendi şahsına taalluk eden hususat diye bir izah ister.

Reis: —Burada sarahat var. Bir kimse hakkında yazılan şeye o kimse cevap yazar ise onu dercetmeye mecbur olduğunu söylüyor. Gazete bu cevabı tab etmem, diyemeyecek. Bu bâbda denilecek bir şey var mı?

Heyet: —İyidir.

Reis: —Gazete bir adam hakkında zararsız bir lakırdı söylese, o adam öyle değildir, şöyledir, dese onu dahi gazeteci yazmaya mecburdur. Bu bendi kabul edelim mi?

Heyet: —Edelim.

Rasim Bey (Edirne): —Bir de yazılan şey maruf imza ile yazılmış ise imza sahibi mesul olsun da gazeteci mesul olmasın.

Birkaç ses: —Bendi kabul ettik. Geçti, geçti.

Rasim Bey (Edirne): —Hayır, bendin alt tarafında diyor ki “zarar ve ziyan dahi başkaca hükmü ve icra olunur.”

Reis: —Başkaca olunacak ise, bu bende, bu bahse taalluku kalmaz.

Rasim Bey (Edirne): —Bu hükmün dahi gazeteci aleyhine edileceği atıf karinesiyle malum oluyor.

Reis: —Onu hâkim bilir. Kime hükmetmek lazım gelirse hükmeder. Burada gösterilen şey, gazetelerin taarruz ettikleri adama “senin cevabını basmam” diyemiyeceğinden ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —İmzalı evrak olur ise imza sahibinin ceza göreceğine dair bu kanunda hiçbir şey yok.

Reis: —Var, efendim, var. Yerini bulsunlar.

Manok Efendi (Haleb): —Mücazat hususunda bir takım şeyler var ki, sahihan izaha muhtaçtır. Gazete acaba bir şahsın yalnız şahsına aid münde ricatında mı mesul olacak, yoksa işlerine ve memuriyetine aid hususatta mı mesul olacak?

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Bunu 7. madde tasrih ediyor.

Manok Efendi (Haleb): —Pek âlâ ben imzam ile bir gazeteye varaka gönderdim. Bunu dercettiğinden dolayı gazete sahibi ile kabahatte müşterek mi olacağım, yoksa yalnız gazeteci mi mesul olacak?

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Benim de varışım Rasim Bey gibidir.

Reis: —İşte, nizamda tasrih ediyor: İmza sahipleriyle gazeteciler mesuliyette, cezada müşterektirler.

Nafi Efendi (Haleb): —Gerek ima ve gerek sarahat tarikiyle kendi hakkında bahsolunacak adamın vereceği cevabı dercetmeye gazeteci mesuldür deniliyor. Eğer hacmi müsaid değilse peyderpey dercedileceği dahi izah edilse...

Reis: —Hayır, muhtasar yazsın.

Danyal Efendi (Erzurum): —Muhtar Efendi (Erzurum) nin dediği gibi 16. bend güzelce an-

laşılamiyor. “İmza sahipleri hakkında dahi ceza” denilir ise gazeteciler müşterek demek olur; fakat bu imzayı güzelce anlatmak için oraya bir “dahi” kelimesi ilave etmek lazım gelir.

Reis: —Gazetede, sahibinin imzası yok mu? O imza, ben bu nüshada münderiç her harfi biliyorum, hepsinden mesulüm demektir.

Muhtar Efendi (Erzurum): —Aharın imzasıyla olursa?

Reis: —Hayır, gazeteci dahi mesuldür. Malum oldu mu, efendim? Bu bendi geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

20. madde kıraat edilir ki, *hülasa-i hükmü* (gazetelere verilecek cevablar, gazete tarafından yazılan şeylerin iki mislini tecavüz etmiyeceği) *nden ibarettir. Bu suret, Nafi Efendi'nin evvelce beyan eylediği mütalaanın cevabı kabul edilerek, 21. madde kıraat olunur. Onun dahi hükmü* (gazetelerin umur-ı idareye ve cünha ve cinayete müteallik muhakematı ilan edebilecekleri) *nden ve (bir davanın muhakemesini neşrettikleri halde o dava için verilen hükmü dahi neşre mecbur olacakları)ndan ibarettir.*

Nevfel Efendi (Suriye): —Gazeteler hep bir muhakemenin neşrine mecbur mudur? Sonra sayfaları hep muhakemat ile dolar.

Birkaç mebus: —Edebilir, diyor. Mezundur, demek.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —“Edebilir” tabirinden mecburiyet çıkmaz. Bu suret, gazeteler için bir mecburiyet değil, belki ahali için bir temindir. Gazeteler bu hakkı haiz olur da bir kimse dahi, davasını ilan ettirirse hükümet, niçin ilan etti diye tedib edemiyecek. Bu bir müsaadedir, lütufdur.

Bu bend ekseriyet-i ârâ ile kabul olundu. Kanunun bundan aşağıdaki maddeleri okunmak lazım geldikçe Rasim Bey (Edirne) (encümen-i mahsusta henüz onlar bil-mütalaa karar verilmiş olduğu)nu dermiyan eylediyse de eğer arada ehemmiyetli bir şey çıkarsa yine encümene havale edilmek üzere kanunun kıraatine devam olundu.

Ve hukuk, cünha ve cinayete dair muhakemat-i aleniyyede âdab-ı umumiyeyi muhil şeyler olduğu halde tafsilat-i muhakemenin neşri mahakim tarafından men olunabileceği ve fakat verilecek ilan neşri men olunamayacağı hususlarına dair olan 22. madde kabul olunduğu gibi, 23. madde dahi kıraat edildi ki, mealî (Heyet-i Mebusan mübahasatının zabtını kasten tahrif ve tağyir eden gazetecilerin cezası)na dairdir.

Rasim Bey (Edirne): —Mebusan mazbatası tahrif edildiği zaman, icra-i muhakemenin tayin edilecek müddeti yine heyet tarafından mı intihab olunacak, yoksa hariçten mi?

Reis: —Heyet-i Mebusan keyfiyeti Heyet-i Vükela'ya bildirir. Heyet-i Vükela dahi icabına göre bir memur tayiniyle davayı açar.

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Mazbataları kasten tahrif eylediği nerden anlaşılacak?

Reis: —Söyletmeden asmiyacıklar; muhakeme edecekler, orasını kadı bilir. Bizim ne vazifemiz?

Manok Efendi (Haleb): —Eğer gazeteci “ben kasten tağyir etmedim, sehven tağyir ettim” derse onun kasten tağyir edilmediğini nereden bilelim?

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Bu demek olur ki, mebusan müzakeratını hiçbir gazete çıkarmasın. Zira bu kadar ağır ceza ile onu ilana kim cesaret edebilir? Bir de cezalar hep Osmanlı altını olarak yazılmış. Malumdur ki, şimdi hep kaime tedavül ediyor.

Reis: —Onu hazine bilir. Hazine bizden aldığı paraları nasıl alıyor?

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Madem ki biz altın olarak yazıyoruz “kaime almam” derse olacaktır.

Reis: —Bize altın diye verdiği kağıdı yine altın diye kabul edecektir.

Danyal Efendi (Erzurum): —Madem ki öyle, şüpheli kalmamak için izah olunsun.

Reis: —Hiç icab etmez. Bunda şüpheli hiçbir yer yoktur.

Danyal Efendi (Erzurum): —Kuruş denilse?

Reis: —İşte, o zaman hata edilmiş olur. Bizde birkaç türlü kuruş vardır: Beşlik, metelik, gümüş, altın ve kaime hesabıyla kuruşlar hep başkadır. Malum oldu mu, efendim? Geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

24. madde kıraat edildi ki, *hülasa-i meali* (20 ve 22. maddelerin ahkamı hilafında neşriyattan dolayı gazetelerin ceza göreceği kaziyesi)*nden ibarettir*. Bu bend kabul olunduktan sonra, hazır fasıl nihayetine gelinmiş olduğundan bahsin burada terkiyle Şura-yı Devlet memurlarından bil-istizah müzakereye talik olan iki bendin, müzakeresine şüru olundu.

3. madde kıraat olundu ki meali malum olduğu üzere (tâbilerin fûnun ve sanayie müteallik tab edecekleri kitablar için ruhsat istihsaline hacet olmayıp, fakat neşrinden sekiz gün mukaddem iki-

şer nüshasını hükümete takdim edecekleri) *nden ve* (politika ve edyan ve edebiyata dair kitablar için evvelce ruhsat alacakları)*ndan ve* (her nevi ilanlar ve resimleri aid oldukları daire-i belediyyeye tasdik ettirecekleri)*nden ibaret idi*.

Rasim Bey (Edirne): —Bu bendin ilk fıkrası encümünde temamiyle kabul olundu. Bundan aşağısı hakkında mülâhazat vardır.

Reis: —Aşağısı ne idi?

Rasim Bey (Edirne): —Edyana dair kitablar bab-ı meşihata ve Hristiyan kitabları ise aid olduğu patrikhaneye ve Yahudi kitabları hahamlara dahi gösterilmeli.

Reis: —Bu eskiden bildiğimiz bir şeydir ki dahiliye nezareti her şeyin merciine danışmaksızın hiçbir iş yapamaz. Kavanin ve nizamata müteallik işlerde kanun heyetine ve icraya aid hususatta Şura-yı Devlet'e, hasılı her ne ise, hangi daireye aid ise oraya müracaatla icra eder. Dahiliye nezareti bir vasıtaadır. İş yine mercileri görür. Kendisine takdim olunacak kitaplarda da yine kendisi cevap vermiyecek; her birini aid oldukları yerlere gönderecek. Bu malum oldu mu, efendim? Bu bendi geçelim mi, yoksa daha söyleşelim mi? Kelime mi ilave edelim?

Heyet: —Haliyle ibka edelim.

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Edyana müteallik kitablar için bu karar iyi verildi; lakin politikaya ve edebiyata müteallik kitablar için ruhsat almak ne lazım?

Reis: —Onun da mercii var. Görmüyor musunuz ki aleyhinize gayet muzır şeyler çıkıyor. Bunların mazarratı ordulara mukabil büyük bir mazarrattır. Hatta bu misillü neşriyatın bir nezaret altında bulundurulmasına ecnebiler bile razı oldular.

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Edebiyatın bir mazarratı görülmedi.

Reis: —Edebiyat nedir, biliyor musunuz? Dünyada ne kadar edepsizlik varsa onun adına edebiyat demişlerdir. Biz bunların hocası olduk. Pekala biliyoruz. 30 yıldır bunlara bakılıyor. Her birinin aid oldukları mahaller vardır, orada bakılır. Gerek kanunca gerek ahlakca iş böyledir.

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Edebiyat için bu kadar düşünüleceğini bilemiyorum.

Reis: —Düşünmek kolay mı ya? Elbette düşünürler.

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Her halde edebiyatı men etmek caiz değildir.

Reis: —Nasıl caiz değildir? Katli bile caizdir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Evvelce dahi arz etmiş olduğum veçhile, İncil ve Tevrat ve dua kitapları gibi dine dair olan kitaplar şimdiye kadar patrikhane tarafından verilen ruhsat üzerine tab olunurdu.

Reis: —Efendim, herkes kendisine aid olan mevaddı düşünüyor; halbuki biz umumiyet üzere düşüneceğiz. Her taraf Suriye değildir. İçimizde Bulgarlar dahi vardır. Onları yanıltan şey, Odesa'dan gelen kilise kitapları idi. Neşrecekleri şeyleri bu kitapların içine koydular. Siz yalnız kendi memleketiniz için söylüyorsunuz. Patrikhaneleri kitab tab'ı için men eden yok.

Nakkaş Efendi (Suriye): —İşte men olundu gitti...

Reis: —Evet, muzır kitaplar tab olunacak ise onlar zaten men olunacaktır. Bu bendin müzakeresi bitmişti, geçelim mi?

Rasim Bey (Edirne): —Fıkra-i ahiresi kaldı ki ilan ve resimlere dairdir. Bazı tüccarın işi olur, Bazı kere gemiler gelir. Müstacelen bir ilan basmak ister. Encümende müzakere edildi ki ilanâtı bir taraftan bastırsın ve bir taraftan da daire-i belediye haber versin.

Reis: —Bu misillü ilanât devair-i belediyenin başlıca iradıdır. Bu bendi tamamiyle kabul ettik mi?

Heyet: —Kabul ettik.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Mizah gazeteleri memnu denilmişti; halbuki bunların ibkası ekseriyet-i ârâ ile kabul olunmuştur.

Manok Efendi (Haleb): —Evet, mizah gazetelerinin devamına karar verdik, fakat bunların bila-mucib taarruzatı önünü almak için şunu ilave etmeli ki eğer mizah gazeteleri uygunsuz bir şey yazarlarsa matbuat idare-i behiyesi onları bila-muhakeme lağvedebilsin; zira bunlar zemmedebilecekleri adamları öyle bir surette zemmederler ki onu isbat mümkün olamaz. Eğer matbuat idaresine böyle bir salahiyet verilmezse sonra düelloya izin vermek lazım gelir. Bu müstekreh adeta cevaz verilirse ne âlâ, cevaz verilmediği surette bila-muhakeme kapamalı. Eğer şu derece izahatımla size kanaat gelmezse daha ziyade izahat verebilirim.

Reis: —Encümende buna ne denilmiş, onu dinliyelim. Bu noktaya bir cevab varsa onu da dinleriz.

Rasim Bey (Edirne): —Encümen mizah gazetelerinin kabulü tarafındadır.

Reis: —Bunu bir tarafa ilave edelim, dedik. O ilave nasıl idi?

Rasim Bey (Edirne): —Memalik-i Osmani-

yede, mizah gazeteleri ve o yolda evrak-ı saire âdab-ı umumiyeye muvafık olmak şartıyla me-zundurlar, demeli.

Reis: —Âdaba münafi olması tasdik olunur mu? Elbette âdaba münafi olmayacak.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Manok Efendi'nin dediği gibi, matbuat idaresi mizah gazetelerini bila-muhakeme lağvedecek ise bunların hiç olmaması evladır. Edebe mugayir bir şey olmak ve şahsiyata dokunulmamak üzere caizdir, demeli.

Reis: —Kanun böyle bir söz bilebilir mi? Edebe mugayir olur ise elbette ceza eder.

Manok Efendi (Haleb): —Bunların intişarına ruhsat verilmekten murad medar-ı taayyüşlerine mani olmamaktır. Matbuat idaresine böyle bir salahiyet vermekten maksad dahi inzibatlarını temindir. Zira bunların iltizam eyledikleri yol diye bir yoldur ki bir kere insanı dillerine dolarlarsa insan ya kendisini öldürmeli ya onları öldürmelidir.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Manok Efendi dünkü söylediği sözlerin bugün aksini söylüyor. Bu mesele dün kabul olundu. Mizah gazetelerinin ihracı memnu değil. Bu halde ihracı caiz denilecek.

Reis: —İhracı caizdir demek, olamaz. Olsa olsa bu bendi silmek, olabilir.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Manok Efendi bila-muhakeme ceza vermek lazımdır diyor. Bundan büyük haksızlık olamaz. Biz, bu salahiyeti matbuat idaresine verirsek pek büyük haksızlık etmiş oluruz. Bir elimizle hürriyet vererek diğer elimizle onu geriye almış oluyoruz. Dünkü kararın ibkası lazımdır.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Bila-muhakeme kapatmak sureti biraz ağırdır. Bu gazetelerin menafii var, diyorlar. Hükümet âlemin menafini hepimizden daha âlâ bilir. Eğer bu gazeteler baki kalacak olur ise hükümetin nezareti altında baki kalsınlar.

Reis: —Buraya bir kelime ilavesine karar verdik. Bunların çıkması caiz olacak; yalnız bir nezaret-i şedide altında bulunmaları lazımdır; tâ ki âdab ve menafi-i memlekete tevfiğ-i hareket etmeye mecbur olsunlar.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu nezaret-i şedideyi tefsir etmeli.

Reis: —“Âdaba tevfiğ-i hareket etmesi için nezaret-i şedide” diyelim.

Solidi Efendi (İstanbul): —“İşbu mizah ga-

zeteleri ve mizaha mahsus sair evrak memnurdur.” sözleri kalkar ise artık mübahase kalmaz.

Reis: —Bu sözleri çizelim mi?

Ekseriyet: —Çizelim.

Reis: —Öyle ise ekseriyet-i kafiye bu sözleri çizdi. Artık mesele tamam oldu. Bundan sonra söylenmek istenilen sözleri dinlememeye mecburum.

Bâb-ı salisten bed ile nizamın mevadd-ı âtiyesi okunmaya başlandıkça Solidi Efendi 25’ten 39. maddeye kadar mevadd-ı cezaiyenin kaffesi ceza kanunname-i hümayununda münderiç bulunduğ u cihetle mevadd-ı mezkurenin kanundan tayyedilmesini rey eyledi.

Reis: —Biz biliyoruz ki, bu maddeler ceza kanunnamesinde yoktur. Biz, bunu ekseriyet-i kafiye ile kabul ettik. Karardan geri dönmek isteyenler yazılsın.

25. maddeye diyecek var mı?

Heyet: —Yoktur. İbka.

Rasim Bey (Edirne): —Burada kalalım; zira kanunun alt tarafı encümende henüz okunmadı.

Reis: —Müzakeresini tehir ettiğimiz başka hangi madde kaldı?

Birkaç mebus: —Başka madde yoktur.

Rasim Bey (Edirne): —Bir madde kaldı: İmtiyazatın irsen intikal edib etmiyeceğ i maddesidir. Devletten gelecek memurlar iş e bakacak...

Reis: —Pekala. Elde başka işlerimiz de var. Arzuhallere bakılsın. Alel-husus umur-ı maliyeye dair bugün göndereceğ im şeylere bakmalı. Şimdiki müzakeremiz tamam oldu.

Bundan sonra birkaç arzuhal ve telgraf dahi okunarak meclise hitam verildi.

Yirmi Yedinci İnikad*

26 Rebiülahir 1294 — 28 Nisan 1293 / 10 Mayıs 1877
PERŞEMBE

Reis-i Sani: SEYH BAHAEDDİN EFENDİ HAZRETLERİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1909.)

Meclis-i Mebusan'ın 26 Rebiülahir 1294 tarihli müzakere-i mahsusası reis-i sani Şeyh

Bahaeddin Efendi hazretlerinin riyasetlerinde inikad eylemiştir.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis-i Sani: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dört buçukda bed etti. Geçenki hülasa okunsun.

Hülasa-i mezkure zabıt katiblerinden Rıdvan

Bey tarafından kıraat olunarak Nakkaş Efendi bazı mahallerine beyan-ı mülahaza etmiş ise de ekseriyet-i ârâ ile muvafık olduğu kabul ve tasdik kılınmıştır.

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- Matbuat Kanunu

Reis-i Sani Efendi: —Birinci defa olmak üzere kıraatine başladığımız intihab-i mebusan nizamnamesinin bakisi var idi. Onu okuyalım.

Rasim Bey (Edirne): —Şimdi matbuat kanununa dair müzakere bu zabıta okunduğu cihetle o müzakerat elbette meclisin hatırına gelmiştir. Biz, bu matbuat kanununu 16. maddeye kadar okuduk. Yalnız bir madde kaldı idi ki müzakere olunacaktı. O madde imtiyazatın diğerine tahvil veyahud intikali maddesi di. Bunun kabul olunub olunmayacağı müzakere olunacaktı. Dün Şura-yı Devlet memurları teşrif ettiler. Encümende müzakere olundu. Ve aynıyle kabul olundu. Bir kere sual edilse de geçiversek...

Bunun üzerine Rasim Bey o geri kalan on dördüncü bendi beyete okudu.

Reis-i Sani: —Böyle kabul olundu mu?

Mustafa Bey (Yanya): —Şimdi deniyor ki Şura-yı Devlet'ten gelen memurlardan istizah olunduktan sonra kabul olundu. İbtida efkâr ne idi? Bunun hakkındaki cevab ne sebebe mebni idi? Ve istizah olunduktan sonra bendin aynıyle kabulündeki sebep nedir? Bunlar istizah olunsun.

Rasim Bey (Edirne): —İbtida: Bunun ilerisindeki 10. madde teba-i ecnebiye hakkındadır. Teba-i ecnebiyeye bundan sonra gazetecilik etmek üzere ruhsat verilmeyecek; fakat mevcut olan gazeteciler, aynı teba-i Devlet-i Aliyye misillü, kanunun her türlü mücazatına razı olmak üzere sened verdikleri ve bu senedi kendi kefilleri de tasdik ettiği halde bunların imtiyazları ifa olunacak. Sonra alt tarafında, 11. maddede, imtiyazatın irsen intikali bahsine gelince: Müzakere-i umumiyede denildi ki, ecnebler de imtiyaza geçecek. Yani ecnebi gazetecisi bulunmak iktiza eder. Şimdi bunun üzerine lazım gelen izahati vereyim: Madem ki eskimiş ve eskiyecek bir gazetedir, mazbut ve mütemen olacak. Bunlar öyle birçok seneler memleketimizde gazete çıkardıkları halde muahharan men edilmekle bir şey hasıl olamaz. Bu cihetle onların imtiyazının dahi evladlarına irsen intikali mazarratı mucib değildir. Veleve ki, bunu gasbetsek bile bundan dolayı kendi tebaamızdan bu kadar gazetecilerin gerek evladlarına ve gerek sairlerine intikalatının men olunması lazım gelecek. Böyle bir mazarratı kendi tebaamıza getirmeyi

kabul etmiyelim de imtiyazatın intikaline müsaade yoluna gidelim.

Reis-i Sani: —Bu halde o gazeteler yine te-kessür etmiyecek, tenakus edecek.

Rasim Bey (Edirne): —Evet, tenakus, edecektir. Zaten dört, beş taneden ibarettirler.

Hasan Fehmi (İstanbul): —Bunlar tamik-i efkar edilmesi lazım gelen mesailendir, zannedirim. Şimdi, bu intikal meselesi gerçi zahirde bu maddeye nazaran tekevvün ediyor ve hakk-ı intikalin tasdikine dair ifade-i mahsusa yok ise de burada diyor ki gazetecinin yerine her kim kaim olacaksa bir ruhsat-ı resmiye istihsal edecek. Halbuki ruhsat-i resmiye istihsaline her teba-i Osmaniye muktedirdir. Bu halde irsen intikal meselesinde hiçbir teklif olmayacak. Amma teklif ne gibi? Mesela bir hane intikal ettiğinde o intikal meselesi zaten bi-hakkın intikal ediyor. Bu makule şeyler yalnız bu hukuka müsteniddir. Acaba bu da böyle midir, yoksa devlet, “bunu size intikale razı değilim” demeye muktedir mi olacak? Hasılı, bu nokta Şura-yı Devlet’ten istizah olunmalıdır; çünkü bu nokta istizah olunmazsa imtiyazın intikal etmesi tasavvur olunur. O halde ruhsat vermeye devlet mecburdur. Gazetecinin bir hakk-ı imtiyazı olur, yani sahib-i imtiyaza o hak verilmiştir. Mesela, sen muktedir değilsin, yahud sen küçüksün, yapamazsın diye oğlu hakk-ı intikalden men olunamaz; çünkü yapamazsa ahara satabilir. Böyle bir menfaat var. Lakin bu mesele doğrudan doğruya intikal mesaili kabilinden mi? İntikal hakkını verdiğini tasdik ediyor mu? Şura-yı Devlet heyetinde şurası istizah olunsun...

Rasim Bey (Edirne): —İzahat verdiler: Maadin imtiyazatının intikalinde, varis ya kendi işletir veya satabilir. Gazeteciye gelince: Bunun matbaası ve sairesi var. Bunlar elbette intikal edecek. Sonra gazetenin asıl imtiyazı maddesine gelince: Bunda, ya evladı, yahud akrabası onun yerine kaim olursa gazeteciliği haiz olmak için bu maddede musarrah olan şeraiti 30 güne kadar icraya mecburdur. Şeraitin tayin eylediği sıfatı haiz olmaz ise yani küçük olur veya zaten eshab-i maarifden bulunmazsa kendi yerine bunca sene-denberi gazetecilik etmiş bir müdir-i mesul koyar, gazeteyi çıkarır. Bir nevi, maden imtiyazını başkasına satıp işletebilmesi gibidir; fakat yerine koyacağı müdir-i mesul o sıfatı haiz olacak ve 19. madde de bu suretle nizamını icra etmek meş-

ruttur. Bu halde hem verese mağdur olmayacak ve hem de gazete nizamın haricine çıkmayacak. Pek güzeldir, bu bend iyi istizah olundu da öyle kabul olundu.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu bendin yolsuzluğundan bahs olunmuyor. Şu irsen intikal meselesinin sarahaten tasdiki tarafına gidilirse o zaman, madem ki, burada bir kayd var ki 9. maddeye tatbikan istihsal-i ruhsat edebilmek meşruttur, bu halde demek oluyor ki bend aynıyle ibka olundu. İmtiyaz irsen intikal ediyor mu? Burasının sarahaten zikri lazımdır; çünkü bu ayrı meseledir. Bir takım kuyud içindedir.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Şimdi bu yazıldığı gibi kalırsa hiçbir mahzur yoktur. Bunun intikali için şart var. Gelecek şahıs o şartı icra ederse gazeteyi çıkarabilecek, yoksa ruhsat verilmeyecek.

Heyet: —Kabul edelim.

Kadri Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet reisi): —Devlet gazeteyi emniyet ettiği adama verecek. Sair emval gibi intikal etmez. Fakat bir gazeteci vefat ederek gazetesi evladına kaldığı vakit devlet ondan emin ise, yani babasından emin olduğu gibi oğlundan dahi emin olursa elbette ruhsatını verir, yoksa vermez. Hakikat budur, efendim.

Rasim Bey (Edirne): —Kabulünü işaret ederim.

2- İntihab-i Mebusan Nizamnamesi:

Bundan sonra ortaya bazı evrak çıkarılıb Reis-i Sani Efendi hazretleri bunları encümene havale etmek istedikçe Yenişehirizade Ahmed Efendi (her ne kadar böyle şeylerin bir kere heyette okunması lazım geleceği)ni dermiyan eyledi ve Astarcular Kethüdası Hacı Ahmed Efendi dahi (şimdiye kadar bir takım makamata havale olunan arzuhal işlerinin henüz icabları icra kılınmadığı)ni beyan ederek bunlar üzerine bazı mertebe teati-i efkar olundu ise de evrak-ı mezkure bil-havale derdest bulunan intihab-i mebusan layihası okunmaya başladı.

Âzâdan bazıları, layihanın bazı maddeleri üzerine beyan-ı efkar etmek istediklerinde Reis-i Sani Efendi hazretleri bu kıraat ilk kıraat olduğundan bahisle (beyan-ı mülâhaza etmek isteyen zevatın isimlerini kaydettirmeleri lazım geleceği)ni beyan buyurdular. Layiha-i mezkure dahi 83. maddeye kadar kıraat olunarak tekmil oldu.

Bundan sonra birkaç arzuhal daha okunarak meclise hitam verildi.

Yirmi Sekizinci İnikad*

25 Rebiülahir 1294 — 27 Nisan 1293 / 9 Mayıs 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1903.)

Meclisin bugünkü ictimayı devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaseti tahtında vuku bulmuştur.

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat dördü çeyrek geçerek küşad edilmiştir.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Evvelki ictimanın zabt-ı hülasasını dinleyelim.
Hülasa-i mezkure izzetlu Münir Beyfendi ta-

rafından kıraat edilerek muvafık bulunmakla kabul ve tasdik edildi.

2- Âzâ Teklifleri

Bundan sonra Yenişehirizade Ahmed Efendi kürsi-i hitabete çıkıp (Heyet-i Mebusan'ın ictimayı iki maha karib olduğu halde şimdiye kadar yalnız bir takım nizamat ve kavanin ile halbuki şu aralık elde bulunan muharebeden naşı en ziyade ehemmiyet verilmesi lazım gelen mesele, bu muharebeyi Osmanlı namusunu ikmal edecek bir şanlı surette ikmal çalışmak olduğuna ve bunun için ordularda bulunan asakir-i şahaneninin mekûlat ve meşrubatıyla mühimmat-ı sairelerinin vakt ü zamanıyla yetştirilmesi ve başlarında ehliyetli kumandanlar bulundurulması ve zât-ı sami-i hazret-i seraskerinin maharet-i askeriyeleri meşhur ve müsellemler olup böyle bir vakitte öyle muktedir bir kumandanın dahi iktidar-i askerisinden istifade için yerlerine bir kaymakam bırakarak Rumeli veya Anadolu taraflarından birisine azimet etmesi lazım geleceğine ve saniyen: Müvazene-i maliyenin ıslahı için halkı cidden temin eyliyecek bir suret bulunmasına ve memurînin maaşlarından nısıf mikdarı bir şeyin hitam-i muharebeye kadar tevkif edilerek zaid memurların tenkihiyle beraber bazı bendegânın almakda oldukları tayinat lüzumsuz ve suret-i mübayaaları uygunsuz olduğundan bun-

ların dahi ıslahına ve rüsumat ve posta ve aşar ve sair mal memurlarının hasar-i hazineyi mucib olacak hususata muktedir olamamaları için elde bir kanun bulunmadığından bu yolda muvafık kanunun vaz'ına ve masarif-i fevkalade nâmiyle muvazenede açık gösterilen 14 milyon liralık bir farkın bu suretlerle kapatılabileceği indel-hisab anlaşıldığı) *na dair bir makale-i mufassala irad eylemiştir.*

Reis: —Efendim, buna dair burada söze girişilmeden evvel, eğer ekseriyet münasib görürse, bunu umur-i maliye encümenine havale edelim de hemen bugün bir hülasasını yapsınlar. O da şubelere verilsin, sonra müzakere edelim. Bunun içinde üç, dört mesele-i mühimme var. Heyetin icabını müzakere edelim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Serasker paşa hazretlerinin burada bulunmaları elzemdir.

Reis: —Karar verdik ki bu meseleye dair şimdi bir müzakereye girişmiyeceğiz.

Süleyman Bey (Niş), makale-i âtiyeyi kıraat eyledi:

“Geçende ahval-i hazıra üzerine irad olunan nutuklar büyük bir şevk u mefharetle istima ve kabul olunmuştu. İnsaniyet ve medeniyetin külliyyen

hilafına olarak hukuk-ı mukaddesemizi pâyimâl etmek isteyen Moskofların hiçbir mahkeme-i adalette tasdik olunmıyan taaddiyat ü hareket-ı tecavüzîyeleri üzerine müdafaaya kıyam eyleyen şevketlu padişahımız efendimiz hazretlerinin uğuru meymenetlerinde ne yolda canlar ve mallarımızı fedaya hazır bulundugumuz bil-cümle Osmanlılar nâmına olarak ahd ü misak edilmişti.”

“Bu taahhüdatımızın ifasında taşra halkının bu ana değin göstermiş ve daha gösterecekleri âsârîyle rütbe-i bedahette olan gayret ve hamiyet-i aliyelerini tasdik etmemek hiç kimsenin elinden gelemeyeceğinden fiiliyattan özge şahid istemez.”

“Şu mukaddimededen maksad bugünkü müzayaka-i maliyenin indifai çaresinin en mühim olan cihetleri bir taraftan düşünülüb aranılmakda ise de bu vatan sayesinde servet ü sâ mân peyda eden ve o sayede tekellüfat-i umumiye muafiyetine mazhariyetle vatan hizmeti şerefinden şimdiye kadar mahrum kalan İstanbul zenginlerine aid ve begayet müstacel olan iane-i nakdiye cihetine dâir henüz bir güne fedakarlıkları ve su şırada ifası farz-ı ayn olan gayret ve himmetleri görülmüyor. Ehemmiyet-i zaman malumları olmalıdır,

izaha ne hacet? Onun için mâlen, cânen bezli nakdine-i gayret ü hamiyet eden taşra Osmanlıları’nın aziz ve mukaddes bildikleri vatanın en mukaddes ve merkez-i saltanat olan İstanbul ahalisinin böyle şereflerden geri kalmamasına dair olan ümid ve intizarlardan kurtulacağımızı itikad ve bununla beraber vatan uğurunda açılan hamiyet-i milliye bayraklarına kaydile ibraz-ı measir-i vatan-perveri edeceklerini ümid ederim. Şu maruzatım umum vatan halkından hissettiğim teessürat-i vicdaniye ilcaatiyle olduğundan zannederim ki bu fikrime İstanbul’un erbab-ı hamiyeti iştirak etmekten çekinmez.”

Reis: —Bunu da veriniz, diğer varakaya rabtolunsun. Encümende hepsine birer birer bakılsın. Geçende Rusya hariciye nazırı düvel-i muazzamaya gönderdiği beyannamesinde kendisine hak verdirmek üzere birtakım şeyler yazmış. Devletler buna cevap vermişler. İngiltere devleti hakşinas ve bi-taraf bir devlettir. Onun verdiği cevap ise gayetle mühimdir. İşin içinde birtakım haksızlıklar encümenlerde okundu. Cevab verilmesi kararlaştı. Bir şey kaleme alındı, okunsun. Eğer ekseriyet hasıl olur ise mahalline irsal olunsun.

3- Müzakere Edilen Maddeler:

1- İngiltere Sefirine Mektub

Hasan Fehmi Efendi İngiltere sefirine hitaben yazılan makaleyi okudu. Bazı mahalleri heyet tarafından ıslah edildikten sonra reis-i saniler vasıtasıyla bunun sefarethane-i müşarünileyhaya takdimi kararlaştırıldı.

2- Matbuat Kanunu

Solidi Efendi (İstanbul): —Matbuat kanununun 25. maddesinden 31. maddesine kadar olan mevaddı ceza kanunname-i hümayunun da mevcut olduğundan burada bunlara lüzum olmadığını mukaddema bildirmiştim. (ceza kanununun bendlerini sayarak tayin eyledi.) İşte, bunlar matbuat mücazatıdır; şimdi burada “matbuat mücazatına dair ceza kanunnamesinde münderic olan bendler meriyyül-icradır” demek kifayet eder. Eğer burada matbuata tayin olunan cezalar tadil edilecek ise ceza kanununun dahi tadili lazım gelir.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Ceza kanununda olan mücazat şu matbuat kanununda olanlardan daha ziyade mi, yoksa eksik mi?

Solid Efendi (İstanbul): —18 sene evvel yapılan kanun bundan daha pek çok ziyade müsaadelidir. Orada mecidiye olarak tayin edilen mücazat burada lira olarak tayin edilmiş. Orada ay hesabiyle gösterilen mahbusiyet müddetleri burada sene hesabiyle gösterilmiş. 10 sene evvel yapılan kanun bu kadar müsaadeli ve mürüvvetli olur da bu zaman-i terakki vü hürriyette yapılan kanunun bu derece şiddetli olması muvafık olur mu? Matbuatın hidemat-ı müfidesini bu kadar tehdid layık değildir.

Zafiraki Efendi (Cezair-i Bahrisefid), kürsi-i hitabete çıkıp matbuatın selasil ve eğlal ile zabt ü bend edilmemesi lüzumuna dair bir makale-i mufasssala irad eyledi. Bunda, “icabına göre matbuatı mücazat etmek için hapislerimiz var, celladlarımız var.” demesine mukabil Yenişehir-lizade Ahmed Efendi, “celladlarımız yoktur. Heyet-i Mebusan öyle mezalim ve istibdad zemânına mahsus olan tabirleri kabul edemez. Bizim kanunumuz var.” dedi.

Matbuat kanununun cezaya müteallik olan bendleri kaldırılmalı veyahud tadil suretiyle ibka

olunmalı meselesinde söz lüzumundan fazla ve hatta karışık bir surette uzanıb hatta Reis Paşa hazretleri heyeti birkaç defa usul ve nizamı dairinde mübahase ve müzakereye davet eylediler.

Solidi Efendi ile Vasilaki Bey (bunlar ceza kanununda mevcut olduklarına göre buradan kaldırılmaları lüzumu) nda ısrar eyledi.

Macid Beyfendi (Matbuat Müdürü): —Bu kanunun nihayetinde bir bend vardır ki onda kavanin-i mevcude içinde bu kanun hükmüne mugayir ve muhalif olan mevaddı kamilen mefsuh ve hükümden sâkit olacaklarını söylüyor. Şu halde ceza kanununun mevaddı mülga demektir.

Reis: —Malum oldu ki, birbirimizi dinlemiyoruz. Herkes söyledi. Cümlesi dinledi. Şimdi şuna karar verelim ki bu bendleri okuyub dinleyelim mi?

Heyet: —Dinleyelim.

Sebuh Efendi, kanunun 21. maddesini kıraat eyledi ki hülasası; “zât-ı hukuk-ı hazret-i padişahiye dokunacak elfaz ve tabirat istimal edenlerin bir seneden üç seneye kadar hapis ve müddet-i mahbusiyeti kadar bir zaman içinde de hukuk-ı medeniyesinden ıskat olunacağı ve fimabad kendisine gazete imtiyazı verilmeyeceği” suretlerinden ibarettir.

Reis: —Bu maddeye bir mülhaza var mı?

Nafi Efendi (Haleb): —Padişahımız efendimiz hazretleri hakkında böyle bir şeye cesaret eden için 3 sene azdır bile. Onlar vacibül-katl adamlardır. İstimal eyledikleri lafza göre 3 seneden 15 seneye kadar hapis edilmeli.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Vacibül-katl sözünü kabul edemem. Vakia cezası ziyade olmalı.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Nafi Efendi'nin reyî pek aşırıdır; binaenaleyh efendiye iki söz söylemeye mecburum: Padişahımız efendimiz hazretleri hakkında bir şey tefevvüh edenler söyledikleri sözün derecatına göre bir cinayet etmiş olurlar. Şu layiha matbuat hakkında bir kanundur. Bunun tayin eylediği mücazatın nihayet derecesi üç sene olmak üzere tensib edilmiş. Bu halde daha ileriye gidilmek ve daha büyük cezalar düşünmek münasib değildir. Padişahımız efendimiz hazretlerinin hukuk-ı mukaddeselerini herkes muhafaza eder. Lakin bu gibi şeylerde cinayetin daha büyükleri olur. Matbuat lisanından vukua gelebilecek en büyük fenalık için de burada tayin olunan ceza kafidir.

Nafi Efendi (Haleb): —Tamam 15 seneye gitsin demedim. Kullandığı elfaza göre üç seneden 15 seneye kadar hapsolunsun dedim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Layihada “padişahımıza dokunur elfaz istimali” deniliyor. İstimal yerine iftira denilse...

Birkaç ses: —Olmaz, olmaz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Lutfediniz, illetini beyan edeceğim: Bir vakit görüldüğü vechile, ya maazallah, söylenen sözler sahih olur ise?

Reis: —Kanun her kime tevdi olunmuş ise onu o bilir, bizim bileceğimiz şey değildir; şimdi münasib ise bu bendi kabul ve adem-i kabul, soralım.

Heyet: —Bu bend zaten kabul olundu.

Bundan sonra, hanedan-ı padişahi veya âzâsından bir zâta dokunur elfaz istimal edenlere dair olan 26. madde ile memalik-i Osmaniyede maruf olan edyan ve mezahibden birini tezyif edenlere mahsus olan 27. madde dahi aynıyle kabul olundu ve kavanin ve nizamat ve evamir-i devleti resmen ilanından evvel tabedenlerin beş Osmanlı altınından 25 Osmanlı altınına kadar ceza-i nakdi vereceklerine dair olan 28. madde dahi kıraat edildi.

Birkaç mebus: —Ceza çoktur.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bendinin nihayetinde diyor ki, neşredeceği evrakı müsadere edecekmiş. Bu da hürriyet-i matbuata mugayirdir. Bu fıkranın kaldırılmasını teklif ederim. Ceza-yı nakdi alındıktan sonra bir başkaca cezaya daha ihtiyaç kalmaz.

Muhtar Efendi (Erzurum): —Bu ceza çok değildir. Kavanin ve nizamatın sıhhati vechile neşri matlub...

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Kavanin ve evrak-ı resmiyeyi, devlet kendi ilan etmeye mecburdur. Bu halde gazeteler devlette ilanı zaten matlub olan bir şeyi ilan etmiş olurlar; binaenaleyh bu ceza ağırdır. Amma devletce ilan edilmemesi matlub olan bir şeyi ilan ederse, ona ağır ceza koymalı.

Reis: —5 liradan 10 liraya kadar dediler.

Manok Efendi (Haleb): —Hayır, efendim, iki liradan on liraya kadar.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Devletçe henüz neşri kararlaşmamış olan kanunları neşretmekte mazarrat vardır. Onlar yanlış olarak gayriresmi matbuat tarafından neşredilirse taşra gider. Yanlış muamele olunur.

Manok Efendi (Haleb): —Resmen neşro-

lunmıyan kavanin zaten taşrada icra olunmaz. İikiden on liraya kadar ceza kafidir.

Reis: —Âzâ-yı kiram dinlemiyorlar. Müzake-re lüzumundan fazla bile oldu. Şimdi rey araya-lım. Tadil edelim mi (*ekseriyet yok*) ibka edelim mi? (*Ekseriyet yok*).

Bunun üzerine biraz daha söz teatisinden sonra cezanın 2 liradan 10 liraya kadar olmak üzere tadiliyle bendin dahi o vechile tashihine ek-seriyet-i ârâ hasıl oldu. Kanunun 29. maddesi kıraat olundu ki hülasa-i hükmü Kanun-i Esasi ile teyid ve tesis buyurulmuş olan kaide vü şekl-i hükümetin aleyhinde neşriyatta bulunanların bir mahdan 5 seneye kadar hapis ve 20 altından 100 altına kadar ceza-i nakdi ile mücazat kılınacağı) ndan ibarettir.

Solidi Efendi (İstanbul): —Bir ehl-i kanun demiş ki: En az iş bırakandan iyi kanun olamaz. Onu galiba Monteskiyö demiş. Kanun-i Esasi ile tesis edilen şekl-i hükümete mugayir neşriyat-ta bulunan, hakim huzuruna çıkarıldığı zaman söylemiş olduğu sözü Kanun-i Esasi'ye mugayir görürse ceza eder. Halbuki o adamın Kanun-i Esasi'ye muhalif söylemek hatırına bile gelme-miştir. Şekl-i hükümete mugayir olacak neşriyat hangi neşriyattır ki ondan dolayı bu cezaya düşer olsun?

Reis: —O kaide vü şekli suret yazıdır. Göz ile görülür; vehim ve tasavvur değildir.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —So-lidi Efendi'nin reyleri makbul olursa, sonra, Ka-nun-i Esasi ve şekl-i hükümet aleyhinde her ne söylenebilmek mümkün olursa cümlesini buraya derc ve izah etmek lazım gelir. Bu mümkün mü?

Nevfel Bey (Suriye): —Burada kayıd yok, ah-lak var. Bu teville muhtacdır.

Sadi Efendi (Haleb): —“Kanun-i Esasi ile teayyün eden şekl-i hükümet aleyhine” diyor. Hükümet Kanun-i Esasi ile tesis olunmuştur. O kanuna nazaran şekl-i hükümet malum olur. Kanunen muayyen olan bir şey aleyhine yazan gazetenin tedibi de lazımdır; binaenaleyh bu bendin ibkasını rey ederim.

Manok Efendi (Haleb): —“Tesis buyurul-muş olan nizam aleyhine” demek kifayet eder.

Reis: —Ben bunu bir iyice anlıyamadım. Ka-ide vü şekl-i hükümet ve usul nedir? Kanunen bunlar malum şeylerdir. Biz bunlara lügat mana-sı veriyoruz. Bunların kanunca olan manalarını da beyan ediniz, efendim.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Ka-nun-i Esasi'nin teşkil eylediği şekl ü suret-i hü-kümet ki Heyet-i Devlet ve Âyan ve Mebusan ve bunların suret-i intihabları demek bunların aleyhine her kim söz söyler ve bunları bozmak ve tebdil etmek isterse mücazat görecektir demek.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Bu, şekl-i hükümet. Bunu kabul ederim. Amma kaide-i hükümet ne olduğu da izah edilmeli.

Reis: —Efendim, kaide-i hükümet üç, dört türlü olur: Kuvve-i askeriye, kuvve-i intihabiye. Mevcud olan kaide aleyhine söz söyleyen adam kabahatli olur.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Burayı “bi-gayri hakkın söz söyleyen” diye izah etsek...

Reis: —Bi-gayri hakkın mahkeme hareket et-mez. Kanun böyle diyor.

Nevfel Bey (Suriye): —Buyurduğunuz doğ-rudur. Hilaf bunda değil, bizim gördüğümüz suubet, tevil hususundadır. Geçende bu meclis-te de oldu: Bazıları dediler ki, bu suret Kanun-i Esasi'ye mugayirdir. Bazıları da muvafık oldu-ğunu iddia eylediler. Demek oldu ki herkes Ka-nun-i Esasi'yi bir suretle tevil eyledi. Kelamullah bile tevil ve tefsir ediliyor. Biz tevilden korkarız.

Nafi Efendi (Haleb): —120 mebus olduğ-u-muz halde ihtilaf ediyoruz. Burada filan ve filan suretler gibi “şekl-i hükümet aleyhinde” diye izah edilse...

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Nafi Efendi'nin dediği şeyi Kanun-i Esasi gös-termiştir. Devletin ne kaide üzerine müesses olub nasıl gideceği Kanun-i Esasi'de musarrahdır. Kanunu tahkir eden, aleyhinde söz söyleyen demek oluyor.

Nafi Efendi (Haleb): —Kanun aleyhine de-ğil, şekl ü kaide-i hükümet aleyhine deniliyor.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu ibare sahihtir. Çünkü burada Kanun-i Esasi ile tees-süs eden şekl-i hükümet aleyhine diyor. Kanun-i Esasi'ye müracaat edersek devletimizin şekl ü ka-ide-i hükümeti malum olur. Bu layihada “şekl-i hükümetin aleyhinde neşriyat” diyor. Gazetele-rin neşriyatı o kadar çok, o kadar mütenevvidir ki, kitablar dolusu kanun yapılsa yine onları mu-hit olamaz; binaenaleyh “Kanun-i Esasi ile tayin olunan şekl-i hükümet” denilince o şekil malum olur. Muhakemesi için 3-4 derecede olarak mah-keme vardır. Bunların üçü de böyle bir davada

benim aleyhime hüküm verirlerse anlaşılır ki ben haksız imişim. İşin bundan ziyade tedkiki kabil olamaz.

Reis: —Öyle ise “kaide vü şekl-i hükümetin” diye geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

30. *madde kiraat olunur ki hükmü*, “düvel-i mütehabbe hükümdarlarını tahkir edenlerin 1 aydan 2 seneye kadar hapis ve 20 altından 100 altına kadar ceza-i nakdi ile mücazat olunacakların” *dan ve* “büyükelçileri için dahi 1 aydan 1 seneye kadar hapis ve 15 altından 75 altına kadar ceza-i nakdi hükmedileceği” *nden ibarettir*.

Rasim Bey (Edirne): —Bu cezalar büyücek görünüyor.

Nafi Efendi (Haleb): —Muameleten mukabele bil-misl olmak için hangi devlette bizim hakkımızda böyle bir kanun yoksa bu maddenin hükmü o devlet hakkında cari olmasın.

Solidi Efendi (İstanbul): —Buraya gelen elçiler mehamm-i düveliyeye muavenet için geliyorlar; fakat bunlardan birisi bize ziyan edecek olur da gazete dahi onu yazarsa acaba yine hakaret addolunacak mı?

Rasim Bey (Edirne): —Bunların cümlesi sefirin şahsi hakkındadır; memuriyeti hakkında değil. 37. maddede bunun izahatı gelecek.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Birkaç sene evvel bazı gazeteler, filan devlet böyle yapıyor diye hükümete haber verdiği halde devlet onları kapadı. Ceza etti. Amma hükümet o zaman dikkat etmiş olsaydı işler bu sıraya gelmezdi. Ezcümle (*Far dö Bosfor*) Bulgaristan hakkında şöyle şeyler işitiyoruz dediği için hemen tatil edilirdi. Bana kalırsa, bu bendi esasından lağvetmelidir.

Reis: —Kanun heyetiden buna dair izahat istiyelim mi?

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Devlet-i Aliyye’nin politikası yolunda cereyan eden devletler hakkında ve onların hükümdarları ve sefirleri için hakaret caiz olamaz.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Teessüf ederim ki, (*Far dö Bosfor*)’u tatil eden emirler de “İğnatiyef hakkında yazdığı makaleden dolayı” denilerek tatil olunurdu.

Reis: —Hepimiz çok elçilik ettik. Büyükelçiler nerede bulunursa, kendi padişahları orada bulunmuş gibi bir nazarla görülüb ona göre hürmete layık olurlar. Kendi haklarında merasimde olan her türlü hürmeti, riayeti, bayağı

zorla icra ettirirler. Dikkat ediniz, efendim, büyükelçiler padişahları gibidir. Mecalis ve mahafilde dahi onun için üst tarafımıza geçib otururlar. Yoksa temellük için bu müsaadeyi etmeyiz.

Abdurrahman Efendi (Bağdad): —Bizim elçiler hakkında Avrupa nizamlarında bu bend harfiyen varsa bu da baki kalsın.

Sebuhan Efendi (İstanbul): —Hangi devletlerde varsa demek münasib değildir. Onlarda gazeteler pek serbesttir. Bizim nizamımızın her fıkrası gayet sert olduğu halde bu fıkrasını serbest bırakmak olamaz.

Nafi Efendi (Haleb): —Rusya matbuat kanununda böyle bir bend yoksa biz o devlet hakkında niçin böyle bir mecburiyette bulunalım. Mukabele-i bilmisl lazımdır.

Reis: —Mukabele-i bil-misl yalnız gümrüklerde olur; kanun ise her milletin şanına göre olur.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Bir hükümdar hakkında başka muamele, diğeri hakkında başka muamele olmaz.

Hacı Hasan Efendi (İstanbul): —Devlet-i Aliyye her devlet hakkında, herkes hakkında hürmet ve riayet eder. Bir devleti tahkir bizim şanımıza yakışmaz.

Reis: —Başka lakırdınız kaldı mı? Bir “zâtına mahsus olarak” ilavesi lazım mı? Bu bâbda bir mülahazanız var mı?

Macid Beyfendi (Matbuat Müdürü): —İlave edilse ziyarı yoktur, efendim.

Reis: —Bu ilave ile bu bendi geçtik mi?

Heyet: —Geçtik.

Bundan sonra “matbuatca kabahat tekerrür ederse cezanın dahi nihayet iki misline kadar iblağ edileceği” *ne dair olan 31. madde kiraat ve kabul olunarak, Hüdaverdi Efendi bu faslın umumuna bir itiraz olduğundan bahisle* “şimdi ortada kaime tedavül gittiğinden ve halbuki kanunda ceza-i nakdiler altın olarak yazıldığından bu düstur lafızlarının kuruş lafzına tebdilini ve mesela 20 altın alınacak yerde 2000 kuruş alınması” *nı teklif eylediye de Reis Paşa hazretleri buna dair evvelce dahi sebkât eylemiş olan bahsi ihtar ederek* (devletin altın olmak üzere çıkardığı kaimenin yine altın olarak kabul edileceği) *ni dermiyanla bugünün müzakeresine hitam verildi ve akşam saat sekizde bir müzakere daha akdedileceği taraf-ı riyasetten ilan buyuruldu.*

İkinci Celse

Reis: —Saat sekiz buçukta müzakeremiz iade kılındı. Maliye muvazenesine dair mucib-i istical bazı evrak zuhur ederek mealleri encümene bildirildi. Encümende bunlar için acilen ne yapabileceğimiz heyette anlaşılrsa da kararlı bir iş yap-sak... Belki bu işi istical ederler, sonra mütalaaya vaktimiz kalmaz.

3- Ağnam Rüsümünün Arttırılması:

Bundan sonra Halil Rey derdest-i akd bulunan istikraz hakkında bazı mütalaatı havi bir layiha okuyarak tebliği kararlaştı. Layiha-i mezkurenin bir maddesi de (masarif-i mevcude-i fevkaladeden naşı ağnam rüsümü üzerine bir mislinin daha zammı meselesi)ne dair olmakla onun üzerine müzakereye başlanıldı.

Halil Bey (Suriye): —Ağnam rüsümünün bir mislini daha zammetmek encümence bazı mülahazatı dâî oldu. Resm-i mezkur muhtelif derecata olup eshab-ı ağnamın muamele ve temettuları siyak-ı vahid üzerine olmadığından umumiyet üzere resm-i mezkure bir misli daha zammetmek şikayati mucib olur. Ağnam ve âşar vergileri ve bedelat-ı askeriye birleştirilerek umumu üzerine suret-i mutedilede bir şey yapmak tarikinin ittihazı daha münasib görülür; fakat evvel emirde maaşatın tenkihi ve fazla ve lüzumsuz memuriyetlerin lağvı icab-ı halden görülür.

Manok Efendi (Haleb): —Ağnam rüsümünün bir misli daha istihsal edilmek suretini encümende biraz ağır görmüşler ise de ağır değildir. Ağnam vergisini herkes nakden verirler. Şimdi kaime hesabıyla bunların vergisi nısıf derecesine inmiş demektir. Eshab-ı ağnam bu suretten nakden istifade ve ticaret ederler. Mukaddemleri beher re'sden altı kuruş alınır idi ise de elyevm bu 6 kuruş 3 kuruşa inmiş oluyor. Bu sene dahi kaime alınmayıb da nakden meskukat alınırsa, vakıa bir misli daha ilave olurmuş sayılırsa da eshab-i ağnam için yine eski vergiler nisbetinde bir şey alınmış demek olur. Umuma aid vergiler için dahi bir yol bulunsa fena değildir.

Maaş tenkihi gelince: Onda reyim yok.

Kaime münasebetiyle maaşlar zaten nısıf derecesine inmiş demektir. Halbuki memurlar onu da alamıyorlar. Yalnız bir takım zaid ve lüzumsuz memuriyetler olduğundan onlar lağv ve liyakatsiz memurları ihraç ederek lazımlı, layıklı

adamlar kullanmalı. Maaşlar yolunda olmaz ise memurlar bozulur.

Reis: —Bir ay evvel bunun üzerine uzun uzadıya mülahazalar olundu. Ve zannederim ki o mülahazat içindeki hikmet dahi zihinlere iyice girmişti.

Bizim memurların maaşları tenkihe değil, zamma muhtacdır. Şimdiye kadar her zaman maaşların tenkih ve taklili yoluna gidilmiş ise işimiz fena giderek zararı görülmüştür. İyi ve dirayetli memurlar maaşa ne kadar muhtaç ise, fena ve zaid memurların istihdam edilmemesine dahi o kadar ihtiyaç vardır. Bunlar istihdam edilmemelidir ki feyz alamasınlar. Bu usul takarrür ederse her iş tashih olunmuş olur.

Âzâdan bazıları esna-i müzakerede valiler için 30 bin kuruş maaşın çokluğundan bahsediyorlardı. Ben vali olsam 30 bin kuruş ile valilik etmem. 30 paraya kanaatim vardır; fakat 30 bin kuruşa vali olmam...

Sebuh Efendi (İstanbul): —Maaşların tenkihi doğru değildir. Derecesi hadd-i itidaldedir. Bir sene evvel 1000 kuruşdan ziyade maaşlar için bir büyük tenkih edildi. Ancak bunun hiçbir semeresi görülmedi. Bu nisbetteki muvazenede maaşların yekunu yine eski muvazeneden biraz da fazlalıca görünür.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Geçende buna dair bahis geçti. Hepimiz bu efkardayız ki memurlara çok maaş vermeli; fakat bu defa taklil etmek istediğimiz şey tenkih değildir. İane-i harbiye olarak verilecek. Yarım çarıklı çiftçi iane-i harbiye verirse burada iki atlı arabaya binenler niçin vermesinler?

Halil Efendi (Suriye): —Kat'ı matlub olan şey memur'ın maaşı değil, muhtac'ın maaşı, 25.000 şu kadar kise çıraklık maaşı. Yoksa haki-katen hüsn-i hizmet eden memurların maaşlarına dokunmak lazım gelmez.

Reis: —Evvelinden başka türlü anlaşıldı. Bu da başka bir meseledir. Keyfiyet güzelce izah edilsin.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bununla beraber bilfiil memuriyetlerde bulunanlardan dahi iane-i harbiye olarak bir mikdar şey almak matlubdur. Bugün kuru ekmek yemeye razı olmalıyız ki ikmal-i namus edebilelim. Buğday ekmeği yiyorsak arpa ekmeği yiyelim; az

sarfedelim; altı ay zahmetini çekelim; fakat yüz ağırtmaya, çalışalım. Almanlar ile Fransızlar muharebede ne yaptılar, görmedik mi? Biz de fedakarlık edelim.

Manok Efendi (Haleb): —İane-i harbiye hususunda vilayat ahalisi kusur etmediler. Yine etmiyecekler. İktidarlarını kaffeten feda etmeye hazırdırlar. Maat-teessüf beyan ederim ki İstanbul ahalisinin muaveneti görülmedi. Vatanımız bir vatan-i müşterekdir. İstanbul'da daha zengin adamlar vardır. Onlar daha ziyade yardım etmelidir.

Sebuh Efendi (İstanbul): —İstanbul hakkında böyle bir istisna bir dereceye kadar sahil olamaz. İki seneden beri konsolid kağıdlarının faizleri verilemiyor. İane-i umumiyyeden bahs olunmak lazım gelirse İstanbul'un da hissesi vardır.

(Bu aralık heyette söz çoğalır.)

Reis: —Lakırdı uzanıyor. Ben de cevap veriyim: Yalnız benim elimle kayıkçı, balıkçı gibi adamların 50'şer, 60'ar para olarak toplanan ianeye ben şahidim.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —İstanbul ahalisi vergiden kaçmadılar; verdiler. Halbuki şimdiye kadar 60 paralık bir şey için birkaç takrir gönderdik; cevabını bile alamadık. Ahali bu gibi işlerde emniyet ister. Sadr-ı esbak Mahmud Paşa hakkında bu kadar şeyler yazdılar. Politikamızı bu dereceye düşüren odur. Çektiğimiz seyyie onun yüzündendir. Kendinin bu kadar şeyleri var. Zimmetleri olduğu gazetelerde dahi yazıldı. Babiali bunların hiç birisine bakmadı. Bunlara baksınlar; ahaliye emniyet gelsin. Ahali dahi her türlü fedakarlığa hazırdır. Ben müteahhidim.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —İstanbul ahalisi bir dereceye kadar iane etmiştir. Bu hakikat ketmolunamaz. Bununla beraber asıl arzu bulunduğu kadar iane etmemiş bulunduklarını dahi tasdik etmeliyim. Kanun-i Esasi mucebince İstanbul'un sair vilayetlerden bir cihet-i istisnası yoktur. Bu defa matlub olan iane hususunda dahi vilayat ahalisiyle beraber fedakarlıkta kusur etmiyeceklerini ümid eylerim. Şimdiye kadar bihakkın iane edilmemesinin esbab-ı mucibesi teşrih edilecek olursa uzun olur. Belki vilayat ahali sine müsabakat dahi edeceklerini ümid edeyim.

Mustafa Bey (Yanya): —Hasan Efendi pek âlâ söyledi. Teşekkür ederiz. Ahmed Efendi'nin bir sözü var ki iane hususunda İstanbul ahalisinin tevhidü adem-i emniyetten neşet eder, diyor.

Buralarına bir dikkat edilse... Muhafaza-i vatan ve ikmal-i namus uğurunda herkes fida-i mala değil, fida-i cana hazırdır; fakat herkes de vereceği şeyin mehzün-lehine sarfedilmesini ister. Herkes cenk için para verir de sonra gayrimeşru bir masraf olunursa işte bu olmaz. Bugüne kadar adem-i emniyet de bundan neşet etmiştir, zannedirim. Biz bugün iane-i fevkaladeye muhtacız.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bağdad'da valinin riyaseti altında olarak bir meclis teşekkül etmişti. 50 bin lira kadar iane-i nakdiye ve 1000 re's kadar da hayvan toplandı. Ordu müşiri de gayret etti. Bir para sirkat edilmedi. Öyle güzel bir komisyon olursa asla fesad karışmaz.

Reis: —Sirkat bahsinde değiliz.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Bahriye nezaretince bir münakaşa için şikayet ettiler. Encümen tarafından bir müzekkerre gitti; bir tesiri olamamış. Kaime para ile keten alıp kendi fabrikamızda bükerek halat yapmak yolu varken 6 yük, 50.000 kuruşluk halat mübaya olunuyor. Bunlar gözümüz önünde dururken halk da nasıl itminan hasıl olabilir?

Reis: —Bir ay evvel pek güzel şeyler söylenmiş idi amma geçti. Bunları birer takrir altına almalıdır.

Nafi Efendi (Haleb): —Siz buyurdunuz ki kayıkçı, balıkçı takımı iane verdiler. Bizim aradığımız şey: eazim ve ekarim, hanelerindeki sim ü zere mütenasib bir iane vermelidir. Biz, malımızı, evladımızı feda ediyoruz. Geçende Midhat Paşa hazretlerinin riyaseti altında akdolunan bir mecliste kuru ekmek yiyeceklerinden, falandan bahsediliyordu. Henüz bir şey görülmedi. Bunların hamiyetlerini meydana çıkaracak bir şey isteriz. Büyük memurların nısıf maaşlarını terketmeleri dahi hamiyetleri icabındandır. Badel-muharebe yine tam maaşlarını alsınlar.

Reis: —Bir iane defteri göndermiştim. Bunda İstanbul ahalisinin verdikleri ianeler meyanında eazımın verdikleri paralar dahi mukayyed idi. Hediye-i askeriye cemiyeti var idi ki oradan bir defter gelmişti. Ona bir kere bakılsın. Alel-esami ianeler yazılıdır. Zannıma kalırsa 27 bin kise akçadır.

Hamazasb Efendi (Erzurum): —Masarifi fevkaladeye mukabil akça için müzakere olunuyor. Teessüf ederim ki evlad-i vatandan 500-600 bin kişi hudud üzerinde bulunup mühimmat ve erzaka ihtiyaçları varken Heyet-i

Mebusan vaktiyle şöyle oldu, böyle olacak, diye iza-i vakt ediyorlar. İhtilasat için bir şey varsa onu zaman-i ahara bıraksınlar. Şimdi tedbir-i acil zamanındayız.

Reis: —Ezcümle ne yapmalı? Beyan buyurul-sun.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Bazıla-rı maaşları tenkih etmek ve bazıları Mahmud Paşa'nın ihtilasatına bakmak istiyorlar. Bunlara sonra bakmalı. Şimdilik emlak vergisi, iane, falan gibi bir şey yapmalı.

Reis: —Onlar iane değil, vergi tarzında, şeylerdir.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Öyle ise geçen sene olduğu gibi, her tarafda iane defter-leri açıl-sın.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstan-bul): —Bizim muradımız para vermemek de-ğil-dir; vereceğiz. Padişahımız, askerimiz, vatanımız için her fedakarlığa hazırız. Yalnız mahall-i sarfı-nı temin emeline bulunuyoruz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Eğer iş yapacaksak İstanbul'dan mâadâ mema-lık ahalisini teşvik edecek bir yol düşünmeliyiz. Görsünler ki, vükela ve mebusan yalnız fukaranın yakasını tutmuyorlar. Vilayattan evvel İstanbulca dahi bir şey yapalım. Gazetelerde herkes görsün. Evvela, tenkihat icra edelim. Saniyen: Varidatımı-zı ne yolda idare edecek isek ona dair bir kanun, bir talimat yapalım. Ondan sonra âşara mı, vergi-ye mi zammedeceğiz? Her ne yapacak isek yapalım. Bu suretle ahali dahi emin olur. Bundan evvel bir şey veririz diyemeyiz. Efkârım budur.

Reis: —Bu misillü efkârı kağıd üzerine koy-malı da vakit geçmesin.

Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Halil Efendi'nin okuduğu kağıd cümleinin ittifaki ile kabul olunmuştur.

Mülâhazat-i mezkûre tekrar okunur.

Muhtar Efendi (Erzurum): —Yalnız muhtacın maaşı değil, mazulîn maaşından da kat olunacaktır.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Memurîn ma-aşlarının dahi muvakkaten tenkihi kararı vardı.

Reis: —Tenkih başka lakırdıdır; tenkis başka lakırdı. Mazulîn başka şeydir; çünkü muhtaç-dırlar. Muhtacın başka şeydir; çünkü ağlebiyetle zengindirler.

Nafi Efendi (Haleb): —Hüseyin Avni Paşa familyasına 10.000 kuruş maaş veriliyormuş. İşittim ki bunların 10.000 kuruş iradı varmış.

Manok Efendi (Haleb): —Kibara tekad-dümle iane-i harbiyeye âlâ-kaderil-istitaa müsa-raat gösterdiklerinden dolayı İstanbul kayıkçıla-rına teşekkürler ederim.

Reis: —Bunların cümlesi defterlere yazıldı. Gazetelere konuldu.

Nafi Efendi (Haleb): —Gördük, efendim; fakat ekabirin verdikleri ianeler lüzumu derece-sinde değil idi.

Mustafa Bey (Yanya): —Harbin nihayetine kadar maaş meselesi hakkında ekseriyet-i ârâ var-dır. Buna bugün karar verilse de gönderilse... Sa-irlerine de sonra bakarız.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Zaten tenkih ediliyor. Zaten maaşlar verilmiyor. Devlet biz-den elyevm para istiyor, muharebenin devamını istiyor. Harici bir istikraza da karar verildi. Şimdi bizim düşüneceğimiz şey, para hasıl etmek için umumi olarak ne yolda vergi alınmak lazım gele-ceği meselesidir.

Nevfel Bey (Suriye): —Sebuh Efendi maaş-lardan bir şey kesilemeyeceği tarikini gösteriyor. Fakat refiklerimiz efendilerin dedikleri gibi aha-liden tahsil olunacak para harb yolunda sarf için tahsil edildiği halde eshab-i maaşata 30-40 bin kuruş maaş olarak verileceğini ahali düşünürse emniyet-i matlube hasıl olmaz.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Müvazeneyi yo-luna koymak için zaid maaşlar külliye kesile-cek, amma maaş alanlar içinde zengin adamlar varmış... Meydanda bir şey varsa biz ona zengin deriz, zenginlik emlak ve akarı üzerine vergiler konulur. Öyle söz ile bir şey hasıl olamaz.

Nevfel Bey (Suriye): —Söylediğim sadece bir söz değildir. Karine ile tahmin değildir. Her kesin basiresi olarak gözü ve basiret olarak aklı vardır. Zengin olanlar güneş gibi ve dağ başında ateş gibi aşikar görünür. Muhtaç olan memurla-rın maaşlarından tenkis caiz değildir. Bazı vüzera vardır ki, haneleri harab olub tamirine muktedir olamıyorlar.

Reis: —Müsaade ediniz. Bir de ben söyleyi-m: Her kimin hanesi tamir edilmemiş ise ona karışmam. Kimin mücedded ise o hane harab-dır. Kendilerini zengin sayanlar aşıktan ölüyor-lar. Ben zenginleri ve zenginliği sevmem. Fakat doğru söylerim. Aylık alanlar hizmeti mukabi-lini alıyorlar. O adam zengin olduğu için hak ile onun aylığını keseceğiz. Bunları ben aklımla bulmuyorum; aklımla buluyor isem hata etmiş

olurum. Memurların hamiyeti varsa maaşından bir mikdarını terkeder. Böyle işlerde gerçekten eshab-i hamiyet olanlar gidecekleri yolu bilirler. Hatta ianeyi gazeteye bile komazlar. Bu bâbda olan müzakeratımız yanlıştır. Herkes akla gelenleri birer kağıd üzerine yazsınlar. Sizi saat 10'a kadar beklerim.

Nafi Efendi (Haleb): —Bugün vakit kalmamış olduğundan yarın dahi tatil ise de böyle bir hizmet için yarın gelelim, işe bakalım.

Birçok sesler: —Olamaz, olamaz.

Reis: —Mevcut olan mülahaza kağıdına diğer bir fikra koyarak gönderecek idik.

Mustafa Bey (Yanya): —Muharebenin hitamına kadar nısıf maaşların verileceği kaziyesi.

Reis: —Bunu diyemeyiz. Bu söz kanuni bir söz değildir. Nısıf falan dememeli; zira bu işlerde yalnız bizim dediğimiz olmayacaktır.

Nafi Efendi (Haleb): —“Nisandan itibaren nısıf maaş verilerek vakt-i asayişte müterakim maaşların ceste ceste itası” diyelim.

Nevfel Bey (Suriye): —Encümende bulunan bütceyi gördüm. Rüsumat emanetin 600 bin kese hasılatı olup 120 bin kesesi masrafdır. Südüsden ziyadesi masraf oluyor, demek. 38 bin kese ticaret masrafı olup varidatı ise 3000 lira olmuyor.

Reis: —Varidat ne demek? Ticaret nezaretinde varidat olamaz; mühür parası gibi bir şey olur ise, o da gökden düşer gibi tesadüfi olarak alınır.

Bunun üzerine ikinci müzakere dahi tamam olarak âzâ şubelere dağılmıştır.

Yirmi Dokuzuncu İnikad*

1 Cümadelûlâ 1294 — 2 Mayıs 1293 / 14 Mayıs 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1913.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimai devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri altında olarak teşekkül eylemiştir.

1- Riyasetin Maruzatı

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dörtte küşad edildi. Hülasalarda arzuhaller kıraat olunduğu zaman badezin falan numaradan falan numaraya kadar diye izah edilsin. Birtakım arzu-haller, telgraflar, istidalar gelmiş; havale olunsun. Bosna mebusu Mehmed Bey keyifsiz olduğundan 15 gün kadar ruhsat istemiş; malumunuz olsun.

Salim Efendi (Kastamonu): —Perşembe günkü ictimada bendeniz bulunamamıştım. Umur-ı maliyeye dair müzakere cereyan eylemiş. Bizim vilayet gayr-i münbit ve ahalisi gayet fakir bir yer olduğundan ekseriya mısır buğdayı öğütüb un ettikleri zaman koçanıni dahi beraber öğütürler. Gerek vergi ve gerek ağnama bir şey zammolunursa bunlar tahammül edemezler. Evvela masarif-i vakıa tenkih olunsun da üst tarafının bir çaresine bakarız.

Reis: —Biz buna karar vermedik. Encümen müzakere edecekti; etsin de sonra icabına bakarız.

Nakkaş Efendi, yine umur-ı maliyeye dair bir makale kıraat etmesi üzerine Reis Paşa hazretleri “Pekala. Fakat size ihtar ederim ki bu lakırdıları etmek bir iş görmeyeceğiz, demektir. İş bugün encümendedir. Daha ziyade ihtarat ile vakit geçirir isek iş tehhür eder. Yine rey sizindir. İş mi görelim? Yoksa lakırdı mı edelim?” buyurdular. *Heyet “İş görelim” dediler.*

Reis: —Bir madde-i mühimme daha zuhur etti. Görelim de encümene havale edelim.

Münir Beyfendi, “ağnam rüsumuna bir misli daha zammolunacağına ve bunun için iki zâtın memur olarak geldiği”ne dair evrakı okudu.

Reis: —Bu iki zâtı encümene çağırarak işe bakmalı.

Salim Efendi (Kastamonu): —Bizim vilayeti-mizde ağnam ufaraktır...

Reis: —Söyleşmemeye karar verdik.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Matbuat Kanunu

Matbuat kanununun 32. maddesi okundu ki, (zemm ile kadhin mahiyetleri) ni mübeyyin olmakla kabul edildi. Badehu 33. madde okundu ki hükmü mecalis ve mehakim hakkında zem ve kadholunduğu halde 1 aydan 1 seneye kadar ve 5 altından 100 altına kadar ceza-i nakdi ile mücazat edileceği”nden ibarettir.

Birisi: —Bu ceza çokcadır. Bir de hem hapis hem ceza-i nakdi beraber oluyor ki burası anlaşılıyor. Bir kabahate iki ceza olur mu?

Reis: —Buna bir cevap var mı?

Salim Efendi (Kastamonu): —Ceza kanununda da bir kabahate iki ceza gösterildiği vardır; fakat cezasının çokluğunu ben de tasdik ederim.

Rasim Bey (Edirne): —Ceza kanununda bu kabahatin cezası 15 gün olmak üzere tayin edilmiş.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Zemm ü kadheden için bu ceza çok değildir. Az zemmetmiş ise bir ay olacak, çok zemmetmiş ise bir sene.

Solidi Efendi (İstanbul): —Hükümetin teşkil eylediği heyeti zemmedenlere şaşanlara ben şaşarım: O heyet fena bir şey yapar, gazete dahi yazarsa?

Reis: —Kadih mi edecek, yoksa doğru bir şey mi haber verecek

Solidi Efendi (İstanbul): —Yazdığı şeyden kadih çıkarmak matlub olursa çıkarılabilir.

Reis: —Kadih başka şeydir; kadhi çıkarmak da başkadır. Her şeyden kadih çıkar ve çıkmalıdır. Şimdi şuna bakalım: bu ceza çok mudur? Tadil lazım mı?

Macid Beyfendi (Matbuat Müdürü): —Çok değildir. Malumunuzdur ki kanun denilen şey, heyet-i ictimaiyenin hukuk ve menafiini muhafaza eden bir şahsın, bir gazetecinin hukukunu muhafaza edeceğim diye koca bir heyetin hukukunu da o şahsın eline teslim edemeyiz. Yapmayın, efendim; zem ve kadih etmesin. Mahkemeyi neye tahkir ediyor? Mahkeme haksızlık etdiyse muhakemeyi enzar-i umumiyyeye arzetsin. Bu muhakeme yanlış görüldü, kanuna yanlış tatbik edildi, desin. Âzâ cahildir, vesaire gibi zemm ü kadhin ne manası vardır? Devlet hiçbir vakitte ve alel-husus Kanun-i Esasi'nin ilanından beri hürriyeti diriğ etmemiştir.

Manok Efendi (Haleb): —Ben, bunlara mücazat edilmesin, diyemem; fakat “muhakeme yanlış bir şey olursa söylesin” diyorsunuz. Yanlışlık cehaletten gelmez mi? Eğer yanlışlıklar sükut ile geçerse fenalıklar artar. O halde de ahalinin hakkı pâyimâl olur.

Reis: —Bu iş anlaşıldı. Taklil edelim mi?

Heyet: —Evet, evet. Hayır, hayır.

Reis: —Tahfif için ekseriyet yok. Demek oluyor ki, ibka edeceğiz.

Ekseriyet ibkası tarafında görülmekle bend kabul olundu. Ve “düvel-i mütehabbe süferası hakkında zem ve kadhde bulunanların 1 aydan 6 aya kadar hapis ve 1 altından 30 altına kadar ceza-i nakdi ile mücazat edilecekleri” hakkındaki 34. madde ile (vükela ve vüzera ve ulema ve kibar-i meşayih ve ruhaniye, vesaire haklarında zem ve kadhde bulunanların dahi 1 aydan 1 seneye kadar hapis ve 5 altından 50 altına kadar ceza-i nakdi ile mücazat

kılınacakları)na dair 35. madde dahi kabul olundu. Ve 36. ve 37.'ye 38. ve 39. maddelerde efrad-ı ahali ve şahsiyat ve saireye dair vuku bulacak zem ve kadihler için muayyen olan cezalar kamilen kabul ve tasdik olundu.

Reis: —Yalnız iki maddede tahfifden mâadâ bu faslın dahi kaffe-i bendleri kabul olundu, öyle değil mi?

Heyet: —Evet, kabul olundu.

Bâb-i rabide 40. madde okunarak hülasası (üç kere hapis cezası gören gazetecinin gazetesi kapanacağı)ndan ibaret olub ekseriyetle kabul olundu.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bir kere hapisten 6 sene sonra bir daha ve 5 sene sonra bir daha hapis cezası görürse yine gazetesi kapanacak mı?

Reis: —Kanunen böyledir. Ancak ceza 15 sene de bir olursa ondan devlet de razı olur, millet de...

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bari bu surette tasrih edilse.

Bunun üzerine biraz müzakere cereyan ederek (bir senede üç defa ceza gören gazetenin tatili) suret-i rey arz edilmiş ise de (iki senede üç defa ceza görenlerin ilgası) na ekseriyet hasıl oldu. Kanun layihasının 52. yani son maddesine kadar kaffe-i bendleri okunarak cüz'ice beyan-ı mütalaa edenlerden kat-ı nazarla cümlesi birden umumen kabul olundu.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Efendim, bu gazeteler muhakeme-i vakıalarını istinaf edebilecekler mi? Bu layihada ona dair bir şey yoktur.

Macid Beyfendi (Matbuat Müdürü): —İstinaf için de kanunda sarahat yoktur; fakat bir maddesinde diyor ki matbuat muhakemeleri sair cünhalar gibi mehakimde rüyet olunacak. Bundan zımnın anlaşılıyor ki istinaf dahi caiz olacaktır. Ötedenberi cereyan eden muhakemelerce dahi istinafa riayet olunmuştur.

Reis: —Usul-i kanunda bir şey vardır. Kavanin-i saireden hangi bendler burada cari olmyacak ise onları madde be-madde burada izah ile lağveyler.

Birkaç ses: —Pul, pul, gazete pulları için bir şey yok mu? Onları da lağvetmeli.

Macid Beyfendi (Matbuat Müdürü): —Pul hakkında kulunuzun hiçbir memuriyetim yoktur. Bu husus maliyeye aid bir iştir.

Rasim Bey (Edirne): —52. maddede diyor ki, kavanin-i nizam-ı evamir-i kadimeden bu kanuna muhalif olanların hükmü mülga demek oluyor ki mutabık olanı baki kalacak. O halde

yine yalnız bu kanun baki kalacak demek olur. Bu ise bedihi bir şeydir; binaenaleyh bu bende hiç lüzum göremem.

Reis: —Bu kaidedir. Her kanunun ahırında bu bendi göreceğiz. Bu kanuna mutabık olmayan kavanin-i saire mülga olduğu beyan olunacak.

Birkaç ses: —Pul meselesine de bir karar ver-meliyiz.

İkinci Celse

2- Maliye Nezaretinden İstizah

Reis: —Saat sekizde müzakeremiz ifade olun-du. İntihab nizamına başlayacağız.

Nafi Efendi (Maliye nezaret-i celilesinden Bazı hususatın istizahı hakkında umur-ı maliye encümenine arz eylediğim fikir, encümence ka-bul olunduğundan âzâ-yı umumiyeye dahi mu-vafık gelirse istizah için müsaadenizle okuyayım) *diye makale-i âtiyeyi kıraat eyledi.*

“**Evvela:** Varidat ü masarifat-i devletin mik-dar-i takribisi bûdçenin mütalaasından müstefad olmakda ise de gösterilen varidata sahih nazariyle bakılması, varidat-i devletin 10 veyahud 5 sene-den beri her seneye aid olan mikdariyle bunların ne kadarı tahsil olunmakda ve ne mikdarı bakaya kalmakta olduğunun bi-hakkın bilinmesine va-bestedir.

Saniyen: Varidat-i devlet acaba 10 veya 5 se-neden beri terakki mi yoksa tenezzül mü ediyor. Terakki ediyorsa senevî ne nisbetle ve kaç kuruş terakki ediyor?

Salisen: Bu terakki-i varidattan ne vechile istifade ediliyor? Ve harici ve dahili akdolunan istikrazlardan dolayı senevi bûdçeye tahmil olu-nan faiz ve re’sülmallerin mikdarı acaba varida-tın terakkiyat-i seneviyesiyle mütenasib midir? Mütenasib değilse varidatın seneyi terakki eden mikdariyle her sene bûdçeye tahmil olunan faiz ve re’sülmallerin beyninde ne kadar fark vardır?

Rabian: Memurîn-i bi-faide ve sarfiyat-i zaide-nin tekasüründen varidat-i âdiyemiz masarif-i sai-remize pek fahiş bir surette galebe ettiği muvaze-ne-i maliye icmalinde mer’i olduğundan Heyet-i Mebusan’a neyumma medar-ı teemmül ü mûla-haza olmak üzere ıslah-ı muvazene hakkında ha-zinece mutasavver olan çareler ne gibi şeylerdir?

Hamisen: Vakt-i asayiş itibariyle cari olan usul-i idarenin devamı takdirince ahval-i müs-takbele-i maliyenin ne neticeye münce ve mün-

Reis: —O başka şeydir, bu matbuat kanunu... Pul maddesi için de 5-10 imzalı bir müzekkire yapılsın, şubelere verilsin; müzakere edilmesi rey olunursa mevki-i müzakereye alınır. Müzakere-miz burada hitam buldu. Bundan sonra intihab-i mebusan kanunu vardır ki pek müstaceldir; zira vakti takarrüb ediyor.

tehi olacağına dair elde bir istatistik, mali hesap var mıdır? Var ise nasıldır? Olmadığı takdirde ah-val-i maliyenin âtisine medar-ı emniyet-i itimad olacak hesab-ı kıyası nedir?

Bunların maliye nezaretinden istizahı lüzü-munu pek ehem ve elzem gibi tahattur ederim.”

Reis: —Bu seneye gelinceye kadar maliye ne-zareti her sene gayet mufassal birer kitab kadar muvazene-i maliye neşreder. O kitablar vilayata geldi mi? Bu iş 10, 12, 15 senelik bir iştir. Her sene hangi irad artmış, hangisi eksilmiş, onda görülür. Onlar matbudur. İbtida seneden beri neşrolunanları isteseniz, gönderirler. Bu müza-kere umumen kabul olundu mu?

Ekseriyet: —Evet, kabul olundu.

Salim Bey (Kastamonu): —Bu yolundadır. Bununla beraber muvazene-i maliyede irad ve masrafı karşılaştırmak için evvela devlet, maaşlar-dan bir tenkih icrasıyla cümleye bir sevk ve gay-ret getirmeli.

Reis: —Bu sözü dahi kaydediniz; fakat dev-let bu seneki tenkihatını göstermiştir. Maliye-den muahharan gelen müfredat görülmedi. Her nezaretten ne kadar tenkih olunduğu onda gösterilmiştir.

Birkaç mebus: —Şubelere gelmedi, efendim...

Reis: —Ben öyle bir şey gördüm. Konya me-busanından bir zâta verildiğini tehattur ediyor-um. Kendini görsem, tanırım.

Fasih Efendi (Konya): —Bendenize verdi-niz, efendim.

Reis: —Öyle ise neye söylemiyorsunuz? Onda her nezaretin tenkihatı vardır ya...

Fasih Efendi (Konya): —Umumun yoktur, *diye pusulayı verir.*

Reis: —“İşte tenzili tasavvur olunan” diyor. Muvazene-i maliye yok mu?

Birkaç zât: —Vardır.

Reis: —İşte, bunlara bakmalı. Encümene ha-

vale olunsun. İşte rüsümattan 30 bin kese keseceklermiş. Eğer 2000 kese keserlerse bunu da biliniz ki devlet birkaç 100 bin kese kaybeder. Bu misillü tenzilatı sevine sevine kabul etmemeli. Bazı maaşlar kesilirse fayda olur. Fakat bazıları da vardır ki kesilirse zararı hazine çeker. Elhasıl encümine gitsin de yekununa bakılsın.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Tenki-hat iki kısımdır. Birisi: Fazla memurların yine yerlerinde ibkasiyle beraber aylıklarının tenzili ve ikincisi: Lazım olan memurların ibkasiyle lüzumsuzlarının ihracıdır. Eğer tenkiyat hususunda şu ikinci yola gidilirse bir mahzuru görülmez.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —İşin en aslahı: Maliyeden hamiyetli, dirayetli üç dört memur gelsin. Bizden de üç, dört kişi verilsin, müzakere edelim. Biz şimdiye kadar kardeşçe müzakereye girişmedik. İşe hasmane bakdık. Vakıa umum maaşlardan tenkih olamaz.

Reis: —Maliyeden ufak tefek memurlar gelirse buna bakamazlar. İkincisi: Siz 10 senelik defterleri getirib her şeyi kendiniz göre göre yapmazsanız huzur-ı bârîde mesul olursunuz. Kalemlerde kaç katib, kaç zabıt var? Onları bilerek yapmalı; bilmiyerek ne yapmış olsanız, hatadır.

Mustafa Bey (Yanya): —Doğrusu, kaideden şaşmamalıdır. Bize henüz müfredat defteri gelmedi. Ne vakit gelir? Gelecek ise o zaman bu işi de bilerek, görerek bitirmeli; fakat bir ayak evvel gelse de işe baksak...

Reis: —Ben size vaktiyle dedim ki maliyeden çıkacak kuyudat 15 günde çıkamaz. Gerçekten çıkamaz. Kalemde kaleme dolaşmak lazım gelir.

15 kadar arzuhal vardır. Onlar da havale olunsun. Bugün intihab-ı mebusan kanunu kıraat olunacak.

3- İntihab-ı Mebusan Kanunu

Halil Bey kanunun 1. maddesini okudu ki hülasası, (memalik-i Devlet-i Aliyye’de mebusan intihabı sancaklar itibariyle icra kılınacağından ve (her sancağın bir daire-i intihabiye ve her nahiyenin bir şube-i intihabiye itibar olunacağı) ndan ibarettir.

Manok Efendi (Haleb): —Daire-i intihabiyelerin vilayetler olması münasibdir. Madem ki sancak sancak intihab olunacak, mutlaka layetten adam intihab etmiyeceklerdir. Eger daire-i intihabiyeler vilayetler olursa işlere daha dikkatle bakabilirler ve ehliyetli adamlar intihab ederler.

Ali Naki Bey (Yanya): —Ben de Manok Efendi’nin efkarındayım. İntihabların yalnız sancakca olmasını haksız görürüm. Bizim vilayette beş sancak var. Bunların birisi Ergiri’dir. Mesela ben, Ergiri’de 20 bin rey kazandım. Bir başkası da 21 bin rey kazandı. Ben ondan fazla sair sancaklardan da 20’şer bin kazanırım. Şu halde ben 60-80 bin rey kazanmış olduğum halde öteki yalnız Ergiri’de 20 bin, yani benden 1000 ziyade rey kazanmış olduğu için mebus intihab olunur, ben olunamam. Bu haksızdır.

Reis: —Buna cevap var mı?

Birkaç ses: —Vilayet vilayet intihab olunmak münasibdir.

Reis: —Bizim bu bâbda şehadetimiz makbul değildir; çünkü biz vilayetler mebuslarıyız.

Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Eğer daire-i intihabiyeler vilayetler olursa, intihab olunacak mebusların ekserisi vilayet merkezlerinden intihab olunur. Onlara münhasır kalır. Her sancak ahalisi kendi sancaklarından intihab etmek daha güzel olur. Kendi içlerinde olan adamları daha iyi tanır.

Ali Naki Bey (Yanya): —Mahmud Efendi’nin sözü bir cihetten yine beni tasdik eder. Kendi içlerinde bulunanları daha iyi tanır, diyor. Ben diyorum ki vilayet yapsın. Devlete ve millete yarayan adamı yalnız kendi sancağı değil, umum vilayet ahalisi bilir ve tanır. Böyle bir adamın intihabını yalnız kendi sancağına bırakmak haksızdır.

Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —İntihablar vilayette olur ise sancakta bulunanlar mahrum kalır. Bazı sancak vardır ki 50-60 saat uzaktır. Vilayetler ise sancakta âzânın ismini dahi bilmezler. Sonra işe fesad karışır.

Hüsnü Bey (Edirne): —Haleb’den dört mebus istenildiği halde Maraş’dan da geldi. Suriye’den, merkez-i vilayetten hiç kimse gelmedi; hepsi sancaklardan geldi.

Nafi Efendi (Haleb): —Vilayetce intihab olunursa sancak ahalisi mahrum kalır. Vilayetce olması hayırlıdır; zira sonra Naki Bey’in dediği gibi birisi vilayetce 100 bin rey kazandığı halde kendi sancağında 20 bin rey kazanan ona tercihan intihab olunur Kanun-i Esasi’de dahi intihabların vilayetce icra olunacağı tasrih buyurulmaktadır. Sadi Efendi sancak ahalisinden ise de o da bunları tasdik eder.

Reis: —Hep bir daire dahilinde dolaşıyoruz.

Cümlemiz vilayet mebusu olduğumuzdan başka bir yol bulamıyoruz. Sizde izahat var mı?

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Afinızı rica ederim, efendim; müzakerenin başlangıcında bulunamadım.

Reis: —1. madde üzerine bahsediyoruz: Daire-i intihabiyeler sancakca mı olsun, yoksa vilayetce mi olsun? Bahsindeyiz; fakat şunu bilmiyoruz ki bir ahali hükümette olan hukukunu muhafazaya sa'y etmez ise canlanamaz. Padişahımız bu hukuku ihsan etti ki, ahali canlansın diye... İntihab hususu yalnız vilayette olursa vilayet merkezlerine kadar gider; sancaklara gitmez. Eğer ileride hakk-ı intihab kazalara kadar giderse, ahali, hükümet nedir, hak nedir, anlar.

Sancak ahalisi birbirini çekemezler. Daima harıçten adam ararlar. Malumdur ki Edirne ahalisi yalnız şehirden intihab ettiler. Devletce “sizin büyük büyük sancaklarınız var; onlardan intihab ediniz” diye tavsiyeler edildiği halde yine kendi sancaklarından intihab etmeyib şehirden intihab ettiler. Bu benim kendi reyimdir.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Mütalaa da budur. 50.000 nüfusun itibarını tayin için sancak verilmiştir. *Bunun üzerine her tarafda beyan-ı mütalaa ile bazıları* (vilayetin ve bazıları elviyenin daire-i intihabiye itibar edilmesi)*ni terviç eyledilerse de beyan edilen mülahazat ağırlıyette birbirinin, aynından ve tekerrüründen ibaret idi. Nihayet birkaç mebus bu keyfiyet ekseriyet-i ârâya arz edilmesini münasib görmeleriyle heyetten rey istenildikde, (livaların daire-i intihabiye ittiha-zı)ndan ibaret olan bendi alâ-hâlihî ibkâsı iltizam edildi. Fakat Yanya mebusanından Ali Naki Bey bu ekseriyete kanaat göstermiyerek (re'y-i hafiye müracaat)ı tavsiye etmekle ve riyaset-i celile tarafından dahi kabul buyurulmakla reyler kağıdılar üzerine yazılarak imza için dolaştırılmaya başlandı. Ve bu aralık, 2. madde dahi kiraat olundu ki hülasa-i hükmü* (Heyet-i Mebusan âzâsı her 50 bin nüfus-i zükura bir nefer itibariyle tertib olunacağı ve nüfus elli binden az veya çok olan sancaklarda 25 bin nüfus 50 bin itibar olunacağı) *hususlarından ibarettir.*

Kantarıcı Efendi makale-i âtiyeyi irad eyledi:

“İntihab-i mebusan kanunun 2. maddesini Kanun-i Esasi'ye mugayir görüyorum. “Her 50 bin nüfus-i zükur bir mebus verecek” diyor, ”her sancak bir mebus verecek demiyor. 75 bin'e kadar ahali 25 bin ahali ile nasıl bir tutulabilir?

Sancaklarımızın kimisi büyük, kimisi küçük olduğundan intihab kanunu icrası için esas ittihaz olunamazlar. İntihabat Kanun-i Esasi ahkamına tevfikan icra olunabilmek için memalik-i mahrusada münasib mikdar devair-i intihabiyeeye tak-sim olunmalıdır. Ve her devlette böyledir.”

Manok Efendi (Haleb): —50.000 Osmanlı diyoruz. Müslim ve gayrimüslim tabiri nerede kaldı?

Nafi Efendi (Haleb): —Geçende vilayet mecalis-i idaresi için bu bahis cereyan eylemişti. İdare meclisleri mecalis-i devletten olduğu için orada Müslim ve gayrimüslim tabiri kullanıldı. Bu ise milletin meclisidir. Milletin her efradı Osmanlıdır.

Danyal Efendi (Erzurum): —Eğer Müslim, gayrimüslim demeyib de yalnız Osmanlı dersek bazı vilayetlerde İslam ve bazı yerlerde Hıristiyan ziyade olduğundan, hangi millet ziyade ise mebuslar yalnız o milletten gelir. Ekalliyette olanlar daima mahrum kalır.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Vakia idare âzâları hususunda tefrik tarafına gidildi. O adamlar kendi milletlerine de hizmet edeceklerinden bu suret münasib görülmüştü; fakat mebuslar yalnız kendi milletlerine hizmet etmiyeceklerdir. Devlet ve milletin umumiyeti üzerine hizmet edecektir.

Reis: —Ben anlamıyorum ki niçin her millet yalnız kendi milletinden olan adam için rey verecek de başkaları için vermiyecek? Ben size sened veririm ki ekser milletler kendilerinden adam intihab etmiyecekler. 30-40 sancak bilirim ki içlerinden adam intihab etmezler. Biz beyhude tazyi-i evkat ediyoruz.

Danyal Efendi (Erzurum): —Öyle ise idare meclislerinde Müslim ve gayrimüslim tabiri niçin kullanıldı?

Reis: —İdare meclisleri efradın işini görecektir; binaenaleyh orada efradın halini bilecek adam lazımdır.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —İş bu Heyet-i Mebusan'ın teşkilinden maksad umum millet-i Osmaniyeye hizmettir. Bu halde mezheb bahsine hacet yoktur. Bendin ibkâsı lazımdır.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Bu tefrik ne idare meclislerinde cari idi ve ne de Heyet-i Mebusan için caiz olur. Kanun-i Esasi'ye mugayirdir, efendim. Burada böyle bir müzakere cereyan eylediğine taaccüb ederim. Müslim ve gayrimüslim

sözleri ve Ermeni ve Rum tabirleri bizden eksik olsun. Kanun-i Esasi böyle bir tefrik kabul etmiyor. Katiyen teklif ederim ki bir daha bu söz söylenmesin. (*Her taraftan alkış*)

Madem ki 50 bin kişi için bir mebus gelecektir, Kantarcı Efendi'nin efkârı pek yolundadır. Her 50 bin nüfus bir daire-i intihabiye addolunsun. Onlar bir mebus intihab etsinler, göndersinler. Her yerde kaide budur. Niçin 75 bin nüfus olan bir sancak bir mebus gönderdiği gibi 25 bin nüfus olan bir sancak dahi yine bir mebus göndersin? 75 bin ile 25 bin müsavi midir?

Nafî Efendi (Haleb): —Müslim ve gayrimüslim tabirinin artık kaleme alınmaması kararını maat-teşekkür kabulden sonra arz ederim ki 75 bin ile 25 bin nüfustan birer mebus alınması muvafık değildir gibi düşünülmüş ise de bu tefrik sancakların tabiat-i mevkileri icabındandır.

Danyal Efendi, yine (Müslim ve gayrimüslim) tabirini kale alacak oldu ise de heyet “dinlemeyiz, dinlemeyiz. Dinlememeye karar verdik” diye dinlemezler.

Reis: —En lazımlı sözü söylemiyorsunuz. Tam 50 bin, 75 bin, 25 bin nüfuslu sancaklar bulunmaz ya... 58 bin, 64 bin nüfuslu sancaklar da vardır. Bunları da düşünmeli... Bilmediğimiz bir şey için üç gün müzakere etsek bir netice hasıl edemeyiz.

Manok Efendi (Haleb): —Biz Osmanlı olalı altı yüz senedir. Şimdi Osmanlı olmuyoruz. Saye-i şahanede Osmanlılığımız teceddüd etti. Bununla beraber rüesa-i ruhaniye bahsinde dahi

demiş olduğumuz vechile devlet kendi tebaası beyinde tefrik ve istisna olmamak için iki taraftan dahi adam bulunsun, diyor.

Biz, kendimizden daha az düşünenler için kanun yapıyoruz; binaenaleyh yaptığımız kanunda güzelce düşünecek olursak ileride bir muarazası çıkmaz. İngiltere de bile eski Katoliklerin çoğalmasını men için kamaraca tedbirler düşünüldü, bulundu. Biz burada Müslim ve gayrimüslim demekle haricden adam celbedecek değiliz ya... Osmanlılığı teşkil eden akvamın beş yüz seneden beri her cihetle kavmiyet, milliyetleri baki kalmıştır. Her yerde olduğu gibi bu mahalde dahi her kavimden adam bulunsun. Şahsıma gelince: Mal-iftihar beyan ederim ki Haleb vilayetince kazandığım intihab reylerinin en çoğu Müslümanlardır. Biz ilerisi için düşünüyoruz. İleride bir münazaa çıkmamasını düşünüyoruz. Erbab-ı fesaad bizi daima yekdiğerimiz aleyhine tahrike vesile arayacağından böyle bir şey olursa onlar daha güzel bir medar bulmuş olurlar.

Heyet: —Kafi, Kafi. Bendi haliyle kabul ettik.

Manok Efendi (Haleb): —Bunun için dahi rey-i hafi isterim.

Reis: —Rey-i hafiye müracaat edelim mi?

Heyet: —Hacet yok, geçelim.

Bu zemana kadar evvelce başlanmış olan rey-i hafi bittiği cihetle imzalar tadad olundukda yine ihtilafat vaki olmakla yuvarlak tevzi suretiyle 1. maddenin aynıyle ibkası için rey arandıkda ek-seriyet bulundu ve bu müzakere de yalnız şu iki madde ile bil-iktifa meclise hitam verildi.

Otuzuncu İnikad*

2 Cümadelûlâ 1294 — 3 Mayıs 1293 / 15 Mayıs 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1914 ve 1915.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimayı devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tah-tında vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakeremiz saat dörtte küşad edildi.

Geçen müzakerenin hülasası okunsun.

Kıraat olunan hülasa heyet tarafından kabul ve tasdik kılınmakla müzakereye bed eylemezden evvel Simonaki Bey makale-i âtiyeyi irad eyledi:

“Dünkü gün intihab-i mebusan kanunu müzakeresine başladıkda, birinci ve ikinci bendin üzerine pek çok mübahase olub nihayet ekseriyet-i ârâ ile ibka olunması karar verilmiş olduğundan artık tebdili mümkün olmayacağı bedihidir.

“Ancak şurasının nazar-ı dikkate alınmasını ifadeye mecbur oldum: Şöyle ki ihsan buyurulan Kanun-i Esasi, cümlemize Osmanlı tabir eylemiş olduğundan intihab kanununda dahi “50 bin nüfusda bir nüfus, Osmanlılardan intihab olunacaktır.” diye beyan eyliyor. Halbuki mezkur intihab efrad-ı ahali taraflarından olacağı ve ahali ise halen Kanun-i Esasi’nin bu tabirinin her millete mahsus olduğunu bilemedikleri için eğer “Osmanlılardan intihab olunacaktır” diye ilan olunursa efrad-ı ahali “Osmanlılar” tabirinden İslamlardan intihab olunacağını anlıyarak Hristiyanlardan intihab etmiyecekleri aşikardır. Hatta bu senenin intihabı idare âzâlarından olmuşken bile şu mahzurdan dolayı “Osmanlılardan intihab eylesinler” diye ısrar olunmayıp Babıali’den vilayetlere yazılan emirlerde İslamdan ve Hristi-

yandan ve Yahudiden olunacak intihabın mikdarı tahsis olunarak iş’ar olunmuştur.

“Bu bâbda efrad-ı ahaliye (Osmanlılar) demekten maksad yine Kanun-i Esasi iktizası İslamlardan, Hristiyanlardan ve Yahudilerden intihab edeceksiniz” diye memurîn taraflarından ilan olunması vilayetlere tekiden emrolunmalıdır; veyahud efrad-ı ahalinin anlayabileceği üzere mezkur ikinci bende “umum Osmanlılardan yani İslam, Hristiyan ve Yahudilerden intihab olunacaktır” diye ilave olunmak iktiza eder. Zira böyle olmaz da yalnız Osmanlılardan intihab olunacak diye yazılırsa efrad-ı ahali yalnız İslamdan zannederek İslamdan intihab edeceklerine şüphe yoktur; çünkü bu Osmanlılar tabirinin her sınıfa mahsus olduğunu efrad-ı ahali tamamıyla anlayıp bilmek bir kaç seneler müruru ile olabileceğini ve şimdi ise ahali “Osmanlı” tabirini yalnız İslama, mahsus bileceklerini nazar-ı dikkate alarak ona göre bir karar verilmesini Heyet-i Mebusan’dan rica ederim.”

Bunu müteakib Solidi Efendi dahi makale-i âtiyeyi irad eyledi:

“İntihab-ı mebusan kanununun müzakeresinden Osmanlıların iki fırkaya yani Müslim ve gayrimüslime tefrikinin her şeyden ziyade ittihadı eşedd-i ihtiyacı olduğu itiraf-gerde-i umum olan vatan-i azizimizin menafi-i sahiha vü esasiyesine ne derecelerde iras-i hâlel edeceği etra-

fiyle anlaşılmış ve mukaddema bu tefrikada beis görmeyen mebusan-i kiramın meseleyi arız ü amîk tedkikiyle mazarr ü hasarını keşfetmiş oldukları, irad buyurdıkları makalattan istifham olunmuş ve vilayat kanununda Osmanlıların iki fırkaya taksimini umum Avrupa matbuatı yani efkar-ı umumiyesi hâlâ taassubat-i diniyeden kurtulamamış olduğumuza ve Kanun-i Esasi'nin temamiyle tatbik olunamayacağına ve memul olan ittihad husul edemeyeceğine delil-i kavi göstermiş ve gayrimüslim sözü Osmanlıların bir kısım-i azimine su-i tesir olmuş olduğu matbuat-i mahalliyenin ve mekatib-i mevsulenin mündericatından bilinmiş ve umumen takbih ve tenfir edilen asr-ı mutavassıtta İspanyolların “fidelis” ve “infidelis” gibi taksimat-i mutaassıbesine şu asr-i madelet-hasrda şan-i mülk ü millete ve milletimizin minel-kadim müsbet olan mürüvvet ve terbiyesine yakışır şey olmadığı gün gibi aşikar bulunmuş olduğuna ve vilayat meclislerinde efrad görüldüğünden efradın lisanına aşina adamların bulunması lazım geldiği sözü için tefrikayı kabul etmek gibi umum vatanın menafi-i sahiha vü esasiyesini halel-pezir edecek bir mebde ü esas ittihaz eylemek menafi-i hususiye-i cüz'i-yeyi menafi-i kaviye-i umumiyyeye takdim demek olacağına ve lisan-aşinalık ihtiyacı hiç bir tarafda görülmediğine yani Türkçe bilmiyen taraflarda memleketin lisanıyla akvam-i sairenin ve hususen ileri gelenlerin dahi mütekellim olduğuna ve ekser taraflarda lisan-ı umumi Türkçe iddiğine ve mezhebiyeye gelince mecaliste müfti ile rüesa-i ruhaniye bulunacağından bu mahzur dahi kalmadığına mebni vatan-i azizimizi yâr u ağyara karşı saye-i hürriyet-vaye-i hazret-i padişahide müttefik ve müttehid göstermek ve bir güne özür ve itiraza mahal bırakmamak için Müslim ve gayrimüslim tefrikasının vilayat kanunundan dahi tay' ve terkin edilmesini ve intihabatın serbest bırakılmasını kemal-i ihlas ile teklif ederiz.”

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): — Osmanlılar tefrik edilsin; ziyan yoktur. Osmanlı tabiri bir millet tabiri değildir. Osmanlı tebasının cümlesi yekvücuudur. Bir kimse memaliki ecnebiyeye gitse, ona nereli olduğu sual edilse “Osmanlı toprağındanım” der. Kanun-i Esasi Osmanlıların ittihadını teyid ve tahkim eylemiştir. Evvelki intihabta “İslam ve Hıristiyan” denilmiş olması, Kanun-i Esasi'den evvel olduğu içindir. Şimdi ise buna hiçbir lüzum kalmamıştır.

Simonaki Bey (Konya): — Ben, Müslim, gayrimüslim demek istemem. Hepimiz Osmanlıyız; fakat ahali, Osmanlı tabirini yalnız Müslümana mahsus bir isim zannederler. Yoksa Müslim ve gayrimüslim tefrikini ben de kabul etmem.

Reis: — Ben, her halde âzânın bunda ittifakını görüyorum. Eğer murad bazı mahallerde Osmanlı tabirinin anlaşılamayacağından ibaret ise o halde muvazzah bir talimat kaleme alınsın da keyfiyet cümleye anlatılsın, demek daha kestirme bir lakırdı olur. Biz şimdi işimize bakalım.

İntihab-i mebusan kanununun 3. maddesi okunur ki hülasa-i hükmü, (bircümle Osmanlıların nüfus-i zükurunu mübeyyin her kazada bir defter-i esasi tutulacağı)*ndan ibaret olup bu bend aynıyle kabul olunduğu gibi* (bu defterin tutulması belediye ve nahiye meclisleriyle eimme ve papaz ve muhtarların vazifeleri olduğu)*na dair 4. maddeye bir de* (hahamların) *kelimesi ilavesiyle o da kabul olundu.* Badehu 4. madde kıraat edildi ki hülasa-i hükmü (defter-i esasinin suret-i tanzimi olup nefis-i şehir ve mahallatta bunun 8 gün zarfında tanzim olunacağı)*ndan ve* (birisi yeni doğanlardan 25 yaşına kadar ve diğeri 25 yaşını tecavüz edenlerin esamisini mübeyyin olmak üzere iki defter ittihaz edileceği)*nden ibarettir.*⁶⁵

Birisi: — 8 gün azdır. 15 gün olsun; bazı nahiye belki yetişemezler.

Reis: — Siz böyle bir şey yaptınız mı? Nasıl oluyor? Tecrübeniz var mı?

Simonaki Bey (Konya): — İlerki, bendde bir takım günler, müddetler tayin olunmuş. Bazıları için 10, bazıları için 15 gün konulmuş. Eğer burada bu 8 günü bozarsak sonra cümlesini bozmak lazım gelir.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): — 8 ya 15 günde yapılab getirilmezse ne olacak?

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): — İleride ceza faslı var. Ne olacağı onda tasrih edilmiştir.

Reis: — 8 gün çok bilebilir. Biz 500-600 köyün nüfusunu üç günde yazdık. Başka bir mülahaza var mı? Bu bendi geçelim mi?

Heyet: — Geçelim.

(Nevahi ve mecalis rüesasının şehre celb ve suret-i intihabın tefhimine dair) *6. madde ile* (tenbihat alanların karyelerine avdetle defatir-i matlubeyi ne suretle tanzim edecekleri)*ne dair olan 7. ve* (tabiiyet-i ecnebiye veya o iddi-

65 Burada söz edilen 4. değil 5. madde olacak. H. T. Us.

ada ve yahud muvakkaten hizmet-i ecnebiyede bulunanların ve müflis ve hizmetkar vesairenin ahval-i hususiyeleri mülâhazat hanesinde gösterileceği) *ne dair olan 8. madde kiraat olunarak cümlesi kabul edildi.*

Manok Efendi (Haleb): —Burada zimmet-i miriyesi olanların dahi mülâhazat hanesine işaret edilmesi lazımdır. Bir de şu efkarımı yine tekrar ederim ki, bizde 21 yaşında olan adamlar hakk-ı intihaba mâlik olmalıdır.

Nevfel Efendi (Suriye): —Hizmet-i ecnebiyede olanlar demek, ne demek olduğunun izah buyurulmasını rica ederim.

Reis: —İmtiyazat-i ecnebiyeyi haiz olanlar, demektir. Biz falan hizmeti görüyoruz, falan vergiyi vermeyiz, derler. Bunu “hizmet-i ecnebiyede olanlar” diye mi ibka etsek, yoksa “bulunanlar” diye tashih mi etsek?

Kadri Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet reisi): —“Bulunanlar” diye tashih etmekde bir beis yoktur. Birincisi: Konsoloslar nizamı mucibince miktarları mahduddur. Mesela bir konsolosun kaç tercümanı, kaç kavas olacağı muayyendir; konsolos nizamnamesinde mündericdir.

Reis: —“İmtiyazat” mı diyelim?

Kadri Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet reisi): —“Bilfiil hizmette bulunanlar” demek...

Manok Efendi (Haleb): —Geçmiş zemana şümülü olmayacak...

Kadri Paşa Hazretleri (Şurayı Devlet reisi): —Evet

Sebuh Efendi (İstanbul): —Manok Efendi’ye itirazım var: Vilayet meclislerinin intihabı bahsinde zimmet-i miriyesi olmamak meşrut idi. Amma burada zarar yoktur. Yine mebus olamaz; fakat hakk-ı intihaba nail olsun.

Manok Efendi (Haleb): —Öyle ise zarar yok.

9. madde kiraat olundu ki, (bir kimse yeni bir mahalleye nakledecek olursa, hakk-ı intihabı haiz olduğuna dair eski mahallesinden bir ilmühaber getireceği ve memurın için böyle bir ilmühabere ihtiyaç olmayacağı ve askerden la-ekal mülazımlık rütbesini haiz olanların hakk-ı intihaba mâlik olacağı ve mezun bulunan askerin neferata kadar intihaba hakkı olacağı ve kur’ası çıkanların intihab için taraflarından birisini vekil edebilecekleri) hususlarından ibarettir.

Rıza Efendi (Bosna): —Bir adam kur’aya 20 yaşında giriyor. Halbuki hakk-ı intihab 25 yaşında başlayacak imiş. Bu nasıl olur?

Reis: —Bunlar intihabcı olurlar, müntehab olamazlar. Bakalım, bir mülâhaza var mı?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Rıza Efendi’nin dedikleri doğrudur; çünkü hakk-ı intihab 25 yaşında başlamak esas ittihaz edilmiş. Esnan-i askeriye ise 19’dan 20’ye kadardır. Eğer son sene neferatı bu hakka mâlik olacaklar ise ona diyecek yoktur.

Reis: —Benim bildiğime kalırsa nefer 25 yaşına kadar kur’a çeker. Hakk-ı intihab dahi 25’te başlar. Bu halde 25 yaşında ismine kur’a isabet etmiş olan bir adam ondan sonra dahi müddet-i nizamiyesi zarfında hakk-ı intihabını muhafaza eyler.

Kadri Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet reisi): —Neferat-ı mezkureden murad intihab ve müntehiblik şeraitini haiz olanlar demektir. Mesela, kur’a çıkar, gider de beş sene sonra gelmeyib yine askerde kalır. Bunlar hakk-ı intihablarını muhafaza ederler. Veyahud redif olurlar. Ve eğer müntehiblik şeraitini haiz olmaz ise memleketinde bulunsa dahi müntehib olamaz.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Bu pek yolundadır; fakat Kanun-i Esasi’nin 66. maddesinde diyor ki bu intihablar rey-i hafî ile icra olunacaklar. Rey-i hafî vekaletle icra olunur mu? Burası Kanun-i Esasi’ye mugayirdir.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Reyini yine kapalı gönderecek.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Bu başka lakırdı.

Nizamın 10. maddesinden 17. maddesine kadar mevaddı kiraat edilir ki, (heyet-i teftişîye ve müntehiblerin vazifeleri ile hukuk-ı suver-i intihabiye)yi mübeyyin olub pek cüz’i beyan-ı mülâhazattan sonra cümlesi kabul edilmiştir.

Ali Naki Bey (Yanya): —17. maddede mebusluğa salahiyet vermiyen hususat meyanına bir, iki şey daha ilave etmeli. Birincisi iyi Türkçe bilmeyen mebus olamayacağı kaziyesidir; zira adam olur ki bir, iki lakırdı beller; amma kavanin-i nizamatin mezayasına varmaz. İkincisi: Devlete az, çok vergi verir olmalı; zira devlete vergi vermez ve züğürtten olursa ondan ne hayır gelir? Hiç olmazsa “500 kuruş vergi verenler” demeli. Salisen: “Zimmet-i miriyesi olmayanlar” demeli.

Manok Efendi (Haleb): —Bu bâbda encümenin bir dereceye kadar kararı vardır. Vereceği vergi 500 olmaz ise 300 olsun. Ben bir de şunu istizah ederim ki, sair memurlardan birisi mebus

intihab edildiği zaman memuriyetinden istifaya mecbur oluyor da vükela intihab olunduğu zaman niçin istifaya mecbur olmuyor?

Danyal Efendi (Erzurum): —Mebusluk ile memuriyet bir yerde ictima edemez, diyor. Taşralarda memuriyet denilirse âzânın gayri olanlar anlaşılır. Burada (mecalis âzâsından) denilerek izah edilse...

Reis: —Hangi mecalis âzâsı? Eski bildiğimiz âzâ mı, yoksa geçen gün kanununu yaptığımız yeni âzâ mı?

Danyal Efendi (Erzurum): —Eski âzâ olacak.

Reis: —Öyle ise siz de biliyorsunuz ki eski âzâ kalmayacak.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bu kanun, Kanun-i Esasi ibaresi ahkamına tevfikan yapılmıştır. Onun ibaratını tabire muktedir değiliz. Kanun-i Esasi’de “iyi Türkçe bilen” demiyor; yalnız “Türkçe” diyor. Türkçe bilmek ne demek olacağı ise malumdur.

Bu bahs dört şubeye inkısamla uzun uzadıya devam eyledi. Dört şubeden birincisi: Mebus olmak için Türkçe bilmek kaziyesi olup eğerçi Ali Naki

Bey ve sair bir kaç mebus (Türkçeyi iyi bilmesi) hususunda ısrar eyledilerse de Kanun-i Esasi (Türkçeyi iyi bilmesi) münderic olmayıp yalnız (bilmek) ile mukayyed olunduğundan burasının alâ-hâlihî ibkası, ikincisi: (zimmet-i miriyesi olanların kabul edilmemesi) meselesi olup bu makulelerin mebus olabilmesi ihtimali ekseriyetle red ve üçüncüsü: (Devlete vergi vermesi) meselesi olup (bir adam fakir olduğu ve devlete bir para vergi vermediği halde vergi veren 50000 nüfusun emniyetini kazanabilirse kendisi en emin bir adam olacağından mebus olmak için vergi vermek lazım gelmiyeceği) rey ve dördüncüsü dahi: (Memurîn-i saire mebus oldukları zaman memuriyetlerinden istifaya mecbur oldukları halde vükelanın niçin istifaya mecbur olmayacakları) kaziyesi olup, halbuki şu suret Kanun-i Esasi’de musarrrah olmakla onu kimse bozmaya muktedir olamayacağından o da o suretle kabul olundu.

Ve bugün müzakere lüzumundan pek fazla olarak uzandığı cihetle kanunun mevadd-i âtiyesi okunmayarak akşam üzeri bir daha ictima edilmek üzere müzakereye hitam verildi.

İkinci Celse

1- İngiltere Sefirine Hitabe

İş bu ikinci ictimada, heyet-i mebusdan İngiltere sefirine gönderilen hitabın ne suretle kabul olunduğu heyete bildirilmesi taraf-ı riyasetten beyan olunmakla Hüdaverdi Efendi zikrolunan hitabı görülen zevatın nasıl hüsn-i kabul olduklarını ve mezkur hitabın derhal bit-terceme İngiltere’ye gönderileceğinin sefir hazretleri tarafından vaad olunduğunu heyete arz eyledi.

2- İntihab-ı Mebusan Kanunu

Ondan sonra yine intihab-ı mebusan kanunu müzakeresine başlandı. 20. ve 21. maddeleri kıraat olundu ki hülasa-i hükümleri (mebusan intihabının ikinci derecede olarak icra olunacağı)ndan yani (her 500 nüfus bir intihabı ayırıp badehu 100 intihabının dahi bir mebus intihab edecekleri)nden ibarettir.

Ali Naki Bey (Yanya): —Bu madde encümende pek çok kıl ü kâli mucib oldu. İntihabın ikinci derecede olarak icrası haksız gibi göründü. Devletin ihsan eylediği serbestiyi biz men etmiş oluyoruz. Burada 500 kişinin hürriyeti bir adama veriliyor. Ben dahi efkarımca diyorum ki, herkes doğrudan

doğruya intihab etsin. Böyle olmazsa gelen mebusa 50 bin kişi tarafından mebus denemez. 20, 30, 80, 100 kişi tarafından mebus, diyebiliriz.

Vasilaki Bey kürsi-i hitabete çıkarak bir makale-i mufasssala iradiyle (intihabın doğrudan doğruya olmayıp da bil-vasita icrası Kanun-i Esasi’ye mugayir olduğu)nu dermiyan eyledi.

Sadi Efendi (Haleb): —Vasilaki Bey’in ifadesi güzeldir. Ahalinin hukuku hürriyetini tevsî ediyor. Lakin bizim ahalinin istidadı daha bu derecede olmadığı derkardır. Bendler haliyle ibka olunsa muvafıktır, zannederim.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Madem ki Sadi Efendi doğrudan doğruya intihabın iyiliğini itiraf ediyor, derhal mahvını arzu etmemesi lazım gelir.

Solidi Efendi (İstanbul): —Bu meclis-i âlide ahalimizin daha bir techil ve tahmîk edilmesini kabul edemem. Bizim milletimiz Avrupa milletlerinden daha ahmak değildir. Onlardan daha istidadlıdır. (Alkış)

Hüsnü Bey (Edirne): —Ahalimizin malumat cihetini dahi ikmal eder ise o zaman fil-va-

ki Avrupalılara tekaddüm eder. Ben intihabın doğrudan doğruya icrası tarafında değilim. 500 adamın bir intihabı ayırması da hürriyetlerini ziyade darlaştırıyor. Eğer 50 adam bir intihabı ayırırsa matlub hasıl olur.

Reis: —Bir tarafda ne muhassenat, diğer surette ne mazarrat var. Herkes hangi tarafı isterse söylüyor. Ahaliye malumat lazım değildir. His lazımdır. Bizim ahalemizin hisleri yolundadır. İyi tanıdığını intihab eder. Bizim halkımız fenalığa tahammül etse bile cehlinden, humkundan değil, vekarından tahammül eder. Âzâ-yı kiramdan birisi diyor ki, Kanun-i Esasi birinci mertebede yani doğrudan doğruya intihab olunsun, diyor imiş. Diğer birisi dahi ikinci mertebeyi tercih ediyordu. İkinci merkebe demek ne demek, onu bilmeli.

Manok Efendi (Haleb): —Birinci derece intihabı terkedib de ikinci dereceyi niçin tercih eylediklerini şura memurlarından soralım.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —İkinci derecenin tercihi, bazı hatırlara geldiği vec-hile ahaliye zahmetli olmaması içindir. Bir cemm-i gafirin bir yere toplanıp intihab etmesinde her halde zahmet ve müşkilat olur. Memalik-i sairede intihablar pek çok vakitler ikinci derecede icra olunmuştur. Birinci dereceye birkaç vakitten beri başladılar. Amerika’da ise hâlâ reislerine varıncaya kadar ikinci derecede intihab usulü ile icra ederler. Biz bu şeyleri henüz yeni yapıyoruz. Halkın intihab edeceği intihabçılar elbette daha ziyade vukufî adamlar olacaktır. Binaenaleyh bizce intihabın ikinci derecesi daha faydalı olur. Biz bu nizami, vücudu ile iftihar eylediğimiz şu heyet-i celilenin teşekkülünden sonra yaptık, yani İstanbulca ahalinin istidadını takdir ile yaptık.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Görüyoruz ki âzâ alelumum ve yahud bir ekseriyet-i galibe ile hep birinci derece intihab istiyorlar. Şimdi Şura-yı Devlet’ten sormalı: Birinci derece intihabda ne mahzur vardır?

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bu hürriyet bize taraf-ı celil-i padişahiden bir lütf-ı mahzdr. Artık bir daha geri alınmamak üzere ihsan olunmuştur. Şu halde intihabları birinci derecede yapmak her zaman elimizde bulunan bir hakdır. Ancak, biz henüz bunu ilk defa olmak üzere yaptığımızdan, birdenbire birinci sureti yaparsak şayed, mahzur görülür diye mütalaa ettik. Şimdilik şu ikinci sureti yürütelim. Ne zaman istersek yine birinci sureti yapabiliriz.

Birkaç ses: —Madem ki padişahımız efendimiz bize bu hürriyeti ihsan buyurdular, ihsan-i padişahinin tamamından istifade edelim.

Bunun üzerine heyetce kıl ü kâl çoğaldı filvaki ağılebiyet (intihabların birinci derecede icrası) *cihetinde görüldü. Binaenaleyh taraf-ı riyasetten bu bendin tashih olunacağı bildirildi ise de Şura-yı Devlet’ten Bedros Efendi, (nizamın mevadd-i âtiyesi hep iki derecede intihab usulünce tanzim edilmiş olduğundan, eğer bu madde kabul olunmazsa, layihanın alt tarafını kamilen değiştirmek lazım geleceği)ni dermiyan eyledi.*

Heyet: —Pekala, pekala! Layihayı alsınlar, alt tarafını tashih etsinler.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bir madde için koca layihayı değiştirmek olamaz; buraca tashih edelim.

Reis: —21. maddeye kadar geldi; 22.’den bed ile, heyet-i kanuniye alt tarafını tashih etsin, göndersin. Bu 21. madde kabul olundu mu?

Heyet: —Kabul olundu.

Halil Bey (Girid): —Yalnız bir bende (zimet-i miriyesi olan) diye işaret edeceğiz.

Reis: —Bir de (eimme ve papaz) denildiği yere (haham) lafzını ilave eyliyeceğiz.

3- Yeni Meclis Binası Yapılması:

İntihab kanununa o suretle hitam verildikten sonra Reis Paşa hazretleri (gelecek sene mebusan dairesi ittihaz olunmak üzere bir münasib mahalle 15 bin lira kadar masrafla bir bina inşası hakkında yine mukaddema Heyet-i Mebusan’dan verilen müzekkire üzerine Babiali’den gelen evrakı dermiyan ve mevsimin geçmekte bulunduğunu ve ileriki sene ictimaina şunda altı ay kaldığı)ni ityan buyurdular.

Âzâdan bazıları (böyle bir binanın lüzumunu tasdikle beraber şu aralık bu masrafa lüzum gösterilmemesi)ni rey eylediler, bir takımları dahi (mevcud olan ebniyeden birisinin daire-i mebusan itti-hazi tariki)ni irae ettilerse de (300-400 mebusu ve lüzumu kadar harici huzzar ve müstemîni istiaba kafi hiç bir bina olmadığı ve mevcudlardan birisi ol halde tamir edilecek olsa yine 15 bin liralık bir masraf demek olacağı ve hatta bu dairenin tami-rat-i cüz’iyesi için 2700 lira sarf olunduğu) *taraf-ı riyasetten beyan olunarak* (15 bin lira masraf ile gelecek seneye daire-i mebusan inşası)na ekseriyet ve ağılebiyet-i ârâ ile karar verilip meclis dağıldı.

Otuz Birinci İnikad*

3 Cümadelûlâ 1294 — 4 Mayıs 1293 / 16 Mayıs 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1915.)

Heyetin bugünkü müzakeresi devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

1- Gelen Evrak

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat yedi buçukta akdedilmiştir.

Hazinenin masarifi fevkaladesi olduğundan, bu masrafa karşılık olmak üzere, ağnam resminin zammı gibi birkaç kalem şeyler bulunmuş; lakin vakit zayi etmeye mahal yoktur. Burada uzun uzadıya idare-i kelam iza-i vakt demek olur. Askerimizi zarurette bırakmamak için işe bir an evvel karar vermeli. Bugün müzakere etmeyeceğiz. Yalnız ihtar ediyoruz. Layihanızı veriniz de suretlerini şubelerde görsünler; bu 1. madde, 2.'si, zabtiyeden bir tezkere geldi, okunsun.

Tezkere-i mezkureyi Münir Bey okudu ki hülasası (askere lazım olan 12.000 reis hayvanın vükela ve rüesa ve küttabın ianeleriyle tesviye edilmek mukarrer olduğundan ya hayvan veyahud 20'şer yüzlük kaime bedel olarak istifa olunacağı) *ndan ibarettir.*

Heyet bu tezkerenin hükmünü layıkıyla tefehhüm edememekle (bunun bir iane-i mahsusa olduğu ve vükela ve rüesa ve küttab iane edecekleri gibi, eğer Heyet-i Mebusan dahi böyle bir iane de bulunursa makbul olacağı) *taraf-ı riyasetten izah buyuruldu.*

Reis: —3. madde dahi 10 milyon lira-lık kaimenin itibarını tutmak için bir şeydir. Encümenlerde bakılsın da kabil olursa önümüzdeki müzakere-i aleniye bir şey yetiştirilsin.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —

Efendim, şu kağıd şubelerde okundu; bir kere de umumda okunsun, görülsün.

Diye bir kağıd çıkarıp Münir Beyfendi tarafından kiraat edildi ki hülasa-i meali, (ihtiyacat-i hazıraya mukabil olmak üzere zamm-ı vergi ve iane gibi derdest bulunan tedabir-i fedakara-nede ahaliyi teşvik edecek bir takım hususata ihtiyaç olup bir de sadr-ı esbak Mahmud Paşa hazretlerinin devlet ve millete bu kadar zarar iras eylediği beyaniyle müşarünileyhin muhakemesi) *teklif edilmekten ibarettir.*

Reis: —Bu şubelerde görüldü mü?

Heyet: —Görüldü.

Çanaka Efendi (Yanya): —Biz ne biliriz, efendim, Mahmud Nedim Paşa ne yapmış? Biz beraber değildik ya!

Reis: —Buranın hakkı ve vecibesi bir fenalık iştilirse onu haber vermektir.

Nafî Efendi (Haleb): —Vükelaya bazı şeylerin ihtarını havi tanzim eylediğimiz varakaya on imza vaz olundu, müsaade buyurulursa okuyalım.

Diye bir varaka çıkarıp okudu ki (Sohum muzafferiyeti üzerine beyan-ı şükrandan sonra Kafkasya'da silah-i hürriyete sarılan ahalinin kuvvetüz-zahrlerini temin için icab-i halin icrası) *tavsiyesinden ibarettir.*

Reis: —Pek güzel. Böyle şeylerde icab eden ianeyi bir saat evvel yetiştirmelidir. Takdim olunsun.

Bugünkü müzakeremiz bundan ibarettir.

Otuz İkinci İnikad*

6 Cümadelûlâ 1294 — 7 Mayıs 1293 / 19 Mayıs 1877
CUMARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1915.)

Meclisin bugünkü ictimayı devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat dört buçukda küşad edilmiştir. Hülasamız okunsun.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Rıdvan Bey hülasayı kıraat ederek taraf-ı heyetten aynıyle kabul olundu.

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- Belediye Nizamnamesi:

Reis: —Belediye nizamnamesinin ikinci müzakeresine şüru edilecek.

Hasan Fehmi Efendi, nizam-i mezkurun 1. maddesini okudu.

Reis: —Encümenin hülasası mevcut mu?

Heyet: —Bu birinci kıraattir.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Bu layiha üzerine bugün müzakere olunamaz; zira layiha henüz encümenlerde, şubelerde görülmedi.

Reis: —Tamam, bir kere okuyalım da...

Rasim Bey (Edirne): —1. madde üzerine bir sözüm var: Burada (yalnız şehirle kasabalarda belediye olacak) diyor; halbuki nahiyelede dahi belediye olacaktır.

Reis: —Reyinizi bir kağıd üzerine yazınız da sonra müzakere edilsin.

Rasim Bey (Edirne): —2. maddeye de sözüm var: Vilayet kanununda bir daire 1000 nüfus olmak üzere tefrik edilmişti. Burada 40 bin nüfus bir daire edilmiş. Acaba bir sehvi mi olmuş?

Reis: —Bu da zabtolunsun.

Manok Efendi (Haleb): —Birinci kıraatte müzakere caiz olur mu, yoksa yalnız kıraat mı olunacak?

Reis: —Müzakeresi de caiz ya!

Nakkaş Efendi (Suriye): —3. maddede (deva-ir-i belediye emlak ve akar kuyuduna da bakacak) diyor; halbuki dairenin bir katibi var. Bu işi o katib mi görecektir, yoksa emlak idaresi mi?

Reis: —Bu misillü mülahazat zabtolunsun da ikinci kıraatte müzakere edilir.

Rasim Bey (Edirne): —Hususi suyuollarının inşaat ve tamirâtı yine evkaf tarafından icra edilmek üzere üçüncü bendde bir takım hususat var. Evkaf muhasebecileri eşhas evkafına müdahale edebilecekler mi, yoksa onlardan el çecekler mi? Bunun için evvelce dahi vuku bulan istizahım üzerine (bir vazife talimatı gelecek) denildi. Bunun yeniden istizah edelim. Saniyen; yine bu maddede diyor ki (tehlikesi belediyece sâbit olan ebniyeyi hedmedecek). Eğer bu sübut şahid ile olacaksam mümkün değildir. Bil-hendese sabit olmalı.

Reis: —Zabtolunsun.

Rasim Bey (Edirne): —Ekmeklerin pişkin olmasına ve unun bozuk olmamasına da belediye nezaret edecekmiş. Burada (karışık dahi olmasına) demeli.

Reis: —Bu malumdur ki, ekmeğin iyisi unun karışığından olur.

Manok Efendi (Haleb): —Evzan ve ekyale de bakacakmış. Bunu müstakbel bir kanun altına almalı; zira her yerde evzan ve ekyalin bir başka surette olması ticaretce pek büyük bir mahzuru müstelzim oluyor.

Reis: —Bu madde pek mühim bir maddedir. O cihetle bunu ayrıca bir müzakereye koymalı da icabına bakılsın.

Manok Efendi (Haleb): —Bir de devair-i belediye âdâb-i umumiyyeye bakacak imiş; haya ederim amma, gördüğüm ehemmiyet üzerine arz eylerim ki, bizde âdâb-i umumiyyeye mugayir olan bir madde dahi kelblerin ahvalidir. Hem bunda mazarrat dahi vardır. Maazallah bir tanesi kudursa bir adamın telefine sebep olur. Ammeye

verdiği rahatsızlık dahi pek ziyadedir. Geceleri bir mahalden diğer mahalle gitmek adeta tehlikelidir; ba-husus yakinen haber aldım ki, memleketimizde bulunan köpekleri 40 bin liraya mübayaa edecek bir de müşteri varmış.

Nizam-i mezkurun bundan aşağıya 38. maddeye kadar olan mevaddı kıraat edilerek 5. maddeden 17. maddeye ve 20. maddeden 38. maddeye kadar hiçbir kimse beyan-ı mülahaza etmedi.

Arada bulunan mevad üzerine mülahaza beyan edenlerin mülahazat-i vakıası kaydedilmesi taraf-ı riyasetten dermiyan edilerek saat sekiz buçukda bir ictimâ daha edilmek üzere sabah ictimâna nihayet verildi.

İkinci Celse

2- İdare-i Örfiye Kanunu

Reis: —Efendim, bugünkü ikinci ictimamız saat sekiz buçukda bed eyledi. Müstacel ve hafif, iki, üç iş var: Birisi kanun-i örfinin iki, üç bendine ilave edilecek ibarelerdir ki, göndermişler. Buna hazır mıyız?

Bir kere kanunun eski bendleri okunsun da sonra yeni ibareleri okur, düşünürüz.

Sebuğ Efendi (İstanbul): —O ilave olunan bendler hangi taraftan gelmiş.

Rasim Bey (Edirne): —Kaide şudur ki, eğer Meclis-i Âyandan bir şey ilave edilecek olursa oradan birkaç âzâ gelir, buradan da birkaç mebus verilir, bir encümen teşkil olunarak işe bakar.

Reis: —İbareler bir kere okunsun da görülsün. Birisi 3. maddedir.

Eski kanunda gerek re's-i hududda ve gerek dahili memalikte mevaki-i harbiye-i askeriye de hükümet-i örfiyyeyi irade-i seniyye istihsali şartıyla en büyük asker kumandanı ilan edeceği mu-sarrah olub yeni ibarede ise dahil-i memalikde ibaresi tay olunarak (bir mahalde isyan ve ihtilal zuhur ederse teskini esbabı derhal icra kılınır) denilmiş.

Reis: —En evvel bizim düşüneceğimiz şey şudur ki, bizim yaptığımız ve yahud kabul ettiğimiz ibareyi biz bozamayacağız. Başka heyet dahi bozamaz. Meğerki dalgınlıkla Kanun-i Esasi'ye mugayir bir şey yapmış isek orası tashih olunur. Şimdi düşünmeliyiz ki yaptığımız şeyde Kanuni Esasi'ye mugayir bir yanlışlık var mıdır? Eğer bir yanlışlık yoksa yaptığımız ibare lâ-yetegayyerdır.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Kanun-i Esasi'nin 65. maddesi hükmünce Meclis-i Âyan'ın vazifesi mebusandan verilen bir kanunu tashih ile iade etmek değildir; âdâba, hürriyete, hukuku padişahiye, hukuka dokunur bir şey olursa mütalaasını beyan ederek li-eclit-tashih buraya gönderir; o halde de heyet ibare-i cedideyi tanzim için gerek âyandan ve gerek buradan birkaç âzâ alarak bir encümen teşkil eder. Buradan kanuna fıkra ilave etmek ise Kanun-i Esasi'ye mugayirdir. Bu halde şu fıkranın kabulü lazım gelmez.

Reis: —Acaba şu tashih meselesi böyle usulsüz olmayıp da usulüne tevfiikan yapılmış olsaydı yine kabul olunur muydu?

Bunun üzerine eski ve yeni ibareler tekrar tekrar okunarak eski ibare her halde matluba tevafuk eylediği cihetle kabul ve ibka edilip yeni ibare reddolundu.

Reis: —Bundan sonra hangi maddeler idi?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —4. madde yerine olmak üzere 5. madde yapılmış, 4. madde olmak üzere dahi bütün bütün yeniden bir bend kaleme alınmış *diye maddeleri okur.*

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Bunda idare-i örfiyeden vükelanın mesul olacağını veriyor; halbuki Kanun-i Esasi'ye bakarsak vükelanın böyle bir maddede cemiyet ile mesul olduklarını görürüz.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —İcab eder diye izahat-i kafiye vereyim.

Heyet: —Hacet yok, anladık

Reis: —Demek ki, bu bendi dahi kabul etmeyeceksiniz? Siz ne dersiniz?

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): — Encümenin mütalaatı yolundadır, efendim. Kanun-i Esasi bunu tekeffül ediyor, fazlası fazla ve zaidir. İttihad-i ârâ zikrolunan iki ilaveyi dahi reddeyledi.

Bir de 8. maddede, eski ibarede (muhakemesi icab edenlerin divan-ı harb huzurunda muhakemeleri icra olunacağı) fıkrasına (divan-i harbde mevcut olan askeri kanuni cezasına tatbik-i hareket olunub aranılan hüküm kanunda bulunmazsa mülkiye kanununa müracaat olunacağı) *ilave edilmiştir.*

Reis: —Askeri kanunlarının daima arkasında yazılıdır ki, o kanunda olmayan ahkam için mülkiye kanunlarına müracaat olunur. Bu halde şu fıkra hacet kalır mı?

Sebuh Efendi (İstanbul): —Biz bunları dahi reddedersek pek de olamaz; bunlarda bazı makul sözler vardır, ba-husus tekrar âyana da gidecek.

Reis: —Heyet-i Âyan iki türlü olur: Birisi bizim Heyet-i Mebusan gibi gelen kanun layihalarını bil-müzakere kabul eder; diğeri ise bizim Heyet-i Âyanımız gibi yapılan kanunlar içinde diğeri kavanine münafi bir şey varsa onu irae eyler; şu halde (altı ibarenin üçü sizin olsun, üçü bizim olsun!) diye pay mı edeceğiz? Alel-husus manasız bir şey olursa kabule mecbur mu olacağız?

Bunun üzerine müzakere biraz daha cereyan ederek kanunu evvelki haliyle ibka etmekde ağırlıyet-i ârâ hasıl oldu.

3- Usul-i Muhakeme

Reis: —Bir kağıd daha var ki, şubelerde görülmüş. Umumda dahi kabul olunursa kapiya gönderilecek.

Zikrolunan kağıd okundu ki hülasa-i hükmü, (hükümete takdim olunan arzuhallerin aid oldukları mahkemelere havalesine hacet kalmayıb

herkes davasını doğrudan doğruya mahkemeye götürerek badehu hükmü icra için hükümeti icraiye müracaat eylemesi)*nden ibarettir.*

Manok Efendi (Haleb): —Güzel, amma bir davada müddei bir mahkemeye ve müddei-aleyh diğeri bir mahkemeye giderek ikisi birbirine uymaz iki ilam alırlarsa bunların ucunu, ortasını kim bulacak?

Reis: —Bunun bahs ve müzakereye değeri ve tahammülü yoktur. Valinin baş işi budur.

Manok Efendi (Haleb): —Belki valinin vakti olamaz.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bizde mahkemelerin vezai fi mübeyyendir. Mehakim-i şer’iyede yalnız nikahdan başka iş yoktur; baki işler ya ticarete müteallikdir ya hukuka; ticaretin bakacağı işler ise zeyl-i kanunda mündericidir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Herkesin davayı doğrudan doğruya mahkemeye götürmesinde pek çok su-i istimalat olur. Zâti şimdiye kadar cereyan eden şu muameleden hiçbir şikayet çıkmadı.

Bu müzakere dahi bir hayli devamdan sonra Şura-yı Devlet’ten Midhat Beyfendi (derdest bulunan usul-i muhakeme kanununda bu işlere dair sarahat olduğu)*nu dermiyan etmesi üzerine, heyet o kanununun vüruduna intizaren, bu müzakereyi tehir eyledi.*

4- Kavaim-i Nakdiye Kanunu

Bugünkü üçüncü iş evrak-ı nakdiye hakkında encümenden gelecek olan evrak olub eğer ki mezkure hazır ve âmâde ise de (henüz şubelerde görülmemiş olduğu) heyet tarafından beyan olunmakla o halde evrak-ı mezkurenin şubelere verilmesi ve pazartesi günü erkence gelinib bu işe bakılması kararı ile meclis dağıldı.

Otuz Üçüncü İnikad*

8 Cümadelûlâ 1294 — 9 Mayıs 1293 / 21 Mayıs 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1916.)

Heyetin bugünkü ictimayı devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaseti tahtında vuku bulmuştur.

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat beşde bed etti. Hülâsa kıraat olunsun.

1- Geçen Zabtın Hülâsası

Muhib Bey tarafından kıraat olunan hülâsa kabul edildi.

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- Kavaim-i Nakdiye Kanunu

Reis: —Kavaim-i nakdiye kanununa bakacağız.

Bu kavaim-i nakdiye kanununu mütalaa ettiğim vakit hatırıma geldi ki, bâlâsına 2 milyon keselik kavaim-i nakdiyenin suret-i sarfına dair kanun layihası diye yazmalı: Bir de (kavaimi imha) dediği yer (tedavül den ref'i) diye tashih olunmalı.

1. madde kıraat olundu ki hülâsa-i hükmü (Hicaz ve Yemen ve Trablusgarb ve Bağdad ve Basra'dan mâadâ umum vilayatta tedavülü mecburiyet tahtında olmak üzere çıkarılan kavaimin mikdarı iki milyona balığ olacağı)ndan ibarettir.

Reis Paşa: —Burada bir bahs var mı?

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Bu kavaim-i nakdiyenin muhasebesi ne yolda tutulur? Bunu henüz anlamadık. Acele bunu okumaya başladık. Makamattan her ne sorsak gelmiyor.

Reis: —Bana geliyor. Ben de size gönderdim; hatta dün dahi bir mikdarını gönderdim.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Ben görmedim; gören varsa söylesin.

Reis: —Size verilmek üzere gönderildi. Şimdi bir şey varsa pusula yapınız, isteyelim.

Rasim Bey (Edirne): —Bu kavaim-i nakdiye hususunda hazine-i celile ile bankanın müvazene-

si ne yolda olduğuna dair sorduğumuz sualin de cevabı gelmedi. Bankaya bir şey verecek miyiz?

Reis: —O cevap daha dün akşam geldi. Öyle hatırıma geliyor; onun için encümenin bir mütalaası var mı?

Vasilaki Bey (İstanbul): —Dört vilayet var ki, kavaimden müstesna tutuluyor. Diyelim ki, Yemen yeni bir vilayettir; fakat diğerlerinin istisnasına sebep nedir?

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Efendim, Hicaz, Trablusgarb, Bağdad, Basra vilayetlerinde urban vardır ki, kaime görmemişler; daima konargöçer aşair olduklarından evrak-ı nakdiyeyi tanımazlar.

Reis: —Daha sahih cevabı budur ki, eğer, maazallah, Basra'da kaime işlerse yılda 60 milyon kalp kaime gelir.

Buna bir söz var mı? Burası kabul olundu mu, yahud sual edecek bir şey kaldı mı?

Heyet: —Kabul ettik.

2. madde kıraat olundu ki hülâsası, (irade-i seniyye mucebince 600 bin keselik kavaimin masarifi fevkalade-i harbiyeye sarfolunacağı)ndan ibarettir.

Reis: —Encümenin buna bir mülâhazası var mı? Yoksa böylece kabul olundu mu?

Halil Efendi (Girid): —Encümen bunu ha-liyle kabul etti.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —(Masarif-i fevkalade-i harbiye) diyor; acaba Sıh-biye muharebesi için mi? Yahud bu Rusya seferi için mi? Burası mühimdir; eğer ileride olacak ma-sarif için ise o başka şey! Muvazenede masarif-i fevkalademiz 14 milyon açık gösteriyor; eğer bu 600 bin kese dahil ise 3 milyon lira artıyor. Bunu anlamak ve şu buhran içinde ona göre düşün-mek lazım gelir.

Reis: —Bu sual zabtolunmalı. Maliyeden ka-yıd çıkarıp cevap hazır olduğu zaman beyan olu-nur; fakat bunun cevabı malumdur. Bu kavaim ne tarihte basıldı?

Heyet: —Geçen sene.

Reis: —Evet, çünkü bir takım vakti geçmiş borçlar çoğaldı, devlet sıkıştı. Bunları vermek için başka çare kalmadı. Acele kaime bastı. Borç-larına verdi.

Rasim Bey (Edirne): —Bu kaimenin ne vakit çıktığını ve sarfolunduğunu biliyoruz; lakin şu 2 milyon keselik kavaimin hepsi yalnız harb için mi sarfolundu? Yoksa bir mikdarı bundan sonrası için mi sarfolunacak? Burasını anlamak istiyoruz. Sualimizin esası budur.

Reis: —Bu sualler zabtolunsun da ona göre hall-i mesele olunur. Demek ki bu bendi burada tevkif ettik.

Heyet: —Evet.

Badehu 3. madde okundu ki hülasa-i hükmü (1.400.000 keselik kavaimden 500 bin keseliği masarif-i fevkalade-i harbiyeye ve 400 bin keseliği ileride görülecek lüzum üzerine yine masarif-i fevkaladeye tahsis ve 400 bin keseliği rehinli duyun-ı gayri muntazamaya ita ve 20 bin keseliği mesku-kat-i nuhasiyeden kuruluşğun beşer paralığa tahvili-ne sermaye ittihaz olunacağı)ndan ibarettir.

Sebuh Efendi (İstanbul): —(Rehinli duyu-na verilecek) diyor; fakat verilmiş mi, verilmemiş mi? Tefrik etmiyor. Bir de yalnız rehinli duyuna-ta verileceğini anlayamadım. Rehinsizlere de bir şey vermeli, müsavaten muamele olunmalı idi.

Reis: —Bunu sizden, sizin şahsınızdan sora-rım: Verilmiş mi, verilecek mi? Biz İstanbulluyuz, biliriz. Devlet istikraz ede ede para bulamayarak nihayet bir yerde para buldu amma, şu kadar ka-ğıd rehin verirsiniz veririz dediler. Rehin verdik, aldık. Şimdi biz ne davası ediyoruz? Biz hesab davası ediyoruz. Heyet sorsun.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Bendenizin her ne kadar layıkıyla malumatım yoksa da zan-nım, birtakım bankalara devlet borç etmiş. Bu bankalarda devletin bir takım eshamı merhun-dur. Bunlar devletle muhabere etmişler: (Şu ka-dar kaime verirsiniz yanımızda bulunan rehinleri satmayız) demişler; çünkü eğer satılacak olursa, bundan külliyetli zarar terettüb edecek imiş.

Reis: —Efendim, mazi ile cenkleşiyoruz. Bundan sekiz ay evvel denilmiş ki: (Eğer paralar verilmezse falan şeyler satılır.) Bu iş olmuş, geç-miş; şimdi satalım mı, kurtaralım mı? Geçmişe çare bulmalı; fakat bu mecliste hiçbir şey yapı-lmaz, buna şubede bakmalı.

Rasim Bey (Edirne): —Bu parayı versek, ne kadar vereceğiz ve rehinler satılırsa ne kadar zi-yan edeceğiz? Bunu bildirsinler.

Reis: —İşte, bunları bir müzekkireye dercet-meli ki unutulmasın.

Ahmed Efendi (İstanbul): —Bu rehinleri alan zevatın mutlaka satabileceklerine dair bir senedleri var mı? Şu kadar müddet tecavüz eder-se mutlaka satılacağına dair bir mukavele var mı?

Reis Paşa: —Karar verdik: bu da yazılsın. Bu bende başka bir sözümüz var mı?

Bir mebus: —Sikke-i nühasiyenin beşliğe tahvili için, böyle bir zaruret zamanında, 20.000 kese sarfında ne mana vardır?

Reis: —Encümen buna ne der?

Halil Efendi (Girid): —Bu madde tamamen kalksın, diyor.

Reis: —Heyetce bir diyecek var mı?

Heyet: —Yoktur.

Reis: —Vakıa beş paralık olmakda bize faide vardır, amma şimdi o sıra değil.

Bundan sonra kanunun 4. maddesi okunur ki (kavaimin karşılığı varidat-i umumiye ile temin edildikten mâadâ Ereğli kömür madeni ile krom madeninin ve ispermeçet ve Mihaliç ve saire çift-likatı karşılık ittihaz olunub her sene tedavülden alınacak 100 bin keselik kavaim için dahi Aydın vilayetinde kain Aydın ve Saruhan sancakları vari-dat-i öşriyesi ve Aydın ve Konya ağnam rüsumu-nun karşılık ittihaz olunacağı)nden ibarettir.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Efendim, bendenizin malumatıma göre zannederim ki, Aydın sancağının âşarı istikrazat-ı ecnebiyeye karşılık olarak rehin verilmiştir; bu borç daha tekml olmadan yine bu âşarı başka borca karşılık ittihaz eylemek nasıl olur?

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Bu sene kalkacak kavaim için 100 bin kese karşılık göstermişler; bunlardan kat-ı nazar, gümrüklerin de behemehal fazla parası vardır. Beher ay gümrükten karşılık alınır da o miktarda kaime herkesin gözü önünde yakılırsa, kaimenin itibarı düzelir; bunu gayet mutena tutmalıdır.

Yanko Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Eğer mebusan tasdik ederlerse bu varidat verilecektir; tasdik etmezse henüz başka borca karşılık ittihaz edilmemiş olan varidat varsa onu bulup gösterilmelidir; vakia malumat-i sahiha üzerine söyleyemem, bunu maliye nezaretinden sormalıdır; fakat benim bilişime göre bir karşılık ittihaz olunmuş olan varidat başka borca dahi verilmeyecektir.

Bu aralık Reis Paşa hazretleri makam-ı riyasete Reis-i Sani Şeyh Bahaeddin Efendi hazretlerini davet ederek kendileri mebusan-i kiram sırasına oturdular.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu maddeyi maliyeden istizah edib alınacak cevabına göre müzakere etmelidir.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Esas elimizde olmadıkça müzakerenin faydası olamaz, birisini söylersek diğerini unutturuz. Bankaya bu kadar paralar veriyoruz; fakat onun bir para iradını göremiyoruz.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bankanın memuriyeti kavaimin itibarını muhafazadır.

Manok Efendi (Haleb): —Bankanın kavaim için kefalet ve itibarını muhafazaya iktidarı yoktur.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Kavaim üzerinde bankanın numarası olursa (hazine daha ziyade kavaim çıkaramaz) diye herkes emin olur.

Manok Efendi (Haleb): —Bankanın devlete karşı gelecek iktidarı var mıdır? Devlet yine istediği kadar basabilir; halk bankaya kefil zannetsin deniliyorsa, bu halkı aldatmak olur.

Reis-i Sani Efendi: —Biz tahmin üzerine söylüyoruz; banka ile olan mukavelatı görmezince bilemeyiz.

Hasan Efendi (İstanbul): —Banka itibarını muhafaza etmiş olsaydı kaimenin 100 kuruşa gitmesi lazım gelirdi. İşte, gitmiyor. O halde bankaya bedava para kazandırmanın hiç faydası yoktur.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Buna dair maliyeden bir cevap vardır, zannederim, okundu idi.

Rasim Bey (Edirne): —Henüz birinci kiraat olduğu halde bu kadar müzakereye hacet yoktur.

Vefik Paşa Hazretleri (İstanbul): —Mebus sifatiyle ruhsat isterim; vakia birinci kiraattır, amma isteyeceğimiz izahatı şimdiden istemezsek sonra da yetiştiremezler.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Hazinenin bank ile olan mukavelatını mı isteyeceğiz, yoksa yalnız kaime hakkındaki mukavelatı mı?

Reis-i Sani Efendi: —Hepsini...

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Hepsini de göreceğiz, efendim; doğrusu budur. Görmedikten sonra hiç tasdik etmeyiz.

Vefik Paşa Hazretleri (İstanbul): —Bankanın birkaç hizmeti vardır; birisi şu ki, bazı sancaklardan hazineye gelen paraya bundan evvel %14 masraf binerdi. Bu masraf olmamak için İstanbul'a para getirecek, gönderecek adam bulduk; bunun için para vermedikten başka % 0,5 bile katibiye aldık. Bankanın nerelerde şubesi varsa oralardan para alındı, işine sarfetti; zira bu hizmeti bütün bütün de bedava yapamazdı.

Bir mebus: —Bankanın şubeleri bulunan yerler hep büyük mahaller ve iskelelerdir. Oralardan İstanbul'a para göndermek lazım gelirse hiç bankaya ve masrafa ihtiyaç yoktur; daima havalat bulunur.

Vefik Paşa Hazretleri (İstanbul): —Bunu ben yaptım da bile bile söylüyorum. Başka tür-lüsünü bilen varsa çıksın meydana... Hazine memurları %14 verirlerdi. Ben bunu vermemek için böyle yaptım. Banka Konya'daki parayı nasıl getirecek? Onu yine banka bilir.

Rasim Bey (Edirne): —Bu bâbda etraflıca malumat verelim (*diyerek kürsi-i hitabete çıktı*) banka iskele olmayan yerlerde şube yapmadı, efendim; iskele olan yerlere yaptı. Konya gibi iskele olmayan yere yapmadı. Edirne gibi iskele olan yere yaptı. Geçen sene Bâb-ı Seraskeri için tahsisat verdiler; bu tahsisatı İstanbul'a isal için de Edirne redif miralayına memuriyet verdiler. 400 bin kuruş birikmiş idi, sarafalara %1 ile İstanbul'a poliçe verecek oldular. İskele olan yerlerde sarafalar kâr bile vermeye razı oluyorlar, iskele olmayan yerlerde böyle değil ise de... Oralarda bankanın dahi şubesi yoktur.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Güzel amma, biz bankayı bugün feshedemeyiz. Vadesi bitmiş ise o zaman feshederiz.

Heyet: —Mukaveleler gelmeyince bu iş anlaşılmaz, geçelim. *Bundan sonra* (100 bin keselik

kaime tedavülden kaldırılacağı)na dair 5. madde okunub kabul olunarak 6. madde dahi kiraat edildi ki hülasası, (kavaim-i nakdiye karşılığı tahsil edildikçe İzmir’de bank şubesine ve Konya’da bank memuruna teslim edileceği)nden ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —Kavaim öteberide fersude olur, yanar, suya düşer; hasılı noksan olur. Bu halde bankaya numara üzerine para verilirse bankaya açıktan bir büyük kâr ettirilmiş olur. Konsolide işi dahi böyledir. Bunu da maliyeden sorduk. Buna dahi bir cevap vermedi. Artık bunu da mukavelenamenin görülmesine talik edelim.

7. madde kiraat olundu ki (kavaim-i nakdiye hesabat ve ıkratına nezaret için reis-i devletten ve âzâsı banka ile Osmanlı ve ecnebi sermayedarlarından mürekkeb bir komisyon akdolunacağı)ndan ibarettir. Bu madde dahi mukavelatin görülmesine talik edildiği gibi (kavaim komisyonunun muhasebat ve muamelat-i şehriye ve seneviyesini ilan edeceğine ve kaimeleri alâ-melein-nâs yakacağı)na dair 8. ve (çıkan kavaimin suret-i sarfını mübeyyin gelecek sene ictimai mukarrer olan meclisi bir muhasebe takdim olunacağı)na dair 9. madde dahi okundu.

Rasim Bey (Edirne): —Şimdiye kadar tab ve sarf olunan kavaimin hesabı verilebilirdi. Onu niçin vermediler? Bunu istizah ederiz.

Reis-i Sani Efendi: —Encümen sual etti. Ordulardan hesabı gelmedi, dediler.

Rasim Bey (Edirne): —Vakia ordulardan henüz müfredatlı hesabı gelemmez; lakin nizamiyeye, tophaneye, tersaneye ne verdikleri mukayyedir. Bunun hesabını verebilir. O hesab meyanında bankaya bu iş için kaç kuruş vermişsek o da anlaşılır ki, bizim asıl muradımız da budur.

2- Padişaha Tebrik Arızası

Bundan sonra gazilik unvanını tebrik için hâkipây-i şahaneye takdim olunacak Ariza-i umumiye layihası okunub ittihad-i ârâ ile tasvib edildi. Ve bazı makamata gönderilen arzuhallere

yedi güne kadar cevap verilmek nizamı iktizasından iken şimdiye kadar havale olunan arzuhal-lerin en çoğuna cevap verilmediğine dair biraz teati-i kelimattan sonra meclis dağıldı.

3- Padişaha Gazilik Unvanının Tebriki İçin Ariza⁶⁶

Cenab-i hayrun-nasırîn padişah-i nusret-karn-i azam ecdad-ı emcadına sani ve vazî-i Kanun-i Esasi Sultan Abdülhamid Han-i Gazi Efendimizi kaffe-i makasîd-ı adilesine teba-i sadıkanın âmâli vefkınca muvaffak ve Osmanlı a’dâsı üzerine kemal-i galibiyetle pek çok muzafferiyetlere mazhar buyursun, Amin.

Mebusu olduğumuz bil-umum akvam-i Osmaniyenin muhafaza-i hukuk-ı namusu ve vatan-i azizimizin istinadgah-i mukaddesi olan veli-nimet-i bi-minnetimiz padişah-i tevfiğ-penah efendimiz hazretlerinin her işte ve ba-husus Rusya gibi bir hürriyet düşmanının tecavüzatından bu kere dahi neşet eden muharebede muvaffakiyat-i mütevaliyeye nailiyet-i şahanele-riyle haiz-i nisab-i iftihar olmamız temenniyat-i halisasının icabetgah-i kibriyaya mukarenetini müeyyid olmak üzere bu defa teyessür-nüma-yi vuku olan nusrat ve muzafferiyetin elkab-i şevket-meab-i hilafet-penahiye (Gazi) unvan-i celiliyle bir kat daha tezyine delaleti ve böyle bir dava hakkında gazilik unvanının kesb-i şeref-i cedid etmesi Osmanlılığın berat-i mübahatına bir tuğra-yi cedid-i izz ü saadet çekmiş ve sufuf-i a’dâya selamet-i vatan uğurunda cisim ve canlarını hedef eden şüce-i milletin mültecası olan Osmanlı sancağına şimdiden bir nişan-ı nusrat dikmiş olmakla şu muvaffakiyet-i bahirül-meymenet-i cenab-i şehriyariyi umum ebna-i vatan namına olarak tebrike ve vatanımızı dahi bugünleri gördüğüne tes’ide ibtidar birle deavat-i mefruza-i tezayid-i şevket ve terakki-i muzafferiyet-i hazret-i padişahiyi tertil ve tekrar eylediğimizin atebe-i ulya-yı cenab-i mülükaneye arzı ittifak-ı ârâ-i asdika ile müsted’adır.”

⁶⁶ Basiret, 13 Mayıs 1293.

Otuz Dördüncü İnikad*

9 Cümadelûlâ 94 — 10 Mayıs 1293 / 22 Mayıs 1877
SALI

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1916.)

Bugünkü müzakere devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

Reis: —Müzakere-i aleniyemiz dört buçukta bed eyledi.
Hülasamız okunsun.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Münir Beyfendi hülasayı okuyarak aynıyle kabul olundu.

2- Hersek'e Yardım Teklifi

Bosna mebusanından Ali Bey kürsi-i hitabete çıkarak makale-i âtiyeyi kıraat eyledi:

“Hersek sancağı dahilinde kain Nakşik ve Piva kazalarıyla mezkur Nakşik tariki hattında kain istihkamât-i cesimelerinde ve Nakşin’de bulunan asakir-i hazret-i şahane ile zükur ve inas ahali-i mevcudenin mikdarı birkaç binden ibaret olup bunlar bir seneden ziyade taht-ı mahsuriyette bulunmakla zahire ve sairece çekmiş ve çekmekte oldukları eşedd-i müzayaka kabil-i tarif olmayıp bir kilik-i hayal-engiz olsa dahi bu hal-i gam-iştimalin iş’arına aciz kalır.

Alal-husus, bu aralık bütün bütün zahireleri tekmil olmakla halleri diğer-gün olup varta-i ıstırah ü ducrette bulundukları istihbar kılınmıştır.

Azade-i izah olduğu üzere mevaki-i mühimme-i mezkure Bosna ve Hersek’in kilidi mesabesinde olduğu, Karadağlıların bunların zabt ü teshiri için gösterdikleri mesai-i kesire ve ikdamat-i mütevaliye dahi bedidar olur. Allah göstermesin, mevaki-i mezkureden bir noktasını Karadağlı zabt ü istila edecek olsa Bosna’nın tariki sed olunarak Karadağ eşkıyası bazı bedhahlar ile birleşip her halde Devlet-i Aliyye’yi bir hal-i mahlikede bulunduracakları duren-dişan nezdinde umur-i malumedendir; çünkü ondan sonra daima ha-

rekât-ı tecavüzkarane bulunacakları vareste-i tariftir. Hülasa; büyük ehemmiyet-i mevkiyeleri için her ne ki arz ü ifade olursa hiçbir vakit ke-ma-yenbagi tarif olunamaz.

Mahsur olan biçare ahali en fedakar zümresinden olup i’lâ-i şân ü hıfz-ı hukuk-ı devlet için bunca zamanlardır ki zükuru değil, muhadderat-ı İslamiye ve bi-günah olan etfalleri dahi kemal-i cebr ile nâr-i ıstırah-i cu’da ifna-i vücud ederler. Şayan-ı şân-ı âlî değildir ki şayan-ı takdis olan böyle bir ahali ve bais-i istiklaliyet-i Devlet-i Aliyye addolunabilecek mevaki-i mühimme-i mezkure tahkir-i muhadderat-ı İslamiye ve burun kesmekle mutad ve topu 15-20 bin kişiden ibaret olan Karadağ eşkıyasına teslim olsun.

Alal-husus, bu sıradaki yalnız asakir-i muntazama olarak İşkodra, Hersek ve Yenipazar kazalarında 89 taburdan ziyade asakir-i şahane mevcud bulunur. Bu sırada ki Devlet-i Aliyye Rusya memalikinde bulunan ehl-i İslâmın bile tahlisine kıyam buyurmuştur. Dâreynde mesuliyet-i şedit-i azimeden tahlis-i zât için hemen mevaki-i mezkureye zahire yetiştirilmesi zamanında lazım gelen fırka kumandanlarına te’kiden ye şediten ihtar buyurulması zamanında makamat-ı aliyye takdim olunmak için kararname-i acizanemizin

heyet-i umumiyye takdimine cüret kılındı. Olbabda.”

İbrahim Bey (Bosna): —Zükur ve inas olarak ahalisi beş binden ibaret ve bir seneden beri muharebede bulunan Nakşik ahalisine zahire yetiştirilmesi hakkında, şimdi 25 imza ile takdim eylediğimiz varakanın bir an evvel icab eden mahalle takdimiyle icra-yı icabını istirham ederim. Hersek’te suret-i mükemmelede bir kuvve-i askeriye mevcuddur. Yollarda su boldur. Hayvan dahi bulunur; binaenaleyh Nakşik’e zahire nakletmek vakti tamam bu vakittir. Biraz dahi tehir ve teenni edilirse vuku melhuz olan muzarrat, evliya-i umurun pek âlâ malumu olduğundan pek de tafsile hacet göremem.

Bundan sonra Medine-i Münnevvereden Seyyid Ahmed Efendi dahi makale-i âtiyeyi irad eyledi:

“Efendilerim, bugünkü günde vukuat-ı âlemin en ehemmiyetlisi, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’nin istiklalini, şanını, şerefini velhasıl menafî-i umumiyesini adüvv-i insaniyet olan Rusların muhaceme-i malumelerinden vikaye etmek ve bu maksad-i meşruun zımnında asayiş-i âlemi temin eden muvazene-i düveliyeye dahi bir esas-i sahih göstermek azm-i kavisiyle bil-mecburiye ihtiyar eylemiş olduğu mesele-i şedide-i harbiyedir.”

“Efendilerim, harb ü vega öyle bir halet-i dehşet-nümadır ki bunda galebe çalan tarafın bile siyaseten istihsal edeceği fevaid heyet-i mecmuasının mâl ü beden ü mülk-i memleketce bittabi düçar olacağı mazarr ü hasarat ile bir dereceye kadar tenasüb ve tekabül edeceğinin tafsilatına lüzum göremem. Hal böyle olunca, artık neticede çâh-i mağlubiyete düşen tarafın ahvali neye müncer olacağını beyanda kalemin dahi aczi nümudardır. Eslafdan ahlafa yadigar-i ibret olan tarihlere nazar edelim: Görürüz ki galebe ve fütihat denilen müşkilat, pek büyük mesai vü himemat ile hallolunabilmiştir. Ezcümle Hülagü’nün taaddiyat-i istilakaranesine nihayet veren sebep, ol asrın ulema-i izamından İzzeddin İbn-i Abdüsselam’ın nasihat-i müessiresidir.

Şöyle ki, Hülagü beliyesinin def’i tedbirini itihaz için akdolunan meclis-i meşverette melik-i Mısır, müşarünileyh İzzeddin Bin Abdüsselam’a tevcih-i hitab edib, reyini istifsar eyledikçe, müşarünileyh dahi “hazır bil-meclis olan gerek melik-i Mısır’ın, gerek ümera ve âyanın hanelerinde istimali caiz olmayan altın ve gümüş evani ve zî-kıymet hilkiyat devlet sayesinde kazanmıştır-

lar. Şimdi de devlet böyle gayet mahuf ve müthiş bir vakitte ol emvali bezledib asakir-i İslamiyeyi techiz etmek farz-ı ayndır. Bu dahiyeyi def’e bundan başka tedbir yoktur.” demesiyle cümle tarafından tahsin ve kabul olunub emvali mevcudelerini bezl ü itaya müsaraat ederek az vakit içinde askerin mühimmatını ikmal ile mukabele-i a’dâya sevk ederek o vakte kadar istila-i memalik edib asla inhizam görmeyen kavm-i tatar üzerine galib ve muzaffer oldular.

“Bendeniz Medine-i Münnevvereden ahalisinden bulunduğum sıfatla değil, Dersaadet’in ahvaline vukufum ve hissiyatım sebebiyle arz ederim ki, taşralılar nisbeten buranın her sınıf ahalisinin, erbab-i servetinin müşahade ettiğim etvar ü hareketi ahval-i haziranın dehşet ü ehemmiyet-i sahihasıyla tatbik ettiğimde kayıdsızlıktan başka bir şeyle tevfiik edememek mecburiyetinde kalıyorum. Bu makalatı temhirden maksad-i acizanem bu misillü devahinin def’i iane-i külliyyeye mütevakkıf olub iane-i külliye dahi eshab-i yesar ü servetin bezl-i nakdine-i hamiyet eylemesiyle usule geleceği ve gerçi maaşattan bir mikdar şey tenkihi tarihiyle istihsal-i iane söylenmede ise de maaşattan akça tenzili hazineye akça idhali demek olmayıp masarifi tehvin veya te’cil kabilinden olmasıyla şimdiki buhrana deva-i acil olamaz.

“Saltanat-i seniyye-i ebed-müddet her sınıf tebaaya hukukunda müsavat-i kamile ihsan buyurdu. Ebna-i vatanın menfaat-i müşterekede müsavi oldukları misillü def’i mazarrat emr-i ehemminde müşterek olmaları levazım-ı umurdandır; binaenaleyh burada bulunan mebus efendiler ve al-el-husus Dersaadet mebusları efendiler kendi baislerinin ağınyasını bu yola teşvik ve tergib ile bu sözümün inşallahi teala fiiliyat-i hasene-i vatan-perverane ile mevki-i tasdika vasıl olması temennisindeyim. Dersaadet ve memalik-i saire-i şahanede bulunan eshab-i servet kise-i hamiyet ü gayreti kemahiye-hakkuhâ küşad ile ibraz-ı measir-i cemileye himmet buyuracak olursa vakt-i yesirde milyonlarca altın tecemmüünü kaviyen memul ederim.

Ruz-i mahşere dek tesirat-i muzirresinden halas mümkün olmayan bir hacalet-i uzmayı ancak diriğ-i zer ü dînâr etmek yüzünden, nefsi-ne davet edecek kadar cahil bir milletin vücudunu tasavvur edemiyorum ki, hatta mübaşeret olunan muharebe-i uzmanın ma-yuhtacı ileyhi olan hidemat-i layika-i vatan-perveranede ak-

vam-i muazzama-i Osmaniye ihtiyar-i teenni vü terahi etsinler. İşte bu esasların icabındandır ki vakit nakid olduğu cihetle hemen vükela, vüze- ra, ulema, rical-i memurîn ve kaffe-i ahali, sa'y ve tefekkür edelim ve masarifat-i mühimme-i harbiyeye medar-ı küllisi olacak bir iane-i azime cem'yle vatanımıza hizmet ve asakir-i muzaf- fere-i Osmaniye mâlen ve beden nusrat ve ianet ve hükümet-i seniyye-i metbuamıza dahi her dakika ibraz-ı sadakat ü istikamet ederek ileri gidelim, muzaffer olalım, efendilerim. Ve minal- lahi't-tevfik."

Reis: —Gerek bu mesele ve gerek bundan ev- vel söylenen sözler yalnız bir lakırdı ile geçecek şeyler değildir. Bizim maliye encümenimizden

başka bu misilli mevadd-i mühimmeye bakar bir şubemiz daha vardır; oraya havale edelim de buna bakılsın, vakit geçmesin.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bosnalıların verdikleri kağıd 25 imzalıdır, denildi. Halbuki bundan evvel Karadağ mese- lesine dair ettiğimiz bahislerde Bosna hududu üzerinden bir karış yer vermiyeceğimizi katiyen kararlaştırmıştık. Bu halde oralara zahire yetiştirilmemesi ne hikmete mebni olduğunu bir türlü anlayamadık.

Reis: —Bunun müzakeresini bitirdik, havale ettik. Şimdi diğer işimize bakalım. Vilayet devai- ri belediyesi kanunu okunacak.

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Vilayat Belediye Kanunu

Hasan Fehmi Efendi kanun-i mezkurun 39. bendini okudu ki "devair-i belediye için karşılık ittihaz olunan varidatı" mübeyyindir.

Rasim Bey (Edirne): —Dünkü müzakere ey- lediğimiz Dersaadet devair-i belediyesi nizamın- da bir de kile rüsümü vardı ki, belediyelere ter- kolunmuştu. Burada onu göremiyorum. Sehvi- kalem olarak mı kalmıştır, yoksa bu resim devaire verilmeyecek mi? Bunu anlayım da başka soracak şeylerim vardır.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —O da maliyenin terkeylediği rüsumat meyanındadır.

Reis: —Öyle ise bunu da dercedeceğiz, demek.

Rasim Bey (Edirne): —Maliye encümenine ihtar ederiz ki konturato, çeki, kantar ve kileci rüsümü olarak muvazene-i maliyeye irad konul- muş kalemler varsa tenzil olunsun; zira mukad- dema bunlar muvazene-i maliyeye dahi idhal edilmiş olduklarından devair-i belediye ver- melidir. Bu varidatı verdik diye devlet, ebniye-i miriyenin tamirlerini devaire tahmil etmişti. De- vair "Biz iradı da istemeyiz. Tek şu masrafı biz- den kaldırınız" diye şikayetlere kıyam eyledi.

Muhtar Efendi (Erzurum): —Evet, muvaze- neye bunları da idhal etmişler. Mükerrer olmuş.

Manok Efendi (Haleb): —Patent ve temettu rüsumunun da ilavesi lazım gelir.

Reis: —Bize lazım olan şey, evvelki kanundan eksik ve ziyade bir şey yapmamaktır. Buraya pa- tent rüsümü niçin konulmamış?

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —İle- ride izahatını veririm.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Esbab-ı mucibesinde diyor ki taşra ahali temettu vergi- sini hazineye verdiğinden belediyeye terki lazım gelmez imiş.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Evvelki be- lediye nizamının müzakeresinde dahi beyan ey- lemiştim ki, bunlar devletin büyük varidatı olub taşralarda hazineye verilir; fakat İstanbul'da be- lediyeye verilib de taşralarda verilmezse müsavat olmaz.

Rasim Bey (Edirne): —Tahriri icra olunma- yan yerlerde dekin rüsümü vardı. Tahririn ic- rasından sonra bunlar belediyeye verilecek... Pa- tent vergisine gelince: Eğer bunu yalnız ecnebi verecek ise taşralarda dahi ecnebi tüccarı vardır. Yok, bundan maksad umum ahalinin temettu vergisi demek ise bu devletin bir büyük varidatı olduğundan ne burada ne de taşrada bunun be- lediyeye terki caiz olamaz.

Reis: —Patent rüsumundan ne mikdarı ne se- bebe mebni belediyeye terkolunacağını evvelce dahi söylemiş ve kararını vermiş idik.

Kanunun 40. maddesi okundu ki hülasa-hük- mü "devair-i belediye olan tekalifi verme- yenlerin nihayetü'l-emrde belediye tarafından verilecek varaka üzerine tevkif edileceği"nden ibarettir. Bunun üzerine Manok Efendi "borç için adam tevkif ve hapis edilmemesi" hakkın- da bir makale-i mufassala iradına başlayıp an-

cak heyet bu makale “sadedin haricinde olduğu”ndan bahsile kiraati yarida men eyledi. Sebub Efendi dahi (devair-i belediye bir mahkeme olmadığından adam hapsedtiremeyeceği) *ni dermiyan eylediyse de dairenin vereceği şey hükküm ilanı olmayıb bir haberden ibaret olduğu cihetle bu bend kabul olunduğu gibi 41. maddenin dahi kabulünden sonra 42. madde kiraat olundu ki hülasası* (belediyenin sâl muhasebesini ilan edeceği) *nden ibarettir.*

Rasim Bey (Edirne): —Eski nizamda her aybaşında bir cedvel neşredileceği var idi. Bu suretin taşralarda pek büyük faydası görölmüştür. Sâl muhasebesi dahi işbu şehriye muhasebelerinden yapılsın.

Muhtar Efendi (Erzurum): —Bu madde dahi aşağıda vardır.

Reis: —Hele bir kere okuyalım da ikinci kiraatte yine bakarız.

43. madde kiraat olundu ki hülasası (belediye reisi ile katibi ve mühendisi gibi daimi memurlarının vukuat yevmiyeleri üzerine mazbata verecekleri) *nden ibarettir.*

Nafi Efendi (Haleb): —Katib ile mühendisin ceza tayinine ne vazifeleri vardır? Cezayı bunlar tayin ederler ise âzâya ne lüzum kalır?

Reyimce âzânın nısfı bulunmazsa mühendis, falan ceza tayin etmemelidir.

Reis: —Dikkat ediyor musunuz ki, reis âzânın vekili demektir. Mühendisi de hazır olmaz ise bilmez. Onu mühendis anlar. Maa-hâzâ bir kere soralım.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Meclis haftada iki defa ictimâ eder. Mesalih-i belediye ise her gün vuku bulur. Mesalih meyânında birtakım şeyler olur ki tayini mühendisin vücuduna mütevakıftır.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Dersaadet belediye kanununda bu madde üzerine çok söz cereyan eyledi; hata etmez isem, nihayet yine kabul olunmuştu.

Reis: —Burada biz hırsız himaye ediyoruz. Herif beş dirhem çalmış; cezasını görsün. Münasib ise bunu encümene havale edelim de ikinci müzakerede bakarız.

Heyet: —Evet, evet.

44. madde dahi kiraat olunarak olbabda bir güna mülahaza olub olmadığı taraf-ı riyasetten sual olundukça, (mülahaza olduğu) *beyan edildi.*

Reis: —Öyle ise burada kalalım. Encümenlerimiz hazır olsun.

2- Teşekkür Teklifi

Nafi Efendi (Haleb): —Geçen cuma selamlığında, hamiyet-karan-i vatandan Altunizade İsmail Efendi hazretlerinin tanzim eylediği taburu gördüm. Vatan için böyle pek büyük hizmet eden adamlar dahi bulunduğuna dahi müteşekkirdim. Münasib ise heyet tarafından kendisine teşekkür edilmesini teklif eylerim.

Reis: —Encümene havale olunsun da oraca kararlaştırılsın.

3- Dahili Nizamname

Bundan sonra Vasilaki Bey (bir zemandan beri suret-i müzakere heyetin dahili nizamı mucibince cereyan etmemekte olduğunu ve ez-an cümle birinci kiraatlerde layihaların müzakeratına girişmek lazım gelmezken müzakereler dahi edildiği) *ni ihtar etmesiyle* (birinci kiraatte dahi müzakere caiz olduğu) *taraf-ı riyasetten beyan olunarak meclise hitam verildi.*

4- Mahmud Nedim Paşa'nın Muhakemesi

Vakit gazetesinin 11 Mayıs 1293 tarihli ve 562 numaralı sayısından:

“Meclis-i Mebusan’ın dünkü ictimâında 15 kadar mebus bir takrir kaleme alıb mühürleyerek riyasete vermişler ve bunda “Mahmud Nedim Paşa devlet ve millet ve memlekete birçok zararlar etti; hatta birkaç milyon liralara ızzar etmişti, bunun için bir vakit muhakemesine başlanmışken geri kalmıştı. Böyle bir zaman-i ıslahatta bunun tevhürü caiz olamayacağından, muhakemesinin ve tebrî-i zimmet edemediği halde cezasının icrası lazım gelir.” demişler. Bunun üzerine keyfiyet müzakere olunarak bu suret ekseriyetle kabul olunmakla ba-müzekkire Babıalî’ye bildirilmiştir.

Otuz Beşinci İnikad*

10 Cümadelûlâ 94 — 11 Mayıs 1293 / 23 Mayıs 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1916 ve 1917.)

Heyetin bugünkü ictimayı devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celilelerinde vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Müzakere-i mahsusamıza saat dört buçukta mübaşeret olundu.

Hülasayı dinleyelim.
Hülasa okunur.

2- Ardahan Hakkında İstizah

Erzurum mebusu: —Biz belediye nizamnamesiyle meşgul oluyoruz; halbuki şimdi düşman olan Rusya'nın bir takım fesadına mukabele ve müdafaa etmek ne yolda ve ne esbaba muhtaç ise evvela buraları müzakere edelim. Biz de o havalide büyümüşüz. Kumandanlarımız ne yolda hareket ediyor? Ardahan büyük bir noktadır;

ne yolda verildi? Buralarının izahını talep ederiz. Yine irade efendimindir.

Reis: —Pek doğru; fakat bu işi yürütmek için âdetimiz icabınca iki satır bir şey yazın. Encüme ne bugün verin. Bu şeye onlar da himmet etsinler. Bu mühim iştir. Lakırdı ile olmaz.

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Vilayat Belediye Kanunu

Belediye nizamnamesinin 44. ve 45. maddeleri kıraat olunur ki hükümleri (katib ve sandık eminlerinin vezaifi)ne dairdir.

Reis: —Encümenin bir mütalaası var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Bunlar encümende henüz derdest-i müzakeredir; çünkü bu birinci kıraattır. İkinci kıraate kadar müzakere yetişir. Encümen icab eden izahatı aldı. Fakat bir şey hatıra geliyor: Eski belediye kanununda katibler muvazzaf oluyordu. Hin-i hacette sandikkâr ile katib yekdiğerinin vazifesini görüyordu. İhtimal ki ikisinden birisi hastalanır. Malumdur ki, belediyenin işi asla tehir kabul etmez.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Burada bu iki vazife tamamiyle ayrılmıştır. Sandikkâr ile katiblerin ayrı ayrı vazifeleri vardır. Madem ki belediyenin tahsisati varidatındandır; şurası da encümence kararlaştırılsa ki bir muavin hastalandığı vakit muavenet etmek üzere bir vekil nasbedilsin. Eğer katibin vazifesini sandikkâr ve sandikkârınkini katibe verirse iş karışır, iyi olmaz.

Reis: —Öyle bir izah ilave edilse...

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Encümene havale olunarak izahı ilave etsinler.

Bundan sonra 46. madde okunub tamamen kabul olunarak 47. madde dahi kıraat edilir ki

(belediyenin tahrir edeceği nüfus ve emlak)e *da-ir*dir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Geçende dahi arz ettiğim vechile bir katib ile bu işlerin idaresi mümkün değildir. Yalnız bir katib veriyorlar; dünya kadar iş gösteriyorlar. Bu bir katibin işi değildir.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Bunun tekrarına hacet yoktur. Geçende İstanbul belediyesi nizamında bu bahis geçmiştir.

Reis: —Evet, o vakit böyle bir müzakere geçti idi. Bir katib iş görmek isterse çok iş görür. Zaten defterleri mevcut, yapacakları iş malum. O cihetle burası cay-i mütalaa değildir.

Rasim Bey (Edirne): —Yalnız belediyenin kendi katibi değil, bu nüfus için ayrı katib kalemi olacak.

Reis: —O başka tahrir.

Rasim Bey (Edirne): —Nüfus tahrir edecek, emlak tahrir edecek. Adeta hükümette olan tahrir-i emlak gibi ayrıca kaydını yürütecek. Bir mülkü hükümet tahriri 500 kuruş, belediyenin ki 700 kuruş yazarsa yekdiğerine muvafık gelmez. Müşkilatı mucib olur. Vilayet kanununda gördük ki hükümetin tahrir kalemi dahi bakidir. Bunu istizah dahi ettik. Kanun heyetinden cevap verdiler ki tahrir-i emlak için bir hüsn-i surette yeniden bir şey kaleme alınmakda imiş.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Belediyeeye aid olan tahrir kaleminin vezaifi bu bendin dairesinde bulunan mesalihi bilmek demektir. Derdest-i tanzim bulunan layiha âzâ-yı kiramın huzurlarına geldiği vakit görülür.

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Bunlar anlaşılmadı: Burada diyor ki, bu kalem muvakkat olacak. Eğer muvakkat olacaksa olabilir; lakin daimi surette olacaksa belediyenin nüfus ve emlaki tahrir etmesine hacet yoktur. Masarif çok olur. Belediyenin varidati kifayet etmez.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Belediyenin varidati masarifi nisbetindedir.

Reis: —Bu birinci müzakeredir. Encümen sizin ifadenizi dinledi. Tekrar müzakere ederiz. Bazı kere çok para sarf etmek hayırlıdır.

48. madde okunub tamamen kabul edildikten sonra (sandık emininin vazifesine) dair olan 49. madde dahi kıraat edildi. (Meclisin tasdiki olmadıkça sandık emininin hiçbir akça veremeyeceği) kaziyesine itiraz edildi ise de evvelki kanunda dahi burası (meclisin mazbatası üzerine

çıkacak suret mucebince para verilecektir) diye tashih edilmiş olduğu ledel-ihtar ol suretle kabul olundu.

Nizamın 50. maddesi kıraat edildi ki hülasa-i hükmü (cemiyet-i belediyenin senede iki defa ictimai)ndan ibarettir.

Sadi Efendi (Haleb): —Bu cemiyet senede bir defa ictima eylese daha münasib değil midir?

Reis: —Bakalım. Encümen kendi mülhazasını beyan etsin.

Rasim Bey (Edirne): —Birinci defasında muvazene layihasını yapacak, ikinci defasında dahi o idarenin muvazene mucebince cereyan edib etmediği görülecek ve anlaşılabacak.

Heyet: —Pek münasib.

Nizamın 51. ve 52. maddesi kıraat olundu. Hülasası, (cemiyet-i belediyenin muhasebat-i vakıayı tasdik edeceği)nden ibaret olub heyet tarafından kabul olunduğu gibi, yine cemiyet-i belediyenin müfredat-ı vezaifini izah eden 53. ve 51. ve 23. maddeler dahi kıraat olunarak cümlesi kabul olundu. Ve (çavuşların vezaifi)ne dair olan 56. ve 57. ve 58. ve 59. ve 60. ve 61. ve 62. maddeler kıraat olundu.

Reis: —Bu faslın suret-i umumiyesine bir söz var mı?

Sadi Efendi (Haleb): —Müfettiş ve zabitler hangi zabitin kumandası tahtında bulunacaktır? Bunları belediye reisleri mi tayin edecekler? Buna dair sarahat yoktur.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bunları meclis tayin edecek. Kabul olunursa tayin olunacaklar.

Rasim Bey (Edirne): —Çavuşlar yangın mahalline gidib temşiyet-i umura çalışacakları 59. maddede gösteriliyor. Tulumbacı baltacı, kanca-cı adamlara da nezaret edecekler mi?

Reis: —Bunu zabtedelim de müzakere olunsun.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bunun hakkında bir bend-i mahsus vardır. Belediyeler tulumbacılar üzerine bir memur tayin edecek. 3. maddede musarrahan beyan edilir.

Rasim Bey (Edirne): —61. maddede çavuşların silah taşıyıp taşımaması maddesi vardır.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Yakında bunların üniformalarına ve sairelerine dair bir talimat daha gelecek. O da bu kanuna zeyl olacak.

Reis: —Fakat böyle ağızdan söz olmaz. Bunu bir yere kaydediniz de bakarız.

(Belediyece memnu olan ahvale dair) 63. *madde kiraat edilir.*

Reis: —Ahval-i memnua meyanında bir şey daha vardır ki, onu burada hiç göremiyorum. Tarik-i âmma tecavüzü mucib olacak harekatta bulunmak memnu olmalı. Kabristana süprüntü dökmek, duvarını yıkmak memnu olmalı. Belki bilmezsiniz, İstanbul kabristanları bir takım celadların merkezi olmuştur. Bir hususi mezar için 50 bin kuruş alıyorlar. Bir vakit olsa da bunlar hesap edilse... Yıl oldu ki bu nizam lağvolmustur.

Manok Efendi (Haleb): —Kabristanlar hiç olmazsa şehirden yarım saat uzak olmalıdır.

Nafi Efendi (Haleb): —Münasebetsiz mahallere kahveler açılmasın.

Reis: —Kanun-i Esasi zamanından evvel birkaç yüz kahveyi ben yıktım. O günahımı itiraf ederim ve o cihetle şimdi rey veremem.

(Belediyece memnu olan ahvale dair) *bir takım hususat daha derhatır ettirilerek bend-i mezkura ilave edildi.*

Badehu (belediyece icrası lazım gelen ahval)i *mübeyyin* 64. *madde kiraat olunarak tamamıyla kabul olundu.* (Evzan ü ekyalin tâmmü'l-ayar olmaları lüzumu)*na dair* 65. *madde okundu.*

Nafi Efendi (Haleb): —Geçende dahi ihtar olunduğu vechile umum memalikin mikyasları siyak-ı vahid üzerine olmalıdır. Bunun için re'sen bir müzekkire yapılsın.

Badehu (mevadd-i cezaiye)i *mübeyyin* olan 66. ve 67. *maddeler dahi kiraat olunarak umumu bil-kabul ileride intihab-i mebusan nizamnamesine bakmak ve saat sekizde tekrar toplanmak*⁶⁷ *kararıyla meclise hitam verildi.*

⁶⁷ Bu ikinci celsenin zabıtları bulunmamıştır. Celsenin gizli olduğu ve Ardahan Kalesi'nin sukutu üzerine müzakere cereyan ettiği müteakib ictima zabtından anlaşılıyor. —H. T. Us.

Otuz Altıncı İnikad*

11 Cümadelûlâ 94 — 12 Mayıs 1293 / 24 Mayıs 1877
PERŞEMBE

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1918.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ictimai devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celi-lerinde vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasesı

Reis: —Müzakere-i aleniyemiz saat dört buçukda bed etti. Usulümüz vechile hülasa okunsun.

Hülasa kıraat olunduktan sonra taraf-ı riyasetten bu bâbda heyetin bir mütalaaşı olup olmadığı sual edildikde heyet tarafından kabul cevabı verilir.

Rasim Bey (Edirne): —İntihab-i memurîn kanunu ile usul-i muhakemat kanunu ve zabtiye kanunları buraya gönderilecekti. Bunların üçü meydana konulduğu vakit umurun efkârı anlaşılır. Bunu tacil ederiz.

Reis: —Şimdi soralım, bunların hangisi evvel gelebilir?

Kadri Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet reisi): —Efendim, malum-i âlinizdir ki, bir kanun yapmak boya küpü değildir ki beş günde batırılsın, çıkarılsın. Bunlara zaman ve mütalaa ister. Şura-yı Devlet'in müceddeden teşekkülünden beri kanun layihası yapıyor. Yapılan layihalar 12 kıtadır.

Reis: —Hangisi evvel gelebilir?

Kadri Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet reisi): —Memurîn nizamnamesi derdesttir.

Reis: —Bunun üzerine cevap istemez. İntihab nizamnamesinin alt tarafı okunsun.

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- İntihab-ı Mebusan Kanunu

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Kanunun alt yanını okumak münasib değildir. Baştan başlamalı. Kanunun esası değişti. Dikkat ettik, layiha ikinci kıraat üzerine yapılmıştır. Bu defa müzakere edeceğimiz layiha 1. maddeye talik olunmuş. Bu halde bendeniz diyorum ki birinci maddeden bed olunsun, müzakere edelim.

Reis: —Kanunun alt tarafı değişeceği vakit de ekseriyete müracaat ettik. 20. maddesine kadar kabul ettik, değil mi?

Umum: —Evet, kabul ettik.

21. madde okundu ki, (her nahiye dahilinde

mevcud müntehiblerin birer defteri tanzim olunub ve bu defterin bir iki günde elde edilmesi için lüzum görülürse heyet-i teftişîye, kaymakam tarafından muvakkaten lüzumu kadar katib ister ve merkezde bulunan katibler kifayet etmezse ahaliden ve erbab-i hamiyetten katibler tedarik edilecektir) mealindedir.

Reis: —(*Hasan Fehmi Efendiye hitaben*) Encümenin bir mütalaaşı var mı?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Aynıyla kabul ettik.

Reis Paşa'nın suali üzerine umum bu bendin ibkasını kabul ettiler.

Reis: —Başka bir şey var mı?

Rupen Efendi (Edirne): —Kanunu 21. maddeden okuyoruz. Halbuki 17. maddede görüyoruz ki Heyet-i Mebusan için zimmet-i miriyesi olanlar kabul olunmasın, demiştik. Onu burada tashih etmemişler. Ve böyle kalmış oluyor. Bu halde yukarısını tashih edeceğiz demek.

Reis: —Yukarısını yaptık. Bizde duruyor, daha çıkmadı. Sonra onu siz okuyacaksınız da yaptığınız tashihleri göreceksiniz. Daha bizdedir.

22. madde *kıraat olunur ki*, (her nahiyenin müntehibleri için heyet-i teftişie tarafından üzerine birkaç isim yazılabilecek cesamette kağıtlar, heyet-i mezkure mühürü ile mühürlenib memur-i mahsusuna verilecektir) *mealindedir*.

Nikolaki Solidi Efendi (İstanbul): —Bendenize kalırsa katib yazı yazmaktan ve gelen işlere bakmaktan işe kağıtlar ile olacağına yuvarlaklar ile olsa daha iyi. Bendenize itiraz ederler; amma namzed lazımdır, efendim. Memleketimizde kendi kendini ilan eden kimse olmaz. Ben derim ki namzed kendisini göstereceğine 300 imza ile birisinin namzedliği kabul olunub onun kutusu konulur ve bu kutunun icrası suhuletle olur. Yazı ile olduğu halde katib hakkında müşkil olur. Onların yazısı bin türlüdür. Kimisi okunur, kimisi okunmaz. Onları tefrik ve tedkik uzun uzadıya vakit geçirmeğe muhtacdır.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Çok yerde yuvarlak ile intihab olunur. Tecrübelerle sabit olmuş ve pek çok yerlerde intihab bu usul ile icra olunmakda bulunmuştur. Fakat şimdilik bizim memleketimizde müşkilat olabilir. Yoksa imkansız manasına değil. Âlem-i imkanda herşey mümkündür.

Ahmed Efendi (İstanbul): —Hasan Efendi pek güzel buyuruyorlar. Demek bendeniz anlayamamışım. Müsaade etsinler de anlatsınlar. İmkan var amma, bu imkan-i akli olduğu için imkan olamaz.

Solidi Efendi (İstanbul): —Bunu anlamak pek kolay ve icrasında dahi bir müşkilat yoktur. Namzed isimleri için biri siyah, biri beyaz iki yuvarlak olur. Bunun biri bir kutuya, diğeri öbür tarafa vaz olunmuş başka kutu derununa konur. Müntehibler isterlerse siyahı atarlar, isterlerse beyazı atarlar. Suhuletle meydana çıkar.

Ahmed Efendi (İstanbul): —Namzedler üzerine intihab olunacak olursa olabilir. Yoksa bir müntehib tarafından on kişi intihab olunaca-

ğı halde o müntehib isterse namzedlerden intihab eder, isterse ahaliden. O halde isim yazılmadıkça nasıl mümkün olabilir?

Reis: —Bu maddeyi bir daha dinliyelim de reye müracaat edelim. Münasib olursa.

Heyet: —Geçelim, efendim, geçelim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Namzedleri kim intihab edecektir?

Reis: —İntihaba hacet yok. Ben namzed oldum, der. Ahali de peki, derse olur.

Manok Efendi (Haleb): —50 ya 100 tane namzed varsa hepsi için birer kutu mu yapsınlar?

Reis: —Hayır, müntehab olmaya talib olanlara.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Şimdi talib olanların meydana çıkması vakte muhtacdır.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Efendim, muradımız her şeyde suhulettir. Bu intihab daha kolay olsun. Bazısı pusula ile daha kolay olur, diyorlar. Bendeniz derim ki, yuvarlak ile daha kolay. Madem ki Şura-yı Devlet'ten âzâ efendiler buradadırlar, onlar da pusula ile kabul ettikleri elbette bir sebebe mebnidir; izah etsinler... Niçin pusulayı yuvarlağa tercih ettiler? Biz de ona göre bakalım.

Reis: —(*Şura-yı Devlet memurlarına hitaben*) Bu bendin haliyle ibkası veyahud bir suretle tevsie mani var mıdır?

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Çünkü yuvarlak usulünü alacak olursak birkaç tane tayin olunan namzed üzerine ahali mecbur olacak: Halbuki bu yolda istediğine rey verirlerse daha vasisdir. İntihab hakkı eğer yuvarlakla olursa...

Reis: —Devletin böyle bir nizamı vardı; fakat elli...

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —(*Devamlı*) Bir takım su-i istimalat olur. Pusula olduğunda herkes istediğini yazar ve her taraftan tayin edebilir.

Mebusan: —İbka olunsun, ibka.

23. madde *okunur. Bu esnada Ahmed Vefik Paşa hazretleri Cevdet ve Kadri paşaların yanlarına giderek reis vekili Şeyh Bahaeddin Efendi makam-ı riyasete gelir*.

Reis Vekili Efendi: —Buna bir mülahaza var mı?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Encümen bunu kabul etti.

Umum: —Pek âlâ.

Bunun üzerine 20. ve 24. ve 25. maddeler okunub matluba muvafık olmakla heyet tarafından

kabul olunduğu gibi 26 ve 27 ve 28 ve 29. maddeler dahi kabul edilir.

(Heyet-i intihabiye bütün kurâ eimme ve papaz ve haham ve ihtiyarlarından 2 kisi celb ile intihab için arkası memhur pusula vererek şerait-i intihabiye'nin bunlara tefhim olunması) *na dair olan 30. madde kıraat olunur.*

Manok Efendi (Haleb): —Evvence gelen nizamnamede haham lafzının ilavesine karar verdik, ilave ettik. Madem ki heyet-i kanuniye dahi bunu kabul ettiler. Gerek ki öbür nizamnamele-re de ilave etsinler. Aceb evvelden haham lafzının konulmamasının sebebi nedir?

Midhat Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Efendim, bu unutulmuş da yazılmamıştır. O da bu heyeti terkib eden millettendir.

Sebuh Efendi (İstanbul): —İntihab-i mebusan ikinci derecede olmuş olaydı, ikinci derece intihab olunan müntehablar bir yere gelib arız ü amîk mütalaa ederek ve bu yolda mebusan için ne yolda şey yapmak lazım geldiğini beyan eyliyerek yaparlar; fakat madem ki şimdi doğrudan doğruya ahali tarafından vaz olunacaktır, o halde şüphesizdir ki ahalinin ekseriyeti İslam olmak cihetiyle mebusan İslam olacaktır. Belki bazı mahallerde Rum ve Bulgar var, onlar da intihab olunacak. Ermeni ise hiç bulunmayacaktır.

Reis Vekili Efendi: —Buna ittifak-ı ârâ ile karar verdik.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Arz ediyorum. Eğer müsaade etmezseniz o başka.

Rupen Efendi (Edirne): —Olamaz, efendim; çünkü kanunun şekli değişti.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Amma bu bendi tekrarda mana yok.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Vakıa beis yok. Bu mebusan İslam olacak. Herkesin emniyeti vardır; lakin bununla beraber herkes bizim gibi düşünemez. Madem ki Meclis-i Umumi milletin vekalet sıfatını haizdir. O millet her ne kavimden mürekkebe ise lazımdır ki her bir kavimden vekil bulunsun. Hatta geçen gün burada padişahımız efendimizin gazilik unvanını aldığına dair bir tebrikname yazıldı. Mezkur tebriknamede umum milletin padişahı denilmiş iken akvam-ı Osmaniye diye tashih ve tebdil olundu. Bu ise pek de haklı değildir. Çünkü millet-i Osmaniye akvam-i muhtelifeden mürekkebedir; binaenaleyh şüphe yok ki bütün mebusan İslam olacak. Buna da sebeb Ermeniler Rumlar gibi bir yerde ekseri-

yetle bulunmamalarıdır. Mesela Rumlar 15 mahalde ekseriyetle bulundukları halde Ermeniler dağınık bulunuyorlar. Onun için ekseriyet peyda edemezler. O halde Heyet-i Mebusan'dan aranılan muhassehat olamaz.

Reis Vekili Efendi: —Buna ekseriyetle karar verildi. Nizamname-i dahilimizde münderic.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Burasını müzakere etmek lazım gelir.

Mustafa Bey (Yanya): —Bunun müzakeresi lazım değil. Sebuh Efendi'nin bu şüphesini izale edeyim.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Reyim kaydolunsun. Ermeniler Osmanlı milleti nâmına dahil olamayacaklarından mahzun olacaklarını şimdi resmen burada beyan ediyorum.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bunun müzakeresi bitti. Bu iş kabul olunduğu gün dört kişi muhalefet etti. Kusuru ekseriyetle kabul etti.

Rupen Efendi (Edirne): —Efendim, kanun değişti. (*Gürültüler, ziyade sesler*)

Ahmed Vefik Paşa *kürsi-i riyasete çıkar.*

Reis: —Reye müracaat edelim. (*Heyete hitaben*) geçelim mi? Bu bahsi geçmiyelim mi?

Heyet: —Geçelim.

Reis: —Geçtik.

O cihetle birkaç âzânın mülahazası kaydolunsun.

31. maddeden 35.'ye kadar kıraat olunur ki hülasa-i hükmü (özü-i şerisine mebni mahall-i intihabda bulunamadığı halde intihab edeceği zâtın ismini bir pusulaya yazarak bit-temhir heyet-i tefitiye reisine hitaben göndereceği mektuba leffen irsal ve bu mektub mahall-i intihabda açılarak alenen kıraatle sahib-i mektub maruf olduğu halde melfuf pusula intihab sandığına vaz olunacağı)ndan ve (maruf olmadığı halde hükümsüz kalacağı)ndan ibaret olmakla kabul olunur.

Nikolaki Solidi Efendi (İstanbul): —Bir adamın marufiyet ve gayr-i marufiyeti, bir adamın elinde kalacağından öyle pusula ile rey vermesi büsbütün kalkmalı. Mahall-i intihaba kim giderse reyi versin. Gidemeyen maruf olsun, olmasın, rey veremez.

Reis: —Malum oldu ki, bu bahis çok kere söylendi. Alel-husus uzakda bulunan bir adam mektubla bu hakkını icra etmesin mi? Demek ki bundan iki mesele hasıl oldu. Birer birer soralım. Birinci mesele: Malum oldu idi ki gelmeyenler hiç yazmasın. Mahall-i intihabda bulunamayıp uzak-

da bulunanlar dahi mezun olsunlar. (*Midhat Bey'e hitaben*) Buna dair bir mülâhaza var mı?

Midhat Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Ne mahzur ile bunu böyle diyorlar?

Reis: —İşte mahzuru beyan etmeli. Mesele tahriren yapılsın mı, yapılmasın mı?

Bir mebus: —Salahiyet malumdur.

Reis: —Ârâya müracaat olunsun. Hazır olsun. Bunu iyi düşünmeli. Lazımlı bir şeydir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Tezkere ile yahud ahar bir suretle reyini vermesin. Hazır bulunanlar versin, buyuruldu ise de bendenizce bu bir hakkı iskat demektir. Hasta olur veyahud defaten işi zuhur eder, o adam intihab mahalline gidemezse niçin iki satır tezkere yazarak mahall-i intihaba kendisinin rey pusulasını göndermesin? Vakıa deniliyor ki maruf ve meşhur olub olmadığı malum olacak. Eğer kendisinin maruf olmasında iştibah varsa, kanun göstereceği gibi ke-enlemeyekün hükmünde kalacağını bilirse bunu tayin eden ya imam ya muhtar veya diğer bir memur kendinin kim olduğunu tayin edebilir. Ve heyet-i intihabiye hazır bulunacağından o halde sul olunacaktır.

Demek oluyor ki eğer kendisi maruf değil ve kendisini tarife müktedir değilse zaten ke-enlemeyekün hükmünde bırakılacak. Eğer kendisi maruf veya tarife muktedir ise kanun ona salahiyet veriyor.

Zaten bu bahis götürmez; çünkü eğer maruf ise hakk-ı intihabdan sâkit olmuş olmayacak. Yalnız, eğer bunu dercederseniz pek çok kişiyi hakk-ı intihabdan iskat etmiş oluruz; binaenaleyh bunun ibkâsı daha münasibdir.

Midhat Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Efendim, burada (marufiyet) lugatine başka türlü mana verilmesin. Yani büyük veya meşhur bir adam demek değildir. Muhtarının, imamının, papazının indinde maruf demektir. Eğer oraca maruf değilse Kanunun madde-i mahsusasında bir şey vardır.

Nikolaki Efendi (İstanbul): —Bendenizin reyim: Bir adam maruf olsun olmasın, her kim olursa olsun tezkere ile hakk-ı intihab icra etmesin. Ahali anlasın ki her bir işe intihab maddesi tekaddüm ediyor. Birkaç kişi olacakmış da gelmeyecekmiş... Allah cümleye afiyet ihsan etsin. Mesela ekseriyete nazaran ekalliyet mağlûb olmuş. Sağ olursa öbür defada hakk-ı intihabını icra eder. Hakk-ı intihab gibi büyük hak yoktur.

Yoksa evimde oturub da bir büyük iş görüyorum, işte reyimi gönderiyorum, gibi marufiyet satanları kabul etmemeli...

Midhat Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Mazeret-i şer'îye her vakit olabilir. Üç, beş tanesi eksik olursa mazarrat göremem; lakin her birisi için ayrı ayrı hakk-ı intihabı inkar etmek hiç caiz değildir.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bunun ömr-i şer'îsi olduğu vakit de malumdur. Öyle buyurduğunuz gibi olacak olursa, şüphesiz kendileri kabul etmezler; fakat elbette kabul olunması lazım gelir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Şahsen maruf olur; lakin bir tezkere yazıp gönderirse maruf olmak mı lazım gelir? Mesela mahallece pek maruf ve meşhur bir adam olur; fakat kendi şahsı orada hazır bulunmadıkça onun marufluğu neredede kaldı? Eğer imza ile tarif mümkün olursa, demektir ki, o vakit olacak. Yoksa bir maruf, ismiyle bir tezkere yazar, (falan adam böyledir, kabul edelim) dedikten sonra bu olmaz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bu tashihe muhtac: Mektub gönderen maruf ise madem ki nahiyenin nüfus defterinde ismi vardır, elbette maruf olacak. Mektub gönderenlerin cümlesi nahiye defterinde mevcut ise kabul etmeli; yoksa etmemeli.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Behemehal hakk-ı intihaba salahiyeti olan müntehiblerin ömr-i şer'îsi olursa posta ile intihabları bir beyan ederlerse maksadımız bununla hasıl olur. Eğer kabul etmezsek maksadımız kaybolmuş olur.

Reis: —Zannedersem, mesele biraz çığırından çıkmış: Şimdi biz bu adamı mı intihab edeceğiz, fena adam mı? Maruf mudur, değil midir? Madde orada değildir. Elhamdülillah, kanun ve şer'in şerefi bulunan bir memlekette herkes iyi adamdır; fakat birinin mebus diye beğendiğini ben beğenmem. O cihetle ben birini isterim; siz başkasını iyi adamdır diye istersiniz. İhtilaf-i ârâ olur. Madde şurada değil, madde şudur ki halka intihab hakkı şerefini tanıttırmak için yanı başında bulunsun mu? Buna karar verelim mi?

Bunun için ekseriyet hasıl olmadı.

Reis: —Tezkere ile yazabilsin mi?

Heyet: —Yazsın. (*Ekseriyet var*)

Reis: —Ekseriyetin hükmü buna râcidir. Ekseriyet oldu. Madde bitti.

Nafi Efendi (Haleb): —Eğer ihtilaf vuku bulursa katibler dahildir.

37. maddeden 49. maddeye kadar kıraat olunub, heyet tarafından kabul olunur.

Naki Bey (Yanya): —Müsaade buyurursanız bir şey arz edeceğim.

Reis: —Buyurun.

Naki Bey (Yanya): —Gazetelerde gördük ve işitiyoruz ki Hristiyanlardan asker alacaklar. Gerek Hristiyan gerek İslam bulunan memnun oluyorlar. Bizim hâlâ haberimiz yoktur. Bunun esası var mıdır, yok mudur?

Reis: —Bunun sebebini biliyoruz ya...

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Efendim, şimdi mevki-i müzakereye konulan şey: Mec-

lis-i Umumi intihab nizamnamesinde memalik-i mahrusada bulunanların bazılarının hukukunun izalesi için bazı şeyler vardır. Arz edeyim ki mütalaa ediniz. İsteniyorsa, hiç olmazsa zabıt ceridesine geçmek üzere reyimizi tahriren beyan edelim.

Elinde bulunan varakayı kıraate başladı ise de (kıraati caiz olmayıp yalnız zabta dahil olabileceği) Reis Paşa tarafından ihtar ile varakası alındı.

Reis: —Tamam oldu.

Vasilaki Bey: (Bedel-i askeri üzerine bir mütalaam var. İsterseniz kıraat edeyim) *diyerek makalesini kıraat etmek üzere iken talebe-i ulumdan bazılarının bazı istizahat zımnında meclise girmeleriyle onlara verilen cevabdan sonra meclis dağılır.*

Hadisenin Tafsîlâtı

Vaka sırasında orada hazır bulunan muharrir Selanikli Tefik Bey, 1908 Meşrutiyeti üzerine toplanan meclis münaasebetiyle yazdığı bir yazıda, bu hatırasını şöyle anlatmıştır:

Ardahan Kalesi'nin Ruslar tarafından zabtolunub elli kıta top ile askerin yed-i zabt-i düşmana geçtiği haberi alındı.

Bu hadise üzerine Meclis-i Mebusanca ne cereyan edeceğini anlamak üzere Meclis-i Mebusan'a gitmiştim. Gazetecilere mahsus olan mevkide bulunuyordum. Birdenbire, Ayasofya meydanından doğru, bir giriv-i müdhiş işitildi.

Herkes pencerelere koştular. Gazete muharrir ve muhbirleri de bulunduğumuz yerde Ayasofya meydanına nazır olan pencereye koştuk.

Meydanın serâpâ beyaz sarıklılarla dolduğunu gördük. Bunların birçoğu Meclis-i Mebusan'ın demir kapısına dayanmışlar:

—İçeriye gireceğiz!

diye ısrar ediyorlar. Askerler kapıları muhafaza ediyor.

Tehlikeli bir hâl. Heman müzakeratı dinlemekten fariğ oldum. Aşağı indim. Dairenin diğer bir kapısından dışarıya çıktım.

Talebe-i ulum avazları çıktığı kadar bağırıyorlardı:

—Muharebenin ibtidasında bir hamlede kalelerimiz teslim olunursa halimiz ne olacak? Mutlaka Meclis-i Mebusan'a girib şikayetimizi söyleyeceğiz.

Ahmed Vefik Paşa mebusandan iki zâtı memur etti. Bunlar aşağıya indiler. Talebe-i uluma:

—Buraya böyle cemaatle gelmek olamaz. Meclis-i Mebusan şikayet dinleyebilir; fakat içinizden üç, dört kişi gelsin; şikayetiniz ne ise dinlenir, dedi.

Talebe-i ulum bu teklifi kabul ettiler; intihab ettikleri üç kişi Meclis-i Mebusan'a gidib bu cemm-i gafirin ne maksadla oraya geldiğini söylediler.

Vefik Paşa, bunların şikayetleri haklı olduğunu beyan ile beraber, bu bâbda Meclis-i Mebusan'ın yapabileceği şey ancak keyfiyeti sadrazam paşa ve vükela-yı saireye beyan ile arzu vech ile, badema kalelerin muhafazasını ve askerin hüsn-i sevk ü idaresini temin edecek tedabirin serian itihazını tavsiyeden ibaret olacağını dermiyan ile meclise gelen talebe, bunları aşağıdakilere beyan ve ilan edince, hepsi bir ağızdan:

—Öyle ise yarına kadar bekleriz, yarın Fatih Camisi'nde birleşelim, diye bağırıyorlardı.

Lakin taraf-ı hükümetten o akşamdan itibaren idare-i örfiyenin ilan edilmesi bunların badema birleşebilmesine mani olmuştur.

(Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı) adlı eserden:

“...Ardahan'ın sukutu haberi İstanbul'un bütün halkını fevkalade müteessir etti. Zaten bazı mahafilde birkaç günden beri harikulade bir heyecan meşhud olmakda idi. Bu felaket hakkında herkes birbirinden tafsilat soruyor, çünkü 12-15 tabur askerle 90 kadar topa mâlik ve 8 aylık erzakı mevcut bulunan kalenin bir iki muharebeden sonra terk ve mühimmat-i mevcudenin düşmana

teslim edilmiş olmasına hiç kimse bir türlü akıl erdiremiyordu.

Umumun gayz ve hiddeti tekrar seraskere teveccüh etti; kalenin sukutundan dolayı herkes münhasıran onu mesul tutmak istiyordu.

Redif Paşa'nın Ardahan'ı nasıl olub da böyle az askerle bıraktığını ve haremdede tahsil görmüş, askerlik etmeden paşalık rütbesine nail olmuş bir adamı böyle mühim bir mevkie ne cesaretle kumandan tayin eylemiş olduğunu soruyorlardı.

Bu suali 13 Mayıs'ta⁶⁸ 2000 kadar talebe-i ulum müctemian Meclis-i Mebusan'a dahi irad ettiler. O günkü ictimada mebusandan birkaçı Ardahan'ın sukutu hakkında Heyet-i Vükela'dan istizahda bulunmayı ve kendilerinden bu felakete dair tafsilat taleb eylemeyi kararlaştırmışlardı.

Bu karar gazetelerden biri⁶⁹ tarafından işae edilmekle o gün samîin ile hıncanın dolmuştu. Mebuslardan birçoğu hükümetten ve ezcümle makam-ı seraskeriden şikayeti mübeyyin nutuklar irad edib cümlesi şiddetle alkışlandılar. İzmir mebusu Yenişehirizade Ahmed Efendi dahi şu sözleri söyledi: "Burada toplanıyoruz; parlak parlak nutuklar irad, güzel güzel kararlar ita ediyoruz; fakat bu kararların hiçbirisi şimdiye kadar hükümet tarafından nazar-ı dikkate alınmadı; binaenaleyh vatanımızın geçirmekde olduğu şu buhran-i fevkaladenin iktiza ettirdiği tedabiri icraya muktedir ve arzu-keş bir hükümete mâlik olmaklığımız zamanı artık gelmiş, geçmek üzere bulunmuştur."

Tam bu sırada idi ki zikri sebkate eden 2000 kadar talebe-i ulum meclisin dış kapısında ictimaya ile içeriye girmeye çalışıyorlardı. İçlerinde bulunan Ardahanlılardan altı kişiyi kendi nâmlarına murahhas olarak Meclis-i Mebusan salonuna gönderdiler.

Vakit gazetesinin 13 Mayıs 1293 tarihli sayısından:

Dünkü gün Heyet-i Mebusan'ın müzakere-i aleniyesi hitamında talebe-i ulum efendilerden ve ahaliden tahminen 300-500 kadar zevat, da-

irenin dış kapısında bil-ictimaya içlerinden tevkil ettikleri üçü, dördü içeriye girmek istediklerinde, çünkü Heyet-i Mebusan'a duhuliye bileti olmadığı halde girmek memnu bulunduğundan, növbetçiler duhullerine muhalefet eylemişlerse de, mumaileyh efendiler meclise ifadeleri olduğundan bahisle içeriye girmişler ve meclisin dağıldığı vakte tesadüf etmekle beraber Reis Paşa hazretleri tarafından edilen işaret üzerine mebusan-i kiram tekrar yerli yerine oturub zikrolunan efendiler dahi kemal-i ırzu edeble mebusan-i kiram mahsus kanapeler üzerine oturmuşlardır.

Reis Paşa hazretleri:

—Meclisimiz dağılmış idiye de maa-hâzâ, buyurunuz, ifadeniz nedir?

dediklerinde 20-22 yaşlarında bir genç efendi:

—Allah padişahımız efendimiz hazretlerine tükenmez ömürler versin, hiçbir hamiyetli adam vatanının harab olduğunu istemez malum olmalıdır ki bütün efrad-ı milletin efkârı padişahımız, vatanımız, milletimiz, dinimiz için sadakatten ibaret olub bunlar yolunda kanımızın son damlasını fedaya cümleten hazır ve amadeyiz. Ardahan vakası, doğrusu, bizi pek dilgir etti; bunun sebebi nedir? Beyan buyurunuz.

dedi ve buna mukabil taraf-ı riyaset-penahiden dahi şu yolda cevap ita buyuruldu:

—Vakia bu misillü büyük maddelerde cümlemiz dahi sizin gibi müteessir olmamak ve düşünmemek mümkün değildir; fakat düşünmelisiniz ki bu milletin bir padişah-i âlî-cahı bir kanunu, bir nizamı vardır. Onların emrinden harice çıkmak mukteza-yi hamiyet değildir; bizi millet tevkil etmiş. Artık sizin için yapılacak bir iş kalmamıştır. Size terettüb eden hizmeti her ne zaman biz hükmeylesek siz dahi icrasından geri durmazsınız; yalnız şunu düşünmelisiniz ki bizi siz intihab ettiniz. Vekaletinizi bize verdiniz. Artık müdahale lazım gelmez.

Şunu da haber vereyim ki sizden pek çok evvel devlet bu işin icabını düşünmüştür; biz dahi vazifemizi tamamiyle ifa ettik ve etmekteyiz.

İste size memuriyet veriyorum: Gidin, aradaşlarınıza haber veriniz ki biz işin icabatına bakmaktayız.

Reis Paşa hazretlerinin şu ifadesi üzerine talebe efendiler bazı istizahata daha mübaşeret etmek istedilerse de mebusan-ı kiramdan Halebli Sadi Efendi ve Astarıcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi vesair erbab-i hamiyet, kendilerine iza-

68 Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı eserinin bu malumatında hata vardır: Bir kere talebenin meclise gelişleri 13 Mayıs'ta değil, 12 Mayıs'tadır ve hadise sırasında söz söyleyen, yukarıki zabıtta görüldüğü gibi, Yenişehirizade değil Vasilaki Bey'dir; Yenişehirizade bu toplantıda bir şey söylememiştir, bu sözlerle yakın sözler başka bir müzakerede söylenmiştir. —H. T. Us

69 Vakit gazetesi, 12 Mayıs sayısında mesmuata göre, dünkü gün, Meclis-i Mebusan tarafından Midhat Beyefendi Meclis-i Vükelaya gönderilib bu günkü gün için vükela-yı fiham hazeratının bazılarıyla Bab-ı Seraskeriden dahi bir memurun Meclis-i Mebusan'a gelerek Ardahan maddesine dair izahat vermelerini talep ve tebliğ etmişlerdir."

hat-i lazimeyi ita etmeleriyle, yine geldikleri gibi, kemal-i ırzu edeb ve iffet ü inkıyad ile çıkmışlar ve kapı önünde bulunan arkadaşları nezdine giderek, orada, Reis Paşa hazretlerinin cevabını, onlara dahi tebliğ ettiklerinde, cümlesi:

—Padişahım çok yaşa...

Zemzemeleriyle Sultanahmed'e doğru çekilmişlerdir.

Aynı Tarihli Basiret Gazetesinden

“Talebe-i ulumdan birkaç yüz zâtın Darülfünun⁷⁰ pişgahına toplanıp Meclis-i Mebusan'a bazı ifadatı olduğu devletlu Reis Paşa hazretlerine ihbar olunması üzerine talebe-i mumaileyhümnden beş, altı efendi meclise celbolunarak Reis Paşa hazretleri âzâ kamilen ayağa kalkdıkları halde, efendi-i mumaileyhümün ifadatını Reis Paşa hazretleri sual ederek bunların içinden bir efendi, zirde hülasası münderic ifadesini beyan etti:

—Allah padişahımıza ömürler versin. Vatanın harabını istemeyiz. Cümlemizin efkârı vatanımız, dinimizin düşmandan vikayesi yolunda kanımızın son damlasını akıtmaktır. Ardahan Kalesi cümlemizi dilhun ve müteessir etti. Bunun sebebini anlayamadık, ne ise bize beyan edin.

demesi üzerine Reis Paşa hazretleri dahi ona cevaben:

—Vakıa bu madde bizim de fevkalade teessürümüzü mucib oldu. Bu vakanın esbabını biz de arayacağız; hatta sizden evvel buna biz teşebbüs ettik. Biz millet-i Osmaniye'nin vekilleriyiz. Biz vazifemizi icra ettik ve ediyoruz. Sizin müdahalenize lüzum yoktur. İhvanınıza böylece tebliğ ediniz.

dedi. Efendi-i mumaileyhüm, bu cevap üzerine:

—Beyan ettiğiniz teşebbüse dair malumat almadık! demeleriyle Reis Paşa hazretleri:

—Öyle ise dünkü müzakeremiz neşrolunsun.⁷¹ diye emir vermeleriyle beraber:

—Ben ifademini ihvanınıza tebliği için size memuriyet veriyorum. Gidin, arkadaşlarınıza beyan ediniz. Biz işin icabına bakacağız, buyurdular. Onun üzerine efendi-i mumaileyhüm, arkadaşlarının yanına giderek, reis-i müşarünileyhin ifadesini tebliğ etmeleriyle, talebe-i mumaileyhüm taraflarından dahi (padişahım çok

yaşa) diye dua olunub cümlesi dağıldı. O sırada aleni meclise dahi hitam verilip âzâ encümenlere ve Reis Paşa hazretleri dahi Babıali'ye gitti. Reis Paşa hazretleri Babıali'ye gittikten sonra zât-ı hazret-i sadrazamı Mabeyn-i Hümayun'a giderek, reis-i müşarünileyhi dahi oraya celbetmişlerdir.

İlan-ı Resmi 15 Mayıs Tarihli Gazetelerden

Geçen perşembe günü bir takım halk Heyet-i Mebusan'a gidip bazı metalibde bulunduğuna dair zuhur eden şayia halkın mübalağaya olan meyl-i tabiisine mebni vuku bulan bazı ilavat-ı izamkaranesiyle cesim bir vaka rengine koyulmuş ise de esas-i cemiyet hakikat-i hali idrak meziyetinden hali 4, 5 sebük-mağz ile onlara peyrev olan birkaç saded ilanın azimetinden ibaret olarak kursor efrad-ı ahali ise sebebini anlamak maksadıyla teraküm eden seyircilerden ibaret olduğuna nazaran şayiat ve mübalağat-i vakıa hilye-i sıdk u sıhhatten âtil bulunmuş ve maamafih böyle hadşe-bahş-i ezhan olabilecek cemiyete ön ayak olanlar zabıta marifetiyle ahz u girift edilmiş olmakla beyan-ı keyfiyetle beraber esas maddenin her nevi hüküm ve ehemmiyetten sâkit ve asayiş ve o emniyet ber-kemal bulunduğu herkesce malum olmak üzere ilan-i hakikat-i hale ibtidar kılındı.

⁷⁰ Yani eski Darülfünun binası olan Meclis-i Mebusan binası —H. T. Us

⁷¹ Bu müzakere 11 Mayıs inikadının neşrolunmayan ikinci celsesinde geçmiştirecek. —H. T. Us

Otuz Yedinci İnikad*

13 Cümadelûlâ 94 — 14 Mayıs1293 / 26 Mayıs1877
CUMARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1918.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i mahsusası devletlü Ahmed Vefik Paşa hazretleri-nin taht-ı riyaset-i celilelerinde vuku bulmuştur.

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat yedi buçukda bed eyledi.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Geçenki müzakerenin hülasa-i zabtı kıraat olunsun da dinleyelim.

Hülasa-i müzakere kıraat olunur.

Rasim Bey (Edirne): —Taleb olunan mevad hakkında bir taraftan izahat verildi mi? İstizahı lazım gelen şeyler nasıl olacak?

Reis: —Bir bir kağıda zabtolunsun da sonra bakalım.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Yanko Efendi bugün geldi. Ne zaman emir buyurursa yine gelecek ve izahat-ı matlubeyi ita eyliyecektir.

Reis: —Şimdi burada mıdırılar?

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Hayır, efendim, gittiler. Emir buyurulduğu surette yine gelebilirler.

Reis: —Meclisden sonra çağıralım.

Bir mebus: —Kavaim-i nakdiyenin sarfına dâir olan maddenin izahatı nasıl oldu, efendim?

Reis: —Bir saat sonra memura haber gönderecektir. Geldiği gibi cevap istenilir.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- İntihab-ı Mebusan Kanunu

Bunun üzerine intihab-i mebusan kanununun fasl-ı rabiinde münderic 50. madde Hasan Fehmi Efendi tarafından kıraat olunub matluba muvafık idiğinden kabul edilerek 51. maddeye nakledilir ki hükmü (her mahalle ve karye muhtarları nezdinde bulunacak defter-i esasiye müracaatla mahalle ve karyeleri dahilinde bulunan müntehibinden bir sene içinde vefat veya diğer mahalle nakletmiş veyahud 8. maddede beyan olunan ahvalden birine düşar olarak müntehiblik hakkından sâkit olmuş olanlar ile 24 yaşını bil-ikmal 25 yaşına girmesiyle veya diğer mahalden oraya

nakl-i hane etmesiyle müntehiblik hakkını kazananların esamisini havi iki kıta defter yazılarak imam ve papaz ve haham ve muhtarlar tarafından badet-temhir nihayet mayısın sekizinci günü merkez-i kazada bulunan idare-i belediyeye gönderileceği ve defterin tanzim ve hemen ırsali için nihayet mayısın beşinci gününe kadar muhtarlara tahriren tenbih ve ihbara idare-i belediyenin mecbur bulunacağı) hususundan ibarettir.

Reis: —Heyetin bu bâbda mütalaası var mı?

Bir mebus: —(24 yaşını ikmal edib 25 yaşına girenler) sözü schv olmalıdır, sanırım. Burada (25'i ikmal edenler) olmalı.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Evet, efendim. (25'i ikmal edenler) olacak. Sehvolmuş.

Reis: —Öyle ise ona göre tashih olunsun. (Yirmi beşi ikmal edenler) densin.

Rasim Bey (Edirne): —Bir de nakl-i hane hususu şayan-i dikkattir. Nakl-i hane için evvelden türlü türlü emirler var idi. Şimdi kolaylaşmış. Bir nizam yapılsa da nakl-i hane hususu ona tevfik edilse pek iyi olur.

Reis: —Benim hatırıma da geldi.

Bir mebus: —Nakl-i haneye ne mani var?

Reis: —Bazı adamlar var ki memlekette işini gücünü bırakıp zengin olmak hülyasıyla İstanbul'a gelerek boşu boşuna geziyor; sonra memleketine gidiyor. Halbuki vaktiyle köyündeki işi ni dahi unutmuş bulunur.

Bir mebus: —Buna muhalefet, hürriyete karşı bir harekettir.

Reis: —Hayır, hürriyete karşı değildir.

Bir mebus: —Madem ki İstanbul'da bâd-ı hava var. Biraz da taşra ahalisi hissedar olsun.

Reis: —Bir şeyi yanlış anlamamalıdır. Bu nizam taşra ahalisinden olup bir takım hülya ile İstanbul'a gelen kesanı açlıktan ölmek muhatarasından kurtarmak içindir. O misillüler burada gelir, serseri gezer. Memleketinde bıraktığı işi de terkedilmiş bulunur.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Nakl-i hane hakkında bundan evvel bir nizam vardır, efendim.

Reis: —Nakl-i hane nizamına tevfikan diye-
lim mi?

Manok Efendi (Haleb): —O nizamı görmedikçe kabul edemeyiz. Nizam gelirse tasdik ederiz.

Reis: —Öyle bir nizam istiyelim mi?

Rasim Bey (Edirne): —Nakl-i hane hususu burada o kadar teshil ediliyor ki herkes istediği gibi çocuğunu, çocuğunu alıp istediği yere gidecek.

51. madde tekrar kıraat olunur.

Reis: —Bu halde yapılacak nizamına tevfikan dersek daha münasib olur, bunu aynıyle geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

Bunun üzerine 52., 53., 54., 55., 56. ve 57. maddeler kıraat olunub matluba muvafık olduğu cihetle bila-itiraz heyet tarafından kabul edilir.

Ancak (reylerin vaz olunduğu sandığı ve intihaba müteallik evrak-ı resmiyeyi gasb ve sirkat ve tahrib edenler bir seneden üç seneye kadar hapis

cezasiyle beraber on yüzlük Osmanlı altınından 100 altına kadar ceza-i nakdi ile mahkum olacağı ve bu fiile cüreti esnasında mucib-i mücazat olacak diğer fiile tasaddisi tebeyyün eylediği halde ceza kanunname-i hümayununa tevfikan başkaca mücazat edileceği ve iş bu ceza faslında beyan olunan harekata mutecâsir olub da henüz maksadları çıkmamış olanlar zikrolunan cezanın nısfı ile mücazat olunacağı) *hususatını havi olan 58. ve 59. maddelerin tayin ettiği cezaların tahfif edilmesi mebusandan birkaç zât taraflarından teklif olunmuş ise de ekseriyet cezaların* (ağır değil, chaff olduğu) *tarafını iltizam etmekle mezkur maddeler dahi kabul edilir.*

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —(Harekata mutecâsir olur ise) tabiri vardır. Bu ceza yalnız niyeti olanlar için değildir. Hareketi sabit olduktan sonra lazımdır.

Bunun üzerine 5. madde kıraat olunur ki hükmü (gerek mahkemece hakkında bir hüküm suduru ile ve gerek izhar-i iflas ederek iade-i itibar edememesiyle hakk-ı intihabdan sâkıt iken mahrumiyetinden evvelki ve gerek sonraki defatir-i intihabiye kendi suçu olmaksızın mukayyed olduğu halde rey verenlerin bir haftadan bir aya kadar hapis ve bir mecdiyeden beş mecdiyeye kadar ceza-i nakdi ile mücazat olunacakları) *hususundan ibarettir.*

Bir mebus: —Belki bu kanundan malumatları yoksa...

Reis: —Tahkik etsinler.

Bunun üzerine 61. maddeden 70. maddeye kadar okunur ki hülasa-i hükümleri (sahte olarak diğer mukayyed ve müntehibin isim ve sıfatını takınarak bir cemiyet-i intihabiyede her kim rey verirse 6 aydan 2 seneye kadar hapis ve 1 altından 10 altına kadar ceza-i nakdi ile mücazat olunacağı ve bir defadan ziyade intihab etmek için bir mükerrer kayıddan istifade edenlerin bir haftadan bir aya kadar hapis edileceği ve reyini yazmaya tayin olunduğu bir müntehibin ifadesinin gayrı bir ismi kaydeden her şahıs hakkında 1 aydan 6 aya kadar hapis ile beraber 1 altından 10 altına kadar ceza-i nakdi ile mücazat olunacağı ve daha bu misillü emr-i intihaba fesad karıştıranlar hakkında mücazat-ı muayyene icra kılınacağı) *hususlarından ibarettir.*

Sebuh Efendi (İstanbul): —Cezalar pek ağırdır. Tensif edilsin.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Evvela

düşünmeli ki böyle bir şey yapan adam mücazat görmeli mi, görmemeli mi? Görmeliyse cezası niçin tahfif edilsin? Hususiyle Meclis-i Mebusan ahvaline fesad karıştırmak menafi-i umumiye aleyhine bir hareket olduğundan mürtekipleri bu cezayı görmelidir.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Her cünhaya bir ceza tayin olunmuş. Ancak bu ceza cünhaya nisbetle ağır olduğundan tahfif edilmesi iktiza eder.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu ceza kanunnamesi değil. Burada yalnız intihab kanunnamesi kalsın, cezalar ceza kanunnamesine naklolunsun.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —İntihab kanunu umum karşısında okunacak. Cezalar da beraber tayin olunursa daha münasib olur. Bir de mebusanın ahvalini ifsad edenler caniden daha ziyade müttehem olacakları için şu cezaya muhalefet olunmamasını devlet nâmına reca ederim.

Reis: —Her nizamın mevadd-ı cezaiyesi dahi beraber bulunacaktır.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bu cezaları bir takım köylüler nereden görür de okur?

Bunun üzerine Manok Efendi tarafından bir takım itirazat dermiyan olunursa da heyet tarafından kabul olunmamakla 71. maddeye naklolar ki hükmü (mebuslukdan istifa eden ve vükelalıkdan mâadâ devlet memuriyetini kabul eden ve Kanun-i Esasi hükmünce mebuslukdan infisali lazım gelen ve vefat eden ve Heyet-i Mebusan tarafından usulen reddolunan ve hukuk-i medeniyeden kanunen sâkit olanların intihab oldukları sancakda mebusluğa yeniden diğerleri intihab olunacağı ve mebusluğu kabul ile sancağın heyet-i teftişiyesi tarafından aldığı mazbatayı meclis-i idare-i livada tasdik ettirdikten sonra istifa edenlerin istifası yalnız Heyet-i Mebusan'da kabul olunacağı) *hususundan ibarettir.*

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Bu bir külfeti mucib olur. Ondan aşağı rey kazanan mebus kabul olursa daha kolay olur.

Reis: —Bir memlekette iki⁷² rey galibdir; ikinci rey kazananlar her yerde kabul olunmaz.

72. madde kiraat olunarak matluba muvafık bulunmakla kabul olunub 73. madde okunur ki hülasası (intihab için nahiye ve şubece gelecek olanların o sırada deyn-i miri için hapis oluna-

mayacağı ve evvelden mahpus ise muvakkaten sebili tahliye olunub intihabın ikmalinden sonra yine tevkif olunabileceği) *hususundan ibarettir.*

Manok Efendi (Haleb): —Zimmet-i miriyesi olanlar hakk-ı intihabdan mahrum olsunlar. Bunlara da iflas edib iade-i itibar etmemiş nazariyle bakılır.

Bir mebus: —Zimmet-i miriyesi olmayan mebus bulunamaz.

Reis: —Herkesin borcu olabilir. Niçin mahrum edelim? Başka soralım mı?

Heyet: —Hayır, geçelim.

74. ve 75. maddeler ile 76. maddeler dahi okunur ki hükümleri (Kanun-i Esasi'ye tevfikân Heyet-i Mebusan dört seneden evvel ba-irade-i seniyye dağıldığı halde irade-i seniyye tarihinden itibaren iki ay zarfında işbu kanunun ahkamına tevfikân yeniden intihabata şüru olunmak için dahiliye nezaretinden valilere ve valilerden mu-tasarrıflara tahrirat-i mahsusa irsal olunacağı ve o sene için defter-i esasinin yeniden tashihi lazım gelmeyib musahhah itibar edileceği ve sonra intihab tarihinin hitamından itibaren mebus olanlar nihayet üç buçuk ay zarfında Dersaadet'e bil-vürud Heyet-i Mebusan'ın ictimaında hazır bulunacağı ve muayyen olan vakitten evvel Heyet-i Mebusan'ın ba-irade-i seniyye ictimai lazım geldikde Dersaadet'te ne vakit hazır bulunmaları iktiza edeceğinin dahiliye nezaretinden valilere ve valilerden mebuslara iş'ar olunacağı ve Dersaadet'te belediye kanununda muharrer hudud dahilinde bulunan mahaller bir daire-i intihabiye itibar edilerek elviye-i mülhakada vilayata merbut sancaklarda cereyan eden usul cari olup şeh-remaneti merkez-i vilayet add kılınacağı) *hususlarından ibarettir.*

Sebuh Efendi (İstanbul): —İstanbul bir daire-i intihabiye diyorlar.

Reis: —İstanbul'da bir merkez demek dört sancağa bir sancak muâmelesi demektir.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —İstanbul bir vilayettir ki 20 daireye münkasimdir.

Bunun üzerine Reis Paşa Hazretleri bu bâbda Midhat Bey'den bazı izahat taleb buyurmuşlar ise de mîr-i mûmâileyh (def'a-i sâniyede matlûb olan malumatı arzedeceğini) *beyan etmiş ve bu suretle meclise hitam verilmiştir*

72 Bütün nüshalarda (iki) olarak yazılmış ise de sözün gelişine göre (ilk) olması lazım geldiği zannolunur. —H. T. Us

Otuz Sekizinci İnikad*

15 Cümadelûlâ 94 — 16 Mayıs 1293 / 28 Mayıs 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(* Takvim-i Vekayi, S. 1920, 1921, 1922.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i aleniyesi devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celilelerinde vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat dörtte bed eyledi.
Ber-mutad hülasamız okunsun.

2- Âzânın Teklifi

İzzetlu Münir Beyfendi hülasayı okuyarak kabul olunduktan sonra Sofya'dan Feyzi Efendi bir ifadesi olduğundan bahsile kıyam ederek (Matbaa-i amire kaime basmaya kafi halde olduğu halde yeni kaimeleri basmak için 5000 lira masraf ederek bir takım makineler celb eylediği ve fahiş masraflarla ustalar getirdiği ve ez-cümle 7500 kuruş maaşla fen memuru nâmiyle bir

adam kullanıldığı beyaniyle şu zarûret zamanında bu misillü masarife müsaade olunamayacağı) *na dair bir makale irad eyledi.*

Bu işin şubelerde bakılması taraf-ı riyasetten tensib olundu. Badehu Nafi Efendi dahi ahval-i hazıraya dair bazı efkârı mübeyyin bir güzel makale serd ederek o da mühimme encümenine havale buyuruldu.

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Vilayat Belediye Kanunu

Nihayet vilayat belediye kanununun 45. maddesinden bed ile kiraatine başlandı ki madde-i mezkûre hükmü (meclis-i belediye katiblerinin vezaifi meclisin umur-i tahririye vü hisabiyesini icra ve daireye aid evrak ve defatirin tanzim ve muhafazası)ndan ibarettir.

Reis: —Bu bâbda encümenin bir mütalaası var mı?

Rasim Bey (Edirne): —Var, efendim; fakat ikinci kiraatte beyan olunabilir. Şundan ibaret bir mütalaası var ki belediye katiblerinin vazifesi

12. ve 17. maddelerde söylendiği halde bir kere dahi burada tekrar ediliyor. Bu üç madde bir yere gelerek yalnız bir madde teşkil etse daha âlâ olur.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —12. maddede mesuliyeti tayin eder. Diğer vazifeye müteallikdir. Bu cihetle mesailin ayrı ayrı olması lazımdır.

Reis: —Bir kere de keyfiyeti kanun heyetinden soralım.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Rasim Bey'in buyurdıkları 15. maddede reis ile katibin vazife-i müşterekeleri suret-i umumiyede gösterilir. 17. maddede dahi yalnız katibin vazifesi

fesi irae edilip iş bu 45. maddede ise işin müfredatı beyan olunuyor. Herhalde bu üç maddeye lüzum vardır.

Rasim Bey (Edirne): —Mesuliyet iki kişi arasında kalırsa birbirine atfederek arada mesuliyet kaybolur; binaenaleyh herkesin vazifesi ayrılmalıdır.

Reis: —Bir maddeden iki kişi mesul olursan kanunca hiç birisi mesul değildir, demek olur. Bundan evvel yine sizin Şura-yı Devlet memurları hazır olduğu halde herkesin vazifesi ayrılсын diye karar verildi. Bu mesele bir mesele-i kanuniyedir.

Bunun üzerine Sebuğ Efendi tarafından vuku bulan ihtar üzerine nizamın iş bu kiraati (birinci kiraat mı? Yoksa ikinci kiraat mı) olduğuna dair biraz sözler teati edilip yine mezkur madde talikda kalmış ve 46. madde okunmuştur ki (belediye mühendisinin vezaifi)ne dair olub (vezaifi mezkure dahi dairenin bilcümle hususat-ı fenniyesi)nden ve (evrak-i hendesiye'nin muhafazası)ndan ibarettir.

Nafi Efendi (Haleb): —40 bin nüfus bir daire-i belediye itibar olunacaktı. Haleb'de 80 bin nüfus vardır. Bir mühendis kifayet eder. Şu halde iki daireye bir mühendis olsun.

Rasim Bey (Edirne): —Hendeseye ârif olanlar bilir ki harita almak işinde yalnız bir adam kifayet etmez. Plançete için iki adam lazım. Büyücek memleketlerde her halde iki mühendisin lüzumu vardır.

Nafi Efendi (Haleb): —Buyurdıkları hendesece doğru olabilir. Bu halde iki mühendisin lüzumu ilk sene yalnız haritayı alıncaya kadar olabilir. Ondan sonra yine bir mühendis kifayet eder.

Reis: —Nizamın bu kiraati birinci kiraati dedik ya... İkinci kiraatte bakarız.

Birkaç zât: —Efendim, ikinci kiraattir.

47. madde okunur ki hülasası (mecalis-i belediyenin emlak ve nüfus kalemi vezaifi her nevi emlak ve nüfus yazmak ve ferağ ve intikalatı ve vefyatı yürütmek)den ibaret olacağından ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —Madem ki hükümet emlak ve nüfus tahrir ettiriyor, masraf tekerrür etmemek için bunun bir nüshasını dahi daire-i belediyeye verse iyi olur.

Reis: —Bu mütalaa zabtolunsun.

Konturato memurunun vezaifine dair 48. madde kabul olunub badehu sandık emininin vazifesine dair olan 49. madde okunur ki hülasası:

(sandık eminlerinin kefalete merbut olacağı ve varidat ve sarfiyata memur bulunacakları ve reis tarafından üzerine (verilesi) çekilmiş ve katib tarafından imzalanmış evrak olmadıkça hiçbir akça vermeyeceği) *hususlarından ibarettir. Bu madde üzerine biraz müzakere sebkate ederek meclis tarafından dahi tasdik edilmedikçe akça verilmemesi rey edildi ise de hükmü talik olundu ve 50. madde okundu ki (senede iki defa idare ile belediye meclisleri birleşerek bir cemiyet-i belediye teşkil edecekleri)nden ibarettir.*

Reis: —Encümenin bu bâbda bir mülâhazası var mı?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Burada bu ictimai-i umumiye (cemiyet-i belediye) tabir olunmuş. İstanbul belediyesi kanununda ise (meclis-i belediye) denilmiş idi.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Evvelki kanunda (meclis-i umur-i belediye) denmiş ise de şayed ileride belediye lafzı ya sehven veyahud ihtisaren konulmaz da yalnız (Meclis-i Umumi) denilirse devletin yine bu nâm ile mevcud olan diğer mühim bir meclisiyle iltibas lazım geleceğinden o tabir terk ve (cemiyet-i belediye) nâmı tercih olunmuştur.

Badehu bu cemiyetin vezaifine dair 51. ve 52. maddeler kiraat olunub (cemiyet-i belediyenin ruyet ettiği muhasebatı gazetelerle ilan ettirmesi) Manok Efendi tarafından dermiyan edildikde bu kiraat kanunun birinci veyahud ikinci kiraati olduğunun tayini meselesi yine ortaya girerek nihayet ikinci kiraati olduğu tahkikle beraber bend-i mezkur ile 54. ve 55. ve 56. ve 57. maddeler dahi kabul edildi.

Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —57. maddede müfettiş ve çavuş ve sair hademedden okuyub yazmak bilmeyenlerin çıkarılacağı bahsinde (def'aten çıkarılmayıb) tabirini kaldırmalı...

Reis: —Yeniden alınacak adamlar yazmak bilecekler ise de çıkarılacak olan eski adamlar dahi işi bilirse bu cihetle tedric ile çıkarmak lazım gelir.

58., 59., 60. ve 62. maddeler tamamıyla kabul olundu ki cümlesi (belediye çavuşlarının vezaifi)ne dairdir. Badehu (belediyece memnu olan ahval)e dair 63. madde kiraat olundu.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Fiyatı yalnız ekmek üzerine koymuşlar. Sair erzak üzerine koymamışlar.

Midhat Beyfendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Ekmek gerek fiyatı ve gerek vezni muayyen ol-

dugu için vezin ve flatına nezaret edilir. Sairler buna mâkis değildir.

Nafi Efendi (Haleb): —Sihhat-i umumiye muzır olan debbağhaneler ye selhhaneler dahi kaldırılmalı.

Manok Efendi (Haleb): —Abdeshanelere dair bunda bir bahis yok.

Reis: —Bunlar zabtolunsun. Lazımlı şeylerdir.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (İzmir): —İktiza eden şeyler o talimatta mevcuddur; fakat şimdiye kadar belediye reisleri hep muvaffakiyet-sizlik gösterdiler. Hükm-i kanun icra edilmedi. Bu nizam ahkâmını icra etmeyenlere de bir şey yapmalı.

Seyyid Abdullah Efendi (Hicaz): —Gerek İstanbul'da ve gerek başka yerlerde bir takım âyet-i kerimeyi havi evrak-ı matbua ayaklar altında sürünüyor.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Kuşların yavru-luyacağı vakitte şikâr memnu olmalı. Bu da ilave olunsun.

Reis: —Bu memnuiyeti hangi avcılar dinler? Maa-hâzâ encümenlerde mütalaa olunsun.

64. *madde kiraat edildi ki, (mecalis-i belediye-nin icra ve ıslah edeceği) hususata dairdir.*

Manok Efendi (Haleb): —Burada kabristan-lardan bahsedilmeyor. Muvafakat olunursa bunlar şehirden yarım saat uzakda olsunlar. Kasab dük-kanlarının kepenkleri demir olsa daha iyi olur.

Bir mebus: —Zannederim ki bizim arkadaş Hicaz veyahud Arabistan taraflarındandır. So-ğuk memleketlerde ve Tuna Vilayeti gibi yerler-de zemheri içinde cenaze defni için yarım saatlik yerlere gidilir mi?

Reis: —50-60 sene evvel derun-i memlekete cenaze defnini katiyen men eder Nizam vardı. Sonraları bu nizam hükümden düştü. Yine ba-kılsın.

Manok Efendi (Haleb): —Bir de geçende arz eylediğim vechile mikyasatın umumi bir si-yakda olması lazımdır.

Reis: —Bunun için bir layiha yapılması lüzu-munu beyan eylemiştim.

Nizamın son bendleri dahi kiraat edildi ki hülasa-i hükümleri (cezaya aid olup ez-cümle kanun-i cezanın üçüncü faslında muayyen olan hususâtı devair-i belediyenin icra edebilecekleri) nden ibarettir.

Birkaç mebus: —Ceza kanunnamesinin bu faslı encümünde okunup mevadd-i mezkure bir kere görülmelidir.

Reis: —Olabilir.

Bunun üzerine (daire-i belediyede yalnız bir katib ve bir mühendis ile reisin ceza tahdid edebilmeleri uyamayacağı) hakkında birkaç söz te-atisiyle saat sekizde tekrar ictima edilmek üzere meclise hitam verildi.

İkinci Celse

Reis: —Müzakeremiz saat sekiz buçukda iade olundu. Belediye kanunnamesini okuyalım.

Sabahki 45. maddeden aşağıya doğru okunan mevaddin kiraati ikinci kiraat olduğu tahakkuk etmiş bulunmasıyla bu kere nizamın başından 45. maddeye kadar olan mevad dahi ikinci müzake-resi olmak üzere kiraate başlandı.

Rasim Bey (Edirne): —Bu kanuna vilayat belediye kanunu denilince, çünkü nahiyeleri dahi vilayat dahilinde bulunduğundan, bu kanunun nahiyelere kadar şümulü olması lazım gelir. Bu şümul olmamak için merkez-i vilayet ü elviye vü kasabat devair-i belediyesi demeli.

Reis: —Nahiyeler devair-i belediyesi hakkın-da ayrıca kanun geldiği zaman onun adına nahi-ye kanunu demeye hacet yoktur. Bu kanun altın-cı faslında biterse nahije kanunu da yedinci fasıl olarak buna zeyledilir. Bir nizam sonradan bend-

ler ilavesiyle 500 maddeye kadar iblağ edilebilir.

(Daire-i belediyenin vezaif-i umumiyesi)ne dair olan birinci fasıl okunur.

Rasim Bey (Edirne): —Her şehir ve kasabada daire-i belediye küşad edilecek, diyor. Bazı kasa-balar vardır ki hükümet mahalli olmayıb nahije suretiyle idare olunur. Halbuki bu kanunun hük-mü nahiyelere şamil olmayacak. O halde merkez-i hükümet olan kasabalar” diye tashih edilmeli.

Reis: —Amma merkez olmayan kasabalar da var.

Rasim Bey (Edirne): —Her halde nahiyedir-ler. Nahiyelerin iki vazifesi olacaktır.

Reis: —Nahije belediyeleri mehma-emken et-rafa dahi karışacaklardı; fakat bazı kasabalar vardır ki büyüktür. Oralarda yalnız şehir belediyesi ola-cak. Bazı büyük şehirler vardır ki kapısı yanında bulunan köy kendisinin değildir. Vidin şehri gibi;

kapısının harici ötedenberi (Sahra) kazası diye başkaca bir kaza addolunur. Şimdi (Adliye) dedikleri yerdir. Hem bu suret pek iyi bir şeydir; çünkü şehir idaresi başkadır, köy idaresi başkadır.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Nahiyenin umur-ı belediye vezaifi, umur-ı hükümet vezaifine mülhaktır; binaenaleyh buraya konulsa olamaz.

Reis: —Öyle ise nahiye belediyelerinin keyfiyatını ayrıca göstereceğiz, demeli.

Rasim Bey (Edirne): —Vilayet kanununda öyle büyük olan kasabalar ayrıca birer nahiye teşkil edecektir, dedik. Fakat böyle ayrıca nevahi itibar olunan kasabaların ekser ahalisi eshab-i ziraattendirler. Belediyeleri vardır amma belediyeden başka muhtaç oldukları şeyler de vardır. Şehir belediyelerine mühendis, sandık emini, teftiş çavuşu, katib, konturato memuru, nüfus katibi, falan tayin edeceğiz. Bu kadar büyük bir heyetin nahiyeler için lüzumu yoktur. Bunun için ayrıca bir nahiye kanununa lüzum vardır.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —O vakit nahiyeler vezaif-i belediyeden mahrum kalacaklar. Bu işi nahiyelerde kim yapacak?

Rasim Bey (Edirne): —Nahiye vazifesi gelince onlara belediye vazifesini de vereceğiz.

Reis: —Bu fıkranın ahırına öyle bir ibare yazılsın ki nahiye addolunacak belediyelerin bahsi ayrıca geleceği anlaşılsa...

Rasim Bey (Edirne): —Burada “merkez-i hükümet olan şehir ve kasabaların kanunu” dediğimiz gibi “nevahi kanunu” başka olacağı meydana çıkar.

Reis: —Nevahiden madud olacak belediyelerin evsafı ayrıca gösterilecektir, dersek olur mu? Zira kanunun bu ibaresini kabul ettik. Ona dokunmayalım. Başkaca bir ilave yapalım.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Nahiye belediyesinin vezaifi dahi nizam-i mahsus ile yahud ayrıca beyan olunacaktır, diyelim.

Reis: —Yalnız şu ibareye bakalım.

Halil Efendi (Girid): —*(Yazıldıktan sonra)* her şehir ve kasabada bir belediye meclisi teşkil olunacak ve nahiye meclislerinin vazifesi ayrıca tahsis kılınacak.

Reis: —Böylece kabul ederek geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

Kanunun 2. maddesi okunur.

Manok Efendi (Haleb): —50 bin nüfusu havi olan şehirler iki daireye münkasım olsa daha hayırlı olur, zannederim.

Rasim Bey (Edirne): —30 bin nüfusun bir daire teşkili hakkında encümence müzakere cereyan ederek kanun heyeti tarafından istizah edildikde, nüfus azaldıkça irad dahi azalacağı beyan olundu; masarifine mukabele olunamaz, denildi.

Simonaki Bey (Konya): —Konya 40 bin nüfus olduğu halde bir belediye masrafını idare edemiyor. İki olursa hiç idare edemez.

Reis: —İleride varidat arttığı zaman memleketin sürat-i mamuriyeti için iki daire teşkil edelim, derlerse kim mani olur?

Bu bend aynıyle kabul olunarak 3. madde kırılat edildi ki (belediyenin yapacağı işler)i müfredat vechile tadad eyler.

Rasim Bey (Edirne): —Bu bend uzundur. Birer birer okuyalım ki söyleceğimiz şeyler hatırdan çıkmasın. Belediye kaffe-i ebniyenin inşaatına ve yolların tevsi ve tanzimine bakacak diyor. Bunların kanunları vardır. (Kanun-i mahsusları-na tevfikân) diye tashih etmeli.

Reis: —Bu fıkranın lüzumu var mı?

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Belediyenin vezaifi dikkat ve itinadan ibarettir. Elbette mevcut olan nizam ve kavanine itina eyliyecektir. Bendin nihayetine (nizamları vechile) demek kifayet eyler.

Manok Efendi (Haleb): —Çeşmelere bakmak da belediyenin vezaifindendir, deniliyor.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Alel-umum su yollarına nezaret edecek... Hep bunun içinde dahildir.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Su yollarının muamele-i vakfiyeleri kemakan evkaf müdirleri tarafından icra olunacak, diyor. Halbuki buna dair evvelce dahi müzakere geçmişti.

Reis: —Yalnız muamelat-i vakfiyesi, evkaf müdirlerine kalıb icraat-ı sairesine daire-i belediye bakacak.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Sulara meşruta olan evkafın ferağ ve intikalatı gibi muamelat-ı vakfiyesi evkaf müdirleri tarafından icra olunacak.

Rasim Bey (Edirne): —Midhat Beyefendi hazretleri dahi hazır bulundukları halde müzakere edildi ki bazı yalnız ve hususi evkaf bulunub mütevellilerin idaresindedir. İş evkaf müdirlerine kalıb da teamül-i kadim vechile idare olunursa o halde evkafın yapacağı işi mütevelliler yapacak, demek olur.

Reis: —Kimsenin bilmediği bir takım vakıflar vardır ki yalnız mütevellilerin elinde olup eğer

bunlara (teamül-i kadim vechile idare ediniz) denilirse (yine evvelki gibi gizlice yiyiniz) denilmiş olur. Kocaeli’de bu makule 30-40 kadar vakıf buldum ki 150 seneden beri mütevelliler elinde kalmıştır.

Rasim Bey (Edirne): —Bu makule evkaf cümlemizin memleketlerinde vardır. Cemaat meclisleri olur ise...

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Su yolları evkafından mâadâ birçok paraları vardır. Kemakan evkaf müdirlerinin elinde kalır ise bu paralar dahi onların elinde kalacak, suyolları yine yapılmayacak.

Rasim Bey (Edirne): —Kiliselerin de birçok evkafı vardır. Su yolları var; fakat onların bir cemiyeti vardır. Her işlerini o cemiyet yapar.

Reis: —Öyledir; fakat bunun âlâsı bir nizam yapıp o nizam mucebince bu makule şeylerin hesabı görüldükten sonra bunları yine memleketliye vermektir. Ben bunu evveli dahi söyledim.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bu kanunda alel-umum sular, diyor; fakat bazı sular vardır ki vakıf değildir. Benim kendi mülkümdür. İstedğim yere icra ederim.

Reis: —Su senin mülkün olunca ona kim karışır? Anadolu’da böyle sulara mâlik adamlar çok bulunur.

Bu müzakere bir hayli uzanıb giderek (evkaf muhasebecilerini işin içinden çıkarmak evkafın ihyasını mucib olacağı)na dair birçok sözler söylendi ve diğer taraftan dahi (evkafdan pek çoğu evkaf-i hümayun olub bunlar ahad-i nasın evkaf perakendesi gibi cemaat meclislerine verilmek

uyamayacağı) dermiyan olundu; nihayet bu bahis alâ-hâlihî geçerek bend-i mezkurun (umur-i zabıta ve âdâb-ı umumiye nezaret dahi belediye cümle-i vezâifinden olduğu)na dair fıkârât-ı âtiyesi okundu.

Rasim Bey (Edirne): —Debbağhane vesair bu makule murdar kârhanelerin derun-i şehirden uzakça yapılması dahi belediye cümlesine idhal kılınmalı.

Süleyman Bey (Ankara): —İslahhaneler dahi belediyeler tarafından teşkil olunacağı gösteriliyor. Niş’de bir guraba hastahanesi ile beraber bir de ıslahhane vardır ki pek çok himmetlerle vücude gelmiş olduğu halde sonraları nazar-ı itinaya alınmadığından tedenniye yüz tuttu. Bundan sonra da bakılmaz ise bütün bütün mahvolacaklar.

Şimdi bu kanun bunları belediye idaresine bırakdı. Ancak mahalli hükümetlerinin müdahalesi kesilmezse yine olamaz. Keyfiyet dahiliye nezaret-i celilesi tarafından Niş mutasarrıflığına yazılıb arkası da bırakılmayacak olur ise pek büyük tesiri olur.

Rasim Bey (Edirne): —Vazife talimata gelib de valilerin bunlara nasıl nezaret edecekleri oraya dercedilse daha münasib olur.

Reis: —Bu bir madde-i mahsusa olduğundan şimdiden Niş mutasarrıflığına yazılsa da olur.

Heyet —Yazılsın, yazılsın.

Zikrolunan 3. maddede vezâif-i belediye meyanına daha bir takım mevadd-ı müfide derci ihtar olunduktan sonra bend-i mezkur kabul olundu ve ictima-i saniye dahi burada hitam verildi.

Otuz Dokuzuncu İnikad*

16 Cümadelûlâ 94 — 17 Mayıs 1293 / 29 Mayıs 1877
SALI

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1923.)

Heyetin bugünkü ictimarı devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celilesi altında vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakeremiz saat dörtte küşad edildi. Hülasamız kıraat olunsun.

Rıdvan Bey hülasayı kıraat ederek bazı mahalleri ikmal edildikten sonra kabul olundu.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Muvaffakiyetlere Teşekkür

(Bazı tedarikat-i muvaffakiyat-i askeriye) hakkında birkaç söz cereyan ederek şu münasebetle (Batum ve Sohum taraflarında bulunan askeriye heyet tarafından bir teşekkür ve bazı müstahaklarına mükafat edilmesi) *ihbar olundukda, Reis Paşa hazretleri şu cevabı verdiler:*

“Umumi heyet tarafından padişahımız efendimiz hazretlerine edilen teşekkür her şeyden daha becadır. Ol taraf-ı âliye hiçbir şeyi ihtara hacet yoktur. Her şeyi herkesten evvel düşünüb icabını icrada dakika fevt etmiyorlar. Ben defterini gözümle gördüm ki mesailin bidayetinde devletce ve milletce edilen bunca himmetlerin semeresi olarak cem edilen askerin mikdarı 210 bin iken himmet-i mahsusa-i hazret-i mülükaneleriyle her tarafa yeniden yazılan evamir sayesinde bugün askerimizin mikdarı 550 bini geçmiştir. Bu muvaffakiyet üç ay içinde oldu. Evrakını gözümle gördüm. Maa-hâzâ padişahımız efendimiz hazretlerinin muvaffakiyet-i mahsusaları semeresidir.”

2- Vilayat Belediye Kanunu

Bu cevab üzerine heyet padişah-i âlem-penah efendimiz hazretleri hakkında hayır duaya müsaraat gösterdi ve belediye kanununun 4. maddesi okundu ki hülasası (belediyenin taraf-ı devletten mansub fahri bir reis ve 6’dan 12’ye kadar âzâsı olacağı ve âzânın müddet-i istihdamı dört sene olup her iki senede bunların nısfı değişeceği) hususlarından ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —İstanbul belediye kanununun müzakeresinde, reislerin taraf-ı devletten mansub olmayıp âzâ tarafından müntahab olmasına karar verilmişti. Bunun da o vechile tashihine encümende karar verildi.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Buna asla muvafakat olunamayacağını beyan etmiştim. Eğer bu suret emniyetsizlikten neşet ediyor ise reislerin yanında 6’dan 12’ye kadar da emniyetli ve müntehab âzâ bulunacak.

Reis: —Emniyetsizlikten değil, usuldendir.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Devletce mansub olmasındaki mütalaamız

başkadır. Kanun karşısında mesul olmak içindir. Eğer müntehab olur ise evvela nasbedilmemiş olacağından kanun karşısında pek de mesul olmaz. O halde olur olmaz fenalığı, kifayetsizliği görünce azil de müşkil olur. Mansub olursa kusuru, kifayetsizliği görününce hemen azil edilir.

İbrahim Bey (Selanik): —Âzâ tarafından intihab edilsin de nasbı yine devlete kalsın. Hem fahri de olamaz. Bir münasib maaş tayin etmeli.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bunların iki nevi vazifesi vardır: Birisi sırf beledidir. İkinci ise nevumma hakimlik suretidir. Taraf-ı devletten mansub olmazsa hakimlik edemez. Ceza tayini izn-i sultaniye mütevakıftır. Arabalara, falanlara vergi tayin edecek. Bunlar hep emr-i sultani ile olur.

Rasim Bey (Edirne): —Midhat Beyefendi'nin sözü pek doğrudur. Ancak kaza kaymakamları da taraf-ı şahaneden mansub oldukları halde bunların intihabı için bir encümen yapılmış; encümen intihab ediyor. Taraf-ı şahaneden tayin olunuyor. Belediye reisleri de aynıyle öyle olsun. Şer'an, kanunen bu suret her halde muvafık olur.

Reis: —Söz uzanıyor. Şu ibareleri tefrik edelim. Birinci ibareyi bozarak evvelki belediye kanununa tatbik etmek... İkincisi: Reislere maaş verilmek ve üçüncüsü: Bendi haliyle ibka etmek. Bunların hangisi için ekseriyet-i ârâ vardır?

Bendin evvelki kanuna tatbiki için ittifak-ı ârâ hasıl olub (reislerin maaşlı olmaları) *hususunda dahi ekseriyet-i ârâ vaki oldu ve* (reislerin intihabi dört veyahud iki senede bir kereye mahsus olacağı) *dahi biraz müzakere olunarak buna da* (dört senede bir kere olmak ve tekrar intihabları caiz görülmek) *üzere karar verildi.*

(İntihab olunacak reislerin yine âzâ meyanından mı yoksa haricden mi intihab olunacağı) dahi mevki-i müzakereye alınarak mebusandan bazısı âzâ meyanından ve bazısı haricden dahi rey eyledilerse de (her yerde usul, reis olacak zâtın yine o meclisten intihab olunması) *ndan ibaret olduğu taraf-ı riyasetten beyan buyurulmakla o vechile kararlaştı.* (Belediye mühendisi ile tabib ve baytar meclisin âzâ-i müşaviresinden olacakları) *na dair 5. madde ile* (meclis maiyetinde bir katib ile bir sandık emini ve lüzumu kadar çavuş bulunacağı) *na dair 6. madde okundu.*

Birisi: —Kazalarda teşekkül edecek olan belediyeler için sandık eminine lüzum yoktur. Bunu katib de yapar.

Rasim Bey (Edirne): —Büyük şehirlerde bir katibin kifayet etmeyeceği mücerreb olduğu gibi küçük kasabalarda dahi bir adamın hem katiblik hem sandık eminliği edebileceği mücerrebdır: binaenaleyh bendin ona göre tashihi encümen-de kararlaştı.

Reis: —Sandık eminliği iki türlüdür: Ekser mahallerde sandık eminliğini bedava görecek namuslu adamlar vardır. Başka yerlerde ise bedavaya yapacak adam bulunmaz. İkisi ortası yoktur. Ya emindir de maaşsız yapar veyahud emindir amma maaşsız yapmaz. Çok maaş ister. Katib ile sandık emini her yerde ayrıdır.

Nafi Efendi (Haleb): —Haleb'de ayrı ayrı idi; bir aralık birleştirildi. Amma sandık emini sirkat eyledi.

Reis: —Umur-i hesabiyede lazımdır ki bir adam hesap tutsun, diğeri de ona hesap sorsun.

Heyet: —Bu bendi aynıyle ibka etmeli.

Bu bend kabul olunduğu gibi (sandık eminlerinin beher iki senede bir kere tebdil edilmeleri) dahi *ekseriyetle kabul olundu. Nizamın 7. bendinden 12. bendine kadar mevaddı tamamen kabul olundu.*

Rasim Bey (Edirne): —12. maddede meclisin umur-i tahririyesinden reis ve katib mesuldur, diyor. Mesuliyet müşterek kalmamak için umur-i tahririye vü hisabiyyeden katib ve muamelatın intizam-i icrasından reis mesul olmalıdır.

Reis: —Daima müşterek mesuliyetleri men etmeli.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Vazifeleri derecesinde izah edelim.

Reis: —Böyle izah edersek de kafi olur mu?

Heyet: —Kafidir.

Manok Efendi (Haleb): —Bazı yerlerde belediye tabibleri fena tayin olunuyorlar.

Reis: —Tabib yok da onun için.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Bunları tıbbiye nezareti intihab etmeli...

Belediye tabiblerinin fenaliğından umumen şikayet olunub bunların bir inzibat altında bulunmaları lüzumu umumen teslim edildi ve bu bâbda bir nizam-ı mahsus olduğu bir taraftan ihtar edilerek o nizama tevfiğ-i muamele edilmesi kararlaştı.

Bundan sonra birkaç arzuhal okunarak meclise hitam verildi.

Kırkinci İnikad*

17 Cümadelûlâ 94 — 18 Mayıs 1293 / 30 Mayıs 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1923.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i mahsusası devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyaset-i celilelerinde vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasesı

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dörtte bed eyledi. Ber-mutad geçenki müzakerenin hülasa-i zabtı okunsun da dinleyelim.

Hülasa-i zabıt kıraat olunub talebe-i ulum efendilerin Meclis-i Mebusan'daki ifadelerinin dahi zabtedilmiş olması cihetiyle Rasim Bey (sizin vekiliniz olduğumuzdan) sözünün zabtedilmemiş olduğunu beyan etmiş ve taraf-ı riyasetten (bu halde heyetimiz size emir ediyor ki şimdi gidib arkadaşlarınıza hakikat-i hali beyan ediniz)

sözünün dahi zabtedilmesi lüzumu ityan edilmiş olduğundan hülasa-i zabt o suretle tashih edilmiştir.

Solidi Efendi (İstanbul): —Talebe efendileri gönderen, zât-ı millet olmadığından o günkü ifadelerinin zabta geçmesi lazım gelmez. Talebe-i ulumun buraya gelmesini müzakere-i aleni-yemiz için bir hükmü yoktur.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Me-vadd-i mühimmedendir. Yazılmak icab eder.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Vilayat Belediye Kanunu

Reis: —Belediye nizamnamesinin alt tarafı okunsun.

Belediye nizamnamesinin 13. maddesinden 15. maddesine kadar kıraat olunur ki hülasa-i hükmü (her meclisin akdinde ictima-i sabıkın hülasa-i zabtı okunub reis ile âzâ tarafından imza edileceği ve iki defa âzâ tahriren davet olunarak ekseriyet için matlub olan aded-i âzâ hasıl olmazsa üçüncü davette her kaç olur ise olsun âzâ-i mevcudenin rey ü kararı makbul olacağı ve özr-i meşruu olmadığı halde sırasıyla üç defa gelmeyen âzâyâ istifa etmiş nazariyle bakılacağı) hususundan ibarettir.

Reis: —Aynıyla kabul. Evvel dahi kabul olundu idi.

Nafi Efendi (Haleb): —Burada lâ-alet-tayin (üç defa gelmezse) deniliyor. Senede insan beş, altı defa gelmez olur. Onun için (bir ayda üç defa gelmezse) denilsin.

Reis: —Bir mahda üç defa gelmezse demektir. Başka söz var mı?

16. madde kıraat olunur ki hülasesı (belediye memurları maaşıyla hane kirası ve mühimmat, kırtasiye ve mahrukat baha ile masarifi müteferrika-i saire her halde varidat-i belediyenin öşrünü tecavüz etmiyeceği) hususundan ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —Varidatın öşrü kifa-yet etmeyeceği hesab olunuyor: Tabib, baytar, mühendis var; hükümetten zabtiye var, teftiş var. Bunlar hesaba konulduğu halde varidatın öşrü

kifayet etmeyeceği anlaşılıyor. Biz hesap ettik: Beşde biriyle idare ediyor.

Reis: —Kanunun bu maddesi ileride olacak. Böyle gitmiş. Yani bazı marifetli adamlar gelib memlekete nafi şeyler yaparlarsa dairenin varidatı artmaz, denilebilir mi? Ahali irad bulsun, fenn-i idareyi öğrensin.

Rasim Bey (Edirne): —Beş, on sene sonra varidatın öşrü kifayet edebilir. Şimdiki halde bu varidat memur maaşına bile kifayet etmez.

Reis: —Çalışınlar da varidat bulsunlar.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Hayvan resmi de belediyeye alınmalı.

Muhtar Efendi (Erzurum): —Hayvan resmi iki nevidir. Biri, alıp satılırken verilen ihtisab. haric vilayete çıkarılan hayvanattan alınanlara müruriye denir. Bunlar hazinenin başlıca varidatındandır. Bunları da almış olsak hazineye bir, iki nevi varidat kalmış olur. Bu olamaz.

Bir mebus: —İstanbul'da humsu tahsis olundu. Taşrada öşrü tahsis olunuyor.

Reis: —İstanbul'da olamaz. Taşrada bilen adam olsa birçok varidat bulabilir.

Feyzi Efendi (Sofya): —Bu senelik nısfı diyelim.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Öşrünü tecavüz etmeyecek ve maaş ve masarifi, varidatın öşrünü tecavüz eylediği halde esbab-ı sahihasının derciyle keyfiyeti meclis-i idareye bildirecektir, denilse daha iyi olmaz mı?

Reis: —Bildirir, yine yapacağını yapar.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bu ruhsat mahduddur. İbtida tasarrufla başlanarak yavaş yavaş yapılacak. Buyurduğunuz gibi bunların hepsi yapılacak olsa varidatın kaffesi bile kifayet etmez. Şimdilik öşrü ile kifayet etmeli. İleride varidat tezayüd ederse her şey olur.

Reis: —Şimdi bunu tağyir mi edeceğiz, yoksa geçecek miyiz?

Ekseriyet: —Humsu

Reis: —Ve nihayet muvakkaten humsu kadar diyelim mi?

Heyet: —Diyelim.

Bunun üzerine 17. ve 18. maddeler kiraat olunub kabul olunmakla 19. maddeye geçilir ki madde-i mezkurenin hülasa-i hükmü, (meclis-i belediye âzâlığına intihab olunacaklar o şehir ve kasabada mütemekkin olmakla beraber emlakı için devlete senevi 100 kuruş mikdarı vergi vermek ve 30 yaşını ikmal etmiş bulunmak ve teba-i Osmaniyeden olarak Türkçe tekellüm

edebilmek ve hukuk-ı medeniye vü şahsiyesine mutasarrıf olmak ve müflis olduğu halde iade-i itibar etmiş bulunmak ve bir güna resim mültezimi ve hakimlik memuriyetinde bulunmamak icab edeceği) *hususundan ibarettir.*

Nafi Efendi (Haleb): —Zimmet-i miriyesi olan âzâ olamaz. Ve âzâlığı caiz değildir. Hep miri medyunu ve beytülmal medyunu demektir. Beytülmalde ahalinin hissesi olduğundan o da bütün ahalinin medyunu olur.

Reis: —Zimmeti olmasın mı, diyelim?

Nafi Efendi (Haleb): —Böyle yaparsak hazineye bir hizmet etmiş oluruz.

Rasim Bey (Edirne): —Meclis-i belediye âzâlarının hükümetle bir işi yok ki zimmet-i miriyesi diyelim. Bari zimmet-i şahsiyesi dense...

Nakkaş Efendi (Suriye): —Burada bir de (Türkçe tekellüm) lakırdısı var ki, bazı ahaliye mani-i hürriyet olacaktır. Mesela Beyrut'ta pek çok kimseler Türkçe bilmez.

Reis: —Dört yıldan sonra akli olan Türkçe öğrensin.

Bir mebus: —Türkçenin bilinmemesinde ne mazarrat var?

Reis: —İttihada manidir. İnşallah nasihatımızı kabul ederler de Türkçe öğrenirler.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Türkçe bilmeyi mecalis-i saireye tahsis etmedik de niçin idare-i belediyeye tahsis ediyoruz?

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Meclis-i idarelere Türkçe bilmeyi değil, okumayı dahi tahsis ettik.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Şura-yı Devlet'ce tanzim olunan layihada zimmet-i miriye eshabı kabul olunmasın, denmiyor. Şura-yı Devlet bu hakkı ahaliye verdiği halde ahalinin bu hakkını iskat etmek caiz olamaz. Sırf kendi işiyle meşgul olacak bir mecliste zimmet-i miriye ile hak iskat etmek olur mu?

Manok Efendi (Haleb): —Zimmet-i miriyesi olub eda edemeyenlerin belediyeye âzâ olmaması iyidir. Niçin halkı dolandıran, zimmet-i miriyesi olan bir adam mecliste bulunsun da halka merci olsun?

Allahverdi Ohannes Efendi (İstanbul): —Devletle işi olmayan bir adamın hakkı niçin iskat edilsin.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Miriye medyun olan iki nevidir: Birisi, iktidarı olub vermeyenlerdir ki dolandırıcı tabir olunurlar. Ve

iktidarı olmayanlara müflis denilir. Bu ikisi de âzâlık için bir büyük lekedir.

Reis: —Reye müracaat edelim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Öyle ise medyun olur diye devletin iltizamını bunlara vermiyelim. Ve devletin iltizamını deruhde edecek adamları dahi taklil edelim.

Nafi Efendi (Haleb): —Belediye âzâsı iltizam almasın, deniliyor. Alsın; fakat onlar ne vakit medyun olacaktır? Ben tarif edeyim: Takasıt-ı muayyenesi hulul edib de zimmetini ifa etmezse o vakit medyun olur. Yoksa takasıtın hululinden evvel medyun olmuş nazariyle bakılamaz. Varsın batakçılar âzâ olmasın. Niçin bunları vikaye edelim? Zimmetlerini yesinler de âzâ olsunlar.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Böyle adamlar hakk-ı intihabdan sâkıt olması bir takım su-i istimalata sebep olacağından bu gibi şeylerde hukuk-ı ahaliyi gözetmek lazımdır.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Evvelki müzakerede dahi yine bu zimmet-i miriye maddesi haylice uzadı ve hatta ilave edilmesine karar verildi ve bundan dolayı dahiliye nazırı paşa hazretleri de beyan-ı memnuniyet etti.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu suretle hukuk-ı ahaliye dokunmak caiz olamaz.

Heyet: —İbka, ibka.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Müflis olub da iade-i itibar etmiş olanlar, diyor. Müflis olmuş ise de iade-i itibar etmiş olanlar, densin.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Müflis olmamak ve yahud iade-i itibar etmiş olmak densin.

Bu tashih ekseriyetle kabul olunduktan sonra 20. maddeden 38. maddeye kadar kiraat olunarak muvafık bulunmakla kabul olunur.

Reis: —Encümen ihtisabiye tabirine dahil olacak rüsumat, İstanbul'da terk olunduğu gibi taşralarda dahi terk edilmesini talep ediyor.

Midhat Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bu bend geçen gün ekseriyetle kabul olundu.

Heyet: —Hayır, hayır. Kabul olunmadı.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Geçende dahi arz ettiğim gibi bazı yerlerde balık rüsumu vardır. Bazı yerlerde hiç yoktur.

Reis: —Size cevab verdiler ki devlet balık rüsumu, bilmem ne rüsumu gibi şeyleri lağvediyor. Her yerin tahriri icra olunursa lağvolunmadık yer kalmaz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bizde balık rüsumu el'an caridir.

Reis: —O balık rüsumu değildir.

Bir mebus: —Konturato hasılatı hazine den alınıyordu. Yüzde beş belediye veriliyordu. Bu rüsum belediyelere terk olunmamış. Mal sandıklarına veriliyor.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Gerek kile gerek kantar henüz belediye terk olunmamış.

Kadri Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet reisi): —İstanbul Belediyesinin kantar rüsumunu alması yazıldı. Bunu devlet terketsin diye biz yazdık. Henüz belediye terk olunmuştur.

Reis: —Evet, şimdiye kadar kantar parası hazineye gidiyor.

Bir mebus: —Madem ki Kanun-i Esasi her memleketi İstanbul ile bir tutuyor; taşraların dahi İstanbul'a benzemesi lazımdır.

Bir mebus: —Kantar rüsumu üç, dört sene dir belediyededir.

Reis: —Her yerde değil.

Bir mebus: —Tahrir icra olunan mahallerde rüsumat-ı mütenevvie lağvolundu. İkinci defa olarak hayvan rüsumu ibka edildi.

Nafi Efendi (Haleb): —Belediyelerin ıslah ve tanzimi lazım ise onlara başka türlü varidat-ı tabiiye aramalı. Yoksa belediye varidat bulacağız diye zaten soyulmuş olan ahaliyi soymak için böyle ihtisablar ihdası caiz olamaz. Devlet kantar ve saire gibi varidatı cüz'iyeyi terk etmeli.

Rasim Bey (Edirne): —Dellal rüsumu zaten belediyelere aid idi. Bir talimat var ki hükümetin âşar dellalı olacak ve hükümet ise onu istihdam edecektir. Bu âşar varidatından pek çok şeyler zuhura gelir. Geçen sene Filibe mutasarrıfı azlolu. Bendeniz 20-25 gün kadar vekalette bulundum. O aralık bir varidat zuhur etti. 15 bin kuruş kadar önüme konuldu. Bu dellaliye rüsumu nedir? diye muhasebeciye sordum. Sandikkâra havale eyledi. O da taksim olunan mebaliğin size aid olanıdır diye bana teklif eyledi. Ben de reddeyledim. Şimdi arasam ona dair olan tahriratı bulabilirim. Bu halde bütün dellaliye rüsumunu belediye verelim.

Reis: —Bir tezkire yazıp maliyeden soralım.

Rasim Bey (Edirne): —Dellaliye rüsumu büdcede varsa bilmem.

Reis: —Bunda burada kalalım da encümende maliyeden soralım.

Kadri Paşa Hazretleri (Şura-yı Devlet reisi):
—Memurînin hepsi muvazzafdır. Bunlar taksim edemez. Taksim ederlerse su-i istimalattır. Tahkik edib cezalarını vermeli.

Reis: —Resmen soralım.

Manok Efendi (Haleb): —Buna sair dellallıkların da şümulü var mı?

Reis: —Hayır, aşar için...

2- Arzuhal Encümeninin Mukarreratı

Bunun üzerine Heyet-i Mebusan’a takdim olan arzuhallere dair encümenin mütalaatı kıraat olunduktan sonra saat sekizde bir daha ictima⁷³ etmek üzere meclise hitam verildi.

⁷³ Bu celsenin zabtı neşrolunmamıştır. H. T. Us.

Kırk Birinci İnikad*

18 Cümadelûlâ 94 — 19 Mayıs 1293 / 31 Mayıs 1877
PERŞEMBE

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1924.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i aleniyesi devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat dörtte küşad edilmiştir.
Ber-mutad hülasamız okunsun.

Hülasa okundukda (bir eksigi, ziyadesi olup olmadığı) taraf-ı riyaset-penahiden sual edilerek umum tarafından kabul olunmakla imza olundu.

2- Âzânın Teklifi

Seyyid Ahmed Efendi kürsi-i hitabete çıkarak mufassal bir makale iradiyle (herkese akaid-i diniyesini muvazzahan öğretmek için bir akaid kitabı telifi lazım geleceğini ve her sene hacc-i şerifde ictima eden sunuf-i ahali-i Müslimeye kendi lisanlarınca va'z u nasihat edilerek bunların

umumunu ahval-i âlemde haberdar eylemek efkar-ı ittihadı takviye edeceği)ni dermiyan eyledi.

Reis: —Efendim, bu makalede pek güzel şeyler vardır. Ekserisinin nizamları da mevcuddur. Nizamlarına tatbik edilsin.

Heyet: —Pekala

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Vilayat Belediye Kanunu

Reis: —Belediye kanununun alt tarafını kıraat edeceğiz.

Kanun-i mezkurun 39. maddesi kıraat olundu ki hükmü (belediyenin varidatı esaslarını taaddan) ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —Bu 39. madde noksan kalmıştı. Alınacak izahat vardı. Bunu şimdi bitirebilecek miyiz? Yoksa akşam müzakere-i hususiyesinde mi bakacağız?

Heyet: —Öyle ise akşama kalsın.

40. madde kıraat edildi ki hülasası (eshab-i maaş ü eshamdan belediyeye borçlu olanların borçları mal sandıklarınca kat' olunabileceğinden

ve sair eshab-i emlakın tediye-i deyn etmeyenlerinden dahi emlakını hin-i icarda ve sair ahvalde belediyece görülecek muamelesinin görülmeyeceğinden ve bütün bütün eda-i deynde taannüd edenlerin belediyeden verilecek mazbatalar üzerine hükümetce tevkif olunabilecekleri)nden ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —Eshab-ı emlakın borçları maaşlarından kat' olunacağı gösteriliyor. Malum ya, borçlu olan memurların maaşlarından ne mikdar kesilebileceği hakkında kaideler vardır. Amma belediye borcu hakkında bu kaideler cari olamaz. Burada borcun def'aten kat'i tasrih olunmalı.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Def’aten kat’i caiz değildir. 1000 kuruş maaş 1000 kuruş borç için kat’ olunursa o memur aç kalır.

Rasim Bey (Edirne): —Belediye borcu hiçbir vakitte 1000 kuruş olamaz. Ya 10 ya 20 kuruş olur.

Reis: —Bu kadarcık bir şeyin hükmünü belediyelerin kendilerine bıraksak...

Rasim Bey (Edirne): —Hem 10 kuruş borçları olur hem de eziyet ederler.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Borç az ise def’aten ve 1000-2000 kuruş gibi çok ise bittabi mukassatan alınır. Burada şu suretle alınacak diye tasrih de yok ya... Bu ibarenin haliyle ibkası lazımdır.

Salim Efendi (Kastamonu): —Borçlunun nihayet sülüs-i maaşı kesilebileceği nizami iktizasındandır.

Reis: —Bu bendi geçelim mi, efendim?

Heyet: —Geçelim.

Rasim Bey (Edirne): —Encümenin daha mülahazatı var, efendim. Borcunu vermezse malını satmalı, diyor. Emval-i menkuleden, gayr-i menkuleden, neden olur ise olsun, satmalı, diyor.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Emlakını satıp da borcunu tasviye ettirmek İstanbul’da bile mümkün olamaz. Bu bâbda o kadar cebr ü şiddet göstermeye lüzum yoktur.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Malını satmak için tevkif yoluna gidilecek olsa yine paraları vermez. Mahpus yatar da vermez.

Reis: —Adaletle oynayacaksanız, demek.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Belediyeye olacak borç 10 kuruş, 20 kuruş, 100 kuruş kadar olur, dediler. Borç bundan ibaret ise bu kadar cüz’i bir şey için emlakını sattırmak reva-i hak mıdır, efendim?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Medyunun emlakı satılacak ise bu emlakın nasıl emlak olacağı düşünölsün. 500 kuruş için bir mülk satılamaz. Eşyası satılacak surette hanesine girmekten ise kendisini hapis etmek evladır.

Nafi Efendi (Haleb): —Eski nizamlar iktizasınca emlakı satılmak lazım gelecek idi; lakin icra olunamadı. Dellala çıkarıldığı halde bile kimse pey sürmez. Bu bendi tasdikdan başka çare yoktur.

Reis: —Efendim, bunu geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

Manok Efendi (Haleb): —Bakalım bu bâbda esbab-ı mucibe beyan olunmuş mu?

Reis: —Rey-i umumi bu bendi kabul etti.

41. madde kıraat olunur ki hülasa-i hükmü, (belediyenin tanzim olunacak muvazenesi cemiyet-i belediye tarafından tasdik olunacağı)ndan ibarettir.

Rasim Bey (Edirne): —Cemiyet-i belediye dediğimiz şey, meclis-i idare ile belediyenin birleşmesinden ibarettir. O halde yapılacak muvazenenin meclis-i idareye verilmesine hacet kalmıyor; çünkü meclis-i idare kendi kendini tasdik etmiş olacak. Binaenaleyh (meclis-i idareye verilir) lafzına bu bendde lüzum yoktur.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Cemiyet-i belediye umum belediyelerin ictimaidan vücuda gelecek. Sene muhasebelerini tasdik etmek vazifedendir. Sene-i âtiyede sarf edecekleri masrafı dahi meclis-i belediyede tayin eyledikten sonra cemiyete vermek de lazımdır.

Rasim Bey (Edirne): —İstanbul cemiyet-i belediyeleri şubelerden toplanacak. Taşraların ise meclis-i idare ile belediyenin ictimaidan teşekkül edecek. Şu halde meclis-i idarenin yapacağı bir muvazeneyi tekrar meclis-i idareye gönderib de tasdik dahi ettirmeye lüzum kalmıyor.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Evvla belediye muvazeneyi meclis-i idareye verecek, meclis-i idareden dahi ba-havale gidecek.

Bu müzakerenin bir mikdarlık daha devamından sonra heyet bu bendi aynıyle kabul eyledi. Ve 42. madde okundu ki (mecalis-i belediye reislerinin vezaifi)ni mübeyyindir.

Muhtar Efendi (Erzurum): —Evvvelki müzakerede bu bend tamamiyle kabul olunmuştu.

Reis: —Öyle ise bunu geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

(Ceza kanunnamesinin üçüncü faslında umur-i belediyeye aid hususat için reis ile katib ve mühendisden ibaret bir heyetin hüküm verebilecekleri)ne dair 43. madde dahi okundu.

Nafi Efendi (Haleb): —Belediyelerin teşkilinden maksad yine ahalinin hukukunu muhafaza içindir. Şu halde ahali bu hakk-ı cezayı bir mühendis ile bir katibe veremez. Hükümleri vermek için âzâsının nisfi olsun bulunmak şarttır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Nafi Efendi’nin dediğini tasdikle beraber derim ki belediye meclisi bulunmadığı günler, bari hiç olmazsa meclis-i idarede görölsün.

Heyet: —Olmaz, olmaz, olmaz. Nizamsız.

Simonaki Bey (Konya): —Belediyenin vere-

ceği ceza mesela eksik satanlardan on kuruş ceza-i nakdi almak gibi bir şeydir. Bu hırsız ceza için reis ve katib ve mühendisden ibaret bir heyet kafidir.

Danyal Efendi (Erzurum): —Vakıa bu iş yalnız mühendis ve katibe bırakmak caiz değildir; binaenaleyh 20 kuruş ceza-i nakdiye kadarını bunlar hükmedebilsinler. Ondan ziyade bir şey olur ve yahud hapis, falan gibi bir ceza vermek lazım gelirse meclisin ictimasına kadar tehir olunsun.

Bu müzakere bir takım tekerrürler ile biraz imtidat eyledikten sonra reye müracaat lazım geldi ve müracaat olundukda bendin haliyle ibkası için ekseriyet bulunamayıp binaenaleyh tağyiri lazım geldi.

Reis: —Öyle ise bu ikinci müzakeredir. Encü-mende karar verilsin, yapılacak şey yapılsın.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Kanunun bundan sonrasını ikinci defa olarak okuduk.

Reis: —Evet, amma birkaç madde var idi ki kararlaştırmamıştı.

Manok Efendi (Haleb): —Bir takım maddeler için encümenin müzakeresi vardır.

Rasim Bey (Edirne): —Hangi maddeler olduğunu haber vereyim: Birisi bu maddenin alt tarafındaki 44. benddir ki ahırına (mühendisin keşfiyatına müstakillen nezaret etmekten ibaret-tir.) ibaresi yazılacak.

Manok Efendi (Haleb): —Tabiblerin, baytarların, mühendislerin de belediye tarafından icra olunacakları dahi yazılacak.

Rasim Bey (Edirne): —Onların kanun-i mahsusu var, dedik. Bir de 46. maddede bir tas-hih var ki mana tagayyür etmeyecek. Eski ibare-den dairenin bir harita tanzim edeceği anlaşı-lıyor. Halbuki daire haritayı mühendise tanzim ettirecek.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Dairenin tanzim edeceği haritanın faili mühendis olacağı bedihi bir şeydir.

Bend-i mezkur haliyle ibka olundu.

Rasim Bey (Edirne): —49. maddede dahi meclisce tasdik tabirinde bin tashih var.

Reis: —O tashihi yapalım mı? Yoksa onu ay-niyle kabul edelim mi?

Heyet: —Kabul.

Rasim Bey (Edirne): —Bir de 6. maddede mahalli idare ile belediye birleşecek, diyor. Ma-halli idare âzâ-i tabiiyesine hiç lüzum yoktur. Yalnız âzâ-yı müntahabe birleşsin.

Heyet: —Bulununca hepsi bulunsun.

Reis: —Bunu da ibka mı edelim?

Heyet: —İbka.

Reis: —Şimdi bu nizamda iki madde kaldı. Encümenlerde karar verilsin de iki saat sonraki ictimamızda⁷⁴ müzakereye alalım. Şimdilik bir-kaç arzuhal var.

Birkaç arzuhal okundukdan sonra müzakere-ye hitam verildi.

⁷⁴ Bu ikinci celse zabtı bulunamamıştır. H. T. Us.

Kırk İkinci İnikad*

20 Cümadelûlâ 94 — Mayıs 1293 / 2 Haziran 1877
CUMARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1926.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i aleniyesi devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riyaset-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat dört buçukda bed eyledi. Âdetimiz vechile hülasa okunsun.

Hülasa kıraat olunduktan sonra mezkur hülasa üzerine heyetin bir mütalaası olup olmadığı taraf-ı riyasetten sual buyuruldukda heyet aynıyle kabul olunmuş olduğunu beyan eyledi.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Muvazene-i Maliye Kanunu

Reis: —Bugünkü maliye muvazenesi üzerine encümenin yaptığı müzakereler kıraat olunacaktır.

Vasilaki Bey (muvazene-i maliye üzerine mütalaam vardır) *diyerek kürsi-i hitabete çıkıp makkale-i âtiyeyi irad eyledi:*

“Mebus efendiler,

Muvazene layihası hakkında bazı mütalaat-i acizane beyanına cesaret ederim. Muvazene en mühim layihadır. Muvazene devletin canıdır. Her bir ferd, her bir familya ve her bir devlet evve be-evvel varidatını tezyid ve masarifatını taklil etmelidir ki kıyam bulabilsin ve namus u itibariyle yaşayabilsin. Ekonomi politik tesmiye ettikleri ilmin tâ başındaki tenbihi budur.

Bir devletin masarifatını taklil etmek memurîn maaşlarının tenziliyle hasıl olamaz. Memurîn maaşlarının tenzili pek çok zarar ve yanı mucib olabilir. Layık ve kabiliyetli memura, muntazam olan bir devlet, bunlara dolgun maaş vermeli ki kadrine göre haysiyetini vikaye edebilerek geçinebilsin. Geçinme beliyyesi için uhdesine ha-

vale olunan memuriyetin nüfuzunu su-i istimal etmesin. Bir devletin büyük ziyanı zaid ve fazla memurların bulunmasıdır. Zaid memurlar işlerin serian ve suhuletle tesviye olunmasına da mani olur. Elyevm 10 memur ile gördürülen bir iş nısfı ile tesviye eder ise hem işler intizam kesbeder hem de hazine müstefid olur. Zaid zaid meclisler, fazla fazla komisyonlar, birçok âzâ kayırmak efkârın mebni; bunlar tenkih olunmalı.

Varidatin tezyidine gelince: Varidat, vergi ve rüsumatın tezyidi, vahameti mucib olur neticeler getirir. Varidat, ziraaatın, ticaretin, sınaat ve hırfetin, madenlerin, ormanların, tüccar gemilerinin terakki ve tezyidiyle ve işlemleriyle artar. Devlet bu mesail-i mühimme üzerine düşünüb mebusana layihalar göndersin. Ziraat için ne kadar düşünülecek şeyler vardır. Bu cümle ile beraber ziraat nezaretimiz, ziraat meclisimiz ve ziraat için fazla fazla memurlarımız vardır. Ziraat, sınaat ve hırfet her bir tarafda ilerledi. Bizde yalnız geri kaldı; çünkü ilerlemiş olsaydı muvazenemiz açık görünmezdi. Bu meselenin ehemmiyeti padişahımız efendimiz

hazretlerinin taht-ı âlî-baht-ı Osmaniye cülus-ı hümayunlariyle beraber bir ziraat mektebi küşadını ferman buyurmalariyle isbat olunur.

Kezalik ticaretimize, sınaat ve hırfetimize ve bu kabilden varidat verebilir sair tebaamıza bir atf-ı nigah edersek esef etmemek elden gelmez. Köylü yağmurun altında çalışır, çabalar, mahsulat alır. Yolların eksikliği için satamaz, mallar hebaya gider. Tüccar bulunmadığından mahsulü çürür gider. Bir devletin ahalisi ne kadar zengin olur ise o kadar kavi ve azametli olur. O devlet, işte Fransa milleti Almanya'ya 5 milyar frank tazminat vermişken Ziraat ve ticaret ve sanatla evvelki halinden daha ziyade zengindir. Madenlerimizi ve ormanlarımızı külfetsiz ve kayıdsız suhuletli bir yol ile yerli ve ecnebi sermaye eshabına ihale edelim. Yerin altındaki servetimiz meydana çıksın.

Biz de ecnebilerin servetini memleketimize celbedelim. Varidatimizi tezyid ye masarifatımızı tenkih edersek, bir çare bulursak hasıl olacak fazlaya göre duyumatımızı sırasına koyalım; itibar-i malimizi eski derecesine irca edelim. Bu noktada pek mühim görüyorum, bendeniz. Meydandaki muvazeneden, masarif-i fevkalade-i askeriye ile masarif-i âdiyesi de beraber olarak müstesna tutulub kusur kalemleri yegân yegân, icab eden memurlar ile tedkik ve tahkik olunsun. Masarif-i askeriye istisna olunmalı; çünkü düşmen-i kadimimiz vatanın hâkipâyini tepelediği bir zamanda masarif-i askeriye tahkik olunamaz; hamiyet razı değildir.

Bu mütalaatın beyanından sonra mebusan-i kiramın dikkat-i mahsusasını bir kalem üzerine ve binaenaleyh arz edeceğim teklife celbe ibtidar ederim: Efendiler, iş bu kürsiye iktidarsızlığım ile beraber bendenizi sevkeden iki kuvvettir ki onlara mukabele edemem. Biri: Vicdanım ve diğeri vazifemdir. Bu kuvvetlerin tazyikiyledir ki mükerreren ref'-i sada ile tanzim edeceğimiz bilcümle kanunların padişahımız efendimizin ihsan buyurduğu Kanun-i Esasi'ye mutabık olmasını istida eylerim. Kanun-i Esasi memalik-i vesiamızın idaresine temel olduğundan teferruatının dahi temel gibi metin ve kavi olmasını isterim. Ref' eylediğim sada huluskâr, vatani sever ve şarkın sizin ile terakki etmesini arzu eyler ve şarkın düşmanlarına canıyla adavet eder bir vatandaş sadasıdır. Tefrikamızı ima edebilir her tabir ve her lugat mahvolsun.

Bu nisbete imtisalen taht-ı müzakerede bulunan bütçe layihasında münderic bedel-i askeri kalem ile nâminin dahi tay olunmasını istidaya kendimi mecbur görüyorum. Madem ki Kanun-i Esasi mukteza-i ahali hem-hukuk ve hem-vezaifdir. Nasıl olur ki bu ahalinin bir kısmı akdem ü eaz-i vezaif olan vatan uğurunda kıymetli kanını döker de diğeri kısmı bu vazife-i mukaddesini para ile tesviye eder? Kan dökmek vazife-i asliyesi her bir vatanın boynunun borcudur. Kan ne satılır ne de alınır. Amma vatan uğuruna bi-dirîğ, îsâr olunur.

Meseleyi nazariyattan ameliyata indirelim: Umum ahalinin asker alınması üç suretle büyük faydaları mucibdir. Birincisi: İttihad ancak asker arkadaşlığıyla kavileşir. İkincisi: Devletimiz el-yevm 15-18 milyon ahaliden asker alabilir. 40 milyondan alacak ve kuvvet-i askeriyesi ve ecnebilere tesiri ona göre olacak. Üçüncüsü: Devletin tesisinden beri yalnız İslam olan asker verdiğinden nüfus-i İslam tabiatıyla tenakus ediyor ve tarih kitaplarına müracaat olunursa gittikçe nüfus-i İslamiyenin ne derecelerde tenakus eylediği anlaşılır ve en mühimmi: Onun fevkinde şeref tasavvur olunmayan askerlik şerefiyle bilcümle ahalinin şereflenmesidir ki bu şerefden vakt-i kadimde yalnız (ilotlar) yani köleler mahrum idi. Hangi denîdir o ki vatani muhafaza şerefinden mahrum olmayı istesin? Var ise bu gibi denîler, varsın parası ile soğuk kanını satın ala dursun.

Müslüman olmayanların meydan-ı muharebede yararlıklarına gelince: Köse Mihal ve Evrenos ve İlyas Bey ve Zağnos vukuatı gibi eski vukuattan ve Laz askerinin Ankara muharebesinde gösterdiği şecîlikden sarf-ı nazar ile tâ son vakitlerde yani Bağdad ve Mısır ve Konya vakayinde Hıristiyan gönüllülerinin fedakarlığını misal olarak irad ederim. Kaybolacak varidata gelirse devletin kesbedeceği kuvvet ondan bâlâ-terdir. Bir de 40 milyon ahalisinden asker alan devlet-i kaviye, külliyetli asker beslemeye muhtac değildir. Askerlik hizmeti üç usul ile tayin olunmuştur. Biri: İngiltere usulü ki askerlik hizmeti para mukabilinde deruhde olunur. Bu işimize gelmez. Elyevm cari olan kur'a usulü ve ikincisi: Almanya usulü ki iktizası her bir Osmanlı asker demek olacak. Bendenize kalırsa bu usul cümlesine müreccahdır. Artık usulün ittihazı erbabına kalır. Bendeniz bedel-i askerinin lağviyle umum ahaliden asker alınmasını teklif ve talep etmekle iktifa ederim." (*Fevkal-had, alkış*)

Reis: —Efendim, eğer münasib görürseniz onun mevadd-i mühimmesini encümene havale ediniz de müzakere olunsun.

Nafi Efendi (Haleb): —Vasilaki Bey'in kiraat eylediği makale sahihan şayan-i teşekkürdür. Vatan-i müşterekimizin efradı bulunan milel-i gayrimüslimenin muhafaza-ı vatan için askerlikde istihdam edilmeleri lazımdır. Bunlar şahsen askere idhal olunurlar ise o vakit de Vasilaki Bey'in bütceden tay edilmesi lüzumunu gösterdiği bedelat-i askeriye için karşılık bulmaklığımız lazım gelir. Karşılık bulmazsak muvazene-i maliye ihlal olunur.

Bundan başka arzu eden vatan-i müşterekimize olan muhabbeti iktizasınca bizimle beraber muharebeye çıkıp düşmanların aleyhine kurşun atıyor. Her ne kadar bu varaka encümene havale olunacak ise de kanun-i dahilimizin iktizasınca Vasilaki Bey evvela reyini 15 âzâya imzalatmalı ve ondan sonra Heyet-i Umumiye'ye arz olunarak ekseriyetle kabul olunursa layiha yapılması için Şura-yı Devlet'e havale etmeli.

Reis: —15 kişinin imzası benim reyime me-nuttur. Encümene havale ediyorum.

1293 senesinin muvazene-i maliye kanun layihası kiraat olunur.

Allahverdi Ohannes Efendi (İstanbul): —Bir numaralı madde hakkında müzakere olunsun.

Reis: —Masarifat hakkında encümene bazı şeyler verildi. Şubelerde bunlar görüldü ya?

(Duyun-ı umumiye ve esham-i umumiye ve demir yollar varidatı) *hakkındaki füsul ve aksam dahi kiraat olunur.*

Rasim Bey (Edirne): —Birinci rakamdaki duyun faizi tenzil olunanlardan mıdır?

Muhtar Efendi (Erzurum): —Dördüncü fasla kadar olanlardır.

Bir mebus: —Birincisi ne idi?

Muhtar Efendi (Erzurum): —Birincisi: Deyn-i haricinin faiz ve re'sülmali. İkincisi: Esham-i umumiye faizi ve üçüncüsü: Rumeli demiryolları tahsisatı. Dördüncüsü: Aydın ve Varna demiryolları tesisatıdır.

Reis: —Deyn-i hariciden kefalet tahtında bulunanlar müstesnadır.

Rasim Bey (Edirne): —Bank-ı Osmani komisyonu ne zaman alacak? Ne zaman Duyun-ı Umumiye faizlerini verirsek diye⁷⁵ komisyon ala-

cak. Bunlar için encümende uzunca düşünmek icab eder.

Bir mebus: —Bank-ı Osmani'ye verilen akça Rasim Bey'in anladığı gibi değil. Bu komisyona verilen paralar ne yolda verilir? Saraflık komisyonu gibi ise beis yoktur, alabilir. Bundan başka bandrola olan konturato da girer⁷⁶ onu lağvetmek mümkün müdür? Bunları düşündükten sonra böyle şeylerden bahsetmeli.

Reis: —Encümeninizin ifadesine göre onların dört kalemi tayyolunmuş.

Rasim Bey (Edirne): —Mukavelename görü-lüb encümen tarafından mütalaa edildi. Vilayattan bankaya bir şey havale olunduğu yoktur. Nizamıyeye havale olunuyor. Encümende layikiyle bir kere daha müzakere olunsun.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Encümen şimdiye kadar buna niçin karar vermemiş? Memurlar da gelmemiş. 20 günden beri böyle duruyor.

Reis: —Bugün şubelerde bakılsın da gelecek müzakere-i umumiyemizde hazır olsun.

İkinci kısım hazine-i hassa mürettebatından aşağısı kiraat olunur.

Rasim Bey (Edirne): —Bu mazulîn, müteka-idîn maaşlarına dair encümenin mütalaatı nasıl imiş? Beyan edilse de şubelerde güzel mütalaa olunsun...

Reis: —Pekala, götürülsün de okunsun. Hazine yanlış almış olur da geri verir.

Bunun üzerine 4. kısım maliyeden 7. kısım hariciyeye kadar okunur.

Rasim Bey (Edirne): —Bunun müfredatı encümene geldi mi?

Reis: —Geldi. Her şube bunları encümenden istese de tedkik eylese...

Rasim Bey (Edirne): —Encümenin bu misil-lü şeyleri âzânın her birine matbuan verilmeli...

Reis: —Vakit müsaid değil.

Rasim Bey (Edirne): —Mütekaidîn defteri herkeste olmadığından anlaşılamıyor.

10. kısma kadar kiraat olunur!

Rasim Bey (Edirne): —Bu üç dairenin de kendilerine mahsus varidatı vardır. Onlar tenzil olunduktan sonra mı, yoksa varidatı ayrı mı geçiyor? Encümen buna ne diyor?

Heyet: —Varidat da beraber.

Bunun üzerine 12. kısım maarifden 13. kısım ve ikinci fasıl telgrafa kadar kiraat olunur.

⁷⁵ Bu ibarelerde bir yanlışlık görülüyorsa da muhtelif zabıtlarda böyle yazılmıştır. H. T. Us.

⁷⁶ Bu ibarelerde bir yanlışlık görülüyorsa da muhtelif zabıtlarda böyle yazılmıştır. H. T. Us.

Rasim Bey (Edirne): —Bunun için encüme-ne bir ihtarım var: Telgraf nezareti, idarelerini başka suretle ıslah etti. Ve o ıslahattan sonra varidatı tezayüd etmiş, diyorlar. Varidat-ı mezkurenin ne kadar tezayüd ettiği nezaretten sorulsa. Sonra da başka türlü malumat isteyeceğiz.

Reis: —Bugün sorulsun.

Rasim Bey (Edirne): —Bundan ne fayda hasıl olduğu dahi istizah olunsun.

Bunun üzerine encümenin müzakereleri kıraat olunur.

Reis: —Bunlar encümenin müzakereleridir.

Rasim Bey (Edirne): —Bunların müfredatı şimdi encüme gelmişti. Mikdarını ve hangisi kat' olunub olunmayacağını görmeliyiz. Mazule hiç maaş verilmesin, demiyoruz. Ziyade verilip verilmediğini anlamak için defteri görmeliyiz.

Reis: —Elhamdüllillah ben de mazul idim. Bunu dinlemek bana düşmez.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Bir adama azlondukdan sonra maaş vermekde mana yoktur.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Memurların iyi olması ve taleb olunan hizmeti ifa etmeleri maişetlerini ve istikballerini temin iledir. Hatta mazullerden bazılarının maaş almaları meselesi de Kanun-i Esasi'de mündericidir; binaenaleyh bu bahis Kanun-i Esasi'ye mugayirdir. Buna dair olan kanunname dahi gelecektir.

Reis: —15 günlük işimiz kaldı. Geleceklere dua edelim de işimize bakalım.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bugün bunlara bakmaya vaktimiz yok. Buhran-ı hazır mündefi oluncaya kadar mazulîn ve mütekaidîne maaş vermelerine teşekkür olu-

nur. Vükela tarafından rub'-i maaş terk olundu. Benim için bu bir şey-i kalildir. At toplamak taşralarda pek büyük bir tesir hasıl eyledi. Bu hafta İzmir'den aldığım mektubda 10'ar bin, 20'şer bin kuruş iane edildiğini haber aldım. Ahalinin bu sevk ve gayreti de vükelanın hayvanlarını terk eyledikleri içindir. Vükela efendilerimiz tayinatı dahi terk buyururlarsa daha iyi olur. Zaten bu muvakkat bir şeydir. (*Fevkal-had alkışlar*)

Reis: —Şubeler encümenlerle beraber müzakere etsinler de tekmilini söyliyeğim.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Vatan perveran hakkında fedakarlık bahsinde değiliz. Bugünkü bahis mazulîn maaşıdır.

Reis: —Geçtik.

Rasim Bey (Edirne): —Buna bir şey ilavesini isteyeceğim: Mütekaidîn arasında bila-sebeb genç adamın bulunduğunu haber alırsak mesul tutulurlar.

Reis: —Bâb-ı Seraskeri'den gelecek memur vasıtasıyla bit-tahkik müfredatı size bildirilecektir.

Rasim Bey (Edirne): —İşe kullanılacak böyle asker zâbiti varsa serian onları şimdiden istihdam edelim; çünkü bunlardan istifade edilecek gün bugündür.

Reis: —Bunlar encümenin mülahazatıdır. Şubeler düşünsün.

Sebuh Efendi (İstanbul): —İcab eden memurlar gelmeli de birlikde tedkik edelim.

Reis: —Bunların tedkikatı encümenlerde söyleşmeye mütevakıftır.

Bunun üzerine arzuhaller kıraat olunarak meclise hitam verildi.

İkinci Celse*

Reis-i Sani: Şeyh Bahaeddin Efendi hazretleri

(**Takvim-i Vekayi, S. 1933.*)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü ikinci müzakeresi Bahaeddin Efendi hazretlerinin taht-ı riyasetinde vuku bulmuştur.

Reis-i Sani: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat sekizde iade edilmiştir.

2- Müslim Olmayanların Askerliği

Bunun üzerine Yanya mebusanından Alkiv-yadi Efendi, Vasilaki Efendi'nin bundan mukad-dem irad edib (hidemat-i askeriye'nin bil-cümle

ahali-i Osmaniye'ye tamim edilmesi) ne dair olan nutkuna cevap olarak (hidemat-i askeriye'nin umum teba-i şahaneye tamiminde şimdilik mahzur olacağı)nı mübeyyin bir nutuk irad eyler.

Solidi Efendi (İstanbul): —Umum ahaliden asker alınmasını bazı gazeteler yazdığı gibi bazı gazeteler dahi bunun caiz olmayacağı suretini gösteriyorsa da ahalinin hemen düşman karşısına gönderileceği zannı yanlış olduğundan bu nizam usul ve kaidesi dairesinde icra olunacaktır.

Reis: —Vasilaki Bey'in nutku bedelat-i aske-riye hakkında olub encümende müzakeresine bakılacaktır.

Hüseyin Çelebi Efendi (Konya): —Hıristi-yandan asker alınmasına dair meclisimizde he-nüz bir şey mevcut olmadığından bu bâbda ic-ra-i müzakere caiz olamaz, zannederim.

3- İntihab-ı Mebusan Kanunu

*Bunun üzerine mebusan nizamnamesinin he-nüz müzakeresi hitam bulmayan*76. maddesi kı-raat olunur.

Salim Efendi (Kastamonu): —Birinci derece müntehiblerin istifası halinde ikinci derece rey kazananlar intihab olunmalıdır.

Rupen Efendi (Edirne): —Bu usulün dahi sancak üzere olub kaza itibariyle olmaması la-zımdır; çünkü Deraliye vilayat-i saireye takad-düm etmiş olur.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Nüfus-ı mevcudedden ziyade mebus intihab olunmaya-caktır.

Rupen Efendi (Edirne): —Bu halde izahat lazımdır.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bu bend münasebeti olduğu cihetle yukariki bendin yanına götürülmelidir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu olamaz.

Çanaka Efendi (Yanya): —Dersaadet'ten 20 mebus intihab olunduğu halde taşra ile tevfiğ olunamayacağından adalet bulunamaz.

Hüseyin Efendi (Suriye): —İstanbul birkaç sancakdan ibaret bulunub 50 bin nüfusda bir mebus olacaktır.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Mebus 50 bin nüfus üzerine olursa mebusan şimdikinin birkaç misli olacağından sene-i âtiye için dahi bu seneki usul icra edilmelidir.

Reis: —Bunlar Kanun-i Esasi'de münderic olduğundan bunun müzakeresi olamaz.

Bunun üzerine (mebusanın birinci ve ikinci derecede intihabları) *hakkında Salim Efendi ta-rafından tekrar iade-i efkar olunmasıyla Midhat Beyefendi* (birinci derecede intihabda pek çok müşkilat olduğunu ve bu birincinin mazarratı geçende bid-defeat beyan ve tafsil ve ikincinin muhassenatını mebusan-ı kiramın meşhud olan sıfat-ı hamidesiyle isbat ettiğim halde ekseriyetle birincide ısrar olunması üzerine o suretle bit-tas-hih iş bu birinci derece kanun yapıldığını mü-zakeratı dahi hitam bulduysa da vükela-yı fiham hazeratı iş bu iki suret hakkındaki mütalaalarını muahharan beyan ve tebliğ buyuracakları)nı ifa-de buyurdular.

Reis: —Bu bahisler geçmiştir. Sancak tabiri-nin tashihi lazımdır.

Çanaka Efendi (Yanya): —Maksadımız o de-ğildir.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Elviye malum olduğundan bunlar sair sancaklar gibi icra olunub halbuki Deraliye'nin kazaları ma-lum olmadığından dairelere taksim kılınmıştır.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bu bahsi geçmek lazımdır.

Bunun üzerine bend-i mezkurun ibkasına ek-seriyetle karar verilmiştir.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Mebusana rütbe verilmemesi iktiza eder.

Midhat Beyefendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Elimizdeki mebusanın intihabı kanunudur. Ka-nun-i Esasi mucibince rütbe ve nişan tevcihi hu-kuk-ı mukaddese-i şahanedendir. Bu halde orası irade-i şahaneye muallaktır.

Bunun üzerine arzıhal ve telgraf olarak 21 evrak kıraat olunarak meclise hitam verilir.

Kırk Üçüncü İnikad*

23 Cümadelûlâ 94 — 23 Mayıs 1293 / 4 Haziran 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1927.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i mahsusası devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riya-set-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dört buçukda bed eyledi.
Geçen müzakere hülasası okunsun.

Hülasa okunur.

Reis: —Aynıyla kabul olundu mu?

Heyet: —Olundu.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Muvazene-i Maliye Kanunu

Bunun üzerine Hasan Fehmi Efendi muvazene layihasını kıraat eyler.

Reis: —Maliye nezaret-i celilesinden layiha ile verilen müzakeredir.

Bir mebus: —Bu bedelat-i askeriye, Hıristiyan bedelat-i askeriyesi mi, yoksa İslam bedelat-i askeriyesi mi?

Reis: —O başka madde. Bu hazinenin karıştığı şeyler...

Vasilaki Efendi (İstanbul): —Bedelat-i askeriye kalacak mı, yoksa kalkacak mı? Kanun-i Esasi mucebince bu kalkacaktır. Bedalat-i askeriye niçin bütçeye koydular?

Reis: —Encümenin bu bâbdaki mütalaatını Heyet-i Vükela'ya havale edeceğiz.

Ohannes Efendi (İstanbul): —Bu sene Hıristiyanlardan asker alınamayacağı için bedelat-i askeriye bugün içindir.

Vasilaki Efendi (İstanbul): —Kanun-i Esasi ilan olunalı 6 ay oldu. Niçin Hıristiyanlar bu sene asker vermeyecek? Niçin vatana borçlu oldukları hizmeti bedenen ifa etmeyecekler?

Ahmed Muhtar Efendi makale-i âtiyeyi irad eyledi:

“Teba-i sadıka-i saltanat-ı seniyyeden bilcümle İsevi, Musevi vatandaşlarımızdan dahi Müslim gibi ba-kur’a asker alınması arkadaşlarımızın bazıları tarafından beyan olunuyor. Devlet ve vatanımızın temin-i saadet-i haliye-i âtiyesine ve muhafaza-i hukuk-ı mukaddese-i cenab-i mülk-dari maksad-ı mühimmine medar olmak üzere salifüz-zikr gayrimüslim arkadaşlarımızdan an be an meşhud-i basire-i mahzuziyetimiz olan muavenat-i hidemat-i cemileye beyan-ı şükranıyetten başka denilecek bir şey olmadığı bedihidir.

Şununla beraber bu bâbda layih-i hatır olan bazı mütalaatımın ber-vech-i âtî beyan ve iradına ibtidar olunur: Şöyle ki umum gayrimüslim vatandaşlarımızdan vilayatta bulunanların 931 bin lira mikdarından ziyade bedelat-i askeriye olduğu misillü Dersaadet’te olanların dahi alet-tahmin 250 bin lira kadar bedelat-i askeriye olmak lazım geleceği ve maa-hâzâ gaile-i hazıra-i harbiyeye kafi asakir-i zafer-measir-i şahane lehülhamd mevcud ise de onların idaresiyle

levazım-i saire-i harbiyenin bi-tamamiha tedarik ve istihzarına vâfi akçamızın mefkud olmasından dolayı derkar olan müzayaka-i ihtiyacat-ı maliyemiz oldukça tehvin ve tahfif edilmek üzere şu günlerde bazı tedbirlere teşebbüs edildiği izahdan müstağnidir.

Binaenaleyh bu sırada zikrolunan gayrimüslim arkadaşlarımızdan dahi ba-kur'a asker alındığı halde bu keyfiyet bedelat-i askeriyelerinin miyan-i varidattan ihracını mucib ve bu ise hem varidat-i umumiyemizin tenakus ve tedennisini ve hem de ihtiyacat-ı takat-fersa-i hazıramızın bir kat daha tezayüd ve tekessürünü dâi ve calib olacağından şu emr-i baisül-hayrın, bi-havlihi teala kuvve-i maliyemizin si'a-i hâl ve tesviye-i masarife iktidar kesbeylemesine talikiyle kema-kan bedelat-i nakdiye-i askeriyelerinin alınması ve harb mesele-i zailinde ibraz eylemiş oldukları measir-i vatan-perveri vü hamiyetkari misillü şimdi dahi gönüllü olarak asakir-i muavine silki-ne idhal edilmelerini arzu edenler olduğu halde yine kemal-i memnuniyetle isimlerinin sebt-i defter edileceği nikâtının kendilerine bildirilmesi münasib olacağını zanneder ve buna müslim ve gayrimüslim arkadaşlarımız da muvafakat eyleyeceklerini memul eylerim."

Reis: —Bunun sırası değil. Bunu encümene havale ettik.

Vasilaki Efendi (İstanbul): —Müsaade buyurunuz.

Reis: —Geçelim, efendim. Encümenin mütalasasını şaşırtırız.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Kaime sarfi rüsum-i âşarda gösterildiği gibi gümrüklerde dahi olmalıydı.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Gümrükler varidatı filhakika nakiddir. Maamafih varidatın takdirini de kuruş olarak koyduk. Alel-ıtlak kuruş denmesi, şayed kaimeyi kaldırırız ihtimaline mebnidir. Şimdiki halde mühimmat-ı harbiyeye sefaretlerin masarifi dahi inzımam ettiğinden nakid kifayet bile etmez. İndel-hisab bunlar müfredatıyla meydana çıkar.

Reis: —Bunları encümen dinliyor ya. Orada bakılacaktır.

Rasim Bey (Edirne): —Şimdi ihtar ederim ki konturato hasılatı belediye verildi. Buradan çıkarılmalı.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Yalnız bu değil, rüsum-ı mütenevvia meyanındaki çeki ve kantar misillü şeyler de belediyelere terk

olundu. Onların da varidat yekunundan çıkarılmaları lazım gelir.

Reis: —Bu 1300 kese akçayı encümen gözetmelidir.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Hasılat onların aldığı maaşın humsü kadar olmuyor. Mümkün ise yine bu hasılat verilip maaşların kesilmesini münasib görüyor.

Reis: —Umum mehakimin ıslahı para ile mi?

Bir mebus: —Duhan rüsumuna dair olan fıkra okunsun da mülahazasını beyan edeyim. Hidiviyet-i Mısriye ile olan ittifak üzerine pek ağır rüsum konmuş. Bizim tüccarımız resm-i idhalin ağırlığından dolayı doğrudan doğruya gönderemiyorlar. Nihayet Avrupa mahsulatına benzeterek bir takım kutularla Mısır'a gönderiyorlar. Bu halde ne mısır ve ne de biz rüsum alıyoruz. Tüccar bu suretle kazanmak için Avrupa nâmiyle kaçıyor.

Reis: —Bu halde daha ziyade satar.

Mebus: —Edna fiyatla satılıyor.

Reis: —Bunun başka sebebi var. Maamafih encümen baksın da mütalaasını beyan etsin.

Rasim Bey (Edirne): —Bu misillü mevaddi bûdceye şehven idhal etmemek için encümen katibi bu bâbda dikkat etmelidir. Bir de telgraf ve postanın usul ü idaresi tebdil olduğundan dolayı bir istizah vuku bulmuştu. Memurların tebdil-i esamisi üzerine varidatın tezayüd eylediğini haber almış ve bunda tafsilat taleb eylemiştik. Henüz cevap gelmedi.

Reis: —Cevap gelmedi mi?

Heyet: —Hayır.

Reis: —Bir kere daha tekid olunsun.

Rasim Bey (Edirne): —Bu ikinci defa olarak mı okunuyor?

Reis: —Bir kere okunacak. Bu esbab-ı mucibeden maduddur. Bunları şubelere vereceğiz.

Rasim Bey: —Yani bugünkü karar kat'î değildir.

Reis: —Encümenle şubelerde müzakere etmeli...

Rasim Bey (Edirne): —Memurîn-i hazıra tamamıyla maaş alamıyorlar. Mazulîn hakkında encümen pek çok müzakeratta bulundu. Ve hatta bazı maddeler dahi kabul olunmuştu. Hazır maliye nazırı paşa hazretleri burada iken buna baksak.

Reis: —Encümende bulunmak mümkün olursa bakılsın.

Bunun üzerine (rüsumat ve tahrir masarifi) layihası kıraat olundu.

Yusuf Paşa Hazretleri (Maliye Nazırı): — Memalik-i şahanenin kamilen tahriri için memurîn maaşı tahmin olunmuştu. Eski bütcelere her sene tahrir maaşı konmuş. Bir ecnebi adam bütcemizi eline alıb okuyacak olsa her sene tahrir masarîfinin alınmış olduğu⁷⁷ halde bütçeye konulmasına bir mana veremeyeceğinden o mütalaaya mebni bütçeye koymadık.

Rasim Bey (Edirne): —Muvazene layihamızda münderic açığın kapatılması için icab eden vesaite encümende bakılmaktadır. Bir çobanın 4 kuruş verdiği gibi memurîn dahi maaşlarını biraz eksik alsalar muvazene layihası o zaman yoluna girer.

Reis: —Encümende oraya geldiğinizde müzakeresine bakınız.

Rasim Bey (Edirne): —Mecalis âzâları hakkında bazı mülâhazat geçmişti. Âzâsının maaşları müsavi olmak icab eder. Bu sene böyle şeyler olub olamayacağını bilmiyoruz.

Reis: —Müzakere olunsun da resmen Babiali'ye takdim olunsun.

Rasim Bey (Edirne): —Babiali'ye gönderildi.

Reis: —Babiali'ye daha gönderilmedi. Mamlukları olmak üzere yalnız suret verdik.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Gönderilecek nizamlar, layihalar gönderilmedi. Bunlar gönderilmezse meclis bir şey yapmış olmayacaktır. Bu betaet meclisimize atfolunmasın.

Reis: —Ben iki, üç kere suret-i gayr-i resmî yede taleb eyledim.

Nafi Efendi (Haleb): —Vakıa nizamâtın süratle yetiştirilmesi mültezemdir; fakat Şura-yı Devlet nizam yetiştirmekde şimdiye kadar tekasül eylemedi.

Heyet: —Hayır, hayır, tekasül eyledi.

Bunun üzerine daire-i hariciyeye müteallik olan fıkârat kıraat olunur.

Rasim Bey (Edirne): —Acaba daire-i hariciyenin müfredatı görüldü mü?

Reis: —Geldi; fakat görölmedi.

Rasim Bey (Edirne): —Ahali-i Müslimeden alınacak bedelat-ı askeriye eslihayâ mukabil olacak diye görölüyor. Encümene bir şey ihtar edeceğim ki ahali-i Müslimenin vereceği bedelat-ı askeriye 50 lira olacağı gibi ahali-i gayri Müslimenin dahi vereceği lira üzerine hesab olunmalıdır.

Reis: —Encümende güzelce müzakere edilsin.

Rasim Bey (Edirne): —İtfaiye masarîfî belediyeden verilmeli...

Reis: —Bunu da unutmamalı ki belediye bundan sonra itfaiye alayları kullanacak. Şimdi ki itfaiye alayı devletin numune olarak yaptırdığı bir alaydır.

Rasim Bey (Edirne): —Pekala bunların maaşını da belediye versin.

Reis: —Belediyenin buna iktidarı yoktur.

Bunun üzerine ziraat ve ticaret dairesi hakkındaki mevad kıraat olundukda Rasim Bey (bu dairesinin teksir-i ziraat-i ticarete muktezi vesaite bakıp mektebler inşa ve tesis edeceği lazım iken şimdiye kadar hiçbir mekteb yapılmadığını ve maama-fih masarîf devam etmekte bulunduğunu) nu beyan ederek buna dair olan encümen mütalaatının derhal ityan edilmesini teklif eylemiş ise de (mütalaat-ı mezkûreye sonra bakılacağı) *taraf-ı riyasetten cevaben bildirilmekle meclise hitam verildi.*

⁷⁷ Sözün gelişine göre, buradaki "alınmış" veya "olduğu" kelimelerinden biri menfi olmak icab eder. H. T. Us.

Kırk Dördüncü İnikad*

24 Cümadelûlâ 94 — 25 Mayıs 1293 / 6 Haziran 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1928.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i mahsusası devletlû Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riya-set-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dördü çeyrek geçerek bed eyledi. Ber-mutad geçenki müzakerenin hülasa-i zabtı okunsun da dinleyelim.

Okunur.

Reis: —Bir ilave var mı?

2- Âzâ Teklifleri

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —İşitiyorum ki encümende tenkihata dair bazı müzakerat cereyan ediyormuş. Lakin tenkihatın birkaç yere hasredilmesini münasib göremem: çünkü bir oda muhassessatından bir sülsü kadar tenkih edilmesi münasib ise de o maaş-i münakkahı beş, on katibe tahsis etmek mugayir-i adalettir. Bir müdir kaç katib ile bulunduğu kalemi idare edebileceğini bilebilir; binaenaleyh tenkihatı kalem müdirlerine havale etmeli...

Reis: —Encümende buna bakılacaktır. Maliye müzekkiresinin alt tarafı okunsun.

Bunun üzerine Hersek mebusu Ali Efendi kürsi-i hitabete çıkıp makale-i âtiyeyi irad eyledi:

“Hersek sancağı kıt’at-i mühimme-i nazike-den olub ba-husus Karadağ’a civariyeti cihetiyle öteden beri suret-i müstakillede olmakla hasbel-mevki umur-i müstacelesi icabınca doğrudan doğruya Babıali canib-i samisiyle muhabere etmesi elzemiyeti ve rabt u zabt icrasıyla her türlü asayiş-i muktazayanın vaktiyle istihsali kolay bulunmuş ve her ne kadar Karadağ fesadat-i isyanıyesine bir sedd-i sedid olmuş iken bir vakitten

beri liva-i mezbur Bosna’ya ilhak olunarak idare-i müstakilesinin lağvından derhal zabt u rabt şirazeden çıkmış ve bir kaç sene zarfında Karadağ fırsat bulub fesadat-i hafiye ile derece derece mesele-i hazıraya değin pek çok mazarrat tevliid ederek ve hususiyle Karadağ meselesinin bidayetinde ahali-i Hristiyanıye üzerine teşvikat-i cebriye icra eylediği umumun malumudur. Ve mesele-i hazıranın bidayet-i zuhurunda Bosna vilayeti canibinden her nasıl ise ehemmiyet-i lazime verilmediğinden sancağ-ı mezbur bütün bütün harabiyet kesbeylediğinden devletce dahi görünen lüzum üzerine sancağ-ı mezbur Bosna’dan ayrılib vilayet teşkil buyurulmuş olduğundan, mesele-i hazıranın hitamında iade-i asayiş olundukda matlub olan muhassenatın usuli memul-i kavi iken sancağ-ı mezkur, vilayeti lağv ile yine Bosna’ya ilhak olunması üzerine umum ahali-i mevcude meymus olmuş olduğunu beyan ile derhal hakikati mutazammın Babıali’ye telgraf keşide edildiği gibi mahzar-i umumi ile dahi istirham olunmuş ise de semeresi zuhur etmediğinden sancağ-ı mezburun mebusu bulunduğum liva-i mezkurun ah-

valine vukufumuz cihetiyle arz-i keyfiyetle liva-i mezburun fazla masarife hacet kalmamak üzere yalnız suret-i müstakillede olarak mutasarrıflık idaresi kalıbına ifrağı hususunu ahali nâmına olarak istirham ile iş bu varaka heyet-i umumiyeeye takdim olundu.

Reis: —Muvakkaten mi tefrik olundu? Cây-i mütalaa şudur ki bu bir kere bütün bütün tefrik olundu. Sizin söylediğiniz muvakkat tefrik mi? Bir de istiklal başka, tefrik başkadır. Mütalaanız nedir?

Bir mebus: —Evrak mütalaasından muvakkat gibi anlaşılıyor. İşkodra gibi muhaberesi doğrudan doğruya bura ile olmalıdır.

Reis: —Bu bir masarifi mucib olur ki o masrafa herkesin tahammül etmesi müşkildir. Bu halde bunu şubeye bile göndermeye hacet yoktur. Nasıl rey var mı?

Heyet: —Var.

Reis: —Mucebince bir şey yazılsın da kabul olunursa Babıali'ye gönderilsin.

Şubeden bir müzekkire gelir.

Reis: —Bu kağıd şubeden geliyor. Şayan-i mütalaa ise encümene havale edelim. Diğer bir müzekkire kıraat olunur.

Rasim Bey (Edirne): —Karadağ'a giden beygirlerin telefâtını ve masarifatını soruyorlar. Bu

kavgadır. Elbette telefât olur. Kira ile Karadağ'a araba nasıl götürülebilir?

Reis: —Şimdi ahaliden nakliye için hayvan istiyorlar. Ahali zahmet çekiyor. Halbuki ileri de hayvana daha ziyade ihtiyaç mestedecektir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bu hayvanların hesabı isteniyor. Mevaki-i harbiyede asker düşman ile uğraşırken bunların hesabını istemek pek münasib değildir, zannedirim. Gaile-i hazıra mündefi olduktan sonra bu gibi şeylere bakılabilir. Şimdiki halde hayvanların güzelce bakılıp muhafaza edilmesi için encümente bir şey yazılsın da gönderelim.

Rasim Bey (Edirne): —Akşam Karadağ hakkındaki telgrafnameyi gördük. Ne kadar memnun olduğumuzu tarif edemeyiz. Böyle muzafferiyetler kazanan kumandanları böyle küçük bir şey ile gücendirmek münasib değildir.

Reis: —Bunda gücendirecek bir şey yok. Hayvanata güzelce bakılmasını tavsiyeden ibarettir.

Heyet: —Pekala. Pekala, geçelim.

Diğer bir müzekkire kıraat olunur.

Reis: —Bu mühimdir. Tashih olunacak bir şeydir. İyice müzakere edilse. Mühimme encümenine havale edelim.

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Muvazene-i Maliye Kanunu

Maliye muvazenesinin layihası okunur.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Maksad bu muvazeneyi okuyub bize dinletmek ise işte gördük, dinledik. Yok, tasdik ise biz malumatımız olmayan bir şeyi tasdik edemeyiz.

Reis: —Bu birinci kıraattır.

Rasim Bey (Edirne): —Bedel-i askeri aynen elli lira olmak lazım geldiği gibi ahali-i gayrimüsliminin dahi lira olarak vermesi lâbüddür. Bir de belediyeeye verilmiş şeyler var. Onlar buradan çıkarılmalıdır.

Reis: —Bunu bir pusulaya yazınız. Böyle şeylerde telaş iktiza etmez.

Bunun üzerine zabtiye hakkındaki fıkra kıraat olunur.

Bir mebus: —Bu zabtiye yalnız İstanbul'un mu?

Reis: —Müfredatını sormalı efendim. Bu ikinci bâbın umumuna dair encümenin bir mûla-

hazası var mı? Birinci kıraat tamam oluyor. Bunları da hazır etmeli...

Bunun üzerine (mehakim-i nizamiye ve temyiz ve hukuk)a dair olan mevad kıraat olunur.

Reis: —Mehakim masarifi tezayüd eder de inşallah işler de görülür. Bu masraflar tezayüd etmedikçe işler görülemez.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Haricde bulunan ticaret mahkemeleri masarifatı varidata mevkuf olduğundan şu kadar masraf neden oluyor? Madem ki müstahdemîn maaşları varidattandır; bu masarif neden?

Reis: —Bunlar ticaret nezaretinin masarifidir, mahakimin değil. Müfredatını isteyiniz.

Bunun üzerine (müzekkirelerin birer nüshası Meclis-i Mebusan'a verilmesi iktiza eylediği) ne dair bir kaç zâtın vuku bulan ihtarı üzerine canib-i riyasetten dahi (bu birinci kıraat olmak münasebetiyle müzekkirelerin 100 nüshası mukaddema encümene verildiği) cevaben beyan olundu.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): — Bunlar ayrı ayrı basılıb bize verilecek; biz de mü-talaa edeceğiz.

Reis: —Defterler geldi. Bunlar on gün içinde tab olunamaz. Aynen defterler gelsin. Cümlesi-ni aynen bir encümene isteyiniz. Her şubeye bir gün gelsin.

Manok Efendi (Haleb): —Bu nüshaları ta-lebde arkadaşlarımız haksız değildir.

Reis: —Nüshalar gelecek diyorum, lakin ge-tirtmiyorsunuz.

Manok Efendi (Haleb): —Vaktimiz az kaldı. Nüshalar çok olursa vilayetlerde okuruz. Ge-lecek seneki mebuslara layihalar göndeririz.

Reis: —Reyinizi sorarız. Reyiniz vechile is-tediğinizi yaparız. Deminden beri söylüyorum. Dinlemiyorsunuz. Biz böyle iş görüyoruz.

2- Arzuhaller

Bunun üzerine arzuhaller kıraat olunma-ya başlar. Arzuhallerin kıraatı sırasında Maraş mutasarrıfı aleyhine bazı şikayati havi heyete tak-dim kılınan iki kıta arzuhal kıraat olunur.

Nafi Efendi (Haleb): —Hakkında şikayet olunan bu Maraş mutasarrıfı Halil Paşa'nın su-i meslek ü ahvali haylice tevatüren rivayet olu-

nuyor. Ve ben su-i idaresinden bir iki madde-yi biliyorum ve suret-i mevsukada işittim. Bu adam Maraş'da kaldıkca sancağın idaresi müz-dad olacaktır. Bunu resmen âzâ-yı kirama söy-lüyorum. Maddelerin birisi: Kendi intrikasını çevirmek için sadakat ve hüsn-i hizmeti dev-letce müsellemler olan Maraşlı Ahmed Paşa göya Devlet-i Aliyye bir muharebe ile meşgul olur-sa maazallah Maraş'da isyan edeceğini tefev-vüh etmiş gibi katiyen aslı olmayan bir iftira-i mahza cüret ile 90 yaşında bir pîr-i faniyi Ha-leb'e mahsus irsaline sebep olmuştur. Sonra mutasarrıfın dediğinin aslı olmadığı vilayetce tahakkuk ettiğinden mumailiyh Ahmed Paşa memleketine iade olunmuştur. İkincisi: İdare meclisinin bazı âzâlarını menafine mani add ile onların nizamsız olarak azillerine teşebbüs et-miştir. Yapamadığından şimdi işini gücünü terk ile onlarla uğraşiyor. Bunun hakkında meclisi-mize gelen şikayet taaddüd eylemiştir. Bunun azli ve adem-i azli devletin bileceği şeydir. Bi-zim vazifemiz tekiden ihtardır.

Bunun üzerine mebusandan birkaç zât dahi, bu bâbda mülahazat-i mahsusalarını serd ü it-yan eyledikten ve sair arzuhaller dahi kıraat olunduktan sonra meclise hitam verildi.

Kırk Beşinci İnikad*

25 Cümadelûlâ 94 — 26 Mayıs 1293/6 Haziran 1877
CUMARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*7 Haziran 1877 tarihli ve 128 sayılı Fransızca La Turquie gazetesinden:)

1- Müzakere Edilen Maddeler

1- Bütçe

2- Mecburi Dahili İstikraz

Mebusan Meclisi hafi celsede bütçe müzakere-lerine devam etti.

Celsenin başında maliye nazırı tarafından gelmiş olan bir tezkire okundu. Muhtelif tahsisatları tasdik eden ve irad hakkında izahat veren bu tezkirede nihayet harb için ihtiyarı zaruri olan masraflara karşılık olarak 5 milyon Türk lirasına ihtiyaç olduğu neticesine varılıyordu. Nezaret bu meblağı temin için üç şekil ileri sürüyordu: Bunlardan biri (istikraz-ı harici) yapmak, ötekisi (meburi istikraz-i dahili) açmak, yahud da yeniden kağıd para çıkarmak idi.

Birçok mebuslar söz aldılar ve ictima fırtınalı bir hale girdi.

Mebuslardan biri mecliste hazır bulunan Yusuḫ Paṣa'ya "yabancı bir memlekette para almak ümidi olup olmadığı"nı sordu, nazır buna cevaben "müzakerelerin devam etmekte olmasına rağmen, henüz bir şey elde edilememiş olduğunu" bildirdi.

Diğer bir mebus, "meclisin meşru taleplerinden hiçbirini tatmin etmiş olmadığı"ndan hükümeti muabeze etti.

Bir üçüncü, "memleketin düştüğü sefalet ve fakirliği tasvir ederek, halktan cebri istikrazda bulunmak imkanı olmadığı" neticesine vardı.

Müdahaleler, cevaplar, mukabil cevaplar o kadar canlılık ile devam ediyordu ki, ictimaa ri-yaset eden ikinci reis Bahaeddin Efendi intizamı temin için müşkilat çekiyordu. Bu sırada İstan-

bul mebusu Hasan Fehmi Efendi söylediği nutku dinletmeye muvaffak oldu.

Hasan Fehmi Efendi (devletin kritik vaziyeti) ni anlattıktan sonra mebusların vatanperverliklerine müracaat ederek bu gibi istizahlardan ve vakitsiz tekliflerden vazgeçmelerini rica etti ve ez-cümle şunları söyledi:

"Bizim para ihtiyacımız var, ve hükümet de bize bu ihtiyacın kat'ı ve mübrem olduğunu söylüyor. Faik bir düşman kuvvetine karşı vatani müdafaa için dövüşen askerleri beslemek ve tec-hiz etmek için bu para hükümete lazım.

Muhakkak ki bütçeye konulan her meblağ, her masraf için en ince tefferruatına kadar izahat istemek, lüzumsuz masraflar için bir metelik bile vermemek haklarına mâlik bulunuyoruz.

Devletin paralarına nezaret etmek vazifesiyle mükellef olanları mesul kılmaya haklı bulunduğumuz hususunda sizinle hem-fikrim; fakat aynı zamanda bütün bu tedbirleri vatanın acil ihtiyaçlarına karşı koyduktan sonra düşünebileceğimiz kanaatindeyim; bunun için bu istikraz işini müstacelen tedkik edecek bir komisyon teşkilini talep ediyorum.

Bu teklifimin kabulünü vatan nâmına meclisten rica ederim."

Bu arada Hasan Fehmi Efendi'nin bu vatanperverane teşvikleri de sükutu temin ettiremedi.

Birçok mebuslar cevap vermek için söz istediler ve bazıları da yüksek sesle: "Halkın artık istitaatı kalmadığı"nı ve hatta "muntazam vergileri bile veremediği"ni söylediler.

Trablusşam mebusu Nikolaki Efendi Nevfel gayet yüksek bir sesle ez-cümle şunları söyledi:

“Biz fakiriz, kudretsiz ve takatsiz bir hale sokulmuşuz... Olabilir, fakat bütün varlığımızı vatan uğuruna terketmemiz lazım.

Askerlerimizin kanlarını son damlalarına kadar akıttıkları bu zamanda biz soframızdaki son lokmayı vatana borçlu olduğumuzu unutmamalıyız.

Tehlike başlarımız üzerinde asılı durmaktadır. Felakete uğradıktan sonra varlıklarımızı, servetimizi nereye sarf edeceğiz? Eğer bugün için değilse onları nereye kullanacağız?

40 seneden beri hükümete hizmet etmekteyim ve yapmış olduğum tasarrufla bugün 500 Türk lirası kıymetinde bir tek eve sahib bulunuyorum... Bu binayı hükümet emrine terk ediyorum.”

Yenişehirlizade Ahmed Efendi Nevfel Efendi'nin sözlerini ikmal etti:

“Evet, dedi; biz son fedakarlıkları da yapmaya hazırız, ancak mevki-i iktidarda olan şahsiyetlerin de mukabele göstermesini muhakkak istiyoruz.

Nazırlar maaşlarının dörtte birini terkettiler ve birkaç beygir hediye ettiler. Bu asla kifayet etmez.

Bunların maaşlarının hepsini değilse bile hiç değilse yarısını terketmeleri ve tayin alanların bunu reddetmeleri lazımdır. Nihayet öyle tedbirler alınması gerektir ki, halk da hükümete itimad edebilsin.”

Bundan sonra daha birçok teklifler söylendi ve meclis nihayet, hükümet tarafından teklif edilen kiredi meselesini tedkik için hususi bir komisyon teşkiline karar verdi.

Bu komisyon mebuslardan Hacı Ahmed Efendi, Fasih Efendi, Nikolaki Nevfel Efendi, Vasilaki Sarakoti Bey, Veysel Bey, Petraki Potrovic Efendi, Ferzi Efendi, Yorgaki Efendi, Panayoti Ziriti Efendi, Ruppen Efendi ve Nikolaki Solidi Efendi'den teşekkül etti.

Komisyon seçilir seçilmez, derhal ilk hazırlık müzakeresini yaptı, bu müzakere sırasında dahili istikraz, iane gibi birçok projeler teklif olundu; fakat kat'i hiçbir karar verilmedi.

Komisyon bugün ikinci ictimainı akdedecektir.

Kırk Altıncı İnikad*

27 Cümadelülâ 94 — 28 Mayıs 1293 / 9 Haziran 1877
CUMARTESİ

Reis: Ahmed Vefik Efendi

Vakit gazetesinin 29 Mayıs 1293 tarih ve 5822. sayısından:

Dün mebusanın aleni ictimasında cereyan eden müzakeratın en mühimmi bir istikraz akdi maddesi olub Halebden Manok Efendi (her sene re'sülmal ile faizine mahsuben %15 verilerek 12 senede tamamıyla tesviye ve tediye olunmak üzere %10 faizli ve 6 milyon liralık bir istikraz akdi münasib olduğu)nu beyan edib keyfiyet hin-i müzakerede bu suret münasib ve hayırlı tasavvur olunmuş ise de henüz karar bulmamış ve iş karar-gir olduğu halde tafsilatiyle beraber ilanı mukarrer bulunmuştur.

Bunu müteakib bazı mebuslar (işbu istikrazdan hasıl olacak paranın sarfı için yarısı memurlardan ve yarısı mebuslardan ibaret olmak üzere bir komisyon teşkili)ni taleb edib mumaileyh Manok Efendi (mebuslar mesul olmadıklarından bir heyetin nısfı mesul ve nısfı gayri mesul olmayıb çünkü bu suret Kanun-i Esasi'ye mugayir olduğunu ve bu gibi işler vükela ve memurlara aid olarak, kusur ederlerse mesul olacakları)ni dermiyan etmekle kabul olunub bu suretten sarfı nazar olunmuştur.

Muabharan avukat izzetlu Kastiro Bey'in Meclis-i Mebusan'a verdiği istida üzerine tekrar bahis cereyan edib mir-i mumaileyh mukaddema Babiali'ye bir layiha vererek, (devlete 4 milyon liralık bir irad bulduğunu ve bunun için kendisine şimdilik %2 ve hin-i icrasında %5 vermek üzere kendisiyle şimdiden bir konturato akdedilirse beyan edeceği)ni ifade etmiş ve böyle (meçhul bir şey üzerine konturato edilemeyeceği cihetle) işbu layihayı Şura-yı Devlet kabul etmemesi üzerine, keyfiyeti Meclis-i Mebu-

san'a beyan etmişti. Bu kere bu madde bahs ü müzakereye konulduğundan, mumaileyh Manok Efendi, (mir-i mumaileyhin beyan ettiği varidat mutlaka memleket içinde bir şey olarak eğer şimdilik icrasız duran bir şey ise onda bir sebep olduğunu ve şimdi böyle bir konturato olursa mir-i mumaileyh ileride o cihete dokunuldukca zarar ve ziyan dava edebileceğini ve böyle bir konturato bir yerde olmayıb mir-i mumaileyhin ifade-i keyfiyetten evvel mukavele akdine kıyamı devletce mukafata mazhariyeti temin maksadına mebni ise Devlet-i Aliyye'ye hüsn-i hizmet edenlerin daima mazhar-ı mukafat olageldiğini ve esbab-ı meşruhaya nazaran işbu istidanın kabulü gayri caiz olduğunu) beyan ettiğinde bunun üzerine Reis Paşa hazretleri mumaileyhin işbu ifadesini tebrik ederek heyetce kabul olunarak arzuhalin reddine karar verildi.

Fransızca La *Turquie* gazetesinin 10-11 Haziran 1877 tarihli sayısından:

Mebusan meclisi bugün alaturka saat dörtte Ahmed Vefik Paşa'nın riyasetinde ictimaya etti.

Bazı küçük tashihlerle kabul edilmiş olan zabıt hülasasının okunmasını müteakib Konya mebusu Simonaki Efendi kürsiye çıkarak 5 milyon Türk liralık mecburi dahili istikraz üzerindeki nutkunu okudu.

Simonaki Efendi (vergilerin artırılması) esasına dayanan istikraza taraftar değildir. Simonaki Efendi (harb ihtiyaçlarını karşılamak üzere hükümet tarafından kabul edilmiş olan meblağın müstacelen temini lüzumunu inkar edememekle beraber, arzu olunan gayeye varmak için alınacak tedbirlerin de iyi neticeler doğuracak mahiyette olmaları)ni istemektedir.

Taşra vilayetlerinin vaziyetleri yeni yüklerle tahammül noktasından insanı tamamen tatmin edici değildir. Simonaki Efendi misal olarak yalnız Konya'dan bahsetti:

“Kıtlık, hayvanlara arız olan illetler, ekimin verimli olmayışı ve daha böyle bu vilayetin üzerine çöken birçok felaketler Konya'yı fakirleştirmiştir.” dedi.

“Ankara ve Kastamonu vilayetleri de aynı vaziyette bulunmaktadır.”

Hatib netice olarak, (bu şerait dahilinde, bahse mevzu istikrazın, vergi esasına dayandığı takdirde tamamen muvaffak olamayacağı)ni bildirdi.

Simonaki Efendi şu şekilde başka bir hal çaresini teklif etti:

“İstikrazlar, mükelleflerce tediye olunan vergiler mecmuuna dahil edilmeksizin, muayyen bir varlığa sahip olan kimseler arasında taksim olunmalı. Tarholunan asgari vergi 5 lira olacaktır. 50 ile 200 lira arasında olmak ve nazırlardan başlamak şartıyla bütün memurlara bu vergi tarholunacaktır.”

Simonaki Efendi (bu şekilde halkın da rahatsız olmayacağını ve hükümetin de aradığı parayı bulacağı)ni düşünmektedir:

Konya mebusu bundan sonra, meclisin nazar-ı dikkatini Mösyö Kastiro tarafından verilen ve devlete ümid olunmayacak gelirler vaad eden bir proje üzerine çekti.

Proje sahibi sırrını vermek için her şeyden evvel, kendisinin hazineye temin edeceği varidat üzerinden yüzde hesabıyla bir komisyonun hükümetce mukavele ile kendisine temin edilmesini istiyordu.

Simonaki Efendi bu teklifin devlet şurası tarafından incelendikten sonra (varidat menbaları bildirilmemiş olmakla nazar-ı itibara alınamayacağı) ileri sürülerek reddedildiğini bildirdi.

Simonaki Efendi (bugünkü şerait içinde Mösyö Kastiro tarafından yapılmış olan böyle bir teklifin hükümet tarafından reddolunamayacağı kanaati)ni ileri sürerek (meclisin izahat istemesi)ni teklif etti.

Sotiri Efendi Konya mebusunun Mösyö Kastiro projesi hakkındaki teklifine iştirak etti. Solidi Efendi Mösyö Kastiro'yu tanımaktadır. Kastiro Efendi ciddi bir adamdır, projesi hükümetin dikkatine müstahaktır.

Yenişehirizade münakaşayı yersiz buluyor ve ileri sürülmüş olan istikrazın lüzumunu ve tahakkuku imkanlarını tebarüz ettiriyor. Yenişehirizade

de bundan sonra bu istikraz hakkında hükümet tarafından hazırlanmış olan kanun layihasının okunmasını talep ediyor.

Haleb'den Manok Efendi Yenişehirizade'nin fikrine iştirak ile (bu meseleyi tedkike memur olan komisyonun bir karar ittihaz etmiş bulunduğu)nu söylüyor.

Kastiro projesine gelince Manok Efendi (proje sahibinin hükümete vaad ettiği milyonların kaynakları hakkında en ufak bir izahat vermekten imtina ettiği müddetçe, hiçbir ciddiyeti kabul edilmeyecek olan bu gibi teklifleri reddetmekle hükümetin çok iyi hareket etmiş olduğu)nu söyledi.

Devlet şurasından Yanko Ökiades Efendi'nin, Kastiro teklifinin hükümet tarafından (adem-i kabulü)ne dair izahatını müteakib meclis ruznameye geçti.

Reis, kuponlar üzerindeki rüsumun artırılmasının meclisce kabul edilmiş olduğunu haber verdikten sonra, harici istikrazın bugün tedkik olunacak mecburi dahili istikrazdan sonra temas edileceği hakkındaki fikrini soyledi.

Katiblik vazifesini ifa eden bir mebus kanun projesini okumaya başladı.

Bu kanun projesi 20 maddeden müteşekkil idi.

Muhtevyatı hülasa olarak şunlardan ibarettir:

Mecburi dahili istikraz yalnızca harb ihtiyaçlarına sarf olunacaktır. Bu istikraz varlık ve imkanlarına göre bütün mükelleflere tarh olunacaktır.

600 milyon kaime kuruş tutacak olan bu istikraz %5 amortisman ile %10 faiz getirecektir. Bu borç 12 senede tesviye olunacaktır. Bina sahibi olmayanlar da yaptıkları ticaret veya sanayiden elde ettikleri kazanca göre aynen bina sahipleri gibi mükellefiyete tabi tutulacaklardır.

Tımar ve her türlü maaş sahipleri için gelirlerinin %10 tarh edilmiştir. Memurlar da iki aylık maaşları üzerinden bu istikraza iştirak edeceklerdir. Binbaşı rütbesine kadar olan zabitler tamamen muaf tutulacak, bu rütbenin üstünde olanlar sivil memurların aynı nispetinde istikraza tabi olacaktır.

Birincisi temmuzda başlamak ve sonuncusu da teşrinievvelde nihayet bulmak şartıyla dört taksitte alınacaktır.

Bu tediyeler muvakkat senedlerle alınacak sonradan bunlar faiz kuponlarını da havi olan tahvillerle tebdil olunacaktır.

Faizler her senenin eylül ayında bütün devlet veznelerinden tediye olunacaktır.

Tediyat kaimenin meşru piyasası olan vilayetlerde kaime halinde, kağıd paranın geçmediği vilayetlerde diğer paralarla yapılacaktır.

İşte kanun projesinin hülasası bundan ibarettir.

Projenin kıraatı sırasında Yenişehirizade vatani sebebler ileriye sürerek (%10 faizin %7,5'a indirilmesi)ni teklif etti.

Bu teklife Manok Efendi ile Sebuhan Efendi muhalefet ettiler. Reis de (bahse mevzu işin iane olmayıb, bir istikraz, bir ticaret işi olduğu)nu söyleyerek bu fikre iştirak etti.

Projenin diğer bazı maddeleri de mülahazalar doğurdu ise de meclis birinci okunuşunda tamamen kabul edilmiş olan, bu kanun projesinin ikinci mütalaasında bu muhalif fikirler üzerinde durmayı muvafık gördü.

Bundan sonra riyaset katibi Bosna mebusları tarafından verilmiş olan bir talebnameyi okudu.

Bugünkü vaziyeti ve bu muntakanın sahne olmakta devam ettiği hadisi gözönüne koyan Bosna mebusları (Bosna'nın 1292 vergisinden muaf tutulmasını, Bosna'nın ağnam rüsumundan affedilmesini ve mecburi istikraz mükellefiyetine tabi olmaması)ni istiyorlardı.

Bu taleb encümenlere havale olundu.

Bundan sonra meclis Bağdad ve Basra mebusları tarafından imzalanmış olub (Bağdad vilayetinin hususi şekilde ıslahı)na müteallik bir teklifin⁷⁸ kıraatını dinledi.

Bu teklifin kıraatı esnasında Rusçuk mebusu Petraki Efendi söz istedi ve uzun bir nutuk okuyarak bununla, (Tuna vilayeti sakinlerinin, hal-i hazıradaki hadiseler dolayısıyla bu vilayetlerdeki gelir kaynakları kapanmış olduğundan mecburi istikraz yüküne tahammül etmek imkanlarına mâlik olmadıklarını) teyid etmeye çalıştı.

İstanbul mebusu Astarıcılar Kethüdası Ahmed Efendi ile Erzurum mebusu Hamzasab Efendi hatibin sözünü keserek bu meselenin (prensib itibariyle halledilmiş olduğu) nu söylediler.

Meclis ekseriyetle bu mebusların mülahazalarını kabul ve reis celseyi tatil etti.

Avukat Kastiro Bey'in 31 Mayıs Vakit'deki bir mektubundan:

"Bizim gerek Babıali ve gerek Meclis-i Mebusan'a takdim eylediğimiz istidamızın hülasası meali devletin nazar-ı tasvibine arz edeceğimiz varidat eğer icra olunur da devlet ondan bihak-

kın istifade eylerse o vakit bize 10 seneye kadar hasıl olacak mikdarından %2 komisyon vermek ve şayed icra olunmayıp da külliye reddedilir ve yahud hazine-i celilece dercolunacak kuyudat-i ihtiraziye den birisine isabet ederse hiçbir nâm ve vesile ile bizim habbe-i vahide taleb ve iddiasına hak ve salahiyetimiz olamamak üzere evvelce temin buyurulmaklığımızı taleb ve istidadan ibaretti.

Lahika- Mühim olan tasavvurun mükafatı dahi mühim olduğu misillü ciddi olan bir şeyin mükafatı dahi ciddi olur."

Bağdad Mebusunun Teklifi

Basiret gazetesinin 9 Haziran 1293 tarihli 2128. sayısından

Bağdad mebusu Abdurrahman Efendi tarafından geçende Meclis-i Mebusan'da irad olunan nutuktur:

"Müzayaka-i maliyenin gösterdiği ihtiyaç ve muharebe-i haziranın gün be-gün kesbetmekte olduğu ehemmiyet cihetiyle 93 sene-i umumiyesine mahsuben ahzı lazım gelen vergiden başka suret-i istifa vü ifası şerait-i mukarrere vü malumeye rabtolunan ve istikraz-i dahili hükmünde bulunan diğer verginin dahi ahaliden ahz ve tahsili tasavvur olduğundan bu bâbda layih-i hatır-ı acizi olan mütalaatın arzu beyanını farizeden gördüm, şöyle ki:

Bu verginin münkasım olduğu birkaç kısımdan biri ve belki birincisi araziden alınan vergidir. Hıttı-i Irakiyenin arazi-i umumiyesi Musul ve Şehr-i Zor ve Süleymaniye ve mülhakatı müstesna olmak üzere kaffesi arazi-i emiriyeden olmayıp badel-feth eshabı yedinde ibka olunan ve hıttı-i mezkureye istila eden vukuat-i mütenevvia-i müellime sırasında mürur-i zaman ile mutasarrıfları dağılarak canib-i hükümetten zabt kılınan ve haracciye denilen arazide kimsenin hakk-ı tasarrufu olmayarak şeref-i itibarına ve kurb ve ba'dine göre hasılatın en ekalli öşrü ve humsü ve en ekseri nısıf bedel ile canib-i miriden şuna ve buna verilerek ziraat ve hırsat ettirilmekte ve beher sene yine bu kaide ve surete tatbikan ve yahud miriye daha faydalı bir mukavele ile diğer ziraate verilmekte olduğundan kimsenin bunda hakk-ı tasarrufu ve tapusu olamayıp canib-i miriden her sene ihale ve ilzam olunagelen ve yahud emaneten idare olunan diğer varidat ve mukataat hüküm ve tarzında olduğu gibi bu senenin hası-

78 Buradaki Bağdad mebusunun Abdurrahman Efendi olacağı, aşağıya (Basiret)'ten naklettiğimiz bir vesika ile anlaşılıyor. H. T. Us.

latı hasbel-mevsim ortadan kalkmış ve muvakkat olan zürraya ettiği masrafa karşı layikiyle hasılat alamadığından veyahud diğer bu misillü arazi almak arzusunda bulunduğundan veya canib-i miriden diğer bir talibe verilmesi hazinece fevaidi mültezim görüldüğünden bunlar dağıldığına ve diğerleri henüz gelib arazinin ziraatine başlanmadığına mebni ahzı tekerrür edecek vergi-i saninin kimden istihsalı lazım geleceğini tayin ettikten mâadâ arazi-i mezkureden nisbet-i âdile vü muhikkada vesair öşür veren arazi derecesinde bir vergi âhiz ve tahsili muktaza-yi adalettir.

Vakıa bu arazinin bir mikdarı birkaç seneden evvelce arazi kanunnamesine tevfikân ba-tapu talibine tefviz ve ihale olunmuş ve sair arazi-i miriye gibi öşür vermesi lazimedden bulunmuş ise de yine bunlar aksam ü enva-i muhtelifede hisse-i miriye vermekdedir. Arazi-i mezkurenin bir cüz'i feyzan-i nehr ile yani suyun mevsimindeki coşkunluğundan etrafa yayılarak tabii araziyi istiab ile sakyettikten sonra çekilerek mecra-yi kadimini bulmakda ve diğer aled-devam cereyan eden nehrin etrafından ayaklar ve yollar açılarak araziye salıverilmekde olması ile bu iki kısmın birincisi az hasılat verib çünkü bu defa su çekilerek sakyeylediği ve mevsim-i sayfa su çekildiği cihetle menfaati diğerine nisbetle dün ve ikincisinin suret-i sakyi muttarid ve daimi olduğundan hasılatı efzun olduğuna göre ikisi de bis-suhule saky ü irva olunmuş demek olduğundan bundan? Bu nisbetle kolaylıkla alındığından bundan şu suretle mütefavit olarak hisse-i miriye alınmakda ve bazısı vakıa nehir kenarında ise de arazi mürtefi ve mecra-yi nehr münhafid olmak hasebiyle öküz ve beygir ve merkeb kuvvetiyle ve dolab vasıtasıyla nehirde su çekilerek arazi sakyolunmakda olduğundan bu zahmet ve tekellüf mukabilinde öşür ahzedilmektedir.

Arazi-i mezkurenin bir kısmı da hazine-i celileye bir güna hasılat vermemek üzere eimme-i meşayih-i izam hazeratına mevkuf ve meşrut olub bu da iki nev'idir. Birisi: Canib-i mütevelliden ziraat ve hırsat ettirilip re'sen hasılatı bil-istifa **ma-vuzia**-lehine sarf olunmakda ve diğer dahi bu kaideye tevfikân Bağdad evkaf muhasebecileri tarafından taliblerine verilerek alınacak hasılatı yine cihet-i mevkafeye ba'det-taksim fazla-i bakiyesi hazine-i evkafa teslim edilmektedir. Nefs-i Bağdad ile mülhahakatı ahalisinden olub suret-i meşruha ile araziyi ziraat ve hırsat etmeyerek ve

bundan müstefid olmayarak yalnız diğer suretle ticaret ve sanaatla meşgul bulunanlardan ne suretle ve ne itibar ve nisbetle vergi alınması icab edeceği bilinmiyor.

Bâlâda arz olunduğu vechile bu kadar muamelat-i müteşettite vü mütenevvia ile ağı ağır hasılat vermekte olan emsaline nisbetle fevkalade iane-i nakdiye ve hasılat ve her türlü levazımat ita ve takdimiyle el-hak nihayet derecede ihraz-i mertebe-i müsabakat eylediği müsbet olan ahali-den ikinci defa vergi ahzi müşkil ise de cümlelerin malum ve müsellemi olan gavail-i mühimme-i harbiyyenin ilcaat-i mübrimesini def'e çare-i seri olmak üzere ittihaz buyurulan tedabire muvafakat, vecaib-i mefruza-i hamiyet ü mürüvvet ve arazi-i mezkureden şilb denilen ve pirinç zer' olunan araziden mâadâ kusurunun memalik-i mahrusa-i şahanede cari olan kaideye ve tapu nizamnamesine tevfikân mevki-i müzayedeye konularak efrad-ı ahalice parça parça olarak tefviz ve ihalesiyle bedelat-i muaccesinden canib-i miriye menfaat usule geleceği gibi ahali dahi bu makule muamelat-i nâ-layikadan reha olduktan başka nezd-i saltanat-ı seniyyenin umur-i mühimmeden olan iskan-ı aşır kazıye-i mutena-bihası pek az müddet zarfında rünuma-yi zuhur olacağı ve Musul ve Şehr-i Zor ve Süleymaniye'den alınmakda olan vergi suret-i adilede tarholunmayıp eshab-i nüfuzun tagallüb ve canib-i hükümete tereddüdleri tesiriyle mükellef oldukları verginin kısm-ı a'zamını fukara-i ahaliye tevzii ve tahmil ile bu yüzden, hayliden hayliye, zulm ü itisaf altında ezilerek, çoğu kut-i yevmiye muhtaç olacak raddede fakr ü fâkaya düşer olmakda ve tahammülden hariç böyle bir teklifat-ı miriye vakit ve zeman ile istifa olamadığından ve medyun bulunanlar vefat etmekde olduğundan bir çok bekaya kalmasıyla canib-i miriye dahi zarar ve ziyan tevliid eylemekde bulunduğundan verginin ve bir de mülhakatiyle, Bağdad'da olan hurma ağaçlarından öşür nâmıyla Bağdad suretinde alınan hisse-i miriye pek fahiş ve ahaliye mucib-i mağduriyet olduğundan bunun dahi gayet âdil ve muhik bir suretle tadil ve tesviyesi umur-i lazimedden idiği rehin-i rütbe-i bedahet ise de bir kaide-i mazbute vü salime tahtına alınması için taraf-ı kemteriden katiyül-mefad bir mülhaza ve mütalaa gösterilmeyip çünkü bu bâbda kesb-i vukuf eden diğer zevat ile bil-müzakere ona göre beyan-ı reyolunması umur-i

makuleden bulunduğu cihetle vukuf ü malumat sabıka vü mükemmeleleri olmakdan naşı Meclis-i Âyan âzâ-yı filhamından devletlu Namık Paşa hazretlerinin taht-ı riyasetinde olarak meclis-i mezkure âzâsından faziletlu Emin Efendi ve Şura-yı Devlet âzâsından saadetlu Mansur Paşa ve sabık Bağdad evkaf muhasebecisi olub burada bulunan saadetlu Derviş Efendi hazeratiyle meclis-i maarif âzâsından faziletlu fasih ve Mec-

lis-i Mebusan âzâsından faziletlu Abdürrezzak Efendilerle Menahem Efendi'den mürekkeb bir komisyon teşkiliyle keyfiyetin arız ü amîk taht-ı müzakere vü tedkike alındıktan sonra verilecek kararın bâdema Meclis-i Mebusan heyet-i mübeccelesinde bit-tezekkür ona göre tadil veya ibka suretlerinin ihtiyar buyurulması esas-i maddeye ve kaide-i adalete muvafık gibi görünmüş olduğundan icra-i icabını taleb ve istida ederim.

Kırk Yedinci İnikad*

30 Cümadelûlâ 94 — 30 Mayıs 1293/11 Haziran 1877
PAZARTESİ**

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1936, 1937, 1938.)

(**Takvim-i Vekayi'de bu zabtın salı gününe aid olduğu yazılıdır. Salı 31 Mayıs'a, 31 Mayıs'da, takvimlere göre 30 Cemaziyelevvele tesadüf ettiği halde takvim 29 Cümadelûlâ tarihini koymuştur. Bizim tetkikimize göre tarih doğru, gün yanlıştır. H. T. Us.

Heyet-i Mebusan devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyasetinde inikad eylemiştir.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat dörtte bed eyledi.
Hülasa okunsun.

Riyaset Katibi Münir Bey hülasayı kıraat ederek, bir güna eksiği bulunmamakla kabul olundu.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Muvazene-i Maliye Kanunu

Reis: —Bugün maliye cedvelinin ikinci kıraatına bed olunacak.

Salim Efendi (Kastamonu): —Buna dair encümenin mütalaatı var ise kısım be-kısım okunsun...

Maliye cedveli okunmaya başladı.

Reis: —Bunlar muvakkat olub ebedi olmadığından 6 milyon şu kadar 1000 keseden tenzil olunan 3 milyon şu kadar 1000 kesedir. Bu bâbda edilecek mütalaa yoktur.

Salim Efendi (Kastamonu): —İçinde olanı var.

Reis: —Alt tarafında olan 3.300.000 kese tafsilen mütalaa olunacak.

Salim Efendi (Kastamonu): —Ondan sonra daha sair şeyler okundu. Onlara dair encümenin mütalaası varsa okusalar.

Reis: —Encümenin bir mütalaası var ki meseil-i mühimme encümenindedir. Bunlar beriki encümende değil, onun yalnız hülasasının bir cedveli yapılmıştı. Sizin encümeninizde müfredatı varsa onu da görelim.

Ahmed Efendi (İstanbul): —Esham-i cedide hasılatı tadil olunacak dört fasıl üzerinedir.

Reis: —Yarın şubelerde müzakere edilsin de nihayet 10 günde bitsin. Eğer bitmezse perşembe günü karar verelim. Geç kalmasak...

Rasim Bey (Edirne): —Duyun-i hariciye ve esham-i umumiye ve demir yolları teminatı ve faiz ve re'sülmalları hakkında bu sene verilmeyeceği için tedkik olunmadı. Zabıtımızda muharrerdir. Tedkik olunmuş zannolunmasın. Bu sene verilmeyeceği için ileride verileceği vakitte tedkik olunmak üzere biz buna dair hiçbir efkar beyan etmedik.

Rasim Bey (Edirne)⁷⁹: —Dahası var: Bu fasıllar için 9. rakamındaki 93 senesi şu faslın hepsi de verilmeyecek buyuruldu. Öbürü verilecektir. Bu sene 93 senesinde tedavülden kaldırılacak kavaim karşılık idi. Bu yekun için⁸⁰ emval-i eytam

⁷⁹ Bu söz Rasim Bey'in devamı mıdır, yoksa arada bir başkasının sözü düşmüş müdür, anlaşılamadı. —H. T. Us.

⁸⁰ "İçinde" olacak. —H. T. Us.

sandığı faizi var. Bunlar encümende müzakere edilmediğinden bu bahse bir şey diyemeyiz.

Reis: —Bunu müzakereye verelim.

Rasim Bey (Edirne): —Elbette bu iş encümende yapılmıştır.

Reis: —Nizamnamede yazılmıştı. Pusulasının üstüne cevap yazılsın. Kıraat-ı saniye ona talik olunsa da encümenin vereceği şeylere bakılsa...

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Gelmezden akdem buna bir karar vermek münasib değildir. İstiyelim de birkaç güne kadar gelsin.

Reis: —Mesela kaç güne kadar?

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Şura-yı Devlet'ten göndersinler. İşte Şura-yı Devlet memurları da burada hazırır.

Reis: —Biz bunu kabul edemeyiz. Sonra o kanun olur, tagyiri mümkün olamaz.

Rasim Bey (Edirne): —Kanun-i Esasi yemin etti ki bi-gayri hakkın ve bila-muhakeme kimse azlolunmayacak. İcab ettiği halde hüküm ile azlolunacak. Bunun için mazulîn zümresine bakılmayacak. Bu takdirce encümenin kat'ını münasib gördüğü maaşa kimsenin başka nazar ile bakmaması iktiza eder. Encümen dahi ne mikdar kat' edecek, ne mikdar bırakacak, onu bildirsin ve ekseriyete müracaat olunsun.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Gerek mazulîn gerek muhtacın hakkında bazı mütalaatım var ki bu mazulîn maaşı bütün bütün kat' olunsun. Bu münasib değildir. Şimdiye kadar Devlet-i Aliyye bir kaide ittihaz etmiş ve bu maaşatı veriyor. Şimdi gerek valiler ve mutasarrıflar ve gerek defterdarları iki kısma taksim etmeli. Birinci kısma 15.000 kuruş vermeli. İkinci kısma...

Reis: —Efendim, biz daha memurîn defterine gelmedik. Bizim okuduğumuz mazulîn defteridir.

Seyyid Ahmed Efendi (Hicaz): —Efendim, bendeniz diyorum ki...

Reis: —Bunu bitirelim. Bunu bir surete rabt mümkün olursa sonra geçelim. Şimdi buna ne diyeceğiz?

Abdullah Efendi (Hicaz): —Mutasarrıflar dahi iki kısım olmalı... Birinci kısmına 12.500 kuruş azdır. 15 bin kuruş vermeli...

Reis: —Mazulîn maaşı böyle bitmez. Bu nizam çıkarsa bitiremeyiz, yazık olur.

Nevfel Efendi (Suriye): —Bunların maaşatından keseriz. O kısımdan olan mazullere tahsis ederiz.

Reis: —Mansubların maaşından tenzil ile ma-

zullere veririz, öyle mi? Pekala. Güzel olur. Müzakeresini yapın, verelim.

Nevfel Efendi (Suriye): —Ve bunlardan mâadâ muhtaç maaşını bütün bütün kat' etmek münasib değil. 300 kuruş maaşlıdan hiç tenkih etmemeli. 1000 kuruşdan ziyade alanın humsü ve 1000-2000'den fazla olanın rub'u 2000 ile 3000 arasında olanın sülsü ve ondan ziyade olanın nisfi kat' olunsun. Bendenizin reyim budur.

Reis: —Münasib görürseniz bu maddeyi tahriren beyan etmeli. Ve buna başka türlü mütalaa mümkün değildir.

Nafi Efendi (Haleb): —Kanun-i Esasi'de hasbel-icab azlolunacak memurîne maaş tahsis edilecek. Onun için bir nizamname, bir kanun yapılacaktır. Şimdiye kadar mazulîne verilen milyonlarca akçalar bir kaideye müstenid değildir. Ve bi-hakkın değildir. Ancak ekserisi kayırlamak içindir. Biz şimdi encümende insaniyet ve herkesin servetine riayet edib mukayese ettik ve şu devletin hâl-i hazırında mutedilane hareketle kestik ve encümenin verdiği karar yolundadır. Müşiran-i askeriye bit-tab' mazul kalacak. Müşiran-i askeriye müşiran-i mülkiyeye mâkis değildir; çünkü meydan-i muharebede ibraz-ı şecaat eder, devlet ona maaş verir. İbrazi liyakat eden kimseye bit-tab'i devlet müşiriyet verecek. Onlar da hâl-i harbi bekliyecekler. Nizamnamesine tevfikân bunlara maaş verilecek. Bu karar pek yolunda. Devlet için bundan başka çare-i selamet yoktur.

Reis: —Bir defter yapılmış; amma bir fayda anlaşılmamış. Bir kaide vaz olunsa: nereye kadar olacak? Nereye kadar olmayacak?

Rasim Bey (Edirne): —Nafi Efendi'nin söylediği gibidir; fakat yanlışlık var. Askerin mazuliyeti yoktur. Tekâüdlüğü vardır; fakat bir kaide üzerine maaş verilmedi ki encümen de bir kaide üzerine yapsın. Encümen kendisince yaptığı pusulayı sonra maliye ile müzakere etsin. Kaç kuruş verilecek, nihayet-ün-nihaye?

Reis: —Defteri görelim, ona göre bitsin. Şimdilik muallak kalsın, bu bahis.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Zaten kanununu tayin etmeye mahsusdur.

Rasim Bey (Edirne): —Mazulîn defterine bazı isimler yazıldı. Onlar şimdi memuriyettedir. Bu maaş defteri eski haline göre yapılmış. Defter yapıldıktan sonra o zevâtın bazıları memuriyete geçmiş; o cihetle maaş katibleri ile sahih surete koymalı. Memuriyette bulunub da maaş alan da

var. Biz onu gözden geçirdik; fakat açık söylemek istemiyoruz.

Reis: —Onlar kimler ise söylemeli, açık söylemeli...

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (İzmir): —Zât-i âlînin 4000 kuruş maaşınız var.

Reis: —Yarın, öbür gün, bu iş biterse, bizim hakkımız 4000 kuruştur.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (İzmir): —Buna itiraz etmiyoruz. Lutfedin, anlayalım, bakalım; ne kadar olduğunu bilmiyoruz ki mutedildir, diyelim.

Reis: —Bilmeden, söylememeli.

Ahmed Efendi (İzmir): —Yalnız zât-ı âlînin ki olsa kolay...

Reis Paşa: —Ne ise meydana çıksın, bu yanlış; fakat bunun içinde âyan-ı kiramdan 8-10 kişinin maaşlarını çok görmüşler. Halbuki onlar mazul olduğu halde hizmette kullanılıyor.

Ahmed Efendi (İzmir): —10 bin kuruş maaş verilecek. Fazla var ise alınacak. Mazulîn ve mütekaidîn bir güzel kanunnamesi olmalı. Mazulîn hallerini bilmeli ve ne surette tekaüd olacak? Ondan sonra maaş tahsis etmeli. Alel-umya gidilmiş olmasın. Bunun üzerine bir güzel kaide vaz etmeli. Esas üzerine gitmeli. Babıalî bizi takbih eder. Bu kanunname gelmeli de mazulîn ve mütekaidîni o meslek üzerine tevfiğ etmeli. Bir meslek ittihaz edib de o meslek üzerine gitmeli.

Reis: —Şimdi efendim, buna bir karar vermeli: Bu bende bakacak mıyız? Yoksa ilerki sene kanun yapılacak mı? Eğer bakacak isek encümenden mufassal bir pusula istemek üzere tehir edelim; iki gün daha bu bendi talik edelim.

Umum: —Güzel olur.

Manok Efendi (Haleb): —Maaşlar bahsine bir şey arz edeyim: En az bir maaş ne kadar ve en yüksek bir maaş ne kadardır? Bu kararın dairesinden çıkmamak üzere bir de mazuliyet maaşı tahsis etmeli. Bunu bir karar altına alacak olursak ileride bir mahzur görmeyiz. Vakıa pek aşağı maaş alanlar vardır; ne kadar istersek... Fakat bendeniz derim ki şu fukara adamları daha ziyade fukara etmemek için tayin etmek lazım gelir. Daha münasib gelir. Mesela 2000 kuruşdan eksik maaş almasın denecek olursa daha ziyade alanları bir dereceye kadar vikaye ederiz. Yüksek maaşları bir derece daha eksik yaparız. Bundan böyle her makam için şundan şu dereceye kadar diye tefrik olunur. Bendenizin efkârı budur.

Reis: —Bunu bir pusula yapın. Encümene verelim.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Tenkihat için kanun heyeti ve yahud maliye nezareti kanun gibi bir esas vaz edib de biz de onun üzerine yürüelim. Kendi kendimize alel-umya gidiyoruz. Bunlar ne vakit olacak?

Rasim Bey (Edirne): —Bunun için bize pek kolay bir esas var. Birinci esas: Mazuliyette olanlara maaş verilmeyecek. Düşman kapıda değil, içeri girdi. Bunu def'i çaresini tedarikte zahmet çekiliyor. Her halde mazulîne bu senelik olmak üzere bir şey vermemeli...

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (İzmir): —Müzayaka-i maliyeye dair geçen gün okunan layiha bugün ikinci derece okunacak değil mi? Onu görmeli. Tasdik etmeli. İlk ibtida onu bitirmeli. Sonra bunlara bakmalı.

Reis: —Bu mazuliyet maaşı faslı üzerine acaba maliye nezaretinin mütalaası var mı?

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Encümende lakırdısı oldu. Malum-i âlînin esası pek büyüktür. Bunların hangisi tayin olunmasın? Bunlar hakkıyla verilmiş. Hangisi ziyade almış? Bunları tedkik etmek vakte muhtaç. Hazinesinin bir usulü var ki ilmühabersiz muhtacinden olanlara olur. Nizam mucibince hareket eder, lakin şimdi tevcihat sırasına girdiğinden encümende söyledim. Tedkike muhtac. Tedkike vakit var mı, yok mu? Kulunuz dedim ki elbette bu devletin ülkesinde olan varidata nisbetle gerek mütekaidîn gerek mazulîn gerek muhtacîn için maaş azdır. Vermek lazımdır. Verilmez olmaz. İhtiyar olur, alil olur. Onları aç bırakmak devletin hiç şanına yakışmadığı gibi her bir yerde olmaz. 130 bin kese yi indirebilir, 80 bin kese yapar. Her ne ise... Mazulîne, mütekaidîne bir şey tahsisi lazımdır. Bazı fukara aç kalır, arzu haller verir. Onun için dedim ki tahsis edeceğiniz mikdar her ne ise vükela ile bil-ittihad bir mikdar tayin olunmalı. Malum-ı seniyyeniz Kanun-i Esasî'de yazılı; öyle bir mikdar tayin olunsun. Mesela 80 bin kese şu kadar olsun, demeli. Bundan sonra bu misillü mahlul olacak maaşlardan muhtacîne verilmez. Yine maksad hasıl olur. Mesela bir adam vefat eder; onun familyasına maaş vermemek devletin şanına yakışmaz. Mümkün değildir, idareye sekte verir. Onun için muhtacîn ve mütekaidîne tahsis edelim. İçinde bir takım var ki hakikaten muhtaç değil, öyle olanları devlete haber verirsiniz.

Komisyon teşkil etsin. O komisyon öyle bi-gayri hakkın verilen versa onu kesebilir ve kusurlarının da tedkikine girişmeye başlar. Böyle olabilir; o dahi usuldür, yoksa böyle yarısını tenzil edelim, şöyle yapalım... Bu olamaz, fena olur.

Reis: —Bugün encümende bulunub böyle bir şey yapmak kabil midir?

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Geçen gün de bulundum, encümende; fakat bugün bulunamam. Bir yere gideceğim.

Reis: —Bu lakırdı yarın encümende tekrar olunsun.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Maliye Nazırı Paşa hazretlerinin söylediklerinin cümlesi yolundadır. Filvaki devletin şanına layık değildir; fakat madem ki müddetimiz bilinmiyor, bunu gelecek seneye talik etmeli. Eğer rey-i âlinize tevafuk ederse, olmayacak olursa, bu, mesela 130 bin kese denir. 30-35 bin kese tenzil edelim de kusurunu kendileri tadil ve tesviyesine baksınlar. 30 bin keseyi bir mikdara indirmeli.

Rasim Bey (Edirne): —Bunu 3000 ile 4000 arasında yapmalı. Bu da hazineye yapılmış, güzel güzel, bâb bâb yapılmış. Mesela çıraklık şu kadar; mazulîn, muhtacın şu kadar. Şimdi onların her birerlerine tayin etmeli. O kabul olur. Mütaka-idin maaşı malumdur ki askeride ibtida maaşlar kesilir. Para bırakır, öyle verilir. Ayrıca maliyenin tahsisatı verilmiştir. Şimdi burada tekaüd bahsi kaideye tevafuk etmemiştir; çünkü borcumuzu veremiyoruz. Veremediğimiz halde vermeyelim de diyemem; lakin iktidarımızı düşünmeli. Tedarikat için paramız yok, efendim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Filvaki böyledir; lakin bir insan iyâli yani familyası olduğu vakitte her ne kadar borcu olsa bile yine borç öder. Familyasını beslemeye mecburdur. Devlet-i Aliyye'nin dahi üzerine lazımdır. Madem ki tebaanın cümlmesi devletin iyâli mesabesinde bulunmuş; bir mikdar maaş vermemek layık olmadığının arz ederim.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —4 kuruş iradı olan bir kimsenin 8 kuruş masraf etmesi hiçbir vakit caiz değildir. Ne ziyade, ne az vermek reva-yı hak değildir. Hakikaten mikdar-i münasib tahsis olunmalıdır. Mukabilinde herkes, devlet, münasib vechile tahsis olmalı ve ona da hiç kimse bir şey diyemez. O adam 8 kuruş masraf etsin, hiç caiz değildir. Hâli üzerine kalsın. Sade tenkihata kalsın. 100 bin kese denir, 40 bin kese,

50 bin kese olsun. Onları da aç bırakmalı, demiyoruz. 8 kuruş varidatı varken 10 kuruş masraf etmesin. Filvaki yolu ile olsun; lakin onları da mahrum etmek olamaz.

Reis: —Bu bendde karar verdik ki her bir fasla bir münasib mikdar akça tayin etmek üzere encümende bugün, yarın müzakere olunacak. O kaide kabul olundu, geçelim. İsim tasrihi lazım değildir.

Bunun üzerine tekrar maliye muvazenesi kırraatına devam olunur ve yine (Bazı memuriyetlerin lağv ve tenkihi) *sözleri geçtiğinden.*

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Efendim, artık bunun lüzumu yok.

Reis: —Bir kere okunsun da deminki karara bakılsın.

Rasim Bey (Edirne): —Biz encümende müzakere ettik, bu bahsi. 3000'den yukarısını bütün bütün tasdik etmek üzere müzakere cereyan etti; çünkü asker mütakaüdünü kendi maaşlarını kat ederek yapıyorlar. Tekaüd nizamına bakarsak feriklik rütbesinde 3000 kuruş ile tekaüd olunmuş adamlar var. Bu yalnız maliye nezaretinde müstahdem adamlar için ise, bu tasdik, olamaz. Böyle müzakere oldu. Bu bâbda ekseriyete müracaat buyurun.

Reis: —(Kendi maaşlarından tevkif olunan para ile verilen maaşatın gayrisinde 3000 kuruştan yukarısı bütün bütün tayyolunması) diyorsunuz.

Rasim Bey (Edirne): —Evet.

Heyet: —Münasib.

Reis: —Şimdi bunun içinde aylığından olmayanların cümlesi dahildir.

Rasim Bey (Edirne): —Şimdi aylığından olanlar yalnız askerdir. Bazı daireler de varsa böyle onları da tasdik ederiz.

Reis: —Bir kere nezaret canibinden sual edelim.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Yanlış biliyorlar zannederim; çünkü kendi maaşlarını kat edib de ileride kendi paralarından tekaüd olanlar Bâb-ı Seraskeri katibleridir, efendim ve Bâb-ı Seraskeri'de bir sandık yapılmıştır. O sandığa para korlar. Gerek zabitan ve gerek neferat, maaşlarından tevkif ettikleri paradan tekaüd olmazlar. Bu parayı yetimlerine verirler. Bâb-ı Seraskeri ketebesi kendi maaşlarından tekaüd olurlar. Asakir-i şahane maaşına gelince: Tekaüdlük maaşı, malum-i âliniz, yüzde iki hesab üzerinedir. Kaç yılda adam yaşar? Ne kadar fevt olur? Avrupa'da düşünmüşler sandık yapmışlar. Muharebede 30

kuruş maaşlı nefer de şehid olur. Beş tane çocuğu kalır. Onun için %2 ile tesviyesi kabil değildir. Şüheda için başka nizam vardır. O dedikleri şey hâl-i asayışte memurlar için, sandıklar falan olmalı. Bâb-ı Seraskeri yaptı. Başka türlü kabil değil.

Reis: —Bu surette yalnız hidemat-ı müttehi-re ibraz eder. Eski kumandan nasıl tahdid olunur? Demek ki tahdid müşkil olacak.

Rasim Bey (Edirne): —Bu sözümüz askeri-yeden müstesnadır; fakat madem yine tahtında o kanun şey olmadığından zaten biz askerin tekaüdlerinden kesmemek üzere müzakere ettik.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Askerin maaşı kesilerek tekaüd etmek kabil değildir; çünkü bir neferin maaşı 30 kuruştur. Onun nesini kesmeli? Onun beş çocuğuna verilecek.

Rasim Bey (Edirne): —Kanun dahilinde olan tekaüdleri tamamıyla kabul ettik. Benim sazım kanunsuz tekaüdlere hakkındadır.

Reis: —Hasılı biz şimdi her bir fasla ve müte-kaid, muhtacın ve çıraklık faslına bir mikdar para tayin olunsun bunun doğru yeri kaldı mı ya? Ve çünkü gerçekten hizmet ederse ve sonra ölürse evladları size atalım⁸¹ ve 3000 kuruş ile geçinir mi? Buna mülahaza kaldı mı?

Rasim Bey (Edirne): —Anlamadık, efendim. Biz maliye ketebesi zannettik. (Maliye nezaretinde bulunan memurîn) diye tabir ettik. Memurîn-i mülkiye tabiri etmedik. Bunun müzakeresi yanlış oldu. Böyle tahrir olunsun da müzakere edelim.

Reis: —Şimdi biz bir... gerek tekaüd, gerek çıraklık, gerek muhtacın maaşı olsun, her bir fasla bila-müzakere bir meblağ tayin olunsun da oraya zeyl olsun. Masrafı dair geçende bir rey verdik, bu bahis onda dahildir. O cihetle bunun müzakeresi bu kadar. Tekauide⁸² şayan değildir. Bunu, encümenin müzakeresi vechile bir müzekkire vermek kabildir. Böyle geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

Reis Paşa: —Tamam, çünkü kararın müzekkiresi yapılmış.

Encümenin kararı okunur ve kabul olunur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Şura-yı Devlet reisi paşa hazretleri burada olduklarından münasib

ise mütalaatı anlayalım. 4'er âzâ kafi midir? 40 olsun? Ziyade midir, değil midir? İstizah etsek...

Reis: —Şimdi efendim, soralım mı, geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

Reis: —Tekrar beyan ettik, üç gün evvel... elbette gelecek. Bu 8-10 seneden beri teşekkül etmiş bir meclistir. Ve tecrübe de olunmuş. Bu da bozulmaz. Tedkike muhtacdır. Malum ya, böyle mesail... Vükela ile bil-ittifak, karar vermeli. Bu karar ne vakit buraya gelirse ve bütçenin umumuna ne vakit karar verilirse buna da o vakit karar vermeli.

Rasim Bey (Edirne): —Mahakim-i nizamiye-de ikişer âzâ vardır diye işittik. Onları görünce bu dördü bile çok gördük; çünkü mahakim, hukukumuzun temini için yapılmış ve herkes oraya müracaat eder. Şimdi Kanun-i Esasi mucebince hükümet dahi oraya müracaat ediyor. Eşhas ile hükümet beyninde olan davalar böyle olduğu halde bir, ikişer âzâ ile bir reis olunca Şura-yı Devlet azalan çok bile... Yani burasını efkar olsun diye söylüyorum.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Demin arz ettiğim uzun tekellüfata muhtacdır. Bu âzâ-yı meclis nedir? Ne iş görür? Her sene ne kadar iş çıkartıyor? Bunları tedkik etmeli de ondan sonra söylemeli. Bu umum vükela ile bil-ittifak karar verilecek maddedir. Hatta gönderdiğim memura da böyle cevap verdim.

Heyet: —Geçelim.

Nafi Efendi (Haleb): —Müddetimize beş gün kaldı. Bitirelim.

Rasim Bey (Edirne): —Teşkil-i vilayat kanunu yapıldığı vakit söylendi ki tecrübe ile yapmış olaydık. Bununla beraber teşkilatını bile ettik. Bu müzakerelere hiç hacet kalmayacaktı. Yapılmış meclisler âzânın lüzumu mikdarını bulmuş. Bunun bir layihası yoktur. Buralarına bakalım.

Kadri Paşa (Şura-yı Devlet reisi): —Bir devlet-i muazzamanın ihtiyacına kafi olacak kavanin üç ayda yapılamaz, efendim. Sair devletler yüz, şu kadar senede yaptılar. Bunlar tedkik ile olacak şeylerdir.

Reis: —Hele memur gelsin de efendim, encümende bir kere söylensin; sonra bir karar verilsin.

Rasim Bey (Edirne): —Bununla beraber bu varidatla divan-ı muhasebatı bir taraftan teşkil etmeli; çünkü Kanun-i Esasi'nin hükmüdür. Kanun-i Esasi'nin ilanından ne kadar zaman mürur

81 Zabıt böyledir. Son cümledeki (size) kelimesi (nere) olacağı benziyor. H. T. Us.

82 (Tekauüd) kelimesi yanlış zabtolunmuş olacak: (bu kadar tafsile) olacak. H. T. Us.

ettiği malumdur. Teşkilat kanunu gibi tehir kabul edecek değil ya... Mahakime oradan bakılacak...

Reis: —Buna dair bir şey derc olunsun mu?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Münasib ise maliye nezaretinden istizah kılınsa... Mütalaatı nedir?

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Efendim, divan-ı muhasebatın vazifesi başkadır... Divan-ı muhasebat maliyenin meclisidir. Kanun-i Esasi mucebince teşkil olunacak Divan-ı muhasebat başka şeydir. Muhasebatına bakacak. O bir teftiş heyetinin reisi gibi bir şeydir. Onun vazifesi vardır. Kanunu Şura-yı Devlet de yapabilir. Onun nizamı okunduğu gibi anlaşılır. Ona divan demişler. Onun ismi meclis-i maliye olacak.

Her dairede bir meclis olduğu gibi maliye hazinesinde de bir meclis lazımdır. O başka meclis. Onun işi de başkadır. Onun için bir kere beyan etselerde o kalacak mı? Lağv mı olacak? O zaman anlaşılırdı. O başka şey. Onun gördüğü işi görmeyecek. Onun kanunu yapılır, Şura-yı Devlet de meclis; maliye meclisi demek değil. Maliyeye bir meclis lazımdır. Teşkil edecek, işi cereyan ettirecek değil mi? Müzakere olmalı da mümkün ise yapılır; değil ise müzakereye bırakalım.

Reis: —Bunun müzakeresi bu ki Şura-yı Devlet'e muadil rütbede bir divan-ı muhasebat olacak; bir de maliyenin meclisi olacak.

Sebuḥ Efendi (İstanbul): —Bir de onun için masraf mı olacak?

Reis: —Elbette. O bir büyük heyet-i müstakilledir. Bil-istiklal iş görecektir. Biri de maliye nezaretinin işine bakacak. Bir maliye meclisi var. Bunun için nafîle ne müzakere etmeli? Karar verildi ki maliye hazinesinde bazı memurlar bulunurlar. Onların hiç lüzumu yoktur. Divan-ı muhasebat bir heyet-i hükümettir. Müstakildir. Maliye nazırının emri altında değildir.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Şimdiki meclis-i muhasebat âdî iş görüyor.

Reis: —Demek ki bu şimdi meclis-i maliyeye, öbürüne bakılmadan evvel, ne diyeceksiniz? Söylemeli.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Zannedersen bu muvazene-i maliye müzakeratını bu suretle biz ikmal edemeyeceğiz. Bunun için ben de maliyeye dair verilecek, beraber bazı mütalaat beyan edeceğim. Bu meclis-i maliye gerek(...)⁸³ sual buyurulursa ikisi de ayrı ayrı bir maddedir,

çünkü Kanun-i Esasi mütalaasından malum oluyor ki divan-ı muhasebat emval-i miriye sarfederler. Daima mahsusan emval-i miriye muhasebatına bakacak ve icabında muhasebatını üç ayda zât-ı şahaneye arz edecek ve nihayet Heyet-i Mebusan'a takdim edecek.

Bu demek oluyor ki bir heyet-i mahkeme-i mustakille; bunun için umur-i maliye idaresine bakmak için memur olan meclis-i maliye bütün bütün ayrı bir şeydir. Bu ona karışmaz. Şimdi orası düşünülmeli ki böyle nezarete bir meclisin lüzumu var mı, yok mu? Bunu sormalı. Halbuki bunda hiç ihtibah yoktur.

Reis: —Ona şüphe mi var?

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Evet, ihtibah yoktur. Bir heyet-i müşavire umur-ı idareye müteallik olan işlere bakmak için icra edecek olursa o mesuliyeti deruhte edemez. O bir heyet-i müşaviredir. Şu olan suale cevap vermek için: Böyle bir heyetin lüzumu vardır ve olmalı. O başka. Maliye nezaretinin kendi işidir. Nasıl isterse yapsın; fakat mesela o on âzâdan mürekkep olacağına beş âzâdan olsun; o yine başka bahisdir. Arz edeceğim şudur: Eğer her bir kalemi ayrı ayrı tedkik ile uğraşacak olursak bir haftada bitmez. Halbuki bizim müddetimiz pek azdır ve yalnız bir hafta değil, üç haftaya muhtacız. Şunu da arz edeyim ki demince kalem be-kalem uzun uzadıya müzakere olundu. Ve müfredatı mevzuu bahis oldu. Birincisi: Burada mazulîne, müteakidîne ve sairilere 130 bin kese gösteriliyor. Biz şu kadar olsun deriz. İdareye memur olan zevat lazım gelen şeyleri yapsın. Mesela muhtac olana vermeyib de muhtac olmayana verirsek vebali kendi üzerinde olsun, mesul olsun, o başka bahis. İkincisi: Mesela, dahiliye nezaretine 500, bu kadar 1000 kese tahsis olunmuş. Biz 300 yahud 400 bin keseye tenzil eder ve biz şu kadar veriyoruz, siz artık ne yaparsanız yapın, deriz; fakat bizim maksadımız onunla beraber hasıl olur.

Bir şey tasavvur ederek onları kesmek Kanun-i Esasi mucebince sarfiyatın umumi mikdarını Heyet-i Vükela ile müzakere etmekle de mükellef olduğumuzdan onlara bir karar vermek lazımdır. Hepsinin müfredatına bakmayarak bir mikdar tayin etmeli. Bizim yapacağımız bu kadar. Siz ziyade masraf edersiniz. Maliye sizi idare etmeli; zira bu suretle eksik bir haftada olmayacak. Bütçe öyle kalacak. Sonra Heyet-i Vükela ihtimal ki kendilerinde yapacak iş daha fazla olmuş olur.

83 Zabıtta bir kelimelik yer açık bırakılmıştır. —H. T. Us.

Biz o vakit hiçbir şey görmemiş oluruz. Mesele ticaret nezareti ile nafia nezareti nedir? Fakat düşünmeli ki bu iki nezaretin ne lüzumu vardır. Birleştirmeli. 10-15 bin kesenin bir miktarını oraya terkedersek bir şey hasıl olur.

Reis: —Bu geçenki hafta birleşti amma, 10.000 kuruş kese ile olur.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Yok, efendim, öyle değil. Bendenizin arz ettiğim ötekine verilecek olan 24 bin kesenin bir mislini bu sene için... Şimdi demek isterim ki iki nezaret birleştiği vakit bir de hayli şey hasıl olmuş olur. Tenkih olunarak kusurunu orduya bırakmalıyız; çünkü müfredat ile girişirsek mümkün değil. Zaten idareye aid bir vazifedir o... Biz muahharan tahfif ederiz verirsek... Şu kadar zannederim ki böyle olmasa hiç karar verilmez.

Reis: —Fakat buna da zannedeceğiniz vecihle karar verdik: Yarın nazır paşa hazretleri ile bil-ittifak bu iş yapılmak üzere... topdan olmaz. Yalnız heyetin nazar-ı dikkatini celbettği şey şudur ki yarın maliye nazırı paşa hazretleri veya sair Heyet-i Vükela'dan kim lazımsa yarın, öbür gün bunların müfredatına karışılmayarak hemen umumen tayin ettiler. Uzun uzadıya müfredatla uğraşmamalı. Bunu böylece kabul ettik mi?

Heyet: —Ettik.

Ahmed Efendi (İstanbul): —Kanun-i Esasi hükmünce bu madde meclisin ibtida-i teşkili zamanında verilecekdi; bu üç aydır muvazene gelmedi. Şimdi biz acele iki gün içinde bir iş göremeyiz. İşimizi bilelim. Bunun geri kaldığında şüphe yok; fakat birkaç saat daha geri bırakalım. Hemen işimize bakalım. Hiç olmazsa encümenin baktığı şeylere bakalım.

Reis: —İşte okuyacağız amma okutmuyorsunuz. Yarın buna bakacağız. Alt tarafını okuyalım.

Encümenin kararı okunur.

Reis: —Burada bir söz var mı?

(Divan-i muhasebat)a dair encümenin kararı okunur.

Reis: —Bunu geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

(Meclis-i harbiye teşkili) kabul edilir.

Bir mebus: —Resmen bize bildirirlerse o vakit okuruz.

(Ticaret ve nafia nezaretinin birleşmesi) hakkında encümenin kararı okunur.

Ahmed Efendi (İstanbul): —Maarif dahi evkaf nezareti ile birleşmeli.

Vasilaki Bey (İstanbul): —İki nezaret istenilmiyor amma, efendim, bu iki nezaret bir olamaz. Bunlar elzemdir. Maarif nezareti daha büyük olmalı da bizim maarif vaziyetimiz ileri gitsin. Böyle az memurlar ile hasıl olmaz, efendim.

Bir mebus: —Efendim, vakıa bunlar dedikleri gibi haklıdırlar; lakin bu sene hakkında değil. Bu iki nezaretin birleşmesine encümence karar verilmişti. Bu sene hakkında iki nezaretin birleştirilmesi encümence olacak bir şey. İki sene hakkında olacak şey. Hizmet hesab edecek olursak tevsii mümkündür.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Gerek bu sene olsun gerek gelecek sene olsun, memurînin çok olmasıyla iş görülmez. Dahili bir meclis, bir muhasebeci nezaretinde, onlara verilecek emirler icra olunacak. Yoksa memur çok olmak... bundan evvel yeni tefrik olunmuştu. Velhasıl memurînin kesreti beyhude masrafı mucib olur.

Reis: —Münasib ise mebus sıfatıyla söz söyleyeyim: Benim kadar iş göremezsiz amma insafca söz söyleyiniz. Ben evkaf nazırı oldum; bir gün de iş göremedim, yetiştiremedim, amma, iş görmeğe sa'y ettim. Reyiniz iş görülmüyor demek ise ona karışmam. Bu iki nezaret birleştirilemez. Bir nazır, gelib bu iki nezareti idare eder bir adam, dünyada yoktur. Ben işlerin yarısını gördüm, hepsini göremedim ve bana gelinceye kadar hiç iş görülmemiş. Doğrusunu söyleyeyim; eğer isterseniz, iş görülmemek şartıyla, harab olmak şartıyla... görecektir iş başkadır; bunu iyi anlamalı.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Zaten maarifin evkaf ile birleştirilmesi hakkında bir şey yoktur. Bunu heyet de kabul etmez. Yalnız nafia ile ticaretin... Eğer mümkün olsa maarife iki nazır koymalı.

Vasilaki Efendi (İstanbul): —İş görmüyor.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —İş görülmesi iyi memur ile olur.

Nafi Efendi (Haleb): —Ziyade hizmet edecek nafia ile ticaret olduğunu kimse inkar etmez. Haiz oldukları sığata göre, bir müddetten beri bunda sarfedilen maaşlardan şimdiye kadar bir şey görülmüş mü? Bu nafia nezaretinin şimdiye kadar bir nef'ini görmüş müyüz? Bir muhassanat hasıl oldu mu? Elinden geldiği halde bir şimendifer yapamadı.

Reis: —Nafia nezareti birleşeli 10 gün oldu. Geçelim bu bahsi.

Maarif hakkında encümenin mütalaatı okunur.

Reis: —10 gün oldu birleşeli. Bunları geçelim mi? Kabul edildi mi?

Bir mebus: —Bu âzâların hizmeti büyüktür. Bunlara ziyade ehemmiyetli adamlar Tayin edilmeli. Encümenimiz bir büyük meclis istiyor; yapılmasın, demiyor. O cihetle bu böyle geçsin.

Reis: —Yapılmasın, başka. Şimdi bunu geçelim çünkü karar verdik.

Yenişehirli Ahmed Efendi (İzmir): —Zaten defteri de geldi; gördük. Gerek Rumeli ve gerek Anadolu şimdi bu tenkihatta 60 bin kuruş kadar vermiş ve bu 60 binden ne hasıl olur ki bunu kaldıralım? Bunun iyisi bundan sonra bunun önünü seddetmeli. Bu mahvolur gider. Vermeyen taraf ise, onu beyan etmeli. Acilen vermeli.

Reis: —Efendim, biz şurasını bilmeliyiz ki bunu böylece kabul edelim de geçelim mi? Yoksa bu şeyi tagyir edelim mi? Geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

Bazıları: —Anlaşılmadı. Tekrar bakılsın.

Reis: —Encümenin kararı kabul edildi mi?

Ekseriyet: —Yok.

Nafi Efendi (Haleb): —Burada bu kadıların intihabı için meclis var.

Reis: —Hayır, yoktur. Anlamadınız amma dinleyiniz de anlayın. Bunların hizmeti yoktur. Sizin dediginiz meclis-i hükkâm-ı şer'i içindir. Bunlar hükkâm-ı şer'i değildir; örfidir.

Bir mebus: —Bir şey arz edeceğim: İşte defter önümüzde. Mazulîn, mütekaiddine 25 bin kese veriliyor. Ulemaya yalnız 19 bin kese veriliyor. 1000 kese: Asker içinde, nüvvab içinde bilmem nesi, hepsi içinde, arpalık, hepsi içinde olduğu halde... Şu sınıfın kanununa dokunmakdadır.

Ahmed Efendi (İstanbul): —Mutlaka sülüs maaşlarından...

Reis: —Bunu geçtik mi?

Heyet: —Geçtik.

Nafi Efendi (Haleb): —Bunların şimdilik terkinin tensib ederim ve taleb ederim: Asker hiç bir vakitte... gerek mevaki-i harbiyede olsun, gerek olmasın...

Reis: —Burasını bir daha okuyalım mı?

Heyet: —Kabul.

.....: —Bazı asker var, mevaki-i harbiyede bulunduğu için istisna olunuyor; lakin madem ki asker harbe müntehi adam demektir. Bu aralık askere ilişilmesi caiz değildir. Gelib göndermeklik

icab eder. Bu aralık askere dokunmak iyi değildir. Şu bir memlekette... Ayrıca ilan etmiş; kendisine kafidir. Maaş verilmesi caiz değildir. Madem ki umumi bir şey yapacağız, kol ağasından almak lazım gelir. O vakit kaymakamdan ziyade oluyor.

Reis: —Başka bir taraftan sorulsun; çünkü meclisler tayin eder. Tayinatı icra... kesilmezse askerin tayinatı aid yolda idare olmaz ve orada bulunmuyor. Binbaşılardan her kazada istediği gibi tayinat yazarlar; hazineyi bitirirler. Bunları bilip de öyle söylemeli. Bunu anlayalım da söyleyelim. İsterseniz bunu böylece bırakalım. Encümeniniz güzel anladı. Madde budur. Yoksa falanın aylığı ziyadedir; falanın azdır demek değildir. Bu maliye nezaretinden sorulsa... Bu böyle kabul olundu mu?

Heyet: —Olundu.

Reis: —Şimdi bunu ben bildiğim vakitte sordum. Mahbese her ne lazımsa verilsin diye gitmezdim. 400 kuruşdan ziyade gitmedi. Sonra çok yalanlar vardır. 700 masraf vardır. Bir para vermezlermiş. Amma biz yarısını istirdad ettik; darıldılar. Yine sahiblerine verdiler. Her memlekette mahpuslar var.

Bir mebus: —Ben orayı demiyorum. Orada yoktur. Eğer mahpesler sahihen orada olur ise tek mil memalikde senevi 10 bin şu kadar kese masraf gider iken şimdi senevi 25 bin gidiyor. Mahpus içinde bulunan mahpuslara okumayı öğretirler; sanat öğretirler, terbiye öğretirler. 5-10 para da veriyorlar. Mahpus isterseniz böyle yapalım. Fakat ben şahidim; hazinenin mahpusuna verilmez. 10-15 sene evvel böyle, hazineden mahpusın için memurine para veriyorlar idi. Kat' edersek bunlar zaten giyecek, yiyecek şeyleri olmadığından, bunlar açlıktan ölürler. Böyle şey için, böyle bir şey için kırtasiye üzerine beyan-ı efkar olduktan sonra...

Reis Paşa: —(Bursa mebusu Bahaeddin Efendi'ye hitaben) Bursa'da ne kadardır? Hatıra gelir mi?

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Evet, efendim. 4000 kuruşdur, devairin umumu.

Reis: —Amma yalnız Bursa merkezi. Ben Bursa'da iken, hiç iş görülmezken 3600 bu kadar kuruş maliye masarifi sırada 10 aylık görüldüğü halde 1000 kuruş gitmedi. 800 kuruş gitti.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Evet, böyle. Bir de ticaret yok...

Salim Efendi (Kastamonu): —6.000 çoktur,

efendim. 600 kuruşdan merkez lafzının⁸⁴ 600 kuruştur.

Diğer Birisi: —Amma 600 kuruşun sülsü ziyadedir.

.....: —Bu kırtasiye kalemlerde... devletin işi... orada bulunan katibler istediği anda her kimin işi varsa kağıdlar hazır, mumlar hazır. Alırlar, yazarlar. Onun için şimdi bunu müzakereye havale etmeli.

Reis: —Bunu müzakereye havale etmeye hacet yok. Bu böyle bitti mi?

Sebuh Efendi (İstanbul): —Bundan evvel bu şubelerde okundu ise hepsini müzakereye havale etmeli. Onların hiç birisini ben karar gibi kabul edemem; çünkü daima orada bulunan memurından istizah almadık. İzahat alındıktan sonra verebiliriz. Şimdi biz tedkik ediyoruz.

Reis: —Yukarki maddelere ekseriyetle karar verildi, bitti, gitti. Lakırdı yoktur.

Abdullah Efendi (Hicaz): —Halbuki, bu nasıl olabilir? 100 kuruşdan ziyadesi 10 kuruş, 100 kuruşdur. Ne olacak? Kuru ekmek alacak. Bir senede şu kadar eder. Onların hakkı var.

Reis: —Şimdi siz iyi bir lakırdı söylediniz. Eski kanun vardır ki bu kanunlardan iyidir. Eğer o kanun, adaleti sorarsanız, evkafdan verilir. Evkafdan falanın 1000 kuruş aylığı olsa burada onun beş parasını kesmeye hakkınız yoktur. Lakin beride 10 kuruş azdır. 100 kuruş çoktur. Kesin, bu kanun iktizasına...halbuki hazineye verilmiyor. Buna müzakere yoktur. Bu devletin eski nizamıdır ki kesmiş. Bir para verilmemiş. Evkaf vardır. Bunların birine verilsin. O hazine-i evkafdır. Adalet budur.

Ahmed Efendi (İstanbul): —Bu beytülmal evkaf mıdır, maliye midir?

Reis: —Maliye büyütmeli, buraya bir para verilmeli. Kanun böyle.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Lakin bu duâ-gûlar ve muhtacın, gerek maliye ve gerek evkafdan olsun, kadim Devlet-i Osmaniye'nin duacılarıdır. Şimdi onlar buyurduğunuz gibi burada 100 kuruş, 200 kuruşdan alacak olursa bundan ne anlaşılır? Hiç olmazsa 500 kuruşdan yukarı almalı, çünkü fukaraların dahi duası Devlet-i Aliyye'ye lazımdır.

Nafi Efendi (Haleb): —Evkafdan ita olunmak şartıyla...

Hacı Hüseyin Efendi (Suriye): —Bu daha

hayli yahud başkaları kaç kuruşluk varsa verilsin.⁸⁵ Yoksa o vakit görülür. Eğer devletin vakfi varsa verir. Yoksa tenzil eder; bütün bütün kesilir. Bazı vakit olur ki bütün bütün kesilir.

Reis: —Şimdi, efendim, bir karar var ki bu işi bitmeli. Söz anlayanlar söylesin. Bu maaşlar kat' olunsun ve burada olanlar evkafdan alsınlar. Dört aydır para almadılar. Ötesine çıkmayınız.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Sahih olup olmadığı maliye nezaretinden sorulsa... sahih midir?

Reis: —Bunu birinci encümenimize havale edelim. Bugünkü müzakeratımız bununla tamam olmuştur. Âzâ-yı kirama gayri resmi bir söz söyleyeyim. *Fransızca La Turquie gazetesinin 13 Haziran 1871 tarihli sayısında bu toplantı şu suretle hülasa edilmiştir. Vekalet sıralarında Şura-yı Devlet reisi Kadri Paşa, Adliye Nazırı Asım Paşa, Maliye Nazırı Yusuf Paşa, Şura-yı Devlet âzâsından Bedros Efendi, Kuyumcuyan ve Midhat Bey göze çarpıyordu.*

Ruznamede bûdce müzakeresi vardı.

Evvelki celsenin zabtı okunduktan sonra, katiblik vazifesinde olan mebus komisyonun raporunu okudu.

Masraf bûdcesinde hayrat ismi altında görünen mekanlardan, komisyon yalnızca mazul ve muhtaç memurlara ayrılan tahsisatı müzakere etti. Bu tahsisat 130 bin kese idi. Komisyon ehemmiyetli bir tenzil ediyordu.

Edirne mebusu Rasim bey bu faslın tamamen kaldırılmasını teklif etti ve (Kanun-i Esasi'ye göre istikbalde memurların ancak muhakeme neticesinde azlolunacaklarını ve bu takdirde de bahse mevzu memurlar suçlu bulunacakları için mazuliyet maaşı hak etmeyecekleri)ni söyledi.

Bir Hicaz mebusu, bu teklifi doğru buldu. Düşünüşünü uzun bir şekilde izah eden mebus, hazine'nin yüklerini azaltmak gayesiyle (vali ve mutasarrıf maaşlarının beşte birinin tevkif olunması) nı teklif etti.

Bu tevkifatın yekunu mazuliyet maaşlarının tediyesine tahsis olunacaktı.

Haleb'den Nafi Efendi bu fikre itiraz etti. Bahse mevzu tahsisattaki tenzilatın; (devletten maaş alanlar listesinin görülmesinden sonra yapılması)na tarafdardı.

Rasim Bey, (hem mazuliyet hem faal işlerde bulunarak maaş alan memurlar bulunduğu)nu

84 Burada bir zabıt yanlışlığı var. —H. T. Us.

85 Burada bir zabıt yanlışlığı var. H. T. Us.

söyledi. Reisin bu kimselerin ismini söylemeye daveti karşısında, Rasim Bey, (bu memurları fâş etmek istemediği) cevabını verdi. Reis ısrar edince, Edirne mebusu, (bu memurların tam bir listesi bulunsa idi birçok isimleri işaret etmesi mümkün olacağı) cevabını verdi.

Maliye Nazırı Yusuf Paşa (bu listenin hazırlanmasının uzun zamana mütevakıf olduğunu) söyledi. Bu gibi maaşlara tahsis edilmiş olan para 170 bin kese idi. Komisyonunda ileri sürülen bazı sebepler dolayısıyla bunun tamamıyla kaldırılması mümkün olamazdı. Maliye nazırı (aynı zamanda meclisin Kanun-i Esasi'ye uygun olarak bütceyi ancak nezaretle müşterek bir anlaşma halinde tanzim etmek salahiyyetine mâlik olduğu)na işaret etti.

“Meclis bir tahsisatı tenzil edebilir; mesela bahis mevzuu meblağ için meclis 30 veya 40 kese tayin edebilir, vekalet maaşlar faslında bu yekunu geçemez,” dedi.

Bağdad'dan Abdürrezzak Efendi nazırın bu izahatını pek yerinde buldu ve (bu sene için bahse mevzu tahsisatın eskisi gibi bırakılması)nı istemekde olduğunu söyledi.

Bu teklif gürültüye sebebiyet verdi ve Rasim Bey tekrar söz aldı. Rasim Bey tahsisatın tamamen kaldırılmasını istedi.

“Düşman bizim kapılarımızda değil, memleketi bile işgal etmiştir; dedi, bir gün gelir de harbi idare edecek paramız olmazsa, maaşlardan istifade etmek ister misiniz? Borçlarımızı veremeyecek bir vaziyete girdiğimiz zaman muhtaçlara maaş bağlayacak mısınız?”

Birkaç kişi daha söz söyledikten sonra mesele kapatıldı; encümen raporunun okunmasına devam olundu.

Çıraklar için raporda, çıraklık ismiyle maaş alanların listesinin yenilenmesi teklif olunuyordu.

Askerler ve sivil memurlara bağlanan tekaüd maaşları meselesi, bu fasılda tekaüd maaşları tahsisatının görünmemesinden, Rasim Bey'e (hala siviller için tekaüdiye mevcut olup olmadığı)na işaret etmek fırsatını verdi. Askerlere gelince bunlara tekaüd maaşını saraskerlik tekaüd sandığı vermekte idi.

Yusuf Paşa cevap vererek bir hata olduğunu söyledi: (Seraskerlik tekaüd sandığı askerler için değil, maaşlarının yüzde ikisini terkeden harbiye nezareti memurları içindir.)

Bu tevkifatın askerlik mesleğinde olanlara, bilhassa ayda 30 kuruş alan askerlere aid olmasına

imkan bulunamazdı. Askerlik silkinde olanlarla ailelerine tekaüdiye vermek işiyle hükümet meşguldur.

Devlet Şurası, divan-ı muhasebat ve maliye nezareti istişare heyetinin tensiki hakkındaki teklif Kadri ve Yusuf paşaların iştirak ettikleri büyük bir münakaşaya sebebiyet verdi.

Hasan Fehmi Efendi divan-ı muhasebatın ve maliye nezareti istişare heyetinin vazifelerini teferrüatiyle izah ettikten sonra bunların (tamamen ayrı iki meclis olduğunu, birinin vazifesinin imparatorluğun hesabatını tanzim etmek, diğerinin ise maliyeyi idare etmek olduğunu) söyleyerek netice itibarıyla bütçe işinin tacili lazım geldiğini, çünkü müddetin nihayete ermekde olduğunu nu bildirdi.

Hasan Fehmi Efendi, (teferrüata girilmeden tenzilatın tesbit olunması)nı ve (verilmiş olan hadleri aşmamak şartıyla işin nezaret tarafından istenildiği gibi tanzim olunması)nı teklif etti.

Reis, bunun (gelecek celsede komisyon raporunun okunmasını müteakib yapılacağı)nı söyledi.

Katib okumaya devam etti.

Komisyon (ticaret ve nafia nezaretlerinin ilgasını ve bu nezaretlere bağlı lüzumsuz memurların kaldırılması)nı teklif etmekte idi.

Vasilaki Sarakoti Bey, nafia nezaretinin ehemmiyetini tebarüz ettirerek itiraz etti. Kendisine verilen cevapda (bu iki nezaretin ilgasının hiç değilse bu sene için bir emr-i vaki olduğu) bildirildi.

Ahmet Muhtar Efendi maarif nezaretinin evkaf nezaretine ilhakını teklif etti.

Teklif reye konuldu. Reis, (buna imkan görüldüğü takdirde bile büyük ehemmiyetine binaen bu nezarete iki amir getirmek icab edeceği)ne işaret etti. Meclis komisyonunun (müsteşarlık vazifesinin kaldırılması ve maarif meclisi âzâlarının tensiki) hakkındaki teklifine tarafdar bulunuyordu.

Erzurum mebusu Hamzasb Efendi (vilayet maarif meclislerinde olduğu gibi, burada da fahri müşavirler bulmak imkanı olup olmadığı)nı sordu.

Birçok mebuslar bu tasarrufun İstanbul için olmadığı cevabını verdiler.

Bilhare meclis, (telhis daireleri ile hariciye nezareti memurlarının tenkih edilmesine ve binbaşidan yukarı rütbede olup da harb sahasında bulunmayan zabıtana tahsis edilmiş olan tayinlerin kaldırılmasına, vilayet memurlarının tahsisatlarının azaltılmasına ve muhtelif dairele-

re bağı memurların tenkihina, hapishanelere ve mahpusların bakılmalarına sarfolunan meblağın tenziline, kırtasiye adiyle maruf büro masraflarının azaltılmasına ve duâgûlara tahsis olunan maaşların kaldırılması)na dair komisyon tekliflerini kabul etti.

Duâgûlar, hocalar ve sairedir ki bunların bii-yük bir kısmı fakir devletin gelirlerine nisbetle pek küçük olan bir maaşla geçinmektedirler. Birkaç yüz kişiyi ekmeginden eden ve pek ehemmiyetsiz olan bu

masrafın kaldırılması hakkındaki komisyon kararı birçok sarıklı mebuslar tarafından itiraza uğradı.

Kudüs Mebusu Yusuf Ziya Efendi, (bunların çalışarak mükemmelen ekmeklerini kazanabilecekleri) cevabını verdi. Diğer mebuslar bu duâgûlar içinde (başka işlerle uğraşanlar, 4-5 muhtelif tahsisat alanlar bulunduğunu, binaenaleyh bu maaşdan vazgeçebilecekleri)ni işaret etti.

Reis bu sırada raporun okunmasını kesti ve umumi ictimain nihayet bulunduğunu bildirdi.

Kırk Sekizinci İnikad*

30 Cümadelûlâ 94 — 31 Mayıs 1293 / 12 Haziran 1877
SALI

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Fransızca La Türki'nin 15 Haziran 1877 tarih ve 135 numaralı nüshasından terceme.)

Meclis geçen salı gününü hususi ictima halinde toplandı. (Bazı vilayet idare memurları hakkında şikayetleri) ihtiva eden arzuhalleri tedkik etti.

Bu vesile ile Edirne mebusu Rasim Bey (meclise gelen ve meclis tarafından aid olduğu makamlara gönderilen istidaların daima cevabsız kaldığına) nazar-ı dikkati celbetti. Bu evrakın hükümete havale edildiği günden beri aradan üç aylık bir fâsıla geçtiği halde bu işler takip edilmemiştir. Bu muamele istida sahiblerinin ümidini kırıcı olduğu gibi halk nazarında meclisin nüfuz ve itibarını da kesredicidir.

Rasim Bey sözlerini bitirirken (devlet reisin-den, meclis ile hükümet arasındaki işleri ihmal eden bütün nazırların, bütün memurların tecziyesini rica edecek bir teklifi ileri sürdüğü takdirde, hiçbir arkadaşın itiraz etmeyeceğinden emin olduğu)nu söyledi. (Mükerrer alkışlar)

İşkodra mebusu Filip Efendi ve Sami Bey, İzmir mebusu Yenişehirizade ve İstanbul mebusu Hacı Ahmed Efendi müteakiben söz aldılar ve (kaymakamların tayini hakkındaki usul) den bahsettiler.

Yenişehirizade nutku arasında aşağıdaki sözleri söyledi: (Niçin memurlar aleyhinde muahaze ve şikayetlerde bulunmakla vakit kaybediyoruz?

Kaymakamların intihab ve tayini için teşekkül eden komisyon, çok müstesna şahsiyetlerden teşekkül ettiği halde dahi, her taraftan temin edildiğine göre her tarafa çubukçu ve ağalar tayin etmekte devam ediyor. Şikayet beyhudedir.)

Yenişehirizade, Bedros Kuyumcuyan Efendi'nin bazı mütalaalarına cevap verdikten sonra sözüne devam etti: (Evet, Kasandıra "Kesendire olacak" kaymakamlığına böyle bir şahıs tayin edildi. Hem de mukaddes dağın papaz elbisesini giymiş Rus askerleri ile dolu olduğunu bildiği bir devirde bu yapıldı. Halbuki bu makam için bir müşirin vasıflarına olan bir adam lazımdı. Vazife o kadar ehemmiyetli idi.)

(Vilayetlerdeki ticaret mahkemeleri reis ve âzâlarını muahaza) eden Erzurum mebusu Hamzasab Efendi'nin bir nutkundan sonra Rasim Bey (jandarma kanununun gecikmesi ve sivil memurların mesuliyeti ve tayinine dair kanun layihasının hâlâ meclise gönderilmemesi sebepleri hakkında hükümetin meclis huzurunda izahat vermesi)ni teklif etti. Rasim Bey fikrini takviye sadedinde de padişahın açılış nutkunda bu tasavvurlar hakkında mevcut fıkralarla istişhad etti.

Rasim Bey'in teklifi kabul edilerek ictimaa nihayet verildi.

Kırk Dokuzuncu İnikad*

1 Cümadelûlâ 94 — 1 Haziran 1293/13 Haziran 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1930.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i mahsusası devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riya-set-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat dört buçukda bed eyledi. Mutadımız vechile hülasa kıraat olunsun.

Hülasa kıraat olunarak bir güna noksanı olmadı; heyet tarafından tasdik olunmakla imza olundu.

2- Âzâ Teklifleri

Cezair-i Bahr-i Sefid mebusu Vasil Efendi makale-i âtiyeyi irad eyledi:

“Mebus efendiler,

İş bu seneki ictimamızda birçok nizamnameleri müzakere ve kabul eyledik; fakat asıl ahalinin faydasını mucib olacak muhakeme ve teşkil-i mehakim ve idare-i zabtiye kanunları ictimamız müsaid olub da onları da müzakere ede idik ahalice çok faydayı mucib olurdu.

Geçenki ictimamızda 1000 kuruş maaşı olan memurın maaşlarını sülüsünü tenkih teklif olunmuştu. Bu münasib değildir; çünkü 1000 kuruş maaş alan memur kaime alacağından, maaşının iki sülüsü kaybolduğundan ve bu hal ise ekserisini rüşvet ve irtikaba sevkedeceğinden güzel bir şey değildir. Reyimce: Taşra memurlarının maaşı hali üzere kalıb fakat bunların erbab-ı dirayetten olmaları ve okumak yazmak bilmeleri şart ittihaz olunmalı ve irtikabın dahi önünü almaya bir yol bulmalıdır.

İş bu mevadd-i umumiyyeden mâadâ, hususi olarak, mebusu bulunduğum Bahr-i Sefid vila-

yetinin bazı cihetleri hakkında malumat beyan edeyim. Şöyle ki: Vilayet-i mezkurenin merkezi olan Rados ceziresi 30 bin nüfusu havi olub cezire-i mezkureden bir mikdar soğan ile sebze- den başka ihracatı olmayıp oradan çıkan mahsul ahaliye bile kifayet etmediğinden ekseri havaic-i zaruriye haricden celbedilmektedir. Mahsulatın kılletine delil, kaffe-i âşarı ancak sekiz yüke ba- lıg olmasıdır. Bunun sebebi ise ahalinin fakir ve medyun olmalarıyla çift hayvanı ve edevatı te- darikine muktedir olmayarak ticaret ve ziraat ve fabrikadan mahrum olmalarıdır.

15-20 seneden beri cezirede vuku bulan bağ- sara ve külleme illetleriyle zelzele ve cebhaneden hayli hasar vukua gelmiştir. Hususiyle bu sene vuku bulan harikde çarşının en zengin bir ma- hallinin büsbütün yanması adanın evvelki haline munzam olarak ahalinin zarureti ziyadeleş- tirmiştir. Ve bu harikzedegan için haric-i kalede yeniden dükkan yapmaları için, 8 bin arşın yerin arazi-i haliyeden ihsan olunması için patrikhane vasıtasıyla Babıali'den istirham olunmuştu; henüz

bir semeresi zuhur etmedi ve kalenin üç kapısı olup Hristiyan mahallesine civar olan iki kapı her akşam saat 12’de kapanarak 12’ye kadar kale dahilinde semtlerine yakın olan kapıya yetişemeyenler gerisi geriye dönüb saat 3’e kadar açık bulunan diğer kapudan semtlerine gitmeleri, bir saate yakın mesafe olmak cihetile omuzlarında yükleri ile pek zahmet çekmekte olduklarından, şu iki kapının dahi saat 1’e veya 2’ye kadar açık tutulması pek lazımdır. Ve Rodos’a mülhak olan Meis, Sömbeki, Kaşot, Herkit ve İlyaki adaları dahi taşlık olup ziraatten mahrumdurlar. Yalnız gemicilik ve süngercilik ile taayyüş ederler.

Şimdi Rodos ve mülhakatının ilerlemesi, Rados’a ziraat bankası küşadı ve miri ormanlarının salih olan yerleri meccanen ahaliye verilmesi ve limanın ıslahiyle transit usulünün ittihaz olunmasıdır; çünkü transit usulü icra olunursa her sene 40-50 gemi inşa olunarak ahalinin büyük bir menfaatini mucib olur ve araba yollarının yapılması ve belediyeden fukara için bir hekim ile bir eczahanenin tedarik edilmesi ve Hristiyanlara mahsus olarak devletimiz tarafından vakt-i vüs’atta bir mekteb-i rüşdiye hocasının tayin buyurulması maddeleridir ve İstanköy dahi mülhakatiyle beraber aynı Rados gibidir.

İşbu maruzat-i çakeranem heyet-i mebusanca nazar-ı tedkike alınmasını reca ederim.

Reis: —Bunun içinde mevadd-i tafsiliye çok olduğundan bir kere encümene gitsin de bakalım.

Reis: —Bu makaleyi de şubeye vermeye hacet var mı?⁸⁶

Heyet: —Yoktur.

Reis: —O halde mucebince tezkire yazılsın.

Nevfel Efendi (Suriye): —Umum vilayat sırasında Suriye vilayetinde bulunan asakir-i zabtiyenin ordugahlara sevk olunması için evamirname gönderilmiş olduğu işidiliyor. Malum olduğu vechile Suriye vilayeti dahilinde bulunan sancaklar, nahiyeler, Hama, Humus, Nablus, nevahisi gibi urbanlar güzergahı olan yerler olup böyle bir vakitte hasbel-mevki büsbütün askersiz bırakılmaya gelmez. Asakir-i zabtiye ordugahlara sevk olunacak olur ise mahalli ahalisinden hüsn-i hizmet ifasına muktedir ve mesuliyeti kendi üzerine alabilir zabitan ve mikdar-i kafi olarak piyade ve süvarinin istihdamı lazime-i maslahattan idiğini arz ve ihtar ederim.

Nafi Efendi (Haleb): —Mevaki-i harbiyeye sevk olunacak asakir-i zabtiye piyade ve süvari değildir, yalnız süvaridir. Bunların yerine asakir-i müstahfazanın bir kısmı gidecektir ve bunlara, efendinin dediği gibi, oranın mütehayyizan-i ahalisinden zabitan nasbetmek tabiidir. O cihetle bunun şimdi müzakeresini münasib göremem.

Nevfel Efendi (Suriye): —Arkadaşımız Nafi Efendi mütalaa buyurmuyorlar: Bizim valimiz Ziya Paşa hazretleri tarafından keşide olunan telgraflardan anlaşılıyor ki Humus üzerine 10-15 bin kadar urban gelib hücum ediyorlar ve hükümet-i seniyye def’ine mecbur olarak asker gönderiyor. Saye-i şahanede def olmuşlar. Urbanın evleri me’vaları yok; hayme-nişin heriflerdir. Evleri berduş ederek daima at üzerinde bulunuyorlar. Bugün savuşursa ertesi gün yine gelir. Böyle 10-15 bin urban, memalik-i Osmaniye üzerine hücum ettiğini telgrafla müşahade ettiğimiz halde böyle bir söz söylemeye taaccüb olunur.

Reis: —Bugün işimiz çoktur. Bu istimdaddan ibarettir. Bir tezkire yazılsın.

Nevfel Efendi (Suriye): —Yani ağlayarak reca ederim.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Âşar idaresine dair Nakkaş Efendi’nin beyan ettiği gibi Babıali’yi tasdi’ etmek ne lazım? Şimdiye kadar on defa söz söyledik ki memurîn nizamnamesi gelsin. O gelmedikçe hiçbir fayda hasıl olmaz. Ne edersek ilk ibtida memurîn vezaifini göstereceğiz ve tedibi ne yolda olacağını herkese göstereceğiz. Bu kanunu on kere söyledik, gelmedi. Gelmeyecekse biz de bilelim. Babıali onu yollasın, ibtida. Bu olamaz ise yapacağımızın hükmü kalmaz. Her gün söylüyoruz.

Reis: —Bu mütalaada ittifak var mı? Amma biliyorsunuz ki bir hafta müddet-i kanuniyemiz kaldı. Evvel de birkaç kere yazdık. İsterseniz yine yazalım.

Heyet: —Yazılsın.

Manok Efendi (Haleb): —Müddet-i kanuniyemizden sonra da biz kaçınmayız, iş görmek için kalmak lazım gelirse kalırız.

Heyet: —Hayır, hayır. Uzamasın, uzamasın.

⁸⁶ Reis’in bu sözü, arada bir başkasının daha sözü olduğunu anlatıyor. —H. T. Us.

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Vilayat Belediye Kanunu

Reis: —Şimdi, efendim, bugünkü işimize bakalım. Okunup tamam olan nizamların bazısına gittikten sonra bazı mütalaat beyan etmişler. Bir komisyon-i muhtelit teşkil kılındı. Onun kararını katib-i resmimiz Hasan Fehmi Efendi beyan edecektir.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Heyet-i Âyan'ın beyan buyurduğu mütalaa şudur ki vapur ve tekne ve mavunalar sağlam olmak için belediye heyetinin muayeneye salahiyeti olması yani belediye heyeti onunla mükellef bulunması lazımdır. Gerek köprüler içinde ve gerek haricinde işleyen vapurların tahammülünden ziyade müşteri almamaları için kayıkların ve vapurların tekne ve makinelerini muayene etmeli, diyor.

Heyet: —Pekala.

Hasan Fehmi Efendi (işte o fıkranın ilavesi) diye bu fıkranın 3. maddeye suret-i ilavesini kıraat eder.

Sebuh Efendi (İstanbul): —Muayene etmek laf ile olmaz. Demek oluyor ki mahsus adam lazımdır. Makinist bulunmak icab eder.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (İzmir): —Bunlara lüzum yok. Sebuh Efendi'nin dediği gibi değildir. Bu at değil ki her gün muayeneye muhtac olsun. İndel-iktiza bahriye nezaretine müracaat ederler. Oradan adam alırlar. Muayene ettirirler.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Yine 3. maddesinde fırınlar daima nâniaziz bulundursunlar diye bir fıkra ilave olundu. Bu da münasibdir; çünkü halkın ihtiyacı zaruriyesindendir. Bir ekmekçi nizamnamesi var, onda bir madde-i mahsusa var ki mesela bir ay evvel haber vermedikçe fırın kapayamayacak. O cihetle o nizamda bir aylık ekmek bulunduracağı da zikrolunsa...

Heyet: —Pekala, olur.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —17. maddesinde madem ki Meclis-i Umumi, devlet tarafından tanzim olunan bu Heyet-i Mebusan ile Heyet-i Âyan'a itlak olunur; vilayat belediye kanununda dendiği gibi burada da cemiyet-i umumiye-i belediye dense de Meclis-i Umumi denmese, deniliyor.

Heyet: —Tamam, pekala.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —62. maddesinde konturato hasılatı belediyeye terk olun-

muş; lakin her nasılsa konturato kanununa dair olan nizamda bir madde-i mahsusa bulunmuş. Halbuki vilayet kanunnamesinde buna dair bir madde-i mahsusa olduğundan aynıyle ve kaldırılıp Dersaadet belediye kanununa konulması; vakıa, belediyeye hasılatı vermiş olduğu halde madde-i mahsusa yoktur; binaenaleyh, bu da tensib olunursa, bu maddeyi kaldıralım da buraya nakledelim.

79. maddede ferağ ve intikal için bir fıkra vardır. Orasını ibham ediyor. İbhamlı şeyler var. Bu yalnız ferağ ve intikal etmek için değil, kayıd yürütmek içindir. Orası da öyle anlaşılacak için ferağ ve intikal olduktan sonra kaydının yürütülmesi, denilmeli. Bu da kabul olunduğu halde münasib olur.

Heyet: —Pekala.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Konturato nizamnamesine aid olan bazı şeyler terkonulmuştu. Vilayat belediye kanununda mevcut olan madde kaldırılıp buraya naklolundu.

Heyet: —Pek güzel.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —3. maddede müflis olub da iade-i itibar etmemiş tabiri var; amma biraz rekik olduğundan layıkıyla anlaşılıyor. Bunun için “vakt-i intihabda hal-i iflasda bulunmamak” tabiri müzakere olunmuş. Halbuki Kanun-i Esasi’de “iflas ile mahkum olub da iade-i itibar etmiş olmayan âzâlığa hakkı olmayacak” tabiri olduğundan zaten buna ekseriyetle karar vermiştik. Ondan sarf-ı nazar edelim.

Ahmed Efendi (İzmir): —Mana anlaşılıyor. Vakt-i intihabda hal-i iflasda bulunan tabiri o kadar açık değildir. Bizim ibare daha açıktır.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Ondan sarf-ı nazar edelim.

Heyet: —Geçelim, efendim.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —44. maddede intihab defterlerini talik için ya cami-i şerif veya sair meabid tabir olunmuş. Halbuki bir memlekette hem cami-i şerif ve hem de kilise ve sair meabid bulunacağından güya bu tabir caiz değilmiş gibi mana anlaşılıyor. O cihetle (ya) lafzı kalksın da (ve) lafzı konsun.

Heyet: —Pekala.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Yani her ikisine de talik olunacak. Şimdiki halde yalnız birine talik olunsun, anlaşılıyor. Onun için (ve) lafzı ilave olunsun.

Heyet: —Pek güzel.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Bir belediye meclisinin reis intihabı maddesi var.

Heyet: —Yok, yok.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Madem ki vezâifeye dair bazı şeyler ile mükellefdir; bu hal ile intihabda hukuk-i seniyyeye dokunur olmadığından belediye muhassessatı yalnız...

Sebuh Efendi (İstanbul): —Yalnız İstanbul belediyesi hakkında olması neden icab ediyor? Sair belediyeler hakkında da olursa daha münasib olur. Sair vilayatın devair-i belediyesi ne yolda ise İstanbul'da da o yolda ve o vezâifle mükellef olsun.

Rupen Efendi (Edirne): —Zannederim ki söylenilen sözlerde noksan var. Orada “müstakil, kendi içlerinden intihab edecek” desek buna âyan da muvafakat eder, zannederim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Buna karar verilmişti. Geçmiş ve geçelim.

Reis: —Karar verilen şey Heyet-i Âyan'a gider. Orada mütalaa olunur. Burada mülâhaza olunur,

muvafakat olunur veya sırf reyimize mugayir bir şey ise mütalaadan sonra onun üzerine muhabere olunur. Madem ki bu meclis yalnız hükümet işidir, madem ki Meclis-i Mebusan bunların intihabıyla yapılmış, tensib etmiş, bu lakırdının birbirine muvafakatı hasıl olsun da müntahab adamların içinde eshab-i emlakdan olmak üzere intihab olunsun, demişler. Şimdi sizin kararınız o heyetle uyuşmasına bakar: Ve illa bu iş kalır.

Eshab-i emlakdan olmak şartıyla olur ise ibare böyle olsun. İntihab olunanlar içinde eshab-i emlakdan birisi nasbolunsun.

Bundan sonra bazı evrak kıraat olunarak, nihayet meclis dağılacağı zaman Nakkaş Efendi (asakir-i şahaneye verilen ekmeğin fenalığına dair Elcevaib gazetesinde bir bend okuduğu) nu beyanla mebusan-i saire tarafından dahi ekmeğin fenalığı üzerine şahadet edilerek istizaha karar verilir ve en sonra Bağdad mebusu Abdürrezzak Efendi tarafından makale-i âtiye⁸⁷ kıraat olunarak meclise hitam verilir.

87 Bu makale zabıtlarda görülmemiştir. Yalnız ileride, Bağdad mebusu Abdurrahman Efendi'nin ayrıca neşrolunmuş, bazı sözleri gelecektir. H. T. Us.

Ellinci İnikad*

2 Cümadelahire 94 — 2 Haziran 1293 / 14 Haziran 1877
PERŞEMBE

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1932.)

Heyet-i Mebusan'ın bugünkü müzakere-i mahsusası devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin riya-set-i celileleri tahtında vuku bulmuştur.

1- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Bugünkü müzakere-i mahsusamız saat beşde bed eyledi.

Hülasa kıraat olunsun.
Hülasa kıraat olunur.

2- Âzâ Teklifleri

Danyal Efendi bervech-i âtî bir nutuk irad eyler:

“Efendiler, mevaki-i harbiye olan Erzurum vilayeti hakkında bazı güna ifadeler beyan ile nazar-ı dikkat-i âlinizi davet eylemeye mecbur olmuşum. Şöyle ki: Gaile-i haziranın zuhurundan şimdiye değin diğer vilayetlerden iane-i nakdiye ve hayvan ve çorab ve mintan ve saire her ne ki verilmiş ise mezkur Erzurum vilayeti ahalişi tarafından dahi bid-defaat ziyadesiyle verildikten mâadâ bir seneden beri o havalice görülen tedarikat-i harbiye esnasında top ve cephe ve sair mühimmat-ı harbiye nakli için dahi 10 bin arabaları mütemadiyen istihdam olunmaktadır.

Beyana hacet olmadığı üzere 10 bin arabanın 20 bin re's manda ve öküz ve 10 bin adam ile işleyebileceği malumdur ve bundan mâadâ cümle ahalisinin yalnız bir kaç mahlık mekûlâtı bırakılıb kusur mevcudları olan buğday ve sair ve hububat-i saire her ne ki bulundu ise geçenlerde canib-i hükümet-i seniyyeden kaffesi alınıb badehu vergilere mahsub olunmak ve yahud akçası verilmek üzere verilmiş ve geçen mevsim-i şitada dahi asker-i şahane tabur tabur karyelerde beytutet ederek kaffe-i mekûlâtı yine ahali tarafından ba-sened tesviye olunmuştur. Ve bu günler dahi ahali-i mer-

kumeden ordu-yı hümayun için yine külliyyetlice hayvanat toplanılmaktadır ve evvel bahar açılıb ziraat mevsimi gelir gelmez, düşman hemen her taraftan hudud-i hakaniyi tecavüzle bir çok mahallerin arazisini payimal ve ahali ziraatten mahrum kılındığı misillü karşılıklı olarak tedafui halde bulunmak üzere her sancak ve kazalarda kesretle asker-i şahane dahi bulundurulduğundan herkes layıkıyla ziraatine ve sair umuruna bakamayıp zaruret halde bulundukları aşikar bir keyfiyet olduğundan bu bâbda tatvile hacet göremem.

Binaberin Erzurum vilayetinin istenilecek istikrazat-i mecburiden müstesna tutulması elzem görülür; zira onlar isikraz suretiyle bu kadar şeyler vermişler ve umum teba-i şahaneye teshilat olmak için alınacak istikraz mukabilinde hububat dahi alınması tanzim olunmakda olan istikraz talimatında münderic idiğinden işte Erzurum vilayeti ahalişi verecekleri istikrazın bir kaç mislini hububat ve ağnam ve bakar ve araba ve saire vermişler ve madem ki vilayetin bir kısım mahalleri düşman askeriyle memludur, diğer kısmında dahi asker-i şahanenin bu kadar kalabalığı var ve şimdiden ise mekûlâtca bazı müzayaka çekmekte oldukları işidilmekdedir.

Bu halde böyle bir ahaliden istikraz alınması iktiza-i halden olmakla ve şayed istenilirse mevkice olan hal-i buhran icabınca derkar olan zaruretlerinden naşi bir şey vermeye kudretleri olamayacağı dahi edna mütalaa ile anlaşılır bir keyfiyet olduğu misillü Van vilayeti ile diğer mevaki-i harbiye olan vilayetlerin dahi birer dereceye kadar bu kabilden olacakları tabii idiği cihetle, binaenaleyh böyle şayan-i istisna bulunan mevaki-i harbiye vilayetlerin zikrolunan istikrazdan müstesna tutulduğuna dair bir karar verilmesini heyet-i kiram hazeratının mütalaa ve mürüvvetlerine havale eylerim.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Arkadaşımız Danyal Efendi Erzurum vilayetini misal getirerek mevaki-i harbiyede olan bazı istikraz-i umumiden müstesna tutulmasını teklif ediyor. Halbuki bendeniz bu reyde değilim. Filhakika şu gaile münasebetiyle Erzurum ahalisi memalik-i mahrusanın her taraf ahalisi gibi hamiyetleri iktizasınca ellerinden geldiği mertebe cansiparane gayret ettiler; fakat Erzurum, Van cihetleri mevaki-i harbiyeden bulundukları cihetle tabii her yerden ziyade gayret eylediler. Araba ile hububat ve saire verdikleri inkar olunur şeylerden değildir. Bunu cümlemiz tasdik ederiz; fakat öteki hayvanat, falan dedikleri şeylerin ekserisi para ile alınan şeylerdir. Bu halde istikraz-i umumiden müstesna tutulması caiz değildir.

Ancak bu istikraz-i umumî öyle bir şeydir ki zaten herkesin emlakine nisbetle alınır. Filvaki memalik-i harbiyede köylüler hizmet ediyorlar; amma bir takım ağniya vardır ki paralarını sandıklarında saklıyorlar. Hiçbir hizmet etmezler. Hazine ve mal sandıklarına köylülerin verdikleri hayvanat ve hububat ve arabaların ücretlerine mahsuben ellerinde pusulalar vardır. İktidarı olmayanlardan para almasınlar; ellerindeki pusulayı mahsub tutsunlar. Bir kaza ve bir vilayetin müstesna tutulması asla caiz değildir.

Danyal Efendi (Erzurum): —Bendeniz hilaf bir şey söylemedim. Arkadaşımın zehabı gibi ahali meccanen verdiler ve şimdiki verecekleri istikrazı dahi meccanen verecekler demedim; fakat ahalimizin iktidardan kalmadığını beyan ederim. Böyle iktidardan beri olan ahali nasıl istikraz verebilir?

Reis: —Bizim söylediğimiz lakırdı muaraza, muhalefet değildir. Herkes mübadele-i efkar etmeli ki ortaya konulan mesele meydana çıksın.

Biz kanunu yapacağız. Kanun umumi olur. Bazı mahallerde müşkilata tesadüf olunursa onlar da yoluna konur. Bunlar cay-i mütalaa değildir. Kanunun icrası imkan şartına mütevakıftır. Yoksa kanunun icrası mümkün olmayan yerde kanun icra etmeye kim kalkışırsa adalete manidir. Burası itikadımca muaraza mahalli değildir.

Danyal Efendi (Erzurum): —Ruhsat-i aliyenize tevafuk ederse şu kadar bir şey olsun ki eğer mevaki-i harbiyeye hububat ve saire verenler varsa onların ellerinde bulunan senedler de kabul olunsun.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Danyal Efendi'nin söylediği şeylerden vilayetlerin hiç birisi geri kalmamıştır. Alel-husus Sivas vilayeti ianeden mâadâ 50 bin asker çıkardığına dair layihalar göndermişler. 50 bin asker naklolundu. Bir yandan zahire ve saire ve bir yandan da asker sevk olunuyor. Böyle hizmetlerde cansiparane hizmete herkes mecburdur. Hiçbir vilayet müstesna tutulamaz. Yalnız İstanbul müstesnadır. Kusuru kaffesi verir. (*Umum tarafından alkışlanır*)

Simonaki Efendi makale-i âtiyeyi kıraat eyledi. Ve umum tarafından alkışa mazhar oldu.

“Saltanat-ı seniyye kendi tebaasının ıslah-ı ahvalini Kanun-i Esasi ile temin buyurub akabinde Meclis-i Mebusan'ı teşkil buyurdu. Binaenaleyh bil-umum tebaa-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye artık istikballerinin iş bu Kanun-i Esasi ile bervec-i matlub temin buyurulduğuna kani ve kail olup kendi hukuk-ı mukaddeselerini muhafaza zımmında mutlaka şevketlu padişahımız veli-nimetimiz Sultan Abdühamid Han-ı Sani hazretlerinin eser-i lütfu ihsan-ı zıllulahileri olmak üzere muvaffak oldukları iktidar üzerine bizleri millet vekaletine intihab eylemişlerdir. Biz dahi her birimiz mebuslukdan buraya azimetimiz esnasında bizi mebus intihab edenler ile mulaki olduğumuzda milletin birinci matlubu olan evvel emirde hükkam ve memurının ahvaliyle beraber bunların su-i ef'al ü hareketından ve alel-husus idare-i keyfiyenin netice-i mahsulü olan zulm ü teaddi kazıyyelerinden asude ve emin olmak hususundan ibaret idiği anlaşılmıştı ve milletin bizden en evvelki istediği bu değil miydi? Milletin cümleden ziyade şu ıslahatı matlub eylemesinde hak yok muydu? Evet hiç birimizin bu halleri inkar edemeyeceğine emniyet ve itikadım berke-maldir.

Şimdi, bakalım, biz ne yaptık ve ne iş gördük? Vilayet ve belediye nizamnameleri gibi bazı nizamât yapmakla meşgul olduk, değil mi? Malumdur ki hiçbir nizam ve kanun, ne kadar muntazam olursa olsun, şurada durduğu yerde iş göremez; yani ondan asla istifade olunmaz. Demek oldu ki o nizam ve kanunun hükmünü icra edecek ve onunla ahalinin hukukunu temin eyleyecek muktedir ve ahvali ıslah olunmuş hâkim ve memura şiddetle ihtiyaç vardır ve kavanin-i nizamât-ı mevcude ve ez-an cümle mecelle-i ahkam-ı adliyemiz eğer layıkı vechile idare ve istimal ve icra olunursa şimdilik hukuk-ı ahaliyi temine maa-ziyadetin kafi ve vafidir. O gönderilen nizamât layihalarının ıslah ve tanzimi gelecek seneye kalmış olsa hiçbir zarar olmazdı.

Şimdi bizim için yani bizi mebus intihab ve irsal eyleyen millet için en evvel lazım ve belki elzem olan ıslahat hükkâm ve memurînin ıslah-i ahvaliyle beraber bunları bir mazbuta ve idare-i umur-i memurelerinde mesuliyet-i sahiha altına alıb da icra maddesinin birinci kapısını evvel emirde bu cihetten fetih ve küşad etmek kaziyesi idi ve bize en ziyade bir vazife ve fariza ise işte bu kaziye idi. Teessüf olunur ki muvaffak olamadık. Cesaret ederek söylerim ki nizamât layihaları yapmaya memur olan daire-i mahsusa bizi başını bırakıb da alt başlanmak gibi bir takım başka nizamât ile meşgul edib asıl elzem olan memurînin vezaifi ile muhakemat ve zabtiye nizamât layihalarının tanzim ve irsal eylemedi. İşte biz geldik ve yarın dahi dağılıb gideceğiz. İmdi bizim müekkillerimiz olan millet iyi bilmiş olsunlar ki biz hiçbir vakitte vazife ve farizamızda kusur etmedik ve hatta ıslah-ı memuriyet ve mübayaat ve sarfiyatta görülen israfat hakkında bağırarak, çağırarak ve çok da gürültüler ettik. Çi faide ki tesir edib de en evvel ve en ziyade matlub ve arzu eylediğimiz usul ve nizamname layihaları daire-i mahsusasından yapılab da bize gönderilmedi. Bu bâbda biz mazur olduğumuzdan asla kabahatimiz yoktur. Hükkâm ve memurînin her vakitte bais-i şikayet ü mazarrat olan ahval-i gayr-i meşruaları hakkında şimdiye kadar mecalisimizde pek çok sözler cereyan etmiş olduğundan şimdi dahi tafsilat vermeye hacet yoktur; zira cümlemiz biliriz.

Elhasıl gerek millet ve gerek heyet-i devlet bu halleri bilib bu bâbda bir günâ tekasül arzu etmemek ve inşallahı teala gelecek sene intihab olunacak mebus efendiler milletin iş bu matlub ve arzusunu layıkı vech ile mevki-i fiil ü icraya

vaz ettirib Kanun-i Esasi'nin en birinci maksadı olan ahalinin hürriyet ve temin-i istikbalimiz hususunun bil-fiil müşahadesine mevkuftün-aleyh olan ıslah-ı ahvali hükkâm ü memurînin ile sair elzem olan icraata muvaffak olmak üzere iş bu nutk-ı acizinin gazetelerle herkese ilan olunması arzusu ile hatm-i kelim ederim."

Rupen Efendi (Edirne): —Simonaki Efendi'nin okuduğu makale pek yolundadır. Tasdik ederim. Yalnız bir ciheti var ki bizi buraya intihab eden ve gönderen ahalinin indinde tebrî-i zimmet etmek için gibi görünüyor; yani mesuliyetten kurtulmak için. Halbuki biz buraya geldik. Mesuliyet ne demek olduğunu öğrendik. Mesuliyeti olanlar için biz de bağırarak; amma hiç mesuliyeti görülmedi. Mesuliyet yalnız sözde kalıyor. Bizimki de onlar gibi kaldı. (*Umum tarafından alkışlanır*)

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Gerek Simonaki Efendi'nin gerek Rupen Efendi'nin dediklerini tasdik ederim. Bunda umum arkadaşların reylerini heyete arz edeceğim. Islahat evvela İstanbul'da icra olunsun. Birisi 11 seneden beri hapishanede yatıyor. Hapishane müdürü bu işin peşine düştü; daireleri dolaştı. Bakar ki bu 11 seneden beri hapiste yatıyor. İstintak olmuş. Bunun tahliye-i sebiline dair olan kağıd her nasılsa o vakit bir köşede kalmış mahalline gitmemiş. Beş seneden beri hapishane-i umumide, altı sene de tersanede yattı. Arzu haller yazıyor; daireleri dolaşıyor. Her nasıl ise bu defa kağıdı bütün bütün kaybederler. Bundan evvel tebrî-i zimmeti tahakkuk ettiğinden çıkarırlar. Şimdi eğer bir daire ya bir hükümet öyle 11 sene bir adamı hapiste yatırırsa buna ne demeli? Ve taşralarda dahi ne olduğunu cümlemiz bilirsiniz, tasdik edersiniz.

Reis: —Ben bu işi bilmem; lakin şunu bilirim ki iki, üç senede bir kere 3-5 sene evvel cezası tebeyyün etmiş olduğu halde baki müddeti affederler; bazı davacısız olanları çıkarırlar. O cihetle bu adam pek maruf haydudlardan olsa bile bir mahpusta 11 sene durduğunun aslı yoktur. Bunu layıkıyla araştırmalı, tahkik etmeli.

Solidi Efendi (İstanbul): —Efendinin dediğini avukat Toros Efendi'nin haber verşi ile anladık. Hapishane müdürü de kaydını çıkarır. 12 sene ayağında pıranga olduğu halde hapishanede kaldı.

Reis: —Muhaldır. 30 adam öldürmüş olsa bile 12 sene kalmış adam yoktur.

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Belediye Kanunu

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Efendim, belediye kanununun 4. maddesine bazı mütalaat beyan olunmuş ve iki taraftan dahi kabul edilmiştir.

Madde kıraat olunur.

Mustafa Bey (Kozan): —Bu okunan nizam hangisidir?

Reis: —Dersaadet belediye kanunudur.

Mustafa Bey (Kozan): —Reis ahaliden intihab olunacak idi. Şimdi, neye, taraf-ı devletten mansub olacak diye yazıldı? Buna karar vermiştik ki reis âzâ-yı müntahaba içinden mansub olacak; encümence karar verildi. Müntahablardan mansub olmakda ne fark vardır? Madem ki intihab ile olacak, müntahab bir reis denildiği halde matlub hasıl olur.

Reis: —Heyet-i Âyan bu suretle arzu etmiş. Eğer esasımıza muvafık ise kabul olunur. Derhal mühürleyib göndereceğiz.

Mustafa Bey (Kozan): —Heyetin efkârı, kabul etmemektir. Eğer reye müracaat olunursa belli olur.

Reis: —Bu ibare reyinize muvafık mı?

Heyet: —Bir daha okunsun.

Tekrar kıraat olunur.

Reis: —Şimdi bu esasımıza muvafık mı? Mühürleyelim mi?

Heyet: —Muvafıktır.

Rupen Efendi (Edirne): —Taşra belediye kanununu yaptığımız vakit, âzâların dört sene sürecek olan müddetine itiraz ettik idi. İki sene olmalı denildi. İstanbul gibi olsun. Halbuki bu iki sene birbirine münafidir.

Reis: —Dersaadet’te iki senede bir kere olmasında esbab var, taşrada yoktur.

Rupen Efendi (Edirne): —Hayır, o da onun gibi olsun. Umum onun üzerine idi.

Reis: —Biz eski kararımızı bozamayız. Yalnız şu ibareyi ilave ediyoruz. Mühürlensin gitsin; çünkü, malum ya, bu heyetlerin ikisi birden kapanıyor. O cihetle yaptığımız nizamlar çabuk bitsin; meydana çıkması elzemdir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Maliye nizamnamesi tekmil olsun.

2- İntihab-ı Mebusan Kanunu:

Reis: —Onu bekliyoruz. Eğer izahat veremeyen memur gelirse tekmil ederiz. Geçen haftadan beri geleydi biterdi. Bir mühim kanunumuz dahi

intihab-ı mebusan kanunudur. Acilen çıkması elzemdir. Bu kanunun 17. maddesinde Heyet-i Âyan’dan üç, dört şey ilavesini isterler.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —“Gerek asaleten ve gerek kefaleten zimmet-i miriyesi olan” tabiri munderic idi. Heyet-i Âyan’dan “Kanun-i Esasi’ye pek muvafık düşmüyor; çünkü Kanun-i Esasi’de munderic ahval-i mania dahilinde ifası münâsib göründü diye mütalaa beyan olundu.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Zimmet-i miriye-yi Hasan Fehmi Efendi yanlış anlamış. Kimin zimmet-i miriyesi varsa ve vaktiyle tediye edemezse iflas hükmünü giyer. Halbuki taşralarda öyle değildir. Kendisine zimmet-i miriye geçirir ve nüfuzlu bir adam bulunursa devletin paralarını vermez.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —Encümen-de müzakeresi geçti. Vakıa Heyet-i Âyan’ın mütalaa-sı muvafıktır. Mebusluk sıfatına mani olan ahval birer birer tadad olunmuş, halbuki zimmet-i miriyesi olan kimseler bundan istisna edilmemiş yani zimmet-i miriyesi bulunmak esbab-ı maniadandan ad-dolunmuş; halbuki zimmet-i miriye, malum-i âlî-nizdir ki, iki kısımdır. Birisi: Zimmetine akça geçirmektedir. O, kanun-i cezaya çarpılır. Hükümet takib eder; icrasına bakılır. Bundan murad, asaleten ve kefaleten emval-i miriye-yi borcu olub da veremeyen, bu da hukuk-ı medeniyeden sâkit olmuş gibi, müttehem gibi hukukundan iskat olunacaksa Kanun-i Esasi’ye ve hukuk-ı hürriyete münafı olduğundan bunun tayı olunması münasib görülmüş ve encümende de kabul oldu. Pek muvafık görülmüş. (*Gürültü, adem-i kabul alametleri*)

Reis: —Evvla müzakere ettiğimiz vakit heyet kabul etti. Vükela dahi kabul etti. Kanun-i Esasi’ye muhalif ne demektir? Bu cihetle başka bir sebep aramalı yoksa bu, budur.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Borcu olan bir adam borcunu vermediği halde müflistir demek... (*hâlâ karışık sözler, itiraz alametleri*)

Reis: —Bu iflas bahsi değil, zimmet bahsidir.

Rupen Efendi (Edirne): —Kanun-i Esasi’de bu tabir olmadığı özür gösteriliyor; halbuki devlete yakışmaz. O adam borcunu vermeli. Bir takım nüfuz sahiblerine para geçiyor, alınmıyor. Kusur memurda mıdır, bizde midir? Bilemeyiz.

Biz bunu heyetce düşündük. Bir mebus borcu olduğu halde dört sene mebusluk edecek; hapis olunamayacağı cihetle parayı vermeyecek, çünkü hapis olmaz, bir şey olmaz.

Reis: —Bizim kararımız iki türlüdür. Birisi: Umumumuz vükelaya danışır, rey ederiz. İkinci-si: Rey ettikten sonra bir de Heyet-i Vükela, ile müzakere ederiz. Bu Heyet-i Vükela ile beraber yapılır. Artık öte tarafına geçmek lazım değil.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Kanun-i Esasi'ye bir ilave caiz ise nizamına tatbikan ilave olunur. Burada nizamına muvafık değil. Meclis-i Âyan'a vakia bu yolda bir ilave... *(kesildi)*

Reis: —Kanun-i Esasi'de var mı?

Nevfel Efendi (Suriye): —Demin arkadaşımız Solidi Efendi'nin irad eylediği nutkun meali te-ba-i ecnebiyenin haysiyetini⁸⁸ zayi eylemek... ve onlara imtiyaz vermemeyi hepimiz de tasdik ettik.

Hasan Fehmi Efendi'nin okuduğu maddede bir tabir gördüm; itirazım var. "Hidemat-ı ecnebiye imtiyazını haiz olan" demek pek büyük lakırdıdır. Geçenlerde de bu itirazı heyete arz etmiştim. Hidemat-ı ecnebiye imtiyazını haiz olan pek çoktur. İmtiyazı kaldırıp (hidemat-ı ecnebiyeyi haiz olan) demeli.

Reis: —Ba-berat imtiyazlı demek, 20-30 kuruş vermeyecek; fakat intihab ve müntehab hukukundan mahrum olacak.

Nevfel Efendi (Suriye): —Amma mümtaz demek faik demektir.

Reis: —Hayır, mümtaz demek, ayrı demek, fena demektir. 30 kuruş vergi vermeyecek. Mebus olmayacak.

Nevfel Efendi (Suriye): —Bu tafsilat ile pekala.

Reis: —Ol bâbda ferman var.

Feyzi Efendi (Sofya): —Himaye olmak ferman-ı muvakkata demektir.⁸⁹

Reis: —Bir madde daha var, onu da dinleyelim.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul): —73. maddesinde intihab için nahiye ve şubeye gelecek olanlar evvelden mahpus ise müddeti tekmil olunub intihab olunabilir. Şimdi demek oluyor ki müddet tayini, memurunun vücudu kanunun tanzimi esnasında tasavvur olunmuş ve deyn-i miri için mahpus olduğu halde muvakkaten tahliye-i sebiline dair olan maddenin ibkası tarafına gidilmiş bulunduğu halde münafat hasıl olur.

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Çend defa gazetecilerden mebus olup olmayacağı hakkında bahis cereyan etti. Onların daha ziyade kanuna tâbi oldukları cevap verildi.

Danyal Efendi (Erzurum): —Müntahabları intihab etmek için muvakkaten sebilleri tahliye olunur demesi Hasan Fehmi Efendi'nin buyurduğu ile münafi olur. Biz asaletten ve kefaletten zimme-i miriyesi olan mebus olabilsin, dersek dört sene mütemadiyen bir akça vermeyib ve işe bakmayib matlubat-ı miriyenin tehirine sebebiyet vereceğiz; onun için caiz değildir. Varsın o adam işi ile uğraşsın. Tebrie-i zimmet etsin. Her vakit iktidarlı intihab olunsun. Zimmet-i miriyesi tahsil olunması memurun elindedir. Esef ederim ki Meclis-i Âyan böyle bir şeye karar vermiş.

Reis: —Her şeyi vükela ile bil-ittifak yapacağız. Yanlış anlaşılmasın.

Bir mebus: —Tahrirden beri vergi vermeyen pek çok zât var. Daha bir şey var amma resmen söyleyemem.

Solidi Efendi (İstanbul): —Zimmet-i miri-yenin tahsil olunamaması memur kusurundan neşet eder şeylerdendir.

Reis: —"Peki, ben borcumu vereceğim" diyenlere memur "verme!" diyorsa o vakit memurun kusuru olabilir.

Bundan sonra birkaç arzuhâl kıraat olunarak saat dokuz buçukda meclise hitam verildi.

88 Zabıtta karışıklık var.

89 Cümledeki "ferman" belki (zeman) olacaktır. H. T. Us.

İkinci Celse

Heyet-i Mebusan devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretlerinin taht-ı riyasetinde saat sekizde iade edilmiştir.

Reis: —Müzakeremiz saat sekizde iade kılındı. İstikraz-i dahilinin ikinci kiraatını dinleyelim. Şubelere dağılacğız.

3- İntihab-ı Mebusan Kanunu:

Sebuh Efendi tarafından 1. madde kiraat olunur.

Ahmed Muhtar Efendi (Erzurum): —Mevaki-i harbiyede bulunan zabitan ve ümera-i askeriyenin istisnası lazım gelir, demiştim ve tekrar ederim.

Sadi Efendi (Haleb): —Bendeniz buyurduklarını kabul edemem.

Reis: —Bu lakırdı birinci kiraatta söylendi. Alt tarafında izahat var. Encümende görüldü mü? Geçen gün bunu kabul edelim, dedik. Şimdi bu bend kabul olundu mu?

Heyet: —Evet.

Hüsni Efendi (Edirne): —Mecburi tabiri ne demek?

Reis: —Yani ihtiyari değil. Ben veririm, sen vermezsin demek değil. Herkes vergisi mucebince verecek.

Mustafa Bey (Kozan): —Bu layihalar şubelere dağıldı mı? Geçen gün bir şubede bir şey yaptık. Encümene gitti. Oraca kabul olunmadı. Sebeb nedir?

Sebuh Efendi (İstanbul): —Encümence okundu; fakat encümen kabul etmedi. Zaten karar verilmişti. Eğer şimdi itiraz edecekler varsa umumda etsinler.

Mustafa Bey (Kozan): —Ne vakit ve nasıl karar verilmişti? Encümenin kararı okunsun.

Sebuh Efendi 2. maddeyi okur.

Reis: —Bir söz varsa söylemeli. İkinci kiraata başladık. Buna dair ne mütalaa var?

Mebus: —Birkaç şeyler var. Şimdi söyliyeyim de şubece verilen karar ne ise okunsun.

Başka birisi: —Rubu öşre biz razı değiliz. Biz buna razıyız. Burada rubu' öşr üzerine para alınacak.

Reis: —Şu ibareyi kabul ettik mi?

Ali Naki Bey (Yanya): —Görürüm ki tahsilat yolu gösteriliyor. Bizim birinci derecede meydana ki geri kalan bakayayı herkes verdi. Ahali-den bu nasıl alınacak? Kim verecek müslim olanlar

hepsi asker. Gayrimüslimler isyanda. Bu yekunun tahsili kabil değil. Buna başka bir çare aramalı.

Devlet vakıa bize büyük imtiyaz veriyor. Araziye mâlik ediyor. Pekala; fakat başka cihetler bulalım. Bunu tahsil kabil olamayacak.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Bu vergi değildir. Devlete ikraz ediyor. Meccanen dahi veririz. Ba-husus bunda faiz var.

Sadi Efendi (Haleb): —Verilmek yok.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Birinci şubeden bir şey verilmiş. Gelsin de umumun önünde okunsun. Bakalım nedir?

Reis: —Bu ikinci müzakeredir. Herkes reyini söylesin.

4- Tenkih Teklifi

Mustafa Bey (Kozan): —Asıl maksad budur. Biz her vakit söylüyoruz ve tekrar ediyorum: Hamiyeti olan pekala bilir. Onu söylemeye hacet yoktur. Biz her şeyi vereceğiz; vergi, öşür hepsini vereceğiz; her bir şey yapılacak, fakat bununla beraber iki, üç günümüz kaldı. Yalnız vergiyi düşünüyoruz da tenkihatı düşünmüyoruz. Niçin yapılmıyor? Sebebi nedir? Anlıyamıyoruz. O da olsun.

Reis: —Tenkihata memur olan encümeninizi gördünüz. Bugün kağıdı geldiğinde görürüz.

Mustafa Bey (Kozan): —Hiçbir şey görmüyoruz. Gördüğümüz bir şey yok.

Reis: —Siz yapacaksınız.

Mustafa Bey (Kozan): —Her iki taraf da birer yola gidiyor. Bir vasat bulunsun. Her iki tarafın da kabul edeceği bir şey yapılsın. Yoksa vermemek manasına değil. Verilecek ve hepimiz vereceğiz; fakat vermekle iş bitmez. Eğer Devlet-i Aliyye masarifatını varidatına uyduramazsa ne kadar verilse yine kifayet etmez. Biz devletimize ihanet etmemeye yemin ettik. Bunun için doğru söylemeye borçluyuz.

Bunu Allah için ve sadakatimiz iktizasınca arz ederim. Bu doğru söze hiç birisi itiraz etmeyecek ve edemez. (*Mebuslara bakarak*) işte hepiniz buradasınız. Söyleyin. (*Fevkalade alkışlar*)

Reis: —Siz bakacaksınız. Masarifatın tesviyesine memur encümeniniz var; o yapacak. Şimdi bu kağıd okunmaya başladı. Şu ibareye bir diyecek varsa söyleyin.

Mehmed Ali (Sivas): —İstikraz-i dahili tenkihatın neticesine talik kılınmıştı. Bu tenkihat

oldukdan sonra berikine bakarız. Buna ikinci keredede karar veririz.

Reis: —Tenkihatı encümeniniz yapacak.

Mustafa Bey (Yanya): —Zaten bu malum. Bu istikraz, her nasıl olursa olsun, vereceğiz; canımızı, malımızı vereceğiz; fakat ikisi birden olmalı. Biz vermeyeceğiz demiyoruz. Selanik’de, Yanya’da, daha başka her yerde verdiler. Hangi hamiyetsizdir o ki vermeyecek? Maksadım budur.

Mustafa Bey (Kozan): —Münasib olursa bir şey sual edeyim: İki aydan beridir tenkihat edeceğiz ve inşallah bu da olacak; fakat yapamadık, beceremedik, zannederim. Bugün anlayışımıza göre vükela ile encümen bir şey yapamamış; fakat ümid ediyorduk ki olacak. Şimdi aldığımız malumata nazaran, yine olmamış. Maliye nazırı paşa hazretleri burada iken istizah edeyim. Vükela elbette bir şey beyinlerinde düşündüler. Biz masarifimiz ile varidatımızın meydandaki tefavütünü nasıl düşündüler? Bunu güzel bir yola koymak nasıl olur? Gerek dahili gerek harici umurumuz için biz telaş etmişsek onlar da bizim gibi telaş etmişlerdir. Bu telaşdan dolayı beyinlerinde bir karar vermişlerdir. O kararı bize duyursunlar. Umum tenkihat istiyor. Bu tenkihat memuriyet tenkihatı: mı? Yahud maaşlar mı kesilecek? Bilmiyorlar ki encümende herkes doldu, bir iş göremiyor? Bu hususu bizden iyi bilirler. Biz şu iş şöyle yapılsın diyecek olursak belki olmaz. Şimdi efkarlarında ne var? Beyan buyursunlar. Ne kadar kesmek lazımdır ne mikdar bırakmak lazımdır, beyan buyursunlar da bir şey uyduralım.

Reis: —Bunu size beyan ettik. Maliye nezareti tenkihat yapmış. Defterini yaptı; size gösterdi, gördünüz; yapılacak ise siz bilirsiniz. Encümen tayin ettiniz; vükela geldi, fakat gerekvükela, gerek encümen âzâsı şikayet ediyorlar ki encümende herkes doldu, bir iş göremiyorlar. Ben iş görelim, dedim; âzâ, münasebetsiz cevap verdiler. İş görmek tarafını iltizam etmiyorsunuz. Bana bırakılırsa iş gördürürüm. Encümeni beş kişiden ibaret yaptık ki söz söylemek kabil olsun. Sonra o beş kişi encümende olan sözleri şubelere haber versinler. Şimdi şubelerde kimse kalmadı. Herkes encümene soruyor. Encümenden, işi bitiremediklerinden şikayet ediyorlar. Şimdi reyiniz ne ise bildirin. Encümeni kapayalım da kimse girmesin mi? Yoksa böyle açık mı gitsin? Cevab var mı?

Mustafa Bey (Yanya): —Buyurduğunuz doğrudur. Ancak kendi kendine iş görmeli; fakat

dahili nizamname müsaidir. Âzâdan her kim isterse gidib görebilir. Bu nizam iktizasınca bunun men’i kabil değildir. Bununla beraber yine kimsenin gitmemesine karar veririz; fakat encümenin kararı bir kağıd üzerine alınarak şubelerce görüldükden sonra umum gelsin.

Reis: —Encümen 20 gün çalıştı; 14 kağıd yaptı. Onların suretleri şubelere dağıldı. Şimdi umumda dahi birinci kıraat olmak üzere okuduk. Şimdi encümene girilib girilmeyeceği haber verilsin de encümen de ona göre iş görsün.

Mustafa Bey (Yanya): —Âmedî tahsisatı 70 bin kuruşdur. Âmedî Beyden sual olundu. 35 bin kuruş ile idare olunur, dediler. Pekala, biz de onun üzerine teşekkür ettik; fakat şimdi tenkik olunacak değildir. Madem ki orada birçok memurlar vardır, tenkih etmeye gelmez. Azil vukuu, vefat vukuu elli seneye muhtaçdır. Şimdi yapılmak kabil ise yapmalı.

Reis: —Meclisi kapamalı! Siz dinlemiyorsunuz, siz.... Burada 14 kağıd okundu, kıraat-ı evvel makamında... O yolda gidebilecek mi, gidemeyecek mi? Encümene haber verilsin; mesela âmedîden def’a bir sülüsü tenkih olsun; kusurunu dahi bend bend gösterirler. Lakırdı olub da her faslına, her bendine kaç kuruş icab ederse tenzil olunur. Ne kadar tenkih icab ederse beyan olunsun. Bir iki sene zarfında istihsal etsinler. Karar budur. Encümen işini gördü.

Hicaz mebusu: —Bu iş uzun bir iştir. Bunun görülmesini isteriz. Madem ki vaktimiz pek dardır encümenin verdiği mütalaat bir daha umumda okunsun. Bazı yerlerini tadil edelim.

Ahmed Efendi (İstanbul): —Encümende kaç bend yapıldı ise burada okundu. Bütceyi tasdik etmeden buradan gitmeyeceğiz. İşte tenkihat ettik; amma 3 yılda, 5 yılda... Tenkihat cihetini biz de tasdik ettik. Bu mevhum tenkihatı dinlemeyiz!

Reis: —14 kağıd okundu. Talimat ittihaz olunacak. Onlar ona göre yapılacak; ne demiş ise o kağıdlar, encümen ona göre yapacak. Bu 14 kağıdı tasdik ettiniz. Bunun içinde mevhum lakırdısı var mı, bilmem? Buna karar vermeli.

Birisi: —Vakıa 14 kağıd okundu; fakat kabul olunmadı. Mütalaa olunacak, kabul olunacak, mevhum var, yok, şubelere dağılıb da mütalaa olunacak.

Reis: —Şubelere dağıldı; mütalaa olundu, sonra okundu.

Mehmed Ali Efendi (Sivas): —Hayır, şubelere dağıldı; fakat okunacaktı.

Reis: —Meram anlaşıldı. Ekseriyet karar versin; onu yapsınlar. Malum olsun ki bu iş muğlakdır. Reyler değişse şimdi o 14 kağıd mevcuddur. Burada isterseniz okunsun. Buna ekseriyet ne söylerse söylesin. (*Güzel sesleri*)

Hicaz mebusu: —Bendeniz ve cümlemiz tenkihatı ve istikrazı kabul ederiz; fakat ibtida tenkihat icra olunsun, sonra istikraz.

Reis: —Tenkihat ne suretle icra olunsun.

Hicaz mebusu: —Birinci defa yapılan kağıdlar... encümen layiha yapacak. Onlara da mevcut encümen baksın.

Reis: —Bu lakırdı ile olmaz. Bir karar vermeli. Birinci defa okunan 14. kağıdın mucebince encümen buraya layiha verecek. Verilsin mi? Başka şey yapılsın mı? Cevab isteriz.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Burada verdiğimiz karar mücebince geçen gün nazır paşa hazretleri teşriflerinde tenzilin kabil olmadığını söylediler. Defterhaneden bir zât teşrif ettiler.

Münasib surette tenkihat olunur, geçer. Bendenizin bildiğim: Karar verildi.

Reis: —Ekseriyetle karar verildi. Bundan bend bend biraz şey kesilsin.

Birisi: —Biz de böyle biliyoruz; fakat bu kararlar ibtida encümenlerde yapılacak, şubelere dağılacak. Şubelerde okunduktan sonra burada karar verilecek.

Reis: —Size yarım saatten beridir söylüyorum ki encümenlerde yapılsın da şubelere verilsin. Encümenlere kimse gitmesin. Vaktimiz zayi oluyor. İki saat müzakere oldu, bunun üzerine...

Danyal Efendi (Erzurum): —Mebusan efendilerin evvel emirde tenkihata bakılsın, demeleri pek haklıdır.

Reis: —Buna karar verdik. Mani oluyorsunuz. 3. madde duracak mı?

Umum: —Evet.

Bundan sonra arzuhaller kıraat olunarak meclise hitam verilir.

Elli Birinci İnikad*

4 Cümadelahire 94 — 4 Haziran 1293 / 16 Haziran 1877
CUMARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

(*Takvim-i Vekayi, S. 1935.)

*Heyet-i Mebusan devletlu Ahmed Vefik Paşa
hazretlerinin taht-ı riyasetinde inikad eylemiş-
tir.*

Reis: —Bugünkü müzakere-i aleniyemiz saat
altıda akdolundu.

Geçenki hülasa kıraat olunsun.

1- Geçen Zabtın Hülasası

*Gurre-i cumadelahire 1294 çarşamba günkü
müzakerenin hülasa-i mazbatası Muhsin Bey ta-
rafından kıraat olundu.*

Reis: —İlave olunacak bir mütalaa var mı?

Umum: —Hayır.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Âzâ teklifleri

Hüsnü Efendi⁹⁰ kürsi-i hitabete çıkarak ma-
kale-i âtiyesini irad eyler:

“Gavail-i mevcude ilcaatiyle bir karz-i dahi-
linin cem’ine karar verileceği malumdur. Vakıa
a’dâ-i devlet ü vatana karşı mal ve can esirgemek
şiar-i insaniyet-i hamiyetten değildir. Şu aciz, bu
millet efradının en ednâsı olduğum halde, sar-
fıyatın temini takdirinde, tekid ederim ki evlad
ü iyalimle çıplak olarak hanemden çıkıp kaffe-i
mevcudatımı bu devlet ve millet uğurunda sarf
ve telefe hazırım, diyebilirim. Ve bu efkarda bana
hayli adam müşterek olacağını itikad ederim; fa-
kat ne çare ki bir taraftan bazı memurin yine
insafsızlığı elden bırakmayıb hala emval-i miriyi
telef etmekde bulundukları âzân-i teessüfle isti-
ma olunmakda ve bir taraftan hazineye memur
olanların zimmetleri nâ-tahsil durmaktadır. Zik-
rolunan zimemat, duyumat-ı sahiha-i şeriyeden
olub iane diyerek cem’ine şüru olunacak karzın

mikdarından ziyade olduğu ve medyunların ek-
serisi zi-kudret ü servet olub gerek Dersaadet
ve gerek taşralarda bâligan ma-belağ refah ve
memuriyetle yaşayarak zimmetleri istenilmeyib
kalmak ve bûdcenin masarifat cihetinin bi-hak-
kın tenkihine gidilmeyib geçmekle taleb edilen
istikrazın ötedenberi rıbka-i itaat-i inkiyadda
sabit-kadem olarak vergilerini maa-ziyadetin
vaktiyle veren, ciğerparelerini meydan-i harb ü
cidale sevkedib bilcümle sanayiin Avrupa’ya in-
hisarından naşi emr-i taayyüş ve idarece müşki-
lat çekmekde bulunan fukara-i ahaliye hasret-
mek tevafuk-i maslahat-ı nasafet değildir. İmdi
bûdcenin masraf cihetinde muharrer bir takım
fazla memur ile maaşların velev müddet-i harb-
de muvakkaten kat’i ve uygunsuz memurların
bit-tahkik artık def’i ve erbab-i zimemat duy-
umat-i meşrualarının her bir kanun ve aklın tecviz
eylediği üzere şiddet ye süratle tabsili hususunun
bihakkın bir mahall-i icraya, alel-esami, havalesi
ile yapılacak defterin bir suretinin burada el’an

90 İntihab dairesi belli değil. —H. T. Us.

mütalaa ve hıfz olunmak ve gelecek senede teşkil buyurulacak Meclis-i Mebusan'da mikdar-i tahsilat yekununun evvel be-evvel muayene edilmek üzere zikrolunan zimemat defterinin şimdi meclise itası ve icabının acele ile icrası lüzumunu der-hatır ediyorum.”

Reis: —Âzâ-yı kiramın malumudur ki müddet-i kanuniyemiz salı günü tamam olacaktır ve meclisin de çarşamba günü kapanması iktiza eder. Ona göre Heyet-i Vükela'ya haber verib hatt-ı hümayunun vüruduna muntazır olacağız. O cihetle bu makule kalmış işlerin hemen kolayca arkası alınmak lazım gelir. Bu kağıd, encümen-i mahsusuna havale etmeye vakit kalmadığından ve meali de malumunuz olduğundan eğer yürütecekseniz mucebince Babıali'ye yazılsın.

Nikola Nevfel Bey *makale-i âtiyesini kıraat eyledi:*

“Geçen perşembe günü, âzâ-i kiramdan bir zâtın okuduğu nutkun meali, Meclis-i Umumi'nin müddet-i muayyenesi hemen hitama takarrüb eylediği halde ne devletce ve ne de mebusu olduğu milletce bir iş göremeyib yalnız bazı ehemmiyetsiz kavanin mütalaasıyla iştilal edilerek beyhude vakit geçirilmiş ve asıl lazım olan memuran ve hükkam kanunu henüz meclise verilmemesinden naşi bir semere hasıl olmamış olduğu beyaniyle millet tarafından vuku bulacak mesuliyet Meclis-i Mebusan'a aid olmamak için nutk-ı mezkurun gazetelerle ilan edilmesini taleb etmekden ibarettir.

Efendi-i mumaileyhin bu suretle mütalaası vuku-ı hale muvafık olduğu takdirde ıslah-ı ahval-i umumiye maksad-ı hayriyesiyle icad buyurulan ve matmah-ı ebsar-i cihan olan işbu Meclis-i Umumi'nin reviş ve icraatı bil-umum lâşey hükmünde görünecek ve ba-husus millet-i Osmaniye'nin meyuşiyetine bais olacaktır; binaenaleyh Meclis-i Mebusan zabıt sicillatına müracaatla cereyan eden ve derdest-i ikmal bulunan icraatın ber-vech-i icmal beyanı lazım gelmiştir.

Üss-i ahkam olan ve iki kere kıraatla bit-tezekür tadil edilen kavanin evvela; Meclis-i Umumi'nin nizam-i dahilisi, saniyen; vilayat, salisen; mecalis-i belediye, rabian; matbuat, hamisen; örfiye, sadisen; âşar kanunlarıdır. Bunlardan her bir maddenin tadil ve takriri için arîz ü amîk müzakere ve mübahasa ile nice günler geçmişiği hatıra gelsin. Badehu muvazene-i maliye bahsinde gerek Heyet-i Umumiye'de ve gerek encümen-

de ne kadar tedkik olunub da edilmekte bulunduğu ve bu mevadd-i külliye'nin ehemmiyeti ne derecede olduğu vareste-i beyandır.

Âşardan dolayı ahalinin ez-her cihet vikaye ve istirahatleri ve tahrir-i emlak vergisi hususuna dâir eshab-i şikayatın def'-i mağduriyetleri ve bazı rüsumat-ı atikanın dahi ref ü ilgası zımında meclisin kararı üzere evamirname tastir ve tesyir kılındığı mesturdur.

Re'sülmalden yüzde beş ve faiz %10 verilmek ve bu %15 her nevi vergiye mahsub olunmak şartiyle vergi ve temettü nisbetinde 7 milyon lira karz-i dahilinin tertib ve tekerrüründen devlet ve millete hasıl olacak gile-i müşterekenin takdiri ihtar olunur. İcraat-ı meşruha meydanda iken yalnız hükkam ve memuranın bir kanunu işin kesretinden naşi henüz verilmediği için yok hükmünde gösterilib Meclis-i Umumi'nin emeği âlem gözünde heba-i mansur eylemek reva-i hak olmadığından heyet-i muhtereme-i ârâya tevafuk eylediği halde işbu cevabın o nutkun alt yanına tab ve ilanını teklif eylerim.”

Reis: —Bunu encümene havale etmeye vakitimiz yoktur. Müretteb işimize giriştik. Münasib olur.

Rupen Efendi *makale-i âtiyesini kıraat eyler:*

“Gerek gazetelerden ve gerek resmen meclisimize ve gayriresmi bazılarımıza gelen hususi telgraf ve mektublardan anlaşılan: Anadolu'da olduğu gibi Rumeli tarafında dahi Çerkes kıyafetinde haydudlar ahaliyi iz'ac ediyorlar. Edirne ve Tekirdağ'ı, Malkara ve Lüleburgaz'ı taraflarında hiç kimse şehirden dışarı çıkmaya cesaret edemiyormuş. Hatta Lüleburgaz kasabası şimendifer merkezine 20 dakikalık mesafe iken eşkıya tarafından uygunsuzluklar vuku bulmakda imiş.

Malum olduğu üzere ahalimizin bir kısmı harbdedir. Kalanlar da hem kendilerini ve hem de harbde olan kardaşlarının familyalarını geçindirmek ve devlete borçları olan vergiyi vermek ve levazimat-ı harbiye için iane ve saire vermek gayretindedirler. Bundan başka bir de istikraz-i cebri için yine kendilerine müracaata mecbur olmaktadır. Bunlar ticaretle olur. Bizde sınaat, fabrika yok. Bizim ahalimizin ticaret ve kâr ü kisbi ziraattir ki bu da şehir içinde olmayıp kırdadır. Mevsim münasebetiyle herkes karı, kızan, çoluk, çocuk kıra, tarlaya koşar, gece ve gündüz çalışıyor ki hem yıllık zahiresini tedârik etsin hem de devlete olan borcunu versin ve artırıp iane de versin.

İkraz da etsin. Ahali yetiştirebildiği kadar bunların kaffesini vermekde aciz olduğu gibi hükümetin dahi borcudur: Ahalinin malını ve hayatını ve ırzını muhafaza ve temin etmek. Hükümetin elinden hiçbir şey kurtulmaz. Murad ederse her şeyin çaresi bulunur. Hamdolsun, bu haydudların dahi topu, donanması yok ya. 5-10 tanesini tutub kanuna çarpsa diğerleri tabiatıyla def olur. Ahali de serbestce işine gücüne bakar. Bendenizce bu madde memleketimizin muhtaç olduğu Islahatın en mühimmidir desem caiz. Ahalimizi dahi düşman olan mezkur eşkiya ve haydudlardan yani mazlumu, cahilden kurtarmalıyız ve eğer heyet muvafakat buyurursa bunun umumu hakkında serian çaresi düşünüleb icabının icrası zımında buradan resmen ve tahriren aid olduğu makama bildirmesini teklif ve rica ederim.”

Reis: —İhtar-ı keyfiyet makamında bunu acele Babiali’ye gönderelim de baksınlar. Biz de işimize bakalım. Bugün maliye muvazenesi hazırlandığından okuyacağız. Encümenlere verildi idi.

Mustafa Bey (Yanya): —Bir kere şubelere de dağılsın; sonra bugünkü ikinci müzakerede okuyalım.

Reis: —İki, üç günümüz kaldı; vaktimiz yok, nasıl edelim? İkinci meclisimize tehir edelim mi? Ekseriyet ne der?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Vaktimiz az olduğundan yarınki pazar günü tatil etmeyelim. Münasib ise...

Reis: —Bakalım, bugünkü ikinci meclisimizde bu da düşünülür.

Nikolaki Solidi Efendi *makalesini kıraat eyler.*

Hamzasb Efendi (Erzurum): —Solidi Efendi’nin kıraat eylediği layihayı tasdikle bu bâbda alaka-i mevkiiyem cihetiyle mütalaa beyan etmeliğimi arzu ediyorum. Filhakika buyurdıkları gibi şu mevkilerde eshab-i sirkatin ettikleri hasarat hesabı geçmiştir. Ve bu misillü şikayetler daima vuku bulmaktadır. Bunu Babiali nazar-ı itina alıp lazım gelen memurine tebliğ etti.

Şunu beyan edeyim ki Şah Hüseyin ve Ali Ağa ve diğer rüfekasına o kadar mükafat verdiler ki bize hizmette bulunuyorlar diye, şimdi bunlar kendi cinayetlerini isbat ettiler; fakat velinimetimiz padişahımız efendimiz hazretleri, bunların yüzünden ahalimizin rencide olunmasını istemeyerek memurlara adalet üzere hareket etmelerini ferman buyurdular. Filhakika öyledir, şimdi. Her ne kadar böyle ise de devletimiz öyle bir gaileye

müşadif oldu ki bunların çaresine bakmak mümkün değil. İleride bil-ittihad pîş-i mütalaa alıp buna bakmak vazifemizden olduğu üzere, biz de vazifemizi beyan etmek istiyoruz, efendim. Bunda memurların kabahati yoktur. 12 sene evvel, isimlerini tadad etmek istemiyorum, bir vali paşa bunları derdest ile hükümete götürdü. Rume- li’ne tard olundular. Hatta, iki sene evvel, Ahmed Muhtar Paşa dördüncü ordu müşiriyeti in- zimamiyle Erzurum valisi iken, ileride bir fenalık zuhuru havfile, bin bela ile bunları bir takrib ele geçirip Erzurum’a celb ile hapsetti; fakat harb meselesi zuhuru ile vali paşanın tebdili sırasında halas olduklarında 10-15 bin lira sarf ile kendi mallarını gasb ederler ve bu kadar fenalık yaparlar. Bunun müzakeresiyle bir çaresine bakılmasını teklif ve reca ederim.

Abdürrezzak Efendi *makale-i âtiyesini kıraat eyledi:*

“Vilayat-i mahrusada verginin bila-istisna taksi- men icrası hususu müzakere olunuyor. Cümlelerin müsellemi olduğu üzere Bağdad ahalisinin hide- mat-ı fevkaladesinden başka her güne ziraat hası- latlarından, nısıf ve sülüs ve rub’u ve humüs hissa-i miriye alınması ve bazı livalarında henüz rüsumat ihtisabının kemakan ahz kılınması ve sair güne şerhi uzayacak tekalüfleri olub bunlar ise vergiden ziyade gelecek iken ilaveten verginin dahi icrasını adalet ve hakkaniyet kabul edemeyeceği misillü hazine-i ce- lileye zarar lahik olacağından istisnasını ve mutlak ve bir gün icrası murad kılınacağı takdirde tekalif-i mezkurenin lağviyle memalik-i saire vechile yalnız öşür muamelesinin icrası için meclisin hitam müd- detinden kalan iki, üç gün zarfında lazım gelecek netice-i hasenesinin kemal-i dikkatle kat ü itasını mebusan-ı kiram hazeratının heyet-i muhtereme- sinden hassaten rica ve istida ederim. Arz ettiğim gibi, bu hazineye mazarrat olur; çünkü o günden bu ana kadar vergi vermeye alışmamışlardır. Orada türlü türlü şeyler var. Mesela: Rüsumlar var; ora- nın ahalisince zahmettir, alışmamışlar. Şimdiki hal ile gidilirse pek âlâ olur ve eğer heyet mutlaka vergi versinler derlerse öşre tebdil olunsun. Bir an evvel yapılması lazım gelir; çünkü bir, iki gün kaldı, mec- lisin hitamına. Hem vergi verilsin hem bu rüsumlar kalsın; hilaf-ı adalettir.”

Reis: —Bu iki kere söylenildi; sonra hülasa oldu, Babiali’ye gönderildi.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Hayır encü- mendedir, efendim.

Reis: —Karar verdik; gönderelim, çünkü cevap almaya vaktimiz yok.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Madem ki heyet kabul etti, bir an evvel yapılması elzemdir; çünkü fukaradırlar.

Reis: —Karar verdik. Heyet-i kanuniye düşünecek; layiha yapacak.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Nikolaki Efendi'nin nutkunu bendenizde tasdik ve reca ederim ki karar verilsin de hükümete havale ve ihtar olunsun.

Reis: —Buna ittifak-ı ârâ varsa bugün buna dair hülasayı yazıp da gönderelim mi?

Umum: —Gönderelim.

Manastır mebusu Abraham Efendi'nin (duhan hakkında senede lâ-ekal 3 milyon lira varidat usule getireceği) *ne dair takdim ettiği layihanın kiraatı esnasında:*

Reis: —Şurasını ihtar edeyim ki hakikatan hasıl olan duhan, idare olunan yerlerde 14 milyon ye bunun haricinde alet-taksim dört buçuk, beş milyon, bazı rivayette altı milyon daha vardır. Bağdad ve daha sair mahaller gibi... Tahmine ne hacet? Bu malumdur. Böyle değil mi? Gayri mazbut altı milyon, mazbut 14 milyon; topu bu kadar birazı da kaçaktır.

Kıraata yine devam olunur.

Rasim Bey (Edirne): —(Bu aralık kiraatı bittikten sonra) Bu tahriratın altını üstüne muvafık görmedim. İbtida düvel-i sairenin duhandan ziyade müstefid oldukları rüsumatı beyan

ediyor. Bizim idaremizi çürütmek istiyor. Eğer onlar ziyade rüsumat alıyorsa biz de yaparız. Bunu tebdil etmek olmaz. Şimdiki kaidemiz pek güzeldir.

Reis: —İsterseniz bunu icab eden mahalle göndermek üzere Babialı'ye irsal edelim. *Diğeri okunur.*

Reis: —Bu da gitsin. Umum tebea-i Osmaniye asker yazılmak üzere bazı dilediğimiz nutuklar encümen-i mahsusuna havale olunmuştu. Sonra encümenin kararı şubelere verilmiş, şubelerde bazı mütalaat beyan olunmuş. Mütalaatın neticesi şu oluyor ki bu bir uzun meseledir. Bu Babialı'ye gitsin; icab eden heyet bunu etrafiyle düşünsün ve buna bir münasib bir kanun yapılsın. Ekserisinin neticesi bu vechiledir. Umumen karar verilirse gönderelim. Oranın bileceği iştir. Madem ki Kanun-i Esasi beyan etmiş, o yapacak.

Solidi Efendi (İstanbul): —Bizim şubeden şüphe âriz oldu. Gelecek sene mutlaka tamim olunmak üzere bu senelik tehir olundu mu?

Reis: —Öyle amma ekseriyet var. Şimdi bu işi bir parça tehir edelim; çünkü karar verdik.

Vasilaki Bey (İstanbul): —Bu karar anlaşılmadı.

Reis: —Kanun-i Esasi'ye tatbikan böyle bir mühim maddeye bir münasib kanun yapılsın. Biz işimize bakalım. Mevadd-i mühimme vardır.

Meclisimiz iade olunmak üzere burada bitirib saat sekizde maliye muvazenesinin müzakeresine karar veririz.

İkinci Celse

2- Muvazene-i Maliye Kanunu

Fransızca (İstanbul) gazetesinin 18 Haziran 1877 tarihli sayısından:

Meclis-i Mebusan cumartesi günkü ictimain-da bütceyi aşağıda yazılı ve nazırın muhalif bulunduğunu tadilat ile kabul etti.

Hariciye nezareti tahsisatı 8000 kese, yani 4 milyon kuruş, dahiliye nezareti tahsisatı ise 28 bin kese, yani 14 milyon kuruş (bu azalt-

ma bilhassa müessesatı tamir masraflarından yapılmıştı.) maliye nezareti tahsisatı da 27 bin kese, yani 13.500.500 kuruş azaltılmıştı.

Ne tatbikatını ne de teferrüatını bilmediğimiz bazı tahdidat daha kabul olundu, rey verilirken bazı istinkaflar oldu.

Mecburi istikraz reye konmadı. Bunun da bugün kabul edileceği zannedilmektedir. Meclis yarın ictimaina nihayet verecektir.

Ellİ İkinci İnikad

6 Cümadelahire 94 — 6 Haziran 1293 / 18 Haziran 1877
PAZARTESİ

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

Meclis-i Mebusan dün münhasıran mecburi istikraz ve irad vergisi maddesiyle meşgul olmuştur.

Reis (bu vergilere süratle rey verilmesi) zarureti üzerinde ısrar edince, meclis, (kendilerine arz edilmiş olan bir kanuna derhal rey verilmek lazım gelmediği) cevabını verdi.

O zaman Ahmed Vefik Paşa (yeni vergiler değil, eskiden beri mevcut olan vergilerin mevzu bahis olduğunu ve bunların meclisin yeni bir kanunu ile tasdiki lazım geldiği)ni mebuslara işaret etti.

Bunun üzerine meclis bu vergilerin tedkikine geçti ve bu mevzu üzerinde İzmir, Suriye Edirne mebusları ve nihayet İstanbul'dan Sarakoti Efendi biribiri arkasına söz aldılar.

Bu mebuslar (iradlar üzerine tatbik edilmekte olan vergi nisbetinin memur maaşlarının da aynen tatbikini) teklif ettiler.

Reis (maaşat hesab olunurken bahse mevzu vergiler hissesinin ayrılmış olduğu) nu izah etti.

Bununla beraber meclis müsaid davranarak maaşlar üzerindeki vergiyi ekseriyetle kabul etti.

Celse nihayetinde, müzakere devresinin uzatılması mevzu bahis olunca mecliste oldukça canlı bir hareket usule geldi.

(Fransızca İstanbul, 19 Haziran 1877)

Heyet-i Mebusan'ın dünkü (6 Haziran 1293) vuku bulan ictimanda Edirne mebusu Rasim Bey* tarafından (sair erbab-i temettüün verdikleri gibi memurin-i hükümetten dahi bir temettü vergisi alınması) rey ve ihtar edilerek bu rey umum tarafından alkışlarla kabul edilmiş olduğu haber veriliyor. (Vakit, S. 591)

İkinci Celse

Heyet-i Mebusan'ın evvelki gün (7 Cumadela-hire 1294/6 Haziran 1293) saat sekiz raddele-rinde iade edilmiş olan müzakere-i mahsusasında mecburi bir istikraz-ı dahili hakkındaki nizamna-

me ekseriyetle kabul olunmuş ise de ıstibah hasıl olan bazı mahallerince izahat-ı lazimeyi vermek üzere bir memur gönderilmesine ekseriyet-i ârâ ile karar verilmiştir.

(Basiret, 8 Haziran 1293)

*Müsavat gazetesinin 6 Haziran tarihli sayısında şöyle bir tashih mektubu vardır:

Vakit gazetesinin 591 numaralı nüshasında memurından temettü vergisi ahzine dair heyet-i umumiyece kabul olunan ihtar-i acizanemin aharin nâmiyle yazılması ve Basiret'in 2127 numaralı nüshasında muharrer iki nutkun meyanında zikri sırası gelen bir ifade ve ihtar-ı mufassalamın kâle alınmaması ve Takvim-i Vekayi'de dahi diğer bazı ifadelerin noksan münharif gösterilmesi ve tefrik-i tabiiyet meselesine dair dünkü Takvim nüshasında muharrer müzakerat sırasında olmak

lazım gelen bir fikr-i acizanemin zabtına takayyüd olunmaması, velhasıl heyetin müzakeratı vakıası doğrucu ve nazarı olan öyle müteber gazetelerce suret-i müstakimede bir kaide ittihaz edilmemesi şayan-i teessüf olduğundan işbu varakanın muteber gazetenize ısrarı rüfekamızdan bazılarının rey-i tensib olunmuştur.

Heyet-i Mebusandan

Süleyman

(İmza sahibi Nişli ve Kosova mebusu Süleyman olacak. —H. T. Us.)

Ellİ Üçüncü İnikad

7 Cümadelahire 94 — 7 Haziran 1293 / 19 Haziran 1877
SALI

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

Basiret'in 2127. sayısından: Meclis-i Mebusan diinkü gün suret-i aleniyyede ictima eyledi.

İşkodra mebusu *Yusuf Efendi*, İşkodra valisi *Mustafa Paşa'nın* betaeti ve sair tafsilatı havi bir varaka kıraat eylediğini müteakib Haleb mebusu *Nafi Efendi* kürsi-i hitabete çıkarak (millet-i Osmaniye'nin şan ve şevketi itibariyle tarih-i âlemin vekayi-i mühimmesi sırasına kayda şayan olan işbu 1294 senesi Meclis-i Mebusan'ı hüsn-i iftitah eylediği gibi bugün hayr ile müddet-i kanuniyesi hitam bulduğu ve Heyet-i Mebusan'ın sarf eylediği mesai ve ikdamatın netayici vatan-i azizimizin ihtiyacı ve her birimiz kendi fikriyle tasvir eylediği bir hizmet-i vataniyenin derecatı nisbetinde değilse de devlet ü milletin düçar olduğu ifsadat ü ihtilaat-i dahiliyeyi takib eden ve teba-i Osmaniye'nin nail oldukları defineyi marzi-sine tevfiik edemeyen ve tahayyülat-ı mel'unanesiyle milel-i mütemeddineyi mekaid-i gaffet eyleyen bir karakuş istilanın hücumundan naşı bilumum efrad-ı Osmaniye nâm ve namusunu ve şan ve şerefini muhafaza için temevvüc ve bir fikr-i vatani ile ihtizaz ve kıyam etmesi ve vazife-i mukaddesesinden neşet eylediği ulil-insaf indinde müsellemler olduğunu ve maamafih sair işlerden başka ıslahatın cümle-i tensikatından olmak üzere ve müstakbelde saadet-i vatan için emniyet-bahş olacak surette 8-10 nizamın tanzimiyle beraber Heyet-i Mebusan'a ihsan buyurulan müsaade-i seniyyeyi hüsn-i istimal ile ahlaflarına tesisat-ı hayriye vaz u icrasına makderet-bahş olacak surette bir mihver-i hürriyet ü serbesti üzerine tedvir-i efkar eylediklerini ve binaenaleyh bu nizam-i celileyi in'âm eden zât-ı hazret-i tacdarinin devamı ömr ü şevketi ve sinin-i âtiye mebusanının dahi rehber-i hayr olmalarıyla iftihar edilmesi lüzumunu ve bu seneki gibi icraatlarının ibraz-ı measir-i fiiliyeleri

Heyet-i Vükela'yı fiham hazeratına kaldığı) *dermiyan eylediğinde* reis paşa hazretleri (müddet-i kanuniye bugün ikmal olunmuş ise de meclisin 10 gün daha temdidine irade-i seniyye şeref-sudur) *eylediğini beyan eylemiş⁹¹ ve ondan sonra* (6 milyon liralık istikraz-ı dahili) *kanunundan müzakereye talik olunan iki maddenin müzakeresine mübaşeret olunarak Maliye Nazırı devletlu Yusuf Paşa hazretleriyle haylice mübahasa cereyanından sonra* (bundan, haricden zuhur edecek talibe fiat-ı maktuasiyle satılmasına, ve ahaliye tarh edilecek biletlerin 50 ve 100 ve 500 kuruş kıymetinde olmak üzere üç kısma taksimi) *ne karar verilmiş, badehu* (mebus olacak kimselerin şerait-i nizamiyesine ilaveten bir de miriye deyni olmaması) *hakkında Meclis-i Mebusan'dan evvelce verilen karar Heyet-i Âyan tarafından* (Kanun-i Esasi'ye mugayir) *addolunarak reddolunduğundan bu bâbda haylice mübahasat cereyan ederek Dersaadet mebusu Solidi Efendi* (bunun Kanun-i Esasi'ye muhalif olduktan başka olmasa bile intihabca medar-ı tazyik addolunur ahvalden olmasıyla bu cümlelerin çıkarılması) *nu taleb eylemiş ve Haleb mebusu Nafi Efendi* (bunun Kanun-i Esasi'ye dokunur ciheti olmayıb çünkü Meclis-i Mebusan, Kanun-i Esasi'nin şart ve tayin eylediği ahval-i aşereyi esasen kabul ile beraber, bir de menafi-i hazineye hizmet maksadıyle böyle bir karar verildiğini) *ve* (miriye medyun olan kesân iki nevi olub bunun birisi: muktedir olub da zimmetini vermeyen kimsedir. O adam batakcı olduğu) *nu* (ve ifa-i zimmete muktedir olmayan medyun ise

91 Vakit'in 8 Haziran 1293 tarihli nüshasından: Heyet-i Mebusan'ın bugün yarın dağılacığı bazı efvahda deveran eylemiş ve gazetelere dahi yazılmış ise de mebusanın diinkü ictimaında reis-i meclis devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretleri (hatt-ı hümayun şevket-makruni hazret-i padişahi şeref-tastir buyuruluncaya kadar bu heyete devam edeceğiz) demişlerdir.

müflis olacağından bu iki halin her biri medyunun âzâlığına mani-i kavi olduğu*nu ifade eylemiş ve bunun üzerine iki fırkaya mümkasım olarak kimisi alamet-i kabul olmak üzere el çırpmaya ve kimisi emaret-i red olarak güriültü etmeye başlamış ve nihayet hem Nafi Efendi ve hem de Solidi Efendi (ekseriyete müracaat edilmesi)ni teklif eylemeleriyle icra edilen kur'ada (medyunların mebus, olmamaları şartı Kanun-i Esasi'ye muhalif olmadığı)na 20 bu kadar reye karşı 70 rey ile ekseriyet hasıl olmuş⁹² ve nihayet mecliste (gazete pullarının lağvı için evvelce Babialî'ye yazılan tezkirenin tezkirenin karar verilerek müzakere hitam bulmuştur.*

Fransızca *La Turquie* gazetesinin 20 Haziran 1877 tarihli sayısından: *Mebusan Meclisi'nin dünkü ictimayı Ahmed Vefik Paşa'nın reisliği altında saat 4 buçukda açıldı. Zabt-ı sabık okundu ve aynen kabul olundu. İşkodra mebusu Yusuf Efendi kürsiye çıktı ve (Karadağ meselesi)ne dair uzun bir nutuk okumaya başladı. Hatib hükümeti tenkid ediyor ve bu havalide (memurlar arasında tebeddülât yapılması) lüzumunu ileri sürüyordu. Reis (meclisin hükümete memur azil ve tayin etmeyi teklife salahiyeti olmadığı)ni ileri sürerek bu nutkun okunmasını kestirdi. Reis (meclisin hükümetin nazar-ı dikkatini celbedebileceği)ni söyliyerek hatibin nutkunu katibliğe tevdi etmesi lüzumunu söyledi.*

Diğer bir müslüman hatib (sulh şayiaları karşısında meclisin bu hususu müzakere ederek bir karar vermesi lazım geldiği)ni (ve hükümete ancak devletin şerefini muhafaza edebilecek şekilde bir sulh akdedebilmek hak ve salahiyetinin verilebileceği)ni söyledi.

Meclis hatibi alkışladı.

Haleb mebusu Nafi Efendi (meclisin tatil kararının tebliğ edileceğini zannettiği)ni söyliyerek çok belîğ bir veda nutku söyledi. Erzurum, mebusu Hamzası Efendi de aynı maksadla kürsiye geldiği vakit Reis (henüz ayrılık vaktinin gelmediği)ni söyliyerek (agleb-i ihtimal meclisin daha 10 gün mesaisine devam edeceği)ni teyid etti.

Bu hususta söz söylemek için isimlerini kaydettirmiş hatibler hakkı kelimaları mahfuz kalmak şartıyla, söz söylemekten vazgeçtiler.

Hasan Fehmi Efendi, Reis'in daveti üzerine kürsiye gelerek (meclis tarafından kabul edilen intihab kanununda âyan tarafından yapılan tadil)e dair Âyan Meclisinden gelen mazbatayı okudu.

Meclis (devlet hazinesine vergi borcu olan kimselerin mebus intihab edilemeyecekleri)ne karar vermişti. Âyan bu noktayı Kanun-i Esasi'ye muhalif bularak çıkarmıştı.

Bu mesele çok şiddetli bir münakaşayı mucib oldu. Bir kısım mebuslar âyanın tekliflerini tasvib, diğerleri şiddetle red ettiler. Söz alan hatiblerden Solidi Efendi ve Hasan Fehmi Efendi (kanun madesinin ilgası)na tarafdar idiler. (Kanun-i Esasi hükümlerine riayet meclisin vazifesidir, âyanın hakkı değildir) dediler. Haleb mebusu Nafi Efendi tadili kabul etmeyen mebusların başında geliyordu. Birçok mebusların iştirak ettiği uzun bir münakaşadan sonra mesele reye vaz edildi. Meclis 34 muhalif reye karşı 74 rey ile âyanın tadil teklifini kabul etti.

Bundan sonra meclis (mecburi dahili istikraz) kanun layihasının bazı maddelerini münakaşa etti. Bu maddeler (kuponların tediyesi ve eshamın tedavülü)ne dair olan maddelerdi. Maliye Nazırı Yusuf Paşa'nın izahatından sonra maddeler kabul edildi.

Bundan sonra (müteakib devre için meclis binasıyla mahzen-i evrakı) hazırlatmak için Allahverdi Efendi'nin fahri reisliği altında daimi bir komisyon teşkilini kabul etti.

Celsenin nihayetinde Vasilaki Sarakoti Rey (gazetelerin üzerinden damga resmi alınması hakkındaki kaydın kaldırılması)na dair (müttefikân verilen kararın üzerinden bir ay geçtiği halde bu kararın henüz tatbik sahasına konulmadığı) nı söyledi ve (meclisin dağılmadan evvel bu kararın tatbikine geçilmesi)ni istedi.

Bu teklif de ittifakla kabul edildikten sonra reis (makam-i riyasetin bu meseleyi bugün Babialî'ye yazacağı)ni tebliğ etti. Sonra celseye nihayet verildi.

Nihayet mebus Solidi Efendi (İstanbul'da meclisten ayrılacak daimi bir encümen bırakılması) nı teklif etti. Hasan Fehmi Efendi, (bu mütalaaya karşı meclisce yarın (bugün) müzakere edilmek üzere meselenin hemen bir şubeye havale edilebileceği) teklifinde bulundu.⁹³

92 Vakıf gazetesinin 8 Haziran 1293 tarihli nüshasından: Meclisi Mebusan İntihab Nizamnamesini tedkik ettiği sırada zimmet-i miriyesi olanların intihab olunmamasına karar vermişti. Bu kanun Meclisi Âyana gittiğinde onlar bu noktaya ilâşerek evrak Meclisi Mebusan'a iade olunmuş ise de mebusan dünkü ictimasında evvelki kararında ısrar etmiş olduğundan evrakı yine Meclisi Âyana iade eyliyecektir.

93 Fransızca İstanbul gazetesinin 26 Haziran 1877, yani meclisin kapanışından 2 gün evvel çıkan nüshasında şöyle bir fıkra vardır: "Meclisi Mebusan'ın ikinci defa olarak 15 gün temdid edileceği rivayetleri vardır. Hükümet meclisce daimi encümen teşkili fikrine iştirak etmemiştir. Reis nezaretle mutabıktır. Bu fikirden vazgeçilmiş sayılmaktadır".

Elli Dördüncü İnikad

9 Cümadelahire 94 — 9 Haziran 1293 / 21 Haziran 1877
PERŞEMBE

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

Ruznamede görüşülecek hiçbir mesele olmadığından Mebusan Meclisi dünkü ictimainı meclise verilmiş olan bazı arzuhallerin kıraatını dinlemeye hasretti.

Öğrendiğimize göre meclis ictimalarının on gün müddetle uzatılmış olmasının sebebi yeni bir kanun layihasının müzakeresi için değil, yalnızca evvelce meclis tarafından kabul edilmiş olan, fakat âyan meclisi tarafından reddolunan bütceyi ikmal içindir.

Vakit'in 10 Haziran 1293 tarihli nüshasından:

Meclis-i Mebusan, nazar-ı tedkikine verilen mevaddin kaffesini tedkik ederek müddeti dahi hitam-pezir olduğu halde bu kere ba-irade-i seniyye on gün daha temdid edilmesi kendilerine başka bir şey daha havalesinden neşet etmeyib ancak bu kere

tekrar kendilerine iade olunmak üzere olan bütce maddesini tedkik etmeleri maksadına mübtenidir.

Vakit'in 14 Haziran 1293 tarihli nüshasından:

Haleb mebusu rifatlı Manok Efendi tarafından bu kere (Galata önündeki kırık köprünün Haleb vilayeti dahilinde kain Birecik kazasına naklolunarak orada Fırat nehri üzerine temdid ve vaz edilmesi)ne (ve vilayet-i mezkurede bir bank şubesi küşad olunmasına ve İskenderun Haleb ve Birecik tarikiyle Meskene'ye kadar bir şose yolu yapılmasına ve İskenderun'un sazlık ve bataklıklarının def ü izale edilip orada bir mahkeme-i ticaret teşkil olunmasına ve Amik ovasında ciyadet-i havayı ihlal eden mevadd-i muzırrenin defi) ne dair Meclis-i Mebusan'a bir layiha takdim olunduğu işitilmiştir.

Elli Beşinci İnikad

15 Cümadelahire 94 — 15 Haziran 1293 / 27 Haziran 1877
ÇARŞAMBA

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

Fransızca *La Turquie* gazetesinin 28 Haziran 1877 tarihli sayısından:

Mebusan Meclisi dün (çarşamba) umumi ictimainı Ahmed Vefik Paşa'nın reisliği altında okudetti. Zabt-ı sabıkın kıraat ve aynen kabulünden sonra İzmir mebusu Yenişehirizade söz aldı. Şu suretle hülasa edilebilen bir nutuk söyledi: (İmparatorluğun inhitat sebebi fena adamların idari işlerde bulunmasıdır. Bunlar su-i istimalleriyle adalete uymayan işleriyle, ifratlarıyla Türkiye'de yaşayan milletlerin birbiriyle kardeş gibi yaşamasına mani olmuşlardır.

Muhtelif ırklardan gelen milletler arasına nifak tohumları saçmışlardır. Bu yüzden ara sıra da imparatorluk içersinde isyanlara sebep olmuşlardır. Bu isyanlardan düşmanlarımız istifade etmiştir.

Hersek karışıklıklarının menşecini fena idarede aramak lazım gelir. Fakat bereket versin ki hastalık teşhis edilmiştir. Hükümet bu derde deva aramakla meşguldür ve isrinde devam edecektir; fakat bu meselenin yalnız hükümetin mahdud gayretiyle ortadan kalkamayacağını unutmamak lazımdır. İşaret edilmiş olan mahzurları ortadan kaldırarak Babiali memleketin dahili ve harici siyasette ağır ihtilatları mucib olan bütün meseleleri bir daha tekerrür etmeyecek şekilde halletmek mecburiyetindedir.

Bu meselelerden birisi Karadağ meselesidir. Bu küçük millet mütemadi bir nifak ve şikak unsurudur. Kumandanlarımızın ve askerlerimizin besalet ve cesareti sayesinde, müşkil fedakarlıklar bahasına Karadağlılar mağlub ve makhur edildiler. Şimdi saltanat-ı seniyyenin orduları tarafından elde edilen fevaidden ve menfaatlerden müessir bir surette istifade etmesi, bu zaferin

neticeleri bir takım siyasi mülahazalar yüzünden hafiflememesi ve bu meseleyi bu defa için ebedi olarak halletmesi lazımdır.

Hatib (hükümeti hiçbir ecnebi müdahaleye ehemmiyet vermeyerek Karadağ meselesini bu esaslar dahilinde halletmeye davet) etti.

(Şiddetli alkışlar)

Erzurum mebusu Hamazasb Efendi serdedilen bu mülahazalara itiraz etti: (Meclisin hükümeti icraatında serbest bırakmasını, Babiali'nin hatt-ı hareketini işkal edecek müdahalelerde bulunmamasını, hükümete itimad ederek idare tarzını murakabe etmekle iktifa etmesini ileri sürdü. (Birçok sıralardan muahazekâr sesler)

Hasan Fehmi Efendi Yenişehirizade'nin nokta-i nazarını teyid etti. Hükümetin Karadağ işinde yapmaya mecbur olduğu fedakarlıkları belîğ ve hassas bir lisanla tasvib etti. (Karadağlılar üzerine elde edilen zaferin memlekette bu zaferle nisbet edilmeyecek kadar derin ıztırlar tevliid ettiğini ve imparatorluğun bünyesini sarsacak ihtilatlar meydana getirdiği)ni söyledi.

(Allah'a çok şükür ki padişahın nusratlı orduları bu hareketi zaferle tetviç etti. Bundan hükümet çok müessir olarak istifade etmelidir.) *Yenişehirizade'nin sözleri Babiali'ye yapacağı işleri tesbit maksadıyla söylenmemiştir. Fakat sadece iradeli bir şekilde hareket etmek ve bu meselenin bir daha tekerrürüne mani olacak tedbirleri almak lüzumunu hatırlatmak istemiştir. (Şiddetli alkışlar)*

Meclis ittifak ile Yenişehirizade'nin tekliflerinin aynı günde Babiali'ye tevdi edilmesine karar verdi.

Bu meselede bittikten sonra Solidi Efendi (İstanbul mebusu) meclise (mekteb-i sultani) ye dair bir mesele ortaya attı:

“Birkaç seneden beri mekteb-i idadi-i şahane bir hukuk mektebi tesis edilmiştir. Bütün terakki muhibleri bu teşebbüsü alkışladılar; fakat maalesef talebelerin tahsillerini bitirecekleri ve diplomalarını alacakları sırada mekteb tasarruf vesilesiyle lağvedildi. Senede yalnız 5000 Türk lirasından ibaret olan bu tasarruf hiçbir işe yaramadı. Çünkü rivayetlere göre bu meblağ idadi-deki bazı muallimlerin aylığını artırmak uğurunda sarfedildi. Eğer tasarruf yapmak zarureti varsa bu tasarrufu yemek masrafı üzerinden yapmalıdır. Çünkü mektebde muhteşem yemek yapılıyor. Kezalik hikmet-i vücudu olmayan ve me’kel vazifesini gören birtakım makamların lağvı da mümkündür.

Hukuk mektebi mutlak bir zarurettir. Devlet ilmi malumatı olan memurları, şiddetle ihtiyacımız olan iyi hakimleri temin edecektir. Mahkemeler, hukukun ne olduğunu bilir hakimlerimiz yokluğu yüzünden adaletin dağıtıldığı yer olmakdan çıkmış, başka bir şey olmuştur. Binaenaleyh tahsillerini bitirmeye bir sene kalmış talebelere bu imkanı vermek için mektebin tekrar açılacağını ümit etmek isterim (*birçok sıralardan tasvibkâr sesler*)

Edirne mebusu Rasim Bey (bu mektebin kapanması çok yakında mekteb-i mülkiyenin açılmasına sebep olacaktır) *dedi. Bu mekteb için hazırlanmakta olan talimat hükümlerine göre idadi-i şahane talebeleri tahsillerini bitirmek için mülkiye mektebine gidecekler, orada hukuk ilmini tahsil edeceklerdir.*

Solidi Efendi (henüz mekteb-i mülkiyenin küşadının bir emr-i vaki olmadığını, hatta yakın bir zamanda açılacağı kabul edilse talebelerin yetişmesi için uzun seneler lazım geleceği) *ni söyledi.* (Hal-i hazırda mevcut bir mektebin kapanmasını doğru bulmadığı) *nı anlatarak Rasim Bey’e cevap verdi.*

Hasan Fehmi Efendi de Solidi Efendi’yi takviye etti. (İyi hakimler yetiştirmenin zaruri olduğu ve maalesef memleketin hakiki manasıyla hakimden mahrum bulunduğu) *nu söyledi.*

(*Tasvibkâr sesler*)

(Hukuk mektebinin tekrar açılması) *na dair Solidi Efendi’nin teklifi kabul edildi.*⁹⁴

94 Solidi Efendi’nin teklifi, anlaşıldığına göre, bütceden çıkarılmış bir maddenin ibkasını tazammun ediyordu. Müzakere harice bu sınıfların fiilen kapatılmasından ileri geldiği suretinde aksetmiş olacak ki, bütçe vaziyetinden haberdar olamayan mekteb müdürü gazetele-re şu tezkireyi göndermiştir:
“Çarsamba günü Heyet-i Mebusanda azadan Solidi Efendi

Katib reisin daveti üzerine birkaç şikayet istidasının hülasesini okudu. Bunlar arasında bilhassa hiçbir kelime ve hiçbir karara istinad etmeden dokuz senedenberi umumi hapishanede unutulmuş olarak mevkuf kalan Nikola Tatavlianos’un arzuhalı bilhassa şayan-i dikkat idi.

Bu zavallı dokuz sene evvel bir kadının katli ile alakadar olarak tevkif edilmişti. Üç ay süren tahkikat sonunda masumiyeti tahakkuk etmiş. Tahliyesi lüzumunu bildiren mahkeme ilanı unutulmuş, yahud kaybolmuş, Nikola Efendi de bu yüzden hâlâ hapishanededir.

Solidi Efendi tekrar kürsiye çıkarak bu vâzıh adaletsizliği aydınlatı. Meclis (bu işte ihmali görülen memurların cezalandırılması) *na ve hiç sebepsiz dokuz sene mahpus kalan Nikola Efendi’ye münasib bir tazminat verilmesi) ne karar verdi.*

İstidaların okunmasından sonra meclisin diğer bir ictimanda meşgul olduğu Selanik peksimedleri meselesi hatırlandı.

Haleb mebusu Nafi Efendi bu meseleye yeniden temas etti: (Kosova vilayeti müsteşarı İstanbul’a dönerken Selanik’den geçmiş ve Selanik’den geçerken numunelik olarak Selanik’de asakir-i şahane için imal edilen peksimedlerden bir mikdar getirmiştir. Hükümetin kabul ettiği bu peksimedler hayvanlara bile yedirilemeyecek kadar fenadır. Vatan uğuruna feda-i can eden askere verilmesi katiyen caiz değildir.)

Seraskerlik levazım reisi Hasan Paşa da ictimada hazır bulunuyordu. O da vükelaya mahsus kürsiye geldi ve izahat verdi: (Bu peksimedlerin kısmen yenilmeyecek kadar fena olduğu) *nu itiraf etti.* (Ordu mübayaa heyetleri de bu peksimedleri kabulden imtina etmişlerdir. Bu işe aid evrak takımı meclisin emrine verilmek üzere hazırdır. Bu dosyanın mütalaası suçluların kim olduğunu meydana çıkaracaktır.) *dedi.*

Bahaeddin Efendi (asıl mesullerin idare memurları arasında bulunduğu) *nu söyledi ve bir takım mebuslar da Selanik defterdarı Tahir Efendi’nin ismini ileri sürdüler.*

Galatasaray’da açılmış hukuk mektebinin nef’inden bahsile kapanmış olduğunu ve hususen şakirdanın imtihanları tekrârüb eylediği sırada sedd ü tatil edildiğine dair bazı şeyler söylemiş, açılmasını teklif eylemiş; bu teklif de kabul olunmuş. Hukuk mektebi kapanmadığı ve sinin-i sabıka misillü mah-i haziranın ahırında şakirdanın imtihanları icra olunacağı ve Solidi Efendi dahi istediği halde her sabah derslerine ve imtihana gelebileceği gazeteniz vasıtasıyla ilan olunur.”

Ruþen Efendi, (defterdarın vaktile Edirne’de de defterdarlık vazifesini gördüğünü, bu çeşid fernalıkları yapabilecek bir adam olduğu) *nu söyledi*. (Başka su-i istimallerin de meydana çıkarılması için derhal bir komisyon kurulması) *nı istedi*.

Birçok mebuslar (bütün su-i istimallerin birkaç kişiye münhasır olduğu) *nu söylediler ve Ruþen Efendi* (hakikaten bu defterdarın orduyu ze-

hirlemek gibi büyük bir cinayet irtikab etmiş ise kanının helal olduğu)*nu ve* (ölüm cezasına layık olduğu)*nu ilave etti*.

Nafi Efendi, (bu adamın derhal azlini ve muhakeme altına alınması) *nı teklif etti*.

Meclis bu teklifi kabul etti ve toplantıya niha-yet verdi.

Elli Altıncı İnikad

16 Cümadelahire 94 — 16 Haziran 1293/ 28 Haziran 1877
PERŞEMBE

Reis: AHMED VEFİK EFENDİ

Takvim-i Vekayi'nin 1940'ıncı sayısından:

Nuhbe-i efkar-ı ilham-şiar-i hümayunları şu devlet ü milletin cidden ve hakikaten ihyası noktası üzerinde sabit bulunan şehriyari-i muvaffakiyet-âsar ve şehinşah-i faruk-iktidar efendimiz hazretlerinin mahza atıfet-i celile-i mülükanelerinden olmak üzere inayet ve ihsan buyurmuş oldukları kanun-i mekarim-meşhun-i esasinin vaad ve tebşir buyurduğu ıslahata esas ittihaz edilecek olan nizamâtı yapmak ve kanunen muayyen olan vezaifi ifa etmek üzere bu sene ictima eden Heyet-i Mebusan'ın muahharen zammolunan on gün ile beraber müddeti hitam-reside olmuş, bulunmakla geçen perşembe günü taraf-ı celil-i riyasetten nutk-ı âti irad olunarak ve hitam nutkunda nâm-ı nâmi-i hazret-i şehriyari yâd edildikde umum tarafından alkışlanarak resm-i hitam icra ve itmam olunmuştur.

Hasan Fehmi Efendi'nin Nutku

(Basiret'in 2137. nüshasında (Meclis-i Mebusan'ın hitam-i müzakeresi hasebiyle birinci katib-i resmi, Dersaadet mebusanından izzetli Hasan Fehmi Efendi tarafından irad olunan nutuktur) başlığı ile şu nutuk yazılıdır:

“Rüfeka-yi kiram efendiler,

Cenab-i hakkın inayet-i mahsusası Devlet-i Aliyye ve millet-i Osmaniyyeye yâr ve yaver olduğunu isbat eden berahin-i katiadan biri umum Osmanlıların en ziyade sıkıldığı ve düşmanların hemen etrafını aldığı bir zamanda velinimetimiz şevketli Gazi Abdülhamid Han-ı Sani efendimiz gibi bir padişah-ı dil-âgâhın taht-ı Osmaniye cüluslarının şeref-i vukuudur.

Efendiler,

Cümlemize malumdur ki bir müddetten beri Devlet-i Aliyyece müttehaz olan usul-i istibdad kavaid-i âdile-i hükümeti ifsad etmiş ve binaenaleyh devletimiz cidden ve sahihan bir müceddide muhtaç olmuştu. Hususiyle vatanımızın eski düşmanı, iki sene mukaddem, bir takım evlad-i vatani işgale kıyam edib türlü türlü desiselerle huzur-ı asayiş-i dahilimizi selbetmiş ve hatta Bazı kuteh-bînan-i zamanenin zihinlerini dahi tağlit ile Avrupa efkar-ı umumiyesini aleyhimize tahrike ikdam eylemişti. Hasılı vatanımız, tafsile hacet olmayan azim ve düşmanımız her bir taraftan esas-i devlete rahneler açıb nail-i âmâl olmak sevdasında idi.

Osmanlılar ise bedhahanın hayalleri gibi kansız, cansız olmayıp ancak azminde kavi bir müceddide muhtaç idiler; çünkü malumdur ki (en-nâsü alâ sireti mülûkihim) mâ-sadakınca her bir ümmet padişahlarının haslet ve siyretlerine tatbik-i hareket ederler.

Evet, bir devlet ve milletin nîk ve bed ahvali padişahının niyyat ve efkarına delalet edeceği misillü bir hükümdarın haslet ve siyreti dahi mülkü milletin bulunacağı hale mizan addolunabilir.

Efendiler, umum Osmanlılar cenab-i hakkın ihsanına ne derecelerde arz-ı şükran etsek aciziz ve ne mertebe kendimizi bahtiyar addeylesek haklıyız; çünkü millet-i Osmaniyyeye âtiye-i ilahiyesi olan padişah-i dil-âgâh efendimiz, cülus-ı hümayunlarını müteakib hulus-i niyet ve uluv-i himmetleriyle bil-cümle teba-i şahaneleri haklarında olan lutf ve merhametlerini bil-izhar enva-i gavail-i dahiliye-i hariciyenin esbab-ı indifaiyesi-

le uğraşdıkları buhranlı bir zamanda iş bu heyet-i muhteremenin sebep-i ictimai olan Kanun-i Esasi'yi vaz ile usul-i istibdadı ref edib bünyan-ı Devlet-i Osmaniye'yi kaide-i meşrua-i meşveretle tecdid buyurdular ki işte şu inayet memleketimizin nail olacağı saadet-i halin şimdiden derecesini tayin için Osmanlılara pek büyük delil ve hüccettir.

Bununla beraber, Meclis-i Umumi'nin yevm-i küşadında kıraat buyurulan nutk-ı hümayunda hiç kimseden çekilmeyerek doğru söylenmek emrinde sezavar buyurulan müsaade ve kemal-i ruhsat ilk ictimada olduğu gibi badema ictima eyleyecek Meclis-i Umumice de üss-i hareket olacağı cihetle bu dahi Osmanlılarca her bâr şayan-i takdis ü takdir, azim bir nimettir.

Padişahımız efendimiz, mesail-i zaile vü hazırada ibraz buyurdıkları kemal-i metanet ve azm-i hümayunlarında gösterdikleri sebat ü gayret, Heyet-i Mebusan'a Karadağ'a ve saireye dair havale olunan mevadda kemal-i serbesti ile beyan-ı efkara badi-i cesaret olmuş ve bi-nusratillahi-i teala semere-i sebat ü metanet olarak akıbet Karadağ'ın asakir-i Osmaniye tarafından ber-vech-i dilhah tedib ve tenkili netice-i muntazarası usule gelmiştir ki bu bâbdaki inayet-i rabbaniye-ye fevkalade teşekkürler eder ve bu muzafferiyet, adüvv-i medeniyet olan Rusya'nın dahi bi-havillahi-i teala düçar-i enva'-i inhizam ü felaket ve asakir-i Osmaniye'nin avn-ı hakla mazhar-ı kemal-i fevz ü nusret olmasına mukaddime-i beşaret ad-deyleriz.

Efendiler, muhafaza-ı hukuk-ı meşruda izhar-i kemal-i metanet ü gayret, muktaza-i şan-i insaniyettir. Ve bir devlet ve milletçe o makule mesailde edna mertebede ığmaz ve semahat ve cüz-i mümaşat ve cebanet mukaddime-i felakettir. Ve bu bâbda misal aramaya hacet olmayıb Karadağ meselesinin suret-i vuku-i cereyanı ile netice-i hayriyesi elde bir mizan-ı hakikattir.

Evet, mesele-i hazıra-i harbiyenin hatimesi ne olacağına şimdiden hükmolunamaz; lakin Karadağ hemen tenkil olunarak oralardaki cibale ve tılalde âlem-i zafer-tev'em-i Osmaninin temevvüc eylemekde bulunması olmuş, bitmiş vukuattandır.

Efendiler, umum Osmanlılar saye-i şahanede Devlet-i Aliyyece "sızılıp çıkmasın. Aman, falan gücenmesin" gibi meslek-i tesamüh ü mülayemet artık terk olunmuş olduğundan muhafaza-i

hukuk-ı mukaddese-i devlet ü millet yolunda badema zerre-tün-mâ ibraz-ı mülayemet-i mümaşat edilmez ve aks-i hal ü harekette bulunanlar şediden mesul tutulur ve ancak bu suretle bir takım tasallutattan halas bulunabilir. Binaberin şu Karadağ hakkında olunacak muamelede bu meslek üss-i hareket ittihaz edilir ümid-i kavisin-dedirler.

Arkadaş efendiler, mesail-i haziranın hallince devlet ve milletçe gösterilen ve badema dahi gösterilmesi cidden matlub ve şediden muntazar bulunan sebat ve metanetle asakir-i Osmaniye'de meşhud olan gayret ve şecaate nazaran bi-nusretihi teala muhafaza-i hukuk-ı meşruamıza muvaffak olacağımızda hakdan ümid ve intizarımız pek kavidir ve bu bâbda cümle Osmanlıların nihayet dereceye kadar her türlü fedakarlığı ihtiyar eyleyeceklerinde vicdanımız emindir ve buralarda ise asakir-i Osmaniye'nin avn-ı hakla şimdiye kadar mazhar olduğu fevz ü nusret ile memalik-i mahrusanın her tarafında erbab-i hamiyet canibinden cemolunmakda ve hatta diyar-i ecnebiyede bile bir çok muhibb-i medeniyet ü hakkaniyetin âsâr ve himemi ile mecruhin-i asakir-i Osmaniye için toplanıp gönderilmekde olan her türlü ianelerin derecatından müstedeldir.

Evet, hukuk-ı mukaddesemizi muhafazaya muvaffak olacağımızda kalbimiz mutmaindir; zira mebusanca kiraren söylendiği üzere harb-i hazıra girişmekliğimiz devletimiz tarafından ahırın hukukuna tecavüz ile düşmanımız gibi gurur ve istikbara mebnî değildir. Mücerred hakk-ı istiklalimizi vikaye maksadiyle bir tasallutu gayri meşruanın def'i ile uğraşmaktan ibarettir; binaenaleyh (el-hakku ya'lû ve lâ yu'lâ aleyh) mantukunca cenab-i hak elbette yardımcımız olduğunda şüphemiz yoktur.

Rüfeka-i kiramın hatır-nişanları olmalıdır ki mesail-i hazıra üzerine Heyet-i Mebusanca pek çok bahisler geçti ve hayli nutuklar söylendi. Düşmanımızın maksadı zahir-i iddiası gibi insaniyete hizmet değil, bilakis efkar-ı istilaiyesini tervice medar olacak mukaddimatı tertib ile usul-i âmâlini teshil eylemek olduğu cümleye malum oldu. Hatta itikad-i tamm ile arz edebilirim ki Rusya umum Osmanlılara ol derecelerde bedhahdır ki ilan-ı harb eylemesine en başlıca sebep ve hikmet padişahımız efendimizin teba-i sadıkasına ihsan buyurmuş olduğu Kanun-i Esasi ile vaz olunan usul-i meşverettir.

Halbuki Rusya kaviyen bilmek gerekdir ki minel-kadim kemal-i serbest-i vicdan ile zir-i himaye vü tabiiyette yaşamakda ve sayesinde lisan ve kavmiyetini muhafaza eylemekde olduğu devletin gayrisine müracaata tenezzül edecek kadar Osmanlılar içinde el-hak bir kavim yoktur. Lakin ne çare ki perde-i gurur-ı istikbari ile kapanmış olan gözleri görmez ve namus-i düvel ile hukuk-ı mileli tanımaz ki hatta ettiklerinden biraz hicab etsin de kendi tebaasının lisanlarını alamayb hasret-keş oldukları bir Kanun-i Esasi altında yaşasın; Osmanlıları iğfale çalışmaktan mücanebet eylesin.

Her ne hal ise, avn ü inayet-i bâriye istinad edelim ve azm ü sebat ü hüsn-i niyet-i hazret-i padişahiye ittiba ile umum milletçe ikdam ve gayrette halen ve istikbalen ibraz-ı metanet eyleyelim.

Efendiler, gerek Karadağ'da, şükürler olsun, nail-i fevz ü zafer olan, gerek Rumeli ve Anadolu cihetlerindeki mevaki-i harbiyede bulunan ordu fırkalarıyla donanma-yı hümayun kumandan ve ümera ve zabitanı ve efrad-ı asakir-i şahanenin bi-tevfikihi teala ibraz etmekde oldukları kemal-i şecaat ü besalet doğrusu dostları memnun, düşmanları dilhun edecek bir surette olduğundan ve bu da bi-inayetillahi teala, velinimetimiz padişahımız efendimizin tâli-i ferhunde-metali-i hümayunlarıyla metanet-i efkâr-ı mülükaneleri âsâr-ı celilesi cümlesinden bulunduğu ve muzaffer Karadağ işinde yerleşmiş olan asakir-i şahanenin kumandanlarından neferatına kadar taltifi havi lütfen ve tenezzülen keşide buyurulmuş olan telgrafname-i mahsus-i hilafetpenahiden dolayı hâkipay-i hazret-i padişahiye bir teşekkür arızasının takdim olunmasını teklif eder ve ol bâbda kaleme alınan müsveddeyi Heyet-i Umumiye'nin nazar-ı tedkikine arz eylerim.⁹⁵

95 *Basiret* gazetesinin 19 Haziran 1293 tarihli sayısında (Meclis-i Mebusan tarafından hakipay-ı şahaneye takdimi kararlaştırılan teşekkür arızası suretidir) başlığı ile şu vesika intisar etmiştir:

"Hak sübhanehu ve tekaddes hazretleri, ziver-efzay-i evren-i hilafet ve zinet-sâz-i serir-i saltanat velinimet-i bi-minnetimiz şevketli, merhametli padişahımız efendimiz hazretlerinin vücud-i alem-sûd-i mülükanelerin kaffe-i ekdar-i kevnîyeden masûn ve a'dâ-yi bed-peymaların makhur ve ser-nigûn buyursun. Karadağ şûriş ve ihtilalinin teskin maksad-i hayr-mersadile memur buyurulan asakir-i şahane fırkalarının bi-havlihi teala bu kere muzafferen Karadağ içinde yerleşmiş ve meyamin-i teveccühât-i muvaffakiyyet gayat-i cenab-ı padişahi ve taali-i ferhunde-metali-i hazret-i hilafetpenahileri âsârıyla cebel eşkiyasını hemen kahr ü tenkile muvaffak olmuş olmalarından dolayı mahzuze-i cihan-kiymeti şehinşahilerini mübeşşir olarak Hersek ve İşkodra kumandanlarıyla neferatına varınca ümera ve zabitanı lütfen ve tenezzülen keşide buyurulmuş olan telgrafname-i hümayun-ı hilafetpenahilerinde tebşir buyurulan iltifat ve telattufatı bigâyât-i cenab-ı şehinşahilerinden Heyet-i Mebusanca ve umum teba-i sadika-i mülükanelerince hasıl olan sürur ü mahfaret vasılı-

Meclis-i Umumi'nin devlet ve vatana faydası ile hizmeti bahsine gelince:

Heyet-i Mebusan vezâifi dairesinde çalıştı ve âzâ-i kiram doğruyu söylemekden asla çekinmedi. Hatta hareket-ı vakıasile bu yolda Osmanlıların derece-i istidad ü kabiliyetlerini isbat eyledi. Gerçi rüfeka-i kiramdan bazı zevat tarafından Meclis-i Mebusan'ın ictimaidan bir fayda hasıl olmadığı yolunda idare-i lisan olundu ve bu efkara iştirak eden de bulundu ise de şu fikir ve zihab yanlıştır; çünkü itikad-i acizanemce, Heyet-i Mebusan'ın def'a-i ulâsı olan ictimain devlet ve milletçe câlib olduğu muhasenat kabil-i tâdat değildir. Heyet-i Mebusan bu ictimaidan hiçbir iş görmüş bile olmasa idi, bu sene için yalnız kürsi-i hitabete çıkıp da saye-i şahanede âzâ-i kiramın ahval-i mülk ü millet ve hareket-ı memurîn-i devlet hakkında beyan-ı mütalaa eylemeye kesb-i salahiyet eylediklerinin ammeye malum olmuş olması gibi büyük fayda ve menfaat mülâhaza edemem. Hatta Kanun-i Esasi sayesinde Devlet-i Aliyyece bir Meclis-i Mebusan'ın ictimainı görmek gibi bir şerefi kafi addederlerken, efkâr-ı umumiyenin vüsuk ve itimadı eseri olarak, âzâsından bulunmak şerefini dahi ihraz etmeğimizi kendimce pek büyük nimet ve mefharet addederim. Maamafih Heyet-i Mebusan ahval-i hazır-ı malume ile beraber hayli işler de görmüştür:

Görülen işlerin başlıcaları ber-vech-i âti tadad olunur:

- 1) Nutk-ı hümayun-ı mülükaneye teşekkür arızası, 2) Heyet-i Mebusan nizamname-i dahili-si, 3) Karadağ meselesine dair kanun, 4) Londra meclis-i mülâleme mazbatasına Heyet-i Vükela-dan yazılan cevaba tahsinname, 5) Donanma-yı hümayunu temaşaya sezavar buyurulan müsaa-de-i seniyyeden dolayı teşekkür arızası, 6) Dersaadet belediye kanunu, 7) Teşkil-i vilayat kanunu, 8) Matbuat kanunu, 9) Vilayat belediye kanunu, 10) İstikraz-ı harici kanunu, 11) İdare-i örfiye

mertebe-i nihayet olduğu ve Rumeli ve Anadolu hududlarında memalik-i mahrusa-i şahanelerini tetavül-i eyad-i düşmenden muhafaza ve sıyanet için her türlü fedakarlığı gözüne almış ve düşmen-i medeniyette pençeleşmeye hazır ve müheyya bulunmuş olan ve bi-nusratıhi teala kilâ-ı a'dâ-yi fetih ve teshir ile ilerlemekte bulunan cünud-i zafer-nümud-i mülükane ile donanma-yı hümayunlarının dahi öyle şanlı şanlı netice-i muzafferiyetlere mazhariyetle onların da bu yolda sunufi iltifat ü talattufatı şahanelerine nail ve bu suretle umum teba-i sadika-i mülkdarilerince de yeni baştan enva'-i şadmani ve meserret hasıl olması ed'îye-i mefruzasını yâd ve tezkar ile vecibe-i teşekkür ü ubudiyet ifa kılınmış olduğunun ateb-i bülend-mertebe-i şehriyarilerine arzına mücaseret kılınmıştır. Ol bâbda katbe-i ahvalde emr ü فرمان şevketli ve kudretli padişahımız efendimiz hazretlerindir.

kanunu, 12) Zât-i hazret-i padişahiye unvan-i celilinden dolayı teşekkür arızası, 13) Ağnam rüsumunun bir senelik olmak üzere bir kat daha istihsaline dair kanun, 14) İngiltere devletinin Dersaadet sefirine hitab, 15) Emlak ve temettu vergisi kanunu, 16) İstikraz-i dahili kanunu, 17) İntihab-ı mebusan kanunu, 18) Muvazene-i maliye kanunu.

Bunlardan mâadâ Heyet-i Mebusan'a 630 muharrerat ve arzuhal ve levayih takdim olunub encümen-i mahsus marifetiyle tedkikat icra ve hülasaları heyet-i umumiyyede badel-kırae muktezalari ifa olunmuştur. Malumdur ki bunların muamelatı ehemmiyetten hali değildir ve belki içlerinde pek mühim şeyler de vardır.

Gerek arzuhallerin ve gerek şube ve encümenlerce mevadd-i muhtelif için verilen takrirlere dair makam-ı riyasetten 100 kadar tezkire yazılmış ve bunların dahi bazılarının icabatı icra edilerek bir takımı dahi ifa-yi muktezalari zımında mercilerine gönderilmiştir.

Vakia şu evrakın cümlesinin havale olduğu mahallerce ne yapıldığı Heyet-i Mebusan'a henüz malum olamamış ise de bazılarının icabatı icra olunmuş ve bakisinin kuyuduna nazaran netayic-i hasılayı taharri etmek ictimai-âtiyede mebusan-i kiramın himmetine kalmıştır.

Heyet-i Mebusan'ın rüyet eylediği hususat neden ibaret idiği işte hülasaten arz olundu ve gerçi bunlar âzâ-i kiram hazeratınca meçhul değilse de birbirimizden ayrılmazdan evvel mahsul-i sa'yimizi tadad etmekde heyetçe usul-i mahzuziyetten gayri bir hal mülhaza elemediğimizden ol bâbda acizane bir ilm-i icmalî itasına cesaret kılındı.

Efendiler, malumdur ki Heyet-i Mebusan'ın nutk-ı hümayunda dahi en ziyade ehemmiyet verilen mehakim ve zabtiye ile intihab vezaifine dair kanun layihalarının tedkikine muvaffak olmadığımızdan dolayı beyan-ı teessüf eder ve bu teessüfde âzâ-i kiram hazeratının iştirak edeceklerinde şüphem olmadığını arz eylerim.

Filhakika bu defa yetiştirilen işler de hayli şeylerdir; lakin takdimül-ehem al-el-mühim kaidesine riayetle ona göre kavanin layihaları yetiştirilmiş olsaydı daha ziyade bais-i şükran olurdu. Mesela, mehakim ve zabtiye ile memurîn vezaifine dair kanun layihaları evvel be-evvel yetiştirilmeli ve muvazene-i maliye kanun layihası dahi vaktiyle Heyet-i Mebusan'a verilmeli idi; çünkü defeat ile

heyet-i umumiyyede ve şubelerde bahisleri geçtiği üzere umur-i zabtiye ile mahkemeler saye-i şahanede temin-i hukuk-ı ibâda memur heyetlerdir. Vezaif-i kanuniyyede memurlara ifa-i memuriyetlerince delil ve rehberdir.

Muvazene-i maliye kanun layihası bahsine gelince: Malumdur ki bu kanun arz ü amîk tedkike muhtacdır ve bu da zaman ile olur; lakin acele-ye tesadüfle beraber bu sene muvazene kanunu layihasının haylice tedkikatı icra olundu. Amma şurası da münker değildir ki Meclis-i Umumi esasen birinci defa olarak teşkil olunmuş ve ictimai ve küşadî devlet ve milletçe gavail-i azime zamanına tesadüf eylemiş olduğundan ve hasb-el-kanun ictimai-âtiyede çok vakit kaldığından lazım gelen kavanin layihalarının ve al-el-husus mehakim ve zabtiye ve memurîn vezaifi ile bir hayli kısımları şamil olacak olan sene-i âtiye muvazene-i maliyesine dair kavanin layihalarının vaktiyle tanzim ve tehyisine devletçe sarf-ı nakdine-i gayret buyurulacağı şüpheden beridir.

Efendiler, Heyet-i Mebusan'ın vezaif-i esasiyesinden biri tezyid-i varidat esbabını taharri ve teemmül eylemekdir ve muvazene-i maliye bu yolda bulunabilir, yoksa maksad yalnız tenkih-i masarif tedbirinde aranmakla hasıl olamaz. Yalnız varidat ise tevsi-i esbaba-i servet-i memlekete himmetle olur. Bu dahi yollar tanzim ve göller ve liman ve nehirler tathir ile mahsulatımıza mahreçler açılarak umur-ı ziraati teksir ve teshil hususuna cidden himmet olunmakla vucude gelebilir ve devlet ve vatanın saadet-i halini arzu eden zevat bu bâbda zerretün-mâkusur etmemek lazım gelir. Hususiyle temin-i menafi-i hazine maksadıyla tevhid-i mübaayat tedbirinin ittihazına ve muvazene meselesinin teshil-i muamelatı için divan-ı muhasebatın süratle teşkiline de himmet olunacağı muntazardır. Geçenlerde heyet-i umumiyyeye arz olunarak Babialî'ye irsal ve takdim kılınması tensib buyurulan fabrika ve madenlere dair kanun layihalarının hazırlanması dahi nazar-ı himmetten dûr olunamayacağı ve bu hususlar hakkında mercilerinden teshilat-i mukteziyenin ifasına dikkat edileceği ümid olunur.

Bir de mahkemelerin emr-i intizamını derece-i matlubeye isal etmek mutlaka hükkam-i nizamiyyeye bir mahreç açmaya ve oradan çıkmadıkça âtide hakim-i nizami olamamak kaidesi lâ-yetegayyer bir kanun ittihaz olunmaya muh-

taçdır; başka çaresi yoktur; binaenaleyh yalnız Dersaadet'te değil, itikad-i acizanemce vilayat merkezlerinin cümlesinde olamaz ise bile bazı-larında behemal mekteb-i kavaninin teşkil olun-masını derece-i vücubda görürüm. Hatta her ne vakit devletçe heyat-i mehakimin ıslahı olunmuş ise, ber-vech-i dilhah, maksadın hasıl olamama-sına ve bazen eski derecesinden bile tenezzül eylemesine sebep ve hikmet hakim-i nizami ye-tiştirecek kavanin mektebinin bulunmamasıyla beraber meslek aranmamak meselesinden ibaret-tir; binaenaleyh devletçe buraların ve bu yolda tecrübe olunmuş olanların nazar-ı ehemmiyet-ten dûr olunmayacağını ümid ederim.

İşte, rüfeka-i kiram haseratına arz etmek istediğim hususu müsaadeleriyle mümkün mer-tebe beyan eyledim. Hemen cenab-i hak zât-ı hazret-i padişahiye ömr ü şevket ve devletçe ve milletçe enva-i mesarr ü iftihar olacak nusrat ve muvaffakiyetler ihsan ve Heyet-i Vükela-yı fiham hazeratına da mesalih-i dahiliye-i hariciye ile me-hamm-i askeriyece şan-ı devlet ü millete şayan badema dahi tedabir ve harekat-ı memduha ib-razına muvaffak buyursun duasıyla hatm-i kelim eylerim.

17 Haziran 1293

Reis Paşa'nın Kapanış Nutku

Takvim-i Vekayi'nin 1940. sayısından

“Bugünkü meclisimiz, meclis-i ihtitamdır. Geçen hafta temdid edilen müddet dahi hitam buldu. Sonradan gelen layihalar da encümenler-de kıraat olunmuştu. Bugün, madem ki müd-detimiz hitam buldu, evrakımızı muhafazaya memur tayin ettik. Yeni mebusan intihab olu-nuncaya kadar, biz mebusuz. Cenab-ı hak vazı-ı Kanun-i Esasi velinimet-i bi-minnetimiz, padişahımız efendimiz hazretlerini tûl-i ömr ile muam-mer etsin. İcab ettiği surette yeniden ictimamız kolaydır.

Cenab-ı hak asakir-i Osmaniye'yi mazhar-ı mu-vaffakiyet buyursun; meclisimiz hitam buldu.

Bu sene derdest bulunan bunca gavailden kendilerine düşen hisse-i eşgal ile iştigalden mâadâ Heyet-i Mebusan'ın kendi nizamname-i dahilileri ve Dersaadet ve vilayat-i şahane deva-ir-i belediye kanunları ve teşkil-i vilayat kanunu ve matbuat kanunu ve intihab-i mebusan kanu-nu ve idare-i örfiye kanunu ve bûdce ve kavaim-i nakdiye nizamları gibi sekiz, on parça kavaninin emr-i tedkiklerini dahi icra edib bitirmiş olma-sı pek büyük hidemattan madud olub hele mü-zakerat-ı vakıanın usul ve nizamına muvafık bir suret-i edibane-i ihtiramkaranede cereyan etmiş olması hatta Avrupa gazeteleri tarafından da ke-mal-i tahsin-i sitayiş ile ilan edilmiş bir keyfiyet olduğuna ve Heyet-i Mebusan'ın ilk senesinde gösterdiği şu eser-i iktidar-i millet-i muazzama-i Osmaniye'nin istidad-i mahsus-i terakki-perveri-sine delalet eder mevaddan bulunduğu mebni halkımızın şu istidad-i kârşinasanesinden sinîn-i atiye için dahi pek büyük hüsnü hizmetlere inti-zar edilmek beca ve sezadır.”

**Meclis-i Mebusan
1293 / 1877
Zabıt Ceridesi**

İkinci Cild

Birkaç Söz

Türk Devleti'ni meclisle idare veya Türk Devleti idaresinde meclis istişaresine yer verme rejimi, üzerinde çalışmaya değer bir mevzudur. Ben bu cildlerle, bunu, gelecek zamanlarda, güç de olsa yapacak ilim adamlarımıza bir yol açacağım sanıyorum.

Bu zabıtları bir araya toplamanın görüldüğü kadar kolay olmadığını bilmekte fayda vardır.

1293 meclis müzakerelerinin Fransa'dan getirilmiş bir mütehassıs idaresinde stenografi ile zaptedilmiş olduğunu biliyoruz; fakat bu zabıtlar ne kapanan meclisten ne de bir ihtimal ile sevk olunduğu Yıldız'dan gelmiş olarak Hazine-i Evrak'da görülmüyor. İstanbul Meclis-i Mebusanından Büyük Millet Meclisine intikal eden dosyalar arasında da yoktur. Yalnız bu yokluğun sırrını azıcık aydınlatan bir nakil var:

Büyük Millet Meclisinin bütçe encümeni başkatibi iken bir kazaya uğrayıp ölen rahmetli arkadaşımız Nuri, Millet Meclisi hizmetine ta 1908'de, İstanbul meclisinden başlamıştı. Bir gün onun malumatını araştırdım. Bana Meclis-i Mebusan Çırağan Sarayı'nda iken içinde eski meclis evrakı bulunduğu söylenen iki sandık gördüğünü anlattı.

Çırağan Sarayı'nın 1909'da yandığını ve hiçbir şey kurtarılamadığını hatırlarsak o zabıt ceridelerinin asıl ve hülâsalarının şimdi külü bile kalmamış olduğuna hükmedebiliriz.

Bugün zabıtlar için kaynak, elde kalan o zaman gazeteleriyle bu müzakerelere dokunur yerleri olan muamele evrakıdır. Gazetelerden çıkan zabıtlar ise stenografiden alınmış metinler değildir. Ahmed Midhat merhumun Takvim-i Vekayi müdürü sıfatıyla kendi tuttuğunu Üss-i İnkılab'da söylediği zabıtlardır ki resmî gazetede çıkmış, öteki gazeteler de -bir çoklarındaki metin mutabakatından anlaşıldığına göre- bunlardan istifade etmiştir. Ancak bu zabıtları ihtiva eden Takvim-i Vekayi'nin de bu satırları yazdığım güne kadar Türkiye'nin resmî veya hususi kütüphanelerinin hiç birisinde eksiksiz bir koleksiyon halinde bulunmadığını söylersem, bu kadarını toplamak için ne kadar yorgunluk çektiğimi tahmin etmek güç olmaz. Bunu ayıblamamalı: Müzakere zabıtlarının bulunduğu gazeteleri elde tutmak, 93 Meclisi'ni hem açan hem kapayan II. Abdülhamid devrinin en büyük siyasi suçlarından biri idi.

Ben, zabıtları bu cildlere naklederken hiçbir harfine ilişmedim; yalnız Büyük Millet Meclisi zabıtlarının bugünkü güzel tertibine uymak için söz söyleyen mebusların adlarını satır başlarına alıp intihab dairelerini yanlarına koydum. Pek lüzumlu yerlerini notlarla tashih veya izah ettim.

1293 Meclisi iki defa toplanmıştır, birincisinin zabıtları birinci, ikincisinin ikinci cildde bulunacak. Üçüncü cildde de Tanzimat'tan sonra devlet teşebbüsüne geçişinden başlayarak bizdeki meclis hareketi üzerine bir tedkik, bu meclise, müzakerelere aid başka vesikalar ve mütalaalar bulunacaktır. 22 Ağustos 1939 da yazılıp birinci cildin başına konan bu birkaç söz orada şu satırlarla bitiyordu:

Zabıtları toplama emeği benimdir; onların kıymetini bilip basılmasını tahakkuk ettirme şerefi Büyük Millet Meclisi reislik divanınındır.

Onun için birinci cild o zaman divanı temsil eden sayın Abdülhalik Renda'nın adına sunulmuştu; bu ikinci cildi de aynı şükran duygusu ile sayın Refik Koraltan'ın adına sunuyorum.

1 Ekim 1954
Hakkı Tarık Us

Açılış Töreni

7 Zilhicce 1295 — 1/13 Aralık 1293/1877
PERŞEMBE

7 Mart 1293/ 1877 de açılan Osmanlı Meclis-i Umumisi üç ay müddet verilen ilk olağanüstü ictimaina, 10 gün uzatıldığı için, 16/28 Haziran'da son verirken bu yılın 24 Nisan'ında açılan Rus Harbi de imparatorluğun doğu ve batı sınırlarını baştan başa sarmış ve sarsmış bulunuyordu.

Kanun-i Esasi'ye göre meclis 1/13 Kasım 1293/1877'de toplanacak, yeni bir seçim yapılacaktı; 10 Şevval 93 tarihli seçim yönetmeliğinin birinci defa toplanacak meclisin müddeti bittikten sonra hükmü kalmayacağını Kanun-i Esasi'nin sonuncu maddesi açıkça yazıyordu. O iki geçici yönetmelikle seçilip gelmiş olan mebuslar meclisi yeni bir seçim kanunu kabul etmiş, âyandan çevrilen bir maddesi üzerinde ısrar edildiği için de tasdika arzından başka yapacak bir şey kalmamıştı. 13 Kasım'da gelecek meclis buna göre seçilmiş, bu seçime de o tarihten en az dört ay önce başlanmış olmalıydı; bu da 28 Haziran'da meclis dağıldıktan hemen 15 gün sonra yeni seçime girişmek demekti. Seçime gidebilmek ondan iki ay evvel nüfus defterlerinin hazırlanmasına başlamayı isterdi. Kanun ise haziran ortalarında çıkmış, durumun özelliğine uyacak bir kayıt koymamıştı. Sonra bu kanunu yürütmek, başka bir kanunun, nahiye idaresi nizamnamesinin hükümlerini yerine getirmeye bağlı görünüyordu. Harb gürültüleri, ateşleri içinde nahiye teşkilatı yapmaya da imkan bulunamazdı. Vakıa Kanun-i Esasi'nin müsaadesi vardı: toplantı gününü biraz sonraya alabilirlerdi. Hükümet, böyledir diye de "Kanun-i Esasi'nin en büyük eseri olan meclisin açılmasını -böyle bir zamanda- geciktirmeyi de caiz göremiyordu."⁹⁶

Galiba, ya meclisin kendi kabul ettiği bir seçim kanunu olduğunu bildikleri için- Ahmed Vefik Paşa'nın ilk devreyi kapatırken "yeni seçime kadar biz yine mebusuz" dediğini hatırlayarak- eski mebusların sıfatları devam ediyor, onları toplayalım da diyemiyorlardı; yahud yeni bir seçimle bir değişiklik isteniyordu. Esasen bu arada boşalan mebusluklar da vardı.

Bir "encümen-i meşveret" kurarak 14 Şaban 1294/24 Ağustos 1877'de meseleyi Babıali'de müzakere eden Vükela Meclisi, Umumi Meclis'in ilk ictimainı sağlayan özel yönetmeliğin mebus seçimiyle ilgili hükmünü bu defalık da seçime esas almayı "vakit ve maslahat" ın bir zarureti olarak gördü ve gelecek yıl seçimleri kendi kanununa göre yapılmak kaydıyla ertesi gün o merkezde çıkan iradesi valililere tebliğ edildi. Meclis, yönetmeliğin Kanun-i Esasi'ye aykırı olarak tesbit ettiği 1 Aralık'da değil, kanunun istediği gibi, 1/13 Kasım 1293/1877'de toplama hazırlıklarına girişildi; hükümet merkezinde ayrı bir yönetmeliğe göre yapılacak seçim için de hazırlanan (beyanname) 27 Eylül 1877'de devlet basımevinde bastırılarak yayıldı.

Bu yüzden olacak ki meclisin kabul ettiği seçim kanunu 2 Ağustos 1908'e, yani İttihad ve Terakki teşkilatının zorlamasına kadar yürürlüğe konulmaksızın, müzakeresi tekrarlatılacak bir la-yiha şeklinde kaldı. Hatta daha ileri gidildi: yeni meclisin açış nutkunda meclise bir "intihabat-ı umumiye" kanun layihası geleceği de söylenerek bunun varlığına göz yumuldu. Meclis meseleye teşekkür arizasında ancak bu kanun veya layiha adını söylememek suretiyle dokunmuş, cevabını öyle vermiş oldu.

Bir millet meclisinin müteakib bir seçime kadar süren ictima seneleri bir devre sayılır.

96 Başvekalet arşivindeki belge, vekiller meclisi mazbatasından H. T. Us.

1293/1877 yılında bizim Mebusan Meclisi de 28 Haziran'daki toplantısı ile ilk devrenin ilk ic-timainı ikinci seçime girmek üzere kapatmıştı; 1/13 Kasım toplantısı ile ikinci devrenin birinci ic-timar başlayacaktı.

Lakin 13 Kasım'da mebusların meclisi aç-a-bilecek kadarı İstanbul'a gelemediler. Geçici yö-netmeliğin son maddesinde üyelerinin üçte ikisi toplandığı zaman meclisin, çıkacak irade ile müzakereye başlayabileceği yazılı idi; 30 Kasım 1877 tarihli La Turquie'ye göre toplanan vilayet mebuslarının sayısı o gün 65 idi; hükümet merkezi mebusları da katılırsa 75'i buluyordu. Gene yönetmeliğe göre mebus sayısı en az 130 olacaktı; meclisin açılabilmesi için daha beş mebusun gelmesi bekleniyordu; demek ikinci devre mebusları da 128'den fazla olmuyordu.

Ortaya bu yıl meclisin toplanmasından vazge-çileceği yolunda söylentiler çıkmıştı.⁹⁷

Vilayetlere yeniden kesin yazılar yollanıldı. Ni-hayet geçici yönetmeliğin dediği oluyordu: Mecli-sin 1/13 Aralık'da Dolmabahçe Sarayı'nın büyük salonunda toplanmasına irade çıktığı havadisi 5 Aralık'da yayınlandı. Sadrazam bugün için me-busları ezani saat 6 (zevali 10.45) de yapılacak törende bulunmaya çağırırdı. Protokol dairesi kor-diplomatikle ileri gelen devlet memurlarının da-vetnamelerini gönderdi. Patriklerle hahambaşıya Babiali'den tezkireler yazıldı.

Sultan İkinci Abdülhamid Dolmabahçe Sara-yı'nda oturuyor, (Mabeyn-i Hümayun) orası olu-yordu. Sonraları Muayede=Bayramlaşma Salonu adını alan büyük salon da (Divan Dairesi) idi. Saltanat tahtı bu defa da divan dairesindeki eski ye-rine konulmuştu. Teşrifat geçen seferkinin aynı idi.

Tahtın sağ yanında Sadrazam Sakızlı İbra-him Edhem Paşa, vükela heyeti,⁹⁸ müşirler,⁹⁹ ve-zirler¹⁰⁰ bulunuyor, bu birinci sıranın arkasında

da başta Rum Patriği İvakim, beş gayrimüslim cemaatinin ruhani başkanı,¹⁰¹ onlardan son-ra devlet şurası heyeti,¹⁰² Posta ve Telgraf Na-zırı İzzed Efendi, müsteşarlar,¹⁰³ mülki devlet memurlarının büyükleri dizili duruyordu.

Tahtın solunda Şeyhülislam Mecidözlü Hacı Kara Halil ile Mekke Şerifi Hasan Paşa, Reisü-lulema Zeynelabidin Efendizade Mehmed Cema-leddin, Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iye Reis Vekili Hacı Mustafa Nazif Efendi, Nakibüleşraf Harputlu Abdurrahman Efendizade Mustafa Tevfik Efendi, Rumeli Kadiaskeri Mehmed Necib Efendi, Ana-dolu Kadiaskeri Dürriyade Mehmed Dürri Efen-di, İstanbul Kadısı Sakız Nakibizade Mehmed Ce-laleddin Efendi ve Rumeli ve Anadolu sadırları,¹⁰⁴ Temyiz Mahkemesi¹⁰⁵ heyeti duruyor, bunun ikinci sırasında Askeri Dar-ı Şura Başkanı Hüseyin Hü-s-nü Paşa, İstanbul'daki kara, deniz komutanları ve başka generaller¹⁰⁶ bulunuyordu.

Mustafa, Kâni, Mehmed Ali Paşazade Halim, Mehmed Nuri, Rauf Paşazade Osman, Mehmed Tevfik, Menemenli Mustafa, Mustafa Süreyya, Ahmed Rasim, Mehmed Takiyüddin, Mehmed Rafet, Mansur, Sadık, Saffet, Halil, Emin, Nasır, Ahmed Hamdi, İbrahim, Ahmed Vefik, Halil Paşazade Mahmud paşalar.

101 Ermeni Patriği Serpiskopos Nerses, Ermeni Katolik Patriği Kübilyan Ohannes, Rum Melkit Katolik Patriği Grigoryus, Musevi Hahambaşı Kaymakamı Musa Levi, Bulgar Eksarhı Yosef efendiler.

102 O tarihte Devlet Şurası üyeleri: Muhakemat Dairesi İkinci Başkanı: İbrahim Paşa, üyeler: Halim Paşa, Celâl, Rıza Bey, İzzet, Yorgaki Efendi. Tanzimat Dairesi İkinci Başkanı: Besim Bey, üyeler: Ali Bey, Vakanüvis Lütfi, Seyfettin, Ohannes, Yanko, Kostaki, Çomakof Efendi. Nafia Dairesi İkinci Başkanı: Rauf Bey, üye-ler: Kamil Paşa, Ekrem, Hâmid, Midhat, Mihran Bey, Necib, Bedros, Kalyadi, Mıryam, Kostantin Efendi. Mülkiye Dairesi İkinci Başkanı: Edip Efendi, üyeler: Edhem, Mustafa, Mansur Paşa, Ali Şefik, Sahib, Mahmud, Fazıl Bey, Yuvanco, Serkiz, Bihor Efendi.

103 O tarihteki nezaret müsteşarları: Alexandır Efendi (Hariciye), Vahan Efendi (Adliye ve Mezahib), Zühdü Efendi (Maliye), Odyan Efendi (Nafia), Ahmed Bey (Seraskerlik).

104 O tarihte Rumeli sadırları: Arif Efendizade Mehmed Siddık Bey, Zeynelabidin Efendizade Mehmed İmadeddin, Arabzade Hafidi Mehmed Erib, Ali Paşazade Ahmet Aziz Efendi, Arabzade Mehmed Ataullah Bey, İmamzade Mustafa Vehbi, İmam-ı evvel-i esbak Mehmed Ali Rıza, Hasan Fehmi Efendizade Ali Haydar, Bahaeddin Efendizade Hüsameddin Efendizade Hüseyin Agah, Dağıstanizade Mehmed Muhyiddin Efendi. Mehmed Şem'i, ders vekili Filibeli Halil, Kütahyalı Halil Efendizade Yakub Asım, İsmail Seyfeddin, Mesud Efendizade Ahmed Hıfzı, Şirvanizade Ahmed Hulusi, Ahışhavi Mehmed Şerif, Bodrumi Ömer Lutfi, Reisül-münecimin Hacı Ahmed Tahir Efendi.

105 O tarihte temyiz mahkemesinin başkan ve üyeleri: Birinci Başkan ve Ceza Dairesi Başkanı İrfan Paşa; Üyeler: Sadık, Salim, Reşad, Vasıf, İzzet, Ekyadis, Karabet efendiler. Hukuk Dairesi İkinci Başkanı: Ramiz Efendi, üyeler: Mazhar, Şefik, Şehbaz, Yorgiyadis Efendi. İstinaf Birinci ve Cinayet Kısmı Başkanı: Subhi Paşa; üyeler: İsmail Nizami, Hüseyin Hâmid Bey, Hırsto Foridi, Emin Efendi. Cümha Kısmı Üyeleri: Reşad, İbrahim, Kemal, Latif Bey, Boğos Efendi, Hukuk Kısmı Üyeleri: Süleyman Reşad, Sururi, Kostantinidi, Artin Efendi. Ticaret Kısmı Üyeleri: Ohannes Efendi, Şemsi, Emin Nihad, Agah Bey, Daviçon Efendi.

106 İstanbul'da vazifeli kara kuvvet komutanları: Dar-ı Şura-yı Askeri üyesi Ferik Hasan Rafet, Hurşid Paşa, Levazım Dairesi Reisi Ferik Hasan, Nizam Dairesi Reis Vekili Ferik Mahmud, Muhakemat Dairesi Reis Vekili Ferik İbrahim, Sıhiye Dairesi Reis

97 Vakıf gazetesi, 14 Aralık 1877

98 O tarihte vükeladan olanlar:

Serasker Rauf, Tophane Müşiri Fethi Paşazade Mahmud Celâleddin, Dahiliye Nazırı Ahmed Hamdi, Adliye ve Mezahib Nazırı Saffet, Şura-yı Devlet reisi Kadri, Evkaf-ı Hümayun Nazırı Ahmed Cevdet, Maliye Nazırı Yusuf Hazine-i Hassa Nazırı Said, Rüsumat Emni Sadık, Sadaret Müsteşarı Mehmed Hurşid, Şehremini Galib, Maarif Nazırı Kemal, Zabtiye Nazırı Hamdi, Bahriye Nazırı Said Paşalarla Defter-i Hakani Nazırı Mustafa, Ticaret Nazırı Münif (Paşa), Nafia Nazırı Ohannes Efendi, Âmedci Mahmud Bey, Mehmed Rüşdü Paşa da Meclis-i Hassa memurudur.

99 O tarihte taşrada vazifesi olmayanlar:

Müşirlerden: Hacı Vesim, Mehmed Arif, Mehmed Yaver, Mustafa Tevfik, Ali Rıza, İsmail Hakkı, Ömer Fevzi, Mehmed Derviş Paşalar

100 Vezirlerden o tarihte taşrada vazifeli olmayanlar:

Hekim İsmail, Hamdi, Giridli Mustafa Paşazade Velîyüddin, Mirahur

Büyük devletlerin İstanbul'daki elçileri¹⁰⁷ baştercümanlarıyla birlikte tahtın sol yanı başında idiler. Böylece şekillenen iki kanadın ortasında tahta karşı kalan açıklığı, sağda âyan¹⁰⁸ solda 9 sıra olarak mebuslar dolduruyordu.

İki meclis takımının en arkasında da bir bölük hassa hademesi duruyordu.

Teberdarlar salonun etrafını kuşatıyorlardı. Tahtın ardına gelen salon boşluğunda padişahın yaverleri ve yakınları yer almıştı.

Ezani saat tam 6'da padişah, biraderleri Mehmed Reşad Efendi ile Şehzade Kemaleddin Efendi tarafından takib edildiği halde odasından çıkarak salona girdi ve tahtın önünde durdu. Veliabd ile şehzade tahtın yanında idiler.

Sultan selam duran hassa hademe bölüğünce âdet üzere alkışlandı ve hazır olanlar tarafından temenna ile selamladı.

Hazırlanan açış nutkuna-ki kaleme alan kendisi idi-okumak üzere mabeyn başkatibi -sonraları sadrazam olan-Said Paşa ilerleyerek padişahın elinden aldı. Öpüp başına koydu, açtı, okumaya başladı.

Nutkun sekiz dakika süren okunması bittikten sonra, Abdülhamid, gene saray hademesinin mutad alkışları ve heyetin selamları arasında maiyetle birlikte salonu terketti.

Bu sırada Hariciye Nazırı Server Paşa Almanya ve Avusturya-Macaristan elçilerine doğru ilerleyerek bir müddet onların yanında kaldı.

Ertesi gün çıkan iki Fransızca gazeteden İstanbul, "nutkun dinleyenler üzerinde bıraktığı tesiri çok kuvvetli buluyor, La Turquie tören çok vakarlı ve azametli olmuştur", diyordu.

Resmi gazete Takvim-i Vekayi ise açış nutkunu- öteki Türkçe gazetelerin aynen kopya ettiği- şu satırlarla vermeye başlıyordu:

"Nutm-ı hümayunun müfad-ı hikmet mutadından dahi anlaşılacağı veçhile mesudiyet-i ahvalimizin usulünü işkal ve tehir maksadından başka hiç bir emele müstenid olmayacak düşmanın açtığı şu muharebenin şiddet ü dehşet-i malumesiyle beraber şehriyar-i faruk-şiar efendimiz hazretlerinin Kanun-i Esasi ile mev'ûd olan ıslahatı kuvveden fiile götürmek emrinde hiçbir mani ve müzahimin hayluletine bakmıyarak bu sene dahi Meclis-i Umumi'nin küşadına muvaffak bilhayr buyurulmuşlardır ki şu hal Kanun-i Esasi'yi berat-i necat bilenler için bir kat daha usul-i itminana medar olacağı rey ü gümandan varestedir.

Hemen cenab-ı hak padişah hamidül-hısal efendimiz hazretlerini atvel-i ömr ile muammer eyliyerek millet-i muazzamalarına yadigar-i ebedi-i hümayunları olan Kanun-i Esasileri mucibince Meclis-i Umumi'nin işbu resm-i küşadına kerrat-i vefire vü nâ-madude ile muvaffak buyursun, amin."

Evet, meclis açılmıştı ve "hiçbir mani ve müzahimin hayluletine bakmayarak" ...sınırlarda harp bütün şiddetiyle hüküm sürüyor ve bundan üç gün evvel Plevne Kalesi düşmüş olmasının acısı açılışın neşvesini boğuyordu.

Vekili Ferik Nuri Paşa, Tophane İmalat Reisi Ferik Seyyid, Meclis Reisi Ferik Eyüb, Harbiye Dairesi İkinci Reisi Ferik İsmail, Tecrübe ve Muayene Dairesi İkinci Reisi Ferik Hacı Hüseyin, Levazım Dairesi İkinci Reisi Esad Paşa. Deniz Kuvveti Komutanları: Şura-yı Bahriye Reisi Ferik Salih, üye Mehmed Paşa, İmalat Dairesi Reis Vekili Ferik Ahmed, üye Hüseyin Paşa, İstanbul Liman Dairesi Reisi Ferik Hacı Rasim Paşa, Umum Zabtiye Kumandanı Ferik Hacı Hasan Paşa

107 O tarihdeki elçiler:

Fransa —Kont dö Burgon (Tercüman dö Londvil)

Avusturya —Fransuva Zicni (Tercüman Gústav Dökösçek)

İngiltere —Sir Henry Layard (Tercüman Sandison)

Almanya —Prens dö Reus (Tercüman Testa)

İran —Muinül-melik Müşir Hacı Muhsin Han (Tercüman Hacı Aka Bey)

İspanya —Ogusto Fonte (Tercüman don Omondo Timoni)

Yunan —Andire Kondoriyotis (Tercüman Virakopolo)

İtalya —Kont Korti (Tercüman Aleksandır Vernoni)

İsveç, Norveç —Selim Ruhrenhof (Tercüman Jorj Timoni)

Felemenk —Döheldon (Tercüman Travers)

Amerika —Mainar (Tercüman Aleksandır Karcono)

Belçika —Huber Doe (Tercüman Şarl Kainios)

108 Orijinal metinde dipnot numarası verilmiş; ancak açıklaması verilmemiştir.

Nutk-ı Hümayun (Açış Nutku)*

(Takvim-i Vekayi, S. 2057, 3 Aralık 1293)

Âyan,

Mebusan,

Meclis-i Umumi'yi küşad etmek ve mebusan-ı milleti girmekle kesb-i memnuniyet ederim.

Malumunuz olduğu üzere Rusya Devleti'nin geçen sene devletimize ilan-ı harb eylemesi müdafaa ve mukabeleye mecburiyetimizi mucib olup el'an harb devam eylemektedir.

İki buçuk sene evvel Hersek'de başgösteren şûrişin diğer bazı mevakide dahi zuhur etmesi ve hukukça umum tebaamıza şamil olan müsavat ile beraber şimdiye kadar milliyet ve lisanlarını dahi tamamiyle muhafaza etmek gibi müsaadat-i mahsusaya nail olan ahalimizden bir kısmının her nasılsa bir tarik-i gayr-i meşrua giderek hem kendilerini ve hem de vatan ve vatandaşlarını ızzar eylemeleri ve idare-i müstakille-i dahiliyelerinin bekasiyle mesudül-hal olan memleketeyn ahalisinin bir sebep-i meşru olmadığı halde devletimize ilan-ı husumet eylemesi gibi vukuat-i azime-i gayri mesbuka muharebenin müşkilatını pek ziyade ağırlaştırdı; maamafih memleket mecbur ve makdur olduğu mukavemetin esbabını sarfdan geri kalmamaktadır. Bu muharebede bilcümle Osmanlılar gösterdikleri âsâr-i hamiyetle fevkalade bir hiss-i vatanperveriye mâlik olduklarını isbat eyledikleri gibi askerimizin sebat ve besaletleri cümlelerin tahsinini celb etmiştir. Hakk-ı meşruumuzun muhafazası için kemakan tebaamızın muavenet ve hamiyetine müracaat ederim.

Asakir-i mülkiye teşkilatının mükemmeliyete vüsul istidadını hasıl etmesi ve gayrimüslim Osmanlıların muhafaza-ı vatan için bir şevk-i vicdani ve iştirak-i fiili ibraz etmeleri devletimizin vukuat-i mesarrından maduddur; teba-i gayrimüslimenin zaten nail oldukları müsaadat Kanun-i Esasi ile bil-külliye takviye olunup, kendileri madem ki huzur-ı kanunda ve memleketin hukuk ve vezaifinde mütesavidirler, vazifinin

âzâmı ve hakkı müsavatın medhali olan hizmet-i askeriye iştirakleri dahi tabii olmasıyla, bu bâbda gösterilen eser-i vazifeşinasi takdire şayan ve ahali-i gayr-i İslamiyenin sair sunuf-i askeriye idhalleri dahi mukarrerdir.

Kanun-i Esasi'nin suret-i mükemmelede fiil ve nüfuzunu icra etmesi devletimizin çare-i münferid-i selameti olup sunuf-i tebaamızın müsavat-i kamile mesudiyetinden ve memleketimizin terakkiyat-i medeniye-i asriyeden tamamiyle istifade etmeleri ve maliyenin ıslahatiyle alel-husus taahhüdatımızın ifası ve her nevi teklif ve vergilerin kavaid-i fenn-i servete muvafık ve ahaliyi ızzardan hali surette taksim ve tahsili ve mehakimde madeletin tamami-i cereyanı için bazı mesail-i esasiye-i hukukiyenin asrın ihtiyacatına tevfiği ve vakıfların ıslahiyle arazinin teshil-i tasarrufatı ve idare-i mülkiyenin esası olan nevahi teşkilat ve vezaifinin takriri ve zaptiye tanzimatının tekмили âmâlimin en büyükleri iken, hayf ki, muharebe şu mekasid-i halisanemizin tamamiyet-i fiiliyatını ta'vik eyledi ve muharebenin dahi mesaibi hudud-i tabiiyesini telavüz edip kanun-i harb iktizasınla hiçbir şeyden mesul olmayan nice ahali-i gayr-i müdafaa ve nisvan ve sıbyan merhamet-i beşeriyenin istimana bile tahammül edemiyecği mezalim-i hunrizane vü gaddaraneye düçar oldular; ümid ederim ki zaman-ı müstakbel hakkaniyetin rüyetine mümanaat etmeyecektir.

Geçen sene Dersaadet ve vilayat devair-i belediyesi teşkilat ve vezaifine dair meclisinize havale olunan layihaların kanuniyeti takarrür edip ve Heyet-i Âyan ve Mebusanın dahili nizamnameleri tasdik olunup mevki-i icraya konulmuş idi; bu sene dahi Şura-yı Devlet'in hazırladığı kanun layihaları içinde usul-i muhakeme-i hukukiye ve intihabat-ı umumiye ve vükela ve meclis-i vükelanın vezaifi ve divan-ı âlî ve divan-ı muhasebat kanunları gibi mühim layihalar olduğundan

bunların bil-etraf tezekkürü ve ictima-ı sabıkda dermiyan olunmuş olan vilayat ve matbuat ve vergi ve idare-i örfiye kanunlarına ait bazı mesail-i muhtelifenin halli ve sene-i atiye muvazene kanunu için bilhassa nazar-ı ihtimamınızı davet ederim.

Devletimizin bir muharebe-i azime ile meşgul bulunduğu bir zamanda bile ıslahat-ı dahiliyeyi feramüş etmemiş olduğunu niyat-i terakkiyatımıza bir delil-i fiili makamında ibraz edebilirim.

Mebusan,

Mesail-i kanuniye vü siyasiyede hakikati bulmak ve menfaat-i memleketi temin etmek meşveret-i umumiye erbabının serbesti-i tamm ile teati-i efkar eylemesine mütevakkıf olub Kanun-i Esasi dahi sizlere bunu emrettiğinden diğer emr ü tergibe hacet göremem. Düvel-i mütehabbe ile münasebatımız suret-i halisanede cereyan etmektedir. Cenab-ı hak mesaimizi tevfiqatına makrun buyursun.”

Açılış Nutkuna Cevaplar

Âyan'ın Cevabı

(Âyan meclisi müzakereleri esasen gizli idi; mutad olduğu üzere verilecek cevap üzerine de haber yayınlandığı görülmemiştir; gözden geçirilen kaynaklardan öğrenilebilen yalnız şudur:)

Âyan açılışından 18 gün içinde üç defa ve Âsım Paşa'nın başkanlığında toplanmıştır. Birinde, Logofet Bey'le Kostaki Antopulos Efendi

geçici katib yerine çıkmış, asıl katib seçimi yapılmış. Atufetlu Rıza Efendi ile saadetlu Emin Bey çoğunlukla seçilmiştir.

Bir de arzu halleri inceleyecek komisyon ayrılmış, buna da çoğunlukla Ahmed Celal Paşa Ahmed Hilmi ve Tahir efendilerle Logofet ve Kostaki Antopulos Efendi seçilmiştir.¹⁰⁹

Meclis-i Mebusan'ın Cevabı*

(Takvim-i Vekayi, 2075, 2 Ocak 1293.)

Nutk-ı hümayuna Meclis-i Mebusanca kabul edilen teşekkürname dün Meclis-i Mebusan Reisi Hasan Fehmi Efendi tarafından zât-ı şahaneye takdim edilmiştir. (*La Turquie*, 11 Ocak 1877).

Cenab-ı hak ziver-efza-yi hilafet-i İslamiye ve ziynet-bahşa-yi saltanat-ı Osmaniye şevketlu padişahımız efendimiz hazretlerini kemal-i ömr ü afiyet, vüfur-i şan ü muvaffakiyetle serir-i madelet-masir-i mülükanelerinde berkarar buyursun, amin.

Bilcümle Osmaniyan için berat-i hürriyet ve huccet-i salah u selamet olan Kanun-i Esasi hükmünce bu sene; ictimai lazım gelen Meclis-i Umumi'nin şehir-i hal-i zilhiccenin yedisine müsadif olan kanunievvelin birinci perşembe günü huzur-ı merahim-vüfur-i şehinşahilerinde resm-i küşadı icra olunduğu esnada irad buyurulan nutk-ı hümayun-ı cenab-i padişahilerini Heyet-i Mebusan mezid-i dikkat ü rikkatle istima etmiştir.

Mebusan-i Millet için huzur-ı âlî-i cenab-i mülükanelerine mesul şerefi büyük bir nimet iken Mebusan-i Milleti görmekle kesb-i mahzuziyet buyurulduğuna dair olan emr ü irade-i hazret-i padişahileri umum teba-i Osmaniye başkaca garik-i lücce-i fahr ü meserret eyledi.

Rusya Devleti'nin açtığı muharebeye karşı hukuk-i meşrua-i Osmaniye muhafazaya müsaberet bu makule ahvalde her devlet ve millet için tabii olan mecburiyet-i sahiha kabilinden olduğu misillü bunca asırlardan beri min küllil-vücuha mesud ve hukuk-i mezhebiye ve elsine-i kavmiyelerini muhafaza eylemek gibi nail-i müsaadat ü müsavat olan ve binaenaleyh umumiyet üzere her an müteşekkik bulunan bazı gayrimüslim teba-i Osmaniye bu nimetin kadrini bilmiyen bir kısmı ile imtiyazat-i vasia vü mahsusa tahtında mesudül-hal bulunan memleketeyn ahalisinin ilan-ı isyan ü husumet etmeleriyle muharebenin müşkilatı ağırlaşmış ve bu sırada Rusyalılar ile ona mülhak olan erbab-i bağy ü şekavetin hukuk-i milliye ve kavaid-i insaniye vü harbiye hilafında birçok evlad-i vatan haklarında icra eyledikleri elem-i derun ile görülen enva-i gadr ü mezalim hatta âlem-i medeniyetin takbih ve nefretini davet etmiştir.

¹⁰⁹ Bu bilgiyi aldığımız 19/31 Aralık 1293/1877 tarihli Vakıf gerek geçici katib gerek dilekçe komisyonu üyesi olarak bir saadetlu İstavrakî Efendi adını veriyorsa da bu isimde bir âyan üyesi olmadığı için onu buraya kaydedemedik. Bu İstavrakî adının Aristaki Logofet olması ihtimali vardır. —H. T. Us.

Bu hâlâtın karşısında şan-i devlet ve hukuk-i millet ve temamiyet ü istiklal-i memleketi muhafaza ve himaye her halde uhde-i tacdarilerine mevdû ve müretteb ve mesele ise fevkalade dikkat ve bila ifate-i vakt her nev’i tedabir-i acileye müsaraate muhtaç olup cümle Osmanıyan dahi ol bâbda zuhur edecek irade-i seniyye-i mülükanelerinin sürat ve şiddetle telakki ve icrasına mübadereti akdem-i feraizden bilmekte müttehidül-efkardır.

Muharebe-i hazırada devlet ve vatanı müdafaa yolunda zaten her türlü fedakarlığı gözlerine almış olan umum Osmanlıların vezaif-i mürettebeleri üzere gösterdikleri âsâr-i hizmet ü gayretin takdir-i âlî-i şehinşahilerine mazhar olması bir kat daha teceddüd-i şevk ü ihtimamlarını mucib ve bir takım vukuat-ı isyan ile beraber Rusya Devleti'ne karşı asakir-i Osmanıyenin gösterdikleri âsâr-i besalet doğrusu yâr ü ağyarın hayret ve tahsinini müstevcib olmuş ve bir asker için zât-ı hümayun-ı mülükaneleri gibi bir padişah-i âlî-cahın takdir ve tahsinlerinden büyük bir şeref ve mefharet olmayacağı bedihiyattan bulunmuştur.

Şu kadar ki ezher cihet müsellemin-i âlemiyan olan ulüvv-i himem-i meyamin tev’em-i cenab-i şehriyarileriyle teba-i şahanelerinin her suretle ibraz ettikleri fedakarlık nisbetinde tedabir-i siyasiye vü askeriyede vesait-i icraiyece de hakkı ile davranılmış olsaydı bugünkü günde mevkimiz daha şanlı, şerefli bir halde bulunacağı vazihattan ise de umum Osmanlılar her halde meşhud-i çeşm-i şükranları olan himematu inayet-i celile-i cenab-i mülükaneleri bu gibi teessürü icab edecek ahvalin vukuuna meydan bırakmayacağı itikad-i kavisindedir. Asakir-i mülkiyenin teşkilatı esasen ve halen derece-i vücubda bulunan mevadd-i mühimmeden olduğundan bu bâbda şeref-sünuh buyurulan irade-i seniyye-i mülkdarilerinden dolayı bil-umum teba-i Osmaniye müteşekkik olup bunun hakkında ve gerek ahal-i gayrimüslimenin Kanun-i Esasi hükmünce sunuf-i saire-i askeriyeye suret-i ahz ü istihdamları hususunda olan kanun layihalarının hin-i vürudunda kemal-i şükran ile müzakeresine müsaraat olunacaktır.

Kanun-i Esasi ahkâmının hakkiyle icra-yi nüfuz eylemesiyle ahalice usul-i hal-i saadet ve umur-ı maliyenin ıslahiyle ifa-yi taahhüdata mu-

vaffakiyet ve taksim ü tahsil-i virgü ve tanzim-i mehakim ve vakıfların ıslahiyle arazinin teshil-i tasarrufatı ve nevahi teşkilâtı ve tanzim-i mehakim ve vakıfların ıslahiyle zımatı gibi ıslahat-i mühimmenin gavail-i hazıranın hayluletiyle ikmal olunamaması filhakika mucib-i teessüf hâlâtın ve an be-an meşhud olan niyat-i hasene ve efkar-ı halise-i şehriyarilerinin ulüvv-i derecatına gavail-i azime-i hazırda arasında dahi ıslahat-i dahiliyenin nazar-ı merahim-eser-i padişahilerinden dür buyurulmamış olmasından büyük bir delil ve bürhan olmayacağı müsellemtan olduğu ve âsâr-i inayat ü teveccühât-i mülükaneleriyle umum Osmanlıların hasbel-vazife müttehiden ikdam ve gayretleriyle gavail-i harbiyenin indifai eltaf-i ilahiyeden müsted’a bulunduğu misillü bir taraftan dahi mülk ve milletin bais-i refah ü mamuriyeti olan ve Heyet-i Mebusan’a havalesi mev’ud bulunan kavanin layihalarının tedkikat ve müzakeratiyle beraber ictimai-i sabıkda bazı kavanin layihalarında kalan mesail-i muhtelifenin tedkik ve halline sarf-ı gayret olunacağı emr-i azherdir.

Umum Osmanlılar zât-ı sütude-sıfat-i mülükanelerine bu mülk ve devlete bir atıye-i celile-i sübhaniye nazar-ı hakikat- eseriyle bakmakda ve bu itikadları nutk-ı hümayun-ı mülükanelerinde Heyet-i Mebusan’ın mesail-i kanuniye vü siyasiyede serbest-i tamm ile teati-i efkar etmeğe Kanun-i Esasi ile memur bulunduğu hakkında olan irade vü tenbih-i mülükaneleri gibi nevbenev bahş oluna gelen müsaadat ü ruhsat-i kamile-i şehriyarileriyle teeyyüd etmekde olduğundan Heyet-i Mebusanca işbu inayet ü müsaade-i mülükanelerinin başkaca kadir ve kıymeti bilinerek hal ve istikbalimize taalluku olan her hususda ona göre serbesti-i tamm ile teati-i efkar ve beyan-ı mütalaata müsaraat kılınacağı ve düvel-i mutehabbe ile olan münasebatın suret-i halisanede cereyan etmekde olması mucib-i şükran idigü hüveydadır.

Heyet-i Mebusan şu suretle teşekkürat ve hissiyatını atebe-i bülend-mertebe-i mülükanelerine arz ile ifa-yi vecibeye mübaderet eylemiş olduğu muhat-i ilm-i kainat-ârâ-yi şehinşahileri buyuruldukda ol bâbda ve her halde emr ü ferman şevketlu padişahımız efendimiz hazretlerindir.

Fi 28 Zilhicce sene 94 ve Fi 22 Kanunievvel sene 93.

Âyan Meclisi Üyeleri

(Mebus sayısının üçde birini geçmemek üzere hükümdar tarafından tayin olunurdu)

(7/19 Mart-16/28 Haziran 1877 arasında)

—Tayinleri 17 Mart 1877’de—

- 1 Server Paşa (Başkan sıfatıyla tayin)
- 2 Ahmed Arifi Paşa (Başkan vekili)
- 3 Mustafa Nuri Paşa (Sır Katibi)
- 4 Hasan Rıza Paşa (Serasker)
(24 Kasım 1877’de öldü)
- 5 Namık Paşa (Müşir)
6. Kayserili Ahmed Paşa (Kaptan-ı derya)*¹¹⁰
(28 Ekim 1878’de öldü)
- 7 Abdurrahman Sami Paşa
(24 Mayıs 1881 de öldü)
- 8 Kabuli Paşa (24 Mayıs 1877’de öldü)
- 9 Halet Paşa (Hicaz Valisi)
(18 Eylül 1879’da öldü)
- 10 Derviş Paşa (Ankara Valisi)
(5 Ocak 1879 da öldü)
- 11 Morali İbrahim Paşa (Bahriye Nazırı)
- 12 Ahmed Celal Paşa (Mustafa Reşit Paşaza-
de)
- 13 Tahir Paşa (Ferik)
(17 Mart 1879 da öldü)
- 14 Marko Paşa (Tıbbiye Mektebi Nazırı)
- 15 Uryanizade Ahmed Esad Efendi
- 16 Amasyalı Halil Efendi (Fetva Emni)
(30 Aralık 1880’de öldü)
- 17 Hacı Tahir Efendi (Meclis-i Maarif Başka-
nı, Müneccimbaşı) (11 Temmuz 1880’de öldü)
- 18 Mehmed Arif Efendi (Devlet Şurası Eski
Üyesi) (13 Mart 1878’de öldü)
- 19 Rıza Efendi (Temyiz Mahkemesi Eski Üyesi)

- 20 Bağdadlı Emin Efendi
(Devlet Şurası üyelerinden)
- 21 Yorgaki Efendi (Devlet Şurası üyelerinden)
- 22 Davıçon Efendi (Devlet Şurası üyelerinden)
- 23 Serviçen Efendi
(Tıbbiye Mektebi memurlarından)
- 24 Mehmed Emin Bey
(Eski Mabeyn Başkatibi)
- 25 Mehmed Tevfik Bey
(Eski Deavi Nazırı 1888’de öldü)
- 26 Düzoğlu Mihran Bey
(Devlet Şurası üyeliğinden)
- 27 Aristaki Logofet Bey
(Devlet Şurası üyeliğinden)

—Tayinleri 18 Mart 1877’de—

- 28 Halim Paşa (Müşir)
- 29 Damad Mahmud İbrahim Paşa
- 30 Müsürüs Paşa (Londra Büyükelçimiz)
- 31 Ahmed Hilmi Efendi
(Temyiz Hukuk Dairesi Başkanlığından)
- 32 Kostaki Antopulos Efendi
(Temyiz Mahkemesi üyeliğinden)

—Tayinleri 2 Nisan 1877’de—

- 32 Doktor Kastiro Bey
(Kabuli Paşa’nın vefatı dolayısıyla sıra
numarası tekrar edildi)

¹¹⁰ Bu zât âyan âzâlığına ilk tayin olunandır; 22 Ocak 1877 ta-
rihli Vakıf gazetesinde (Kanun-i Esasi, hükmünce teşkili mukarrer olan
Meclis-i Âyan âzâlığı meclis-i mezkurun küşadına kadar encümen-i
vükelaya dahi memur olmak üzere Ahmed Paşa’ya tevcih olunduğu)
yazılıdır. Halet Paşa da 5 Şubat 1877 tarihli hatt-ı hümayun ile
âyan üyesi tayin olunmuştur. Her ikisinin 17 Mart 1877 iradesine
adları yeniden girmiştir. —H. T. Us.

(1/13 Aralık-2/14 Şubat 1878 (1293 arasında)

—Tayinleri 28 Ağustos 1877’de—

33 Mehmed Asım Paşa (Başkan sıfatıyla tayin)

34 Said Paşa

(Mabeyn Başkatibi, sonra Sadrazam)

35 Lebil Efendi (Mabeyn ikinci katibi)

—Tayini 23 Eylül 1877’de—

36 Kamil Bey (Teşrifatçı)

(23 Mart 1879’da öldü)

—Tayini 13 Ekim 1877’de—

37. Ali Rıza Bey (Devlet Şurası üyeliğinden, Ahmed Rıza Bey’in babası)

—Tayini 30 Aralık 1877’de—

38. Ahmed Vefik Paşa

(Meclis-i Umumi’nin kapalı durduğu zamanlarda, 1880’e kadar âyan üyeliğinin açığına tayinler yapıldığı görülür; aşağıdaki isimler devlet salnamesinden, tarihler *Vakit* gazetesi koleksiyonundan alınmıştır:)

11 Ocak 1878’ de Ahmed Kemal Paşa

10 Nisan 1878’ de Mavroyani Paşa

(Padişahın Başhekimi)

15 Mayıs 1878’de Kostantin Kara Todorî Paşa

9 Temmuz 1878’ de Namık Paşa

(Eski Temyiz Başkanı)

2 Kasım 1878’ de Hurşid Paşa

(Eski Adliye Nazırı)

1 Ekim 1878’de Tunuslu Hayreddin Paşa

(Sadrazam)

1878’de İrfan Paşa

14 Aralık 1879’da Vecihi Paşazade Kemal Paşa

(Rumeli Beylerbeyi payeli)

28 Aralık 1879’da Kâni Paşa

31 Aralık 1879’da Ali Rıza Paşa

(Eski Mabeyn Başkatibi)

20 Ocak 1880’de Abraham Paşa

22 Nisan 1880’de Altunizade İsmail Paşa

(Meclis-i Umumi’nin 18 Aralık 1908’de başlayan toplantısına burada görülen listeden yalnız şu üç isim erişebilmiştir:

Said Paşa (Sadrazam)

Abraham Paşa

Logofet Bey.

1293 / 1877 Seçim Çevreleri

Seçim Çevresi Vilayetler Hangi Sancaklardan Kuruluyordu?

- 1 Adana: Kozan, İçel, Payas.
- 2 Ankara: Yozgat, Kayseri, Kırşehir.
- 3 Aydın: İzmir, Aydın, Saruhan, Menteşe.
- 4 Bağdad: Musul, Şehrizar, Süleymaniye, Kerbela, Hille, Amare.
- 5 Basra: Müntefik, Necid, Ihsa
(1877 seçimlerinde mebusu yoktur)
- 6 Bosna ve Hersek: Saray, Zvornik, Bena Loka, Tırvnik, Behke.
- 7 Cezair-i Bahr-i Sefid: Biga, Midilli, Sakız, Rodos, İstanköy, Kıbrıs,
- 8 Dersaadet: İzmit, Çatalca,
(Canik, Kudüs, Cebel-i Lübnan sancakları da o tarihte, merkezden idare olunurdu: ancak seçimlere iştirakleri İstanbul'da olmamıştır)
- 9 Diyarbekir: Mardin, Siird, Malatya.
- 10 Edirne: Tekirdağ, Gelibolu, Filibe, İsimliye, Sofya.
- 11 Erzurum: Çıldır, Kars, Beyazıd, Erzincan.
- 12 Girid: Hanya, Resmo, Kandiye, İsfakiye, Laşid.
- 13 Haleb: Maraş, Urfa, Zor (Deyrizor)
- 14 Hicaz: Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere Emareti.
- 15 Hüdavendigâr: Bursa, Karasi, Karahisar-i Sahib, Kütahya.
- 16 İşkodra: (İşkodra)
- 17 Kastamonu: Bolu, Sinop, Kangırı.
- 18 Konya: Tekke, Hamid, Niğde, Burdur.
- 19 Kosova: Üsküp, Debre, Yenipazar, Niş, Şhirköy (İlk devre mebuslarını gösteren resmi listede vilayet adı (Kosova ve Sofya) olarak yazılmıştır; Edirne'ye bağlanmadan evvel Sofya'nın Kosova'ya bağlandığı sanılır.)
- 20 Mamüretülaziz: Ergani madeni.
- 21 Selanik ve Manastır: Serez, Dırma, Manastır.
- 22 Sivas: Amasya, Şark-i Karahisar (Şebinkarahisar)
- 23 Suriye: Beyrut, Şam, Hama, Trablus-i Şam, Havran, Akka, Belka.
- 24 Trablus-i Garp: Cebel-i garbi, Fizan, Bingazi, Humus.
- 25 Trabzon: Batum, Gümüşhane.
- 26 Tuna: Rusçuk, Varna, Vidin, Tolci, Tırnova.
- 27 Van: Muş (1877 seçimlerinde mebusu yoktur.)
- 28 Yanya: Tırhala, Ergiri, Pireveze, Berat.
- 29 Yemen: San'a, Hudeyde, Asir, Taiz.

Mebuslar

BİRİNCİ DEVRE

19/7 Mart — 28/16 Haziran Arasında

Başkan: Ahmed Vefik Paşa (5 Şubat 1293 tarihli hatt-ı hümayun ile ve geçici olarak başkan tayin olunmuştur)

Başkan Birinci Vekili: Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr)

Başkan İkinci Vekili: Hüdaverdizade Ohannes Efendi (Dersaadet)

Katib: Hasan Fehmi Efendi (Dersaadet)

İdare Amiri: Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın)

İKİNCİ DEVRE

1/13 Aralık — 2/14 Şubat Arasında

Başkan: Hasan Fehmi Efendi (Dersaadet)

Başkan Birinci Vekili: Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr)

Başkan İkinci Vekili: Hüdaverdiyan Ohannes Efendi (Dersaadet)

Katib: Mustafa Bey (Selanik)

Katib: Rasim Bey (Edirne)

Katib: İbrahim Bey (Bosna- Hersek)

İdare Amiri: (?)

1- Adana

Kozanlı Çamurdanzade Dersiam Mustafa Efendi
Musabaloğlu Kazım Bey
Bızdıkoğlu Kirkor Efendi

Kozanlı Çamurdanzade Dersiam Mustafa Efendi
Adanalı Müderris Hacı Mustafa Efendi

2- Ankara

Süleyman Refik Efendi
Hacı Abdi Bey
Altıntop Mike (Mikael) Efendi

Hacı Tevfik Efendi
Hacı Süleyman Efendi
Doniloğlu Milkon Efendi

3- Aydın

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi
Evliyazade Hacı Mehmed Efendi
Ragıp Bey
Zatinoğlu Yanako Efendi
Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi

Menekşelizade Hacı Emin Efendi
Ragıp Bey (sonraları paşa olmuştur)

(Müsavvat gazetesinin 16 Şubat 1877 sayısında Ispartalıoğlu Agop'un da seçildiği yazılıdır.)

(La Turquie'nin 21 Kasım 1877 sayısında Ispartalıoğlu Agop Efendi ile Çarteloğlu adında bir Rumun da seçildiği yazılıdır.)

4- Bağdad

Şerif Beyzade Abdurrahman Vasfi Bey
Abdürrezzak Efendi
Menaham Efendi

Abdürrezzak Efendi
Menaham Efendi

5- Basra

6- Bosna ve Hersek

Yenipazarlı Osman Paşazade Murad Bey	Mostar Müftüsü Mustafa Sıtkı Efendi
Benalukalı Simzade Fehim Bey	Fehim Efendi
Travnikli Naim Efendizade Mehmed Bey	Saray Belediye Reisi Lipoşkalı Mehmed Muh-
Lipoşka Kaymakamı Nevesinli İbrahim Bey	yi Efendi
Ali Efendi	Nevesinli İbrahim Bey
Saray Ortodokslarından Petraki Efendi	-----
Saray Latin cemaatinden Saatçi Paro Efendi	Pero Efendi
Tiravnik Latin Cemaatinden Maroşik Yozo	Saray Musevilerinden Yaver Efendi
Efendi	Maroşik Yozo Efendi
İstefan Efendi	Salamon Efendi
Mostarlı Sava Efendi	

7- Cezair-i Bahr-i Sefid

Çanakkale'den Şeyh Nuri Efendi
Rodos'dan Hacı Vasil Efendi
Zafiraki Efendi
Nikolaki Efendi
Kıbrıslı Mehmed Bey
Şeyh Nuri Efendi

Hacı Vasilaki Efendi
Zafiraki Efendi
Vasil Gambi Efendi
Yorgalidi Efendi

(*La Turquie*'nin 8 Aralık 1877 sayısında Zafiraki ile Yorgalidi isimleri yerine Rodos'dan Hacı Hüseyin Efendi, Midilli'den Vasilaki İpandirevmeno gösteriliyor.)

8- Dersaadet

Ahmed Vefik Paşa (Tayin ile başkan)
Üsküdar'dan Ahmed Hilmi Efendi
Hasan Fehmi Efendi
Tütün Tüccarı Hacı Ahmed Efendi
Astarçılar Kahyası Hacı Ahmed Efendi
Sebuh Maksudyan Efendi Hüdaverdizade-
Ohannes Efendi
Nikolaki Sulidi Efendi
Vasilaki Seragiyoti Bey
Sarraf Avram Aciman Efendi

Yusuf Paşa Sadık Paşa
Hasan Fehmi Efendi (*sonraları paşa*)
Asım Molla Bey
Astarçılar Kahyası Hacı Ahmed Efendi
Agob Kazazyan Efendi
Ohannes Hüdaverdiyan Efendi
Şişmanoğlu Yuvar Efendi
Sakazade Aliksan Efendi
Galata'da Musevi Şeker Tüccarından Kemal Efendi

9- Diyarbekir

Müftü Sıbgatullah Efendi'nin oğlu Hoca
Mehmed Mesud Efendi
Harputlu Hafız Mahmud Vecdi Efendi
Mardinli Osep Kazazyan Efendi

Hacı Mesud Efendi

Osep Kazazyan Efendi

10- Edirne

Şerif Bey
Rifat Efendi
Rasim Bey
Hasanağazade Hüsnü Bey
Rupen Efendi
Bulgarlar'dan Kara Mihaloğlu Yorgaki Efendi
Tekirdağı'ndan Yorgiyo Atinadoros Efendi
Ciridoğlu Panayotaki Efendi

Şerif Bey
Rifat Efendi
Rasim Bey
Reşid Bey
Rupen Efendi
Edirneli Kostaki Peridi Efendi
Samakovlu Zahari Efendi
Filibeden Gümüşgerdan Mihalaki Bey

11- Erzurum

Dursunoğullarından Şerefioğlu Ahmed Muh-
tar Efendi
Erzincan'dan Hacı Rauf Bey
Hamazasb Hallacyan Efendi
Taniel Karacıyan Efendi

12- Girid

Halil Rami Efendi

(*Müşavir* gazetesinin 12 Mart 1293 sayısında İstefanos'un da mebus seçildiği yazılıdır; fakat zamanındaki yazılar da Girid Rumlarının bu meclise gelmek istemediklerini gösteriyor.)

13- Haleb

Maraşlı Müderris Sadi Efendi
Cabiri Müftüzade Abdünnafi Efendi
Bakizade Hüseyin Hüsnü Efendi
Karaca Manok Efendi

Sadi Efendi
Nafi Efendi
Karaca Manok Efendi

(Midhat Cemal Kuntay'ın bir yazısına göre Halebli Kudsizade Kadri Bey'in-ki Mabeyn ikinci katibi olmuştur- Haleb'den mebus seçildiği yolunda bir rivayet vardır.)

14- Hicaz

Seyyid Ahmed Efendi
Seyyid Abdullah Efendi

Mehmet Zeyhi Efendi
Mekke-i Mükerrreme'den Seyyid Osman Efendi

(27 Kasım 1293 tarihli Basiret Medine-i Münevvere mebusu olarak Esseyyid Ahmed Berzenci adını da veriyor.)

15- Hüdavendigâr

Şeyh Bahaeddin Efendi
Rıza Efendi
Pavlidi Efendi
Sahak Yavrumyan Efendi

Şeyh Bahaeddin Efendi
Rıza Efendi
Pavlidi Efendi
Sahak Yavrumyan Efendi

16- İşkodra

Toydanazade Sami Bey
Podgoriçeli Yusuf Ziyaeddin Efendi
Angeli Efendi
Filip Efendi

Selim Ağa Göriz
Podgoriçeli Yusuf Ziyaeddin Efendi
Angeli Efendi
Filip Ağa Rosto

17- Kastamonu

Hacı Mustafa Bey
Salim Efendi

Hacı Mustafa Bey
Salim Efendi

18- Konya

Çelebi Hüseyin Efendi
Hacı Fasih Efendi
Değirmencioğlu Simonaki Efendi

Hacı Mehmed Efendi
Mustafa Efendi
Değirmencioğlu Simonaki Efendi

19- Kosova ve Sofya

Şehsuvar Bey
Nişli Süleyman Bey
Feyzi Efendi
Zahari Efendi
Peşo (Petko) Efendi
Piriştine Müftüsü Zeynelabidin Efendi
Nişli Süleyman Bey

19- Kosova

Nardalı Ömer (Şevki) Efendi (*sonraları paşa*)
Ahmed Ağa
Apostol Ağa
Andon Ağa
Sotiraki Ağa
Mihodanoş Ağa

20- Mamüretülaziz

Müderri Hafız Mahmud Vecdi Efendi

21- Selanik ve Manastır

Mehmed Tahir Paşa
İbrahim Namık Bey
İsmail Rasih Bey
Hacı Süleyman Efendi
Serez'den Mihalaki Bey
Yorgi Efendi
Dimitri Efendi
İstefan Tadi Efendi
Manastırlı Avram Efendi

Evrenoszadelerden Mehmed Şefik Paşa
Radovişteli Mustafa Bey
Selanikli Abdülkerim Efendi
İskeçeli Şeyh Mollazade Mehmed Efendi
Mihalaki Efendi
Papazoğlu Vasilaki Efendi
İstefan Tadi Efendi
Manastırlı Avram Efendi

22- Sivas

Mehmed Ali Efendi
Hacı Ahmed Bey
Agob Şahinyan Efendi

(*Müşavir* gazetesinin 31 Mart 1293 sayısında Petraki adlı bir Sivas mebusunun istifa ettiği yazılıdır.)

23- Suriye

Hüseyin Efendi
Halid Efendi
Kudüs'den Halidizade Yusuf Ziya Efendi
(Maroni katoliklerden) Nikola Nakkaş Efendi
Nikolaki Nevfel Bey

Abdürrahim Bedran Efendi
Kudsizade Mehmed Tevfik Efendi
Kudüs'den Halidizade Yusuf Ziya Efendi
Nikola Nakkaş Efendi
Sadaret tercümanı Halil Ganem Efendi

24- Trablusgarb

Müderri Mustafa Hamdani Efendi
Süleyman Kapudan Efendi

Mustafa Hamdani Efendi
Hacı Ahmed Galip Bey

25- Trabzon

Dizdarlardan Tahirağazade Hacı Emin Efendi
Eyüpzadelerden Ali Efendi
Yorgaki Karvonidi Efendi

Hacı Emin Efendi
Hüseyin Alemdarzade Emin Hilmi Efendi
Ohannes Efendi

26- Tuna

Silistire Kaymakamı İbrahim Paşa'nın oğlu
Aliş Paşa
Plevneli Nuri Bey
Varna'dan İzladizade Şakir Bey
Tolçili Dimitraki Bey
Tolçili İstefanaki Efendi

Ruşçuk'dan Petraki Efendi
Aliş Paşa
Plevneli Nuri Bey
Varna'dan Şakir Bey
Ruşçuk'dan Petraki Efendi

(Agob Kazancıyan adlı bir mebus adına daha rastlanmıştır.)

27- Van

28- Yanya

Yanyalı Ahmed Paşazade Mustafa Bey
Lebhovalı Ali Naki Bey
Veysel Bey
Yanyalı Nikolai Çanaka Efendi
Argiri Kantarcı Efendi
Nikolai Çanaka Efendi

Daviçon Efendi
Mihail Harito Efendi

(*Basiret* 13 Kasım 1877 sayısına göre Beratlı Mehmed Ali Bey seçilmiş olduğu gibi *La Turquie*'nin aynı sayısında Rüstem Paşa ile Nikolai Çanaka, Algiyoyadi Litiambey ve Golos'dan Argiriyos Kantarcı'nın seçildiği yazılıdır. Komisyonlarda ve müzakerelerde Mehmed Ali (Yanya) ismi de geçmekte olduğuna göre devlet salnamesinde eksiklik olabilir.)

29- Yemen

Şeyh Ali Efendi
Seyyid Mehmed Efendi

(*Resmi listeler ilk devrede 116, ikinci devrede 95 mebus ismi kaydetmiştir. Bazı notlarla mebusların kim olduklarını anlatan kayıtlardan bazı-*

ları 1295 devlet salnamesinden çıkarılan listeye tarafımdan ilave edildi. —H. T. Us.)

İlk Çalışmalar

7 Zilhicce 1294 — 2 Aralık 1293/ 14 Aralık 1877
CUMA

1/13 Aralık 1293/1877 Perşembe günü açılan Mebusan Meclisi'nin 19/31 Aralık'da yapılan ictima zabtı resmi gazete olan *Takvim-i Vekayi*'nin 24 Aralık 1293/5 Ocak 1878 tarihili sayısında çıkmıştır. Aynı gazetenin 19/31 Aralık tarihli sayısında yalnız şu tebliğin yayınlanmış olduğu görülür:

“Meclis-i Mebusan riyaseti ile birinci ve ikinci reis vekaletlerine, heyetin nizamname-i dahilisi mucebince beynel-mebusan¹¹¹ intihab olunan zevatın esamisine dair mazbata huzur-i hümayuna ledel-arz¹¹² zevat-i mumailayhümden:

Dersaadet mebusu izzetlu Hasan Fehmi Efendi Meclis-i Mebusan riyasetine,

Ve Hüdavendigâr vilayeti mebusu Şeyh Bahaeddin Efendi birinci,

Ve Dersaadet mebusu Hüdaverdizade izzetlu Ohannes Efendi ikinci reis vekaletine ba-irade-i seniyye tercih ve tayin buyurulmuş olmakla ilan-ı keyfiyete ibtidar kılındı”

1/13 Aralık'la 18/30 Aralık arasında ne olmuştur? Mesela başkan seçimleri, seçim mazbatasını incelemeleri nasıl geçmiştir? Bütün bunlar birinci sayılan ictima tutanağının dışında kalmıştır.

Bu boşluğu elimize geçirebildiğimiz yayın kâğıtlarıyla doldurmaya çalışacağız:

Mebuslar Meclisinin açılışından sonra *La Turquie*'ye göre, Ayasofya'daki binaya gelip açık olmayan bir toplantı yapmışlardır; ertesi cuma günü, 2/14 Aralık, saat 7 buçuk (11.45) raddelerinde dairenin büyük salonunda yapılan toplantı açık değil, fakat resmi bir mahiyette idi.

111 (Beynel-mebusin) olacak. —H. T. Us.

112 Meclis-i Mebusan'ın dahili nizamnamesinin 1. maddesinde: “Her ictima-ı senevinin birinci meclisinde reis ile vekillerinin irade-i seniyye-i şahane ile memuriyetleri zamanına kadar mevcut mebusların en müsinnî muvakkaten riyaset eder. Sinnen en küçük iki mebus muvakkaten kitabet memuriyetini ifa eyler.”

Çoğunluk görülünce encümen katibi (?) dahili nizamnamenin 1. maddesini okumuştur; bu madde mevcut mebusların en yaşlısının toplantıya başkanlık edeceğini gösteriyordu.

En yaşlı olarak Edirne mebusu Filibeli Gümüşgerdan Mihalaki Bey¹¹³ bulundu.

Mihalaki Bey ıstabl-ı amire müdürlüğü rütbesini almıştı; böylelerinin resmi elkabı (izzetlu) idi. Dördüncü rütbeden mecidi nişanı vardı. 66 yaşında idi.

Bazı mebuslar Mihalaki Bey'in reislik etmesini istemediler. Bunların arasında İzmir mebusu Yenişehirlizade Ahmed Efendi de vardı. Bunlar birtakım itirazlar ileriye sürdüler.

Aksi düşüncelerin sözcüsü Suriye mebusu Halil Ganem Efendi oldu.

Dahili nizamnamenin olduğu gibi uygulanması lazım geldiğini söyleyerek yapılan itirazlara şiddetli bir karşılık verdi:

—Eğer aranızda 66 yaşından fazla olan varsa ayağa kalksın; reisimiz o olacaktır dedi.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul) Halil Ganem Efendi'yi destekledi.

Bir çeyrek saat süren bu söz çatışmasından sonra Mihalaki Gümüşgerdan Bey başkanlık koltuğuna oturdu. Mesele kapandı.

Dahili nizamnamenin gene o maddesi aynı zamanda en genç iki mebusun geçici olarak katipliğe ayrılacağını bildiriyordu. Bu görev de 29 yaşında olan Haleb mebusu Nafi Efendi ile 32 yaşında olan Halil Ganem Efendi'ye düştü.

113 Mihalaki Beyi, *Basiret Gazetesi* (Yanya), *Fransızca İstanbul* (Selanik) mebusu olarak göstermiştir. Yanya mebusları arasında Mihalaki yok, Selanikinkilerde vardır. (Gümüşgerdan) lakabının ilavesiyle Mihalaki Bey (Edirne) yazan *La Turquie* bize daha doğru göründü. —H. T. Us.

Artık sıra mebusların beş şubeye ayrılması için kur'a çekmeye gelmişti.

Bu şubeler birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci şube ile anılacaktı.

Gerek mebusların şubelere ayrılmaları gerek seçim mazbatalarının şubelere dağıtılması için kur'a çekilmesi işi de bitti. Kendi bulunduğu şubeye düşen mebus mazbatası bir başkasına verildi. Mebuslar, şimdi şubelerine çekilecekler, seçim mazbatalarını incelemeye başlayacaklardı.

Halil Ganem Efendi (Suriye) bir gün sonraki pazar Kurban Bayramı dolayısıyla Dolmabahçe Sarayı'na gönderilmek üzere meclisce birkaç mebus seçilmesini teklif etti.

Daviçon Efendi (Yanya) bütün mebusların bayramı kutlama töreninde hazır bulunmak üzere zaten daveti olduklarını haber vererek, bununla meşgul olmaya mahal kalmadığı cevabını verdi.

İstanbul mebusları Yusuf Paşa ile Sadık Paşa bu toplantıda hazır bulunuyorlardı.

Başkanın toplantının özetini veren sözleri dinlendikten sonra mebuslar ayrıldıkları şubelerde toplanarak seçim mazbatalarını incelemek üzere büyük salonu terkettiler.

Beş şubeye çekilen mebuslar seçim mazbatalarını inceleyecek beşer üyelik encümenlerini seçtiler. Bu encümenlerden de birer mebus ayrılmak suretiyle padişahın açış nutkuna meclisce verilecek cevabı hazırlayacak beş üyelik encümen seçildi.

Bu komisyonun beş üyesi şunlardı:

Sadık Paşa (İstanbul)

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul)

Nafi Efendi (Haleb)

Mehmed Ali Bey (Yanya)

Süleyman Efendi (?)¹¹⁴

Bundan sonra mebuslar arasında, *Basiret*'in tabiri ile, "ahval-i hususiye üzerine" konuşmalar oldu. Bugünkü çalışma, yarınki cumartesi günü saat 6 (=10.12) de toplanılmak üzere sona erdi.

9 Zilhicce 1294 — 3/15 Aralık 1293/1877 CUMARTESİ

Mebuslar şubelerde seçim mazbatalarını incelemekle meşgul oldular.

11 Zilhicce 1294 — 5/17 Aralık 1293/1877 PAZARTESİ

Geçici Başkan:

Gümüşgerdan Mihalaki Bey (Edirne)

Meclis büyük salonda toplandı.

Ayırıldığı komisyonlarca incelenip şubelerin bazan çoğunlukla kabul ettiği seçim mazbatalarından umumi heyete gelenleri okunmaya başladı.

Mebuslarda bazıları mazbatalarını meclisce tevdi etmişler; fakat birtakımı mazbataların doğruluğunu isbata yarayacak vesikaları birlikte getirmemişlerdi.

Bunlar üzerinde şiddetli bir tartışma başladı.

Bazı mebuslar, seçimin sıhhatini gösterecek evrak tamamlanmadıkça mebusluk sıfatının tanınmaması icab ettiğini söylüyorlardı. Bunun aksi iddiada bulunan, meseleyi meclisin kabul veya red reyî halledeceğini söyleyen de vardı.

Eğer mazbataları kabul veya red kararları, onları tevsik edecek evrakın, yerlerinden getirilmesine bırakılacak olursa, bunlar gecikebileceği için, meclisin belirsiz bir müddet için toplantılarını geri bırakması icab ederdi. Mesele bu noktadan pek önemli idi.

Öte yanda daha seçim sonuçları anlaşılmaya başladığı günlerde gazetelerden bu inceleme işine dikkati çekip bu tartışmaya zemin hazırlayanlar vardı. Mesela *Vakit* gazetesi, 19 Kasım 1877 sayısında, galib bir ihtimal olarak Kemal Paşazade Said Bey kalemi ile şöyle yazmıştı:

"Avrupa'da, hususiyle bu kere Paris'de Meclis-i Mebusan ilk ictimainda, evvel-i emirde intihabında bazı entrikalarla yolsuzluk olup olmadığını layikiyle ve kemali ile tedkik ederek, intihablarda bir güne su-i istimal ve fesad karıştığını anladığı halde o intihabları keen lem yekün hükmünde tutarak yeniden intihab icrasına karar verdiklerini yazdığımız sırada vatan ve milletin hukuk-ı umumiye vü cesimesini muhafazadan mukaddes bir vazife olamayacağından bu fariziyeyi deruhde edecek zevatın vazifenin ifasına her cihetle iktidarı olmak lazım gelerek, Kanun-i Esasi dahi bunu icab etmekle, Avrupa cari olan usul-i münciye-i mezkureyi bu kere Dersaadet'te ictima etmek üzere bulunan Heyet-i Mebusan âzâ-yi kiramının nazar-ı takdir ü dikkatine arz ederiz, demistik. Ahiren, maalmemnuniye, alınan malumata nazaran intihablar hakkında Avrupa cari olan

114 *Basiret*'le *La Turquie*'de Yanya mebusu olduğu yazılı ise de Yanya mebusları içinde Süleyman adı görülemedi. Belki Kosova veya Ankara mebuslarından biridir. Belki isimde yanlışlık vardır —H. T. Us.

usul-i tedkik vazife-i mezkurenin ehemmiyetini kemahiye-hakkuba takdir meziyetini haiz olan vilayat-ı şahane hamiyetkaran-i mebusininden bazı zevat dahi tasdik ile bin-i ictima da evvel-i emirde bu dakikayı, yani intihabların tedkiki madde-i mühimmesini nazar-ı dikkate almayı tasavvur ve tasvib etmiş ve bu suret-i temin vazifinin en birinci vasıtası olmakla mukabilinde alınacak teşekkürün menfaat-i umumiyeye müstenid olacağı derkar bulunmuştur.”

Açılan konu üzerinde bu defa da Nakkaş Efendi (Suriye) ile Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın) arasında şiddetli bir tartışma başladı. Sadık Paşa ile birçok mebuslar da buna katıldılar. En son, ihtilafli mazbataların da oya konulmasına ve meselenin oyla halledilmesine karar verildi, öyle de yapıldı.

Mebuslukları kabul edilenlerin sayısı nizamnamenin nisabını dolduruyordu. Artık başkan seçimi yapılabilecek, meclis müzakerelerine başlayabilecekti.

Bu arada Halil Ganem Efendi söz aldı. Suriye'nin Beyrutlu genç mebusu ne söyleyecekti?

Yenişehirizade Ahmed Efendi, usul bakımından buna da itiraz etti. Başkan seçimi yapıp meclis müzakereleri açılmadan böyle bir nutuk söylenemeyeceğini ileriye sürdü ise de Halil Ganem Efendi, Ahmed Efendi tarafından başda kesilmesine rağmen nutkunu verdi. Nutuk şu idi (*Fransızca İstanbul gazetesi*, 19 Aralık 1877):

Efendiler,

Bu bayram ertesi toplantısında sizleri tebrik ile söze başlar ve aranızda bulunmaktan iftihar duyduğumu arz ederim.

Bu sefer kürsüye uzun söylemek için gelmedim; yalnız memnuniyetle kabul edeceğinizden bir an bile şüphe etmediğim bir iki teklifte bulunacağım.

Efendiler, bütün dünya, askerlerimizin cesaretini ve bazı generallerimizin, kudretini tanıdı; onların kahramanlığını, askerlik maharetlerini takdir etmek fırsatını buldu. Tarih, bir gün bu eşsiz başarıları layık olduğu şanlı sayfalara kaydedecektir.

Rumeli ve Anadolu ordularımızın kazanmış oldukları zaferler, hakikatte yüksek takdirlere layıktır; bununla beraber son zamanlarda zaferin bizden yüz çevrilmiş olmasına hayret etmemeliyiz; zira zaferlerin çok zaman böyle şaşırtıcı değişiklikleri de görülmüştür.

Adlarını nesillere mâl etmiş seçkin kumandanlarımız arasında, bilhassa geçmişte em-

salı görülmeyecek derecede kahramanlıkla, harikülade, savaş yaratmış olan Gazi Osman Paşa'nın ismini anacağım, ondan sonra Ahmed Muhtar Paşa'nın ismini söyleyeceğim; bu general son felaket üzerine Erzurum'a çekildiği halde, bu çekiliş hakikatte onun şimdiye kadar kazanmış olduğu muzafferiyetlerin şanına halel getirmemiştir. Askerlerimizin kıymetine de bir halel getirmeyeceğinden tamamiyle eminim.

Bundan dört ay evvel 40 taburla Arnavudluk'dan Bulgaristan'a yıldırım süratiyle geçerek, düşmana cephe almış olan Süleyman Paşa'yı anacağım; gazi unvanını kazanamamış olmakla beraber ona vatan kurtarıcısı demek yerinde olur.

Ne söylenirse söylensin, bu generallerin azmi, enerjisi, mahareti hakkında kafi bir medhiye söylenmiş olmaz; hele Osman Paşa Plevne'de verdiği şanlı muharebeleri onun istediği heyecanla anlatmak imkansızdır.

Evet, gevşeklik ve hıyanetleriyle milli duyguya aykırı hareket ederek millete ızdırab verenler müstesna, ordumuzun bütün subay ve erlerine hiç ayırd etmeksizin minnet ve şükran borcumuzdur.

Bunun içindir ki, efendiler, sizden Babıali vasıtasıyla Asya'da ve Avrupa'daki ordularımıza bu minnet ve hayranlık duygularımızın ulaştırılmasına karar vermenizi rica ediyorum.

Bugün esir olan Osman Paşa'ya gelince; bu şükran borcumuzu eda için onun memlekete dönmesini bekleyeceğiz.

Efendiler, Osman Paşa'nın düşman eline düşmesinden dolayı yüzümüz kızarmamalıdır. Bu hiçbir muaheze götürmeyen bir mağlubiyettir. Bir kere düşününüz, efendiler, Osman Paşa'nın mağlubiyeti bir büyük muzafferiyet kadar alkışa layıktır.

Vatanları ve dinleri için birer kahraman ve birer fedayi halinde zaferlere bürünerek ölen bu asil askerler için daha fazla ne söyleyebilirim?

Onları takdis edelim, efendiler ve hepsinin analarına, babalarına tebriklerimizi sunalım. Eğer dünyada cidden gıpta edilmeye layık mesud bir ölüm mevcudsa işte böyle bir ölüm, onların ölümüdür. Geride kalanlar böyle bir ölümle aralarından ayrılmış olanlara yanmazlar, gıpta ederler.

Bununla beraber hükümetin, milletin salt vazifesi bu değildir. Bu kahraman muhariblerin ailelerine her türlü yardımı bezletmek, çocuklarını koruyup yetiştirmektir. Hükümet bu işi şüphesiz yapacaktır; ben bunu, sırf, nazırlara en kesin teminatı vermek, eğer bunun için bir ka-

nun çıkarmaya lüzum varsa bunu geciktirmeden çıkarmak, mümkün olduğu kadar süratle kendilerine haklarını vermenin bir saadet olacağını söylemek için ele alıyorum.

Gene isterim ki az bile olsa Plevne müdafilerine bir fark verilmiş olmalı, bundan 150 yıl sonra bile bu kahramanların evladları kendi çocuklarına “babalarımız Plevne’de bulundu” diyebilmelidir.

Gene bilirsiniz, ki bize bu harblerde yardım edilmişti. Bu yardımlar, bilmeyoruz niçin, dost devletler adını verdiklerimizden gelmiyor; Arab memleketlerinden, yani Mısır Hıdivi ile Tunus Beyi’nden geliyor: Buna minnettarlığımızı, şükranlarımızı bildirmek isterim. Nazırlara söylediğim gibi bu iki memleketin harb hususunda gösterdikleri gayretin şükranı mucib olduğunu bir defa da burada tekrar etmek isteyorum. Bu meşum harbe son verilirken bu memleketlerin mesud bir ıslahat devresine gireceğini ummak isterim.

Bu harb sırasında imparatorluk vilayetlerinin gösterdikleri hamiyet örneklerini bilmez değilsiniz. Bilhassa Aydın vilayeti bu bakımdan takdir ile anılmaya değer; arkadaşlarımin da bu hususta benim duyduğum minnettarlığa iştirak edeceklerini ümid ederim.

Sözlerime son vermeden evvel küre-i arzın dört bucağına hitab etmek isterim: Avrupa’da, Asya’da, Amerika’da, bilhassa Müslüman memleketlerde ve Hindistan’da bulunan şefkat ve merhametli erkek ve kadınlar, Müslüman, Hıristiyan, hatta dinsizler, hasta ve yaralı askerlerin yardımına koşunuz, Allah memleketlerinizi ve çocuklarınızı harbdan, harbin doğuracağı afetlerden korusun!

12 Zilhicce 1294 — 6/18 Aralık 1293/1877 SALI

Geçici Başkan:

Gümüşgerdan Mihalaki Bey (Edirne)

Meclis bugün başkan seçimleriyle komisyon seçimlerini yapmak için toplandı.

Gerek başkanlık gerek iki başkan vekilliği için meclisce üç aday kararlaştırmak, onlardan birinin seçilmesini sadrazam eliyle padişaha arz etmek kaide idi.

Sadık Paşa gizli rey ile yapılan seçimde mevcudun 57’sini, yani büyük bir çoğunluğu üze-

rinde topladı. *Basiret* gazetesinin 9 Aralık sayısındaki habere gere Sadık Paşa 62, Yusuf Paşa 58, Yenişehirizade Ahmed Efendi 26, Hasan Fehmi Efendi 24 oy almışlardı; en çok oy alan Sadık Paşa o tarihte Tuna valiliğinden alınmış, serasker kapısında kurulan harb işleri meclisinde âzâ, muhacirin komisyonunda başkan iken İstanbul’dan mebus seçilmişti. Bayındır Müftüsü Abdullah Efendi’nin oğlu idi. Maliye nazırlıklarında, Paris elçiliğinde bulunmuş bir vezir idi.

Fakat Sadık Paşa oylarını vermek suretiyle kendisine şeref veren arkadaşlarına teşekkür ettikten sonra şahsi sebeplerden dolayı başkanlık vazifesini kabulde mazur görülmesini istedi.

Mebusların kabul etmesi yolundaki ricalarına karşı da çekilmekte ısrar etti.

Gene başkan aday olarak Yusuf Paşa’nın ismi vardı; fakat Yusuf Paşa da başka işlerinin çokluğu bunu kabul etmeye mani olduğunu ileriye sürünce, başkan seçimi bugün yapılamadı.

14 Zilhicce 1294 — 8/20 Aralık 1293/1877 PERŞEMBE

Geçici Başkan:

Gümüşgerdan Mihalaki Bey (Edirne)

Meclis bugün de başkan ve başkan vekilleri seçimiyle meşgul oldu.

Fakat iki defa tekrarlanmış olduğu halde çoğunluk kazanan bir aday olmadı. Nihayet dahili nizamname hükmünce izafi çoğunluk kazananlar üzerinde üçüncü defa gizli oy toplandı.

Hasan Fehmi Efendi (İstanbul) 56 oy alarak salt çoğunluğu sağladı. Padişahın tasdikine üç isim arz edileceği için başkanlık için öteki iki aday da Asım Molla (İstanbul), Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın) oluyordu.

Sonra iki başkan vekilliğinden birincisi için oy toplanmaya başlandı; fakat bunda da iki seçim ile salt çoğunluk elde edilemedi. Üçüncü turda Rifat Efendi (Edirne), Şeyh Bahaeddin (Hüdavendigâr)’ın adaylıkları kararlaştı.¹¹⁵ İkinci başkan vekili adaylarının seçimi cumartesi toplantısına bırakıldı.

115 *La Turquie ve Fransızca İstanbul* gazeteleri burada Hüdaverdi Ohannes Efendi’nin de adını zikretmişlerdir; fakat Yenişehirizade Ahmed Efendi meclisin 19/31 Aralık toplantısında Ohannes Efendi’nin seçilenler arasında bulunmadığı halde reis vekili tayin olduğunu söylemiş, reis, bunu (tahkik edileceği) cevabı ile karşılamıştır. —H. T. Us.

Bugün Mabeyn Başkatibi Hazine-i Hassa Nazırı Said Paşa da meclisi ziyaret ederek birkaç saat kaldı.¹¹⁶

16 Zilhicce 1294 — 10/22 Aralık 1293/1877
CUMARTESİ

Geçici Başkan:
Gümüşgerdan Mihalaki Bey (Edirne)

Meclis bugün ikinci başkan vekilliği için üç aday olarak şunları seçti:

Mehmed Şefik Paşa (Selanik), Tevfik Efendi (Ankara), Rupen Efendi (Edirne).

Bugün meclis katibleri seçimi de yapıldı:

Radovişteli Mustafa Bey (Selanik), İbrahim Bey (Bosna-Hersek), Rasim Bey (Edirne) çoğunluk kazandılar.¹¹⁷

18 Zilhicce 1294 — 12/24 Aralık 1293/1877
PAZARTESİ

Kanun-i Esasi'nin 46. maddesine göre âyan ve mebusandan, meclisin açıldığı gün hazır olanlar o gün, sadrazam huzurunda “zât-i hazret-i padişahiye ve vatanına sadakat ve Kanun-i Esasi ahkâmına ve uhdesine tevdi olunan vazifeye riayetle hilafından mücanebet eyleyeceğine” yemin edeceklerdi.

Kaynaklarımızdan biri¹¹⁸ bu kanun emrinin yerine getirilmesi için mebusların bugün toplanacaklarını yazmıştır.

20 Zilhicce 1294 — 14/26 Aralık 1293/1877
ÇARŞAMBA

Bugünkü *Levand Herald* meclisin başkanlık için üç aday gösteren listeyi hazırladığını bildirerek şu üç ismi yayınladı: Bahaeddin Efendi (Bursa), Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın), Hasan Fehmi Efendi (İstanbul).

20 Aralıkta yapılan başkan adayları seçimi neticesini bildiren *Fransızca İstanbul* gazetesi Bahaeddin Efendi'nin adı yerine Asım Molla (İstanbul)'u zikrediyor, Bahaeddin Efendi'nin adı orada birinci başkan vekili adayları arasında geçiyordu.

Bu ayrılığı uzlaştırmak için Asım Molla'nın da adaylıktan çekildiğini, seçim izafi oyla yapıldığı için, listeye onun ardınca geldiği tahmin olunan Bahaeddin Efendi'nin konulduğunu kabul etmek lazım gelir.

24 Zilhicce 1294 — 18/30 Aralık 1293/1877
PAZAR

Meclisin başkan ve başkan vekillerinin yukarıda yazılı tayin iradesi bugün çıkmış, ilan edilmiştir.

Padişah, başkanlık için arz edilen üç adaydan (Hasan Fehmi, Şeyh Bahaeddin, Yenişehirizade Ahmed) en fazla oy alan Hasan Fehmi'yi birinci başkan vekilliği için de gene başkan adayı olarak arz edilen Bahaeddin Efendi'yi tercih etmekle beraber birinci başkan vekili adayı olarak seçildiği ve adının arz edildiği şübheli kalan Hüdaverdi Ohannes Efendi'yi bu vazifeye tayin etti. Bu iki zât ilk devrede dahi başkan vekili idiler.

Hüdaverdi Ohannes Efendi gerçekten seçilmemiş ve bir gayrimüslim başkan vekili bulunduğu için iltizam olunmuşsa seçilen gayrimüslimlere neden tercih edilmiştir?

Yarınki inikadda bu seçilmemişin tayini keyfiyetine dokunulduğu görülecektir. —H. T. Us.

¹¹⁶ *Fransızca İstanbul*, 31 Aralık 1877.

¹¹⁷ Meclisin dört katib seçmesi dahili nizamname icabı idi; *Fransızca İstanbul*'un 24 Aralık 1877 sayısında yalnız bu üç isim bulunabilmiştir. —H. T. Us.

¹¹⁸ *Fransızca İstanbul*, 24 Aralık 1877.

Birinci İnıkad*

25 Zilhicce 1294 — 19 Aralık 1293 / 31 Aralık 1877
PAZARTESİ

Reis: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Bu inıkadın zabtı *Takvim-i Vekayi*'de 24 Aralık 1293/ 4 Ocak 1878'den itibaren yayınlanmaya başlamıştır. *Vakit* Gazetesi 22 Aralık nüshasında bu yayın lüzumunu şu satırlarla kurcalıyordu: "Geçen sene Heyet-i Mebusan'ın müzakere mazbataları günü gününe *Takvim-i Vekayi* tarafından ilavelerle neşrolunmakta iken bu sene ona da başlanmadı. Biz ise müzakere zabıtlarının ilanı hususundaki ehemmiyeti takdir edenlerdeniz. Suret-i müzakerenin gazeteler tarafından tahrifinde olan mesuliyet her durenmiş gazeteyi düşündürebilir ve binaenaleyh umurun intizar-kerdesi olan müzakere zabıtlarına biz de umum ile beraber intizar eyleriz.")

1- Reislik Seçimi Üzerine

Reis Efendi: —Heyetin hakk-ı acizanemde ibraz buyurduğu teveccüh üzerine, irade-i seniyye ile riyasete ve Bahaeddin Efendi birinci riyaset vekaletine ve Ohannes Efendi ikinci riyaset vekaletine tayin olunduğunuzdan rüfeka-i kiramın hakkımızda gösterdikleri hüsn-i niyet ve itimadlarından ve zuhur eden irade-i seniyyeden dolayı kendimi bahtiyar addeder ve umuma teşekkür eylerim. Bu halde mevkiimiz gayet mühim ve nazik olduğundan hakkımızda gösterilen iltifat üzerine bendeniz de elbette lazım gelen gayrette kusur etmiyeceğimden rüfeka-i kiram hazaratının emin olacaklarında şübhem yokdur ve elbette heyetimizin niyeti devlet ve millete pek büyük hüsn-i hizmet arzusu olduğu şübhesizdir. Bu halde inşaallah kemal-i dikkatle muhafaza-ı intizamımıza ve kendime aid olan vezaiifi kemahiye-hakkuha ifaya gayret edeceğime ve rüfeka-i kiram hazaratının da hin-i müzakeratta kemal-i serbestiyle beyan-ı mütalaat ve vakt ü halimizin güzelce mülahazasıyla beyan-ı efkar etmeğe riayet edecek-

lerine emniyetim berkemaldir. Şu halde meclisimizi küşad ederek müzakerata ve badema zuhur edecek meşagilin tedkikine inşaallah mübaşeret ederiz ve padişahımız efendimizin arzu ve vatanımızın intizar eylediği hüsn-i hizmete cenab-ı hakkın inayetiyle muvaffak ve dünya ve ahirette me'cur oluruz.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Riyaset ve riyaset vekaletlerini taraf-ı daiyanemden asaleten ve heyet tarafından vekaleten tebrik ederim; cenab-ı hakk hazretleri cümlemizi devlet ve milletin hidemat-i hayriyelerine muvaffak buyursun.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Nizamname-i dahili mucebince vekalet-i evvel ü sani için üçer zât intihab olunmuştu. Şeyh Bahaeddin Efendi birinci riyaset için intihab olunan üç zât içinde dahil olduğu gibi Ohannes Efendi ikinci riyaset vekaleti için intihab olunan zevat içinde dahil olmadığından bunda bir yanlışlık olmalı. Biz böyle intihab etmedik.

2- Geçen Zabtın Hülasası

Reis: —Onu tahkik ederiz, şimdi zabtımızı okuyarak bazı müzakerata girişelim (*zabıt kıraat*

olundu), buna bir mütalaa yok mu?

Heyet: —Pek güzel.

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Mersin Vapuru Hakkında İstizah Teklifi

Nafi Efendi (Haleb): —(*Kürsi-i hitabete çıkıp âtizzikr nutku irad etti*) 700-800 kadar asakir-i şahaneyi ve 200 bin lira kıymetinde emval-i ticariyeyi hâmil olarak Trabzon'dan Dersaadet'e gelmekte olan Mersin vapuru önüne Rusya'nın iki vapuru çıkararak topa tutacağını beyan etmesi üzerine teslim işaretini çekerek Rusya'nın bir sahiline götürdüğü havadisi bugünkü *Vakit* gazetesinde görülmekle fecayi-i mü'lime-i sabıkaya bir facia-i lahika olmuştur.

Devlet-i Aliyye'nin altında ezildiği 300 milyon liraya karib akçadan millet-i Osmaniyye yalnız böyle bir zamanda işe yarayabileceği zannolunan birkaç milyon liralık kıymette donanmadan başka milletimize bir fayda olmadığı ve Rusya ile ilan-ı muhasemat olunmasıyla beraber Rusya sevhili (abluka) altına alındığını Devlet-i Aliyye'nin resmen ilan ettiği ve Rusya'nın Karadeniz'de iki üç ufak zırhlısı ile bir takım toplar ile teçhiz ettiği birkaç çürük tüccar gemisinden başka şeyi olmadığı halde Rusyalının sevhilimize ettiği tecavüzat bizim lisan-ı dehşetle yâd ettiğimiz donanmadan ziyade ve hele bu Mersin vapurunu bu suretle zabt edişi millet-i Osmaniyyeyi yâr ü ağyara karşı fena surette utandırır bir hal-i fevkaladedir.

Bir de 6. ordunun serair-i askeriyesini havi olan Bağdad postasıyla Batum ordusunun ahval-i askeriyesini muhtevi Batum postası bu vapurda olduğu mervi olarak bu cihet su-i idarelerden inbias etmekle ducret-i milleti kat ender kat artırmaktadır.

Bu vapurun bu suretle zabtı ya idare-i bahriyenin su-i istimali veyahud ahval-i hazıraca her bâr görüle gelen adem-i mübalâtın seyyiesi olduğunu kimse inkar edemez. Bunca askeri hâmil olan vapurun refakatine bir zırhlı tayin edilmemesi ve Trabzon sevhilinde bir iki zırhlının bulundurulması hakkında ahalinin mahzar-i umumi ile olan istidaları keenlem-yekün hükmünde tutulması bu faciayı intaç ettiği bedihidir. Bu misillü seyyiatın bâdi ve müsebbiblerinin adem-i mücazâtı bu misillü ahvalin tekerrürünü istilzam ediyor: Binaenaleyh bu bâbda kendilerinden istizahat-i lazime icrasından sonra su-i hareketi anlaşılacak memurların haklarında icab eden muameleyi arz

etmek üzere bir yevm-i mahsus tayiniyle bahriye nazırının Heyet-i Mebusan'a davet buyurulması lüzumunu mebusan-i kiram arkadaşlarıma ihtar ederim. Bir vakit tayin olunması için karar verilmesini başkaca rica ederim.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Efendim, vapurun içinde bunlardan başka bir de Erzurum postası var imiş. Bu fenalıkların kaffesi karakol gezmek üzere Karadeniz'de hiçbir zırhlı bulunmadığından neşet ediyor. Acaba karakol bulundurmamak ne esbaba mübtenidir? Bunun icra-yı icabına bakmak lazımdır.

2- Mecliste Hafiye mi Var?

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —İbtida dairemiz ıslah olunmadıkça hiç kimse kemal-i hürriyetle beyan-ı efkar edemez. Bu ıslahdan maksad zât-ı âlinize itiraz olamaz. İnşallah ıslahına muvaffak olursunuz; fakat geçen cumartesi günü mebusandan bazı zevat “zabtîye dairesinden hafiye var!” dediler. Bu suretle nasıl serbestane beyan-ı efkar edebiliriz ve eğer filhakika var ise biz bunu kabul edemeyiz. Bunun sebebi ne idüğü tahkik olunmalı.

Reis Efendi: —Böyle bir şey rivayet olunmuş ise ya sahih veyahud gayri sahihdir; madem ki Heyet-i Mebusan'ın müzakeratı alenidir ve müzakeratımızı hiçbir vakit ihfa etmeyiz; o halde eğer sahih ise taaccüb olunur; çünkü burada hafiyenin hiçbir işi yoktur.

Bir mebus: —Sahihtir, efendim; hatta ben-denize burada hafiye dolaşıyor, diye söylediler.

Diğeri: —İçimizde kanun bilmiyen var ise onu ihafe etmekden ibarettir. Böyle ilkaatı zahire çıkarmalıyız; lazım gelen şeyi talep etmeliyiz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bunu birçok zevat söylüyor. Ben isbata muktedirim. Buna ne tedbir edeceğiz? Mazbata mı yaparız, yoksa bâb-ı zabtiyeden sual olunmak üzere Babıali'ye mi beyan-ı keyfiyet edeceğiz? Her ne ise icra etmeliyiz. Mebuslar, efendiler beyan-ı efkar etsinler. Bu işi temizleyelim, ondan sonra müzakerata girişelim.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Zabtiyenin buraya müdahalesi var mıdır? Eğer zabtiyenin buraya müdahalesi varsa şimdi den burayı kapasınlar, iş bitsin, gitsin!

Mustafa Bey (Yanya): —Buyurduğunuz sözü bendeniz maslahata pek muvafık görürüm; çünkü ibtida bu heyet devlet aleyhinde bir söz söyleyecek değil; belki devlet ve millet lehinde söyleyecek. Eğer devlet memurları aleyhinde söylerse devlet aleyhinde değildir, lehindedir; çünkü bizim buraya gelişimizden maksad devlet ve milletimize sadakatle hizmet etmek içindir. Bu böyle olur ise polis, hafıye, filana asla havale-i sem’i itibar etmemeliyiz; çünkü herkes, hamiyet ile muttasıf olduğunu iddia ediyor, hamiyetle muttasıf olan adam her nerede olsa ve nerede bulunsa söyleyeceği sözü ketm etmez; çünkü o sözden maksadı yine devlet lehindedir, aleyhinde değildir; bunun için zaten bundan sonra meclisimizi aleni yapacağız, isterse hafıye gelsin, yine biz söyleyeceğimizi söyleriz. Biz sadakat için yemin ettik.

Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Pekala buyururlar ki bendenizin bundan garazım bu iş, yani hakikat-i madde meydana çıksın da biz de ondan sonra söyleyeceğimiz sözü söyleyelim demek değil. Kanun-i Esasi’de musarrah olan hürriyetimizden ben hiçbir vakit geri durmam. Hükümetin buraya müdahalesi olamaz. Burada nizama mugayir bir hal olursa onun terbiyesi de buradadır; o halde ben hükümete müttehim nazariyle bakarım, işte bu kadar!

Mustafa Bey (Yanya): —Müsaade isterim: Zannederim, bu heyetin kadri pek âlîdir; böyle âlikader olan bir heyet malum olmayan bir şeye teşebbüs eylesin; eğer hükümet tarafından hakikaten beyle bir şey yapılmış ise bu pek büyük bir denaeti kabul etmek demektir; zannederim ki hükümet-i seniyye bunu asla kabul etmez.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (Aydın): —Biz burada kendi menafimiz için çalışmıyoruz. Bu casus maddesi mugayir-i nizamdır; kabul edemeyiz. Bunun önünü almak elzemdir.

Mustafa Bey (Yanya): —Bendenizin maksadım da böyledir. Ben demiyorum ki hilaf-i hakikat lakırdı söylüyorsun. Böyle bir söz oldu, bunu meydana çıkarmağa uğraşmağı tenezzül addediyorum.

Rasim Bey (Edirne): —Heyet-i Mebusan’ın müzakeratı alenidir. Zabıtlarımız gazeteler ile nekrolunur. Bu cihetle zabtiye nazırı isterse kendisi dahi burada bulunabilir veyahud bir memur gönderebilir. Hacı Ahmed Efendi’nin söylediği sözü bendenize ve hatta ekseriyetimize söylediler. Bu ise hürriyetimize asla mani

olamaz; ancak sahih ise zabtiye nazırının yolsuz hareketini icabettirir şeydir; fakat bunun için bir encümen teşkilini teklif ediyorlardı. Dahili kanunumuz iktizasınca Heyet-i Mebusan’ın umur-ı inzibatiyesi ve hukukunun münhasıran muhafazası makam-ı riyasete muhavveldir ve bunun için nizamda sarahat vardır. Reis Efendi’ye havale ederiz; bu hususda lazım geldiği gibi tahkik ve iktizasını icra etsin.

Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Heyet-i Mebusan ancak devletimizin ve milletimizin arzusuna mutabık hizmetlerde bulunmak için tecemmu edip bu işlere cüret edenler memurın takımından olduğuna şübhe olunmaz. Bunlar her kim ise işbu halleri kendilerinin seyyiat-i vakıasına bir zamime addolunur. Hakkında şediden bir muamele olunmasını taleb ve rica ederim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —İhtar edelim ki bu meclis devletin olduğu için elbette böyle şeyler kabul olunmaz. Mebusanın içinde söyleyenleri de zemm ederim. Nereden işitilmiş, meydana çıksın, çünkü kamilen vükela-yi devletin hayırhahı olduğu müsellemdir ve bizi de onun için buraya celb etmişlerdir; bunun için bizim burada bulunacağımız vakit devletin lehine bulunacağımız bedihidir.

Bir mebus: —Meclis-i Mebusan zabtiye nezaretiyle sair nezaretlerin taht-ı nezaretinde değildir. Zabtiye vesair nezaretler belki mebusanın mesulleridir; bunun için herkes nizam dairesinde bulunur. Burada icabını beyan edebilir; çünkü zabtiye nezareti mebusan-i millet aleyhinde hiçbir şey yapamaz; mebusan-i kiram, zannederim ki, zabtiye casuslarının teftişini hiçbir vakit düşünmez ve hatta fütur bile getirmez. Herkes devlet ve millete nafi olan efkarını tamamiyle beyan eder. Zabtiye nezaretinin aleyhinde emniyetsizlik manası gösteriliyor. Halbuki milletin olduğu bir daireden devletin de emin olması lazımdır. Bu cihetle madde riyaset tarafından tahkik olunsun, icrasına bakılsın.

Bir mebus: —Bu söylenilen sözlerin ehemmiyeti inkar olunmaz; fakat Rasim Bey’in dediği gibi canib-i riyasetten tahkik olunmalı.

Reis: —Demek oluyor ki Hacı Ahmed Efendi’nin beyan ettiği şey, bu casus maddesi, Heyet-i Mebusan’ın kanunen haiz olduğu hürriyetlere mani olan ahvalden değildir ve mebusan-i kiramdan bir adam yokdur ki bundan müteessir olup beyan-ı efkardan çekinsin; fakat bu muame-

leyi bir niyete mübteni değildir; yalnız heyetten sual ederim ki buna nazar-ı ehemmiyetle bakarak tahkikine girişilsin mi? Yoksa bizi serbestane beyan-ı efkardan men edemiyeceğinden bundan sarf-ı nazarla işimize mi bakalım?

Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —İşin bir derecesi vardır ki bu adamlar müttehim değil mi? Müttehim iseler ceza görmelidirler. Buna cevap verilsin.

Reis: —Yani böyle bir şey olsa mucib-i mücazat mı, değil mi?

Bir mebus: —Böyle bir şeyin işaası eğer sahih ise ileri geri dokunur şeyler söylememek için bu bir manen tehdid demektir. Hakikat buyurdıkları veçhile tahkik olunmalıdır. Eğer ki ileride böyle bir şeye uğrayacak isek, yani söylediğimizin cezasını çekecek isek herkes bilmeli de ona göre söylemeli

Bir mebus: —Şimdi demek oluyor ki biz zabtiye nezaretinin casusları men olunmaz ise ağızımızı kapayacağız.

(*Heyet tarafından hayır hayır sadaları*) hiçbir vakit biz zabtiye nezaretinden mesul olmayız. Burası serbesttir. Casusu nereden tanıyacağız? Birisi gelir, burada bir şey yaparsa bunun men olunması mümkün değildir. Hususa ki burası Mebusan Meclisidir. Biz zabtiye nezaretinin aleyhinde ve lehinde ve vükela aleyhinde söz söyleyecek değiliz. Öyle olsa bile zabtiye nezareti heyete ne yapabilir? Biz serbestiz; bunun için bir vazife etmemeliyiz. Serbest bırakınız. İstedikleri gibi casusları olsun.

Bir mebus: —Efendiler, bizim asıl ictimaımızdan maksad ıslahattır. Islahat yapacağız. Her kararın lehine de aleyhine de lakırdılar söyleyeceğiz. Bu şübhesiz bir şeydir; bununla beraber, buyurdıkları gibi, bendenizin işittiğim sahihdir; binaenaleyh hiçbir vakit kabul etmeyiz. Bu adeta bir tehdittir. Ben Hacı Ahmed Efendi'nin lakırdısını tasdik ederim. Bize madem ki emniyetleri yoktur. Buraya niçin getirdiler? Biz devletten eminiz ve devlet de bizden emindir.

Mustafa Bey (Yanya): —Polis memurlarının böyle işlere karışmamasını tenbih edelim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Meclisimiz aleni olduğu gibi devlet dahi bizden emindir. Dairemiz hiçbir nezaret altında değildir ve her memur gelebilir. Onun zararı yoktur; çünkü meclisimiz alenidir ve müzakeratımız gazetelere basılır ve devlet de bizden emindir, itiraz kabilinden değil;

fakat şunu da arz ederim ki belki idare-i örfiye bulunduğundan, şayed zabtiye nezareti bu efkar üzerine buraya adam göndermiş olmalı.

Nafti Efendi (Haleb): —Meclisimiz idare-i örfiyeden müstesnadır. Müstesna olmamış olsaydı açılmazdı.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Ben demem ki heyete gönderilir. Madem ki meclis alenidir, diyoruz; casus istemez.

Bir mebus: —Bu mesele riyasete havale olundu, geçilsin.

Diğer mebus: —Bu gibi teferruatla vakit zayi etmek abesdir; makam-ı riyasetten esası olup olmadığı tahkik olunsun.

Manok Efendi (Haleb): —Tahkik etmem için bir encümen teşkil etmeli veyahud sarf-ı nazar etmeli. Zabtiye nazırının hamiyeti buna kail olmaz.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Maliyeden zabtiye nezaretine gönderilen birkaç bileti bile almadı.¹¹⁹ Hiç hamiyeti yok. Şimdi biz onun hamiyetini isbat edecek olur isek uzun şeydir.

Reis: —Esasen yapılacak şey ilerisini tahkik derecesine mi varılsın, yoksa makam-ı riyasetten tahkik mi olunsun, yahud ahar bir tarihte tahkikata mı girişilsin. Şayed esassız bir şey ise mucib-i mahcubiyet değil midir?

Bir mebus: —Öyle ise hodbahod gelen polisler nazırı tarafından mücazat görmelidirler.

Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Polisler niçin mücazat görmemelidir? Bu maddeyi reis efendiye havale edelim, icabına baksın.

Reis: —Burası heyetçe nazar-ı mütalaaya alınacak bir meseledir: “Serbestliğimize kanunen hiçbir kimse mani olamaz; binaenaleyh böyle sözlerin bizce hiçbir ehemmiyeti yoktu”, deyip de geçmek, yahud bunun tahkiki tarafına gidilmek vardır, başka bir şey yoktur.

Bir mebus: —Mebusan serbesttir. Bu bir nezaret-i mütemadiye demektir: Nezaret-i mütemadiye zabtiye nezareti tarafından gönderilmiş ise onu gönderen adamı taht-ı muhakemeye aldırılmalı.

Heyet: —Bunu reis efendiye havale edelim.

Bir mebus: —Bu kadar çabalamada mana var mı? Bunu havale edelim, geçelim. Şunu diyorum ki ancak yalnız bir tenbihat icrası için zabtiye nezaretine yazalım.

¹¹⁹ O tarihte Zabtiye Nazırı Ömer Fevzi veya Mehmed Arif Paşa'dır. —H. T. Us.

Sadık Paşa (İstanbul): —Şu mebusan dairesinde olan askerin ve dairenin kaffe-i umur-ı inzibatiyesi makam-ı riyasete aiddir. Bunun için devlet asakir-i nizamiyeden bir bölük asker göndermiştir. Onlar da riyasetin kumandası tahtındadır. Bu daire içinde hükümet tarafından girip aleni bir muamele icra etmek isteyen olur ise canib-i riyasetten men olunur; hafî olarak buraya tahkik-i ahval için gelmişler ise tard edilir. Buranın hükümet-i inzibatiyesi bizzat reise aiddir. Bizim vazifemiz vâkıf olduğumuz böyle şeyleri reise ihtar etmekten ibarettir. Makam-ı riyasetten edilecek muamelat reisin bileceği şeydir.

(*Teklif bazı taraftan alkışlar ile kabul olundu. Söz Nafi Efendi'nin irad ettiği nutka intikal eyledi.*)

3- İstizah Müzakeresinin Devamı

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Nafi Efendi'nin ihtarı müzakere olunmadı. Tacil lazımdır. Bu kadar vakit oldu. Bizim bu kadar zırlılarımız var iken Rusya bizim vapuru alsın götürsün, böyle şeylere yürekler dayanmaz. Yazmalı; izahat versinler. Buraya gelsinler, bu şikayet değil, bir istizahdır.

Nafi Efendi (Haleb): —(*Mebusanın vükeladan istizaha hakkı olduğuna dair olan nizam bendini olur ve reise hitab eder*) zât-ı âlî'niz esbab-ı mucibeyi havi bir tezkere ile davet etmelisiniz.

Reis: —Âzâ-yı kiramın malumudur ki bu makule hususlarda evvel be-evvel müteallik olduğu devairden istilam olunmak lazım gelir ki belki bize esbab-ı mucibe beyan eder. Nizamen, tahriren makam-ı riyasete bir takrir verilmeli ve bir gün tayin olunarak hangi daireye ait ise ona göre bir tezkere gönderilip o tezkere üzerine burada iktiza eden izahat alınır. Onun üzerine heyet karar verir.

Bir mebus: —Orada bir zırlının lüzumu var idi, niçin gönderilmedi?

Reis: —Pek iyi, efendim, bahriye nezaretinden icab edenlere davet tensib edilir ve celb olunur ise ol vakit memur'ine ihtar kılınır. Şimdi heyetçe Nafi Efendi arkadaşımızın beyan ettiği şeyi tahriren vermesi lazım gelir. (Nafi Efendi *nutkun suretini* reise *takdim etmekle* Rıdvan Bey¹²⁰ tarafından *kıraate* başlanıldı.)

Bir mebus: —Bu okunmuştu.

Reis: —Bunun hülasası esasen kabul olundu

demek oluyor. Esasen kabul olundu ise bir tezkere yazılsın. Vakit zayi etmeksizin bunu en evvel yapalım.

4- Muharebenin İdaresi ve Sulh Teşebbüsü Hakkında İstizah

Simon Efendi (Konya): —(*Kürsi-i hitabete çıkararak*) Geçen sene Meclis-i Mebusan'ın yevm-i küşadından takriben bir mah sonra Avrupa düvel-i fahimesi tarafından bit-tasdik Babıali'ye tebliğ olunan protokol Meclis-i Mebusan'a gösterilmezden evvel Meclis-i Vükela-yı devlet tarafından kabul olunmayarak suret-i katiyede red ile cevap verildikten sonra gerek mezkur protokolun ve gerek Meclis-i Vükela-yı devlet tarafından verilen cevap-i kat'inin suretleri yalnız bir malumat olmak üzere Meclis-i Mebusan'a gönderilmişti. Bu surette meselenin Meclis-i Mebusanca müzakeresine artık mahal kalmamış olduğu anlaşılmaktan naşi tasdiki tarafına gidilmişti ve ilan-ı harbden bir ay sonra Ardahan vakası vukua gelip bu hal meclisin heyecanını mucib olmakla lazım gelen teftiş ve tahkikata katılmasıyla beraber Serasker Redif Paşa hazretlerinin azliyle mesned-i celil-i seraskerinin bir yed-i iktidara tevcihi iddia olunmuş ise de besbelli heyetimize malum olmayan bir mütalaaya mebni olmalıdır ki azlolunmayıp ondan sonra bir takım vukuat-ı mü'lime dahi zuhura gelmiş ve buraları herkese malum bulunmuştur.

İşte bu kere dahi Meclis-i Mebusan'ın ikinci defaki ictimasında başımıza açılan muharebe-iyesinin ağırlaşmış olduğunu kemal-i hüzn ü esefle müşahade etmekte bulunuyoruz.

40-50 gün evvelerine gelinceye kadar asakir-i Osmaniye'nin her tarafça şanlı şanlı galebeler ve muzafferiyetler kazandığı görülmekte iken birdenbire silahımızın talihinin değişmesine sebep acaba gerçekten talih midir, yoksa tedbirde takirat işleyip de takdire bühthan mıdır?

Evet, silahın talihi evvelce keşfolunmak muhaldir ve her vukuat takdir-i ilahiye müsteniddir; velayetin insanlar için her halde tedbirde kusur ve tuttuğu işde hata etmemeğe çalışmak elzem idiğünü de kimse inkar edemez. Biz İstanbul'a geleliden beri efvâh-ı nasda birtakım sözler dönüp dolaşmaktadır ki o da sonra birbirini müteakip vukua gelen mağlubiyetimiz bazı ordu kumandanlarının planlarının icrasına müsaade olunmayarak buraca kendi reylerine ısrar edilmiş olmasından neşet eylediğidir.

120 Meclisin başkâtibi, sonraları şehremini olan Rıdvan Paşa.

Sahihdir ki, bu makule çarşı pazar sözlerine bir dereceye kadar pek de ehemmiyet verilmek caiz değil gibi görünür ise de halkın şübhesini izale etmek lüzumu da inkar olunamaz. Eğer denilirse ki bizim için artık maziyaatın teftişiyle iştigale hacet kalmadığından ancak istikbalimizi düşünmek evladır. Cevab olarak derim ki her kesin murad ve arzusu dahi temin-i istikbal ve muhafaza-i şan ü istiklal meselesidir; bunun için bizim istikbalimizin temini namus ve istiklaliyetimizin muhafazası emrinde ahval-i maziyei tedkik ve teftiş ve muhakeme edip de ondan bir fayda hasıl ve istikbalimizi bir ibret ve tecrübe irae eylemekliğimiz lazımdır.

Bugünlerde gazetelerde Avrupa devletleri tarafından artık musalahaya tavassut olunacak imiş gibi bazı sözler mütalaa etmekteyiz. İmdi tavassut maddesi sahih midir ve nasıldır? Buradan ne cevap verilmiş veya verilmek üzere bulunmuştur? Ve eylevm Avrupa kabinetlariyle ne gibi muhabere cereyan etmek tedir? Buralarını bilip ona göre hakkımızda hayırlı olan cihetleri müzakere etmek şu beliyiye-i azimenin bir suret-i hasenesine bakılarak artık ıslahat-i terakkiyat-i muktezayamıza bakmak üzere vükela-yı fiham hazeratından lazım gelenlerin meclisimize daveteriyle layiki veçhile inulzah-ı madde edilmek hususlarını elzem gördüğümden bu bâbda heyet-i umumiyeimizin ârâ-yı şaibesine müracaat eylerim.

Nafi Efendi (Haleb): —Simon Efendi'nin kıraat buyurdıkları nutuk iki maddeyi şamildir: Birisi kumandanların bazısında görülen rehavet ve ikincisi cereyan eden muhaberat-i sulhiyeye dair vükela-yı devletten istizahtır. Şu kadar ki idare-i askeriyeden bir zât celb olunup etrafiyle tahkik olunduktan sonra söylemelidir.

5- Açış Nutkuna Cevap

Reis: —Heyetin bu makule söyleyecek sözleri var; lakin daha teşekkür mazbatasını arz etmedik. Vakıa onlar da müstacel; lakin evvela teşekkürnameyi takdim edelim, ondan sonra işe mübaşeret edelim.

(*Bu suret heyetçe kabul olunarak katib-i resmi Mustafa Bey (Selanik) teşekkür mazbatasının müsvettesini kıraat eder; esna-yı kıraatinde bazı zevat tarafından irad-ı kelama ruhsat taleb olunmakla*).

Reis: —Şimdi heyet-i mecmuasiyle okunsun da sonra fıkra fıkra mütalaa olunsun ve umumu üzerine bir mütalaa beyan edecek var ise etsin.

(*Müsvettenin heyet-i mecmuası kıraati hitam bulmakla fıkra fıkra kıraatine dahi başlandı. 1.,*

2., 3., 4., 5. fıkralar kıraat ve kabul olundu; altıncı fıkra kıraat olunduktan:)

Bir mebus: —Kaffe-i asker ibraz-ı besalet etmiş deniliyor; bazı yolsuz hareket eden ümera ve zabitanın hata eden olmadı mı?

Heyet: —Umumu içindir.

Sadık Paşa (İstanbul): —Onlar olsa bile cüz'i kabilinden olacağından her vakit az çoğa tâbidir.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Aynıyle kabul edelim. Zaten elimizde askerimizden başka bir sermayemiz yoktur.

(*Fıkra-i mezkurenin aynıyle ibkasına heyetçe karar verilerek yedinci fıkraya geçildi.*)

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Buraya bir fıkra ilave olunmasını ihtar ederim; o da “bu derece ulüv-i himmet ve inayet-i celile-i mülükaneleriyle beraber görülen netice herkesin intizarına tevafuk etmedi. Meclisce bu muvaffakiyetsizliğin esbabı etrafiyle anlaşılmaya çalışılacak, tebeyyün edecek halin ve badema ittihazı lazım gelecek tedabir ve mütalaatımızın ba-mazbata hakipay-i mülükanelerine dahi arz u beyanına ictisar olunacaktır”, diye yazılmasını talep ederim ve bu fıkranın derci için heyet-i muhteremenin muvafakatini niyaz ederim.

Reis: —Şimdi bu fıkranın nereye yazılmasını tensib ederdiniz?

Nakkaş Efendi (Suriye): —(Mesele-i hazıraca) fıkrası yerine yazılmasını veyahut alt tarafına ilave edilmesini istiyor.

Reis: —Yani ya o fıkranın yerine kaim olsun yahut o fıkranın münasip bir yerine ilaveten yazılmasını istiyor.

Emin Efendi (Aydın): —Evet, efendim, ya ilave olunsun veya onun yerine konulsun.

Mustafa Bey (Yanya): —Böyle bir söz söylemeği caiz görmem; çünkü lüzum görünen tedabir arz olunacak demek vükelanın vezâifine iştirak demek oluyor.

Mustafa Bey (Selanik): —Bundan başka doğrudan doğruya zât-ı şahaneye mazbata takdim etmeğe salahiyetimiz yoktur yalnız bu teşekkür mazbatası vardır.

Emin Efendi(?): —Kanunen mezuniyet tahdında değiliz.

Mustafa Bey (Yanya): —Aslına bakılır ise kaideye muvafık değildir.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Şimdi bir kere yazılan kabul olunuyor mu, olunmuyor mu?

Reis: —Esasen böyle bir ibarenin ibka veya hut ilgasını müzakere ediniz; sonra onun yerine başka bir ibarenin konulup konulmayacağını veyahut onu ıslah mı edeceğiz, onu müzakere edelim.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bunda siyasetten bahsolunuyor; halbuki siyaset ne yolda gitmiştir, nasıl gitmiştir, bilemiyoruz. Daha sual edeceğiz. Ondan sonra buna dair bir sez söylenmek lazım gelirse söylenir. Şimdi deniliyor ki hatiat olmuş. Eğer olduysa, ihtimal ki ilan-ı harb maddesi dahi içindedir; belki bu da kabahattir. Ben tasdik edemem. Vükeladan istizah olunmazdan evvel umur-ı siyasiyeden bahsetmek abesdir; çünkü umur-ı siyasiyece Heyet-i Vükelanın kabahatini bulmaksızın isnad etmek caiz değildir. Evvela hata bulalım da sonra söyleyelim.

Nafi Efendi (Haleb): —Halil Ganem Efendi dediler ki Heyet-i Vükelaca hata var ise belki ilan-ı harbdir, bu olamaz; çünkü bu muharebeyi ne vükela ne millet ilan etmiş; Rusya Devleti bizim hukukumuzu gasbetmek niyetiyle ilan eylediğinden bize müdafaaya mecburiyet vermiş. Yoksa dediğim gibi ne vükela ne de millet ilan-ı harb etmedi; halbuki biz meseleyi halletmeliyiz, hepsine malumdur ki bu işde Simon Efendi'nin dediği gibi birçok hatiat vardır.

Agob Efendi (İstanbul): —Bu maddede iki cihet vardır: Birincisi kimseyi müttehim etmeğe hakkımız yoktur, görmediğimiz karanlık üzerine varıyoruz. İkincisi acaba bu ibareyi teşekkürnameye koymaktan bir şey hasıl olacak mı? Bunu iyi düşünmelidir. Bendeniz kimseyi sahabet etmem ve etmeğe de mecbur değilim ve yemin ettim, doğrusu budur: Hata etmişsiniz diyemem. Adalet değildir. Avrupa bizi dinliyor. Herkes dürbününü eline almış, bizi gözetiyor. Ağır gitmeliyiz. Çoluğumuz, çocuğumuz kanlar içinde yuvarlanıyor.

Böyle lisan kullansak bize ashab-i garaz diyecekler. Biz icray-i adalet için gelmişiz.

Mustafa Bey (Yanya): —Zannetmem ki bir kimse vükelanın hulus-i niyetine şübhe etsin; fakat bizim yazdığımız zahirde görülen halleri ve cümle-i hissiyatımızı padişahımıza beyandan ibaretti. Milletın bu hissiyatı hata imiş, o zaman da biz de bu hatamızı bildikten sonra, Heyet-i Vükelaya tarziye ile sözümüzü geri alırız.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Zorumuz ne ki böyle şey yapalım?

Hacı Emin Efendi (Aydın): —Bir sözü söyledikten sonra geri almağı kabul etmeyiz.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bu hükm-i gıyabi oluyor. İki zât beyninde bir dava olur, ikisini de dinlemeli; ondan sonra haklı ve haksıza hükmetmeli.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu teşekkürname mazbatasıdır. Hür olduğumuz cihetle başka defa dahi etrafiyle tahkik ettikten sonra anladığımız şeyleri arz edebiliriz.

Mustafa Bey (Selanik): —Bizim bu mazbatadan başka zât-ı şahaneye münasebetimiz olmayacak. Gördüğümüz ahvale karşı mesela Mersin vapurunun zabt olunması ve Osman Paşa'nın muhasara olması gibi hususatin su-i tedbir olduğuna dair şu hissiyat-i milliyemizi zât-ı şahaneye arza mecburuz; ondan sonra birer birer keyfiyeti tahkik edebiliriz.

Bir mebus: —Fakat ahval-i siyasiyece daha henüz izahat istenilmeden lâ-alet-tayin adeta itiham manasına gelen bir tabir ile ortalığı karıştırmamanın manası yoktur.

Diğer bir mebus: —Biz burada hürriyet davası ediyoruz.

Agob Efendi (İstanbul): —Bendeniz, bir davayı müddeaya aleyhe tebliğ etmeden o adamın mücazatını hükmetmek nasıl şeydir; bilemem, bir adamın gıyabında bir şey söylüyoruz ve o adamın gıyabından hükmediyoruz. Bir de bize istizah kapısı açıktır; biz toptan işi bitiriyoruz, toptan hükmediyoruz, kabahat, kusur etmişsiniz diyoruz; ondan sonra sual kapılarını kapıyoruz. Şübhe yok, bir adama: “Sen kabahatlisin, kusur etmişsin!” der isek artık “şu kusuru niçin ediyorsun?” demeğe hakkımız olamaz; eğer bu hükmü kullanmayacak isek, şimdi söyleyin, kapıları kapayıp gidelim; biz her ne zaman olsa sual etmeğe hakkımız var ve soracağımız birçok hata bulunduğunu zannediyoruz; çünkü işin hakikatini, mahiyetini bilmiyoruz. Öyle zanniyat ile hükmolamaz; eğer biz bunda hür isek ârâ-yi adalet ü hürriyet etmeliyiz. Yoksa öyle gıyaben “sen haksız imişsin!” diye hükmetmek meclisimizin esasına ve haiz olduğu hakkaniyet ve adalete muğayirdir ve bize garazkarlık isnad ederler. Madem ki bizim sual etmeğe hakkımız vardır; sual etmeliyiz. Bu hakkı su-i istimal etmemeliyiz. Bir de bunu böyle yazmaktan hasıl olacak netice vükelayı ittihamdan ibaret kalacak. Onun üzerine istifa etmeleri lazım gelecek. Ya istifa etmeyip

ba-irade meclisimiz lağvolacak. Bunun ikisinde de bir netice hasıl olmaz. Bundan murat, yani bunda esas madde davacının davasını dinlemeden gıyaben hükmetmekten ibarettir. Tahkik ve taharri etmeliyiz. Malum bir takım işler vuku bulmuş. Plevne meselesi üzerine lakırdı etmek, malumat-i tammeye vakıf olmadan beyan-ı efkar etmek bizce münasip değildir; sözümüzün değeri büyüktür. Biz milletin vekilleriyiz. Millet tarafından vekaleten söylüyoruz. Bütün âlem gözlerini bize çevirdiler, bizi seyrediyorlar.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Biz garazkarlığı asla kabul edemeyiz.

Agob Efendi (İstanbul): —Bendeniz demiyorum ki biz garazkarız; eğer malumat-i tammeye vakıf olmadan hükmeder isek garazkarlık manası verirler.

Bir mebus: —Bu garazdan tevellüt eder bir şey değildir. Biz istical ediyoruz. Bundan vükelaya bir şey dokunmaz, hüküm mücazat ile beraber olan bir ilamdır; halbuki bunda ne mücazat ve ne de bir şey var; biz yalnız hissiyatımızı ve vükelanın tasdiki altında olan keyfiyatı arz ediyoruz.

Emin Efendi (Aydın): —Bu ibareden şikayet manası anlaşılmaz. Meşhudatımızı arz ediyoruz. Beyan etmek vazifemizdir; zira hakikaten millet bundan müteessirdir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Efendinin dediği yolda yalnız hissiyatımızı beyan etmek raddesi ise bu ibarenin zararı yoktur; lakin orada (şöyle oldu, böyle olsun) deniliyor. Bu, hissiyat beyanından ibaret değildir; bunu tahkik ettikten sonra başkaca zât-ı şahaneye arz edebiliriz.

Mustafa Bey (Yanya): —Bu hissiyat değil de nedir? Hissiyatı bendenize tarif ediniz; bendeniz belki başka bir manaya almışımıdır, onu tayin buyurunuz.

Nakkaş Efendi (Haleb): —Hissiyat neden gelir? Hissolunan şeylere hissiyat derler; buna ise şikayet derler. Bu adem-i idareden hasıl olan şeylere adem-i emniyet denir.

Bir mebus: —Şikayet dememeli, adem-i emniyet, demeli.

Nakkaş Efendi (Suriye): —O daha beter.

Nafi Efendi (Haleb): —Ben de bu fıkranın derci tarafında değilim. Madem ki her bir zaman için şikayete hakkımız vardır ve herhangi vakit olur ise olsun gene gördüğümüz ahval-i seyyieyi hakipay-i şahaneye arza memuruz. Ama doğrudan doğruya olmazsa bil-vasıta olsun.

Bugün efrad-ı ahali, her hangisi olsa, hakipay-i şahaneye arzuhal takdim edebiliyor; nerede kaldı ki Heyet-i Mebusan. Biz şimdiki halde bi-hakkın tahkik etmedikçe, beyefendinin dediği gibi, hata edip tarziye etmekten ise, ihtiyata riayetle ve tutacağımız işin ipleri kuvvetli olduğunu anladıktan sonra, o vakit müracaat etmeli, o vakit şikayet etmeli; yoksa lâ-alet-tayin bir şey yapıp da ortalığı berbad etmenin manası yoktur.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bendeniz hiçbir şey talep etmem; yalnız mesele-i hâzıranın bidayetinden bu ana kadar acaba hiç hata vuku bulmamış mıdır? Şübhe yok ki pek çoktur. Bunu biz zât-ı şahaneye arz etmez isek olmaz; çünkü yemin ettiğimiz şeyi mahvetmiş oluruz.

Nafi Efendi (Haleb): —Bir şeyi tahkik etmezden evvel vükeladan teşekki etmeğe hakkımız yok. Osman Paşa talimat istedi; “Plevne’de artık dayanılmaz, bırakın Orhaniye’ye gideyim!” dedi; halbuki bırakmamışlar. Bunların hepsini biliyoruz; işte böyle yolsuzluklar var, madem ki bir de kanun var. Bu yolsuzlukların önünü almak lazımdır. İbtida isticvab olunacak zâtı buraya celb ederiz. Cevab vermediği halde müttefikân ittiham ederiz; yoksa bila sual vela cevab vükelaya hata isnad etmek layık değildir. Biz bu işleri işittik, görmedik; belki buraya geldiklerinde tebrî-i zimmet edecek delil gösterirler: “Fılan şeyi böyle zannettiniz; fakat böyle değildir, şöyledir” diye evrak gösterirler. Dün maliye nazırı bizim encümünde bulundu; “Haleb’den Erzurum’a giden asakir-i muaveneye akça gönderilmiyor” diye bahis açıldı; müşarünileyh (filan yere havale verildi, şöyle oldu, böyle oldu) diyerek izahat-i kamile verdi.

Emin Efendi (Aydın): —Bu ibareden şikayet anlaşılmaz. Meşhudatı beyandan ibarettir; idare-i askeriyece cümlelerin malumu olan şeyleri arzdan ibarettir. Şikayet değil. *(Bu aralık bazı taraftan irad-i kelama başlanılmakla)*

Reis: —Sıra ile söyleyelim.

Mustafa Bey (Yanya): —Umum heyeti mesul etmek veyahut başka bir şey yapmak için değil. Efendiye sual ederim ki gerek Plevne vakası ve gerek Kars ve Erzurum vesair vaka hakkında layıklı tedbirler va’yi olmuş, yoksa tedbirce kusur mu edilmiştir? Bizim şimdiye kadar teşebbüsâtımızda noksan var mıdır, yok mudur? Plevne muhasarasında veyahud muhasara olmazdan mu-

kaddem daha altı ay muhasara olup dayanmasına şübhe edecek bir hal var mı idi, yok mu idi? Ve bu sözler efvahi söylenen lakırdılar mıdır, yoksa sahil midir? Buralarını beyan buyursunlar.

Manok Efendi (Haleb): —Diyorlar ki biz layihamızı başka bir vakit de zât-ı şahaneye takdim edemeyiz; halbuki biz öyle bir zamandayız ki ahali sokaklarda layihalar yapıyor, zât-ı şahaneye arzuhal takdim edebiliyorlar. Ardahan veyahud Kars ordusunda kabahat tahmil etmeği Heyet-i Mebusan'ın sıfat-ı adilanesine muvafık göremem; zira her bir adaleti icra etmeğe çalışacağımız gibi alel-amyâ bir şey yapmak dahi bize yakışmaz. Lazımdır ki bu hal kimin hakkında olunur ise onu buraya getirtip isticvab etmeli. Bir şey tebeyyün ederse memuriyetinden afvetmeli. Böyle yapmak elbette bizim adaletçe olan borcumuzdur; fakat zannetmem ki mebuslardan bunu arza cesaret edemeyecek kimse bulunsun. Merhamet edip de şu işlerin esasına girmezden evvel daim adaletle işimize bakalım.

Ohannes Efendi(?): —Bendenizin diyeceğim lakırdı da Manok Efendi'nin lakırdısına benzer. Agob Efendi'nin ifadesi yolunda; kablet-tedkik vükela aleyhinde şikayet etmek layık değildir; yolsuzluk olmuş olur.

Reis: —Şimdi mesele anlaşıldı der iseniz reye müracaat edelim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Olunan müzakere-den herkesin efkârı anlaşıldı demek oluyor; meclis iki efkârda: Biri bu fikranın ibkası, biri ilgası.

Mustafa Bey (Yanya): —Reyler tayin-i esami ile olsun.

Reis: —Reye müracaat derecesine gelelim de ondan sonra ona bakalım.

İbrahim Bey (Bosna-Hersek): —Karadağlı Nikşik'i muhasara etmiş; kuvve-i askariyeye ikmal olunmamış diyerek erzakiyle beraber teslim oldu; lakin asker Nikşik'de kuleler yapmış. Cebhanesi de mükemmel ve bir aylık zahiresi de varmış; hal böyle iken düşmana mukabele olunmadan, uğraşmadan böyle bir mevki-i müstahkemi terk edip firar ettiler. Karadağlılar sellemüsse-lam geldi, içeriye girdi. Şimdi bizim muradımız böyle yolsuzlukları işrab etmektir. Mesela Agob ve Nafi Efendiler gibi zâtlar, bunu arz ediyorlar, bunlara vâkıf olmadıkları için, garazkarlığa isnad ediyorlar; ben yemin ederim ki vükelaya aslen ve kat'an garazımız yoktur. Bu misillü fenalıklar bundan böyle vuku bulmamak için söylüyoruz.

Nafi Efendi (Haleb): —Bunun için sadrazamı vesair lazım gelenleri davet edip istizah-ı madde etmedikçe caiz olamaz.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu hatiatı tahkik ettikten sonra mücrimleri kimlerdir, menşei tahkik etmek lazım gelir. Biz demiyoruz ki heyet-i umumiye hata ediyor. Bu hata kimden neşet etmiş ise onların işine irade-i seniyye ile bakılsın. Nafi Efendi kendisi söylüyordu ki vapur şöyle oldu, Erzurum böyle oldu. Böyle heyet-i umumiyede söylenenden dönülmez.

Reis: —Yalnız burası anlaşılmalıdır ki garaz isnadı gibi bir söz yoktur. (Böyle bir şey tahakkuk etmeksizin yaptılar, garaza hamlederler) diyorlar.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu teşekkürnameye yazılacak fıkra ittiham yahut şikayettir; halbuki biz ittiham ve şikayet edecek olursak da başka yolumuz vardır; çünkü hatt-ı hareketimizi câmi işte bu benddir. (*Bend-i mezkuru aynen kıraat eder.*) Biz yalnız muhakeme edebiliriz; resmen iştika değil.

Reis: —Müzakerattan hakikat-i hal ve tarafeynin sözleri anlaşıldı mı? Layıkıyla mesele anlaşıldıysa reye müracaat edelim. Her iki tarafın meramı anlaşılsın. Şimdi bu ibarenin ibkası tarafında bulunan zât ile ilgası tarafında bulunan zât beyrinde ihtilafat vardır. Bir taraf (bu ibarenin ibkasından maksad bir şikayet değildir, hissiyatımızı zât-ı şahaneye arz etmektir) diyorlar; diğer taraf bu hem şikayettir ve hem de ittiham tarafını îhâmdır ve hususiyle cevap verileceğinden derci münasib değildir, diyorlar. Acaba adem-i emniyet gibi bazı mana arz etmek üzere mi gidiliyor, yoksa beyan-ı hissiyat manasına mı gidiliyor?

Bir mebus: —Böyle yolsuzluklar yapılmayacak. Hakipay-i şahaneye takdim olunacak mazbataya derç ile mesail-i hâzırâyı havi olmasını isteriz.

Reis: —Onu ikinci dereceye bırakırız. Şimdi o ibarenin lüzumu var mı, yok mu bahsindeyiz.

Sadık Paşa (İstanbul): —En evvel tahkik olunmalı; yoksa daha tahkik olunmazdan evvel icra-yı muameleye kalkışmak caiz değildir. Kanun-i Esasımız koynumuzdadır.

Hacı Ahmed Efendi(?): —Buyurdıkları pek doğrudur. Tahkikatımızı meydana koymak için Kanun-i Esasi'de ve nizamımızda var. O başka yolda muameledir.

Bir mebus: —Ya biz müttehim olanları bilmek isteriz.

Sadık Paşa (İstanbul): —Nizamnamede böyle şeyin dercine dair bir madde var mıdır?

Hacı Ahmed Efendi(?): —Bunu beyan etmelidir: Bu sözün dercine dair bir madde olmadığı gibi dercini mani bir bend de yoktur. Bu bâbda cevap veririz; fakat Kanun-i Esasi’de böyle bir şey olmadığı ve âmmenin reyî dairesinde bulunduğu için derc olabilir.

Sadık Paşa (İstanbul): —Nizamname-i dahili-mizde vükelamızdan gerek efraddan gerek heyet-ten istizah olunan meseleler ne olmak lazım gelir?

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Padişahımıza hissiyatımızı arz etmektir; yani kendimizi kurtarmaktır. Milletin efkarını hakı-pay-i şahaneye takdim etmektir. Açıkta açığa beyan etmeli. Biz de kendi reyimizde müstakiliz.

Reis: —Ekseriyete müracaat etmeli. Heyet tarafından rey toplansın, müzakerata hitam verelim. Böyle ibare konmak münasib mi, değil mi? Ondan sonra ibarenin suret-i terkibi lüzumunu düşünelim. Bazıları (ibarenin lüzumu yoktur) diyor, diğer taraf (derc olunsun) diyor.

Bazıları: —Tayin-i esamiye müracaat olunsun.

Reis: —Heyet tensib ettiği vakit olacak; şimdi şu ibarenin dercine lüzum var mı? Yoksa asıl ibarenin ibkası mı icab eder. Müzakerat epeyce ilerledi. Reye müracaat edelim mi?

Heyet: —Evet.

Reis: —Derci tarafında olanlar elini yukarı kaldırsın “*heyetten bazıları elini kaldırır*” ekseriyet hasıl oldu.

Heyetten bazıları: —Bunda iştibah hasıl oldu. Tayin-i esami ile reye müracaat olunsun.

Sadık Paşa (İstanbul): —Mazbataya derç olunacak ibarenin derc olunup olunmamasında iki cihet var: Biri kanuna bakılır; biri de herkesin reyine müracaat edip efkarını anlamalıyız ki teşekkür mazbatasına derç olunacak ibareye “antikonstitüsyonel” yani Kanun-i Esasi’ye mugayir bir hareket nazarıyla bakılacak gibi olmasın, çünkü biz her türlü harekatta serbest ve hürüz; bize hiç kimse mani olmaz. Bir şey diyemez. Demeğe de salahiyeti yoktur. Fakat diyeceğimiz şey kanun ve nizama muvafık olur ise müessir olur. Muvafık olmaz ise müessir olamaz. Her hareketımız nizamen tayin olunan mesleğe muvafık olmalı. Nizamnamede böyle bir şey yazılmağa dair sarahat olmadığından o mesleği tecavüz edersek mahcubiyeti müstelzim olur.

Emin Efendi(?): —Efendim, kanunda bir teşekkürname diyor. Bu teşekkürnamenin suret-i tahririne dair sarahat yoktur. Bu teşekkürnameden murad-ı kanun nedir? Mücerred padişahı-

mızın memnuniyetini kazanmaktan ibarettir; binaenaleyh padişahımızın ve devletimizin bekası ve milletimizin istikbali hususuna say ü gayret edeceğimizi kendilerine arz edersek acaba daha ziyade memnun olmazlar mı? (*Hay hay sadaları*) öyle ise o ibareyi derc etmek evladır.

Sadık Paşa (İstanbul): —Padişahımıza arz edeceğimizi nereden çıkarıyorsunuz? Vükelanın içinde kusurlu olanlardan şikayet etmek, iza-hat istemek, bir de nasıl hareket edeceğimiz nizamname-i dahilide münderiç olup bunların hiç birisinde padişahımıza şikayet edeceğimize dair sarahat ve bunun başka bir yerde emsali de yoktur. O cihetle bendenize kalsa böyle çığır açmağa kalkışmak ve lüzumsuz yerde bir hacalet davet etmekten ise kanunun, nizamın tayin ettiği yolda yürürsek zannederim ki daha ziyade müessir olur.

Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Sadık Paşa hazretleri buyurdular ki kanunda bizim hareketimiz gösteriliyor; bu ibarenin dercine dair bir sarahat olmadığı gibi adem-i dercine dair dahi sarahat yoktur; onun için derç olunması evladır. Hem de derci tarafında bulunanlar ekseriyet. Fakat iştibah hasıl olduğundan tekrar tayin-i esami ile reye müracaat olunsun.

Heyetten bazıları: —Makam-i riyasetten ekseriyetin beri tarafta olduğu demin beyan olunmuş idi. Şimdi tekrar reye müracaat olunamaz.

Reis: —Her iki tarafın da niyeti halis olduğu şübhesizdir. Tensib eder iseniz tayin-i esamiye müracaat ederiz; yoksa hulus-i niyetten iştibah olunmasın. Her iki taraf da kani olsun.

(*Katib-i resmi tarafından dahili nizamnamenin 57., 58. maddeleri okunur.*)

Reis: —İhtimal ki makam-ı riyasette veyahut reis ve katib-i resmilerde ekseriyetten şübhe hasıl olur ise tayin-i esami ile reye müracaat olunması kanunen musarrahdır; bizde şübhe hasıl oldu, fikr-i şahsi başka, memuriyet başkadır. Kaidemizde iştibahlarını beyan ediyorlar. Madem ki şübhe hasıl olmuş. Tayin-i esami ile reye müracaat ederiz.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Anlayamadık: Tayin-i esamiye mi müracaat olunacak? (*Bazıları dışarı çıkarlar.*)

Reis: —Makam-i riyasetten (meclise hitam verildi) kelimesi sudur etmeyince dışarıya gidilmesin. Rica ederim, eğer nizamı biz muhafaza etmez isek hiçbir vakitte sözümüzün harice tesiri olmaz.

Âzâdan bazıları: —Teşekkür arizisindeki o

fıkranın dercini taleb eden zevat ekseriyet kazanmadı ki tekrar tayin-i esami ile reye müracaat olunsun.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Kazandık.

Âzâdan bazıları: —İştibah vaki oldu.

Rupen Efendi (Edirne): —Aksi halde, yani iki ciheti de reye koymalı; belki ikinci reyde daha ekalliyet bulunur.

Reis: —Reye koymak demek, mesela böyle bir şey yazalım mı, münasib mi? denir, yoksa yazmaması münasib mi diye reye koymak kaideye mugayirdir. (*El kaldırmak usulü üzere ikinci defa olarak reye müracaat olunarak bu defa dahi adem-i derci tarafında ekseriyet hasıl olmamakla ekseriyetin usulü ve adem-i usulünde iştibah vaki oldu.*)

Rasim Bey (Edirne): —Bir ifadem var: Şimdiye kadar görülen ihtilafat malumdur. Bu meselenin zuhurundan beri bunca fedakarlık oldu. Millet vergisini, rüsumatını iki kat verdi. Nakd ü hayatını bezl etti. Bugünkü gün millet gözünü açmış. Bizim şu müzakeratımıza bakıyor: (Bu kadar fedakarlıklarla beraber bunun neticesinde fenalık neden zuhur ediyor? Elbette Meclis-i Mebusan bir kere tedkik edecektir) diyemez. Şimdi müzakere o yolda cereyan etsin, tayin-i esami ile reye müracaat olunsun. Millet sağındakini de solundakini de reyde görsün. Dahiliye kanunu mucibince tayin-i esami maddesini rica ederim.

Heyet: —Münasib.

Sadık Paşa (İstanbul): —Olmaz. Nizamname-i dahilimiz meydandadır. Her işimiz daima nizama muvafık olmalıdır, ister iseniz o fıkraya dair olan kanun bendini okusunlar.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Bu ibare heyetin sadakat ve hissiyatına dair bir şeydir. Burası anlaşılmıştır ki bu ibare derç olunur ise Heyet-i Mebusan'ın hissiyatını, mesmuatını, meşhudatını her an ve her dakikada neticesinin taharrisiyle meşgul olmayacak mı?

(Ziya Efendi *nizamname-i dahilinin 57. maddesini kıraat eder.*)

Halil Ganem Efendi (Suriye): Siz nizamnamenin icrasına memursunuz. Biz hükmedemeyiz; reye müracaat olunmak lazım gelirse müracaat ediniz.

Reis: —Öyle ise tayin-i esami ile, ilga ile ibka hakkında nizamname-i dahili hükmünce tayin-i esami için matbu pusulalar ile herkes reyini be-

yan eder; fakat şimdi hazır yoktur. Saat 11'e geliyor. Yarın kaçta ictima edeceğimizi kararlaştıralım. Bir de Cezair-i Bahr-i Sefid mebusunun iki satırlık bir şeyi var, onu da okuyalım da karar verelim. Ondan sonra hitam verelim.

6- Bir İzin İsteği

(*Zabıt katibi mezkur varakayı okur.*)

Varakanın imzası: Cezair-i Bahr-i Sefid mebusu Elhac Hasan.¹²¹

Bir mebus: —Bunu istemeyenler hakkında ne muamele olunacaktır?

Reis: —Tensib olunursa şimdiye kadar kimler geldi, kimler gelmedi ve kimler böyle haber vererek gelmemişlerdir, cedveli verilsin. Sonra müzakere olunur. Münasib ise sahib-i istidaya 15 gün daha müsaade olunsun.

Nafi Efendi (Haleb): —İkinci 15 gün için maaş verilmesin.

Reis: —Heyet tensib eder ise günümüzü, saatimizi tayin edelim; çünkü müzakerat aleni olmak lazımdır. Halk intizar ediyor. Yarın saat kaçta toplanalım?¹²²

Umum: —Yedide.

Sadık Paşa (İstanbul): —Günler uzuyor. Bu cihetle saat tayin olunamaz. Acaba alafranga öğleden bir saat evvel gelinse nasıl olur?

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Alafrangayı bilmeyiz ve saatimiz yoktur.

Sadık Paşa (İstanbul): —Alafranga saat 12 daima zeval vaktidir. Bundan maksadım daima öğleden bir saat evvel gelelim, demektir.

Reis: —Orasını bilelim ki bir hayli zevat vardır, uzak yerlerde ikamet ederler; öyle dört buçukta, beşte gelmek için güçlük olur.

Bir mebus: —Biz memurînden şikayet ediyorduk; vazifelerini ifa etmiyorlar diyorduk, şimdi geç gelir isek kendimiz dahi onu etmiş oluruz.

(*Söz tekrar teşekkürnameye nakledilerek*)

121 Bu imza (Hüseyin) olacaktır; okunan varakanın da bir izin iste-me önergesi olduğu müzakerenin gelişinden anlaşıyor. —H. T. Us.

122 Vakıf gazetesi açık toplantılarda dinlemeyi sağlayacak giriş kartlarının (henüz dün akşam) diye 21 Aralık/11 Ocak Çarşamba günü dağıtıldığını yazmış, o akşama kadar birkaç ehemmiyetli ictima olduğunu bildirmiştir.

Başkanın "müzakereler aleni olmak lazımdır; halk intizar ediyor" demesi dinleyiciler için hazırlanan giriş kartlarının dağıtılmamış olduğu hakkındaki sözü tasdik etmektedir.

Giriş kartları açılış günü için 80 tane olarak hazırlanmış. 10'u elçilere, 10'u şehrin ikinci derece seçmenlerine, 10'u (havas) 20'si (avam), 19'u âyan, 10'u yabancı, 10'u yerli gazetecilere ayrılmış. Tahdid sebebi de şöyle ifade ediliyordu: "Meclis dairesi dardı; müzakerenin açıklığı üzerinde hiçbir kaide konulmayarak büsbütün serbest bırakılsa dairede tahammülünden ziyade kalabalık olur, müzakereye sekte gelir." deniliyordu. —H. T. Us.

Reis: —Demek ki ekseriyette şübhe var. Bu şübheyi izale için reye müracaat edelim.

Ahmed Efendi(?): —İştibah olunur ise tayin-i esami ile reye müracaat etmek yok mu?

Sadık Paşa (İstanbul): —Hacı Ahmed Efendi, iştibah ne tarafta? Baş tarafında mı?

Reis: —Ekseriyetimiz mevcuttur; şimdi madem ki kitabet tarafından iştibah hasıl oldu; bu halde tekrar reye müracaatte bir mahzur yoktur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bir kere canib-i riyasetten beyan buyurulmuştur ki ekseriyet yoktur. Bir daha şimdi müracaat vuku bulur ise böyle malum olsun ki bundan böyle kaffe-i umurumuz böyle olacaktır.

Reis Efendi: —Yok, kaideyi bozarsak o başka şey bu meseleye riayet olunmak lazımdır; eğer kendi nizamımızı muhafaza etmezsek, bütün intizamımız bozulur; fakat bunda iştibah hasıl olduğundan tensib buyurulur ise reye müracaat edelim yahut başka bir fikraya geçelim.

Bazıları: —Geçelim!

Reis: —Bugün vakit dar olduğundan, yarın burada bulunup da ne ise işimize bakalım. Bir de burasını iyice anlayıp, hangi saatte gelinmeğe karar verirse bir mani veyahut özr-i şer'i olmadıkça mutlak o kararımızda durmalıyız. Eğer durmazsak zannederim ki mebusluğumuza ve milletin bize verdiği sığata halel vermiş oluruz; onun için tayin edeceğimiz saatte bulunalım. Eğer Allah muhafaza etsin, özr-i şer'i olur ise haber vermeli.

Hacı Ahmed Efendi(?): —Bendenizin efkârım saat altıda umum açılmalı ki müzakereden sonra hem dinleniriz hem de şubelerde işimize bakarız. Eğer lazım gelir ise gene bir meclis daha yaparız.

7- *La Turquie*'nin Yayını Hakkında

Mustafa Bey (Selanik): —*La Turquie* gazetesi geçen nüshasında diyor ki; geçende perşembe

günü ictimâ eden Meclis-i Mebusan da bir takım çocukçasına ve kanun-i münazaraya gayr-i muvafık müzakerat cereyan etmiş ki bunu biz ahaliye bildirmeği istemeyiz. Bizim ictimamızda acaba ahaliye bildirilmeyecek ne sözler olmuş? Bir de bunda cehalet isnad ediyor; eğer münasib ise matbuat idaresi vasıtasıyla bir kere sorduralım?

Reis: —Münasib görürseniz *La Turquie*'nin yazmış olduğu bend tercüme edilerek bir kere okunsun; ondan sonra icabına bakarız.

Heyet: —Pekala!

Reis: —Biz ibtida vaktimizi tayin ederek başka şeylere bakalım.

Bir mebus: —Buyurdular ki saat altıda, altı buçukta devam edelim. Sadık Paşa hazretleri de öğle vaktinden bir saat evvel dedi. Kürre-i arzın üzerindeki halkın kimi akşam ve kimi öğle vaktine 12'yi itti haz etmişlerdir. Öğle vaktinden bir saat evvel gelinirse vakit muayyen olmuş olur.

Reis: —Heyet-i Mebusan'dan birkaç zât intihab olunup da hem hizmet-i vakıasından beyan-ı memnuniyet ve hem de bir taziyet olmak üzere bir encümen heyeti teşkil olunup da Gazi Osman Paşa hazretlerinin hanesine gönderilse münasib olur mu?

Heyet: —Böyle bir şey olursa umum ahali de memnun olur.

Yusuf Paşa (İstanbul): —Saat 11'e geldi. Bu kadar oturulmaz.

Reis: —Osman Paşa'nın maddesi yarına kalsın mı?

Umum: —Kalsın.

Reis: —Öyle ise meclisimiz hitam buldu.¹²³

¹²³ *La Turquie* gazetesi meclisin, bugün gizli bir birleşimi olduğunu yazmıştır; fakat bunu iç tüzüğe göre yapılmış bir gizli birleşim değil, dinleyicilerin de bulunmadığı bir toplantı anlamında almak lazımdır. —H. T. Us.

İkinci İnikad*

26 Zilhicce 1294 — 20 Aralık 1293 / 1 Ocak 1878
SALI

Reis: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2071, 21 Aralık 1293.)

1- Müzakere Edilen Maddeler

1- Ürgüb Kaymakamının Hareketi Üzerinde Sual

Reis: —Geçen gün gelen bir telgrafname üzerine cevaben gelen tezkire okunsun.

(Tezkire kıraat olundu)

Aliş Paşa (Tuna): —Bu halde Sırlıların ilan-ı isyan ettiğini müteakib Ürgüb kaymakamı hiçbir müdafaa ve mukabelede bulunmayarak, kasaba ahalisini dahi harice uğratarak ve beraberce alarak Leskofça'ya doğru azimet ve firar eder. Kaymakamın bu hali orada bulunan dört bölük askere dahi sirayetle onlar dahi terk ederler; bunun üzerine Sırlıların 800 piyade ve 200 süvariden mürekkep bir cüz'i kuvvetle hareket eylediklerini suret-i mevsukada haber aldık. Ürgüb kasabasını istila ve buradan aldıkları cüret üzerine Leskofça'ya doğru hareket eyledikleri suret-i mevsukadadır. Kaymakamın bu hareketi açıktan açığa hiyanet olduğundan mücazatının şiddet ve süratle icrası hususunun Heyet-i Mebusan namına Babialî'ye ihtarlarını münasib gördüm.

Reis: —Bu halde bir varaka verirsiniz; tensib olduğu halde tahkikiyle keyfiyet bu merkezde olduğu takdirde ona göre ifa-yı muamele olunur.

Bir mebus: —Anlayamadık, bir daha okunsun!
(Tekrar kıraat olunduktan sonra)

Bir mebus: —Bu posta ile aldığım işte bu mektupta o kaymakamdan şikayet ediyorlar. Ahaliyle beraber Leskofça'yı da vermiş. Niş Ürgüb'e dört saat, Ürgüb Kurşunlu'ya altı saat orta yerdedir. 300 kişi hareket etmiş, Leskofça tarafına bir velvele vermiş, sonra gelip Ürgüb'ü

zabt ediyor; sonra Leskofça'yı da zabt etmiş. Sofya ciheti nasıldır?

Astarcı Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Bunları şimdi yazacağız da sorulacak mı? Yoksa Redif Paşa gibi kalacak mı? Yoksa der'akab muhakemesi görülecek mi?

Reis: —Mebusanın hakkı yazdığı şeyi sual etmek ve iktizasına bakmaktır; esasen tensib olunursa şimdi bizim yapacağımız şey tahkik ederek süratle icabına bakmalı ve neticesi de yazılmalı.

Bir mebus: —Bu Ürgüb kasabası denilen huda ne kadardır?¹²⁴

Diğer mebus: —İki saat.

Evvelki mebus: —Eh, oraya 200-300 süvari tecavüz etmiş. Bunlara müdafaa etmeğe kuvvet var mıdır ve Sırbîye'nin tecavüz ettiği yerde ahalinin mal ve canı var mıdır? Burası da mütalaa olunmak lazım gelmez mi? Mütalaa edelim. Ol vakit ona göre icabına bakalım; zira birinci düşünecek şey bendenizce budur. Bizim vilayetimizde çok fenalıklar oldu. Umum da bilirler. Buralarını bir güzelce mütalaa ediniz; zira sonra kurbiyeti olan mahallerde, vakt ve zamaniyle önü alınmaz ise, ahalinin ırz ve can ve malı payimal olur, gider.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Mücazat elbette muhakeme ile olacaktır; taht-ı muhakemeye alındıktan sonra mücazatının icrasını talep etmeğe hakkımız vardır.

¹²⁴ Ürgüb, eski Sırbistan'da, orada asıl adı Prokopliya; Niş şehri ile Kurşunlu arasında, Niş'in 20 kilometre batısındadır. —H. T. Us.

Reis: —Bunların elbette memurları vardır ve ne yolda hareket edeceklerine dair talimatlar vardır. Bu acaba hakikaten mücerred kaymakamın hiyanetliğinden mi ileri gelmiş veyahut hükümetin ehemmiyetsizliğinden mi neşet etmiş? Bunları Babialı bit-tahkik Heyet-i Mebusan’a bildirir, ona göre hareket olunur. Geçende heyetçe evrak-ı intihabiyenin tedkiki sırasında bazı muğlak şeyler kalmış. Şimdi onlara müteallik evrak geldi. Bunları şubeye havale edelim. Tedkike muhtaçtır. Encümen tahkikatı fezleke eder. Tensib dersiniz, bu makule evrakın ikmal-i tedkiki için âzâsı her şubeden birer zât olmak üzere encümen intihab olunsun. Onlar müzakere olunsun. Sonra neticesini umuma arz etsin.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —İki encümen teşkili lazım: Birisi de arzuhallere bakmak için.

Reis Efendi: —Hele arzuhal encümenine pek şiddetle muhtacız. Bugün umumdan çıktıktan sonra teşkil edelim.

Sadi Efendi (Haleb): —Geçen sene birçok arzuhaller havale olundu. Bunların cevapları nasıl oldu? Buraya geldi mi, gelmedi mi? Onun için bir arzuhal encümeni pek mühim ve teşekkül etmesi elzemdir; zira pek çok adamlar evrakını gözlüyorlar. Bir sene oldu, cevap alamadılar.

Reis Efendi: —Geçen seneden kalan bazı arzuhaller için icra-yı tahkikat etmeli ve henüz bakılmamış arzuhaller var ise ona bakılması teşekkül edecek encümenin himmetine taalluk eder.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bundan sonra bir komisyon yapılsın, her gün gelen evrakı bakılsın ki herşey yoliyle gitsin.

Reis Efendi: —Encümence verilen kararlar nasıl olacak ise arzuhallerin numaraları sırasıyla kayıdda münderiçtir. Şimdi bunların bulundukları hali encümen heyete arz eder. Badel-müzakere karar verilir ise icab eden mahallere yazılır. Cevabların gelip gelmediğini ve gelen cevabın ne yolda olduğunu encümen heyete arz eder ve heyet de icabına bakar; zira bizim vasıta-i icraatımız encümenlerdir. Himmet ettikleri gibi her şey olur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Şu arzuhal encümeninin ne dereceye kadar karar vermeğe salahiyetleri vardır? Çünkü geçen sene bendeniz encümende âzâlık hizmetinde bulundum. Encümenden verilen kararlar leffolunup valilere gönderilir, “filan adamın arzuhaline Mebusan Mec-

lisi’nden ilam verilmiş, icabına bakınız!” diye kat’i surette emrolunuyor. Bir de bir takım kararlarımız vardır ki filan filan adam mazlumdur, dedik. Bi-gayr-i hakkın hükmolunmuş. Bir emirname verilmiş ki bila-muhakeme arazisi elinden alınmış. Bu adam hâlâ buradadır. İşte baktılar. 4-5 seneden beri sürünmektedirler. Bu da teba-i Devlet-i Aliyye’den sayılır.

2- Açış Nutkuna Cevap

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Dün karar verildi ki teşekkürname yazılmadıkça başka işlere bakılmayacak idi. Asıl maksadımız olan teşekkürnameye bakalım. Buna bir netice verilsin de sonra sair işler ile mülk ve milletimizin bekasını mucib hallere bakmaklığımızı münasib görürüm. Vakit zayi etmeyelim.

Reis Efendi: —Söylenen şeyleri ve arzuhal encümeninin teşkili ve ne vezaif ile mükellef olacaklarını ve kavaid-i esasiye-i kanuniyeyi nazarımızdan dûr etmemeliyiz. Encümen her bir mevad ve mesaili tedkik ederek neticesini iyice anladıktan sonra umuma malumat vermelidir. Eğer hükkamın vereceği ilamın hükmünü ilgaya dair bir şey yapacak olursak vazifemizin haricine çıkmış oluruz. Encümen usulü dairesinde tahkik ve neticesini heyet-i umumiyyeye arz etmelidir.

Umum: —Göndermiş olduğumuz tezkirelerin cevabı gelmiyor, ığmaz ediyorlar.

Reis Efendi: —İğmaz ederler ise arkasını aramak bu Heyet-i Mebusan’ın himmetine muhtaç bir şeydir; vaktiyle cevap gelmez ise esbabını araştırır, istizah eder. Cevaba muvaffak olamaz ise heyete haber verir ve heyet de onu müzakere eder; ne yapmak lazım gelirse yapar, Babialı’ye arz eder. Müsaade ederseniz teşekkür arızasının tezekkürüne girişilerek sair müzakeratın tevhid-i münasib mi?

(Umum tarafından tasdik)

Arızanın bir fıkrası için dün tayin-i esami usulüne karar vermiş idik. Şimdi müracaat olunsun.

Hacı Emin Efendi (Aydın): —Bendeniz bu bâbda bazı söz söylemek isterim. Nizamnamenin 68. maddesine nazaran bu madde-i malumeyi tefrik için reye müracaat lazım geliyor. Asıl madde ahval-i cariyeyi padişahımıza malumat vermek. Ve bunun sureti de iki veçhile olabilir: Biri vükelayı ittilham ve diğeri tahkikat taleb etmek. Bizim gösterdiğimiz ibare tahkikata taalluk eder. Tahkik ile tadil başka başka manayı müfid olduğundan kai-

de ve nizamına tevfikân dünkü kıraat olunan ibarenin ibkası veyahut ilgası için ihtilaf-i ârâ zuhur eylediği cihetle ibare-i mezkurenin yahut tarafımızdan söylenen ibarenin yazılması münasib mi, değil mi, heyetten sual olunmasını taleb ederim.

Sadık Paşa (İstanbul): —Dünkü gün reye müracaatımız malumdur. Başka türlü reye müracaat olunur mu?

Reis: —Kanunen yoktur.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Dün iki kere ekseriyete müracaat olunacak idi; halbuki bir kere icra olundu. Bu ibarenin ilga veyahut ibkası hususunda tayin-i esami usulüyle ekseriyete müracaat olunmasında şimdi ittifakımız var.

Mebuslardan birisi: —Bu nutk-ı hümayun-ı hazret-i padişahiye cevaptır. Onu bir saat evvel takdim etmek için ekseriyete müracaat etmeli; yalnız suret-i ahara ifrağ etmeli.

Hacı Ahmed Efendi(?): —Yalnız bu ibarenin hüsn-i suretle yazılması bahsinin mevki-i müzakereye konulmasını taleb ederim.

Reis: —Lütfediniz. Dünkü gün bir kararımız var idi. O kararın neticesine talik edersek muamelemiz güzel olur. O cihetle hem nizama tevfikân muamele etmiş oluruz, hem de o yolda maksudumuz hasıl olmuş olur. Tayin-i esami usulünce istihsal-i rey için lazım gelen matbu pusulalar hazır olmadığından herkes kendi ismini sandığa koparıp da koyacağına yazsın koysun, şimdilik tayin-i esami bu suretle olur. Kağıt verelim. Herkes isimlerini yazsın.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Dün bu fıkranın üzerine reye müracaat olunduğu vakit iki defa ekseriyet hasıl oldu buyurdunuz. Şimdi de cümleten ittifak olunuyor: Bu fıkra kalsın.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (Aydın): —İttifak tadildedir. Lağv başka, tadil başka!

Reis: —Dünkü mevzu-ı bahs olan madde malumunuzdur. Böyle bir ibare esasen kalsın mı, yoksa ibka edilsin mi, diye reye müracaat olunacak. Tadil ikinci derecededir. Dün müracaat olunan reyin ekseriyetinde iştibah hasıl oldu. Tayin-i esami ile reye karar verildi. Şimdi bu kararımızı bozar isek nizamsızlık etmiş oluruz.

Bir mebus: —Ya kalkmak ya tadil, iki rey göstererek şimdi reye müracaat olunsun. Nasıl netice hasıl olur ise öyle yapalım.

Hüdaverdizade Ohannes Efendi (İstanbul): —Hangi tarafta ekseriyet bulunur ise o vakit iş bitmiş olur.

Mustafa Bey (Yanya): —Dünkü gün verilen kararımız bu fıkra ya büsbütün kalksın ya hut ibka edilsin. İbka edilir ise o vakit tadil bahsi müzakere olunur.

Heyet: —Tamam.

Agob Efendi (İstanbul): —Bendeniz bunun için bir şey söyleyeceğim.

Reis: —Malumunuzdur ki, reye müracaat ediyoruz. İstihsal-i rey arasında söz söylenmemeli. Eğer ekseriyet hasıl olur ise söze hacet kalmaz. Ekseriyet hasıl olmadığı takdirde ibarenin tebdili bahsi gelecek; o vakit söyleye bilirsiniz.

Mustafa Bey (Yanya): —Şurada mütalaam var.

Reis: —Kanun (reylerin arasında irad-i makale mahal yoktur) diyor. Biz kendi kanunumuza ittibâ etmez isek sonra nasıl olur? Dünkü gün edilen mübahase ve müzakereden sonra bir taraftan (bu ibarenin dercinden sarf-ı nazar edelim), diğer taraftan (dercinde beis yoktur) demişler idi; onun üzerine bu ibarenin ya ilga veyahut ibkası için reye müracaat edelim.

Emin Efendi: —Bu fıkranın lüzumu yoktur, denilir ise o vakit takımıyla kalkacak, lüzumu var bahsinde ekseriyet bulunur ise o vakit ya aynıyle ibka veya tadil kılınacaktır.

Bahaeddin Efendi (Bursa): —Dün ilga bahsi takarrür etmişti. O karar ibka olunmalı. O fıkranın derci lazım değildir.

Reis: —Madem ki iki rey vardır, esasen derci takarrür ederse ikinci derecede tadil tarafını düşünmek lazım gelir.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bu fıkranın lağv veyahut ıslahı esası kabul olundu. İbka olunmaz ise mevzu mesele bütün bütün mahvolur.

Reis: —Ekseriyetin verdiği karar malumunuzdur ki esası kabul olundu. Şimdi lütfedin, dünkü zabıt okunsun, hall-i mesele etmiş oluruz.

(Zabıtname okunduğu sırada)

Hacı Emin Efendi(?): —Burada bir ibare münderiçtir ki bu ibarenin ibka veya ilgası; çünkü bendenizin söylediğim ibare seyyiatın tahkikine taalluk ediyor. Bu ibare ile seyyiati vükelaya tahsis eden ibarenin manası bir midir?

Reis: —Şimdi ilgası tarafında ekseriyet hasıl olmaz ise o zaman ıslahı tarafına gidilir.

Ahmed Efendi (Aydın): —Biz öyle anlamadık.

Reis: —Biz bu mübahasenin haricine çıkmamalıyız. Meselenin vaziyeti (bu ibareyi ibka edelim mi?) idi. Onun üzerine ekseriyet hasıl ol-

madı. Acaba bundan geçelim mi? denildi. Onda da ekseriyet hasıl olmadı. Şimdi tayin-i esami ile reye müracaat olunacak.

Emin Efendi(?): —Seyyiatı vükelaya tahsis eder yolda bir fıkranın derc olunması esasen kabul olunduktan sonra ibareyi istediğimiz gibi tashih ederiz. Biz bu yolda ibare istemez, diye anlamıştık. Yoksa seyiyatı tahsis eder yolda bir ibarenin derc olunmasının ekseriyette olduğunu bilmiyoruz; zabtın esası bizim anladığımız gibi midir? Yoksa başka bir yolda mıdır? Bir kere müracaat olunsun.

Reis: —İşte mazbatada mevzu-i bahs olan ibarenin derc olunup olunmaması hakkında, bir taraf ıslah ve bir taraf ilga ve bir taraf da fıkranın dercinde mahzur yoktur, diyor. Aşağısında (reye müracaat olunduktan bu fıkranın derc olunup olunmamasında istibah hasıl olduğundan reye müracaat olundu) diyor. Şimdi yeniden reye koruz, ekseriyete göre hareket ederiz.

Hacı Ahmed Efendi(?): —Zabıt makam-ı ri-yasetten cümle mebusanın fikrini beyandan ibaret olacaktır.

Bir mebus: —Maksad gene o fıkranın haliyle derc olunup olunmaması yahut ıslah olunması demektir.

Reis: —Şimdi burası anlaşılın ki isterse içimizden bir zât olsun, onun rey-i nazar-ı müta-laaya alınmak lazım gelir; zira iştirak eden olur. Dünkü gün cereyan eden müzakeratta bazı zevat (böyle bir fıkranın esasen derci lazım, fakat ıslah olunsun) diyordu. Madem ki esasen derc olunsun tarafında bulunan bazı zevat vardır, onların iskatı ne ile kabildir? Ekseriyete müracaatla hasıl olur. Şimdi reye müracaat olunup da esasen öyle bir şeyin dercinin lüzumu yok diye ekseriyet hasıl olur, ıslah tarafını iltizam eden açıkta kalır; yok, esasen böyle bir şey derc olunsun hakkında ekseriyet hasıl olur ise ol halde derci iktiza eder.

Emin Efendi(?): —İbarenin ilgası halinde vükelanın ef'aline açıktan açığa seyiyat isnad etmek mi istiyorlar, yoksa politikaca söylemek mi istiyorlar?

Sadık Paşa (İstanbul): —Mesele iki: Biri ilga ve diğeri ibka. Eğer ibkası ekseriyet kazanır ise olur.

Reis: —Reye konursa mesele anlaşılır. (Burada esasen böyle bir fıkra lazım mıdır, ya değil midir?) diye reye koruz. Lazım diyen tarafta ekseriyet hasıl olursa ıslah olunup olunmaması için dahi ayrıca reye müracaat olunur.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Mazbatada söylenen sözler böyle değildir. Efendim, aynen okunsun. Bu gayr-i kabildir; belki ben anlayamıyorum, evvela bana anlatmalı, ondan sonra geçelim. (*Mazbata, zabıt katibi tarafından kıraat olundu*)

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu değil; meselenin bidayeti okunsun

Emin Efendi(?): —Mevzu-i bahs olan şeye bakalım.

Reis: —Zahmet çekeriz, işi karıştırmayalım. Bizim kanunumuz tekmilen okunur, ondan sonra anlayabiliriz. Şimdi cereyan eden müzakereye ve reye müracaat esnasında söylenen söze ve reye konan meseleye dikkat edelim. Ona göre bahse girelim. (*Tekrar okunur*)

Reis: —Herkes kendi ifadesince yanlış bir şey görürse heyete müracaatla ıslah ettirmeğe muktedir. Ve salahiyet-i tammesi vardır. Sair yerde olduğu gibi her bir sözü kelimesi kelimesine ve harfi harfine yazılmak biraz güçtür. Vakıa bir dereceye kadar harf be-harf yazılır ise de istinograflarımız suret-i mükemmelede olmadığından söylenen sözlerden hangisinin noksanı olur ve kendisi ıslah etmek ister ise sonra ıslah eder.

Ahmed Efendi (Aydın): —Zât-ı devletiniz buyurdunuz ki suret-i muntazamada değildir; eğer zabıt ceridesi muntazam olmaz ise bir iş görülemez.

Reis: —Suret-i muntazamada değil, dedik. İstinograflarımız suret-i mukemmelede değildir, dedik. Şimdi bizim zabıtlarımız muntazamdır; fakat harf be-harf yazılamaz.

Agob Efendi (İstanbul): —Tayin-i esami ile rey-i alenide 69.'dur ki (69. *madde okunur*), bir rey veren adam esbab-ı mucibesini beraber vermek lazım gelir ki, bunlar sahihan gazeteler ile ilan olunacak ise herkesin söylemiş olduğu sözler yazılmış olsun. Esbab-i mucibeye tevfiқан sonra iş görülemez. Lutfediniz, efendim, bir şey sual edeyim:

Bu zabıt istinograflar vasıtasıyla mı yazılmıştır, yoksa kitabet tarafından mı?

Reis: —Kitabet tarafından. Eğer istinograflar tarafından olur ise mutlaka tekmildir. Dünkü meclisimiz aleni idi.

Bir mebus: —Dünkü müzakerat ilan olunmalı, efendim ve herkesin görmesi lazımdır.

Reis: —Heyetin malumudur ki geçen sene-den beri ilan olunuyor; onun için tekrara hacet

yoktur. İstinogırafların tanzimiyle bir an evvel neşrine himmet edeceklerdir.

Ahmed Efendi (Aydın): —Madem ki herkes nutuk ediyor. Bu istinogıraflar tarafından zabıt olunmalıdır ve biz görmeliyiz. Bu makalenin mazbatada terki iki veçhile caiz olamaz: Birisi bugüne hatiat ileride zât-ı şahaneye ilam olunur ve zât-ı şahane çağırıp mebuslara der ki: Ey mebuslar, ben size hürriyet verdim. Niçin siz bu makule vukuata malumatınız var iken haber vermediniz? Biz o mesuliyetten korkarız. Bu böyle bir şeydir ki efvah-i nasda tekevvün ediyor. Pek bunlara da itimad olunmaz ve vükela ne niyette oldukları bilinmez ise de ne mertebede ne derecede bulunduğu bilinmek için umumun enzarına arz ederim. Bu, böyle bir illettir ki benim söylediğim söz zabta konulmaz ise hiçbir fayda hasıl olmaz. Şimdi rey vermeyeni biz ne bilelim?

Bir mebus: —Tayin-i esamide bir takım hiç rey vermeyecek zât var. Nasıl olur? (*Heyetçe bir gürültü*)

Reis: —Âzâ-yı kiramdan evvel ve ahir rica ettim. Bizim bir nizamımız var. Nizamamızın tahdid ettiği dereceyi tecavüz edersek nasıl olur? Çünkü herkes reyinde muhtardır. İsteyen rey vermem der, ne bir şey yazar ve nede bir şey söyler. Ona icbar edemeyiz. Herkes kendi reyinde serbesttir; fakat rey vermeyen zâtlar taayyün eder. Her kim koymazsa kendinin reyi yoktur, demek olur.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bu halde idare memurlarına müsaade ediniz, gezdiresinler.

Bir mebus: —Hademe gezdirecek.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Hademeye emin değiliz. İdare müdürlerine vermeli.

Nafi Efendi (Haleb): —Nizamen hademe gezdirecek; fakat (emniyetimiz yoktur) diyorlar.

Sadık Paşa (İstanbul): —Emniyetimiz yoktur.

Emin Efendi(?): —Bu sözü kabul etmem. Tarziye isterim. Benim derece-i haysiyetimi Allah bilir. Sadık Paşa (idare memurlarına emniyetim yoktur) dedi; bu sözü katiyen kabul etmem, benim onurumu Allah ile ben bilirim.

Reis: —Emin Efendi, muhavere etmeyiniz, rica ederim.

Emin Efendi: —Ama (emniyetimiz yoktur) dedi.

Reis: —Makam-ı riyasetten ruhsat vuku bulmadıkça kimse bir şey söylemez.

Emin Efendi: —Bana niçin söylüyor. Benden ne ister?

(*Mücadeleyi men için heyet beyninde gürültüler*)

Reis: —Nizam icra olunmuyor. Biz eğer makam-ı riyasete inkıyad etmez isek olmaz; sonra fenâ olur. Şimdi burası malum olmalı ki, hatta hata bile olsa sükut etmeli. Makam-ı riyasetten ihtar vukuunda mutavaat lazımdır. Hata mıdır, değil midir; heyet onu temyiz eder. Makam-ı riyaset de vazifesini ifa eder. (*Heyet tarafından bitti, bitti sadaları*)

Malum oldu ya, her kim kendi ismini atarsa o fikranın ibkası için rey verenler demek oluyor.

Abdürrahim Efendi(?): —Fıkraı mazbataya koymak icab tarafıdır. Selb tarafına müracaat edelim.

Reis: —Konulsun mu?

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Konulmasın. Eğer konulursa esas madde bozulur. İcab tarafında selb tarafı olur; halbuki daima icabı tarafı olacak.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —İcab, selb mahkemede olur. Konulsun, konulsun.

Reis: —Bu fıkra lazım mı, değil mi? Esasen iyi kararlaştırılmalı, dedik ve reye müracaat ettik. Ekseriyet hasıl olmadı. Bu surette rey pusulasını atan zât bu fıkra kalsın, demiş olacak. İslahı ikinci derecededir. Her kim fikranın kalmasını isterse buraya ismini atacak; lakin orası malumdur ki, Bazı âzâ-yı kiram bu fıkra kalsın, dedikten sonra ıslahı tarafında bulunuyor. Bu ikinci derecede bir şeydir. Ekseriyet bu fikranın ibkası tarafında bulunmaz ise ıslahı tarafı düşünülür; gene reye müracaat olunacak, demek olur. Şimdi bu fikranın dercini isteyen ismini mübeyyin bir kağıt atacak.

Heyet: —İbka tarafında olanlar sonra yine tadelini isteyebilirler mi?

Reis: —Hay hay! Fakat âzâ-yı kiramdan rey veren zâtlar mevcut bulunsun. Mikdarı tadad olunduktan sonra tayin-i esami ile reye müracaat edelim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Kaide odur: Vasıta-i icraiye riyaset makamıdır. Esna-yı müzakeratta, hususiyle rey vermek zamanında hepsi bulunmak lazımdır.

Reis: —Âzâ-yı kiramın hepsi mevcuttur, zannedirim. (*Rey sandığı gezdirilerek pusulalar vaz olunur*)

Bazılar: —Menahem Efendi pusula atmadı.

Reis: —Menahem Efendi, siz buraya bir pusula attınız mı?

Menahem Efendi: —Hayır, atmadım.

Heyetten bazıları: —Allah, Allah! Ya bunu kim yazmış? (*Atılan pusulanın kimin tarafından atıldığı hakkında bazı mübahase olunduktan sonra Salim Efendi tarafından kendi namı olmak üzere atıldığını Manok Efendi ifade ve Salim Efendi tasdik etmekle mübahaseye hitam verilip tefrik-ı ârâya mübaşeret olundu. Heyetten bazıları teneffüse çıkmak üzere kıyam eder.*)

Reis: —Heyet her ne vakit isterse teneffüs için tatil ederiz; fakat esna-yı müzakeratta, hususiyle rey vermek zamanında, hepsi bulunmak lazımdır. Ol vakit bazı şeyler var ki dikkat olunmalı. (*O sırada reyler tadad olunarak ibarenin esasen kabul olunması hakkında 41 rey ile hasıl olduğu reis efendi hazretleri tarafından beyan olundu.*)

Yusuf Paşa (İstanbul): —Menahem Efendi ben rey vermedim, diye bağırırsa, biz sak: “Hayır, sen bilmezsin, sen rey verdin!” diyebilir miyiz? Şimdi öyle diyoruz.

Reis: —Birkaç kereler tekrar ve tarif olundu. Nizamımızı muhafaza edelim. Şimdi o zât daha

sandık açılmazdan evvel ben reyimi verdim; fakat anlamadan öyle bir şey ettim, dedi. Böyle bir hâl zuhurunda ne yapmak lazım gelir? Mecbur mu etmeli? Yoksa reyinde muhtar mı bırakmalı.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Rey pusulası atıldığı vakitte canib-i riyasetten bu rey (ibarenin esasen kabul veya adem-i kabulü için olup tadil maddesinin kalacağı) beyan olunmuştu. Şimdi alınan reyler esasen hürriyeti muhafaza için içindir. Bundan bazıları (tadil kılınacaktır) diyor imiş. Ve sonraki bahis olunacak bir meseledir. Onun için dahi badema ayrıca müzakere olunur. Şimdi saat ilerledi; eğer heyet tensib ederse onu yarın ilk ictimamızda müzakere edelim. Mevcudumuz 81 rey olduğu sandık açılmazdan evvel söylendi. Bu bir sehve mebni olmalı.

Reis: —Sandık açılıp reye bakılmazdan evvel söylendi. Şimdi âzâ-yı mevcudenin mikdarı mazbutumuzdur. Madem ki vaktimiz darlaştı; saat on ikiye çeyrek kalarak meclise hitam verildi.

Üçüncü İnikad*

27 Zilhicce 1294 — 21 Aralık 1293 / 2 Ocak 1878
ÇARŞAMBA

Reis: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2073, 29 Aralık 1293.)

Birinci Celse

1- Geçen Zabıt Hulasası

Reis Efendi: —Bugünkü meclisimiz saat yediye çeyrek geçerek küşad olundu. Geçenki zabıt kıraat olunsun (*zabıt katibi tarafından kıraat olunurken*)

Aliş Paşa: —Dün daha söyleyecek idim. Kuvvet mevcut olmadığı halde memleketi terk etmeyip de ahaliyi düşman eline geçirmesine sebep olanların mesul tutulmaları lazımdır. Bunu dün ifade edemedim, noksan yazıldı.

Reis: —Tashih olunsun.

Bir mebus: —Maksat hep birdir. Madde tahkik olunduktan sonra elbette iş tahakkuk edecek. Zaten dünkü gün tahkik olunacağına dair karar verildi idi. (*Zabıt ol veçhile tashih olunduktan sonra mâbadi kıraat olunurken*)

Âzâdan bazıları: —Eyi zabıt olunmuyor.

Reis: —Dün demiş idik ki sitenograf efendiler harf be-harf zabıt edecek.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Fakat bir rey beyan eylemek için hepimiz birden söylemekte olduğumuzdan ve sitenograf efendilerin mahalleri yüksek bulunduğundan zabıta suubet görüyorlar.

Reis: —Evet, münavebeye dikkat buyurulmalıdır. Bir zâtın irad buyurduğu şeyi diğer âzâ-yı kiram istima etmelidir ki mübahase yoliyle cereyan etsin.

Emin Efendi(?): —Sandığın küşadında tadad olunurken dışarı çıkanların malumatı olmamıştır. Rey verenler 41'e baliğ olmuştu.

Reis: —Bu bahis malumdur ki tayin-i esami ile olduğundan tayin-i esami ile rey vermek başka, rey-i hafi ile rey vermek başka.

Madem ki bir pusula üzerine kendi ismini yazmış, vermiş, dahil olmuş; sonra geri alınabilir mi? Rey verdiği vakitte ister burada bulunsun ister şubede bulunsun; çünkü reyini dışarıdan göndermiyor. Heyette bulunduğu esnada cereyan eden müzakeratta rey verip de dışarı çıktığı gibi rey makbul olmalı mı, olmamalı mı? Sonra rey verir ise acaba kabule şayan mı, değil mi? Rey sandığı açılıp onlara bakılınca o vakit malum olur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —İçinde bir takım reyler zuhur etti ki tadili tarafında bulunuyorlar. İbkada değil; onlar ibkası tarafında bulunanlardan sayılmamalı. Ya kabul ya adem demeli.

Reis: —Şimdi zabıt okunuyor; sonra mesele mevki-i müzakereye konulsun, ondan sonra icabına bakarız.

Süleyman Bey(?): —İbarece tabirde tadil isteyenler esasen bu ibarenin ibkasını ister demektir.

Reis: —Sadedden çıkmıyalım. Şimdi zabıt okunuyor. Sonra noksan yahut ziyade varsa ıslah ederiz.

Emin Efendi(?): —Evet noksan var: 81 mevcut gösterilmiş; halbuki değil idi.

Agob Efendi(?): —Rey toplandığı vakit soruldu: 81 olduğu beyan olundu. Nasıl olduğu malum değildir. 81 diye itibar olundu, sayılmadı.

Basım Bey (Edirne): —Sayıldı.

Emin Efendi(?): —Mevcut olanların esamisi burada mazbuttur. Rey devşirildiği sırada kendileri mevcut olduklarını beyan ederlerse o vakit Agob Efendi'nin dediği hasıl olur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Dün meclisin küşadında 81 âzâ mevcut idi. Reis tarafından ilan olundu. Emin Efendi hazretleri diyor ki, rey toplandığı vakit 81 yoktu. İhtimal, caizdir; fakat meclisin küşadından sonra âzâ gelmediği neden malumdur? Belki meclis küşad olunduktan sonra geldiler. Dün meclisimiz üç saat açık kaldı. Ondan sonra malum ki 81 mevcut toplanmadığı neden bellidir? Madem ki 81 rey üzerine tutuldu, ona itibar edilmeli.

Emin Efendi(?): —Cevab isterim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Cevab vereyim.

Reis: —Cevab vereceksiniz, ama saded o değildir. 81 mevcuttu. Şimdi kaç kişi itibar olunmak lazım geliyor? Rey sandığı açılıp da reye müracaat etmek lazım geliyor.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Sandık küşad olduğu vakit 81 var idi. Başka türlü hiç kabul etmeyiz. Eğer reyinde şübhe eden var ise yine tayin-i esami ile reye müracaat ederiz.

Vasilaki Efendi (Selanik): —Filvaki sandık açıldıkta 81 rey vardı; fakat rey toplanmağa başlandıktan âzâ-yı kiramdan birkaçı, hatta katib efendiler ve idare memurları saydılar, 61 ve 68 kişi mevcut idi. Sorunuz, sual ediniz; belki, idare memurları burada, hepsi biliyor. (*Bu aralık gü-rültü çoğaldı*)

Reis: —Muhavereye girişmeyelim, (*zabıt kı-raatine devam edilir*)

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Dün hakk-ı çakeranemde türlü türlü şeyler söylenmiş; güya bendeniz bir rey verdikten sonra geriye almak istemişim. Bu kabil mi? Beş dakika evvel verilmiş bir rey beş dakika sonra geriye alınabilir mi? Hiçbir vakit alınamaz. Bu bedihiyattandır. Ancak bu bâbda bir yanlışlık vardır; lütuf buyurunuz, fikrimi beyan edeyim, ondan sonra bu yanlışlık meydana çıkar.

Bendenizin evvel, ahir istediğim şey rey vermekten ictinab etmek, imtina etmek; yani mevzu-ı bahs olan ibarenin ilgasına veya ibkasına rey vermek fikrinde idim. O niyetle ismimi sade yazdım, ibka ve ilga yazmadım. Ama diyeceksiniz ki yanlışlığınız vardır; belki vardır, inkar etmem; bendeniz dışarı çıktım, sonra geldim. Nihayet

zihnime yerleştirdim ki mebusan-ı kiram hazeratı isimlerini yazacaklar. Kimi (ibka), kimi (ilga) diyecekler. İstemeyenler de yalnız isimlerini yazıp sandığa atacaklar, olabilir, ki bendeniz bu itikadda idim; şimdi bir şey soracağım: Acaba bir mesele hakkında bi- taraf rey vermek kabil midir, değil midir? Ondan sonra cevabım var.

Reis: —Kabildir, efendim.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Çünkü ilgasını istemem, efendim. Şubelere gittim, efkarımı beyan ettim; ama yanlışlık olmamak için bendeniz biri ilga, biri ibka anladım; mecalis-i meşverette bir kaide, bir usul vardır, efendim; bunları biliriz.

Reis: —Geçenlerde beyan olunmuştu ki bazı âzâ-yı kiram tadil olunsun, buyurdular. Ve âzâ-yı kiramın bir haylisi de tadilini iltizam etmişti; madem ki esasen böyle bir fikrin adem-i lüzumundan bahseden zevat vardır. Bir kere mesele mevzu-ı bahs konulsun. O fikranın lüzumu var mı? Öyle bir fikranın esasen ehhemmiyeti var mı, yok mu?

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bendeniz fikrimi beyan ettim. Heyet neye karar verirse verebilir.

Reis: —Her ne ise, siz ifadenizi söylediniz, Heyet icabına bakar.

(*Zaptın kıraatine devam*)

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Benim ismim söylendiği vakit söyledim.

Emin Efendi(?): —Esami sayılmağa başladıktan sonra...

Reis: —Esami pusulaları sayılırken ifade etmiş olduğu diye tashih olunsun.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Okunduğu esnada değil, okundukta.

(*Zabıt okunurken Nakkaş Efendi'nin bir ifadesi sırasında*)

Nakkaş Efendi (Suriye): —Ben öyle demedim.

Reis: —Şimdi o fikrayı heyet dinliyor, bir kere okunsun, istima olunsun.

Nakkaş Efendi: —Canım, bunu ben söylemedim.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Efendim, ben bu sözü kabul ederim. Ve hâlâ gene o cevabtayım.

Reis: —O bahs-i ahar; lakin dünkü gün heyetçe makbul, gayr-i makbul, bu sözü zât-ı âliniz söylediniz. Heyetçe malum.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi: —Söylemişim, kabul ederim.

Reis: —(Astarçılar Kethüdası Ahmed Efendi'nin reyidir) diye tashih olunsun.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Söylenilen ibareyi bendeniz söylemedim; ama söylediğim ibare yazılmamış. Bendeniz dedim ki (rey verenler de tadil isteyenler de var idi). Bunu dedim, yazılmadı; belki ötekinin yerine bu yazıldı.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Açış Nutkuna Cevab

Reis: —Dün teşekkür arızasının müzakeresinden bir parça kaldı idi; sair bahislere girişecek olur isek birbirini vely ederek geri kalır. Vaktimiz zayi olur. Bugün onu itmam edemez isek teessüf ederiz.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Dainiz de badehu arz edecektim. Bugün meclisimiz küşad olunalı 20 güne yakın oldu. Hâlâ biz bu mazbatayı takdim arzusundayız. Böyle buhran vakitinde bir fikranın kaldırılıp kaldırılmamasına bu kadar ihtilaf olduğuna dainiz teessüf ederim...

Bu mazbatada vükelanın aleyhindeki olan fikranın kaldırılmasına rey veren zevatın belki agleb-i vükelayı dahi bilmezler ve bir hususa dahi mübteni değildir. Şu kadar var ki bu buhranımızın zamanında tedabir-i lazimeye teşebbüs etmeliğimiz lazım gelirken böyle bir fıkra yazılması İstanbul'u birbirine çaldırmak demek olup bu ise akl-i kasirane mecsavap görülmediğinden neşet eylemiştir.

Bu ifademden vükelayı sahabet anlaşılmasın. Şimdi lazım olan bir saat evvel bazı vükelayı buraya istemeliyiz ve demeliyiz ki; hâl niçin bu raddeye vardı ve şimdi ne reyiniz var? Onu mevki-i müzakereye bırakalım ve bir netice-i hayriyeye bir an evvel karar vermeliyiz; çünkü vakit dardır. Ondan sonra askeriyece, vükelaca her ne istersek bi-hakkın isteyebiliriz. Bu iş bir saat evvel bitsin ki, işimize bakalım. Ve illa bu bir ay sürdü. Bu fıkra kaldırılıp kaldırılmamasıyla uğraşıyoruz. Dainiz buna teessüf ederim ki hâlâ bir karar verilmedi.¹²⁵

125 Padişaha cevab arızasının meclisteki tartışma cepheleri gibi cepheler o günkü gazetelerde de kurulmuş gibi idi; Vakıf gazetesinin 22 Aralık 1293 sayısında şu satırlar okunuyor:

"Reislerin, katib-i resmilerin intihabı meselesinden sonra Meclis-i Mebusan'ın iştiğal eylediği şey nutk-ı hümayun-ı hazret-i padişahiye cevaben takdim olunacak arizadır. Haber aldığımız göre bu arizanın bazı mahalleri mebusan-i kiram meyanında mübahase ve hatta mücadeleleri istilzam eylemekte imiş. Heyet-i Mebusanın geçen sene sureti müzakeratında görülen fevk-

Reis: —İlave olunsun. Heyetçe uzun uzadıya vakit zayi etmekten maksat onların ıslah ve ilavesidir (*zabıt kıraati hitam bulur*).

Reis: —Heyetçe zabıt hakkında başka söyleyecek var mı efendim?

Reis: —Pek iyi efendim, rey sandığını getirsinler, tekrar rey toplamağa başlayalım.

Sadık Paşa (İstanbul): —Dünkü bahisten bir şey unutulmuş; o derc olundu mu?

Reis: —O bahse girişmeden rey sandığını getirsinler.

Mustafa Bey (Selanik): —Sadık Paşa'nın tekelif ettiği şeyin derci münasip değil; çünkü esas meseleye müteallik değildir.

Sadık Paşa (İstanbul): —Derc ve zaptı elzemdir, efendim; madem ki vukuu vardır, zabıt olunmalı.

al-had hüsn-i cereyan herkesi hayran eylemiş ve bu sene dahi mebusan-i kiramın ağılebi geçen senekilerden bulunmuş olduğu cihetle bu sene dahi usul-i müzakeratın nizamname-i dahiliye tamamı-i muvafakati ümid olunur."

Vakıf'ın bu yatıştırıcı yazısı ertesi günkü *Basiret*'de şöyle karşılanmakta idi:

"Dünkü *Vakıf* gazetesinde (Meclis-i Mebusan) serlevhalı bendin bir fıkrası (yukarıki fıkra) calib-i nazar-ı dikkattir.

Biz bu fıkraları okur iken hatırıma derhal nutk-ı hümayun-ı hazret-i padişahiye ve onun dahi bilhassa her mebusun kemal-i hürriyetle beyan-ı efkar etmesi hakkındaki fıkra-i celilesini getirdik. Adalet ve hürriyetle meşhûn olan efkar-ı hikmet-ı dışarı mülûkanenin imla eylediği işbu fıkra-i celile-i ahrarane her bir Osmanlı için şayan-ı takdistir. Hele biz daima teslimkerdemiz bulunan kemal-i aczimiz ile beraber menafi-i devleti menafi-i milletle müteahid değil, adeta ikisini bir şeyden ibaret olmak üzere telakki eyleyen selametçüyandan bulunduğumuz için Heyet-i Mebusanın ictima-ı aleni vü hafilerinde ne kadar ahrarane beyan-ı efkar eylediklerini görür isek o kadar mutmain olmamız zaruridir; ancak her parlamento âzâsı efkar ve güftarlarında mutlak olmakla beraber, çünkü umum milletin ukulü orada ictima etmiş demek olduğundan; müzakerat-ı vakıanın akıl ve reviyet nezdinde hangi mecradan cereyan etmesi lazım ise onu tayin emrinde birer nizamname-i dahili vaz'ı dahi parlamentoları küşad eyleyen Kanun-i Esasilerin cümle-i muktezayatından bulunmakla menafi-i devlet ü milleti daima taharri ve muhafaza ile iştiğal eyleyen matbuatın bu nizamname-i dahililerle tayin olunan mecradan icray-i müzakereye himmet olunacağını (ümid) etmelerine dahi hamiyet ve hulusu hasebiyle şayan-ı dikkat görürüz.

Erbab-i kelam için izaha hacet yoktur ki hamiyet-i milliye ve gayret-i ahraranenin şevki hiçbir vakitte mütekellemi kanun-i münazaradan harice çıkartamaz ise mütekellem asıl o zaman belîğ add olunur. Mebusalarımızı kamilen kanun tahtında münazara edene bülegaadan görmek elbette Osmanlı milleti için daha başkaca bir memnuniyeti ve teşekkürü mucib olur.

Bir bahis onun için mukarrer olan mevsiminde ve kanun-i münazaranın tayin eylediği mecrada cereyan eyler ise onun tesiri daha ziyade muhakkak ve şüpheden varestedir.

Her ne hâl ise maruzat-ı vakıamız bir hatıra-ı acizanedan ibaret olup biz berati necatımız Kanun-i Esasî'nin mevaidinden bi-hakkın istifadeyi dahi Heyet-i Mebusanın reviyet-i dakika şinasi ve gayret-i hurdebînîsinden beklemek noktasından asla inhiraf etmeyecek olan Osmanlıyandan bulunduğumuz için şu hatıra-ı acizaneyi şayed bir vehile olsun faydayı mucib olur diye yazdık."

Mustafa Bey (Selanik): —Esas maddeye ve mevzu-ı bahs olan müzakereye aid olmadığından buraya derci pek de münasib olmaz.

Sadık Paşa (İstanbul): —Bu mübahase heyette vuku bulmamış olsaydı, o vakit diyecek yok idi; lakin vuku bulmuş bir şey olduğundan derci de lazımdır.

Mustafa Bey (Selanik): —O demek değil, efendim; münasib olmadığı içindir.

Reis: —Şimdi sahib-i rey kendileridir; madem ki dercini taleb ediyorlar. Derc lazım gelir. Derc etmeden başka çâre yoktur. Eğer sarf-ı nazar ederler ise heyet kabul eder.

Sadık Paşa: —Dercini isterim.

Reis: —Efendim, yazılmasını ister misiniz?

Emin Efendi: —İsterim; hem yazıldıktan sonra burada okunmalı.

Reis: —Evet.

Emin Efendi(?): —Dün rey vermiyenler bugün verecek mi?

Reis: —Eğer yeniden mevzu-ı bahs olarak rey toplanmış olaydı verebilirdi; filhakika mevcut olan âzâ rey verir, lakin dünkü gün mevcut olan içinde rey verip de yalnız reyin mikdarı tayin ve tadad olunmaktan ihanet ise bunun üzerine rey verilmesi usulen caiz değildir; dünkü gün aded-i mevcudumuz 81 idi; malum-i âlinizdir ki âzâ-yı kiramın rey vermeğe hakkı var. Reyi veren âzânın meclisin müzakeresinde hazır bulunmasıyla meşrut ve mukayyedir. Hiç bulunmayan zevat da var ki, ben bulunamadım. Şimdi hazırım. Heyet âzâsından madud bulunuyorum. Ben de rey vermeğe salahiyetim vardır, der ise kendisine yok, demek olamaz. O halde şirazemiz bozulur.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Bu halde iki kişi tenzil etmek lazım gelir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bazı zevat dediler ki rey arayanlar aradıkları vakitte 81 kişi değil, 64 kişi idiler. 41 kişi bu fıkranın ibka olunması için rey verdi.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Lakin mebuslar içinde birkaç kişi var ki tadilini isterler; hem de ekseriyet üzere idi. Demek ki biz ondan 15 kişi kaldık.

(*Bu sırada katib-i resmi Mustafa Bey (Selanik) rey veren zevatın esamisini kıraat eyler.*)

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Şimdi tadilini isteyenler hakkında ne yapacağız?

Reis: —Esasen böyle bir fıkranın dercini münasib görenlerde ekseriyet hasıl olur ise olunur.

Tadil isteyenler başka bir ibare tensib ederler. Hasılı tadil bahsi müzakereye konulacaktır; şimdi bazıları tadil isteriz, dediler.

Mustafa Bey (Selanik): —Dünkü mevcudumuz 81 farz olursa rey verenin adedi 40 olduğu halde ekseriyet olduğunu tasdik edecek misiniz? Buraya reisin de reyi dahil olduğu halde 41 rey var.

Reis: —81 mevcut olduğumuz halde mevcut olan ârânın mikdarı 41'e baliğ oldu. O halde ekseriyet hasıl olmuş demektir.

Agob Efendi(?): —Halil Ganem Efendi reyi geri aldı.

Heyet: —Almadı.

Reis Efendi: —Reis dahi dahil olduğu halde müsavat olsa yani âzâ 80 olsa 40'ı bir tarafta, diğer 40'ı da bir tarafta olsa, o halde müsavat ile bir şey yapılamaz, yapılmak lazım değildir, denilemez; çünkü reisin bulunduğu tarafta rüçhaniyet mevcut olacağından o taraf kazanmış olur. Halbuki şimdi 41 rey var. Demek oluyor ki ekseriyet mevcuttur; zaten heyetin maksadı bir şeydir. Tadil, her ne ise suret-i münasebede bir ibare terkiibini de rica ederim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Şimdiye kadar arz ediyorum ki tadil tarafında bulunanlar...

(*Bu sırada heyet beyninde adem-i istimalı ima eder gürültüler olmakla riyasetten men olundu.*)

Nakkaş Efendi (Suriye): —Padişahımız efendimiz bize hürriyet verdi, siz alamazsınız. Sözü müzü ikmal etmeyince istihzaya hakkınız yoktur; sonra siz söylerken biz de istihza ederiz. Bu ayıb şeydir.

Reis Efendi: —Kendi hürriyetimizi kendimiz selb eder isek esasa muvafık harekette bulunmuş olmayız. Âzâ-yı kiramdan belki irad edeceği makaleye cevap verecek bulunduğu herkesi hür bırakmalı. Ne ise söylesin. Şimdi bununla beraber madem ki ekseriyet hasıl oldu, ekseriyetin hükmüne tâbi olmak emri zaruridir. Bu halde ekseriyet hasıl oldu, diyerek ekalliyette kalan zevatın rey vermeğe hakkı yoktur, diyemeyiz. Yine müzakereden hakları sâkıt olmadı; şimdi ibarenin terkiibinde umumen himmet olunmalıdır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bunu bir kere bilelim; öteki taraf kabul olunacak mı, olunmayacak mı? Biz, yani heyetten rey verenler tadile ne diyeceğiz? Evvel-i emirde (ibkası) buyurdunuz. Tadil var mı?

Reis Efendi: —İbka ile beraber tadil diyorum.

Nakkaş Efendi: —Tadil ile ibkası da var mı?

Reis Efendi: —Var, var; şimdi tadil tarafına gideceğiz. Âzâ-yı kiramdan tasavvur olunmuş bir teklif var ise meydan-i bahse koysun. Belki ittihad-i efkar hasıl olur da iş bitmiş olur. Sonra asıl sadedimize girişiriz. Dünkü reye konulan (ibkasiyle tadil) idi.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Fakat tadil olunmasını ben de isterim; çünkü tecemmu etmekten muradımız nedir? Vükelaya ihanet değildir. Hâşâ! Vükelaya bizim husumetimiz yoktur. Biz vükelaya dalkavukluğa da gelmedik. Büyüğümüzü, küçüğümüzü ayrı ayrı dinlemeğe ve onun üzerine söz söylemeğe ve hakkaniyeti meydana çıkarmağa geldik. Devlet bize ruhsat vermiş. Gerek ibkasına gerek ilgasına rey verenler devlet ve millete hizmet etmek emeliyle veriyor. Bu cihetle her tarafın muradını bilmek lazım gelir.

Reis Efendi: —Öyledir. Şimdi 80 âzânın 40'ı ibka tarafında, 40'ı ilga tarafında. Demek olur ki bunun içinde de tadil arzu eden var. Hiç rey vermeyen var. (Haliyle kalsın, pekala!) diyen var. (Münasebetle, mülayemetle derc olunsun) diyen var. Gerek zât-ı âlî'niz, gerek başkası olsun, şu ibare-i haliyeyi bir yakışıklı bir meal ile beyan etmek kimin elinden gelir ise buna ittifak ederiz. İnşallah, âzâ-yı kiram da buna muvafakat ederler. Bizim muradımız budur. Rey hasıl olur ise öylece yapmalı. Eğer tensib olunursa encümen ve şubelerde bulunan âzâ-yı kiram da teşrif etmeli, hazır bulunmalı. Burada bulunanlar da bir yere gitmesin.

Agob Efendi(?): —Bir yere gitmiyoruz ki bu mazbata bir an evvel bitsin.

Diğer mebus: —Deminden acele buyuruyorlar idi. Biz de arzu ederiz. Bunun ibka ve ilgası için 15 gündür burada birbirimizden eza ve cefa çekiyoruz; madem buna karar verildi, icra olunsun. Herkes işini bırakıp buraya geliyor ki milletimize, devletimize hizmet etmek için. Biz niçin halimizi padişahımıza arz etmeyelim. Buna kim mani olur, efendim?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Ekseriyeti biz kazandık, bunun üzerine ne deseler hakları vardır.

Reis: —Orası makam-ı riyasetten rey ve ekseriyete konur. O vakit kimsenin bir şey söylemeğe hakkı yoktur. Buranın hakimi ekseriyettir; madem ki bunun ilgası yahut ibkası üzerine rey toplandı.

(*Katib-i resmi Mustafa Efendi'nin irad-i kalam etmekte olduğu esnada bazı taraftan lakırdı cereyan eder.*)

Şimdi makam-ı riyasetin hukukuna müdahale caiz değildir. Burası âzâ-yı kiramın pek rânâ malumudur. Bu mesele (esasen böyle şeyin lüzumu var mı, yok mu?) diye bir meseledir; ben ayrılır yahut tadili tarafına giderim, diyen olur ise o başka bir meseledir. Şimdi burada halledelim mi, yoksa çabucak şubelere havale edelim mi veya hut dağılarak teati-i efkar eyledikten sonra yine ictima edelim mi?

Heyet: —Burada, efendim, bu müşkülü halledelim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bu müşkülü halledelim. Dün şu ibka taraftarı kaybetmiş olaydılar, tadilata tekrar rey aranılacak mıydı?

Reis: —Şimdi orası anlaşılmalı ki heyetçe cereyan eden müzakerat neden ibarettir ve hatta hükmolunan mesele nedir? Pusula ile verilen reyler neden ibarettir? Çünkü ekseriyet hasıl oldu ve rey verdiler. Ama arasında da ilave ettiler: Biz tadil ile beraber ibkasını isteriz, dediler; bu halde demek oluyor ki ibka olundu, esasen böyle bir ibareye bakalım, dedik.

Birisi: —Buna ilga manası mı verecek idik yahut tadil mi?

Reis: —Efendim, kaideye riayet olunmalı. Esas başka, teferruat başka. Esas kabul olunmaydı heyetçe yine işe girişilmez idi. Kabul olundu, şimdi teferruatına girişmeyelim, ona da kimse mani olmaz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bendenizin maksadım: Madem ki şubelere gideceğiz ve müzakere edeceğiz. Maksadım bir anlaşılın: Ekseriyet ibkasına mı, yoksa tadiline mi? Bunu tefrik edeceğiz; mutlaka ibkası tarafında ekseriyet var ise başkasına hacet mess etmez.

Reis: —Artık tadili icab eder, etmez; onu encümende müzakere edecekler. Eğer tadili icab ederse, ne yolda yazılması lazım gelirse beyan olunacaktır.

Nakkaş Efendi: —Tadiline ekseriyet var ise ona göre işimizi bilelim.

Heyet: —Hayır.

Sadık Paşa (İstanbul): —Zaptın nihayetinde ki reyler belli mi? 39 mu, 41 mi? Sonradan madem ki müzakere cereyan etmiş, derc olunmalı değil mi?

Reis: —41'dir.

Mustafa Efendi(?): —Demin bir şey beyan buyurdunuz: Eğer ilgası tarafına gidilmiş olaydı ve ilga tarafı kazanmış olaydı, acaba o halde tadilata girişilecek miydi? Cevab buyurunuz. Bu ibkası tarafında bulunanlar dahi iki cihetle rey verdiler. Bazıları ibarenin aynıyle kabulü, diğeri tadil ile esasın kabulü.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Hepsi iyi; fakat sırf ibka ile tadil meselesine rey verenler kimler idi? Yalnız 41 kişi idi. Bu halde ilgasına rey verenlerin müdahale etmesi neden icab ediyor?

Reis: —Dün bahis olunduğu sırada birkaç kere tekrar tekrar beyan olundu: Heyetçe bu bir esastır. Yani, esasen ibkasını isteyenler kabul olunduktan ikinci derecede tadile başlayalım, denilmiş idi. Ekseriyet hasıl oldu. Bir şeyde derece-i ekseriyet hasıl olursa ol vakit ikinci dereceye geçilir. Şimdi ikinci dereceye geçtik. Herkes yine rey verir. Ekseriyetle hükmederiz. Esasın hilafında bulunan âzânın reyden sukutunu hükmedemeyiz.

Mustafa Bey(?): —Demek oluyor ki, efendim, reyde iştirak edebilirler.

Ohannes Efendi(?): —Esas kabul olunduğu halde tadiline girişilecek idi, başka bir ibare de konulacak idi. Şimdi tadiline ekseriyet arayınız. Şubelere gideriz, bir şey kaleme alırsınız, hangisini beğenir isek yazalım.

Reis: —Rey taleb olunacak, rica ederim, sükut ediniz.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Şubelere gidilip uzun uzadıya uğraşmaktan ise burada yapalım, müzakere edelim, olsun, bitsin.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Müsaade isterim.

Bir mebus: —Reye müracaat esnasında söz söylenmez.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Canım, senin ne hakkın var? Reis efendi men eder.

Reis: —Efendim, biz şimdi reye müracaat ediyoruz. Tadil tarafını isteyen, yani (bu ibare aynıyle kalmasın, tadil edelim) reyinde bulunan elini kaldırmalı. Elini kaldırmayan bu ibarenin aynı ile kalmasını isteyecek demek olur (*Heyetten bazıları elini kaldırır*)

Reis: —Ekseriyet münasib elfaz bulunarak o yolda tanzim olunsun tarafında. Şimdi bunun o yolda tanzimi için encümünde müzakere olunması tensib olunur mu?

Bir mebus: —Şubelerde olmaz. Umumda bir şey yapalım. Efkaramızı bunun üzerine, teati edelim, karar verelim. Bir saat evvel bitirilmesi münasib olur, zannederim.

Reis: —Madem ki tadil tarafında ekseriyet hasıl oldu. Şimdi bunu düşünmek için yarım saat dışarıya çıkalım. Vakıa bazı mutena şeylerimiz var. Yarım saat şubelerce müzakere ederek münasib elfaz ile tanzim olunsun. Ondan sonra sair işimize bakalım. İttifak olur ise yarım saatten sonra ictima etmek üzere şimdi meclisimiz hitam buldu.

İkinci Celse

Reis: —Meclisimiz saat onda defa-i saniye olarak ictima etti. Demin tadil olunacak ibarenin terkihi için şubelere dağılması kararlaştırılmıştı. Şubelerde yapıldıysa âzâ-yı kiram haber versinler (*Teşekkür arızasına konulacak ibarenin tadiline dair şubelerde terkihi olunan kağıtlar katib-i resmi Rasim Bey'e okunmak üzere verildi*)

Rasim Bey (Edirne): —5. şube 1. şube ile hem-efkar olduğundan 5. şubeninki yoktur, (*deyip hepsini birer birer kıraat eder*).

Reis: —Şubelerden verilen varakaların müfadi malum oldu. Birisini muvafık görüp ihtiyar veya red veya aleyhinde veya lehinde söz söyleyecek var mı? İsterseniz iyice anlaşılacak için tekrar okunsun.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Anlaşıldı. Deminki ve dünkü muarazamız ne idi? Gerek vükela olsun ve gerek kim olursa olsun, (sen mutlak kusurda bulundun) diyemeyiz; eğer vükela ha-

zeratı kusurda ise nizamımız var, buraya celb ile sual ve tahkik ederiz. Muhakeme ederiz; yoksa bila-tahkik vela muhakeme kusur ettin, umur-ı siyasiyede hata ettin demek olamaz, zannederim.

Reis: —Bir kere tekrar okunsun; madem ki izahat verildi. 2. şubenin efkârı ne imiş?

Rasim Bey (Edirne): —Müsaade buyurunuz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Efendim, söz benimdir. Bendeniz onu teklif ederim ki, bu meseleye yeniden bakacak mıyız? Eğer yeniden başlayacak isek hepimiz hazırız. Yoksa o kağıtların birine karar vermeli, kabul etmeli, artık 10 gündür elverir.

Reis: —Onu tadil edelim, diyoruz. 2. şubenin varakasında da böyle bir şey deniliyor. Onu tekrar okuyalım. Hangisi tercih olunur ise ona göre icabına bakarız. (*Rasim Bey 2. şubenin varakasını tekrar kıraat eder*)

Reis: —Bunu esas ittihaz edelim mi?

Mustafa Bey(?): —4. şube ile 1. ve 5. şubede yapılan kararlarda fark yoktur. O cihetle ekseriyet kazanıldı. İbare beyninde fark yok; binaenaleyh ekseriyet muhakkak oluyor. Şimdi bunun üzerine uzun uzadıya müzakere olunmasına lüzum yok. Zaten ibareler birdir. İster ise 4. şubenin ibaresi ister ise 1. ve 5. şubenin ibaresi kabul olunsun.

Manok Efendi (Haleb): —Müsaade eder iseniz üçüncü şubenin ibaresi okunsun.

Reis: —Şimdi malum olsun ki, reye müracaat olunacak. Her şubenin varakası okunup hangisi ekseriyette kalırsa o esas üzerine hükmolunur; sonra Bazı şeyler kalır ki kolaydır. Evvela fıkra esas ittihaz olunmalı, ondan sonra ona göre icabına bakarız.

Nafi Efendi (Haleb): —3. şubenin fıkralarında her ne kadar elfaz bir değilse de reyler birdir; birbirlerine pek yakındır. 3. şubenin yaptığı fıkra vükelayı itham ediyor. Halbuki heyetçe vükelanın birini yahut kaffesini ittiham etmek için sülûsan-i ekseriyet lazımdır. Halbuki bunlar üç şubenin olsa bile yine sülûsan-i ekseriyet hasıl olmayacak. Bizim her zaman Heyet-i Vükeladan iştikaya salahiyetimiz vardır. Onları çağırıp istizah etmek ve istizahtan sonra icabına bakmak mümkündür. O halde kaffemizin istediği şey hasıl olmuş olur.

Rasim Bey (Edirne): —Bunun için pek çok müzakereler ettik. Kanun-i Esasi'nin maddeleri, mebus bulunduğumuz cihetle, kaffemizin malumudur; fakat yine biz bunları diyebiliriz, çünkü bunlar hissiyat beyanı kabilinden olmak üzere yazılacağını evvelce kararlaştırmıştık; şimdi ittiham yolunda yazılmasını bu kararımıza muvafık göremem.

Nafi Efendi (Haleb): —Pekala, bu hissiyattan murad nedir?

Reis: —Dikkat buyurulsun, 2. şubenin fıkrası tekrar okunsun; (*okunur*) şimdi teşekkürnamede münderic fıkra kalkar ise hangisini derc edeceğiz?

Bir mebus: —Birinciden başlayalım.

Reis: —Birinciden başladık. Bazı mütalaalar beyan olundu; fakat layıkıyla anlaşılacak için tekrar okuyalım. (*Katib-i resmi Rasim Bey 1. ve 5. şubenin müttefikan yaptıkları fıkrayı kıraat eder.*)

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bu fıkra da (vâzıhattandır, şüphe yok, şekten âridir) deniliyor. Neden belli? Bunu kablet-tahkik söylemek bu heyete yakışmaz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Nakkaş Efendi diyor ki iş nedir, hakikati meydana çıkaralım. Eğer vükeladan vekaleti var ise bilelim de ona göre lazım gelen makalatı serd edelim, sual edelim. Acaba vekaleti var mı? Söylesinler, biz cevaptan aciz değiliz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bendeniz demiyorum ki vükelanın vekili bulunuyorum. Vükelaya vekalet etmek de haddim değil. Muhtacım yok. Yedimizde bir kanun vardır. O kanun meclisimizdedir. Devlet o kanunu verdi. Bize takrir etti, görüyoruz ve bu mecliste diyoruz ki vükelanızı birinden veyahut umumundan bir sualimiz olursa o vükela her kim ise buraya çağırırız. Ne hacet beni tevkil etsinler? Lüzum görülürse taraflarından bir vekil gönderirler veyahut kendisi gelip nefsi için cevap verirler; yoksa bendenizin ifadatım vükela tarafından bil-vekale değildir. Hakikat-i hali söylüyorum. İşi böyle tebeddüle uğratarak daha müşedded kılmak hayırlı mıdır?

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Nakkaş Efendi'nin buyurduğu kanunu bizde okuduk; belki ezberledik. Ve bütün âlem de okudu. (Bu kanun haricinde bir şey yapılsa şu muameleyi biz Babıali'ye beyan etsek) demek isteniliyorsa bu söze hakkı vardı. Bizim teşekkür denilen şey yalnız teşekkür değildir. Nutk-ı hümayunda münderic maddelerden birine bu meseleye böyle bir cevap verilir, yoksa başka bir şey değildir.

(*Her taraftan alkışlar*)

Mustafa Efendi(?): —Fıkr-i umumiye karşı söz söylemek pek beyhude uğraşmak demektir. O cihetle rey-i âliye tevafuk eder ise bu ibareyi reye koyalım. Birinci ile beşinci okunsun (*Okunur*)

Rasim Bey (Edirne): —Nakkaş Efendi'ye cevap vereyim: Bulunacağımız vâzıhattan... Bunun vâzıh olduğu neden malumdur? diyor; ba-husus bizim bundan iki ay mukaddem bulunduğumuz mevki daha şanlı ve şerefli mevkide bulunacağımız vâzıhdır, diyor. İki aydan beridir ki, bunun için uğraşıyoruz.

Ahmed Efendi(?): —Reis Efendi, lutfedin; rica ederim, efendim; umum pek uzadı.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Rasim Bey diyor ki, bizim şerefimiz bundan bir ay mukaddem berkemal idi; fakat muharebede kazandık, zarar ettik; umur-ı siyasiyeden neşet ettiği neden malum? Allah tarafından bir şeydir. Bir adam muharebeye gittikte ölürse de sağ kalırsa da Al-

lahtandır; biz oralarda değiliz, fakat biz deriz ki umur-ı siyasiye de değildir. Demek oluyor ki umur-ı siyasiye de layikiyle cereyan ederdi. *(Bazı taraftan istihza emareleri zuhur etmesiyle riyaşet tarafından men olunup üçüncü şubenin varakası kıraat olundu)*

Reis Efendi: —Encümene havale edelim. Şimdi birincisi dinlensin. Âzâ-yı kiram reye koy-sun. Hangisi ekseriyet kazanırsa sonradan ibarelerine bakarız.

Sadık Paşa (İstanbul): —1. ve 5. ve 4. şubelerin tesvidleri vükelayı takbihi mutazammın olup onun bir tesiri olmak lazım gelir ki, o eser de iki şeyden hâlî değildir: Ya vükela istifa eder, çekilir yahut mahallerinde kalıp biz fesih oluruz. Bugünkü günde görülen bir takım ahvale nazaran İngiltere ve Avusturya ve Macarlar da bazı nümayişler ile vükela beyninde bazı muhaberat-i diplomatikiyeye girişildiği görülüyor. Bu muhaberat da memleketin hayrı dairesindedir. Devlet büyük muhatara halindedir. Bir takım tedabir ü hareket-ı askeriye ile uğraşılıyor. Şimdi böyle Heyet-i Vükelaya, yani, Heyet-i Vükela gayr-i mesuldür, mesuliyetten ârîdir, demek efkarında değilim; ancak böyle en dakik ve en bir tenk zamanda vükelayı tehdit ve nihayet böyle bir tebeddüle uğraşmakla işi daha teşdid etmek hayırlı mıdır? Yoksa her vakit, esasen bizim hakkımız olan sual bugünkü günde bir hafifçe tabir ile geçilip de şu hallere mahal bırakmamak mı hayırlıdır? Burasını umumun reyine arz ederim.

Reis: —Vakıa böyle dakikalara dikkat edilmek lazım olduğuna şübhe yoktur; lakin bu ifade hakikaten şayan-ı dikkat olduğundan nazar-ı dikkate alınıp bir güzelce mülahaza olunsun ki memleketimiz evkat-i sairede olduğu gibi asayiş içinde değildir; onun için, yani öyle bir meslek ittihaz etmek lazım geliyor. Fayda ve mazarratımızı fark ederek mümkün mertebe eslem tarik hangisi ise onu ihtiyar etmeliyiz? Zira biz ifrat-i gayretimizden bir hata etmemiz mümkündür. Bu cihetle bu esaslara dikkat buyurulacağında şübhem yoksa da iki kere ihtar ederim. Bir de telaş etmek dahi icab etmez. Devlet-i Aliyye şimdi onu düşünmeyecek. Elbette bilahire bu fenalıklar dermiyan ile iktizası teklif olunacaktır.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —İttiham diyorlar; halbuki ittiham değildir. İttihamda tayin-i şahs ve esami olmak iktiza eder. Bu ise öyle değildir. Filan, filan denilirse vakıa öyle olur.

Vükela işleri ayrı; tedabir-i askeriye vü siyasiye ayrı. Tedabir-i siyasiye hariciye nezaretine aiddir. Bunlar müteferrik bir haldedir. Böyle olunca bunu söylemekte hiçbir mahzur bulunamaz. Hem de ittiham da değildir. Bu niyette değildir. Nutk-ı hümayun devletin bütün sene içinde ittihaz edeceği tedâbirin fihristidir. Elbette millete de hissiyatını cevap olacak derecede arz etmek münasiptir. Millet kendi hissiyatını bir dereceye kadar bildirmeğe mecburdur. Devlet işini iyi görür; ama bir takım memurlar hata ederler ise onu beyan etmek vükela aleyhindedir, bu meydanda bir şeydir.

Sadık Paşa (İstanbul): —Madem ki ekseriyetle böyle bir fikranın derci müzakere olundu; şimdi böyle bir fıkra ilave olunmasın, sözünü ne ben söyledim ne de muradım o idi. Şübhe yok ki bu meselenin aleyhinde, lehinde, iki tarafta da bir niyet-i hayriye vardır, Derc ekseriyet buldu. O fikranın tadili de ekseriyetle karar buldu. Şimdi bendeniz sual ederim, heyet-i umumiyyedenki 1., 4. ve 5. şubelerin terkiib ettikleri ibarelerin ikisinden eşeddi mi ehaffı mı derc olunsun? Şimdi vesait-i icraiyece olan muamelatı biz bütün gazetelerde okuduk. Bir dereceye kadar ahvalı anladık. Tedabirde hatiat vuku bulduğunu kimse inkar etmez, buna takbih denilmez. Eşedd denilmez, buna âdî denilir. Evvela Heyet-i Vükela tabiri kaldırıldı; yerine vesait-i icraiye denildi. Bunda vükela da var, valiler de var, bunun hepsi vesait-i icraiyece.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Sadık Paşa hazretlerinin buyurdıkları pek yolundadır; çünkü böyle bir buhran içinde böyle şey ile uğraşılması iyi değildir. Bu meselede herkes kendi fikrini anlasın da şu fıkra daha hafifçe olsun. Muahharan her bir şeyi söyleyebiliriz. O vakit daha iyi olur. Şu meselenin bir gün evvel bitirilmesini rica ederim.

Manok Efendi (Haleb): —Mehmed Ali Bey diyor ki yalnız vükelayı tayin etmiyoruz. Bendeniz diyorum ki vesait-i icraiye demekle bütün memurları ittiham ediyoruz. Bütün memalik-i mahrusanın memurları üzerine azv ediyoruz; çünkü onlar da vasît-i icraiyece. Bu da umum memurları ittiham çıkar. Onun için bendenizin reyim de ya 3. şubeninki kabul olunmalı yahut bir encümen teşkiliyle ona havale edilmeli. Encümence ne yapmak lazım geldiğine ekseriyetle karar verilir ise onu yazmak lazım gelir.

Hacı Ahmed Efendi(?): —Manok Efendi'nin dediği gibi bundan umum memurın manası çıkarsa iş selamete çıkar. Vükelanın istifası lazım gelmez. Hem vükelanın istifasını icab eden şeyler Kanun-i Esasi'de musarrahdır. Kanun-i Esasi'yi meydana koyun. Görürüz ki vükela bize soracaklar: Niçin ittiham etmek istiyorsunuz? Ondan sonra müfredat-i umur beyan olunur. O vakit kendilerinden istifsar da ederiz; çünkü şimdi memurının içinde bir takım haller var ki sonra anlaşılır. Kanun-i Esasi'ye muhaliftir. Biz de bu vatan evladıyız. Biz de zâtınızın istifadesi kadar müstefidiz, yalnız istifade sizlere mahsus değil...

Hepimiz vatandan müstefidiz. Biz de vatanın selametini isteriz. Padişahımızın beka ve saadetini istiyoruz. Her vechile saadetini arzu edenlerdeniz. Biz de düşünüyoruz. Vatanın selameti neye mütevakıf olduğunu sual edersiniz. Hata edersen, dersiniz siz de biraz devam etmelisiniz. Yalnız Manok Efendi vatanın gayretini çekmez, cümleten o gayretteyiz. Mülkümüzün ıslahı için her türlü fedakarlığa hazırız; fakat teferruat hususunda muvafakat edilmiyor. Onda bir şey var, herkes başka türlü görüyor. Herkesin vicdanına müracaat ederim.

Sadık Paşa (İstanbul): —Bu hissiyattan Heyet-i Vükelayı ittiham çıkar. Başka mana yoktur. Bizden evvel (konstitüsyon) tahtında yaşayan devletler de anladılar; onun için biz şimdi onun üzerine hüküm-i karakuşî olarak hükmetmek reva ve adalet midir? Bir adama muhakeme ile hükmolur, diyoruz; biz ise alel-amyâ hükmedelim, hissiyat beyan edelim derken ittiham edelim. Bir büyük mesele çıkaralım. Böyle nazik vakitte daha ziyade meşguliyet verelim. Ya meclisimizi feshetmeğe kalkışalım. Hissiyatımızı bir dereceye kadar arz edelim; fakat biz ıslah edelim derken aksilik çıkar; bendenizin arzım budur.

Manok Efendi (Haleb): —Şu üçüncü fıkra diyor ki tahkik edip her şeyi teferruatıyla anlayacağız. Bu halde herkes kendi hissesine isabet eden mücazâtı çekmelidir. Vükela değil, kim olur ise olsun, burada teenni lazımdır; çünkü biz vükelayı sahabet ve himaye etmek için 40 milyon ahali tarafından intihab olunmadık; biz adaleti meydana çıkarmak için buraya geldik. Bundan büyük bir mazarrat çıkarmamak için kemal-i teenni ile iş görmeliyiz. Bendeniz daha bir şey görüyorum; yani millete mev'ud olan hürriyet tamamiyle kendisine teslim olunmamıştır. Bu

yolda milletin saadetinden pek çok zevatın mahrumiyetine de sebep olunur.

Reis: —Hakipay-i şahaneye arz edeceğimiz şu arizada iki şey çıkar: Biri vükelayı ittiham eder; halbuki bir adam bir adamı ittiham edeceği vakitte bir sebep tayin etmek icab eder; filan şeyi şöyle yapmış demeli. İkincisi Heyet-i Vükela için bir şey söyleyeceğiz; eğer vükela filhakika vesait-i icraiye kendilerine tahsis etmişler ise... O halde sahihan onlar mesuldür.

Rasim Bey (Edirne): —Burası Meclis-i Mebusan'dır. Mahkeme değil. Gerek Heyet-i Vükelayı ve gerek heyetten birini ittiham etmek divan-ı âliye mahsûstur. Meclis-i Mebusan yalnız hissiyatını beyan ediyor. Bir de Manok Efendi'nin itikadında değilim: Padişahımız bize hürriyet-i tâtme verdi. Gerek Kanun-i Esasi'ye ve gerek zât-ı şahaneye olan sadakatimize sebat edeceğimize yemin ettik; halbuki sadakat ne ile izhar olunur? Hissiyatımızı beyan etmekle olacağı şübhesizdir; eğer biz hissiyatımızı beyan edersek hem Kanun-i Esasi ve hem de zât-ı hazret-i padişahiye tamamiyle sadakat etmiş oluruz.

Manok Efendi (Haleb): —Efendim, bize kanun hürriyet vermiş; fakat kanun tahtında yaşamak için... Kanun haricine çıkmak için değildir. Kanun bize hudud tayin ediyor. Vükelayı ittiham etmeğe salahiyetimiz var mı, yok mu? Eğer Heyet-i Mebusan ister ise mevki-i müzakereye koyabilir; kanun-i hâzırda bizim salahiyetimiz yoktur. Yarın derler ise ki hangi kanuna tatbik ettiniz? Biz ne diyeceğiz? Umum hakkında bir şey görülür. Eğer müsaade buyrulur ise bununla hissiyatımızı beyan edelim ve gazetelerle neşrolunsun. Hakipay-i şahaneye her vakit gazeteler gider. Manzur-i şahaneleri olur, icabına bakarlar.

Reis: —Kanun-i Esasi'de bizim memnuiyetimiz yoktur. Yine tekrar ederim. Kerrat ile beyan ettik, yine beyan ederiz: Memnuiyetimiz yoktur, ittiham için olur ise kanunname derununda mübeyyendir. Yoksa bu sözü söylememek için kanunda bir sarahat yoktur.

Manok Efendi (Haleb): —Merhamet buyurup düşünsünler ki kanun vezaifi tadad eder. Sebebini tadad değildir.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (Aydın): —Nizamname-i dahilide harekatımız muayyendir; yalnız Babialî beyninde ittihaz olunan meslek mahduddur; nutk-ı hümayuna vereceğimiz cevabı Kanun-i Esasi ahkamınca vereceğiz.

Sadık Paşa (İstanbul): —Deminden bendenizin mevki-i bahse koyduğum söz: Bunların ikisi; 1. ile 5. şubelerin müsveddeleri tadili icab eden fıkradan daha şiddetli görünüyor. İttiham değildir. Ben ittiham demedim. Takbih dedim. Bir memura güzel hizmet etmedin, demek takbih değil mi? Bir memura vazifeni icra etmedin demek tahsin mi, takbihi mi mutazamındır? Bendenizin dediğim burasıdır ki takbih ile iş karıştıracak zaman değildir; sonra iktiza ederse her meseleyi başka başka soralım, istizah edelim, takbih edelim, ittiham edelim.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Şubelelerde yapılan beş aded müsveddenin mataları ve maksadı bir ise de elfazca tahfif demek oluyor. Şu işin vaktiyle bitmesi lazımdır. 4., 5. şube der iken itiraz çoğaldı. Bu mazbata için mübahasenin bu derece uzamasını ayıp görürüm. Bu bâbda bir surete karar verip bu sözü kestirelim!

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Her şeyden müstağni görünüyor: Ya üçüncüyü kabul edelim, veyahut umum mazbatayı kabul ile işi bitirelim veyahut bu arz mazbatasını çıkaralım. Ben ittiham demiş idim, öyle dediler. Çünkü ittiham için sülûsan-i rey lazım, cevabını verdiler. İttihamı takbih ile tefsir buyurdular.

Mehmed Ali Efendi (Yanya): —Çünkü takbih ile ittiham beyninde fark vardır: Madem ki bu takbihdir, sülûsan-i rey olmadıkça ittiham olmaz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bu bir hakk-ı âlînizdir; fakat şunu ihtar ederim ki 2. şubenin bir mazbatası vardır; onun kaydı var. Bu mazbata kaydı çıkarılarak okunsun.

Reis: —Münasib görür iseniz tekrar okunsun da mealî anlaşılsın. (*Yine tekrar okunur*) Artık beyan-ı mütalaata hacet değildir. Asıl o ibareyi tekrar okuyalım.

Katib-i Resmi Rasim Bey (Edirne): —Efendim, müsaade buyurulur ise bir kere daha beyan edeyim de müzakere bir dereceye kadar hitam buldu gibidir. Bu okuyacağım şeyin üzerine bir dereceye kadar efkarımı beyan ediyorum (*diye rek kaleme aldığı bir ibareyi okur*).

Rasim Bey (Edirne): —Bunun üzerine efkarımı beyan edeyim. Bunda seyyiat kimin tarafından olduğu beyan olunmadığı için muhataba bir dereceye kadar dokunur; hâşâ, Kanun-i Esasi mucibince ve zaten bizim padişahımız mukaddes ve gayr-i mesuldür. Onun için muhataba do-

kunmasını arzu etmediğimiz halde okuyayım da dinlenilsin, (*Okunur*).

Mustafa Bey(?): —Bendeniz de Rasim Bey'in efkarındayım; çünkü bunda bir dereceye kadar tahsis olunmadığı için zât-ı hazret-i padişahiye olmak gibi anlaşılır; nefsimce tahsis edilmedikçe muvafakat edemem, bendeniz teessür beyanından haya ederim.

Reis: —Burada (müteallik olduğu devairden etrafiyle zahire ihracı) gibi öyle bir şey olsa ne buyurursunuz?

Heyet: —Tashih ediniz, pekala (*ibare-i mezkure ilave olundu ve Rasim Bey tarafından okundu*).

Mustafa Bey(?): —Bu fıkranın ilavesi bir dereceye kadar hatadır; diğeri çıkmış, çıkmamış, hiç farkı yoktur; fakat (1., 5., 4. şubeler de baksınlar; bir şeye kararlaştırsınlar. Ekseriyetle arz olunsun) diye karar verilmişti; mübahase yine sadeden çıkararak bu dereceye kadar geldi; eğer ekseriyete itimad buyurulur ise ortaya konulsun, bakılsın, ekseriyete itimad buyurulmaz ise ben diğerini ortaya koymak reyindeyim.

Reis: —Ekseriyet, ekalliyet, Heyet-i Umumiye'de malumdur. Şimdi şubelerce bazı mesail müzakere olunurca teati-i efkar edilir. Heyet-i Umumiye'ye gelir. Birçok müzakereler olunur ki nihayet şubece rey veren zât belki aksi olarak bir rey verir. Şimdi şubede reyini veren zât madem ki buradadır, ekseriyete müracaat olunur, bu suret kabul olunduğu halde iş tamam olur. Mesele anlaşıldı, reye müracaat zamanı geldi, çünkü vaktimiz de kalmadı, sözü bitirelim.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Üç ibare birbirine muvafıktır; onun üzerine rey verelim, badehu ekseriyet arayalım.

Umum: —Bu reisin vazifesidir, vazifesini icra eder.

Reis: —İhtarınıza teşekkür ederim; bendeniz o vazifeyi icabı üzere icra ederim; şimdi bu okundu. Tekrar okunmağa hacet yoktur. (*Bazı taraftan kıraat taleb olunmakla*) Pek iyi efendim, okunsun, bir kere daha layıkıyla malum olsun. (*Âzâ-yı kiramdan bazıları dışarıya çıkmak üzere ayağa kalkar*) Kerem ediniz, oturunuz.

Bir mebus: —Bir kere yoklama olsun, efendim.

Reis: —Şimdi kapıyı kapayın. Varakayı okusunlar; ama orası malum olsun ki bu varakayı kabul eden âzâ-yı kiram elini kaldırsın. (*Riyaset tarafından olunan teklif üzerine varakayı kabul edenler ellerini kaldırır*)

Reis: —Ekseriyette iştibah hasıl oldu: Bu varakayı kabul eden zevat ellerini güzelce kaldırsın. (*Reye müracaat olunup, meşuk görüldüğünden, tekrar ayağa kalkmak suretiyle müracaat olundu. Bu sırada bir mebus bazılarının ricası üzerine ayağa kalktığını heyetten bazısı ihtar eyledi*).

Reis: —Mebusluk hizmetine böyle şey yakışmayacağından bunu yapmazlar, memul ederim. Mevcudumuz 79. Ekseriyet hasıl olmadı; fakat bu akşam bitirelim.

Bir mebus: —Tayin-i esamiye müracaat olunuyor. Ne lüzumu vardır? Ekseriyet kazanılmadı. (*1. şube ile 5. şubenin yapmış oldukları ibare bir defa daha okunur*).

Reis: —1. ve 5. şubelerin müttetifikan terkiib ettikleri ibare okunacak, rica ederim, dikkat buyurulsun!

Sadık Paşa (İstanbul): —Takbihi mutazamın olduğundan sülûsan-i ekseriyet lazım.

Bir mebus: —Öteki için.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Yalnız 5-6 zât dışarıya çıktılar. Şimdi adede bir hâle geldi.

Reis: —Tekrar sayarız, artık çare yok.

Emin Efendi(?): —Fıkraı bedihiyat derecesine vâsıl olmuş olan seyyiatın hakkındaki hissiyatımızı hakipay-i şahaneye arz olunmak maksadıyla teati edilen bir takım sözlerden kat-ı nazar reye müracaat olunup işe mübaşeret olunmasını heyetten rica ederim.

Reis: —Herkes istiyor; lakin bitmiyor, bir kere buna da nazar-ı dikkat olunsun.

(*Rasim Bey 3. şubenin ibaresini okur*).

Bir mebus: —2. ve 3. şubelerin terkiibi ettikleri ibareler kabul olunmadı.

Reis: —Burasının hakimi ekseriyettir; madem ki bunda ekseriyet hasıl olmadı, öbüründe oldu, diyemeyiz.

Mustafa Bey (Yanya): —İmzalar ile müsbet şeydir. Ondan sonra öteki için de ekseriyete müracaat olundu. Ekseriyet olmadığı görüldü, lütfediniz de öbür ibareyi meydana koyunuz; çünkü malum-i âlinizdir ki eftar-ı umumiyei iptal etmek gayr-i kabildir; yarın da uğraşsak nafile, öbür gün de uğraşsak nafile! Yine o, yine o!

Rasim Bey: —1., 3. şubelerin yaptıkları mıdır? Yoksa yalnız üçüncüsünün yaptığı mı konulacaktır?

Umum: —Reise havale ederiz.

Reis: —Şurada (nisbetinde) kelimesi ilave olunan bir de (cümle) kelimesi! (*İbare okunur*)

Mehmed Ali Bey (Yanya): —(Cümle) kelimesi kalksın, lüzumu yok, efendim.

Reis: —Vesait-i icraiye (*diye tashih olundu*).

Nakkaş Efendi (Suriye): —Tadilden murad ne idi? Evvelki şiddetini tahfif idi; bu ise evvelki şiddetini tahfif etmedi.

Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —Demek oldu ki buna tadil diyemeyeceğiz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Yine baştan mı başlayacağız? Deminki kararımız ne idi? Mebusluğa münasib mi? Eğer kabul ederler ise ne yapacaksak yapalım.

Reis: —İbare muhtac-i dikkattir. Islaha muhtaçtır, inşa ciheti iyi değildir, onu ıslah edelim: şimdi bunun esasını kabul eden elini kaldırsın. (*Mezkur fıkranın bazı mahalleri Mustafa Bey (Sultan) tarafından bit-tadil tekrar okundu.*)

Davidon Efendi (Yanya): —(Mevkiimiz daha sanlı) yerine (mevkiimiz sanlı olacaktı) yazılsın, (daha)nın lüzumu yoktur.

(*Muabharan tadil ve tashih olunan varaka kıraat olunup bunu kabul eden zevatın kalkması, makam-ı riyasetten ifade olunarak olvechile tadad-i ârâ olundukta*)

Reis: —Bu halde bu ibarenin dercine ekseriyet vardır.

Sadık Paşa (İstanbul): —Ekseriyet mi, yoksa sülûsan-i ekseriyet mi?

Bazıları: —Nizama bakılsın.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Takdim olunacak teşekkürnamede onun için ekseriyet kazanılmış olduğu beyan olunsun. Meclisimizin bütün âzâları bu efkarda olmadıklarını padişahımız efendimiz anlasınlar.

Reis: —Tabii ekseriyet-i ârâ ile olduğu gazetelerle ilan olunacak ve istenograf efendiler yazacaklar.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Asıl mazbatada yazılsın, efendim.

Reis: —(*Birkaç âzâ gitmeye başladıklarında*) Meclisimiz hitam bulduğu resmen makam-ı riyasetten beyan olunmadıkça kimse gitmesin; pek müstacel işi olan zevat gidebilir. Vakıa saat 11'e gelmiş; lakin bir şey rica edeceğim. Malum-i âlileridir ki âzâ-yı kiram yekdiğerinin yani heyet-i mecmuasının hakimidir. Bizim geçen gün bir kararımız var idi ki saat altıda mutlaka burada hazır bulunalım. Bazı zevatın vakıa özri şer'isi olabilir; lakin hiç olmaz ise haber vermeli. Biz memurînden iştika ederken kendimiz böyle

yaparsak sonra başkalarına şikayete meydan bırakmış oluruz. Şimdi behemehal saat altıda buraya gelinecek. Gelmeyenlerin jurnali makam-ı riyasete verilecektir. Ondan sonra gelenlere dahi gelmemiş nazariyle bakılacaktır.

Heyet: —Pekala.

Reis: —Bundan sonra bu karara tevfik-i muamele olunmalı.

Birisi: —Hiç olmaz ise altı buçuğa tahvil edelim.

Reis: —Yarım saat sonra olmaz; lakin birisinin özr-i şer'isi olur da altıda gelemeyecekse ka-

nunen ruhsat almak salahiyetini haizdir; bu halde buna bir şey yoktur. Gelmeğe muktedir olan behemehal bulunsun ki sonra bir ahar taraftan şikayete müstahak olmayalım; buraya bu defa gelmekten murad devlet ve millete hizmet maksadına mebnidir; o halde o kararı yazalım.

Heyet: —Evet, evet.

Reis: —Mevadd-i müstaceleyi havi tezkereler var ise de artık saat 11 buçuğa geldiğinden yarın ibtidaki müzakeratımızda onları çıkaralım. Meclisimiz saat on bir buçukta hitam buldu.¹²⁶

¹²⁶ Sadrazam paşa dün sabah saraya gitmiştir; meclisin ictimaindan sonra tekrar saraya giderek padişah ile uzun bir mülakatta bulunmuştur. —*La Turquie*, 3 Ocak 1878.

Dördüncü İnikad*

28 Zilhicce 1294 — 22 Aralık 1293 / 3 Ocak 1878

PERŞEMBE

Reis: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2076, 3 Ocak 1293.)

Birinci Celse

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bugün meclisimiz saat altı buçukta ictima eyledi. *Dünkü zaptımız kıraat olunsun. (*Mazbata kıraat olunurken*)

Nakkaş Efendi (Suriye): —Dünkü gün Hacı Ahmed Efendi kulunuza: “Vekaletin var mı?” dediği vakitte bendeniz: “Vükelaya vekil olma hadim değil ve ihtiyacım da yok ve mebusanın vekil olması caiz de değildir. Herkes memuriyetini biliyor; fakat bendeniz hakkaniyeti iltizam ederim. Kablet-tahkik alel-amyâ ittiham etmeği bendeniz tecviz etmem”, demiş idim; zabıt olvehile tashih olunsun. (*Kıraat olunarak*)

Nakkaş Efendi (Suriye): —(Mağlubiyet umur-i siyasiyeden neşet etmeyip galibiyet ve mağlubiyet Allah’ın elinde bir şey olup vükela-nın yedinden neşet etmesi lazım değildir) demiş idim. (*Zabıt tekmil oldukça*)

Reis: —Başka bir mütalaa var mı, yoksa kabul mü olacaktır?

Heyet: —Ayniyle kabul.

*Dünkü birleşim saat altı buçukta açıldı. Nazırlara mahsus koltuklar da Cevdet Paşa, Kemal Paşa, Namık Paşa ve Defter-i Hakani Nazırı Mustafa Efendi görülyordu. Halka ve gazetecilere mahsus mevkiler dolu idi. —*Fransızca İstanbul*, 4 Ocak 1878.

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- Açış Nutkuna Cevab

Reis: —Teşekkür arızasının mâbâdı kaldı. Müstaceldir. Onu ikmal ile diğer işe bakalım.

(*Teşekkür mazbatasının yedinci fıkrası Sela-nik mebusu katib-i resmi Mustafa Bey tarafından kıraat olunur.*)

Bu fikranın kıraatini müteakib Zafıraki Efendi âtil-beyan fıkra ile makaleyi kıraat eyledi:)

Kıbrıslı Zafıraki Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid): —*Fıkra sureti:* Asakir-i mülkiyenin vaz ve teşkili hakkında şeref-bahş olan irade-i seniyye-i mülkdari dahi bu bâbda başka bir delil-i sarih olmasıyla umum Osmanlılar müteşekkik olup gerek bunlar hakkında ve gerek ahali-i gayri-

müslimenin sunuf-i asakir-i şahanelerine suret-i ahz ü istihdamları için kur’a kanununun tadilat-i muktezayesi hususunda levayih-i kanuniyenin müzakeresine müsaraat olunmak üzere hava-le buyurulduğu halde bu da icraat-i mühimme cümlesinden addolunur.

Suret-i makale:

Teba-i gayrimüslime silk-i askeriyyeye dahil olmasını çoktan beri arzu eyledikleri ve istedikleri şeydir; lakin Devlet-i Aliyye bunu kabul etmemişti. Şu sırada varidat-i maliyyeyi tenkis ile nice asırlardan beri esliha ile meluf olmayan ve terbiyeleri lazimesince mensuh bulunan bir ahaliyi

sunuf-i askeriyede istihdam etmek devletçe ve mülkçe muhassenatlı olup olmadığı mütalaa-i amikaya muhtaç olduğundan ve cihet-i ahardan ve keyfiyet ahval-i hazıraya nazaran mevadd-i mühimme vü nazikeden bulunduğundan derece-i matlubede mütalaa olunmasını âzâ-yı kiram hazeratından acizane temenni ederim. Cümlemizin malumudur ki dünyada hiçbir şey lahza-i vahidede icra olunmuş değildir; bilakis herşey tedricen vücade gelmiştir, hatta milel-i muhtelifinde bu itikad vardır ki cenab-ı aferinende-i kainat azze şanühu hazretleri aktar-i âlemi bir günde değil, bir haftada halk buyurmuştur. Bu dahi malumumuzdur; ama muhassenatlı olduğu add buyurulduğu takdirce bu bâbda olan fıkra ikinci müsveddede münderic fıkraya tahvil olunmasını teklif ederim.

Mustafa Efendi (Hersek): —Kanun-i Esasi mucebince teba-i gayrimüslime ahali-i müslime gibi müsavata nail olduklarından milel-i gayrimüslimenin gerek asakir-i mülkiye ve gerek asakir-i nizamiyeye idhali münasib ise de ahval-i hâzırada milel-i gayrimüslimenin asakir-i nizamiyeye alınmasını bendeniz caiz göremem; zira müzayaka-i maliyemiz cümlelerin malumu olup şimdi hemen alelacele asker almak tarafına gidilir ise bedelat-ı askeriye alınamayacağından varidatça bir hayli nakisa iras edeceği gibi memleketin şöyle bir şûrişi arasında tacil dahi hikmet ve maslahata gayr-i muvafık olacağını âzâ-yı kiramın mütalaa buyurmalarını ve işin askeri hakkında olan layihanın vürûduna talik olunmasını heyete beyan ederim.

Nafi Efendi (Haleb): —Zafiraki Efendi'nin kıraat eyledikleri makalesinden anlaşıldığına göre teba-i gayrimüslimeden asker alınması zamanı gelmediği gibi bunun talimatı için dahi birçok teati-i efkâr beyanından sonra kanun layihası geldiği vakit icabına bakılacağı beyan olundu. Arkadaşımız efendi bunun bu vakit mevki-i icraya konulmamasını istiyor. Halbuki ikimiz de bir vatanda yaşıyoruz ve bir vatanın faydasında müşterekiz. Bundan mâda Kanun-i Esasi mucebince hareket etmemiş oluruz. Çünkü Kanun-i Esasi vezaif-i askeriye tamim etmiştir. Asker olduğumuz halde kendi vatanımızı muhafaza edeceğiz; bunun için asker hakkında olan nizamnameyi mütalaa ve tadil ve tashih etmek üzere buraya gelmesini eşedd-i intizar ile bekliyoruz. İstanbul ahalisinin gerek müslim ve gerek gayrimüslim taşra ahalisinden farkı yoktur. Nizamname mu-

cebince 20 yaşından 40 yaşına kadar olan evlad-i vatan askere alınır; halbuki sair taşra ahalisinden esnanı gelip ismine kur'a çıktığı halde alınıp düşmana karşı sevk olunuyor, İstanbul ahalisinden dahi esnan-i askeriye dahil olanların iki senelik kur'ası çekilsin; ondan sonra dahil olmayanlar asakir-i mülkiyeye idhal edilmesi lazım gelir. Biz eşedd-i ihtiyaç ile nizamname-i askerinin gelmesine muntazırız.

Rasim Bey (Edirne): —Zafiraki Efendi'nin sesi azca olduğundan kıraat eylediği varakanın mealı tamamen anlaşılmadı zannederim; teba-i gayrimüslime, asakir-i şahane silkine duhulü çok vakitten beri arzu ediyorlardı; yine bunu arzu etmezler, demedi. Sözünün zubdesi bu bahis için evvelki müsveddede yazılmış olan ibarenin tashih olunmasını talep ediyor. Müsaade olunur ise versin, Heyette tekrar okuyalım. (*Varakayı okur*)

Reis: —Zafiraki Efendi kıraat eylediği varakada teşekkür arızasına yazılacak fıkranın birine, bir ibare var, onun konulmasını teklif ediyor. Onu koyalım. Daha münasib olur; çünkü bu madde uzun uzadıya mütalaa muhtaçtır. Şimdilik bu fıkra ile iktifa edelim. Heyet gerek asakir-i mülkiye ve gerek kur'a kanunlarının intizarında bulunuyor. İki ibare de okunarak hangisi daha münasib ise onu kabul edelim. Şimdi eski ibare okunsun; sonra da diğerini okuruz. İyice anlaşılsın; ona göre mütalaa olunsun. (*Eski ibare tekrar Mustafa Bey tarafından okunur*)

Reis: —Bir yanlışlık var ise tashih olunur. (*Zafiraki Efendi'nin varakası da okunur*)

Nafi Efendi (Haleb): —Bunların ikisinin manası birdir, biz intizar ediyoruz, diğeri geldiği vakit bakacağız, diyor. Halbuki Kanun-i Esasi iktizasınca bu madde bir saat evvel icra olunmalı. Kanun-i Esasi'nin tadili kabil değildir. Bir gün evvel kanunun gönderilmesini isteriz. (*Birkaç zât birden ruhsat ister*)

Reis: —Durunuz, efendim, sıra ile...

İbrahim Bey(?): —Efendiye cevaptır: Dediler ki asker alınmak zamanı değildir; onun için şimdi bir layiha tanzim olunacak. Onu mütalaa ederiz. Biz ondan sonra derhal icrasını isteriz.

Reis: —Kanun nazarında Osmanlıların hiçbir veçhile farkı yok ise de ancak hazinenin müzayakası müsellemdir. Bu beyan olunduğu gibi iş muhafaza-i vatan için hukukta müşterek olup o cihetle bendenize kalır ise bu madde nazar-ı ehemmiyete alınacak bir maddedir.

Nutk-ı hümayun cevabında muvakkat yolda, yani müzakeresine kemal-i memnuniyetle ibtidar olunacağına dair bir fıkra kaydolunmalı; fakat devlet icra edeceği şeyi bilir ve icab eden nizamı tanzim eder. Devlet-i Aliyye Kanun-i Esasi'de askerliği tamim etmiş. Onu icra edecektir; fakat böyle bir şeyi şimdi icra etmek zannederim ki muvafık-ı maslahat değildir; ama asakir-i mülkiyede bir mahzur yoktur. Burada iki özür beyan ederim. Devletçe bu vakitte bunun icrasını men edecek iki sebep var. Birincisi hazinenin müzayaka-i şedidesi malum. Böyle bir askere edilecek masrafın karşılığı olmadığı maddesi. İkincisi insan alıştığı ve tab'an meluf bulunduğu bir istirahatı bir dereceye kadar terk etmeği istemez ise de tabiat-i maslahat askerlik kendi kendini tamim edecektir; zannederim, vakit ve hal de böyle icab ediyor ve devlet de müsavat istiyor. Bunun icrası pek lazımdır. Hizmet-i askeriye vakia şerefli bir hizmet ise de şerefli olduğu kadar güçtür. Bu hususta elbette bu makule kıl ü kâl olur. Buralarını devlet pek güzel düşünüyor. Şimdi her millete tamimen icrasını dermiyan etmek muvafık-ı maslahat değildir, zannederim. Bu da nutk-ı hümayunda bu siyak üzere yazılmalı.

Mustafa Bey(?): —Meseleden dışarı çıktık. Bunun üzerine olacak mütalaatı bit-tacil veya hut tabiatine terk etmek maddesidir. İş haylice uzadı. Bunun tacilinde bir muhasenat olmadığı gibi tabiatine terk etmekte dahi bir zarar yoktur. Bu kanun layihaları gelmezden evvel şöyle, böyle olacak demek ömr-i maddeyi bit-tacil veyahut tabiatine terk etmekte. Hülasa-i mesele bundan ibarettir.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Bugünkü ictimamız aleni olduğu cihetle söyleyeceğimi biraz izhar edelim. Malumdur ki her devlet asabiyet ile kaim olur ve bir devlette ise asabiyet yoktur, o devletin bekası mümkün değildir. Bir millette asabiyet ne ile olur? Bir familyadan olması mı şarttır? Hayır, asabiyet müsavat ile olur. Hukukta ve her şeyde; her devlet de bununla kaim olur, halbuki bu müsavatı Devlet-i Aliyye bize çoktan ihsan ettiği cihetle halimiz şimdi ne derece olduğu her kesin malumudur; bunun üzerine şimdi tavaif-i gayr-i İslamiyeden asker alınmış olsaydı halimiz bu dereceye gelmezdi; bendeniz Asya ahalisindenim. İşittiğime göre devlete hizmet etmek üzere umum hazırıdır; bunun için, rica ederim, asker alınması hakkında nizamnamenin bir

saat evvel gönderilmesine dair olan fıkranın dercini istirham ederim. Bu muharebe tâ kıyamete kadar kalmayacak. Elbette az bir zaman zarfında hüsn-i hitam bulur. Şimdi hangi nizamname gelirse şubelerde icabını müzakere ederiz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bendenizin işittiğime göre iki mahzur beyan ettiler: Biri müzayaka-i hâzıra-i maliye, biri de vatandaşlarımızı asker yapmak maddesidir. Güzel. Lakin Heyet-i Vükela bunu tezekkür ettikleri vakitte acaba bunu düşünmemişler midir? Müzayaka-i maliyeyi bizden iyi bilirler. Elbette düşünmüşlerdir. Bir de vatandaşlarımızın it'abi caiz değildir, deniliyor; madem ki vatandaş diyoruz, bu mülkün selameti için onlar da hizmet etsinler. Bu mülkte yalnız biz yaşamayacağız. Onlar da yaşayacak. Onlar da müstefid olacak. Şimdi bedelat-i askeriye olarak bir seneden beri hiçbir şey almadık. İşte nazır paşa buradadır, söylesinler. Bu asker alınacağı ilan olunduktan sonra şimdiye kadar Aydın'dan 5000 kuruş bile gelmedi.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Milel-i gayrimüslimeden asker alınıp alınmaması hakkında bidayet-i müzakereden beri bir şey söyleyeceğim var; fakat Ahmed Efendi beyan buyurdular ki bir akça verilmiyor. Hiç doğru değildir.

Emin Efendi(?): —Müsavat kelimesi, tefrik manasını da mutazammın bir kelime olmadığı cümlelerin malumu bulunduğundan müsavat olduğu gibi kan dökmede müsavat bulunmak için kanun-i askerinin aceleten irsalini taleb ederiz.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Heyet işitti ve zabıtlar da burada: Öyle demedim, yanlış anlaşılmış.

Reis: —Muhavere etmeyelim, Aydın'dan dedi.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Öyle ise ben anlamadım.

Agob Efendi(?): —Bu, asker meselesi yeni bir şey değildir. 20 senelik ve daha ziyadedir. Hatta elli altı hatt-ı hümayununda dahi münderiçtir...

(*Agob Efendi'nin ifadesinin arasındaki nokta yerine bazı kelimeler var ise de pek yavaş telaffuz ettiği cihetle istenogıraf efendileri layikiyle işitip anlayamadıklarından yazılmamıştır.*)

Reis: —Şimdi, efendim, kerem ediniz, umum âzâ-yı kiram anladıysa da bir dereceye kadar sadedden çıkıyoruz. Asıl müzakeremiz bir fıkra vardır, yani tacil yahut hal-i tabiisine talik. Şimdi eğer zât-ı maslahatın müzakeratına girecek olursak elde bir kanun layihası yoktur;

binaenaleyh mütalaata girişilemez. Şimdi yazacağımız ibarede o tacil manasını mutazammın olan fıkra kalsın mı, yoksa hal-i tabiisine bırakalım mı? Öyle bir ibare derç olunsun mu? Şurasının nazar-ı dikkate alınmasını isterim.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Tacil meselesinde söylemek isterim: Tacil meselesini arz etmeliyiz. Biz bunu kabul ederiz ve hatta bir vakit evvel ihsan buyururlarsa memnun oluruz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Efendim, yapacağımız şey nutk-ı hümayuna cevap olacak. Bir kere okunsa da hangisi ahrâ ise onu derç edelim.

Kostaki Peridi Efendi (Edirne): —(*Şu makaleyi okur:*)

Sair mevad hakkında bir takım kanun layihaları mevki-i müzakereye konulacağı nutk-ı hümayunda irad buyurularak bütün teba-i Osmaniye'nin sunuf-i saire-i askeriye'ye idhali hakkındaki fıkra'ya gelince, bu maddenin mukarrer olduğu ityan olunup buna dair kanun layihası verileceği beyan olunmamış olduğundan mazbatada dahi şu asker alınması hakkında mezkur karar-ı âlinin esası müsavat olup teba-i Osmaniye'nin teşekküründen aciz bulundukları bir nimet-i celile olduğu beyanıyla iktifa olunup kanun layihasının zuhuru intizarında bulunuruz. İbare'nin çıkarılmasını teklif ederim. Meclisçe kabul buyurulduğu halde ol veçhile tashihini rica ederim.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Meclisçe arz etmiştik: (Her birerlerimiz gerek mal ve gerek canca her türlü fedakarlığı göze aldık) dedikleri umumun malumu ve bunu Meclis-i Mebusan'a arz ettilerdi. Onun üzerine taraf-ı şahaneden bir tahsinname geldi idi. Öyle hatırıma geliyor. Şimdi acaba bunun terki mi lazım. Zannederim, mukayyed olmalı. Bir istenilirse kayda bakılsın. O zaman böyle bir şey yok idi, şimdi zahmet ve meşakkat mı oluyor? Acaba, bilmem? Bunlara hak veremem. Bu husus için teklif ederim ki nutk-ı hümayunda böyle bir şeye tesadüf olunmuş. Bunun mahzuriyetini ve faydasını, hazinenin varidatını ve bu askerin alınmasından noksaniyet-i varidat olup olamayacağım arkadaşlarca tamamiyle konuşur, mütalaa ederiz. Bu daha iyi olur, zannederim.

Hacı Ahmed Efendi(?): —Bizim devletimiz malı, parayı borç alır; fakat asker borç alınmaz.

Nafi Efendi (Haleb): —Madem ki Kanun-i Esasi gerek iyiliğe gerek fenaliğe müsavat üzere

cümlemizi hissemend ve Kanun-i Esasi'nin muhafazasına bizi bir dereceye kadar memur etmiştir. Bu mesele geçen sene mevki-i müzakereye konmadığı cihetle böyle şeyler bahsinde uzun uzadıya sözler söylenir. Şimdi nutk-ı hümayuna cevap vereceğiz. Onu sonra heyetten bahsi geldiği vakit sırasıyla yaparız.

Reis: —İbare okunsun, eğer o ibare münasib ise reye müracaat olunur. Hoca Efendi'nin buyurdıkları mebhas yalnız tacil midir; yoksa (asker borcu olmaz) mıdır? Askere ihtiyacımız var. Tefrik maddesi olmaz. Müsavat denilen şey mevki-i icraya konmadığından dolayı hâlâ itirazlar oluyor. Biz Kanun-i Esasi'nin muhafazasına memur olduğumuz için bu mebhasın Kanun-i Esasi hükmünce en evvel mevki-i müzakereye konulmasını isteriz. Zaten bunun esasınca bir menfaat olduğunu ve vatan için nâfi bulunduğunu tasdik eyleriz; bunun için ekseriyet olur ise fıkra yazılır, yoksa tadil olunur. (*Asakir-i mülkiyenin alınmasına dair ibareyi Mustafa Bey kıraat eder*) Anlaşılmadı ise bir kere daha okunsun.

Heyet: —Anlaşıldı.

Reis: —Anlaşıldı ise ibkası üzerine reye müracaat edelim. (*Heyete hitaben*). İbare'nin aynıyle ibkası hakkında reye müracaat edeceğiz. Bütün kabul olunursa başka meseleye geçelim. Taleb eden zât olduğu halde işin suret-i icabına bakılır; halbuki bu bir büyük maddedir. Bu bâbdaki kanun layihası hakkında bir takım mütalaatı olan bu bir fıkra için dahi tamamiyle de düşünür.

Emin Efendi(?): —Makaleyi kıraat edelim.

Salim Efendi (Kastamonu): —Kanun-i Esasi hükmünce milel-i gayrimüslimeden asker alınması hakkında müzakere sonra mı olacak, şimdi mi olacak? Yoksa bu maddeyi geçelim mi?

Nafi Efendi (Haleb): —Efendim, madem ki Kanun-i Esasi hükmünce bu maddenin tevhür etmeyeceği malum. Demek olur ki bunun taciline karar verilmesini vazifeden add ederim.

Ahmed Efendi(?): —Hangi ibaredir?

Reis: —Şimdi okunan birinci ibaredir. Ekseriyet yok. Bakalım, şimdi reye müracaat zamanı geldi. İbka etmek reyinde bulunan zât elini kaldırsın, reyini beyan etsin.

Reis: —Ekseriyet yok. Pekala. Bu tadilden sarf-ı nazarla tabiatine bırakmalı. Müzakere olunmak üzere bu ibare'nin derci reyinde bulunanlar elini kaldırsın. (*Heyetten bazıları elini kaldırır*) Ekseriyet yok, eğer ekseriyet kavanin layihaları usulü

dairesinde mütalaa olunma reyindedir. Bu halde ibarenin o yolda tashihi lazım gelir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Biz bundan müteşekkirdir. Heyet-i Mebusan müteşekkirdir; fakat bil-umum teba-i Osmaniye diyoruz; fakat bir onların efkarını anlamağa vakit olmadı; şimdi onlar tarafından teşekkür etmek icab eder mi? Bizim bu teşekküre diyeceğimiz yoktur; lakin umum tarafından demek lazım değildir.

Hacı Ahmed Efendi(?): —Kanun-i Esasi'de musarrahtır ki biz mensup olduğumuz vilayetin vekili olduğumuz gibi umum vilayetin velvliyiz. Biz memnun olduğumuz halde buna kimsenin itiraz etmeğe hakkı yoktur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Biz mebus olduğumuz halde icab etmez ki bir daha istisna edelim; çünkü biz muhabere etmedik. Bendeniz bir takım kağıtlar alıyorum. Bazı yerlerde o kadar memnuniyet göstermiyorlar; fakat şurada, burada kanuna vâkıf olmak istiyorlar. Kanuna vâkıf olmadan nasıl memnun olsunlar? Biz memnun ve müteşekkirdir; efendi hazretleri diyorlar ki biz memnun olduğumuz gibi umum da müteşekkirdir. Vakıa biz müteşekkirdir...

Hacı Ahmed Efendi(?): —Malum-i ihshanınız ki mülke bir intizam vaz'ı için kaffe-i efradın alel-ıfırad efkarını aramak kabil olmaz. efkar-ı avam başka şeydir. Bir şeye bazısı itiraz eder, bazısı müteşekkirdir. Oralara bakarsak bir iş göremeyiz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Âzâ-yı mevcude hazeratının cümlesine sorarım: Bunu iyice müzakere ettiler mi? Ekseriyet var mı? Bundan herkes memnun mu? Neden biliyoruz? Bağdad'da bulunan zâtlar, Konya'da bulunan zâtlar, Trablusgarb'da, herkes memnun mu? Gayr-i memnun mu? Eğer ekseriyet memnun ise ekaliyete bakmamalı. Bu mesele malum olsun da onun üzerine cevap veriniz.

Reis: —Şimdi sizin maksadınız nedir? Heyetçe malum olsun; yani burada ne denilsin?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Heyetçe biz müteşekkirdir denilse güzeldir; fakat bil-umum teba-i Osmaniye'nin müteşekkirdir olacağını daha sormadık.

Reis: —Yani siz demek istersiniz ki, yalnız Heyet-i Mebusan namına olarak teşekkür olunsun, öyle mi?

Nakkaş Efendi: —Evet.

Hacı Ahmed Efendi(?): —Bizim teşekkürü-

müz umurun teşekkürü hükmündedir; madem ki memalik-i şahane ahalişi bizim vekaletimizi kabul ettiler. Bizim teşekkürümüz onların teşekkürüdür, başka değil. Geçen sene bu kadar kanun yaptık...

Nakkaş Efendi (Suriye): —Evet yaptık; fakat...
(*Görüldü olur*)

Hacı Ahmed Efendi(?): —Vekaletimiz hasebiyle biz teşekkür ederiz; şimdi asıl mesele şudur: Umum Osmanlılar denmekten ise yalnız Heyet-i Mebusan namına teşekkür edilse deniliyor; halbuki bu bahis götürür, mesele mi?

Heyet: —Lazım değil, bahis olmaz.

Reis: —Islah olunan ibareyi okuyalım da geçelim. (*Heyetin muvafakati üzerine ıslah olunan ibare katib-i resmi Mustafa Bey tarafından kıraat olunan heyetçe kabul olundu. Teşekkürnamenin alt tarafı mumaleyle tarafından okunmağa başladı*).

Agob Efendi(?): —Bendeniz bunu yapılmayacak gibi anlıyorum. Bunun kalkmasını isterim.

Nafi Efendi (Haleb): —Maksat muharebenin indifasını müteakib der isek muharebe mündefi olmaz ise ıslahata muvaffak olmayacağız demiş oluruz. Bir de tamamiyle lafzı var ki o da kalkmalı.

Salim Efendi (Kastamonu): —Kavanin layihalarını Şura-yı Devlet yapsın da bize versin.

Emin Efendi(?): —Harbin hüsn-i netice hasıl edebilecek hale konulmasını müteakib diyebilirim.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —(*Şu makaleyi okur:*)

Bendeniz şurasını ihtara mübaderet eyleirim ki bir devlete terettüb eden vezaif-i esasiyenin ehemmiyeti ve âzâmı mülkün muhafazasına sarf-ı say ü makderet işbu muhafaza yalnız hudud ve araziye hasretmeyip hududundan aziz ve ileri istikbalin selametine şümülü olmak gerektir. Bu ise itikadımca istiklalimiz işbu ıslahatın icrasına mahsurdur. Bin muzafferiyet kazanılırsa Kanun-i Esasi'nin ahkâmını icra etmediğimiz halde veyahut icrası emrinde bataat gösterdiğimiz halde muzafferiyatımızdan arzu eylediğimiz fayda görülmez; yani ecnebi müdahalatından halas bulamayız. Garib şey diyeceksiniz. Garib ve gayet acib bir hal olduğuna muvafakat ederim; ama hakikat budur, merkez şudur. Bu gailenin def'ine ilaç-i diğer aramak abesdir; bununla iktifa ederim. Zamanın nezaketi hasebiyle kesret-i kelimadan ihtiraz olunmalıdır. Islahatın icrası bahsine gelince: Bu

ana kadar vaki olan teehhürün sebebi gavail-i hazıra kaziyesidir. Ancak biz asayışte meclis-i muvakkate ve encümen-i mahsusa teşkiliyle meşgul oluyoruz ve onlar nizamat-i adide ile meşgul bulunuyorlar diye vakit geçiriyoruz, gaili vakitlerde bir şey yapmamağa özür buluyoruz. Nihayet menfurumuz olan ecnebi müdahalatından halas bulamayıp onlar, yani ecnebler, minel-kadim tasavvur ettiğimiz veya ilan eylediğimiz ıslahın sürat-i icrasına sebep ve alet oluyorlar ve bu yüzden ne derecede mutazarrır olduğumuzu tarif edemem; bunun için gavail-i hazıraya bakmayarak bir gün evvel ıslahatın icrasına himmet olunmalıdır.

Reis: —Bu ibarece olan mütalaanız?

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Mütalaam bu gail-i harbiye ıslahatı tehir etmez.

Nafi Efendi (Haleb): —Mesele-i hâzıra ıslahatın teehhürünü mucibdir, demiyoruz; hasbel-vazife tamamiyle muvaffak olamayız.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Nafi Efendi'nin fikrine itiraz etmem; fakat biz de bir bela vardır: Teehhür belası. Daima günden güne tehir ediyoruz. Bir şeyin icrası şimdi lazım olsa bir aydan sonra yapıyoruz yahut bir elçi gelip de bize yaptırıyor. Bizi birisi yahut bir şey sıkıştırmayınca yapmayız. Bu bize yakışır mı?

Salim Efendi (Kastamonu): —Nafi Efendi'nin dediği zannıdır. Böyle olmaktan ise sarahaten beyan edelim.

Reis: —Okunan eski ibareyi ıslah edelim mi?

Umum: —Edelim.

Reis: —Bu ibare okunsun, tensib olunur ise yazalım. (*Teşekkürnamenin mâbâdi kıraat olunur*)

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Burasını anlamadım.

Reis: —Geçen sene Meclis-i Mebusan'ın ictimasında mütalaa ve tedkik olunan kavaninin bazısında bazı ihtilaf zuhur etmiş olduğundan nutk-ı hümayunda o muhtelefün-fih olan mesailin halline dikkat olunması tavsiye ve emrolunuyor. Cevab verilir, ki mesail-i mezkurenin vürûdunda hall olunmasına gayret edilecektir.

Heyet: —Kabul.

Reis: —Şimdilik tekrar okundu ve tedkik olundu, heyet-i umumiyede kabul olundu; şimdi heyet-i mecmuasına bir mütalaa var mı?

Umum: —Yok.

Reis: —Tebyiz olunmak üzere kaleme verilsin.

2- Osman Paşa'ya Telgraf

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Geçenlerde Meclis-i Mebusan'dan birkaç zât tayin olunup Osman Paşa hazretlerinin harem-i muhteremelerine ifa-yı teşekkür ü taziyet edilmesine karar verilmişti. Bundan mâadâ eğer mebusan-i kiram muvafakat ederler ise teşekkürü mutazammın gazi-i müşarünileyhe bir telgrafname keşide edelim.

Reis: —Vakia geçenlerde bahs olundu. Madem ki Osman Paşa padişah ve mülk ü millet ve devlet uğrunda hakkiyle ve tamamiyle ifa-yı vazife eyledi; düşman eline esir düştüyse de şeref ve meziyeti eksilmedi. Daima mensub olduğu devlet ve millete mucib-i iftihardır. Neticesi mucib-i elem ise de suret-i vakıası şan ve şerefimize halel getirmedi. Heyetçe hissiyatımızı ifade etmek münasib olduğu halde birkaç zât intihab olunarak gönderilmesine karar verilsin, gider, Heyet-i Mebusan namına taziyet ve teselliyyet ve hizmet-i vakıasına teşekkür eder, buna ekseriyet var mı?

Umum: —Var.

Birisi: —Osman Paşa'nın familyasına bir heyet gönderip de taziyet etmek hüznlerini artırmaktan başka bir şeyi müfid olamaz.

Kozanlı Hoca Mustafa Efendi (Adana): —Gazi Osman Paşa hazretlerinin bu mülke, bu devlet ve millete ettikleri hizmet, değil, telgraf-la, değil haremine taziyet etmekle, bütün millet gitse dahi teşekkürünü ifa edemez; bunların hiç lüzumu yok!

Reis: —Ekseriyet vardır.

Birisi: —Hissiyatımızı niçin ketm edelim? Ekseriyet vardır.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bendeniz bir şey diyeceğim: Biz hissiyatımızı niçin ketm edelim? Bu adam Avrupa'da bulunuyor. Tarafımızdan bir telgraf gider ise fena mı olur? Memnun olmaz mı?

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bendeniz de bu reydeyim. Tesliyyete rey veremem; fakat bizden Heyet-i Mebusan tarafından güzel tabirat ile bir tel vurulmasını arzu ederim.

Reis: —Şimdi burada konağına gönderilmesinden sarf-ı nazarla telgraf çekilmesine mi karar verildi?

Heyet: —Evet, evet!

(*Bazı taraftan "şayed telgraf çekilmesine vasıta bulunmaz ise ne yapmalı" gibi sözler olmakla*)

Reis: —Artık bu heyetçe bir arzudur; Babialı bir vasita bulursa telgrafımızı tebliğ eder.

3- Muharebe Olayları Hakkında İstizah

Emin Efendi (Aydın): —Teşekkürname müzakeratı hitamında bazı mütalaatımı beyan edeceğimi söylemiştim, müsaade buyurun!

(*Makam-i riyasetten verilen ruhsat üzerine mumaileyh kürsi-i hitabete çıkıp şu uzun nutku okudu*)¹²⁷

Herkese malum olduğu veçhile bugün vatan ve millet buhran içindedir. Düşmanımız Tuna ve Erzurum vilayetlerini bitirdi. Plevne'yi aldıktan sonra orada bulunan kuvve-i askeriyesi Sofya üzerine yürümeğe başladı ve bir ordusu Erzurum'u muhasara eylemekte olduğu gibi bir fırkası Şıpka'da duruyor¹²⁸ ve bir fırkası Varna'nın etrafında dolaşüyor, Karadağlıların Hersek ve İşkodra taraflarında etmedikleri hasarat kalmamıştır; halbuki işin evvelden görünüşü böyle neticeler vermeyecek idi.

Çünkü, Cenab-ı Hak ömr ü ikbalini müzdad etsin, padişahımız Gazi Sultan Abdülhamid Han

127 Menekşelizade'nin 22 Aralık / 3 Ocak'ta mecliste söylediği bu nutkun ince kağıd üzerine ince yazı ile yazılmış ve Namık Kemal'in damadı Ayan Reisi Menemenlizade Rifat Bey tarafından Vakıf başyazarı Asım Us'a verilmiş bir sureti elimizdedir.

Bunu *Takvim-i Vekay'*ın 4 Ocak 1293 sayısında çıkan resmî zabıtla karşılaştırdık. Arada dikkati çeken farklar vardır. Bu farkların birincisi nutkun mecliste okunmasından hemen bir ay ve meclisin açılmasından birkaç gün evvel hazırlanmış olduğunu gösteren işaretlerdir.

Bu müsvedde şu ibare ile başlıyor:

(İzmir mebusu, Menekşelizade izzetli Emin Efendi tarafından Meclis-i Mebusan'da... Zilhicce 94 ve —Kanunuevvel 93... günü irad olunan nutuktur.)

Görüldüğü gibi başlangıçta ay sayılarıyla gün yeri boş bırakılmıştır. Söylenikten sonra doldurulması ve doldurularak, mesela gazetelere verilmesi düşünülmüş olduğuna hükmettiren delilleri bundan sonra gelecek notlarda bulacaksınız.

Bu hazırlıkta Menekşelizade yalnız mı idi?

Müsveddenin Menemenlizade Rifat Bey'den gelişi ve yandaki benzerlik bunun doğrudan doğruya Namık Kemal kaleminden değilse bile Namık Kemal çevresinden çıktığına aid tahmine kuvvet verir, zaten Menekşelizade'nin Namık Kemal ile münasebeti de yok değildir; Halid Ziya Uşaklıgil, hatıralarında şöyle yazar:

(Eski mebusluğunda Abdülhamid'in şerrine uğrayanlar miyanında menfada bir hayli zaman kalmış olmaktan, hele uzaktan uzağa Namık Kemal'in dostları miyanında sayılmaktan mütevellid bir şöretti vardı ki esasen fikrî tecelliyata pek ziyade alaka gösteren Emin Efendi'yi İzmir'de bir nevi müracaatgah mevkiine getirmişti.)

Rifat Bey de bunu Asım Us'a verirken Namık Kemal'in bir müsveddesi olarak vermiştir. Yalnız biz yazıdaki benzerliğe (tıpkı tıpkısına) demekten alakayan noktalar da gördüğümüz için yazısı kendininki ne pek benzer birine yazdırılmıştır, yahud Namık Kemal mümkün olduğu kadar kendi yazısına benzetmemek kasdiyle yazmıştır, denbilme ihtimalini açık tutuyoruz. Muhakkak olan tarafı nutkun ani bir coşkunluk eseri olmadığı, uzun bir hazırlık ve düşünce ile meclis kürsüsüne Namık Kemal muhitinden geldiğidir. Bunun emsali olduğu da ileride görülecektir. —H. T. Us.

128 Nutuk yazmada şöyle başlıyor:

"Herkese malum olduğu üzere bugün vatan ve millet buhran içindedir. Düşmanımız Tuna ve Erzurum vilayetlerini bitirdi. Bir ordusu Plevne'yi ve bir ordusu Erzurum'u muhasara etmiş olduğu gibi bir fırkası Şıpka'da duruyor ve bir fırkası Varna'nın etrafında dolaşılıyor." Plevne meclisin açılmasından evvel düşmüştü. Görülüyor ki nutuk müsveddesi Plevne muhasarası devam ederken kaleme alınmıştır.

Efendimiz Kanun-i Esasi'yi ilan ve bu meclisi cem ile dünyayı hayret içinde bıraktılar. Ashab-i vukufa hafi olmadığı üzere şevketmeab efendimizden başka hiçbir zaruret görmeksizin mücerred merhamet ve inayet ve millete muhabbetinden dolayı Kanun-i Esasi'yi ilan etmiş dünyada hiçbir padişah yoktur ve gelmemiştir; biz bu kanun-i hürriyet sayesinde vatanımızın necatını ve düvel-i muazzamının hakkımızda tebeddül-i efkârını ümid ederken düşmanımız her tarafı iğfal ederek üzerimize ilan-ı harb etti. Osmanlılar ise¹²⁹ adûmuzun niyat ve efkârını bildiklerinden ve vükela-yı fiham ve memurîn-i kiram taraflarından milletimizin kuvveti silah üzerinde bulunduğu teminat-i müteaddide neşr ü ilan olunduğundan harbin zuhuruna cümleten memnun olmuştuk. Vakıa gavga bin türlü mazarratı mucip olduğundan sevilir bir şey değilse de Rusya'nın daima emr ü nehyi tahtında bulmakta bir muharebeden pek çok ziyade mazarratlar melhuz olduğundan ve düşmanın gerek bidayet-i meselede ve gerek konferansta irad ettiği teklifler devlet ve milletin mahvına bir mukaddeme demek olduğundan o türlü asayıştan ise silaha sarılmak ve o türlü yaşamaktan ise devlet ve millet uğruna ölmek cümlelerin nazarında hayırlı görünmüştü.

Muharebe başladı. İş bütün bütün tahmin ve ümidimizin hilafına çıktı. Batum tarafında askersizlikten muharebe hemen bütün¹³⁰ başıbozuklara bırakıldı. Kars cihetinde kezalik askersizlikten Muhtar Paşa hazretleri geri çekilmeğe¹³¹ mecbur oldu. Rusya Tuna'yı ve müteakiben Balkan'ı tecavüz eyledi. Bizim Rusya'ya karşı tecavüze iktidarımız olmadığı birkaç kere akdolunan umumi meclislerde herkes tarafından itiraf olunmuş iken koca donanmamız ile bir fırka askerimiz Sohum cihetiyle işgal olundu ve daha bunlar gibi birçok hatalar edildi.¹³²

129 Yazma nüsha, burada (bir buçuk seneden beri) haberini koyuyor.

130 Yazma nüshada (bütün bütün)'dür.

131 Yazma nüshada (geri çekilme) yerine (Soğanlı Dağı'na kadar) ibaresi vardır.

132 (Bizim Rusya'ya karşı) dan (birçok hatalar edildi) ye kadarki ibare yerinde yazma nüshada şunlar okunuyor: (Rusya Balkan'ı tecavüz ettiği sırada önüne durmak için İstanbul'dan altı tabur asker yazılmaya teşebbüs edildiği ve bunlara duhul muktezayı hamiyet bulunduğu gazetelerde resmen ilan olunmuş ve güya Devlet-i Muazzama-i Osmaniye'nin bekası, düşmanın elinden necatı altı tabur askerin vücudüne münhasır imiş gibi gösterilmiştir; halbuki düşmanın bu hasaretlere cesaret ettiği zamanlarda meharef ve hamiyetle meşhur üç kumandanımızla müşirimizle gayet güzide ve mümtaz üç ordumuz Karadağ'a sevk olunmuştur.)

Âzâ-yı kiramın malumudur ki sene-i sabıkada bu meclisin küşadı münasebetiyle taraf-ı eşref-i şehriyariden lütfen ve atıfeten irad buyurulan nutk-ı hümayunda 600 bin kişi silah altına alındığı gösterilmiş ve sonra bil-münasebe âzâ-yı kiramın bazıları tarafından umur-ı askeriye atf-i makal olundukta ol zaman Meclis-i Mebusan Reisi¹³³ bulunan devletlu Ahmed Vefik Paşa hazretleri tahkikati vakiasından¹³⁴ bahisle bidayet-i meselede düşman karşısında 300 binden¹³⁵ ziyade askerimiz bulunmadığını söylemiş olduğu o vakit işitilmişti.

Serdar-i sabık Abdi Paşa tarafından divan-ı harbe verilip sureti etrafa münteşir olan layihada eğerçi kendisinin tebric-i zimmetini mucib olacak bir söz yok ise de Tuna boyunun muhafazasına yalnız 170 tabur tahsis olunduğu ve Tuna Nehri'nin kumandası kendisine havale olunmuş iken taleb ettiği gemilerin gönderilmediği ve intihab eylediği bahriye kumandanlarının azledildiği ve Balkan'ın kumandası İstanbul'a alındığı beyan olunmuştur.

Halk arasında düşman o suretle bir mukavemet görmeksizin Tuna'yı ve Balkan'ı tecavüz ettiği müşahade olundukta bizim mukabele kudemiz olmadığından asker kırdırmamak ve efkâr-ı umumiyeyi teskin ile müsalahaya kolay bir yol bulmak için mukavemette bu kadar ihmal olundu gibi sözler dahi söylenmiştir. Gazi Muh-tar ve Gazi Osman paşalar hazeratı Anadolu ve Plevne'de dünyayı hayran edecek kadar galebeler ihraz etmiş ve düşmanın müşarünileyhüma üzerlerine sevk etmek için kuvve-i külliye tedarikiyle meşgul olduğunu üç ay evvel gazeteler lisanlarına vird eylemiş iken hiç birisine derece-i kifayede¹³⁶ imdad gönderilmemiş ve bu felaketlere ol suretle sebebiyet verilmiştir.¹³⁷ Hatta bugünkü

gün askere ihtiyacımız derece-i nihayede iken se-vahilde ve ezcümle İzmir'de toplanmış hayli asker bulunduğu işitiliyor; fakat vapurlarımız nakle yetişmiyor ve ecnebi vapurları da bitarafliğa ri-ayeten nakletmiyor denilerek sevahilde bulunan bunca asker bekletilip mevaki-i harbe sevk edilmiyor; halbuki zırhlılar güya bir düşman donanmasına mukabele için lüzumları var gibi lüzumsuz mahallerde istihdam edilip askerin celbine gönderilmiyor. Kezalik nakdiye vapurlariyle sevk olunan askerin hıfz ü himayesinde dahi kullanılmıyor. Geçen gün gazetelerde görüldüğü üzere sahihan evvelki hafta Trabzon'dan İstanbul'a gelmek üzere hareket eden bir kıta vapurumuz tesadüf eylediği düşman gemileri tarafından zabt edilerek derununda bulunan bir tabur asakir-i şahane ile bir takım yolcular esir edilmiştir.¹³⁸

Merhameti umum millete şamil olan padişah-i askerperver efendimiz hanedan-i saltanatlarına mahsus saraylarının birçok dairelerini mecruhlarla ihsan buyurmuş iken hepimizin can ve ciğeri ve evlad ve akrabası olan askerlerimizin dağlarda ve derelerde ve karlar ve yağmurlar altında muhafaza-i vücutlarına lazım olan elbise-i şitaiye memurîn-i kiram taraflarından kış geldikten sonra memalik-i Osmaniye tevzi olunmağa başlanılmıştır. İzmir vilayetine gelen telgrafnameden bilirim. Askere elbise-i şitaiye istenildiği günlerde cümlemiz soğuktan tiril tiril titremekte idik. Elbise-i şitaiye için iktiza eden akçanın cem'-i ve elbise-i lazimenin diktirilmesine ve mevaki-i harbe sevkine lazım olan zamanı tefekkürle ağlaştık.¹³⁹

Padişahımız efendimiz hazretlerinin millete muhabbeti derece-i nihayede olduğu¹⁴⁰ ve ef-rad-i milletin padişah-i amimül-eltaf efendimiz

şöyle yazılır: (şimdi asker sevkine kalkışılmış ise de vakit geçmesi cihetiyle umulan fayda bittabi hasıl olamamıştır.)

138 (Hatta) ile başlayan bu parça yazma nüshada yoktur.

139 Yazma nüshada bir parça daha var ki mecliste söylenmesinden vazgeçilmiş, o parça şudur: (İstanbul'da ekserisi harp görmemiş zevattan mürekkep olan meclis-i askerin teşekkülü kumandanlarımızın istiklaline halel vermiş ve bu hal dahi "müsvedde bu fıkranın şöyle ifade edilebileceğini göstermek için burada muterize içinde şunları yazıyor:" [İstanbul'da teşekkül eden meclis-i askerin vazife-i asliyeleri haricinde olarak kumandanlarımızın istiklaline halel verecek derecede umur-i harbiyeye müdahale eylemesi ve meclis-i mezkurun ekserisi harp görmemiş zevattan mürekkep olması] uğradığımız musibetlerin en birinci sebeplerinden add olunmakta bulunmuş ve Avrupa muhbirlerinin evrakında dahi buna dair sözler görülmüştür. Devlet ve millet ve vatan ve memleket bu muhatara-i uzma içinde iken İstanbul'da bila lüzum idare-i örfiye ilan etmek ve sebebsiz kumandan değiştirmek gibi şeylerle imrar-i vakt olunmuştur.)

140 (Millete muhabbeti derece-i nihayede olduğu) ibaresi yazma nüshada şöyledir: (Millete bu derece muhabbeti olduğu)

133 Yazma nüsha buraya muterize içinde (ve el'an Edirne vilayeti celilesi valisi olan) kaydını da ilave etmiştir.

Ahmed Vefik Paşa Edirne valisi iken yerine Askeri Şura üyelerinden Ferik Cemil Paşa'nın tayin iradesi 20 Kasım 1293 tarihli gazetelerde çıkmış, Cemil Paşa'nın 22 Kasım'da Edirne'ye gittiği, Vefik Paşa'nın da İstanbul'a gelmek üzere olduğu 24 Kasım gazetelerinde yazılmıştı. Nutkun hazırlandığı çevrelere bu değişiklik haberinin 20 Kasım'dan sonra varmış olması tabiidir. Bu nutkun hazırlanışını, söylendiği tarih olan 22 Aralık'tan 22 Kasım'a kadar geri götürmek mümkün olur.

Ahmed Vefik Paşa nutkun söylendiği tarihte Edirne valisi değil, Âyan Medisi'nin 4 günlük üyesi idi.

134 Yazma nüshada (tahkikati vakiasından) yerine (evrak-ı resmiyesini mütalaa ettiğinden) ibaresi konmuştur.

135 Bu mikdar yazma nüshada (150 binden ziyade)dir.

136 Yazma nüshada (derece-i kifayede) yerine (cüz'î) kelimesi.

137 Yazma nüshada bu son cümle, muterize içine alınmış olarak

ve vatanımız uğrunda alel-umum feda-yi cana hazır bulunduğunu isbat edecek nice eserler görüldüğü ve üç dört ay kadar memulun fevkinde bunca galebeler dahi hasıl olduğu halde malumül-mikdar paşa ve asker esir¹⁴¹ vermek ve birçok¹⁴² top kaybetmek, düşmana müteaddid kaleler ve istihkamlar¹⁴³ teslim eylemek cümlelerinin gönlünü dagdâr eylediğinden ve âzâ-yı kiramın bu mahzunlukta umum milletle müşterek olduğunda şübhem olmadığından zikr-i atı tekliflerin iradına cesaret ederim:

Evvelen: Geçen sene Heyet-i Mebusan'da müzakere olunan bütçede kuvve-i askeriyemiz 600 bin olmak üzere tahsisat gösterilmiş ve nutk-ı hümayunda dahi 600 bin asker silah altına alındığı beyan buyurulmuştu; eğer bu miktar sahih ise nerelere sevk olunmuş da Tuna 170 ve Batum ile beraber Anadolu 140 tabura havale edilmiştir. Ve zikrolunan 600 bin asker mevcut olmadığı surette kuvve-i askeriyemizden dolayı velinimetimiz padişahımız halife-i ruy-i zemin efendimizi iğfal etmeğe ve mevhum bir kuvvet üzerine tahsisat istemeğe kimler cesaret eylemiştir ve muahharan Rusya'nın külliyetli asker tedarikinde bulunduğu işitilmekte iken kuvve-i askeriyemizi mikdar-i mezkure olsun iblağa niçin gayret olunmamıştır.¹⁴⁴

Saniyen: Meclis-i Umumi'nin müzakeratı hilafında olarak kuvve-i askeriyemizin bir kısmı Sohum cihetine niçin sevk olunmuştur?

Salisen: Tuna'nın idare-i bahriyesi dahi serdar-i sabıka ihale olunmuş iken Tuna maslahatına müdahale etmeğe İstanbul'da kimler kalkışmıştır?¹⁴⁵

Rabian: Balkan'ın kumandasını Dersaadet'te deruhde eden kimdir ve o zât niçin Balkan'ı Rusya'nın tasallutuna düşürmüştür?¹⁴⁶

Hamisen: Anadolu ve Plevne ordularına vakıtle derece-i kifayede imdad gönderilmemekte sebep nedir? Ve bu iki ordunun necat ve sela-

metini iki müşirin gayretine bırakmak ve şu felaketlerin zuhuruna sebebiyet vermek kimlerin fikridir?¹⁴⁷

Sadisen: Askerimizin umur-i idaresince ihmal olunup elbise-i şitaiyelerini kış ortasında istemek ve böyle hazine-i devletten bir akça çıkmaksızın yalnız milletimizin padişahına ve vatana olan muhabbeti cihetiyle hasıl olacak işlerin bile vakıtle vücade gelmemesine mani olmak ne içindir?¹⁴⁸

Sabian: Sevahilde tecemmü eden askerin zırhlılar vasıtasıyla celbinde ne mani vardır?

Saminen: Moskof'un Karadeniz'de mükemmel donanması olmayıp kuvve-i bahriyesi birkaç vapurdan ibaret olduğu ve bizim donanmamız ise mükemmel bulunduğu halde onların tasallutundan vapurlarımız niçin muhafaza edilemiyor?¹⁴⁹

Tasian: İbtida-yı muharebede 91 top ve külliyetli mühimmat ve erzak ile Ardahan'ı teslim eden Ferik Hüseyin Sabri Paşa'ya kemal-i süratle muhakeme olunarak sairlerine ibret olacak derecede niçin mücazat edilmedi? Bidayeten bu gibi bir fenalığı irtikab eden kumandanın cezasız bırakılması, sair birtakım cebin ve hamiyetsiz kumandanlara da birçok kıla ve istihkamata düşmana teslim ettirmiştir?¹⁵⁰

Buralarını etrafiyle tedkik ederek mülkün sahibi ve cümlemizin muktedası olan padişahımız efendimize arz etmek âzâ-yı kiramın birinci vazifesidir, zannederim.

Her ne kadar bu sene irad buyurulan nutk-ı hümayun-ı hazret-i padişahide vatan ve milletimizin şiddetle muhtaç olduğu bazı kavanin layihaları meclisimize gönderileceği beyan buyuruluyor ise de arz ettiğim maddeler milletimizin hayatını temin demek olduğundan ve zihinlerin bu gibi maddelerin iştigalinden naşi kavanin tedkikine muktedir olamayacağından ve farz-ı muhal olarak tedkik edilse bile ilaçsız yatan hastaya elbise tedarikine çalışmak kabilinden olacağından evvel-i emirde harbin hüsn-i netice hasıl edebilecek bir hale konulmasını ve ondan sonra kavanin müzakeresine girişilmesini ve bu mevadd-i mârunanın mebusan nizamname-i

141 Müsveddede (11 paşa ve 30 bine yakın esir).

142 Müsveddede (400 top).

143 Müsveddede (İstihkamlar) kelimesi yoktur.

144 Birinci soru müsveddede şöyledir; (Nutk-ı hümayunda irad buyurulan altı (bu rakamın üstündede yedi de vardır) 100 bin asker kalbel-muharebe silah altında ise muharebe zamanında nerelere sevk olunmuş da Tuna 170 ve Anadolu 80-90 tabura havale edilmiştir ve zikrolunan 600 bin asker mevcut olmadığı surette kuvve-i askeriyemizden dolayı velinimetimiz padişahımız halife-i ruy-i zemin efendimizi iğfal etmeye kimler cesaret eylemiştir?)

145 Müsveddede bu soru ikincidir.

146 Müsveddede bu soru üçüncüdür.

147 Müsveddede dördüncü olan bu soruda (imdad) kelimesinden evvelki (derece-i kifaye) de kaydı ile (şu felaketlerin zuhuruna sebebiyet vermek) terkibi yoktur.

148 Bu soru müsveddede son ve beşinci sorudur. Orada (ihmal) kelimesinden evvel de (bu derece) kaydı var.

149 Bu soru müsveddede yoktur.

150 Bu soru müsveddede yoktur.

dahilisinin isticlal faslına tevfikân müzakeresine serian başlanılmasını heyet-i muhtermeden rica ederim.¹⁵¹

Müsaade buyurunuz, birkaç lakırdı daha söyleyeceğim: Görülen mağlubiyetlerle dahi Osmanlılar batmaz; padişahımızın bu kadar himmet ve inayeti ve milletin bu derece gayreti mevcut iken yine aceleten¹⁵² 500-600 bin kişi silahlandırmak mümkündür; hatta dahil-i esnan olan efrad-ı ilamiyeyi silah altına alsak o kadar bir kuvvet cem etmeğe kifayet eder. Hıristiyan vatandaşlarımızın dahi vatan ve millet muhafazasında bizim ile müşterek olacaklarında şübhe yoktur. Asıl mesele idare-i umuru gerek padişahımız efendimizin ve gerek Osmanlı milletin maksatlarına mutabık bir hale getirmektedir. Biz kendimize yardım eder isek cenab-ı hak dahi adaleti iktizasınca muinimiz olur.

İşte, efendim, bu nutukta Serdar Paşa'nın layihası ve onun üzerine Ali Nizami Paşa'nın cevabı münderiştir; ister iseniz katib efendi okusun.¹⁵³

Reis: —Efendim, bu kıraat olunan varakada mühim şeyler görünüyor ve bununla beraber vakit ve hale ve maslahatın derece-i ehemmiyetine göre nazar-ı dikkate alınmak lazım gelir; binaenaleyh tensib buyurulur ise bunlar evvel-i emirde şubelerde etrafiyle tedkik ve mütalaa olunarak bir dereceye kadar netice âzâ-yı kiramın malumu olduktan sonra heyet-i umumiyede mütalaa ederiz. Münasib ise şubelere göndereyim; çünkü bunda heyetçe karar verilecek birkaç şeyler var. Bir kere âzâ-yı kiramın etrafiyle malumu olsun; bunun içinde birtakım tekalif vardır ki bunun suret-i tahkikatına dair heyetçe verilecek karar şubelerde dahi birer kere mütalaa olunduktan sonraya kalsın.¹⁵⁴

151 (Her ne kadar) la başlayan bu parça da müsveddede yoktur.

152 Müsveddede (aceleten 500-600 bin kişi) yerine (gelecek yazıya kadar 500 bin kişi) deniliyor.

153 Orijinal metinde 27 no.lu dipnot düzeltilmiş metinde 66 nolu dipnot yeri belirtilmemiş olduğundan buradaki dipnot tahmini olarak yerleştirilmiştir.

Basiret gazetesinden (23 Aralık 1298): (Dünkü gün mebusandan İzmirli Hacı Emin Efendi kürsi-i hitabete çıkarak mufassal bir layiha kıraat eyledi. Bunda hal-i hazır üzerine pek çok mühim mesail münderiç olduktan başka ez-cümle serdar-i sabık devletli Abdi Paşa hazretlerinin tanzim ile divan-ı harbe takdim eylediği layiha ile müddet tayin kılınan saadetli Ali Nizami Paşa hazretlerinin varaka-i cevabiyesini dahi layihasıyla beraber Reis Efendi'ye ita eyledi.)

154 Menekşelizade'nin bu istizah önergesi yurdda nasıl karşılanmıştır? Buna bir örnek olarak (Yozgad eşraf ve hanedanından ve hayrhahan-i devlet ü milletten bir zât)ın kendisine yolladığı (teşekkürname) olmak üzere *Basiret*'in 20 Ocak 1293 sayısında şu satırlar görülüyor:

Bir mebus: —Fakat birer sureti çıksa da şubelere verilse...

Reis: —Pekala, şubelere birer nüshası verilir.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Tab olunsun, daha iyidir.

Diğer bir mebus: —Nizamname-i dahili mucibince bu misillü şeylerin herkese birer tanesi verilir.

Reis: —Onun için şubelere de dağılsın, değil mi? İster ise birkaç nüsha olarak şubelere verilsin, isterse tab olunsun, matbu olarak verilsin.

4- Arzuhal Encümeni Kurulması

Efendim, umur-ı maliyeye dair bir tezkire vardır ve müstaceldir, okunsun ve şubelere dağıtıldıktan sonra aceleten bir encümen teşkil olunsun da hemen mütalaa olunarak netice-i mütalaatı heyet-i umumiyeye arz olunsun. Müsaraaten cevap istiyor. Bu iki encümen teşkil olunmadı. Bunu da heyete arz edeyim ki, geçende beyan olunduğu üzere, arzuhal encümeni hemen teşkil olunmalıdır ve yarın hangi zâtlardan ibaret olduğuna dair heyete malumat verilsin.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Müsaade buyurursanız buraya dair bir şey söyleyeceğim. Teraküm etmiş arzuhal çok olduğu gibi, geçen seneden de bu kadar arzuhallere de bakılmalıdır ki, cevabı geldi mi, gelmedi mi? Muvafakat ederler ise iki encümen yapıp biri arzuhallere diğeri eski işlere baksın.

Reis: —Şimdi, lütfediniz, ister iseniz nizamımız hükmünce teşkil olunacak encümene 15 kadar âzâ caizdir, teşkil olunacak encümene heyetten üçer zât tayin olunarak, biri beş zâttan ibaret bir heyet tefrik ederek, sırasıyla malumatiyle beraber, arz eder.

Şimdi şu tezkire okunsun:

Vakit gazetesinin 23 Kanunuevvel 93 tarihli nüshasında görülen ve sadakat ü muhabbeti fitriye-i vatanperveranelerini müsbet olan efkar ve sualler-i âlilerinden dolayı hassaten efendimize ve bu fikre inzıam eden Astarıcılar Kethüdası Ahmed ve Yanya mebus-ı âlisi saadetli Mustafa efendilerin nutuklarıyla tebeyyün eden isabeti efkarlarından dolayı kendilerine umum namına olarak teşekkürle işbu efkar-ı selametcuyan-i millette sebatınızı temenni ve işbu arızanın gazetelerle ilanını rica ederim.

5- Ek Tahsisat İsteği: (Umur-i Maliyeye Dair Gelen Tezkiye-i Samiye Kiraat Olunur.)¹⁵⁵

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bu makule masarifat-i mühimme için söz caiz değilse de fakat insaf ediniz, bendenize kalır ise geçen sene daire-i askeriye 15 milyon lira fevkalade olarak karşılık koydular; muhassasattan başka bunun için bir müfredat verilmedi. 15 milyon lira 600 bin askerimize ne vakit harcettiler? İbtida 69 tarihindeki muharebeyi bilirim. Her yerde bir muhasebeci, bir defteradar olarak, her büyük ordu yanında birer heyet-i defterdarı var idi. Şimdi onlar yok imiş. Ne diyeceksiniz? Bunlar nasıl şey? 15 milyon lira aldılar. 600 bin askerin muhassasatını bizden aldılar; halbuki sonradan 300 bin asker olduğu tebeyyün etti. Demek mi 300 bin asker için fazla tahsisat verildi, bunlar nereye gitti?

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Defterdar yok, buyurdular; yanlıştır, çünkü şimdiki halde Bâb-ı Seraskeri'nin umur-ı hesabiyesi daha muntazamdır. Bir de biz doğrudan doğruya Bâb-ı Seraskeri'den nereye sarfolunduğunu anlayabiliriz. Her yerde defterdar var. Rumeli'de, Anadolu'da var. Herkes bilir ki her tarafta verilen paraları doğrudan doğruya maliye Bâb-ı Seraskeriye veriyor. Bâb-ı Seraskeri'nin idare heyetleri var. Niş'de, Mostar'da, Edirne'de, Sofya'da, Tuna'da var. Onlara teslim olunuyor. Onlar da şübhe yok ki, hesaplarını verecekler.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Evet, o bahs-i ahar. Bizden 15 milyon istediler ya?

Rasim Bey (Edirne): —Evet; fakat yalnız Rumeli'de ve Anadolu'da olan askeri hesap ediyorsunuz; fakat Hersek'de, Karadağ'da var. Bağdad ordusu, Yemen ordusu var. Onlar da asakir-i şahaneden maduddur; bunların kaffesi silah altında hesap olundu. Ve bir de bize verilen hesap teşrinievvel nihayetine kadardır. Hatırınıza gelsin. Sonra meydana konacak hesaplar anlaşılın; çünkü kendimiz demiş idik ki, teşrinisani ihtidasında yeni mebuslar intihab olunacağından onlar baksın ve maliye nazırı paşa hazretlerinin dedikleri gibi her tarafta mükemmel askeri idare meclisleri vardır. Bunu tasdik ederim ve eminim; çünkü kendim gördüm.

155 Zabıtlarda bu tezkirenin sureti yoktur. Bu birleşim üzerine haberler veren İngilizce *Levand Herald*'den bu tezkirenin orduya bir milyon meciydiye (10 milyon kuruş) ek tahsisat verilmesine, *Fransızca İstanbul*'dan da muhacirler için 30 milyon kuruşa ihtiyaç olduğuna dair olduğu anlaşılıyor.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Biz de eminiz; bununla beraber hesapları görmeliyiz, çünkü bizi buraya nasb edip gönderen adamları da temin etmeliyiz; yalnız kendimiz emin olmakla kifayet etmez, işte nazır paşa hazretleri buradadırlar; bu 15 milyon lira 4 ay için miydi yahut bir sene için mi?

Yusuf Paşa: —Bir sene için idi.

Astarcılar Kahyası Ahmed Efendi (Dersaadet): —Bizden birçok tekalif istediler. Verdik ve elyevm dahi vermekteyiz; halbuki geçen sene bir iş için 3 ay uğraştık. Üç kere tezkere gönderdik. Bizim istediğimizi niçin yapmadılar? İrade-i seniyye çıktı. Ne için sakladılar? Milletten para almasını biliyorlar, müfredatını göstermiyorlar. Paraları ne yaptılar? Biz de görelim. Ne yapıldı? Ve irade gelmişken ne için ketm ettiler?

Reis: —Okunan tezkire müstaceldir. Malumdur ki bu makule hususat encümen-i mahsusundan geçerek beyan-ı mütalaa olunur. Her kim ister ise gider, beyan-ı rey edebilir. Ondan sonra heyet-i umumiyyede arız ü amîk teati-i efkar ederek bir şeye karar verilir. Şimdilik bu bahsi de bu kadarlık müzakere ile iktifa edelim.

Heyet: —Pekala.

6- Mersin Vapuru Hakkında İstizah

Reis: —Efendim, müstacel olduğundan şubelerden hemen bir encümen teşkil olunmak lazım gelir. Artık ona himmet olunsun. Geçen gün bir teklif vukua geldiydi. Heyet de karar verdi. Bahriye nezaretinden bir zâtın celbiyle istizah olunacaktı, işte makam-ı sadarete bir tezkire yazılmıştı. Bahriye nezaretine tebliğ kılınarak cevabı da geldi. Şimdi onu okuyalım.

(*Makam-ı riyasetten makam-ı sadarete yazılan tezkire ile cevabı kiraat olunur.*)¹⁵⁶

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (Dersaadet): —Pazartesi günü gelecekti. Tersaneden buraya gelmek uzun yol gibi, cumartesine kaldı.

Reis: —Hayır, öyle değil; biz bunu salı günü yazmıştık. Cumartesi günü tensib olunup tayin olunmuştu; çünkü lazım gelen izahat için bir iki gün vakit verilmedikçe izahat mutalebe olunamaz. Onun için salı günü yazıldı. Araya cuma girdiğinden biz dedik ki, cumartesi saat yedide

156 *Fransızca İstanbul*'dan (4 Ocak 1878): (Sadarettten gelen bir mektup okundu. Mersin vapurunun Ruslar tarafından zabtı hadisesi hakkında izahat vermek üzere salı günü (yarın) meclise nazırlardan mürekkeb bir heyetin gönderileceği haber veriliyordu.

bahriyeye malumat verilsin. Ona göre malumat verilmesi intizar olunacak.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (Der-saadet): —Efendim, ben isbat ederim. Böyle şeyler birkaç kere soruldu da hâlâ cevapları gelmedi.

Reis: —Mebusanın himmetine muhtaçtır. Tahkik etsin, taharri etsin. Öyle bir şey varsa icab edenlerden istizah edilsin. Bunda bir mani yoktur.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Hülasalar makam-ı riyasete encümeninden takdim olunur, celb olunur.

Reis: —Evet.

7- Muharebe Durumu Üzerine Sual

Katib-i Resmi Mustafa Bey (Selanik): —*Basiret* gazetesinin pazartesi nüshasında 30 bin kadar memleketeyn askeri ile Sırp-lılar Şehir köyü karşısında birleştiklerine dair bir fıkra gördüm.

Sofya ciheti kumandanı Şakir Paşa'nın maiyeti askeriyle muhasara altında bulunduğunu ve Rus ordusu pişdarlarından bir takım kazak süvarisi-nin Filibe Pazarcığı taraflarında görüldüğüne dair bir rivayet işittim.

Yenipazar cihetlerinde Sırp-lı ve Karadağlıların ilerlemekte olması Bosna kıtasının yolunu ve beri taraflarla münasebetini kat' etmiş olacağı gibi Leskofça'dan Burhaniye tarikiyle Üsküb ciheti-ne ve Şehir köyünden dahi kezalik buralara ve Yenipazar ve Kurşunlu ve Ürgüb cihetlerinden Kosova merkezine doğru yürüyecek düşman fir-kalarının tecavüzünü men' için tedabir-i seria vü şedide vü kafiye ittihaz olunmamış ise gerek Mit-roviçe'den ve gerek Üsküb'den Selanik şimendi-fer hattının düşman eline düşmesi tabii olup o halde Selanik noktasının muhafazası müşkülata düşeceğinden ve hudanekerde Selanik dahi düş-man eline geçerse gerek Tırhala ve Yanya ve ge-rek Rumeli'nin Bosna ve İşkodra'ya varınca içeri tarafları suret-i katiyede tehlike-i tam içine düş-müş ve Rusya'nın Sofya ve Pazarlık taraflarından Nevrekob ve Köstendil cihetlerine dağıtacağı çe-teler dahi bir takım eşkiya ile birleşip bila mani Selanik civarına kadar yayılıp o halde emsali görüldüğü veçhile zükur ve inas nüfus-i masu-menin kanına girilmiş ve Rumeli'nin o cihetleri dahi bütün bütün elden çıkarılmış olacağından serasker paşanın heyet-i umumiyemize celb ile gerek oralara ait tedabir derecelerinin ve gerek Rumeli'nin cihat-i dairesiyle Anadolu'ya müte-

allik teşebbüsatin ve müdafaaya kafi kuvvetimiz mevcut olup olmadığının ve ne vakite kadar daha ne mikdar asker toplanacaktır ve bunları teslih ve teçhize kafi esliha ve mühimmat ve top gibi şeylerden ihtiyaç derecesinde mevcudumuz ve bunlara müteallik daha siparişatımız var mıdır ve ne vakit gelecektir. Hasılı ahval ü tedabir-i harbiyeye dair izahat-i muknia taleb olunmasını teklif ederim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bu meclisin en mühim, en birinci işi budur.

Mustafa Efendi(?): —Kosova'nın ehemmi-yeti meşhurdur. Buyurdukları gibi Rumeli kıtası elden çıkar, Bosna filan hepsi mahsur olur. Bu halde bedenize kalırsa şimdi bu bir tezkire-i res-miye ile gitmelidir.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Gazetelerin sözlerine itimad olunamaz ise de bütün bütün yanlış nazariyle de bakılamaz; ümera-yı askeriye beyninde bazı nefsanîyet ve garazkarlık gibi şeyler varmış. Eğer bu sahih ise Babıali def'e himmet eder. Eğer etmez de bun-dan dolayı bir fenalık olur ise umum nazarında Babıali mesul olur; eğer ihvan efendiler ruhsat verir ise Babıali'ye beyan edelim. Fenalık nasıl kalkar ise kalksın, yoksa bu büyük fenalıktır.

Nafi Efendi (Haleb): —Evet, öyle bir şey ol-duğu muhakkaktır.

Katib-i Resmi Rasim Bey (Edirne): —Ba-husus madde istizah olunacağı halde hareket-ı askeriyeğe dair söz irad olunacak demektir. O halde hangi gün ictima olunacak ise gün meclis-in hafi olmasını teklif ederim.

Heyet: —Pekala.

Reis: —O gün müzakere olunur, o halde ona göre icabına bakılır.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bu madde de Babıali'ye beyan olunur ise yine o gün o suali de orada edebiliriz. Bu nefsanîyet arasında bir fenalık olabilir.

Mustafa Bey(?): —Bizim böyle şey tebliğ etmeğimizle bunların arasındaki, nefsanîyet bertaraf olabilecek mi? Asıl iş: mesul etmeli, işe yarayan kumandanları tayin etmeli, böyle bir askerden dolayı devletçe vuku bulan fenalıkları tahkik etmeli. Onlara ceza göstermeli ki ibret alsınlar. Yoksa yalnız telif-i beyn ile olmaz ve bu-nun imkanı olmaz.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Hakkı var-dır; fakat telif-i beyn olsun. Bunun işi burada de-

ğildir. Bu iş Babialı'den tahkik olunup bu muhalefetin ciheti nedir, bilinmeli.

Bir mebus: —Bu iş meydana konulmadan mahvedildi. Karar verildi. serasker paşa hazretleri bugün teşrif etsin, soralım. Bunu alel-amyâ, bilip bilmiyerek şundan bundan işitmekten ise, örfiye nazırlarının celbiyle, eğer iktiza eder ise, sadrazam hazretleri dahi buraya davet olunarak bazı efkar teati olunduktan sonra söylenmeli; burası cay-i mütalaadır; onun için heyetçe bu bahsi güzelce mütalaa ederek ona göre icrasına bakarız.

Bir mebus: —Vakıa böyle bir şey var ise de ref' etmeli. Etmezse umum millet tarafından mesul tutulur, beyan etmeliyiz.

Bir mebus¹⁵⁷: —Buyuruyorlar ki Babialı de mesul olsun. Zannederler ki mesul değildir. Geçen sene biz umum ahali tarafından burada toplandık. Adem-i emniyetten havadis toplayarak Vükelayı, Babialı'yi mesul tutmak layık değil. Hususa bu nazik vakitte biz kendimizi toplayalım da Babialı ile birleşelim, bu tehlikeden kendimizi kurtarmak için hepimiz el birliğiyle yapalım.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Efendim, her türlü cevabım vardır; fakat onlar buraya celb ile istizah-ı madde olunsun. Bizim için vazife bugünkü işimizi geri bırakamayız. Allah göstermesin, bu akşam bir vukuat olur ise kimi mesul ederiz? Bu bâbda söylenilecek söz çok. Meclis uzadı ve bu makule şeyi tahriren vermeli, ona göre karar verilir.

Reis: —Meclisimiz saat 9'da hitam buldu.

İkinci Celse

8- Encümenler Teşkili

Reis: —Bugün meclisimiz def'a-i saniye olarak saat onda ictima eyledi...

Bazı kanunlar ve layihalar gönderildiğine dair birkaç takrirler vardır, okunsun. Layihalar âzâ-yı kirama taksim olunmuş; sonra bir encümen teşkil olunarak tedkikate girilsin. Âzâ-yı kiramın malumlarıdır ki bu makule levayih vürudunda sırasıyla encümen teşkil olunur. Encümende muhtalefün-fih olan mesail neden ibaret olup esbab-ı mucibesi ne ise aid olduğu devairden istizah olunup encümence mütalaa olunduktan sonra umuma ihzar olunur. Onun üzerine müzakere umumda olur.

Şimdi yeniden bir divan-ı muhasebat kanunu var. Bu geçen sene çıkmış; bize şimdi gönderilmiş. Bu halde layiha-i mezkureyi tedkik etmek için bir encümen ve vilayet kanunu için dahi ayrıca bir encümen teşkili icab eder. Bu encümenler kanun layihalarını mütalaa eder. Demince arzuhal encümeninin teşkil olunmasına ve bu encümen içlerinden beş kişi intihab ederek eski evrakın taharrisine memur edilmesine karar verilmiş idi. Bizim üç encümenimiz olmak lazım gelir; bunun için bir an evvel heyet-i umumiye müzakere edip karar vermeliyiz.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Davendigar): —Nizamname-i dahili mucebince şubelerin teşkiliyle beraber onar âzâdan mürekkeb iki encümen olmalı. Birisi arzuhalleri, diğeri mebusan tarafın-

dan yazılan layihaları mütalaa etmeli.

Reis: —Şimdi arzuhal encümeni teşkil olundu demektir. Pusulası verildi. Diğer encümen dahi teşkil olunmak için tensib edilir ise nizamname mucebince bir encümen teşkil olunmak üzere şubelerden âzâlar intihab olunsun. Bu encümen eski evraklara bakıp tedkik eder.

Bir mebus: —Tarif ettikleri gibi dörder âzâdan mürekkeb bir encümen olacak. Birisi arzuhallere bakacak, birisi de buradan giden layihalara bakacak. Şimdi şubelerden dört âzâ intihab etmek iktiza eder. Dörder âzâdan 20 âzâ eder. Onar âzâdan iki encümen teşekkül eder.

(*Rasim Bey nizamname-i dahilinin 20. maddesini kıraat eder.*)

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Zannedirim, 300 mebus için yapılmış bir nizamdır. Bu sene 80 veya 90 kişiyiz. Bununla beraber bu kadar âzâ intihab etmek icab ederse şubelerde kimse kalmaz.

Reis: —Vakıa arzuhaller encümeni teşekkül ettikten sonra diğer bir encümen lazım gelecek, kavanin vesairenin tetkiki için... Şimdi öyle layihalarımız yok. Olur ise yine öyle bir encümen teşkil ederiz. Şimdi mevcudumuz yetişecek derecede kafidir. Şimdi arzuhal encümeni teşkil edelim. Bazı zevat geçen seneden kalan bazı şeyler

157 *Levand Herald'e* göre, Ohannes Allahverdi (Dersaadet).

taharri olunmayacak olur ise badehu verilecek arzuhalin ehemmiyeti kalmaz; onun için bir taraftan gelen arzuhalin tedkik olunarak ve diğer taraftan eskiden verilmiş olan arzuhalin netayicini ve cereyan eden muamelatı tahkik ile meşgul olur. Ve heyet-i umumiye malumat verir. Diğer encümeni de icab eder ise teşkil ederiz; çünkü şimdi şubeler teessüs etti. Mevcut bu halde biri divan-ı muhasebat kanunu için, diğeri de matlubatın kanunu için iki encümen daha teşkil ile ondan sonra vürud edecek kanunlar var. idare-i örfiye gelmiş. Onlara da encümen lazım gelecek ve encümen âzâsı da nizamen bir üçüncüye daha âzâ olamayacağından encümenleri çoğaltırsak nasıl olur?

Birisi: —Bu iki encümen mutlak teşekkül edecek.

Reis: —Diğer iki encümen teşekkül etsin, dediniz. Tensib ederseniz, vakia şimdi meşguliyet yoktur, hemen onun için bir encümen teşkil olunsun.

Bir mebus: —Efendim nizamın haricine çıkılmış oluyor.

Reis: —Bir encümen teşkil ve tayini dediniz. Diğer de bazı şeyler tahkiki için bir encümen daha teşkil olunsun, diyor. Tensib edilirse arzuhal encümeni teşkil olunduğu gibi daha iş zuhuruunda oraya havale olunur. Ne dersiniz?

Agob Efendi(?): —Behar şubeden ikişer âzâ tayin olunacak olur ise iki encümen de haliyle teşkil olunur. Onlar şube gibi bir şey yaparlar. Eski evrakı taharri ederler.

Aliş Paşa (Tuna): —Zaten eski şeyleri taharri edemeyiz. 20 âzâdan birer âzâ daha intihab edelim. Kavanin layihalarına ve mebusan tarafından verilen layihalara baksın. Yarısı da baksın tedkik etsin, yarına kalsın, nizama da muvafıktır.

Heyet: —Pek âlâdır.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (Der-saadet): —Bu yol pek âlâdır.

Reis: —Çünkü arzuhal encümeninin kendisine müteallik bazı vezaiif vardır. Şimdi bir de sair hususata müteallik işleri arzuhal encümeninin vezaiifine ilave edecek olur isek şayed karışır. Onun için bir encümen teşkil olunur. Ona müstakil birkaç kişi memur edilir. Onlar taharri eder, neticesini verir.

Heyet: —Pek âlâ, münasib olur.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (Der-saadet): —12 olur ise eskilere bakmağa adam kalmaz. Bu encümen 10 kişiden ibaret olacak.

Her şubeden ikişer zât intihab ederek; çünkü bugün iş yoktur, intihab edebilirsiniz. Bir yeni encümen için intihab olunmak üzere rey verirseniz münasib olur.

Bir mebus: —Layihâ encümeni için ikişer âzâ intihab ederiz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Maslahatın derece-i ehemmiyetine göre 10 yahut 15 âzâdan terekkeb eder. Ona göre yapılmalı; yani derece-i ehemmiyetine göre bir yeni encümen için ikişer âzâ intihab ederiz. Layihâ encümeni değil mi? Ne vakit icab ederse orada cem olur, sonra kanun encümenleri olur.

Rasim Bey (Edirne): —Layihâ encümeni için daha bugünden hazırlanmış işler var. Birisi sabahleyin İbrahim Efendi'nin verdiği layihâ iki encümene havalesine karar verildi. Layihâ için teşkil olunacak encümenin şimdi lüzumu var. Arzuhal için de sonra olabilir; lakin bu iki encümenin şimdi derhal lüzumu vardır.

Reis: —(İşaret ederek) Bir de maliye encümeni var ki ötekilerle karıştırmamalı; çünkü bu gayet ehemmiyetli ve dikkate muhtaçtır; onun da teşkiline karar vermeli. Maliyeye müteallik evrak geldikçe oraya; havale olunur, tedkik eder. Bu encümen 15 âzâdan mürekkeb olacak. O daha teşkil olunmadı; halbuki elzemdir, çünkü hayli evrak vardır. Beyan-i mütalaa etmek isteyen âzâyı kiram oraya gider, mütalaalarını beyan ederler.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Fakat arzuhal encümeni için 15 âzâ buyuruluyor; halbuki nizamname kabul etmez. 12 âzâdan olacak. Maliye için de 15 kişidir. Nizamname de o yoldadır.

Reis: —Eğer kifayet eder ise 12 kişi alınsın da yapılsın.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Hem bir zât iki encümene âzâ nasb olabilir.

Reis: —Evet, o da olur.

Bir mebus: —Gerek divan-ı muhasebat ve gerek vilayet nizamnamelerine bakmak için iki encümen teşkil olunacak. Bunların âzâsı kaçardan olacak?

Reis: —Beş âzâdan bir encümen olsa daha iyidir; çünkü 10 olur ise kalabalık olur. Eğer ister iseniz beşer zâttan ibaret olsun.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (Der-saadet): —Efendim, bu kanun layihaları hepsi bir günde okunacak değil ya? Sırasıyla okunacak. Biz birini çıkarıncaya kadar ötekine bakar.

Reis: —Nizamname-i dahili iktizasınca her bir kanun için bir encümen teşkil olunacak. Bir bunu teşkil edelim. Birkaç gün zarfında işini tekmil eder. Şimdi nasıl tensib edeceğiz? Beş âzâ kafi mi?

Umum: —Kafidir.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Maliye için beş âzâ mıdır?

Reis: —Evet, beş. maliye encümeni mühimdir.

9- Muharebe Durumu Üzerine

Şimdi, efendim Üsküb'den bir telgraf var: *(Üsküb'e asker isaline dair Üsküb vücutlu tarafından keşide olunan telgrafname kıraat olunur).*

Mustafa Efendi(?): —Kosova Vilayeti mülhakatından Şarköyü, Leskofça ve Ürgüb kasabalarını Sırpı istila etti. Dün de lakırdısı tekevvün etti. Merkez-i vilayet olan Kosova'ya 16 saat var. Şimdi Sırbie ile memleketeyn askeri birleşti. Oradan Piriştine üzerine yürüyecek. Asakir-i muntazama ve top istenildi ise de yalnız 10 tabur tertib olup gönderilecek. Buna da teşekkür ederiz; fakat on tabur oralarını muhafaza edebilir mi? Düşman ibtida Dirine'ye, sonra Üsküb'e gidip, Nihayet Selanik muhasarada kalacak. Bizim vilayetin kazalarında bütün Bulgardır. Düşmanla ittifak edeceği müsellemdir. Artık bunun çaresine teşebbüs etmeli. Nizamiye askeri yetişir ise biraz mukabele eder; eğer yetişemez ise neticesi vahim olur. Orada o kadar Arnavudlar var, silahları yok. Kosova vilayeti bütün Arnavudluk sayılır. Asıl Arnavudluk ruhu oradadır.

Aldığımız telgrafta yazılıyor ki 5-10 tabur asakir-i muavenet geldi; filhakika asakir-i muavenet, onların halleri malumdur, Çerkeş gibi. Hem de onlara verilen tüfekler adı tüfektir: Kimisi büyük çaplı, kimisi küçük çaplı, birbirine uymaz. Düşmanın elinde ise kapaklı tüfekler var, bizde yok. Askerimizin ellerine güzel martini veyahut şınayder tüfeği verilmeli ve münasib olan mahallere serian asker gönderilmeli; zira düşman Arnavudluk tarafına doğru ilerlemektedir. 15 tabur ile hıfz olunamaz; şimdi makam-ı riyasete arz ediyorum. Bunun bir çaresine serian bakılmalı.

Bir mebus: —Bu iş ehemm ve tedabir-i seria elzemdir; eğer bu telgraf üzerine muhabereye kalkışılır ise, zannım, vakit geçer. Serasker paşadan istizah edelim. Kosova mebusları bu hali evvelden keşfetmişler. Gerek asakir-i muavenet yetiştirilmesi ve gerek asakir-i muavenet için bazı tedabir ittihazı Babıali'ye ba-layihâ-i mahsusa arz

edilmiş. Bunlar için ne yapılmış ne edilmiş? Onlar da sorulması lazımdır. Bunu da arz ederim.

Mustafa Bey (Selanik): —Bir saat evvel icabına teşebbüs olunmazsa önü alınmaz. Niş mahsurdur. Sofya muhataradadır. Hududumuz Sofya oluyor. Bir taraftan memleketeyn ile Sırp, öbür taraftan da Rusya askeri var. Âsaf Paşa gidecek idi, hâlâ buradadır. Bir takım daha asker var. Bunu ne ile nakletsinler? Vükela efendilerimiz bir çare bulamıyor. Bir de işitiyoruz ki zırhlılar da var. Bu zırhlılar ne için alınmış ve ne olmuş, anlayamıyoruz. Eğer böyle bir zamanda zırhlılar asker götürmez ise sevahilimizi muhafaza edemeyiz. Bunlar ne işe yarıyor? Bu asker niçin burada kalıyor? Bu asker bir dereceye kadar medar olur. Selanik'te daha çok asker var. Şimdi muhafaza edemez isek sonra nasıl muhafaza edeceğiz? Sevahilimize düşman geldikten sonra hiç çare yoktur. Müsamahaya sebep nedir? Anlayamıyoruz. Asaf Paşa dört tabur askerle tayin olundu. Bunların nakli için vapur bulacaklar. Dört tabur ile çıkaracaklar; fakat dört tabur asker ne yapacak?

Mustafa Efendi (Kosova): —Münasib olan mahallere mikdar-i kafi asakir-i muntazama konulduktan sonra başıbozuk askeri dahi iş görebilir; fakat bunları çıkarmağa memur lazım.

Mustafa Bey (Selanik): —Selanik'te 5-10 tabur kadar hazır olduğunu ihtar ettik. Hiç olmaz ise ikişer dağ topu versinler. O askeri şimdi göndermişler. Sırbın fenalığı bundan evvel malum değil miydi? Nasıl olur, herkes taaccüb ediyor, hayrette kalıyor. Serasker paşa yarın buraya gelsin, ondan istizah-ı madde edelim. Mesela Piriştine'ye 50 yahut 100 tabur gönderilecek olduğunu umumda istizah olmaz; bunlar düşünülür ise, istizah olunup biz emin olmak için bir encümen vasıtasıyla istizah edelim. Malumunuzdur ki encümen teşekkül ettiği halde orada istizah olunacak. Bu maddeyi umumun bilmesi lazım gelir. Yalnız encümenin bilmesi olamaz; fakat bunun için tüfek yetiştirmelidir. Bir de dağ topu vermelidir. Birkaç top gönderilsin, ihtar ederim. Herkes işi beyan eder, iş görmek için serasker paşa buraya getirilmeli, buraları anlaşılmalı.

Rasim Bey (Edirne): —Serasker paşa hazretlerinden istizah olunacak maddelerin beyanı lazım gelecek; mesela hangi tarafa ne mikdar asker sevk edecek? Bunu beyan etmek böyle bir umum içinde söylemek muhatarayı mucib olur.

Bu umumda istizah olunmamalı. Harekat-ı askeriye öyle meydana konulmaz.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (Der-saadet): —Rasim Efendi buyurdular. Mukad-dema topladılar, sonra buradan teminat aldılar, topladıkları askeri dağıttılar. Bunlar meydan-da kalmadıktan sonra... Harekat-ı askeriye söylense... Evet, söylenmez, harekat-ı askeriye-yi bilmek istemeyiz. Bu bâbda olan efkarımız nedir? Ne var? Her taraftan kabahat gibi şeyler yağıyor. Ne yapacaksa? Bundan sual olunacak. O yolda hareket edecek. Birkaç zaman oldu ki Asaf Paşa memur oldu, neye gitmiyor? Ne için bu Sırp meselesi evvelden düşünülmedi? Bu Sırp meselesi düşman gazeteleriyle neşrolunur ise ha-rekat-ı askeriye olmaz. Münasib ise bir encümen vasıtasıyla istizah olunsun; fakat harekat-ı askeri-ye meydana çıkmayacak.

Mustafa Efendi (Selanik): —Farz edelim ki encümen bir taraftan, umum bir taraftan işe ba-kacak. Her nasıl olur ise bize teminat versinler. Hasılı serasker paşa hazretlerinin mutlaka gelme-sini teklif ederim.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Malum-i ihsanımızdır. Buraya bir telgraf geldi, bu halde bulunuyorlar. Muvafakat buyururlar ise bir saat evvel Babıali'den bir telgraf gitsin. Ondan sonra mübaheseye girişelim; çünkü vesait-i icraiye biz-de yoktur. Belki asker gönderilir.

Emin Efendi (Aydın): —Serasker paşa haz-retleri her bir mesuliyeti üzerine alarak izahat vermeyecek olur ise ona bir şey diyemeyeceğiz. Ayrıca bir encümende istizah olunur. Onlar ka-naat hasıl ederek serasker paşa hazretleri ile me-suliyeti üzerine alarak, seraskerin mesuliyetinden başka bir de encümen de mesul olsun.

Reis: —Şimdi mesele böyle... Bir telgraf geldi, bunu ne yapalım? Maslahatın ehemmiyetinden bahs olunuyor. Kibar ve sıgar ne derecede mü-him olduğunu bilir. Şimdi bunun ehemmiyetin-den bahsetmekten ise şimdi bunun bir çaresine bakılır ise... Bize bir cevap versin. Eğer bakılmı-

yor ise bakılır, bakılacaktır, densin. Diğer tarafın-dan da madem ki karar mucebince serasker paşa hazretleri buraya gelecek. Bazı tedabir-i askeri-yeden izah olunmak lazım gelmeyen şeyi elbette heyetçe biraz hafidir, bizce mektumdur, dersek ol vakit heyet icabına bakar, binaenaleyh meseleyi uzatmayarak bunu Babıali'ye gönderelim mi?

Heyet: —Evet, evet.

Yanyalı Mustafa Bey (Yanya): —İş pek mü-himdir, tezkire hemen şimdi yazılsın.

Reis: —Şimdi yazılmaktadır.

Bir mebus: —Bu efendinin izahatı kamilen yazılmalıdır. Her ne kadar şimdiye kadar sekiz tabur asker gönderilmiş ise de bunun adem-i kifayetinden bahisle ziyade gönderilmesi ve bu bâbda verilecek kararın tarafımıza bildirilmesi lazımdır.

Nişli Süleyman Bey (Kosova): —Gelecek cevap bellidir.

Reis: —Bu tezkire tafsilli yazılır ise bu akşam yetişmez. Muhtasar ve asıl lazımlı yerleri derc olunacaktır ve cumartesi gününe serasker paşa hazretlerini daveti havi yazılacaktır. 10 gün ka-dar bu bahisler cereyan eder tabii...

Bir mebus: —Gönderilmekte olan kuvvet kafi değildir. Bu yazılmalı; bu işler şimdiye kadar cümlelerin malumudur ki bir takım teahhürattan neşet etmiş. Böyle bir teahhüre iş düşer ise sonra hiç faydası olmaz.

Emin Efendi (Aydın): —Yazılacak tezkirede Kosova mebusu efendinin buyurduğu gibi kü-çük kurşun büyük tüfeğe uymaz gibi şeyler na-zar-ı dikkate alınarak tezkireyi ona göre yazmalı.

Reis: —Efendim, öyle tafsilat vermeyiz, biz şimdi muhtasaran yazarız.

Bir mebus: —Yetişirse vermeli.

Reis: —Yetişmez.

Bir mebus: —Bu akşam tezkireyi yazıp gön-dermeli ki cevabı çabuk yetişsin.

Reis: —Evet, bu akşam yetişir.

(*Telgrafnamenin leffîyle tezkire-i mahsusa tas-tirine karar verildi.*)

3- Gelen Evrak

Reis: —Geçen seneki müsted'ayattan bazı şeyler kalmış idi, okunsun.

(*İstidanın biri zabıt katibi tarafından aynen okunur.*)

Reis: —Geçen seneden kalmış idi. Yine arzu-

hal encümenine havale ederiz. Ne ise muktezası-nı heyet-i umumiye beyan etsin.

(*Rüsumata dair diğer bir layiha okunur.*)

Reis: —Rüsumat, filan umur-ı maliyeye aid olduğundan bunu maliye encümenine havale

ederiz. Bu da aradan geçsin ki rüsumatın tahsili ne yolda olduğunu mensub olduğu daireden gelen memurdan istizah eder, heyet-i umumiye arz eder; oraya havale edelim mi?

Heyet: —Havale edelim.

(*Diğer bir istida okunur*).

Reis: —Bunu da arzuhallere bakmağa memur olan encümene havale edelim.

(*Divan-ı muhasebat ile idare-i vilayat kanunu gönderildiğine dair olun tezkire-i samiye okunur*).

Reis: —Bu madde maliye encümenine aid. Cumartesi günü meclisimiz yine aleni olacak ve birinci kıraat olmak üzere tensib olunur ise divan-ı muhasebat kanununun mütalaa ettikten sonra bazı izahat verilip icabına bakılır.

Yevm-i mezkurda saat 6'da ictima etmek üzere meclisimize saat 11'de hitam verildi.¹⁵⁸

158 Bu inikada dair *Basiret* gazetesinin 25 Ocak 1293 sayısında çıkan genişçe bir özet içinde şu satırlar da vardır: "Kadıköy daire-i belediyesi muavini Yusuf Bey hakkında geçen sene vuku bulan şikayet üzerine yazılan tezkire cevabı henüz vürud etmediğinden icra-yı icabı hususunun te'kidlen yazılmasına karar verileli. Tevhid-i mübayaat maddesi geçen seneden karar-gir olmuş bir madde iken henüz icabına bakılmadığından bunun dahi ifa-yı muktezası ve şimdiye kadar mucibinin adem-i ifası sebebinin suali zımında makam-ı mualla-yı sadarete tezkire dahi cümle-i mevadd-i mukarredendir."

Beşinci İnikad*

1 Muharrem 1295 — 24 Aralık 1293 / 5 Ocak 1878
CUMARTESİ

(*Takvim-i Vekayi, 3078, 5 Ocak 1293.)

Birinci Celse

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bugün meclisimiz saat yediye çeyrek kalarak açılmıştır.¹⁵⁹ Dünkü zabtımız okunsun.

(Zabıt kıraat olunur ve kıraat esnasında bazı zevat ifadelerinden dolayı ihtaratta bulunmalarıyle)

Reis: —Bir de burası malum olsun ki, herkes lakırdısında noksan görürse ifadesi okunurken ihtar buyursun ki tashih olunsun.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Zabıt pek doğru olmuyor. Malum-i ihsanınız ki, bu zabıtlar meclisin namusu demektir. Müzakeratın zabtı eğer layıkıyla icra olunmaz ise ahkam pek doğru olmaz. Her zaman bunlara müracaat olunmak lazım gelir; onun için zabtın bir çaresine bakılmalı. Pek çok şeyler var ki yazılmamış.

Reis: —Âzâ-yı kiramın malum ve müsellemdir ki istenograf olmadıkça zabtın harfi harfine katibler tarafından yazılması kabil olmayıp onun için bir istenograf heyeti var ve ona da meclisin küşadından beri ehemmiyet veriliyor. Bizce en ehem bir heyet varsa istenograf olmak lazım gelir ki burada cereyan eden müzakeratın vaktiyle tamamıyla zabtı kabil olabilsin. Bugün kendilerini celb ederek nazar-ı dikkatlerini davet ettik ve

bugünden itibaren heyetin müzakeratı *Takvim-i Vekayi*'e gönderilecektir; bununla beratlar inkar olunmaz ve itiraf olunmak lazım gelir ki katib efendiler sıra ile ve istima olunabilecek suretle söylenen sözleri zabt edebilirler; binaenaleyh badema irad buyurulacak makaleler, nutuklar ve beyan olunacak mütalaat sırasıyla dermiyan olunur ise güzelce zabt olunur. İş nazar-ı dikkate alınır ise güzel olur.

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Ya tekmil yazmalı ya hiç yazmamalı. Müzakeratımız noksan zabt olunursa hiçbir şey anlayamayız. Buyurduğunuz gibi sıra ile irad-i kalam olunursa ifadatımız tamamıyla zabt olunur.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bundan böyle pek âlâ olur; ancak istenograf marifetiyle zabt olunan müzakeratın günü gününe neşrolunmak için yetiştirilebilmesi istenograf heyetinin ıslahıyla beraber oturdukları yerin lakırdılarımızı tamamıyla işitecek derecede tahsis ve ikmalî lazımdır; çünkü yukarıda oturdukları yerden ses işitilemiyormuş. Her halde başka bir yer tahsis olunmak lazımdır.

Agob Efendi(?): —*Takvim-i Vekayi*'nin tevsiyle müzakeratın günü gününe neşrolunması lazımdır.

Reis: —Zabıtlar vaktiyle veriliyor ise de *Takvim-i Vekayi* günü gününe neşredemiyor: eğer meclisimiz vaktiyle inikad eder ve ikinci müzakeremiz de saat 11'de hitam bulursa efendiler de vaktiyle yazılarını bitirir, matbaaya verirlerse Takvim de bugünkü müzakereyi ertesi gün

159 Meclis alaturka saat yedide açıldı. Şura-yı Devlet reisi Kadri Paşa, Yanko İkiyadis Efendi Nazırlar mevkiinde oturuyorlardı. Daha sonra Harbiye Nazırı Rauf Paşa ile Bahriye Nazırı Said Paşa geldiler. Âyan, devlet şurası üyeleri, kordiplomatiğe mahsus localarla gazetecilere mahsus localarda tek boş yer yoktu. —*Fransızca İstanbul*. Harbiye ve Bahriye Nazırları, Şura-yı Devlet reisi Kadri Paşa'nın daha evvel gelip işgal etmiş olduğu nazırlara mahsus koltuklarda oturuyorlardı. —*La Turquie*, 7 Ocak 1878. *Basiret* gazetesinin bu inikadın (ikinci defa) olduğunu yazması bir yanlışlıktan olacaktır. —H. T. Us.

neşreder. Bakalım, istenograflar için bir oda da tahsis ederiz. Her halde âzâ-yı kiram erkence teşrif buyururlar, biz de makam-ı riyasetçe dikkat ederiz. İnşallah sırasıyla hepsi yoluna girer. Şurası da lakırdı olundu ki ayrıca bir cild suretinde

basılıp da nihayetinde bir kitap şekline konulabilsin. Şimdi zabıtça bir şey var mı?

(Hayır, hayır sadaları. Bazı elfaz tashihadetiyle zabıt kabul olundu).

2- Sualler, İstizahlar

1- Kaime Üzerine Oynayanların Cezalandırılması

Davişon Efendi (Yanya): — (*Kürsi-i hitabete çıkarak şu nutku okudu:*)

Geçen çarşamba günü Galata sarrafatından altı nefer kesanın kaimenin tenezzülüne sebep olduğundan bahisle altışar mah müddetle mahbusiyetlerine ve bununla beraber ellışer lira dahi ceza-yı nakdi vermelerine hükm olunduğunu işittik.¹⁶⁰ Bu işde zabtiye nezaret-i celilesinin maksadı, kaimenin tedenni-i itibarınca olan uygunsuzluğun önünü almaktan ibare kadar faydası olmadıktan başka, bir kat ret olduğu anlaşılıyor ise de zann-i acizaneme göre bu gibi tedbirlerin itibar-i maliyeye zerdaha halkı şübheye götürerek, belki bütün bütün emniyetsizliklerini ve hatta borsa muamelesinin suret-i hafiyede icrasını men edemeyeceğinden ve bu da daha ziyade fenalık getireceğinden kaime hakkındaki itibarın daha ziyade tedenni etmesini mucib olur; maa-hâzâ borsa muamelesinin idare-i örfiye altına alınması daha muhataralıdır, itikadındayım; bu bâbda diğer

160 *Basiret* gazetesinin 29 Aralık 1293 / 10 Ocak 1878 sayısında şu haber okunuyor: (Galata'da Havyar Hanı'nda bazı kesan taraflarından kavaim-i nakdiyenin tedenni-i fiatı için bazı teşebbüsât-i mücrimane icrasına cüret olduğu ve o makulelerin zabita marifetiyle tevki kılındıkları bundan akdem gazetemizde derc ile ilana kılınıştı. Bu işe dair muahharan sureti mevsukada almış olduğumuz malumat bervech-i zir beyan olunur, şöyle ki:

Beyoğlu mutasarrıflığından gönderilip zabıtaya havale kılınan jurnalda Galata'da Havyar Hanı'nda sarraflık etmekte bulunan İsak ve İnago ve Matalon ve diğer İsak ile Davud Niko ve Vitali ve diğer İsak nam yedi nefer kesandan mürekkeb bir cemiyet-i muzırira bir takım simsarları iğfal ile kaime üzerine alavere usulü vech ile hava muamelatı icra ile kaimenin tedenni-i fiyatına sebep oldukları istihbar olunmakla merhumun ledet-tevkif zabıtaya celb ile istintak olunduklarında kaime üzerine hava muamelatı icrasını sanat ittihaz ve bu vech ile kaimenin fiyatını tenkis ile liranın kıymetini tezyide cesaret ettikleri ikrar ve ifadat-i vakıalarından anlaşılması üzerine keyfiyet serian ceza mahkemesine ledel-havale merhumun muhakeme olundukta kaimenin tedenni-i fiyatını mucib teşebbüsât-i mücrimane bulundukları sabit olmakla ceza kanunname-i hümayununun 239. maddesinde her kim devlet kavaim ve eshamının serbesti-i bey' ü şiranın tayin edeceği bahalarının tezyid ve tenkih olabilir tasaddi eylese bir aydan bir seneye kadar hapis ile mücazat olunur diyü muharrer olduğuna ve merhumun bu bâbda olan hareketleri derece-i mütesaviyede bulunmuş idüğüne mebni madde-i kanuniye-i mezkure mucbeince işbu 94 senesi zilhiccesinin 28. gününden itibaren altışar mah hapisleriyle kendilerinden 50 şer aded yüzlük altın ceza-yı nakdi ahzına hükm olunarak keyfiyet tarafeyne tebliğ olundukta merhumun işbu kararı adem-i kabul ile istinafi dava edeceklerini söylemişler ise de hareketleri cünhanın birinci nev'inden olduğundan mevkufen istinafi dava etmeleri lazım geleceği, istinafin müddet-i nizamiyesiyle beraber başkaca kendilerine tehfim kılınmış olduğu tahkikat-i vakıamız cümlesinden bulunmuştur.)

bir tarik düşünülerek ona göre hareketle sarraf-i merkumların halkın efkar-ı hazıra vü sahihasına karşı mahbesde kalmamalarına dikkat olunması münasib olur ve bir de mesmuat-i vakıaya göre sarraf-i merkumlar hükm-i mezkuru istinaf edeceklerinden müddet-i nizamiyesi zarfında istinaf olunmak üzere kefaletle rabt ile mahbus kalmamalarını niyaz etmişler ise de her nasılsa kabul olunmayarak hapsettirilmiş ve böyle istinafi istida olunan bir hükm-i bidayet üzerine kimsenin mücazat olunması şimdiye kadar ittihaz olunan usule muğayir bulunmuş olmakla hiç olmazsa bu bâbda istinaftan sadır olacak hüküm ve karara talikan merkumların mükeffelen tahliye-i sebilleri hususunun icab eden makam-ı âliye bildirilmesi zımında heyetimizin tasvibini celb ederim.¹⁶¹

Yaver Efendi (Bosna-Hersek): — (*Şu makaleyi okudu:*) Kaimenin bu derece düşmesinin başlıca esbablarından birisi Galata borsasında menafi-i şahsiyesini mazarrat-i umumiyede arayan birkaç muhtekirin emr-i itibari olarak kaime üzerine hava oynamalarıdır.

Kumardan eşna olan bu hal bütün bütün ortadan kalkmaz ise kaimenin fiyatı daha düşecektir ve devlet ve millete tahammül olunmaz zararlar ve niza ruhsat ibaremlar getirecektir; binaenaleyh bunun adem-i vukuu ne tedbire mütevakkıf ise hemen icrasını heyet-i kiramdan rica ederim.

Nafi Efendi (Haleb): —Eğer mümkün olur ise ikisine birden cevap vereyim. Kaimenin muhafaza-i itibarı umumun temin-i menafii demek olduğundan bundan dolayı şikayet edenler var ise merciine müracaat etmelidir; sonra bir hak-

161 *Levand Herald*'in bu müzakereye aid nakillerinde İstanbul mebusu Agob Kazazyan Efendi'nin de uzun bir konuşma yaptığı yazılıdır. Resmi zabıta girmedeği görülen bu sözler orada şöyle anlatılıyor: "Agob Kazazyan Efendi ayağa kalkarak sözleriyle Davişon Efendi'yi teyid etti. Değiştirilmesi mümkün olmayan bir kağıd para tedavülündeki dalgalanmayı kontrola savaşmanın faydasızlığını anlattı. On beşinci Lui zamanında aldığı mali tedbirlerle Fransız milli bankasının iflasına sebebiyet veren Con Lov (John Laut) hadisesini zikretti. Nihayet muhterem mebus sanıkların Galatada maruf, şayan-i hürmet ve belli başlı birer iş sahibi kimseler olup öyle serseri, madud makulesinden olmadıklarına göre kendilerini mahkum eden kararın dayandığı ceza kanunu maddesinin bu hadisede tatbiki caiz olamayacağını ileriye sürdü."

sızlık görürler ise Heyet-i Mebusan'a müracaat edebilirler; çünkü bu iş burada karar tahtına alınacağı vakit bir esasa mübteni olmalıdır. Halbuki bunlar hükmü istinaf ederiz, diyorlar.

Bir mebus: —Bidayeten mahkemeye müracaat etmeleri lazım gelir, istinaf burada olmaz. Şimdiye kadar böyle bir usul görmedik. Daviçon Efendi (istinaf edecekler imiş, tevkif olunmuşlar) diyor, işte burası yolsuzdur.

Diğer bir mebus: —Bunların istinaf etmekten başka hakları yoktur.

Manok Efendi (Haleb): —Daviçon Efendi bunu bir istidaya mebni mi söylüyor, yoksa kendi tarafından mı söylüyor? Bu eğer müstedîn tarafından bir istidaya mebni ise umur-ı adliyeden madud olduğundan, eğer bir fenalık ve haksızlık var ise, yalnız bu değil, her tarafta ıslah olunmalıdır; ancak kaime hakkında cereyan eden mebahis meyanında Mösyö Zarifi'nin dahi kaime sattığı söyleniyor. Esasen heyetçe bunun aslını anlamak için Mösyö Zarifi ile maliye nezareti beyinde cereyan eden vekayii anlamalıyız; onun üzerine ıslah olunacak pek çok şeyler vardır ki anlamak isteriz. Bir kere maliye nazırı hazretlerinden soralım.¹⁶²

Daviçon Efendi (Yanya): —Bunun vesair bazı şeylerin tahkiki elzemdir. Ezcümle bu hapis maddesini haber veriyorum, bunu anlamak isterim.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Mösyö Zarifi kaime satıyor diyorlar; onun tahkikini isterler ise zikrolunacaktır.

Daviçon Efendi (Yanya): —Bu şeyleri tahkik etmek icab eder. Bendenizin işittiğim böyledir.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bunlar 6 ay hapsedilmiş; fakat bu bir kaidedir, bir kanundur; çünkü umum memalik-i şahanenin cemi' mehakiminde kullanılacak kavanin daha tahsis olunmadığı halde ne ile idare olunacaklar? Elbette eski kavanin ile idare olunacaklar. Mahkemenin onlar hakkında vereceği mücazâtı icra olunacaktır. Eğer kendileri istinaf ederler ise bir arzuhal verirler, arzuhalleri icra etmezler ise o vakit bize müracaat ederler. Biz icabına bakarız.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Manok Efendi

diyor ki kaimenin ahvalini tahkik edeceğiz, maliye nazırıyla Zarifi beyinde olan işi anlayacağız. Acaba bundan muradı nedir? Bizim borçlarımız altın olduğundan ve gerek fişek gerek sair mühimmat-i harbiyeyi Amerika'dan, Avrupa'dan celb ettiğimizden bütün altın verilir. O cihetle biz altını tedarik edebilmek için çıkarıp piyasada satarız; mümkün olur ise istikraz etmeğe mecburuz. Mösyö Zarifi'den bir iki istikraz yaptık. Altın aldık; ona mukabil kendisine kaime verdik. Bu kaimeyi 3 ay satmamağa mukavele olundu; sonra 6 ay daha satmamasını beyan eyledik; şimdi satmıyor. Umulan istikrazlar olamadı. Avrupa'ya eylediğimiz siparişler için liraya ihtiyaç göründükçe kaime satmayınca lira tedarik olunamaz. Kaime satmağa mecbur oluruz; işte Mösyö Zarifi ile maliye nazırı beyinde olan muamelat bundan ibarettir; fakat böyle bir şey varmış demek pek mühim bir lakırdıdır. Onu izah etmeli. Şunu da söyleyim ki 6 ay sonra satmak şartıyla yine Mösyö Zarifi den bir istikraz olundu. Mukavelesi derdest-i tastirdir.

Reis Efendi: —Mevzu-i bahs o değildir. Sadedden çıktık, işimiz mühimdir. Bu, vaktiyle sorulacaktır. O vakit icabına bakarız; eğer bahsi dağıtırsak hiçbir iş göremeyiz.

Rupen Efendi (Edirne): —Bendeniz şunu arz edeceğim: 10 seneden beri birisi bila hüküm hapishanede yattığı halde, biz olmamış olaydık, hâlâ orada bulunacak idi. Böyle haksızlık olduğu vakit söylemeyelim mi? Bu kaime maddesinde taşralarda Zarifi gibi zengin adam yoktur ki kaimeyi alıp saklasın. Behemehal satmağa mecburdur. Nazır paşa hazretleri yalnız İstanbul'daki mübayaatı söylediler; halbuki mevaki-i harbiyeye göndermeğe mecbur oldukları şeyleri Avrupa'dan getirtiyorlar; elbette altın verecekler. Bir de kaimenin satılmaması daha ziyade tedennisine sebep olabilir; fakat bunlar acaba neden böyle sattılar?

Reis: —Bu maddeye dair olunan sözlere nazır paşa hazretleri cevap verdi.

Agob Efendi (İstanbul): —Zabtiyenin bu bâbdaki muamelesi fayda vermez. Ya ahz ü itayı men etmeli yahut serbest bırakmalı. Bir vakit Avrupa da böyle bir tecrübe etti. Fayda görmediğinden terk etti. Efendim, bendeniz de bu maddeyi karşı gazetelerinde okudum, ondan anlaşılan bunlar ehl-i ırz u namustandır.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Hükümetin

¹⁶² *Levand Herald*, bu konuşmayı naklederken Manok Efendi'nin adını andığı firmayı (Zarifi ve Zafiropulos) şeklinde söylemiş ve cezalandırmayı davet eden sebebi bunların muamelelerinden ziyade bahsedilen firma ile maliye nazırlığı arasındaki sözleşmede aramak lazımdığını ileriye sürmüştür. —H. T. Us.

gerek piyasaca, gerek herşey üzerine nezaret-i umumiyesi var ve kanun dairesinde nezaret-i umumiyesi olduğu cihetle herşey yapar. İhtimal ki tecavüz de eder. Tecavüz olunan zât şikayet eder ise hükümeti men ederiz.

Heyet: —Doğru.

Ahmed Efendi (Aydın): —Bizim yalnız ihtara salahiyyetimiz var. Müdahaleye değil; çünkü o halde muhalif-i kanun harekette bulunmuş oluruz. Hem mesmuat üzerine hükümete hatiat isnad etmek caiz değildir.

Rasim Bey (Edirne): —Piyasada mevcut olan kaimeyi icabı halinde altın veyahut altını kaime yapmak için devlet hiç kimseyi men edemez; fakat herkese malumdur ki Devlet-i Aliyye'nin 10 milyon liralık kaimesi var ki bu sarrafların havai alıp satmaları tedenni-i fiyatına sebep olur ve o halde devlet bit-tekrar kaime çıkarmağa mecbur olacaktır ve eğer bu makule eşhasın hakkında ceza olunmuş ise pek haklıdır; mamafih, eğer istinaf ederler ise hükümet bakmalıdır.

Manok Efendi (Haleb): —Bu mesail-i adiyeye bidayet mahkemeleri bakar; sonra istinaf eder ise o başka, lakin bunların tedkikine girişecek olur isek taşralarda pek çok haksızlıklar vukubulduğunu görürüz. Onlara da bakmalı; çünkü kanun tamamiyle icra olunmalıdır. Nizamın şiddetle icra olunmamasından, yani memuriyetlerini su-i istimal edenler mücazat görmemesinden bu misillü şeyler ileri geliyor. Bu cihetle halkı pek çok uygunsuzluklara sevk ediyorlar. Bunların kaffesi tanzime muhtaçtır. Bunu mevzu-i bahs edip ıslah etmeli.

Reis: —Bu bahis uzadı; lüzumundan ziyade bahsolundu. Başka işlerimiz geri kalmamak için bir netice verelim, yani icab eden mahalle tebliğine muvafakat yok mu?

Heyet: —Tebliğ lazım değildir.

Reis: —Bu maddenin mahalline tebliğim isteyen âzâ-yı kiram elini kaldırsın. (*Bazı âzâ elini kaldırır*) Demek ki ekseriyet yoktur. Artık bu maddenin hükmü kalmadı. Eğer bir istida vuku bulur ise ol vakit icabına bakarız.

Ohannes Efendi (İstanbul): —6 mah mukaddemki ictimamızda iki milyon keselik kavaim-i nakdiyenin tedavülünden kaldırılmasına dair bir kanun yapıldı idi ve bu kanun iktizasınca mayıs gayetinden itibaren her sene 100 bin keselik evrak-ı nakdiye tedavülünden alınıp ihrak edilecek idi ve buna karşılık olarak İzmir vilayetinde bazı

sancakların varidat-i öşriyesiyle İstanbul'un bazı vergisi tahsis kılınmıştı ve bu maddenin intizamında cereyan etmesi için bir encümen teşkil olunacak idi. Bunlar icra olundu mu? Maliye nazırı paşa hazretlerinden istizah ederim.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Vakıa olmadı; çünkü ortada olan muharebeden mâadâ, gerek meclisin açmış olduğu masarif ve gerek iane-i umumiye ve istikraz-ı mecburi ve Avrupa'dan olunan 5 milyonluk istikraz matlub veçhile hasıl olmadı, ondan sonra asker teçhiz ettik. Bunun üzerine altı milyon kaime daha basmağa Meclis-i Vükela'nın kararıyla irade-i seniyye şeref-sünuh etti. Bir taraftan onu yakarken bir taraftan çıkaralım, nasıl olur? Bir de vilayetlerden bir akça gelmiyor.

Ohannes Efendi (İstanbul): —Vakıa devletin bu gaile arasında akçaya lüzum ve ihtiyacı münker değildir; fakat bazı suhuletler de var idi, 2 milyon keselik kavaimden başka evrak-ı nakdiye çıkarılmıştır. Bu halde 100 bin keselik evrak-ı nakdiyenin dahi tedavülünden alınması pek mümkün idi ve mebusandan geçip tasdik buyurulmuş olan bir kanunun behemehal icra olunması pek elzemdir.

Yusuf Paşa (Maliye Nazırı): —Evet, ona da masraf etmeli.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Efendim, serasker paşayı bugün için istedik. O daha mühimdir. O işe bakılmasını bendeniz teklif ederim; çünkü vaktimiz dardır.

Agob Efendi(?): —Efendim, nizamname-i dahilide sarahaten beyan olunuyor ki âzâlar makam-ı riyasetten ruhsat almadıkça irad-i kalam edemez, bendeniz görüyorum ki hiçbirisi icra olunmuyor. O halde nizamnameyi ya tadil etmeli veyahut hükmünü icra etmeliyiz. Bunun için makam-ı riyasetten rica ederim, bunu icra etsinler. Bendenizin teklifim nizamnamenin ol bahsi müzakeresine girişelim. Bu bahis müzakereye muhtaçtır; halbuki şimdi vaktimiz yoktur.

Reis: —Müzakereye koyalım mı? Yoksa bahriye nazırı paşa hazretlerini davet zımnında bir varaka yazılmış idi, makam-ı sadarete arz olundu. Oradan teşrif edeceklerine dair haber alındı. Kendileri de teşrif ettiler. Serasker paşa hazretleri de teşrif ettiler. Müsaade ederseniz meşguliyetleri ziyade olduğundan belki burada çok duramazlar. İstenilecek izahatı taleb edelim.

(*Devletlu serasker paşa hazretleriyle Bahriye Nazırı Said Paşa hazretleri meclise gelirler*).

2- Mersin Vapuru Hadisesi

Nafi Efendi (Haleb): —Rusya’nın Karadeniz sevahili abluka altında olduğu halde birkaç gemi Şile’ye gelip top attıktan başka birkaç gemimizi batırdı. Ve bazısını da alıp götürdü. Bizim donanmamızın kifayeti herkesin müsellemi iken uhdesinden gelinemedi. Acaba bunun sebebi nedir? Anlamak isteriz.

Reis: —Bir şey arz edeyim: Tensib buyurur ise nazır paşa hazretlerinden sual olunacak şeyler istifsar buyurulsun, kendilerinden istizah olunacak şeye verecekleri malumat alınmaksızın kabul olunup olunmayacak şeyleri bilmez isek işi karıştırırız.

Nafi Efendi (Haleb): —Rusya Devleti’nin Devlet-i Aliyye’ye ilan-ı harb etmesi üzerine Rusya’nın Karadeniz sevahili abluka altına alındığı resmen ilan olunmuş idi. Donanma-yı hümayun, Rusya sevahilini abluka altına almağa kifayeti şöyle dursun, Rusya’nın bütün Karadeniz sevahilini tahrib ve tehdid edebilmek iktidarını haiz olduğu erbab-i vukuf nazarında müsellemler olduğundan böyle bir neticenin usulüne herkes muntazır idi. Rusya’nın Karadeniz’de iki zırhlısıyla bir takım toplar ile teçhiz ettiği iki üç tüccar gemisinden başka kuvveti olmadığı bahriye nezaretince dahi malum olmalıdır; halbuki Rusya’nın bir iskelesine mühimmat ve zehair ve levazım-ı askeriyeyle bila mani vela müzahim nakledebildiğinin tevatürü ablukanın tamamıyla icra olduğunda mucib-i tereddüd olmuş iken Rusya’nın sefaini bir aralık İstanbul boğazına kadar gelip birkaç gemiyi almaya ve Şile’ye top atarak İstanbul yanında bütün sevahile ilka-yı dehşet etmeğe meydan bulması ablukanın bi-hakkın icrasında istitaatsızlığımız rengini vermiştir. Şu istitaatsızlığın azvine bâdî olan cihet Karadeniz’in cesame-i ve donanma-yı Osmaniye’nin diğer mahallatta meşguliyeti hasebiyle kille-i iddia vü iknaa atılır ise Rusya sevahili abluka altına alınmağa suret-i muntazamada idare olunmak şartıyla sekiz geminin kifayeti erbab-i fen nazarında sabit olduktan başka üzerinden gelinmeyecek bir keyfiyetin icra olduğunun resmen ilanı bir devlet ve millet şanından olmadığından ol bâbdaki iddia elbette kabul olunamaz. Bu Şile meselesiyle Rusya’nın sair tecavüzat-ı bahriyesi ablukanın icrasında adem-i takayyüd hissi Trabzon ahalisinde hasıl olduğundan Trabzon ve Sinob sevahilindeki iki zırhlının gezdirilme-

si hakkında Trabzon ahalisinin istidaya mecbur olduklarından ve bu mesele dahi bahriye nezaretinin nazar-ı dikkat ü intibahını açmış olması labüd olduğundan ol vakitte ittihaz kılınan tedabir-i ihtiyatimiz yolunda idi ki bu sevahilde aled-devam zırhlı bulundurulmasına hacet bırakmamıştır.

Rusya’nın şu ufak tefek gemileri bizim lisan-ı dehşetle yâd ettiğimiz donanma-yı hümayuna karşı ettiği sarkıntılık teseyyübümüzden, su-i idaremizden, ihtiyatsızlığımızdan değil de ya nedir? Eğer yukarıda serd ettiğim kifayetsizlik gibi bir itizar irad edilir ise bu itizar bedahete karşı irad edilmiş olur; çünkü düşmana zarar, bize fayda vermeyen bir hal ile uğraşmaktan ise kendi yerimizi muhafaza etmek gibi bir halde bulunmak kanun-i akl ü hikmet nazarında sabit ve müsellemdir; işte bu teseyyüb ve adem-i intibah ve adem-i ihtiyat ve adem-i dikkat millet ve ümmetin ducret ve mahcubiyetini istilzam etmiş olan Mersin vapurunun düşman eline düşmesine netice vermiştir. Bundaki hataya kabil-i tevil olmadığından padişahımız efendimiz hazretlerinin ihsan buyurdıkları nimet-i salahiyet ü hürriyet kuvvetiyle vükela-yı millet istizahata başlamıştır. müsebbibini tazmin ve bil-muhakeme mücazat etmelidir. Bedihidir ki birkaç yüz askeri ve bunca serair-i askeriye vü mülkiyeyi hamil olan bir vapurun refakatine bir zırhlı geminin terfiki kavaid-i esasiye-i ihtiyatıyeden ve vezaif-i mühimme-i bahriyedendir. Malumdur ki mesail ü gavail-i hazırayı tevlid eden Islavlık meselesi olduğunu ve Dalmaçyalılar dahi işbu unsurun cüz-i âzâmı bulunduğu halde mezkur Mersin vapurunun birinci kaptanı Dalmaçyalı olduğu ve ikinci kaptanın dahi Rusyaviyyül-asl olduğu tevatürü her taraftan tevarüd etmektedir. Hiyanet ve ihanetleri karibül-ihhtimal olan böylelerin böyle bir zamanda kaptanlıkta ibkaları düşmanın teshil-i makasidine medar-ı âzâm değil midir? Bu cihetin hatıra getirilmemesi bahriyenin hatasına büyük numune değil midir? Hasılı bu Mersin vapurunda görülen adem-i mübalat ile düşmanın her türlü hareket-ı bahriyesi donanma-yı hümayunun kuvvet ü kifayet i müsellemesiyle merbut ve mukayyed olmak lazım gelir iken ablukanın tamamıyla icra olunmaması ve Rusya sefaininin arasına sahillerde gemilerimizi kapıp namus-i bahrimizi mahvetmeğe muvaffak olması ve kaptanlarımızın ahval-i matlubeyi câmi’ olmamaları illet ve esbabını

bahriye nazırı paşa hazretlerinden Heyet-i Mebusan namına istizah ederim.

Reis: —Nazır paşa hazretleri, izahatınız var mı?

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —Veririm, efendim; Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i bahriyesi 12 kıta gemiden ibarettir. Bu 12 kıta gemi ile Batum'dan Venedik Körfezi'ne, Bar'a kadar olan sevhilini kaffesini muhafaza etmeğe mecbur oluyor. Ba-husus Devlet-i Aliyye'nin bu kadar sefaini olup Rusya'nın mikdar-i kafi sefinesi olmadığı halde bir takım fenalıklar etti; namusumuzu ihlal etti, diyor. Bu namus bahriyenin namusu olduğundan bahriye bunun gece ve gündüz men'ine çalışıyor, muvaffak olamıyor; çünkü Rusya'nın birkaç tane gayet süratli vapurları var. Hırsızlıkla gelip, bu fenalıkları yapıp gidiyor. Muhafaza ile uğraşılıyor isek de bizim sevhilini her tarafını bir anda muhafaza etmek müşküldür. Amerika'nın bu kadar gemileri var iken Hobart Paşa 14 defa sefer etti. Geçen Rusya muharebesinde İngiltere ve Fransa beraber olduğu halde yine Rusya limanlarda gezindi. Şimdi bu bir vapurun hırsızlıkla tutulması ile donanma-yı hümayuna dikkat edemedi ve vazifesini icra edemedi, denilemez; hakikaten Süne'yi, Batum'u ve Girid ve Golos'u bir dereceye kadar tuttuk. Bunu hesap etsek beheri için ikişer tane düşer. Bundan başka bir de seyyare filomuz var idi. Sonra askerın Sohüm'dan ricatı ve onunla beraber 50 bin nüfusun daha nakli lazım geldi. Ne yapsın daire-i bahriye devlete lazım görülen şeylere nezaret eder ve almış olduğu emir üzerine hareket eder. Bu 50 bin nüfusu orada bırakmak olamadığından bu cihete ehemmiyet verildi. Onlar memalik-i Devlet-i Aliyye'ye naklolunmakla meşgul olundu; çünkü onlar orada duramayacaklar, behemehal oradan naklolunmaları lazım idi. Diğer işler ne vakit olsa olur, hem de her biri gerek berren ve gerek bahren Ruslar torpil altına almış. O halde fırka-i seyyare oralara tayin edilmeğe mecburiyet hasıl oldu. Bu cihetle büyük bir fenalık oldu. Yine orada da yoktur. O halde buraya ehemmiyet verilmedi. Şimdi orası bir dereceye kadar teskin olundu; hatta bu dahi vuku bulmadan Rusya'ya karşı ayrı bir iş görülemedi. O, bu dört buçuk aydır, alimallah, şehidallah, efkarım budur. Yok ki sevhilini tahrib etmek! Onun için vakit lazım. Bu ise zırhlıların hepsi daima harekette bulunamadı. Bunun bazısı tamire muhtaç olur. Bir tane zırhlı vardır: Âsâr-ı Tevfik. Burada idi. Sene zarfında oradan da tarafına gitti. O zamandan beri bu

zırhlılar 2 aydır tamir olunmadı. Daire-i bahriyenin ne gündüzü var ne gecesi. Bahriyemizin çalışması ve asker naklinde hakikaten bu derece gayreti teşekkür olunacak derecededir. Hangi devlet vardır ki böyle bir zamanda böyle bir büyük muharebeyi bahriyesi ecnebiye muhtaç olmadan idare eylesin? Bahriyenin gösterdiği himmet az himmet değildir. Bu kadar askerın kaffesini idare-i bahriye nakleyledi. Bir vapur gelir, o gece emir alır; ertesi günü hareket eder, hatta bunlara yalnız Osmanlı olan razı olur, bu zahmete Osmanlı olduğu için katlanır. Yolda giderken gemi sakatlanır, tamire muhtaç olur, bu işlere İngilizler bile tahammül edemez. Bu derece gayreti İngiltere bile göstermedi. Vapurlarımızın hiçbir gün vakitleri yoktur. Daire-i bahriyenin çekmiş olduğu zahmet ve ettiği hizmete teşekkür etmek lazım gelir, bendeniz kendim için değil, hakikaten Huda hakkı için, böyledir, temeddüh değildir. Kömür ciheti. Öyle bir müşkülat vardır ki nakliye vapurlarının oraya gitmesi, daire-i bahriyenin kömür ihtiyacını iz'af etmiştir. Daire-i bahriye üç buçuk milyon kantar kömür almış. Bunun lüzumu yoktur, diye bir la-kırdı işittik. Evet, kömür satın alındı. Her ne kadar 3,5 milyon kantar kömür dedimse de şimdiye kadar 4 milyon olmuştur; zira yanıma aldığım cedvel bir aydan ziyadedir. Davet tezkiresi ansızın gelmiş olduğundan cedvelini alamadım. 4 milyon kantar kömür 30 şilinden hesap olunursa kuruş eder. Bu daire-i bahriyenin sa'y ile ve gayretiyle bu mikdar tezayüd hasıl oldu. Vapurlarımızın kömürünü Ereğli'den tedarik etmekte isek de Bar tarafında bulunan vapurlara derhal kömür yetiştirmek pek güç olduğundan satın almağa mecbur olduk. Bu kadar gemi kömürsüz olmaz. Elbette lazım. Ol havalide liman yok. Kimse gitmez. Belki bir haftada gemiler gidemez. Gece gündüz kömüre ihtiyaç var, biter, buradan yetiştirilemez; onun için bu kömürü mübayaa etmiştik. Mübayaa olunan kömür tamamıyla sarf olunmuş ise de sizi temin ederim ki bunda su-i hareket olmamıştır. *(Her türlü anlaşılmas kelamlardan başka)* bir kere de tutulan tedabire dikkat edin; Âsâr-ı Tevfik'i tamir edip Mukaddeme-i Hayr'ı tamire çıkardık. İnşallah, yine ahz-i intikam ederiz. Şile vakasıyle Mersin vapurunun düşman eline geçmesi keyfiyeti yine bir takım lüzum üzerine donanmanın diğer yerlerde istihdamından naşidir, başka bir şeyden değil.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Kömür ve

terakkiyat hususuna teşekkür ederiz. Güzel; fakat nazır paşa hazretlerinin ifadeleri evvela esas olan Nafi Efendi'nin üç sualine cevap olmadı. Rusya'nın hiç kuvveti yok makamında, bunun ile beraber bizim kuvvetimiz kafi iken Rusya bize bu kadar mazarrat verdi, biz niçin Rusya'ya bir zarar iras edemedik? Saniyen şu Mersin vapurunun kaptanından bahs olunmuştu; gazeteler merhumun Dalmaçyalı olduğunu ilan etti. Eğer sahih değilse niçin tekzib olunmuyor? Sahih ise niçin kullanıldı?

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —Bunun Dalmaçyalı olduğundan haberim yok; çünkü idare-i mahsusanın mahsus nazırı vardır. Mersin vapuru postaya işler. Burada durmaz. Düşmanın Karadeniz'de donanması yoksa da vapurları vardır. Ondan başka bu işin başka bir aslı dahi vardır. Mersin vapuru Trabzon'dan çıkmazdan evvel bir takım ecnebi casusları vardı, deniyor. Aslı var mı, bilmem.

Rauf Paşa (Serasker): —Bu idare-i mahsusa vapurlarında mukaddema zabitan-ı askeriye kaptan bulunurdu. Zabitler lüzumu üzerine orarlardan alındı. Yerlerine adam almak iktiza etti. O vakit devleti temin eden, hatta Selanik'e giden vasıta vapuruna bunu mahsus olarak istemişler idi. Bu vapurun böyle olduğuna müteessifiz hepimiz; fakat bu ol kadar ehemmiyet verecek bir şey değildir. Karada bu kadar askerimiz ölüyor. *(Heyetçe bazı sadalar)*

Nafi Efendi (Haleb): —Cevab vereyim.

Reis: —Bittikten sonra.

Rauf Paşa (Serasker): —Bu Mersin vapuru eski ve çürük bir şey olup Sultan Abdülaziz'e satmak için kalfa Serkis Bey 5-6 bin liraya almış idi. *(Heyet beyninde gürültü)*

Reis: —Lütfedin, dinleyelim.

Rauf Paşa (Serasker): —Bunu çok yere gönderdik. Hayli kullandık. Kazanı gayet eski ve bozuktur. Şimdi ihtimal ki kazanı patlamış olmalı ki, tutulmuş, içindeki canlara acırız, teessüf ederiz.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Hepsine acırız. Bu bela geldi, sabırdan başka çare yoktur; lakin abluka (abluka) iki şahsı eder gibi olmaz. Babıali'de bir karar verilmiştir. Bütün süfera-yi ecnebiyeye yazılmıştır. Böyle abluka tahtında olan bir devletin limanlarından 23 gemi buğday yüklü olduğu halde nasıl yol bulup geçmiştir? Nafi Efendi bunu soruyor. Gemiler niçin bırakıl-

dı? Seyyar fırka niçin 6 gemiden ziyade değildir? O yerler niçin muhafaza olunmuyor?

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —O kadar uzun sevhil parmaklık gibi abluka edilemez; hatta Girid meselesinde ne kadar müşkülât çekildi.

Hacı Ahmed Efendi: —Nazır paşa hazretlerinin verdikleri cevap olamadı. Karadaki askerimiz vakia düşünülüyor. Mücerred karaya münhasır ise bu kabil değil. Acaba daire-i bahriye vazifesini icra etmiş mi, etmemiş mi? İstizah ederiz. Bu da hata değildir. Mesela abluka kaziyesinde buyurdıkları cevap kafi değildir. Böyle bir hükümetin tamimiyle ecnebi devletlerinin tasdiki altında olan abluka, öyle bir iki gemi şurada, filan burada demek... Bunlar cevap- i kafi olamaz.

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —Bu kuvvetin faydası ya bil-vasıta veyahut doğrudan doğruya, bila vasıta olur. Bila vasıta bir donanmanın faydası diğer bir donanma ile kavga eder, yakar yıkar, donanmanın bil-vasıta olan faydası da eğer Karadeniz'de Devlet-i Aliyye'nin donanması olmamış olaydı Rusya'dan şimdiye kadar 65 kadar ufak vapurlar Karadeniz'i zabtetmiş olurdu; işte o sebebdan Karadeniz Devlet-i Aliyye'nin elinde olmamış olaydı bu kadar sevhil muhafaza olur muydu? Donanmanın bir namının faydası kafidir ki bu da bil-vasıta olan faydasıdır. Bu abluka ciheti kabil değildir, efendim, ihtimali yoktur.

Nafi Efendi (Haleb): —Evvela nazır paşa hazretlerinin buyurdıkları gibi bahriyelinin faydası demedik; dediğimiz şu ki Devlet-i Aliyye resmen ilan etmiş. Pek âlâ; fakat ablukayı ilan etmekten ise, yani düşmana mazarrat ve bize fayda vermeyen ablukayı etmekten ise hiç olmaz ise bizim donanma ile kendi sevhilimizi muhafaza ederek gemilerimizi kaybetmemek daha evla değil midir?

İkincisi, buyurdular ki bahriye nezaretine tayin olunalı dört buçuk ay oldu. O, daha o kaptanın kim olduğunu bilmek zamanı gelmedi; bir adam ki günde 10 kuruş alıyor; onunla sabahtan akşama kadar işliyor, çalışıyor; devlet ve millet bahriye nezaretine bu kadar 1000 kuruş tahsisat veriyor. Bu da muazzamat ü zaruriyat-i umura baksınlar, bilsinler içindir; serasker paşa hazretleri buyurdular ki bu vapur ufak şey imiş! Biz asker ve vapura teessüf ettiğimizden ziyade namus-i bahriyemize ve şanımıza teessüf ediyoruz. Rumeli'de Aziz Paşa hazretleri 4 taburla 20 tabur

düşmana hücum etmiş ve birçok muharebat-i şecianeden sonra şehid olmuş, maiyetindeki askerden 2-3 tabur batmıştır; fakat düşmandan 12 taburu da mahvetmiştir. Şimdi vatanın kudsîyeti için bir suret-i şecianede mertebe-i şehadeti ihraz eden askere niçin teessüf etmiyoruz? Niçin Aziz Paşa hazretlerinin şecaat ü hemiyet-i askerîyesine meftun olarak hayr ile yad ediyoruz? İş vatanın kudsîyetini muhafaza için var kuvvetlerini sarf ettiklerindendir. Askerimizin gösterdikleri şecaat ve hamiyetin netayic-i hasenesini iktıtaf edemediğimiz sebebi hareket-ı umumîyece edilen su-i idaredir. Asakir-i bahriye efradı böyle şecaat ve besalet edecekleri derkar idi; fakat bahriyenin su-i idaresi buna mani oldu. Ablukayı icra etmeğe iktidarımız var iken iktidarımız yok renginde göstermesini intaç eder bu ahval neden neşet ediyor? Bahriyece nazar-ı dikkat ü ehemiyeti celb eden hallerin birincisi böyle hıyanetleri melhuz ve muhtemel olan kaptanların istihdamlarıdır. Haydi, nazır paşa hazretlerinin buyurdıkları gibi donanma fırka-i seyyaresi Batum gibi sair mahallata muvakkaten meşgul olmuş olsun, Sohum meselesi biteli 3 ay oldu; Batum ve Bar iskelesinin muhafazasına şimdi mecburiyet hasıl oldu. Bunların arasındaki zamanda donanma düşmana ne yaptı? Akşama kadar 75 İngiliz, Fransız görüyorum: “Canım, nedir bu hâl?”, diyorlar.

Bahriye nakliyatına gelince; Haleb vilayetinden bunca asakir-i muavene birkaç ay İskenderun iskelesinde bekledi. Sefalet geldi. Bahriyeye telgraf çekildikçe “vapur irsal olunmuş ve derdest-i irsal bulunmuş, gibi şeylerle bunca müddet geçti.

Hilmi Efendi (Trabzon): —Bu kaptan 3 sene evvel bu gemide kaptan idi. Birkaç kere karaya oturttu. Sonraki defasında pek çok zahmetler çekilmiş idi. Hâlâ o kaptan imiş. Hâlâ o kaptanın bulunması aranılacak mesuliyetlerdendir.

Rasim Bey (Edirne): —Öyle adamların hizmet yolunda istihdam olunmaması hakkında umum vilayata emirler geldi. Bu emir elbette bahriye nezaretine de gitmiştir. İdare-i mahsusanın mercii nazır paşa hazretleri olduğundan şu emri elbette Babiali umum vilayata verdiği gibi bahriye nezaretine de vermiştir. Bu emir alındıktan sonra buna dikkat etmedikleri tahakkuk ediyor.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Biz evimizden Hırvat bahçıvanları koğduk (kovduk). Tersane böyle kaptanı koğmağı bilmezse böyle idareden ne anlarız?

Şu mektup okunsun da dinlesinler: Bahriyeden gördüğümüz hizmete dairdir.

Reis: —Serasker Paşa hazretlerinin meşguliyeti ziyadedir. Bir yevm-i mahsus tayiniyle ve bunun için heyetçe encümen teşkiliyle, aleni olmayarak, lazım gelen izahatın alınmasını talep ediyorlar. Heyetçe malumdur ki zamanımız pek mühimdir. Mevaki-i harbiyece her an ve dakika muhabare olunmaktadır; onun için ruhsat verin şimdi, salı gününe mi, ne güne tensib ederseniz teşrif etsinler.

Heyet: —Pazartesi.

Bazıları: —Aleni gününe olmasın.

Reis: —Bizim meclisimiz her gün alenidir. Heyet tensib ettiği vakitte hafı olur veyahut bir encümen teşkiliyle tedkik olunur. Bugünden itibaren tayin edelim, eğer tensib ederseniz serasker paşa hazretleri teşrif etsinler.

Heyet: —Pek âlâ.

Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Müsaade isterim: Lütfen şu mektubu dinlesinler de öyle teşrif etsinler.

(*Mektub-i mezkur kıraat olundu*)

Reis: —Nazır paşa hazretlerine veririz de mütalaa buyursunlar. Bir de kumandanların ahvaline dair olan şey bir takım hafı şeylerdir. Heyet ilan etmeği tensib etmez. Heyet tensib ederse şubelerde okunur, müzakere olunur. Malum olsun; çünkü bu asker nakli hakkındadır.

Bir mebus: —Bahriyenin nakliye hususunda ettiği hizmetleri görsünler. Bunu bir kere heyete sual eder misiniz?

Reis: —Şimdi o bahse geleceğiz. Nazır paşa hazretlerinden sual olunan şeylere cevap alındı, zannederim.

Mustafa Bey(?): —Verdikleri izahatı bendeniz kafi görmem.

Reis: —Alınan izahat ne derece muhtac-ı mütalaa olduğunu heyet nazar-ı dikkate alır; filhakika donanma-yı hümayunun esna-yi muharebedeki hizmetine dair izahat verildi. Heyetçe bunun kafi olup olmadığı beyanlarında müzakere olunarak karar verilir. Gerek nakliyat-i askerîye ve mühimmat-i harbiyenin şevki ve gerek Bahr-i Sefid ve Bahr-i Siyah sevahilinde gezip dolaşması hakkında bazı hatiat zuhur etti, diye sual olundu. Bu bâbda bir dereceye kadar izahat verildi. Şimdi onlara verilen cevap da malum oldu. Heyet bir güne karar verirler, nazır paşa hazretleri de idare-i mahsusadan malumat alarak gelirler. Şimdi daha ziyade suale hacet var mı, yok mu?

Heyet: —Vardır, vardır.

Nafi Efendi (Haleb): —Makam-i riyasetin donanmaca beyan buyurdıkları himmet ve nakliyatça gayretleri, o kadar zahmet ile alınan ve böyle bir zaman için hazırlanan vapurların cesametine ve mikdarına nisbetle hiç hükmündedir; çünkü muharebenin ilanı ile beraber berriye-i asakir-i Osmaniye'ye ne kadar ümitvar ise bahriye askerine dahi o kadar ümid olunuyor idi. Asakir-i Berriye-i Osmaniye'nin ibraz ettikleri besalet ve şecaati asakir-i bahriye de etmişlerdi. Gördük; ne çare ki bir takım kaptanların hatası berbadına sebep olmakla bunu tafsiliyle beraber arz ederim.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Sultaniye vapuru ne iş görüyor? Nazır paşa hazretleri onu izah buyursunlar da ondan sonra soracağım var.

Paşa hazretleri, Sultaniye kaç günden beri Tophane önünde ne yapıyor? Yük mü alıyor?

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —Evet, yük alıyor.

Emin Efendi (Aydın): —Ne yükü? Mühimmat mı?

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —Evet, hem de pek büyük; fakat söyleyemem.

Emin Efendi (Aydın): —Sultaniyede cerr-i eskal var mı, yok mu?

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —Ne demek istiyorlar? Cerr-i eskal olmayan vapurlarda makara ile tahmil olunur. Bundan ne çıkacak?

Emin Efendi (Aydın): —Beyle cerr-i eskal olmayan vapura yük tahmil olunur ise yük almak için 15 gün burada, yükü çıkarırken 15 gün de orada bekliyor. Sonra da vapurumuz yetişemiyor deniliyor; eğer bunlar idare olursa nakliyatı idare ettikten başka posta bile işletebiliriz.

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —İtiraz olunuyor ki cerr-i eskal olan vapura asker tahmil olunuyor da yük almağa cerr-i eskali olmayan vapurlar kullanılıyor. Tersanede ne kadar vapur var ise gece ve gündüz durmuyor, iskelenin birinden haber geliyor ki asker bekliyor, vapur istiyor, oraya hemen herhangi vapur bulunur ise gönderiyoruz. Bir günde üç dört yerden vapur isteniliyor. Bu imkanın haricinde. Hiçbir gün yoktur ki vapur istenilmesin. Huda alim ve dâ'nâdır: Yine bugün üç yerden vapur istenilmiş.

Salim Efendi (Kastamonu): —Bizim muradımız. Bu vapur hakkında cevab-i kafi isteriz. Anadolu'da çobanlar bile söyleyor: Zırlıların dumanı çok çıkıyor. Bir vapur görünmezden iki

buçuk saat evvel dumanları görünüyor. Dumanı az kömür yakılmalı, bunun bir çaresine bakılmalı.

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —Burası doğrudur; lakin kendi kömürümüz var iken kömür mübayaasına başlamak nasıl olur? Kömür alındı, diye itiraz ettiler.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Kömür maddesi geçen sene meclisimizde pek çok müzakere olundu; malum-i âlî'niz, zât-ı âlî'niz de beraber idiniz. O halde cümle'nin bildiği şeydir. Burada bahsolacak şey değildir. Asıl madde teminat maddesidir. Böyle bahsi bırakalım. Asıl mesele teminat meselesidir. Bizim burada kömürümüz 100 kuruşa, odun 60 kuruşa çıktı; onun sebepleri teminat olmadığından...

Mustafa Bey(?): —Bize teminat versinler; emin olamıyoruz, dedik; yine teminat vermediler. Bu işin neticesi alınmadıkça bu iş beyhude sorulmuş olacak. Birinci derecede Nafi Efendi'nin suallerine sarahaten cevap verilmelidir; ikinci derecede bendeniz de bir sual irad edeceğim, bu iş fevkalade hayreti mucib olacak şeydir: Nakliye vapurlarından Batum vapuru mecruhîni Dersaadet'e getirmekte iken esna-yi rahda yolculardan birisi mecruhîne bir kadeh suyu on kuruşa satmakta olup üç dört kişinin paraları olmadığı için susuzluktan vefat ettikleri maalesef haber alınmıştır. Bunun sıhhat ve adem-i sıhhatini nazır paşa hazretlerinden sual ederim ve Nafi Efendi'nin sualleriyle bendenizin sualime kendilerinden cevap isterim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Paşa hazretleri buyurdular ki, Rusya hırsızlık ile öyle bir şey yaptı. Bir konakta bile yapacağını hissettikleri vakitte her vechile muhafazasına gayret etmezler mi? Elbette ederler.

Sadi Efendi (Haleb): —Yine çalışılır ise vukuuna meydan bırakılmaz. Şimdi Hacı Ahmed Efendi'nin beyan eylediği gibi, cevap isteriz, ki bakalım bu meclise kanaat verir ise pek âlâ! Bir de donanmamızın yalnız Karadeniz'de bulunması faydası hasıl oldu, buyurdular.

Nafi Efendi (Haleb): —Verdikleri izahat kafi değildir.

Rasim Bey (Edirne): —Bir diğer gün tensib etmeğimizin münasib görünür.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Mersin vapurunun ziyai maddesi ile vapur-i mezkurda istihdam olunan kaptan meselesi hakkında verilen ahkam icra olaydı bizim donanmamızın Karadeniz'de

bulunması pek büyük fayda, olduğundan şu alınan izahat kafi idi.

Nafi Efendi (Haleb): —Nakkaş Efendi'nin buyurdıkları bedahete karşı bir şeydir; bizim donanmamız Karadeniz'de bulunmasından dolayı fayda hasıl olmadı, demedik; muntazır olan hizmet ve fayda görülemiyor, dedik.

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —Şunlar yazılsın, efendim; yazılıp bu şeyler sorulacak denilmedi. Bize gelen tezkire de gelmekliğimiz için yazılmış idi.

Reis: —Heyetin malumudur: Bunu vakt-i ahara tehire hakkı vardır; imdi hangi gün tensib olunur ise o gün gelmek üzere, olunacak sual tasrih olunarak, bir tezkire yazılır. İster ise tahriren cevap verir, kanaat gelmezse sonra yine teşrif ederler; iktizası söylenir, birer birer tarif olunur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bunun ve gerek müteferiat-i saire efendiler taraflarından sorulan şeylere cevap-i kafi değildir demekle, eğer Karadeniz düşman elinde olmuş olaydı, bize neler yapacak idi? Bizim tasavvur ettiğimiz, gördüğümüz hiçbir şey değildir, halkın kabul etmeyeceği bir şeydir.

Bir mebus: —Bahr-i Siyah ve Tuna nehri bizim olduğuna halde lazım gelen teşebbüsata himmet olunmadı.

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —*Reis Efendiye hitaben*) Bahriye nazırı perşembe günü gelmedi, denilmiş. Bize gelen tezkire cumartesine idi. Bir de olunacak sual yazılıp bildirilmek lazım gelirdi, bildirilmemiş.

Reis: —Usulü dairesinde nazır paşaya istizah olunacak mevad beyan olunarak bir tezkire yazılmamış. Yazılmış olaydı belki tahriren cevap verirler idi. Olunacak sualler tahriren yazılır, makam-ı riyasete verilir, usulü dairesinde tebliğ olunur. Nafi Efendi biraderimiz de tahriren bir şey yazarlar.

Bir mebus: —İstizah olunacak şeyler tasrih olundu idi.

Said Paşa (Bahriye Nazırı): —Hayır, öyle sarahat yoktur; yalnız cumartesi Heyet-i Mebusan'a gelinsin, denilmiş.

Rasim Bey (Edirne): —Maddenin tasrihiyle istizah olunacak şey yazılır, gün tayin olunursa ol vakit icabına bakılır.

(*diye nizamnameden maddei- mahsusunu kıraat eder*)

Katib-i Resmi Mustafa Bey (Selanik): —Giden tezkirede sarahat var idi, yok demek olamaz.

Reis: —Bu üç madde vesair sorulacak maddeler tasrih olunarak nizamname-i dahili mucebince bir davetname yazılır, nazır paşa hazretlerine gönderilir, cevaplarını verirler.

Nafi Efendi (Haleb): —Tezkire ile istizaha davet etmekten maksadımız her madde için sual etmek ve cevap-i kafi almak idi. Böyle beyhude şeylerle uğraşır isek hiçbir iş göremeyiz. Asla sadedden çıkmayalım. Şimdi verdikleri izahat heyetçe kafi görülür ise febiha! Kafi görülmediği takdirce adem-i kifayesinin beyaniyle elimizdeki kanunname-i dahiliye tevfikân muhakeme taleb edelim, işi kalemin himmetine havale etmeyelim; yok, heyet-i umumiye muvafakat eder ise, heyetin kabulüyle, heyet namına ettiğim sualleri bir kağıda yazayım, izahat isteyelim. Biz batıyoruz. Böyle kaptanlar kullanılır mı? Şimdiden sonra millet durmayacaktır. Sorup arayacaktır. İzahat-i kafiye verilmez ise muhakeme isteriz, vessalam!

Reis: —Bunda daha itham derecesi yoktur. vükela-yı ümmet, vükela-yı devlet yani iki arkadaş birbirinden sual ediyor. Sonra kanunen bir şey meydana çıkacak olursa diye kendi aklınca bir şey tasavvur eder ve meydana konmasını tensib ederse heyetçe müzakere olunur, tensib edilir.

Heyet: —Nafi Efendi'nin dediği pek âlâ.

3- Tayin Meselesi

(*Tayinat maddesi hakkında beşinci şubeden kaleme alınan layiha kıraat olundu.*)

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Pek lüzumlu bir şeydir.

Halen tayinlerini aldıkları tahkik kılındı. Bu, geçen sene verilen karar hilafıdır. Bunu sadaretten sormalıyız.

Reis: —Tensib ederseniz bir tezkire yazarız, sonra lazım gelen muameleyi müzakere ederiz; şimdi tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın.

Rasim Bey (Edirne): —Ümera-yı askeriye-den olup da İstanbul'da işsiz oturanların da tayinatı kesilmesine karar verilmiş idi. Zabta bakılsın da ona göre muamele olunsun.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —O tarihten bu tarihe gelinceye kadar istisna olamaz. Berikiler alsın da diğeri niçin almasın? Bir soracağım daha var: Bu bâbda acaba

maliye nazırı paşa hazretlerine sual iktiza eder mi, etmez mi?

Agob Kazazyan Efendi (İstanbul): —Onlar geçen senenin muvazenesi içinde dahildir; halbuki geçen senenin muvazene layihası işte şimdi heyette maliye nazırı paşa hazretlerinden sual edelim de sonra gönderelim; çünkü maliye nazırından sorulsa bile bir şey hasıl olmaz.

Heyet: —Hayır, hayır tekrar okunsun.
(*Zabıt katibi tarafından okunur*).

Reis: —Kimden istizah olunsun?

Bir mebus: —Bu fıkra geçen seneden olup bu seneye kalmış olması hakikaten belediye reisi midir, her ne ise, onun yapmış olduğu uygun-suzluktan neşet etmiştir. Efendim, böyle olduğu halde verilmiş olan izahat heyetçe bir dereceye kadar malum oldu; bunun için heyetçe karar verildi. O sualleri havi varaka makam-ı riyasete gelir. Usulü üzere tayin buyuracağınız bir günde icra olunsun. Mevki-i harbde bulunmayanlara tayinat vermesinler.

Heyet: —Pek âlâ.

Reis: —Bazı mühim şeyler var ki heyet nazar-ı tedkike almalı. Bu bütçeye müteallik bir meseledir; acaba bütçe gelmezden, yani muvazene kanunu gelmeden böyle bir şeyler sual ediliyor mu? Öyle bir şey var ise içinde münderiç olacağından ol vakit mi tahkik edilsin? Yoksa onu tahkik için nazır paşadan soralım mı?

Bir mebus: —Yalnız şimdi ümera-yı askeriye-den olmayanların dahi tayinatı kesilmesine karar verilmişti. Bence pek mevsuk olarak malumdur ki müttehim ve mahbus olduğu halde tayin alanlar var. Bu sene muvazenesine dokunmaz. Geçen sene aldığım malumat ve haberler de pek mevsuktur.

Reis: —Makam-i sadarete tezkire gönderilecek. Bu maddeye dair de nazır paşa hazretlerine sormadan yazılsın mı? Yoksa nazır paşadan sorulsun da öyle mi yazılsın? Heyetten soralım.

Bir mebus: —Maliye encümeni vardır. Oraya havale olunsun. Şubeden bir tahrirat gelmiş idi. Heyet-i umumiyeden onun için istizah talep olunuyor.

Reis: —Bu varakada kimseden istizah olunacağına dair sarahat yoktur. Şubenin muradı, aid olduğu dairenin nazırı celb olunmaklığını mı

istiyor. Makam-ı sadarete alel-ıtlak yazılmak mı isteniliyor. Kendileri gelir, izahatı tahsil ederiz. Sonra heyetçe düşünürüz, ondan sonra izahat isteriz.

Bir mebus: —Bir tezkire var, kabul buyurulur ise okuyalım.

Reis: —Eğer mühim bir şey ise... (*Bahriye nazırı saadetli paşa hazretlerine hitaben:*) Paşa hazretleri, zât-ı âlîinizce bir şey kalmadı, eğer vaktiniz var ise oturabilirsiniz.

Bahriye Nazırı: —Peki, efendim; gideyim.

Reis: —Okunsun. (*Kıraat edilir*) Şimdiden sual edimek üzere bir tezkire yazılsın mı?

Bir mebus: —Geçen sene muvazene kanununda buna karar verildi, idi. Umum vükelanın tayininin kat'ı dahi bu muvazenenin içinde idi. Suale ne hacet? Herkes bilir.

Reis: —O halde bütçeyi tedkik ettiğimiz vakitte... Vakıa her kes bilir, ama daha muvazene kanunu gelmedi; acaba böyle hikaye üzerine sorulabilir mi?

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Tahkik olunsun, heyete beyan olunsun.

Reis: —Maliye nazırı paşa hazretlerinden böyle heyetçe sual olunacak, öyle mi?

Bir mebus: —Böyle malum olan bir şeyi... Bütçenin vüruduna deniliyor; bütçe meclis dağılacığına yakın gelir.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Sadaret-i uzmaya gönderilir. İcab eden mahalle gönderirler; biz izahat istiyoruz. Sebeb-i tevhürünü sual edip izahat istiyoruz.

Reis: —Makam-i sadarete müzekkire olmak üzere heyet-i umumiyede karar verilsin. Bir saat sonra ictima etmek üzere meclisimiz saat dokuzda hitam bulmuştur.

İkinci Celse

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Muhasebat Layihası

Reis: —İkinci defa olarak meclisimiz saat onda açıldı. Ve bu an, muhasebat-i kanuniye layihası âzâ-yı kirama dağılmıştır. Bu birinci kıraat olmak üzere başlayalım; sonra onu mütalaa ile kaydederiz, ancak havale olunduktan sonra icabına bakılır. Âzâ-yı kiramın malumudur ki bu mühim kanundur. Bunun için layihasının nazar-ı dikkatlerini celb edeceğinde şübhe yok ise de bilhassa ihtar ederim; yani heyet-i maliye kanununun tedkik edecek. Hasılı umur-ı maliyenin her işine bakacak bir heyet-i müstakille olacaktır.

(*Mustafa Bey mezkur kanunu kıraat eder*) 1. madde hakkında beyan-ı mütalaa etmek üzere ismini kaydeden var mı?

Bir mebus: —Encümen teşkil olursa da öyle sual olursa...

Umum: —Pek âlâ.

Reis: —Zaten öyle olacak idi. Bendenizin dediğim şayet mütalaa için yazılanlar var diye okuyoruz.

Bir mebus: —Beyan-i efkar edecek miyiz?

Reis: —Hay hay; iki defa müzakere demek o demektir. İki kere müzakere olunmadıkça bir kanun, kanun olamaz. Mütalaatını 2. kıraatte beyan etmek iktiza eder ve kendisi de ister ise encümene giderek mütalaasını beyan edebilir.

Abdül Bey (Yanya): —Şimdi, efendim; herkes mütalaasını beyan edeceği vakit müzakere-i umumiye de mi olur, yoksa encümende mi?

Reis: —Şimdi, efendim; herkes mütalaatını beyan eder.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Davendigar): —Bu kanun layihası bidayeten kıraat olunsun. Badel-kırae heyet-i mecmuası üzerine kabul veya adem-i kabulüne karar verilmeli. Şimdi bu usul ile devam etmeli.

Bir mebus: —6. maddede reis-i sani reis-i evvel tarafından tayin olunuyor, diyor; halbuki bu gayr-i mesbuk bir şeydir. Ya canib-i devletten veyahut ba-kur'a âzâdan biri tayin olunsun. Bu hukuku reis-i evvele vermek iyi değildir.

Rasim Bey (Edirne): —Bahaeddin Efendi'nin dediği gibi birinci defa olarak mecmu kı-

raat olunduktan sonra bend bend müzakeresine karar ve sonra rey verilir. Bundan murad: Olabilir ki Meclis-i Mebusan'ın umumunu kabul etmeyeceği bir layiha gelir. Şimdi müzakerata girişmeyip ibtida mecmu kıraat olunur ve havale olunacak encümende tedkik olunduktan sonra umumi mecliste bend bend müzakere olunur.

Heyet: —Pek âlâ.

Reis: —Bu halde mütalaatımızdan dolayı istizaha mahal yoktur. (Layiha teknil olduktan sonra) Efendim layiha teknil oldu. Heyet-i mecmuasına bir mütalaa beyan eden var mı?

Abdül Bey (Yanya): —(Âtideki makaleyi kıraat eder:)

İşbu divan-ı muhasebat nizamnamesi istenildi. Divan-ı muhasebatın işi maliye nezaretinin mâfevkinda bir nezaret olacağı bil-bedahe anlaşılmış. Ve her bir devlette olduğu gibi bizde dahi bir divan-ı muhasebat elbette lazımdır; ancak maliyemizin varidat ve masarifatını güzel bir usul ve kaide tahtına almak ve onu da layık veçh üzere teşkil etmek ve her bir memurun vazifesini tayin etmek mehma-emken maliyeden haberdar olmak üzere memurların derece-i iktidarlarını tayin edecek bir nizamın dahi kaleme alınmasına eşedd-i lüzum olduğundan evvel emirde bu nizamın meydana konulması lazım gelir ve bu nizam dairesinde bihakkın nezaret etmek üzere divan-ı muhasebat nizamnamesi dahi tedkik kılınır.

Reis: —Filvaki geçen sene bütün devairin esasen teşkiline dair bir kanun yapılması denilmiş ve hatta Babiali'ye de arz olunmuştu.

Yanko İkiyadis Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —Böyle bir kanun gelecek, efendim.

Reis: —Zât-i âlînizin beyan ettiğiniz şey için bir takrir edip vererseniz, şimdi Heyet-i Mebusan'da bu layihaya vesaireye dair bir encümen teşkiline karar verilmişti, oraya havale ederiz ve isteyen âzâ oraya gider, beyan-ı mütalaa eder.

Agob Efendi (İstanbul): —Bu kanun layihası hükmünce sâl muhasebesinin tedkikatı ve mal memurlarının muhasebelerinin rüyeti ve icra-yı muhakemeleri divan-ı muhasebata aid olduğu

anlaşıyor; halbuki muhakeme maddesi hiç oraya aid değildir. Devletin mahakimi vardır. Hukuk-ı âdiyeden istisna edemeyiz. Onun için madem ki bugün heyet-i mecmuası reye konulacaktır. Kabul ve adem-i kabul üzerine bu maddeyi ihtar ederim. Bu mühim meseledir. Eğer divan-ı alîde mahakim-i umumiye olacak olur ise mahakim-i âdiyede kimler muhakeme olur? Divan-ı muhasebat mahkeme değildir. Kabul etmek heyetin reyindedir.

Rasim Bey (Edirne): —Kanun-i Esasi hükmünce eşhas ile hükümet beyninde olan dava oraya aiddir; fakat bu eşhas ile hükümet beyninde bir dava değildir. Hükümetin kendi mahkemelerinde bir defterdarın ya bir muhasebecinin hesabını görecektir. Onun borcu çıkacak yahut tazmini lazım gelecek. Bunlar zaten, meclis-i idare ve Şura-yı Devlet'e aid olup kendi memurlarına hükm edecekler. Bu muvafıktır ve münasib olur. Eşhas ile hükümet beyninde olur ise o vakit mahakim-i âdiyeye havale olunur.

Sadi Efendi (Haleb): —Rasim Bey Efendi'nin buyurduğu yolunda... ancak memalikin öte başında bir defterdarın uygunsuz ahvali görüldükte divan-ı muhasebat nereden haber alabilir? Divan-ı muhasebat ancak kendilerine verilecek olan cedveller ile yahut bir vali ya mutasarrıf yazar ise, onun ile bir malumat alabilir. Onlar uyşukluk edip de beyan-ı malumat olunmaz ise ne yapar? Yani meclis-i idarelerin mahallince bunların işlerine bakmağa hüküm ve salâhiyetleri olsa o vakit iş bir dereceye kadar ıslah olunabilir. Bu memurın bizim meclis-i idarelerimizde mevcut olduğu halde memurların ekserisinin elinden kurtulmuyoruz. Bütün bütün divana aid olduğu kabul olunursa pek iyi olmaz. Ben Maraş'tan kalıp divan-ı muhasebatta muhakeme olmak için buraya gelemem, divan-ı muhasebatta muhakeme olamam; ama mahallinde olursa güzel olur. Ona ifade ederim. Belki o adam münisfane gayret eder de olur.

Bir mebus: —Agob Efendi'nin buyurduğu pey yolundadır. Yani sahihan öyle olmalıdır; çünkü hukuk-ı hükümet hukuk-ı eşhas kabilindendir; çünkü bir memur taht-ı muhakemeye alındıktan sonra memur değildir, adeta eşhas kabilindendir. Bu muhakeme kabil-i istinaf olmak lazım gelir. Böyle bir takım şeyler vardır. Bu halde biz madde be-madde müzakere edeceğiz.

Diğer bir mebus: —Madde be-madde okunacaktır, encümene girecektir; sonra yine umumda okunsa da madde be-madde itiraz olunur.

Agob Kazazyân Efendi (İstanbul): —Şimdi Rasim Bey'e cevab: Bizim idaremizden başka yalnız idare-i askeriye vardır ki kendisine mahsus nizamı ve mahakimi vardır; onun haricine çıkığı gibi her şahıs kanun ve mahkeme nazarında müsavidir. Bugün maliye nazırı için bir mahkeme, yarın filân için bir mahkeme, öbür gün şu iş için bir mahkeme olamaz. Bu, Kanun-i Esasi'de beyan olunmuştur; onun için bu bir esas meseledir, rica ederim, bu kanun bir kağıt ile yazılsın.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Divan-ı muhasebat gelecek. O vakite kadar uzayacak. Meclis-i Umumiye der ki vilayette olanların buna nezareti vardır. Meclis-i Umumiye'ye beyan edecektir. Şura-yı Devletçe mütalaa nedir?

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —Okunsun, kabul olunup olunmayacağı belli olsun da müzakereye girişilsin. Şimdi müzakeresine girişilecek mi?¹⁶³

Reis: —Madde be-madde müzakere değil, esasa taalluk ediyor.

Bir mebus: —Şu mal memurlarının su-i istimalatını tedkik edeceğini madde be-madde yazıyor. Demek ki o maddenin müzakeresine bed olunacaktır. Evvel emirde şöyle bir divan-ı muhasebatın teşkiline lüzum var mıdır? Elbette vardır.

Agob Kazazyân Efendi (İstanbul): —Öyle değildir, madde değildir; esas davasıdır. ceza kanunname-i hümayunu var. Divan-ı muhasebatın hüküm edeceği şey değildir. Başka adam ceza tayin edemez. Yalnız efrad-i askeriye müstesnadır. Pek âlâ, şimdi bu esas hakkında olan mütalaa anlaşıldı, madem ki tamik olunacaktır.

Reis: —Uzun uzadıya tedkik olunacaktır. Eğer tensib ederseniz teşkil olunacak olan encümene gitsin. Bu esas üzerine ve teferruatına malumatı olan zât, encümene gider, mütalaa beyan eder; nihayet encümen bize neticesini bildirir. Bu bâbda taraf-ı devletten hazır bulunacak zevâtan badel-istizah ve bades-sual verecekleri

¹⁶³ *Levand Herald* gazetesi bu birleşimin özetini verirken Agob Efendi'nin kaza hakkının dağıtılmaması halindeki itirazına karşı Devlet Şurası adına verilen cevabı nakl ile diyor ki: "(İkkyadis) Efendi, bir evvelki hatibin şiddetle tenkid ettiği nokta-i nazarın tamamen aksine olarak, kanunu hal-i hazır şekliyle müdafaa edip hükmü kimin vereceği meselesinin esas değil, teferruatından ibaret olduğunu iddia etti."

cevab üzerine burada hasıl edeceği neticeye göre mazbata tanzim olunsun. Badehu takdim olunsun. Encümene gittiği gibi hemen ahkamı icra olunsun, demek manasına değil. Gerek esas ve gerek teferruatı hakkında buraca mütalaa edersiniz, tedkik edersiniz.

Manok Efendi (Haleb): —Esasen encümen-de bunu müzakere etmeğe de hak vermeliyiz ve bu divan-ı muhasebat kanun üzerine hüküm etmeyecek mi? Kanunun hakimleri hakim değil midir?

Reis: —Bunlar hakim değildir. Bunlar tedkik ve beyan etmeğe memurdurlar. Bu kanunu vermek yalnız ahkam-ı adliye'ye aid bir haktır. Her gün layihası birer encümene havale olunur. Bu mütalaayı encümen nazar-ı dikkate alarak şimdi esas hakkında olan mütalaatı müzakere etsinler, olmaz mı? *(Ve kanunun bir bendinden dolayı itiraz vuku bulmakla)*

Bir mebus: —Şura-yı Devlet kanunu tağyir edemez; buna itiraz edebilir, eğer bunu tağyir ederse bu bend esasen kabul olunur.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Agob Efendi'nin beyan ettiği bendi tamamiyle tasdik ederim; ancak bendeniz yine söylerim. Bu divan-ı muhasebat maliyenin işlerini görecektir. Maliyenin nizamâtını bildiğimiz halde bu nizamı nasıl tedkik edeceğiz? Ol vakit maliyemizin fevkinde bir nizamdır. Maliyeye dair yazılacak nizamı görelim de onun üzerine lazım gelecek şeyleri tedkik edelim; yoksa temel olmayacak şeylerle iştilal beyhude olacaktır. Eğer heyet-i umumiye için bir itiraz olursa olsun; fakat böyle bir bend-i mahsus için olur ise beyhude meşguliyettir.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Heyet-i umumiyesi için bu esas bir şey olup fer'i de bir şeydir. Bu umur-ı maliyenin fer'idir. Umur-i maliye bunun aslıdır. Bir şeyin fer'ine malumat olmadan aslı için biz ne yolda ve nasıl hareket edeceğiz; bilemem? Aksi halinde o vakit hata etmiş olacağız demektir; onun için maliyenin üss-i hareketini görmek üzere bir kanun layihası gelir; Onun üzerine bir divan-ı muhasebat olacak, defterdarlık olacak; o vakit ona göre icabına bakarız.

Mustafa Bey(?): —Esasını kabulde tereddüt hasıl oluyor. Vakıa Hacı Ahmed Efendi'nin buyurdukları gibi idare-i umumiye-i maliyeye dair bir esaslı madde görülmedikçe girişilmek pek de münasib olmaz.

Rasim Bey (Edirne): —Bu layihanın sonunda, maliyenin umurunu ıslah için, Meclis-i Mebusan'a karşı, maliye hazinesine karşı, maliye işlerinden sual olunacak. Heyet yine bu heyettir. Kanun-i Esasi'de sarahat var. Biz biliyoruz, muvazene layihasını yaptık; acaba sarfiyat muvazene layihası mucibince mi sarf olundu? Yoksa olunmadı mı? Bu sene sual edecek olsak karşımızda bir heyet hâlâ mevcut değil. Bu heyet ise şu layihanın tayin edeceği meclis olacaktır. Şunu teklif ederim ki bir saat evvel tezekkür olunsun da maliye hazinesine dair yapmış olduğumuz muvazene layihası üzerine sene-i âtiyede sual edilecek bir heyet hazırlanmış olsun. Sene-i sabıkta biz bunun için teklif ettik. Bir saat evvel gelmesini beklediğimiz kanun budur; çünkü bir adam parasının hesabını bilmezse başka bir şey düşünmek lazım gelmez; bu vükela gibi tize karşı mesul olacak bir heyettir. Bir saat evvel teşekkül etmek için bu kanunun yapılmasını teklif ederim.

Bir mebus: —Bu hususu tasdik ederim; ancak maliyemizin güzel yolda olduğundan sonra onun mâfevkında şimdiye kadar böyle fevkalade şeyler az mı olur? Her sene olacak. Komisyonlar, divan-ı muhasebat, bilmem ne... Lakin hiç birisinin de faydasını görmedik. Ne için? Zira esas olan nizamatta karar yoktur. Maarif nezaretinin nizamâtı duruyor. Ne hasıl oldu? Bu böyle oldu. Ne oldu? Hiç faydası görülmedi. Esas yok. Bu nizamın geçmesi ötekini men etmez. Zât-ı âlî'nizce eğer Maliyenin nizamâtı meclise kafi görünmez ise meclisçe ikmalî veyahut diğer nizamât kaleme alınmasının teklifi lazım gelir.

Yanko İkiyadis Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bu esastır, efendim; buna itiraz etmek, zannederim, doğru değildir.

Reis: —Âzâ-yı kiram dikkat buyursunlar. Bir hatimesi var, okunsun.

(Mustafa Bey kanun layihasının hatimesini kıraat eder.)

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bundan anlaşılıyor ki bu müstakil bir idaredir. Buna hiçbir daire karışamaz; halbuki maliye nizamının buna tefevvuku var. Eğer bunu yapar isek yukarıdan başlamış oluruz. Bu kalsın, maliye nizamnamesi geleceği vakitte, ona tatbik ederek, bunu da yaparız; sonradan nedamet hasıl olmamak için söylüyorum, maksat da budur.

Dağın Efendi (Yanya): —Efendim, bu divan-ı muhasebatın göreceği, maliye işleridir;

halbuki maliye nizamnamesi olmadığı halde bunu nasıl müzakere edebiliriz? O geldiği vakitte buna bakılır. Hem Agob Efendi ile Abdül Bey'in dedikleri gibi esası olmayan bir şey ile vakit zayi etmeyelim. Oradan iş çıkmayınca divan-ı muhasebatın işi olmayacak. Esas lazım. Esas olmayınca teferruatıyla uğraşmak uyamaz.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Şimdi, efendim; esas denilen şey alt başı mıdır? Üst başı mıdır? Bir şeyin mehaızı teşekkül etmezse nasıl olur? Esas bu esastır, diyecek olurlar ise, onu söylesinler ki esas budur. Esas bu değil, efendim.

Bir mebus: —Eğer biz bunu yapmaz isek bütçe cedvellerini sual edecek adamı bulamayız. Zannederim ki yanlıştır. Allah eksik etmesin, mükemmel bir maliye nezaret-i celilesi var. Her an da ellerinde bulunuyor; onun için cevabdan aciz değildirler.

Esas maddeye gelelim: Sair cihetten işin esası olmadıktan sonra, biz şimdi maliye nezaretinin vazifesini bilmedikten sonra ona müteallik olan devairin vazifesini nasıl bilebiliriz? Hakikat, Ahmed Efendi'nin söylediği pek makbuldür; rica ederim bunu kabul edelim, öbürü de 5-10 güne kadar gelir. 5-10 güne kadar hep beraber müzakere edelim. Hakikat, arkadaşlarımız efendilerin buyurdıkları gibi bunda şu maliye nezareti hususâtına dair nizamât, onlar da gelecek ya, pek âlâ, gelsinler; işin teferruatıyla uğraşılırsa... Yok, mutlaka bunu yapacağız dersek, yapalım!

Diğer bir mebus: —Bu gibi şeylere pek çok dikkat lazımdır; zira asıl işimiz bunun esasına kulak asmamak. Ve esas ne ki olursa olsun bunun fevkinde bir şey yapılmaz. Esas olmadığı halde bir faydası yoktur. Bu nizamı yaptık, bir divan-ı muhasebat yaptık; fakat bu onun mâfevkındadır. Bu onun gibi değildir. Onun için bu divan-ı muhasebat ne iş görecek? Bir kere biz maliyemizi ve varidat ve masarifâtı, memurların vazifesi dairelerini bilelim; ondan sonra umum maliyeye dair olan şeyleri güzelce bir nizam tahtına alalım da onun fevkında nizam yapalım; yoksa bunu yapıp ne yapacağız?

2- Bir İzin İsteği

Zeynelabidin Efendi (Kosova): —(Bu aralık memleketinden aldığı bir mektubu kıraat

eder) Şimdi efendim; okundu, anlaşıldı, çalışırız. Burada olan işleri elden gelirse telgraflar açık olursa, beyan ederiz yahut öteye gidip muharebe ederiz. Muharebede ya şehid oluruz yahut vatanımızın istikbalini temine bir çare buluruz, işte bendeniz...

Zeynel... Sinçeli Hacı Ahmed Ağa...

Reis: —Demek oluyor ki âzâ-yı kiram bir şübhe yoksa, orası gerek kendilerince gerek vatanca elbette daha ehemm ve elzem olduğu halde, istedikleri gibi bir buçuk mah için gitmelerine müsaade edersiniz.

Heyet: —Pek âlâ, ruhsat verilsin.

Zeynelabidin Efendi (Kosova): —Biz de bu niyetle buraya geldik. Biz de millete hizmet sevdasında idik. O niyetle geldik. Başımıza bu işler çıktı. Allah hayırlısını versin. Kısmet olursa, yine geliriz; eğer kısmet olmazsa ne çare!..

Reis: —Peki, efendim; böylece mezunsunuz. İnşallah âminen ve sâlimen gelirsiniz. Millete lazım gelen gayretçe kusur etmeyeceğiniz malumdur.

Bir mebus: —Babâli'ye aynıyle beyan edelim.

Reis: —O fıkralar yazıldı. Eğer tensib ederseniz yazarız. Asıl bahsimiz şu kanunun esasen mündericatına dair tafsilât şimdi deftere geçti. Bu bahis uzayacak, acaba bunu yarınki meclisimize talik edelim mi?

Heyet: —Pazartesi...

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bu dakik bir meseledir. O vakit icabına bakılır.

Reis: —Madem ki bu, esasen kabul edilip edilmemek meselesidir; bunu da âzâ-yı kiram etrafiyle mütalaa eder. Mütalaatının beyanını pazartesine talik edelim; bununla beraber âzâ-yı kirama tekrar rica ederim, saat altıda behemihal hazır bulunulması ehemmdir. Heyetçe buna himmet olunmalıdır. Hiç olmaz ise saat altıda meclisimiz açılmalı. Demin bazı zevât-i kiram diyorlardı ki müzakerat vaktiyle gazetelere basılsın. Bunlar böyle himmete muhtaçtır. Her halde biz saat 6'da ictima etmeliyiz, pazartesi yine buna dair müzakere ederiz.

Saat on biri çeyrek geçerek meclisimiz hitam buldu.

Altıncı İnikad*

3 Muharrem 1295 — 26 Aralık 1293 / 7 Ocak 1878
PAZARTESİ

Reis: HASAN FEHİMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Meclis zabıtlarını yayınlayan Takvim-i Vekayi 5. inikaddan sonra 8.'ye geçmektedir;
bu inikad hakkındaki zabıt hüzasası Basiret'in 27 Aralık 1293 sayısından alınmıştır. —H. T. Us.)

Dün Meclis-i Mebusan reis izzetlu Hasan Fehmi Efendi'nin taht-ı riyasetinde saat yedi karlarında alenen ictima eyledi.¹⁶⁴

1- Geçen Zabıt Hülasası

Cumartesi günkü meclisin müzakere zabtı kıraat olundu.¹⁶⁵

Reis Efendi: —Bu zabıt hakkında bir denecek var mı?

Naîf Efendi (Haleb): —Bana dair vardır; çünkü zabtın ekser mahallerinin kıraatinde bulunmadım.

Reis Efendi: —Muahharan mütalaa ile bir diyeceğiniz var ise beyan edin.

Abdül Bey (Yanya): —Bu zabıtlar gazetelerle neşrolunuyor mu?

Reis Efendi: —*Takvim-i Vekayi*'ye gönderiliyor.

Abdül Bey (Yanya): —Ekseri gazetelerde meclisin müzakeratını hülasa olarak görüyorum.

Bir mebus: —Gerek iyi söylesin gerek fena söylesin, eğer tamamen söylediği sözler gazete ile neşrolunmaz ise o mebus millet tarafından hamil olduğu vazifesini tamamen icra etmemiş olur ve millet nazarında mahcup kalır.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Muharebe Durumu

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —(*Ayağa kalkıp*) Mebusan arkadaşlarıma mühim bir şey arz edeceğim. (*diyerek kürsi-i hitabete çıktı ve ber-veçhi âti varaka-i nutk-ı iftitahi kıraat eyledi:*

¹⁶⁴ Celse saat alaturka yedide açıldı. Nazırlara mahsus mahal Saffet Paşa, Cevdet Paşa, Kemal Paşa, Kâni Paşa, Ohannes Efendi, Bedros Efendi, Mahmud Bey ve İkiyadis Efendi tarafından işgal edilmişti. Âyan ve Şura-yı Devlet âzâlarına mahsus localar, basın ve halka mahsus tribünler dolu idi. —(*La Turquie*, 8 Ocak 1878). Harbiye Nazırı Rauf Paşa, Hacı Emin Efendi'nin istizahına cevab vermek için medise erkenden gelerek, yanında öteki nazırlardan birkaçı ile birlikte salonda nazırlara mahsus yerde oturuyordu. Geçen zabıt hülasası okunduğu sırada özel bir ulak vasıtasıyla Rauf Paşa huzura çağırıldığından meclisi terke mecbur oldu. —(*Levand Herald*, 9 Ocak 1878).

¹⁶⁵ Zabıt uzundu; okunması bir saat sürdü. Mebusların müdahaleleriyle birçok düzeltmeler yapıldı. —(*La Turquie*, 8 Ocak 1878).

İdare-i hazıranın icraatına dair geçen gün okuduğum layihada bir takım sözler söylemiş, bir takım da sualler etmişim; lakin bugünkü ahvalde hissolunan vehamet ve darlık böyle sualli ve cevablı şeylerle uğraşmağa müsaid görünmüyor. O layiha, havale olunan encümen-i mahsusunda tedkik ediledursun, biz gelelim her şeyden evvel düşünülmesi farz olan meseleye:

Vahşilerin bile zulüm ve cefa etmeğe yürekleri kail olmayan bir takım çoluk ve çocuğa, kadın ve erkeğe, genç ve ihtiyara hatırlara gelmeyen zulüm ve işkenceleri eden düşman her taraftan ilerliyor. Biz şimdi her şeyden evvel o düşmana karşı tedbir olmak üzere hükümet bir şey düşünmüş mü, düşünmüş ise o şey nedir, alelacele an-

lamalıyız. Anlamalıyız; çünkü hatıra söylemeğe lisanların varmadığı bin türlü şeyler geliyor. Eğer selametimiz için can ve malımızı kamilen feda etmek iktiza ediyor ise mebuslar bunuluğumu o azametli milletin tasavvurların fevkinde ve tarihlerde misli görülmedik bir fedakarane muamele-ye hazır bulunduğundan eminiz. Elimizde biraz müddet fırsat kalmış iken lazım geleni yapalım, yapalım, Allah için yapalım; zira ki durmak bizi mahvedecektir. Yok, başka suretle bir tarik-i selamet görülmüş ise acaba o yol sahihan hatadan salim midir, anlamak isteyelim. İsteyelim; çünkü zaman tedbir zamanıdır. Ancak buralarını anlamak için öyle âdî vakitlerde olduğu gibi tahriren veyahut bil-vasıta muhabereye kalkışır isek elimizdeki o küçük fırsatı da ona sarf etmiş olacağımızdan anlayacağımız şeyden hiçbir fayda hasıl edemeyeceğiz; bunun için vükela-yı devletten bu ciheti bugün, hatta şimdi, sorup anlamalıyız; anlamalıyız da ona göre yapılacak şey her ne ise geceyi gündüze katarak yapmalıyız.

Gayret ve hamiyetlerinden emin olduğum mebus kardeşlerimin bu hususu ekseriyetle değil, ittifak-ı ârâ ile tervic edeceklerini kaviyen ümid ederim; çünkü onların da benim gibi daimarlarındaki Osmanlı kanının aled-devam cevelan etmekte olduğunu hissediyorum, bu cihetle ümidimde pek büyük kuvvet duyuyorum.

Rasim Bey (Edirne): —Emin Efendi'nin sözü pek doğrudur; bunun için mukaddema bir encümen teşkiline karar vermiş idik; çünkü buna dair olunacak istizahat ile verilecek izahatta harekat ü tedbir-i askeriyece dair söz olacağından bu istizahatın süratle icrası için serasker paşa hazretleri gelip bizi temin edecek idi.

Reis: —Serasker paşa hazretleri geldi, şubededir.

Bir mebus: —Islahat-ı esasiyenin meydana gelmesi için kaffe-i memurînin bi-hakkın edecekleri hizmet ve harekete göre mükafat ve mücazat edilmeleri için bir kanunname tanzîm edilerek nizam-ı saireden evvel mevki-i müzakereye konulması harekat-ı askeriyece fevkalade tedbir-i seriadandır.¹⁶⁶

Emin Efendi (Aydın): —Evvel emirde şu harbin bir sürat çaresine bir karar verelim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Emin Efendi ve Mahmud Efendi'yi bi-hakkın tasdik ederim ve filvaki lazım gelen budur ve (kaddimül-ehem alelmühim) fehvasınca şimdi mazâ mâ mazânın suallerinin vakti değildir; âtiye talik edelim, zira iş ağırlaştı; hal-i hazırımızın çaresine bakalım, vakit zayi etmeyelim.

Kâni Paşa Hazretleri (Rüsumat Emi-ni): —(*Müsaade talebiyle kürsi-i hitabete* çıktı) Müzakereyi tasdik ederim. Geçmişe atf-i nazar ve müstakbeli düşünmek faydasızdır; çünkü hal pek tehlikeli ve pek naziktir. Münakaşat ile mazi ve müstakbeli düşünmek vakti değil, hazırı düşünmeli; vakit zayi etmemeli. Esas-i müzakere fevkaladedir. Alenen olamaz, ağıyar duyar. Meclis-i hafide müzakere edilmelidir.¹⁶⁷

Kastamonu Mebusu Efendi: —Gaile-i hazıraya bir çare bulmak için vükela-yı fiham hazeratı tarafından teşebbüs ve bizim tarafımızdan da her türlü fedakarlık lazımdır.

Mustafa Sıdkı Efendi (Bosna-Hersek): —(*Kürsi-i hitabete* çıkıp ahval-i hazırının bidayetinden başlayarak mufasssal bir varaka-i nutkiye kiraatiyle dokuz teklifte bulundu).¹⁶⁸

Bir mebus: —(*İşin ehemmiyetinden bahsederek Kâni Paşa hazretlerinin meclis-i hafide müzakere olunması teklifini kabul ile fakat zât-ı hazret-i sadaretpenahi ve bilcümle vükela-yı fiham hazeratının hazır bulunmasını taleb eyledi.*)

Reis Efendi: —Bu iş pek müstacel olduğundan bunu yarınki meclise tahsis edelim (*demesiyle meclis kabul eyledi.*)

Bir mebus: —Mevaki-i harbiyeye malumatı olan âzâdan ve her şubeden üçer kişi bir encümen teşkil ederek bu işin müzakere-i esasiyesine girişip müzakereyi umuma arz etse daha münasib olur.

Umum: —Hayır, hayır! Umumda, umumda!

Reis Efendi: —Vükela-yı fiham hamaratının hasbez-zeman meşguliyet-i kesireleri olduğundan âzâ-yı kiramın yarın saat 6'da hazır bulunmaları elzemdir.

Umum: —Pek âlâ.

(*Vükela-yı fiham hazeratının ba-tezkire davetlerine karar verildi.*)

¹⁶⁷ Kâni Paşa, meclise ahvalin ehemmiyeti ile mütenasib izahat vermek üzere nazırların davet edileceği bir gizli celse için gün tayin edilmesini teklif etti ve umurun alkışları arasında kürsüden indi. —*Levand Herald*, 9 Ocak 1878.

¹⁶⁸ Mustafa Efendi bugünkü buhran içinde hükümetin tutması lazım gelen yol hakkında hemen hemen duyulamayacak derecede yavaş bir sesle, fakat bir hayli uzun beyanatta bulundu. —*Levand Herald*, Ocak 1878.

¹⁶⁶ Hacı Emin Efendi'nin teklifi Rasim Bey (Edirne) Plevneli Nuri Bey (Tuna), Sadi Efendi (Muş)-Haleb olacak), Abdürrezzak Efendi (Bağdad) ve daha bazı mebuslar tarafından teyid edildi. —*Levand Herald*, 9 Ocak 1878.

Reis Efendi: —Fakat bu davet ittihaz-i teda-
bir içindir; istizah için değildir.

Agob Efendi (Edirne): —Teşekkür arızası ne
oldu? Sual ederim.

Reis Efendi: —Hazırdır, makam-ı sadarete
ba-tezkire arz olundu; irade-i seniyyesi ne vakit
şeref-sünuh eder ise takdim olunacaktır.

2- Ziraat Müfettişleri Tayini

Bir mebus¹⁶⁹: —Evvelki gün *Ceride-i Hava-*
dis'de Rumeli'nin bir, iki, üç vilayatiyle Anado-
lu'nun ekser vilayetlerine 2'şer bin kuruş maaşla
bির ziraat müfettişi gönderileceğinin ve buna
erbab-ı ehliyetten talib olanların li-eclil-imtihan
ziraat meclisine gelmelerine dair bir ilan gör-
düm.

Bir kere bu 2000 kuruş maaş kaime hesabıyla
700 kuruş demektir. Bu maaşla gidecek bir me-
mur idaresini mi düşünecek, yoksa ziraati mi dü-
şünecek ki bir faydası görülsün.

Saniyen gerek Rumeli ve gerek Anadolu'da
ahalimizin çoğu nizamiye, müstahfız, redif ola-
rak mevki-i harbde olduğundan ziraati kadınlar,
çocuklar icra ediyor. Bizde öyle mükemmel zi-
raat aletleri yok. Bazı mahaller var ki çift sürü-
yoruz. Gidecek memurlar bunları mı muayene
edecek?

Bir de gider iken aldığı maaşın bir aylığını ma-
sarif-i rahiyesine sarf edecek, sonra memur ol-
duğu vilayet merkezinden yanına birkaç zabtiye
alıp köy köy gezecek, kuzu kesecek, tavuk kese-
cek. (*Etraftan pek doğrudur pek doğru*)

Bir de hazinenin müzayaka-i hazırası malum.
Şu halde müfettişlerin gönderilmemesini talep
ederim.

Reis Efendi: —Taleb etmekle tevkif etmezler.
Hakikat-i hal, münasib ise merciinden sorulsun.

Abdül Bey (Yanya): —Ziraatimizi ıslah merte-
besine getirecek memurlar gönderilse, zarar yok!

Rasim Bey (Edirne): —Geçen sene devletin
ticaret ve ziraat nezareti dairesinde bir mekteb
küşadiyle ziraat için olunan tahsisatın evvel emir-
de o mektebe sarfına ve o mektebden ehil ve me-
murlar yetiştirildikten sonra taşralara gönderil-
mesine karar verildi. Bu ilan o kararın hilafıdır.
Tahriren merciine bildirelim.

Abdül Bey (Yanya): —Dediğim gibi faydalı
olsa zararı yok!

3- Süleyman Paşa'nın Durumu

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu maddeyi
istizah etmeli, hüküm etmemeli. Bir de Kanun-i
Esasi mucebince memurların nasıbları nasıl ka-
nuna muvafık gelir ise yine ol suretle azilleri de
kanuna muvafık olmasıdır; halbuki biz memur-
ların nasıblarının kanuna muvafık olup olmadı-
ğını bilmiyoruz ki azillerinin kanuna muvafık
olduğunu bilelim; lakin padişahımız efendimiz
bize Kanun-i Esasi'yi ihsan buyurdu, ona itiba
lazımdır.

30. maddesinde memurünün azil ve nasib
maddesi tasrih buyurulmuştur. İşitiyoruz ki
umum Rumeli kumandanı Süleyman Paşa haz-
retlerinden umum kumandanlık alınıp bir fir-
ka kumandanlığına nasib ve tayin buyurulmuş.
Eğer bir kabahati var ise azil ve muhakeme edip
ceza etmeli. Yok, bir kabahati yok ise bila sebep
bir umum kumandan niçin bir fırka kumandanlı-
ğına tayin olunsun? Hususiyle Süleyman Paşa'ya
herkesin hüsn-i zannı vardır.

(*Umum tarafından alkışlar*)

Rasim Bey (Edirne): —Serasker Paşa ile Süley-
man Paşa beyinde bürudet var imiş; bunu anla-
mağa teşebbüs ettiğimiz sırada şu hali gördük.

Reis: —Yarın Heyet-i Vükela gelecek. Böy-
le şeyler kumandanlar beyinde olmakla yarınki
meclis-i hafiye tehir olunsun.

4- Divan-ı Muhasebat Kanunu

Divan-ı muhasebat kanununun bazıları esasen
kabul olunmaması tarafında bulunuyor. Ne ola-
cak ise kararlaştırılsın.

Bir mebus: —Muhakeme cihetini divan-ı
muhasebata havale etmek istememiş idik. Meha-
kimde görülmeli, demiş idik; zira icra memuru-
nun Meclis-i Umumi'de muhakemesine bakıldı-
ğı halde yine irtikabdan kurtulamıyoruz.

¹⁶⁹ Levand Herald'ın zabtına göre Abdurrahim Bedran Efendi
(Suriye).

3- Sualler, İstihzalar

1- Maliye Nazırından Sual, Cevab

Daviçon Efendi: —(Ayağa kalkarak) 1292 senesi evailinde ber-muceb-i irade-i seniyye istikrazların ne faiz ve ne de re'sülmallerine bir akça verilmeyip bunların Karadağ, Sırbistan ve muahharan Rusya'nın açtığı şiddetli muharebenin ihtiyacatına sarf olunması karargir olmuş idi. Tahkikat-i mevsukaya nazaran müstakrezat-i hariciye ile esham-i umumiye hakkında muamele-i meşruha icra olunup hiçbir kupona bir akça bile verilmemiş iken Dersaadet bank bankerlerinden bazılarına 2.430.000 lira verildiği ve 400 bin lirası mücerred masarif-i zaruriye-i harbiyeye sarf olunmak üzere ihraç olunan kavaim-i nakdiyeden ikmal kılındığı anlaşılmıştır.

Şurada bir şey varid-i hatır oluyor ki bu 2.430.000 Osmanlı lirası ahval-i harbiyenin ilcaatiyle açılan masarif cesime-i harbiyenin sürat-i tediyesi zımında sene ibtidalarında yine o bank ve bankerlerden karzen alınan varidat-i devletin tahsilat vuku buldukça ona mahsuben verilmesi lazım gelen mebalîğ midir? Eğer böyle olsa idi bir dereceye kadar beriyyül-itaraz kalır idi; lakin bu bâbdaki tahkikattan zikrolunan 92 senesi içinde muvakkat olarak bank ve bankerlerden akdolunan istikrazların mecmuu 1.250.000 Osmanlı lirası olduğu anlaşıldığından ve bir sene içinde istikraz olunan akçaya hazineye yine o nam ile verilen akça beyninde 1.180.000 lira fazla tediyat görülmesi zikrolunan bankerlerin birkaç sene evveleri vermiş oldukları istikrazlara verilmiş olduğuna şübhe bırakıyor; hal-i hazırda bu maddenin ehemmiyeti derkar olmakla mevadd-i selasenin nazar-ı kıyas ü dikkate alınmasını rica ederim:

1—Umumen kuponların tehir ve tecili ahval-i harbiyenin hazineye açacağı masarif-i cesimeye medar olmak tedabir-i ihtiyatkarane mebni ihtiyar olunmuş ve irade-i seniyyesi dahi bu merkezde şeref-sünuh eylemiş iken buna mugayir olarak külliyetli mebalîğin bankerlere verilmesi;

2—Hanri Martini ve Vinçester tüfeklerinin kovan ve kurşunlarını burada imal etmek için Avrupa'dan celbi mukarrer olan fişek makinesinin konturatosu mucibince esmanı bulunan 52 bin Osmanlı lirası 92 Martı'ndan itibaren her ay 5'er bin lira verilerek tediye olunur ise 6 ay zar-

fında teslim olunacak idi; işin ehemmiyeti bid-defeat tezkirelerle hazineye iş'ar olunmuş iken hazine tarafından buna ehemmiyet verilmediği ve 92 senesi mürur eylediği halde taksitin bir akçası tesviye olunmadığı tahkikat-i vakiadan anlaşılmıştır.

Devletin mâ-bihil hayatı olan böyle bir şeyle lazım gelen akçanın teslim olunmamasına sebep nedir?

3—Bir istikraz akdi zımında Avrupa'ya gönderilmiş olan maliye müsteşarı efendinin Londra'ya izam olunmasıdır. Hazinece bu 52 bin liranın tediyesine ihtiyaç müsaidsi değilse bank ve bankerlere niçin 1.180.000 lira fazla bir akça verilmiştir? Bu tediyat hazinenin müsaidsi olmasından neşet eylemiş ise niçin makine taksiti verilmemiştir?

Müsteşar efendi hazretlerinin Londra'da güç hal ile istikrazdan 800 bin liralık bir avansa muvaffak olduğu ve 1.180.000 liranın dahi itası müşarünileyhin taht-ı emrinde bulunması rivayetine bakılır ise elimizdeki akçayı bila lüzum verip de 800 bin lira için Londra'ya memur gönderilmesine sebep nedir?

Bunu arkadaşlarımla tahkik ve tetkikine haval eylim.

(*Maliye Nazırı Yusuf Paşa hazretleri cevab verecekleri sırada*)

Bir mebus: —Bu iş yarına tehir olunsun...

Yusuf Paşa Hazretleri (Maliye Nazırı): —Yok, yok! Cevab vereceğim. Cevab vermem de ne yaparım?

Geçen sene tehir ve teciline karar verildiği halde... Daviçon Efendi'nin suallerinin üç şeyden ibaret olduğunu anladım.

Bunun birincisi: Düyun-ı gayr-i muntazama-ya niçin 1.180.000 lira verilmiştir?

İkincisi: Fişek makinesine iki seneden beri verilecek olan elli bin lira ita olunmamıştır, böyle bir mühim masraf niçin tehir olunmuştur?

Üçüncüsü: Zühtü Efendi'nin Londra'ya sebebi izamı nedir?

Bu üçüncüsünü güzel anlayamadığımdan ikisine cevap vereyim de sonra üçüncüsünü dahi istizah edelim.

Düyun-i gayr-i muntazamaya bütçe kanununun 8. maddesinde muharrer olduğu veçhile

tediyesine karar verilen 2.400.000 yüzlük kaime den 470 bin kaime ita olunmuştur. Bu da 235 bin liralık borca mahsub olunmuştur. Bu da Meclis-i Umumi'nin kararı veçhile yapılan kanun mucibince dir.

Fişek makinesi bedeline gelince: Bunun konturatosu hayli evvel yapılmış olduğu halde maliye nezaretine nasbolunduğum tarih, ki 92 senesi kanunisaninin 21. günüdür, bundan takriben bir mah sonra mezkur makinenin bedelini kamilen tediye eyledim. Bunun bedeli mah be-mah tediye olunacak idi; lakin bahası peşin verilir ise 5 mahda teslim olunması konturatosu icabından idiğünden işin ehemmiyetine mebni taksitlerinden sarf-ı nazarla peşinen ve defaten ita eyledim.

Üçüncü sual ki atufetlu Zühtü Efendi hazretlerinin Londra'ya izamı sebebidir. Bunu iyice anlayamadığım gibi müşarünileyhin orada ne yaptığım anlamak için beynimizde teati olunan telgrafların mütalaası kafi ise de bunun dahi

meclis-i hafide görülmesi münasib olacağını beyan ederim.

Reis Efendi: —Paşa hazretlerinin verdiği iza hat kafi midir?

Daviçon Efendi (Yanya): —Bence kafi değildir.

Reis Efendi: —Ekseriyettedir.

Bir mebus: —Acaba bu makine gelmiş midir?

Reis: —Buna dair bir varaka verilsin, mahalinden sual ederiz.

(Bunun üzerine saat dokuza geldiğinden meclis tatil edilerek saat onda yine aleni olarak meclis başlayıp 11'e kadar divan-ı muhasebat kanununun tedkik olunacağını Reis Efendi teklif etmiş ise de yarın (bugün) vükela-yı fiham hazeratı gelerek hal-i hazır hakkında tedabir-i lazime müzakeratı icra olunacağından bugünlük divan-ı muhasebat kanununun müzakeresinden sarf-ı nazarla âzâ-yı kiramın şubelerde yekdiğeriyle yarınki müzakerata dair teati-i efkar etmeleri umum tarafından münasib görülerek meclis dağıldı.)

Gizli İnikad*

4 Muharrem 1295 — 27 Aralık 1293 / 8 Ocak 1878
SALI

1- Müzakere Edilen Maddeler

La Turquie'nin 9 Ocak 1878 sayısından:

Dünkü salı günkü celse gizli olmuştur. Sadrazam, tophane-i âmile müşiri ve seraskerle bahriye nazırı müstesna olmak üzere bütün nazırlar bu celsede hazır bulunuyorlardı.

Celsenin devamı müddetince ordu kumandanlarıyla telgraf muhabereleleri yapmakta olduğu için Rauf Paşa'yı Erkan-i Harbiye-i Umumiye Reisi Mahmud Mesud Paşa temsil ediyordu.

Celse saat alaturka tam altıda açılmış, saat ona kadar sürmüştür.

Bütün nazırlar sırasıyla söz almışlardır. Münakaşa fevkalade bir ehemmiyeti haiz olup bu celseden sonra artık evvelki celselerde görülen şiddetli itiraz ve hücumların sona ermiş olacağı kuvvetle tahmin edilmektedir.

Basiret'in 29 Aralık 1293 sayısından:

Tahkikata nazaran dünkü gün Heyet-i Vükela hazır olduğu halde vuku bulan Meclis-i Mebusan'ın ictima-ı hafisinde Hariciye Nazırı devletli Server Paşa hazretleri ahval-i hazıraya dair mu-fassal bir layiha kıraat buyurmuşlar ve huzzar bunun netice-i mündericatından izhar-i memnuniyet eylemişlerdir.

Fransızca İstanbul'un 9 Ocak 1878 sayısından:

Meclis-i Mebusan'ın dünkü celsesi gizli idi. Seraskerle bahriye nazırından başka bütün nazırlar müsteşarlariyle birlikte hazırıldılar. Kabi-

ne bu son günlerde yapılan istizaha cevap verecek değildi; ancak durumu izah edecekti.

Sadrazam kabinenin dikkatini bütün dış politika münasebetleri ve harb ve teşkilat işleriyle meşgul olduğunu söyledi. Ve her nazırın kendi dairelerine taalluk eden işlerle ilgili bilgileri arz etti.

Tophane nazırı kendi nezareti ile meclise gelemeyen serasker paşa adına konuştu ve harb patladığı zaman Osmanlı ordusunda seferber 575 bin er bulunduğunu bildirdi. (*Okuyucularımız bilirler ki seferber olan askeri kuvvet rakamlarını veremeyiz.*)

Mahmud Paşa son bütçede topçu gideri olarak kendisine verilen üç milyon liralık krediden yarısının bile elde edilemediğini açıkladı.

Mütareke meselesi üzerindeki soruyu Hariciye Nazırı Server Paşa cevaplandırarak şartlar üzerinde bilgi veremeyeceğini, bunları kendisinin de bilmediğini, ancak sonra arz etmek vazifesi olduğunu söyledi.

Aydın mebusu Yenişehirlizade Ahmed Efendi meclise verilen bu izahlardan alınan bütün notlar tatmin edici değildir, dedi.

Celse oya müracaat olunmaksızın kapandı.

La Turquie'nin 9 Ocak 1878 sayısından:

Dün Meclis-i Mebusan müzakereleri bittikten sonra sadrazamla hariciye nazırı seraskerlik binasına dönerek uzun zaman Harbiye Nazırı Rauf Paşa ile müzakerede bulunmuşlardır.

Yedinci İnikad*

5 Muharrem 1295 — 28 Aralık 1293 / 9 Ocak 1878
ÇARŞAMBA

Reis: HASAN FEHMİ EFENDİ (Dersaadet)

(*Bu inikadın zabtı yayınlanmamıştır; toplantıya aid bu satırlar La Turquie'nin 10 Ocak 1878 sayısından tercüme edildi. —H. T. Us.)

Oturum alaturka saat yedide açıldı.
Giriş kartları çok geç dağıtılmış olduğundan,
halka ve basına ayrılmış yerlerde pek az kimse vardı.

Bakanlara mahsus sırada sadece bir müsteşar
görölmektedir.

1- Geçen Zabıt Hülasası

Meclis katiblerinden biri geçen birleşimin tutanağını okumağa başlıyor.

Bu okuma sırasında Daviçon Efendi, maliye hakkındaki beyanatında ve verdiği rakamlar üzerinde birçok düzeltmeler yaptırıyor. Sağa mensup birkaç üye de tutanağın Yusuf Paşa'nın cevabına aid kısmında (bu zât dün mecliste yoktu) ileri sürdükleri tashihleri yaptırıyorlar.

Tutanağın okunması bitince, her birleşimin ertesi günü tutanağın resmi gazetede yayınlanması meselesi yeniden ortaya atılıyor. Söz alan birçok mebuslar, meclisin bu âna kadar oturumların tam ve kusursuz neşrini görmek sevincine kavuşamadığını belirterek boşluğun doldurulmasını istediler.

Başkan bu şikayetleri yerinde buldu. Bu hali *Takvim-i Vekayi*'nin kötü idare edilmesi ve malzeme noksaniyle izaha çalıştı.

Gazete müdürünün bu mevzuda gelip meclis bürosu ile temasa geçmesi için talimat vermiş, fakat, dört gün beklemekten başka bir netice alınamamıştı. Başkan tutanak özetlerinin, payitahtta çıkan diğer Türk gazetelerinden birinde yayınlanması teklifinde bulundu.

Meclis bu teklifi kabul etti.

Tutanak tashihden geçirilmiş ve tasvib edilmişti.

1- Şevket ve Mehmed, Ali Paşalar Hakkında

Yanya mebusu Harito Efendi kürsüye çıktı ve bir nutuk okudu. Bu nutuk, Şevket ve Mehmed Ali paşalar hakkında, harbiye nazırına hitaben bir istizah mahiyetini taşıyordu. İstizah hal-i hazır askeri duruma dokunuyordu. Bunun pek kötü olduğunu herkes biliyordu. Askeri durum Plevne'nin sukutundan sonra kötüleşmişti. Orhaniye'de tutunulsaydı, bu mevki düşmeyecekti. Şevket Paşa, Plevne ve Orhaniye'deki mevzileriyle irtibatı devam ettirmeğe niçin muktedir olamamıştı? Bunu vasıta kifayetsizliği ile mi, yoksa kendisinin kabiliyetsizliği ile mi izah etmek lazımdır? Mehmed Ali Paşa da niçin aynı duruma düşmüştür? Mevzilerini terk etmeğe karar verdikten sonra, hiç değilse düşman eline geçen teçhizat ve cebhanesini böyle bir şeye mani olmak üzere yakamaz mı idi? Bu paşalar, yapılması lazım gelen şeyleri akıl edememişlerdir. Bunların hareketleri hakkında memleket efkırı aydınlatılmalıdır. Bundan başka mebus bu paşaların meclis huzuruna gelerek hareketleri hakkında izahat vermelerini istiyordu.

İstanbul mebusu Ohannes Hüdaverdi Efendi, Mehmed Ali ve Şevket paşaların nazır olmadıklarına dikkati çekerek meclise çağırılmayacak-

2- Sualler, İstizahlar

larını, meclisin istizah sahibi tarafından istenen izahatı almak üzere seraskeri muhatab tutmak zorunda olduğunu ileri sürdü.

Bir mebus paşaların lehinde konuşarak, istenen izahatın yersiz olduğu neticesine vardı.

Buna Yenişehirizade cevap verdi. Meclisin bu paşalara karşı hiçbir düşmanca hissiyat ile hareket etmediğini ve aydınlanmak üzere izahatın yerinde olacağını düşündüğünü söyledi. Eğer bu paşaların hareketlerinde kusur yoksa memleketin bunu öğrenmekten zevk duyacağını ileri sürdü. Bu sebeblere dayanarak istizahı destekledi.

Ohannes Hüdaverdi Efendi (İstanbul): —İstenecek izahatla ileri sürülecek ithamlar arasında mevcut bulunan farkları belirtti. Meclis, bahis mevzuu bu paşaları huzuruna çıkartacak bir harb divanı değildir, istenen izahatı almak üzere seraskeri dinlemelidir.

Yenişehirizade cevap vererek, sözlerinde bu paşaları meclis huzuruna çıkarmaları lazım geldiğine delalet edebilecek bir mana bulunmadığı noktasına dikkati çekti. Meclisin alakalılarından malumat almasını istediğini söyledi.

Başkan, münakaşayı hülasa ederek, istizahı, harbiye nazırının, lüzum görüldüğü takdirde, gelip mecliste izahatta bulunması kararını verecek komisyonlara havalesi teklifinde bulundu.

Rupen Efendi (Edirne): —Biç tüzüğümüze uygun hareket edelim, dedi. Komisyonlarda sadece ittihamlar hakkında karar verilir. İstizahlara gelince, meclis bunlar hakkında genel toplantılarında karar verir.

Selanik mebusu Mustafa Bey aynı fikirde olduğunu bildirdi. İstizahı destekleyerek, nazırın, konuşmalarında, askeri durum hakkında hiçbir teminat vermemiş olması noktası üzerinde durdu.

Başkan, Mustafa Bey'e kısa bir cevap verdikten sonra, istizahın komisyonlara gönderilip gönderilmemesi hususunu reye koydu ve çoğunlukla gönderilmesine karar verildi.

Bu rey vermeden sonra, Selanik mebusu Mustafa Bey, aynı mesele üzerinde tekrar konuşmak istedi. Ortada bir mesele kalmadığından başkan kendisine söz vermedi.

1- Müzakere Usulü

Yenişehirizade, bundan böyle, mebusların umumi oturumlarda layiha veya yazılı uzun nutuk-

lar okumamaları teklifini ileri sürdü. Bu vesikalar, komisyonlarda tüzüğe uygunlukları incelenmek üzere, daha önce meclis bürosuna verilmelidirler.

Edirne mebusu Rupen Efendi söz alarak yazılı nutukla layiha arasındaki farkı belirtti.

Bazı mebuslar vardır ki, bunlar kolaylıkla konuşamazlar. Fikirlerini yazarlar ve okurlar. Bu bir layiha değil, bir nutuktur ve genel oturumda dinlenmelidir. Bunun aksini kabul etmek suretiyle, bir mebus bir oturum boyunca bir şey söylememeğe mahkum edilecektir.

Yenişehirizade bu ayırmayı doğru buldu. Yalnız, layihaların kürsüde değil, komisyonlarda okunması hususunu destekledi.

Yanya mebusu Mehmed Ali Bey, İstanbul mebusu Agob Efendi, Haleb mebusu Nafi, Kastamonu mebusu Salim efendiler, birbirleri peşisıra söz alarak yazılı nutkun lehinde ve aleyhinde konuştular.

Başkan lehde ve aleyhde söylenenleri hülasa ettikten sonra, layihalar müstesna olmak üzere, meclisin oturumlarda okunan yazılı nutukları dinlemeğe devam edip etmeyeceği hususunu reye koydu.

Meclis, layihaların okunmaması neticesine vardı.

2- Evvelki Meclis Evrakı

Ohannes Hüdaverdi Efendi, geçen oturumun kapanışında, kendisine meclis evrakının bakımı vazifesinin verildiğini hatırlatarak, meclisin, bunları teslim edeceği zâtı bildirmesini istedi.

Başkanın teklifi üzerine, meclisin tasvibiyle, Ohannes Efendi'ye, evrakı meclisin idare memurlarına teslim etmek salahiyeti verildi.

3- 1294 Bütçesi

Agob Efendi (İstanbul) başlayacak olan mali yıl bütçesinin Kanuni Esasi'nin 99. maddesine uygun olarak meclise verilip verilmediğini sordu.

Başkan cevap vererek, bütçenin henüz meclise gelmediğini bildirdi.

Agob Efendi, bu hususun maliyeden istenmesi teklifinde bulunarak, vaktin daraldığını bildirdi.

Nafi Efendi (Haleb): —Aynı kanaatte olduğunu belirterek, geçen yıl olduğu gibi, bütçenin meclise verilmesi için son oturumların beklenmemesini söyledi.

Rupen Efendi (Edirne): —Söz alarak konuştu: Şurası muhakkak ki, hükümetin hükümdarın nutkunda işaret edilen diğer kanun tasarıları gibi, bütçeyi göndermekte de aceleci davranması lazımdır. Bu tasarılar, umumi seçimler, jandarma teşkilatının kurulması, memurların vazife ve salahiyetleri hakkındaki kanunlardır. Bunun yerine, bize, geçen yıl üç ay boyunca münakaşa ettiğimiz ve rey kullandığımız vilayetler, yine aynı şekilde münakaşa ettiğimiz ve rey verdiğimiz, fakat idare-i örfiye dolayısıyla tatbiki geri kalan matbuat ve divan-ı muhasebat kanun tasarıları gönderilmektedir. Bütün bunların herhangi bir müstaceliyeti yoktur ve bizim çok mühim ve görüşmelerinde mutlak bir zaruret müşahade edilen kanunlarla meşgul olmamız lazımdır.

Birçok ses: (Evet, evet!) diye tasdik etti.

Şura-yı Devlet âzâsından Ekrem Bey oturduğu yerden cevap vermek istedi; fakat sesi çok zayıf olduğundan, kürsüye çıkması rica edildi.

Müsteşar kürsüye çıktı. Kanun tasarılarının gerçi geçen yıl görüşüldüğünü, fakat bunların değişikliğe uğradıklarını, bunun için meclis tarafından tekrar gözden geçirilmelerine ihtiyaç olduğunu bildirdi. İyice incelemeyen bu değişiklikler hakkında hüküm verilemezdi. Hükümdarın nutkunda beyan edilen diğer kanun tasarılarına gelince, bunlar hazırlanmaktadır ve meclise takdim edilecektir. Unutmamak lazımdır ki, hükümetin elinde bir kanun fabrikası mevcut değildir ve kanunların hazırlanması zaman ve çalışma istemektedir.

Rupen Efendi devlet şurasına karşı sert bir mukabelede bulundu. Bu cihazı bir yıl boyunca bir şey yapmamakla itham ederek, halen meclise, mali kanunların bütün, ek mahiyetinde, divan-ı muhasebatın teşkili gibi tali derecede ehemmiyet taşıyan kanun tasarıları getirmekle yetindiğini ileri sürdü. Sözlerine devamla: Açıkça görülüyor ki Şura-yı Devlet, bu türlü kanun tasarıları sunarak meclis ile eğlenmektedir, dedi.

Yenişehirizade, aynı manada bir konuşma yaptı ve meclis tarafından şiddetle alkışlandı.

Agob Efendi, mesela vilayetler kanun tasarısı gibi taşanların meclisin son oturumunda görüşüldüğünü söyledi. Eğer bunlarda ilaveler ve değiştirmeler yapılacaksa, bu cihetin bir mucib sebep tezkiresi ilavesiyle meclise iadesi gerektiğini, böylece meclisin meseleyi bir celsede hal şekline başlayabileceğini ileri sürdü. Böyle yapılacak yerde, aynı tasarılar yeni kanunlar gibi meclise

sunulmakta ve onların münakaşasıyla meclise üç ay kaybettirilmektedir. Meclis çok daha mühim meselelerle uğraşmak zorundadır.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Divan-ı muhasebat kanununun lüzumunu isbata girişti.

Abdül Bey (Yanya): —Bu kanunun, memleket mali mevzuatına bir ek mahiyeti taşıdığını söyleyerek mukabelede bulundu. Bu mevzuatın kötülüğü, verdiği kötü neticelerle ortaya çıkmıştır. Maliyemizi düzeltecek olan, divan-ı muhasebat hakkındaki kanun tasarısı değildir, dedi.

Mustafa Bey (Yanya): —Bu muhataralı şartlar içinde meclisi ikinci derecede ehemmiyet taşıyan kanun tasarılarıyla yahut geçen yıl karara bağlanmış kanunlarla uğraştırmayı garib bulduğunu bildirdi.

Yenişehirizade, meclisin teşrii bir uzuv olduğunu söyledi. Harb ve diğer hal-i hazır meseleleriyle meşgul olduğu kadar, meclis, memleketin büyük bir ihtiyaç duyduğu kanunların müzakeresiyle de meşgul olmak zorundadır.

Ohannes Hüdaverdi Efendi: —İyi kötü birçok kanunlarımız var; fakat bunlar tatbik edilmemişlerdir. Memleketimizde noksan olan şey tatbikattır, dedi.

Salim Efendi (Kastamonu): —Hükümdarın nutkunda beyan edilen kanun taşanlarının hükümetten istenmesi teklifinde bulundu.

Bedran Efendi (Suriye): —Evet, dedi; memleketin bu kanunlara ihtiyacı vardır. Mahkemeler ve jandarma teşkilatı hakkında olanları birinci derecede ehemmiyet taşımaktadırlar. Benim memleketimde, 200 hırsızdan başka bir şey olmayan 200 jandarmamız var.

Mustafa Bey (Selanik): —Adalet hakkındaki mevcut kanunların tatbikinin tercih edilmesi lazımdır. Mahkemeler çok fena çalışmaktadırlar, dedi.

Rupen Efendi (Edirne): —İşte memurların vazife ve salahiyetleri hakkındaki kanunu bunun için istiyoruz.

Başkan mahkemelerin arzu edilir şekilde çalışmaktan uzak olduklarını kabul etti, iyi bir adliye kadrosundan mahrum bulundukça, en mükemmel kanunlar tesirsiz kalmağa mahkumdurlar.

Bunun için, İstanbul'da ve diğer vilayetlerde hukuki mektepleri açmak mecburiyetindeyiz.

4- Divan-ı Muhasebat Kanun Layihası

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Meclisin, divan-ı muhasebat hakkındaki kanun tasarısı-

nın müzakeresine başlamasını istedi. Bu kanun maliyede reformu hedef tutmaktadır, dedi.

Ekrem Bey (Şura-yı Devlet üyesi): —Divan-ı muhasebat hakkındaki kanun, temel bir kanundur. Bu kanuna dayanmak suretiyle maliyenin durumu ve hesaplar tahkik edilebilecektir.

Rupen Efendi, tahkikatın mümkün olabilmesi için, her şeyden önce defterdar ve diğer memurların salahiyetleri hakkında bir kanunun mevcut bulunması gerektiğini söyledi.

Daviçon Efendi (Yanya): —Uzun bir konuşma yaptı. Divan-ı muhasebatın lüzumsuzluğu üzerinde durdu. Bu görüşten hareket ederek, mali idarenin önce diğer kollarını düzeltmek ve bu yapıldıktan sonra, divan-ı muhasebata gelmek lüzumunu ileri sürdü. Bu yapılmadıkça, divan-ı muhasebat çalışamaz.

Agob Efendi, bu kanun tasarısını yerinde buldu. Fakat, bunun diğer umumi mali kanunlarla

birlikte görüşülmesi gerektiğini söyledi. Bu tasarı, bu umumi hükümlere bir ek gibi mütalaa edilemez, dedi.

Sadık Paşa (İstanbul): —Divan-ı muhasebat kanunu tasarısını izah ederek bunun tam bir muhasebe sistemi getireceğini belirtti.

Daviçon Efendi, bu sözlere, hal-i hazır şartlar içinde böyle bir teşebbüsün lüzumsuz masraf kapıları açacağını söyleyerek karşılık verdi.

Sadık Paşa tekrar mukabelede bulundu ve böyle bir görüşün bütün ıslahat ve yenilik hareketlerine kapıyı kapamaktan başka bir netice veremeyeceğini söyledi.

Başkan meselenin yeter derecede konuşulduğunu görerek, bu ciheti meclise arz etti.

Meclis, bahis konusu kanun tasarılarını müzakere mevzuu edilip edilmemeleri hakkında komisyonların karar vermesini çoğunlukla kabul etti.

Oturum saat dokuza bırakıldı.

Sekizinci İnikad*

6 Muharrem 1295 — 29 Aralık 1293 / 10 Ocak 1878
PERŞEMBE

Reis: BİRİNCİ REİS VEKİLİ ŞEYH BAHAEDDİN EFENDİ (Hüdavendigâr)**

(*Takvim-i Vekayi, 2081, 10 Ocak 1293.)

(** Reis Hasan Fehmi Efendi açış nutkuna meclisin cenabını takdim için saraya gittiğinden... —Levand Herald.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bugün meclisimiz saat sekizde açıldı. Dünkü zabıt kıraat olunsun. (Zabıt kıraat ve bazı tashihat icrasıyla kabul olunur.)

2- Müzakere Olunan Maddeler

1- Memurlar ve Hakimler Meselesi

Abdurrahim Bedran Efendi (Suriye): — (Kürsi-i hitabete çıkarak) Efendilerim, şükürler olsun, çünkü gün divan-ı muhasebat nizamnamesinin encümene havalesiyle edilen münakaşadan kurtulduk. Şimdi bir şey vardır. Size arz edeyim: Divan-ı muhasebat nizamnamesinin umur-i maliyeye elzem olup olmadığını ahalimiz bilmediği gibi matbuat ve vilayat nizamname ve kavanini gibi şeyler ahali indinde hiç makamındadır. Ahaliye lazım olan şeyler ırz ve namus ve mal ve canlarını muhafaza edecek kavanin ve nizam ve bunu ıslah edecek şeylerdir; ahalinin bizden bekledikleri budur. Geçen sene Meclis-i Mebusan teşekkül etti. Ahali Meclis-i Mebusan'ın ictimaından neşet edecek fevaide gün begün, saat besaat, dört gözle bakarlar; lakin ne çare. Üç ay vakit sarfetti, ahalinin ehemmiyetlerini bilmedikleri şeylerle uğraştı. Mebuslar memleketlerine avdet ettikleri vakit ahaliye: (Vaktimiz bu kadar oldu ve bu kanunlar hazır oldu. Lakin gelecek sene bakacağız; inşallah iş ümidiniz veçhile icra olunacaktır) diye söylemeğe başladılar. Bu sene yine bakıyorum ki, yine böyle nizamlarla uğraşıyoruz. Şimdi bizim içimizde düşmanımızın çok adamları var. Düşmanlarımız

bize hâlâ diyorlar ki: (Yahu, Devlet-i Osmaniye ıslahat icra etmez, Devlet-i Osmaniye müstebid bir devlettir, istibdadı elden terk etmez.) Kimdir bu lakırdıyı söyleyen düşmanımız? Bizim içimizdeki himmet ve vicdan sahiplerine karşı ceridelerle (Devlet-i Osmaniye ıslahat icra etmez, yalandır, inanmayın), diye ilan ederler. Dünkü gün reis efendi ıslahat hakkında buyurdular ki ıslahat kanun bilen adamlar yetiştirmek ile olur. Bizde kanun medreseleri yoktur. Bendeniz bunu hiçbir vakit diyemem; zira kanunu bilmek ve kanunu icra etmek o şeyin maddisine mütevakkıf değil. Şimdi Heyet-i Vükela ve bu heyet ve mazulîn içinde birkaç müsteid zâtlar vardır; düvel-i ecnebiye de bilir. Mazulîn içinde o kadar müsteid zâtlar olduğunu biliriz. Ondan sarf-ı nazar. Beyrut dediğimiz memalik-i Osmaniye'nin ufak bir şehridir, fakat içinde o kadar gayur adamlar vardır ki devletin nizamatını değil, belki Avrupa'daki kaffe-i devletlerin nizamatını birer birer bilir; o kadar ehl-i maarif adamlarımız var ve maarif sahibi İstanbul'da da çok adamlarımız var; ama aramıyorlar! İşte ufak bir misal göstereyim: Evet, bizde geçenlerde Sayda'ya Cemal Efendi namında bir kaymakam gönderdiler. Cemal Efendi burada intihab-i memurîn komisyonu marifetiyle

eline uzun uzadı bir şahadetname verirler. Bir ufak fıkrasını arz edeyim: Bu adam oraya gitti. Adamın birisi hukuk davasından dolayı arzuhal takdim eder. O da âdeti veçhile meclis-i deaviye havale eder. Meclis-i deavi bunun üzerine müdde-i aleyhe bir ihtariye tezkiresi gönderir. Gelmez, ikinci defa yazar, yine gelmez. Üçüncü defada da yine muhtardan hasben-nizam tebliğ olunduğuna dair cevap alır. Ondan, meclis-i deavi müddeinin talebi üzerine nizamı veçhile o işe teşebbüs eder. O da kaymakam nizam bilmiyor, kalkar, bunu men eder; meclis-i deavi de kaymakamın idaresizliğini mutasarrıfa bildirmek için isbata kalkışır, uzun uzadıya bir inha yazar, gönderir. Bunun üzerine müddei İstanbul'a gelir, istida eder. Velhasıl o hakkı icra eder.

Ahalimiz bizi elbette bilirler. Bizi bekliyorlar. Ahalimizin bu muharebede ettikleri fedakarlığa mukabil ıslahat yapılması lazımdır. ıslahat üç şeye mütevakıftır: Zabtiye, ırz ve namusu muhafaza edecek adamlardır; bunların ıslahatı neye mütevakıf ise icrası. Bir de mehakim-i nizamiye nizamnamesi fena haldedir. Memurîn nizamnamesi mühimdir. Bunu dahi Babıali'den rica ederim. Başka iş gelmeden evvel ahalimizin bizden bekledikleri ümitler kesilir. Buna nail olmazlar ise devlete hakkiyle muhabbet etmez. Devlet ahalinin muhabbeti ile kaim, istirham ederim, şu Babıali'den dediğim nizamı isteyelim.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Efendinin söylediği şeyler kabul olunmaz derecede değil. Biz Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra medeni olmadık. 500-600 seneden beri bizi idare eden bir kanun, elimizde var. Evet, zât-ı şahane bir Kanun-i Esasi lütfettiler; bununla beraber Kanun-i Esasi'nin bir bendinde diyor ki: Kanun layihaları Şura-yı Devlet'ten Meclis-i Mebusan'a arz olunup Meclis-i Mebusan ve Âyandan tasdik olunup irade-i şahane taalluk edinceye kadar kavanin-i mevcude icra olunsun. Onlar tatbik olunsun. Şimdi işin asıl esaslısı kavanin. Elde kanun yok gibi mahkemelerimiz, zabıtamız hiçbir icraat etmiyor. Bazı efrad hakkında söz söyler, pek haklı söyler. Eğer buna dair mebus efendilere söylemek lazım gelirse cem'-i vilayatta erbab-i hükümetin cümlesinden şikayet etmemiz lazım. Rüşvet mi almıyorlar? Cerime mi almıyorlar? Hepsini alıyorlar: onun için şimdi Babıali'ye tebliğ etmeli: Bizim tasdik edip çıkaracağımız kanunlar çıksın da mevki-i icraya konsun. Bir de zaten elimizde

bulunan kanunları icra etmeli. Eğer etmeyecek olurlar isek bizi buraya niçin celb etmeli, öyle ise bizim buraya gelmemizin hiç hayrı yoktur. Kanunun dediği şeyler kemal-i teemmül ile dirayetle, düşünmekle olur. Kanun böyle olur: onun için böyle uzun bir vakitte kanunsuz gibi oturmak beyhude şey! Buna Babıali dikkat etmeli. Evet, bir kaymakam yolluyorlar.

O kaymakam diyor ki: Ben şu kadar para verdim de geldim, 2000 kuruş aylığım var! Bunların önünü almazlarsa biz nasıl oluruz? Biz mahvoluruz. Bırak o ciheti, bizim bunlarla dahi uğraşmağa vaktimiz yoktur. Bizim cenazemiz var! O cenazeyi kaldırmalı da ondan sonra bakmalı. Umur-i harbiyenin dairesi başka, umur-i adliyenin başka; harbiye dairesi harb ile meşgul ise mazurdur; teşekkür ederiz, o harb ile meşgul olsun. Adliye dairesi edevat-i harbiye ile meşgul değil. Niçin bakmıyorlar? Sebep nedir? Bunlar sorulmalı. Cevap versinler. (*Alkışlar*)

Abdül Bey (Yanya): —Arkadaşımız Abdürrahim Efendi divan-ı muhasebat hakkında vaktimizi beyhude yere sarfetmiş oluruz, diyor. Bunu bendeniz hiçbir veçhile kabul etmem; zira kanun bir devletin ruhudur, iki dakika içinde tedkik ve tasdik olunmaz yahut esas kabul olunmaz. Bu dehirde mektebsiz olduğumuz için, mütefennin, malumatlı memurîn yoktur demeye hakkımız yoktur. Mütefennin ve malumatlı memurlarımız pek çoktur deniyor; bunu da kabul etmem, meğer ki kerametle ola! Mektebler ıslah olunmadıktan sonra olmaz.

Abdurrahim Bedran Efendi (Suriye): —Ben mektebler yok, demiyorum. Memalik-i Osmaniyede öyle bir medreseler var ki, ezcümle benim memleketimde; çünkü orasını iyi bilirim, öyle mektebler var ve öyle adamlar çıkar ki adeta müellif adamlardır. Devlet-i Osmaniye'nin bir kanunu, nizamı vardır ki eğer isterseniz bir iki tane getireyim, Beyrut'ta; bendeniz medrese yok, demiyorum. Medreseden çıkmış adamlarımız da çok.

Reis Vekili: —Hacı Ahmed Efendi'nin ifadesi heyetçe kabul olundu.

Heyet: —Hay hay, kabul olundu.

Manok Efendi (Haleb): —Memalikiimizin idarei-i dahiliyesinde bazı mertebe bulunan intizamsızlığa dair ahalimizin sızıltısından fazla olarak sair taraflardan da söyleniliyor ki gavail-i hazıranın esbabından birisi de bu haldir; yani

umur-ı siyasiyede bulunanların bir kısmı kavanin-i mevcudeye riayet ve muktezai adaleti tamamiyle ifa etmeyerek mükellef oldukları hizmeti su-i istimal ediyorlar. Faillerin bila mücazat kalması, günden güne, bu makule ahval eshabının cesaretini ol derecede artırıyor ki az vakit zarfında bu halin tamim olunmasından korkulmaktadır; bunun ise mülkde bir dahili muharebe kadar tesiri olur ve mülkün harabiyetine sebeb-i hakiki olacağı derkardır. Zannımca, bu uygunsuzluğun önünü almak herşeyden elzemdir; yani adalet her tarafta, bila tereddüd, fiilen icra olunmalıdır. Merhametlu padişah-i adalet perver efendimiz bu su-i ahvale çare olmak üzere millete Kanun-i Esasi'yi bahş buyurdu; zaten kavanin-i mevcudemiz de fena değil idi. Şöyle ki kanunlarımızı mütalaa edenler bir dereceye kadar intizamını inkar edemezler; hayf ki bizim mülkümüzde öteden beri ve şiddetle ihtiyaç hissolan husus icraattır; kağıt üzerinde her şeyimiz var, fiiliyatta çok şeyimiz noksandır. İşte geçen sene millet meclisi toplandı. Birkaç kavanin ile beraber vilayat kanunu zamanın icabına göre ve kabil-i icra olacak surette tanzim ve tasdik ile Heyet-i Âyan'a gönderildi. Ol heyet-i kiram tarafından dahi tasdik olunmuşken kavanin-i mezkurenin hiç birisi mevki-i icraya konulmadı.

İmdi, soralım, efendilerim, eğer bu kanunların şimdilik lüzumu yoğudu yahut icrasında müşkilat var idi ise ne sebebe mebni bütün milletin mebusları beyhude işgal edildiler ve icrası lazım ise niçin tehir edildi ve biz milletin indinde mahcub kaldık, işte acınılacak ahvalimizin başlıcası bunlardır. Bu derde deva bulmak lazım ve elzemdir. Bana gelir ki evvel emirde dahiliye nazırı paşa hazretlerinden yapacağımız kavaninin süratle icrası hakkında ikna ve emin olacak derece izahat talep etmeli.

Ve bir de memurînin ahvalini ıslaha emin olmak lazımdır. Kanun-i Esasi ihsan buyurulaberi eskisi gibi birçok memurlar azil ve nasb edildi ve ekseri azil olunanlar tekrar nasb olundular. Soralım nazır paşa hazretlerinden: Eğer bu memurların cümlesi de nazar-ı devlette sadık adamlar ise niçin azil olundular ve eğer şayan-i emniyet değil ise niçin tekrarıştından(?) olundular? Biz her ne kadar ıslahat ile uğraşır isek semeresiz kalır ki, ibret için onlara mücazat ve sadıklara mükafat icra olunmuyor. Mülkümüzde haylice uygunsuz memur var iken cümlesi de terazinin mükafat gözünden ge-

çiyorlar. Suyu getiren, testiye kıran bir tutuluyor; onun için müstakim adamlara fütur geliyor.

Şunu da beyan ederim ki, mehakim-i âdiye pek çok acınacak bir haldedir. Mehakim bâb-i madelet olduğu malum. Her mazlumun melcei olmak lazım gelir iken çok yerde aksi maksada hizmet ediyor. Düşen çıkamıyor. Vaktini parası ile sarf ediyor, yine kurtulmak için senelerle çalışıyor; bazıları da çıkamayıp batıyor. Muamelat evrak içinde kalıyor; çünkü müdde-aleyh kapı kapı dolaşıyor, her ne yapar, yapar, hiç değilse senelerle zavallı müddeiyi arkasında dolaştırabilir. Hakimler de gayr-i mesuldürler; artık müddeinin yardımcısı Allahdır! Bazı yerlerde hele bidayet mahkemelerinin şu ufak ketebe makule memurlar elinden, ilallahil-müşteka, her şeyi yapabiliyorlar. Caniyi isterler ise cennete gönderebilirler ve bir mazluma da cani hükmünü giydirmeye muktedirler. Çok defa müddeinin evrak vesair mühim levazimatını kayb ile hatır ve hayale gelmez mazarratlara uğratabilirler.

Efendilerim, memurîni mülkiye vü adliyeden bazılarının su-i ahvallerini tafsil etmek zaidir. Cümlemenizin de ol bâbda malumat-i tâmmeniz var.

İmdi, şu veçhile netice-i kelam ederim ki, bu memurların suret-i istihdamı üç nevi mahzurları davet eder, yani bunların bu kısmının mükellef olduğu hizmetten asla haberdar olmamasıdır. Bir kısmının da eshab-i malumattan olduğu halde malumatının nevine göre istihdam olunmaması, bir kısmının dahi kayırılması mültezem olan aceze, alil, sakat ve matuh adamlardan mürekkekb olmasıdır, işte bu haller oldukça bizim çalışmamız semeresiz kalacaktır ve millet bizden beklediği istifadeye nail olamayacaktır. Gerek dahiliye ve gerek adliye nazırları paşa hazeratı bu hallerin ıslahı hakkında bizi ikna ve temin etmelerini talep etmeliyiz. Zannetmem ki gavail-i hazıramani oluyor desinler; zira ibretle mücazat bilakis bir takım gavailin indifasını mucib olur, işte bir takım Bulgarlar ibret için nefy olundular, asıldılar, pek çoklarına da ibret oldu. Fena mı oldu? Eğer ıslahat için para lazımdır, denilir ise şimdiye kadar her istenilen şey için millet kemal-i itaatle para verdiği gibi kendi saadet ve selameti için asla para esirgemez ve varidatımız maksada sarf olunur ise şimdiki varidatımız ile pek çok ıslahat yapabiliriz. *(Pek ziyade tahsin ve alkışlar)*

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —Gerek İzmirli Ahmed Efendi'nin gerek Ma-

nok Efendi'nin idare aleyhinde söyledikleri sözlere cevap vermeğe memuriyetim almadığından sarf-ı nazar ederim: Teşkil-i mehakim hakkında olan nizamname adliye nezaretindedir. Fasıl fasıl, peyderpey Şura-yı Devlet'e gönderiliyor. Pek az vakite kadar inşallah gönderilecek. Jandarma ve polis nizamnamesi: O da hazırlanıyor: Bu da bir nizamnamedir: Bu da ibtida zabtiye nezaretinde mahsus jandarma nizamnamesi için devlet bununla beraber yaptı. Şura-yı Devlet'e geldi. Şura-yı Devlette dairelerden geçti ve şimdi umumdur, birkaç güne kadar biter, zannedirim.

Süleyman Bey (Kosova): —Beyandan müstağnidir ki hikmet-i hükümet iki esas üzerine mübtenidir. Biri mücazat, diğeri mükafat kaziyelerini mütezammindir; bunların her ikisinin harfiyen icrası bir kavmin selametini ve o kavmin hakimiyetini deruhde eden heyet-i idarenin beka-yi selamet ü necatını intaç eder. Şu mukaddeme-i nakısayı iraddan maksadım sözü hal-i hazırda naklettirmek içindir. Ahval-i hazırda-i mühimmemiz tevarihin gösterdiği ahval-i salife vü sabıkadan ibret almayanlar için büyük bir ders-i ibret iken bizim bazı icraatımızın ilcaat-i zamana mutabakat-i tammesi görülemiyor, itikadındayım. Kanun-i Esasi'nin ve bu kere şerefsadır olan nutk-ı hümayun-ı cenab-i padişahının ihsan buyurduğu serbesti ve hürriyet üzerine fikr-i acizanemi arz ediyorum. İki seneden beri iştiğal olunan gavail-i harbiyede gerek ümera ve kumandanlar ve gerek onların levazimat ve mühimmat ve sevkıyatına memur olanlardan sadakat ve hüsn-i hizmetleri meşhud olanların suret-i mükafatlarını her gün çıkan gazetelerde ve tevcihat-i yevmiye sırasında görüyoruz; ancak tabiat-i beşer nasıl ki mükafat ile taltifi icab ederse aynıyle mücazat ile terahibi de muktazi olduğu herkesçe malumdur. Şu zamanda işbu iki kaide-i esasiyece görülen icraat bir derece-i mütesaviyede görülemiyor, çünkü şimdiye kadar filan memur veya filan kumandan memur ve mükellef olduğu vazifesini ifada kusur etmesinden dolayı badel-hükm kablel-muhakeme değil, kanun-i askerinin şu bendine tatbikan tard veya idam cezasına çarptıldığını hiç görüp işitmedik. Bu hal ise kaide-i adaletin en mühim nokta-i muktezayatındandır; binaenaleyh şimdiye kadar umur-ı memurelerinden dolayı az çok kusur etmiş olanların ne suretle mücazat olunduklarının icab eden makam-ı âlîden istifsar ve

istizah buyurulması lüzumunu heyet-i umumiye arz ve teklif ederim.¹⁷⁰

Nafi Efendi (Haleb): —Bunun icabına şimdiden bakmalıyız. Mücazat ve mükafat mizan-i idarenin iki kefeşi makamındadır; onlar şimdiye kadar mükafat kefesini ol derece doldurup ağırlaştırıyoruz ki beriki, yani mücazat kefesini semaya kadar çıkarıyoruz. Biz fiiliyat isteriz. On gün sonra, 20 sonra istemeyiz.

Katib-i Resmi Mustafa Efendi (Selanik): —Nafi Beyefendi doğru söyler. Bunu yapacak bir heyetimiz vardır, efendim; bu işleri yapmak için mücazat ve mükafat lazım. Ya onları yapmazsa kim yapmak lazım gelecek? Efendim, onlarda peşin bir mücazat etmeli ki bundan sonra gelecekler de mücazat etmeğe gayret etsinler.

Ohannes Efendi (İstanbul): —Manok Efendi'nin nutkunu tamamıyla tasdik ederim; fakat kuvvede kaldı, efendim; bunu fiile götürelim. İcabı ne ise adliye nazırına yazıp da bir memur istemek pek ziyadesiyle elzemdir, efendim; hepimiz buna muhtacız.

Reis: —Peki; ekseriyetle buna bir karar veririz.

Ohannes Efendi (İstanbul): —Şimdi onlar adliyece olacak şeydir.

Manok Efendi (Haleb): —O da olur, efendim.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Devletimiz bize teminat verdi, vermedi değil; başka teminata muhtaç değildir, Kanun-i Esasi verdi; biz buraya mebus olmuş, gelmişiz; bize teminat vermiştir ve icrasını da eder; bu kadar teminat kafidir.

İbrahim Bey (Bosna-Hersek): —Manok Efendi arkadaşımız buyurdu ki memurların hepsi ehliyetsizdir.

Heyet: —Hayır, ekserisi...

İbrahim Bey (Bosna-Hersek): —Pek iyi, ekserisi olsun demek ister. Halbuki bu asla tasdik olunmaz; çünkü memurların kötüsü var ise iyisi de vardır; ıslahat da zaman müsait olduğu kadar icra olunuyor. Efendim, bir de teminat ister; devlet bizi temin etmeli, diyor; devlet bize Kanun-i Esasi verdi; bununla temin etti. Daha başka ne ile temin etsin?

Ohannes Efendi (İstanbul): —Efendim, bizim içimizde edib pek çok vardır; edib, malumat-

170 *Basiret* (30 Aralık 1293) de görülen hülâsada Süleyman Bey'den sonra reisin şunları söylediği yazılı: (Kumandanlardan lazım gelenlerin muhakemesine bakılmak için beş altı güne kadar Bâb-ı Serâskerî'ne bir divan-i harb teşkil olunacaktır.)

lı zâtlar da vardır; fakat bunları istihdam etmek ve bir de kanunlarda her ne kadar bazı noksan var ise de maamafih elimizde olan kanunları biz layıkıyla icra edecek olur isek yine adalet yerini bulmuş olur; halbuki icrasızlık var, betaet var, şu betaet ile icrasızlığın önünü almak için buna şimdiden bakmalıyız.

Sadi Efendi (Haleb): —Manok Efendi arkadaşımızın söylediği şeylerde bazı sözler vaki ise de bazıları da değil. Şu mesele-i haziranın açılması bidayetinden bazı bu makule ıslahatın olmamasından ileri gelmiş olmasını söylüyor; halbuki bu asla kabul olunamaz, bizim adûmuz bulunan Rusyalı ahalinin zihnini tahdiş için, hakikaten hükümetle ahali beynine heyecan ve nifak bırakmak için çalıştı. 30-40 seneden beri ıslahatı Kanun-i Esasi ile hakikaten bizim arkadaş beyfendinin buyurduğu gibi mülkünü, milletini devlet temin etti ve gün be-gün görüyorum, memurîn-i kiram cümleten gayret ve ikdam ediyorlar. Gayrette kusur etmiyorlar; hatta buna delildir ki bizleri buraya celb ettiler. Ayrı ayrı sual ediyorlar, soruyorlar ki senin memleketinde olan noksanıyet nedir ve idareleri neye mütevakıftır? Ve her gün derece-i sübutta olan arzularımızı kabul de ediyorlar ve bizi buraya getirmekten en birinci maksat da hakikaten mülkün her tarafının muhtaç olduğu ıslahatı anlamak ve ona da gayret etmek devletimizin aksa-yi âmâlidir.

Manok Efendi (Haleb): —Şimdi teminat demek, müsaade buyursunlar, belki anlamadım. Sadi Efendi hazretlerine cevap veririm ki, ben demiyorum ki bu ıslahatın olmamasından bu mesele-i hazıra vücade geldi. Ben düşmanımızın arzusu ıslahat olmamasını iyi bilenlerdenim, sair ecnebi devletlerdir; diyorlar ki esbablarından biri de budur. Bizim bahsimiz memurînin ahvali, fiilen ıslahı hakkındadır. Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi hazretleri diyorlar ki; bizi devlet Kanun-i Esasi ile temin etti. Buna cümlemiz de teşekkürler ederiz, hakipay-i şahaneye... Bize icraat da lazımdır, şiddetle lazımdır; İbrahim Bey hazretleri diyorlar ki, memurların iyisi de var, kötüsü de var, ıslahat zaman ile olur. Biz cümlemiz de itiraf ediyoruz ki iyi memurlar vardır ve işte onlara fütur götürmemek içindir ki cezaya müstahak olanlara mücazat istiyoruz. Vakıa bir mülkün umum ahvalinin ıslahı vakte muhtaçtır; bunu hiç inkar edemeyiz ve haylice vakitten beri devlet çalışıyor; fakat bizim şimdiki arzumuz ko-

lay bir şeydir. Şiddet ve icraattır; bunun da fiiliyatını görmek istiyoruz.

(*Halil Ganem Efendi (Suriye) bir nutuk irad etmek üzere ruhsat ister*)

Reis: —Bu hususa dair midir?

Halil Ganem Efendi (Suriye): —(*Evet diyerek âtil-beyan nutku irad eyledi*)

Umumun malumu ve meşhudu olduğu üzere saltanat-ı seniyyenin bugünkü uğradığı bunca gavail-i dahiliye ve hariciyenin esbabından beri memurların uhde-i asaletlerine icrası ihale buyurulan bunca nizam ve tedabir-i sairenin mevki-i icraya konulmamasıdır. Kariha-i ilham sabiha-i şahaneden sadır olan veyahut Babıali canib-i âlîsinden bit-tasvib nezd-i veld-i hazret-i mülûkaneye takdim olunan ve irade-i hikmet-âde-i şahaneleriyle tezyin olunup Babıali'ye iade buyurulan ve oradan da umum vilayata gönderilen filanca nizam ve ıslahatın pesmande kaldığını ve yarı yarıya icra olunduğunu gördükçe kalb-i acizanemde bir müddetten beri bu vukuat ve saireden dolayı tekevvün eden naire-i teessüf ü tehassür günden güne tessürü mütezayid oluyor da mahzun ve dilhun kalıyorum.

Sadık Paşa (İstanbul): —Manok Efendi devletten teminat istiyor. Ne için? Memurîn fena, kanunlar nâkıs, icraat yok, mükafat ve mücazat beraber yürüsün, diyor; acaba devlet tarafından iddia olunuyor mu ki kavaninde noksan yok ve memurînin hepsi vezaifini tamamiyle icra ediyor? Eğer bunu iddia etse idi ihsan olunan Kanun-i Esasi'ye lüzum var mı idi? Bize verilen Kanun-i Esasi'den daha büyük bir teminat nasıl olabilir? Bizi, bu heyeti teşkil etmekten gazez kanunların noksanını ikmal etmektir. Kanunların noksanını haber vermeğe ve icra olunmuyor ise vükeladan şikayet etmeğe kanunen hakkımız vardır. Bize bundan büyük daha ne hak verilebilir?

Manok Efendi (Haleb): —Bizim dediğimiz şurasıdır: Şimdi biz memurînin uygunsuzları istihdam olunmasını diyoruz; geçen seneden beri ve bir sene zarfında azil olunan memurlar buraya geldikleri gibi ekserisi memuriyet alıyorlar. Bütün adamlar memuriyete girdiler. Bizim muradımız onun önünü almaktır ve önünü almalıyız.

Sadık Paşa (İstanbul): —Böyle söylemek kanunumuzca caiz değil. Eğer yakın vakitte mütehemmen azil olunmuş, tekrar memuriyete tayin olunmuş adamlar var ise onları tasrih ederek haber verilsin; şikayet edelim. Bu gibi memurlardan

müttehem olanlar bir daha istihdam olunmasın demek olmaz. Bir isim yok, tasrih yok, malum değil; alel-umum bir lakırdı. Bunu ne suretle iddia edebiliriz? Vükela iddia etse ki bu memurlardan hiç birisi azil olmadı. Ne cevap veririz? Bir

madde tayin etmeliyiz, zannederim.¹⁷¹

Reis: —Elimizde bir mühim işimiz vardır. Biz lakırdı ile vaktimizi geçirdik. Şubelere gidelim de işimizi bitirelim. Meclisimiz saat dokuz buçukta dağıldı.

Gizli Celse

Perşembe günkü Meclis-i Mebusan'ın ikinci ictima-ı suret-i hafiyede olduğundan müzakere-nin suver-i cereyanına tamamiyle vâkıf olamamış isek de haber alındığına göre, Amerika'ya sipariş olunan fişek badelatına ve tahmil olunan vapurun hareketi masarifine verilmek üzere Lond-

ra'da bulunan maliye müsteşarı atufetlu Zühdü Efendi hazretlerinin akdini Dersaadet'ten alacağı mezuniyet-i resmiyeye talik ettiği istikrazın, şeraiti veçh ile, akdine Meclis-i Mebusanca dahi muvafakat olunmuştur.

—*Vakit*, 31 Aralık 1293.

171 *Basiret*'in 30 Aralık sayısındaki hülâsada Sadık Paşa'dan sonra Nakkaş Efendi (Suriye)nin de uzun bir varaka okuyarak şu sözleri söylediği yazılıdır:

(Gazetelerde sağ taraf, sol taraf âzâsı sözleri yazılıyor. Keşki bu sözler olmayaydı. Yemin ederim ki ben ne sağ taraf ne sol taraf âzâsındanım. efkâr-ı mutedile ile tasavvuratımı arz ederim. Bir ay oldu, ne iş gördük? Yalnız nezaretler aleyhine daire-i itidalden hariç şikâyetler ediyoruz. Devlet Sultan Mahmud zamanından beri ıslahat ile uğraşıyor. Avrupa'nın 200 senede geçirdiği merhaleyi biz 40 senede geçemeyiz.)

Dokuzuncu İnikad*

8 Muharrem 1295 — 31 Aralık 1293 / 12 Ocak 1878
CUMARTESİ

Reis: HASAN FEHMİ EFENDİ (Dersaadet)

(*Takvim-i Vekayi 2082, 11 Ocak 1293.)

Reisin Heyete Tebliği

Reis: —Bugün meclisimiz saat yedide açıldı.¹⁷² Zabıt varakamız kıraat olunmazdan evvel bazı şeyler arz edeyim: Meclisimizin hin-i küşadında lütfen irad buyurulan nutk-ı hümayun-ı hazret-i padişahiye cevaben kaleme alınan teşekkür mazbatasının takdimi istizan edilmiş olmasıyla perşembe günü Meclis-i Âyan reisi paşa hazretleriyle Mabeyn-i Hümayun’a gittim. Şayan buyurulan müsaade-i seniyye üzerine saat dokuz raddelerinde teşekkürnameyi bizzat huzur-ı şahaneye takdim eyledim. Kemal-i mahzuziyetle kabul buyurularak Heyet-i Mebusan hakkında zaten malum olan hüsn-i teveccüh-i şahanelerini tekrar izhar ile gece ve gündüz gerek meşagil-i harbiye ve gerek mütareke mesailince çalışmakta olduğunu ve gavailinin ağırlığı ile beraber iktiza eden tedabire himmet buyurulmakta idüğünü, vaktin nazik olması cihetiyle müttehiden gayret olunmak intizarında bulunduğunu ve vakayı-ı harbiye-i ahireden kemaliyle müteessif oldukları gibi esbab-ı mucibesi de vaktiyle ve layıkıyla tedkik ve tahkik olunarak zahire ihraciyle layıkı veçhile icabına bakılması arzu-yı şahaneleri bulunduğunu ve cenab-ı haktan hüsn-i muvaffakiyyete mazhariyete muntazır bulunduklarını irade buyurdular. Ondan sonra avdet olundu. Heyete tebliğ ederim.

Heyet: —Teşekkür ederiz.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —(*Âtil-beyan makaleyi irad eyledi:*)

¹⁷² Celse alaturka saat yedide açıldı. Nazırlara mahsus koltuklarda Şura-yı Devlet âzâsından Yanko İliyadis Efendi ile Hamid Bey göze çarpıyorlardı. —*Fransızca İstanbul*, 14 Ocak 1878.

Bizim itikadımız: Zât-ı hazret-i şahaneyi halife tanırız ve dinimiz erkanındandır; böyle tanımak ve halifemizin yolunda cümle variyetimizi verdikten sonra canımızı dahi vermeğe hazırız. Bir takım müdaheneciler bizim bu halde olduğumuzu yanlış arz ettikleri gün gibi aşikar oldu. Meclis-i Umumi’nin ricasını kabul buyurup Meclis-i Umumi’yi ve umum Osmanıyanı memnun buyurdular ve umum tarafından fevkalade teşekkür ederiz.¹⁷³ Ve sadrazam hazretlerini dahi umum tarafından tebrik ederiz ve bundan ilerisini sadr-i azamiden bekleriz. Arkadaşlarımız bulunan âzâ-yı kirama dahi arz ederim ki biz de vaktiyle gelelim, güzel müzakere edelim. Rabbimiz teala ve takaddes hazretleri muvaffak buyursun, amin.

Reis: —Tebeddül-i sadaret esnasında hasbel-usul davet olunduğum için hazır bulundum. Sadrazam hazretlerinin millet ve devlet hakkında hasbel-vazife gayret edeceklerinde ıstibah yok ise de lisan-ı milletten elbette birkaç söz söylemek lazım geldiğinden tebrik-i memuriyetle beraber bu teveccühten dolayı beyan-ı teşekkür ederek bil-ittihad aşırı mertebe gayret olunması şediden muktezi olduğunu beyan eyledim.

Heyet: —Teşekkür ederiz.

Reis: —Mebusan-ı kirama bilhassa selam ederler. Mümkün mertebe böyle bir zamanda vatan ve memleketin saadet ve selameti için iktiza eden tedabirde kusur etmeyeceklerini beyan buyurdular.

¹⁷³ Bazı sıralardan alkış sesleri. —E. İstanbul, 15 Ocak 1878.

1- Geçen Zabıt Hülasası

Şu halde zabtımızı okuyalım; ondan sonra bazı işlerin müzakeresine başlayalım. (*Zabıt okunur, bazı tashihâtı icrasından sonra*)

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Müsaade buyurunuz

Reis: —Zabıt hakkında mı?

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Hayır, efendim; zabtın tashihi için değil.

Reis: —Peki, efendim; öyle ise zabıtça başka bir mütalaa var mı?

Heyet: —Hayır, yoktur.

2- Gündem Dışı

1- Mehmed Ali Bey (Yanya)nın Sözleri

Mehmed Ali Bey (Yanya): —(Âtiz-zikr *makaleyi okur:*) Evvelisi gün Meclis-i Mebusan'da kemal-i teenni ile mütalaa olunacak bir takım mübahasat, yağmur seli gibi, bir derece acele ile cereyan etti ki neticesizlikten başka bir şey hasıl olmadı. Suriye mebusu Abdürrahim Efendi, reis efendi hazretlerinin daha evvelisi gün dediği her meslek için mahsus menşe mektepleri lazım sözünü haksız cerhetti; çünkü şimdiki halde memurlarımızdan vazifesini icra eden yalnız efrad-ı ezkiyadır. Fen ve malumat-i mahsusa-i mülkiyelerinin adem-i mükemmeliyetinden efrad-ı mutevassıta hakkiyle ifa-yı vazifeden nakıs kalır; çünkü mektebler az ve bulunanlar mebad-i fünundan ibarettir. Yanya mebusanından Abdül Bey cevap verdiyse de müzakeresi şayan-i ehemmiyet olan bu madde aceleden adem-i mübalat ile gürültü içinde kayboldu. Manok Efendi memurînin yolsuzluklarından bahisle ıslahlariyle her kesin hukuk-ı şahsiyesi hakkında bu veçhi-le teminat icrasının lüzumunu söyleyecek yerde ıslahatlar teşneliğinin ilcasıyla acelesinden manası başka türlü anlaşılacak surette söyledi. Bir de bazı arkadaş efendilerim hemen kaffesine karib raddede (memurlar yolsuzdur ve fenadır) yolunda idare-i lisan buyurmuşlar. Bir vilayette 100 memur içinde beş memur fena ve mürtekib bulunsa da devvare-i dar ü gir-i hükümeti merkez-i adalet üzere hareketten inhiraf ettirmeğe kafi olduğundan bütün hükümet haksız bir hükümet görünüyor; çünkü bu hususlardan herkesin canı yandığı için şüyuat vukuattan çok olması tabiidir. Bu yolda olan memurlarımız az ve ekser memurlarımız ifa-yı vazifeye karib ise de haksızlık şenaati bir haldir ki bir mâ-i şafi içinde karışılan binde biri nisbetinde bir semm-i katile teşbih olunabilir. Demek ki böyle adamlardan umum zehirlenmekte olduğumuzdan selamet-i âmme

için ıslahları teşebbüsâtı elzemdir. Memurîn ıslahında vükela-yı devlet tarafından sarf-ı gayret olunduğu bazı mebusan tarafından denildi. Vükela ıslah-ı memurîn için çalışmadılar, diyemeyiz; ancak çalışmalarıyla hasıl ettikleri netice hakkiyle gayret ve ifa-yı vazife etmediklerini gösterir. Madem ki şayan ü muhtac-i müzakere işbu ruhlu işler var, madem ki müzakerat karışık ve neticesiz gidiyor, saniyen keyfiyet-i ıslahiyeleri müzakere olunmak üzere evvelen lüzum-ı ıslahı meydanda olan mevaddın ehemmini mühimmine takdim ederek işlerimize faslül-hitab makamında bir fihristin müzakeresini ve en evvel bu mektebler ile ıslah-ı memurîn maddelerinin takdimini bu heyet-i celileye efkar-ı kasiremler arz eylerim.

2- Şura-yı Devlet Âzâsının Sözleri

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —(*Kürsi-i hitabete* çıkarak) Efendiler gerek bugün ve gerek bir iki gün zarfında pek çok nutuklar irad olundu ve pek fazla söz söylendi. Kulunuz bunlara cevap vermeğe ve muradımı anlatabilmeğe muktedir olur isem kendimi bahtiyar ad-dederim.

İbtida erkanından olduğum Şura-yı Devlet'ten başlayacağım, müsaade buyurmanızı rica ederim.

Şura-yı Devlet vaktini beyhude yere ızaa etmiyor, Şura-yı Devlet gece gündüz çalışmaktadır. On bir ay zarfında, defterini size okuyayım, Şura-yı Devlet'ten çıkan işleri görün. Bunlardan bir mikdarı meclis-i âlînize arz olunmuştu, bir mikdarı da bu sene arz olunmak üzere hazır. Bundan başka Kanun-i Esasi mucebince meclise arz olunmayacak bir takım nizamât ile iştigal etti. Şura-yı Devlet'in birçok meşagil-i sairesi vardır, onlarla da uğraşılıyor. İşte, efendim; 11 ay zarfında yapılan nizamât ve kavanin bunlardır:

Heyet-i Âyan Kanun-i Dahilisi —Heyet-i

Mebusan Kanun-i Dahilisi —Dersaadet Belediye Kanunu —Vilayat Belediye Kanunu —Ağnam Rüsümü Zammı Kanunu —İstikraz-ı Mecburi Kanunu —Kavaim-i Nakdiye Kanunu —93 Senesi Muvazene-i Maliye Kanunu —Teşkil-i Vilayat Kanunu —Matbuat Kanunu —İdare-i Örfiye Kanunu —Emlak ve Temettu Vergisi Kanunu —İntihabat-i Mebusan Kanunu.

Bunlardan birkaçı hadde-i tedkikten geçmek için meclis-i âlînize iade olundu; gelelim, hazır olup meclise arz olunacak kanunlara: Memurîn-i Vilayat Vezaifi Kanunu —Müşiran-i Askeriye Mazuliyet Maaş Kanunu —Memurîn-i Mülkiye Kanunu —Divan-ı Muhasebat Kanunu —Usul-i Muhakemat-i Medeniye Kanunu —Menafi-i Umumiyye İçin İstimlak Kanunu —Ceza Kanununa ve Emval-i Eytam ve İcar-i Akar Nizamına ve Mevadd-i Hukukiye Harç ve Resmi Nizamına Zeylen Fikarat-i Kanuniye: Dokuz Tane; kanunlar müsaid olmadığından müşkülât çekiliyor, bunun için de dokuz fıkra yapılmıştır: Neşr-i Kavanin ü Nizamat Kanunu —Kavaim Kanunu Zeyli —Turuk ve Meabir Kanunu —Divan-ı Âlî Kanunu —94 Senesi Muvazene-i Maliye Kanunu.

Meclis-i âlînize arz olunmayacak da bir takım nizamat vardır. Mekteb-i Mülkiye Nizamname-i Esasisi —Mekteb-i Mülkiye Nizamname-i Dahilisi —Ganaim-i Bahriye Meclis Nizamnamesi —Ganaim-i Bahriye Talimatı —İhrak-i Kavaim Komisyonu Nizamnamesi —Düstur Enistimcümen Nizamnamesi —Âşar Müfettişleri Talimatı —Ebniye-i Emririye'nin Keşif ve Münakasası Nizamnamesi. Bunlardan başka derdest-i tedkik bulunan kavaninden usul-i muhakemat-i cezaiye, teşkilat-i mehakim, müddei-i umumi kanunu adliye nezaretinden sorulmuş ve cevabı henüz gelmemiştir. —Zabtiye Kanunu —Ebniye Kanunu Şura-yı Devlet'in heyet-i umumiyesindedir. —Vükelanın ve meclis-i mahsusun vezaifi kanunu tanzimat daire-sindedir. —Tevzi ü Tahsil-i Tekalif Kanunu —Şirketler Kanunu —Mekatib Kanunu —Tedris Kanunu —Tahsil-i Mecburi Kanunu —Bunların izahat layihalarının tanzimi müteallik oldukları maliye, ticaret ve maarif nezaretlerine yazılıp henüz gelmedi. —Nezaretlerin Vezaifi Kanunu: Bunun da izahatının bazıları gelmiş ve bazıları da gelmemiştir.

Şura-yı Devlet 11 ayda bunları yazmak ile meşgul olmuştur.

Şimdi meclis-i âlînin kapısından içeri girerken birisi bir mektub verdi: Şura-yı Devlet reisinden.

Müsaadenizle onu da okuyacağım:

“Şura-yı Devlet 11 ay zarfında büyük, küçük 33 kıta kanun ve nizam layihası tanzim ve takdim eylemiştir. Bu hesaba göre birbiri üzerine her günde bir layiha tanzim olunmuş demek olur. Bundan ziyade süratle kanun layihası yapılmak ihtimali var mıdır? Belki acele yapılmıştır, diye itiraz olursa daha iyi görünür; bir kanun layihası evvel emirde mahsus bir komisyonda kaleme aldırılır, badehu Şura-yı Devlet tanzimat daire-sinde madde be-madde tedkik ve tasdik olunur. Ondan sonra Şura-yı Devlet'in heyet-i umumiyesinde dahi madde be-madde tedkik ve tashih olunduktan sonra Meclis-i Vükela'ya takdim olunur. Demek oluyor ki her layiha Şura-yı Devletçe üç kere hadde-i tedkikten geçirilir. Bu tedkikatın ne kadar zamana muhtaç olacağı nazar-ı mütalaya alınırsa birbiri üzerine her 10 gün de bir layiha tanzim edebilmek için Şura-yı Devlet'in ne derece hasr-i mesai etmiş olduğu tebeyyün eder ve bu netice Şura-yı Devlet heyetinin ve umur-ı tahririyesi memurlarının gece gündüz demeyecek ve dakika zayi etmeyerek çalışmalarıyla hasıl olmuştur, işbu 33 kıta layihadan başka derdest-i tanzim ü tedkik bulunan bir takım layihalar vardır ki bu hesaba dahil değildir. Şura-yı Devlet 11 ay zarfında bu kadar layihalar tanzim ettiği halde sair mesalih-i cariyesine dahi dalel getirmeyip onları dahi rüyet eylemiş olduğunu tefhim buyurmanızı rica ederim.

Geçen gün Hacı Ahmed Efendi hazretleri buyurmuşlardı ki: “Gavail-i harbiyenin meşagili çoktur, devairin meşguliyeti çoktur. Şura-yı Devlet çalışıyor, her vakit çalışıyor, Şura-yı Devlet âzâsı kendi memuriyetlerinden başka harbe dair birçok komisyonlar var, onlara da gidiyorlar, işte ben ki size söz söylüyorum, ben ki Şura-yı Devlet'in en edna âzâsından Yanko'yum; ba-irade-i seniyye dört komisyona memurum. Bunların kaffesinde bulunmaklığım lazımdır. Her birerlerimiz gece iş götürmeğe, gece çalışmağa mecburuz; vaktimizi eğlenmek ile geçirmiyoruz. Şura-yı Devlet meclisinizi istihfaf etmiyor. Geçen gün Edirne mebusu efendinin söylediği sözü bir daha huzur-ı âlînizde tekrar etmeğe teeddüb ederim.

Görüyorsunuz ki onlar maaşları, bazıları tarafından söylendiği gibi, haram olarak almayor, beyhude yere almayor, çalışıyorlar. Meclis-i âlînin ki, Devlet-i Aliyye'nin en mühim meclislerinden biridir, zannederim ki bir şeyi layıkıyla tedkik edip

anladıktan sonra bir ilam vermek lazımdır. Ve mümkün mertebe umur-ı idare ile meclis-i âlînin beyninde arzu olunan münasebat-i halisenin teyidine medar olmayacak bir takım sözlerden ictinab etmek zannederim becadır. Âzâ-yi kiram hazeratı tarafından, isimleri pek layikiyle hatırımda değildir. Eğer kusur edersem afv-i devletinizi rica ederim, zannederim, Haleb'den Manok Efendi, Dersaadet'den Agob Efendi olmak gerektir, buyurmuşlardı ki: “Kanun yapıyorsunuz, bunların icrasınca bizi nasıl temin edersiniz? Acaba, temin, burada serbestçe lakırdı ettiğimiz teminat-i kafiye değil midir? Teminat-i şahsiye değildir; vükelayı huzur-ı âlînize çağırıp kendi yaptıkları şeyden mesul etmek ve kendilerini ittiham edecek derecede hukuk kesbetmek acaba temine kafi değil midir? Bir peder kendi evladını bundan ziyade nasıl temin edebilir? Memalik-i sairede millet kendi devletinden başka türlü ne temin alıyor? Bundan ziyade bir temin istemek, yalnız bir kişi var, ona yakışır; O da Moskofur, onun için şu efkarın meclis-i âlînizden tard olunmasını rica ederim.

Nutk-ı acizanemin ikinci noktasına geliyorum: Aydın mebusu Hacı Ahmed Efendi hazretleri kendilerinin muttasıf oldukları fesahatle geçen gün memurînin adem-i kifayetinden bahis buyurdular; cehlinden, irtikabından, hırsızlığından bahsettiler. Dirayetle meşhur olanları bile huzur-i âlînizde söylemek olamaz; zira kaffesi böyle değildir, vakıa, buyurdıkları azviyat yine bazı memurlarda vardır, yoktur demem; fakat onlar müstesnadır, fenalar müstesnadır, iyiler müstesna değildir. Bunların ehliyetine gelince: Evet, sözde ehliyetsiz adamlar olduğunu ben de itiraf ederim; mekteblerimiz ne raddede? Bizim kendilerinden talep ettiğimiz malumatı nereden tahsil edecekler? Bizde tahsil tecrübeden hasıl olma bir şeydir. Bu da malum-i âlînin pek buraca için değildir, zamana muhtaçtır; maarifi intişar edelim. Maarif nezaretinin bütçesinde buhl etmeyiniz; maarif nazırına esbabını veriniz, mükemmel memur tayin eder, ehliyetsizliğin ve belki bir dereceye kadar irtikabın önünü alabilir; çünkü irtikaba sebep maaşların adem-i kifayesidir. Geçen sene dahiliye bütçesinden birkaç bin kese tenzil ettiniz. Bunu tenzil ettikten sonra dahiliye nazırını mesul etmek istiyorsunuz; memurlarımız ehliyetsizdir, diyorsunuz, iyi memurlar az para ile olmaz.

Mehakim hakkında da birkaç söz söylemekliğime müsaade buyurmanızı rica ederim. Me-

hakim-i nizamiyenin bundan birkaç sene mukaddemki hali malum. Hakim yok. Hiçbir şey yok. Ne kadar dikkat etmeğe muhtaç oldu ki mehakim-i nizamiyeye bir şekil versin devlet; zira bunlara şekil vermekle mehakim-i şer'iyeye dokunmaz; bununla acaba ne kadar zaman geçirmek lazım gelir? Ve ne kadar zaman lazımdır? Düşünülrse hatıra pek çok şey gelir.

Bundan hasıl olan suubeti anlayabilirsiniz. Elhasıl bunlara bir vücut verildi, teşekkül etti ve işlere başladılar idi. Matlub derecede yürüyebilir mi? Ertesi günü bunlar olabilir mi? Zamana muhtaç. Malum-i âlînidir ki kadılık sanatı tecrübe ile hasıl olmaz. Mektebde tahsil ile olur. Ve memurlar arasında birkaç kişi tahsil etmiş ve işlerde istihdam olunmağa iktidarı var ise de bunlar da böyle memalik-i vasianın her tarafını, bir fena zamanda, biz de geçmeğe mecbur olduk; yani mülazemete geçmek. Bizim mahkemelerimiz fenadır denemez; elhamdülillah, eyi yolda gitmektedir ve pek az vakitte matlub olan yolda olacaktırlar, şübhe yoktur; fakat, Allah aşkına olsun, şu hadd-i zâtında olan suubeti idareye atfetmeyiniz; idareyi teşkil eden zevat bizim evladımızdır, bu vatanın evladıdır; nokta-i istinadımız hep birdir, devletin ıslahıdır; bunu böyle bildiğimiz halde ikide birde kuvve-i icraiye bir takım nâhak şikayetlerden ictinab olunsa gerektir; zira işler tesviye olunmaktan başka işlere bir hâle gelecek, vaktimizi izaayleriz; belki o vakit daha faydalı ve tab'-ı âlînize daha muvafık olacaktır, zannederim.

Söyleyeceğim bunlardır ve ifademde olan iktidarsızlığımın beraber, lütfen nezaket buyurup istima buyurduğunuza teşekkür ederim.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Uzun uzadıya okudular, anlayamadım, diyemem; fakat bunların kaffesi anlaşılamadığından cevap da gayr-i kabildir; onun için sonra tahriren cevap vermeğe hak isteriz; fakat birkaç mesele hatırımda kalmıştır. İdare bahsine cevap verelim. Memurların kaffesi hamiyetsiz ve dirayetsiz, demedik; “geçen sene yine memurîn ve defterdarların kaffesi mürtekindir, dediniz ve bu memurlar mebusların haklarında kalkıştı; birincisi bu.

İkincisi, diyorlar ki: 33 nizam kaleme almışlar. Buna teşekkür olunur. Kanunun, layihanın ya misli ya tercümesi olamaz; yine değişir, fakat bununla beraber bir şey anladım. Şura-yı Devlet âzâsından iki zât; biri efendi, biri de Ekrem Beyefendi: “Makine değildir ki hemen çıksın! diye ha-

ber veriyor. Onun için o gün haber verildi, bizi iskat etsin. Bu kabahat bizde mi? Yoksa onlarda mı? Bir munsifane iskat etsin. Şura-yı Devlet memuru Ekrem Bey: “Makine değil ya bu!” dedi. Bugün diyorlar ki, 33 tane hazırdır. Eğer üç günden beri hazır oldu ise pek âlâ, yok bu evveli hazır olup da verilmedi ise... (*Alkışlar: Samiinden dahi alkışlar ruku bulmakla*)

Reis: —Samiinin malumu olsun ki dahili harekate iştirak etmeğe hakları yoktur, içeriden âzâ-yı kiram tahsin ederler, diyerek kendilerinin dahi tahsin ve takbihe iştirak etmeleri nizaman caiz değildir; kemal-i sükunetle istima etmeğe hakları vardır. Yanlışlık olmasın.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Tekrar ederek bir de Şura-yı Devlet çalışıyor; memurîn de çalışıyor, fakat bu kadar az maaşlar beraber irtikablar da olur, dediler; yani sözü buraya getiriyorlar.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —Hayır, layıkıyla anlaşılamamış! (*dedilerse de sahib-i kelam*)

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Sözümü bitireyim! (*diye ifadesinde devam eder*) Memurîn hakkında olan iştikamız umumi şeylerdir; mesele, Bağdad mahkeme-i nizamiyesinde olan yol-suzluk hükümsüzdür. Bu ayıbdır, evet, memalik-i Osmaniye'nin umum ıslahı için bu meclise bir söz söyleyebilirim; fakat Basra'daki olan Ali Bey, bilmem bir kaymakam hakkında bir şey söyleyemem, kimse hakkında söz söylemeğe hakkım olamaz, umumi söylerim; sair mebuslar da beni alkışlarlar. Demek ki alkışlanan söz 100 kişinin nazarında karin-i kabul olur. Ben ne diyorum? Vilayetim hakkında söyleyeceğim sözü Babialî'de isbat etmeğe muktedirim: Bizde işkence oluyor, mahkemelere konulan emanet kayboluyor, değil mi efendim? Mahkemelere konulan depozitolara ihanet ediyorlar, reisler ve kullanılan memurlar yerler! (Alkışlandı) Doğru değil mi? (Umum: doğru) Zabtiye kanunları... Ben kendi bildiğimden iştika ederim.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —Eğer bir şey anlaşılmış ise tarziye vermeğe hazırım; fakat bendeniz hiç bunu beyan etmedim. Tercüme oluyor buyurdular. Tercüme dahi olsa günü gününe olabilir mi? On günde yapılabilir mi? Tercüme kolay mıdır?

Reis: —Şimdi, efendim, orasını arz edeyim: Heyetin niyeti anlaşıldı, yani Şura-yı Devlet ta-

rafından gelen zâtın heyete arz eylediği şeyler hakkında kendilerine bazı fikir hasıl oluyor; yani iş görmüyorlar, denilmiş. O zât dahi: (Biz çalışıyoruz, işte bizim gördüğümüz işler şunlardır ve zannolunur ki bu müddet zarfında bu kadar iş görüldüğü halde iş görülmüyor demek şayan değildir.) diyerek izahan bir hesap vermiştir. Yoksa, Şura-yı Devlet'in veya başka bir kimsenin Heyet-i Mebusanı tevbih etmeğe hakta ve ne de vazife tayinine hiç salahiyetleri olmadığı Kanun-i Esasi ile ve nutk-ı hümayunda irad buyurulan bir takım evamir ile sabittir. Onlar hiç hatırlara bile gelmez; binaenaleyh ehemmiyeti yok.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Efendim, buyurdunuz ki Şura-yı Devlet'in gördüğü işin jurnalini veriyor. Pek âlâ. Ekrem Bey bu cevabı verseydi bu madde hiç meydana gelmezdi. Ekrem Bey dedi ki: Şura-yı Devlet makine değil ya, bu kadar kanunname bir günde çıkmaz! Bendeniz bunu diyorum.

Rupen Efendi (Edirne): —Bu ayıb doğrusu! Yanko Efendi'nin nutkunda bir ufak şey var idi ki bendenize idi, Edirne mebusu diyor, bendenizim; o bir daha söylemesin, ihtar ederim, diyor. Bir kere daha söylemeğe cesaret edeceğim. Uzun uzadı nutku bu sözü söylememe hak verdi; yani Şura-yı Devlet bizim ile eğleniyor, demiştim. Kendisi bugün tasdik etti. Şura-yı Devlet 33 kanun yaptı, diyor. Bu saydığı kanunlar içinde bizim mülkümüzün muhtaç olduğu ıslahat maddeleri var ki, ben de onları istemiş idim; zabtiye nizamnamesi gibi şeyler! Onlar madem ki, bitmiştir diyor, onları getirmeyip de harbde bulunduğumuz bir zamanda geçen sene uğraştığımız matbuat kanunu getirmekte ne fayda vardır? İdare-i devlet kanunu götürmekte ne fayda var? Şu sırada ötekilerini getirmeyip bunları getirip de eğleniyorlar, dedim. Sahihan eğleniyorlar imiş!

Hamid Bey (Şura-yı Devlet âzâsından): —Şura-yı Devlet vazifesini bilir ve haddinden hiçbir vakit dışarı çıkmaz. Şura-yı Devlet hiçbir vakitte heyet-i âlinizle eğlenmek haddi değildir ve haddinden dışarı çıkmaz.

Gelelim, istediğiniz kanun layihalarına. İsteddiğiniz kanun layihaları Şura-yı Devlet'in vazifesi değildir. Bu kanun layihalarını hazırlar, birinci defa olmak üzere onu heyet-i devlete verir. Vükela meclisinde müzakere olunur. Ondan sonra hakipay-i şahaneye arz olunur. Sonra heyet-i âlinize gelir. Buraya kanun layihası var-

mek Şura-yı Devlet'in ne haddidir ne de vazifesi; onun için Şura-yı Devlet'e aid bir şey yoktur.

Gelelim istediğiniz layihaya: Bu layihayı doğru-
dan doğruya istemeğe salahiyetiniz yoktur. Dev-
letten hangi kanun verilirse o müzakere olunur.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Demek ki Şura-yı Devlet'in elinde hangi ka-
nun layihası olduğunu, bizim bilmediğimiz gibi,
Şura-yı Devlet âzâsı da bilmiyorlar. Ekrem Bey
gibi siz de bilmiyorsunuz!

Hamid Bey (Şura-yı Devlet âzâsından): —
Bizden daha iyi bilir bir şey var: O da kanundur.
Heyet-i âlînin ekseriyetle ya bir kanun istiyor ya
bir kanun bendinin tashihi ya ilave istiyor. Onun
da usulü var. Malum-i âlînin heyetten devlete arz
olunur. Şöyle ki bu kanun yapıldı. Böyle bir tek-
lif vuku bulmadıkça devlet hangi kanunu ister ise
onu gönderir. Bu kanuni bir şeydir. Ne ben siz-
den ziyade bilirim ne siz benden ziyade bilirsiniz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —
Bu, söz değildir. Şura-yı Devlet vazifesini bileydi
bize o gün der idi ki sizin bizden kanun isteme-
ğe hakkınız yoktur. Heyet-i Vükela'dan isteyin.
Bize öyle cevap vermeliydi.

Rupen Efendi (Edirne): —Bizim istediği-
miz kanun için diyorlar ki doğrudan doğruya
istemeğe hakkımız yoktur; halbuki biz yeni bir
kanun istemeyiz, yeni bir kanun kaleme alınsın
demiyoruz; nutk-ı hümayunda bu sene bize vaad
olunan kanunları istiyoruz. Bunu Şura-yı Dev-
letten isteriz. Sadrazamdan da isteriz; padişahı-
mız bunu bize vaad etti. Biz bunu isteriz, hakkı-
mızdır; getirsinler. Şimdi buna dair bir şey yok.

Agob Efendi (İstanbul): —Bendenizin ismi-
mi nereden almış olduklarını bilmiyorum; onun
için bendeniz o gün buna dair birşey söylemedim;
ihtimal ki âzâ-yı kiramdan diğer birisi söylemiştir.
Nutuk arasında birtakım şeyler geçmiş. Onun ma-
nasını da anlayamadım. Onu izah buyursun.

İkincisi: Kanun layihaları... Diyor ki Kanun-i
Esasi hükmünce buraya gelmemeli! Kanun-i
Esasi'nin hangi maddesi üzerine bu sözü söylü-
yor ve buraya gelmeyecek nizamât hangileridir?
Beyan etmesi lazım gelir. Bize mebusan azvîyat
ediyor, dediler. Mebusana hitaben bu gibi sözler
söylemek hakikaten şayan-i teessüftür.

İkincisi: Böyle bir mebusan-i kiramın lisa-
nından, cümlemiz lisanından bir söz söylendiği
halde kendisi (tekrar etmekten teeddüb ederim)
demeleri, biz edebin haricinde bir söz söylüyo-

ruz, demek olur; şu halde edebin haricinde gibi
bir iş yaparız. Bu da meclisimizde olamaz ve bu
gibi sözler meclis lisanı değildir.

Hükümet memurları hakkında şimdiye kadar
bendenizin söylediğim şahıs davası değildir, iş
davasıdır. İşde noksan görülüyor; her tarafta bu
müşahede olunuyor, her taraftan gelen efendiler
söylüyorlar. Bu şeyler yağmur gibi gökten mi ini-
yor? Yahut memurından mı geliyor? Bu da mu-
hakemeye hacet değildir, bu da ortada kalmış bir
maddedir. Ne yapmalı? Ama Hasan Efendi, Kir-
kor Efendi lakırdısı yok! İşde kusur var! Onun
için muradımız şahsı tayin etmek değil... Eksik
oluyor. Hükümette bulunan zevatın bizden zi-
yade bilmeleri lazım gelir: iş görülmüyor. Bunun
sebebi nedir? Çünkü hakikaten buhran içinde
bulunuyoruz.

Mahkemeler üzerine bahis olundukta ken-
dileri de ikrar ediyorlar ki: Evet, muhakemede
bulunan zevatın bulundukları memuriyete, ken-
dileri o işe cevap verir bir halde değildirler. İş
beyan ediyor, işlerimiz iyi görülmüyor! diyor;
terbiye etmediğimizden iyi hakimlerimiz yok!

Efendiler demiyorlar ki sade iyi hakim yok...
Bahis iyi hakimler yetiştirilmediğinde, iyi hakim-
ler olmadığında değil; halbuki sebebi ne? Ona da
derler ki: Bizim mektebimiz görülmüyor, diye
kendileri ikrar ediyor. Buyurdıkları söz kaç şeye
münkasımdır: İhtarât yahut tenbihât yahut bazı
izahat gibi... Onun içinden ihtarât ve tenbihât
gibi bazı sözleri söyledim. Tekrara hacet de-
ğildir. Onları beca görmüyorum. Buyurdıkları ne
ise buyursunlar ve buraya gelmeyecek kavanini
hangi maddeye tevfikân ve hangi madde ahka-
mındandır, Kanun-i Esasi mucebince... Şura-yı
Devlet'in yapmış olduğu layihaları efendiler be-
yan buyurdular. Tekrar beyana lüzum göremem.
Buraya gelmeyecek kavanin ne ise söylesinler,
bize de yazılmış ise onları beyan buyursunlar.
Kanun-i Esaside mukayyedir, buyuruyorlar.

Ve bir de ismimi beyan etmişler, böyle bir şey
söylemediğim zabtımızda da müsbettir. Söyle-
mediğim şeyleri tashih ediniz ve azvîyat sözünü
meclis namına hiçbir vakit kabul etmem, tekrar
ederim.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Cüm-
le mebusana istirham ve rica ederek bir şey arz
edeceğim: Biz şuraya geldik. Hal-i hazır hakkında
arkadaşlarımızla efkarımız birdir. Cümlelerin kalbi
birdir. Burada herkes aklına gelen reyî beyan eder

ve bunun için haylice teati-i efkar olundu ve bir de bir nebze semeresi müşahede olunmaktadır. İş şimdi zât-ı şahaneye arz olunduktan sonra, teferuatı olan şeyler, mesela Şura-yı Devlet şöyle yapmıyor, ahkam-ı adliye şöyle yapmıyor, gibi şeylere intikal etti. Bu sözler büyüklerin yanında hükmi yok gibi zannederim. Esastan ıslaha başlayınca teferuatının eseri de az vakitte zuhur eder, inşallah! Bana kalırsa fikri teksir etmeyelim. Bu ifade ettikleri kanunlarda iyi şeyler görüyorum. Bunlardan kimi çıkmış, kimi de çıkmak üzere imiş. Manok Efendi'nin nutkunda olan bazı maddeleri pek layık göremem; yalnız işin içinde bir nokta var ki o da arz ettikleri gibi memurlarımız içinde hayli fena adamlar var; lakin hepsine fena dersek iyisini de bulur muyuz ya? Diyelim ki bütün memurlar fenadır, bu adamların hepsini kaybetmemiz lazım gelir. Bizim memurlarımızda gerek vali de ve gerek mutasarrıflarda ve gerek müdürlerde, fenalık yapan var ise de iyisi de var; biz, bunu arzu ediyoruz. Yoksa hepsine fena dersek, onları da kaybederiz: yalnız meclisten şunu rica ederim ki, bu sözlere bir netice verelim, pek alevlendirmeyelim; bakalım, iş ne netice verir?

Agob Efendi (İstanbul): —Sualime cevab alamadım.

Reis Efendi —Umuma ayrı ayrı cevab olursa sonra iş uzar, mesele dağılır. Şurası da malum olmalı ki Şura-yı Devlet âzâsından bir zât Meclis-i Mebusan'ın mesleğini tayin edemez, âzâ-yı kiram pek âlâ bilir. Kanun nedir ve ne suretle tabir ve hareket olunur? Binaenaleyh bu halleri heyet tensib etmez, zannederim.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Şura-yı Devlet memuru Heyet-i Mebusan'ın mesleğini tayine nasıl muktedir oluyor? (Alkış olur)

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —Bendeniz buraya gelip söz söylemeğe başladığım vakit “Benim fasahatim yoktur, eğer meramımı anlaşılacak derece ifade edebilirsem kendimi bahtiyar addederim” demiştim teessüf ederim ki ne niyetim anlaşıldı ve ne de ben layıkıyla ifade edebildim. Nafi Efendi'nin buyurdıkları gibi bendeniz meclisi tevbih etmedim. Hâşâ! Bunu dedim ki, Şura-yı Devlet'in haddi değildir sizinle eğlenmek! Bendeniz size ne meslekte gidilmek lazım olduğunu beyan etmem, estağfurullah!

Asım Efendi (Dersaadet): —Siz, hâlâ vazifenizden hariç çok sözler söylediniz. Unuttunuz mu şimdi bu kadar söz söylediğinizi? (Alkışlanır)

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —Ne söyledim, efendim? Ruhsat buyurun.¹⁷⁴

Reis: —Hayır, ruhsat yok! Buyurun yerinize! Şimdi malumdur ki bir hata olduğu vakitte: “Hata ettim, affedersiniz, niyetim o değildir!” dendiği gibi affetmek muktaza-yı nezakettir. Kendileri evvelce söyledikleri gibi, tekrar ederek: “Verdiğim izahatı ve niyetimi iyi anlatamadım ve yoliyle lisan kullanamadım!” dendiği gibi heyet ondan sarf-ı nazar etmek lazım gelir. Tensib ederseniz geçelim, işimize bakalım.

Heyet: —Geçelim!

Reis: —Geçen gün ta akşama kadar uğraştık, yine bir netice hasıl olmadı; bugün de meclis tarafından bu mübahaseye giriştik.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Lakin bendenizce o muhasebe kanunlarını yapsak daha iyi, değil mi? Fakat birsey daha. Kanunları yaptık, adamımız yoktur. Kanunu icra edecek adam yokmuş. Kanundan hiçbir fayda hasıl olmaz.

Reis Efendi: —Efendim, bu bahse müteallik ise şimdi bundan maksat Şura-yı Devletçe yapılan layihaları tadad ile hesap vermektan ibarettir. Bazı sözler söylendi. Heyet de ondan sarf-ı nazar etti. Şimdi kanun layihası yapıldı ise mazbuttur. Geçen gün dahi heyetin verdiği karar mucebince tezkire yazıldı. Babıalı'ye tacil olunmak murad olunan kanun layihaları ihtar olundu. Kanun layihalarından elimizde bulunanların müzakeresi dahi derdesttir, vaktimizi zayı etmiş olmayalım.

Şefik Paşa (Selanik): —Başkaca işimize bakalım.

(Heyet beyninde gürültü, müşacere¹⁷⁵ vuku bulup makam-ı riyasetten men olunur.)

174 Vakıf gazetesinin bu birleşime aid zabtı burada şu ifadeyi de kaydediyor: (Agob Efendi [İstanbul] azviyat sözünün geri alınmasını isterim!)

175 Müşacere = Ağaçla vuruşma, çekişme

3- Muhacirlere Yardım Teklifi

Şakir Efendi (Tuna): —(*Makale-i Âtiyeyi kıraat eder*)¹⁷⁶ Tuna ve Edirne vilayetlerinden İstanbul'a pek çok muhacir gelmiş olduğu misil-lü Sofya cihetlerinden dahi peyderpey gelmekte bulunduğu haber veriliyor; bunlar ekseri nafaka ve taayyüşleri Dersaadet muhacirîn komisyonu tarafından idare olunmakta ise de mesmuat-i acizaneme göre, Dersaadet'te ancak iki ay idare edecek mikdar zahire mevcut imiş. Eğerçi mevsim-i hasada kadar bir taraftan idareye kafi zahire gelmez ise huda ne kerde ileride ekmek hususunda müşkülât çekileceği bedihidir; binaenaleyh buna bir tedbir düşünülmesiyle beraber, böyle dar ü diyarı Rusya istilasına düşüp güç hal ile canını kurtarabilmiş olan biçaregan-i muhacirîn emr-i taayyüş ü istirahatleri umur-ı vecibeden bulunmakla bunların, yani zürâ takımının Anadolu cihetlerinde münasib mahallere sevk ve izamiyle ora ahali-i hamiyet-mendanının himmet ve muavenetleriyle kendilerini idare edecek mikdar hububat ziraat ettirilmesi münasib olur, zannederim. Bu maddenin ehemmiyeti cihetiyle heyetçe dahi müzakeresine bakılmak üzere evvel emirde encümen-i mahsusuna havale buyurulmasını rica eylerim.

(*Şakir Efendi'nin işbu nutkunu tervic yolunda ve Selanik ile Kosova vilayetlerinin zehair-i öşriyesi hakkında Selanik mebusu Mustafa Bey ve Dersaadet havayıcı için şehir emininin meclise davet olunması üzere Dersaadet'den Hacı Ahmed Efendi başka başka irad-i kelam etmişler ise*

176 Vakit gazetesinin 2 Ocak 1293 sayısındaki zabta göre. Tuna mebusu Şakir Efendi'nin nutku bu değildir; burada (nutuk) diye gösterilen Şakir Efendi'nin verdiği iki önergeden birincisidir; ikincisini mebus kendisi okumuştur. O dil şudur:

Dersaadet sekenesinin havayıcı zaruriye-i mühimmesindene zahire maddesine, Dersaadet'e gelmekte olan muhacirînin sureti istirahatlerine dair bir tedbir düşünülme ve heyetçe iktizasına bakılmak üzere geçen gün makam-ı riyasete bir kıta ihtarname takdim etmişim; bu ihtar varakası bugün kıraat olunur, zannederim.

Dünkü gün bir madde işittim; zihin-i acizanemi teşviş ettiğinden heyet-i umumiye arz etmeye mecbur oldum; şöyle ki:

Selanik vilayetinden 500 bin kilo mikdarı kokorozun Dersaadet'e nakli mukarrer olduğu halde şimdi işbu kokorozu gönderip ona mukabil Tiriye'den dakik celb eylemek üzere Zarifi namlı tacire vereceklermiş.

Acaba bu kokoroz elden çıkıp Avrupa'ya gittikten sonra yerine dekik getirilebilir mi?

Haydi farz edelim, tacir-i mumailah dakik getirteceğini temin etsin; Sonra Avrupa'dan zahire ihracı men olunduğu halde bu teminin faydası olur mu?

Madem ki elde mezkurül-mikyal kokoroz vardır; bunu elden bir veç ile çıkarmak caiz değildir. Tacir-i mumailah getirteceği dakiki getirtmeli, sonra mukabiline kokoroz almalıdır.

Binaenaleyh ehemmiyeti derkar olan bu maddenin layiha encümenine havale buyurulmasıyla beraber istizah-ı madde zımında Şehremini devletli Galib Paşa hazretlerinin dahi encümen-i mezkura celb buyurulmasını rica ederim. (31 Kanunuevvel 93)

de o sırada heyet beyninde müşafehe çoğaldığına ve kendileri pek yavaş: söylediklerine binaen aynen zabtı kabil olmamıştır.)

Reis: —Heyetçe tensib ederseniz şimdi Şakir Efendi hazretlerinin varakası vardır. Muhacirînin Dersaadetçe îvâları hakkında birçok zahmet çekiliyor; münasib ise onlar Anadolu'ya izam olunsa, orada iskan olunsa, diyor.

Tensib buyurulur ise yine o varaka ile beraber encümene havale olunsun da orada bir güzelce fezleke yapılsın, heyete arz etsinler; istizah lazım gelir ise bir tezkire yazılsın da lazım gelen izahatı versinler.

Heyet: —Münasib efendim.

4- Devam Meselesi

Bir mebus: —Levayih encümenlerine âzâ in-tihab olunmadı.

Reis: —Efendim, işte orasını birkaç kere heyetten rica ettim. Hiç olmazsa saat beşte ictima edelim ki bir, bir buçuk saat encümenlerde bulunalım. Nihayet yediye kadar iki saat ictima buyurulmalıdır. Ben heyete tekrar ederim. Bu işlere bakılmalıdır. Biz memurîn-i devletten vakit ve zamaniyle işleri başlarına gelmeyip de teseyyüb ediyorlar, diye şikayet ediyoruz; fakat kendimize gelince hiçbir şey söylemiyoruz. Ben yarım saat burada oturdum. Heyet tekmi olamadı ki meclisimizin açıldığını beyan edeyim. Himmet olunmalı; madem ki bizim memuriyet-i mahsusamız mülk ve milletin menafîini düşünmektir; kavanin layihalarını tedkik edelim. Başka bir işimiz yoktur. Saat beşte ictima ederek yediye kadar iki saat olsun encümenlerde bulunmaz isek sonra işimizi görmeyiz. Sonra kimden şikayet ederiz? Zannederim ki bir söz söyleyemeyiz. Üç ay bulunduğumuz halde hiçbir iş göremez isek neye yarar? Âzâ-yı kiramdan vaktiyle gelmeyen olur ise, emir verdim, jurnal yapsınlar; her kim vakit ve zamaniyle bulunmazsa heyet iktizasını icra etsin. Filan zât bugün saat... filanda geldi, diyerek her gün heyete jurnal verilsin. Heyet de artık iş görsün; yoksa saat beşte gelinmez ise meclis-i alenimizi geç açıyoruz; çünkü yedide, âzâ-yı kiram yedide bile hazır bulunmuyor. Saat beşte gelinmez ise vaktiyle ictima olunamaz.

5- Muharebe Durumu

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Demin buraya gelirken işittim ki Edirne'yi boşaltıyorlar,

hatta araba istiyorlar. Ondan biraz bahsedelim; ahbar-i sahihadandır, efendim; ahval-i hazırayı ne yapacağız?

Reis: —Efendim, malumdur ki bu makale ahvali düşünmek ve lazım gelen tedabiri ittihaz için devletin vekilleri vardır.

Heyet: —Onlar kimdir?

Reis: —Vükela ve memurın-i devlettir. “Dikkat olunmuyor, deniyorsa iktiza eden zevatın celbiyle istizah olunur, celb olunur ve yahut bir tezkire yazılır, tacil olunur; şimdi bir maddeden dolayı şikayet eden var mı? Eğer böyle bir şey var ise tahriren verin, lazım gelen şey yapılır.

6- Müzakeratın İntizamı

Abdül Bey (Yanya): —Meclisimizde müzakeratın cereyanı biraz yolsuz oluyor. Yanya mebusu Mehmed Ali Bey demin dediği gibi eğer müzakeratımıza bir fihrist verilerek, ona göre her yerde olduğu gibi, hareket edersek güzel olur. Şayet fevkalade bir şey olur ise o müstesna tutulur, onun üzerine bahsederiz. Bir haftada ıslahat, bir haftada muharebeye dair iş görülür; çünkü herkes, şimdi söylüyorlar ama; hazır değildir: öyle malum olsa, herkes düşünerek lakırdı söylerse daha güzel olur ve daha muntazam olur.

Reis: —Bunun cevabı şurada talik olunan levhadır. Bizim fihristimiz de odur. Gelindiği gibi başka bahse girişmemeli, o bahse girişelim.

Abdül Bey (Yanya): —Levhada: “Vilayet nizamnamesi okunacak” diye vazılı; halbuki girdiğimiz vakit bir bahis açılıp üç saat geçti. O nizama sıra gelmedi, daha yarın hiç gelmeyecek. Bendeniz bugün mesela ıslahata yahut muharebeye dair bir şey söyleyeceğim; halbuki orada tayin olunan şey başka. Bendeniz ne vakit bekleyeceğim? Vakıt tayin olunup da malum olsa daha iyi olur, zannederim.

Reis: —Fihrist zaten dışarıda muallaktır; fakat heyet-i muhtereme âzâsı tarafından içeri girildiği gibi bazı şeyler beyan buyuruluyor. Mesele dağılıyor. Tabii iş uzar. Eğer heyet murad ederse girer girmez kendi işine bakar. Bazı teferruata dair mütalaat varsa işimizi, layihamızı bitirip de ondan sonra, o misillü mütalaat üzerine teati-i efkâr edebiliriz; bu kendilerinin yapacağı şeydir. İş bittikten sonra ruhsat veririz. Teati-i efkâr ederiz. Saat birlere kadar oturup isterseniz bahsederiz.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —İşlerin sırası var.

Nafi Efendi (Haleb): —Kanun-i dahilide

herhangi mebus ne zaman isterse irad-i kalam edebilir. Demek olur ki bir maddenin müzakeresini edeceğiz, diye ilan ettiğimiz halde âzâ-yı mebusan, her birisi, hatıra geleni gerek kendi şahsına ve gerek başka şeye dair, beyan-ı efkâr edebilip söyleyebilecek. Şu kadar ki asıl beyan ettiği söz üzerine ya kabul veyahut adem-i kabul hakkında karar verilmedikçe diğer birisi söz söylemez.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bendeniz orayı Nafi Efendi’nin anladığı gibi anladım. Bir mebus her ne vakit isterse irad-i kalam edebilir, ama irad olunacak mütalaat umumun reyile kabul olunur ve ertesi gün gelindiği gibi ona bakılır. Yarım saat, bir saat müzakere ederiz; işte böyle karar verilir ise pek âlâ, yoksa hiç iş göremeyiz.

Abdül Bey (Yanya): —Hacı Ahmed Efendi’nin sözü bendenizin musaddıkıdır. Bendeniz bunu diyeyim ki ne olacak ise bir gün evvel karar vermelidir.

Reis: —Evet, demek oluyor ki badema o yolda yapalım.

Heyet: —Evet, evet.

7- Ağnam Resminin, Gazete Pullarının Kaldırılması, Emlak Vergisinin Tadili

Nakkaş Efendi (Suriye): —Fakat bendenizin arz ettiğim şey eski usul üzeredir (*diyerek şu makaleyi kıraat eder.*) Ahzı cari olan ağnam resm-i tadadından mâadâ Suriye vilayetinde vaki Trablus sancağında ve Baalbek kazasında ağnam rüsumu namiyle ve diğer namlar ile bir takım rüsumat-i nâ-meşrua ahz ü istihsal olunmakta olduğundan ve rüsumat-i mezkure topu 60-70 bin kuruştan ibaret olduğu halde ahali ile mültezimin beyninde tekevvün eden sefk-i dima ya bile varmakta bulunduğundan rüsumat-i mezkurenin ve gazetelerin neşri teksir olunduğu kadar ahalinin istifadesi tezyid olunacağı derkar olduğundan gazetelerin üzerine müceddeden vaz olunan “tembr” yani tab varakasının ilgalarına ve Suriye vilayetinde ve vilayat-i sairede hariç ez-itidal istifade olunmakta olan emlak vergisinin hak ve adle tevfikân tadil ve ıslahı hakkında bu meclis-i celilin ictima-ı mazisinde kararları vaki olmuşken mezkur kararlardan hiç birisi mevki-i icraya vaz olunmamıştır; bunun sebebi nedir? Meclis tarafından mahall-i icabisine sehven mi bildirilmemiştir, yoksa bildirilmiş de hükümetçe metruk ya mensi mi kalmıştır? Burasını bit-tahkik kararat-i

sabıkanın ahkamına tevfikân ifa-yı muktezasına himmet buyurulmak üzere lazım gelen muamelata teşebbüs buyurulması hususunun bu heyet-i celilenin riyaset-i âliyesinden taleb olunmasına heyetin muvafakatini rica ederim.

Reis: —Efendim, tensibi ederseniz maliye encümenine havale edelim. Kuyudatını vesairesini taharri ederek bir hülâsa versin.

Heyet: —Pek âlâ.

Nakkaş Efendi: —Bir de gazetelerden resim yani pul akçası alınmamasına karar vermiştik. Emriniz olur ise bunu da ilave edelim.

Reis: —Siz bunu ilave edin.

8- İşkodra Mebusanının Sözleri

Yusuf Efendi (İşkodra): —(*Kürsi-i hitabete çıkarak şu makaleyi kıraat eder*): Mesele-i hazırâ üzerine birkaç söz söylemek isterim. Mahvımızda çalışan düşmanımız bi-vech ilan-ı harb ettiği sırada bire kalıncaya kadar muhafaza-i namus ü vatan ve istiklaliyet uğrunda vüs'-ı beşerimiz yettiği mertebe çalışacağımıza ve hiçbir fedakarlıktan geri durmayacağımıza geçen ictimamızda yine burada taahhüt etmiştik. Zannederim ki sözümüzde sadık çıktık ve hiç itiraza mahal kalmayacak surette fedakarlıklar eyledik. Ne çare ki memul ve arzu etmediğimiz ve daha doğrusu hayalimize bile getirmedığımız su-i istimal seyyiesine uğradık. Anadolu ve Tuna cihetindeki hatiatı bilmedik adam yok ve sebebiyet verenlerin Heyet-i Mebusanımızca madde be-madde istizah olunması devlet ve millet tarafından uhde-mize tevdi olunan cümle-i vezaifden bulunmuş ise de (takdimül-ehem alel-mühim) kaidesiyle hal-i hazırda buhranımızın çaresini aramak üzerimize farz-ı ayn olup, düşmanımızı büyük addedelim, muharebenin bir veyahut iki seneye kadar mümted olacağını farz ve takdir suretinde ne güne tedabire teşebbüs eylemek lazım gelir ise bir an evvel ol tedabire vükela-yı izam ile müttehid ve müttefikân teşebbüse girişmeği teklif eylerim; ancak İşkorda ciheti için bazı izahat vermetken de geri duramam:

İşkodra vilayeti oldukça büyükse de farz olunduğu kadar değildir. Hele nüfusça ekserisi milel-i gayrimüslime olduğu ve binaenaleyh İtalya Devleti'nin nezaret-i mütemadiyesi ve Rusya'nın desayis-i ebleh-firibanesi bunlardan iskat olunmamakta bulunduğu nazar-ı dikkate alınır ise o kıtanın ehemmiyeti kendisini setr edemeye-

ceği bedihidir. Orada bulundurulacak memurînin bir dereceye kadar umur-ı diplomaside behresini isbat etmişlerden ve işinde mukdim olup bugünkü işi yarına bırakmağı tecviz etmeyenlerden olması nasıl elzem ise kumandanın dahi eshab-i cerbeze vü şecaattan bulunması o nisbette ehemdir. Süleyman Paşa, Karadağ'ın en mağrur bir zamanında, kimsenin hayale bile getiremeyeceği bir suretle, Karadağ'ın olanca kuvvetini yarıp yırtarak Hersek'den Nikşik'e ve Nikşik'den Karadağ'ın ortasından İşbozi'ye geldiği vakit dahi İşkodra fırkası niçin bunun gitti bir iş görmedi ki bugünde Karadağ mahvolacaktı. Acaba İşkodra fırkasındaki askerle Süleyman Paşa'nın fırkasındaki asker beyninde ne fark var idi? Süleyman Paşa İşkodra'dan azimetlerinden sonra Podgoriçe'ye ve İşpozi'ye ehemmiyet verildiği gibi Bar cihetine dahi ehemmiyet verilmemesi neden neşet etti? (Askerin killetinden dolayı bu işler meydana geldi) denilecekse kabule şayan değildir; çünkü hiç olmaz ise müstahkem yerlerde ve kılada mükemmel zehair ve cebhane ile silah-endaz bulundurulup, etraf nevahi ve kurâyı boşalttırılıp bu kadar biçare canından, malından olmamak esbabına teşebbüs edildiğine dair bir emare meydanda bulunur idi; maa-hâzâ bunların hiç birisinin eseri görülmediği gibi derununda çoluk çocuk ve silah-endaz 4000 nüfusu mütecaviz İslam bulunan Bar kalası iki aya karib taht-ı muhasarada bulunduğu halde istihlasına teşebbüs olunmuyor. Bu hal ahalinin endişesini davet eylemiş olmalıdır ki her gün makamat-i âliyye telgraflar keşide edip istimdad ediyorlar. Hatiat-i fecianelerini İşkodra kumandanlığından istizaha hakkımız var ise de ileriye talik eyledim. Ahalimiz fevkalade gayret ediyorsa da adem-i muvaffakiyetler cebanetten olmayıp intizamsızlıklardan ve kumandanların gayretsizliklerinden ileri gelmektedir. Hele devletlu Derviş Paşa, kumandanlıkları zamanında, ahalisi asakir-i mülkiye silkine girmeye heveslenmiş ve işi fiile çıkarmak üzere bulunmuşken bunun muhasenatını idrakten aciz bulunan birkaç eblehin iğfaliyle tehir edildiğine bakılırsa vilayet-i mezkure ahali si bu teşettüt ve adem-i intizamdan dolayı zerre kadar mesul ve ma'yub değildir; bununla beraber şimdiki halde hudud-i vatanın muhafazası için tensib buyurulacak suret-i intizama dahil olmaktan çekinecek birinin vücudünü tasavvur edemem; çünkü hal-i teşettütün vehametini şim-

di görmedik kimse kalmadı; ba-husus Akçahisar, Tirne, Kavaya, Dıraç kazaları her bir tekalif ile mükellef oldukları ve muvazzaf, redif ve müstahfiz efradını tamamiyle mensub bulundukları ordulara gönderdikleri halde Karadağın tecavüz-i vakiasını işitir işitmez çarşılarını kapayarak haml ü istimal-i silaha muktedir bulunanlar derhal İşkodra'ya gelmeleri fart-ı hamiyetlerine delil ve takdire becadır ve İlbasan zadeganından rifatlu Şehsuvar Bey bin kişi İlbasan kazası asakir-i muavenesiyle İşkodra'ya yetişmesi teşekkür ve takdire şayan mevadd-i hasenedendir; hülâsa müdebbir ve üşenmez vali ve kumandan olur ise ve bir mikdar asakir gönderilir ise Bar karasının mahsuriyetten kurtarılması esheldir ve huda ne kerde, iş daha böyle leyte ve lealle ile uzayacak olur ise Bar elden gitmiş ve Bar elden gider ise naire-i fesadda ve bilahire sair cibalin kanun-i isyanını iş'al edeceğinden İşkodra tamamiyle mahsur kalmış ve o suretle Karadağ ile Sırb askeri

birleşerek Bosna vilayetinin tarik-i mürasele vü muvaredesi kesilmiş olur, ve maazallah İşkodra elimizden gider ise Rumeli elimizden gitmiş olur; bunun için mesulat-i acizaneme ruy-i muvafakat göstermeniz mukteza-yi hamiyettir, zan nederim.

Reis: —Eğer tensib ederseniz bunu da layiha encümenine havale edelim.

Heyet: —Pek âlâ.

Sadi Efendi (Haleb): —Müsaade buyurulur ise bir şey arz edeyim:

Reis: —Eğer encümene havale, yani iktizası oraca icra olunacak bir şey ise...

Said Efendi: —Evet, efendim.

Reis: —O halde tahriren beyan etseniz daha iyi olur; çünkü elde varaka olmadıkça hava le olunmaz. Maddeyi tahriren beyan edersiniz. Heyetçe nazar-ı dikkate alınır.

Şimdi vilayet kanununa başlayalım.

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Vilayat Kanunu Layihası

Nakkaş Efendi (Suriye): —Madem ki vilayet kanunu okunacak..., Malum-i ihsanınızdır ki geçen seneki ictimada buna dair pek çok söz söylemiştik ve olanca vaktimizi buna sarf ettik. Şimdi reddolunuyor. Elbette esbab-ı mucibesi vardır. Onları mütalaa etmek caiz değildir. Vaktimizi beyhude sarf etmiş oluruz. (*Heyet bunu tasdik eder.*)

Reis: —Efendim, bendeniz de bir şey arz edeyim. Buyurdukları pek doğrudur; fakat kanunu da muhafaza etmek lazımdır, çünkü bir kanun layihasının birinci kıraatinden sonra encümene havale olunarak ihtilaf zuhur eden hangi nokta ise onun üzerine devletten izahat taleb olunur. Bu izahat alındıktan sonra ikinci kere de müzakere ederiz; çünkü biz her kanunu iki kere mütalaa etmedikçe elden çıkaramayız. Kanunen ve nizamen böyle... Vakia bir parça vakit zayi edeceğiz; lakin kanunun mütalaası için vakit zayi oldu, olmadı, biz onu düşünmeyiz.

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Tadil veya ıslah olunan kanunun düsturül-amel tutulması için irade-i seniyyenin suduruna mütevakkıftır. Bundan anlaşılıyor ki irade-i seniyye şeref-sudur etmedi; bunun esbab-ı mucibesini istemeğe hakkımız yoktur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Efendim, biz devletimize demiyoruz ki bizim geçen sene karar verdiğimiz nizamı ne için icra etmediniz? Bize bir daha veriyorsunuz; devletçe kabul olunmayan hangisidir, ne bilelim, efendim? Bizim hatırımızda kalmadı. Biz bir kanun yaparız, veririz; icrasına irade olmazsa niçin icra etmediniz, demiyoruz; sizin efkarınıza tevafuk etmeyen şey nedir ve bu belli olmadıkça nafile ne kadar okusak beyhude dikkat sarf etmiş olacağız.

Rupen Efendi (Edirne): —Bunların hiç birisine lüzum görmüyorum. Kanun-i Esasi ve kanun-i dahili de bize söylüyor: Bir kanun meclisimize geldiği vakitte esbab-ı mucibesi de beraber tab olunacak. Her birimize birer tane verilecek. Bunu elimize alalım, sonra mütalaasına girişelim.

Nafi Efendi (Haleb): —Efendim, şimdi haydi bunu esbab-ı mucibesiz farz edelim ve esbab-ı mucibeden sarf-ı nazar etmiş olalım. Bunu biz geçen gün tasdik ettik, verdik. Şimdi Şura-yı Devlet âzâsı beyefendi hazretlerinden sual ediyorum ki kabul ettiğimiz nizamın ne ciheti tadil olunmuştur ve ne esbaba mebnidir? Şifahen bir kere beyan buyursunlar.

Hamid Bey (Şura-yı Devlet âzâsından): —Efendim, müsaade buyurulursa cevap vereyim. Bir kanun layihası Heyet-i Mebusan'a iade oluna-

cağı vakit esbab-ı mucibesiyile beraber iade olunmak lazım gelir; iade olunan ve yeniden havale kılınan nizam Meclis-i Vükeladen gönderiliyor. Bunun için esbab-ı mucibesi de oradan gelmek lazımdır. Şimdi bu kanunun esbab-ı mucibesini istemekte hakkınız vardır. Bu hakkınız inkar olunmaz. Bu kanunun esbab-ı mucibesinin gönderilmemesi için bir mazeret vardır. Müsaade ederseniz beyan edeyim, kabul ederseniz siz bilirsiniz. Meclis-i Vükela tarafından iade olundu, dedim; Meclis-i Vükelanın ol kadar meşguliyeti vardır ki tarif kabul etmez, zannederim. Böyle bir meşguliyet arasına tesadüf etmiştir ki öyle bir ufacak, hükümsüz gibi görünen bir şeyi yapmamış. *(Bazı taraftan cevap vermeğe kalkışılır ise de mumaileyh devam eder:)* Kerem buyurunuz, bunu mazeret diye beyan ediyorum. Kanunen bunu istemeğe hakkınız vardır; eğer ister iseniz şifahen bu kanun hakkında olan mütalaatı ve niçin iade olunuyor, arz edeyim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Zihnimizden çıkar.

Nafi Efendi (Haleb): —Zaten bu esbab-ı mucibeyi kendileri de bilmiyorlar. Bunu kendileri de itiraf ediyorlar. Şu hale göre bu bir vakt-i cüz’ide çıkacak bir şeydir.

Hamid Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Buna bir kanun daha ilave olunmuştur: Geçen sene mütalaa olunan yalnız teşkil-i vilayat idi; vilayet teşkil edip de vezaifini bildirmemek mümkün değildir; yani teşkilat-i vilayet nizamnamesi vazife kanunu çıkmadan tabii icra olunmadı; çünkü teşkil edip de vazifesiz adamlar oturtmakta mana yoktur; binaenaleyh vezaif kanunu onu ikmal eder. Teşkilat nizamnamesi madem ki heyetinizden çıkmıştır; onu ikmal edecek olan vezaif nizamnamesinin tedkik sırasında onu tekrar iade ediyoruz. Bu defa ikisi birden geliyor.

Manok Efendi (Haleb): —Beyefendim bizim şu bahsettiğimiz şeyi teyid ederler. Vezaif kanunu olmayınca teşkil kanununun icrası kabil değil, diyorlar; mevki-i icraya konulmak kabil olmayan şey için bu kadar halka beyhude yere vakit zayi ettirmek reva değildir ve muvafık-ı adalet değildir ve diyorlar ki teşkil kanununa bazı şeyler ilave olundu. Pek âlâ. Biz o tasdik ettiğimiz mevaddan sonra olan yerlere bakarız; fakat o tashih olunan şeylerin esbab-ı mucibesini görmezden ve hem tasdik ettiğimiz şeyin neresi kabul olunmadığını anlamadan kabul ile müzakereye girişmek caiz

değildir ve bunun için izahat olunmadan müzakereye girişmek vakit kaybetmek demektir.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Heyet-i Vükelanın vakti yoktur, madde be-madde tasrih etmeğe...

Salim Efendi (Kastamonu): —Biz kanunumuza riayet etmezsek hiçbir fayda göremeyiz; kanunumuz diyor ki bir kanun layihası geldiği vakit esbab-ı mucibesi de gelir, iade olunan kanunun esbab-ı mucibesi gelmedikçe nafil işgal olmayalım.

Hamid Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Eğer şifahen isterseniz esbab-ı mucibesini arz edeyim.

Nafi Efendi (Haleb): —Hayır, tahriren isteriz.

Hamid Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Ufak bir şeydir.

Reis: —Madem ki tahriren esbab-ı mucibesi beraber gelmemiştir; heyetçe tedkiki tehir olunmak lazım geldi. Serian gönderilmek üzere tezkire yazılsın.

Heyet: —Pek âlâ, yalnız bunun değil, hepsinin!..

Reis: —Orasını da derhatır etmeliyiz ki biz “hâlâ matlub olan kanunlar gelmedi!” diye şikayet edip dururken yeniden gelen kanunların esbab-ı mucibesi beraber gelmedi, diyerek onları da iade edecek olursak zannederim ki Heyet-i Mebusan’ın tatili zamanına kadar geri gelmez. Kerem edin, bir şey arz edeceğim: İade olunan kanun Meclis-i Mebusan ve Âyandan geçerek muhtelefün-fih kalan bazı şeyler var. O ise, onların esbab-ı mucibesi pek güzel değildir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Reddettikleri kabul olunan kanunlardır.

Reis: —Şu yolda bir tezkire yazalım mı?

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Bir de meclisimize daha mühim addolunan kanunları isteriz.

2- Menekşelizade’nin Teklifi

Menekşeklizade Emin Efendi (Aydın): —Bu meclis söz söylemek ve söylenen sözlerin filiyatını görmek ve iş görmek için teşkil olunmuş olduğu zan ve itikadında bulunduğum gibi rüfekamız dahi o zan ve itikadda olduklarını memul ederim. Meclisimiz 31 gün oldu küşad olalı; Veysel Paşa’nın 30 bin kişi ile Rusya’ya teslim olduğunu işittik. Emniyetimiz kalmadığı halde bir teminat-i kafiye alamadık. Geçende vükeladan sorduk. Cevab verdiler; lakin teminat hasıl edemedik, öyle kaldı, gitti. Teminat hasıl olmadıkça...

Reis: —Efendim, ondan bahsetmeyiniz; çünkü malumunuzdur ki müzakere hafi idi. Ondan bahsetmeyerek her bir ifadenizi beyan edebilirsiniz.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Zannederim ki semeresiz şeylerle iştilal etmek kabilindendir, rica ederim, harb-i hazır üzerine ibtidasından beri pek çok sözler de var; onların müzakeratına bakılsın. Müzakerata girişelim, netice verelim, ondan sonra başka müzakerata bakarız. Bunlardan bazıları encümene havale oldular, bazıları öyle haliyle duruyor. Bunları çıkaralım; sonra başka kanun müzakeratına girişelim.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Efendim, geçende harb meselesi için hafiyen bir meclis oldu; zannederim, harb müzakeresine girişmeğe salahiyetimiz yoktur. Bendenizce vükela gece gündüz müzakere ediyorlar. O şeyden bahsediyorlar; eğer emriniz olursa bu bahse girişmeyelim. Şimdi bu kanunlar, bunların esbab-ı mucibesi, kavaim-i nakdiye... Hiç olmazsa bu daha yeniden gelmiştir, buna bakalım.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Emin Efendi'nin buyurduğu doğrudur. Geçen gün serasker paşa gelip izahat verecekti, vermedi. Sonra bahriye nazırı gelecekti, gelmedi, izahat vermedi ve verdiği izahat kafi olamaz. Umum meclisimize izahat verecekti. Âzâ-yı kiramın dediği gibi hiçbir şey anlayamayarak, hiçbir şey sormayarak yalnız mebusanın vazifesini reddederek kendileri vazifelerini icra ediyorlar, gazetelerle bastırıyorlar. Bununla tebrî-i zimmet ettiğini zann ediyorlar.

Reis: —Malumdur ki olan olmuş. Şimdi mebusan: (Bu niçin böyle oldu?) diye soruyor. Bu suali Heyet-i Mebusan her ne zaman isterse sormağa hakkı bakidir. O hakkı kimse alamaz. Ve heyet herkesin nazar-ı dikkatini celb etti. Tesirâtı da görüldü. Teminat bahsine gelince asıl lazım olan, elden geldiği mertebe gayret etmektir. Eğer sa'y ü gayret etmiyorlarsa yine mesuldürler; binaenaleyh şimdi istizaha dair lazım geden tekidat ve tenbihat kiraren ve miraren icra olundu, cenab-ı hak muvaffak bil-hayr buyursun! Âzâ-yı kiramın malumudur ki elbette izahat verirler; bununla beraber meşguliyetleri çoktur, bu da malumdur. Mesela bugünkü gün muharebe ile, bir takım tedabir ile uğraşırlar. Böyle bir takım şeylerle uğraşıp da bir saat vaktimizi zayi edersek iyi şey yapmış olmayız; fakat bununla beraber nazar-ı dikkatten dūr etmek de iktiza etmez. Tensib ederseniz bu-

yurdurunuz şey yine müzakere olunsun da hangi dairenden sorulmak lazım gelirse ona heyetçe karar verilip sual olunur.

Manok Efendi (Haleb): —Gazetelerde görüyoruz ki bahriye nazırı paşaya 25 bin kuruş maaş tahsis olundu. Acaba Meclis-i Mebusan'a gelip Mersin vapuru için verdiği izahattan dolayı kendisine mükafat mı oluyor?

3- Suriye Vilayetinin İkiye Ayrılması Teklifi

Nakkaş Efendi (Suriye): —Malum-i ihsanınız ki Suriye valisi Ömer Fevzi Paşa vefat etmişti.

Reis: —Allah padişahımıza ömr ü afiyet ihsan buyursun.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Oraya vali tayin olunmazdan bazı mebusan tarafından bu bâbda olan mütalaamızı arz ederim.

Reis: —Layiha lazım.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Eğer emir buyurulursa bu layiha okunsa... Üç gün evvel takdim etmiştim. Şimdi, efendim; sırasıdır, okunsun, rica ederim.

Reis: —Pek âlâ.

Suriye mebusaları tarafından layiha sureti:

Efendilerimiz, mufassalan irad olunan esbab-ı mucibeyi badel-mütalaa Suriye vilayeti cümlesinden madud olan iskelelerden Akka ve Beyrut ve Trablusşam sancakları birleştirilip vilayet-i mezkureden fesh ve tefriki ile merkezi Beyrut olmak üzere Finikye vilayeti namıyla veyahut nam-i aharla tesmiye olunarak re'sen Babialî'ye merbuten bir vilayet teşkili ve ol halde Suriye vilayetinin hal-i sabıkına iadesi yani iki vilayete taksimi heyet-i celilelerinin ictima-ı mazisinde takarrür ettiyse de tefriki halinde hasbet-tasavvur zirde gösterilen masarif muvazenesinden müsteban olacağı veçhi-ile 240.000 kuruş mikdarı senevi masrafa muhtaç olduğundan ve ol esnada sene-i haliyenin muvazene-i maliyesi takarrür etmiş olduğundan ictima-ı hazıra talik edilmmişti; meblağ-ı mezkur işbu vilayetin feshinden dolayı intaç edecek muhassenata nazaran lâşey hükmünde olup maamafih Suriye vilayeti badel-fesh müşiriyet-i celilesine bil-ihale vali nasbindan sarf-ı nazarla valinin maaşı hazine-mande olunursa bu taksimden hazine-i celile asla ihtiyar-i masraf edemeyecektir. Vilayet-i müşarünileyhanın şu suretle ifraz ve taksimi Babialice dahi tensib buyurulduğu takdirde şıkkeynden her hangisini münasib görür ise muhasebat ve muamelatça mucib-i suhulet olmak zımında bida-

yet-i tefriki 94 senesi Martı ihtidasından itibaren mevki-i icraya konulmak için şimdiden irade-i seniyye-i cenab-i mülükanenin istihsaline inayet ve himmet buyurulması zımında canib-i riyasetpe-nahilerinden Babıali canib-i samisine arz ü beyan buyurulmasına heyet-i celilenin muvafakatini temenni ve rica eylerim. Fi 6 Muharrem 95 ve Fi 29 Kanunievvel sene 93.

Nakkaş Halil Yusuf Ziya Abdürrahim Bedran

Vilayet-i Cedidenin Masarifi:

Kuruş	
20.000	Vali maaşı
6.000	Defterdar maaşı
5.000	Mektubi maaşı
9.500	Divan-ı temyiz maaşatı
4.000	Alay beyi maaşı
1.500	Evrak odası maaşı ¹⁷⁷
46.000	
Elyevm Beyrut sancağında verilmekte olup ileride verilmeyecek maaşatın mikdarı münha:	
12.500	Beyrut mutasarrıflık maaşı
3.500	Beyrut muhasebecilik maaşı
10.000	Vilayetin ifraz ve taksim halinde Suriye vilayetince işgal ve gavail bit-tabi tahfif kılınacağından vali ve defterdar ve mektubi ve divan-ı temyiz riyasetiyle alay beyliği maaşlarından birer mikdar şey tenzili adalet iktizasından olduğundan tenzilat-i mezkure 10 bin kuruş tasavvur kılındığından kezalik yekundan minha. ¹⁷⁸ Mühimmat, kırtasiye ve memurîn harcırahı ve buna mümasil muhassasat ile zabtiye neferatının maaşı ve tayinat ve muhassasatı
20.000	şehrî, 240,000 senevisi

Reis: —Münasib ise işbu layihayı evvel emirde encümen-i mahsusuna havale edelim.

177 Beyrut sancağında elhaletü hazihi mevcut bulunan ketebe, muhasebe ve mektubi ve divan-ı temyiz aklamına kifayet edemeyeceği ve aklam-i mezkure için kafi mikdar mukayyidin ve ketebe'nin lüzum-ı kavisi görüneceği derkar ise de bâlâda arz olunduğu üzere bu taksimde Suriye vilayetinin eşgal-i hazırası kesb-i killet edeceğinden devair-i mezkure kalemlerinde bulunan efendi ve ketebe iki vilayete ifraz ve taksim olabileceğinden bu cihetle masarifi cedideye hacet messetmeyeceği derkardır.

178 Suriye vilayetinin cesametine göre muhassasatı mezkure tayin olunmuş idiğünden ve el'an iki vilayete taksim kılınacağından hiçbir zam ve ilaveye hacet bırakmaksızın muhassas olan mebalîğ bey-nel-vilayeteyn taksimi iktiza eder.

Heyet: —Münasib, efendim.

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretül-aziz): —Harbe dair söyleyeceğim. Ahval-i hazıraya dair meclisimizde pek çok şeyler cereyan ediyor, zannederim ve pek çok şeyler mütalaa olundu. Dünkü gün hatt-ı hümayunda ahval-i hazıraya dair vuku bulan hatiattan dolayı kusuru görülen kumandanlarımızın gaile-i hazırâ bertaraf olunca icra-yı muhakemelerine bakılacağı ferman buyuruluyor. Bunun üzerine bahs olunmalı.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Biz borcumuzu ifa ettik.

Reis: —Ahval-i hazırâ padişahımız efendimizin malumu olmakla dünkü gün başlıca bir tebeddülât vuku buldu. İnşallah, cenab-ı hak bundan böyle muvaffak eder, biz de elden geldiği kadar gayrette kusur etmeyiz.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Hizmet etmek arzusuyla bu işin müzakeresine girmek isteriz; çünkü vükela-yı hazırâ her ne ile temin olunmuşlar da müsterihül-bâl iseler bize de bildirsınler, biz de emin olalım, bu helecan-dan kurtulalım. Eğer düşünmek lazım ise biz de düşünelim. Ez dil ü can teminatımızın istihsali yolunda mütalaamızı beyan edelim, el birliğiyle çalışmış olalım. Lütfen kendilerinden bu cihetler sorulsun, emniyetlerini bildirsınler. Biz de icabına bakalım, ona göre düşünelim. Hizmet etmek arzusunda bulunduğumuzdan evvel be-evvel bu ciheti bilmek lazımdır.

4- İzin İstekleri

Reis: —Heyetimizden Rifat Efendi, Rasim Bey ve sairlerinin mesele münasebetiyle memleketlerine azimetleri hakkında varakalar var. Okuyalım da malum olsun. (*Varakalar okunup heyet tarafından kabul olundu.*)

5- Sadık Paşa-Menekşelizade Çatışması

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Geçende zât-ı şahaneye takdim olunan teşekkürname derc olunacak ibare hakkında ihtilaf-i ârâ zuhur etmesine mebni o gün meclisin tayin-i esami ile reye müracaat olunmasına karar verilmiş idi. Sadık Paşa: “Sandıkları hademe dolaştırsın!” Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi: (olmaz!) dedi. Sadık Paşaya Hacı Ahmed Efendi: “Bizim hademeye emniyetimiz yok!” dedi; Sadık Paşa: “Bizim de idare memurlarına emniyetimiz yok!” dedi. Bendeniz de ittifaka karib ekseriyetle idare

memuru tayin olduğum için bu sözünü kabul etmeyerek reddettim, bundan dolayı kendisinden tarziye taleb ettim ve: “Kendisinin ve bizim namusumuzu bilenler bilir, derecesini Allah takdir eder; Sadık Paşa’nın bizden fazla nesi var? Yalnız bir paşalığı var! Onu da padişahımız ref ederse adeta bildiğim bir Sadık kalır!” demiştim. Efendim, *Takvim-i Vekayi* bizim münasebetsiz söz söylemiş olduğumuzu ve Sadık Paşa’yı haklı gibi gösterir; halbuki sıhhatin hilafındadır, eğer böyle söylediğimi heyet bilir ise tasdik olunsun. Bunun tashih olunmasını isterim. Zât-ı âlînizden Sadık Paşa taleb etmişti ki bu sözlerimiz zabıtta yazılsın. Cevab vermiştiniz ki eğer Emin Efendi muvafakat ederse zabıt olunsun. Bendeniz de bunun zabıt olunup, fakat heyette okunsun! dedim. Okunmadı. Ne ise, fakat zabıt olunmadığı halde *Takvim-i Vekayi*ye nasıl yol bulur, gider? Resmi gazete nasıl yalan, yanlış şeyler yazabilir? Bunu sorarım. Bu bir su-i idaredir. Bunun önü alınmasını ihtar ederim. Arasına Nafi Efendi’nin sözünü koymuş, bizim lakırdıları yazmamış. Bunun resmen tashih olunmasını isterim. (*Tasdik sadaları*)

Reis: —Bir kere zabtımız istenografların zabtı ile tatbik olunur ise ne olduğu anlaşılır.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Şayet istenograflar söylediğimizi fazla, noksan yazar ise biz onu burada tashih ederiz.

Reis: —Bir kere tatbik edelim. Aşağı indiğimizde bir çaresine bakarız.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Gazetelere aynen yazılması ne ile olur? Bu da istenografların doğru yazmasıyla olur. Rica olundu ki bir locaya otursunlar. Orada bulundukça hata oluyor, pek yüksek bir mevkide bulunuyorlar; bir de müzakeratta bazan şamata oluyor.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Bendeniz yalnız istenograflar işitmemiş demiyorum; zabıtta derc olunmamış ve okunmamış, bu halde nereden yol buluyor da *Takvim-i Vekayi*’ye gidiyor?

Reis: —Şimdi onlar tedkik olunduktan sonra anlaşılır.

6- Nikşiklilerin Fedakarlığı

Katib-i Resmi İbrahim Bey (Bosna): —(Âtiz-zikr *varakayı okur*.)

Nutk-ı hümayun-ı hikmet- meşhun-i hazret-i padişahiye cevab tertib olduğu sırada (velev süllim, Nikşik ahalisiyle asakir-i şahane mahsur bulunduğu esnada mukavemete muktezi erzak ve cebhane-

yi Nikşik’e harben isale muktedir kuvve-i askeriye Hersek’de bulunamadığından muavenet olunamadı. Naçar olarak ahali ile asakir-i şahane cebhaneyi bir fişeğe ve zahireyi bir dirheme kadar tükederek nihayet derecede levazim-i fedakariyi icra ettikten sonra bazı şart ile teslim olundu; fakat Nikşik hattı tarikinde ve (Doga) denilen boğaza ki kulelerin her birisi metanetçe bir kal’a hükmünde bulunduğu gibi (Piva) ve (Bilege) istihkamâtı dahi mükemmel olduğu halde ve derunlarında bulunan asakirin düşmana mukavemete muktezi bir hayli müddet iradeye kafi zahire ve cebhaneleri mevcut bulunduğu surette nizâmı dairesinde levazim-i fedakariyi icra etmeyerek mevaki-i mezkureyi terk ile firar etmesi gibi fenalıkların men-i tekerrürü hakkında) irad olunan nutkumu, istenograf efendilerin mahalleri yüksek olduğundan, şu mealde, yani “Nikşik’de mükemmel cebhane ve bir aylık zahire mevcut olduğu halde uğraşmadan, düşmana mukavemet etmeden ahali askeriyle beraber teslim oldu, müfadında zabıt ettikleri hakikat ve Osmanlı gazetelerinde görüldü.

150 seneden beri Karadağlılar ile ve sabık Karadağ vakasıyla mesele-i haliyede 40 gün yeşillikle taayyüş etmekliğe katlanarak düşmana teslim olmaklığı kabul etmemek gibi sahayif-i tevarih-rüzgara yazılacak surette ibraz-ı âsâr-i fedakari ederek fart-ı besalet ü şecaatleri umum ahali ile Bosna ve Hersek’e teşrif eden vali ve kumandanların taht-ı tasdikinde bulunan Nikşiklilerin böyle bir şeyi gazetelerde gördükleri halde müteessir olmamak ellerinden gelmez ve böyle şeci ve gayur ve şimdilik vatanlarından mehcür olmakla kalbleri meksur bulunan bir ahalinin teessürü istilzam edecek bir hatanın vukuu kat’an caiz olmadığından makam-ı tashihde olarak şu varakamın aynıyle gazetelere derc olunmak üzere emir buyurmanızı istirham ederim.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —İstenograflara maaş-i kafi verilmiyor. Geçen sene istenograflar vardı; maaş istirham ettiler. Sonra terke mecbur odular, başka mahallere gittiler.

Reis: —Elden gelen esbabına teşebbüs olundu. Bir iki ufak şeyler var, onları okuyalım. (*Okunur*) Tensib olunursa makam-ı sadarete serian bir tezkere yazılsın.

7- Edirne Muhacirleri

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bu sabah Edirne’den gelen bir zât ile görüştim. Beni ağılattı. Edirne’den takım, takım, sürü, sürü gelmektedir-

ler ve bazısı aklıktan ve ekserisi soğuktan ölüyorlar. Oranın valisi umur-ı askeriye ile uğraştığından vakit bulup bakmıyor. Babıali tarafından bir memur tayin olursa da oraya azimet edip onların işlerine baksa fena olmaz, zannederim.

Reis: —Bu bâbda olan malumat-i resmîyemi arz edeyim: Heyet-i Vükelanın burada bulundukları gün ki, salı gününü idi. Bu husus nazar-ı dikkate alındı ve hatta Ali Şefik Bey ve Tırnova erkanından ve Şura-yı Devlet âzâsından Fazıl Bey tayin olunarak ve maiyetlerine ketebe alarak ve vücuh-i memlekette bazıları dahi yanlarına almak mezuhiyetini ihraz ederek dün veyahut evvelki gün, zannederim, Edirne'ye gönderilmiştir.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Teşekkür ederiz. Buna dair diğer bir malumatım vardır. Bu muhacirînin gittikleri yerlerde rüsumat memurları vardır. Bunları sıkıştırıyorlar; mesela bunların elinde sucuk bulunuyor, getirip satıp da onunla müteayyîş olacaklar. Buna para istiyorlar. Vermedikleri halde hakaret ediyorlar. Artık insaf etsinler, efendim! Bendenize söyleyen büyük bir zâttır, doğru söyler bir zâttır.

Reis: —Heyet tensib ederse rüsumat emanetine serian iki satır bir şey yazılsın, böyle şeyler olmasın.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Emir sizin... Bendeniz arz ederim. Lazım gelen muameleyi icra etsinler.

Agob Efendi (İstanbul): —Başka bir şey daha işittim, maat-teessüf arz edeceğim: Edirne'den buraya gelen muhacirler, malumunuzdur ki şimdi nasılsa müsaade etmişler, evvel etmiyorlar idi; evvelki gün şimendüferle birkaç katar gelmiş. Bendenize dediler ki vagonların üzerleri açık! Böyle vagonlara müşterileri dolduruyorlar. Altı yok, üstü yok! Bu havalarda günahdır, buna merhamet ediniz. Böyle kalırsa iş nasıl olacaktır? Pek büyük günahdır. Onlara vagon mu vermek lazım gelir, muşamba, bir şey mi germek lazımdır, tensib etsinler.

Reis: —Buna dair olan tahkikatımı arz edeyim: Filhakika bu böyle gelmiş; lakin bunun sebebi fevkalade bir surette izdiham ve kalabalık hasıl olmuş, istasyonda fazla vagon yok. Ahali de: “Artık ya bizi götürün yahut demir üzerine yatırın da ezerek öldürün!” diye birtakım şeyler söylemişler. Onlar da demişler ki: “Vagon kalmadı; çünkü hepsi gidiyor, fakat yalnız açık vagonumuz var. İsterseniz onun üzerine bindirelim, dediler; onlar da: “Bizi alınız, götürünüz!” demeleriyle o vagonların üzerlerine

alıp getirmişler. Zor olmuş; bununla beraber yine bu makule şeylere dikkat etmek üzere bir tezkire yazılsın; iki satır bir şey yazılsın, verilsin ve böyle olacağı derkar! Ne çare ne edelim, efendim? Ne yapsınlar? Allah Moskofu kahhar ismiyle kahretsin de bunun çâresi bulunsun! Yalnız hükümete yüklenecek; hükümet bu kadar muhacirîn için ne yapsın? Ne yapabilir? Ne elden gelir?

Agob Efendi (İstanbul): —Bendenizin ifadem: Şunun bunun hakkında iştika yahut hükümet tarafından (*Heyet beyninde gürrültü*) istemezseniz dinlemeyin; bunu ben işittim, ben söylüyorum, işittiklerimin hepsini size söylemiyorum, çiğergahıma dokunanları söylüyorum ister dinleyin ister dinlemeyin, efendim. Burada kimsenin hakkında şikayet yoktur.

Salim Efendi (Kastamonu): —Muhacirîn külliyetli. Gece Sirkeci iskelesinde şehremanetinden memur bulunmuyor; onun için meydanda kalıyorlar ve sefalet çekiyorlar, deniyor; bu vaki ise böyle bir şehir-i cesimde bunların geceyarılarında sokaklarda kalması caiz değildir. Ne esbaba mütevakkıf ise hükümet bunları taltif etsin. Hükümetçe bakılmalı.

Bir mebus efendi: —Bari camilere doldursunlar.

Reis Efendi: —Pek iyi olur. Böyle şeyler gayretle vücade gelir. Tensib ederseniz birer tezkire yazılsa...

Agob Efendi (İstanbul): —Tezkire resmi olamaz; bendenize kalırsa bizim aramızda bir komisyon teşkil etmeli. Bu komisyon biraz para toplamalı; bunlara bir şey verebilir isek yapalım. Lakırdı ile olmaz. 3-5 kişi bir yere gelir, hepimiz elden geldiği kadar çalışır, bir parça yer filan tedarik ederiz. Onları istikbal ederiz, taltif ederiz; lakırdı ile olmaz, iş ile olur.

Reis Efendi: —Şubelerce müzakere olunsun. Mütalaası olan beyan eder; sonra icabına bakarız.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Efendim, demin buyurdunuz ki resmen Babıali'ye yazalım; halbuki bizim söylediğimiz ihtar kabilindendir, madem ki devletin vekili vardır; bunu zât-ı âlîniz şifahen ifade etseniz kafidir; çünkü bu şikayet değildir, ihtardır.

Reis Efendi: —Bir ufak varaka var, okuyalım. (*Kıraat olunur*) Ne buyurursunuz efendim?

Heyet: —Pek âlâ, efendim.

Reis Efendi: —Bugünkü meclisimiz saat dokuz buçukta hitam buldu.

Onuncu İnikad*

10 Muharrem 1295 — 2 Ocak 1293 / 14 Ocak 1878
PAZARTESİ

Reis: HASAN FEHMİ EFENDİ (Dersaadet)

(*Takvim-i Vekayi, 2085, 16 Ocak 1293.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bugün meclisimiz saat yediyi çeyrek geçerek açılmıştır.¹⁷⁹ Zabtımız okunacak

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi: —Zabıt okunduktan sonra bir ifadem var, kayd olunsun.

Reis: —Zabtımızı bitirelim. Muhacirin hakkında ise bazı âzâ-yı kiramın bazı ifadeleri vardır;

irad-i nutk edecek olan zevat esamisini sırasıyla kayd ettirsin. (*Bazı zevat kayd, olunarak zabtın kıraatine bed olundu; bazı yerleri tashih olunduktan sonra*)

Reis: —Başka bir mütalaa var mı?

Heyet: —Yok, efendim. (*Zabıt kabul olundu*)

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Muhacirlere Yardım

Reis: —İsterseniz evvelce şu varaka, muhacirine müteferri, kıraat olunarak esas ittihaz olunsun. (*Muhacirîn hakkında birinci şubenin varakası kıraat olunur*)

Varaka Sureti: Vatan ve memleketlerine düşmanın tasallut ve mekideti üzerine mehcür-i dar ü diyar ve dışar-i keşmekeş ü ıztırar olan muhacirînin aç ve bi-ilaç olarak şimendifer mevkinde bir hal-i sefalet ü merhamet iştimal içinde ruz ü leyal kalmakta ve bazıları dahi cevami-i şerifede temkin edilmekte olduğu nazar-ı teessüfle görülmekte ise de cümlemiz memalikimize gönderilen böyle biçaregan-i ducret nişanı evvel emirde bir mahalle cem eder ve mahallat eimme ve muhtaranından edilecek tahkik üzerine ve ifade olunan mahallerin dahi bir kıta defterini celb ettirip ve zikrolunan mecmaa dahi müsteiddandan bir kaç ketebe getirip muhacirînin esamisini yegan yegan sebt-i defter ederek bu veçhile

birer ikişer hanelerimize ve münasib mahallere tevzii ve îvâ eyler ve birkaç gün esbab-ı maişet ü rahatlerine umumen ve hanelerinin istiaabına ve eshabının kudret ve servetine nisbeten mahall-i mahsus tayin olunacağına kadar tehyie ve ikmal eyler bulunduğumuz halde Dersaadet’de bu yolda bir gayret görülmediği ve binaenaleyh erbab-i haysiyet ü iktidardan bu bâbda iktiza eden mesai ve gayret görülememesi ahad ve efrad için dahi bais-i fütur olarak edilen teşvikatın tesirini tahfif etmekte olduğundan bu misillü biçareganın teshil-i havayic-i zaruriye ve vikaye-i hayatları için bir suret-i muntazamada îvâ oluncaya kadar birer ikişer hanelerine taksimi muvafık-ı şime-i mürüvvet-i vatanperveri olmakla ve cümlemiz bu bâbda fedakarlığa hazır bulunmakla heyet-i muhteremece tensib olduğu surette icabının iktiza eden mahalle iş’arı hususu makam-ı riyasetten muntazırdır.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Efendim, bu okunan varakaya dair âzâ-yı kiram hazeratıyla beraber bazı müzakerat olunduydu ve bunun üzerine bugün sabahleyin Altunizade İsmail Efendi hazretleriyle görüştüm.

¹⁷⁹ Celse saat yediyi çeyrek geçe açıldı. Nazırlara ayrılan yerde İkiyadis Efendi, Hamid ve Ekrem Bey (Şura-yı Devlet âzâsı) buluyorlardı.- *La Turquie*, 15 Ocak 1878.

Reis: —Biraz hızlıca söyleyin; zira istenogı-raflar işitmiyorlar.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Bugün sabahleyin bendeniz Altunizade İsmail Efendi'ye gitmiş idim. Bu evrakın meali olan dünkü müzakeratı kendilerine arz ettim. Onun üzerine kendileri derhal 100 bin kuruş vereceklerini vaad ettiler. Oradan çıktım, Cevdet Paşa hazretlerine gittim. Cevdet Paşa hazretlerine de heyet tarafından ifade ettim. Yeniciami-i şerif tahliye olunuyor, Hamidiye imaretinin de bize teslimini istedim. Gelen muhacirîn bir akşam ve bir sabah orada misafir olacak ve ertesi gün evvel gelen sırasıyla hanelere taksim olununcaya kadar o gün masrafı bizim tarafımızdan olmak üzere bir çorba ve bir ekmek verileceğini kendilerine arz ettim. Onlar da muvafakat buyurdular: “Biz de şu reyde beraberiz, icab eden muaveneti ederiz.” dediler. Ondandır zabtiye müşirine uğradım. Ona da bunları arz ettim. Kendileri de memnun oldular: “Biz de lazım gelen fedakarlıktan geri durmayız” buyurdular; bununla beraber Redif Paşa'nın konağı ve bazı bu yolda konaklar var; madem ki bugün camilerimize dolduruyoruz. Onlar niçin kapalı kalsın? Bunlar açılsın, muhacirîn konulsun. Âzâ-yi kirama arz ederim ki bir komisyon teşkil olunsun da bazı hamiyet-mendan taraflarından olunan ianata baksın; fakat bu komisyon yalnız sarfiyata baksın. Eğer münasib ise vezne İsmail Efendi hazretlerine havale olunsun da gelen bir araya teslim olunsun.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —40 milyon millette Altunizade İsmail Efendi gibi bir zât pek nadir bulunur. Cümlemiz eminiz. Her taraftan ve mebusan-ı kiram dahi emindirler.

Heyet: —Hay, hay!

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —O zât-ı âlîye havale ederiz. Bir de sarfiyat için bir komisyon yaparız. Bu tertib üzere hareket edelim. Bunun müzakeresini âzâ-yi kirama teklif edelim. Eğer müsaade buyurulur ise buna göre bir encümenin teşkiline karar verelim.

Heyet: —Cümleten teşekkür ederiz.

Agob Efendi (İstanbul): —Teşekkür ederim. İane sandığını ona teslim etmek pek münasibdir ve ayrı komisyon teşkil olunması kararlaştırmıştı. Şimdi kaç kişiden teşekkül edeceği kararlaşınsın. Madde bunun sarfiyatı değil, öteden beriden toplanacak paralardadır. Komisyondan münavebeten bazan

gidilir, bakılır; geldikleri vakit ne suretle bakılacak, müzakere olunur. 10 kişiden 20 kişiye kadar bir komisyon teşkil olunacağına dair bir karar verilsin.

Daviçon Efendi (Yanya): —Bir ifadem var.

Reis: —Bu hususa dair ise söyleyin.

Daviçon Efendi (Yanya): —Evet, evet.

Daviçon Efendi (Yanya): —Hacı Ahmed Efendi'nin söylediğine dairdir. Altunizade İsmail Efendi hazretleri olduğuna bendeniz de teşekkür ederim. Cümleten teşekkür ederiz. Agob Efendi'nin buyurdıkları komisyonun teşekkülü, zannederim, iyi olur; fakat sandığa konacak şey evvel be-evvel burada mebus bulunduğumuz cihetle paraca bir fedakarlık göstermeliyiz. Heyet tarafından bir himmet buyurulmasını niyaz ederim.

Reis: —Âzâ-yi kiram ne mikdar şey ita ederler ise maaşlarından verilmek üzere hemen karar verilsin; derhal o mebalîğ maliye nezaretinden celb olunsun.

Daviçon Efendi (Aydın): —Efendim, bu encümenin haricinde bulunmalı.

Reis: —Bendeniz kendi tarafımdan 20 kaime olarak heyete arz ederim ve bu husus için komisyona teslim ederim.

Agob Efendi (İstanbul): —Herkes söyleyecek ise şimdiden söyleyelim. (*Heyette bir gürültü*)

Reis: —Dinleyelim.

Bazıları: —Beşer kaime olsun.

Manok Efendi (Haleb): —On kaime olsun; ben on kaime veririm.

Reis: —Bu mecburi bir şey değildir. Beynimizde ziyadeye muktedir olmadıkları gibi ziyadeye tahammülü olan da vardır, zannederim.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Vardır, efendim; belki bulunur.

Reis: —Şimdi tensib ederseniz bu kadar verilsin; fakat ziyade verecek olur ise yine versin.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Münasib efendim.

Reis: —Ziyadesini veren, o da mukteza-yı mürüvvettir; onu da maal-memnuniye kabul ederiz.

Daviçon Efendi (Yanya): —Efendim, beş kaime iki liradan ibarettir. On kaime yapalım.

Reis: —Orasını arz edeyim; çünkü bu mürüvet bahsidir. Bu müttehiden bir karar verilmekle hasıl olur; çünkü kanun layihası gibi bir şey değil ki ekseriyetle karar verelim.

Umuman razı olurlar ise on versinler, beş versinler, ne verirlerse kendi hamiyetleridir.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Ona hepimiz razıyız, isteyen daha ziyade versin. On pek iyidir. (*Bazıları ona iblağı ve bazıları beş kaime vermeğe mecbur olunması hakkında, âzâ beyninde gürültü olur.*)

Reis: —Âzâ-yı kiram birbirine nazı geçtiğinden beş mecburi olsun. Bu kanuni değil. Mecburiyet-i insaniye. Bu cihetle; eğer ziyade veren olur ise zararı yok; elbette faydadan hâlî değil. Nasıl tensib eder iseniz? Umumen karar verelim mi?

Heyet: —Evet. (*Gürültü basıl olur*)

Reis: —Böyle olduğu surette bu bir mürüvettir. Heyetçe güya bir resmi karar verilmiş rengini almasın. Bunu şubelerce rüfeka-yı kiram birbirleriyle müzakere etsin.

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Sonra şubenin kararı ve para veren zevatın esamisi burada alenen okunur, beyan olunur; bu halde demek oluyor ki heyetin edeceği ianeye şubelerden verecekleri varakta, üzerine bakılır. Mikdarını tayinden şimdi sarf-ı nazar edelim.

Heyet: —Olur, efendim.

Mustafa Efendi(?): —Beşdir. Muayyen olsun şimdi, efendim.

Reis: —Zannederim ki içimizde beş veremeyen adam yoktur.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Biz şubelerde defter yaparız. Âyan-i kiram hazeratı da bizden ayrı, gayri değildir. O defteri kendilerine arz ederiz.

Reis: —Elbette... Münasebet-i kanuniyemiz olduğu cihetle onlara da nazımız geçer, onların da bu bâbda mürüvvetlerini elbette isteriz ve daha ziyade onlar da himmet edeceklerine şübhemiz yoktur. Heyetin tayin buyuracakları veya teşkil edecekleri encümen veya komisyon marifetiyle oraya müracaat olunur; sonra heyetçe beyan-ı teşekkür ederiz.

Salim Efendi (Kastamonu): —Mebusan ile âyan-i kirama Meclis-i Umumi itlak olunur. O yapılacak komisyonda âyandan da bazı zevat bulursa ianeye daha kuvvet olur.

Manok Efendi (Haleb): —Zannımca âyan-i kiram hazeratı kendileri beyinlerinde bir şey yaparlar; bir kere istimzaç olunur, eğer muvafakat ederlerse birlikte yapalım. Yoksa biz kendi işimizle bakalım.

Sadi Efendi (Haleb): —Bu mesele kararlaştı. Meselenin bidayetinden şimdiye kadar hiçbir

hamiyet-mend Osmanlı vüs'unun yetiştiği mer-tebe ianeden geri durmamıştır; fakat bu muhacirinin burada durup böyle tekessür etmeleri ne kadar ikdam olursa ne kadar bakılsa, kemaliyle işler yerine getirilemez; bunlar Babialı tarafından icab eden mahallere gönderilmesi pek münasib olur. Hakikaten bendeniz buraya gelirken birkaç yere uğramıştım. İzmir ahalisinin şu muhacirîn hakkında cihad hakkında ettikleri himmeti bir derecede müşahede ettim ki, bu himmetlerine hakikaten teşekkür olunur.

Reis: —Cümlemiz teşekkür ederiz.

Sadi Efendi (Haleb): —Bununla beraber yalnız buraya civar olan İzmir ile Bursa ve bazı vilayetlere ve bazı civar olan mahallere lüzumu mikdar gönderildi. Şimdi ben şurayı hatırıma getiririm ki bunların birazı da bizim taraflara, Adana vilayetinde Mersin iskelesine çıkarılmak üzere gönderilse münasib olur; çünkü orada bir muhassenat vardır. Birinci derecede odun ile kömür çok, ağaç çok; hiç olmaz ise bir ateş yakarlar. Mutasarrıf da vazifesini eda eder. Bu adamlar rahat otururlar; lakin denilecek ki Adana'nın havası gayet vahim. Vakıa vahim ise de yaza kadar otururlar ve rahat edebilirler. Heyet münasib görürse icab eden mahalle ihtar olursa... Bu da tensib olunursa tayin edeceğimiz komisyon Heyet-i Mebusan âzâ-yı kiramından bu makule mütalaaları olanlar bu makule şeyleri oraya malumat versin, beyan etsin, onlar da heyete arz etsin; sonra Babialı ile muhabere eder, bu bâbda bir karar verilerek bir netice hasıl olur.

Heyet: —Pek âlâ!

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Bizim vilayetimiz muhacirîne her hususta muavenette bulunur. Bundan başka bir muhassenat daha vardır. Babialice böyle bir şey münasib görülürse bizim vilayet buna müteşekkiren her türlü hizmet ederler ve her bir fedakarlığı göze alırlar; hususiyle bizim her birerlerinin haneleri açıktır. Her birerlerimizin evi için, umum değilse de bir mahallede hiç olmazsa bir hanedan vardır; onların her gün evlerinde pek çok misafir bulunur. Aylarla, yıllarla oturur. Bizde böyle bir muhacirîn her nereye gitse yiyeceğini ve giyeceğini, hasılı her hususta muavenet ederler. Kendileri yiyeceklerini ve giyeceklerini onlara yedirip giydireceklerini ve müteşekkiren kabul olunacaklarını arz ederim. Gönderildiğine vilayetim tarafından teşekkür ederim.

Reis: —Şimdi bize lazım gelen şey arz olunur, inşallah, buna bir çare buluruz.

Birisi: —Müsaade isterim!

Reis: —Lütfediniz, bu bahsimiz dairesinde ise pek âlâ; eğer bahsimizden hariç ise sadede değişir, iş değişir.

Mustafa Bey (Selanik): —Şimdi bir komisyon yapılacak, efendim; o komisyona bir vazife de tayin etmeli; zira gelen muhacirîn gece cami altında yatıyorlar, ölenler de pek çok. Aç olanlar var. Bir İngiliz komisyonu varmış. İngiliz elçisi vasıtasıyla onlara çorba verirlermiş; bunun için teşekkür ederiz, fakat Avrupa bizi bu derece çürüttü; ona da teessüf ederiz. Biz kendimiz bu adamları idare edelim; onlar da iane ededursunlar, fakat bize bir vazife tayin ediniz ki geldikleri vakit beslemek ve ferdası gün bir yere iskan etmek üzere buna bir karar vermeli, komisyona bir vazife tayin etmeli.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Sadık Paşa hazretlerinin taht-ı riyasetinde bir muhacirîn komisyonu var. Onlarla da bir müzakere olursa, zannederim, iyi olur.

Agob Efendi (İstanbul): —Müsaade buyurur musunuz, efendim? Bu deveran eden müzakere teferruatına dair olan şeyler komisyon teşkil olunduktan sonra bakılır. Mesmuat-i acizaneme göre Şehremini Galib Paşa hazretleri de iyi himmet etmişler, vazifelerini etmişler. Hiç bakılmamış dememeli; hakkı ketm olmuş olur, onun için teşkil olunacak komisyona havale olunsun. Heyet-i kiram bununla meşgul olacağına komisyon meşgul olsun; fakat hükümetin ettikleri himmet ve yaptıklarına hiçbir diyeceğimiz yoktur. Muhacirîn ziyade olduğu için bazı da noksan oluyorsa da ona da bakılmaz.

Mustafa Bey (Selanik): —Gelen muhacirlere geldiği anda bir sıcak camie koyup, imaretten istediği bir çorba, pişsin, yedirelim. O gece orada yatıralım. Ertesi günü sevk etmek vazifemizdir. Yine muhacirîn komisyonu yapacağını yapsın. Teferruatını yine müzakere etsin. Daha münasib ise kararlaştırılsın. Bu bahsi geçelim.

Ragıp Bey (Aydın): —Müteaddid komisyonlar var. Bakılır ve daima da külliyetli ianeler oluyor. Elhamdülillah, bununla beraber heyetimiz tarafından olunan ianeye teşekkür olunur: fakat camide muhacir yatmaz; o civarda bazı haneler ve münasib daireler ve eski zabtiye dairesi var. Tahliye olup oraya nakl olunur ise rahat ederler.

Reis: —Şimdi burası anlaşılın ki camide yahut o civarda o gece açlıktan, soğuktan zahmet çekmesin, yoksa orada daimi iskan maksadiyle değil. Çarçabuk veyahut o gece saat üçte geliyor, yer bulunmuyor: onlar orada misafir edilerek bir sıcak çorba... Bir parça ekmek... Karnı doyurularak... Ferdası günü komisyon-i mahsus var ya!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Devletçe tayin olunmuş. Onlar marifetiyle bir takım yerler tehye olunup nakl ile iskan olunur. Maksat odur. Yoksa daimi suretle orada iskan etmek değildir. Bu misillü bahisler esaslardır. Teferruattan bahsolunamaz. Teferruattan komisyon bahseder. Komisyon teşkiline karar vermeli. Komisyon teşkil olunmalı. Komisyon-da teferruatını layıkıyla mülâhaza edip neticesini buraya arz etmeli. Burada tasdik etmelidir.

Reis: —Efendim, heyetçe böyle hizmetle mükellef olmak ve iktiza eden şeyi beyan etmek üzere 20 zevattan mürekkebe bir komisyon teşkiline karar vermeliyiz.

Umum: —Evet, evet!

Reis: —Tamam, öyle ise şubelerde tezekkür olunsun. Ne yapmak lazım gelir ise o tedbiri itihaz edeceklerdir. Demin bazı ifadeler var idi.

2- Müzakerede İntizam ve Devam Bahsi

Hüdaverdi Ohannes Efendi (İstanbul): —Şayan-i dikkat olacak bir madde vardır ki onu refiklerim efendilerin nazar-ı mütalaaya almalarını arz edeceğim.

Bir mahdan beridir, meclisimiz açılalı, matteessüf müşahede ediyorum ki ekseriya bizim mecliste lakırdılar dağılıyor; yani müzakereler yoluyla (yoluyla) cereyan etmiyor. Bir madde karar bulmaksızın diğer maddeye nakl-i kelam olunuyor ve böyle neticesiz kalmaması için, matlub hasıl olmuyor; mesela bir madde üzerine şikayet olunuyorsa onun def'i esbabının çaresi düşünülmüyor. Bendenize kalır ise mebusan efendiler bir nutuk irad buyurdıkları halde matlub olan şeyin istihsali ne esbaba tevakkuf ederse onu beyan buyursalar çok faydalı olur. Evvela matlub olan şey suhuletle hasıl olur, saniyen ol maddeden birkaç gün sonra yine bahsolunmağa hacet kalmaz ve bununla vakit zayi etmeyiz, başka işlere bakarız. Bu surette arz ettiğim maddeye, yani mevki-i müzakereye konulan maddelere bir karar verilip de ondan sonra başka maddeye geçilmesini hassaten rica ve teklif ederim.

Mustafa Bey (Yanya): —Layıkıyla iş görmek için evvela saatimizi taksim edelim, ondan sonra iş görülür.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Bir madde üzerine verilen layihaların müzakeresi encümene havale olunur, encümenden gelmedikçe işimize karar verilir mi?

Reis: —Bakarız.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Onun için diyeceğim ki bu işlerin birisi bitmeden öbürüne başlanacaktır, sırasıyla gitsin.

Sadi Efendi (Haleb): —Ohannes Efendi'nin beyan buyurdıkları nutuk hakikaten şayan-i dikkattir; fakat zannederim ki meclisimizde o dereceye kadar dağılmış bir müzakere cereyan etmiyor. Âzâ-yı kiramın söyledikleri reyler cümleten istimaa şayan ve bir dereceye kadar muntazam cereyan ediyor. Hem onun için mühim bazı bahisten bahs-i ahara intikal eder; bit-tabi bunun için bir miktar da vakit zayi olur. İş de değişebilir. Bu da muhassenattan hâlî değildir; lakin bununla beraber bir derece daha takayyüdat altına alınsa da usulüne tatbik olursa iyi olur; ama bütün bütün bizim müzakeratımız yolsuz demek, bu da fena şeydir; şayan-i itibar değildir.

Ohannes Efendi (İstanbul): —Sadi Efendi hazretlerinin buyurdıklarını işittim; fakat bendenizin muradım ne olduğunu anlatamadım, ezcümle geçen gün mehakimden şikayet olundu; bendeniz hakipayinize söyledim, zât-ı âlîniz de bendenize söylediniz; bundan ne hasıl oldu? O günü neye karar verildi? Bunun için adliye nazırına bir tezkire mi gönderilecek? Bir memur mu istenecek? Buna karar verilmeksizin geçildi. Bundan ne hasıl oldu, efendim? Bir çeyrek sohbet ettik. Bir fayda hasıl olmadı.

Manok Efendi (Haleb): —Geçen gün beyan ettiğim ifadede idare-i dahiliyemizde bazı mertebe bulunan emniyetsizliğin önünü almak için temin etmeleri lakırdısı vardı. Bu teminat ibaresine herkese istediği surette mana verdirmemek arzusunda bulunduğumdan o günkü ifadelerimin bazı cümlelerini tekrar ile beraber izaha lüzum gördüm. Şöyle ki:

İfademin hülasası, mücazat ve mükafat matluba muvafık derecede mevki-i icraya konulmadığından müstakimül-etvar memurlara fütur geliyor ve su-i ahval sahibinin cesareti kat be-kat artıyor ve bu hal devam ederse az vakit zarfında taammümünden korkulur ve bunun ise fena te-

siri olur. Mülkün harabiyetine sebep-i hakiki olacağından bu bâbda hissiyatımızı daima ve alenen beyan etmek borcumuz olup ve bu yolda uygun-suz ahvalin çaresi addolunan şiddetin şimdiden ve bugünden bed ile mevki-i icraya konulmasına dair dahiliye ve adliye nazırları paşalar hazeratından izahat-i muknia ile kalbimizi tatmin ve temin etmeği arzu ederiz ve şayan-i mücazat olanlar devletçe malum olmadığı halde tarafımızdan tayin-i esami ile bir takım vukuat da meydana konulabilir.

İşte benim efkarım ve istediğim şey budur; zira benim eşedd-i arzum devletin ve milletin hukuk ve menafiyle birlikte saadet ve refah ile mahzuz kalmasıdır.

Agob Efendi (İstanbul): —Ohannes Efendi'nin söylediklerine cevaben Mustafa Bey bir söz söyledi. Bendeniz de ona cevap vereceğim. Mustafa Bey buyurdular ki evvel emirde vaktimizi tayin etmeliyiz. Hakikaten nazar-ı dikkate alınacak bir maddedir. Eğer bizim vaktimiz muayyen olmaz ise ne vakit geleceğiz? Nerede bulunacağız? İşlerimiz layıkıyla gidemez; vakıa vaktimiz ehemmiyetli vakittir ve ne kadar çalışılır ve ne kadar görülür ise o kadar işlerimiz vardır. Alel-husus kanun layihaları, arzuahaller, bilmem sair evrak; bendeniz heyet-i âlînize arz edeceğim ki saat beşte toplansın. Beş buçukta şubelere gidilsin. Şubelerin de jurnalı makam-ı riyasete takdim olunsun. Yediye kadar herkes encümenlere gitsin, saat yedide umum toplansın, yediden dokuza kadar müzakere-i aleniye olsun. Dokuzda yine herkes şubelere ya encümenlere gitsin. Yarım yahut bir saat sonra icab ederse makam-ı riyasetten umuma davet olalım; yok icab etmezse herkes gitsin işi ni görsün. Bendenize gelince: Efendim, Mustafa Beyefendi'nin söylediği hakikaten pek doğru bir sözdür. Bunu da eğer heyet-i kiram kabul ederse böyle karar verilip işlerimize devam edilmesini rica ederim. Bu bir cihetidir.

Manok Efendi (Haleb): —Bu Ohannes Efendi'ye cevap olmadı.

Agob Efendi (İstanbul): —Bazıları söylediler ki bu Ohannes Efendi'ye cevap olmadı. Bendeniz zannederim ki bir ayın içinde dahi iş görülmemesinin çok sebepleri var. Malumunuzdur ki biz biraz vakit intihablar ile uğraştık. Sonra takdim olunacak teşekkürname ile uğraştık. Az vakittir bu müzakerata giriştik. Hatırda olmalıdır ki böyle bir zamanlarda herkesin yüreği nasıl

rahattır? Herkes söz söyler. Şimdi öyle değildir. Bunun başlıca esbabı vatanımız kanlar ve ateşler içinde; onun için bazı sadedden çıkar gibi sözler söylerlerse esasına varmalı. Biz bir ay içinde buyurdıkları gibi başlıca büyük bir şey görmediğimiz malumdur.

Sadi Efendi (Haleb): —Arkadaşımız Agob Efendi'nin buyurdıkları hakikaten şayan-i itinatıdır. Biz sabahleyin saat beşte gelirsek ve akşam üzeri iki üç saat vakit bulup da encümenlerde iş görülürse o halde bir parça iş görmüş oluruz; bendeniz arzuhal encümeninde bulunuyorum. Vakit yok. Sabahleyin altıda geliyorum, buradan 11'de çıkıyorum. Gelen arzuhaler orada kalıyor. Zannederim, sair encümenlerin de işi böylece tevhür ediyor. Bu suretle asıl mühim olan işlerin ekserisi oralarda bulunuyor. Bir vakit bulmak yolunu bulmalı. Ya erken gelmeli veya hut buradan vaktiyle çıkılmalı. Şimdilik bu kadar mevadd-i sabıka vü hazıra vardır. Bakmıyoruz, vakit yok, efendim.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Her vakit: “Bu ona cevab, o buna cevab!” diyerek iş göremiyoruz. Böyle iş görülmez.

Reis: —Deminki arz olunan mesele gayet mühimdir ve birkaç kere makam-ı riyasetten arz ve rıza olunmuş idi ki vakt ve zamaniyle teşrif olunsun. Şubelerde, encümenlerde kalan bazı hususata vakit bulunularak müzakere edip görülsün, diye... Şimdi filhakika vaktimiz pek nazik ve dardır; çünkü günler kısa. Bu cihetle vakit ve zaman gayet mühimdir. Şimdi teklif olunan mesele nedir? Yani saat beşte gelinsin dediler. (*Umum, tarafından gürültü*) Kerem ediniz, şimdi bazı âzâ-yı kiram saat beşe kadar her halde gelebilir. Zannederim ki başka bir maksat yok. İlla Heyet-i Mebusanca lazım gelen işleri müzakere etmek ve bununla beraber geçenlerde de arz ettiğim gibi bizim bazı ıstıka eylediğimiz, bazı istizah eylediğimiz zevat saat dörtten on bire, on ikilere ve belki gece sekizlere ve ferdası gün ikilere kadar bir takım müzakerat ediyorlar. O Heyet-i Vükela-yı devlet, şimdi bizim heyet, vükela-yı millet de kendi vazifesini ifaya dikkat etmez ise sonra bizim sözümlüğün o kadar tesiri olmaz; bunun için burasını gayet rica ederim, teklif olunan şey ki saat beşe bir karar verilmesi. Saat beşte âzâ-yı kiramın hazır bulunması ve saat beş buçukta âzâ-yı mevcudenin isimlerini mübeyyin şube rüesası tarafından jurnaller yapılması ve saat beş buçukta

gelecek jurnaller makam-ı riyasete verilip meclis-i alenide kıraat olunarak âzâ-yı kiramdan herhangi zevat ömr-i şer'isi olup da bir tezkire yazar yahut evvelki gündün mezun olur ise o zevatın esamisi alenen kıraat olunması.

Agob Efendi (İstanbul): —Her yerde böyledir.

Reis: —Kerem ediniz ve âzâ-yı mevcudemizin mikdarını bilmeliyiz ve kimler geliyor, kimler gelmiyor, bilmeliyiz. O da alenen malum olmalı. Saat beşte gelindikten sonra yediye kadar encümenlerde iş görmeliyiz. Her taraftan şikayet olunuyor. Halk geliyor. Cevabını istiyor. Onların işleri ve layihaları var. Tezekkür olunamıyor. Vakit kalmıyor; çünkü saatimizi bilmez ve riayet etmez isek iş göremeyiz. Bundan sonra saat yediden dokuzu kadar aleni imtidat eder, dokuzda tatil ederiz. Yine şubede encümenlere dağılırız. Eğer mühim bir iş zuhur ve müzakeremizin imtidadına sebebiyet verecek bir şey olur ise yine ictima ederiz. Artık yarım saat mı, bir saat mi, velhasıl 11'e kadar mevcut oluruz. Ehemmiyetli bir şey yok, yani aleni müzakere olunup da karar verilecek tür mesele bulunmazsa o vakit beşten on buçuğa kadar herkes encümenlerde işlerini bitirirler. Müzakere-i aleni yede ihtimal ki ona, on bire, belki geceye kadar bile sürer. O başka, o bahs-i ahar. Asıl şimdi saatimizi taksim edersek ve gelenimiz ve gelmeyenimiz malum olursa bazı derece hizmetimizi de beyan ederiz. (*Heyetçe kabul olunur*) Bu halde taksim-i evkat keyfiyeti ve suret-i ruyet mesalihi bu suretle zabta geçiririz. Kendimizin esasen bir dahili kararımız var ki ona itibar etmek her âzânın vazifesidir, mecburdur; sonra artık okunduğu vakitte kimler gelmezse o malum olur.

Agob Efendi (İstanbul): —Emir buyurulur ise vaktin ve zamanın pusulasını yapmalıyız, talik etmeliyiz. Vaktinde gelmeyenlerin namı belli olur, efendimiz.

Reis: —Pek âlâ; bu halde bu suret kabul oldu. (*Heyet beyninde gürültü*)

3- Maarif ve Islahat Bahsi

Abdül Bey (Yanya): —(*Kürsi-i hitabete* çıkıp bir varaka okumak ister.)

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Reis Efendi hazretleri, biz layiha okumağa cevaz vermeyiz. Geçende burada karar verildi, men olundu. Layiha verecek olan mebus makam-ı riyasete takdim etmeli. Reis encümene havale etmeli. Encümende hülâsa olur. Makam-ı

riyasete gelir, orada okunup icab eden sual, cevab olur.

Abdül Bey (Yanya): —Layiha değildir; hatır-i acizaneme gelen lakırdıyı söyleyeceğim.

Reis: —Şimdi heyetçe bazı ıslahat veyahut kavanin-i saireye dair levayih olursa, filhakika, geçenki kararımız iktizasından idi. Encümene verilsin, encümen layihasını versin. Şimdi kendilerine sorarız. Eğer böyle ise encümene havale olunmak üzere makam-ı riyasete versinler; yok, bir nutuk, yani mütalaatını arz etmek üzere bir makale ise o başka...

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Karar verildi ki layiha olsun, nutuk olsun okumak istediği vakitte okuyabilsin; böyle karar verildi. (*Umum gürültü eder*)

Reis: —Yok, layiha ile nutkun farkı var. Layiha encümene gidecektir; fakat nutuk, yani makale, ama uzun, kısa, her ne ise, o başka... O vakit arkadaşlar dinlemeğe mecburdur.

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —(Baktıktan sonra layihaya da bakabiliriz. Evvelki gün buna karar verildi idi.

Reis: —Şimdi saati taksim ve tefhim ettik; şimdiki ittihaz ettiğimiz usul badema nutuk irad edecek zevatın esamisi sırasıyla kayd olunup meclisimizin jurnaline derc olunacaktır. Bugün filan zât, filan maddeye dair bir nutuk irad ediyor; filan gün filan şey müzakere olunacak. Bu böyle... Badema âzâ-yı kiram irad edeceği nutuk gerek mufasssal gerek kısa, her ne ise ve ne maddeye dair ise evvela haber verecek, sırasıyla ismini kayd ettirecek, geçen sene de herkes hatırına geleni kalkar, irad ederdi; onun için şimdiye kadar cari olan usulün ibkası lazımdır; binaenaleyh her ne ise dinlemeliyiz.

Abdül Bey (Yanya): —(*Şu nutku kıraat eyledi:*) Efendilerim, işbu irad edeceğim nutuk badi-i nazarda vakt ü hale münasib görünmez ise de temin-i istikbal için halen dakika fevt etmeksizin bir takım istihzarat-i esasiye üzerine söz söylememek dahi abes olacağından hatıra gelen bir iki sözü söylemeği münasib gördüm ve nihayete kadar istima buyurulmasını niyaz eylerim.

Devlet-i Aliyye'nin Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında mâlik olduğu mülk, ıslahat ve medeniyet, rub'-i meskunun en müsteid bir noktası olduğu halde matlub olan terakkiden geri kalmasının sebebi acaba nedir? Zann-i acizanemce bunun sebebi evvela cehalet, saniyen istibdad ve

salisen serkarda bulunmuş olan zevatın adem-i dirayetlerinden veyahut sefahat ile meşgul olmalarından devlet ve milletin terakkisine kemahiye-hakkıha sarf i himmet edilmemiş olmasıdır.

Binaen alâ zâlik zât-ı hazret-i padişahi bizzat işin ehemmiyetini teyekkun buyurarak kaide-i istibdadı ref ile devlet ve milletin selameti olan usul-i meşveret ü meşrutiyete teklif bile vuku bulmaksızın nail olmak yalnız millet-i Osmaniyyeye nasibi olmuştur.

Zât-i hazret-i şehriyarinin devlet ve milletleri hakkında ihsan buyurmuş oldukları usul-i meşvereti biz dahi bir nimet-i uzma bilip hüsn-i istimal ve devlet ve milletimizi an-karib medeni-i tam bir hale isal etmek için, vaktimizi teferruatıyla zayi etmeyip mevadd-i esasiyeye hasretmeli ve bir an evvel mevki-i icraya koymağa cümlemiz el birliğiyle çalışmalıyız; zira düne kadar, yani Kanun-i Esasi'nin neşrine kadar vuku bulan fenalık serkarda bulunmuş olanlara atf olunurdu. Bundan böyle ise ne ki olursa tamamiyle bu meclise aid ve racidir. Bina-berin vazifemiz ne derecede azim ve mesuliyetimiz dünya ve ahretçe ne mertebede büyük olduğunu tarife hacet yoktur.

Efendilerim; cümlelerin malumudur ki dünyada hiçbir devlet yok ki devlet ve milletin terakkisini arzu etmemiş bulunsun.

Devletimiz dahi daimül-evkat devlet ve milletin terakkisini maa-ziyadetin arzu etmiştir. Hususa cennetmekan Abdülmecid Han hazretlerinin vaz buyurdıkları Tanzimat-i Hayriye devlet ve milletin terakkisini ve istikbalini temin eder bir âdil nizam idi. Çi fayda ki maarifin fıkdanı cihetiyle memurların adem-i iktidarı veyahut kayıtsızlığı Tanzimat-ı Hayriyeden memul olunan terakkiyat tamamiyle müşahade olunmadı. Muahharan bunca nizam neşrolundu. Cüz-i azami keen-lem yekun hükmünde kaldı. Vilayat nizamnamesi neşrolundu. Bihakkın mevki-i icraya konulmadı. Belediye nizamnamesi verildi. Belediye reisleri valilerin saraydarlık hizmetinden ve belediye varidatını valilerin arzu ettikleri yolda sarf etmekten başka devlet ve milletin hangi işine yaradı? Devlet ve milletin ruhu mesabesinde olan maarif nizamnamesi neşrolundu; mekteb denilecek, numunelik için olsun, bir mektebimiz vücade gelmedi. Turuk nizamnamesi tamim olundu, hazine-i devlet ile ahalinin milyonlarla liraları sarf olundu. Beş saatlik olsun bir araba yolu vücade gelmedi! Ve kıs alâ zâlik...

Bu cümleden murad nizamatomızı medhetmek değildir; çünkü nizamatomız derece-i kafiye de değildir. Nizamatomı kaleme alacak kanuni adamlarımız enderdir. Maksat nizamatomı tamamiyle anlayacak ve mevki-i icraya koyacak memurlarımız olmadığını beyan eylemektir. Bu da maarifimizin fıkdanından ileri gelmiş bir keyfiyettir; çünkü memurlarımız eshab-i maarif ü iktidardan olmuş olaydı nevakısıyle beraber mevcut olan nizamatomı icra etmiş olurlar idi ve hayliden hayli terakki dahi müşahede olunmak lazım gelirdi.

Bir devlet ve bir milletin esası maarif-i kamile ve nizamatom-i âdile ve bunları icra edecek memurındır. Bizde bu üç şey dahi noksandır. Esas noksan oldukça teferruata ne kadar sarf-ı himmet ü gayret olursa faydasız kalır. Devlet ve milletimizi bir an evvel medeni bir hale getirmek için dakika fevt etmeksizin esas olan şu üç maddeye hasr-i dikkat etmek vezaimimizin birincisidir.

Nizamatom ve memurân hakkındaki mütalaa-i acizanemi badehu arz ü beyan etmek üzere şimdilik gerek nizam vazının ve gerek nizam icrasına muktedir memurlar yetiştirmesinin mevkufün aleyhi ve bütün memaliki medeni bir hale isal ile saadet-i dünyeviye vü uhreviyenin badi-i mücerredi olan maarif hakkında şu veçhile arz-i mütalaa eylerim. Dünyada refah ve saadet-i hal ile medeniyete müteallik ne kadar şeyler var ise cümlesi maarif sayesinde vücade gelmiştir. Maarifsiz hiçbir millet terakki etmedi, günden güne tedenni etti ve nihayet türlü türlü felaketlere düşer olmuştur. Bizim maarifimiz pek noksan olduğunu cümle-niz tasdik buyurursunuz, itikadındayım; çünkü bu hususta layık vech üzere değil, belki zerre kadar himmet olunmamış, diyebilirim. Bizde vakit ve hale göre faydası görülecek derecede olmayıp fevaid-i mahdudeye karşı seneler ile beyhude yere talebenin ömürlerini ifna eder. Gayr-i muntazam bir takım medreselerden ve her ne kadar bihak-kın matluba muvafık değilse de mehma-emken işe yarar katib-i askeriyeden başka millet için ne mekteplerimiz vardır? Mukaddema bir darülfünun mektebi küşad olundu. Açılmazdan evvel kapandı; muahharen Mekteb-i Sultanî açıldı; banun da layık, vech üzere henüz semeresi görünmedi. Payitaht-ı saltanat böyle; ya memalik-i mahrusenin hali? Bazı kasabalarda bulunan usul ü kaide-i tedrisiyesi yolsuz katib-i rüşdiyeden başka mekteb-i rüşdiye bulunmayan kasabalar ile köylerde sıbyan mektebi bile yoktur!

Anadolu ciheti dahi Rumeli cihetinden farklı olmayacak derecede bulunduğu zannında isem de pek de o kadar bilemediğimden hele Rumeli ve ezcümle Arnavudluk kıtasında hiçbir kariye yoktur ki mektebi olsun ve ne de bayram namazını kıldırarak ve hiç olmazsa cumadan cumaya bir ezan-i Muhammedi için imamları bulunsun. Şu biçare ahaliden müslüman olduklarına dair hüccet aranılrsa maarifsizlik sebebiyle isimlerinden başka ibraz edecek senedleri yoktur! Artık insaf! Bu cehaletle biz nasıl medeni olabiliriz? Nasıl terakki edebiliriz? Din-i mübinimizi nasıl muhafaza edebiliriz? Bu hâb-i gafletten ne vakit uyanabileceğiz? İnsaf! Bir de inasa mahsus yalnız İstanbul'da yeniden küşad olunan bir iki mektebden başka taşrada hiçbir inas mektebi yoktur. Şu inas taifesini insan sırasına koyduğumuz yok ki terbiyelerine dahi çalışmış bulunalım! Bilemiyoruz ki: Zükurun terbiyesi inasın terbiyesine mütevakıftır! Valide cahil olur ise çocuk ne derecede terbiyesiz ve ahlakları ne mertebede bozuk olacağı tefekkür buyurulsun!

Maarifimiz ne derecede dîn, bir an evvel ıslah ve mevki-i intişara konulması dahi o mertebede mühim olduğu beyandan müstağnidir.

İmdi, devlet ve milletimizin refah-i hal temini istikbalini gözetmeğe Kanun-i Esasi hükmünce memur olduğumuzdan medeniyetin hami-i hakikisi olan maarifin sürat-i mümkinine ile intişarını herşeye tercih etmeli ve icrasına kemal-i dikkatle çalışmalıyız; şöyle ki:

Mevcut bulunan medaris ve katibin usul ü kaide-i tedrisiyesini külliye lâğv ile inas ve zükura mahsus ayrı ayrı, köylere varınca, sıbyan ve rüşdiye katibi ve sancak başında birer mekteb-i idadiye ve payitaht-ı saltanat-ı seniyyede her bir ulum ve fünunu ikmal etmek için cesim bir darülfünun mektebi (sakın bizim şimdiki darülfünun gibi anlaşılmasın; mükemmel, yani ilm-i hukuk, ilm-i tıp, hendese, ziraat ve ulum-i saireye mahsus daireleri ayrı ayrı olmak üzere muntazam ve Avrupa'da olduğu gibi bir darülfünun olacaktır) inşasıyla kaide-i tedrisiyesi mükemmel olarak yeni bir usul vaz ve icrası hususuna, gelecek seneye bırakmayarak, bu sene li-eclit-tedkik meclisimize havale olunmak üzere, iktiza eden mükemmel bir nizamnamenin sürat-i mümkinine ile kaleme alması ve maarifin terakkisine hizmet etmek üzere bir akademi, yani cemiyet-i kübra-yi ilmiyenin teşkili bâbında icab eden makama

makam-ı riyasetten arz ü beyan buyurulmasının heyetimizin âzâ-yı kiramının tensibini fevkalade istirahat eylerim.

Maarif neşrinin teferruatı ve varidat-i muk-taziyenin tedarükatı hakkında ledel-icab mülâhazatımı ayrıca arz edeceğimden şimdilik beyandan sarf-ı nazar kılındı.

(*Bu nutuk esnasında âzâdan bazıları meclis-ten dışarıya çıkmalarıyla reis efendi bunun mü-nasib olmadığını ifade eder: nutkun bitamında alkışlar olur.*)

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Pek âlâ ve pek mühim bir şey, efendim; iki gün müsaade buyurulursa encümenlerde bunları tedkik edelim; sonra umumda okunsun, sonra âzâ-yı kiram münasib görürse kapıya gönderelim de icrasını isteyelim. Hayli böyle şeylerimiz daha vardır, efendim; en evvel bakacağımız şeyler bunlardır.

Reis: —Tensib ederseniz encümene havale edelim.

Heyet: —Pek âlâ.

Reis: —Madem ki tensib olunuyor; layiha encümenine gitsin, hülâsa olarak gelecektir. İkinci dercede umumda okunduğu esnada beyan-ı mütalaa edebilirsiniz.

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Bunun başlıca söylediği maarifin terakkisi ve işlerimizin hüsn-i suretle tesviyesi ve bir de bir şey söyledi: Dinimizin muhafazası.

Memurîn içinde vakıa fenası da var, lakin iyisi fenasına galibdir ve herkes de dinini bilir ve muhafaza eder.

Reis: —Herkesin irad edeceği makalat elbette fikr-i zâtîsidir. Vakıa buna cevap verilebilir, benim fikrim böyle değildir denebilir ve bununla beraber yani demek isterim ki maarif bize lazımdır ve hakikaten orası da malum olmalıdır ki bir memleketin ruhu maariftir; yani bunları beyan ve bazı esbab-ı mucibeyi tadad ediyor. (Kendi memleketimizin köylerin de İslamiyette fark yalnız isimlerdedir, isimlerden gayri müslümanlığa alamet bir şey yoktur!) diyor. Ulum ve maarifin noksanından dolayı şikayetti; hiç maarif yoktur, diye değil, zannedirim. Bir kere 20 sene evvelki halimizle bugünkü bulunduğumuz mevkiî eğer gözümüzün önüne alırsak terakkiyatımızın derecesi pek çabuk anlaşılır; lakin şimdiki kat' olunan mesafe sair memleketlere bakılır ise o kadar ileriye gidilememiştir. Burası da inkar olunamaz; vesair memleketlerde

görüldüğü da bizim maarifimizi kafi görmüyorlar. Şimdi bunu layiha encümenine havale ederiz, okunsun, sonra gelsin.

Heyet: —Evet, efendim; münasib!

Sadi Efendi (Haleb): —Muhtasarca cevap vereyim: Buyurdıkları nutkun ekser lüzumlu mahalleri var. Vakıa maarife herkes muhtaçtır; lakin Abdül Bey'in memalik-i mahrusenin mahall-i sairesine vukufu olmadığı cihetle layihasını kendi kıtasına nisbetle yapmış.

Abdül Bey (Yanya): —Mahall-i sairede olana, hakikaten cevap veremem.

Sadi Efendi (Haleb): —Abdül Beyefendi demin dinimizi muhafaza edeceğiz, buyurdu; biz dinimizi ne ile muhafaza edeceğiz?

Abdül Bey (Yanya): —Bendeniz orada pek âlâ yazdım; belki güzelce istima buyurmadılar. Anadolu cihetini o kadar bilmem; Rumeli ile, ez-cümle, Arnavudluk cihetini pek âlâ bilirim; cehil küfürden eşnadır.

Reis: —Bu layihayı encümene havale ederiz, encümen baksın.

Abdül Bey (Yanya): —Burada memurîn şeysi vardır ki buyurduktan memurîn tamamen ilm-i hukuk dersi görmüş olaydı daha iyi olurdu; fakat içinde dirayetlileri var, dirâyetsizlikten kayıtsızlık daha fenadır; madem ki biz terakki etmiyoruz. Artık hangi cihetten olduğu malum değil. Neye haml eder isek yine tebrî-i zimmet olamaz. İster ise dirâyetsizlikten, isterse kayıtsızlıktan, isterse sefahetle meşgul olmalarından...

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Bugün yalnız ilanda bir şey gördüm. Güya kavaim-i nakdiye kanunu müzakere olunacaktır. Saat dokuz oldu, okunsun.

Süleyman Bey (Ankara): —(*Makale-i âtiyeyi kıraat eder:*)

Meclis-i Mebusan'ın ibtida-yı küşadından bugüne kadar muharebe ahvaline dair vuku bulan mübahaseden başka terakkiyat ve ıslahat üzerine tadad olunan hâlât ve esasen adem-i terakkiyatımızı mucib olan esbati hakkında tedavül etmekte bulunan efkar hep bu heyetin bundan evvelki küşadında cereyan eden efkar cümlesinden bulunduğu arkadaşlarımızın ekserisinin malumudur ve bu keyfiyetlerin cümlesi ise Kanun-i Esasi bulunmayan ezmine-i maziyenin ekser-i seyyiatından neşet eylemiş mevaddan bulunduğundan şimdi onlardan sarf-ı nazarla yine Kanun-i Esasi ihsan buyurulan, günden bugüne gelinceye ka-

dar aranılan makasid-i asliyenin zamanemizin müsaid olduğu mertebede hasıl olup olmadığı bahsine gelelim: Müstağni-i tarif ü beyandır ki cümle hakayıkın tefrik ve temyizine hüsn-i niyet ve nazar-ı nasafat-ittisal ile bakan ve kaffe-i makasidın usulünü dahil-i daire-i imkanda arayan her zât edna bir mülâhaza ile görebilir ki emsali evailde görülmeyen ve belki dünya, dünya olalı hiç işitilmeyen böyle bir buhranlı zamanda mevki-i iktidara gelen ve mukteza-yi hal ü zamana göre mucib-i ıslahat ü terakkiyatımız olan Kanun-i Esasi'yi neşr ü ilan ile Osmanlıların şan ve şöhratinin ibkası için hâb ü rahatı terk eden böyle bir padişah-i gayur zamanında meydanda olan mesele-i mühimme-i hazıraya hüsn-i hitam verildikten sonra mevani-i terakkiyatımız bulunan mevadd-i muzırrenin peyderpey def ve ıslahı ile beraber saat-i zamaneye nisbetle suret-i seriada terakki edeceğimize tuttuğumuz yol delaletiyle şübhem olmadığı şöyle dursun, bu efkara iştirak etmeyen ne içimizde ve ne de küre-i arzda ehl-i insaf olan bir insan bulunamaz, zannındayım. Şunu da ilave-i makal ederim ki bundan on ay evvel yine burada vuku bulan ictimamızda ahval-i dahiliye vü hariciye hakkında bazı makaleler irad ile makam-ı riyasete layiha takdim etmiş idim. Bu kere dahi takdim etmek üzere derdest layihalarım var ise de efkar-ı mahsusama göre içinde bulunduğumuz zamanın icabatınca ahval-i umumiye üzerine böyle bir vakitte uzun uzadıya lakırdı söylemeği muvafık hal ü maslahat görmediğimden şimdilik bu kadarcık ile iktifa eyledim.

4- İzmir Belediyesi'nde Bir İltizam Yolsuzluğu

Mustafa Efendi (Selanik): —İzmir'de belediye aid olan ve zebhiye rüsümünü senevi daire-i belediye 800 aded lira vermek ve mezbaha denilen ebniyeyi 25 bin lira sarfiyle inşa etmek üzere 25 sene müddet imtiyaz ile Amerikalının birisi bir kaç sene evvel deruhdeye talib olmuş ve ol vakit vali bulunan zât dahi bunu terviç etmek üzere bulunmuş iken mahalli muteberanından bir zât daha ucuz masrafla bir ebniye yapılmak şartıyla müzayedesini teklif etmiş, nihayet iki tarafın vaz ettikleri şeraitle müzayedeye konulduktan Amerikalının koyduğu şart olan müzayedede senevi 4000 ve beriki tarafın dermiyan ettiği şeraitle 5000 lira daire-i belediye verilmesi takarrür etmiş olduğunu müteakib sedaret müsteşarı

Hurşid Paşa hazretleri Aydın vilayetine memur olmuşlar ve şu iki suretle ilzamen ihalesinden ise daire-i belediye tarafından emaneten idaresini bit-tensib Babıali'ye iş'ar ve iradesini istihsal etmiş olduğu halde bu karar ve iradenin hükmü icra olunmayıp şimdi işitildiğine göre vali-i lahik merkum Amerikalının dermiyan ettiği şeraitle ve senevi 800 lira daire-i belediye verilme üzere ona ihalesini Babıali'ye yazmış. Bu ise tahkikat-i mühimmeye değerli bir şey olduğundan mahallinin böyle bir iş'arı var ise tervicinin tehiri zımnında makam-ı riyasetten Babıaliye tezkire ve bir de Bursa'nın sâl-i hâl âşar malından İzmir'e naklolunan zehairden 5-10 bin kile kadar sirkat vuku bulduğunu işittim. Gerek Aydın ve gerek Bursa mebusları buradadırlar. Onlardan dahi malumat alınarak bu işin süratle zahire ihracı için dahiliye nezaretine tebliğat icrasını teklif ederim.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Hüdavendigâr vilayetinden bir şey gönderildi. Tayin olunan memurlar bunu sirkat etmişler. Oradan asker de geçiyor. Vilayetten memur tayin ettik. Ona da harcırah verilmesi için beş ay karar verilmeydi.

Reis: —Buna dair tensib ederseniz iki satır tahriren bir şey verseniz de onun üzerine icabına bakılsın. Bir de bir varaka vardır; o da zannedirim, bu ifadeyi müeyyiddir, okunsun.

(İzmir mebusu Emin Efendi'nin âtidedeki varakası riyaset kitabeti tarafından kıraat olunur:)

Bundan iki sene mukaddem İzmir'de harici şehirde bir salhane yapılmak ve orada zebh olacak hayvanattan tanzim olunan tarife mucibince resm-i zebhiye alınmak ve 25 sene müddet imtiyazı olmak ve ledel-müzayede takarrür edecek varidatı belediye ita olunmak üzere iki suretle yani biri 15 bin ve diğeri 4000 liralık bir salhane yapılmak suretiyle müzayedeye konulup nihayet müzayede hitam buldukta 4000 liralık bir salhane yapılmak sureti senevi 5000 lira bedel ile uhde-i acizanemde takarrür eylediği gibi 15 bin liralık salhane yapılmak sureti senevi 4000 lira bedel ile bir ecnebi uhdesinde kararlaştığından keyfiyet ol vakit İzmir valisi bulunan sadrazam müsteşarı devletlu Hurşid Paşa hazretleri tarafından makam-ı sadarete arz ü beyan olunarak şeref-sudur eden irade-i cevabiyede belediye tarafından yaptırılması irade-i seniyye iktizasından bulunduğu emr ü iş'ar bu-

yurulmuş ise de hasbel-kader paşa-yı müşarünileyhin vuku-ı infisaliyle yerine tayin buyurulmuş olan devletlu Sabri Paşa hazretleri her ne esbaba mebnî ise mezkur salhanenin inşasını tehir ederek nihayet bu defa selhane-i mezkuren inşası belediye tarafından mümkün olamayacağından bahisle mutlaka maktuan ecnebi-i merkuma ihale olunması lüzumunu makam-ı sadarete arz ve inha eylemiş ve bendenizin ne talib olduğumu ve ne de ismimi beyan etmemiş ve inha üzerine fermanı derdest-i ita bulunmuş olduğu bu kere tamirden aldığım mektubda beyan ve iş'ar olunduğundan bu hal sahih ise bendeniz senevi 5000 lira itasiyle inşasına talib bulunduğum halde 1000 lira tenziliyle ecnebiye ihale olunması tarafını vali-i müşarünileyhin iltizam eylemesi açıktan açığa memleketimizin belediyesine 25 bin lira mazarratı olacağından başka ahalinin bu ecnebi yüzünden pek çok mazarratlar göreceği dahi kaviyen melhuz bulunduğundan hem belediyenin ve hem de ahalinin böyle bir büyük mazarrattan vikaye buyurulması için hemen ecnebi-i merkuma cevab-i red itasiyle ferman verilmemesi ve şayed irade-i seniyye-i mezkure fesh ettirilerek maktuan ihalesini buraca dahi kararlaştırılmış ise o halde bendeniz senevi 5000 lira itasiyle zaten talib olduğum gibi el'an dahi talib bulunduğumdan selhane-i mezkurun uhde-i acizaneme ihale olunması hususunu acelelen makam-ı sadarete arz ü beyan ile isticvab olunmasını rica ederim.

Reis: —Tensib ederseniz tezkire yazılsın.

Heyet: —Pek âlâ.

5- Bir Zahire Hırsızlığı

Mustafa Bey (Selanik): —Sirkat maddesi, efendim?

Reis: —O ayrı... O muhtac-i tahkiktir.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —İş anlaşılincaya kadar tehir olunur.

6- Konya'dan Bir Şikayet Telgrafı

Reis: —Bir telegram var: Konya mebusanı hazeratının malumatı olmalıdır. (Telgraf okunur; Konya mebusuna hitaben:) Buna dair malumatınız var mı?

Konya mebusu: —Bugün dursun da yarın tahkik...

Reis: —Simonaki Efendi, siz de bilmiyor musunuz?

Simonaki Efendi (Konya): —Hayır, efendim; bendeniz de bilmiyorum.

Reis: —Tensib ederseniz bunu dahiliye nezaretine havale ile icabına bakılmak üzere makam-ı sadarete gönderelim, tahkik etsinler. Ona göre icabına baksınlar.

Konya mebusu: —Bu Konya'dan şekvayı havi dahiliye nezaretine gelip de oradan mı bu raya havale olunmuş? Orasını anlayalım.

Reis: —Bunu makam-ı sadarete arz ederiz de oradan icab eden daireye havale olunsun.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa): —Yalnız bunda bir şey var: Konya mebusanından sorulsun malumatları var mı?

Reis: —“Bilmiyoruz” diyorlar.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Yarına kadar kalsa, bunlar tahkik olursa, hiç olmazsa meseleyi bilmiş oluruz.

Konya mebusu: —Bir malumat almalı, ondan sonra...

Reis: —Malumat-i müstahzaranız varsa pek âlâ! Yoksa tahkikattan bir fayda hasıl olmaz, zannederim; çünkü ona göre bir hüküm veremeyiz. Tensib ederseniz gönderelim.

Heyet: —Pek âlâ.

Reis: —Şura-yı Devlet'ten kanun layihalarının müzakeresi esnasında hazır bulunmak üzere bazı zevat bekliyorlar. Bahsimiz uzadı. Bir kaime işi var.

(*Davidon Efendi evvelden aldığı ruhsat üzerine bir kıta nutuk kıraatine mübaşeret edeceği esnada:*)

Reis: —Eğer müstacel bir şey değilse ism-i âlînizi kaydedelim, yarın yahut öbür gün ictimaımızda en evvel hakkınız icra olsun; yok bu haktan vazgeçmem dersiniz o başka...

Davidon Efendi (Yanya): —Geçen gün bendeniz okumuş ve maliyenin ıslahatını beyan etmiştim.

Reis: —Tahriren heyete malumat verseniz daha iyi değil mi? Encümene havale ederiz.

Agob Efendi (İstanbul): —Cumartesi takviminde bendenizin nutkum yanlış yazılmış. Esaslı bir şeydir, tashih olunmalı.

7- Muharebe Durumu

Gaanem Efendi (Suriye): —Bendenizin, bu kadar sözleri işittikçe, hatırıma bir şey geliyor, bunu ifade edeyim: Atina'da (Demosten) nam bir büyük hakim varmış; bir kere Atina ahalisine demiştir ki: —Ey Atina ahalisi, siz nutuklarla uğraşıyorsunuz; düşman kapıya gelmiştir, kapıyı vuruyor!

Bizim hal-i hazırımızın ehemmiyeti ve hatarnak olduğu herkesin malumudur, bilirler. Biz bu kadar nutuklar ile meşgul oluyoruz; ne fayda görüyoruz? Bendenizin bir ricam var: Şimdi bunu vükeladan istizah edelim, demem; çünkü vükeladan izahat istemeğe hacet kalmadı. İş meydanda. Gizli bir şey kalmadı. Benim istediğim efendi hazretlerine yol göstermek ve yahut nasihat vermek haddim değildir; ancak bizim iki yolumuz vardır: Ya vükela efendilerimize itimad ederek onlara hiçbir şey sormamak veyahut itimadımızla beraber, onlara munzam olarak, onlarla bazı mertebe iş görmek veyahut hiç olmaz ise bir malumat almak.

Bendenizin 4-5 gün mukaddem hatırıma geldi ki biz fevkalade ve gayet nazik bir vakitte geldik. Kendi kendime de der idim ki, hal fena; ama biz bu fenalığı yapmadık. Milletten ne istenildi ise hepsini verdi. Asker istenildi, verildi. Câme istenildi, verildi. Artık bundan ziyade ne verilebilir? Her bir şey verildi. Kimlere verildi, denilirse devlete verildi. Devlet adamlarından serkarda bulunan zâtlara söylenmiştir ki siz bizden her ne istiyorsanız, padişahımız sağ olsun, biz size veriyoruz. Siz güzel idare ediniz. Himmət ediniz! Ama onlarda kusur olmuş. Şimdi ondan bahsetmeyelim. Bu hale geldik. Hal-i hazır neye benzer? Bir gemi batıyor yahut batmıyor da büyük ve keskin bir fırtınada bulunuyor, içinde bulunanlar kaptanlarına acaba sormamak, çağdırmamak kabil midir? Ama sormaktan ne fayda hasıl olur? Elbette bir fayda olur. Kaptan çalışır, bir şey düşünür; mesela bir evde bir hasta bulunur. Hekim de gelir. O hekime emniyet var; ama hekim yine hane halkına hastanın halini ifade eder. Vatandan aziz hiçbir şeyimiz yoktur. Rica ederim, arasına vükeladan bir iki zât buraya teşrif etseler de bize bazı malumat verseler yahut meşguliyetlerinden dolayı kendileri gelmezler ise müsteşarları var. Onlar vasıtasıyla malumat verseler bizi gece ve gündüz giriftar olduğumuz şu ızdırabdan kurtarsalar... Muhtaribiz, efendim! (*Önündeki nizamnameleri göstererek*) Bakınız, nizamâtı tedkike vakia mecburuz. Vezaifimiz budur; ama kimin zihni vardır ki bunları mütalaa etsin? Vallahi, benim zihnim voktur.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —Bunlar şimdiye kadar vükelaya ifade olundu ve söylemediğimiz hiçbir söz kalmadı

ve bir dereceye kadar malumat da alındı; bununla beraber vükela-yı hazırâ kendileri meşgul. Ve o meşguliyetlerine mi baksınlar, yoksa bize cevap mı versinler? Biz şimdi birkaç gün, bu müzakereyi etmeyelim; reye müracaat buyurun.

Nafî Efendi (Haleb): —Halil Ganem Efendi arkadaşımızın muharebe-i hazırâ hakkında beyan buyurdıkları hatiat tebeddül-i sadaret hatt-ı hümayununda bile zikir ve tasdik buyurulmuş ve icabının icra olunması emri dahi verilmiştir. Vükelayı davet ve hataya ve su-i idareden taleb-i izahata teşebbüsle ahvali teftiş ve tahkik etmeğe meclisimizin her zaman salahiyeti vardır; fakat bizim bugün ve bu dakika içinde bulunduğumuz vaktin derece-i ehemmiyet ü nezaketini ve vatanımızın bulunduğu hal-i buhranın şiddetini gözümüzün önüne getirir isek vükela-yı hazırâ ile uğraşmak kendi elimizle yine kendimizi batırmak demek olduğunu anlarız. Âzâ-yi kiram bilir ki, birkaç günden beri vükela-yı izam hanelerinde bile yatmıyorlar. Geceleri saat sekizlere ve sabahlara kadar Babı-ali ve Bâb-ı Seraskeri’de müzakere ediyorlar. Bilittifak Mabeyn-i Hümayuna gidiyorlar. Hacı Ahmed Efendi’nin dediği gibi bir iki gün onları hallerine bırakalım. Kendi işleriyle uğraşsınlar. Bir de şimdi buyurdular ki vükela gelsin bize malumat versin; halbuki herhangi malumat olur ise olsun serair-i askeriyenin intişarını ve bizim tuttuğumuz vesait-ı indifaiyeyi meydana koymak demek olduğundan şu iki üç gün zarfında malumat vermemekte mazurdurlar ve hakları da var ve bana kalır ise şu birkaç gün gayet müteyakkızane hareket etmeliyiz ve sabr ve sebata müracaat eylemeliyiz. Zaman vükelayı meşgul edecek zaman değildir. O zaman geldiği vakitte her türlü izahatı istemeğe ve hatıra gelen şeyleri tadad etmeğe arkadaşlarımızla bilittifak gayret-i vataniye namına en evvel ben başlarım.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bendeniz vükeladan izahat istemedim. Maksadım buraya celb edip: “Ne yapıyorsunuz, hata ediyorsunuz!”, demek değildir. Murad: Biz ağır bir haldeyiz. Muztarrız. Burasını anlamaktır. Geçende nazır paşa hazretleri buraya teşrif ettikleri vakit “şimdi biz mütareke ile meşgul oluyoruz”, demişti.

Heyet: —Bunlar hafidir. Hafî müzakere olur.

Reis: —Heyetçe bu sözlerden geçelim mi?

Heyet: —Geçelim.

8- Kavaim-i Nakdiye Layihası

Reis: —Kavaim-i nakdiye layihasının bir zeyli vardır; birkaç satırdan ibarettir. Bugün okuyalım da geçelim, encümene havale edelim. (*Kavaim-i nakdiye layihası okundu:*)

Bunda bir mütalaası, bir mülahazası olan zât kim ise kıraat-i saniyede beyan eder. Tensib eder iseniz encümen-i mahsusuna havale olunsun.

Salim Efendi (Kastamonu): —Şurasını anlasak ki bu kavaim-i nakdiye şimdi tab olunup çıkarıldı mı? Yoksa sonra mı çıkarılacak?

Abdül Bey (Yanya): —Karar verildi.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet üyesi): —İrade-i seniyye şeref-sunuh etti, çıkmak üzeredir.

Reis: —İradesi çıkmış, mesuliyetini vükela kendi üzerine almış, kararı verilmiş olan takımdandır.

Salim Efendi (Kastamonu): —Öyle ise esbab-ı mucibe isteriz. Şimdi bir kere maliye nezaretinden, iktiza eden yerlerden istizah lazımdır.

Reis: —Tahkik edip hülasa-i tahkikatı heyet-i umumiyyeye arz olunmak üzere bir encümen teşkiliyle oraya havale etmek usulümüzdedir. O halde her şubeden birer zât olmak üzere beş kişiden mürekkeb olarak bir encümen teşkil olunur.

Rupen Efendi (Edirne): —Bunu maliye encümenine havale etmeli.

Agob Efendi (İstanbul): —Bunun esasının bir dereceye kadar maliye encümenine irtibatı vardır, oraya havale edelim.

Reis: —Biliyorsunuz ki her kanun bir encümen ister. Nizamname-i dahilimiz mucibince maliye encümeni maliye muvazenesi kanununun tedkikine memur bir encümandır. Bunu kaidenin hilafında yapmayalım. Bir encümen teşkil edelim de onlar teati-i efkar etsin, ondan sonra bu husus için ayrıca bir mazbata ile beyan-ı hal etsin.

Agob Efendi (İstanbul): —Efendim, bu ayrı bir iş değildir. İki bir iştir, madem ki bunun ayrılması mümkün değildir. Bu altı milyon liranın lüzumu olup olmadığı bütçenin tahkikatiyle hasıl olur. Sarahat vardır ki maliyeye dair ne var ise maliye encümenine gitmek lazım gelir; nasıl ki bundan akdem 600 bin liralık bir şey gösterildi. Derece-i saniyede olarak yine tür istikraz maddesi var idi. O da oraya gitti. Onlar için ayrı kanun yapıldı. Bu kanunun da oraya gitmesi lazımdır; çünkü maslahat birdir, oraya gitmeli, başka türlü olmaz.

Hüdaverdi Ohannes Efendi (İstanbul): —Bundan 15-20 gün evvel maliye nazır-ı sabıkı Yusuf Paşa hazretleri bazı bankerleri celb buyurdular. Bendeniz de bulundum. Yovan Efendi hazretleri de hazır idiler. Fezleke-i ifadeleri şundan ibarettir: Biz şimdiye kadar 9, 10 milyon liralıktan ziyade kaime çıkarmadık, dediler. Tamam mikdarını söylemediler; lakin 10 milyondan ziyade çıkarmadılar. Demek isterim ki bu 6 milyon liralık kaime henüz yapılmamıştır. Halka verilmemiştir. Bu yeni bir şeydir, tedavüle çıkmış bir şey değildir. (*Heyet beyninde mükaleme vuku bulmakla*)

Reis: —Kerem edin, efendim; mükaleme olmasın.

Ohannes Efendi (İstanbul): —9, 10 milyondan ibarettir, şimdi çıkan kavaim-i nakdiye... Bundan ziyade yoktur. Bu 6 milyon yeni bir şeydir. Bunu meclise arz ederim.

Yovaço Efendi(?): —4 milyon mikdarı, teminat olarak, bazı yerlerde durmaktadır ki onların müddetleri vardır. Birisi satılmak lazım gelir ise 3 milyon demektir.

Agob Efendi (İstanbul): —Efendim, buna yeni bir iş nazariyle bakmamak lazım gelir. Bizim gazetelerde gördüğümüz bu kaime, çıkmış bir şeydir. Yeni bir şey değildir. Elbette encümene gelir, cevabını veririz. Halbuki yeni bir şey değildir, bu çıkmıştır. Bunu tekrar ederim. Tabiat böyle gösterir. Maliye komisyonuna gider, onda icabı bakılır, beyan olunur.

Manok Efendi (Haleb): —Şurasını anlayacağız ki çıkmış yahut çıkacak; eğer çıkmamış ise mutlaka encümene havale olunacak, icabına bakmalı. Agob Efendi dediler ki mutlaka maliye encümenine havale olunmalı; bunun için bir encümen olur, ister ise şubelere gider. Yoksa mutlaka maliyeye gitmesini caiz görmem.

Salim Efendi (Kastamonu): —Kavaimin gerek ahalice ne türlü mazarratı olduğu cümlece anlaşıldı. Cümle indinde müsellemdir. Eğer bu kavaim çıkmamış ise bunun daha teksiriyle mazarratı tezyid etmek kâr-i akıl değildir. Bunun başka türlü çaresine bakmalı. Eğer çıkmış ise çar-na-çar esbab-ı mucibesini vükeladan istizah etmekten başka çare yok. Evvela maliye nazır-ı buraya çağırmalı; izahat vermeli yahut esbab-ı mucibesini meclise göndersinler; ondan sonra encümene mi gitmek lazım, o vakit ona havale etmelidir; yok, efendim, başka türlü olmaz.

Manok Efendi (Haleb): —Evet, çıkıp çıkmadığını anlamalı.

Rupen Efendi (Edirne): —Bunun maliyeden çıkmış olduğu Yovanço Efendi'nin ve Yanko Efendi'nin ifadelerinden anlaşılıyor. Bu ifadeleri sübhesiz resmidir; elbette malumatları vardır. Madem ki çıkmış; sarf olunmuş demektir, maliyenin malı olmuştur, bu yeni bir kanun değil, demektir. Heyet onu ister ise mahsus encümene ister ise maliye encümenine gönderir.

Yovanço Efendi(?): —Yalnız şunu ifade edeceğim ki evvelki olduğu gibi dört beş kişiden mürekkebi bir komisyon yapıldı. Bir kanun yaptılar. Onu icra ettiler. Şimdi maliye nazırı ile vükela beyninde derdest-i müzakeredir; bakalım ne lazım gelecek? cevabını verirler.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Benim diyeceğim: Maliye encümenine gitsin. Bu uzun bir iş değildir; buna dair oraca sarahat var mı?

Salim Efendi (Kastamonu): —Malumat var, buyurdular; malumat-i resmiye değil. Malumat-i gayr-i resmiye ve her kim ne dese gayr-i resmi-dir. Bu maliyeye aiddir. Maliye nazırı bu madde

hakkında ya bizzat gelip izahat vermeli; yani bu kaime ne lüzum üzerine çıkmış? Gerek çıkmış gerek çıkmamış. Ne lüzum üzerine çıkıyor? Esbab-i mucibesiyle buraya bir şey vermeli. Bادهu müzakere olunmalı.

Reis: —Tensib eder iseniz resmen bu bâbda izahat isteyelim. (*Şura-yı Devlet memuruna hitaben:*) Verebilir misiniz?

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Hayır.

Reis: —Tensib eder iseniz maliye nazırına bir tezkire yazılsın; sonra maliye nazırı veyahut müsteşarı gelir, tezekkür olunur.

Heyet: —Pek âlâ.

Hamid Bey: —Bu encümene havale olundu mu, olunmadı mı?

Reis: —Hayır.

Hamid Bey: —Bunun esbab-ı mucibesi içindedir. Ayrıca esbab-ı mucibeye pek de lüzum olamaz.

Reis: —Şimdi maliye nazırı yok. Tarafından birisi izahat-i şifahiye verir. Sonra düşünürüz. Bugünkü meclisimiz saat dokuz buçukta hitam buldu.

On Birinci İnikad*

13 Muharrem 1295 — 5/17 Ocak 1293/1878
PERŞEMBE

Reis: HASAN FEHMİ EFENDİ (Dersaadet)

(*Takvim-i Vekayi, 19 Ocak 1878.)

Birinci Celse

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bugünkü meclisimiz saat yedide ic-tima eylemiştir.¹⁸⁰ Evvelki günün zabtı okuna-cak. (*Zabıt kıraat ve bazı tashihat icrasiyle kabul olunduktan sonra*)

Tevfik Efendi (Ankara): —(*Bir varaka okur:*) Taşralarda istihdam olunmakta olan memurînin ehliyetsizliğine dair şimdiye kadar meclisimizde pek çok bahisler cereyan ederek bu fenalığa se-beb memalik-i mahrusede katib-i nizamiyenin fıkdanı olup suret-i mükemmelede mektebler küşade olunmuş olsa bunun önü alınır, denili-yor; filvaki tanzim-i katibin bu bâbda bir derece-ye kadar faydası inkar olunamaz ise de yalnız bu-nun ile matlub veçhile ıslah-ı memurîn kaziyesi hasıl olamayacağı derkardır; zira hükkam-i şer' için bundan 10-15 sene mukaddem pek âlâ bir mekteb küşad olunduğu halde hâlâ hükümet-i şer'iyede ehliyetsiz adamlar istihdam olunmak-ta olduğu her kesin malumudur. Bu işin suret-i matlubede cereyanı, bizce âdet hükmünde iki şey vardır ki birisi nabeca merhametten münbais iltimas, diğeri dahi sıyanet-i akarib maddesidir, bunların bertaraf olmasına mütevakkıf olduğunu ihtar ederim.

Reis: —Efendim, bunun zabta taalluk eder yeri yoktur; zabıtça başka bir mütalaa var mı?

180 Celse saat yedide açıldı. Nazırlara mahsus koltuklarda Evkaf Nazırı Cevdet Paşa, Şura-yı Devlet âzâsından Yanko İkiyadis Efendi, Ekrem ve Hâmid Beyler bulunuyordu. —*La Turquie*, 18 Ocak 1878. (Orijinal metinde 101 nolu dipnotun yeri belirtilmemiştir. Dipnot diğer bölümlere bakılarak tahminen buraya yerleştirilmiştir.)

Heyet: —Yok.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Benim söy-lediğimi istenogıraflar yazmışlar ve istenogıraflar da verdiler. Benim nutkum malumdur. Bu esas üzerine tashih olunacak. Başka türlü olmaz.

Reis: —Tensib eder iseniz istenogıraflarla za-bitlar tatbik olunur, Heyete arz olunur.

Menekşelizade Emin Efendi (İzmir): —İstenogırafların zabtına itimad olunmaz. Büs-bütün itimad olunmaz. Benim pek çok lakır-dılarımı *Takvim-i Vekayi*'de görmediğim gibi söylemiş olduğum lafların da ekserisi Emin Hacı Emin diye yazılmış ki başka başka adamlar gös-terilmiş. Halbuki sair bizim mebusanın içinde Emin isminde bulunan, memleketleri ismiyle yazılmıştır. Trabzon mebusu Emin Efendi gibi... Menekşelizade denilmeyip böyle Emin ve bir hacılık ilavesiyle Hacı Emin Efendi denilirse ya-zılan şeyler de noksan yazılmış olur. Artık böy-le istenogırafın zabtına itimad olunamaz; ancak himmetinizle ikmal olunursa başka...

Reis: —Evet, efendim; fakat isimce bir yan-lışlık olur ise, Hacı Emin veyahut Emin veyahut şöhrat yazılmamasından, umum diğzer zabıtlar-ın da hatasına bir delil olmaz; çünkü layıkıyla isimleri bilemediklerinden ve söylenen sözleri işitmediklerinden neşet etmiştir; bununla bera-ber maddenin doğruluğunda şüphe yoktur; eğer bir hatası var ise tashih olunsun; zât-ı âlînizin bir makaleniz, bir ifadeniz olur ise Aydın mebusu

Emin Efendi Menekşelizade diye ismiyle tasrih etsinler de bir yanlışlık olmasın. Sizin ifadeniz sırasıyla görülmez ise malum olur ki istenograf yazdıklarında hata etmişlerdir; onun için tekrar tekid ederiz ki böyle şeyler olmasın.

Menekşelizade Emin Efendi (İzmir): —Ezcümle bugün çıkan *Takvim-i Vekayi*'de arkadaşlardan Osman Paşa'nın haremine taziyet için birkaç mebus gönderilmesini teklif etmişler idi. Biz buna cevaben onlara mebus göndermek hü-zün ve elemelerini tezyid etmekten başka bir muhassenatı müfid olamaz, binaenaleyh gönderilmemesi daha münasib demiş idik; burada ismim bile yazılmamış, (birisi) diye yazılmış.

Reis: —Orasının sebebini bundan evvel âzâ-yı kirama arz etmiş idim; meclisin bidayetinde, bazı birbirini müteakib ve acele ile söylenmiş olduğundan, hakikaten de öyle olmuştur. Fakat sözler münavebe ve yüksek ses ile söylenirse badema istenograflar da güzelce zabt ederler. Bu zabıtça başka mütalaa var mı?

Agob Efendi(?): —Herkes kendi sözünü kendi tashih etmeğe hakkı vardır. Benim sözümü başkası tashih etmeğe salahiyeti olamaz. Eğer bendenizin söylemiş olduğum sözü diğeri tashih etmeğe kalkışırsa o vakit olmaz.

Yenişehirlizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Meclis-i Mebusan hepsi birbirinden emin olduktan cihetle benim sözümü mebuslardan hangisi olur ise olsun bihakkın mı tashih edecek? Yoksa bana garazkarlık mı edecek? Elbette ben söyler iken zihnimin varamayacağı bir şey olur ise, onlar tamamiyle istima ettiklerinden, daha benden iyi anlayabilirler; ben bir hata ettim ise muahharan o hatamı da geri alırım; fakat mebusanın borcu mudur söylediği böyledir demeğe? Bundan başka bir mesele daha var, arz edeyim: Malum-i ihsanınız ki insan ahvalinin, akvalinin neticesini görmez ise yine o ahval ve e'falde devam etmesi abesdir; zira buraya geleli pek çok sözler söylenmiş ve her gün mazbatalar doluyor; lakin bundan ne semere görüyoruz? Bunu soruyoruz.

Evvela, bendenizin itikadım bir mesele ele alındı mı, o mesele tamam derece-i kifayede olduğu halde o meseleyi kesmelidir; ondan sonra artık ona dair bir şey söylememeli.

İkincisi, kesildikten sonra bir netice hasıl olur ise ya bir makama arz olunması lazım gelir veya bizce dahilen ve haricen icra edilmeli.

Şimdiye kadar burada ettiğimiz mebahis hep böyle duruyor, pek muallak duruyor; içinde pek çok karargir olmuş şeyler var. Yazıldı mı? İbtida burasını sorarız. İbtida onları sorayım ki karargir olari meseleler mahallerine yazıldı mı? Yazıldığı halde bir cevap geldi mi? İkinci böyle bir kararsız lakırdı etmemeli bu layıksızdır. Kararlı bir laf etmeli. Karar verildikten sonra yine o lafı etmemeli. Onu da kesmeli, onu geçmeli.

Reis: —Efendim, şurası... Buraca karar verilen mesail, ki bazıları telgraflar yazılsın, bazıları da icabına bakılsın veyahut bazı zevat gelsin de izahat versin; bu karar vakit ve zamaniyle, günü gününe gönderilmiş, izahat verildi. Kimi de icra olunmaktadır; ekseriya bazı taraf ahalisinin fer-yatnameleridir. Suret-i muhaceretlerinin teshil olunması Babıali'ye yazılmıştır ve oraca icabına bakılıyor. Sair kavanin maddesine dair de henüz bir şey yapamadık ki âyana verelim. Âzâ-yı kiramın irad ettikleri nutuklar lazım gelen layiha encümenine havale olunmuştur. Teessüf olunur ki şimdiye kadar encümenlerce bir şey karar verilip heyete gelmedi. Zannederim, arzuhal encümeni güzelce devam ediyor; fakat diğer encümenler yoliyle devam edip de şimdiye kadar heyete bir şey arz etmemişlerdir. Yalnız söylemekle olmaz; çünkü bizim işimiz yalnız Heyet-i umumiye olacak değildir; asıl göreceğimiz işleri encümenlerde, şubelerde göreceğiz ve onlar da hülasa ederek heyete arz ederse heyet ona karar verir ve bu tekrar olundu ve nihayet geçen gün de vakit tayin olundu. Vakıt ve zamaniyle gelinsin ve bu işlere himmet olunsun, dendi, öyle devam edelim. Şimdi bugün tekrar bir hülasa geldi. Âzâ-yı kiram vakit ve zamaniyle devam etmiyorlar. Geçen verilen karar mucibince badema herhangi zât gelmez ise ismi alenen burada kıraat olunacak, zabta geçecektir; çünkü yine heyet kendilerini devam icbar edecek. Gelmeleri ve burada iş görmeleri yine heyete aid. Onun için buna himmeti siz edeceksiniz. Makam-ı riyasetin ifadesi nizama davetten ibarettir.

Mustafa Bey (Selanik): —Bahriye nazırını geçende davet etmiştik. İstizah eyledik; verdiği izahat kafi olmadığı kendisine beyan olundu idi; tekrar tezkire yazılmasına karar verildi. Tezkire yazıldı mı, yazılmadı mı? Cevap geldi mi? O vakitten şimdiye kadar 15-16 gün geçti; ne oldu?

Reis: —İşte Katib-i resmi efendiler himmet etmelidir; çünkü o makule es'ilenin tertible ma-

hallerine yazılması onların uhde-i hamiyetlerine mevdudur; onun için himmet buyurulur da yazılırsa gelir, icabına bakılır.

Şimdi, efendim; maksada girişmezden evvel geçen gün heyetin himmet ettiği muhacirîn iane

encümeninin yaptığı tertibattan heyete arz edeceği bir şey var mıdır? Arz edeceği bir şey var ise beyan buyursunlar. Malum olsun da ona göre icabına bakılsın.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Muhacirlere Yardım Bahsi

Daviçon Efendi (Yanya): — (*Kürsi-i hitabete çıkarak muhacirîn encümeninin varakasını kıraat eder:*)

Gavail-i hazıra ilcaat-i mahsusasiyle terk-i dar ü diyar ile Dersaadet'e gelmekte olan muhacirîn istikmal-i esbab-ı intiaş ü istirahatlerine çalışmak için Heyet-i Mebusan tarafından intihab olunan 20 âzâdan mürekkebe teşekkül eden komisyon geçen salı günü ifa-yı vazifeye mübaşeret ettiği sırada zât-ı âlî-i cenab-i padişahi lutfen ve mürüvveten ferik saadetli Necib Paşa hazretlerini komisyona izam ile en ziyade muhtacinden olarak 150 nüfusun saray-ı hümayunlarında iâşe ve infak olmak üzere celbini emr ü ferman buyurdıklarını tebşir buyurmuşlardır.

Öteden beri meşhud-i çeşm-i ibtilhac-i âlemyan olan sunuf-i taattufat ve enva-i rahm ü eşfak-ı seniyyenin hakk-ı teşekküründen kaffeten aciz bulunduğumuz halde bu bâbda dahi şayan buyurulan atıfet-i celile-i cenab-i tacdari umum mebusanca mesarr ü mefharet-i azimeyi mucib olarak dua-yi tezeyüd-i ömr ü satvet-i cenab-i hilafetpenahileri tekrar edilmiştir. Ve vükela-yı fiham ve rical-i benam hazeratı dahi işbu lutf-i celil-i cenab-i padişahiye imtisalen, bu bâbda âsâr-i fedakaride bulunacakları bedihi ise de keyfiyetin komisyon-i acizanemiz marifetiyle beher gün gazetelerle ilan olunmak üzere büyük büyük konaklarına müsafereyen muhacirîn kabul ve iane-i nakdiyede bulunacak zevat-ı kiramın suret-i ianelerini her gün açık bulunan komisyonumuza ihtar ve tebşir buyurmalarına intizar olunur.

Komisyon-i mezkurun bu bâbda vuku bulacak kaffe-i muamelatı gazetelerle ilan olunacağı misillü canib-i riyasetten vaad buyurulduğu üzere haftada bir kere umum Heyet-i Mebusan'a dahi alenen ifade olunacaktır; binaenaleyh şu üç gün zarfında hazır-i meclis bulunmayıp henüz mikdar-i ianeleri meçhul bulunan on âzâdan başka âzâ-yı kiram ve hamiyetmendan-i zevattan kaime 100 kuruşa olarak usule gelen 116.368

kuruş ianenin mikdariyle esamisini mübeyyin tanzim olunan defteri heyet huzurunda kıraatle beyan ederim.

Komisyonumuz işe başlamasıyla beraber Mekteb-i Tıbbiye-i İdadiye hamiyet-mendan-i zabitan ve şakirdan efendileri tarafından bit-te-darük irsal buyurulan 10.300 kuruş ianeye şitab ve himmetleri ayrıca şayan-i teşekkür olup bu veçhile ibraz-ı hamiyetleri cümlelerin teheyyüci insaniyetlerine bir miftah-ı şevk ü gayret olacağına iştibah yoktur.

Şehremini devletlu Galib Paşa hazretleri gece, gündüz emr-i rahat u iâşe-i muhacirîne sarf-ı himmet buyurmakta oldukları cümlelerin meşhodu olduğu gibi bazı küçük zabitan ile asakir-i mülkiyenin bu bâbda olan mesai-i cemile vü memduhaları bais-i sitayiş olmakla arz-ı teşekkür olunur.

İngiltere sefaret-i celilesiyle Baron Hirsch (Hirsch) cenabları taraflarından masruf olmakta olan ianat şiar-i insaniyet ü medeniyete tamamiyle layık ve merasim-i müvalata bir cemile-i faika bulunmasıyla mucib-i mesarr ü takdir bulunmaktadır.

Biçare muhacirîn-i merkumenin halleri duman ve hele müşahede edenlerden hüngür hüngür ağladıklarını gördüğüm sırada, Huda bilir, yüreğim parça parça oldu; binaenaleyh bu gibi bivaye kardeşlerimize iane ve merhamet edecek gün var ise o gün bugündür; vükela-yı fiham ve daiyan-ı kiram hazeratıyla bilumum ashab-i hamiyet ü mürüvvet zevatın inayat-i seriaları davet olunmak üzere işbu varakanın heyet tarafından gazetelerle ilan olunmasını temenni ederim.

Heyet-i Mebusan Tarafından

Heyet-i Mebusan tarafından

4.000 Reis izzetlu Hasan Fehmi Efendi

100 Hacı Ahmed Efendi

1.000 Asım Molla Efendi Hazretleri

1.150 Mustafa Bey (Yanya)

1.150 Mehmed Ali Bey (Yanya)

1.150 Davıçon Efendi (Yanya)

1.250 Abdül Bey (Yanya)

750 Salim Efendi (Kastamonu)

2.000 Kemal Efendi (Dersaadet)

1.000 Halil Ganem Efendi (Suriye)

1.000 Milkon Efendi (Ankara)

1.000 Mustafa Efendi (Konya)

1.000 Hacı Mehmed Efendi (Konya)

1.000 Aliksan Efendi (Dersaadet)

500 Hacı Mustafa Bey (Kastamonu)

500 Simonaki Efendi (Konya)

500 Vasilaki Efendi (Selanik)

500 Mehmed Muhyi Bey (Bosna)

1.000 Sadık Paşa (Dersaadet)

1.000 Hacı Tevfik Efendi (Ankara)

1.000 Rıza Efendi (Bursa)

5.000 Yuvan Efendi (Dersaadet)

2.000 Ohannes Efendi (Dersaadet)

600 Abdürrezzak Efendi (Bağdad)

500 Esseyid Osman Efendi

(Mekke-i Mükerrreme)

500 Tevfik Efendi (Suriye)

700 Atinedoros Efendi (Edirne)

1.000 Salamon Efendi (Bosna)

500 Zafiraki Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid)

500 Rifat Bey (Bağdad)

500 Petraki Efendi (Tuna)

500 Mihalaki Efendi (Edirne)

500 Agob Efendi (Tuna)

1.000 Abdülkadir Efendi (Haleb)

500 Ohannes Efendi (Trabzon)

37.750

1.000 Hacı Ahmed Efendi (Aydın)

500 Esseyid Mehmed Efendi

(Medine-i Münevvere)

800 Mustafa Sıtkı Efendi (Bosna)

800 Hacı Hüseyin Efendi

(Cezair-i Bahr-i Sefid)

1.000 Mustafa Bey (Selanik)

1.000 Ömer Efendi (Kosova)

1.000 Mehmed Efendi (Selanik)

1.000 Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-i Şerif)

500 Yâver Efendi (Bosna)

500 Maroşik Pozo Efendi

500 Pero Efendi

500 Sotiraki Efendi (Kosova)

500 Selim Efendi (İşkodra)

500 Filip Efendi

500 İstefan Efendi (Selanik)

500 Vasilaki Efendi

(Cezair-i Bahr-i Sefid)

1.200 Şeyh Bahaeddin Efendi (Bursa)

1.500 Mehmed Şefik Paşa (Selanik)

2.000 Hırsto Efendi (Yanya)

1.000 Kerim Beyefendi (Selanik)

1.000 Süleyman Refik Efendi (Ankara)

1.000 Ragıb Bey (Aydın)

1.000 Nuri Bey (Tuna)

500 Apostol Efendi (Kosova)

500 Zahariya Efendi (Edirne)

600 Mihodamiş Efendi (Kosova)

500 Şakir Efendi (Tuna)

500 Yusuf Efendi (İşkodra)

1.000 Nikola Çanaka Efendi (Yanya)

500 Murad Efendi (Tuna)

500 İbrahim Bey (Bosna)

500 Angeli Efendi (İşkodra)

1.500 Fehim Efendi (Bosna)

1.000 Ahmed Bey (Trablusgarb)

500 Sahak Efendi (Bursa)

2.000 Aliş Paşa (Tuna)

500 Avram Efendi (Selanik)

2.000 Emin Efendi (Aydın)

1.000 Agob Efendi (Dersaadet)

1.250 Nafi Efendi (Haleb)

1.000 Emin Hilmi Efendi (Trabzon)

600 Hafız Mahmud Efendi

(Mamüretülaziz)

1.000 Sadi Efendi (Haleb)

2.000 Menahem Efendi (Bağdad)

1.000 Hamdani Mustafa Efendi (Trablusgarb)

600 Şeyh Nuri Efendi

(Cezair-i Bahr-i Sefid)

600 Oseb Efendi (Diyarbakir)

500 Süleyman Bey (Kosova)

600 Andon Efendi (Kosova)

700 Hacı Mustafa Efendi (Adana)

700 Mustafa Efendi (Adana)

500 Abdürrahim Efendi (Suriye)

700 Hacı Mesud Efendi (Diyarbakir)

600 Vasil Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid)

- 1.000 Manok Efendi (Haleb)
 500 Rupen Efendi (Edirne)
 6.000 Yusuf Paşa hazretleri (Dersaadet)
 91.000
- 31180 Tophane-i amire zabitan-i aklamiyle
 ketebe-i umumiyesi tarafından
 10.300 Mekteb-i tıbbiye idadisi zabitan ve
 şakirdanı tarafından
 100 Matbaa ketebesinden rifatlı
 Haşim Efendi tarafından
 100 Molla Hüsrev mahallesi hanedanından
 rifatlı Ali Rıza Efendi tarafından
 200 Antikacı rifatlı Süleyman Efendi
 tarafından
 2.250 Dersaadet Emlak kalemi efendileri
 tarafından
 8.000 Yanya eşraf ve hanedanından Niş
 mutasarrıfı esbak saadetli Hayreddin
 Paşa hazretleri
 100 Mekteb-i idadiye muallimlerinden
 kolağası fütüvvetlü Ragıb Efendi
 100 Madam Kastıro canibinden
 1.038 Mekteb-i bahriye zabitan ve şakirdan
 efendileri tarafından
 116.348 Yekun
 (İşbu yekuna kadar heyet-i umumiye kıraat
 olunmuştur, Fi 5 Kanunisani sene 93.)

Nafi Efendi (Haleb): —Sadık Paşa hazretleri-
 nin meşhur ve mütevater olan servet ü sâmanına
 ve bizim bildiğimiz hamiyet-i milliye ve mürüvve-
 tine nisbeten bu 1000 kuruş pek azdır; ihtimal ki
 kendisinin haberi yoktur. (*Heyetçe bir gürültü*)

Heyet: —Suret-i resmîyede kendisine tezkire
 yazılmıştır.

(*Daviçon Efendi kıraatte devam eder.*)

İzmirli Ragıb Bey (Aydın): —1000 kuruş
 yazılmış; zannederim, malumatları olmamalıdır.

Heyet: —Olmamalı, olmamalı.

Nafi Efendi: —Ben de öyle söyledim.

Tevfik Efendi (Ankara): —Kendisi 1000 ku-
 ruş koymuş, tezkiresi burada!

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bağdad
 mebusu Rifat Bey de yazılmıştı, okunmadı.

(*Etraftan okundu sadaları. Daviçon Efendi
 tarafından varakanın kıraatine devam olunur.*)

Nafi Efendi (Haleb): —Bu varaka encümen-
 ce badel-müzakere lazım gelen diğer şeyleri ilave
 ve tadil ettikten sonra ilan... Ve bununla beraber
 Baron Hırş'ı gecede 5000 adamı vagonlardan

ihraç ediyor, it'am ediyor; Beyoğlu'nun her lo-
 kantalarını almıştır. Heyetçe ayrıca telgraf vası-
 tasiyle teşekkür etmeli; bu zât tarih-i insaniyeti
 tezyin ediyor.

Heyet: —Doğru, doğru.

Manok Efendi (Haleb): —Tevzi edenlere
 yalnız maaş olarak 150 lira veriyor.

Nafi Efendi (Haleb): —Günde 1000 lira sarf
 ediyor.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstan-
 bul): —Buna suret-i mahsusada teşekkür ederiz;
 halbuki muhacirîn geliyor. Orada bir baraka ya-
 pılmış. Muhacirleri bir tarafa, eşyaları bir tarafa
 koyuyorlar; onların çektiği müşkilat, yedirdiği
 ekmeğin on katını burunlarından çıkarıyor; bu-
 nun için eğer o taraftan yine gelecek olursa bunu
 mahalline gönderilmek üzere kabul ederiz; yok,
 eğer göndermezlerse istemeyiz, kabul etmeyiz,
 hiçbir vakit...

Reis: —Efendim, tensib ederseniz, madem ki
 komisyon-i mahsusumuz vardır; bu makule şey-
 leri oraya verelim, oradan tensib olunan zevata
 teşekkür yazılsın; ne yapmak iktiza ederse heyete
 bildirsin. Onun üzerine müzakere ederiz.

Nafi Efendi (Haleb): —Böyle bir hamiyet-
 te teşekkür etmeliyiz; fakat Hacı Ahmed Efen-
 di'nin söylediği yanlış olmalı.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi
 (İstanbul): —Gözüm ile gördüm. Yanlış bir şeyi
 kabul etmem; çünkü gözümle gördüm ve başka-
 larına gösterdim. Arz ederim; komisyonca veri-
 lecek karar da heyete arz olunur.

Heyet: —İşte bu kadar.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye):
 —Pazartesi günü burada muhacirîn lakırdısı
 müzakere olunmuştu. Komisyonun akşam üstü
 bendeniz odama girerken Elcevaib sahib-i imti-
 yazı Selim Fars Efendi'ye uğradım. Onu meyus
 halde gördüm. Kendisine: “Ne oldun” diye sor-
 dum, işte gayret ve hamiyetten ve buraya gelen
 şu muhacirlerin halinden bahsetti. Bir de beni
 alıp camilere götürdü. Baktım ki camilerde eski
 kilimleri kaldırmışlar. Cevdet Paşa hazretleri
 kaldırtmış. Bunu bendeniz muvafık görmedim;
 zira hakkı yoktur kaldırmağa bunu devlet para-
 sıyla almadı. Millet parasıyla alındı. Millet getir-
 di. Camilerde oldukları halde seccade ve kilim
 ile namaz kılmak şart değil. Bu kilimlere bir za-
 rarı yok. Bu bir; ikincisi Selim Efendi diyor ki:
 ashab-ı hamiyet ü gayretten bir komisyon teşkil

edelim; bu ianeyi toplayalım. Çamaşır ve filanı da size her gün 50 kıyye sadeyağı ve iki çuval da pirinç verebilirim; madem ki bana Hind'den bir mikdar iane geliyor; bu ianeden her gün muhacirîne 50 kıyye yağ ve iki çuval da pirinç, ondan mâadâ battaniye, yorgan, filan da verebilirim. Böyle şeyler verebilirim. Bendeniz evvelki gün komisyon âzâsının bazısına söyledim. Kimse soran olmadı. Bugün de söylüyorum. Efendim, taahhüd ediyor ki her gün 50 okka yağ verebilirim komisyona ve iki çuval da pirinç verebilirim ve battaniye filan lazım olur ise Hindistan ianesinden komisyona verebilirim, diyor.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Abdürrahim Efendi'nin buyurdukları elli okka yağ, iki çuval pirinç güzel; fakat nihayetinde Hindistan ianesinden, dediler. Bunu kabul etmeyiz. Onun merci-i mahsusu var; öyle Hindistan ianesinden elli okka yağ, filan olmaz. Çünkü onun merci-i mahsusu var. Merci-i mahsusuna vermeli. Birbirine karıştırmamak. Şimdiye kadar karıştırıldığı gibi karma karışık olmamalı ve bu bahis de hep komisyonda olmalı, burada olmamalı. Komisyon Hindistan ahalisinden değil, Ahmed Fars Efendi'nin kendi tarafından diye söyledi.

Reis: —Her ne ise... Bu bizim vezaif-i asliye-mizden değildir; vezaif-i insaniye ve mahabbet-i vataniye iktizasındandır. Madem ki heyetçe bu işler için bir komisyon tayin buyurdunuz; artık muktazası ne ise baksın, muhtasaran heyete bildirsin; yoksa bunu biz kanun müzakeresi veyahut mevadd-i mühimme gibi bahse koymayalım.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Camilerin halıları kaldırılmış, buyuruyorlar; lakin bir kere Yeni Camiin içine girip de görmeli. Bütün çamur. Ayaklarındaki kunduralar ile gezip çıkıyorlar; yani şu kadar oturacak yer kalmamış.

Reis: —Komisyonca bunların esbabı düşünölsün. Bunlar geçti. Şimdi işimize bakalım.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Biz burada toplandık. Sair iane komisyonlarından hepsi geldiler. Herkes vazifesini bilir. O vazife her kimin ise verildi, tayin olundu. Bizim için eşya almak vazifemiz de yoktur. Komisyon-i mahsusu vardır, oraya gitsin. Bize para veren olursa alırız, vazifemiz bu!

Reis: —Komisyona taalluk eder diğer iki tezkiye-i samiye vardır; bunların da hülasa-i meali bazı tedabir-i askeriyece iktiza eden hizmette iştirak ey-

lemek üzere Cevdet Paşa hazretlerinin taht-ı riyasetlerinde bir komisyon teşekkül etmiş; zabitan-i askeriyeden ve vücuh ü âyan-ı memlekette bazı zevat bulunuyormuş. Heyet-i Mebusan'dan da 3-5 zât intihab olunarak oraya gönderilmesi tensib ve arzu olunmuş; çünkü tevhil-i maslahatı mucib denmiş. Bu halde bu da ona müteferri husus olduğundan, eğer tensib ederseniz heyetçe beş zât tayin olunsun, hemen onları oraya gönderelim.

Manok Efendi (Haleb): —Ne yapacak? Vazifesi nedir?

Reis: —İkincisi Naşid Paşa hazretlerinin taht-ı riyasetlerinde olarak şehremanetinde bir komisyon daha teşkil olunmuş. Ona da muhacirinin îvâ ve iaşeleriyle iskanına bakacakmış. Orada da birkaç zâtın bulunması arzu olunuyor. Onu da heyetçe mi tensib edersiniz yahut encümence mi intihab olunur? Beş zât intihab olunarak oraya devamı iktiza eder veyahut bazan oraya devam ederler ve bazan buraya gelirler;

Hüdaverdizade Ohannes Efendi (İstanbul): —Bunun bizim heyetin vazifesine aid bir ciheti var mıdır?

Reis: —Heyetin vazifesine aid şurası var. Madem ki mebusan burada bulunuyor. Kendilerinin mebuslarından birkaç zât orada bulunursa daha ziyade teshil-i maslahatı mucib olur, diye devletçe arzu olunmuş.

Heyet: —Teşekkür ederiz.

Reis: —Buna teşekkürden başka ne denir? Ama burada birkaç zât noksan kalıyormuş. Yine buraya da gelirler.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Şu Heyet-i Mebusan'ın teşkili devlet ve millete bir hizmetten ibarettir. Onun birincisi kuvvetimizin tezyidi yolunda olacak, kuvvetle hasıl olacak; her bir maslahat için böyle bir komisyon teşkil olunmuş. Cevdet Paşa hazretlerinin taht-ı riyasetinde ne esas üzerine asker tertib olunacak ise çabuk yazılsın; ona göre beyan-ı mütalaa edilse...

Reis: —Ama esasen bunu kabul edelim mi? Kabul etmeyelim mi? Gönderecek misiniz? Göndermeyecek misiniz?

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Encümene havale buyurunuz da bakılsın, orada müzakere edelim, cevap verelim.

Reis: —Kanunen teşkil olunacak encümen kabilinden değildir; madem ki muhacirîn komisyonu vardır. Oraya havale olunsun; intihab etsinler.

Heyet: —Pek âlâ, bir kere okunsun, efendim.

Mustafa Bey (Selanik): —Onların ayrıca vazifesidir, o muhacirlerin iskanı filan... Bizim burada kendi kendimizce yapacağımız şey mürüvvet edenler, bize para göndersinler.

Nafi Efendi (Haleb): —Çünkü buyurdıkları gibi beş mebus gönderdiğimiz vakit hasıl olacak mesuliyet onlara da aid olacak; halbuki geçende Galib Paşa ve Feyzi Paşa hazretleri geldi. Bizim komisyonda mevadd-i selaseyi müzakere ederek karar verin, kararını yazdık. Şimdi devletçe teşebbüs olunan bir iş o idareye müteallik. Yine Galib Paşa ile beraber onların iskanı, infakı ve irzakını muhacirîn komisyonu icra ettikten sonra Meclis-i Mebusan ona dikkat etmesine karar verildi. Oraya bizim âzâmızdan verir isek hakk-ı nezaretimiz olamaz.

Reis: —Evvel ve ahir mebusanda bazı şeylere bakılsa yahut edilse diye heyette bazı lakırdılar edilmiş idi. Muhacirînin iskan ve iâşesini aramak gibi vazife ve bir hizmette mebusandan birkaç zâtın bulunmasında bir mahzur var mıdır? Tensib ederseniz komisyona havale edelim.

Heyet: —Edelim!

Reis: —Encümene havale edelim; icabına bakılsın, Cevdet Paşa'nın taht-ı riyasetlerinde teşekkül eden komisyona âzâ tayini için oraya havale edelim.

Heyet: —Edelim.

2- Usul-i Muhakemat Kanun Layihası

Reis: —Bu mesele bitti. Asıl sadedimize gelelim. Usul-i muhakeme kanunu layihası okunacak. Bir kere başlansın.

Manok Efendi (Haleb): —Cevdet Paşa'nın taht-ı riyasetinde teşekkül eden komisyona gitme arzu ederiz; lakin vazifesini bilelim.

Heyet: —Encümene havale olundu, bitti.

Ohannes Efendi (İstanbul): —Bir şey arz edeceğim: Bir kanun layihası umumda kıraat olunacak olur ise hiç olmazsa bir gün evvel makam-ı riyasetten bize beyan olunsa fena olmaz.

Reis: —İlanname yazılı, muallak.

Ohannes Efendi (İstanbul): —Bir gün evvel beyan buyurulsa ve yazılsa.

Reis: —Gazetelere basıldı¹⁸¹ ve ilanname de hâlâ muallak!

Agob Efendi (İstanbul): —Nizamnamenin okunmaması üzerine müsaade buyurun. Bendeniz zannederim ki bu nizamnamenin okunması caiz değil. Sebebini arz edeyim: Burada mehakim-i nizamîye, bidayet, mahkeme-i istinaf ve temyiz mahkemeleri 5000 kuruş kadar hükmeder. İstinafın hükmü... yazılıdır. Bendeniz zannederim ki usul-i muhakeme nizamnamesi müzakere olunmak için evvel emirde mehakimin teşkiline dair olan kanun buraya gelmek lazım gelir ve bunu da cümleiniz tasdik ederseniz, ümid ederim. Bendeniz böyle bilirim ki bizim mevki mahkemelerimiz var ki 1000 kuruşa kadar bakar. Bu mahkemeler baki kalacak mı, kalmayacak mı? Biri budur; bir de adliye nezareti tahtında sulhiye mahkemesi var. Onlar da bakı kalacak mı? Onların vezaifine dair bir şey olmalı. Bir de vilayette böyle mehakim-i sulhiye yapılması lazım gelecek mi? Bendeniz zannederim ki mebusan-i kiram bu sözümlü hakiki diye görecektir- çünkü 5000 kuruşluk bir şey için bir mahkeme olduğu halde 100, 150 kuruşluk şeyler için böyle cemiyetlerin vücudü lazım gelir. Bu halde bunlara dair usul-i muhakeme teşkilatına dair nizamname buraya gelir ise bunun esası demektir; o vakit bunun müzakeresi hakkiyle olur. O vakit her ne yazarsak doğru olur. Şimdi her ne yapılsa noksan olacaktır. Ümid ederim ki Şura-yı Devlet âzâsı takbih edeceklerdir. Siz de bendenizi tasdik edeceksiniz; bunun için rica ederim ki bunun yerine başka bir kanun layihası okunsun; çünkü bu esaslı bir şeydir.

Nafi Efendi (Haleb): —Filvaki mehakimi tanzim ettikten sonra mehakimin hatt-ı hareketini muayyin olarak bir kanun mevki-i müzakereye konulmalı. Bizim mehakimin yolsuzluğundan ve adem-i intizamından şikayet ediliyor da o da bir dereceye kadar devletçe teslim olunduğu için, başkaca kanun yapılacak; fakat şimdi hem bunlar bir dereceye kadar fenadır bazıları, hepsi değil; hem de ellerindeki nizamı kafi değildir. Şimdi biz onları tanzim edinceye kadar böyle bir kanun verirse hatt-ı hareketlerini muntazam bir surette beyan ederiz; daha iyi bir iş görmüş olmaz mıyız?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Mehakimin teşkilinden o kadar teşekkimiz yoktur; fakat mehakim nizamnamesinden şikayet ediyorlar. Ahali muhakeme nizamını istiyorlar. Hem acelelen istiyorlar, bekliyorlar; şimdi hazır çıkmış iken ve hazır mehakimimiz var iken bunu tehir edip bir sene tavik caiz değildir; elimizde bulunan nizamı mevki-i icraya koyalım. Mehakimin müzakeresine hacet

¹⁸¹ Basiret'in 5 Ocak 1293 sayısından:
(Bu günkü perşembe günü saat yedide suret-i aleniye olarak usul-i muhakemat kanun layihası müzakere olunacağı Meclis-i Mebusan tarafından ilan olunur.)

gelirse onu o vakit müzakere ederiz; onun bu kanuna zararı yoktur.

Agob Efendi (İstanbul): —Bir sene, iki sene buyurdıkları zanniyyat üzeredir; bendenizin ifadesi: Mehakimin teşkiline dair olan nizamata derdest. Bu da bir günlük değildir; halbuki bu bizim usul-i muhakemeye dair olan nizamnamemiz bizim vücudümüze esvab değildir; bizim öyle şeylerimiz vardır ki bunun için de bendeniz bu kadar madde beyan ettim, mevki-i mehakimi, mehakim-i sulhiye ve bunun gibi daha 3000 tane şey beyan etmeğe muktedirim; bu da iktidarımın değildir. İş meydana duruyor; onun için birincisi: Bendeniz bu kanun tehir olunsun diyorum gerek bendenizin tahkikatıma ve gerek Şura-yı Devlet âzâ-yı kiramının söylediklerine göre teşkilat-i mehakim kanun layihası derdest imiş. Derdest olan teşkilat üzerine müzakere etmeliyiz; yalnız söyledikleri şimdiye kadar ticaret nizamnamesinin usulünü taşıyorlar. Bu işde bendeniz makam-ı riyasette bulunan zâtın reyine müracaat ederim; çünkü bu işde malumat-i tammeleri vardır, reylerini beyan etmelerini rica ederim.

Reis: —Eğer müsaade ederseniz bir şey söyleyeceğim: Bunlar heyetin ekseriyetine tâbidir. Bir

kere mücavebeye mahal var mıdır? Yahut okunsun mu? Bu bâbda reye müracaat edelim.

Mustafa Bey (Selanik): —Evet, Agob Efendi mehakim-i sulhiyyeden bahsediyor. Gerek köylerde gerek kasabalarda meskun cemaatlerin ahvali vilayet nizamnamesinde ne yolda tayin olmuş ise o yolda tesviye ederler, öylece tesviye olunursa güzel olur.

Manok Efendi (Haleb): —Vakıa Agob Efendi'nin buyurdıkları gibi bir dereceye kadar kavani-nin cümlesi ıslaha muhtaçtır. Madem ki derdesttir, gelecektir; ona da bakarız. Onun gelmemesi bunun kıraatine mani değildir. Mehakim-i sulhiyeye gelince burada kitab-i sulh vardır. Bendenize kalırsa buraya mahkeme-i sulhiye ilave eylemelidir. Orada icab eden meseleleri sulhan yaparlar.

Reis: —Şimdi bunu okumağa başlayalım mı?

Heyet: —Başlayalım.

(*Reis Efendi o aralık reis-i sani Bahaeddin Efendi'yi makam-ı riyasete davet ile kanun layihası birinci defa olarak katib-i resmi Emin Hilmi Efendi tarafından kıraate başlandı ve reis efendi çıktılar.*)

Reis Vekili: —Efendim, ekseriyetimiz kalmadı. Bir an teneffüsten sonra toplanalım.

Tekrar ictima etmek kararıyla meclis dağıldı.

İkinci Celse

(*Takvim-i Vekayi, 2090, 23 Ocak 1293.)

Reis (Birinci Reis Vekili Şeyh Bahaeddin Efendi, Bursa): —Meclis, Bahaeddin Efendi'nin taht-ı riyasetlerinde iade kılınarak usul-i muhakemat-i medeniye kanunu layihasının birinci kıraatine bed ile, layiha-i mezkurenin bâlâsında muharrer Şura-yı Devlet mazbatasının akîb-i kıraatinde bu kanuna usul-i muhakemat-i medeniye kanunu denilmesine itiraz olunmuş ve bir de usul-i muhakemat-i cezaiye kanunu derdest olmasına nazaran buna hukukiye denmesi lüzumu dermiyan edilmiş ise de müdafaaya memur:

Şura-yı Devlet Âzâsından Saadetlü Yanko Efendi: —Bu mütalaa Şura-yı Devletçe de varid-i hatır olup ancak cezada hukuktan madud olmasıyla manen yekdiğerinden tefriki zımnında zaruri bu kanuna kanun-i medeni namı verildiği ifade olunmasıyla heyetçe kabul olunmuştur. Kanun layihasının 1. ve 2. maddeleri kıraatinde bazı mütalaalar irad olunmak istenilmiş ise de birinci kıraat olduğu ve encümünde tedkikten sonra ikinci kıraatte irad-i mütalaat olunmak lazım geleceği makam-ı riyasetten ifade olunmuştur.

Salim Efendi (Kastamonu): —Vilayâtta ida-

re vesair mecalisde, reis olsun ve katibler olsun, kendilerine ceza olmadığı için pek çok fenalıklar, uygunsuzluklar oluyor. Teşkil-i mehakim kanunu da gelmeli ki ikisi birden icra olunsun.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Buyurdıkları pek doğrudur, hükümet de buralarını bildiğinden öyle bir kanun daha tanzim olunup derdest olmakta, gelecektir.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —1. kıraate itirazım yoktur; okunsun ve encümünde tedkik olunsun, fakat bu kanunu tasdik edip de şimdiki halde mevcut olan mehakime verirse hiçbir fayda olmaz. Biz bunu encümünde müzakere ederken ötekini de isteyelim, o da gelsin (*Kıraate devam edilir.*)

Mehmed Şefik Bey (Selanik): —Efendim, ekseriyetimiz yok. Bıraksak da cumartesi günü kıraat etsek...

Reis-i Sani: —Bir iki madde daha var. Birinci faslın nihayetine kadar okuyalım da okuduğumuz yer belli olsun. (*Birinci faslın kıraati tekmil olmakla meclisin saat onda hitam bulunduğu makam-ı riyasetten tebliğ olundu.*)

On İkinci İnikad*

15 Muharrem 1295 — 7/19 Ocak 1293/1878
CUMARTESİ

Reis: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2091, 24 Ocak 1293.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bugünkü meclisimiz saat yedi buçukta açılmıştır. Zabıt okunsun.

(*Zabıt kıraat ve kabul olunduktan sonra*) zabıt hakkında başka bir mülahaza var mı?

Heyet: —Hayır.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Usul-i muhakeme-i medeniye yazılı; (niçin usul-i muhakeme-i hukukiye yazılmadı?) diye bazı taraftan istizah olunmuş idi; bendeniz demiştim ki cinayet vesair cezalara dair olan kanuna; (cezaiye) dedik; eğer ona (hukukiye) diyecek olursak ceza da hukuktandır; onun için usul-i muhakeme-i medeniye denilmiştir. Burasının derc olumasını rica ederim.

Reis: —Peki, efendim. Bu bir kanun unvanı

demektir; muhtac-i tedkiktir. Burası iyi bir mütalaadır: Niçin (hukukiye) denilmemiş de (medeniye) denilmiştir? Usul-i muhakeme-i medeniye? Ona mukabil başka bir şey vardır; yani (cezaiye), (medeniye), (hukukiye)... Her halde heyetçe nazar-ı dikkate alınmalıdır; çünkü (medeniye) tabiri acaibdir. Encümen buraya dikkat eylemeli. O tabir sonra tedkik olunsun; çünkü Avrupalılar böyle şeylere (sivil) tesmiye ettikleri bizce yanlış anlaşıyor. Bu (medeniye) diye tercüme ettiğimiz (sivil) ıstılah-ı fikhidir; Avrupa'nın ıstılahat-i fikiyesindendir. Bu sivil (medeniyet) demek değil, fıkhen bir tabirdir; onun için iş muhtac-i tedkiktir; sonra bendeniz de efkarımı arz ederim. Zabıtça başka bir mütalaa var mı efendim.

2- Reisin Heyete Tebliği

Reis: —Daha müzakereye bed etmezden evvel, geçen gün huzur-ı şahaneye gitmiştik, heyete arz edeyim:

Geçen gün Bâb-ı Seraskeri'ye teşrif-i hümayun vukuunda buradan Tuna ve Dersaadet ve İşkodra ve Kosova ve Edirne mebusanından bazı zevatı beraber alarak oraya gidilmesi emrolunmuş idi. Rüfekadan on zât beraber alınarak gidilmiş idi. Sadrazam hazretleriyle beraber huzur-ı şahaneye çıkıldı. Murad-i hümayunları felaket-zede ve musab olan memalik ahalisinin mebusanlarını ve umumuzu her an taltif buyurdıkları gibi huzurlarına kabul buyurdular. Muhacirînin bu hallerinden ve muhacirîn iâşe ve iraha hususu için mebusan heyetinden teşekkül eden encü-

menden dolayı ziyadesiyle beyan-ı mahzuziyetle beraber umuma ayrı ayrı selam-i mahsus-i hümayunlarını tebliğ...

Heyet: —Allah ömürler versin.

Reis: —Ve bununla beraber lütfen encümenin riyasetini kendileri deruhde buyurarak daimi işlere bakmak üzere bendenizi tevkil ederek iktiza eden tedabirin ve yevmî vukuatın arz olunmasını da irade buyurdular. Gerek tedabir-i harbiye ve mütarekece ve gerek sairce gece, gündüz terk-i hâb ü rahat ederek çalışmakta olduklarını haber vermekliğimi de irade buyurdular. O cihetle Heyet-i Mebusan'a olan hüsn-i teveccüh-i şahanelerini yeniden ibraz buyurdıkları gibi işte bu bâbda sizce ve bizce umumen ne yolda gayret etmek düşerse be-

raber ikdam olunmasını dahi emir vermiş oldukları cihetle taltif-i hümayunlarını heyete arz ederim.

Heyet: —Teşekkür ederiz, teşekkür ederiz.

Reis: —Sadrazam hazretleriyle dahi mülakat olunarak ahval-i harbiyeye dair bir hayli mübahesat cereyan etti. Kendisi de zât-ı şahanenin efkarları, millet ve devlet, her ikisince maksad, bu mülk ve milletin ve vatanın menfaatini, mamuriyetini tevsi ederek, nokta-i nazarımız bir olduğu cihetle, şu bâbda tarafeynden bir vasıta, yani zât-ı hazret-i padişahının efkarını ahaliye ve ahalinin fikrini zât-ı şahaneye bildirmek için bir vasıta lazım idi. İşte saye-i şahanede ona muvaffak olundu. O da Meclis-i Mebusan'dır ki elhakk bunların da âsârı görülüyor. Bizce de geceyi gündüze katarak çalışıyoruz. İnşallah, üzerimizde olan belanın def'iyle her ne suretle menafiimize elverirse ol suretle gayret olunur ve kendileri bugünlerde heyete gelmek arzusunda iseler de meşagil-i kesirleri olduğu cihetle beyan-ı mazeret ettiler, hasaten ayrı ayrı selam ederim, dediler.

Bendeniz bu cihetleri de heyete arz ederim.

Şevketmeab efendimiz bugün de Necib Paşa hazretlerini göndermişler. Her daireye gerek şehremanetine ve gerek zabtiye ve muhacirîn komisyonuna da hademe efendilerden 40 efendi ve mebusan heyetinden teşkil olunan encümen için de on hademe tefrik ve izam buyurmuş olduklarını tebliğ etmiştir. İcraya filan vasıta olmak üzere encümene teslim ettiler. Daha kaç nefer lazım ise onları da göndereceklerini ve muhacirînin nezaret-i umumiyelerine reis bulundukları mebusan iane komisyonunda ve gerek muhacirînin îvâ ve iskanları emrinde memur olanların her suretle himmet ve gayret olunmasına nezaret olunmasını irade ettiler ve kendileri de lazım gelen muavenatta her suretle gayret buyuracaklarını tebşir ettiler. Necib Paşa da encümende bulunacağından şimdi encümenin icab eden tedabirini itti-haz emrinde gerçi vezaif-i asliyemizden bunlar madud değilse de dahili işimizden ve her şeyden akdem olduğundan işbu muhacirîn hususunda gayret olunmak lazım idüğünü heyete arz ederim; malumatları olsun.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Dâiniz cümle heyetimiz tarafından padişahımız efendimiz hazretlerinin lütf ü taltif-i şahanelerine teşekkür eylerim, cenab-ı hak padişahımız efendimizi her hususta muvaffak bilhayr buyursun ve bendeleri de heyetçe devlet ve milletin hizmeti-

ne muvaffak etsin; her halde ahali ve cümlemiz elden geldiği kadar hizmette bulunuruz.

Nişli Süleyman Bey (Kosova): —(Âtiz-zikr *makaleyi kıraat eder:*)

Makam-i riyasetten vaki olan tebligat heyet-i kiramca malum olduysa da hissiyat ü meşhudat-i acizanemi de arz ve beyan için muhtasaran bir iki söz söyleyeceğim:

Memalik ü mevaki-i harbiyede en ziyade musab olan vilayetler halkından bulunduğumuzu derk ve teyakkun buyurmuş olan zât-ı hazret-i şehriyarının lütfen ve merhameten şeref-vuku bulan emr ü irade-i tacdarileri mantukunca huzur-ı hümayunlarına çıkmak gibi büyük şerefe nail olduk. Mebusan-i milleti davete bila-vasıta taziyet ve tesliyetle beraber efkar-ı merahim-disar-i tacdarilerini beyan ve selam-i şahaneleriyle cümlemizi dilşad ve handan buyurmuş olan padişah-i dil-agah hazretlerinin işbu inayat ü eltaf-i celile-i merahim-güsteraneye niyat-i azm ü sebat-i hayriye vü haseneleri gerçekten bu mülk ve millete nafi ve şu zamandaki ikdamat ü himemat-i celile-i hümayunları hakikaten vaki olduğunu rütbe-i bedahete vardırırmış olduğu gibi vekil-i mutlakları sadrazam hazretlerinin suret-i mahsusadaki tebligat ü ifadat-i vakıaları dahi bihakkın hulus-ı niyet ü teşebbüslerini itminan verecek surette ve Meclis-i Mebusan'ın vak' u haysiyetini bir derece tanıtacak derecede gösterdiğinden gerek şevketmeab efendimiz ve gerek sadr-i müşarünileyhin teşebbüsat-i ahire vü hayriyelerinin hayyiz-i usule vüsulü için heyet-i muhterememiz tarafından dahi zerre kadar kusur olunmadığı derkar olduğundan mücerred nail olduğumuz niam-i iltifât-i cihan-derecat-i seniyye-i hazret-i padişahiden umum mebusan-i kiram hissedar-i mübahat ü mefharet olarak bundan dolayı arz-ı teşekkürat olunup böyle mefharet-i uzmayı müstelzim olan bi-misal bir merhametin âsârı dünya durdukça yâd olunmak üzere ceridemize zabt ve kaydını heyet-i kiramdan rica ederim.

Rupen Efendi (Edirne): —Min-gayr-i liyakatın bendeniz de huzur-ı şahanede beraber bulunduğum için, vakıa zât-ı şahanenin orada irad ettikleri emirleri meclise tebliğ buyurdunuz, teşekkür ederiz; fakat bir fıkra var idi, zannım unutuldu. Onu da bendeniz itmam etmek isterim, müsaade olursa...

Buyurdular ki hal-i hazır münasebetiyle her gün buraya geleceğim; hatta benim bir canım var. Onu da milletin ve vatanın uğruna fedaya

hazırım, dediler de bize dahi söylediler ve orada bizim gözlerimizi yaşla doldurdular; bunun için nasıl teşekkür lazım ise edelim ve teklif ederim ki bir teşekkür mazbatasını yapalım.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): —Münasib!

Reis: —Efendim, bu muhacirîn komisyonuna aid bir şey olduğundan muhacirîn komisyonuna

malumat verildi. Bundan bazı âzâ-yı kiram beraber bulunup komisyonca encümünde böyle bir şey yapsınlar, arz etsinler, ona göre düşünelim: Teşekkür mazbatasını mı, her ne icab ederse heyet baksın; çünkü bizim vasıtamız odur. Tensib ederseniz havale edelim de neticesini heyete arz etsinler.

Heyet: —Pek âlâ.

3- Gündem Dışı

1- Muhacirlere Yardım

Reis: —Efendim, diğer bir malumat daha arz edeyim ki muhacirîn eytamının ıslahatı hakkında Edirne mebusanından Rifat Efendi arkadaşımızla Rasim Beyefendi'den bir telgraf alındı. Akşam üstü muhacirînin tehacümünden, vesait-i nakliyenin bazı mertebe noksanından bahisle bunlara serian bakılması tavsiye ve ihtar olunmuş idi ve bir de Piriştine'den arkadaşımız Zeynelabidin Beyefendi tarafından ve orada bulunan memleket rüesasından mürekkep bir meclis-i askeri bulunuyor; ondan bir telgraf alındı. Onda da idare vü usul ü tedabir-i askeriye'nin bazı suretle cereyanına ve bir de buradan oraya gönderilmesine ihtiyaç görülen esliha vesaire'nin suret-i tisyarına dair... Bunun alenen okunmasında mahal yoktur. Bunun hülasa-i mealinde tedabir-i askeriye müteallik şeylerden bahsolunduğundan tensib etmezsiniz, zannederim; fakat derhal bu makam-ı sadarete, akşam, serian tezkire ile gönderildi. Tezkirenin de müfadı budur. Gelen cevap da okunsun. Onda beis yoktur. *(Katib tarafından okunur)*

Bu tezkire saat bir raddelerinde idi, gönderildi, ki Bâb-ı Seraskeri'de encümen-i vükelâ var idi, oradan saat yedide yine cevap vürud etti. Yine oraca lazım gelen şeyleri evvelce icra olunmuş demek oluyor ki telgrafname'nin ahkamı kendilerince mümkün mertebe icra edilmiş olduğundan bir malumat olmak üzere arz ediyorum. Piriştine'ye buraca lazım gelen tedabir icra ettirildi ve evamir-i mukteziye makam-ı sadareten verildi diye telgrafnameye cevaben yazalım; ona da malumat olsun gerek Piriştine'ye ve gerek Edirne'de Rifat Efendi'ye, Rasim Bey'e, tensib dersanız, bir malumat verilsin. *(Bazıları münasib)* Geçen gün Cuma ahali tarafından bir şey gelmiş idi. Ve makam-ı sadarete takdim

olunmuştu; makam-ı sadareten ona da cevap varid olmuş; okunsun. *(Okunur)*

Aliş Paşa (Tuna): —Şumnu bu kadar nüfusu istiaba kafi değildir; bu muhacirîn dikkat edilecek bir şeydir, ihtimali yoktur. Muhacirler için ne yapılacak ise serian bakılması, insaniyet namına olarak bir şey yapalım, efendim; buna bakmalıyız, zira bugünkü günde Tuna vilayet-i celilesinden 3000 nüfus, belki daha ziyade hicret ettiler. Telef olacaklar; çünkü Şumnu'ya geçen gün bendeniz gittim. Gördüm ki daha 100 nüfus bile olsa barınmanın ihtimali yoktur.

Reis: —Buna dair malumatınız ne ise tahriren bir şey verseniz de ona göre icabına bakılsa, efendim; madem ki malumat-i mahalliye vardır. Buna tahriren bir şey yapıp sonra heyetçe okunur, icabına bakılır, yine Aydos ahali tarafından bu yolda uzun uzadıya bir şey var. Bir takım muamelat ve hicret eden ahalinin iskanına dair başka bir tedbir icrası lazım. Tensib ederseniz çarçabuk icabına bakılmak üzere makam-ı sadarete gönderelim; hülasa-i müfadı bundan ibarettir.

Salim Efendi (Kastamonu): —Onlar ne diyor?

Reis: —Onlar heyecana düştü. Bunların teskini çaresine bakılsın. Vücudü olmayan bazı haberler üzerine helecanla gelerek herkes ayaklanıp hicrete kalkışıyorlar. Bu da olur bir şey değildir; bunun çaresine bakılsın.

Aliş Paşa (Tuna): —Efendim, herif Aydos'a geldi, zannederim ve tatil-i harekat-ı askeriyede olunuyor; bunun için bunlara ne etmesi mümkün ise vapur yetiştirmeli Burgaz'a...

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Telgraf çektiler: Buradan vapurlar gönderildi. 600-700 kişi geldi. Şimdi Büyükdere'dedirler ve Burgaz'da teskin-i ahali için Mösyö Zarifi'ye yazdılar.

Reis: —Şimdi Babiali'den ne oldu?

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Şimdi bilmem, efendim.

2- Bulgar Dağı Maden Müdürü Hakkında

Mustafa Efendi (Konya): —(*Varaka-i âtiyi kıraat eder:*) Bulgardağı maden-i hümayun müdüriyetine tayin buyurulan Süleyman Hayri Beyi Yeni Cami avlusunda bozmacı esnafından bir kimse ne idüğü ve bu memuriyetinin tahsiline haylice hizmet eylediği tahkikat-i vakiadan bulunmuş ve böyle Devlet-i Aliyye'nin birinci madenlerinden birisi de Bulgar madeni olduğu halde şu mutena memuriyetine işden bihaber esafilden bir adamın tayin buyurulmasına teessüf olunduğu cihetle geçende mahallinden gelip Meclis-i Umumi'de kıraat olunarak merciine havalesine karar verilen telgraf, eğerçi makam-ı riyasetten yazılmamış ise, işbu tahkikat dahi ilave buyurulmasını, şayed yazılmış olduğu halde, başkaca bildirilmesini istirham ederim.

Reis: —Yani tayin olunan memur na-childır, demek istersiniz?

Mustafa Efendi (Konya): —Evet, efendim; halbuki en birinci madenlerden biri de odur.

Aliş Paşa (Tuna): —Bugünkü günde insan madeni arayoruz; buna hacet yoktur. Şimdiki vakitte böyle maden şeylerine bakmağa vaktimiz yoktur. Bugünkü günde biz asıl madeni kaybediyoruz. Ne nüfus gidiyor! Onların hürriyetiyle kazandığımız asıl madenler, asıl madenler kayboluyor!

Salim Efendi (Kastamonu): —Mustafa Efendi'nin söylediği nutuk pek doğrudur, pek yolundadır; na-chil memurlar taşraya gönderildiğinden dolayı böyle bir hale geldik!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Med Efendi (Aydın): —Aliş Paşa hazretlerinin dedikleri pek doğrudur. Muhacirine bakmak cümlemizin vazifesidir; biz sabahtan akşama kadar ve akşamdan sabaha kadar bunlarla mı uğraşalım? Komisyon tayin ettik. Onlar bakıyorlar, bilmem ne ediyorlar. Bizim için de bir iş var ise hazırız; lakin biz buraya geldik hem bu işe hem sair işlere bakarız.

Hacı Mehmed Efendi (Konya): —Bu memurun ehliyesiz olduğunu işittik ve bir dereceye kadar tahkik ettik.

Varnalı Şakir Efendi (Tuna): —Ruhsat isterim.

Reis: —Bu işe dair değilse sonra...

Sadi Efendi (Haleb): —Benim bu işe dairdir, Aliş Paşa hazretlerine cevabdır.

Reis: —Bir varaka okundu. Maden müdürüne dair, tensib ederseniz, eğer müdür gitmiş ise, yeniden bir tezkire yazılsın, gitmemiş ise ona göre ilave edelim.

Heyet: —Pek âlâ.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —İzmir'den umum tüccar tarafından bir telgraf aldım.

Reis: —Kerem ediniz, bir iki söz vardır.

Bu bahsi değiştirmeyelim. Sonra başka müzakereye gireriz.

Sadi Efendi (Haleb): —Aliş Paşa hazretlerinin buyurdıkları olmaz ise şu medeniyet namına Avrupa'da ilan-ı keyfiyet olunsun. Hakikaten taaccüb olunur ki Avrupa acaba hal-i hazırı düşünmüyor mu ki Rusya 90 milyon nüfus olduğu halde şimdi on milyon yahut 15 milyon nüfusla devlet şimdiye kadar mukabele etti; bununla beraber Rusya yalnız kendisi olmayıp Sırp ve Karadağ vesairleri kendisine muavenette bulunduklarına şübhe yoktur. Bunlardan başka Bulgar ahalisini teslih ile bir cemiyet-i umumiye ile yalnız memalik-i şahanenin istilasını, bu kadar mal ve canın payimal olmasını medeniyet iddiasında bulunan bir takım medeni devletlerin görmeyişine teessüften başka bir şey denemez; Aliş Paşa hazretlerinin buyurdıkları pek doğrudur.

Mihail Harito Efendi (Yanya): —Burgaz için yazılacak tezkireye, Burgaz iskelesinde küliyetli zahire var; onunla beraber bu zahirenin oradan kaldırılması ilave olunsun.

Reis: —O arzuhal içinde o makule şeyler de vardır; burası malumdur ki devletçe kabil olduğu halde zahiresini, mühimmatını nakletmek birinci vazifeden addeder. Her ne ise; bununla beraber tensib ederseniz bu fıkra da ilave olunsun

Heyet: —Olunsun.

3- Yanya Mebuslarının Teklifi

Reis: —Birisi söz istemiş idi?

Mihail Harito Efendi (Yanya): —Bendeniz, efendim.

Reis: —Bu layiha yolunda bir şey midir?

Mihail Harito Efendi (Yanya): —Layiha değil, nutuktur; emriniz olur ise pek yolundadır.

Reis: —Fakat geçen gün bir kararımız var idi. Nutuk olduğu halde sahibi kıraat eder. Eğer nutuk değil ise encümene havale olunur. Encümen-i mahsusuna gönderelim. Hülâsa etsin. İktiza ederse hülâsasını sonra okunsun. Hafız

Mahmud Efendi, geçen günde bunun hakkında bir hayli mübahese cereyan etti idi. Bu misillü layihalar encümene havale olunmalı.

Mihail Harito Efendi (Yanya): —Kendim okurum, efendim.

Sadi Efendi (Haleb): —Bu nutuk; ama layihadan farkı yok, bunun için uzun uzadıya müzakere cereyan etti. Layiha denilen şey beş on yüz maddeyi câmi' olarak varaka üzerine yazılmış olur. Nutuk denilen şey yalnız bir iki kelimeden ibaret bir şeydir. Bu hakikaten öyle uzun bir şey ise yarım saatte bitmez.

Mihail Harito Efendi (Yanya): —Yarım saat değil; beş dakikada biter bir şeydir!

Sadi Efendi (Haleb): —Layiha ise encümen-i mahsusuna havale edilsin; yok, eğer mükalemeye dair bir şey ise söylensin.

Abdül Bey (Yanya): —Efendim, nutuk ile layiha hakkında geçende bahis cereyan etti; fakat nutuk başka, layiha başka... Bir nutuk söylenir iken o nutukta efkar olur, mütalaa olur; eğer o nutuk uzun olmaz ise anlaşılmaz, neticesi çıkmaz. Nutuklar uzun olmasın lakırdısını o kadar beca göremem; nutuk ne kadar uzun olursa faydadan hâlî değildir.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Müsaade edin, efendim; Abdül Bey ne nutkun ve ne de layihanın tarifini edemedi. Vakıa bir nutuk var ki bazı mevaki-i resmide irad olunur, o uzun bir şeydir. Bizim buraca nutuktan muradımız bir zât tarafından irad olunacak söze karşılıktır. Bundan mâadâsı hep layihadır. Mülkün ve devletin menafini veya birkaç kazayâyı müstemil olursa ona layiha denir; nutuk yalnız mebusan tarafından irad olunan söze cevaben söylenen sözlerdir, işte benim anladığım budur.

Reis: —Böyle bahislere girişmeyelim. Geçende bahsolundu. Bu meseleye karar verildi. Tekrar, tekrar...

Abdül Bey (Yanya): —Efendim, kerem ediniz. Nutuk anlaşılın ki ona göre hareket olunsun, öyle birbirine cevap vermek nutuk değildir. Biri öbürüne mukabil söz söyler de nutuk ise oradan çıkılır; bir saatte mi olur, iki saatte mi olur? Bazı nutuklar vardır ki iki günde bitmez.

Rupen Efendi (Edirne): —Abdül Bey'in beyan ettiği gibi birisi altı gün bir şey söyler, hiç birisinin sırası gelmez. Arkadaşlarını umumiyet üzere teşvik ederek söyler. O gün bitmez ve madem ki söz almıştır, ertesi gün söz yine onundur,

yine söyler; başka bir münasebetle böyle uzun şeyleri düşünmeğe vaktimiz yoktur; yalnız bunlarla uğraşmak caiz değildir.

Salim Efendi (Kastamonu): —Nizamname-i dahilide böyle uzun uzadıya varaka üzerinde yazılı olan şeyi okumağa müsaade var mıdır?

Reis: —Onu söyledim: Geçen gün buna karar verdik Buranın vezaifini muhafaza etmek makam-ı riyasetin vezaifi cümlesindendir; binaenaleyh şimdi geçen günkü verilen karar mucibince madem Harito Efendi bir şey irad etmek istiyor, men edemeyiz; layiha ise burada bir karar verilmez. Heyet der ki bu layihadır, encümene gitsin; fakat şimdi kabl-el-kırae Layiha mıdır, nutuk mudur, onu fark etmek keramete muhtaçtır.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —(*Nizamname-i dahilinin 77. maddesini okuyarak*) Mesela bir taraftan kendisi oturur iken lakırdı söylüyor; diğer taraftan onun söylediğini anlamıyorlar. Ya bunun muhafazasını veyahut bu bendin tadilini rica ederim.

Reis: —Elbette muhafazasını rica ederim ve heyetin de nazar-ı dikkatini celb ettiğimize memnun kalırım. (*Bunun üzerine Yanya mebusu Harito Efendi varaka-i nutkiyesini kıraat etmek üzere reis efendi tarafından kürsi-i hitabete davet olunur.*)

Harito Efendi (Yanya): —Devlet ve milletin terakki ve saadet-i hali esbabının istikmaline müteallik bazı şeyler arz etmek üzere ruhsat istida eylerim.

Beyan edeceğim hususatin en ehemmiyetlisi mesele-i hazıra, yani muharebe maddesidir ki evvel be-evvel ondan bahsetmeğe lüzum gördüm, şöyle ki:

Hemen her taraftan memalik-i şahaneyi ihafe etmekte olan muharebe, hariçten bir takım ifsadattan ileri gelmiş bir şeydir ki bunun bazı adamlarca meydan bulmasına sebep olmuş ve bu dahi cümlemiz 500 seneyi mütecaviz bir padişahın taht-ı saltanatında yaşadığımız ve hizmet ettiğimiz menfaat dahi bir olduğu halde hayfa ki mezhebce bazı itikadat-i batile eseri bulunmuş olup padişahımız efendimiz hazretlerinin taht-ı âli-i Osmaniye cülus-i hümayunları mübarek gününe kadar bir pederin ve bir vatanın evladı olduğumuz halde hüsn-i imtizaç etmeğe muvaffak olamamıştık; ancak şimdi padişah-i adalet-şiar efendimizin ihsan buyurdıkları Kanun-i Esa-

si'nin ilan ve tesisiyle müsavat tamamiyle hasıl olarak cümlemiz Osmanlı kardeşleri olduğumuz az bir zaman içinde fiilen görülmesi üzerine artık şu batıl efkâr ve itikadler bertaraf olmağa başladı; bunun üzerine boynumuzun borcu olan, cümlemiz, devletin ve milletin selametine hilesiz ve rıyasız çalışmak, devletimizin harabiyet ve inkırazını emel ve arzu eden bütün düşmanımız aleyhine silaha sarılmaktır; lakin bununla beraber kanunlar dahi lazım olan adalet ve şiddetle icra olunmalı ve cünhası olanlar ile ehliyetsizleri hakkında şimdiye kadar cari olan fena usulü, yani merhamet ve müsaadeyi bırakmalı ve millet uğrunda sıdk ı istikametle hizmet edenlere münasib mükafat esirgenmemelidir; kanunun adaleti yalnız gelecek için değil, geçmiş olanlar hakkında dahi mümkün mertebe gösterilsin; mesela şu muharebe esnasında nefyolunanlardan hakikaten kabahatli ve belki kabahatsiz olmak ihtimali vardır. Bunlar kanun üzere muhakeme olunarak ceza görmek iktiza edenlere şediden mücazat ve içlerinde kabahatsiz zuhur edeceklerin salıverilmesiyle iş görmeğe muktedir olanları istihdam etmelidir; lakin işbu kaidenin icrasından evvel nefyolanlar ne için nefyolunmuş ve ne kabahat işlemişler? Bir kıta müfredat defterinin Heyet-i Vükela'dan istenilip ona göre heyetimizce müzakere olunsun ve bu madde muharebeden sonra kalsın, diye itiraz buyurulur ise, vakıa münasebet alır ise de nefyolanların içinde işbu zaman-ı hazır için vücudü lazım adamlar dahi bulunması melhuz olmakla defter-i mezkurun sürat-i celbi ve müzakereye konması daha faydalı ve münasibdir.

Mahkemelerin layikiyle tanzim ve ıslahı ve hukuk mahkemelerinin cezaiyeden tefriki ve kudat ve rüesa-yi ruhaniye karışmaksızın reislerin iktiza eden nezaret tarafından tayini ve polisin tanzim ve ıslahı lazımedendir; ancak Türkçeyi bilenlerden mâadâ mükemmel malumat ve dirayeti olup da, fakat Türkçe bilmeyen pek çok adam vardır ki Kanun-i Esasi'nin 19. bendi ahkâmını, yani Osmanlıların memuriyetlerde kullanılacaklarını, vaktiyle bilemediklerinden Türkçenin tahsili lüzumunu hissedememişlerdir. Bunun için bütün Osmanlıların devlet hizmetlerinde kabul ve istihdamı lisan-ı resmi olan Türkçeye aşına olmalarına mütevakkıf olduğuna dair Kanun-i Esasi'nin 18. bendine ilaveten ve muvakkaten lisan-ı resmi tamamen öğrenilinceye kadar böyle malumat ve

dirayet sahibi olanların on sene müddetle memuriyetlerde kullanılmalarını teklif ederim.

Bir de bu sırada şurasını dahi beyan ederim ki memurların mahalli ahâlisinin lisanını bilememeleri gerek hükümetçe ve gerek halkça zararı olduğuna şübhe olmadığından memurların tayin olunacakları memleket ahâlisiyle doğrudan doğruya ihtilata medar olmak üzere mahalli lisanına dahi aşına olmaları muvafık-ı maslahattır; eğer Kanun-i Esasi'nin mezkur 18. bendine muvakkaten ve ilaveten kaide-i mebsutanın konulması ihtiyar olunmaz ise kanunlar ahkâmının icrası nakıs kalacaktır; zira yalnız lisan-ı Türkiyi bilip de malumat ve dirayeti olmayan memurlardan bir fayda görülemez. Mevcut olan ve yapılmakta bulunan kanunlar, yolunda icra ile ve asra muvafık olmayanlar tadil olununcaya kadar, rey-i acizaneme göre beher mutasarrıflıkta mebusan ve her merkez-i vilayette âyan mecalis âzâsından birer müfettiş tayin olunmalıdır. Bunların vazifesi ise evvela mevcut kanunlar ile ıslahatın icrasını teftiş etmek, saniyen her sınıf memurlar tarafından vukua getirilen su-i istimalattan ahâliyi vikaye ve muhafaza eylemek, salisen bir hal-i tedenni ve teessüfte bulunan ziraat ve tarık ile katib idarelerine taraflarından nezaret olunmak, dördüncüsü mebusandan olan müfettişlerin bilcümle memurların hareket-ı gayr-i meşruasını âyandan bulunan müfettişlere ve onlar tarafından dahi vilayet valisiyle iktiza eden nezarete bildirmek; beşincisi su-i istimalatın en ziyade merkez-i deveranı olan gümrükleri teftiş ve nezaret eylemektir; bunlar, Meclis-i Mebusan ve Âyanın dağıldığı zamandan yeni ictimalarına kadar, nezaretleri tahtında bulunacak mahalleri dolaşıp zikrolunan vazifeleriyle meşgul olacaklarından meclislerin yeniden ictimanda her biri görmüş olduğu muzır ve münasebetsiz halleri tashih ve ıslah olunmak üzere mülâhazatıyla beraber tahriren arz edecektir. Bunların maiyetinde hazine-i celileden muvazzaf birer de katib bulunmak lazım geleceğinden müfettişler gaybubetleri zamanında katiblerini vekil bırakacaktır. Bunun icrasında ise bir güne müşkilat görülemeyeceğine şübhe yoktur; zira Meclis-i Âyan âzâsının maşaları zaten dolgun olduğundan vatana böyle bir hizmet-i hasenenin ittihaz ve icrası için her halde bu memuriyeti müsaraatle kabul edecekleri gibi mebusan dahi kendilerine sekiz mah için münasib bir maaşla memnunen kabul eyleyecek-

tir; bu tedbir tensib olunmaz ise âyanda bulunanların içlerinden bazıları senede yalnız dört ay işde bulunup da kusur vakit işsiz kalan âyan meclis âzâlarına neden daimi maaş verilmek icab etsin de bu kadar ihtiyar olunagelsin? Gerçi ki Kanun-i Esasi'nin 67. maddesinde mebus olan adam bir memuriyette bulunmamak şart edilmiş ise de ancak şu memuriyet her halde Kanun-i Esasi'nin men ettiği bir şey olmayıp belki bunun gerek mülk ve milletçe ve gerek idare-i devletçe muhassenat-i kesireyi cami' ve seyyiat-i meşhudeyi dafi' olup mebusluğa lazım olacak her türlü malumatı istihsal ile mevki-i icraya koymağa bir sebep olacağı gibi bu nezaret sayesinde dahi Meclis-i Mebusanca beklenen fevaidi daha bir derece süratle göstermeğe bâdî-i mustekil olması bedihidir.

Mustafa Efendi(?): —Bu layiha evvelen, saniyen, salisen diyerek madde beyan ediyor. Bu gibi şeyleri ayırıp layiha nazariyle bakmalı. Efkâr denilen şey yukarıdan aşağı bir efkâr beyan eder. Nutuk da ondan ibarettir.

Sadi Efendi (Haleb): —Efendinin buyurmuş olduğu nutuk veyahut layiha cümleten malum oldu; bendenizin anladığım iki fıkra üzerine okudu. Birincisi devletçe bir büyük kanunun müteaddid lüzumlarını ayrı ayrı göstermektir; bunun için Devlet-i Aliyye'nin kavanini, kanun dairesinde, icabı takdirinde, sırasıyla geliyor ve sırasıyla beyan ettikleri şeyler de gelir ve mütalaa olunur ve icabına bakılır.

Bir de Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra cümle Osmanlılar yekdiğeriyle nam-i vahid ile cem olmaları, müsavat-i kamileye mazhar olduklarını beyan eder; halbuki orası şu kadcılık tafsilat ister: Bu Devlet-i Aliyye-i ebediyyüd-devamın bidayeti olan 600 seneden beri Hristiyan ve İslam umum sekenenin hukukunu bu hanedan muhafaza etmiş, şimdiye kadar ve elyevm padişahımız bezli himmetten hiçbir veçhile geri durmamakta ve diriğ-ı himmet buyurmamaktadırlar. Bir de meclisimizin bidayetinde selam-i şahanelerini tebliğ buyurdunuz. 40 seneden beri Tanzimat-i Hayriye'nin bu mülkte neşr ü ilanından zamanımıza gelinceye kadar, beher sene bu suretle ıslahat-i külliye görmekteyiz; olamaz ki böyle bir mülkün umumen ıslahı hemen bir gün içinde veyahut beş sene zarfında olsun; bu muhaldir. Hâlâ şu Meclis-i Mebusan'ın Kanun-i Esasisi'yle beraber iki seneden beri bulundurulması tamamiyle icab

etti. Hakikat şu gaile tamamiyle mündefi olur ise millet üç beş sene içinde nihayet bir dereceye vasil olur. İngiltere ve Fransa memalikinde böyle şeyler pek âlâ gitmiş denilirse de vakia bir derece ileri gitmiş ise onlar 300-400 seneden beri çalışıyor; eğer, biz de on sene çalışır isek o dereceyi buluruz.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Sadi Efendi buyurduğu ıslahatın peyderpey farkı olduğuna bendeniz itiraz ederim; burasını inkar ederim. Bidayet-i Tanzimattan şimdiye kadar memalik-i şahanenin ıslahına kifayet eder bir meslek görmedim. Hem bu kadar bir madde var ise beyan etsin, ona cevap vereyim. Geçen sene bu meclis teessüs etti; ancak bunu memul ederim, çünkü bidayet-i Tanzimattan beri böyle hiçbir meslek-i hakiki ittihaz etmedik. Görüyorum, buna da bakalım ilerde ne göreceğiz?

Sadi Efendi (Haleb): —Yeniçeri zamanından mukaddem bu mülk hakikaten bir takım derebeyleri elinde idi. Teşrif ettiler, Anadolu'dan hadimül-haremeynüş-şerifeyn oldular, kendi zıll-ı adaletlerine aldılar. Yeniçeriler bir takım, uygun-suz ahvale tasaddi ettiler. Onların vücudünü def ve izale etti. Bir derece ıslahat etti ki bunların hepsi görülmüş şeyler. Cennetmekan Sultan Abdülmecid Han hazretlerinin zaman-ı saltanatlarında Tanzimat vaz olundu. Gadr ve işkenceler bir dereceye kadar ıslah olundu. Hakikaten bugünde olur şey değil, derim; bendeniz bu 30 senede olan ıslahata pek çok ıslahat diyebilirim ki böyle bir memalik-i vesianın 25-30 seneden beri gördüğümüz ıslahat hakikaten pek büyük ıslahattır. Bunları herkes bilebilir ve herkes görebilir.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bendeniz (meslek) dedim: Sadi Efendi terakkiyattan haber veriyor. Terakki etmiyor değil. Terakkiye kabiliyet var; madem ki beşeriz, kendine Allah akıl ve idrak vermiştir. O akıl ve idrak vasıtasıyla kendisinin mazarrat ve menfaatini idrak eder, o derece terakki etmeğe cehd eder. Bahis o değil; meslek görmedim. Mülkün muhafaza, neferatın vikayesi için derim. Öyle bir meslek konursa mülk halas olmuştur ister olsun ister olmasın, bir kere meslek girdi mi, terakki eder, ister istemez, yavaş yavaş; eğer meslek bidayet-i teşkilatta olmuş olaydı şimdiye kadar mülkümüz bir derecede bulunacak idi ki bütün Avrupalılar gıpta edecekler idi; hâlâ daha İzmir'de işkenceler

oluyor. Ne bakan var ne eden var. Emval-i devleti sirkatten başka... Efendiler de kendi memleketlerinden haber versinler. (*Heyetçe tasdik*)

Reis: —Kıraat olunan layiha encümene havale olunsun mu?

Heyet: —Olunsun!

(*Bunun üzerine Mehmed Ali Bey kürsi-i hitabete çıkıp bir nutuk irad eder ve heyet tarafından alkışlarla kabul olunur:*)

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Hükümet-i Aliyye-i Osmaniyenin usul-i idaresinde üç şey vardır ki vaz ve tesis kılınacak kavanin-i medeniyeden netayic-i memule usuluna, memurin-i devletin mesaileri nisbetinde muvaffakiyetlerine ve memuriyetlerin bir takımının na-ehillerin eline tevdi etmek mecburiyetinden halas olmasına külliyyen manidir:

Birisi temerküz-i umur usulüdür. Bu usul vali ve mutasarrıfları bir derece uğraştırıyor ki bütün gün meşguldürler; fakat teessüf olunur ki meşguliyetlerine nisbetle gördükleri iş hiç mesabesindedir. Müfredat-i umur ve hakkan kendisine müteallik olmayacak hususatla uğratıklarından mühimmat-i umur-i devleti tamik-i fikr ile bakmağa vakit bulamazlar. Zamanenin en kabiliyetlisi olsa dahi bakamaz; çünkü tavrı beşer haricindedir. Bu gürültü arasında hukuk-ı şahsiyenin birçoğu payimal-i nisyan olmasına ve kendisine müteallik olması hakkan caiz olmayan işlerin tehir-i cihatine ve ıslah u imar-i memleket gibi fevaidin tefekkür ve teşebbüsüne meydan vermemesine baıdır. Mahakimin istiklali ve tahsilat ile bazı kuyudatın havalesiyle belediye vezâifinin tevsii ve memurin-i maliyeyi maliyece bilhassa mesul tutmasıyla bu temerküz-i umur usul-i na-becası hemen kalkacağından, şimdilik usul-i muhakeme-i medeniye kanun layihası okunmakta olduğu gibi, yakında idare-i vilayet kanun layihası esbab-ı mucibe beyaniyle saniyen geleceğinden bu hususta şimdiden âzâ-yı kırım dikkatini celb ederim.

İkincisi mesleksizlik hususudur. Tayin-i meslek en ziyade mehakim memuriyetinde elzem bir haldir; çünkü bir reis ve bir âzâ fenn-i hukuka aşina olmazsa hata-yı rey ile hukuk-ı amme muhatarada kalır. Bir mahkeme katibi mahkemenin hüküm mazbatalarını sâk ve sebke mutabık yazmazsa mazarrat bigayr-i hakkın ashab-i hukuka aiddir. Bu fasl-ı hukuk keyfiyeti haysiyet ü malumat-i mahalliye gibi şeylere mütevakkıf

olmayıp fenn-i hukuka aşina olmağa mütevakkıf bulunduğundan şimdiye kadar ahaliden intihab olunmakta olan mahkeme âzâlarından istifade olunmamıştır. Bunu bir meslek-i mahsusa vaz ile mesleğinde terakki ve sırasıyla âzâ ve katibi ve reis olarak en büyük mahkemenin riyasetine kadar nail olmak salahiyet-i istiklaliyesini haiz bulunmak üzere yeniden talebe yetiştirmek ve şimdilik umur-i hukukiyede bulunanlara bildiklerine ilave-i malumat olması lazım gelen parçaları öğrenmek için bir büyük darülfünunun teşkili lüzumunu arz ederim.

Üçüncüsü rütbelerin vücududur. Meratib-i mülkiye vaz'an Devlet-i Aliyye'ye muzır olduğu şöyle dursun, vükela-yı fiham ve vülat-i izam hilaf-i vaki-i inha ve bâb-i devleti iğfal ile rütbe hususunu bir derece-i su-i istimal etmişlerdir, ki uşaklarına varıncaya dek meratib-i aliyeye çıkardılar. Bir hayli rütbelerin istihsali vesaitinin birçoğunu zikretmekten teeddüb ederim. Bir asker zabiti 20 sene askerlikte düşmana göğüs gerer; ancak bir kaymakam olabilir, mülkiyede ise çocuklara, dalkavuklara, budalalara, na-ehillere birden ûlâ verilir! Acaba layık mıdır? Sonra devlet ittihaz olunan usul mucibince meratib ashabına memuriyet vermeğe mecbur olur, işte na-ehillere memuriyet tevdi etmek mecburiyeti çıktı. Meratib-i mülkiye behemehal kalkmalıdır. Meratib durdukça memuriyette ehliyet aranmamak tabiidir; çünkü ashab-i meratibin sefil kalması namus-i devlete intikal eder.

Bu üç meslek müzakeresini ehemmiyet zannettiğimden heyet-i celileye arz eylerim.

4- İzmir Belediyesi Yolsuzlukları

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Mehmed Ali Bey'in okuduğu cümle tarafından kabul olundu ve tasdik olundu. Hiç diyecek yoktur. Güzel; fakat biz bu sene geldiğimizden bugüne kadar her gün ve bunun gibi sözler çoktur, çok oldu; ancak onların bir se-meresini göremedik. Babialı bizi işitmiyor mu? Yoksa işitiyor da bir hüküm vermiyor mu? İslah etmek istemiyor mu? Anlamaktan aciziz.

Mesela, İzmir'den buraya gelirken ahali bana geldi, rica ettiler. Bizim belediye reisi var idi, 20 yıldan beri ittihaz olunmuş sokakları berbat etti, içeri ve dışarı, şöyle böyle, bilmem ne yaptı; zabıta memurumuz böyle, kışla kumandanımız böyle; şimdi bakın, ne kadar asker geliyorsa

hepsinin cebinde birer çürük alil tezkiresi vardır. 20'şer lira aldı. 20'şer liraya veriyor.

Vali der ki bu belediye reisinin makam-ı âliye, pek büyük makama münasebeti var imiş; bunun için ben bunun hakkında inha edemem. Artık beni mazur görün! Ahali bana dediler ki: (Madem ki Babıali bu adamların geçinmesi için buraya göndermiş; fakat rica et Babıali'ye ki bu üç dört adamın bu memlekette aldıkları maaş her kaç kuruşsa biz iane vermeğe alışmışız, fukarayı incitmeden, bedenimizden ianeten veririz. İstedüğümüz adamı koyacağız, ruhsat alın!) diyorlar. Şimdi yazın Babıali'ye: Böyle mezuniyet verecekler mi, vermeyecekler mi?

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —İzmir Belediyesi'nin fenalığı pek çok görülüyor ve pek çok söylenmeğe başladığından vali de iktiza edenleri çağırtdı. İslah için tarafınızdan müntehab âzâlar tayin olunsun, dedi. O halde dört tane ahali ve dört tane ecnebi âzâ intihab olundu. O ecnebler reis ile kanunu su-i istimal ederek bir takım fenalıkları zahir olduğundan hükümet tarafından intihab olunan âzâlar valiye gittiler, haber verdiler. Vali paşa hazretleri muvafık harekette bulunacağını vaad etti. Memnunen çıktılar. Sonra valiye dört âzâ, ikisi İslam birisi Hıristiyan, birisi Yahudi müttefikân şu mazbatayı takdim ettiler:

Suret-i mazbata: Belediye nizam-i cedidinin mevki-i icraya vaz'ına değin İzmir umur-i belediyesinin suret-i hasene vü matlubede cereyanı zımında heyetin tadil ve ıslahına lüzum görünerek o halde acizlerinin dahi meclis-i mezburda âzâ sıfatıyla bulunmaları bit-tensib tayin buyurulduğumuza dair Fi 29 Ağustos sene 93 tarihli şeref-sadır olan tezkire-i vilayetpenahilerinin mantuk-ı celiline imtisalen tarih-i mezburdan bil-itibar devamı mübaşeret olunarak ber-muceb-i nizam ruyet ü temşiyet-i mesaliha gayret ve ikdam oluna gelmekte idiyse de yine heyetimiz tarafından bazı umurun hilaf-i nizam icrası cihe-tine gidilmesinden dolayı miyanemizde vukua gelen muhalefet üzerine bervech-i maruz hilaf-i nizam mevaddın taraflarımızdan kabul olunmayıp ve olunmayacağına dair geçen gün huzur-i vilayet-penahilerinde dahi şifahen arz olunmuş idi. Ne çare ki kargir-i tesir olmayıp elhaletü hazihi hilaf-i nizam tarafında hareket ettiler. Hareketlerinde musırr olduklarından tabii hüsn-i idareye muvaffak olunamayacağı ve bilahire böyle kanunun su-i istimal edilmesiyle hükmü sektedar

olarak namusumuzun da payimal ve ihlal olmasına bais ve bâdi olacağı anlaşılmış olduğundan meclis-i mezbure şimdilik devam olunamayıp ıslah olununcaya değin tevakkufumuz icab-i hal ü maslahattan bulunmakla badel-ıslah şeref-vuku bulacak irade-i vilayet-penahileri üzerine yine irade buyurulur ise devamı mübaşeret olunacağı beynimizde bit-tezekkür karar verilmiş olmağın, olbabda.

Fi 9 Teşrinisani sene 93.

Hacı Eşref Süleyman Fehim Barzankzade¹⁸²
Kilimci Hayim Efendizade Serkis Efendi
Nesim Efendi

Reis: —Yani hal böyle şimdi!

(*Sadi Efendi (Haleb) ruhsat ister.*)

Reis: —Buna dair mi, efendim?

Sadi Efendi (Haleb): —Evet, buna dair, efendim.

Bendeniz İstanbul'a gelirken İzmir'e geldim. 3-5 gün İzmir'de hafif eğlendim. Taaccüb olunacak iki hal gördüm:

Birincisi belediyesi sahihan ahalinin ifadesi gibi yolsuz bir halde ve geçilmez derecededir.

İkincisi Bursa vilayetinden naklolunan zehair için birçok sirkatlar vuku bulmuş. Orada bunun için de bir efendi tayin etmişler. Kütahya başkati-bi efendi. O adam elinden geldiği kadar, beş aydan beri, çalışıyor. Nihayet geçen sene burada bulunan arkadaşlarımızdan mebus-i sabık Hacı Mehmed Efendi'nin taht-ı riyasetinde bir meclis akdetmişler, bakıyorlar; şimdi de malumat aldım ki o zahire fikrasına dair 20.000 kileye kadar sirkat zahire çıkarmışlar. Bu fıkra şayan-i dikkattir. Makam-ı âlînizden bunlar için pek rica olunur. Heyetçe karar verilse de icra olunsun, pek güzel olur.

5- Meclisin Çalışma Şekli

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Fakir derim ki şu meclisin arz ettiği ıslahat herkesin derununda vardır; geçen sene dahi hayli müzakere kılındı ve teati-i efkar olundu. Bir taraftan semeresi zahir oldu da... Olmadı diyemem; inşallah belki semeresi de zuhur eder, belki oldu da fakat meydanda bir şey görülüyor. Şimdi şu üç şeyi arz etmek isterim. Birincisi, bugün bizim ıslahatımız. Biz ne meslekteyiz? Şu sefahetin bir

¹⁸² Serkis Barzankyan.

dereceye kadar önünü almak ne ile olur? Şimdi burada tarik-i ilmiye ve havastan bazı efendiler sefahatten geri durmuyor. Şu sefahatin bir dereceye kadar önünü almak ne ile olur? Ulema ve havas dalkavukluk etmemeli. Bunun def'i ne esbaba mebnî ise onu icra etmeli. Şu belaya karşı muktazayat-i şeriate bir dereceye kadar insilak etmemekliğimizdendir, buralarını arz ederim.

Birincisine hacet yoktur, meşihate arz olunur; meşihat tarik-i ilmiyeyi ıslah eder. Tarik-i ilmiye pek söz kaldırır, değil ki idareleri, mesleği... Pek çok şeyler var ki arz etmeğe de teeddüb ederim. Kendi mesliğıme muğayir, kendi sarıklı arkadaşlarıma her şeyi diyemem; meşihate mi arz etmek lazım, ne ise esbabını icra etmeli.

Memurînin ıslahı. Siz zanneder misiniz ki mektebler yapmalı, bilmem ne yapmalı! Canım, memurînin halini bilmez misiniz? Ama hoca ne kaba saba bir hocalık etti, burası kürsi midir? dersiniz; fakat bize lazım olan diyanettir. Bunu sadrazama ve lazım gelen memurîne arz etmeli; ben ayrıca da arz ederim. Kerem edin, pek rica ederim.

İkinci şudur ki, ıslahatımızın çaresini bilmişiz. Geçen seneden beri arz ettiğimiz gibidir. Kimi diyor şu, kimi diyor bu! Benim arzum nedir? İltiması kaldırmak mümkün değildir; çünkü iltimas var. Deminki Mehmed Ali Bey'in dediği gibi bu kabil değil. Bu irtişanın kalkması çaresini aramalı. Bunun için teati-i efkar ettik, işe yaramaz, rüşvet hakkında pek çok söz söylendi. Şimdiki halde bunun kaldırılmasını istemez miyiz? Filanı mürtekeb, bunu mürtekeb, diyorlar. Kim ne vermiş, filan etmiş, bunlar bilinmez. Bu bâbda teati-i efkar edelim, çalışalım; şunun bir çaresini bulalım, ona göre bakalım. İnşallah, mülkümüz dosdoğru olur.

Şimdiki halde arkadaşlarımızdan birisi buyurdular ki geçen senede nefyolmuş bazı adamlar var; geçen sene buraya biraz talebe geldi. Onu işittik ki Redif Paşa nefsi için çabaladığının onda biri kadar çabalayaydı Rusya buraya kadar gelmezdi! O devletli öyle bir çabaladı ki maşallah, kimsenin aklı yetmez himmette bulundular! Acaba o talebeler ile gidenler nerede kaldılar? Onun bir haberini vermeli. Şu Meclis-i Mebusan'da sarıklı, sarıksız, devlet bize bir hürriyet vermiş. Talebelerden haberdar olalım. Böyle bazı şeyler söylendi. Talebeler ne oldu? Efendim icrasını isterim, üç şeyin ıslahını rica ederim.

Reis: —Müsaade buyurun, meseleyi dağıttık.

Şimdi heyete bir şey arz edeyim. Deminden beri teati-i efkar ve beyan olunan şeylerin hepsi pek güzel olmalarıyla beraber bunlardan bazılarının neticesizliğinden ve icra olunmuyor, diye şikayet olunuyor. Burasını anlamalıyız; burada yalnız söz söyler isek onun tesirâtı olmaz ve maksat hasıl olmaz. Şimdi biz kanunumuza müracaat etmeliyiz. Nizamname-i dahilimiz mucebince nizamattan ıslahı istenilen bir maddenin tayiniyle, gerek Hacı Ahmed Efendi hazretlerinin buyurdıkları gibi, mesela belediyenin yolsuzluğundan ve gerek memurî-i sairenin bazı ahval-i seyyiesinden bahisle tayin-i madde olunarak böyle böyle şeyler işitiliyor. Tahkik olunsun, diye makam-ı sadarete arz olunmak¹⁸³ ve onun neticesini istemek, ikincisi bazı kavanin ıslahı iktiza eder ise, mesela, râîş ve mürteşi bir mücazat görür ise, filhakika öyle bir maddenin meydana çıkması muhal gibidir; bunun nazar-ı ehemmiyete alınması derece-i vücubdadır, diye mesela, efendi hazretleri ihtarâtı hakkında kendileri bir şey kaleme alarak, yani efkarını tahriren bir varakaya yazarak heyete arz eder. Heyet de layiha encümenine verir, layiha encümeni bu yolda olan mütalaatını beyan eder. O mütalaa ile beraber tekrar heyette kıraat olunduktan sonra ona göre lazım gelen mahalle göndeririz. Gerek bunun ve gerek diğer kavanin ve ıslahatın eğer icrası matlub ise bizce nizamname-i dahilimizde beyan olunduğu daire içinden gidersek o mecra-dan elbette menzil-i maksuda vasil oluruz; fakat yalnız burada beyan-ı efkar ile matlub hasıl olur dersek kabil değil; fakat bununla beraber hüsn-i tesir hasıl olacağında istibah olunmaz. Bunun için tensib ederseniz bu makule her vilayetçe ve gerek Dersaadetçe bazı muhtac-i ıslah veyahut kavanince bazı tadil icra olunmağa lüzum görürsek onları tahriren heyete arz edelim. Heyette lazım gelen müzakerat icra olunup iktizasına bakılır; işte bade ma bu yolda hizmet edenler var ise öyle hizmet buyursunlar. Onun üzerine usul ve nizam daire-sinde hareket ederiz, maksat hasıl olur.

Salim Efendi (Kastamonu): —Birincisi bu layihadır ki bunun mündericatı yolundadır. Onu layiha encümenine havale edelim, orada müzakere olunsun; sonra heyet-i umumiye beyan olunsun.

183 İzmir belediye reisinin vuku bulan istifasına mebnî yerine muhacirîn komisyonu reisi rifatlı Emin Beyefendi'nin nasb ve tayini istihbar kılınmış olmasıyla, sıhhati halinde, şiraze-i intizamdan çıkmış olan belediyemizin muhtac olduğu ıslahatın, hayyiz-i usule geleceğini kaviyen memul ederiz. —İzmir Gazetesi, 24 Ocak 1293.

İkincisi Hacı Efendi'nin söyledikleri şeyler mebusandan her birilerimiz umum vilayatin ve memalik-i mahruse ahalisinin mebusu olduğumuzdan bir âzâ hangi vilayete merbut ise oranın mebusu yani öbür mebusun söylediği söz bir vilayet ahalisinin söylediği sözdür; o halde madem ki ahalisinden değildir. Efendi hazretleri bir takrir versin, Babıali'ye gitsin, azlolunsun.

Üçüncüsü hoca efendi hazretlerinin söylediği şeydir ki o da filhakika ehemmiyeti derkar bir şeydir. Onu da layiha kılıkli layiha encümenine havale edelim; orada müzakere olunur.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Benim o kadar kuvve-i kalemiyem yoktur. Bu maddenin mühim olduğunu bilirim. Bu madde meydana atılmalı, teati-i efkar olunmalı. Nasıl kalkar? Ne yolda olur? Bana kalır ise en ziyade teati-i efkar burada, mecliste olsun, rica ederim.

Reis: —Şimdi orasını beyan edelim ki bir mesele mevzu-i bahs olur, ona müteferri teati-i efkar olunabilir. Bir mesele meydana konulmadıkça bir karar hasıl olmaz; kabil değil. Bu suretle, bunun için ehl-i kalemde bazı erbab-i himmet vardır. Beyan-i efkar buyurunuz. Onlar da diriğ-i himmet etmezler, öyle bir şey yazar, getirir, heyete arz edersiniz, okuruz, mevzu-i bahse koruz. Bakalım, ekseriyet ne der? Şimdi Mehmed Ali Bey'in okuduğu layihayı encümene havale edelim mi?

Hacı Ahmed Efendi ile Emin Efendi'nin demin buyurdıkları mesele belediye mütealliktir; ona dair bir varaklı vererek ondan sonra icabına bakılmak üzere kendilerine rica edelim mi?

Yenişehirli Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Âzâların devam etmemelerine dair olan mazbata, efendi tarafından makam-ı riyasete takdim olundu. Devam etmiyorlar. Bu nizamı mugayirdir; ikincisi belediye reisleri... Bu adam İstanbullu; ne halde olduğunu vükela bilir. Bu adamı bilmeyen yok. Sormalı. Artık böyle şey olmaz.

Mustafa Efendi (Konya): —Belediye nizamnamesi neşrolundu. Âzâsı yeni tayin olunacak,

Reis: —Her ne ise... Bizim nizamımız vardır. Heyetçe beyan buyurdıkları şeyi iki satır olarak beyan-ı efkar edip nazar-ı ehemmiyete alınsın, diye heyete arz eder, onu esas ittihaz edersiniz, lazım gelen mütalaayı beyan ile bize havale edersiniz. Biz de lazım gelen mahalle tefhim ederiz, arz ederiz. İcabına bakarlar. Yoksa kavl ile olmaz.

Salim Efendi (Kastamonu): —Pek âlâ, yapıl-

sın, vakit zayi etmeyelim. Makam-ı riyasetten arz olunsun. Zaten iş anlaşıldı, tehir etmeyelim.

Abdül Bey (Yanya): —Hacı Ahmed Efendi'nin buyurduğu şey demin burada müzakere olundu. Cümle heyet tarafından tensib olunursa, layiha encümeninde beş kişi vardır, zannedirim ki içinde Türkçe katibi yoktur. Ona iblağ olunsun yahut şubelere...

Reis: —Layiha encümeni on zâttır.

Abdül Bey (Yanya): —Beş kişi gördüm.

Reis: —On zâttır, efendim.

Abdül Bey (Yanya): —Devam olunsun; ara şimdiye kadar hiçbir iş çıktığı yoktur. Bazı layihalar var ki encümene havale olunuyor. Müstacel ve mühim şeylerdir.

Reis: —Biliyorsunuz ki bu makule şeyleri encümen hülasa ederek heyete arz eder. Heyet vakıa tasdik eder, Heyet-i mecmuasını... Fakat harf be-harf değil. Harf be-harf, onu encümen tedkik eder: (Bu suret münasib değildir, bu parçası iyidir yahut şöyle olmak iktiza eder) der, tadil eder, tayy eder; onun üzerine heyete arz eder. Encümenin memuriyeti budur.

Abdül Bey (Yanya): —Murad-i acizane bir an evvel çıksın; zira böyle hiçbir şey çıktığı yoktur.

Reis: —Pek iyi, efendim.

6- Rusya'nın Doğu'dan İstekleri

Manok Efendi (Haleb): —Cereyan eden mübahese üzerine bendenizin mütalaam adliye nezaretinden ya nazır paşa hazretleri ya müsteşar efendi buraya davet olunsun ki biz müzakere edelim de, bu umur-i adliyenin ıslahı neye mütevakıftır, teati-i efkar ettikten sonra esbab-ı mucibesi tehye olunsun, bendeniz o itikaddayım. Efendim memurinin hallerini maddeten Babıali'ye beyan etmeğe bırakılmasın, daha evladır. Kimlerin ahvalini ıslah etmek lazım gelir, şimdi herkes mütalaasını beyan eylediği gibi bendenizin de bir ufak mütalaam vardır, arz ederim. (Bir varaka kıraat eder:) Âmmeye malumdur ki, Rusya Devleti şark Hristiyanlarının hukuklarını himaye vesilesiyle bu harb galesini başımıza çıkardı. Dünya ve âlem içinde vaad etmiş idi ki memalikimizin tamamıyetine dokunmayacaktır; sair devletlere dahi bu arzusunu beyan etmiş idi. İşbu meclisimizin teşekkülünü müteakib lazım gelen ıslahatı kendi vatandaşlarımız ile el ele vererek icabına bakmak ile artık mak-

sadımıza varacağımıza emin olduğumuzu geçen sene de her tarafa ilan olunmak üzere söyledik; zira devletimiz cümle tebaasını hukuk ve istiklaliyetçe müsavi tutmak kaide-i adaletle muvafık olarak millete Kanun-i Esasi ihsan buyurdu. Merhametli padişahımız efendimiz hazretleri sayesinde işte bugün ez-her-cihet vukua gelen uygunsuzlukların önünü almak için İslam ve Hristiyan cümlemiz müttehiden ve müttefikân vatanımızın selamet ve saadetine dair kemal-i serbesti ile herşeyi söylüyoruz ve icraya konulmasına çalışıyoruz; ancak bugünlerde ceridelerde görüyoruz ki Rusya Devleti güya bize galib geldiği için devletimizin metbuu olan İslam ve Hristiyanlar için bir takım ıslahat değil, istiklaliyet istiyor. Bu matlubun bazısı konferansın teklifindendir diyebilir; ya şu Ermenistan'da tashih-i hudud meselesi nereden ortaya gelmiştir? Sorarım. Acaba bu da konferansın teklifinden midir? Buna âlem cevab verir ki. Değildir! İşte burada cihangirlik arzusunu zahire çıkardı.

Efendiler, bilirsiniz ki Ermenistan'da haylice İslam kardeşlerimiz bulunduğu gibi 500 bine yakın Ermeni vardır. Tarihler bize gösterir ki bunlar dört beş seneden beri devletin zaman-ı istibdadında bile her muharebede vesair halde meşakkatlere katlanıp hiçbir yere hicret etmeyerek dayandıkları gibi işbu defa Rusya artık muharebe yüzünden vukua gelen bir takım cahil Kürdler uygunsuz ve hamiyetsiz hallere can ve mal itlafına tasaddi ettiler ve yine hallerini bir ecnebiye bildirmeyerek cümle Osmanlıların padişahı sayesinde meşrutiyet vasıtasıyla ilerisi için nail oldukları saadette vatandaşlarıyla refah-i halde müsavatta ve muhabette yaşamak için memalikin her cihetinde bulunan vatan arkadaşlarına maddi ve manevi surette bir güne bâr olmadılar ve sairleri gibi hiçbir tarafa hicret etmediler ve Bulgarlar gibi Rusya'nın bir takım entrikalı nümayişlerine aldanmadılar; ancak kemal-i sadakatle her hususta hizmet ve muavenet ettiler ve hiçbir zaman da isyana kalkışmadılar ve ila nihayetid-deveran kalkışanlardan değildirler ve hiçbir kan akmasına zerre kadar sebep olmadılar. Böyle bir muti ve şayan-i merhamet olan halkın ve daima devletin zir-i cenahında yaşamak arzu-yi müftehiresinde bulunan edib tebaayı Rusya gibi bir despot devletin idaresi tahtında bulunmaklığa mecbur etmemeliyiz; zira bunlar ihvandan ayrılmamak şerefi hakkında elden geleni diriğ etmediler; imdi

bize lazım gelen, bu zavallıların derdine çare aramaktır. Böyle kumru¹⁸⁴ gibi tebaayı elden çıkartıp Bulgarlar gibi nankörlere istiklaliyet vermemek için Ermeni olarak bu mecliste bulunan arkadaşlarımızla beraber Ermenistan namına heyet-i âlinize arz ve beyan ederiz ki şayed Rusya Devleti'ne bir tazminat vermek lazım geldiği takdirde öyle gazetelerin zu'mı üzerine Ermenistan'dan bir şey verilmeyip ihvanınızdan ayrılmamak için bunun akçaya tahvilini hakipay-i hazret-i padişahiden istirham edelim ve çaresi olmadığı halde işbu mikdar feryadımız millet namına olarak düvel-i mütehabbenin piş-i nazarına havale olunması ve çaresiz kalıp da behemehal Rusya'ya arazi verileceği surette Ermenistan'dan verilmeyip devlete her zaman gaile çıkarmağa sebep olan taraflardan aranılmasını niyaz ve istirham ederiz.

Reis: —Efendim, şimdi bunlar malum-i âliniz ki devletçe muamelata mütealliktir. Şimdilik bu bahisten sarf-ı nazar etmek daha münasib gibi görünür. Heyet tensib ettiği halde vakt-i ahara talik edelim.

Heyet: —Pek âlâ!

Manok Efendi (Haleb): —Eğer münasib görülürse Babıali'ye gönderelim.

Reis: —Veriniz, efendim; o başka. Nutuk mevki-i bahse konmak için tensib olunmaz, zan-nederim.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bunun da bahsi sırası gelir. Her vakit, biz buna dair söyleyeceğimiz şeyler çoktur; fakat daha vakit vardır, efendim. Sırası geldiği vakit arız ü amîk bahsedelim.

7- İzmir Palamut Tüccarının Şikayeti

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —İzmir'de bulunan umuman palamut tüccarı tarafından şu veçhile bir telgraf aldım. (*Bir telgrafname okur*) Bunun için telgrafta tafsilat yok ise de ita edeyim: Bir tüccar rençberandan aldığı palamutu mağazaya korlar. Mösyö Zarifi mağazaya konulan palamuttan rayicinden iki misli ziyade kıymet takdir ederek ol veçhile öşür almak istiyor, muvafakat olunmuyor. En birincilerini seçip seçip en âlâlarını almak istiyor. Buna da katiyen muvafakat olunmuyor. Vilayetten her ne kadar istida etmişler ise de taraf-ı vilayetten bu istidaları ısga olunmuyor. Tüccar öyle, eli bağlı

184 Bu kelime belki kuzu olacaktı. —H. T. Us.

kalıyor. Zarifi'nin bu muamele-i gayr-i layıkasından tüccarın, kurtarılmasını rica ederim.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu benim sanatımdır. Palamutçuluk bizim vilayetimizde pek çoktur. Onları fukara devşirir. Pek büyük ticaret. Ettikleri muameleden dolayı maksudları nedir? Şimdiye kadar, vilayet tanziminden bu vakite kadar âşar ahz ü itasında olan teamül-i kadimi var. O teamül veçhile biz yapmağa mecburuz. Zarifi İstanbul'dan gelip de burada kendi kadrine ve gayrin edeceği muavenete istinaden bizim hakkımızda edeceği hasar ve hakareti kabul etmeyiz. Biz de bunun teamül-i kadimi üzere, münasib görülür ise Babıali'ye bir tezkire göndermeli, onlar nizam üzerine versinler. Bu makule şeyden fukarayı kurtarsınlar.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Davendigar): —Efendim, bunlar ormanlarda biter ve bunun nizamnamesi var. Ona tatbik etmeli. Âşardan çıktı, orman nezaretine gitti.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bahaeddin Efendi'nin vilayetinde olan palamut beylik palamut olmalı. Bizde öyle değil; bizde fukaranın kendi malıdır. Her çiftlik dahilinde palamutluğu vardır. Ona devlet karışmaz. 20 bin ağacı var, ona devlet karışmaz.

Yovan Efendi(?): —Bu âşar iltizamına da irdir. Palamut, zahire, zeytinyağı, ne güne alınır? Bu, nizamı veçhile icra olunmalı. Meclisi de nizamı da var. Öyle bir şey olmuş ise nizama göre emirname yazılsın.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —İzmir tüccarı ve palamutu alıp satan adamlar dirayetli adamlardır. Öyle nizamata karşı mukabele etmeği kabul etmezler. Elli yıldan beri hiçbir kimse niza etmiyordu. Şimdi Zarifi'nin böyle bir şey yapması caiz değildir, Hakimane bir tezkire yazılsın, makam-ı sadaretten İzmir vilayetinden istizah olunsun.

Rupen Efendi (Edirne): —Kanundan haber veriyorlar, âşar talimatı var diyorlar; fakat ben-deniz zannederim ki Mösyö Zarifi hakkında bu madde müstesna olmalı, çünkü sair vilayattan Avrupa'ya zahire ihracı memnu olduğu halde Zarifi Edirne vilayetinden milyonlarca zahire çıkardı. Acaba bu da bu istisna arasında olmasın? Düşünelim de yanlış yapılmasın.

Reis: —Efendim, heyetce malum olmalıdır ki bir telgrafımız var. Bazı istida beyan ediyorlar, tazallüm ediyorlar. Ya haklıdır ya haksızdır, iki-

den hali değil. Eğer tensib ederseniz muktezası ne ise ona dikkat ve icra olunmak için Babıali'ye bir tezkire yazalım, neticesini bildirsınler.

Heyet: —Pek âlâ!

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Şunun ehemmiyetini arz edeyim. Palamutçuluk başka şeye benzemez. Birkaç milyonluk işdir. Böyle avk u tehir ile iş geri kalırsa hakikaten bu tüccarlar milyonlarla mutazarrır olurlar. Buna suret-i müstacelede telgrafla yazılmasını, hemen, şimdi, rica ederim.

Reis: —Şimdi bu bir tekliftir. Arkadaşımızdan biri böyle bir malumat veriyor. Tacil-i maslahat olunmasını da teklif ediyor. Heyet bunu kabul ederse ona göre yazılır. Şimdi tezkiremizde bunun telgraf vasıtasıyla tacil edilmesi diye bir fıkra ilave edelim mi?

Heyet: —Yazılsın!

Reis: —Bir iş daha... Bir buçuk saat geçti, biz hâlâ sadedimize gelemedik; halbuki buna devam kabil değildir. Bu halde herhangi zât irad-i makal etmek murad buyurursa bir gün evvel usulü dairesinde zabta yazılmadıkça ruhsat verilemeyecektir; binaenaleyh, badema sadedin haricinde irad-i kalam etmeyelim. Ama müstacel bir ihtar zuhur eder ise müstacel olduğunu heyet beyan eder. O başka. Şimdi bir maslahat üzerine veya bir maslahata müteallik bir hususu tahriren yapacak. Öyle bir şey olursa bir gün evvel makam-ı riyasetten sırasıyla kayd olunur.

Rupen Efendi (Edirne): —Kanununda öyle bir şey yoktur.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): —Kanununda böyle bir şey yok. Ama kanunun tayin ettiği layihayı okumağa vaktimiz yok!

Reis: —Evvelce kayd olunması kanunda mün-deriçdir. İyi mütalaa ediniz, malum olur; kanununda kayd olunmak mevcuttur. Bir gün evvel ben yarın irad-i makal edeceğim, diye bize haber verir, kayd ederiz. Bundan geçelim, efendim.

4- Müzakere Edilen Maddeler

1- Kavaim-i Nakdiye Kanununa Ek

Şimdi gelelim kanunumuza, kavaim-i nakdiye layihasına yahut geçen sene yapılan kanuna zeyl olmak üzere bir kanun geldi, geçen gün karar verilmişti. Heyet-i umumiyyede ki acaba bu kaime kesildi, çıktı, bitti mi yahut kesilmek üzere bir kanun mu yapılıyor? denilmişti, istizah olunmak üzere maliye nezaret-i celilesine tezkire yazıldı. Memur-i mahsus geldi. Bugün istizah-ı madde edeceğiz. Birkaç maddeden ibaret. Onu evvelce müzakere edelim, malum olsun. (*Memura hitaben*) Efendim, kavaim-i nakdiye kanununun zeyli olmak üzere geçen gün bir layiha gönderilmişti. Acaba bu kanunda muharrer altı milyon liralık kavaim hazineden çıktı mı, yani kesildi mi? Yoksa badema kullanmak üzere çıkarılmış bir şey mi?

Memur Efendi: —Sarf olunmuştur, efendim; yalnız 720 bu kadar 1000 lirası şimdi mevcuttur, efendim.

Reis: —Yani bu kesilmiş, çıkmış; 700 bu kadar 1000 lirası mevcuttur. Müfredatını aramıyoruz, muvazene kanunu için demiyoruz; bu 6 milyon liralık kavaimi hazine çıkarmış mı? Ama onun bir mikdarı mevcut imiş, bir takımı da sarf olunmuş, orası başka...

Memur Efendi: —Evet, çıkmış.

Reis: —Evet, burası malum olsun. Bu kadar yahut sarf olunmak üzeredir, o başka bahis. Şimdi,

efendim, heyetce anlatılmak istenilen nokta bu yenden, yani şimdiden sonra mı kesilecek? Yoksa çıkmış mı? Şimdi maliye nezaretinden gelen memur efendi bunun tertib-i ahir olarak çıkmış olduğunu haber veriyor; binaenaleyh bit-tedkik müzakere olunmak üzere maliye encümenine havale edelim. Maliye encümenine havale edelim mi?

Heyet: —Edelim!

Manok Karaca Efendi (Haleb): —Bu kaime den devlet pek zarardide oldu ve geçen gün sabık maliye nazırı paşa hazretleri 25 milyon fark gösterilecek idi.¹⁸⁵ Bendenize kalırsa bu kaime er geç mutlaka elden çıkacaktır, efendim.

Reis: —Peki, şimdi vaktimiz müsaid değildir.

Manok Efendi (Haleb): —Teessüf ederim.

2- Usul-i Muhakeme Kanununu

Reis: —Usul-i muhakemeyi de bir parça okuyalım, birkaç bend okuyalım da ondan sonra şubelerde işimize bakalım.

(Katib-i resmi Hilmi Efendi *usul-i muhakeme-i medeniye kanununun ikinci faslından bed ile 29. maddeye kadar kıraat etmiştir.*)

Reis: —Saat dokuzu çeyrek geçerek bugünkü meclisimiz hitam bulmuştur; fakat biz şimdi şubelerde ictima edelim.

¹⁸⁵ Buradaki (idi) nin (dedi) olması icab ediyor. —H. T. Us.

On Üçüncü İnikad*

17 Muharrem 1295 — 9 Ocak 1293/ 21 Ocak 1878
PAZARTESİ

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2093, 26 Ocak 1298.)

1- Geçen Zabıt Hülasesı

Reis: —Bugünkü meclisimiz saat yedide açılmıştır. Geçen günkü zabtımız okunacak. (*Zabıt kıraat olunur*). Zabıtça bir mütalaa var mı?

Heyet: —Yok!

Reis: —Kabul mü?

Heyet: —Kabul!

2- Gelen Evrak

Reis: —Maksada şüru olunmazdan evvel birkaç tezkire var; onları okuyalım.

(*Bazı kavanin* layihalarının gönderildiğine dair olan *tezakire-i samiye* Rıdvan Bey tarafından *kıraat olunur*.)

Reis: —Şimdi, efendim, kanunlar geldi; fakat matbu ve müteaddid nüsha değil; yalnız birer suret de encümenlere verilerek bunların tab'ıyla eğer âzâ-yı kirama tevzi olunması tensib olunur ise muahharen yapılır. Şimdi aid olduğu encümene göndermek iktiza eder, fakat bu kanunların henüz encümenleri teşkil olunmadı; halbuki nizamname i dahili icabınca gerek esasa müteferri ve gerek müfredata dair olan mülahazat yani encümenin tahkikat-i evveliyelerini havi mazbata gelmedikçe burada mevki-i bahse koymak uyamayacağından, şimdi gerek bunların ve gerek diğer gelen kanun layihalarının müsaraaten encümenlerde tezekkür olunması iktiza eder. Menafi-i umumiye için iştirak olunacak emlake dair kanun ki o da âzâ-yı kirama birer nüsha tevzi olunmak üzeredir. Tadil veya müceddeden bir kanun tesisine dair bir kanun layihası esbab-ı mucibesi henüz gelmedi. Mahkeme-i temyiz ceza kanun layihası... Bunlar da tevzi olunmuş. Âzâdan almayan var ise onlara da verilir. Muhakeme-i umumiye dair Şura-yı

Devlet'ten gelip şimdi okunan matbuat kanunu tevzi olunmuş.

İdare-i örfiye kanunu da tevzi olunmuş. İdare-i vilayet kanunu ki bunun da esbab-ı mucibesi gelmiş. Divan-ı muhasebat kanunu da geldi. Şimdi üç, dört encümenin müsaraaten teşkiline muhtacız. Bu encümenler behemehal reislerini intihab ederek teşkil olunduktan sonra cereyan eden işlere, usulüne tevfi kan, reisler dikkat ederek vakt ve zamaniyle ictima edip bir parça iş görmenin çaresine bakmalı; hatta Heyet-i Âyan bir parça şikayet etmekte olduğunu işittiğimizden, rica ederim, hemen buradan çıkılır çıkmaz banlar için birkaç encümen lazım ise, pusulaları şubelere verilecektir, derhal encümenler intihab olunsun; encümenlerce nizamname-i dahili ahkamına tatbikan esasını ve teferruatını müzakere ve mütalaa ve bazı mülahazatı ne ise onları da heyet-i umumiye arz eder, birinci müzakeratımız bu, onu bitirdikten sonra madde be-madde tedkik ederiz. Birer pusula dağılsın da kaç encümen lazım ise teşkil olunarak heyete haber verilsin.

Diğer bir tezkire daha var, okunsun mu?

Sadi Efendi (Haleb): —O esbab-ı mucibe encümen-i mahsusunda mütalaa olunmuş mu? Defaten okunulmakta ve cevap verilmekte bir

dereceye kadar intikal olunamaz; yine tab'ını emir buyursanız da âzâ-yı kirama birer nüshası verilerek mütalaa olursa daha güzel olur.

Reis: —Tensib ederseniz derhal verelim; çünkü muhtasar bir şeydir.

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Alelacele gönderelim, tab etsinler. *(Tezkire okunur)*

Reis: —Efendim, heyetin malumu olsun ki bazan hasbel-hal müstacel telgraf alınıyor; gece vakti heyete arz etmek kabil olamadığından derhal makam-ı riyasetten muktazası arz olunuyor ve cevap da geliyor. Onun için malumat olmak üzere heyette kiraat olunsun.

Heyet: —Pek âlâ! *(Gelen telgraf üzerine olunan muhaberele tezkire okunur)*

Reis: —Geçen gün usul-i muhakemat kanununun bir mikdarı okunduktan sonra kalmıştı, yine ona devam edeceğiz; fakat geçen günden Davıçon Efendi umur-ı maliyeye dair mütalaa beyan etmek için ruhsat almış idi. Tensib ederseniz, madem ki geçen günden ruhsat aldı, mütalaatı her ne ise heyete arz etsin; ondan sonra maksada şüru edelim.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Babialı'ye (tevhid-i mübayaat) ve (Kadıköy Belediyesi) ve (tayinlerin kat'ı mukarrer iken iki zâta el'an verilmekte olması)na dair üç kıta takrir gönderilmişti; bunların müddetleri münkaziye oldu, hâlâ cevap gelmedi.

Reis: —Pusulasını çıkaralım da...

3- Gündem Dışı

1- Mali Duruma Dair Yanya Mebusunun Sözleri

Davıçon Efendi (Yanya): —*(Kürsi-i hitabete çıkarak makale-i âtiyeyi kiraat eyledi:)*

Bugün bahsetmek istediğim madde her devletin ma-bihil-hayatı olan umur-ı maliyeye mütealliktir. Rüfeka-yı kiramım olan zevatın her ne kadar bu madde üzerine olan malumat-i ka-fiyelerine itimadım derkar ise de hususiyet üzere ahval-i maliyeye hasr-i vakt etmeğe fırsatıab olmayanların ikmal-i malumatları için vereceğim malumatın pek mühim ve alel-husus bade-zin kesb-i ehemmiyet edeceği müsellemler olan mesail-i maliyenin hal ve tesviyesine bir mizan-i tatbik olmakla beraber muamelat-ı âtiyenin temin-i hüsn-i cereyanı vesaitinin istikmalini müstelzim olacağını ümid eylerim; zira bir vakitten beri adeta halkın taaccüb ve hayretini mucib olacak bir derece itibar-i maliyenin halel-pezir olmasının esbabı halkın şu arz edeceğim dekayık-ı maliyeye adem-i vukufları saikasıyla bir suret-i makusede muhakeme edildiği daima nazar-ı teessüfle görülmektedir. Şu adem-i vukuftan istifade ile efkar-ı umumiye kendi nokta-i âmâline celb edebilmek pek adi ve sade bir sa'y ile hasıl olabileceği bilinmez bir şey olmadığı gibi ashab-i ağrazın ve belki şu halde sebep-i müstakil olan bir adamın dahi bu adem-i vukuftan bil-istifade efkar-ı umumiye kendi beraetiyle diğerinin seyyiatı nokta-i matlubesine celb etmeğe muvaffak olabilmesi ve binaenaleyh hakayık-ı ahvalin efkar-ı umumiyede mestur kalması istib'ad olunamayacağı derkardır.

Vereceğim izahat ise hazine-i celilenin dahi taht-ı tasdikında bulunacağı cihetle bir mizan-i sahih olmakla onun muhakemat-i münzabitanesinden ne garib neticeler hasıl olacağı malum olur.

Saltanat-i seniyyenin ibtida Avrupa sermayesi-ne müracaatı 1270 sene-i maliyesi esnasındadır. Bu tarihten 1288 sene-i maliyesi nihayetine kadar tam 19 sene zarfındaki vukuat ile 89 senesi nihayetine kadar iki senelik vukuatı gayet muhtasar olarak arz eylerim:

19 seneden ibaret olan birinci müddet zarfında mukaddemki Rusya muharebesi ve Karadağ ve Şam ve Cebel-i Lübnan ve Girid ve Yemen meseleleri gibi devletçe biz-zarure ihtiyar olunmuş olan muharebatın ilcaatından olan masarifi külliye ve zırhlı süfün-i hümayunun kısm-i azamî bu müddet içinde tedarik buyurulmakla bunlar masarifi cesimleri dahi bu müddet içinde tesviye olunduğu ve kavaim-i nakdiyenin ref ve ilgası uğrunda hayli fedakarlık ihtiyar kılındığı halde 19 sene Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin gerek Londra ve gerek Paris'de akt eylediği istikrazların mecmuu ancak 84.603.116 lirayı Osmaniye baliğ olarak buna çıkarılan 40 milyon liralık esham-i umumiye dahi ilave kılındığı takdirde zikrolunan 19 sene zarfında 124.600.316 lira bir borç altına girildiği ve bunlar için verilmekte olan faizler ve amortismanların mecmuu dahi 7.743.512 liradan ibaret bulunduğu anlaşılır. Bu müddetin şu arz eylediğim idare-i umumiyesini fenn-i mali nokta-i nazarında muhakeme ve tedkik eylediğimiz halde şu netice hasıl olur ki devlet zikrolunan 19 sene zarfında ve

her sene 6.526.640 lirayı Osmani bir borcun altına girmişse de bu istikrazlardan birbiri üzerine ancak bir nısıfları ele geçtiğine nazaran her sene varidat-i devletten mâadâ fazla olarak 3.263.324 lirayı safının sarfına mecbur olmuş ve binaenaleyh işbu istikrazlara müracaatından dolayı her sene bütçesine de faiz olarak 407.553 lira tahmil eylemiştir.

Şimdi şu müddet vukuatının itibar-i maliyeyi ihlal edip etmediğini taharri edelim. Malumdur ki bir sene bütçesinde zuhur eden açığı kapamak üzere istikraza müracaat olunduğu takdirde o istikrazın gelecek sene bütçesine tahmil olunacak faizinin o sene bütçesini daha ziyade açacağı tabii olmakla Avrupa sermayedarlarının nazar-ı dikkatleri dahi evvel emirde verecekleri akça faizinin devletin bütçesi üzerine olacak tesirat-i tabiiyesiyle ahval-i maliyenin bu tesirâtı izaleye müsaid olup olmadığı cihetine matuftur; halbuki bu müsaade-i maliyenin derecatını temine bizim zannımız gibi devletin neşr ü ilan eylediği bütçenin asla hüküm ve tesirâtı olamaz. Bu bâbda ashab-i servet tarafından nazar-ı dikkat ü itibara alınan mesele 19 seneden beri her sene bütçeye tahmil olunan faiz ile bu müddet zarfında varidat-i devletin terakkiyyat-i sahihası beyninde olan müvazene ve mukayesedir.

Zira şu 19 sene zarfındaki vukuat-ı maliyeyi bu esas üzerine muhakeme eylediğimiz takdirde 1271 senesi varidatı olan 12 milyon lira ile 19 sene sonra yani 1288 senesi varidat-i sahihası olan 20 milyon liranın beyninde olan 8 milyon lira fazla varidat-i devletin bu müddet zarfındaki mecmu-ı terakkiyyat-i demek olmakla varidatın senevi 421 bin lira terakki etmekte olduğu ve buna mukabil ise yukarıda beyan eylediğim veçhile akd olunan istikrazlardan her sene bütçesine ancak 407.553 lira faiz tahmil edilmiş olmakla bu hesapça terakki eden varidat ile tezayüd eden faiz beyninde 13.447 lira fazla bir ihtiyat bulunduğundan tebeyyün eder. Vakıa, umumiyeti itibariyle su istikrazların dahi lüzum-ı mutlak üzerine yapılmış olmaları itikadında dahi değil isem de eğer bundan sonraki iki sene zarfında dahi şu kıyas ve müvazene nazar-ı dikkatte tutulmuş olsaydı itibar-i maliyenin bu derecelerde hâlel-pezir olabilmesi ihtimalin haricinde idi.

Şimdi rüfeka-yı kiramımın şu iki senelik idare hakkındaki arz edeceğim ahvale kemal-i dikkatlerini niyaz eylerim: Bu iki senenin evvelkisinde yani merhum Şirvani Rüşdü Paşa'nın sadareti es-

nasında 30.555.558 lirayı Osmaniden ibaret bir istikraz akd olunarak bunun için bütçeye senevi 2.138.898 lira bir faiz, amortisman tahmil edildiği gibi bundan bir sene mürurunda yani merhum Hüseyin Avni Paşa'nın sadaretinde dahi 44 milyon lirayı Osmaniden ibaret konsolide ihraç olunarak bunun için dahi bütçeye 2.200.000 lira bir faiz tahmil edilmiş olmakla iki sene zarfındaki istikrazların mecmuu 74.555.518 liraya ve bunların faizleri dahi 4.338.000 liraya balığ olmuştur. Tafsilat-i maruzeden müstefad olacağı veçhile faiz olarak her sene bütçesine 2.169.449 lira tahmil edilmiş demek olur ki tu faiz salifüz-zikr varidatın 421 bin liradan ibaret olan terakkiyyatıyla mukayese olunduğu takdirde şu iki sene zarfında sırf karşılıksız olarak her sene bütçeye 1.748.449 lira tahmil edilmiş olduğu anlaşılır.

Artık tadad eylediğim müteaddid esbab-ı mübirenin ilcaatı dahi dahil-i hesabı olarak devletin 19 sene zarfında ihtiyar eylediği 124.006.316 liradan ibaret bir borç ile yalnız iki sene içinde ihtiyar eylediği 74.555.558 lira borç beynindeki nisbeti mülâhaza edenler için saltanat-ı seniyyenin itibar-ı malisini tahrib ve ihlale sebep ne olduğu pek aşikare meydana çıkacağından şu es'ile-i âtiyenin iradına mecburum: Evvela, 89 senesi ibtidasında hazine-i celilenin matlubatıyla düyun-ı gayr-i muntazaması neden ibaret idi?

Saniyen, şu iki sene zarfında varidat-i devletten ne mikdar akça tahsil olundu?

Salisen, tahsilat-i vakıanın adem-i kifayesinden naşı istikraza mecburiyet görünmüş olacağına nazaran bu istikrazların hasılat-i safiyesi ne gibi masarife sarf olundu?

Rabian, iki senelik bütçenin hazinece malum olan masarifat ciheti ne mikdardan ibarettir?

Hamisen, 91 senesi ihtidasından ne mikdar matlubat ve düyun-ı gayr-i muntazaması vardır?

İşte ahval-i maliyenin bulunduğu dereceyi meydana çıkarmak, âtisini dahi kuvvetlice temin eylemek için eğer hazine-i celile tarafından bu suallerin suret-i mahsusada cevabı kabil olunabilir ise tahdid olunan bütçe dahilinde muamelelat-ı maliyenin emniyet üzere halen ve istikbalen hüsn-i cereyanına asla şübhe kalmaz. Yoksa vehamet-i âtiyeden evvel be-evvel hazine-i celilenin vikaye ve muhafazası lüzum i hakikisini ihtar eyler ve buna dair izahatın sairleri gibi meskut bırakılmayarak hazine-i celile tarafından ita buyurulmasını niyaz eylerim.

Reis: —Eğer tensib buyurursanız maliye encümeninde nazar-ı mütalaaya alınmak üzere bu varakayı oraya gönderelim.

Nafi Efendi (Haleb): —Daviçon Efendi'yi bu makaleden dolayı tebrik ederiz.

Salim Efendi (Haleb): —Bu sualata cevab vermek kuyudata müracaate tevakkuf eder. Bir tezkire-i mahsusa ile maliye nezaretinden soralım, daha iyi olur.

Nafi Efendi (Haleb): —Hayır efendim; maliye nazırını encümene çağırır ve orada bunun için bir tahkikat icra edersek bunun altında pek çok şeyler çıkar.

Reis: —Bir kere tensib ettiniz, encümene gelir. Encümen artık ne yapacağını yapar. Heyete arz eder.

2- Muhacirlere İane Encümeninin Tebliği

Şimdi iane encümeninin bazı mütalaatını arz edecek. Eğer tensib ederseniz arz etsin dinleyelim, efendim. (*Daviçon Efendi âtide muharrer defteri kıraat eder:*)

Suret-i Defter

- 31.000 Hamidiye medresesiyle medaris-i saire aşure bahası olarak evkaf nezaretinden
- 18.870 Hazine-i evkaf-i hümayun memurîn ve ketebesinin ianesi
- 39.439 Nizamiye sanayi alayının ikinci taburu zabitan ve ümera ve neferatiyle Beykoz tabakhanesi ianesi zikr-i âti zevatın ianesi olarak levazım dairesinden gelen (Tophane-i amire memurîn ve ketebesinden)
- 25.000 Saadetlu Hacı Mustafa Efendi
- 5.000 Ahmed Galib Efendi
- 40.000 Mösyö Zarifi
- 20.000 Mavro Kordato
- 5.000 Mösyö Dırango
- 20.000 Mösyö Yorgadis
- 5.000 Pirinççi Hacı Ömer Efendi
- 10.000 Mösyö Kope
- 10.000 Kornî
- 5.000 Mösyö İkiziler
- 5.000 Mösyö Baruhi
- 10.000 Mösyö Maryano
- 2.000 Kuruyemişçi Ali Ağa
- 22.387 Bahriye dairesi memurîn ve ketebesi tarafından verilen
- 1.235 Kırkağaç fişekhanesinde müstahdem memurîn ve ketebe ile bazı ustalar ve ameale tarafından verilen

- 4.000 Mahkeme-i istinaf ticaret kısmı âzâsından izzetlu Şemsi Beyefendi'den maliyeye havaleten
- 100.000 Altunizade atufetlu İsmail Efendi hazretleri tarafından
- 500 Bursa mebusanından Pavlidi Efendi
- 500 Trabzon mebusanından Hacı Emin Efendi

Medlis-i Âyan-ı Kiramın Ber-Vech-i Zir İaneleri

- 5.000 Devletlu Mustafa Nuri Paşa hazretleri
- 5.000 Devletlu reis Asım Paşa hazretleri
- 2.500 Devletlu Kemal Paşa hazretleri
- 2.000 Devletlu Ethem Paşa hazretleri
- 3.500 Devletlu Sami Paşa hazretleri
- 1.500 Devletlu Halim Paşa hazretleri
- 1.000 Devletlu Derviş Paşa hazretleri
- 4.000 Devletlu Ahmed Celal Paşa hazretleri
- 1.000 Semahatlu Ahmed Hilmi Efendi hazretleri
- 1.300 Semahatlu Esad Efendi hazretleri
- 1.000 Semahatlu Hacı Tahir Efendi hazretleri
- 1.000 Atufetlu Rıza Efendi hazretleri
- 500 Atufetlu Arif Efendi hazretleri
- 500 Atufetlu Tevfik Beyefendi hazretleri
- 750 Atufetlu Mihran Beyefendi hazretleri
- 500 Atufetlu Ali Rıza Beyefendi hazretleri
- 1.000 Faziletlu Emin Efendi hazretleri
- 1.000 Saadetlu Marko Paşa hazretleri
- 1.000 Saadetlu Emin Beyefendi hazretleri
- 500 Saadetlu Kostaki Efendi hazretleri
- 750 Saadetlu Yorgaki Efendi
- 750 Saadetlu Daviçon Efendi
- 750 Saadetlu Serviçen Efendi
- 500 Saadetlu Kastiro Efendi
- 533.349 Yekun¹⁸⁶

Daviçon Efendi (Yanya): —Altunizade atufetlu İsmail Efendi hazretleri 100 bin kuruş.

Heyet: —Teşekkür ederiz.

Reis: —Umum millet müteşekkirdir.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Efendim, Altunizade İsmail Efendi hazretleri umumun pederi makamında olduğuna kimsenin şübhesi yoktur.

Reis: —Tekmil etsin de ondan sonra beyan buyurursunuz, rica ederim. (*Daviçon Efendi mabadini okur*) Vakıa bunların içinde bir hayli ibraz-ı hamiyet ü mürüvvet etmiş zevat vardır; ahalimizin cüz'i ve külli ianede yekdiğere müsa-bakat edecekleri bi-iştibahdır.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Böyle hamiyet-

¹⁸⁶ 155. sayıfada yazılı 116.368 lira bu toplamın içindedir. —H. T. Us.

te müsabakat edenlere mahsusen canib-i riyasetten bir teşekkür yazılsa.

Reis: —Tensib ederseniz. Heyetin malumudur ki encümen riyaset-i hazret-i padişahı tahtındadır; vakıa biz vekalet ediyoruz, bu makule teşekkür ve beyan-ı memnuniyet gibi şeylerin ifasını tensib ederseniz encümene havale buyurursunuz, oraca düşünülür, lazım gelen zevata teşekkürler olunur.

Umum: —Pek âlâ!

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Madem ki ilan olunuyor, teşekkürden müstağnidir.

Nafi Efendi (Haleb): —Her ne kadar teşekkür etmek lazım ise de ianeleri hamiyetleriyle mütenasib olanlara teşekkür olunmalı, olmayanlara değil.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (İstanbul): —Encümene havale olundu, orada müzakere olunur.

Daviçon Efendi (Yanya): —Altunizade hazretlerine makam-ı riyasetten ayrıca bir teşekkürname yazılmak lazımdır; çünkü kendisi vezaif-i insaniyeyi pek güzel ifa eyledi. Ahmed Efendi'nin söylemeleriyle beraber taraf-ı âlilerinden 100 bin kuruş iane ettiler ve bizim işimize teshilat göstermekte olduklarından dolayı, zannederim, onlara ayrıca teşekkür olunmalıdır.

Reis: —Şübhe yok, millet bidayet i meseleden beri, İsmail Efendi hazretlerinin hamiyet ve mürüvvetlerinden dolayı müteşekkirdir. Yine tekraren encümen düşünsün, iktizasına baksın.

Usul-i muhakeme-i medeniye kanunu okunacaktır, dinleyelim.

Manok Efendi (Haleb): —Usul-i muhakeme ve teşkilat-i mehakime dair olan nizamata nerede kaldı? Gelmedi.

Reis: —Karar verildi, encümende bakılıyor.

Mina Efendi (Aydın)¹⁸⁷: —Vakayı-i resmiye sırasında bir şey gördüm; eğer müsaade buyursanız beyan edeyim, efendim.

Reis: —Neye dair?

Mina Efendi (Aydın): —Vakayı-i resmiyede bir şey gördüm; onun üzerine beyan-ı efkar etmeğe müsaade istiyorum.

Reis: —Eğer bu maddeye müteallik ise buyurun!

3- Aydın Vilayetinin İdaresi

Mina Efendi (Aydın): —Buna müteallik de-

ğil, efendim. Bazı şeyler söylenildi. Şu Aydın vilayetinin idaresi hakkında. Buna dair meclisin bir kararını göremediğimden onun için bir şey beyan etmek isterim; çünkü su-i istimal bahanesiyle bir takım encebiler aleyhimize kalkıştılar; bunun için tahkikine lüzum gördüğüm bazı şeylere dair efkar beyan edeceğim.

Reis: —Pek iyi, efendim; madem ki bunu nazar-ı ehemmiyete almak istersiniz ve bundan maksadınız da elbette o olmak gerektir. Ona dair mütalaatınızı tahriren beyan ediniz, heyetçe nazar-ı mütalaaya alınır, icrası ona göre olur. Geçen gün bahsolunan şeyler için Babıali'ye yazılmış. Elbette nazar-ı mütalaaya alarak tahkik eder ve neticesini heyetimize bildirir.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Âzâ-yı kiramın bazıları efendimizden bir şey istemişler idi. Riyasete mahsus zât-ı âlî'niz Babıali'ye teşrif edecektiniz. Teşrif etmediniz.

Reis: —Muhabere oluyor. (*Bunun üzerine usul-i muhakeme-i medeniye kanununu katib-i resmi Emin Hilmi Efendi tarafından kıraate başlar; birkaç madde okunduktan sonra:*)

Reis: —Bugün ikinci ictima olmak lazım gelir; çünkü vakit dar, hem de gerek encümenlerin teşkili ve gerek bazı arzuhaller hakkında encümenlerden verilen kararnameler okunarak muktazayı her ne ise icra olunarak ashabına bildirilmesi pek mühim olduğundan yine ictima olunmak ve gerek arzuhallerin kararları ve gerek geçenlerde iane encümeninden kaleme alınmak üzere teşekkür arızası okunmak üzere şimdilik saat sekizi çeyrek geçerek meclisimize hitam verildi.

187 İstifa eden Çarteloğlu Yanko Efendi'nin yerine aybaşında seçilerek gelmiş olan Mina Hamadopolu Efendi. —H. T. Us.

İkinci Celse

Reis: ŞEYH BAHAEDDİN EFENDİ (Hüdavendigâr)

4- Müzakere Edilen Maddeler

1- Arzuhal Encümeni Kararları

İkinci defa olarak saat onda meclis birinci reis-vekili Şeyh Bahaeddin Efendi hazretlerinin taht-ı riyasetinde ictima ile arzuhal¹⁸⁸ encümeninde tedkik ve mülahazatı beyan olunan arzuhal ve müzekkereler kıraat olunup iktizaları icra olunmuş ve saat 11’de meclise hitam verilmiştir.

188 Celsenin yarım saatlik bir talikinden sonra ilk fırsatta madde madde müzakere edilecek olan (usul-i muhakemat-i medeniye kanunu) nun kıraatini dinlemek için mebusan tekrar ictima ettiler. Bu kanunun tedkik ve mütalaası senelerden beri müteaddit komisyonların elinde bulunuyordu. Kanunun evvelce ecnebi büyükelçi ve elçilere tebliğ edilmiş bulunan kabataslak şeması üzerinde Şura-yı Devlet’in bilahare dikkate şayan değişiklikler yaptığı ve ancak sefirlere verilen şemanın bazı ibarelerini muhafaza etmekle iktifa etmiş olduğu anlaşılmaktadır, Hamid Bey, İkiyadis Efendi ve yine Şura-yı Devlet âzâlarından bir başkası daha, ictimain başında Ticaret Nazırı Cevdet Paşa ile beraber mecliste hazır bulunuyorlardı; ancak Cevdet Paşa seraskerlikle, sultanın taht-ı riyasetinde toplanarak olan hususi bir ictimada hazır bulunmak üzere, zabtın kıraatini müteakib meclisi terk etti. —Levand Herald, 23 Ocak 1878.

On Dördüncü İnikad*

18 Muharrem 1295 — 10/22 Ocak 1293/1878
SALI

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2095, 30 Ocak 1293.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bugün meclisimiz saat sekizi çeyrek geçerek küşad olundu. Geçen ictimain zabtı kıraat olunsun.

Agob Efendi(?): —Bugün meclisimiz aleni midir? (*Zabıt kıraat olunur*)

Reis: —Alenidir.

2- Gündem Dışı

1- Menfi Mahir Bey ve Başka Menfilere Dair

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): — (*Kürsi-i hitabete çıkarak bir nutuk kıraat eyledi:*)

Geçen sene idare-i örfiyyenin ilanı akabinde Redif Paşa'nın nefyeylediği zevattan olup şimdi Kayseri'de bulunan Mahir Bey'in heyetimize hitaben göndermiş olduğu istidasının dün ben encümünde bulunmadığım sırada mevki-i mütalaaya konulduğunu ve Konya mebusanından Mecidiye Hacı Mehmed Efendi'nin mumailiye (müfsiddir) demesi üzerine mezkur arzuhalin hükümsüz bırakıldığını işittim.

Evvelen, her kim olur ise olsun, madem ki masumiyetini iddia yolunda heyetimize arzuhal takdim eder, onun ifade ve iddiasını tedkik etmek heyetin vazifesidir. Yoksa içimizden birinin sahib-i istidanın şayan-i sahabet olmadığı hakkında bir söz söylemesi o adamın istidası mündericatını tedkik etmek vazifesinden heyetimizi hiçbir vakit beriy edemez.

Saniyen, bulunduğumuz vilayetler valileri huzurlarına çıkar iken havfimizden, yüreğimiz çarpmasından başımızın titremesini men edemediğimiz halde şuracıkta Heyet-i Vükela'nın ef'alini muhakemeye bize hak veren Kanun-i Esasi'nin ne demek olduğunu eğerçi Mecidi-

ye Efendi bihakkın takdir etmiş olsaydı öyle bir sözü söylemeğe kat'a cesaret etmezdi; çünkü Mahir Bey dediği adam geçen sene evlerinde çocukluk çocuklariyle oturup durur ve belki zihinlerinden: (Hamdolsun Kanun-i Esasi gibi bir beraet-i hürriyete mâlik olduk, bundan sonra neden ihtiraz ederiz?) gibi hatıralar geçer iken bölük bölük asakir ve zabtiyelerle kaldırılıp, bir saat bir yerde ârâm ettirilmeksizin vapurlara bil-irkaş şuraya buraya gönderilen zevattan, yani Redif Paşa haininin mücerred kendi garazını icra için bila-lüzum ilan ettirmiş olduğu idare-i örfiyyenin mazlumlarından olduğundan, Mecidiye Efendi'nin dediği gibi, Mahir Bey'in müfsid olması lazım gelse idi bile sebep-i nefyini anlamak için arzuhalin tedkik-i mealine sa'y etmesi iktiza ederdi

Salisen, zaman-ı istibdadda mahalli müracaat olan heyet ve meclislere arz olunan müsted'ayat hukukunun bir kişinin terviç etmemesinden dolayı battal torbalarında kalmasını görür ve bu hal cümlemizin ciğergahımıza tesir eder ve biz de (Allah istibdadı kahretsin!) diye sesimizi kimse işitmeyecek surette feryad ederdik; şimdi istibdadın ref olunduğuna bi-nefsihi delil olan bir heyetin o usule riayet, yani Mecidiye Efendi'nin ancak istibdada yakışır bir lisan kullanmağa cüret

edişi hakikaten hem şayan-i teessüf hem de mucib-i hayrettir.

Rabian, refakatleriyle müftehir olduğum mebusan-i kiramın bu dakikaya aşına bulunduklarına emin olduğumdan dünkü gün her nasılsa sehven hükümsüz bırakılmış olan o arzu halin bugün tekrar mevki-i mütalaaya alınmasını ve icabının icrasını müttefikan tervice müsaraat eyleyeceklerini ümid eder ve mumaileyh gibi idarei-i örfiye namıyla şuraya buraya gönderilen, yani neden dolayı nefyolundukları henüz hiç kimsenin malumu olmayan ve menfa köşelerinde sürünen bir takım mazlumînin Bâb-ı Seraskerice nefylerine esbab addolunan şeyler neden ibaret olduğunu iktiza eden makamdan istizah etmeği ve badehu hakkaniyet neyi iktiza ederse onun icrasını istemeği mebusluk sıfatiyle heyetten talep ederim.

Şurasını da ilave ederim ki bu bâbda edilecek istizah bazı mevadd-i mühimme hakkında geçen sene edilip henüz cevabı alınmamış ve hat-ta dokuz gün evvel İzmir selhhanesi hakkında edilip de hâlâ cevabsız kalmış istizahat kabilinden olmayıp, çünkü bu hususta teahhur bir takım teşkil-i aile eden çoluk çocukların reislerinin hukuk-ı medeniyeden iskat edilmesinden dolayı düştükleri hal-i sefalet ü perişanide bir müddet daha devamlarını iktiza edeceğinden istenilecek izahatın nihayet üç dört gün içinde ita olunmasını heyet-i muhteremenin talep etmesini itminan-i kalb ile teklif ederim.

Reis: —Bunun vermiş olduğu arzuhal üzerine ne karar verildi?

Mehmed Efendi (Konya): —Mukaddem ne kabahat üzerine nefyolunduğunu bilemem; fakat Konya'ya geldiği halde Hristiyan mahallesinde bir evde oturdu. Başına bir takım adamlar topladı. Rahat durmadı. Pek çok fesadat da etti. Her nasılsa esasını bilemem. Babıali menfasını tebdil etti. Bu hallerini ben memlekete geldiği cihetle aynen müşahade ettim; fakat Emin Efendi bunu nerde görmüş, nereden bilmişler ve bu tarizlerini sebep nedir?

Agob Efendi(?): —Encümen bunu münasib görerek böyle karar verdi. Verdiği karar ne ise okunsun.

Reis: —Asıl orasını bilmeliyiz ki, herkes kendi malumat-i mahalliyesini ve kendi efkar-ı zâtiyesini beyanda serbesttir; mesela encümene malumat verir, fakat o malumat ya hakikat-i hale makrun ve mutabık görünür, ya görünmez. Heyet temyiz

eder. Ekseriyetle hüküm verilir. Ona göre amel olunur. Şimdi bu bâbda arzuhal encümeni Mahir Bey'in arzuhalini reddetmekte hak görmüş de öyle mi reddetmiş? Bu bâbda heyetçe âzâdan bulunan zevattan malumat isteriz.

Sadi Efendi (Haleb): —Bu Mahir Bey denilen zâtın arzuhalini encümende okundu. Bir dereceye kadar meali mütalaa olundu. Cihet-ı nefyi ne idüğü elbette Bâb-ı Seraskeri'de mazbuttur, ki divan-ı harbin mazbatasına tatbik edilir; bu adam hakikaten malum mudur, yoksa böyle bir sebebe mi mebnidir? Burasının evvel emirde makam-ı seraskeriden istifası istenilmiş idi.

Reis: —Onlar geldi mi?

Sadi Efendi (Haleb): —Hayır!

Rasim Bey (Edirne): —Hristiyan evlerine gitti, diye ise o başka! Fakat Emin Efendi bira-derimizin takriri yalnız buna dair değildir. Bunun gibi bila-mucib ve hükümsüz ve mazbatasız nefyolunmuş adamları divan-ı harbin salahiyeti yoktur. Divan-ı harb ya eline verilmiş olması lazım gelen kanun hükmüne tatbik edecek, hüküm edecek veyahut askeri kanunu mucebince hüküm edecek ve askeri kanununda bulmadığını mülkiye kanununa tatbik edecek örfiye kanunu mucebince hüküm ediyor. Hiçbir kanun mucebince yedi, sekiz binbaşı bulunup da (filan adam nefyolsun!) demeğe hiç salahiyeti yoktur. Emin Efendi'nin bu teklifini ben tamamiyle kabul ederim. Böyle hüküm mazbatasız olmaksızın nefyedilenlerin cezası var ise isteriz.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Geçende Redif Paşa'nın aleyhinde şikayet eden talebe-i ulumdan birçoğu nefyolmak bütün bütün zaman-ı hürriyete muğayirdir. Bunu padişahımız kabul etmez; fakat belki kendilerine işittirilmemiştir, yoksa mütecasir olanları şediden tedib edeceklerinde şübhe yoktur.

Reis: —Şimdi mesele nerede, efendim? Bu okunan varakada rüfekadan birinin encümence söylediği sözü cerh ile beraber diğer meselelere giriştiler. Şimdi rüfekaımızdan olan zât der ki benim malumat-i mahalliyem mucebince böyle bir şey söyledim.

Salim Efendi (Kastamonu): —Müsaade buyurun ki arz edeyim. Burada arzuhal encümeninin kararı okundu. Serasker kapısından istizah-i madde olunuyor idi, sonra sual olundu. Bu adamın tebdil-i menfasına sebep nedir? Ve bu efendi dedi ki: Bu oraya geldi, hükümet aleyhinde ifsa-

datta bulundu, gazetelere bend verdi, filan etti, sonra Konya'ya göndermeler. Bunun üzerine karar verildi.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Dünkü gün encümenin mülahazatiyle beraber arzu-haller okunub bu misillülerin istizahına karar verilip bu bahis okununca efendi bunun fena adam olduğunu beyan etti; fakat iki şey var: Bu adam evvelden fena değildi de sonradan mı fena olmuş? Olmak ihtimali de var.

Şimdi memleketin iyiliğinden, fenaliğinden bahsetmiyor, bunu sual ediyor; ama iyi adam, kötü adam! Bunu Bâb-ı Seraskeri'den bilirler; madem ki bu adam fena adam imiş, bundan dolayı nefyolunmuş derler ise bir derece neyi icab eder? Haniya bu adam fena denilmiş idi ya, şöyle bir içmaz-ı ayn edebiliriz; böyle. Ve bununla beraber şimdi başka, bunun gibi adamlar vardır, diğer nefyolunanlar beyninde istida edenler var. Münasib olursa o miyanda encümenden istizah istenilmiştir. Onu doğruca Bâb-ı Seraskeri'ye gönderip oradan anlamalı.

Nişli Süleyman Bey (Tuna): —Dünkü müzakerede buraları layikiyle tedkik olunmağa vakit kalmadı, aceleye geldi.

Ganem Efendi (Suriye): —Aceleye geldi. Arzuhaller çarçabuk okunarak şöyle müzakere olunmadı; bunun için tekrar vermeğe cümlemiz kabul ederiz. Malumatım: Geçen sene yahut bundan 7-8 ay mukaddem Kanun-i Esasi'nin 113. bendi mucebince Midhat Paşa hazretlerini teb'id ettiler.¹⁸⁹ Bundan bahsetmek istemem; çünkü söyleyecek olursam pek çok söyleyecek vardır; bunun için madem ki bu mesele mevki-i bahisde bulunmuyor, bendeniz bahsetmem; ancak bundan sonra, mesela Midhat Paşa hazretlerini teb'id için Kanun-i Esasi bir salahiyet verir, bu gibi şeyleri yaptılar; Redif Paşa'nın birkaç adam üzerine garazı var, bir şey bulayım, diye bir kanun-i örfi meydana koymuş; bunun üzerine muhakemesiz bunları toplayıp da nefyetti. Kanun-i örfi bir kanundur ki ona kanun lakırdısı yakışmaz; zira bu kanun, kanun-i adaleti ibtal öder, ona kanun denilmez. (*Umum beyninde gürültü*) eğer kanun değilse iyi! Benim söyleyeceğim yoktur. İdare-i örfiye yaptılar, onları nef-

yetteler; çünkü ondan sonra kimseye ilişmediler. Sözde kanun-i örfi vardır; halbuki İstanbul'da kahvelerde istediklerini söylüyorlar ve bazan gazeteler de istediğini yazar. Mahsus dört beş kişi toplayıp nefyetmek için bu kanun-i örfi konulmuş. Meydandadır, bu adalete mutabık değildir. Onun için encümen pek güzel karar vermiş.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —İstila edelim. Bahis uzıyor; iş görüyorum ki sadedden çıkıyor. Benim efkarım idare-i örfiye her yerde olur; fakat idare-i örfiyenin ilanı na dair buraya bir ilanname gelecekti, o gelmedi. Söyleyecek sözler burası. Yoksa (kanun değildir): Bunu kabul etmeyiz:

İkincisi de mesela Redif Paşa'nın husumeti üzerine o adamlar nefyolundu, denir; bunlar da zanniyyattır, belki böyledir yahut değildir. Bunlar bir varaka üzerine meydana çıkar.

Üçüncüsü, şu adamların gittikleri ve ne hükme mebni gittikleri, adilane mi yahut bi-gayr-i hakkın mı gitmiş? Buralarını bilelim. Bunda mebusların salahiyeti vardır. Bunun hilafında hissiyyatını, efkar-ı zâtiyesini bayanda hata dahi etse bizim onlara hakkımız yoktur. Mebusların namusunu muhafaza etmek nasıl umumumuza raci ise hususa dahi racidir; fakat bizim onu tahkir etmeğe hakkımız yoktur; eğer bir kusur var ise onu aramakta hakkımızı kimse inkar edemez.

Mecidiye Hacı Mehmed Efendi (Konya): —Bendeniz dün malumatımı beyan ettim; fakat kabul ettiler yahut etmediler. Orası meclisin bileceği şeydir; lakin hakkımda böyle şiddetle lisan kullanılmasını bir vakit kabul etmem.

Reis: —Asıl mesele iki fıkrayı şamildir. Birisi bir mebus hakkında, beyan-ı mütalaa diğeri de sair hususata aiddir. Bu cihetle yalnız kendileri malumat verdiler. Dünkü gün oralar geçilmiş; heyetin elbette malumudur, ne olmuş? Ne karar giymiş? Cereyan-i maslahata kesb-i vukuf eylemiştir. Bu hal doğruca kendilerine aid olan... Emin Efendi'nin verdiği varakada bir fıkraya izahat vermek lazım gelir ise heyet ona hükmetmeli; zira bu bir kaziyedir ki sonra tevessü eder; sonra mebusan yekdiğerine beyan etmiş oldukları efkarı tezyif ile vakit geçirir. Belki hissiyyatların muhafazadan da aciz kalırlar.

Heyet: —Pek doğru!

Agob Efendi (İstanbul): —Kanun-i örfi üzerine şimdi bahis cereyan etmek caiz değildir; çünkü buna dair olan kanun layihası kıra-

189 *Basiret* gazetesinin hülasasından: (Midhat Paşa hazretleri için Kanun-i Esasi'nin 113. maddesini serrişte ittihaz ettiler; fakat diğerleri için idare-i örfiye ilan ederek bila-muhakeme nefyetteler: başkalarına dokunmadılar bile. Bu halde idare-i örfiyenin ilanı birkaç kişi içindi.)

at olundukta herkes kendi reyini beyan edeceği gibi bendenizin dahi bunun üzerine söyleyeceklerim vardır; yalnız şunu beyan ederim ki kanun-i örfî kavanin-i esasiyenin bazı maddelerini tadil ederse de idare-i örfîye dahi bir kanun dairesinde cereyan etmek lazımdır. 3. maddeye gelince, arzuhal encümeninin verdiği neticeyi pek makul görürüm; onun için bir kere arzuhal encümeninin mazbatasını okunsun.

Reis: —Şimdi, efendim; mesele o değil! Mesele okunan varakanın mündericâtını heyet tahkik etmeli. Mebusan nizam dairesinde zâtiyata aid olmayan her hususta beyan-ı efkar etmeğe mezundur, serbesttir; lakin zâtiyata aid meselelere girmekten memnudur. Demek ki, demin dediğim gibi, mebusandan bir zât bir şeye beyan-ı efkar edeceği vakitte müdafaa yolunda olmalıdır yahut husumet yolunda olmamalıdır. Maslahata itiraz başkadır, şahsa itiraz başkadır. Bunu tefrik etmez isek hem kendimizi hem haysiyetimizi muhafaza edemeyiz, bir iş de göremeyiz. Bu cihetle bu iş gayet nazik ve heyetin en ziyade dikkat edecek meselelerindendir. Şu halde Emin Efendi şimdi kıraat buyurduğu varakada heyetçe efendinin hakkında bir şey-i tahkirane söylediği tarafına zahib olurlar ise ona göre icabına bakılmak iktiza eder. Yok, eğer öyle bir şey yoktur, denecek olur ise ona göre icabına bakılmalıdır. Buranın muhafazası makam-ı riyasete aiddir; madem ki makam-ı riyaset heyetin efkar-ı umumiyesiyle ve ekseriyetle verdiği hükmün icrasına memurdur, bunu sizden istişare ederim. Emin Efendi eğer bunda bir şey etmiş ise onu heyet hükmü eder ki bunu geriye alsın veyahut heyetçe bir çaresine bakılır. Bir intizam dairesine almalı ve sözü daima kaide üzerine söylemeli. Her hususta kaide altında söylemeliyiz.

Mustafa Bey (Yanya): —Emin Efendi zannetmem ki hiçbir vakitte bunu hakaret için söylesin. Kendisinden sual olunursa kendisi de ikrar eder. Bunu söylemek mahza hamiyet-i fevkaladesinden... Böyle bir şey işitti. Bu adamların bi-gayr-i hakkın ve mağduren nefyolundukları söyleniliyor. Böyle bir şey istida ederim, soralım diye, bu efkar üzerine söylemiştir. Yoksa zannederim, bilir.

Nafi Efendi (Haleb): —Emin Efendi'nin nutku hakikaten hamiyet ve hakkaniyet üzerine müesses sözleri câmi'dir; lakin rüfekaımızdan Mecidiye Efendi hakkında kullandığı lisan başkaca bir tarz-i nezaketle olsa idi, daha iyi olur

idi; maamafih, esas meselenin müzakeresine başlayalım.

Rasim Bey (Edirne): —Hiçbirimiz şübhe etmeyiz ve bu surette böyle birkaç taraftan da tasdik olunur zannederim; fakat kendilerinin tekliflerine gelince: Yani, bila-hükm nefyolunmuş, gadr olunmuş tekliflerine gelince: İstizah edelim, teklifini ona göre isteriz.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Bir efkar diğer efkara ne kadar mütebayın ise müdafaa da o kuvvette olur; yoksa bu hakikaten bir tahkir değil! Birkaç kere ismini zikretti.

Manok Efendi (Haleb): —Efendim, biz de görüyoruz ki Emin Efendi'nin arz etmiş olduğu hamiyet ve insaniyet! Böyle uygunsuz haller olmasın. Bila-hükm bir takım adamlar nefyetmek adalet değildir. Kendisi de itiraf etmesi cümlemiz tarafından matlubdur. Şimdi kaldı, Emin Efendi'nin Mecidiye Efendi hakkında olan tahkiri maddesi: Biz itikad ederiz ki, Emin Efendi hazretleri onu remz ile tahkir meramında değildir ve kendisi itiraf ederse sarf-ı nazar etmeli.

Mustafa Efendi (Konya): —Efendim, bu işteki encümenin kararı üzerine sual olundu ki: (Bu nefyolunan adam nasıl adamdır?) diye müzakere olundu, meclisten bazı tereddüd olundu. Onun üzerine efendi kalktı: Bu adam Konya'ya geldi, ahvalini beyan etti. Şu sual üzerine bu da bu yolda malumat verdi. Arada bir garaz, bir nefsanîyet yok!

Mustafa Efendi (Konya): —Encümende bunu Mecidiye Efendi'den Hacı Efendi sual etti. Mecidiye Efendi de beyan etti. Bu adamın sebebi nefyi nedir? diye Bab-ı Seraskeri'den sorulmak üzere karar verildi. Şimdi bu okuduğu varakadan tahkir çıkmaz mı?

Sadi Efendi (Haleb): —Benim makam-ı âlinizden bir sualım var: Emin Efendi'nin bu bâbda okumuş olduğu nutuk Mecidiye Efendi arkadaşımıza dokunur mu, dokunmaz mı? Bunu heyetçe bir mütalaa etmek lazım gelir. Sual buyurunuz; bana kalırsa bu bâbda epeyce reyler cereyan etti; halbuki ikisi de yanımızda, meclisimizde hazırdır; böyle bil-muvacehe hazır oldukları halde ita-yi rey eylemediğimiz nasıl olur? Emin Efendi'ye bundan efkârı ne olduğu sual edilmeli.

Rasim Bey (Edirne): —Kanunname-i dahili-miz mucibince arkadaşlarımızın birinin tebriye-i zimmeti hakkında diğerinin söz söylemeğe hakkı vardır. Eğer öyle bir şey vuku bulmuş ise ya su-i niyeti olmadığını beyan veyahut gönlünü almak

gibi bir muamele eylemesi lazımdır. Emin Efendi'nin Mecid Efendiye su-i niyeti olmadığına şübhe etmeyiz ve bununla beratlar bu müzakereyi bu kadar uzatmaktan sarf-ı nazar ile bendenize kalırsa yalnız izahat ne yolda eder? Yalnız o Mahir Bey için mi edecek? Yoksa ondan başka mağdur olmuş ve bila-hükm nefyolunmuş kimler var ise bunlardan da bahsedip arayacak mıyız? Demin Halil Ganem Efendi Midhat Paşa'dan bahis açtı. O vakit Midhat Paşa'nın tardında gazeteler dedi ki, bunun hakkında verilmiş olan jurnal-i resmi de yarınki gün ilan olunacaktır; halbuki şimdiye kadar esbabı jurnallar da resmen görülmedi. Hiçbir malumat yok. Bendenizin hatırımda böyle kalmış. Böyle şeyin müzakereleri caiz midir, değil midir? Buralarının müzakeresi için şubelerden birisine veyahut arzuhal encümenine veyahut diğer encümene havale etsek fena olmaz.

Reis: —Efendim, şimdi bahsimiz o değildir. Şimdi Emin Efendi arkadaşımız buradadır. Kendi niyetini heyete beyan ettiği halde iş biter.

Agob Efendi (İstanbul): —Bu adam benim namusuma dokundu denilir ise okudukları kağıdın içinde hangi bahiste namusuna dokunmuş ise beyan etmeli. Heyet-i mecmuası üzerine la-kırdı olmaz. Madde beyan etmeli.

Reis: —Şimdi orası bir hayli müzakere oldu, bu mesele bitti.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Bendenizin biraderim Mahir Bey'in bulunduğu zaman Konya'da idi, şimdi Adaliye'dedir; fakat, Konya'da bulunduğu sırada vali bulunan Ziya Paşa hazretleri Konya vilayeti dahilinde Seydişehir ve Beyşehir kazalarının âşarı kapatılarak dün fiyatla ihale olduğunu haber alır ve bu iş mühim bir iş olduğundan bu maddenin tahkikiyle iktiza-yı halin icrası için biraderim Salih Efendi'yi o kazalara gönderir. Biraderim dahi gidip tahkik eder; filhakika kapanmış olduklarını anlamasıyla ihale-i evveli feshederek yeniden müzayedeye kor. O halde 300.000 kuruş fazla bedel ile yeniden ihale eder. Bunun için mükafat olarak uhdesine rütbe-i saniyeye terfiini inha eder. O da maliye nezareti canibinden yazılan tahrir üzerine Babialice derdesttir. Maliye nezaretinden sual ediniz.

Biz dünkü gün Mahir Bey'in istidasının kıraatinde muhacirîn işleriyle meşgul bulunduğumuz cihetle umumda bulunamadığımdan Konya mebusu Hacı Mehmed Efendi'nin Mahir Bey müfsiddir, demesi üzerine bila tedkik battal edilme-

sine karar verildiğini işittim; halbuki Mahir Bey denilen adam sabit ve devletine ve milletine sadık bir adam olduğunu işitiyorum. Böyle ibraz-ı sadakat etmek isteyenlere ve bu yolda çalışanlara müfsid denilmez; ancak aksi halinde bulunanlar, böylelerine, müfsid derler; fakat biz nefsel-emri aramalıyız. Ve zannederim ki müfsiddir demesi âşarı kapatmış olanlar gibi bir takım adamların verdiği malumat üzerine olmalıdır. Her nasıl olsa biz bu adamın istidasını kabul ile icra-yı hakkaniyet etmeliyiz. Mahir Bey'in tebdil-i menfasına sebep devlete muzır, gazetelerle bir takım bendler neşrediyor, diyerek bir istida yapmışlar. Burada Şeyh Osman Efendi'ye göndermişler. Şeyh Osman Efendi hazretleri dahi hakikatine hamlederek istidanın terviciyle menfası tebdil edilerek Kayseri'ye gönderildi. İş bundan ibaret olduğunu bildiğimden hasbel-hamiye bu tahriri yazıp verdim. Bundan benim başka bir garazım yoktur, icra-yı hakkaniyettir.

Reis: —Bir takım vukuatın beyanına lüzum yoktur. Asıl maddeyi beyan edin. Bize aid olan islahattır.

Mecidî Efendi (Konya): —Encümenenden sual ettiler. Buna dair olan malumatımı beyan ettikten sonra karar verilmiş idi. Buradan çıktığımız gibi merdiven başında: “Bunu ne için yaptınız?” diye tehdidane sormağa hakkı var mı? Yok mu? Onu da sual ederim.

İkinci, bu âşarın ve mazbatanın aslı yoktur; zira Babialı'ye geldi, diye esassız bir şey söylenmiş olur. Bunların da tahkikini talep eylerim.

Reis: —Onlardan sarf-ı nazarla heyete bunu derim ki: Madem ki böyle söz geçti; bazı taraf diyor ki: Bu tahkir yollu bir şeydir.

Diğer taraf diyor ki: Biz arkadaşımızın öyle efkarlarda olmadıklarından eminiz. Şimdi iş kendilerinin teminatına kaldı. Şimdi teminat veyahut tarziye verir. Bu hal nazar-ı mütalaaya alınıp hüküm getirir. Ve sahihan mühim olduğundan buna güzelce müzakere edin. Kararımızı verelim. Emin Efendi eğer ben de o niyette değilim, bu tahkir değil, hikayeden ibarettir, der ise heyet sarf-ı nazar eder. Badema böyle bir şey vukua gelmemesine dikkat olunur.

(*Emin Efendi'ye hitaben:*) Kendini tahkir yolunda söyleyip söylemediğinize veyahut bir tahkir makamında söylemediğinize heyet bir iza-hat istiyor.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Za-

ten iş maslahat üzerine... Niçin tahkir edeyim? Maslahatı beyan ettim.

Heyet: —Bitti, bitti!

Reis: —Bu misillü hususa badema efendilerin dikkat buyurmaları lazımdır, inşallah, arkadaşlar yekdiğerinin aleyhine münasib yollu lisan kullanarak nizamlarını yine kendileri muhafaza ederler. Bu bitti. Şimdi gelelim diğér bahsimize:

Demin birkaç zât buyurdular ki, bu idare-i örfiye üzerine bazı zevat teb'id olunmuş. İdare-i örfiyenin ilanına dair bize malumat verilmemiş. Bunda tahkikat lazımdır. Şimdi arzuhal veren zât Mahir Bey'dir. Diğér bu makule mevaddın istizahını tensib ederlerse bir varaka verilir yahut bu kafi ise bu varakayı encümene havale ederiz, münasibi veçhile mütalaa olunur. Karar verilir, heyete arz olunur. Heyet de ona göre karar verir; fakat dünkü gün bu arzuhal üzerine makam-ı seraskeriden bu bâbda olan malumatın verilmesine dair bir karar verildi mi idi? Ona göre iktizasına bakılsın.

Heyet: —Kararsız kaldı.

Reis: —Bu arzuhale encümence verilen kararı Sadi Efendi arkadaşımız beyan buyurdular. Onun muktazası ne oldu?

Abdurrahim Bedran Efendi (Suriye): —Vakit akşam olduğundan öylece bırakıldı, yani sarf-ı nazar olunmasına karar verildi.

Reis: —Efendim, malum olmalı ki, bir şeyden sarf-ı nazar lazım gelirse esbab-ı mucibesi bilinmeli. Bu adamın arzuhalinin ibtali evvelce merciine müracaat etmediğinden midir? Yahut başka bir şeye mebni midir? Bu adamların arzuhalini mütalaanın ibtaline sebep ne olmuştur?

Abdurrahim Bedran Efendi (Suriye): —Yalnız Mecid Efendi bu malumatı verdikten sonra sarf-ı nazar olundu. Daha başka şeye bakılmamıştır.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Dün bu varaka okunduktan sonra Mehmed Efendi'ye müracaat olundu. Oradan malumatı var. Sonra söyledi ki bu adamın keyfiyeti böyledir. Cümle heyet dedi ki Mehmed Efendi'ye emniyetimiz var. Ve biz de madem mebusan, yani cümle vilayatın mebusanıyız. Bu battal hükmünde bırakılsın, denildi.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bendeniz bulunmadım, efendim; yalnız eğer böyle bir karar verilmiş ise adalete menafidir. Karar bir sebebe mebni değildir.

Salim Efendi (Kastamonu): —Müsaade iste-

rim. O adamın istidasının hülasası kiraat olundu. Sonra encümenin kararı okundu. Sonra imza olundu. Merciine müracaat ettiği lakırdısı yoktur. Onun için hem de vakit geç olduğundan heyet dağıldı. Zabta müracaat ediniz.

Reis: —Pek iyi, efendim; yine heyetçe düşünürüz. Bu adam haksızdır, muhakeme oldu mu? Ve haklıdır, niçin nefyedildi? Bunu lazım gelenlerden sual ederiz.

Nafi Efendi (Haleb): —Biz bunu sormaz isek ne olur?

Manok Efendi (Haleb): —Böyle bir hükm-i karakuşi ile gönderilen adamların arzuhalleri battal olmak bendenizce layık göremem.

Reis: —Orası geçti. Anlayacağız, heyete arz olunacak.

Nafi Efendi (Haleb): —Şimdi karar verildi. Bu adam için soracağız; fakat Emin Efendi'nin kağıdında bir de buna benzer adamların nefyi için malumat isteriz; artık bu müzakereden sonra bu bâbdaki malumat ve mesmuatımla fikir-i mahsusumu arz edeyim: Bu Mahir Bey'in şahsını tanırım. Bu adam hakikaten mağdurdur. Devlete ve millete ihaneti asla rivayet edilmedi. Şu kadar var ki, bu ve bunun gibi bazı kimselerin seraskeri sabık Redif Paşa'nın ahval-i seyyiesini daha evvel keşfettikleri cihetle idare-i örfiyenin ilaniyle beraber bila-sual vela-cevab talebe-i ulum efendilerden birçok biçareleri vapurlara yükleterek idare-i örfiyenin dahi kabul etmeyeceği bir surette nefyetmişler. Bu da hal ve mişvarını ahiren anladığımız Redif Paşa kendi vak' u ikbalini muhafaza için zulmen bunları göndertmiştir. Mesmuatıma göre bunların birkaçı bütün bütün mefkuddur; ne oldukları da belli değildir. Hem bunları sormak ve hem de bu Mahir Bey'in teb'idini istilzam eden hal ve hareketini Bâb-ı Seraskeri'den sorup malumat almak adalet icabatındandır. İdare-i örfiye pek güzel bir şeydir; fakat divan-ı harb muhakemesiz kimseyi mücazat edemez. Ben dünkü müzakerede bulunmadım. Eğer Mahir Bey'in arzuhalini battala atılmasına karar verildiği sahih olsa bile bu karar bir kanun-i adalete ve insaf ve merhamete muvafık olmadığından ve ekseriyet dahi bulunmadığından rüfeka-yı kiramım hazeratı kabul etmez, itikadındayım. Hakkaniyeti elden bırakmayalım. Biz adalet için toplandık, geldik; bu talebelerle beraber padişahımıza ve vatanımıza hıyaneti olmayanları soralım, arayalım.

Reis: —Emin Efendi'nin varakasinda, gerek

bu varakayı ve bu maslahata dair olan şeyleri müzakere edip kararlarını heyete versin.

Rasim Bey (Edirne): —Bunun içinde hepsi câmi'dir. Bu müzakereden geçtikten sonra âtidedi karar da kabul olunur ise pek âlâdır, hepsine kafidir. Bendeniz heyet-i umumiyenin efkariyle aldığım ruhsatla Edirne'ye kadar gittim, geldim. Bazı meşhudatımı ve bazı teklifimi arz edeyim.

Reis: —Yeni gelmiş arkadaşımızın nutkunu dinleyelim.

2- Edirne'den Muhaceret

Rasim Bey (Edirne): —(*Kürsi-i hitabete çıkarak nutk-ı âtiyi kıraat eyledi:*)

Düşman fırkasının Balkanı tecavüzle Kızanlık havalisini zabt ve istila eylemesi üzerine Şıbka ordusunun ya Filibe tarafına çekilmeli veyahut teslim olmaktan başka çaresi kalmadığı ve Sofya ordusunun bu'diyeti cihetiyle Edirne'ye çekilmeksizin düşman tarafından hatt-ı ric'atinin kat' edileceği iştibahdan vareste bulunmasına mebni payitaht-ı kadim-i Osmani olan ve bir milyon nüfus-i zükur muhtevi cesim bir vilayetin merkezi bulunan Edirne şehrinin tehlikeye düştüğü ve bunca nisvan ve sıbyanın Kızanlık ve Zağra kazaları ahalisi gibi katliam ve ef'al-i şenia-i düşman-i bi-eman olmaması zımında hicret ettirilmeleri icab eyleyeceği ve iki gün zarfında mütareke akdi memul bulunduğu dair vükela canibinden verilmiş olan izahatın katliam ve izale-i bikr gibi ef'al-i müstehcenenin icab ettirdiği ahval-i müdhişeyi dafi' olamayacağı cihetle heyet-i umumiyenin ruhsatiyle hemen ol gün şimendifere binip Edirne'ye gittim. Ertesi gün mezkur iki gün müddet münkaziye olarak mütareke akdi mümkün olamadığı ve hissolunduğu gibi Şıbka fırkasının teslimi haberi alındığı ve Sofya ordusunun ric'ati kesildiği anlaşılarak ve Edirne'de bulunan müşir Ahmed Eyüb ve Mehmed Ali paşalar ile liva paşaların Edirnece tedabir-i tedafüyenin mefkudiyeti hasebiyle teslimiyet iktiza edeceğine dair müzakereleri şayi olarak Edirne şehri için mahsus olan tehlike heyecan-i azimi calib oldu. Rumeli şimendiferinin posta katarı 12 ve yük katarları 48 saatte Dersaadet'e gelip gitmekte olduklarından bir nefer ziyade kurtarılmış olmak için elbise ve yatağa müteallik hiçbir şey vagonlara tahmil olunmayarak nisvan ve sıbyan bindirilip yola çıkarıldı.

Demiryol kumpanyasından yevmiye kaç katar

nakledebileceği sual olunup alınan cevaba göre hareket edildi; yani tacil ve tasaddi olunmayıp kumpanyanın reyine ve memul olmayan fütüvvetine havale kılındı. Ne çare ki hem Prusya'nın Edirne konsolosu ve hem de Edirne demiryol direktörü bulunan zât pek ziyade fütüvvetsizlik ederek burudet sıfırdan sekiz derece nakıs olduğu ve yerde haylice kar bulunduğu ve şimal rüzgarı kemal-i şiddetle hüubub eylediği bir zamanda yanlarında fazla elbise ve örtü misillü eşyaları olmayan nisvan ve sıbyan posta katarları misillü hareket-i seria ile götürmediği şöyle dursun, yük katarları misillü 48 saatte dahi götürmeyip tamam sekizer, dokuzar günde götürdü. 24 saatte maşiyen beşer, altışar saat mesafesi olan birer istasyon arasında hareket ettirerek bunca nisvan ve sıbyanı soğuktan telef etti. Her istasyon birer kabristan kesildi ve Dersaadet'e vasil olanların ekserisi burudetin tesirinden hâlâ vefat etmektedirler; hatta bir locaya akrabamdan sekiz nefer nisvan ve sıbyanla bir nefer ihtiyar ammim binmişler idi, ihtiyar ammim iki, nisadan olan akrabamın biri üç gün muammer olup vefat ettiklerini akşam gelip öğrendim. Komşularımın, hususiyle akrabalarımın böyle mahkuren helak oluşları bana ne kadar tesir ettiğini tafsile hacet görmeyerek kalb-i rahime havale eylerim. Faytun süvar-i izz ü ihtiram olarak istasyona gelmiş ve layuad emval ve emlakini terk ettikleri halde böyle zamanda bile devlete bâr olmamak için parasıyla birinci vagona bilet almış nice hanımlar karga gibi vagonların üzerine çıkıp muhafaza-i ırz için şiddet-i şitaya tahammülü göze aldılar. Ancak nihayet 48 saatte Dersaadet'e vasil olmak ümidleri var idi; hayfa ki direktör-i merkum bunları istasyonlarda vech-i muharrer üzere vagonların üzerlerinde haftalarca bırakıp geceleri derece-i nihayede kesb-i iştidad-i burudetle ve zillet ve hakaretle telef eyledi. Yollar da fevt olan nisvan ve sıbyanın dört, beş yüzden ibaret olması tahmin olunursa da yüreğine soğuk tesirinden naşı üçer, beşer gün ve daha ziyade fasıla ile burada vefat etmiş ve etmekte bulunmuş olanların dört bini tecavüz edeceği şübhesizdir. Buna yalnız merkum direktör mü sebep olmuştur. Yoksa kumpanyanın emri mi verilmiştir? Hasılı bunca sıbyan ve nisvanın helakine kimler ve hangi sahib-i tedbir sebebiyet vermiştir? Hemen bit-tedkik Meclis-i Mebusan'a bildirilmesi zımında makam-ı âlî-i sadaret-i uzmadan istizah olunmasını teklif ederim. Eğerçi Rumeli şimen-

diferinin ve kumpanyanın Sırbistan ihtilalinden bu zamana kadar asakir ve mühimmat-i harbiye nakli hususunda görülmüş olan teshilat-i vakıası ne kadar şayan-i teşekkür muvaffakiyattan bulunduğu beyana hacet yoktur; ancak bu defa muhacirinin nakli keyfiyetinde kemal-i teessüfle görülen teahhürat-i helakcûyâne her halde bir tedbir-i sakimden ileri gelmiş olacağı mülâhazaya muhtaç bulunduğu için istizah-i maddeye sürat olunmağı elzem addeylerim. Zira böyle muharebe ile memur olmayan nisvan ve sıbyanın tesirat-i burudet ile helak edilip muharebatta şehid olan zevç ve babalariyle mezaristanda görüştürülmek dünyada hiçbir zaman vukua gelmiş mevaddan olmadığı tarihşinasan âlemin malumudur. Bir de ahalinin ekserisi hususiyle ashab-i karye berren öküz arabalariyle Tekfurdağı'na hicret ettiler. Ve Dersaadet'e şimendiferin çıplak getirdiği nisvanın ekserisinin elbiseleri arabalarla Tekfurdağı'na gönderildiği, banları hemen alıp getirmek için Şirket-i Hayriye vapurlariyle Dersaadet'te kayık çeken vapurlardan icabı mikdar vapurun hemen ve serian Tekfurdağı'na gönderilmesinin makam-ı sadarete makam-ı riyasetten tezkire-i mahsusa yazılmasını rica eylerim. İşbu iki teklifimin kabulüne müsaade buyurulmasını kemal-i tazarru ile heyet-i umumiyeden istirham eylerim.

Reis: —Bunda iki şey vardır: Birisi vukuatı havi hikaye, diğeri de icabı icra olunmak lazım gelen tekliftir. Ve bu da iki şeydir; biri nakliyatça olan yolsuzluğun menşei aranmak, bu da makam-ı sadareten sormaktır. Diğeri de götürülen muhacirinin sürat-i nakli meselesidir ki ikisi de başka başka dairelere aiddir. Tensib ederseniz makam-ı sadarete olan derhal oraya yazılsın.

Emin Efendi(?): —Gayet, suret-i müstacelede yazılsın.

Mustafa Efendi(?): —Suretleri leff olsa, malumat olmak için...

Reis: —Evet, olacak.

3- Ankara Mebusunun Sözleri

Süleyman Efendi (Ankara): —Ufak bir ifadem var. Müsaade olunur ise kıraat edeyim.

Reis: —Okuyunuz, efendim.

Süleyman Efendi (Ankara): —(*Küresi-i hitabete* çıkarak bir nutuk *kıraat eder:*)

Her bir ukul-i selim ashabının kabul ve tasdik eylediği kavanin-i mevcudenin ahkamı nev-i beşerin ruy-i zeminde kıvam ve beka ve hatta muamele için mevzu olduğu müsellemin havass u avamıdır. Küre-i arzda bulunan akvam-i muhtelifenin hukukuna bila-fark bir noktadan bakıldığı iddia olunan böyle bir zamanda efradın hakkı ihkak olunur da cemiyetin hukuku niçin ihkak olunmuyor? Umum ve husus için hak bir değil midir; yoksa efkarda olan insaf ve hakkaniyet ve hürriyet cemiyette yok mudur; ebna-yi nev'imize biz şimdi bedevi tesmiye ediyoruz; medeniyetle iftihar edilen şöyle bir zamanımızdan sonra gelenler işte şu herkesin gözünün önünde olan mesaib-i fevkaladeyi yalnız kağıd üzerinde görenler acaba elyevm dünyada mevcut bulunan insanoğlu insana ne nam tesmiye edeceklerini bilen var mıdır? Hem zamanımız olan hamiyetli, insafı insanlar da hâlâ fikr-i tahrib, fikr-i tamirden ileri gidiyor. Hem nasıl gidiyor, biliyor musunuz? Öyle bir gidiyor ki, bu gidiş devam ettikçe her medeniyetin nihayet işitilmemiş bir bedeviyete münkalib olacağına ve medeniyet denilen şey yalnız bir lafz-i mühmelden ibaret kalacağına ve medeniyetle bedeviyetin fi-zamanına hâzâ hiçbir farkı olmadığına kanun-i umumiye nazaran hükm etmemek elden gelmiyor. Ahval-i âlemin nik ü bedine nazaran mecmû bulunan İstanbul'un birkaç günden beri sokaklarının bu halini gören her bir ehl-i insaf bu efkârını tasdik eder zannederim.¹⁹⁰

Reis: —Neticesi âlem-i medeniyetten bahsolunuyor. Bakalım ki acaba vukuat-ı âlem medeniyet hal-i hazırı ile halimize tevafuk edebilir mi? Bu bir mütalaadır. Cemiyet-i beşeriye hakkında.

190 Bu sözler *Basiret* gazetesinden alınmıştır; resmi zabıtta yoktur.

4- Zât-ı Şahaneye Teşekkür

Efendim, geçen gün heyet-i umumiyyede verilen karar ki zât-ı şahanenin iane-i muhacirîn encümeninin riyasetini deruhdeye rağbet ve kabul buyurduklarından dolayı mebusan tarafından bendegan hakkında gösterilen iltifattan dolayı

beyan-ı teşekkürü havi kaleme alınacak müsvedde kıraat olunacaktır; fakat tensib olunursa meclis tahliye olunur.

Heyet: —Pek âlâ!

(Meclis tahliye olunur. Bir saat müzakere-i hafiye vukuuyla meclis dağılır.¹⁹¹)

Gizli Celse

(Bu celsede neler konuşulduğu hakkında gazetelerden bir haber elde edilememiştir.)

191 *La Turquie* (22 Ocak 1878) den: Bugünlerde zât-ı şahanenin Meclis-i Mebusan'ı teşrif edecekleri anlaşılmaktadır; zira locasında hazırlıklar yapılmıştır.

On Beşinci İnikad*

18 Muharrem 1295 — 10 Ocak 1293 / 22 Ocak 1878
ÇARŞAMBA

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2097, 1 Şubat 1293.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bugünkü meclisimiz saat yedi buçukta açılmıştır. Zabıt okunsun!
(Zabıt okunup bazı tashihat icrasından sonra:)
Reis: —Başka bir mütalaa var mı?

Heyet: —Bazı tashih olunacak yerleri var.
(Lazım, gelen yerleri tashih olunduktan sonra tekrar kıraat olunmasına karar verildi.)

2- Gelen Evrak

1- Hezargırad'dan Bir Telgraf

Reis: —Diğer şeylere şüru etmezden evvel iki varaka vardır. Onlar okunsun!
(Hezargırad'dan gelmiş bir telgraf okunur.)
Bu telgrafnamenin bir sureti de Babıali'ye ve makamat-i saireye verilmiş olduğu telgraf içinde münderic olduğundan kendilerine vuku bulan iş'arat mucibince hareket olunacağı her ne kadar muntazır ise de bununla beraber biz dahi irsal ettik. Onun cevabı geldi. (Cevab okundu)

2- İzin İsteği

Rüfekamızdan Nikola Nakkaş Efendi üç dört gün gelemediğine dair beher gün tezkire göndermişti; sonra kendisinin vücutça ârız olan keyifsizliğin burada tedavisine bakılmak kabil olmadığına dair etibbanın verdiği raport üzerine heyetçe mezuniyet istihsalıyla memleketi tarafına gideceğine dair bir varakası var.

(Nakkaş Efendi'nin varakası kıraat olunur.)

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Demek ki heyetçe ruhsat verilmiştir.

Heyet: —Evet, evet!

3- Burdur Mutasarrıfından Şikayet

Reis: —Burdur mutasarrıfı hakkında iştikaya dair bir varaka var. (Varaka-i mezkure kıraat olunur)¹⁹²

Sadi Efendi (Haleb): —Efendim, içimizde bu mutasarrıfı bilen zât bulunmalıdır.

Reis: —Bilenler var ise malumat vermelerini rica ederiz.

Mustafa Efendi (Konya): —Efendim, bu adam bir buçuk, belki de iki sene oluyor ki oradadır; fakat beyan ettikleri derecede bir adam olmamak gerek. Konya'dan avdetimde oraya uğradım. 10 gün kadar orada oturdum. Bu raddede bir adam olduğunu göremedim; fakat bir dereceye kadar idarede aczi vardır; lakin öyle ahaliye zulüm eder bir halde görmedim. Babıali'ye yazılsın da tahkikatına gidilsin.

Reis: —Tensib ederseniz makam-ı sadarete yazılsın!

Nakkaş Efendi (Suriye): —Heyetin bende-

¹⁹² Levand Herald, 30 Ocak 1878'den: (Burdur'dan gelen bir telgraf okundu. Bu telgrafta adaleti en çok para verene satmak, rüşvet, hediyeler almak, kur'a neferlerini para karşılığı askerlik hizmetinden affetmek gibi suçlarla itham olunan mutasarrıfın azli isteniyordu.) Devlet salnamesine göre o tarihlerde Burdur mutasarrıfı emirül-ümera rütbesinde Mehmed Paşa'dır. H. T. Us.

nize ruhsat vermesinden dolayı teşekkür ederim ve azimet edinceye kadar hizmetimde kusur etmeyeceğimi dahi arz ederim.

Reis: —Pek iyi, efendim.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Bir memurda hem liyakatsizlik hem irtikab olursa artık o sancığın hali ta'yib iktiza etmez; onun üzerine bir saat evvel Babiali tarafından tahkik olunup neticesinin bildirilmesi için taraf-ı riyasetten makam-ı sadarete iş'ar olunması elzemdir, efendim.

Abdül Bey (Yanya): —Ahali mutasarrıf dururken hiçbir vakit muhakeme olamıyor; bunun kaide-i külliyesi ise, muvakkaten azl olur; muhakemenin hin-i hitamında eğer haksız dava olunmuş ise masarifatını verirler; bu kaide böyle olsun bundan böyle, yoksa ahaliden kimin haddi var dava etsin! (*Doğrudur doğrudur sadaları*)

Mustafa Efendi (Konya): —Bunun nizamı var, efendim; böyle bir mutasarrıf hakkında bir istika vukuunda evvel be-evvel bir tahkikat icra edilir. Eğer o tahkikat kuvvetlice bir şey olursa ol vakit, yani iş tebeyyün raddesinde muhakkak olursa ikinci derecede muvakkaten azl ile muhakemeye davet olunur. Meçhulül-meal bir telgraf üzerine şimdi azliyle vilayete celbi cihetine gidilirse mağduriyetini müstelzim olur, zulüm olur, zannederim ve nizam da bu merkezde olmalıdır.

Abdül Bey (Yanya): —Cevab efendim; madem ki bir kaza ahalisi müddeidir, dava ediyorlar; dava etmeğe hakları vardır. Mutasarrıf ahali ile muhakeme olunmak lazım gelir; çünkü tahkikat olursa, malumunuzdur ki böyle mesmuat ile bilmem ne ile tahkik olunsu hiçbir vakit meydana çıkmaz, semeresiz kalır; ne lazım gelir? Muvakkaten azl olur. Hakkında bir şey terettüb etmezse müddei olan zâtlar maaşını, masarifini tamamiyle verirler, bir zarar etmez. Tebriye-i zimmet eder, etmezse ceza görür.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Efendim, bendeniz Mustafa Bey'e taaccüb ediyorum. Taşralı değil mi? Kendisi madem ki taşralıdır, taşranın halini bilir. Şimdi mutasarrıf yahut bir vali veya bir kaymakam hakkında taraf-ı validen bir tahkikat ile bırakırlar ise o kaymakam istediği gibi tahkikat icra eder. Taşra ahalisi banların hepsini bilir; bunun üzerine ahali tarafından teşekki olursa muvakkaten azl olur. Ahali mesela zulüm veyahut nizamsız ve yolsuz bir iştikada bulunmuş ise o vakit ahaliyi celb ile tedib etmeli. Yok, iştika bihakkın ise kaymakama ceza

çektirmeli ve ondan sonra bir daha tayin etmemelidir, efendim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Okunan telgrafnamede tayin-i dava yoktur; yalnız bir teşekki ediyorlar. Teşekki üzerine azl etmek caiz değildir; eğer ahali yazarlarsa ki: (Biz isbat ederiz, mutasarrıfın bunda kabahati vardır veyahut haksızlığı vardır, muhakeme ediniz!) diye dava ederler ise ol vakit olur; yoksa yalnız bir kuru teşekki üzerine mutasarrıfın azlini bendeniz münasib göremem.

Sadi Efendi (Haleb): —Zannederim ki Nakkaş Efendi telgrafi iyice dinlemedi. Tayin-i madde var. O adamın hakkında bazı şeyler beyan ediyorlar. Bu telgraftan başka geçen sene de iştika olundu. Demek oluyor ki, Abdül Beyefendi'nin buyurduğu gibi evvel emirde muvakkaten azl olunup da taht-ı muhakemeye alınırsa ahaliye adalet gösterilmiş olur, zannederim

Süleyman Efendi (Ankara): —Geçen sene de bu adam hakkında şikayet olundu. Hatırınızda mıdır?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Eğer geçen sene de şikayet var ise ona bir şey diyeceğim yoktur, efendim. Şimdi de yine bir tayin-i dava varsa yine bir diyeceğim yoktur. Ahaliye bildirmeli ki azl edersek dava eder misiniz? Yalnız bir kuru teşekki ile olmaz.

Abdül Bey (Yanya): —Şimdi, efendim; bir kaza ahalisi davacı. Demek ki hükümet, millet davacıdır. İrtikabatı meydanda. Düşmanımız geliyor. Bu adam askerden rüşvet alıyor. Bundan büyük taksirat dünyada olabilir mi? Velew ki hiç kimse davacı olmasın, millet davacı, hükümet davacı!

Rupen Efendi (Edirne): —Efendim, anlaşılan karar verilecek bu azl olsun diye... Lakin, zannederim, beyhude olacak; çünkü bizi tanıyan yoktur. Geçen 10 sene bir de Kosova vilayetinden asakir-i şahaneyi zehirleyecek derecede fena peksimet imali emrinde Selanik defterdarı Tahir Efendi'nin irtikabı ve sirkatı bulunduğu ol vakit Haşan Paşa'nın meclisimize ibraz ettiği evraktan anlaşılması üzerine hemen azliyle taht-ı muhakemeye alınmasına meclisimizce bil-ittihad karar verildi ve hatta o vakit reisimiz bulunan zât da dediler ki, bu adamın kaydı bâlâsına şerh verilmiştir ki badema kullanılmasın; çünkü bir iki defa cezaya mahkum olmuştur. Bendeniz istiyorum ki bu adam el'an ne azl olmuş ne muhakeme olmuş! Beyhude yoruluyoruz!

Abdül Bey (Yanya): —Bunun icabının icraisiyle beraber geçen seneki kararı dahi istemeliyiz.

Rasim Bey (Edirne): —Rupen Efendi'nin söylediği defterdar Tahir Efendi'nin hakkında Beldir Meclis-i Mebusan reisi Vefik Paşa hazretleri buyurdular ki bu adam iki defa tard olundu ve bir daha hiç devlet umurunda kullanılmamak üzere maliye nezaretinde olan künyesi bâlâsına şerh verildi. İş bu merkezde olduğu halde yine defterdarlıkta istihdam olunuyor, dediler. Zannederim ki yazılmış olan mazbata veyahut yazdığı tezkirede derç etmiştir. Derç etsin; fakat arkadaşlarımın cümlesinin malumu olmuştur: Bu söz, yani iki defa tardına hükm olunmuş ve ismi bâlâsına şerh verilmiş olduğu halde hâlâ bugün defterdar dediler. Maliye nezareti de bir senedir bu sözü cerh etmedi; gerçi cerh etmediğinden malumdur ki onun azl ve muhakeme olmadığı sahihtir. Eğer böyle olmasaydı şimdiye kadar maliye nezaretinden cerh olunurdu. Böyle kaydı bâlâsında meşruh olan adam, askeri zehirleyecek olan ve zehirlenirse zararı yok diyen adam burada okunmuş ve mazbatası yapılmış olduğu halde Rupen Efendi'nin dediği gibi, biz beyhude yoruluyoruz ve beyhude söz söylüyoruz! İcra etmiyor Babialı ve bu defa yazılacak olan kağıd da kaydı mucibince makam-ı sadarete yazılmasını teklif ederiz, efendim.

Mustafa Efendi (Konya): —Bendeniz, bu adamı bir tesahub manasına değil, yalnız böyle 400 imza ile telgraf olduğu için bildirilse de vilayet tarafından bir memur gönderilsin, bir dereceye kadar tahkik edilsin, işin neticesi anlaşılsın, dedim.

Sadi Efendi (Haleb): —Mustafa Efendi arkadaşımız ittifak-ı efkarı bir dereceye kadar anlamışlar ise de bir parça tavzih etmek isterim. Anlaşılan, yani işin cereyanı mutasarrıfa gadr etmek değil, bu adama gadr değildir, efendim; geçen sene de bu adam hakkında şikayet vuku buldu ve bu sene keşide olunmuş olan telgraf da mevadd-i azime beyan ediyor. Bu maddenin tahkiki o adam mutasarrıflıkta bulundukça olamayacak. Tahkikat-i mühimmenin icrası için muvakkaten azliyle vilayete celb olunması lazımdır.

Kiragos Efendi (Erzurum)¹⁹³: —Şimdiye kadar bir mutasarrıf veyahut bir edna memur hakkında şikayet olup da bir kere vilayetten istilam olduğu vakit onun muhikkane tahkikatı icra olup da azl veyahut ceza edildiği hiç

görülmemiştir; eğer görenler var ise söylesin. Zannederim ki bu mutasarrıfın, arkadaşlarımızın dediği gibi, muvakkaten azl ettikten sonra muhakeme olunmak usuldendir. İstanbul'a teşekki olunur. İstilam olup da onu bastırdıktan sonra o teşekki edenlere ve taraflarına türlü türlü eziyetler ederler, efendim.

Simonaki Efendi (Konya): —Bu tahkikattan hiçbir vakit iyilik olmaz. İstilam olduğu surette validen bir vakit mutasarrıflıklara inha ederler. Bunların irtikabı var, buna rüşvet verdi, dedikleri surette ahali ile muhakeme olunmak üzere evvel emirde muvakkaten azli ile öyle muhakemesine bakılmak lazım gelir.

Mustafa Efendi (Konya): —Sadi Efendi buyuruyorlar ki, mutasarrıf muvakkaten azl ile celb olunsun, muhakeme olunsun. Vilayette bu mutasarrıf azl olduğu halde sonra vilayete celb olunacak, bir takım masarif olacak; bu adamlar malum ve mevsuk adamlar mıdır? Evvel emirde bu cihetleri anlaşılmalı. İkincisi, böyle bir iştinanın tahkikatı icra olup tebeyyün edecek hale göre o memur azl olunacak. Ondan sonra ceza görecektir; mücerred böyle bir iştika üzerine azli cihetine gitmeği bendeniz münasib göremem.

Simon Efendi (Konya): —Geçen sene şuna dikkat etmiş idim ki bir takım memurlar hakkında şikayet olduğunda doğrudan doğruya validen istilam olunuyor. Vali de tutuyor, o şikayet olunan mutasarrıfın kendinden istilam ediyor! Kendisi mutasarrıf bulunduğundan meclis-i idareden istediği gibi lehinde bir mazbata yaptırıyor ve bundan hiçbir şey istifade olunmuyor. Yine böyle yaparsak hiçbir şey anlaşılmaz. Ya azl olunmalıdır veyahut vilayete celb ile muhakeme olunmalı; eğer kabahati tebeyyün etmezse tamamen ahaliden masrafını alır yahut kabahati tebeyyün eder ise ceza görür. Böyle olmaz ise bir şey tebeyyün etmez.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Hepimiz ahalimizin halini biliriz. Ahali böyle cüz'i bir şeyde mahzar yapmak yahut telgraf çekmek gibi böyle şey yapmaz. Gerçekten bir vali, bir mutasarrıf, bir kaymakam hiçbir vakit bir yolsuzluk, bir edepsizlik etmedikten sonra teşekkî etmiyorlar. Hiç ahalimiz gelip de müstakim, dirayetli olduğu halde, teşekki ettikleri yoktur. Memurlar dirayetli olduğu halde ahali kalkıp da şikayet mi ediyorlar? Taht-ı muhakemeye alınırsa tebriye-i zimmet edemezler. Eğer bihakkın mu-

193 1294 Muharreminde çıkan devlet salnamesi bu isimde bir mebus kaydetmemiştir; bu da bir yanlışlıktan yahut bu zâtın meclise iltihakı daha sonra olmaktan ileri gelebilir. —H. T. Us.

hakemesi icra olunur ise bunun üzerine, şimdi zannedirim, heyetçe ekseriyet değil, karar vermek üzere ittifak vardır.

Rasim Bey (Edirne): —Devlet-i Aliyye'nin vezaret rütbesini haiz ve geçenki Meclis-i Mebusanın reisi bulunan Ahmed Vefik Paşa hazretleri (tard olundu!) dediği halde yine ibka edildiğini gördü. Söylediğiniz sözler bir senedir reddolunmadığı için şimdi o kaydı da sahih biliriz, dedim. Bunu işitmişken Mustafa Efendi memurlar ceza görür, diyor. Bir ceza görmüş memur gösterebilir, Mustafa Efendi'den sual ederim. Ceza görmüş bir memur yoktur; çünkü ya meclis-i idarede yahut dar-i şurada muhakeme olurlar. Mehakim-i âdiyede muhakeme olmazlar. Eğer hakim huzuruna çıkıp da memurlar muhakeme olunacak olur ise elbette onlar da ceza görürler.

Ganem Efendi (Suriye): —Bu memurların Allah belalarını versin! Her gün bunlardan bahsediyoruz. Rica ederim, reye müracaat buyurunuz da bitsin. Bu iş için yarım saatten beri idare-i lisan ediyoruz. Reye müracaatla buna karar verelim.

Mustafa Efendi (Konya): —Efendim, bendenizin muradım anlaşılmadı galiba... (Bu adamlar iyi adamlardır, fena işlemezler, hiçbir vakit yolsuz harekette bulunmazlar) manası değildir. Bunlar yolsuz işler yaparlar, enva-i zulüm ederler; fakat şu bir telgraf üzerinedir de onun için tamamiyle anlaşılmadı. Bu adamlar kimlerdir? Sahih midir? Celb olunduğu halde bu mutasarrıf tebriye-i zimmet ederse zarar ve ziyanını verebilir mi? Şuraları bir anlaşılmak üzere vilayete bir kere yazılsın, bir kere tahkikat icra olunsun; yoksa böyle olamaz.

Reis: —Şimdi bir parça dinleyiniz. Heyet-i Mebusan kendi vazifesini elbette bilir ve Kanun-i Esasi gerek nizamname-i dahili hükmünce kendilerinin göreceği iş, beyan edecekleri mütalaatın mecra-yi hakikisi, kanunisi nedir? Elbette kendileri sairlerinden iyi bilmek gerektir. Meclis-i Mebusan acaba kendi kendine memur azline veyahut nasbına doğrudan doğruya mezun mudur? Burası cay-i mütalaadır; şimdi Heyet-i Mebusan, böyle bir şeyler işittik; derhal tahkikatına girişmeğe haklıdır, şübhe yok; çünkü eğer bir ihtar gelmiş de icra olmamış ise kim icra etmemiş ve baisleri kimdir ve Heyet-i Mebusan'ın kararının böyle hükümsüz bırakılmasına hikmet nedir? Buralarını icab eden mahalden istizah ederek maslahatın ilerisine ve ta nihayet derecesine kadar kanun dairesinde gitmeğe salahi-

yetimiz vardır ve şübhe yoktur bu halde kendi nizamımızı bilerek biz böyle bir memurun hakkında vukua gelecek istikada ne surette karar verilmesi lazım gelir ise o surette karar vermeliyiz; yoksa memurun azl ve nasbı hukuk-ı devletten ibarettir. Fakat bunların tahkikiyle neticesinin istihsalini talep Heyet-i Mebusan ve hukuk-ı millettendir; binaenaleyh şimdi bu şikayetname geldiğinde kanunumuz dairesinde nihayet derecesine gitmek ve ne yolda olmak icab eder ise onu düşünmeliyiz. Eğer tensib ederseniz buralarını nazar-ı mütalaaya alarak bunun hakkında ne demek iktiza eder ise onu müzakere ve mütalaa ederek tekrar heyete arz etmek üzere arzuhal encümenine havale etmeli. Layıkıyla tedkik ve kuyud-i sabıkayı tahkik ederek ondan sonra heyete arz etsin, heyet de icabını icra eder.

Rasim Bey (Edirne): —Azli lazımdır, ceza edilmek iktiza eder, demeyiz; fakat bir memurun su-i idaresi iyice anlaşıldığı halde ondan adem-i emniyet beyan eder. Bu demektir. Mazbata yapar, cereyan eden müzakeratımız o memurun tahkiki halinde işten el çektilmesi müzakeresi cereyan ediyor. Yine azl olsun demek değil, işten el çeksin, bulunmadığı halde tahkik olunsun. Kendisi orada mevcut olmadığı halde tahkik olunmak icab-i halden denilir. Madde be-madde tahkik edilip tebriye-i zimmet ettiği halde yine orada mutasarrıftır; bunun için azliyle hükm ettik, yolunda değildir. Müzakerenin cereyanında yanlışlık var ise o bahs-i diğer. Bu yollu söylemeğe ve karar vermeğe salahiyetimiz vardır, efendim.

Mustafa Bey (Yanya): —Bendeniz Rasim Bey'in buyurduklarına muvafık surette bir şey söyleyeceğim. Vakıa Heyet-i Mebusan vazifesini bilir ve nizamname-i dahilisine nazaran hareket eder ve azl ve nasb devletin hukukundan olduğu malumdur; fakat bu iki vazife, gerek devlet vazifesi ve gerek millet vazifesi ve gerek Heyet-i Mebusan'ın vazifesi, bir kanun tahtında cereyan etmekle hasıl olur; eğer bu kanuna riayet olunur ise ol vakit her iki taraf vazifesini muhafazaya mecburdur; fakat ne çare, görüyoruz ki, bu kadar bahisler oluyor, şu memurlar vazife dairesinde hareket etmiyorlar da bizi de vazife haricinde harekete mecbur ediyorlar; çünkü görüyoruz, biz de mecbur oluyoruz. Birçok şikayetler oldu. Meclis-i Mebusan bu kadar haber verdi, hiç birisi icra olunmadı; bunun için nasıl söylemeli? Onun için ondan daha çok söylenir. Yapılsın, efendim; icra

olunsun, devlet bir memuru taht-ı muhakemeye alıp da onu cezalandırıp... Hem asıl devletçe lazım olan budur, devletin bekası o dur. Bunlar derece derece bizi mecbur ediyor. Azl ve nasb devletin elindedir; fakat onu bir kanun ile yapabilir.

Agob Efendi (İstanbul): —Heyet-i kiramın diğer bir kararı vardır ki arzuhal encümeninde diğer bir encümen teşkil ile şimdiye kadar Babiali'den ne istida olunup da onlara karar verilmiş olduğunu tahkik edecekti,

El'an gelmedi ve söylenilip de icra olunmamış olan maddeler hangisi ise onları uzun uzadı ya müzakere etmek becadır. Nasıl ki bu maddelerden birisi de Selanik defterdarı maddesidir. İkincisi mutasarrıf maddesi... Burdur mutasarrıfı mı diyorlar? Heyetin arzusu bunu azl etmek mi? Bu dava usul-i tahkikat dahilinde görülecek bir davadır; halbuki tahkikat usulü şimdiye kadar güzelce cereyan etmiyor. Bunun esasını anlamak için istilam etmek, bir memurun aleyhine dava olunduğu halde o memura o davayı sormak, senin hakkında ahali şöyle söylüyor diye ondan istilam etmek ve o memurun kendi hakkında yazılacak kararı kendine yazdırmak lazım geliyor! Bu beşeriyete uzak bir şeydir, olmaz! Bunun sebebini aramak ve bulmak lazımdır ve bunun hakkında bizim şubede birkaç defa müzakere olundu ve epeyce şeyler de hasıl oldu. Usul-i tahkikatımız yolunda değildir? Mesela bir memur hakkında dava ve iştikâ o memurdan sorulursa mutlaka o adam kendi tebriye-i zimmetine çalışacaktır. Bu tabiidir. Bunun böyle olduğu her gün, her dakika görülmektedir; halbuki bu pek çok fenalığı davet eder. Her gün iştirmekteyim: Bu istilam maddesine kalkışınca mümkün değildir ki iştikadan bir netice hasıl olsun! Bu kaideyi değiştirmeli. Ne yapmak lazımsa onun müzakeresini etmeli. Bu bir mesele-i mühimmedir. Mutasarrıfın muvakkaten azl maddesi ise bu rey neden hasıl oluyor? Çünkü o memur postunda oturdukça bilmem, bu telgrafı imza eden adamlar kimlerdir? İçten vâkıf değilim; fakat o memur orada bulundukça bu telgraf onun eline geçerse veyahut o adamları celbeder ise nasıl tahkikat icra olunur? Mümkün olamaz, efendim. Bu maslahat ahali söyler; bunun için bendenize kalırsa madem ki bu memur hakkında geçen sene de iştika olundu. O tahkikat layıkıyla, adaletle icra olunsun demek isterim. Bu zannederim ki reddolunamaz.

Milkon Efendi (Ankara): —Tahrir-i emlak kaleminin bozukluğuna dair 15 defa Babiali'ye tahrirat ve telgraflarla yazılmıştı. Bunun hiçbir tesiri görülmedi geçen sene bir mahzar-i umumi yapıp meclise gönderildi. Defterlere nizamı dairesinde ve hiçbir arzuhale bakılmadığı ve her türlü bozuk haller mahzarda münderiç idi. Bu mahzar maliye nezaretine gönderilmiş, oradan bir iki satır istilamname ile vilayete geldi. Bu emlak kalemine havale olundu. Emlak mümeyyizinin verdiği cevap üzerine yine Babiali'ye yazıldı. Buna ne yapalım? Bunun evrakı mevcuttur. Ahali (bizim istidamız, davamız bu yolda değildi) diyorlar. Alel-husus emlak kalemindeki defterlerin cümlesi ve kayıtları külliye yanlıştır. Bunu ahali maliyeye, Babiali'ye beyan etti. Bir netice hasıl olmadı.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Davendigar): —Gerek bir memur ve gerek bir mutasarrıfın azli için validen tahkikat-ı evveliyeye icra etmek tabiidir; fakat vali oraya bir tahkikat memuru gönderecek olur ise kaidesi iktizası üzere harcırahla bir memur gönderecek; 2000 kuruş harcırahla giden adam iş görecektir. Vali de bu bâbda türlü icra-yı tahkikatta muztardır.

Milkon Efendi (Ankara): —Kasabası emlak tahir oluncaya kadar hiç bakaya kalmamış idi; şimdi on senenin içinde emlakta üç milyon bakaya var. Hep parayı vermeğe muktedir adamlar olduğu halde vermiyorlar; zira muamele karışık, dolaşık olduğu için bakaya duruyor.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Bir devlet memurunun azl olunması iki şeye mütevakıftır: Birincisi davacı zuhur etmek, ikincisi de Meclis-i Mebusanca emniyetsizlik hasıl olmaktır ki her iki sebep için de bil-muhakeme tebeyyün edecek hale göre azl olunur. Bu mutasarrıf için geçen sene de bu mecliste lakırdı oldu. Bu sene yine şikayet olunuyor; artık onun dirayetinden, istikametinden şübhe hasıl oldu. Bir memur için Meclis-i Mebusan emniyet etmez de muhakeme talep ederse o memurun muvakkaten azliyle muhakeme tahtına alınması lazımdır, zannederim; onun üzerine reye müracaatla işe faysal verilmesini rica ederim.

Abdül Bey (Yanya): —Şimdi müzakere uzuyor. Bu iki lakırdıdan ibarettir. Bu şikayet yalnız birkaç adamın, bir kazanın değildir; bendenizin de şikayetim vardır, umumca bir iştikadır. Bendenizin de o şikayete hakkım vardır; çünkü asker-

den para almıştır. Muhbir sıfatıyla hepimiz davacıyız. Devlet ve hükümet dahi onun aleyhinde davacıdır. Böyle olmasa, bir şahıs da şikayet etse, zannederim, düsturun yapraklarını arasak bulacağız ki, bir memurun aleyhinde bir dava vuku bulur ise muvakkaten azl olunur, muhakeme edilir, memur haklı çıkarsa tazminat ve masarifat alır; yok bihakkın dava olunmuş da mahkum olursa hiçbir vakit memuriyet almaz. Cezası da ne ise çekecek. O kadar niçin uzatalım?

Sadi Efendi (Haleb): —Şimdiye kadar olan müzakerat yalnız şu memur aleyhinde olunan iş-tikanın suret-i sahihada bir tahkiki fıkrası üzerinde cereyan ediyor. Bir şey daha hatırıma gelir ki şu tahkikat devletçe icra olunmuş, bitmiş olduğu halde o vakit bakılmayıp da hâlâ memuriyetinde istihdam olunanlara ne demelidir? Efendim, bundan bir üç sene mukaddem hâlâ Beyrut rüsumat nazırı bulunan Raif Efendi Maraş sancağında mutasarrıf idi, bir takım iştikalar ahali tarafından bu adam aleyhinde, ezcümle Mahmud Efendi namında bir zât, Babıali'ye bir varaka takdim eder; layihasında pek çok şey beyan etmiş ise de mühim olan mevaddından birisi mal cedveli meclis-i idarede tasdik olunmak üzere geldiği vakit Ziya Efendi, tutar, şerh verir ki Abdullah Efendi memuriyet başında bulunmadığı için maaşının verilmesi caiz değildir. Muhasebeciye gider, Ziya Efendi muhasebeciye haber verir ki âzâdan Mahmud Efendi şerh veriyor diye... Mutasarrıf kemal-i telaşla meclis-i idareye gelir, mal katibi Şeyh Efendi'yi çağırır, sünger ile hâkk ettirir, meclis-i idarede vermiş olduğu şerhi... (Mahmud Efendi, hatırım için şunu mühürle!) der. Muhasebeci ile mutasarrıf okur. Mahmud Efendi eline kalemi alır ve be-tekrar yazar ki: "Mukaddem şu yolda şerh vermiş idim, şimdi mutasarrıf ile muhasebeci rica ettiler, ikisinin hatırı için temhir olunmuştur, iş böyledir" der, bir şerh daha verir. Bu halin üzerine mutasarrıfın odasına giderler. Orada mutasarrıf ile muhasebeci ikisi birlikte hâkk ederler. Mahmud Efendi bu fıkraları ve bunun gibi mühim 30 fıkradan bir layiha yapar. Layihayı yalnız makam-ı sadarete arz etmez, memalik-i şahanede ne kadar vilayat varsa umuma tamimen, 1500-2000 kuruş para sarf eder, hikaye eder: "Bakın, Maraş böyle bir sancaktır, görün!" der; bunun üzerine Babıali'den yaver miralay Agah Bey ba-irade-i seniyye tahkik memuru tayin olunur. Agah Bey Maraş'a gidip tahkik eder. Ezcümle bu hakk fikrasını mal katibinden tahkik

eder. Asıl hâkk eden Şeyh Efendi'den tezkire-i resmiye ile sorar. O adam: "Mutasarrıfın ve muhasebecinin emriyle ben hâkk ettim!" diye cevap verir. Agah Bey devletçe tahkikatını icra eder, Babıali'ye götürür. Babıali hâlâ mutasarrıfı azl etmedi. Burası şayan-i taaccübdür; yalnız biz düşünüyoruz ki şu tahkik yolu nasıldır? Tahkik olunmuş olan keyfiyete bakın!

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bir buçuk saatten beri bu iş cereyan ediyor. Efendimiz emir buyurdu ki bu ya encümene havale olunsun veyahut oradan tahkik olunmak üzere Babıali'ye yazılmasına karar verilsin. Elimizde mühim, başka işlerimiz var; ona bakılsın. Bütün heyetin malumu oldu.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Sadi Efendi bir Raif Bey'den bahsetti. Şimdi buna dair bendeniz bir şey söylemem; fakat bunlar mebusanca pek mühim şeylerdir, zira başımıza şu beliyeyi açan bu memurlardır. Bunlardan mübahase elbette iyidir. Rüsumat nezareti, Devlet-i Aliyye şu rüsumatı emaneten idare edeliden beri, demek ki 73 tarihinden şimdiye kadar 22 sene oluyor, 22 sene zarfında Beyrut'a gelen nazırların içinde hakikaten nazır bir tane geldi. O da Süleyman Bey! Kısa boylu bir adam. Nereli olduğunu bilmem. Bir nazır idi. Arabca bir mesel vardır ki (aylarda iki ay vardır ki tahammül olunacak aylar değildir, başa gelirse ol vakit bilinir) o adamda da iki ayıb var idi: Birincisi, müstakimdir; ikincisi gayet dirayetkar! Bunun için iki ay dayanamadı. Allah bilir, şimdi devletin rüsumatı, bu pek mühimdir, kaime münasebetiyle 130 kuruştur, rüsumat daha lira alıyor! Allah bilir, varidattan bir rub'u yeniliyor. Orada bulunan Raif bendenizin akrabamdır; bunu hiç inkar etmem bir vakit, lakin masariftan yana bunun emsali misillü %1 adam vardır ya, bir meclise âzâ yapılsa daha iyidir ve illa nezaret edecek adam, nezarete kullanacak şey değildir. Süleyman Bey gibi 23-25 sene zarfında yalnız bir adam geldi. Senelerce tükenmez bir misal olur; fakat bu telgrafi heyet muvafakat ederse bir kere Babıali'ye gönderelim, onların malumatını soralım; onun için bu asıl iş-tika olmalıdır. Orasını ıslah etmedikçe memurlara bir şey söylemeğe salahiyetimiz yoktur.

Reis: —Şimdi bu suâl ibaresini terkib ederek bir şey arz etmek üzere encümene havale edelim mi? Çünkü bu makul şeyler bir kere encümen-den geçerse bunun hakkında şu yolda Babıali'ye

bir şey yazılsın, diye bir ibare tahrir edip... Bakalım, ne anlaşılır? Tensib ederseniz, efendim?

Heyet: —Münasib!

Reis: —Yalnız heyetin malumu olmalı ve dikkatle yazılmalı ki, şimdi alelacele tezkire ile ne olmuş ne olmamış, sualden bir şey hasıl olmaz, isterseniz derhal bir tezkire ile gönderelim. İsterseniz dediğiniz gibi sene-i sabıka kuyudu da taharri edilsin. Ne olmuş ne olmamış, anlaşılsın. Ona göre yazılsın. Nasıl isterseniz öyle olsun.

Heyet: —Encümenine havale edelim.

Reis: —İkinci bir şey daha heyetten rica edeyim. Malumdur ki mebusan-i kiramın vazifesi pek vâsidir. Bu makule hususatı ihtar için her

memlekette kendi malumat-i zâtiyesi dairesinde her ne varsa ve muhtac-i ıslah kendi reyince ne tensib ederse bir şey yazıp, gelip, ol bâbda layiha encümenine havale edecek olur isek bu esaslı bir şey olmuş olur; fakat burada, mesela bir mesele meydan-i müzakereye geldiği gibi bazı sözler hatıra gelir, söyleşiriz; halbuki bizim vezaifimiz cümlesindendir. Kendimiz de encümene birer layiha vererek gerek ahval-i milletten hükümeti ve hükümet-i milletten hükümdarı haberdar etmek için lazım olan ıslahata dair ihtar icra etmek üzere herkesin hatırına gelen mevaddı birer layiha tanzimiyle heyete arz ederse medar olur.

3- Gündem Dışı:

1- Beklenen Cevab ve Katibler

Milkon Efendi (Ankara): —Bendenizin arz edeceğim şey. Geçen sene buraya bir mahzar geldi. Maliye hazinesine yazıldı. Ondan bir netice hasıl olmadı. Tekiden sual olursa, efendim.

Reis: —Bir varaka ile, şu halde: (Hakkında bir şey oldu, bunun neticesi nereye vardı?) diyerek, heyete arz ederek... Heyet nazar-ı mütalaa ya alır. Taharri olunur; eğer kaydı var ise geçenlerde defeat ile söylediğim gibi sene-i sabıkada vuku bulan iş'aratın neticesi ne oldu? Cevablar gelmedi. Bunları taharri etsin de bir hülasasını heyete arz etsin; lakin hayfa ki o hizmeti eden bulunmadı.

Sadi Efendi (Haleb): —Hakikaten, efendim; bu emriniz güzeldir, icra olunmadığına teessüf olunur; fakat bizim elimizde değildir. Encümenlerde elli âzâ olsak yine nafile... Hakipay-i âlinize arz olundu. Bu iki katib zaman-ı sabıkta işine ve hâlâ vuku bulan keyfiyetlere kafi değildir. Buraya bir veya iki katibin daha tayinine lüzum var. Katib olmadıkça bu iş görülmez, diye makam-ı âlinizden, zannederim ki, Babıali'ye arz olunmuş. Hâlâ katib gelmedi.

Reis: —Efendim, katibler geldi, Babıali'den. Ve geçende denmişti ki lazım gelen katibler gönderilir. Siz iki tane istediniz, gönderdik. Daha ister iseniz göndeririz; onun için bu işler daima usulü dairesinde cereyan etmeli. Noksan varsa şifahen söylemeli veyahut tahriren bildirmeli.

2- Aydın Vilayetine Aid İsnadlar

Mina Efendi (Aydın): —(*Kürsi-i hitabete çıkıp âtiz-zikr nutku kıraat eder:*)

Efendiler, ceridelerle tab ve neşrolunan geçen pazartesi günü vekayi-i resmide Aydın vilayetinin güya su-i istimal idaresi mübahaseye sebebiyet verdiğini anladım; bununla beraber agah olmuştum ki mukarrer vakayi meydana konulmadığından iddia olunan mevadd sahih mi yahut yanlış istihbarına bina olunmuş bir zem midir, na-malum olduğundan meşkukiyetine mebni bir güna karar buyurmamınız. Aydın vilayeti mebusanı ve sühanver ve mütekellim Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi geçen pazartesi günü heyetin infial ile: “Öbür vilayetlerde ne vuku bulduğunu bilemem. Aydın vilayeti ise memurîn işkence icra ve hakimler emanetleri ahz ile sirkat ve zabtiyeler ahaliyi soymaktadırlar” demiş ve meclis, gazetelerin ifadesince el vurup izhar-i tahsin buyurmuştur.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi'nin teşekki ettiği mevadd sahih ise buyurduğunuz tasvib kifayet eder mi? Fasl olmuş olsaydı zemm olunan kimesneleri irza etmek vazifemizden değil mi? Hacı Ahmed Efendi gibi malumatlı bir zât mensup olduğu vilayetin memurları hakkında böylece ağır ve keskin şikayata kalkıştığından, tahkikat etmezden bunlar fasiddir, denilebilir mi? Malumunuz ki bu mecliste söylenen sözleri memalik-i Osmaniyenin bilcümle ahaliyle Avrupa'nın mileli kıraat ve mütalaa etmektedirler. Ümmet-i Osmaniyeyi emniyetle iksa eden zâtlar ne harekette bulunduğu ve milel-i Avrupa'nın Osmanlılar Kanun-i Esasisi'nin mizacını ne mertebede anlamışlar muradiyle ettiğimiz bilcümle mübahesat ardınca gitmektedirler.

İmdi, mübarek ve aziz validemiz bulunan vatanın başına bunca hüzn ü felaket celb eden ceng-i haziranın bahanesiyle, bu su-i istimal idaresi iken mebusan meclisi böyle bir zât tarafından olmuş olduğu şikayeti işiterek, izahat ve tafsilat aramayıp başka maddeleri mütalaa buyurmaları layık mı idi? Düvel-i ecnebice işbu su-i istimal idaresinin bahanesiyle Paris ahidnamesinin 9. bendine mugayir hareketle hükümet-i Osmaniye'nin idaresine müdahale ve istiklaliyet-i Osmaniye'yi meskut etmeğe kalkıştıkları esnada resme dökülmüş böyle bir şikayetin Meclis-i Mebusan sükut ile geçirmesi caiz midir? Düşmanımız işbu vekayi-i resmîyemizi ele alıp: (İşte iddiamızı kendileri dahi tasdik ederler; ancak memurînin kerih-manzar olan ameliyatın meydana çıkmaması için mübahase etmekten çekiniyorlar) diye vatanımızı fasl etmeğe kalkışacakları muhakkaktır; eğer biz izahat aramağa kalkışmaz isek, töhmetli olan kimesneleri kanuna çarpmaz isek ve beriyüz-zimme olanları irza etmeğe kıyam etmez isek vatanımız ve bizim hakkımızda edilecek mezkur fasl ve zemmi nasıl def edebileceğiz? Bir dava feysal bulmadıktan evvel hükm etmek adalete mugayir olduğundan zihnini tesir etmekten çekinmekte olup Aydın vilayeti memurları ne töhmetli ve ne de beriyüz-zimme olduğunu iddia etmekteyim; bunu müzakere ve tahkikat meydana getirecektir.

İmdi mukarrer olan mevadd meydana konulmadığından şikayet sahih olup olmadığını şehadet-i kalble söylemesi mümkün olmadığından Aydın vilayetinin idaresini nasıl zâtlar ya bugün ya bir yevm-i mahsus mübeyyen ve musarrah mevadd meydana koyup da denilen su-i istimal idaresi neye mebni ve ne mertebede olduğunu bildirilmesini rica ve niyaz ederim. Heyet-i Mebusan ise ol vakit hakikat-i hali öğrendiğinde munsıfane rey vermesiyle Osmanlılar, açık alın, bizi zemm ederler karşısında durup: (Ey bizi fasl edici, biliniz ki biz kanuna riayet ederiz ve adaletten büyük hiç kimseyi tanımayız!) demeğe bir kat daha hakk-ı salahiyet verilecek ve namus-i milleti vikaye eyliyecektir.

Salim Efendi (Kastamonu): —Filvaki Hacı Ahmed Efendi beyle bir şey söyledi; lakin heyetten tahriren beyan olunması lazım gelirdi, öyle bu efendinin anladığı gibi meskutün-anh kaldı.

Reis: —Vakıa o günü gerek efendiye gerek Mustafa Efendi'ye ve gerek Hacı Ahmed Efen-

di'ye rica olunmuştu. Heyetçe bu beyan olunan şeyleri tahriren heyete arz etsinler, onun üzerine nazar-ı mütalaaaya alalım; onlar da arz ettiler ki heyete takdim edeceklerini ve biz de icabına bakacağımızı vaad ettik.

3- Posta ve Telgraf Nezaretinde Altınla Ödeme

Aliş Paşa (Tuna): —(Âtiz-zikr varakayı kıraat eder:) Posta ve telgraf nezaretinin mahiye 10 bin kuruş maaşı kaime-i nakdiye olmak üzere ba-irade-i aliye istisna olunmuş iken, nazırı saadetlu İzzet Efendi (maliye nezaretinden şifahen mezuniyet aldım) diyerek mahiye 100 aded Osmanlı lirası almak ve kendi işine yarar bazı memurlara gayr-i münasib rütbelere tevcih ettirmek ve bu aralıkta dahi sikke-i halisa olarak almakta oldukları maaşlarına adem-i kanaatle bir takım zamlar vermek gibi vesair güna şu zamanda tecviz olunmayacak israfatı vuku bulmakta olduğu işitilmiş olmakla şu aralık bu makule muğayiri irade ziyade akça aldırılmamak ve zamlar dahi münasebetsiz olduğundan kabul olunmamak üzere maliye nezaret-i celilesine ihtar-i keyfiyet olunmasını teklif ederim.

Reis: —Tensib buyurursanız bunu merciine göndermeli.

Rupen Efendi (Edirne): —Bir şey daha ilave etmeli. Yalnız o değil, daha memurîni saire de böyle maaş almakta imiş.

Agob Efendi (Dersaadet): —Bendeniz bu bâbda bazı şeyler işittim. Telgraf memurları sair memurîni gibi değildir. Geçen sene de bunların maaşlarını kaime olarak verilmesi için söylendi, cevap verdiler: O adamlar gündüz ve gece sabahlara kadar çalışmağa mecburdurlar; onlara verilen 300-400 kuruş maaş eğer kaimeye tebdil olunursa bir liradan ibarettir; o adamları idare etmez, al-el-husus çoğunun mâ-meleki burada, kendileri sair mahallerde bulunuyorlar. Bunu bir tarafa atalım; halbuki geçen sene bütçemiz var idi. O bütçe nasıl idi? Münasib ise bunun maliye encümenine gönderelim. Orada tahkik ederiz. Ona göre heyet-i âliye arz ederiz.

Sadi Efendi (Haleb): —Arkadaşımız Agob Efendi'nin buyurduğu pek doğru; zira bu telgraf memurları 600'şer, 700'şer kuruş maaş almaktadır. Bunların sikke-i halise almayıp da kavaim-i nakdiye almaları lazım gelse istifaya kalkışılar; çünkü bunların hiç başka bir yerden 10 para intifa edecekleri mahal yoktur. Bu husus böyle

gavail-i azime esnasında zannederim ki bunların maaşlarını bu yolda sikke-i halise olarak olması daha evladır.

Süleyman Bey: —Aliş Paşa hazretlerinin okudukları takririn hülasasından anladığıma göre yalnız nazırı 10 bin kuruş maaş aldığı hakkındadır. Yoksa diğer memurlara şümülü yoktur.

Agob Efendi (Dersaadet): —Bu telgraf ve posta memuriyetleri bildiğimiz kadar ve belki daha ziyade ehemmiyetlidir ve gayet ehemmiyet verilmek lazımdır. Bu memuriyetlerde kullanılan adamları bir parça geçindirmek lazımdır.

Salim Efendi (Kastamonu): —Telgraf ve Posta Nazırı İzzet Efendi mukaddema Kastamonu telgraf müfettişi idi; bendeniz bilirim. Bu afif bir adamdır. Maiyeti hakkında sikke-i halise almaları için bir karar verilip de kendinin ondan muaf olması icab etmez. O da telgraf memuru gibi sikke-i halise alacaktır.

Reis: —Kerem ediniz, bunu encümene havale etmek var; bir de makam-ı sadarete göndermek... Şimdi hangi cihetini tensib edersiniz?

Sadi Efendi (Haleb): —Encümene havale buyurulsa da bir defa da encümende hall olunsun...

Rupen Efendi (Edirne): —Encümene havale olunsun diyorlar; halbuki daha maliye muvazenesi encümene gelmedi. Allah bilir, bu sene geleceğini de. Gelirse de meclisin hitamında gelir. Bunu doğrudan doğruya Babıali'ye gönderelim. Bu halde bunu bir tezkire ile soralım; bakalım, ondan sonra gelecek cevaba bakarız.

Reis: —Demek ki tezkire ile gitsin.

Heyet: —Gitsin.

4- Maliye İşleri ve Âşar

Daviçon Efendi: —(*Kürsi-i hitabete çıkıp kaime hakkındaki makalesini kıraat eder:*)

Hazine-i celilenin muvazene-i maliyesine aid olan mesail-i mütenevviadan bugün dahi yalnız dört maddeyi nazar-ı mütalaaya arz ederim. Birincisi, cümlelerin malumu olduğu üzere mahza muharebe-i hazır hasebiyle müvazene-i maiye-de görülen fevkalade ve pek ziyade açıklar devleti 16 milyon liralık kavaim-i nakdiye ihracına mecbur etti ve bu kaimenin itibarını tutmak için yalnız rüsumattan başka kaffe-i tekalif-i miriye karşılık hazain-i şahane ve mal sandıklarından kabul olunması meşrut kılındı. Şu halde yalnız ecnebi alışverişini müstesna ettiğimiz halde 30 milyon ahaliyi şamil memalik-i mahruse-i salta-

nat-ı seniyyeye göre böyle 16 milyon liralık gibi cüz'iyül-mikdar kavaim-i nakdiyenin kıymet-i itibariyesinin hadd-i layıkında kalmasını herkes kaviyen memul ve matlub eyler idi. Halbuki iş memul edildiği gibi çıkmayıp elyevm kıymet-i itibariyesinin bir buçuk misli daha tenezzül etti.

Bununla beraber hazine-i devlet mahza şu kaime sebebiyle varidat-i umumiyesinden şimdiye kadar nisfından ziyadesini zayı edip bundan böyle dahi kaime şu halde devam ettikçe mislini ve belki mislinden ziyadesini alıp götürüleceğine şübhe bırakmadı. Kaime ise hazine-i devletin zimmeti tahtındadır. Biz bu kaime sebebiyle ahalinin ne derecelerde mutazarrır ve perişan ve belki de hal-i ıztıarda olduklarını daha beyan etmiyoruz; beyan etmeğe de hacet yoktur. Zira bu beyan, adeta malumu ilam gibi bir şeydir. İşte bizim hepsinden evvel düşüneceğimiz ve herhalde bir çare arayıp bulacağımız en ehemm iki işimiz var ise elbette birisi budur. Eğer buna bir çare bulunamazsa artık gerek hazine-i devlet ve gerek ahali ne hale giriftar ve bu halin mülk üzerine tesirat-i muzırasından tahaddüs edeceği tabii olan müşkilattan ahalinin ne azim felaketlere düşürüleceğini tarife hacet göremem. İşte şu mütalaaya mebni esbab-ı maruzeden dolayı vukuu zaruri olan fenalıklara meydan verilmemek üzere maliye nezaret-i celilesinden buna bir çare ve tedbir ittihaz olunup olunmadığının ve o tedbir mevki-i fiil ü icraya konulduğu takdirce ümid ve intizar olunan fevaidin usulünün temin edip etmeyeceğinin nezaret-i müşarünileyhadan istifsar olunması lüzumunu ihtar eyerim.

İkincisi, memurîn vasıtasıyla bervech-i matlub imar ve idaresi gayr-i mümkün olduğu delail-i kaviye ile müsbit olan birçok arazi ve emlak-i miriyenin münasebeti olan ahalisine furuhtu halinde hem mülk mamuriyet kesbeder ve hem de devlet birkaç suretle istifade etmiş olur.

Üçüncüsü, bedelat-i sabıkalarını bulmamış diyerek bir takım kurâ ve çiftlikât âşarı maktuan ihale olunup emaneten idare olunmalarından naşı hazine-i celilenin gördüğü zarar ve ziyan setr olunamaz bir halde iken bu sene-i mübarekede de varidat-i öşriyenin yine umumen emaneten idaresi bit-tercih icabı icra kılınmıştır. Halbuki şu emaneten idare keyfiyetinden hazine-i celileye terettüb eden zarar ve hasarın pek mühim olduğu görülmüştür. İmdi şu hale nazaran varidat-i merkume hakkında sinin-i âtiye için şimdiden bir güzel

tedbir ve çare ve faydalı bir idare düşünölmek adeta farz mesabesinde. Eğer bundan böyle dahi bu hal-i idare devam edecek olur ise varidat-i umumiye-i devletin sölüsü raddesinde bulunan varidat-i öşriye birkaç sene zarfında varidat ve masarifine kifayet edemeyeceğı görünöyor. Bir de kârhane gibi devletçe emaneten idare olunup da neticesi zarardan başka bir güna faydayı mucib olmayan ne kadar idareler var ise icabı bir mütalaa olunmak üzere bunların varidat ve masarifatı neden ibaret olduğına dair müfredatlı olarak maliye nezaretinden bir kıta defterin Mebusan Meclisi'ne irsali lüzumunu heyetimizin ârâ-yı tensibine arz ederim.

Dördüncüsü, gizlenmesi kabil olmadığı veçhile gerek taşralarda ve gerek Dersaadet'te üç dört seneden beri vükela ve ağniya ve sair ashab-i nüfuzun ekserisi miriye olan borçlarını vermeyip şu halde atik bakaya-yi külliyyeye bir zamime daha olmak üzere birçok matlubat-i miriye pesmande kalarak arayıp tarayan bile görölmemekte olduğınu maat-teessüf beyan ederim. Hazine-i celilenin buhran ve müzayakası derece-i şedideye varmış olan bir zamanda servet ve iktidarlari sabit olan o kabil zevattan zimmet-i sahihaları tahsil olunmayıp da ianelerine müracaat olunması hakikaten teessüf edilecek ve hayrette kalacak bir keyfiyettir. Bununla beraber bir adamın bil-farz 100 kuruş borcu var ise o borcu üç sene evvel bir lira tesviye edecek idi; halbuki üç sene evvel borcu tediye etmediğı cihetle şimdi o bir liradan üç senede aldığı faiz lira kuruşu ile 40 kuruş raddesinde olup borcu olan 100 kuruşu şimdi tediye etmek lazım gelse kaime olarak kuruş demek idüğünden böyle hazine bahasiyle kazanmış olduğı faizle bile tediye-i deyn etmek istememesi büyük bir insafsızlıktır. Binaenaleyh, tahsilat hususunda artık hatır gönöl kaziyesinden sarf-ı nazar edilerek bu emr i mühimme sa'y ü gayret buyurulduğı halde müdde-i kalile zarfında hazine-i celileye milyonlarca gireceğı ve bilakis bir iki sene daha geçer ise onlar dahi elyevm mümteni ve müteassiröl-hasil hükmünde olan bakaya-yi atika sırasına geçeceğı umur-i tabiiyeden olmakla bu halde hazinenin ne rütbe mutazarrır olacağı güzelce düşünölerek insaf edilmek lazımdır.

Agob Efendi (İstanbul): —Kaime hakkında bundan evvel maliye nazırı paşa hazretlerinin riyaseti tahtında Galata bankerlerinden birkaç zevattan mürekkeb bir komisyon teşkil olunmuş ve bir netice hasil olmuş ve neticeyi havi tanzim et-

tikleri raport evvelki gün *La Turquie* gazetesinde neşrolunmuş olduğınu gördüm. Onda bazı şeyler beyan ediyorlar. Memul olunur ki o raporu imza etmişler, kabul etmişler. Komisyon-i mezkurun netice-i kararı kabul olunup olunmaması ayrı bir maddedir. Demektir ki kaime hakkında devlet igmaz-ı ayn etmiyor ve teşebbüsat-i lazime ifa olunuyor; birincisi budur.

İkincisi, âşar maddesidir ki âşar maddesi bazı yerlerde ihale olunmuş ve böyle ihale olmak miriye zarar olmuş, bunu aynen almak lazım gelirdi gibi sözler cereyan ediyor. Malumunuzdur ki bu âşar bir zaman mültezimlere ihale olunurdu. Bizi ne kadar zararlara düşar etmiştir. Bir zaman ahali tarafından mültezimler aleyhinde ne derecelerde şikayetler vuku bulmuştur ve unutmamalıyız ki bu âşar üzerine ecnebinin dahi müdahalesi vuku bulmuştur; halbuki bütçe üzerine pek çok mütalaa vardır. Bendenize kalır ise, efendim, bütçe müzakeresi sırasında bu âşar üzerine de arkadaşlarımızla beraber beyan-ı mütalaa edeceğim, bazı beyan edeceğim şeyler var. Biz işleri birbirine karıştırıyoruz, anlıyorum ve çalıkuşu gibi bir daldan öbür dala konuyoruz; mesela bütçeye dair olan maddeleri ayrı müzakere etmeğe kalkışırız. Babalı'den bütçeyi isteyelim. Gerek bütçe ve gerek kaime hakkında olan karar ol zaman yine buraya gelecektir, müzakereye girişiriz ve o vakitte olan tedkikattan kaime fiyatının lira ile beraber 100 kuruşa olmamasının sebebi anlaşılacaktır. Bu fiyatta durabilmesi hükümetin veyahut insanın elinde değil. Öyle bir şeydir ki insan istese bile böyle bir zamanda muvaffak olamaz. Ona başka kuvvet lazımdır. O kuvvet ise para mıdır, altın mıdır? Bu dahi herkesin malumudur. Her ne hal ise esas-i madde buraya gelmedikçe onun üzerine müzakere etmek beca değildir. Ve bütçe müzakere başlandığı halde hepimizin ayrı ayrı söyleyeceğimiz var, beher madde üzerine söyleyeceğim vardır. Bu gibi mevaddın müzakeresi şimdilik tevkif olunsun yahut maliye encümenine gitsin de hep birleştirerek sonra müzakere edelim. Bir de heyet-i âlinizden tekrar istirham ederim ki işleri sırasıyla ve kaydına tevfikân müzakere edelim ve bir işi bitirmedikle diğerine geçmeyelim.

Rıza Efendi (Hüdavendigâr): —Âşarın emanet idaresi maktuan idaresinden her halde hayırlıdır; alel-husus bu sene 25 kuruş muvazenesiyle satacağıımız zahirenin şimdi lüzumu derkar olduğundan 70, 80 kuruş fiyatla alınacağı lazım

gelirdi; fukara hakkındaki olan menafi başka. Keşki âşarın kaffesi bir usul ittihazıyla dirayetli memurlarla canib-i miriden idare olunsa... Âşar bakayası defterlerini gördüm. 100 milyondan ziyade bakaya var, şunun bunun zimmetinde... Buna yol bulup da rabıtalı memurlar ile emaneten idaresi ez-her-cihet faydalı. Buna misal olarak 25 yük 12 bin kuruşa seneteyn olarak ihale olunan zeytin âşarı bu sene, bedelini kamilen çıkarıp, sene-i âtiyesi külliye kâra kaldı.

Rasim Bey (Edirne): —Efendim, Karadeniz’de asakir-i bahriye marifetiyle bir haylice tuz iğtinam olunmuştu.

Reis: —Efendim, buna dair bir şey değilse sonra...

Simon Efendi (Konya): —Davıçon Efendi’nin maliye hakkında okuduğu makale pek yolundadır; fakat ıslaha muhtaç olduğu hiçbir vakit inkar olunmaz; fakat bu gaile arasında hükümsüzdür. İnşallah, şu gaile birkaç gün zarfında bir müsalaha, mütareke olunsun, o vakit maliye hakkında pek çok söyleyecek sözlerimiz vardır. Islaha muhtaç olduğu bellidir. Bendenizin ricam, bunların bahsinden sarf-ı nazarla divan-ı muhasebat kanununu okuyalım. Elbette encümen şimdiye kadar bir az iş görmüşlerdir. Bunlara baksak; Meclis-i Âyan da söyleniyor. Günümüzün yarısı geçti ve hepsi geçecek. Hiçbir iş görmeyeceğiz. Müddetimiz böyle laf ile geçecek.

Reis: —Maliye encümenine verelim, tensib ederseniz encümen müzakere etsin. Yazılacak bir mesele varsa derhal heyete arz etsin; eğer encümenince başka bir mütalaası olup da bütçe muvazenesinin gelmesine talik ederse heyet müzakere etsin. Şimdi beyhude vakit kaybetmeyelim.

Davıçon Efendi (Yanya): —Encümene havale olunup oradan cevap gelinceye kadar bu işlere bakalım.

Reis: —Tamam. Bu işler nazar-ı ehemmiyete alınsın ve siz de gider, tacil edersiniz. Netice-i kararları her ne ise heyete arz etsin.

5- Karadenizdeki Ganimet Tuz ve Buğday ve Zarifi’nin Aldığı İhraç Müsaadesi

Rasim Bey (Edirne): —Akdemleri Karadeniz’de asakir-i bahriye tarafından bir takım tuzlar iğtinam olunmuş. Bu tuzlar nereye, ne suretle sarf olduğunu istizah ederim.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Malumat vereyim.

Reis: —Malumatınız var mı?

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bendeniz ba-irade-i seniyye bu komisyona komiser tayin olduğumdan malumatım var.

Kamilen iğtinam olunan tuzlar, satıldı. Ba-irade-i seniyye sülüsânı iğtinam eden gemi taifesine, bir sülüsü tersane hastahanesi sandığına tahsis olunmuş. Nisandan beri, ilan-ı harbden sonra...

Rasim Bey (Edirne): —Kezalik mal-i ganimet olarak şimdi üç kayık hinta mevcut olup bir tüccarın tesahube çalışmakta bulunduğu haber alındığından mezkur hintanın tahkik-i keyfiyetle muhacirîne tevzii hususunun Heyet-i Mebusan’dan münşai ve taht-ı riyaset-i hazret-i padişahide müteşekkil komisyona havalesini teklif ederim.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Ganimet alınmış buğday yoktur. Mösyö Zarifi’nin üç gemisi İtalya bandırası altında olduğundan ganimet olduğuna dair karar verilmiş olduğu halde affolunmasına dair irade var; ondan sonra dört gemiye daha hükm olundu. Bugün işittim ki dışarı gitmeyip burada satılmak üzere irade olunmuş.

Rasim Bey (Edirne): —Bendenizin teklifim o komisyon marifetiyle tedkik maddesidir. Mösyö Zarifi maddesine gelince, bu sene bizim vilayetimizde bir kile ekin harice çıkarılmamasına emir geldi. Taşraya iki kile bile çıkaramadık; hatta istasyonda bile içeri getirtmediler. Benim 2000 kile mısıрім meydanda kaldı, çürüdü, çatır çatır yandı. Toprak üzerinden kaldırılıp da memleket içinde bir yere koymağa bile ruhsat verilmedi. Ahmed Vefik Paşa inha etti, telgraf çekti, anlatamadı. Hal bu merkezde iken Ahmed Vefik Paşa’nın gittiği gün Zarifi’nin 40 bin kile ekini Avrupa’ya gitmesine buradan müsaade verdiler ve bu telgrafi da gördüm. Mösyö Zarifi’nin müsaadeyi ne yolda aldığını bilirim. Kendimiz malımızı himaye edemeyip, ahaliye ve adamlarımıza yedirmek için getirmeye muktedir olamadık; bunun için zât-ı şahanenin riyaseti tahtında bulunan meclisten bu işin tahkikini bir kere daha teklif ederim. Reye müracaat olunsun.

Reis: —Âzâ-yı kiramdan mürekkebe olan ve zât-ı hazret-i padişahinin taht-ı riyasetinde bulunan komisyona havale edelim mi?

Heyet: —Pek âlâ, münasib olur. Havale olunsun, bu mühim bir şeydir.

Reis: —(*Kadri Efendi’ye hitaben:*) Kadri Efendi ruhsat istihsal etmiş idi. Bir varaka kıraat edecek idi. Buyurun! Ayağa kalkarak veyahut kürsi-i hitabete çıkarak kıraat edersiniz.

Heyet: —Kürsi-i hitabette kıraat ederse daha münasib olur.

6- Harb İçinde İç Emniyetine Dikkat Lüzumu

Kadri Efendi (Haleb): —(*Kürsi-i hitabete çıkarak makale-i âtiyeyi kıraat eder:*)

Müsellemidir ki mebusan-i millet meclisinde serbesti-i efkar caridir; hatta Kanun-i Esasi'yi ih-san eden padişahımız efendimiz bu sene nutk-ı hümayunlarında serbesti-i efkarı müeyyid iradat-i seniyye ile meclisi küşad buyurmuştur; binaenaleyh buna muarız olmadığımıza emniyet olunacağından bazı mütalaatın ihtarına ictisar ederim.

Kayseri'ye menfasından Heyet-i Mebusan'a müracaat eden zât hakkında dünkü gün cereyan eden dağdağalı mübahaseden söz söylemek istemem. Bu bahisler arasında idare-i örfiyeden naşi her mücazat verilenin mağduriyetine zehab olduğu gösterilmiş ve bundan mukaddemki müzakerat ve mübahasat arasında dahi idarenin fenalığına dair çok sözler söylenilmiştir; halbuki idarenin esası kavaid-i madelete muvafık olup fakat düşmanımızın yolsuzluğunu beyan etmektedir. Bazı memurların yolsuz hareketi idare-i umurun esasında madeletsizlik iddiasına salahiyet verir mi? Bazı kumandanların hatiatı kaffesinin na-ehl olduğuna delalet eder mi? Kumandanların hangisi mekteb-i mahsusunda tahsil-i fûnun-i harbiye etmemiştir? Bunların bazı na-ehilleri, yani âsâr-i şecaat ü fedakarî ibraz edemeyenlerinin işde bulunması tecrübesizlikten neşet edip işte bit-tecrübe bu kere her birinin hakikatı anlaşılmıştır. Mülkiye memurlarının fenalığı dahi vilayetlerimizde intihab ettiğimiz âzânın müdahanesi seyyiesi olduğunu, insaf edersek, itiraf ederiz. Bu halde memurından iştika edenlerin cümlesi haklı yahut haksız ve her mücazat verilenin müstahak veyahut mağdur olduğu iddia olunamayıp makduh iken na-hakk mücazata memduh iken bihakkın cezaya uğramış müştekiler olacağı baidül ihtimal değildir. Bu halde esas-i idareye dokunacak surette makasid-ı mahsusanın suret-i umumiyyede beyan olunması bedhahane muvafakat göstermek mertebesinde vacibül-ictinab, zannederim. Vakit ise pek naziktir ve gittikçe nezaketleniyor. İşittiğime göre bir takım bedhahan tarafından her gün bir türlü ismaat ikâyıyla dışarıdaki düşmanlara içerde bir muavenet ve hatta sokaklara kağıtlar atılıp içlerinde nice efk

ü iftira yazmağa da mücaseret olunuyor imiş. Vakıa bu misillü müfsidlerin sözünü kabul edecek İstanbul'da çok azdır; fakat zamanın hükmünden dahi istifade olunarak bunun ilerletilmekte olmasıyla heyet-i muhtereme-i mebusan ve kaffe-i memurîn dahi her hamiyetkar Osmanlı tarafından bugünlerde icra-yı dikkat ve vakt ü hale riayet intizar kılınacağı ve böyle müfsidlerin ele geçip ceza-yı sezarı arzusunda olmak filhakika vatana büyük hizmet addolunacağı bedihidir.

Şimdi, bu halde, yukarıda ihzar kılındığı üzere, memurînin fenalığı umum surette beyan olunmak şöyle dursun, şu gaile-i hailede heme-mat-i aliyye-i şahaneleri hayret-bahş-i en'am olan ve kanun-i hürriyeti tesis ile ıslahat-i cedide arzusunda bulunacağını temin eden zât-ı hümayun-ı padişahiye ve isrine ittiba eden vükela-yı fiham hazeratına milletçe bir hizmet-i muavenetkari olmak üzere mebusan-i kiram-i millet tarafından teşviş-i ezhana hail olacak teşebbüsâtın icrası fariza-i zimmet-i hamiyettir. Düşmanımızın âmâlîne yardım edecek herşeyin men'ine çalışacağımız şübhesiz olduğu gibi ihtar-i acizanem heyet-i muhteremenin dahilen ve haricen bir efkar-ı hasene-i hikmet-âmiz intişarına ehemmiyet vermesi maksadından ibaret olmakla hüsn-i kabule mazhar buyurulacağını ümid ederim.

Rasim Bey (Edirne): —Serasker paşa hazretlerinin katib-i askeriyeden yetişmiş olduğunu bilemiyorum. Bunda iştibahım var. Vakıa efendi buyurdular ki, bizim şimdi mevcut olan kumandanlarımızda hiçbir tane mektebden yetişmemiş yoktur, buyurdular. Kumandanlarımızın içinde mektebden yetişmeyenler de var. Bizim asıl işimiz bugünkü günde canımız, ruhumuz makamında olan makam-ı seraskeridir. Bunlardan dolayı geçenlerde hayli müzakerat cereyan etti; eğerci serasker paşa mektebden yetişme olmazsa maiyetinde bulunan kaymakam, binbaşı ve mülazimlerin ve yüzbaşılardan mektebden yetişmiş olmasından ne istifade ederiz?

Reis: —Efendim, heyetin nazar-ı dikkatine çarpması lazım gelen bir ihtar vardır: O da asayiş-i dahilinin esbab-ı muhafazasına kemaliyle dikkattir. Bugünkü gün bazı yaftalar yaptırılarak bir takım münasebetsiz, münasebetsiz şeyler ilan edilmiş, efkar-ı umumiyyeyi tahdişe çalışmış. Bu efkar-ı umumiyyeyi ilan değil, kendilerinin yani beş, on kişinin kendi efkar-ı muzırrelerinin

ilaniyle halka bir ihtilal peyda ettirmek maksadına mübtenidir. Geçenlerde muhsusen heyet namına gidilmiş ve bu husus makam-ı sadarete layıkıyla anlatılmış idi; zira bir taraftan ahali-i İstanbul kalabalıktır; diğer taraftan hariçten gece gündüz muhacirler gelmekte ve her nevi insan bulunmaktadır. Bu cihetle gerek inzibat ve asayişin muhafazasına ve gerek infak-ı ahali mesaili için nazar-ı dikkatlerini celb ettim. Onlarca da iktiza eden tedabir ittihaz olunmuş ve daha ziyade nazar-ı dikkate alınmış, maamafih bunun her vakitte nazar-ı dikkate alınması lazım geleceğinden eğer ister iseniz bu varaka çarçabuk şimdi çıktığı gibi şubelerde birer kere daha okunarak içinde lazımlı ve ehemmiyetli olan noktalar tefrik olunup hemen makama arz olunmak üzere düşünmek iktiza eden bazı parçalar varsa o da ayrıca nazar-ı mütalaaya alınsın.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Münasib bu!

Reis: —Bu halde buradan çıkıldığı gibi şubeleri bir kere dolaşsın. Herkes mütalaasını beyan etsin de ona göre iktizasına bakılsın.

Mustafa Bey (Selanik): —Bu yaftalar meselesi fena şey! Fakat bunu biz şimdi işitmiyoruz. Bir seneden beri mükerreren yaptılar. Acaba bunları yapanları zabtiye nezareti şimdiye kadar anlayamadı mı?

Reis: —Buna dair ilan-ı resmi yoktur. Taharri olunmuş, olunmamış. Eğer anlayamamış ise demek ki vazifesini icra etmiyor; zira böyle zamanda böyle şeyler memleket içinde fenalığı icab eder.

Mustafa Bey (Selanik): —Efendimizin dediği gibi büsbütün vükelanın tedbirine mütevakıftır; fakat onlar da böyle yafta yapıştırmağa cesaret eden kimler ise onlara, bakmalı; çünkü bir defaya mahsus değil. Acaba sebep ne imiş? O sebepleri bir taraftan himmet etmeli. Her ne lazım ise çalışmalı.

Reis: —Bir maddeyi suret-i meşruada dava etmeli; hatta yaftalarda, kağıdlarda yazılan şeyler hakikate mukarin olsa bile suret-i gayr-i meşru-

ada ve umumun asayişini ihlal edecek bir halde bulunduğu ve faileri o sözü söylemeğe kaideten haklı görülmek lazım gelse bile tedibden kurtulamaz; zira bu suretin vukuu başka şeydir. Zât-i maddenin hakikate makrun olup olmaması başkadır. Böyle bir zamanda haricen ve dahilen esbab-ı müdafaaya çalışmalı. Böyle şeyler muzırdır. Böyle yaftalar yapıştırıp ezhan-i ahaliyi teşviş etmeğe çalışmak fena bir şeydir.

Mustafa Bey (Selanik): —Efendim, o pek lazımdır. Bunun faileri her kim ise zabtiye nezareti tarafından buldurulsun. Mahkemeler var, orada tedib olunsun.

Şefik Paşa (Selanik): —Bunlar bulunduğu vakit onun önü alınır, efendim.

Reis: —Şimdi madem ki tensib olundu. Şubelere gidecek. İktizası ne ise şubelerden beyan olunsun. Bundan geçelim mi?

Umum: —Geçelim.

7- Batumlulardan Gelen Yazı

Reis: —Batum ahalsinin uzun uzadıya bir arizaları, bir de layihaları vardır. Oranın kumandanı ve bazı kimselerin hareket ve sekenatından aşırı bir şikayeti havi bir şey! Bunlar da uzun uzadıya varakalardır ve ne istida ediyorlar, orasını anlayarak heyete arz etmek üzere derhal arzuhal encümenine havale edelim.

Agob Efendi (İstanbul): —Buyurduğunuz şeyler mühim bir şey olmalı; bunun için ayrıca bir encümen yapmalıyız, efendim. arzuhal encümeninin pek çok işi vardır.

Reis: —Malum-i âlîmiz bu bir kanun layihası veyahut bir ıslahat layihası değildir. Gayeti arzuhaldir; fakat nazar-ı dikkati celb etmek isteyen zevat bu husus için arzuhal encümenine giderek bildiklerini beyan etmekte ve ahvali anlatmakta muhtardır. Arzuhal encümenine havale edelim; fakat nazar-ı dikkatlerini celb ederiz. Bir an evvel heyete arz etsin vereceği kararı...

Heyet: —Hay hay!

4- Müzakere Edilen Maddeler

1- Usul-i Muhakeme Layihası

Reis: —Usul-i muhakeme kanun layihısından bir mikdar okuyalım. (*Birinci kıraat olarak usul-i muhakeme-i medeniye kanun layihısından birkaç*

bend kıraat olunduktan sonra) Yarın saat yedide ictima etmek ve yine bu kanunun kıraatine devam olunmak üzere bugünkü meclisimiz saat dokuz buçukta hitam buldu. **Meclis-i Mebusan**

On Altıncı İnikad*

20 Muharrem 1295 — 12/24 Ocak 1293/1878
PERŞEMBE

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2099, 4 Şubat 1293.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bu günkü meclisimiz saat sekiz de ic-tima etmiştir.¹⁹⁴ Zabıt okunsun.

(Zabıt kıraat ve bazı tashihat icra olunduktan sonra kabul olundu.)

2- Gündem Dışı

1- Zabıta Memurları Hakkında Bir Teklif

Maraşlı Sadi Efendi (Haleb): —Batum aha-lisinin vermiş olduğu arzuhal, encümende mü-talaa olundu ve karar verildi ve gayet müstacel bir şeydir. Emir buyurulur ise burada okunsa da çıksa, efendim.

Reis: —Tuna'dan Murad Efendi bir nutuk irad etmek üzere ruhsat almıştı, irad etsin.

Murad Efendi (Tuna): —(Nutm-ı âtiyi irad eyledi:) Vilayetlerle livalarda alay beyleriyle tabur ağaları ve kazalarda dahi zabtiye zabitanları umur-i hükümet-i merkeziyede reis oldukları cümlelerin malumudur. Beyandan müstağni olduğu üzere merkezler birinci derecede ehemmiyetli bir idare olup hükümetin her daireden çıkan evrak, yani ilam ve hüküm mazbataları vesair ahkamı idare-i mezkure marifetiyle icra olunur, zabıta memurlarının ise taşradan tayin olunduğu ve memuriyetleri ise baki olmadığı cihetle ahalinin ahval ve iktidarlarına vakıf olmadığı cihetle, sadır olup icrası kendilerine aid bulunan evrak vesaire ahkâmının icrasında pek çok kusurlar ettikleri (inkar kabul etmez himmetsizliklerden addederim; binaenaleyh zabtiye zabitanının birinci ve mukaddes vazifesi ise bulunduğu vilayet ve sancağın zabt u

rabtı yolunda lazım gelen tedbir olup bu vazifeyi icraya dahi merkezde bulundukları cihetle tamamiyle muvaffak olamadığı ve bu yüzden pek çok vukuatlar icrasına meydan verilmekte idüğü dahi bedihiyattandır. Bu fenaliğe sebep olan zabtiye zabitanı diyemem; çünkü merkez işleri ile meşgul bulunduğu sırada biz-zarure zabt u rabt işleri geri kalmaktadır.

Şu görülen mazarratın def'i için hatır-i acizaneme gelen tedbir zirde beyan olunmuştur, şöyle ki: Zabıta memurlarının vazife-i mücerredeleri olan zabt u rabt-ı memlekete tamamiyle bakmaları için merkez riyasetlerinden affiyle münasib maaşları mal sandıklarından verilmek ve ahali-i memlekette intihab olunmak üzere bir merkez reisi ile iki merkez âzâsı tayin olmakla devair-i hükümetten merkeze aid olan hususat ahkâmının icrası onlara havale buyurulur ise bu yüzden görülmekte olan her nevi mazarratın vukua gelmesine meydan verilmez itikadında bulunduğumdan işbu mütalaa-i acizi heyet-i umumiyece dahi tezekkür olunarak kaide mucibince şu suretle bir bendin vilayet nizamnamesine ilavesinin makamına iş'arını teklif ederim.

Salim Efendi (Kastamonu): —Zabtiye layihası geleceği melhuz idi; o vakit icabına bakarız.

¹⁹⁴ Celse saat 8de açıldı. Nazırlara mahsus kanapelerde Şurayı Devlet âzâsından Yanko İliyadis Efendi, Ekrem, Hamid beylerle Necib Paşa oturuyordu —*La Turquie*, 25 Ocak 1878.

Reis: —Şimdi, efendim; vilayet kanun layihasına ilave olunsun, diye teklif ediyor. Ten-sib olunmaz ise münasebeti olan kanuna ilave olunsun.

Abdül Bey (Yanya): —Vilayet nizamnamesi-ne hiç medhali yoktur. Polis nizamnamesi yeni-den olacak; çünkü zabtiye heyetine kalır ise hiç-bir vakit muhassenat yok.

Murad Bey (Tuna): —Zabtiye nizamname-since bir işi yoktur. Vilayet nizamnamesine mah-sus bir bend ilave olunursa ol vakit icra olur.

Reis: —Cevaba hacet yoktur. Teklif sahibi der ki: (Filan kanuna münasibdir) Bir kere encüme-ne gider, encümen müzakere eder, münasib mi, değil mi, heyete arz eder.

Heyet: —Pek âlâ!

2- Gayr-i Menkul Tasarrufundaki Güçlükler

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Bir varaka kıra-at eder:

¹⁹⁵Efendilerim, zamanın fûnunun cehaleti-mizden hakayık-ı eşyaya adem-i vukuf ile ahval-i âlem-den bihaber kaldığımızı teessüf olunursa da cehaletin iras ettiği fakr u zaruret en ziyade mucib-i teessüf ve calib-i dikkat bir haldir. Avrupalılar fûnun sayesinde masnuatlarını tezyin ve tehvin et-tiklerinden havayî-i zaruriyenin ve levazım-i umu-miyenin hemen cümlesini Avrupa'dan getirtmeğe mecbur olduk. Yavaş yavaş servetimiz Avrupa'ya intikal etti. Ticaretgah olmak münasebetiyle, içle-rinde dört, beş sermayedar bulunabilir. Üç, dört şehrimizden başka her bir kaza ve kasabada refah ile geçinir beş, altı kişi ancak bulunur. Sair umum ahali (yevmün cedit, rızkun cedit) halindedirler. Bir kere umumiyet üzere nazar-ı im'an ile bakıl-sa servet-i umumiyemiz yalnız arazi ve ebniyeden ibaret kalmıştır. Bu takdirde ahalinin bunların ta-sarrufunca olan bir takım müşkilat ve adem-i em-niyet ve teşettüt-i merci gibi yorucu ve korkutucu şeyler kaldırılmaz da tek sanatımız kalmış olan bu çiftçilik dahi bir müddet daha böyle giderse adeta büyük günahdır; çünkü işbu servet-i cüz'îye dahi düçar-i muhatara-i zeval olacağı teb'id olunamaz. Mesela Yanya'da bir adam Edirne'deki malını sat-

mak murad ederse memleketinde kıymetinden binde 15 nasb-i vekil hücceti harcı ve şahid ve ve-kil masrafı, Edirne'de keza binde 15 isbat-ı vekalet hücceti harcı, kadı şahidlere kani olmak istemezse ikinci şahidler masrafı vermeğe mecbur olacak ve müşteri dahi ahar bir yerden olursa o dahi kezalik mecbur olacaktır; bendeniz çok kişi bilirim ki sat-mak ve satın almak üzere iken suubetler sebebiyle niyetlerinden vazgeçmişlerdir. Muamelat bu türlü ta'vikat ile tatil olunmalı mıdır? Bir kasabalı bir köyde bulunan arazisini satmak için arzuhal yazar. Bir usul: Muhtarın tasdikinden bed ile kasabaya gelir. Arzuhalini verir. Arzuhal havaleden havale-ye gidip takrir vermek için meclise girinceye ka-dar bir ay ister. Takririn istimai neden muamelata mevkuf kalsın? Hakikatte gayr-i makrun olmadığı halde tekzib ve makrun olduğu halde tasdik key-fiyeti muahhar bir şeydir.

Hükümet bir kişinin takririnin istimai ne hakk ile tehir eder? Ya bu aralık biri vefat eder veya sö-zünden cayar ise muamelata sekte değil midir? Bir ayda her bir adamın elbette yalnız bir işi olamaz. İşten yahut diğer işe yapışmaktan tatil değil midir? Bir kimse arazisini ve icareteyn ile olan evkafı ne-den vasiyet etmesin? Kendisi bu arazinin ve aka-rın mutasarrıfı ve mâliki değil midir? Esasen vaz-ı dava ve şübhe vukuunda ihticac etmek ve vergiyi suret-i muhıkka vü mütesaviyede istifa etmek için olan tapu ve emlak kuyudu bir derece müşevveştir ki, zannederim, bu ashab-i emlakten kimse bu-lunmaz ki bu kuyuddan emniyette bulunmuş ol-sun. Memleketçe tanınmayan ve tecrübesi sebkât etmeyen bir adamın yed-i mücerredine böyle bir emanet-i kübranın tevdi'i acaba yollu mudur? Ni-zamen bir tarla bila-özr üç sene muattal kalır ise mahlul kalır. Bir kere düşünmeli ki şimdikin üç misli nüfusunun istiaab ve idaresine kafi memalik-i Osmaniye'nin arazisinin küllisini nüfus-i haliyesiy-le zer' etmek mümkün müdür? Bu türlü mahlul hazineden şimdiye kadar zabt olunmuş bulundu-ğunu inanmam; fakat memurine ahali üzerine haksız bir tahvifatın hakkını verdiğinden bir irtikab çığır değil midir? Herkesi adem-i emniyet tahtında tutmaz mı? Emlakte neden Hristiyan vasiyeti başka, İslam vasiyeti başka olsun? Dinin mala medhali yoktur. Din ahret içindir. Öldüğü-müzde zaten beraberimizde yalnız bir kefen ala-cağız. Bundan hiçbir vakit geçmez ki hükümette bir vasiyet gürültüsü bulunmasın. Enva-ı emlak ü akar neden bir takımı mülk ve bir takımı vakıf, bir

¹⁹⁵ Levand Herald'ın 30 Ocak 1878 sayısında bu varakaya aid hülâsa şudur:

"Türkiye birçok bakımlardan gerilemektedir. Bu halin sebeplerini araştırmak için fazla uzaklara gitmeğe ihtiyaç yoktur. Memlekette pek az mekteb bulunduğu gibi henüz bir milli maarif sistemimiz de mevcut değildir. Bir yandan da emlak ve araziye ve bunların ahara devr ve ferağını alacak kadar kanunların tenevvuu zaten mevcut güçlükleri bir kat daha artırmaktadır."

takımı arazi olsun? Niçin her birinin irs ve intikal ve hibe ve şırası vesair muamelat-i nizamiyeleri başka başka olsun? Arada tefrik ve tercih sebepleri görmüyoruz. Bu teşettüt-i muamele ahaliyi mi yormaz? Devleti hesabsız memur kullanmaya mı mecbur etmez? Hüsn-i idareyi daima daha ziyade temin eden kaide-i inzibata mı mani olmaz? Buralarını heyet-i kırama arz ile bu varakamın layiha encümenine havalesine inayet buyururlar ise bu hususat hakkında olan efkarımı daha basitçe arz edeceğim.

Reis: —Dünden ruhsat alanlar bittikten sonra bugün irad-i makal etmek isteyenlere sıra gelecek. Şimdi bu varakayı müzakereye koyalım mı, yoksa encümene mi havale edelim?

Heyet: —Hay, hay! Encümene havale edelim.

Mustafa Efendi (Selanik): —Şimdiye kadar gerek kürside ve burada olunan müzakere hep memurların fenalığını müncer oluyor. Bu bahsi artık biz terk etsek, rica ederim âzâ-yı kırama... Bir madde olursa onun iktizasını teşekkür edelim; zira her gün artık tadı kaçır.

Reis: —Tensib ederseniz evvel ve ahır beyan olunduğu üzere zaten maslahatın bir teshili veya hut bir yoluna konması karıştırılmasada, mesela (filan madde şöyle olsa daha iyidir, şu yolda cereyan ediyor) diyerek bir layiha verilip encümene havale edersek elbette daha ziyade mucib-i suhulet olur. Şimdi bu layihayı encümene havale edelim mi?

Maraşlı Sadi Efendi (Haleb): —Bendeniz bu layihanın esasını reddederim. (Heyet beyninde gürültü)

Reis: —Şimdi, öyle olduğu surette, madem ki esasa itiraz olunuyor, esasın lehinde ve aleyhinde söz söylemek isteyen zevat bir kere söylesinler de ondan sonra araya müracaat edelim.

Maraşlı Sadî Efendi (Haleb): —İzahat vereceğim: Mehmed Ali Bey'in okumuş olduğu layihayı iki meseleden ibaret gördüm. Teferruatı çok ise de birincisi memalik-i şahanede ulemamızın bulunmamasıyla maarifin asla bulunmaması, ahalinin düşür-i fakr u zaruret olması maddesidir. Bu cihetle (memalik-i mahruse ahalişi cahildir) sözü nü hiçbir vakitte kabul etmeyiz. Burası tevarih-i kadime ile cümlelerin malumudur; Avrupa'nın ulum ve fûnun-i hikemiyeyi mukaddem evlad-i arabdan aldığını hiçbir kimse inkar edemez. Bidayet-i Tanzimattan bu ana gelinceye kadar zannederim ki memalik-i şahanenin mektepleri ve maarifleri, herbir şeyleri vardır ve mevcuttur; ama

Rumeli'de yok imis. Onu bilmem; yalnız şu mesele... Diğeri ki akar ve arazi ve emlak fıkraları... Bunların bir ciheti cihet-i şer'idir, bu millet-i İslamiyenin umumunun kabulü tahtındadır. Hâşâ, biz oraya bir itiraz etmeyiz, hiçbir şey söyleyemeyiz, dinen mazuruz orayı söylemeğe... Din ciheti de nizama aiddir. Devlet-i Aliyye'nin şimdiye kadar memalinde icra ettiği nizam-i seniyye cereyan ediyor. Noksanları var ise bu heyet-i muazzamayı padişahımız efendimiz hazretleri celb buyurdular. Peyderpey ikmal etsin. Layihalar encümence bakılıyor; bunun için bu bahsi külliye münafî görürüm. Aleyhinde irad-i kalam etmek isteyen zevat bitirsin, sonra bakılmaz.¹⁹⁶

Hersek Müftüsü Sıdkı Efendi (Bosna): —Okunan layihada iki dekeyik vardır ki o iki dekeyik bu ahvalin ve başımıza gelen şeylerin vukuuna sebep oldu. İstikamet yolunu, bildiğimiz kadar, tutarsak daha bundan birkaç derece âlâ oluruz. Buna, zannederim, umum tarafından itikad olunur. İkincisi, bu tadad olunan ahkam, ahkam-ı şer'iyedir. Bunların her birinin esbab ve hikmeti, yani bunların hepsi tamam hakkaniyet beyan eder ve esbabı da vardır. Bu ara yerde vakit ve zaman icabından bazı şeyler var ise de bunun da ekserisi bu kabildendir. Şimdi böyle şeylerin ıslahı bir dereceye kadar, yani vakit ve zamana göredir. Bizim de o dereceye kadar salahiyetimiz yoktur. Böyle şeyleri ancak havale etmekte bir fayda, olamaz, zannederim. Bunların ahkam-ı şer'iyeye olan esbabını ve reylerini beyan etmeğe tevakkuf eder. Encümene böyle şey havale etmekte istifade yoktur.

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Bu layihanın esasını ben de kabul edemem: Evvela, şeriatı, saniyen Devlet-i Aliyye'nin kavaninini tahfif ediyor. Kaff-i memurların ahval-i seyyiesini ve ikide birde memalik-i İslamiyenin ahalişini tecihil etmeği abul etmeyiz.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Daima: (Avrupa şöyle oldu, biz olmadık!) denilir. Fakat Avrupa'nın şu ettiği muamele-i hazıra ne-

¹⁹⁶ Levand Herald'ın 30 Ocak 1878 sayısından:

Sadi Efendi (Maraş), Mehmed Ali Bey'in sözlerini esas itibarıyla redd etmesi, üzerine sağ cenah mebuslarından tasvib sadaları yüksekti. Aynı zamanda birkaç mebus birden meclise hitab için izin istediklerinden diğer cenahdan da bir takım gürültüler duyulmağa başladı ise de nihayet sükunun iadesi üzerine Bosna mebuslarından Sıdkı Efendi kendisinden bir evvelki hatibin yapmış olduğu veçhile Mehmed Ali Bey'in sözlerini, şeriatı incittiğinden dolayı, reddetti. Sıdkı Efendi "şeriat mükemmeldir" diye başlayarak şöyle devam etti: "Hüsn-i niyet ve samimiyetle tatbik edildiği takdirde alakadarların cümlesini tatmin ve adaleti yüzde yüz temine kafi gelebilir. Şeriat mevcut kanunlarımızın temelini teşkil etmektedir; binaenaleyh hiçbir değişikliğe maruz tutulamaz."

den olmuştur? Dün şubede Bahaeddin Efendi ve Nakkaş Efendi ile fakirin beyinde birçok sözler cereyan etti. Nakkaş Efendi bir parça Avrupa'yı, filanı görmüş. Anladık ki bunlar maarifi Yunandan, filandan almışlar. Biz şimdi memalik-i mahrusede bulunan gerek İslam ve gerek Hıristiyanlar, iki peygamberin ümmetiyiz. Hazret-i Musa'nın dahi ümmeti var. Bizim iki kitabımız var: Biri *Kur'an*, birisi *İncil*.

Bazıları: —*Tevrat* da var.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Evet, Hazret-i Musa'nın *Tevrat*'ı da var.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —*Zebur* da var.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Demek ki bizim dört kitabımız vardır. Biz, dört ümmet, şurada tecemmu etmişiz. Avrupa... Bilmem nereden almış da böyle ikide bir Avrupa diyoruz. Ben taaccüb ediyorum; biz bir araya gelip de *İncil*'in esası mı yahut *Tevrat*'ın esası mı daha muntazam...

Reis: —Diyanete müteallik bahis istemeyiz; mesele başkadır.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Hayır, diyanete müteallik değildir, efendim; demek isterim ki buna tatbik etmekten ise kendi kendimize mahremane tefekkür etsek ve düşünsek acaba bizim kitablarımız Avrupa'nın adaletinden az mı adalet ediyor?

Reis: —Efendim, diyanete müteallik...

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Kerem ediniz, diyanetçe değildir, adaletçedir. Avrupa'dan bir hoca gelsin de görsün. Bizim adalet-i şahsiyemiz var, muamelat ve nizamat, hasılı kaffesi vardır. Zannedirim ki bizim esasımızda, yani bildiğimiz esasta ve müfredat-i haliyede sırf madelet olduğunu kimse inkar etmez; bununla beraber Kozandağı'nda (sis) vardır; Ermeni Patrikhanesi'nin manastırı var. Bizim Kozanoğullarının zamanından beri. Oranın serbestçe bir nizamları vardır. Hasılı onu kabul etmeyiz. Muamelemiz şer' ileldir. Bunu demek isterim ve nasıl ki bizim şer'imize itaatimiz vardır, onların da var. Şimdi, Avrupa'nın muamelelerini, olabilir ki, bizim Hıristiyanlar kabul ederler; fakat bizim şeriatimizce kabul edemeyiz, biz Müslümanız. Bizim devlet, devlet-i İslamiyedir. Bizim devlette iki tarik vardır: Birisi müslim, diğeri gayrimüslim. Arazi muamelesi, farz edelim ki, orada ayrılısın. Biz ki bunu memalik-i şahaneye neşredegiz, bu nizamı yaptığımız halde bunu İslamlar kabul etmezler; fakat Hıristiyanlar kabul edip etmeyeceklerini bilmem. Devlet bize nizam vermiş.

O nizamda kaffemiz biriz. Kendileri de ve biz de onu kabul ettik. Diyanet bahs-i ahardır. Biz camiye, onlar da kiliseye gider; fakat bizim nizamımızın tebdil ve tağyirine kıyam etmeği kimse kabul etmez. Bizim arazimize şer'an muamele oluyor. O şer'i biz daima kabul ederiz. Biz kabul etmeyenlerden değiliz. Bizim o nizamda kaffemiz müttelikiz; fakat umuma dokunan bu şeyi kabul etmeyiz. Bu layihayı esasen kabul etmem.

Nafi Efendi (Haleb): —Efendim, mesele uzadı; bir şey söyleyeceğim.

Reis: —Deminden beri söylendi ki bu madde lehinde ya aleyhinde kim ise söylesinler, karışmasın.

Nafi Efendi (Haleb): —Mehmed Ali Bey'in kıraat eylediği varakanın şikk-ı evveli medeniyet ve cehaletimiz üzerine olduğundan onun, istenildiği kadar, heyet-i umumiyece ve encümence müzakere olunsun. Ve sırası geldikçe ben de fikrimi beyan ederim; fakat benim vereceğim cevap şikk-ı sani içindir; o da şeriatin vaz ettiği ahkâm-ı adile aleyhine bir takım itirazat ediyor ve vesayet ve veraset gibi mesail-i şer'iyeye için nizami bir kanun yapılmak isteniyor; halbuki bu hucec-i diniyat-i şer'iyeye için şeriatin vaz ettiği muamelatın esbab-ı mucibesini arif olsa idi öyle itirazda bulunmaz idi.

Vesayet ve verasetin bir kanun-i vahide ile tayini meselesine gelince: Bu mesele müslim ve gayrimüslim indinde sırf umur-ı şer'iyeye ve diniyedendir. Şu hal de üç milleti bir kanuna davet etmek üçüne birden muamelat-ı diniyelerini tebdil etmeği teklif demektir; binaenaleyh bunu esas kabul edecek ne Müslüman ne Hıristiyan ne Yahudi vardır. Şu fikarat-i ahireyi kaviyen redd etmeliyiz. Herkes kendi şeriatı mucibince bu mesaili görsün. Dinimiz iktizasınca bizim kitablarımız var, Hıristiyanların da kitabları var. Yahudilerin öyle. Demek hepimizi bir yere cem etmek, hepimizin dinimizi bırakıp da... Bunu ne Müslüman ne Hıristiyan kabul eder, efendim.

Mecidiye Efendi (Konya): —Mehmed Ali Bey'in irad ettiği nutukta iki madde var ki bunu kabul etmeyiz. Birisi cehalet sözü; hiç bunu kabul etmeyiz. Birisi de gerek arazi-i mevkufe ve gerek emlak-i miriye... Bunların birleşmesi; bunuda, kabul etmeyiz; bununla beraber encümen havalesini de istemeyiz. (Heyette gürültü).

Reis: —Pek âlâ!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Evvela, acaba vasiyyeti bir mahkemeye gitmeyip de nerede yayacaktır. Saniyen, maarifin

terakkisine arzu bizim milletimizde moda olmuş; fakat bunun için bir meslek göstermelidir. Yalnız itirazı herkes edebilir, itiraz ediyoruz, bir meslek gösteremiyoruz! Eğer efkarımız sorulur ise teşekki yolunda... Mesela, ne gibi? Geçen gün bir zât bir nutuk okudu ki. Medreseleri lağvetmeli! Bendeniz de düşünürüm ki Sultan Mahmud merhum zamanından bugüne kadar görüyorum ki birçok katib-i harbiyeler ve daha sair darülfünunlar, filanlar teşkil olundu. Muahharan mekteb-i idadiye ve rüşdiye ihdas olundu. Bunlara hocalar tayin olunuyor. Bakıyorum ki İngilizce ve Fransızca hocalar hâlâ Fransa'dan geliyor. Ve daha mekteb-i rüşdiyelerde hâlâ hocalar medreselerden gidiyor! Böyle olursa sonra mektebler kapanacak! Bunları düşünmeli ve söyleyeceğimiz sözleri kemaliyle müvazene etmeli ve akla, hikmete tatbik edip te-diye edeceğinden ve bu 100 kuruşıyla 40 ondan sonra söylemeli.

Gelelim mehakim-i şer'iye'ye aid şeylere: Onu biz şer'an yapacağız. Mehakim-i nizamiye vü ticariyeden alınan harçlar nizami bir şeydir. Yine Heyet-i Mebusan bilir.

Heyetten bazıları: —Pek doğru!

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bu meselede iki şıkk var: Biri cihet-i diniye veyahut şer'iye, biri cihet-i medeniye. Bendeniz şeriat'tan anlamam; bunun için bundan bahsetmem; kaldı ki cihet-i medeniyesi! Efendiler hazaratı buyuruyorlar ki bizde şeriat var, cehalet yok! İlim var, mektebler var! Vakıa mektebler var, ulum da var, Bazı mertebe; ama ne derece? Bizim muntazam mekteblerimiz var mı? Var ise de azdır. Killet üzere. İstanbul'da birkaç mekteb bulunuyor. Buyurdular ki Arabistan'da mektebler var. Vakıa vardır. Bunları da ecnebler yaptılar. Haydi Beyrut'ta mesela hamiyet-medan birkaç zât, iki güzel mekteb yapmışlar. Selim Efendi Bustani ve Butrus Efendi Bustani gibi. Bunu ihtar ediyor; ama Beyrut'ta bulunursa sair memalikte yoktur, yani Beyrut'ta olduğu gibi her memalikte olmak lazım gelmez mi? Bizim ilme ihtiyacımız var, sanata ihtiyacımız var, ama Avrupalılar bizden almışlar. Bunu inkar etmem. Bu tarih ile müsbettir; ama bizim ecdadımız zengin idiler, biz fıkara'yız! Bundan ne çıkar? Bir de Avrupa'nın medeniyetini cerh ediyor; Avrupa'nın hiç medeniyeti cerh olunmaz. Avrupa'da iki medeniyet var: Biri gençlerin medeniyeti, şık medeniyeti: Güzel Avrupa giyer, saçlarını düzeltir, bilmem

ne! Bu medeniyet değil; ama diğer bir medeniyet vardır.

O medeniyet... Kavanin ve nizamat ve sanayi ve kitabet ve servet ve fenn-i servet... Hepsi vardır. O medeniyete ihtiyacımız var. Ve biz yapmadığımız halde onlar başka türlü yaparlar; zira kendi mülkümüze göz ettiler. Bir memlekette arazi var, felahat yok. Ziraat olunmuyor, maadinden hiçbir şey meydana çıkmıyor. Bu kabildir? Bunları, rica ederim, güzelce mütalaa edelim ve mümkün mertebe şu meseleleri tekml etsinler pek çok rica ederim.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Buyurdular ki bizi teşkil ediyor. Cehalet isnad etmedim; bendeniz ne dedim: Zamanın fününundan cehaletimiz vardır. Cehalet-i mutlaka demedim. Bu meydandadır. İnkâr olunmaz. Keşşemsü fi vasatın-nehar. İkincisi, şeriate muhaliftir, dedileri kabul etmem; çünkü bendeniz ne dedim: Niçin emlak ve evkaf, arazi bu türlü olmuş? Niçin intikal etmesin? Eğer bunlar sair emlak gibi intikal edeydi acaba şeriate muhalif midir? Bendenizin adeta fena halde hakkımda lakırdı söylediler.

Şeriate dokunmam. Hem de hiçbir şeriat'tan bahsetmem. Efkarımı serbest beyan ederim.

Abdül Bey (Yanya): —Mehmed Ali Bey'in sözü aleyhinde bulunan dört beş zevatin cevab reddiyesi bir noktada olduğundan cümlesine bir tane cevab veriyorum: Biz cehli kabul etmeyiz, medeniyetimiz ber-kemaldır buyurdular. Evet, madem ki Arab milletinden neşet etmiş bir milletiz; elbette medeniyiz ve biz maarifi ve medeniyeti Yunanlılardan aldığımız gibi Avrupalılar dahi bizden aldılar; ancak öyle almışlar ki bize hiçbir şey bırakmadılar! Biz dahi tarih okumuşuz ve hal-i sabık ile bu halimiz ne derecede olduğunu biliriz. Hacı Ahmed Efendi geçen gün bir zât mekteblerimizin adem-i vücudundan ve medreselerin fena halinden söylediler ve bu lakırdıları kabul etmem buyurdular; halbuki geçen gün maarif hakkında söz söyleyen zât bendenizin ve geçen gün söylediğimi tekrar ederim ki bizde mekteb denilecek hiçbir mekteb yoktur.

Birçok sadalar: —Var, var! Her yerde mekteb var!

Abdül Bey (Yanya): —Tahkik ettim, yok! (Gürültü, itiraz sadaları)

Reis: —Ama sonra sizi de dinlemezler. Bilir misiniz, sonra kendinizi de sükut etmeğe mecbur edersiniz. Yalnız sadedin haricine çıkılmaz.

Abdül Bey (Yanya): —Şimdi medreselerimiz var buyurdular. Bendenize kalırsa yalnız Arnavutlukta değil, bütün memalik-i mahruse ve hatta o medeni Arab kıtasında dahi hiçbir mekteb yoktur. Bir takım medreseler var ise de ulum nakıstır. 600 sene, 1000 sene evvel Bağdad ve Şam katibinde tedris olunan ulum şimdiki medreselerde talim olunuyor mu? Bana kalırsa olunmuyor; çünkü olursa idi medreselerden çıkan talebeyi başka bir halde görecektik. Doğrusu bizde hiçbir iş layık veçh üzere yoktur. Her ne ki yaparsak bütün tecrübe etmek üzere yapıyoruz; onun için hiç se-meresini göremiyoruz. Bu efkardan vaz geçelim. Biz kendi kendimizden bir şey vücuda getirmeğe muktedir değiliz. Islahat murad olunursa Avrupalılar mukaddema Asya'dan alıp ikmal ettikleri şeyleri alıp mülkümüzde dahi icra etmeliyiz. Mehmed Ali Bey'in söylediği söz şeriate dokunur buyuruyorlar; halbuki şeriate dokunur hiçbir ciheti yoktur. Mehmed Ali Bey'in muradı zât-ı şahanenin nutkunda buyurmuş oldukları, arazi için güzel bir nizam yapılmasıdır. Şimdiye kadar yapılan nizamın hiçbirisi şeriate dokunmadığı gibi bu nizam dahi elbette şer'-i şerife tatbik olunacaktır; bunun için bu gibi şeylerde muhalefet olunmasın; zira en mühim şeyler bunlardır ve Mehmed Ali Bey'in nutkunun layiha encümenine havalesini münasib görürüm.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Dediler ki medreselerde tedris olunan ulum acaba 1000 sene evvelki ulum mu dur? Böyle söz-lere istiğrab ederim. Asıl ulum ikiye münkasimdir: Biri ulum-i diniyedir. O her kesin mezhebine göre, âyinine göre okur, yazar. Medreselerimizde okunan ulum budur. Biri de ulum-i medeniye. Bunun bazısı teşebbüs ettiğimiz kavanindir. Biz bundaki noksanımızı inkar edemeyiz; fakat bu noksanımızın sebebini düşünelim.

Bu medeniyette ileri kadem basamadığımızın ve geri kaldığımızın sebebini düşünelim. Yoksa bizim kitablarda medeniyet yok, demek ne demek? Herkesin kendine mahsus medeniyeti var; mesela, biz çok kavanin aldık. Bizim mülkümüze o kavanin girdi. Bunlarda biz hata ediyoruz. Evet, ileride hatiatımızı gördükçe ıslah ederiz. Halil Ganem Efendi mektebler yok dedi. İşkodra'da 74 tane mekteb var, Anadolu'nun her yerinde şu kadar mekteb var; fakat bazı ulum var ki dünyaya lazım şeydir. Onların tahlilinde biz geri kalıyoruz. Onlar da tahsil olunmalı. Ezcüm-

le Sultan Süleyman'ın bir medrese-i tibbiyesi var. Şimdi niçin bakılmıyor? Demek ki vaktin ilcaatı sebebiyle bu makule ulum geri kalmıştır. Bunları teşvik etmeli; çünkü bu bizim şeriatimize dokunmaz. Belki şer'in esasındandır. İlm-i tıbb ve ulum-i riyaziye gibi ilimleri inkar etmeklik olmaz. Bendenizin bulunduğu memlekette hiç kimse inkar edemez. İzmir'in İstanbul'dan sonra büyüklüğünü, orada bir konsolos tarafından ahalinin gördüğü ezayı, hatta hükümetimizin gördüğü eza... Hükümetimizin icraatına sekte veren onlardır, onların önünü almalı. Bizim terakkimize mani bunlardır. Konsolosların, çamaşırcılarının oğlu yahut kardeşinin oğlu bir herif filan adamın boynunu yaralamış. Hükümet getirip haps etti mi, konsolos hükümete geliyor, mecliste oturuyor, meclisin reyini anlıyor. Müzakere-i hafiyesinde beraber bulunuyor. Tercüman ona müdahale ediyor. Daha bunlar gibi birçok muhalif şeyler! Bunları ıslah etmeli. Bu tercümanların, konsolosların, süferanın, kırallarının müdahalelerini men etmeli. Bu cihetle efkârı, Babiali'nin efkârını ondan sonra 40 yılda tahsil edeceğimiz medeniyeti iki yılda tahsil edeceğimizden eminiz.

Agob Efendi (İstanbul): —Efendim, bu bir nazik mesele olduğundan veyahut bir nazik şekil kesb etmiş olduğundan yalnız şunu arz etmek isterim ki, bizim burada ettiğimiz sözler tez unutulur şeyler değil. Meclisin hin-i küşadından bugüne kadar ettiğimiz sözler istenograf vasıtasıyla yazılıyor, ammeye neşrolunuyor, herkes görüyor. Şimdi olan sözler ile bugün olunan müzakere arasında bir tenakuz var mıdır, yok mudur? Zannedirim ki vardır. Bunun mahkemesi efkar-ı umumdur; çünkü malum-i âlînidir ki fenn üzerine, terbiye üzerine, mektebler üzerine ve bunların lazım olduğuna dair ve alel-husus memur'ın hakkında ve bu memurların idareye muktedir olmadıkları kendilerinin terbiyelerinin eksik olduğundan neşet ettiğine dair söz söylenmiş ve bunlar da neşrolunmuştur. Malum-i âlînidir ki biz nutk-ı hümayun-ı hazret-i padişahiye hitaben bir teşekkürname takdim ettik. O teşekkürnamenin içinde mülkümüzün ıslahatına dair çok şeyler söyledik. Şimdi tadad etmeğe hacet yok. Mehmed Ali Bey'in kıraat ettiği nutkun bazı yerini gördüm ki o teşekkürnamenin içinde dahil olan mevaddandır. Efendi cevap vermek mi istiyor? Ama evvela ben-deniz arz edeyim ki eğer bu layihanın içinde dine

dokunur yeri varsa encümen onu elbette tefrik ve temyiz eder. Biz değilmiydik ki padişahımızdan istida ettik. Araziyi ve vakfı ıslah etsin. Biz bunu istida etmedik mi? Madem ki biz bunun esasını kabul ettik, şimdi fűrüatını mı kabul etmeyeceğiz? Islahat üzerine birisi çıkıp da bir şey söylerse hata mı etmiş olur? Bendeniz buralarını anlayamadım ve bunu gayet muhıkkane muhakeme etmeliyiz ve bendenizin anlayışına göre bu işin içinde akaid-i diniyeye dokunur yeri varsa onu encümen tefrik eder; yalnız idare ve kavanine aid olan yerlerini müzakere ederiz. Encümen götürür, yanlış anladığımız varsa ıslah eder. Yolunda ifade eder, iş buraya gelir. Bendeniz bunun encümene gitmesini makul görürüm. Dokunur yerini de göremem. Kendilerinin ıslah ettiği madde mühim. Islah-ı arazi ve vakfın ahvalini padişahımızdan biz istemişiz; eğer bunda hata varsa, rica ederim, bunu istememeli idik; yok, eğer esasen hatası yok ise bu layihayı encümene havale buyurun, oradan ayırsınlar, temizlesinler, buraya getirsinler.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Biz ıslahatı istiyoruz. Islahattan kaçmıyoruz. Islahattan kim çekinir, efendim? Biz ıslahı isteriz. Islahı sevmiyen adama adam denilir mi?

Reis: —Eğer heyet bu madde anlaşıldı derse encümene havale ile geçelim.

Umum: —Anlaşıldı!

Reis: —Şimdi madem ki teati olunan efkarda işin ne olduğu anlaşıldı. Heyet-i umumiyesince bazı şer’-i şerife dokunur bir ahval varsa onu bir tarafa bırakarak kendimizin muhtaç olduğumuz ıslahata müteallik olan fıkrasını heyete arz etmek üzere bu layihanın encümene havale olunmasını tensib eder misiniz?

Heyet: —Evet, evet!

Reis: —Şimdiye kadar birkaç kere söylendiği gibi encümen vazifesini pek âlâ bilirler. O layiha içinde akaid-i diniye vesaireye taalluk eden bazı yerleri olduğu gibi bazı iyi şeyler de var, fena şeyler var, diyerek hepsini atmak tensib olunmaz ve madem ki heyetçe bir takım sözler cereyan etti; encümen bunu temyiz ve tefrik etsin, heyete arz etsin, heyet de onun üzerine müzakere eder. İsterseniz encümene havale edelim.

Heyet: —Pek münasib!

Reis: —Şimdi bu bitti.

3- İstanbul’un Zahire İhtiyacı

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Dün, efendi-

dim, ahval-i hazıra ve zahire madde-i mühimmesine dair birkaç sözüm var idi, söyleyecektim; sonra, âzâ-yı kiramdan bazılarının belki umurun efkârı muztarıdır; şimdi bundan bahsetmeyiniz, dediler. Ona da tebaiyet ettim. Bu günkü gün şubelerde bu zahire maddesi geçti de yine bendenize bazı âzâlar dediler ki: Yok, söyleyiniz ve bazıları da söylemeyiniz; çünkü Ruslar bize bakıyorlar; anlayacaklar ki bir sene yahut iki sene için zahire vardır. Yahut bir müddet için o da olmaz!

Benim yazdığım bir şey var: Aceb arz edeyim mi, yoksa encümene tahriren beyan edeyim, encümene gitsin de orada tedkik olunsun?

Benim maksadım, İstanbul ahali anlasınlar ki, biz buna da bakıyoruz ve bakmalı; çünkü biz hükümete yazıyoruz, onlar da bir memurdan sual ederler. Bize cevaben, filan memurdan sordum: Bir sene yahut iki sene için zahire vardır, diyor. Üstüne mesuliyeti almaz; halbuki bir mühim şeydir, buna bakmak lazımdır. Âzâ-yı kiramın bu bâbda işte reylerine müracaat ederim.

Reis: —Pek iyi, varakası varmış, encümene gitsin.

Umum: —Encümene!

4- Kadri Bey’in Sözlerinin Münakaşası

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Dün dinleyemedim, Kadri Efendi bir nutuk irad eylemiş. Pek güzel bir nutuk; fakat o nutukta evvelen şu yaftalara dair olanı baştan aşağıya kadar kabul ve tasdik ederim ve bunu yapmak caiz değildir. Bu düşmanımıza el vermek gibi bir şeydir. Bu yakışmaz. Meclis-i Mebusan ve millet-i Osmaniye, bunu kabul etmeyiz. Bu anlaşıldı. Daha iki şey var: Memurından bahsederek buyurdular ki, memurîn içinde bazıları meclis-i idareye müdahane ediyorlar da bozuyorlar. Meclis-i idare ise ahali-den mütehabdır demek ister ki ahali hükümeti bozuyor! Meclis-i idare tarafını tutmam; fakat benim bildiğim hükümet ahaliyi bozuyor!

Umum: —Doğru!

Halil Ganem Efendi (Suriye): —İkincisi de ümera-yı askeriyeden bahsederek buyurdular ki onlar mütefennindir ve mektebden çıkmışlar, ümera-yı askeriye meyanında müstaid adamlar vardır, burası inkar olurmaz; fakat Fransa’ya hıyanet eden müstaid kumandan Mareşal Bazen Fransa’yı harab etmedi mi? O da mektebden çıktı idi! Ona cevap verseler; buna bir cevap buyursa fevkalade memnun olurum.

Buyurdular ki, serbesti vardır; saye-i şahanede; padişahımız bize serbesti vermiştir. Şunu, bunu söyleyeceğiz; bendeniz bu fikrayı işittiğimde hatırıma geldi ki vükela yahut birisi aleyhinde söyleyecekti; fakat söylediği şeyler Karakuş hükümetinde bile söylenebilirdi! Değil ki şimdi veliyyünnimetimiz, padişahımız Sultan Abdülhamid Han efendimiz hazretlerinin ihsan eylediği Kanun-i Esasi'de bize bir serbesti verildi ki bundan ziyade serbesti olamaz. Bir kere muharebe bitsin, müsaleha olunsun da çok söyleyeceğimiz vardır. Bağırıp çağıracağız. Şu vaktin nezaketi hasebiyle kesret-i kelimadan ihtiraz olunmalıdır.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bir yerine cevab vereceğim: Hürriyet dediği vükela aleyhine idare-i kelim etmek değildir. Bu makule şeyi her vakit söylemeğe hazırız. Bunu kabul etmem; çünkü hürriyet demek her şahıs kendi hukukunu ahrarane muhafaza eylemek demektir. Yoksa vükela aleyhine söylemek demek değildir. Vükela aleyhine söz söylemeğe gelince: Biz de söyleriz.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Hak veriririm. Bende inad yoktur. Hakkaniyeti ararım. Nerede bulursam orada dururum ve tebaiyet ederim.

5- Âşar Meselesi

Nakkaş Efendi (Suriye): —(Atiz-zikr varakayı kıraat eder:) Efendilerim, refik-i muhteremimiz Daviçon Efendi'nin dünkü gün irad ettiği nutukta âşarın emaneten idaresi halinde varidat-i miriye kullu tedenni arız olacağı emsali delaletiyle meczum olduğundan suret-i uhra ile tahsilini ihtar eylediği misillü varidat-i mezkure maktuan mültezimine suret-i ihalesinde tekevvün etmekte bulunan müşkülât ne derecede olduğu cümlelerin malumudur; binaenaleyh sureteyn-i mezkureteynden sarf-ı nazarla başka münasib suretle idaresi elzem bulunmuştur; binaenaleyh bendeniz tasavvur eylerim ki suret-i maktuada ahali üzerine bırakılsa cümlesinden ziyade efved ve ehven olacaktır. Suret-i maktuada ise tahmis kaidesi icra olunur; yani her bir karyenin beş senelik âşar varidatı kaç kuruşa baliğ olur ise humsü mal-i maktu olarak sene besene ol kariye ahali tarafından tahsil olunur. Şu kadar ki bu usul dahi bazı mahazirden hali kalmaz; yani bereketli ve gümrak senelerde fellah ve ahali ol malı verirler; lakin kaht ve ikbalsiz bir sene tesadüf ederse

mal-i mezkur ol senede verilemez, bakaya olarak ertesi seneye kalır ve bunun ile mal-i miri telef olur. Fakat bunun da çaresi vardır ve olmazsa bile sair mahazirden eslem ve ehven olduğundan yine bu tarik cümlesinden ensebdir; binaenaleyh bu suret heyet-i celilede tensib görülür ise bunun için devletçe bir kanun ve nizam yapılmak için mahall-i icabisine şimdiden ihtar olunmasına muvafakatınızı rica eylerim.

Reis: —Daviçon Efendi'nin irad ettiği makale encümen-i mahsusuna havale olunmuştu. Bunu da birleştirmek üzere oraya havale edelim mi?

Heyet: —Pek âlâ!

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bazı âzâ-yi kiram benim söylediğim makalenin sırası değil buyurdular. Âşara müteferri bir maddedir; bunun için nihayet iki, üç aya kadar memur çıkacaktır. Ya bu suretle ya şu suretle...

Ne hal ise. Şimdiden teşebbüs etmeli. Sırası değil, diye buyuran zevat bu misillü idarede bulunmamıştır.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Sırası değil diye bendeniz söyledim, yani benim söyleyeceğim sırası değil dedim; Nakkaş Efendi için değildir; çünkü ben adabı bilirim. Kendisi Suriye mebusu. Hepimiz bir memleketten, yani yolsuz bir şey söylemişsiniz değil. Benim sıram gelmediğini söyledim.

6- Rusçuk'daki Yolsuzluklar

Agob Efendi (Tuna): —Memurların hatiat ve su-i istimalatı hakkında cereyan eden mebahis üzerine bedeniz dahi Tunaca meşhudum olan ahvali bir nebze beyan ile rüfeka-yi kiramı haberdar etmek istedim. Malumdur ki, Tuna vilayeti birinci vilayet olup devlet ve millet tarafından milyonlarla kuruşlar sarfiyle gösterilen bunca fedakarlıklar üzerine nefsi Rusçuk'da zükur ve inas için mükemmel ıslahhanelerle marangoz ve demirhaneler ve fabrikalar ihdas ve matbaa-i amireye muadil koca bir matbaa ve eytam ve menafî sandıkları tesis olarak bunların her birinin ayrı ayrı külliyetli sermaye ve mahsus idareleri olduğu halde şimdi acaba bunlar ne oldu? Cümlesi mahvoldu, gitti! Düşman istila etti? Hayır! Rusçuk el'an elimizde ve Rusya ilan-ı harbden hayli sonra Tuna'yı geçip Rusçuk'u topa tutmazdan evvel hiç olmaz ise âlât ve edevatı şeylerle sandıkların bir emin mahalle nakliyle hıfzı mümkün iken top atıncaya kadar haliyle bırakıldı. Tamam gürültü koptu. Matbaa

idaresi defterlerini yaktı! Eytam sandığı zabtiyeler tarafından kırılıp nukud-i mevcudenin nısıfı sirkat olundu! Geçen sene Avrupa'dan 300.000 kuruşa celb olunan çuha fabrikası edevatı henüz sandıkları açılmaksızın mahvolup gitti! Tuna defterdarı sekiz seneden beri mütemadiyen orada olup vilayet-i mezkurenin kaffe-i ahvaline muttali olmuşken Tuna gibi muamelatı kolay bir vilayetin tahsilatına ne derecelerde çalışıldığı şununla dahi istidlal olunabilir ki bugün milyonlarca emval-i hazine mültezimler zimmetlerinde çürüdü kaldı; hatta ağnam rüsumu her sene mart ibtidasında tadad ve tahsil olunagelir iken adem-i takayyüd hasebiyle ağnam varidatının bir kısm-i azamı dahi düşmanın tecavüzüne değin aranılmadığından devlet bundan külliyetli mutazarrır oldu. Şayan-ı dikkat olan bir ciheti dahi bugün düşman Tuna'nın her tarafını istila etmişken vilayetin bir kısmı Şumnu'da ve diğer kısmı Rusçuk'da olup mahakim ve orman memurları ve ketebenin işleri olmadığından bunlara beyhude maaş verilmektedir. Bunlar şimdiki halde nasıl ki işten varestedirler, muvakkaten maaşlarını kat'ı dahi münasib zannederim. Şundan hasıl olacak meblağ-ı mahalli ile gözümüzün bebeği gibi sevdiğimiz neferat-i şahanenin tedahülde olan maaşlarının verilmesi ve bâlâda arz eylediğim üzere eytam sandığını kırıp nakd-i mevcudunu sirkat eden zabtiye Rüstem Çavuş, Vali Ahmed Paşa hazretleri tarafından cezasının tayiniyle bundan üç ay evvel zabtiye nezaret-i celilesine gönderildiği halde çavuş-i merkumun her nasılsa sebili tahliye kılındığını buraya geldiğimde gördüm! Böyle bir sarıkın ne suretle tahliye edildiğinin de nezaret-i müşarüni-leyhadan sual olunmasını niyaz eylerim; çünkü şu sandıktan sirkat eylediği akça saçı bitmedik yetim akçasıdır.

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Tensib ederseniz, birkaç fikrayı havi- dir, layiha encümenine havale edelim de bir fikra-i mahsusunu zabtiye nezaretine gönderelim.

Heyet: —Pek âlâ!

Mecidiye Efendi (Konya): —İçinde yalnız zabtiye keyfiyeti hemen zabtiyeye beyan olursa olmaz mı?

Reis: —Encümen bir şey yazar, heyete verir; eğer istizah iktiza eder ise icra edilir.

Agob Efendi (Tuna): —Malum-i seniyyeniz, rüfeka-yi kiramdan niyaz ederim, bunlar saç bitmedik yetim malı!

7- Muhacirlere Yardım

Reis: —Pek âlâ! İdare-i muhacirin tarafından gelen bir muhtasar pusula okunsun.

(Davıçon Efendi şu iane pusulasını kıraat eder:)

56.266,50	Liman kumandaniyle şura-yı bahriye riyaseti ferikan-i kiram ve liva paşa hazaratı.
200	Mabeyn-i hümayun hademe-i hassa feriki Necib Paşa hazretleri.
500	Suriye mebusanından Nakkaş Efendi
3.000	Beher sene muharremde tekayaya verilen atıyye bedeli olarak (evkaf nezaret-i celilesinden)
2.000	Âyandan atufetlu Mihran Beyefendi hazretleri (def'a-i saniye)
45.173	Nizamiye sanayi alayının birinci ve üçüncü taburları zabitan ve ümerasiyle efradı taraflarından
85.445	Üç anbarlı süvarisinden binbaşıya kadar ve kolağasılıyla yüzbaşılar tarafından
2.000	İane-i muhacirin encümen âzâsından ikinci kurena-yi hazret-i şehriyari atufetlu Osman Beyefendi
1.984	Rüsumat muhasebe başkatibi ile refakati ve tütün fabrikalar memurlariyle fabrikatörü
500	Kosova mebusanından Rasim Beyefendi
10.000	Şura-yı Devlet reisi devletlu Kadri Paşa
209.468,50	Yekun
533.349,00	Evvelki yekun
746.381.60	Yekun

Heyet: —Teşekkür ederiz!

Davıçon Efendi (Yanya): —Bazı zevattan encümene eşya gelmiş. Defterini kıraat edelim mi?

Heyet: —Kıraat olunsun.

(Eşya-yı ayniyenin defteri kıraat olunur)

Basma	Amerikan	Dokuma
Top	Top	Top
25	25	5 Mösyö Fındıklıyan
45	45	10 Docezade Yuvar Efendi
50	50	10 Mösyö Kamanto
10	10	2 Arslan
100	0	0 Mösyö Tirop
0	0	2 Mösyö Lökâvi

200 tane şamdan Nacrasali

Reis: —Heyet-i Mebusan'ın himmetine iştirak etmek isteyen zevatın esamisi heyette yad olunması bais-i memnuniyetleri olacaktır.

Manok Efendi (Haleb): —Heyet-i kiram cümlesi gazete okurlar, (iane pusulası da kıraat olunur; gürültü ve teşekkürler)

Daviçon Efendi (Yanya): —Bu encümenin küşadiyle beraber burada verilen karar haftada bir defa encümenin muamelatı heyet-i umumiye arz olunmak üzere idi. Bir gün tahsis olunmuş idi. Bugün buna muğayir bir takım söz söylendi. Okunması caiz değil, diye bir emir var ise makam-ı riyasetten beyan olunsun. O vakit biz de bir daha okumayız ve illa okunacaktır.

Heyet: —Okunsun!

Daviçon Efendi (Yanya): —Bu, herkesi teşvik içindir.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Evelce verilen kararda bulunan mebus efendiler okunması reyindedir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Encümenimizin ettiği sarfiyatın mikdarı nedir? Hesabını anlamak isteriz. 700 bin kuruş gelmiş. Ne kadar sarf ettiler ne kadar mevcud-i sanduk var? Bunu bilmek isteriz.

Daviçon Efendi (Yanya): —Nakkaş Efendi'nin hakkı var.

Reis: —Önümüzdeki hangi gün? Encümenin muamelatını arz edeceğimiz gün sarfiyatı dahi beyan olunmak lazım gelir.

Daviçon Efendi (Yanya): —Efendim, sebebi ni beyan edeyim: Şimdiye kadar...

Reis: —Sebebinin sormuyorlar.

8- Bir Liman Ücreti Meselesi

Daviçon Efendi (Yanya): —Efendim, sebebi sarfiyatın arkası alınmadığından gösterilmemiştir. Muhasebe usulünce böyledir.

Agob Efendi (İstanbul): —Dünkü gün Kuriye Doryan'da bir şey gördüm: Burgaz'dan naklolunan muhacirini hamil bir gemi Fiskoli isminde kaptanlı diğer bir yelken gemisine tesadüf eder; fena surette fırtınaya tutulmuş görür. Beraber alıp (N.y.e)¹⁹⁷ adasına kadar götürür. (N.y.e) adasında muhacirin ile dolu olduğu halde diğer bir gemi bulur, perişan olduğu halde, (N.y.e) adasında kaptan (Niforto) mu derler, ne derler, bilmem, liman memuru var imiş; kendilerinin nizamı iktizasınca gelen gemiden para alırlar imiş, bu muhacirinle dolu olan gemiden 20 lira almış. Bunu gazete ilan ediyor. Bunu makam-ı riyasete arz edelim de bahriye nezaretine bir tezkire yazılıp istizah-ı madde olunsun.

¹⁹⁷ Arab harfleriyle böyle dizilen kelimenin (iğne) olması muhtemeldir. —H. T. Us.

Heyet: —Evet, evet!

9- Ne Kadar Okuyan Var?

Manok Efendi (Haleb): —Maarif hususunda birçok şeyler geçti. Bu bâbda bu heyet-i kirama arz edeceğim pek çok sözlerim var. Bunun icrası için maarif nezaret-i celilesinden istizah olunsun ki taşralarda her vilayetin zir-i idaresinde bulunan mahallerde ne kadar halkımızda ne kadar okuyan ve yazan varsa gelecek sene için bir istatistik yapılsın. Ona göre teati-i efkar olunsun. Bunu ihtardan muradım heyet-i kiram kabul ederse bunu sadarete bildirilmesini rica ederim. Bu bâbda olan mütalaa-i mufassalamı beyan edeceğim.

Reis: —Bu bâbda mütalaanız varsa tahriren verilir, heyete arz ederiz; ba'de icab eden mahalle havale edilir.

Mustafa Efendi(?): —Arzuhal encümeninden çıkan arzuhaller müsaade buyursanız da okunsun; zira sahipleri sırlanıyor.

Reis: —Pek iyi, efendim, fakat bugün usul-i muhakeme kanunundan bir müddetçik sarf-ı nazar ederiz de... Şimdi saate bakalım. (Saate bakar) Saat 10. Tensib ederseniz, cumartesi günü ne kadar arzuhal var ise onları ve ondan sonra usul-i muhakeme kanununu okuruz.

Şimdilik Rasim Beyefendi'nin bir şeyi vardır, onu ifade etsin de ondan sonra...

Abdül Bey (Yanya): —Layiha encümeninin bir şeyi gelmedi? Tecemmu etmiyor mu?

10- Devlet Erkanında Sebat Lüzumu

Rasim Bey (Edirne): —Ahval-i hazıra-i harbiye Dersaadet'i dahi tehdid ettiği münker değildir; maamafih heyet-i hükümet için, belki cümlesi için sebat lazımdır ve bazı yerden işittiğime göre vükeladan bazıları haremlerini Dersaadet'ten harice çıkarmış; hatta defter-i hakani nazır¹⁹⁸ haremini ya çıkarmış veyahut çıkarmak üzere imiş; eğer bu sahih ise bütün bütün ahaliye dehşet verir ve telaşa düşürürüz. Bu hususça her ne kadar bizim için bir tehlike görülmekte ise de başka yerde görülmemiş değildir; eğer kendi vukuat-i sabıklarımızı düşünersek şimdi Timurlenk vakası gibi veyahut Kosova sahrasında 28 kişi kalıncaya kadar padişahlarını muhafaza etmiş olan Osmanlıların zamanını düşünersek biz hiç daha tehlikede değiliz! Eğer şimdi heyet-i hükümet sebatsızlık ederse bütün

¹⁹⁸ Nazır İzmirli Mustafa Efendi.

bütün bize adeta bir havf ve haşyet celb etmek isterler demek olur; eğer heyet-i umumiye tensib ederse makam-ı sadarete bir tezlere yazılsın.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Buna dair bir malumatım var. Rasim Bey'in buyurduğu pek yolunda ve cümlesi lazımdır ve filvaki vükela hazaratı şecaat ve sebat göstermelidir ki cümle ahaliye de sirayet etsin. Birkaç gün evvel defter-i hakani nazırında idim. Gördüm ki bir telaş var. Nedir? dedim. Bizim harem bir parça keyifsizdir. Acaba tebdil-i hava ettirsek olmaz mı? dediler. Bunun üzerine gönderiyorlar demek oluyor. Onun için malumat veririm.

Ragıp Efendi (Aydın): —Dedikleri gibi hareminde bir keyifsizlik var idi; fakat harice çıkmadılar. Yalnız haremini yalaya gönderdiler.

Şefik Paşa (Selanik): —Keyifsiz olduğu halde gönderebilir, efendim.

Reis: —Böyle haber verilir; lakin biz de bir vakit memul etmeyiz ki erkan-i devlet sebatsızlık etsin. Elhamdülillah, o derece öyle havf ve haşyete gelecek bir hal de yok. Öyle yapıp da halkı, maazallah, bütün bütün bir azim felakete düşürmek gibi hallere de düşürmeği kabul etsinler; bunu ummayız. Bunun için hususi bazı hallerden dolayı mecburiyet-i sahiha üzerine böyle bir şey olacak olursa ona bir şey diyemeyiz; binaenaleyh tensib ederseniz bunu geçelim.

Heyet: —Geçeriz, efendim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Ve hatta kendilerinin çok sebatlarını gördüm; ama, maa-fih itiraz için söylemedim.

Reis: —Elbette, şübhe yok, böyle bilinmez. Vukuattan haber vermekte beis yoktur.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bendeniz bunun için söyledim.

11- Batumluların Arzuhalı

Reis: —Bazı arzuhal var. Tensib ederseniz okunsun.

Nafi Efendi: —Batumunki okunsa evvel... (Arzuhal okunur)

Bir mebus: —Orası nazik bir noktadır. Orası Redif Paşa hazretlerinin vaktinde Derviş Paşa az yolsuzlukta bulunmadı, pek çok hasarat etti.

Reis: —Kim? Derviş Paşa mı? Bazı orada olanlardan tahkik olundu. Şimdi öbür nokta kaldı. Orada şimdi Derviş Paşa hazretleri var. O noktadaki bir müşire de dokunulduğu halde sair mahallerde olanlar da belli. Yine oldukça muka-

vemet ediyor. Bir şey üzerine olmalı...

Bir mebus: —Bendeniz Samsun'a geldiğim vakit müzakerat oldu. Orada Osman Paşa var imiş. Asakir-i muavene toplamış. Ya 8000 ya 6000 mevcudu var. Rusya'nın çok imdadı gelmiş. Askerler de söyledi. Yine o havalide askerler şimdi o noktada, orada sebat ediyor. Yine irade efendimindir.

Reis: —Elhamdülillah, orada kuvve-i mevcude-i askeriye belagan ma-belag bir derecededir. Öyle 5000-6000 değil; nizamiye 30 bin'den mütecaviz. 40 bin var. Malum; fakat onların ümerayı mahaliyeye ettiği hakaret de malumdur. Kabil-i inkar değildir. Bu Çürüksulu Ali Paşa orada 3000 kişi ile 30 bin Rusyalıya müdafaa etti, mukabele etti. Beş aydır burada han köşelerinde sürünüyor! Onun sırası geldikçe, mebusan tahkik eder; fakat bu günkü gün yalnız bunun suret-i tebliği ile iktifa olunması teklif olunursa...

Heyet: —Pek âlâ!

Bir mebus: —İfademden murad burasıdır.

Reis: —Ne ise, onların zamanı gelecek. Şimdi âzâ-yı kiram ondan sarf-ı nazar ediyor; onun için bir tebliğ ile iktifa olunur, sonra yoluna girer.

Agob Efendi (İstanbul): —İleride icabına bakılmak üzere şimdi tebliğ olunsun.

12- Bir Seçim Mazbatası

(Bunun üzerine Kayseriye mebusu Agob Efendi'nin intihabnamesi kıraat edilir.)

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Mebusluğu tasdik olunuyor. Anlaşıldı, ya.

Heyet: —Evet, efendim.

Reis: —Dahiliye nezaretine bildirilsin ve kendisine de mucibince tezkire yazılarak davet olunsun, memuriyetine devam etsin.

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Saat 10'da bu günkü meclisimiz hi-tam bulmuştur. Cumartesi günkü ictimada arzu-haller kıraat olunacaktır.

On Yedinci İnikad*

22 Muharrem 1295 — 14/26 Ocak 1293/1878
CUMARTESİ

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2101, 7 Şubat 1293.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bu günkü meclisimiz saat yediyi çeyrek geçerek açılmıştır. Geçenki meclisin zabtı okunsun.

(Zabıt kıraat olunur)

Reis: —Zabıt hakkında bir mütalaa var mı? (Bazı zevat irad-i makal için ruhsat taleb etmekte).

Reis: —İbtida zabta dair bir şey varsa onu söyleyiniz. Makalat-i saire zabıt tasdik olunduktan sonra irad olunur. Şimdi zabıt hakkında başka bir mütalaa var mı? (Yoktur yoktur sadaları) Şimdi sair müzakerata girişmezden evvel birkaç telgraf vardır, kıraat olunsun.

2- Gelen Evrak

1- Bedel-i Nakdi Hakkında

(Kur'a neferleri için verilen ellişer lira¹⁹⁹ bedel-i nakdi hakkında Trabzon'dan gelen telgraf kıraat olunur.)

Reis: —Eğer tensib eder iseniz, madem bu bir istidadır, bir kere de usulümüz veçhile arzuhal encümenine gitsin, orada bir kere mütalaa olunsun; ondan sonra icabına bakılır.

Ohannes Efendi (İstanbul): —Bu madde hakkında bir nizam-i askeri vardır. Oraya müracaat olunmadan bir şey yapılmak icab etmez.

Reis: —Bu makule mülahazat encümenince nazar-ı dikkate alınarak ve bab-ı seraskeriden icab eden tahkikat icra edilerek heyete arz olunur; bi-naenaleyh bunu encümene havale edelim mi?

Heyet: —Edelim!

2- Damga Resmi Hakkında

(Resm-i damgaya dair bir madde hakkında Denizli muhbiri Hacı Hüseyin imzalı bir telgraf okunur.)

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): — Geçen sene bir kaidemiz var idi. Bu makule bir muhbir ve vekil tarafından verilen istidaları kabul etmiyor idik; çünkü bu adamlar kendi kendilerine böyle bazı iştikalar ediyor; ahali istida etsin, merciine müracaat etsin de ondan sonra...

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (İstanbul): —İzah-ı madde etmeli, efendim. Bu bir muhbir olmakla ne zarar var? Böyle meskutün anı bırakılmaz. Hazır, bedava bir muhbir haber veriyor.

Nafî Efendi (Haleb): —İsmi tayin etmeyen muhbirin âdi kağıdını kabul etmeyeceğimiz bedihidir; ibtida merciine müracaat etmeli. Mer-ciine müracaat edip etmediğini bilemediğimizden böyle bir müsted'inin arzuhalini, varakasını kabul etmemekte mazuruz, zannederim.

Reis: —Şimdi bunun mündericatından anlaşılıyor ki merciine müracaat yahut beyan-ı malumat olunmadı; çünkü ihbar ediyorum, diyor.

Sadi Efendi (Haleb): —Doğrudan merciine müracaat etmeyenlerin arzuhallerinin kabul olun-

199 Vakıf gazetesinin zabtına göre (kaime) yerine (sikke-i halisa).

mamasına karar buyurdunuz; ancak encümene havale olunduğu halde orada tahkik olunur, o arzuhal kabul mü, değil mi? Merciiine müracaat etmiş mi, etmemiş mi? Cevabı oradan verilir.

Reis: —Bu halde encümene havale olunmasını tensib ediyor musunuz?

Heyet: —Evet, evet!

3- Bolu'da Bir Arazi İhtilafı

(Beş sene evvel satın aldığı bir arazi maddesine dair Yusuf imzalı bir telgraf kıraat olunur.)

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Bolu'da böyle bir dava vuku bulur ise... (Diyecek beyan-ı rey etmiş ise sadası işitilmediğinden biz-zarure zabt olunamamıştır.)

Reis: —Tensib ederseniz, bunu encümene havale edelim; çünkü ne suretle olursa kabil olmaz.

Heyet: —Pek âlâ!

4- Elbistan'da Kur'a İşinden Şikayet

(Elbistan kur'a işinde karışan fesada dair Maraş'dan çekilen bir telgraf okunur.)

Reis: —Malumat var mı, efendim?

Sadi Efendi (Haleb): —Evet, efendim; bu madde Maraş'da birkaç ay kadar evvel cereyan etti. Haleb vilayetinde birçokları iştila etti; çünkü kur'a firarisinden birçok âzâ nâkîd olarak pek çok adamlardan para aldılar, salıverdiler. Esas bu! Bunun için vali paşaya müracaat ettiler. Haleb valisi dahi Maraş'ın mutasarrıfına emir verdi ki bizzat gidip bu işi tahkik etsin; nasılsa kışlar münasebetiyle mutasarrıf gidemedi. O halde ahali sızıltıyı geriye bırakmadılar. Bu husus için mutasarrıf ve kaymakam ahaliden bir iki bin lira kadar aldıkları mütevatterdir. Harıl harıl istida ediyorlar. Sekiz aydan beri bu davayı ediyorlar.²⁰⁰

Reis: —Bu halde encümence serian bunun icabı her ne ise yapılarak Babıali'ye arz etmek üzere encümene havale edelim. Neticesini çar çabuk bildirsın.

Heyet: —Pek âlâ!

Sadi Efendi (Haleb): —Bu asker maddesi, redif maddesi, müstahfız maddesi için eyaletlerde alınan paranın hadd ü hesabı yoktur. Pek çoktur. Bu işlere bakılacak ise heyetçe, devletçe bir güzel tedbir edip her şeyi aramalıdır.

Reis: —Şimdi, efendim; ihbar olunan keyfiyet budur. Umumu üzerine tahkikat maddesi

elimizdedir; fakat hasbel-hal bu makule hususatı bir müddet tehir edelim, denmiş idi; fakat madem ki bu ihbar edildi. Tayin-i madde ediliyor. Tensib ettiğiniz halde Babıali'ye arz edelim mi?

Heyet: —Evet, evet!

Daviçon Efendi (Yanya): —Bu karar pek güzel; fakat Sadi Efendi'nin ifadesi dahi yazılmalı.

Reis: —Tabii!

5- Trabzon'da Askerlik İşleri

(Trabzon'dan alınan kur'a neferatının sinni müsaid olmadığı gibi orduya sevk olunmak istenildiğinden ya mahallinde topçu sınıfında istihdamı veyahut bahriyeye verilmesi hakkında mahallinden mevrud telgrafname okunur.)

Salim Efendi (Kastamonu): —Bu misillü alil ve sinleri gayr-i müsaid olanları mahallinde kur'a meclisinde bakarlar, almazlar; bu adamları madem ki almışlar, sinleri müsaid imiş demek olur.

Reis: —Bunda bir hikmet olmalı. Tensib ederseniz bu makule hususatın mercii bâb-ı seraskeridir. Oradan bir kere tahkik-i keyfiyet edelim. Neticesi nedir? Anlaşıp ona göre icabına bakılsın.

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Bu halde bâb-ı seraskeriye gönderilmek üzere makam-ı sadarete yazılsın.

Nafi Efendi (Haleb): —Bâb-ı seraskeride bilmezler. Burada bâb-ı seraskeriden bir memur var; fakat oranın vücuhundan ve muteberanından bir meclis vardır. Arkadaşımızın buyurdıkları gibi orada muayene ederek eksik çıkarsa yine icabına bakarlar. Bu nizam dairesinde şimdi bâb-ı seraskerice ona dair malumat olmayacak. Yalnız vilayete bildirmek kafidir.

Mustafa Efendi(?): —Bu vazife bâb-ı seraskerindir. Buradan oraya gider, tahkik olunur.

Rasim Bey (Edirne): —Bâb-ı seraskeriye çok defa müracaat olunmuş; bunun için müracaat etmek mi lazım gelir? Ne münasib görülürse encümene havale buyurursunuz, encümende müzakere olunsun.

Sadi Efendi (Haleb): —Rasim Bey'in buyurduğu doğru ise de bu bir mevadd-i mühimmedir. Heyete ve makam-ı âlînize ahali müracaat etmiş. Bundan evvel de 45 kere hükümete ve belki serasker paşaya da bin defa müracaat etmişler; bunun için pek çok şikayetler oluyor. Bir semere görülüyor. Nihayet bu zamanda bu makama tabidir.

Reis: —Demin söylendiği gibi makam-ı seras-

²⁰⁰ Vakıf gazetesinin zabtına göre Elbistan kaymakamı Nakib Ağa'dır.

keriye göndermek üzere Babıali'ye gönderelim mi, efendim?

Heyet: —Evet, gönderelim!

6- Zahire ihracına Müsaade İsteği

(Zahirenin harice ihracına müsaade buyurulmasını müsted'i Dıraç'dan sekiz imzalı bir telgrafname daha kıraat olunur.)

Reis: —Bir müddet zahirenin harice ihracı memnuiyetinin kaldırılması istirhamından ibarettir.

Mustafa Bey (Selanik): —Bizim hükümetimiz yalnız men eder. Bundan ahali, ne zarar edecek; onu düşünmezler. Bunu Babıalice serian icra etsinler; zira ahalinin malı çürüyor. Ne kendilerine faydası var ne de devlete! Ezcümle Selanik'te de yapmak isterlerdi. Biz mani olduk; eğer biz mani olmasaydık yaparlardı. Ahaliye külli zarar olurdu.

Şefik Paşa (Selanik): —Vakıa zahirenin çıkmaması ahaliye zarardır.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu şeyler bazı tecrübelerle sabit oluyor. Efraddan bazıları memleketimizin ihtiyacını, zuretinin bilmedikleri cihetle üç beş kişi bir yere gelip buraya telgraf ile istida ediyorlar. Hep menafini düşünüyorlar. Satıcılar memnuiyetin açılmasını iltizam ediyorlar; bunlar bir layıkıyla anlaşılmadıkça buradan bir hüküm verilmesini bendeniz layık ve muvafık-i hal göremem; Babıali'ye güzelce yazılmasını muvafık görürüm; agah olsunlar. Elbette onlar halka muzır olan şeyleri def ve menafilerini celb için düşünürler, ona göre izin verirler.

Mustafa Efendi (Selanik): —Bu memnuiyet ekseriya bazı valilerin enteresosuna hizmet ediyor; mesela buradan böyle ilan olunuyor, sonra Avrupa ile kontorato edilen zehair müstesnadır deniyor. Bunlar su-i istimal olunuyor. Biz tecrübe ettik. Geçen sene buraya yazmışlar ki eğer biz idare etmez isek vilayet aç kalır; halbuki Selanik vilayeti pek büyük bir vilayettir. Orada muhatarra pek çok olur. Zahirenin harice ihracı men'ini müteakib bir güne hasıl olabilir; fakat tüccardan bazısına verilen müsaade o kadar vâsidir ki vilayet dairesinde hasıl olan zehairi mütemadiyen kaldıracak olsalar yine bitiremezler; hakikaten biz Avrupalı'ya verilen müsaadeye niçin mecbur olalım? Biz aç kalıp da Avrupalı'yı mı doyuralım? O demek değil mi? Bu müsaadeyi Avrupalılar kuvvet -i galibesinden mi ediyorlar?

Filib Efendi (İşkodra): —Geçen sene onla-

rın da mallarını mağazalarında kapatıp Avrupa'ya ruhsat vermedikten başka bizim İşkodra tarafına götürmelerine bile ruhsat vermediler.

Reis: —Asıl düşünücek madde bu istidayı Babıali'ye mi göndereceğiz? Encümende mi bakacağız? Yoksa evvel be-evvel zabtiye nezaretinden almak için yazıp oradan gelecek izahat üzerine malumat alıp ona göre mi rey beyan ederiz?

Abdül Bey (Yanya): —Bu bir meseledir. Umum için bir karar verilecek. Tensib olunursa iki üç gün daha tehiriyle umum için bir karar verilsin. Bu sahil hakkında bazı şeyler var ki mümkün değildir; sonra umuma ruhsat verilir. Yok, başka türlü olursa hiçbir sahilden zahire çıkmaz.

Reis: —Tensib olunursa, devletçe mahzur olduğu halde zahirenin harice ihracı muzırdır; vakıa men-i ihracat ahalice de muzır olduğunda iştibah yoktur. Devletçe bir iyice tedkik olunsun; hakikaten muzır olduğuna kendilerince yakın vukuf hasıl olursa verilen emri geriye alabilirler; artık sabıkta hata mı ettiler? Etmediler mi, ne oldu? Sonra düşünülecek bir şeydir. Acaba ne için bunu men etmişler? Şimdi acaba kaldırılması kabil değil midir? Bizim Heyet-i Mebusanca bu malum olmayıp heyet-i idarenin bileceği keyfiyettir. Tensib olunduğu halde, sahihan bir mahzur yoksa... Çünkü bu makule zehairin men-i ihracatı görülüyor ki memleketçe bir zarar getirdi, bir fayda getirmedi; binaenaleyh buna bir karar versinler. Gerek buna ve gerek mevaki-i saireye emir versinler, yoksa bunu, esasen öyle tahkikat ile uğraşılması bir fayda vermez, zannederim. Encümen yahut ahar bir şube tahkikat ile neticesini nereden anlayacak? Elbette hükümet bilecek.

Abdül Bey (Yanya): —Heyet bilmezse hükümet daha iyi bilir. Buyurduğunuz zahire ihracatı memnuiyeti ahaliye gadr olur. Biz de biliriz. Açık söyleyelim ki bu günlerde müsaleha olursa zahirenin çıkarılmasına her taraftan ruhsat verilecektir. Biz parasız, pulsuz kaldık. Bir para varsa o da zehairdendir; yok, eğer muharebe devam eder ise ruhsat verilemez; bunun için teklif ettim heyete ki iki gün kalsın.

Reis: —İşte onu devlet düşünmez mi?

Rupen Efendi (Edirne): —Bendeniz Abdül Bey'in ilk teklifini edeceğim. Bunu bu iki gün alakoymalı. Müsaade buyurursanız idareye gönderelim. Bu idarenin hata içinde hatalarını gördük. Biz men etmiş olmayalım. Şimdiki halde dursun; çünkü tecrübe ile gördük ki Edirne'de,

Tuna'da başka yerlerde bir takım zahirelerimizi, orada akıllı bulunan bazı valiler, memurlar Babialı'yi teşvik ediyor. Bunlara ruhsat verelim. Bir takım kimseler ya bilmediklerinden ya garazından men ederler. Şimdi Mosko'fun elinde kaldı; onun için buna hiçbir karar verilmeyip birkaç gün alakoyalım.

Reis: —Efendim, bunu tehir edelim mi?

Heyet: —Edelim.

Aliş Paşa (Tuna): —Cevdet Paşa hazretleri bunun fenalığını kumandanlara haml ediyorlar. Rupen Efendi de orada idi. Bu zahirenin memnuiyet için kendileri söylediler. Bunda kumandanlar çok hata ettiler, ısrar eylediler; biz dahiliye nezaretinde iken pek çok çalıştık, bunu çok söyleştik; şimdi bir takım külliyetli zahirelerimiz düşman elinde kaldı, dedi.

Reis: —Tamam! İşte mebusan bu gibi malumatı saklamalı. Bu makule malumatı ihtiyat ihtiyat çantasında hıfz etmeli. Zamanı gelecektir, lazım olur.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Bu tehiri bir usul-i adilane altına almalı.

Reis: —Bu bahsi geçelim, efendim.

7- Mardin Tahrirat Müdüründen Şikayet

(Diyarbakir valisi İsmail Paşa'nın zamanında tard olunup muahharen Mardin tahrirat müdürlüğüne gönderilen Fettah Efendi'nin bazı fenalıklarına dair Mardin'den gelen bir telgrafname kıraat olunur.)

Reis: —Diyarbakir mebusan efendilerinde bu bâbda bir malumat var mı?

Mesud Efendi (Diyarbakir): —Buna dair pek çok şeyler söylendi; fakat bendenizin malumatım yok.

Reis: —Arzuhal encümenine havale edelim mi?

Sadi Efendi (Haleb): —Arkadaşımız Mesud Efendi'nin ifadesine bakılırsa, sahihan bu adam iyi bir adam değildir. Kendileri böyle şeyleri bilmiyorlar; fakat pek çok söylendiğini söylüyorlar. Bu yolda bulunduğu söylendiği halde demek olur ki bu adam bir fücür adam imiş.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Bu Fettah Bey'i bendeniz iyi bilirim; çünkü bendeniz de Diyarbakirliyim. Bu Fettah Efendi dedikleri, katib ve müsteid, pek dirayetlidir; ancak Mardin kazasından kazandığı 80.000 kuruştur.

Reis: —Tensib ederseniz iktizasının icrası için makam-ı sadarete gönderelim.

Heyet: —Gönderelim.

8- Bartın Kerestecilerinin Dileği

(Ahval-i hazırardan dolayı sikke-i halise ile kaime beyninde pek çok fark olduğundan ve kasabalara getirilen kereste resm-i gümrüğü için sikke-i halise taleb olunduğundan bahisle ya resm-i gümrüğün aynen ahzı veyahut kaime kabulü hakkında Bartın'dan 15 imzalı telgraf okunur.)

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Kaime fiyatıyla alınmış bir mala sikke-i halise ile rüsumat verilirse o mal helak olur. Hemen doğrudan doğruya Babialı'ye yazmalı.

Abdül Bey (Yanya): —Nizamın iktizası rayicin fiyatından başka bir para almağa hakkı yoktur. Ya rayiç üzere rüsumunu alacak yahut sikke-i halise olursa aynen. Bunun üzerine tezkire yazılsın, tamim olunsun bütün rüsumatlara: Şöyle, şöyle oluyor.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Rayiç üzere gümrük almaklığa hakkı yoktur. Gümrüklerin tarifeli malları var, tarifesiz malları var. Biz işin hakkaniyetini biliriz ki şu kaime ile alınan maldan sikke-i halise ile gümrük alınması mugayir-i adl ü hakkaniyettir, zannederim.

Salim Efendi (Kastamonu): —Eğer dediği sahih ise gümrük emanetinden sorulsa olmaz mı? Bunlar bir zulüm görmeseler idi buraya telgrafi çekmezler idi. Rüsumat emanetine yazılacak tezkireye bu fıkra ilave olursa ki, madem bunlar aynen vermeğe kail oluyorlar ve nizam da müsaiddir. Aynen alsınlar.

Manok Efendi (Haleb): —Bu kereste meselesini encümene havaleye lüzum yoktur. Mal sahibi sızlıyor: Ya kerestenin kaime fiyatıyla değeri bedel-i rüsumu kaime alınmalı, ya sikke-i halise ile ne değerse ona göre bedel-i rüsumu alınmak üzere tezkire yazılmalı. Münasebeti geldi, söylüyorum: Rüsumat memurlarının çokları hadden efsun münasebetsizlikte bulunuyorlar. Kendi ahvallerini ıslaha dikkat etmezler ise vukuatla tayin-i esamiye mecbur olacağız.

Sadi Efendi (Haleb): —Buyurdıkları doğru. Rüsumatın bunu yapması münasebetsizdir; fakat bu taşra rüsumatının su-i idaresi bir acı haldedir. Tüccar bazı vakit rüsumat memurlarıyla uyuşmıyor; eğer uyuşurlar ise asla şikayete haccet kalmıyor. Eğer uyuşmazlar ise şekva ediyorlar. Ben Haleb'den gelirken İskenderun'da beş on gün kadar gümrükte oturdum. Gümrüğün bu kadar ahvaline vâkıf oldum. Böyle şeyler müdür ile tüccar beyninde bir şeyin husuliyle olu-

yor; bunun için her bir şey muhtemel. Bilmem İstanbul gümrüklerinin halini; hatta geçen sene İskenderun gümrük memurları heyetinin 2000 mecidiye sirkatten dolayı olunan iştika üzerine heyeti tebdil ettiler. İştikiyoruz ki bu heyetin hâlâ bir mücazâtı yok. Bu adamlara kendilerine olan iştika üzerine bir şey tebeyyün etmiş mi, etmemiş mi? Eğer tebeyyün etse mücazat görmeliler. Etmemiş olduğu halde niçin öyle olsun? Bu gibi şeyler gümrükte çok bulunuyor ve sızıltıyı da mucib oluyor; bunun izahatını arkadaşımız bulunan Sadık Paşa'dan istirham ederiz, icabına baksın.

Reis: —Bu mesele-i uhra. Buna dair bir şey talep ederseniz, heyetin talebine arz olunsun da ona göre icabına bakarız; şimdi meydanda bir telgraf var. Buna bazı mütalaaların ilavesiyle makam-ı sadarete mi gönderelim, yoksa encümene mi havale olunacak?

Yuvan Efendi(?): —Bana kalır ise rüsumata gönderilsin. Bunu rayiç fiyatından almalı. Malumdur ki üç kuruşa evrak-ı nakdiye ile çarşıda satılan kaç kuruşa, kaç paraya gelirse o fiyattan almalı.

Daviçon Efendi (Yanya): —Yuvan Efendi buyurdular ki bu telgraf evvel be-evvel rüsumat emanetine havale olunsun. Benim iştikiğime göre bu keresteyse? rüsumu başka değil, zannederim; bu sırf maliye işidir.

Reis: —Şurası malum olmalı ki Heyet-i Mebusan'ın mecra-yi kanunisi malum-i sadarettir. İcra-yi iktizasını heyet talep ettiği gibi oradan aid olduğu mahalle gönderilir, iktiza eden şeyler icra olunur.

Abdül Bey (Yanya): —Biraz rüsumat nizamını bilirim; madem ki rüsumattan şikayet olunuyor. Gümrük, ihracattan veyahut ithalattan alınır. Daviçon Efendi'nin dediği kereste rüsumu başka bir şeydir. Madem ki şikayet olunuyor. Gümrük nizamnamesi hükmünce rayiç kaime ise üç kuruş bir kuruş ediyor. Üç kuruş bir kuruş hesab olunacak. Onun üzerine gümrük verecek. Tüccar kabul etmez ise aynen verecektir. Hem çok kereste yoktur.

Reis: —Efendim, biz onun tedkikiyle uğraşmıyoruz. Bu tedkik olsun mu, olmasın mı? Şu karar verilir ise ol vakit malum olur, merciine göndeririz.

Mustafa Bey (Yanya): —Encümen teşkil etmekten maksad böyle şeylere bakıp da heyet-i umumiyeyle böyle şeylerle meşgul etmemek içindir. Bu cihetle bu gibi şeylerin mercii nere ise taayyün etsin, bir saat evvel gönderilsin; eğer her bir hususu biz burada tedkik edecek olursak o vakit işimizi burada göremeyiz.

Reis: —Bir tezkire ile gitsin mi? (Gitsin sadaları) Abdürrahim Efendi makaleniz var idi?

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Suriye Mebusunun İsteddiği Müsavat

Abdürrahim Efendi (Suriye): —(*Kürsi-i hitabete çıkarak:*) Efendiler, arz edeceğim maddeyi söylemezden evvel bir şey söylemek isterim, cüz'i bir şeydir; belki benim söyleyeceğim nutkun meselesi sırası değildir, şimdi lüzumu yoktur denir; fakat Ben Suriye mebusuyum. Bir buçuk milyon nüfusu şamil bir vilayetin mebusuyum. Gerek Suriye'nin ve gerek kendi efkarımı heyete arz etmek mecburiyetinde bulunuyorum.

Efendiler, nev-i insan hürriyet-i şahsiye ile yaşaması bir vâzı-ı münşifin vücudüne mütevakıftır, vâzı-ı münşif dahi hürriyet-i şahsiyeyi temin için zaman ve mekanın kabiliyet ve istidadına göre lazım olan tedabir ve muamelat neden ibaret olduğunu bilmek şarttır. Evet, devlet-i Osmaniye hürriyet-i şahsiye için lazım gelen mevaddı düşünerek ve bilerek bize Kanun-i Esasi ihsan etti. Teşekkür ederiz; bunun hakkında hiçbir

rimiz bir lakırdı söylemeğe hakkımız yoktur; ancak Kanun-i Esasi'den muntazır olan şeyler meydana çıkmaz. Hürriyet-i şahsiye ne ile hasıl olur? Ne ile vaki olur? Müsavat ile olur. Devlet-i Osmaniye bu müsavatı çoktan bize bahş etti; fakat sözle çoktan ihsan etti, ama yoktur! Neden yok? Acaba 600 seneden şimdiye kadar makam-ı sadaret ve makam-ı meşihat, maliye nezareti gibi memuriyetlerce Suriye'den hiçbir zât nail oldu mu?

Reis: —Efendi, bu nutkunuzun nihayetine kadar irada ruhsat veremem; maksad o değildir. Çünkü bu günkü gün millet-i muhtelifenin menasib ve meratibde bulunup bulunmadığı meselesiyle uğraşırsak teşettüt-i efkarı mucib olur. Bu yavaş yavaş olacak bir şeydir. Saded-i ıslahat veyahut hal-i hazırda dair olursa pek âlâ. Başka türlü mezuniyet veremem. Zaman-ı asayište istediğiniz kadar söylersiniz.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Efendim, maksat bu değildir.

Reis: —Çünkü bu fikriniz, maazallahü teala, bir fikir-i acib görünür. Onun için sadedin dahilinde söz söylemeğe davet ederim.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Peki, efendim; saded dahilinde söyleyeceğim:

Bizim Devlet-i Aliyye'nin bekası müsavatın icrasıyla olur. Onun icrasını istirham eyleriz; bizde kaymakam, naib...

Reis: —Yine devam ediyorsunuz!

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Efendim, bu mukaddemattır.

Reis: —Evet, fakat asayiş-i umumiye'yi muhafaza edecek surette mukaddeme tertib olunmalıdır; zira biz burada teşettüt-i efkarı davet edecek sözlerle meluf olmamalıyız; biz yavaş yavaş efkar-ı milliyemizi, ictimamızı, ittihamımızı, gayretimizi tezyid etmeğe davranmalıyız. Bir kere bulunduğumuz hali düşünmeliyiz. Eğer bu suretle devam ederseniz maazallahü teala ittifak değil, şikak ve nifak hasıl olur; onun için bu yolda idare-i kelam etmek iktiza etmez. Hakkıyla ve yoliyle idare-i lisan olunmasını rica ederim.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Makam-ı riyasetten nutkumun ikmal olunması men edildi; müsaade olunmadı, ben de buna razıyım. Bendeniz Suriye'nin ahvalini göstermek istedim.

Reis: —Orası unutulmamalı ki, bütün Osmanlıların mebususunuz.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Hepimizin ne halde olduğumuzu meydana koymak istedim. Bunda da men oldum.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bu muharebe hitam-pezir olur. Bu muharebeye sebebiyet verenler kimler oldukları meydandadır. Biz bunu inkar etmiyoruz. Suriye ve Asya'nın hali ne halde olduğu malumdur.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Bendeniz bunu söylemek istedim; lakin makam-ı riyaset iki üç kere beni men etti ve bu ifadelerimin ceride-lerde basılmasını taleb ederim.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Abdürrahim Efendi hazretleri kürsi-i hitabete çıkıp müsavata dair bir nutuk irad etmek istedi. Müsavattan bahsetmek caiz değildir denilemez; ancak buyurduğunuz gibi böyle bir nazik vakitte bir mahzur vardır; bunun için bu nutuk daha bir iki üç gün geri kalsın; fakat kendisinin hakkı var.

Reis: —Her şeyde müsaid zamanı beklemeli.

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Müsavat hakkında bir şey söyleyecektim, efkarımı anlatamadım. Suriye'de yahut Diyarbekir'de ve Cebel-i Lübnan'daki ahali kaffesi bir müsavatta mıdır? Havran'da bulunan (Dürzi) Dağı ahali her tekaliften müstesna iken (Havran) ahali her tekalifle mükelleftir ve mecburdurlar. (Dürzi) Dağı'nın ahalisini tutan kimlerdir? İngiliz bilmez, Fransa bilmez, hiçbir ecnebi devleti onları tutamaz. Efendim, bunlar yalnız ağnam rüsumu olarak... Eğer ağnam rüsumu hakkıyla idare olursa 200 bin ağnam var, resmi 600 bin kuruş eder, efendim; âşarı da var. Âşarı da böyle, vergisi de böyle! Onunla beraber yalnız verdiği 40 bin kuruş! Acaba devlet bu 40 bin kuruşu alıyor mu? Hayır! Derebeyleri alıyor! Beyleri o 40 bin kuruşu alırlar da kendi taraflarından zabtiye tayin ediyorlar. Ondaki mâadâ Diyarbekir'de bulunan adamlar kimdir? Sağ ve sol adamları kimlerdir? Müsavattan mıdır: Onlar asker vermiyorlar. Dürzi Dağı ahali ne asker verir ne rüsumat verir! Ne âşar verir! Bendenizin nutkum bir müfid şeydir. Beni men ettiniz. Bu böyle değil mi? Suriye'ye gittiğim vakit: (Devlete menfaat edecek bir hitabımdan heyet beni men etti) diyeceğim.

Reis: —Şimdi heyete bir şey arz edeyim: Devlet-i Aliyye'nin bu heyeti tensib ve tesis etmesinden maksadı bu makule müsavat olmayan ve su-i istimalden ileri gelen şeylerin önünü almak, her bir efrad-i Osmaniye'yi yekdiğeriyle kardeşçe geçindirecek esbabı taharri etmektir.

Heyet: —Hay hay!

Reis: —Biz ona göre mülk ve milletimizi ıslah ederek efkarımızı yekdiğere mezc edecek, kardeşçesine geçindirecek yerde, maazallah, onun mugayiri bir şey yaparsak o vakit kendimiz için tehlike mukarrerdir. Bu halde müsavat olmayan bu gibi şeyler başkadır, bir takım daha yüksek yerlere çıkıp da herkesin efkarını başkalaştırmak başkadır. Menafi-i milliyemizi ne suretle istihsal edebileceğiz? Oraya hasr-i nazar etmeliyiz. Hürriyet-i mutlaka âlemde yoktur. Hiçbir devlette de yoktur. Hürriyet-i mutlaka bedeviyet ve vahşiyettir.

O vakit öyle bir milletin bekası hiçbir vakit mümkün değildir. Kendi hürriyetimizi bir suret-i meşrutada muhafaza etmekle mükellefiz. Filandan bahsetmek! Bu akvam-i vahşiye hizmetinden başka hiçbir şey intizar olunamaz. Bu cihetle böyle bir mukaddemeyi câmi' olan nutku men etmekte mazurum; binaenaleyh bu bâb-

da beyan-ı mazerete mahal yoktur. Bu nutkun men'ini de zannederim, heyet de tasdik eder; fikr-i acizanemi layıkıyla tahsin eder.

Heyet: —Evet efendim, evet, fakat muvakkaten!

2- Menfiler Bahsi

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): — (Kürsi-i hitabete çıkıp âtiz-zikr nutku irad eder:)

Mahir Bey ile rüfekasının yani neden dolayı nefy olunduklarını, kimsenin malumu olmayan bir takım mazlumînin esbab-ı teb'idleri hakkında heyetçe bilinmesi lazım gelen izahatın sairleri gibi teahhurda kalmamasının rüfeka-yi kiram taraflarından talep olunmasını niyaz etmiştim. Bugün beşinci gündür, hâlâ bir eser zuhur etmedi.

Ey benim muhterem refiklerim, cümlenizin malumu olan bir şey söylemek isterim, malumu ilama kalkışmak gerçi arzu olunur bir hal değilse de hakikati söylemekte duyduğum lezzet, bir türlü beni o arzudan geçirmiyor. Âlem-i mazlumiyet başka bir âlemdir. Saniyesi ay, dakikası yıl, günü asır hükmünü verir. Eğer bir küçük fikir yorgunluğu ihtiyar olunursa bir hakikat meydana çıkar ki, o da usul-i meşveretin bir milletin ihyasına sebep tutulması; herşeyden ziyade Hakkın tekrim eylediği nev-i insanı işte mazlumiyet belasına uğramadan muhafaza edebildiği içindir. Cenab-i Hak padişahımızı üzerimizden eksik etmesin, sayesinde bu günkü günde biz o usul-i mukaddeseyle nail iken, revamıdır ki, istibdadın bile o derecesini insafa muvafık görmediği bir surette şuraya, buraya gönderilen vatandaşlarımız hakkında heyetimizin talep eylediği izahat alel acele alınmasın. Hissiyat ve efkârını şu makamda tasvir ve tefhim etmek için bizi vekil eden azametli milletimizin nazarı tamamiyle tarafımıza çevrilmiştir. Vazifemizi ifada kat'an kusur etmediğimizi nazar-ı memnuniyetle görmekte olduğuna şübhe etmem. Ancak istihkakımız dahilindeki metalibimizin vakt ve zamaniyle is'af olunmadığına teessüf edeceği derkar olduğu gibi hükümet hakkında külliye emniyetsizliğe düşmesi de ihtimaldir. Her vakitte, hususiyle; bu sırada izale-i emniyete medar ahvalin def'ine çalışmak da vezaifimiz iktizasından olduğundan umumun mazlum nazariyle baktıkları zikrettiğim menfilerin esbab-ı nefyleri hakkında talep olunan izahatın bâb-ı seraskeri canibinden hemen şu bir iki gün içinde verilmesi için

efradından bulunmakla müftehir olduğu heyet-i muhterememize lazım gelen karar ve teklifi icra etmesini tekrar niyaz ederim.

Manok Efendi (Haleb): —Arkadaşımız Emin Efendi'nin buyurdıkları noktanın tashihi-ni lazım görürüm:

Birincisi, sair mevadd gibi bu maddenin dahi tehir olmamasını talep ediyor. Zannımca, meclsimize müracaat edenlerin de cümlesi mazlumdur; onun için bize lazımdır ki kimseyi tefrik ederek iltizam etmeyelim ve bize müracaat edenlerin işlerine siyak-ı vahid üzere bir süratle bakalım.

İkincisi, böyle bir zamanda Babialı'den beş gün zarfında cevap gelmemesi için haklarında emniyetsizlik göstermesinde pek acele ediyor. Meydanda yüz binlerce genç vatandaşlarımızın kanı dökülmek meselesi var. Beşeriyetin inkirazına sebep olan hallerin önünü almakla meşguldürler. Şu meselenin itmamına meydan verelim; ondan sonra bu halin müsebbiblerden milletin rahatını arayıp mücazat olunmak lazımdır.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —“Gavail-i hazıra bu makule işlere bakmaktan Babialı'yi hiçbir vakit men edemez, çünkü böyle işler için maiyetlerinde birçok memurlar var. Her türlü işlere onlar bakıyorlar ve bu istenilen büyük bir şey değildir.

Yalnız bu gibi bir takım mazlumların esbab-ı nefylerini havi olan varakaların gönderilmesinden ibarettir.

Böyle mazlumların ahvalini düşünmekten Babialı'yi gavail-i hazıra men etmez. Bu da bu kere etraftan gelen ve gelmekte bulunan bunca muhacirin iskan ve iâşelerine bakmalarına gavail-i hazıranın mani olamamasıyla müstedeldir.²⁰¹

Agob Efendi (İstanbul): —Bu husus hakkında bundan evvel bazı müzakerat cereyan etti. Arzuhal encümeninde verilen karar gelip burada okunmak icab eder. Bu ne için buraya gelmedi? Bunu makam-ı riyasetten sual ederim?

Reis: —Bu hususa müteallik olan evrak geçen gün arzuhal encümenine havale olundu. Mukaddema verilen kararlar muahharen heyetçe olan karar üzere muktazasını icra etsin, diye arz olundu. Zannederim, o kadar daha gelmedi. Arzuhal encümeninin himmetine, gayretine muhtaçtır. Bir an evvel heyete arz etsin de teahhur etmek mi icab eder, ona göre muamele olunsun.

²⁰¹ Bu cevab *Basiret* gazetesinin 28 Muharrem tarihli sayısından alındı.

Agob Efendi (İstanbul): —Öyle ise bu kağıdı da oraya vermeli, heyet-i mecmuasiyle buraya gelsin.

Salim Efendi (Kastamonu): —Bir aydan beri bu lakırdı üzerine meclisimizde teati-i efkar oluyor; gerek talebe-i ulumdan ve gerek sairlerinden kanun-i örfi mucibince nefy olunanların bir defteri isteniyor. Bilmem yazıldı mı, yazılmadı mı?

Reis: —İşte o geçen günkü fıkra üzerine tasrih olunmuş idi. Bu bahsolunan fıkra ondan teferru etmiş ise de Mahir Bey'in bir istidası var.

Salim Efendi (Kastamonu): —Bendeniz şahs-ı vahid üzerine demem; umumu için heyet ne münasib görürse bir şey yapar, tezekkür eder; hakkında encümen her ne karar verirse evvel emirde mazbatasının istenilmesini demek isterim.

Reis: —Pek âlâ! Bu bâbda teati olunan efkar her ne ise beyan olunur.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Perşembe günü arzuhal encümeninden bahsolundu. Makam-ı riyasetten cumartesi günü arzuhaller okunur, diye void buyuruldu. Şimdi beyhude vakit zayi ediyoruz. Hiç olmaz ise birkaç arzuhal okunsa; zira ashabı sızlanıyor, onlara bakılsın.

Reis: —Pek doğru!

Mustafa Efendi (Selanik): —Encümene talluku yok gibi görünüyor. Heyet-i umumiye bunların sebeb-i nefylerini istiyor. Bunların sebeb-i nefylerini divan-i harb gösterecek. Onun için riyasetten sadarete yazılsın; zira encümenlere havale olunursa teahhur eder.

Reis: —Efendim, encümen âzâ-yı kiramdan mürekkebdir, hariçten bir heyet değildir. Bu halde acaba ne için himmet etmiyor da müstacel addeyledikleri mesalih orada muallak kalıyor? Encümenden geçmeksizin buraca bakılmak, usulüne tevafuk eder mi? Onun için encümen heyetine rica olunmalıdır. Çıkıldığı gibi derhal iki satır bir şey yapsın. Derhal de usulü üzere iktizası icra olunsun,

Mustafa Efendi (Konya): —Arzuhal encümeninde evrak teraküm ettiği yok efendim. Arzuhaller geldiği anda onun kararıyla beraber ilamı da kararı da verilir.

Mustafa Efendi (Selanik): —Encümenin diyebileceği bir şey varsa keyfiyetin aid olduğu mahalden sual olunmasından ibaret olmak lazım gelir.

Reis: —Esas madde heyetce her nasılsa, bundan sarf-ı nazar olunsun gibi bazı mütalaat ce-

reyan etmiş idi. Onun üzerine okunan varaka nazar-ı dikkate alındı: (Acaba niçin sarf-ı nazar olundu ve olunuyor, muhtaç-i tedkik değil midir?) dendi. Eski verilen karar ile birleştirilerek tekrar encümen baksın. Onun üzerine heyette müzakere olunarak esasen sarf-ı nazar mı olunacak yahut bunun ilerisine mi gidilecek?

Mustafa Efendi (Selanik): —Efendim, müsaa-de buyurun: Esasen sarf-ı nazar sözü olmuş; Fakat bunun ikisi bir madde...

Reis: —Bu halde bu teklif vardır; encümene havale olunmaksızın bunun doğrudan doğruya bir müzekkire ile makam-ı sadaretten bu bâbda olan malumatı taleb etmek...

Salim Efendi (Kastamonu): —Kaffesinin, talebe-i ulum olsun, kim olursa olsun...

Reis: —Heyetçe bu makule kimselerin umumunun defterleri ve onlara müteallik evrakı görülmek üzere bir tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın!

3- Encümenlerden İş Çıkarma

Daviçon Efendi (Yanya): —Cümlemiz umumda âzâ olduğumuz gibi encümenlerde de âzâ bulunuyoruz. Hiçbir encümen tamamen vazifesini ifa etmiyor. Ezcümle maliye encümeni var ki onlara birçok layihalar havale olunmuş; hiç bakıldığı yoktur. Günler geçiyor. Biz bundan böyle bütçe gelecek de onu birer birer tedkik ve tahkik edeceğiz. İşimizi böyle teahhurda bırakacak olursak hiçbir iş göremeyiz. Onun için rüfekama rica ederim ki encümenlerde vakit ve zamaniyle devam ederek işimizi görelim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Daviçon Efendi'nin söylediği yolunda, lakin bunun sebebi âzâ-yı kiramın birkaç encümene müdavemet etmeleridir ve illa adem-i devamdan değildir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Âzâsından bulunduğum encümende pek çok işlere baktık. Şimdiye kadar pek çok işler görmüş, bir raddede ki, bunu kabul etmeyiz, efendim; arzuhal encümeni iş görmemiş sözünü kabul etmeyiz.

Daviçon Efendi (Yanya): —Bunu inkar etmiyoruz. Arzuhal encümeninin devamını tasdik ederiz.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Demiyorum ki âzâ-yı kiram bakmıyorlar. İşlerin tekessüründen başka komisyon ve encümenlere devam ettiklerinden neşet ediyor, dedim.

(Heyette birçok sözler ve gürültü olduğundan makam-ı riyasetten men edilir)

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Divan-ı muhasebat encümeninde âzâyım. Orada işlere pek âlâ bakıyoruz; ancak bazı işlerin tahkikatı için bir parça geri kalıyor. (*Heyette yine gürültü olur*)

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Bendenizin söyleyeceğimi Mehmed Ali Bey söyledi. Nakkaş Efendi diyor ki yalnız arzuhal encümeni bakıyor, bizim encümenimiz tayin olunduğu günden beri tecemmu etmektedir; fakat asıl iş görmeyen layiha encümenidir.

Heyet: —Doğru, doğru!

Abdürrahim Efendi (Suriye): —Makam-i riyasetten giden layihaların hiç birisinin cevabı gelmedi. Bunu rica ederim, efendim; layihalar çabuk çıksın.

Reis: —Heyete kiraren rica olundu; lakin her ne ise, bakalım...

Aliksan Efendi (İstanbul): —Maliye encümeni hakkında söz oluyor. Maliyenin henüz bütçesi gelmemiş. Müddetimiz bir iki ay kaldı. Maliye bütçesi pek ağırdır. Encümenler buna niçin dikkat etmiyorlar, efendim?

Reis: —Çünkü, deniyor ki, efendim; daha bütçe gelmedi, fakat encümene taalluk eder bazı şeyler var; nazar-ı ehemmiyete alınması lazım gelir ki o da maliye bütçesinin gelmesine mütevakıftır.

Yuvan Efendi(?): —Bunu şimdi encümen reisi bulunan Bahaeddin Efendi hazretlerine emir buyurmalısınız. Bendeniz her gün geliyorum odaya; o odada yokmuş, o odaya başka adam gelmiş; odamız da yok. İş de göremiyoruz.

Reis: —Himmet buyururlar, efendim.

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —(*Varaka-i âtiyeyi kıraat eder:*)

Meclis-i Mebusan'ın küşadından beri nutuk ve layihalar ve bunlara teferru eden muhaverat ile hasr-i evkat edercesine iştiğal edilip tadil ve ıslahı zımında ba-müzekkire-i samiye meclisimize havale buyurulan kavanin-i malumeden velev birisi olsun elden çıkarılmak şöyle dursun, bir maddesi bile taht-ı tasdika alınamadığı malumdur. Layihaların mecliste okunmayıp encümene havale olunmasına dair geçenlerde verilen karara riayet olunmayıp belki evvelkinden ziyade bunlarla vakit geçirilmekte ve hatta bu günlerde olunan muhaverat esnasında bazan sadeden çıkmakta olduğu gibi aralıkta zâtiyata zâtiyat dahi intikal etmektedir. Bu sebeble meclisimize hariçten îtirazlar edildiği işitiliyor. Vakıa her

mebusun efkar-ı zâtiyesini beyanda serbestliği derkar ise de işin bu derecelere vardırılmasının münasib olmadığı dahi aşîkar olduğundan bu keyfiyetin dahi bir hüsn-i surete zabtiyle beraber asıl muhavvel-i uhdemiz olan hususatin ruyetine itina olunması lüzumunu ihtar eylerim.

Reis: —Şimdi eğer bu, mevki-i bahse konursa uzar. Elhamdülillah, âzâ-yı kiram hep burada. Memurîn-i devletten şikayet vuku bulduğu gibi şimdi de rüfekamız beyninde şikayet çıktı demektir. (Bu sırada heyet beyninde mükaleme, müsafaha vuku bulur) Efendim, mükaleme vakti değil. Yine mebusanda hiçbir vakitte, her işi yolunda görmek mümkün değilse de yine çalışır, heyet himmet eder; bundan geçelim.

Manok Efendi (Haleb): —İşitiyoruz ki teşkil-i mahakime dair olan kanun adliyeden çıkmıştır. Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'ne gitmiştir. Bu Tanzimat Dairesi'nin âzâları da birçok komisyonda memur olduklarından tedkikine vakit bulamıyorlar. Bu halde kanunların bu sene gelmeyeceklerini, maat-teessüf, görüyoruz. Eğer sahih ise bunun önünü almak için an-asl mükellef oldukları hizmetlerine bakıp da bu kavanini yetiştirmek için bir tezkire gönderilmesini teklif ederim; çünkü bu kanun layihası için şimdiye kadar hiçbir encümen teşkil olunmadı. Teşkil-i mehakim kanununun gelmesini bekliyoruz; çünkü çok mübahasa götürür mevaddandır kanun layihaları...

Salim Efendi (Kastamonu): —Elimizdekilerini çıkarmadıkça bu lakırdıları söylemeğe hakkımız olamaz.

Ekrem Bey (Şura-yı Devlet âzâsından): —Teşkil-i mehakim kanunu Şura-yı Devlet'in heyet-i umumiyesindedir.

Reis: —Tacil olunmasını heyet arzu ediyor.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Tacil olunmasını isteriz.

4- Yalnız Günün Davasına Alaka

Ethem Efendi (Sivas): —(*Kürsi-i hitabete çıkıp âtiz-zikr varakayı kıraat eder:*)

Efendimiz, birkaç günlerdir meclisimiz bazı memurîn hakkında mülhakattan vürud eden şikayetname üzerine teati-i efkardan ve bazan dahi maliye ve devir-i saire ıslahatı hakkında hatıra beyanından ve bir müddetçik dahi kanun layihası mütalaasından ibaret kalıyor. Cümlelerin malumudur ki işbu kanun ve talimat mütalaası ve bazı avarizattan madud olan müsted'ayat tedkikatı intizam-i

ahval-i mülk ü millet ve istikmal-i esbab-ı asayiş-i tebaa vü raiyet için vaz ü tesis buyurulur şeylerden ve filhakika pek ehem ve elzem mevaddan olup, fakat şu zamanda mülk ve millet bir derece-i hatar-nâke düşmüştür ki tariften müstağnidir; hatta düşman Edirne'ye gelmiş ve Gelibolu'ya doğru dahi sarkmış idüğü bazı gazetelerden rivayeten efvah-i nasda cereyan eder. Eğerçi bu sahih ise, asıl düşünülecek şey budur, zannederim, kulunuz Sivas'dan geleli bir hafta kadar olup gördüğüme ve işittiğıme göre vükela-yı fiham hazeratı bâb-ı seraseride beher gün tecemmu ile mesele-i hazıra hakkında tedabir-i lazime düşünmekte bulundukları anlaşılıyor. Mucib-i teşekkürdür. Her ne kadar ittihaz buyurulan tedabirden meydanda bir teşebbüs-ı nafia görülememekte ise de elbette lüzumsuz olmayacağından eminiz, diyelim. Takdimül-ehem alel-mühim kaidesince vaktimiz şimdilik mütalaa-i talimat ve tedkik-i müsted'ayata hasr edilerek bunlar vakt-i merhununa talik buyurulsa da hal-i hazır üzerine bazı şeylere sarf-ı efkar edilse olmaz mı? Bunu istimzaç ve istizan ederim; çünkü geçen sene müceddeden kaleme alınıp heyet-i umumiye-nin nazar-ı dikkat ve tadilinden geçen ve mevki-i icraya konulmak üzere daha geçenlerde neşr ü ilan buyurulan beledi nizamnamesi doğrusu pek güzel himmet olunmuş bir şey olup ne fayda ki taşra hükümetleri tesviye-i levazımatı ile mükellef oldukları mevaki-i harbiye vü askeriye nakliyat ve sevkıyat ve bir taraftan dahi mübayaat gibi mühim şeyler ile gece ve gündüz uğraşıp nizamname-i mezkurun henüz usul-i intihabiyesini icraya ihtilas-i vakt edememektedirler. Onların, doğrusu, hakları da vardır ve şimdilik bu gibi şeyler ile vakit geçirmekten ise evvel emirde meydanda olan şu belıye-i uzmanın millet-i beyza-yı İslamiye ve teba-i sadıka-i Osmaniye üzerinden irtifai her ne esbaba mütevakıf ise onu bil-ittihad düşünüp aramak, muahharende şu inhitat-ı ahvalin esbabını birer birer sual ve taharri etmek için hepimizi haklı buluyoruz. Taraf-i devletten murahhas memurlar gönderildiğı ve keyfiyet mevki-i mükalemeye vaz edildiğı suret-i sahihada işitilmekte ise de ne çi çare ki hasmımız fırsatı fevt etmek belıyesine düşmeyerek hemen ilerlemekte ve ta gözümüze girmek derecesindedir; binaberin bu bâbda ittihaz buyurulan tedabir neden ibarettir? Ve daha ne yapmak lazım gelir? Şuvalarının anlaşılması üzerine arız ü amîk mütalaa ve o yolda imal-i efkar edilmeye bil-cümle âzâ-yı kiramdan ve ba-husus makam-ı rıyasetten istirham ederim.

Nafi Efendi (Haleb): —Arkadaşımız efendi yeni geldiğı için bu bâbda müzakeratımızdan haberdar değildir ve müzakeratımızı neşreden gazeteler yolda bulunduğı vakte tesadüf ettiğinden okuyamamışlar. Onları biz müzakere ettik. O mesele bitti.

Agob Efendi (İstanbul): —Kıraat buyurdukları nutukta teba ve reaya gibi sözler geçti. Teba ve reaya ne demektir? Anlayamadım.

Reis: —Teba-i sadıka-i Osmaniye demektir.

Ethem Efendi (Sivas): —Esbab-i asayiş-i teba vü raiyet?

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Efendim, kulunuz görüyorum ki Reis Efendi'nin vazifesi olduğu halde birbirimize ihtar ediyoruz. Seyircilere karşı birbirimize alenen ihtar etmek ayıbdır.

Manok Efendi (Haleb): —Vakıa böyle ihtar etmeğe münasebet yoktur.

Reis: —Evet, birkaç kere tekrar olundu. Pek teessüf olunur; bununla beraber arkadaşlık cihetiyle nezaketle muamele olunuyorsa da kanun nezaket kabul etmez, âzâ-yı kırama rica ederim: Birbirlerini, mesela men etmek gibi yahut ahar suretle tadil etmek gibi şeyler filhakika adaba ve kanuna mugayirdir; vakıa biz hepsini biliriz. Öyle şey yapmayız. Şayed hasbel-beşeriye bu yolda bir şey eden olur ise kanunen mesağ yoktur; badema kemal-i sükunetle rüfekamızı dinlemek ve kanunumuza riayet etmek farizedendir. Hususiyle bunca zevat bizim söyleyeceğimize, mütalaatımıza nazırdır. Biz birbirimizin efkarını anlamaz isek, buralara dikkat etmez isek, maazallah, efkar-i umumiyeye karşı ma'yub oluruz. Ben böyle bir şey olduğunu görmedim ve badema da öyle bir şey olmayacağına eminim.

Heyet: —Teşekkür ederiz.

5- Çapulculuk Eden Başbozuklar ve Çerkesler Üzerine

Antimos Efendi (Edirne): —(Bir makale için ruhsat isteyerek, vaktin darlığı makam-ı rıyasetten ifade olunduysa da, acele olduğu beyaniyle aldığı ruhsat üzerine kürsiye çıkıp âtiz-zikr varakayı kıraat eder:) Vilayetimiz bulunan Edirne'nin içinde her ne kadar vuku bulan yolsuzluklar için ba-husus vilayet-i mezkureye mülhak olup mebus bulunduğum Tekfurdağı ve Gelibolu sancakları hakkında pek çok söyleyeceğim söz var ise de vaktin nezaketi cihetiyle vakt-i merhununa talik etmeğı vazifeden addederim; ancak şimdi bıçak kemiğe dayandığı cihetle daha sükut etmeliğı kabahat addederim.

Herkesin malumudur ki düşman Edirne şehrini istila etti; halbuki Çerkesler ve başıbozuklar düşmanların üzerine gideceklerine ekseri Tekfurdağı sancağı vesair mahalleri harab ettikten sonra şimdi nefis-i sancag-ı mezkur içinde bunlardan 6000 nüfustan ziyade elyevm mevcut olup bunlardan bazıları civar kasaba ve kurâyı ihrak ve harab ve yağma ve berbad ettikten sonra şimdi karşı Anadolu'ya geçmek istiyorlar. Mahall-i mezkurdan aldığım malumat-i sahihaya göre, Tekfurdağı kasabesinde dakikadan dakikaya büyük tehlike de bulunuyor ve Allah etmesin, o da öbürlerinin sırasına geçer; onun için heyet-i kiramdan rica ve teklifle padişah hakk için ve insaniyet namına olarak şimdi bahriye nezaretine yazılıp iki vapur serian oraya geçirsün ve tensib görülür ise ahali tarafından ücret dahi verilsün. Bu yolda bir milyon kuruş yalnız vergi veren bir memleketi kazanacağı ve 30 bin nüfus harabiyetten kurtarılacaktır.

Emin Hilmi Efendi (Trabzon): —Aydos'da vuku bulan fenalık sahiblerinin meydana çıkarılmasını temenni ederim (dedikten sonra ol bâbda mütalaasını havi olan âtideki varakası kiraat olunur:) Düşmanın tevacümatından dolayı muhafaza-i ırz ü can maksadiyle terk-i dar ü diyar edenler için elden gelen muavenetin tamamıyla icrası her insan için vacibeden ve hususa Çerkeslerin zaten hicret mesaibini görmüş olduklarına mebnî kıyas-i nefis ile bunların o misillü muhacirin haklarında daha ziyade âsâr-i insaniyet göstermeleri lazım geleceği umur-ı bedihiyeden iken mevsuk bir zâttan aldığım haberlere göre, Rumeli'den hicret etmiş ve etme... bulunmuş olan ahali-i mazlumenin hayvanatı hayr ve şerrini fark edemeyen bazı Çerkeş ve başıbozuklar tarafından gasb olunup şuraya buraya nakl ile fûruht olunmakta ve hatta Burgaz'dan Anadolu cihetine bu makule birçok hayvanat-i mağsube geçirilmekte imiş. Bu misillü enva-i mezalim ile perişan oldukları halde husul-i selamet için yollara dökülen aceze-i ahalinin hin-i muhacerette çıkarmağa muktedir olabildikleri eşya ve hayvanatının ellerinden gasb olunması gibi âlemde büyük denaet olmadığını kemal-i teessüfle beyan ile beraber heyet-i muhtereme tarafından tensib buyurulur ise ileride sahibleri bulunup verilmek ve bulunmadığı takdirde o misillü ashâbı na-malum olan eşya ve hayvanatın sahibi beytülmal olduğundan fûruhtlariyle esmanî hazine-i devlete alınmak üzere canib-i Babialî'den icab eden mahallere

emirler verilerek o makule hayvanat-i mağsubenin hükümetlerce bit-tahkik zabt olunması ve fakat ashâbının zuhuruna veyahut fûruhtları müddetine kadar bunların telef ve helaktan muhafazaları zımnında masarîf-i vakıası esmanî hasıladan mahsub olunmak üzere mahallerince mutemed çobanlar ve bakıcılar tedarik olunarak münasib yerlerde ra'y ettirilmesi lüzumunun dahi yazılacak emirlere derç edilmesi ve bununla beraber bir elden istirdad olunan hayvanat ve eşya eyadi-i uhraya geçmemek üzere o makule hayvanat vesairenin mutemedan ve ümena-yi memleketten bir encümen-i mahsus marifetiyle icabatı icra kılınması hususunun makam-ı riyasetten mesned-i âlî-i sadarete arz ve beyan olunmasını teklif ederim.

Agob Efendi (İstanbul): —Evvelki efendinin okuduğu kağıttaki bazı şeyler hakikaten şayan-ı dikkattir ve buna dair müzakere lazım ise de vakit müsaid değildir ve buna dair Tekfurdağı despotundan bir telgraf daha var; yalnız ben-deniz esasını cerh etmekte mazurum; şöyle ki, bu uygunsuzluğu Rumeli'den alıp Anadolu'ya geçirmek kâr-i akil değildir; eğer hakikat bu uygunsuzluklar olmuş ise bu adamlara başıbozuk deniyor, bunlar askerdir. Bâb-ı seraskeriye rica ederiz, bunlara askeri nazariyle bakarak ordulara göndersinler. İşler sırasına girdiği vakit yerlerine giderler; yoksa İstanbul'dan alıp Gelibolu'ya göndermek güzel şey değildir. Bunlar askerdir. Asker oldukları için bâb-ı seraskeriden rica ederiz, ordulara talim etsinler. Elhamdülillah, çok adam vardır; çünkü bu uygunsuzluklara padişahımız da razı değildir. Göndersinler, orada güzelce otururlar ve devletçe münasib görüldüğü surette onlara da münasib bir şey verilir.

Rasim Bey (Edirne): —Onu Agob Efendi bilemiyor. Tekfurdağı'na toplanan askeri Anadolu'ya çıkarmak, muhacirini Anadolu'ya geçirmek... Bu reyde Çerkeslerin etmiş oldukları zulümden bahsetti. Bu Çerkesleri Agob Efendi asker zannetti; ama asker değil. Bunlar karısını, çocuğunu kaçırarak sırada aralıkta içlerinden bazıları hayvana binip ve yoldan çıkıp münasebetsizlikler ettiler. Bunlar asker değil, başıbozuktur. Asker sırasında bulunmuş veyahut bir tarafa sevk olunmuş. Haniya muhacirin-i çerakiseden devlet, bir takım asker teşkil eyledi. Bunlar değil. Karılarıyla, kızlarıyla beraber hicret edenler hicret ederken yoldan çıkıp zulüm ettiklerinden bahsetti; hatta kağıda

madem ki yazmıştır. O cihetle anlarsınız. Muhacirin, adeta Türk muhacirini, ekserisi de karı kızandır.

Teodoros Efendi (Edirne): —Bunları başıbozuk yapıyor. Başıbozuk asker demek değil midir?

Rasim Bey (Edirne): —Bizde askerin mâadâsına başıbozuk derler. Ben gözümlle gördüm, beraber geldim. Bizde başıbozuk elbise-i askeriye-den mâadâ elbise giyenlere derler. Şu elbiseye ve senin sırtındaki elbiseye yalnız başıbozuk derler.

Teodoros Efendi (Edirne): —Despot Efendi haber alıp söylediler.

Rasim Bey (Edirne): —Telgrafta başıbozuk demekle başıbozuk olması lazım gelmez.

Agob Efendi(?): —Bendeniz asakir-i Osmaniye'nin hamiyet ve şecaat ve sıfat-i insaniyet ve her hüsn-i halini tasdik ederim. Asker dediğim vakit birbirlerine yakın olmayan şeyleri karıştıрмаğı kabul etmem ve çocuk değilim ki böyle bir hata edeyim, iyice dikkat buyurmanızı rica ederim; biri bu! İkincisi, böyle her şeyi bilmek için; mutlaka oralı olmak, yahut oraya gitmek lazım gelmez. Bilirsiniz ki eğer bu kaideye tevfiğ olunmak lazım gelse dünyanın derin tarafına gitmek lazım gelir ve bir yerden bir istida geldi mi, bilmelisiniz ki böyle bir sual çıkar. Bu başıbozuklar hakkında söylenilen şeyleri padişahımız da milletimiz de, yaptıkları uygunsuzlukları kabul etmez olduğunu yüz bin kere ihtar ederim. Bunda asla şübhe yok. Böyle bir zamanda efendinin okuduğu kağıdın içinde (muhacirler mi köyleri yaktılar?) diyor. Eğer yanlış anladım sa okuyan zât tashih etsin. İhtimal, yanlış anladım; halbuki beri taraftan despottan bir haber gelmiş. Böyle söylemiş diyor. Hangisine inanalım? Telgrafi okuyan zât da bu tarafta bulunuyor; anlayışımı söylüyorum.

Teodoros Efendi(?)²⁰²: —Rasim Bey tashih etti, efendim.

Reis: —Şimdi, efendim; her ne ise, ol tarafta yolsuzluklar tasdik olunuyor; bununla beraber icabına bakılır.

Mina Efendi (Aydın): —Geçen salı günü *Lö Kur'ye Doryan* gazetesi bir bendde Aydos zabtiye yüzbaşısı bir takım boşıbozuklarla evleri soymak gibi bir takım harekatta bulunduğunu yazıyor. Geçen gün gazeteyi takdim etmiştim. Bu maddeyi orada bulunan ve hakikaten hamiyetli olan Naib efendi Deraliyye'den şikayet etmiş. Bu adamın na-

musunu zabtiye şikest ediyor. Buna ne güna muamelat olmuştur? Mahallinden sual edelim.

Reis: —Bu okunan varakanın müfadi malum oldu; çünkü böyle şeyler oluyormuş. Bunun önü alınsın ve Tekfurdağı metropolidi tarafından yazılan şeyler ki kağıdı bir uzun şey idi, tezkire-i mahsusa ile yazıldı, efendilerin verdiği malumat üzerine; çünkü müstacel bir şey idi. Böyle haber verdiler. Bunlar nazar-ı ehemmiyete alınacak şeylerdir. İktizası ne ise maslahat icra olunsun ve neticesi de heyete bildirilsin. Bunun ile beraber tensib ederseniz gerek bu varakanın ve gerek bu okunan şey hülasa edilerek yine bildirsinler ki icabı icra olunsun.

Heyet: —Münasib, münasib!

6- Hükmü İcra Edilmeyen Bir İlam?

Reis: —Bunun mealı bir ilamın hükmü icra olmadığından şikayetten ibaret oluyor.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Efendim, müsaade buyurun, beyan edeyim: İlamın ahkâmının icra olmamasına mani olan hariciye müsteşarı ile başkatibi, bu adamı ve kefilini kaçırmışlar, bunlar da Şura-yı Devlet'in tasdiki altındadır. Bizim anlayışımız. Şimdi biz deriz ki, madem ki o adamların kaçmalarına sebep olmuşlar. Hariciye müsteşarı ve hariciye başkatibetinden yahut sebep olanlardan para tahsil olunmalı ve bu makam-ı riyasetten vesaya ile icra olunmasını tebliğ ediyor.

Reis: —Hariciye katibi veyahut müsteşarından birisi encümene celb olunsun da bunun esbab-ı mucibesi nedir? Bir kere tahkik olunduktan sonra iktizasının icrası işlense münasib olur. Şimdi iktizasının oraca icrası denilecek olursa oraya gider, oradan cevap verirler. Bunu encümen istesin; anlasın ki bunda hikmet ne oluyor?

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Şura-yı Devlet celb etmiş, tahkik etmiş; isterseniz okuyun. Kayıdda da müsteşarın medhali olduğunu tasdik ediyor.

Reis: —Buna dair Şura-yı Devlet muhakemat dairesinin bir ilamı varsa کافی!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Yok; emir geldi, yine muhakeme olsunlar diye!

Mehmed Efendi (Konya): —Evela onlardan iktizasını göstermiş de o müsteşar efendi ile bir muhakeme ciheti kalmış ki, yani sebep olup olmadığı tahkik etmek üzere bir muhakeme kalmış.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-

202 (Antimon), ve (Teodoros) adlarında bir zabıt yanlışlığı olacaktır; bu isimlerin doğrusu Edirne mebusu (Atinedoros) olması muhtemeldir. Netekim Vakıf gazetesinin zabtında öyledir. —H. T. Us.

dın): —O vakit bulunan müsteşar her kim ise...

Reis: —Müsteşar-i lahık değil.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Muahharen Şura-yı Devlet'in verdiği ilam üzerine müsteşar ile başkatib olduğu anlaşılmış; zira zabtiyeden ba-pusula sorulmuş ki bu adamın sebilini kim tahliye etti? Zabtiyenin verdiği malumatı görenler de bu adamı tahliye hariciye başkatibinin emri üzerine olduğunu beyan etmiş idi. Şura-yı Devlet buralara kadar işi tahkik etmiş ve sebeb de bulunmuş. Şimdi ise müsteşar ile başkatib de kalıyor gibi geliyor. Hükümet heyeti böyle bir şeyi istishab etmek caiz değildir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Ahmed Efendi'nin söylediği gibi işi son derece muhakemeye götürülür ise işte medyununuz budur, şu kadar ki kanun nasıl ise öyle olacaktır. İkincisi, mukaddem karar verilmiş idi ki bu, elden kaçırılmıştır; fakat zannetmem ki hariciye müsteşarının medhali olsun.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Hariciye başkatibinin tezkiresi varmış zabtiyede; diğeri ile tatbik edelim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Muhakeme esnasında öyle bir şey var ise meydana çıkar ve bu medyunu getirirler, zannederim. Biz ne dedik? Madem ki bir kere dikkatsizlikten kaçırılmıştır, vesaya ile geçirilmesi layık değildir: Belki dikkatsizlik etti ise mücazat gördürmek lazım gelir. Yahut kasden yaptı ise onu meydana çıkarmak lazım gelir. Biz dahi bunu bir daha getirip de tahkikat icra etmeğe ihtiyaç yok. Elimizde olan evrak meyamında musarrahtır.

Reis: —Demek oluyor ki evrak-ı mevcudesinden istinbat olunuyor; o da resmîdir.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Şura-yı Devlet'in muhakemat dairesinde ilam olunmuş, tebliğ olunmuş bir daha böyle bir şey yapmasınlar. Şura-yı Devlet muhakemat dairesi tasdik ediyor. Öyle olan şeyi yalnız vesaya ile geçiştirmek, bendenizce reva değildir.

7- Mebusan Hizmetlilerin Maaşları

(Heyet-i Mebusan odacılarının maaş ve elbiselerine dair takdim ettikleri arzual okunur.)

Reis: —Encümenin kararı veçhile bir tezkire yazılıp gitsin mi?

Heyet: —Gitsin!

Reis: —Bunların maaşlarının hadd-i kifayeye iblağı ve elbiselerinin nizam altına alınması la-

zımdır; çünkü burası millet meclisidir. Hademenin resmî ve muntazam elbiseleri olmalıdır. (Bazı taraftan iane edelim gibi sözler cereyan eder.)

Agob Efendi (İstanbul): —Siz verirsiniz bendeniz de hepinizden evvel verebilirim.

Reis: —İane bahsi başkadır. Bu söz resmî bir sözdür. Mebusanın hademesi kendine mahsus bir kıyafet ne ise heyete yakışır bir suret münasibdir denir; fakat iane başka bahistir; filhakika böyle bir şey lazım mı, değil mi? Bunu idare-i dahiliyeye havale edelim, esasını kabul ederseniz...

Manok Efendi (Haleb): —Heyet kabul eder.

Sadi Efendi (Haleb): —Şu beyan olunan esası rüfeka-yi kiram tasdik ettiğine müteşekkirim. Hakikaten bizim meclisimizin katibleri de böyle bir ıslahat ister; zira ki Şura-yı Devlet başkatibi beyefendi 7000 bu kadar kuruş maaş alıyor, Meclis-i Mebusan başkatibi niçin 1500 kuruş alsın? Bir sancak meclis başkatibi 1500 kuruş alıyorlar. Böyle bir heyet-i Osmaniyenin başkatibine 1500 kuruş, zabıt katiblerine 750 kuruş... Yani bu pek bir âdi şeydir. Vakıa o efendiler de bir şey söylemiyorlar, teşekkür ediyorlar. Bunlara biraz himmet buyurulur ise pek âlâ olur.

Reis: —Pek iyi, efendim; onu tensib ederseniz, böyle bir şey kabul olundu. Suver-i icraiyesini düşünüp de ifade etmek üzere idare encümine havale edelim.

Mustafa Efendi (Konya): —Bunun bir ciheti var, bilinmek lazım gelir: Verilen maaşlar dört mah zarfında muvakkat suretiyle dört ay için midir; yoksa meclis dağıldıktan sonraya kadar mı alıyorlar?

Reis: —Odacı gibi, hademe müdürü gibi onlar daimidir; lakin ketebe vesairenin muvakkattir. Bazı katibler, bazı idare memurları daimidir; fakat diğer memurlar muvakkattir, efendim. Her ne ise... Bunun esasını, teferruatını, madem ki esas kabul olundu; heyet-i idareye havale edelim de mütalaa olunsun. Neticesini tebliğ etsin. Yarım saat veyahut bir çeyrek sonra bir mühim maslahat için ictimamız melhuz edildiğinden saat onu çeyrek geçerek şimdi meclisimize hitam verildi; fakat âzâ-yı kiram dağılmasın, encümenlerde himmet etsinler; çünkü ictima-ı sani pek mühimdir.

(Meclis dağılır ve ondan sonra ictima-ı sani vuku bulmadı.)

On Sekizinci İnikad*

24 Muharrem 1295 — 16 /28 Ocak 1293/1878
PAZARTESİ

Başkan: Başkan Vekili ŞEYH BAHAEDDİN EFENDİ (Hüdavendigâr)

(*Takvim-i Vekayi, 2104, 11 Şubat 1298.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis vekili: —Bu günkü meclisimiz saat yediye çeyrek geçerek ictima eyledi. Evvelki günkü meclisin zabtı okunsun. (*Zabıt kıraat ve bazı tashihat icrasıyla kabul olunduktan sonra*)

Yaver Efendi (Bosna-Hersek): —Yeni gelen âzâlar tahlif olunsun; daha olunmadılar.

Reis: —Kanun-i dahili mucibince tahlifleri lazımdır.

Hafız Mehmed Efendi (Mamüretülaziz?): —Sadrazamın bulunması lazım.

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Posta Nazırının Maaşını Altınla Alması

Yaver Efendi (Bosna-Hersek): —(Zirde münderiç varakayı kıraat eder:)

Telgraf ve posta memurları maaşlarını sikke-i halisa olarak almakta oldukları geçen gün mevzu-ı bahs olmuştu; bu bâbda mütalaatımı beyan eylemek isterim:

Memleketimizde görüyoruz ki memurînden en afif ve en fakir, telgraf memurlarıdır; bunlar hazine-i devlete dokunmayarak gece, gündüz işleyerek emekleriyle hasıl olan varidattan maaşlarını alıyorlar. Hasıl ettikleri sikke-i halisayı ellerinden alıp da yerine kaime verilecek olursa gayretlerine kesel gelecektir. Geçenlerde böyle bir icraata kalkışılmıştı. Bütün muhaberati bıraktılar; binaenaleyh Babıali masarifat-i mübremenin sikke-i halisadan tesviyesinden sonra kalacak akçanın maaşata taksim edilmesine emir vermiştir. Geçen günkü mübahasede telgraf nazırı da memurlar gibi sikke-i halise alıyormuş, denildi; bir dairede 2000-3000 kişi hakkında cari olan bir usulden ol dairenin reisini istisna etmek adaletle makrûn değildir. Bu bâbdaki mesmuatımın dikkate şayan olan ciheti bidayet-i meseleden şimdiye kadar

mevaki-i harbiyeye defeatle sevk ve isra kılınan telgraf levazımat için maliyeden beş para bile verilmeyip mübayeat ve kaffe-i imalat ve maaşat hasılatından tesviye olunduktan sonra hasılat fazlası olarak yüklerle akçalar hazine-i celileye teslim olunması maddesidir. Telgraf nazırı olan zâtı²⁰³ bendeniz şahsen tanımıyorum; kendisi telgraftan yetişmiş, iktidarlı bir zât olduğu ve fevkalade hamiyetli ve gayretli bir zât olduğu ve telgraf makinelerini dahi buraca yapmak ve buraca ehl-i sanat yetiştirip de paralarımızı harice çıkarmamak için bir de fabrika yaptırdığını da işittim. Bu gibi zevatın aldıkları maaş heyet-i kiram tarafından çok görülmeyeceği itikadındayım.

Aliş Paşa (Tuna): —Bendenize itiraz olunuyordu.

Sadi Efendi (Suriye): —Geçenlerde hakikat telgraf muhaberati memurlarının maaşatı için Aliş Paşa hazretleri beyan-ı malumat etmişti; bunun üzerine cümlemiz tarafından beyan-ı malumat olundu. Bu keyfiyete karar verildi. İş bitti.

203 İzzet Efendi.

Aliş Paşa (Tuna): —Arkadaşımız efendi umumiyeti üzere söylüyor; bendeniz yalnız nezaret hakkında söylüyor idim. Bu günkü gün 100 lira çarşı fiyatınca 40 bin kuruş demektir; eğer lirayı 100 kuruşa alıyor ise 300 kaime alıyor. 30 bin kuruş maaş alıyor demek. Telgraf nazırı 30 bin kuruş maaş alırsa vükela-yı vesaire 100 bin kuruş almalı; yalnız evvelki karar kaime olacaktı. Ufak memurlar başka... Ufak memurlar için bir şey denmedi. Demek ki diğer bir menbadan almış. Nazır efendi hazineye fazla bu kadar kuruş veriyormuş demekle o para başka bir yerden, telgraf idaresinden değildir. Bu telgraf idaresi devletin... Nazır bu varidatı başka yerden bulup da hazineye göndermiyor.²⁰⁴

Agob Efendi(?): —Bunun üzerine müzakereye lüzum yoktur, efendim; madem ki müzakerelendi, bitti. Artık başka bir söz söylemeğe hakkımız yoktur.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Mesmu-ı daiyaneme göre maaşları 1000 liraya vasil olmuş bazı büyük memur, maaşlarını aldıkları halde 300-400 kuruş maaşlı ufak memur ve ketebe biçareganlar yedi sekiz mah maaş alamadıkları işitiliyor. Böyle ufak memurlar maaşlarını alamadıkları vakit bu biçareler acaba ne ile idare etsinler? Hiç olmaz ise bu bâbda bir fıkra ilave olunsun ve buna bir netice verilsin, Babialı'ye yazılsın, buna bakılsın ki bir müsavat olsun, küçük memurlara gadr olmasın.²⁰⁵

Reis vekili: —Bu bahis geçmiştir.

204 Aliş Paşa'nın bu sözleri *Levand Herald*'ın 6 Şubat 1878 sayısında şöyle nakl olunuyor:

Aliş Paşa (Tuna) Bu meseleyi ortaya ilk atan kendisi olduğu için Yaver efendiye cevap vermek vazifesinin de kendisine aid olduğunu söyledi: "Ayda ancak 300-500 kuruş arasında bir ücret alan telgraf memurlarının paralarına müdahale etmeği asla aklımdan geçirmedim" diyerek sözüne şöyle devam etti: "Ben, yalnız, her ay 10.000 kuruş gibi muazzam bir yekun tutan maaşını irade-i seniyye ile sureti katiyede men edilmiş olmasına rağmen el'an altın üzerinden almakta devam eden Telgraf Nazırı İzzet Efendi hakkında mütalada bulundum. Bu günkü para rayıcı düşünülürse bu nazırın aldığı para 30-35 bin kuruşa varır ki vükelanın tahsisatına yaklaşıyor demektir. Bu günkü ahvalde maliyemizin içinde bulunduğu şeraite nazaran ve bilhassa telgraf idaresinin devlete varidat getiren değil, bilakis devlet tarafından mali yardım gören bir idare olduğu da düşünülürse bu halin devamına müsaade edilmemesi icab eder."

205 *Basiret* gazetesi 22 Ocak sayısında şunu yazmıştır: "Bağdad mebusu Abdürrezzak Efendi tarafından irad olunan nutukta (maaşları 1000 liraya vasil) olduğu muharrer ise de efendi-i mumailih bu nutukta (maaşları 6000 kuruşa vasil olanlar) demiş olduğunu aldığımız varakada beyan ediyor. Bu bâbda olan sehiv heyeti tahririyemiz tarafından olmayıp zabta (bin liraya vasil) diye yazılmış olmasından ileri gelmiş idüğü ve bu misillü pek çok yanlışlıklar görülmekte bulunduğu cihetle badema zabıtlarda sehiviyat vukua getirilmemesi için Heyet-i Mebusan âzâ-yı kiramının nazarı dikkatlerini davet ederiz."

2- Memurların Hukuku Kanunu Lazım

Zafiraki Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid): —*(Kürsiye çıkıp âtideki nutku kıraat ettiği sırada laykıyle işitilmediğinden bazı âzâlar başkasının okumasını teklif etmişler ise de)*

Ohannes Efendi(?): —Bir mebusun nutkunu diğeri okumak nizama mugayirdir, zannederim. *(Ekseriyet muvafakat etmediğinden)*

Zafiraki Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid): —*(Devam eder:)*

Efendilerim, gaza ve inhizam ve mücerred takdirat-i ilahiyeye menut olduğu halde bazı ahvalde inhizam mahz-ı nusret ve zafer-i tam addolunur; işte ahval-i mezkureden biri hal-i hazırdır: Avrupa kıtasında en kuvvetli ve en nüfuslu addolunan Rusya gibi bir devlet-i cesimeye Devlet-i Aliyye-i ebediyüd-devamın ibraz etmiş olduğu mukavemet ve âsâr-i şecaat-i nadide-i düşman deridesi bi-hakkın hayret bahşa-yı ukul-i insan ve sahayıf-pirayı tevarih-i zaman olacağı aşıkardır. Devlet-i Aliyye-i ebediyyül-karar öteden beri bir bahr-i fezail-i bi-şümar olup mevc-i deryanın evc-i âlâya uruc edeceği sırada bazı mertebe tezellülü göründüğü gibi Devlet-i Aliyye dahi padişah-i hürriyet-perver ve şehinşah-ı madelet-küster efendimiz hazretlerinin saye-i hümayunlarında karibten zafer ve nusretin, yesar ve servetin derece-i kemaline vasil olacağı ahval-i hazıra bir delil-i kavidir. Fransa hükemasından meşhur Kuzen (Cousin) in kavlince çok kere bir su-i halden ahval-i hasene tevellüd eder. Vakia ahval-i hazıradan şu nimet tevellüd etmiştir ki bir devlet kuvve-i tabiiyesinden mâ'adâ hiç kimseye istinad etmemek kaide-i külliyesi müceddeden ve bir kat daha isbat olunmuştur. Seyyal ve ma' ile yazılmış olan Paris muahedesi ahkamına hâlel getirir, hiç kimse tınmaz! Bigayr-i hak ilan-ı harb olur: Hiç kimse tınmaz! Ancak bir zât-ı âlîcah feth-i ukde-i sükut ederek bunu beyan eder ki devlet-i matbuasının menafi-i mahsusuna hâlel getirilmedikçe hareket-ı harbiyede bulunmak deliliktir. Fakir de derim ki bir devlet kuvve-i tabiiyesine tamamiyle istinad etmeyip de hin-i hacette diğerden muavenet ummak divaneliktir; şimdi şurasını tahkik etmek iktiza eder: Bir devletin kuvvet-i tabiiyesi hangisidir? Acaba kuvve-i bahriye mi, kuvve-i berriye midir?

Değil! Zira bunlar kuvve-i maliyeden madud olup harabiyete tâbidir. Bu surette bir devletin kuvve-i tabiiyesi ne askerdir ne süfündür; ancak mahabbet-i tebadır. Mahabbet-i teba hem as-

kerdir hem süfündür. Merhum Şeyh Sadi'nin şu mısraı da buna delalet eder, zannederim: (Zanki padişah-i adil râ raiyet leşkerest)²⁰⁶ Bir devlet kuvve-i cesime-i askeriyye mâlik olup da mahabbet-i tebasından mahrum olacak olur ise ezmine-i kadimede Rodos ceziresinde rekz olunmuş olan sanem-i cesimül-heykele müşabihdir ki eğerçi manzarası hayret-bahşa ve dehşet-ferma ise de bunu isticab eden cezire-i mezkure bir muhasenat göremez; zira bi-ruhdur; şu kadar var ki mahabbet-i teba iki nevidir: Biri muhabbet-i kazibe, biri mahabbet-i sahihadr. Mahabbet-i kazibe havf ve haşyetten gösterilir, zarurî bir mahabbettir ki fırsat-ı ûlâda derhal adavet-i şedideye tahvil olunur. Mahabbet-i sahiha da adaletten, yani vikaye-i ırz u can ü mal eden hüsn-i idareden hasıl olur bir mahabbettir ki ne top ve ne gülle ile harab olmak ve ne de kumandanların, sayed, adem-i iktidarlarından bozulmak ihtimali vardır. Bu, kuvve-i ilahiye gibi na-kabilüz-zevaldır; çünkü kavaid-i tabiiyeden tevellüd eder. Ezmine-i kadimede Bağdad kraliçesi meşhure Semiramis'in nezdine bir gün başvekili gelip (kraliçe, aleyhinize bir fesad-azim fesad-amiz tehyie olunuyor: Tedabir-i şedide-i askeriyyeye teşebbüs edelim!) dedikte, kraliçe buna cevap olarak: (Hiç kimseden havf etmem; zîra benim tahtım tebaanın mahabbet-i hakikiyesi üzerine müteessesdir) demiş.

İmdi, her devletin kuvve-i tabiiyesi sunuf-i tebasının mahabbet-i hakikiyesidir ve her devlet, sünuf-i tebasının mahabbet-i hakikiyelerinin isticlâbı uğrunda bezl-i himmet eder ve bezl-i himmet etmek birinci vazifesidir. Sünuf-i tebasının mahabbet-i hakikiyelerinin isticlâbı 1000 şeye tevakkuf etmez, bir şey kafidir. Bu da adelettir. Bir şeydir, ama bu bir şeyin içinde her şey mevcuttur: Servet ve yesar, nusret ve zafer ve nüfuz ve itibar... Ruh-ı devlet adalettir; medar-ı hayat-i millet adalettir; saadet-i hal-i devlet ü millet adalettir. Valid-i medeniyet-i hazıra-i cihan olan hakim (Aristo) nun kavlince ruy-i zeminde adalet kadar hiçbir seyyare-i âsmân tâbân olamaz levkeb-i adalet ile müzeyyen olan devlet mânende-i merkez-i daire-i afitab revnak-bahş ve zinet-yâbdır; bilakis ahter-i adaletle münevver olmayan devlet bit-tabî müstağrak-ı târ ü zulmettir.

206 Şirazlı şairin Abdülhamid devrinde basılan (Gülistan) larından çıkarılmış bir hikayeden bir mısradır ve aslı şöyledir: (Zanki şahinşah-i adil râ raiyet leşkerest). Çünkü adaletli padişah için bütün tebası askerdir, demektir H. T. Us.

Evet, efendilerim, ruh-i devlet adalettir; lakin ruh-i adalet de malumattır. Şu iki nokta gerek memurîn-i devletin ve gerek mebusan-i milletin akdem-i efkar ü mütalaaları olduğuna nazaran başkaca mucib-i teşekkür ü iftihadır. Fünun ve malumat afitab-i semanın hareketince hareket etmiş. Afitab büruc-i şarkiyeden tulû ile cay-i garbe hareket edegeldiği misillü hurşid-i fünun ü malumat dahi aktar-ı şarkiyeden tulû ile cihat-i garbiyeye hareket eylemiştir. Padişah-i maarif-perver Sultan Hamid Han efendimiz hazretlerinin saye-i hümayunlarında necm-i tâbân-i maarif kariben yine büruc-i şarkiyeden tulû cihat-i garbiyeye dahi kel-evvel revnak-efza-yi ulum ü fünun ve Devlet-i Aliyyeleri ferman-ferma-yi rüb'-ı meskun olacağı asla şekk ve şübhe olamaz; maamafih adalet yalnız levayih ve nizamat ile vücude gelmediği gibi malumat yalnız arzu ve iştiyak ile husule gelmez. İkisinin dahi âlet-i mahsusaları vardır. Birinin âleti hüsn-i idaredir; diğerinin katib-i ilmiyedir. Hüsn-i idarenin dahi âleti memurîn olduğu gibi katib-i ilmiyenin ruhu muallimîndir. İşte şu iki âletin yani memurîn ile muallimînin derece-i matlubede bulunmaları esbabının istihsal ve istikmalî hakkında gerek devlet ve gerek mebusan-i millet tarafından ser-i mûkusur gösterilecek olur ise müttehim adolunacağımıza şübhe yoktur. Li-eclit-tezekkür şimdiye kadar irsal olunmuş olan ve irsalî mukarrer bulunan layihalar içinde yalnız vezaif görüyorum, yalnız vezaif işitiyorum; yani vezaif-i memurîn, vezaif-i muallimîn, hukuk-ı memurîn, hukuk-ı muallimîn lafzını şu sırada hiç işitmedim! Vezaif ile hukuk birbirine merbuttur. Hukuk vermediğimiz adamdan, bilmem, vezaif istemeğe hakkımız var mıdır? Mesela bir takım memurîn aleyhinde gerek geçen sene ve gerek bu sene meclisimizde çok ittiham ve azviyat işitilmiştir; lakin memurîn hakkında bid-defeat görünmüş olan adem-i adaletten dolayı belki hiçbirimiz bir şey söylemedik. Acaba bunlar memurîn-i devletten madud olduğundan âzâ-yı millettten madud olmamak mı lazım gelir? Bir memurdan malumat isteriz, dirayet isteriz, hüsn-i hizmet isteriz, istikamet isteriz; acaba bu memurların malumat ve hizmetleri ve iffet ve istikametleri daima rehin-i takdir olmuş mudur? Ahval-i müstakillesi hizmeti sayesinde daima temin kılınmış mıdır? Zannederim, olunmamıştır! Zira birçok malumatlı ve dirayetli ve müstakim ve emekdar memurlar görüyoruz ki belki nan-i azize bile muhtaçtır. Geçen sene bu kürsi-i şerif-

te memurîn hakkında bir makale-i mahsusa irad etmiş olduğumdan tekrara hacet görmeyip, fakat âzâ-yı kiram hazaratından bunu sual etmeğe cüret ederim ki bir memurun ahval-i müstakbelesi niza-men yani hüsn-i hizmeti sayesinde tamamiyle temin olunmadıkça hasbel-beşeriye kendisi ne suret ile olursa olsun temin etmek yolunda bulunacak mıdır, bulunmayacak mıdır? Ve bir memur hüsn-i hizmeti sayesinde feyz bulmak lazım gelir iken bir tarafı olmadığından geri kalıp kendisinden dünkadr olan diğer memurlar tarafları sayesinde feyz bulduklarını gördükçe gayretine fütur gelir mi, gelmez mi? Ve kendisini mağdur nazariyle görür mü, görmez mi? Ve kendisini mağdur nazariyle gören bir memur sair kesani gadr ve taadîden vikaye etmeğe çalışır mı? Bunlar şol suallerdendir ki cevap melhuzdur. Vakıa iffet ve istikamet ile muttasıf bir memur kendisi hakkında her ne güna muamele olunursa olsun tarik-i istikametten bir veçhile ayrılmayacağı derkar ise de madem ki bu dünya melaik dünyası olmayıp beşer dünyasıdır, herşey hatıra gelebilir. Sünuf-i memurîn-i devlet içinde acaba ne mikdar zi-kıymet zâtlar vardır ki her nasılsa define-i giran-baha misali medfun olup kimse bilmez, kimse aramaz, ve külli yevmin bahseylediğimiz bir takım valiler ve mutasarrıflar ve kaymakamlar ve memurîn-i saire meyanında acaba kaç kişi vardır ki bulundukları mahallerin bir takım erbab-ı nüfuzunun keyiflerine veyahut bir takım amirlerinin mizaçlarına muvafık hareket etmediklerinden bi-esas bir mazbata veyahut vahî bir inha üzerine bila-muhakeme azl olunup bir memuriyet-i cedide tahsil edinceye kadar müddet-i medide zarfında han köşelerinde çürümüş, bitmiş veyahut müddet-i ömürlerinde açılma kalmış biçaregan vardır. Bu reva-yi hak mıdır? Şan-ı âliye muvafık mıdır? Değil, hâşâ, değil! (El-hakku mürrün) darb-ı meseli sahih ise hakikat-i hal budur.

İşte esbab-ı meşruhaya binaen ve vezaif-i memurîn layihiysiyle beraber hukuk-ı memurîn layihasının dahi gelmesini teklifle acizane ve kasıran hatm-i kalam eylerim.

Manok Efendi (Haleb): —Memurîn hakkında şimdiye kadar pek çok mübahaseler oldu; bizim mülkümüzde ehliyetli memurlar bulunduğu gibi pek çok ehliyetli adamlar vardır. Efendi hazretleri fena memurlardan şikayet ediyor; halbuki bu hususta hiçbir şey icra olunmadığına teessüf olunur. Cümlemiz bu derdi tadad ettiğimiz halde

devası çaresi her ne ise onu icra edemiyoruz. Zafiraki Efendi memurînin hukuku tayin olunmamıştır diyor; halbuki vezaif-i memurîn nizamnamesi mevcut olduğundan hukuku da mutazammındır; bununla beraber encümene havale olsun.

Reis vekili: —Bunda bir ilave daha vardır. Biz memurînden bahsediyoruz; bununla beraber bir mezuniyet de lazımdır. Bu söylenen sözler ziyade bir şeydir. Bunda öyle tertib olunacak şeyin ilavesi lazım mı, değil mi?

Sadi Efendi (Haleb): —Vakıa kıraat olunan makale de dikkate şayan ve pek çok mana-yi müfidi şamil bir şeydir; fakat efendi arkadaşımız yavaş söylediğinden bazı arkadaşlarımız işitemediler; eğer rey-i umumiye tevafuk eder ise emsali misillü encümen-i mahsusuna havale etmeli; bunun içinde her ne beyan olunmuş ise iyice mütalaa olunsun da badehu heyete arz olunsun.

Heyet: —Pek âlâ!

3- Âşar Vergisinin Islahı

Nakkaş Efendi (Suriye): —(*Kürsi-i hitabete çıkararak makale-i âtiyeyi kıraat eder:*)

Efendilerim, dahiliyemiz pek çok ıslaha muhtaç olduğu gayr-i münkerdir. Bu heyet-i celilenin âzâ-yı kiramı kemal-i hamiyetlerinden ıslahat-ı mezkureyi li-eclit-tedarik ortaya koymaktadırlar; binaenaleyh meclisimiz küşad olunalıdan beri âzâ-yı kiram tarafından ıslaha dair verilen layiha ve nutuklarını toptasak pek çok ve hesabsız umura müteallik bulunduğu anlaşılır ve bunların ekserisi mühim ve iktizalı olduğunu bendeniz dahi itiraf ederim; şu kadar ki bunların cümlesinin birden icrası muhal kabilinden olduğundan ve cümlesi birden icrasına kıyam edecek olur isek hiçbirini icra edemeyeceğimiz derkar olduğundan takdimül-ehem al-el-mühim kaidesine tevfikân ıslahat-ı mezkurenin en mühimine başlasak faydamız hasıl olur ve maal-ittihad cümlesi mevki-i icraya konulur. Bendeniz birkaç günden beri bu efkarda idim; hatta dün bir cemiyette bulunduğumuz halde bu mütalaayı serd ve beyan eyledim ve bugünkü çıkan *Vakit* gazetesini mütalaa eylediğimde meclisimizin müzakeratına dair mufassal bir bend gördüm. Bend-i mezkurun ahirette tevarüd-i hatır kabilinden bu efkari teyid eder bir ibareye vâkıf olduğumda doğrusu çok memnun oldum. Ve ona teşekkür ettim.²⁰⁷

²⁰⁷ Bu uzun yazı şu satırlarla sona eriyordu:
"Maksat icra ise efkar-ı ıslahat-ı cüyânenin kaffesini bir anda ortaya

Binaenaleyh şu efkar-ı acizanemi bu heyet-i celileye arz etmeğe mübaderet eylerim. Şu kadar ki herkesin hatırına gelen şeyleri iradından tevakkuf etsin, muradında değilim; ancak şimdiye kadar irad olunan ve bundan böyle iradı melhuz bulunan ıslahatın birer birer en mühiminin bit-tezekkür mevki-i icraya konulmasına çalışılsın, devlet ve vatanımıza güzel hizmet etmiş oluruz. Ne gibi? Âşar maddesini kimse inkar etmez, ki bu madde pek mühim bir maddedir ve ıslaha muhtaçtır. Hatta buna dair geçende hatır-i acizaneme gelen tasavvuratı bu heyet-i celileye arz ve beyan eyledim. Tasavvurat-i mezkure hülasası ahaliyi gadirden ve hazineyi hasardan vikaye için gerek iltizam usulünden ve gerek emaneten idaresinden sarf-ı nazarla âşar-i mezkurenin bedelatı tahmis kaidesince maktuan ahaliye verilmek kaziyesinden ibarettir. Şu kadar ki mahsulsüz bir sene tesadüfünde bu suret dahi mahzurdan salim olamayacağını gösterdim ve bunun için bil-müzakere kanun yapılmasını taleb eyledim. Mütalaa-i acizanem li-eclit-tezekkür encümenine havale buyurulmuş ise de henüz buna dair bir karar verilmemiştir.

Efendilerim, malumunuz olduğu üzere bu hizmet devlet ve vatana bir büyük ve muteber hizmettir; bendeniz bilirim ki, birçok kaza ahalişi vardır ki bundan dolayı pek fena hale gelmişlerdir. Yani mahv ve izmihlal haline varmışlar desem mübalağa etmemiş olurum ve malumunuzdur ki vakit takarrüb etti; zira mart, ihtidasından bazı vilayetlerde memurlar tayin olunur ve idareye başlanılır. Şimdiden ve sürat ile icabına bakmalıyız ki nizamını bu sene yetiştirelim. Arz ettiğim kaide tahmis maddesi bundan ibarettir, yani gerek maktuan ihale olunmuş olsun ve gerek emaneten idare olunmuş bulunsun, her bir kariye ve kasabanın beş senelik varidat-i öşriyesi hesab olunur. Kaça balığ olur ise bir humsü ol kariyenin üzerine mal olunup maktu suretle bedel-i öşr olarak ondan tahsil olunur ve beynel-ahali suret-i tadil ü tahsil dahi nahiye meclis-i belediyesi marifetiyle adilane ve muhikkane suretle icra olunur; şöyle ki ol kari-

yenin arazisi âlâ ve evsat ve edna olarak üç kısma taksim olunur ve herkesin mutasarrıf olduğu arazi kaç dönümden ve hangi kısımdan ibaret ise isabet eden hissesi sahibinden bit-tahsil kâr ve zararı ona aid olur. Kaldı ki bir senede hasılatı gümrak ve bereketli olmaz ise meblağ-ı maktuun tahsili müşkilata düşer olmasıyla bakaya kalacağından hem hazineye ve hem de ahaliye mazarrat hasıl olur; halbuki buna da çare vardır, şöyle ki: Menafi sandığı, nizamına tevfikane, ol kariyenin borcunu tediye eder. Ve şu menafi sandığı dahi pek ehemmiyetli ve müfid bir şey olduğundan bazı yerlerde cari olmadı ise tamimini ihtar ederim. Şu kadar ki mecalis-i belediye tarafından idare olunması kaziyesini ilave-i mülahazat eylerim.

Sadi Efendi (Haleb): —Nakkaş Efendi'nin okuduğu layiha pek mühimdir. Başlıca bir âşar fıkrası var: Kendileri yalnız Suriye arazisini memalik-i şahanenin her tarafına kıyas etmek isterler; fakat buyurdıkları memalikin bir tarafında olursa diğer tarafında olamaz. Daha diğer tarafında başka bir şey olmak lazım gelir. Hasılı diğer bir vilayette başka bir renk kesb etmek icab eder. Bunun cümlesinde bu ahvalin icrası bir tarafa zararı olursa diğer tarafa nef'i olur. Bunun için bu madde milletin ve devletin en başlıca ruh-ı azim mesabesinde olan varidatıdır. Bu pek büyük bir mütalaa muhtaçtır. Yine evvelki gün okuduğu layihasında da bu âşar fıkrasını beyan buyurmuşlar idi. Hülasaten beyan olunmak ve efkarı tamamiyle anlaşılacak üzere layiha encümenine havale olursa da ona göre müzakere ve mütalaa olursa...

Nakkaş Efendi (Suriye): —Cevab vereyim: Bendeniz mücerred âşar bu usul üzere icra olunsun demiyorum; âşarın suret-i iltizamı öteden beri verilmiyor. Bu iltizamdan neşet etmiş olan vehamet herkesin malumudur; hatta muharebe-i haziranın başlıca sebebi bu iltizam maddesi olduğunu kimse inkar edemez. Bu iltizamdan dolayı pek çok zararlar husule geliyor. Bazı kasabalar vardır ki harab derecesine varmışlardır. Bazı taraftan yazıyorlar ki emaneten idare edelim. Miri tarafından emaneten idaresi halinde miriye zarar oluyor; diğer taraftan iltizam olunur ise miriye zarar oluyor diyorlar. Artık bunu iltizam etmeyelim, idare de etmeyelim; ya ne yapalım? Peki, nasıl edelim? Bendenizin hatırıma bu geliyor. Yok, eğer başka bir enseb suret beyan olunursa ona göre yapalım; buna bir kaide vaz edelim. Zabıta

koymak icrayı temin edemez. Derece derece muhtaç olduğumuz ıslahattan her sene hangileri yapılacak ise tayin olunup herkes o nokta üzerinde sebat eylerse o şeyler yapıp vücade gelebilir. Bin söz söyleyip de hiçbirisi yapılamamaktan ise iki söz söyleyip de icrasına dahi muvaffak olmak elbette daha kârlıdır. Söylemeyi biz, yani matbuat dahi, yapabiliriz; nasıl ki şimdiye kadar kusur etmedik. Bizim aciz kaldığımız cihet söylediğimizi yaptırmaktır. İşte biz milletçe vükelamız olan mebusan-i kiramımızdan bu hizmeti isteriz."

koyalım. Hem miriye hem ahaliye zarar olmasın. Vakit vardır.

Reis vekili: —Vakıa bu pek münasibdir, efendim.

Manok Efendi (Haleb): —Tekalif i miriye'nin suret-i istihsali hususu devletimizin bidayet-i zuhurundan beri kaç defa ihtiyacat-ı zamaneye muvafık surette tebdil ve tağyir olunmuştur. Malumdur ki meşruumuzca araziler arazi-i miriye olduğundan ve ondan bir nevi haraç almak şarttır, işte vaktiyle âşar usulü dahi bir niyet-i hayriyeye mebni zürraların faydası için ihtira olunmuştur; ancak inkilab-i zaman ile maat-teessüf aksi maksada hizmet etmesi göründü ve madem bizim ahkam-ı mukaddese-i şer'iyeye haracın neviyetinde ve kemiyet ve mikdarının azalıp çoğalmasında bir güna mahzur yoktur. Onun için ihtiyacat-i zamaneye tevafuk edecek surette ahz ü istifası lazım ve asvebdir. Böyle mühim umurda birinci mesele devletin alacağı ve milletin vereceği vergilerin arasında vasıtaların ve müdahalatın azalması kaziyesi başlıca bir mevaddır; çünkü bu vesait çoğaldıkça su-i ahval çoğalıyor. Bu ahvalle ihtiyaç bırakmamak için esasen devletin tekalifi nev'inin azaltılması ve mukannen olması lazımdır. Bu esasın her hususta faydalı olduğu tafsile hacet yoktur. Böyle olduğu halde âşar bedelini arazi üzerine tevzi etmek muvafık-ı akl ü hikmettir. Bunun suret-i icrası dahi verginin Nakkaş Efendi'nin dediği, yani, mahzurdan salim olmayıp on senelik bedel-i öşrü üst üste ne kadar tutarsa bir senelik nisbeti köyün arazilerinin üç nev'e taksimi ile tevzi olunmalıdır. Bu halde vergü-yi âşar u emlakiye tevhid eylemelidir. Devlet bilsin ki senede sahihan varidatı nedir ve ahali ve zürra makulesi de borcunu bilip, serbestçe, istediği gibi, istediği zamanda ekib biçer. Devlet isterse o bedeli aynen alır, isterse parasını alır. Her şeyden evvel buna dair bir kanun yapılmasına heyet-i kiramın muvafakatını ve nazar-ı dikkate almalarını talep ederim.

Reis vekili: —Efendim, malum-i âlî'niz ya, bunun nizamı var; burası gerek encümence ve gerek heyetçe ittifak ile mütalaa olunur. Bir takdir yapılır. Babialı'ye arz olunur. Bir kanun yapılması istenilir. Bunun üzerine müzakere olunur. Böyle bir şey olmadan bu caiz değildir.

Abdül Bey (Yanya): —Nakkaş Efendi'nin buyurduğu doğrudur. Meclisimizde çok şeyler cereyan eder de netice yoktur. Bir devlet ve bir milletin ruhu, geçenlerde beyan etmiş olduğum veçhile, üç şeyden ibarettir: Birincisi, maarif-i ka-

mile, ikincisi nizam-i adile ve üçüncüsü mülkü adilane idare edecek derecede muktedir memurlardır.

Maarifin neşri, geçen ifadem üzere, heyetten kabul olunur da mevki-i icraya konulması karar verilirse başlıca olan bir noksanımızı ikmal etmiş olacağımızdan, nizam ve memurîn hakkında dahi kaleme aldığım nutk-ı acizanemle yarın, öbür gün arz ve beyan edeceğimden, her bir iş, yani memurîn'in vazifeleri ve hukukları ve maliyenin ıslahı ki âşar vergi ve mevadd-i saire yeniden kaleme alınacağı zikrolunan nizamda munderiç olacağından her bir iş için ayrı ayrı söz söylemeğe hacet göremem; çünkü yalnız bir köşenin ıslahiyle koca bir bina ıslah olamaz.

Reis vekili: —Efendim, karar verilmiş deminki âşar maddesi için: Encümende tezekkür olunup bunun için bir kanun isteyelim. Böyle bir nizamname istenilmek üzere böyle bir karar verildi mi?

Sadi Efendi (Haleb): —Encümende tezekkürü için. Layihayı çürütmek için değil. Nakkaş Efendi'nin layihası, cereyan eden maddeler encümen-i mahsusunda tezekkür olunsun. Öyle bir âşar layihası tekrar istenilmek icab eder mi, etmez mi? Bunu müzakere edelim.

Mustafa Bey (Selanik): —Bunlar zaten kanunun vaad ettiği bir takım nizamattır. Bazı karar, âşarın buna olanları, müzakere olunur ve kabilîyet-i mevkiyeye göre bazı şeyler yapılır. Hasıl olur, tadil olunur, pek güzeldir.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Şimdiki âşar denilen vergi emlak ve arazi üzerine tarh olunursa o vakit âşar ve arazi vergisi tevhid olunacak; fakat şu da hatırdan çıkmasın ki ıslahatın mevkufulun aleyhi olan tevhid-i enva-ı emlak icra olunmayınca vergi tevhid olmaz, vergi tevhid olmayınca ıslahat olmaz.

Reis vekili: —Efendim, Mustafa Bey'in sözü cevabsız kaldı: Bendeniz cevab vereceğim. Buyurduğunuz pek yolundadır; fakat mebusandan bazı zevat müstacel gördüğü eşit kavaninin ıslahını istiyor.

Manok Efendi (Haleb): —Bu kanunların her birisi birer birer gelecek; fakat âşar maddesi, malum-i âlî'niz ki, bu bir ayrıca varidattır. Devletin bunu hüsn-i suretle idaresi pek lazımdır. Efendim, eğer bu olmaz ise devletin idaresi pek güç oluyor. Âşarı görüyoruz ki hiç bir şey istifade olunmuyor. Ayrı ayrı idareler teşkil olundu.

Hiçbirisinden muhassenat görülmedi; evvel ve ahır varidatımızı yoluna koymağa yardım edecek şeyi düşünelim. Her bir icraat para ile olur. Para olmazsa ne olabilir? Memur isteriz, maaş vereceğiz; onun medar-ı taayyüşü temin olunmazsa ne münasebetle adalet bekleyeceğiz? Evvel emirde memurînin taayyüşünü temin etmeliyiz. Umur-i dahiliyemizin intizamı umur-i maliyenin intizamı ve maliyemizin intizamı dahi varidatın muvafık halde doğrudan doğruya suret-i tahsilini mucib olacağından para veren ile para alan arasında, bir takım su-i istimalata sebebiyet verilmeğe meydan kalmaz.

Aliş Paşa (Tuna): —Bunlar memalik-i Osmaniye'nin hangi tarafında icra olunacak? Eğer umum için ise Rumeli'de ne kaldı? Anadolu'da bulunan zürrain kaffesi muharebede. Bunlar 10 seneye kadar evvelki halini bulamaz ki 5-10 sene nisbetinde arazi üzerine taksim olunsun da ona göre öşr alınsın?

Reis vekili: —Bir kere encümen bunu tedkik etsin, ona göre heyet-i umumiye müzakere olunur.

Agob Efendi(?): —Varidat-i devletten olan âşar maddesi müzakere olunacak ise bu günkü günü de ona hasr edelim. Birçok vakitler uğraşalım; halbuki bendinizce âşar iraddan bir kısımdır. Bunun gibi birçok kısımları var. Maliye idaresinin müzakeresinde bunu dahi ayrıca arz ü amîk mütalaa ederiz. Bendenize kalırsa biz müzakeremizi bir nizam ve bir kaide tahtına koyalım; eğer varidat-i devlete dair müzakere edeceksek bütçe okunur, bugün bir şey üzerine müzakere olunacaktır denilir, herkes bunun üzerine bildiğini söyler, o kabul olunur; ondan sonra mesela verginin suret-i tahsili ve mikdar-i yekunu, her bir şeyi meydana çıkar; çünkü âşar maddesi hakkında herkesin söyleyeceği vardır. Gelelim masarîf tarafına: Rica ederim, makam-ı riyasetten dikkat buyurulsa; çünkü bu pek ehemmiyetlidir. Bu bâbda bir kaide ittihaz edersek ve daima bu usul üzere gider isek pek münasib olur. Masraf tarafına gelince madde be-madde müzakere olunarak tehir olunacak yahut zam olunacak şey var ise o zaman düşünülür. Memurînin hakkında birçok sözler söyleniyor; artık efendim bundan herkes de bıktı, usandı; şimdi herkes itiraz eder mesela bendeniz maarifin intişarını ve terak-kisini isterim; efendim, biraderlerim, hepsi kendi efkarları ne ise onu ister. Her ne ise bütçe gelip okundu mu? Herkesin efkârı ne ise o vakit söyle-

nir. Artık maarifin intişarı için ne yapmak lazım gelir, dahiliye memurları ve mahkemelerin hüsn-i surette cereyanı için ona göre bir kaide üzerine gider isek hem iş görülür hem vaktimizi zayi etmeyiz. Şimdiye kadar okunan layihalar, dikkat olunsun, tahminen üç yüze balığ oldu. Hiç birisine netice verilmedi. Böyle gidersek verilmez de efendim. Bugün bir karar veriliyor; yarın o karar aleyhinde, ya lehinde diğer bir karar verilebilir. Bunun için bendeniz tekrar rica ederim ki bu gibi layihaları olan zâtlar saklasınlar, cebine koysunlar; bütçe okunduğu vakit gerek idare-i maliyeye, gerek devletin diğer umum idareleri üzerine herkes söyleyeceğini söylesin. Yoksa efendim, bugün âşarın bir kısmı, öbür gün diğer kısmının üzerine lakırdı edersek hiçbir pey hasıl olmaz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Agob Efendi'nin söylediği yolundadır; fakat âşar hazinenin cümle-i varidatından buyurdular; halbuki âşar gibi hiçbir varidat yok. En mühim varidat, ecsem-i varidat! Onun için vakit yok. Varidat bahsi dikkate muhtaçtır. Ahalinin çektiği zahmetten dolayı dikkate muhtaçtır. İstanbul ahalisi çektiğimizi bilemez, biz ne zahmetler çekiyoruz! Onun için bendeniz bu meseleye mühim nazariyle bakıyorum. Buyurdular ki hiçbir şey söylemeyelim, bütçeyi elimize alalım; elimize aldıktan sonra birer birer müzakere edelim. Şimdiye kadar cereyan eden kaffe-i müzakeratımız, bundan böyle cereyan edecek müzakeratın cümlesi ya varidat veya masarifat üzerine olacak. Islahat cümlesini şamilidir, gerek medaris ve gerek ulum ve gerek memurîn ve gerek varidat bütçede dahildir: Ondan sonra söylenen lakırdı bütün bütün abesdir! Onu da kabul edemeyiz; eğer bütçe muvazenesini bekleyecek olursak şimdiye kadar gelmediği gibi pek çok vakitler daha geçeceği melhuzdur. Bir kere muharebe devam edecek mi, etmeyecek mi? Bunu devlet bilemez ki ona göre muvazene etsin. İkincisi, sene-i âtiyeye kadar ne varidatımız olacak ve ne masarifatımız iktiza edecek? Şimdiye kadar belli değildir ki ona göre muvazene versin. Velhasıl muvazene gecikti ve gecikecektir; binaenaleyh muvazene gelecek diye söz söylemeyeceğiz, hiç ağzımızı açmayacağız, bu olur şey midir?

Agob Efendi(?): —Bendeniz “âşarın ehemmiyeti yoktur, müzakeresini etmeyelim” gibi bu yolda demedim. Herşeyi vakit ve zamaniyle ve sırasıyla müzakere edip bir şeye karar verilmezden evvel diğer bir şeye geçmeyelim, dedim.

Reis vekili: —O da değil, o da değil! Çünkü, malum ki kanun başka, para başka... Burasını tefrik edelim; bunun için bu buyurduğunuz şey kanuna mani değildir; onun için bu takarrür etti.

Agob Efendi(?): —Bendeniz bunların hiç birisine bakılmasın tarafında değilim. Bendeniz ne diyorum? Sırası geldikçe, bunlar üzerine, lakırdı söylensin. Acaba bendenizin sözümünden öyle bir müzakere etmeyelim sözü istidlal olundu mu? Kanun layihalarının gelmesi için bağırarak, çağırdık; hâlâ kavanin layihalarını getirmiyorlar. Biz onun için evvel lakırdı edelim; ne vakit bütçe gelirse o vakit böyle şeyler müzakere olunur. Bu idare-i meşruta ve Meclis-i Mebusan ki bizim iki senelik tecrübemiz var. Başka memalikte pek çok senelerden beri tecrübeleri sebkât etmiş. Onların tecrübeleri üzerine ittihâz etmiş oldukları meslek ne ise biz de o tecrübe olunmuş meslek üzerine biraz yakın gidersek pek iyi olur, zannedirim.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bu bahis çok cereyan eyledi, geçelim.

Heyet: —Geçildi, geçildi!

Reis vekili: —Encümen bunu mütalaa etsin.

Manok Efendi (Haleb): —Kanun layihasını isteyelim, efendim.

4- Tahsil Memurlarını Tasarruf Teklifi

Mustafa Efendi (Konya): —(Âtîz-zikr makaleyi kıraat eder:)

Her nev'i bakayanın sürat-i tahsil ü istifası zımında bundan mukaddem merci-i âlisinden her vilayete birer memur gönderildiği gibi ol vakit Konya vilayet-i celilesine bir memur tayin ve irsal buyurulmuştu. Memurîn-i mumaileyhüm marifetiyle 91 senesi gayesine kadar vuku bulacak tahsilattan %5 ve 92 senesi tahsilatından %3 tahsildariye olarak kendilerine itası emr-i mahsus iktizasından olup, ancak memur-i mumaileyh ise merkez-i vilayetten bir tarafa gitmeyip makam-ı vilayetten elviye ve kazalar mutasarrıf ve kaymakamlarına evamir-i mukteziye tastir olunarak ol suretle bakaya tahsil olunmakta olduğu halde umum tahsilattan %5 ve %3 tahsildariye verilmekte ve bu da şehri 40 bin kuruş ve bazan daha ziyadeye balığ olmakta olduğundan ve bakaya-yi mezkûre tahsilatından memurîn-i hükümete %2 kuruş verilerek o vasıta ile istifası daha ziyade muhassenatı mucib olacağı emr-i aşikar olup gavail-i hazıra münasebetiyle hazine-i celilenin şöyle bir dar bir zamanda memurîn-i mumaileyhüme bir vilayet valisi maaşının

iki misli kadar akça itası tecviz buyurulamayacağı nümeyandır; çünkü tahsilat-i mezkûrenin icraat ve teşebbüsât-ı sairesi devletin hükümet memurlarının ikdamatıyla icra olunmakta olduğu halde tahsil-i bakaya memur denilen zât oturduğu yerde emval-i devletin tahsilat-i tabiiyesinden ve alel-husus sinin-i atıkayı tefrik etmeksizin 92 senesine kadar esbab-ı mucibe-i mahalliyyeye mebnî teraküm etmiş emvalden resim ve aidat alması bir veçhile caiz olmadığı müstağni-i arz ü tarif-tir: Maamafih bakaya-yi mevcudeyi mümkün ve mümteni ve müteassir namıyla tesmiye olunup cedavil-i matbuada hazinece malum bulunduğu halde aksam-i selaseden biri memurîn-i mumailayhümün vesatetiyle tahsil ettirilmiş olaydı belki ıgma-zı ayn olunur idi. Binaen alâ-zalîk bu da caiz değildir; çünkü tahsilat kaziyesi memurîn-i mülkiyenin vezaif-i asliyelerinden olup ifa-yı vazifeve muktedir olmayan memurun istihdamı kat'an caiz olmayacağından tahsilat madde-i mutena-bihayî takdir etmeyen memurların bit-tahkik icabına bakılmasıyla hazine-i celilenin işbu mazarattan kurtarılması zımında icab eden makam-ı âliye iş'ar buyurulması arz ve ihtar olunur.

Müstağni-i arz u izah olduğu üzere bil-mü-zayede bedel-i sabıkını bulmayan kaza ve kurâ aşarının âşar talimatı mucibince emaneten idaresi lazım gelip bu misillü emanete kalacak mahaller âşarı ancak temmuz nihayetinde veyahut ağustos içinde malum olabilip ol vakit lazım gelen memurlar ve muaşşirler mahalleri meclisleri marifetiyle tayin olunarak işe mübaşeret ettirildikten sonra keyfiyet maliye nezaret-i celilesine bildiriliyor. Bu emanete kalan âşarın hüsn-i idaresi için nezaret-i müşarünileyhden birer âşar nazırı tayin olunarak vilayetlere gönderilmekte ise de nuzzar-i mumaileyhüm mahall-i memuriyetlerine vürud her vilayetin bu'du mesafesine göre ağustos 20'si ve nihayetine müsadif olup ol vakite kadar tayin olunan memurlar marifetiyle âşar muamelesi ifa olunarak alınan zehair ya vaz-ı anbar edilmiş veyahut edilmek üzere bulunmuş olacağı görülmekte bulunmuştur. Şu halde nuzzar-i mumaileyhüm vezaifi anbarlara nakl ve isal ettirilmesine nezaretten ibaret kalacaktır. Bu işin mahalleri hükümetleri marifetiyle icrası kabil iken mumaileyhüm ne lüzum ve ne sebep üzerine tayin olunuyor? Ve alel-husus bunlara şehri 7'ser bin kuruş maaş verildiği gibi bunların mahallerinden teşkil eyledikleri aklam

efendilerine dahi mah be-mah 6'şar, 7'şer bin kuruş maaş ita olunuyor. Hazine-i celile-i maliyenin şu sırada akçaya olan ihtiyacı vareste-i kayd ü ityandır. Bunların umumuna verilen maaş ve masarifat-i saire seneyi 50 yük kuruşu tecavüz eylediği tahkikat-ı mevsukadandır. Bu hal hazineyi ızzar etmek değil midir? Bu nazırların tayin ve irsalinden sarf-ı nazar olunarak sabıkı misillü marifet-i hükümetle idare ettirilse münasib gibi görünüyor; şu kadar ki mahalleri muhasebe kalemleri işlerinin, bunun ilavesinden dolayı tekessür etmesi emr-i celi olmakla suret-i muvakkatede olarak muhasebelere birer ikişer efendi ilave edilse matlab hasıl olacağı mütalaa olunmuş olmakla bu maddenin bir hüsn-i surette tesviyesi zımnında arkadaşlarımız efendilerin nazar-ı dikkatlerini celb ederim.

Şu aşağıda arz edeceğim maddeye dair Nakkaş Efendi'nin nutku var ise de mücerred tekid ve teyid zımnında Konyaca dahi görülen mahzur beyan olunur; şöyle ki: Konya vilayetine merbut tel- ve Isparta sancaklarında meskun cemaat-i muhtelifeden yürük aşairinin vergi ve ağnam-i saire rüsumunun itasıyla mükellef oldukları halde bunlardan bir de yaylak rüsumu namıyla bir resim daha istifa olunmaktadır. Rüsum-i merkuma merkez-i livada bil-müzayede 10-15 bin kuruş bedel ile eşraf-i ahaliden bulunanlar deruhde ve iltizam ederek aşair-i merkumeye enva-ı zulm ü taaddi ederek rüsum-i merkume namıyla kendilerinden 80-100 bin kuruşa karib akça ahz ederek gadr-i külli ettikleri ve bedel-i senevisi böyle cüz'iyattan olan bir varidat için aşair-i merkumenin mültezimler eline düşürtülerek şu suretle mütazarrır ve rahnedar edilmeleri muvafık-ı adl ü hakkaniyet olamayacağından rüsum-i merkumenin af ve ilgası mümkün olmadığı surette vergü-yi senevilerine zamimeten istifası hususunun merci-i âlisine beyan ve iş'ar olunmasını heyet-i umumiyeden istida eylerim.

Simonaki Efendi (Konya): —Tahsil edenler bütün valiler ve mutasarrıflardır; hatta bendeniz tahsilat komisyonunda bulundum. Tahsilat komisyonundan hiçbir fayda olmadığından başka maliyeye gadr ettiklerini gözümle gördüm. Biz şimdiye kadar çabalıyoruz ki şu ziyade memurların masrafını kaldıralım ve maliyemizi ıslah edelim. Görüyoruz ki maliye memurlarının hiçbir faydası yoktur. Nafile maaş verilmektedir. Adam kayırmak için masraf etmek... Bendenizce beyhudedir.

Hacı Mehmed Efendi (Konya): —Şimdi tahsilat memurları diyerek bir vilayete birçok adamlar geliyor. Bu vilayette ben tahsilat memuruyum, diyerek memuriyetini icra ediyor. Tahsilat memurları vilayette oturuyorlar, sancaklara memurlar gönderiyorlar. Onlara yüzde bir, yüzde iki veriyorlar; hatta kaza kaymakamlarını %30 paraya kadar ettiklerini gördük. Kaymakamların, mutasarrıfların himmetiyle oluyor. Hükümetin, hazinenin böyle müzayaka vaktinde şunca olan masarifi ziyade görüp bunun men'ini heyetten rica ederim.

Reis vekili: —Bunu ekseriyet üzere arz edelim mi? Rolsa yoksa? encümünde tedkik olunsun mu?

Heyet: —Arz edelim!

Agob Efendi (Dersaadet): —Geçen sene âşar memurları lâğv olundu idi; bu sene gönderildi mi, gönderilmedi mi?

Abdül Bey (Yanya): —Bunun üzerine iki la-kırdı var. Söyleyeyim mi? Yok, karar verildiyse sükut edeyim mi?

Reis vekili: —Hayır, daha karar verilmedi, buyurunuz!

Abdül Bey (Yanya): —Maliyemizin nevakı-sıyla noksanat-i saireden birer birer bahsolunacak olursa üç sene mütemadiyen bahsetsek yine kaffesini söyleyemeyeceğimizden ve ifade eylediğim üzere bunların kaffesine kafi olacak adil bir nizam kaleme alınırsa herbir şeye muvaffak oluruz.

Reis vekili: —Bu iş değil. Mevcut bulunan memurın fazla görülüyor. Bila-faide masraf oluyor. Bunun ibkası lazım değildir, diye cümlemiz istiyoruz.

Abdül Bey (Yanya): —Acaba başka suretle tashihi mümkün mü? Hiçbir tarafa da gitmezdi? Öyle bir odada oturdu.

Reis vekili: —Efendim, geçti! (Heyette gürültü)

Bir mebus: —Çok tahsilatı vardı. Bir dereceye kadar meclis-i idare sızlandı. O paradan alacak gibi görülür. Hiçbir hakkı yoktur. Emegi de sebkat etmedi.

Reis vekili: —Bu da bu iş dahilindedir.

Mina Efendi (Aydın): —Tahsil memurları ahali tarafından intihab olunacak idi. Buna dair kanun vardır. Niçin icra olunmuyor?

5- Kötü Memurların Tasfiyesi

Giragos Kazancıyan Efendi (Erzurum): —*(Makale-i âtiyeyi kıraat eder:)*

Mah-i halin 11. çarşamba günü Burdur mutasarrıfı hakkında cereyan eden müzakerede istilam usulünün fenalığından bahs ile bunun esasen kaldırılmasını ve memur hakkında teşekki vuku buldukta istilam yerine başka bir hüsn-i tedbir ittihaz olunmasını şifahen rica eyledim. İşbu maddenin ehemmiyetini ve icrasının lüzumunu makam-ı riyasetten ve âzâ-yı kiramdan nazar-ı dikkate alındığına teşekkür edelim; ancak bu misillü mühim maddeler için elde bir evrak-ı resmi olmadıkça bir güne muamele olunamayacağı ve haliyle semeresiz kalacağı makam-ı riyasetten tebliğ buyurulmakla şimdi tafsilen ve tahriren arz ederek tekrar nazar-ı dikkatinizi davet ederim.

Memurların fenalılından fenalığından pek çok mübahase olunmakta, deniliyor; fakat bendenizin efkarımca pek az mübahase olunuyor; çünkü bizim çektiklerimiz cümlesi memurların fenalığındandır ancak bunların fenalığından bahsettiğimizde bu fenalıklara sebebiyet veren mevadd üzerine dahi söylemeliyiz.

Bendeniz bildiğim vilayet sancak ve kazalarda memurların bu derece gaddarlığa cesaret eylediklerine birkaç sebep görmüşüm, işte tadad edeyim:

Birincisi, sadık, namuslu, vazifesini bilir ve ahalinin teveccühünü kazanan memurların bila-cünha, bila-istintak, bila-sabeb (hasbel-icab) denerek azl olunması;

İkincisi, namussuz, mürtekib, cahil, vazifesini bilmez memurlar hakkında teşekki vuku buldukta istilam ile pâke çıkarıp ibka olunması ve sızıltı çıkıp da artık bekasına yol kalmazsa ya becayış yahut oradan azlini müteakib daha güzel bir memuriyete tayin olunması;

Üçüncüsü, bu yollu devlet ve millet hainleri bulunan memurların cezasız kaldığı;

Dördüncüsü, mürteşi, râşî nizamının çarpık olması ve bu nizamla memurlar irtikabdan ictinab etmedikleri;

Beşincisi, iltimas, tasahub ve adam kayırmak adetlerinden ibarettir.

İşbu beş maddeden dört madde hakkında başka başka tafsilat vermek ve şimdilik mübahase sırasından çıkmamak ve birbirine karıştırmamak için yalnız istilam usulünün üzerine söyleyerek bunun külliyyen lağvını tekrar be-tekrar rica ederim.

Şimdiye kadar büyük ve küçük bir memur hakkında teşekki vuku bulup da istilam olunarak azlini gören var ise beyan buyursun!

Ne hacet? Kuyudata müracaat olundukta kaffe-i

istilam olan memurlar hakkında mahalli meclislerinden gelen inhalar ve mazbatalar okundukta o teşekki olan memurun medh ü senalarını görmelidir. Ya teşekki eden adamların yahut onlara müteallik olanlara müteallik olanların hali nerede kalır?

Allah hıfz eylesin, artık o memurun gece gündüz işi, gücü teşekki edenleri ne güne ezmek ve çürütmek ve zarardide etmekten başka bir şey değildir. Yoksa memurlarımızın içinde sadık, namuslu, alîm, dirayetli, insafî adamlar yoktur demek hatadır; ancak içlerinde mürtekib, cahil ve ahlakî bozuk adamlar çoktur. Bunlara delil ve isbat aramak hacet değildir. İsbatı meydandadır.

Ziraat, ticaret, sanat, ulum, fûnun ve bilcümle menafi-i umumiyyemiz böyle metruk halde kalması memurlarımızın su-i istimalatı değil midir? Bir takım derebeylerine, sahte hanedanlara, insafsız mültezimlere ve namussuz çorbacılar, müfsid ve müzevvir adamlara meydan veren ve fukaramızı bir kat daha perişan eden memurlarımızın bu hali değil midir?

Memleketlerimizi adeta yangın harabelerine döndüren, emval-i miriyeyi batıran, bütün servetimizi sel gibi ecnebi memalikine akıtan kimlerdir?

Cümlesinin hülasası olarak şu muharebe-i hazırada yalnız Ermenistan cihetinde mevaki-i harbiye tevzi olunan büyük ve küçük 1100 aded kadar top, 400 bin kadar tüfek, 25 bin rovelver, anbarlar ve debboylar ile dolu mühimmat, elbise vesair padişahımız efendimizin hazretlerinin inayetiyle, mevcut iken, anbarlar ile dolu erzak, 80 saatlik yollardan hayvanlariyle erzak vesaire nakletmek, arkalariyle top çekmek, nakid akça, çamaşır, çorap, esb, ester vesaire iane gayretiyle mevcut iken, muharebeye giden asker kardeşlerini harem odalarına varıncaya kadar misafir ederek hizmet eden ve (mal, canımızı devlet ve vatan uğruna feda ederiz!) diye bağırıyan ahali-miz var iken halimiz niçin böyle oldu?

İşte iplik yuvarlağının ucu göründü! Ahalinin 2000 kuruşa kira ederek iane eylediği demirbaş arabalar bir ya iki beyaz mecidi rüşvetle savuştular, dersem inanır mısınız?

Ahalinin 1000, 2000, 3000 kuruşa bil-mübayaaya iane verdiği esb ve esterler, hele Sivas, Ankara, Konya ve Arabistan'dan ve mahall-i saireden 10 bin kuruş kıymetli esb ve esterler dahi gelmiş iken, bunların bazıları havaya çekilip, bazıları dahi 70'er kuruşa çürük meydanında satıldığına inanır mısınız?

Ahalinin 5000 kuruşa kadar tuttuğu asker bedelleri bir veya 200'lük kaime rüşvetle hanelerine savuşturduğuna inanır mısınız?

Seksen saatlik yollardan erzak getiren ahali yalnız teslimi için haftalarla süründüğüne ve bir ilm ü haber almak için dahi sürünerek 50 yahut 100 kuruş rüşvetle kurtulduğuna inanır mısınız?

Bunları ve bunlara mümasil binlerce uygunsuzluğu gören ahaliye tahammül kalır mı?

Bu gaddarlıkları icra edenler mutlaka cezasını çekecek ve elbette bunların çaresine bakılacak umudunda bulunduğum için şimdilik hatm-i kalam ederim.

Esas-i mübahasemiz olan şu istilam kaidesinin külliye kaldırılmasını ve bunun yerine güzel bir usulün ibkası her ne sebebe muhtaç ise icrasına himmet olunmasını niyaz ederim ve buna bir mukaddeme olmak üzere anifül-maruz mezkur Burdur mutasarrıflığının muvakkaten azlini Babıalî'ye inha ve badet-tahkik şikayet olunan madde tebeyyün ederse şediden mücazat olunmasını teklif ederim. (*Heyet tarafından alkışlanır.*)

Çanaka Efendi (Yanya): —Buna bir şey sual edeceğim: Bir namussuz çorbacı diyorlar. Çorbacı lakırdısı ne oluyor?

Kiragos Efendi (Erzurum): —Çorbacı demek, Hristiyanların ileri gelenlerine derler. Her ne kadar devletimiz bunlara da rütbe, nişan ih-san buyurmuş ise de ekseri mahallerde, taşralarda çorbacı dendiği halde Hristiyanların büyüğü anlaşılır. Bu Hristiyanların içinde de böyle namussuz ve böyle gaddar adamlar olduğunu arz ettim ki onlarda da gaddar vardır.

Çanaka Efendi (Yanya): —Namussuz adam her millette bulunuyor. Çorbacı lakırdısından müsavat yok anlaşılır; geçen senede bunun mübahasesi çok oldu.

Reis vekili: —İtiraf ediyorlar ki lisanları alıştığından onlar da öyle tabirat ediyorlar.

Çanaka Efendi (Yanya): —Tabir niçin böyle olsun?

Kiragos Efendi (Erzurum): —Hristiyanların büyüklerinin gaddarlık ettiğini nasıl anlatayım?

Çanaka Efendi (Yanya): —Ales-seviye...

Alikсан Efendi (Dersaadet): —(*Âtideki nutku kıraat eder:*) Mebusan-i kiram refiklerimiz taraflarından arasına cereyan eden müzakeratta taşra memurlarından bazılarını ehliyetsiz ve bazılarının vazifeleri hilafında su-i istimalatta bulunanların cezasız kaldıkları beyan olunmaktadır ki hakikat-i

halde dahi ıslahatın esası adaletin tamami-i icrasına mütevakıf olup bu da memurînin vazifelerini tanıyıp icra-yı adalet etmesine menut olduğundan rüfeka-yi kiramın şu beyanatına tamamiyle iştirak ile beratlar memurînin su-i idarelerinden ahali ve sekene mağdur ve vatanımız harap olduğu gibi belki giriftar olduğumuz şu beliyeye-i azimeye bazıların su-i istimalatları sebebiyet vermiş denilse caizdir, zannederim; bunun için o makule memurlardan ehliyet ve sıdk ü istikameti müşahade olunanlara mükafat ve vazifeleri hilafında su-i idarede bulunanlar haklarında derhal mücazat icrasında tereddüd olunmaması ve bir de bila-cünha ve bila-töhmet memur azl edilmemesi hususlarının Babıalî'den taleb olunmasını rica ederim. Bu işin haiz olacağı ehemmiyetin derecesine göre rüfeka-yi kiramımız taraflarından nazar-ı itinaya alınarak icra ettirilmesine muvaffak olunursa devlet ve vatanımıza pek büyük bir hizmet etmiş oluruz, zannederim.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Benim ifadem âşar hususunda idi; onun üzerine karar verildi fakat bunun üzerine bendeniz diyecektim ki bu memurların işini valilerin bakmağa vakitleri yoktur. Bu kadar umur-i müteferria ile meşgul oldukları halde bu işleri dahi havale etsek filvaki bakarlar, fakat öbür işlere baktıkları gibi bakarlar.

Reis vekili: —Buna ekseriyetle karar verdik, geçtik.

Salim Efendi (Kastamonu): —Memurînden şikayeti havi meclisimiz pek çok müzakere ediyor; lakin ihtidada lazımdır ki intihab-i memurîn kanununun, yani nasıl ne halde olan adam ne memuriyette istihdam olunacak ki müdir olacak, ne sıfattaki kaymakam ve vali olacak? İbtida bu lazım. Vazifesini icra etmeyen memurlar hakkında o kanuna tevfikân ceza tertib etmek lazım gelir. Zeylinde bir ceza yapılmak iktiza eder. Biz bunları yaparsak olur. Bu kanunları bize verirler de bizden de çıkarsa müstefid oluruz ve illa bu sözler neticesiz kalıyor. Bunu istemeliyiz... Neticesiz kalıyor.

Alikсан Efendi (Dersaadet): —Salim Efendi'nin buyurdukları pek yolundadır. Mevcut olan kavanin ve nizamat bir derecede kafi olup ancak tamami-i icrasında vukua getirilen tekasülün dolayı şu fenalıklar tevellüd etmektedir.

Salim Efendi (Kastamonu): —İbtida memurlar ne sıfatta bulunacak ise o sıfattaki memurlar intihab olunup da ona göre memur edilmez ise

ne söylesek fayda vermez; ibtida sıfatlarını tayin edecek kanun ister sonra o kanun mucibince tayin olunmuş mu, olunmamış mı? Orasına bakıp da o sıfatı havi bulunmayan memurlar bulur isek onu hedef-i tariz ederiz. Şimdi o kanun yok; biz de bu elde olmadıkça söylediğimizin hiçbir faydası olmaz.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Buna dair bir kanun vardır, gelecek.

Yusuf Ziya Efendi (Suriye): —İnşallah.

6- Tütünden Resim Alma Yolu

Ohannes Efendi (Trabzon): —(Küresi-i hitabete çıkarak şu nutku irad eyledi:)

Mülk ve milletin idaresi tabii masarife muhtaçtır; bunun için her hükümet milletinden şu, bu nam ile vergi alır; fakat vergi almak için milleti beyhude masarife muhtaç etmez; çünkü kendi idaresine dahi sekte iras eder. Şimdilik maksad-ı acizanem bunlardan birini mebusan-ı kirama arz etmektedir. Gerçi arz edeceğim şey görünmez bir sarfiyattandır; fakat beher sene bir milyon mikdarı lira dahilden harice gitmektedir.

Duhan rüsumu birkaç defa tarz-ı aharle idare olunduktan sonra iki üç seneden beridir dilimizin alışık olmadığı bir nam ile yani bandırol tabiriyle idare edilmektedir ki bu nev tarz-ı idare Avrupa'da dahi olmayıp hususan zürra'a ve tütün satıcı biçare esnafa ve maliyenin varidatına ve tütün içenlere dahi vaki olan külli zarar ve hasarı beyandan sarf-ı nazarla yalnız şu bandırol nizamından neşet eden sırf beyhude telefâtı beyan edeceğim; çünkü zükur ve inas şu faydasız ve muzır olan tütünü içmekliğe çok mübtela olmuş idüğünü, 30-40 milyon ahaliden la-ekal 10 milyonu olsun tütün içmekte olduğunu cümlemiz tasdik ederiz; bandırol kaidesince tütün sarfiyatı kağıd paketlerle sarılı olarak satılmaktadır. Alıcı dahi tütünü görmezden almaktadır; işbu bir paketin sargısı olan kağıdı en azdan bir para hesab ettiğimiz halde günde 2500 lira eder ki senede bir milyon mikdarı liraya balığ olur. Fabrikalar ise dahili değil, haricidir. Acaba her gün beyhude parçalanan ve bunca liradan milleti dūr eden şu bandırol nizamını kaleme alanların ne hikmete mebni aldıklarını bilmemiz lazım gelmez mi? Eğerçi gümrük okluda 3 kuruş ve bu bandıroldan dahi on kuruş alınmak maksadiyle yapılmış ise gümrük 3 kuruş denileceğine 10 kuruş denilecek olsa da zürra'ı hasardan ve

milleti zarardan vikaye ile rüsumat ne kaybeder? Ve şayed bu yol da tütünün kaçırılmaması mütaalaasiyle tesis olunmuş ise mukaddema yüzde üç resim alındığında badel-masarif senede kaç lira varidat olmuş ve şimdi %13 bandırolla alınmakta kaç lira varidat oluyor, muvazene olursa belki nısf kıyyesi şimdi kaçak olduğu hakikaten anlaşılır.

Millet bundan böyle idaresini düşünecek ve tesis olunacak kanun ve nizamlara gayet dikkat edecektir; zira bir memur ve bir kalemle idaresi kabil olanı, fazla memurlar olmamasını düşünecektir; çünkü devlet ve milletin selameti hüsn-i idaresidir. Bu husus, beyan eylediğim şu bandırol yüzünden külli yevmin vaki olan telefâtın önü alınmak ve milleti beyhude mutazarrır etmemek üzere bir münasib çare bulunması hususunu mebusan-ı kirama teklif ederim.

Abdül Bey (Yanya): —Buyurdıkları pek doğrudur.

Reis vekili: —Bir mühim iş var: Sıhhiye nezaretinden. Cevabınızı verin de ona bakılsın!

Abdül Bey (Yanya): —Arkadaşımızın söylediği pek doğrudur; çünkü duhanın inhisara alınmasından varidat-ı rüsumiyesinin tenzilinden ve ahalinin eziyetini tezyid etmekten başka bir muhasse-nat görülemedi. Bandırol lakırdısı ise madem ki bu usul Avrupa'dan alınmıştır bu bandırol lafzını dahi Avrupa'dan aldık; ancak bizim Avrupa'dan aldığımız her bir şeyi tersine almış olduğumuzdan bunu dahi tersine aldık. Avrupa'da bizde olduğu gibi her yerde duhan olamaz; duhana mahsus elverişi mahaller tahsis edip husule gelen duhan hükümet tarafından tamamıyla ve muayyen olan bedeli ile zürra'dan bil-mübayaa hükümet istediği gibi bandırol yapar; inhisaren satmakta ve bu veçhile külli bir varidat alınmaktadır.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Geçen seneki ictimamızda yapılan istikraz-ı mecburi kanunu icabınca ashab-i maaşa iki aylık verilmeyecek, maliye hazinesinde tevkif olunacak, maliye hazinesi alakoyacak, mukataat ve esham faizlerinden %10 tenzil olunacak, bir senelik vergi de karz suretiyle ahaliden tahsil olunacak, bunlara da mukabil maliye hazinesi bir nevi faizli kağıd verecek idi. Maaşlar tevkif olundu, zannedirim. Mukataat ve esham faizleri tenzil olundu. Karz suretinde alınacak vergilerin çoğu alındı. Bir mikdarı derdest-i tahsildir; fakat bunlara verilecek olan istikraz kağıdı verilmedi. Bunda iki türlü fenalık müşahede ediyorum: Bir kere burada

yapılmış olan bir kanun bir tarafını icra edip diğer tarafını icra etmemek olamaz.

Bir de ahali beyninde kıl ü kâl oluyor ki maliye hazinesi bu kağıdı çıkarmayacak. Bu ise itibar-i malisini sekte dar etmiş olur. Bir devlet aynı banker gibidir. Bir banker kendi muamelatını icra etmez, sözünde durmaz ise o bankerin kreditsu bozulduğu gibi devlet dahi yapmış olduğu kanunu, hususiyle bu maliyeye dair olan kanunu icra etmez ise devletin itibarı lekedar olur.

İşin bir ciheti de malumunuzdur ki, aylıklar evrak-ı nakdiye olarak veriliyor. Evrak-ı nakdiye gittikçe tenezzül ve tedenni etmekte, mesela bir memurun 1000 kuruş maaşı var ise bu 1000 kuruş maaş hesap olsa 4 lira ya eder ya etmez. Bu da altı ayda mı, sekiz ayda mı, bir senede mi tahsil olunuyor? Bu istikraz kağıdı vakt ü zamanında ashabına verilse, vakıa derdine derman olmazsa bir dermancık olur.; herkes alır, satar, kırar, döker, bir şey yapar, bozdurur veyahut terhin eder; istikraz suretinde akça alır. Onun ile iş görür.

Bir ciheti de ashab-ı maaş mağdur oluyor; bu da layık değildir, efendim. Eğer cevap verilirse: Biz bu kağıtları yetiştiremedik derlerse yedi sekiz aydan beri istikraz kağıdlarını yetiştirmemek mümkün, mutasavver midir? Haydi farz edelim: Gaile münasebetiyle yetiştiremediler. Dünyanın her tarafında bu makule işlerde muvakkat surette kağıdlar verilir ki o da beynen-nas tedavül eder, geçer. Bunu vermek yok mudur? Buna izahat-i lazime verilmek üzere maliye hazinesinden bir büyük memurun gelmesini talep ederim.

Umum: —Kabul, tezkire yazılsın.

7- Burgaz Hadisesi

Zafıraki Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid): — (*İşitilmemiş*) 600 kişiyi idam ettiler ve bunu bendeniz muhtasaran arz ederim; eğer irade ederseniz.

Mina Efendi (Aydın): —Nuri Bey namında hükümet tarafından oraya kadar gidip 24 Arnavud ile beraber Hayrullah namında bir memur bırakmış. Mumaileyh Hayrullah, ahaliiden 2000 lira ile silahlarını istemiş. Ahali ise Burgaz kaymakamlığına iki adam gönderirler. Bunu hükümetin marifetiyle mi isteniliyor diye sual ederler. Hayrullah, bunu haber aldığı anda ahali üzerine bıçak ile hücum eder. Orada kagir binalar bulunmadığından kurtulan ahali si kiliseye girer. Nuri Ağa bunun üzerine başka adamlar ile gelerek üç gün

bunları muhasaraya almış. 800 kişiden 600'ünü telef eder. 10 yaşına varıncaya kadar kızların birkirlerini izale eder. Yalnız bu ahaliiden 200 kişisi perişan ve çıplak Ahyolu kaymakamı marifetiyle tahlis edilerek Ahyolu'ya getirilir; bunlar için meclisin merhametini celb ve müttehimlerin cezalarının icrasını talep ederim, efendim. Burgaz kaymakamı ise vazifesini icra etmediğinden nizam zaman lazım gelen cezasının icra buyurulmasını ayrıca talep ederim; çünkü böyle müttehimlerin cezası tertib ve icra olunmazsa hem ecnebilerin bize söz söylemeğe hakkı olur ve hem de icra-yı adalet olunmamış olur.²⁰⁸

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bu fevkalade bir şeydir. Riyaset canibinden mühim nazariyle bakılır buna, efendim.

8- Tıbbiye İmtihanına Davet

(*Rıdvân Bey mekteb-i tıbbiye imtihanında bulunmak üzere bir tezkire kıraat eder.*)

Reis vekili: —Şubelerce de münasib görülmeli de takım takım gidilmelidir.

Heyet: —Hay hay!

Reis vekili: —Bazı elimizde mühim şeyler var. Onlara bakmak üzere meclisimize hitam verelim.

208 *Levand Herald* gazetesi 6 Şubat 1878 sayısında bu hadiseyi şöyle zabt ve nakletmiştir:

İpandrevmeno (Midilli) Efendi ile Mina (İzmir) Efendi Burgaz'ın yakınında bir yerde cereyan eden ve Hristiyan ahaliinin katliamı ile neficelenen mühim bir vakayı meclisin nazarı dikkatine arz ettiler. İsmi geçen mebuslar Hristiyan ahaliinin sığındıkları Ahyolu'dan göndermiş oldukları rapor ve mazbataları meclise okumak istedilerse de raporların fazla uzunlukları hasebiyle bu müessif hadisenin mümkün merteye kısa bir şekilde ağızdan hülâsa edilmesi istendi:

"Hadisenin geçtiği köy Burgaz'a yakın olan Stathapulo'dur. Panik esnasında Burgaz kaymakamı köyün muhafazasını, başında Arnavud Nuri Ağa'nın bulunduğu bir Arnavud bölüğüne emanet etmiş. Nuri Ağa da bölüğün başına muvakkaten, Hayrullah Ağa ismindeki muavinini geçirmiştir. Arnavudlar köyün bekçiliğini ele alır almaz, köy sakinlerinden 2000 Türk lirası cerime istemişlerdir. Bu kadar çok bir paranın verilebilmesindeki aşikar imkansızlık karşısında köylüler Burgaz kaymakamını meseleden haberdar etmişlerdir. Bunu haber alan Arnavudlar köpürerek hayli kalabalık olan avenesiyle köye yürümesi için başları Nuri Ağa'ya müracaat etmişlerdir. Adı geçen talihsiz köy halkının başına gelen felaket, daha doğrusu hayatlarının ifnası işte böyle bağlamıştır.

Bekçilerin mavzer ve yatağanlarla peşine düştükleri halk köy kilisesine iltica edebilmişlerse de kiliseyi tam üç gün kuşatan Arnavudlar bedbaht halkın üzerine hiç durmadan ateş açmışlardır. Köyün mevcut nüfusunu teşkil eden 800 kadın, erkek ve çocuktan yalnız (200) ü, onlar da ağılanacak bir halde, Ahyolu'ya kaçmağa muvaffak olabilmişlerdir. Geri kalanı merhametsizce doğranmışlardır. Evli kadınların namusu çiğnenmiş, genç kızların ırzına geçilmiş, hatta bu kanlı haydutların merhametsiz ellerinden henüz on yaşındaki kızcağızlar bile kurtulamamışlardır."

Bu müthiş hikayeyi dinleyen mebuslar büyük bir heyecana kapılmışlar ve bu mesele hakkında acil tedbirlere alınmasına karar vermişlerdir.

On Dokuzuncu İnikad*

25 Muharrem 1295 = 17/29 Ocak 1293/1878
SALI

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2107, 15 Şubat 1293.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bu günkü meclisimiz saat sekiz bu-
çukta ictima etti; zabıt okunsun. (Okunur)

Rıza Efendi (Hüdavendigâr): —Bir karar veri-
liyor; ama ne oluyor? Neticesi bilinmiyor. İcra olu-
nuyor mu? Hâlâ Meclis-i Âyan’a bir şey verilmedi.

Reis: —Efendim, bir takım kararlar var ki
tezkire yazılarak neticesi makam-ı âlîye bildirilen
mevadda müteallik. Onlara gelen cevapları umu-
mun tedkikine lüzum yok. Encümence bakılma-
lı. Diğer bazı şeyler var ki, mesela tedkika muh-
taç, onların cevapları gelip gelmediğini kuyudata
müracaatla heyete arz etmeli. Kanun hususunda
Heyet-i Âyan’a bir şey verilmedi buyurdunuz.
Bu vakia, pek becadır, doğrudur; fakat hasbel-hal
âzâ-yı kiram vaktiyle encümenlerde ictima ede-
rek yoliyle heyete bir şey arz etmediler ki âyana
gönderebilelim; bunun için, bakalım, heyetimiz
birkaç güne kadar gelen kanun layihalarını mü-
talaa ve tedkika müsaraat etsin de âyana vermek
için bir şey yetiştirilsin.

Şefik Paşa (Selanik): —Bunların teahhuruna
bazı şeyler de sebep oluyor: Malum-i âlînin bi-
zim divan-ı muhasebat encümeni vardır. Devair-
den bazı izahat için muhasebecileri istemiş idik.
Geçende geldiler: “Biz buna çarçabuk cevap ve-
remeyiz; perşembe gününe kadar müzakere ede-
lim, perşembe günü gelip cevap getiririz” dedi-
ler. Şimdi perşembe gününe muntazırız.

Reis: —Bu bâbda, zannederim, birkaç kere
âzâ-yı kirama rica ve ihtar olundu. Vaktiyle gelinip
encümenlerde birleşilerek encümenlere havale

olunan kavanin süratle tedkik edilecekti. Halbuki
onlardan şimdiye kadar bir şey gelmedi. Onun
için defeatla beyan olunduğu üzere, bu heyetin
himmetine muhtaçtır. Hariçten bir kimse gelip
yapmayacak, efendim. Burada umum, makam-ı
riyasetten idare olunduğu gibi şube riyasetleri
dahi aynıyle o vazife ile mükelleftirler. Encümen
reisi encümen odasına gitmeli, haber gönderme-
li, saat tayin etmeli. Katib-i resmisi olacak; tabii
onlar zabt etmelidirler. Hasılı işi mecra-yi kanu-
ninde cereyana himmet ettirmelidirler. Bu ci-
hetle bunlara eğer himmet olunmaz ise heyetçe
yalnız ihtardan hiçbir fayda hasıl olmaz. Yalnız
divan-ı muhasebat kanun layihasını encümenine
mahsus bir şey değil, umumiyet üzere bahsolu-
nuyor; onun için encümenler himmet etsinler,
heyete arz etsinler, iktizasına bakılır.

Rıza Efendi (Hüdavendigâr): —Bir de bazı
şeyler var ki devairden istizahı taleb olunuyor.

Reis: —İstizahı taleb olunan şeyler bu günkü
gün, hal-i hazırımıza dairdir ve hal-i hazırımızın
derecesi cümleye malumdur. Bugün, yarın intizar
olunuyor. Bakalım, ne renk kesb edecek? Onun
üzerine ileride devletçe istizahı lazım olan mesa-
il zamanı geldiği gibi tefekkür olunmak icab eder.
(Tasdik sadaları) Zabıtça başka bir mütalaa var mı?

(Mina Efendi (Aydın) Burgaz mazbatası
hakkında zabıta münderiç ifadatı pek nakıs ol-
duğunu beyan ile biraz tafsilini taleb etmiş.)

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Ol
bâbda tahriri tezekkür olunan tezkirenin meali

zabta derç olursa kafidir. (Ol veçhile sabit bade-tashih kabul edilmiştir.)²⁰⁹

Mustafa Efendi(?): —Arzuhal encümeninden gelen ilamlar okunsa, efendim.

Reis: —Peki şimdi demek ki zabıt için başka bir mütalaa yok? (Hayır, yok sesleri)

2- Reisin Heyete Tebliği

Hüdaverdizade Ohannes Efendi (Dersaadet): —Dün, Babialı'ye gitmiş idiniz. Ahval-i hazıradan bahis buyurdunuz zannederim. Ol bâbda hasıl olan malumat-i âlînin heyete beyanını temenni ederim.

Reis: —Efendim, ona dair, bir suret-i resmiyede, heyetin kararıyla, gidilmiş bir şey değildi; yalnız acaba ne oluyor? Ne olmuş? Arkadaşlara hususi bir malumat vermek üzere azimet olundu. Her mebus gidip buna dair malumat almağa muktedir. Onun için yine aldığım malumatı arz edeyim:

Babialı'ye gitmiştik. Deveran eden eracif: İşte Rusya askeri filan yere gelmiş! Yok, sulhün husule gelmeyeceğine dair havadisler şüyu bulmuş! Bundan dolayı halk beyninde bazı mertebe ıstıbah hasıl olmuş. Acaba ne haldedir ve ne tedbir ittihaz olunmuştur? Sorduk; halbuki (gelmesine intizar olunan cevap teahhur etti) denilecek kadar bir zaman geçmemiş ki ıstıbah olunsun; çünkü henüz buradan gönderilen mezuniyet üzerine oradan buraya cevap gelecek kadar bir zaman geçmemiş. Bugün akşamdan sonra intizar olunmak lazım geliyor denildi. Ve hesap olundu. Vakıa ıstıbah gibi değil. Devletçe ittihaz olunması lazım gelen tedbir ittihaz olunmuş olduğundan halkça tektevvün eden eracife itimad olunmayacak surette olduğunu anladık ve harekat-ı askeriye de devletçe iktiza eden tedbir, yani bir taraftan musaleha meselesi için ittihaz olunan

tedbir ile beraber diğer taraftan da devletçe bittabi ittihazı muktazı olan tedbir-i askeriye devam ediliyor.

Asayiş-i dahiliden de bahsolunmuş idi; bunun için de iktiza eden tedbirin ittihaz olunduğunu beyan ettiler. Zabıtaca ve bâb-ı seraskerice icab eden her türlü tedbir ittihaz olunduğunu söylediler.

Diğeri de burada birkaç kere bahsi geçmiş idi, o da zahire maddesidir. Onun da iktiza eden tedbiri ittihaz olunmuştur.

Bu halde bizce, halk beyninde münteşir olan bir takım eracifin öyle bedhahan veyahut akli ermeyenlerin mübalağasından ileri gelmiş olduğuna bir dereceye kadar yakın hasıl oldu.

Bugün, yarın, asıl intizar olunan haberlerin gelmesi pek memuldür; onun için biz şimdi kendi müzakeratımızla ıstıgal edelim ve yarın cevap zuhur ederse derhal Heyet-i Mebusan'a gönderileceğini beyan ettiler; binaenaleyh dünkü gün Babialı'ye gidip de anlaşılması istenilen hususat bundan ibarettir; ama bunun derecatı var. Mesela, bir takım hakayıkı var; lakin orası bizce malum olamaz.

Hüdaverdizade Ohannes Efendi (Dersaadet): —Rusya ile musalaha olunacağı söyleniyor. Avn-i hakk ile, inşallah, az vakitte husule gelir; fakat gerek işittiğimize ve gerek gazetelerde okuduğumuza bakılırsa Yunan hududunda bazı uygunsuzluklar zuhur edecek gibi anlaşılıyor. Bunun icabına bakılıyor mu? Bundan bahsolundu mu? Çünkü orada da efendim, bir uygunsuzluk olursa musalaha hakkında müşkilat ikama bais olur. Orada bizim gerek berri ve gerek bahri kuvve-i kafiye var mıdır? Buna dair bir bahis geçti mi?

Reis: —Efendim, ona dair de geçti ve devletçe mümkün olduğu merteye oraca iktiza eden tedbirin ittihazı zımnında lazım gelen emir verilmiş ve hatta asker diğer bir mahalle naklo-lunmak murad olunmuş iken bu şaiyat üzerine

209 *Levand Herald* gazetesinin 6 Şubat 1878 sayısı, bu zabıt üzerine Nikolaki Çanaka Efendi (Yanya)'nın da itirazda bulunduğunu kaydetmekle beraber Mina Efendi'nin düzeltme isteğini daha uzunca anlatıyor. Oradaki yazının tercümesi şudur:

"Nikolaki Çanaka Efendi (Yanya) Giragos Efendi'nin Hristiyanlar hakkında çok ağır bir kelime sarf etmiş olduğuna ve eğer bu hakareti söz resmi bir ağızdan çıkmış olsaydı imparatorluğun muhtelif ahali arasında bugün mevcut olan ayrılığın ebedi olarak ortadan kalkmayacağına, buna rağmen nedense celse zabtının bu hadiseyi sükut ile geçiştirmiş olduğuna işaret etti. Reis bu ifadenin kayd edilmesini emretti. İzmir mebusu Mina Efendi dahi zabtın hülasasına dair bazı mütalaalarda bulundu. Çünkü celsede meclisin meşgul olduğu Burgaz hadisesine temas ederek zabıta sadece meclise Nuri Ağa'yı itham eden bir mazbata verildiğinden bahs ile iktifa edilmiş olup katliama aid bütün tafsilatıyla bu mazbatanın ortaya koyduğu sözlerden hiç bahsedilmemiş olmasına hayret ettiğini söyledi. Reis istenilen tashihleri yaptıktan sonra zabıt tasdik olundu."

ondan sarf-ı nazar olunarak diğer bazı tedabir it-tihaz edilmiş. Biz de nazar-ı ehemmiyete alınma-sını kendilerine söyledik. Devletçe oradan resmi surette öyle bir şey yoksa da oranın bulunduğu hal ve hareketten, belki olur mütalaasıyla, ihtiya-ten bazılar şeyler yaptık, dediler.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Gazeteler-de gördüğümüze bakılırsa bu bâbda vükela-yı sabıkanın konaklarının önünde hakaret etmişler; pencerelerinin camlarını taşlamışlar. Bizim sefa-rethanenin önünde bir takım münasebetsizlikler etmişler. Bu emareler, efendim, yarın, öbür gün, ilan-ı harbi davet edecek gibi anlaşılıyor; onun için kuvve-i askeriye elzemdir.

3- Gündem Dışı

1- Ermenilere Dair Bir Söylenti

Mina Efendi (Aydın): —Ermeni mille-ti tarafından istiklaliyet istidasını havi düvel-i ecnebiyeye bir layiha verilmiş olduğunu işiti-yorum. Bunun aslı var mı, yok mu diyerek Ba-bıalı'den istifsar oluns... İstanbul gazeteleri böyle yazıyorlar.

Sadi Efendi (Haleb): —Evvel Babıalı'den olunan sualine cevabı anlaşıldı, tamamıyla an-laşıldı. Şimdi bulunduğumuz zaman pek nazik bir zamandır. Gerek Yunan hududu için gerek Mina Efendi'nin buyurduğu her bir ciheti için mülk ve milletin hayatını düşünüyorlar. İki üç güne kadar hayırlı kelamın vüruduna muntazır olunuyor. İnşallah, asayiş ber-kemal olur. Bende-nize kalır ise bunun üzerine konuşulmak, pek de savab addedemem.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Mina Efen-di buyurdular ki Ermeni milleti istiklaliyetine dair gazetelerde bir şey görmüşler. Malum-i seniyye-niz, evvela gazetelere yazılan şeyler bazan esassız olabilir. Saniyen, böyle bir istizahatı taraf-ı riya-setten istemek, zannederim, caiz değildir. Tahri-ren yazılıp da zât-ı âlînize takdim olunur, heyete arz olunur, istizahat, vükeladan istenilir; lakin, zannederim, bu esasen asılsız bir havadis olma-lıdır. Efendim, Ermeniler her vakit sadakatlerini isbat etmişlerdir ve buna kimse muteriz değildir.

Reis: —Cevab ve sual götürür bir şey değil.

Heyet: —Değil, efendim.

Reis: —Çünkü bu gazetelerde böyle bir şey var, diye umur-i siyasiye-i devlete aid bir mese-lede bir milletin, bir kavmin, bazı kimsenin fik-

Reis: —Bu bâbda bir şey arz edeyim ki hari-ciye nezareti vekili hazır idi. Atina ahalisinin icra ettikleri nümayişler sırasında gerçi sefaret-i seniyye önünden geçmişlerse de oradan gelen resmi habere göre, sefarete karşı yolsuz bir muamelede bulunmamışlar; fakat gazeteler öyle yazmışlarsa ihtimal ki alel-umum öyle havadis vermek efkariy-le neşretmişler demek oluyor. Hariciye nazırının söylediğinden istidlal olduğuna nazaran vükela-yı sabıkanın hakkında taşlar atarak, camlar kırarak bir takım muamele-i tahkiriye de bulunmuşlarsa da sefaret-i seniyye önünden geçtikleri sırada sair şey yapmamışlar.

r-i mücerredî üzerine, tedkiki tarafına gidilmek, münasib mi acaba?

Heyet: —Hayır, hayır!

Agob Efendi(?): —Bendeniz Mina Efendi'nin söylediği sözün hakikatini anlayamadım.

Reis: —Ama bir şey söyleyeyim zât-ı âlînize: Madem ki bu bahsi heyet şayan-ı dikkat bir şey görmedi; sarf-ı nazar edin. Onun üzerine bir ba-his açarsak...

Heyet: —Geçelim, geçelim!

2- Âşar Meselesi

Yaver Efendi (Bosna-Hersek): —(*Âtidedeki münderiç varakayı kıraat eder:*)

Biz vaktimizi bir takım uzun nutuklarla ve bir takım nizam-ı cedide mutalebesiyle geçi-riyoruz; madem ki şevketli padişahımız bize Kanun-i Esasi bahş eylemiştir; istenilen kavanin elbette ve elbette gelecektir ve memurînin ah-vali dahi istediğimiz gibi ve belki daha âlâ ıslah olunacaktır. Bu işler kargir bina yapmasına ben-zer. Yavaş yavaş olur. Alelacele bu gibi büyük iş-ler dünyanın hiçbir yerinde olmamıştır ki bizde olabilsin. Müteheniyane yapılan şeyler takarrür eder. İtikad-i acizaneme göre ahval-i hazırâ ha-sebiyle bu sene âşarın suret-i idaresine bir rabita verilemez. Maliye bütçesinden dahi ne bir şey anlaşılabilir ve ne de bir karar verilir; bizim için yapılacak şey bize gelmiş olan kavaninin ıslahıdır. Muharebe masaibi kadar devlete ve millete hasar ve ziyan getirmiş ve an be-an getirmekte bulu-nan bu kavaim-i nakdiye hakkında serian bir şey yapmaktır. Bu günkü gün ondan mühim iş ta-

savvur edemem. Bu bâbda, geçen gün, Daviçon Efendi hazretleri güzel bir nutuk irad buyurmuş idi. Heyet-i kiram kararıyle taraf-ı riyasetpenahilerinden maliye encümenine havale olunmuştu. Hâlâ oradan meclise gelmedi. Bunu istical edelim; bu işin tehiri hiç caiz değildir.

Reis: —Tensib ederseniz, bu varakayı da maliye encümenine havale edelim, tedkik etsinler.

Heyet: —Pek âlâ!

3- İstanbul'un Zahire İhtiyacı

Alikсан Efendi (Dersaadet): —Babialı'den istifsar buyurduğunuz maddelerin biri de hal-i hazırın muhtaç olduğu zahire maddesidir. Ol bâbda yazmış olduğum mütalaatımı müsaadeniz olursa okuyayım, efendim. (*Âtiz- zikr varakayı okur:*)

Dersaadet'in havayic-i zaruriyesi olan zehair-i mevcudenin ne vakite kadar kifayet edeceği sualine dair geçenlerde bazı mebusan-i kiram taraflarından hayli makaleler irad olunmasına ve keyfiyetin derece-i ehemmiyeti ise bedihi bulunmasına binaen makam-ı riyaset-i âliyelerinden icab eden mahallerle cereyan eden muhaberat üzerine henüz bir ay müdet kifayet edecek zehairimiz bulunduğu gelen cevaplarda gösterilmişti; ancak şu tahminin muhabere tarihindeki sekene-i mevcude nisbetinde mi hesap edilmiş olduğunu veyahut peyderpey gelmekte ve bundan böyle dahi gelmesi melhuz bulunmakta olan nüfus-i mütezayide-i muhacirinin dahil-i tahmin edilip edilmediği layıkıyla anlaşılamadığından bu bâbda her türlü ihtiyatın hemen derpiş edilmesini derece-i vücubda görürüm; ezcümle bazı mevsuk mahallerden alınan malumata nazaran Varna'da hükümet-i seniyye malı olarak 500 bin ve tüccar malı olarak kezalik 500 bin ki cem'an 1 milyon zehair-i mütenevvia mevcud olduğundan ve mevki-i mezkurun önü deniz ve arkası düşman idüğü dahi malum olduğundan mikdar-i mezkurun mahalli levazımından ziyade olduğu gibi bir taraftan Dersaadet'e dehalet etmekte olan muhacirinden buranın gün be-gün tezayüd etmekte olan ihtiyacatı dahi mertebe-i bedahette bulunması mülahazasına mebni zehair-i mezkurenden hiç olmazsa nısfı mikdarının olsun Dersaadet'e celbi ihtiyatını arz ve ihtar ederim. Münasebet-i kelamiye şevkiyle şurasını da ilave etmek isterim ki, mukaddema Silistre havalisinde mevcud olan zehairi Balçık'a nakletmek üzere çalışanlar bulunmuş ise de, ne çare ki, müsaade olunmamasından dolayı beş milyon mikdarı zehair-i nefise düşma-

nımıza kalmış ve Filibe ve Kızanlık ve Deliorman civarlarında dahi müterakim bulunan hububatın nakli zımnında ekmekçi esnafı tarafından canib-i hükümete müracaat edilmiş olduğu halde kezalik ruhsat verilmemesinden naşı üç milyon kadar zehair ve pirinç kamilen düşman eline geçmiş olduğu henüz hatırlarda bulunduğu ve gerçi bunların vaktiyle böyle Varna gibi me'men ve nakilleri eshel mahallere celbinde tereddüd ve dirig-i himmet edilmemiş ise şimdi bu avakıb ve ihtiyaca mahal kalmayacağı muhtaç-i izah olmadığından her cihetin mecma olan şehrimizin istikmal-i levazım-i zaruriyesi zımnında ol veçhile Varna mevcudunun kesretinden istifade ve hemen şimdiden celbi ile tedabir-i ihtiyatiyenin amade edilmesini münasib mülahaza ederim.

Sadi Efendi (Haleb): —Arkadaşımızın okuduğu yolunda; lakin bundan 15 gün mukaddem zahireye dair birçok mübahaseler cereyan etti, Babialı'ye de yazıldı.

Reis: —Kiraren... Bunun için Babialı uyanıktır, zannederim.

Alikсан Efendi (Dersaadet): —Bundan on gün kadar mukaddem yazılan tezkirenin cevabı geldi; onun içinde münderiçtir. Bir aylık kadar zahire vardır, denmiş idi.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Halbuki gittikçe İstanbul'da nüfus tezayüd etmektedir.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Muhacirîn encümeninden verilen karar üzerine Süne ile Mısır'a ve taraf-ı Hicaz'a ve sevhilîn kaffesine, zahire peyderpey gelmesi için, telgraf çekilmiş idi.

Reis: —Burasını da haber vereyim ki iane-i muhacirîn komisyonu taht-ı riyaset-i padişahidedir; jurnal yapıyor takdim olunuyor. Zahire maddesinin İstanbulca pek mühim, yani müdafaa-i a'daya ne suretle teşebbüs olunmak lazım gelirse, belki bu bâbda birkaç kat ziyade, sarf-ı gayret olunması lazım geleceği arz olundu. Onun üzerine taraf-ı padişahiden dahi Babialı'ye tecdiden emirler gönderilmiş ki bu zahire maddesi gerek âşar malından ve gerek tüccar malından, her nerede kabil-i nakl zahire varsa, serian İstanbul'a sevk olunsun. Encümenin bu yolda hizmeti de var.

Şimdi, bununla beraber, heyet tensib ederse, birkaç fıkra var. Eski vukuata ve âtide nazar-ı dikkate alınacak hususata dair... Mesela, bir tezkire daha yazılmasını tensib eder misiniz?

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Bu zahire maddesi tekrar nazar-ı dikkate alınması için tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın!

(*Tekiden tezkire yazılmasına karar verilir.*)

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Geçende buna dair varakam vardı. Heyet-i muhtereme mahzur görmüşler, heyetle burada bunun müzakeresi olsun diye... Acaba bu mahzur bu günkü gün zail oldu mu?

Reis: —Orasının anlatılması müşkildir, efendim.

4- Müzakere Usulü ve Zabıt Bahsi

Mina Efendi: —Kaide-i umumiymizce irad-i makal etmek isteyen her mebus bir gün evvel kaydettirecek ve yarın mecliste ne müzakere olunacaksa bugünden karar verilecek. Biz ise, herkes aklına geleni buraya gelip de söylüyoruz; vakit ekser defa boş geçer. Kaide-i umumiye üzerine biz de şunu yoluna koyalım, bilelim ve ona göre cevap verelim, bir gün sonra ne müzakere olunacak?

Reis: —Geçenlerde bu bahisler geçti; fakat zabıt okunurken müstahzar olmayan bir madde-i mühimme üzerine beyan-ı mütalaa etmek olmaz; lakin bir madde-i mahsusa hakkında makale irad etmek isteyen zevat ruhsat ister. O makale neden ibaret olduğu indel-kırae anlaşılacak şeydir; hülasa maliyeye dair bir makale irad edeceğim diye o cihetle kayd oluyor, cedvele geçiyor; şimdi maliyeye dair birçok mütalaaat vardır çünkü envayı vardır. Maliye hakkında mütalaa. Ona göre ehemmiyete alınsın diye heyet hükm eder, ona göre muamele olur; onun için o buyurduğunuz şey ruznamedir.

Abdül Bey (Yanya): —(*Bir varaka kıraat eder:*) Vuku bulan arz ve beyan üzerine makam-ı riyasetten kiraren tenbih olunmuş ise de tesirattı görülemiyerek cereyan eden müzakeratımızın gazetelerde el'an yanlış ve noksan neşrolunmakta idüğü teessüfle görülmektedir. Mebusluk vazifesi efkarını Kanun-i Esasi dairesinde serbest olarak beyan etmek olduğundan bir mebusun söylediği söz yanlış ve noksan zabt ve neşrolunursa söylediğini bilmemiş diyerek millet nazarında bila-muceb mahcub kalmak asla caiz olamayacağına müzakeratımız harfiyen istenograflar tarafından zabt ve edemedikler parçaları mütetekellimlerinden sual ile itmam ettikten sonra resmi gazeteye ita vesair gazeteler cümlesini veyahut hülasesini resmi gazeteden ahz ile neşrini kaide ittihaz ve âzâ-yı kiramın bu mahcubiyetten vikaye olunmasını makam-ı riyasetten istida ve icrasını taleb ve temenni eylerim.

Reis: —Efendim, bu bâbda pek çok mübaha-se cereyan etti. Resmi gazete vakit ve zamaniyle yetiştirmeyip, bir taraftan âzâ-yı kiram diyor ki günü gününe, vakit ve zamaniyle neşrolunmuyor, bir an evvel çıksın, bizim burada cereyan eden müzakeratımız anzar-i ammeye konsun diye arzu ediyor; bunun üzerine gayr-i resmi gazetelere siz bu himmeti deruhde eder misiniz? dedim: “Peki!” dediler. Bir taraftan resmi olan gazeteye gönderiyoruz, bizim resmiyetimizi kabul etmiyorlar dedirtmemek için bir taraftan gayr-i resmi gazetelere gönderiliyor, ama bazı makalelerde bir hata olmuş ise, onu istenograf vasıtasıyla tashih ve halka beyan da kabildir; yani mümkün mertebe istenografların buna dikkat etmesi ve gazetelerin de buna ihtimam eylemesi tenbih ve tavsiye olundu. O yolda himmet ediyorlar.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Himmet ettiğimize her veçhile teşekkür olunur, istenograf efendileri işlerine pek güzel bakıyorlar, yazdıklarını veriyorlar; asıl, rica ederim, bu istenografların zabt ettikleri şeyleri gazetelere versinler. Söylendiği gibi, söylenen yazılır. Böyle bir mahzur kalmaz.

Reis: —Yani doğrudan doğruya oraya versinler.

Sadi Efendi (Haleb): —İstenograflar doğru zabt ediyorlar ve pek güzel himmet ediyorlar. *Basiret* gazetesi doğru yazıyor; *Vakit* gazetesi ise hacmi küçük olmasından veyahut istenograf müracaat etmemesinden ekser yeri noksan ve pek çok da halelden ârî olmayan ibareleri yazıyor; bunun için noksanîyet zuhur ediyor. Bizim resmi gazetemiz de pek iyi yazıyor.

Reis: —*Basiret* gazetesine mezuniyet verdik ki sen bâlâsında mukaddeme olarak yazarsın ki *Takvim* zabıtları vaktiyle yetiştiremediğinden badema suretleri aynen derç olunacaktır. Onu da yazdı; fakat buyurduğunuz gibi *Vakit* gazetesi bazı hülasalar yazıyor.

Rupen Efendi (Edirne): —Biz söylediklerimizi gazetelere yazdırmak için mi geldik buraya? Yoksa iş görmek için mi? Biz onlarla iştigal etmemeliyiz; burada bizim bir zabtımız var. Asıl işimizi görecektir olan odur. Söylediklerimizi burada okuyup tashih ediyoruz. Pek doğrudur. Gazeteler teferruatını yazıyor. Bize ne lazım? Biz, milletin, devletin işini görmeğe geldik. Gazeteci ile işimiz yoktur. (Alkışlar)

Heyet: —Pek doğru, pek doğru, geçelim!

4- Gelen Evrak

1- Yardım, İsteyen Telgraf

Reis: —Efendim, birkaç telgraflar vardır; onları dinleyelim. Muharebeden musab olmayan vilayetten mâadâ her vilayet ahalisine hitaben bir şey yazılsa diye encümençe mütalaa olundu. Oradan muavene-te himmet edecek zevat bulunur ise bir yol göstere-sin denmiş. Ve ona göre bir şey yazıldı. Okunsun. Çar-çabuk gitsin telgrafhaneye, çekilsin vilayata...

Sadi Efendi (Haleb): —Musap olmayan değil! (İane-ye davet hakkında Kosova ve Bosna ve Erzurum ve Edirne vilayetlerinden başka bilcümle vilayata çekilecek telgrafname kıraat olunur. Muhacir giden memleketlerin dahi istis-na olunması bazı taraflardan söylenmesi üzerine)

Reis: —Harbce felaketzede olan vilayat müstes-na... Yoksa muhacir giden yerler başka... Muhacir-ler İstanbul'a da geldi; İstanbul ahalisi iane etmiyor mu? Onun için musap olanlardan mâadâ...

Daviçon Efendi (Yanya): —Müsaadeniz olur ise doğrudan doğruya encümene ve iane-i şehriye komisyonlarına malumat verilsin diyor. Bunun faydası olmadıktan başka mazarratı var; çünkü hiç bu komisyonların bir faydası görülme-di. O cihetle onlara malumat verecek olursak bu işi de ona tatbik edecekler, fayda etmeyecek. O lakırdının lüzumu yok. Zararı faydasından ziyade âyan-i memleket ve rüesa-yi ruhaniyeye malumat veriniz lakırdısı var ya, kafi...

Reis: —Öyle değil. Merkez, vilayat, beledi-ye ve kaza ve nevahi meclisleri ve iane-i şehriye komisyonu rüesa ve âzâsı marifetleriyle ahaliye tefhim olunsun bu ihtarat...

Daviçon Efendi (Yanya): —Bendeniz de-rim ki, madem ki o komisyonlar vasıtasıyla tah-sil olunacak; onların vasıtasıyla olmak muzırdır, çünkü onlar zaten (heyette gürültü) memleketin âyanıma, rüesa-yi ruhaniyesine malumat veril-se dedikten sonra kafidir, vafidir: onlar tefhim ederler, ötekilerin zaten vazifelerinden bir fayda görülmedi ki şimdiki teşebbüslerinden bir fayda görülsün. Bendenizin hatırıma gelen budur.

Reis: —Bakalım, heyet ne buyuracak ?

Nafi Efendi (Haleb): —Ben encümen âzâsından bulunduğum cihetle ben de hazır bu-lunduğum halde müzakere cereyan etti; zaten bu vilayatta bulunan iane-i şehriye komisyonu memleketin hanedanından, memleketin âyanın-dan, hamiyet-mendan-i ahalisinden, muteber

familyalardan mürekkebdır; onun için bunun ya-zılması daha iyidir.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Taşradaki meclislerden bir şey hasıl olmaz de-mek kabul olunmaz. Milyonlar ile para geldi.

Giregos Kazancıyan Efendi (Erzurum): —Efendim, müstesna tutulan vilayetler içinde Van vilayeti unutulmuş ki bunun ahalisi hepsinden ziyade zarardide olduğu cümlelerin malumudur; eğer münasib görürseniz orasını da müstesna tu-talım. Zaten Van'da hiç ahali kalmadı, kalan da pek mutazarır oldu.

Hacı Mehmed Efendi (Konya): —Vilayet-lerde iane komisyonu var. Bundan hiç hayır ol-maz, dedi.

Daviçon Efendi (Yanya): —Sair vilayetleri bile-mem. Elbette onlar da iane etmişlerdir; fakat nefsi Konya vilayetinin iane komisyonu reisi min gayr-i haddin bendeniz idim.²¹⁰ İane olarak 30 milyon-dan ziyade akça ve eşya ve hayvanat gönderildi; eğer icab ederse mazbata ile de isbat ederim.

Reis: —Şimdi bunu tensib ederseniz ayniyle gönderelim mi?

Heyet: —Ayniyle...

Daviçon Efendi (Yanya): —Benim söyledi-ğim bir ihtar kabilindendir. Vilayat-i saireden malumatım yoktur. 30 milyon veyahut 60 mil-yon göndermişler, onu bilemem; fakat bizim vi-layet komisyonunun, bilirim ki, bir faydası yok-tur. Bunda da böyle yapacak olurlar ise nafile...

Reis: —Ne yapalım orada yanlış intihab et-mişler. (Alkışlar) Şimdi ekseriyet? Van'ı çıkararak gönderelim mi?

Heyet: —Evet!

Nafi Efendi (Haleb): —Serlevhada ulema da yazılsın, rica ederim, efendim.

Reis: —Peki, efendim, ulema, kelimesini de ilave edelim mi?

Heyet: —Edelim!

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Efendim, dainiz bu hususta Nafi Efendi'yi tasdik ederim. Onlara da bir dereceye kadar tebliğ olursa fena olmaz; fakat fukara bu iane hususunda müstesna tutulsa fena olmaz.

210 Daviçon Efendi Yanya mebusudur; ya buradaki Konya, Yanya olacaktır yahut konuşan Daviçon değil, Konya mebusu Simon'dur. Yanya mebusunun Konya'da komisyon başkanı olması olmayacak kadar uzak bir ihtimaldir. —H. T. Us.

Daviçon Efendi (Yanya): —Paranın encüme-
ne gelmesine müsaade olunuyor mu?

Reis: —Paranın encüme-
ne gelmesi ilave ve bir
de Van vilayeti istisna edilerek telgraf çekilsin.

Heyet: —Pek âlâ!

2- İzmir'den Bir Maliye Memurunun Dilekçesi

Reis: —Bir telgrafname var, efendim, dinle-
yelim. (*İzmir âşar memuriyetiyle Alaşehir'e gi-
den Saffet Efendi'nin muhakeme ve muhasebesi
rüyet olunmadığından tazallüm-i hali havi telg-
rafnamesi okunur.*)

Mina Efendi (Aydın): —Asker için İzmir'e
zehair naklolunduğundan bir takım hesapları
için bir memur aranılmış. Bu gelen memur İz-
mir'deki olan defterdar efendinin dostu oldu-
ğundan dolayı ona memur tayin olundu güya...
Bu adama emniyet olunmaz. Vali paşanın emri
üzerine bir başkası tayin olunmuş; bunun üze-
rine zahire 4-5 bin kile mikdar sirkat olunduğu
tebeyyün etmiş. İstintak altında kalmış; çünkü
İzmir kilesinin Uşak kilesiyle ve Alaşehir kile-
siyle farkı vardır. Memur-i mahsus tayin oluna-
rak, bu kileleri tefrik ederek, hakikaten dedikleri
gibi, zayi olup olunmadığını meydana çıkarmak
için birkaç kişiden mürekkep bir komisyon teşkil
olundu. Madde bundan ibarettir.

Reis: —Neticesi malum değildir.

Sadi Efendi (Haleb): —Müsaade ederseniz,
söyleyeyim.

Reis: —Malumatınız varsa verirsiniz fena olmaz.

Sadi Efendi (Haleb): —Bendeniz avdetim-
de İzmir'e uğradım. Bizim vapur orada 3-5 gün
ikamet etti. Bu maddeyi dinledim. Bursa'dan
bir memur gelmiş, bu maddenin rüyeti için.
Bu memur hayli vakitten beri orada sürünmek-
te kalmış ve bir işe bakamamış. Bendenize pek
çok ifadeleri oldu ve buraya geldiğim halde söy-
lememi rica eyledi. Buna Süleyman Bey derler.
İzmir valisi paşa hazretleri bir komisyonu mah-
sus teşkil etti. Bendeniz İzmir'de idim. Mebus-
i sabık Hacı Ahmed Efendi'nin taht-ı riyasetinde
bulunmak üzere bu telgraf sahibini ve daha sa-
irlerini celb ettiler. Bu işe şiddetle bakıyorlardı.
5-10 gün zarfında bitecekti. Benim gördüğüm
budur. Şimdi demek ki iş gevşemiştir. Bu vakite
kadar bakılamamış. Şimdi tekrar bu adam sızla-
nıyor. İzmir valisine serian Babiali'den bir emir
verilirse pek güzel olur.

Heyet: —Pek âlâ!

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Ora-
daki memur Süleyman Bey bendenize bir mektup
yazar: Kile farkı olarak komisyon 5000 kile sirkat
tebeyyün ettirdi, filan etti diyerek... Her ne hal
ise altı aydan beri burada beklemekteyim. Onu
da bir takım safsata ile taallüle düşürdüler. Her
birimiz bir yere atıldı, ben de burada bekliyorum,
diyor idi.

Reis: —Demek oluyor ki nazar-ı ehemmiye-
te alınacak bir meseledir. Tensib olunursa mebus
efendilerin verdiği malumatın derci ile bunu, se-
rian muktazası ne ise icra olunmak üzere, tahri-
rat yazılmasına dair bir tezkire yazılsın mı?

Umum: —Yazılsın!

Agob Efendi (Dersaadet): —Ve cevabının
dahi bildirilmesi derciyle! (Bazı hususat-ı mü-
himme üzerine cereyan eden muhabereyi şamil
tezkire-i samiye okunur.)

Daviçon Efendi (Yanya): —Münasib ise ge-
rek yazılan tezkirelerin ve gerek gelen cevabla-
rın tarihleri okunsa da ne zaman gidip geldikleri
anlaşılsın. (Evrak-ı mezkurenin tarihleri oku-
nup Babiali'ye irsal olundukları gün cevapları
gönderildiği anlaşılmıştır.)

Reis: —Müsareaten cevap veriliyor.

Umum: —Teşekkür ederiz.

3- Bir Menfinin Şikayeti

(Diğer telgrafname kıraat olunur.)

Reis: —Hayri Efendi var. Rüsumatta mı idi,
nerede idi? Geçen sene teb'id olunmuştu. Tekrar
menfası tebdil olunmuş idüğünden şikayet edi-
yor, yani bunu mücib halim yoğiken menfamı
tebdil etmişler diyor.

Sadi Efendi (Haleb): —Efendim bu adam,
İstanbul'dan Kayseriye'ye teb'id olunmuş. Kay-
seriye mutasarrıfı menfasını Yozgat'a tebdil et-
tirmiş. Demek oluyor ki bu adam Kayseriye'de
de rahat durmamış ve orada da bir şey yapmış ki
mutasarrıf tebdil-i menfa ettirmiş. Oraya giden
adam kendi halinde bulunduğu vakit kimse şika-
yet edemez.

Reis: —Tensib ederseniz bir kere Babiali'ye
yazalım.

Umum: —Pek âlâ!

4- Suriye'nin İki Vilayet Olması

(Beyrut ve bazı sancakların Şam'dan tefriki
ile ayrı bir vilayet teşkili hususuna Meclis-i Me-
busan'da müzakere cereyan eylediğine teşekkü-

rii ve vilayet-i cedideye Beyrut mutasarrıfı Raif Efendi'nin²¹¹ vali nasb olunmasını müsted'i Beyrut'dan 20 imzayı havi mevrud bir telgrafname okunur.)

Tevfik Efendi (Suriye): —Efendim, Beyrut'tan Şam'a kadar on saatlik yoldur. Büyük bir şey değildir. Şam daha ehemmiyetli bir yer olduğundan daima valinin orada bulunması elzemdir. Bunun tefriki devletçe pek uzundur ve şimdiki halde devleti masrafa sokmağa vaktimiz yoktur.

Sadi Efendi (Haleb): —Efendinin buyurduğu pek yolundadır. Telgrafın buraya gelişine nazaran mutasarrıf Raif Efendi galiba valilik istiyor.

Aliş Paşa (Tuna): —Efendim, şimdiki vakitte o kadar müşir ve valilerimiz var. Mutasarrıflık ister. Onu da bulamayacaklar. Bunlar yarın oraya, onun yerine bir müşir gönderilecek; Sayda'ya da; kazalara da göndeririz. Herkesin gönlü olur, buna hacet yok.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —İşin esasından bahsolunmalı. Beyrut ahalisinin Şam'dan ayrılmalarını istiyorlar. Bu da esbab üzerine mebnidir; boşuna değildir. Beyrut memleketi ticaretgah yerdir. Ondan başka Beyrut ve Şam arasında bir Cebel-i Lübnan vardır, idaresi mümtazdır. Aralarını kesiyor. Ben de Şam'ın menfaatini isterim; lakin Şam Beyrut'tan ayrıdır, müttasıl değil. Bir de Beyrut ile Trablus, Havran gibi değil. Havran urbanın cevelangahıdır. Trablus ve Beyrut Suriye'nin ticaretgahıdır. Orada büyük ticaret vardır. Bir de vilayet pek cesimdir. Havran mutasarrıflığında pek çok müşkilat vardır. Orada geçende Bedran Efendi tarif ettiği gibi Cebel-i Dürüz bulunur, mevkii naziktir; ondan mâadâ diğer bir cebel var: Cebel-i Nusayri'dir. O Trablus'dadır. Hasılı vali Eflatun olsa idare edemez; nasıl ki şimdiye kadar güzelce idare edemediler; geçende Nakkaş Efendi tarafından bir layiha takdim olunmuş. Layiha encümenine havale olundu, oraya gitsin. Bu telgrafa orada karar verirler, sonra heyet-i umumiye arz olunur.

(Heyet tarafından bir takım lakırdı)

Reis: —Bahis encümeninden geldikten sonra, olacaktır. Şimdi mütalaa edilmese ki mükerrer olmuş olur.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Raif Efendi hazretleri hakkında bir şey söylemişlerdir, efendim, ona cevab vereceğim: Sadi Efendi bu zâtı

bilmiyor. Bilmediği için böyle bir şey söylemiş, su-i kasd ile söylememiş. Efendim, bendeniz bu zâtı pek iyi tanırım. İstikamet ve iffetle ve zeka ve fetanetle meşhur bir zâttır. Bunu Beyrut ahalisi yazmışlar ise menfaatleri için yazmışlar. Onun haberi yoktur; onlardan valilik istemez ve biz de buna karışamayız. Babıali isterse başka bir vali gönderir.

Reis: —Encümene havale edelim mi? Sonra geldiği vakit uzun uzadıya bahsederiz.

Heyet: —Edelim!

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Dainiz şubeye çıktım, baktım. Şeyhülislam mektupçusu bir adamla bunu dainize göndermiş. Bağdad nâibi vasıtasıyla 25 lira kamanto üzerine muhacirîn komisyonuna vermek üzere bir poliçe çekilmiş. Mektupçu efendi tarafından sorulmuştur. Bu akça alınacak olursa komisyon tarafından alınsın, badehu haber verilsin.

Reis: —Lakin, kerem ediniz, bu encümen teşkil olunalı beş, on gündür. Acaba buraya mı göndermiştir; eğer buraya gönderilmiş ise taharri olunsun.

5- Abdürrezzak Efendi (Bağdad)'ın Seçim Evrakı

Şimdi Abdürrezzak Efendi arkadaşımızın intihabına dair mahallinden evrak-ı intihaliye gelmiş ve şubece nazar-ı tedkikten geçirilmiş ise de bazı noksanı görülmüş olduğundan mahallinden istilam olunmak üzere kıraat edilsin. (Okunur)

Agob Efendi (Dersaadet): —Bağdad mebusu Abdürrezzak Efendi'nin intihabı hakkında canib-i vilayetten varid olan tefrik cemiyeti mazbatası usule muvafık tanzim olunmamış ise de esasa dokunur bir şey olmadığından mumaleyleh Abdürrezzak Efendi'nin mebusluğunu tasdik ile bundan böyle yazılacak intihab mazbatalarının usulü dairesinde tanzim olunması hakkında vilayete tebliğat-i lazime ifasını teklif ederim.

Reis: —Şimdi heyetçe anlaşıldı. Heyet, arkadaşımız Abdürrezzak Efendi'nin mebusluğunu tasdik ile beraber badema esbab-ı mucibesinin tasrihinde vesair hususata dikkat olunması için mahalline tahrirat yazılmak üzere tezkire tahririne heyet karar veriyor mu?

Heyet: —Yazılsın!

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bu husustan dolayı müteşekkirim, efendim.

211 Sonraları rüsumat emiri olan Köse Raif Paşa.

6- İntihab-ı Mebusan Kanunu

Reis: —Efendim, demin bazı arkadaşlarımız hiçbir iş göremiyoruz, diye iştika ettiler; vakıa birkaç defa bu bâbda sözler geçti. Heyet de bunu bir veçhile kabul etmez. Bu halde encümenler vakit ve zamaniyle ictima ederek işe bakmasına ve sabahleyin bir buçuk saat kadar encümene ve saat 9’dan sonra bir saat kadar şubelere devam edilerek birkaç iş çıkarılmasını rica ederim. Şimdi asıl dikkat edeceğimiz bir şey vardır ki o da mebusan intihabı kanunudur. Bu kanunu eğer bu sene çıkarmaz isek gelecek seneye, sonra daha öbür seneye hasılı ila-nihaye gider. Esbab-ı mu-

cibesi gelmiş olmakla onun için bir encümen teşkil olunarak encümenin ve şimdiye kadar teşkil olunan diğer encümenlerin âzâ-yı kiramın ismini dahi yarınki müzakere esnasında bildirilmek ve bir de usul-i muhakemeye devam! (Daviçon Efendi’ye hitaben) sizin de maliyeye aid olan kıraatiniz yarınki meclisimize talik edilerek usul-i muhakemeye dair olan kanun layihasının mabadi kıraat olunmak üzere bu günkü meclisimiz saat onda hitam buldu; fakat zuhuru melhuz olduğundan bazı hususi şeyler için yarım saat sonra icab eder ise yine toplanacağız. (*Meclis dağıldı, ikinci meclis olmadı.*)

Yirminci İnikad*

26 Muharrem 1295 — 18/30 Ocak 1293/1878
ÇARŞAMBA

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2110, 19 Şubat 1293.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bu günkü meclisimiz saat yedide küşad olunmuştur. Zabıt okunsun! (*Zabıt okunur ve bazı tashihat icra olunduktan sonra kabul olunur.*)

Zabta dair bir mütalaa var mı?

Heyet: —Yok; aynıyle kabul!

2- Gündem Dışı

1- Meclis ve Gazeteler

Simonaki Efendi (Konya): —(*Makale-i âtiyeyi kıraat eder:*)

Dünkü gün mecliste Abdül Bey ve Sadi Efendi bazı gazetelerin meclisimizin mübahase ve müzakeresini yanlış yazıyor olduklarına dair olan şikayetleri üzerine Rupen Efendi: (Biz gazeteye yazılmağa gelmedik!) demiştir. Pek doğrudur ki meclis iş görmek için tecemmu eyledi; halbuki meclisin mübahase ve müzakeratı da doğru olarak gazetelerle ilan olunmak elzemdir; zira müvekkillerimiz bizden memul etmekte oldukları faydaları ve hukuklarının temini hususunda devletimizden ihsan buyurulan hürriyete vâkıf olarak bir takım yolsuz memurlardan çekmekte oldukları zulüm için ve hukuklarının temini hakkında şikayet edip aramağa cesaret etmelidirler. Bu sebeplerden vesair her türlü hususatlardan dolayı Meclis-i Mebusan'ın ameliyatından haberdar olmaları faydayı mucib idüğü inkar olunamaz. Bu bâbda gazetelerin ilan etmeleri elzem ise de *Vakit* gazetesi gibi yanlış ilan etmek meclisimizin haysiyetine nakise getirir; çünkü dünkü salı nüshasında güya bendeniz memurlar tayiniyle mutasarrıf terbiye olunmalı, demişim ve heyet de kabul etmiş! Halbuki

böyle söz söylenmez ve söylemedim. Bendenizin söylediğim: Vilayetlere gönderilen tahsilat memurları yüzde üç ve beş harç almakta olup bundan dolayı vali maaşından ziyade para alıyor oldukları halde asla faydaları olmayıp tahsil eden yine valiler ve mutasarrıflardır; hatta bendeniz Konya'da tahsilat komisyonunda bulundum. Tahsilat memurunun faydası olmadıktan başka ahaliye bir takım hakaret dahi etmekte olduğunu gördüm. Biz zaid memurların tenziliyle masrafın kılalmasını ve maliyenin ıslahatının iddia ve arzu etmekte olduğumuz halde maliye tarafından böyle faydasız memurlar tayin olunarak masrafı bir kat daha artırmaktadır. Tahsilat valilerin ve mutasarrıfların ve kaymakamların borcu olup tahsilata bakmayan memurlar varsa azl olunmalıdır.

Bu sözlerimin yerine *Vakit* gazetesine, memurlar gönderip mutasarrıf terbiye olunmalıdır demiş olduğumu, manasız sözler ile ilan etmesini asla kabul etmeyeceğimden yanlışını tashih edip söylemiş olduğum sözlerin tıpkısını istenograflardan alıp ilan etmesini ihtar ile bir daha böyle yanlış söz yazmaması için müellifine makam-ı riyasetinizden tenbihat-ı lazimenin icrasını rica ederim.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Efendim, gazeteler pek çok yanlış yazıyorlar diyorlar; fakat gazetelere (şöyle yazın, böyle yazın!) diyemeyiz; eğer biz buna vukuf ve malumat kesb etmek istersek heyetin resmi gazetesi var, ki *Takvim-i Vekayi*'dir, orada her şey doğru yazılır. Gerek İstanbul ve gerek taşra ahalisi bizim müzakeratımızın hakikatine ondan vâkıf olurlar; o dakikaları anlarlar, zannederim. Onları okusunlar. Yoksa, efendim, *Vakit* gazetesi böyle yazmış, filan gazete böyle yazmış demek ve bundan bahsetmek abes bir şeydir ve bir de gazetelere mutlaka şu lisanı kullanın demeğe hakkımız yoktur.

Rupen Efendi (Edirne): —Bendenizin anlayışım, Simonaki Efendi'nin nutkundan anlaşılan: Bizi buraya intihab eden zâtlar anlasınlar ki biz ne adamlarız! Yine bizi intihab etsinler! Bendeniz zannederim ki onlar bizi tecrübe için göndermişlerdir. Şimdiye kadar tecrübe ettiler de öyle intihab ettiler. Yoksa: (Bakalım, muktedir mi, değil mi?) diye göndermişlerse aldanmışlar demektir; bendeniz hiçbir vakit bu lakırdıyı kabul etmem ki filan gazetede böyle yazılmış. Onu okuyanlar bilirler ki Simonaki Efendi böyle söylemez; fakat gazete böyle söylemiş o böyle söyler adam değildir, bunu gazeteci yanlış yazmış diye hüküm ederler; fakat Simonaki Efendi mutlaka bunu doğrultmak isterse acaba onu tashih etmek için *Vakit* gazetesine kendisi ertesi günü yazsa, (benim söylediğimi böyle yazmışsın. Öyle değildir, şöyledir) dese yazmaz mı idi? Gazeteler için şöyle yazmış, böyle yazmış diye gün geçirmeyelim. Saatlerce vaktimizi geçiriyoruz. Biz bununla mı uğraşacağız?

Abdül Bey (Yanya): —Ohannes Efendi hazretlerinin buyurdıkları gibi bizim resmi gazetemiz var ise müzakeratımızı günü gününe neşretsin; zira bizim şu müzakeratımızı bütün gazeteler alıyor; hatta Avrupa gazeteleri bile alıp neşrediyor. Bizim resmi gazete ise müzakeratımızı bir seneden sonra belki yazar; çünkü hacmi ufaktır, yetiştiremiyor; halbuki böyle çürük, noksan, müzakeratımızı derç ile dünyada meclisimizi mahcub etmek zannederim ki hiçbir yerde olmaz. Resmi gazete bunu alır, derhal neşreder ve doğrudan doğruya öteki gazeteler hülasa olarak alırlar. Kaidesi budur bütün dünyada.

Öbür tarafa geelim: Rupen Efendi'nin dediği: Bizi söylemekle iktidarımızı anlasınlar da gelecek sene yine bizi tekrar intihab etsinler! Hayır; zira bu mebusluk âzâlığını kabul edecek zât ne rütbe

alınacağını ve ne de bilmem bir şeyde bulunacağı hiçbir vakit derhatır etmemiştir; belki devlet ve millete sadakat ve istikametle bir hizmet etmek için; halbuki söylediği lakırdılar! Bizim meclisimiz meclis-i icraiye değildir: Bizim meclisimiz lakırdı söyler. Meclis-i icraiye ise başka! Bizim söylediğimiz söz icra olmaz ise, hiç olmazsa söylediğimiz sözler doğru yazılsın. Gerek Fransızca ve gerek Rumca ve Türkçe Osmanlı gazetelerinin *Basiret*'ten mâadâsı çünkü *Basiret* 5-6 günden beri doğru neşretmeğe başladı, bundan mâadâ gazeteler mesela zahire şöyle olmuş, böyle filan denildiği vakitte mesela, bu gün kar yağmış gibi hiç müna-sebeti yok, manasız, bütün bütün tağyir olunuyor ve noksan bu ise meclisimizi mahcub değil, terzil ediyor. Bunu ise hiçbir vakit kabul etmeyiz.

Simonaki Efendi (Konya): —Güya bendeniz mebus etsinler diye söylediklerimizin neşrolunmasını iddia ediyor imişim. Halbuki pek yanlış görüyorum. Bizim söylediğimiz için diyorum; halbuki Meclis-i Mebusan ne yapıyor ve ne söylüyor; kendileri haberdar olsun ve kendi hürriyetlerini tamamiyle anlasınlar da her şeylerinde serbest olsunlar. Her hususta şikayete cesaret eylesinler ve malumat alsınlar. Ne söyleniyor, yoksa bizi mebus etsinler diye değil, efendim; pek yanlış!

2- Matbuat Müdürü Macid Bey'in Bir Mektubu

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Bundan daha ziyade bir cesaret arz edeyim. (Bir varaka okur:)

Vakit gazetesi 814 numaralı nüshasında Meclis-i Mebusan vakit ve hale münasib müzakerat etmediği ve âzânın efkârı savab ve hakikate makrun olmadığı yolunda mufassal bir bend-i mahsus ile bazı mütalaatı beyan eylemiş olduğunu gördük. Daima matbuatın serbestisini iltizam edenlerden olduğumuzdan ve resmi bir şey dahi olmadığından ol bâbda bir şey söylemeğe lüzum görmemiştik; ancak matbuat müdürü Macid Bey diğer bir varaka ile gazete-i mezkur müdüriyetini tebrik etmiş olduğunu gazete-i mezkurda gördüğümüzde mir-i mumailiyyin devletin matbuatında memur-i mahsus olduğu cihetle hükümet tarafından zuhur etmiş olmalı efkârı hatırlara varid oldu.²¹² Ve *Vakit*'in tebrik-

212 Macid Bey'in bahsedilen mektubu *Vakit*'in 16 Ocak 1293 sayısında ve galib bir ihtimalle Ahmed Midhat Efendi'nin kaleminde çıkan makale üzerine o gün yazılmış ve ertesi günkü *Vakit*'de yayınlanmıştır. Mektub, askeri rütbelere tevcihine dair olan fıkrasını istisna ederek makalenin her cümle, belki de her kelimesini takdir ediyor ve bu takdirini şu sözlerle belirtiyordu: "Makale-i mezkurenin neşrinden dolayı kendi nam-i acizaneme ola-

name-i mezkurun zirinde yazdığı makale-i mah-susa meali bu efkarımızı müeyyid göründü. Eğer sahihan hükümetin mütalaası ise bu yolda beyan olunmalı idi; eğer hükümetin mütalaası değilse matbuat müdürü bunu yazmamalı idi. Her ne hal ise muahharen icabına bakılmak üzere mat-buat müdiriyyetinin merbut bulunduğu dahiliye nezaret-i celilesinden istizah-i madde olunmak üzere iktiza edenlerin huzur-i heyet-i umumiye-ye davet olunmasını teklif eylerim.

Meclis-i Mebusan nizamname-i dahilisinde di-yor ki samîin takdir ve tahsinden memnudur. Bu surette Vakit gazetesi pazartesi günkü nüshasında matbuat müdürü Macid Beyefendi'nin yazdığı tahsinname pek münasebetsizdir, zannederim.

Agob Efendi (Dersaadet): —Mehmed Ali Bey'in söylediği sözler esasen kabul olunma-yacak derecededir, arz edeyim: Bendeniz filva-ki *Vakit* gazetesinde bir tahsinname gördüm, bir tahrirat gördüm. Malumunuzdur ki gazete Dersaadet'te neşrolunalıdan beri ekseriya taraf-ı Babialî'den gazetelerimize gönderilen bu tah-sinname²¹³ ve takdirname ve bu gibi şeyler pek çoktur; halbuki şimdiye kadar hiçbir tahsinname gördük mü? Ancak *Vakit* gazetesinin Heyet-i Mebusan'ı muhakeme ettiğine dair bir tahsin-name gördüm. Bunun aslını ben anlayamadım. Gazeteler ile bizim aramızda bir ihtilaf yoktur. Hepimiz bir maksada hizmet ediyoruz. Nedir maksadımız? Padişahımız efendimizin taht-ı âlî-bahtına sarılarak millet ve devletimize hizmet etmektir. Ondan başka maksadımız yok! Hiçbir vakit bizim bazı şeylerimizi muhakeme etmek hakkını onlardan almağı bendeniz pek caiz gö-remem; çünkü hür olarak herkesin kendi tensib

rak gazete-i behiyeleri an-samimil-bâl tebrik eylediğim gibi bu eser-i giran-bahayı tahrir ve imla eden dest-i fetanet-peyevesti dahi tebci-i tilmizane ile takbile müsaraat ederim."

Yazının sonunda da şu ibare vardı:

"Kulunuzun umum gazetelere gece gündüz tavsiye ve tefhime çalış-tığım meslek ve revî-i ifade işte bu zâtı âli-kadrin meslek-i akılane ve inşa-yi edibanesidir. Makale-i mebhuse levha şekline konularak umum matbuatı Osmanîye heyet-i tahrirîyesi erkanının pîş-i anzar-i itibarına talik olursa sezadır; çünkü mübalağadan ârî olarak mükemmel bir nümune-i muhakemedir. Tekrar, alet-tekrar tebrik ve teşekkür."

Macid Bey'in takdirini davet eden makale ise mebusların beş, on günlük müzakeresini gözden geçiriyor ve bazı misaller alarak bun-ları hatalı buluyordu. Bu misallerden biri de şöyle ele alınıyordu:

"Bazı vükela-yı fihamin tenkid-i hareket ü icraatı için mebusan-i kiramımızın istihkak ve bu haktan istifade hususundaki hareketi ahraranesini tebrik ile beraber işe vakit ve zamanında başlanmamış olduğu cihetle fayda ve menfaat hasıl olmak yerine, bilakis, şu nazik ve dakaik zamanda mazarrat dahi memul iken hamd olsun, o mazarrata mahal kalmayacak suretler arz-ı didar eyelediğini ma-kam-ı şükrande dermiyan eyleriz."

213 Burada tahsinname kelimesi yanlış zabt edilmiş olacaktır. —H. T. Us.

gördüğümüz hali muhakeme ediyoruz ve pek serbestane söylüyoruz; böylece madem ki biz milletvekili bulunuyor, millet tarafından bunu söylüyoruz; bundan mâadâ gazeteler efkar-ı umumiye tarafından vekil gibi niçin söyleme-sin? Bizim kendimizden korkacak bir şeyimiz var mı? Hata eder isek hatamızı millet bize gös-terecek; madem ki millet bize söylemez ve ef-kar-ı umumiye tarafından gazeteler vardır; eğer bir yanlış yapıyorsak onların ihtarını teşekküren kabul ederiz. Bu kaide Fransa'da olduğu zaman Napolyon hürriyet ve serbestlik aleyhinde her gün, her bir saat hareket ettiği zaman gazeteler bu hareketi men ederlerdi; halbuki Napolyon gazeteleri bu ihtarattan men edemedi. Dünya-nın her tarafında bir adam kendi sözünde hata etmemek mümkün değil. Hata ediyorsak me-sul oluyoruz. Hatamızı doğrultmak caizdir. Biz lâ-yuhtîlik davasında değiliz; niçin biz o serbes-ti, o hürriyeti arkadaşlarımızdan bilahare almış olalım? Bu kaide kabul olunur kaide değildir; biz kendimizden korkuyorsak ona bir diyecek yok. Bizim maksadımız padişahımız efendimi-zin tahtına sarılıp çalışmaktan ibarettir. Millet ve devletin ıslahına çalışacağız. Başka maksadı-mız yoktur.

Gelelim, matbuat müdürü beyefendi hazret-lerine: Yazdığı tahsinname vakıa pek acaib bir şey! Gördüm, pek acaib! Lakin pek âlâ yapıyor. Biz bundan ictinab etmiyoruz; efkar-ı umumi-ye tarafından neşrolunuyor. Aleyhine teşvik ve tahrik etmeğe de lüzum göremem bendeniz; çünkü, nasıl ki beyan ettim, nadirül-emsaldır; bendeniz İstanbul gazeteleri içinde hiçbirini görmedim böyle bir tahsine nail olsun! Gazete-ler birçok adamların, birçok idarenin haklarında ve bazı zevatın hakkında şeyler söylediler ve haklı oldukları halde hiçbir tahsinnameye nail olmadı-lar, çoğu da yazdıkları şeylerden takdir olundu. O gazeteler kapandı. Alel-husus *Vakit* gazetesi de bu lezzetten mütelezziz olmuştur. Bendeniz anlamıyorum. Bunun sebebi nedir? (Heyet bey-ninde gürültü olur)

Reis: —İntizama halel vermek caiz değil!

Agob Efendi (Dersaadet): —Onun için tek-rar ederim: Madem ki arkadaş efendiler söy-lediğimi meşreblerine muvafık olmadığından dinlemek istemiyorlar, bendeniz sözüme hitam veririm. Mehmed Ali Bey'in söylediği şey asla kabul olunmaz. Biz burada hürriyeti men etmek

için gelmedik; biz, bilakis, bu dava için gelmişiz, bu dava için bağıracağız, (*Vakit*) hata ettiğimizi görürse yahut bir adam görüp de bizi ikaz etmek istediği vakit de gelmeliyiz, devam etmeliyiz; halbuki matbuat müdürü beyefendinin yazdığı tahsinname için, vakit gelirse söylerim; çünkü dinlemek istemezler.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bendeniz ecnebi lisanına aşına olmadığımından ecnebi gazetelerini okumaktan acizim. Bizim gazetelerin mütalaasına rağbet etmem; çünkü gazetecilik bir hakikat meydana koymaktan ibarettir; ama o hakikat beş yılda meydana çıkarmış, bir beis yok. efkar-ı umumiyyeyi ıslah ve tashih edebilmekliğe beş senede muvaffak olabilirmiş. Yine devam etmeli, hakikati meydana koymalı. Asıl gazetecilik bu mesleğe sülük etmekten ibarettir. Bizim Türkçe gazetelerde böyle bir gazete görmedim; onun için bu makule gazetecilerin yazdığına ehemmiyet vermem; fakat işin bu derecesi vardır ki Agob Efendi orada bir hata etti: Gazeteciler bizi terbiye etmelidir, dedi gibi anlaşıldı. Biz 100 bu kadar kişiyiz. Hepimiz memleketimizin mütehayyizi ve ukalasıyız, diye seçmişler, buraya göndermişler. Beşer hata etmez değil; elbette hata olur; fakat ben söylediğim söz bu umum dinleyip kabul eder, demek ki hata değilmiş; eğer hata olsa idi redd ederdi; eğer reddetmezse o vakit demek ki umum hata etmiş! Bu sözleri ben kabul etmem. Ve kabul etmediğim gibi bu heyetten emniyetim var ve benim emin olduğum gibi bütün memalik-i şahanenin ahalisi de emin olmuşlardır da bu heyeti teşkil etmişlerdir. Ve illa eğer hatanın kabul olunması lazım geleydi bu heyet, bu meclis benim hatalarıma sükut etmekliği ve hataların icraatı lazım geleydi iki ayda burası kapanırdı;²¹⁴ onun için bu heyeti cem etmişler ki içlerinden bazı hatiat eden olursa yine kendileri ıslah etsinler diye... Hariçten birisi heyet-i umumiyyeyi tahsin etmiş, takbih etmiş; bunu kabul edemem ve buna bir ihtiyaç yoktur; bununla beraber böyle gazetelere ehemmiyet vermemeliyiz. Böyle bir şey yazmışlar, ehemmiyeti yoktur. O derecede ehemmiyet vermek ayıb! Canım, ne olur? Çünkü gazetelerin yazdığı dört şey: O da tercümeden ibaret. Yaptıkları şeyin çoğu yalan; fakat Macid Bey gibi resmi bir memurun böyle tahsin etmesi

heyet-i umumiyyeyi tahkir demektir. Bunu kabul edemem ve etmeyiz.

Rasim Bey (Edirne): —Mufasssalar Hacı Ahmed Efendi cevap verdi! Nutkun neticesinden anlaşılıyor ki gazeteler mebusanın bir hatası olursa onun ıslahına millet tarafından memurmuş gibi, millet tarafından vekilmiş gibi bir netice hasıl oluyor; fakat Hacı Ahmed Efendi pek güzel dedi ki bir mebus hata ederse yine mebusanın umumu o hatayı kabul etmez; o verilen karar elbette hatadan salimdir. Bir mebusun hatasını yine mebuslar tashih etmiş olur. Hatayı tashihe yine heyet memurdur. Hacı Ahmed Efendi'nin dediği gibi gazeteciler ile uğraşmağa Meclis-i Mebusan'ın hiçbir vakit de vakti yok; ancak Macid Bey'i ittiham lazımdır. Macid Bey'in, öyle tahsin için samîin bile memnu olduğu halde, bunlara ceza edecek yerde, kendisi tahsin etmek ve resmen varaka ilan edişi pek büyük hatadır. İttiham için, bir şey yapılmasını teklif ederim.

Agob Efendi (Dersaadet): —Biz hem gazetecilere ehemmiyet vermek istemiyoruz hem ehemmiyet veriyoruz! Bu da bir tenakuz gibi anlaşılıyor. Biz matbuatı serbest etmemek istiyoruz; halbuki biz o serbesti için geldik. O serbestiyi padişahımız efendimiz bize vermiştir. Bu mesleği anlayamam. Bizim gazeteler ehemmiyetli değilmiş, ehemmiyetsizmiş! Yanlış şey yazarmış! Halbuki bendeniz bu sözü millete yakıştıramam. Böyle tahkirane sözü kabul etmem. Dünyayı terbiye eden matbuattır, nasıl ki beş on seneden beri, görmüşüzdür. Bunları biz hiçbir vakit inkar etmeyiz. Onun için biz onlara gayet serbesti vermeliyiz. Ve onların hakkında söz söylediğimiz vakit, öyle tahkirane bir kelime kullanmamalı. Bendeniz bir hata ettiğim vakit arkadaşlarım onu bırakırsalar o hata hatalıktan çıkıp da hiçbir vakit savab hükmüne geçmez. Bendeniz bir hata ederim, arkadaşlarım da göremezler onlar da hatada bulunurlar. Halbuki biz bunda yalnız böyle bir hakkı deruhde etmek ağır bir şeydir: rica ederim, oralarına dikkat edelim; onun için bu mesele bundan öteye gidemez. Mehmed Ali Bey'in dedikleri gibi dava etmek, matbuatı tazyik altına almak... Bunu hükümet isterse bile biz istememeliyiz; bendenize kalırsa Macid Bey'i muhakeme edelim demek değildir; bendeniz makam-ı âlînizden istida ederim: Macid Bey buraya gelsinler. Her birimiz izahat isteyelim, izahat versinler: Ne demektir? Bu şimdiye kadar

214 Garip bir tesadüf. Bu meclis de iki ay sürmüştür. H. T. Us.

görülmemiş şey? Şimdi bunun manası ne ise bize söylesin? Bu, böyle olur.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Agob Efendi bendenizin söylediğim sözleri, anlayamadı yahut ihtimal ki ben söyleyemedim. Matbuatı serbest bırakmalıyız, matbuat istediği kadar söylesin, biz ehemmiyet vermeyelim, diyorum; bundan bir aciz lazım gelmez. İkincisi, tenakuz ediyoruz diyor; acaba tenakuzu biz mi ediyoruz? Kendi mi ediyor? Bizim hatamızı gazeteciler tashih ederse âyan ne için teşekkül etmiş? Bizim hatamızı tashih için teşkil olunmuş bir meclistir. Madde-i tenakuzu beyan etmeli de öyle müzakere etmeli. Ben de derim ki tenakuz var; lakin isbat etmeli. (Gürültü)

Reis: —Kerem edin, mesele anlaşıldı. Zannederim ki uzun uzadıya daha izah ve istizah ve teati-i efkara hacet kalmadı. Kerem edin, yani gazetecilerin, yani *Vakit* gazetesinin beyan eylediği mülahazat her ne ise, gazetecidir, edebilir denir; fakat matbuat müdiriyeti, sıfat-i resmiyeyi haiz olduğu halde, Macid Bey tarafından böyle bir tahsinname göndermiş. Asıl buraya ilişiliyor. Bu husus için eğer bir teklif vukua gelecekse Heyete iki satır bir şey vermek iktizâ eder. Heyet onu okur; onun üzerine beyan-ı ef-

kar eder, zannederim, eğer bunu bu suretle tenasib ederseniz sahipleri her kimse iki satır bir şey imza ile heyete takdim etsin. Heyet onu mütalaa eder ve beyan-ı efkar eder. Bu halde bundan geçelim mi?

Heyet: —Geçelim, geçelim!

Reis: —(Mehmed Ali Bey'e hitaben) Mehmed Ali Bey siz bu bâbda her ne efkar beyan edecek iseniz tahriren beyan edersiniz.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Altı imzalı bir varakamız var; işte makam-ı riyasete takdim ediyoruz.

Reis: —Bazı müstacel tezkireler var. Bazısı müstacel yazılmıştır, bazısının da cevapları gelmiştir; onlar mütalaa olunsun, heyetçe malum olsun.

Simonaki Efendi (Konya): —Bendenizin söylediğim şeylerin yanlış yazılmaması için tenbihat olunmayacak mı?

Reis: —Heyet gazeteler ile uğraşmayalım dedi; bu bahis geçti.

3 Gelen Evrak

1- Zahire İhtiyacı, İzmir Salhanesi

(*Dersaadet'te mevcut zehairin mikdar-i kifaya-yeye iblağ ve İzmir'deki salhaneye vesair mevadda dair yazılan tezkireler ve cevapları kıraat olunur.*)

Rasim Bey (Edirne): —Vakıa belediye kanununda belediyeler bu gibi işleri görecektir; lakin belediye meclisleri daha ibtida altı ay mukaddem bir muvazene layihası yapar. Ondan sonra böyle sarfiyata mezun olurlar. Böyle çok para sarf etmek ba-husus o derece, 15.000 liranın sarfına mezuniyet verecek derecede intihab olunmuş belediyeler yoktur; çünkü belediye âzâları o kanun mucibince intihab olunmadı. 15.000 lira bir, 4.000 lira da bir yani 19.000 liranın sarfına şimdiki mevcut olan belediyelerin asıl nizam mucibince mezuniyet ve salahiyetleri yoktur. Bunu anlamaksızın hükmetmeği münasib göremem.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): —Bu kadar değil; daha az: 80-100 bin kuruş yazılı.

Reis: —Efendim, bu husus arkadaşlarımızdan biri tarafından verilen varaka üzerine yazılmış bir

keyfiyettir; yani 6000 lira eder bir şey iken ahara 2000 liraya yahut 1000 liraya verilecek gibi bazı sözler cereyan etti. Keyfiyet Babialî'ye yazıldı; Babialî'den gelen cevaptan anlaşılıyor ki belediye hesabı 80-100 bin kuruş sarfiyle yapılması lazım geldi, mahalline tebliğ olundu.

Mina Efendi (Aydın): —Bununla beraber 80-100 bin kuruş ile oradaki salhane meydana gelecek; bundan mâadâ başkaca bu kadar 1000 lira verilmeden ıslahhaneye bir iyi irad tedarik olunacaktır. Bu veçhile muvafakat edeceğiz.

Reis: —Demek oluyor ki yolunda.

Abdül Bey (Yanya): —İnşallah, bütün işlerimiz böyle yolunda olur.

2- Yanya'dan Asker İsteği

(*Yanya'dan asker talebine dair olan telgraf üzerine müzakere*)

Ömer Efendi (Kosova): —Okunan tezkirede Babialî'nin cevabı o telgrafların makam-ı seraskeriye tebliğ olunduğuna dairdir; malum-i âlînin

ki bu telgraflar gecikiyor. Cevab bekliyorlar. Böyle neticesiz cevaplar üzerine makam-ı âlîlerinden mahalline cevap yazılamaz. Evvela bir netice istihsalıyla kendilerine cevap yazılsa, zannedirim, pek münasibdir.

Sadi Efendi (Haleb): —Buyurdıkları doğrudur; lakin elbette makam-ı sadaretin keyfiyeti devairine bildirmesi kaide-i külliyyedendir; artık oranın icabat-ı nazikesini ve asker gönderilmesinin lüzumunu serasker paşa düşünmeli. O mesuldür.

Abdül Bey (Yanya): —Evet, buyurdıkları gibi öyledir, mesuldür; fakat o biçarelerin başına gelecek felaket serasker paşanın başına gelmez! Bunun bir saat evvel çaresi bulunmaz ise orası da sair yerler gibi olur; ama sadarettten bâb-ı seraskeriye yazılmış da cevabı gelmemiş. Biraz tacil etseler, tezkire gider, cevabda gelir; bizi de karanlıkta bırakmazlar, Ömer Efendi hazretlerinin buyurduğu pek doğrudur. Kendisine de telgraf yazılmış. Şimdi hemşehrilerine ne cevap versin? Bu sene yazılmış, inşallah öbür sene cevabını göndeririz, der mi?

Daviçon Efendi (Yanya): —Arkadaşlarımın ifadelerini badet-tasdik bendeniz kanunievvel 15 tarihinde Yanya vilayetinin ihtiyacatından bahisle burada bir nutuk okumuş idim ve heyetçe bir tezkire yazılmasına karar verildi. Tezkire yazıldı, gitti ve cevab-i seriini da istedik. Geçende bu madde hakkında arz ettim, kaydına bakılsın. Bakalım, cevabı geldi mi? Tamam 33 gün oldu, buna dair bir cevap gelmedi! Zannedirim ki umum heyetin hatırındadır. Bu arz ettiğim şeyler icra olunursa bir fenalık kablel-vuku def olunabilir; badel-vuku ne yapılsa fayda vermez. Biz ise oralı bulunduğumuz cihetle elbette herkesten iyi biliriz. Herkes kendi memleketinin ihtiyacatını sairinden ziyade bilir. 33 gün evvel bunu gerek şifahen, gerek tahriren beyan ettim. Bir semeresi görülmedikten mâadâ bir cevab bile dünkü güne kadar gelmedi. Biliniz ki bugün, Hüdaverdizade Efendi hazretlerinin ifadesi gibi, bizim vilayetimiz pek tehlikelidir. Vakıa burada böyle büyük gaileler varken öyle ufak tefek gaileler hakkında bahsetmek olamaz denirse de fakat bir adamın bir büyük evinde yangın olduğu halde diğer ufak evini yangından muhafaza etmemesi kâr-i âkil değildir. Bir saat evvel ne yapılacak) ise yapılsa... Orada ateş alevleniyor, biz de hasbel-kader burada dişimizi sıkıp duruyoruz; lakin Allah etmesin,

bu günlerde almış olduğumuz haberlere nazaran bunlar gibi diğerlerini de alacak olursak o vakit zaruri ruhsat taleb etmeğe mecbur olacağız. Bizim gitmemiz ile ne hasıl olabilir denirse hiç olmazsa çoluğumuz, çocuğumuzun yanında bulunalım. Allah ne emretmiş ise hep beraber çeke lim. Orada bulunan asker kafi değildir: Cebhane yoktur, levazımat-i sairenin fıkdanı meydanda! Vali-i vilayet ve kumandan paşalar defeatle buraya telgraf ve mazbatalar ile bildirmiş, hiçbir semeresi görülmedi ve bu gidişle neticesini düşünmeği farz mesabesinde görüyorum.

Çanaka Efendi (Yanya): —Asker için bir şey diyeceğim yok. Yanya mebusanına bir telgraf geldi deniyor. Şayed burada kıraat olundu ve onun üzerine karar verdik, tezkire yazılmış, öyle midir? Yoksa müzakereye konulmazdan evvel tezkire yazılmış mıdır? Buna dair malumat alamadığımdan, Yanya hakkında olan malumat heyette okundu mu, okunmadı mı ?

Reis: —İşte tezkiresi de geldi, kıraat de olundu, cevabı da okundu.

Çanaka Efendi (Yanya): —Efendim, bu makam-ı riyasetten doğrudan doğruya mı gitti, yoksa heyette mi okunmuş? Bendeniz malumatım olmadığı için soruyorum. Yazılıyor ki Yanya mebusanı diye... Bendenizin haberim yoktur; bunun için doğrudan doğruya mı, yoksa kendilerine gelen bir telgraf mıdır?

Reis: —Mebusan lafzi iki de olsa denir. Birden ziyade olursa caizdir. O halde bunu uzatmayalım; bunu tacil zımnında bazı mütalaat da dermiyan olunarak bir tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın!

4- Müzakere Edilen Maddeler

1- İyi Memur, Kafi Maaş Lüzumu

Reis: —Davıçon Efendi, evvelki günden sizin kaydınız var.

Davıçon Efendi: —Hazırdır, efendim. (*Kürsiye çıkararak bir makale kıraat eder:*) Lisanımızda ilm-i idare-i siyasiye denilmesi münasib olan (ekonomi politik) ilminde, hidemat-ı beşeriye, esasen, hizmet-i fikriye, hizmet-i bedeniye ve hizmet-i ilmiye veya edebiye namlarıyla üç kısma taksim olunarak bunlar mübadele kaidesinin esası addolunmuşlardır. Bir memur umur-ı devlette sarf eylediği emek hizmet-i fikriyeden ve bir çiftçinin meydana getireceği mahsulat hizmet-i bedeniyeden ve bir hocanın tedris ve talimi dahi hizmet-i ilmiye veya edebiyeden madud olmakla her ne kadar bunların üçü de emr-i mübadelenin esasları ise de kıymet-i mütekebbilelerinin birbirine müsavi olamayacağı umur-ı tabiiyedendir; zira ilmi ve edebi olan hizmet, bedeni olan hizmete müreccah olacağı gibi fikri, olan hizmet dahi ilmin neticesi demek olacağına nazaran diğerlerine olan rüchaniyeti teslim-kerde-i erbab-ı ukuldür.

Şu tafsilattan maksadım ekonomi politik meseil-i mühimmesini şerh ve izah olmayıp devlet memuriyetlerinin derece-i ehemmiyetini takdir eyledikten sonra ifade edeceğim maddeyi layıkıyla ifhamdır.

Malumdur ki devletimizin ekser hizmetlerinde istihdam olunan memurların maaşları gayet dündür. Bunun sebab-i sahihi her memuriyete ehlinin aranılmaması ve na-ehil bir memurun ise o memuriyetin vezaifini ifaya muktedir olmayacağı cihetle maslahatın hüsn-i cereyanınca hissolan noksan ve kusur memurun adem-i ehliyetinden bilinmeyip ekseriya işin cesametine hâmi olunarak o iş için lüzumundan ziyade memur istihdam olunmasıdır. Bir memuriyetin vazifesini hüsn-i ifa için istihdam olunacak maharetli bir memura mesela 10.000 kuruş maaş verilmek lazım gelir iken esbab-ı maruzadan dolayı orada na-ehil üç memur istihdam olunur ve bunlara da 5000'er kuruştan 15.000 kuruş maaş verilir ise hem iş görülmez ve hem de o memurlar halen ve istikbalen ihtiyacat-i zaruriyelerini temin edemez ve diğer taraftan hazine-i celile dahi 5000 kuruş fazla bir maaş vermiş olur.

Halbuki bendeniz hem maaş namıyla hazine-i celileden verilmekte olan bir rub'u ve ihtimal ki bir sülüsü hazineye kalmak ve hem de şimdiki halde bir memura verdiğimiz maaş hadd-i layıkına iblağ olunarak kendilerinin esbab-ı taayyüşleri temin kılınmak üzere memuriyetlerin bir esas-i sahih üzerine tesis ve teşkiliyle idare-i umumiyece husul-i inzibat ü intizamın kabil olduğu itikadındayım.

Na-ehil bir memurun aldığı maaş devletin istifade edeceği bir hizmetin mukabili olamayacağı cihetle adeta sırf israf ise de ehil ve erbab olan bir memurun hizmet-i fikriyesi mukabilinde alacağı maaşın bir çiftçinin hizmet-i bedeniyesi mukabilinde mübadeleten hasıl eylediği akçadan asla farkı olmamakla semere-i mübadele olarak kendinin hakk-ı sarıh ü sahihidir. Hal böyle olunca bihakkın istihdam olunan memurîne az maaş verilmek ve rast geleni kayırmak için lüzumsuz yere memuriyet ihdas edilerek fazla memur istihdam eylemek ve ehil ile na-ehil müsavi tutularak ikide birde tasarruf niyetiyle maaşların tenkihi tarafına gidilmek ne derecelerde hak-na-şinaslık olacağı tariften müstağnidir.

Halbuki lüzum üzere istihdam olunan memurlara dün maaş verilmek veyahut sonra maaşını tenzil etmek bir adam kendi malını çaldırmak için, ne kadar hail ve mani var ise onları ref' ile, gayet vâsi' bir kapı açmak kabilinden olacağı gibi lüzumundan ziyade istihdam olunan memurlara verilen maaşlar semahatin en ziyade na-makul olan nev'inden bulunacağı muhtaç-ı teemmül değildir; işte her iş için lüzumu kadar ehliyetli memur istihdam olunur ve idarelerine kafi maaş dahi verilirse her biri vazifelerini matluba muvafık surette ifa ederek devletin ve milletin işleri vakt ü zamaniyle görülüp işler yolunda cereyan eder.

Bir de büyük memurlar maaşlarını vakit ve zamaniyle aldıkları halde küçük memurlar almaz ise bulundukları hizmetlerde vukua gelen tekasül ve rehavetlerine mukabil her türlü tehdidatın muğayir-i insaf olacağını zanneylerim; bu hal-i esef-iştimal ise hemen ekser daire ve vilayette caridir diyebilirim; mesela bir nefer zabtiyenin 70 kuruş maaşı olup 8-10 mah maaş almamış olduğu halde memurîn-i saire ve ezcümle büyük memurların

aylıklarının bir akçası tedahülde kalmadığı bilinir iken o küçük memur nasıl vazifesini layıkıyla icra edebilir? Elhasıl şu mevadd-i maruzanın nazar-ı dikkat ü itinaya alınmasını heyet-i umumiyyeden niyaz eder ve bundan büyücek bir muvaffakiyetin husulünü ümid eylerim.

Tevfik Efendi (Ankara): —Davıçon Efendi'nin okuduğu nutukta diyor ki; maaşların çok olmasına muhtaçtır. Taşralarda valilerin maaşı 20 binden aşağı değildir. Herkes bilir: Üç uşak, araba, at, filan kullanıyor. Defterdarların maaşı 7000, 8000 olduğu halde hâlâ çalışıyorlar. Azlıktan naşı değil, tabiatleri bir kere alışmış, ondandır!

Davıçon Efendi (Yanya): —Efendi hazretleri galiba ifademi layıkıyla anlamadılar. Verilen maaş dündür dedim. Çok değil. Gerek İstanbul'da ve gerek taşralarda bir memura idaresinden biraz ziyade maaş vermeli ki o adam fikrini sarf etsin, iş görsün; yoksa az maaş verilirse evvel be-evvel kendi idaresini düşünecek, sonra devletin işine bakacak. Bunlara az maaş verilmesinin sebebi nedir? Beyan ettim. Bir işe bir ehil memurun kifayeti var iken na-ehil üç memur bulunup da az maaş veriliyor. Mesela bir memuriyette 10.000 kuruşla bir memurun istihdamı lazım gelir iken idarelerine! Kafi olmayacak surette 5000'er kuruş veriliyor da üç memur tayin olunuyor; eğer maaşlar taşralarda ziyade ise onu bilmiyorum; fakat hamd olsun, geçen mecliste bütçe geldi. Her vilayetin masarifi herkese malumdur. Hususiyle vali maaşları. Herkes kendi vilayetinin valisinin aldığı maaşı bilir. Bunu bendeniz az görüyorum ve alel-husus bu kaime sebebinden bir valinin maaşı 70 lira demektir; halbuki bir vali 70 lira maaşla idare olamaz. Memuriyet-i saire için dahi lüzumu kadar kullanılırsa şimdiki masrafımızdan daha az masraf ile olur. Ehil memurlar ise pek çok vardır. Bunu inkar edemeyiz; hamd olsun, 20-30 sene evvel bulunduğumuz halde değiliz. Ehil memur pek âlâ bulunuyor; fakat ehil, na-ehil memurları tefrik etmek lazımdır. Tefrik ise imtihan ile olur. O vakit belli olur, ehli olan meydana çıkar. Na-ehil geri kalır.

Reis: —Davıçon Efendi'nin söylediği yolunda; lakin umumiyet üzere, tahsis buyurmayaraktan dediler. Bu memur, hangisi fazla, hangisi değil? Bunun umumuna fena diyemeyiz. Bunların içinde pek iyileri de çoktur. Maaşat ise derece-i kifayede olanlar var, olmayan da var. Bunun içinde zammı lazım olan ve olmayan da var. Şura-

ları tahsis-i esami ile tayin-i madde olursa işin tezekküründe bir fayda hasıl olur, zannederim. Buyurdıkları doğrudur.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): —Bunların hepsine bir cevap vereyim, efendim.

Giragos Efendi (Erzurum): —Memurun maaşı azdır, deniliyor; bendenizin itikadım: Bir memura ister 100 bin, ister 1000 kuruş verilsin; eğer o adam mürtekib, hırsız ise, hasılı sadık değilse yine bildiğini yapar; eğer o adam sadık ise 1000 kuruş da verilse 10 bin kuruşluk iş görür; borç eder, haremının eşyasını satar, yine hıyanet etmez. Ben memurlar görmüşüm ki 20 bin kuruş maaş aldığı halde yine her taraftan irtikab etmeğe bakar. Bunun için maaşlar azdır, çoktur, umum üzerine söylemekten ise kendi şahıslarının intihab üzerine söylemek daha evladır; meydana çıksın, şimdiye kadar efkar anlaşıldı, münasib ise encümünde müzakere olunsun.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): —Efendim, müzakeremiz kaidesiz cereyan ediyor. Şayan-ı müzakere ise bir encümene havale edip ertesi gün müzakere etmek lazım gelir ve ondan dışarı hiçbir lakırdı olmasın. Bendenize kalırsa kanuna tatbikan yapılsa fena olmaz.

Reis: —Şimdi cereyan eden müzakere esasına dairdir. Müzakere olmadıkça heyet bit-tabi karar veremez; binaenaleyh esas neden ibaret olduğu anlaşılmalıdır; ondan sonra heyet bunun tahki kiyle, encümene havalesiyle bir netice hasıl ederse pek âlâ; etmezse battal eder; bu halde demek olur ki şimdiye kadar cereyan eden mütalaatın esası neden ibaret olduğu heyetçe anlaşıldı, zannederim.

Abdül Bey (Yanya): —Davıçon Efendi'nin buyurduğu memura zamm-ı maaş değildir. Bazı memurlar var ki maaşlarından tenkih olunmak lazım gelir; ancak bazı memur var ki 70 kuruş maaş alıyor. Bu maaş ekmeğine bile yetişmez. Sonra buyurdular ki bir insan mürtekib olduğu halde 100 bin kuruş versek yine irtikab eder ve edecek. Evet, öyledir; ancak bir irtikab-i hilkıy var, bir de irtikab-i zaruri var. Maaşı 200 kuruş olduğu halde elbette bir çalmanın çaresini bulacak. Kendi evinde yok ise diğerinin evine girip çalacak. Bunu bir güzel kaide altına almak üzere bir şey düşünmeli. Geçen gün Mehmed Ali Bey'in buyurduğu gibi meratib-i mülkiyeyi külliyyen red etmeli; sonra maaşatı da güzelcesine tertib etmeli. Memuriyetleri de güzelcesine teşkil etmeli. Bazı kalemlerde

30 kişi var ki üç kişi ile idare olunuyor. 30 kişiye 100'er kuruş maaş veriliyor. Böyle olmadan ise üç kişiye 1000'er kuruş verilse daha iyi olur ve iş daha muntazam olur; eğer meratib kalkmaz ise bir valiye 20 bin kuruş değil, 60 bin kuruş kafi değildir; çünkü saltanat var. O saltanat nenin seyyiesi? Meratibin seyyiesi! Bir vezirin tabii bu kadar adamları olacak, arabaları olacak, atları olacak! Bu halde 20 bin kuruş kafi değil. Böyle ise bunlar kerametle mi geçinecek? Başka türlü nasıl olur? Bunlar yoluna konulmazsa her bir müzakeratımız beyhude olur.

Agob Efendi (Dersaadet): —Teşkilat-ı zab-tiye kanunu bekliyoruz. Neye dursun? Daha vilayet nizamnamesi de var. O da gelecek. Teşkilat-i mehakim kanunu gelmek üzeredir. Şimdi bu söylenen sözler o kavaninin ahkâmına muhavvel ve menuttur; mesela mehakim memurlarına kaç kuruş, verilmek lazım gelir? Teşkilat-i mehakim kanunu okunduğu vakit müzakeresinde valilerin, defterdarların maaşı o vakit düşünülür. Geçende kavaninin okunduğu sırada heyete arz etmiş idim, bugün yine tekrar ediyorum: Kavanin gelmedikçe onun üzerine müzakere edip karar vermek uymaz, zira bugün bir lakırdı ederek karar verilmedi; ancak bir takım sözden ibarettir; halbuki vilayet üzerine, vilayet kanununu okuyup müzakere olunduğu vakit aylık kaç kuruş verilecek, onların maiyetinde bulunacaklara kaç kuruş verileceği anlaşılır. Rica ederim, efendim; işler birbirine karışıyor fakat bunda bir beis yoksa da sonra o kararı tashih etmeğe mecbur oluruz. Bu gibi işler zamanına talik olunsun. Sırasıyla ve vakti geldikçe müzakere olunsun, işi karıştırmayalım.

Reis: —Şimdi mesele anlaşıldı. Bu makaleden iki madde anlaşılıyor: Birisi memurlara müstevfa maaş vermek; diğeri büyük memurlar maaşlarını vaktiyle aldıkları halde küçük memurların alması maddesidir. Bu kavanine müteallik olmakla aşırı mertebe nazar-ı dikkate alınmak lazım gelen ahvalden gibi görünür. Heyet de bunu bu surette görürse encümene havale eder. Bu bâbda mütalaa ne ise heyete arz eder, biter, gider, onun üzerine karar verilir.

Heyet: —Münasib!

Reis: —Demek ki encümene havale edelim?

Heyet: —Edelim!

2- Yabancı Uzmanlardan İstifade Teklifi

Abdül Bey (Yanya): —(*Kürsi-i hitabete*

çıkarak) *Efendiler, nutka başlamazdan evvel makalemi dikkatle istima buyurmanızı niyaz ederim, (diye makale-i âtiyeyi kıraat eder:)*

Efendilerim, geçenlerde irad etmiş olduğum nutk-ı acizanemde bir devlet ve milletin esas ve hayatı maarif-i kamile ve nizam-ı adile ile mülkün hüsn-i idaresi için muktedir memurine menut ve mütevakkıf olduğunu arz ve maarife dair olan efkarımı beyan ve nizamatla memurîn hakkındaki mütalaatımı bugüne talik etmişimdir.

Bir devlet ve milletin maarife muhtaç olduğu kadar nizam-ı adileye dahi ol kadar muhtaçtır ki o nizam sayesinde her bir umur-ı devlet ü milleti temin etmeğe muvaffak olabilir. Bizde nizam yoktur diyemem; ancak her bir nizamımız mükemmeldir dahi diyemem. Nizamatımız noksandır diye her gün bağırmaktayız. İslahı ise kabil değildir; çünkü kanuni adamlarımız yoktur.

Mekteblerimizi tesis ve vaz-ı nizam meziyetini haiz fününî adamlar yetişecek derecede mektepleri tanzim ve o adamlar marifetiyle tezyin ve tedvine birkaç sene her bir nizamın nafi ve ihtiyaca kafi olup olmadığını tecrübe etsek ve terakkiyat ile ıslahatı bu veçhile arasak acaba kaç sene muhtacız? Vaktimiz müsait midir? Teşekkür ederiz ki, devletimiz bu tasibat ve te'hiratı derk buyurarak ihtiyac-i benî beşere kifayeti mücerreb Avrupa nizamatını ahz ve Şura-yı Devlet marifetiyle tercüme ettirmektedir. Bir devletin nizam-ı müstebid ise ahval-i istibdada ve meşrutiyet ise usul-i meşrutiyete muvafık olmak lazım gelirken teessüf olunur ki Şura-yı Devlet bu aşikare olan maddeye dikkat etmeyerek tercüme etmekte olduğu Avrupa nizamının ekser bendlerini tahrif ve yine usul-i istibdada mutabık bir hale ifrağ ve dakika fevt etmeğe vaktimiz olmadığı halde meclisimizi bi-gayr-i hakkın işgal etmektedir. Mesela vilayet nizamname layihasında her bir iş yine valinin eline bırakılmış; usul-i muhake-me-i medeniye layihasında mahkemeler valilerin taht-ı nezaretinden bütün bütün kurtarılmamış; belediye nizamname layihası da eskisinden pek de tebdil olunmayarak belediyeler gene valinin rabita-i tahakkümünden tahlis olunmamıştır: işte cay-i taaccüb ü dikkat burasıdır!

Binaenaleyh işbu vakt-i giran-bahamızı beyhude yere sarf etmeyip de, tadadından saff-i nazarla, devlet ve milletin her bir işini ıslah etmek için muhtaç olduğumuz nizamın kaffesini meşveret ve meşrutiyete muvafık ve adl ü hakka

mutabık olduğu bit-tecribe muhassenatı tamamıyla müşahade olunmuş ve Şura-yı Devlet'in tercüme etmekte bulunmuş olduğu Avrupa nizamâtı layık veçh üzere tercüme olunursa ve badet-tasdik mevki-i icraya konulduğu vakitte şimdiye kadar nizamât hakkında göstermiş olduğumuz riayetsizliği terkle tamamıyla riayet olunursa acaba devlet ve milletin nazargahı olan nokta-i saadet ü selamete daha kolay ve daha süratle yetişebilir miyiz? Elbette yetişiriz. Öyle ise vaktimizi zayi etmeyip bu noktaya karar verilmesini rica ederim.

Memurînin bahsine gelince: Memurlarımızdan bir kaçını bil-istisna kusurunun hiçbirisi bulunduğu memuriyetin recülü olmadığı ve bu memurlarla mülkümüzü idare etmek kabil olmayacağı emr-i gayr-i münkerdir; çünkü memurlarımızın bir takımı vükela ve vüzeranın mülga kavalık ve ispirlerine varınca hizmetkarlık gibi memuriyete münasebeti olmayan bir meslekten yetişmiş ve bir takımı okuyup yazmaktan bi-behre bulunmuş olmakla vazife-i memuriyetlerini ne veçhile ifa edeceği beyandan müstağnidir. Okuyup yazmaları olanların dahi menfaat-i devlet ü milleti tamamıyla bilmediklerinden başka nizamâtı anlamak ve onun üzerine hareket etmek asla mümkün olamaz; zira nizamâtı bir adam yalnız okumakla anlayıp icrasına muktedir olamaz; nizamâtı ders usulünce mektebde tahsil etmekle anlayabilir; çünkü yalnız okumakla olaydı, okumak bilen evlad-i Arabın kaffesi fakih olmak lazım gelirdi ve ulum-i fihriyeyi tahsil etmek için beş on sene mekteblere, medreselere muhtaç olmak lazım gelmezdi; bunun çaresi ise geçen gün maarif hakkında arz ve beyan eylediğim üzere katib-i mahsusadan memurîn yetiştirinceye değin şimdilik memuriyette bulunan kaffe-i memurîn ile memuriyette bulunmak için taraf ve takribini bulmayan ve maarifimizin fıkdanından elsine-i saire üzerine tahsil-i ulum edip kûşe-i nisyanda kalmış olan zevat-i saireyi bil-imtihan derece-i liyakatlerini ve mesleklerini ba-şehadetname tayin etmek ve ona göre memuriyetlere nasb olunmak üzere âlim ve muhik ve adil zevattan ibaret bir komisyonun hemen teşkili behemehâl elzem ve ehemdir ve memurînin vezaifıyla mezuniyetleri ve memuriyetiyle mevkiin ehemmiyetine göre idareden aciz kalmayacak raddede kafi maaşatın tahsis ve hüsn-i hizmetleri tebeyyün ettiği halde mükafat ve aksi takdirde fimaba'd memuriyette kollarınmamak

şartıyla azl ve şediden mücazat olmaları yeniden vaz olunacak nizamâtın cümlesinden bulunacağı cihetle memurlarımızın ıslah olunacağına asla şüphe etmem; yalnız zikrolunan komisyon âzâsı muhik ve adil olmak zann-i acizanemce, biraz güçtür; çünkü bizde, malumunuzdur ki, her şey iltimasla olur. Komisyonunda na-ehlin biri büyük yerden bir tezkire getirecek olursa birinci dereceden şehadetname verilceği ve istediği memuriyete tayin olunacağı kabil-i inkar değildir; bunun çâresini bulmak için heyet-i kiramın dikkatini celb ederim ve bana kalırsa şu komisyonunda bulunacak âzâ lisanımıza aşina olmak şartıyla adil ve muhik birkaç zâtın memalik-i ecnebiyeden celb etmekten başka çare bulamıyorum.

İmdi devlet ve milletimizin bir an evvel her cihetçe terakki ve medeniyete erdirmek için vasıta-i mücerredî olan mevadd-i selase yani maarif, nizamât ve memurîne ber-vech-i maruz hasr-i dikkat olunur da süratle mevki-i icraya konulur ise 10 sene geçmeksizin mülkümüzün Avrupa'dan fark olmayacak bir halde terakki etmiş olduğunu göreceğimizi kaviyen memul ettiğimden kabuliyle icabının sürat-i icrası heyet-i kiramın efkâr ü he-men-i vatan- perveranesinden intizar olunur.

İbrahim Bey (Bosna-Hersek): —Şimdiye kadar yani iki mah zarfında en ufak bir nizamnameyi tetkik edip de âyana dahi bais-i iştigal olmak üzere verememekliğimiz cay-i esef olduğunu bil-münasebe defeatle ihtar buyurdunuz. Hakikaten vezaif-i asliyemiz olan kanun layihalarını düçar-i teahhur edecek derecede idareden şikayet, mevhumattan ibaret nutuklar ile meşgul olmak caiz değildir.

Giragos Efendi (Erzurum): —Nutukta irad olunan bazı şeyler pek haklı olduğunu biz de tasdik ederiz. Fakat yalnız bir noktasına itiraz edeceğim: Şudur ki ecnebi memalikinden bu komisyona âzâ getirmeği bendeniz kabul etmem. Zannederim, cümlemiz de kabul etmeyiz. Çünkü bir komisyon teşkil olunup da o komisyon memuriyetlere nasb etmek için memalik-i ecnebiyeden memurlar getirir ise, mesela mühendis gibi, hekim gibi, jandarma zabıtları gibi getirilmesine lüzum görürüm; getirilirse zarar yoktur; fakat teşkil olunacak komisyonu ecnebi memalikinden getirilecek adamlardan teşkil etmek: Bu, kabil değildir.

Sadi Efendi (Haleb): —Bu nutuk anlaşılma-dı. Hayli vakitten beri hüner ve maariften bahis

cereyan ediyor ki bu bayatlamış bir lakırdı. Sokakta iki adam birbiriyle görüşürse onlar da bunun için söylüyor; halbuki bizim memleket zannolunduğu gibi hakikaten hal-i cehalette kalmış değildir. Hüner ve maarif bizim mülkümüzde yoktur denemez; yalnız umur-ı sanayiye denilen bazı şeyler var ki memalik-i ecnebiyede makineler vasıtasıyla yapılmakta ve eğer devletimize, mülkümüze Allah zeval vermesin, sulh olur da yedi, sekiz sene kendi halimizle mülkümüzde çalışırsak biz de hayli terakki ederiz. Bizim mülkümüzde bulunan hüner-veran Avrupa'dan ziyadedir. Bunu hiç kimse inkar etmez ki şeşhaneli top, şeşhaneli tüfek, bunları bidayetinde Çerkes Hafız Paşa yaptı; şeşhaneli top ki dünyaya model olmak üzere evvel Hafız Paşa icad etti ve şimdi elyevm Martini tüfekler gibi makinesini yapacak adamlarımız pek çoktur, bir taraftan da yapılır.

Ulum ve fünün bahsine gelince: Arabistan'da vesair mahallerde hikmet gibi, mantık gibi, adab gibi her ilmi tahsil için mekteblerimiz vardır. Köylerimizde bile mekteblerimiz mevcuttur; bunu hiçbir kimse inkar edemez. Halbuki bu layihada cehaletimiz o derecelerde gösteriliyor ki bizim intihab meclisimizde dahi memalik-i ecnebiyeden birkaç adam bulunması lazım görünüyor! Bu maddeyi akıl ve hikmet kabul etmediği gibi bu layihanın esasını kabul etmeyiz.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Abdül Bey'in okudukları layihada fıkraların bazıları pek yolunda... Dainiz şu kadar derim ki memurlar kitabete bile layık değil demek olmaz; bu ifrat kabilinden zannederim, cümlesi böyle değil. Bu nadir kabilinden. Memalik-i ecnebiyeden bunun için adam almak: Kendileri de ihtar etmemeliydi; lakin nasıl ise ihtar etti. Kabul etmememle beraber artık bu hususta, bunu da encümene havale ile geçelim; sonra buraya malumat verilsin.

Hüdaverdizade Ohannes Efendi (Dersaadet): —Abdül Bey'in ifadesi bendenizce pek becadır; çünkü Abdül Bey memalik-i ecnebiyeden adam getirip de devletin zimam-i idaresini onlara teslim edelim demedi; fakat onlardan malumatlı zâtlar celb edelim de bizim noksanımız varsa onlar o noksanımızı ikmal etsinler buyurdular; vakıa, pek doğrudur. Sultan Mahmud merhum Yeniçeri Ocağını kaldırdı, Nizam-i Cedidi vaz buyurdu. Bu günkü böyle muntazam askerimiz peyda oldu. Ama Avrupa'dan muallimler celb edildi. Böyle güzel asker yetiştirildi. Bu fena

mı oldu? Eğer biz o muallimleri celb etmeseydik usul-i harbiyeyi nasıl öğrenecektik? Demek ki, efendim, buna ihtiyacımız var; şimdi malumat-i cedideden noksanımız vardır; hakikaten biz o noksanımızı ecnebler ile ikmal edebiliriz. Buyurdıkları pek sahıhdır ve zannederim böyle yapacak olursak Avrupalılara faik olabiliriz; fakat bu yolda olursa... Yoksa mantık filan, eski şey...

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Abdül Bey'in söylediğini bendeniz tamamiyle tasdik ederim.

Maarif cihetine gelince: Bunu geçenlerde bendeniz burada, iftihar ederek, dedim. Beyrut'da bu kadar cehalet yoktur. Hakikaten böyledir; lakin maarifimiz sarf, nahiv, mantık, beyan ilimlerinden ibarettir. Alimlerimiz de çok; lakin dünyaca bu ilimlerden bize fayda yok. Lazım ve müfid olan ulum-i riyaizedir. Telgraf icad eden ulum-i riyaizedir. Buharın kuvvetini ulum-i riyaize vasıtasıyla buldular. Bu top, tüfek ulum-i mezkurenin sayesinde vücade gelmiştir. Beyrut'da mekteb var demiştin; evet, var, ama, bereket versin, ecnebler vasıtasıyla vücade geldi: Amerika'dan Protestanlar, sonra Cizvitler gelip bir iki mekteb teşkil ettiler de birkaç mekteb var. Ondan beş on sene sonra yine ahaliden himmet olunup şimdi, elhamdülillah, birkaç medrese vardır. Sair cihetlere gelince: Avrupa'nın takaddümünü geçenlerde âzâdan birisi inkar etti. Güya medeni değildir, yani biz takaddüm ediyoruz. Evet, takaddüm edebiliyoruz, ama yavaş yavaş. Efendim, sahihan böyledir; yani elli sene evvel böyle değildik; lakin Avrupa'ya şimdiki halde hiç benzemeyiz. Avrupa'nın maarifini ve Avrupa'nın sanayini hiçbir kimse hiçbir vakit inkar edemez. Abdül Bey'in dediği, yani biz Avrupa ahalisinden birkaç zât, maarif sahibi, getirirsek bendenizce bu en zaruri bir şeydir; zira nerede şimdi memurlarımızın içinde ehliyetli adamlar var ki derece-i iktidarlarını bilmiyoruz. Bazı memurların aleyhinde veya lehinde söyleriz; ezcümle Beyrut mutasarrıfı Raif Efendi için geçen gün bir zât, galiba vali olmağa heves etmiş de böyle bir telgraf yazdırmış, dedi. Biz Raif Efendi'den razı ve hoşnuduz. Raif Efendi bizde kalırsa Beyrut'u vilayet değil, kaza bile yaparlarsa razıyız; lakin devlet onu bilir. Fukarada bilir. Onu bize bırakmazlar. Niçin? Zira kendisi Avrupa'da bile nadir bulunur iktidarlılardandır. Şimdiye kadar böyle şeylerden hiçbir netice çıkaramadık. Emriniz

olursa gelen şeylere bakalım da burada elimizde bulunan kanunları tek mil edelim, bitirelim.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Abdül Bey hazretlerinin söylediğini ve Bedran Efendi hazretlerinin buyurduğunu tasdik ederim; geçende şu maarif bahsi açıldı. Ben fikrimi beyan ettim, tekrar beyan etmeğe hacet yoktur. Bunda ancak şu memurînin vezaifinden bahsediyor; madem ki geçende vezaif-i memurînin hakkında bir nizam vardır, gelecek denildi. Bu nizam geldiği vakitte bu bahis mutlak açılacak. Yalnız Abdül Bey'in yazdığı layihada pek mühim şeyler var. Heyetten ve zât-ı âlînizden rica ederim ki bu nutuk olduğu gibi layiha encümenine havale olsun da bunu tatbik ederiz; o nizam geldiği gibi o bahis tabii açılacaktır, ona göre karar verilecek.

Reis: —Tensib ederseniz layiha encümenine gitsin; sonra hülasasını yapsınlar, arz etsinler?

Heyet: —Gitsin!

Nakkaş Efendi (Suriye): —Dünkü gün bendeniz hasta idim, bulunmadım; bir şey müzakere olundu. O müzakerede bulunmadığım için bu bâbda mütalaamı şimdi arz edeceğim.

(*Bu aralık gürültü ve Nakkaş Efendi ile mükaleme vuku bulur.*)

Reis: —Efendim, mükaleme etmeyin; çare yok, dinleyeceğiz. Buyurun, Nakkaş Efendi, okuyun!

3- Suriye'nin İki Vilayete Ayrılması

Nakkaş Efendi (Suriye): —(*Âtiz-zikr varakayn okur:*) Dünkü gün bendenizin keyifsizliğim minasebetiyle meclise gelemeyip, fakat cereyan eden müzakerat *Vakit* gazetesinden malum-i acizanem olup şöyle ki: Esafil-i bahriyenin Suriye vilayetinden tefrikiyle ayrıca bir vilayet teşkili hakkında Haleb mebusu Sadi Efendi hazretleri Şam-i Şerif bir mühim nokta olduğuna nazaran tefriki icab etmeyerek, masarifata dahi muhtaç olduğundan ve devletin şu aralık vakti olmadığından bahisle kel-evvel kalması ve Tevfik Efendi dahi Şam-i Şerif'in nokta-i mühimme bulunduğu cihetle merkez-i vilayet bulunması lazımeden ve Beyrut'un ondan tefrikinde birçok masarifata muhtaç olmasından dolayı bundan sarf-ı nazar kılınmasını dermian buyurmuş olduğu anlaşılmıştır.

Halbuki efendi-i mumailayhüma hazeratı zann-i acizaneme göre bu bâbda olan ve geçen sene de bu heyet-i celileye irad ve takdim olunan esbab-ı mucibenin tafsilatına dikkat buyurmamışlardır; filvaki Şam-i Şerif mühim bir nokta oldu-

ğunu beyan ediyorlar ve madde böyle olduğunu acizleri hassaten tasdik ediyorum. Şam-i Şerif pek mühim nokta olmasından ve mesalih ve gavaili fevkalade bulunmasından vilayetin kaffe-i umur ve hususatına bir vali bakamayacağı ve idare müşkilata düçar ve ammenin umur ve mesalihi ukde-i suubet ü teahhura giriftar olacağı mülabesesiyle gavail-i mezkurenin tahfifi ve idarenin mihver-i layıkında cereyanına bakılmasına medar olmak üzere iki vilayete taksim olunmasına dair rey ü mütalaat-i acizanemi irad eylemiştim.

Muteriz efendi-i mumailayhümanın ol mevkiin idaresinden malumatları olmak lazım gelip mumailayhümaya sual ederim:

Acaba henüz taht-ı Tanzimata girmemiş olan yalnız Havran sancağı için mahsus bir vali ister desem mübalağa mı etmiş olurum?

Urbanın ahval ve şikayetine mukavemet etmek ve kendilerini ahval-i bedeviyetten çıkarıp imara idhal ve iskan ettirmeğe mahsus bir valinin lüzumu vardır desem hilaf mı etmiş olurum?

Hacc-i şerifin ve surre-i seniyyenin ve mühimmat ve levazimatlarının tedarikine ve Şam-i Şerif'te bulunan ordu-yı hümayunun kezalik muhassasat ve umur-i sairlerine bakmak için mahsus valinin lüzumu vardır desem mübalağa mı etmiş olurum?

Kazası 300 şu kadar köyden mürekkebe olan nefs-i Şam-i Şerif'in cesametine ve sebkate eden ahval-i malumesine nazaran yalnız Şam-i Şerif'in idaresi için mahsus bir valinin eşedd-i lüzumu olduğunu desem yine mübalağa etmemiş olurum. Hama ve Belka sancaklarıyla Şam'a merbut Bika-ı Garbî ve Bika-ı Şarkî ve Hasıbiya ve Raşıyan ve Baalbek kazalarını bertaraf edelim!

Efendilerim, işte Şam-i Şerif vilayeti böyle bir cesameti meydanda olan vilayet iken bir de onun üzerine esafil-i bahriye yani Beyrut ve Trablus ve Akka sancaklarının mültehaklarıyla, umur-i mühimmeleriyle ilave olunduktan acaba ne suretle idare olunacağı edna teemmül ile zahire ihraç olunacaktır. Beyrut sancağının umur-i mühimmesini dahi başka başka arz etmeğe ruhsat buyurmanızı rica ederim. Evvela Beyrut'ta 18 kadar konsolos vardır. Bunların politikaları birbirine tevafuk etmeyip her biri başka bir efkarda bulunduğundan bunlarla hüsn-i suretle iş görmek pek büyük ve dakaik bir şeydir.

Saniyen, Beyrut sancağını gerek mevkice ve gerek iş ve maslahatça Cebel-i Lübnan ile öyle

bir muhtelittir ki yekvücut zann olunur ve Cebel-i Lübnan'ın böyle bir ehemmiyeti-i civariyesi ise malum olduğundan bundan tevellüd edecek ehemmiyet-i idarenin beyanına muhtaç değildir.

Efendilerim, dünyanın gözleri o noktada bulunduğu cümlelerin malumudur; binaenaleyh fevkalade suretle hüsn-i idareye bakılmak iktiza eder. Maa-hâzâ esafil-i bahriyeyi, vilayetin dahiliyesinden, tabiat, fasl ve tefrik eylemiştir; çünkü yekdiğerine muttasıl olmayıp başka idare olunmakta olan Cebel-i Lübnan ikisinin ortasında bulunduğundan Hakk teala hazretleri tarafından tefrik olunmuş demektir ve Cenab-ı Allah'ın tefrik eylediği şeyleri insan cem edemeyeceği derkardır ve bir de esafilden Şam-ı Şerif'e gidecek ashab-i mesalih Cebel-i Lübnan'dan geçmeğe mecbur olduklarından ve Cebel-i Lübnan kış mevsiminde berf ve bârandan yolları kapanmakta idüğünden herkes aylar ile işinden geri kalır ve bundan dolayı hayli masarifat ve meşakkate giriftar olur ve hususiyle esafil-i bahriyenin idareleri başka, Şam-ı Şerif ve nevahisinin idareleri başkadır. Esafilde bulunacak valinin umur-ı politikaya ve uhud ve ticarete ve bu misillü mevadd-i mühimmeye aşina olması iktiza eder ve lakin Suriye dahiliyesi olan Şam-ı Şerifte bulunacak zâta ol kadar ehemmiyeti olamayıp orada bulunacak vali umur-ı zabtiye vü askeriye ve bunun gibi şeylerde mahir olması lazım gelir ve sıfat-ı mezkurenin cümlesi bir zâtta bulunmak nadirdir; onun için ikiye tefrik olunsa hayırlı diyoruz. Ahiren vilayet-i mezkurenin cesametine ve vüs'atine ve birbirine tevafuk etmeyen kesret-i hususat ü mühimmatına nazaran bir adam hüsn-i idareye muvaffak olamaz ve Eflatun olsa idaresinde pek çok kusuru bulunacağı bit-tecribe muhakkaktır.

Binaberin şu mütalaatın cümlesi nazar-ı dikkate alınmakla bu meclisin ictima-ı sabıkında tefrik olunmasına karar verildiyse de mevki-i icraya konulması için bu ictimaa bırakılmıştır.

Masraf bahsine gelince, mukaddema takdim kılınmış olan muvazeneden müsteban olacağı veçhile bu vilayetin tefriki halinde iki suret gösterilmiştir:

Birinci sureti, hiç masrafa ihtiyacı yoktur ve ikinci sureti senevi 1000 lira mikdarı masrafa ihtiyacı vardır. Böyle bir cesim vilayetin istirahatı ve hüsn-i idaresi için böyle ufak meblağ çok görülmemesini rica ederim.

Saniyen, Suriye vilayeti karz-ı mecburiyi bi-

la-ıvaz devlete vermiştir; böyle bir hizmette bulunan tebaanın istirahatleri için 1000 liranın çok görülmemesi iktiza eder.

Velhasıl şu iş bizce gayet mühim bir işdir. Biz kendi derdimizi biliriz; bunun devlete ve esafil-i bahriyeye çok faydası vardır. Şam'a da hiçbir zararı yoktur. Şam için nokta-i mühimme diyorlar. Pek âlâ, bundan Şam'a ne zarar terettüb eder? Var ise beyan buyursunlar; yok ise muvafakatlerini rica ederim.

Tevfik Efendi hazretleri buyurmuş ki Şam mühim bir nokta olduğundan merkez-i vilayet olması ehemm ve elzemdir; halbuki takririmiz öyle ise anlaşılmamıştır. Biz Şam merkez-i vilayet olmasın demiyoruz ve demeyiz ki Şam-ı Şerif yine merkez-i vilayet olmasın; fakat esafil-i bahriye kemafissabık ondan tefrik olsun diyoruz; binaenaleyh keyfiyet layıkıyla malumları buyuruldukta muvafakat edeceğine intibahım yoktur. (Müşafehe başlar)

Reis: —Âzâ-yı kirama rica ederim: Bu varakayı müteallik olduğu encümene verelim. Bu husus müteferri evrak ile mütalaa olunsun; sonra heyete gelsin; zira bu mesele birkaç keredir mevzu-ı bahs oluyor. Uzun uzadıya bahsolunacak olursa vakitlerimizi kaybederiz; şimdi bunu müteferri olduğu evrakla beraber encümene havale edelim mi?

Heyet: —Evet, edelim.

Reis: —Bu gün vaktimiz müsaid değil, eğer irad-i kalam etmek isteyen zevat varsa beyan ederler. Rûzname-i vukuata derç olunur. Ona göre gelecek mecliste söylenir. Yine saat onda ictima etmek üzere meclisimize hitam verelim.

Sadi Efendi (Haleb): —Müsaade buyurun, bir iki lakırdı söyleyeceğim: Geçen gün Maraş sancağından, Elbistan kazasından ve Redife'den akça alındığına dair fukara tarafından bir iştika vuku bulmuş idi. Makam-ı devletinizden bendenizden bir izahat sual olunmuş; bilmediğimizi söylemiştik. Mutasarrıf-i sabık zamanında vuku bulmuş idi. O tarihte Haleb valisi istilamı mutasarrıf-i cedidden yapmış idi. *Basiret* gazetesinde sabık lakırdısı söylenmediği halde mutasarrıf-i lahıkla kaymakama atf olunur. Mutasarrıf-i lahıkın medhali yoktur. Bunun için sabık lakırdısının tashihini rica ederim.

Ohannes Efendi(?): —Demek ki bu şeye vukuf ve malumatı vardır. Doğrudan doğruya *Basiret* gazetesine bir varaka yazarak tashih ettirsin.

Reis: —Saat dokuzu çeyrek geçerek meclisimiz hitam buldu.

Yirmi Birinci İnikad*

27 Muharrem 1295 — 19/31 Ocak 1293/1878
PERŞEMBE

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2114, 25 Şubat 1293.)

Meclisimiz saat sekiz buçukta ictima etmiştir.²¹⁵
Zabta girişmezden evvel müstacel olmak üzere âzâ-yı kiramdan bazı zevat bir varaka tanzim

etmişler. Tensib ederseniz okuyalım da heyetçe malum olsun; ondan sonra okunsun.

Heyet: —Pek âlâ!

1- Gündem Dışı

1- Vükelanın Meclise Daveti

(İhtiyat olarak tertibat-i askeriyeye dair vükela-yı fiham ile müzakere olunmak üzere vükelanın davet olunmasına dair Selanik'den Mustafa Bey bir varaka okur:)

“Muharebe-i haziranın hasıl eylediği netice bir vakitten beridir devletçe iade-i asayışı mucib bir takım teşebbüsâtı istilzam etmesiyle taraf-ı devletten Rusya murahhasları nezdine murahhaslar gönderilmiş ve hayli vakit geçmiş ise de bugüne kadar bir netice görünememesi halk beyninde enva-ı zehaba ve bir takım sözler intişarına sebebiyet verdi. Usul-i düveliye ve kavaid-i umumiye-i insaniye icabınca münteşir olan sözler, ki bu teşebbüsten bir netice çıkmayacak ve iş teahhura düşürülüp düşman nihayet İstanbul'a doğru gelecektir yolunda şeylerdir, bunlar aklen teslim olunamazsa da Rusya askerinin Edirne'den beri bir takım yerleri hâlâ istila etmekte olması halkça şu sözlerin sıhhatine delil makamında tutulmaktadır; vakıa harbe devam olunmak efkariyle değil; fakat Rusya eğer Devlet-i Aliyye'nin teşebbüsât-ı muslihanesine muvafakat etmeyecek olduğu halde ne yapılmak iktiza ederse ihtiyaten onu derpiş eylemek icab eyler; binaenaleyh

buralar mebusanca nazar-ı ehemmiyete alınmak lazım gelir ve şu sözlerin farz-ı muhal olarak sıhhati tebeyyün eyleyecek olursa devletçe müttihaz olduğu misillü milletçe de ne tedbir ittihaz olunmak icab edeceği mülahaza ve teemmül olunmak labüd görünüyor; çünkü İstanbul şehri hüsn-i himmet ve tedbir ittihazı ile 200 bin asker meydan-ı harbe sevk edebilir ve madem ki Heyet-i Mebusan ve bunca muhacirînin dahi âyan ve vücuh ve eşrafı burada olup nihayet derecede müdafaa-i hukuk-ı devlet ü millete kemafissabık gayret edeceklerine şübhemiz yoktur.

Şu halde payitaht-ı saltanat-ı seniyyeyi muhafaza hususunda öyle eli bağlı durulamayacağı ve namus-i milleti muhafaza emrinde son dereceye kadar ihtiyaten kemali sükunet ü ittihad ile sa'y ve ihtimam edileceği bedihidir.

Binaenaleyh, evvela vükela-yı devletle müzakere ile, ondan sonra tedbirimizi düşünmek üzere Heyet-i Vükela'nın bugün hemen buraya davet olunması hakkında bir karar verilmesi heyet-i umumiyeden intizar olunur.²¹⁶

Heyet: —Pek âlâ!

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Rica ederim, tacil olunsun.

Reis: —Bu yolda bir tezkire yazılsın mı? (Ek-

215 *La Turquie* (1 Şubat 1878)den: Celse saat sekiz buçukta açıldı. Halk ve gazetecilere mahsus yerler hınca hınç dolu idi. Nazırlara mahsus yerlerde Yanko İlyadis, Bedros Kuyumciyan, Hamdi Bey (Şura-yı Devlet âzâları) oturuyorlardı.

216 Okunan önergenin metni Vakıf gazetesinin 20 Ocak 1293 sayısından alınmıştır.

seriyete müracaat olunsun sadaları, ekseriyet yazılsın diyor.)

Aliş Paşa (Tuna): —Ekseriyet hasıl oldu mu, efendim?

Heyet: —Geçti, geçti!

Reis: —İsterseniz, elinizi kaldırarak öyle reye müracaat edebilirsiniz. Bu kendi halimizi düşünmek için Heyet-i Vükela ile müzakere etmek üzere buraya davet olunacaklarına dair bir tez-

kire yazılmasından ibarettir. Heyet bunu anladı. Bu halde bunda bir mahzur görülüyor?

Heyet: —Hayır, hayır!

Reis: —Madem ki ıstibah olundu; tekrar ekseriyete müracaat edebiliriz: Bu tezkirenin yazılmasını isteyen ayağa kalksın! *(Yazılmasını talep eden kıyam ederek ekseriyet hasıl olduğundan tezkirenin yazılmasına karar verildi.)*

2- Geçen Zabıt Hülasesi

Reis: —Tezkire yazılsın.

Şimdi zabitimizi dinleyelim. (Zabıt okunur, bazı tashihat icra olunduktan sonra) Zabıt hakkında başka bir mütalaa var mı?

Heyet: —Yoktur!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Efendim, arzuhal encümenine havale olunan arzuhallerin ashabı taciz etmekte ve sızlanmakta olduğundan, müsaade ederseniz, karar verilenlerden, zabıt kıraat olunduktan sonra, günde on tanesi kıraat olunmak bundan böyle bir kaide ittihaz olursa pek âlâ olur; o vakit iş ileri gider.

Reis: —Evet, tensib ederseniz, günde on tane değil, mümkün mertebe daha ziyade okunmalı. Pek çok biçaregan arzuhal sahipleri sızlanıp duruyorlar.

Manok Efendi (Haleb): —Bunları intizar ilet-i keriheden süratle kurtarmak elzemdir.

Reis: —İşte ona heyetçe himmet olunmalıdır. Arzuhaller okunsun.

Mustafa Bey(?): —Geçende Sırpın tecavüzünde bazı şeyler teklif etmiştim; muahharan Asaf Paşa bir mikdar asker ile Üsküb taraflarına gitmişti; fakat dün aldığım malumata göre Sırp-lılar Köstendil tarafından (Toniçe) ile (Cuma) arasından Serez taraflarına ilerliyorlar. Hafız Paşa İbrahim Paşa'ya yazmış ki mahallince epeyce himmet ediyorlar ise de bir mikdar daha askere lüzum vardır. Yazdıklarına göre bir altı tabur asker ile bir mikdar top gönderilir ise Cuma ile

Toniçe arasında güzel bir yer vardır, orası tutulur ise beri taraflar emin olur. Süleyman Paşa şimdi Karaağaç'da bulunuyor; demek ki bizim vilayet dahilindedir. Makam-ı seraskeriye tezkire yazılsın. Mümkün olabildiği kadar birkaç tabur tefrik olursa da oralara gönderilse... Bunu teklif ederim, efendim.

Sadi Efendi (Haleb): —Beyefendinin buyurdukları pek yolunda ise de askerin adediyle tertibatı bizce meçhuldür ve mevkillerin ehemmiyeti de na-malumdur. Bu keyfiyet serasker paşanın bileceği bir keyfiyettir. Şimdi bulunduğumuz nazik bir zaman içinde serasker paşaya filan yere asker gönderiniz, filan yere göndermeyiniz demek caiz değildir, zannederim.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Madem ki vükela gelecek. Onlara sorarız, o vakit müzakere olunur.

Reis: —Vükelayı davete karar verildi. Tensib ederseniz, oraya talik ederiz.

Aliş Paşa (Tuna): —Müsaade buyurun!

Reis: —Çünkü hareket-ı askeriye hakkında evvel ve ahir heyetçe karar verilmişti ki olunan mütalaa hususu beyan olunarak müzakere olunsun denmişti. *(Aliş Paşa tekrar ruhsat ister)*

Reis: —İşte ona müteallik bir şey ise, madem ki Heyet-i Vükela gelecek, ol vakit heyete arz olursa da onlarla da istişare olursa, diyor. Daha beca olmaz mı?

Heyet: —Pek âlâ!

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Trabzon'dan Abdülhalim'in Dileği

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Arzuhaller okunsun, onu bertaraf edelim.

(Trabzon'dan Abdülhalim imzalı gelen telgraf ve ol bâbda encümenin kararı okunur.)

Nafi Efendi (Haleb): —Arkadaş efendinin mektubuçu için söylediği doğrudur. Bu müddedinin dava ettiği mektubçunun Haleb vilayetinde de mektubçuluğu var. Bunun ve memurların aleyhinde söz söylemek istemem; fakat sırası gel-

diğinden bunun hakikatini dahi ketm edemem. Bu zât Haleb'de bulunduğu vakit meclis-i idare-i vilayete müracaat eden erbab-ı mesalihi tahkir ve biçaregan-i ahaliyi sebb ü şetm ile beraber her türlü fenalıkta bulundu idi ve herkesin vazifesine karışarak muamelatı vilayeti bayağı ihlal etti. Şarlatanlıktan başka işi, gücü yoktur.

Emin Efendi (Trabzon): —Hatta hapishane idaresine, matbaa idaresine dahi müdahale eder.

Nafi Efendi (Haleb): —Mektubçuluk değil, hatta ufak bir memuriyeti bile edemez. Gereği gibi meramını kalemen ifadeye iktidarı yoktur; mesleği tahkik olunursa anlatılır.

Reis: —Bazı mebusan-ı kiram malumat-i mahalliyelerini dahi haber verdiler. O fıkraı ilave ederek makam-ı sadarete bir tezkire yazılsın. Yazalım mı?

Heyet: —Evet!

Manok Efendi (Haleb): —Öyle olduğu vakit memuriyetinden azl etmeli.

Reis: —O, netice-i tahkikatta olur. Tebeyyün ettiği halde elbette azl olunur.

2- Aynaroz'da Arazi ve Peksimet Meselesi

(Aynaroz'dan arazi ve peksimete dair bir arzual ve encümenden leffîyle makam-ı sadarete yazılması hakkında verilen karar okunur.)

Reis: —Demek oluyor ki buna verilecek karar gelecek cevaba tatbik olunacak; şu yolda bir tezkire yazılsın mı?

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (Dersaadet): —Geçen seneden buna dair encümende bir malumat var. Tahkik olunmalı; daha kolay olur.

Reis: —Geçen sene Heyet-i Mebusanca verilen karar üzerine makam-ı sadarete bir mazbata yazılmış, onun neticesi ne olduğunu bir kere soralım da gelecek cevab üzerine iktiza eden zevatı celb ile sual ve tahkik ederiz.

Mustafa Bey (Selanik): —Bu peksimet maddesine dair biraz izahat vereceğim: Bu madde pek çok vakit tekevvin etti. Malumatım olduğu için beyan edeceğim.

Reis: —Peki, şimdi bu tezkire yazılsın değil mi?

Heyet: —Yazılsın!

3- Bağdad Naibinin Menfiliği

(Esbak Bağdad Naibi Nuri²¹⁷ Efendi'nin sabık serasker Redif Paşa'nın Bağdad valiliği za-

manında bi-gayr-i hakkın nefy edildiğine dair verdiği arzual ve ol bâbda encümenden keyfiyetin tahkikiyle makam-ı sadarete tezkire yazılmasına dair verilen kararı kıraat olunur.)

Reis: —Burada encümen (anlaşılmış) diyor; malumdur ki anlaşılmak ve tebeyyün etmek bir şeyin tahkikatının icrasıyla neticesinin bilinmesine tevakkuf eder. İsterseniz o ibareyi ıslah edelim?

Nakkaş Efendi (Suriye): —*(İfadesinden anlaşılmış)* denilsin.

Reis: —Böyle ifade ediyor; fakat kendi lehinde ifade ediyor. Anlaşıldı dersek muhakkak ve şübhesiz olduğuna zâhib olunmuş olur. O halde böyle ifade ediyor; bunun sebep-i nefyi her ne ise bildirilsin diye, bu yolda ıslahiyle bir tezkire yazılsın.

Nafi Efendi (Haleb): —Vakıa buyurduğunuz gibidir; fakat bu adam sair biçare arkadaşlarıyla böyle olduğunu her ne kadar kendi gözümüzle görmedik ise de görmüş gibi ve kaviyen bilmiş gibi biliriz.

Reis: —Malumat-ı şahsiye ve zâtiye ile caiz değildir.

Nişli Süleyman Bey (Kosova): —Bu adam encümene celb olundu mu? Yedande tebriye-i zimmetine dair Bazı evrak var. Müahharen Babiali'den emir yazılmış, Ne yoldadır? Onları görsek daha iyi olurdu.

Reis: —Encümene böyle bir şey göstermiş olsaydı yazılırdı; fakat ne makule evrak göstereceği malum olmadığından ne diyebiliriz?

Agob Efendi (Dersaadet): —Bu adam encümene çağırılmış mı?

Salim Efendi (Kastamonu): —O adam celb olunsa bile nihayet sorulacak değil mi? Şimdiden tezkire yazılsa da o zât yine çağırılır.

Mustafa Bey (Selanik): —Belki beraet-i zimmetine dair yedande evrak bulunur da encümen ibraz eder.

Salim Efendi (Kastamonu): —Bu beraeti itiraz etmesinde bir muhassenat göremem; ben-deniz derim ki ibtida bâb-ı seraskeriye sorulsun: Ne diyecekse ondan sonra onun evrakını bakıp adeta muhakeme istemelidir.

Manok Efendi (Haleb): —Efendim, bunun yedinde beraet-i zimmetine dair evrakı var diyor; encümenin maksadı hakkaniyeti meydana çıkarmak olduğundan bu adamın evrakına ne sebebe mebni bakmadı? Evrak-ı mezkureyi bakıp da ona göre muktezasının icrasını istemeli.

217 Vakıf gazetesinde çıkan hülâsada bu zâtın adı (mevaliden faziletli Ruhi Efendi) olarak kayıtlı olunuyor.

Reis: —Efendim, bu adam dava ediyor ki ben beriyüz-zimme iken ve kabahatim olmadığı halde beni nefy ve tağrib ettiler. Bu dava hâlâ rüyet olunmadı. Beriyüz-zimme olanlar ve kabahatli olanlar ilam olunsunlar.

Agob Efendi (Dersaadet): —Efendim, bu adamın zarureti olmasa buraya müracaat etmez. Bir adam bir yere istida verirse tahkikatına girişilmeli: Mazlum mudur, değil midir? Etrafiyle anlamalı. Asıl muhakeme maslahat budur; yalnız bu hususa dair değil, her hususça böyle olmalı. Bunu encümene çağırmalı, ifadesini söylesin. Hiç olmazsa müteselli olur ve (mebusan beni çağırdılar, benim derdimi anladılar.) der ve madem ki biz milletvekili bulunmuşuz, millet tarafından verilen istidaları üzerine kendilerini çağırıp sormak lazım gelir; bununla beraber davasında haklıdır yahut değildir. O ayrı bahisdir.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bir insan bir yere istida verir ve alel-husus böyle Bağdad gibi mevkide niyabet etmiş adamlar kendini beriyüz-zimme etmek için her ne lazım ise bilmek lazımdır. Onun itikadınca istidası bizi ikna edecek derecededir. Sonra gelecek cevaba göre elinde irae edecek evrakı varsa getirir, encümene ibraz eder.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Bunlar hakkında geçende bir tezkire yazılmıştı. Cevab gelmediği gibi gelmeyeceğine de şüphe olunmaz; zira mesmuatıma göre bunların esbab-ı nefylerine dair bir varaka bile yok; onun için yazılan tezkireye de cevap vermeyecekler. Münaşib görülürse bir defa tekid olunsun, şu yazılan tezkirenin cevabı gelsin. Onda bunların hepsi dahildir; bunun için tekidli bir tezkire yazılmasını tekalif ederim.

Reis: —Efendim, nizamname-i dahilimizi unutmayalım. Müddet 15 gündür. Onu geçmiş ise encümen derhal pusulasını heyete takdim eder. Heyet onun üzerine düşünür; lakin madde-i kanuniyesi geçmediği halde şikayete mahal kalır mı?

Umum: —Hayır!

Reis: —Bunun üzerine tezkire yazılsın mı ?

Umum: —Yazılsın!

Nafi Efendi (Haleb): —Vükela-yi devletten bir şey istizah edecek olur isek bizim nizamname-de 15 gün müddet tayin olunmuş idi; geçen sene bu bâbda vuku bulan teklifim üzerine ekseriyetle, belki de ittifak-ı ârâ ile bir haftaya tenzil olundu.

Bu sene cem edilen kanunname-i dahilide yine 15 gün yazılmış; halbuki geçen sene verdiğimiz kararımız bir haftadır ve bunun için bir hafta geçmiş. Bir taraftan tahkik edilmeli, istenilir ise eski kuyudat-i dahiliyemize müracaat olunsun. Bir haftaya mı, yoksa 15 güne mi karar verilmiş? Evvela bunu tashih ederek ona göre yazılmalı.

Reis: —Bunu tahriren bir şey yapıp heyete arz edersiniz mütalaatınızı...

Manok Efendi (Haleb): —Nizamname-i dahilimizde geçen senenin kararı hilafında tab olunan bazı mevaddın tashihi bahsinde müzakerelere cereyan ettiğinden şunu da beyan ederim ki şubelerin değiştirilmesi ayda bir defa kararlaştırılmış iken şimdi nizamnamede iki ayda bir olduğu görülüyor.

Reis: —Kimin bu yolda mütalaası varsa tahriren beyan eder, heyet iktizasını düşünür.

4- Adana Vali ve Defterdarından Şikayet

(Adana'da bazı memurından istikayı havi Hakkı imzalı verilen arzıhal ve keyfiyetin tahkiki zımnında dahiliye nezaretine havale olunmak üzere makam-ı sadarete tezkire yazılmasına dair encümenenden verilen karar kıraat olunur.)

Maraşlı Sadi Efendi (Haleb): —Geçen sene Adana valisi hakkında 20-25 bendi havi böyle bir istida daha geldi. Bunun içinde cürüm ve cinayete dair bazı şeyler de vardı. Bu istilam da olundu ve suret-i seriada cevab da istenildi. Demek oldu ki cevabı gelmedi. Eski istidayı tekid ediyor. Başka bir izahat yoktur.

Reis: —Eski istidayı tekid ediyor?

Maraşlı Sadi Efendi (Haleb): —Eski istidayı tekid ve bir de ilavesi var ki, bu istida istilam olundu, geldi. İstilam olunmasıyla beraber vali ile defterdar benim hakkımda bir şey oluyor mu gibi bir takım evraklara bakıyor diye davasını tecdid ediyor. Esasen olanların fenalığından bahsolunuyor.

Mustafa Efendi (Konya): —Bir cihet daha vardır ki beyan olunan şeylerin her birine bir suretle renk kesb ettirerek istilam olunuyor. Tebriye-i zimmet yolunda cevab da veriyorlar; halbuki bunu doğrudan doğruya icra etmiyorlar.

Manok Efendi (Haleb): —Bu Adanalı sahib-i arzıhalin ifadesi pek yanlış olmadığını sair Adanalılar da şehadet ediyorlar. O defterdar sıfat-i matlubeyi câmi' değildir. Bu halde mahallinden istilam kaidesine mutlak riayet edecek isek bu

hususla idarenin heyet-i müntehabesinden olmak daha münasibdir.

Agob Efendi(?): —Bundan evvel bin kere söylendi ki bu istilam maddesi kalkmayınca hiçbir şey hasıl olmaz. Mümkün değildir, bu kaide değişsin!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu kaidenin değişmesi caiz değildir; çünkü mebusana verilen kağıd üzerine bir memur zîr ü zeber edilmesi lazım gelir: Bu akıl ve hikmete ve akl-i beşere mugayirdir bu olamaz; yalnız bunu tahkik etmeli. Bu adam beni vali tahkir etti, benim ettiğim bir iştika için beni haps etti diyor; benim muhaberatıma mani oldu, filan oldu diyerek... Babıali böyle şeylere mütecasir olanı tedib etmeli, terbiye etmeli; lakin hiçbir terbiye eden yok.

Nafi Efendi (Haleb): —Birisini memurinden şikayet ederse ve onun şikayeti buraya gelir ise o vilayete mensub olan mebusandan birisi bunun fena olduğunu veyahut iyi olduğunu bilirse buraya bildirmeli. Bu bâbda bana itiraz eden Hacı Ahmed Efendi Aydın defterdarı aleyhinde söyledi ve sonra haklı olduğu meydana çıktı ve söylemesi üzerine azl olundukları... Şu halde buna itiraz etmemesi lazım gelir.

İkincisi, birisi bir validen şikayet ediyor. Vali bir vilayetin bir dereceye kadar hakimidir; ne kadar olsa kuvve-i icraiye maliktir; fakat bizim valilerimiz her türlü umurda da nüfuzu vardır. Kaldırmadık, inşallah, kaldırılacak.

Biri bir validen, bir defterdardan şikayet ediyor; yine o defterdardan sual ediyoruz. Müddean aleyhe müracaat olunuyor, müsted'inin hakimi olan adamdan istilam olunuyor!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Benim söylediğim, yani memurlar hakkında, mebusan kendi vilayetleri bulunduğu cihetle malumat-i mahalliyelerini vermesin demek değil; murad-ı acizanem yalnız mebusanın verdiği malumat kifayet etmez. Burasını söylüyorum; evet, herkes malumat vermeli; fakat o adam benim memleketimde olduğu vakit kötü olursa tebdil-i ahlak edemez mi? Haleb vilayetinde fena olur; Adana vilayetinde hüsn-i hizmet eder, bir iyi halde bulunur; onun için yalnız malumat üzerine bir hakaret olursa ona gadr olur. Bunu demektir, yoksa başka bir şey değildir.

Mustafa Efendi (Adana): —Madem ki Adana'ya dair söyleniyor; bendeniz Adana'dan ol-

duğum cihetle bunu münasib olursa Babıali'den gelen cevap üzerine müzakere edelim. Bakalım, gelen cevap kafi mi, değil mi?²¹⁸

Maraşlı Sadi Efendi (Haleb): —Vakit boşa sarf olunuyor, iş teşeviş ediliyor. Geçen gün Burdur mutasarrıfı hakkında vuku bulan iştikada heyetçe bir karar verilmişti ki şu yolda takdim olunsun diye... Valiler hakkında başka bir karar, mutasarrıflar hakkında başka bir karar verilir ise zannederim ki olmaz. Tahkikat umuma bir olmalı. Orasını düşünmeli. İkisine birlikte rey vermeli.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Biz sancaktan isek de sancakların ve vilayetlerin bir dereceye kadar halini bilirim: Bu adam istidasında beyan etmiş. Ya bu adam geçen sene arzuhal verilmezden evvel buraya gelmiş, Eskisaray'da bir yerde oturuyor. Medresede bir molla. Bunu kendi kendine veriyor. Vilayetten malumat veriyorlar mı? Malumatımız yok. Onu bilmem. Vilayetten kendisine malumat mı verilmiş? Onu bilmem; fakat onu veren molla buradadır. Bu adamı tazir mi etmişler? Yahut arzuhaline başka bir mana verip de haps mi etmişler? Geçen seneden beri hâlâ gitmedi. Buradadır. Onu bilirim; fakat arzuhalinde haklı mı, haksız mı? Onu bilmem. Vilayet memurları hakkında pek o derece bir şey bilmem; lakin o derecede de şahadet etmem. İstilam etmeli; ama istilam bâbında validen nasıl istilam olunur? Mutasarrıftan nasıl istilam olunur? Tabii bizim vilayete dahi öyle olacak. Ayrı ayrı değil ya!

Reis: —O yolda bir tezkire yazılsın, gitsin mi?

Heyet: —Yazılsın!

5- Mütেকaidlikten Hizmete Geçmek İsteyen Binbaşı

(Binbaşı tekaüdünden olup tekrar silk-i askeriye idhanını müsted'i Mehmed Tefrik imzalı arzuhalin leffen takdimiyle sadarete tezkire yazılmasına dair encümünde verilen karar kıraat olundu.)

Aliş Paşa (Tuna): —Hariciye hülefasından iken yekden binbaşı olmuş. Bize öyle zabitin lüzumu yok!

Reis: —Suret-i istidasına nazaran vaktiyle rütbe-i mülkiyesini rütbe-i askeriye tahvil etmiş. Mektebde tahsile devam etmiş. Nihayet hizmet-i askeriyeden, ne ise binbaşılıkta bulunduğu hal-

218 Adana mebusu Mustafa imzasıyla Basiret gazetesinde çıkan bir mektub bu ifadenin "şu vech ile" olduğunu yayınlamıştır: "Valimiz Tefrik Paşa hazretleri ve maiyetinde bulunan heyet-i idare âzâları iffet ve istikametle hareket ve hizmet ediyorlar, öyle, sahib-i arzuhalin dediği gibi, postadan mektub ve evrak alınmasının ve ashab-i şikayetin haps ve tazyik olunmasının aslı yoktur. Şayed istilama cevap gelmemiş ise bit-tekrar istilam olunsun."

de, tekaüd edilmiş ise de yine hizmet-i askeriye-ye dehaletini arzu ediyormuş.

Ganem Efendi (Suriye): —Mektebden mi çıkmış, efendim?

Sadi Efendi (Haleb): —Bu sahib-i istida binbaşığı encümene davet ettik. Şahsen gördük. 38-40 yaşında; genç ve tûvana bir adamdır. Anlaşılan hariciye odası hülefalığında bulunduğu sırada her nasıl ise mektebe devam etmiş, mektebden rütbe-i mülkiyesini binbaşılığa defaten naklettirmiş. Kendisi diyor ki: *(Ben bu kadar zaman hıdemat-i askeriyede bulundum ve askerlikte tahsil ettim ki millete ve devlete hizmet edeceğim, diye; ben tekâüdlük istemem, hizmet ederim.)* dedi. Tezekkür olundu. Bir kere bâb-ı seraskeriden sorulsun diye karar verildi.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Belki bir cünha ile tard ettiler, bir şey oldu.

Rasim Bey (Edirne): —Mektebde tekmi-i fûnun eden şakirdan mülazim-i sani rütbesiyle çıkabilir. Asıl bunu sorarız: Yekden nasıl binbaşı olmuş? Bizim asıl sual edeceğimiz budur. Yoksa bu adamı himaye etmeğe hiçbir vakitte salahiye-timiz yoktur. Bu binbaşı ne yolda binbaşı olup da niçin tekaüd maaşı veriliyor? Usuliyle sual edeceğimiz budur. Bu adam binbaşılığa da salahi-yeti yok. Eğer anlaşıldığı gibi ise binbaşılık tekaüd maaşı almağa salahi-yeti yok. Tekrar binbaşı olamaz, eğer ifade gibi ise... Yok, eğer değilse başka... İster ise daha büyük bir emir alsın, bizim soracağımız şey budur. Bunun yeniden encüme-ne havalesiyle müzakeresini rica ederim.

Sadi Efendi (Haleb): —Bizim sualimiz su-ret-i katiyede hükmü havi bir şey değil; yalnız nizam sual ediliyor. Bâb-ı seraskeri beyan etsin, badehu gelecek cevab üzerine kıraat olunur, karar verilir.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Sadi Efendi'nin buyurduğunu tasdik eylerim; fakat birden binbaşı olan birden dahi tekaüd olabilir ya!

Çanaka Efendi (Yanya): —Bu adam birkaç sene mektebe devam etmiş ve tahsil-i fûnun ederek yedande diploması da var imiş; hatta (isterse-niz ibraz ederim) dedi ise de lüzum görmedik. Bu, birkaç sene merhum Rıza Paşa'nın yanında ve sonra Serdar-i Ekrem Ömer Paşa'nın yanında yaverlik etmiş. 80 senesinde Fuad Paşa merhum zamanında tekaüd edilmiş. O vakit Fuad Paşa'ya gidip söylemiş ise de bu bir yanlışlık olmuş demiş.

Kalkıp Serasker Kaymakamı Hüseyin Avni Paşa'nın yanına gider: (Hayır, sen olmamalı, başkası olmalı!) demiş. O zaman bir vakit açıktaki kalmış; beş aydan sonra kendisini celb etmişler. Bir de oraya gitmiş ki kendine bir ferman verirler. Okur ki tekaüd edilmiş. Tekâüdlüğünü biz sorduk: Ne için? Bir sakatlığı mı var? diye... Hayır! Hiçbir şeyim yok, dedi. Tekrar gerek serasker paşa ve gerek Babiali'ye müracaat ettim; ama kabul olunmadı. Eğer bir kusurum var ise telaüdlük tekaüdlük değil, cezamı çekerim. Liyakatim yoksa, kudretim yoksa hizmet etmeği istemem, dedi.

Mustafa Efendi (Selanik): —Şimdi Çanaka Efendi'nin buyurduklarına göre bu adam nasıl binbaşılık almış? Fakat bizim ittihaz olunan kaide: Asker olmak için kaideten mektebe gitmeli. Bu binbaşılığı aldıktan sonra tefennün etmiş. Binbaşı olan bir adam talebe olamaz. Binbaşılıkla şakirdlik ictimâ etmez. Yalnız şu kadar bu salahi-yeti verebiliriz ki bu adam her ne vakit tekaüd olmuş olursa olsun milletin parasını alıp yiyor.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Şimdi, efendim; bu iş için hayli efkar cereyan etti. Bu diyor ki benim binbaşılığımı tekrar edin. Biz bunu kabul edemeyiz; evet, bâb-ı seraskeri buna bir hakaret etmez de diyemeyiz; yalandır da diyemeyiz, sahilidir de diyemeyiz. İstila etmek: Bu adamın dediği gibi midir? Yok, dediği gibi değilse bunun irad ettiği es'ile ve delaile karşı bâb-ı seraskeri bir şey söyler mi? O halde buna kaide üzere bakarız.

Reis: —Bu şikayetin tahkiki tarafına gidilecek ve neticesini anlamak üzere istila olunacak mı? Heyete şimdi orası malum oldu ki encümenden böyle tezkire yazılsın, istila olunsun, gelecek cevaba göre düşünölsün deniliyor: bunu heyet münasib görür mü?

Heyet: —Pek âlâ! Geldikten sonra teati-i efkar olunur.

Reis: —Böyle bir tezkire de yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın!

6- Haleb'in Ağnam Rüsümü ve İçel'den Dilekçe

(Haleb vilayeti dahilinde bazı yerlerin ağnam rüsümü hakkında varid olan istida ve dahiliye nezaretine havale buyurulmak ve iktizası tahkik edilmek üzere leffen makam-ı sadarete tezkire yazılmasına dair verilen karar kıraat, olunur. İçel ahali vekili tarafından üç imzalı verilen arzual ve ol babda encümenden verilen karar kıraat olunur.)

Reis: —Demek oluyor ki encümenin kararı: Birisi arazi keyfiyeti, mahallince tesviye olun-sun²¹⁹ diğeri burada...

Mina Efendi (Aydın): —Devlet kendi idare-sini daha iyi bilir.

Sadi Efendi (Haleb): —Buna müteallik evra-kın celbi lazım gelir.

Heyet: —Tezkire yazılsın.

Mehmed Mecidi Efendi (Konya): —Vilayet durur iken sancağa yazılmak caiz mi?

7- Adana'da Bir Sancak Merkezinin Değiştirilmesi

Reis: —Bu, liva merkezinin yine o daire dahi-linde bir merkeze kalb olunması talebinden iba-rettir. Devletçe bir mahzur yoksa tebdil olunur; encümence de tasdik olunur.

Sadi Efendi (Haleb): —Bu da bundan 15 gün mukaddem verilen bir istidanı aynidir; o istidaya da böyle bir karar verilmişti. Şimdi bunun haricinde bir karar diyemeyiz, efendim; asayiş-i ahali birinci derecede mültezemdir. (Yedi, sekiz defadır Adana vilayetine müracaat ediyorsak da alile şifa verir bir cevab alamıyoruz; onun için bunca vakitten beri buraya geldim, sürünüyo-rum!) diye mahzurunun ve faydasını ber-tafsil be-yan ediyor. Böyle olduğu halde ahalinin rahatı mültezemdir.

Reis: —Efendim, bu encümenin kararı mut-laka değildir; yani devletçe bir mahzur yoksa...

Heyet: —Evet, evet! Devletçe; çünkü devlete aiddir, bir mahzur yoksa...

Reis: —Bu yolda bir tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın!

8- Beyoğlu'ndan Toros'un Arzuhali

(Beyoğlu'nda sakin Toros imzasıyla verilen ar-zuhal ve encümenin kararı kiraat olundu. Aid olunduğu mahalle havale olunmak üzere leffen makam-ı sadarete tezkire yazılması kabul olundu.)

9- Dersim'deki Durumdan Şikayet

(Çemişkezek ahalisi tarafından verilen arzu-hal leffiyle keyfiyetin tahkiki zımnında makam-ı sadarete tezkire yazılmasına dair encümenin ka-rarı kiraat olundu.)

Manok Efendi (Haleb): —Gavail-i hazıra hengamında dahi hükümet-i seniyye her taraf-tan asayiş-i ammenin ibkasına dair etmiş olduğu

himmet ve ikdamına cümlemiz teşekkür ederiz; zannederim ki oraların idaresi ehliyetli memur-lara ihale olunup onun ittihaz edeceği tedabire teshilat gösterilirse, mutlak, asayiş arzu olunan mertebeye vasil olur.

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Bu Dersim ahalisi öteden beri eşkiyalıktır. Bun-ların etmedikleri kalmadı. Çemişkezek, Eğin, Arabkir, Pertek ve Çarsancak daha sair yerler onların elinden emniyetleri meslubdur. Bunların terbiyeleri lazımdır. Bunlar devlete bir nefer asker vermezler. Devletin şu halde onların verecekleri askeri Mamüretülaziz veriyor; bununla beraber bunlar bu sene, geçenlerde, Nehr-i Fırat'ı geçe-rek etmedikleri zarar ve ziyan kalmadı. Mamüre-tülaziz mutasarrıfı bunların bu tecavüzatını işitir işitmez asker tedarik ve sevk ederek onları def ve ahaliyi kurtardı. Bunların her halde terbiyeleri la-zım ve tedibleri öyle kuvve-i külliyyeye muhtaç ol-madığından hemen icrasını rica ederim.

Maraşlı Sadi Efendi (Haleb): —Müsaade buyurun, izahat vereyim.

Reis: —Encümence bir malumat var mı?

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Ebe'den vergi de vermezler, efendim. Dersim kaymakamlığı teşkil olundu. Orada bir kayma-kam resmen oturur. Hiçbir iş yapamaz; ne vergi alabilir, ne bir şey... Hatta bir tabur asakir-i niza-miye oturmuş olduğu halde yine bir şey olmadı, icabı Babialı'ye yazılmasını rica ederim.

Giragos Efendi (Erzurum): —Bu hususta bendenizin de epeyce malumatım vardır. Der-sim'i isyana teşvik ve isyan haletinde tutan haller her ne ise ve onların ıslahı neye muhtaç ise eğer âzâ-yı kiram tensib ederse, bendeniz uzunca bir şey yazıp takdim edeyim. Onda o kadar garaib nev'inden işler işitilecek ki artık şaşılacak: Neler olmuş, neler geçmiş, ne gitmiş! Yalnız şurasını ifade edeyim ki Dersim bizim memurların bir hazinesi makamında! Bizim memurlarımız iste-miyorlar ki Dersim ıslah olsun! Yoksa Dersim'in 20-30 kimseden mâadâ kalan ahalisi koyun sü-rüsü gibi, bir tek adam önüne katmış olsa hepsi-ni istediği yere kadar götürür. Tensib ederseniz, güzelce arz edeyim, efendim.

Reis: —İşi uzatmayalım: Tensib ederseniz bu yolda bir layiha yazsın. (Heyette gürültü)

Hafız Mahmud Efendi (Mamüretülaziz): —Bunu demin diyordum ki Dersim Mamüretüla-ziz sancağına mülhak değildir; civariyet hasebiyle

219 Burada arazi meselesi denen meselenin Maraş'da bir sınır davası olduğu Vakıf gazetesinin hılasasından anlaşılıyor. —H. T. Us.

eğer oradan istilam olunursa olunsun, yoksa Erzurum'a mülhaktır.

Reis: —Civariyet münasebetiyle malumat veriyorsunuz. O bah-i ahar. Bir layiha vaad ettiler, verecekler; eğer tensib olunursa öyle bir şey yazsınlar.

Heyet: —Hay hay!

Reis: —Pek âlâ, arzuhal kalsın, bir layiha takdim edecekler.

Maraşlı Sadi Efendi (Haleb): —Bu arzuhal istilam olunsun gitsin? Layiha yazılacak. Daha tezekkür edeceğiz; sonra da cevap vereceğiz. 15-20 gün vakit ister. Rey-i umumiye tevafuk ederse bu yazılsın, gitsin de layihaya yine bakılsın.

Giragos Efendi (Erzurum): —Bunun yazılıp yazılmamasında bir fayda yok; eğer isterseniz yazın! 80 defa yazılmış. Vali tarafından telgraf vasıtasıyla yazıldı. Erzurum'dan valiler tarafından her zaman yazılıyor, efendim. Faydası olmadıktan sonra isterse yazılsın.

Rıza Efendi (Hüdavendigar): —Bir şey söyleyeceğim: Buna dair değil; vükelanın teşriflerinde meclis aleni mi olacak; hafî mi olacak?

Reis: —Heyet karar verir.

Adana Mebusu Efendi(?): —Şimdiye kadar bu kadar şikayet olunmuş. Şimdi arzuhalin tahkik olunmazdan evvel gitmesinde ne fayda olur?

Giragos Efendi (Erzurum): —Söyledikleri pek münasibdir. Arzuhalin gitmesinde hiç fayda yoktur.

10- Suriye Hakkında Bir Teklif

Reis: —Halil Ganem Efendi arkadaşımız Suriye'de ahval-i hazıraya ve ziraat ve ticarete dair Bazı mütalaatını şamil bir layiha tertib etmiş; bunun layiha encümenine havalesini rica ediyor. Tensib ederseniz, havale edelim.

Heyet: —Pek âlâ!

Manok Efendi (Haleb): —Mevkice mi, yoksa ziraat için mi?

Reis: —Tekrar ictimâ edeceğiz. Şimdi saat ona geliyor. Meclise hitam verelim.

Mina Efendi (Aydın): —Burada bir takım eşya ve hayvanat ve bu makule başka şeyler satılıyor.²²⁰

Reis: —Anlaşıldı; fakat ona dair bir makale vardır. Burada şehremanetince ve zabtiyece lazım gelen tedabir ittihaz olunmuştur. Burasındayken eğer bir mütalaanız var ise o vakit söylersiniz. Tekrar ictimâi olunacaktır.

İkinci defa ictimâ etmek üzere saat ona çeyrek kalarak meclisimize hitam verildi.

İkinci Celse

İkinci celse yapıldığına dair hiçbir kayda tesadüf edilemedi. —H. T. Us.

220 Vakıf gazetesinin zabıtına göre, Çerkeslerin sattığı hayvanlar.

Yirmi İkinci İnikad*

29 Muharrem 1295 — 21 Ocak 1293 / 2 Şubat 1878
CUMARTESİ

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2115, 27 Şubat 1293.)

Birinci Celse

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bu günkü meclisimiz saat yedide icti-
ma etmiştir. Zabıt okunsun! (Zabıt okunur)

Reis: —Bir mütalaa var mı?
Heyet: —Yoktur.

2- Reisin Heyete Tebliği

Reis: —Peki, efendim; bazı şeyler vardır. Ev-
vela onları okumak lazım gelir.

Heyetçe malumdur ki perşembe günkü icti-
mamızda en evvel bir varaka okunmuş ve heyet-
çe tensib olunarak vükelanın davetine dair tezki-
re yazılmıştı. Gelen cevap akşam üstü zuhur etti.
Bazı rüfeka-yı kiram okumuşlar ise de ekseriyet
dağılmış olduğundan, bir kere kıraat olunsun,
heyetin malumu olsun, efendim.

(*Makam-ı sadarete perşembe çünkü yazılan
cevab kıraat olunur.*)

Reis: —Efendim, bu tezkire saat onu geçe-
rek sadrazam hazretlerine vasil olabilmıştır. O
da Mabeyn-i Hümayun'da bulunduğundan ile-
ri gelmiştir. Saat ondan sonra vasil olduğu gibi,
devletli murahhas paşalardan alınan malumat
da esasen Heyet-i Mebusan'ın müzakere etmek
istediği meseleyi hal etmiş olduğundan birleş-
meğe hacet kalmamıştır demekten ibarettir; ve
Heyet-i Mebusan'ın bu hususta gösterdiği âsâr
şayan-ı teşekkürdür diyorlar ve malumat-i res-
miye olarak evveliyat-i musaleha vü mütarekeye

dair o günkü malumatı heyete tebliğ etmiş de-
mek oluyor. Ondan sonra ne olduğuna dair, va-
kıa, henüz malumat-i resmiye yoktur.

Giragos Efendi (Erzurum): —Bu güne ka-
dar ne cevap geldi ise, şimdiye kadar imza olun-
du mu, olunmadı mı? Milletin bundan haberi
yoktur. Piyasada bulunan akçalar bir günde 20-
30 kuruş yukarıya, aşağıya inip çıkmasından her-
kese bir şübhe gelmektedir; bunun için bir davet
tezkiresi yazalım, davet edelim.

Heyet: —Yok, yok, olmadı.

Reis: —Şimdi heyetçe malumat-i resmiye tebliğ
olundu ve devlet de bu işlerle tevaggul etmekte ol-
duğu herkesçe malumdur. Şimdi bir taraftan devlet
musaleha ile ve bazı tedabir ile meşgul olduğu hal-
de Heyet-i Mebusan'ın böyle bir âsâr-i vatanperve-
ri gösterdikleri üzerine beyan-ı teşekkürle beraber
malumat-i resmiyeyi verdikten sonra tekrar gelsin,
gitsin demek münasib mi ya?

Heyet: —Değil!

Reis: —Böyle heyetçe malum olsun; tebliğ
olundu..

3- Gelen Evrak

1- Muş Mutasarrıfı Hakkında

Reis: —Şimdi bir telgraf vardır. O da okunsun, efendim. (*Muş mutasarrıfı²²¹ hakkında bazı ifadeye dair bir telgraf okunur.*)

Reis: —İçinizde malumat-i mahalliyesi olan zât var mıdır?

Bir mebus: —Şimdi kendini haps etmişler. Galiba ona dair bir telgraf vardır: (*Ne için haber verdin ne için böyle yapıyorsun?*) gibi... (*İstida okunur*)

Reis: —Tensib ederseniz, bu, haber vermiş; eğer hakikaten böyle ise şayan-ı dikkattir. Bu hali Babiali'ye, ba-tezkire mütalaat-i mahsusa ile yazılmasıyla beraber buradan da kendisine bir cevap yazılsın. İcabı bir an evvel icra olunsun; çünkü geçen gün gelen telgraf üzerine Babiali'ye malumat verilmiş ve telgrafın leffîyle beraber tezkire yazılmıştı. O telgrafın üzerine, ihtimal, Babiali sürat ve şiddetle bir emir vermiş ise onun üzerine olmalı; vakıa bunlar ihtimalattan ise de hatıra gelen budur. (Ben mevkufum) diye yalan yere yazamaz ya? Bunun için çarçabuk iki satır tezkire yazılsın mı ve kendisine bir telgraf çekilsin mi?

Çanaka Efendi. (Yanya): —Galiba o yazıyor ki

Gönderilecek zâtın masarifini de verecektir, bir memur isterim demiş; madem ki haksız çıkarsam masarifini veririm, diyor...

2- Çerkeslere Atfedilen Çapulculuk

(*Cezair-i Bahr-i Sefid'den Zafiraki Efendi'ye gelen mazbata ve muhabereyi şamil tezkire okunur.*)²²²

Reis: —Evet, işte mütalaa dediğimiz o yolda iktiza eden şey derç olunarak gitsin. İsterseniz onu tahkik edebilirsiniz: Ne etmişler ne yapmışlar? Heyete bir malumat veresiniz, ona göre iktizası ne ise düşünülür.

Mina Efendi (Aydın): —Hükümet-i seniyyenin böyle adil harekette bulunacağına şübh yoktur; bununla beraber Çerkeslerin ettikleri ci-

nayetler yalnız bunlar olmadığından aldığım ihbara nazaran başka yerlerde vuku bulan cinayetler üzerine Babiali'nin nazar-ı dikkatinin celbini elzem görüyorum.

Şöyle ki: Aydos kasabasında kaymakam Haşim Efendi ve idare meclisinin âzâları Tefvîk ve İbrahim ve Edhem ve Hacı Ömer ve Müftü efendilerin emriyle Aydos ahali-i İslamiyesi kaçmağa kalkışıp kaffe-i arabaları zabt ile eşyaları nakletmekte ve Hıristiyan ahalisinin sırası gelince kaymakam-i mumaileyh müsaade etmeyecek kasaba etrafına ateş konulmasını emretmesiyle bir takım caniler evlere hücum ile malları gasb ve karılara fiil-i şeni icra ve kızların bikiğini izale etmeğe mütecasir olmuşlar ve Burgaz kasabasında kaymakam bulunan zât hanelerini yakacağını söylemesi üzerine 3000 nüfustan mürekkeb İslam ve Hıristiyan ahaliye büyük havf vererek hanelerini terkle canını kurtarmağa bakmasıyla malları canilerin gasb etmesine bırakmışlar ve Burgaz kasabasına dört saat mesafesi bulunan (Kayanlı) kariyesine Çerkes hücum ile bir takım cinayetler icrasıyla 40 tane kızları esir alarak Burgaz'a götürmüşler... Ve Çerkeslerin böyle cinayete mütecasir olduklarına isbat olarak çünkü cuma günü burada vuku bulan keyfiyeti beyan ederim; yani çünkü gün Burgaz tarafından gelen vapurda muhacirlerin arasında Çerkes elbiseli bir Hıristiyan kızı bulunarak bu Çerkes: (Bu kızı nereden aldın?) diye sual olduğunda kardeşinin emaneti olduğunu söylemesi üzerine zabtiyeler gelerek merhum Çerkesi, mezbure ile beraber Beyoğlu'na zabtiye dairesine götürerek orada iş tahkik olundukta bunun baba ve validesinin katliyle kendisini beraber olduğunu söylemesi üzerine zabtiye memuru bulunan zât patrikhaneye teslim etmeğe kalkıştı ise de Çerkes itaat etmeyerek (Bu benim malımdır!) diye iddia ile keyfiyetin bâb-ı zabtiyeye bildirilmesi ve onun emriyle kızın patrikhaneye teslim olunması Çerkeslerin cinayetine, bir delildir.

(Ahyolu) kasabasına beş saat mesafesi bulunan (Rumbeyi köyü)²²³ kariyesinde Nuri Bey ve Hayrullah tarafından vuku bulan cinayetleri geçende ifade etmiş isem de tafsilen şimdilik beyan ederim ki Nuri Bey orada Balkan civarında otu-

221 Mutasarrıf Said Paşa.

222 *Levand Herald*'ın 13 Şubat 1878 sayısındaki zabta göre, sadaretin gönderdiği cevabda Babiali, dahiliye nazırına bu hususta enerjik tedbirler alması ve mücrimleri adaletin pençesine teslim etmek için elinden geleni yapması yolunda emirler verildiğinden meclisi haberdar ediyordu.

Zafiraki İpandrevmenos Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid) Burgaz kaymakamına vekalet eden ve Stathapulas kariyesindeki katliamın elebaşısı olan Nuri Bey'in bu anda İstanbul'da bulunduğu dair malumatı olduğunu söylemiş, reis de: "Eğer buna dair malumatınız varsa yazılı olarak veriniz ki yetkili makamlara bildirmek mümkün olsun. Bu, adaletin icrasını çok kolaylaştıracak bir şey olur." demiştir.

223 *Levand Herald*'ın zabtına göre (Stathopoulos) köyü.

ran bazı canilerden 60 süvari ve 150 piyade maiyetine alarak köy-i mezkure gitmesiyle ahaliyi telef ve köyü harab etmeğe cesaret etmiştir. Ahali tarafından Burgaz kaymakamlığına 4 Kanunisani tarihiyle bir telgraf keşide olunmuş ve 5 Kanunisani tarihinde Ahyolu metropolidi tarafından bildirilmiş ise de bu köy ahalisini kurtarmağa kıyam etmeyerek Ahyolu kaymakamı haber alır almaz derakab Basralı İbrahim Ağa ve kendisinin maiyetinde birkaç adam silahlanıp Rumbeyi köyüne yollamasıyla 200 can kurtarmış ve bu adamların ifadesince köye vardıklarında yedisini bir ve beşini bir olarak kızları Nuri Bey'in adamlarının yaktığını gördüğünü söylemiştir.

(Aganopoli) ve (Vivali) kariyesinde Çerkesler bu makule cinayetlere cesaret ettikleri gibi Margaranca ve Azyoli ve Ahmed Bey ve Banya ve Ravya ve İblas ile sair köyleri harab ederek ahalisinin malını gasb ve ırzını hetk ettikleri beyan olunuyor. Bu vukuat gerek ahali tarafından ve gerek patrikhane tarafından Babialı'ye bildirilmiş ve Avrupa'nın muhabbetinden şimdiki mahrumiyetimiz böyle canilerin derakab cezasını icra etmediğimizden hasıl olduğundan ve bu makule cinayetleri hiçbirimiz kabul etmediğimiz gibi bu makule canilerin ibreten lil-alemin cezasının tertibi arzusunda bulunduğumuz ve bir takım ziraat sığırlarının gasb edenler tarafından Deraliye'de ehven fiyatla satılmakta olup sulh olunduktan sonra ziraat sahipleri çift sürececek hayvanatı bulunmayacağından eli bağlı ve kendileri aç, susuz kalıp mal-i mirinin külli zarara düşürüleceğini aşikar gördüğümünden bu nokta üzerine dahi Babialı'nın nazar-ı dikkatini celb ederim.²²⁴

Hacı Ahmed Efendi(?): —Mina Efendi'nin sözlerini işittik; fakat buralarını bilmesi iktiza eder ki bir gemi dünyada böyle en büyük, görülmedik bir fırtınaya tutulursa onun başı, sancağı, direği kırılır, şurası böyle olur, burası böyle olur; içindeki tayfalar korkularından türlü türlü harekatta bulunur. Bu makule şeyler bir insanın müddet-i ömründe değil, bir, iki asırda bir zuhur eder bir şeydir. Bir emsali de mesbük değildir ki... Filan kişi böyle günde memleket içinde bulunan birkaç eşkiya kötülük yapabilir ve bazı kaymakamlar da böyle bir kötülük yapabilir. Muzmerinde fenalık bulunan zuhur eder. Zabıta memurlarının, kaymakamların, müdürlerin, memurunin kaffesine

evliya nazariyle bakmıyoruz ya? Kötüleri de çok! O kötüler bir vakt-i asayişte yapamadığı şeyleri yapabilir; fakat biz şurasını düşünmeliyiz: Gerek nutk-ı hümayunda, gerek Babialı'nın verdiği teminat vakt-i asayişte, bildiğimiz halde, değil bu ufak memurların ve en büyüklerin muhakemelerine taşlanıp cezası ve terbiyeleri verilir. Kaffesinin terbiyesi verileceğine bizi temin ettiler. Bunlara da onlarla beraber bakılır; ama gelelim, bu öküz, hayvan kaziyelerine: Bunlar orada yağma olunmuş şeylerdir. Mal kimin olduğu sabit olursa onu mahkemeler bilir. O bizim bileceğimiz şey değildir. Biz bunları satmasın demeğe muktedir değiliz. Herkes mahkemeye gider. Nizamen ve şer'an alınması lazım gelirse alınır, yahut alınmaz. Mahkemenin bileceği işidir.

Agob Efendi(?): —Ahmed Efendi hazretlerinin sözleri hakikaten şayan-ı ehemmiyettir. Bade harab-ül-Basra! Ne fayda? Eğer bu olan şeyler beş, on kişi arasında vuku bulmuş veyahut hiçbirinin sirkati vuku bulmamış ve gazetelerde bunu her tarafta feryad etmemiş olsalar idi bendeniz arkadaş efendilerime rica ederdim ki Meclis-i Mebusan içinde ve aleni surette bunlar hakkında lakırdı olmasın; halbuki bu olan şeylerin sebebiyet verilmesine hakikaten teessüften başka bir şey edemeyiz; bunun için Babialı'nın nazar-ı dikkatini celb etmemiz lazımdır.

Bir de çalınan hayvanat ve eşya hakkından Emin Hilmi Efendi geçende burada bir layiha takdim etmişti; onu da kapıya takdim ettiler. Ondan da bir semere görülmedi; yine, kemafissabık herkes elinde olan hayvanatını vesair eşyasını istedikleri yere satıyor.

Bir de anzar-i ammeye bir takım münasebet-siz şeyler gösteriyorlar, ki teessüf ederim, görülecek şeyler değildir. Ve bendeniz evvelce söyledim ve yine tekrar ederim ki buna ne padişahımızın ve ne de milletimizin rızası vardır ve ne de böyle fena şeyleri görmek isterler; yalnız hükümet memurları kendi vazifelerini ifa etmeğe himmet ederler ise bunların hiçbirisi olmaz; bunun için bendeniz bunun nazar-ı dikkate alınmasını heyet-i kiramdan rica ederim.

Rasim Bey (Edirne): —Ahyolu Burgazına ictima etmiş olan muhacirini buraya nakletmek için bâb-ı seraskeride fırka meclisinde alay beyi rütbesinde Agah Bey namında birisini mahsusen vapur ile göndermişler. O zat bir dereceye kadar himmet etmiş ve bu kaymakam da bir yolsuzluk

²²⁴ *Levand Herald*'daki zabta göre, mebus bir tahkikat komisyonu kurulmasını da teklif etmiştir.

görmüş ki daha oradan mahbusen göndermiş ve hâlâ o adam burada hapishane-i umumidedir; bunun için tahkikata hacet kalmamış... Ve Çerkeslerin vesair muhacirinin oralarda ettikleri bazı mukatelat bu olmuştur; ben bu Agah Beyle görüşmüş idim. Ahyolu Burgazına kurbiyeti olan Karinabad kasabasında bulunan bazı akrabamdan tahkik olundu: O tarafa keşif kolu olmak üzere 16 nefer zabtiye süvarisi göndermiş ve yerliden işte o, benim akrabam ile birkaçını onlara terfîk etmiş ki araziye malumatı olduğu cihetle onlara yol gösterebilir; 16 kişiden bir tanesi kurtulmuş, gelmiş; 15'ini Bulgar paralamış. Bunlardan birisi de Ahmed Giray Efendidir ki üç tane çiftliği vardır, pek güzel geçinir idi. Bu adam bir kol zabtiye ile gitmiş, bir fenalıkta bulunmamış ve bulunmağa da bir müsaade bulamamış.

Zabtiyelerle beraber bunların tahkikatı bahsine girecek olursak elbette orada Bulgarlar da bu türlü, pek çok fenalıklar etti ve Çerkesler de

ettiler. Şübhemiz yok, ama cüz'iyat kabilinden olarak. Bu kadar tahkikat bazı evraktan anlaşılıyor. Bunların tahkiki, ekser yerler tekrar bizim elimize girerse, ondan sonra olur; yalnız orada Çerkesler adam öldürmediler, Bulgarlar da katlettiler. Çerkesler yağmagerlik ettiler. Bunların kaffesi budur.

Hükümet vazifesini elinden geldiği kadar icraya çabılıyor; demek oluyor ki daha orada iken habs etmişler ve buraya mahbusen göndermiş olduğundan malumatımı beyan ederim ve bu adam da hapishane-i umumidedir.

Reis: —Efendim, kerem ediniz; sadedin haricine çıkmayalım: Şimdi bunlar uzun bahislerdir. Malumdur ki harb denilen şey felakettir, her nevi fenalık olur. Hükümet muktedir olduğu kadar, her veçhile dikkat eder, bu bâbda tedabir-i mukteziye ittihaz olunması tekidini havi bir tezkire yazılmasını tensib eder misiniz?

Heyet: —Hay hay! Ederiz.

4- Müzakere Edilen Maddeler

1- İlan Edilen İdare-i Örfiye

Mustafa Bey (Selanik): —Selanik'de beş, altı ay evvel idare-i örfiye ilan olundu; bunun hâlâ esbab-ı mucibesi gelmedi, bilmiyoruz. Divan-ı harbin yaptığı işlere bakılırsa...

Heyet: —İşidemiyoruz.

Reis: —(Mustafa Bey'e hitaben) Kıyamen söyleyiniz!

Mustafa Bey (Selanik): —(Kıyam ederek) Selanik'de beş, altı ay evvel idare-i örfiye ilan olunmuş. Bunun esbab-ı mucibesini bilmek isteriz; çünkü orada bulunan divan-ı harbin görmekte olduğu işler devletin maksadına muvafık değil, bu maddeten isbat olunabilir. Bunu Babiali'den sormalı.

Reis: —Eğer öyle bir şey teklif etmek isterseniz rüfeka-yı kirama birkaç satır bir şey verin, heyete arz edelim; tensib ederseniz...

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bunu heyete arza hacet göremem; zira idare-i örfiye kanununun bilmem kaçınıcı maddesidir ki devlet bir mevkide idare-i örfiyeyi ilan ettiği vakitte mebusan hazır ise o zamanda yahut hazır değilse geldikleri vakit beyan etmesini mütekeffildir. Kanunen musarrah olan bir şey için umumda rey alınmak...

Reis: —Ne fayda ki idare-i örfiye kanunu olmadı, efendim.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Olmadı mı? Kanun-i Esasi'de mezkurdur ki kavanin-i cedide tanzim ve tasdik oluncaya kadar eski kanunlar meriyül-icradır ve o kanun üzerine muamele olunur; madem ki, o kanun olmamıştır, idare-i örfiye mülga, kanunsuz bir idare demektir, onu kabul etmemek lazım gelir. Mebusan-i kiram madem ki kanun yapmamış, devlet o halde böyle bir kanunsuz idareyi bütün memlekete nasıl neşrediyor? Bu kaide-i beşeriye muvafık mıdır? Kaide-i düveliyeye muvafık mıdır?

Reis: —Unutmayalım ki Kanun-i Esasi'de bir madde-i mahsusa vardır: O maddede kanunen idare-i örfiyeyi ilan hakkını devlet deruhde ve muhafaza etmiş; fakat ne çare tafsilatı hakkında bir kanun-i mahsus henüz tasdik olunmadı. Heyet-i Vükela ilanla beraber muvakkaten bir karar ittihaz etmişler: Devlet kanun-i örfi kuvvetini vermiştir. Şimdi bir an evvel layihasını tedkik ederek kanun şekline koymalı ki istediğiniz vakit yoliyle, usuliyle cereyan etsin.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Efendim, madem ki memalik-i şahane meşrutiyet hükmünü aldı. Böyle bir umur-i mühimme, meclisce bu malum olmadan, mebusanın malumatı olmaksızın, kabul etmem; ama isterse Kanun-i Esasi'de neşretsin, isterse etmesin. Mebusanın hakkı yoktur demiyor. Ben bunu kabul

edemem; bunun için ben nefsimce kabul etmem; mebusan kendileri bilir; lakin ben nefsimce kabul etmem, meşrutiyet buna münafidir.

Mustafa Bey (Selanik): —Buna bir karar vermek için reye müracaat buyurunuz, efendim.

Sadi Efendi (Haleb): —Gerek Mustafa Bey'in ve gerek Ahmed Efendi arkadaşlarımızın bu sözlerine cevap vermek isterim: Böyle bir gavail-i cesime esnasında devlet her veçhile mülkün muhafazasına bakar. Kanun-i örfinin ilaniyle beraber meclisimizin tasdikine muhtaç. Islahına muhtaç. Badehu meclise gelip bakılması lazım. Bunlar bitmesiyle beraber tamamen icra olunmaklık bizim 5-10 seneler meclisimizin devamına muhtaç. Biz geçen sene üç ay kadar bulunabildik. Bir de şimdi... Halbuki bizim cemiyet olmazdan mukaddem memalik-i şahanenin her tarafında bu harb gailesi zuhur etmişti; bunun için askeri memurlarının icraatına, hükümetin memurlarına, her türlü icraata, şudur, budur, alel-amyâ bir şey söylemekliğimiz lazım gelmez. Hukuk-ı ahaliyi izaa mı etmek lazım gelir? Hayır! O da lazım gelmez. Onlar bilirler ki yarın Meclis-i Mebusan heyet-i umumiyesi cem olur ve bizim bu yaptığımız şeyleri bizden sorarlar. Burayı, zannederim, memurînin kaffesi düşünürler. Şimdicek intizar olunan sulh keyfiyeti. Her ne ise, her ne netice icab edecek ise buna bakılmalı. Bundan sonra, beyefendinin buyurduğu veçhle, Selanik'de bulunan divan-ı harb, haksız mı yapmış, haklı mı yapmış? Kime gadr etmişler? Kimin hakkını iptal etmişler? Tahkik olunsun.

Mustafa Bey (Selanik): —Bu bizim hukuk-ı kanuniyemizdendir. Geçen sene yapılan idare-i örfiye kanununu burası ve Heyet-i Âyan tasdik etmiş. Babıali de tasdik etmiş. Babıali bize esbab-ı mucibe göstermelidir, O kanunu bu sene iade etti ise de esbab-ı mucibesini beyan etmek hakkını muhafaza etmeğe Babıali mecburdur; bunun esbab-ı mucibesini istemek hakkını siz de tasdik edersiniz, zannederim.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Sadi Efendi'nin buyurduğu pek doğrudur, efendim. Devlet bu mülkün muhafazası için takayyüdat-i lazimede bulunur. Bizce hacet yoktur; halbuki devlet denilen şey bir heyet olduğundan biz de o heyetin ecza-yı mütemmimesinden bulunuyoruz; bizim bilmemiz dahi icab eder. Acaba devletin beka ve saadet-i halini ve ahali ve sekenenin, hatta karıncaya kadar, düşünmek iste-

meyenlerden miyiz? Biz bunu ve padişahımızın rahat ve beka vü saadetini arzu ve iltizam ederiz; çünkü padişahımızın saadeti bizim bekamız ve saadetimizle olacaktır. Bunu iltizam ettiğimiz için bu makule şeylerin tahkikına girişip, adle münafi olan şeyleri meydana çıkaracağız; zira padişahımız her bir hakkaniyeti nutk-ı hümayun-ı resmi-de gösteriyor. Ve kamilen adaleti icra edeceğini nutk-ı şahanelerinden anlıyoruz ve adaleti iltizam edeceğini biliyoruz; bildiğimiz için adaleti tamamiyle anlayıp padişahımızın efkar-ı adilanesini halka bildirmek için Kanun-i Esasi'nin ahkâmınca kanun-i örfiyenin buraya haber verilmek lüzumunu ki biz tasdik etmiş idik; ama Babıali ister tasdik etsin, ister etmesin, bizim tasdik ettiğimiz kanun üzerine bize haber vermek lüzumunu dermiyan ederim.

Agob Efendi (Dersaadet): —İdare-i örfiye bila-kanun cereyan ediyor diye bir bahis cereyan ederse bunu Babıali dahi kabul etmez; onun için aklen bir kanun mevki-i icrada bulunmuyor. Bu bir kaidedir ki bunda ileri gidilmez. Bu gün bila-kanun, bila-nizam idare-i örfiye ilan olundu deniliyor; bunu farz edemeyiz ve elde olan kanun layihasının ahkâmı mevki-i icrada bulunduğunu farz etmemiz lazım geldiğinden onun cümlesinden olarak efendinin buyurduğu şeydir, yani eğer Heyet-i Mebusan hazır ise haber vermek lazım ve hazır değilse tecemmu ettiği vakit esbab-ı mucibesini göstermek lazımdır; alel-husus biz de idare-i örfiyede bulunuyoruz. Acaba İstanbul şehri idare-i örfiye altına alındığı vakit buraya haber verdiler mi? Yahut arkadaşlarımızdan biri böyle bir şey olmuş diye sual etmişler mi? Acaba bu defa hep beraber sorulsa münasib olur mu?

Sadi Efendi (Haleb): —Deminki ifade-i aciziye ya ben anlatamadım, veyahut Hacı Ahmed Efendi anlayamamış. İkiden hâli değil: Bendenizin maksad-i acizanem, hâşâ, Meclis-i Mebusan'ın vazifesinden hariçtir demek değildir. Devlet-i Aliyye her vakit kendi memalikinın muhafazasını ve bizim asayişimizi cemi-i zamanda arzu eder; fakat kanun-i örfi ilanında ve muhafaza fıkrasında, hududlarca bulunan vilayetlerde şöyle şuriş zamanında oradaki memurların şimdiki icra ettiğini elbette onlar da bir şey düşünerek yapmışlardır. Bunları Meclis-i Mebusan bizden soracak ve arayacaklar diye onlar da bilirler. Bendenizin asıl maksadım şu zamanında onlardan bu keyfiyetin

izahı için bir hüküm göremem. Bakalım, neticesi ne olur ne olmaz, anlatılsın.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Geçen sene burada idare-i örfiye ilan olunur olunmaz Devlet-i Aliyye bu kanuna muhtaç olduğunu itiraf etmiş; çünkü Meclis-i Mebusan bu kanunun tanzimiyle tasdik olunmak üzere göndermişti; demek ki esasen Devlet-i Aliyye böyle bir kanuna muhtaç olduğunu itiraf ile ilan etmişti.

İkincisi, bu kanun burada tasdik olunmuş, Meclis-i Âyan'a gitmiş. Meclis-i Âyan'da tasdik olunmuş, Babıali'ye gitmiş. Heyet-i Vükela bu kanunun bir fıkrasını tasdik ve kabul etmedikleri için bu kanunu bu sene ilan ediyorlar. Bize esbab-ı mucibeyi gösterdiler mi? Göstermediler mi? Bilmem.

Şimdi acaba bir fıkra için bu kanun batıl olur mu? Bir kanun ki iki heyet tarafından tasdik olunmuş; onun için esbab-ı mucibeyi sual etmeğe hakkımız vardır. Zaten bu idare-i örfiye elbette bir sebebiyet üzerine ilan olunmuş, yani Devlet-i Aliyye bila-lüzum ve boş yere yapmamıştır, zannedirim. Biz sual edersek esbabını gösterir. Pek iyi, idare-i örfiye bir kanun üzerine ilan olunmuş ise hangi kanuna istinaden ilan olunmuştur? Bunu sorarım?

Yenişehirlizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Devlet başka, biz başka diyorlar. Kabul etmeyiz. Biz de devletin ecza-yı mütemmimesinden bulunuyoruz; onun için devlet demek bu heyet-i milliye demektir; heyetin kübrasıdır. Onların efkârı, devletin efkârı demektir. Devlet eğer şu mülkün saadetini arzu ederse, adaleti arzu ederse biz de arzu ederiz; başka değil.

İkincisi de kanun-i örfiyi biz yapıp Babıali'ye takdim etmedik, böyle bir kanunun memleketimize lüzumu vardır demedik; Babıali bunu yaptı. Bize Heyet-i Vükela'dan geldi. Demek ki onların tasdikiyle geldi. Yalnız içinde birkaç kelime var ki kabul etmediler. Bu meselenin hükmü dursun. Kendi tasdikleri altında olan bir meseledir. Bu ilk ibtida gelen onlardan ki her nerede idare-i örfiye ilan olunursa Meclis-i Mebusan'a bildirilecek; kendilerinin tasdiki altında olarak gelen meselelerdendir. Bu mesele bizim itiraz ettiğimiz mesailden değildir. Kanun-i örfiyi biz burada yapıp Meclis-i Vükela'ya takdim ettikte esasen kabul etmeyeydiler. Bu itiraz beca idi; halbuki biz yapmadık.

Ohannes Efendi(?): —Bizde kanun nasıl

oluyor? Bir kere hülâsa yollu onu arz edeyim: Şura-yı Devlet bir layiha yapar, Meclis-i Mebusan'a gelir. Onu kabul ettikten sonra Âyana gider. Tamamiyle tasdik olunduktan sonra padişahın irade-i seniyyesi şeref-sudur etmeli ki o kanun, kanun olsun; yoksa bunlar olmadıktan sonra hiç hükmü yoktur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bendeniz de Ohannes Efendi'nin söylediği gibi söyleyecek idim: İrade-i seniyye taalluk etmeyince bu kanuna kanun denilmez. Ona kanun nazariyle bakamayız.

Rasim Bey (Edirne): —İdare-i örfiye Meclis-i Mebusan'da tasdik olundu, sonra Meclis-i Âyan'a gitti. Meclis-i Âyan da tasdik etti; hatta bir fıkrasını da Kanun-i Esasi'ye muhalif olduğundan dolayı iade etmiş idi; sonra bir encümen teşkiliyle orasına da karar verildi. Ve böyle kanun iadesi hakkını kazanmış olan yalnız Meclis-i Âyan'dır. Heyet-i Vükela bir kanunu iade edemez. Kanun-i Esasi'de bu yoktur. Heyet-i Vükela bir bendin tadilini isteyebilir; bu kanun madem ki iki heyette dahi tasdik olundu, bu arz olunmalıydı; ondan sonra Heyet-i Vükela bunun bazı bendlerinin tadilini isteyebilirdi; bunun iadesinin esbab-ı mucibesi bütün bütün tezekkür olunacak idi; fakat her halde, şimdi, ya idare-i örfiye kanunu ya yine o kanundur, yahut idare-i örfiye kanunu yok ki olsun!

Ohannes Efendi(?): —Rasim Bey'in gidişi, zannedirim, bir tarik-i salim değildir.

Reis: —Daha bitirmediler.

Rasim Bey (Edirne): —Bundan mukaddem bizim idare-i örfiye kanunumuz olaydı, meşrutiyet-i kadimemiz olaydı, ol vakit olabilirdi ki bu kanun olmazdı. Eski idare-i örfiye kanunumuz yoktur. Bu bizim yeni kanunumuz olacaktır ki hem Heyet-i Mebusan, hem Heyet-i Âyan tasdik etti. Vükelanın iadeye salahiyeti yoktur ve salahiyet Meclis-i Âyanındır. Heyet-i Vükela hakkında kanunda sarahat vardır: O da bazı bendlerin tadilini beyan edebilir; esas baki demektir. Hacı Ahmed Efendi'nin dediği gibi madem ki kanunun esası bakidir gerek Selanik ve gerek Dersaadet'in idare-i örfiye altına alındığının sebebi ne ise bize bildirsinler. Bunları bildirmeli. Biz isteriz.

Reis: —Bu mesele pek mühimdir; fakat bir şey vardır, onu düşünmeli; madem ki Heyet-i Mebusan vaz-ı kanuna memurdur; heyet-i devlet kuvve-i teyakkuziyedir; bu ikisinin beyninde fark şudur ki bir taraf teklif eder, öbürü kabul eder.

Heyet-i kanuniye yani mebusan bir kanun vaz'ına mahsus bir heyettir; binaenaleyh kanun ne demek olduğunu elbette bilmek lazım gelir, âzâ-yı kiram da bilir; onun suver-i muamelatı, tasdiki, tahkiki ve icrası ne yolda olmak iktiza eder? Onları da elbette bilir; öyle kıyas ederiz. Bu halde bu günkü gün mevzu-ı bahs olan şey nedir? İdare-i örfiye kanununun kanun olup olmadığı meselesidir. Madem ki heyet bir kanunun suret-i vaz'ını ve kanun heyetine girmek ne mertebede olmak iktiza ettiğini bilir, kanun mudur? Değil midir? Bir şey görüldüğü gibi anlaşılır, anlar.

Bu bâbda bir teklif vuku bulmuş idi ki Selanik'de idare-i örfiye ilan olundu, esbab-ı mucibesi gelmedi, Babıali'ye beyan olunsun, esbab-ı mucibesini göndersinler.

Şimdi esbab-ı mucibe heyete gelmek için bir teklif vukua gelmek neye müsteniddir? Esbab-ı mucibe heyete gelmek kanunen caiz midir? Değil midir? Ca-yi bahs burası. Şimdi bu fıkra bir kanun icabını meydana getirir bir mübahasedir; madem ki, heyet bilir ki, bir kanun devletçe layiha olarak tanzim olunur. Ondan sonra Meclis-i Mebusan tedkik ederek Heyet-i Âyan'a gönderir; fakat en nihayet bir şart-ı azimi vardır: O da irade-i seniyye zuhuru. İrade-i seniyye şeref-zuhur etmedikçe o kanun, kanun olamaz. Devlet de bilir, heyet de pek âlâ bilir; öyle ise idare-i örfiye kanunsuz mu idare olunuyordu? diye bazı rüfeka efendiler şöyle imaen beyan ediyorlar; halbuki Kanun-i Esasi'de bir fıkra vardır ki müstacel ve mühim bir mesele zuhurunda Heyet-i Vükela mezundur, muvakkaten bir kararname yapıp kanun hükmüne koyarak amel etmek ve nihayetinde Heyet-i Mebusan'a verilmek ve bildirmek. Ve bu tedbirce kanun mudur, değil midir? Uzun uzadıya bahsedip de vakit kaybetmeyelim; madem ki devletçe böyle bir kararname de ilan olunmuştur; heyetin de malumatı olmalıdır, zannederim.

Bu halde, böyle bir teklifi olan âzâ-yı kiram tahriren heyete arz ederler. Heyet de onu tebliğ ederse Babıali mütalaasını heyete bildirir. Onun üzerine bir bahis götürür yeri varsa beyan olunur. Uzun uzadıya mütalaa etsin. Şimdi idare-i örfiye kanunu kanundur, yok değildir; böyle şeylerle iştilal etmeyelim.

Mustafa Bey (Selanik): —Pek güzel buyurdunuz: Vükela muvakkaten bir kanun yapar. Muvakkaten kanun olmak üzere ba-irade istimal

eder; madem ki o kararnameyi muvakkaten Babıali ba-irade-i seniyye yaptı ve istimal ediyor ve madem ki bu meclis de onu kanun olmak üzere kabul etmiş. Müzakeresine girişmiş. O kararname bizce kanundur. Onun hükmüne istinaden esbab-ı mucibesini isteriz. Bu bizim hukuk-ı kanuniyemizdendir.

Reis: —Şimdi bu teklifi heyete arz ediyoruz: Böyle bir tezkire yazılsın mı?

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (Dersaadet): —O tezkireye İstanbul da dahil olsun, efendim.

Reis: —Varakaya o da derç olunsun.

Mustafa Efendi (Konya): —(*Âtiz-zikr varakayı kıraat eder:*)

“Bundan beş, altı ay evvel Dersaadet ve Selanik'de idare-i örfiye ilan olunmuştu; bunun esbab-ı mucibesi Babıali tarafından henüz meclisimize bildirilmedi. Esbab-ı mucibesini bilmek hukuk-ı kanuniyemizden olduğundan ve orada ilan olunan idare-i örfiye ileride beyan edeceğim bir takım hâlâta göre bir başka maksada hizmet etmiş olduğundan evvel emirde esbab-ı mucibenin Babıali'den serian taleb ve istizah olunmasını teklif ederim.”

Reis: —Böyle bir tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Hay hay, yazılsın!

Agob Efendi(?): —Bu zanniyattır. Efendim.

Reis: —Evet; fakat hükm etmiyor. Bu tahkik olunsun diyor. O tabiidir, bu başka bir şey değil. Âzâ-yı kiramdan bir hayli zevatın imzasıyla bir varaka kıraat olunsun. (*Varaka kıraat olunur*)

2- Yafa - Kudüs Demiryolu

Sadi Efendi (Haleb): —Bu varakaya dair... Ferman-i âlî verilmiş, diyor; sonra tehir olundu, diyor. Bu elbette bir sebebe mebnidir. Bu sebepleri de ne ise ilaveten beyan olunmalı, yazılmalı.

Yusuf Ziya Efendi (Suriye): —Efendi hazretleri meseleyi anlamamış. Orayı anlattıracağım: Bir şey, mutlaka bir esbab tahtında olduğu için tehir olunmuş. (Alkış)²²⁵

Reis: —Âzâ-yı kiram yekdiğerine tefhim için, tamamiyle, hürmeti elden bırakmamalıdır; hata edebilir, insandır; o cihetle yoliyle tefhime himmet olunmak iktiza eder. Şimdi bu esbab-ı mucibi-

225 *La Turquie* (4 Şubat 1878), bu arada İzmir havalisi kumandanı Edhem Bey'i itham eden bir karar daha keyd ediyor. Meclis bu Edhem Bey hakkında bir takım keyfi icraatta bulunmak, rüşvet almak suçlarından tahkikat açılmasına karar vermiştir.

be için celbi teklif olunan zevat kendilerince bazı esbab-ı mucibe her ne ise onu izah etsinler. Bu halde heyet tensib eder mi, tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın!

3- Dahili Nizamnamenin Tatbiki

Reis: —Malumdur ki şimdiye kadar ahval-i haziranın ilcaatına mebni mebusan âzâyi kiram encümenlerde bulunmakta ve bazı mertebe şeyler zuhuriyle tehir ederek, işe bakılmazdı; alınan malumat-i resmiyeye göre bir dereceye kadar muharebe bitti. Mütareke ve esas şerait-i sulhiye ikmal olundu. Şimdi bir mazarrat kalmadı. Mebusan kendi vezaif-i kanuniyesi ile iştigalde hiçbir özür kalmadı; yani iştigal etmelidir. Bu cihetle verilen karar üzerine âzâ-yı kiramın gelip gelmeyenlerin esamisi şimdiye kadar alenen okunmamıştı; badema karar-ı sabık veçhile vakit ve zamaniyle teşrife himmette kusur eden zevatın esamisi alenen okunacak; ama bazı zevatın özr-i şer'isi olduğu halde evvela, bir gün evvel malumat vermek veya tezkire ile ihtar etmek lazımdır. Olmadığı surette yevmiye ilan olunacaktır; çünkü bu idare ve inzibata dair bir şeydir, efendim; bunun için zamanında ictima ettiği gibi saatlerinde hangi zât bulunmamış ise ilan olunacaktır; onun için makam-ı riyaset kemal-i ihtiramla rica eder ve âzâ-yı kiramın vakit ve zamaniyle teşrife himmetlerini tavsiye ederim, öyle bir şeyin kıraatine mecburiyet vermemesini fevkalade ve be-tekrar rica ederim. Bunu hassaten rüfeka-yı kirama teklif ederim. İnşallah, onlar da yoliyle devam edeceklerinde şübhe etmem.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Kabul olundu; fakat saat kaçta, efendim?

Reis: —Efendim, şubeler bilirler, onu şube reisleri bilir. Karar-ı sabıkımız geçmedi, icraat bazı mertebe tehir olundu. Bundan ibarettir. Şube reisleri verecekleri jurnalda bunu bildirirler.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bendeniz birkaç gündür saat beşte geliyorum; âzâ-yı kiramı arıyorum; pek çok vakit gelenler vardır; fakat altıda şubelerde, encümenlerde toplanabiliriz; altı buçukta, yedide umuma geliriz. Onun için bir ricam vardır: Mümkün ise ve heyet-i muhterem muvafakat eder ise haftada bir iki gün umum olmasın da encümenlerde işimize bakalım; mümkün ise...

Şefik Paşa (Selanik): —Herkes lazımlı bir şeydir, efendim.

Reis: —Külle yevmin müzakeratın akabinde, ferdası günü aleni olup olmayacağına bir karar verilerek ona göre hareket olunur. Hem kanuni bir meslektir, hem vazifemiz cümlesinden. Esasen beşte gelinecek, beş buçukta jurnal verilecek; saat yedide ictima edeceğiz. Her ne ise her gün iki, bir buçuk saat encümenlerde bulunacaktır. Geldiği vakit encümen rüesası derhal âzâsını arayarak celb edip vazifesinin icrasına bakmalıdır ve iktiza eden mahalle haber vermeli; ondan sonra heyet-i umumiyyede ona ve icab eder ise 11'e kadar bulunuruz. Her ne ise, ona göre icabına bakalım. Şimdi nutuk irad edecek zât neye dair ise beyan etsin.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Buna dair bir mütalaa arz edeceğim.

Reis: —Peki, şubelerde müzakere olunur, icabına bakılır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Layiha encümeni hiçbir iş çıkarmadı. Gayet mühim nazariyle baktığımız âşar maddesi için encümen hiçbir netice vermedi. Şimdiye kadar hiçbir iş çıkamadı. Ne vakite kadar tahammül edeceğiz buna?

Mustafa Bey (Yanya): —Deminden söylediğim şeyler bundan ibaret idi: Bunları yoluna koyup iş görülecek. Bundan böyle iş görülür.

Reis: —Pek âlâ, şikayet olunsun. Rüfeka yalnız memurîn-i devletten şikayet etmez ya!

Mustafa Bey (Yanya): —Bundan başka bir şeye karar vermeğe mecbur olacağız; yalnız layiha okumakla mı vakit geçireceğiz? Yoksa başka bir işle mi meşgul olacağız, efendim? Evet, layiha okunmasın demiyorum; fakat bizim vazifemiz ilk ibtida kanun okumaktır. Borcumuz kanuna taalluk edecek efkâr varsa o vakit bir makale irad edilir; hem onun tesiri de olur; onun için kanun okuyalım.

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Âzâ-yı kiram şimdiye kadar encümenlerde şöyle oldu, böyle oldu denilmiş ise de esbabı beyan olundu. İntihab-i mebusan kanunu bu sene çıkmaz ise sonra iyi şey olmaz; efkâr-ı ammeye iyi tesir etmez. Onun için o gelmiştir. Şubelere çıkıldığı gibi, efendim, bir encümen-i mahsus teşkil olunarak... —Esbab-i mucibesi gelmiştir —gerek bu ve gerek teşkil-i vilayatın ve matbuatın... Bunların da bir ayak evvel encümenleri teşkil olunarak, peyderpey heyete yetiştirsin ki, hatta heyet de usulü dairesinde müzakereye devam etsin.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Encümenler de hazır, teşekkül etti.

Reis: —Diğerleridir.

Rupen Efendi (Edirne): —Buyurduğunuz kanunlar, intihab-i mebusan, idare-i örfiye kanunları gelmiş. Bunlar geçen sene tezekkür olunmuş, karar verilmiş, buradan Heyet-i Âyan'a havale olunmuş. Kanun-i Esasi ahkâmınca bunların iadesi, Heyet-i Âyan tarafından Kanun-i Esasi ahkâmına muvafık görünürse yahut muğayirdir derse, o vakit iade olunacak; demek olur ki ona muğayir görülmemiş... Ne ahalinin serbestisine ve ne de Kanun-i Esasi'ye dokunulmamış. Onun için bana kalırsa âzâ-yı kiram geçen seneki efkarlarında sabittirler. Bu encümenler, ihtilaf olunmuş hangi bendler ise, o bendleri tedkik ederek eskileriyle beraber okumalı. Tasdik olunsun, çıksın, gitsin. Bunun ile kolaycacık olur, zannedirim. 100 maddeyi yine okuyacağız: Hasılı tahsil etmektir. Kolaylık olmak için bendeniz bunu teklif ederim.

Reis: —Bunun üzerine bahis açarsak hududun haricine çıkmış oluruz. Bir ihtardır, vukua geldi; fakat bunu teklif eden zevât encümene teşrif eder, o yolda ifade-i meram eder, encümen de heyete arz eder. Beyhude vaktimizi kaybetmeyelim.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bu vilayet nizamnamesi yeniden ilave olundu; yalnız geçen sene Meclis-i Mebusan'ın tasdik edip bazı maddeleri kabul olunmak için iade olunmuş değildir. O sırada kanun-i vilayete bir de yeniden bir bâb ilave olundu.

Reis: —Her ne ise, zât-ı âlîlerindin istizah istedikleri vakit encümene o cevabı verirsiniz. Şimdi vakti değildir

Geçen gün bir makale için ruhsat alan vardı; buyurun!

4- Adli Nizama Dikkat

Kevork Efendi (Sivas): —(*Bir nutuk kıraat eder:*)

Efendilerimiz, padişahımız veliyyün-nimet-i bi-minnetimiz Kanun-i Esasi tanzimine müsaade buyurmuş ve bunun mündericâtı ahkâmınca her mebus kendi mütalaasını beyana serbest bırakılmış. Acizlerinin dahi ekser ifadeleri var ise de başlıca memuriyetler hakkında olup, şimdilik beyan-ı efkar etmeği sarf-ı nazar ederim; çünkü rüfeka-yı kiram efendilerin bu hususta geçen sene ve bu sene elyevm teşekkülleri sadası arşa

çıkıştır. Bu cihetle ümid-i kavimiz vardır ki, inşallahü teala, şu yakın günlerde devletimize ve vatanımıza hayırlı olarak gaile-i hazıra mahv ol-dukta evvel emirde kaffe-i memurların ıslahatına mübaderet olunacak; zira tanzim olunan nizam ve kanunları, memurlardır ki hüsn veya su-i icra ederler; kağıd ile mürekkebin bir şey yapamayacağı malumdur. Bu âna değin çektiğimiz sefalet ve düşer olduğumuz felaketlerin birinci sebebi cahil ve na-layık olan valiler ve mutasarrıflar ve kaymakamlar olduğu ammeye şems gibi aşikardır.

Vilayat, sancak ve kazalarda ol derece su-i muamele icra olunmaktadır ki çok defa haklıyı haksız ve haksızı haklı çıkarmaya bir tedbir demek olduğundan heyet-i kirama biraz izahata mecburum; şöyle ki:

Malum olduğu üzere sancak ve kaza idare de-avi meclislerinde umum ahali tarafından müntehab dörder âzâ bulunur, idarelerde dahi altı da memur bulunur ki ekseriyet her halde memurlarda demektir; bunun üzerine bahsetmem; zira buna dair heyet-i kiram canibinden yeni nizam-nameler kaleme alınmakta olduğundan ileride nazar-ı dikkat buyurulacağına şübhe olunmaz.

Gelelim deavi ve temyiz-i hukuk dairelerine: işbu dairelerde keza müntehab âzâ ile ve bir de naib ve bir de katib bulunduğu halde hukuk ve cinayata müteallik davaların mercii demek olup umum ahalinin can ve mal ve namusları mecalis-i mezkurede beklenildiği tabiidir; halbuki bazan ve ekser defa bir dava rüyet olduğunda tarafeynin iddia ve ifadeleri ikmal olunmaksızın ve âzâlardan rey toplanılıyo muhakemede hazır bulunan âzâlardan bazıları olmaksızın ve kanunen lazım gelen mütalaa ve müzakere-i kafiye icra olunmaksızın mazbutalar tanzim olunduğu şöyle dursun, güya esna-mizac ve bazısının gaybubeti mazbatalar zirine şerh verilerek tanzim ve mucibince icra olunmakta olduğu aynen müşahede olunmaktadır. Bu cihetle ashab-i cinayetlerin ekserisi cezasız kalarak hıyanetlerini icra etmektedirler; mesela Sarı Nizam denilen nam Çerkes muhacir iki sene akdem sirkat töhmetiyle tutulup fakat bila-mücazat kurtulmuştur; geçen ve bu sene Samsun-Amasya tariki üzerine, mallar hesaba gelmeyerek, yüzlerce canlara kasd etmiş ve üç aydan mütevaciz na-bedid olmuş iken mesmuata nazaran bu günlerde meydana çıkıp salhanesini açmıştır. Kim derdest edecek?

Umum ahali tarafından müntehab âzâların re-yine ehemmiyet verilmeyip reis ve naib efendilerin verdikleri hükümleri kafi add etmek zannederim ki pek yanlışır; zira naibler de her ne kadar malumatlı ve adalet-perver bulunur ise de öyle na-ehil ve cahiller de bulunmaktadır ki şayan-ı taaccüb-dür; mesela geçen senelerde Amasya sancağına tayin olunan naib okumak ve yazmak asla bilmediğinden mâadâ hatta yazılı evrakı doğru ve ters tuttuğunu fark etmez idi ve mühürünü dahi ters basmamak için üzerinde kaz ayağı misillü bir nişan var idi. İşte bu naib dahi selefleri gitti altı mah mukaddem müddetini hitam ederek Dersaadet'e geldi; binaenaleyh müntehab âzâların rey ve imzalarına bakılmayıp naibler ve reislerin rey ve mühürlerine ziyade ehemmiyet vermek, yalnız idare ve deavi meclislerinde değil, illa ticaret, belediye, emlak ve devair-i sairede bu veçhile vuku bularak çokların hakkı payimal ve ibtal ve çoklar bihak-kın cezasız kaldığı misillü bazan dahi bi-günah kimesnelerin ömrü taht-ı tazyik ve mahbusiyette geçer. Bunların kaffesi ise vicdan-ı hakkaniyete ve hususiyle kanun ve nizam-i seniyyeye mugayir bulunduğundan işbu ifade-i acizanem mevki-i mütalaaya alınarak tedabir-i serianın icrası zımında iktiza eden mahallere talimat itası hususu heyet-i kiramdan müstercadır.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Bu memurin hakkında pek çok sözler söylendi. Bu mebus efendi yeni gelmiş olmalı ki işitmemiş. Bununki de pek taşkın oldu. Bu kadar olamaz, zannederim. Bendenize kalır ise bunun icraatı ne sebeble olacağını aramalıyız. Artık bunlar hakkında söyleyecek söz kalmadı. Bu gibi söz söylemeğe meclis âr eder, zannederim; yalnız icraatını meydana koymağı cümlemiz arzu ederiz. Esbabını düşünelim. Babialı'ye mi, meşihate mi söylemek lazım gelir? Her ne ise...

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Âlemi tedib eden ve akvam-i beşeriyeyi mertebe-i medeniyyete götüren bütün kanundur. Efendim, bunlara kanun bakacaktır. Biz kanunlara bakalım da hep-si yoluna girer.

Reis: —Bu varakayı encümene havale edelim mi?

Heyet: —Edelim!

5- Toprak ve Kaime Meselesi

Harito Efendi (Yanya): —(*Kürsi-i hitabete, çıkıp varakasını okur:*)

İşbu zamanda nazar-ı dikkat ü ehemmiyete alınacak iki madde-i esasiye olup birincisi, hazine-i devletin düçar olduğu muzayaka-i maliyenin tadili ve ikincisi, ahalimizin mâ-bihil-hayatı olan ziraat maddesinin terakkisi olup şu iki mevadd-i mühimme hakkında mümkün mertebe çare dahi iki hususun ihtiyariyle husul bulacağı varid-i efkârım oluyor, şöyle ki: Arazi-i miriye rakabesi Devlet-i Aliyye ye aid olup işbu hukuku, Devlet-i Aliyye, tebaasına terk buyuracak olur ise herkesin yedande bulunan arazi mülkiyete münkalib olacağından zürra ve ashab-i arazi, arazilerine malik olmakla emr-i ziraate bir kat daha sarılacaklarına binaen her suretle emr-i ziraat terakkidar olacağı gibi Devlet-i Aliyye dahi terk buyuracakları hukuk-ı rakabeye mukabil arazi-i miriye ashabından dört senede istihsal edilmek üzere bir kat öşrün tahsili ile bununla hazine-i celile hayli istifade eylemiş olur.

İkinci husus ise hazine-i celilenin idaresinde bulunan kaffe-i emlak-i hümayun çiftlikatiyle akarat-i sairenin fûruhtudur; çünkü işbu emlak-i şahane fûruht buyurulacak olur ise hayli mebalighin husulünü netice vereceğinden başka satın alacak olanlar tarafından edilecek, imar üzerine hazine-i devletin şimdiki halde, almakta bulunduğu bedel-i icar kadar alınacak âşar bedeli tekabül eder. Bu suretle hem hazine-i celilenin müzayaka-i vakıasına medar i külli olur ve hem de mamuriyet-i araziye vesile-i müstakille olacağı emsali delaletiyle bedihi görünür. Şu kadar ki hazine-i celile-i maliyyeye ziyade ağırlık veren kaime olup çünkü meskukatın kaime ile olan farkı gün be-gün ziyadeleşmekte ve matlubat-i miriye herkesten kaime istihsal edilmekte bulunduğu binaen hazine-i devlet külli zarara düçar olmakta olup bunun devamı ise muamelat-ı hazineyi mahvedecek dereceye geldiğinden bunun önü alınmak yani kavaim-i nakdiyenin fiyat-i maktuaları kaviyen muhafaza edilmek üzere gerek arazi-i miriye ve gerek arazi-i emiriyeye ve gerek emlak-i hümayun-ı şahanenin suret-i maruza ile verilmesinden hasıl olacak varidat-i külliyyenin karşılık ittihazı elzemdir; binaenaleyh işbu mevadd üzerine heyet-i muhteremenin nazar-ı dikkatlerini celbe müsaraat eylerim.

Agob Efendi(?): —Mehmed Ali Bey bundan akdem buna dair bir varaka kıraat eylemiş idi. Bu da onun yanına gitsin; çünkü ikisi beraberdir.

Manok Efendi (Haleb): —Geçen günlerde maliye nezaretinden bu kaime hususunda Mösyö Zarifi Bey’inde olunan mukaveleyi ve ol bâbda cereyan eden muameleyi sual etmiş idik. Resmen şimdiye kadar bir cevap alamadığımızı maat-te-essüf beyan ederim; yalnız bütçede 25 milyon kaime farktı göreceğiz. Kaime farkı olarak, mutlak gerek hükümet memurları ve gerek ahalinin zararları 50-60 milyon olmuştur. Bu keyfiyet bendenizce umur-i dahiliyemizin ıslahına lazım olan birinci mevaddandır, zannederim.

Anadolu tüccarının çoğu fakr-i hale düşer ol-
dular. Bu yaz, geçen sene Vefik Paşa hazreti bu-
nun kaldırılmasına dair bir teklif etti. Pek yolun-
da idi. Bir de senede bir mikdarı ihrak olunacak
idi; bunun adem-i icrası gibi intizamsızlık idareyi
bozmağa sebep oluyor. Arzu ederim ki bunların
esasen çaresine bakmakla beraber şu basılan ka-
imelerden Mösyö Zarifi yahut sair bankerler de
nerede varsa acaba memhuren baki midir diye
heyetimiz tarafından bir iki kişi görsün; eğer he-
yet muvafakat ederse; çünkü çarçabuk bu kaime
fevkalade fark etmesi mutlaka kendi menafini
âlemin mazarratında arayan bir takım kimselerin
iş olduğuundan bu taaccüb olunacak mevaddan-
dır.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Taleb olunan
izahat pek elzemdir; fakat meclis tarafından iki
adam gitsin teklifinin lüzumu yoktur.

Nafi Efendi (Haleb): —Maliye nezaretiyle
Mösyö Zarifi miyanelerinde kaimeden dolayı
mevcud olan mukavele ve muamele üzerine
Manok Efendi’ye hasıl olan müşkili geçende
Manok Efendi ortaya koymuş ve maliye nazırı
sabık Yusuf Paşa hazretleri mufassal izahatla ce-
vab vererek verdiği cevaptan dahi heyet-i umu-
miyeye kanaat-bahş olarak bir daha izahattan
sarf-ı nazar kılındı idi. Bundan başka Yusuf Paşa
hazretleri suret-i aleniyede söylenmeyecek bir
takım malumatı bana verdiğinden gerek Manok
Efendi ve gerek arkadaşlarımdan bu bâbda her
kimin işkale var ise şubeye müracaat etsinler,
kani olacakları surette malumatımı kendilerine
beyan edeyim; binaenaleyh bunu mevki-i mü-
zakereye tekrar konulmasına hacet göremem.

Heyet: —Doğru!

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Harito Efen-
di’nin nutku iki şeyden ibarettir: Biri araziden üç
senede öşür istihsal etmek ve emlak-i şahaneyi
satıp gerek öşürden ve gerek emlakın satılma-

sından teraküm edecek akça ile kaimeyi kaldır-
maktır. Bu kaimeyi kaldırmakta olan muhasenat
inkar olunmaz. Arazi ve emlakı temlik etmekteki
menfaat: O da inkar olunamaz; ancak çiftlikat-i
hümayunu satmak gibi fena şey yoktur; Çünkü
iki cihet var: O çiftliklerde olan çiftçiler bir padi-
şahın çiftçileridir: Sonra bilahire kimin çiftçileri
olacak? Şimdi çiftçiler esarete girecek. Çiftçi de-
mek esir demek. Çiftliğinde işler, onun arazisini
imar eder, fazla olarak hanesine odun götürür
ve her bir hizmetini görecektir. Bu bâbda bilahire
müzakere olunur; fakat devletin taht-ı idaresin-
de olan çiftlikleri satıp da emniyeti olan çiftçileri
ötekilere, berikilere çiftçi etmek caiz değildir.

Reis: —Âlâ. Şimdi mevzu-i bahs o değil. Şimdi
Manok Efendi böyle bir şey isterse usulü dairesin-
de, tahriren bir şey vermeli. Heyet mütalaa etme-
li; yoksa mesela rüfekadan birisi buna dair bir şey
verdi. Kaimeyi kaldırmak üzere. Böyle bir teklif
edilir. Bir kere encümenine gider. Tensib ettiğiniz
encümeni, ki maliye encümenidir, orada eğer bir
teklifi var ise müzakere olunur. Bu maliye encü-
menine gitsin mi? (*Gürültü*)

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): —Bu
işe teşebbüs olundu. Memurlar davet olundu.
Bakıyoruz, yine burada izaah-i vakt ediyoruz. Ha-
vale ediniz, efendim, (*Maliye encümenine havale
olundu*)

Reis: —Demek oluyor ki fazla malumat ol-
mak üzere o da gitsin oraya...

Manok Efendi (Haleb): —Şimdi biz heyete
arz ettik; eğer muvafık görürse, lüzum görürse...
işte heyet buradadır; istizah zımnında maliyeye
bir tezkire yazılsın.

Heyet: —Hayır, istemeyiz! Bu husus; ne için
encümende müzakere olsun? Bu müzakere
umumi bir şeydir.

Reis: —Saat dokuz buçukta tekrar ictima
ederek arzuhal vesair bazı şeylere bakmak üzere
saat sekiz buçukta şimdi meclise hitam verildi.

İkinci Celse

5- Arzuhal Encümeninin Kararları

Reis: —Def'a-i saniye ictimaimız saat onu çeyrek geçerek vuku bulmuştur.

Bazı arzuhalleyer vardır ki ashabı gelip sızlanıyor. Bir mikdarını elden çıkaralım.

Sadi Efendi (Haleb): —Efendim, okunsun da elden çıksın.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Zaten karar verildi. Günde on tane çıksın.

1- Hüdavendigar Vilayetinde Zeytin Öşrü

(Hüdavendigar vilayetinde zeytin öşrü hububat-i saire meyânında ta'sir olunurken bu defa başka iltizama verilmek istenildiğinden bahisle icra-yı icabı hakkında mahalli mültezemlerinin keşide ettikleri telgrafname ve ol bâbdaki encümenin kararı kıraat olunur. Bursa'dan Rıza ve Şeyh Bahaeddin efendilerin verdikleri izahat üzerine mahalline emir ita ve neticesinin iş'arı zımında makam-ı sadarete takdimine heyetçe karar verildi.)

2- İzmir'de Bir Katil Maddesi

(Bir katil maddesi hakkında İzmir'den Mehmed imzasıyla takdim olunan arzuhal ve ol bâbda encümenin kararı kıraat olunur. Bu madde hakkında bazı mübahaset cereyanından sonra mahallince bu işin nazar-ı dikkate alınması zımında emir itası için makam-ı sadarete takdimi tensib olunmuştur.)

3- Maden İmtiyazları

(Lazistan kazasında bir simli kurşun madeni bulup takdim ettiği arzuhal üzerine imtiyaz fermanının itasına karar verildiği ve Şura-yı Devlet nafia dairesinden dahi tensib olunduğu sırada el'an ferman ita olunmadığına dair bir isida ve encümenin kararı kıraat olunur.)

Nakkaş Efendi (Suriye): —Ferman-i şerifin hemen şimdi itası diyemeyiz.

Reis: —Galiba anlaşılmamış; bir daha okunsun. (Tekrar okunur.) Tensib ederseniz nizami dairesinde tacil-i maslahat olunması için iktiza eden mahalle havalesi, diyelim.

Heyet: —Pek âlâ!

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Maadin dairesinden riayet olunuyorsa da Babialice mümaneat olunuyor; hatta İzmir'de kaç ma-

den vardır. Devletin menfaati yolunda ve nizamı dairesinde müracaat ettiler ve onların şu müracaatleri nizamına tevfikân kabul olunursa bu günkü günde 5000-6000 lira devlet alabilir. Devlet bunu kabul etmiyor; bunun sebebi bir kere sual olursa... Eğer sahih ise ne için ferman verilmiş? Ve heyet-i mecmuasının yaptığı bir kanunu o heyet efradından olan bazı zâtlar hükümsüz bırakıyor. Bu cihetle birçok fenalıklar oluyor. Yazılacak tezkirede hem heyetin hem milletin arzusuna mutabık olmak üzere buralarının nazar-ı dikkate alınmasını teklif ederim.

Mustafa Bey (Selanik): —Bu makule şeylere mümkün olabildiği kadar teshilat gösterilmelidir ve Babialî'ye buna dair suret-i mahsusada bir şey yazmalıyız.

Reis: —Efendim, geçen sene imalat fabrikalarının imtiyazı olsun, gerek saire olsun, gayetle teshilat olmak üzere gazetelerle neşrolunarak bu makule imtiyazat hususunda devletçe her türlü teshilat gösterilecek yolda gerek memleketimiz ahalisine ve gerek ecnebi sermayedarına malum olsun da memleketimizin bu makule bir takım servet ve sâ mânını tezyid eder vesaitin teksirine çalışılması denmiş ve hatta geçen sene acizane bir makale irad olunmuş ve Babialî'ye dahi gönderilmişti. Bilmem ne oldu? Orası malum değil. Gerek maadin gerek buna dair sair imtiyazat istihsalinde pek çok zahmet ve müşkilat çekiliyor; onun için âzâ-yı kiramdan bazı zevat eğer himmet eder de gerek derece-i muhassenatından ve gerek bu kadar müşkilat çekilmesinden bahsederek bunlara bir tarik-i teshil açılmasına dair bir layiha verirse, heyet onu esas ittihaz ederek Babialî'ye irsal olunur ve arkasını yoklar da bir hüsn-i netice alabilir.

Şeyh Bahaeddîn Efendi (Hüdavendigar): —Bizzat ferman verildiği halde bizim vilayette sekiz tane ferman var ki kimse yapmıyor.

Reis: —Evet, bunda kanunun açtığı bir usul, bir kaide vardır; bunlar memurîn-i mülkiye ve yahut onlara aid olan maadini üç ay zarfında işletmez ise, ihtarname üzerine yine işletmez ise devlet onu fesh edecek ve bu makule usul ve merasim vardır ki onlar da tekid olunmazsa şübhesiz o imtiyaz ferman sahibinde kalır ve

beyhude o servet yerler altında kaybolur. Bu cihetle eğer biz memleketimize hizmet etmek ister isek buna dair bir layiha yapılsın, heyete arz olunsun ve kemaliyle ve hakkiyle nazar-ı ehemmiyete alınarak Babıali'ye yazılır. İktizasına bakanlar ve bir de maadin nizamnamesi hakikaten muhtac-ı ıslahdır. Bu yolda bir şey olursa, zannederim, Babialice bir dereceye kadar çalışılmış ise de hasbel-hal bir netice hasıl olamamış; yani daha ikmal olunamamış. Bâri vesile ile ikmal edip gönderilir. Buralara da himmet edersiniz.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): — Bunun da ıslahı lazım olduğunu teslim ederiz ve buyurduğunuz gibi bu layiha kaleme alınsın; maamafih elde bulunan nizamnamenin ahkâmına riayet olunmuyor. Böyle ıslahata dair bir nizam yapılmasını ve şu elde bulunan nizama riayet olunmasını Heyet-i Mebusan'ın nazar-ı itinaya almasını teklif ederim.

Reis: —Evet, bu tezkire gidecek. Bu husus üzerine bir şeydir; tezkiresi yazılacak. Bu madde umumen ve esasen yapılacak bir şeydir. Uzun bir himmete muhtaç değildir. Birkaç satır yazılıp mesela ertesi gün alelacele heyette okunup gönderilir.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): — Efendim, devletimizin yaptığı kanunlar mülk ve milletin menfaati için yapılmıştır; fakat devletin efradından bazıları o heyet-i müctemia içinde bulunup da şu maksada mebni yapılan kanunların ahkâmına riayet etmiyor. Maksadın haricinde hareket olunuyor. Bu, gerek heyet-i mecmuanın maksadına ve gerek devletin ve gerek milletimizin arzusuna muvafık surtte icra olunmak için aid olan mahallere şediden tezkire yazılması.

Reis: —Evet, efendim; buna himmet ediniz, heyete arz olunsun; bunun üzerine bir şey kaleme alınsın.

Abdurrahim Efendi (Suriye): —Yusuf Ziya Efendi böyle bir layiha yapacaktır.

4- İzmit Kışla Memuru Hakkında Şikayet

(İzmit'te kışla memuru maiyeti ile bazı zabtiye-leri daire-i ittifakına alarak geceleri rast geldikleri genç adamları güya sıfat-i askeriyelerini tahkik zımnında kışlaya celb etmekte olduğuna ve kışla tayinatının su-i idaresine dair bir varaka okunur.)

Nakkaş Efendi (Suriye): —Neticesi bildirilsin ibaresi derc olunmamıştır; emriniz olursa derc olunsun, burada anlaşılın.

Reis: —Böyle böyle iddia ediyor. Badehu müteahhid adeta isbat ederim ve müfteri cezasını da kabul ederim diyor. Bu iki ibare o yolda ıslah olunarak yazılsın mı?

Manok Efendi (Haleb): —Mahallinden istilam usulünün lağvı hususuna birçok arzular beyan olunuyor; ancak onun lağv olunduğunda yerine kıyam eder başka, bir mahzurdan salim, usul gösteren göremiyorum; bana gelir ki re's-i memuriyette olanların hakkında vuku bulacak istilam mahalli meclis-i idarenin heyet-i ruhaniye ve müntehab âzâsından olsa daha muvafık-ı adalettir. Heyet muvafakat ederse layiha takdim edeyim.

Reis: —Efendim, bu istilam denilen şey mesela bir validen ve bir defterdardan, kaymakamdan iştika olundukta yine o müşteka-aleyh olan zâta gönderiyor da onları kendi cünhasından soruyorlar. Bu iyi değildir, başka bir yolda tahkiki icra olunmalıdır demişler idi bazı zevat; fakat bu günkü bahsimize aid bir şey değildir, efendim. O yolda bir mütalaası olan tahriren bir şey heyete teklif eder. Ona göre neticesi anlaşılır; zira böyle hususta meseleyi dağıtır.

Manok Efendi (Haleb): —Mevzu-i bahs olunsun.

Reis: —Mevzu-i bahs olmak için elde bir iki varaka bulunmalı; mesela arzuhalsiz mahkeme huzurunda dava etmek olamaz.

5- Âşar Mültezeminden Şikayet

(Âşar mültezeminin muamele-i ihtisafiyesine dair Çeşme'den bir telgraf okunur.)

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Bu kazanın mültezimi Mösyö Zarifi olduğundan yazılacak tezkireye dikkat olunması lazımdır!

Reis: —Efendim, burada, kim olursa olsun, isimde yahut şeyde değil; eğer onun vaktiyle icra olunmadığına dair bir haber alınırsa derhal bir malumat verilir. Heyet onu tahkik edebilir. Encümen kararı mucibince yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın!

6- Drama Defter-i Hakani Memurunun Dileği

(Drama sancağı defter-i hakani memuru olduğu zaman tahrir eylediği arazi aidatı tarafına verilmediğinden defter-i hakani nezaretine ve muahharen adliye nezaretine müracaat etmiş ise de matlubunu istifaya muvaffak olmadığına dair bir arzuhal okunur.)

Agob Efendi(?): —Bu defterhane memurlarının bazıları, varidat çıkaralım diye, gittikleri yerde bir tapu verdiler. Onlar için de birçok münazaa oldu. Acaba bunun üzerine müzakere olmak caiz mi? Yoksa başka vakte talik olunsun mu?

Reis: —Şimdi bu bir istidadır. İstidaya bir karar verilecek; lakin bu bâbda malumat veya tahkikatınız varsa ona dair mütalaanızı, bir vakit tayin olunur, o vakit heyet sırasıyla dinler; çünkü söz yalnız istenogıraflarda kalır. Söz geçer gider; lakin layiha encümenine bir iki satır bir şey verilirse heyet de onu usul dairesinde müzakere eder; ondan netice-i müntazirenin husulü memuldür; ama tevsi-i mülahazat için esna-yı müzakerede söylemek başka şeydir.

7- Bir Yalan Yere Yemin İddiası

(Bir davada hasım tarafından yalan yere yemin edildiğini isbata muktedir olduğuna vesaireye dair Rızkullah imzasıyla verilen arzuhal okunur.)

Manok Efendi (Haleb): —Teba-i gayrimüslime hakkında cari olan tahlif usulü çok bahis götürür mevaddandır; bunun tafsilatına girişmeği vakt-i merhununa talik ederek yalnız şu kadar beyan ederim ki, tecrübe gösterdi ki bu usul mahzurdan salim değil ve halkı müşkilata düşür ve bazı defa aks-i maksada hizmet etmektedir.

Teba-i Devlet-i Aliyye'nin mezhepleri muhtelif ise de esasları Hak teala azimüş-şanın birliği üzerine bina olunmuş olduğundan her kavimde esasen kasem, Allah'ın ism-i mukaddesine vuku bulmaktadır; ancak suver-i icraiyesi muhtelifdir. Onun için bu hususta tefrika lüzum-ı kavi görünmüyor; bu bâbda kitabüt-tahlif usulüne tevfiikan yahut hakim yahut meclis-i idarede müftü ve reis-i ruhani bulunduklarından onların üzerine cümlesinin haklarında siyak-ı vahid üzere muamele olunmasını arzu ederim. Heyet muvafakat ederse buna dair bir layiha takdim edeyim.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Manok Efendi'nin dediği vakıa yolundadır. Her yerde bu fenalıklar oluyor; fakat öyle söylemekle bir şey hasıl olmaz. Tensib ederseniz, bunu Babıali'ye göndeririz; efendim.

Reis: —Malumunuzdur ki layiha takdim etmek meselesi bir mesele-i esasiye olmalıdır, bir ifade ile olmaz. Bu tefsir-i kanuna müteallik şeydir. Layiha denilen şeyler asası bir şeydir. Yoksa nazar-ı ehemmiyete alınacağı sorulsa o vakit layiha teklifini kimse yapmaz.

Bu zât yemin bahsinde bir mütalaa beyan etti. Bir karar ittihaz olunmasını veyahut şimdilik bir şey yazılmasını teklif ediyor; halbuki encümen diyor ki bu tefsir-i kavanine mütealliktir. Bunun için Şura-yı Devlet'e havale olunsun. Bu adam istida ediyor, diyor ki ben filan hasmıma yemin teklif ettim. O da yemin etti; fakat yalandan yemin etti. Bu adam yalandan yemin ettiğini isbat etmek için ceza mahkemesine müracaat ettim. Oradan bana dediler ki ya kendi ikrarı veyahut imzasıyla, mühüriyle bir senedi olmadıkça yalan yere yemin ettiğini hükmetmek layık değildir; binaenaleyh hakkın yoktur dediler. Bu bana gadri mucib oluyor; bunun çaresi şimdi bunlar mesele-i kanuniyedir, tefsir-i kavanine mütealliktir. Böyle müfredat ile, tefsir-i kavanine müteallik şeylerle heyet uğraşmak isterse sonra külliyat-i umurdan mahrum olur. Bu cihetle şimdi encümenin filan yere aiddir, merciine havale olunsun da icabına bakılsın demesi heyetçe de tensib olursayaz yazılır, gider.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bendeniz layiha takdim etsin dedim, bu arzuhal için değil, şu umum içindir; onun için layiha takdim etsin, bakılsın, umum için; arzuhal bahsine gelince: Bendeniz malum-i ihsanınız ki arzuhal encümeninde bulunuyorum ve bu kararı heyete hatta bendeniz arz ettim, encümende tensib buyurdular. Kulunuzun kararı üzere yapıldı. Ben buna muarız değilim.

Reis: —Pek güzel, efendim.

Mina Efendi (Aydın): —Ceza kanunnamesi ahkamınca, 15. bendine nazaran, böyle yalan yere yemin olduğu vakit niçin onu Şura-yı Devlet'e havale ediyoruz, efendim. Bunu Şura-yı Devlet'e değil, adliye nezaretine göndermeli.

Reis: —Bir şey arz edeyim çünkü mevadd-i kanuniyenin tefsiri her birisinin bir mercii vardır, oraya aiddir; lakin asayiş derler bir şey vardır; onu muhafaza etmek iktiza eder. Mesleğimiz icabınca bu bâbda bazı ufak tefek şeyler vardır; mesela birisi gelir, 10 bin kuruş dava eder. Yemin teklif eder. O da yemin eder. Yemin ettiği gibi hakkından sâkıt olur, gider. Bu makule şeyler pek çok vukua gelir; çünkü isbattan aciz kalan tarafın yalnız bir yemin hakkı var; ondan da onu kimse men edemez. Bu hakk-ı kanuniyi herkes istimal ediyor; eğer mahkeme yani ceza mahkemeleri bu hukuk davalarından dolayı teklif olunan davayı bu adam yalandır diyerek bir diğer davaya, şunu,

bunu, şahidleri mahkemelere havale ile meşgul olacak olur ise hiç kimse hakkını istifa edemez. 10-15 bin kuruş için mahkemeye; sonra yalandan yemin etti diye senelerce ceza mahkemele-
rinde uğraşacak. O cihetle bunda görünüyor ki ceza mahkemeleri sened gibi yahut kendi ikrarı gibi, yani hakikaten bu adamın yalandan yemin ettiğine kanaat-i کافیye hasıl eder esbab ve edil-
le bulunmadıkça bu makule davaları istima et-
miyorlar, demek çıkıyor. Bunlardan başka yola gidebilir ise ila-yevmel-kıyame davadan davaya, mahkemedan mahkemeye kimse hakkını istifaya vakit bulamaz; ama siz buyuruyorsunuz ki ceza! Evet, ceza vardır; ama onu hakim tefsir ediyor. Hakim diyor ki tahakkuk ederse, yani böyle böy-
le olursa o vakit hükm edebiliriz; yoksa sizin de-
diğiniz gibi filan vakitte ikrar etmişti şu adam; sonra yemin etti, bu yolundadır. Bu cihetle mah-
keme kendinin o hakk-ı tefsirini su-i istimal edi-
yor. Burası muhtaç-ı tahkiktir; bunun için burası merciine havale olunsun denmesinde bir mahzur var mı, yok mu?

Heyet: —Yok, yok!

Mustafa Bey (Selanik): —Bendeniz de bunu arz ediyordum: Cezanın derecesini tayin eder. Cezanın derecesi başka, suret-i sulh yine başka! Bunun için havale edelim.

Reis: —Şu halde merciine havale edelim mi?

Heyet: —Edelim!

8- Şumnu Göçmenlerinin Şikayeti

(Şumnu'dan 152 mühürlü bir istida okunur. Şumnu'ya hicret edenlerin bazıları ehl-i servet di-
yerek tayin verilmediğine ve bazılarının da yarım tayin verildiğine dairdir.)

Reis: —Bunu rica ederiz encümenenden: Han-
gi arzuhal mukaddem olduğu bilinmek için bir hülâsa olarak bildirir ise yukarıdan aşağıya bak-
makta suhulet olur. Her ne ise, bu makule pey-
lere dikkatlerini rica ederim. Şimdi bunu tensib ederseniz şimdiye kadar bunların iâşe ve idarele-
rine bakılmış olacağı memul ise de ihtiyaten tek-
rar bunların iskan ve idarelerine bakılmak üzere bildirildi dense; tarihi de eskidir, leffen gidecek!

Heyet: —Pek âlâ, yazılsın!

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Yu-
suf Ziya Efendi'nin şimendifer hakkında verdiği
layiha için gelecek memurların hangi gün gelme-
si lazım geleceği tahkik ve tensib edilse...

Reis: —Pazartesi gününe tensib ederseniz, efendim; pazartesi usul-i muhakeme, bir de bu mesele... Bir de bazı zevat irad-i makal etmek üzere kayd olunmuşlardır. İşte onlara bakılmak ve saat yedide ictima etmek ve bununla beraber saat beşte gelinmek üzere saat 11'de meclisimize hitam verildi.²²⁶

226 Resmi gazete zabtının bu eksik ifadesini *Vakit* gazetesinin zabtı izah ediyor: (Kudüs'den Ziya Efendi makam-ı riyasete mebusan-ı kiram tarafından imza olunmuş bir varaka takdim ederek kiraat olundu ki: Meali Yafa'dan Kudüs-i Şerife kadar şimendifer inşa ve temdidi hakkında bir kumpanya tarafından taleb olunan imtiyaz henüz verilmediğinden istizah-ı madde olunmak üzere Şura-yı Devlet ve nafia nezaretlerinden birer memurun celbi hususundan ibarettir; bunun üzerine istizah-ı madde olunması kararlaştırıldı.)

Yirmi Üçüncü İnikad*

2 Safer 1295 — 23 Ocak 1293 / 4 Şubat 1878
PAZARTESİ

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Takvim-i Vekayi, 2119, 4 Mart 1293.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bugünkü meclisimiz saat sekizde ic-tima etmiştir.
Zabıt okunsun. (Okunur)

Zabıt için başka bir mütalaa var mı?
Heyet: —Hayır, yok!

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Divan-ı Âli ve Divan-ı Harb Teşkili Teklifi

Tevfik Efendi (Ankara): —Müsaade isterim, efendim; bir varakam var; fakat sesim müsaide ol-madığından, rica ederim, Rasim Bey okusun.

(*Rasim Bey Tevfik Efendi'nin âtiz-zikr varakasını kıraat eder:*)

Ey âzâ-yı kiram hazaratı, meclisimizin küşâ-dından beri pek çok müzakerat cereyan etti ve hâlâ da etmektedir; fakat bunların cümlesinden ehem ve akdem bir şey vardır ki harbin hitamına talik olunmuştu. Hayır ve şer, işte harbe hitam verildi; bundan sonra o şeyden sükut eder isek hem indallah ve hem inden-nas, melum ve mez-mum olacağımıza şübhe yoktur.

Cümlelizin malumudur ki hak sözden sükut eden hakkında şeytan-i ahres tesmiye olunmuştur. Söyleyelim; lakin yalnız söylemek ile iktifa etmeyelim, el birliğiyle, icra ettirinceye kadar vüs'umuza sarf edelim. Min-indillah mazhar olup da bir vakitten beri kaybettiğimiz cevher-i hürriyete şevketlü, merhametlü padişahımız Sultan Abdül-hamid Han hazretlerinin sayesinde yine nail olmuş iken eskisi gibi her şeyde elabire mümaşat etmek, kabul olunur haslet değildir; işbu harb yolunda teba-i sadıkanın haysala-i tahmin ü tasav-vurdan hariç ibraz ettikleri fedakarlık ve bu yüz-

den herkese halince ârız olan müzayaka cümlelizin malumu olduğu halde edilen fedakarlığa göre se-mere-i matluba hasıl olması şöyle dursun, fitrat-i âlemden bu âna kadar yalnız Endelüs ahalisinden başka bir milletin başına gelmeyen enva-ı bela Rumeli ahalisinin başına geldiği hâlâ gözümüzün önünde olduğu cihetle Girid kumandanlığına ta-yin olunan Mehmed Ali Paşa harbin evvelinden ahırına kadar mevaki-i muhtelifede kumandanlık-ta istihdam olunduğuna binaen ledel-muhakeme beraet-i zimmeti tebeyyün etmedikçe memuriye-tine gitmemesi ve eğer Girid'e kumandan irsaline devletçe lüzum-ı hakiki var ise mesele-i harbiyede medhali olmayıp muhakemesi icab etmeyecek di-ğər münasib ve muktedir bir zâtın velev muvak-katen olsun, tayin ve irsal olunması ve Limni cezi-resinde olan zevât ile felaket-i hazıraya sebep olan sadr-i esbak Mahmud Nedim Paşa'nın ve haricen ve dahilen bu hususta medhali olan büyük ve kü-çük sair kumandan ve memurînin icra-yı muha-kemeleriyle tebeyyün edecek töhmetlerine göre mücazat olunmaları ve milletin emniyet ve itmi-nanlarının husulüne medar olmak üzere işbu ze-vatın muhakemeleri için akd olunacak divan-ı âli ve harbde, muhacirîn ve asakir-i muavene komis-yonlarında bulundurulduğu gibi, münavebe ile

beşer mebusun bulundurulması ve bunlara terettüb edecek gerek mükafat ve gerek mücazat icra olunarak sairlerine mucib-i terhib ü terhib ve her-kese bais-i temin olması hususları zaten bilcümle mebusan-i kiramın nuhbe-i âmâli olduğunu bildiğimden bil-ittifak bunlara karar verilerek icra-yı icabının Babıali'den tekiden talep buyurulmasını istirham ederim.

Mustafa Bey (Selanik): —Pek âlâ, efendim; ehem ve elzem bizim de aradığımız bir şeydir.

Reis: —Bu, böyle bir ufak şey değildir. Bu söylenen sözler vakıa yar ü ağyara karşı pek güzel bir şeydir ve mebusan-i kiramın evvel ve ahir arzu ettiği şey ve belki padişahımız efendimizin en evvel nazar-ı dikkatine alınmasını irade buyurdıkları bir meseledir; ancak heyet düşünmez mi ki, madem ki, bu mütareke imza olundu; acaba mütareke aynı musalaha gibi midir? Acaba, mütareke içinde bunca teferruat vardır, o meselede ihtilaf zuhur edip acaba başka bir renk kesb etmek kabil değil midir? Burasını güzelce düşünüp ona göre bir karar veriniz. Bu bâbda teati-i efkar olunmak istenirse buyurunuz.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Pek âlâ oldu bu layiha. Fakat dainiz bir şey diyeceğim, malumatım vardır, efendi hazaratı bilirler. Mahmud Nedim Paşa'nın infisalinden sonra bir komisyon teşkil olundu, işine bakıldı. Baktılar ki iş, olduğu bir dereceye kadar, belli olduğu için terk olundu.

Heyet: —Hayır, hayır!

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Sonradan, efendim, gelelim Limni'de olan Serdar Paşa ve saire vaktinde olan işlere bakılmak lazımdır; fakat onu da buyurduklarınız gibi, zannederim, vakt-i diğere havale olunması daha güzel olur.

Daviçon Efendi (Yanya): —Okunan layihayı hepimiz dinledik ve ifadeyi anladık. Eğer bu madde tezekkür olunmayacak ise hiçbirimiz lakırdı söylemeyelim, vaktimizi kaybetmeyelim, zayi etmeyelim; yok, lakırdı söylenecek ise en evvel buna karar verilsin, başlayalım.

Reis: —Zatın maslahat güzel okunmuş olduğundan heyetçe malum oldu. Şimdi esasen bunun müzakeresine girişelim mi, girişmeyelim mi? (Bazı zevat tarafından girişelim, bazı zevat tarafından girişmeyelim.)

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Tehir olmaz, efendim, tehir caiz değil! (*Heyet tarafından girişelim, girişmeyelim sadaları*)

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Ekseriyete müracaat buyurun, efendim; daha olmazsa rey-i hafiye müracaat buyurunuz.

Aliş Paşa (Tuna): —Müsaade buyurun; şimdi divan-ı harb teşekkül etmiş. Hem Ardahan vakası üzerine bakıyorlar. Bunun aleni olmasının makam-ı riyasetten talep olunmasını taraf-ı riyasetten talep ederim. Eğer umumun rey-i var ise biz de bulunalım.

Heyet: —Pek âlâ, pek âlâ!

Reis: —O ikinci meseledir, bunu da müzakere ederiz; (şimdi vakti değildir, tehir edelim) diyen zât elini kaldırsın. (Rey veren zât elini kaldırır) Demek tehirinde ekseriyet yoktur.

Nafti Efendi (Haleb): —Efendim, vakıa şimdi harbe bütün bütün bitmiş nazariyle bakılamaz.

Reis: —Mustafa Bey daha evvel ruhsat aldı.

Mustafa Bey (Selanik): —Efendi, şimdi vakit değil buyurdunuz; Aliş Paşa hazretlerinin buyurduğu gibi divan-ı harb teşkil olunmuş. Vakıt olmasa idi divan-ı harb teşkil olunmazdı. Eğer divan-ı harb yalnız Ardahan kumandanı için ise o başka... Halbuki umum için olduğunu gördük. Efendimin buyurduğu başka, devletin buyurduğu başka. Bu hakkımızı acaba ne vakit arayacağız?

Nafti Efendi (Haleb): —Efendim, vaka şimdi mütareke olundu; musalahanın şurut-ı esasiyesi hakkında imza olundu; fakat henüz keşfedilemeyecek ahval-i fevkalade ile ihtimal ki mesele-i sulhiye başkalaşır; ancak bunların muhakemelerinin şimdi edilen musalaha ve mütarekeye hiç cihet-i taalluku yoktur; ben kaviyen söylerim ki bu günkü gün, 30 milyon ahali, Meclis-i Mebusan'ın talep edeceği bu muhakemeye bakıyor ve bizden bekledikleri hizmetlerinin akdesi budur; zira millet bu kadar mal ve can feda ettikten sonra nihayet dereceye kadar düçar-i felaket olmuş. Hemen muhakeme olmalı, hainler ceza görmeli.

Efendi biraderimiz Mehmed Ali Paşa hazretleri diyorlar! Bu Mehmed Ali Paşa'nın hakkını niçin inkar edeyim? Ben şahsen görmedim, bir taraftan işittim ki iyi imiş; maharet-i askeriyesi var imiş. Taraf-i ahardan Orhaniye'de bu kadar 1000 liralık cebhane ve zehairi mucib-i kavi olmaksızın düşmana vermiştir. Süleyman Paşa ile müttefiklik hareket-i askeriye edip Plevne'den Osman Paşa'yı kurtarmak için beyinlerinde müzakere ve muhabere cereyan ettikten sonra ahiren cebanet etmiştir. Şimdi bunu medheden çok olduğu gibi aleyhine galeyan eden efkar-ı umu-

miyeye nihayet yoktur; bunun üzerine bila-muhakeme Girid'e giderse bir su-i tesiri mucib olur; bunun temizliğini, iyiliğini, şecaatini, sadakatini, hıyanetini, bataetini, su-i idaresini tefrik ve temyiz edecek muhakemedir. Hem kendisi bile tebriye-i zimmet etmeksizin gitmek istemez, itikadındayım. Bunu istirham ederim; padişahımız da bu bâbda istirhamımızdan hoşnud olacakları nutk-ı hümayunlariyle müsbettir.

Heyet: —Pek âlâ! Pek doğru!

Mustafa Efendi (Yanya): —Efendim, bendeniz de Nafi Efendi efkarındayım; hatta Mehmed Ali Paşa'nın kendisinden sual olunacak olursa muhakeme olmadan evvel oraya gitmesini belki kendisi de tecviz etmez: çünkü bir insan kendi işine güvenir ise ibtida muhakeme ister; ondan sonra işine bakar. Malum-i âlınız bizim başımıza gelen felaket artık âlemin bildiği bir şeydir; bunun üzerine muhakeme olur ise ne fenalık zuhur edecek? Muhakeme herkesin fenalığını, iyiliğini meydana koyacak bir şeydir. Tezekkür edecek bir haldir; ondan sonra ne zarar terettüb edecek? Devlet bunu tehir etmezse bundan zarar değil, adeta fayda vardır, efendim.

Yenişehirlizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Efendim, zât-ı âlınızın bu muhakemelerin tehirine dair irad buyurmuş olduğunuz nutuk adeta bu muhakemeleri terviç eder sözlerdir; zira buyurdunuz ki biz daha mütareke ettik, ilerisi ne olacağı malum değildir; ihtimal ki biz hasmımızla tamamiyle uyuşamayacağız. O cihetle muharebenin iadesi muhtemel. Bu ihtimal varsa, bu ihtimalin ilerisini muhafaza, ileride bir müşkilatın zuhurunda maazallah eskisi gibi vukuatın ileri gelmemesi için icraata muhtaçtır. Biz bu icraatı etmez isek ne para toplayabiliriz ne bundan sonra asker toplayabiliriz. Ne de harb edebiliriz; lakin icraat edersek halkı temin edebiliriz; o vakit para da alırız, asker de veririz; yoksa ben evladımın kanını, emniyet etmediğim adama teslim edemem; benim evladım gidiyor; düşmanın kurşununa sinisini açıyor, emniyetim olmayan adama evladımı niçin vereyim? İştittim ki vükeladan bazıları ianeye para vermiyorlar! Niçin? Kendileri söylüyorlar ki iane nasıl verelim? İdare yolsuz! Onlar paralarını kıyamazlarsa ben evladına nasıl kıyarım? Heyette emniyet var zann ettik; halbuki yoktur. Şimdi bu muhakemenin bir an evvel icrası ve Aliş Paşa'nın dediği gibi aleni olarak olmasını isteriz. Aleni olmazsa iste-

diklerini azl etsinler, istediklerini nasb etsinler; ondan sonra istedikleri gibi muhakeme etsinler, onu kabul etmeyiz.

Agob Efendi (Dersaadet): —Muhakeme olmasın diyen, zannederim, kimse yoktur; herkes ister. Muhakeme kapısı kapanmamıştır. Biz buna sed çekemeyiz; söz tehir olup olmaması üzerinedir. Tehir olmasının sebebini arz edeyim.

Aliş Paşa (Tuna): —Ekseriyet oldu ki burada müzakere olunacak.

Agob Efendi (Dersaadet): —Öyle ağır bir mesele evvel emirde encümende ve şubelerde müzakere edip bir karar verildikten sonra heyete arz olunur. İrae buyurdıkları tarik ise nizamen de caiz değildir. Bu sebebe mebni bendeniz tehir olunsun dedim ve bu da pek büyük bir sebep olduğundan bunu meclise arz ederim; eğer Mehmed Ali Paşa hakkında bir dava varsa muhakeme altına alınmak lazımdır; halbuki bu adam dün Dersaadet kumandanı ve iki gün evvel hatt-ı müdafaa kumandanı idi; onun için olan sözler mevhum değil de eğer su-i idaresine dair ise bu da yeni bir şeydir. İstizah olunmak lazım gelir. Bendenize kalırsa, efendim, bunu encümene göndermeliyiz. Bunun gibi layihalar da vardır, müzakere etsinler.

Tevfik Efendi (Ankara): —Agob Efendi bu işin encümene havalesini söylüyor. Hangi işin? Nutukları böyle... Ham iş denilecek mi? Kaideten yoksa her nutuk encümene mi verilecek? Bir de diyor ki Mehmed Ali Paşa şimdiye kadar kullanılıyor...

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Arkadaşımız Agob Efendi hazretlerinin hatası var, zannederim. Buyurdular ki encümene havale olunsun. Bu kanun değildir. Vakıa, burada arız ü amîk müzakere olsun da ona göre bir karar verilsin; yoksa kanun değil ki encümene gitsin.

Agob Efendi (Dersaadet): —Bundan evvel Aydınlı Emin Efendi bir makale kıraat eylemişti. O da buna benzer. Encümene havale olunmuştu. Demek yalnız kanun değildir encümene giden; bu gibi layihalar dahi encümene gider, orada tezekkür olunur; bendeniz dikkatte kusur etmem. Benim ham dediğim iş nutkun hamdır, hasdır demem; hepsi de hasdır; halbuki iş bir iyi tezekkür olunur; ondan sonra buraya gelmesi lazım gelir. Bunun üzerine düşünmek lazım gelir.

Kudüslü Yusuf Ziya Efendi (Suriye): —Agob Efendi buyurdular ki bu tezekkürle olacak, buna tezekkür lazım gelir; halbuki biz bu

adamları kan ile tecrübe ettik, sözle değil! Adam öldürdük, kale teslim ettik, her veçhile tecrübe ettik. Tezekkür? Kim tezekkür edecek? Kaç kişi? İşte hepsi buradayız! Burada 100 kişiyiz. Hepimiz tezekkür ettik, karar verildi ki bundan sonra hareket-ı vakıası meydana çıksın da alenen olsun. Herkes anlasın ki bu adam iyi adam ise pek âlâ; onun hakkında mükafat edelim. Fena adam ise mucazat ederiz. Her vakit işimizi kanunen ve kaideten icra edebiliriz. Yoksa encümene gitsin. İş keşakeşe bırakıyoruz. Bir cihet var ki, Agob Efendi diyor ki vakti değildir ve bu layihadır, encümene havale olunsun; halbuki bu layiha değil, nutuktur, efendim. Bu nutkun üzerine bizim tezekkür ettiğimiz şey! Bu nutuk ekseriyetle kabul olundu.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Umumun ekseriyeti veyahut umumiyetle karar verilecek, Babiali'ye takdimine müsaade edilecek mi? İşin diğer tarafına gelince: Kararımız altındadır. Bu, şimdi değil, daha mukaddem kararımız altındadır. Padişahımızın nutk-ı hümayu-niyle mev'ud olan bir şeydir. Allah padişahımızın ömrüne bereket versin, vaad buyurdular ki iş bertaraf olduktan sonra bu heyete bunların hepsini baktıracığım diye irade buyurulmuştur, nutk-ı hümayunda, mükerreren teşekkür cevabında. Şimdi de divan-ı harb teşkil olundu. Tamam! Bu günde gayri buna bakılmazsa millet de meyus olur, biz de meyus oluruz.

Nafi Efendi (Haleb): —Şimdiye kadar bu muhakeme icra olunmamasına sebep vaktiyle Tuna boyunda vesair mahallerde fenalıkları rivayet olunan kumandanlar muhakeme olunursa ol vakit edilen tedabir-i askeriye ifşa-yı mucib olacağı zu'miyle Meclis-i Mebusan ihtiyar-i sükut etmişti; şimdi Meclis-i Mebusan bütün evkatını buna hasr edeceğinde şübhe yoktur.

Agob Efendi (Dersaadet): —Bendeniz söylemedim, böyle lakırdı etmedim; bendeniz dedim ki tehiri kaideden ve tehirinin sebebinin de beyan ediyorum; yani bu iş evvela encümene gitsin, tezekkür olunsun; ona göre karar verelim. Dediğim budur; bendeniz söylemiyorum ki muhakeme olmamalı. Bendeniz diyorum ki kaideten olsun; halbuki arkadaşlarımızdan bazıları iş keşakeşe bırakmak için encümene havale olunacak diyorlar. Mebusan namına bu söz yakışmaz. Encümenlerin hepsi de kendi vazifesini hüsn-i ifaya çalışmaktadır. Bendeniz yapılmasın

demiyorum, bakılmasın demiyorum; yalnız cevap encümene gidecektir.

Kudüslü Yusuf Ziya Efendi (Suriye): —Agob Efendi hazretleri müzakere ile layiha arasındaki farkı bilmiyor. Bu şeye layiha lazım değil veyahut bir nizam hükmüne girecek de değil... Li-men ittekaa... Bir adam böyle şey aramazsa Allahü azimüşşan kalbinde, zamirinde soracak. Kendisi zamirinde tâ sema-yi âlâdan yere kadar indiler. Bunun bir saat evvel icra olunması lazımdır; bu muhakemenin bir an tehiri caiz değildir, efendim.

Abdülkadir Efendi (Haleb): —Harb meselesinde müttehim olan memurînin muhakemesi her halde icra olunmak lazım gelir. Bunda iştibah yoktur. Asıl mesele şimdiden mi başlansın; yoksa daha vakti değil mi? Bendenizce şimdi başlansın; zira müttehim olan adam bir daha istihdam olunmamak lazım gelir tekrar muharebe ettiği vakit... Muhakeme olmayacaksa sonra ne yaparız?

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Reye koyun: Ekseriyet olursa muhakeme tarafı... Bundaki işin ne olduğu ne olacağı belli değildir. Bunu bir an evvel muhakemeye çekmeli, efendim. Bunun bir muhasenatı daha var: Bir saat sonra müttehim dediğimiz bir adam muhakeme olunca müttehim olmaz da beriyüz-zimme olur; o adam hakkında da iyi olur. Bizim millet de şimdi ne halde? Ne diyor? Çalıştıklarını, çabaladıklarını tafsile hacet yok. Bu bilinir; yalnız milletin bundan sonra tesellisi ne ile olacak? Şu bizi idarede kusur edenler ceza görmeli. Benim gördüğüm budur. Bu iş ne gibi olur? Bir adam, bir adamın babasını öldürür de babasını bir daha sağlamaz. Ya o sağ olan adamı haps ettirir, idam ettirir; yahut beriyüz-zimme olur. Benim dava ettiğim adam bu değilmiş, ne yapayım? diye teselli bulur. Müttehim olan ceza görürse buna millet de razı olur, devlet de o adamlar da razı olur. Madem ki, ekseriyet muhakeme tarafı. Efendimiz, muhakeme olmasa, tehir olsa dediniz; pek âlâ: yolsuzdur diyemem; ben de bunu bir dereceye kadar tasvip ettim; fakat bunu muhakeme etmeli, bakmalı, efendim.

Reis: —Bu heyetin bileceği bir şeydir. Buraca muhakemenin zamanı geldi mi, gelmedi mi sözüne ekseriyet hükm ederek onun üzerine yapılacak; şimdi başka bir teati-i efkara hacet kaldı mı? (Kalmadı, kalmadı sadaları)

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bu mütte-

him olanların hareket ve sekenatı ve gördüğümüz vukuat-i mü'lime, bunların cümlesi onların üzerine ve millet üzerine bir lekedir. Bizim arzumuz bu zâtlar oraya gidip muhakeme olmalı. İnşallah, beriyüz-zimme çıkarlar, canımıza minnet! Lakin bununla beraber muhakeme tahtına alınmaları lazımdır. Kabahat edenler şediden ceza görmelerini istemeğe hakkımız vardır ve isteriz.

Reis: —Şimdi, demek oluyor ki, mesele anlaşıldı, müzakereye hacet kalmadı. Bunu Babiali'ye göndermeli. (Serian, serian sadaları)²²⁷

Nafi Efendi (Heleb): —Müsaade buyurunuz, efendim. Aliş Paşa hazretleri bir şey buyurdular ki aleni olsun da herkes gelsin, dinlesin!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —O, aleni olması elzemdir; o öyle olmalı. O, birinci işdir. O olmazsa kimseyi temin edemeyiz.

Reis: —Demek müzekkireye aleni olmasını yazmak caiz görülüyor?

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Kaffe-i muhakematın aleni olmasını umum Meclis-i Mebusan taleb eder diye yazılmalı. (Evet, evet sadaları)

Mustafa Bey (Selanik): —Bu iş meclisimizin en mühim bir işidir, tehir istemeyiz; Babiali'ye tebliğ buyurunuz: Ne vakit divan-ı harb teşkil olunacak? Ne sebeble teşkil olunacak ise bize ber-vech-i pîşin malumat versinler, üç gün evvel haber versinler.

Aliş Paşa (Tuna): —Divan-ı harb teşkilinden bahsolundu.

Mustafa Bey (Selanik): —Efendim, divan-ı harb teşkil olundu. Bazılar Ardahan kumandanı Hüseyin Paşa için söylüyorlar.

Reis: —Hasılı şu mütalaatın ilavesiyle beraber gitsin.

Heyet: —Gitsin!

Manok Efendi (Haleb): —Teşkil olunacak divan-ı harbde mümkün olsa da Gazi Osman Paşa da bulunsa!

Reis: —Şimdi şu müzekkire bu mütalaatın ilavesiyle beraber Babiali'ye gitsin diyenler elini kaldırsın!

(Umuma karib bir surette el kaldırılır.)

Reis: —Ekseriyet-i kamile var.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Mebusandan dahi münavebeten birkaç âzânın bulunmasını teklif edecektim.

Reis: —Münavebe ile nerede bulunsun?

Çanaka Efendi (Yanya): —Mebus divan-ı harbe girer mi?

Nafi Efendi (Haleb): —Aleni olduktan sonra mebusların resmen bulunmasına hacet yoktur; çünkü aleniye herkes gider, işitir; şu hal de yazılacak tezkirede aleni olacaktır, diye yazılacak ve her kim olur ise olsun alenen dinleyeceği gibi bizden dahi bulunacak.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Efendim, divan-ı harbde askeriden başkası bulunamaz. Kanuna imtisal etmeliyiz, efendim. (Heybette müşafehe olur)

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Müsaade buyurun: Nizam ve kanunun tayin ettiği her mülk ve millette (parlamento) millet meclisi var. Onun kararı nizam olur, kanun olur; o halde nizamları bizim kararlarımız aleyhine itihaz edemez.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Arz ettim, tekrar söyledim: Bu mecliste verilen karar kanun değildir. Meclisimiz kararı birer birer Meclis-i Âyan'a çıkar, orada kabul ve tasdik olunduktan sonra padişahımız efendimizin iradesi şeref-sudur eder ise ona kanun deriz. Yoksa adeta beyaz kağıd üzerine siyah mürekkebden başka bir şey değildir.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Tamam, Ohannes Efendi'nin dediği gibidir; eğer bir kanuna karşı laf edecek olursak... Madem ki ellerinde bulunan nizamdır ve o nizam ki meclisin tasdikinden geçmemiş bir nizamdır, buna karşı elbette bizim kararımız o nizamdan kuvvetlidir.

Reis: —Sadedden çıkmayalım. Kavanin-i mevcudeye tatbikan devlet her ne yapmak iktiza eder ise o karar üzerine icabını icra eder.

Şimdi, burada karar verildi ki bu tebliğ olsun, iktiza edenlerin muhakemelerine bakılsın; fakat (mebusandan birkaç zât bulunsun) lakırdısı ne sıfatımıza yakışır ve ne de vazifemize taalluk eder bir şeydir; fakat aleni olsun? Pek âlâ! Sairleri de gider; ama divan-ı harb müzakere eder de bazı seraire dair bir şey görürse...

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Evet, meclisi tahliye eder.

Reis: —Her yerde olduğu gibi bir karar-ı

227 *Levand Herald* (6 Şubat 1878)den: Meclis-i Mebusan pazartesi icimasında yaptıkları ihmallere ve askeri hatalardan dolayı sabık Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, Abdülkerim Paşa, sabık Serdar-ı ekrem Rauf Paşa, sabık bahriye nazırı ile halen Limni adasında menfi bulunan kumandanlar ve daha sonra siyasi ve gayri-siyasi kusurların mürtekiği olan Mehmed Ali Paşa ve sairlerinin muhakeme altına alınmaları için hükümete tezkire yazılmasına karar vermiştir.

mahsus var: Meseleyi halleder. İşte bu mesele şu suretle Babıali'ye gider, iktizasına bakılır.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Efendim, bir sözüm var, müsaade ederseniz ifade edeyim: Bendeniz maat-teessüf bir şey müşâhede ediyorum: Burada istibdaddan bahsediyoruz, istibdaddan şikayet ediyoruz; halbuki o istibdadı biz bu mecliste kendimiz kullanmak istiyoruz; fakat bu, tarihçe, hepimiz biliriz ki olunan istibdadın su-i tesiri bir zâtın yaptığı istibdaddan pek ziyade fenadır; ona göre hareket edelim.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Biz bunu kabul edemeyiz.

Reis: —Kendimize müteallik bir şeydir, bunu mevzu-i bahs etmeyelim.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Hüdaverdi Efendi sözünü geri almasını teklif ederim.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Müzakereye girişemeyiz; çünkü adeta hepimize hakarettir.

Emin Efendi (Aydın): —Geri almazsa müzakere edemeyiz.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —İstibdad nedir? Meydana koymalı; sözünü geri almadıkça olamaz, çaresizdir.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Söyleyeyim, efendim; bundan ziyade istibdad olur mu ki, verdiğimiz kararı her ne olursa olsun icra ettirmek istiyoruz; halbuki Kanun-i Esasi'nin mugayiri bir şeydir. Her nasıl olur ise olsun bu kabul olur mu?

Heyet: —Kabul etmeyiz!

Reis: —Sıra ile söyleşelim.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Eğer Kanun-i Esasi'ye muğayir bir karar verir isek elbette kararımızı Meclis-i Âyan ve devlet reddeder. Kararımızı Âyan bozar, devlet de karşı kor. Bunu kabul etmeyiz, hepimiz kabul etmeyiz; bu sözünü geri alsın.

Reis: —Şimdi demek oluyor ki oradan bahsolunuyor; madem ki üstümüzde bozucu heyet vardır. Buradan verilen kanun kat'i olamaz. O halde öyle verilecek karara mehburiyül-icra denmez, bir takım şerait-i icraiyesi vardır. Onlar konduktan sonra mecburi kanun olur. İster iseniz bahse girişmeyelim.

Yenişehirizade Ahmed Efendi (Aydın): —Hayır, hayır, fasl olsun!

Reis: —Kerem edin; şimdi heyetin reyine ta-

lik edelim heyet hakimdir. Bunu mevzu-i bahs edelim mi etmeyelim mi?

Heyet: —Edelim!

Reis: —Etmeyelim deyen elini kaldırsın! (Ekseriyet olmaz)

Mustafa Bey (Selanik): —Hacı Ahmed Efendi buyurdular ki...

Reis: —Rüfekadan biri, dedi ki, bizim heyetimiz istibdadı ref etmek üzere vaz olunmuştur. Halbuki bizim bazılarımızın sözleri istibdadı teyid eder kabilinden görünür gibi diyorlar; çünkü bizim kendi kararımızın bir takımı âtide şeraitini ifa, merasimini icra edecek; ondan sonra eğer o karar makbul ve neşrolunursa ol vakit kanun hükmünü ihraz eder; yoksa bizim her verdiğimiz derhal kanun olmaz; binaenaleyh buralarını düşünelim. Ona göre müzakere edelim denmiş idi.

Diğer bazı zevat, vakıa bu böyle, fakat biz istibdad tarafında değiliz. Bu bir mevzu-i bahs olsun da müzakere edelim. Şimdi bu sözün müzakere götürür yeri var mı?

Mustafa Bey (Selanik): —Ohannes Efendi buyurdular ki Hacı Ahmed Efendi'nin burada söyleyişi istibdaddır. Böyle bir sözün söylenmesi, istibdad denilmesi... Çünkü müzakere her türlü söz olur, onu ekseriyet tefrik edecektir. İstibdad denilen şey bir fiili iktiza ettirmektir. Geriye almazsa bizim hakkımız vardır ki bir daha müzakereye girişmeyelim.

Reis: —Şimdi mesele neden ibaret olduğu anlaşıldı ya? Şimdi bunu mevzu-i bahs ederek, bunun üzerine vakit zayi edip de heyet müzakereye girecek mi?

Heyet: —Hay hay!

Reis: —Girişilecek mi?

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Karar verildi. Girişilecek! (*Bazı taraftan vaz geçtik sadaları*)

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Yanlıklık var. Esasen kanundan bahsolunmuyor. Geçelim; rüfeka-yi kiram buna muvafakat ederler.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bendeniz dedim ki buranın kararı Âyana çıkar, gider, Âyanda tasdik olunur; ondan sonra zât-ı şahane müsaade ederse kanun olur, yoksa öyle kavl-i mücerred kabul etmem.

Reis: —Şimdi, bundan sarf-ı nazar edelim mi?

Heyet: —Geçelim!

Reis: —Bir makale iradını geçen gün heyete vaad buyurmuşlardı.

Tevfik Efendi (Ankara): —Bendeniz idim. Fakat bugün getirmedim. Yarın için kalsın.

Reis: —Pek âlâ!

Kudüslü Yusuf Ziya Efendi (Suriye): —İşte maadin hakkında cumartesi günü emrettiler (müzekkere yazılsın) diye.

Heyet: —İşte burada okunsun!

Giragos Efendi (Erzurum): —Müsaade isterim. Eğer encüme gidecekse ikisini birleştirelim.

Reis: —Münasebet varsa bunu verelim de kaybolmasın.

Giragos Efendi (Erzurum): —Pek iyi efendim. (Makam-i riyasete bir layiha takdim eder.)

Reis: —İşte encüme veriyoruz. Heyetin malumu olsun. Geçen gün bir arzuhal okunmuştu; onun üzerine zât-ı âlileri söz vermişlerdi ki ona dair bir layiha veririm; işte şimdi veriyor; encüme göndereceğiz.

Heyet: —Pek âlâ!

Süleyman Refik Bey (Ankara): —(*Afyon nizamnamesi hakkında bir layihayı makam-ı riyasete takdim eder.*)

Reis: —Afyon öşrüne dair Süleyman Efendi arkadaşımızın layihası mütalaa olunsun.

Heyet: —Encüme havale olsun.

Süleyman Efendi (Ankara): —Nizamnamen-i dahili mucibince okunsun da ondan sonra encüme havale olunsun.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Nizam öyle ise diyeceğim yok.

Giragos Efendi (Erzurum): —Eğer okunacak olursa bugün bendeniz de okumalı idim.

Reis: —Kerem ediniz, efendim; bu ayrı bir maddedir. Sizinle tekrar okunacak; iki defa vakit kaybedilmiş olur.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Madem ki müsaade olundu; maadin hakkında olan okunsun.

2- Madenlerimizin İşletilmesi

Reis: —Evet, okunacak. (*Katib-i resmi Râsim Bey tarafından bir layiha kıraat olunur*)

Reis: —Bu halde bunu layiha encümenine havale edelim; belki ben de acizane mütalaatımı yazarım.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Buna dair bazı ifadem var, söyleyeyim:

Buna dair iki, üç arzuhal geldi; bunun üzerine maadin meclisinden bir zât istedik; oradan dirayetli bir zât geldi. Hepsini tasdik etti.

Reis: —Yolsuzluklarından...

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Evet, yolsuzlukları ve kanuna muhalif, atik nizamnameye karşı iş yaptıklarını tasdik etti; fakat biz vaktiyle işimizi elden çıkarmıyoruz. Sekiz ay var, efendim; bir istida var. 1500 taş var çıkarmış. Yağmur helak ediyor. Herif helak oldu. Burada sürünüyor. Müsaade ederseniz, encüme havale etmeden serian gitsin, daha iyi olur. Yok, ilave olacak bir şey varsa, tesri olunsun, süratle bakılsın. Arzum süratini beyan etmektir.

Reis: —Evet, süratle olsun; fakat bunda beyan olunan mütalaat fayda vermez, derde deva vermez.

Kudüslü Yusuf Ziya Efendi (Suriye): —Şimdi bu teklifatın birincisi kanunun ıslahı... Kanun geldiği vakit birer, birer okunur, herkes mütalaatını memleketinin haline göre beyan edebilir.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Lakin kanun ıslah oluncaya kadar şimdiki nizama tatbik-i hareket edilmiyor. Şura-yı Devlet'te ve maadin meclisinde ve şurada, burada iki yıl bekliyorlar, ferman almak için maadin nizamnamesine muğayir icrası maksadıdır!

Daviçon Efendi (Yanya): —Encüme havale olduğu halde hep beyan-ı mütalaa ederiz.

Reis: —Kimin mütalaası varsa beyan etsin.

Salim Efendi (Kastamonu): —Elde bulunan nizamın fenalığını anlamışlar. Hacı Ahmed Efendi'nin ifadesi hülasaten bir tezkire ile Babıalî'ye gönderilse... Encüme havale olacağına birden icabına bakılır.

Reis: —Kanunen bir kere encüme havale ile, encümen heyete esbab-ı mucibesini göstererek yoliyle verir isek, esbab-ı mucibeye tevfiğ-i muameleye mecbur olurlar. Siz bilirsiniz.

Kudüslü Yusuf Ziya Efendi (Suriye): —Zannedersem bu kadar esbab-ı mucibe kafidir.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Malum-i âlînin şu layiha encümeni teşkil edelden beri her gün iki, üç layiha yapılıyor. Böyle bir mühim iş için ayrı bir encümen teşkil etmek hiç zararı yoktur. Rica ederim, maadin ve ticaret için olan işler pek mühimdir; banlara mahsus, buradan çıkıldığı gibi, bir encümen-i mahsus teşkil olunsun...

Reis: —Öyle yapacağımıza, hüküm heyetin değil mi? Heyet bunu çarşamba günü isteriz diye hükmettiği vakit encümen onu bitirmeğe mecburdur ve bunu müstacel kabilinden addederse-

niz, layiha encümenine haber verelim, çarşamba günü bunun esbab-ı mucibesine ise bildirsin de ona göre yapılsın.

Heyet: —Münasib!

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Bu maadin için çok adamlar var ki çürümüş kalmıştır. Şimdiye kadar tatbik olunan kanunun adem-i kifayetinden başka bir de memurların yoliyle kanuna tatbik-i hareket etmediklerinden meydana, gelmiş. Şimdiye kadar istidalar verip de işi çıkmayan adamların işi acaba ne için çıkmamıştır? Bunların istidaları tedkik olunsa, bakılsa çok işler bulunur, meydana çıkar.

Salim Efendi (Kastamonu): —Tadil-i nizam başkadır, mevzu-i bahs olunan madde başkadır; Mehmed Ali Bey'in ettikleri tedbir başkadır. Bunu birbirine karıştırmaktan ise bir an evvel yani çarşamba günü heyete verilir ise elbette iyi olur.

Reis: —İşte heyetin encümenine tebliğ olunan kararı: Çarşamba günü buraya bildirilsin!

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bendeniz Salim Efendi'nin dediğini tasdik ederim; yalnız bir şey var. Bu iş pek mühim bir işdir; zira bundan sonra sermayemiz maadin maddesidir. Bizde başka bir şey kalmadı. Bundan böyle Avrupa'dan istikraz edip lüzumsuz yere sarf etmek olmayacaktır; ancak Avrupa sermayedarını teshilat gördükleri halde buraya gelirler, külliyetli para verirler, iş görürler; servet-i tabiiyemizi meydana çıkarırlar; hem müteneffi oluruz ve hem de onlar müteneffi olurlar ve mülkümüz de gündün güne mamur olur.

Manok Efendi (Haleb): —Salim Efendi diyorlar ki, bu iş başka, arzuhal meselesi başka... Bendeniz derim ki kanun tanzim etmek yalnız Şura-yı Devlet'in borcu değildir. Biz de lüzumlu bir şey istediğimiz vakit yapabiliriz. Şu hususta vuku bulan arzuhale niçin imtiyaz vermediler? Mahzur nedir? Bunu fasl etmek lazımdır. Ve kanun ve nizam-i mevcudeyi getirmeli, tatbik etmeli: Aca-ba bir mahzur var da mı icra olunmuyor? Yoksa bazı menafi-i zâtiye ve esbab-ı hafiye için mi tehir olunuyor? Bunu bildikten sonra arzuhaller için kanun içinde menafi-i umumiye dokunan maddeleri çıkarırız yahut bazı şey ilave mi etmek lazım gelir, onları düşünürüz ve icabına bakarız. Yalnız kanun tanzim etmek Şura-yı Devlet'in vazifesi değildir; bizim de vazifemizdir.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu madde bir kanunun tadilini tekliftir. Nizam-i

dahilimizde bunun için ayrı bir bend vardır; keza-lık diğer madde izahdır; onun için ayrı bir madde var. Buna bir varaka verilir, bakılır. Bendenize kalırsa sonra olsun; zira bizim kanun-i dahilimizin iktizasındandır ki bir encümene gidip her âzâ rey verebilmek, istizah edebilmek, beyan edeceğimiz reyi kabul ederek icabına bakılır. Kanunda burası musarrah olduğundan yarın herkes encümenine gitsin, orada söyleşsin.

Reis: —Durun, efendim; heyete anlatayım: Manok Efendi'nin suret-i ifadesinden anlaşıldığına göre bu kanun bahsidir. Şura-yı Devlet'ten gelir, tedkik olunur, biter; lakin böyle bir takım sekiz sene, on sene teahhur etmiş birçok adamların işleri ayak altında kalmıştır. Böyle olmuş şeyler var. Bunların ne için esbabı taharri olunmuyor denirse, tensib ederseniz, müteaddid arzuhaller vardır, geliyor; bu bâbda istizah etmek iktiza eden meseleler varsa aid olduğu dairelerden bazı kimseleri celb edip de meseleyi anladıktan sonra, umumiyet üzere yahut hususu o meseleye müteallik olan şeyleri heyet-i umumiye arz ile daha büyüğünün celbine dair esbab-ı mucibesi arz olunur.

Manok Efendi (Haleb): —Eğer aranılacak olursa çok şeyler var, meydana gelir ki bunun aid olduğu encümen bu istizahattan başka türlü şeyler istifade eder de ona göre müzakereye bakar.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu bâbda encümen vazifesini ifa etti; şöyle ki: Encümen ibtida bunu maden meclisinden bir zâtın gelmesine lüzum görerek makam-ı riyasete arz ettiler. Bir zât geldi. İstizah ettik. Bunun sebebi-i teahhuru nedir? dedik. Bize dedi ki: Bizim bir sene için bir nizamımız var. Bir adam “eğer ruhsat isterse sonra onu altı ay daha temdid edebilir. Ve bunun üzerine bir sene, bir buçuk sene içinde çıkaracağı madeni Avrupa'ya göndermeğe mezundur. Biz bunu biliriz. Humsünü verdiği gibi Avrupa'ya göndermeğe mezundur. Nizamımız budur. Onu icra ettik; fakat bunu Babıali, Şura-yı Devlet tehir ediyor. Burası meçhul değildir.” Biz bunu ilam ettik. Makam-ı riyaset marifetiyle makam-ı sadarete, oradan Şura-yı Devlet'e gönderildi. Bu hususa cevab gelirse onu celb eder, encümende söyleşiriz.

Salim Efendi (Kastamonu): —Çarşamba gününe karar verdik, ona talik olsun.

Reis: —Evet, işte heyet ona verdi, çarşamba günü onu müzakere etsin. Encümen himmet etsin. Bu da geçti.

3- Rey Verme Usulü

Mustafa Bey (Selanik): —Bazı kere, reylerin suret-i istihsalini bendeniz kanunumuza muvafık görmüyorum. Kanun-i dahilimizde üç suret var: Birisi işaret-i mahsusa, birisi tayin-i esami, biri de rey-i hafî. Bazı vakit bu işi böyle yapalım mı, geçelim mi? Buyuruyorsunuz. Geçelim! deniyor. Ekserimiz şübhede kalıyoruz. Bunu geçelim diyen zât kaç kişi olduğunu bilmiyoruz; onun için kaide tahtında cereyanını rica ederim.

Heyet: —Kabul edemeyiz!

Nafi Efendi (Haleb): —Efendim, vakıa arkadaşımızın dediği nizamidir; fakat taraf-ı riya-setten ekseriyet var mı? deniyor; eğer ekseriyet varsa onun üzerine oluyor. Fakat onda ihtibah hasıl olursa işaret-i mahsusa var.

Reis: —Tamam, tamam... Böyledir; çünkü malum olmalıdır ki heyet ihtibah ettiği gibi derhal diyor ki işaret-i mahsusa ile eğer itiraz eden olmazsa demek ki herkes kabul ediyor, alenen...

Mustafa Bey (Selanik): —Efendim, bu kanuni bir şeydir; çünkü üç şeyin birisiyle olacak. Başkalarına kanaat gelse bile ihtimalki bendenize gelmez. Bu suretle olursa taayyün eder. Böyle olmasını rica ederim.

4- Menfilere Dair İstizah

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Geçende menfiler hakkında bir tezkire yazılmıştı. Hâlâ cevap gelmedi. Tekid-i keyfiyet olunmasını teklif ederim.

Reis: —Efendim, müddet-i nizamimiz olan 15 gün müddeti geçti mi acaba?

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Efendim, meclisce hemen tezkire yazılmasına karar verildiği günden itibar olunursa 15 gün geçti; fakat meclisin kararına itibar olunmayarak tezkirenin yazıldığı günden itibar olunur ise o halde 15 gün olmadı; maamafih bu menfiler hakikat mağdur ve mazlum bulunduklarından bunlar hakkında edilecek muamelatın tesriiyle bir gün evvel tahlis-i giriban etmelerine himmet buyurulmasını rica ederim.

Reis: —Efendim, zann ile olmaz, icra etmeli. Kaleminden bir pusulasını getirtmeli. Tarihi görüldüğü gibi gecikmiş mi, gecikmemiş mi, anlaşılır, heyete arz buyurursunuz; derhal tekid yazılır.

Yenişehirlizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Efendim, nizami 15 gün geçtiği gibi sormağa hakkımız olacak; halbuki bahriye ne-

zaretine bir tezkire yazılmıştı. Bir ay oldu, daha cevap gelmedi!

Reis: —Tensib ederseniz tekid yazılsın. Şikayet makamında değil; çünkü 15 günü geçmezse şikayete hakkımız olmaz; fakat tekid olunursa bir mahzur yoktur.

Yenişehirlizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Öyle bir şey olursa pek âlâ! O mesele-i diğer; fakat bendenizin dediğim bir aydan ziyade oldu, efendim.

Reis: —Ha, onu bir kere taharri edelim. Kaç gün gecikmiş ise onu heyete arz edelim. Ona göre icabına bakılır.

Yenişehirlizade Ahmed Efendi (Aydın): —Bir iki defa burada arz olundu. Umum tekid olunmasını beyan etti.

Mustafa Bey (Selanik): —Bahriye nezaretine yazılacak tezkire yazılmadı, zannederim.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Olmaz, efendim yazılmamak... Elbette yazıldı, efendim.

Reis: —Onun tarihine baktıralım da ondan sonra heyete malumat verelim.

Mustafa Bey (Selanik): —Hakipayinize söyledim, katibe de söyledim, birkaç defa ihtar ettim. 17, 18 gün geçti. Yazıldı da şayet cevap gelmedi mi bu bâbda heyetin reyine müracaat olunsun.

Reis: —Bahriye nazırına bir sualli tezkire yazılacaktı...

Manok Efendi (Haleb): —Vakıa hakları vardır.

Nafi Efendi (Haleb): —Evet, efendim; hatta bendeniz Rıdvan Bey'e müracaat ettim; rica ederim, çabuk istenilsin, tekid olunsun.

Reis: —Taharri edelim, meclise malumat verelim.

5- Afyon Öşrüne Dair Teklif

(*Ankara mebusu Süleyman Refik Efendi'nin afyon öşrüne dair layihası kıraat olunur.*)

Her bir diyarda vaz-ı kavaninden makasid-i asliye mücerred hüsn-i cereyan-ı muamelat-ı nas ve muhafaza-i hukuk-ı adalettir.

Bu bâbda beyan edilecek bazı esbab var ise de işbu teşebbüs eylediğim sadedin bir dereceye kadar haricinde kalacağı cihetle onlardan sarf-ı efkarla asıl maksudum bulunan afyon öşrünün el-yevm ahaliden ne veçhile alınmakta bulunduğunu havi mevki-i icraya konulan 16 Rebiülevvel sene 88 tarihli talimat bir takım müşkilat ve su-i istimalatı mucib olduğundan başka hazine ile ahali-

nin hukukunu bihakkın birbirinden ifaya medar olmadığından yalnız ondan bahsedeceğim:

Talimat-ı mezkurenin 40. maddesinde mezru olan afyonun gonca ve çiçek zamanı geçtikten sonra muhamminler marifetiyle beher afyon zer olunan tarla muayene olunarak arazinin kuvve-i inbatiesine göre dönüm itibariyle beher dönümünün âlâsından 600 dirhemden, 500 dirheme kadar, evsatından 600 dirhemden 1000 dirheme kadar ve ednasından 400 dirhemden 750 dirheme kadar, haşhaş dahi kil itibariyle bu nisbet üzerine öşür alınmasından ibarettir.

Halbuki her arazinin kuvve-i inbatiesine nisbetle hukuk-ı hazinenin istifasınca iltizama verilse bir türlü ve emaneten idare olunsa diğer türlü su-i istimalattan pek çok münazaalar zuhur ederek zaman-ı hasadda afyon zürrai olan ahali hükümet kapılarında sürünmekte olduğu şöyle dursun, afyon zürrai olan bir adam afyonun çizgi zamanı eğer bir yağmur yağar ise sürgü bütün bütüne mahv ve telef olarak çektiği emek beyhude gittikten sonra bir de üste öşür vermekle bulunduğundan ahali afyonun ziraatine tamamiyle rağbet etmemelerine esbab aranılırsa bundan başka bir sebep olmadığı erbabının malumudur.

Anadolu'ya para girdiren mahsulattan başlıcasının birisi dahi işbu afyon mahsulatı bulunduğu öşür ve gümrük defterleriyle müsbet olması hasebiyle bu mahsulatın daha ziyade ilerlemesi müşkilat-ı mesrudenin indifaiyle meydana geleceği ecilden ne hazineye ve nede ahaliye gadri mucib olmayacak bir surette afyon öşrünün istifası hakkında tecarib-i vakıanın delaletiyle varid-i hatır-i acizane olan ve suret-i salime bildiğim mevaddı beyan edeceğim; şöyle ki:

Bu afyon denilen mahsulatın memalik-i mahrusede sarfı cüz'i lâyetecenza kabilinden olup bütün bütün diyar-i ecnebiyeye gitmekte bulunduğu ve afyon çıkan mahallerde dahi bu mahsulatı ahaliden mübayaa eden tüccar birkaç adamdan ibaret olduğu ecilden beher kıyyede mahallinin rayicine nisbetle alınacak öşür ahaliden alınmayıp toptan götürecek tüccardan alınması;

Ve tüccar dahi ne mikdar afyonun öşrünü vermiş ise mahalli belediyesi veyahut idare mecalisinin birisinden ilm ü haber alarak afyonunu götürecek iskelede gümrük memuruna irae ederek işbu afyonun icab eden gümrüğünü dahi ifa

eyledikten sonra istek eylediği diyara götürülmesine ruhsat verilmesi;

Şayed mahallinde öşrünü vermeksizin tezki-resiz bir afyon gümrüğe gelir ise gümrüğünden başka iki kat öşür alınması veyahut, madem ki her nerede olur ise olsun diyar-i ahara gitmek üzere elbette gümrüklerin birine gelecektir. Hem gümrüğünü ve hem de öşrünü gümrük mahallinde almak şıklarından her hangisi muvafık-ı hal ü maslahat olur ise onun ihtiyarı ve elhasıl ashab-i zer'ın iz'ac ve tazyik olunmayacak bu suretlerden başka bir suret daha var ise onun nizam ittihaz edilmesi; için heyet-i umumiyece bade-kırae karin-i kabul olduğu halde encümene havalesiyle mazbatasının tanzimi ve heyetçe tasdik olunduğu surette iktiza eden layıhasının tahriri için Şura-yı Devlet'e havalesini havi makam-ı sadarete mazbata olunmasını nizamname-i dahlimizin 4. faslının 27. maddesi mucibince heyet-i hazıraya teklif ederim.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Pek güzel yapılmış. Bizim memleketinizde ve Anadolu'nun her yerinde de çıkar. Bunun için gümrük alınmak usulü de ittihaz olundu ve birkaç nevi göründü. Refikimiz Sadık Paşa hazretlerinin buna dair bizden ziyade malumatı olduğunu memul ederim; eğer encümene celb edip de onun ile müzakere edilirse bir hüsn-i sureti meydana koyacaklarını ümid ederim.

Süleyman Refik Efendi (Ankara): —Sadık Paşa ve Galib Paşa ve Yusuf Paşa üçü encümene gelip müzakere olunsa...

Reis: —Mahsusen davet ederiz.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Pek yolunda... Bunun faydası inkar olunmaz. Bu bazı memleketlerde var, bazı yerlerde yoktur; eğer münasib olursa her bir müsaade-i mahalliyesi olan memleketlerde bunu ilerletmek için tohumunu ve talimatını tamim etmek üzere yazılacak tezkireye ilave olunmasını rica ederim.

Reis: —İşte, heyet bunu tensib ederse encümene havale olunur. Bu malumatın da oraya verilerek nazar-ı dikkate alınmasını teklif edersiniz.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Yusuf Paşa hazretleri Trabzon vilayetine gitmiştir. Acaba istifanamesini gönderdi mi?

Reis: —Hayır, daha istifanamesi gelmedi.

Manok Efendi (Haleb): —Sadık Paşa hazretlerinininkini de sormak isteriz.

Ganem Efendi (Suriye): —Hayır, onun isti-

fası lazım değil. Vükeladan maduddur. Sorduğumun sebebi: Nizam icra olunsun diye.

Reis: —Her ne ise... Bir şey buyuruyordunuz?

Mehmed Efendi (Konya): —Bu afyon bizim memlekette de çıkar ve bunun maliye hazinesine pek büyük faydası vardır. Bunun hakkında talimatlar var idi. Eğer o talimat da gelir ve encümen de o yolda münasib görürse, yolunda bir şey edip tezkire yazılmasını teklif ederim.

Reis: —Şimdi bu tezkire yazılmayacak. Heyet tensib ederse encümene havale olunacak. Bu malumatı da oraya verseniz encümen belki ondan istifade edebilir. Bunu encümene havale edelim mi? Bazı rüfekanın teklifi üzerine, işaret-i mahsusa ile; eğer itiraz eden yoksa edelim den-diği gibi yine havale olsun mu?

Heyet: —Olsun! Peki, efendim.

6- Dahili Nizamnamede Kalan Yanlışlık

Nafi Efendi (Haleb): —Geçen sene Meclis-i Mebusan küşad olunduğu vakit bize nizamname-i dahili verdiler. Onun esna-yi tedkikinde Heyet-i Vükela'dan bir şey istizahına dair olan fıkraya gelindikte Heyet-i Vükela'dan istizah olunan bir şeye 15 günde cevap gelmezse tekid olunacağı muharrer idi. O vakit bendeniz dedim ki mebusanın müddet-i ictimai üç, dört aydan ibarettir; eğer her 15 günde olursa üç, dört kere tekid edilinceye kadar ya meclisin müddet-i ictimai bitmiş, ya ictimain nihayetine kalmış olacağından bit-tabii ikinci seneye kalması lazım gelecektir, dedim. Ve bir hafta olmasını heyete teklif ettim ve heyet ittifak-i ârâ ile kabul ettiler; halbuki sonra o nizamnameyi tab ettikleri vakitte yanlışlıkla o müddet 15 gün kalmış, bir haftaya tenzil olunmamış. Onun için ârâya müracaatle bu 15 günün bir haftaya tenziliyle mevaddımızdan tacili müstelzim olan bu maddede böyle bir emri hayrın serian husule gelmesini rica ederim.

Manok Efendi (Haleb): —Zannederim, bir ay idi. Heyet 15 güne karar vermişti.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu 15 gündür; bazı âzâ bunun bir haftaya indirilmesine dair çok bahisler etti; sonra bu bahisler buraya kayd oldu. Zabıtlarımız mevcut. Bir sehiv olmuş ise zabıtlarımız bulunur. O zabıtlardan iş meydana çıkar. Onun üzerine... Eğer öyle olmuş ise; o karar da Âyana öyle gitmiş ise matbaanın sehvi demektir; bu sehiv ıslah olsun.

Manok Efendi (Haleb): —Eğer o zabıtlar

ra müracaat olunursa birkaç şeyler vardır. Zannedersem şubelerin teşkili ayda bir kere olacak ve herkes söyleyeceği sözü, mutlak, şifahen söyleyeceği sözü de yok idi; şimdi bir şifahen lakırdısı da ilave olunmuş.

Reis: —Her ne ise... Kayda müracaat olun-sun, anlayalım; sonra heyete malumat verilsin.

Nafi Efendi (Haleb): —Bunun için bir kağıd takdim edeyim; çünkü nizamında böyledir.

(*Bâlâdaki ifadesini havi bir kağıd verir.*)

Mina Efendi (Aydın): —Sadaretin tebeddülüne dair bir havadis işittik, efendim; malumatınız var mıdır?

Reis: —Şimdi, malumdur ki o tebeddül, ne vakit gelir, makamına oturursa o vakit taayyün eder. Vakıa, öyle bir haberler varsa da resmen devletçe bir usul vardır, her ne vakit hatt-ı hümayun okunursa ol vakit ilan olunur, malumat verilir; bu bâbda daha bir malumat-ı resmiye yoktur.

Mina Efendi (Aydın): —Bu bir; ikincisi de mütareke imza olunduktan sonra buraya gelip resmen bildirecekler idi. Gazetelere nazaran ve tevatüren imza olunduğu anlaşıldı, buna dair resmi tezkire gelip gelmediğini sorarım?

Reis: —Resmen hariciye nazırı görülmüştü. Dün verdikleri malumat-i şifahiye de gazetelerde ilan olunan havadislerdendir; tahriren, usulü üzere, bir tezkire gelmedi.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Zat-ı âlînizden şifahen istizah olunuyor, efendim; niza-ma muhalif. Tahriren yazılıp da o istizah tahriren vükeladan olacaktır. Zât-ı âlînizden soruyor: Zât-ı âlîniz de tekrar ona cevap veriyorsunuz; ama onların yaptıkları şeyi nizama muğayir gibi görüyorum.

Reis: —Madem ki rüfeka soruyor; onun için malumatımız olursa arz ederiz.

Nafi Efendi (Haleb): —Makam-i riyaset Heyet-i Vükela ile bizim aramızda vasita-i tebliğ olduğundan ihtimal ki bizden evvel kendilerine haber gelir mütalaasiyle böyle soruldu. Yoksa Ganem Efendi'nin dediği gibi olmamak iktiza eder; şimdi, ne ise... Onlardan sarf-ı nazar edelim de başka bir şeye bakalım.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Yok, efendim; bundan maksad nedir? Bunun gibi istizah hakkında nizamen kimden sual etmelidir? Vükeladan, bunun için, eğer ifade etmek kabilinden ise makamınıza gidip istilam olunur; resmen böyle sorulmak nizama muhaliftir.

Mina Efendi (Aydın): —Ancak, zâtınızın bu-

yurduğu Ohannes Efendi'ye cevaptır; hakikaten mütareke mayna olduktan sonra gelip, burada onun üzerine ben sual ettim.

Reis: —Her ne ise... Efkar müttehid olamaz. İsterseniz ondan geçelim.

7- Emlak Tahriri İşi ve Vergi Bakayası

Melkon Efendi (Ankara): —(*Âtiz-zikr varakayı kıraat eder:*)

Kanunisaninin 11. geçen salı günkü ictimamızda Ankara kasabasının tahrir-i emlak kalemi hakkında bazı mertebe ifade-i hal ederek bu bâbda geçen sene Meclis-i Mebusan'a takdim olunan mahzar-i umuminin neticesiz kaldığından ve bu hal gerek hazinece ve gerek ahalice mucib-i mağduriyet bulunduğundan bahsetmiştim. Bunun bir varaka ile beyan edilip ol veçhile kaydına müracaat olunması canib-i riyasetten cevaben tefhim buyurulmuştu.

İşte şu takdim edeceğim varaka onun bazı cümlesini mütedair olmasından alenen kıraat olunup vuku-ı hal âzâ-yı kiramın malumatiyle beraber lazım gelen mahalle havale olunarak gerek hazine-i celile ve gerek ahali-i mazlume bu defa olsun şu mağduriyetten halas olmasını ve Ankara emlak kalemi mümeyyizi Hasan Efendi zaten Kastamonu vilayeti emlak mümeyyizliğinde istihdam olduğundan oradan sebep-i infisali neden icab eylemiş ve esna-yı memuriyetindeki muamelatını ne suretle cereyan ettirmiş ise vilayet-i müşarünileyha mebusanı efendilerin izahat vermelerini rica ederim. Ve bir de bu tahrir-i emlak mümeyyizleri beyhude maaş alarak işi karıştırıp, ahaliyi iz'aç etmekten başka devletçe bir faydaları olmadığından ve bunlara 4'er bin kuruş da maaş verilip, halbuki vazifeyi icra eden, komisyonu başkatibiyle ketebe-i sair olduğu cihetle bunların yani kalemin mecmu-ı ketebesi maaşına şehriyye mütesaviyen 600 kuruş zam olduğu halde hem ketebe-i mumaileyhin taayyüşleri temin ve hem dahi şehriye 3000 küsur kuruş menafi-i hazine hasıl olacağından mâadâ muamelatça birçok teshilatın husûl-pezir olacağı bu işe dair malumat ashabı indinde müsellemler ve becadır. Emlak komisyonu nezareti zaten mümeyyizlere beyhude maaş verilmesi caiz olamayacağı zannında bulunduğumdan tahsilat memurları misillü tahrir-i emlak mümeyyizlerinin dahi lağvı münasib olup olmayacağını refiklerim efendilerin reyine havale ederim.

Manok Efendi (Haleb): —Bu arkadaşımızın

ifadesinde iki şıkk vardır: Birisi verginin bakayada kalması, diğeri emlak memurlarının adem-i lüzumu. Bizim geçen sene tasdik ettiğimiz belediye nizamnamesinde bu vazifeler konmuş. Zannedirim, kanun-i mezkur mevki-i icraya konulduğu halde, emlak komisyonunun bu hizmetleri tahfif olunur ve böyle maaşlı memurlara da ihtiyaç kalmayacağını anlıyorum. Vakia, eskiden pek çok uygunsuzluk oluyordu; bazı yerlerde emlak memurları kıymet-i emlaki rakamla yazdıklarından istedikleri vakit o rakamlardan birini kaldırır idi, ikisini kor idi; bir takım muarızalar ve bir takım şeyler olurdu. Zannedersenem belediyede başka bir surette kıymetleri tahriren hasıl olur; bu uygunsuzlukların önü alınır.

Mustafa Efendi (Konya): —Bu tahrir-i emlak bizde on sene oldu. Üç kısımdan iki kısmı icra oldu, bir kısmı kaldı icra olunacak; fakat icra olan yerlerde Hasan'ın mülkünü Mehmed'e, Mehmed'in mülkü Hasan'a ve buna mümasil çok yolsuz haller de var, ıslahı lazımdır.

Mümeyyizlerin dört, beş bin kuruş maaşı var: Bu işe bakmazlar, ehemmiyet vermezler. Gerek vilayetlerde gerek kazalarda kalemler var. Az çok bu kalemler bunun ıslahına bakıyorlar ise de maaşları azdır. Bu mümeyyizlerin 4'er, 5'er bin kuruş maaşı olmadan ise, o kalem efendilerine, efendinin buyurduğu gibi, birer parça maaş daha zam olarak onları ıslah etseler, defterdar ve muhasebeci efendilerin taht-ı nezaretine alındırarak, bunlara muhtaç olunmasa... Efendim, o belediye kanunu uzun şey! Şimdi şu hal-i hazırda bakılmıyor. Bundan dolayı da bu kadar vergi var. Bu münazaadan dolayı teraküm etmiş.

Bunun bir an evvel ıslahı elzemdir. (Bu sırada Salim Efendi'nin bir ifadesi var ise de işitilememiş olduğundan bit-tabi zabt olunamamıştır.)

Manok Efendi (Haleb): —Buna bir cevap isteriz. Bendeniz diyorum ki belediye nizamnamesinde muharrerdir. Bu vazifeyi ifa edecek kimdir? diyorlar. Belediye kanunu icra olacaktır. Bu sene buna tatbikan mebusan intihabı icra olunacaktır. Kanun olmuş, her vilayete gitmiş; bunun üzerine arkadaşımızın arzu ettiği veçh üzerine icra olunacaktır.

Giragos Efendi (Erzurum): —Emlak kalemi hakkında arkadaşımızın okuduğu nutku bendeniz de tasdik ederim; filhakika bu neticeli bir şey olduğu için pek çok uygunsuzluk oldu vilayetlerde; fakat esas-i madde bir emlak kaleminin

mümeyyizi ve birçok memurlar olduktan mâadâ ahaliden intihab olunan meclisler vardır. Şimdi bu kalemde uygunsuzluk vuku bulduğu halde eğer o efendiden ise onun mümeyyizine söyleyip onun icrasına bakılmalıdır. Bakıldığı halde o komisyon da oradadır, onlar icrasına bakarlar; bununla beraber o memuru tesahub etmem.

Yalnız emlak, mümeyyizlerinin kaldırılmasıyle defterdarlara ihalesi maddesine bendeniz itiraz edeceğim; çünkü defterdarların zaten işleri ağırdır. Vazifelerinin %10'unu ve belki 20'sini icra eden defterdar pek azdır, ben görmüşüm. Şimdi bu işleri mümeyyizlerden kaldırıp da defterdarlara bırakmak emlak kalemlerini bütün bütün karıştırmak demektir; bunun için yalnız defterdarlara ihalesini arzu etmem; eğer Manok Efendi'nin dediği gibi yakında buna dair bir nizam varsa, pek âlâ!

Nafi Efendi (Haleb): —Şimdi, esasen bu emlak idaresinin lüzumunu münkir değil; mümeyyiz olsun, mümeyyiz ziyade maaş alsın... Bunlar hep furiat. Şimdi böyle bir mesele Meclis-i Umumi'de müzakere etmekle olmaz; bunu encümene havale ederiz. Bir kaide-i salime ittihaz ederler, o kaide-i salimeyi heyete arz ederler; vercekleri karar üzerine kanun yapılmak üzere heyet-i devlete havale olunur.

Melkon Efendi (Ankara): —Bendenizin takdim ettiğim layiha 10 seneden beri karışmış bir hale dairdir. 3,5 milyon bakaya var ki 10 para istifade etmek mümkün değildir. Geçen sene bu yolda layiha geldi. Efkarımı Manok Efendi anlayamadı. Mümeyyizler ibka olunsun yahut defterdarlara havale olsun demek değildir. Asıl dava bakayadır ve bunun önü alınmak maddesidir. Bu geçen sene burada beyan olundu, hazineye yazıldı. 3,5 milyon bakaya kaldı. Ahalinin emlaki birbirine karışıyor; memleketin asıl davası odur. Bendenizin arz ettiğim de esasen odur. Bundan sonrası için nasıl münasib görülürse öyle olsun.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Efendiler hazaratının buyurdıklarını esasen tasdik ederim. Bu mülk-i azimde emlak hakkında her yerde uygunsuzluk oluyor; ancak Melkon Efendi böyle bir yol gösteriyor, öyle yapılsın diyor. Manok Efendi diyor ki: Geçen sene belediye nizamnamesi var, ona bir çare buldular, belediye nizamnamesinde mevcuttur diyor; eğer sahih ise şimdi yola tebaiyet etmek caiz değildir, zannederim; bununla beraber aldığım malumata göre, bu ni-

zamlar vilayatta icra olunmaktadır. Gerek Melkon Efendi'nin ve gerek Manok Efendi'nin ve hepimizin maksadı nedir? Ona bir çare bulmaktır. Ondan vazgeçelim.

Rasim Bey (Edirne): —Sualin akabinde cevap olmak lazım gelir. Bu sıra cevap hakkında değildir; bendeniz Manok Efendi'nin sualine cevap vereceğim. Halil Ganem Efendi işi yine oraya götürdü, sualin akabinde cevap vereyim ki onun üzerine başka suretle söylenecek sözler yine söylensin. Manok Efendi sual eder ki: Belediye nizamnamesini geçen sene müzakere etmiştik ve onun içinde tahrir-i emlak memurları mevcut idi. Demek ki tahrir-i emlak işi belediyelere tahmil olundu. Berikiler için yeniden müzakereye ihtiyaç kalmadı diyor; biz sene-i sabıkta vilayet kanunu müzakere ettik. Vilayet kanunundan tahrir-i emlak memurluğunu ilga etmedik. Sebebi şudur ki belediye kendisine aid olan vergi vesaire için memur kullanacak. Hükümet de kendisi için ayrıca tahrir-i emlak memurları intihab edecek. Geçen sene çıkarılmış olan vilayet kanununda tahrir-i emlak memurları var; yeni çıkan belediye kanununda da var; onlar başka başka; ikisini de icra edecekler.

Salim Efendi (Kastamonu): —Manok Efendi diyorlar ki, geçen sene çıkardığımız belediye kanunu muktazasınca tahrir-i emlak memurlarına lüzum kalmaz; onu demek ister; fakat ben de geçen sene burada idim. Öyle değil. Belediye yalnız nevahinin civarında bulunan mülkün zabıt defterini tutacak. Devletçe alınacak vergiyi almak için de bir emlak defteri tutacak. Devletçe alınacak mehuzatta bu vazife var. Tahrir-i emlak memurlarının lağv olunacağına dair müracaat yoktur.

Manok Efendi (Haleb): —Şimdi bu mesele hall olur. Geçen sene yaptığımız kanun burada olsa kani olurduk. Bunlar o vazifeyi tamamiyle ifa edecek. Rasim Bey diyor ki vilayet nizamnamesinde tayy etmedik; pek âlâ! Madem ki belediye nizamı kabul olundu, iradesi sudur etti; artık onun ahkamı mevki-i icraya konulur. Emlak memuru vazifesi emlak vergisini vaktinde istihsal ise de teessüf ederiz ki ifa etmiyorlar. Vilayet kanunnamesi madem ki kanun olmadı, daha meclise gelecektir. Bu sene oradan emlak memurları fıkrasını tayy ederiz, maksat ıslahattır.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Emlak-i hususi ne için kayd olsun? Bir de herkes kendi mülkünü

bilmek, kaydından emin olmak için! Birinin ci-
het-i tapusu kaybolursa oraya müracaat edecek.
Bu tapunun bir tarafı devlete, diğer tarafı ahaliye
lazımdır. Devlete ne için lazımdır? Vergiyi suret-i
muhikkada tahsil etmek için. Ahaliye niçin lazım-
dır? Kendi mülkünü bilmek içindir. Kaydından
emin olmak, devletin vergisini tahsil etmek için.
Memurları iyidir, fenadır; orada bahsim yoktur.
Ahali kendi kuyudunu bilmek için mutlaka em-
lak kaydı taht-ı emniyette bulunmalı, ahaliden
müntehab olan adamların elinde bulunmalıdır,
efendim. Belediyenin bulunması pek âlâdır.

Reis: —Şimdi mesele uzadı. Esas teklif de bu
kadar uzun uzadıya bahis götürür derecede mi-
dir, değil midir? Artık encümen tefrik etsin. En-
cümene havale edelim mi?

Heyet: —Edelim!

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Fakat bi-
zim memleketçe böyle, paraca ihtiyaç, böyle şey-
lerce çok! Vaktiyle onu da arz ederiz. Bırakalım
da yarına kalsın.

Reis: —Yarın iktiza ederse yine ictima etmek
üzere... Çünkü encümenlerde bir iş görülmedi.
Burada: (Encümenlere kalan işlere bakılsın efen-
dim) deniliyor, yine bakılamıyor: onun için icab
ederse sonra kendimizce ictima etmek üzere yarın
aleni yoktur; ama aleni yok diyerek gelinmemek
olmaz. Yine jurnalın hükmü bakidir. Şubelerde
kalmak ve icab ederse ictima etmek üzere saat
onda bu günkü meclisimiz hitam buldu.

Gizli İnikad*

3 Safer 1295 — 24 Ocak 1293 / 5 Şubat 1878
SALI

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

Vakit gazetesinin 25 Ocak 1293 / 6 Şubat 1878 çarşamba sayısından:

Dünkü Salı günü reis-i vükela Ahmed Vefik Paşa hazretleriyle Adliye Nazırı Hurşid ve Maliye Nazırı Kâni paşalar ve Nafia ve Ticaret Nazırı Ohannes Efendi hazeratiyle Riyaset-i Vükela Müsteşarı Emin Beyefendi hazretleri Meclis-i Mebusan’a azimetle mebusan-i kiram dahi bil-ictima evvel emirde dünkü meclisin hülâsa-i zabtı kıraat ve kabul olunduğunu müteakib müşarüni-leyh Vefik Paşa hazretleri:

—Şevketlü padişahımız efendimiz Kanun-i Esasi’ye daha muvafık olmak üzere bir heyet-i cedide-i vükela tesisini niyet buyurarak riyasetini dahi acizlerine tevcih buyurdular.

Cümlemizin ve hususiyle bu heyetin niyet ve efkârı müttehiden bu mülk ve millete hizmet etmek ve selametini düşünmek noktalarına münhasir olup devlet şu hal-i hazırda her türlü ihtiyar-i fedakari vü himmet ederek bu kadar cenk ve kavga eyledi; fakat takdir-i ilahi mağlubiyeti bizim tarafa teveccüh etti; lakin onu unutmamalıdır ki altı devlet kendisinden korkarken yine bu devlet 40 sene Rusya ile uğraştı; bununla beraber şimdi mağlub olmuş isek de ikdam ve gayretimize sekte getirmemelidir.

Vakıa, nezaket-i haliye kabil-i inkar olmayıp mebusan-i kiramın da işlerin ehemmini mühimmine takdim ederek müttehiden ifa-yı vezaif-i vatanperveri eylemelerini rica ederim.

Bir de bu bâbda daha ziyade tafsilat itasını arzu eder isem de tafsili tezayüd-i hüzn ü elemi mucib olacağından, beher şubeden ikişer âzâ tayiniyle bir encümen teşkil olunarak orada izahat ve tafsilat verildikten sonra onlar marifetiyle tafsilatına heyet-i umumiye kesb-i ittıla eder.

Demesi üzerine müşarünileyhin şu yolda irad eylediği nutku heyet-i umumiye tarafından fevkal-had alkışlanarak makam-ı riyasetin zât-ı şahanenin heyet-i cedide-i vükelayı teşkil etmekten makasid-i asliyesi şu bulunduğu hal-i buhrandan devlet ve milletimizin temin-i saadet ü istikbali hususlarından ibaret olduğu misillü Heyet-i Vükela’nın mebusan-i milletçe bil-ittihad vatanımızın selametine aid hususatı kemal-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate alacaklarından emin oldukları cihetle mebusanın bilhassa arz-ı teşekkür eylediği ifade olunmuş ve şu ifadatin dahi mazhar-ı tahsin olduğu işitilmiştir.

6 Şubat 1878 Çarşamba tarihli *La Turquie* gazetesi, Meclis-i Mebusan’ın 5 Şubat 1878 Salı günü gizli bir celse akd ettiğini yazmış ve tercümesi *Vakit* gazetesinden yukarıya alınan haberi vermiştir.

Bu yazının farklı sayılacak kısmı şu ibaredir:

“Ahval bundan daha nazik bir ölçü olamaz; binaenaleyh nazırlar meclis-i mebusanın yardım ve gayretine çok ehemmiyet vermektedirler. Ahval hakkında sizlere çok uzun malumat ve izahat verebilmeyi isterdim; böyle bir tafsilat size çok ye’s ve keder verecektir. Sizden bunun için aranızdan bir komisyon seçmenizi rica edeceğim. Nazırlar bu komisyona izahat vereceklerdir, komisyon da bu izahatı sonra meclise arz edecektir.”

13 Şubat 1878 sayısında yukarıki haberleri veren İngilizce *Levant Herald* gazetesi. Ahmed Vefik Paşa’nın istediği komisyonun “her iki parti mebuslarından ikişer âzâ seçmek suretiyle” kurulması teklif edilmiş olduğunu kayd ettikten ve meclisin “yeni kabineye müzaheret arzı ile zât-ı şahaneye bir teşekkür arzısı takdimine kurar verdiğini” bildirdikten sonra şunları yazıyor:

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye) 15 mebusun imzasını taşıyan bir teşekkür arizasını meclise okumak için müsaade istedi.

Bu ariza bir tahrir halinde hazırlanmıştı. Yeni kabinenin reis ve âzâlarını intihabından dolayı zât-ı şahaneye teşekkürden sonra, Yusuf Ziya Efendi tarafından okunan bu ariza, Kanun-i Esasi gereğince evvelden meclis ve Âyanın muvafakat i alınmadıkça bu kanunda hiçbir değişiklik yapılamayacağına göre, sadrazamlık unvanını kaldırmanın Kanun-i Esasi'ye aykırı bir hareket olduğunu ve yeminlerine sadık olan mebusların bu yeniliği tanıyamayacaklarını da ima ediyordu.

Reis, burada, tahririn hakikatte böyle demek istemediğini ileri sürerek kıraatin devamına mani olmağa çalıştı ise de Yenişehirliade ile başka birkaç mebusun mütalaaları üzerine Yusuf Ziya Efendi'nin bu varakayı okuyup bitirmesine müsaade edildi.

Bunun üzerine, tahrir mecliste hararetle bir münakaşa uyandırdı.

Bu münakaşa sonunda, tedkik olunmak ve muvafık görüldüğü takdirde yeniden münakaşa edilmek için tekrar meclise gönderilmek üzere tahririn bir komisyona havalesine karar verildi.

Başvekil, mütareke ve sulh şartları hakkında sorulan suallere şu yolda cevap verdi: “Babiali, sulh şartlarının tesbiti için murahhaslarına salahiyet-i tamme vermiştir; belki de şu dakikada murahhasların imzalarını koymuş olmaları muhtemeldir. Neticenin neler olduğunu bilemeyeceği ve esas protokol aynen gelmedikçe bunun bilinmesine de imkan olmadığı cihetle henüz bu hususta izahat verebilecek bir mevki de değildir; bu protokol her an beklenilmekte olduğundan, gelir gelmez, meclise arz edilecektir.”

Bundan sonra, Yunan tasallutunu durdurmak için Epir ve Tesalya'nın müslüman ve Rum mebusları bu eyaletlere derhal bir askeri kuvvetin gönderilmesi hakkında meclise bir tahrir verdiler.

Ahmed Vefik Paşa, halen bu hususta kafi tedbir alınmış olup 18 taburun yolda ve 16'sının da hareket etmek üzere bulunduğu cevabını verdi. Aynı zamanda, Yunanistan'la Türkiye arasında siyasi münasebatın kesilmemiş bulunduğunu, ancak Babiali ile imparatorluk murahhasları arasında teati olunan ve Yunan memurları tarafından kasden anlaşılamayacak bir şekilde noksan olarak yazılan telgraflardan anlaşıldığına göre,

Babiali'nin kendi murahhaslarıyla henüz muntazam bir şekilde temas temin edememiş olduğunu da sözlerine ilave etti.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye) ve arkadaşlarının bu birleşimde meclise sunduğu anlaşılan ve 30 Ocak 1293'deki 29. inikadda karara bağlanan tahriri Yusuf Ziya Efendi, İngilizce *Levant Herald* gazetesine verdiği bir cevabta şu suretle izah etmiştir:

Levant Herald gazetesini müdüriyetine:

Fransızca gazetenizin 7 Şubat tarihli nüshasında ve bir gün sonra da İngilizce sayısında Meclis-i Mebusan ictimaa dair yayınlanan satırları okurken meclise tarafımdan takdim edilmiş olan bir tahrir hakkında tamamiyle yanlış bir telakkiye yol açabilecek mahiyette birkaç fıkraya rastlayınca pek hayret ettim. Hiç olmazsa tahririm hakkında şübhesiz en doğru ve muteber bilgi sayılacak olan aşağıdaki ifadelerime gazetenizde lütfen bir yer vereceğinizden emin bulunmaktayım:

1 —Tahririm ne padişaha bir teşekkür arızası ne de buna benzer bir mahiyet taşıyordu. Sadece mebusanın dikkatini, şahsen mesul vekillerden terhib edilmiş bir kabinenin meclise takdimi gibi cidden büyük ve her zaman şayan-ı arzu bulunmuş olan bir ıslahat hareketi üzerine çekmek içindi; ancak, aynı zamanda yeni kabinenin takdimine sahne olan bu ictimaa zat-ı şahanenin mebusanı davet tarzını, bu davet o gün meclisce muvafık görülmüş olduğundan, bunu sükutla geçiştirmenin bilhassa tehlikeli bir şey olacağına da işaret ediyordu. İşte bu sebebledir ki tahririm, meclisi, yeni kabineden deruhde ettiği bu vazifenin Kanun-i Esasi'nin hangi maddelerine dayandığını göstermek suretiyle hikmet-i vücudünü müdafaaya; bundan sonra da vücudiyle Kanun-i Esasi'nin 27., 28., 29. ve 116. maddeleri arasında görülen tezadı izah etmesini ve nihayet yeni kabine bu suallere cevap vermeğe muktedir olamayacağından, hiç olmazsa hikmet-i vücudüne başkaca bir huccet veya senedi varsa onu getirip meclise göstermesini istemeyi teklif ediyordu. Böylece, bu tahrir, bu yeni ıslahatı tamamiyle ve candan kabul ettiğini söyledikten ve bu hakiki inkılabı kendisine borçlu olduğumuz zât-ı şahanenin lütfuna karşı şükranlarını ifade ettikten başka yegane doğru yol olan Kanun-i Esasi hükümlerinin muhafazası lüzumunu da teyid etmiş bulunuyordu.

2 —Tahririm, gazetenizde okuduğum gibi, yeni kabinenin reis ve âzâlarının intihabından do-

layı değil, şahsen mesul vekillerden müteşekkil bir kabinenin meclise takdiminden dolayı duyulan memnuniyet ve şükran hislerini ifade etmekte idi.

3 —Meclis reisi ne tahririn kıraatini yarıda kesmiş ne de tahriri, hakikatte evvelden haber verildiğinden başka bir mahiyet taşımakla, takbih etmiştir. Bilakis sağ cenaha mensup birkaç azanın kıraatin devamına mümanatlerini önleyerek kıraat sahibinin söz hürriyetini temine çalışmıştır.

Bu izahatı gazetenizde neşrolunan haberle mukayese edecek olursanız bana tahririmde şundan bahsedeceğim dedikten sonra tamamiyle başka şeylerden bahsetmiş olmak gibi adeta bir suç isnad etmeğe kadar varan yazınızın okuyan-

lar üzerinde bırakmış olacağı tesirle hakikat arasındaki muazzam farkı anlamış olacaksınız.

Memleketimizde layık olduğu ehemmiyetli mevkie henüz yükseltilmiş bulunan efkar-ı umumiyeği mümkün olduğu kadar doğru hüküm vermeğe medar olacak şekilde hakikatin olduğu gibi anlatılması lazım geldiğine kani olmasaydım belki de lüzumundan fazla şahsi olan bu meseleden dolayı sizi rahatsız etmemeyi tercih ederdim,

İstanbul, 10 Şubat

Kudüs mebusu
El-Halidi

Yirmi Dördüncü İnikad*

4 Safer 1295— 25 Ocak 1293 / 6 Şubat 1878
ÇARŞAMBA

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Basiret, 3 Şubat 1293.)

1- Gelen Evrak

1- Bir tezkire(?)

Reis: —Bu günkü meclisimiz saat yedide ictima eyledi. Muhabereli tezkireler vardır, okunsun. (Katib tarafından bir tezkire kıraat olunur) Şimdi, bu bâbda geçen gün vuku bulan taleb üzerine bir tekid yazılmış idi; o tekid üzerine yine bir şey

gelmezse o halde heyetçe nazar-ı dikkate alınır. Aid olduğu daireden, her dairenin müteferri olduğu hususâtı kendisinden istemeğe mezun olduğumuzdan oradan iktiza eden tezkire ile vesair cihetler ile tekid ederiz, tacil ederiz.

Heyet: —Hay hay!

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Bir Binbaşısıyı Takdir Teklifi

(Lüleburgaz'dan geçen asakir-i şahane binbaşılarında Salim Bey'in hüsn-i hizmetine ve muhacirlere vesaireye vazifesi haricinde pek çok muavenet eylediğine dair Zafiraki Efendi'nin bir varakası okunur.)²²⁸

Sadi Efendi (Haleb): —Bizim havalide bulundu; asdika-yı bendegandan gayet müstakim ve şeci ve mükemmel bir adam idi.

Reis: —Zafiraki Efendi arkadaşımız bir varaka ile heyet-i umumiyyeden bu zâtın meşhud olan hizmetinden dolayı beyan-ı memnuniyet olunmasını teklif ediyor.

Agob Efendi(?): —Bu zabıt geçende bahsolunan adamlardan birisi midir? Yoksa başka bir zabıt midir?

Sadi Efendi (Haleb): —Zafiraki Efendi'nin buyurduğu asakir-i nizamiyye binbaşılarında bu adam bizim havalimizde bulunduğu vakit de pek güzel hizmet etti.

Süleyman Refik Efendi (Ankara): —Bu suretle vazifesini eda eden adam için tahsin istemez.

Heyetten bazıları: —Pek doğru!

Reis: —Başka bir mütalaa var mı?

Heyetten bazıları: —Yok!

Reis: —Yani bu tahsinden sarf-ı nazar olunuyor mu?

Heyetten bazıları: —Evet!

Reis: —Aferin demekten ictinab olunuyor demek?

Rupen Efendi (Edirne): —Hayır, biz veririz!

Rasim Bey (Edirne): —Diyorlar ki: Bu adamın vazifesi idi. Vazifesi olurdu, ama bu adam Edirne alay beyi olmalı idi ki bu yerin himaye ve muhafazası onun dairesinde olsun. Bu asakir-i şahaneden olduğu halde ve kendisi geçici bir surette iken orasını muhafaza etmiş, vazifesinden ziyadesini yapmış ve fevkalade bir iş görmüş olduğundan şayan-ı tahsindir.

228 *Levand Herald* (18 Şubat 1877) de bahsolunan binbaşısının adı Salih olarak yazılı. Verilen önergede şöyle hülasa olunuyor: Stathopoulo katliamının amili olan Yüzbaşı Nuri Ağa ile Burgaz kaymakamının halen payitahtta mahbus bulunduklarına ve yaptıkları işler hakkında tahkikata başlanmış olduğuna, dair Zafiraki Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid) nin takrirı okundu. Zafiraki Efendi takririnde orduya mensub Binbaşı Salih Bey'in Lüleburgaz'dan geçtiği sırada köyü yağmaya gelen Çerkeslere karşı köy halkını koruduğundan haberdar edildiğini ve kendisine minnettar kalan bura ahali tarafından buna dair patrikhaneye bir de mazbata verilmiş olduğunu bildiriyor, bu hareketinden dolayı binbaşı Salih Bey'in meclis tarafından takdir ve tahsin olunmasını teklif ediyordu.

Umum: —Hay, hay! Teşekkür ederiz.

Simonaki Efendi (Konya): —Madem ki fenaların mücazâtı ve iyilerin mükafâtı kaide-i umumiyedendir; nasıl ki ceza olunmak bir ibret ise mükafat olunmak dahi bir ibrettir. Daima, herkes bu ibreti görerek iyiliğe meyletsinler ve kezalik mücazâtı görerek fenalıktan çekinsinler; bunun için buna mükafat etmek lazımdır.

Salim Efendi (Kastamonu): —Zannedersem, Babıali'ye yazıldı ki oraca mücazata müstahak olan kimdir? Tahsine müstahak olan kimdir?

Giragos Efendi (Erzurum): —Efendim bu hizmeti ettiğine dair kendi yedinde mazbatası vardır; madem ki kendisi güzel hizmet eder bir zâttır; kendisi mazbatayı almamak lazım idi. Kendisi buraya geldikten sonra ahali giyaben yazarsa pek âlâ! O vakit anlarız ki bu hizmeti etmiş; fakat kendisi orada iken cebren dahi alabilir.

Zafıraki Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid): —Bu geçici bir adamdır; o sırada ahaliden cebren alınmış bir şey olamaz.

İkincisi, cebri bir şey değildir; bu adam böyle bir hizmet ettikten dolayı bir aferin denmiş olsa ne beis vardır?

Reis: —Arkadaşlarımızdan biri bir şey teklif ediyor; isterseniz kabul edersiniz, yahut reddedersiniz.

Mustafa Bey(?): —Olabilir ki bu adam güzel, bir hüsn-i hizmette bulunmuş diye burada işitiliyor; fakat sonra belki bir fenalığı çıkar.

Bir mebus: —Verilecek şey 3000-5000 lira bir ihsan değildir; yalnız ettiği hizmetine mukabil bir aferin yahut bir tebekkürden ibarettir.

Nişli Süleyman Bey (Kosova): —Efendim, bu zât mesai-i vakiasının meşkur olduğunu bilirse hem kendisi memnun olur hem de ilerde gayretinin tezayüdünü mucib olur; buna binaen bir tahsinname yazılmasını pek münasib görürüm. Bir tahsinnamenin yazılmasında bir beis yoktur.

Giragos Efendi (Erzurum): —Buyurdular ki vereceğimiz bir ihsan değildir. Bir Meclis-i Umumi'den giden tahsinname 5000 lira değil, belki daha ziyade değeri vardır; bunun için bendeniz caiz göremem. Kendi kendine verilen mazbata Rum patriği efendiye hitaben olduğu için o mazbata mahalline gönderildiği halde patrikhaneden bit-tasdik Babıali'ye gönderilebilir. Yoksa Meclis-i Umumi'nin tahsin etmek borcu değildir.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Malumunuz ya, takdir denilen şey bir ilm-i yakine müstenid olursa o vakit olur. Vakıa memurları

tahsin etmek iyidir; fakat bunun ettiği hâlâ iyice malum olmadığından buna olunacak tahsin akla mugayir olur, bu kaide, akla muhalif bir tahsin olur; bendeniz nefsimce bunu kabul etmem.

Heyet: —Doğru!

Hersek Müftüsü Mustafa Bey (Bosna-Hersek): —Çünkü bilmek lazımdır, böyle bir şey yoktur. Malumat ile tahkik etmeksizin tahsin etmek bu meclisce layık değildir.

Reis: —Bu meseleyi heyet anladı.

Zafıraki Efendi: —Beyan-i memnuniyet olmasından ibarettir.

Reis: —Bu teklif sahibi arkadaşımız buna: “Bir teşekkürname yazılsın, buna böyle yazılsın, bu böyle gitsin!” demiyor. Diğer bir tahsin demektir, bir aferin...

Heyetten bazıları: —Aferin, aferin!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Tamamiyle tahsin ederiz demek oluyor, ki heyetçe bu böyle olduğu halde, heyetçe aferin denilir.

2- Madenlerimizi İşletme

Reis: —Efendim, dünkü şeyleri istizah edeceğiz. Bir kere istizah edeceğimiz mesele neden ibaret olduğu malum olsun, sonra söyleşelim. *(Yafa'dan Kudüs-i Şerif'e kadar şimendifer hattı temdidî ile bir liman küşadı hakkında Kudüs mebusu Yusuf Ziya Efendi'nin layihası kıraat olunur.)*

Memalik i mahrusa-i şahanede bir zamandan beri maadin keşf ve taharriyatına bazı taraflardan teşebbüs ve mübaşeret olduğu görülür ise de teshil-i muamelatıyla beraber esbab-ı terakkisine himmet olunmak iktiza eyler iken, hayf, sad hayf, ki bu bâbda olunan muamelat-ı makuseden dolayı maadin taharrileri bin türlü müşkilata düçar olageldiklerinin eser-i esef-küsteri olmak üzere, bunlardan bazıları tesadüf eyledikleri müşkilat sebebiyle canından bıkip buldukları madeni terb mecbur oldukları gibi bazıları dahi meydana çıkardığı madenin imtiyazını tahsil etmek emeliyle işine devam ile servet ve sâmanın o yolda mahv ve heba edegeldikleri maat-teessüf görülmektedir. Şu hallerin esbab-ı mücbiresinden biri ve telki birincisi maadin nizamnamesinin gösterdiği müşkilat-ı azime olduğu gibi memurîn taraflarından dahi irae olunan muamelat-ı tas'ibiye şu müşkilatı kat ender kat tezyid etmekte olup ezcümle bir maden taharrisi muamelatını ifa ettikten sonra nihayet altı mah zarfında

imtiyaz fermanına destres olacağı nizamname-i mezkurede musarrah olduğu halde bunun için birkaç seneler çalışıp Deraliye’de müddet-i medide ikamete veyahut birkaç defalar azimet ve avdete muhtaç ve mecbur olarak sermayesinin bir kısmını bu yolda telef etmekte olduklarından başka şimdi bir müşkilata daha düşer oluyorlar ki o da esna-yı taharride çıkardıkları cevherin nizam humsünü canib-i hazine-i celileye peşin ifa eyledikten sonra Avrupa’ya imarına verile gelen ruhsatın taht-ı menuiyete alınmasıdır. Bu ise hiçbir sebep ve hakkaniyete müstenid olmadıktan başka cevher-i mezkurun dağ tepelerinde telefını ve mültezeminin ve lâsiyyemâ aidattan dolayı hazine-i devletin ızzarını mucib olmakta bulunmasından müşkilat-ı mesrudenin men ve imhası esbab-ı mükemmilesinin istikmaliyle beraber, maadin nizamnamesinin nazar-ı tedkikken geçirilerek ıslah ve tadil ve badema müteharrire nafia nezaretine müracaati vukuunda her bir muamelatının bir vakt-i muayyende tesviyesiyle beraber Şura-yı Devlet dairesinde dahi münasib bir müddette ifa-yı muamele zımında bir hadd-i muayyen tahsis ve tayiniyle maadin taharrilerinin düşer oldukları müşkilattan bil-istihlas maadin işlerinin terakkisi her neye mütevakkıf ise onun istihsalini heyet-i muhtereme-i mebusandan temenni ve taleb ederim.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —Şura-yı Devlet’e tezkire gitti; fakat riyasetin tebeddülü cihetiyle bu bâbdaki evrakı alıp okuyamadım ise de bir derecesine malumatım olduğundan eğer bizce söylenecek bir şey var ise bildiğim kadar arz ederim; fakat evrakına bakmadım.

3- Yafa-Kudüs Demiryolu İş Neden Uzuyor

Reis: —Pek iyi. Geçen gün heyet-i umumiyece verilen karar mucibince demek olur ki istizah olunacak mesele için Şura-yı Devlet’ten istenen zât geldi. (Yusuf Ziya Efendi’ye hitaben) İstizah buyuracağınız şey her ne ise malum olsun, ona göre cevap verilsin.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Bizim istizahımız kolaydır, iki şeyden ibarettir.

Bu şimendiferin 89 tarihinden fermanı sadır olduğu halde şimdiye kadar tehirine sebep nedir? Eğer verilen izah makbul ise heyetin bileceği şey...

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —İcmalen söyleyeyim, teferruatını burada

yazmışlardır. Bu 89 değil, 88 senesinin evahirinde, böyle, Yafa’dan Kudüs-i Şerif’e bir demiryolu yapmak için bir kumpanya veyahut bir zât istida etmiş. Bir müddet bakıldıktan sonra lazım gelen ferman alınıp verilmiş. Ferman içinde inşaata başlayacak zaman ile tedarik lazım gelen sermayenin mikdarı ve ameliyatın müddeti tayin olunur ve bunlar müddetleri zarfında icra olunmadığı halde verilen ferman münfesihtir diye tasrih olunur. Ferman almışlar; fakat her nasılsa lazım gelen sermayeyi cem edememişler. O müddetler peyderpey geçmiş, icra olunmamış; icra olunamadığı halde edilen mukavele ve ellerinde bulunan ferman-ı âlî mucibince bunların imtiyazın feshine lüzum görünür; feshine mübaşeret olunur iken birisi çıkmış: “Aman buna bir müddet verin. Biz bunu yaparız.” demiş. Devletin maksadı da bu yolun yapılması olduğu cihetle ve sermayesinin tedarikinde müşkilat olduğunu bildiği cihetle her ne kadar onu fesh edip kefalet akçasını zabt etmek lazım gelir ise de şu işin vücude gelmesi matlub olmakla, birkaç bin kuruş zabt etmekle bir şey hasıl olmaz; binaenaleyh daha bir müddet vermişler.

Bu müddetin içinde de yapmamışlar; bir buçuk sene daha verilmiş, bu defa da bir seneden ziyade, bir buçuk seneye yakın mücerred fesh olunup başka, talib aramak arzusunda iken bir kumpanya gelir. Yeniden bir kumpanya teşkil ettim, bunu ben satın aldım; bana bir sene, bir buçuk sene daha müddet verin! der; fakat ikinci defa verildiği halde, bunun ilk alınan kefalet akçasının, azlığı cihetiyle, 5000 lira daha ilavesiyle, 9000 liraya iblağıyla buna müsaade olunur; fakat devlet iki defa aldatılmış olmakla bu defa bir kavi surette sermayenin tedarik olunduğu anlaşılmadıkça defaten muvafakat olunmamak tabiidir; onun için bir takım esaslar gösterildi. Avrupa sermayedaraniyle Paris sefaretı vasıtasıyla muhabere olur. Sefaret onları çağırır. Onun üzerine lakırdıya girilir. Bu demiryolu yalnız Yafa’dan Kudüs-i Şerif’e kadar yapıldığı halde bir fayda hasıl olamaz; çünkü Yafa bir açık yer olduğundan orada gemi duramaz, barınamaz; bu cihetle bir de oraya liman ilavesi lazım gelir ki istifade olunsun. Demiryolunu yapacak kumpanya liman için istida eder. Bunların haritaları yapılır. Nafia nezaretine gönderilir. İş buradadır.

Bir parça uzadı. Son defa olarak iş bitmiş iken eskiden konulmuş olan 9000 lira hakkında şahs-ı salis çıkar, der ki: Her ne kadar bu adamlar bu

kumpanya namına depozito vermişler ise de para benimdir; hatta şu yolda senedlerim vardır; onun için bu akçayı isterim diye dava açar. Onlar ortak olmuşlar, filan etmişler idi. Haliyle devlet bir şey yapamaz. Devlet bir mahkemeye havale eder; çünkü muhakeme iki şahıs beyninde olur. Mahkeme ilam eder ki bu adamın parasıdır; bu kumpanyayı teşkil eden ve fermanın temdidini isteyen zevata aiddir; şimdi iş kefalet akçasına kalır. Devlet der ki: Teminat akçası mahkemenin ilamıyla bize verilmiyor; bizden alınmak lazım geliyor. Kumpanyaya denir ki akçayı ikmal etmeli, yerine koymalı, bu fermanı size verelim. Bu mesele dört aydır sürünür. Evvelki gün bankadan bu paranın oraya teslim olunduğunun cevabı geldi, işte mesele bitmiştir. Dün değil, evvelki gün geldi.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Bu şey için bir muayyen vakit var mı, yok mu? Şura-yı Devletçe bitmiştir. Evvelden mukavele yazılmış deniyor; fakat heyet-i umumiye gelecek, Heyet-i Vükela görececek muamelattandır.

Reis: —Demek ki yalnız muamelat-ı resmiyesi bitmiştir.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsından): —Çoktan bitmiştir; yalnız arz ettiğim gibi bu kefalet akçasının sağlam verilmemesi sebebiyle teahhur etmişti.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Benim elimde senedat ve teati olunan evrak var. İbtidasından şimdiye kadar teahhurunun sebebi nafia ve ticaret ve şura-yı devlet nafia daireleri olduğunu bildirir; bu evrak isbat edebilir. Bedros Efendi buyurdular ki iş bitmiş, iş bittikten sonra bu evrak yine mevki-i müzakereye koyacağım; zira dava olunuyor. Ben müddei bulunuyorum.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Yusuf Ziya Efendi'nin buyurduklarına elden geldiğine kadar, heyet de bendeniz de cevap veririm. Şu fermanın ve imtiyazın verilmesi için evvel be-evvel bir kefalet akçasının orada bulunması lazım mıdır, değil midir? Bunlara devlet mi sebep olur? Yoksa onu vermeyen mi?

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bendenizin bildiğim Yusuf Ziya Efendi kendi memleketinin menafini gözetiyor; diyor ki: Birkaç seneden beri devlet ferman-ı âlî vermiş de şimendifer yapılmıyor. Demek oluyor ki memleketi bundan mutazarrır oluyor; bunun için bu işi iltizam ediyor; madem ki bu maksat hasıl olmuştur, bu mübahaseden geçelim.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Ganem Efendi'nin buyurduğu söz doğrudur; fakat yalnız memleketçe istifade değil, bütün memalik-i mahruse istifade edecek şeydir. Memleketimize her taraftan ehl-i ticaret ve ziyaretçiler, bütün İslam, Hristiyan, Yahudiler gelirler. Benim vatanımda yine istifade ederiz; bununla beraber ahalimiz en ekalli 100 milyon kuruş istifade edecekler. Bir defa-i ûlâ, ikincisi 120, 150 kişi her sene garik-i derya oluyorlar; zira limanı yok; hatta Avusturya imparatoru hazretleri ziyarete geldikleri vakit az kaldı, boğulacaklar idi; herkes işitti, maiyeti memurların hepsi korktu; hatta Sultan Abdülaziz merhuma arz etmişler. O vakitten beri bu işe haşlanmış; bundan dolayı yalnız benim memleketim değil umum millet-i İslamiye ve umum millet-i İsevi vü Musevi için lazım bir şey olduğu halde bu üç idare niçin bu kadar tasibata düşürmüşler? Niçin bunu tehir etmişler? Bunun için elli sene istemişler, para istemişler; İzmir (R.O.M.L.I.)²²⁹ kumpanya gibi değil; bunun için ne emniyet akması lazım ne bir şey! 6 kilometre bir yol yaptıktan sonra iş biter. Bu şüurutu icra ettikten sonra Meclis-i Umumi'de bir kere 4000 lira istemişler, bir kere 5000 lira istemişler. Şimdi yine 5000 lira istiyorlar. 4000 lira: Demek 14 bin lira? Ne için? Halbuki şüurutu içinde müddet-i imtiyaz verilmiş. Elli seneden sonra devlet bütün bütün alabilir ve 20 sene müddet-i imtiyazının tarihinden sonra mürüründe devlet bunu satın alabilir. Bundan daha hiçbir memlekette yahut başka bir yerde böyle bir kumpanya yok ve işittiğimiz yok. Bu efendiler, nasıl kaide-leri nedir kanunları, bilmiyorum. Demek, kaide, kanun bunlara yoktur. Bundan dolayı birinci şirket bu işten vaz geçtiler. İkinci kumpanyayı tebdil ettiler, vazgeçtiler. İkinci kumpanya keza-lik öyle kağıdları bende kaldı. Üçüncü kumpanya geldi; bununla bir kere parasını, konturatu ev iskonta ve yarısını da almadılar ve Bank-ı Osmani vasıtasıyla haber verdiler ki konturato ve iskonta bankası tarafından taahhüd Şura-yı Devlet'e ve nafiaya ve ticarete, bu adamlar kendi re's-i malleri bundan daha on misi adam var; bu adamlar muktedir adamlar. Bir gün evvel ruhsat verilmiş olaydı iş bitmiş olur, zât-ı âlî'niz görüyorsunuz: Bu şimendiferler ne kadar devletçe geciktirilmiş; şimdi dahi halen geciktiriliyor. Yine bu memur-

229 Burada yazılı harflerin Arabça şekilleriyle terki- b edilmiş olan bu kelimelerin ne olduğu anlaşılamadı. H. T. Us.

lardan dolayı tatil olunmuştur, yine bu memurlardan başka bir şey değildir. Bu memurlar bu işleri tas'ib ettiler. Bunun gibi daha bin tane yol olabilir idi ve menafi-i vatana mucib çok şeyler dahi olur idi; çünkü sermayedaran Avrupa'da çok. Bizim memleketin arazisi gayet münbit ve zengindir. İş istiyorlar. İşte işitiyorsunuz: Amerika'ya gitmişler. Avrupa'dan ne kadar ziyade ahali var ise iş için Amerika'ya gitmişler. Şimdiye kadar giden 30-40 milyondan ziyade oldular. Neden gidiyorlar? Hürriyetten, doğruluktan dolayı gidiyorlar. (Alkış). Bu alkış kafi değil benim için; bununla iktifa etmem, hak isterim, adalet isterim; eğer bu adamlar doğru adamlar ise meydana çıksınlar, doğru değilse yine çıksınlar, mücazat görsünler. Başka bir şey değildir. Her bir işde, yani hayırlı umurda tasibata sebebiyet verdiler. Ne maden ne yol işini gördüler. Her bir şeyin teahhuru... Teseyyüb ettiler; bendeniz ölünceye kadar bu işden vazgeçmeyeceğim. Bu benim yalnız işim değildir; bütün alemin, alel-husus Avrupa'nın işidir. Bu teahhura kendileri sebep olduğu halde bu efendi şimdi diyor ki: Bu kumpanya gelmiş, icra etmemiş; sonra öbür kumpanyaya verilmiş. Sahih bu sözler olmuş, ama sebep kim olmuş? Şimdi o kağıtlar meydanda. Madem ki onlar ruhsat verecekler verdikten sonra mevki-i müzakereye koyalım.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Şura-yı Devlet tarafından verilen malumat bir dereceye kadar kendilerine bu işde beriyüz-zimme olduklarını gösterir; fakat (şeyhin kerameti kendinden menkul) gibi kendileri rivayet ediyorları yalnız lafta kalıyor, bir iş gördürmüyorlar. Ziya Efendi'nin verdiği izahatında, ihtidadan bir laf gibi söyledi; lakin şimdi Ziya Efendi evrak ibraz etmek istedi. Bu makule demiryolu gibi, şose gibi şeyler bir şahsa aid değildir; menafi-i umumiyyeden maduddur. Evet, bu kumpanya dahilinde benim de hissem bulunur, ben de dahil olurum. Menafi-i umumiyesi bütün ahaliyedir; belki memalik-i Osmaniye değil, bütün umuma aiddir; onun için biz bu makule işlerde vaki olan teşebbüsat sahiplerinin işinden sarf-ı nazar etmek abesdir ve Ziya Efendi'nin evrakını görüp ve Şura-yı Devlet'in ibraz edebileceği evrakı meydana koyduk. Hakikati meydana çıkarmağı arzu ederim; zira Şura-yı Devlet'in âzâsına inanmayacağım gelir. Sebebi? Biz İzmir'de maden işi aldık. Sekiz yıl olmuş, herif teşebbüs etmiş, bu

kadar rahnedar olmuş, on kere İstanbul'a gelmiş, gitmiş, sekiz sene han köşelerinde kalmış, hâlâ Şura-yı Devlet'ten emir alıp fermanını istihsal edememiş. Bu işler oluyor, Yusuf Ziya Efendi haklı görülüyor. Mecburiyet geliyor bize: Onun için Şura-yı Devlet ve Ziya Efendi'nin yedinde bulunan evrakın bir encümen teşkil olunup takılmasını rica ederim.

Heyet: —Yolunda!

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Şimdi işi tazyika düşürmemek için evvel emirde umuma koyuncaya kadar iki hafta, üç hafta müddet verelim; çünkü para verilmiş, mukavele ve şartnamesi yapılmış, itmam ve ikmal olmuş; şimdi bir davaları kalmamış. Şimdi yalnız imtiyaz ve irade bir hafta içinde verilir ise daha ziyade memnun oluruz; iki, üç hafta, ne kadar isterlerse müddet veririz. Eğer işi bitireceklerine dair söz verilerse o vakit memnun oluruz. Şimdi evrak görülemez; çünkü bazısı Fransızca, bazısı İngiliz, bazısı Arabça... Her ne ise onları tercüme ederiz, meydana koruz. İşte heyet-i kirama takdim ederim, onlar nasıl tensib ederse bendeniz razıyım, efendim.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Yusuf Ziya Efendi hazretleri, bu iş bir hususi iş olmayıp bütün millete ve memalike faydalı olacağını arz ettiler. Bunu kamilen, gerek Şura-yı Devlet ve gerek heyet-i devlet tasdik ettiğine isbat olarak üç defa temdid i müddet edip yine icra olunmadığı halde, bütün dünyada her bir yerde cari olan kaide iktizasınca mukavele imza etmeden fesh etmeğe hakkı var iken, etmemiş. niçin etmemiş? Düşünmüş ki bu menfaatli bir şey... Teshilat etmeliymiş buyuruyorlar ve bu teshilatı etmemişler diyorlar ise de teshilat olunduğunu iki, üç defa ferman müddetine medd verildiği isbat eder; ama arasında kalemelerde müşkilatlar olmuş; sekiz günde verilecek karar 20 gün sürmüştür. Bunları bir sebep add edemem. Olmuş, olmamış, bilmem; olabilir ve olmuştur belki; orasını bilmem. Ziya Efendi gibi tıpkı devlet tasdik etmiş, belki onlardan ziyade çalışmıştır. Bugün Şura-yı Devlet hakkında icra ettiği şiddeti onların hakkında icra etmeli. Belki şiddet icra etmesek, belki daha çabuk olur; fakat aman şu yapılsın diye. Onun için, zannederse ki... Evrak buyuruyorlar: Her ne kadar kendilerinde evrak varsa bendenizin de arz ettiğim sözler doğrudur; evrakını görmedim, şimdi bana söylediler; fakat elbette devletin yap-

tığı şeyler de hep evrak üzerindedir.

İkincisi, efendi hazretlerinin buyurduğuna kalırsa Şura-yı Devlet tehir etmiş. O, o Şura-yı Devlet'in yahut devletin bileceği bir şeydir, kabul etmem.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Bir iki söz söylemek isterim: Bedros Efendi hazretleri bir iki seneden beri bu iş içinde bulunuyorlar; geçen sene bendeniz buraya geldiğim vakit Kadri Paşa'ya rica ettim ve bendenize vaad verdiler, mutlaka bu bitecek, iki ayda tamam olacak. Bu hayırlı bir iş, hepimiz isteriz; çünkü pek hayırlı. Dua ettim. Bizim elimizden bir şey gelmez, biz ancak dua edebiliriz; fakat bu iş için bir vekil var: Bendenize bir mektup yazdı. Yolda iken aldım. Meali: Hamd olsun, Şura-yı Devlet'le beraber ittifak ettik. Her bir şey nihayet budur' diye tebşir etti. Şimendifer şürotu nafia nezaretinde bütün bütün bitti idi. Yalnız Şura-yı Devlet'le bir sene iki aydan beri kumpanyanın nizam-i dahilisi ve şartnamesi hep imzalanmış, çoktan imzalanmış. Mezkur nizam bizim Meclis-i Mebusan yok mu? Onun dahilinde iş gibidir; bir sene, iki ay içinde bitirmemişler; sonra bitirmemişler. Ne acaibdir, Allah bilir! Garibdir! Her nasıl ise, rica ettik, dua ettik, bitirmişler. General Muta gitti, Paris'e gitti. Tebşir etmek için gitti; sonra Sitane'ye emir almak için bir daha aidet etti. Oraya geldi, çıktı. Şura-yı Devlet bunlara demişler ki sizin koyduğunuz emniyet akçasını birisi gelmiş de kendi hakkı olduğunu isbat etmiş de almış! Nasıl almış? Allah bilir ya! Almıştır, garib, agrebdir. Bu o vakit teslim olunmuş. Devlet namıyla hazine-i celileye teslim olunmuş ve nasıl alabilirmiş? Hiçbir kimse! Bu devlet malı olmuş: Alabilir mi? demişler; biz ne karışırız? Bizim işimiz değil. Ticaret mahkemesinin işi. Kimin üzerinde ikame-i dava olduğunu... General Muta diyor ki: Daha dava benim üzerime tasvir olunmadı; ben burada değil idim. Ben muhakeme içinde bulunmadım. Benim işim değil. Bu muhakemede kimse bulunmadı. Bizi çağırmadılar. Benim avukatıma bir şey söylemediniz. Böyle olur mu? Olmaz, olmaz, işte bi-gayr-i hakkın olmuştur. Allah için böyle olur mu? Rica ederim, dikkat olunsun. Hak ne ise meydana çıksın. Bütün âlem bizden hak isterler. Biz dahi hakkı bi-hakkın ihkak etmeliyiz. Efendiler, bu mesele bir büyük meseledir, hak katı meydana çıkarmaz isek ayıb olur.

Zât-ı âlileri demin buyurdular ki 19 bin lira

için dava olunmuştu. Doğru değildir; yalnız 5000 lira için dava olunmuş; fakat gıyabi! Ne çare kimse yok. Gitti o mahkemeye, Mösyö (Berci) demiş: Bu parayı ben kodum, ben isterim! ister misiniz? dediler. Evet, isterim, demiştir. Ne muhakeme ettiler ne de mukabele ettiler! Kenne kendi emanetini buldu, aldı! Hayfa, sad hayfa! Malum ki muhakeme müddei ve müdde-aalehy ile olur.

Orada yalnız müddei var! Bunlar olur mu? Hüküm verilmiş. Zararı yok; bendeniz bunun için şimdilik bir şey söylemem. Bedros Efendi'nin dediği avukatlıktır; fakat ne yapacağız? Şimdi söylediğim söz doğru ise dinleyiniz; doğru değilse yüzüme vurun! Nafia dairesinin müdürü kumpanya vekili General (Muta) ya emir vermiş ki 8 yahut 15 gün sonra, hatırımda değil, 5000 lirayı Bank-ı Osmaniye teslim etmediğiniz halde sizin mukavelenameniz mefsub olur. Sekiz gün içinde? Paris'e mi yazacak? Londra'ya mı yazacak? Bu 5000 liradır, 2000 kuruş değil! Mutlaka telgraf yazacak, filan edecek. Telgraf cevabı gelecek. "Aman, merhamet edin, böyle olmaz, vakit kafi değildir!" kimse ısga etmemiş, gitmiş sadrazama; ötekine, berikine yalvarmış; nafia dairesine gitmiş. Ohannes Efendi'ye rica etmiş, yalvarmış; daha sekiz gün demiş. Merhamet etmiş. Bankaya para gelmiş. Nasılsa, efendim; Bank-ı Osmaniye de üç ay muattal kalmış; fakat ne çare ki Bank-ı Osmani o parayı aldığı vakit de şürot üzerine! O parayı Paris'te meşhur bir bank var: (Kontuar Diskont) tesmiye olunuyor. Bu bank tarafından emir verilmiş: Mösyö İrlanci, bir zengin Fransız, yazmış: Bunun 5000 lira, hükümet-i Osmaniye yahut Şura-yı Devlet namıyla, filan şey üzerine, yani Yafa-Kudüs-i Şerif şimendiferi için taahhüd ettikte parayı, hazır, teslim ederiz; sizin vükelanıza teslim edeceğiz, emir verin, devlet ne vakit o parayı isterse ol vakit verin; fakat imtiyaz emri verildikten sonra bir şart göstermiş. Ne çare böyle doğru şeyi kabul etmezler. Efendilerimiz, yok! Böyle kabul etmeyiz demişler. rica ederim ne demek? Benim üzerime meşrut yazıyorsunuz, bir kefalet istiyorsunuz. Ben sizden bir teminat isterim; demek ki ben sizden bir şey isterim, diye hakkım yok çıkıyor. 5000 lira verdim, yine 5000 lira verdim. Sonra aldılar, verdiler, aldılar, verdiler! Yine bir daha şimdi istiyorlar! Bu ne insaftır! O kağıdı bize verin: İşte Bank-ı Osmani sizi taahhüt ediyor, aşağıda, yukarıda, hasılı bir iki ay

geçmiş! O adam zavallı meyus olmuş. Muvaffak olmadı. Bendeniz o vakit Kudüs’de bulundum. O Kudüslü, bir Arab Yusuf, ne karıştır? diye bazıları tarafından söylenmiş! (Âzâlar gülerler?) O bir mebusdur, vatani değil bize lazım değil; kaidemizi ederiz! Sordum: Böyle, böyle? İş merkeze geldi. General (Muta) tesliye verdim. Bu adam mecbur olmuş; çünkü imtiyazı fesh edecekler idi. Allah etmesin, şimdiye kadar bu imtiyaz için 20 bin lira kadar sarf olunmuş. Her ne ise sonra haber verilmiş, rica olunmuş. Mösyö İrlanci’ye: O Fransıza haber verildi, Ondan bir telgraf gelmiş Bank-ı Osmaniye. Mukavelesiz, şartsız devlete teslim edin, emniyet akçası olmak üzere... Ne vakit gelmiştir? Ayın altıncı gününde gelmiş. Ayın yedinci gününde Bank-ı Osmani tarafından sadrazama, Şura-yı Devlet’e, nafia dairesine yazılmış. Bilmem ticarete yazmış mı? Sonra mesuliyet olursa Bank-ı Osmani mesul olmasın için... Böyle yazmış, onlara bildirmiş. Efendilerim, dikkat edin. Hükümetin işbu üç heyeti tarafından General (Muta) ya cevap ve vusul verilmemiş! Hiç! sükut etmişler!

Hikayeyi tekmil edeyim. Mezkur ayın sekizinci gününde evvelki zikrettiğim Mösyö (Berci) ye vermiş olduğu protestosu kabul olunmuş. Bu adam maliyece ahz ü itası var: Bank-ı Osmaniye gelmiş. Orada bir Fransız müdür var. O müdür ile beraber bir de avukat var. Onlara demiş ki: Bu şimendifer için çok para sarf etti idim; bunun kumpanya vekili idim. Para sarf ettim, banım paramı vermediler. Ben bu parayı hacz ediyorum! İşte bu kadar demiştir. Bankanın avukatı var. Sordular: Zannım, kanunu bihakkın okumamış veyahut o bendi okumamış ki ufak bir maddeyi halledememiş; çünkü tüccar defterlerinde bir namda yazılan şeyler başkasının davasından dolayı hacz icra olunamaz; ama bu maddede istisna var olmalı ya! Bank-ı Osmani tarafından, Mösyö Berci verdiği protestoyu nafia nezaretine göndermiş. Şura-yı Devlet dairesinde okunmuş. Bedros Efendi hazretleri işittiği vakit “hakkı yok!” demiştir. O vakit böyle bir şey söylemişti ki meali budur: Bu haciz hacz-i kanuni değildir, bu garaibdendir! demiş idi. Kanunu yapmalı! Nasıl Bank bunu kabul ediyor? Fakat Bank yalnız hata etmemiş sözü ve nafia büyük hata, beriki de amden yapılmış; çünkü bu Berci istediğini alıyor. Evvel de 5000 lirayı almış, iktifa edememiş; bir daha, ikinci defa verilen akçayı Mösyö Berci ala-

cak imiş! Tahriratını göndermiş. Nafia nezareti tarafından cevap yazılmış ki hiçbir vakit bu tahririn hatası affolunamaz; çünkü kanun-i adalete mugayirdir ne yazılmış? Öyle yazdı ki Bank-ı Osmaniden rey ister! Bunun maksadı yalnız şimendiferin işini tatil etmek, vakit kaybetme! Gelsin kumpanya, imtiyazdan vaz geçsin!

Geçmez. Nihayet dereceye kadar çalışmak! Vaktimizin talihi hürriyettir; padişahımız efendimiz hazretleri böyle idare hiç kabul edemez. Nafia nazırı kendi kendine bir şey yapamaz. Korkmuş: “Ben bir şey yapamam kendi kendime; Şura-yı Devlet’ten istilam edeceğim, o vakit cevap veririm” demiş. İki ay cevap vermemiş. Cevap gelmedi diye... Sonra her nasılsa geldi. Bunlar numaralarıyla mahfuzdur. Nafia nazırı Şura-yı Devlet’le beraber bil-ittifak cevap yazmışlar. Bu cevap nasıl yazılmış? Neden öyle dolaştırmışlar? Başka mana yoktur; bir mana vardır. Şimdilik söylemem! Bunların mesuliyeti bütün bütün meydana çıkar, hiç şübhem yoktur. Şura-yı Devlet’in umumunda bu tahrirat yazılmış, ne garibdir! Çünkü bir adam hacz edemez, devletin parasını hakkı olmadığı halde; nasıl hak vermeğe teşebbüs ettiniz? Şimdi Bank-ı Osmani içinde milyonlarla devletin parası var. Devletin parasını, devletin emri olmadığı halde kimse hacz edebilir mi? Bizim devletin alacağı olduğu halde acaba devlete bir para verirler mi? Vermezler, efendim; inanmazlar. Bu bir kaide de yok! Bir de devletin namına geçtikten sonra! Kumpanya aradan çıkmış! Kumpanyanın namı kalmadı. Yafa ve Kudüs-i Şerif şimendifer ve limanın malı olduğu, kimsenin malı değildir; ne Berci’nin, ne İrlanci’nin malıdır; ne Şura-yı Devlet’in ve ne de hazinenin malıdır. Bizim malımız! Kudüs-i Şerif malı! Biz bunu dava ederiz; iki ay sonra yine Bank-ı Osmaniden cevap alıp bir buçuk aydan sonra nafia nazırı yazar ki siz böyle, böyle bir mektub yazdınız; bu mektubuma kafi cevap yazmadınız ise de parayı almağa Mösyö Berci’nin hakkı var mı, yok mu? Ne için cevap vermediniz? diye... Bu adam lastikli tahrirat almış, getirmiş. Bank-ı Osmani müdürü almış, demiş ki: Ben bunu kabul etmem. Bu iş benim tarafımdan tatil olunmamış. Bu iş sizin tarafınızdan tatil olunmuş; çünkü kanunen benden sormağa hakkınız yok; ben bir kere size yedi tarihte ilan ettim ki hükümet namiyle Yafa ile Kudüs-i Şerif arasında inşa ve teşkil olunacak şimendiferin emniyet

akçası olmak üzere burada bize 5000 lira hazır idi. Ben burada kime teslim edeyim? Size yalnız Mösyö Berci'nin tahriratını gönderdim. Haber vermek demektir. Vasıta olup size haber veren adamı mesul ediyorsunuz. Bank, hiçbir vakit mesuliyeti derk edemez, biz mesul değiliz! Siz gönderdiniz, siz bana nasıl emir verecek olursanız deftere kayd ederim: O emir üzerine! Velhasıl bu mesuliyet şura-yı devlet ve nafia nezaretine aiddir.

Zannım budur ki, zannetmişler ki, bu adamlara para verdikleri için nedamet hasıl oldu da vazgeçtiler. Yine vaz geçecekleri için dördüncü defa olarak böyle tasibat gösterdiler. Allah beni yerdi. Ben onu açacağım, meydana çıkaracağım; mebusan-i kiramdan istirham ederim ki bu hayırlı halde sabit-kadem olsunlar. Yine, inşallah, nihayete kadar çalışacağım. Siz dahi müsaade edin ve inşallah bu yol üzerinden cümlemiz Kudüs-i Şerif'e gideriz, mukaddes oluruz, hacı oluruz. (Heyette gülme)

Bir buçuk aydan sonra bir uzun şey gelmiş: Filan vakitte böyle yazılmış; bunu yazmak iktiza etmez, bunun lüzumu yok. Bilirsiniz; dedim ya! Lastikti bu, buraca kaide-i müttehaze, usul hükmüne girmiş. O mektub da gönderildi, Bank'da mahfuzdur. Böyle şey, zannım, âkil adam kabul etmez; bunu hiçbir vakit kimse kabul etmez. Ve fakat oldu, ne çare, nerede oldu? Devletin mutena-bih olan nezaretlerinde oldu. Bu para sizin paranız değildir. Kudüs-i Şerif'in parasıdır. Bu paranın faizini şimdi kimden isteyeceğiz? Benim itikadım bu paranın faizini Şura-yı Devlet'ten ve nafia ve ticaret yok, ticareti bilmem, sonra tahkik eder, söylerim. 5000 liranın faizi ayda 50 liraya çıkar; üç ayda bila-faiz kaldı. 100 lirayı Osmani isterim! Nafia ve Şura-yı Devlet, yani Şura-yı Devlet'in umumundan değil, Şura-yı Devlet Nafia Dairesinden ve Şura-yı Devlet'in reisi Kadri Paşa ile nafia nezareti riyasetinden isterim; üç ay paranın tatiline bunlar sebep oldu; fakat bu kere bu imtiyaza bir hitam versinler; ruhsat verildikten sonra bir işi yine meydana korum, bendeniz yine hazırım. (Umum alkışlar) istemem, bu alkış istemem, sizden insaf ve adalet isterim, efendilerim.

Reis: —Heyetçe eğer izahat taleb olunursa verirsiniz.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Müsaade buyurur musunuz?

Reis: —Heyet bu işlerin vukuatı tarihini anla-

dı. Bunda bir şey var: Müddet talebi.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Müddet isterim.

Reis: —Müddet meselesi acaib bir şeydir. Tensib ederseniz serian iktizası icra olunması kararlaştırılır; kendilerince yahut heyetçe kafi addolunan bir müddet zarfında verilmemiş olursa yine heyet onun arkasını arayabilir.

Heyet: —Hay, hay!

Reis: —Verilen izahat Şura-yı Devlet namı nadır. Diğer izahat da artık encümenince verilecek, hakikat-i hal nedir? Bais olanlar kimlerdir? Arzu olunduğu halde ol vakit bakılmak üzere bir encümen teşkilini tensib ederseniz o yolda bir encümen teşkil edelim mi?

Heyet: —Edelim.

Reis: —İkincisi, madem bi iş bitti deniliyor, serian yapsınlar, diyelim.

Agob Efendi(?): —Müddet... Soralım: Vakıt tayin edebilirler mi?

Reis: —(Bedros Efendi'ye hitaben) Mümkün müdür, bu bâbda bir söz verebilir misiniz?

Hamid Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Hayır, efendim; 15 gün müddette mümkün değildir; bir de yanlış anlamışlar; yalnız davacıdan dinlemişler. Acaba Şura-yı Devlet'in kabahati mi, yoksa imtiyaz sahibinin kabahati mi imiş?

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Beyefendi sonradan geldiğinden anlamadılar; Yusuf Ziya Efendi diyor ki: Elinde evrak var, mukabele olmak için evrak lazım. Böyle söz ile olmaz. Bunları geçelim. Encümen bunları arar. Şimdi öyle, serian lafzının hükmü yoktur.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (Dersaadet): —Bu maddeyi anlamadık kimse kalmadı. Ziya Efendi haklıdır ve tasdik ederiz ki numuneleri duruyor. Hâlâ bu adam mazurdur. 50 bin lira maliyede duruyor, alamadılar; yalnız bizim hazineден alınan parayı kolayca veriyorlar. Hazine için kimseden bir para almasının imkanı yoktur. Yalnız aylık almasını bilirler. Bunların hangi birini dinlemeli. Böyle bütün hata bizde, iyilik onlarda mı?

Reis: —Tensib ederseniz verilen karar daire-sinde encümen bunu tahkik ederek arız ü amîk mütalaa etsin; çünkü iş tarafeynin kavlı-i mücerredlerinde kalıyor; heyet de evrak üzerine bir şey görmez ise kanaat hasıl etmek de vakia, biraz müşkildir; bunun için madem ki heyetçe encümenin teşkiline karar verildi ve madem ki biz

heyetçe verdiğimiz kararın hükmünü muhafaza ederiz; eğer icra etmezlerse kararımız yine karar; ol vakit kendileri isterse vermesinler, yine o hak bizde bakidir. Canları isterse vermesinler.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —İş bitmiştir; yalnız bizden umuma gidecek, tekrar umumdan çıktıktan sonra vükela meclisine gidecek diyorlar; orada bir saat bile durmaz. Şimdi umuma girmesi ve çıkması iki haftadan ziyade olur. Şimdi işi bir encümene havale edecek olur isek bazı evrak yok burada ve bazısı tercüme olunacak; fakat maksat nedir? Madem ki iş bitmiş diyorlar; bu işin bitmesi için bir karar verirseniz zât-ı âlîleri kaç gün müddet isterlerse verelim. İş dava içindir. Biz müddeyiz, onlar değil, istediğimiz vakit dava edebiliriz.

Reis: —Şimdi kerem edin; söyleyeyim: Çünkü heyetçe anlaşılıyor ki bu esasen kararlaştırılmıştır. O başka mesele. Diğer heyetçe anlaşılması iktiza eden maslahat için heyete 15 gün deseler bile iş husule gelmez; çünkü efendiler de memurdur.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Onlar ne kadar isterlerse söylesinler.

Reis: —Mesela, bize taahhüd gitti bir şey vermeğe muktedir mi? Ve o derece iktidarı haiz midirler? Çünkü devletçe bu türlü şey olmaz. Tensib ederseniz tacil olunmasını tavsiye ederiz. Kaç gün geçerse bizce orasını zihninizde tutarız. 15 gün içinde gelmedi, cevap verilmedi mi? Ondan sonra mevzu-i bahs ettiririz; isterlerse vermesinler.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Bunun için zâti mukavelename içinde tahdid olunmuş ve altı ay geçmiş. Şimdi mukavelenamenin tahvil olunması için yalnız para hususu kalmış; iş bitmiştir. On gün mühlet veririm, ziyadesini münasib göremem.

Reis: —Şimdi, sizce, bu teklifi ediyorsunuz; heyet de tensib ederse tadil olunarak icabına bakılır. Bunun nazar-ı dikkate alınmasını tavsiye ederim. Eğer yapmazlarsa o vakit yine siz de buradasınız, heyet de burada!

Mustafa Bey(?): —Şimdi tekid ile iktifa eder isek sonra ne yapacağız? Yine bir mani gösterilir.

Reis: —Hacet kalmaz o vakit...

Mustafa Bey(?): —Yine bir sebep gösterecekler, o vakit uzar.

Reis: —Kanunumuz var ya, efendim; kanuna tevfik-i muamele ederiz.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bir şey var: Bedros Efendi'nin söyledik-

leri. Hiç mani kalmamış, hepsi bitmiş, iş yoluna girmiş. Bir kere heyet-i umumiyyede okunup karar verilir diyor. Bunda avukatlar ile mesele meydana konacak, konturatçılar ile düşünülecek bir şey var mıdır? Bunun mühim noktası var mı? Devlet ve millet aldanıyor mu? Paraları kalmamış. Her taraftan bitmiş; hatta dipozito bile alınmış. Artık, şöyle, böyle olmuş; filan olmuş... Bunun söylenmemesini lazım görürüm. Bu aynı maden işi gibi olmuş: Herifin birisi maden çıkarılmış. Hâlâ burada uğraşılıyor. Bunlar hep o kabil-den, efendim; hükümet böyle şeyleri etmemeli. Mülkün terakkisi böyle olmaz. Mülkün içinde ahali böyle istirahat edemez. Ahali böyle para kazanamaz. Devlet böyle para alamaz. Böyle terakkiyat nasıl olur? Herkesin mesalihina teshi-lat göstermemekle olur. Bunlar ise tas'ibdir. Bu ayıbdır, vallahi yakışmaz!

Hamid Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bunun tehirine sebep devletin gösterdiği adem-i teshi-lat mı oldu? Yoksa kendilerinde mi? İnşallah, tecrübe edersiniz, o zaman anlaşılır.

Rasim Bey (Edirne): —Verilen sebebiyet teminat akçası olduğu cihetle, iş bitmiş deniyor, yani teminat akçası evvelden alınmış. Bir müddet-i medide durulduktan sonra bir şahs-ı salis çıkıp da onu taht-ı hacze alması gibi bu defa da böyle sekteye uğratmak ihtimali yok mudur? Bu cihetle Yusuf Ziya Efendi'nin teklifi gibi buna bir müddet kesilmesini ben de teklif ederim.

Heyet: —Hay, hay!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Madem ki hiçbir şey kalmamış, efendim...

Hamid Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Efendim, vukuat bütün yanlış...

Reis: —Bedros Efendi'nin izahat vereceğine dair şimdi bir tezkire geldi.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —On beş güne mühlet veriyor. Halbuki 15 günde bunun ashabını bile arayamayız; çünkü Nafia Dairesi ile Şura-yı Devlet beyninde bitti; ondan sonra Şura-yı Devlet heyet-i umumiyesi var. Heyet-i umumiyyeye gittiği halde bu iş ekseriyetle karar verildiği gibi orada iş biter; Heyet-i Vükela'ya gider. Orası tensib etmez, ya bir tarafını beğenmez; ondan sonra arz olunur. Zât-ı şahane müsaade etmez, irade etmez, ferman verilmez; 15 günde, 20 günde, hiçbir vakit taahhüd edemeyiz. Yapacağımızı şimdiden üstümüze almamız lazım gelir, bunu alamayız.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Ba-bıali memurîn vezaifini görmüyor; çünkü ve-zaif geldiği vakit her bir şey vakt-i muayyenile olacak. Bu vakitte niçin yaptınız bu işi denecek. Hükm olunacak. Mücazat olunacak. Onun için memurîn vezaifini çıkarmıyorlar. Yoksa memurîn vezaifi çıkmış olaydı böyle şeyler olmazdı.

Heyet: —Pek âlâ!

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Bu efkar varken böyle olur. Her bir şey tamamıyla yapılmış olaydı ne Moskof bizim üzerimize hü-cum ederdi ve ne de biz bu hale gelirdik. Bizim arazimiz vâsi, münbit, biz daha iyi olabilirdik; fa-kat ne çare ki aklımıza bir perde gelmiş, bunları bilemiyoruz, göremiyoruz.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Şim-di Yusuf Ziya Efendi sözüün doğrusunu söyledi. Bu vazife ile olur. Demek olur ki biz de epeyi nizam var; çıkarır isek herkes vazifesini bilir; fa-kat böyle olur isek nizam yapamayız. İşte bunu yapmalıyız; işte bunu ele alalım da ondan son-ra şimdi söylediğim gibi bunları taht-ı ittihama alalım. Suret-i zahirde zannederim ki epeyce bu iş yoluna girdi. Yoliyle arayalım da eğer yine nizam yolunda devam etmezse o vakit başka çaresine bakılır; fakat şu nizamı biz ne zaman yapacağız? Vakit geçti. Bu mecliste böyle yap-acak iseler vakit bitti. Nizamlar duruyor. Şimdi buyurur ki vezaif nizamnamesi gönderilmedi; işte geldi. Geçen seneden beri hani nizam diyo-ruz, işte şimdi nizam geldi, şimdi nizamı elden çıkaralım.

Reis: —Heyetçe, maa-ziyadetin malum oldu, zannederim,

Heyet: —Oldu!

Reis: —Şimdi esasen kararlaştı ki bir encü-men teşkil olunacak, ne vakit evrakı gelirse, tara-feyn isteyecek olursa o vakit müzakere olunacak; şimdi bu meselede tacil edersek...

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Ben-deniz imtiyaz verilmedikçe ve bu evraka müddet tayin olunmadıkça hiç davaya girişmem, hiç la-kırdı etmem.

Reis: —Esasen eğer heyet tensib ederse, buna bir vade kesilsin.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Efendim, 15 gün gider, bir daha müza-kereye koruz.

Reis: —Bizce yalnız heyet tensib ederse bu-nun tacil olunması heyetçe kendisine tavsiye

olunsun. Bu surette, geçelim mi?

Heyet: —Geçelim, efendim.

İbrahim Efendi (Bosna-Hersek): —Bu rüşvet kapıları ve hırsızlık kapıları açık kalırsa bu fenalıkların hepsi olur! (Umum tahsin)

4- Yanya Mebuslarına İzin

Reis: —Arkadaşımızın müstacel bir varakası var, okuyalım! (*Yanya mebusları tarafından memleket-lerine gitmek üzere istizamı havi bir varaka okunur.*)

Heyet: —Hay, hay!

Reis: —Heyetçe mezun mu bu...

Heyet: —Hay, hay!

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Yalnız bir şeyimiz vardır: Böyle bir hürriyet-perver ve ga-yur zâtların gittiğine esef ederim; ruhsat veriyor-ruz; ama, maat-teessüf ruhsat veriyoruz.

Şefik Paşa (Selanik): —Zaruridir, efendim; za-ruri! Lüzum-ı hakikiye mebnidir. Lüzum-ı hakiki olduğu cihetle zaruridir. Vakıa, esef ederiz.

Mehmed Ali Bey (Yanya): —Maat-teessüf... Teşekkür ederiz.

Mustafa Bey (Yanya): —Diyeceğim budur ki, buna bilmukabele teşekkürle beraber biz de bu hali arzu etmeyiz ve el'an eğer devletçe teda-bir-i muktaziye ittihaz olunur ise belki de gitme-yiz; lakin böyle bir şey görmeyip de vatanımızın bütün bütün düşman elinde kalacağını görürsek bil-mecburiye gideceğiz.

5- Muhacirlere Yardım

(*Daviçon Efendi iane-i muhacirîn komisyonu-nun defterini kıraat eder:*)

Taht-i riyaset-i hazret-i padişahide teşekkül eden iane-i muhacirîn encümenine Kanunisani-nin 12. gününden 31. gününe kadar vürud eden ianenin mikdariyle esamisini mübeyyin ilan pu-sulası.²³⁰

230 Bu celsede okunan fakat zabıt metninde bulunmayan listenin bir kısmı *Basiret* gazetesinin 2 Şubat 1293 sayısında çıkan bu listeye girmiş olmalıdır. —H. T. Us.

Kuruş	
500.000	ihşan-i şahane buyurulan
500	Sivas mebusanından Kevork Efendi
600	 İhsanullah Efendi
600	 Edhem Efendi
600	Aydın mebusanından Mina Efendi
600	Erzurum mebusanından Giragos Efendi
600	 Haçadoryan Efendi
di	
1.000	Tevki-i divan-ı hümayun saadetli Raif Efendi
1.332	Liman dairesi sağ kolağalarından Çarşambalı Mehmed Efendi.
49.775	Hademe-i şahane rikab ve mızıka sınıfından
85.888	Bab-i vâlâ-yi seraskeride toplanılan muhacirîn ianesi olarak gelen
10. 263	Mekteb-i sultani memurîn ve muallimîn ve hademesiyle şakirdan taraflarından
5.000	Tophane İmalat Nazırı Ferik saadetli Seyyid Paşa hazretleri
100	Maliye masarifât odası hûlefasından Salim Efendi
100.000	Basra valisi sabık devletli Nasır Paşa hazretleri
1.000	Şura-yı Devlet âzâsından semahatli Necib Efendi
2.120	Şura-yı Devlet âzâsından saadetli Avnürrefik Paşa hazretleri
2.000	Şura-yı Devlet âzâsından faziletli Sahib Beyefendi
1.250	Şura-yı Devlet âzâsından saadetli Ali Fuad Beyefendi
275	İzzetli Kastıro Bey
4.200	Tekaya atıyyesinden evkaf-i hümayundan
100.000	Nefs-i Haleb ianesine mahsuben vürud eden
10.000	Bartın tüccar-i muteberan-i hamiyet-mendanı taraflarından
3.000	Şura-yı Devlet âzâ-yı kiramından devletli atufetli Mahmud Paşa hazretleri
1.000	Ayandan saadetli Marko Paşa
400	Merzifon eşrafından Salih Efendi
20.495	Bolu mutasarrıflığından
2.000	Şura-yı Devlet âzâsından atufetli Rauf beyefendi
904.598	Yekün

6- Toprağımızın Servetinden Faydalanma

Daviçon Efendi (Yanya): —(*Badehu maliye ve maadin hakkında bir nutuk dahi kıraat eder:*) Umur-i maliye hakkında, mahza bir maksad üzerine, bir kelim daha söylemekliği istiyorum. Maksada şürudan evvel bazı mukaddemat beyanına mecbur idüğimden layıkı veçhile istima buyurulmasını arzu ve rica ederim.

Herkese malum oldu ki itibar-i mali bir devletin mâbihil-hayatıdır. İtibar-i mali fenn-i

Mali iktizasınca varidatın çokluğunda değil, ancak masarifiyle müvazin olmasında, yani mutlaka masarifi varidatından taşkın olmamasındadır. Bu bir hakikattir ki izah ve irae den müstağnidir.

Malumdur ki yakın günlere gelinceye kadar bu kaideye asla rağbet olunmayarak yalnız her ne olursa olsun varidat-i devletin tezyidi cihetine gayret ve sarf-ı efkar edilip tuz ve tütün rüsumu ve vergi zamları ve ağnam rüsumunun tezdiyi ve rub'-ı öşr vesaire gibi bir takım varidat-i cedide ihdas olundu. Vakıa devletin varidatı muvazene-i umumiye defterince bir kat daha tezayüd etti; halbuki bu tezyid-i varidat kaziyesi servet-i ahali ile mütenasib olmadığından ve o tahsilat dahi bir usul ve kaide-i mazbuta vü muttaride tahtına alınamayıp elyevm bile bir takım su-istimalattan hâlî bırakılmadığından tahsilatın topyekünü yine evvelki varidatın topyekününden çok da bir fark edemedi; mesela tuz rüsumu tezayüd ettikçe halk tasarrufa mecbur olduğundan sarfiyat tenakus eylediği misillü koyun ve keçi gibi hayvanatlar dahi artacak yerde bilakis tuzsuzluktan azalmağa yüz tuttu; maamafih vergi, ağnam rüsumu gibi varidatın tezyidi halinde servet-i mali ile mütenasib olmak kaziyesine riayet olunmayıp emr-i tahsilatta memurînin ahaliyi cebr ü taz-yikleri dahi fevkalade surette olduğundan ahali maa zam teklifat-i miriyesini bir iki sene zar, zor verebildi ise ferdası senelere öküz ve eşya-yi beytiyesini ve belki de tarlasını satıp, savup teklifat-i miriyesini tediye mecbur ettirildi. Daha ferdası senelere gelince artık zamdan evvelki vergisini bile veremez bir hale gelip, nihayetül-emr bu günkü buhran ve zaruret içinde kaldı, gitti. Anlaşıldı ki bir devletin varidatı servet-i ahali ile mütenasib olmaz ise gide gide o varidat da kaybolur.

İşte bu mütalaaya mebnidir ki bundan sekiz, on sene evvel devlet bu gidişin nihayeti vehameti intaç edeceğini fark etmesiyle fenn-i mali

kaidesine tevfikân hareket etmeğe mecbur olup bazı tedabir-i maliye icrasına şûru ve mübaseret eyledi. Bu sırada memalik-i mahruse-i saltanat-ı seniyyenin küre-i arzın en müntehab bir noktası olarak cihanın her tarafına münasebeti ve arazinin kuvve-i inbatıyesiyle beraber zir-i zeminde medfun nice maadin-i nafia ve sath-ı arzda bunca ormanları şamil olup elhasıl her suretle menabi-i servet ve ahalisinin istidad ve kabiliyeti derece-i matlubede olmakla her halde o servet ve saadeti idare ve muhafaza idüğünü anlayarak mahza şu menabi-i servetten layıkı veçhile istifade etmek, yani artık ecnebilere kaptırmayıp bu menafi-i azimenin mutlaka kendi ahalisinde kalması ve ol suretle mülkün mamuriyeti ve ahalinin nail-i servet ü maadin olması zımnında mahza bir numune-i terakki olmak üzere geçen 286 senesi Muharreminde maadin nizamname-i cedidini neşreyledi. Bu nizamnameyi layikiyle mütalaa eden fenn-i mali erbabına malum olduğu veçhile bundaki maksad-i asli öyle zir-i zeminde medfun olan maadin %5'e kadar rûsum-i nisbiye verilmek üzere 99 sene müddet-i imtiyaz ile müteharrisî-ne ihale ve tefviz olunacağından böyle maadin imtiyazı alacak olanlar nizamın matlub ve arzu eylediği veçhile ehil ve muktedir olduğu halde teba-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyyeden olmaları meşrut olup şu kadar ki saltanat-ı seniyyenin 83 senesinde neşr ü ilan eylediği kanunnameyi kabul ve tasdik eden düvel-i ecnebiye tebası dahi taharri ruhsatnamesi ve imtiyaz alabileceği gösterilmiş ise de bu hal teba-i Devlet-i Aliyyeden öyle maadin taharri ve imal ve idaresine nizamname-i mezkurun istediği gibi ehil ve muktedir ve sermayedar kimsenelerin nadir bulunabileceği zanniyatına mebni o kadcılık bir müsaade ve vüs'at gösterilmek zaruriyatından ileri gelmiştir.

Şimdi anlaşıyor ki teba-i Devlet-i Aliyye'den olup da nizamın aradığı iktidar ve ehliyeti haiz olduğu halde elbette sair ecnebilere takdim ve tercih edileceği bedihidir.

Bu defaki bahsimiz varidat-i devletin servet-i ahali ile mütenasib olunabilmesini ve her halde servet-i tabiye vü mahalliyemizin hüsn-i muhafazası maksadiyle devletin fenn-i mali kaidesine tevfikân hareket eylemeğe bed ve mübaseret eylediğine bir mukaddeme ve delil olmak üzere yapılmış olan maadin nizamnamsi keyfiyetine münhasır olduğundan şimdi bakalım şu maksad layikiyle muhafaza olunur; da istifade edilebilmiş midir?

Yani matlub olan menafi-i umumiye-i Osmaniye ve menfaat-i hazine-i celile hasıl olabilmış midir? Yoksa bu maksad ve efkar-ı nafia yalnız nizamname ile nazım ve müesseselerinin kavlinde kalıp da matlub hasıl olamamış mıdır?

Şübheye bile mahal kalmamak için şimdi şu münasebetle heyetimize arz eyleyeceğim bir misalden malum olsun ki keyfiyet ikinci sözümüzde kalıp yani matlub olan menfaat asla hasıl olmamıştır.

İşte arz edeceğim misal şudur:

Bursa vilayetinde Harmancık kazasında kain olup mukaddema Devlet-i Aliyye tebaasından malum-ism ehil ve muktedir kimse tarafından ba-ruhsatname taharri ve külliyetli mebalîğ sarf ve istihlakiyle zahire ihraç edilen krom madeni-ne muahharen bazı ecnebler tarafından vukua gelip, ondan her nasılsa hazine-i hassaya intikal eden müdahale üzerine iş müşkilata düşür edilip nihayetül-emr ecnebinin matlubu hasıl ve bu madenin asıl mucid ve müteharrisi olan teba-i sadıka mahrum ettirildikden sonra maden-i mezkur ol ecnebiye teslim olunup elhasıl nizamnamenin matlub ve arzu eylediği menfaat fevt ettirildi ve bununla, beraber ol ecnebiden hiçbir fayda görülmedikten başka öyle cesim ve nafi bir maden beş seneden beri büsbütün muattal kalıp şu hal ve suretle hazinenin yalnız madenden hasıl olacak birkaç bin lira varidatı sektedar oldu ve bunlardan mâadâ bu madenin imaliyle hasıl olacak servet-i mahalliye ile beraber orada istihdam olunacak bunca amelenin dahi görecekleri menfaat mahvedilmiş oldu.

İşin en garib ciheti şudur ki mukaddema bu maden hakkında o ecnebi ile hazine-i hassa beyninde tanzim olunup muahharen ba-irade-i seniyye maden-i mezkur ile beraber maliye hazine-i celilesine terk ve devrolunan mukavelenameyi bizzat görüp mütalaa eylediğimde doğrusu pek çok esef ettim; zira bu mukavelenamenin siyak-ı mealî bu işde menfaat-i hazine asla düşünülmeyp yalnız ol ecnebinin emeline hizmet edildiğini ima ediyor; hatta bu madenin ol suretle ol ecnebiye ihale olunmasında birinci maksad hazinenin menfaati olmak lazım gelmez mi? İşte burası büsbütün meçhul bırakılmıştır.

Şöyle ki, bu mukavele hususi bir şey olup nizamnameden istisna ettirildiğinden bu mukavele-namede mültezim bu madenden senevi ne kadar mikdar cevher çıkarmağa mecburdur ve cevher

çıkarmaz veya madeni tatil ederse ne muamele edilmek lazım gelecektir? Evvel be-evvel buralarının derç ve tasrihiyle menfaat-i hazine tayin olunmak lazım gelir iken bilakis “mültezim-i mer-kum her ne mikdar cevher çıkarırsa” gibi bir ibare ile iş pek mübhem yani madeni imal veya tatil edip etmemesi bütün bütün mültezimin keyfine bırakılmıştır. Bunu söylerken hatırıma geliyor ki bu nutk-ı aciziye istima buyurmakta olan arkadaşlarımız hayrette kalıp hiç böyle şey olur mu? diye zihinlerinden bazı şeyler geçirmiş olmaları muhtemeldir; şübheye asla mahal kalmamak için bu maden hakkında mevcut bulunan evrak-ı resmiye ve ez-an cümle mezkur mukavelename maadin idaresinden celb ve nazar olunur ise şu muhtasar surette arz eylediğim keyfiyet tamamı tamamına tasdik olunduktan sonra daha benim arz ve tafsilinde adab ve ihtiyata riayetden ihtiraz eylediğim bazı ahval dahi görüleceğini temin ederim.

Hülasa-i kelim: Böyle cesim ve mühim bir maden bi-gayr-i hakkın böyle beyhude yere birkaç senedir muattal bırakılıp bundan hasıl olacak varidat-i hazine sektedar ettirildi; vakıa maadin idaresi, sonradan uyanarak, bu bâbdaki vazifesini layikiyle icra edip gerek bu mukavelenamenin hükümsüzlüğünü ve gerek varidat-i hazinenin sektedar olduğu kaziyelerini tafsilen derç ederek maden-i mezkurun asıl mucid ve müteharrisi olup iktidar ve ehliyeti idarece malum ve musaddak bulunan teba-i sadıka-i Devlet-i Aliyyeden olarak asıl müstahakkı olan zâta nizamen imtiyaz ferman-ı âlîsinin ita buyurulması lazım geleceğini Şura-yı Devlet’e arz ve inha etti; halbuki yine Şura-yı Devlet henüz işi bitirmeyip beyhude yere sürüncemede bırakarak ne öyle bir madenin muattal kalmasından dolayı varidat-i hazineye iras eden nakise kaziyesini ve ne de öte tarafta binlerce liralara sarf ve istihlak eylediğinden dolayı mağdur ve perişan edilmiş olan müstahakk-ı mumaileyhümün bi-gayr-i hakkın düçar olduğu mağduriyet-i fevkalade meselesini asla pîş-i nazar-ı ehemmiyete almamakta olduğu maat-teessüf anlaşılmıştır.

Garibdir ki bu nizamname esasen Şura-yı Devlet’te tanzim olunmuş olduğundan bundaki maksad i aslinin ne güne menfaatten ibaret olduğunu Şura-yı Devlet’in cümleden daha iyi bilmesi lazım gelir iken güya bu nizamnamenin ne maksad üzerine tesis ve neşrolunduğunu bilmiyor gibi bir harekette bulunmasına, yani öyle mühim ve cesim bir madenin birkaç seneden beri beyhude

tatil ettirilmesinden naşi gerek varidat-i hazineye iras eden nakisa cihetine ve gerek nizamen mucid ve müstahakkının bi-gayr-i hakkın giriftar olduğu mağduriyete asla atf-i nazar-ı ehemmiyet etmeyecek işi bir takım müşkilata düşürüp henüz icab-ı nizamisini icra etmemesine bir mana verilemiyor. Elhasıl böyle mülk ve millete ve hazine-i devlete faydalı bir madde-i mühimmenin artık daha ziyade süründürülmesi caiz olamayacağından hemen bermuceb-i nizam maden-i mezkurun maadin idaresi karan veçhile ihalesinin icrasıyla beraber bu madenin beş seneden beri bi-gayr-i hakkın tatil ettirilmesinden dolayı hazinenin mutazarrır olduğu birkaç bin liranın dahi bu madeni tatile sebep olanlardan ve nizamen lazım gelenlerden tahsil olunması hususlarının serian Babiali’ye beyan ve iş’ar olunmasına karar verilip icabının dahi icra olunmasını istirham eylerim.

Reis: —Haleb’den bu gün bir varaka göndermişler; bunun okunması münasib olacak.

7- Gene Muhacirlere Yardım

Daviçon Efendi (Yanya): —Avram Efendi muhacirîne 200 çift çorap verdi.

Avram Efendi(?): —Beş, altı camiye gezdim; onun için, rica ederim, münasib ise bizim komisyondan ayakkabı ve çorap vesaire gibi şeyler alınsa da heyetten bir iki kişi bunları çocuklara tevzi etsin.

Heyet: —Münasib!

Nafi Efendi (Hakb): —Muhacirînin gerek ayakkabı ve gerek her türlü ihtiyacatını biz düşünüyoruz ve sermayemiz müsaade ettiği kadar çalışıyoruz.

8- Madenlerimize Dair Teklif

Daviçon Efendi (Yanya): —Madeniyat hakkında bir layiham var. Müsaadeniz olur ise takdim edeyim. Münasib görür iseniz encümene havale buyurursunuz veyahut muahharen umumda kıraat olunur. Bu da pek mühim bir şeydir. Heyetin reyine havale ederim.

Reis: —Maadin hakkında zaten Ziya Efendi geçen gün vaad buyurmuş oldukları bir müzekkireyi takdim etti. Burada bir kere okunsun; dinleyiniz de bir münasebeti var ise ona göre bir encümene havale ederiz.

(Yusuf Ziya Efendi’nin maadin hakkında verdiği varaka tekrar kıraat olunur.)

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): —Efen-

dim, burada nakıs bir şey vardır: İbtida maden talibi tarafından bir numune ibraz olunacak. Onun üzerine ruhsat verilecek. Bizim vilayet dahilinde ruhsatname almış 30 kişi vardır. Bu tasibat, zannetmem ki, buradan olsun; çünkü bit-taharri çıkardıkları madenin numunesini, ibraz etmeden satmağa kalkıyorlar; bunu sermaye ittihaz ediyorlar; halbuki ibtida hail olunacak, kuvveti anlaşılabilecek da ona göre ruhsat verilecek.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Efendi hazretlerinin buyurdukları pek doğrudur. Öyle imtiyaz alanlar nafia dairesinde mukavele akd eder. Filan vakte kadar numunesini göstereceksiniz, derler; eğer göstermezseniz mukavelename mefsuhdur yahut şu kadar teminat akçasına vereceksiniz derler; halbuki taliblerinin ekserisi bu şeraiti icra etmiyorlar. Hem imtiyaz sahibi emniyet üzere olsun, hem de hükümetin devairinde mukannen ve mahdud müddetle iş görsünler; çünkü mahdud müddette iş görmedikleri için tütün işlerimiz keşakeşde kalıyor.

Şimdi, efendinin söylediği gibi, o vakit, yalnız imtiyaz alan adam üzerine kalmaz; böyle 50 tanesi var, 100 tanesi var. 100 adamdan birisi ceza görmedikleri için iş böyle kalıyor; yoksa birisi yahut birkaçı mukavelename mucibince ceza gördükleri halde başkaları yapamaz.

Mustafa Efendi (Selanik): —Tahdid-i muamelat için bu maadin kanunu buraya gelip müzakeratı icra olursa da yine nafia dairesine gidip orada icabı icra olunsun.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Şu icabat-ı mevkiyyeye göre kanunun tashihine lüzum görüldüğü halde münasib; yapalım.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bunu takdim ettim.

Davidon Efendi: —Bendenizin ihtarım maden hakkında gösterilen tasibattan hazine-i devlet ne derece mutazarrır olduğunu mufassalan beyan ettim.

Bir mebus: —Ruhsatınız olur ise teşekkül eden encümene havale olsun, indet-tahkik müzakere olunsun.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Encümende verilen karar hepsini havidir, zannederim.

Yenişchirlizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Encümenin kararı umumda okundu. Bu maadin kanununun buraya gelmesinin lüzumunu gösteriyor. Çünkü bendenize kalırsa biz

yalnız ahalinin değil, hazinenin dahi menafini muhafaza edeceğiz. Zira hazine de bizim; başkasının değil. Onu da biz kendi malımız gibi muhafaza etmek bu meclisin birinci vazifesidir ve bu meclis onun için teşekkül etmiştir. Ne vakit kanun layihası buraya gelir ise ona bakarız ve her vilayeti icabına göre tasdik ederiz.

Davidon Efendi (Yanya): —Bunların, efendim, her halde encümene havalesi iktiza eder. Eğer buna dair nizamnamenin buraya gelmesine taalluk ederse o nizam buraya geldiği vakit icabına bakarlar.

Reis: —Şimdi demek oluyor ki, bunda iki cihet var. İrad olunan makalelerden iki şey anlaşılıyor: Birisi kanunun muhtac-ı ıslah olduğu, diğeri de mevcut olan kanunun meriyül-icra olmadığı.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Verilen karar okunsun da belki bir şey bulurlar.

Reis: —Ona dair iki layiha vardır. Bir kere şubelere gitsin; oraca malum olsun ki ne isteniliyor. Tensib ederseniz öyle yapalım. Çünkü alelacele bir şey olursa iyi olmaz. Encümenin verdiği varaka ve bu layiha bir kere şubeleri dolaşsın; malumat hasıl olsun, onun üzerine heyet de karar versin.

Mustafa Bey (Selanik): —Kanunun tadiline karar verilsin. Bir kere okunan buraya gelsin de bu layihalarla birleştirelim. Şimdi vereceğimiz karar nizamsız olur. Tadil olacaksa Babıali'ye tebliğ olunur.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Çünkü, efendim; bu layihalarda hem mahzur ve hem de yol gösteriliyor; demek ki nizamname geldiği vakitte o nizamı o layihalarla tatbik ederek ondan çıkacak netice meydana çıkar.

Reis: —Şimdi, heyetçe bu mütalaa olunmayacak. Yani, bu kanunun tadil ve ıslahı talebi beca olduğunu tasdik etmek için bir kere şubeler meseleyi anlasın. Ondandır lüzumu olup isteyeceğimiz şeyin âzâ-yı kiram esbab-ı mucibesini gösterir. Filan ve filan şeylere mebni kanunun ıslahı lazımdır; binaenaleyh heyetçe karar verildi der, Babıali'ye hemen yazarız. Tensib eder misiniz? Bu yolda şubelere gitsin mi?

Heyet: —Pek âlâ!

9- Meclisin Çalışma Zamanları

Salim Efendi (Kastamonu): —Meclis-i Umumi'nin açılacak veya kapanacak vakti malum olmadığından gerek namazca ve gerek sairece

müşkilata düçar oluyoruz; bendeniz âzâ-yı kiram hazaratından rica ederim ki saat beş buçukta toplanalım, yedi buçuğa kadar iki saat umum edelim; ondan sonra şubelerde iki saat kadar işlerimize bakalım. Dokuz buçukta tekrar buraya gelelim. Bir saat, yarım saat, icabına göre burada müzakere edelim; heyetimizin müzakeratının bir vakt-i muayyende olmasını teklif ederim.

Bir mebus: —Pek doğrudur, efendim; çünkü biz buraya memleketimizden iş için geldik, başka bir şey için değil.

Reis: —Efendim, vakia saatimiz muayyen ise de yedide ictima olunduğu için, filhakika, geçen gün de bahsolunmuştu. Saat dokuza kadar bir parça vakitler zayi oluyor. O cihetle mecburiyet hasıl oluyor çıkmaya; bununla beraber vakit ve zamanıyla müdavemet olundukta, samiîn de hiç olmazsa yediden sonra kendi işine gider, yedide gelirse o gününü kaybeder. Saat beş buçukta devam edersek badel-müzakere samiîn de işine gidebilir. O günü de işini heba etmiş olmaz. Tensib ederseniz beş buçukta ictima ederiz, sonra saat dokuz buçukta yine toplanırız, efendim.

10- Hırsızlık Eşya Satışı ve Muhacir Çerkeslerin İskan Şekli

Simonaki Efendi (Konya): —Karşı gazetelerinde bir şey gördüm. Galatada bir takım kilise takımına dair bazı şeyler satılmış; halbuki bunlar gündüz satılmış olduğu halda bunları kimse sormuyor mu? Zira böyle kilise takımı Çerkesin kendisinin olmadığı bedihidir. Lazımdır ki kendisini istintaka çekip nereden aldığı anlaşılmalıdır. Bu bâbda zabtiye nezaretinin dikkatini celb ederim ve makam-ı riyasetten rica ederim.

Bir de bu Çerkeslerin Anadolu tarafına iskan olunmasına dair karar verildiğini işittim; fakat Anadolu'da bunlar 100-200 hane bir yerde iskan ederlerse, malumdur, nasıl ki Rumeli'de böyle fenalıklar oldu, Anadolu'da dahi olacağı malumdur; bunun için üçer, beşer hane olarktan kariyelere iskan olunsun. Bunlar böyle bir, 200 hane bir arada iskan olunmamalı.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Münasib olur, efendim.

Reis: —Bunun esbab-ı mucibesi umumun malumu bir şeydir; eğer izahat verilecekse, rica ederim, bu mühim bir şeydir; makam-ı riyasete mezu niyet verirsiniz bir iki satır ile derhal yazalım.

Agob Efendi (Dersaadet): —Gerek hayva-

natça ve gerek eşya-i sairece iki defa Babialî'ye yazıldı. Bir cevap alınıp semeresi görülemedi. Söyleyeceğim söz budur.

Reis: —Heyet isterse hayvanat hakkında olan malumatımı vereyim; isterseniz...

Heyet: —Evet, evet!

Reis: —Dünkü gün reis-i vükela paşa hazretleri emr-i kat'i verdiklerini hazır olduğum halde söylemişlerdir ve yarın bu muhacirînin hayvanları ellerinde bulunmaz ise ne yapacaklarını bütün bütün şaşırırlar ve devletçe iane olunması icab edecek, pek güç olur. Zaten içlerinde muhtac-i iane olanlar varsa zaten iâşe olunuyor. Ya böyle hayvanlarını satanlara birer parça şey verilerek satılması katiyen men olunmasına dair her tarafta evamir-i katiye verildi. Umarım ki o meseleye dair ayrı bir şey varsa onu da tekid ederiz; madem ki heyet tensib etti, tezkire yazarız.

Rusçuklu Petraki Efendi (Edirne): —Efendim, hayvanlar için, kilise malları için söyleniliyor. Vakia böyledir; çünkü İstanbul salhaneye benzedi. Buradan iskeleye kadar bütün yollarda hayvanat kesiliyor. Çerkesler Rumeli'de istedikleri vahşiyatı ettikten sonra sürüsüyle çoluk, çocuğu esir edip nefis i İstanbul'a bir, 2000 kişi getirmişler. Hatta bu üç, beş gün içinde, bereket versin, bazı Ermeni ve Rum milletinden hamiyetli adamlar vasıtasıyla şimdiye kadar 100-150 kız ve erkek çocukları nasılsa alabilmişler.

Rumeli'den gelen çingenelerin mahallerinin nerede olduklarını bilmiyorum; şimdi hükümet tarafından basılsa bunların elinden 500 çocuktan ziyade çıkartılabilir; ondan mâadâ Anadolu'ya geçen Çerkeslerin ve çingenelerin yedande 1500 tane bulunabilir.

Buna Allah'ın rızası var mı? Bunlara hükümet tarafından bir şey denmiyor. Hayvanat da başka!

Heyet-i umumiyeden rica ederim, buna nazar-ı dikkatle bakılsın. Babialî ve zabtiye nezaretinin nazar-ı dikkatini celb edelim. Tarihte bu vukuat pek fena halde leke kalacak. Dünya durdukça bu vukuat unutulmaz.²³¹

231 *Levand Herald* bu kısmı şöyle naklediyor:

Petraki Efendi (Rusçuk): "İstanbul şehri muazzam bir salhaneye dönmüş; bütün sokaklar boyunca hayvanlar kesilir. Kasaplar etin okkasını iki kuruşa satmaktalar; köprüden başlayarak içinde topladığımız şu meclis binasına gelinceye kadar elliden fazla boğazlanmış hayvan saydım; çalınmış hayvan satışı her zamanki hararetiyle devam etmektedir ve bunun men'i için hiçbir şey yapılmamıştır; reis tarafından zikredilen emir hiçbir şekilde ifa edilmediği gibi ortada meclisin alakadar olması icab eden çok mühim bir mesele daha vardır." dedi ve sözüne şöyle devam etti: "Bu hırsızlar, barbarlar, hainler, işitilmedik türlü gaddarlıklardan sonra da birer harabeye

Reis: —Teessüf ederiz; menbaina sebeb olanlar Allah’dan bulsun!

Nafi Efendi (Haleb): —Bu mevadd-ı kabihâ vü müstekrehenin vukuuna mütecasirleri elde edilerek layık ve müstahak oldukları cezayı şediden icra olunmasını şimdiden Babialî’ye yazılmasını teklif ederim.

Heyet: —Hay, hay! Teessüf ederiz ki Agob Efendi arkadaşımız şimdiye kadar buna dair bir malumat vermedi.

Agob Efendi (Dersaadet): —Bu madde üzerine birkaç defa müzakere olundu; ama iş bu yolda açılmadı, ilk defadır ki böyle sarahaten açılıyor ve bu madde hakkında olan mutalaamı beyan ettim ve Babialî’ye yazılmasını ihtar ettim. Bu münasebetsizlikleri ne padişahımız ve ne de milletimiz kabul etmez diyerek birkaç defa arz ettiğim gibi, bugün dahi tekrar arz ederim. Satmak maddesi hakikaten teessüf olunacak bir haldedir. Şimdi, teşekkür ederim, Nafi Efendi arkadaşımız bendenizin söylediğim sözleri aleni surette tasdik buyurdular. Padişahımız ve millet tarafından pek teessüf olunur ve bu haller kabul olunmaz ve bize ağır geliyor. Tarihler de fena yazar, kıyamete kadar bu fenalık unutulmaz. Babialî’den rica edelim. Bu çocuk maddesiyle, hayvan ve münasebetli, münasebetsiz eşyanın satılması men olunsun ve Çerkesler Rumeli’de birkaç yüzü bir arada bulunduklarından böyle münasebetsizlik ettikleri halde eğer yine tutup da Anadolu’da iskan ettirilecek olurlar ise Anadolu’yu da harab ederler. Bunları, toptan birkaç yüzü bir arada olduğu halde, iskan etmek bir kat daha mülkü berbad etmek demek olduğundan eğer böyle olur ise teessüf olunur; rica ederim, Babialî’ye yazılsın.

döndürülen evlerden alıp getirdikleri kız ve erkek binlerce çocuğu esir diye İstanbul sokaklarında alenen satmaktadırlar. Ermeni ve Rum cemaatleri, bunlardan bilhassa Rum cemaati, patrikhanenin müdahalesi neticesinde bu bedbahtlardan büyük bir kısmını kurtarmağa muvaffak olmuşsa da kız ve erkek üç binden fazla çocuk hâlâ bu ırz düşmanlarının elinde bulunuyor. Çingeneler de buna benzer bir nevi ticaret yapmaktadırlar. Eğer polisler, bunların oturdukları mahallelere kadar bir kere gitmek zahmetini ihtiyar ederlerse oralarda bu hırsızların esir diye satmak niyetiyle sakladıkları beş binden fazla Hristiyan çocuğu bulacaklardır. Çalınmış hayvanlarla meşgul olacak yerde, meclis, bu alçaklar tarafından esir diye satılmakta olan ve bu hazin akıbetleri bize utanç veren zavallı yavrulara merhametinden bir parça ihsanda bulunsa elbette daha iyi birşey yapmış olur. Hâlâ o alçakların ellerinde bulunan bedbaht çocukların kurtarılmalrı ve bu gibi çocuk çalanların şiddetle cezalandırılmaları için derhal Babialîye bir tezkire yazılmasını teklif ediyorum.”

Meclis reisi, cevaben, şikayet edilen hadiseler son derece şayanı teessüf olup, meclisin bunlardan dolayı müteessif olduğunu ve aynı zamanda bütün bu fenalıkların menşei hakkında da teessüfler izhar edilmek lazım geldiğini beyan etti.

Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —İzmir’den 21 Kanunisanı tarihiyle aldığım mektubda orada kızların satıldığı ve birçok fenalıklar vukua gelmekte olduğu ve hükümet-i seniyyeye müracaat olduğu iş’ar olunmuştur. Şu fenalıklara birçok adamlar sebep olmuştur.

Nafi Efendi (Haleb): —Şahıs ve esamiyi tayin ederek filan adam bir kız satmış demeli, ondan sonra mücazat etmeli. Nizam budur. (*Gürültü ve tasdik sadaları*)

Mina Efendi (Aydın): —Bunu gazeteler de yazıyorlar: Kızın ismi (Domina) dır; kızın önünde babasını kesmişler, anasını da cerh etmişler. Burada hastahaneye götürüldü.²³² (*Heyette gürültü*)

Reis: —Sadeden çıkıyoruz; sonra icab ederse baktırız. Oturun, ruhsat verilirse söyleyiniz.

Mina Efendi (Aydın): —Ruhsat isterim.

Reis: —Ruhsat vermem; çünkü bunun üzerine bahse girişsek bahis uzar. Bunda asıl nazar-ı dikkate çarpacak hangi noktadır? İhtar olunuyor ki filan, filan şeyler oluyor; şimdi onun men’i-ne gidecek olursak... Sonra sözümüz uzar; onun için ondan sarf-ı nazarla bunun gibi şeyleri, Babialî’den, aid olduğu dairelerin nazar-ı dikkate almasına ve bir daha böyle şeylerin vuku bulmasına ihtimam olunmasına dair buradan münasib veçhile güzelce bir tezkire yazılmasına heyet karar verirse iyi olur mu, olmaz mı?

Halil Ganem Efendi (Suriye): —İstikbal temin olunsun!

Reis: —Tamam! Bu halde böyle tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın, yazılsın!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Efendim, buna da bir şey ilave olunsun: İzmir’den aldığım mektuba göre, böyle eşkıyanın zuhuruna dair birçok tevatürler var. Onlara da baksınlar. Zabıta her işittiği lakırdıyı doğru zan-

232 *Levand Herald*, Mina Efendi’nin sözlerini ve verilen kararı şöyle zabt etmiştir:

Mina Efendi (İzmir): “Bu ticaret yalnız İstanbul’da değil, aynı zamanda, vilayetlerde de, daha doğrusu, Çerkeslerin bulunduğu her yerde icra edilmektedir. Son zamanlarda bunlardan birkaçı temsil ettiğim şehirde 18 yaşında genç bir Hristiyan kızını sattılar. Halen İzmir’de 20 binden fazla muhacir ve Çerkes mevcut olup memleketin bir takım yerlerini böyle karışıklık âmilî bu derece tehlikeli unsurlarla doldurmak çok zararlı bir şeydir.”

Birkaç diğer âzâ dahi aynı mealde konuştuktan sonra reis, cidden şayanı teessüf olan bu hadiseler üzerinde söylenebilecek daha pek çok sözler olduğuna, ancak meclis âzâları tarafından yapılacak tek şeyin, Petraki ve Simonaki efendilerin takrirleri derhal nazar-ı dikkate alınmak üzere Babialî’ye bir tezkire göndermekten ibaret bulunduğuna işaret etti. Halil Ganem Efendi de, bir kere bu fenalık vukua geldikten sonra meclise işin bu gibi cürümlerin tekrar vukuunu men için müstacel tedbirler almak olduğunu ilave etti.

netmesin. Şöyle yapıyorlar, böyle yapıyorlar diye bazı eracı neşrettiklerini beş, altı imzalı dün bir mektub aldım; yalnız bunların birçoğu da böyle gaile zamanında bazı şeyler çıkararak hükümeti bir telaşa düşürmek içindir. Böyle çapkınlar hiçbir vakit eksik olmaz. Hükümet çapkından ehl-i ırzı ayırmağa dikkat etmeli. Bütün bütün olmaz demiyorum; ihtimal ki bazı Çerkes, kız satmış olsun. Onu tasdik ederim. Maamafih söylenen kadar olmaz ve Bazı vukuat arasında böyle bir takım Rum çapkınları halkın zihnini tahdiş için eracılar neşrediyorlar imiş. Bu bir; ikincisi demin buyurdular ki reis paşa hazretleri tarafından hayvanatın satılmaması tebliğ olunmuş. Bunu kendi nefsim kabul etmem; mesela 1000 kuruş eder hayvanı olur; satmasın da ne yapsın? Günde bir ellilik kaim masrafa muhtaç! Bunu nereden bulacak?

Reis: —Yanlış anlaşılmasın, efendim; mesele elinde bir hayvan bulunur. Onları devlette iâşe olunmak üzere elinden alacak da muhafaza edecek.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Öyle ise pek âlâ; yoksa alel-ıtlak caiz olmaz.

Reis: —Yok, efendim. Alel-ıtlak nasıl olabilir? Hiç satılmasın der isek onlara gadr olur, bir surret-i hasenede olmadıkça...

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Bendeniz iki çift lakırdı edeceğim. Bu madde hakkında Babıali'ye tezkire yazılmasına karar verildi. Demek oluyor ki hükümet bunun çaresine bakacak. As-hab-i töhmeti bulduğu halde onun icab eden tedibatını veriyor; onun için bu hasıl-i tahsil. Bunu uzun uzadıya bahsetmek lazım gelmez, ama yazıldığı halde matlub hasıl olur.

Rasim Bey (Edirne): —Agob Efendi'nin bir gün evvel haber vermemesine teessüf ederiz; içimizden birinin bunu kabul etmeyeceğinden eminim. Kendisi de emindir.

Agob Efendi (Dersaadet): —İnayet buyurun, izin isterim: Rasim Beyefendi bir kere zabtı mütalaa buyurursa görür ki bu madde hakkında meclis-i âlînize birkaç defa lisan-ı münasible arz ve ihtar ettim ve meclis-i âlî-i kiram da icabına bakmak üzere hüsn-i kabul ettiklerini görecekler.

Heyet: —Bunu geçelim!

Agob Efendi (Dersaadet): —Biz birbirimizi söylediğini anladığımızdan öyle her bildiğimiz ve istediğimiz münasebetti, münasebetsiz sözleri açıktan açığa söylemekte bir mana yoktur. Efendim, bu madde hakkında söylediğim sözler zabıta mündericidir, herkes de anladı.

Reis: —Pek âlâ! Şimdi bu bahis geçti. Dün bazı şeyler okunacak idi.

Salim Efendi (Kastamonu): —Bir çift söz söyleyeceğim, efendim; müsaade ederseniz...

Reis: —Sonra akşama kadar söz bitmez, sonra söyleyin.

11- İzmir Tahrir-i Emlak Memuru Hakkında Şikayet

(İzmir tahrir-i emlak memuru hakkında bir varaka kıraat olunur.)

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu adam İzmir gibi bir vilayette. Anlayın bir kere ki neler olmuyor! Bunun Babıali'ye ihtarını rica ederim.

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Babıali'ye gitsin mi, efendim?

Heyet: —Hay, hay!

Şamli Tevfik Efendi (Suriye): —(Bir nutuk kıraat eder:)

Rüfeka-yi kiramdan Nakkaş Efendi'nin heyet-i muhteremeye takdim eylediği layihada Suriye vilayetinin ikiye bit-taksim Trablusşam ve Akka sancaklarının Beyrut sancağıyla birleştirilip bunun bir vilayete tahvil ve ifrağı ve Beyrut şehrinin dahi ona merkez ittihazı arzusu gösterilmiş ve hatta Beyrut ahalisinin bazı zâtların imzasıyla Heyet-i Mebusan'a hitaben keşide olup geçende kıraat buyurulmuş olan telgrafnamenin meali bu arzuyu müeyyid bulunmuştur.

İltimas olunduğu veçhile yeniden öyle bir vilayet teşkiliyle Beyrut'u merkez ittihazından murad olsa olsa bazı erbab-ı mesalihin tesviye-i hususatı zımnında re's-i vilayete geldiklerinde meks ü ârâm edecekleri birkaç gün için tutacakları mesleklerin ücretinden ve mekûlatları esmanından ahalinin cüz'ice bir istifade hasıl etmek arzusundan başka ahar ehemmiyet ve muhasse-nata mübteni olmadığı zann ve tahmin olunur.

Ahalinin işbu istifade-i cüz'iyesi vilayetin teşkilinden dolayı hazine-i devletin tahsisi mecburiyetinde bulunacak masarif-i külliyyeye bir veçhile tekabül edememekle beraber vakt ü hal dahi bu gibi masarif ve külfete müsaide olamıyor. Çend seneden beri Beyrut ahali işbu teşebbüste bulunup bu bâbda bid-defeat Babıali'ye mahzarlar takdimiyle teşebbüslerinin tervici iltimasında bulunmuşlar ise de bazı icabat-i müstahsene ve ilcaat-i mübreme üzerine Şam-i Şerif ve Sayda eyaletlerinin birleştirilmesinden tereküb eden Suriye vilayetinin taksimiyle evvelki gibi iki eyalete iade ve ifrağı yoluna gidilmesi mazarrat hu-

susundan gayri fiilen bir menfaat ve faydası olamayacağı anlaşılmakla bu istidayı kaviyen redd ü cerh buyurulmuş idi.

Mülga Şam ve Sayda eyaletlerinde bid-defeat serzede-i saha-i zuhur olan havadis-i mü'lime-i maziyenin kesb-i ehemmiyet ü cesemat etmiş olması belki bu eyaletlerin valilerin memuriyetlerince başka başka müstakil bulunmak hasebiyle gavail-i vakıanın indifa ve teskini tedbirince yekdiğerine tevfi-k-i efkar ü muamele edilemeyip zıd ve mübayin bir tarik ve meslek ittihaz etmelerinden neşet etti denilse ve bu iki eyaletin birleştirilmesinden maksad hudâ na-kerde bu gibi gavailin zuhurunda ve emr-i indifa ve izalesinde efkardan salim bir hareket ittihaz olunmak tasavvur-i makul ü becadan münbais olduğu hükm olursa sezadır. Beyrut ve Akka ve Trablus sancakları ahalisi ticaretle meluf olmak hasebiyle Beyrut şehri bir vilayetin merkezi ittihazından murad ahalinin ticaretçe zuhur edecek davalarının tesri-i ruyet ü tesviyesine mübteni ise öteden beri Beyrut'ta ticaret ve istinaf mahkemesi mevcut olmasına bakılınca matlab hasıl olup bu arzu için valinin Beyrut'ta bulunması lüzumsuzdur. Hal-i inzibat u intizama giren bir vilayetin masarif-i zaide ihtiyariyle ikiye takdimi caiz gibi görünür; maamafih Suriye vilayeti merkezi bulunan Şam-i Şerif şehri Beyrut'tan on saat kadar bu'd-i mesafesi olup bir emr-i mühimm ü mücbirin zuhuriyle valinin Beyrut'a gelmesi hacet mess eder ise birkaç saat zarfında Beyrut'a varması esheldir. Ve lâsiyyemâ şehreyn beyninde telgraf işlediğinden vasita-i telgraf ile evamir-i mukteziye itasiyle zuhuratın tesri-i tesviye vü indifa-ı mümkünattandır; binaberin bu yüzden dahi Beyrut ahalisine dai-i endişe bir mucib görünmez. Suriye vilayetinin adem-i inzibat u intizamı hakkında rüfeka-yi kiramdan bazılarının iddia ve itirazı pek de musib değildir, itikadındayım.

Velhasıl Suriye vilayetinin istenildiği veçhile taksimden terettüb edecek masarif-i zaide vü gayr-i lazimedden hazine-i devletin kurtarılması evla ve ahra ise de iktiza-yı halin icrası her halde heyet-i muhteremenin re'y-i rezin ve mütalaa-i isabet-karinlerine vabeste ve menuttur.

Heyet: —Encümene havale olunsun.

Reis: —Pek iyi, efendim; ama geçen gün rica olunmuştu; heyetin tensibi üzerine, âzâ-yı kiram encümünde bulunan meseleye müteallik mülahazatı var ise oraya vermeli; hepsi birden

gelmeli ki beş, on kere vakit zayi etmeyelim. Bu cihetle vaktiyle oraya verilmiş olaydı hem müzakere olunurdu hem de bu bâbda uzun uzadıya bahs olunurdu; fakat şimdi iki kere okunacak. Onun için tensib ederseniz bu yolda olan mütalaatınızı tehir etseniz de bahsi geldiği zaman irad etseniz...

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Böyle ise niçin okundu?

Reis: —Bilinmiyordu.

Abdürrahim Bedran Efendi (Suriye): —Başladığı vakit malum oldu,

Mustafa Bey (Selanik): —Dünkü meclis-i hafide olan müzakeratımıza müteallik bir kararımız vardır; mazbatası yapıldı. Hafi mi okunacak, ale ni mi okunacak? İşte mazbatası yapıldı. (*Mazbatayı irae eyler*)

Reis: —Kendimiz okuyacaktık ibtida; tensib ederseniz encümene gitsin, şümüllü bir karar verilsin.

Mustafa Bey (Selanik): —Hayır, efendim; dün karar verdiniz; o karar üzerine encümen de mütalaasını yazdı; o mazbata işte hazır! isterse-niz okusunlar.

Salim Efendi (Kastamonu): —Çerkesler Anadolu'ya geçiyorlar. Zaten Anadolu'da bulunan Çerkesler kafidir. Her vakit fenalık eksik olmuyor. Bunlar Trablusgarb'a gönderilse... Babıali'ye yazılacak tezkirede bu da derç olunsun.

Nafi Efendi (Haleb): —Meskene'den Bağdad hududuna kadar 300 saat tülünde arazi-i münbite, sulu, gayet güzel mahaller var. Bütün boş. Ahaliden adam arayolar. Oraya gönderilsin. (*Taksini ima eder müşafaha vuku bulur*)

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Suriye'de bulunduğum müddette ümera-yı Çerakiseden 15 zât kadar Şam vilayetine gelmişler; orada arazi bulup iskan olacaklar idi. Çerkeslerin bir kısmı geldiler, gittiler. Ve diğerleri Halet Paşa'ya dediler ki: "Biz burada yaşayamayız. Burası sıcak yerdir; mümkün değildir. Bizi öldürmek isterseniz buraya iskan ettiriniz. Arabistan'da bizim için yaşamak kabil değildir, dediler."

Abdül Bey (Yanya): —Hiç mümkün değil. Orası arazi-i haliyedir. (Gürültü olur)

Mina Efendi (Aydın): —Müsaade isterim.

Reis: —Müsaade yok, başka şeylere bakalım.

Mustafa Bey (Selanik): —Bu mazbata okunacak mı, okunmayacak mı?

Reis: —Heyet-i umumiye karariyle okunur.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Hafî olarak okunmasını teklif ederim.

Reis: —Saat onda tekrar ictima etmek üzere dağılalım; fakat müstacel bir şey vardır, onu da oraya talik edelim. Usul-ı muhakemeden müzakere edecektik; fakat bazı malumat alınacak. O halde usul-i muhakeme kanununu yarına talik edebiliriz; fakat idare-i örfiye kanunu he-

men ufak bir şeydir, okunsun. Yarın müzakeratımız alenidir. Başka bir şey zuhur etmez ise gerek idare-i örfiye ve gerek sari için şimdiden bir karar veriniz de jurnala yazdıralım.

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Bu halde saat 10'da ictima etmek üzere şimdi saat 9'da meclisimize hitam verilmiştir.

Yirmi Beşinci İnikad*

5 Safer 1295 — 26 Ocak 1293 / 7 Şubat 1878
PERŞEMBE

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Basiret, 7 Şubat 1293.)

Birinci Celse

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bu günkü meclisimiz saat altıyı çeyrek geçerek küşad olunmuştur.

Zabıt okunsun. (*Zabıt okunur ve bazı tashi-*

hattan sonra kabul olunur) Zabıtça başka bir mütalaa var mı?

Heyet: —Hayır, yok!

2- Gündem Dışı

1- Çerkeslere Olan İsnadlarda Düşman Parmağı

Mustafa Efendi (Kastamonu): —(*Bir varaka kıraat eylediğini müteakib*)²³³

Petraki Efendi (Tuna): —Bir vakitten beri âdet olmuş ki bir adam kabahat ederde o kabahati: “İftira ediyorlar, isnad ediyorlar, ben bunu yapmadım; hasım tarafından iftira!” diyerek o adamı himaye ederler. O adama iyilik edecekleri yerde fenalık ederler.

233 *Levand Herald*, 13 Şubat 1878, okunan varakayı şöyle anlatıyor:

“Mustafa Bey, Kastamonu mebusu, bir evvelki celsede Çerkesler hakkında yapılan münakaşa ve Rusçuk mebusu Petraki Efendi’nin takririne işaretle ilk olarak söze başladıktan sonra bu mevzua dair bir vesikayı meclise okudu.

Petraki Efendi (Tuna)— Lütfen yüksek sesle okuyunuz, işitemiyoruz. Mustafa Bey aynı tonda okumağa devam ettiğinden yüksek sesle okumasını bir kere daha kendisinden rica eden Petraki Efendi tekrar sözünü kesti.

Reisin teklifi üzerine Mustafa Bey, yerini terk ederek kürsiye çıktı ve kürsiden Çerkesler hakkındaki müdafaasını okudu.

Muhterem mebus, “İslam dini, Çerkeslere isnad olunan fiillerin irtikabına müsaade etmez; binaenaleyh Çerkesler de Müslüman olduklarından bu fiillerde bulunmuş olamazlar. Bahsedilen hırsızlıklar, katliamlar ve küçük çocukların kaçırılması ve insan eti ticareti yüzde yüz iftiradır. Bu iftiralar birkaç günden beri şehirde deveran etmekte olup bir takım müfsid grupların halkı heyecanlandırmak ve düşman hesabına bir takım karışıklıklar yaratmak niyetiyle ortaya atılmıştır. Petraki Efendi, şübhesiz, bu guruplar tarafından hataya düşürülmüş; binaenaleyh kendisinden bu husustaki düşüncelerinden sıyrılarak dünkü sözlerini geri almasını rica ederim.”

Bu mesele bidayetinden beri, yani bundan 10-15 sene mukaddem, Çerkesler Rumeli’ye geldikleri vakit gerek İslam ve gerek Hristiyan, bunları kardeş gibi, insan gibi, kendi arabalarıyla taşıttılar, arazilerinden tefrik edip kendilerine yer verdiler, öküz verdiler. O vakit hükümet onların terbiyesine çalışmış olsaydı böyle fenalıklar zuhur etmezdi, işte iş böyledir. Banlardan intizar olunan şey ne idi? Çünkü bir adam müsafereten bir mahalle giderse ev sahibinin aleyhinde bulunmak mı lazım gelir? Akıllı olan bir insan kabul etmez; o misafire bu kadar himaye ve bu kadar muavenet ve iyilik olmuş iken aksini yapmak caiz olur mu? Fakat bu adamlar Rusya’dan hicret ettikleri vakitte terbiyesizlikleri üzerine hükümet lazım gelen tedabiri ol vakit, daha ahalinin göstermiş oldukları muavenete göre, hükümet onların terbiyesi için çalışmış olsaydı bu fenalıklar olmazdı ve pek âlâ adamlar olurlar idi, pek iyi komşular olurdu ve hiçbir fenalık etmezlerdi; fakat ne fayda? Ağlanacak vakittir. Hükümetin, yani istibdadın seyyiesinden böyle terbiyesiz bırakıldıklarından fena yola döküldüler. O adamlar, ki kendilerine o kadar misafirlik, o kadar mü-

saade ettiler; komşularının mallarını, hayvanatını çaldılar, birçok şeyler yaptılar ki onları tadad etmeğe vaktim yoktur. Bendeniz mutasarrıflık vekaletinde bulundum, hepsini bilirim; bunların sekiz, dokuz seneden beri bu hallerini tamamiyle bilirim. Muahharen meclis-i idarede bulunduğum sırada, buradan gelen emir üzerine üç, beş defa bunların tahkik-i ahvaline gittim; Rusçuk, Tırnovi sancaklarına gittim; orada tahkik edebildiğim kaffe-i ahvali halisane olarak vaktin valilerine bildirdim. Onlar dahi bit-tabî Babıali'ye göndermişlerdir; raportlardan bu adamların ne kadar fenalık etmişler oldukları anlaşılır. Yalnız Hristiyanlar değil, al-el-umum İslamların dahi ettikleri iyiliğe karşı böyle yaptılar. 100 hane ve 80 hanelik köyler var ki, hasta olsa bile adam süt bulamaz; bendeniz tahkikatında bulunduğum esnada —ismi hatırımda değil —Rusçuk kazasında (Koprive) kariyesinde —70-80 hanelik bir köy olduğu halde —yarım kıyye süt bulamadım. Biçare bu adamların etrafına gönderdiğimiz bu komşular öyle bir dostluk ettiler ki hayvanlarını tamamiyle çaldılar. Şimdi bunun uzun uzadıya tafsilatına hacet göremem; çünkü hal meydanda... Ve bu hali pek çok kağıdlarla isbata muktedirim. Bu adamlar sakaveti adeta sanat yerine kullanıyorlar. Mücazat görmediklerinden işte meydanda olan hali davet ettiler.

Şimdi gelelim son defa olarak olunan fenalıklara: Bunlar iftiradır, düşman tarafından tasni olunmuş bir fesaddır diyorlar. Bunu diyen adam biraz düşünmeli; çünkü, hamd olsun, aklımız var ve bir iki gün de iş içinde bulunduk. Böyle iftira ile yapılmış olan şeylere öyle kolaylıkla inanmayız. Ne hacet, uzağa gidelim? İşte İstanbul önünde! Buna yalan lazım değil. Bunu nasıl isbat edeyim? Daha ne suretle olsun? Rum patrikhanesi burada! Sair şeyler burada! Bunu âlem bilir. Şimdi düşman tarafından, filan tarafından neşrolunuyor, diye o canileri himaye etmek bir adeta yataklık etmektir; çünkü bunları her halde hükümetin pençesine vermelidir.²³⁴

234 *Levand Herald*, Petraki Efendi'nin cevabını şöyle zabt etmiştir: "Petraki Efendi cevabında: Bir kimsenin çıkıp da Çerkesleri müdafaya teşebbüs ettiğini duymak cidden garib birşeydir. Bu adamlar, bütün dünyaca, affedilemez kimselerdir. İşledikleri cürümler meşhur ve Müslüman, Hristiyan ayırmadıkları mütevatterdir. Bu günkü harbin başlıca müsebbibi hakikatte bu adamlardır." dedi ve sözüne şöyle devam etti: "Ben bu habislerin müdafaasını dinleyemem. Bizler, hepimiz, bunların seciyelerini biliriz; binaenaleyh söylenenleri dinlemek ve bunlara aid verilecek daha fazla teferruatı dinlemek ızdırab verici birşeydir. Ben (Vidin) mutasarrıflık vekaletinde bulundum ve uzun bir zaman da meclis-i idare âzâlığında çalışmış olduğumdan

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Biz Petraki Efendi'nin yataklık sözünü kabul etmeyiz, onu redd ederiz; ya bunu geri alsın, yahut biz müzakere etmeyiz. Biz yatak değiliz ve hiçbir vakit bunu kabul etmeyiz. Olmaz, bunu geri almalı, müzakere olmaz; ben de yatak değilim, mebusan da yatak değil! (*Heyette güriültü*)

Reis: —Kerem edin, nizama halel geliyor. Âzâ-yı kiram diyor ki heyete dokunur, izahat vermelisiniz.

Petraki Efendi (Tuna): —Niyetim. Buraya gelen adamlara emniyet olunmuştur.

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (Dersaadet): —İstanbul'da olan şeyler hakkında da izahat versinler. Buraya gelen adamlara emniyet etmişlerdir.

Petraki Efendi (Tuna): —Bunlar da ummun menfaati için. Bunu halisane olarak, meydana konulmasını isteriz; fakat bendeniz bunu demek isterim ki bu adam, meydanda görülen hal üzerine söylüyorum; bendeniz diyorum ki bunu yapmışlardır. Biz şimdi himaye edersek olmaz. Yataklık demek haddim değil, onu lisanıma almam.²³⁵

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (Dersaadet): —"Patrikhane ve bütün İstanbul

(Vidin) vilayetinin idare işleri kadar civarındaki her köyü de ayrı bilirim; binaenaleyh Çerkeslerin bu memlekete yapmış oldukları fenalıkların hesabını herkesten daha iyi bilirim; zira hükümet tarafından bu havalide müfettişlik salahiyetiyle Babıaliye raporlar göndermek üzere Çerkeslerin bütün ahval ve hareketini tefişe de memur bulunuyordum.

Size, şimdi, bu raporların yazıldıkları yerlerin ismiyle beraber tarihlerini de verebilirim ve bunların el'an Babıalide bulunmaları icab eder. Bundan birkaç yıl evvel, memleket, Çerkesler namına hükümetin ricasını kabul ile bu vahşilere kardeşçe elini uzattı. Onlara toprak, hayvan, tohum ve yiyecek verdik; hatta evlerini de inşa ettik. Bütün bunların mükafatı olarak, bu barbarlar çalmağa ve soymağa başladılar. Gerçi başlangıçta, çaldıkları tavuk vesaire gibi ehemmiyetsiz şeyler olmuştur. Bahadırıklarının başlangıcı işte bu olmuştur; maamafih, cezadan muaf oluşları ile babadan gelme hırsızlık temayülleri birleşince gitgide daha büyük şikarlara el koydular; köylülerin koyunları, inekleri, atları ve mandaları mütemadiyen ortadan kaybolmağa başladı, ötesi hepinizce malum... Yaptıkları katliamlarını, suçlusu oldukları yağmaları ve genç Hristiyan çocuklarını kaçırarak esir diye satmalarını tekrar baştan anlatmağa ihtiyaç yoktur. Bunlar Çerkeslerin herkeşçe bilinen su-i şöhretleridir. Son zamanlarda hükümete yapılan bütün bu şikayetler dikkatle dinlenilip kabahatlılar layık oldukları cezalara çarpılacakları yerde sükutla geçirildiler; bilakis hükümet bu şikayetleri bastırmağa, hakikati gizlemeğe ve Çerkesleri âlem nazarında haklı göstermeğe çalıştı. Bu günkü harb bu siyasetin doğurduğu en acıklı bir netice olmuştur. Evvelce de söylediğim gibi, yine tekrar ederim ki, bu günkü belalı harbin müsebbibi Çerkeslerdir. Bu şerirlerin, bu hırsızların müdafaasını üstüne alanlar, bu hareketleriyle, onların şeriki cürümleri olmuş veya onlara yataklık yapmış sayılırlar."

235 *Levand Herald*, ifadenin sonunu şöyle naklediyor:

"Yatak kelimesi ile meclis âzâlarından hiçbiri murad olunmamıştır; bununla beraber kanun hırsızları müdafaa ve himaye edenlere suç ortağı nazariyle baktığı için ben de bu kelimeyi kullandım. Yoksa böyle söylemekle meclisi rencide etmeği asla düşünmüyorum."

bilir!” dediği şey nedir? izah etsin. Âlem bilir, dediği şey ne ise onun hakkında izahat versin, isteriz; şimdi söyledi.

Reis: —Bitirdiniz mi?

Petraki Efendi (Tuna): —Yine bunu, icma-len söyledim. Daha ziyadesini söylemek iktiza ederse esbab-ı mucibesini de beraber beyan ederim; onu da heyete arz ederim.

Salim Efendi (Kastamonu): —Kastamonu vilayetinde 15-20 bin Çerkes var. Bu dedikleri şey orada vuku bulmayıp da Bulgaristan’da niçin vuku buluyor? Bunda şübhe etmeyin... Mukaddema Otluk kariyesinde böyle şayia çıkarıldı idi bazı düşman tarafından; bunda şübhe etmeyin! Şimdi bir musalaha üstünde, böyle bir şayia çıkarmak, yine bir saniadan ibarettir. Efendi de o saniaya inanmış. Yoksa böyle şey, millet-i İslam kabul etmez.

Petraki Efendi (Tuna): —Kabul etmem.

Reis: —Kendileri size İsnad etmiyor, “inanmış” diyor.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —(Aldanmış!) lafını hep diyeceğiz; buradaki cemiyetin maksadı hakkaniyettir. Bu heyet hakkaniyet heyetidir. Bu hakkaniyeti yalnız efrad-i ahaliye, hükümetin aleyhine istimal etmeyeceğiz ve hükümet bizim peder-i müşfikimiz hükmündedir; eğer hükümet bizi muhafaza etmezse... Hükümet ne yapar? Bizim vazifemiz hükümetin nakayısını meydana koymak, hükümetin muhassanatını meydana koymaktır. Ve bu kere olunan sual mesmuum oldu; fakat demiyorum ki Nuh zamanında olmuş. Burada dün oldu. Hem nerede oldu? Kosova vilayetinde, Sofya’da değil, İstanbul’da! Şurada, iskelede, Hidayet Camii’nde! Muhacirîne mahsus bir komisyon var, orada bir Bulgar 18 yaşında bir Çerkes kızını tutar, (evladımı satın alacağım) diye başlar feryad etmeğe... Dinleyin bunu: (Bu benim evladımdır; Çerkesler almışlar, şimdi Londra’ya tel vuracağım!) diye kıyametler koparır! Orada, Çerkesin anası, babası da kıyamet koparır: (Aman, evladımız!) diye... Bulgar kalıplı, kıyafetli! Ben tahkik ettim; fakat, rica ederim, dinleyiniz: Nihayet istintak ederler, tercüman getirirler. Çerkesistan’dan çıkıp nerelerde eğlendiğini, Çerkesceden başka bir lisan bilmediğini tamamiyle anlarlar; onun üzerine kanaat gelerek, daha kanaat-i tamme gelmek için izahat isterler. Bulgar’a sorarlar ki: —Sen kızını okut-

tun mu? Okuma bilirmi? “Bilir!” der. —Kızın İslamca bilir mi? derler. “Hayır!” der. O aralık Acem dükkanından İslam kitabı getirirler. Makam-ı resmide Çerkes verirlir. Kız bülbül gibi okur! Bunun için işitiyorum ki burada Bulgar komiteleri var. Böyle fesadlar yapıyor.

Dün yalnız Çerkesler de değildi, 15 bin tane. Anadolu’ya gönderildi deniliyordu. Bunların bir tanesini meydana koymasını rica ederim, ama öyle hükümeti payimal etmek istersek Allah razı olmaz! (Tekrar alkışlar) Ben alkış için söz söylemiyorum. Hakkaniyeti, doğru haber vermek için söylüyorum. Vakıa hükümetin nakayısını meydana koymağa mecburum, ben herkesten ziyade meydana koymaklığa mecburum, efendim; lakin hükümetin hakkını da inkar etmemeklik bizim için farzdır.

Bunu, rica ederim; Babıali’ye yazmalı. Buna dikkat etsinler, bulsunlar. Bugün bana zabtiye müşirinden bir adam gelsin. Burada bildiğim bazı şeyleri hafiyen haber vereyim, birer birer çıkarsınlar; bak, neler çıkacak!

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Cümlemiz bu rey ve bu söz üzerindeyiz. Bu, hemen Babıali’ye yazılsın.

Ohannes Efendi(?): —Efendim, hür olanı taht-ı esarete almak şeriat-i İslamiyenin taht-ı memnuiyetinde olduğu müsellemdir. Müslümandan bunu bilmeyen yok. Bilmeyen varsa adeta cahildir; fakat acaba Çerkesler böyle fena muamelede bulundular mı, bulunmadılar mı? Bazıları böyle bir şey teklif ettiler; bunun icabı Babıali’ye yazılması teklif olundu. Yazarlar. Babıali, icabına bakar; hakikaten böyle bir şey varsa caniye iktiza eden cezayı verir, efendim; terbiye eder, tedib eder, olmamış ise laf ü güzafdır diye sarf-ı nazar olunur.

Mustafa Bey (Selanik): —Petraki Efendi bu yurdular ki çingene mahallesinde beş yüzden ziyade var diyor, ihtimaldir, var yahut yok! Patrikhanelerin malumatları olduğu halde Bab-ı Zabtiye’ye yahut Babıali’ye niçin malumat vermemiştir?

Setraki Efendi (Tuna): —Vermişler.

Mustafa Bey (Selanik): —Pek âlâ! (Bazıları: Geçelim!) Babıali’ye haber vermişler ise niçin tahkikat olunmamış? Oralarını anlayalım; eğer bir eser görmemiş ise göstereyim. (*Heyette güvültü*)

Reis: —Kerem edin, oturunuz; sonra intizamımıza halel gelir. Bu bir meseledir ki gayet dikkate şayandır ve âzâ-yı kiramın her biri bu

mesele üzerine uzun uzadıya sonra makale iradına kalkışır, meseleyi dağıtırız, nizamımıza halel gelir. Görüyorum ki heyet bunun ne olduğunu anladı; eğer heyet daha bunun üzerine söz söylemek lazımdır, derse söylenir; yok, eğer (geçelim!) derse ekseriyet hükm eder; geçeriz. İş biter. Şimdi bunun üzerine teati-i efkar edelim?

Heyet: —Hayır, hayır!

Reis: —Şimdilik bu bahisten geçelim mi?

Heyet: —Geçelim!

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Şimdilik geçelim!

Reis: —Bizim kararımız bugün içindir; tadil edemeyiz. Kerem ediniz, efendim; mesele hall almadı.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Geçti!

Reis: —Bu geçti. Şimdi bu günkü teklif üzerine bu meseleyi Babiali'ye yazalım mı?

Heyet: —Yazalım!

Reis: —Bu bitti. Müzakereler oldu: Böyle, böyle bir takım şeyler rivayet olunuyor; bunların sıhhati var mı, yok mu? Tahkik etsin, Tecessüs etsin. Buraca bir iştibah hasıl oldu mu, efendim? (*Gürültü*)

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Benim dediğim şeyleri tahkik etsin

Petraki Efendi (Tuna): —Efendim, dün yazıldı mı?

Reis: —Dünkü başka şey... Dün de yazıldı. Heyet karar verirse bugün de yazılır.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Petraki Efendi buyurdular ki: “Cevab veririz, kestirmemeli!”²³⁶

Reis: —Buranın hakimi heyet-i umumiyenin ekseriyet-i ârâsıdır. Buna karar verildi. Ekseriyet-i ârâ ruhsat vermezse kimse söyleyemez; eğer ekseriyet bir işin hasıl olduğu anlaşıldı derse o vakit zor ile hiç kimse dinlettiririm diyemez; bunun için Petraki Efendi öyle bir şey söyledi ise bile heyet-i umumiyenin reyine karşı harekete mezun değildir. Biz ekseriyet-i ârâyâ müracaat ettik; (mesele anlaşılmadı) ve bunun üzerine (tekrar bahis lazım. Rey verin, birer birer söyleşiriz!) dedik. Ekseriyet ruhsat vermedi. Makam-ı riya-set de artık bu meseleye hitam vermeğe mecburdur; binaenaleyh öyle bir şey söylediği halde bile onun hükmü kalmaz. Artık, efendim; bu mesele şimdi, geçti. Bu yazılacak tezkireye (böyle, böyle rivayet olunuyor, bunlar nazar-ı dikkate alınsın!) diye arz olunur. Vezaif-i hükümet ne ise icra olunur. Pek iyi, bu geçti.

3- Müzakere Edilen Maddeler

1- Bağdad'dan Zahire Çıkartılmaması Teklifi

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —(*Bir varaka kıraat eder.*)

Bağdad valisi Akif Paşa hazretlerinin hıdematları Edirne'de ve başka vilayetlerde malum ise de bu kere dahi Bağdad sancaklarından Kerbela ve Hindiye ve Divaniye'de muhıll-i asayiş hareket bazı müfsidler tarafından zuhura geldiği ve vaktin nezaketi cihetiyle bi-tevfikillahi teala ve saye-i şahanede tedabir-i lazime ile, bastırıldıktan başka kur'a ve redif ve müstahfizları ile beraber mümteniül-husul olan bakayadan dahi epeyce tahsilatı vuku bulmuş ve zaten ahali her vakit malen ve bedenen padişah-i âlem-penah efendimize ve vatanlarına olan hıdemattan, ziyade, bu defa dahi bulundular ve elyevm bulunmaktadırlar ve bu makaleden maksad-i acizanem budur ki birkaç seneden beri fevkalade ianelerden ve geçen sene iki kat rüsum ahzı, bu sene tahsil-i bakaya ve ma-ziyadetin kur'a ve redif ve müstahfiz cem'i olduğundan tabii malen ve bedenen Irak ahalisine

zaaf geldiğinden ve behemehal mezruatları pek az olacağı müsellemdir. Mesmuat-i acizaneme göre bazı muhtekirler ecnebi memalikine zehair çıkarmakta oldukları ve bu ise muahharen ahali ve fukara zahmet çekeceklerinden bir müddet-çik, yani bu muharebelerin neticesine kadar, zehairin harice çıkarılmamasına heyet-i muhtereme kararıyla Babiali tarafından Bağdad vilayetine telgrafname yazılmasını teklif ederim.

Sadi Efendi (Haleb): —Efendi hazretlerinin buyurduğu güzel. Bağdad valisi Akif Paşa hazretleri hizmetlerini ifa buyurmuşlar. Teşekkür ederiz. Bu zahire fıkrası da lüzum görüldüğü takdirde ahalinin zarureti ve ihtiyaç mess ettiği halde Bağdad valisi çıkartmaz. Yok, sarfı lazım gelirse çıkarttırır; bunun için bir şey yazılmak lazım gelmez.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Bu lazım

²³⁶ Gerek Emin Efendi'nin bu sözünden, gerek reisin aşağıdaki cevabından anlaşılan Petraki Efendi'nin tekrar söz söylemek istemekte olduğudur; *Levand Herald*'ın zabtı da bunu açıklıyor, H. T. Us.

olmayacak olsa idi ben arz etmez idim; çünkü ezcümle benim orada mikdarımca bir mikdar ekinim var, bu zahireyi çıkaracak olsalar mesela ben de müstefid olurum; lakin kendi mikdarımca menfaatim olur. Başkaları gibi değil. Şimdi birkaç eyyam çıkarılmazsa ben birinci mutazarırlardan olacağım; çünkü hayli ekinim var.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): — Müsaade eder misiniz, efendim? Muvafık-ı hal değildir; işte bizim kaidemiz budur.

Zeynelabidin Efendi (Bosna-Hersek): — Madem ki böyledir; bunun işine karışmak olmaz. (Alkış)

Reis: —Şimdi, heyetçe bundan sarf-ı nazar mı olunsun?

Umum: —Evet!

2- Geri Gelen İdare-i Örfiye Kanun Layihası

Âyanın da kabul ettiği bir layiha kanun olmadan tadile sevk edilebilir mi?

Reis: —İdare-i örfiye encümenince ne yaptınız, efendim?

Mina Efendi (Aydın): —Dün Yanko Efendi celb olundu.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Ben-denizi çağırmadılar.

Mina Efendi (Aydın): —Heyet-i Vükela iki fıkra üzerine Meclis-i Mebusan ile muhalefette bulundular, bir üçüncü bendini de mebusan ilave etmiş; eğer idare-i örfiye ilan olunursa Heyet-i Vükela mesuldürler, bir madde... Bir de Mebusan Meclisi hazır olmadığı halde idare-i örfiye ilan olunduktan Meclis-i Mebusan açıldığı vakit derhal sebepleri beyan edilmesinin ilave olunmasına meclis karar verdi. Bu iki fıkrayı havi mazbata arz olundu. Encümen düşünerek ve Kanun-i Esasi iktizasınca vükela mesul olduğu anlaşıldığından ve bununla beraber hatt-ı hümayunda vükelanın umumen mesul olacağı beyan buyurulmuş olduğundan Meclis-i Mebusan'da karar vermeğe Heyet-i Vükela mesul olacaktır, eğer idare-i örfiye ilan ederse... Bunu Heyet-i Vükela kabul etmiyor. Şimdiye kadar biz de düşündük ki Kanun-i Esasi ve çıkan hatt-ı hümayun iktizasınca Heyet-i Vükela mesuldür. Heyet-i Vükela mesul olduğundan. Bunun hakkında da olacak; biri bu!

İkincisine gelince, Heyet-i Vükela mesul olduğundan Mebusan Meclisine derhal ihtar etmeli idi, diye mesuliyeti heyet-i meclisce kararlaştırdık. Yanko Efendi dedi ki: Benim eski

heyetten aldığım malumat... Yeni Heyet-i Vükela'nın efkarını bilemem, malumat almadım, sonra cevap veririm. Bir kere onlara gidip sual edeceğim dedi. Madde bundan ibarettir.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): — Bu yaptıkları şeyi encümenlere ve şubelere dağılalım da bir kere müzakere edelim.

Reis: —İş gayet sade olduğundan bir kere izahat versinler, birinci kıraat olsun; ikincisine devam edelim. (Memura hitaben) Neden ibaret ise mesele muhtasarca devam olunsun; ona göre ihtilaf olunan nokta hangisidir? Ve şimdi gelen layiha ile sene-i sabıktaki layiha beyninde fark nedir? Burasını izah buyurunuz ki heyet bilmiş olsun.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Efendilere muhtasarca olarak bir cevap verilmiştir. Beni celb ettik diyorlar. Hayır, beni celb etmediler; yalnız orada görüşüldü. Vükela-yı devlet mesuliyeti kabul etmiyor buyururlar; halbuki kanunda öyle değildir. Vükela-yı devlet mesuliyeti kabul ediyorlar, bir şart ile: Tekrar kanun-i örfi ilan olunacak olursa, vükela mazbatasıyla tasdik olunduktan sonra, irade-i seniyye şeref-sünuh ettiği halde... Geçen sene bil-istizan ilan olunur denmişti. Vükela-yı devlet dedi ki istizan olursa yalnız makam-ı sadaretten olabilir; sonra biz nasıl mesul oluruz. Vükela-yı devlet mazbatasıyla ilan olunur. Heyet-i Vükela reddetmedi.

İkincisi, bir de (derhal) maddesi var idi: Yani böyle bir şey olduğu vakitte derhal Mebusan Meclisine malumat verilsin. Meclisin kapalı olduğu bir zamanda olursa derhalin manası yoktur; onun için böyle bir şey olduğunda Mebusan Meclisine ber-tafsil-i arz... Bundan ibarettir. Başka bir şey yok.

Rupen Efendi (Edirne): —(Derhal)in manası Meclis-i Mebusan münakid olursa, yani küşadı zamanında olursa demek; yoksa derhalin hükmü kalmaz.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —(Derhal) kelimesini bırakacak olursak küşadı zamanında olursa olur; olmadığı vakitte bir acıba olacak.

Rupen Efendi (Edirne): —Zaten kapalı olduğu vakit olursa sonra küşad olduğu vakit olacak; açık olduğu zamanda (derhal) in lüzumu vardır.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bir şey ilave edebiliriz: (Açık olursa derhal) diye...

Reis: —Şimdi, tensib ederseniz, bendeniz geçen sene bu hususta encümende yoktum. Encümenin Heyet-i Âyan ile ittifak ederek tedkik ettikleri ibare ile bu sene gelen ibare beyninde fark ne olduğunu bilmek için eskiden kalan mu-sahhah bir nüshasını buldum: Tatbik ettim; onu heyete takdim edebiliriz. Fark yok; yalnız izahat verdikleri gibi (bil-istizan irade-i seniyye ile icra olunur) ibaresini gördüm. İlan bil-istizan olursa, dedikleri gibi, yalnız arz istizanı üzerine idare-i örfiye ilan olunduğunu, rüfeka-yı saire anlaşılan demiş ki vakıa biz mesul olacağız, o ilan esnasında malumatımız olsun; yoksa yalnız öyle bir ilan olursa sonra biz mesul oluruz, demişler; o halde ne yapalım? demişler; Heyet-i Vükela'nın mazbatası üzerine bil-istizan ibaresini ilave etmişler; artık heyetçe bir kere okunsun.

İdare-i örfiye maddesi anlaşıldı.

Mustafa Bey (Selanik): —Bir kanun Meclis-i Mebusan'da tashih ve tasdik olunur, Âyana gider. Orada tasdik olunur. O da tasdik eder ise ondan sonra Heyet-i Vükela'nın redd eylemeğe Kanun-i Esasi mucibince salahiyeti var mıdır, yok mudur; onu teklif ederim.

Reis: —İsterseniz heyete koyalım, isterseniz bendeniz bir şey arz edeyim?

Mustafa Bey (Selanik): —Kanun-i Esasi'de böyle bir şey göremiyorum. Bir anladığımız mana var ise o halde Âyandan tefsir etsinler, anlayalım, efendim.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —İtiraza bir mebusun hakkı olabilecek. Madem ki olacak diyoruz. Kabul etmemekte hakları vardır.

Mustafa Bey (Selanik): —Buna kanun müsa-id midir? Mesele burada.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Mustafa Beyefendi'nin buyurdıkları vakıa bir meseledir; bu yani bunlar mesul olacakları cihetle bunu kabul edip etmemeğe hakları olup olmaması meselesi başkadır. Mebusan Meclisinden geçip Âyandan tasdik olunduktan sonra Heyet-i Vükela-yı devlet Kanun-i Esasi mucibince itiraz edemez. Edebilir mi? Halbuki padişahımızın da hakkı vardır. Vükela-yı devlet bir hususta müşavir makamındadır. Kendilerine arz olunan şey, müşavirlerinin birine; “sizin efkârınız nedir?” der. O müşavir makamında olan vükela-yı devlet o zaman kendileri efkârını söyleyebilirler.

Ganem Efendi (Suriye): —Cevab: Efendim, buyurdular ki vükela padişahın müşavirleri ol-

dukları halde takdim eyledikleri şey padişahımız efendimizden geliyor gibi olur. Bizim gördüğümüz esbabı havi gelen varakaları vükela mazbata yaptılar, arz ettiler. Padişahımız efendimiz de arz ettikleri şey üzerine, tasdik buyururlar. Demek onlar yapıyorlar, istedikleri gibi arz ediyorlar, iradeyi istihsal ediyorlar, öyle yapıyorlar.

Mina Efendi (Aydın): —Heyet-i Vükela kaffe-i reylerini esasen kanuna tatbikan hareket ediyor. Esasen kanunname, bir layiha, Meclis-i Mebusan'dan çıktıktan ve Âyandan tasdik olunduktan sonra padişahın irade-i seniyyesi de lazım. Padişah millet nazarında mesul değil. Kanun-i Esasi iktizasınca mesul yalnız vükela! Bunlar ya kabul edecekler veya redd edecekler; eğer kabul ettiler ise biz bundan dava etmeğe hakkımız vardır; ne için bizim kararımızı fesh etmişler? O hakkımız var. Ancak bunu istida etmeğe, arz etmeğe demek ki hakkımız yoktur. Yahut bendeniz anlayamıyorum. Heyet-i Vükela başka, Heyet-i Âyan başka... Heyet-i Âyan'ın vakıa hakkı vardır: Fakat Heyet-i Vükela'da yok.

Rasim Bey (Edirne): —Heyet-i Âyan'ın salahiyeti Kanun-i Esasi'de beyan olunmuştur ki Kanun-i Esasi'ye veyahut milletin hukukuna mugayir bir şey olur ise iade edecek. Bunun bu defa vükela tarafından iade olunmasında böyle bir sebep de gösterilmemiş. Kendi vazifelerine dokunur diyerek iade etmişlerdir. Esbab-ı mucibe mazbatası okunduğu vakit görürüz. Böyle bir sebeble Meclis-i Âyan bile iade edemez. Bu iade sayılmaz; eğer tadilini murad edeceklerse irade-i seniyye istihsali için güzelce mazbata ile arz olunmalı ve irade-i seniyyesi çıkmalı idi. O vakit mevki-i icraya konur idi; o vakit icra suretiyle tadilini isteyebilirler idi; fakat böyle arz olunmaksızın ve icraya başlanmaksızın böyle iade suretinde gönderilmek muvafık-ı kanun görülüyor.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (Dersaadet): —Bir maddenin daha iyisi görüldüğü vakit onun tadiline, tashihine mezun değil midir? Efendim, biz geçen sene gördük ki bir istizah için bir gecenin içinde birkaç talebe efendi gelmekle, serasker-i esbak arz etmekle o gece idare-i örfiye ilan ediverdi. Bu mazbata lakırdısı denilmiş olaydı ve mazbata ile istizan etmiş olaydılar daha güzel olmaz mı idi? Elbette bu yol daha iyidir. Benim reyimce buralarını âzâ-yı kirama arz ederim, efendim.

Mustafa Bey (Yanya): —Efendim, maksad bu mazbata ile istizan olunsun diye vaz olunan kelimeatta değildir. Böyle bir şey iade etmeğe hakkı yoktur deniyor. Asıl iş buradadır; bunlar böyle, bu yolda icra etmek için kanunu icra etmediler. Asıl iş bunda... Sonra, ya mazbata olsun, mazbatasız olsun; zaten heyet başka yolda terkiib ettiği cihetle, Heyet-i Vükela mesul olduğu için bu mahzur yoktur; çünkü bundan sonra herkes mesuldür; yalnız sadrazam da bunu doğrudan doğruya arz etmeğe asla hakkı yoktur; o cihetle velev ki bunlardan sarf-ı nazar olunsun; bizim maksadımız bu nizam dairesinde yapmalı; çünkü buradan ve Âyandan tasdik olunan bir kanuna Heyet-i Vükela itiraz etmeğe hakkı yoktur.

Giragos Efendi (Erzurum): —Yeni gelen kanunların irade-i seniyye ile gelmesinde vakıa bir diyecek yoktur. Padişahımız isterse kabul eder, isterse kabul etmez; fakat bize havale olunan kanunlar mebusanda tashih olunduktan sonra hakipay-i şahaneye arz olunur iken vükela yaptığı mazbatasında Meclis-i Mebusan'ın yaptığı bazı noktalarını tashih ediyor. Bunu böyle yapmışlar, ama şöyle olsa daha münasibdir, diyerek arz ediyor. Onun üzerine irade-i seniyye çıkıyor ki gitsin, bir daha bakılsın diye... Meclisin asıl şübhesi şudur ki vükela, kanunda, bu kanunları yalnız arz etmekten başka salahiyeti var mıdır, yok mudur? Yalnız bunu anlamak istiyor.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bunu birkaç defa izah ettik. Anlaşılmadığını da ifadeye muktedir olamadığıma veririm. Deniliyor ki esasen vükela-yı devletin bunu böyle Meclis-i Mebusan'a geri göndermeğe salahiyeti var mıdır, yok mudur? Esasen yoktur. Vükela-yı devlet doğrudan doğruya gönderemez; fakat itiraf olunuyor ki, bu padişahın hukuk-ı mukaddesesindendir. Bir kanunu kabul edip etmeyeceği; çünkü bu üç heyetin inzıam reyile bir şey kanun olacaktır. Heyet-i Mebusan'a ve Heyet-i Âyan'a ve padişahın iradesine... Bunların üçünün birisi olmazsa kanun değildir. Heyet-i Mebusan'dan çıkar bir kanun, Âyanda tasdik ve sonra arz olunur. Acaba padişahımızı, müşavirine: “Buna ne dersiniz?” diye sormaktan men edebilir miyiz? Edemediğimiz gibi padişah kendi müşavirlerine sual edebilir, sorar. Buranın mazbatasını aynıyle zât-ı şahaneye takdim ederler. Tashih olunarak değil; haliyle, fakat itirazı da yanı başında olarak yazarlar. Her ne kadar böyle deniliyorsa da bun-

da şu mahzur göründü bendenizce; yine rey sizindir, denilir. Padişah isterse onların dediği gibi kabul eder, isterse sizin dediğinizi kabul ederler. Bunun üzerine bir izahat-i lazime verilmiş; daha ilerisine gidilmemek becadır.

Mustafa Bey (Selanik): —Yanko Efendi'nin buyurdıklarına itiraz edeceğim: Madem ki Heyet-i Mebusan milletin ve padişahın emindir; madem ki onların fevkında Meclis-i Âyan vardır. Beyaz üzerine ferman buyururlar. Müsteşarlarının esbab-ı mucibe beyanına salahiyeti yok. Mesele burada. Padişahımız ferman buyurmuşlar ise onlar gayr-i resmi olarak geri döndürürler, reddine esbab-ı mucibe beyan etmek lazım.

Rasim Bey (Edirne): —Kanun-i Esasi'yi bir kere okuyalım, onun üzerine müzakere edelim diye teklif ederim. Bakalım, Meclis-i Vükela'dan dahi çıktıktan sonra arz olunacak, taraf-ı şahaneden ne yolda müsaade buyurulacaktır? Bir kere okuyalım da onun üzerine müzakere edelim. Bir kere okuyalım, münasib ise...

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Heyet ten-sib ederse okunsun.

Reis: —Heyetçe okunmasını ister misiniz?

Heyet: —Okunsun!

(*Kanun-i Esasi'nin 53. ve 54. maddeleri kıra-at olunur.*)

53. Madde: —Müceddeden kanun tanzimi veya kavanin-i mevcudeden birinin tadili teklifi Heyet-i Vükela'ya aid olduğu gibi Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan'ın dahi kendi vazife-i muayyeneleri dairesinde bulunan mevadd için kanun tanzimini veyahut kavanin-i mevcudeden birinin tadilini istidaya salahiyetleri olmakla evvelce makam-ı sadaret vasıtasıyla taraf-ı şahaneden istizan olunarak irade-i seniyye müteallik buyurulursa aid olduğu dairelerden verilecek izahat ve tafsi-lat üzerine layihalarının tanzimi Şura-yı Devlet'e havale olunur.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —İşte sarahat var: Padişahın iradesi olmadıkça hiç kanun olamaz.

Rasim Bey (Edirne): —Tekmil olmadı. (*Devam eder*)

54. Madde: —Şura-yı Devlet'te bil-müzakere tanzim olunacak kavanin layihaları Heyet-i Mebusan'da, badehu Heyet-i Âyan'da tedkik ve kabul olunduktan sonra icra-yı ahkamına irade-i seniyye-i hazret-i padişahı müteallik buyurulursa düsturul-amel olur ve işbu heyetlerin birinde katiyen redd olunan kanun layihası o senenin

müddet-i ictimaiyesinde tekrar mevki-i müzakereye konulamaz.

Rupen Efendi (Edirne): —53. de var.

Rasim Bey (Edirne): —53. de olan tadil maddesidir ki tadilini daha isteyebiliriz. Tanzim-i kavanin 54. maddesidir. İsterseniz ikisini de birden okuyalım, efendim.

Agob Efendi (Dersaadet): —Madem ki Heyet-i Vükela de tadiline veyahut yeniden bir kanun tanzimine salahiyeti vardır; demek oluyor ki bunu tadil makamında bile gönderebilir. Âyana irade buyurmuşlar, burasını tadil edin demişler.

Rasim Bey (Edirne): —(*Tadil, icradan sonra olur. Kanun olmalı; sonra tadilini istemeli.*)

Reis: —Başka bir maddenin okunması lazım mıdır?

Heyet: —56. maddeyi okuyalım.

(*Katib-i resmi tarafından 55.'den 56.'ya kadar kıraat olunur.*)

55. Madde: —Bir kanun layihası evvela Heyet-i Mebusan'da, badehu Heyet-i Âyan'da bend bend okunup ve her bendine rey verilip ekseriyet-i ârâ ile karar verilmedikçe ve badel-karar heyet-i mecmuası için dahi be-tekrar ekseriyetle karar hasıl olmadıkça kabul olmaz,

56. Madde: —Bu heyetler vükeladan veya onların göndereceği vekillerden bulunmayan veya kendi âzâlarından olmayan veyahut resmen davet olunmuş memurından bulunmayan hiç kimseyi gerek asaleten ve gerek bir cemat tarafından vekaleten bir madde ifadesi için gelmiş olduğu halde asla kabul edemez ve kabul olunmuş olmaz.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Bunlar, dediğim gibi, mesuldür; eğer bizim reyimizi kabul etmeyerek, zât-ı şahaneye böyledir diye arz ederler ise; biz de bunlardan davaya kıyam edebiliriz; 55. maddede bu idare-i örfiye kanunnamesini padişah tasdik etmediler. (*56. madde okunur*)

Heyet: —O bahis başka...

Reis: —Heyet o mesele-i uhra diyor.

Hacı Ahmed Efendi(?): —Bu kanunda mu-sarrahdır; sadeden çıkılmayacak.

Mustafa Efendi (Bosna-Hersek): —Yani burada tedkik olunduktan sonra Âyana gider. Zannederim, kanunen bu caiz değildir; şimdi redd olunan kanunlar, buradan giden kavanin, Heyet-i Vükela'da tedkik olunduktan sonra... Demek oluyor ki kanun yok. Kanun yok iken

nasıl icra olunur? Kanun-i Esasi'de böyle bir şey yoktur. Kanun-i Esasi'nin hükmünce bizde de tasdik olunmuş; sonra zât-ı şahaneye arz olunmuş. Bu esbab-ı mucibenin içinde de bir öyle sebep beyan edip bozacak bir esbab-ı kaviye yok. Şimdi bizde üçüncü meclis var demek!

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —O sıfatla değil; tadil olduktan sonra oraya arz olunur. Burada görüldü ve esbab-ı mucibesi de budur.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Kanun-i Esasi'nin 53. bendi ahkamı iktizasınca icrasına irade-i seniyye taalluk etmiş ve kanun olmuş olsa bile Heyet-i Vükela'nın tadili tabiri vardır. Bir şey ki resmen kanun olmamış, yani her ne kadar bizden çıkmış, Âyana gitmiş ise de irade-i seniyye daha şeref-sudur etmemiş; madem ki kanunun tadiline, reddine muktedirler; daha kanun olmaya-nın Tadiline iktidar olmasın demek ne demektir? Yâni bir adam beş kişiye muktedir olduğunu isbat ederse dört kişiye mukabeleye muktedir olduğunu isbata hâcet yoktur. Bu bir!

Efendim; bu redd olunan kavânin hakkında irade-i seniyye taallûk etmedi. Zât-ı Şahaneye arz ettiler ki biz böyle mütalaa ettik, ne emriniz olur? Bunu redd edelim mi? Padişahımız efendimiz tarafından irade-i seniyye şeref-sünuh etti mi ki bu redd olunsun. Bütün bütün redd etse, kabul etmese câiz! Ve maamâfih biz yine mütalaa edelim, bunu zor ile yapınız demezler. Yine eski reyimizle olur. Bunu bütün bütüne kabul etmeyelim. O reyde değilim, bendeniz...

Halil Ganem Efendi (Suriye): —İşbu raddeye gelmemiştir daha! Bir de Mesele-i Kanuniyye var: Acaba bu Kanun hâlâ Kanun olmadığı halde mâdem ki zât-ı Şahanenin tasdiki yoktur, olmamış, diyorlar; olmadığı halde bunun reddine Vükelanın salâhiyeti var mıdır? Yoksa olduktan sonra tadiline salahiyetleri mi vardır?

Burada iki mesele vardır: Vakıa tadiline salahiyetleri var ve bunu kanun tayin etmiş ve demiş ki bir kanun, bir layiha takdim olunur; Meclis-i Mebusan'da ve Meclis-i Âyan'da tasdik olunduktan sonra iradesi taalluk edecek. Öyle kanun olmazdan evvel reddine salahiyet vermiyor.

Kanun meselesi budur. Kanun-i Esasi'de Heyet-i Mebusan Heyet-i Âyan'a tefsir için bir şey vermeğe salahiyeti var; bunu teklif ederim ki bu mesele Âyana gitsin de orada karar bulsun.

Mustafa Efendi (Bosna-Hersek): —Bir kanun buradan tasdik olunduktan sonra kanun

olur. Buna meclis de artık hakkaniyetle bakmalıdır, efendim. Elbette esbab-ı mucibeyi, yolunda olduğunu gördükten sonra daha güzel olur; lakin bu meclisin kararını redd suretiyle, esbab-ı mucibe beyan etmeksizin... Ne münasebet vardır? Şurada verilen reyin suretini şimdi Yanko Efendi'ye sual ederim ki Heyet-i Vükela, böyle bir kanunun reddine salahiyeti var mıdır?

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): — Efendim, vesatet buyuruyorlar demiştik. Demek ki Heyet-i Vükela padişahın müşaviridir. Onun idare meclisi makamındadır. Böyle olacaktır demek ki hakları yoktur; fakat yapılan kanunları onlar mevki-i icraya koyacaklardır; onun için bir kere ya ihtar etmek kendilerinin vazifesidir; çünkü her bir kanun bir nezarete aiddir; sonra o nezaret o şeyden mesul olacak; ama buna irade taalluk etmiş, onun için ben mesul değilim diyemeyecektir. İrade taalluk etmiş olduğu halde, kablel-icra onun maayibi mi vardır, mahasini mi vardır? Vükela onu bir kere zât-ı şahaneye arz etmeğe mecburdur. Zât-ı şahane isterse onu kabul eder, isterse etmez. Bu hususu kabul etmiş demek... Bu sebeble tekrar buraya geldi. Yoksa efendi hazretlerinin buyurdıkları gibi bir hakimiyet sıfatıyla değil. Bunu resmen ilan ederim ki bu sıfatla Heyet-i Vükela buraya göndermiyor. Buraya bir müşaveret suretiyle gönderiyor, efendim.

Mustafa Bey(?): —Yanko Efendi buyurdular ki Heyet-i Vükela zât-ı hazret-i şahaneye, idare meclisi şeklinde, müşavirleridir; fakat zât-ı hazret-i padişahi bizim kanunumuz hükmünce mukaddes ve gayr-i mesuldür. Heyet-i Vükela zât-ı şahanenin muhbir-i mahsusudur. Bu bir!

İkincisi, kanunun 53. maddesinde diyor ki yeniden kanun yapmak ve kavanin-i mevcude-nin tadilini teklif etmek salahiyeti haizdir. Yalnız bu salahiyet var. Gerek vesatet gerek doğrudan doğruya: Biz böyle anlıyoruz; eğer bunun başka manası varsa Heyet-i Âyan tayin etsin, bize de kanaat gelsin.

Reis: —Peki, efendim.

Nişli Süleyman Bey (Kosova): —Kanun-i Esasi'nin 54. maddesinin hükmünü başka türlü anlarım: Orada, gerek Nakkaş Efendi ve gerek bazı rüfeka, vükelaya kanun tadili hakkı veriyorlar; halbuki kanun tadiline hakları yoktur. Yalnız kanun tadilini teklif etmeğe hak ve salahiyetleri var; bununla beraber Yanko Efendi buyurdular ki He-

yet-i Vükela padişahımız efendimize müşavir sıfatıyla ihtar kabilinden bazı şeyler arz ediyor; onun mucibince irade-i seniyye sadır oluyor. Halbuki esbab-ı mucibede bir şey görüyorum: Heyet-i Vükela'nın adeta suret-i resmîyede mazbatası var; bunun içinde idare-i örfiye yani Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan'ın nazar-ı tahkikinden geçen kanun Meclis-i Vükela'da okundu; onun üzerine itirazlar gösteriyorlar. Bundan hakikaten böyle bir mana anlaşılıyor ki Meclis-i Mebusan ile Meclis-i Âyan mâ-fevkında daha, daha hakim, bir meclis tasavvur olunuyor. Ondan sonra arza gidiyor. Buyurdıkları surette değil. Eğer müşavir suretinde ise güzel, ama muamele o yolda değil. Muamele başka bir şey gösteriyor.

Salih Efendi(?): —Bu madde hakkında epeyce teati-i efkar olundu; bana kalır ise Kanun-i Esasi'nin 53. maddesinde diyor ki: Bir madde-i kanuniyenin tanziminin teklifi Heyet-i Vükela'ya aid olduğu gibi vükelaya da bu vazifeyi vermiş; kanunun şu bendi bu mezuniyeti vükelaya vermiş mi, vermemiş mi? Şimdi kulunuza kalır ise bu meselenin halli lazım, tefsiri lazım. Buraya kani olmalı ki eğerki vükela bunun tatbikine bir vasıta kazanmış, bunun tatbikini redd etmişler ise, ne âlâ, hakları var; yok, değilse biz bu meseleyi tasdik edip kani olmak için Âyana gitsin.

Reis: —Pek âlâ, artık herkesin kendi fırk-i mahsusu oluyor!

Rasim Bey (Edirne): —Bunun bazı mahaziri var ise Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Âyan'da tedkik ve tasdik olunduktan sonra bunun içinde birkaç maayib kalmış da bunların tefriki için ayrı bir meclis yapıp vükela bu maayibi çıkarmağa mecbur olmuşlar: Halbuki Kanun-i Esasi'ye muhalifdir.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Yanko Efendi buyurdular ki Heyet-i Vükela bu kanunu redd etmeğe salahiyeti yoktur; ama müşavir sıfatıyla redd eder.

Acaba Heyet-i Vükela'da bir sıfat mı var yahut iki sıfat mı? Eğer iki sıfat var ise mesuliyetten bertaraf oldular; çünkü bize derler ki bir kere bir iş Heyet-i Vükela sıfatıyla, bir kere de müşavir sıfatıyla yapıyoruz! Bu da caiz değildir, zannedirim. Yanlışlığı var:

İkincisi de Sadi Efendi buyurdular ki, Kanun-i Esasi'nin 53. bendi bir kanunun tadilini vükelanın istemeğe salahiyeti var diyor; vakıa biz bunu inkar etmeyiz; ama bu, kanun olduktan

sonra onların tadil istemeğe hakları vardır; ancak bu kanun olmazdan evvel istemeğe hakları var mıdır? Reddine iktidarları, salahiyetleri var mıdır? Mesele budur. Kanun buna salahiyet vermez. Tefsir ister ise Meclis-i Âyan'a gönderelim de şerh etsinler, bize göndersinler.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Mustafa Bey buyurdular ki: Kanun-i Esasi mucibince padişah mesul değildir. Vakıa buyurdıkları tamamdır; işte padişahımız efendimiz hazretleri bugün mesul olmayıp büsbütün mesuliyet, vükela olduğu için, vükela da padişaha arz etmeli. Padişah da muhtardır. İster ise vükelanın arzını kabul eder, ister ise kabul etmez; kabul etmediği halde istifa eder. Padişah başka vükela tertib eder, yine kendi emrini icra ettirir.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Bendeniz için arkadaşlarım dediler ki: Güya demişim ki Heyet-i Vükela bir kanunun tadiline muktedirler; halbuki ya ben yanlış söylemişim, yahut kendileri yanlış anlamışlardır: Ben dedim ki Heyet-i Vükela bir kanunu Kanun-i Esasi'nin 53. maddesi hükmünce Meclis-i Mebusan'a gönderirler; madem ki bir kanun tadili için reddine muktedirler; artık daha kanun olmamış olan bir şeyi redd etmeğe yine muktedirler; madem ki bu kadar mücadele, münaaka oldu; keyfiyet meydana çıktı; eğer emriniz olur ise Kanun-i Esasi hükmünce, refikimiz Halil Ganem Efendi'nin dedikleri gibi, Heyet-i Âyan'a gönderelim, iyi teşrih etsinler.

Yaver Efendi (Bosna-Hersek): —(*Bir varaka kıraat eder.*)

Mustafa Efendi (Selanik): —Bundan öyle şey anlaşılıyor ki Heyet-i Vükela bize emin değil demek! Halbuki padişahımız Mebusana ve Âyana emindir; madem ki bu, Heyet-i Mebusan ve Âyandan geçmiş bir şey; elbette bu iki heyete vükeladan ziyade emniyet ederler. Vükelaya kanuna müsaade vermemiş; bizim salahiyet-i kanunimiz var. Ne yapalım?

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Mesele nerede? Heyet-i Vükela bunu mutlaka redd etmedi ve kanunu padişahımız redd etmedi. Demek ki kanunda vakit ve hale nazaran bir dakika görmüşlerdir. Bunun reddi lazım geldiğini padişahımıza ihtar etmişler. Padişah da redd etmiş. Burası âlâ. Bundan başkasını kabul etmeyiz; fakat bunun bir ciheti var: Kanunu müzakere ederken Heyet-i Vükela buraya gelip beyan-ı efkar edebilirdi. Eğer denilirse onların

memurları var, Şura-yı Devlet tarafından. Onlar ile müzakere olunup da tarafeynden olan teati-i efkar üzerine her kim hak kazanır ise kanun onun üzerine bina olunmak lazım gelir. O vakit kanun olup icra olunmazdan evvel padişah redd eder. O başka. Padişahın bileceği iş. Bir kanun mevki-i icraya konulur, icrasından sonra, bu icradan şu ihtimalat görünür ve belki şu fenalık vuku buluyor diye su-i istimalat görüleceğini vükela idrak ederek ve belki görerek onun üzerine Heyet-i Mebusan'a: (Bunun esbab-ı mucibesi budur, bu mevki-i icraya konduktan sonra bazı su-i istimalat oluyor. Bunu redd ederiz, siz de kabul edin, tasdik edin, ıslah edin!) der ve illa, madem ki biz bunu yaparken buraya gelmeğe mezun idiler ve taraflarından Şura-yı Devlet memurları var idi; artık bundan geçelim, efendim; uzun oldu.

Mina Efendi (Aydın): —Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan iki seneden beri meriyül-icradır; başka devletlerde 50, 100, 200 seneden beri meriyül-icradır; bunun üzerine olan tafsilatlarına müracaat etmeliyiz.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Avrupa'ya müracaat etmeği tanımayız. Kanun-i Esasi bendlerine müracaat etmeğe mecbur olduk.

Mina Efendi (Aydın): —Biz Kanun-i Esasi'yi oradan tercüme edip aldık; biz Avrupa'ya müracaat etmeyiz buyuruyorlar; burası ameliyat üzerindedir. Ulema ve kanun - aşına olan zâtlar bunun üzerine efkarını uzun uzadıya beyan etmişlerdir. Heyet-i Vükela meclis indinde mesul olduğundan böyle beyan-ı efkar etmesinde salahiyeti vardır; ancak bu ne ile olur? Zat-ı şahane Heyet-i Vükela'nın reyini kabul eder ise Meclis-i Mebusan'ı tatil etmek salahiyeti var; eğer yine Meclis-i Mebusan'ın kararını kabul eder ise Heyet-i Vükela istifasını vermeğe mecburdur, efendim; onun için esasen kanun üzerine hareket eden milletler bu kaide üzerine hareket ediyorlar.

Aliş Paşa (Tuna): —Efendim, bu madde üzerine biz, vükelayı müşavir mi, vükela mı tanıyacağız? Yanko Efendi'den sual ederim: Buna cevap vermeli.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Mustafa Efendi buyurdular ki padişahımızın madem ki emniyeti vardır; fakat bir üçüncü şart da lazım: O da kendilerinin iradesi! Eğer murad, üçüncü lazım olmamış olsaydı... Madem ki bu iki yerden çıktı; kanun olmak lazım idi, işte kanun! diyebi-

lirdik! öyle denmemiş, ama bu iki şarttan başka bir de padişahın iradesi var denmiş.

Bu bâbda bir hayli teati ve mübadele-i efkar olunmuş ve bazı taraftan bunu Âyana gönderelim deniyor. Âyana gönderilen şey bir ihtilaf olduğu vakit Âyana gönderilir. Halbuki bunda ihtilaf yok. Mebusan Meclisi'nin istediğini aynıyle vükela ifade etti.

Reis: Reis Vekili Ohannes Hüdaverdi Efendi (Dersaadet)

Hasan Fehmi Efendi (Dersaadet): —Rüfeka-yı kiram hazaratına bu bâbda bazı malumat vermek isterim: Kanun-i Esasi'nin mevadd-i muhtelifesi mütalaa buyuruldu; heyetçe malum oldu ki Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Âyan'dan sonra iradenin suduriyle bir layiha kanun olur. Şimdi bu günkü gün mevzu-i bahs olan idare-i örfiye kanun layihası ba-irade-i seniyye Meclisi Mebusan'a gönderilmiş. Mesele: Acaba Heyet-i Vükela'nın bir kanunu, Heyet-i Mebusan ve Âyan tasdik ettikten sonra, iadeye iktidarları var mı, yok mu? sualinden ibarettir; ama ibaresi muvafık olamaması meselesi başkadır. Burası müzakeresine girildiği vakitte malum olacak keyfiyettir.

Şimdi bendeniz âzâ-yı kiramın nazar-ı dikkatini celb ile beraber beyan edeceğim esbaba mebnî Heyet-i Âyan'dan tefsirini talep etmeğe mahal görmezler, zannederim.

Heyet-i Mebusan'dan bir kanun çıkar, Heyet-i Âyan'a gider. Oradan tasdik olunduktan sonra hakipay-i şahaneye arz olunmak üzere Heyet-i Vükela'ya verilir. Demek ki vükela vasıtaadır; madem ki esasen hareketten mesuldür ve bu esas taayyün eyledi. Vakıa kanunca da mesuldür, ama, elhamdülillah, o esas şimdi daha ziyade taayyün etti. O halde kendileri, filhakika refikimiz Hacı Ahmed Efendi'nin buyurdıkları gibi, bidayette mebusan-i milletin esna-yı müzakeratında mütalaalarını beyan ederek, o aralık Heyet-i Mebusan'ın kararını kabul etmek, yahut: “Biz onu kabul edemeyiz!” diyerek söylemek, hasılı o vakit beyan-ı efkar eylemek, yani ya çekilmek yahut kabul eylemek lazım geliyordu; lakin o hal bizce henüz teessüs etmediğinden o vakit bu surete riayet olunmayıp da buradan tedkik, müzakere olunduktan sonra Âyana giderek ondan sonra Heyet-i Vükela'ya verilmişken artık başka söze mahal yoğidi.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Demek redd edemeyiz diye itiraf ettikten sonra...

Rasim Bey (Edirne): —Efendim, ruhsat isterim, cevap vereceğim, bir iki şey arz edeceğim, efendim.

(*Reis Hasan Fehmi Efendi (Dersaadet) yerini reis vekili Ohannes Hüdaverdi Efendi'ye bırakır.*)

Vakıa şurası da var ki bu iki fıkra yani ilave olunan mesele Heyet-i Mebusan'ın müzakereatı ve Âyan ile birleşmesi üzerin yeniden terki olunan bir ibaredir ve bunun üzerine esasen Mebusan, Âyanın tadilini kabul etmiş ise de münferiden mesuliyetten dolayı böyle bir ibare daha ilave olması lazım gelir; zira biz yalnız bir istizan ile bırakacak olur isek yarın, mesela makam-ı sadaretten bir arz vukua gelir, iradesi çıkar; halbuki diğer nezaret kanun huzurunda mesul olmak lazım gelmez; çünkü idare-i örfiyenin ilanı muntazam olmalı. Bizim reyimiz muntazam olmaksızın makam-ı sadaretin arzı üzerine çıkar ise sonra: (Biz neden mesul olalım? Yani mazbatamızla imzamız bulunmalı. Ol vakit mesul olmalıyız.) diyerek mütalaaları beraber arz etmişler.

Şimdi mesele şuradadır ki acaba Heyet-i Vükela bu mütalaatını arz eyledikleri ve irade-i seniyye de o yolda şeref-sadır olduğu halde Heyet-i Mebusan'a bir emniyetsizlik veyahut hilaf-i nizam ve mugayir-i kanun bir hal midir? Hayır! Böyle değildir. Tekrar buraya iade olunması bendeniz muvafık-ı kanun değildir diyemem; madem ki bir kanun için şerait-i selase vardır; yani Heyet-i Mebusan, Heyet-i Âyan ve bir de irade-i seniyye... Bu şerait-i selaseyi câmi' olmayan bir kanun, kanun olmaz ve madem ki taraf-ı şahaneye arz olunan mülahazat nezd-i şahanede tensib olunarak bu ihtilaf olunan mahal yeniden ictima edecek olan heyete verilsin diye geri verilmiş. Bu halde Heyet-i Mebusan'a geldiğinde bu iktidarı aramak iktiza etmez; çünkü kanunen padişaha Heyet-i Vükela vasıtaadır. Padişah iade ediyor. Yoksa kendileri bunu (biz kabul etmeyiz, redd ederiz) demiyor. Heyet-i Mebusan kendilerine iade olunan kanun layiha bendinde acaba talep olunan tadilatını kabul, etmeğe mecbur mudur? Yahut rey-i sabıkında ısrara salahiyeti var

mi? Asıl anlaşılacak mesele buradadır. Madem ki heyet tadili istenilen fıkraları geçen sene de verdiği karara tatbikan o yolda karar verilerek, kabul ve adem-i kabulde muhtardır; madem ki kabul etmek, veya etmemek mebusanın yed-i ihtiyarındadır; irade-i seniyye ile bunlar tekrar Heyet-i Mebusan'a geldiği halde Heyet-i Mebusan'ın istediği surette tekrar mevzu-i bahs olunmalıdır; bu, nizam dairesinde bir şeydir. İade hukuk padişahiden olduğu gibi buraya gelince Heyet-i Mebusan'ın düşüneceği şey elbette istenilen tadilat memleketimize, menafimize muvafık mı, değil mi? Burasını tedkik edip de muvafık ise kabul eder; değil ise hiçbir vakit kabul etmez. Israr ne vakati olur? Onun menafiini, mazarratını düşünmeksizin mücerred bir efkâr-ı mahsusa ile, bu böyle olsun demek istemekle olur; halbuki biz öyle değil. Menafi-i mülk ve millete müteallik bir tadilat olduğunu görürsek tasdik ederiz; yok, baktık ki öyle değil; ol vakit menfaat-i millete göre ısrar ederiz veyahut ıslah ederiz.

Mebusanın dünkü gün mevzu-i bahs olan bu mesele ki Heyet-i Vükela'nın iadeye salahiyetleri var mı, yok mu maddesidir, bu meseleye asla girişmem; çünkü Heyet-i Vükela, iade edemez; kanunen muktedir değildir; çünkü onlar da bizim gibi bir kanunun tadilini talep ederse Heyet-i Mebusan da tadili kabul eder. Yahut tanzimini talep ettiği kanunu Heyet-i Mebusan kabul eyler ise ol vakit Heyet-i Mebusan da usulü üzere müzakere ederse ve iradesi taalluk ederse ol zaman icabı icra olunur. Demek olur ki gerek onlar ve gerek bizim heyet, ikisi teklif eder ve nihayet kanun şekline girmek için merasim icrasında kanunun verdiği bir salahiyet bizim için malum olduğu gibi kendileri için dahi malum olmak gerektir. Bunun hilafında hareket olamaz. Gerek arz olunan bu mesele, gerek geçen sene den muhtelefün-fih kalan bir takım mesail nutk-ı hümayunda hall olunmak üzere iade olunacağı beyan olunmuş ve cevaben takdim olunan teşekkür arizasında da geldiği anda iktizasına bakılacaktır denilmiş idi; şimdi burasını anlatmak isterim ki bunda iktidar-i kanunimiz malumdur; yani ol bâbda ısrar etmek veyahut muvafık-ı maslahat görülür ise onu tadil edip o yolda kabul eylemek veyahut tadili talep olunduğu vakit öyle karar verilmek iktidarı mevcut ve Kanun-i Esasi mucibince Âyanın vazifesi nedir, kendi vazifemiz nedir, pek âlâ biliriz; ve irade-i seniyye ile gelip,

Heyet-i Vükela tarafından gelmemiş; ve vükela itiraz etmiyoruz derler ki mukaddema itirazları varmış, yahut ihtaratı vukua gelmiş diyerek tavik-i maslahat lazım gelmez. Hususiyle elbette bizim nasıl mütalaamız var ise kendilerinin de mesuliyetleri hasebiyle düşünülecekleri olur; şu halde onları arz eylemek, onların cümle-i vezâifinden olduğu gibi kabul eylemek veyahut kabul etmemek zât-ı hazret-i padişahinin yed-i ihtiyarındadır. Bu, bir kaide-i müteselsile altına alınmış şeylerdir.

Şimdi, Heyet-i Âyan'dan bunun tedkikini talep ederek bu kanunumuzun müzakeresini oraya talik etmeği tensib etmezsiniz, zannederim; çünkü bendenizin asıl anlatmak istediğim nokta şu noktadır ki Heyet-i Vükela tarafından gönderilmiş veyahut bir emniyetsizlik edilmiş gibi bir zehaba mahal yoktur; zira bunlar kanunen tesis olunmuş kaide tahtında cereyan etmesi tabiidir. O da irade-i seniyye ile gelmiş, olan layiha kanun tahtında gelmiş bir şey değildir denemez; hususiyle ve evvel ve ahır arz eylediğim üzere, bizim iktidarımız vardır ki menfaatli görürsek kabul ederiz, görmezsek eski kararımızda ısrar eyleriz.

Bu halde bunun üzerine uzun uzadıya tefsire havale etmeğe ve ondan sonra müzakereye girişmeğe ihtiyaç göremem. (Alkış)

Reis Vekili Ohannes Efendi (Dersaadet): — Reis Efendi'nin irad buyurdıkları nutuk, zannederim her şübheyi def ve izale etti, (*hayır, hayır! sadaları*)

Mustafa Bey (Selanik): — Kanunun kanun olması irade-i seniyyeye muhtaçtır; Âyandan tasdik olunduktan sonra irade-i seniyye sudur ederse kanun olur; fakat olabilir ki bir ihtilaf kaidesi vardır, Kanun-i Esasi'de; malum ya efendim, ona mugayir, Reis Efendi'nin buyurdıkları şeyi, o kayda mugayir görüyorum, bendeniz.

Hasan Fehmi Efendi (Dersaadet): — Tayin buyursunlar da cevap vereyim.

Reis Vekili Ohannes Efendi (Dersaadet): — Mustafa Bey efendim, tayin buyurunuz.

Mustafa Bey (Selanik): — İhtilaf hasıl olursa diye bir şey var kanunda ya; o kaideye mugayirdir.

Reis Vekili Ohannes Efendi (Dersaadet): — İhtilaf buyurduğunuz ne ise tayin buyurunuz.

Halil Ganem Efendi (Suriye): — Reis Efendi hazretlerinin nutkundan lezzet-yab oldum; fakat kani olmadım; çünkü, efendim; bendeniz uzun uzadıya cevap vermeyeceğim; ancak nutkunun

sonunda bir şey buyurmuşlar. Bunu da ondan evvel Yanko Efendi hazretleri söylediler ki Heyet-i Vükela'nın bunu iadeye salahiyeti yoktur.

Demek bu malum bir şey; ona dair söz söylemek caiz değil, bir!

İkincisi de bendenizin evvel ve ahır Meclis-i Âyan'a gitmesini teklif ettiğimin sebebi: Eğer sarahat yoksa oraya gitsin, kanun mucibince tefsir olunsun; yok, madem ki şimdi tekrar ediyorlar, vükelanın hakları yoktur bunu iade etmeğe; demek ki hakları yoktur. Bir kere kanun yapsınlar, iradeyi istihsal etsinler, gelsinler; eğer tadil lazım ise biz de bu tadili, bu ıslahı isteriz; kanun olduktan sonra gelirler. (Vakıa böyle bir kanun olmuştur, geçen sene; kanun mucibince kanunun ıslahına lüzum vardır ve bu lüzumu ve sebebini gösteriyoruz) derlerse o vakit onu kabul ve ıslahı ederiz; lakin böyle bir kanunun iadesine muktedir değiller. Biz bu kanunu kabul etmeyiz; redd ederiz. Kanun yapsınlar, öyle getirsinler. Biz tadil ederiz.

Hasan Fehmi Efendi (Dersaadet): —Çünkü bu bahiste istibah yoktur. Sual buyurulan şey: Kanun-i Esasi mucibince böyle bir şey olabilecek mi? Vükelanın böyle bir iktidarı var mı? sualidir. Bu sual üzerine eğer heyet arz-ı müşkilat ederse o vakit müşkilat olur. Ve heyet eğer hakikaten bu anlaşılmıyor ve bu Kanun-i Esasi'nin acaba hangi maddesine tatbik edilmek icab ediyor? Hangi maddesine tevfiğ olunur? Yollu heyet ihtilaf eder ve bir şey anlaşılmazsa o heyetin kararları tefsir olunmak ve anlaşılmak üzere o vakit Heyet-i Âyan'a gider.

Halil Ganem Efendi hazretlerinin beyan buyurdıkları mesele ki Heyet-i Vükela'nın iktidarı olmadığı meselesidir, anlaşıldı; madem ki Heyet-i Vükela muktedir değildir; artık irade çıkmalı da sonra tadili istemelidir, demek mutlak irade-i seniyye çıkmalıdır ve kanun olmalıdır demek çıkar; halbuki heyetimizin bu ısrara hakkı yoktur. Biz kanunu tashih ve müzakere ve tasdik ederiz, Âyana gider. İrade-i seniyye çıkarsa o vakit kanun olur. Şimdi kanun değildir. Bir layiha kanun şekline girmek için bu üç şartın tamamıyla vücudu lazımdır; lakin eğer bu kanunun bu şerait-i selaseyi ihraz etmeksizin tekrar müzakere olunmak üzere ba-irade-i seniyye bir layiha buraya gelirse, heyete bunu arz etmek isterim ki, bunun tefsirini talebe lüzum yoktur; zira bu, kaide tahtında bir şeydir. Karar-ı sabıkımız her halde pek doğrudur, pek âlâdır ve böyle olmalıdır diye ısrar etmeyiz.

Eğer ıslah etmek lazım gelirse ıslah ederiz. Muvafık-ı maslahat görmez isek etmeyiz. Şimdi o ihtilafa mahal ve binaenaleyh ahar meseleyi mevzu-i bahs olmasına hacet göremem.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bendeniz evvel ve ahır Meclis-i Âyan'a teklif etmekliğimin sebebi: Eğer kanunda sarahat yoksa oraya gitsin; madem ki Yanko Efendi nutkunda şunu da beyan buyurdular ki vükela hazaratı böyle bir kanunun iadesine hakları yoktur. Bendeniz dedim ki pek âlâ! Bu kanun, kanun olsun da Kanun-i Esasi mucibince salahiyetleri olsun, gelsinler, bu tadili bizden istesinler ve bunu da yine söylerim; ama buyurdular ki onlar bir şey anlamışlar: Meclis-i Mebusan her ne şeye karar vermiş ise padişah efendimiz onu irade etmeli, tasdik buyurmalı. Öyle değildir, efendim; rica ederim ya tasdik buyurur ya kabul etmezse, o, ne yolda iade olunacağını kanun tayin eder. Bir kanunla mukayyed olmalıyız; yoksa münasebetle, öyle bir şey olur, kanunun haricinde olursa menafimize aid olsa bile biz bunu kabul edemeyiz; ama kanunda tadil edilecek vardır... Hünkar efendimizin hikmeti iktizasınca bize bir yol gösterdi; eğer tadili lazım gelirse kanun bu yolu bildiriyor; bunun için, efendim, bu kanundan çıkmayalım; eğer çıkacak olursak kanun elimizde kalmaz. Kalmadığı gibi ıslah olmaz. Demek olur ki bu ciheti bu Heyet-i Vükela ıslah eder; diğeri gelir de bozar. Onun için biz kanundan ayrılmamalıyız.

Mustafa Bey (Selanik): —Reis Efendi hazretleri öyle buyurdular: Vükela ile Mebusan beyninde bir ihtilaf zuhur eder ise ya onların dağılması veya bizim dağılmamız lazım gelir. Bu meclis dağıldı, farz edelim: Onun makamına kaim olacak diğer heyet geldi. O da o meselede ısrar etti. O halde vükelanın değişmesi lazım gelir. Şimdi, bu Heyet-i Âyan ile Mebusandan geçen bir kanun hakkında beyan buyurulan şey bu ihtilaf kaidesine muğayirdir.

Salim Efendi (Kastamonu): —Umuman meclisimiz teslim eder ki zât-ı şahanenin iade-i kanuna salahiyetleri var; lakin vükelanın salahiyetleri var mı, yok mu? Vükela tarafından memur olan efendi de beyan buyuruyorlar ki salahiyeti yoktur. Bu bir istişare suretiyle vuku bulmuş. Asıl bunu iade eden zât-ı padişahidir. Bu halde artık müzakereata girmeli.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): —İrade-i seniyye hatt-ı hümayunda dahildir.

Reis Vekili Ohannes Efendi (Dersaadet): — Bunu geçelim mi?

Bazıları: —Geçelim, efendim; ekseriyet yoktur! (Bu esnada heyette gürültü olur)

Nakkaş Efendi (Suriye): —Rey-i hafiye müracaat olunsun.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Kanundan ayrılmayalım.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Şimdi işimizi kanun vasıtasıyla icra edebilmek için hiçbir şey diyemeyiz; vükela hazretleri bizimle padişah arasında vasıta... Padişah efendimizin efkar-ı âlîlerini bize anlatmak için buraya her gün gelmelerini Kanun-i Esasi emreder; bunlar geçen sene, meşgul oldukları cihetle, gelmediler. Vükela hazeratı bize tenezzül edip de ya kendileri veyahut vekilleri marifetiyle: (Bizim efkarımız budur, siz bunu hata ediyorsunuz; niçin yanlış yapıyorsunuz? Bunu böyle yapmalı!) diye bize ihtar etmezden evvel, hünkar efendimize arz ettiler. Bundan ne çıkar? Yine Kanun-i Esasi'ye muvafakat etmediler. Kaide ile gitmediler. Bizim heyetimiz heyet-i kanuniyedir. Kanuna muhalefet eyleyecek olursak eskiden olduğu, eski zamanın adetleri gibi, daha ziyade şey, fenalık olur; şimdi bendeniz bunu söyledim. (Reis Hasan Fehmi Efendi'ye hitaben) ve geçende zât-ı âlînize söyledim; halbuki biz Kanun-i Esasi'nin harf-i vahidinin aleyhinde bulunamayız; bir tarafının tebeddülü olmaz; fakat vükela ve âyandan 15 zât tarafından müzakere olunur, mevki-i müzakereye koruz; teati-i efkar edildikten sonra ya biz kani oluruz; ya kani olmadığımız halde, eğer padişah efendimiz istese yine bizi kendi memleketimize avdet ettirir; bunda bir şey yok. Bizim istediğimiz yalnız kanunun icrası. Adalet bu ise sadrazam veyahut vükela efendimiz buraya gelirler, bize izahat verirler. Bu samimi, bundan fayda olur mu, olmaz mı? Bunu izah etmeli. Kanun-i Esasi'yi yalnız böyle okuyayım; sonra bir şey çıkmaz. Yapamayız. O vakit hiç olamaz. Millet olmaz. İş ileri gitmez. Kanunsuz hiçbir millet ileri gidemez. Asıl mesele kanundur. Kanun olmayınca hiçbir şey olmaz. (Fevkalade alkışlar ve pek doğru sözleri) Vükela efendiler buraya gelip bize bildirmiş olaydı biz o vakit kendilerine cevap verdirdik ki bu izahat kafi değil. Bu izahatı bildik. Bilinmez de münakaşa, mücadele olunurdu ya! Onlar bize galebe ederlerdi, ya biz onlara

galebe ederdik; biz istifa etmeği arzu etmeyiz; biz gittikten sonra onlar takdim ederler. Vakıa ona bir şey demeni, onun da müzakeresi iktiza ederdi; ondan sonra ne yaparlarsa yapsınlar; fakat arz ettiler. Bizim asıl meselemiz Kanun-i Esasi'nin usulünü muhafaza etmeliyiz; bunun için heyet-i muhtereme bizden evvel Kanun-i Esasi iktizasınca mezundurlar. O halde biz ısrar ettiğimiz vakit ya biz çıkarız! İşte mesele budur. (*Kanun-i Esasi'nin 35. maddesini kıraat eder:*)

35. Madde: —Vükela ile Heyet-i Mebusan arasında ihtilaf olunan maddelerden birinin kabulünde ısrar olunup da mebusan canibinden ekseriyet-i ârâ ile ve tafsilen esbab-ı mucibe beyaniyle katiyen ve mükerreren redd edildiği halde vükelanın tebdili veyahut müceddeden müddet-i kanuniyesinde intihab olunmak üzere Heyet-i Mebusan'ın feshi münhasıran yed-i iktidar-i hazret-i padişahidedir.

Bunun için Kanun-i Esasi mucibince cereyan etmemiş! Sizden istediğimiz ufak bir şey: Yalnız kanunun muhafazasını kasem ettik, kanunu muhafaza etmeliyiz!

Bir mebus: —Bendenizin anladığıma göre bu söylenen hiçbir kaide dahilinde değil; çünkü bu layihayı iade eden Heyet-i Vükela değil, irade-i seniyye ile buraya iade olunmuştur. Bizim vazifemizdir ki buna bakacağız. (Bazı taraftan: Esbab-ı mucibe ile... Bazı taraftan gürültü üzerine)

Reis Vekili Ohannes Efendi (Dersaadet): —Sırasıyla, efendim; zât-ı şahane vükela hazaratıyla müzakere etmişler, yahut vükela ile konuşmuş, yahut Mabeyn-i Hümayun'a iki, üç kişi getirmiş; bunun iki cihetle icabına bakılır. Bizim bildiğimiz muamele bundan ibarettir. Evrakın içinde de bundan başka bir şey göremiyorum.

Mustafa Bey (Selanik): —Hepimiz, elhamdülillah, bir dereceye kadar kanun okuduğumuz var, bir parça da aklımız var; bizim okuduğumuz kanun böyle değil. Biz, rica ederiz, heyet kanunu muhafaza edelim. Cümleten, müttehiden, muhafaza edelim. Maksat başka değildir.

Mina Efendi (Aydın): —Efendim, kanunu muhafaza etmeli, diyorlar; kanunun hilafına giden kimdir? Kanunun hilafına gitmek kimse istemiyor. Hepimiz bu efkardayız ve biz de kanunu muhafaza için buraya geldik. Kanun-i Esasi iktizasınca zât-ı şahanenin kabul buyurmadığı bir kanun, kanun olmaz diyor; Heyet-i Vükela meclisimize izahatını beyan etmedi, diyelim; Heyet-i

Vükela esna-yi müzakerede burada bulunmağa mecburdur ve eski vükelanın ve yeniden teşkil olunan vükelanın ve hünkarın ellerini bağlamak isteriz: Bu nizama mugayirdir.

Manok Efendi (Haleb): —Kanun-i Esasi ahkâmınca Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Âyan’dan tasdik olunduktan sonra irade-i seniyye şudur buyurulur ise ol vakit kanun olacağını cümlemiz de kaniyiz; fakat vükela-yı fiham bizim ile padişahımız efendimiz arasında bir heyet şekliyle mazbata tanzim edip mahzur beyan etmesi üzerine padişahımız efendimiz redd buyuruyor; halbuki zannımca vükela-yı fihamın bu yolda müdahaleye kanunca mesağı yoktur. Bu kanunları mevki-i icraya konup mahzurları görüldüğü halde tadili her vakit caiz... Heyet-i kanunun muhafazasını arz ederim: 20 milyon cemaat kendi hukukunun muhafazasını bize tevdi etmiştir; bizden kanun muhafazasını bekliyorlar; çünkü zannımca kanuna tamamiyle riayet olunmamaktan bizim ahvalimiz bu derece intizamsızlığa düşer oluyor. Kanun-i Esasi ihsan buyurulduğundan beri onun ahkâmına riayet etmek lazım ve elzemdir.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bendeniz Yusuf Ziya Efendi’yi nutuklarından dolayı tebrik ederim. Güzel söz söylediler. Vakıa meclis-i âlînizin vazifesi kanunu muhafaza ve bu kanunun hilafında hareket etmek değildir. Heyet-i âlîniz diyor ki: Heyet-i Vükela’nın buraya kanun-i örfî göndermeğe hakkı yoktur. Heyet-i Vükela bizim bu kanunun hilafına hakkımız vardır demiyor; mükerreren beyan olundu ki kanun mucibince, demin reis Hasan Fehmi Efendi hazretlerinin buyurdıkları gibi, kanun olmak için şerait-i selase lazım: Birincisi heyet-i âlînizin, ikincisi Heyet-i Âyan’ın tasdiki, üçüncüsü padişahımızın irade-i seniyyesiyle olur; bunda hiçbirimizin ihtilafı yok; fakat denilecek ki niçin esbab-ı mucibe ile gönderildi; hatırıma bir şey geliyor. Evvelden diyordunuz ki niçin esbab-ı mucibe ile gönderilmiyor? Hakkınız vardır; şimdi esbab-ı mucibe ile gönderildi. Buna da diyorsunuz ki niçin esbab-ı mucibe ile gönderildi? Esbab-ı mucibe göndermek Heyet-i Vükela itiraz etti demektir; bunu mükerrer olarak resmen yine söylerim. Heyet-i Vükela’nın bunu size kendiliğinden iade etmeğe hakkı yoktur; bunu gönderen zât-ı şahanedir. Nutk-ı hümayunlarında geçenki seneden bazı kanunlar kalmış idi, size göndereceğim buyurdular; bunda ihtilaf yoktur.

Hatırınıza gelmesin ki Heyet-i Vükela kanunun hilafında hareket etmek ister yahut kanunun kendisine vermemiş olduğu salahiyeti istimal etmek ister. Hâşâ! Heyet-i Vükela bunda padişahın emrini kabul etmekten ibarettir. Diyeceksiniz ki Heyet-i Vükela istifa. Ne vakit vükela istifa eder, bilir misiniz? (Heyetten bazıları: Hepimiz biliriz) rica ederim, ifademe mani olmayın; eğer vükela bir şeyde ısrar edip mutlak böyle olacak, yoksa çekilirim derse o vakit istifa eder. Siz bizim eski reyimiz daha güzeldir dersiniz, pek âlâ bunda ihtilaf yok! Ziyade sormayalım. Heyet-i Mebusan ile kuvve-i müctemia içinde ihtilaf görmiyorum, efendim.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Yanko Efendi hazretlerinin buyurdıkları mealin mecrasından... Dediler ki Heyet-i Vükela Kanun-i Esasi mucibince bu işi cerayan ettirdi; fakat Heyet-i Vükela bu işi bizim ile beraber müzakere etmeli idiler. Bizim ile mücadele ettikten sonra o vakit bu sözler olurdu. Ya biz ısrar ederdik ya onlar Kanun-i Esasi böyledir. Bizim vacibe-i zimmetimiz, madem ki kasem ettik, başka işimiz yok; ama ufacak bir şey! Zararı yok. Kanun-i ilahiyi bozduk. Neden? Adem-i takayyüdden, adem-i itaatten, başka bir şeyden değil! Eğer biz kanun-i ilahiyi bozmamış olaydık; itaat etmiş olaydık şimdiye kadar daima doğru giderdik. Allah affeder. Hata hata üzerine ve cehennemin dereke-i esfeline kadar gideceğiz. Allah için, adalet için, hakkaniyet için Kanun-i Esasi’ye ilişmesinler. İki defa iliştiler, birisini söylemem...

Mustafa Bey (Selanik): —Kanun-i Esasi’yi bizim anladığımız derece teşhir edersek bir netice verelim.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Reye müraaat edelim, efendim.

Rasim Bey (Edirne): —Bir layihanın kanun olması üç şeye muhtaç: Birincisi Meclis-i Mebusan’ın tanzim, ikincisi Heyet-i Âyan’ın tasdikine, üçüncüsü irade-i seniyyenin suduruna muhtaç. Şimdi esbab-ı mucibe mazbatasını okuyalım: Dörde muhtaç olduğu anlaşılır: Heyet-i Âyan üzerine bir de Meclis-i Vükela var, o mecliste karar vermişler! Uğraşmayalım, tekrar müzakere etmeyelim, efendim.

Reis Vekili Ohannes Efendi (Dersaadet): —Şimdi, bendeniz, pek reyim yok ise de mebus sıfatıyla bir şey arz edeceğim: Bu bahis uzadı. Şubelerde arız ü amîk mütalaa olunmak üzere

havale edelim de yarın bu meseleyi bir daha müzakere etmek, münasib mi?

Heyet: —Münasib, efendim.

Reis Vekili Ohannes Efendi (Dersaadet): — Saat sekiz buçukta meclisimiz hitam bulmuştur.

İkinci Celse

Başkan: Hasan Fehmi Efendi (İstanbul)

Reis: —Eğer başka âzâmımız yok ise meclis küşad olunamaz; ekseriyet yok! (âzâ-yı mevcude tadad olunur) 45 kadar ancak var; bazı mezun âzâlarımızı bit-tabî mevcut add etmezsek, o vakit ekseriyetimiz hasıl olur.

Bu günkü defa-i saniye ictimamız saat onda vuku bulmuştur.

Geçen gün müzakeratımızı gazetelerin birçoğu ilan etmiş. Tensib ederseniz, istenograflar olduğu halde bu hususu okuyalım. Ol halde deminki mevzu-i bahs olan meseleyi hall edersek tacil edilmiş olur; çünkü daha başka kanunlar var. Bu makule şeyler zuhur edecek. Şimdi buna karar verirsek bit-tabî diğerleri de bu yolda add olunmuş olacaktır. Tensib ettiğiniz halde o mesele mevzu-i bahs olur. Ona bir karar verelim.

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Demek arz ettiğim zabtî ahar bir vakitte okuyalım. Böyle tensib eder misiniz?

Mustafa Bey (Selanik): —Efendim, zabtın kıraatî maddesi mi? Pek iyi, efendim; tehir ederiz. Zararı yok.

Reis: —Zabtî tehir edelim mi?

Bazıları: —Edelim, edelim!

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Reye müracaat olunsun?

Reis: —Tehir edelim diyen elini kaldırsın! Şimdi âzâmımız? (Âzânın mevcudüne göz gezdirir) Madem ki teklif olunuyor: Bir kere, tehir edelim diyen elini kaldırsın; yine tekrar edelim! (El kalkar) Zabtın tehirine ekseriyet var. Başka, diğer bir günde okuyalım.

Şimdi deminki bahse girişmeyelim; kanun-i örfî mütalaasına girilmek üzere iken bir takım bahislere girişmiş idik, sonraya tehir olundu, müzakere olunsun, şubelerde teati-i efkar olunsun ve bendi ondan sonra hall edelim denmiş idi.

Bu bâbda bir mütalaa var mı? Bu bâbda mütalaası olan zât söylesin.

Mustafa Bey (Selanik): —Bu kanunda âyanla beraber müşterekiz, iki taraftan da tasdik olunmuş.

Reis: —Heyet tensib ederse hall-i meseleyi oraya havale edelim.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Kanun-i Esasî'nin 54. bendi iktizasınca öyle müşkil mesele vuku bulunca Kanun-i Esasî ahkâmı Âyan Meclisi marifetiyle bize tefsir olunacak. Ona göre ol vakit idare-i lisan ederiz; efendim.

Rasim Bey (Edirne): —Meclis-i Mebusan ve Heyet-i Âyan'dan çıktıktan sonra vükela bir meclis-i mahsus teşkil edip bunun böyle olmasına dair mazbata tanzim etmiştir. O mazbatayı hakipay-i şahaneye takdim etmişler. Matbu sureti bize geldi. Böyle bir üçüncü meclisin tanzimine, filana Heyet-i Vükela'nın salahiyeti yoktur. Kanun-i Esasî'de böyle bir salahiyet olup olmadığını sual edeceğimiz Meclis-i Âyan'dan; buralarını tafsilen yazmak isteriz.

Ohannes Efendi (Trabzon): —Bendenizin buna dair bir varakam vardır. (*Varakayı kıraat eder.*)

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Efendi hazretlerinin söylediği şeyler vakıa, aklen, güzel söyledi; fakat bizim işimiz aklen değildir. Padişahımız efendimiz hazretleri bize kanun ihsan buyurmuş; o kanun içinde tavsiye etmişler. Bu kanun içinde bendler, kaideler, usuller var. Buyurdular ki biz size merhameten bu kanunu ihsan ederiz; siz millet, devlet uğruna fedakarlık etmelisiniz, çalışmalısınız, uğraşmalısınız, bu Kanun-i Esasî sizin için hürriyet-i uzmadır. Bu hürriyet-i uzma elinizden çıkmasın, biz size ihsan ettik, siz muhafaza edin, biz sizin ile yine beraber muhafaza ederiz. Sizin için öyle bir kanun verdik ki yani, fima-ba'd istibdad yoktur. Kanuna muhalif yahut kendi efkarımıza uydurup hod-be-hod bir şey yapmak yok; yalnız Kanun-i Esasî iktizasınca hareket edeceksiniz. Bu esas üzerine gelelim.

Şimdi bu olan işe efendi hazretleri diyor ki bize geldiği halde biz bunu müzakere eder miyiz, etmez miyiz?

Bendeniz diyorum ki herbir şeyin mecrası kanunda musarrahdır, o mecra üzerine sular aksın, çünkü o sular mecrasından akmadığı halde şaşırır, gider.

Usul nedir? Adeta, şimdi, demek Meclis-i Vükela dördüncü cemiyet-i hakime! Halbuki böyle değil. Kanun-i Esasi der ki: Bir layiha size takdim olunduğu vakit, ben emrederim. Size, Şura-yı Devlet yok, kim olursa olsun; fakat kanun iktizasınca Şura-yı Devlet yaptıktan sonra meclis-i hassa gider. Meclis-i hass vasıtasıyla hünkar efendimize takdim olunur. Hünkar efendimiz bize verirler. Burada, esna-yı müzakerede vükela hazır bulunabilirler, mütalaalarını beyan ederler, biz de kendi muradımızı beyan ederiz. İttifak ettiğimiz halde tasdik, olunmadığı halde iade ederiz; yoksa biz tasdik ve Heyet-i Âyan kabul ettikten sonra zât-ı hazret-i şehriyariye takdim olunacağı zaman Heyet-i Vükela'nın mütalaa beyaniyle iade etmesi için kanunda sarahat yoktur; bunun için şimdi Heyeti Vükela'nın bu mazbatasını Kanun-i Esasi'ye bütün bütün mugayir, eski usul üzerinedir. Bunların vekilleri burada bizimle beraber müzakere de bulundu. Ol vakit bize ihtar etmediler; demek ki vaktimizi kaybetmek için oluyor; eğer şimdi bunu kabul edecek olur isek hiçbir vakit kanun elimizden çıkmayacak, Âyandan da çıkmayacaktır. Kanun-i Esasi buradan ve Âyandan tasdik olunan bir kanunu Heyet-i Vükela'nın, yani ya sadrazam veyahut reis-i vükelanın yalnız hakipay-i şahaneye takdim etmekten başka bir şeye salahiyeti yoktur. Bendeniz böyle bilirim.

Sadi Efendi (Haleb): —Bu bâbda Ziya Efendi'nin vermiş olduğu tafsilattan ve meclisimizde bir haylice cereyan eden müzakerattan işin neticesi anlaşıldı. Bu kanun-i örfi ba-irade-i padişahi geldi. Biz bunu kabul etmeğe mecburuz. Kabul edeceğiz. Asıl mugayir bulunan Ziya Efendi diyor ki: "Vükela müzakere etmişler de ba-mazbata arz etmişler. Vükela Mebusan ve Âyanın ma-fevkinde bir heyet görülür." Bu da kanuna, muvafık değildir, efendim, buraları sair cihetleri fark ve temyiz ile emir padişahımız efendimize mahsusdur. Şimdi hukuk-ı padişahiye karışmağa hakkımız yoktur, zannederim: Madem ki irade-i seniyye ile gönderilmiştir, ber-muceb-i kanun kabul edeceğiz.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Yusuf Ziya Efendi şimdiye kadar kiraren kanun tanıyacağız. Bileceğiz, kanundan çıkmayalım diyor. Biz ke-enne kanunu terk edelim diyoruz ki onu da hiç asla kabul etmeyiz; biz de kanun dairesinde iş görülsün diyoruz. Biz o kanuna riayet ederek hizmet etmek istiyoruz. Biz de o kanunu tanıyacağız. Nasıl elimizden bırakalım; fakat bu deveran eden hareket acaba kanun dairesinde midir, değil midir? Biz bunu biliyoruz ki kanun dairesinde redd olunan nizam, madem ki irade-i seniyye ile redd olundu, bunu meclisimiz kabul etti ve esbab-ı mucibesi bize gönderilir. Bu vükela tarafından gelmiyor. Zat-ı şahane tarafından geliyor. Okuduğu mazbata zeylinde irade var. Onu bir kere okusun. Padişahımız efendimiz bize gönderiyor. Bakınız nutk-ı şerifinde ne diyorlar? Emrediyor ki: Geçen seneden kalmış olan ve muteraz bulunan kanunları iade ettim. Biz de cevap verdik: Evet efendim; kabul ettik, icabına bakacağız. Esbab-ı mucibesini de tanzim ettiler. Bize gönderdiler. Bu kanun doğrudan doğruya vükela tarafından redd olunmadığı, fakat hakipay-i şahaneye takdim olunmak için ellerine geçtiği vakit mütalaalarını arz ettiler. Padişah efendimiz de irade etti ki redd olunsun. Heyet-i Mebusan'a bu musarrahdır. İsterseniz, bakınız: (Bu bâbdaki irade-i seniyyeyi okur) Artık zât-ı şahane emrettikten sonra, biz diyelim ki: Bu emri kabul etmeyiz! (Bu esnada heyette gürültü olur) Estağfirullah haddimiz değil; madem ki biz kanun dairesindeyiz ve kanun mucibince iş görüyoruz; madem ki bu kanun zât-ı şahane tarafından redd olunmuştur; hürriyetine dokunduğumuz halde Kanun-i Esasi'yi muhafaza etmemiş oluruz.

Agob Efendi (Dersaadet): —Bendeniz Yusuf Ziya Efendi'nin reyine muvafakat edemeyeceğim. Bunun sebebi de şu oluyor ki padişahımızın hakk-ı tasdiki hepimizin indinde müselleml olduğundan ona diyeceğim yoktur; yani bir kanun layihası hakipay-i şahaneye arz olunduğu vakit kendileri tasdik veyahut redd eder, bu kendi hukuk-ı mukaddesesindendir; fakat deniliyor ki: Vükela-yı devlet bunun üzerine bir meşveret teşkil etmişler, ona dair reylerini padişaha arz etmişler. Madde bunun üzerindedir. Dünyada idare-i meşruta nasıl bu kaide üzere cereyan eder; nasıl ki Kanun-i Esasimiz dahi bu esası tasdik etmiştir. Vükela bu bâbda bendenize nazaran meşveret edip yahut üçüncü bir heyet teşkil etmek niyetinde değil. Bunların arz eyledikleri, reylerini ih-

tar yolunda bir şeydir ki o da vükelalık sıfatının vazifesi olduğu inkar olunamaz.

Bir de cevap veriliyor ki kendileri burada hazır olduklarında müzakereye karıştılar ve reylerini beyan ettiler; halbuki idare-i devlet yalnız bizden ibaret değildir. Biz yalnız idare-i devletin kanuncusuyuz: İdare-i devlet pek mükemmel bir şeydir: İdare-i icraiye var, yani hükümet denilen şey ki o da her şeyden ehemmdir. Şimdi biz kanunu yapmadık, kendi tecrübemizle, aklımızla hatırıma geleni söylüyoruz, yapıyoruz; halbuki onun için de vükela-yı devlet veyahut Babiali'den memur olan zevat burada hazır olarak reylerini beyan ediyorlar, biz kabul etmiyoruz; fakat ondan birçok neticeler hasıl olur: Bu neticeleri arz ettikleri vakit padişahımız onu kabul veya redd etmeğe muktedirdir; onun için iş denildiği gibi anlaşılmıyor. Esasen bir fark yok; ancak fark işin cereyan ve usulündedir.

Bendeniz bunun sebebini nereye veriyorum, bilir misiniz? El-an vükelanın vazifesine dair olan kavaninin gelmemesidir ve bizim vükela ile olan münasebatımızın kanunu görülmemiş. Eğer bu kanun görülmüş ve tasdik olunmuş olsaydı kavanin-i esasiyeden add olunarak böyle fark vukua gelmezdi. O kavanin olmadıkça böyle ihtilaf her gün vaki olacak; bunun için biz evvel emirde bu vezaife dair olan gerek vükelanın vezaif hakkındaki kanun geldiği halde bunların hepsi vaz olunur.

Bir şey daha vardır: Padişahımızın hakkı vardır, bir adamı af buyurmağa. Bu af buyurdıkları neye müstenid? Acaba kendileri doğrudan doğruya mı af buyururlar? Yoksa Heyet-i Vükela buna dair ihtar eder, padişah onu kabul edip de ona göre mi hareket eder? (Heyette gürültü) iktiza maddesi böyle olur; onun için bendeniz bu müzakereyi kafi add ederim. Bu müzakereden tevakki ederek icab eden kavaninin bir an evvel verilmesine himmet olunsun.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Bu bahis uzadı ve o derece uzadı ki nefret getirdi. Vükelanın vezaif-i kanuniyesi ondan sonraya kalırsa işin esası şudur: Bu arz olunan ıslah pek âlâ. Bu bahsi bırakalım, esasa girelim. Esas şudur: Arzu olunan ıslah pek âlâ. Hiç kimse taarruz edemez; yalnız burası vardır ki Kanun-i Esasi'ye muhalifdir. Bahis burada. Kanun-i Esasi'ye muhalif ise kabul etmeyiz. Muvafık ise bizi ikna etsinler, bize kanaat gelsin: Kabul edelim, çıksın gitsin; benim söyleyeceğim budur.

Simonaki Efendi (Konya): —Efendim, Kanun-i Esasi iktizasınca bir kanun Meclis-i Mebusan'dan ve Heyet-i Âyan'dan tasdik ve taraf-ı şahaneden tasdik buyurulmadı ve düsturül-amel tutulmayacağı bedihidir; fakat o arada vükela tarafından bir esbab-ı mucibe yahut dokunur olduğuna veyahut buna dair itiraz olacağı beyan olunur. Bu kanun doğrudan doğruya zât-ı şahaneye arz olunur ve oradan reddden cevap verilmiş olsa idi, badema o tasdik olunduktan sonra bir bendin tebdilini teklif etselerdi, elli dördüncü bendin iktizasınca hakları vardı; fakat daha taraf-ı şahaneye varmazdan vükela-yı devlet ibtida müzakereye koymuşlar. Bir takım itirazlar beyan etmişler ve zât-ı şahaneye arz etmişler; zât-ı şahane onları da haklı görerek iade etmiş. Geriye redd etmiş. Zât-ı şahanenin etmiş olduğu redde bir şey söylemeğe hiç hakkımız yoktur, kabul ederiz; eğer vükelanın böyle her kanuna itiraz etmeğe hakkı olduğunu tasdik edersek nasıl ki geçen sene beş kanunun birisi kabul ve dördü redd oldu. Bundan sonra hep itiraz ederek redd ederler.

İdare-i örfiye için zâtınız buyuruyorsunuz ki vükela ba-mazbata kelimesini ilave etmekle bilcümle vükelayı mesul tutmuş oluruz. Yalnız sadarete verdiğimiz halde sair vükelanın mesuliyetlerini onun yed-i ihtiyarına bırakmış oluruz; halbuki vilayet kanunu, mebusan intihabı, matbuat kanunları için neye mecbur oldu? Demek onlarda mecburiyet olmadı; ancak bir nevi, kendi efkarlarına muvafık gelmediğinden muhalefet ettiler; eğerci biz bu dert kanunlara bu sene yeniden ve daha yeniden kanunlara bakacağız ve Meclis-i Âyan da tasdik ederse, vükelaya bu hakkı verirler ise o kanunlara yine itiraz ederler de yeni sene yine geri gelirse bu Meclis-i Mebusan ne iş görecektir ve ne yapacaktır? Meclis-i Mebusan kanun yapmazsa hiç mesabesine gelecek; bunun için buna mezuniyetleri var mı, yok mu? Madde buradadır. Yoksa irade-i şahaneye inkıyadımız var. Yerden göğe kadar borcumuzdur ve reddederse yeniden bakmağa borçluyuz; lakin mezun mu. değil mi? Mezuniyet verirsek daima bozar; hiç yapmamak daha iyi olur.

Nafî Efendi (Haleb): —Şimdi fikrimi beyan etmezden evvel Yusuf Ziya Efendi'den iki söz sormak isterim: Şimdi burada Kanun-i Esasi'de vükela ile mebusan arasında bir ihtilaf olursa yani Heyet-i Vükela kabulünü ve Heyet-i Mebusan

adem-i kabulünü dermiyan ederse ne cihetle bu ihtilaf tefrik olunacaktır?

Reis: —Mükaleme etmeyelim. Reye müracaat edeceğiz. Bu mesele daha ziyade müzakereye muhtaç mıdır? Yahut reye müracaatle esas meseleyi keselim mi? Bu bâbda bir kere reye müracaat edelim mi?

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Yusuf Ziya Efendi'ye vesair âzâ-yı kirama diyeceğim: Güya Heyet-i Vükela bu hususta bir dördüncü heyet makamına girerek bunu yapmıştır deniyor. Bunu vükela kabul etmez. Dördüncü heyet makamında değildir. İhtar kabilinden bu mazbatayı yaptılar, efendim.

Reis: —Demincek bir şey teklif olunduydu; denmişti ki şimdi bunda iki mesele var:

Biri vükela mezun mu, değil mi? Bunu tefsir etmek üzere Âyana göndeririz.

Yahut irade-i seniyye ile iade olunmuş. Vükela göndermiyor. Vükelanın mütalaatı başka elbette. Onlar mütalaa edebilirler. Biz icabına bakarız mı deriz? Şimdi bu iki şıkkın hangisi kararlaştırılmak lazım gelirse heyet ekseriyetle karar verir, iş biter.

Bunu Âyana gönderelim mi, yoksa kabul edelim mi? diye bir kere reye koyalım.

Bunu tefsir edip bize iade etmek üzere Âyana gönderelim mi, yahut müzakereye lüzum var mı, yok mu?

Müzakereye daha muhtaç mı, devam edelim mi?

Heyet: —Değil!

Reis: —Yani bu mesele malum oldu mu?

Heyet: —Oldu!

Reis: —Bu esas müzakeremizi reye koyacağız.

Şimdi, mevzu-i bahs olan meseleyi Âyana gönderelim reyinde bulunan zât elini kaldırsın!

Manok Efendi (Haleb): —Kanun-i Esasi'nin tefsirinde birkaç türlü mübayin eftar vuku bulunduğu halde hangisinin doğru olduğunu tefsir için Âyana gönderilir; fakat bu mesele o kabilden değildir. Ekseriyetle karar veriliyor ki vükelanın tanzim etmiş olduğu mazbata üzere kavaninin meclisimize iadesine irade sudur buyurulmuştur. Kanun-i Esasi'nin 35. maddesi ahkâmınca vükelaya bidayeten bizim ile uğraşmağa hak verdiği gibi Meclis-i Âyan'dan tasdik olunup çıktıktan sonra 54. bendine tevfiikan muahharan müdahaleye hiçbir hakkı yoktur. Böyle bir sarih mevaddin tefsiri yoluna gitmeği yanlış görüyorum. Düşünelim, ekseriyetin reyini çürütmeyelim.

Reis: —Burası şimdi uzun uzadıya bahso-

lundu. Heyet buyurdu ki müzakere etmeyelim. Artık zât-ı maslahata rey verelim. Bu iki şıkkdır: Heyet nasıl isterse o yolda reye konacak. Eğer heyet tensib ederse ki bunu Âyana gönderelim, reye müracaat ederiz; yok başka türlü reye konmak isterse ona göre ârâya müracaat edelim.

Yenişehirlizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Vakıa Âyana gitmek için bir kere reye müracaat olunmakla olur; fakat herkesin efsarı bir. Kaide ve bir kanundan ayrılmamak isteriz: Şimdi Âyana göndermek üzere reye konmak lazım gelirse Âyana gider. Acaba vazifemize taalluk eder mi etmez mi? Burasını isteriz, efendim. Yoksa Âyana gitmesini müzakere edip etmemek değil.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bugün iki, üç saatten beri bu müzakere cereyan ediyor. Şimdi böyle bir mühim noktaya gelinmiş. Bunu yarına koyup da tehir olunursa, bunu arız ü amîk düşünerek bir şey yapalım. Şimdi usandık, yorulduk. Bu kadar sözler cereyan etti. Bari yarına kadar kalsın; çünkü bu bir mühim meseledir. İstikbal için esas tutulacak. Bu iş için karar verilir ise bu karar cari olacak; bunun için rica ederim heyet-i muhteremeden, yarına kadar kalsın; yarın arız ü amîk açar, müzakere ederiz.

Aliş Paşa (Tuna): —Heyet-i Vükela tarafından gelen memurlar diyor ki vükelanın öyle mazbata yapmağa hakkı vardır. Kanun-i Esasi'nin elli dördüncü bendinde biz bu hakkı görmüyoruz. Buna dair izahat istiyoruz. Heyet-i Âyan tefsir etsin. Burada öyle bir şey var mı? Böyle istizan edebilecekler mi?

Nakkaş Efendi (Suriye): —Madem ki bu iş zât-ı şahaneye arz olunursa, eğer Heyet-i Vükela Kanun-i Esasi'nin aleyhinde olsa bile, zât-ı şahane onu men ederlerdi; madem ki men buyurmadı; demek ki hiçbir yere göndermeğe hacet yoktur.

Reis: —Henüz zât-ı mesele nedir, anlaşılamadı. Bir kere meseleyi teşrih edelim; yani bazı âzâyı kiram ne arzu ediyor? Ve verilen cevap nedir?

Mustafa Efendi (Bosna-Hersek): —Zann-i acizaneme göre bu meselede çok şeyler oldu; eğer Kanun-i Esasi'nin bendlerine müracaat edersek bunun bir muhalefet-i sariha olduğunu görürüz; fakat bir şey var: Yine Kanun-i Esasi'nin teessüsünden maksat nedir? Kuvve-i icraiyei ayırmaktır. Asıl maksat bundan ibarettir.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Pek âlâ, herkes padişaha bağlanıyor.

Reis: —Meseleyi izah edelim: Mesele nedir?

Nenin üzerine rey verilecek? Bir kere tayin etmeli de onun üzerine iş mevki-i bahse konmalı. O vakit uzun uzadı mübahaseler olur. Asıl Âyana gidecek meseleler nedir yahut sorulmak lazım gelir mi, gelmez mi? Bunlar layıkıyla anlaşılamamış gibi görünüyor. Vakıa tehiri tensib olunuyor ama üç saatten ziyade sarf-ı zihn olundu. Acaba tehiri lazım değil mi? Heyet bilir. Evvel o teklif oldu, reye müracaat edelim: Tehir mi olunsun? Eğer bu teklif şayan-i kabul ise...

Heyet: —Hayır, hayır!

Reis: —Demek ki heyet tehir etmiyor. Şimdi âzânın teati-i efkârından anlaşılıyor ki bu kanunun iadesi irade-i seniyye ile gelmiş. Buna diyecek yoğise de, şeklinde, resminde, suretinde bazı yolsuzluklar var deniliyor. Muamele yolsuz cereyan etmiş diyorlar. Muamele yolsuz olduğuna ekseriyet hasıl olursa o vakit Âyana gider. Muamele yolsuz cereyan etmiş diye cevap gelirse pek âlâ! Yok, muamelesi yoliyle cereyan etmiş derlerse şurada esbab-ı mucibe ne derse desin, biz yine eski reyimizde ısrar ederiz, tasdik ederiz. Buna salahiyetimiz vardır dersek o vakit Âyana gitmez.

Şimdi muamelatın cereyanında yolsuzluk olduğundan, bunun müzakeresine girilmezden evvel, Âyana gitmek üzere muamele yolsuzdur diye karar verirsek o vakit Âyana havale olunur, tefsir için Âyana havale-i maslahat olunur, efendim.

Bakınız, heyette cereyan edecek müzakerat nedir? Heyet-i Vükela'nın böyle itiraz ile arz etmeğe salahiyeti yoktur; Heyet-i Vükela işin içinde dördüncü heyet gibi bir heyet görünüyor diyorlar; diğer taraftan da diyorlar ki o bir heyet-i müşaveredir, ihtara mezundur; madem ki icra memurları odur. Onları bir beyan-ı mülâhazadır; zât-ı şahane onu kabul etmekte ve etmemekte muhayyerdir. Madem ki kabul buyurmuşlar, müzakeresini irade buyurmuşlar; artık Heyet-i Mebusanca bunun kabul olunması.

Diğer taraf diyor ki: Hayır, öyle değil! Madem ki Kanun-i Esasi'de Heyet-i Vükela bu makule mülâhazat beyaniyle bizim kanunumuzun cerhine dair padişaha arz etmeğe salahiyetleri yoktur; bunun hakkında bir madde-i kanuniye yoktur ve kanunun 56. bendinde dahi böyle bir şey anlaşılmaz. Bu nereden çıkıyor? Nasıl oluyor? Âtisini yani gelecek olan kavanini bu makule ahvalden muhafaza için bunun bir kere tefsiri lazım gelir. Biz kanaat hasıl etmeliyiz. Bunu anlarsak o vakit iktizasına bakarız diyor.

(*Gürültü ve karışık sadalar*)

Şimdi eğer heyet bu meselenin vaziyeti böyledir derse iyi; yok, böyle değildir derse acınız bâb-i müzakereyi, bâb-i mülâhazatı da istediğiniz kadar müzakere ediniz, efendim.

Bu mesele bu tarafın ve diğer tarafın ifadesinden ibaret midir, efendim? (*Evet sadaları*)

Bunda bir yanlışlık varsa yine tashih olunur.

Şimdi muamelesinde yolsuzluk vardır diyen tarafta ekseriyet hasıl olursa ol vakit düşünülür, Âyana mı gönderilir? Veyahut bu muamelat yoludur, diye ekseriyet hasıl olursa ol vakit işimize devam ederiz.

Umum: —Tamam!

Reis: —Evvel bunu soracağım.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Yolsuzluk yerine Kanun-i Esasi'ye muhalif demeli.

Reis: —Efendim, kanuna muhalif demek, alenen içinde böyle bir şey yazarken aksini yapmak demektir. Bunda deniyor ki bir manayı anlamıyoruz demek çıkıyor. Bu muhalefet nereden çıkıyor, yani o manayı mutazammın değil. Muhalif demek şudur ki aleni bir şey varken onun hilafında hareket eden denilir. Şimdi oraya müracaatle tefsirini isteriz ilavesi lazım mıdır, bunu da beraber koyalım mı? (Bunun üzerine ekseriyete müracaat olunur ve muamelata yolsuzluk olup da tefsirini) diyen tarafta ekseriyet olduğu makam-ı riyasetten haber verilir.²³⁷

Manok Efendi (Haleb): —Müsaade isterim, efendim. (*Gürültü*)

Reis: —Efendim, kerem ediniz; böyle olmaz! (Bazı zevat tarafından birden ruhsat taleb olunur) Şimdi, bu bâbda heyetten şikayet ederim; çünkü evvel ve ahır makam-ı riyasette oturan zât bir vasıttan ibarettir. Kanunun muhafızı sizsiniz, sözünüzü ister muhafaza edin ister etmeyin!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Kanunu muhafaza ederiz; ama vasıta-ı icraiye sizsiniz. Siz muhafaza ettirmezseniz sizden şikayet ederiz.

Reis: —Bu ihtaratınıza kemal-i derece teşekür ederim, efendim ve kemal-i ehemmiyetle ic-

237 Bu oturumu nakleden *La Turquie* 8 Şubat 1878 hükümet lehinde konuşanlar arasında Kadri Efendi (Haleb) in de adını koyduğu gibi Mustafa Bey'(?)'in reise; "Hükümet tarafını tuttuğunu ve meşruti bir Mebusan Meclisi reisinin oynayacağı rolün bu olmaması lazım geldiğini söylediğini ve Hasan Fehmi Efendi'nin kendini müdafa ettiğini yazıyor.

Bu gazeteye göre, hükümetin bu meselede kanuna uygun mu, yoksa yolsuz mu hareket ettiği sorusuna verilen oy on fazlasıyla hükümet aleyhine çıkmıştır.

rasına dikkat ederim. Bu halde tensib ederseniz bu ibareyi terkib etsinler, heyet görsün; ondan sonra Âyana gönderelim.

Heyet: —Pek âlâ, pek münasib!

Reis: —Encümene yahut bir şubeye havale edelim; fakat bu makule şeyler ekseriyete muhtaçdır. Ama terkib edecek zâtlar, bu teklifi edenlere havale ederseniz; onun üzerine icabına bakarız, efendim.

Salim Efendi (Kastamonu): —Dört tane kاتب-i resmimiz var; biz onları intihab ettik. Bunların dördü bir yere gelsin, bir şey yapsın.

Reis: —Münasib mi?

Heyet: —Münasib!

1- Üç Arzuhal

Reis: —Efendim, müsaade ederseniz birkaç arzuhal okuyalım. (Üç kıta arzuhal okunup encümenin kararı mucibince merciine yine tezkire yazılmasına karar verildi.)

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Geçen sene kalmış ve bu sene verilmiş olan arzuhaller çoğaldı. Geçende de söyledim. Encümen ikiye tefrik olursa da biraz iş çıkarılsa...

Reis: —5'er tane taksim olunmak kabil mi? Encümence ikiye ayrılacak tensib olunur mu?

Çanaka Efendi (Yanya): —Hacı Ahmed Efendi'nin buyurdıkları kafidir. Niçin idare etmez; çünkü arzuhaller geçen seneden. Hayli âzâ vardır, malumatları var. Onlar baksınlar, beş kişi tefrik olsun, encümence baksınlar.

Nakkaş Efendi (Suriye): —Zaten, efendim: her zaman biz encümende 10 kişi isek de görüyoruz ki çok olursak beş kişi toplanıyoruz. Eğer beşimiz giderse iki buçuk kalır. O iki kişi ile iş görülemez; mümkün ise yeniden bir encümen teşkil olursa.

Reis: —Öyle ise, müzakere-i uhraya kalır.

Aliş Paşa (Tuna): —Zaten oraya on kişi verdik; onların hepsi oraya devam etsinler.

Reis: —Her ne ise cumartesi gününde hazır edelim, bu arzuhallere bakmak için.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Ruh-sat buyurunuz: Cumartesi günü zabtımızı tehir ederek yerine arzuhalleri okuyalım. Zabıt öğleye kadar ancak biter; meclis-i sanide zabtımız okunsun, efendim; bunu tensib edersiniz...

Heyet: —Münasib!

Reis: —Bu halde öyle olmak üzere saat 11'de meclise hitam verilmiştir.

Yirmi Altıncı İnikad*

7 Safer 1295 — 28 Ocak 1293 / 9 Şubat 1878
CUMARTESİ

Başkan: HASAN FEHİMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Basiret, 10 Şubat 1393.)

Birinci Celse

1- Müzakere Edilen Maddeler

Reis: —Bugün meclisimiz saat altıya çeyrek kalarak küşad olunmuştur.²³⁸

Ashab-i mesalih her an gelip netice-i istidalarını taleb eylemekte olduklarından heyet-i umumiyenin geçen günkü kararı mucibince, zabtın tehiriyle, evvel be-evvel arzuhallerin kıraatine devam olunacaktır, dinleyelim; zira ashabi gelip taciz ediyorlar. *(Karar-ı sabık ve reis efendi hazretlerinin işbu ifadeleri mucibince 20 kadar arzuhaller kıraat olunup encümenin kararları tahtında iktizaları icra olunmuştur.)*

1 Burdur Mutasarrıfından Şikayet²³⁹

Reis: —Burdur'dan altı mühürü havi gelen varaka üzerine encümenin kararı okundu. Bir mütalaa var mıdır, efendim?

Giragos Efendi (Erzurum): —Karar verdik ki şimdi Konya vilayetine yazılmak ile bir fayda hasıl olmayacak; onun için başka bir tedbir yapmalarını rica ederim.

Mustafa Bey (Konya): —5-6 mühürlü bir şey görünüyor.²⁴⁰ Bu varakanın altındaki mühürler

malum mudur, meçhul mudur? Orasını bilmez. Bu varakanın sahibi çıkacak mı, çıkmayacak mı? Bilmeyiz. Bu iştika mutasarrıfıdır. Vilayete yazılacak, vali gidecek; vali onun tahkikatını icra etsin, ya kendisi gider; ne suretle ise...

Giragos Efendi (Erzurum): —Şimdi vilayete yazılmak demek yine istilam demektir ki bunun üzerine evvel ve ahir bin defa teşekki olundu. Bu istilam olunan maddeler hakkında bir güne kanun icra olunursa iyi olur. Heyete müracaat olunsun; şimdi istilam etmek demek o mutasarrıfı ibka etmek demektir, onları teşekki edeni bir nevi yakmak demektir. O adamları batırmaktan başka bir faydası yok. Cümleminizin ve Heyet-i Vükela'nın ayaklarını öperim. Allah aşkına olsun, Konya vilayetine yazmak ile ne fayda hasıl olacak? Hiçbir adam olmaz ki ben kendisi için kefilim desin. Bir takım yalancı mazbatalar yaptırmak gerek meclisten ve gerek ahaliden; o altı adam kim ise... Konya bize 600 saat, ol kadar... Ne mutasarrıfı bilirim ne kimesneyi bilirim; fakat vilayetlerde ve sancaklarda 20 seneden beri gördüğümüz böyledir ve nasıl ki söyledim, tekrar yine söylerim: Bunun başka bir çaresine bakılsın. Bütün fenalığa sebep olan bu istilamdır.

Mustafa Bey (Konya): —Vakıa buyurdıkları pek doğrudur; fakat ne çare? Nizam bu merkez-

238 *La Turquie* bu birleşim gününe dair şu haberi vermiştir: Dün (cuma) tatil günü, meclis toplanmamıştır. Perşembe günü başvekil ve bütün nazırlar öğleden sonra bütün gün sarayda kaldıklarından Meclis-i Mebusana gidememişlerdir. Başvekil meclis reisi Hasan Fehmi Efendi'ye nazırların bugün (cumartesi) mecliste arz-ı vücud edeceklerini bildirmiştir. Öyle tahmin olunuyor ki nazırlar bugün gizli celsede meclise mütareke ve sulh hakkında malumat vereceklerdir.

239 Bu tarihte mutasarrıf, devlet salnamesine göre, mirül-ümera rütbeli Mehmed Paşa.

240 *La Turquie*, 11 Şubat 1878 zabtına göre bu dilekçede 7 imza

vardır. Bunlardan üçü Abdullah, Zahid, Osman. Dilekçe mutasarrıfın redif askeri toplama işlerindeki yolsuzluklarını tahkik için bir komisyon kurulmasına dair Babıalî'nin verdiği emre rağmen bu komisyonu kurmamış olmasından şikayet ediyor.

de. Bu gibi teşekküllerin tahkikatını icra etmek lazım gelir; ama suret-i aharla nizam bulup bu istilam maddesini kaldırmalı. Bu pek doğrudur. Umum tarafından böyle bir şey yapılırsa caiz olabilir. Şimdi bir nizam yapılsın da o nizam üzere muamele olunsun diyebilir miyiz?

Agob Efendi(?): —Beyefendi buyurdular ki: Bir ehemmiyetsiz varakadır, ona hiçbir ehemmiyet verilmez; eğer ittifak olursa müzakeresi de caiz değildir. Evvel emirde bu hail olunsun.

İkinci, istilam üzerine burada birkaç defa müzakere olundu. Filvaki bundan hiçbir istifade olmadı; herkesin malumu oldu; onun için birine başka, diğerine başka yolda muamele olamaz; filvaki evvel emirde bu kağıd şayan i ehemmiyet midir, değil midir? Ona karar verdikten sonra müzekkeresiyle ikinci derecede istilam olunup olunmamasına karar verelim. (Efendinin söylediğine bakarak) Bu kağıdın ehemmiyeti yoktur, böyle bir ehemmiyetsiz şey ile Heyet-i Vükela meşgul olamaz, caiz değildir.

Mustafa Bey (Konya): —Bu varaka ehemmiyetlidir; fakat mündericatı ehemmiyetli; eğer bu mühür sahipleri meydana çıkar da mühür bizindir, müşteki biziz derse varakanın ehemmiyeti olur, ehemmiyet kesb eder; fakat mühür sahipleri meçhul. Bu varaka meydanda kalır, sahibi bulunmaz ise...

Mina Efendi (Aydın): —Efendim, Agob Efendi'nin buyurduğunu bendeniz de tasdik ederim. Evvel emirde bunun aslı, esası var mı? diyerek istilam olunmak usulü cereyan ediyor. Böyle bir usuldür gidiyor. Onu kaldırıp da başka bir usul ittihaz edelim; yani bir memur-i mahsus oraya gitsin, tahkik etsin. O kaideyi yapabiliriz, başka değildir; ancak evvel be-evvel onu tahkik etmeli ki sahih midir, aslı var mı?

Rupen Efendi (Edirne): —Dediler ki kaide olmuştur, nizam tahtında gidiyor; halbuki biz onun pek çok türlüşünü görmüşüzdür, efendim, bizde böyle nizam yoktur. Bunu keyfe mâ-yeşâ yaparlar. Hükümet memurunu bir anda azl eder, muhakeme etmez. Bu iş bir kaide tahtında değildir; fakat bu iş elbette mevki-i sübutta ki böyle yazıyorlar. Buyuruyorlar ki imza meçhuldür; mühür sahiplerini bulup ondan sonra muhakeme ederler.

Emin Efendi (Aydın): —Pek âlâ buyururlar, efendim; şimdiye kadar tahkik olunup da böyle bir şey var mıdır, yok mudur? diyor idi. Bunun

tahkikatına girişilmeksizin işte o yolda muamele olunmalı, diyor. Bu yolda takdim olan arzuhalde mühürleri olan zevatın ifadeleri ibtida anlaşıl-sın. Böyle bir şey var mıdır, yok mudur? diye... Böyle tahkikat olacak ise muamelatımızın kaffesi muattal olmak lazım gelir. Şimdiye kadar ne yolda muamele olunduysa bunlar hakkında o yolda muamele olunmalı.

Agob Efendi(?): —Bendeniz Konya mebusu efendi hazretlerine bir cevap vermek isterim: Telgrafın mündericatı ehemmiyetli, imzalar ehemmiyetsiz diyor. Eğer telgrafın münderecatı hakikaten ehemmiyetli ise sahihan böyle adam var mıdır, yok mudur? İsbat olunduktan sonra şikayetleri nazar-ı ehemmiyete alınsın.

Astarcılar Kethüdası Hacı Ahmed Efendi (Dersaadet): —Efendim, bendeniz bu efkardayım ki bu istilamların faydası yoktur, masarifinden maadâ... Kadıköyü ahali bir sene muhakeme oldu; sonra geçen sene biz tahkik ettik, Şura-yı Devlet tahkik eti, sadarete yazıldı, hâlâ o adam orada oturuyor! Hâlâ o biçare ahali onun elinde eziliyor! Biz İstanbul'da bunu anlamazsak, yapmazsak ve bu meclisimiz her kim iyidir derse o adam fena oluyor ve başı aşağı gidiyor, fenadır derse o adam feyz buluyor!

Kadıköyü maddesini ve tayin maddesini yazdık; hâlâ cevap gelmedi. Yapacaklarsa yapsınlar; yok yapmayacak iseler bize cevap versinler.

Mustafa Efendi (Konya): —Vuku bulan işti-kaya sahih nazariyle bakalım diyorlar. Arkadaşlar, böyle birçok, uzak vilayattan vuku bulur. Acaba bu bilen olunan şeylerin kaffesi sahih çıkar mı? Ve bunların sahih olması muhtemel mi? Ve ekser evrak arandığı vakitte hiç sahibini bulamayız, mühürünü de bulamayız; fakat bu adam iyi adamdır diyemeyiz. Alel-umum böyle bir işkanın vukuunda bir dereceye kadar tahkikat icra olunmalı. (Gürültü) Şimdi bir usul konsa, istilam, ya bir suretle tahkik olunabilse pek âlâdır ve lazımdır; fakat ahval-i sabık bu yolda cereyan etmiştir. Böyle bir varakanın zuhurunda ibtida sahibini bulmalıdır. O varaka benimdir demeli; ondan sonra muhakemesine bakılmalı. Tebeyyün ederse ceza görmeli, azl etmeli, her türlü muameleyi yapmalıdır, efendim.

Giragos Efendi (Erzurum): —Efendim, birincisi: İmza sahipleri meydanda mıdır? diye arkadaşımız sual ediyor.

Bu cümlelerin bildiği şeydir ki meçhul olan bir imza kabul olunmaz. Telgraf memurları tarafın-

dan telgraf alınmaz. O da bir telgraf ki mutasarrıf-
lığın hakkında yazıyor. Memleketten bunu da ya-
zan telgraf memurları mutasarrıfa göstermeksizin
ve göndermeksizin böyle bir şey yapmış, bu telg-
rafı buraya yazmış. Hakikaten böyle telgraf me-
murlarına itimad olunur, bunu görmedim.

İkincisi, şimdiye kadar diyorlar ki bizim kaide-i
sabıkamız böyledir: İstilam olacak. Allah padişa-
hımıza tükenmez ömür versin, memleketimizde
ahalimiz ziyade zarar gördüğü için bu yeni Ka-
nun-i Esasî'yi bize ihsan buyurdu ve bu meclisi
teşkil buyurdular ki eski kaidemizi bütün bütün
mahvederek adalet üzere bulunalım. İş böyledir.
Bir düstur-i mükerrer olan vezirler ve müşir-
ler azl olunuyor da ve 1000 tane kaymakamlar
ve edib ve namuslu adamlar vardır ki durduğu
yerde azl olunuyor da şimdi bir mutasarrıfın
hakkında böyle bir şikayet vuku bulduğu halde
bugün muvakkaten azl olunup azlinden sonra
tahkikatına girişilmesi, eğer bir şey tebeyyün et-
mezse devlet sayesinde, mesela valilik de onun
uhdesine tevcihi olunabilir. Bu kadar. Buna ar-
kadaşımızın itiraz etmesine sebep göremiyorum
ve nasıl ki evvel ve ahır arz ettim. Bunun azlını
istirham ederim.

Nafî Efendi (Haleb): —Bu, hasbel-icab azl
olunur. Zat-ı devlet bundan müştekidir; şimdi
devlet bunun için bir kanun yapacaktır, o mese-
le-i uhra; fakat ikincisi gerek Meclis-i Mebusan'a
ve gerek sair makama takdim olunan arzuhal-
lerin leffîyle istilam olunuyor; geçende Meclis-i
Mebusanca bunun sekameti taayyün ederek bir
çaresi düşünüldü. Bunu tayin edecek kanundur.
Meclis-i Mebusan'ın küşadından bu ana kadar,
hatta imzası muayyen olmadığı halde istilam
ettik. Nasıl ki böyle mevhum üç imza üzerine
olur. İmzanın sahipleri onlar mıdır, yoksa baya-
ğı mühür müdür? Bilmediğimiz halde böyle bir
mutasarrıf azl etmek pek yolsuzdur; binaenaleyh
bunun istilamıyla beraber asıl müzakeratımıza
başlasak daha iyi olur.

Agob Efendi(?): —Konya mebusu efendi
hazretleri attar mühürü diyor; acaba bazı me-
murları tebrî-i zimmet ettirmek için yapılan
mahzarlar altında bulunan, mühürlerden midir?
O olmak gerek; eğer sahihan böyle bir şey varsa
biz şimdi esasî bırakıp fîruu üzerine müzakere
ediyoruz; evvel emirde bu telgrafın altındaki mü-
hürler muteber midir, şayan-ı kabul müdür, değil
midir? Buna encümence bir karar verilsin. Karar

verildikten sonra müzakereye girişelim. Bunu da
hatırımızdan çıkarmamalıyız ki bu madde hak-
kında hayli müzakere cereyan etmiştir. Hatta
mutasarrıfın muvakkaten azli bile söylenmiştir.

Hüdaverdi Ohannes Efendi (Dersaadet):
—Efendim, mühürleri olmayan ve isimleri de
malum olmayan zevatın yazdıklarını ehemmiye-
te almak nasıl olabilir? Bu âlemde bir adam me-
lek olsa herkese kendini beğendirmek mümkün
müdür?

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Müm-
kün, mümkün!

Hüdaverdi Ohannes Efendi (Dersaadet):
—Bu lakırdıyı kabul etmem; herkese beğendir-
memiş de böyle mutasarrıf olmuş? Herkese ken-
dini beğendirebilsin! Onun için bu adamlar kim-
ler olduğu evvel emirde bir kere meydana çıksın;
hakikaten hakları varsa ondan sonra icabına ba-
kılmak lazım gelir.

Mustafa Bey (Selanik): —Elbette bu madde
Babialî'ye yazılmıştır. Babialî'ye müracaat olun-
mazdan evvel buraya yazılmış ise buyurduğunuz
gibi kanunen kabul etmemek lazım gelir; bir kere
sual olunsun. Oranın malumatı varsa bu imzalar
marufdur demek olur.

Reis: —Madem ki istida olunuyor, bir kere
okunsun, efendim. (İstida-yi mezkur Rasim Bey
tarafından tekrar okunur) Mühürleri okunsun
kimlerdir, anlayalım? (Okunur)

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —
Bendeniz de bir şey teklif edeceğim, bu da bera-
ber sorulsun. Ahmed Paşa hariçten, her mutasarrıf-
lıktan töhmetle azl olunmuş, tezkiyesi bozuk
bir adamdır. Bu adamın ismi bâlâsına şerh ve-
rilmiştir. Babialî'den sorulsun: Ne sebep ile mu-
tasarrıfıktan azl olunmuş? Ve şimdi Burdur'da
bulunuyor. Kaydı bâlasına müracaatla buraya da
bir malumat verilmesi...

Heyet: —Pek âlâ!

Salim Efendi (Kastamonu): —Bunlar vuku
buldu, 15 gün evvel bu madde gibi encümence
bir şey okundu; ona ne karar verildiyse müracaat
olunsun, ona göre karar verelim.

Reis: —Encümene havale edelim mi? Efendim.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigar): —
Kanunu icra etmek lazım gelir. Böyle bir iştika
zuhurunda bir memur-i mahsus, kanunda mu-
sarrahdır, vilayetten istilam olunuyor: Bir memur
gönderilsin, tedkikat i evveliyelerini icra etsin; ka-
nunda sarahat var.

Reis: —Şimdi bir teklif vukua gelmiştir. Mustafa Bey arkadaşımız tarafından: Madem ki dahiye nezaretinden vilayete yazılmış, bazı emirler verilmiş olduğu halde icra olunmamış diye tahminen oraca ne muamele cereyan etti? Anlasak, ona göre muamele etsek... (Daha iyi) Gerek Mustafa Beyefendi'nin ve gerek Emin Efendi'nin beyan ettikleri veçhile bir tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın!

Nafi Efendi (Haleb): —Efendim, varakanın zirinde mühürleri olan eşhasın şöhreti malum değildir. Şöhreti olmadıkça kabul edemeyiz, efendim. (Bu sırada heyet beyninde bir gürültü ve mükaleme cereyan etmeğe başlayıp âzâdan bazıları dahi birden müsaade taleb etmekle)

Reis: —Kerem ediniz, efendim, çünkü heyet ihtiyat ediyor. Babialı'den gelecek malumat üzerine heyetçe işi anlar, ona göre muamele ederiz.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Karargir olan bir maddeyi tekrar mevki-i müzakereye koymak lazım mı, efendim?

Reis: —Değil, lazım gelmez.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Onu muhafaza ediniz.

Reis: —Peki!

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (Dersaadet): —Bizim şimdiye kadar gönderdiğimiz şeyler ne olacak?

Reis: —İşte onun için bir pusula veriniz, tekid ettirelim.

Ahmed Efendi (Dersaadet): —Peki, efendim.

2- Kaime Kalıbı Üzerine Bir Arzuhal

(*Kaime kalıbı hakkında diğer bir arzuhal kıraat olunması üzerine*)²⁴¹

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Efendim, bu geçen sene bir encümen teşkil olunmuştu; bendeniz de bulundum. Hayli müzakere olundu idi. Ona müracaat olunsun, ne netice verilmiş ise ona göre bakalım.

Reis: —İctima-ı sabıkta mı?

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Evet, efendim.

Nişli Süleyman Faik Bey (Kosova): —Bunun hakkında bir takrir verilmişti. Bir hayli tedkik olundu. Kuyuda bakılsa da onun üzerine bir şey yazılsa...

Reis: —Bu, acaba umur-i maliyeden değil midir?

²⁴¹ *La Turquie*, 11 Şubat 1878 bu arzuhalin Mösyö Boyacıyan'la Fransa'ya ısmarlanmış olan kağıd para klişelerine aid olduğunu bildiriyor.

Şefik Paşa (Selanik): —Maliyedendir; hatta maliye encümeninde bakıldı.

Reis: —Heyet tensib ederse bunun da evrak-ı sabıkasını görsün, tedkik etsin. Meseleyi şu heyete arz etmek için maliye encümenine havale olunabilir mi? Tensib ederseniz oraya havale edelim?

Heyet: —Edelim, efendim.

3- Temyiz Mahkemesini Protesto

(*Birisinin mahkeme-i temyiz aleyhine protesto ettiğine dair arzuhal okunur*.)²⁴²

Reis: —Bir mütalaa?

Heyet: —Yok!

Mucibince tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın!

4- Maden İşleri

(*Aydın vilayetinde zuhur eden maden hakkında bir istida okunur*.)

Reis: —Mucibince tezkire yazılsın mı?

(*Maden hakkında diğer bir istida okunur*.)²⁴³

Reis: —Encümenin mütalaaı üzerine tezkire yazılsın mı?

Heyet: —Evet!

5- Hapsedilen Mutasarrıfın Dileği

(*İlimye mutasarrıfı sabık Mehmed Refi imzasiyle bir arzuhal kıraat olunur; hülasa-i meali: Bi-gayr-i hakkın hapsedilmiş olduğundan mebusandan iki zâtın hapishane-i umumiye gelmesi istidasından ibarettir*.)²⁴⁴

²⁴² *La Turquie*, 11 Şubat 1878 bu dilekçenin İzmir'de Siderle ve kumpanyası tarafından imzalandığını kayd ediyor. Müracaat sebebi İzmirde bir madenin imtiyazını almak için yaptıkları bütün teşebbüs-lere ve kanunen yatırılması lazım gelen teminat M. Clado bankası tarafından gösterilmiş olmasına rağmen muamelenin henüz idare meclisinden çıkarılamamış olması idi.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi şimdiye kadar bu mealde sekiz şikayetname gelmiş olduğuna dikkati çekti ve meclis gecikme sebebinin sorulmasına karar verdi.

²⁴³ Refi Efendi hapishaneye gönderilecek iki mebusa elinde bulunanlardan vereceği vesikalar olduğunu ve kendilerine önemli ihbarlarda bulunacağını (*Vakit* gazetesine göre, bazı mevadd-i hususiyeyi izah ve tefhim edeceğini) bildiriyordu. Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye) dilekçe okununca (gideceğiz!) dedi; fakat Nafi Efendi (Haleb): "Meclis resmen böyle bir teşebbüste bulunamaz, mahbusları ziyaret etmek isteyenlere hapishane kapıları açıktır. Merak eden mebuslar kendiliklerinden gidebilirler." cevabını verdi, Rasim Bey (Edirne) nin teklifi üzerine, karar pazartesiye kadar geri bırakıldı —*La Turquie*, 11 Şubat 1878.

²⁴⁴ *Vakit* gazetesinin 29 Ocak 1293 sayısında çıkan Meclis-i Mebusan haberleri içinde, bu arzuhalin sırasına yakın bir arzuhal üzerinde geçen bir konuşma vardır ki meclisin istenogirafı ile tutulmuş zabıtlarından çıkarılıp resmi gazete ile *Basiret*'e verildiğini anladığımız müzakere metinlerinde bu konuşma dahi diğer bazıları gibi oraya nakil olunmamıştır. *Vakit* gazetesinin bu konuşmaya aid satırları şunlardır:

İdare-i örfiyyenin ilanı esnasında taht-ı tevkife alındığından bahisle

Nafi Efendi (Haleb): —Meclis-i Mebusan'dan her kim isterse min gayr-ı resmi gider; fakat burada icabına bakarız. Resmen gitmek olmaz.

Rasim Bey (Edirne): —Efendim, bu adam affolunmuş diye işittim, bendeniz akşama tahkik ederim; ondan sonra icabına bakarız.

Nafi Efendi (Haleb): —Kumandanların seyyiatını biçare memurin-i mülkiyeye tahmil etmek isterler!

Reis: —Rasim Beyefendi arkadaşımızın vereceği malumata kadar tehir edelim mi? Pazartesi gününe kadar?

Heyet: —Peki!

Reis: —Bir mütalaa yok ya?

Heyet: —Hayır!

6- Türkçe Bilmeyenlere Vazife Verilmesi

(Birkaç arzuhal okunur; kabul olunup birisi üzerine)

Nafi Efendi (Haleb): —Bu bahis yalnız Türkçe bilmediği cihetle mi imiş; onun için bendeniz encümene bazı malumat vermek üzere bu işin tehirini isterim.

Ganem Efendi (Suriye): —Bendeniz de...

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Nafi Efendi'nin buyurduğunu tasdik ederim; işin bir ciheti var ki bu adam hiç burada hizmet etmemiş.

Nafi Efendi (Haleb): —Benim dediğim: İsterse bu adam tayin olunsun, isterse olunmasın; iş şahıs hakkında değil. Bu adam yalnız Arabça bilip Türkçe bilmediği cihetle, itiraz ediyorum, istihdam olunacak mı, olunmayacak mı? Şeraite muvafık mı? O mesele-i uhra; fakat bunun için bir tezekkür olunmak üzere encümene havale olunmasını teklif ederim.

Reis: —Tensib olunursa bir daha encümene iade edelim.

Heyet: —Pek âlâ!

istintakî şamil birisinin ita eylediği arzuhalî üzerine Dersaadet'ten Agob Efendi bir takım hafiye memurlarının bir malumat ü tahkikatı sathiyeye binaen pek çok adamları hapsedtikleri ve bu adamlar ise hafiyelek vezaifinin ifasına muktedir olmayan na-ehillerden ve belki serseri gibi adamlardan oldukları cihetle bu gibi fenalığın önü alınmak üzere polis kanununun talebi ile müzakerenin cümlesine takdim edilmesini ve zabtiye nazırından başka zabıta memurlarının ehliyetsizlikleri meydanda olmakla bunun nazar-ı dikkate alınmasını teklif etmesi üzerine:

Selanik'den Mustafa Bey —Agob Efendi diyor ki: "Zabtiye nazırından başkası, yani bütün zabtiye nezareti bir takım serseriden ibarettir." Bu halde, burası hiçbir vakitte kabul olunamayacağından bu sözünü geri almasını talep ederim. Yolunda vaki olan ifadesine cevaben, Agob Efendi zabtiye heyeti hakkında serseri demediğini ifade etmiştir.

Mustafa Bey (Selanik): —Türkçe okuyup yazması olmanyenlar Kanun-i Esasi mucibince istihdam olunmayacaklar, değilmi ya?

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Böyle şey Kanun-i Esasi'de musarrahdır; burada bahsetmeği fazla görürüm.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Bunu şimdi dedik; buna dair sözlerimiz kendimizde kalır da vakt-i muayyeni geldiği vakit söyleriz.

Reis: —Bunu encümene havale edelim mi?

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Encümene havalesine hacet yok; Kanun-i Esasi'ye mugayirdir.

Reis: —Bunda asıl cay-i bahs esbab-ı mucibesidir, esbab-ı mucibesine itiraz olunuyor; yani bu istidanın reddi beyan edildiği için, beyan olunan esbab-ı mucibece müzakere olunmak için encümene iade edelim. Orada tekrar mütalaa olunsun da heyete arz olunsun.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Kanun-i Esasi'de devletin lisan-ı resmini bilmeyen istihdam olunmaz diye sarahat var iken encümen bunun hilafına karar verirse ne yapacağız?

Giragos Efendi (Erzurum): —Bu vesile ile bendeniz de bir şey arz edeyim: Sancaklarda, kazalarda âzâlıkta bulunan adamlar Türkçe bilmedikleri halde, belediye nizamnamesinde musarrah iken, nasıl tayin ediyorlar? Çok ihtilaf vuku buluyor; bunun için lazım gelenlere tenbih icrasını rica ederim; eğer münasib ise...

Reis: —Efendim, bu adamın arzuhalinde merciine müracaat etmiş; bu adamın suret-i ifadesinden veyahut istidasından anlaşılan bir memuriyete tayini talebinden ibarettir.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Komisyonu gitmiş de kabul etmemiş...

Reis: —Onun için bir güzel mütalaa buyursanız fena olmaz. Mülahaza bu ya! Encümene havale edelim mi?

Heyet: —Pek âlâ!

7- Eski İslahiye Kaymakamı İçin

(Arzuhal kiraata başladığı sırada âzâdan bazıları muhavere ederler.)

Aliş Paşa (Tuna): —Müsaade buyurulur ise rüfeka-yi kiram biraz sükut etseler, anlaşılıyor!

Reis: —Sükut ediniz, rica ederim; zira muhavere eden zevatın kendileri işitmedikten başka diğerlerin işitmesine de mani oluyor. Dinleyelim!

Mesele nedir, anlaşlsın. (*Kıraat olunup biter.*)

Nafi Efendi (Haleb): —Bu adam Haleb vilayetinde İslahiye kaymakamlığında idi. Haleb mebusanı bunun hüsn-i haline şehadet eder; yani eski mesleğinin salahlı Haleb mebusanı tarafından tasdik olundu dense münasib olur.

Reis: —Bu şehadeti heyetçe tensib buyurur musunuz?

Astarcılar Kethüdası Ahmed Efendi (Aydın): —Olamaz, efendim; Haleb’de iyi gider de öbür yerde fena gider.

Reis: —Encümenin kararı yazılsın mı?

Heyet: —Yazılsın!

8- On Liralık Bir Rüşvet Şikayeti

(*Diğer bir arzuhal okunur.*)

Reis: —Buna mütalaa var mı?

Aliş Paşa (Tuna): —Arz edeceğim şey biraz sadedin haricinde görünürse de bu raşı madde-sine bir karar vermez isek daha böyle 10 lira değil, her gün 100 lira alınır; şimdi bunun mücazat görmesi lazım gelir: Bir arzuhal vermiş 10 lira istediler diye...

Nafi Efendi (Haleb): —Bu karar pek müşkil! Bu kararı kaldırsak... (*Bazıları ruhsatsız söz söylediklerinden*)

Reis: —Mükalemeye girişmeyelim. İş evvel ve ahir âzâ-yı kirama beyan olundu ki bu makule tadil ve ıslah hususâtı encümene ikişer satır esbâb-ı mûcibesini beyan ile heyete arz olunursa, acaba heyet istinkaf eder mi? Geçende efendiler hazaratı tarafından öyle bir şey rica olunmuştu, zuhur etmedi. Âzânın salahiyeti cümlesindendir: istediklerini talep etmek veyahut bir mütalaa beyan etmek...

Rupen Efendi (Edirne): —Böyle bir akrir ve-rip de iş icra olunacağına emin olursak çok şey olur; zira geçen sene bu raşı ile mürteşi hakkında buyurduğunuz şey yazıldı. Zabita bakılsın. Onlar yazıldı, gitti. Ne oldu ki şimdi ne olacak?

Reis: —Zannetmem ki böyle bir karar verilmiş olsun.

Rupen Efendi (Edirne): —Vardır, efendim.

Hüdaverdi Ohannes Efendi (Dersaadet): —Biz kaidesinde hareket edelim de kusur başkasında olursa şikayet etmeğe hakkımız olur.

Agob Efendi(?): —Burada bir hususi, bir de umumi madde var:

Hususi olan bu varakanın mündericatıdır. Umumi olan mahakimin usul-i cereyanıdır. Bi-

zim mahkemelerimiz iki nevi’dir: Biri hukuk-ı adiye ve diğeri hukuk-ı cezaiyye ki bunların ikisi de yekdiğerinden ehem olduğundan bunun üzerine tekrar güzelce müzakere etmeliyiz.

Bizim elimizde ne vardır ki mahkemelerimiz güzel bir hal ile gidecektir? diyelim; Bu caiz değildir. Taşralarda cinayet ve hukuk maddelerinin ikisine bir mahkemede bakılır. Bunların ne kadar olduğunu tarife hacet yoktur. Mahkemeleri işgal ediyor. Bendenizin tahkikatıma göre taşraların müstantıkları bir muntazam halde değil. Maaşları az. Kendileri muktedir adamlar kullanmak için evvel emirde mikdar-i kafi maaş verilmelidir. Evvela gerek hâkim gerek mümeyyizler ve gerek memurin-i sairenin vazâifini tayin etmeli ve muktedir adam kullanılmalı. Ve güzel maaş verilmeli. Şimdi düşünürüz: Dışarıda müstantıkların 300-500 kuruş maaşı vardır ve mahkeme âzâlarına 150’şerden 300 kuruş kadar maaş veriliyor. Bunlardan ne bekliyoruz? Eğer bu adamların başka bir işi varsa mümkün değil oraya gidemez; kabul edemez; işsiz olmalı ki oraya gitsin, 150 kuruşla ne kazansın? Ve bir de başka türlü kazanmağa, çalışmağa mecbur olur; çünkü zaruret her şeyi yapar. Islahat bu suretle hasıl olur; bunun için biz yalnız fenalıkları ortaya koymayalım. Bir parça da onun çaresine bakalım.

Mahkemenin ıslahatının büyük çaresi bir kere Şura-yı Devlet’ten teşkilat kanunu isteyelim de o vakit bu kanun üzerine müzakere edelim. Dünya feryat ve fiğan ediyor. Hukuk-ı ibadî muhafaza edelim. Yoksa başka türlü olamaz. Bunu tekrar heyet-i kiramdan rica ederim; efendim, teşkilât kanunu gelmeli! Daima bunun gibi neler oluyor da buraya gelmiyor. Evvela işler gözümüzün, kulağımızın altında da oluyor da işitilmiyor. Mahkemelerde müstantik ve mümeyyiz ve Bazı âzâlara 500 ve nihayet 1000 kuruş maaş veriyorlar; onu da senede bir kere veriyorlar. O adam nasıl geçinir? Nasıl iş istersin? Para vermeli, teminat vermeli, dikkat etmeli, muktedir adam almalı ve alındıktan sonra temin etmek, iki kendisi kusur etmedikten sonra azl olunmayacak diye bir de istikbâli temin edilmeli ki bir adam 20 sene, 25 sene hizmet ederse tekâüd olacak diye ve kendi familyasını, çoluğunu ve çocuğunu geçindirecek para vermeli. O zaman iş istemeli; yoksa başka türlü olamaz; efendim. Heyet-i kirama rica ederim, buraları nazar-ı dikkate alsınlar ve biçare kadının istidasını da bir gün evvel göndersinler.

Hacı Ahmed Efendi(?): —Sadedden çıkıyoruz.

Nafî Efendi (Haleb): —Agob Efendi arkadaşımızı tamamiyle tasdik ederim. Hulasari müfadi tanzim-i mahakim nizamnamesi Babıali'den gelmeli. Geçende usul-i mahakim kanunu bize geldi. Karar verdik, hâlâ okuyamadık, hâlâ okuyamayoruz; onu okuyalım, çıkaralım.

Reis: —Şimdi sadedi değiştirmeyelim. Tensib ederseniz bu arzuhaller hakkında encümenin verdiği karara bir diyecek var mı? Mucibince yazılsın mı?

Mina Efendi (Aydın): —Eğer ahkâm-ı adliyyeye gelmedi ise nasıl oluyor?

Reis: —Tahkikat icra olunsun da neticesi bildirilsin diye yazılır.

9- Madenleri İşletme

(*Maden hakkında bir arzuhal kıraat olunur.*)

Yenişehirizâde Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Maden memuru geldi, geçen gün izahat verdi. Onlardan anladığımıza göre, maadin meclisinde bir kabahat yok; çünkü o adamlar diyorlar ki bizden maadin taharrisi için imtiyaz-i ülâsını alan adam kablel-ferman bir sene müddeti var; sonra altı ay daha temdid ediliyor ve bir sene miâdi; demek bir buçuk sene müddet içinde çıkarabileceği cevherleri çıkarmak nizamı. Hikmetini bilmeyiz; bunu, Şura-yı Devlet memuru burada... Bunu niçin tevkif ediyorlar, söylesinler de belki bizim de aklımız erer ise de nâfile yere uğraşıp durmayız.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bendeniz buna cevab vermeğe hazır değilsem de esbâb-ı mûcibesini bilirim. Arz edeyim:

Maadin Nizamnamesi'nde ferman istihsalı için bir iki derece vardır. Derecenin birisi, taharri için bir ruhsat ister. O ruhsat müddeti içinde gidip maden var mıdır, yok mudur? Kabil-i imal mi, değil mi? Meydana çıkarır. Meydana çıkardıktan sonra imtiyazını ister; şerait-i nizamiyye icra olunduktan sonra fermanı verilir. Maden Nizamnamesi'nin içinde bir bend vardır ki maden imtiyazı ferman-ı âlîsi olmadıkça ameliyat icra etmek memnudur; şimdi bir bend daha vardır ki esnâ-yi taharride meydana çıkardığı cevher var ise müahharen ferman imtiyazı kendisine verilmeyecek olur ise olunacak muamele onda musarrahdır; fakat bununla beraber istida sahipleri bir taharri ruhsatıyla gider, senelerce ameliyat

İcra ederler; şunun, bunun malı içinde ameliyatı icra ediyorlar. Her türlü dava zuhur ediyor.

Bundan birtakım fenalıklar oluyor. Şura-yı Devlet'in kararıyla maden idaresine tebliğ edildi. Kanuna tatbikan verilsin, bundan böyle yalnız bu arazide maden işlemek mümkün mü, değil mi? Eşhas-ı saliseye mazarratı var mı, yok mu? Bunlar meydana çıkmayınca ameliyat icra olunmaz; yalnız bunda maadin var mı, yok mu? Çıkarılacak maadin Avrupa'ya yarar mı? Bunları tahkik etmek için ruhsat verilir. Bundan fazlası olursa bundan suistimal oluyor, fermanını aldıktan sonra ameliyat icra olunsun denildi.

Hâmid Bey (Şura-yı Devlet âzâsı): —Yine Maadin Nizamnamesi'nde bir bend daha vardır: Bu maden imtiyazını almazdan, ferman istihsal etmezden evvel cevher çıkarırsa onun çıkardığı madeni devlet ahz eder ve cezayi nakdi alır. Böyle musarrah bir bend olduğu için imtiyaz fermanı elinde olduğu halde devletin zabt etmeğe hakkı vardır; bu sonradan ita olunmuş bir karar değil.

Yenişehirizâde Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu laflar bu herifin hakkını iskat edemez. Anlaşılmıyor yahut anlatmak istenmiyor: Herif diyor ki kendi mülkümün içindedir maden; birincisi, şunun, bunun mülkünde değil!

İkincisi, nizamnamede güya ferman istihsalinden evvel çıkarırsa Avrupa'ya gönderemez, devlet zabt etmekte muhtar imiş; pek âlâ! Bir buçuk sene oldu? Niçin Şura-yı Devlet bunu yoluna koymamış? Nizamnameye tevfiikan Şura-yı Devlet, taharri zamanında ziyade çıkarmış ise, niçin taraf-ı devletten alınması veyahut reddini hükm etmemiştir? Bu günkü günde kendi mülkü, tapu senediyle mâlik olduğu yer içinde ruhsat-i ülâsını almış olduğu halde, 1000-2000 tonilato maden çıkarmış, ruhsat istiyor, ruhsat vermiyorlar. 2000 tonilatoya 150-200 bin kuruş millet alacak. Nizamlarımız bizi batırmak için bir Nizam oluyor! öyle olmaz! Nizam da birbirine uymuyor! Yukarısı başka, aşağısı başka! Bir buçuk sene taharri etsin, Avrupa'ya gönderebilir diyor; sonra başka yerinde çok olursa, bilmem... Bu nasıl nizam? Hem herif kendi mülkünde olduğunu yazıyor: İki yıldır da burada duruyor istihsal-i ruhsat etmek için...

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Hacı Efendi'nin buyurdıkları pek doğrudur; bu madenler hakkında geçende bir ariza takdim etmiş idim. Layiha encümenine gitti. Encümen de ka-

rar vermiş: Şimdi Kanun üzere okunsun, Kanun gelsin, İslah olunsun.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): — Kanûnla da suistimal olunuyor. İmtiyaz istihsalı için müracaat edenlere de ferman verilmiyor.

Nakaş Efendi (Suriye): —Elimizde bulunan kanun muhtac-i ıslah ise o başka; fakat ıslah oluncaya kadar muamelat eski kanun üzere yürüyecektir. Şimdi bir adam ruhsat alırsa 200 kantar, 300 kantar çıkarmayacak; bianenaleyh bendeniz münasib görmem ki bu cevher mücerred sahibine verilsin; şu kadar ki bu dava miri ile âhâd-i nâs beyninde bir davadır, Hukuka aiddir; teslimi lazım gelir mi, gelmez mi? Ne muamele olunmak lazım gelecek? Evvel emirde hukukça bakılacak bir işdir.

Mina Efendi (Aydın): —Şu kadar ki yerden mal çıkarırlar ise ceza da görüyorlar, mallarından mahrum oluyorlar. Bu bendleri bizim hatırıma getirdiler; ancak orada bir bend daha var: Bir müddet içinde imtiyazı aramazsa imtiyazdan mahrum kalıyor. Bu adam altı ay zarfında istida verdi, imtiyazını talep etti. Bu adam nizamın iktizasını icra eder. Anlamamakta kendi kabahati yoktur. Bu adam niçin kaybetsin? Kabahat burada. Kimin ise icra etsinler.

Yenişehirlizâde Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Nakaş Efendi diyor ki bu makule şeyler bizim vazifemiz değildir. Hem böyle imtiyazını almalı, fermanını almalı ve hem de böyle bir şey de söylenebilir; fakat ben îtiraz ederim şuraya ki:

Şura-yı Devlet diyor ki: Mazarrat gördü de onun için men etti. Bu maden bugün zuhur etmiş bir maden değildir. Pek çok vakitten beridir zuhur etmiş bir şeydir. Şimdiye kadar istimal ettikleri muamele ve nizam ile bu kanunu niçin tahvil ettiler? Şimdiki nizamlarla Avrupa'ya, ferman alınmazdan evvel, milyonlarla cevher gitti. Şimdi niçin men ediyor? Evet, yeni bir nizamname yapılsın, ondan sonra bunlar görülsün.

Nakaş Efendi (Suriye): —Bendeniz Şura-yı Devlet'te görülsün demedim; bu memurlarla âhâd-i nâs beyninde tahaddüs etmiş bir davadır; Hukuk-ı âdiyedendir, adliyyede görülsün dedim; eğer Şura-yı Devlet'te görüldüğü anladılar ise yanlış anladılar yahut bendeniz yanlış söyledim. Şura-yı Devlet'in bu bâbda taksiratı varsa, nizam ıslaha muhtaç ise ıslah edelim; o başkadır fakat bu adamın işine karışmayız; ona imtiyaz veriniz demeğe hakkımız yoktur. Biz dava görmeğe me-

mur değiliz. Bizim meclisimiz dava meclisi değildir. Bir kere o imtiyaz sahibi gider, bir istida eder: Divan vardır; Maliye Nezareti tarafından bir memur gider, muhakeme olurlar, haklı çıkar-sa icra olur. Haksız çıkarsa işine gider.

Şura-yı Devlet eğer buna nizamsız harekette bulunursa o başka bir bahisdir. Onun ıslahına biz çalışırız. Sorarız, tahkik ederiz, muatebe de ederiz. Ve imtiyaz sahibine diyemeyiz: Git malını al yahut alma! Biz dava görmeğe memur değiliz dedim, bendeniz...

Agob Efendi(?): —Eğer isterseniz bendeniz cevap vereyim?

Reis: —Kerem ediniz, buraya hitab ediniz.

Agob Efendi (?): —Hacı Ahmed Efendi hazretlerine cevap vereceğim; aleyhindedir.

Reis: —Öyle ise daha evveli var.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Bu eskiden beri bu yolda cereyan etmiş olan bir şeydir. Şura-yı Devlet bu işi te'hîr etti; yahut eskiden muamele başka iken şimdi neden îcab ediyor? Bunun, bir yeni kanunu mu yapıldı? Buna cevap vermek isterim diyor.

Bu böyle değil! Bu kanun beş, altı senelik bir şeydir. Bu kanun evvelden böyle cereyan ederse de bendleri birbirine münakız değil. Müsaade ederseniz izâhat veririm; çünkü bu kanundan evvel buyurduğunuz gibi böyle şeyler olurdu: Taharri için buradan böyle bir şahıs bir ruhsatname alır gider; gerek kendi yerini ve gerek başkasının yerini kazmağa başlar idi. Bu imtiyaz fermanı, malûm-i ihsanınız, bir büyük hakdır; o hukuk, tasarruf hukukunu bile iskat ediyor. Benim mülküm varken gelir, onun altında ameliyat icra eder; böyle bir hakkı etrafındaki arazi sahiplerinin hakları meydana çıkmayarak ve ondan sonra tahkikat-ı lazıme icra etmeyerek bir adama vermek kanunen, aklen de caiz değildir; onun için maadin kanununa derç olunmuş ki taharri esnasında yalnız madenin ameliyatına salih olup olmadığını ve nasıl maden olduğunu meydana çıkarmak için lazım olan ameliyat icra olunsun denildi.

Bu tabii bir şeydir ki, bu taharriden maksut olan malumat, öyle binlerce tonilato cevher çıkarıp da satmak ile hasıl olmaz; yalnız nümunelerini meydana çıkarıp maadin ameliyatına salih olup olmadığı anlaşılmalıdır.

Mikdarı tahdid olunmalı diyorsunuz, halbuki her maden için bir değildir. Kömür madeni olur-

sa 1000 tonilato, 500 tonilato olmalı ki makine-lerde yansın, vapurlarda kullanılsın, kuvveti ne derece olduğu meydana çıksın. Gümüş madeni böyle değil: Yalnız 500 okka olduğu halde ne olduğu meydana çıkabilir. Mümkün değildir, yalnız maden İdaresince meydana çıkması pek güç bir şey değildir. Bu Nizam bundan evvel istimal olunmuş. Bunu da inkâr etmem: Pek çok suistimal olmuş, ruhsatlar almışlar, satmışlar. Bir takım mazarratlar çıkmış. Yarın, böyle bir şahs-ı sâlisin Hukuku iskat olunmuş, niçin siz ruhsat verdiniz, niçin dikkat etmediniz? diyerek birtakım Davalar çıkıyor ve bazan tazminat vermek de icab ediyor. Bu halde Şura-yı Devlet maadin kanunu elinde olduğu halde ve bunları böyle bildiği halde maden İdaresinden böyle bir ruhsat veriyorlar. Binlerce şikayet çıktığı halde kehdisi maadin idaresine kanuna tatbikan İdare etmek emrini vermek, teşvik etmekte hata etmiş olmaz; eğer etmezse vazifesinden hariç bir şey icra etmiş olur; fakat bu hususu, bu meseleyi bilmem; belki vadesi uzamış. Orasını bilmem; halbuki bu muamele maden idaresince olacak muameledir. Şura-yı Devlet'inkisi: "Kanuna mutabık mıdır, değil midir? Ve bundan mazarrat çıkar mı, çıkmaz mı?" Bunu tefrikten ibarettir. Oraca ve maadin idaresinin işidir.

Reis: —Efendim, bunu Tekid ediyorlar.

Agob Efendi(?): —Heyet-i Mebusanın vika-ye edeceği, servet-i millet ve hukuk-ı millet, ikisi de ayrı ayrı şeylerdir; ikisine de bakmamız lazım gelir; bunun idaresinde taharri ruhsatiyle imtiyaz istihali maddesi vardır. Müsaade olunmuş olan madenlerin harabiyetine başlıca sebep o imtiyaz alanların ekserisi ashab-i sermaye vü servetten olmadıklarından açtıkları madeni yarı yolda bırakmışlar ve böyle surette devlet pek çok harab oldu. Taharriye müsaade alıp o dağların kenarlarında 5000, 10 bin kuruş, her kaç kuruş ise, öyle bir şey istifade etmek üzere taharri ediyor diyerek asıl, esaslı madeni bozar ve harab ederse ve buna hükümet ve devlet müsaade eder ise hakikaten büyükçe bir fenaliğe sebebiyet verir; çünkü, efendim, onlar yalnız kendi muvakkat istifadelerini düşünüyorlar; onun için kavi esaslar yapmak lazımdır ki kanun haricinde hareket ederlerse ceza etmeli; kabahate göre ceza-yı nakdi alınması maddelerini encümen beğenmezse hata etmiş olur.

Yenişehirizâde Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Şu adamın yazdığı istida anlaşılmamış, teessüf ederim; zîra bu adam kendi mülkü dahi-

linde bir maden taharrisine ruhsat almış. Nizamı dairesinde taharri etmiş. Kendisine imtiyaz-ı ulâsını vermişler ve imtiyaz-i evvel içinde, nizamına tevfikân, muamelata ve kazmağa başlamış, 2000 tonilato cevher çıkarmış, ferman için de istida vermiş. Taharri ruhsatı başka, ferman başka? Yoksa bunların hepsi karma, karışık...

Mustafa Bey (Selanik): —Bendeniz anladığım, asıl meselenin can alacak yeri maden idaresinden gelmiş. Efendi diyor ki: Bizden evvel taharri edenlerin bulabildiği cevherler ne kadar var ise müahharen, bu aralık Şura-yı Devlet... Böyle bir maden idaresi alel-ıtlak ruhsat vermiş ise kanuna tatbik etmemiş; müahharen Şura-yı Devlet böyle bir memnu'iyet koymuş, nizamı tağyir etmiş demek olur. Maden idaresi alel-ıtlak ruhsat verdiği halde Şura-yı Devlet'in nafia dairesi bunu men etti. Sebebini de bilmiyoruz; eğer evvelki alel-ıtlak ruhsat muvafık-ı nizam değil ise, Şura-yı Devlet kendinden bu memnu'iyeti kanuni bir layiha şekline koymuş, o halde bize layiha şeklinde göstermek lazım gelir; asıl mesele burada... Bozdu mu, bozmadı mı?

Manok Efendi (Haleb): —Nakaş Efendi diyor ki: Bu hukukça bir meseledir, gitsin de ayrıca muhakeme olsunlar; halbuki bunda düşünülecek bir şey var: Tanzimat dairesi kanun tanzim eder; fakat vazaiğini unutuyor mu? Memurların uhdesine ihale olunan hizmet, vazai fi tayin olmadığından, bazıları kendi dilhahı veçhile bir meslek ittihaz eder. Maden imtiyazı almak arzu edenlerden ekserisi, kanunca kendilerine aid olan vazai fi ifa ettikten sonra, imtiyaz ve fermanı almak için senelerce ya maden idaresinde yahut Şura-yı Devlet'te muallak olarak kalır. Bunlara bir mesuliyet tertib edecek bir vazai fi nizamnamesi yoktur. Bir adam, bir, iki sene çalışmış ve kanuna muvafık hareket etmiş iken böyle sürüncemede kalması muvafık-ı adl ü hikmet değildir. Herkesin vazifesini tayin etmeli ki ona göre sebep olan zarar ve ziyarı kendisi çeksin. Bu misillu adamları şimdi muhakemeye çekmiş olsak, muhakemede, bu adamlar hakkında nizam olmadığından terettüb edecek hüküm bilinmek müşkildir. Mülkümüzde her ne ıslahat arzu edersek ona göre nizamnamesini yapmalıyız ve memurunin vazaiğini tayin etmeliyiz. Eğer etmez isek arzu olunan terakkiyatımıza vasil olamayız. Bu maadin nizamnamesi teshilat için her halde tadili lazımdır.

Reis: —Şimdi mesele dağıldı: Taharri ruhsat-

namesini alan bir de ferman istihsalinden kurtulmuş olmaz. Ferman istihsali, külliyetli midir, değil midir? Bunu anlamaksızın uyamayacağından anladıktan sonra ferman istihsal eder. Bu da bir kaide-i külliyyedir.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): — hilaf-ı nizam olarak mecbur ediyorlar. Yeni bir maden buldular mı, ferman istihsal etsinler, ondan sonra fermanın edeceği şey üzere acaba taharri edeceği madende o mikdar mal var mıdır? İbtida-yi emirde tecrübe için birkaç gün ruhsat verilmesi Lazımdır ki külliyetli maden olup olmadığı anlaşılsın. Mesele anlaşıldı ise karar verilsin de bitsin.

Bedros Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —Yalnız şu meseleyi izah edeceğim: Bir, iki şey söylenildi. Bir kere buyurdular ki maadin idaresi eskiden yaptığı için kanuna tatbikan yapmıştır. Şura-yı Devlet yeni kanun yapmış, bunu tağyir etmiş; halbuki iş böyle değil. Maden idaresi eğer böyle hareket etmiş ise kanuna muğayir hareket etmiş. Şura-yı Devlet onu kanun dairesine davet etmiş. Bundan başka bir şey değildir.

Gelelim, efendi hazretlerinin buyurdıklarına, Maadin Nizamnamesi'nin yolsuz olduğuna: Bu, bahs-i âhardır. Maadin İdaresinde icra olmak şartı olmadığını devlet de görmüştür. Ve bunun tadili bir, iki seneden beri müzakerededir; fakat vakitler acayib olduğundan layihaları da yapıldıysa da mevki-i icraya konulacak derecede değildir; bunun için eğer onun üzerine demiş ise başka; Maadin Nizamnamesi'nin ahkamına göre emir vermiş maadin idaresi. Onun ahkamı mucibince icra eder iken tağyir yahut yeni bir bend ilave etmiş değildir; eğer encümende Maden Nizamnamesi hakkında şikayet olunduğu halde, bunlar, zannederim, bu kadar müzakere olmazdı.

Mustafa Bey (Selanik): —Şimdi maden idaresinden gelen efendi buna evvelâ alel-ıtlak ruhsat veriliyor der; Şura-yı Devlet'in bendi muğayir-i kanun olmuş olur. Bunun ikisini tefrik etmeli. Şura-yı Devlet bunu mutlaka böyle fenâ yaptı demek değil; fakat eğer maadin idaresi bu kanunu suistimal etmiş ise o heyete bir ceza tayin etmeli.

Nakaş Efendi (Suriye): —Ahmed Efendi hazretleri kiraren buyuruyorlar ki bu adam kendi mülkünden çıkarıyor: Maadin Nizamnamesi mülkü dahilinde bulunanı tefrik etmez.

İkincisi, diyorlar ki imtiyaz fermanı çıkmadı;

fakat taharri fermanını aldı, bir hatve daha ileri gitti. Onun nizamına bakılacaktır. O adam haksızdır demiyorum; fakat biz dava görmeğe memur değiliz: Bu adam imtiyaz almış maadin çıkaracak. İstihsal ettiği şeyi kaldırmak istiyor ve ihtimal ki nizam mucibince ona ruhsat verilmeyecektir; fakat biz katiyen hüküm veremeyiz. Benim muradım budur; yoksa bu adam haksızdır demiyorum ve demedim. Bir kere o dava görülecektir, memur ile devlet beyninde...

Bizim Manok Efendi kezalik buyurdular ki bizim vazife-i kanuniyyemiz olmadığından, bu dava nerede görülecektir? Halbuki bunu kanun sarahaten beyan ediyor: Efrâd-ı nâs ile miri beyninde olan deavi hukuk meclisinde görülecek. Şimdiye kadar binlerle davalar görülüyor, miri ile efrad beyninde... Onlar nerede görülürse bu da orada görülsün.

Yenişehirlizâde Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Nakaş Efendi diyorlar ki Maadin Nizamnamesi'nde o adamın kendi mülkü olup olmadığına dair bir bahis görülmediği cihetle Hacı Ahmed Efendi'nin bu sözü mesmu olmaz. Benim sözüm kime cevabdır? Bedros Efendi'ye cevabdır. O diyor ki hükümet de mecburdur, maden taharri etmeğe, acaba o adamın mülkü müdür? sual etmeğe. Hükümet vakit kazanmağa mecburdur! Ben de demiştim ki bu adam kendi mülkü içinde bulmuş, cebel-i haliyede değil. Öyle diyor istidasında.

Nakaş Efendi de: “Burası mahkeme değil!” diyor. Evet, mahkemenin verdiği hüküm bir emr-i nisbîdir. İki kişi beyninde olur. Biz yalnız hakikat-i hali meydana koyuyoruz ve biz biliriz ki gerek Şura-yı Devlet ve devairin kaffesinin ve Meclis-i Mebusan'ın vazifesi devletin hazinesini vikaye ve mülkün terakkisine hizmet eder, bu efkâr ve bu niyyet-i hâlisedir; yalnız gazezimiz de devâir-i devlet tarafından, ya ahali tarafından bilerek, bilmeyerek, yanlışlık olup da ona gadr olursa bunu meydana koymak iktizâ ediyor. Şimdi, bundan herif 12.000 tonilato çıkarmış. Buna müsaade yok kaldırsın; peki, ama müsaadeyi şimdiye kadar etmemeli idi. Bir de bu iki daire başka başka devletin değil! ikisi de bir devletin daireleridir. Bunlar tahalüf ediyorlar. Halbuki bu iki daire biri birine muvafık olmak lazım gelir. Hâlâ maden idaresi diyor ki biz nizamen bu adamları haklı gördüğümüz için kaffe-i muamelatı yürüttük. Mazbatasını yaptık, gönderdik. Şura-yı

Devlet şimdi buna karşılık bir söz söylüyor: Ya Şura-yı Devlet noksan söz söylüyor, ya maden idaresi noksan söylüyor. Bu ikisinden birinin elbette noksanı var. Bu noksan devair sıfatına yakışmaz. Bir noksan var; çünkü ikisinin de haklı olması ihtimali yoktur.

Reis: —Kerem edin, meseleyi anlayalım: Meşgul olduğumuz bahis nedir? Onu bilelim de onun üzerine bir mütalaa edelim.

Encümenin verdiği karar, izahattan anlaşılıyor ki, bu adam taharri ruhsatnamesini aldıktan sonra bir de usulü dairelerinde imtiyaz fermanı talep etmiş, imtiyaz fermanını istihsal etmek üzere mahallince ve gerek devletçe bir mahzur olup olmadığına dair bir mazbata isterler. O mazbata gelmiş. Maden idaresince muamelat icra olunmaksızın, istibah olunduktan sonra, ferman-ı âlî verilmek için Şura-yı Devlet'e gitmiş deniyor. Bu o kabilden midir yahut yalnız taharri ruhsatı aldıktan sonra birçok cevher çıkarmış, ondan sonra da muamelat-ı resmiyyesini icra, yani imtiyazını almak için aid olduğu daireye müracaat etmeksizin kendi ameliyatıyla meşgul olmuştur?

Eğer bu birinci kısımdan ise yani ferman istihsal etmek üzere istidası tasdik edilmiş maadin-den muamelatı yürütülmüş de Şura-yı Devlet'e ferman verilmek için gönderilmiş ise başka bir mesele! Eğer, yalnız taharri ruhsatnamesi üzerine bu adam imalata devam etmiş, birçok cevher çıkarmış, onu göndermek istiyorsa o vakit başka bir mesele olmak lazım gelir; zîra maadin idaresince bir takım teminat vardır. Artık müşkilat, tasibat olunmuş, her ne olmuş ise Maadin Nizamnamesi'nde mevcuttur. Bir takım teminat teklifatı vardır. Merasimi icra etmiş ise, demek ki, o kendi vazai fi kazıyyesini icra etmiş; yalnız buna devletçe bir ferman verilmek kaidesi kalmış! Bu iki kısımdan hangisi ise onu heyet anlar, bir karar verir.

Mustafa Bey (Selanik): —Ruhsatname almış, maden taharri etmiş; cevher çıkarmış. Bunun nakli için maadin idaresine müracaat etmiş. Maadin idaresi demiş ki bu adam haklıdır. Şura-yı Devlet men etmiş, evveli verebilirdik; fakat şimdi imtiyaz fermanını alsın, almadıktan sonra ruhsat vermeyiz, demiş. Mesele bundan ibarettir.

Reis: —Orası öyle; fakat asıl onun için dedik ki esâsen muamelesi ne yolda ise heyet, onu anladığı gibi, imtiyaz vermekte hilafı kanun bir şey midir yahut değil midir? Bahsini meydana kor; ona bir karar verir.

Yenişehirizâde Ahmed Efendi (Aydın): —Şimdi bu iş için iki arzuhal var: Bu arzuhal sahihan müfâdı hakikat-i halde midir, biz bilemeyiz. Tasdik olunmaz; fakat biz o mevadd üzerine müzakere ederiz. Bu diyor ki ben sekiz sene oldu fermanı alalı; bu imtiyazı taharri ruhsatnamesini aldıktan sonra imtiyaz almak için bunları yaptım. Maden bulaydı şimdiye kadar. Belki biz şimdi gözümüzü açıyoruz. Burada, Galata'da (Sosyete Otoman) dedikleri banka direktörü (Rado) banker: "Bu iki adama teminat akçasını verdim: İstanbul'da sekiz ay, bir yıl oturdum, bıktım, bunları depozito ettim, İzmir'e avdet ettim. Şimdi benim fermanımı niçin vermiyorlar" diyor. Biri bu! Gayri buna bakın. Diğer taharri ruhsatnamesini almış, kendi çiftliğinde maden olacağını teferrüs etmiş, gitmiş, bulmuş; bir, iki yük çıkardı. Mahallinden alıp maadin idaresine inhasıyla beraber nümuneyi dahi takdim etmiş. Numune maadin meclisinde bakıldı. Uzun uzadıya mütalaadan sonra: Evet, imtiyaz-i ulâ verilsin, gitsin! diyerek buna nizam ruhsat verirler.

(*Vakit* gazetesinin zabtına göre, burada daha birkaç arzıhal hakkındaki karar okunur karara bağlandıktan sonra saat onda tekrar toplanılmak üzere celse kapanmıştır.)

İkinci Celse

(*Meclis saat 10'da def'a-i saniye olarak küşad olunmuş ve evvelki günkü zabtın kıraatine ibtidar ile bazı mahalleri bit-tashih zabıt kabul edilmiştir.*)

10- Yine Çerkesler Davası:

Reis: —Heyet karar verdi ki nutuk irad edecek olan zat bir gün evvel kayd olunsun diye. Her gün onlar ile uğraşırsak sonra asıl sadeden

dûr oluyoruz ve pek âlâ biliriz ki iki ay oldu, iki satır bir kanun yetiştiremedik. Bu sebeble bu makule şeylere şimdi sırasıyla bakalım.

Simonaki Efendi (Konya): —Rum patrikhanesinden gelen habere nazaran (Vize) ve (Birma?) kariyelerinde ve kasabalarında 800 hıristiyanı Çerkesler katledip 500-600 kişiyi de alıp kaçırdıklarını haber veriyorlar, efendim. Bu

Çerkeslerin ettikleri şey fevkalade ve bu da hiç bir vakit kabul olunur şey değildir. Hükümete vaktiyle tarafınızdan tezkire yazılmalı, tamamıyla taharri olunmalı, terbiye olmalı. Böyle bırakılırsa bu Çerkeslerin önü alınmaz. Bu fena olur ve pek sahihdir, haber geldi.

Reis: —Pek âlâ. Bu makule ihtarat vukua gelmeli; lakin kanun dairesinde bir şey verirsiniz, heyet çarçabuk tezkire yazar; yoksa şimdi, böyle bir şey rivayet olunuyor; rivayet üzerine, ki şimdi o yerler Rusya'nın yed-i istilasındadır; pek âlâ; bu bâbda uzun uzadıya bahisler oldu, Heyetin nazar-ı dikkatini celb etti. Hükümetin, bu makule şeyleri var ise tahkikat-ı ahire cümlesinden olarak böyle bir varaka verildiği vakit arkasını ararız. Başka türlü olmaz. Tensib ederseniz, bu makule haber verecek olan zevât varakalarını versinler. Heyetçe tezkire yazılır, alel-acele leff eder, göndeririz ve nazar-ı dikkatlerini celb ederiz.

Mustafa Bey (Selanik): —Böyle söyleniyor; fakat Rumeli'den nereye gitti bu Çerkesler? Gök yüzüne gitmediler ya! İstanbul'a geldiler veyahut doğrudan doğruya bir tarafa gittiler, elbette Rumeli'nin yahut Anadolu'nun bir tarafına gittiler. Tahkiksiz böyle şeyleri söylemek olmaz.

Reis: —Böyle bir rivayet sahih mi, değil mi? Hükümet tahkik edecek. Bu makule şeyler için hükümetin nazar-ı dikkatini celb etmek iktiza eder. İcraatını talep eylemeliyiz. Biz geçenlerdeki gibi yine alel-acele göndeririz ve neticesini de isteriz.

Rasim Bey (Edirne): —Müsaade buyurursanız iki söz arz edeyim: Edirne Rusya'nın elinde olduğundan bir kuş kanadı ile bile bir haber gelmiyor. Bu kâğıtlar patrikhaneye ne vasıta ile gelmiş? Bunu tahkik etmeliyiz. Ben Edirneli olduğum halde bir malumat alamıyorum.

Keveork Efendi (Sivas): —Çerkeslerin Anadolu'ya ve Rumeli'ye gitmelerini kimse istemez değil, umum ister; çünkü gerek tüccar ve gerek ahalîye faydası vardır; halbuki bu Çerkeslerin iyileri de vardır; bununla beraber %10 varsa da %90'ının dahi mazarratları aşıkardır. Dünkü gün aldığım bir mektub mealine nazaman Samsun'da geçen hafta bir Çerkeş üç saatli bir kariyede iskan ederek, bu adam akdemce bir, iki cünha ve töhmet ettiği malum iken yine nasılsa hariçte gezmekte olduğundan, geçenlerde hristiyanlardan bir tüccarın evine gece saat beşde refikleriyle beraber familyasıyla evinde otururken içeri girer ve bıçağı çıkarır, üzerlerine hücum eder: "Altın kasasını aç

bakalım!" der. Hane sahibi: "Kasa handadır, sana bir açık bono vereyim, sened vereyim, 1000 lira, 500 lira, yarın gel, sana vereyim, kimseye söylemem." Buraları anlatamaz. Nihayet, elmas, altın, ne var ise, 500 lira, 400 lira, derdest eder, ona kanaat etmez, elbiselerini ister, elbiselerini alır, ona da kanaat etmez; ibtida kendisini, sonra yeğenini yaralar, nihayet işte ben mutasarrıf gelmeden ölüyorum; eğer benim canıma kıyanları sorarlar ise beni öldüren filan Çerkes'dir diye söyler ve yazar. Mutasarrıf efendi ile hâkim efendi gelirler. Onlara ifade eder. Ne kadar yalvardım ise kabul eylemedi ve bugüne kadar Samsun'da yapmadıkları fenalıklar kalmadı, birisi icra olunmadı, bakılmadı. Ayaklarınızı öpeyim, efendim; icrasını talep ederim. Bunu dedikten iki, üç saat sonra kendisi de ölür. Hekim raporu verir ki bu diğerleri de bıçak yarısından ölecektir diye. Onlar da bir, iki gün yaşar.

İşte efendim; bunların bu tabiatleri içindir ki bu Çerkesler istenilmiyor; yoksa iyi olsa kim istemez? Bunların geldiğini kimse istemez değildir. Geçen gün nutkumda beyan ettim: Samsun'da Tatar zabt etti, telgraf zabt etti; yalnız geçilmiyor ve derdest edemiyorlar. Hayyan ve malın hadd ü hesabı yok, gidiyor. Çerkesler için itiraz olunan budur, efendim; el'an merhum getirilmemiş; üç saat mesafede duruyor. Sükunet tutamıyor. Bu birinci değildir. Gerek Samsun'da ve gerek Bafra'da, alel-husus Amasya sancaklarıyla bütün sancaklar kaffe-i malı Çerkeslere taksim oldu. Maldan vaz geçtik, canlar çok gidiyor. Ahalide ayaklı mal kalmadı!

Nafi Efendi (Haleb): —Geçende bu bahis cereyan etti. Bendeniz demiş idim ki bu ahval, filvaki sahih ise millet-i islamiyyeden hiçbir ferd bunu kabul etmez. Fail kim ise bişek cezalandırılmasını istida eyledim, âzâ-yı kiram benimle beraber olduklarını tasdik ettiler; fakat şimdiye kadar bunların hakkında edilen rivayatin tekessür ve tenevvüü düşmanın hile ve tesvilat ve bir takım tevilat-i muzırresinden tevellüd eylediğini hiç kimse inkâr edemez. Resmî ve gayr-i resmî surette cereyan eden tahkikat-ı amika vü mahsusadan meydana çıktı ki düşman kendi entrikalarını çevirmek ve millet-i islamiyyeyi barbar göstermek için Bulgarları Çerkes kıyafetine koyup etmediği fenalıklar kalmadı. Bu da evrak-ı resmiye ile müsbettir. Çerkesler vatanımızın adamlarındandır. Biz nasıl bu vatanda hak kazandık isek onlar

da hak kazanmışlardır. Mîlel-i saire gibi iyileri de vardır, fenaları da vardır. Bir şey tebeyyün etmeli, taayyün etmeli, dava etmeli. Çerkeslerin yüzde doksanı fenadır, şöyle yapmışlardır deniliyor; bu fenalığı yapan hep Bulgardır ve Bulgar olduğu evrak-ı resmiye ile müsbettir. Bizim tahkikatımız bundan başka bir neticeyi intaç etmedi. Çerkeslerin yüzde doksanı fenâdır, demeyi kabul etmeyiz; vakıa ahval-i harbiye ilcasıyla arasına, ufak tefek fenalık olur; ama bu fenalığı umumiyet suretiyle Çerkeslere atf etmek caiz değildir; tahkik edilsin, fenalığı tebeyyün eden mücazat da görsün!

Mustafa Bey (Selanik): —Burada söylenen söz makul olmalı; makul olmayan söz mesmu değildir. Filan yerde beş Çerkes bir haneye girmişler, kesmişler deniliyor. İbtida bir kasabada yahut bir köyde bir kimse gitsin bir kimsenin evine girsin, tazyik etsin; müahharen cerh etsin. O köylü bunların arkasına düşmesin, bu mümkün değil! Çünkü bizim Rumeli köylerimizde böyle şey nadiren oldukça evvel emirde mütecasirlerini köylüler tepelerler. 100 haneli, 50 haneli bir köye beş Çerkes girip bunu yapamaz. Köyün içine girsin, bir de öldürsün, bu kabil değil! (*Gürültü*)

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bu Çerkesler akvam-i beşeriyeden bir kavimdir. Her yerde ve her kavimde kötü adam bulunur, iyi adam da bulunur. Bazan iyilik kötülüğe ve bazan da kötülük iyiliğe galebe eder. Bendeniz şu Çerkeslerde kötü adamlar bulunmaz diyemem, bir iyi adam bulunmaz diyemem; yalnız onlar bir başka terbiye görmüşler: Hayvana binmek, silah kullanmak! Bu silah kullanan adam elbette silahı eline aldığı gibi istimal eder. Bir de tabiatleri pek serttir. Bu malum bir şeydir. Onlardan uygunsuzluklar vuku bulmuştur; bu inkâr olunamaz. Babıali’ce de müsbettir. Diyorlar ki Bulgarlar Çerkes kıyafetine girdiler. Vakıa, ben kendim Babıali’de bulunduğum esnada böyle bir tahkikat olmuştu ve böyle bir şey vuku bulmuştu; ama bundan istidlal olunmaz ki Çerkesler tarafından bir uygunsuzluk olmamıştır, bir fenalık irtikab olunmamıştır.

Onun için şimdi mevzu-ı bahs olan şey filan yerde 800 adam katletmişler, yok, iki, üç köy ihrak etmişler. Bu katil ve ihrak maddesinin tahkiki kime aiddir? Hükümete! Biz burada uzun uzadıya bahsetmeyelim, hükümete gönderelim,

tahkik etsin; hükümet icabına bakar, o kadar... Geçelim.

Reis: —Heyet buna karar verdi mi, bu bahisten geçelim mi?

Heyet: —Geçelim! (Heyette gürültü olur: Bazıları ruhsat isterler)

Reis: —Mükâlemeye başladınız. Olmadı. Buranın hâkimi ekseriyettir. Ekseriyet haklı, haksız değil miyiz dediği gibi onu dinlemeliyiz, efendim, mümkün değil! Binaenaleyh eğer ekseriyet mezuniyet verirse bu bahse girilir. Bilirsiniz ki biri bir söz söylerse ondan dört söz tevellüd eder. Bu halde mübâhase çığıından çıkmış olur, bir iş göremeyiz; binaenaleyh mâdem ki heyet karar verdi: “Babıali’ye serian bir tezkire ile gönderilsin!” diyor. Bu halde tezkire ile gönderelim mi?²⁴⁵

245 *Levand Herald*’a göre (20 Şubat 1878) bu Çerkesler bahsinde daha başka konuşanlar da vardır ki bunların adı ve sözü meclisten ve istenogırafı zabtından alınmış olarak *Basiret*’de çıkan bu zabta geçmiş değildir. Zabın bütün bu kısmının *Levand Herald*’den yapılan tercümesi şudur:

Simonaki Efendi (Konya): —Rum patrikhanesi (Midya) dan ağlanacak haberler almıştır. Çerkeslerin ve başıbozukların (Midya) ve (Vize) civarındaki köylerden birkaçını tamamen mahvettiklerini, oradaki adamlardan büyük bir kısmını kesip 600 genç kız alıp götürdüklerini ve bir mağaraya sığınmış olan 800 kişiyi boğup yaktıklarını mevsuk surette öğrendim. Ahval, aklı başında olanların sabrını tüketecek merkezedir. Hükümet harekete geçerek bu fenâlıklara bir nihayet vermelidir.

(Reis’in sözünden sonra):

Vasilaki Efendi (Cezair-i Bahr-i Sefid) aynı meseleye dair bir takrir verdi. Ve Mina Efendi (İzmir) Rum patrikhanesine gelen mezkur raporun bir suretini meclise arz etti. Bu rapor dehşet verici felakatin uzun ve inceden inceye tafsilatını vermekteydi. Raporda şöyle deniyordu:

Aralık ayının 10 / 22’ sinde Mehmed Ali Paşa ve idaresindeki erler Vize’den geçer geçmez kaymakamla kadı hemen arkalarından firar ettiler; öteki hükümet memurları da birkaç gün sonra onları takip ettiler. Aralığın 12/24’ünde Çerkes, Zeybek ve başıbozuklardan toplanmış vahşi sürüleri bedbaht (Vize) kasabasına ve civarındaki köylere saldırdılar. Hâinler nefsi-i kasaba ve civar köylerin hepsini —raporda köylerin isimleri birer birer sayılıyordu —evvela yağma edip sonra da ateşe verdiler. (Vize) de Metropolitin kilisesi bir ahırdan daha berbad hale girmiştir. Bir yandan genç kızlar kaçırlır ve ırzlarına geçilirken bir yandan da ahalinin büyük bir kısmı katil edilmiştir Halkın mühim bir kısmı dağlara kaçmışlar: kudurmuş düşmanları tarafından takip edilerek, Ayayorgi köyünün zavallı ahalisinden sekiz yüzü barbarların elinden kurtulmak için gizlenmiş oldukları bir mağarada duvarda açılan bir delikten içeri kükürd ve zift dumanları salmak Suretiyle Çerkesler tarafından ihnak edilmişlerdir. Daha sonra bu guruh (Midya) ya doğru ilerleyerek oraya da hücum etmişlerse de Silahlı ahali tarafından arka arkaya üç defa geri def’ edilmişlerdir.

Mustafa Bey (Selanik): —Gerçi Çerkesler’in 600 genç kız alıp kaçırdıkları rivayet ediliyor. Bunu tahkik kolay bir işdir; hükümetin istanbulda bir araştırma yaptırması Kafidir. Zira, Çerkesler şayed böyle birşey yapmışlarsa bu kızları İstanbul’a getirmiş olmaları aşikâr bir hakikat olmak lazım gelir.

(Kevork Efendi (Sivas) ın sözlerinden sonra):

Nafi Efendi (Haleb): —Çerkeslere dair meseleler burada lüzumundan fazla sık sık münakaşa edilmektedir. Yapılan bütün resmî tahkikat, şikayet edilen hususlara çokça düşmanlar tarafından sebebiyet verilmekte olduğunu göstermiştir. Bu suçları irtikab edenler Çerkes kıyafetine girmiş Bulgarlar’dır.

Petraki Efendi (Rusçuk): —(Bulunduğu yerde ayağa kalkarak) eğer bu şekilde konuşmağa başlarsanız münakaşa uzun sürecektir. Meclise bu mevzu üzerinde hitab etmek için müsaade istiyorum.

Nafi Efendi (Haleb): —Evet, milletimizi âleme barbar diye, tanıtmak için bu gaddarlıkları icra edenler bizim düşmanlarımızdır.

11- Arzuhal Encümeninde Biriken İşleri Çıkartma Yolu

Yenişehirliâde Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Geçen gün arz etmiş idim ki geçen sene-den beri gelen arzuhallerin bu kadar numaraları birikmiş, cevapları gelmiş, okunmamış. Bunlara bakılmalıdır. Yetiştirilmiyor. Ya encümen ikiye tefrik olunsun veyahut şubelerden birer zat ay-rılarak bugün münasib ise heyete arz ederek bir encümen daha teşkil edelim.

Reis: —Arzuhal encümeni kaç zattan mürek-kebirdir?

Yenişehirliâde Ahmed Efendi (Aydın): —On zâttan.

Manok Efendi (Haleb): —Gerek kanun ge-rek arzuhaller pek çoktur, kalıyor. Her günkü müzakeremiz neden ibaret olduğu, her nasılsa, bunu bir kanun tahtına alamıyoruz, ki o gün-kü müzakere olacak mevadd neden ibaret ol-duğunu evvelden malumat vermeli, o bahisten harice çıkmamalı. Başka mütalaası olanlar varaka üzerine yazılsın, ertesi gün söyler veya varaka ile beyan-ı efkâr eder. O halde işler görülür; çünkü hiç bahis götürmez sözlerle iştiğal ediyoruz, bir madde üzerine iki saat müzakere olunur; ondan sonra meclis tatil olur!

Reis: —Anlatılamıyor, efendim.

Manok Efendi (Haleb): —Her yerde bir list olur. Bugün bu iş müzakere olunacaktır; onun üzerine yarın tekrar olur.

Reis: —Arzuhal encümeninden denilir ki se-

Müslümanlar böyle gaddarlıkları lcraya muktedir değildiler. (Vize) katliamını —eğer böyle bir katliam vaki olmuş ise —mutlaka Çerkes kıyafetine giren Bulgarlar tarafından yapılmıştır.

Halil Ganem Efendi (Suriye) Çerkeslerin çok büyük ve disiplinsiz bir yığın teşkil ettiklerini, her yerde iyi ve kötü insanların bulunması tabii ise de kaideten bazı ırklarda ve milletlerde iyilerin, bazılarında da bilakis, kötülerin ekseriyeti teşkil etmekte bulunduklarını söyleyerek medeniyetten behresi olmayan Çerkeslerde ise kötülerin ekseriyette olduklarını te'yid etti. Bunların tepeden tırnağa kadar, silahlı, daima at üstünde dolaşır ve misali görüldüğü üzere silahlarını daima fena yolda kullanmaya hazır bir halde bulunduklarından, bunların yap-tıklarından habersiz gibi görünmenin veya bunları müdafaa etmenin manasız bir hareket olduğunu söyledi.

Bulgarların Çerkes kıyafetine girerek hasaratta bulunduklarını ileri sürennafı efendiye cevaben Halil Ganem Efendi: "Bu iddia doğ-ru olsa dahi, neticede Çerkeslerin yine cürümler irtikâb etmek-te oldukları inkâr edilemez." dedi ve -sözlerine şunları ilave etti: "Arkadaşlarımız hıristiyan mebuslar bir takım şayan-ı dikkat ü esef hadiselerden sizi haberdar etmişler ve sizden şikayet olunan cürüm-ler hakkında tahkikat yapmanızı, binnetice mücrimlerin- cezalandırıl-malarını istemişlerdir. Bunu yapmak güç birşey değildir. Eğer köyler yakılmış ise hakikati aydınlatmak için bol bol şahadet edecek külleri kalmıştır ve eğer 800 kişi katl edilmiş bulunuyorsa bunların kanları aktığı yerde henüz kurumamış olacağından bu mecliste söylenmiş olan sözlerin doğru olup olmadığının sâlim bir delilini teşkil edccek-tir; binaenaleyh bir sâniye kaybetmeden hükümete yazınız, tahkikat yapılmasını ve mücrimlerin cezalandırılmasını isteyiniz."

Reis meclisin mütalaasını sorunca, birkaç Rum ve Ermeni mebus söz istedi ise de meclis, büyük bir gürültü, kargaşalık içinde ve Petraki Efendi'nin itirazına rağmen ruznameye geçilmesine karar verdi.

ne-i sabıkadan kalan bazı işler de var. Beş zattan mürekkebe ve ayrı bir encümen teşkil olunsun, yahut, daha âzâ ilave ediniz de ikiye taksim olup o işleri görelim diyorlar. Ne buyurursunuz?

Heyet: —Pek âlâ!

Reis: —Şubelerden birer âzâ daha ilave olu-narak işlere baksınlar mı?

Heyet: —Pek âlâ olur!

Reis: —Şu hal de bu akşam üstü mümkün ise, eğer bugün olmaz ise yarın sabah, derhal birer âzâ daha ilave olarak ve âzâ efendiler de devamı ele alarak bu işlerin görülmesine himmet ederler.

Nafi Efendi (Haleb): —Geçende teklif et-tim: Kuyuda müracaat olunsun, yazılan tezkire-lerin tekidi için müddetin 15 günden bir haftaya indirildiğine dair sarahat olacak.

Reis: —Pek âlâ; fakat şimdi asıl görececek işimiz var, mühim ama, efendim, bugün işimize yaramaz.

12- Maden İşleri Hakkında Yazılacak Tezkire

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Pek âlâ olur, efendim.

Reis: —Tezkire yazılacak demek

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Başka bir tezkire yazılacak demektir. Kanun gönderilecek değil. Bendlerini ıslah ederek ona göre göstereceğiz.

Reis: —Bu Surette bir tezkire daha vardır, efendim.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Kanun-i Esasi umumi bir nizamdır. Biz bunları düşünüp de hangileri tadil olacak bilemiyoruz; bunu Şura-yı Devlet bilir. O tahkik eder de ondan sonra ni-zam tahsis ederek bize gönderir. Biz de tahkik ederiz. Bu uzun uzadıya bir şeydir; onun için de-dik ki şu mevcut olan nizamın icrasiyle beraber öteki nizamın da tadiliyle bize gönderilmesi.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu (bilmeyiz!) ta-birini heyet namına kabul etmem. Bugün bir ercümen olsun, âzâ-yı kiram ile müzakere ede-riz, tadil ederiz ve tadil olunacak yerleri tasrih ile kanunu tashih için Şura-yı Devlet'e bildiririz. Böyle nereden eksik olduğunu göstermeyerek Şura-yı Devlet'e gönderirsek ayıb olur!

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Fenn-i mahsus bilmemek burada ayıb bir şey olduğu-na zehab olunuyor; halbuki ayıb değildir. Mesela bizde maadin meselesinde cehalet var. (Biz bile-meyiz!) demek ayıb olmaz. Bu maadin maddesi için mühendis olmalı; tabakat-i arz fenni vardır.

Onu bilmek icab eder. Öğrenmedik, ayıb değildir; çünkü buna dair fünün okumadık.

Nafi Efendi (Haleb): —Evet, bilmem demek ayıb olmadığını bilirim; hatta hakim-i meşhur Eflatun demiş idi ki: (Bilmem demek o kadar iyi bir şeydir ki bildiğim şeyler için bile bilmem demek isterim).

Fakat bu söz burda varid olamaz. Biz madeniyatın talihlerine teshil-i ihalesi için bir şey düşünceğiz; yoksa tabakatül-arza ve tarih-i tabiiye ihtiyacımız olacak surette maadinin keşf ve ihracı için bir kanun yapmıyoruz. Şu halde ya biz bu kanunu tadil ile arz etmeliyiz veyahut nerede nevakıs gördüğümüzü tafsil ile Şura-yı Devlet'e bildirmeliyiz. Başka şey olamaz.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Ben bilmem, muktedir değilim; fakat kendisinin de fen-nen iktidarı olmadığını isbat ederim.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Fenn-i iktidarı olup olmadığı halde yalnız tasibatina, teshilatına göre memalikimizde olan maadinin taharrileri için bir tarik-i müstakim bulmaklığa, fenn-i ikidarımız yok! Tabakat-i arzı bilmeyiz, jeoloji bilmeyiz, böyle olduğu halde imkanı yok! Biz okumadık. Kendisi okumuş mu? Hangi mektebde okumuş ise diplomasını çıkarsın?

Reis: —Sadedden çıkmayalım!

Yenişehirizâde Hacı Ahmed Efendi (Ay-dın): —Bendenize kalırsa yeni kanun layihası gelinceye kadar elde bulunan nizamname ahkâmının tamami-i icrasına riayet olunsun denmiş. Babiali ve Şura-yı Devlet ve maadin dairesi ona dikkat etmeli. Ondan sonra Şura-yı Devlet'in ve maadin idaresinin icraatından her bulduğu nakayısı ilave ederek göndersinler. Biz de bakarız, iş tamamiyle icra olmalı; fakat tamamiyle olmalı. Halkın işi keşakeşde kalıyor. Kalmamalı. Varidat-i devlete sekte gelmemeli ve milletin işi geri kalmamalı. Asıl garaz budur.

Yanko Efendi (Şura-yı Devlet âzâsı): —İrad olunan nakayıs, zannederim, fenne dair değildir; yalnız tasibat, muamelatı teshildir, efendim; halbuki eğer bunu Şura-yı Devlet'e: (Bunda bir takım tasibat vardır. Bunu teshil edin) denecek olursa Şura-yı Devlet ne yapacağını şaşırır. Zannederim ki tasibat neden ibaret olduğu tasrih edilmeli ki Şura-yı Devlet onu tashih etsin; yoksa böyle alel-ıtlak tashih edin! demek Şura-yı Devlet'i müşkilata düşürmektir.

Nafi Efendi (Haleb): —Benim dediğim bu-

raları. Yusuf Ziya Efendi anlatamadı. Şu kadar var ki Şura-yı Devlet âzâsından Yanko Efendi'nin buyurdıkları pek doğrudur; ibtida tasrih etmeli de ondan sonra şuraları tashih ediniz diyivermeli.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Şahsiyata dair yok; vallahi, hepimiz birader gibi yaşıyoruz. Hiç beynimizde şahsiyata dair bir şey yok. Nafi Efendi bu mecliste kalkar, ne isterse söylesin: biz birader gibiyiz. Ben layiha ile efkarımı beyan ettim; fakat kendisi layihayı okumadığından anlamamıştır.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Yanko Efendi buyurdular ki biz Şura-yı Devlet'i müşkilata düşürmek istiyoruz: öyle değil. Şura-yı Devlet bir heyettir ki mahsus nizamât için konulmuştur. Bendeniz Şura-yı Devlet âzâsından birkaç zat bilirim, Maadin Nizamnamesi'nde bulunan yolsuzluğu onlar da bilirler. Bana söylediler. Bize müsaade etsinler de biz tarafımızdan yine çalışırız.

Reis: —İki sene evvel bu maden hususuna müteallik bir komisyon akd ile bir hayli şeylere teşebbüs edildi. Bu da neden neşet etti? Evvel ve ahır şikayet olunan tasibat ve müşkilattan neşet etti; hatta layiha-i mahsusa yapıldı ki bu nizamname şu suretler tashih ve tadil olunmadıkça bundan, ba'de-zîn istifade kabil değildir. Zaten nizaman bir takım müşkilat mevcuttur. Hem de teklif olunan hususat ve hususiyle gösterilmekte olan tasibat ashab-i sermayeyi buraya celb etmeğe mani oluyor. İcabına bakılması, şimdi arzu olunan ıslahat ve tadilat eğer sahihan ve cidden arzu olunursa, denebilir ki biz madem ki gördüğümüz müşkilatı kendimiz ıslaha muktediriz ve her tarafta bulunan zevat bir dereceye kadar malumat verebilir ve bu husus buyurdıkları gibi fenn erbabı üzerine aiddir, başka türlü olmaz; tasibat cihetini bir encümen teşkil olunarak müzakere ile bazı tadil olunarak müşkilatı def edecek surette ibareler tertib olunmak mümkün olursa maksadımız elbette çabuk hasıl olur. Yok, eğer böyle alel-ıtlak gönderecek olur isek senelerce bekleriz. Hangisini isterseniz onu yapın!

Heyet: —Hay, hay!

Reis: —Tadil? Fakat ne suretle tadil? Bunu daha iyi bilmek lazım gelir.

Mustafa Bey (Selanik): —Mesele o değil. Babiali tadile muvafakat etmeksizin o nizamın bazı yerini tağyir ile mi arz edeceğiz?

Reis: —Bu suretle tadilini teklif edeceğiz.

Onlar da tasdik ederlerse layiha şekline koyacaklar, bize gönderecekler.

Mustafa Bey (Selanik): —Tamam, bize o lazım!

Reis: —Öbür husus kalmasın, tamamiyle icra etmek için, tensib ederseniz, o da ayrıca bir tezkire ile gider. Hiç olmaz ise mevcut olan nizam ahkâmına tevfikân icra olunsun, karışık şeyler kalmasın. Tensib olduğu halde tadilat ciheti bir şey yapıp göndermek, yine nizamın ahkâmını tamamiyle ve yoluyla icra olunmak için iktiza eden diğer bir tezkire yazılsın.

Heyet: —Pek güzel!

Reis: —Orada maadın nizamımız bir layiha tarzında tertib ederek deminden buyurduğunuz gibi bize gönderirler ise biz de ona bakar, iade ederiz.

Bazıları: —Değil, değil!

Reis: —Heyetçe böyle şeyi tadil tensib olursa gelecek şeyi gördükten sonra, başka bir surette teklif olunacak; onlar kabul ettikleri halde layiha şekline koyarak bize gönderirler, bu suretle karar verdiniz mi?

Heyet: —Evet!

13- Sadaret Unvanının Başvekaletle Çevrilmesi

Kanun-i Esasi ile Telif Olunamıyor

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Meclis-i Âyana verilecek ibare hakkında, rica ederim, efendim, bir mütalaam var. Bundan bahsetmeyelim, bundan maksat nedir? Malum-i ihsanınız, dün ibtida teklif ettim; eğer kanunda sarahat yoksa Meclis-i Âyana tefsir için gönderelim dedim; sonra, efendim; hükümetin vekili olan Yanko Efendi buyurdular ki vükelanın hakları yoktur. Zat-ı âliniz de öyle dediniz. Ondan maada, dün ve bu akşam (Kanun-i Esasi'ye işaret ederek) Kanun-i Esasi'yi okuyarak ve tahkik ederek, vükelaya böyle bir salahiyet, hiçbir şey bulmadım. Evet, ona dair bir şey yoktur. Kanun sarihdir ve muhakkaktır ki vükelanın hakkı yoktur. Bu şöyle dursun; bunu reddeden kimdir? Eski heyet-i vükeladır; halbuki yeni heyet olmuş. Benim bildiğim şey değildir, ihtar kabilinden arz ederim, yeni vükela eski heyetin yaptığını belki kabul etmez. rica ederim, bunlardan istifade edelim; eğer bu fikirde bulunurlarsa o vakit bir çaresine bakınız, benim bildiğim budur. Bir kere soralım.

Reis: —Bunun müzakeresi bitti. Eğer heyet bunu yeniden mevkii bahse koyalım diye bir karar

verirse o başka şey! Sizin ihtarınız böyle, böyle bir şey olmuş: sonra tahkikat-ı vakıama göre böyledir, diye rüfeka-yı kirama ihtar ediyorsunuz.

Heyet: —Geçmedik!

Halil Ganem Edendi (Suriye): —Geçtiyse emirlerine tabi'im.

Reis: —Bu Müzakere kapısını açacak mıyız?

Heyet: —Hayır, hayır!

Reis: —Bu ibarece bir mütalaa var mıdır?

Sâlim Efendi (Kastamonu): —Bu ibareyi kim yaptı?

Reis: —Katib-i resmilerimiz.

Manok Efendi (Haleb): —Kanun-i Esasi'nin tefsiri Âyana aid mevaddandır.

Reis: —Manok Efendi arkadaşımız, demince heyete müracaat ettim, rey istedim, vermediler; ruhsat vermediler, ekseriyet karşı durulmaz.

Heyet: —Doğru!

Manok Efendi (Haleb): —Bizim de arzumuz budur.

Reis: —Bu ibarece bir şey var mıdır?

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Benim var, efendim.

Süleyman Bey: —Âyana gönderilmesinin sebebi ne için olduğuna bir tefsir sözü konulsa...

Mustafa Bey (Selanik): —Biz bunun sarahatinde ıstibah etmedik.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Yanko Efendi hazretleri demişlerdi ki heyet-i vükelanın hakları yoktur; bir de müşavir gibi yapıyor. Ben de derim ki vükelada iki sıfat olmaz. Bunu söylesin, ama benim tarafımdan değil, şu meclis heyeti tarafından olsun; çünkü mesuliyet hangi sıfatta takarrür edecek, belli değil!

Manok Efendi (Haleb): —Muvaafakat buyururlarsa Âyana gidecek olan varakada izah olunsun ki bu kanun geldiği vakit başka türlü idi; müzakeresine girişildikten sonra vükelanın muvafakatiyle tebdil ettiler; onun üzerine tefsirine girişilsin.

Reis: —Diyorlar ki: Canım, biz sizin dediğinizi kabul etmeyiz.

Manok Efendi (Haleb): —Etiler de bize getirdiler.

Reis: —Heyet-i hazıra-i vükela tarafından diyor ki: Hayır, öyle bir salahiyetimiz yoktur.

Manok Efendi (Haleb): —İntihabı birinciye tevfik etmek istedik, kabul ettiler, gittiler Şura-yı Devlet'e; tekrar birinci derecede nizam yaptılar, getirdiler. Bizce kabul etmediler ise bizden çıktı-

ğı vakit biz böyle birinci derecede kabul etmeyiz demek lazım idi.

Reis: —O başka bahis, efendim; o idare-i örfiye hakkında. Bundan terkib olunmuş olan bu ibare gitsin mi?

Heyet: —Gitsin!

(*Mebusan-i kiramdan 16 zatın imzasını havi Kudüs-i Şerif mebusu Yusuf Ziya Efendi tarafından kiraat olunan varaka üzerine, layiha encümeninden yazılan mazbata okunur*):

14- Layiha Encümeni Mazbatası

İşbu 1295 senesi mâh-i saferül-hayrın 2. salı günü heyet-i cedîde-i vükela hazır olduğu halde Kudüs-i Şerif mebusu Yusuf Ziya Efendi'nin, 16 imzayı havi, kürsi-i hitabette kiraat eylediği varakanın tetkiki ile icabının ba-mazbata arzı zımında layiha encümenine havalesi heyetçe tensib buyurulmuştur.

Mezkur varaka encümende mütalaa olundu. Hulasa-i meali: Heyet-i vükelanın teşkilat-i cedidesini mütazammin olan hatt-ı hümayunda (Sadaret) unvanının başvekaletle tebdiliyle beraber devair vükelasının vazaifi sadaret vesatetinden kaldırılarak, bilmukabele mesuliyet-i münferide kaidesi vaz buyurulduğu cihetle, heyet-i vükelanın şekil ve vazifesi Kanun-i Esasi'nin 27. ve 28. ve 29. maddeleri ahkamına ve kanunun ahkamınca zuhura gelen şu tagayyürat kezalik Kanun-i Esasi'nin 116. maddesinde tayin buyurulmuş olan şeraita muhalif olduğundan zat-ı hazret-i padişahının vatan ve millet hakkında nafi olan efkar ü niyyet-i celilelerine arz-ı teşekkürle beraber heyet-i umumiyemizin nazar-ı dikkatini bu mesele üzerine davetten ibarettir. Mezkur 27. ve 28. ve 29. maddeler ber-vech-i zir aynen yazılmıştır:

27. Madde: —Mesned-i sadaret ve meşihat-i islamiyye taraf-ı padişahiden emniyet buyurulan zatlara ihale buyurulduğu misillu sair vükelanın memuriyetleri dahi ba-irade-i şahane icra olunur.

28. Madde: —Meclis-i vükela sadrazamın ri-yaseti tahtında olarak akd olunup dahili ve haricumur-i mühimenin merciidir. Müzakeratından muhtac-ı istizan olanların kararları irade-i seniyye ile icra olunur.

29. Madde: —Vükeladan her biri dairesine aid olan umurdan icrasına mezuniyeti tahtında bulunanları usulüne tevfikân icra ve icrasına mezuniyeti olmayanları sadrazama arz eder;

Sadrazam dahi o makule umurdan müzakereye muhtaç olmayanların muktazasını icra veya hut taraf-ı hazret-i padişahiden iktizan ederek ve muhtac-ı müzakere bulunanları meclis-i vükelanın müzakeresine arz eyleyerek müteallik buyurulacak irade-i seniyye mucibince iktizasını ifa eyler. Bu mesalihin derecatı nizam-ı mahsus ile tayin olunacaktır.

Kanunun 115. maddesiyle zikrolunan 116. maddesinin dahi işbu mazbatamıza aynen nakl ve tezkarına encümence karar verildiğinden ber-vech-i zir nakl olundu:

115. Madde: —Kanun-i Esasi'nin bir maddesi bile hiçbir sebep ve bahane ile tatil ve icradan iskat edilemez.

116. Madde: —Kanun-i Esasi'nin mevadd-i mündericesinden bazılarının ucab-i hal ü maslahata göre tağyir ve tebdiline lüzumi sahih u kati görüldüğü halde zikr-i âtî şerait ile tadil caiz olur; şöyle ki: Ya heyet-i vükela veya Heyet-i Âyan veya Heyet-i Mebusan tarafından işbu tadille dair bir teklif vuku bulduğu halde evvela Meclis-i Mebusan'da âzâ-yı mürettebenin sülûsan-i ekseriyyetiyle kabul olunur ve bu kabul Meclis-i Âyan'ın kezalik sülûsan-i ekseriyyetiyle tasdik edildikten sonra irade-i seniyye dahî o merkezde zuhur ederse tadilât-i meşruha düsturül-amel olur ve Kanun-i Esasi'nin tadili teklif olunan bir maddesine ber-vech-i meşruh müzakerat-i lazımenin icrasıyla irade-i seniyyenin suduruna kadar hüküm ve kuvvetini kaybetmeksizin meriyül-icra tutulur.

Ledel-Müzakere: Heyet-i cedide kanunun bâlâda zikrolunan mevaddına muhalif görüldüğünden şekil ve vazifece sıfat-i hazırâyı kanuna ne suretle tevfik etmiş olduklarının esbabi-i mucibesine kendilerinden bil-istizah verecekleri izahat üzerine müzakereye girilmesi encümence kararlaştırılmış ise de bu mütalaanın kabul ve tasdiki heyet-i umumiyyenin rey-i rezinine aiddir. (*Âzâ-yı kiramdan, lehine vealeyhine olanları taksim edelim sedaları ve bazı gürrültü olur.*)

Reis: —Kerem ediniz, şimdi saat 11; eğer müzakeresine girişmeği karar verirsiniz o vakit oturursunuz, ikiye taksim olursunuz.

Agob Efendi (Dersaadet): —Encümende müzakere edelim.

Yenişehirliâde Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bu işde ekseriyet görünür. Bir kere ekseriyete müracaat edersiniz kabul olup böyle gön-

derileceğine; eğer ekseriyet bulunmazsa ondan sonra Müzakere ederiz.

Reis: —Müzakere etmeksizin bunu kabul eden elini kaldırsın. (Bu veçhile ekseriyete müracaat olunup ekseriyet husulünde istibah edilmemekle) Şimdi bir teklif vukua geldi: Bir kere reye müracaat edelim dediler; istibah hasıl oldu. Bir kere daha müracaat ederiz, ekseriyette olmazsa, ne diyelim?

Okunan varakayı müzakareye konulmaksızın kabul eden zat elini kaldırsın!

(*Elini kaldıran zevat tadad edildikten sonra*)

Reis: —Ekseriyet hasıl oldu.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Hamd olsun, teşekkür ederiz, hakkaniyet yoluna girdik.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Pazartesi günü bazı mütalaatımı arz etmek için şimdiden kayd olunmaklığımı rica ederim, efendim. (*Mumaileyhin vesair irad-i makal edecek olan âzânın esamisi kayd ve zabt olunur.*)

Milkon Efendi (Ankara): —Efendim, ben-deniz bir layiha takdim etmiş idim. Müsaade buyurursanız okunsun.

Reis: —Acele bir telgrafımız vardır, onu okuyalım.

15- Ayvalık Kaymakamının Zulmü

(*Ayvalık kaymakamının sui halinden ve mezalim-i vakıasından şikayeti havi bir telgraf okunur.*)

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Bidayetinden beri deveran ediyor; hatta bunun hakkında evrak-ı mufassala Babıali'dedir. Onlara müracaat edilirse anlaşılır, bunun ne adam olduğu...

Reis: —Yâni muzır bir adam olduğu mu?

(*Bu aralık meclisten çıkmak üzere kıyam eden bazı âzâya hitaben*)

Reis: —Efendim, olmadı, âzâ-yı kiram, kerem ediniz, nizama mugayir harekette bulunmayalım.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Namaz geçiyor.

Reis: —Vallahi nizamımız muhtal oluyor, teessüf ederim.

Efendi hazretlerinin verdikleri izahat anlaşıl-dı. Bu yolda ve bu makule hususatta hiç olmaz ise bir numune-i ibret olmak üzere meydana konulması hiç olmaz ise mülkiye memurlarına ibret olmak üzere acele bir tezkire ile gönderelim mi?

Heyet: —Hay, hay!

(*Saat on biri çeyrek geçerek meclise hitam verildi.*)

Yirmi Yedinci İnikad*

9 Safer 1295 — 30 Ocak 1293 / 11 Şubat 1878
PAZARTESİ

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Basiret, 14 Şubat 1293.)

Birinci Celse

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bu günkü meclisimiz saat altıda açılmıştır. Zabıt okunsun. (Zabıt okunur)
Zabıtça bir mütalaa var mı?

Heyet: Yok!
(Zabıt kabul olunur.)

2- Müzakere Edilen Maddeler

1- Serasker Rauf Paşa'dan İstizah Teklifi

Reis: —Bu günkü ruzname-i müzakeratımız usul-i muhakematın kıraatine devamdan ibaret olduğundan ve fakat bazı zevat irad-i makal etmek için cumartesi gününden ruhsat aldıklarından onu bitirdikten sonra mı kıraatine başlayalım? Heyetçe evvela irad-i makal edecek zevata ruhsat verilir mi?

Heyet: —Evet! (Bunun üzerine)

Mustafa Bey (Selanik): —(Kürsi-i hitabete çıkıp) Şu takdim ettiğim varakanın hulasa-i meâli serasker paşanın taht-ı muhakemeye alınmasından ibarettir; eğer müsaade buyurursanız katib efendi okusun. bendeniz şimdiye kadar hukuk-ı milliyeye dair pek çok söz söyledim. bunun da muhakemesi lazım görünür. Bunun okunmasından maksat budur. Milletimiz mağlub oldu; lakin mağlub değil, mazlum! Bunu da herkes bilir. Kahraman bir pehlivan idi, hasımları yenmedi; biz kendimiz yenildik. İnşallah, bunlar bir mahkeme-i adalette muhakeme olunacak, efendim.

Hüdaverdi Ohannes Efendi (Dersaadet): —Serasker paşa hazretlerinin muhakemeye alınmasını buyuruyorlar; halbuki evvel emirde serasker paşa hazretlerini çağırıp bir kere istizah

etmeliyiz; eğer bizce kanaat gelmezse o vakit muhakemeye konulur; yoksa nizamın mugayir-i hal ve harekette bulunmak bu heyete yakışmaz. Bendenizin bildiğim evvel emirde bazı madde hakkında, eğer istibah hasıl oluyorsa; serasker paşayı çağırmalı, istizah etmeli; eğer kanaat hasıl olmazsa, efendim, o vakit muhakeme istemeli.

Mustafa Bey (Selanik): —Bendenizin okumak istediğim varaka nizama tatbikan yazılmıştır ve zaten bazı mevadd beyaniyle istizah olunmaktan ibarettir.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Muameleyi icra etmeli. O muamele icra olunduktan sonra, eğer o muamele bitecek olursa, diğer muameleye girişmeli. Muamelenin birincisi olmadıktan sonra öyle muhakemeye kalkışmak olmaz. Bu yakışıksız muameledir.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu kâğıdı gördüm. Âzâ-yı kiramdan birçoğu imza edeceklerdi. (Bunları muhakeme ediniz!) diye. Asla nizama muğayereti yoktur. Bu varaka bihakkın nizam üzerinde yazılmış ve şimdi Rauf Paşa hazretlerinin, ahvalince istibah olunan birtakım şeylerin suali için buraya teşrif buyurup da cevab-i kafi ita buyurmaları maksadına mebnidir.

Aliş Paşa (Tuna): —Malumatı olanlar söylüyor. Biz daha bir şey anlamadık ki... Meali anlaşılmadıkça nasıl olur?

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Mündericatı cümleye malum olsun da öyle müzakere olunsun.

(*Bunun üzerine Mustafa Bey mezkur tezkireyi makam-ı riyasete bittakdim kürsi-i hitabetten iner ve tezkire okunur.*)

Ey Mebusan-i kiram, selamet-i maddiyye ve maneviyyelerini te'min etmek ve hukuk-ı insaniyyelerini vikaye ve muhafaza eylemek maksadiyle 30 milyon mahlukatın bize havale ettikleri bir emr-i mühimm-i vekaletin derece-i cesameti bir fırk-i amik ile teemmül ve tetkik olunur ise dağların, taşların, kayaların tahammülü fevkında bir şey olduğu görülür; çünkü bu kadar mahlukat-i ilahiye burada bulunan 100 mebusun müriyyet ve merhametine tevdi eyledikleri hukuk-ı beşeriyyelerini elimizden geldiği kadar muhafaza ve sıyanetinde, maazallahü teala, edna derece tesahül ve mümaheret ahlafımıza devr olunacak tevarih-ı insaniyyette bizim için sebep-i levm ü nefret ve huzur-i rabbül-âleminde bais-i şedaid-i mesuliyettir. Vekaletimizin bu nokta-i mühimesi her mebus-i hamiyet-mendanın nokta-i nazarından bir dakika tebaüd etmez itikadında hep müttefikiz.

Şu mukaddemeyi bast etmekten maksadımız bu millet-i muazzamanın şan ü şerefini ve cah ü namusunu muhafaza zımında giriştiğimiz şu muharebe-i haileden kasd ettiğimiz neticeyi istihsal için ihtiyar ana ve babaların müddet-i ömürlerinde nail oldukları bir veled-i kalbilerini takbil ile muhafaza-ı vatana göndermişlerdir ve o vatan gençleri vatan-i azizleri uğruna silaha sarılarak düğüne gidercesine sevine sevine darül-harbe koşmuşlardır.

Ne çâre! Va esefahü, va-hasretahü ki na-ehil kumandanların elinde şu zikrettiğimiz vatanın genç arslanlarından 100 bin kişinin el kanlarıyla Rumeli kıtası kırmızı renge boyanarak en sonra millet-i muazzamamız ve vatan-i azizimiz bu felakete, bu dahiye-i haileye uğramış ve mal ve can şöyle dursun, muhadderat-i osmaniyyenin ırzları kulüb-i müşfikayı cerihadar eder bir surette akvam-i vahşiyye tarafından hetk edilmiştir.

Memleketimizde bulunan müvekkillerimizin ağzından ve hal-i hayatlarında bizden farkı olmayan ve cesed-i meyyitlerinin halet-i sükutu

sada-yi hayatlarından daha müdhiş olan bu 100 bin kişinin ervahının lisan-ı halinden şu suretle hitab olunmaktayız:

(*Uğur-ı hümayunlarına feda ve kurban olduğumuz padişah-i azam ü efhamımızın birinci amali müttehimlerin muhakemesi olduğunu nutk-ı hümayunlarında emr ü ferman buyurdular. Muhakeme için divan-ı harb teşkil buyurularak muhakemeye başladılar. Siz de padişahınıza, vatanınıza sadakat edeceğinize yemin ile temin ettiniz; ancak ervahımızın dahi müttehim zannettiği kumandanlar hakkında hâlâ bir tahkikat ve tetkikatta bulunmuyorsunuz!*)

İşte, bunun üzerine, ahiren cümle müttehimlere birer birer sıra gelmek üzere evvel emirde ta baştan başlanılmış olmak için hâla mevkii se-raskeride bulunan Rauf Paşa hazretlerinin ahvali tetkika başlandı ve istizahat-i atiyeye lüzum görüldü:

Evvelâ Rusyalı'nun birinci defa Şibka'yı teca-vüzle Eski Zağra'yı zabt ettiğinde onu mahall-i mezkûrdan çıkarmak üzere Süleyman Paşa Karapınar'dan ve Rauf Paşa Yeni Zağra'dan hareket ettiler. Rauf Paşa hasbel-mevki daha evvel yetişerek muharebeye başlamış ve memulün hilafında fena halde mağlub olarak intizamsız surette ricat etmiştir. Rauf Paşa hazretleri bu mağlubiyette kusur olduğunu bil-itiraf bu kusuru Süleyman Paşa'ya azv ile onun hakkında Edirne'de ve her yerde söylemediği kalmamıştır.

Şimdi, bu mağlubiyetin sebebi ve Süleyman Paşa'nın bu bâbdaki teseyyübü nedir?

Saniyen umum Rumeli kumandanlığı Süleyman Paşa'ya verilmiş iken Süleyman Paşa hazretleri kumandanlığı cihetiyle Orhaniye'ye gidip oradan Osman Paşa hazretlerini kurtarmak için Balkan'ın beri tarafına gelmek istediği halde, Rauf Paşa mümanaat ettiği mervi olarak bu mümanaat neden icab etmiştir?

Bu mümanaat bir sebep-i sahiha müstenide ise Plevne düştükten ve iş işden geçtikten sonra Süleyman Paşa hazretleri beri tarafa geçirildiği görülerek acaba ibtida mani add olunan şey nasıl zail olmuştur?

Salisen, Plevne düştükten ve Rusyalılar Balkanlar'a sarılmağa hemen başladıktan sonra umum kumanda Rauf Paşa hazretlerine verilmiştir. Kumandan-i umumi mevki-i harbiyeden bir mevki intihabiyle res-i memuriyette bulunması fenn-i harb îcabatından iken niçin

darül-harekat olan Edirne'ye veyahut daha mühim bir mevkii harbe gitmeyerek Dersaadet'te kalmışlardır?

Rabian, Süleyman Paşa hazretleri Şibka'nın tehlikeye uğradığını anlamasıyla beraber Edirne'ye ricat etmesi lüzumunu Serasker Rauf Paşa hazretlerine bildirdiği halde ricatin mümkün olduğu dört, beş günü ifate ve ızaa ettikten sonra Rauf Paşa hazretleri cevap vermiş ve bundan dolayı Süleyman Paşa hazretlerinin maiyetinde olan 130 tabur askerin ekserisinin inkıraz olunup dağılmasına ve bunca top ve mühimmatın düşman eline düşmesine velayuad mühimmat-i askeriyesiyle, latühsa zehairiyle Edirne'nin bila-müdafaa düşmanın yedine geçmesine sebebiyet verilmiştir.

Evkat-i saireye nisbetle birçok zamandan ibaret olan bu beş gün niçin ızaa ve ifate edilmiştir?

Hamisen, musalehanın şurut-ı esasiyyesi imzalanıncaya kadar harekat-ı hasmaneyi tatil etmeyeceğini Rusyalu beyan ettiği halde yalnız mütareke müzakeresine girilmek için irade-i seniyye zuhur etmesi üzerine mütareke olduğu beyaniyle terk-i muhasama edilmesi Rauf Paşa hazretleri kumandanlarımıza telgrafla emir vermişlerdir. Bu telgraf üzerine kumandanlar memurin-i mülkiyyeye ve memurin-i mülkiyyenin dahi ahaliye verdikleri teminata mebni hicret etmek üzere arabalarına binen Filibe, Çırpan ve kura-yı mütecavire ahaliysiyle birçok muhadderat ve masum sagir ve sagire evlad yerlerine dönmüşler iken müteakiben Rusya kazakları gelerek şu biçarelere olmamış gadr ve mazarrat kalmamış ve Rusya askeri karakol neferat-i askeriyyemizi kurşun ile öldürmeğe ve askerimiz hilaf-i vaki olarak aldıkları mütareke emri mucibince elleri bağlı olarak teslim-i ruh etmeğe başladılar. Ahiren, memurin-i mülkiyye vü askeriyyenin feryadı üzerine Serasker Rauf Paşa hazretleri eski telgrafın sakamet ve yanlışlığını bâde harab-ül-Basra anlayarak telgraf-i mezkûr tebdil ve tağyir olduğu tevatürü her taraftan varid olduğu gibi burada Çırpan hanedanından Said Ağa'nın mufasalan malumatı olduğundan bu kadar masaib-i feciayı intaç eden bu hata-yı azim neden neş'et edip niçin sebebiyet verilmiştir?

İşte buralariyle daha sair hususatı sual etmek üzere seraskeri müşarunileyhin önümüzdeki perşembe günü Meclis-i Mebusan'a gelmelerini teklif ve ahval-i melkureye Meclis-i Mebusan-

ca tamamiyle kesb-i vukuf edilmek için ahval-i mezkureyi cami olan evrak-ı muhabere-i resmiiyenin Heyet-i Mebusana itasını taleb ederiz.²⁴⁶

Rasim Bey (Edirne): —Bu varakadan anlaşıldığına göre muhakeme için değil, celb olunup istizah olunacak şeyler birer birer yazılmış. Ve kaidemiz de burada kendisinden ne sual edecek isek birer birer sormalı; fakat bu varakada birkaç şey noksan kalmış, bendenizde onları haber vereyim: Yazsınlar da geldikleri vakit ona göre sual olunacak, sonra (haberim yok!) denmesin:

Birincisi, bu ki, Rauf Paşa hazretleri, nazırı olduğu halde berriyye kumandanlığı kendilerine verilerek Balkanlar'ın muhafazasına memur oldu, gönderildi. Rusya Tırnova'yı tuttuktan sonra Balkan gediklerini tutmak üzere memur edildiği gün Edirne'den geçti, Yeni Zağra'ya gitti. Orada İslimye ve Yeni Zağra'yı muhafaza etti. Yeni Zağra ahalişi umumen toplanıp da haber verdiler ki: (Hain boğazı) Şibka'dan daha sühulettidir, top vesair mühimmat geçirmek için; hatta evvelki, 42 tarihinde Rusya Edirne'yi istila ettiği vakit yine oradan mühimmat geçirmiştir. Rusya'nın bu yola malumat-i tammesi vardır. Buraya Bazı tedabir-i askeriyye için istihkam yapılmak lazımdır, diye umum ahali orada toplanıp söylemişler. Kendisi sual etmişler ki: (Orada ormanlık var mı? Orman var ise baltalar ile ormanları kesin, yol üzerine yığın) Güya yolun üzerine ormanlar dökülürse Rusya'nın askeri geldiği vakit odunları çekip de geçemeyecek gibi! Onun üzerine (Hain boğazı) na ve daha başka (Müflis) ve (Yektilik) ve (Keçi dere) gibi geçilebilecek olan yerleri kendisine malumat vermişler; hiç birisine takayyüd etmeksizin yalnız Şibka'yı tutmuş; bir de İslimye'de üç tabur bırakmış. Kazaklar tarafından, Hain boğazından geçtikleri kazada bulunan 100 binden ziyade olan ahalinin telef ve katliam olmasına sebebiyet verdi ve o Yeni Zağra kazasında kendisine bu şeyleri teklif eden ahali-den bazıları kurtulup gelmişlerdir. Zannederim, sual olunacak şeylerden birisi budur.

İkincisi, bu defa (Müflis boğazı)ndan ve bir de (Keçi dere) den çıkıp da (Şibka) da bulunan askerimizi muhasaraya aldırmağa ve teslim etmeğe mecbur oldular. Bu (Müflis) boğazını açık bırakmış olduğu vakit Yeni Zağra'da bulundum. Oradan Rusya'ya iltica etmiş bulunan Bulgar-

246 Bu takrir *Basiret*'in 31 Ocak 1298 sayısında basılıdır.

lar'dan üç kişi avdet etmiş. Askerler tutmuşlar, Eski Zağra'da kaymakama hükümete getirdiler, teslim ettiler. Benim yanımda sual olundu ki: (Siz nereden geçip gelebildiniz?) Müflis boğazından geçtik, orada asker yok! dediler. Rauf Paşa Şibka kumandanı idi. Rauf Paşa'ya benim yanımda Zağra hükümeti tarafından resmî olarak bir telgraf çekilmiştir: (Müflis) boğazı açıktır, oradan Bazı Bulgarlar gelmiş; bunlar geldiği gibi Rusya buranın açık olduğunu haber alıp da maazallah, ordunun arkasını kuşatmak ihtimali de vardır diye Zağra kaymakamından kendisine bir telgraf çekildi. Bu telgraftan sonra da yine gözünü açmamış ve yerine nasb olunan ve bırakmış olduğu kumandana da malumat vermemiş olduğundan Rusya, tamamiyle ahalinin memûl ettiği gibi, (Müflis) boğazından geçip Şibka'yı arkadan muhasara etti. 60 bin askerin bir çoğunu telef ettikten sonra kusunun da teslimini mucib oldu.

Bunun bir tanesi daha hatırıma gelir ki işin eveliyyatıdır: Rusya'nın Tuna'dan mürur ettiği sırada Rauf Paşa Bahriye Nazırı idi. Serdar-ı ekrem Abdülkerim Paşa'nın bir telgrafını burada gördük. Bahriyeye iki tane zırhlı, iki tane de ahşab geminin Tuna'ya gönderilmesi lazım geldiğini ve muktedir kumandar bulundurulması icab ettiğini Abdülkerim Paşa yazmış ve böyle olmaz ise Rusya kemal-i sühuletle Tuna'yı tecavüz edeceğini de biz bilirdik. Sonra kendisine hiç cevap vermemiş, vermedikten sonra Rusya orada la-ekall 50.000 soltat kaybetmeği göze almış ve umum dünya bunu tasdik etmiş olduğu halde kemal-i suhuletle geçebildi. O vakit Rauf Paşa Bahriye Nazırı idi. Acaba serdara neye cevap vermedi? Bu serdar ile muhakemesinde meydana çıkacak ve kabahat hangisinde olduğunu sormak iktiza eder iken bundan hiç sual olunmamış ve bila-muhakeme hiç sual olunmadan serdarı Limni Adası'na nefy ettiler. Bu da kendisine yazılacak tezkirede yazıl-sın, istenograflar da yazıyor ya. Bunlar da yazılacak tezkireye derç olunacak; geldiği vakit İstizah ederiz, bakalım, ne cevap verecekler?²⁴⁷

247 Serasker Rauf Paşa hakkındaki İstizah müzakeresinin çıktığı günün ertesi günü Vakıf gazetesinde (Zat-i Sami-i hazreti sihpeshalari tarafından varid olmuştur) başlığı ile şu mektub yayınlanmıştır: Vakıf gazetesinin Fi 9 Safer sene 95 ve Fi 31 Kanunusani sene 93 tarihli ve 829 numaralı yâni dünkü salı günü çıkan nüshasında Meclis-i Mebusanın dünkü pazartesi günü cereyan eden müzakeresinin bazı fıkralarını dere ve İlan ederek bu fıkraların içinde tarafı acizaneme aid bir takım husûsat ve makalat dahi olup mütalaa olunduktan pek çok yanlış ve rivayat olduğu görülmüştür. Bazı fıkraların düçar oldukları ahval, kumandanlarıyla ümera ve zabitan ekserisinin vazaifince olan kusur ve adem-i mübalatlarından

Heyet: —Hay, hay!

Aliş Paşa (Tuna): —Rauf Paşa Tuna'nın halini bildiği için cevap vermedi. Abdi Paşa'nın demek ki malumatı yokmuş; zira kulunuz geçen sene de söyledim: Şuradaki olan zırhlıdan bir şey anlamadım, hiçbir şeye yaramaz; madem ki iki tarafı birdir, kalafat, Silistire'nin karşısı tutula idi pek büyük faydası olurdu; yoksa oranın zırhlılarının hiç ehemmiyeti yoktur, olsa da olmasa da olur. Bir de umum kumandanları söylüyor: Umum kumandan Edirne'ye gidemez, pek beca göremem; mutlaka merkezde bulunmalı ki Anadolu'yu da kumanda edebilsin, öyle değil mi?

Rasim Bey (Edirne): —Rauf Paşa ile Abdülkerim Paşa'nın muhakemesinde anlaşılacaktır. Bendeniz Tuna'ya onun malumatı yoktur yahut berikinin malumatı yoktur veyahut geçmek lazım gelirdi, gelmezdi demiyorum; bu, iki kumandanın muhakemesinden anlaşılacak, teklifim bundan ibarettir.

İkinci bahse gelince: Şimdiye kadar âzâ-yi kiram tarafından verilen varakada Süleyman Paşa Edirne'de bulunması lazım geldiğini hissetmiş; buradan Rauf Paşa işgal(?) edip de Edirne'den kaldırmıştır; hatta vükela burada iken ben üç defa tekrar ederek sual ettim de: (Süleyman Paşa azl olmamış, umum kumandan yazılmış) diye Erkan-i harb reisi Mahmud Paşa bana cevap verdi. Zabtıımızda mukayyedir; bununla beraber azl olduğuna dair bir telgrafname-i resmî de gördüm. Rauf imzası altında. Bunlar birer birer sorulacak.

Nişli Süleyman Bey (Kosova): —Bendeniz dahi bir teklif ederim: iki yüzden mütecaviz bulunan ve bunca mühimmat ve zehair ve erzakı olan yerlerin mücerred akılsızlıktan orada bulunan askerin kifayet etmediğini gerek kumandan ve gerek mutasarrıf Bab-ı Seraskeri'ye mükerreren yazmışlardır. Nasılsa asker gitmedi. Muahharen Kosova mebuslarından üç, beş kişi

münbeas olduğu rivayâtına nazaran bu bâbda icab edenlerin tahtı muhakemeye alınmaları lüzumu bedihi olmasına ve benimle beraber ekser ümra ve zabitan taraflarından dahi bu suret iddia ve taleb olunmakta olup bihakkın töhmetleri sabit olanların haklarında muamele-i kanuniyyenin icra olunması ve beraet-i zimmet ve hüsn-i hizmetleri tebeyyün eyleyenlerin keyfiyetleri anzar-i umumiyyede tanınması icab-i madelet ü hakkaniyetten bulunmasına mebni bu bâbda tahkikatı lazıme-i icra etmek ve en küçük zabite varınca cümlemizi Muhakeme edebilmek salahiyetini haiz olmak üzere bitaraf zevattan ba-irade-i seniyye bir divan-i harb teşkil ederek işbu divan-i harb muhakeme-i lazıme-i aleniyyeyi icra edecek olduğundan ve işbu heyetce hadde-i tahkik u muhakemeden geçildiği vakit müttehim ve gayr-i müttehim kimler olduğunun ve Meclis-i Mebusanca cereyan eden mezkur rivayatın hakikatının ol vakit zahire çıkacağı derkar bulunduğundan, kablet-tahkik hakkımda tekevvin eden makalatın kabul olunamayacağını beyan ederim. Rauf

Bab-1 Seraskeri'ye gittik, oranın ahvalini ve bazı ihtarat ettik. Rauf Paşa da bizzat sordu: Oranın ahvali ne yoldadır? Müzayakadadır, dedik. Niş için korkmayınız; ben buralarını teminat-i kaviyye altına aldım, esef etmeyin dedi; bunun üzerine kendisi teminat verdi. Aradan 15 gün geçmedi, kale teslim oldu! O sırada Şehirköy'de altı tabur asker vardı. Şehirköyü Sırplar'ın eline düşmezden evvel kendisi bize dedi ki: Bu altı taburu Sofya'ya aldım; çünkü Şehirköy'ü sıkıldı, orada duramayacak. Bunları da Sofya'ya avdet ettirdim; eğer bu altı tabur asker doğrudan doğruya Niş'e gideydi ve zaten orada bulunan altı tabura inzımam edeydi 12 taburla şimdiye kadar idare olunabilirdi. Mevkiin ehemmiyeti olduğu halde oraya asker göndermeyip de Sofya'ya aldırmasından ve müahharen oraya asker göndermesinden dolayı vaki olan taksirat yine Bab-1 Seraskeri'nindir. Buraya celbinde bunun da sual olunacağı derç olunmasını arzu ederim.

Agob Efendi (Dersaadet): —İrad olunan es'ile bu saatte bulunduğumuz hale münâsib mi, değil mi? Heyet-i kiram buralarını iyice mülâhaza etsinler; alel-husus takdim olunan varakanın 5. maddesinde mütareke hakkında bir telgraf ciheti vardır, zannederim; bu bâbda malumat-i tammemiz vardır. Malum-i seniyyenizdir ki akd-i sulha dair Sadr-i sabık Hamdi Paşa'dan bir tezkire geldi. O maddeye cevap bu tezkire olabilir. O da okunmuş, görülmüş bir şeydir; eğer tensib buyurulursa tekrar o tezkire okunsun; onun cevabı ondadır. Bendenizin ve arkadaşlarımla malumatımız olan bir maddedir. Onda diyor ki: "Mütareke ve muhacirlerin Dersaadete gelmelerine ruhsat verilmeyip mahallerine avdetleri için emir vermekle meşgulüz. Onunla uğraşıyoruz." Okuyalım da bakın. Bendeniz arkadaşlarımla vi-kaye etmek için söylüyorum.

Manok Efendi (Haleb): —Niş kalesi hakkında Süleyman Bey'in buyurduğu pek haklı olmalı. Rivayet-i mevsukaya nazaran ol vakit kumandan Halil Paşa Serasker kaymakamı Mustafa Paşa'dan Çamurlu tabyasının takviyetine medar olmak için asker talep olunmuş ise de güya gönderilmemiş. Bunun sıhhati veyahut adem-i sıhhati sual olunsun.

Reis: —Hangi Mustafa Paşa'dır?

Bazıları: —Fosfor Mustafa Paşa'dır.

Manok Efendi (Haleb): —Serasker kaymakamlığında bulunan...

Nafi Efendi (Haleb): —Agob Efendi'nin beyan ettiği tezkireyi biz de gördük. Rusya mütareke olmayınca terk-i muhasemat etmeyeceğini ilan etmiş ve bunun üzerine irade-i seniyye yalnız mütareke ile müzakere edilmesi hakkında çıkmıştır. Bu irade-i seniyye üzerine kumandanlara vuku-i halin bildirilmesi lazım gelirken "terk-i muhasemat ediniz!" diye emir verildi; bunun üzerine 200 bin muhacir Rusya kazaklarının ayakları altında kalmış, çiğnetilmiştir. Irzlarımızı payimal etmiştir. Bugün bizi bu hale getiren hep bunlardır: Rauf Paşa, Mehmed Ali Paşa, Süleyman Paşa. Muhatar Paşa'dır; bunları temyiz edecek Muhakemedir. Şimdi bu telgraf da burada! Ahiren o telgrafa müracaat edilmiş ve yanlış olduğunu Rauf Paşa anlamış ve Mahmud Bey kendi kalemiyle tashih etmiştir. Bize bu evrakı getirdikleri vakit göreceğiz. Vallahi utanıyoruz! Ayıb oldu! Biz bittik! Vatanımızın her ıslahatından evvel bunları temyiz etmeliyiz. Bunların hepsini temyiz edecek muhakemedir. Vatan bizden bunu bekliyor. Böyle olmuş, şöyle olmuş zamanında değildir.

Agob Efendi (Dersaadet): —Nafi Efendi hazretleri bendenize cevap vermedi, bendenizin söylediklerime Nafi Efendi'nin sözleri cevap değildir. Muhakeme olmasın demiyorum; yalnız bulunduğumuz mevkii ve halimizi nazar-ı dikkate alalım diyorum; zira bu sualleri etmek zamanı mıdır? Bulunduğumuz hal ve mevki buna müsaid değil, zannederim. Ve bir de mütareke o makama isnad olunuyor. Makam-ı sadareten gelen bir tezkire der ki: Bugün, yani ayın 19. perşembe akşamı, Edirne'ye geliyorlar. Orada esas-i sulh ve şarait-i mütarekeyi imza edecekler ve mütareke hakkında evamir-i mukteziyeyi vermek üzere olduğunu beyan ediyor. Bir kere okunsun; eğer böyle değil ise bir şey diyeceğim yok.

Rupen Efendi (Edirne): —Agob Efendi doğru söylüyor; ama bir şey de yanlışlığı var: Mütareke olmuş, muhacirler yerinde kalsın dediği Edhem Paşa'nın sadrazamlığı zamanındadır. Daha o vakit Server Paşa Edirne'ye ancak vasıl olabilmiş idi. Malum-i alinizdir ki buraya vükela teşrif ettikleri vakit bir mütareke üzerine söyleşmekte olduklarını bize ima ettiler idi. O vakit Server Paşa daha burada iken ve belki yola çıkmak üzere iken Çırpana telgraf vuruldu ki "yerinizde oturun!" diye ve bu da Edhem Paşa'nın zamanındadır. Bize gelen tezkire Hamdi Paşa'nın Sadareti vaktinde; bu 10 gün sonradır.

Agob Efendi (Dersaadet): —Vakit tayin etsinler: Hangisinin zamanındadır?

Rupen Efendi (Edirne): —Heyete sorun.

Mustafa Bey (Selanik): —Agob Efendi'nin verdiği cevabı Rauf Paşa'nın lisanından işitmek isteriz: Rauf Paşa cevap versin, mütarekeyi şöyle yaptık, böyle yaptık diye...

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Madde teşrih olundu. Ârâya müracaat buyurun. Bu illet uzundur. Uzun yılan fıkrası gibi. Arabça meşhur şeydir: Yılan fıkrası bitmez derler. Rauf Paşa gelsin. Birkaç sual ve cevabdan ibarettir; eğer tebriye-i zimmet ederler ise memnun oluruz. Daha bunun gibi 20 tane 30 tane var. Biz yalnız şimdi ümera-yı askeriye üzerine söylüyoruz; halbuki bizim birinci vazifemiz yine ümera-yı mülkiye yani vükela-yı devlet şimdiye kadar icra ettikleri politikayı ne yolda icra etmişler? Ne kaide ne kanun ile düşünmüşler? Nasıl muharebeye giriştiler? Protokolları, layihaları yani İngiltere tarafından takdim olunan layihaları nasıl redd ettiler? Daha uzun uzadıya sual olunacak şeyler var. Birkaç kişiden izahat isteriz; yoksa böyle olmuş, şu söylenmiş cevabıyla iktifa etmeyiz. Bu adamların işleri meydanda. Herkes bilir. Aklı başında adam demez ki bu adamlar hata etmezler. Onlar ikrar ederler. Kendilerinden sorun, ne hatiat olduğunu? Birisi der: Ben hata etmedim, öteki der: Ben hata etmedim. Telgraf benim elimde. Şimdi Muhakeme olduğu vakit altın mı, gümüş mü? belli olur; ondan sonra gelecek Memurlar korkarlar. Vaktimizi kaybetmeyelim. Bundan bahsetmek lüzumu yoktur. Benim ihtarım reye konsun. Kabul ederler ise ne âlâ.

(*Bu sırada bazıları birden ruhsat istediğinden*)

Reis: —Eğer söyleyeceksek sıra ile söyleyelim: yoksa ârâya müracaat edelim mi?

Teklif olunan varaka mucibince bir tezkire yazılarak, istizah olunmak üzere Serasker Rauf Paşa hazretleri davet olunsun mu?

Heyet: —Olunsun!

Menekşelizade Emîn Efendi (Aydın): —Rasim Bey'in ve Süleyman Bey'in ifadeleri de tezkirenin içine derç olunsun.

Reis: —Derç edelim mi?

Heyet: —Edelim!

Salim Efendi (Kastamonu): —Gün tayin olunsun, yazılacak tezkireye.

Rasim Bey (Edirne): —Müsaade buyurursanız nizam tayin ediyor.

Nafi Efendi (Haleb): —Perşembe günü Çarşamba günü meclis-i vükela var.

Manok Efendi (Haleb): —Fosfor Mustafa Paşa da gelecek mi?

Reis: —Heyet istemiyor.

Manok Efendi (Haleb): —Heyet istemezse ben de istemem.

Yuvan Efendi(?): —Tensib buyurulur ise te'hir edelim; çünkü çok işleri vardır.

Aliş Paşa (Tuna): —Artık iş kalmadı.

Yuvan Efendi(?): —Başka işler de olur.

Nuri Bey(?): —Asakir-i şahanenin bazı felaketlerine dair bir şey var.

Reis: —Bu makule şeyleri alenen okuyup da herkesi tekrar dağdar etmek lazım mı ya? Herkesin malumudur, görmeyen, bilmeyen yok ki bunu tekrar bir lisan ile söylemek lazım olsun. Bunları beyan etmek muvafık-ı maslahat mıdır?

Heyet: —Değil!

Reis: —Fakat bunda bir şey var ise, iktiza ettiği halde, şubelerce bir kere mütalaa olunur.

Aliş Paşa (Tuna): —Zannederim ki şubelere vermeğe hacet yok; manzur-i âliniz olduktan sonra irsal edin.

Reis: —Şubelere gitsin mi?

Heyet: —Gitsin!

Reis: —Şubeler görecektir, ondan sonra gidecek.

Bir Mebus: —Hastahanelerde vuku bulan vefeyata bakılmıyor. Vakit ve zamaniyle bakılmak üzere bir tezkiredir.

Reis: —Hulasası bir takım asakir-i şahaneden vefat edenler vakit ve zamaniyle kaldırılmıyormuş kusur olunuyormuş. Bundan ibarettir. Şubelerde okunduktan sonra tensib ederseniz yazılsın.

Heyet: —Pek âlâ!

2- Divan-ı Harbin Alenî Olması

Nafi Efendi (Haleb): —Geçende divan-ı harbin aleni olması için teklif ettik. Hâlâ bir haber alamadık; bununla beraber hepimiz bekleyoruz, gidip seyredeceğiz, işiteceğiz; arkasını bırakmayacağız.

Etraftan: —İrad-i makal edecek daha kim var?

3- İlmiye Tarikının Islahı

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —(*Kürsi-i hitabete çıkararak tarik-i ilmiyye hakkında bir nutuk kıraat eder*):²⁴⁸

Rüfekamızdan bazı zevat-i kiram bilmünasebe hükkam-i ser-i şerifin ahvaline dair bir kaç

248 Bu nutkun sureti *Vakit* gazetesinin 31 Ocak 1293 sayısındadır.

defalar irad-i kalam ile bu tarikda dahi ıslahata ihtiyaç olduğunu beyan buyurmuşlardı. Ben-deniz dahi bunların içinde bazı na-chiller gördüğüm ve daha başka birtakım uygunsuzluklar haber aldığım cihatle ıslahata şiddetle muhtaç olduğunu teslim ile beraber memurin-i şeriyye vü ilmiyye umum tebaa-i Osmaniye'nin hukuk-ı şahsiyyelerini vikayeye memur olduklarından onlara dair olan ıslahatın pek çok şeye takdim edilmesi lazımeden olduğunu beyan ve ati vech ile izahata ibtidar eylerim:

Lisan-i ilmiyyede rüüs tabir ettikleri müderrislik rütbesi tedris-i ulum eden ulema için ittihaz olunmuş bir kaide-i kadime olup tarikin müntehası olan kadiaskerliğe kadar müteselsilen bu mahrecden vasıl olunur iken bir müddetten beri bu usul-i kadime riayetden sakıt ve rütbe-i ilmiyye adeta şeyhülislam efendiler hazaratiyle sudur-i ızam ve rüesa-yi ilmiyye zadegan ve mensubanına münhasır gibi kalıp beşikde olan oğullarına kadar (rüüs) ve-rilmekte olduğu cümlelerin malumudur.

Zadegan ve mensuban sınıfı bu imtiyaz sayesinde vücudlarını tahsil-i ulum ü maarif gibi müşkilat ile yormaya ihtiyaç görmemekle hal-i tabiisiyle yaşayıp nihayet usul-i tarik iktizasınca 20 veya 25 yaşına varmadan mahreç mevleviyetine nail ve Aydın ve emsali bir vilayet niyabetiyle gelir, halkın başına bela olurlar ve sonra da sırasıyla veyahut fevkalade suretle kadiaskerlik rütbesine vusul bulurlar.

Tarik-i ilmiyye içinde dahilen ve haricen nice ulema ve ehl-i kemal görülür ki ya rütbesine veyahut sakalı ak olduğu halde henüz müderrislikte kalmıştır, Dersaadet ve taşralarda ömrünü tedris ile millete hizmette geçiren ulemanın ekserisi bir para maaşa malik olamayıp bazıları üç yüz, nihayet 600 kuruş maaşa nafi olarak zaruret içinde yaşadıkları ve bilakis zadegandan genç molla efendilerin haremeyn payesine kadar vasıl olup ve arpalık ve maaş sayesinde refah içinde bulundukları kemal-i hayretle görülmektedir, vilayet ve liva merkezlerine gelen nüvvabın ekserisi rütbe sahibi bu misillü zadegandır. Nizamnamelerinin 2. maddesi hükmünce ûlâ ve sani ve salis sınıfları ilim ve marifet ashabına mahsus olmayıp haremeyn ve bilad-i hamse ve mahreç ve devriye mevleviyetleriyle kibar-i müderrisin ve fetvahane-de müstahdem zevata mahsustur.

İşte tarik-i ilmiyye hakkında öteden beri ve hususiyle bu aralık alemin itirazatını davet ettiren

asıl bu kaidedir. Alemin bildiği üzere niyabet-i şeriyyenin büyüğü ve küçüğü olmayıp kaffesi ulum-i şeriyyeye mütevakkıftır; husûsiyle vilayet ve liva merkezlerinde masalihin her bir enva'ı ve kesreti olacağından ehemmiyeti cümlelerin malûmudur; bu cihetle buralarda daha ziyade ehliyet ve liyakat aramak lazım iken aksi olarak ilim ve istidada kat'an medarı olmadığı kainatın musaddakı olan rütbeye hasr ile ibadullahın can ve mal ve namusunu muhafazaya memur olan bir mahkeme bilerek na-chiller ellerine teslim edilmek gibi ıztırab-i vicdanı müeddi halâtın nizam tah-tında çarî olmasına taaccüb nasıl olunmaz?

Hal-i, tarik-i ilmiyyenin hal-i hazırı zadegan ve mensuban tariki demek olup nüvvab nizamnamesinin esası yine onların muhafaza-ı menfaatleri maksadı üzere yapılmış ve bunda hukuk u menafi-i amme asla hatıra bile getirilmemiş ve maamafih nizamnamenin sair acezeye aid olan maddeleri zadeganın menafiline hizmet eden maddeler gibi tamamiyle meriyy-ül-icra olamayıp itibardan sakıt kalmıştır.

Mütalaa-i acizanemce bu bâbda icrası lazım gelen şeyler:

Evvela, idare-i meşihatte henüz baki ve cari olan itibdadın refiyle usul-i idare-i umumiyyesi sair devair-i aliyyenin usul-i idaresine tevfiğ edilmek için mektubçu ve arzuhalci denilen iki zatın yedlerinde cereyan eden masalih-i cesime-i ilmiyyeyi usul ü nizam-i mevzuayı hüsn-i muhafazaya ve hürriyetle vazifelerini icraya muktedir olabilecek bir cem'iyet-i resmiyyeye tevdi;

Saniyen, elyevm mevcud olup vazifesi yalnız hamis ve rabi ve salis nüvvabının intihabıyla im-tihanından ibaret olan ve mazarrattan başka bir faydası görülmeyen meclis-i intihab-i hukkamin meclis-i idare-i ilmiyye namiyle zikrolunan cemi-yet-i resmiyye kalb ve tahvili;

Salisen, makam-ı meşihate dahi sair devair misillû ashab-i iktidar ü haysiyyetten resmen bir müsteşar nasbı;

Rabian, rical-i ilmiyyede mevcud olan na-chiller devletçe bittentkih münasib maaşla tekaüd edilerek yerlerine tarikin ehl ve erbabından alınıp adedlerine dahi bir hadd ve mikdar tayini;

Hamisen, ehliyeti bil-imtihan tahakkuk etmeyen zadegan olsun ve gerek sunuf-i ahardan olsun, hiçbir kimseye müceddeden rütbe verilmemek ve rüüs ve mevleviyyeti olanların dahi umumen ve bihakkin imtihan edilip iktidar

ve liyakati tebeyyün edenler kemakan ibka ve imtihana rağbet etmeyen veya edip de ehliyeti zahir olmayanların, rüüs ve mevleviyyeti paye-i mücerrede add olunup rütbelerinden tarikça istifade edememeleri;

Sadisen, mevcut olan umum nüvvabın yeniden intihabları bil-icra ehliyetlilerin tayini ile na-ehil olanların ceride-i nüvvabdan esamilerinin hakkı;

Sabian, niyabet-i şeriiyyeye, büyük ve küçük kaffe-i memurin-i ilmiyyeye rütbe ve mevleviyyetin ve fetvahane ve mahkemelerde bulunmaklığın medar-i intihab ü tayin add olunmaması;

Saminen, muallimhane-i nüvvaba dahil olacak zadeganın dahi sair bîkesan misillü imtihanla kabul olunması ve muallimhane-i nüvvabda usul-i tedrisin icabat-ı zamana tevfiğ edilmesi maddelerinden ibaret olduğunu mebusluk sıfatıyla arz ederim.

Heyet: —Teşekkür ederiz.

Nafi Efendi (Haleb): —(*Varaka-i atiyi kırat eder:*)

Emin Efendi refikimizin işbu nutku, hakikaten evvelce irad eylediği nutuklar gibi, salah-ı vatani cami ihtaratı mütazammın olmasıyla kendisine teşekkürle beraber yalnız bu layihanın merciine havalesince bir fayda hasıl olamaz; çünkü memalik-i Devlet-i Aliyye’de niyabetlerin taaddüd ve tekessürü ve bunlara suret-i mukemmelede Naibler yetiştirmek yolunda zamanın eski semâhati kalmadığından bu cihetle mehma-emken mevcutların en ehliyet ve faziletli olanları aranılıp tayin olunmak lazım gelirken bir müddetten beri işin bu nokta-i mühimmesine meşayih-i islâmiyye hazaratı nazar-ı dikkat ü ehemmiyetlerini atf etmemiş ve bazı meşayih-i islamiyye buna vücud vermek istemişler ise de birçok esbab-ı mania haylûletiyile buna muvaffak olamamışlardır; bunun da sebep-i azamı henüz beşikde iken müderrisliğe nail olan şevhülislamzadelerle sudur zadelerin sinn-i şebabete vusul bulur, bulmaz meratib-i ilmiyenin en büyüğüne nailiyetle tahsisat-i ilmiyenin kısm-ı küllisini zabt edip ehil olmadıkları halde menasib-i aliyyeye geçmiş ve hukukun emr-i intihab ü tayini ve mesleklerinin tahkik u teftişi için hâlâ bir kanun konularak tamamiyle cereyan etmediğinden ve 1200 senelik kanun-i mahsus ile amel olunmadığından, bitabi, hûkkamın nasb ve tayini meselesi birçok suistimalata uğramıştır; binaenaleyh Emin Efen-

di’nin layihası esas ittihaz kılınarak ol bâbda icab eden kanununun ne yolda olması icab edeceğinin bil-etraf tezekkür ve mütalaa olunmak için mebusanın ulema vesairesinden mürekkeb bir encümen teşkiliyle bu layihanın oraya havalesiyile kararlaştırılacak hale göre icab eden kanun-i muntazamın tanzimi için merciine havalesini taleb ederim. Benim de ol bâbdaki efkar ve malumatımı encümene arz eylerim; zira namus-i şeriatin arasına temelluk ve taciz ile kadılığa nail olmuş olan bir takım cahil naiblerin yolsuz hareketleriyle hetk edilmesinin zamanına nihayet verilmeli.

Mecidiye Mehmed Efendi (Konya): —Rumeli kadıaskeri efendi, ehibbasından olana: “Benim kaç oğlum var? Kaç kızım var?” diye sorar, öyle bir zatın fenalığı alenen söyleniyor. Bunun sıhhatini işittim. Münasib ise bunların dahi tezkireye dercini rica ederim.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Tarik-i şeriate, esasen, zannederim, millet-i Osmaniye’den hiçbir muhalefet edemez. Esas-i şeriatimiz, hamd olsun, cümlelerin kabulüdür; bunun teferruatında yolsuzluklar olduğunu da kimse inkar edemez, Sekametine diyecek yok imiş. Efendinin okuduğu nutuk sarıklılardan birinin işi idi. Teşekkür ederim; pek âlâ, pek güzel yolda kaleme almış. Birçok teferruatından bahsediyor. Onları bilmem; yalnız müderrislik bahsine gelince: Bir adam, bir talebe bir medreseye girer. 12 yaşında girer. 17-20 senede ancak ulum-i şettayı tahsil edebilir. Bu başka sanata benzemez: Katibliğe hiç benzemez. Ekalli 20 senede biter. Pek doğru. Bir ilim neşredek olursa, çok olsa 30-40 sene olabilir. Asıl hak aranılırsa 18-20 sene ilmi tahsil eden ve ondan sonra 30-40 sene ilmi neşreden adamlar tahsisat-i ilmiyyeye daha müstahak olur. O adam bir şeyle kayırlmalı, bir şeye muhtaç olmamalı. Lakin şimdi, Emin Efendi’nin dediği gibi, bizim tahsisat-i ilmiyyemize ilim neşreden ve vücudlarını hasr eden adamlardan yirmide biri muvaffak değildir. Böyle beşikde iken molla oluyorlar. Zadelik ile her bir şeyi zabt ediyorlar: Parlaklık, para, tahsisat-i ilmiyye bunlarda bulunur. Bunun için bendeniz şurasını arz ederim ki müderrisler 300 kuruş, nihayet 600 kuruş alıyorlar; işte bu maaştan ziyadesine nail olan yoktur. Taşra uleması var, Kayseriye’nin uleması var ki şimdi burada İstanbul ulemasına tefevvuk eder. Kayseriye’de o kadar muktedir

ulema var ki ben yanına varsam mahvolurum; ben onların yanında hocayım diyemem. Böyle nisbetle vermeli bunları... İştirim ki neşr-i ulam eden Konya'da da var, 80 yaşına kadar neşrediyor, Maraş'da da var.

Nafî Efendi (Haleb): —Halebi unutma!

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Haleb'de de var ve Diyarbekir ile Harput'u bunlara kıyas ederim. Oraya biz ziyade itibar ederiz. Hem de tahsisat-i ilmiyye şer'an onların hakkıdır. Tahkik ediyorum: Ankara'da da var, Kayseriye'de benim malumatım var. Maraş bilirim: 20 hocadan birinde rüüs dedikleri şey bile yok! Bu beşikde iken verilen şeye o büyük adamlar daha nail olmamış. Benim hocam Kayseriye'de müderris bile değildir. Birtakım hocalar var: Hacı Torun Efendi ve Halil Emin efendiler gibi ki rüûsları bile yok. Bir para maaşı yok. Hocalar var ki ilimlerinin derecesini kimseye kıyas edemem, fazıllarını kıyas edemem ki fîlan gibi diyeyim; beş kuruş maaşı yok! Madem ki meclis bu bâbda bir şey tezekkür edecek, inşallah, yoluna girer ve bunu ben şeyhülislam efendiye de arz ettim; dedim ki: Efendim, teessüf ederim; hûkkamım ettiği sakatata! Esas-i şer'a kimse dil uzatamaz; fakat bu sakatata da kimse inkar edemez. İnşallah, merhamet edersiniz de bunun İslahına muvaffak olursunuz; onlar da sanki vaad ettiler ki inşallah, taşralarda bulunan hocalardan İslam ve Hıristiyan tarafından bil-intihab her bir hakimin yanına iki müşavir nasb ederek bir dereceye kadar bu şeriat-i ahmediyye ile millet-i islamiyye ve Hıristiyanıyyeyi memnûn edecek Surette bir şey yapacaklarını vaad ettiler, Allah muvaffak buyursun! (Âmin)

Müderrisler hakkında madem ki böyle bir şey tezekkür olunuyorsa buradakilerden başka taşra ulemasının da fazlını, her birini, kendi yerinden bil-isti'lam... Ama beni tasdik etmesinler, mahallinden isti'lam etsinler. Kayseriye mutasarrıfından, Kayseriye meclisinden tahkik etsinler: Adana'da, Maraş'ta hakeza: bunların da tahsisat-i ilmiyyeden hissa-yab olmalarını ve bunların da haliyle rüüs verileceklerle rüüs ve rütbe verileceklerle rütbe vererek memleketin avam ve havassını memnûn ederek ve meclis münasib gördüğü halde, bir şey kaleme alınıp, arz edip bu icraatı günü gününe, bir gün zayi ettirmeyerek, icrasını ben de bu meclise arz ederim.

Nakaş Efendi (Suriye): —Tarik-i ilmiyye dedikleri, efendi hazretlerinin alim olduğu cihetle,

şu kadar ki şu vazife inhisarı maddesi haniya dühan inhisarı yok mu, onun gibi yalnız ilmiyyeye şamil olmuyor. Mülkiyyeye de şamil, umumuna şamildir; eğer tesviye olunacak olursa münasib ise, umumen bir nizam tahtına konulmasını teklif ederim.

(Bunun üzerine **Mustafa Efendi** (Bosna-Hersek): —Dahi ilmiyyeye İstanbul ile taşranın fark-ı küllisi olarak bu ise na beca olduğunu beyan ile layihanın tasdiki tarafında bulunmuştur.)

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Buna dair olan müzakerat hakkında söz söylemek bendenize yakışmaz; çünkü malumatım yoktur yalnız bu yuruyorlar ki encümene havale olunsun. Min gayr-i haddin, bu encümenin reisi benim. Böyle bir kağıd bendenize gelirse, zannederim, bir şey yapamam; zaten encümen arkadaşlarımızda ulema-dan yoktur. Emriniz olursa ve heyet-i muhtereme tensib ederse Mustafa Efendi'nin riyaseti tahtında bir encümen teşkil olunsun... Madem ki nizamname mucibince bu layihanın encümene havalesi lazımdır. Orada görülsün, münasib olursa...

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Arkadaşımız Emin Efendi'nin okuduğu varaka cümle heyetçe malum oldu. Reye müracaat olunsun; eğer kabul olunduysa geçelim ve eğer bazı ziyade ve noksanının tadili iktiza ederse encümene havale olunsun; zira mebusün anı olan varaka tekerrür ediyor.

Manok Efendi (Haleb): —Cümle tebaa-i Osmaniye ahkam-ı şer'-i şerife muktedi olduklarını ma'al-iftihar arz ve itiraf ederiz. Bizde o tebaadan madud olduğumuz cihetle bunun ıslahını da arzu ederiz: çünkü şeriat bizi de idare ediyor, değil yalnız İslamı... Bu hususta bendemiz düşünürüm ki eğer mümkün ise, sair memurlar gibi vazaif nizamnamesi olsa da onun dairesinde hareket etmeler ve onun hilafında bulunurlarsa mesul olurlar; çünkü bu pek mühim bir şeydir. Dünyanın her tarafında, olduğu gibi bizim memalikte de her sınıf memurun gerek vükela ve gerek ümera ve kudat, velhasıl memurların kaffesinin vazaifi olup da onun dairesinde hareket ederlerse mükafata nail olurlar ve eğer hilafında, hareket ederlerse mes'ul olurlar. Kanaun mucibince bir şey daha vardır ki...

Aliş Paşa (Tuna): —Reye müracaat buyurun, encümene havale olunsun...

Reis: —Söz arasına girmeyelim; sonra nizama halel gelir.

Manok Efendi (Haleb): —(Devam ederek) Memurin-i ilmiyyeden bazılarının iktidarı kalmamış. Vücutleri alil olmuş olduğundan onların başka bir suretle kavırılması pek iyidir; taşraya gidip de ifa-yı memuriyyet edemediklerinden mazarrat hasıl oluyor; onun için burası dahi nazar-ı dikkate alınmasını arz ederim.

Hafız Mahmud Efendi (Mamuretülaziz): —Emin Efendi arkadaşımızın varakası her ne kadar doğru ise de bununla beraber pek de mükemmel tertib olunmamıştır; daha noksanı da vardır. Münasib olursa encümene havale olunsun. Bu yolda mütalaası olan zat encümene gitsin; daha ilave etsin, sonra icabına bakılsın.

Reis: —Bu halde teklif var: Buyuruyorlar ki encümene gitsin, malumatı olanlar oraya giderek beyan-ı mütalaa eylesin; noksanı varsa ikmal etsin. Tayyî lazım gelen şey varsa tard olunsun, hulasa olarak buraya gelsin; onun üzerine icabına bakın diyorlar.

Umum: —Pek âlâ!

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Şimdi burada herkes istediğini söylüyor; vakia hürriyettir, bir şey diyemem; fakat bir madde üzerine, bir mesele üzerine lakırdı ettiğimiz vakit layıklı bir şey olmak iktiza eder. Efendi hazretleri diyor ki hûkkam-i şer için kanun lazım, yani bir vazife-i kanuniyye iktiza eder; halbuki bilmem 1200 bu kadar seneden beri herkes görmüş, herkes işitmiş ki bizim kanunumuz vardır ve her hakimnin idaresi neyse mevcûddur. bu, yeni kanun değildir. Bu bizim kanunumuz öyle kanunlardan değildir; bu kanun mazbut ama gayet mazbut! Kimsenin diyeceği yok; yalnız bazı ufak, tefek şeyler var. Hristiyanların şehadet gibi. Mesele bunda değil. Asıl Mesele sui idare adem-i ihtimam ve irtikab ve na-ehil adamlar kullanmakta. Asıl mesele bu. Yoksa kanunumuz var bizim: ancak fenalığımız sui idareden dolayı. Elimizdeki kanunlar pek büyük fakat mesele bunda değil, icra olunmuyor! Hûkkam-i şer hiçbir vakit kanuna müracaat etmiyor. Bazı vakit hatırına ne gelirse bakar. Birisi böyle yapar, öteki başka türlü yapar. Meselede asahh-ı akval var, zayıf kavl var. İmam Yusuf'un kavli var, bilmem kavli var; buna göre çok şeyler var fakat icra etmiyorlar, istediklerini yapıyorlar. Halbuki mezun değildirler. Mesele: Sui idareden, kanuna ittiba etmemekten başka bir şey yok! Elde bulunan kitablara müracaat etmeli.

Mes'ud Efendi (Diyarbakir): —Emin Efendi biraderimizin irad buyurdukları nutuk ve layiha

her neyse buyurdukları anlaşıldı. Müeddasının ekserisi muvafık-ı hakikat olduğundan esasını tasdik ederim ve şurasını ilave-i makal ederim ki bunun nazar-ı dikkat ü itinaya alınması elzemdir. Bunda şayan-ı tetkik madde Islah-ı hal ü derecat ve bunun da mazarratı zadeganın ve taraf-ı takribisini bulan zevatın istihsal ettikleri meratib-i ilmiyye hasbet-tarik mahrec-i mevleviyyeti ve haremeyn ve İstanbul payelerine nailiyetleri sebebiyle bunların, alâ meratibihim umur-i şeriiyyede istihdam olunmaları ittihaz olunan nizamât iktizasından olduğundan ve bunların cümlesi na-ehil denilmez ise de ekserisi matluba muvafık hizmet ve vazife-i nefise ve umur-i memurelerinde istikamet ve hüsn-i hizmet ibraz edemediklerinden anzar-i ammede mahcub oluyorlar ve bazıları da devriye mevleviyyetiyle bazı yerlerin niyabet-i şer'iyyesine tayin buyuruldukları halde bir sene bedel-i maktu'u verilmekte ve o mahallere diğerleri maaş-i mukarreriyle gönderilmekte olduğundan, eğer, bu rütbeyi ihraz eden zatın eğer ehliyet ve liyakati var ise niçin gayri memuriyetlere gönderiliyor? Ehliyeti yoksa niçin mevleviyyet verilip de ihtîfa²⁴⁹ olunuyor? Bir takım böyle na-beca ve yolsuz şeyler görüldüğünden teessüf olunmaktadır. Ve bir de taşralarda telif muktedir adamlar vardır ki bir takım böyle meratib ü maişet-i ilmiyyeden mahrum ve me'yusdurlar ve Bazıları da bir taşra ruûsiyle onlar da o halde bırakılarak kuşe-i nisvanda kalmıştır. Mebusu olduğum Diyarbakir vilayetinde bundan 20 sene evvel yalnız (kadiv-mîr) dersi on yerde okunurken taşra ulemasının adem-i itibardan dolayı gün begün, refte refte terk etmektedir. Ve hamd olsun yine nadirül-emsal hocalar varsa da onların maaş ve tavinleri olduğundan fakr ü faka ve kuut-i la-yemût geçinmektedirler ve bu halin devamı ise huda na-kerde, inkıraz-ı hallerini mucib olacağı anlaşılmış... Ve Bazı taşralarda mezun ve müsteid hocalar var ki burada küşad olunan ruûs imtihanına almayorlar. Dersaadet ulemasından mezun olması mesrut olduğu mucib i iskat-ı hukuk değil midir? Bunun için Kanun-i Esasi'de Dersaadet bilad-i saireden temyiz olunmadığından bu makule bazı meratib, bunlar için de bâb-i maarif mesdud olmayarak, tamim olunması elzemdir. Gerek Dersaadet gerek taşra uleması lede-l-imtihan ehliyet ve liyakatleri tebeyyün edenler

249 Elihtifa'-Kasd ettiği bir nesnenin gayetine ermek —Ahteri-i kebir.

tahsis olunmalı. Hasılı imtihan olmadıkça rüt-beleri sayesinde rical-i ulemadan memuriyyet-i şeriyede istihdamları ve bila-imtihan zadeganın ruuse nailiyetleri memnuiyyet-i kavivye tahtına alınmasından ibarettir. Bunların ilerisi alınmalı; bunun için şimdi müzakeresi sebkât ettiği veçhi-le erbab-ı malumattan ibaret bir encümen teşkil olunup bu bâbda bir takım izahat ü malumat ü meşhudat-i acizanemi dahi beyan ederim ve bu nizamın ve bu kanunun sair kanunlardan ziyade tashih ve islahı lazım görüldüğünden bir saat evvel böyle bir kanun layihası kaleme alınmak ve encümen-i mahsûsundan beyan-ı mütalaat buyurulmasını dahi hassaten rica ederim. (*Heyetten bazıları bu reyî tasdik ederler.*)

Yaver Efendi (Bosna-Hersek): —Emin Efendi'nin buyurdıkları islahat lazımdır. Tesamuh etmek caiz değildir.

Reis: —Mesele malum oldu ise encümene havale edelim. Encümen-i mahsus teşkil edelim mi?

Heyet: —Evet, evet!

Reis: —Bu halde verilen karar mucibince şubelerden kaçır kişi tefrik olunsun? Birer mi?

Heyet: —İkişer!

Reis: —Şimdi ikişer olsa bile muvakkat bir şeydir; encümen bunu iki günde bitirip Heyete arz edecek. O cihetle iki zat İntihab olunması tensib olunursa ona göre şubelere gidildiğinde hemen icabı İcra olur. Bu surette karar verildi.

Aliş Paşa (Tuna): —Şubelerde malumatları olmayanlar var. Umumdan intihab edelim.

Reis: —Şubeler ittifak edebilir. Bir şube on zat intihab eder de diğer şubeler de tensib edecek. Diğer şubeler olmaz diyemez ya! Buna karar verildi. (*Mecidi Hacı Mehmed Efendi'nin söylediği kadıaskerlik meselesinin encümene havale olunup olunmayacağına dair heyetten bazıları'nın suallerine cevaben*)

Reis: —Tensib ederseniz encümen-i mahsusa mütalaasını beyan etsin: encümen ol bâbda vereceği kararı bize bildirir, icabına bakılır.

Cumartesi irad-i makaleye ruhsat taleb buyurana başka zevat var mıdır?

4- Tersaneye Kömür Satın Alınmasında Yolsuzluk

Süleyman Bey(?): —Bendeniz kayd olmuş-tum (diyerek tersanenin yolsuz kömür mübayaa-sına dair bir makale kiraat eder.)

Emin Hilmi Efendi (Trabzon): —Bahriye

nezaretinden olan sualime cevap verilmiyor. Nafi Efendi'nin dediği gibi oraya giden tezkirelerin cevapları gelmiyor.

Reis: —Onu da tekid ile beraber gönderilmesini tensib eder misiniz? Tezkire-i mahsusa ile eritsin mi?

Heyet: —Hay, hay!

Mustafa Bey (Selanik): —40 gün oldu tezkere yazılalı; üç günde cevap vermeyen, meclis hakkında ne yapmak lazım gelir? 40 gün sonra yine cevap gelmeyecek! Bir ehemmiyet nazariyle bakmıyor. Ne yapmak lazım ise bilelim. Demin de kürside söyledim ki bunun için bu musibetlere girdik.

Nafi Efendi (Haleb): —Cevap vermeyen yahut verdiği cevap kanaat vermeyecek olursa mesul olacak; fakat o mesul lakırdısı mevhum gibi. O mesuliyet teşrih ve tefsir buyurulsa da anlasak...

Reis: —Artık o zaman gelirse tefsir olunur. Bu halde bu tezkere ile gitsin mi?

Heyet: —Gitsin!

Emin Hilmi Efendi (Trabzon): —Kömür hakkında pek çok malumatım var, encümene yahut bir şubeye havale olunsun.

Reis: —Oradan gelecek cevabla birleştirerek malumat istihsal edelim mi? Daha münasib? Yoksa, madem ki, Emin Hilmi Efendi arkadaşımız bu kömür maddesine hayli malumatım var diyor, bir şubeye havale olunursa, oraya verelim, o malumatı alarak, ona göre tezkire mi yazalım?

Süleyman Bey(?): —Cevap geldikten sonra daha iyi.

Emin Hilmi Efendi (Trabzon): —Üç kuruş on paraya alıyormuş mahallinde...

Reis: —(*Emin Hilmi Efendi'nin sözünü kat ederek*) Bırakınız şimdi onu... Şimdi Heyet encümene verilsin derse o vakit encümene verilir. Yok, atıye talik olunsun diye karar verilirse onu da verirsiniz; çünkü biz heyete soruyoruz: Kömür maddesince Emin Hilmi Efendi'nin vereceği malumatı şimdiden mi verilsin yahut cevap verildikten sonra mı verilsin?

Mustafa Bey (Selanik): —Şimdiden encümene gitsin. Vereceği malumat oraya lüzumu varsa derç olunur; tabii zabt olunur.

Salim Efendi (Kastamonu): —Geçenki tekid ciheti yazılmamış. Kömür maddesine dair Emin Hilmi Efendi'nin varakası bugün yapılır, yarın verirler; mütalaatı ilave eder, gider, daha kuvvetli olur.

Reis: —Mesele malum oldu. Heyet ne suretle karar verirse o yolda cereyan edecek. Maslahat, he-

yet şimdiden malumat versin derse, Mustafa Bey arkadaşımızın teklifi gibi, encümene havale olunur; oraya malumat verir de iktiza eden şeyler sorulur; Bazı şeyler burada alakonur. Yok, malumat oradan gelecek cevaptan sonra verilsin dersiniz, ona göre olur. Hangisini tensib edersiniz? Encümene malumat vererek ondan sonra mı yazılsın?

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Encümene malumat vererek ondan sonra yazılsın.

Heyet: —Öyle olsun, efendim.

5- Haksız Yere Altı Ay Habs Olunan Mutasarrıf

Reis: —Rasim Bey bir şey hakkında malumat vermekle mükellef idi.

Rasim Bey (Edirne): —Bir adamın bir istidası var idi ki habs olunmuş diyerek Bazı ifadatı havî bir istida vermiş. Bunu tahkik edip de haber veririm demiş idim.

Tahkikatımın neticesi şu ki: Burada bâb-ı seraseri’de olan divan-ı harbe havale etmişler. Onun hükümete verdiği diğer bir istidası daha var imiş. Edirne divan-ı harbi bunun yedinde olan evrakı okumaksızın bigayr-i hakkın habs etmişler; bunun için tahliyesine dair karar verilmiş. Babıali’ye yazılmış. Babıali’den de bunun tahliyesi için Zabtîye Nezaretî’ne bir tezkire yazılmış. O tezkiyenin suretini buldum. Okuyayım da anlaşılınsın. (Tezkireyi kıraat eder) Şimdi şu tezkireden de bigayr-i hakkın habs olunmuş olduğu anlaşılıyor ki yedindeki kağıd ve evrakına bakmaksızın hükm etmiş. Bizde işbu kaidedir ki her zaman böyle fenalıkları intaç ediyor. Madem ki bigayr-i hakkın hükm etmiş. Bu adam Devlet-i Aliyye’nin mutasarrıflık Memuriyetinde kullanılmış ve bu rütbeyi haiz bulunmuş olduğu halde bigayr-i hakkın altı ay burada hapisanede bulunmalına sebebiyet verilmiş. Bu sebebiyeti veren adamların hiç kabahati yok mu imiş? Bu kaide bizim usulümüzde caridir. Pek âlâ, bu adam şimdi kurtulduğuna teşekkür etsin! Bu adamın emval ve eşyası orada, yollarda kalmış. Nehb ü garet olunmuş. Bu kadar mutazarrır olmuş. Bundan bahsetmesin mi? Bu adam bir de mükafat için, diğer bir mutasarrıflığı ele geçirmesi için altı ay, belki bir seneden ziyade sürünerek hüngür hüngür ağlamasında şüphe yoktur. Bizde mükafat da böyledir; mücazat da böyledir! Bu adamın bir istidası daha var ki ben kabahat etmiş isem mücazat olunsun, etmemiş isem açıkta kalmayıp da bir memuriyette kayrılmamı rica ederim diyor.

Muvafık ise bu istidayı encümene havale olunmak üzere veriyorum.

Nafi Efendi (Haleb): —Nizamımız iktizasınca istidayı mühürlesin.

Reis: —Macid Bey geçen gün davet olunmuş idi. Bazı izahat vermek için. Vakit de geçiyor. Kendisi buradadır. Tensib ederseniz davet edelim, gelsin de ifadesi ne ise söylesin.

Yusuf Ziya Efendi (Kudüs-Suriye): —Rasim Bey’in söylediği şeyler tamam olmamış. Meclisce karar verilmemiş. Babıali’den giden tezkire okundu. Divan-ı harbin hükmü mutlak; yani layüsel an-ma yef’al! Haşa, öyle değildir. Kanun-i askeri iktizasınca bir adamı divan-ı harbe aldıkları vakit muhakemesi icra olunduktan sonra orada bulunan reis ve azalar bir muamele-i gayr-i müstakıymede bulundukları veyahut kanuna tatbik etmedikleri halde, muhakeme olunan adama zarar geldiği vakit onu mücazat etmek kanun iktizasındandır. Tensib buyrulur ise bu tezkire divan-ı harbe yazılsın; madem ki buradaki divan-ı harb mazbatası mucibince bu adama bigayr-i hakkın hükm edilmiş; eden adamları hüküm ve istintak altına almalı; emriniz olur ise müracaat ederek muhakemeleri icra olunsun; eğer kendileri tebriye-i zimmet ederlerse, ne âlâ, bir şey diyemeyiz; bunun pek çok şeyleri var ki ibadullah çağırıyorlar. Demek ki bizim muhakememizde adalet yoktur.

Reis: —Bu husus bir istidaya mebni mevki-i bahse konulmuştur; yalnız malumat alarak heyete beyan etti. Bu malumat kayd olunup burada okunacağı esnada ne netice vereceksek o vakit düşünürüz. Teati-i efkâr etmek isterlerse o vakit mezun olurlar. Bu mesele o vakit hall olunacaktır, şimdi hall olunamaz, ihtiyat ediniz.

Geçen gün Macid Bey davet olunmuş idi. Şimdi kendilerinin bir arzıhali vardı. Evvel, kendilerinin bu arzuhali üzerine, encümence verilen karar okunsun, neden ibaret olduğu anlaşılınsın.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Mukaddem ruhsat istemiş idim.

Reis: —Vakıa istemiş idiniz; ama şimdi mesele karışacak. Sıramız bozulmasın.

6- Matbuat Müdürü Macid Bey Meselesi

(*Vakit* gazetesinin meclisi takbih ettiği üzerine Macid Bey’in tahsininin affını talep etmesine dair olan arzıhal okunur bazıları tarafından “Dava eden Abdül ve Mustafa beyler burada değil” denildiği sırada)

Rasim Bey (Edirne): —Onların gitmesinde bir beis yoktur. Macid Bey'in bu yolda teşebbüsü ki yani Meclis-i Mebusan'ın esna-yi müzakerede verdiği reylerden vesair hareketinden dolayı samiin tarafından ne tahsin ve ne de takih olunması caiz olmadığına nizamname-i dahilimizde tafsilat vardır; yani söz ile veyahut işaret ile veya başka bir suretle tahsine veya takbihe kanunumuz salahiyet vermemiştir. Sözle verilmeyen salahiyeti *Vakit* gazetesi umuma neşretmiştir. Bundan dolayı bu gazeteye tenbihat icrası lazım gelirken Macid Bey'in kanuna karşı gazetenin hareketini tahsin eder. Bir tahrirat verip de yine o gazete ile neşrettirishi Meclis-i Mebusan'ın namusuna karşı bir teşebbüsdür.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Abdül Bey'in, Mustafa Bey'in bulunmasına hacet yoktur. Her birimiz başka, başka sual ederiz ve cevabına da hazırız.

Reis: —Eğer teati-i efkar meydan verirse ol vakit sıra ile irad-i kelim ederiz.

Ohannes Efendi (Dersaadet): —Ben de bir iki lakırdı heyete arz etmek isterim: Rasim Bey'in bir yanlışlığı vardır.

Reis: —Onu bir tarafa bırakalım. Bu yanlışlık tashihi tarafına gidecek olursak o vakit sıra ile irad-i kelim buyurulsun. Encümenin bunda bir kararı var. O karar heyetçe mütalaa buyuruldu. Kendisi o efkarda ise heyet, ekseriyyet-i ara bularak, bundan sarf-ı nazar edelim.

Mustafa Bey (Selanik): —Efendim, müsaade buyurun: Bir kere arzuhal okunsun (*Macid Bey tarafından verilen istida okunur:*)²⁵⁰

7- Meclis-i Mebusan Riyaset-i Celilesine

Marüz-ı çaker-i kemineleridir ki,

Geçende *Vakit* gazetesi müdürü İzzetli Filip Efendi'ye göndermiş olduğum mektubdan dolayı Meclis-i Mebusan'da zuhura gelen hadisenin derece-i ehemmiyet-i maneviyyesini düne kadar layıkıyla anlayamamış idim; çünkü *Basiret* gazetesinde münderic müzakerat zabıtlarını bil-mütalaa Mebusan-i kiram hazaratından Bazı zevatın hareket-i vakıama güya Meclis-i Mebusan hakkında neyumma tahkir manası vermiş olduklarını görek fevkal-had mükedder ve dilhun oldum.

Nezd-i hamiiyet-vefd-i hazret-i riyaset-penahilerinde azade-i külf-i izah olduğu üzere na-

mus ve hamiiyet sahibi olan her ferd için alemde başlıca üç mukaddes şey vardır:

Bunların birincisi insanın mensub olduğu dini, ikincisi padişahı, üçüncüsü de millettir.

Ve bu eşya-i selase-i mukaddese iştirak-i kudsiyyet rabita-i kaviyyesiyle birbirlerine merbuttur; binaberin bunların birinin vekillerini tahkir, ummunun vükelasına hakaret demektir. Böyle bir küstahlıkda bulunmak hatır ü hayal-i acizaneme gelmemiş olduğu halde, çakerleri gibi bu ana değin bulunduğum memuriyetlerin kaffesinde devlet ve millet ve vatan uğrunda acizane, hamiiyetkaran ve cansiparane hizmetler ederek vatandaşları meyanında az, çok hamiiyet ve sadakat haysiyetini kazanmış olmakla mübahi ve müteselli bir adama böyle bir müselles töhmet isnad eylemek onun millet nazarında kadr ve haysiyetini mahveylemek demek olacağından ve buna ise heyet-i celilelerinin müselle olan merhamet ve nasafeti kail olmayacağı vazıhattan bulunduğundan Meclis-i Mebusan huzurunda izahat itasiyle tebriye-i zimmet eylemekliğime heyet-i muazzama-ı müşarünileyhanın müsaade-i aliyyesini istirham eder ve bu istida-yı acizanemin merciimden bil-istimzac isaf buyurulacağını aza-yı kiram hazeratının şair-i adalet küsterilerinden kaviyyen memul eylerim.

Eğerçi hakkım olduğu halde tebriye-i zimmetin muhakeme tariki ile dahi husul-pezir olabileceği ve çakerlerinin bu tarik-i teberriden asla kaçınmayacağım aşikar ise de muhakemem bittabi memur sıfatıyla cereyan edeceğinden neticesi müsaid olsun, gayr-ı müsaid olsun, mebusan hazaratı ve binaberin milletim nazarında kadr ü haysiyet-i maneviyyemi iadeye kifayet edemeyeceği cihetle muhakemeye her an ü zaman hazır olduğumu arz ve beyan ile beraber bittabi bununla kanaat edemeyip her ne suretle olursa olsun izahat itasına ruhsat niyaz ve tazarruunda isrardan nefsi ubeydanemi men edemeyeceğimdirdi.

Vereceğim izahat istima buyurulduğu takdirde muhlisleri Meclis-i Mebusan'ı, haşa, tahkir eder adamlardan mıyım? Yoksa bilvücuha takdis eyleyenlerden miyim? Burasının zahire çıkacağı ümid-i kavisindeyim.

Huzur-ı meclise ne suretle celb olunacağım? Eğer ahaliden bir ferd sıfatıyla ise bunun kaideye tevafuk edemeyeceği ve eğer memur sıfatıyla ise gönderilip gönderilmemekliğim mensub olduğum nezaret-i celilenin rey-i alisine menut bir şey olacağı ve nezaret-i müşarünileyha bu hadi-

250 Bu yazının sureti *Vakit* gazetesinden alındı.

sede çakerlerini memur sıfatıyla tanımaklığı caiz görüyorsa izahat itasına o halde mezun edebileceği ve eğer tecviz eylemiyorsa hareket-i vakıamı redd ve takbih ile beraber hakkımda bil-muhakeme nizamen terettüb edebilecek muamelenin ittihazıyla iktifa eyleyeceği meselelerinin meclis-i alilerince cay-i bahs ü müzakere olabileceğini pek rana hiss eylediğime mebni bu bâbda bir nebzecek beyan-ı mütalaaya ictisar eyledim, şöyle ki:

Vakıa çakerleri resmen Dahiliye Nezaret-i celilesi maiyetinde olduğum cihetle bu suret-i ihticac vehle-i ulada tamamıyla hak ve sevab gibi görünebilirse de meclis huzurunda itasını arzu ve istirahat eylediğim izahat-i umumiyeden dahi anlaşılacağı üzere matbuat idaresine bir nokta-i nazar-ı mahsusadan bakıldığı halde bu memuriyet sair memuriyetlere makîs olmayıp bazı ahval ve husûsatta adeta müstakil nezaret gibi bir şey demek olduğundan müdir-i matbua'nın bu sıfatla izahat itasına hakkı olacağı itikadındayım.

İşbu mütalaatının dahi nazar-ı itibare alınmasını rica ederim. Maahaza Meclis-i Mebusan huzurunda doğrudan doğruya ita-yi izahata bir çare ve tarik bulamazsam bu bâbda evrak-ı havadisın vesatatine müracaate mecbur olacağımı ve şu kadar ki matbuat; müdiri bulunduğum halde bunlara imzam tahtında bir şey yazmaktan artık gözüm korkmuş olduğu cihetle hiçbir mahkemenin hükmünü beklemeksizin memuriyetimden istifa birle mücerred milletim nazarında istirdad-i haysiyyet ü hamîyyet zımında izahat-i mebhuseyi itaya müsaraat eyleyeceğimi ilave-i makal eylerim.

Mütasavver olan işbu fedakarlığım dahi milletim ve binaberin vükelası hakkında derkar olan tazim ü hürmet-i faikama bir delil-i belîğ add olunmak lazımdır. Ol bâbda ve her halde emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir

3 Safer 95,

An sekene-i Dersaadet
Macid

Mustafa Bey (Selanik): —Arzuhalin bir fıkra-sında bir tefsir var, hareket-i millîye iktiza eder; fakat söylenen zatlar ile yani Yanya mebusları ile görüştüm. Söylemekten garz: Şimdiye kadar gazeteler milletin menfaatine dair pek çok şeyler yazdılar; kendisinden soralım: Hiçbirine bir tahsin yazıldı mı? Kendilerinde itiraf ettikleri veçhile bir salahiyyetleri yoktur. Biz de istemeyiz; bunun için ehemmiyeti yoktur. Bu bahsi geçelim.

Heyet: —Geçelim!

Reis: —Encümenin kararı mucibince (madem ki kendileri bu suretle ifade-i meram ettiler; o halde bu bahisten sarf-ı nazar olunsun mu?) diye teklif etmekten ibaret görüyorum. Eğer heyetçe tensib buyurulur ise mesele pek çok uzadı. âzâ-yi kirama malum olmalıdır ki ekseriyet-i ârânın hükmü altındayız. Onların mezuniyeti olmadıkça ısrar etmemeli; çünkü ekseriyet karşısında ısrar artık abesdir. Bu cihetle ekseriyet mezuniyet vermedikçe kimse irad-i kalam edemez.

Şimdi, ekseriyet eğer hükmederse, bu suretten sarf-ı nazar edelim, artık bu sözü söylemeyiz; yok, eğer edelim der isek artık ekalliyetin bir hükmü kalmaz; yok ekseriyet ruhsat verir ise beyan-ı mütalaa ederiz

Heyet bu bahisden sarf-ı nazar buyurdu mu?

Heyet: —Evet, evet!

Reis: —Öyle ise, geçelim mi?

Heyet: —Geçelim!

8- Menfi Mahir Bey Hakkındaki Sualin Tekidi:

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Mahir Bey'in ve arkadaşlarının sebep-i nefylerini sual etmiştik; hâlâ cevab gelmedi. Bâb-ı zabtiyyeye ve makam-ı seraskeriye yazıldı idi; hâlâ bir eser zuhur etmemiş ve böyle bir cevabla, demek olur ki, bade ma daha çok zamanlar geçirtiler, anlaşılıyor; bunun defâten tekid olunmasını teklif ederim.

Reis: —Tekidini teklif ediyorsunuz. Tekid edelim mi?

Heyet: —Edelim, edelim!

9- Mali Kanunlarla İntihab Kanunu:

Manok Efendi (Haleb): —Mebusan tarafından aşar ve husûsat-ı saire ve kavanin-i varidenin tetkiki için birer encümen teşkil olunmuştu; halbuki bizim içtimamız iki ay olup, elhaletü hazihi bir iş meydana konmayıp, şimdi lüzumu görünmeyen şeyler ile vakit-güzar olduğumuzdan ve bu hal ise adem-i intizamımıza badî olacağı gibi, söylenen sözün dahi harice te'siri görülemeyeceğini beyandan ibarettir. Bir mülkün umumen ıslahı için, para ve maarif ile olur; onların elde edilmesinin çaresini aramalıyız.

Reis: —Birkaç kere bu ihtar tekerrür etti. Taahhüd olundu. Şubeler, encümenler icabına bakacak; lakin şimdiye kadar divan-ı muhasebat kanunu vardı. Arkadaşlardan birisi gitmiş olduğu cihetle diğeri şubeden bilmem tayin olundu mu? Zira malumat vermediler.

İkinci, evvel ve ahır Heyet-i Mebusanın kanun dairesinde içtimai için intihab-i mebusan kanunu-na bakalım. Bunu bu sene çıkarmazsak olamaz; bu kanun pek mühim olduğundan bu sene çıkarılmasını taleb ederim, esbab-ı mucibesi gelmedi. Öyle iade olundu denirse, tensib ederseniz, esbab-ı mucibesini taleb edelim; çünkü bu hukuk-ı aliyeye müteallik olanlardan en birincisidir; zira hakk-ı intihab bahsi başka şeye benzemez. Bu halde kanun tetkik olunmak üzere usulü dairesinde heyet bir encümen teşkilini tensib ederse esbab-ı mucibesi gelmiş ise o vakit bakarız; yok, esbab-ı mucibe gelmemiş de eğer lüzumu varsa ister; yok, eğer lüzum yok derse o zaman iktizasına bakılır.

Gaanem Efendi (Suriye): —Bendeniz derim ki: Bu kanun geçen sene görülmüş, okunmuş, karar verilmiş, Meclis-i Âyana gitmiş kanunlardan biridir, efendim. Kanunda, efendim, geçen gün uzun uzadıya bir müzakere açıldıydı; buna dair bir şey söyleyeceğim. Bendeniz bu reyde değilim, heyet-i muhtereme için âyana gitsin reyindeyimdir.

Reis: —Demek ki tehir olsun teklifinde misiniz? (*Heyette gürültü*)

Gaanem Efendi (Suriye): —Müsaade verin,

efendim; bunlar geçen sene gönderilmişti; bendeniz bulunmadım; ama arkadaşlardan sordum: Beş kanundan bir tane kabul olundu; yalnız belediye kanunu mevki-i icraya konmuş; yani intihab-i mebusan, vilayet kanunnamesi, idare-i orfiye kanunnamesi, matbuat kanunu... Bunları iade etmişler, tashih için; halbuki geçen gün uzun uzadıya, bunu açmayalım denildi. Yine o kabildendir. Esbab-ı mucibe istemeyiz; zira kanun değildir ki...

Reis: —Pek âlâ. O kabildendir dersiniz bakmayacak mısınız? Ekseriyete onun için koyuyorum; eğer ekseriyet bunu da o kabilden add ederiz der ise artık ona intizar ederiz.

Gaanem Efendi (Suriye): —Rica ederim, bir şey arz edeyim.

Reis: —Efendim, heyet şikayet ediyor. Mevzû'-ı bahs olacak şeydir. Bunu ya sonraya bırakırız ya şimdiden mevki-i bahse konur. Heyetçe sonraya bırakıyor musunuz?

Heyet: —Evet!

Reis: —Saat 10'da tekrar içtima ile usul-i muhakeme okunmak üzere, saat sekizi çeyrek geçerek meclise hitam verildi.

İkinci Celse

Reis: Reis Vekili Ohannes Hüdaverdi Efendi (Dersaadet)

Reis Vekili Ohannes Efendi (Dersaadet): —İkinci içtimamız saat 10 sularında vuku bulmuştur.

Mustafa Bey'in bir varakası vardır, mezunen Selanik'e gitmek istiyorlar.

10- Selanik Mebuslarına İzin:

Mustafa Bey (Selanik): —Mehmed Efendi ile beraber. (*Varaka okunur*)

Heyet: —Münasib!

Mustafa Bey (Selanik): —Müsaade buyursanız bir yerden bir malumatım var, onu arz edeyim.

Reis Vekili Ohannes Efendi (Dersaadet): —Buna dair mi?

11- Süleyman Paşa'nın Bir Telgrafı:

Mustafa Bey (Selanik): —Süleyman Paşa hazretlerinin 26 Kanunusanî tarihli suret-i sahihada bir telgrafi var; okuyayım. (*Telgrafi kıraat eder:*)

Mabeyn-i Hümayun başkitabet-i celilesine:

Başvekalet canib-i samisine;

Huzur-ı celil-i seraskeriye;

Bahriye nezaret-i celilesine;

Rusların İnoz'a külliyetli asker sevk etmek üzere oldukları suret-i mevsukada tahkik kılındı. Dün gece Mariz Limanı'nda bir ufak vapur dolaştığı da görüldü. Rusların Mariz²⁵¹ Körfezi'ne torpil dökmekte olduğunu hissediyorum. Karada birçok askerimiz ve İstanbul'da donanmamız varken düşmanın yanı başımızda ve gözümüzün önünde torpil dökmesi ve elimizde bulunan Mariz Limanı'na yani istihkamımızın sol başına karakol koyacak bir sefinemizin bulunmaması tabe kıyamet ağlanacak fecayidendir. Zırhlı istiyorum, göndermeyorsunuz. Bu hal ile bir gün Kale-i Sultaniyyeye İnoz'dan külliyetli Rus askeri geçtiğini haber alacaksınız. Bu telgrafnamenin vüsulünde zırhlı göndermezseniz ben kendimi memuriyyet-i haliyemden sakıt add edeceğim. Hasılı iki güne kadar

251 Maariz.

zırlı gelmediği halde istîfa ediyorum. Kumandayı kime verirsiniz veriniz. Din ve vatan kardeşlerimi gözümün önünde eli bağlı düşmana teslim edemeyeceğimi ve buna razı bulunanlardan olmadığını arz ile istida-yi lütf u merhamet eylerim.²⁵²

26 Kanunusanî 1293
Süleyman

Bu bir ibret olmak üzere kayd olunmasını rica ederim.

Aliş Paşa (Tuna): —Bu acaba sahih mi?

Mustafa Bey (Selanik): —Makam-ı riyaset tahkik eder. Eğer rey ederseniz bir tezkire yazınız, bu sahih mi? diye soralım.

Aliş Paşa (Tuna): —Heyetçe sahih nazariyle bakılırsa tezkire yazılır.

Salim Efendi (Kastamonu): —Şimdi okunan şey gayet ehemmiyetli; bunu istimadan bahisle tedabir-i tedafüiyye ve istihsal-i esasiyye ittihaz olunmak için Babıali'ye göndermeli.

Mustafa Bey (Selanik): —Tedabir-i muktaziye teklif-i malayutak...

Reis Vekili Ohannes Efendi (Dersaadet): —Tezkire ile gönderelim mi?

Mustafa Bey (Selanik): —Tedabir-i ihtiyatiye yapıyorlar. Ne yapalım?

Nafi Efendi (Haleb): —Bu hali bizim bildiğimiz surete pek mübayın görmüyorum. Bunun sebebi şimdiye kadar askerce edilen teahhurdan ve adem-i ihtiyattan hasıl oldu. Süleyman Paşa'nın bu telgrafında mühim bir şey yoktur; eğer bu telgrafta münderic ahval sahih ise bunun müsebbibi kim ise muhakeme olacak değil, muhakemedan evvel makamından düşürüp muhakeme altına almak şiddet-i ehemmiyyetle, daha mühimdir.

Mustafa Bey (Selanik): —Eğer âzâ-yı kiram müsaade buyururlarsa bahriye nazırı paşa, hazretleri bu akşam buraya gelmeli. Bunu ya tasdik eder ya etmez; fakat bu akşam gelmeli. Eğer iş görmek isterseniz bu akşam mumlar yakıp burada oturmalıyız; yoksa bu akşam gelmezse yazılmaz, yarın yazılmaz, öbür gün de yazılmaz!

Aliş Paşa (Tuna): —Çatalca istihkamını terk ettik. Bizim merkez-i hükümetimizi muhafaza edecek olan istihkamatı terk ettik. Acaba bununla onun ehemmiyeti beyinde fark nedir?

Salim Efendi (Kastamonu): —İbtida

bunu anlamalı bana kalırsa; bu telgraf üçüncü derecededir. Bu telgrafın hükmü yoktur; çünkü birinci derecede olan istihkamın terk olunması maddesidir. Meclisin tahliyesini talep ederim.

Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Hususî bir müzakere edecek isek tahliye olmalı. Ale-ni söylemek münasib olmaz.

Salim Efendi (Kastamonu): —Müzakere edecek isek tahliye olunsun.

Reis Vekili Ohannes Efendi: —Müzakere edelim efendim (Heyette gürültü)

Mina Efendi (Aydın): —Evvel beevvel serasker paşa gelsin buraya...

Nafi Efendi (Haleb): —Efendim, bu meclisin tahliyesini diyoruz; çünkü her işimizde açık oldu, ketm edecek bir şey kalmadı. Buyurdukları Çatalca meselesi hepimizin gözlerini kan allattı; ama bunun vakti gelecek de sonra soracağız. Bilmiyoruz daha; şimdi sükut ederiz; fakat telgrafın ehemmiyeti sebebiyle müzakere ederiz.

Aliş Paşa (Tuna): —Bu telgrafi resmi olarak mı tutacağız? Yoksa arkadaşımızın birisi ihtar mı ediyor? Çünkü ne gibi müzakereye konulsun. Bu, makam-ı resmiyyeye çekilmek lazım geleydi, riyasetimiz var, ona çekilirdi, o vakit okunmalı idi, bendenize kalırsa...

Mustafa Efendi (Konya): —Bunun sıhhat ve adem-i sıhhati sorulsa da alınacak cevap üzerine yarın müzakere etsek...

Nakaş Efendi (Suriye): —Bunun ehemmiyeti iktizasınca yazılmağa vakit yoktur. Uzun uzadıya müamelata vakit yoktur; eğer emriniz olursa şimdi okunan telgraf hakkında âzâ-yı kiramın reyleri istihsal olunmalı. Oradan işi lisanen istilam edelim. Ondan sonra müzakere olur.

Mina Efendi (Aydın): —Reye müracaat edelim. Mustafa Bey demiş ki serasker paşa buraya celb olunacak mı, olunmayacak mı? Reye müracaat olunmalı.

Reis Vekili Ohannes Efendi: —Ekseriyet var mı, yok mu? Serasker paşa hazretlerine bir tezkire yazıp da istizah için buraya celb edelim mi?

Aliş Paşa (Tuna): —Bu telgrafın suretini veren adama kabahat bulurum.

Kozanlı Mustafa Efendi (Adana): —Bu telgraf münasib ise istilam olunsun; çünkü cevap da yarın gelir; bu gün serasker paşa gelmek olmaz, vakit geçti; bunun kıraatini münasib göremem.

Agob Efendi(?): —Evvel emirde, tensib buyrulur ise, heyet-i kiram bunu iki satır tezkire

252 Bu telgraf metni *Basiret*'de çıkan zabıttadır; Süleyman Paşa Muhakemesi adlı eserden nakl olundu. —H.T.U.s.

ile istizah edip sıhhati tahakkuk ettikten sonra müzakere etmeli.

Reis Vekîli Ohannes Efendi: —Sıhhat ve adem-i sıhhati için kimden istizah edelim?

Aliş Paşa (Tuna): —Acaba bu telgraf imza olunmuş mu?

Mustafa Bey (Selanik): —Bunu bendeniz okudum. Bunun sıhhatini tahakkuk ettireceğim.

Reis Vekili Ohannes Efendi: —Güzel, efendim; bunu siz meydana çıkardınız, ortaya koydunuz; matlubunuz nedir? Onu heyete arz ediniz.

Mustafa Bey (Selanik): —Efendim, bunu okudum. Serasker paşa hazretleri ile bahriye nazırı gelmeli. Onlara yazılsın: Zira vükela milletin hizmetkarı demektir. Millet ne der ise yapmalı. Emrettiği saat gelmeli.

Reis Vekili Ohannes Efendi: —Fakat şimdi saat on buçuğa vardı; bundan sonra gelinemez, mümkün değildir; isterseniz bir tezkire yazılsın, yarın serasker paşa gelmek üzere...

Mustafa Bey (Selanik): —Biz millet tarafından bilvekele geldik; bizim için gündüz, gece yoktur. Bir gece de burada yatarız, şu maksad hasıl olsun.

Nafi Efendi (Haleb): —Efendim, şimdi ekseriyet olmadığı halde, bu telgrafi bir tezkireye leff ederek gönderelim. Bunun sıhhati olup olmadığına bildirsinler.

Sadi Efendi (Haleb): —Şu telgrafın tarihi nedir? (26 Kanunusani sene 93 sedası) Bunun icabına bakılmış mı? Bakılmamış mı? Ve sebebi ne imiş? Bunu sormalıdır; lakin makam-ı seraskeriden mi sual etmek lazım gelir? Çünkü telgrafta 3-4 makama takdim diyor.

Reis Vekili Ohannes Efendi: —Fakat, efendim; kumandan tarafından çekilmiş olduğundan rey-i acizanem budur ki serasker paşaya yazılırsa daha münasebetli gibidir; bu cihetle Nafi Efendi'nin dediğini kabul edelim mi? Bu akşamdan bir tezkire yazılsın mı?

Mustafa Efendi (Haleb): —Müsaade isterim: Bu telgrafi Mustafa Bey burada okudu. Okuduğu şey kendisinde kalmasın, buraya bırakılsın; sonra sorulmalı.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Bu gayet müstacel ve mühim bir madde olduğundan tezkireyi yarına bırakırız, ihtimal ki cevap da uzar.

Reis Vekili Ohannes Efendi: —Efendim, yarın için malumat isteyeceğiz. Tezkire bu akşam gidecek; yarın saat 7'de teşrif etmek üzere; zannederim, bunda uzayacak bir madde yoktur.

Nuri Efendi(?): —Bu telgrafın sahih olduğu neden malumdur? Eğer bir telgraf gelmişse bunun icabına bakılmıştır. Şimdi ihtimal ki bu telgraf gelmiş olsun, Süleyman Paşa hazretlerinden yazılmış olsun yahut hiç aslı olmayıp bir sania olsun; fakat sania olması tarafı daha ağıleb gelir; bununla beraber şimdiye kadar icabına bakılmadığı serd ediliyor. Bu telgraf yalnız bahriye nezaretine gelmemiştir; madem ki mabeyn-i hümayuna yazılmış, vükela makamına yazılmış; zannederim ki bahriye nezareti canibinden ihmal edilmiş olsa bile başvekil var. Zat-ı şahane elbette irade buyurmuştur. Bu halde işin bu mertebede ehemmiyet verecek bir ciheti olmamak lazım gelir; böyle olunca işi o kadar azametli göstermeyelim. Böyle bir telgrafın vürudu Meclis-i Mebusan'ca işitilmiş olduğundan acaba sıhhati var mıdır? İstizah suretiyle başvekaletle bir tezkire yazılmalı.

Reis Vekili Ohannes Efendi: —Başvekaletle bir tezkire yazılsın tarafındasınız?

Rasim Bey (Edirne): —Telgrafnamenin melaline dikkat olunduğu halde anlaşılıyor. Evvel de yazmış da evvel yazdığı telgrafa ihmal olunup da istediği gönderilmedi demektir. İstemiş olduğu vapur gönderilmemiş. Şu telgrafın sıhhati tasdik olunduğu halde evvelki yazıp da istemiş olduğu vapur gönderilmemiş. Vapurun gönderilmediğini tasdik oluyor; yani yazılan şey ihtimam etmemesiyledir. Bu telgraftan yine anlaşılır: Bir kere daha telgrafın okunmasını teklif ederim; ondan sonra müzakere edelim.

Şerif Efendi (Edirne): —Efendim, benim malumatım var: Böyle bir telgraf üzerine iki adet zırlı Gelibolu'ya, kumandana gönderilmiş. Gerek bu limanı gerek Gelibolu'yu muhafaza içindir, gitti.

Mina Efendi (Aydın): —Rasim Bey'in buyurduğu maddelere dikkatle beraber bu telgrafi mabeyn başkatibine, makam-ı seraskeriye ve başvekaletle gönderdi. Bir mebusun elinde nasıl geziyor? Asıl dikkat edeceğimiz şey budur. Bundan sonra bir kimseye emniyet etmeyeceğiz.

Rasim Bey (Edirne): —Mebusan bir sözü tahkik etmek üzere hükümete haber verir. Mebusan her yerden haber alabilir. Aldığı haberi meydan-i müzakereye ve icabı takdirinde tezkire ile gönderir, haber verir, müzakereye kor; hükümet onu tahkik eder. İttiham olunduğu vakit hükümet divan-ı harb teşkil eder. Yine hakim sıfatıyla divan-ı ali hükm eder; yani mebusan ha-

ber alır, haber aldığı vakitte ve aldığı şeyde müddeî sıfatıyla tayin etmez, beyan etmez; müddei-i umumi tayini lazımdır diye beyan eder.

Kadri Efendi (Haleb): —Efendim, Rasim Bey’in sözlerine bakılarak bu telgrafın mealine göre bundan evvel istemiş, verilmemiş de onun için bu sözleri istimale ve bu şiddeti göstermeğe mecbur olmuş: Bunu da havale ederiz; fakat yazmış, yazmamış meselesi başka; Edirne tarafında vuku bulan hatiatına girecek olursak kendisine bu derece ehemmiyet verilmesi caiz değildir, zannederim. Ruslar Balkanlar’ı geçtiği vakit beraberinde olan kuvvet bizim kuvvete muadil değil, belki çok aşağı idi; bununla beraber bunların karşısında durmayıp beyhude yere vakit kaybetti. Azacık orada durup muharebe etmez ise Süleyman Paşa’nın oradaki askerinden Rusyalı bir tek nefer daha görmeyecekti; bununla beraber birçok mühimmat ve birçok top bırakmış. Bu suretle hareket eden bir kumandana bu kadar ehemmiyet vermek caiz mi?

Agob Efendi(?): —Bir şey istida edeceğimiz vakit nizamname-i dahilimiz iktizasınca hareket etmeliyiz. Bu ağırca bir şeydir; mümkün ise ve eğer bunun üzerine müzakere olunacak ise meclisimiz tahliye olsun dediler, öyle bir karar, verildi. Tahkik olsun. Bu nizamname mucibince muamele ediyor muyuz? Bu teklifi eden kimdir?

Ve maksad ne ise bir iki satır bir şey yapsınlar, makam-ı riyasete takdim etsinler; onun üzerine reye müracaat olunur. Yok, eğer başka söyleyecek adam varsa meclis tahliye olunsun.

Hasan Fehmi Efendi (Dersaadet): —Başvekil paşa hazretleri teşrif ettiler. Geçen gün teşkil olunan encüme izahat vermek ve yedindeki evradı göstermek üzere. Hazır burada iken, madem ki o makama da hitaben yazılmış olduğu rivayet olunuyor, bu bâbda malumat varsa beyan buyursunlar; Heyet de anlasın.²⁵³

Reis Vekili Ohannes Efendi: —Kerem edin. Heyete mi, encüme mi?

Hasan Fehmi Efendi (Dersaadet): —Bu husus heyete aiddir.

Reis Vekili Ohannes Efendi: —Bu madde hakkında encüme mi gidilsin?

Heyet: —Hayır, hayır! Heyette olsun!

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Meclis tahliye olunsun.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu muharebede bulunan Rauf Paşa, Süleyman Paşa, Mehmed Ali Paşa, Muhtar Paşa... Hasılı kaffesine millet müttehim nazariyle bakıyor. efkar-ı umumiyyenin hakayık-ı ahvaline vakıf olanlardan İstizah olunmalı.

(*Meclis tahliye olunarak müzakere i hafıyyeye devam olundu.*)

Gizli Celse

1- Başvekilin İzahları

Bu gizli celseye dair *La Turquie* gazetesi (12 Şubat 1878) şu haberleri veriyor: Meclis, dün, saat 11’e doğru, başvekilin bazı beyanatını dinlemek üzere gizli bir oturum yapmıştır.

Başvekil 3-4 günden evvel ne mütareke ne de sulh şartları üzerinde meclise bir beyanatta bulunamayacağını bildirmiş, 3-4 gün sabretmesini meclisten rica etmiştir.

Bundan sonra, Ahmed Vefik Paşa, Beşike’deki İngiliz filosunun yaptığı hareket hakkında bazı malumat verdi: 6 kruvazörden mürekkep bir filo Amiral Hornby’nin kumandasında, cumartesi günü Boğaz önünde gözükmüştür.

Amiral Çanakkale Boğazı’nı geçerek ve sükun ve intizamı temin için İstanbul’a gelmek üzere emir almış bulunuyordu. Bununla beraber filo Boğaz kumandanına İstanbul’dan sormak ve haber almak için zaman vermiştir.

Başvekil İstanbul’da sükun ve intizamın fevkalade olduğunu temin ve bu teminata rağmen

filo Boğazı geçmek istemekte ısrar ederse Çanakkale kumandanının bundan doğacak neticelerin mesuliyetini İngiliz hükümetine yükliyerek protestoda bulunmasını bildirmiştir.

Bu cevabı alan Amiral İngiliz hükümetinin yeni talimatını beklemek üzere Beşike Körfezi’ne çekilmeye karar vermiştir.

Yunanistan meselesine gelince: Başvekil bunun daha neticelenmediğini, fakat diplomasi yolu ile hall edileceğini söyledi. Şimdilik başkaca malumat vermek imkanı yoktur.

Hakikat, Tesalya’ya muntazam kıtaların varmasıyla hükümet-i seniyyenin aldığı tedbirler üzerine, Yunan ordusunun kendi topraklarına çekilmek için emir almış olmasıdır.

Meclis, Başvekilin bu beyanatını tatmin edici bulmuştur.

²⁵³ *La Turquie*, 12 Şubat 1878’den: Bu içtima’ın sonunda meclis reisi Hasan Fehmi Efendi Başvekil Ahmed Vefik Paşa’nın locasında bulunduğunu ve meclise mühim beyanatta bulunmak üzere gelmiş olduğunu bildirdi. Meclis bu beyanattı gizli dinlemeye karar verdiğinden dinleyiciler dışarıya çıkmışlardır.

Yirmi Sekizinci İnikad*

10 Safer 1295 — 31 Ocak 1293 / 12 Şubat 1878
SALI

Başkan: HASAN FEHMİ EFENDİ (İstanbul)

(*Basiret, 16 Şubat 1293.)

1- Geçen Zabıt Hülasası

Reis: —Bu günkü meclisimiz saat dokuzda içtima eylemiştir.

Dünkü zabıt okunsun. (*Zabıt kıraat ve bazı yerleri tashih olunduktan sonra kabul olundu.*)

2- Gelen Evrak

1- İlan Edilen İdare-i Örfiye

Reis: —Sair şeylere şürû etmezden evvel idare-i örfiye dair bazı sualler olunmuştu. Cevabı gelmiş. Okunsun da malum olsun.²⁵⁴

(*Zikrolunan tezkire kıraat olunur.*)

Rasim Bey (Edirne): —Bunun umumuna itiraz kabil. Birer birer okunursa pek çok cihetlerle itiraz olunabilir. Umumuna itiraz şu suretle ki: (Memalik idare-i örfiye altına alınması) diyor. Kanun-i Esasi iktizasınca umum memalikin değildir, icab eden mahallerindir; bununla beraber bu idare-i örfiye vükela-yı sabıka icra ettiler. Bu malum ya, şimdi tebeddül eden her ne kadar ettiyse de bu vükela-yı sabıkanın fiiliyatından bizim için istizaha salahiyet vardır ve lazımdır. (İdare-i örfiye ilan olunduğu zaman düşman bazı memalikin ötesinde berisinde, hususiyle İstanbul'da bazı ifsadatta bulunup fesad vukuu memûl idüğiden idare-i örfiye altına alındığını) yazıyor; eğer vükela-yı sabıkanın, ilan-ı harb olunduğu zamanda, gerek memalikin umumundan ve gerek Dersaadet'ten emniyet-i tammeleri olmasaydı hukuk-ı mil el kaidesince

biz, Rusya tebaasını buradan çıkarmamız lazım gelirdi. Bunların çıkarılmaması için bazı taraftan vuku bulan teklifi kabul ettiler. Demek ki buradan pek ziyade emniyetleri var idi de onun için kabul etmişler; çünkü emniyetleri olmasaydı kabul etmezler idi. Hukuk-ı milele karşı vuku bulan teklifi redd etmeyip kabul ettikten sonra bu sözler ile idare-i örfiye altına alınmasına karar vermiş olmaları hiçbir vakitte kabul olunmaz. Bunda da beyan ettikleri şeyler: Selanik vilayetini idare-i örfiye altına almışlar; bunun için beyan ettikleri hususat (nizamen idare-i örfiye altına alınması) sözlerinden ibarettir. Birkaç ciheti daha var ki Kosova vilayetinde asakir-i muavene bazı şeyler yapıyor. Bunların idaresini teskin için idare-i örfiye ilan olundu. Bunu hiç nizam kabul etmez asakir-i muavene idaresi için başka türlü tedbir lazım. İdare-i örfiye denilen kanunda musarrahdır ki hafî ve hukuk-ı devlet ü milleti tecavüz için cemiyetler teşekkül eder ise idare-i örfiye ilan olunur. Asakir-i muavene cemiyet-i hafıyye değildir ki idare-i örfiye tahtına alsınlar. Zaten idare-i örfiye denilen şey askerî nizamına tevfikân ceza etmektir. Asakir-i muavene zaten askerdirler. Onlar her nerede ve her hangi mevkide bulunsa cezaları askerî kanunu mucibince edilecektir. O askere askerî nizamınca ceza edile-

254 *Fransızca İstanbul* (13 Şubat 1878)den:

Bu içtima'da birkaç istida ile beraber başvekaletten gelen bir tezkire de okundu. Bu tezkirede Ahmed Vefik Paşa: İstanbul, Selanik vesair bir takım yerlerde idare-i örfiye ilan edildiğini ve hükümeti bu karara sevk eden sebepleri bildiriyordu.

cek diye kosova vilayeti idare-i örfiye altına alınıp da orada bulunan rençbere asker nizamının icrası ne için ve neden lazım gelir? bunların hiçbirini kabul etmem. Yalnız Selanik vilayeti için olabilir. Ve teklif ederim ki tekrar okunsun da birer birer müzakere edelim; her bir ciheti için başka, başka şeyler beyan ettiler, her birisinin başka, başka müzakeresini teklif ederim. Selanik'ten maadasını da kabul etmem, dersaadet için hiç!

Reis: —Tensib buyurulur ise heyete bir şey arz edeyim: Eğer bu meseleyi mevki-i müzakereye vaz edeceksek bugün onun zamanı değildir. Bir gün tahsis etmeli. Bugün zamanımız müsaid değildir; onun için bir yevm-i mahsus tayin ederiz, müzakereye koruz. Bunu şimdilik malumat olmak üzere veriyoruz. Bunu, eğer mevki-i bahse konulmak lüzumunu tensib buyurursanız hangi gün müzakere edeceğimizi kararlaştırıp o gün mevki-i bahse koruz.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —Tensib buyurulur ise şubelere birer sureti gitsin. Orada âzâ-yı kiram bir kere mübahase etsinde ondan sonra burada müzakeresine girişilsin.

Reis: —Pek iyi. Şubelere birer sureti gitsin. Müzakeresine hangi gün karar verirsiniz? Cumartesiye bahriye nazırı davet olunmuş idi. Perşembe günü serasker paşa meduvdur.

Şefik Paşa (Selanik): —O halde pazartesi.

Reis: —Pazartesi günü müzakere olunmak üzere karar verdiniz mi?

Heyet: —Evet!

Manok Efendi (Haleb): —Bendenizin burada idare-i örfiyeye dair izahatım vardır.

2- Kosova'ya Silah Gönderildi mi, Gönderilmedi mi?

(14 ve 16 Kanunusani tarihli Kosova mebusları tarafından varid olan telgraf hakkında varaka okunur.)

Nişli Süleyman Efendi (Kosova): —Serasker paşanın verdiği cevab da okunsun, efendim. (Okunur)

45 kaza ahalisi imzasiyle geçen gün bir mektub aldım. Kendilerine bu esliha gönderilmiş diye buradan yazılmış idi. Bunlar yazıyorlar ki Bâb-ı Seraskeri'den gönderilmiş denilen gerek esliha ve gerek cebhâne, bunların hiçbirisi buraya gelmedi. Kırana, Ürgüb, Kurşunlu, Üsküb, beş, altı kaza ahalisi diyor. Aransa da her nerede kaldıysa bulunsun... Şayed yollarda mı kaldı? Gitmedi mi? Buralarının tahkikini isterim. Bir kere tetkik

olunsun, sorulsun, şayed yollarda, bir yerde kalmış veyahut gitmemiş.

Abdürrezzak Efendi (Bağdad): —Kaç günde gelmiş efendim, bu?

Rasim Bey (Edirne): —Makam-i seraskerinin o kadar ihtimamsızlığını gösterir ki teessüf etmemek kabil değildir. Birisi Tophane'den tüfek istiyor. Verdikçe gönderilecek. Hiç mikdar beyan etmez. İkincisi şimdiye kadar gönderilmiş olan tüfeklerin mikdarı bir hayli oldu. Orada bulunan askerin mikdariyle tenasüb etmez. Gönderdiğimiz tüfek şu mikdara balığ oldu diyememişler de sonra asker ile adem-i tenasübünü bilemiyorlar. Mikdar-i tenasübünü nereden bilirler? Pek garib şey! Bunu sorarım: Tüfegin mikdarı ne kadar? Askerin miktarı ne kadar? Bunu soralım. Neden bilmişler bunun mütenasib olup olmadığını?

Nakaş Efendi (Suriye): —(Silahların mikdarı tezkire-i cevabiyyede yazılmamasından onların indinde malum olmaması anlaşılmaz. Mikdarı malum ve mukayyedir; fakat tezkirede mikdar yazmadılar diye, bundan anlaşılmaz ki kayıd yoktur; binaenaleyh Rasim Bey'in itirazı muvafık-ı maslahat değildir.

Rasim Bey (Edirne): —Mikdarı mukayyed olmadığına hiç şübhem yok. Zaten malumatım vardır ve kendisini de yalnız olduğu halde ikna edebilirim. Mikdarı mukayyed değildir; çünkü bu tüfekler Tophane'den alınıyor. Serasker kapısı marifetiyle bu iki idare arasında kayıd tutmuyorlar. Sevk memuru marifetiyle tutmak lazımdır, işte bundan icab etti ki bazı kere iki fundalık gülle gitti. Muktezi olmayan yerde beyle karışıklıklara, idaresizliklere sebebiyet verdi. Bizim umur-i harbiyyemizde olan fenalıklar pek çok sekteler verdi. Bu husustan dolayı buna dair pek güzel malumatım vardır.

Reis: —Şimdi, efendim, malumat-i zatiyyeden bahsetmiyoruz. Bu evraktan istinbat olunmaz ki kayıd yoktur; ama Rasim Bey'in başka malumat-i zatiyyesi vardır. O bahs-i diğer. Ona diyecek yoktur. Buna itirazım yoktur. Ol vakit meydana konulur ise o vakit efkarımızı beyan ederiz.

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Bendenize kalırsa bunlar ihtimal ki, beyefendinin söyledikleri gibi, tezkirede izahat olmaması da caiz; fakat asıl îtiraz ettiği şey Babialî ile Bâb-ı seraskeri arasında yani böyle bir karışık yerde karışıklık olursa Kosova gibi mahalden gelen bir mühim telgrafa 15 günde ancak cevap gelebilir; çünkü serasker paşa,

Süleyman Paşa ve diğer ümera-yı askeriyye uyku-
dadır. Paşa efendimizi şimdi uyandıramayız; deni-
len havadislere inanmak çaresiz oluyor: işte buna
teessüf ediyoruz. Can, kan üzerine laf olunuyor.
Bunun cevabı 11 günde geliyor. Benim en ziyade
teessüf ettiğim yer burası!

Reis: —Efendim, bir takım tüfegîn gönderil-
diğini tezkire içinde yazarlar ki 11 bin tüfek gön-
derildi ve şu kadar da kapsül, bilmem ne, Top-
hane'den verildi, icabı icra olundu der; eğer bu
bâbda sair söylenecek şey varsa bunu da o güne
talik ederiz; zira arzuhal okunacak. Başka çare
yoktur; eğer âzâ-yı kiramca buna dair başka bir
mütalaa yok ise diğer tezkire üzerine bunun icabı
icra olunmuş ve başvekalet canibinden verilen
cevabda işte mütareke olmuş ve beriki mesele de
yani musaleha bitmek üzere bulunmuş olması-
yla beraber yine icabı icra kılınmış ve gönderilmiş
olduğu gösterilmiş; eğer bu meseleleri mevki-i
bahse koyacak isek o güne tehir edelim.

Salim Efendi (Kastamonu): —Ehemmiyet
verilecek şey değil.

Reis: —Bundan sarf-ı nazar olunsun mu?

Heyet: —Olunsun!

3- Çeşmeli'lerin Telgrafı

(Aydın Mebusanından Yenişehirizade Hacı
Ahmed ve Emin ve Mina efendilere hitaben Çeş-
me ahalisi tarafından keşide olunan bir telgraf
okunur.)

Nafi Efendi (Haleb): —Bana kalırsa Hacı
Ahmed Efendi ve Emin Efendi ve Mina Efendi
 taraflarından bundan bahisle bir arzuhal takdim
olunsun da onun üzerine müzakere edebiliriz;
yoksa olamaz!

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-
dın): —Sebeb beyan etmeli. Kanunun bir bendi-
ne tatbik etmeli. Tatbiksiz olmaz.

Nafi Efendi (Haleb): —Hususi olarak gelen
telgraf ile uğraşırsak başa çıkamayız. Öyle bir ar-
zuhal takdim olunur ise onun üzerine konuşuruz.

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Kanuna tat-
bikan söz isterim, öyle kafadan lakırdı istemem,
efendim; biz buraya mülkün ıslahı ve ahalinin te-
rakkiyatı için mebus olduk.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr): —
Kanunda sarahat var, efendim; bunun hakkında...

Hacı Ahmed Efendi (Aydın): —Var ise
söylemeli.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Bilmem,

efendim; bendeniz kanuna müracaat etmedim.
Yalnız şurada bir şey vardır: Arkadaşlarımız aha-
li tarafından bir telgraf alıyorlar da bunu heyet-i
muhteremeye arz ediyorlar; bunun, hiçbir mesuli-
yetin hükmü yoktur; çünkü ahalinin şikayeti değil
midir? Bunlar Aydın vilayeti ahalisi oldukları hal-
de biz onları bütün memalik-i mahrusenin aha-
lisi gibi, öyle tanırız. Başka türlü tanımayız; her
bireklerimiz de bütün memalik-i mahrusenin me-
busu sıfatını haiziz. Kanun mucibince böyledir,
zannederim. Yoksa nizamda sarahaten hiç okun-
maz sözü var ise biz nizamı riayet ederiz.

Şeyh Bahaeddin Efendi (Hüdavendigâr):
—Bunun kanunen kabulü caiz; fakat bir şey var:
Aşar nizamı var ki mahallinden mazbut olur; çün-
kü bazan fiyat iner, bazan çıkar. Mahallinden tica-
ret üzerine muamele olunur. Acaba nasıl fiyat kat
etmişler? içinde birtakım lakırdılar var, ama nedir?

Çanaka Efendi (Yanya): —Lakin buraya
böyle telgraflar çok gelmiş, çok karar verilmiş ve
başka bu kadar evrak müzakereye konulmuş. Bu
niçin konulmasın? Bunlar da ahaliden değil mi?
âzâ-yı kiramca bir telgraf gelmiş. âzâ-yı kiram da
beyan ediyor. Bahsimiz: Bu telgraf müzakereye
konulmasın, ama niçin konulmasın?

İbrahim Bey (Bosna-Hersek): —Efendim,
İzmir mebusanı efendiler, kendi müekkillerinin
her türlü hususatını iltizam etmeğe mezundur-
lar, ve belki de borçludurlar.

Hacı Ahmed Efendi (Dersaadet): —Efen-
di hazretlerinin ifadeleri, vakıa bu yazdıkları şey
bizce muhakkak değil! O zaman kantarı 90 ku-
ruş iken 9 kuruş öşür almışlar. 150 kuruşa çıkmış
da 120'den alıyorlar; sonra 90'dan alıyorlar, fi-
lan ediyorlar diye buyuruyorlar; bunu bendeniz
tasdik edemem; fakat sahib-i istidalar diyorlar ki
biz bunu İzmir valisine de istida ettik, istirham
ettik; şimdi bu telgraftan iki mesele çıkarıyorum:
İzmir valisini istirham ettiler. Niçin dinlemez?
Valilerin işi nedir? Ama muayyen değil ya! Eğer
böyle ise buraya yazdıkları telgraf gibi iştir, ham
ettiler ise, bir netice tahsil edemediler ise evve-
la İzmir valisinden sormalı. Biri bu! İkincisi de
bu yazdıkları şey sahih ise kanun-i adalete, şer'a,
akle muhalifdir

Yenişehirizade Hacı Ahmed Efendi (Ay-
dın): —Her kaideye muhalif bir şeydir. Bunun
tahkikini meclis diriğ etmiş.

Nafi Efendi (Haleb): —Bu bir dava-yı
şahsiyye değildir; bu ahali tarafından geliyor.

Halil Ganem Efendi (Suriye): —Ahali tarafından gelsin. Arzuhal vermiyorlar mı? Arzuhal ile hallerini arz ediyorlar; mebusan vasıtasıyla ediyorlar zannederim. Bunu kabul etmemek kabîl değildir. Babialî'ye yazılsın.

Menekşelizade Emin Efendi (Aydın): —Mösyö Zarifi içinde bulunduğundan tüccar her ne kadar istida vermişler ise de vali ıslah etmiyor; nitekim bundan evvel İzmir'de palamutçular tarafından makam-ı riyaset-i aliyyelerine gelen bir telgraf meclis-i umumide kıraat olunarak keyfiyetin vali-i vilayete ba-telgraf yazılmasına karar verildi. Ol veçhile Babialî'ye tezkire yazıldı. Yazılan tezkirenin tarihinden bu ana kadar bir ay geçti; halbuki Babialî burada, İstanbul'dadır; meclis-i umuminin kararını infaz değil, telgraf bile yazmadı. Şura-yı Devlet'te tevkif olundu. Dün tahkik ettiler: Daire-i mahsusasından buradan yazılan tezkire Şura-yı Devlet'te dolaşüyor. Niçin dolaşıyor? Orasını bilmem! Mösyö Zarifi'nin hatırı için mi? Yoksa hasbel-icab mı? Fakat bizim meclis-i umumide işin derecesi ehemmiyeti anlaşıldı ve gayet müstacel iş olduğu bilindiğinden için cevabı vali-i vilayete telgrafla yazılmasına karar verildi. Mösyö Zarifi'nin hatırı için midir? Nedir? Tayin edemem! Yine heyetimizin kararını infaz etmiyorlar. Mösyö Zarifi'nin... Bu tüccar nasıl kabul ettirebilirler? Bunu, rica ederim, palamut hakkında tekiden ba-telgraf vali-i vilayete yazılması tekid olunsun.

Sadi Efendi (Haleb): —İzmir valisi paşa infisal etti. Hamdi Paşa hazretleri İzmir valisi oldu. Muteber ve mutemed bir zattır. Eğer rey-i umumiye tevafuk ederse bu işin bakılmamasına sebep nedir, Mösyö Zarifi'nin hakkı olduğu için mi ve yahut nizama dokunur bir şey mi vardır, her ne ise, icrasiyle neticesinin bildirilmesi vali-i lahika havale olunursa iş biter.

Reis: —İş uzadı, heyetçe okunan telgraf mevkî-i bahse konmağa şayandır denirse esasına karar verelim de bazı diğer biçareganı bekletmeyelim. Daha bahsedelim mi? Vaktimizi beyhude yere zayi etmeyelim. Şimdi bunun üzerine tezkire yazalım mı ve palamut için de tekid edelim mi?

Heyet: —Evet, evet!

Çanaka Efendi (Yanya): —İsmi Zarifi imiş, başkası imiş, ismi yazılsın.

Reis: —Bu telgrafta Mösyö Zarifi'nin ismi var mı?

Çanaka Efendi (Yanya): —Yok!

Reis: —Nasıl ise öyle yazılabilir. Esbab-i mucibi

be her ne ise mahallinden badet-tahkîk neticesini yazsınlar. Bugün tensib ederseniz başka bir şey bakmayalım. İstidalar bakalım. *(Bunun üzerine birkaç arzuhal okunup karar verildikten sonra iane-i muhacirin encümeni tahsilatını mübeyyin varaka Astarcular Kethüdası Ahmed Efendi tarafından kıraat olunmağa mübaşeret olundukta)*

4- Muhacirlere Yardım Listesi

Reis: —Zat-i hazret-i padişahiye encümenin ahvalinden ara sıra haber vermek üzere irade buyurmuşlardı; vakit ve hal icabınca gidilememişti. Geçen gün gidildi ve bazı mertebe malumat verildi. 500 kuruşun encümene gönderileceğini vaad buyurmuşlardı. Akçe de gelmiş, (iane defterinin mabaadi okunur:)

Kuruş

1.646.415	Evvelki yekün
50.000	Haleb vilayeti hamiyyet-mendani tarafından (defa-i saniye)
30.225	Samsun hamiyyetgaran-i ahali canibinden
10.000	Burdur sancağı memurin ve ahali hamiyyet-mendani taraflarından
3.485	Keza
7.500	İsparta sancağı memurin ve ahali hamiyyet-mendani taraflarından
1.747.625	

Reis: —Bazı taraflardan tahrirat geliyor, ihtarat vuku buluyor. Encümene mezuniyet verilirse vüruduna dair cevabla beraber bir teşekkür olunsun. Ashab-ı mürüvvet hem memnun ve hem de medar-ı şevk u gayretleri olur.

Heyet: —Olur, efendim.

Reis: —İşte mezuniyet var. Encümen himmet etsin, iktizasına baksın.²⁵⁵ Yarın ayın ihtidasıdır;

255 Listenin yayınlandığı gazetede iane encümeninin şu tebliğleri çıkmıştır:

Muhacirinin idare ve ianesi için taht-ı riyaset-i celile-i hazret-i padişahide teşekkül eden iane encümeni mahallî sabıkında hâlâ devam etmekte olup, çünkü muhacirin-i varidenin def-ı zaruret ü ihtiyacı fevk-al-gayesi cümle ashab-i hamiyyet u mürüvvetin kise-i himmeti küşad eylemeleriyle hasıl olacağı gibi zat-ı merahim-ayat hazret-i padişahının anzar-i maali-asar-i merhamet-i celile-i şehinşahieri dahi duçar-i enva-ı felaket ü sefalet olan işbu muhacirinin hüsn-i suretle iâşe ve infakları ciheti mühimmesine matuf olarak, hatta atıyye-i seniyye-i hazret-i padişahi olmak üzere, 500 bin kuruş ile 2200 okka kavurma ihsan buyurdıkları gibi bunların husul-i vesaili refah ü istirahatleri için eltafi celile-i mülukaneleri min külli-vücuhi bi-dirig ve rayegan buyurulmakta ve Cenab-ı Rabb-i ahad zat-ı şevket-simati hazret-i padişahilerini ilelebed erike-pira-yi saltanat-ı seniyye-i Osmaniye buyursun, amin- kemali rahm ü eşfak-ı şehinşahilerinden olmak üzere 2000 neferden mütevaciz aceze-i muhacirin mahsus ve taltifen saray-ı hümayun-ı mülukanelerine aldırılarak cümlesi

bunun için şubelerimizin yeniden teşekkülü iktiza eder. Vakit ve zamaniyle, inşallah, teşekkül eder ve müteyemmen olur. Cenaib-i Hak muvafak eder; şimdiye kadar zayi ettiğimiz vakti telafi ederiz; badema vazaif-i asliyyemizle uğraşır ve birkaç işleri meydana çıkarmağa heyet himmet edeceğini şübhemiz yoktur. Yarın alenidir.

Meclise saat 11’de hitam verildi.

pek mükemmel surette it’âm ve ikram ve her birinin esbab-i huzur ü rahatı itmam olunmaktadır ki bu bâbda hisse-i acizanemize aid olan teşekkürat-i aziymeyi bihakkın ifa etmek haric-i daire-i imkandır. Alemda felek-zedegan-i ebna-yi vatana iane gibi eser-i cemil-i insaniyyet olamayacağı misillu işbu ianat-i hamîyyet-küsterinin mesubatı manevîyyesi dahi inkar olunamayacağından ve padişah-i merahim-iktinâh-u şehinşah-i a’zam efendimiz hazretlerinin isr-i celili mülukanelerine iktidaen cümle erbab-ı mürüvvetin dahi bu bâbda diriği himmet etmemeleri asar-ı memduha-i hamîyyet-kariden bulunduğu ona göre ianat-i fütüvvet-mendinin bir uçdan tezyidiyle mesaib-zedegan-i merkumunun indifa’-ı ahval-i zaruret-istimallerine himmet ve ashab-i mürüvvetin lane için yine encümen-i mezkura müracaat buyurması temenni olunur. Muhacirine ianeten Ankara vilayeti celilesi ahalişi canibinden 15 bin ve Kırşehir ahali-i hamîyyet-mendanı tarafından dahi 5000 kuruş ki cem’an 20.000 kuruş tertib ve tesrib kılınmış ve Kerkük hanedanından izzetlü Mustafa Kırdarzade Efendi dahi izzetlü Aciman Efendi marifetiyle komisyonumuza 10.000 kuruşluk metelik irsal olunmuş ve muma-ileyhimin işbu himmet ve muavenetleri hamîyyet-i fitriyyelerine dal bir lutf-i bi-hümâl bulunmuş olmakla ilan-ı keyfiyyete ibtidar olundu. Memleketleri düşman tarafından istila ve ma-melekleri mahv ve yağma olarak Dersaadet’e hicrete mecbur olan biçaregandan Galata’da iskan ettirilen 600 nüfusun melbusat ve mekulat ve meşrubat ve saireleri Galata iskan şubesi vasıtasıyla meccanen ve ianeten tedarik ve ita kılınmaktadır.

Yıldız Sarayında Bir Toplantı

9 Safer 1295 — 1/13 Şubat 1293/1878
ÇARŞAMBA

La Turquie Gazetesinin 14 Şubat 1878 Sayısından

Meclis reisi ve bazı mebuslar sarayda toplanan Şurada hazır bulunmaya davet edildiklerinden dün çarşamba meclis toplanamamıştır.

(*Levant Herald*'de görüldü) başlığı altında *Basiret*'de okunmuştur:

Geçen çarşamba günü (1 Şubat 1293) vüke-la-yı fiham hazaratiyle Meclis-i Âyandan bazı âzâ ve Meclis-i Mebusan'ın reis ve reis-i sanileri ve bazı ulema ile ümera-yı askeriyye, yani ceman 43 zat Yıldız Kasr-ı Hümayunu'nda taht-ı riyaset-i şahanede olarak akd i meclis ettiler.

İbtida-yı mecliste başvekil paşa hazretleri kelama agaz ederek geçen aydan beri zuhura gelen vukuatı tarif ve bundan dört hafta evvel akd olunan meclis-i askeride artık Rusya'ya mukavemet edilmekte ısrar edecek kadar Devlet-i Aliyye'nin kuvveti kalmadığına dair ittihaz olunan karardan bahis ve bir taraftan mütareke için Rusya ile Babiali ve diğer taraftan İngiltere ile Rusya bey-ninde cereyan eden müzakeratı tafsil birle mütarekenin mukavelenamesiyle şerait-i esasiyye-i sulhiyye layihasını tebliğ buyurdular.

Bununla beraber İngiltere'nin bundan on gün akdem donanmasını Marmara Denizi'ne idhal etmek için Babiali'den müsaade istediğini ve Babiali'nin muahedata tevfiikan verdiği cevab-i redd üzerine bundan sarf-ı nazar etmiş ise de gene iki günden beri mukaddemki talebi tekrar etmiş olduğunu ve bu sırada mezkur donanma İstanbul'a kadar geldiği halde Rusya askerinin Dersaadet'e idhal olunacağı hususunun Petersburg canibinden doğrudan doğruya bildirilmiş olması üzerine Babiali Londra kabinetosu tarafından ittihaz olunan karardan dolayı gayet müşkil bir mevkide bulunduğunu İngiltere Sefareti'ne bildirmiş ise de sefareti müşarünileyha gene ısrar etmesi üzeri-

ne Babiali ilan-ı harb etmemiş olduğu bir devlete harben mukavemet etmeyeceğinden yalnız protesto ile kanaat etmiş olduğunu bil-beyan Rusyalı'nın Dersaadet'e girmesi hakkında bir karar ittihazı zımında meclisin akd olunmuş olduğunu dermiyan buyurdular.

Bir müddet müzakereden sonra meclis ekseriyyet-ı ara ile Rusyalı'nın talebine muvafakat edilmek lazım geleceği reyinde bulunmuş olduğundan bu bâbda tanzim olunan mazbata temhir kılındı.

Âzâdan yalnız üç, dört zat mezkûr mazbatayı temhir eylemedi.

Rusya askerinin Dersaadet'te bulunduğu müddetçe kesret üzere çarşı ve sokaklarda dolaşmamaları, velhasıl münazaat zuhuruna sebebiyet verecek hâlâtın men edilmesi ve asayiş-i umumiyyenin temin kılınması hakkında bazı tedabirin ittihazı için Rusya kumandanları ile uzlaşmak üzere ümera-yı askeriyyeden mürekkeb bir komisyonun teşkili dahi kararlaştırılmıştır.

Âzâdan bir zat Rusyalı Dersaadet'te bulundukça zat-ı hazret-i padişahinin payitahtın haricinde bir mahalle teşrif buyurmalarının muvafık-ı maslahat olacağını dermiyan etmiş ise de başvekil paşa hazretleri bu madde hakkında bir karar ittihazına meclisin salahiyeti olmadığını beyan buyurmuşlardır.

Esna-yı müzakeratta zat-ı hazret-i şehriyarinin doğrudan doğruya Kraliçe Viktorya hazretlerine müracaat buyurmuş oldukları malum-i imparatorileri olduğundan ve zat-ı hazret-i schinşahilerine endişeyi mucib olacak esbabın bütün bütün indifa'ı arzu olunmakta olduğundan birkaç saat daha beklemeye razı olduklarını mübeyyin Rusya İmparatorluğu'nun zat-ı şahaneye gönderdiği bir kıt'a telgrafnameyi meclise arz eylediler.

Basiret'in 4 Şubat sayısında çıkan yukarıki tercümeyle aid olarak 5 Şubat sayısında da şu satırlar yazılıdır:

Geçende Mabeyn-i Hümayun'da ve taht-ı riyaset-i seniyye-i hazret-i şehriyaride akid buyurulan meclis-i umumide cereyan eden müzakeratın aid olduğu mevadd hakkında dünkü nüshamıza bazı izahat verilmişti; sonradan ettiğimiz tahkikat nazaran Rusyalılar'ın İstanbul'a duhullerine dair meclis-i ali-i mekürda o yolda müzakerat cereyan etmediği gibi, zat-ı hazret-i tacdarinin paytahtın haricinde bir mahalle azimet ü nakli-i hümayun buyurulacağının asıl ve esası olmadığından bu havadisi *Levant Herald*'den naklen gazetemize derç edişimizden dolayı hasıl olan teessüfümüzü beyan ile beraber devletlu Namık Paşa hazretlerinin Rusları suret-i dostanede İstanbul'a davet için Rus ordugahına azimet eylediklerine dair bazı gazetelerin neşrettikleri havadisın aslı olmadığını tashih ederiz.

Saraydaki bu toplantıya dair *Tan* gazetesi muhabirinin, doğruluğunu temin ederek gazetesine verdiği malumat olmak üzere *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı* adlı eserde şu satırlar vardır:

Ruslar Sofya'yı ve Edirne'yi zabt ettikten sonra mukaddemat-ı sulhiyyeyi müzakereye muvafakat etmiş idiler. Avusturya hükümeti Rusya ile Devlet-i Aliyye arasında akd olunacak mukavelelerin muahedat-i mevcude ile hem-ahenk olmasını kontrol için Viyana'da bir konferans akdini teklif ediyordu. İngiltere dahi İstanbul'a imdad için donanmasını Marmara denizine yolluyordu.

Bunun üzerine Abdülhamid ahval-i hazırayı müzakere etmek üzere sarayda büyük bir meclis akd etti. İngiliz filosunun karibin İstanbul'a duhulü ve Ruslar'ın da karadan vüsulü kuvve-i karibeye gelmiş olduğundan Abdülhamid denizden büyük bir kalabalıkla gelmekte olan dostu ve karadan ilerlemekte olan düşmanı izaz için kendilerine ne ikram edileceğinin evvelce kararlaştırılmasını arzu ediyordu. Bu meclise Heyet-i vükeladan başka vükela-yı sabıkanın kaffesi ve Meclis-i Mebusan'dan beş âzâ dahi davet edilmişti.

Bu beş âzâ reis ile iki reis-i sani ve Astarçılar Kethüdası Ahmed Efendi ile Musevi şekerici Kemal Efendi namında iki mebus idi.

Meclis-i millîden saraydaki meclise davet edilecek iki âzânın orada muhalefette bulunmaya ve hatta bir mütalaa bile dermiyanına kabiliyeti ol-

maması matlub bulunduğu için âzâ-yı mevcude miyanında isimleri zikrolunan bu iki zat intihab edilmişti; fakat avamdan olmak haysiyetiyle tab'an ve vaziiyyeten müstakil olan Ahmed Efendi bu hesabı yanlış çıkardı.

Abdülhamid'in taht-ı riyasetinde teşekkül eden bu meclisde başvekil hükümetin elyevm bulunduğu vaziiyyet-i elimeyi izah ve örs ile çekmiş, yani İngilizlerle Ruslar arasında kalmış olduğunu beyan eyledikten sonra mukarrerat-i müttehazeyi kabul edip etmediklerini huzzardan sordu.

Herkes makam-ı tasvibde başını salladığı sırada mebus Ahmed Efendi ayağa kalkarak Abdülhamid'e o vakite kadar işitmemiş olduğu bir lisan ile irticalen şu sözleri söyledi:

"Siz bizim fikrimizi pek geç soruyorsunuz. Felaketin önünü almak mümkün olduğu zaman bize suret-i ciddiyyede müracaat etmeli idiniz. Meclis-i Mebusan kendi malumatı haricinde olarak husulüne sebebiyet verilen bir halden dolayı meşguliyeti asla kabul etmez.

Bundan başka meclisin müzakere ettiği umur ve hususata dair verdiği reylerin hiç biri mesmu olmamıştır; verdiği kararların hiçbirini icra edilmemiştir.

Gene tekrar ederim: Meclis-i Mebusan müşkilat-ı hazıraya sebebiyet veren ahvalden dolayı hiçbir mesuliyet kabul etmez".

Ahmed Efendi bu sözleri söylerken Abdülhamid'in büyük bir hiddete mağlûb olduğu yüzünden belli oluyordu. Nihayet kendini zabt edemedi, bağırdı:

"Milleti ikna ve müessesat-i ahrarane ihdas ederek ıslahat icrasına çalışan pederim Abdülmecid'in irsine iktifa etmek istemekle; meğer yanılmış imişim. Ba'dema ceddin Sultan Mahmud'un irsini takib edeceğim. Onun gibi ben de şimdi anlıyorum ki Cenab-ı Hakk'ın muhafazasını bana tevdi ettiği akvamı kuvvetten başka hiçbir şeyle yürütmek kabil olmayacak."

Meclisin hitamında Abdülhamid vükelasına parlamentonun tatilini emr etti.

Bu toplantıyı, amedci sıfatıyla padişahın karşısında duran Mahmud Celaleddin Paşa *Mir'at-i Hakikat*'ında şöyle anlatıyor:

Amiral Hornby kumandasıyla altı kıt'a zırhlı ve bir kıt'a ahşab İngiliz sefain-i harbiyyesi Bahri-i Sefid Boğazı'nın medhalinde vaki Kumkale pişgahına demir atıp Amiral Boğaz muhafızın-

dan müsaade talep etmiş ve nihayet Boğaz'dan geçerek Gelibolu'ya doğru gelmekte bulunmuş idüğü istihbar edildi.

Çünkü evvelce verilen malumata cevaben Rusya ordusu başkumandanı Grandük Nikola Babialı'ya gönderdiği mektupta "eğer İngiliz gemileri İstanbul Limanı'na gelirlerse kendilerinin dahi ona mukabil bir muamele-i ihtiyatiye icra etmeye imparatorndan emr aldığı bildirilmiş olduğundan ve İngiliz gemileri gelmekte bulunduğundan beyan-ı hali mutazammın Rusya imparatoruna bir telgrafname-i hümayun yazıldı.

Cevaben gelen telgrafnamede İngilizler'in donanma göndermeleri üzerine kendisinin dahi İstanbul'a bir fırka asker sokmaya mecbur olacağı ve bundan başka bir menvi-i zamiri olmayıp hutuk-ı padişahiye zerrece taarruz etmeyeceğini yazmış olduğunun üzerine donanmanın İstanbul'a vürudu Devlet-i Aliyye'yi Rusya tehdidatına uğratacağı beyaniyle tehir-i azimeti için İngiltere kraliçesine ve ona bakarak İstanbul'a sevk-ı asker etmemesi zımnında Rusya imparatoruna telgrafname-i hümayunlar testir kılındı.

Lakin bunların neticesi muvafık zuhur etmeyip de İngiliz gemilileri İstanbul Limanı'na girecek ve bir fırka Rusya askeri dahi daiye-i rekabetle İstanbul'a doğru ilerleyecek olursa tahaddüs edecek vakayı hesap ve tahmin kabul edemeyeceğinden devletçe ne güna hareket olunmak lazım geleceğinin bir melis-i fevkalade akdiyle huzurlarında müzakere olunması taraf-ı padişahiden tensib ve irade buyurulmakla bilcümle vükela ve sadr-i esbak ü sabık Mehmed Rüşdü ve Edhem paşalar ve Şeyhülislam-ı sabık Hayrullah Efendi ve Meclis-i Âyan Reisi Asım Paşa ve sudür-ı ulema ve müsiran ve ferikandan bazı askerî ümerası ve rical-i devlet müttehizanı ve âyandan bazı zevat ile Heyet-i Mebusan reisi Hasan Fehmi Efendi ve İstanbul mebuslarından Astarıcılar Kethüdası Ahmed Efendi ile Hüdaverdizade Ohannes Efendi ve Bursa mebusu Bhaeddin Efendi 95 senesi sehr-i Safer ayının 10. çarşamba günü Yıldız Kasr-ı Hümayunu'na celb ve davet kılınıp, padişah hazretleri meclis odasına muttasıl diğer odanın kanılarını açtırıp içerisinde vaz olunan taht-ı aliye kaad oldular.

Reis-i vükela Ahmed Vefik Paşa icmal-i ahvale dair bir makale irad ederek İngiltere donanması vürud edip de Rusya askeri İstanbul'a doğru ilerleyecek olursa ya müdafa ile tecdid-i muharebe

edilmek veyahut bir mukavele tahtında ve suret-i muslihanede kabullerine muvafakat olunmak şıklarından birinin ihtiyarı lazım geleceğini ifade ile araya müracaat ve ibtida müdafaaya iktidar olup olmadığı bahsinde ümera-yı askeriyyeden sual-i mütalaaya mübaşeret eyledi:

Onların hulasa-i ifadeleri akd-i sulh için Rusya Devleti'ne müracaat kararında dedikleri gibi müdafaaya iktidarsızlığı tekrardan ibaret olup bina-berin Rusya askerinin mukavele-i muslihane akdiyle payitahta kabulü emr-i zaruri olduğunu söylediler.

Sair huzzarın ekseri dahi adem-i istitaat-i askeriye sebebiyle Rusya askerinin ol suretle kabulü reyinde bulundular ve bu sırada İngiliz donanmasının gelişi hasbez-zahir İngiltere menafinin ve İstanbul'da bulunan İngiltere tebaasının muhafazasına bina olunmakta ise de netice-i halin neye müncer olacağı kestirilemez dediler.

Badehu cereyan eden sözler heyet-i vükelanın şu meselede müttehazları olan mesleğin imkan üzerine ittihaz edilmiş bulunduğunu ve İngiliz gemilerini tehirin adem-i ihtimali halinde gelecek Rusya fırkasını şerayit-i lazıme tahtında kabul edip de muamele-i cebriye vukuuna meydan verilmemesi mülahazasını mutazammın idi.

Lakin Şeyhülislam Halil Efendi ve Âyandan sadr-i Anadolu payesini haiz Hilmi Efendi bu sureti tecviz etmeyerek cümleten bil-ittihad müdafaaya çalışılması, farizadandır dediler.

Tophane müşiri sabık Damad Mahmud Paşa dahi müahharen cem edilen kuvvete göre istitaat-i askeriye mevcut olduğunu ve Rusya askerinin İstanbul'a kabulü bina-yi saltanatın inhidamını mücib olacağını dermiyan ile muhalefet gösterdi.

Ve salen Tophane Müşiri Namık Paşa, ki mürahhas-ı sanilikle Kızanlık'a azimet ve avdet eylemiştir, madem ki İngiliz gemilerinin vüruduna karşı durmak mümkün değildir: Rusya fırkasının dahi İstanbul'a girmesi tabiidir. Ol halde hükümet-i Osmaniye'nin nüfuzu kalmayacağından Rusyalılar padişahımızı taht-ı hükümlerinde bulundururlar; böyle bir icbardan vikayeten şevket-simat efendimizi ve heyet-i devleti Anadolu yakasına geçirmek icab eder, dedi.

Lakin kaffe-i huzzar padişahımızın ve heyet-i devletin İstanbul'dan çıkması izmihlalimizi tacil eyleyeceğinden asla caiz değildir; böyle fevkalade ahval arasında sebat ve metanet göstermek lazımdır diye Namık Paşa'nın sözünü kestirdiler.

Ahmed Vefik Paşa ise müdafaaya iktidarsızlığın esbabına dair mazbatayı, evvelce mühürlenmiş olan Şeyhülislam efendiye, onunla hem-efkar olanlara dermiyan eyledikleri mu-kayemet reyinin kabilül-icra olamayacağını ihtar eyledi.

Hatta padişah hazretleri meclis toplanmazdan evvel müverrih-ı hakiri suret-i mahsusada huzurlarına celb edip meselenin vasıl olduğu netice-i müşkile vü mühlikeden bahs ile: “Rusya askerinin İstanbul’a dühulüne cevaz gösteremem; ümera-yı askeriyyemiz izhar-i cebanet ediyorlar. Ben nefsimce her fedakarlıktan çekinmem. Sancı-ğ-ı şerifi çıkarıp Rus ordusu üzerine gitmeye hazırım. Bunu meclise tebliğ etmesini başvekil paşaya söyle!” diye emir buyurdularından Ahmed Vefik Paşa’ya, kablel-içtima irade-i şahaneyi ifade etmiş idim.

Müşarünileyh gayet mütelaşi ve şedidül-fıkr bir zat olmakla “biz işimize bakalım; o sözler cilvedir. Meram bizi tecrübedir!” diyerek ber-vech-i meşruh müzakereye girişti ve nihayet adem-i istataat bahsine nakl-i kelam olunduktan padişahın bizzat askerle harbe gitmeye amade olduklarına dair iradelerini huzzara bildirdi; ama müdafaada imkansızlıktan ve liva-yı Muhammedî’nin ihracı sırası geçmiş olduğundan bahs ile Rusya askerinin mukavele-i muslihane tahtında kabulü maddesince ittihad-i ara hasıl oldu.

O sırada mebusandan Astarıcılar Kethüdası Ahmed Efendi: “Huzur-ı şahanede böyle meclis akdiyle işlerimize çare düşünülmesi vaktinde gerekti. Harben mevkiimizin güzel zamanları geçirildi. İş bu dereceye geldikten sonra ne denilir?” mealinde bazı kelimat irad etmekle padişah hazretleri, hiddetlenip, Hazine-i Hassa Nazırı Said Paşa’ya hitaben:

—Said Paşa, şu herife bir cevap ver; heyet işitsin! buyurdular.

Said Paşa Ahmed Efendi’nin yanına gelip maksadını İstizah etmekte iken şehir-i yar hazretleri yerinden kıyam ve miyan-ı meclise vaz-ı akdam ile:

—Ben millet ve devletimin hukukunu izaa etmedim. Benim başıma gelen vaka ecdadım-dan hiçbir padişahın zamanında vaki olmamıştır. Devletimin izmihlalinden en ziyade ben hisse-dar-i felaket olacağım ve en çok hukuku ben terk edeceğim. Bu adamın vukuat-i salifeye atf-i makal ile şu heyet içinde makamıma söylediği sözleri hiçbir vech ile kabul etmem. Ben şu meselede

vazifemin icrasına ikdamımdan dolayı milletim-den mükafat beklerim. İşte Said Paşa, mabeyn kitabetinde bulunmuş olması cihetiyle muamalat-i sabıkaya vakıf olduğundan şu efendiye cevap versin, izahatını dinleyiniz!

Buyurdular ve gene kuud ettiler.

Said Paşa ayak üzere kelama başlayıp meselenin ne suretle harbi müntic olduğunu ve bu kararın ittifak-ı umumi tahtında bulunup zat-ı şahanenin ona tasdik etmeye mecbur bulunduğunu söyledikten sonra bazı zehaba göre Mabeyn-i Hümayun’dan kumandaya karışıldığının aslı olmayıp teşebbüs-ı vakıa yalnız sevkıyat ve nakliyatın tesri ve tacilinden ibaret idüğünü müfassalan söyledi.

Ahmed Efendi ise başı sarıklı esnafgüruhundan kayıdsız bir adam olduğundan saf-derunlukla irad eylediği kelimatın padişaha ne türlü tesir edeceğini düşünmeye meyl-i efkar etmeyerek:

—Benim muradım tariz değildir. Halimizin vehametini beyandan ibarettir, diye ifadat-i sabıkasını tekrar ve kendisini men etmek isteyenlere çin-i cebin izhar eyledi.

Padişah gördü ki Said Paşa’nın tebligatı Ahmed Efendi’yi iskat edemedi. Bi-sabr ü karar olup, huzzar-i meclise hitaben:

—Demincek dediğim gibi vazifemde ikdamım karin-i takdir olmak lazım gelirken şu suretle garazkarane sözleri asla kabul edemem. Böyle meclis akdi devletimizde adat-i cariyeye fevkında olduğundan ve hal-i hazırımız iktizasınca bu günkü günde şu içtima’a lüzum gördüğümünden huzurumda bu meclisi akd ettirdim.

Şu efendi ibtida bunu bilmiyor.

Ve şimdi eğer Rusyalılar’ın sevk edecekleri fırkanın İstanbul’a dühülü şu mecliste kabul ve tecviz olunmazsa²⁵⁶ kendimce bir vazife kalmıştır ki o da içinizden bana kimler ittiba eder ve tebaamdan arkama kim düşerse onları alıp ölünceye kadar cenk etmektir. Ve eğer bana kim ittiba etmezse din ve milletime sadakatle can vermiş olduğumu isbat için yalnızca Rus ordugahı mukabiline gidip ve kumandanına kendimi bildirip evvela bir tabanca ile onu itlaf etmek ve sonra nefsimce olunacak hücumu vücudümü karşı tutup ve ayaklar altında kalıp ölmektir.

İşte ben şu fedakarlıklara hazırım: fakat bu adamın haddini bilmeyerek şu mecliste

256 Abdülhamid’in bu ifadesiyle bundan evvelki ifadesi arasındaki değişiklik, üzerinde durulacak bir noktadır. —H.T. Us.

hükümdarınıza karşı ettiği cüret üzerine tedibini gene meclisinizden beklerim; zira birtakım garazkarlar bu makule efkar ve hareket ile şu vakitte maslahat-ı devleti işkal etmeye çalışıyorlar. Ben her türlü müsaadat-ı adliyyeye nail olduğum halde artık Sultan Mahmud'un yoluna gitmeye mecbur olacağım!

Buyurdular ve meclisten çekilip gittiler.

Ol vakit huzzara bir beht ü hayret müstevli olmakla Ahmed Efendi'yi bir odaya koyup karakol altına aldılar; lakin saded-i bahs zayi olmak için Rusya fırka-i askeriyyesinin mukavele-i mahsusa akdiyle İstanbul'a kabulü emr-i zaruri olduğuna dair bir mazbata yapıp padişaha arz ve takdim ve bu mukavelenin akdi için Tophane Müşiri Namık Paşa'nın Rusya ordugahına izamı tensib olundu ve meclis dağılıp herkes hanesine gitti.

La Turquie (16 Şubat 1878)den:

Bize söylenildiğine göre, çarşamba günü sarayda zat-ı şahanenin başkanlığında toplanan mecliste âyan ve mebusandan bazıları hazır bulunmuştur.

Âyandan davet olunanlar: Âyan Reisi Asım Paşa ve iki reis vekili Ahmed Hilmi ve Esad Efendi ile Kostaki Antopulo Efendi, Mihran Bey.

Mebuslardan hazır olanlar da reis Hasan Fehmi Efendi ile iki reis vekili Bahaeddin ve Ohannes Hüdaverdi Efendi, İstanbul mebusu Astarçılar Kahyası Ahmed Efendi ile Musevi Kemal Efendi.

Hazırlanan mazbataya eski Sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa'dan başka hazır bulunanlar mühürünü, Rüşdü Paşa imzasını koymuştur.

Yalnız Şeyhülislam (Kara Halil) ile Tophane Müşiri Mahmud Paşa mazbataya mühür veya imza koymaktan çekinmişlerdir.

Yirmi Dokuzuncu İnîkad*

12 Safer 1295 — 2/14 Şubat 1293/1878
PERŞEMBE

Başkan: HASAN FEHMÎ EFENDÎ (İstanbul)

(*Basiret, 16 Şubat 1293.)

Reis: —Bugün meclisimiz saat altıda küşad olmuştur.

Bir irade-i seniyye var, tebliğ buyurulacak.

(*Meclisin tatiline dair olup sureti zirde münderiç 10 Safer 95 tarihli tezkire-i seniyyeyi müsteşar beyefendi²⁵⁷ kürsi-i hitabete çıkarak kıraat eder:*)

(Meclis-i umuminin müddet-i içtima'ı Kanun-i Esasi hükmünce mart ibtidasında münkazıye olmak tabii bulunup meclis-i mezkurun hin-i küşadında ilan buyurulan nutk-ı hümayun-ı hazret-i şehriyari meal-i alisinden dahi müsteban olduğu veçhile veliyyün-nimet-i biminnetimiz zat-ı şevket-simat efendimiz hazretleri bizzat ve bilhassa tesis buyurdıkları usul-i (meşveret iktizasınca, Devlet-i Aliyyelerinin fevkalade bir politika buhranı içinde bulundukları halde dahi, ıslahat-ı dahiliyyece terakkiyyat-i maddiyyesi arzusuna delil-i aleni vü fiili olmak üzere heyet-i âyan ü mebusanın ifa-yı vazaiife devamlarını ferman buyurmuş olduklarına ve meclis-i umumi dahi yine hüsn-i icra-yı memuriyyet ve ibraz-ı asar-i musadakat ü hamiiyyete gayret eylediğine binaen şu mesai-i cemile nezd-i dekayık vefd-i alide bais-i kemal-i takdir ü memnuniyyet olmuştur; kaldı ki bu günkü günde ahval-i

umumiyyemizin kesbeylediği şekil ve suret her devlet-i meşrutada meriyyül-cereyan olan usul ve teamül ile dahi karin-i vüsuk olduğu üzere meclis-i umuminin tamami-i cereyan-ı vazaiifine müsaid olmadığından ve Kanun-i Esasi mantukunca meclis-i mezkurun icabat-ı zamaniyyeye göre müddet-i içtima'nın temdid ve ya tenkiy-sı hukuk-ı mukaddese-i şehriyari cümlesinden bulunmuş olduğundan mücerred ahval-i hazıra-i fevkalade muktezasınca bu günden itibaren tatili ve husûsat-ı vakıada gösterdiği mesaî-i hamiiyet —mendane vü mehampervanenin müstelzim olduğu takdir-i alinin iki heyet rüesa ve âzâsına tebliği emr ü ferman-ı hazret-i padişahi iktiza-yı celilinden olmakla, ol bâbda.)

Reis: —Vakit ve zamanın ilcaatına mebni zat-ı hazret-i padişahinin şimdiye kadar icra buyurmuş oldukları kemal-i ihtimam-i şahaneleri gayr-i münker olduğu ve şimdi ise meclisimizin tatili mükteza-yı hal-i maslattan bulunduğu cihetle ibraz buyurulan himemat-ı vatanperverilerini tahsin ile beraber meclisimizin tatiline irade ve ferman buyurmuş olduklarından, bu dakikadan itibaren meclisimiz tatil olmuştur. (*Heyet dağılır*)

Resmî İlan

3 Şubat 1293 tarihli gazetelerde de (2 Şubat tarihli) şu resmî ilan çıkmıştır;

Ahval-i hazıra meclis-i umuminin tamami-i cereyan-ı vazaiifine müsaid olmadığından ve Kanun-i Esasi mantukunca meclis-i mezkurun

icabat-ı zamaniyyeye göre müddet-i içtima'nın temdid veya tenkiy-sı hukuk-ı mukaddese-i şehriyari cümlesinden bulunduğu kanun-i mezkur hükmünce müddet-i içtima'ı zaten mart ibtidasında münkazı olmak tabii olan heyet-i âyan ü mebusanın bu günden itibaren tatili ve hususat-ı vakıada gösterdiği mesai-i hamii-

257 Başvekalet müsteşarı Âyandan Emin Bey.

yet-mendane ve mühamperveranenin müstelzim olduğu takdir-i alinin iki heyet rüesa vü âzâsına tebliği emr ü ferman-ı hazret-i padişahi iktiza-yı celilinden bulunmuş ve işbu irade-i seniyye-i cenab-ı mülûkanenin icab-i alisi icra kılınmış olmakla ilan-ı keyfiyyete ibtidar kılındı.

1- Meclis-i Vükela Mazbatası

Meclis-i umuminin kapatılmasına dair irade istihsali için meclis-i vükelaca tanzim olunup mühürlenene ve meclise tebliğ edilen irade ile mazbata arasındaki eksiklik ve fazlalıkları dikkati çeken mazbata şudur:

Malum-i ali buyurulduğu üzere meclis-i umuminin vazaif-i asliyyesi kavanin layihalarının tedkik ve müzakeresinden ibaret olarak bunun tamamı-i cereyanı ise ahval ü ezmine-i adiyede vükela-yı devletle heyet-i âyan ü mebusan bey-ninde teati'-i efkar ü ara ile hasıl olmak emr-i tabii bulunduğu ve maahaza Devlet-i Aliyye'nin uğradığı politika buhranı bu günkü günde her türlü hal ü hareketi fevkalade bir şekle koyup evkat-i adiyede kabilül-icra olan muamelatı ifa eylemek mümkün olamayacağı ve alel-husus meclis-i umumi devam ettikçe her gün ve belki her saat zuhura gelen vukuatın gerek politikaca ve gerek idare-i dahiliyyece beynel-vükela ittihaz olunan kararlarını kaideten mebusan ve âyana tebliğ eylemek lazım gelerek buna ise vekit ve maslahat müsaid olmadıktan kat-ı nazar böyle fevkalade ahval içinde müşteriklerimiz olan devletlerle cereyan etmekte olan muhaberat netaicinin vakit ve zamanı gelmeksizin meclis-i umumiye arzı alemin hiçbir tarafında caiz olmadığı ve bu cümle ile beraber meclisin şimdiki içtima'ı müddetinin hitamına bir ay kalarak ortada henüz mübaşeret olunan mükalemat-i sulhiyyenin itmamı için dünden ziyade zaman iktiza edeceği ve Kanun-i Esasi hükmünce zat-ı şevket-simat-i hazret-i padişahı meclis-i umuminin vaktinden evvel küşadı ve zaman-ı içtima'nın temdid veya tenkisi hukuk-ı aliyesini haiz bulundukları mülabesatiyle meclis-i mezkurun mücerred ahval-i hazıra ve esbab-ı maruza mukteziyatından olmak üzere muvakkaten tatili bil-ittihad tezekkür ve tensib olundu ise de icra-yı icabı menut-ı irade-i seniyye-i cenab-ı şehinşahi olmakla ol bâbda ve katıbe-i ümurda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emr efendimizdir. 10 Safer 95

Mühürler:²⁵⁸

(Esseyyid Ahmed Vefik) (Esseyyid Halil) (1) (Mehmed Rauf) (2) (Mehmed Namık) (3) (Esseyyid Mehmed Said) (4) (Mehmed Hurşid) (5) (Mehmed Kani) (6) (Abdüllatif Subhi) (7) (Ohannes Çamiç) (8)

2- Meclis-i Vükela Mazbatası Üzerine Çıkan İrade

Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki, meclis-i umuminin müddet-i içtima'ı Kanun-i Esasi hükmünce mart ibtidasında münkaziye olmak tabii bulunup meclis-i mezkurun hin-i küşadında ilan buyurulan nutk-ı hümayun-ı hazret-i şehinşahi meal-i alisinden dahi müsteban olduğu vech ile velî-nimet-i bi-minnetimiz zat-ı şevket-simat efendimiz hazretleri bizzat ve bilhassa tesis buyurdıkları usul-i meşveret iktizasınca Devlet-i Aliyyelerinin fevkalade bir politika buhranı içinde bulunduğu halde dahi ıslahat-ı dahiliyyece terakkiyyat-i madiyyesi arzusuna delil-i aleni vü fiili olmak üzere heyet-i âyan ü mebusanın ifa-yı vazaiife devamlarını ferman buyurmuş olduklarına ve meclis-i umumi dahi yine hüsn-i icra-yı memuriyet ve ibraz-ı asar-i musadakat ü hamiiyyete gayret eylediğine binaen şu mesai-i cemile nezd-i dekayık-vefd-i alide ba-is-i kemal-i takdir ü memnuniyyet olmuştur. Kaldı ki bu günkü günde ahval-i umumiyemiz kesb eylediği şekil ve suret her devlet-i meşrutada meriyy-ül-cereyan olan usul ve teamül ile dahi kari-nül-vüsuk olduğu üzere meclis-i umuminin tamamı-i cereyan-ı vazaiifine müsaid olmadığından ve Kanun-i Esasi mantukunca meclis-i mezkurun icabat-ı zamaniyyeye göre müddet-i içtima'nın temdid veya tenkisi hukuk-ı mukaddese-i şehriyari cümlesinden bulunmuş olduğundan heyet-i âyan ü mebusanın mücerred ahval-i hazıra-i fevkalade muktezasınca bu günden itibaren tatili ve hususat-ı vakıada gösterdiği mesai-i hamiiyyet-mendane vü meham-perveranenin müstelzim olduğu takdir-i alinin iki heyet rüesa ve âzâsına tebliği emr ü ferman-ı hazret-i şehinşahi iktiza-yı celilinden olmakla ol bâbda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

10 Safer 95

İmza: Lebib²⁵⁹

258 (1) Şeyhülislam Kara Halil, (2) Meclisin hakkında tahkikat açılıp Divan-i Aliye verilmesini istediği Serasker, (3) Tophane müşiri, (4) Mabeyn müşiri ve Bahriye Nazırı İngiliz Said Paşa, (5) Adliye Nazırı, (6) Maliye Nazırı, (7) Evkaf ve Maarif Nazırı, (8) Ticaret ve Nafia Nazırı. (Vükeladan Hariciye Nazırı Server Paşa ile Şura-yı Devlet reisi Saffet Paşa kararda bulunmamışlardır.)

259 Mabeyn başKatibi.

Meclis Kapatıldıktan Sonra Mebuslardan Bazılarının İstanbul'dan Çıkarılması

Vakit gazetesinin 7 Şubat 1293 sayısından:

Mebusandan Yusuf Ziya ve Nafi ve Manok ve Abdürrahman ve Halil Ganem ve Yenişehirli-zade Hacı Ahmed ve Menekşelizade Emin Efendi ve Selanik'den Mustafa ve Yanya'dan Mustafa beyler zabtiye nazırı tarafından davet buyurulup Meclis-i Mebusan'ın tatili hasebiyle artık memleketleri canibine avdet eylemeleri ve Edirne'den Rasim Bey'in Bursa'da ikameti emr-i ali iktizasından olduğu tebliğ buyurulmuş olduğu *Levand Herald*'da yazılmıştır.

Vakit (9 Şubat 1293)den:

Geçende hükümet-i seniyye tarafından memleketlerine avdetleri tebliğ olunan mebusandan bazıları dünkü çarşamba günü hareket eden Nemçe vapuriyle memleketlerine azimet etmişlerdir.

Basiret gazetesinin 9 Şubat 1293 sayısına da şu satırlar yazdırılmıştır:

Vakit gazetesi evvelki günkü nüshasında *Levand Herald*'den naklen mebusan-ı kiramdan bazı zevatın memleketlerine iade olunduklarını yazdığı sırada İzmir mebusu Yenişehirli-zade Hacı Ahmed Efendi'nin dahi bu zevat meyanında bulunduğunu beyan etmiş ise de müahharen edilen tahkikat-ı mevsukaya nazaran mumaileyh Hacı Ahmed Efendi memleketi canibine mücerred kendi dilhah ve arzusu üzerine azimet etmiş oldukları anlatılmıştır.

(*Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı*) adlı eserde de Tan muhabirinin gazetesine verdiği malumat olarak şu satırlar vardır:

(Abdülhamid) parlamentoyu dağıttığı günün ferdası, vakit kaybetmeden hin-i cülusunda vaz etmiş olduğu usul-i meşumu tatbikte devam etti. Mebusandan 10 zata hemen İstanbul'dan mübaadet ve memleketlerine avdet eylemelerini emr etti. Bu mübaadet değil, tebid idi.

Bu 10 zatın isimleri bervech-i atidir:

Beyrut mebusu Bedran Efendi, Haleb mebusu, Manok Efendi, Beyrut mebusu Halil Ganem Efendi, Haleb mebusu Nafi Efendi, Kudüs mebusu Yusuf Ziya Bey, İzmir mebusu Yenişehirli-zade Ahmed Efendi, Selanik mebusu Mustafa Efendi, Yanya mebusu Mustafa Bey²⁶⁰ Edirne mebusu Rasim Bey.

Bu mebuslar haklarında sadır olan kararın Ka-

nun-i Esasi'ye mugayir ve keyfi olduğunu beyan ile karar-ı mezkura mütabeatden imtina eyledilerse de mukavemet fayda vermedi. 40 saat sonra hepsi vapurlara bindirildi.

1- Mebus Yusuf Ziya El-Halidi'nin Başvekile Mektupları

Levand Herald, 20 Şubat 1878 sayısında (mebusların muvakkaten merkezden tebedi) başlığı ile şunları yazmıştır:

Sürgün mebuslardan Yusuf Ziya Efendi'nin (İngilizce olarak bize gönderilmiş olan aşağıdaki mektubu Alaka uyandırıcı mahiyettedir. Zabtiye Nezareti tarafından bu vesikada isimleri geçen mebusların uzaklaştırılmalarını icab ettiren sebebe ne olursa olsun birçok kimseler bu çeşid muameleden dolayı müteessif olacaklardır. Bununla beraber, hükümetin içinde bulunduğu müşkilatı tamamiyle müdrik olan mezkur mebusların bu müşkilatı artıracak herhangi bir harekette bulunacaklarından ve Kanun-i Esasi'ye müstenid haklarını iddia için daha müsaid zamanlar bekleyeceklerinden zerrece şübhe edilmemek icab eder.

Levand Herald gazetesi müdirine:

Efendim, Teşri-i hayatımıza ansızın nihayet verildiği gün okuyucularınızın büyük bir kısmını teşkil eden hürriyet-perver halkımızı alakalandıracak bir takım fevkalade hadiseler de vukua gelmiştir; binaenaleyh mezkur şayan-ı dikkat hadiseler hakkında başvekil Ahmed Vefik Paşa'ya yazmış olduğum ve size yapılacak uzun hikayelerden daha mükemmel malumat verecek olan mektubumun aşağıdaki tercümesini neşretmenizi rica ederim:

Başvekil hazretlerine:

Geçen cuma günü birkaç zabtiye ve sivil polis hafiyeleri beni alıp zabtiye nezaretine götürmek için evime gelmişlerdir. Beni evde bulamayınca cumartesi günü sabahleyin erkenden ziyaretlerini tekrarlayarak bu sefer bana verilmek üzere resmî bir tezkire bırakarak gitmişler. Aynı günün sabah alaturka saat dört buçuğunda, beni zabtiye nazırını görmeğe davet eden bu tezkireden tam vaktinde haberdar olarak muhtevasına göre hareket ettim. Zabtiye nezareti binasına vardığım zaman bana gelen davetiyeye benzer birer davetiyeye almış olan birkaç arkadaşımı da orada hazır buldum. Nazır bize şu tebliğde bulundu:

260 Meclis'den Yanya'ya gitmek üzere izin almış iken ayrılmamış olduğu anlaşılıyor. —H.T. Us.

“Meclis kapanmış olduğuna göre, sizin artık burada yapacak bir işiniz kalmamıştır: binaenaleyh hareket edecek ilk vapurla memleketlerinize gitmek üzere İstanbul’u terk etmeniz lazımdır”

Ben buna cevap olarak hakkımda alınan bu müstacel tedbiri haklı gösterecek meşru sebeplerin neler olduğunu sordum ve zabtiye nazırının bu hareketine esas olan emri görmeği ve aynı zamanda şayed böyle bir emir varsa onun bir kopyasını almayı istedim.

Zabtiye nazırı buna karşı “size resmî sıfat ve salahiyetimle hitab ettiğim için benim sözlerim resmî emir sayılır ve bu hususta daha fazla izahat ve hesab vermeğe mahal yoktur” cevabını verdi.

Bunun üzerine, görülecek şahsi birtakım işlerimiz olduğunu söyledik ve içimizden birisi bu seyahat dolayısıyla kanunen hükümetçe ödenmesi lazım gelen yol masraflarına aid işlerin halledilmesi de icab ettiğini ilave edince, nazır bizi şahsen tahkire kadar vararak: “Öyleyse sizin gibi hiçbir içtimai mevkii olmayan kimseleri kendisine mebus seçen millete yazıklar olsun!” dedi.

Bu sözlere mukabil biz de bu milletin halen mebusları olduğumuz için bütün haklarımızdan istifadeye devam edeceğimizi ve kendisiyle yaptığımız bu mülakata dair resmî bir mazbata tanzim ederek bize vermesini söyledik.

Bize verdiği cevap sadece İstanbul’u terk etmeliğimiz hakkındaki ilk sözlerinin tekrarıdır ibaret kalmakla biz de çekilip gittik.

Muhterem efendimiz, Kanun-i Esasimizin 10, 47 ve 48. maddeleriyle açıkça tezat teşkil eden bu gibi tamamiyle gayr-i kanuni ve gayr-i meşru hareketlere ne zat-ı haşmetmeab efendimizin yüksek adalet ve hakkaniyet duygularının, ne de zat-ı fahimanelerinin asla emir ve müsaade buyurmayacaklarına katiyen inandığımız için gerek kendi namıma, gerek arkadaşlarım namına, hakkımızda alınan bu şiddetli tedbirler hakkında bize izahat verecek ve aynı zamanda zabtiye nazırı tarafından şahıslarımıza karşı yapılmış olan hakarettten dolayı duyduğumuz teessürü gidermeğe medar olacak resmî bir mektub göndermenizi zat-ı fahimanelerinden niyaz etmekteyim.

Yusuf Ziya El-halidî

Kudüs mebusu

İstanbul, Fener, Kudüs Rum manastırı

13 Safer 1295

H. —Bu benim başvekile ilk mektubumdur. Neşrini ihmal etmeyeceğim diğer mektublarıma dahi sütunlarınızı açık tutacağınızdan eminim. Gerek alel-umum karileri, gerek aile ve ahhabla-rını alakadar eder düşüncesiyle, böyle hususi davetiyeler vasıtasıyla zabtiye nezaretine çağırılmış olan mebusların isimlerini ve milliyetlerini de ilave ediyorum:

2 Hristiyan Mebus: Manok Efendi (Haleb) ve Halil Ganem Efendi (Suriye).

8 Müslüman Mebus: Rasim Bey (Edirne), Mustafa Bey (Yanya), Mustafa Bey (Selanik), Yenışehirlizade Hacı Ahmed Efendi ve Menekşeli-zade Emin Efendi (İzmir), Abdürrahman Efendi (Suriye) ve Nafi Efendi (Haleb).

Görülüyor ki bu mebusların yarısı - ben de dahil olduğum halde —Arabdırlar.

Sadık bendeleri

Yusuf Ziya El-Halidî

Kudüs mebusu

İstanbul, 19 Şubat 1878.

Levand Herald’ın 27 Şubat 1878 sayısında şu yazılar vardır: Sebebsiz teşrii vazifelerinden men olunan mebuslar, çarşamba günü, Mars isimli Avusturya gemisiyle, temsil etmekte oldukları memleketlere avdet etmek üzere İstanbul’dan hareket ettiler. Hareketlerinden evvel Kudüs mebusu tarafından başvekile hitaben yazılmış olan bir mektubun kopyasını aşağıya derç ediyoruz:

Muhterem efendim hazretleri,

Aydın 13. günü zat-ı alinize yazmış olduğum mektuba bir cevap alamadığımızdan ve iki gün evvel de zabtiye nazırından hükümet merkezini terk etmeliğimize dair gelen mükerrer emir ve tehditler üzerine bu mukavemet kabil olmayan emirlere itaat etmiş olmak için bu günkü vapurla memleketimize müteveccihen harekete mecbur kaldık.

Hakkımızda gösterilen bu şiddet Kanun-i Esasi’ye muhalif olduğu gibi halen cari veya fevkalade hiçbir kanuna da istinad ettirilemez; binaenaleyh, ben gerek arkadaşlarım, gerek kendi namıma, zabtiye nazırının bu hareketini protesto ederken zat-ı fahimanelerinin memleket kanunlarına ve bilhassa yeni kurulmuş olan Kanun-i Esasi’ye karşı lazım gelen saygıyı temin edeceğinizden de emin bulunuyorum, efendim.

Yusuf Ziya El-Halidî

Kudüs Mebusu

Mars vapurundan: 20 Şubat 1878

Fransızca İstanbul (27 Şubat 1878) da okundu: Henüz İstanbul'da bulunan bazı vilayetler mebusları yerlerine dönmek için başvekiliden izin istemişlerse de kendilerine cevaben henüz İstanbul'dan ayrılmamaları ve yeni bir emre kadar İstanbul'da kalmaları lazım geldiği bildirilmiştir.

Vakit, 6 Mart 1878 sayısından:

Tatil olunan Meclis-i Mebusan âzâsına bu sene içtima'ına mahsub olarak harcırahdan başka 10'ar bin kuruş yeniden maaş itasına ba-irade-i seniyye karar verildiğini (*La Turquie*) yazıyor.

Süleyman Paşa Muhakemesi adlı eserin, 159. sayfasında şu satırlar vardır:

Rauf Paşa bu müzakere ve karardan²⁶¹ sonra hemen mabeyne koşmuş ve padişahın ayağına kapanarak “merhumun (Süleyman Paşa'nın) Meclis-i Mebusan ile muhabereye girdiğini ve netice-i harbin hasıl ettiği galeyan ve heyecandan bil-istifade ve mebusan ve Midhat Paşa ile bil-ittifak Sultan Aziz cennetmekan gibi kendisini de hal'a kıyam teşebbüsünde bulunduğu şübhe olmadığını ve hatta bunu birçok delil ile isbat edebileceğini arz ile zihn-i hümayunu gereği gibi tahdiş etmiş ve izahat-i atiyeden anlaşılacağı üzere acilen içtima eden havass-ı vükela kararıyla evvela Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması ve âzâsından 10 kişinin nefy ve merhumun Gelibolu'da taht-ı tevkife alınması irade-i seniyyesini istihsal etmiştir.

Yıldız müze ve kütüphanesindeki eşyayı tefrika memur olan komisyon tarafından müzede ve bir cüzdan içinde bulunup tarih encümenine tevdi olunan jurnal ile Hamid Efendi'nin (Abdülhamid'in) ceb defteri olması me'mul olan kabsız ufak defterin ikinci sayfasında kendi yazısıyla²⁶² şu esamiye ve tarihe tesadüf edilmiştir:

Jurnal:

Meclis-i Mebusan'ın feshine isabet-ara-yı sudur olan irade-i seniyye ayn-ı keramettir. Mahud müfsidler keyfine kalsa makasıd-i zatiyyeleri için Rusya'ya taraftarlık değil, adeta muavenet-i fiiliyyede bulunurcasına hareket-ı fecia ve kelimat-i müfside icra edecekleri muhakkak idi.

Meclisde birkaç uslu müteber olmasa bu güruh-i hazelenin etmeyecekleri kalmayacağından

doğrusu muamele-i fesh pek hakimane olmuştur: Fakat bunların hazelesi İstanbul'da kalırsa pek utanmaz şeyler olduğundan sefaretlere de gidip lisan-ı hezeyan istimal etmek ve İstanbul'da kendilerine uyanlarla birleşip türlü türlü mefasid kasdında olmak ihtimali olmasıyla bunların def'i de tetümme-i muamele-i hikmet-karidendir; binaenaleyh o makulelerin isimleri buraya yazılmıştır:

Birincisi Selanikli Mustafa Bey ve Halil Ganem Efendi

Beyrutlu Abdürrahim Bedran Efendi

Edirneli Mahmud Rasim Bey

Yanyalı Mustafa Bey

Kudüslü Yusuf Ziya Efendi

İzmirli Emin Efendi

İzmirli Ahmed Efendi

Halebli Manok Efendi

Halebli Nafi Efendi

Bunların tard ve def'ileri icra buyurulmazsa bilfarz burada fenalık etmeyecek olsalar dahi ba'de-zin her sene âzâ-yı mebusan içinde böyle garazkar müfsid araştırılarak efkarlarının suistimaliyle mütemadiyen fenalık zuhur edeceği ve bu halde merhamet olunarak bu sene bir şey yapılmazsa mügayir-i hikmet ü şan-ı hükümet olacağı bedihidir.

(Jurnalda imza ve tarih yoktur.)

12 İsim ?

Ceb defterinin ikinci sayfasındaki isimler de şunlardır:

Süleyman Paşa'nın yaveri Necib Bey

Bu dahi: Mülazim Halil Efendi

Birincisi Selanikli Mustafa Bey

Ve Halil Ganem Efendi

İzmirli Ahmed Efendi

Beyrutlu Abdürrahim Bedran Efendi

Kudüslü Yusuf Ziya Efendi

Halebli Manok Efendi

Edirneli Mahmud Rasim Bey

İzmirli Emin Efendi

Halebli Nafi Efendi

2 Şubat 1293

Hezeyan eder.

Bu listedeki fazla iki isim hakkında aynı kitab bilgiyi veriyor:

(*Necib Bey Sultan Murad'la Süleyman Paşa arasında muhabere vasıtası olan Yüzbaşı Necib Bey'e, Halil Efendi de hal' vakasında İstinye karakaluna memur bulunan Yüzbaşı Halil Ağa*

261 Meclis-i Mebusan'da kendisinden istizah müzakere ve kararı.

262 Bu yazının Abdülhamid'in kendi yazısı olduğunu üstad İbnü'l-emin Mahmud Kemal İnal da teyid etmiştir. —H.T. Us.

olması memuldir. Gürcü Necib Bey bir rivayete göre hapishanede ölmüş veya öldürülmüş; Halil Efendi ise, Nazilli redif taburnu binbaşısı iken Nazilli'de eceliyle ölmüştür.)

2- Üç Hafta Sonra Alınmış Bir İrade

Devlet arşivinde bulunan ve bazı mebuslar hakkında uygulanan muameleyi bir de padişahın tasdikinden geçirmek isteyen bir meclis-i vükela mazbatası 3 Rebiülevvel 95 tarihlidir ki meclisin kapatıldığı tarih olan 11 Safer / 2 Şubat'tan 21 gün sonra yazılmış ve iradesi de ertesi günkü tarih ile alınmıştır. İrade tarihi ile Ahmed Vefik Paşa'nın başvekaletten azli tarihi arasında geçen 51 gün içinde iradenin hatta kendi hanedanından bile olsalar gibi pek dikkate şayan ve adeta tahrikçi bir kayıt ile durdurulmasını istemediği kanun kovuşturmasına hükümetçe geçildiğini gösterir bir işarete rastlanamadı; her halde görülüyor ki Abdülhamid iradelerini kâğıd üzerine koymakta vükelasından daha ihtiyatlı olmaktadır.

İşte meclis-i vükelanın mazbatası ve arz tezkiresi ile çıkan irade sureti:

Meclis-i vükelanın hükümdara
arz ettiği mazbata

Diğer mazbata ile arz ve beyan kılındığı veçh ile Devlet-i Aliyye'nin ahval-i hazıra-i fevkaladesi meclis-i umuminin bu defa müddet-i mukarreresinden evvel tatiline mecburiyet vermiştir; lakin mebusanın içinde efsar-ı sahife ashabından olan üç, dört kişinin kanunen ettikleri kaseme münafi surette ve esas-i devlet ve şan-ı saltanat aleyhinde tasaddi eyledikleri bir takım neşriyat ve hareket, maazallahü teala şu buhranlı zamanda bed-hahanın aradıkları netaic-i muzırranın zuhurunu müddedi olacağı anlaşıldığına ve meclisin dağılması cihetiyle kendilerinin mebusluk sıfatı kalmadığından²⁶³ idare-i örfiye icabınca divan-ı harbde

263 Meclis-i vükelanın 10 Safer 1295 mazbatası padişahın meclisi vaktinden evvel tatil edebileceğine dair olan yetkisini harekete getirmekte idi. Meclis vaktinden evvel kapansa da mebusların 4 yıllık devre içinde mebusluk sıfatlarını muhafaza etmeleri Kanun-i Esasi icabından iken meclis-i vükela evvelce (meclisin vaktinden evvel muvakkaten tatili) ibaresi ile örtmeye itina ettiği fesih niyet ve kararını şimdi burada açığa vurmak mesuliyetini üzerine almış oluyor; zira mebusluk sıfatını sona erdiren feshi, Kanun-i Esasi tek bir hale, vükela ile ihtilaf durumuna bağlamıştı. Mebusluk sıfatını tanıyanların da ancak sayılı hallerde muhakeme olunabilecekleri gene Kanun-i Esasi'de apaçık yazdı. Mazbatada o hükümlere veya Midhat Paşa'yı yurddan çıkaran 113. maddeye dokunur bir kayıt da yok.

Ahmed Vefik Paşa'nın bu mazbata üzerine sadır olan iradeye rağmen bu mebuslar hakkında kovuşturmaya girişmekten çekinmesinde ihtimal ki bu "yok" luk müessir olmuştur.

İhtimal ki meclisin birinci devresini onun reisi sıfatıyla ve "yeni seçim yapıncaya kadar biz gene mebusuz". Sözleriyle kapayan

bil-muhakeme kanunen tertib-i mücazat-i la-yıkları iktiza eylemiş ise de bu suret şu aralık bed-hahan'a sermaye-i mefsedet olarak muamele-i vakıayı Kanun-i Esasi'nin en büyük ve en mühim bir eseri olan Meclis-i Mebusan'ın vak'u haysiyyetine dokunulduğu vadisinde müftereyata nakl ile haricen ve dahilen ezhan-i umumiyeyi tahdis edecekleri akva-yi melhuzat olduğuna binaen o türlü şayiata mahal bırakılmamakla beraber payitaht-ı devleti tesirat-i fesadiyyelerinden muhafaza ve vikaye eylemek için ber-vech-i muharrer sui hareket ü niyetleri mütehakkak olanların Dersaadet'ten bila-tevakkuf memleketlerine azimetlerinin kendilerin ifadesiyle iktifa olunması tensib ve tasvib kılınmış olmakla ol bâbda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emr efendimizindir.

3 Şubat 95

Mühür yazıları:

(Esseyyid Ahmed Vefik) (Esseyyid Halil), (Mehmed Rauf), (Mehmed Namık), (Esseyyid Mehmed Said), (Esseyyid Mehmed Asım), (Mehmed Hurşid), (Mehmed Kanı), (Abdüllatif Subhi), (Ohannes Çamiç)

Arz tezkiresi:

Mebusandan bazılarının mefasid-i malümelelerinden dolayı meclis dağıldıktan sonra haklarında terettüb etmesi lazım gelen muamelat-ı kanuniyyenin terkine bais olan mutalaatı havimeclis-i vükela mazbatası leffen arz ve takdim kılınmış olmakla karar-ı maruzun tasdik-i cereyanı hakkında şeref-müteallık buyurulacak emr ü ferman-ı hazret-i şehinşahinin iş'ar ve ifade ve mazbata-ı mezkûrenin iadesi mütemennadır, efendim.

3 Şubat 95

İmza: Vefik

Tebliğ edilen irade:

Maruz-ı çaker-i kemineleridir,

Reside-i dest-i ta'zim olan işbu tezkire-i samiyeye-i vekaletpenahileriyle melfuf mazbata manzur-i hümayun hazret-i padişahi buyurulmuş ve bunların mazbata-ı mezkurede beyan olunan neşriyat ve hareketi üzerine muhakemeleri iktiza eylediği ve bu makule ahvalde herkesin ve hanedan saltanat âzâ ve mensubanın bile nazar-ı

eski İstanbul mebusu bu sözlerini unutmuştur da bu defa içtima yılının bitmesiyle yeni seçim yapılarak yeni bir meclis geleceği zannını da yaşatmak için - mebusluk sıfatının sona ereceğine hüküm edilmiştir, —H.T. Us.

kanunda siyyan tutulması lazımeden olduğu halde bunların bazı mütalaaya tebaiyyetle bil-istisna memleketlerine izamlarıyla iktifa olunması daha ziyade sui-tesiri mucib olacağından bu bâbda kanunen ne muamele icab eder ise onun icrası müteallik ve şeref-sudur buyurulan irade-i seniyye-i cenab-ı şehinşahi iktiza-yı alisinden olarak mezkur mazbata savb-i sami-i asafanelerine iade kılınmış olmakla ol bâbda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir.

4 Şubat 95
İmza: Lebib

İane-i muhacirin encümeni devam ediyor

Mebusan Meclisi'nin muhacirlere yardım maksadiyle kurduğu encümen, meclis kapandıktan sonra da çalışmış, buna dair *Basiret*'in 15 Şubat 1293 sayısında şu tebliğ yayınlanmıştır:

Hasbel-hâl terk-i vatan ederek Dersaadet'e iltica eden biçaregan-ı muhacirinin iskan ve işleri haklarında velinimet-i bi-minnetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin bi-diriğ buyurmuş oldukları enva'-ı merahim ü eşfak-ı mülükânelerine ilave-i faika olmak üzere iane-i muhacirin encümeni riyasetini kabule sezavari-i rağbet buyurmuş olmaları muhacirin-i merkumenin irahalarınca doğrusu encümen-i mezkurun hayli hizmet ibrazına muvaffak olmasını mucib olduğu misillu badema dahi zikrolunan encümenin (iane-i muhacirin encümeni) namiyle ifa-yi vazifeye devam eylemesi mukteza-yi irade-i seniyye-i hazret-i padişahiden olduğundan ve heyet-i encümen dahi atide mu-

harrer zevattan mürekkeb bulunduğundan mezkur encümen ebna-yi vatanın kema fissabık biçaregan-ı muhacirinin işlerine medar olacak iane ve mürüvvet ibrazına sarf-ı gayret buyuracakları ümidinde olduğu gibi ba-irade-i seniyye muhacirin-i merkumeye iane vesilesiyle Sultan Beyazıd Cami-i şerifinde mevlid-i hazret-i nebevi manzume-i celilesinin kıraati tasvib ve ol bâbda iktiza eden davetiye biletleri tertib ile bedel-i ianeleri hemen îsal olunmak üzere kaffe-i devair vesaireye tevzii olunmuş ve onluk ve yirmilik ve ellilik ve yüzlük olarak dört nev'ı biletin daha bir mikdarı mevcut bulunmuş olduğu cihetle erbab-ı mürüvvet ü hamiyetten arzu buyuran zevatın daire-i mebusanda mün'akıd encümen-i mezkura müracaatla istenilen nevi'den bilet ahz buyurmaları ve mevlid-i celil-i nebevinin kıraati için şehir-i ati-i Rebiülevvelin 16. çarşamba ve 18. cuma ve 20. pazar günleri tayin kılınmış idiği ihtar olunur.

Mezkur İane-i muhacirin encümeninin
âzâ-yı mürekkebesi²⁶⁴

Reis vekili izzetlû Hasan Fehmi Efendi (1) âzâ, Saadetlû Necib Paşa hazretleri (2) Reşadetlû Şeyh Bahaeddin Efendi (3) Faziletlû Tevfik Efendi (4) İzzetlû Ohannes Efendi (5) Mekremetlû Sadi Efendi (6) İzzetlû Aleksan Efendi (7) Mekremetlû Rıza Efendi (8) Rif'atlû Agob Efendi (9) âzâlık inzimamiyle Katib Trabzoni İzzetlû Emin Hilmi Efendi (10) âzâlık inzimamiyle Katib Halebli İzzetlû Kadri Efendi (11) âzâlık inzimamiyle ser-müfettiş Mekremetlû Ahmed Efendi, âzâlık inzimamiyle sandık emini Rif'atlû Kerim Efendi.

264 (1) İstanbul mebusu ve Meclis-i Mebusan reisi, (2) Mabeyn feriki; (3) Hüdavendigar mebusu ve Meclis-i Mebusan reis vekili, (4) ? ... (5) İstanbul mebusu, (6) Haleb mebusu, (7) İstanbul mebusu, (8) Hüdavendigar mebusu, (9) İstanbul mebusu, (10) Trabzon mebusu, (11) Haleb mebusu.

EGEMENLİK KAYITSIZ ŞARTSIZ MİLLETİNDİR